Aaloude en hedendaagsche scheeps-bouw en bestier

Architectura navalis et regimen nauticum

Nicolaas Witsen

bron
Nicolaas Witsen, *Architectura navalis et regimen nauticum Ofte Aaloude en hedendaagsche scheeps-bouw en bestier* (2 delen). z.n. [Graphic], z.p. [Amsterdam 1970] (fotomechanische herdruk van uitgave Pieter en Joan Blaeu, Amsterdam 1690)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/wits008arch01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Aan den leezer.

ONder zoo groot een aantal van Nederduitsche Schryvers vindt men'er geen, myns wetens, die d'aaloude Scheeps-bouw en Bestier verhandeldt hebben: een zake, over welke men zich met recht magh verwonderen, om de waerdigheit der stoffe, en die van de Romeinen in zulken achting is gehouden, dat de geene, (zoo de rechts-geleerde *Ulpianus* getuight) die Scheepen van opgegeven grootte bouwde, t'zee bestelde, en ter havene in en uit met koopmanschap liet varen, met het recht van Burgerschap begiftight wiert. Ja de Scheeps-bouw wiert by de eerste Bouw-meesters zoo hoogh verheven, dat men alle nieuwe vonden, belangende de Scheepen, den Goden, en hun heilige inblazingen, toeschreef.

- *Ipsamque secandis*
Argois navibus jactant sudasse Minervam.

Dat is:

Minerve zelf broght aan het strandt
Tot Argos d'eerste kiel in standt.

Daar wort, tot groote schande van *Manuel Comnenus*, Keizer te Constantinopelen, gezeght, dat hy de Scheeps-bouw trachte te vernietigen, voorgevende, dat de Scheepen ondienstigh voor den Staat waren: 't geen oorzaak van veel onheils gaf, als by *Nicetas* is te zien. Het verzuim van Scheepen te bouwen, onder *Andronicus*, Roomsch en Christen Keizer in 't Oosten, heeft tot groote schade en verkleining des Romeinschen naam gestrekt. *Pompejus Magnus* verhief den Scheeps-bouw zoodanigh, dat hy zeide, *'t Is noodigh te varen, maar niet te leven:* en braght daar door zoo veel te weegh, dat hy als Godt *Nestuin* geëert, en op een munt, der gestalte als Godt *Ianus*, met een Scheeps-galjoen vertoont wiert. De naamen der Scheepen wierden, eers halven, onder 't gesternte gezet. Hier van hebben de namen *Pegasus, Aries*, en andere, haren oorspronk. Het Schip *Argo* wiert goddelyk verklaart, gelyk *Cicero* wil: en men hieldt dat de Goden het zelve heiligh, en spreekende, gemaakt hadden. Die heerschen wil, (zeght *Aristoteles*) en vry zyn, rechte t'zynent een vaerdige Scheeps-bouw op.

Dit zwygen dan bespeurende onder onze landts-luiden, heb ik my verstout om iets dien aangaande op 't papier te zetten, nament-

lyk van der Ouden Scheeps-bouw en bestier; doch met achterlating van volle betooging over alles, 't geen kortheits halve is gedaan: echter breng ik niets by, of zulks zoude, des noodt, te bewyzen zyn.

Wanneer dit Werk voor d'eerste maal reedts was afgedrukt, zyn my, uit de lade der geschreevene boeken van zyn Koninglyke Hoogheit van Savoye, eenige tekeningen, slaande op de Scheeps aaloudtheden voornoemt, door bezondere gunst van den Edelen noogh-geleerden Heer *il Commendatore Carlo Antonio dal Pozzo*, Romeinsch Ridder, toegezonden, welke eertydts uit oude marmere en metale overblyfzelen, zoo in Italien, Grieken, AEgypten, als elders verstrooit zynde, vergadert zyn van *P. Ligorius*, Edelman van Napels: deeze heb ik meerendeels by dit Werk ingelascht, en met de letters P.L. gemerkt.

By de Scheeps-bouw-konst der oude eeuw, is gevoeght hun Bestier, wat ieders ampt te scheep was, hun Scheeps-oeffeningen, Stryden, wyze van Roeijen, Scheeps benaamingen, Wetten, en Gewoonten, als zynde deeze twee kennissen onafscheidelyk van elkander. En om dit Werk algemein en volmaakter te maken, heb daar by gevoeght het Scheeps-bouwen, en regeeren, in het meerendeel van Indien: desgelyks de wyze van bouwen voor anderhalf hondert jaar in Europa, en heden in deeze Landen, en elders by de Christenen, gebruikelyk. Het bouwen der volkeren in Europa gaat vast over een zelve trant, en verschilt in hun deelen, gelyk de leden aan het menschelyke lichaam; want alle menschen hebben wel gelyke leden, maar echter in maat zyn zy verschillende.

Zedert een lange wyle herwaarts was de Zee-vaart (heden zeer vervallen) in ons Gemeene-best geweldigh aangegroeit; maar onlangs der maten in top gestegen, dat d'inwoonders zelfs daar over verwondert, de vreemdelingen verbaast, ja de geheele werelt, tot stommens toe, als opgetoogen stondt. Nootwendigh heeft den aanwas van de zee met kielen te bebouwen, den Scheeps-bouw grootelyks doen aanwakkeren, en vermeerderen, die hier zoodanigh in zwang gong, dat zelfs eenige Dorpen dorsten stoffen, jaarlyks meer Zee-gevaerten te konnen bouwen, als het jaar dagen telt. En ik heb een stok-oude vader gezien, die met drie of vier van zyn kinderen, noch vry jong zynde, jaarlyks een groot Zee-schip bouwde, zonder behulp van eenigh man of mensch meer, de zwaare houten met jynen en bloks aanbrengende. Om niet te spreeken van een ontelbaar getal van veelerley kleine Vaartuigen, die de Stroomen en Meiren der binnenlandtsche gewesten bevaren, zegge alleenlyk, volgens ouder getuigenis, dat 'er in 't Jaar 1500. tot Amsterdam al verre over de twee hondert groote

Ree-zeilen getelt wierden. *Bentivoglio*, in zyn eerste boek, op het zevende hooft-stuk, zeght van het vereenight Nederlandt, (hoewel misverstandelyk) dat daar zoo veel Scheepen geoordeelt wierden te zyn, als in het overigh geheel Europa te zamen. ‘De masten en rees der Scheepen, (zeit hy) die steedts voor Amsterdam ten anker leggen, zyn zoo veelvoudigh, dat zy het gezicht belemmeren, en de lucht duister schynen te maken. In koophandel overtreft zy veele steden in Europa: waar door hare inwoonders in zuigen met de moeder-melk, als zy noch kinderen zyn, de grondt-regelen van de Scheeps-bouw, en Zee-vaart; zoo dat ieder huis een school van wetenschappen is, hen noodigh die de zee bouwen. Noch jong zynde, varen zy na by; sterker geworden, bezoeken zy afgelegene zeên; en eindelyk, wanneer zy mannen zyn, bevaren zy d'uiterste gewesten van den Oceaan. Zy verachten het onweêr, en temmen zee en wint. Alle oorden, winden, en sterren, zyn hen bekent. Na Indie te varen valt hun zoo licht, als de na by gelegene Vlieten, en Havens, te bezoeken. *Junius*, in zyn beschryvinge van Hollandt, zeght, hem te gedenken dat in eene week drie honderdt Meers-scheepen, of Hulken, uit Oosten voor de stadt Amsterdam aangekomen zyn. Zoo *Meeteren* verhaalt, heeft men voor een eeuw hier te Lande zeven-en-twintig hondert groote Scheepen getelt, Buizen, Dogh-boots, en Crabbers uitgeslooten. ‘Jaarlyks (zeit hy) wierden daar eenige hondert groote Scheepen aangebouwt: en op 't naderen van de Spaansche Vloot, was men magtigh hondert Oorlogh-scheepen, binnen veertien dagen, t'zee te brengen. Hollandt, zeght *Stypmannus*, is vol zant, en daar wassen weinigh vruchten; de Scheepen echter brengen daar alles wat men zoude moogen wenschen. *Conestaggius*, een Schryver, den onzen niet zeer toegedaan, zeght, dat de Nederlanders (te zyner tydt) in menighte en maght van Scheepen zoo veel alleen vermoghten, als veele andere volken van Christenryk te zamen.

Deeze Bouw-konst, een zoo noodtzakelyk hooft-ambacht voor 't gemeen, is, niet minder dan de Huis- en Sterkte-bouw, op vaste en onfeilbare wetten, grondt-slagen en regelen gevest, en in al haar leden en deelen na voorgestelde gelykdeeligheden gevormt: met dit beding evenwel, dat in noodtzakelyk gebruik de evenmaat stil stâ.

Maar nooit, myns wetens, heeft mede iemandt onzer Nederlanderen zich onderwonden iets breedelyk van de hedendaaghsche Scheeps-bouw en Bestier in 't licht te geven, behalven dat de Heer *Tjassens* een Scheeps-bestier, of politie, heeft ontworpen; waar in hy alle Staats algemeine verrichtingen, dien aan-

gaande, van woort tot woort ter neder stelt: ook overslagh maakt van alle onkosten, die in 't uitreeden en onderhouden van 's Landts Scheepen voorvallen; 't geen ik heb achter gelaten: hier by heeft hy insgelyks veele Scheeps certers, of maten om Scheepen na te timmeren, van onderscheide grootte, der wyze als by 't Landt wert gepleeght, aan den dagh gegeven. M^r. *Dirk Graswinkel*, in zyn boek van Hollandts opperste maght, rept mede eeniger maten van het Scheeps recht of bestier in deeze Landen. De soberheit van Nederlandtsche Schryvers in deeze stoffe strekt onzen landtaart tot schimp by vreemden, en tot ongerief voor den ingezetenen. Hierom vond ik my aangeprikkelt, iets breeder van den Scheeps-bouw en zyn Bestier te ontwerpen: na den voorgang der Engelschen, Françoizen, Spanjaarts, Portugeezen, en andere volkeren, die ieder wydt en breedt op hun Scheeps-bouw-konst stoffen. Onder deeze voeren d'Engelschen de vlagge, die alles wat den Scheeps-bouw en Bestier betreft door den druk gemeen gemaakt hebben; gelyk de volgende en meer andere boeken uitwyzen: als, *Path-way to perfect sayling. Zeamans Dictionary. The Art of appareyling and fiting of any ships. The Zeamans Grammar. The complete Modellist. The Jurisdiction of the Admirality. The Zeamans practice. Six Dialogues about Zea-services between an High-Admiral, and a Captain at Zea, &c. An Act for the establishing articles and ordres for the regulating and better governement of his Majesties Navies, Ships of war, and Forces by zea. A true and full Account of the Royal Navy of Englant*. In deeze braveeren zy opentlyk allen landtaart, en wanen niemandt huns gelyk in deeze konst te hebben. De Italianen hebben hun Scheeps-timmering door *Bartholomeus Crescentius*, van Rome, aan den dagh doen brengen: behalven dat men daar een groot en zeer volmaakt boek vindt, *Del vera & reale Arte della Navigatione, del Governo e Disciplina del Mare, e di la Combattere in Armate esquadrone*. Dat is: Van de ware en wezentlyke Konst van 't Varen, van de Scheeps-tucht en bestier, en van het Scheeps-stryden. Een ander, tot Florencen gedrukt, voert dit opschrift, *L' Architettura Nautica divascelli, &c*. Dat is: Bouw-konst van Scheepen, enz. en dit op hope dat men deezen Italiaanschen Scheeps-bouw, gelyk hare Huis-bouw, navolgen, en voor wetten opnemen zoude. Der Franschen Scheeps-bouw en bestier beschryven *P. Fournier*, en *Hobier*, zeer breedelyk. *Claude François Millet* beschryft, in een boek, *I' Art de Naviger* genaamt, de wyze van Scheeps-bouw, tot Marseille, en elders in Vrankryk gebruikelyk, zoo volgens de gelaste lysten en certers des Konings, als anderszins: hy spreekt omstandigh zoo van Ankers, Touwen, Masten, Zeilen, als het geheele

Scheeps lichaam, en bedryf. *M. Robbe*, als mede de Heer *Desroches*, halen een lyst op, van allerhande Scheeps en Zeemans benaamingen, in Vrankryk gebruikelyk: spreeken ook van het Vlagge voeren, stryken, en der zelver verwen, zoo in Vrankryk, als alom in Europa in gebruik, en van Zee-oorloghs-behoefte: hebben ook een kort, doch vry volmaakt, begryp van de geheele Zee-vaart in 't licht gegeven. Noch is in Vrankryk aan den dagh gekomen een boek, genaamt *Reglement du Roy sur les Pavillons, &c*. en meer andere. Zulks hebben *Joseph Furtenbach*, en *Leonhart Fronsperger*, in Duitslandt, en Oosten, ook gedaan. Desgelyks hebben de Portugeezen, en Spanjaarts, in veelvoudige boeken, hun Kraaken, Galjoenen, en ander Vaar-tuigh, ontleedt, met al hare maten, en gestalten, ten toon gestelt. Ieder pryst het zyne. De Hollanders alleen hebben tot hier toe in deezen aan de wereldt niet genoegh gedaan, die hun wetenschap in de kunst van Scheeps-bouw en bestier, door hun uitgevoerde scheeps-daden, dagelyks deeden blyken. De Scheeps-bouw, en het Bestier der zelven, bloeit nu in alle oorden, en ieder zoekt de zyne ten schoonste aan de wereldt voor te stellen, t'zyner eere.

Dat de byzondere Nederlandtsche ingebooren aart de Scheepvaart voort zet, blijkt uit de vaart op Indien, en elders. Groenlandt wierdt voormaals van de Biskajers alleen bezocht; doch heden oeffent onze landtaart zeer sterk die visscherye. Het naauw en sober behelpen in leeftocht, en loon, deede mede den Nederlandtschen Scheep-vaart bloeijen, zonder dat de gestalte hunner Scheepen daar iets toe geholpen heeft: en hoe zoude het moogelyk zyn dat zy daar in konnen ontaarden; want een Moor zal eerder zyne huit veranderen, dan een geheel volk hun aangebooren inborst verruilen.

Het doel-wit deezes Werks, voor zoo veel de aaloudtheit raakt, is vermeerdering van kennis, roem der Nederlandtschen naam, en onderschraging der inboorlingen, die zich in deeze konst na de hedendaaghsche wyze oeffenen; want zonder practyk en gestadige handeling (buiten bespiegeling) van 't werk, zyn de schriften, op den nieuwen bouw slaande, onnut. De waerdigheit deezer wetenschap dunkt my zoo groot te zyn, dat niemandt hier te Lande, daar de Zee-vaart de sterkste zenuwe van den Staat is, de zelve behoorde onkundig te zyn. Zy gaat den Huis-bouw zoo verre te boven, als haar gebruik van meerder nut en kunst van hooger gedachten is. Een Scheep-bouw-kundige heeft op veele zaken te letten.

Ik ga een werk aan 't geen vol arbeidt is; want *Plautus* zeght:

> *Negotii vim qui velit navem sibi comparato*.
> Dat is:
> Die veel werks over den hals wil halen, bestelt zich een schip.

Nimmer zoude ik ook het werk van den nieuwen Scheeps-bouw hebben durven opvatten, 't en zy my in handen waren gevallen eenige grondt-slagen, en tekeningen, voormaals ontworpen by wylen myn Vader *Cornelis Witsen:* en 't geene dat'er van my toe gedaan is, hebbe ik getrokken uit de mondt en ontwerp van brave Meesters; want zelver in practyk een Scheeps-timmerman of Zee-man te zyn vermete ik my niet: doch eigene bespiegeling, en ondervinding, is daar echter by gekomen.

Het zal wel licht geschieden dat UE. ter eerster opslaan deezer bladeren, in 't nieuwe Werk duistere zaken voor oogen zullen komen, zoo des zelfs wetenschap onkundigh zyt, en dat de konst-woorden de redenen onverstaanlyk zuilen schynen te maken; doch de zelve worden daarom in een geheel Hooft-stuk verklaart, en in kenlyke woorden vertolkt. Ten welken einde mede, op een andere plaats, eenige Scheeps-deelen in afbeeldtzels vertoont worden.

UE. dienst-genegene

N. WITSEN.

t.o. **1v

Honori *Illustris viri & nobilissimi Jurisconsulti, Consultissimi Reip. Amsterlodamensis Senatoris*,
Nicolai Witsenii,
Navium regimen & ornatum commentati.
***Libens Meritoque posuit* Samuel Tennulius,**
Magnificus Noviomagensis universitatis Rector & Professor.

PRima per instabiles vexit Symplegadas Argo:
Cui freta flammiferos dederunt coëuntia campos,
Bosporus & Scythicae Phoebaei Phasidos undae.
Qualia pertentant repetita prole Leones
Gaudia, servatum venerantur läsona matres:
Auditus Pelian frendentem terruit altae
Laetitiae clamor tacitusque triumphus; ut albus
Cum fugit Eöis tigres Hyrcanus in arvis
Raptor, & ereptis metuit sua vulnera praedis.
Hanc Reges pressere ratem. Vos heu quibus illam,
Numina jactastis, fatis quantisque periclis!
Acta metu vario, puppim intercepta loquacem,
Cursum ad terribilis tenuit confinia mortis.
Tunc Virgo Medea suis crudelior undis;
Ivit in omne nefas, conjux viduata marito.
Non tot in occiduo fuerant discrimina ponto,
Cum bene *Pacificum*, ventis bellantibus, aequor
Deprendens, varios per claustra gementia montes,
Dura *Magellanes* laxavit vincula mundi.
Nempe tuos nondum ad septem *Nova Sembla*, triones,
Aut Libyam extremam dimiserat *Amstela* naves.
Non orientis opes, septena per ostia Gangae
India quas mittit, non serum vellera pinus
Ulla sequebatur, *Limanve, Peruve*; nec auri
Tunc *Quitoniaci* licuit tentare metalla.
Cur, natura parens, obliqua ad sidera Cancri
Partibus ex aequis partitus quattuor orbem,
Sole coronatum, circumluit undique pontus,
Si non admôrunt propius compendia seras?
Cur timet ultorum convivia nauta Deorum,
Astrorumque suis violare cubilia velis?
Cur, cui se debent homines, Hyperione natus,
Cum pressere polum, stridenti terruit unda?
Fabula, rumores nobis & inania verba:
Scilicet haec Minyis, Di magni, credita priscis!
Finxerat haud Hyadas Grajus, nec Plaustra Bootae;
Nomina non venti, nec habebant membra carinae:
Witsenius radio nondum descripserat heros
Velorum celeresque pedes legesque fororum,
Compages laterum & cuneis fundantibus arctas;
Tutelas proris, antennis cornua, tonsas
Nec dederat transtris, nec pondera justa carinis.
Flamina diverso tractu laniantia terras
Ingeniumque loci (patriae custodia nostrae)
Puppibus, arcuerant Belgas, ne intraret Iberus.
Ecce aliam faciem rerum! Tranquilla potestas
Jura magistratusque legit. Respublica navis

Quaeque est; obsequitur non ulla furentibus Euris:
Verum ubi constituit, Lignis confisus, habenas
Omnibus immittit ventis auriga, per altum
Naturae faciens litem nunc aemulus errat,
Atque coronata repetit cum puppe parentes.
Visceribus quicquid Tellus generosa recondit,
Quodque alit in summo, video superare Batavis:
Jam video cives Obium Gangenque bibentes,
Exercere agros, oriens quos trusit in aequor.
Per mare jam video, magnum per inane volantem
Remigio alarum velorum Daedalon alis.
Parta in caeruleis libertas aurea campis,
Concedat natura viam, meditatur in astra.
Jam periere modi terrarum & faedera rerum:
Cuncta patent, nullum praecludunt sidera pontum,
Nil mare juris habet: Boreae sine viribus ira,
Et sua regna peti queritur Neptunus in undis:
Witsenius metuendus enim non Vincula Xerxis.
Witsenius saeclis venturis utile nomen,
Per quem nullus equos flexit, decurrere campo
Et peragrare loca intentata prioribus ausus,
Opportuna suis metatur quaeque triumphis;
Inde Syracosii faciet senis artibus umbram.
Hasce manus Babylon, has ipsa Semiramis optet,
Has Trivia & Rhodus, has Cares mirentur & Ammon,
Elis & has toto quaesisset Memphis in orbe.
Perplexas quoties ageret facundia causas,
Ipsius voluisse loqui sermone Minervam
Cecropiam fama est, si cum mortalibus esset
Ore loqui Divis: Tantis virtutibus aequa
Praemia quando feret? dignas persolvere grates
Curarum ô utinam possent monumenta mearum!
Vidit ut Augustum nemo sine munere vulcum
Regis Achaemenii; vacuus quis adibit amoris
Tanti templa viri? sed tanta potentia mentis
Hunc animum Lymphaeque volam pro munere sumet.
Sic tua nimbosas, Rector, quandoque procellas
Puppis, & infidum substringens vela serenum
Vitet, & iratum, quod tollet Cynthia, sidus:
Sic tua Livorem superet feliciter aetas,
Ut patrio virtus non circumscribitur orbe.

Elegia, *In Eximium* De re Navali veterum & hodiernâ *commentarium*, D. Nicolai Witsii, J.V.D. & Senatoris Amstelodamensis praetantissimi.

BElga, *per immensum qui curris classibus aequor*,
Curris ad Eoas Hesperiásque *domos*,
Cûi petitur regio septem *subjecta* Trioni,
Quaeque Austri *tellus vasta sub* axe *jacet:*
Nunc poteris fluvias securius ire per undas,
Nunc poteris salsâ tutius ire viâ,
Et quae mollis Arabs, *quae* Seres, *quaeque* Moluccae,
Quasque dat haud parvas Africa *divitias*,
Tutius ad portus poteris perferre Batavos,
Et multâ puppim cingere fronde tuam
Dum te magna docet nostri Solertia WITSI,
Quo ponenda tibi firma carina modo;
Quî prora & puppis, laterum quî moenia surgant,
Qui fiat malus pinea, transtra, fori;
Seu te magna juvat, quae montis praebeat instar,
Cui risû Boreae *est* Oceanique *furor*;
Seu tibi parva placet, quae ludat in aequore navis,
Cum tumidi fluctus se posuêre maris.
Ergo Witsiadem *meritâ jam cinge coronâ*,
Jam veniente die, jam fugiente cane;
Et dic, quod quondam, Grajis Heroibus, Argi,
Id mihi nunc WITSI *praestitit ingenium*,
I, *à quo tantum molîtor vincitur* Argûs,
Quantum à Battavicâ Thessala *nave ratis*.

Cecinit cultûs & amicitiae ergô

MATTHAEUS SLADUS, M.D.

Op den Bouw en Bestiering der Scheepen, *Beschreeven* door den weledelen wyzen Heer
Nikolaas Witsen,
Raad van Amsterdam.

d'**A**Aloudheit lagh gesmoort in 't stof van hare steden
En ryken, deerlyk ván d'onwetenheit vertreden,
Nu meenigh duistere eeuw en jaren achter een:
Haar kostelyk gewaat, zoo konstelyk besneên,
En ryklyk geschakeert, wiert met den voet geslooten:
Zy zelf hielt, doot van schaamte en spyt, den mont geslooten,
En wenscht dat eens een heir van Letterhelden velt
Magh winnen, en haar eer, weêr op den troon gestelt,
Uitflonkren door den mist en nevels der Barbaaren
En woestheit, zoo ontaart haar in de kroon gevaaren.
Nu troost u moeder en getrouwe voedstervrouw
Der wysheit, troost u, en verzet dien bittren rouw:
Uw zon begint alree ten kimmen uit te gloeijen,
Terwyl haar heiligh vuur, nu meer en meer aan 't groeijen,
Vast d'Oostkimme achter laat, en steigende in den trans,
Spreit over onze lucht, in 't eind, haar' vollen glans.
Een deel der wyzen leert uw Loofwerk, en de merken
Der diepe Beeldespraak, d'Orak'len van uw kerken,
De Wichleryen, en't geschrey der vogelvlucht.
Een deel, opvliegende verr' boven zonne en lucht
In hun gedachten, spoort uit Hermes goude spreuken
Uw godgeleertheit naa, of moede 't hooft te kreuken
In't openen van zyn geheimen, schept het vreugd,
't Olympisch renperk, en de worstelplaats der jeugd
Weêr op te graven uit hun asschen, en te hooren
Wat oeff ning Memfis en Atheenen heest verkooren,
Wat spiegelstryden Troje en Latium bemint.
Gyraldus en Doleet doorsnuff'len het bewint
Der ouden, en de maght van hun verdweene vlooten,
Hun speelfazeelen, en geschilderde oorlogsbooten;
Maar ruw, en zelve van een donk're wolk 't verstant
Benevelt, daarze uit schroom noch tasten met de hant
Naar blinde schaduwen, gelykze lichtlyk missen,
Die d'eerste durven zien in zulke duisternissen.
Nu weet een lidt der Raad van 't maghtigh Amsterdam,
Een hoofttelgh van de gryze en onbesprooke stam
Der WITSENS, afgeslooft in Borgermeesterschappen,
En loflyk Staatbewint, d'aaloutheit naa te stappen
Met een gelyke tret: hy groeit in haaren lof,
En zweet gelukkigh in die heerelyke stof.
Hy maalt ons op 't panneel van zyn geleerde blaâren
Naa 't leven, hoe Egypte en Rome door de baaren
Quam streeven met de boegh, en 't hoogh kampanje stont
Versiert met beelden van gedrochten, en den hont

Anubis, Pollux en zyn' Broeder, die van varre
Matroozen toestraalt, en begunstight met zyn starre.
Wy zien hier Argo, weêr Minerve toegewydt,
En Xerxes vloot, zoo lang verslonden van den tydt;
En leeren hoe de Kryghsgaley pleegh voort te glyen
Op 't slaan der riemen, die, in drie en hooger ryen
Verdeelt, verwarden noch beletten in den vaart.
Maar 't is aan WITSEN niet genoegh, dus hoogh vermaart,
Der Ouden scheepvaart op te visschen, uit de blyken
Van tafereelen, en beschimmelde kronyken,
Zyn geest weit ruimer uit. Nu toont hy, vol van vier,
Hoe Vrankryk kielen bouwt, op 't bouwspoor van Fournier;
Hoe d'Italjaan braveert met Oorloghsgaleassen,
En lichte Gondels, die den snellen stroom verrassen:
Nu houdt hy Dudleis spoor, en ziet, aan 't krytestrant
Getoogen, welk een kroon Brittanje in 't bouwen spant:
Of 't lust hem 't groot gevaart der Portugeesche Kraaken t'Ontleden, en te zien hoe d'Indiaan, in 't blaaken
Der steile zomerzon, die met haar' fellen gloet
Hem smelt uit 's hemels trans, in Jonk en Praauw den vloet
Blyft kruissen, en om koelte en frissche lucht laveeren.
Dan komt hy Nederlandt haar' eigen Scheepsbouw leeren,
En gaart een ryken schat van woorden, op de leest
Der Bouwkonst net geschoeit. Zyn onversufte geest
Vlieght mee ten hemel, als zy d'Amsterdamsche vlooten,
Zoo trots volwrocht, de kruin ziet aan de wolken stooten,
En vaart ten starren in langs mars op mars, gebout
Op watertoorens, die spanseeren door het zout
Des wilden Oceaans, en breken vast de gronden.
Gy hebt gantsch Neêrlant door dit werkstuk dier verbonden,
Gelyk uw Vaderstadt door uwe zorgh en raat,
O WITSEN! zoo het nu na myne wensch beslaat,
Zal uwe naam zoo verre om beid' de Poolen klinken,
En daar het zwoegend West de zonne in zee ziet zinken,
En daar de dageraat, opluikende in het Oost,
Met eenen nuchtren dauw door 't floers der wolken bloost,
Als zich de kielen, door uw Fenix-pen beschreeven,
Voortaan vermaarder door uw werk, in zee begeeven,
En stooren alle vier de winden in hun ryk.
Noch is die naam met uw verdiensten ongelyk.

J. ANTONIDES, van der Goes.

Op het zeer voortreffelyk Boek van den Edelen, achtbaren Heere M^r. Nikolaas Witsen,

Burgermeester en Raad der Stad Amsterdam, noch onlangs Gedeputeerde ter vergaderinge van hare Hoog: Moog: de Heeren Staten Generaal, en Gezant in Engeland.

DEn mensche, 't klein begryp van 's weerelds groot beslagh,
Viel d'aardplek veel te smal om sijnen schat te laden;
De landbouw al te schaars; noch 't veelerhande slagh
Van binnenlandsche vrught genoegh tot sijn verzaden:
't Moest allerhande zyn, dat nergens t'samen wast.
Den woesten waterplas bestond hy dus te bouwen:
Schoon t'huis genoegh voorzien, was liever elders gast.
Dat deed begeerlykheid! Maar 't moght hem nooit berouwen,
Sint dat den Hemel zelf den zeeman gunste droegh,
En wees hem 't hachlyk pad door schromelyke baren;
Dan oost, dan westwaart aan, op d'eene en andre boegh,
Het wyd beschreven rond des aardkloots om te varen.
Dat dede *Candish* eerst, en na hem *Olivier*,
De roem van 't Britsche volk en Hollands waterhelden.
Ik spare nu 't verhaal, te lang voor dit papier,
Tot beider volk'ren lof, in dit gedicht te melden:
Maar zie de Bouwkunst aan, die so veel arbeids kost
Aan uit - en inheemsch volk, bereisd op verre wegen:
Daar wiel noch wagen rolt; daar ros noch ruiter rost;
Noch 't pad van zand bestuist; noch 't kley, doorweekt van regen,
Den reiziger vermoeit: maar 't roer de zeilen ment
Door 't diepste waterspoor en wyd gestrekte plassen.
Die kunst, nu meer dan ooit by waterluy bekend,
En laatst by 't Hollandsch volk ten hooghsten top gewassen,
Bouwt huizen aan den wind, vest burghten op een vlot,
Plant bomen in de zee, zaait koren op de stromen,
En wat ooit akker gaf van lyftochts overschot
Doet zy van land tot land op vlotte balken komen.
Den vyand vlieghtz' op 't lyf, en bied hem schutgeweer:
Het water steektz' in brand, met zware donderschoten:
Haar helpt de vloed en wind, door keer of tegenkeer:
Zy waagt een Koningryk aan kracht van oorloghsvloten;
Daar 't vyandlyk gebouw, en wat hen terght, voor beeft.
Ziet Hollands Waterbouw aan Y en Amstel-stromen,
Met Maas en Zaan vereend; daar Elf noch Taag by heeft,
Wien door ons mastenwoud hun luister word benomen.

Schoon Londens Boekery den Amstel licht beschaamt
In tal en taal, in keur van veel geleerde bladen;
Een Boek verwint die all', en maakt het Y befaamd,
Langs heen van schip tot schip met Zeemans kunst volladen.
Wie reed aan dese vracht? Wie haalt dit werk by een?
Wie zamelt al 't vernuft van oude en nieuwe schriften,
Van Roomsch en Onroomsch volk, van Grieken en Hebreen?
Wie wist zoo 't nut en 't waar wiskonstigh uit te schiften?
Diens naam staat voor dit Boek, en klinkt de weereld door;
Gelyk de roem der Stad, die bloeit door zyn bestieren.
Sijn weetlust vond den wegh door 't ongebaande spoor:
Sijn onvermoeide vlyt bewroght ons die papieren;
Wien 't scheepryk Y niet stoort; de drokke Beurs niet let;
Wien Staats en Stads bezorgh, en stagen aanloop buiten
Noch binnen niet vermoeit; die rondom dicht bezet,
Van 't konstryk boekvertrek noch niet is af te sluiten,
Noch af te trekken van geleerdheids besigheid,
Door 't groot gesandschap, Hem betrouwd, waar in dit vrye
Vereende Land vereert de nieuwe Majesteit,
Buurplightig, op den troon van WILLEM en MARYE:
Maar eer 't gemeen gebouw met eigen arbeid styft
Scheepstimmerbaas in huis, en Stierman in de boeken;
Die d'allerbeste leest, en zelf noch betre schryft.
Dat hier den Leser mist, staat elders niet te zoeken:
't Zy *Bouwkunst* of *Bestier*, en Zeevaarts wetenschap.
Geen schranderder vernuft heeft zich nu meer te spitzen
Op 't steig'ren van de kunst. Hier is de hooghste trap:
Dat NOAH eerst begon, vind hier zyn eind in WITSEN.

B. BEKKER.

Op het voortreffelyk Werk, Genaamt Scheeps-bouw en Bestier, van den Edelen, Gestrengen en Achtbaren Heer Nikolaes Witsen, *Oud Burgermeester en Raad der Stad Amsterdam, Gecommitteerde Raad van de Ed. Groot Moog: Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, en Gedeputeerde te velde*.

ZWicht DUDLEY, SCHEFFER en FOURNIER,
Met u doorvrochte Werken:
Heer W I T S E N S SCHEEPS-BOUW EN BESTIER
Laat meerder konst vermerken.
Dies kroont hem met Scheeps eeren-kroon;
Gy drie zet hem die op:
Het is zyn' wel verdiende loon,
Die Scheeps-bouw braght in top.

Votivus accinuit

C O R N E L I U S à B E U G H E M ,
Embricensis.

Viro Nobilissimo & Amplissimo, Nicolao Witsenio, Reipublicae Amsterodamensis Senatori gravissimo S.P.D. Johannes Georgius Graevius.

INsigne tuum Opus de Structura & omni Re Navali incredibili cum voluptate perlegi, fructumque ex ejus lectione cepi uberrimum. Tam rara enim & exquisita non solum de nostri temporis, sed omnium memoriarum navibus, in hos tuos Commentarios contulisti, ut nemo sit, qui rerum pulcherrimarum cognitione tenetur, quin se tibi plurimum debere, plurimaque, quae ignoraverit antea ex te didicisse fateatur, quem quidem non malevolus aut jejunus animus transversum egerit. Me sane ita cepit felicissimus hic ingenii tui foetus, ut eum non ante potuerim e manibus deponere, quam evolverim totum. Velim persuasissimum habeas nihil mihi esse antiquius, quam ut testatum possim facere, me tuas eximias virtutes colere in primis & venerari. Vale, Vir Nobilissime, ac tuam remque publicam feliciter & ex animi sententia gere diutissime. Trajecti ad Rhenum prid. Non. Octob. C I Ↄ I Ↄ C L X X I . epochae Dionysiacae.

Fridericus Spanhemius *in Summa Historiae Ecclesiasticae Nov. Testam. Seculo* XIV. *pag.* 757.

SEd de Pyxidis Nauticae origine, & usu, consulatur incomparabile Opus de *Construendis Navibus*, deque *Re* omni *Nauticâ*, absolutissimum omnibus numeris, reseratis in eo penetralibus Graecae ac Romanae Antiquitatis, *Nicolai Witsen*, Reip. Amstelodam. totiusque Hollandiae grandis praesidii; ad Potentiss. Britanniarum Regem GUILIELMUM hodiè Legati: A quo & *Tatariae* praecipuè *Orientalis* Incognita, suprà Sinas & Japoniam in immensum extensae, Ortum & Septentrionem versùs, perquisita indefesso labore Illustri huic Viro, avidi expectamus.

Seneca.

Audax nimium, qui freta primus
Rate tam fragili perfida rupit,
Terrasque suas, post terga videns,
Animam levibus credidit auris;
Dubioque secans aequora cursu,
Potuit tenui fidere ligno,
Inter vitae mortisque vias
Nimium gracili limite ducto.

Aaloude en Hedendaaghsche scheeps-bouw en bestier, Beschreeven door Nicolaes Witsen.

Eerste Hooftstuk.
Wie eerst Scheepen bouwde; en in 't algemein van het Scheeps-bouwen der Ouden.

DE nootwendigheit toont klaarblykelyk, dat, na het bouwen der huizen, de Scheeps-bouw een der eerste uitwerkzelen zy, die het menschelyk vernuft, al tzedert den aanvang der Werelt, uitgevonden heeft. +Dan te zeggen, wie d'eerste bouwer der Scheepen geweest zy, meene ik onmoogelyk te zyn. Wel is waar, in 't heylig boek, welk alleen men de waarheit van die eerste eeuwe heeft toe te schryven, +*Noach* voor den eersten berucht is, die door Gods bevel een Schip bouwde, lang drie hondert ellen, breet vystig, en diep dertig: met drie verdekken, een ingang, zonder mast of riem. De hedendaagsche hierlantsche Scheepen overtreffen zelden de grootte van vyftigh, zestigh of zeventigh ellen in de lengte, vyftien of zestien in de holte, en negen of tien +in de breedte. *Maakt u eene Arke*, staat in 't eerste boek Moses, *van Gopher-hout, met kameren zult gy deeze Arke maken, ende gy zultze bepekken van binnen en van buiten met pek*. En weder op het 16 vers: *Gy zult een venster aan de Arke maaken, en zultze volmaaken, tot eene elle van boven, en de deure der Arke zult gy in haar zyde zetten*. Van de maate der Arke ziet by de vermaarde *Stypmannus*, in zijn boek +*de Fure maritimo*. De Ark, zegt hy, wordt in 't Hebreeusch *Thebah* genoemt, 't geen zoo veel gezeght is, als een gebouw welk met groote zorgh volbragt is. De Hebreeusche text luit, dat de Arke van vereffende houten gemaakt zy geweest, en de Grieksche uit vierkante. *Okelos* gevoelt dat zy van Cederen-hout is geweest: en de Arabische overzetting noemt het hout *Zittim*-hout, waar uit de Arke gebouwt zoude zyn geweest; 't geen voor een aart van onbederffelyk hout wert gehouden. Andere vertaalen het woort *Gopher*, veelerley slag van hout. Het woort *Gopher* wert by *Fullerus* voor +Cypressen-hout vertaalt, 't geen, zoo *Martialis* wil, lange duurt, en den worm wederstaat. Hier van maakten de Atheniensers kisten, daar zy de beenderen der gener in bewaarden, die in den krijgh en voor het Vaderlandt quaamen t'overlyden. De stok van bevel, die *Fupyn* voerde, was uit dit hout gemaakt, (zoo de oudtheit verdicht) daar mede zy zyn altydt duurendt gezagh wilden afbeelden. Eenige willen het Pyn-hout, en andere Larix-hout zy geweest. Maar de *H^r. Kircherus* meint dat de Arke van veelderhande aart van hout gebouwt is geweest. *Alexander M.* zeght *Aristobulus*, deede een scheepsvloot bouwen van de neergehakte Cypresboomen in Babylonien.

+*d'Eerste timmerman onbekent*.

+*Noachs Ark*.

+*Gen.* 6:14.

+*Part.* 3. *c.* 2.

+*Lib. 6. Epigram. 49*.

De Arabische text noemt het geene, waar mede de Arke bestreeken is geweest, *Zephet*, 't geen vertaalt werdt, pek en hars geweest te zyn, 't welk na allen waarschyn, gesmolten en onder een gemengt, tot klompen is gemaakt geweest. Daar werdt gevoelt dat het asphalt tot de bouw der Arke, als het bequaamste, en vaste hars, gebruikt zy geweest. De bouwplaats vandeeze Arke was, naar allen waarschyn, in den lande Eden.

+Te zeggen op een draadt des zelfs toestant van binnen en buiten, zoude slechts raaden zyn; wyl ons daar van niet nagelaaten is. Over de grootte van de ellen ofte cubiten, waar mede de Arke gemeten zy geweest, verschillen de geleerden

+*Zyn gestalte onbekent*.

hedendaags. Een groot deel der zelve meint waar te konnen maaken, dat ieder elle lang zy geweest negen, of ook zes voet, en niet anderhalve voet, gelyk by zommige werdt gevoelt: onder welker getal zyn *Origenes, Venetus*,

Clavius, jaa zelf de heilige *Augustyn*, en +andere Schryvers meer. De ellen ofte cubiten genoomen voor anderhalf voet, (de voet is by Grieken en Romeinen weinigh grooter geweest als die geene welk men hier te landt hedensdaags gebruikt) gelyk gemeinlyk werdt gedaan, en gestelt dat de Arke onder zoo breet als boven, en voor als achter zy geweest, zal het geheele begryp of bestek hebben bevat vyftien duizendt zeven hondert zestigh vierkante voeten, volgens de rekeningh van den wiskonstenaar *Buteo*.

+*Inhoudt.*

Veele echter dryven, dat *Origines* en d'andere hartelyk dwaalen, die de maat der Arke uitbreiden tot op 6 of 9 voet voor ieder cubit: want het begryp dus van te grooten inhoudt zoude zyn geweest. Een cubit gereekent op 9 voeten, de zelve gemultiplceert in 300, de lengte van de Arke, maakt 2,700 voeten, deeze 9 voeten dan in de wydte, zynde 50, gemultipliceert, brengt 450 voeten, dit dan met de lengte mede, komt 1215000, zynde het plat vierkant van de Ark, deeze dan weder gemultipliceert met 270, de hoogte, koomen vierkante voeten 328050000 voor den inhoudt van de Ark, zynde een begryp verre overtreffende de noodige grootte van de Arke, en daarom buiten schyn van waarheit. En dat de waare maat is met cubiten genoomen, die anderhalf voet houden, de voet zes palmen, de palm vier vingerbreet, zoo dat een cubit geweest zoude zyn van negen palmen.

Salmasius wil, dat een cubit of elboogh de grootte van twee voeten heeft gehadt, of, zoo andere zeggen, van 6 palmen. De Arke gong diep, volgens eenige, 15 cubiten: *Hugo Victo:* zegt van 9, en *Lyranus* van 13. Zoo zy 8 cubiten diep in 't waater gong, heeftze gewoogen, zoo zeker geleert man wil, 38912400 ponden: zoo zy 10 cubiten diep gong, woeghze 45392400 ponden: zoo zy vyfentwintig diep gong, heeftze gewogen 93992400 ponden. *Kircherus* wil dat de Arke zy gebouwt geweest volgens een cubit groot anderhalf voet, of drie Romeinsche palmen, zynde ieder palm breet vier vingeren, dwers nevens elkandere leggende. Zoo dat de Arke lang zoude zyn geweest, naar deeze maat, 450 voeten, wyt 75 voeten, hoog 45 voeten.

Niet tegenstaande de gestalte der Arke by geene boeken nagelaaten is: zoo stellen eenige de zelve onder plat en zonder kiel. Scheepen dus gebouwt, slingeren zeer, dryven af, en leggen los op 't waater: maaken haar vierkant hoekigh, 't welk bros werk heeft gegeeven, indien de Arke dezen vorm heeft gehadt; want de zee punten en hoeken veel lichter verbreizelt, als rondt geboogen planken. Hier van komt de wet onder Scheepsbouwluiden, de buitenste deelen des Schips zoo veel van kringstukken te maaken, als doenlyk is. Winkelhaaks werk past landtgebouwen. Over ronde en holle planken glyt lichtelyk het waater henen, maar tegen hoekige en vlakke plankken doen de golven gewelt. Scheepen met zyden, gelyk een trog, recht op, vallen licht om, en omgeslaagen, ryzen bezwaarlyk weer om hoog, slingeren zeer hart: 't geen schaadelyk voor 't vee en gevogelte zoude zyn geweest.

De zyden van de Ark haalen zy op uit balken, die over ent staan: Dus kan men geen scheepen vast verbinden, of sluiten, veel min dat de reeten en voegen dicht gebraauwt moogen werdens waarom Noach zonder twyffel met een lek schip gedreeven zoude hebben. D'enkelde huyt of want, dien zy aan de Arke geeven, zoude den kostelyken schat, het overblyfzel van 't menschelyk geslacht, welk daar inne bewaart wierdt, dikmaal zonder twyffel in het uitterste gevaar hebben gestelt: want de minste reet, of ontsluiting, het schip te gronde zoude hebben doen gaan: Hierom werdt een schips lichaam met twee of drie rokken of huiden overtrokken, en zoo by geval d'eene berst, staat d'ander tot een waarburg, en keert het water af. Een enkelde bant of berkhout leggen zy om het werk: te zwak om zoo een groot gevaarte te binden, en t'zaamen te houden; kleine vracht-scheepen vereischen een meerder getal. Wat belangt de verdeelingen van binnen: deeze moogen na welgevallen werden gestelt. Het woordt *Arca* ofte kist beweegt hen veellicht, aan

het schip van Noach een gestalte, de hedendaagsche kisten gelyk, te geeven: 't geen, myns bedunkens, niet nootzaakelyk is, dewyl alle gelykenissen verschillen; en ieder Schip, van wat gestalte het ook zy, by een kist, trog, en diergelyk, vergeleken magh werden: behalven niet te weeten staat, dat kisten in die eerste eeuwe een vorm met de hedendaagsche hebben gehadt. Het gevoelen by veele geleerden leght, dat de Arke gebouwt is geweest in *Syrien*, aan de voet van den Berg *Libanum*. Dit zegt en bewyst[+] de vermaarde *Kircher*, dat Noachs Ark, en de overblyfzelen daar van, aangebeeden zyn geweest door de Assyriers en Babyloniers, onder den naam van

[+] *Zy werdt aangebeden*.

+*Nisroch. Alzoo brak Senacherib, Koning der Assyriers, op, en toogh wegh, en keerde wederom, en bleef te Ninive, en doe hy aanbadt in den huize Nisroth zyns Godts, &c*. Maar of zy hem aanbaaden in de gestalte der Arke zelve, en of de Afgodt op een platte taafel geschildert zy geweest, valt twyfelachtigh. Noach zelve wierdt mede van hun niet alleen aangebeden, onder den naam van *Saturnus, Janus, Osiris*, en andere; maar de Schythen eerden hem, volgens getuigenis van *Berosus*, als vader van min en meerder Goden: erkenden hem voor oorsprong van 't geheel menschelyk geslacht, van den Chaos of verwerden klomp, en zaat des werelts. De hedendaagsche Armenische gedenk-schriften melden eenpaarelyk, dat het hars, en andere overblyfzelen van d'Ark, Godlyker wyze zyn ge-eert, en tegen alle quaalen, als artzeney, en iets heiligs, 't geen heelen kon, gebruikt zy geweest. +Reg. 19.

Zoo *Benjaminus* getuight, bouwde zeker Calipha uit d'overblyfzelen der Ark een Tempel voor de Ismaëliten. Senacherib dan hadde misschien, na den voorgang der Egyptenaaren, die een +kistjen eerden, daar *Osiris* van *Typhon* ingeworpen was, een Scheepken na de gedaante van Noachs Ark doen maaken, 't geen hy aanbadt: waar hem toe scheen te styven het voorbeeldt van Godts Verbont-Ark, daar in de Hebreen al hun heil stelden, en de waare Godtheit aanbaaden: Welk gevoelen van de Joodtsche Rabbinen werdt bevestigt, als in het Hebreeusch boek, 't bundelken Helek genaamt, te zien staat: alwaar gezegt werdt, dat Senacherib, en de mannen van Assur, hunnen Godt Nesroch aanbaden, een Afgodt uit een berde of plank van Noachs Ark gemaakt. Een ander uit de Chaldeen zegt, *en Nesroch badt het huysken, zyn Afgodt, aan*. In de onvergelykelyke konstkamer van den grooten Hertog van Toskanen, en den Cardinaal *Ottobonus*, werden munten bewaart, oulinkx geslaagen in Grieken, ter geheugenisse van Noachs Ark. Men ziet daar op, aan de eene zyde, de Arke, by vorm van een open kiste, daar *Deucalion* en *Pyrrha, Rhea*, ofte *Moria*, in ten toon staan, dat's Noach met zyn Huisvrouw: en boven op de kiste zyn twee duyven te zien, den een met een olyftak in zyn bek, koomende aanvliegen, en den andre ledig zittende. Op d'andere zyde van deeze penning ziet men de verbeeltenissen van de Keizers, *Lucius Septimus Severus, Pertinax*, als mede *Caesar Julius Philippus*. Ziet hier over *Kircherus, de Arca*.

+*Een kisjen, van Noachs Ark gemaakt, aangebeden*.

+Of het Scheeps-bouwen van den beginne af in d'eerste werelt in gebruik is geweest, magh men beter raaden, als verzekeren, om dat ons geene schriften daar van nagelaaten zyn. Waarschynlyk is het evenwel. Zonder vaartuig is de volkplantinge in verre gewesten en landen ondoenlyk geweest. De geleerde *Loccenius* meint, uit het eerste hopftstuk van het eerste boek Moses, op het achtentwintighste vers, vastelyk te konnen besluiten, dat de Scheeps-bouw tzedert den beginne al in zwang heeft gegaan, en dat uit de woorden, *gebiedt over de visschen der zee*. Want zonder Scheepen, zeit hy, is het heerschen over de visschen onmoogelyk. Wat zou d'eerste menschen gedeert hebben, die verstandiger, door haar langh en onbedurven leeven, zyn geweest als wy, de konst van Scheep-bouw te beyveren, gelyk men heden doet?

+*Scheepsbouw voor de Sontvloet*.

+Men heeft in het jaar 1462 te Bern, in Switzerlant, hondert vadem onder de aarde, in metaalmynen, een Schip gevonden van gestalte onze hedendaagsche Scheepen niet ongelyk. Des zelfs anker was van yzer, en de zeilen noch onbedurven van linnen: geraamten van veertig menschen wierden daar in gevonden, nevens zoo veel helmetten. Insgelyks zyn onlanghs ontdekt, by Montauban in Vrankryk, eenige yzere Scheeps-ankers, zeer diep onder de aarde. De Perusche goutgravers haalden op uit het diepste van de berg-werken een Schip: waar men schrift op gesneeden vont, wiens letteren nu onbekent, en verre van het hedendaagsche verschillen. *Strabo* verhaalt, dat Scheepen in diepe onderaartsche

+*Vaartuigh onder de aarde gevonden*.

kolken gevonden zyn, drie duizent stadien van zee af gelegen; 't geen overblyfzelen zyn, na allen waarschyn, van de Scheep-bouw voor d'algemeine waatervloedt, van bergen en aarde overstolpt, en zoo ongeschonden tot op onze eeuwe bewaart: gelyk ook de Olifants tanden schynen te [+]zyn, die men by *Mexico* diep uit de afgrondt der aarde haalde. Olifanten vint men heden in gantsch America niet. Vlieten in zeeker Moskovisch gewest, welke tusschen hooge bergen heen schieten, ontblooten vaak aan haare oevers, uit het neerschietende gebergt, zwaare tanden, die men oordeelt van Olifanten te zyn, ten tyde des zuntvloets daar gespoelt en met aarde overstolpt: zy worden by de Russen Mammotekoos genaamt, (*Mammot* is gezegt op Rusch een groot vervaarlyk dier) en Koosbeen. Zoo als een diergelyke groote tant of kies my is vertoont, welke achter Tunis,

[+] *Ook beenen en tanden van dieren.*

in Barbarye, onder d'aarde is gevonden: en een ander, onder my berustende, die omtrent Kiof, insgelyks twee vadem diep in de grondt, den 5 Mey 1685, is ondekt, als men daar groef tot het maaken eeniger sterkte in de veste van de stadt: van beide zeght men my, het zyn tanden van Reuzen en zoude op het Konings huis tot Tunis de ribbe van den Reus, waar van het eerste de tant zoude zyn, bewaart werden: en tot Kiof, in het Klooster Petzoorsche, eenigh ander gebeente ter geheugenis op gehangen zyn, dat men daar mede geloost van een oude Reus te zyn geweest. Doch waarschynlyker zyn deeze beenderen niet van menschen, maar van Olifanten, die, als boven gezeght, voor zoo veel eeuwen onder water zyn gerocht. Diergelyke Olifants tanden, of Mammotekoos, wierden voor weinig tydts by Bon mede onder d'aarde gevonden, en my in 't Hof van den Heer Keurvorst vertoont.

By deezen valt my in den zin, hoe voor weinig tydt hier tot Amsterdam, even buiten de stadt, een put is gegraven, diep ruim hondert voet; men ondekte in den beginne allerhande aarde; daar na, op dertig of veertig voet, zant en schelpen, ook hoorens, in gelyke gedaante of men aan strandt was; dieper weder aarde, ja zelfs beestemest; op zeventig voeten, elze boomen, en zekere bladen, die noch gaaf en geheel waaren, gelyk aan ongesponnen tobak; op ontrent hondert voet bejegende men dwars nedergelegen een byzonder dikken en zwaren eiken boom, die de boor niet breeken konde, zoo dat men met de put dieper te graaven most staaken. Een ander groef binnen deeze stadt een put, dieper als tweehondert voet, en bejegende mede velerhande verwisseling van gronden en stoffen, tot dat op 't allerdiepste in zwaar zant boorde, waar het zoet water, een arm dik, twee voet hoog, uit sprong; doch vermits de groote diepte, en dat de openingen toeschooten, is dien bron verwaarloost. Onnaspeurlyk schynt te zyn de reden van deeze veranderde gronden, ten waare een tydt was geweest dat dezee over dit lant gong, en den bodem laager was; dat op een ander tydt de zelve bodem met eik was bezet, en daarna, weder verhoogt door overspoeling, boomen en kruiden hadt gedragen. Buiten de stadt Aken is een zeer hoogen berg, den Lozenberg geheeten, in de zelve vint men menigte van zeehoorens en schelpen, en alles gelyk als op een strant: ook is daar weleer een schoonen Zee-Eenhooren diep in de gront gevonden.

Op het Eylandt Malta, Sicilien, en in veele andere Italiaansche landtstreeken, werden diep onder d'aarde ontelbaare visbeenen gevonden, tanden, ruggraaten, ribben, als mede beenen van lantdieren, welker gestalten heden onbekent zyn: zonder twyffel daar gezet ten tyde als Godt den aardtbodem met de wateren des toorns bedekte. En van waar koomen anders zoo veele zeltzaame dingen, die daagelyks uit den innersten boezem des aartbodems werden opgehaalt? als de zeeschelpen uit de put tot Amsterdam: de gebrande koolen, hair en diergelyk, niet wydt van Romen in Italien, uit de kleikuilen. [+]Jaffa ofte Joppe, is by veele Schryveren voor een zee-haven berucht, al van voor den zuntvloet af; waar van te zien is by *Solinus*.

[+]*Joppe een zee-haven voor de zont vloet.*

Tot Rotterdam, in 't booren van een put, wiertgevonden, zeer diep onder de aarde, een grooten tant van eenig wilt gedierte, en daar by eenige haazenooten: gelyk mede in de Wieringerwaart, diep onderde aarde, een harts hoorn zich ontdekte, en weder eenige vadem lager, een Walvis been.

In 't jaar 1594 heeft men by Maastricht, onder een hooge zandtheuvel, een zeeschip gevonden: gelyk tot Gorcum in't jaar 1676. den Rivierdyk aldaar deurbrekende, onder in de gront, op zestig voeten diep, Harts hoorenen zyn ontbloot: en in de Dortsche-waart, onder de aarde, een overoude kiel van een rivierschip. Tot Woudrichem heb op 't Stadthuis bewaart gezien een been, 't geene men zeide aldaar van buiten menschen geheugenis hadt gelegen, en dat het zelve wierdt bewaart, om dat diep onder de aarde was gevonden, buiten of omtrent die stadt, in

den lande van Altena, en dat men oordeelde het van een Olifant te zyn; maar meer waarschynlyk is het zelve van een Walvis: en wat wonder, zoo, volgens *Oudenhooven*, in zyn beschryvinge van Zuithollandt, de zee tot Tongeren toe plaght te stroomen, en dat 's Hertogenbosch, ook Antwerpen, te zyner tydt op de oevers van de zee lagen.

Tot Winkel, een Dorp in Noordthollandt, is voor 18 jaar, als men daar een sluis zoude graven, tien spaden diep onder de aarde, gevonden het geraamte van een Walvis, en, noch twee spaden dieper daar onder, een hooft van een hart, met een schoone tweetakkige kroon hoornen; waar uit te besluiten is, dat aldaar de zee oulinx over heeft gevloeit: als mede, dat daar t'eeniger tydt bosschasien en wildernissen zyn geweest waar harten liepen.

De stadt Zevenbergen heeft zyn naam van zeven inhammen of waterkillen, weleer aldaar gewelt, waar de scheepen, uit zee komende, zich wisten te bergen. En vindt men in de landen daar rondtsom hier en daar, diep onder de aarde, over-blyfzelen van groote zee-scheepen, die daar door storm en onweder ofte vergaan of reddeloos geraakt zyn. Tot Hoboken plaght een kruis te staan, zeer vermaart van aaloude tyden her, vermits de Schippers en zeeluiden, die van een behouden reis gekoomen waaren, en hier te, lande quaamen, aldaar hunne offerhande en dankzegginge plachten te brengen: voornaamentlyk als ze van een schipbreuk behouden waaren. Zoo als te zien is by *Jacob van Oudenhoven*, in zyn beschryvinge van Zuidt-hollandt.

Geen volken heden zoo woest, of het Scheeps-timmeren gaat by hen in swang. Waarom het niet te denken staat, dat ons eerste vaders dier konst onkundigh zouden zyn geweest. Misschien zou iemant moogen voorwerpen: indien de eerste werelt Scheepen heeft gehadt, waarom zy zigh dan tegen de wateren niet hebben beschut? Hier op dient tot antwoort: dat Noachs Schip, 't geen met Godes voorzicht was gebouwt, alleen, om zyn zonderlyke gestalte, en hechte, bestendigh zy geweest de wateren te wederstaan. De andere Scheepen zyn onbequaam geweest zoo een stoot af te wenden, als niet voorzien: boven open, onbelompen en onverzorght, uit nalaatigheit, en ongeloof van hunne meesters, de zondige menschen. En 't was voor al de wille des oppersten Godt, die hun dede omkoomen, en niet gedoogde dat Vaartuigen, die de achtelooze menschen voerden, behouden zoude blyven.

+Zelf *Plato* en *Ovidus* stemmen eenhellig toe, en zyn te zaamen eens, dat de Scheeps-bouw gewakkert heeft van voor de groote watervloet af: *Deletis*, zeit d'eerste, *una cum ipsis artibus commerciorum instrumentis:* dat is, Met de konsten zyn ook de werktuigen van koophandel verdelgt. En d'ander, *Vela dabat ventis:* dat is, De zeilen stelde hy ter windtvangst. En op een ander plaats, daar hy van de zuntvloet zelf spreekt, *Occupat hic collem: cymbâ sedet alter:* Dees beklimt een heuvel: die begeeft zich in een schuit. En gelyk de heilige Schrift ons niets verzeekert van den eersten Scheeps-bouwer of timmerman: zoo kunnen ons ook de eerste wereltlyke Historien veel min doen: gemerkt de zelve by na niet dan loutere verdichtzelen zyn. Men zeydt *Jupyn, Neptuin* en *Pluto*, voorheen alle sterfelyke + menschen zyn geweest; maar namaals, om hunne daaden te water bedreven, vergodet zyn geworden, of de vergoding hebben bekoomen, te weeten, d'eerste, om het zuiveren der zee van rovers; de tweede, om zyne heerschappye over de zee; de derde, om het t'onderbrengen van Barbarye of Morenlandt, door hulpe van Scheepen. *Saturnus*, zeidt d'outheit, gaf aan Italien den naam van *Latium*, om dat hy aldaar met zyne vloot school of verborgen bleef; want *latere*, een Latynsch woordt, is verborgen blyven gezeit. De Poëten verzieren, dat de Cyklopen of reuzen voor *Jupiter* zynen bljxem smeeden, dat is, zy zyn de werkmeesters geweest van alle zee-krygs-tuigen, welke zy *Jupiter*, als Opper-zeevoogt, opdroegen. Op het eilandt Candia, in een zeer oude zuyl van *Jupiters* Tempel, heeft men gevonden deeze letteren: *Hy* (te weeten *Jupiter*) *geeft aan Neptuin macht over zee, landen en alle havens*; 't welk een wereltlyk gebiedt schynt te zyn, toegestaan by een wereltlyke oppermacht. *Neptuin* werdt gezeit zynen naam van *Nando*, dat swemmen gezeit is, bekoomen te hebben, gelyk als of hy de gantsche Middellandtsehe zee, met zwemmen of varen, bedekte. Voor zynen tydt waaren niet als ponten, vlotten, en ander zeer slecht vaartuigh in gebruik. +Hy wordt gehouden voor den eersten, die groote Scheepen met toorens en nebben, of Galjoenen, deede bouwen: (doch *Plinius* schryft dit eenen *Piseus* toe: welke +nebben, zoo *Vitruvius* wil, van yzer mede gemaakt zyn geweest.) Troje stichte, +veele landtschappen, door hulpe van zyne Scheepen, onder water zette, en veel meer andere dappere

+Plato en Ovid. gevoelen van Scheepsbouw voor de Sontvloet.

+Jupiter, Neptuin en Pluto, beerschers ter zee.

+Neptuin vinder van Nebben en Scheeps-toerens.
+Lib. x. cap 21.
+Sticht Troje.

heldendaaden alomme te water uitrechte. Waar over hy, in d'oude verdichtschriften en rymgedichten, voor Zee-Godt uitgekreeten wordt. Zyn drietant, dien de rymschryvers hem toevoegen, beteekent een driedubbelde macht ter zee, van die te beveyligen, beschermen en te beheerschen. [+]*Neptuin*, die de zelve met *Japhet* gelooft werdt te zyn, is daarom Godt der zee genoemt, om dat het gedeelte des werelts, dat hem te beurte viel, veel in eilanden bestondt. De vleugels van *Merkuer* Scheeps-zeilen beduyden, zonder welke de koophandel, daar hy Godt van werdt gezeght te zyn, bezwaarlyk kan gedreeven werden.

[+]*Lactantius de falsa Relig. lib*. 1. *cap*. 1.

Het Scheeps-timmeren, en 't zien van gebouwde Scheepen, verwekte zulke vreemde gedachten in den geenen, die de

zelve eerst zagen, dat ze daar vogels, visschen en zeegedroogten van maakten. [+] De Phenix, waar zoo veel by alle Schryveren werdt van gesprooken, is niet anders geweest als een Schip, dus benaamt; 't geen ook van *Arions* Dolfyn te verstaan zy. Van deezen *Arion* ziet insgelyks by *Herodotus*, in zyn eerste boek, gezegt *Klio*. Men wist van menschen te spreeken, die in de visschen zelfs hadden geweest: 't geen niet anders kan verstaan worden, als dat [+]zy in Scheepen hadden gevaaren. *Tursiones* zyn van oudts zeeker aardt van visschen geweest, den Delphinen niet ongelyk; van welke het verdichtsel zyn oorspronk her schynt te hebben, dat, namentlyk [+]het volk *Tyrseni*, menschen in Delphinen verformden. Welke volk-aardt ook deezen visch voor een teeken aan haare scheepen hadde staan. Noch hebben ons d'aaloude duistere eeuwen nagelaaten, hoe zeeker *Glaukus* zich wonder [+]wel op het Scheeps-timmeren verstondt, die ook het Schip *Argo* gebout zoude hebben. Men zeit hy zeer windten weer-wys was, en voor een vergoden man geacht wierdt. 't Schip *Argo* voerde vyftig riemen op een zelve hooghte, aan ieder zyde vyf-en-twintig, of wel dertig, zoo andere willen, en wordt voor 't eerste lang Schip gehouden: waar van *Statius*[*], ook *Horatius, Aratus* en andere melden, die het in den Hemel stellen; maakende een hemels-teeken van 45, 58, of, zoo andere willen, van 63 sterren: des zelfs aanzienlykste ster werdt *Canobus* geheeten, die gezegt werdt op een van beyde stuerboorden te staan, en dus genaamt na *Canopus*, Stuurman op het Schip van *Menelaus*, Trojaansche Koning, die korts na den Trojaanschen oorlog tot Godt verheven, en in den hemel gestelt is; deezen eerden d'Egyptenaren mede als een Water-godt. Daar andere nochtans het sterren-schip voor het Schip van *Isis* houden. Het hout, daar dit Schip van gemaakt is geweest, was van pynboom, volgens *Catullus*, en *Euripides*; maar *Flaccus* zeght van elzen, en *Plinius* van eken-hout. *Diodorus* wil dat men het zelve op den bergh *Pelion* hadde gehakt; maar andere weder, dat het, beneffens de kiel, uit het Dodonische bosch was gehaalt: waarom het Godtsspraaken uittede, en van de klippen wierdt ontzien: ja engten der zee zigh verwyden en voor hem openden: het wierdt gebouwt na *Pallas* ontwerp. Desgelyks is *Nereus*, om zyne ervarentheit ter zee, onder de Zeegoden [+]gestelt; *Proteus*, om dat hy wetenschap van Scheeps-bouwen hadde, en een goedt zeeman was, wierdt gezeght, dat zigh in alle gestalte kost veranderen, tot een vis maaken, en in zee onder de Dolfynen swemmen. Wanneer *Phorcus*, Oppervooght van Sardinie, al vechtende tegen *Atlas* te gronde ging, is hy namaals als Zee-godt ge-eert en aangebeden. Het rooven dat *Jupiter* wordt gezeght gedaan te hebben aan *Ganymedes*, in schyn eens Arents, en dat *Phryxus* op een Ram over zee voer, beide met Scheepen, dus genaamt, zy te verstaan. Insgelyks dat *Isis* op een hondt in AEgypten over zee quam vaaren.

[+] *Verdichtzelen uit de Scheep-bouw gesprooten.*

[+] *V. Bochartum lib.* 1. *cap.* 33.

[+] *Tyrseni.*

[+] *Timmerman van't Schip Argo.*

[*] *Lib.* 4.

[+] *Proteus Scheeps-boumeester.*

Niet zeekers is evenwel noch van den eersten Scheeps-bouwmeester te besluiten; maar wel dat kort na de water-vloet dit werk met allen yver by de handt genoomen is. De drie voornoemde Zeegoden, die de Schipvaart gaade sloegen, worden by eenige gehouden zelfs voor de drie zoonen van Noach.

[+]*Saturnus*, zoon van *Thetis* en *Coelum*, wierdt door *Jupiter*, zyn zoon, geteelt uit *Ops*, zyn eigen zuster, het ryk ontzeit, en verjaaght: ter oorzaake hy zyne kinderen zelfs op at, uit wangunst van zyn erve te zullen bezitten, waar *Jupiter* mede voor beducht was. Hy nam de vlugt te Scheep, en lande aan Italien, in de goude eeuw: daar hy van de Latiers voor een Godt aangezien wierdt: sloegen hem ter eeren d'eerste munt, welke zyn tweevoudigh aanzicht, den tydt verbeeldende, op een zyde droeg, met de naam van *Janus*, en het schip op d'ander. Waar van *Ovidius* aldus spreekt: *At bona posteritas puppim formavit in aere, hospitis adventum testificata Dei:* Op Duits gezegt, *De goede nazaaten sloegen een Schip op 't kooper, de*

[+] *Saturnus vliet te Scheep.*

aankomst van den vreemden Godt daar mede willende beteekenen. Hier van daan quam het raaden onder de Romeynsche kinders, wanneer zy gelt opwierpen, en wedden wat boven zoude leggen, 't hooft ofte schip: welke wys van speelen noch hedensdaags onder de jeugt in gebruik blyft. Schoon *Macrobius*, en andere Schryveren meer, met waarheit bevestigen, dat op dees munt het hooft van *Janus* met het Schip staan verbeelt; zoo zyn echter andere van gevoelen, dat deeze penning geslaagen zy voor een zin-beeldt des algemeynen [+]watervloets, wanneer *Saturnus*, die een zelve met *Noach* is, alleen met de zynen over is gebleeven. De Kretenzers, volgens 't getuigenis der geloofwaardighste wereltlyke Schryvers, hebben eenen zeer ouden Koning gehadt, die d'eerste te water iets heeft derven bestaan: waar door hy ook de Athe-

[+] *Bochartus lib*. 1. *cap*. 1.

ners +onder schatting braght. *Cretensis nescit pelagus*, wierdt van outs voor een spreekwoordt gezeght: waar mede gemeint wierdt, dat die van *Creta* goede zeeluiden waaren: gelyk ook de Tipheënsers. De vermaarde *Schefferus* zeght, dat de Feniciers hunne naamen droegen van *Ezau*, Izaaks zoon, als hooft van dat volk en geslaght, 't welk hy besluit uit de over-een-kooming der naamen in de grondt-schrift. *Vsous*, daar andere Esavus ofte Esau van maaken, dorst eerst zich in zee met vaartuigen begeeven, zoo *Eusebius* +zeght. Jacob voorzeght zynen Soon Zebulon, dat hy aan de haven der zee zal woonen, en aan de haven der Scheepen weezen: zoo dat in zyn tydt al Scheeps-bouw is geweest. Deez' *Ezau* wierdt van de Feniciers als Godt aangebeden. *Schefferus* meint insgelyks dat de Kananiten en deeze een zelfste volk zyn geweest, en de laatste naam een bynaam +van de eerste zy. *Chittim*, Japhets neef, stak over na het eilandt Cyprus, kort na de Sontvloet, al met kleine volkplantinge. Hy was d'eerste die eilanden ontdekte; waarom de Hebreen in hunne spraake een eilandt Chethim noemen. De *Feniciers* worden gehouden d'eerste te zyn die waaghden te Scheep hunne koopwaaren na Grieken over te voeren, en den loop der Noordtsterre gaade sloegen. Maar *Thales* wil men dat onder de Grieken het eerste van Beer en Noordtsterre schreef en sprak. Zeeker ist, dat *Theseus* den Zeehelt *Taurus* overwon, en de voeten spoelde: waar uit de verziering van *Minotaurus* zyn herkoomen heeft. *AEgeus* hadt aan zyn zoon *Theseus* een zwart en een wit zeil mede gegeeven op de tocht na Creten, als hy den *Minotaurus* met list gong bestooken, (zoo als de verdichtzelen luiden) met bevel, indien hy den *Minotaurus* kon dooden, en weder naar huis keeren, dat dan de witte zeilen zoude aanslaan; 't geen by hem, door verliefde vergeetenheit, over 't vermaak dat dien nacht met *Phedra* hadt genooten, den Stuurman wierdt vergeeten te belasten. *Taurus* was Admiraal van *Minos* vloot, en *Theseus* dwong *Minos* de gyzelingen van Athenen te slaaken, en vreede op voordeelige voorwaarden te maaken; wes die van Athenen hem zoo eerden, dat zy, ter zyner geheugenisse, het Schip, waar op hy *Taurus* overwon, eenige hondert jaaren lang, in hunne haven bewaarden. Doch als *Theseus* te rug na *Creta* toog, en den Stuurman het witte zeil omtrent het landt vergat op te haalen, 't geen een teeken van zegen was, wierp, *Egeus*, den vader van *Theseus*, zigh in zee van rouw, waanende dat zyn zoon omgekoomen was. *Theseus* leefde kort voor den Trojaanschen oorlogh. *Rivius* wil dat reets 3290 jaaren van den aanvang des werelts verlopen waaren, eer men met vlooten ter zee elkandre slagh leverde, 't geen geschach tusschen Corinthiers en Corcyreërs; of zelf dat de zee bevaaren wierdt.

+Kretenzers goede zeelieden.

+Gen. 49:13. *Deut.* 33:19.

+Chittim, eerste die Eylanden op doet.

+D'ouden, inzonderheit Grieken en Romeinen, twisten om d'eere, van 't eerste Schip bedacht te hebben. Aan *Dedalus*, die voor de wreetheidt van *Minos* vluchte, op Sicilien aanquam, en aldaar een Stadt bouwde, wordt de prys van den vondt der zeilen toegeschreeven. De vleugelen, die de dichters hem toevoegen, worden op de zeilen geduidt. *Icarus*, metgezel +van *Dedalus*, strande op Creta: waar van daan het verdichtzel zyn aanvangh heeft, dat zyne wasse vleugelen, door het naderen aan de Son, zouden zyn gesmolten. Het overspel, tusschen *Taurus* en *Minos* vrouw, deede *Icarus* en *Dedalus* vluchten: want zy dat werk gestookt hadden, en daar hantdaadig aan geweest waaren. Andere in tegendeel houden *Prometheus* voor den vinder der zeilaadje: en ook wel de Godinne *Isis*, die haar eigen zoon over landt en zee zelf ging zoeken. *Servius* verhaalt, dat *Dedalus* een zeil maakte, zyn kleedt of mantel uitspannende met zyn armen. *Isis* werdt mede vertoont aan oude munten, staande op een Schip, een zeil uitgespannen in haar handen houdende.

+Twist over den vinder van 't eerste Schip tusschen Grieken en Romeynen.

+Dedalus en Icarus vlugt te Scheep.

Ten tydt van *Hieronimus* lagh neffens *Gaza* een Stedeken Menois of Minois, veellight alzoo na Minos, Koning van Creten, genoemt: het welk *Hieronimus* voor

de aaloude Stadt schynt te houden, de welke by *Jos*. 15:31. en *Esai*. 9:10. Medemena, of anders Madmanna genoemt, en onder de stam van *Juda* gereekent werdt.

+De Rhodiers, Korinthiers, Egyptenaars, Tyriers, beroemen zigh ieder over d'eerste bouwing der Scheepen; hoe wel waarschynlykst is, dat de Rhodiers allereerst den zeeman wetten gegeeven hebben. Die van Corfu, ofte Corcyra, worden van *Homerus*, om hunne machtige Scheepen in den Trojaanschen kryg, zeer geroemt. Van outs worden ook wel de Kariers Heeren der zee genaamt; om het uitvinden der riemen, zoo zommige willen, wanneer men noch slechts met kloeten voer, en Scheepjes van riet gebruikte; daar nochtans de Beotiers voor d'eerste vinders der Scheepen willen gehouden zyn; hoewel de Plateërs stoffen,

+*Veel volken schryven zig den lof toe van Scheepen en haar deelen gevonden te hebben*.

het klein vaartuig bedacht te hebben. Dan voor hen trokken de Trojaanen al met kleine vaartuigen over den Hellespont. De Foceërs hebben de eerste onder de Grieken langhwylige Schip-vaarten aangerecht, en teffens de steden Adrie, Tyrrene, Berie, en Tartessum ontdekt. Zy gebruikten geen Scheepen met nebben; maar Galeyen met vyftigh paar riemen, zoo *Herodoot* in zyn eerste boek zeght. Koningh *Erytra* schryft men het gebruik van de rees toe, die d'eerste was die de zelve opzette, wanneer hy het Roode-meer over zeilde. *Anacharsis* vondt de werpschachten: de *Tyreniers* d'ankers. *Typhis* het stier: en die van Sidon dorsten eerst by nacht vaaren. Welk by nacht vaaren naar het gesternte is geschiet; daar *Thales Milesius* by zommige vinder van werdt te zyn gelooft.

Doch *Callimachus* in zyne dichten, zegt, dat den Beer een zeker teeken aan 't varen geeft, ervonden by die van *Tyrus*.

Fabius was de eerste onder de Romeinen die de zee-kaarten maakte.

De Scheepen *Biremes* genaamt, zegt *Plinius*, zyn voor de *Triremes*, en 't ander vaartuigh, ervonden geweest.

In d'oudtste gedenkschriften, welke men van Engelandt heeft, bevindt men, dat die landtaardt toen Scheepjes, met huiden overtrokken, gebruikte.

Danaus quam allereerst met een Schip uit Egypten in Griekenlandt over: welk zommige zeggen, dat het eerste ronde Schip bouwde. Deeze *Danaus*, wil *Dionisius*, dat het Scheep-bouwen in AEgypten van de Phaenicers hadt geleert. Het Schip *Danais*, naar hem genoemt, in Grieken de naam van *Penteconteron* verkreeg, naar het getal zyner Dochteren. Andere zeggen, *Danaus* niet met een Schip alleen, maar met een geheele vloot, uit AEgypten in Grieken over quam.

De Egineten, volgens gevoelen van *Heziodus*, zyn de eerste die wapenen op zee hebben gevoert. De Miseners en Trojanen waaren 't die den Hellespont het eerst bevoeren.

Sesostris, Konink van AEgypten, zeght *Diodorus Siculus*, was d'eerste die met een lang Schip d'Erythreische zee heeft bevaren. Voor hem zagh men in Grieken slechts boten uit horden gevlochten in gebruik. En op de Nyl in d'eerste eeuwen Scheepjens van rietbossen. *Lucanus* spreekt van dit slagh van vaartuigen aldus:

Primum cana Salix, madefacto vimine parvam,
Texitur in puppim; coesoque induta juvenco
Vectoris patiens tumidum supernatat amnem.
Sic Venetus stagnante Pado, fusoque Britannus,
Navigat oceano, sic cum tenet omnia Nilus
Conseritur bibula memphitis cymba papyro.

Dat is:

Van gryze wilg geweekt, men oulinks Scheepen bragt
Te water: waar men toe de runderen heeft geslagt:
Dier omgespannen vel de scheepen deede vlotten,
Dus voer men op de Po, en by de oude Schotten:
In 't woeste noorder nat. Dus heeft men op den Nyl,+
Ook scheepen van papier, al om gevonden veyl.

+*Nyl Scheepjens van Riet.*

Onder de bestieringh van *Sesostris*, in Egypten, wierdt het eerste houte Schip op den Nyl gezien. Voor henen men de gantsche werelt door, op rivieren, inhammen en meiren, geen als slecht vaartuigh gebruikte. Dus leit de zaak met +d'eerste Scheepmakerye. Niemant, ons oordeels, magh zeggen, dat hy volkomen d'eerste vinder van 't werk is: elk heeft daar yets toe gedaan: waar door ieder nochtans d'eere van 't geheel heeft willen hebben. *Lucretius* zegt hier over *lib.* V.

+*'t Scheep-bouwen is allenskens gevonden.*

De Scheep en sterkte bouw, heeft ons 't gebruik geleert:
Dees gaf ons wet, en zeght, hoe men de landen keert.

Begeerte tot gewin heeft Scheepen verzonnen, zegt *Loccenius:* waar over hy onderscheidelyke Schryveren aanroert, onder andere *Hesiodus lib*. 2. *oper. & dier*. Om den buik, zegt hy, rust men Scheepen ter zee toe. Naderhant hebben de verstanden velerhande gestalten van Scheepen bedacht, zoo wel d'Atheniers, als Korinthiers, Egyptenaars en andere volken; doch lag het meeste onderscheit in de wyze en getal van roejers en roeibanken. Weinig quam het zeil te sta. D'ouden hadden voorheen vlotten of Scheepen van opgevulde windtblaazen, en gespannen leder. Men zegt, dat *Alexander* de Groote een Schip deed' bouwen, met vier ry riemen of roeidreven meer als men gewoonlyk voor zyn tydt op de Scheepen plagh te stellen. Het verdichtzel van *Europa*, geschaakt onder 't weezen van een Stier, wil *Bochartus*, dat zyn oirspronk heeft van het dubbel-zinnig Phaeniesch woordt *Alpha*, 't geen zoo wel een Schip als een Os beteekent.

+De geschiedenis of 't verhaal van *Io* schynt te bevestigen, dat de Feniciers weleer de schranderste zeebouwers zyn geweest, wyl zy wagen dorsten heel na Griekenlandt over te scheepen, om hunne koopwaaren te verhandelen in de stadt Argos; daar zy van strant veele maag- +*Io*.

den, beneven 's Konings dochter *Io* schaakten, en weghvoerden. Van dit verhaal ziet by *Herodotus* in zyn eerste boek, daar hy zegt, dat de Dochters, die gerooft wierden, op den voorplecht stonden, en waaren kochten. Andere doch gevoelen dat deeze *Io* niet geschaakt wierdt, maar dat ze met den Stuurman van 't Schip te doen hadt gehadt, en als ze haar zwanger bevont, al willens met de Faenicers was wegh gevaren. *Io* was dochter van *Inachus*, en zy wierdt tot vrouw van *Oziris* in AEgypten verkooren, Koningin gemaakt, en naderhandt van *Jupiter* bezwangert, en in een Koe vervormt.

Europa, zoo 't verdichtzel houdt, wierdt van *Jupyn*, onder de gedaante eens Stiers, geschaakt: zy was de dochter van *Agenor*, Koning der Sidoniers, welke Jonkvrouw niet gevonden wordende, de Sidonische Venus en Godin wierdt genoemt: waar by niet anders te verstaan zy, als dat het Schip daar deezen *Jupiter*, die Koning was van *Kreten*, de maagt mede schaakte, het teeken van een Stier voerde. De Phaenicers dan te dier tydt *Europa* zoekende, en de Grieksche zee door varende, stichten *Tharsis*, waar van daan het komt dat die van *Tharsis* eene aart van Scheepen met de Phaenicers voerden. *Saturnus*, willen eenige uit de voornaame Schryveren, stelde zyn zoon *Neptuin* tot hooft over d'eerste vloot die t'zee gong: en als hem al zyne voornemens wel quaamen te slaagen, wierdt hy by de domme onderzaaten voor Godt uitgekreten. *Strabo* zeit, dat *Minos*, Koning in *Creta*, een goedt wetgeever, en d'eerste was die ter zee heerschte; maar andere trachten weder te bewyzen, dat +*Phorcas*, Koning van Sardinie, en *Bacchus*, al voor zyn tydt de zee bekruist hebben. *Bacchus*, wil de oudtheit, woonde te Nysa, een stadt in gelukkig Arabien, van waar hy met een vloot Scheepen afstak, en alle de stranden aan de Roode zee bestookte; rechte aan de mont van de Ganges, daar ze in den Oceaan vliet, twee zuilen op, in teeken en gedachtenis van zyne zegenpraal. Welke tegenstrydigheit wel te vereffenen is, zoo men zeght dat *Minos* de eerste vloot schaarde in zyn gewest, en d'andere 't zelfde deden in de landen waar zy heerschten. *Bacchus* werdt de zelfde met *Nimrod* gelooft te zyn geweest. *Minos* dan, na dat hy veele van de Grieksche eilanden, door hulp zyner scheepen, te onder hadde gebraght, vondt te water niemant zyns gelyk; doch quam te sneuvelen, wanneer hy Sicilien zoght t'overmannen. Dees *Minos* werdt voor een voorbeelt van rechtvaardigheit gehouden, zoo *Plato* zeght; en den Schepter van *Jupiter* daarom geheeten: deeze zuiverde de zee van roveryen, 't geen na hem niemant uitsteekender, als *Pompejus Magnus* heeft gedaan. Hy deede Sicilien den oorlog aan, om dat *Dedalus*, dien hy gevangen hadt gezet, en hem ontsnapt was, daar heen met een gedeelte vloots gevlucht was. Leefde, volgens *Herodoot*, drie leeftyden voor Trojes val, 't geen eenige voor drie honderdt, andere voor driemaal tachentigh, andere voor driemaal dertigh jaaren nemen. *Jason*, zoo *Rivius* wil, leefde op een zelven tydt met *Minos*, doch was ouder van jaaren. De Trojaansche kryg houdt men voorgevallen te zyn ten tyde van *Jephta* die Israël bestierde, of op het duizent en twee hondertste jaar na de Sontvloet: zoo dat men van de Scheep-bouw duizent en hondert jaar na de Sontvloet weinig zekers heeft te zeggen, tot dat *Jason* en *Minos* heldendaaden te water uit hebben gerecht. Die van Korfu of Korcyra waagden na *Minos* d'eerste zeeslagh tegen de Korinthiers, zegt *Thucidides*, in het jaar drie duizent twee hondert en negentig na de Scheppingh, volgens *Rivius*, in zyn boek van de oude Scheepsdaden. Dees dryft mede, dat voor *Jasons* tydt alle Scheepen kort en bykans ront zyn geweest. Van het *Colchus*, daar *Jason* het gulde Vlies gehaalt Zoude hebben, spreekt *Pomponius Mela lib*. 1. in 't breede, als mede *Ovid. lib*. 7. *Metamorphozeos, fab*. 1. het is geleegen tusschen de Caspische en Zwarte zee, in 't geberghte, 't geene met veelerley namen bekent is: men noemt ze de Amazonische gebergte: de Corasische, na de vliet van die naam: Caucasus, enz.

+*Bacchus en Phorcas Scheep-bouwers*.

Phrixus, zeght het verdichtzel, als hy te dier plaatze gekoomen was, slachte het ram, daar hy op gereden had, aan *Jupiter*, hangende zyn gulden vel in den tempel, by hem gesticht, op; 't gene *Jason* roofde. Welk verdichtzel zyn oorspronk heeft van goutdragende Celtische vliezen, waar uit het gout in ruige vellen geschept werdt.

Troje wierdt ontrent dees tydt van *Hercules* met een groote Scheeps-vloot bestookt, om den Koning *Laomedon* te straffen, die zyne Gezanten hadde geslagt. Andere zeggen, dat de eerste Zeevloot gebouwt wierdt in de stadt *Naupactus*, en zulks van de Heracliden, die *Euristeum* den aldertrotsten Konink van 't *Peloponesus* overwonnen, te vooren een zeer wreeden vyandt van *Hercules*, en daar na van deeze zyne zoonen. Dit 's doch

onwis; maar niet is te twyffelen van de groote vloot die uit *Susa* tegen Grieken wierdt gezonden, noch van de Scheeps-vloot van *Mitridates*, Konink van *Pontus*, die uit 400 zwaare gebekte Scheepen, en 600 lichter Scheepen bestondt: noch ook niet van de vloot van *Pompejus*, die uit 500 machtige twee en drie ordens Scheepen bestont, waar mede hy in 40 dagen de zeerovers, sterk 800 Scheepen, verwon, en nam. Deeze vloot van *Pompejus* was verdeelt in 24 Admiraalschappen, en in 53 afdeelingen geschaart, om na alle oorden heen te vaaren, en den vyandt alzins te volgen: *Pompejus* zelve hielt 60 van de grootste Scheepen by zig, en na behaalde zegen slachte hy hondert Stieren aan *Neptuin*, en hondert aan de *Victori*.

+De stadt Tyrus, machtig ter zee, en zeer Scheep-ryk, wierdt, zoo eenige Schryveren melden, gebout langh al voor den tydt dat *Minos* heerschte by de *Feniciers: Agenor*, of *Gideon* van de Hebreen genaamt, was daar d'eerste Oppervooght. Deeze evenwel braghten nooit groote Scheeps-vlooten by een, als *Minos* dede, welk de havenen van alle zyne nabuuren sloot; maar zy voeren ieder om 't zeerst hunne koopwaaren by d'omleggende volken te venten. *Europa*, zuster van +*Cadmus*, was moeder van *Minos*. Te Sidon, de outste stadt in Phenicie, daar Mozes van spreekt, en de Patriarch Jacob, die ruim twee-hondert jaaren voor Mozes leefde, heeft de Scheep-bouw gewakkert twee of drie eeuwen voor het leven van *Minos*. Dees stadt zondt volkplantingen uit naar Indien, Grieken en elders, en deedt Tyrus bouwen. Dit Tyrus is namaals door zynen zeevaart zoo maghtigh en ryk geworden, dat zy, zoo *Ezechiel* getuight, Scheeps-zeilen van zyde, en roeybanken van elpenbeen hebben gemaakt. Dies men ongelyk zoude doen, zoo men verzweeg, dat die van Sidon groote Scheep-bouwers, en machtig te water zyn geweest: nergens echter vint men dat zy Krygs-vlooten en groote Scheeps-drommen uitgezonden hebben, +gelyk *Minos* deede. Vyftien jaaren na Trojes val vermeesterden die van Lydie het eilant Creta; sloegen Cretenzers en Grieken uit zee, en bleeven twee-entnegentigh jaaren meesters over alle zeên, in hun na by gelegen gewesten. Van de Cretenzers leest men, dat zy, niet lange voor Trojens val, aan *Menelaus* acht hondert Scheepen te hulp leenden, daar Kapiteinen op waaren *Domeneus* en *Merion*, en dit om Trojen te bestooken, waar van by *Homerus* is te zien.

+Tyrus Scheep-ryke Stadt.

+In Sidon groote Scheepvaart.

+Het heerschen ter zee valt van 't eene volk op het ander.

Hen volgden de Pelasgianen, tegen welke niemant te water dorste aangaan, geduurende den tydt van vyf-en-tachtigh jaaren: tot dat de Traciers opstonden en hen verjoegen, by wien de macht bleef negen-en-tzeventigh jaaren langh. Als wanneer de Rhodiers hen weder versloegen, en de zee bleeven veegen drie-en-twintigh jaaren langh. Deeze wierden weer van de Frigianen gevolght, die het staande hielden vyf-en-twintigh jaaren. Na wien een volk volghde in het zeegebiedt, wiens naam ons door gebrek van schriften verduistert is gebleven, veertigh jaaren langh. Eindelyk begonnen ook na hen de Feniciers zich te wapenen, en quamen met een groote vloot in Grieken, braghten al wat kiel voerde onder hun gewelt: ja herstelden niet alleen hunne vryheit, die hen door *Minos* van voor lang was benoomen; maar heerschten ook veertig jaaren over de Grieksche zeên. De *Feniciers*, en die van *Sidon* werden gehouden de eerste te zyn geweest die de Schip-vaart na de sterren stuurden, en afmaaten, 't geen hun van *Merkuur* was geleert, zoo *Manlius* wil. Op het verzwakken hunner krachten traden de Egyptenaaren hun de schoen uit de voet, en behielden 't gezagh vyf-en-dertigh jaaren. Hier op quaamen de Milesiers in de Grieksche zeên gebieden negentien jaaren lang. Waar na de Cariers eindelyk haar out gezagh te water herstelden, die van de Feniciers, al voor *Minos* tydt, gedwongen waaren onder hun vlag te vaaren: gelyk ook de Leleges moesten doen. Van dees Cariers en Feniciers werdt gezeght, dat zy in de

Trojaansche krygh de vlagge voerden. Deeze heerschten op nieuw zes-en-vyftigh jaaren; ter tydt toe zy van de Lesbiers verdreeven wierden. En hieldt dit ryk stant negen-en-zestig jaaren, tot dat de Phoceërs mede bot boden, en vier-en-veertigh jaaren meester bleeven: dien twee Volken volghden, welker namen met hun gebiedt gelyk uit de geheugenis der menschen zyn geraakt. Na deeze zyn de Naxiers erkent voor vooghden der Grieksche zeên, wiens beveelen maar tien jaaren gehoorzaamt zyn geworden: hier na d'Eretriers voor acht jaaren, en de Egineters voor twintigh jaaren langh: in welken tydt *Xerxes* met een ongelooffelyke zee-maght tegen de Grieken optrok; die evenwel het gebied aan die van Athenen, nevens andere, most overlaaten. En dus staat het met het gebiedt over de Grieksche zeên van outs. Op andere wateren vondt men andere meesters. Voor die

van Spina, een aaloude stadt in Italie, en voor de Tyrrheners most men de vlag stryken in de zee van Italien, en voor de Feniciers in het roode Meir. Na Spineten en Tyrrheners kregen die van Karthago het gebiet in de Italiaansche zee, die, zoo men zegt, de engte der straat Gibralter zyn door gevaaren, ook verre landen hebben opgedaan; na gissing, Indien [+]of America. Na den val van Karthago is het gebiedt over de zeên in Italien op de Romeinen gevallen: by wien het veele eeuwen is gebleven. Van het heerschen ter zee, ziet de Commentarien of aanteekeningen van *Casaubonus* over *Polybius*, in 't breede.

[+]*Vid. Euseb. en Africanus.*

Dat de Joden mede al gezagh te water hebben gehadt, is duidelyk te bespeuren. [+]*Antiochus Epiphanes* zeide: *En is de zee en aarde myn niet*? *Erythrias* [+]heerschte zoodaanig op de Roode zee, dat die van Egypten daar slechts met een Koopvaardy-schip moghten vaaren, zonder met eenig lang Oorlogschip op de zelve te moogen koomen. *Herald* en *Ollo*, in de Noorder gewesten, schreeven zich toe, meesters over water en landt te zyn, om dat zy alle scheepen, behalven die van hunne onderzaaten, uit het vaarwater dreeven, en te lande groote krygs-benden hadden: waar door zy den nabuuren tot een schrik strekten. *Aluilda*, Koninginne der Gotten, trad zelve te scheep, met maagdetroepen, en streed om 't gebiet; daar zy *Artemizia*, Koninginne van Halikarnassus, die *Xerxes* met een vloot te hulp quam, in navolgde. Uit al het welk men klaarlyk bespeuren magh, dat de Scheeps-bouw en vaart in groote achtingh van outs altydt gehouden [+]is geweest. D'aaloude vergeleeken de Scheepen by wandelende kasteelen, noemdenze Water-olifanten, en hielden de [+]roers voor den teugel. De Hebreen, zoo *Keckerman* wil, zyn d'eerste vinders van de Schip-bouw en vaart: van wien het de Feniciers, hunne nabuuren, zouden hebben ontfangen: waar van *Strabo* spreekt[‡]. Van hun leerden 't d'Egyptenaaren, volgens *Plinius*[*]. Van die weder de Grieken[†]. Deeze verspreiden de konst door verscheide gewesten, voornamelyk door Italien: van waar ze over gong tot de Portugeezen en Spanjaarts, en van die eindelyk tot Engelsche, Franschen, Sweden, Deenen, en Hollanders: waar van breeder te zien by den Schryver voornoemt, in zyn *Problemata Nautica*.

[+]*Deut.* 33. *Ezech.* 26. *en* 27.

[+]*Selden. lib.* 1. *cap.* 12.

[+]*Waar Scheepen by vergeleeken.*

[+]*Gevoelen van Keckernannus over d'eerste Scheeps-timmerluiden.*

[‡]*Lib.* 16.

[*]*Lib.* 3. *ap.* 56.

[†]*Strab. Lib.* 10.

Het Scheep-bouwen wierdt in oude tyden zoo waardigh en hoogh geacht, dat ieder, die iets daar toe uitvondt, onder [+]het getal der Goden gebraght, en geoordeelt wierdt: of ten minsten door Goden ingeeven gebouwt te hebben; 't welk oorzaak van veele verzierselen heeft gegeeven. Ja men stelde de meesters onder de sterren, en zelfs die dingen, waar na de Scheepen waaren genoemt; [+]gelyk al van den beginne af de wys geweest is, de Scheepen na het een of ander dier te noemen: ook na Goden, Helden, en diergelyke. Elk schip wierdt een schuts of bescherm-Godt toegevoegt, en die voor op gezet, gelyk het geen, van waar het zyn naam voerde, meest tyts achter op stondt. Het gesternte Aries of de Ram was weleer de naam van een schip; desgelyks de Stier, van welken zoo veel [+]verdicht wordt. Alle welke verdichtzelen haaren oorsprongh of van de benaaming, of na de gelykenis der scheepen genoomen hebben. Het schip van *Tryptolemus*, daar hy kooren in laadde, hadt d'uiterlyke gestalte van een gevleugelde slangh: waarom het zelve voor een levendige gepinde slang uitgekreeten is geweest.

[+]*Scheep-bouwers onder Goden gestelt.*

[+]*Scheepen benaamt na Goden, menschen, en zoo voort.*

[+]*Cicero Tus. quaest.*

Het is waar dat de voorstevens en galjoenen der Scheepen snuiten en nebben van beesten geleeken hebben, 't geen een groot spoor tot verdichtzelen heeft verleent, gelyk dat van *Andromeda* en *Perseus.* Zy schynt geschaakt geweest te zyn, en wegh-gevoert op zeker eilandt, daar *Perseus*, in het verby vaaren, of liever

in [+]het aandoen, met zyn Schip *Pegasus*, uit medogentheit haar van verloste; overwinnende het schaak-Schip, de Draak, of Cetus genaamt.

[+]*Pegasus naam van een Schip.*

De historie van *Ganimedes*, die van *Sidon* gerooft wierdt, *Orpheus*, en andere, schynen alle hunnen oorspronk uit de Scheep-vaart genoomen te hebben, voorgevallen in de tydt tusschen de Sontvloet en den Trojaanschen oorlogh.

Bellerofon overwon de Chimeren met een gevleugelde draak, temde leeuwen en bokken. Wat is zulks anders, als dat hy door toedoen van Scheepen vreemde volken t'onder, en tot een zediger leeven heeft gebraght? Andere zeggen duidelyk, dat deeze *Bellerophon* een eedelen [+]Griek was, welk den Zee-roover *Chimarrus*, die de kust van Lydien bestroopte, overwon, wiens Schip een Leeuw voerde tot zyn kenteeken, en droegh een Draak op den spiegel. Dat dees *Chimarrus*, wiens Schip *Chimera* was geheeten, *Geit* gebynaamt wierdt, is waarschynlyk, 't geen oorzaak tot verdichtzels heeft gegeeven.

[+]*Homerus.*

Jupiter wil de verdichtzieke outheit, veranderde zich in een Ram, om tegen *Tiphon*, een trotzen Reus, Heer van AEgy-

pten, te stooten: 't geen te kennen geeft, dat Jupyn op een Schip, door Ramshoorens kenbaar, heeft gestreeden.

+*Jasons* Schip, na zyn Bouwmeester benaamt, zoo eenige meinen, of wel na 't Grieksche woordt ἀργὸς, 't welk snelheit betekent, en langhte, gelyk *Gaulus* van zyn ronte de naam voert, of na het woordt *argivi*, 't geen gezeght is, zoo veel als dappere gaauwe mannen, gelyk die geene zyn geweest, de welke zich verstoutten het Gulde vlies te gaan winnen, ('t geen na allen waarschyn zeker goude schat geweest is, in een vel of vlies verborgen, of eenige goude mynen, die men zeght dat in Colchis eertydts veel wierden gevonden: waar van te leezen is by *Hyginus. Dercylus* wil, dat deeze Argonauten, die naar Colchos togen, geen andere zin hebben gehadt, als de schatten uit Schytien te roven, en zeght hy, by den berg *Caucasus*, viel van outs veel gout, 't geen in Schapen vagten bewaart, en met Schapen vellen en deurboorde planken uit de vlieten wierdt vergaderdt.) was het eerste lange schip, het geen ooit gebouwt is, volgens gevoelen van *Filostefanus* en *Plinius. Herodotus* zegt, in 't begin des eersten boeks, van de Argonauten, dat zy landen, met haar lang Schip, aan de rivier *Phasis*. Andere zeggen, dat dit Schip zyn naam behielt van de wittigheit der zeilen, want het Grieksche woordt *Argos* zoo wel wit als snel beteekent, volgens *Hyzichius*.

+*'T Schip Argo waar van benaamt.*

Jason, die uit Thessalie oorspronkelyk was, voerde, nevens zyn Gulde vlies, *Medea*, tot een bruidt na zyn landt, zoo de verdichtzelen houden, die boos van aart was, en veel onheil den lande toebraght; hier by wil men dat te verstaan zy, dat hy de pest en krankheden met zyn Schip uit de verre landen in zyn Vaderlandt braght. Het geene een voorboode schynt geweest te zyn, van dat men wel groote schatten, door de zeevaart, het menschelyk geslacht toebrengt; maar mede groote schaade, en ongevallen dikmaal doet veroorzaaken. De Scheepen die voor dit Schip van *Jason* gebouwt waaren, 't geen lang was, zyn alle ront en kort, of na de ronde kant hellende geweest.

Het is een dwaling, dat de sterkundige het Schip *Argo* in den Hemel een verdek toevoegen, daar zy mede sterren op zetten; want het open in de midden is geweest, gelyk alle de Scheepen van dien aardt en tydt.

Homerus spreekt van een Pheacidisch Schip, gemaakt door Konink *Pheacus*, het geen langh was, en wel het eerste van dien aardt zoude zyn geweest; dit Schip wierdt naderhandt aan *Alcinous*, Konink der Pheacen, gegeeven, dien het + weder aan *Ulysses* leende, wanneer hy by geluk op een plank uit zyne schipbreuke aan het Hof van *Alcinous* was gebraght. Welk Schip *Neptuin* eindelyk in een Eilandeken verformde, zoo de verdichters zeggen.

+*Solinus. Procopius. Altheneus. Apoll. Rhodius. Ovidius.*

De Scheepen der Trojanen, zegt *Ovidius*, welke van de Vrouwen aan koolen wierden gelegt, in Tiberiensche Nymphen zyn veranderdt, en alzoo onsterfelyk gemaakt; 't geen *Virgilius* zegt aan *Berecynthia*, moeder der Goden, te zyn geschiedt.

+Men vocht te dier tydt alleen van vooren achtersteven. Van het Schip *Argo* werdt gezeght dat het spreeken kost, ter oorzaake misschien, om dat de grootheit van 't werk, 't kraaken van 't hout, en 't snyden door de zee, steedts veel geraas verwekte. Doch zoo men de Dichters gelooven magh, geschieden dit uit kracht van het Dodoneïsche bert, het welk *Pallas* aan de kiel hadde gehegt, als boven gezeght is: of wel uit kracht des houts daar zy de kiel, aan den berg Pelias, van hadt doen bouwen. Zoo andere dichten, was het geheele Schip sprekende, en verstandig: de mast zelve was uit een spreekbaaren en voorzeggende eyk gevormt. Als dit Schip Argo af was gestoken, wierdt het van de Zee-godt *Glaucus* twee dagen begeleit; die de Helden aanmaande van de Goden te offeren, op 't eerste landt dat

+*'t Schip Argo kost spreeken, verdichten de Poëten.*

zy bestevenden. Drie wiggelaars geleiden de Helden op deezen toght, welker getal onzeeker, doch by veele Schryvers tot ontrent vyftigh werden begroot, alle rughtbaar en benaamt tot op heden toe, omme hunne daden, Goden afkomst, en vergodtheit: in Lybien bouden zy op reis eenen Tempel, *Herculus* ter eeren. *Jason*, willen zommige, quam te blyven in het Schip Argo, door beleit van *Medea*, die wist dat het Schip nu van outheit t'zaam moest vallen, daar zy hem ried onder, of in, te rusten: 't geen andere tegen spreken. De Heer *de la Croix* verhaalt in zyne brieven uit Konstantinopolen, dat men niet wyt van daar op 't gebergte dat na de Zwarte zee ziet overblyfzelen vindt van een oude Tempel, die de Argonauten gesticht zouden hebben, toen zy om het gulde Vlies uit togen, en dit om aan de Goden goede reis af te smeken tot zoo een gevaarlyke zeetoght.

Van het Schip van *Jason* spreekt *Papinius Statius* aldus:

Quinquaginta illi trabibus de more revinctis
Eminus abrupto quatiunt nova littora saltu.

Dat is:

De vyftig balken, uit het wout
Gevormt, en na den aard gestout,
Doen springen door de woeste zee,
De stranden aan, en zoeken ree.

Op de Scheepen der Pheniciers stondt de Scherm-godt *Patecus*, zoo zommige zeggen, voor; doch, zoo andere, achter ten toon, aan de spiegel: en om dat de Scherm-goden op de voorsteven of spiegel stonden, wierden die bekranst en bekroont.

+Ja men heeft niet geschroomt zelf Scheepen verstandig te maaken, die zeilden en voortgongen, zonder behulp +van eenig mensche, of uiterlyk werktuigh, gelyk *Homerus* zegt van de Scheepen der *Pheacers*. Andere vervormden in klippen, gelyk de zelfde *Homerus* wil van het Schip dat *Alcinous* aan *Ulysses* schonk, of leende.

+*V. Cesius à Zesen.*

+*Verstandige Scheepen.*

Het Schip van *Jason* wierdt, na dat de toght gedaan was, *Neptuin* opgeoffert: en men hielt daar jaarlyks door geheel Grieken feest-daagen over. *Apollonius Rhodius* verhaalt, dat het Schip, daar *Pompilus* de maaght *Ocyron*, bemint van *Apol*, mede schaakte, veranderde in steen, de schaaker zelve in een visch: en *Virgil* +derft zeggen, dat zommige Scheepen van *Eneas* vloot in Zee-nymphen verandert zyn geweest. *Plunius* verhaalt van een Schip, 't welk in volmaakte gestalte vertoont wierdt, dier groote, dat het onder de vleugelen van een Bye school. De +toght, die met het Schip *Argo* gedaan is geweest, moet zonder twyfel een reis van belang, en het Schip zelve van groote waarde zyn geweest: waar in zoo veel dappere Helden en Heeren zich begaven; wiens streek door zee de Poëten zoo net beschryven, als of het uit de dagh-registers der Schipluiden zelf getrokken was geweest: te weeten, wat winden zy hadden, wat stranden zy verby zeilden, en wat havenen en volken zy aandeden, en waar zy overwinterden. Daar zyn Schryvers die het getal der Helden, welk op het Schip *Argo* voeren, tot op 46 begrooten.

+*Scheepen in Zee-godinnen en Nymphen vervormt.*

+*Toght van 't Schip Argo.*

Daar en ontbreeken geen geleerde mannen, die de naam van het Schip *Argo* uit zyn grootte in de gront-woorden zoeken. +Uit *Vitruvius*, en *Theocritus* wordt beslooten, dat dit Schip vyftigh of zestigh cubiten langh is geweest. Het woordt daar het sprekendt hout mede uit werdt gedrukt, dat aan den kiel hongh, insgelyks voor een hout dat het Schip bestuert genoomen kan werden: schoon *Apollodorus* dit stuk houts aan den voorsteven plaatste.

+*Lib.* 1. *cap.* 2.

Het Schip *Argo*, zoo men geloof aan +*Rhodii Argonautica* magh geeven, voerde zeil, was binnewaarts met hechte planken gewapent. Als men 't te water braght, wierdt de aarde ten deele opgedolven, in welke opgedolven sleuf rollen gezet wierden, daar het Schip over voort gonk. De riemen wierden omgekeert en aan de banken vast gebonden, als men huns niet noodigh hadde, een vadem langh over boort schietende. De roejers arbeideden zoo wel staande als zittende. De mast stondt midden in het Schip. Zyne riemen waren met leenige tienen aan de dollen vast gebonden. Wanneer dit Schip af stak, wierden 'er veele ossen ter slacht aan den Autaar gebraght, en *Jason* beloofde aan de Godt te *Delphos* zoo veel slacht-Ossen, als 'er Helden van zyn toght wederom zouden koomen. Het ingewant des vees wierdt by dit geval in zee geworpen, en de wyn uit schaalen gegooten, zoo men uit den zelfden Schryver magh bespeuren. De Helden hielden

+*Lib.* 1.

afscheit-maaltyden, eer zy te Scheep traden. Het wapentuig wierdt tusschen de riemen en onder de roeibanken geplaatst, en ieder wierdt een riem toegevoeght by 't lot. De voorsteven was krom. De mast zetten zy op, na dat het Schip uit de haven, en een goedt endt voort was geroeit: waar uit te besluiten is, dat hy te byster groot niet moet zyn geweest. Als men te lande tradt, wierdt het Schip met touwen en eizere ketings vast gemaakt. +En om dat dit Schip meermaalen het +woordt van *Krom* toe werdt gevoegt, is het geloofbaar, dat het niet gelykzydigh, maar ront van beloop zy geweest. Met Leeuwehuiden zyn de *Argonautae* bekleet geweest. De achtersteven (welke plaats voor geheilight wierdt gehouden) hooger was als de voorsteven. De Roejers zaten twee aan twee op een bank, als uit deeze woorden van *Rhodius* is te besluiten, *zy neemen banken paar aan paar*. Het schynt ook zyn riemen te stryken, en achter uit te roeijen; 't geen by d'Oude mede is aangemerkt.

+*Rhodius*
+*Lib.* 1.

Apolonius wilde dat dit Schip op ieder zyde 25 riemen had, waar uit hy meynt dat volgt, dit Schip lang geweest te zyn 50 cubiten; doch volgens *Theochritus* was het tien cubiten langer. Het Schip Argo, daar de Argonauten hunne naam na dragen, een Phenisch woordt is, gelyk veele benamingen van Scheepen, en haar deelen, in 't Grieks en Latyn, van de

Phenicers, als ouder zee-luiden, de naroen hebben geleent.

Van de toght der *Argonauten* spreekt *Purchas* aldus:

Nu wat de Voyagie der *Argonauten* belanght, (zeght hy) dat *Pelias, Jasons* Oom, door een Orakel belast wierdt, aan *Neptunus* Offerhanden te doen, waar toe zoo iemant met d'eene schoe aan, en met d'ander af quame, dan zoude zyn doodt niet verre zyn. *Jason* geraakte aldaar, en wadende door de reviere *Euhenus* liet hy een van zyne schoenen in de modder steeken, dien hy niet uit en haalde, vreezende dat hy de Hooghtydt te laat moghte by koomen; *Pelias* dit ziende, vroegh *Jason* wat hy doen wilde, of hy een prophecye hadde dat iemant hem dooden zoude; Ik zoude, zeide hy, hem zenden om het *Gulden Vlies te haalen*. Dit was het *Vlies des Rams* ('t welk zommige zeggen de naam was van het Schip, voerende een Ram aan de bek) 't welk *Phryxus* na *Colchos* braghte, dewelke den Ram aan *Jupiter* offerde, en 't Vlies ophongh in de bosschagien, den Godt *Mars* toegeweidt. Aldus heeft *Pelias* met zyn eigen mondt hem veroordeelt. *Argus* maakte het Schip, 't welk na hem *Argos* genoemt wierdt, zynde, zoo zy zeggen, het eerste Schip langhwerpigh. Deeze quaamen eerst aan het eilandt *Lemnos* daar zy zoo vriendelyk wierden onthaalt, als dat *Jason* by *Hypsipila* twee zoonen gewan, en toefden zoo langh, tot dat *Hercules* haar met zyn kyven wegh dreef. Daar na quaamen zy tot *Cyzicus* in *Propontis*, het welk haar heerlyk getracteert heeft; en van daar vertrokken zynde, zoo wierden zy door slordigh en vuyl weer in der nacht te rugge gedreven, alwaar *Cyzicus*, haar door abuys voor zyne vyanden nemende, in het gevecht quam te blyven. Van daar zeilden zy na *Bebrycia*, alwaar *Amycus* den Konink haar tot een enkel gevecht uitdaaghde, daar in *Pollux* hem aan een kant holp. *Lyeus*, een naburige Konink, was hier niet weinigh over verblydt, en onthaalde de Argonauten, alwaar *Iphis* ofte *Tiphis* stierf, en *Idmon* geslagen wierdt.

Phineus, de zoon van *Agenor*, uit *Trasia* geboortigh, wierdt door *Jupiter* verblindt, om dat hy de secreeten der *Goden* hadde geopen baart, en de *Harpyen* wierden geordineert om de spyze van zyn mondt te neemen. De Argonauten, met hem te rade gaande over haar toekoomende succes, moeten hem eerst van zyn straffe ontslaan; 't welk *Zetes* en *Calais* deeden, haar verjagende na de *Strophades. Phineus* wees haar aan, hoe zy over de *Symplegades* zouden konnen passeren, volgende de passagie, die een Duive, in het Schip opschooten, haar zoude wyzen. Van daar quamen zy tot het eilandt *Dia*, alwaar de vogelen *Stymphalides* pennen schooten, die de menschen dooden: welke vogelen zy, door *Phineus* bevel, met een geluit vervaart maakten, ende gebruikten daar toe schilden en spietzen. Aldus geraakt zynde in de *Euxinische* zee by *Dia*, zoo hebben zy daar arm, naakt ende schip-breukigh gevonden de zoonen van *Phrixus, Argus, Phrontides, Melas* en *Cylindrius*, dien op haar reize na haaren Groot-vader *Athamas*, dat ongeluk wedervaren is. *Jason* heeft haar getracteert, en zy hebben hem na *Colchos* gebraght, langhs de reviere *Thermodoon*; ende nu *Colchos* vast genakende, hebben het Schip doen verbergen, en quamen by haar Moeder *Chalciope*, Suster van *Medea*, aan wien zy de vriendelykheit *Jasons* vertelden, mitsgaders de oorzaak zynder komste. Sy brengt *Medeam* tot *Jason*, dewelke, zoo gaauw als zy hem zagh, hem voor de zelvige, die zy in haar droom gezien ende bemindt hadde, kende, met belofte van hem in alles behulpzaam te zullen zyn.

AEeta hadde uit het Orakel verstaan, dat hy zoo langh zoude regeeren, als het Vlies, dat *Phrixus* geweidt hadde, in *Mars* zyn Tempel hingh. Hy belast derhalven *Jason*, dat hy die met kooper-geschoeide vuur-spouwende Bullen aan den ploeg zoude spannen, en des Draaks tanden uit den helm zagen, waar uit gewapende mannen schielyk zouden spruiten, en malkanderen dooden. Dit deede hy door *Medeas* hulpe, en wierp den Draak ook in een slaap, die het gulden Vlies bewaarde,

en nam ze zoo wegh. *AEetea* verstaande dat *Jason* en zyn dochter *Medea* vertrokken waren, zondt hem zyn zoon *Absyrtus* in een Schip met soldaten na, de welke hem tot *Istria* toe, in de *Adriatische* zee, achtervolgden: alwaar *Alcinous* de questie zoo weinigh tot *Absyrtus* zyn conte ntement neder leide, dat, hy hem achtervolgende tot *Minervas* eilandt, *Jason* hem doodt sloegh, en zyne navolgers hebben aldaar een Stadt gebouwt, genoemt na zyn naam *Abseris*. Zommige vertellen dat de *Syrtes*, alwaar de Argonauten voorby voeren, haar Schip twaalf dagen op haare schouderen droegen. Doch in deeze onderscheidentlyke vertellingen, alzoo ze ontallyk zyn, zoude men licht blyven hangen. Na zyn wederkomste heeft hy, doot *Medeas* hulpe, zynen Oom *Pelias* aan een kant ge-

holpen, (aan wien zy belooft hadden haare jeught te herstellen) en leverde zyn Koninkryk over aan zyn zoon *Acastus*, die hem tot *Colchos* toe hadde vergezelschapt. De verbanninge van *Medea*, en het resteerende, hebt gy onder de Poëten. Deeze Voyagie wierdt by de ouden zoo hoogh geacht, dat deezen *Argo*, dien *Homerus πασιμέλουσα* noemt, niet alleen tot de sterren toe van de Poëten gepreezen wierdt, maar ook door haare *Minerva* onder de sterren gestelt, en de *constellatie* is vermaart tot op deezen dagh. d'Argonauten hebben na deezen *d'Olympische* speelen ingestelt.

De Princen in de *Trojaansche* belegeringe, en haare Scheepen, zyn deeze: *Agamemnon* braghte van *Micene* 100 Scheepen: *Menelaus* zyn broeder 60; *Phoenix* van *Argos* 50; *Achilles* van *Scyros* 60; *Automedan* zyn Caros-dryver 10; *Patroclus* van *Phtia* 10; *Ajax* van *Salamine* 12; *Teucer* zyn broeder ook zoo veel; *Ulysses* van *Ithaca* 12; *Diomedes* van *Argos* 30; *Stenelus* van *Argos* 25; *Ajax* den *Locriaan* 20; *Nestor* den *Pyliaan* 90; *Trasymedes* zyn broeder 15; *Antilochus*, zoon van *Nestor*, 20; *Eurypylus* van *Orchomene* 40; *Macaon* van *Attica* 20; *Podalyrius* zyn broeder 9; *Tlepolemus* van *Mycenae* 9; *Idomeneus* van *Creten* 40; *Meriones* van daar ook zoo veel; *Eumelus* van *Perrhebia* 8; *Philoctetes* van *Melibaea* 7; *Peneleus* van *Boeotia* 12; *Pithus* ook zoo veel, en zyn broeder *Chronius* 9; *Arcesilaus* 10; *Prothaenor* 8; *Jadmenus* van *Argos* 30; *Ascalaphus* 30; *Schedius* 30; en *Epistrophus* zyn broeder 10; *Elephenor, Calchodontis* en *Imenaretes* (altemaal van *Argos*) 30; de zoon van *Menaeus* van *Athenen* 50; *Agapenor* van *Arcada* 60; *Amphimachus* van *Elea* 10; *Eurychus* van *Argos* 15; *Amarunceus* van *Mycenae* 19; *Polysenes* van *AEtolia* 40; *Meges* den *Dulichiaan* 60; *Thoas* 15; *Podarces* zyn broeder 10; *Prothous* den *Magnesianer* 40; *Cyanus* den *Argivus* 12; *Nireus* van daar 16; *Antiphus* den *Thessalianer* 20; *Polyboetes* den *Argivus* 20; *Leophites* van *Sycyon* 19. Hier kunt gy zien dat ze boven de duizent bedraagen, die doorgaans genoemt worden. De Voyagie was te kort, en de belegeringe te langh voor deeze plaats.

Gelyk als deeze laatste zaken (gaat hy voort) van de Poëten als fabulen verhaalt zyn geweest, dat is, als waarheden die haar eigen vernust bearbeidt en opgepronkt hebben, tot groot vermaak; zoo is 't dat de Historien van de eerste *Assyrische Monarchie*, en van de *AEgyptische* Over-heeren weinigh bondige waarheit in zich hebben. *Ninus* is in de Grieksche en Latynsche Historien vermaart, wegen zyne glorieuze veldt-tochten en voyagien door gantsch *Asia*, van de *Roode* zee, tot de *Euxinische* zee, en door *Scythia* tot de *Bactrianen*. Hy vermeesterde (zeght *Diodorus*) de *Armeniers*, en haaren Konink *Barchanes*, gelyk ook *Pharnum*, Konink van *Media*, en geheel *Asia*, van *Tanais* tot *Nilus*, de *Egyptenaren, Phoeniciers, Syriers, Ciliciers, Pamphiliam, Lyciam, Cariam, Phrygiam, Misiam, Lydiam, Troadem, Propontidem, Bythiniam, Cappadociam*, de *Barbaren* op het Eylandt *Pontus*, de *Cadusianen, Tapyranen, Hyrianen*, de *Dranges, Derbici, Carmani, Coronei, Rhomni, Vorcani, Parthers/Persianen, Susianen, Caspianen*, en veel andere. *Ariaeus* d'Arabische Konink was zyn mede-makker in deeze veldt-tochten. Hier na heeft hy *Ninum* of *Ninive* gebouwt, welkers wallen hondert voeten hoogh waren, boven zoo breedt dat 'er drie wagens neffens malkanderen konden passeren, neffens 1500 kasteelen, 200 voeten hoogh, de vierkanten ongelyk, de twee langer 150 stadien, de twee korter 90. Hy deede een tweede tocht tegen de *Bactrianen*, en daar na trouwde hy *Semiramis*, een van *Syrien*, dien hy haren man *Menon* onttrok, die zich zelven in een dwaze droes heit verhingh.

Semiramis is hem in de Regeeringe gesuccedeert, en heeft hem in zyne exployten *geëxcedeert* of overtroffen. Sy nam *AEthiopia* in, en daar *Ninus* (is 't dat gy *Ctesias* gelooft) by zich hadde in zyn laatste tocht, tegen *Zoroaftres* den *Bactriaan*, 1700000 voet-knechten, en 200000 ruiters, neffens 10600 kromme karossen: daar heeft zy (zoo men zeght) *Babylon* gesticht, met een boven maate groot Hof in *Chaona*, en

een Palleis tot *Ecbatana*, hooge wegen in *Persia* uitgehouwen, door *Egypten* gepasseert na *Lybien*, tot het Orakel van *Jupiter Ammon, AEthiopiam* t'onder gebraght, en drie jaaren langh toestelinge gemaakt, om *Staurobates*, Konink van *Indien*, te bestormen, sloegh 300000 ossen, om van haare huiden geconterfeyte Olyphanten te maken, en met 3000000 ('t is *Ctesias* ook die 't verhaalt) voet-knechten, en 500000 ruiters, en 2000 Scheepen, neffens geconterfeyte Olyphanten, op Camelen gevoert, deden zy die *Indiaansche invasie*, alwaar *Staurobates* haar met een grooter getal tegen quam, dreigende haar te kruissen. Op *Indus* was 't Zee-gevecht, in 't welke *d'Indiaanen* de nederlage kregen, en 1000 Scheepen verlooren; doch te velde wierdt *d'Assyrische* armade overweldight. Aldus

is 't dat de oude Schryvers 1300 jaaren achter een in het *Assyrische* Ryk voortvaaren, en zeggen, dat in de *Trojaansche* oorloogen *Theutamo*, de twintighste van *Ninus* af, *Priamum* met 20000 mannen assisteerde, en met 200 karossen, onder het beleidt van *Memnon*. Wat nu *Sardanapalus*, de laatste en dartighste, belangt, de waarheit daar van is, als in de voorige, een zeekere onzeekerheit. *Eusebius* reekent dat *Semiramis* ten tyde van *Abraham* geleeft heeft, zoo dat *Moses*, die na de *calculatie* van *Josephus, Clemens, Africanus, Tatianus*, 850 jaaren voor de *Trojaansche* oorlogh geweest is, door zyne waarschynelyke rekeninge veel laater geweest is, evenwel, zoo hy zeght, ouder als de *Grieksche* outheden, en ook als haare Goden: gebooren zynde, na de reekeninge van *Scaliger*, 394 jaaren voor de destructie van *Trojen*. Nu wat kleine Koningen de werelt in de volk-rykste deelen, zelfs van de Landen, ten tyde *Abrahams* gehadt heeft, wyst het vierde Capittel van *Genesis* aan: weshalven zommige slechts *Vice Royen* van haar maaken, onder *d'Assyrische* Monarchye, en dat zeer vrymoedelyk. *Ninus* zyne getallen smaaken na *Nimrods Babel*, die de na-eeuwen konden doen op-swellen met zulke ydelheden. 't Magh een vraagh of questie zyn, (ik gisse het *negatief* buiten questie) of de werelt ook toen zoo kort na de Sondtvloet zoo veel zielen hadde, als die *Indische* en *Assyrische* armaden gezeght worden te begrypen.

Dit zelfde zoude men ook moogen zeggen van *Vexores* des *Egyptischen* Konings optoght, dewelke tot *Pontus* toe meester wierdt: en van *Tanaus* den *Scyter*, die voor *Ninus*, zoo zommige zeggen, hem, en byna geheel *Asiam* overwonnen heeft. *Vexores* wordt van *Genebrardus* geoordeelt te zyn *Osiris*, de eerste *Pharao*. Ende wat *Sesostris* aangaat, wy hebben alreede ten deele zyne grootheit bekent, ende met eenen zyn laatste aankomste, ten tyde van [+]*Rehoboam*, de zoone *Salomons*. Men zegt, dat hy in zyn armade gehadt heeft zes hondert duizent voet-knechten, vier-entwintigh duizent ruiters, acht duizent en twintig Krygs-karossen, en in de *Roode zee* vier hondert Scheepen. Hy heeft voorby *Ganges* de *Meders*, de *Schythers* tot *Tanais*, en de reste van *Asia* geconquesteert. Hy is in *Europa* over gepasseert tot *Thracien* toe, ende heeft aldaar Pilaren, als gedenk-teekenen zyner victorie, na gelaten.

[+]*Diodor. Sicul. lib.* 1.

Kort daar na geschiede de optocht van *Zerah* den *AEthiopier*, bestaande uit een millioen menschen, geslagen door den Koning *Asa*; als die van de Koninginne van *Saba* (zommige meinen dat zy over *Arabia* en *AEthiopia* regeerde) aan *Salomon*, een weinig te vooren. *Tiglath Pileser*, Koning van *Assyrien*, nam in *Damascus*, en *Salmanasser* voert de tien Geslachten in *Assyrien* en *Meden*, ende heeft de *Babyloniers*, en andere, in haare plaats gestelt. *Senacherib* nam kort daar na *Juda* in; maar *Tirhakah*, Koning van *AEthiopien*, trok tegens hem te velde. Deeze *Tirhakah* wordt geacht te zyn die *Tearcon*, daar *Strabo* van gedenkt, alwaar hy ontkent dat *India* door iemandt anders als door *Bacchus* en *Hercules*, voor *Alexander*, ingenoomen is geweest, loochenende dat van *Semiramis*, en allegerende *Megasthenes* tot dien einde; ende dat *Sesostris* den *Egyptenaar*, en *Tearcon* den *AEthiopier*, tot in *Europa* doorgedrongen hebben; Ja, dat *Nabucodonosor* ofte *Navocodrosor* (hooger by de *Chaldeers* geviert als *Hercules*) tot de *Straate*, of *Hercules* zyne pilaren quam; gelyk ook deede *Tearcon*. Als mede dat *Idanthyrsus* den *Scyther* zoo verre als *Egypten* gereyst, maar niemant van haar (zeght hy) trok naar *Indien. Megasthenes* erkent wel dat *Cyrus*, dicht by *Indien*, in zyne kryghs-tocht tegen de *Massageten*, geweest is, doch aldaar niet. Wat belangt *Nabucodonosors Asiatische* en *Egyptische* kryghs-tochten, ende zyn Heerschappy in maniere over de werelt, hebben wy de Goddelyke getuigenisse in *Daniels* Boom, en het Gouden Beeldt. Van *Cyrus* ook; wiens conquesten zyn bekent, ende zyn groote *Peregrinatien* van de Westersche deelen van *Asia*, daar hy *Croesus* gevangen nam, en de zyne

t'onderbraghte, met de nabuurige Heerschappyen, ende alle Landen van daar af door *Syria, Armenia, Media, Persia*, tot de *Massageten* en *Scythen*. Zyn zoon *Cambyses* heeft 'er *Egypten* aan gehecht, ende die dwaze kryghs-tocht tegen de *AEthiopiers. Darius* heeft met acht hondert duizent man die van *Scythia* bestormt. *Xerxes*, alzoo *Herodotus* verhaalt heeft, leydt *Griekenlandt* aan boort met zeventien hondert duizent voet-knechten, tachentich duizent ruiters, twintigh duizent kryghs-wagens, en twaalf hondert en acht Zeilen. *Ctesias* (die anders gewent is het meeste te noemen) heeft maar acht hondert duizent man, neffens de karossen, en duizent Scheepen. Wat andere *Scythen* en *Amazoniaansche* invasien betreft, met andere van andere Natien, die ga ik om haare ongewisheit voorby. De *Grieken* hadden ook haare menigvuldige

zoo krygs-toghten als defensive oorlogen tegens de *Persiaansche*, voor *Alexanders* tydt. *Themistocles, Xenophon*, en veele andere van die zyn vermaart, *tam Marte, quam Mercurio*, zoo wel ten aanzien van krygs-handelinge als geleertheit. En aldus heeft het *Persiaansche Ryk* ons gebraght tot *Alexander*, die het zelvige succedeerde.

Wat de laate Kyser-ryken van Carthago en Romen belangt, haare reyzenaars en reyzen te verhaalen zoude uitdyen tot een Historie van haar Staat, en alle haare vermaaarde Kapiteinen, inzonderheit de Romeynen, doen zy haare vleugels begosten te verspreiden verre van haar Italiaansch nest, en vlogen over de *Europische* banken in *Africam* en *Asiam*. De *Scipios* in de oorlogen van *Carthago, Lucullus* in *Africa*, ende daar na in de *Mithridatische* oorlog; Den grooten *Pompejus* in zyne *Europische, Asiatische* en fatale *Africaansche* voyagien en krygs-toghten; De groote *Julius*, wiens reyzen een *Monarchye* verworven heeft; Den inhalende *Crassus*, de wreede *Antonius*, florerende *Augustus*, snoode *Claudius*, triumpherende *Vespasianus*, zachtzinnige *Titus*, trotzige *Domitianus*, heerlyke *Trajanus*, schrandere *Adrianus*, ende by maniere alle de reste van haare Keyzers geprest, ofte pressende op haare frontieren, ende wiens Keyzerlyke voortgang zelss in haare eigen Staat groote voyagien en reyzen waaren. Ja, haare Keyzer-ryken (als te vooren gedacht is) droegen de eerzuchtige tytel des werelts. De strenge *Severus* stierf tot *Jork*, de Christelyke *Constantinus* rees op voor de werelt, als een heldere Sonne, uit ons Noorden van Engelandt. Den Apostaat *Julianus* reisde ook, en braghte voort een vleesschelyke Duivel, dewelke na veele reizen in 't Oosten verging, ende het Ryk den goeden *Jovianus* na liet. Te noteren de reyzen der Keyzeren, waare op te haalen de Keyzerlyke historie, van *Julius* af, tot der tydt toe dat de werelt zwanger wierdt met Barbarische reyzenaars, *Gotthen, Vandalen, Herulen, Hunnen, Avares, Franken, Saxische, Lombarden, Sarazenen*, die onder haar dat groote Ryk uitdeylden: Inzonderheit de reyze van de Keyzerlyke stoel van *Romen* tot *Constantinopolen* toe. En dus verre *Purchas*.

Van het oude Argos spreekt *Eduward Brown* in zyne reis-beschryvinge aldus. De haven die dighste by *Larissa* in aanmerking komt, is die van *Vollo*, of oud *Pagasa*, in de Sinus Pagasicus, ofte Demetriacus, of de Golf van Armiro, alwaar niet verre van daan oud *Argos Pelasgicum* stondt: van welke plaats de Argonauten aldereerst t'zeil gingen, op die vermaarde en ruchtbaare toght na Colchos.

Labach, dat de Hooft-stadt is in 't landtschap *Carniola*, anders *Lubiana* genaamt, werdt gehouden oud *Nauportus* te weezen, beroemd wegens de landing der Argonauten, die koomende aan zetten van *Argos Pelasgicum* in Thessalien, zeilden naar Colchos, aan de Oostzyde van de Rixynsche zee; maar werdende vervolgt door de Scheepen van de Koning van Colchos, die haar wierden nagezonden, gongenze schampen, keerende weder langs de Hellespont, doch houdende het na 't Noorden, raaktenze in de mondt van de Ister of Danubius, en trokken de riviere op, tot datze quamen daar de Danubius en de Sarus in een loopen, en de Sarus op strevende, quaamenze aan de stroom *Labach*, en gongen die rivier op, landende omtrent de plaats van oudts Nauportus genaamt, en daar na togenze na de Adriatische zee, en keerden zoo wederom in Griekenlandt.

+*Giraldus van d'eerste Scheepbouw-meester.*

+*Giraldus* spreekt van de vinders der Scheepen aldus: *Neptunus* heeft den naam by de Kretenzers, dat hy de konst van het vaaren verzonnen, en d'eerste een vloot Scheepen t'zaam gebraght heeft. *Diodoor* wil dat *Neptuin* van zyn vader tot vlootvoogt gestelt was, waar door hy de naam van Zee-Godt heeft bekoomen. Andere willen dat *Minerva* het eerste Schip dede timmeren; waar onder *Tertullianus* is. *Perseus* en *Juvenalis* spreeken met verachting van de vont der Scheeps-bouw, doch t'onrecht; hun zeggen is, dat de hebzucht d'oorspronk daar van zy. Zeker *Hister* zegt, dat *Pirrhon* de *Wicchelaar* het eerste Schip in *Lydie* toeleyde: 't welk in

Lydie geschiet te zyn ook *Isidoor* bevestigt, zonder nochtans gewag van *Pirrhon* te maaken. *Eusebius* weet van eenen *Vso* te spreeken, die d'eerste boomen velde, en t'zee koos: daar by voegende, dat de *Samotraciers* d'eerste groote Scheepen timmerden; maar *Clemens Alex:* schryft dat die eer aan *Atlas* in Lybie hoort, en *Pomponius Mela* aan de Feniciers; 't geen *Tibullus* nevens hem getuight met dees woorden: *Prima ratem ventis credere docta Tyros:* dat is: de stadt Tyrus is d'eerste geweest die Zeyl-scheepen uitzant. *Dionys* weder de Punier meent, dat het Schip een vont van d'Egyptenaaren is: want men leest dat *Danaus* met het eerste Schip uit Egypten in Griekenlandt quam, wan-

neer hy voor zyn broeder vluchte. Hier van dan werdt noch heden by hun een Schip *Danaïs* genaamt. Voor zyn tydt gebruikte men daar horde vlotten, verzonnen +door die aan de Roode zee. *Hesiodus* meint dat de Myrmidoners d'eerste gevaaren hebben, en na het eilandt Egina. *Thucydides* zegt, de Corinthiers zulke gestalte van Scheepen hebben bedacht, als d'Atheniers t'zynen tyde gebruikten; mede dat zy d'eerste der Grieken zyn, welke het vaaren in zwang braghten. Men vint 'er ook die staande houden, dat de Mysen en Trojaanen hun in 't Scheep-bouwen voor zyn gegaan, ten tyde als zy den Hellespont over staken, om de Thracers te bekrygen. *Charax* +wil dat *Jason* met een geheele vloot, als vloot-voogt, en niet als hopman van een Schip alleen, na Colchis gevaaren zy. *Diodoor* van Sicilien geeft voor, dat niet *Jason*, maar *Sesostris*, Koning der Egyptenaaren, het eerste lange Schip heeft doen bouwen; 't welk van *Herodoot* wordt bevestigt. Deeze *Sesostris* zegt men dat met vierhondert lange Scheepen uit de Roode zee stak, Arabien t'onder bragte, enook een groot gedeelte van Indien, aan dees en geene zyde van de Ganges. De lange Scheepen van outs zyn te midden open geweest, voor en achter een verdek hebbende. De lange scheepen werden by veelen alleen voor oorlogs-scheepen gehouden; want *Herodoot* zegt ook, dat de Erythraeen door *Sesostris* zyn overweldigt, met hulp van zyne lange Scheepen: 't geen gebeurt zoude zyn voor *Jasons* uittoght. Dees Koning hadde een Schip doen bouwen van enkel Cederen-hout, lang twee hondert en tachtig cubiten, buitewaarts vergult, en binnewaarts verzilvert; 't geene hy heeft opgeoffert aan de grootste Godt te Theben. *Parrhalus* maakt *Egesias* de vinder der lange Scheepen. D'Erythraeen bouwden het eerste Schip met twee riem-dreven, volgens getuigenisse +van *Demosthenes. Thucydides* wil dat *Amocles* te Corinthen het eerste Schip met drie rei riemen bouwde: 't geen geschag vierhondert jaaren na den Trojaanschen oorlog: en die van Kartago dat van vier. *Nesigeton* van Salamine vermeerderde de roei-dreven tot het getal van vyf, gelyk *Aristoteles* zegt. *Zenazoras* van Siracusen braght het getal op zes. *Alexander Magnus* deede Scheepen met twaals riem-slagen bouwen. *Demetrius* met dertig: *Ptolomeus* met veertig: *Ptolemeus Philopater* met vyftig, welk het hoogste getal is van riem-dreven, die immer in Scheepen gehanteert zyn geweest. Het eerste Vragtschip is by eenen *Hippius* getimmert. Of zoo andere zeggen, van Koning *Eulus*, of *Hellen*. De Cyrenen bragten eerst de booten te water, en de Feniciers de galjoots: de Rhodiers de post- en jacht-schuiten: d'Illyriers de jollen. Jollen of *Scaphas*, anders *Testacea* geheeten, waren van biezen of teenen geweeven; men zettede daar zomtydts zeilen op, uit basten van boomen gemaakt, waar van by *Lucanus* en *E. Hister* is te zien: welke laatste zegt, dat deeze *Scapha* (anders by d'Egyptenaren *Poctona* mede geheten) met hars boven op was bestreeken. De breetheit der riemen, zeit *Plinius*, hebben ons de Plateën gegeeven: waarom *Strabo* hunne zee-vaart roemt. Die van *Kope* in Griekenlandt, blyft de los van de riem zelf eerst in 't water geslagen te hebben. Het Schip dat *Kope* wierdt genaamt, was een vont van de Plateënzers, zoo *Strabo* wil, 't geen eerst alleen slechts zeilen voerde, doch naderhandt, de zelve gestalte houdende, wierden daar riemen op geleght: dier gedaante was mede het Schip van *Isis*, 't geen tot teeken een Ganze-kuiken voerde. *Icarus* was d'eerste die de zeilen spande, volgens +*Plinius*; dan, zoo men *Diodoor* gelooven mag, *Eolus.* Andere zeggen, dat *Ikarus* het driehoekig zeil alleen vondt, en dat het vierkantigh zeil, de mast, met de marsch daar boven, nevens voorsteven en katrollen, van *Dedalus* daar by zyn gedaan. Andere geeven *Isis* de lof Mast en ree voegde *Dedalus* aan 't schip: deeze was van Koninklyken bloede, te Athenen, en om de manslag van zyn zusters zoon, naar *Creta* by *Minos* gevlucht, daar hy de Scheeps-bouw voort zette: en van daar naar

+*Plin.*

+*Jason is niet alleen hopman over een Schip geweest, maar vlootheer over veele Scheepen, gevoelt Charax.*

+*Vinders van roeidreven.*

+Plins

Sicilien vlugte, als boven gezegt. Waar uit het verdichtzel zyn oorspronk heeft, als of hy gevlogen zoude hebben. Andere geeven de Samothracers de lof, van de mast eerst aan het Schip gemaakt te hebben: en andere weder den Konink *AEgeus. Eupalemus* ervondt de tweetant om het Schip te verdedigen.

De Thasiers hebben allereerst Scheepen met verdekken gevoert. Voor hunnen tydt voght men slechts van voor- en achtersteven. *Piseus* verzon de nebben ofte galjoenen: die van Tyrrhenenhet anker. En dit anker behieldt zyn naam van *Angyra*, hooftstadt der Tyrrhenen. *Anacharsis* de Scyt, ofte, zoo andere willen, *Eupalamius* maakte d'ankers twee-ermigh, gelyk hy ook d'enter-dreggen en yzere handen dede smeden: 't welk *Pericles* mede toegeschreven werdt. *Tifys* hongh het roer aan: en *Gryfon* voerde Nebscheepen de Noordtzee in; waarom hy mede by

zyne landtsluiden vergodet is geworden. Gelyk mede *Alcides, Meleager, AEacus, AEgeus*, Zeehelden, een eeuwe voor 't beleg van Trojen levende, volgens *Rivius*, veele zaken, tot voort-zetting van den Scheeps-bouw, hebben gevonden.

Tweede Hooftstuk.
Scheeps-timmeren der oude Grieken en Romeinen, zoo ten kryg als ten koop-handel: stellen der riem-reien.

+**H**Et is zeker, dat Grieken en Egyptenaars, voor Romeinen, de kunst van Scheepen te bouwen gehadt, en de laatsten zulks van d'eersten hebben geleert. Dan zal nu echter alleenlyk ten toone stellen de wys en vorm der Scheepen, gebruikelyk oulinx beide by Grieken en Romeinen.

+Grieken hebben Scheep-bouw geoeffent voor de Romeinen.

Te dier tydt was by de Romeinen een bequaam en gereet vaartuigh in 't gebruik, +*Navis liburnica* op 't Latyn geheten, dat 's Liburnisch vaartuig, na zeker landtschap *Liburnia*, in het binnenste van den Adriatischen zeeboezem gelegen, daar het allereerst gevonden was; van toestant en gestalte, gelyk de nevensgaande afbeelding vertoont, onder letter A, op de plaat N°. 1. Zoo hadt men +toen noch veelerley andere Scheepen, alle genaamt na de plaatzen daar zy allereerst gemaakt en gevonden waaren; als na het eilandt Karpathus, Alexandrie, Smirne, Sidonia, Rhodus, en meer andere plaatzen, daar de Scheeps-bouw zeer geoeffent wierdt. En van de Romeinen zeyt *Polibius, Cum nunquam de mari in mentem ipsis venisset; tum demum curam ejus susceperunt*. Dat is: Wanneer zy het minste dachten op de zee, begosten zy de zee en zee-zaaken te bezorgen. *Ancus Martius* dede tot Romen havens bouwen, om vrachtscheepen daar in te konnen laden en ontladen. De Romeinen hadden te dier tydt een verbont met die van Tarenten, van voorby de kaap *Lacinium* niet te vaaren, als met bewilliging der Tarenters. In 't byzonder kreegen de vaartuigen naamen na het gestel hunner voorstevens; en wierden genebden daar van genoemt: andere weder boven overdekt, de gedekte: gelyk die boven open waaren, de naam van opene hadden bekomen.

+Navis liburnica.

+Scheepen benaamt na de plaats alwaar zy gebouwt zyn.

+Gestalten van Scheeps-nebben ofte Galjoenen, zoo als die van outs van gedaante zyn geweest, staan op de plaat N°. 1. onder de letter B ten toone; getrokken zoo uit oude gedenk-penningen, als overgeblevene marmer-steenen, elders verstrooit. Laage nebben bragten den vyandt meeste schaade aan. Wanneer de Romeinen dit slagh van Scheepen t' zee begosten te brengen, schrikten de Barbaren, (aldus noemden de Romeinen haare vyanden) daar voor, als hen ongewoon en wierden, zeyt *Caesar*, des te lichter over wonnen, gemerkt zy met kleinder vaartuig de zee bebouwden. Men maakte deeze Scheepen van eyk, cypres, pyn, en denneboomen-hout. Toen gebruikte +men, in plaats van yzer, kopere spykers, die geoordeelt wierden beter den roest te wederstaan, en de vergankelykheit des tydts te kunnen verduuren; doch myns bedunkens geschagh zulks veel meer uit onkundigheit van 't yzer te handelen; aangezien toen noch het yzer ten volle niet bekent was: hoewel waar is, het koper zich tegen alle verderffelykheit des luchts beter beschermt: maar veel vaster houdt daarentegen het yzer als het koper.

+Scheepen naar hun Galjoenen benaamt.

+De spykers van koper.

+De scherpe neb-punten eindigden boven en onder water, staken zelden dieper als anderhalf voet onder water. Moesten niet zeer lang zyn, want te lang waaren bros, gelyk zulks vaak is bevonden; ziet hier van *Rivius lib.* 1. *cap.* 49. *Hermocrates* deed de nebben ter zyden aan de Scheepen met knien vast maken, (waar van ziet by den zelven Schryver) om zoo wel ter zyden als voor sterk te zyn. En om dat het Scheeps-vegten veel met stooten en botzen te werk ging, wierden

+Hoe diep de nebben onder water staken.

de zeehavenen veeltydts, daar een vyant te vreezen was, onder water met scherpe pennen verzien: hier toe gebruykte men te dier tydt duikers, die alle onderwaterige werken verbraaken. Om elkandere de scherpe galjoenen in de zy te jagen, veinsde dikmaal een verstandig Zee-heldt te vlugten, op dat des te beter, met gezwint omwenden, den vyandt op zy moghte krygen, voornaamelyk als de Scheepen wel beroeit waaren. Groot wangeloof hadden de ouden in het hakken des houts: dit moest juist op zulken of zulken dag geschieden; desgelyks werdt by hen d'outheit van de maan ga geslagen, hoewel zonder groote schyn van reden.

[+]Dat men ook toen al gezwint met het werk heeft weeten om te gaan, kan men

[+]*Oulinx vaardigh in 't Scheep-bouwen*.

hier uit bespeuren, wyl *Caesar* met een vloot in zee stak, na dat het hout slechts dertig dagen gehakt was geweest: niet tegenstaande de Scheeps-bouw zoo byster lang in zynen tydt in gebruik niet hadde geweest: want de Romeinen gebruikten in den beginne vreemde en elders gebouwde Scheepen. Koning *Hiero* hadt twee hondert en twintig Scheepen vaardig, na dat het hout maar vys en veertig dagen ter neer gevelt was. De vloot van *Scipio* was in veertig dagen, na het neerhakken der boomen, reedt; en die van *Duillius* binnen den zelfsten tydt: dan hier schynt gewis haast by geweest te zyn; naardien zy het nat en versch gehouwen hout anderzins onbequaam tot den Scheeps-bouw oordeelden.

+Wat belangt nu het bouwen zelve, en de grootte deezer Scheepen; 't is een zake, welke in 't byzonder, en juist na den eisch niet kan geleert worden, by mangel van maten, die ons ontbeeren: zal evenwel daar van een ruig ontwerp doen.

+*Wyze van bouwen.*

De kiel aan al 't oude vaartuig puilde buitewaarts in 't water uit: 't geen my gedenkt gezien te hebben aan een oudt onder-aardts Romeinsche lampe, 't geen de gestalte van een Schip hadde, op twee verscheiden hoogten: in twee bundels wederzydts zagh men daar aan riemen uitsteeken; boven was het op zyn wydtst, en in de midden het breedtst, voor en achter van een zelfde gestalte.

De grootte wierdt genoomen uit de veelheit der riemen, en roeibanken. Een vaartuig met een ry riemen, wierdt een Galey, een Liburnisch, Sidonisch, Smirnisch, of Alexandriner Schip genaamt: een vaartuig met twee ry riemen, in 't Latyn *Biremis*, dat 's twee-riem; en met drie ry riemen, *Triremis*, of drie-riem, en zoo voort. De *Biremes* en *Triremes*, dat twee en drie riem-rei scheepen zyn, zyn zoo wel open als gedekt geweest, gelyk +uit *Polibius* is te besluiten. De gedekte hadden een overloop boven 't hooft der roeijers.

+*Lib.* 16.

De breette van een Schip met acht reie riemen werdt van 22 voet by zommige gehouden geweest te zyn, de langte 180 voet. De kielen van de Scheepen die ten oorlogh wierden bereidt meest altydt van eikenhout zyn geweest.

Die alleenlyk een ry riemen, of liever twee hadden, aan ieder zyde een, wierden ook wel slechts *naves longae*, of lange Scheepen, genaamt: schoon andere willen, dat alle riem- en oorlog-scheepen *naves longae*, dat is, lange Scheepen zyn genaamt geweest.

Schefferus in Dissertation e de varietat. navium, zegt, *sunt qui in longum, alii qui in altum, rursum alii qui in transversum numerent, neque deest qui à remigum potius quam remorum multitudine naves sic vocatas contendit*. Dat is; daar zynder die in 't lang, andere die in de hoogte, andere die over dwars de Scheepen naar hunne riemreijen benoemen: en andere die de Scheepen na het tal der roeijers de benaming hebben gegeeven. *Rivius* wil, dat de Scheepen benaamt wierden na het tal der mannen aan den hovensten riem, *Histor. Nav.* 3. *cap.* 49.

De meeste Scheepen, zegt *Schef. in lib. prim. de varietat. Nav.* stegen in drie reyen Roeijers op, doch hier van wierden niet de Scheepen, maar de Roeijers genoemt, van welke meining hy doch namaals is geweeken. *Nemo*, zegt hy in het zelve boeksken, *enim hactenus scriptorum demonstravit, ordines in singulis versibus fuisse penitus equales. Minor erat numerus interiorum, quam superiorum*. Dat is: niemant der Schryvers heeft tot noch toe beweezen dat de roey-rangen in ieder dreef gelyk waren; want boven het tal meerder als onder is geweest.

+Deeze reien van riemen dan strekten, na de meining van veele, niet langs Scheeps op een rechte streek; maar reezen of klommen van onderen na boven toe: andere doch deezer eeuwe willen, dat de roeibanken niet van onderen na boven klommen, maar langs Scheeps gestelt zyn geweest: zoo dat de riemen, na dat de roeijer verre of na by het boordt zat, korter of langer zouden zyn geweest:

+*Van het stellen der riemen, en zitten der roeijers.*

welk na of ver van boort af zitten zoude konnen gedaan zyn om ruimte te winnen, en elkander plaats tot roering der armen te geeven. *De roeibanken*, zeyt *Virgilius, waaren opgebouwt:* 't welk na de hooghte, en niet in 't lange verstaan schynt te moeten zyn. Te recht heeft zeker Schryver aangemerkt, dat op een *octeres*, dat 's een Schip met acht ry riemen, 't geen aan ieder zyde acht hondert roeijers voerde, bezwaarlyk de mannen op een streek boven langhs Scheeps hebben konnen zitten, of het Schip moest van een onbezuisde grootte zyn geweest. Dies schynt valsch te zyn, dat de roeijers langs scheeps achter elkanderen zouden hebben gezeten.

Andere wilden, dat men de roei-reien, daar de Scheepen na genaamt wierden, over dwars behoorden te stellen, van voor beneden af, tot achter boven toe. En dus magh men zeggen, dat de reien zoo wel in de hoogte als lengte wierden

*1

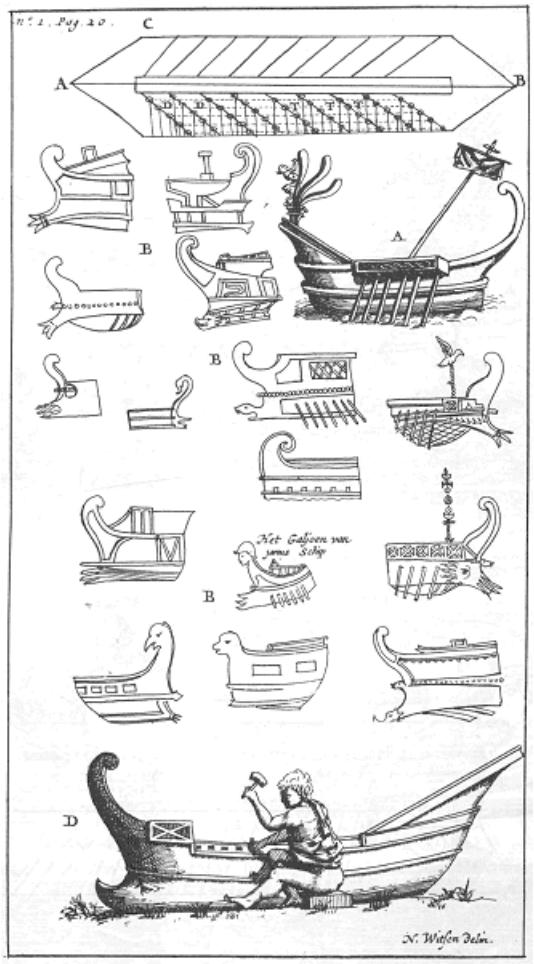

Nicolaas Witsen, ***Aaloude en hedendaagsche scheeps-bouw en bestier***

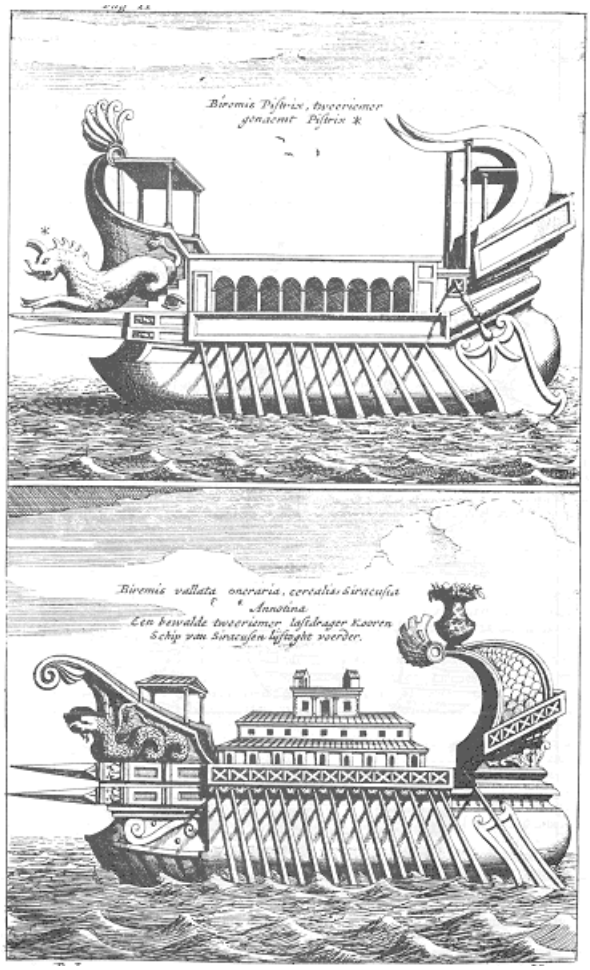
Biremis Pistrix, tweeriemer
genaemt Pistrix *
Biremis vallata oneraria, eerstelijs Siracusia
Annotana.
Een bewalde tweeriemer lastdrager Kooren
Schip van Siracusen lustighe voerder.

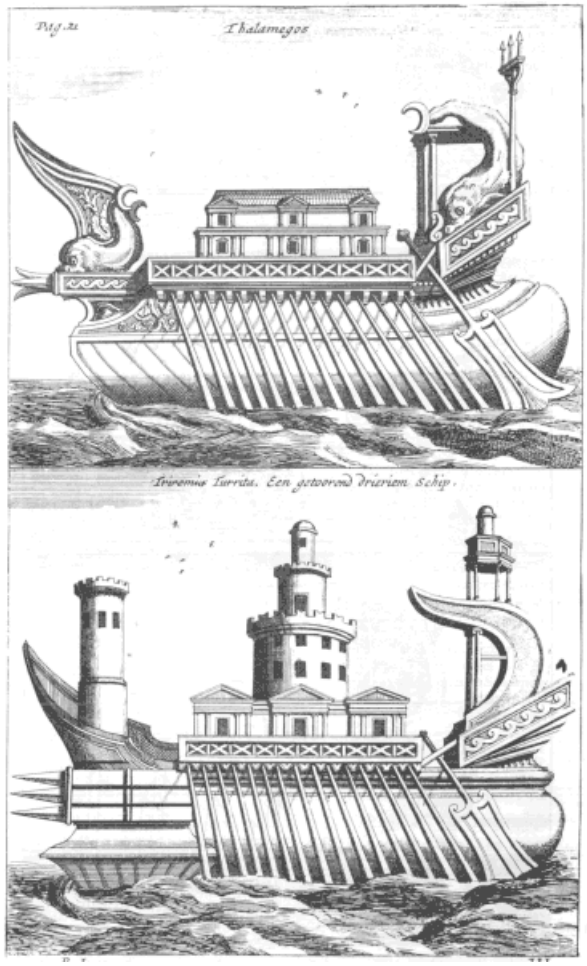
Pag. 21
Thalamegos
Triremis Turrita. Een getoorend Drieriem. Schip.

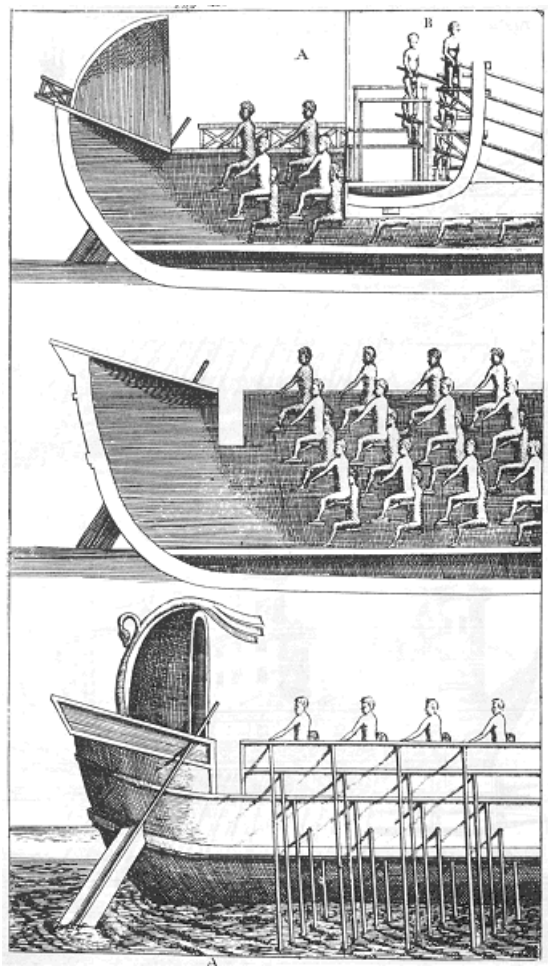
A
B

gestelt: welke meining doch van veelen is verworpen; gelyk ook de zelve, welke dreef, dat de Scheepen hun naamen behielden na dat aan de riemen veel mannen stonden: want tot ieder riem was slechts een man nodigh.

[+]Niet verwerpelyk is de vondt van den Hoog-geleerden Heer *M. Meiboom*, my breedelyk mede gedeylt voor den uitgeef van zyn boek, *de Triremibus:* met wien *Jacobus Palmerius* ten deelen over een komt, die de roeijers langs scheeps, doch schuins van onderen na bovenen stelt, of liever geschakeert boven elkandere: ieders zitbank stelt hy een voet en een vierendeel voets hoog, breet een voet met een zeste van een voet; en aan ieder man geeft hy zes voet, om recht op te konnen staan; en dus stelt hy 11 voeten alleen tot de hoogte van negen reien: en tot de hoogte der roeijers op het Schip van *Philopater*, 't geen hoogh uit zee was 48 cubiten, 50 voeten; zoo dat daar noch 22 voeten boven de roeijers over zoude schieten. Twee voeten werden de banken in de drie en vier riem-rei scheepen, na deezen bouw, daar de onder en-boven-roeijers op zaten, van boort af gezet, en de middel-banken twee voeten en een half. De banken der Thraniten en Thalamiten (boven-en-onder roeijers) waaren vast aan de boorden van het Schip te wederzydts, doch de banken der middel-roeijers (Zygiten) stonden op stutten, welke onder aan den bodem, of op eenig verdek van 't Schip vast geslagen wierden; 't zy dat de stutten enkel of dubbelt waren, op de einden, of te midden onder de banken staande. De voet-bankjes, daar deeze roeijers hunne voeten op zouden zetten, wierden een gewoone elboog hoog gezet, 't geen het vierendeel eens mans lengte is; men holtze weinig uit, op dat den voorzittende onder-roeijer, ruggelings over vallende, te meer ruimte over blyve tot beweging.

[+]Vid. Meiboemium ad Vitruvium. Palmerium ad Memnonis fragmentum.

De zitbank van de onder-roeijer staat een voet met een vierendeel of half voet van de zitbank der boven-roeijers, en alzoo schiet de onder-roeijer met zyn hooft, dat hy langer is, tusschen de boven-roeijers in, en dus slaat een achter boven-roeijer zyn riem boven het hooft van een onder voor roeijer, 't welk dient om plaats te winnen, slaande echter op gelyke lengte de riemen in 't water.

De Zygiten ofte midde-roeijers zaten op banken die scheepwaart in stonden, om plaats te winnen, in de hoogte, zoo echter, dat zy hare riemen tusschen de onder-en-boven roeijers deur quamen in zee te steeken, welke riemen onder de zitbank der boven-roeijers, en voor de borst van de onden-roeijers quamen. De riemen der midde-roeijers, alzoo zy verst van 't water zaten, en diepst binnen 't Schip, zyn de langhste, na deeze stelling, geweest.

En dit alles, na de meining van den genoemden Heer *M. Meiboom*, magh bespeurt worden uit de nevensgaande plaaten, onder letter A en B. De bovenste Figuur by A verbeelt een *Triremis*, of drie riem-rei schip, en de twee onderste *Quinqueremes*, ofte vyf riem-rei scheepen. Doch staat te letten, dat de roeijers weinig meer in een geschikt behooren te zyn; dat de boven-roeijers hun riemen boven de hoofden der onder-roeijers moeten slaan; dat de banken der midde-roeijers, die met de witte verw verbeeldt worden, en scheepwaart in staan, van stutten ondersteunt behooren te zyn; dat de voetbankjes der opper-roeijers achter tegen de ruggen der onder-roeijers aan komen te staan. Hier uit volgt, dat de middel-roeijers de aanzienlykste roeiplaats hadden, als het ruimst zittende, en bedekt voor de zee en windt, daarentegen de bovenste, die met hare hoofden boven 't boort uitstaken, windt en weer steets moesten waarnemen. Der onder-roeijers (schoon zy de kleinste riemen hadden) plaats was verachtelyk, alzoo zy het achterdeel van de boven-roeijers voor 't gezicht hadden. De bovenste roeijers, welke met het bovenlyf op onverdekte Scheepen boven 't boort uitstaken, namen, als een vyandt naderden, het geweer in de vuist, waar over ook hun loon mede hooger als der onder-roeijers is geweest.

Gevoegelyker als op veel andere wyzen kan men met de grootte der Scheepen te recht komen, indien de Scheepen dusdanig, als boven gezegt, in haar roeituig gestelt zyn geweest; want men een derde in plaats uitwint. En men behoeft tot alzulke ongeloovelyke grootte niet te komen, gelyk by zommige gestelt werdt de Scheepen geweest te zyn. Ziet hier van het Tractaat 't geen den Auteur, na het eerste uitgeeven van dit werk, aan den dag heeft gebraght. Dan veiligh zouw dit gevoelen te volgen zyn, 't en waare de oude overblyfzelen van steen, zilver, en koper, die ons de Scheepen vertoonen, 't zelve om verre scheenen te stooten.

De roeijers zaten niet al te gemakkelyk; [+]want *Eustathius* meldt, dat zy hunne lichamen op de roeibanken braken, om dat zy krom, en gebogen moesten zitten. Zy arbeidede meest altydt naakt,

[+] *Iliad G.*

of waaren wel met peijen van biezen, of Bokken-hair en vellen gedekt. By 't lot plaatsten zy zich op de banken, om dat 'er groot onderscheidt in 't zitten was; hier om vondt men roeijers van de eerste, tweede, en derde rang.

Qualyk is het te bezeffen, hoe 't mogelyk was dat de Scheepen niet hoger opgebouwt zyn geweest, indien de roeijers recht boven elkanderen hebben gezeeten; voornaamelyk in die Scheepen, welke dertig roei-banken hadden, en evenwel niet hooger dan vyf en zeventig voeten waaren. Neeme voor elk man vier voeten, die hy rykelyk van doen heeft: de dertig dan, wanneerze alle arbeyden, hebben t' zaamen van doen hondert en twintig voeten, 't geen de diepte is tusschen den ondersten en bovensten roeijer; daar nochtans zoo een geheel schip maar vyf en zeventigh voet hoogh is geweest: waarom het klaarblykelyk is, dat de roeijers niet linie-recht boven elkander hebben gezeten. Andere gevoelen, dat d' onderste riem-voerders, die 't naaste aan het water waaren, de kleinste riemen hadden, en ook het naaste aan boort zaten: en hoe hooger de roei-banken, hoe langer ook de riemen; 't geen geschag om plaats in 't water te winnen, tot het inslaan van de riemen, en minder te botzen tegen elkander.

Andere weder voegen daar by, dat de roeijers zoo geschikt zyn geweest door elkander, dat de hoofden van die gene welk onder zaaten, half wegh de lichamen quamen van de boven zittende; en de bovenste niemant lyn-recht onder hun hadden zitten, als de gene welke twee banken laager zaaten. Nootzaakelyk in deezen geval hebben d'onderste mannen dichter by elkander moeten zitten, of zyn minder van getal geweest, om dat de Scheepen gemeinlyk onder korter als boven wierden gebouwt; waar toe ook nootwendig de kortste mannen zyn uitgekooren geweest, om plaats te winnen: en hoe hooger riem, hoe meer binnewaarts de roeijer diende te staan, om zyn zwaarder en langer riem des te bequaamer te bestieren.

Het al te dicht aan boort stellen der roeijers schynt dit gestel van de H^{r}. *Meiboom* mede eenighzins te hinderen; want ieder die een Scheeps-riem te bestieren heeft, eenigzints van boort behoorde te zitten, indien hy de riem zal krachtdaderyk bewegen. Ook is het gestel van banken der Zygiten deeze vont in de weeg; want men vint by veele Schryvers, dat die banken van 't eene boort tot het andere vast zyn geweest, welke de H^{r}. *Meiboom* los stelt, te midden Scheeps; het geene los werk gegeeven hebbe, zoo dus gebouwt is geweest.

Weinig eeuwen zyn de Scheepen, die een zeer groot getal van roei-dreeven voerden, in gebruike geweest. Veel ongemak sleepte het groot getal riemen na zich: bequamer vont men zulke Scheepen, welker riem-reien het drietal niet te boven gong. En zulke, die ten kryge gongen, houdt men mimmer, of zelden, het getal van negen riem-reien te boven zyn gegaan. Die geene welke meerder riem-reien voerden, wil men meer tot pronk en grootsheit, als tot krygs-gebruik gebouwt geweest te zyn.

Hoe de roeidreven gestelt zyn geweest na den waarschyn.

+Niet onwaarschynlyk schynt het dat de roeijers op het platte verdek des Schips neder gezeten hebben, van wat rang, ofte van hoe veel roei-reien de Scheepen ook geweest moogen zyn.

De roei-reien, of dreven, waar van het Schip zyn naam bequam, en waar men zyne grootte na plag af te meten, zouden dus dwars het Schip over uitgestrekt zyn geweest: en na de menigte der koppen, op ieder schuinse bank, wierdt het Schip van veel of van weinig reien gezegt te zyn. Waarom men in het bouwen van een Schip eerst om zag na de tusschen-vakken der riemen, op 't Latyn *interscalmia* geheten. Hoe grooter het getal van roeijers was op ieder bank, die schuins stondt, ofte hoe meer roei-reien 't Schip hadde, hoe langer deeze *interscalmia* vereischten te zyn: waarom zy te schever stonden, en wonnen dus hunne vereiste lengten. Men sprak van deeze *interscalmia*, ofte tusschen riem vakken, als men van de grootte

des Schips melde: hunne grootte stelde wet aan 't Schips ruimte. Zoo het Schip van twee of drie riem-reien was, stonden de banken meest rechthoekig ophet schips boort aan. Die van acht, tien, ofte twintig, moesten nootwendigh geheel schuins staan, of de Scheepen moesten geweldigh breet zyn. Ja 't schynt onmoogelyk dat deeze banken rechthoekigh gestaan zouden hebben tegen 't boort aan op Scheepen van 40 roei-reien, om dat de breette dier Scheepen 't zelve niet schynt toe te laten. Op deeze wyze kost men de scheeps riem-reien verminderen en vermeerderen, na welgevallen, zonder wanstalte van het schips hol. Uit welke stelling mede klaarlyk volght, dat de riemen ongelyk in lengte hebben moeten zyn.

Hier kan niet tegen geworpen werden, dat het vlak, of verdek, te klein

zoude geweest zyn, om de roeiers te plaatzen, van Scheepen die zestien hondert roeijers voerden; aangezien men heden op de smalle galeien vyf en zes hondert slaven bequamelyk haar werk ziet uitrichten. Gestelt dan dat de Scheepen twee of driemaal breeder zyn geweest, zoo zal hier plaats genoeg zyn gevonden.

Wanneer *François* d'eerste na Paus *Paulus* de derde over voer, en daar de vreede met Keizer *Karel* trof, hadde hy een Schip tot zyn overtoght doen timmeren, 't geen vyf rei riemen droeg, na d'oude wys, en dees voornoemde gestalte. De banken, daar de roeijers op zaten, gaven vastigheit aan 't Schip, alzoo zy de beide scheeps-boorden t'zamen hielden. Dit Schip wierdt namaals verlicht van roei-dreven, slechts met mannen en riemen af te lichten, en de banken een weinigh te verkorten.

Het schynt dat de roeijers mede op verscheide dekken hebben gezeten; want men leest van eenen *Agrippa*, dat hy het Schip *Papias*, in de Pompejaansche en Cesariaansche zee-oorlog, met zyn galjoen in de gront boorde, hem een neep aan de kiel geevende, zoo dat de maats, op de toorens staande, daar af stooven, de onderste roeijers verzoopen, maar de middelste roeijers het verdek opbraaken, en het ontzwommen.

Plinius meldt van zeker Schip met vyf rei riemen, waar op vier hondert roeijers zaten. Genomen dan dat aan ieder zyde veertigh banken stonden, en op ieder bank vyf mannen zaaten, vyf reien langs scheeps uitmaakende, zoo zal het getal van vier hondert even uit komen.

Om dan de gestalten van deeze riem-reien volmaakter te verklaaren, zoo laat A B, in de plaat N°. 1. letter C, een Schip zyn: de ronde letters O verbeelden de mannen, die de riemen voeren, vyf op ieder bank, na het getal van het Schips roei-reien, die met de punten TT langs scheeps vertoont moogen werden: de *interscalmia* ofte tusschen riem-vakken, ('t geen andere de plaats aan boort, tusschen de riemen, zeggen te zyn, de breette van drie cubiten op gemeene Scheepen hebbende) werden met de letters d,d, verbeeldt. *Salmasius* zegt, dat *interscalmium* zy de plaats tusschen de rug van den eersten roeijer en de borst van den tweeden, welke naast achter hem zit: maar *M. Meiboom* zegt, *quod interscalmium est spatium, quod intercedit inter duo pectora duorum remigum proxime eodem versu sedentium*. Dat is, *Interscalmium* is het vak 't geen komt tusschen de twee borsten van de twee roeijers, die het naast aan een, en de zelve *versus* (of roei-rei langs scheeps) zitten: 't geen by hem aldus gedaan werdt om plaats te winnen tot plaatzing van de roeijers. Twee riem-banken op een streek tegen elkander over, wierden *jugum*, ofte een jok, genaamt. *Jugum*, by de Romeinen, was anderzints een gestel van drie pieken, of staaken, als een galgh, daar men d'overwonnene onder deur liet gaan, tot teken van nedrigheit, volgens *Festus* en *Dionisius Halicarnassensis*. Deeze jokken, of *juga*, gaven ook sterkte aan de Scheepen, alzoo zy de boorden, waar zy aan vast waaren, stevigheit gaven; 't zy zy dwars over gongen, ofte niet. De banken wierden van balken gemaakt, een voet dik, aan een gevoeght met spykers, de dikte hebbende van een duim. Wel is waar, dat zoo de riemen even lang waaren, dat dan de mannen, die de verste van boort zaaten, hen riemen zeer hoogh zouden moeten opheffen, om de zelve in 't water te slaan: om welk ongemak wegh te nemen, men de riemen, die de achterste mannen bestierden, langer stelt: waar mede deeze zwarigheit wordt weghgenomen. Dit alles dus gestelt en toegestaan, kan men de zwarigheden anderzins, in 't riem stellen op de Scheepen der ouden, zeer lichtelyk oplossen. En hier toe hellen wel meest alle oude overblyfzelen van beeldt-en teekenkonst, die ons van Scheepen nagelaaten zyn; by wien men de riemen meest altydt op een, of weinig verschillende hoogte, te water steeken ziet: en dus doende mydt men de groote hoogte, dewelke aan Scheepen vereischt zoude werden, wiens riem-reien lynrecht tot vyftigh opstegen. Van gelyken is 't niet nootzakelyk, de Scheepen zoo

een overgroote lengte tegeven, als die gene doen, welk de roeijers langs scheeps achter elkander stellen. De steelen der riemen komen nevens elkander op het schips boort te leggen; 't geen bequaam geschieden kan, om dat de mannen meest altydt schuins, en niet lynrecht tegen den ander over hebben gezeten. Het Latynsch woordt *Versus* en *Ordo*, daar van *M. Meiboom* zegt, dat *versus* zy geweest een rei riemen langs scheeps, en *ordo* een rei riemen van onderen na bovenen gaande, zyn dit gestel insgelyks niet in de weegh: want men veiligh zeggen magh, dat *versus* een rei riemen of roeijers langs scheeps beteikent, volgens den voornoemden Heer, en *ordo* een rei riemen of roeijers dwars scheeps: zoo dat zoo veel banken, zoo veel *ordines*, en zoo veel mannen op

ieder bank, zoo veel *versus*. Iemant zoude mogen voorwerpen, dat het onderscheit van de Thraniten en Thalamiten, ofte boven en onder roeijers (waar van men oordeelt dat de laaghste op den scheeps-bodem, en de bovenste op de hoogste verdekzoldering gezeten zouden hebben) in de wyze van riem-reien, boven opgegeeven, niet zoude konnen waargenomen werden. Den geenen dient tot antwoort, dat het voor-en achterschip voor hoog en laag genomen kan werden, om dat d'achtersteven 't hoogste van het Schip gemeinlyk plag te zyn: en dus zoude men de voorste roeijers Thalamiten, ofte laagroeijers, en de d'achterste roeijers Thraniten, ofte hoogroeijers, mogen noemen: of ook zyn zy benaamt geworden van het ver of na aan boort te zitten. Misschien ook hebben de roei-banken zommige hoog, en andere weinig laager gestaan op een zelfste verdek; zoo dat zelf de benaming daar van zyn aanvang zoude konnen bekomen hebben: of misschien hebbenze hun riemen hoog en laag, door 't boort, in zee gestoken, om ruimte te winnen, en vrye slag in 't water te bekomen; waar na deeze woorden van zekeren vermaarden Schryver schynen te hellen, *Triremes habent duos ordines remorum, superiorem & inferiorem*. Op Duits: De drie-riem Scheepen voeren twee reien riemen, een onder en een bovenste.

De genen, welke dryven dat de roeijers boven elkander hebben gezeten, brengen *Aristophanes*, een aanzienlyke Schryver, te bort; welk zegt, in zeker verhaal, dat de Thalamiten, ofte laag-roeijers, den Thraniten, ofte hoogroeijers, in de neus veesten: 't geen, zeggen zy, niet kan geschiet zyn, of moeten nootwendig boven elkander hebben gezeeten; behalven dat dit op eenige andere wyze zoude konnen geschiet zyn. Zoo blyft dan echter noch een zwarigheit, waar de Zygiten, die tusschen de Thalamiten en Thraniten zaten, zijn gebleeven, welke dikmaal van drie of vier reien zyn geweest, als de gene, welke heel om hoogh zaten, den genen die geheel om laag zaten in de mont veesten.

De zommige meinen, dat de middelste riemen de langste zyn geweest, waar toe zy voor bewys *Aristoteles Lib*. 4. by brengen, waar hy zegt, dat, gelyk de middelste vingers, dat ook zoo de middelste riemen de langste zyn. Dat de riemen niet even lang zyn geweest, schoon zy buiten boorts aldus scheenen te zyn, magh uit *Galenus Lib*. 1. bespeurt werden: *Het is, mein ik*, (zegt hy) *gelyk als in de drie riem-rei scheepen, de einden der riemen komen gelyk, nochtans en zyn zy alle niet gelyke groot*, enz. *Flaccus Lib*. 1. *Argon*. bevestigt dit mede in deeze woorden: *breviore petit cerula remo*. Dat is, met de korste riem steekt hy t'zeewaart in. *Lucanus* mede, van het Admiraalsschip van Brutus spreekende: *Summis longe petit equora remis*. Dat is, met de hoogste riemen steekt hy lang in zee. Waar uit, doch niet voor vast, schynt beslooten te konnen werden, dat de opper riemen de langste waaren; want misschien is 't te verstaan, dat hy verre in zee steekt met de boven riemen.

De roeijers behoorden gelyk-deelig te zyn geplaatst, mannen van even kracht en zwaarte op elke zyde, op dat de loop niet wierde gestut: en de roeijers dienden eens wils te zyn, zoo het Schip gelykmatig voort zoude gaan. Op het wel roeijen stont hun naarstig acht te slaan; alzoo den uitgang van den stryt op het konstig roeijen veel aanquam, met 's vyandts riemen te verbriezelen, of den zelven wel geheel in de gront te loopen.

De riemen wierden van het lichste hout, als dennen, en van geen eiken, om hun zwaarte, gemaakt; op dat den moeijelyken roei-arbeidt verlicht wierde, zoo veel doenlyk.

Van tweevoudige uitlegging konnen ook de benaminge van Scheepen zyn, na hunne riem-reien. Eenzins, na de wyze als boven verklaart; anderzins in dier wyze, dat schoon hunne riemen alle op een hoogte uitstaaken, dat zy doch evenwel by trossen of bundels van twee, drie, vier, vyf, enz: en ook eenige schreeden van den

ander de zelve quamen uit te steeken. Waarom ook de Scheepen na het getal dier riemen in ieder bondel genaamt konnen werden. Men moght deeze verminderen en vermeerderen, zoo wel in reien als getal van roeijers, behoudens het Schip zyne volle gestalte, en naam, 't zy het groot was, en veel riemen voerde, of klein; en weinigh.

Veellicht mach het ook wel zyn, dat de Scheepen, welke men benaamde na haare riem-slagen, hunne roeijers boven en onder op het verdek hadden zitten, en zoo een dubbelden rangh uitmaakten; gelyk men in zommige oude af-beeltsels ziet, schoonze slegts benaamt wierden na de stelling, of orde der roeijers, op een of weinig verschillende hoogte, onder of op een zelfde verdek: 't welk geen ander verschil zoude bybrengen, als dat zommige Scheepen enkelde, en andere

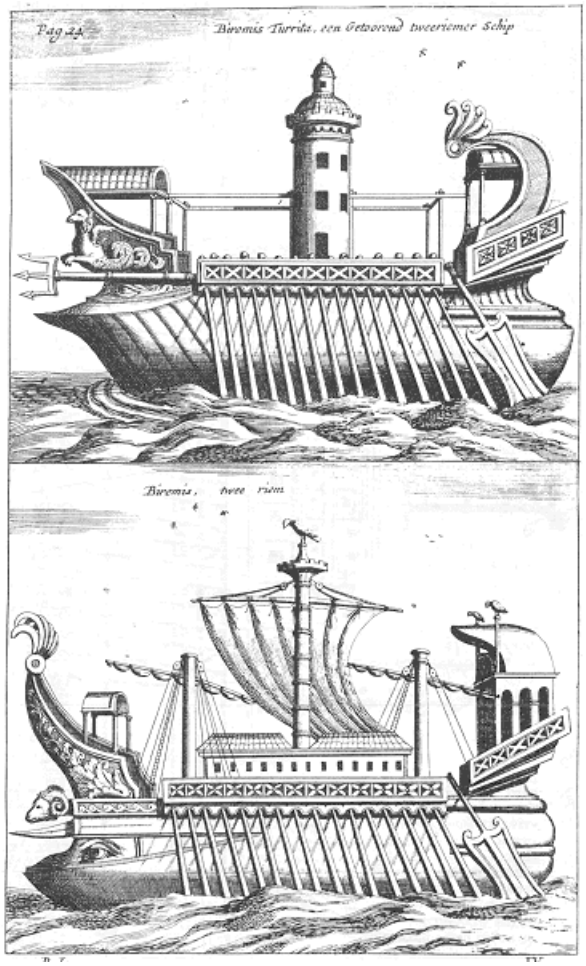
Pag 44
Biremis Turrita, een Getoorend tweeriemer Schip
Biremis, twee riem

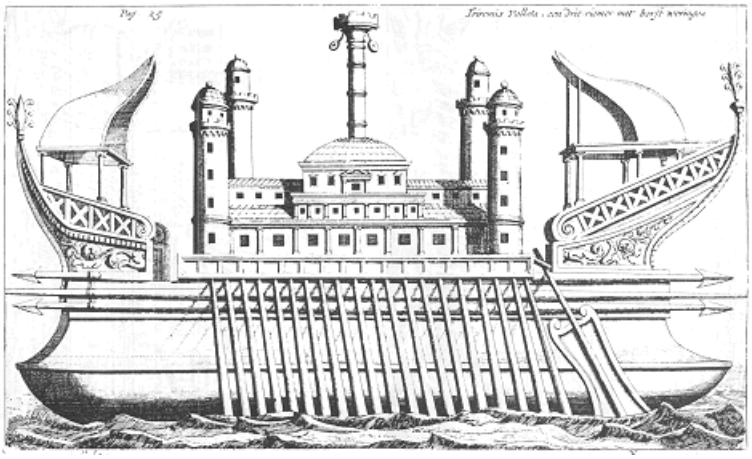

dubbelde roei-reien zouden hebben gevoert; 't geen kan werden toegestaan, blyvende de wys van benaamingh voornoemt.

Waar mede insgelyks opgelost kan werden, +'t geen *Silius Italicus* in zyne veerzen meldt, namentlyk, dat de bovenste roeijers branden, zonder het de onderste wisten. Als mede de plaats van *Polybius*, daar gezegt werdt, dat *het Admiraals Schip van Philippus, 't geen een tien roei-rei Schip was, wonderlyk in de macht der vyanden verviel: want het kreeg een harden neep, te midden in zyn buik, onder de bank, daar de Thraniten op zaten*. Dit Schip dan is verovert geworden, om dat het een breuk kreeg op het verdek, daar de roei-reien stonden, en juist op die plaats daar de Thraniten zaten: 't zy deeze Thraniten weinigh hoger, doch op 't zelfde verdek, zaten, ofte van het vooraan zitten by 't boort, of in het achterste van 't Schip zittende, hun benaamingh hebben bekomen. +*Lib.* 14.

En dat dit zitten der roeijers op onderscheide wyze geschikt zy geweest, 't zy in een, of wel byzondere tyden, blykt zeer klaar uit *Suidas*, welke elders zegt: *maar daar zyn geweest drie reien van roeijers, eene de onderste, daar de Thalamitae, eene de middelste, daar de Zygitae, een ander de hooghste, daar de Thranitae zaten*. Hy zegt dan, *Thranita* is die roeijer welke het hooghste, of in de bovenste rei zit: ofte *Thranita* is van die roeijers, welke by de voor-steven zitten. Andere oude Schryveren, als *Aristophanes*, willen, dat de *Thranitae* by de achter-steven zaten; zoo dat dit werk vry duister, en niet als gissing schynt te zyn.

Op de oudtste Scheepen plaatste men de roeijers niet boven, of geheel onder in het Schip, maar in 't hart van 't Schip, daar de zommige willen dat de *Zygitae*, ofte middel-roeijers, namaals zyn geplaatst geweest. By vervolgh van tydt schynt het dat men goet heeft gevonden, roeijers te plaatzen boven de *Zygitae* of middel-roeijers, om des noots de handt aan 't geweer te konnen slaan: waar na, toen men zeer groote Scheepen begost te bouwen, de onder-roeijers *Thalamitae* daar by zyn gevoegt.

't Geene boven gezegt is van de roeijers, die twee verdieping hoog zitten, magh mede gezegt werden van de zulke, de welke haare riemen uit drie en meer onderscheidelyke verdiepingen te water brengen: en dus zyn de naamen *Thranitae, Thalamitae, Zygitae*, hoogh, laagh, en middel zitters in onze taale gezeght, ten vollen t'huis te brengen; niet tegenstaande de Scheepen haaren naam hebben gekregen na de wyze van zitten der roeijers op eene hooghte, in verscheiden orden, of reien, welke orden van roeijers men verminderde of vermeerderde, na de lengte van het Schip; waar heen de vermaarde *Stypmannus* schynt te hellen. Na dan de Scheepen langh waaren, en na de wil van de Vloot-heer of Schipper, en de toght spoet vereiste, kost men veel of weinigh riem - bundels uitsteeken. Dit +schynt *Virgilius* in deeze woorden te bevestigen, *Triplici pubes, quam dardana versu impellunt, terno consurgunt ordine remi*. Dat is: De Trojaansche jeught rukt de drie-dubbelde riem-dreeven uit, de riemen stygen in drie-dubbelde reien op. Misschien mooge iemant voorwerpen, dat op de Scheepen die de reien boven elkandre hebben gehadt, de riemen elkandre in de weegh zyn geweest, dat ze buiten boorts, en in 't roeijen tegens een hebben gebotst: welken men zoude konnen antwoorden, dat veellicht de riemen, tusschen zware berkhouten deur, buitens boorts hebben uitgestooken, zoo dat zy noch te hoogh noch te laagh hebben konnen werden bewoogen, schoon de roeijers zulks zelfs wilden. +*Lib. 5. AEn.*

Daar en zyn geen *Thalamii* (onder of laaghste roeijers) zegt *Basilius*, als in de drie riem-rei Scheepen (*Triremibus*), ofte die, welke uit veelvoudige riem-reien gedreeven werden. Voorts zegt hy; en die geene welke op het *Thranum* ('t geen zeker verdek, of houtwerk onder de voeten, schynt geweest te zyn) gestelt werden, zyn *Thranitae* (opper-roeijers); maar die op de *Juga* (jokken), zyn *Zygii*

(middel-roeijers). Daar zyn ook *Thalamii* (onder-roeijers), zoo het Schip drie riem-reien voert. Deeze *Basilius* is een Grieks Schryver, noch niet in 't licht, en by *Opelius* aangeroert.

Keyzer *Leo* beval, dat men zyne *triremes*, ofte drie-riem Scheepen, lang zoude bouwen, en met twee riem-laagen, een onder en een boven 't verdek. Men vindt by d'oude Schryveren het woordt *Triremis*, ofte drie-riem Schip, zeer verwart gebruikt te zyn, zoo wel voor Scheepen van aangeroerde gestalte, als voor allen slagh van Scheepen, die van middelbare grootte waren, en ter zee uit voeren: zoo dat het geloovelyk is, dat men in de jeugt van de Scheeps-bouw aan de Scheepen den vereisten naam gaf na zy roei-reien voerden; doch dat namaals de naam en gestalte zonder onderscheidt gebruikt zyn geweest.

Plutarchus, in het leeven van *Theseus*, zegt, dat de geheelen Raadt van Grieken beslooten hadde, dat men geen *Triremis*, ofte drie-riem Schip, te water zoude brengen, die van meer als vyf mannen geroeit wierde. Waar uit blykt, dat men by hun, in die tydt, de *Triremis*, ofte drie-riem, niet altydt na hun riem-reien heeft benaamt; waarom men niet te stip en behoeft te staan op deeze enkelde benaaminge, om de gestalten der Scheepen daar uit te besluiten.

Daar en ontbreeken ook geen geletterde mannen, die van gevoelen zyn, dat de benaaminge der Scheepen niet uit de reien van roeiers of riemen genoomen zyn geweest, maar na het getal van mannen, die de zelfde bestierden.

Men kan ook zeggen, dat de Scheepen wierden benaamt naar zy veel verdekken hadden, daar van geroeit wierdt; doch boven drie of vier verdekken is het niet waarschynlyk dat de Scheepen dikmaals op zyn gesteegen, om de groote hooghte te vermyden. En ook naar zy op ieder verdek veel mannen aan een riem hadden zitten: by voorbeelt, dat een *bi-* of *triremis*, dat is twee of drie riem-rei Schip, twee of drie verdekken hadde, waar op ieder byzondere roeijers hadden gezeten. Of, dat naar het getal der roeijers aan de riemen die boven elkandere stonden, de Scheepen wierden benaamt: by voorbeelt, zoo op drie verdekken aan ieder riem op elk verdek vier mannen stonden, moest zoo een Schip een twaalf riem-rei Schip benaamt zyn geweest. Dit toegestaan, de plaatzing van alle de roeijers, op de Scheepen die tot 40 en 50 reien opgestegen hebben, mede bequaamlyk te vinden is, 't geen anderszints bezwaarlyk schynt.

Het getal der riemen, 't zy de Scheepen veel, of weinig, of wel geen verdekken hadden, wierdt by de ouden gestelt na de lengte van 't Schip.

De Scheepen die maar eenen spits of punt aan het galjoen uitstaken, worden gehouden voor enkele lange Scheepen met een rei riemen; en die twee punten hadden, volgens het zeggen van zommige, *Biremes*, of twee riem-rei Scheepen geweest te zyn; en daar men drie punten of scherpten voor aan uit zag steeken, zouden drie riem-rei Scheepen zyn geweest.

Scheepen die men de naam van lange gaf, zyn naar het getal van riemen die op haar lagen (zoo eenige Schryvers meenen) zomtydts benaamt geweest, 't welk verwarringh in de zommige by heeft gebraght, en het Schip, 't geen na zyn tal riemen was benaamt, met de Scheepen die na riem-reien wierden benaamt, verbystert is geweest. Zoo dat de Scheepen, die men vyftigh - riemers noemde, alleen 50 riemen wederzydts aan boort hadden leggen, zonder tot 50 onderscheiden ordens of rangen op te stygen; 't zy zy twee of drie mannen aan ieder riem hadden staan, en *Bi-* of *Triremes* daar van insgelyks konden werden genaamt, of niet.

Rivius gist dat deeze Scheeps-namen hunnen oorspronk hadden van het getal der gener die aan ieder bovenste riem stonden en arbeiden; by voorbeelt, dat in 't Schip, 't geen *Ptolomeus* bouwde, d'onderste riemen ieder van tien mannen bewogen wierden, de middelste van dertigh, en de bovenste van vyftigh: en dus doende vindt hy het getal van de vier duizent roeijers uit, die op het voornoemde Schip gebruikt zyn geweest; hoe hoger riem, zegt hy, hoe meerder mannen noodig om die te bewegen. Doch zulks schynt tegen de waarheit te stryden, om dat de Schryvers niet melden van riemen alleen, maar ook van riem-dreeven, reien, ofte streeken: waar over ziet by [+]*Livius, Regiam quam inhabilis prope magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant:* dat is, een Koninglyk Schip schier van een onhandelbaare grootte, 't geen van zestien roei-reien voort gedreeven wierdt.

[+]*Liv. lib.* 33. *cap.* 16.

En schoon *Rivius* op deeze wyze het getal van roeijers, en hunne zitplaatzen, in het Schip van *Ptolomeus* al wist uit te vinden, 't geen van andere wordt gelochent,

(+want men zegt dat aan de bovenste riem wel 40 cubiten te kort zoude schieten, zoo het genoemt groot getal van mannen daar aan wordt gestelt) zoo zal echter de reekening in deezer voegen op andere Scheepen valsch bevonden +werden; gelyk zeer wel van *Schefferus* is aangeroert. Behalven dat ook bezwaarlyk te bezeffen is, op wat wyze vyftig mannen, die aan de bovenste riem, volgens deezen zin, stonden, de zelve hebben konnen vatten; dewyl de riemen de lenghte van zeven-en-veertigh voeten niet overtroffen, na het gevoelen van meest alle de gene, welke zich gelegt hebben op het naspeuren deezer zaken. Iemant moghte zeggen, schoon alle de roeijers die aan een riem arbeideden de riem niet konden vatten, zoo hebben zy misschien met touwen daar aan getrokken: 't geen niet kan zyn, terwyl de Schryvers melden dat de roeijers de riemen met haare handen vast hielden. En

+*Vide Jacobum Palmerium ad Mennonis fragmentum*.
+*De militia navali*.

of schoon de bovenste riem vyf hondert voet lang was op dit groote Schip, zoo kan die echter van een man bewoogen werden, zooze maar tot een hevel gebragt is, door aangehang, en zwaarte binnens boorts, en als het boort voor 's hevels vastpunt dient. En om dat die de langste riem voerde de meeste arbeidt dede, is zyn loon ook hooger geweest, als van de gene welke korter riemen voerden.

Rontom de gaaten in het Schips boort, daar de riemen deur staaken, maakte men vellen, of kleeden, om het water uit het Schip te keeren. Zeker is 't, zegt *Stypmannus*, dat eenige roeijers om hoogh, andere om laagh, en andere in 't midden hebben gezeten: doch waar het Schip zyn naam van kreeg, is onzeker.

+In 't bouwen, oulinx, van Kryg- en Handel-scheepen, vondt men althans groot verschil: lastdragers diende lengte, en stryders breedte: dees luisterde min, die meer na het stier.

+Wat men waarnam in 't Scheepsbouwen.

De lengte van Koopvaardy-scheepen was nooit minder als het drievout van zyn breedte: de breedte van Post - scheepen hadde het negende van hun lengte. Voor aan de boegen hunner Scheepen braghtenze het zwaartste hout, en maakten de Scheepen daar het sterkste, om het water niet alleen te snyden, maar ook om des te vaster tot tegenweer te zyn: want men met voorstevens ofte Galjoenen streedt, en den vyandt in 't lyf liep.

Hoe meerder roers aan het Schip hongen, hoe steviger, rechter, doch lomer zulks door het water gong.

+De mast hadde een zelve hooghte met het Schips lengte. *Germanicus*, volgens +*Tacitus*, deed korte Scheepen, breet van buik, eng voor en achter, bouwen: ook eenige die stieren voerden voor zoo wel als achter, om zonder wenden na allen oorden heen te konnen scheepen, en te landen na zyn welgevallen. Op andere lagen zeer zwaare verdekken, waar hy krygs-toorens en andere werktuigen op voerde: ook dienden hem deeze om paerden te laaden, en te zetten aan landen, die hy den oorlog aan dee.

+Masts hoogte.

+Hoe Germanicus zyn Scheepen bouwde.

De Scheepen *Tri-* en *Quadriremes* waaren wel de gebruikelykste in den krygh; doch echter heeft men daar toe mede gebruikt Scheepen die hooger in reien op steegen.

+Om dan te spreeken in 't byzonder van de *Triremes*, of Scheepen met drie rei reimen, welke wel de gebruikelykste zyn geweest, zoo staat te weten, dat de roeijers, het naaste aan 't water, de kortste riemen hebben gevoert, 't geen de reden uitwyst: en de hoogste of de verste van zee, de langste. Zy wierden in Syrien van Cederhout gemaakt, volgens *Theophrastus*.

+In 't byzonder van Triremes.

Deeze *Triremes* en *Quadriremes* hebben vaste dekken gehadt, en zyn ook open geweest, als te besluiten is uit *Mennon. cap.* 31. daar hy zegt: *Romanis, duabus quadriremibus tectis Heracleotae auxiliantur*. Dat is: De Heracleoten helpen de Romeinen met twee gedekte *quadriremes*.

Diodorus Siculus wil, dat de *quinqueremes* by *Dionisius*, te Sicilien, 't eerste zyn gebouwt; doch andere, dat al drie-hondert jaar eer, van *Ameinocles* te Corinthen, zoo de *triremes* als *quinqueremes* zyn gemaakt geweest: en dat het een vont van de Salaminers was. *V. Rivium lib.* 2. De *triremes* houdt *Salmasius* dat met 300 man bevolkt waaren, en daar toe vyftig roeibanken; doch andere gevoelen, dat 'er maar 200 op waaren, zoo roeijers als soldaten. Doch *quinqueremes* vindt men by *Polybius* met 300 roeijers, en 220 krygsluiden bevolkt geweest te zyn.

Aan de Trajaansche Zegen-zuil ziet men dat de Scheeps scharpe nebben zomtydts met touwen binnewaarts mede verbonden zyn geweest: gelyk mede dat de vragtscheepen zomtydts verdekken of tenten hadden, die op vier pilaaren stonden, en vorders open waren.

Met recht heeft zich iemant te verwonderen, hoe een mensch zulke groote riemen heeft konnen bestieren, daar wy hedendaags in onze galeien het tegendeel bevinden: aangezien de riemen al wonder lang zyn geweest in die Scheepen, welke tot vyftien, twintig, dertig, enz. roei-reien opsteegen. Licht doch wierden deeze lange riemen, zoo wel in de *triremes*, als grooter Scheepen, bewoogen, om dat ze binnen 's boorts zwaarte van loot hadden, na gelang van haare lengte; dies zy als een hevel zyn geweest. De riemen zyn, als de roeijers op onderscheiden hoogte zaten, van verscheide lengte geweest, die verst van 't water zaten hadden den grootsten riem nodig. De roei-banken wierden veeltydts met leeder bekleet.

+Zoo gissing magh plaats hebben, zyn deeze *triremes* van grootte geweest als onze middelbaare Scheepen, kleinder en grooter. De Scheepen, welke van grooter opstal zyn geweest als de *triremes*, wierden van *Virgilius* te recht by reuzen vergeleken: waaren onbequaam ten stryde, om haare onbezuistheit, volgens getuigenis van *Caesar*; zulks haar grootte meer

+*Grootte van de Triremes*.

tot nadeel en verderf, dan tot voordeel strekte.

Het stier des Schips hong ter weder zyden aan boort; en het nacht-licht voor de hut of tente.

+Wyders, belangende de verdeiling van binnen, die wierdt gemaakt na welgevallen, met verscheiden verdekken, en afschutzels.

+*Verdeeling*.

Meer als een mast droegen deeze Scheepen zeer zelden, die te midden in het Schip stondt. Het zeil quam zelden te sta, 't en zy by vlak voor wint.

Gelyk de Romeinen meest drie roei-rey of vier roei-rey Scheepen voerden, zoo was by de Grieken veel in gebruik het getal van reien tot vier of zes te verhoogen.

+De Romeinen voerden, nevens hunne Scheepen, ook Booten meede t'zee, die zy *Pictas* noemden, als ofze Pinken in onze +moeder-taal wouden zeggen. *Caesar* deede van dit geslacht van Scheepen een goet aantal bouwen, die weinig lager van boort waren als de *Actuariae* gemeinlyk plagten te zyn: behalven ook noch andere, daar hy lasten in wilde voeren, die weinig wyder waren. *Annotinae* wierden zekere Scheepen by de Romeinen genaamt, die leeftocht voerden.

+*Scheeps-booten Pictas genaamt*.

+*Lib. 5. de Bel. Gal.*

Men kleurde of schilderde de zeilen: bestreek de Scheepen met wasch, in plaats van pek, heet daar op gedroopen. De naaten wierden met hair gevult, en met hars bestreeken. Het schynt datze de Scheepen gantsch opgemaakt hebben terwyl zy noch op 't landt stonden, tegen onze hedendaaghsche gewoonten aan; 't welk te besluiten is uit den marmeren Timmerman tot Ravenna, verbeeldt op d'eerste plaat aan letter D, die de riem-gaten slaat aan een Schip, staande noch op 't landt: welk futzel- en rinkel-werk heden nooit aan de Scheepen werdt gemaakt, als na dat afgeloopen en te water zyn.

Om de Scheeps-bouw voort te zetten, leiden die van Athenen en Sparten den quaatdoenders tot straffe op, Scheepen te bouwen, geheel of ten deele, na de macht van de persoon, en zwaarheit van misdryf.

De Scheepen wierden oulinx van vooren met Zee-goden beschildert, tot bescherminge, ter zyden of boven aan den neb: en men verbeelde daar aan tekens, waar van de zelve haar benaaminge droegen, die'er ook wel aan wierden geschreeven; als van Leeuwen, Paerden, en Tritons: een vergulden of geschilderden Godt *Apol, Jupyn, Isis, AEsculaap*, een Dwerg, een Reus, en anderen, zag men daar vertoont: gelyk ook levenlooze ken-tekens; by voorbeeldt, een Helmet, ook 't Geloof, Voorzigtigheit, en zoo voorts; als wydtloopig, klaar, en byzonder volmaakt, uit de Grieksche en Latynsche oudtheit, met aantooging veeler voorbeelden der eigene Schryvers, zulks is betoont door den hooghgeleerden en vermaarden Heer *Raphaël Fabretti*, in zyn nooit volpreezen, gront-geleert, en doorluchtigh werk van *den Trajaanschen Zegen-zuil*, in 't licht gebraght tot Romen na den eersten uitgeef myner *Scheeps-bouw*. Hy vertoont, onder andere overblyfzelen der vermaarde oudtheit, eenige in steen gehouwene gedenkschriften, ter eeren dapperer Zee-helden, nooit voor deezen dus in't gemein gezien, waar onder zyn deeze drie volgende.

D.M.
T. FLAVIO. CANDIDIO
MILITI. CLAS. PR. RA
BEN. III. HERCVLIS
NATIONE. SIRVS. O
IVLIVS. VICTORINVS
HERES. FACIENDVM
CVRABIT.

D.M.
M. AVR. ROMANI
MIL. CL. P. RAV
III. AVG. N. SVR
STIP. XX. M. AVR
ROMANVS. MIL. CL. S. S
PATER. FECIT.

VLCIA. M.L. GLAPVR OB. MERITIS. EIVS
POSVERVNT. T. ALFIVS
LABIO. ET. MVRCIVS
ZANATIS. F. ET. SVAVIS
DE. LIBVRNA. DIANA.

Achter boven aan de hut wierdt een Ganzen hals verbeeldt, gelyk als of 't een teiken van nooit te zinken zoude zyn, zoo als een Gans of Swaan licht op 't water dryft, en bezwaarlyk te gronde gaat.

Dat de riem-dreven boven elkander geplaatst konnen geweest zyn, en des zelfs poorten zomtyts geslooten, werdt by boven gemelden Heer meede gantsch klaarlyk, uit oude Grieksche en Romeinsche Schryveren, betoogt: gelyk het opsteigen der reien schuins van beneden na boven langs scheeps, ('t geen by ons en anderen wel aangeweezen en geweeten is dat konde zyn, doch niet zoo breedt uit gehaalt) zeer volmaakt in al zyn maat en plaatzing, naakter als iemandt voor heen, welke des gevoelens meede zyn geweest omtrent de zitting der roeijers, en hunne rangen en ordens te scheep, werdt vertoont, en waarschynlyk gemaakt. Zoo dat hy dies aan-

gaande, behoudens den anderen schat van wysheit, zoo in zyn werk is te zien, roem-ruchtbaar zy, en een nooit sterffelyke naam verdient.

Het is niet te ontveinzen dat eene der redenen van myn plaatzing der roei-dreven, en ordens, op der Scheepen plat, of verdek, binnewaarts strekkende van wederzyde, is geweest, zoo als gemelte vermaarde +Heer aanroert, de bequame schikking of riemberging der roeijers, die, na de stelling van zommige, in andere schikking te byster wel niet te recht zyn te brengen, byzonder in de zoo zeer groote Scheepen, of Scheepen van zoo veel roei-dreven, als men leest dat de oudtheit heeft gehadt: en stryd voor onze gedachten zelve de kracht des eigen bewys, en de afmeetingen, zoo de Heer *Raphaël Fabretti*, aan 't gevoelen dat zyn Edele omhelst, heeft getoetst; behoudens, dat daar de roeijers uit den scheeps bodem langhs scheeps na boven opsteigen; en hier, dat de zelve van scheeps boort op 't verdek binnewaarts zich vleien. Dat myn voorstel tegens de practyk of dadelyke werkstelling zoude zyn, gelyk zyn Edele oordeelt, en zie ik niet: zoo hem gelieft hadde dies iets aan te roeren, 't zoude oorzaak tot oplossing hebben konnen geven. Het is waar, gelyk dien vermaarden Man my aanwyst, ('t welk boven breeder is ontleedt) dat de oudtheit (in welker kunde en onderzoeking ik zyn geleertheit gaerne de handt geve) door my, in deeze vondt, die tot noch toe niet hebbe gezien dat van anderen is voortgebragt, niet is te hulp genoomen, of met de zelve bevestight: echter, 't valt my bewyslyk dat de zelve door die niet wert tegen gesproken.

+*Verdediging tegen Fabretti*.

De riem-slagh der oude Scheepen wert van hem zeer aardig by de riemen eener vis vergeleken, die de bovenste langer draagt als de onderste, en de zelve schuins op na boven heeft geplaatst; gelyk de bovenste riemen, zyns oordeels, langer als de onderste waren, en de reien in gelyke schuynse gedaante buitewaarts vertoonden.

Wat en hoe de riemen de meeste schoot aan 't Schip gaven, is breeder by hem verklaart: schynende mede waarschynlyk te zyn dat zomtydts meer als een man aan ieder riem gevoeght is geweest. En dus zoude de onbesuisde grootheit werden ontgaan, die anderzins, zoo elk man een riem heeft gevoert, de zommige Scheepen moesten hebben gehadt, waar van het tal der roeijers by de Schryvers is gemelt.

Dat de Scheepen der ouden in 't gemein korter zyn geweest als de hedendaaghsche Galeyen, werdt by den boven genoemden Schryver niet onwaarschynlyk geoordeelt. Dat de Scheepen, ja zelfs geheele vlooten, op en over landt wierden getoogen, is by hem uit *Homerus* beweezen; die men dan met staaken vast zettede, ja zomtydts met een graft en houte wal omheinde, en binnen de legerplaatze bragt op droogh.

De Romeinsche Scheeps - maght bestondt meest uit twee en drie riem - rey Scheepen: en werdt onder de oude Schryvers de naam van lange Scheepen, gebekte Scheepen, en vyf riemers, door elkander, en zonder onderscheidt, veel maal gebruikt.

De Scheepen wierden daar op gebouwt, dat zy, op landt staande, duurzaam waren, en geen schade leeden. Men gebruikte beolyde beeste-vachten, om de Scheepen op het landt daar over te doen glyen: gelyk mede vooren gegraven wierden op landt, om de zelve daar door van de eene plaats na de andere te beweegen. Men trok de zelve voort zoo met handen, als mede wel met werktuigen, die een beweeginge zwaarer gevaartens licht maken, ook door geweldt van aangebragte paerden en ossen. Welke dingen alle, met voorbeelden ouder Schryveren, wydloopig in 't meermaal genoemde Werk werden aangeweezen.

En vermeete my mede te zeggen, of schoon, om den omslag te myden, de oude Schryveren steedts niet uitdrukkelyk heb aangeroert, dat al het gene ik van den ouden Scheeps-bouw heb ter neder gestelt, aan den baak der oude Schryveren, munten, en marmere gedachtenissen hebbe getoetst. Men oordeele uit de verscheidene gevoelens der roei-reien, en vermits de zitting of plaatzing der zelve

binnen scheeps was, welke gestalte, myns weetens, in geene oude afbeelding is vertoont, hoe bezwaart het zy den voet in deezen vast te stellen na het geene dat men uitterlyk ziet aan munten of beelden. En men schynt voldaan te hebben in deeze verwarde zaak, als men een mogelyk en waarschynlyk middel, niet strydigh met de oudtheit, ten toon heeft gebragt; gelyk ik dachte te hebben gedaan, my vermetel stellende zoo ik voor wiskonstige betooginge uitgaf, waar in zoo veel vermaarde Schryvers, waar by my niet derve vergelyken, twisten, en wes de oudtheit der munten en beelden niet helder spreekt. Daarom is 't dat ik in den aanhang (en nu hier boven) stelde: *Men kan ook zeggen, dat is, een derde konde gevoelen*, (gelyk my dies aangaande Schryvers by handen zyn) *dat de Scheepen wierden benaamt na zy veel verdekken hadden*, en zoo voorts; zonder dat iets op dat stuk stip by

my voor onwederspreekelyk is gemeldt. Dit kan dan, myns oordeels, voor geen onbestendigheit werden opgenoomen, dewyle my vergenoeght hebbe gehouden het oordeel van verscheidene op deeze stoffe te ontleenen, en zelve eene eigene stellinge op te geven, daar van oordeele dat zy, tegen alle redenkavelingen, en oude overblyfzelen, bondigh blyve. Dank hebbe evenwel dien nooit volpreezen en hoogh-geleerden *Fabretti*, dat hy myns naams niet verachtelyk heeft gewaagt.

Derde Hooftstuk.
Onderscheidelyke geslachten van Scheepen der Ouden en voornaamelyk van de groote Scheepen, die Philopater en Hiero oprechten.

+DE Scheepen oulinx kreegen hunne naamen veelvoudiger wyze, na de landtstreek daar zy gebouwt waren, na haar gelykenisse, gebruik, teikens die voor en achter stonden, en scherm-goden.

+Waar van de Scheepen hare naamen kreegen.

+Het was een gemeen slach van Scheepen die zy *Acatus* noemden, slechts gebruikt aan de zee-stranden: van welk ons niets als de bloote benaaming, zonder vorm, is nagebleven.

+Optelling veeler Scheeps naamen en geslachten.

Acation, zegt *Plinius* in zyn tiende hooftstuk van 't negende boek, is een vis-schuit, en kleine last-drager, met ronde achter-en scherpe voor-stevens: 't voert twee riemen.

Actuariae waren zekere snelle vaartuigen, die riem en zeil voerden; licht opgehaalt, om wegh te spoeien. Het getal van dertig overtroffen nooit hun riemen. De roeijers zaten langs het boort, wederzydts achter elkander; maar wierden op enge vlieten met touwen voort getrokken. Andere willen dat deeze snelder als de last-dragers, en trager als de *triremes* in den loop zyn geweest; en in 't byzonder, dat dit Scheepen zyn geweest die menscheh over voerden.

De vloot der Françoizen, als zy tegen *Julius Caesar* streeden, bestondt uit Zeilscheepen, zonder eenige riem; waarom zy ook t'onder lagen: want by ontstaan van stilte wierden zy van de Roomsche Roeischeepen becingelt. Hare zeilen waren gemaakt van bereit leder.

Het was een van de vreedens - punten tusschen *Antiochus* en die van Romen, dat *Antiochus* alle zyne kryghs - toerusting en tuigh moeste over geven, behoudens tien *Actuariae*, of snelle vaartuigen, die boven dertig roeijers niet zouden mogen voeren. Van deeze zegt *Stypmannus*, datze onder de grootte van lange Scheepen hadden, en met riemen alleen bestiert en door water gebraght wierden.

Van *Godredus*, de Yslander Koning op het eilandt *Mannia*, werdt by *Pontanus* gezegt, uit de Chronyk van *Mannia*, dat hy eenige zyner nabuuren zoo verre heeft gedwongen, dat niemandt in eenige Schuyt of Schip meer als drie spykers vermoght te slaan.

Aulonae zyn Speel-scheepen geweest.

Autocabdali, Scheepen opgehaalt met haast, zonder eenige cieraadje.

De Armeniers gebruikten Scheepen, by de Romeinen *Byrsopages* geheten, opgehaalt van uitgespannen huiden: waren langwerpigh, zonder voor- of achter-steven, in gedaante en gestalte een schilt niet ongelyk. Zy wierden overdekt met wilge takken: waar mede het leder ook was opgespannen. Men kon die t'zamen vouwen, en op beesten weg voeren.

Herodoot de Halikarnasser spreekt van dees vaartuigen aldus: *Der Assyriers Scheepen, daarze mede afdryven na Babylon toe, vallen alle rondt, en zyn van leer. De Armenische veehoeders, die hooger als d'Assyriers woonen, houwen hunne*

Scheepen uit wilge boomen, en overtrekkenze met wilde beesten huiden, in vorm van een ton, of tobbe; *zulx men d'achter- of voor-steven niet onderscheiden kan, maar zy vallen schiltsgewyze rondt. Daar na ladenze deeze Scheepen met riet en andere waaren, en latenze de rivier af dryven*; *doch zyn voornamentlyk geladen met wyn, in vaten van Dadel-boomen bladen. Zy worden bestiert met twee stuurborden, door twee mannen, die over endt staan: waar van d'een zyn stuurbordt na binnen trekt, en d'ander na buiten duuwt. Deeze Scheepen worden zeer groot gemaakt*; *zommige ook klein. D'aldergrootste mogen een last van vyf duizendt talenten voeren. Ieder Schip voert een levendigen ezel mede*; *de grootste wel meer als een. Wanneerze nu te Babylon zyn gekomen, en hunne last gelost hebben, zoo verkoopenze het hout van 't Schip, en al het riet, leggen de huiden op de ezels, en trekken dan daar weder mede na Armenie*; *want de rivier te snel schiet om tegen op te komen*.

Van de Scheepen der Egyptenaren spreekt de zelve *Herodotus* aldus: *Hunne (der Egyptenaren) Vracht-scheepen worden van eenen Doorn-boom gemaakt, die in gestalte met de Pyreneesche Lotes-boom (wiens traan*

een gom is) over een komt. Uit deeze doorn houwenze blokken van twee ellen groot, die zy tichels gewyze fatsoeneren, en in deezer voegen t'zamen hechten: Zy lasschen deeze blokken met veele en lange nagelen aan malkander, en alsze die dus t'zamen hebben gehecht dan leggenze daar roey-banken over heen. Knies of ribben gebruiken zy niet; *maar in de repen en voegen stoppenze van binnen Biblos. Zy maken maar een eenig roer of stuur-bordt, dat door de kiel heene gaat. Zy gebruiken ook een doornen mast, en zeilen van Biblos gemaakt. Deeze Scheepen kunnen tegen de stroom niet op varen, en zy dat'er een styve koelte onder waait*; *maar zy worden op het landt voort getrokken. Voor stroom dryvenze aldus af: Ieder Schip heeft een horde, dat van Myrika en gespouwen riet t'zamen is gehecht, en eenen doorgeboorden steen van omtrent twee talenten zwaar*; *zoodanigh een horde latenze, aan een touw vast gemaakt, voor aan het Schip, en den steen, aan een ander touw, achter aan 't Schip dryven: de horde derhalven, als 'er het gewelt van 't water komt tegen aan zetten, gaat van zelf en trekt den Baar voort: (met de naam van Baar zyn deeze Scheepen aldaar bekent) de steen, die langs den gront achter aan sleept, stuurt het Schip recht. In groote menighte vindt men deeze Scheepen in Egypten, waar onder zommige de zwaarte van eenige duizendt talenten konnen voeren*.

Camerae waren Scheepen die van berden met teene banden aan den gehecht wierden, zonder middel van yzer: zy hadden een ronden buik, en geen verschil aan voor- ofte achter-steven. Van deeze ziet [+]by *Tacitus* en *Lipsius*. Zy hadden twee roers, en wierden veel by de Duitschen [+]gevonden: kosten niet meer als dertigh of veertigh menschen voeren. Deeze Scheepen *Camerae*, waren gedekt, daks gewyze, met berderen.

[+]*Lib.* 2. *Ann.*
[+]*Lips. lib.* 3. *Hist.*

De Scheepen *Camerea* kreegen hunnen naam na de gelykenisse van het kameel-dier; want gelyk dees een bult op den rug had, zoo voerden zy een uitpuilent venster te midden in het boordt. Doch zoo andere willen voerdenze deezen naam na hunnen bultigen overloop, niet ongelyk een kameels rugge. Deeze voerden dertig ofte veertig man. Men zagh daar koper noch yzer aan: waren boven smal, en onder breedt; ook voor en achter van een zelve gestalte: gedekt met een lederen gewelf, hemel of verdek, waar de scheepelingen zich onder verberghden.

Stratae waren gedekte Scheepen, veeltydts gebruikt om volk over te voeren. Van *stratae* en *tectae Naves* zegt *Thucydides* dat het Scheepen zyn geweest bequaam ten strydt. De geheele Rhyn-stroom, en de stranden van het oudt Batavia zyn onder *Constantyn* met *stratae* ofte *constratae Naves*, dat 's gedekte Scheepen, voorzien geweest, om den aanloop van uitheemsche vyanden te weeren; gelyk by *Junius* in zyn *Batavia* klaarlyk is te zien.

Nimmer, myns wetens, leest men dat vyf riem-rey Scheepen *(Quinqueremes)* open zyn geweest; maar altydt gedekt, en toe. By overdekte Scheepen was deeze nuttigheit, dat de roeijers niet konden getroffen werden. In open Scheepen, als een roeijer gequetst was, belette zulks het roeijen veel, want zy daar op zeer naauw by een zaten: doch dit profyt hadden zy, dat de bovenste roeijers zich weeren konden; dat de Scheepen lager, en by gevolg lichter waren. De verdekken op de Scheepen meinen zommige dat zoo gemaakt zyn geweest, dat men, schoonze vast waren, daar eenige planken uit neemen konde, tot het lossen van mannen, en waaren. Vier deuren vindt men anderzints dat aan de grootste Scheepen zyn geweest, en dat ter zyden, voor, en achter.

Cataphractae waren Scheepen stevigh en sterk, die men in den krygh voor af zandt, om den eersten stoot af te kaatzen, onbelompen en grof van werk. Zy hadden borst-planken rondt scheeps, en waren boven dicht, om vry van enteren te zyn.

Cantharus, dat 's een kan gezegt, hadt de gestalte eens kans; doch of de kan zyn naam van 't Schip, of het Schip van de kan behouden heeft, is onzeker.

Chalcembolon was een Schip in Grieken, met een kopere neb.
Cataplus is een Vaartuigh geweest dat koop-waaren droegh.
Capulica, een dat ten roof uit ging.
Caelox, een Jaag-schuit.
By d'Azianen vond men Scheepen groot en zwaar die staerten hadden; wierden om lasten te voeren gebruikt, engenaamt *Cercurus*.
Chollones waren groote en welbezeilde Scheepen, boven omtrokken met wolfs, beere, of boks vellen. Daar stonden kleine vensterkens in.
Vooruitloopers, verspieders, en kondtschap brengers, komen met de naam van *Catascopium* over een.
Die groote korven aan de marssen voerden, om zich te weeren, noemde men *Corbita:* dees zyn zeer groot geweest, en nooit met voordacht ten kryge gebouwt.
Trabariae Naves waren kleine Scheepkens, uit eenen balk geholt, die men op rivieren en stille waters gebruikte. Deeze *Trabariae naves*, wierden anders *Littorariae* en *Caudicae naves* genaamt.

Dromones zyn lange Koren-scheepen geweest: wien de *Phaseoli* niet ongelyk waren, hebbende de vorm van een Turksche boon, waarom zy ook aldus wierden genoemt; want *Phaseolus* bediedt een Turksche boon.

Gaulus betekende een eyachtig, en *Hiberiota* een rondt Schip. *Gaulos*, zegt *Hesychius*, is een aart van Phenische Scheepen. Een ander zegt, *Gaulos* is een Boot by de Phenicers. *Calimachus* zeght elders, een Sidonische *Gaulos* heeft my daar gevoert. En by *Festus* staat, dat *Gaulos* een Schip was, bykans rondt. Zynde de wortel of oorspronk van 't woort *Gaulos*, of *Gaulus*, uit een Hebreeusch woort, 't geene gezeght is, in 't rondt draaijen. Een ander vergelykt deeze by een rondt vat.

Canna is een Schip geweest, van enkel riet aan een gebonden: daar misschien het woort *Cano* van her komt; want dees *Canna* en de hedendaaghsche Indiaansche *Canoes* in vorm over een komen: waar toe my versterkt de Schryver *Plinius*, die zegt dat de Indianen het Scheepken *Canna* veel plagten te gebruiken.

In Grieken wierden ook wel Scheepen toegeleit, onder van riet en andere vlottende stoffe, boven van planken en tuinstaaken.

By de Liburners vondt men veel *Naves sutiles*, dat is, genaaide Scheepen; want de planken met kennip en braam-zeelen aan een waren genaait. Deeze Scheepkens, anders *Vitilia navigia* geheten, waren met leder overdekt, en rondtom gevoedert; men kostze lichtelyk t'zamen vouwen. Daarwordt gezegt van de Poëten dat het Schip *Argo* ('t geen doch ongeloovelyk is) dusdanigh zy geweest, om dat het van de scheepelingen op de schouders over landt een groot einde weegs, uit de Adriatische tot de Tyrrenische zee, gevoert zoude zyn; 't geen, myns bedunkens, te grooten streek van berghachtigh landt is, om een Schip, of de Scheepen, die *Jason* by zich hadde, over te dragen, voornaamlyk dewyl dit Schip, daar hy helde-daden en dappere stryden mee verrichte, van eenige zwaarte en grootte geweest moet zyn. Doch, zoo dit geen verdichtzels zyn, heeft het over landt voeren nergens bequamer (myns bedunkens) konnen geschieden als ter plaatze daar ik zulks hier achter heb gemeldt. *Gellius* en *Varro* schynen te willen, dat deeze *Naves sutiles*, of genaaide Scheepen, dusdanigh waren gemaakt, dat een of ander vulsel op dun hout wiert geleght, daar men dan biezen op naaide, en dit om de Scheepen lichaam en geen zwaarte te geven.

Die paerden voor hun last plaghten over te voeren, noemdenze met een Grieksche naam *Hippagines*.

Musculus is een Schip geweest, gelyk een vlees-spier van gedaante. Alle oorlogs zee-vlooten wierden gevolght van Scheepen die uitstaken in meenigte van verdekken, dienstigh om hulp-benden en krygstoestel te voeren.

Ponto was een Schip, 't geen getelt wiert onder die Scheepen welke het zoute water bevoeren: waaromze van andere gedaante, en grooter nootwendigheit zullen zyn geweest als de Ponten by ons hedendaags in gebruik. Dit vaartuigh *Ponto* hadde anderhalve lengte van zyn breedte, diende meer om lasten en zwaarte op binne-wateren te vervoeren, of om Scheepen uit de havens, en over drooghten te trekken, als de zee te bevaaren; had ook geen hoog verdek in het midden. Twee of drie Scheepen wierden vaak aan een gehecht, waar men dan zwaare storm-toorens op stelde, om aan zee gelegen muuren en wallen te gewinnen.

Partemia was een plat-bodemt Schip, zonder kiel.

Onerariae of *Corbitae* waren Scheepen die alleen zeilen en geen riemen voerden, zoo eenige oude Schryveren willen. Deeze plagten hooger te zyn als de Scheepen ten oorlogh; doch *Caesar* liet'er een groot gedeelte bouwen die laag waren, om te bequamer paerden in te neemen, en wydt, om te meer last te dragen.

Schedia was een Schuit van slechten aanzien.

Stlatum was een Schip breedt en kort.

Synedria, een Schuitken om vermaak mede te scheppen, gebouwt met zit- en rust-banken.

Thalamegae, Pronk - scheepen, vergult en met elpen-been cierlyk bezet.

Achatae naves waren open Schuiten.

Alveus was een grof en slecht Schip, zonder eenigh cieraadt.

Emphracta, een rank Schip.

Caudicariae waren Vracht - scheepen op binnenlandtsche wateren. Ziet daar van by *Seneca*, in zyn dertiende hooftstuk van de kortheit des menschen leven.

Myriamphorae is te Athenen een Schip geweeft, 't geen tien duizendt maaten, *Amphora* genaamt, laden kon. Dit Schip hadt groote houte toorens, was gedekt, en wierdt eenmaal in de haven geplaatst te zyner bescherming, en zoo groot, dat aldaar met geen riemen voort gebraght kon werden; waarom het met een zeel wierdt bewoogen. Hier uit deden die van Athenen gewelt met alderhande werp-geweer,

wanneer zy van de Syracusanen wierden beoorloght.

Comistica navigia waren Scheepen by de Grieken, waar mede de buit, op den vyandt behaalt, t'huis gevoert wierdt.

Tacitus beschryft de gestalte van de Scheepkens *Monoxylon* genaamt, en zegt datze by de Duitschen veel wierden gebruikt: zy hadden punten wederzydts, op dat zy althans, zonder wenden, een voorsteven voor uit moghten steken. Deeze waren uit een boom geholt: want *Monoxylon*, een Grieksch woort, is een eenig, hout gezeit. Zy wierden door geene zeilen voort gezet; noch de riemen zyn niet vast, maar los aan de zyden geweest.

Cymba was een Scheepken, breedt in de midden, niet ongelyk de hedendaaghsche Booten: hier mede dreef men de vlieten over, zonder riem, door middel van zeker gespannen touw. Het woort *Cymba* wordt mede gebruikt voor allerhande slagh van Scheepen, zoo groot als klein; van waar het woort *Cymbio*, een vat om in te offeren, en uit te drinken, herkomstigh is, 't welk een schuitjen niet ongelyk is; als mede de *Cymbale*, een rondt speel-werk-tuigh.

Cybea was een Schip, daar men by *Cicero* van leeft, 't geen in grootte een Schip met drie riem-reien gelyk was.

Een klein Zee-schuitken was *Halias* genaamt, de hedendaagsche Kaidrajen gelyk.

Horia was een Zee-vis-schuit, zoo als men gist, ofte liever een klein wel loopend Schuitken.

Lintres waren als nu de Duitsche Rivier-booten.

Myoparus was een Roofschip, van gemengde gestalte, gelyk als de Hek-booten hedendaaghs mede zyn.

Orthocraevus was een Schip met rechte rees en sprieten.

Pacton was een gevloghte Bootjen van teenen, bekleedt met boks-vellen.

Samaena was een zeer hol en rondt Schip, van twee riem-slagen.

Vagiones waren Zee-scheepkens van dun geschaafde planken, omslagen met lichte kopere plaaten; welke in de Trojaansche krygh gebruikt zyn geweest: hun naam behoudende van het snel loopen door 't water.

Pollux voegt hier noch by de Scheepen genaamt *Carabi, Cydali, Celecia, Epactrides, Prosumia, Troplus, Remeculus, Julopeza, Marplacida*, ervonden in Sicilie. *Corivitae, Lusoriae*, Scheepen die men op de wacht leide tegen strandt, en op rivieren aan des vyandts grenzen. Als ook *Epactroceletes, Bares, Dicrotum, Amphericum, Ampheris, Dicopun, Ploja:* (het woort *Ploja* werdt by *Josephus* voor een Oorlog-schip genoomen) welk laetfte een vaartuigh is geweest, 't geen boven de twee-en-twintigh mannen niet voerde. Onder de naamen der oude Scheepen telt *Pollux, Cydari, Harpophora, Tiarmenos*, 't welk drie zeilen voerde. De zommige hadden in Lybie de naam van Rammen of Bokken. *Lenticulus* was te Romen zeker klein slag van Schuiten. Hier by konnen noch gestelt werden de Scheepen *Barcae, Holkades, Nuctetiae, Aphractae, Silphae, Heneres, Meliacum, Medeiae, Saetthie, Olorinae*, of Zwaan-schuitjens, die klein waren, en slechts dienden om zich te gaan vermeiden door de Zee, gemaakt na de gestaltenis van een Zwaan.

Valerius Flaccus schryft van zeker Schip *Serilla*, dat van werk en teenen was gemaakt, en onder met linnen t'zamen genaait, zoo *Pacuvius* vermeldt, dat zommige uitleggen, met koorden en touwen.

Porthinides, Oxiae, Horiolae, Gescoretae, Cillones, Mydium, Hyppona, waren groote last voerende Scheepen.

Carchesium, een Schip dat een groote mars droegh, den diepe kroezen gelyk.

Cope, of *Copinae*, 't geen een zesde van zyn lengte breedt was in 't ruim.

Pegasea, een Hipponisch Schip, scherp en spits.

Antiate, een gebekt Antiatisch Schip.

Arcta, een klein Bosphorisch Rooverscheepje.
Autoschedium, en *Actos*, een kort gedrongen Schip.
Bariskos, een sterk, groot en zwaar Schip.
Cnidiurgus, Comestria, Cline, Curina, en *Corina*, zyn ledere Scheepen geweest.
Cervirus, Dioiris, Delphinophora, Epatrocle, Epibathras, Eikosoryga, een groot Schip, aldus benaamt na de twintigh zeilen die 't gebruikte.
Euselmus, Falcata, een Schip dat leef-tocht voerde, zonder of met toorens.
Hiberosa, een Schip gebruikelyk onder de Hebreen.
Hippobatros, Hepetres, Italiota, een gebekt Schip, van twee ordens riemen, en een tooren.
Lampsacogos, Mascula, een Koopmans Schip.
Massaliote, een Koopvaarder.
Mylotoparia, Myriagogis, Ocyalos, Pheredea, een gebekt Schip, aldus na zyn bouwmeester *Pheredus* benaamt.
Philacide, Pistris, (dat zyn naam van den Zee-vis *Pistris*, daar het naar geleek, hadde bekomen, zynde lang en smal,) *Proplos, Magona, Picta*, een Schip dat met pek dicht was bestreeken.

Quinquetostaria, een Roei-schip, met vyf hondert roeijers.

Sitagogis, Siccaria, Roof-scheepen.

Sandalos, Sumpseris, Strongylon, Scalmus, by de Phaenicers ervonden.

Situlae, Last-scheepen.

Ephacae, Volk voerders.

Ceateae, Scheepen groot en zwaar, na den vis *Caeta* benaamt.

Cucurbita, een Visschers schuit.

Circirium, Triris, Tabrica, Trochelophora, dit droegh zyn naam van de katrollen die het voerde.

Typhis, een Schip, aldus na zyn bouwmeester benaamt; 't geen anders den Dolphyn-voerder wiert geheten, om dat het voorste van 't Schip gemaakt en gesneden was als de kop van een Dolphyn, met snuit en oogen: en aan de zommige van deezen aart zagh men de geheele historie van den *Metymnasischen Amphion*, die, op zyn snaren speelende, de rugh van een Dolphyn bereedt.

Moneris, 't zy zy een riem hebben gevoert, of wel een roeijer aan ieder riem.

De Vracht-scheepen, die ten meesten tydt zeil voerden, of ook wel zeil en riemen te gelyk, zyn by de Romeinen drie-voudiger evenredigheit geweest in hare lengte, (na de meining van zommige) zoo dat zy driemaal langer als wydt waren; doch de Jacht-scheepen viervoudigh, en viermaal langer als wydt. Andere waren slechts eens zoo lang als hoogh, en zeer smal. De Jacht-scheepen waren niet zeer diep, licht opgebouwt van dun hout, van onderen scherp, en snel, boven tweemaal breeder als onder, lagen daarom niet vast op het water, en moesten aan ieder zyde even veel geladen werden.

Carina was een grof en zwaar Schip, bequaam om groote lasten te vervoeren.

De spitze bekken, die aan de Scheepen gebraght wierden, dienden mede om van vooren wint en water te breeken.

D'Egyptenaren bouwden Scheepen anderhalf maal langer als breedt; de lengte wierdt altydt by de breedte, en de hoogte na de dikte van de kiel afgemeten.

De Massilioten, of die van Marseilje, bouwden Scheepen van dubbele lengte, spits en bekkigh; behalven dat hare lichte Scheepen twee vierdendeelen en een half langer waren als breedt: en dit was na de wyze van *Phocis*, daar zy herkomstigh van zyn.

Plaustrum, 't geen anderzins een wagen betekent, is van den Poëet *Oppianus* voor een Schip genomen; gelyk mede de zilvere wagen van *Nerites*, by *Homerus* genoemt, voor een Schip te neemen is. Dit was een werk van *Vulkaan. Nerites*, een zoon zynde van *Nereus*, en van de schoone *Doride*, doorzocht alle de Zeen: deeze was zoo schoon, dat hy *Narcissus* te boven gong, en *Venus*, op hem verlieft zynde, nam hem in zee op haren wagen; doch hy haar niet willende te wille zyn, veranderde zy hem in een Zee-slak, die als noch *Nerita* wert genoemt, welk het varen in een schip, of het ryden op een wagen door de zee steedts noch zoekt na te bootzen, met zich aan het waters opper-vlak te begeven, en daar te dryven, werdende voort gejaaght van de wint, die in zyne schelpe, welk hy over endt zet, slaat.

Samina was een rondt Schip, by die van *Samos* eerst ervonden.

Liuto, een Scheepjen na de gestalte van het speel-werk-tuigh een Luite; 't geen zyn naam van de Lofzangen behoudt, die daar op gespeelt wierden: het heeft een rondt en dikbuikigh lyf.

Lenunculus, een klein Visschers scheepje.

Fasellus was een Schip in Campanie gebouwt.

Ramberga, een soort van groote Scheepen, omtrent het Jaar 1344. in Spanjen gebruikelyk.

De Scheepen *Codicariae* geheten, hun naam erlangden, om dat van veele berderen te zamen wierden gemaakt; want *Codex* een bundel berden of houte planken was gezeght: doch andere willen dat deeze Scheepen hun naam van *Codex*, den vinder of eerste bouw-meester der zelve, bequamen.

Lamiae waren Scheepen, dus benaamt na het beeft *Lamia*, snelheits halve.

Nausum was een geslacht van Fransche Scheepen.

+Duizent Scheepen vergaderde *Germanicus* in deeze Landen, daar hy de Duitschen mede t'onder meende te brengen: daar onder eenige kort, en eng voor en achter, met breede buiken, om te beter de baren te wederstaan: andere waren plat, op dat zy zonder gevaar aan grondt moghten zitten.

+*Tacitus lib.* 11. *Ann.*

In het Boek *Addit. Lamb. Schafnaburg*. wert gewagh gemaakt van Scheepen, *Cocones* geheten, 't geen ongetwyfelt groote Zee-gevaerten zyn geweest; want hy zegt, *multae naves magnae, tam trieres quam cocones, ih mari Mediterraneo submersae perierunt*. Dat is: daar zyn veel groote Scheepen, zoo wel Roei-scheepen (drie roei-rei scheepen) als *Cocones*, in de Middellantsche zee vergaan. Deeze zaak wort op een ander plaats, *in compilatione Chronologica*, op het Jaar MCCLXV. gezeit voorgevallen te zyn, en daar zyn dees Scheepen *Cogko-*

nes genoemt: zoo dat het gelooflyk zy dat dit slagh van Scheepen met d'oude Koggen, gelyk in het Amsterdamsche Wapen zyn vertoont, over een komt.

Lembi zyn korte Schuitkens geweest, die gebruikt wierden op vlietende wateren, bestiert door een of twee mannen. Men vont'er mede die voort geroeit wierden van vystien of zestien mannen. Wanneerze +van een vermengde gestalte wierden gemaakt, kreegenze den naam van *Myoparones*. Zy waren grooter als de Scheepkens *Phaseli*. Schoon gerekent onder kleine Scheepen, wierden echter wel zoo groot gebouwt, datze vier hondert en twintig mannen, ofte een geheele bende te gelyk kosten over voeren.

+*Liv. lib.* 36. *cap.* 34.

+*Rates* wert by *Curtius* voor een byzonder aart van Scheepen genomen. *Cicero* maakt insgelyks onderscheidt tusschen het woort *Navis*, 't geen slechts een Schip betekent op 't Latyn, en *Ratis*, in deeze woorden, *cum aut navibus aut ratibus conarentur accedere:* dat is, terwyl zy met scheepen en *rates* zoeken te naderen. Ziet hier van ook +by *Varro*. Waarschynlyk is het dat *Ratis* een vaartuigh zy geweest licht en los opgebouwt.

+*Lib.* 4. *cap.* 8. *In Verrem.*

+*Lib.* 6.

De Wacht-scheepen van *Pompejus* voerden vuur voor op, op dat zy niet lichtelyk aangeranst zouden worden. *Appian. lib.* 5.

Koopvaarders droegen in 't gemeen geen kopere nebben; doch by nood wierden die daar wel mede aan gezet.

D'Oorlog-scheepen waren zoo wel gedekt, als ongedekt.

Epholciae waren Schuitkens, die, achter aan andere Scheepen gebonden, na sleepten.

Trieres was een Schip van drie Scheepen gemaakt, die met de zyden aan elkander vast gedreven wierden.

Triampis, een uitheemsch en Barbaarsch Schip.

Andere Scheepen waren geheel rondt, waar van zy mede haar naam erlangden.

Haliadae zyn Zee-schuiten by de Grieken geweest.

Strategia en *Stratiotidae naves*, zyn Scheepen die oorloghs gereedtschap voerden.

Cnidurdes waren Scheepen van de Cnidiers gebouwt.

Dromadi zyn Scheepen, om haren snellen loop aldus benaamt.

De Scheepen welke die van Colophon bouwden (een stadt in Ionie, van waar men houdt *Homerus* geboortigh te zyn) wierden zoo in waerde gehouden, om haar bequaamheit, dat daar een spreek-woort uit sproot, *Colophonem addere:* dat is eigentlyk gezegt, Colophon by doen; doch dit wiert gebruikt wanneer men sprak van de uiterste en de bequaamste hulp of middel aan te wenden.

Centaurus, Bucentaurus, Pristis, Scylla, zyn Scheepen geweest, na hun gestalte aldus benaamt.

Amphiricon en *Ampheris* zyn Scheepen geweest, die haar naam hadden van riemen tweevoudigh uit te steken.

Parones waren Scheepen die onder de grootste wierden getelt.

Polyteles is Vaartuigh daar in men zich ging verlustigen, cierlyk opgetooit.

Tot Bootjens, daar men smalle rivieren mede over voer, zeggen eenige Schryvers, gebruikte d'oudtheit dikmaal de rugge van groote schilt-padden.

De Egyptenaren hebben Bootjens ea Scheepkens verzonnen gehadt, die gebakken wierden van leem; welke konst, (dat jammer is) ons nu is ontslipt.

Lucianus meldt in eene zyner t'zamenspraken van een Egyptisch Koorn-schip, lang 120 elboogh: de achter-steven rees zoetjens op naar om hoogh, waar een gulden Gansken achter aan stondt: omtrent deeze achter-steven zagh men onderscheidelyke verblyf-plaatzen. Men zeght (zeit hy) dat dit Schip zoo veel kooren voeren magh, als het geheele Landtschap Attica in een jaar nodig heeft. Jaarlyks

kon deeze Lastdrager verdienen aan vracht (zoo de spotter *Lucianus* ernstelyk spreekt) twaalf Attische talenten, 't geen omtrent 22000 guldens na onze munt zoude beloopen.

De lengte van de gemeene Lastdragers houdt men mede als vier tot een geweest te zyn; doch Oorlog-scheepen zyn langer geweest. Zommige Scheepen waren van gemenghder aardt, langer als enkelde Vracht-scheepen, en breeder als enkelde Oorlog-scheepen; voerden zeil en riem: welke laatste de Koopvaardy-scheepen, om de kosten, veeltydts schouwden.

+Zoo *Juvenalis* gedenkt, is *Papyrus* een heester, voortkomende in de moerassen van Egypten. Van des zelfs struike maakten d'Egyptenaars een vaartuig, waar als men in zat, en op de Nyl voer, men van alle onheil, dat de krokodillen konden aan doen, bevrydt was. Deeze eerbiedigheit betoonenze aan de Godinne *Isis*, welke voormaals plagh te vaaren in een Boot van dit *Papyrus* t'zaam gevlochten. *Antonius Augustinus* haalt, behalven deeze, noch veele Scheeps-naamen op, oulinx in gebruik. *Plinius* getuight dat men in Indien rieten vindt, waar van men, uitgeholt, Scheepkens maakt, die drie of vier mannen konnen voeren. *Heliodorus*, hier van spreekende, zegt: *Het timmeren van deeze*

+*Sat. xv.*

Booten is zeer licht; *want men splyt de rieten slechts in tween, en ieder deel is een Schuit*. In Abyssinie, ofte opper Ethiopien, op 't Meir *Bardambea*, werden heden Booten gevonden, *Tankoas* geheten, niet van hout gemaakt, maar van het gewas *Papyrus* by de oude Grieken geheten: het groeit aan de oevers van dit Meir overvloedelyker, en grooter, dan elders in de Nyl, te weten met steelen, tot de dikte van een arm, en lengte van een elle.

Canardi zyn groote Scheepen geweest, waar meede oulinx uit Noorwegen op d'Engelsche stroomen wiert gerooft: waar van te zien is in de Kerkelyke historien van *Ordericus*, Monnik in Engelandt, ten tyde des eersten Christendoms in die gewesten.

Naamen van Scheepen, volgens *L. Cincius*, in het overgeblevene zyns Boeks van de Kryghs-zaken, zyn, *Gauli, Corbitae, Caudiceae, Longae, Hippagines, Cercuri, Celoces*, of als de Grieken zeggen, *Celetes, Lembi, Oviae, Lenunculi, Actuariae*, die de Grieken *Histopodas* noemen, ofte *Epicaridas, Prosumiae*, of *Gescoretae*, of *Orcae, Stlatae, Scaphae, Pontones, Vaetetiae, Maediae, Faseli, Parones, Myoparones, Lintres, Caupuli, Camarae, Placidae, Cydarum, Ratariae, Catascopium*.

Stabrobates, Koning der Indianen, als hy van *Semiramis* beoorlogt wierdt, bragt een geheele vloot van lichte Vaartuigen te water. De Koningin zandt hem Scheepen tegen, op liever Schuiten, die men, gesloopt, op beesten konde leggen, en over landt voeren; van gedaante als de plaat N°. 2. lett. a. uitwyst. Na het gevoelen van *Schefferus*, en *Steuvechius*, hadt ieder stuk een byzonderen bodem, op dat het water by de naden niet in dronge. My gedenkt dees beeltenis op de Trajaansche Zegen-zuil tot Romen gezien te hebben; nevens noch zeker ander Vaartuigh, voor spits en smal, doch achter hoogh en breet: en andere weer met zeer breede boegen.

Behalven al deeze Scheepen, zoo droeg de zee noch een ander Vaartuigh, 't geen twee nebben of galjoenen voor uit stak, om te meer geweldt in 't aanbotzen, tegen 's vyandts Scheepen, te doen.

Plinius maakt gewagh van Scheepkens, uit enkelde boom-schorssen gemaakt.

In Italien zag men oulinx Scheepen die over landt voeren; welke, naar gis, het Haaghsche strandt Wagen - schip, of de Schuiten, waar mede men hier over ys zeilt, niet ongelyk zyn geweest.

In Siberien spandt men zeilen op sleden, en vaart daar mede over sneeuw en ys heen.

Volmaakte beschryvingen, en mate van dees opgetelde Scheepen ontbeeren ons: misschien om dat in zulken achting niet zyn geweest als de *Bi-* en *Triremes*, welke meest ten oorlogh, ofte de *Liburnicae*, die meest tot handel wierden gebruikt.

Met raderen, die in 't water schepten, omgedraait door ossen, die in 't rondt, om een spil, boven op 't verdek liepen, zagh men eertyds Scheepen door 't water gaan, met zulken kracht, dat alles aan enden moest 't geen hun voor de boegh quam: welker gestalte op de plaat N°. 2. te zien staat, aan letter B. De nebben, of galjoenen, waren veeltydts van koper, en dan werden de Scheepen daar na *Eratae* op 't Latyn genaamt: als of men gekoperde Scheepen wilde zeggen.

Zoo wel kleine als groote Scheepen voerden snuiten; doch meest zulke Scheepen, dewelke het op den oorlog en tegenweer aan leiden. Men wist daar mede zeer groote breuken in 's vyandts Scheepen te brengen, en deden elkander te gronde gaan; ja, bleven vaak vast aan een hangen: en men voght dus, door dit middel, handt aan handt.

Minerva bouwde het eerste tweenebde Schip voor *Danaus*, waar in hy zyn broeder *Egyptus* ontvloodt: waar van in 't breede te leezen is by *Hyginus*.

Isidorus zegt, dat d'ouden, en eerste vinders van d'yzere en kopere nebben, de zelve hebben gebruikt, op dat de Scheepen van vooren, tegen klip en zandt aan botzende, des te sterker zouden zyn, en min verbrooken werden. Men zette borstweeringen, gevult met aarde, rondtom de scheeps boorden: ook wierden toorens voor en achter op gestelt van onderscheidelyke verdiepingen; waar van een staaltje te zien staat by letter C, op de tweede plaat. Deeze wierden veeltyts geschildert, om kenbaar te zyn.

Het gebruik van Brandt-scheepen is by de Grieken, zoo wel als Romeinen, bekent geweest: zy vulden daar toe booten met veelerhande swam, pek, teer, zwavel, en diergelyk, en zonden die op den vyandt af. *Cassius* deede veertig Vracht-scheepen toestellen, die hy laadde met brandt-tuig in stê van koopwaaren, daar hy, zeit *Caesar*, zyn vyandt mede verschalkte.

+De Scheepen der Franschen (zegt *Caesar*) waren platter van kiel als het Romeinsche Vaartuig, en zulks om te gemakkelyker op drooghten te konnen zitten. De vooren achter-stevens stonden zeer verheven, gebouwt van eiken-hout. De roei-banken waren van balken gemaakt, een voet hoog, met yzere spykers aan een gehecht, die een duims dikte hadden. De ankers tot deeze Scheepen waren aan yzere ketings vast.

+*Lib.* 3. *de Bel. Gal.*

De Scheepen zelve waren zoo hoog, (zegt hy voorts) dat d'onzen de zelve met pylen niet wel beschieten konden.

Behalven alle deeze aangetogen Scheeps vormen, ziet men op oude gedenk-penningen Scheepen van gemengde vorm, die voor een scherpe neb, achter een tooren, mast, en drie riem-bundels op de boegh voeren; gelyk op de tweede plaat by D. verbeeldt wordt.

Scheepkens met een riem, dienden om van groote Scheepen af en aan te varen; waar toe zy ook noch andere Bootjes hadden, bykans van een zelve vorm, maar geroeit van drie mannen.

Scheepen ten oorlog wierden plat, eng en spits gebouwt: lastdragers stomp, vlak van bodem, en breedt. Deeze roeiden, als men streedt, zonder dat dan de zeilen te stade quamen, als by noodt.

De Saxen, oulinx, roofden op Zee uit kleine Schuiten, licht en zonder dek, om spoedig te konnen vlieden, en haastig hun roof op de hielen te zyn. *Apollinaris* schryft zeer duidelyk, dat deeze Saxen buiters op de Zee tusschen Engelandt en Hollandt zyn geweest, stout te water, en voeren in Scheepen die met huiden waren overtrokken; der gestalte, na allen schyn, als op de plaat, by de wapens, aan N°. 16. is vertoont; 't geen gevolght is na een donker aschgraauwe steen, gevonden in de buiten-muur van het Huis te Britten.

De geleerde *Junius* verhaalt in zyn *Batavia* van zeker persoon tot Hoorn, hem in maagschap bestaande, die in een Boot van vier planken, en drie bereide huiden, 't geen hy alleen op zyn rugh konde dragen, de Noort-zee in voer, de Zont door, en tot Dantzik belande; tot groote verwondering der aanschouwers, die het vaartuig uit de Zee zagen op komen.

Scheepen wiens verdek ten deele met roeijers, en ten deele met stryders was bezet, noemdenze mede *Hemiolia*. Twee roeireien stonden op het verdek, van achteren af tot aan de mast toe, en van daar een roeirei tot vooren toe. Volgens *Baifius*, zyn zy achter breedt en voor smal geweest: doch, zoo andere meinen, stondt langs scheeps maar een riem-rei, met dit verschil, dat de mannen achter de mast ieder een riem voerden, en die voor de mast zaten ieder man twee riemen. *Hemiolia*, volgens de Heer [+]*M. Meiboom*, was een. Schip 't geen anderhalf getal gewapende roeijers voerde van het ongewapent getal, en dat op twee laagen: by voorbeelt; zoo op de geheele *Hemiolia* vyftig mannen zyn, zullen onder aan ieder zyde tien roeijers zyn, die niets doen als roeijen, doch dertig zullen gewapent zyn, slagvaardig om den vyandt af te keeren. *Triremiolia* houdt men een *Hemiolia* te zyn, waar het volk op drie onderscheide hooghten zit, gelyk op zommige *Triremes*, de gewapende boven. *Scaliger* [+]wil, dat *Hemiolia* een Schip zy geweest, kleinder als een *Triremis*, zonder onderscheidt. Wat de grootte deezer Scheepen betreft, *Hemiolia* schynt de grootte van een kleine *Biremis* gehadt te hebben: en *Triremiolia* zegt men wat kleinder als een gewoonlyke *Triremis* geweest te zyn.

[+]*In praefat. lib. proport.*

[+]*Vid. Defen. pro Salmas.*

Andere Scheepen droegen de naam van *Hexeris, Hepteris, Octeris, Enneris, Deceris, Hendeceris, Dedeceris, Triscaedeceris, Pentecaedeceris, Heccaedeceris, Eicoseris, Triaconteris, Tettaraconteris*, enz. en dit alle na het tal en gestel hunner riemen.

Van de Scheepen der Romeinen, ter tydt van hunnen eersten bouw, spreekt [+] *Caesar* aldus: *Nostri quod minus exercitatis, remigibus, minusque peritis gubernatoribus utebantur, qui repente, ex onerariis navibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam gravitate, & tarditate navium impediebantur, factae enim subito ex humida materia, non eundem usum celeritatis habebant*. Dat is: *De onzen, om dat zy gebruikten roeijers min geoeffent, en stuurluy*

[+]*De Bello civ. lib. I.c.* 58.

onervaren, welke in alle haast van de koopvaardy-scheepen waren genomen. Men hadde zelf toen noch geen kennis van de benaaminge der scheeps-krygstuigen. Zy wierden ook verhindert door te groote zwaarte van de scheepen, alzoo zy in haast van nat hout gebouwt waren, en niet zoo snel in 't varen.

Voorloopers en kondtschap - brengers voerden geene snuiten, of metale nebben, om in de vaart niet belemmert te zyn door eigen zwaarte.

Lange Scheepen, zoo zommige gevoelen, zyn Scheepen geweest die hunne riemen wederzydts op eene hooghte langhs scheeps buiten boort staken, welker getal tot hondert dikmaal opsteeg: doch andere meinen, dat onder den naam van lange Scheepen alleen Oorlog-scheepen te verstaan zyn geweest.

In de laatste eeuwen van Romens bloeijen was het veel gebruikelyk Scheepen te bouwen van dubbele of vermengde gestalte, dienstig in vreede en in krygh, om last te dragen en te kampen; doch onvolmaaktelyk tot beiden. Met het woort *Triremis*, ofte drie riem-rei Schip, is eindelyk benaamt geweest het meeste slag van Scheepen.

Schapiae zyn Schuitkens geweest, welke geholt wierden uit eenen boom, by de Grieken dus genaamt van het woordt ομάπειν, dat is, uithollen. Hier van daan schynt

ons het Duitsche woordt *Schip* te komen. *Schypus* is op Latyn en Griex gezegt, al het geene dat uitgeholdt is, 't zy pot, beker, of diergelyk. *Herkules* voer in een yzeren *Schypus*, ofte pot, over zee, daar een leeuwen-huit op stondt, zoo d'oudtheit verdichte: wat wil dat anders zyn, als dat hy voer op een rondt Schip, sterk en wel beslagen van boegh. *Neptuin* riep zyn Schyphies paert, vermeldt de oudtheit, d'aarde met zynen gaffel slaande; welk paert niet anders als een Schip geweest te zyn klaarblykelyk [+]is. Scheepen wierden dikmaals by paerden vergeleken, onder anderen by *Plutarchus*, daar men die van Athenen de Scheeps-bouw afriedt.

[+]*Vid. Scheff. de varietate Navium.*

[+]Ter meester verklaring van het geene reedts gezegt is over de Scheeps-bouw der ouden, magh de lezer zyn oogh slaan op de verbeelde Scheeps-gestalten, die volgen: A vertoont een Scheepken, dat by stukken aan een gezet is, (wiens gelyke te zien zyn by *Rob. Valturius*, in zyn Boek *de Re militari:*) door middel van krammen en haken, 't geen zonder schenden gesloopt, en over landt gevoert kon werden. B is een Liburnisch lang Schip, welk met raderen, die van ossen omgedraait werden, voort voer. Onder Admiraal *Boisot*, die de Spanjaarden op de Schelde sloegh, wierdt een Schip toegestelt, *het Kasteel van Delft* geheten, 't geen van twee Scheepen, aan elkandre gehecht, was gemaakt; dit voer zonder zeil of riem, doch wierdt met een radt, daar twaalf mannen aan arbeideden, voort gebragt. Verscheiden gestalten van Rader - scheepen konnen by den zelven *Rob. Valturius*, in zyn Boek voornoemt, gezien worden. C is een dubbel Tooren-schip. Hy vertoont mede de gestalte van een enkel Tooren-schip, van zeer vreemden aanzien; 't zyn twee Scheepkens, die met de zyde tegen elkander aan leggen, en zoo aan een vast geklonken, en tot een Schip gemaakt zyn; gedekt met een dek, vloer, of vlot, welk is een mans lenghte rondtom over boort steekende, daar een borstweering, vier voet hoog, op de kant uit opgehaalt is, van dikke balken, die op het endt staan; gelyk ook het geheele tooren-werk van balken is gemaakt, die op zyn endt staan. De tooren staat in de midden van 't Schip, in 't geheel eens zoo hoog als de onderste Scheepkens lang zyn: boven op komt weder een borstweering, die over hanght, gelyk men noch heden aan veele oude steene stadts muuren ziet; hier uit staat een mast om hoog, daar men met een ladder by opklimt, op wiens top een groote korf, daar 10 à 15 strydtbare mannen in staan. De roeijers, die twaalf in getal zyn, zitten op den bodem achter de schans neder, zoo dat zy bedekt zyn. De tooren heeft rondtom lucht-gaten. Insgelyks zyn by hem platte Vlotten te zien, daar men een zeil op steken kan; alwaar huiskens op staan, daar tegenweer uit geboden[+] kan werden. Als *Julius Caezar* Brundusium hadt belegert, wierden by hem en *Pompejus* veel Vlotten en Tooren - scheepen gebruikt, die aan vier ankers, uit vier hoeken, in het water wierden vast gelegt. D is een lang Schip, van byzondere gestalte, en een *Hepteres*, ofte zeven roei-rei Schip: de reien na de riemen in ieder bundel gerekent. E is het Schuitjen *Dicopa* geheten: wiens gelyken F. By de letter G staat een *Triremis*, of drie roei-rei Schip, te zien, genoomen uit de marmere Zuil van *Trajanus*. Doch deeze is van anderen afgetekent, zonder lantaeren, en voor alleen met drie verheventheden, zynde de plaats daar de riemen door steken met latten kruiswys bezet. De Scheepkens by H, zyn lange Scheepen; de welke doch van zommige Schryveren met de naam van *Triremes*, dat is, drie roei-rei Scheepen, genaamt werden: dees staan op de Kolom van *Antonius* tot Romen verbeeldt in marmer. Het Schip I, is een *Triremis*, het welke uit *Trajanus* last gemaakt is, ten tyde des Dacischen krygs. Aan de *Biremes*, by K, ziet men de krygs-banieren achter op geplant. De *Biremes* L, staan tot Ravenna van marmer gehouwen. De geene die met de letter M gemerkt staan, zyn gebouwt geweest als *Trajanus* heerschte. De *Biremis*, aan de letter N, schynt den Vloot-vooght te dragen, die de gebiedt-staf in

[+]*Verklaring van de volgende platen.*

[+]*Caezar de Bel. Civ.*

zyn handt draaght, en de standaart achter zich voert. Vis-schuitjens staan tot Narbonne verbeelt in oudt marmer, welker gestalte by O vertoont werden. Gelyk by P het Scheepken daar mede *Cleopatra M. Antonius* te gemoet quam langs de riviere de Cydnus in Cilicie. Zeker Schip, daar *Cleopatra* zich in voeren liet, *Thalamegus*, of *Thalamegon*, van eenige wort geheten. *Seneca* noemt het *Cubiculata*, en andere *Thalamiphora*, of *Navithalama*. Het was alom met Ivoir, of Elpenbeen, bezet; de achter-steven was vergult; het zeil, dat men daar by zetten kost, was van purper zyde, en hong aan gulde touwen; de riemen waren van zilver; het tentjen achter was vergult. Zy zelve was gekleedt als *Venus*, en hadt naakte kinders, als *Cupidoos*, om haar zitten. Jonge maagden, die de Gratien en Nereïden verbeeldden in 't gewaadt, stuurden 't Schip, en hongen aan het wandt, terwyl andere langhs den oever reuk - werk maakten.

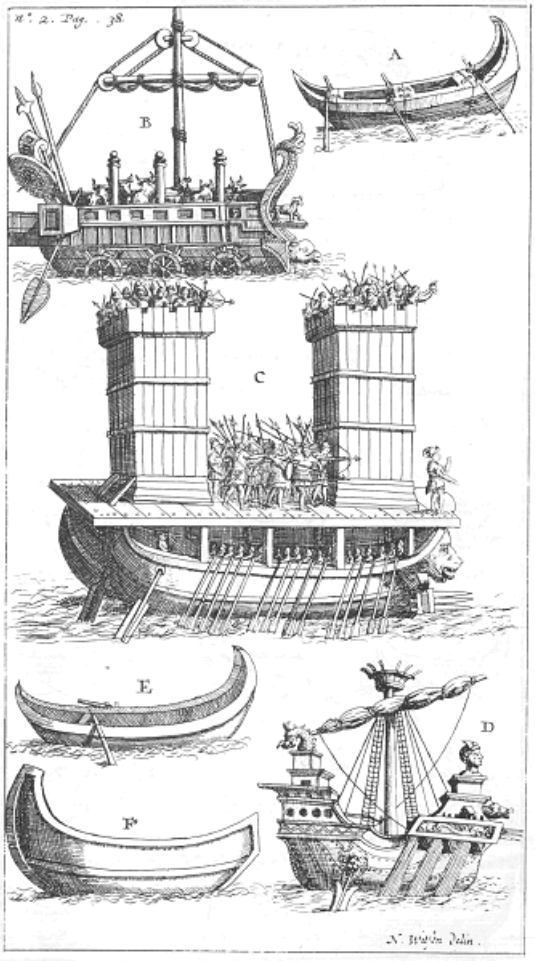
n°. 2. Pag. 38.
A
B
C
D
E
F

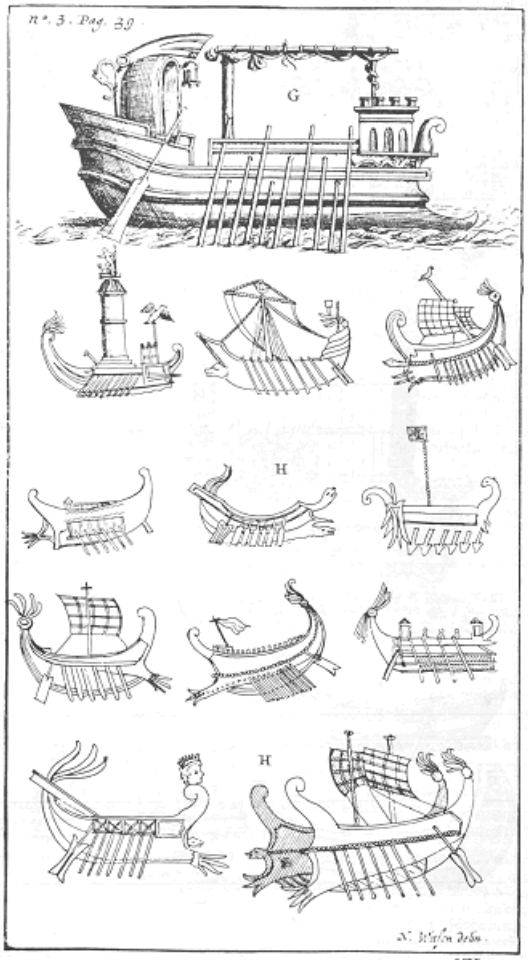
n°. 3. Pag. 39.
G
H
H
N. Witsen delin.

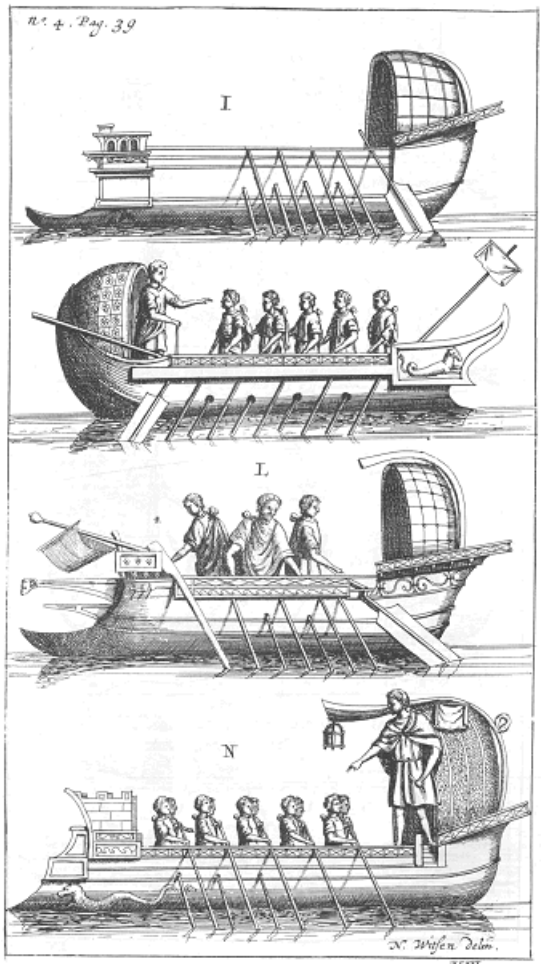
n.r. 4. Pag. 39
I
L
N
N. Wifen delin.

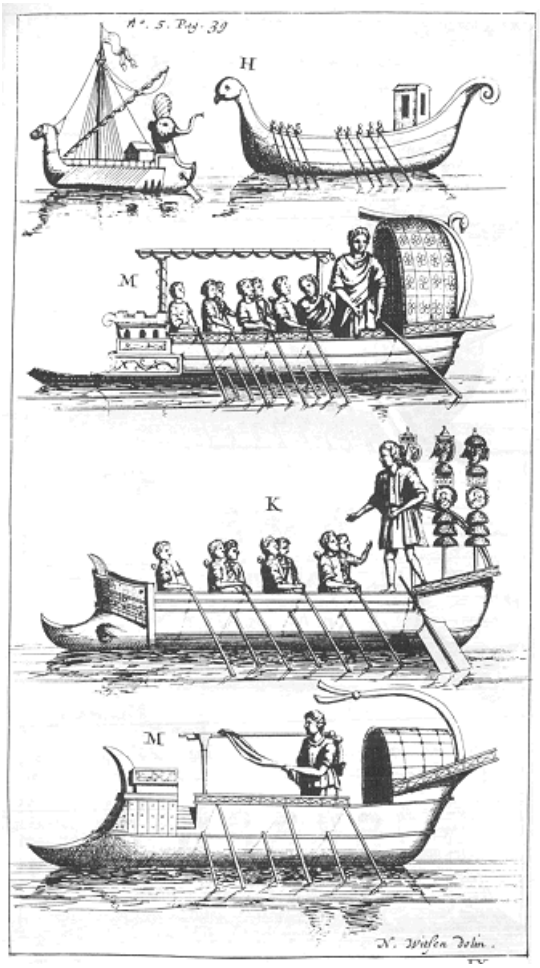
H
M
K
M

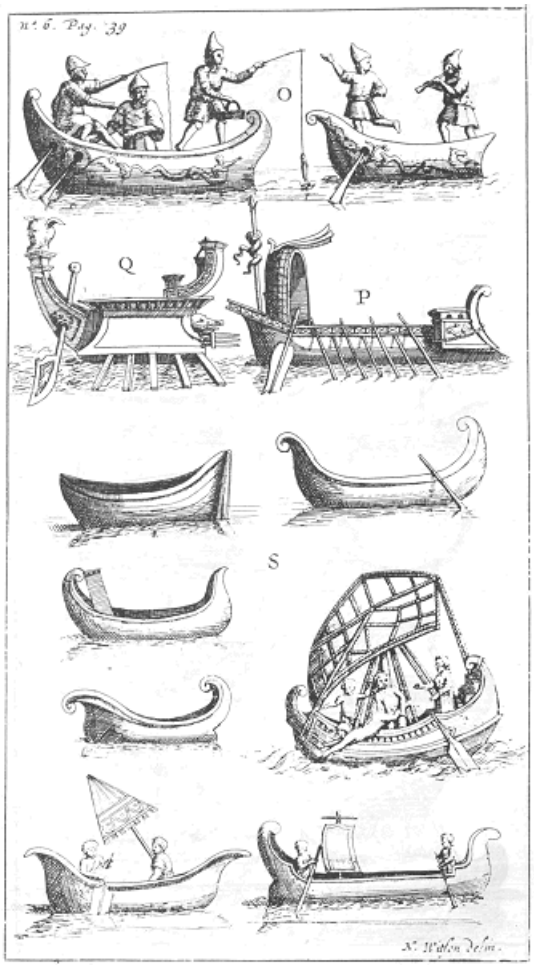
n°. 6. Pag. 39
O
Q
P
S

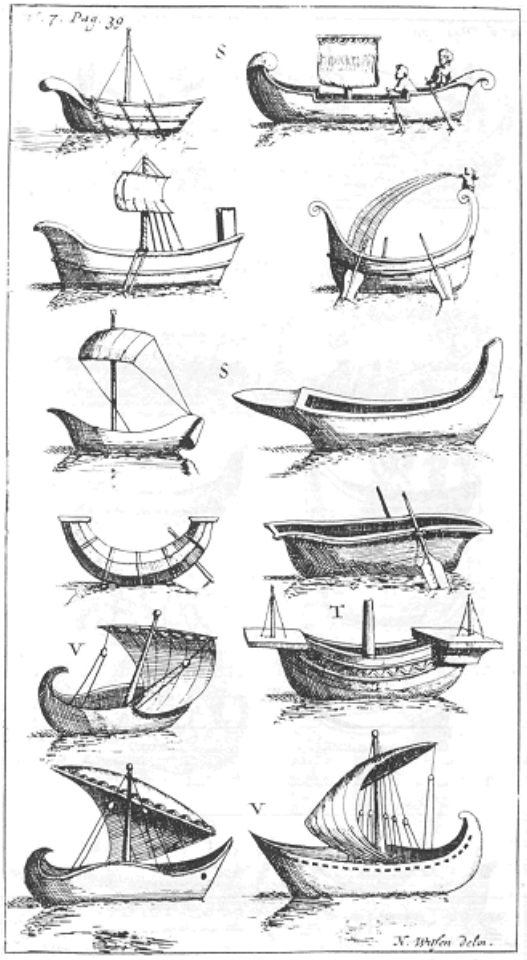
7. Pag. 39
S
S
T
V
V
N. Witsen Delin.

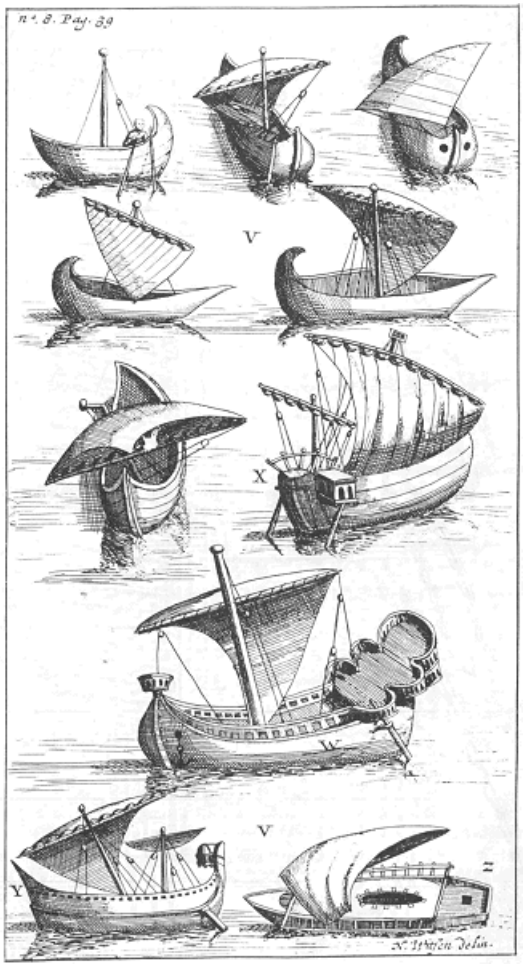
V
X
V
Y
Z

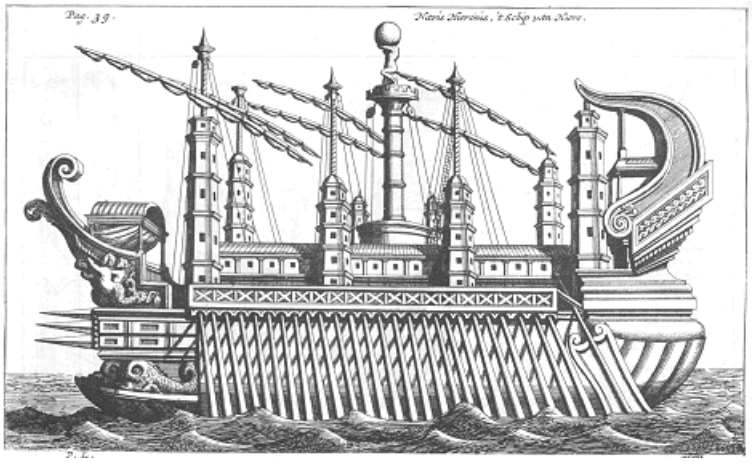
Pag. 39.
Navis Mercatoria, 't Schip van Koop.

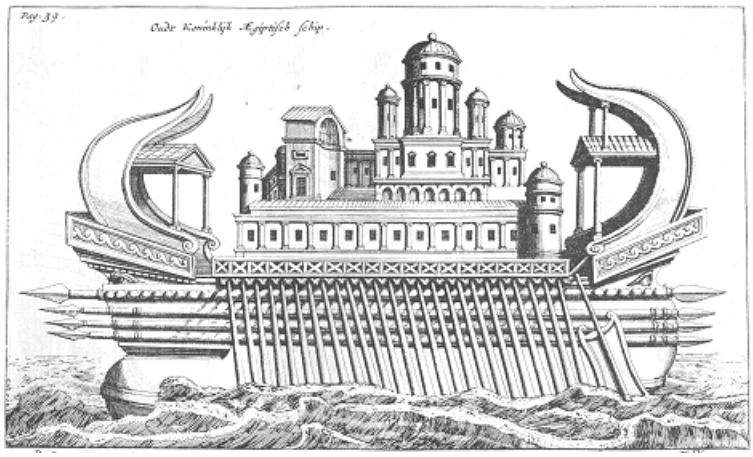
Pag. 33.
Oude Koninklijk Egyptisch schip.

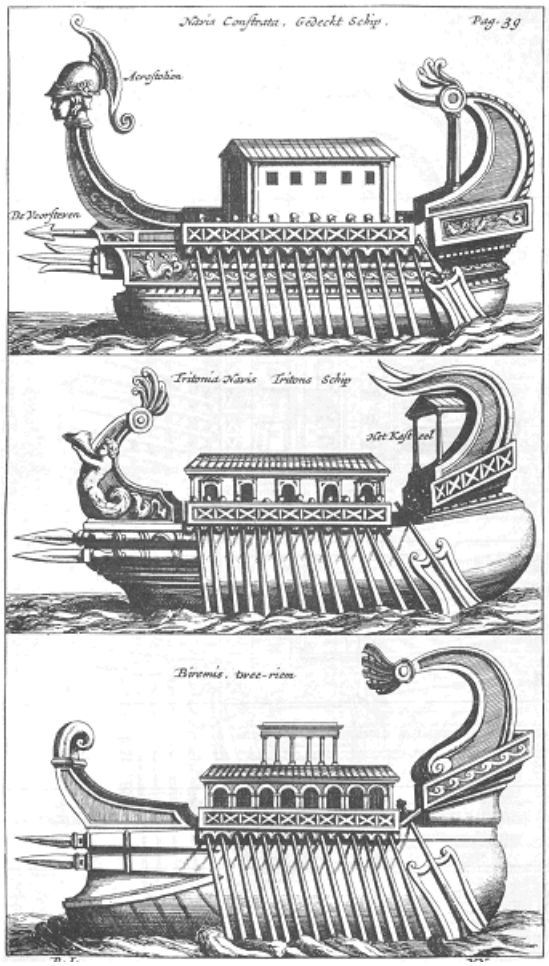
Navis Constrata, Gedeckt Schip.
Pag. 39
Aerosthion
De Voorsteven
Tritonia Navis Tritons Schip
Het Kasteel
Biremis, twee-riem.

Q is een gedekt Schip, van d'alderoudtste vormen die men elders vindt. Waar na volgen, onder de letter S, veertien onderscheidelyke Vaartuigen, welker gestalte schynen uit te wyzen dat gebruikelyk zyn geweest in binnenlandtsche wateren, of in zee niet buiten het landts gezicht. +Deeze staan afgemaalt in het *Onderaardtsche Romen*, tegen wandt en verwelfzelen, aan holen, waar in d'eerste Christenen zich verscholen ten tyde der vervolgingh: by wien ook deeze Scheepkens zyn gemaakt geweest. In deeze kuilen begroeven zy, hunne dooden, en bewaarden d'overblyfzelen van de heilige martelaren, bloedt, assche, en beenderen; waar van my gedenkt aldaar tekenen gezien te hebben. De muuren in deeze spelonken zyn rondtsom beschildert met kerkelyke geschiedenissen, nu meest geschonden en vergaan, door langheit van tydt: andere zyn noch bewaart, waar onder deeze Vaartuigen, voornamelyk het Vaartuigh daar *Jonas* uit over boordt gezet werdt: het zeil schynt van matten t'zamen gevloghten, en met dikke zoomen aan een genaeit te zyn; de touwen gestrengelde bies-vleghten: een huisken, of ronde tente, staat achter op, schuil-plaats voor den Stierman: het roer komt ter zyden af, na de wyze der ouden: de kleeding van de Stierman is een lange wyde rok. Gisse deeze afbeeldtzels in de tydt als *Nero* en *Galba* heerschten gemaakt zyn geweest; want toen was het de zwaarste vervolging tegen de Christenen. By de Propheet *Jonas* leest men dat in dit Schip riemen wierden gebruikt. Het Schip by de letter T is aanmerkens waerdig, om de stelling zyner masten; d'een staat voor op de boegh, d'ander achter tegen't hakkebort aan: 't geen om 't loeven en afvallen moet gedaan zyn geweest. Dit Schips leeftydt was in de duistere eeuwe; doch het jaar is onzer geheugenisse ontsnapt: toen bouwde men de Scheepen lang en plat, met een huisken achter op; het boort wert omzet met zwaare schilden: en by wylen stondt ook een hutte voor op de boegh; maar meest tydts zyn zy voor plat en engh geweest. Diergelyke tot Uytrecht in oude gevels is te zien. Tot Amsterdam, in de Nieuwe Kerk, ziet men elders verbeeldt een Schip dat vier masten voert, met mastkorven, en alleen onder - zeilen; zynde voor en achter gedekt, gelyk een huis schuins neer gaande; heeft weinigh opening, alzoo dus meest verdekt is; de stukken staan over boort, en steken daar door niet uit; aan de boegspriet is een dreg met een yzere keting vast. En in de Oude Kerk aldaar, op een Graf-stede, is een Galey verbeeldt, zoo als de zelve hier te lande oulinx gebruikt wierden; heeft achter een huisje staan, daar eenigh schiet-geweer in uytsteekt; aan ieder riem staat maar een roeijer. Noch vreemder en wanschapender van gedaante is een Schip; verbeeldt tot Weesp in de Kerk, 't geen voor veel hooger is als achter, en kort, op een voor uit stekende spriet staat een werelt met een kruis; achter over boort zyn huiskens en opene galderyen gebouwt, gelyk voor om hoogh op de boegh over boort een gedekt kot steekt; heeft een zeer groote mast, behalven twee weder zeer klein, heldt na de rondte; voert een mast-korf, en geen opper-zeil. In d'onvergelykelyke prenten teken - schat van den Heer M^{r}. *Johan Uitenbogaart*, Ontfanger der gemeene Landts middelen over Amsterdam, berusten eenige Scheeps af beeldtzelen, die, door zyn E. gunst, onder de letter V ten toone stel: een waerdigh proef-stuk van *Simon Sanese*, ruchtbaar Schilder eertydts. In deeze staat aan te merken de tydt wanneer gebouwt zyn, welk voor zes eeuwen, na ik vermeine, is geweest: hunne byzondere vormen, hoe de roers op zy hangen, de zeilen opgehaalt, de masten gebogen, en d'ankers tegen de boegh hangen: ook hoe men de masten met knoppen, of tonnekens, dekte: als mede aan het Schip by de letter W, een dubbelde huit of boort, met een ruimen gang, of opene plaatze, tusschen beide de boorden in: zyn boegh bedekt een wyde storm - korf. Aan het Scheepken by de letter X, zyn aanmerkens waerdigh de roer-huiskens, welke achter op zy staan. Het Scheepken Y heeft roei-gaten, even onder het reehout, langs scheeps; 't geen in zeil-scheepen

+*Scheepkens van d'eerste Christenen gemaakt.*

ongemeen is. Het plat verdekte Schip, by Z, is ongemeen, om zyn over boort stekende jukken.

D'Egyptische Koning *Ptolomeus*, d'eerste van dien naam, bouwde Zee-kasteelen, in grootte alle andere voor zyn tydt overtreffende, in gestalte, en na wyze van Noachs Ark, zoo *Josephus* de Joodsche Schryver meldt.

Dan dees *Ptolomeus* wierdt weder overtroffen door *Philopater*, Koning in Egypten: +want die bouwde een Schip, 't geen het zyne in waerdigheit verre te boven gongh; lang twee hondert en tachentigh cubiten, ofte vier hondert en twintig voeten; wydt acht en dertigh cubiten, of zeven en vyftig voet; hol, van de mars af tot beneden toe, drie en vyftigh cubiten, of negen en zeventigh voet: voerde vier stieren, ieder lang vyf en veertigh voet, met een dubbelde voor- en achter-steven, ze-

+ *'t Groote Schip van Philopater.*

ven nebben, of galjoenen, waar van een, die de zwaarste was, uit de midden voor uit stak. Dit Schip was onder water met loode platen beslagen; de bouts, of spykers, daar het mede t'zamen gehecht was, woegen tien en vyftien pondt ieder. Men zagh daar twaalf verdekken, alomme gestoffeert met kostelyk sny- en beeld-werk. De beelden en hoek-mannen hadden de hooghte van twaalf ellen, na de konst geschildert, en verlakt. Van de riem-gaten en dollen af, tot beneden aan de kiel toe, waren de zyden met klimop en veelerhande bloem-werk besneden. Uit het verdek, daar dit gevaerte onder gemaakt was, heeft men stoffe tot vyftigh gemeene Galeyen gevonden. Wanneer het Schip, ter vaart, uit de haven toogh, dekte men de vloeren met gestikte pronk - kleeden. Voor de groote zaale stondt een open plaats, daar een gang onder quam, die voor 't Vrouwen-timmer strekte, tot de gemeene wandel-dreef: hier op quam een wentel-trap uit, die na een andre wandel-plaatze leidde, en een eet - zaal, met negen legerplaatzen, al Egyptisch werk. De ronde pylaren waren uitgesneden, na de gelykenis van menschen wervel-beenderen; desgelyks met ronde zwarte en witte* hooftstukken uitgehouwen, in vorm van opengaande roozen: hadden geen wrongen, noch dik gesneden bladeren, na de Grieksche wys; doch waren geciert en uitgehouwen met knoppen van den water-blom Seltis, en Dadel-taxkens, daar de vrucht begint op uit te botten. Met Egyptische boon - bloemen, waar van de bladerkens dicht geslooten zyn, pronkten de wel gevormde stylen. En dus tooiden d'Egyptenaren hunne wanden toe; dieze met zwarte en witte tichel-steen, ruitswyze gelegt, of ook wel met alabast en marmer, ophaalden. Het ruim van dit Schip was in vertrekken verdeilt, tot veelerhande gebruik, als kokens, beeste-stallen, enz. De mast was lang negentien cubiten, of hondert en dertien voet. Het zeil was geweven van het fynste vlas, en het touw-werk geslagen van purper geverwde zyde. In een jaar voltooide hy dit stuk, met drie hondert meester-timmerluiden, behalven de knechts. Eenige willen dat het Schip van *Philopater* voeren konde 12000 vat, ieder vat op 2000 pont gerekent. Van vier hondert mannen wiert het voort geroeit. De hooghste riemen houdt *Caramuel* dat acht en dertigh cubiten lang zyn geweest. Dit Schip wiert van wegen zyne wonderlyke ruimte *Megala* geheten.

**Capitelen.*

Behalven dit Schip (daar vier duizent roeijers, en drie duizent stryders op waren) bouwde deezen *Philopater* noch een ander Schip, niet ongelyk dit zelve: waar van *Atheneus* verhaalt dat het 280 cubiten lang was: hadt een achter-schip, hoogh 53 cubiten; met vier roeren, ieder, 30 cubiten lang: de grootste riemen waren lang 38 cubiten, aan welkers handtvatzels een tegen-wight van loot gehangen was: het hadt twee voor-stevens, en twee achterhutten, met zeven ingangen: de zyden waren omzet met vastgestelde schilden; drie duizent riemen konden daar op leggen, doch met vier hondert kon men bequaamlyk roeijen: hondert en vyftig mannen hadden toezight op de voorraadt: als het uit voer zweefden daar vyftigh booten om, ieder met vyf riemen, waar uit men trompette, en reuk-werk maakte.

+*Hiero*, Koning van Syracusen, timmerde, na 't ontwerp en beleidt van *Archimedes*, een Schip, daar toe hy hout van den berg Etna deede halen, zoo veel omtrent, als men anderzints tot den opbouw van zestig groote Scheepen van nooden heeft. Zyne roeijers deede hy uit Italien komen; de touwen uit Iberie; het hennip en jenever-hout van de Rhosne; en vorders alle nootwendigheden, hier toe vereischt, uit Landen daar het best valt. De voegen en naten, tusschen de planken in, wierden met loot gevult, en gedekt. Het geheele Schip was insgelyks onder water met loot beslagen. De bouts woegen tien pont en meer. Het wiert voltimmert in een jaar; en als 't half gemaakt was liep het af in 't water: anderzins de wyze zynde van ouds, dat de Scheepen volbouwt waren eer zy zee koozen. Het hadde drie groote ingangen; de laaghste leidde na de scheeps-bodem toe, nederdaalende met eenige trappen;

+Schip 't geen Hiero bouwde.

de middelste gaf ingang aan d'eetzalen, en voornaame Koninklyke gemakken; door dopperste deur tradt men in der bootsgezellen en soldaaten kamers. Het voerde twintigh roei-reien. Het besloot in zich dertigh kameren, tot verblyf van man-volk, ieder met drie bedtsteden. In het ruim, daar de maats aten, stonden vyftien rust-plaatzen, en drie afgeschoten vertrekken voor gehuwde lieden, die hunne wyven by zich hadden. De vloer van 't Schip was van Mosaik werk, die Trojens wedervaren, brandt, belegh, het paert, en andere voorvallen meer, verbeeldde. (Steentjes, nagels grootte, alzins geverft, en tot veelerley gestalten by een gezet, noemt men Mosaik.) Op het bovenste verdek stondt een spreek-huis, en wandeldreef, die tot een bloem- en kruidt-tuin gehouden wierdt; welke tuin men wist te natten, met het water, 't geen in een loode

bak bewaart wierdt, door een koperen buis allengskens te laten zypen. Tegen 't boort aan zagh men klimop, wyngaart, en andere groote heesters wassen, wiens wortels in groote tobbens geplant waren, en welker groente de wandel-dreef sloot, en tot een lustigen laan maakte. Een andere zaal, *Venus* toegewydt, droegh een vloer van louter Agaat, en ander edel gesteente, die men in Sicilie vindt: mitsgaders drie prachtigh opgeschikte bedtsteden; het dak, en verwelfzel, wierdt gemaakt van Cypres; de deuren van Elpenbeen, en Ceder- hout, gehaalt van den bergh Atlas; niets bleef ongeschildert; ja, alles wiert verricht na de beste konst, door de vermaardtste werk-bazen. Nevens dees wellustige Venus-zaal stondt een kamer, voor de rust gekeurt, daar vyf rust-bedden van bos-boom-hout in stonden; en aan de wandt zagh men een uitmuntende Boekerye. Achter tegen de spiegel, binnewaarts, vertoonde zich een uurwyzer, proef-stuk van een destig meester. Voor op de boegh stondt de badt-stove, met drie kopere zit-kommen, en vyf rust-banken. Na aan de bodem, op het onderste verdek, vonden de Scheeps-amptlieden hunne kamers, en verblyf-plaatzen. Alwaar de beest- en paerde-stallen dicht by stonden; welker leeftocht, mitsgaders het reis-tuigh van de maats, tusschen de scheeps inhouten bewaart wierdt. By de voor-steven, onder de badt-stove, was een water-bak, die wel dicht gesloten wierdt, daar twee duizent Metretas, of twee-en-zeventigh duizent mingelen nats in mogt; gemaakt van berderen en linne doeken, met pek t'zaam gevoegt en gestopt: het water wierdt daar in geleidt door loode en steene buizen. Daar ontbrak ook geen visch-vyver, van binnen omcingelt met geslagen loot, en dunne houte planken buitewaarts. Van wederzydts boort staken balken over 't water uit, daar ovens op gebouwt stonden, ook brandt-hout huizen, kokens, slyp-steenen, en diergelyke arbeidt-winkels meer. Hier onder hongen yzere haken en prikkels, die men op de vyanden haar Scheepen werpen kost. Het Schips boort was in 't rondt bezet met beelden van zes cubiten, of negen voet hoog, daar de zuilen, die voor inhouten dienden, achter tegen aan quamen. Twee toorens stonden achter op, ook zoo veel voor, vier in de midden, alle boven open, en met poorten of openingen verzien, om uit te werpen, zeer bequaam om tegenweer uit te bieden. Op d'overloop stondt een werk-tuig, vondt van *Archimedes*, welk steenen van drie hondert pondt zwaar uitwierp, en pylen, lang drie-en-twintig voet, tot zes hondert voeten verre; dit gevaerte steunde op drie grove houte stelten. Drie masten voerde het Schip, met drie rees, daar men haken, en yzere klooten uit wierp; het geene toen zeer ongemeen was, alzoo de Scheepen gemeinlyk maar een mast voerden. Een yzere wal besloegh het Schip rondtom aan d'uiterste einden van 't boort, verzien met yzere handtgreepen, om de vyandt uit het Schip te keeren, en zyn scheeps boorden of touwen te nypen, als men streedt, om dus handt aan handt te kampen. Zestigh jongelingen, gewapendt van den hoofde tot de voeten, hielden aan ieder boordt steedts de wacht; en noch zoo veel in het middel-schip, by de mast. Vier mannen moesten altydt in de groote mast-korf, of mars, te star-oogen staan, twee in de fokke, en een in de bezaans-mars; die, des noots, daar mede tegenweer uit boden, met het werpen van vuur-potten, pylen, en steenen, aangebragt en opgehyst door jongens. Zy voerden op dit Schip altydt vyftien houte, en acht yzere ankers mede. De groote mast was in Engelandt gevallen, daar in die eeuwe het zwaarste hout wies. Zyn pomp was een schroef-buis, die door een man gedraait wiert. *Hiero* (zoo eenige Schryvers willen) hadde dit Schip tot een last- of koren - drager doen bouwen, dat zonder riemen, maar alleen met zeilen door zee gong, daar hy twee duizent Hollandtsche lasten in kon laden. Dit Schip van *Hiero* was gebouwt op de wyze (zoo de zommige willen) van een Schip met drie ordens riemen, en dat van zestig treffelyke timmer-meesters. De nagels, die daar in staken, waren van gehardt yzer. Daar lag een verdek op, 't geen met bepekt zeil-doek was belegt, en de planken

waren met loode platen overtoogen. Het wiert met witte touwen toegetakelt. De zyden buitewaarts waren met loode platen beleght. Drie hondert konstenaren bereideden de stoffe. Onder het kostelyk sny-werk ('t geen dit Schip vercierde) was een *Atlas*, wonder konstig gewrogt. Op de marssen konden mannen geplaatst werden, om op den vyandt met steenen en pylen te woeden. Als dit Schip een maal van Syracusen na Alexandrien in Egypten voer, kosten 't met zyn toestel 3000 talenten, en wierdt verzelt met duizent en vyftigh visschers scheepjens: het was toen geladen met tien duizent aarde vaten vol Siciliaansche gezouten vis, en vleesch voor 20000 talenten, zoo de oude Schryvers melden. Van dit Schip zingt de Poëet *Archilochus* aldus:

> *Quis ratis eximiae inventor mortalis? eam quis*
> *Infractis traxit funibus in pelagum*, &c.

't Geen, geheel vertaalt, dus luidt: ‘Wie is de sterffelyke vinder van dit uitstekende Schip geweest? wat hakkende bylen hebben dit zwaar werk gemaakt? en hoe zyn de balken aan de kiel vast gehecht? Het magh vergeleken werden by den top van den bergh AEtna, of de Cycladische eilanden, rondtom welke de golven van de AEgeische zee slaan. Aan beide de zyden staan de muuren even wydt van malkander. Hebben de Reuzen dit werk tegen de Goden uit gebragt? Zyne bewolkte hooge toppen raken aan de Sterren. Het heeft drie voudige borstwapens van binnen. Het anker-touw is even als die daar *Xerxes* de twee stranden van Sestus en Abydon mede t'zaam knoopte. En de letteren, aan die zware zyden ingesneden, verklaren wie dat moeijelyk Schip heeft konnen doen voort zetten; deeze wort *Hiero* genaamt; waar mede hy de vette vruchten van Grieken-landt, en alle de geschenken van Pontus eilandt zoude voeren; een Griek, een Siciliaan. O Koning *Neptuin!* draagt doch zorge, in de blaauwe zeeg - golven, voor dit twyfelachtige Schip. *Phenix* ervondt een middel om dit Schip in het water te brengen: hy deede de grondt onder het Schip, tot aan de strandt toe, uitgraven, tot de diepte van vyf ellebogen, daar hy een grontslagh van steen in maakte, en waar op rollen geleght wierden. Andere zeggen dat hy slechts een graft groef, en het water daar in deede loopen. *Hiero* schonk dit Schip aan *Ptolemeus*.

+D'Egyptische Koningen hebben altydts de Scheeps-bouw zeer beyvert: en *Philadelphus* overtrof alle Vorsten daar in. Zyne grootste Scheepen voerden zeven-en-dertigh rey roeijers. Twee zyner Scheepen hadden twintigh riem - dreven, elf met twaalf, en negen met veertien riem-rangen. Zeven zyner Scheepen gongen t'zee, en wierden voort geroeit door zeven-en-dertig riem-slagen, zes van vyf, en zeventien van vier: nevens het dubbelt van +twee en drie roei - rey Scheepen. Vier duizent lichte Scheepjens, zonder meerder getal van riem-dreven, braght hy te water, om d'Eilanden t'overrompelen.

+Scheeps-bouw in Egypten.

+Getal van Scheepen die Philadelphus bouwde.

Ptolemeus (zoo zommige willen) deed een Schip maken, lang 400 schreden, ieder schrede op 5 voet gerekent, wydt 30 cubiten, een cubit op anderhalf voet gerekent, hoogh 50 cubiten. Volgens *Salmasius* was dit Schip langh IƆLX voet; maar volgens *Meiboom* alleen langh CCCCXX voet. Het verschil spruit uit de onkunde ran de schreden, welke van zommige voor 2 voet groot, en van andere voor anderhalf, min en meer, genoomen werden: doch ziet *Solinus* en *Heron*. hier over wyders.

Aan de plaat, onder letter X, vertoont A een Tooren-schip, na de oude wyze, gelyk zulks afgetekent is uit zekere ingesnedene langwerpige Medalie, by my berustende: aanmerkelyk is daar aan de mast, met het opgebonden zeil aan de ree. De letter B verbeeldt een *Biremis*, of twee riem-rey Schip, gevolght na oudt marmer. C is een Schip, 't geen geschilderdt staat aan 't houte welf van de Kerk te Diemen, buiten Amsterdam, welk welf is gemaakt in 't Jaar 1500; zoo dat men ongetwyffelt te dier tydt de Scheepen hier ter Stede dus mede heeft gebouwt: aanmerkelyk zyn daar aan de mast-korven; de twee bezaans; het vooren achter-kasteel; de houten die in stede van een galjoen voor uit steken; de kortheit van de masten; het genaay der zeilen, waar van de kleeden dwars tegen elkandre aan staan, 't geene ik geloove sterktens halve gedaan is; gelyk ook het gestel der ribben, die buitewaarts, van boven na beneden toe, over de berghouten zyn geleit; en de doppen, die de buiten balken vast houden. Deeze Kerk is zeer oudt: men vindt daar, in zeker glas, onder een geschildert doots-hooft, het Jaar elf honderdt en zes - en - dertigh vertoont, op deeze wyze, ciɔ136. zoo dat de Kerk ten alderminsten al van die tydt af heeft gestaan. De figure by letter D vinde ik in een oudt geschreeven Spaansch boek, getekent in den Jare 490. waar uit besluite, dat men toen in Spanje dus heeft gebouwt. E is het Schuitje *Monoxylon:* het is van takken t'zaam gevloghten. F is

een Zwaan-schuitje, daar de Ouden mede uit voeren om zich te verlustigen. G zyn *Aplustria*, of ciersels, daar de Ouden de Scheepen mede optooiden. H zyn Roeren.

Door bevel van *Kajus* wierdt een Schip uit Egypten na Romens oever, Ostia, gevoert, geladen met hondert en twintigh mudden linzen, tot ballast. Dit Schip, zeggen andere, voerde voor ballast wel elf hondert mudden linzen. Men zegt mede, dat dit Schip de grondtslagh maakte aan den tooren Pharus buiten Romen, die by nacht aande zeevarende licht verschafte; en dat de drie haven-toorens daar op wierden gestelt. Het was van dennen-hout gemaakt, en gebruikt om een steene Naaldt uit Egypten na Romen over te voeren: welk werk afgedaan zynde, wiert het gezonken. Het praalde met drie groote too-

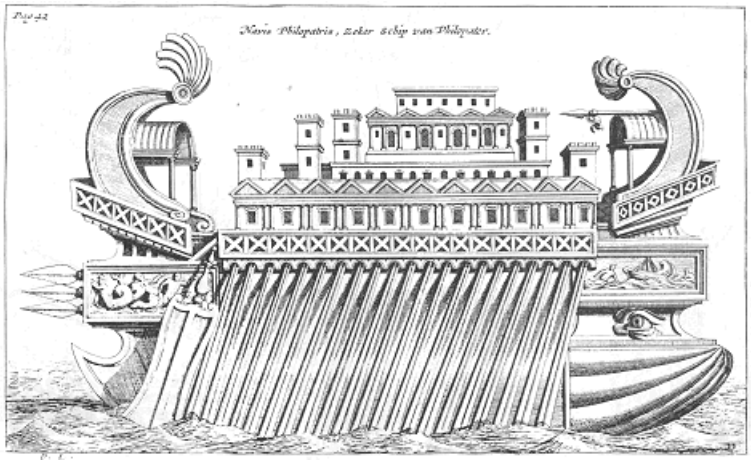
Pag. 42
Navis Philopatris, zeker schip van Philopator.

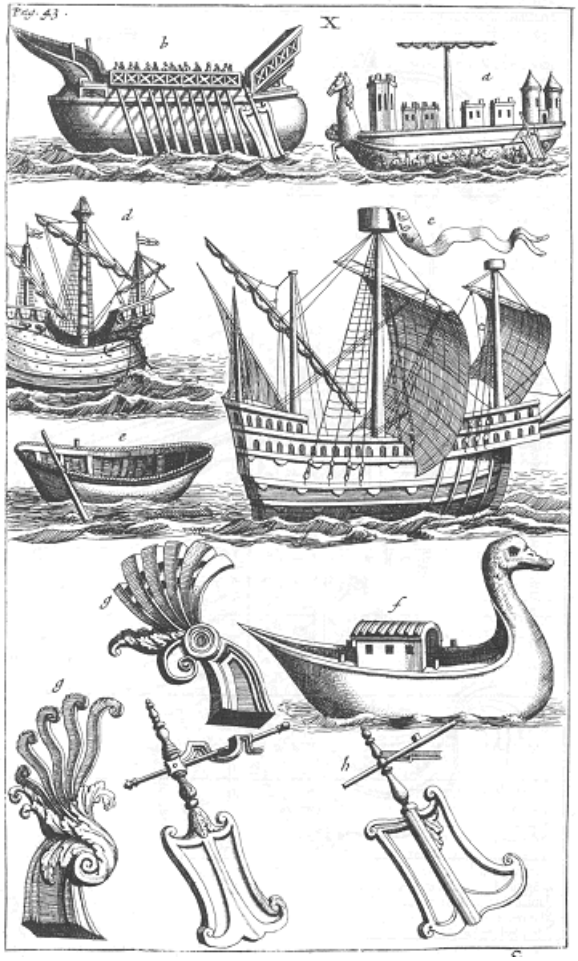
X
b
a
d
e
c
g
f
g
h

rens, en stopte de haven schier, wanneer het ten tyde van *Claudius* gezonken was. *Archimedes* zong een lof-dicht ter eere van den stichter deezes werks: waar over de Koning hem met eenige duizent lasten koren beschonk.

Het Schip dat den *Obeliscus*, of Naalde, ten tyde van *Constantyn*, over bragt, wiert van vyf hondert roeijers voort gevoert.

C. Caligula bouwde een Liburnisch lang Schip van cederen-hout, met een spiegel van edel gesteente, en zeilen van fyn konstig beschildert doek. Men zag 'er waterbaden, wandel-dreven, en eet-zalen in; ook vruchtbare boomen, en wyngaarden, daar de Keizer onder rustende, zich, by +'t geluidt van snaren-spel, langs de kusten van Campanie liet voeren. Hy deed een +brugh van Scheepen maken over de zee, lang 4000 passen, van Misenen tot Puteoli, en reedt daar by nacht over, zeggende, dat hy de zee zoo wel by nacht als by daagh berydelyk wilde maken. Om licht te hebben op de zelve, liet hy aan de oevers alom groote vuuren aansteken.

+*Suet. lib.* 5.
+*Vid. Dion.*

+*Xerxes* deede insgelyks tusschen Sestus en Abydon in Thracien een brug, omtrent een myl lang, leggen, daar zyn volk tegen de Grieken over trok. Deeze *Caligula* +bouwde Scheepen, daar hy veelverwige zeilen op zette, met achter-hutten van cederen-hout.

+*Herodotus*.
+*Suetonius*.

Tyrius in 't dertiende gesprek, spreekt van een Schip, *Phenix* geheten, 't geen van Egypten na Trojen voer, dat zeer wydt en lang was: hier op stondt een Koninklyk paleis: men zag daar badt-stoven en worstel-plaatzen in. Om dit Schip te plaatzen was een byzonder dok of haven gebouwt, daar het als een vruchtbaar eilandt lagh, want daar stonden verscheide vrucht-boomen op.

Julius Caesar behaalde een Schip op *Pompejus* te buit, welk op zyn verdek met groene doorn-heggen, en vruchtdragende boomen bezet was, daar d'appelen ryp aan hongen.

Lucullus deede een *Triremis*, ofte drie riem-rei Schip, timmeren, daar in men, gelyk als in een loop-baan, jagen en rennen konde.

Dionys de Tyran wierdt in een Schip achterhaalt, wanneer hy uit Sicilie vlugte, 't geen elf hondert mannen droegh.

Plutarchus, in zyn *Demetrius*, beschryft twee Scheepen, gebouwt om steden te bevechten die aan zee leggen. Deeze *Demetrius* was zeer scheepryk, en prachtigh in het bouwen van zyn Scheepen: stelde daar twee of drie reien riemen op. Hy bestreedt *Ptolomeus* met hondert en zeventig Scheepen, en keerde overwinnaar binnen Cyprus. Met drie hondert Scheepen toog hy op tegen *Cassander*, Koning der Macedoniers, en verdreef hem uit de zee, tot aan de Thermopylen toe.

Uit Egypten scheepte eertyts een Schip over na Trojen, gevoert by den Opperheer van Fenicie: het was boven mate wydt; voorzien van alle toestel die men in een Hof heeft: 't scheen een vlottend eilandt te zyn wanneer het ter haven uit gong: goudt of zilver was daar niet aan gespaart; nochte wellust-winkels, als in een dertele stadt, ontbraken daar niet: het wiert steedts berookt met reuk-werk, om van een goeden geur te zyn. Welke overdaadt van geen gebruik is, als slechts tot Koninklyke pracht. En een Schip, zoo als *Seneca* in zyn zes-en-zeventigste brief het vereischt, is waerdiger als Scheepen met al dees optooijerye, *Een goet Schip* (zeit hy) *is niet het geene welk met schoone verwen beschildert is, noch het geen een zilvere of goude neb heeft, ofte wiens scherm-godt-gesneden is van elpen-been, of ook niet het geene met Koninklyke waaren gevuldt is*; *maar 't is een hecht en dicht Schip, wiens naden het water weeren, en 't welk zyn roer gehoorzaamt, de baren wederstant biet, snel en wintgierig is*.

Als men oulinx lichte Scheepen te water bragt, wierdenze op rollen gezet. Onder zwaare Scheepen braght men versch gedoode beeste-vellen, en ruggen, om des te beter te glyen in het afloopen.

+*Archimedes* ervondt een werktuig, daar mede hy Scheepen, van wat zwaarte zy ook waren, met weinig arbeidt, te water bragt: ook daar hy Scheepen, die te water lagen, mede aan greep, en op het landt haalde: 't geen zynen landtslieden, in krygs-tyden, zeer te stade quam. Het bestondt uit veele hevels en jukken, op een gezet, zoo *Schefferus* en *Besson* gevoelen; by wien d'afgebeelde gestalte te zien is. Maar van wat stoffe dit gereedtschap zy geweest, blyft my verhoolen, naar dien ik geene kenne die styf genoeg schynt te zyn om in opgegevene gestalte de grootste zwaarte te tillen.

+*Hoe men Scheepen deede afloopen.*

By *Livius* vindt men, hoe ten tyde des Punischen krygs zich een Schip in de wolken vertoonde.

Die van Karthago lieten hunne Scheepen over levendige menschen afloopen, welke zy onder de kiel, zy aan zy, neder deden leggen, om des te gladder voort te glippen; doch hier toe wierden geene als misdadige en overwonnene gedoemt. Als zy Scheepen verre over landt wilden voeren, hievenze die op, en staken lange sleden onder de kiel, daar men beesten voor

spande, die met hulp van een menighte menschen, welk in zeelen nevens het Schip gongen, de zelve voort trokken: ook wierdt de wegh geplaveit, en besmeert.

Augustus en *Caligula*, wanneer zy zegenpraalden, deden in dezer voegen veroverde Galeien, over landt, ten pronk na slepen.

D'Argonauten, zegt *Apollonius*, droegen hun Schip zelfs over de hooghste bergen heen: doch indien zulks geichiedt is, moeten zy noodtwendigh het Schip gesloopt, en de stukken, op beesten geladen, over gevoert hebben, gelyk *Semiramis*, en *Alexander* deeden.

Vierde Hooftstuk.
Scheepen, om hun zonderlyk gebruik, in ongemeene aanmerkinge.

+**N**Oachs Arke, en d'overblyfzelen daar van, zyn althans in groote achtingh gehouden geweest. *Josephus* getuight, dat men ten +zynen tyde daar noch groote brokken van vondt in het Armenische geberghte, of in 't landtschap Caeron. *Berosus* spreekt daar aldus van: *Daar zyn noch overblyfzels van dat Schip in Armenien, op den bergh der Cordiers*; *van waar veele het afgekrabt hars her af brengen, 't geen hen een artzeny verstrekt tegen vergift*. Het geberghte daar +de Arke zich ter neder zette, wert insgelyks het Gordische, Gudische, of Corcyresche geberghte geheten. De Arke (volgens *Jonathan*) rustede ter zevende maandt op het geberghte *Kardon. Epiphanius* schryft, dat naar de Zondtvloet de Arke stondt in 't geberghte *Ararat*, tusschen de Armeniers en Cardiaeen, aan den bergh *Lubar. Onkelos* noemt deezen bergh *Kardu:* andere *Karud*. Het Gordische geberghte was aan de rivier Tigris in Armenien gelegen, volgens *Plinius, Xenophon, Strabo*, en anderen. De oude Arabische en Hebreeusche Schryveren weten bondigh van oude overblyfzelen der Arke, op dit Gordiaesche geberghte, te spreken, als by *Bochartus* te zien is. Het Gordische gebergte lagh zoo te midden in tusschen Armenie en Assyrie, dat men 't nu in dit, en dan in dat Ryk te leggen schreef. *Willem de Rubruquis*, in zyn Reis - beschryving van Tartarie, gedaan op bevel van *Lodewyk de Heilige*, Koning in Vrankryk, omtrent voor vier hondert jaren, zegt, dat aan d' Araxis, en by de stadt Naxuana, twee bergen zyn, met naame *Massis*, daar de Arke zich op neder zette: en dat het stedeken Cemainum zyn naam draaght van de acht persoonen, die door de Arke behouden bleeven; want *Cemen* is op 't Hebreeusch acht gezeght. *Nicolaas* de Damascener meldt in zyn zesen-tnegentighste boek, hoe in Armenien een groote bergh is, *Baris* genaamt, aan wiens toppen d'Arke stiet, en bleef staan: alwaar het hout ook zeer langen tydt bewaart geweest zoude zyn. Volgens *Mozes*, schryver der heilige Wet, zette d'Arke zich op het gebergte *Ararat* neder, hedensdaags van d'Armeniers *Messina* geheten, *Agri* van de Persianen, en *Subeilahn* van d'Arabiers, die in hooghte de Kaukasus, en 't ander gebergte daar herom, overtreft. 't Is een zwarte en zeer rouwe klippe, zoo wel des zomers als des winters met sneeuw bedekt; van 't Kaspische meir twaalf mylen af gelegen. Armeniers en Persianen houden beide staande, dat daar noch heden brokken van d'Ark, t'eenemaal versteent, op te vinden zouden zyn; maar de toegang tot den top deezes berghs is onmoogelyk: aardtbeving heeft de wegh opgedolven: men vindt, wel drie mylen van de punt, afgryzelyke spitzen en ontoegankelyke dalen. Van den berg *Ararat* spreken de Sybillen (wiens trouw doch by veelen is verdacht) aldus:

+*Overblyfzelen van d'Ark in achting gehouden.*

+*Josephus lib.* 1. *cap.* 6.

+*Eusebius. Bochartus.*

> *Assurgit Phrygiae mons quidam in finibus atrae,*
> *Arduus alta petens, Ararat quem nomine dicunt*, &c.

Dat is:

Daar ryst een zek'ren bergh in 't zwart Phrygische landt,
Met name Ararat, welk is van hoogen standt, &*c*.

+Dit gebergte staat by de oude Schryveren mede met de naam van *Celaene* bekendt; daar van zeer veel is verdicht, als te zien is in *Ovid. Fastor*. 4. *Virgil. lib*. 3. *AEneidos. Ptolemeus* zegt dat dit een berg in Galatie zy geweest, anders *Taurus* geheten. *Livius*, in zyn eerste boek, zegt, dat *Celaene* de hoost-stadt was van Phrygien, gelegen op een hoogh geberghte. Het zyn de Scyten die van oudts het landt rondtsom 't gebergte *Ararat* hebben bewoont; welke, +zoo als by *Justinus* te zien staat, voor gaven, dat hun landt het oudtste van alle andere landtstreeken was; want het nimmer van water was bedekt, of 't was altydt het eerste droog en ontdekt. *Mela, Chrysostomus, Aratus* en *Isidorus*, tellen 't gebergte *Ararat* onder de bergen van Armenien. De spraak die de oude inwoonders van 't geberghte

+*Strabo. Lucanus*.

+*Lib.* 2.

Ararat, of *Cordie*, spraken, houdt *Strabo* dat ten deele Arabisch is geweest. *Corcur* is op 't Arabisch een lang Schip gezeght; waar van deeze volken hunnen naam van Cordiers schynen behouden te hebben, alzoo de Arke zich daar eerst ter neder zette. Het woort *Baris* is op 't Arabisch uitgang gezegt; met welke naam de bergh *Ararat* by veele Schryveren staat bekent, om dat *Noach* daar uit de Arke gong. *Oliarius*, in zyn Reis-beschryving, zegt, dat d'Armenische Christenen, tot Schamachie, hem een kruis vertoonden, lang een half elle, 't geen zy zeiden van Noachs Arke gemaakt te zyn. De plaats daar d' Ark ruste, en *Noach* de deure opende, wierdt by d'Armeniers *Apobaterion* genaamt, dat is gezegt, plaatze des uitgangs, zoo *Josephus* getuight. *Josephus Gorion* verstaat door't geberghte *Ararat* het geheele landtschap Iberia, en dat deel van Scythia 't geen legt van 't Armenische gebergte, en de poorten des Kaukasus, tot aan den Tanais, en het Meotische meir. *Ararat* wordt mede; enkelyk in de heilige Schrift voor het Armenische gebergte genomen. *Hieronymus* wil, dat de Arke in Armenie by Araxes heeft gestaan: *Ararat*, zeght hy, is een veelveldig landtschap, daar de vliet Araxes door vloeit, van groote vruchtbaarheit, aan de voet van den bergh Taurus, die tot daar toe uitstrekt. Derhalven is de Arke niet in't algemein aan de bergen van Armenie blyven staan, die *Ararat* genaamt zyn; maar wel byzonderlyk aan de hoogste bergen Taurus, de welke hangen over de velden *Ararat*.

Groote eerbiedt bewees men aan het +Schip *Argo*; ja zoo, dat men ten tyde van *Martialis* tot Romen noch een stuk daar van bewaarde, en eerde, als iets heilighs, ter gedachtenisse van de helden - daden, die *Jason* daar mede uitgerecht hadde, met het halen van 't gulde Vlies, de Zee van roovers te zuiveren, en andere dappere daden meer.

+'t Schip Argo voor heilig gebouden.

Het oudtste geheiligde Schip, daar men in de wereldtlyke gedenk - schriften van leest, was een Galey, *Theoris* genaamt, +met dertigh riemen, en een mast van tien vadem hoogh; waar in *Theseus* na Delos voer, om Godt te smeeken, en beloften te doen, eer hy den togt tegen de Candioters aan vong, welke een groot getal Atheensche burgers tot gyzelaars, of pantsmannen, hielden, in verzekering der schatting, daar zy d'Atheners toe gedwongen hadden, aan hun aarlyks te betalen. Na dat hy dan den vyandt geslagen, de stadt gewonnen, en een goede vreede getroffen hadt, dwingende de Candioters tot beloften van nimmer oorlog die van Athenen te zullen aan doen, voerde hy zyn landtslieden, de pantsmannen, na het vaderlandt toe, en wiert te Athenen, in volle pracht, met toejuiching des volks, binnen gehaalt. Na zyn doodt is het lichaam *Apollo* toegewydt, en in den Tempel ten pronke gestelt. In dit Schip, 't geen anders *Delium navigium* wierdt genaamt, zegt *Plato* dat *Theseus* veertien mannen nevens zich van Creta behouden over voerde; waar voor hy aan *Apol* te Delos een jaarlyks geschenk beloofde te doen. *Herodotus* wil, dat dit Schip maar vyf paar riemen voerde. Namaals wierdt jaarlyks het Schip *Theoris*, cierlyk toegetooit, na Delos gezonden, om Godt *Apol* offer en dankzegging toe te brengen. En zoo lang ook dit Schip uit was, wiert niemandt te Athenen ter doodt verweezen. Hier om wierdt *Socrates* leven verlengt, en men dorst hem niet dooden, terwyl dit Zegenschip op reis was. Het Schip wierdt eeuwigduurendt geschat: op de minste krak, of quetzing, geklutst en hermaakt: en zoo behouden, tot dat *Demetrius* een einde van d'Atheensche vrye Staat maakte. Maar *Plutarchus* en *Pausanias* willen dat dit Schip geheiligt was ter geheugenisse van *Theseus*, als hy overwinnaar weder keerde, over de zege, behaalt van den gedooden *Minotaurus*. En op zoodanigen dagh, als het Feest van dit Schip wiert gehouden, moght niemandt gevangen werden.

+Theoris geheiligt Schip.

Men heeft, zoo eenige willen, jaarlyks een Hooghtydt tot Athenen geviert, ter gedachteniste van het stichten der zelve stadt, als dan wierdt een Scheepken alom

door de stadt gevoert, met groote pracht, en het wierdt aan den Tempel van *Pallas* vertoont, en op de Areopagitische plaats ter rust gestelt. Doch andere Schryvers meinen, dat het omvoeren van dit Schip geschagh ter gedachtenisse van de zegen, die zy op *Xerxes* te scheep hadden behaalt: Of liever, ter geheugenisse van haar behoudt, als zy de stadt verlieten, en zich alle te scheep begaven, na den raadt der Godtsprake.

Paralon was noch een ander Schip t' Athenen, +'t geen nimmer te water quam als om eenige Godtsdienst te verrichten. *Paralon* bequam zyn naam van den heldt *Paralus*.

+*Paralon, hielig Schip*.

De Eleusinen hielden geheugenis van het Schip van *Ceres*.

De Lemniers vierden een Hooghtydt van het geheiligt Schip, in 't onderzoeken der schelmen, om die uit de stadt te verdryven.

In Delos maakte men feestelykheden,

met vuur in een Schip te ontsteken, en te bewaren; hebbende het vuur des avondtmaals te lande uitgedooft, en de zuivering van 't geheiligt vuur gedaan zynde, gaven zy dat, uit het Schip, aan alle die 't begeerden.

Antigonus, na dat hy de vloot van *Ptolomeus* versloegh, wyde het Schip, daar hy op gestreden hadde, den Goden toe.

+'t Schip *Salamine* was mede heilig, en in groote achting, om de daden, die zeker man, van wien het zynen naam droegh, daar op uitgericht hadde. Het Schip *Salamine* wiert nimmer (zoo men *Thucydides* geloof magh geven) gebruikt, als om den genen te halen die voor Recht geroepen wierden.

+Salamine een gewydt Schip.

Te recht werdt met verwondering gesprooken van *Semiramis* vloot, die uit twee duizent Scheepen bestondt, welke altemaal over landt op de rugh van kemels gevoert wierden.

+Te Bysantium, nu Constantinopolen, stondt oulinx een Schip van koper in de Kerk, 't geen dusdanigen kracht wierdt toegeschreeven, dat, als het eenmaal ontredt was, geen Scheepen de haven in konden varen, gelyk *Zonoras* verhaalt; het onweer bezadighde niet voor het koper was vermaakt, en het Schip in voorigen wezen gebragt. Dit viel voor onder Keizer *Anastasius*. Eenige zeggen, dat dit kopere Schip elders in de stadt, onder de voet van een koperen Fortuin, die in een vrouwlyke tronie, of aanzight, was verbeeldt, stondt; en op dat men zeker weten moghte dat het onweer uit het schenden van dit Schip ontstondt, en weder stilde als men het hermaakte, wierdt daar meermalen een proef van genomen.

+Een Schip van koper dat wonderen deedt.

Caesar Octavianus heeft een geheele vloot Scheepen over de Peloponnesche engte doen voeren, by winter-weer, d'onstuimige zee schouwende over te varen, zoo *Dion Cassius* getuigt.

+D'Egyptenaren offerden jaarlyks een Schip aan de Godinne *Isis*, by stil en goet weer, in de maandt van Maert; 't geen, zoo *Herodoot* getuight, van doorn en riet gevlogten was: de achter-steven was ront, en de voor-steven stak lang voor uit, alom met heiligheit beschildert. Des zelfs achter-steven gong rondt op, en was rykelyk vergult: de kraan- en beting-balk waren van louter gout. Op de neb, die lang voor uit stak, stondt het beeldt van de Godinne. Uit den mondt van een kuischen Priester wierden in 't offeren veele gebeden gestort: deeze hieldt een heilige toorts in d'eene handt, en in zyn andere, offer-pap, van zwavel en eyers, t'zaam geklenst. Dit alles geschagh om de Godtheit te verzoenen, en een voorspoedige toght met Charons boot af te smeken..

+Aan Isis werden Scheepen geoffert.

Van een papiere Scheepken, jaarlyks aan *Isis* op zeker Feest geheilight, ziet by *Calcagninus* in 't breede.

+Die van het eilandt Lemnos verzoenden alle jaars met hunne Goden, over zekere gruwel-daadt, by de vrouwen tegens de mannen begaan. Het vuur wierdt dan op het eilandt uitgebluscht, en, na gedaane Godtsdienst, met een Schip van Delos weder over gebragt. Zoo het Schip quam te landen eer de verzoening ten einde was geloopen, moest het af houden; en het vuur wierdt niet uitgedeilt voor de gantsche Godtsdienst geëindigt was.

+Die van Lemnos haalden jaarlyks het vuur van Delos.

Omtrent de rivier Ruslane, in Moscovien, welke in de Wolga stort, is een kleine stroom, die uit de Don zyn oorspronk heeft, insgelyks in de Wolga uitstortende; hier door plegen de Kozakken (gelyk verhaalt wert) voormaals, uit de Zwarte zee, en den Don, of Tanais, met kleine Roofbooten, op de Wolga, en zoo tot in de Caspische zee te komen rooven: 't geen hun nu belet is, alzoo de Moscoviten op de mondt van dit riviertje, aan de Wolga, een stedeken, Kamous genaamt, gebouwt hebben, tot weering van deeze Kozaksche roovers. Hier om hebben de zelve Kozakken Barken gebouwt, die zy wel zeven mylen verre, op rollen, over landt voeren, en komen zoo

echter in de Wolga. Deeze vaartuigen zyn slechts uitgeholde boomen, die hoogh opgebouwt, en boven wydt uitgezet werden, welke zy stevigheit geven met sterke blokken hout wederzydts aan te binden. Zy verdienen, om dit zonderling gebruik, mede in ongemeene aanmerkinge genoomen te werden. Doch zommige willen, dat die stroom, niet wydt van de vloet Ruslane, nooit dervoegen in de Wolga heeft gevloeit, dat'er vaartuigen zouden konnen hebben door varen; maar datze zeer droogh en niet vaarbaar is: en dat de Kozakken althans hunne Booten over landt hebben gevoert, als zy uit de Don in de Wolga hebben willen over steken.

Dat men van oudts vaartuigen over landt voerde, schynt een gemeene zaak geweest te zyn; want de stadt Pola, in de Venetiaansche Golf, zyn naam, zoo men zegt, behoudt van een Colchis volk, dat uitgezonden was om de Argonauten te vervolgen: het welke, de zelve niet hebbende konnen betrappen, noch wetende waar zy belandt waren, een eigen ballingschap aanvong; want *Pola*, in die spraak,

gebannen volk is gezeght. Deeze dan den Donauw op varende, die van oudta *Ister* geheten was, noemden zy deeze lantstreeke na de riviere van waar zy quamen, *Istria:* hebbende, na dat hare vaartuigen tot aan de Adriatische zee over landt gevoert hadden, zich ter neder gezet in Pola, daar zy gezeilt quamen. *Vid. D. Spon, in zyne Grieksche reis beschryvinge*.

+Te Sivilien is het Schip, 't geen *Magellanus* voerde, in groote waerde gehouden geweest: het wiert, met groote pracht en pronkerye, omhangen met groente, ter haven in gebragt: en jaarlyks, een geruimen tydt herwaarts, verdubbelt en verstelt. Men las 'er deeze Latynsche vaerzen achter aan:

+*'t Schip van Magellanus in waerde gehouden*.

Prima ego velivolis ambivi cursibus orbem,
Magellane novo, te duce ducta freto.
Ambivi, meritoque vocor, victoria; *sunt mi*
Vela alae, pretium gloria, pugna mare.

Die dus op Duitsch luiden:

Ik was het eerste Schip, 't geen d'Aardtkloot liep in't rondt,
Door *Magellaans* geley, die nieuwe wegen vondt.
Het zeil my vleugels gaf: te rechte heet ik *Zegen*.
Myn strydt dat was de Zee: voor loon roem heb verkregen.

+Wanneer *Draak* d'Aardtkloot mede om gevaren, en groote schatten tot buit op de Spanjaarts in de Zuidt-zee behaalt hadde, bewees men hem en zyn Schip, in Engelandt, zeer groote eer. Hy wierdt als overwinnaar verwelkomt, en het Schip te Depford in een aanzienlyke plaats vertuit. Tot Oxford vindt men heden in de gemeene Boekerye een houte stoel, gemaakt van dit voornoemde Schip, daar achter eenige rym-regels op gesneden staan, dus by my vertaalt:

+*Ook dat van Draak*.

De kar, die, trots de Zon, den Aardtkloot omme ree,
Het wys en heilzaam Schip, komt vreedig hier ter ree:
't Verandert van gestalt', den grooten *Draak* ter eer,
En zet tot Oxford zich in Pallas huis ter neer.

Van de togt die *Draak* deede ziet by *Camdenus*, Engelsch Schryver, in zyn Boek + *Annales rerum Anglicarum*.

+*Parte* i.

De Turf-pont, daar Breda mede gewonnen wiert, heeft lange jaren te pronk gelegen.

Scheepkens te hangen aan balken van Kerken, en huizen, is oulinx de wys geweeft. Hier uit kan men oordeelen van de veranderlyke gestalte der Scheepen, naar verloop der tyden.

By Damme, in Vlaanderen, diep in 't landt, vindt men aan een balk een Scheepstekening, met deeze woorden:

Als deeze balke wiert geleit,
Zag men hier een Kraak zinken, zoo men zeit.

Een gewis teiken dat het landt aldaar toe, en de zee afgenomen heeft.

Gelyk op heden noch tot Haerlem in de Kerk de afbeelding van het Schip ten toon hangt, 't welk op het Jaar 1190, onder beleit van *Willem*, jongste Broeder van *Diderik*, de zevende Graaf van Hollandt, te +Damiaten de haven opende, met een zaag onder aan de kiel, die de yzere ketting scheurde, daar de zelve mede gesloten was. Zeker oude Schryver (waar van de bladen, ongedrukt, in de Boekerye deezer Stadt berusten) zeght: Naderhant, in den Jare 1228, is het Heiligh Landt, 't geen

+*Vid. Wechelus, Gesta dei per Francos. Ook Sanutus*.

weder in handen der Ongeloovigen was vervallen, met een zware heirtoght bestormt, daar de Hollanders zich wonder wel in droegen. Om den toorn, die aan zee te Damiaten lag, te winnen, hadden zy twee zwaare Koggen opgebouwt, die zy aan elkander wisten vast te hechten, zoo dat het een eenig werk, en een zwaar kasteel, of dryvend blokhuis, scheen te zyn: boven vier wel gewangde masten, die daar op stonden, was een vierkant storm-huis, of kasteel, getimmert, van dikke balk-planken, kruiswys gelegt, en met leder overtrokken, om het vyandtlyke vuur, pylen en steenen, te wederstaan, 't geen, als men voght, nat gemaakt wiert: hier hong een lange brug, of ladder, by neder, die, als men hem oprechte, en uit stak, 45 voet over steven quam te steken. De vyandt gong dit werktuigh met het Grieksche vuur, en de stormers met ongebluschte kalk te keer, 't geen de Hollandtsche scheepelingen met water, daar edik en zant onder geklenst was, verdoofden. En niet tegenstaande het gevaerte eindelyk in den brandt raakte, zoo lieten zy de ladder op [+]den toorn vallen. Het was een heldt van Leiden die zich het eerste verstoute daar over op het Slot te springen, die van *Hajo*, een Vries, gevolght wiert; terwyl men onder uit het Schip, van waar mede een brugh tegen 't Slot aan was gelegt, de onder - deur met hamers en bylen opende. Zoo voor als achter uit, tegen het Slot aan, waren deeze Kog-scheepen zeer sterk vertuit. Daar na wiert, (meldt deeze zelve Schryver) in 't winnen van Damiate, een brugh op vier kleine Koggen gelegt, waar over men alzins de muuren van de stadt bestormde. De ketting, die de haven van Damiate sloot, zeght men vyf voeten dik

[+] *Vid. Ubbo Emm. lib.* 8.

geweest te zyn. Het kasteel *Alchacia* wiert op deeze toght den Saracynen, door de Hollandtsche Scheepen, insgelyks ontnomen.

Duilius opende aldus mede de haven te Syracusen, welke met een ketting geslooten was.

In het Jaar 1513. quamen de Venetianen insgelyks met dertien gewapende Galeyen voor de haven van de stadt Ptolemais, die met een ketting geslooten was, welke zy verbraken, en daar vyf en twintig Scheepen van de Genuezen verbranden.

Die van Alkmaar hebben een afbeeldtzel van het Admiraals Schip deezer Staat in haar groote Kerk, op het koor, te pronk gehangen, met Lof-dichten op het zeil geschreeven, ter eeren den nooit volprezen heldt *M. de Ruiter*, met wiens naam het Schip by hen wert genoemt.

Tot Duinkerken in de Kerk hangen twee geheiligde Scheepen, zeer aardigh van bouw, na den ouden tydt. Ook zoo tot Brussel, van den Jare 1600. Noch vindt men 'er zoo een tot Mechelen, in de Lieve Vrouwe Kerk, 't geen mars boven mars voert, en een vast vliege-net zonder gaten: het hout voor scheens is hoog, en in een gepent, daar wapens op geschildert staan: heeft hooge bedekte storm-huizen, achter en voor kleine schiet-gaten. Deeze alle zyn ter eeren van dees of geene Heilig opgehangen.

Het grootste Schip, 't geen heden in Europa wert gevonden, houdt men te zyn in Zweeden, *de Kroon* genaamt, 't geen over de hondert en twintig stukken voert, en 700 of 800 man: is konstigh, kostelyk en hecht gebouwt, trotzende de beste maakzels (na men my bericht) die elders gevonden werden.

Als *Dionysius* over *Dion* zegen hadde bevoghten, zondt hy een Schip vol geschenken aan *Jupiter* te Delphos, 't geen van de Atheniensers wiert gerooft.

Toen by oudts de pest tot Romen zeer grazeerde, zeiden de Godts-tolken, dat de sterste niet zoude ophouden, voor en aleer +*Esculaap* van Epidaurus te Romen was gevoert. Dit geschag; en het Schip, 't geen een hol hadde niet ongelyk met een dikken Draak, wiert geheiligt, na dat de pest over was: en men bouwde *Esculaap* een Tempel ter eeren op het Tybersche eilant. Maar om dat het geheilighde Schip van hout was, en niet altydts kon duuren, +vormden de Romeinen het eilandt, daar de Tempel op stondt, tot een Schip, na de gelykenis van dat geene 't welk *Esculaap* overgevoert hadde; daar noch heden overblyszelen van te zien zyn.

+*Esculaap te scheep na Romen gevoert.*

+*En het Schip wert in steen verbeeldt.*

Het Schip daar *Saturnus* mede in Italien quam, is lang voor heiligh bewaart. Ook dat Schip, waar mede de beelden van de Moeder der Goden overgevoert waren.

Opmerkens waerdig zyn alzulke Scheepen geweest die de Oude voor Merkten, Tempelen, Hoven en Wandel - plaatzen hebben gebruikt.

Wanneer *Octavius* de stadt Romen vercieren wilde met Naalden, deede hy twee van de zwaarste over voeren uit Egypten. Om deeze te laden, wierdt een graft gedolven van de Nyl af tot aan de plaats daar zy lagen. De Galeye, tot dit overvoeren gebouwt, wierdt met steenen gevult, (zwaarder wegende als de Naalde voornoemt) en gebraght tot onder de Naeldt, die dwars over de graft lag: dan lichte men deeze steenen uit, en dus rees het Schip, laadde de Naalde zonder eenige andre arbeidt, en bragt hem de Nyl af, door zee, +den Tyber op, tot Romen toe. De Keizer was hier over verblydt; doch, uit vreeze dat zyn nazaten dit Schip mogten bezigen, en tot gemeen gebruik brengen, wyde het den Goden toe. Des niet tegenstaande is het naderhandt van Keizer *Clodius* gezonken, om voor grondtslagh te dienen van Romens zee - haven, stellende daar drie zwaare haven-toorens op. Het mogt voeren voor zyn last elf hondert zes-en twintig, of, zoo *Valturius* wil, dertien hondert mudden linzen. De mast was vier mans +vadem dik; en het Schip zelf zoo groot, dat het bykans de geheele haven van Ostia bedekte. Op deeze wyze werden noch

+*Het Schip daar op de Egyptische Naalden na Romen gevoert zyn, wert gewydt.*

+*Plin. lib.* 16. *cap.* 40.

heden in Italie, tot Massa, de groote marmere blokken geladen: men voertze uit de bergen tot by strandt, alwaar de barken, zeer diep geballast zynde, met het uitgraven van aarde, onder de steenen werden gebragt, en dan gelicht; en alzoo laden zy zeer gemakkelyk de alderzwaarste steenen die 'er zyn.

+*Nero* liet een Schip bouwen, 't geen hy, in de schouw-kringen, met vervaerlyke dieren deede vullen; welk Schip zich sluiten en ontsluiten konde: als het hem dan luste, deede hy deeze dieren, met ontsluiting van den bodem, in 't water vallen, en schepte zoo vermaak in 't omkomen, gebaer maken, stryden en tegenweer bieden der zelve. Niet ongelyk met dit was het Schip waar mede hy zyn Moeder poogde om te brengen.

+*Nero deed Scheepen timmeren die slooten en ontslooten*.

Louys, de Heilige gebynaamt, Koning van Vrankryk, stelde een Ridders Orde in van het Schip, om den Adel op te wekken tot den Turk te water te gaan bevechten: hier toe hong hy hen een Penning om den hals, daar een Schip op stondt, 't geen

drie masten voerde, even-eens getuight, voor en achter hoogh opgeboeit.

By de Bestierders van d' Oost-Indische handel, hier ter Stede, op hun vergaderplaats, is een Indiaansch Schip, gantsch van kruyt-nagelen, by d'Indianen in Indie gemaakt, te zien.

In den laatsten Franschen kryg zag men onder des Konings magt een groot aantal kopere Schuitjens; als mede eenige van tienen t'zaam gevloghten, Pontsgewyze gemaakt, platbodemt, lang 16 voet, hoog 2 of 3 voet: deeze zyn gemaakt om vyf of, zes nevens een op dwars-balken te leggen, en aan elkandre te werden geslagen: men kan de zelve met borstweeringen omzetten, stukken op brengen, en met wol-balen beschanssen, ook overdekken met tenten die scheut - vry zyn. Echter werden de zelve met minder kosten van blik gemaakt, en in vakken afgedeelt, om te lichter op het water te dryven, en, als doorboordt werden, niet te zinken; welke meerder zwaarte voeren konnen, lichter, handelbaarder, en van veel meerder nut zyn als de kopere, zoo als by ondervinding in de legers van den Staat heb bespeurt.

Men vindt nu mede kopere Schuitjens, in deeze Landen ervonden, die op ketels dryven, en oneindelyk dragen konnen: Als mede eenige die van leder gemaakt zyn, opgespalkt met dunne ribben, zoo van goeden dienst heb bevonden.

In 't Stadts kryghs-toerusting-huis tot Amsterdam was een Schuitjen van berderen, die los aan een gevoeght zyn, t'zaam gezet, onder water met leder bekleedt; welk gesloopt, en zeer bequaam over landt kon mede gevoert werden.

Die van Carthago waren gewoon jaarlyks eerstelingen ten offer na Tyrus te zenden, om *Hercules*, en d'andere vaderlandts Goden, (want de Carthaginensers oorspronkelyk uit Tyrus zyn) te verzoenen; hier toe wiert dan een Schip byzonderlyk gekooren, en geheiligt.

+*Amurath*, Turks Keizer, als hy den sabel van Mahomets Priester ontfong, deed zich voeren in een Schuitjen, welks boeg met zilvere en goude platen gedekt was, de boorden waren geborduurt met gout en edel gesteente, zoo Smaragden, Hiacinten, als Robynen.

+*Kostelyke Boot van Keizer Amurath*.

In 't Jaar 1559. hieldt Koning Philips d'uitvaart zyns Vaders tot Brussel, onder welke statelykheden het hooft - stuk een Hulk was, brommende met menigte van vanen en wimpels, daar men de wapens zyner heerlykheit in gemaalt zagh: op de voor-steven stondt de Hoop, 't Geloof zat voor de mast in eenen throon, en de Liefde aan 't roer; om uit te beelden, dat hy al zyn bedryf na Godts eer gestuurt hadt.

Te Malta heeft men eertydts een Schip gezien, daar een mast op stondt die twaalf ellen dik was, zoowel buiten als binnen geschildert, trots de beste pronk-bedden.

+Tot Venetien getuigt *Boterus* Scheepen gezien te hebben t'eenemaal van glas geblazen.

+*Lib.* 8.

Doch steviger is dat Schip ofte Galjoen geweest, 't geen, zoo *Camerarius* getuigt, tot Venetien gebouwt wiert, en scheutvry was voor alle bussen.

Wiens gelyk men mede voormaals in Portugaal heeft gezien, gelyk *Richterus* gedenkt.

Op 't Jaar 1637. is in Engelandt een Schip gebouwt geweest, 't geen hieldt duizent zes hondert zeven-en-dertigh tonnen; wiens kiel zoo zwaar was, dat ze moest gesleept werden van acht-en-twintig ossen, en vier paerden.

Voor weinigh tydt is tot Londen zeker Vaartuigh in wezen geweest, 't welk zoo lang was, dat het diende om met de bal daar in te speelen: boven was het plat, voor en achter scherp: hadt lust-prieelen, en een open speel-baan in de midden.

Veel scheelen hier van de Scheepen die de Schotten eertydts bouwden, welke men op den rug over landt konde voeren, gelyk de Schryvers van Schotlandt melden.

+By de Propheet *Ezechiel*, daar hy van de pracht tot Tyrus spreekt, wort een zeer kostelyk Schip beschreeven: *De landtpalen* (zegt hy) *zyn in het herte der zeen*; *uwe bouwers hebben uwe schoonheit volkomen gemaakt, zy hebben alle uwe denningen uit denne-boomen van Senir gebouwt, zy hebben cederen van den Libanon gehaalt, om masten voor u te maken, zy hebben uwe riemen uit*[a] *eiken van Basan gemaakt, uwe*[b] *berderen hebben zy gemaakt van wel*[c] *betreden elpenbeen, uit de eilanden van Chittim. Fyn linnen, met stikzel uit Egypten, wat u uitbreidtzel, dat het u tot een zeil ware*; *hemels-blaauw en purper, uit de eilanden van Elisa, wat u*[d] *dekzel. De inwoonders van Zidon ende Arvad waren uwe roeijers*; *uwe wyzen, ô Tyrus, die in u waren, die waren uwe Schippers*. enz. +*Cap.* 27.

+*Frontinus* verhaalt van *Caecilius Metellus*, hoe hy zeer aardigh, wanneer hem Scheepen ontbraken, Vlotten bereidde van toe- +*Lib.* 1. *c.* 7.

a Anders *vuuren - hout*.
b Anders *roei - banken*.
c Dit woort *betreden* wordt van veele Overzetters gewraakt; eenige zetten 't gront-woort over *Indiaansch elpen - been*, andere *kostelyk*, andere laten het geheel uit: het heeft zyn oorspronk van dat men oulinx des meenings was dat de Elephanten hare afgevallene tanden in d'aarde groeven, of wel dat zy, afgevallen zynde, van zelt in d'aarde raakten, en door de tydt van beteren aart wierden.
d *Tente*.

geslagen tonnen, daar mede hy Elephanten over zee voerde.

+Als Paus *Pius*, de tweede, den Roomschen stoel bezat, heeft men in het Numidische meir, twaalf vadem onder water, in 't slyk, een Schip gevonden, lang dertig voet, wydt na behooren, gebouwt van Cypres, en van Larix of lorken - hout, ('t geen een zeker slagh van pyn-boomenhout is) 't welk tot zulken hardigheit was gekomen, dat ter naauwer noodt verbrant, of verbroken kon werden. En schoon dit Schip veertien hondert jaren onder water hadde gelegen, zoo kon men echter de minste verrottinge daar aan niet bespeuren. Buitewaarts was het met hars overstreken, en met een korst overhaalt, uit zeker pap van leem en yzer onder een geklenst; welke konst van mengen nu verborgen is: doch, zoo andere willen, is deeze korst van geen yzer en leem, maar van zwart pek en leem te zamen gekneedt geweest. d'Overloop was bekleedt met papier, linnen, en loode platen, met kopere vergulde spykerkens aan de boorden genagelt. Dit Schip, een wonder, bevondt men zoo dicht, dat zelf geen droppel in zyn geslooten ruim door gezypert wiert gezien. Het hadt de lengte van een oudt drie riem-slag Schip, en de wydte van een Hulk. In het ruim zagh men de wanden met syn fluweel, van orangie verf, bekleedt, en in de midden, op den bodem, een koperen koffer, door vier zware ringen +aan het kolzem vast gehecht; welk, geopendt zynde, een aarde kruik vertoonde, die met een goude plaat gedekt was, en gevult met assche. En om dat men de naam *Tiberius* op loode platen tegen het boort gesneden zag, meinen zommige dit de begraaf-plaats van dien Keizer geweest te zyn. Een ander spreekt van dit Nemorenzer Schip aldus: *Dit Schip was van eik en van cypressen-hout gemaakt, rondtom verdubbelt met planken, daar een bewaste en met Grieks pek bepekte doek over wat gelegt, zeer dicht toegesmeert, boven dat doek waren loode platen vast gespykert, en t'zaam gesoudeert: alle balken, planken, en het loot, waren met kopere spykers van verscheide lengte doorslagen: het was vry groot, en in verscheide vertrekken afgedeelt: het lag vast, en kon niet varen: was binnewaarts verciert met schilderyen, kostelyke marmer-steenen van verscheide verw, en brandt-werk, in 't midden hadt het een fontein van springent water, dat heimelyk in dezelve, door loode buizen onder d'aarde, wierdt geleidt*; *welke buizen dertien hondert voeten lang zyn bevonden: daar was een wandeldreef in, omzet met pylaren: veele kameren, en schilderyen, die men daar in zagh, waren ingeleit met vreemde en kostelyke gesteenten*; *het hout was tusschen de planken vast gebraeuwt met gewast werk, en beleit met loode platen, waar op men deeze woorden ziet:*

+Een Schip onder water gevonden van ongemeene hardigheit,

+'t Geen de assche opsloot van een Roomsch Keizer.

C. CAESAR, DIVI AVGVSTI FIL. AVGVSTVS GERMANICVS PONT. MAX. TRI. XIIX. PP.

Doch, om naakter te doen weten hoe het toe stondt met dit Schip, 't geen uit het Nemorensische poel, van oudts *Dianaas spiegel* genoemt, is opgehaalt, zal hier laten volgen een verhaal, 't geen my van Florencen is toegezonden, door den vermaarden en hooghgeleerden Heer *Nicolaas Stenonis*, Deensch Edelman, uit de geschreeve Boek - lade van den Ridder *Francesco Gualdi*, naauwkeurigh lief hebber der oudtheit, waar uit schynt te werden beweezen dat niet *Tiberius*, maar *C. Caligula* stichter van dit werk was. *By de Nemorensische poel, dus genoemt by* Suetonius, *doch huiden de Poel van Castel Gandolpho, zeit men dat* C. Caesar *een Landthuis begon, dat, hy daar na stervende, voort onvolmaakt bleef. Het water van deeze Poel maakt de rivier Numicius, die by Adea in de zee loopt. By deeze Poel is een stuk landt, Nemore, nu gemeenelyk Nemi geheten.* Servius *zeit, dat niet wydt van Riccia een Boschjen is, Nemore genoemt, waar in een Poelis, de Spiegel van Diana gezeit. En dicht by Nemi is den Cinthiaanschen akker, zoo geheten na Cinthia, nu noemt*

men dien gemeenlyk Genzano. Die huiden de aangenaamheit van de plaats ziet, zal zich niet verwonderen waarom deeze Poel by de Ouden de Spiegel van Diana genoemt is geworden; *want zy heeft in 't midden de alder aangenaamste valeye, daar zy niet wyder dan alleen twee mylen om zwiert. D'andere zyde van deeze Poel, (waar men zegt dat* C. Caesar *zyn Landthuis begon te bouwen) gelyk men gelooven magh, was toenmaals niet dan bosch, waar door dit het landt was dat Nemore geheten wierdt, 't welk niet anders wil zeggen als Bosch*; *maar nu is 't zoo aardig vol schoone vrucht-boomen, dat 'er geen Poel in Italien te vinden is die deeze te boven gaat. Hoe zeer aangenaam en waerdig deeze Poel by de Ouden gehouden is, daar van heeft men in onze dagen een groot teken ontdekt*; *want de Cardinaal* Prosper Colonna, *door erffenis Heer zynde van de twee kasteelen, Nemi en Cinthiano, en hebbende by die van Nemi zomwylen hooren zeggen, dat in dien Poel twee Scheepen verzonken waren, noch niet zeer verrot, hoewel zy met de netten in stukken getrokken wierden, die by geval daar aan vast raakten, wierdt zeer begeerigh, genegen zynde tot de goede letteren, en oude historien, om te weten, en te zien, tot wat*

einde zoo groote Scheepen in zoo kleinen Poel, rondtom met zeer hooge bergen omcingelt, gemaakt moghten zyn. Waarom daar toe wierdt geroepen Leon Baptista Alberti, *groot Landmeeter van onzen tydt, die schoone Boeken van de Bouw-konst gemaakt heeft. Deeze deedt dan eenige ledige vaten in veele ordens t'zamen binden, om daar op, als op bruggen, eenige zwaare gereedtschappen te konnen hebben, daar veele yzere haken aan waren, met lange touwen vast gemaakt, die daar na opgetrokken wierden door het bedryf der timmerlieden. Daar wierden eenige zee - lieden van Genua gebraght, die, na de grondt van de Poel duikelende, de grootheit van die Scheepen wisten te zeggen, en hoe veel zy noch heel of verbroken waren. Deeze maakten naderhandt veele yzere haken vast aan een voor-steven*; *doch als daar by getrokken wiert, brak het in stukken, en daar quam alleen een gedeelte van boven: 't welk de schoonste geesten van het Roomsche Hof quamen bezightigen, om te weten hoe dat gemaakt moght zyn. Het was gantsch van planken, drie vingeren dik, getimmert, uit het hout Latrix genoemt: boven op was het van buiten geheel bedekt met een verniste korst, van geele en purpere verw, en daar op waren veele loode platen, dicht beslagen met nagelen van metaal, die het Schip, en de verniste korst, heel bewaarden, en verdedigden tegen het water en den regen. Van binnen was het voorts zoodanigh gemaakt, dat het niet alleen verzekert was tegen het water, maar ook bewaart blyven kon voor het yzer'en vuur: het was voor eerst over het hout gantsch bestreeken met goet kryt, dat een vinger dik daar op zat: daar na hadden zy op dat pleister zoo gegooten yzer geslagen, dat het een pleister en lichaam maakte, weinigh dikker als het hout des schips*; *en op zommige plaatzen was die een vinger dik, op andere twee: boven het yzer was noch een andere pleister van kryt*; *en men schynt te konnen zien, dat, terwyl het yzer noch heet was, het kryt daar over was geleght: zoodanigh was het kryt, zoo wel onder als boven, vast aan het yzer, dat het yzer en het leem een zelfde korst scheen te wezen. En terwyl ieder-een even bezigh was om dat Schip op te trekken, zoo wierden in de grondt van de Poel eenige loode buizen gevonden, twee cubiten lang, welke men aan malkander zagh vast gehecht, en bequaam om wydt in de lengte uit te strekken: in ieder van die waren schoone letteren gedrukt, welke vertoonden, gelyk wy meenen, dat de stichter van dat Schip* C. Caligula *geweest hadde: ook oordeelde* Leon Baptista, *dat uit de schoone en overvloedige fontein, by Nemore uitspringende, daar huiden de molens zyn, zich veele van die loode buizen uitstrekten tot in 't midden van de Poel, om 't water te leiden tot gebruik van de prachtige en schoone wooningen, welke wy gelooven op dat Schip gebouwt hebben geweest. Het is een wonderlyke zaak, die groote nagelen van metaal, een cubitus lang, zoo volkomen te zien, en zoo gepolyst, dat zy toenmaals eerst uit de handt des meesters scheenen te komen. Drie nagelen van dit voorzeide Schip, een stuk van het hout Larix genoemt, dat onder 't water nimmer verrot, en een pleister van metaal, langer dan een palm*; *en breeder dan een halve palm, waar in eenige paerden en beesten afgebeeldt waren, genoegzaam door de tydt versleten, eene jacht vertoonende, zyn van den zeer doorluchtigen Heer Markgraaf* Mario Frangipani, *Heer van het gezeide Landt, als voorschreevene overblyfzelen, gegeven aan het Cabinet van den Ridder* Gualdi, *en daar na aan Zyne Majesteit* Lodewyk de XIV. *Koning van Vrankryk*; *welke bewaart worden, nevens andere ongemeene vreemdigheden, in het Convent van S^{t}. Franciscus van Padua, in het Godts-huis de Drieheit, of Triniteit, op den bergh Pincius te Romen*.

Oulings zag men Tempels op Scheepen gebouwt, *Jupyn* ter eeren, Hooft-Godt der Heidenen.

De vloot van *Cleopatra*, welker Scheepen zyde zeilen, en gulde wanden hadden, mogte te recht een wellust-vloot genaamt werden.

In Portugaal vondt men eertydts een Schip 't geen drie hondert zwaare bussen voerde, en daarom *Kakefogo* geheten.

Koningin *Semiramis* bragt vier duizent Scheepen te water tegen d'Indianen, alle van riet, teen, en beesten-huiden gemaakt: ieder bemant met tien of twaalf mannen. Deeze Scheepjens, die anders de naam van *Calamina* droegen, zyn boven op met pek en hars besmeert geweest; welk hars, niet zonder gevaar, uit den poel Asphaltites wiert gehaalt. Te dier tydt wierden ook de bogen en schilden met dit hars, of asphalt, bestreken, gelyk *Diodorus Siculus* verhaalt. Wylen myn Broeder, *Kornelis Witsen*, Kapitein ten dienste van hare Hoog: Moog: heeft my verhaalt, dees poel of meir, daar het asphalt wert uit gehaalt, gezien te hebben, en dat daar steedts een groove damp boven op is dryvende: het water is altydt stil, drabbig, en wert door de winden weinigh of niet bewoogen. De volken, welke daar omher woonen, zeggen, dat daar in geen levendige vissen zich verhouden konnen, en zoo by geval eenige daar in geraken, dat de zelve aanstondts vergaan, of ook wel versteenen. Den geenen die daar in zwemmen zal het lichaam zeer vuurigh worden, en rootverwigh uitloopen, gelyk hy by ondervindinge heeft: gezien. De Sodomsche stof-appelen, en vruchten, daar *Josephus* van meldt, worden aldaar heden

(immers aan de zyde daar myn Broeder heest geweest) niet gezien.

In Brittanje, en andere Noorder gewesten, haalde men eertydts een korst van pot-aarde, of kley, over de horde en ledere Zee-schuiten heen; die men's Winters toevouwde, en wegh leide.

Niet verre van Muiden, zeer diep onder d'aarde, heeft zich, voor veertigh jaren, een Scheepken, uit een boom geholt, vertoont: het hadde roey-bankjes voor en achter, en een zeer duidelyke steven.

+D'Egyptenaars hielden het Schip *Baris* in zulken achting, dat zy zich over geen onheil zoo zeer ontzetten, als dat het Schip *Baris* in zyn vaart belet wierdt. Ook was het de grootste vloek, die de vyanden hun toewenschten, dat het Schip *Baris* moghte gestut werden: waar over zy dikmaal daar mede gedreight zyn geweest. Men meint dat zy in dit Schip hunne lyken ter aarde bestelden. Andere zyn van gevoelen, dat men de misdadigers hier mede voor de recht-bank braght. Daar was jaarlyks een feest-dagh in Egypten, op welke men het afbeeldtzel van *Baris* langs de Nyl, over landt, op een sleede omvoerde, stadt in, stadt uit, met groote praal, en godts-dienstigheit; en juist ten tyde wanneer de Nyl aanvong te wassen. Het wierdt, na veel omdragens, nevens *Isis* in den Tempel neder gestelt; en zulks geschagh om vruchtbaarheit te verwerven. *Diodorus* geeft aan dit Schip *Baris* den aam van *Perperan*. +De Romeinen volghden deeze Egyptische feesten na, en vertoonden, in hare Circensische speelen, de beeltenis van dit Schip in den ren-kring, om de Godin *Isis* daar mede te vereeren: de speelders renden daar rondtsom, op wagenen van twee en vier wielen. *Lucianus* zeght van dit Schip, dat het een kleine voor-steven hadt, die krom naar omhoogh was gebogen, op welkers top het gouden *Cheniscus* uit stak, met de beeltenis van *Isis*. Dit Schip was op zyne toght wonderlyk toegeschikt van Egyptische schilderyen, en de Overpriester sprak hooghstatige gebeden, met een brandende toorts, een ey, en wat zwavel in de handt, en dat uit een zeer eerbaren mondt. Het Schip 't geen by d'Egyptenaren de dooden toegeheilight was, 't zy het *Baris*, of een ander is geweest, wiert by de Grieken het Schip *Danien* geheten: voor ieder lyk, dat hier mede over de Nyl wert gezet, wiert een penningsken betaalt; waar uit het verdichtzel van *Acheron* gesprooten is: en hier van quam het, dat men de dooden gelt in de mondt stak. *Herodotus* zeght, dat dit Schip van biezen en teenen t'zamen was geweven, en met wasch bestreken. Dit Schip eigenden de Romeinen *Berecynthia* toe, en haar hooghtydt wierdt op het Tiburtiensche eilandt gehouden. *Porphyrius* schryft, dat het beeldt van de Zon in dit Schip wiert gestelt, daar een Krokodil by gevoeght was. Door de Zon verstonden zy de Goddelyke kracht, die in de dingen werkt: de Krokodil verbeelde de schrikkelykheit des waters, 't welk werkt met de hette van de Zon: het Schip zelve betekende de beweeging der vochtigheit: de goude *Cheniscus*, of stevens top, is een bediedendt teken van de wyde uitbreiding der wateren. Terwyl men het boven gemelde feest vierde, wierdt op pypen en fluiten gespeelt, met gezangen en loftuitingen geschal makende: waar onder op een koper speel-werktuigh wiert gespeelt, *Sestrum* geheten, eigen aan de Priesters van dit feest; wiens af beeldtzel by *Pignorius* is te zien.

+*Het Schip Baris in groote waerde.*

+*Morisotus lib.* 2. *cap.* 25.

Varro zeght, dat het Schip *Bucentaurus*, 't geen gebouwt wiert om groote Heeren te voeren, naar de groote Italiaansche koeijen was benaamt; en dat het woordeken *bu* althans iets groots betekenen wil, als het voor eenigh woort zy gestelt. *Ferrettus* wil, dat dit Schip zyn naam behoudt van zekere blaas-hoornen, *Buccinae*, na de gelykenisse van een *Taurus*, of Stier, gemaakt. *Fournier* dryft, dat men dit Schip *Ducentaurus* behoorde te noemen, als of het zyn naam droegh van weinigh meer als twee honderdt mannen, die het voeren konde.

In het jaar 1588. ruste de Koning van Spanje zoo een geweldige vloot uit, dat hy daar mede geheel Engelandt, en Nederlandt, meende af te loopen. Deeze te beschryven met al haar toestel, en uitslag, vereischte een geheel boek: ziet daar van by *Meteren*, en andere. Men paste zekere oude voorzegging, van over lange gedaan, op den uitval deezer zee-maght, die dus luidde:

> Het jaar duizent vyf hondert tachentig en acht,
> Dat is het jaar dat wel betracht:
> Gaat de werelt niet onder,
> Zoo zal echter geschieden groot wonder.

Het getal deezer Scheepen bestondt uit hondert en vyftig zeilen: voerende ontrent acht-en-twintig duizent mannen, behalven de vrye lieden, en Adel, die in groote menigte waren. Deeze Scheepen hadden op twee duizendt zes honderdt en vyftigh stukken geschut; en mogten laden dertig duizent lasten. De huidt der Scheepen was onder 4 of 5 voeten dik, en de borstweringen boven alle scheut-vry. Het rondthout was met dik kabel-garen bekleedt, om niet

aan stukken geschooten te werden. Alle waren zy afgedeilt met kamers, kapellen, toorens, en diergelyk: wimpels en vlaggen waaiden daar ontallyk veel af. Zy voerden met zich hondert en twintig duizent kogels, twaalf duizent pypen waters, en vorders alles naar behooren. Aanmerkens waerdig is het geene men zeght, dat deeze vloot gevolght wierdt van een groot getal Scheepen, die niet als vrouwen en trossen geladen hadden.

Mahomet deede een Schip bouwen, zoo [+]*Fournier* wil, 't geen drie duizent tonnen konde laden.

[+]*Lib. 1. c.* 27.

In de Heerlykheit van Vroon, over Maze, in Zuidt-Hollandt, is my een Scheepken, aan de zolder van zeker huis hangende, vertoont, wonder aardigh gemaakt in alle zyne deelen, zoo in touw, als blookwerk, beloop, vorm, mast, beeldtwerk, en andere cieraadje; 't geen zeker man, blindt gebooren, gesneden hadt by den tast, zonder hulp van eenig mensch: daar onder dit volgende vaersjen was te leezen:

Het werkstuk aan dees balke vast,
Dat is gemaakt al by den tast:
Wel naerstelyk het zelve ziet;
Want die het maakte zag het niet.

Welker gelyken, zoo grooter als kleinder, men my zeide dat hy veele, tot hooge verwondering van ieder die het zagh, hadde gemaakt.

Als het Crims Tartars krygsvolk rivieren heeft over te gaan, pakken zy haar plunje op paerden, en houden zich aan de staert vast, zwemmende zoo de zelve over. Of zy slaghten wel eenige van de slechtste paerden, en van de ribben, overtogen met huiden, die wel met vet besmeert werden, maken zy Schuitjens, en varen zoo over.

In het Jaar 1177, als *Barbarossa* tot Venetien quam, om vreede met den Paus te sluiten, wierdt daareen Schip gebouwt, 't geen alle Scheepen in pracht te boven gong: buitewaarts was het alom vergult: te midden in 't Schip stondt een zaal, die met zyde stik-werken behangen was. Het wiert voort geroeit van twee hondert roeijers, met purpere klederen aangedaan: en men noemde het mede *Bucentaurus*. Wiens gelyke noch heden in wezen is, waar in den Hertogh jaarlyks de Zee trouwt, met het inwerpen van een Ring. *Zeillerus*, in zyn Italiaansche reis beschryving, zegt van dit Schip *Bucentaurus*, of *Thalamegus*, dat het hondert duizent Sechini van bouwen heest gekost. Voor aan staat de Gerechtigheit, en dit inschrift: *M. Ant. & Aucu. duamnis Frat. Bas opus*. De naam *Bucentaurus*, of groote *Centaurus*, magh misschien van het beelt, dat aan het eerste Schip van die aart afgemaalt was, herskomstigh zyn. Het is van grootte als een Galeas: geheel vergult: aan elke zyde zyn acht-en-twintigh riemen, ieder bewoogen werdende van zes mannen, enz. D^{r}. *Spon*, roem-ruchtbaar reiziger, zeght dat de *Bucentaurus*, zoo tot Venetien nu in wezen is, gekost heeft vyf hondert duizent guldens. Dit Schip, daar jaarlyks een Ring uit in Zee wort geworpen, wert by zommige *Bucenthorus* geheten, van dat men daar beddingen in kan maken. Een diergelyk Schip deede *Alphonsus*, Hertog van Ferrara, bouwen. Dit werpen van een Ring in de Zee, heeft zyn begin genomen als Paus *Alexander* de derde, in teken van een grooten zegen te water, by die van Venetien behaalt, hun een gouden Ring schonk, met bevel, tot gedachtenis van dat zy meester te water hadden geweest, jaarlyks een diergelyke Ring in de Zee te werpen.

Voor hondert jaren quam uit Zweeden een Schip ten strydt, *Mageleza*, na zekeren Reus, benaamt, wiens boordt zoo dikhuidig was, dat alle kogels daar op afstuitten, of in smoorden: d'inhouten waren met wol-zakken gevult.

Hendrik de achtste, Koning van Engelandt, en *François*, Koning van Vrankryk, bouwden om strydt Scheepen in grootte, doch zy wierden onbruikbaar bevonden. Te recht wierden deeze Scheepen by het Schip *Thalamegon*, 't geen een halve stadie lang was, of 313 voeten, van *Philopater* gebouwt, vergeleken.

Zeker Koning van Denemarken heeft op 't Jaar 1073. de Saxen den oorlog aangedaan, en een groot aantal Scheepen over landt, ten strydt, in zeker vliet doen voeren; welken zelfden wegh hy met zyn vloot over landt weder te rug toog: gelyk *Lambert Schafnaburg*, in zyn Boek *de Rebus Germanicis*, verhaalt.

Onder de bestiering van *Manuel Comnenus*, +Byzantinsch Keizer, zoo *Nicetas* verhaalt, vlugten zekere Venetianen met een Schip, 't geen drie zeilen voerde, en zoo groot was, dat nooit zyns gelyken was gezien: nagejaagt vans Keizers Scheepen, kon het niet overwonnen werden, om zyn hoogte.

+*Lib.* 5.

In Zweeden heeft men Scheepen gezien die vyftien hondert mannen voerden, zoo *Olaus* getuight.

+Op het Jaar 1300. zandt *Philippus*, Koning van Vrankryk, drie hondert Scheepen, die marssen, en hooge top-kasteelen voerden, nevens vyf Galeyen, aan *Willem*, Graaf van Hollandt, te hulp, in zyn vloot, die hy tegen de Vlamingen hadt uitgerust. Welke top-kasteelen ik vermeine dat ach-

+*Lib.* 10. *Vid. Fasc. Temp.*

ter op hebben gestaan, 't en ware het woordeken *en*, tusschen marssen en hooge top-kasteelen, *conjunctive*, of t'zamen koppelend, te verstaan ware, en dat de kasteelen in de marssen hadden gestaan.

In den Jare 1400. wierdt, op bevel van den Hertogh van Borgonje, Graaf van Hollandt, die te dier tydt met Uitrecht +in oorlogh was, een Schip tot Amsterdam gebouwt, 't geen *de Katte* wiert genaamt, dat een geweldigh en vast blokhuis scheen te zyn, waar mede hy de rivier de Eem besloot. Het was zoo afgryzelyk groot, en schrikkelyk van aanzien, dat, wanneer het voor de Eem lagh, en van de ys - gang om gesmeeten wiert, zoo dat het achterste voor quam te leggen, de vyanden uit vreeze vlooden, wanende dit omkeeren den aart des kats te zyn.

+*Fasc. Temporum.*

Vyfde Hooftstuk.
Hoe men by oudts al groote Vlooten uitgerust, en verre Schip-vaarten aangereght heeft.

+**K***Laudius* was d'eerste die de Romeinen riedt, oorlogs halven, +scheep te gaan. Maar om koop-handel te dryven, en waaren te venten, vindt men in de oudtste gedenkschriften, dat zy al heel naar Indien, met groote vlooten, hebben gevaren. Berenice, gelegen aan de roode Inham, diende hen hier toe voor zee-haven; daar men de goederen, op kemels geladen, braght, en weer andere haalde. Deeze togt geschiede jaarlyks, in 't voorjaar: en de landt-reize liep ten einde voor 't opgaan van de Hontster. Het anker wiert ter eerster maal, om te ververschen, voor Canan, of Ocelis, plaatzen in Arabie, geworpen: daar na te Muziris, nu Anor genaamt; het geen de eerste bequame haven in Indien was. Van hier toogen zy na de koop-stadt Becare, in het landtschap Cottona. Op de wederom-reis lieten zy in Winter-maandt de zeilen in Indien vallen, kozen den zelfden wegh, en deden de zelfde plaatzen aan, als in de heen-reis, tot aan Berenice toe; van waar zy met de goederen weder over landt toogen, tot aan de Middellandtsche Zee; daar zy die weder in scheepten, en staken over naar Italien. D'inkoop van de lading, in Indien, beliep 's jaars omtrent 1000052 Ryxdaalders.

+*Seneca, cap.* 13. *de brevit. vitae.*

+*Koophandel hebben de Romeinen gedreven, van voor aller gedachten af.*

De Phenicers, vermeinen veele, zyn d'eerste geweest die de Scheepen door zee naar het Gesternte hebben geleidt, gelyk. +by *Plinius, Propertius*, en *Hyginus* is te zien. Als *Cadmus* leefde zyn deeze Phenicers met groote volk - plantingen in Lybien over gezet, zoo *Nonnus* verhaalt; 't geen lange voor de komst van *Dido* geschiedt zoude zyn. Wyders stapten zy te scheep, en zetten zich te Gades, of Cadix, neer; daar *Dionysius* aldus van spreekt: *Hier* (te Cadix) *woonen menschen die uit het Phenische bloedt gesprooten zyn, welke de onsterffelykheit van Jupiters zoon (Hercules) aanbidden.* Zy bevoeren mede de *Baleares*, nu Majorca en Minorca geheten, die haar naam van 't boog-schieten behouden, welke +zy mede bevolkten. *Baleares*, op het oudt Phenisch, is boog-schutters gezegt. D'eerste inwoonders deezer eilanden schynen goede boog-schutters geweest te zyn. Van voor *Homerus* tyden af hadden de Phenicers het meeste gedeelte van de bewoonde werelt met hare Scheepen al bezogt. *Strabo* getuigt van hen, dat zy tot voorby de Zuilen van Hercules voeren, en daar Steden bouwden, ten tyde van de Koningen *David*, en *Salomon*, die (zoo gissing plaats mag hebben) te gelyk met *Homerus* heeft geleeft. *Himilco*, afgezonden van de Phenicers, landen aan in Engelandt. *Hanno*, +Vloot-vooght der Paenen, wilde voor een Godt geacht zyn, om dat hy onbekende landt-streeken te water hadde ontdekt. Hy leidde een vloot van zestig Scheepen, met dertigh duizent menschen, de Straat door, zette voet in Africa, en bouwde daar, aan d'oever van den Oceaan, groote Steden, daar hy het genoemde

+*Lib.* 5. *c.* 12. *Lib.* 2. *ver.* 989. *Lib.* 2.

+*Bochartus, lib.* 1. *c.* 35.

+*AElianus, lib.* 14. *c.* 30.

volk in plantede. [+]*Strabo* getuight dat de Phenicers de Zuilen van Hercules, heden de Straat Gibralter, voorby voeren, en in 't midden van Africa Steden bouwden, kort na 't belegh van Trojen; gelyk uit de hier in gelaste Reis-beschryving is te zien.

[+]*Men heeft oulinx het naauw van de Straat doorvaren.*

[a]*Togt van* [b]Hanno, [c]*Koning te Karthago, naar de landtschappen die buiten de* [d]*Zuilen van Hercules zyn gelegen, by hem* [e]*opgehangen in* Saturnus *Tempel*; *waar in dit begrepen staat*.

Het behaaghde de Karthaginenzers dat *Hanno* boven de Zuilen van Hercules zou-

a Voor dit woort staat in de Grieksche text πέ{problem}πλος, het geene betekent, een omreis, en eigentlyk een reis-beschryving van Zee-kusten.

b Deeze *Hanno* houdt men de zelve geweest: te zyn, waar van *Justinus* spreekt in zyn twee-entwintigste Boek, welke van *Agathocles*, Koning der Sicilianen, met dertigh duizent Phenische kryghsknechten, verslagen wiert. *Plinius* noemt deezen, Vorst of Leidtsman der Karthaginenzers, en zegt, dat hy leefde als Karthago in zyn bloeijen was. Andere dryven dat deeze noch veel ouder zy, om dat *Scylax*, die onder *Parius* leefde, gewag maakt van Steden by *Hanno* gebouwt. Na allen schyn is het de zelve *Hanno* die voor Godt gehouden wilde zyn, om zyne wel geslaaghde Zee-toght, en reis: ziet *AElianus* in zyn vier-en-twintigste Boek, het dertigste hooft-stuk. Dit houdt men vast, dat deeze *Hanno* lang voor *Herodotus*, en ten tyde van *Salomon* leefde, of daar omtrent. *Palaephatus* noemt zekere rivier in Africa, niet wydt van de eilanden der Gorgones, *Annon*, 't geen een overblyfzel, en vernaaming, van den vermaarden Koning, of Suffetes, *Hanno* geweest moet zyn, die zyn reis daar verby gestrekt heeft.

c Suffes, of Suffetes, was de opperste in de Magistraat tot Karthago.

d De Colommen ofte Zuilen van Hercules houdt men gestaan te hebben in de mondt van de Middellandtsche Zee: de zommige willen in Europa, andere in het tegen over gelegen Africa. Dus verre wiert gehouden dat de vaarbare Zee zich uitstrekte; want *Hercules*, de stichter daar van, tot hier toe gevaren was, deeze tekens tot de uiterste grenzen van zyn reis latende, welke andere namaals tot baken strekten van niet voorder te reizen. Eenige willen dat zy van koper, andere dat zy van steen zyn geweest, met opschrift van des stichters wedervaren. *Tacitus* maakt mede gewagh van zekere Hercules Zuilen in Frieslandt, nu tusschen Groningen en Coeverden gelegen. *Strabo* verhaalt, hoe dat aan de Tyriers door Godt-spraak bekent was gemaakt, dat zy by de Zuilen van Hercules een volk-planting zouden zetten: de afgezondene ten deezen einde, als zy aan't naauw van de Straat quamen, en meinden dat daar 's werelts, en ook des toghts van *Hercules* einde was, rechten daar de volk-plantinge op. Daar na, (zegt hy voort) wanneer zy vyftien hondert stadien door de engte in de groote Zee voeren, en aan een eilandt, *Hercules* toegewydt, quamen, offerden zy aldaar, des meenings dat daar de Zuilen waren. Ten derde maal dieshalven afgezonden, bleven zy te Gades, of Cadix, stil, en bouwden een Godts-huis in 't Oosten: waarom eenige de uiterste punten van des Straats engte voor de Zuilen van Hercules namen; andere Cadix zelve; andere plaatsten die noch verre daar buiten; andere hielden de bergen Calpes en Abylyx daar voor; andere kozen daar twee kleine eilanden toe, aan de wederzydts stranden gelegen zynde; andere hielden eenige blinde klippen, in de mondt van den Oceaan, daar voor; de zommige plaatsten deeze Zuilen in het Huis van Hercules te Cadix, en gaven voor, datze van koper, 8 cubiten groot, waren, daar de onkosten van 's Tempels opbouwen aan geschreeven stondt: hier offerden de zee-luiden, naar behouden reis. Het is waarschynlyk dat deeze dus ruchtbare Colommen van Hercules waare Zuilen zyn geweest; want de Ouden hadden eene wyze, dat zy groote landt-scheidingen, en uiterste grens-tekenen, met pylaren af baakten; als, met veele voorbeelden, by *Strabo* is te zien: waarom het gelooflyk is, dat *Hercules* ten einde van zyn reis, waar hy 's werelts grenzen stelde, dusdanigen Pylaar heeft opgerecht. Ten tyde van *Augustus* vondt men in eenige Steden by de vliet Lixus noch groote volk-plantingen van Karthago, zoo *Strabo* meldt.

e Dit ophangen is zoo veel als toe-eigenen; want dat men de Goden toe-eigende, wiert oulinx in de Tempels opgehangen: het welke de waarheit van deeze beschryving mede bevestigt; want niemant durfde de Goden logens voor stellen.

de varen, en aldaar in Lybien [f] Phenische Steden bouwen, met zich slepende zestigh Scheepen, en een menigte van dertig duizent menschen van beider kunne, zoo +.... man-

f Phenische Steden, om datze van de Karthaginenzers, dat Phenicers waren, gebouwt wierden. Het woort *Karthago* zelfs is een Phenisch woort; want *Carthada*, 't geen op *Karthago* zwymt, een nieuwe Stadt in 't Phenisch betekent. De Phenicers hebben alom volk-plantingen afgezonden, en na alle oorden Scheepen ter handel afgevaerdight. Ter tydt als de Joden het landt Cana bemaghtighden, is dit volk al te scheep in Spanje en 't Morenlandt gekomen, gelyk dat twee Zuilen hebben uitgeweezen, daar oude Phenische letteren op stonden, gevonden +in 't Africaansche Tingitana, te kennen gevende dat zy gestelt waren van den genen welke voor *Josua*. vlugte: deeze zyn in 't jaar onzes heils 540. noch te voorschyn geweest. Een oude Phenische Tempel, *Hercules* ter eeren by Cadix gesticht, geeft het aanwezen dier volken duidelyk te kennen: deeze Tempel wiert voor de uiterste grens van zee en aarde gehouden. Spanje wiert by de Ouden voor het uiterste der aarde geacht, en daar achter waande men de Elizeische velden te zyn. Het geene dat voorby de Zuilen van Hercules is, (welke by de gezeide Tempel stonden, volgens eenige Schryvers) blyft den wyzen en onwyzen verborgen, zegt *Pindarus*. En de oudtheit zegt noch, wanneer *Hercules* voorder wilde, bejegende hy niet als duisternisse, en een verwarden Chaos; waarom hy hier Zuilen stichte, te kennen gevende dat 'er het einde van de zee was, en dat alle het voordere niet vaarbaar was. Hierom meenden zy, dat de Zon in het water dompelde, en by Cadix zich voor een poos onder de aarde verschuilde. Deeze Phenische volkeren, zeer schrander van verstandt, en vol van alle vonden, (daar hun de noodt veellicht toe drong, als geperst door den ongelukkigen kryg tegen 't volk Godts, 't welk hen mede van de heerschappye over de vaderlyke Cananesche landen beroofde) voornamentlyk wat het zee bouwen, uitheemschen handel, en volk-planting belangde, hebben niet alleen Karthago gebouwt, maar de geheele werelt door hunne voetstappen nagelaten. In erkentenis van hunne Huis-goden zonden zy jaarlyks van Karthago aan de Tyrische *Hercules* tienden; doch als dit een maal van haar wiert na gelaten, en van *Agathocles* geslagen wierden, achteden zy dat zulks geschagh tot straf van de verzuimde Godtsdienst. *Herodotus* schryft van de Phenicers, dat zy van oudts de Roode Zee bewoonden; als mede de zee-kusten van Syrien. Zy besneden zich, (zeght hy) en onthielden hen van verkensvleesch: 't geen misschien uit de nabuurschap van 't Jodendom tot haar is over gebragt. De vluchtige Cananeers, van de Joden verdreven, voeren in Africa over, en bouwden daar Steden; onder welk woort van Cananeers de Phenicers mede begrepen zyn. Die van Sidon bouwden de stadt Leptis in Africa. *Horne*, in zyn Boek *de Origine Gentium Americanarum*, wil, dat de Phenicers, uit Spanje en Africa, tot in America zyn gevaren. Zeer gropte Scheepen, zegt *Strabo*, hebben die van Cadix in de buiten zee afgezonden. *Eratosthenes* verhaalt, hoe dat door de Tyriers, of Phenicers, in 't Moorenlandt drie hondert Steden der oude landtzaten verwoest wierden. De Phenicers hebben niet alleen tot in de Africaansche gewesten hunne scheep - vaart voort gezet, maar zelfs tot in Vrankryk, Engelandt, Yslandt, en alom; gelyk men ook overblyfzelen van hun spraak onder 't Fransch vermengt vindt. Zy voeren, door de Roode Zee, naar Seylon, en andere gewesten in Indien, gelyk by *Bochartus* in 't breede is te zien. +De eilanden welke met de naam van *Atlas eilanden* bekent zyn, werden van veele oude Schryvers gelooft +de Canarische, Vlaamsche, en zelfs de Americaansche, geweest te zyn, als Hispaniola, Cuba, en andere: deeze bevoeren de Atlantes, 't geen de +Phenicers zyn geweest. *Diodorus* verhaalt, hoe de Phenicers by oude tyden, buiten de Zuilen van Hercules varende, door harde stormen wegh gevoert zyn geweest tot zeer verre Oceaansche gewesten, en dat zy, na veel dagen onweers, gedreven zyn aan een groot eilandt, in den Oceaan gelegen, 't geen veel dagen varens Westwaart van Lybien af lagh, dat vruchtbaar was, en vaarbare vlieten hadt, benevens prachtige huizen: hier uit hebben de Karthaginenzers kennisse van die landen (zeght hy) gekregen. Dat de Phenische Karthaginenzers Steden en volk-plantingen zelf in America hebben gesticht, trekt *Horne* uit de overeenkominge van veele naamen, en woorden, die in beide de talen eens zyn. Wonder schynt het, terwyl den ouden Phenicers America, en andere afgelegene gewesten, dus bekent zyn geweest, dat de geheugenis by de hedendaaghsche landtzaten zoo verdweenen is, en dat de Americaners zoo veraart zyn: waar van de reden kan zyn, dat de Phenicers tot Karthago verboden, zoo wel aan vreemden als eigen onderdanen, te varen buiten het naauw en in den Oceaan; het geen hun licht waste doen, alzoo zy Cadix bezaten: hier toe braght hun de nydt en gierigheit: en dus is allengskens de kennis van die vreemde landen verlooren. Echter hebben de hedendaaghsche Americaners (zoo *Horne* wil) de oude Phenische zeden, taal, en wyze van leven, niet geheel en al vergeten.

nen als vrouwen; benevens spys, en andere toestel. Na dat wy zee gekoozen, en de Zuilen van Hercules achter ons hadden, voeren wy twee dagen voort, alwaar de eerfte Stadt bouwden, welke wy ([g]Θοπυιατ{problem}ov) *Wierook-vat* noemden: hier waren groote weiden. Daar na Westwaarts reizende, zyn wy gekomen by *Solunta*, een kaap van Lybien, die vol boomen staat, daar wy, [h]*Neptuin* ter eeren, een Tempel timmerden, en voeren weder een halve dagh lang na 't Westen. Daar na zyn wy gebragt tot een groot moeras, niet wydt van de zee gelegen, bezet met veel groot [i]riet: hier vondt men Elephanten, en veel ander wilt gedierte, weiden gaan. Dit moeras omtrent een dagh varens te boven zynde, bouwden wy Steden, aan de zee gelegen, met naamen [k]*de Karische muur*, [l]*Gyta*, [m]*Acra*, [n]*Melissa*, en [o]*Arambys*. Deeze verlaten hebbende, quamen wy in de groote Lybische vliet *Lixus*, daar de Lixusche [p]*Nomades* hun vee dicht by weiden; met deeze slooten wy vriendtschap, en bleven een wyl by hen. Meerder voort bewoonden de onherberghzame Mooren een landt dat vol geberghte, en krielende van wilt gedierte was; uit welk gebergte men wil dat [q]*Lixus* spruit. Men zegt dat omtrent dit geberghte menschen van een vreemde gestalte in holen woonen, die (zoo de Lixuters zeiden) snelder als paerden loopen. Hier namen wy tolken, en voeren twee dagen lang Zuidt-waarts voorby een woest landt; en toen weder Oost op stekende, lieten wy 't een etmaal over door staan, alwaar in de bogt van zekere baay een klein eilandt vonden, vyf stadien groot in 't rondt, daar wy volk-plantingh lieten, en noemden 't [r]*Cernes*. Toen gisten wy, na onze omvaart, dat

g Deeze plaats wordt by *Scylax* Θυμιατη{problem}ας{problem}, en by *Stephanus* Θυψυια;τη{problem}α geheten. *Bochartus* wil dat de ware naam van deeze plaats *Dumathiria* zy geweest, het geene op 't Punisch zoo veel als Veld-stadt wil betekenen, schynende daar mede over een te komen dat 'er velden omtrent waren. Het kan ook wel zyn dat *Bochartus* in zyne meening bedroogen is, en dat de Stadt na de vorm van een wierook-vat gemaakt ware; of dat zy die naam behieldt, om dat daar ter eerster aankomst den Goden met wierook geoffert wiert.

h *Neptuin* was een Godt der Phenicers, en vinder van de aar-konst: *Atlas* wort zyn Zoon gezegt te zyn, die den Oceaan eerst bevoer, waarom de zelve na zyn naam genoemt wiert: een zyner Broeders was *Gadirus* geheten, 't geen mede een Phenische naam is.

i Diergelyk riet is noch heden aan die kusten te vinen, voornamentlyk veel suiker-riet.

k Deeze plaats *Caricus murus*, of Karische muur by de Phenicers, wil *Bochartus* dat *Kirchares* wiert genaamt, 't geen gezegt is, muur der Zonne.

l *Gytta*, deeze benaaming is in de Punische spraak van vee herkomstig: misschien is de plaats zeer veeryk geweest.

m *Acra* is zoo veel als een kasteel gezegt, in de spraak der Karthaginenzers.

n *Melissa*, of *Melitta*, zoo andere leezen, is gezegt Kalk-stadt; misschien zoo genaamt, om dat'er veel kalk in den opbouw is gebruikt geweest.

o *Arambyn*, of *Arambys*, is zoo veel gezegt als Druif-bergh: en dat 'er al van oudts in die gewesten druiven plegen te groeijen, is den Schryveren wel bekent.

p *Nomades* is gezeght Vee hoeders, of menschen die met vee queeken zich onthouden.

q Deeze vliet wort *Linx* by *Stephanus, Lisa* by *Ptolomeus*, en *Lisus* by *Eratosthenes* geheten; ook *Lix*, en *Laix*, het geene uit een Hebreeusch woort, dat Leeuw betekent, zyn herkomen schynt te hebben; welke dieren langs de Africaansche kust zeer veel zyn. Hedendaags wert zy by de Spanjaarts en Portugeezen *Lusso* genoemt, ook by de zommige *Lekus*. Zy loopt by La Rache in den Oceaan. De overblyfzelen van de stadt Lixa zyn noch heden te zien, (zoo *Dapper* verhaalt) onder de naam van *Besra*, niet wydt van Fez.

r *Polybius* zegt da *Cerne* in het uiterste van Moorenlandt leit, tegen over den berg Atlas, acht stadien van landt af. *Scylax* ve haalt, dat de Phenicers buiten de Zuilen van Hercules na *Cerne*, en van daar in het tegen over gelegen vaste landt van Ethiopien dikmaal voeren. *Horne* houdt dit *Cerne* een der Canarische eilanden te zyn, tot bewys by brengende, dat de oude Schryvers melden, hoe dat de zee voorby *Cerne* niet vaarbaar was, wegens het dryvende zeekroos, en kruit, het geene noch heden waarachtigh wert bevonden; want ccc cIↃ passen uit het landt van Africa, op 20 graden, is de zee met gras bedekt, daar de Scheepen met gewelt, en harde koelte, door moeten varen. *Nepos* houdt dit eilandt 15 stadien in zyn omkring groot geweest te zyn. Dit *Cerne* plagt van oudts *Amphinetrium*, zoo, *Tzetza* wil, genaamt te zyn. *Festus* spreekt van dit eilandt als of 't het uiterste van zee en aarde was, daar onmogelyk

deeze plaats omtrent tegen over Karthago lag; want de vertiering van Karthago tot de Zuilen van Hercules scheen even veel, als die van de zelve Zuilen tot Cernes.

voorby te komen zoude zyn. Eenige nemen het eilandt *Gesive*, of *Gratiose*, voor het oude *Cerne*, drie mylen in zee gelegen, boven de vliet *Lekus* Van Tunis tot aan de mondt van den Oceaan, is omtrent even verre als van daar tot aan de Kanarische eilanden. Die de eerste reize uit Hollandt na Oost-Indien deeden hebben het eilandt *Mauritius* voor *Cerne* aangezien.

Daar na quamen wy aan een moeras, varende door zekere groote vliet, welkers naam [s]*Cohites* was: in dit moeras lagen drie eilanden, grooter als Cernes; welke een halve dag lang voorby varende, belanden wy aan 't uiterste van 't moeras, waar zich zeer groote bergen op deden, en een woestvolk, met beeste huiden gekleedt, die ons met steenen het landen verhinderden. Van daar dan toogen wy naar een andere vloet, die ruim, groot en breedt was, vol Krokodillen en Zee - paerden. Toen voeren wy twaalf dagen lang Zuidt op, kusten in 't gezight houdende daar Zwarten woonen; welke ons gezight niet alleen schouden, maar ook der Lixuters die by ons waren: deeze voerden een onverstaanbare spraak. Maar ten laatsten dage quamen wy aan de groote bergen, die vol geboomte stonden, welker hout [t]welriekende, en van onderscheidelyken aart was. Na dat wy nu twee dagen daar voorby gevaren waren, zyn wy vervallen in een grouwlyk onstuimige [u]Moer-zee, aan welks over-zyde te landewaarts zich een veldt op deedt, van waar men 's nachts alzins vuur by poozen zag opgaan, nu min dan meer: hier haalde men water. Toen weder vyf etmaal langs de kusten varende, vervielen wy in een groote inham, die de tolken zeiden genaamt te werden [x]*Avontkaap:* hier in lagh een groot eilandt, op welk zich een moeras vertoonde als een zee; en in dat moeras was een ander eilandt, daar wy op gongen, 's daaghs niet als bosch herom ziende, maar 's nachts veel brandende vuuren; wy hoorden daar ook het geluit van [y]sluiten, cymbalen en trommen, benevens een ysselyk geschreeuw; hierom verschrikten wy, en bevalen alle man dit eilandt te verlaten, 't geen in aller yl geschagh. Daar na voeren wy voorby landtschappen van waar een witten damp op gong, en [z]vuurige vlieten in zee stortede: het landt zelve kon men van de hette niet genaken. Hier pakten wy ons hastig van daan; en na vier dagen, 's nachts, zagen wy landt, dat vol vuur-vlammen stondt, in welker midden wy een groot vuur zagen uitsteken, 't geen tot aan de Sterren scheen te reiken; by daagh geleek dit een grooten bergh te zyn, [a]*der Goden wagen* geheten. Van hier ten derden dage de vuurige rivieren weder voorby getoogen zynde, quamen wy tot den inham [b]*de Zuidt-hoorn* geheten, in wiens boezem een eilandt was, het voorige niet ongelyk, 't geen een moeras hadde, waar in weder een eilandt lag, vol van bosch-menschen, daar van het getal der vrouwen de mannen overtrof: zy waren

s Dit woort betekent zoo veel als Rivier der druiven; misschien om dat op de oevers wyngaarden geplant zyn geweest. Deeze plaats wert heden *Senega* genaamt.

t Aan de kust van Gambi, Cabo Verde, en daar omtrent, vindt men noch heden welriekent hout, het geene mede smakelyk is, en by spys, fyn geschraapt, wert gebruikt. Dat *Hanno* zegt in dit verhaal, hoe dat hy dan Oost, dan West, en dan Zuidtwaarts is gereist, kan waarachtigh zyn, niet tegenstaande dat de kusten van Africa aldaar meest Noordt en Zuydt leggen; want dewyle men toen meest langs de stranden voer, kan gezeit werden, ten aanzien van de uitstekende hoofden, dat men Oost, West, Noordt of Zuiden heen vaart.

u Dit woort staat in 't Grieksch Χάσμα, 't geen op 't Latyn *Hiatus*, of *Baratrum*, en in 't Duitsch een Hol-balg, of onstuimige Zee-kolk, kan gezegt werden, en by my Moer-zee vertaalt is, alzoo de oploopenste en ongestuimigste Zee by onze zee-luiden dus wert geheten.

x E᾽ς, έτου χέ{problem}ς op 't Grieksch, 't geen zoo veel als Avont-hoorn of Kaap beduidt.

y De Indianen aan Guinea zyn heden noch veeltydts bezig in zich te vermaken met deeze speeltuigen, en groot misbaar in de bosschen te maken.

z Deeze vuurige vlieten zyn misschien de branding van de zee by nacht geweest, die zy voor vuur hebben aangezien.

a Deeze plaats wort gehouden voor het hedendaaghsche *Sierra Leonis;* maar van de vuurige bergen weten onze Schippers heden niets te zeggen: 't kan echter zyn dat daar by wylen het gebergte in brandt stondt, of eertydts vuur heeft gespoogen, of dat de donder, die veel maal aan de toppen wert gehoort, en de blixem, hen dus heeft gescheenen.

b Of Νοιούχεας.

[c]ruigh van vel, en *Gorillen* by de tolken genaamt: de mannen, hoe zy ook vervolgt wierden, konden wy niet vatten; want zy ontvlooden 't alle na de toppen der bergen, zich met steenen verweerende: drie vrouwen, die beeten, met nagels krabden, en hare leidtsmannen scheurden, wilden niet volgen; waar om zy die doodt sloegen, en vilden, brengende de vellen tot Karthago. En hier voeren wy niet verder, uit gebrek van lyftocht. [+]O. ..

c Dit zyn misschien groote apen geweest, gelyk'er in die gewesten veel zyn, welke de menschen in gestalte [+]en zeden zeer gelyk zyn. Daar wort gemeent dat zich deeze *Gorillen* aan Kabo Verde, of op de Zoute eilanden hebben gehouden, die noch heden in zommige kaarten met de naam van *Gorgades*, of *Gorgones*, bekent zyn: doch heden zyn de zelve van inwoonders ontbloot, behalven dat'er eenige Portugeesche ballingen op zyn. Van deeze *Gorillen*, of *Gorgones*, spruiten gewisselyk de verdichtzels van de drie Gorgones en Amasonen in Lybie, by *Siculus*, en andere Schryvers meer. De *Gorgones* zyn dochters van *Phorcus* geweest, volgens de verdichtzelen, met naame *Medusa, Sthenio* en *Euryale*: zy bewoonden den grooten Oceaan, en Ethiopie; de eilanden *Dorcades* geheten, behouden deezen naam van hunne wreetheit. *Perseus* voerde oorlog tegens haar, en overwon haar Koningin *Medusa*. Het Schip daar deezen *Perseus* mede na huis voer, naar het overwinnen van *Medusa*, gaf hy de naam van *Gorgo*. Doch andere nemen de woonstede der *Gorillen* voor het eilandt S[t]. Anna. Het kon ook wel zyn dat de eilanden in en voor de rivier Gambi, en Sierra Leonis, die'er veele zyn, voor die, in deezen gemelt, wierden gemeent; doch alles is onwis. Dat 'er ruige menschen zyn, heeft de Nederlandtsche schip-vaart klaar ontdekt, als die zyn gevonden in de afgelegene landen achter Japan: zoo dat het mede zoude konnen zyn, dat toen ter tydt diergelyke aart van menschen deeze plaatze heeft bewoont.
Wat wyders deeze togt betreft, aan de waarheit is niet te twyffelen, schoon deeze beschryving, voornamentlyk in 't achterste, met weinigh duisterheit vermengt is. Het is waar dat'er zeer groote en breede vlieten op d'Africaansche kusten zyn, welke zoo veel slib t'zeewaart, en aan hunne uitgangen, spouwen, dat de zee dicht by de kust een enkel moeras schynt te zyn. D'eilanden in de eilanden, daar van gesproken wert, kan verstaan werden, aan elkander, of by elkander gelegen te zyn, ook zoo de moerassen. Dat de landen te heet geweest zouden zyn om de zelve te genaken, kan verstaan werden, te heet om zonder dak te verblyven; gelyk het daar ook den ongewoonen in der daadt is: of te heet om te verblyven, te woonen, of Steden te stichten; gelyk noch heden bevonden wert, dat op de kusten van Guinea uitheemsche natien tot volk-planting onbequaam zyn, en meest haastig wegh sterven. Meiren en moerassen vindt men 'er niet wydt van de zeekusten in groote menighte, voornamentlyk landtwaarts aan de armen van de vliet Gamby, die veele voor de wydtste af gelegen vliet Lixus neemen; (want 'er twee rivieren met de naam van Lixus by de Ouden bekent zyn.) Dit schrift van *Hannoos* reis, zoo het in den Tempel opgehangen wiert te Karthago, was in de oude Punische taal geschreeven, daar van ons heden niet als overblyfzelen zyn na gelaten: het is namaals in 't Grieksch vertaalt, es zoo tot op heden bewaart. Karthago is het hedendaaghsche Tunis, waar van men noch oude overblyfzelen vint. De Grieken sloegen geen geloof aan *Hannoos* togt; [+]waarom zy voor een spreek-woort hadden, *de togt van Hanno*, als zy een ongeloovelyke zaak wilden uitdrukken.

+Deeze zelfde Phenicers bevoeren mede de eilanden *Cassiterides*, dat 's Engelandt, zoo men gist: hier toe staken zy van Cadix af, en hielden de vaart verborgen voor vreemden. Loot en tin braghten zy van daar. Men verhaalt, dat een zeker Schip der Phenicers, naar deeze *Cassiterides* willende varen, van een Romeinsch Schip op het spoor wiert gevolgt, en zulks om kennsse des landtschaps, en des wegs die daar heen strekte, te bekomen; waarom de Paeen zyn Schip deede stranden, willende liever al het zyne missen, als tot nadeel van 't gemeen een landtschap, daar hun alleen groot profyt van quam, aan vreemden ontdekken: dit wiert den Schipper zoo wel afgenoomen, dat die van Karthago al zyn schade vergoeden. Dit landtschap was den Grieken onbekent, gelyk *Homerus* zulks volmondigh bekent in deeze woorden: *Nochte ik ken de eilanden Cassiterides niet, van waar ons het tin her wort gebraght*. Het woort *Hibernia*, nu Engelandt, wert voor een oude Phenische naam gehouden. Dit eilandt wiert van *Himilco* eerst bezogt, die afgezonden was om het Westen van Europa te ontdekken. Tot in het afgelegen *Thule* zelf hebben de Phenicers haren Zee-vaart voort gezet; 't geen voor Yslandt, Schoonen, Schotlandt, of wel voor ieder ver af gelegen landt gehouden wert. *Bochartus*, in zyn Boek *de Geographia Sacra*, zoekt vast te maken, dat *Hercules* uit Phenicien is gevaren, en in Vrankryk volk-plantingen heeft gezet, koophandel gedreven, en de Zee-haven te Monaco gebruikt. *Hercules* belande met zyn Vloot aan de mondt van de vliet de Rhosne, alwaar hy, uitgestapt, in een hardt geveght met de *Ligures* verviel, daar in hy zelf verwondt wiert, en, een val dreigende, knielde; waarom hem *Jupyn* aldus onder 't Gesternte heeft gezet, gelyk de verdichtzelen +eenhelligh luiden. *Hira*, Koning der Tyriers, hadde zelfs aan de Roode Zee scheeps - havens en timmer - werven gebouwt. Het is geen klein bewys van het oudt Scheep-bouwen der Phenicers, dat +de naamen der speceryen, die zy te scheep uit de Indien haalden, tot op heden alle van Phenischen oorspronk zyn. De Phenicers voerden gemaakte Goden op haar Scheepen, klein van gedaante, die daarom by dwergen wierden vergeleken, welke zy aan de voor-steven van het Schip stelden, volgens getuigenis van *Herodotus*; maar *Hesychius* zeght dat zy aan de achtersteven +geplaatst waren: dees waren gesneden, of geschildert: de plaatzen daar zy stonden wierden gekranst, en gekroont. Zeker aardt van Scheepen der Phenicers, zeght *Strabo*, wierden met de naam van paerden genoemt, en zulks na het teken dat zy voerden. Men houdt dat de Phenicers +hare Scheepen met zeker pek van Narycia, of Brutia, hebben bestreken, het +geen zeer deughtzaam en vasthoudende wiert geschat. *Cedrium* is pek geweest dat in Syrien uit hout droop, daar men insgelyks Scheepen mede bestreek; 't welk *Avicenna* op 't Arabisch *Alkitran*, en in 't Hebreeusch *Cabab* noemt.

+*Strabo lib.* 3

+1 *Reg.* 9.

+*Bochartus lib.* 2. *cap.* 3.

+*Virg. Georg.*

+*Plin. lib.* 14. *cap.* 22.

+*Ausonius Epist.* 4.

De Sicilianen zyn te dier tydt onkundig +in de Scheeps-bouw geweest, gelyk *Homerus* wil, als blykt in dit vertaalde vaers, sprekende van de Cyclopen, die daar woonden.

+*Lib.* 9.

Het groote Reus gespuis en weet van Scheepen niet,
Geen boots - of timmerman men in hun landen ziet.

Plato zegt dat men van oudts een eilandt bevoer, buiten de engte van de Middellandtsche Zee, grooter als Asia of Africa: 't geen by zommige schynt voor America gehouden te moeten zyn. De kennis van dit eilandt zegt hy van *Solon* te hebben ontfangen, en die van de Egyptische Priesteren. Dit eilandt hadde van *Atlas* zynen naam, en daar in stondt een Tempel ter eeren van *Neptuin*. Alles was vol op geweest in dit landtschap, en een geheele overvloedt; doch voor negen duizent ja-

ren, zoo hy zeit, door een water-vloedt verdronken. Hier heen willen zommige dat *Q. Sertorius* hadde gestevent; en eenige, dat hy het gevonden hadde. Doch wat van dit beruchte eilandt zy blyft ons duister: veellicht dat het de eilanden van Canarien zyn, en wie weet of die oulinx niet vereenigt zyn geweest, en met waarheit daar voor gehouden konnen werden. +*Aristoteles* spreekt daar van aldus: Men zegt dat buiten de Zuilen van Hercules, door die van Karthago, in zee, een vruchtbaar, doch woest, eilandt gevonden was, het welke overvloeit van bosschen, en stroomen, die vaarbaar zyn; het landt, zeer ooftryk, is veel dagen reizens van de vaste kust af gelegen: en alzoo de Karthaginenzers daar, om des grondts goeden aart, begonnen te woonen, en te huwelyken, houdt men dat de Karthagische Opperhoofden op lyf-straf verboden hebben, dat niemandt meer zich naar dit eilandt zoude vervoegen, de inwoonders verjagende, op dat zy niet door 's geslachts mengeling (zoo zy daar bleeven woonen) meester van het eilandt moghten worden, en de Karthaginenzers van dat geluk berooven. En de zommige willen, dat deeze opgemelte eigenschap byzonder aan het eilandt Hispaniola moet werden gepast. Men hieldt een geruime tydt deeze vaart geheim, om by tydt van noodt alleen derwaarts te mogen over scheepen.

+*Admin. Auscult.*

David Powellus verhaalt, in zyn verhaalschriften van Cambria, ofte Walles, dat op het Jaar 1170. wanneer de Prins *Owenus Guyneth* gestorven was, de zoonen twisteden om 't gebiedt van 't Prinsdom, welker een het zelve met de wapenen verkreeg; doch dat *Madocus*, mede zoon van den overledene *Owenus Guyneth*, die het broeder-stryden moede was, zich eenige Scheepen toeruste, verzagze van bequame toestel en lyftocht, en af stak om nieuwe landen te zoeken. Hy zetten 't, Ierlandt achter zich hebbende, Zuidt op, en hielt die streek, tot dat hy aan landen verviel die onbekent waren, waar hy veel wonders zag. Hy keerde dan te rug, en bragt zyne landtsluiden de tyding, wat vermakelyke en vruchtbare landen hy hadde gevonden, zonder eenige inwoonders, en stelde hun voor, om wat onvruchtbare en onvermakelyke gront de broeders streden, en elkander om hals bragten: zeide voorders het nu licht te zyn de huis-twist te ontvlieden, en dit vette landt te gaan bezitten. Hy bewoog 'er dan zeer veel, en ruste meer Scheepen toe als voorheen, daar hy een groot getal mannen en vrouwen op zette, die des strydens te huis mat waren, voerdenze in 't voorschreevene landt, en liet het vaderlandt varen. *Hacklutus* houdt dat dit nieuw gevonden landt in Noordt America zy geweest; want *Lopez de Gomara* aldaar een volk vondt die kruissen eerden; en een taal spraken waar van veele woorden met het oude Wals-Engelsch over een quamen. *Madocus* wyders, zyne landtsluiden in 't nieuw opgedaan gewest latende, voer voor de tweede maal weder naar zyn oudt vaderlandt, om meerder aantal menschen over te voeren; het geene hy in tien Scheepen volvoerde. *Meredith*, zoon van *Rhesis*, die in 't Jaar 1477 leefde, maakt in zyne oude rymen gewag van deeze togt van *Madocus* naar d'onbekende landen, in deeze woorden:

Madoc wyf, in wye dicwedd,
Iawn genau, owyn Gwynedd:
Ni fynnum dir, fy enaid oedd
Na da mawr, ond ymoroedd.

Dat is:

Madocus, ryk van goedt, veracht t'huis alle weelde,
En aan zyn landtsluiden veel kennis mede deelde
Van Oceaan, en landt dat lang was onbekent,
En leert hoe men daar heen de vaste stevens went.

In 't Jaar onzes heils 982. heeft *Ericus Ruffus*, Noorts Edelman, uit Noorwegen, of Yslandt, afvarende Westwaart op, Groenlandt ontdekt, waar hy vier jaren daar na volk-plantinge liet, in een Baay, naar zynen name *Erisch fioordum* genaamt, en Dorpen stichtede, die hy *Brattalyd* en *Stockanes* noemde. In 't Jaar 1000. zyn de Ys- en Groenlanders tot het Christendom gebragt.

Het is een byzonder vreemde zaak, dat men vaste zekerheit heeft uit veele geloofwaerdige Schryveren, dat Groenlandt bevaren en bewoont is geweest van voor veele eeuwen, dat aldaar Steden zyn geweest, ook Kloosters, en dat men 'er heele reexen van Bisschoppen telt, dat de heerschappy aan de Deensche Koningen is geraakt, en dat dit dus bevolkte Groenlandt heden niet is te vinden; want alle de hedensdaags bekende Groenlandtsche kusten onbewoont en woest zyn, zonder eenigh overblyfzel van huizen of Kerken. Dit werdt gegist by gekomen te zyn, door dien dat niemandt met eenigh Schip naar Groenlandt varen moghte, dewyle dat het den Deenschen Koning eigen was; want Groenlandt, Fero, en Yslandt, bezat den Koning voor zich in eigendom, en zandt derwaarts jaarlyks eens Scheepen heen: zoo dat niemandt kundtschap van deeze vaart hadt, als de weinige Schippers van het Hof. Zy zetten 't eerst

op Yslandt aan: van daar wisten zy den regten streek te nemen, en zich te verzien. Het geviel dat deeze vaart achter gelaten wiert, door de groote Pest, die in 't Deensche gebiedt rees op 't Jaar 1348, welke het landt van manschap heeft ontbloot, en alle de kundige Schippers doen versterven. Wanneer men dan, na eenige jaren, de vaart wilde hervatten, vondt men zoo veel opgehoopt ys op wegh, en omtrent alle kusten, dat de zee-luiden, die doch niet te kundig waren, onverrichter zake keerden; en zedert is dit landt verholen, en onbekent gebleven. Of dit van oudts bewoonde Groenlandt vast landt, of een eilandt zy geweest, is onwis: dit is zeker, dat heden veele gewesten Poolwaarts, om de ysbergen, niet bezeilt konnen werden. Zoo het Groenlandt vast landt is geweest, kan 't zyn dat de menschen landtwaart in zyn vertrokken na 't Noorder America, dewyle noch hedendaaghs by Zomer aan die kusten, waar de Groenlandtsche visschers landen, harten worden gezien, die landtwaarts uit komen, en by Winter vertrekken naar warmer landtschappen. Men wil dat elders in 't Noordt America overblyfzelen van de oude Noordtsche tale en 't Christendom worden gevonden. Het kan zyn dat dit Groenlandts volk, dat doch misschien te byster veel niet is geweest, zich vermengende met andere woeste volkeren, hun taal, Godtsdienst, en wys van leven hebben vergeten. Zoo het oude Groenlandt een eilandt is geweest, zoude het konnen zyn dat het noch tot op heden bevolkt is, schoon, om redenen als boven, niet en wert gevonden. Op de hoogte van Guinea, diep in zee, heeft men voormaals zeker eilandt gezien, het geene heden niet te vinden is, wat naerstigheit daar toe is aangewendt: misschien dat de stroomen, verrukt zynde, of op een byzondere wys omtrent dit eilandt draeijende, alle Scheepen af houden. *Helena nova*, een eilandt, in de kaarte zeer bekendt, wert veel malen gezogt, doch zelden opgedaan. Van het verbasteren, en veraarden van Christen volk, zyn in Indien onder de Nederlanders voorbeelden te vinden: zulks is mede te zien aan de inwoonders op de Vlaamsche eilanden: jonge mannen, in Corea vervallen, hebben taal en Godtsdienst vergeten gehadt. *Petrus Bembus* verhaalt, dat de Franschen een schuit in zee betrapten, daar zeven barbaarische menschen in waren; dit geschag op 't Jaar 1109. Het mag veellicht zyn dat het oude Groenlandt die landen zyn, die nu bekent zyn met de naam van *Fretum Davis*, waar men groote menigte van menschen vindt, die een woest leven voeren, en dat de oude Groenlandtsche Christenen van deeze zyn overvallen en verslagen, of wel met deeze zyn vermengt, en hun zeden hebben aangenoomen. Men vindt onder deeze tot op heden tweederley aardt van volk, niet alleen in verw, maar ook in zeden verschillende: de zommige onthouden zich van veele spyzen, en zyn geschikter, (die misschien overblyfzelen van de oude Christenen zyn) andere zyn wildt, en eeten alles. Van den aart en wyze van leven, als mede van de kennisse die men heden van deeze landen heeft, ziet by *Oliarius*, in zyn Hoogduitsche Reis-beschryving.

Julius Solinus getuigt dat men van oudts, voor menschen geheugen, de zee van Indien, tot Spanje toe, bevoer. Van d'oudtheit der Zeevaart ziet wydtloopig by *Pierre de Medecine*, Spanjaart, in zyn Boek *l' Art de Naviger:* en van het Eilandt buiten [+] de naauwte van Gibralter, *Stypmannus* in 't breede.

[+] *Cap*. 3. *part*. 2.

Van Theseus en *Perithous* wiert verziert, hoe zy in de Hel geweest hadden; welk verdichtzel zyn oorspronk nam uit den zeer verren zee-toght, die zy gedaan hadden in onbekende landen.

[+] *Neco*, Koning van Egypten, na het staken van de Nyl met den Arabischen in hamte vereenigen, daar hy reedts groot gelt aan gespilt hadde, en hondert en

[+] *Neco tracht een vaart te graven tusschen de Nyl en de Arabische inham*.

twintigh duizent menschen versmolten, beval aan +zyn Vloot-vooghden, uit Indien d'engte van Gibralter op te zoeken, en door dien weg t'huis te komen: 't geen zy deeden, na een toght van drie jaren, eenen Herfst onderwegh stil gelegen hebbende, om te oegsten, en koren te verzamelen voor leeftocht op de reis. Dees *Neco* leefde zes hondert en vyf jaren voor de geboorte des Heilandts.

+*Hy zendt Scheepen na Indien door 't naauw van de Straat*.

Van *Pharao*, Koningh van Egypten, +wordt getuight, dat niemandt hem gelyk was wegens den handel aan de wateren; als mede van *Assur*, want zyn wortel aan de groote wateren was. Waar uit vastelyk te besluiten is, dat zy zeer Scheepryk zyn geweest. En voorts spreekt de Propheet +*Ezechiel* van de Egyptische Koning aldus: *Gy wiert als een Zee-draak in de zee, ende braak voort in uwe rivieren, ende beroerde het water met uwe voeten*, enz.

+Ezech. 31. 27.

+*Cap*. 32.

Xerxes zondt een Schip, met ter doodt verwezene mannen, door 't naauw van de Straat, om na Arabien te varen; die schipbreuke leeden, en landen weinig voorder als het Hooft van goede hoop: van waar zy te lande naar huis toogen.

Polycrates bragt hondert Scheepen t'zee, behalven een groot getal *Bi*- en *Triremes*,

waar van hy 'er vier hondert aan *Cambyses*, tegen de Egyptenaren, zondt.

Te Rhodus heeft men eertyts een Vloot van duizent Koopvaardy-scheepen te gelyk in zee zien steken, behalven de geene die hen tot geley dienden. Ja *Rivius* meldt dat daar zoo een sterke vaart is geweest, dat men de zee, tusschen Rhodus en 't vast landt, gelyk als beslagen met Scheepen zagh.

+*Amilcar*, Gebieder der Paenen, deede een Vloot toerusten van vyf duizendt Scheepen, om Sicilie te bestooken, die hy binnen drie jaren klaar hadde.

+*Strabo lib*. 2.

Darius stierde een vloot Scheepen de stroom Indus af, door zee, tot in het Roode meir, die hem kondtschap van Indien braght; waar op hy d'Indianen aanviel, en t'onder braght. *Herodotus* wil dat deeze zelve *Darius* mede volk af zondt om Africa om te zeilen: en, wanneer hy de Grieken beoorloghde, by Athon schip-breuk leedt van drie hondert Scheepen, en twee duizent man.

+Van *Dionysius* den Tyran leest men, dat hy een Vloot van zeven honderdt zeilen t'zee bragt.

+*Ziet Rivium cap*. 6.

+De Vloot der Grieken, die Troje bestookte, bestondt uit duizendt weerbare Scheepen, zoo *Seneca* getuight, (schoon andere het getal alleen tot op twee of drie hondert verkleinen) onder bestier van verscheide Vloot-hoofden: ieder hadt zich gewapent na zyn vermoogen; waar van by *Hyginus* is te zien.

+*Getal der Scheepen in 't belegh van Troje*.

Ten tyde van *Julius Caesar* vondt men in d'Arabische inham stukken van gestrande Scheepen, die, na het maakzel, uit Spanje scheenen gekomen te zyn.

By *Strabo* wert verhaalt, hoe zeker *Eudoxus*, vlughtende voor de gramschap van Koning *Ptolomeus Lathyrus*, in d'Arabische Golf over scheepte, en te Gades, of Cadix, in Spanje belande. *Nepos* wil, dat *Celius Antipater* lang voor *Eudoxus* uit Spanje in Ethiopien voer, om handel te dryven. Deeze *Eudoxus*, die een Landt-meeter en Sterre-kundiger was, gebooren in Cnidien, quam in Egypten, om de heilige Speelen van *Proserpina* aan te schouwen: hy maakte den Koning *Ptolomeus Evergetes* veel diets van de vaart boven aan de Nyl, en van de eigenschap dier landen: hy voer naar Indien met geschenken, en bragt speceryen en kostelyke steenen daar voor te rug: maar het lukte hem niet; want *Evergetes* ontnam hem alles dat hy mede gebraght hadt. Na de doodt van *Evergetes* quam *Cleopatra* in 't gebiedt, die *Eudoxus* weder heen zondt; welke door de windt boven Ethiopien gevoert wiert, daar hy lande, en vriendtschap met de inwoonders maakte, door gisten van vygen, kooren en wyn: deeze gaven hem water, en leidtsmannen mede. Eenige woorden van de spraak deezes volks schreef hy op. Hy vondt een Schips-boeg, waar op een paert stondt verbeeldt, 't geen hy verstondt het overblyfzel te zyn van een Schip dat van 't Westen was gekomen; dit bragt hy met zich in Egypten, terwyl dat *Cleopatra* gestorven was, en haar Zoon het Ryk bezat. Ook verstondt hy uit de Koopluiden, dat dit stuk houts van een Schip uit Cadix was; want die luiden kleine Scheepen gebruikten, die zy paerden noemden, om dat de afbeeldtzels van paerden daar voor op stonden. Zy voeren hier mede uit visschen tot boven de rivier Lixus (welke in Africa by de Nigriten leit): zoo dat het boven genoemde hout gewisselyk van een Schip moet geweest zyn dat verder was gevaren, en niet te rug hadt konnen komen. Waarom *Eudoxus* besloot, dat Lybie, of Africa, kost om gevaren werden: gelyk hy het zelve van Gades meermalen onderzogt, als in 't breede by de Schryvers is te zien.

Koningin *Semiramis* zelve begaf haar ter zee, om onbekende landen op te zoeken, en quam in Ethiopien by de verbrande Moorianen.

Diodorus verhaalt, hoe d'Argonauten, na dat zy 't gulde Vlies gerooft hadden, uit de zee Pontus Euxinus, de stroom Tanais opvoeren, aan wiens mondt zy te lande traden, en, na eenigh landt - reizens, een andere vloet ontdekten, die hen in de

Noort-zee leide; 't geen, zoo 't waar is, misschien by Dantzik, Riga, of elders in d'Oost-zee (welke zee te dier tydt ook de naam van Noort-zee heeft gevoert) kan geweest zyn. Of veellicht zyn zy, by of achter Constantinopolen om, elders by de Grieksche eilanden weder te water gekomen.

Volgens 't geene *Appianus* schryft, hadde *Mithridates* een Vloot van vier hondert Scheepen by elkander.

Persius, Koning van Macedonien, hadt twee hondert en tachentigh Scheepen in eene trop geschaart.

Mithridates, Koning van Pontus, zeer magtig ter zee, voegde zich eindelyk met de vloot der Zee-roovers tegen de Romeinen; doch wiert van *Pompejus* te gelyk met haar verslagen. Over welke zegen by d'Atheners van *Pompejus* wiert gezeght, en geschreeven binnen en buiten op de poorten: *Hoe meer wy als andere uw helder licht zien, zoo moeten wy, uwe dapperheit pryzende, u aanschouwen, als een Godt verzellen*,

en aanbidden, zoo zeer gelykt al uw doen naar een Godt.

De Scythen, zegt *Zozimus*, zyn op het Jaar onzes heils 412. met een Vloot van zes duizent Scheepen by den Bosphorus van Thracien verscheenen.

Constantius gong den Zee-roover *Carausius* met een Vloot van over de duizendt Scheepen te keer.

+*Constantinus* deede aan twee duizendt Koopvaardy-scheepen galjoenen zetten, om die ten oorlogh te gebruiken. +*Rivius*.

Gensericus, Hooft der Vandalen, hebbende een maal de zoetheit van Italien gesmaakt, quam dat dikmaal met groote Zee-vlooten vyandtlyk bestooken. Hy hadde een gewoonte alle voorjaar van Africa met zyn Vloot af te steken, en aan wat landt hem de voor-windt leide, daar plante hy den krygs-standaart.

De vloot van *Belisarius* bestondt uit vyf hondert Scheepen. Deeze ervondt, soldaten in korven aan de toppen van de masten te hangen, om de toorenen, waar uit men streedt, te derven. Hy liet mede breede galderyen rondtom het boort der Scheepen maken, om des te meerder kryghs-knechten te konnen plaatzen.

In 't Jaar 647. wiert het eilandt Cyprus by de Saracenen, uit last van *Osmannus*, met behulp eener Vloot van zeven hondert Scheepen, vermeestert.

In 't Jaar 714. heeft *Solyman* Byzantium met een Vloot van drie duizent Scheepen belegerdt, zoo *Blondus* wil, daar Keizer *Leo* geen minder aantal Scheepen tegen zette.

Erik, Deens Koning, zoo de oude historien van dat landt verhalen, overwon zyn vyandt te water in deezer voegen: hy deede zyn Scheeps-vloot met ketings en dreggen aan elkandre hechten, zoo dat zy op het water dreef als of het een eenig Schip Ware geweest, latende een opening van zee tusschen de eerste Scheepen blyven, dervoegen dat het twee hoornen scheenen te zyn. Hier voeren 's vyandts Scheepen tusschen in, onkundig zyns opzet; want zoo +haaft zy daar binnen waren maakte hy al zyn Scheepen los, en viel den vyandt rondtsom op het lyf. Deeze *Erik*, zeght *Krantzius*, hadt een Vloot van elf hondert Scheepen: en was de eerste der Noortsche Koningen die paerden te scheep over voerden. +*Morisotus lib*. 2. *cap*. 15.

Haraldus, naderhandt Koning van het zelve Ryk, en *Ringo*, Koning der Zweden, takelden geheele zeven jaren Scheeps-vlooten toe, om den ander aan te tasten. En daar wiert zulken grooten Scheeps-magt by een vergadert, dat, zoo de Scheepen aan elkandre gebonden waren geweest, men tusschen Schoonen en Zeelandt als te lande zoude hebben konnen vechten. Veele vrouwen, zelfs van grooten aanzien, hadden het zwaert ten deezen stryde wederzydts aangegordt. *Ringo* bleef overwinnaa; en stelde, zoo de Schryvers getuigen, *Hethan*, een maaght, die zich, als voorgangster harer kunne, heldhaftigh in deezen slag hadt gequeten, tot Koningin: gelyk by *Morisotus*, en andere, in't breede is te zien.

In het Jaar 1465. heeft *Philips de Goede*, Grave van Hollandt, een Scheeps-vloot in Zeelandt doen toerusten, ter liefde van de Paus, waar onder twaalf zeer groote Galeyen zyn geweest. Tien duizent soldaten wierden op deeze Vloot gescheept. Twee Bastaart - zoonen van *Philips* voerden het gezag daar over. Zy togen door het naauw van de Straat, om de Saracynen in Africa te bestooken.

+*Xerxes* Vloot bestondt uit vyf duizent en vyftig zoo strydtbare als last-scheepen, die alle door de Grieken, met slechts drie honderdt Scheepen, wierden verslagen. +*Xerxes vloot*.

Zyn +landt- en water-heir bestondt uit acht maal honderdt duizendt weerbare mannen, die wapen voerden, volgens *Diodorus*. Maar andere zeggen, dat het getal tot op twee millioenen twee hondert en vyf-en-dertig duizent twee hondert en twintigh beliep. Andere Schryveren rekenen acht millioenen twee hondert vyf-en-dertigh duizent menschen. +*Getal van menschen in zyn heir*.

+*Alexander* braght duizent Scheepen tegen d'Afrikanen in zee: of gaf last om zoo veel Scheepen, zynde *Septiremes*, volgens *Curtius*, of grooter als *Triremes* volgens *Diodorus*, te bouwen, en 't hout op Libanum te hakken; daar toe de Koningen van Caria, Cicilia, en Cyprus, de handt moesten bieden. Hier mede wilde hy Africa om zeilen; doch wiert van de doodt verrast. Hy heeft Alexandria, een stadt aan den oever in de Middellandtsche zee, tot een scheeps - haven gesticht, in het drie hondert een-en-dertigste jaar voor de geboorte van onzen Heilandt. *Nearchus, Onesicrite, Beton, Diognet*, en andere, zyn Zee-hopmannen geweest, die voor *Alexander* streeden, in d'Indische zeen: alwaar zy den vrybuiter *Dionides* bevoghten, die op *Darius* zelve niet hadde gepast.

+*Alexanders Scheepsmaght*.

+Hoe dapper de Scheeps - bouw voormaals heeft gewakkert, staat klaarblykelyk te besluiten uit de hooft zee-slagen, tusschen die van Romen en Karthago bedreven. In den eersten slagh braghten de Romeinen hondert en zestig wel bemande Galeyen t'zee, in zestig dagen toegestelt;

+*Scheepstoerustinge tusschen Romen en Karthago*.

doch plomp van maakzel, dewyle het de eerste Krygs-vloot van aanzien was die zy hadden toegerust. Dit geschagh als *L. Valerius Flaccus* en *Atacilius Crassius* tot Romen Burgermeesteren waren. Hier tegen zonden de Karthaginenzers hondert en dertig Scheepen, die licht, en bequamer om te slaan waren, alzoo zy de konst van Scheep-bouwen langer hadden geoeffent. De Romeinen bedachten nu zekere nyp-tangen, daar zy hun vyandts Scheepen (van wien zy veracht wierden, om haar grofheit) mede nepen, vast hielden, en zoo verwonnen, die, door het te zeer naderen uit verwaantheit, meest alle dus gegrepen en verslagen wierden. Zeven duizent mannen bequamen de Romeinen gevangen, doodden drie duizent, en veroverden vyftigh Scheepen, die zy behouden binnen bragten. Namaals, in het tweede hooft zeegeveght tusschen Romen en Karthago, bleef de zegen weder aan de zyde der Romeinen; welke drie-en-zestigh Scheepen tot buit bejoegen. D'eerste slagh viel voor in het vier hondert vier-en-negentighste jaar na Romens opbouw. De tweede stryt geschagh drie jaren daar na. En in het derde gevegt viel den Romeinen te beurt onder te leggen; meer doch verslagen door weder en windt, als door handen van hunnen vyandt. Zy verlooren hier vier hondert en dertigh Galeyen: 't geen de Karthaginenzers het hooft dapper deede op steken, voornamentlyk om dat zy te deezer tydt niet meer als twee hondert Scheepen hadden gewaagt. Ook keerde de kans voor de vierde maal niet; want de Karthaginenzers sloegen in vollen strydt, met negentig Scheepen, onder den Vloot-heer *Adherbal*, tegen zes honderdt Romers. Dertigh Roomsche Scheepen ontshapten, ongeschonden, alleen den dans: drie-en-negentigh wierden tot Karthago opgebragt: de rest gongen te gronde, of stieten tegen de rotzen aan enden. Twintigh duizent Romeinen raakten gevangen, en acht duizendt wierden geveldt: d'overwinnaars daar tegens leden weinig of geen schade. Vast met gelyke nederlaagh was den strydt ter vyfde maal; want men schryft aat de Romeinen, by storm, twee hondert vier-en-tachentig Scheepen verlooren, alle hun *Quinqueremes*, ofte vyf roei-rey Scheepen, en daar by over de hondert duizent menschen. Die van Karthago scheenen nu het gebiedt ter zee te zullen bezitten, 't en ware de zeste en laatste slag den toestandt hadde verzet; want toen vielen de Romeinen weder boven, en veroverden hondert en vyf-en-twintigh Karthaagsche Scheepen, boorden 'er drie-en-zestigh in de grondt, versloegen veertien duizent mannen, en braghten twee-en-dertig duizent gevangenen op. Hier mede eindigde den krygh, die vier-en-twintigh jaren geduurt hadde: en dit geschag in het vyf hondert en elfste jaar na Romens opbouw.

Van een andere groote Scheeps-vloot [+]ziet by *Xenophon*.

Tacitus zegt van de *Suiones*, een volk by Rugen, in de Oost-zee, dat het, behalven man- en wapen-ryk, ook Vloot- en Scheep-ryk zy geweest.

[+]*Lib.* 4. *Hellenicorum*.

Wanneer de Gotthen in Spanje het gezag voerden, is by hen een Vloot der Saracynen, welke aldaar aan quam, verdelgt, sterk hondert en zestig Scheepen.

Voor de geboorte onzes Heeren *Jesu Christi*, volgens inhoudt der Goudtsche Chronyk, elf hondert en zes-en-zestigh jaar, zoo staken hun te zamen de Sicambrinen, die men nu Franschen hiet, en quamen met veel Scheepen over de zee, ende wouden in Britangien wezen, om dat landt te winnen, zoo dat zy verstaken met den winde, ende quamen gevaren tot aan de Zeeusche kust; ende doe dit de Slaven vernamen, zoo hadden zy zommige Scheepen, ende togen op ter zee tot die Sicambrinen, daar zy tegen streden, ende wonnen hen al te grooten roof af, ende sloegen veel volks, ende behielden al haar Scheepen, ende quamen zoo weder te Slavenburgh, daar omtrent daar nu Vlaarding staat; maar dat oude Vlaarding staat nu verre in de Maas. Dit volk van deeze Slaven geneerden hen ter zee, *enz*.

Krantsius verhaalt, in zyne Historie der Wandalen, het eerste Boek, dat omtrent de tydt van de geboorte onzes Heilandts zekeren *Ericus*, dat een Noorman was, en

groot gezagh hadt by den Deenschen Koning *Frotto*, t'zee gong met acht wel gewapende Scheepen, om de Wandalen te bestooken, die hy dan aldus belaaghde: de zeven Scheepen besteekt hy met groene boomen en takken, zoo dat men de zeilen zelve niet konde zien, (waar uit te besluiten staat, dat de zeilen toen niet zeer hoogh moeten geweest zyn) hy leght die achter zeker hooft, en zeilt met een Schip voor uit; waar op de Wandalen los gaande, van de andere zeven groen dragende Scheepen wierden overvallen.

Seldenus meldt, dat de Deensche Koningh *Haraldus* zoo veel Scheepen in de Zondt zylings nevens elkandere hadde geplaatst, dat men daar over uit Zeelandt tot in Schoonen, als over een brugh, konde gaan.

Omtrent het Jaar 1200. wanneer de Christelyke Godts-dienst te Letten, in Lyflandt, begon gepredikt te werden, is op de Oost-zee een Vloot van vyf hondert Scheepen toegerust, by *Bugeslaus*, Hertog van Pomeren, uit bevel des Keizers, om den Deenen Rugen te ontweldigen; het geene zoo mislukte, dat de Wandalen, op vyf-en-dertig Scheepen na, alle achter bleven: gelyk zulks breedelyk by *Krantsius*, in zyn Wandalische Historie, het zesde Boek, werdt opgehaalt. Uit welk verhaal te bespeuren is, dat het gebruik van branders toen al mede in de werelt bekent is geweest.

De Chronyk van 't eilandt Mannia verhaalt, dat omtrent den Jare 1210. de Engelsche Koning *Johannes*, met een Vloot van vyf hondert Scheepen, Ierlandt innam, en Mannia verwoeste; 't geen geschagh by afweezen van de Koningh van Mannia, *Reginaldus* genaamt.

Men leest in de Hollandtsche Chronyk, tot Gouda gedrukt, dat de Zeeuwen een maal met hondert groote Oorloghscheepen, vol volk, de Lek op voeren; dit geschagh onder Graaf *Jan* van Hollandt, den Keizer te keer, in den Jare 1299.

In het Jaar 1304. is de stadt Sierikzee belegert geworden door Graaf *Ghye* van Vlaanderen; toen zondt de Koningh *Philippus* van Vrankryk, den Graaf van Hollandt te hulp, een Vloot van vierdehalf hondert Scheepen met top-kasteelen, wel toegemaakt tot vechten, met meester trompers, ende hy broght ook vyf groote Galeyen, vol met volk. Ziet hier van mede de oude Goudtsche Chronyk. Ter welker tydt men vindt dat hier te Lande al in gewoonte is geweest brandt-scheepen te gebruiken, die, met olie, stroo, en pek gevult, in 's vyandts vlooten wierden gezonden.

In 't Jaar 1470. heeft *Mahometh*, Turks Keizer, een Vloot van vier hondert Scheepen gezonden, om Negropontium in te neemen, bemandt met hondert en twintig duizent man: en of hy schoon by de veertigh duizent man verloor, zoo won hy 't echter, paalde de Italiaan die daar het gezagh hadt, en strafte de inwoonders zeer wreedt: als by *Camerarius*, in zyn *Narrationes Turcicae*, kan gezien werden.

In het Jaar 1538. heeft *Soliman*, Keizer der Turken, een machtige Zee-vloot uitgerust aan het Roode meir, om Sues in te neemen, waar van de stoffe van Alexandrie over landt wiert gebraght.

In den Jare 1599. zyn een maal te gelyk, in een Vloot, tot Amsterdam aangekomen zes hondert en veertig Scheepen, geladen met koorn, van Dantzik; behalven alle de Hout-scheepen, die noch in groote menighte in de zelve week uit het Noorden aangelandt zyn.

Alexander Magnus zondt in zynen tydt *Heraclides*, met een Vloot lange Scheepen, om de oevers van het Caspische meir t'ontdekken; doch van zyn verrichting is niets [+]te vinden. *Curtius* zeght van hem, dat hy een Vloot, sterk hondert en negentigh Scheepen, heeft doen toerusten, om de stadt Tyrus te belegeren; die hy in twee deelen schaarde. In 't bestormen deezer sladt, die aan 't water lagh, liet hy Scheepen by paren met de voor-stevens vast tegen elkandre binden, en de achter-stevens zoo verre van een gapen als het doenlyk was; welke tusschen-standt van het eene Schip tot het ander met zware balken wiert belegt, op welke zoldering de benden kryghs-knechten wierden gezet, die de stadt bestreden. *Arrianus* wil, dat *Alexanders* Vloot uit twee hondert vieren-twintigh Scheepen bestondt: andere willen, alleen uit twee hondert; daar *Plutarchus* een van is. Een der aanzienlykste Scheepen van *Alexander* wierdt *Peripolus* geheten; dat zyn naam van het wel zeilen hadt bekomen, gelyk *Suidas* breedelyk heeft opgeloft. Van zeker ander Schip, te Macedonien gebouwt, dat vyftig roeijers voerde, wert insgelyks gewagh gemaakt: waarom het waarschynlyk van de grootste geweest moet zyn. Van dit beleg van Tyrus ziet by *Diodorus* in 't breede.

[+] *Lib.* 4. *cap.* 9.

+*Augustus*, tweede Roomsch Keizer, deede de geheele zee, uit Italien tot in Denemarken+ toe, om varen.

+*Petrus Bertius*

Q. Sertorius, die het gezag in Spanje wegens de Romeinen aanbevoolen was, trok met drie duizendt man, door het naauw van de Straat, te scheep in Mooren-landt.

+*Diodorus lib.* 5.

Plinius zegt, in zyn vierde Boek, dat de Britten al lang voor zynen tydt het eilandt *Mictis*, en de Fransche eilanden, tegen hen over gelegen, bevaren hebben. Ook dat de Noormannen naar *Thule*, of Yslandt, jaarlyks met geheele Vlooten pleegen te varen: daar zy sedert een onnaspeurlyken tydt heerschers zyn geweest.

Ptolomeus Philadelphus kruiste d'Egyptische kust met een Vloot van drie hondert en zes-en-dertigh Scheepen, waar onder een van twee-en-dertig, een van twintig, vier van dertien, twee van twaalf, veertien van elf, dertig van tien, en zeven-en-dertigh van negen riem-reyen waren, voorts was de rest van grootte tusschen de drie en vier riem-rey Scheepen: welke Vloote uit de grootste Scheepen bestondt, daar in de oude boeken van hebbe geleezen.

Tacitus meldt in zyn tweede Jaar-tydt Boek, hoe *Caesar* duizent Scheepen, d'Elve af, in zee zondt.

De Vloot, die *Germanicus* tot voor de Elve door zee heeft gebraght, schynt aan dees of geene arm van den Rhyn gebouwt [+]te zyn geweest; want hy deede de zelve langs den Yssel afzakken: schoon andere staande houden dat zy aan de Zuider-zee, eertydts het meir *Flevum* genaamt, getimmert was.

[+] *Tacit. ann.* 2.

De *Chaucers*, een Duitsch volk, zeght *Tacitus*, in zyn negende Jaar-tydt Boek, pleegden met licht vaar-tuigh, onder hun Vloot-voogt *Gannascus*, die een *Caninefas*, of Noort-Hollander was, groote rooverye op de Fransche kusten; daar zy-lieden zeer vermaart door zyn geworden.

Men vindt in de Vriesche historie, hoe zeker Nederlandts Zee-roover, *Wimarius* genaamt, acht jaren lang op zee roofde, met een groot aantal Scheepen, en menigte van Hollandtsche, Vriesche, en Vlaamsche ballingen.

Nazarius getuigt dat de Franken, Saxen, Hollanders en Vriezen, die hy zeght dappere kryghslieden geweest te zyn, het Spaansche landt te water, over den grooten Oceaan, quamen bestooken. Ook vielen zy den Romeinen, toen *Diocletianus* het opper bestier hadde, zeer lastig te water, gelyk *Mamertius* gedenkt; want, volgens *Claudianus, Nec littore toto, prospicerem dubiis, Venturum Saxona ventis*. Dat is: En men konde by wispelturige winden van strandt den Sax niet zien komen. Onder welke Saxen de Vriezen, Groeningers, en omleggende landtaart, gerekent zyn geweest. Van deeze stoffe ziet by den vermaarden *Valturius*, die veele gedenkwaerdige Zee-toghten en slagen ophaalt, in 't breede.

Sidonius Apollinaris spreekt wydtloopig, in zyn zeste brief des achtsten boeks, van de rooverye, en sterke Zee-toghten der oude Saxen, die, nevens de Franken, van de Hollandtsche stranden afscheepende, wydt en zydt de zee-kusten in roere stelden: [+]*Zoo menig roeijer*, zegt hy, *als gy ziet, zoo menig Vloot-voogt, en opper zee-schuimer, denkt voor u te hebben. Zy gebieden, gehoorzamen, en onderwyzen alle te getyk: leeren het zee-varen, en rooven, van den minsten tot den meesten. Waarom het reden heeft,u te vermanen van wel op u hoede te zyn. Zy vallen onverdacht aan, zyn wreet, vlieden voorzichtig, maken weinig werk van hun tegenstrevers, en vellen den onbedachten ter neer. Zoo hy jaagt, hy onderhaalt: zoo hy vliedt, hy ontkomt. De gestadige schipbreuken verharden hen, zonder zich ooit t' ontzetten: zy hebben niet alleen kennis met het gevaar der zee, maar zonderlyke gemeenschap. Onwêer is hen voordeelig; want dan overvallen zy eenen gerusten vyandt: en stilte strekt hun tot winste; want zy dus van een maghtiger vyandt niet betrapt konnen werden. Met vreugde staan zy gevaar uit, te midden van de onbezuisde golven, en blinde klippen, op hoope van een goede uitkomst*. Van deeze zelfde Saxen spreekt *Marcellinus* aldus: *Boven alle vyanden zyn de Saxen te vreezen, om hunne raddigheit*. De Scheepen deezer Saxen, of Nederlanders, zyn overtrokken geweest met buffels huiden, en opgehaalt met leenige en buigzame houten, hoewel styf opgespannen. *Sestus* zeit daar van aldus: *Navigia junctis semper aptant pellibus: Corioque vastum saepe percurrunt salum*. Op Duitsch gezegt: Zy maken Scheepen van by een gevoegde vellen, en zeilen met de huiden over de woeste zee. Maar de kielen deezer vaartuigen wierden van stevigh hout gemaakt, gelyk *Caesar* getuigt. De ryzen, daar van men de zelve te zamen vlogt, wierden geweikt, om des te buigzamer te zyn. De gestalte des Schips was voor en achter eenderley. De riemen wierden over en weer geleit. Zeilen gebruikten zy zelden: met hunne riemen alleen togen zy over zee.

[+] *Oude Saxen zyn barde zee lieden.*

Als *Carolus Magnus* Keizer was, is *Godefrid*, Deensch Koning, met twee hondert wel bemande Scheepen de zee over gekomen, en in Vrieslandt gevallen.

De Deenen besprongen mede een maal Vrieslandt met twee hondert en vyftigh Scheepen, beroofden en plunderden het landt tot Uitrecht en Nimwegen toe. Van welke maght der oude Deenen *Crantzius* zeght als volgt: *Op een Vloot van twee hondert en zestigh Deensche Scheepen, streden twaalf duizent mannen met alderhande pylen*. Waar uit hunne grootte te bezeffen is. +

+*Lib.* 8. *c.* 14.

Van *Aluilda*, Dochter van *Syvard*, Koning der Gotthen, wert verhaalt, dat zy gevrydt wiert van *Alphus*, Zoon des Deenschen Konings; maar zy weigerde hem, lust hebbende in het veghten, waar toe zy eenige Scheepen toeruste, welke zy met vrysters bevolkte, daar zy op zee mede roofde: (want het zee-rooven scheen toen heldtdadigh en geoorloft te zyn) doch zy wierdt eindelyk van andere zee-roovers in een haven bezet, en overwonnen; deeze dan verkooren haar tot hunne Scheepsvooghdesse. +*Alphus* echter, zyn liefde niet konnende verzaken, zogt haar op, voegde +zich met de roovers, en bewoog haar dus tot het huwelyk.

+*Joh. Mag. Lib.* 7. *c.* 10.

Darius zondt een Vloot van zes hondert Scheepen in Grieken, zoo men geloof aan *Herodotus* magh geven, daar hy twee maal

+*Crantzius lib.* 1. *cap.* 6.

hondert duizent mannen op zette, behalven tien duizent ruiters, die hy daar in over scheepte. *Lysias* brengt het getal op vyf maal hondert duizent mannen: en *Cornelius Nepos* vermindert hondert van het getal der Scheepen.

Fournier zegt, dat men t' eeniger tydt in vier Fransche Vlooten heeft getelt twee duizent en zes hondert Scheepen, behalven noch vyf hondert die na Syrien waren over gescheept.

Diodorus meldt, dat *Staurobates*, Koning van Indien, vier duizent Scheepen te water braght.

Trebellius Pollio wil dat de Vloot der Gotthen, welke van *Claudius* wiert geslagen, uit twee duizent Scheepen bestondt.

Als *Alarik* Romen plunderde, wiert in Africa, van den Burgermeester *Eraclianus*, een Vloot van drie duizendt en zeventigh Scheepen toegerust.

Marcus Paulus zeght, in Indien, of Cathay, in 't Jaar 1276. op de vliet Caramora, vyftien duizent Scheepen gezien te hebben.

Het Zee-varen der Ouden kreegh zyn grootsten krak, als het Romeinsche gebiedt verminderde, de vreemden Italien verwoesten, en de Stoel na het Oosten vervoert wiert: tot dat eindelyk de Venetianen weder 't hooft te water op staken, en na Alexandria voeren, daar zy hunne waaren te lande bragten, en aan de Roode zee weder scheepten, en na Indien togens; wien d'andere Europische volken zyn gevolgt.

Edward de derde, Koning van Engelandt, belegerde Calais met een Vloot van duizent Scheepen: het geen *Hendrik* de zeste Bolonie met gelyken getal deede.

In het Jaar 1234. is *Willem*, Heer van Egmondt, na Stadinger - landt verreift, (toen de Stadingers noch ongeloovig waren) met drie hondert Scheepen, Graaf *Floris* te hulpe. Ziet hier van de Chronyk van Egmondt.

[+]In den Jare 1270. heeft *Lodewyk*, Koning van Vrankryk, een vloot Scheepen, daar zestig duizent mannen op waren, toegerust.

[+]*Vid. Addit. ad Lamb. Schafnab.*

In het Jaar 1316. is een zware Zee-slagh voorgevallen tusschen *Sigefridus* en *Anilo*, Vorsten van Koninklyken bloede, die om de heerschappye streden; in welk geveght drie duizent mannen zyn geveldt, gelyk [+]in het *Chronicon Reginonis* breedelyk staat verhaalt.

[+]*Lib.* 2.

In 't Jaar 1436, als *Philips*, Hertog van Borgonje, Grave van Vlaanderen, van Hollandt, enz. heerschte, zyn de Engelschen zeer maghtig ter zee geweest. Zy deeden den Hertogh in Vlaanderen den oorlog te water en te lande aan, ten welken einde zy in de Wielingen, op den elfden dagh van Augustus des gemelden jaars, met een getal van vier duizent Scheepen zyn geankert (zoo men geloof magh geven aan het Memoriaal-boek van de dagelyksche zaken, gevallen voor den Hove van Hollandt, Zeelandt, en West-Vrieslandt, beginnende[+]den 9 January des Jaars 1434, waar in het getal deezer Scheepen aldus uitgedrukt staat IIIIM). Doch *Pontus Heuterus* zegt, dat de Engelschen te dier tydt by Calais met twintig duizent mannen landen, en Vlaanderen verwoesten. Na het [+]belegh van Calais (zeght hy voorts) staken d'Engelschen weder af met tien, of, zoo andere willen, met vier-en-twintigh duizent[+] mannen, waar toe zy een Vloot hadden van meer als drie hondert Scheepen. De oude Chronyk, met zyne divisien, spreekt van deeze Vloot aldus: *het welke die Engelschen vernomen hebbende, quamen terstondt over met ontallyke veel Scheepen en mannen van oorloge, met grooten geluide van schieten met den bussen*. Dees Scheepen dan, aan welker groot getal by veelen wort getwyffelt, zyn, na allen waarschyn, meest klein vaartuig geweest, om volk te landen, rivieren op te zeilen, en het landt alom uit te plunderen. In Hollandt en Zeelandt was men te dier tydt dapper op zyn hoede; en schoon d'Engelschen hun niet vyandtlyk aan tasten, echter schreef men dubbelde Heer-vaart uit, van de

[+]*Burg. Lib.* 4. *cap.* 6.

[+]*Lib.* 16.

[+]*Meyerus.*

manlykste die men in den lande vondt, zoo wel der welgeboorene als huis - luiden. Het geheele landt wiert met vuur-tekens en andere seinen afgebakent, om op de minste ontstentenis van de nabuurige Oorlogs-vloot onder wapen te moogen zyn. Hollandt en Zeelandt beloofden elkandre met acht duizent man onderstandt te doen, en des noodts te bate te zullen komen. Door het geheele landt wierden loop-plaatzen aangeweezen, en Hooft-luiden over 't volk verkooren; welke in Noort-Hollandt zyn geweest *Gysbrecht van Vianen*,* *Willem van Beyeren*, en *Otto van Egmondt:* onder deeze wiert een ieder belast, des noodt, zich te pynen, en het hooft vyandtwaart te zetten, daar zy met haar zelfs lyf trekken zouden. Ieder van de vier Noort - Hollandtsche Hooft-steden moesten vier Rabanden ('t geen vermeine ra - zeils Scheepen geweest zyn) maken, en de stadt Gouda drie. De Hollanders, ongesart, wilden aan den oorlog niet, en lieten de Engelschen met

* Deeze *Willem* was de halve Broeder van Hertogh *Willem van Beyeren*, de zeven-en-twintighste Graaf van Hollandt. Hy was de eerste Heer van Schagen, volgens de Chronyk van Zeelandt.

Vlaanderen geworden; schoon Hartogh +*Philips* alom door Hollandt uitroepen deede, dat hy alle de goederen der Engelschen, die zy te water of te lande achterhalen konden, aan hun schonk, die vogelvry makende, en om bystandt smeekte: waar van den eigen Brief, geschreeven op perkement, en by *Philips* zelve ondertekent, heb gezien, als nu bewaart in de Boekerye van den hoogh-geleerden Heer Mr. *Adriaan Westphalen*, naaukeurigh onderzoeker en kender van de Hollandtsche oudtheit.

+*De Graaf van Hollandt verzoekt bystandt van de Hollanders, 't geen hem afgeslagen words*

In het Jaar 1468. quamen tot Sluis in Vlaanderen honderdt en vyftigh groote Scheepen uit zee aan.

Op 't Jaar 1504. is een scherp Scheepsgeveght voorgevallen op de Zuider-zee, tusschen de Hollandtsche en Geldersche maghten te water, gelyk *Wilhem Hermanszoon*, Augustyner Kanonik, in zyn Latynsch Boeksken van den krygh tusschen Hollandt en Gelderlandt, gedrukt tot Amsterdam, in den Jare 1506. in 't breede verhandelt. De Gelderschen (zeght hy) quamen met een goet aantal groote Scheepen, die men Kogh - evers noemde, het Zwarte water af, in meining, de Hollanders, die voor de Eem op hare ankers lagen, te verrasschen; doch deeze, des verstendight, en noch onvoorzien, lichten 't anker, en gongen te middernacht door, onderwyl een Jacht naar Amsterdam zendende, om hun Vloot van buskruit te voorzien, 't geen de Vloot weder onder Waterlandt beliep. De Hollanders hadden geen meer als zes of zeven gewapende Scheepen; doch zy overtroffen hunnen vyandt in de konst van stryden, en landen aan het eilandt Marken ('t geen ik door het woort *Marje*, in het oude Boeksken, dat-zeer quaat Latyn is, Verstâ). Zy stelden hunne kryghs-luiden te wederzydts in de scheeps-gangen schrap. Het was *Pieter van Leeuwaarden*, die het by 't lot te beurte viel, voor-uit en den vyandt in 't gemoet te zeilen: 't geen hy loflyk volvoerde; want met zyn groote spriet, die voor uit stak, voer hy in het zeil van een der voornaamste Geldersche Scheepen, daar hy aldus vast aan geklampt bleef. De Gelderschen voghten meest met handt- en voetbogen; doch de Hollanders wierpen steenen, en ontredden de bogen die zy raakten. De bogen wierden van mannen, die onder in het Schip stonden, gespannen, welke zy, gespannen zynde, naar omhoogh op gaven aan de schutters; 't geen ik uit deeze quaat Latynsche woorden besluite: *Sacerdos erat qui capiende urbi Pastoratum fuerat donatus, hic sedulo sub transtro mali arcus tendebat, porrigens sagitariis*. Dat is: Daar was een Priester, die men een Pastory beloofde, na dat de Stadt over zoude zyn, welke onder het dek naerstelyk bogen spande, de zelve aan de schutters op reikende. Onder het slaan van deeze twee Scheeps-maghten wiert den Hollanderen veel hulp van boots-volk, en klein vaartuig, uit Waterlandt toegezonden. Het grootste Hollandtsch Schip raakte vast; doch hier uit wiert met bussen geschooten, daar de Gelderschen (die toen ter tydt noch weinig van het schieten wisten) zeer voor schrikten, tot dat eindelyk de Gelderschen hare bogen van zich wierpen, en +het opgaven. *Pieter van Leeuwaarden*, der Hollanderen voor - ganger, wilde alle de Gelderschen de voeten spoelen, 't geen echter niet geschagh; maar zy wierden te Monnikkendam opgebraght, en voor gelt gelost. Het getal der Geldersche gevangens beliep omtrent zeven hondert.

+*Ziet Velius, en Thysius*.

Naderhandt hebben de Gelderschen de stadt Amsterdam wederom te water trachten te benaauwen, waar toe zy met een Oorloghs-vloot op de Diemer Meer verscheenen; en, meinende aan den dyk met pyl en boogh te landen, wierden van de burgers wakker afgeslagen.

Na deeze Hollandtsche water-krygh, (gaat den genoemden Schryver voort) hebben de Amsterdammers, na den raadt van Spaansche koopluiden, een Schip doen bouwen, een *Galeoot* genaamt, daar men een geheel jaar over arbeide, op koste

en inkomst van de Schutters deezer Stadt: het was wonder snel in't loopen, en bequaam ten stryde: in vlughten en vervolgen hadt het geen wedergâ: als het voort geroeidt wierdt stelde men daar twee-en-dertigh roeijers op: als het zeilde, wierden de zeilen zoo gestelt, dat geen Scheepen daar by konden houden. Van de bussen zeght den Schryver aldus: *Viceni ac qaterni singulis, omnibus omnes camere accommodate*. 't Geen misschien aldus te verstaan zy: Daar lagen tachentig stukken op, in twintigh bundels, ieder bundel van vier stukken, zoo dat alle vertrekken daar van vervult waren. Behalven deeze bussen voerde het Schip twee groote pots-hoofden, 't geen geloove weerbare marssen geweest te zyn. Dit Schip hieldt men maghtigh een geheele Vloot alleen te vernielen. Het geleide de Vracht-scheepen, om loon, door zee, en was een schrik der vyanden.

Kort hier na stondt den Gelderschen Vloot-voogt en Zee-roover *lange Pier* op, die met CL Scheepen de West-Vriesche kusten, op de Zuider-zee, bestookte, en de overwonnene de voeten spoelde.

Zoo heeft men ook, ter geheugenisse van het opzet, 't geen de Gelderschen eertydts, in den Jare 1573, hadden, van de stadt Enkhuizen met Scheepen te verrasschen, dat hun mislukte, d'ankers, die zy +achter lieten, aan de Zuider-tooren der zelve Stadt opgehangen, met deeze vaerzen:

+*Ziet de beschryving van Enkb.*

Anchoram quam cernis ferro praecisa bipenni
Artes testantur, ... Gelre, tuas.

Dat is:

Deez' ankers, afgekapt toen d'aanslag was gemist,
Getuigen, Geldersman, uw ..... lift.

In 't Jaar 1585. heeft men tot Antwerpen, op eene markt-dag, tusschen de acht +en negen hondert Scheepen zien aan komen.

+*Vid Meteren lib.* 12.

Henrik Rantzou verhaalt, dat de Koning van Denemarken, op 't Jaar 1587, meer als zes hondert Hollandtsche Scheepen in de Zont aanhielt, die alle op een dag het Vlie uit gezeilt waren.

In de slag van Vlaanderen, zeeghastigh +by Prins *Maurits*, in 't Jaar 1600, voor den Staat volvoert, heeft men aan deeze zyde meer als acht hondert Scheepen getelt.

+*Lib.* 22.

In den Jare 1610. voeren in de tydt van twee dagen uit deeze Landen tusschen de acht en negen hondert Scheepen, alleen naar Oosten, behalven vyftien honderdt Buizen.

Van de Koninginne *Elizabeth* in Engelandt, zegt *Camdenus*, Engelsch Schryver, het volgende: Zy ruste een Scheeps-vloot toe, de grootste die Engelandt ooit zagh, van alle krygs- en zee-tuigh wel voorzien, en verhoogde de soldye der vlootelingen; zoo dat zy te recht by de vreemdelingen Herstelster van de Zee-faam, en Koningin der Noort-zee wiert genaamt. Zy behoefde geen Scheepen, gelyk haar Voor-vaderen deeden, van uitheemsche te huuren: en kon in korten tydt een Vloot, met twintigh duizent mannen, t'zee brengen.

+*Zonaras* zeght van *Juliaan* den apostaat, dat hy in den toght tegens Persien zeven hondert Galeyen *(Triremes)*, en vier honderdt van zyn eigen Vracht-scheepen aan koolen leide, of uit vreeze dat die hem in de vlught moghten hinderen, of wel door quade raadt van Persiaansche overloopers, die hem bedroogen, en wys maakten, dat hy te lande, na 't vernielen van zyn Vloot, Persien beter zoude overwinnen: 't geen mislukte; want hy bleef'er zelfs doodt: en men zeght dat hy, gequetst zynde, het bloedt uit zyne wonde greep, na den hemel wierp, en uit riep, *Nazarener verzadight u*.

+*Tom.* 3.

Onder *Lacapenus*, Byzantinsch Keizer, zyn de Rossen, of Russen, met een Vloot +van vyftien duizent Scheepen, zoo *Zonaras* schryft, tot voor Byzantium, nu Constantinopolen, gekomen, welke ten meerendeel, door het Grieksche vuur, van de Romeinsche Vloot wierdt verbrandt en verjaaght.

+*Tom.* 4. *in vita Lacopeni.*

Waar mede dan genoeghzaam beslooten werdt, dat men oulings van het Scheepsbouwen staat gemaakt heeft, ook verre van honk heeft derven scheepen, en varen.

Zeste Hooftstuk.
Wat d'Ouden waargenoomen hebben in 't bouwen van hunne Scheepen: hoe zy die toetakelden, en vercierden.

+**V**Oor al sloegen d'Ouden acht op een matelyke grootte in het bouwen van hunne Scheepen. Al te groote Scheepen vallen zwaarlyk te beheeren: al te lichte Vaartuigen zyn zwak, werden licht ontredt, en konnen klein geweldt doen.

+Matelyk groote Scheepen zyn de bequaamste ten stryde.

De Scheepen, die uit bevel van *Antonius* en *Cleopatra* gebouwt wierden, hadden geen grooter vyandt als hun eigen zwaarte. *Florus* zeit van haar, dat zy niet door zee quamen, als met een groot gehuil of geraas van water, en geweldt van winden.

De Romeinen, zoo wel als de Grieken, trachteden hunne Scheepen zoo licht als doenlyk en dienstig was te maken, om den vyandt des te snelder te konnen vervolgen, en de voorste in 't loopen te zyn, als het de noodt vereischte. Een Schip hadt dikte genoegh als 't weêr- en wint-vast was, pyl en steen kon wederstaan, en bestendig was om's vyandts kopere nebben af te wyzen. Sterkte om kogels te verdouwen, of zware donder-bussen te dragen, quam hun niet te stade. Men verkoos dan licht doch vast hout tot den Scheeps-bouw, 't geen op zyn tydt gehakt, droogh en wel belegen was. Hier in begongen de Romeinen dikmaal groote misslagen, dat zy 't hout velden, en dan aanstondts onder de byl braghten. +*Caesar* klaagt hertelyk over de zwaarte zyner Scheepen. *Ulysses* zag beter toe, die zyn Scheepen van wel belegen dennen, bosch-wilgen, tamme pyn en elst timmerde. Het hout wiert in de Herfst geveldt, en zulks binnen een tydt van acht dagen.

+Lib. 1. *Bel. Civ.*

Spykers, daar de Scheepen meede aan een geklonken waren, vondt men by hun meer van koper gegooten, als van yzer gesmeedt.

+In stê van teer, begooten zy de Scheepen met heet wasch, of bestreeken de zelve met toegemaakte kalk; daar dan een verw op gelegt wiert, na welgevallen van de meester, 't zy root, geel, groen, enz. Men heeft ook van oudts de Scheepen bestreeken met zeker aluin, dat het vuur wederstondt; als ook met *Miltum*, 't geen zoo wel menie, als roode aarde vertaalt kan werden. Het asphalt, 't geen van oudts, gelyk noch heden, in 't meir van Sodom wert gevonden, wiert gebruikt om de Scheepen te bestryken, als ook de doode lyken.

+Een korst van wasch, of van kalk, werdt over de Scheepen geleght.

Een Schip, eerst gebouwt, wiert in een dok, of elders, een tydt lang vertuit, om te besterven; want zy oordeelden, dat de varsche Scheepen lichter lek wierden, als die belegen waren.

+Als een Schip af liep, wiert het zoo wel als de timmerman zelve met vreugt-kranssen omhangen: het wiert deeze of geene Godt toegewydt; 't geen een Priester met veele gebaerden te wege braght, die dan een brandende fakkel in zyn handt hieldt, met brandende zwavel, hier toe vermengt met eyers.

+Als een Schip af loopt is het heilige dagh.

Aleer de nieuw gebouwde Scheepen wierden gebruikt toetste men de zelve, om van hare sterkte, zwaarte, vlugheit in 't varen, enz. verzekert te zyn. Gelyk de roeijers steedts mede geoeffent wierden, zoo in roei-speelen, als anderzins.

De Scheepen wierden of platbodemt, of gekielt gemaakt. De lyf-houten en stutten noemden zy ribben, die uit een stuk gemaakt wierden, als het doenlyk was. Weinig boven den bodem, of kiel, quam een zoldering, of laege verdieping, 't geen hun voor een durk diende, om het indringendt water te bergen; waar op zy weder een looze kiel leiden. De ribben wierden in de kiel met knies wel vast geleght. Het binne-werk was zeer licht opgehaalt. Buiten om langs scheeps leide men houte zoomen, twee of drie hoogh, om't Schip te binden. De riem-gaten in het boort konden met dekzels geslooten werden. Achter, voor 't verblyf des Opper-hoofts, was een ingang van een halve mans hooghte in het boort gehakt. Op het voorhooft van 't Schip zagh men dikmaals gedaanten of wezens van Goden en Godinnen staan. Eenige Scheepen hadden twee voor-stevens; 't geen een vondt van *Minerva* was, of by de oudtheit wiert verdicht te zyn. De stier-plecht, en de hut, of kajuit, reezen hoogh na achteren op; doch in 't gevegt wiert het dak en de zyd-planken neder geleght. *Arrianus* zegt: *De Koning liet zyne tente afnemen als hy in de vloot quam, op dat ieder hem zoude zien*. Dees hutte komt by de Schryveren dikmaal voor, onder de naam van eet- of slaap-plaats. Zy was veeltydts met brandt- en ander schilder-werk van binnen opgemaakt, en gewydt: derhalven die iets af te bidden hadt zich daar vervoegde. Waarom ook de Latynen dit schips deel den by-naam van *eerwaerdigh* gaven: 't welk ook noch tot op heden by d'Italianen gelyk als voor een vry-plaats gehouden wert.

De masten kon men in meest alle Scheepen neder leggen; gelyk als uit *Rhodii Argonautica* te besluiten is.

Om de vyanden schrik, en den zwakken eene ontsteltenis aan te brengen, tooide men oulinx de Scheepen zeer aanzienlyk +toe. Al zedert de tyden der Trojanen wierden de boegen vermilioen-root geverwt; welke verw het zee-water best verduurt: of ook wel zee-groen aan voor-loopers en kondtschap - haalders, om des te minder verkent te werden; naar dien root, of wit, 't geene mede hier toe gebruikt wiert, te veel af stak.

+Hoe men de Scheepen verwde.

Te Smirna wert zeker leem gevonden, 't geen van oudts veel gebruikt wiert om de Scheepen mede te verwen. Ten tyde van *Plinius* hadt men daar een pap toe,

van loot, ceruis, en edik. Uitgebrande marmer, hamerslag, en kai-steen, getempert met edik, gaf een pap, daar mede men de Scheepen bestreek.

Schilder-konst wierdt voortydts op de Scheepen ingebrandt; een konst die nu verlooren is. *Plinius* zeght dat het wasch, 't geen op de Scheepen gedroopen wiert, zeer heelzaam is geweest, als het oudt was, en zoo lange op de huidt gezeten hadde tot het zee-zout daar in gedrongen was.

De Scheepen wierden niet slechts eenparig geschildert, na datze wel bestreeken waren met vet van zekere zee-gedierten; maar men vertoonde daar veelerhande wezens op van Goden en menschen. Hier stondt een geele *Minerva*, daar een gulden *Apol*, ook *Castor, Pollux*, en de Zee-godt *Nereus*. Ginder zagh men veelerhande geschiedenissen, gasteryen, brandt-myten, stryden, huizen, hoven, kruiden, dieren, alderhande snakeryen, krullen en bloemen. Het gene waar van het Schip zyn naam droeg wiert voor of achter aan geschildert, 't zy het Godt, mensch, beest, helmet, of eenig ander merk-teken was, als boven is gezeght.

Zopissa was het pek genaamt, daar de Zee-scheepen mede gestreeken wierden; 't geen zeer heelzaam wiert gehouden: dit +droop uit een boom, dien de bast hier toe geopent wiert, aan die kant daar de Zon hem meest bescheen; omtrent een el hoog van de aarde af; waar van in 't breede op de aangewezen plaats te leezen staat.

+*Plin. lib.* 16. *cap.* 12.

Na by de stadt Hyt in Irak, of Chaldea, aan den Euphrates, zyn Spring-bronnen, die geduuriglyk, met groot geluit, stoffe als pek, of teer, of lym-pek, uitwerpen, daar de inwoonders noch heden de vaartuigen mede bestryken en bepekken. De beste lym-pek is van purperachtige verwe, zoo *Avicenna* zeght.

In Hollandt wert het dunne teer, of pek, en in Engelandt het dikke gezogt, om de Scheepen te teeren, of te pekken. Het dunste dringt het meeste in, het dikste bewaart de bovenste korst van 't hout beter.

De Scheeps planken wierden veel met bewaschte zeil-doeken gedekt, en de reeten belegt met dun geslagen loot.

+In Indien weet men heden een pap te maken van fyn gestooten riet, kalk, en olie, daar de Scheepen mede werden gestreeken, 't welk verrotting weert.

+*Een pap in Indien daar men Scheepen mede bestrykt.*

Achter op de Scheepen vertoonde zich gemeinlyk een pluimsgewys verciersel van uitgesnede berderen, welks gestalte was als by letter A op de plaat wert vertoont: het stak uit op d'achter-stevens knop, ofte van het Hooftmans tentken; waar weder een opgeregte stok tegens aan stondt, daar een veelverwige wimpel omgeslingert afwaaide; doch althans uit den purperen by die van Athenen. Boven de steven, tegen de rugge van de voornoemde hutte aan, wiert veeltydts de borst en hals van een gans, of zwaan, in gesneden beeldt-werk, vertoont. Deeze vogels wierden voor waarburgen gehouden, van niet te gronde te zullen gaan, als elders noch eens hebbe aangeroert: hier om wierden zy vertoont, en achter op gezet; 't geen de Scheepen, wiens hol den buik van een zwaan niet ongelyk was, geheele vogels deede schynen te zyn. Een zwaan in zee te zien, hieldt men voor een gewis teken van niet te gronde te zullen gaan. Deeze halzen wierden verguldt, of verzilvert, of ook slechts geverwt, en gepekt. Als een Schip zegen behaalde, of een goede reis gedaan hadde, behong men het met laurier, eik, en klim; 't geen ook geschagh op het feest van de geluks Godin, wanneer 't zyn eerste togt zoude doen, en anderzins.

De riem-gaten wierden buitens boorts met een zoom omlegt, die de gestalte eens menschen ooge hadden.

+Scheepen die een Vloot-heer droegen, of die bestelt waren om eenig heiligh werk te verrichten, wierden zeer prachtigh toegetakelt.

+*Scheepen daar Godesdienst mede verricht wiert, en die een Vlootheer droegen, wierden ongemeen prachtigh toegemaakt.*

De Vaar-tuigen die de Priesters over voerden na *Jupiters* vraagh-baken, heeft men niet alleen verzilvert, of vergult gezien; maar hunne nebben zelfs verrykt met louter zilver, gout, en elpen-been: de spiegel met edel gesteente: en de zeilen, met purper zyde geweven, die 's Keizers eer-naamen droegen, wierden zeer kostelyk met draat - werk ingestikt. De riem-grepen waren beslagen met zilvere plaaten; en de touwen gedraait van het fynste katoen.

Zinne-beelden wierden veel tot cieraat op de Scheepen buitewaarts tegens de zyden aan gestelt, als van Walvisschen, groote Zee-gedrochten, en Zee-draken, daar zy de Oostersche, Westersche, en Indische zee mede wilden uitbeelden. Zelf den Oceaan wiert op de boeg verbeeldt, in de gedaante van een gehoorent hooft, als de halve Maan; en zulks, om dat (zeiden zy) de Zee alle zeven jaren eenige verandering maakt. De Griphioenen, die daar mede wierden op gesneden, geven het ontstelt aanzien, en de verwoedtheit der onstuimige baren te kennen. De bruiloft van *Thetis* wierdt aan den hemel des voor-stevens, of elders, geschildert. *Neptuin*

stondt daar met zyn drie-tant op, om dat de Zee, na de meining der Ouden, in drie maal zeven dagen zich ontroert, onder wiens voeten het hooft van den Stier stondt, als een dier dat zich in 't bruizen van de zee begeeft. De beelden van *Isis* en *Osiris* wierden daar aan mede niet vergeten, met een vliegende Gryphioen aan de voeten, die het hooft als een arent heeft, en den hals als een draak, het lyfvan een hondt, en de voorste pooten als arents klaauwen, met de vleugelen van een vogel. *Isis* wierdt voor beschermster van de Scheepen, die in zee zwerven, gehouden; voor wien daarom een lam by onwêer wiert geslagt. *Minerva* wiert op de Scheepen gesneden, om dat zy voor de vindtster van de Scheepen wierdt gehouden: of in plaats van haar wiert *Triton*, haar Trompetter, daar op gestelt, 't zy alleen zyn aangezight, of wel het geheele lichaam zelf, op den hoorn blazende. *Nereus* en *Palemone* wierden van andere mede gesneden, of geschildert op de Scheepen. Op de Scheepen die Keizer *Trajanus* deede maken zag men de beeltenis van *Hercules, Bacchus*, en *Neptuin* verbeeldt. *Antigonus* stelde Zon en Maan op zyn Scheepen. Met het beeldt van *Hercules* wort de magt van wapenen ter zee verbeeldt.

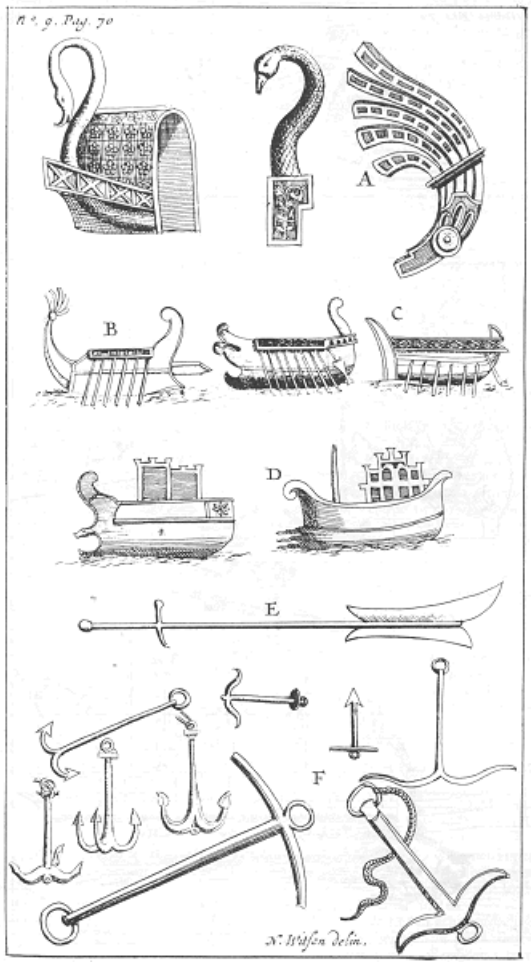

XVI

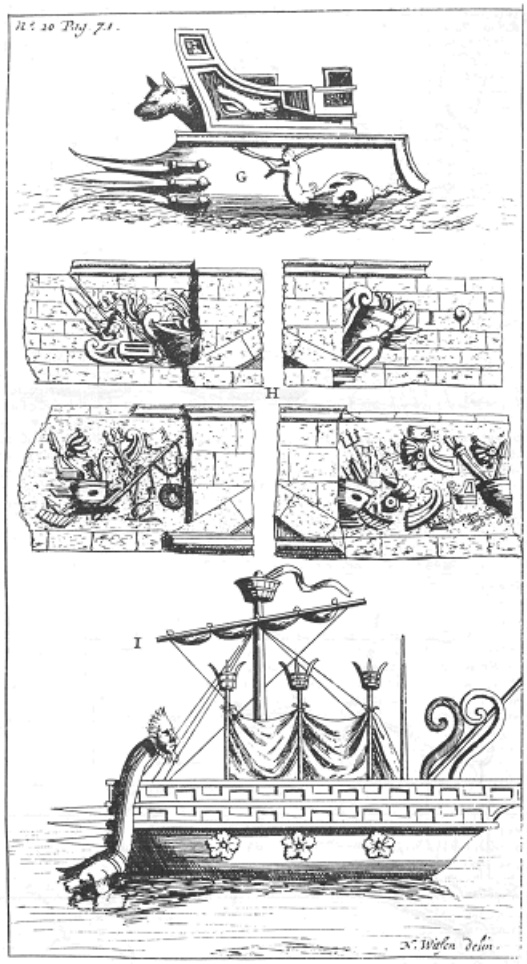

XVII

Valerius Flaccus verdicht, in zyn vaerzen, aan het Schip *Argo* veel schoon schilderwerk, ter plaatze daar hy aldus aanvangt te spreken:

- *& ut tenues subiere, latentia cerea,*
Lumina picturea vario superaddit honores, &c.

't Geen rymloos aldus geheel kan werden vertaalt: *Zoo haast het weeke wasch de verborgene reeten hadt ingenomen, zoo voeght hy daar veelerhande schilderyen by. Hier wort de gehoopte* Thetis, *op de Tyrrhenische schouderen zittende, in* Peleos *bruilofts-bedt gevoert, en heeft den Zee-dolphyn gevat; deeze zwygt, en zucht, om dat* Achilles *niet grooter wiert gebooren als* Jupyn. *Waar na* Panope *volgt, met haar zuster* Doto; *en insgelyks* Galathea *met bloote armen, van de golven op en neer gedreven. De opene* Cyclops *roept de spelonken weder van de Sicilische strandt. Daar tegen komt vuur, en een beddeken van groene bladen, en tafel-gerechten, en wynen, nevens* Eacides *met zyn Gemalin, onder de Zee-goden; en in het drinken slaat* Chiron *op de luit:* Pholoe *aan d'andere zyde, en* Rhaetus, *uitzinnigh door d'overvloedige wyn, en het haastig veghten om de Thracische maaght, doet de kroezen en tafels vliegen, met de autaren der Goden, en de kannen, voortreffelyk by de Ouden gewrogt. Hier is* Peleus *de beste met de piek; hier* AEson, *die met het zwaerdt al gekkend woedt. De zware* Monicus *draagt den overminnenden* Nestor *op zynen onwilligen rugh*. Clitus *doodt* Actorem *met een brandenden eik* Nessus *vliedt op een zwart paert*. Hippatus *verbergt zyn hooft met ledigh gout in de AEclenische tapyten van Meden: hier over staat* AEsons *zoon verbaast, hoewel mannen daar in verwondert mogen zyn*.

De nebben,van yzer of koper, die scherp voor uit staken, vertoonden zich boven water aan Scheepen zonder ballast; doch aan diep-gaande Scheepen meest onder 't waters opper-vlak: welke nebben, of galjoenen, in de oudtste tyden boven water, en half wegh schips wierden gestelt. Dan als men zag dat de breuken, die zy dus quamen tedoen, zeer licht herstelt wierden, heeft men die laeger doen zinken, om, door het quetzen onder water, den vyandt meer schade aan te brengen: hier [+]van is *Aristo*, te Corinthen, vinder geweest; dees was d'eerste die de Scheeps-nebben, of punten, kort, laeg, en stevig deede timmeren.

[+]*Aristo maakt de nebben bestendigh ten oorlogh*.

Dat de Scheepen van oudts een kolzem, ofte boven-kiel, gehadt hebben, staat uit [+]*Julius Pollux* klaarlyk te besluiten, daar hy van de deelen des Schips spreekt. In dit kolzem was het galjoen, of *rostrum*, ingeënt: *De uitgang*, zegt hy, *van de tweede kiel is de nebbe*. Dat voor aan, by het oogh van 't Schip, de naam des zelfs zomtydts met groote letteren geschreeven stondt, is insgelyks uit deezen *Pollux* te besluiten.

[+]*Lib.* 1. *cap.* 9.

Om de kiel van 't Schip wierdt buitewaarts een huit geleght, op dat de zelve verschoont zoude blyven.

Dat de Scheepen vaste deks gehadt hebben, 't geen heden van eenige tegen gesprooken wert, is klaarlyk te bezeffen uit den genoemden Schryver, in de aangetoogen plaats. *Aan de voor-steven*, zeit hy, *stondt een zit-bank, daar van men roeijen kon, en by de achter-steven staken balken t'zeewaart uit*.

Het grootste Scheeps-zeil was *Acatium* genaamt. *Dolon*, of *Lipadus* het kleinste. *Epidromus* was een zeil dat na achteren stondt, van middelbare grootte.

Als de Scheepen toorens moesten voeren, wierden daar toe zware balken in den overloop gelegt, om de zelve te stutten.

Eudiaeum, zeght *Pollux*, was een gat, 't geen open gedaan wiert als men 't water uit het Schip wilde trekken. Waar uit te besluiten staat, dat men het vuile scheepswater mede uit de Scheepen gehoost of geschept heeft.

+Zommige Scheepen wierden van binnen gestut, of gespalkt, andere niet.

Alle Scheeps-amptelingen hadden metgezellen te scheep, die by hun aflyvigheit, of af zyn, den dienst bekleeden. +*Pollux*.

Scheen-harnassen zyn van oudts een gemeen zee-wapen geweest.

+Als de Scheepen aan de wal lagen wierden zy aan de steven vast gemaakt, die daar toe doorboort was. +*Pollux l.* 30.

+Hooge Scheepen, dik van hout, wierden pryzelyk geoordeelt.

De Scheepen der oude Franschen waren grof en groot gebouwt; gelyk oulinx meest alle Scheepen, behalven die der +Grieken en Romeinen: waarom zy meinden de lichte Romeinsche Scheepen met kloeten in de grondt te booren; de kracht der riemen noch niet te recht kennende. +*Dion Cass. Lib.* 48. +*Dion Cass. l.* 39. *en* 50. *ziet by hem den slagh tusschen Caesar en Antonius*.

Onder het Romeinsch gebiedt heeft men Scheepen gezien, die met ossen huiden, der gestalte als een rondt schildt, opgespannen+ waren, welke dienden om volk over vlieten en meiren te voeren. +*Dion Cass. lib.* 48.

Alle Scheepen wierden voor met koper of yzer beslagen, om des te bestendiger te zyn, wanneer zy by ongeval tegen landt of zandt quamen aan te stooten.

Een groot gedeelte van een voordeeligh Scheeps-gevegt bestondt in 't wel stieren van de Scheeps snuit, of galjoen: men moest goede acht nemen dat de vyandt in de zyden, en op zyn zwakst wiert getrof-

fen; waarom de voor-wint en stroom zeer dienstigh waren. De stevighste Scheepen braghten de meeste kracht by. Het was konst de Scheepen zoo te stieren dat zy altydt met de punt na den vyandt stonden, om den schok niet in de lendenen te krygen. Dit hadt *Themistocles* zyne scheepelingen wel ingeprent, als zy de Persen slag zouden leveren; wes zy op de vyandtlyke vloot van *Xerxes* niet los gingen (want zy hadden lichter Scheepen als de Persen) als met een uitlandigen windt, die daar ter plaatze op zekere uuren des daaghs waait, in goeden schik gesloten, en wel geschaart. In dit geveght hadt *Artemisia*, schoon een vrouw, zich het heldhaftighste onder de Persen gehouden: en van der Grieken zyde *Amynias*; waarom hy *Naumachus*, dat is Scheeps-stryder, by uitstekentheit, wiert genoemt. Van *Demagoras*, Scheeps-hopman der Rhodiers, wert gezeght, als van een belachelyke zaak, dat, als hem een vyandts Schip met een scherpe kopere neb te keer quam, hy het achter-deel van zyn Schip daar tegen zette; een merk-teken dat hy zich den Scheeps-strydt niet verstondt. Gelyk mede van *Calvisius* werdt gezegt, die dwaaslyk in den Pompejaanschen zee-krygh zyne Scheepen op strandt zette, met de punten voorwaarts, om het botzen van de vloot onder *Menecrates* beter te wederstaan: 't geen zyne ondergang veroorzaakte; want aldus kon *Menecrates* zyne Scheepen doen botzen, en, weder te rug halende, de schok hervatten. De Scheepen wierden door dit botzen dikmaal heel van een gescheurt, zoo datze te gronde gingen; gelyk daar van veel voorbeelden in de Historien werden geleezen.

Oorlogs snuiten zyn meest driepuntigh geweest. Aan licht vaar-tuig, schoon het ten oorlog diende, zag men deeze nebben niet.

Veele Scheepen vindt men voorzien geweest te zyn met lange voor uit stekende balken, boven de nebben, gelyk by letter B op de plaat werdt vertoont, die, myns oordeels, beweeglyk zyn geweest, en voor rammen hebben gedient, welke men uit stak, en na zich trok; want, zyn zy vast geweest, zoo zyn de puntige snuiten, die men gemeinlyk op de Munten en Penningen daar onder ziet staan, onnut, onbruikbaar, en te kort geweest om eenig Schip te genaken, of met zyn scherpte te quetzen, daar zy anderzins toe dienden: waar om vastelyk te gelooven staat dat zy los, en niet vast op de Scheepen zyn geweest.

+Voormaals wiert uit het voor- en achter-schip gevoghten; want de Scheepen zyn meest open geweest, en voerden alleenlyk op deeze plaatzen half-verdekken.

+Waar de krygsluiden stonden.

De voor-boegen, zeit *Lilius Giraldus*, stonden breedt uit, en wierden van zwaar hout getimmert, om het botzen van het water te wederstaan.

Maar *Germanicus*, zoo *Tacitus* getuigt, timmerde in Nederlandt korte Scheepen, met breede buiken, doch enge voor- en achter-boegen.

Dan namaals maakte men een lichte zoldering over 't geheele Schip heen, daar de kryghs-lieden op gestelt wierden; welke in't Grieks *Catastroma* genaamt wiert.

Zomtydts wierden Scheepen, aan welk men voor en achter slechts een kort verdek zag, met horden, leder, of gevlogte touwerk overschooren, op dat de roeijers daar onder vry moghten zitten; 't geen by C, uit oude gedenk - penningen verbeeldt, wert getoont.

+Tegen de Scheeps-zyden aan, een weinig over hangende, of liever op de boorden, omtrent het achter-deel, half binneen half buitewaarts, wierden zomtydts kleine storm- en strydt-toorentjes gezet.

+Scheeps-toorenen.

De toorens, daar men te scheep uit vogt, wierden voor of achter op het verdek geplaatst, en zelden in de midden van het Schip. Het hout hier toe wiert te lande opgemaakt, en in een gevoegt; doch dan weder gesloopt, en in 't ruim van 't schip bewaart, om, des noodts en nuts, op het verdek tot een tooren opgerecht te konnen werden. Zomtydts wierden zy vast en voor altydt op de Scheepen getimmert. Om

deeze te vernielen was geen ander middel als daar vuur-ballen in te werpen, en de zelve zoo aan brandt te steken.

Alexander de Groot belegerde de stadt Tyrus te water met groote scheeps-toorenen, die hy op vlotten timmerde.

Het getal der scheeps-toorenen steegh nimmer hooger op als tot het getal van drie, of zelden vier. De vertoonde gestalten onder letter D, houdt *Goltzius* scheeps-toorenen geweest te zyn.

Uit de Romeinsche Historie van *Nicephorus*[+] *Gregoras* kan bewezen worden dat men zelfs ten tyde van de Constantinopolitaansche Christen Keizers scheeps-toorenen in 't gebruik heeft gehadt; als ook de groote mast-korven, daar steenen en pylen uit geworpen wierden. Van Tooren-scheepen spreekt *Virgilius* aldus:

[+] *Lib. 5. cap.* 4.

-Credas in mare revulsas
Cyclades, aut montes concurrere montibus altos,
Tanta mole viri turritis puppibus instant.

Dat is: Gy zoudt meenen dat de Cycladische eilanden afgerukt in zee dryven, of

dat hooge bergen tegen elkandre aan komen stooten, met zoo grooten geweldt vallen de mannen de getoorende Scheepen aan.

De scheeps-toorenen wierden op houten gezet, die weinigh over 't water quamen te steken, zoo *Polybius* getuight.+ Dat de scheeps-toorens hebben konnen af genoomen werden, schynt uit *Dion* te mogen werden besloten, daar hy zegt dat de scheepelingen van *Antonius* de toorens, met al den wapen-tuig, van boven neder, en in 't water bonsden, om de Scheepen te ligten, en gezwinder te konnen vlugten.

+*Lib.* 16.

Aan een munt van *Nero*, daar op staat *Adventus Augusti*, ziet men voor en achter +een strydt-tooren: doch meest tydts stonden de toorenen aan de scheeps-zyden.

+Men meint dat *Agrippa* de Tooren-scheepen eerst ervonden heeft.

+*Vid. Pollux.*

Meir- en binne-water-scheepen wierden vaak aan een gehecht, daar men dan groote kryghs - tuigen en gevaerten op rechtede, om Zee-steden te beleggen, en te bevegten, gelyk als uit verhevene eilanden; daar men zware steenen, vuur-klooten, pylen en javelynen uit wierp.

+*Vid. Cel. ant. lect. lib.* 29. *c.* 27.

Wanneer Rhodus door *Demetrius* belegert was, liet hy verscheide Scheepen aan elkandere binden, en bouwde daar storm-toorenen op, en voor de zelve een dryfwal, of hoogh verheven vlot, zoo dat die uit de Stadt de daar achter schuilende Scheepen, en kryghsluiden, niet konden hinderen.

Scipio liet insgelyks een maal in den Punischen oorlogh de Roomsche vloot vier dubbelt aan elkander binden; die echter, door aangeslagene yzere handen, van een gescheurt wiert.

Wanneer *Marcellus* Syracuse hadde belegert, deede hy acht Scheepen aan malkander vast maken, waar op hy zware storm- en krygs-tuigen bouwde.

Men hadt ook zekere krygs-tuigen in +gebruik, Delphinen genaamt: deeze waren scherp en zwaar; men maakte die aan de rees vast, en liet de zelve, als 't doenlyk was, op 's vyandts boort vallen, welke niet alleen het volk verpletten, dieze raakten, maar ook de Scheepen schonden, en in de grondt boorden.

+*Delphinen.*

Catapulta was een werk-tuig, daar men t'scheep zeer zware pylen mede uit wierp.

Harpagines waren yzere weer-haken, die in de Scheepen geworpen wierden, om de zelve na zich te halen.

Asser was een werk-tuigh dat in de mast hong, gelyk een ree, met twee yzere hoofden: hier mede wisten de Ouden te rammen, en de Scheepen van hun vyandt te beschadigen. Behalven deeze voerden zy noch andere yzere werk - tuigen in de mast, dieze van boven neer op 's vyandts Scheepen bonsden. Van stink-potten en vuur-pylen was toen al geen gebrek.

Trompetten en schalmeyen, die men by optogt, of gevegt, deedt op blazen, waren noodige werk-tuigen te scheep. Hier in stak Koning *Hiero* overmatig uit. Deeze schalmeyen, zoo *Plinius* getuigt, deede *Piseus* 't eerst van koper maken.

De roeijers, die op banken zaten, niet ongelyk de hedendaaghsche roei-banken, vernachten daar, alwaar zy daags arbeiden. Deeze waren, zoo wel des daags als des nachts, met ruige boks-vellen bekleedt.

Rondtsom de riem - banken was een breede gang, om bequamelyk van d'eene bank tot d'andere te konnen gaan.

De riemen wierden in 't ruim neder geleght als men huns niet benoodight was: deeze wierden met zeelen en koorden aan 't boort vast gemaakt, en veeltydts met platen van koper of yzer beslagen. Die van 't rechtste hout gesneden waren, dat zonder quast was, en na het Noorden over helden, wierden voor de beste gehouden.

Om het water uit de riem-gaten te weeren, wierden de zelve met ruige beestevellen rondtom de riemen gestopt.

[+]De stuuren wierden, gelyk als de riemen, (wien zy ook niet ongelyk waren, als de plaat by E uitwyst) wederzydts aan de boorden gebonden, gelyk zulks te bespeuren is uit de Handelingen der Apostelen, [+]alwaar staat dat de schippers, die het Schip, daar *Paulus* op was, bestuurden, de roer - banden los maakten. Ieder boordt droeg'er een: of zy wierden een aan de voor- en een aan d'achter-steven geplaatst, in Scheepen die geen verschil van voor of achter maakten. 't Klein vaar-tuigh hadt maar een stuur-bordt, of riem, 't geen dan achter aan hong, daar men al wrikkende mede stuurde. Als het anker was geworpen bondt men de stuuren hoog op, als ook de riemen, gelyk uit *Ammianus* wort bewezen. Het stuur, dat namaals achter aan de Scheepen (gelyk noch heden) wiert gehangen, hadt de form van een zeissen; waarom het by de zommige de naam van *Zancla* heeft bekomen, 't geen in de Dorische spraak een zeissen betekent.

[+]*Het roer*.

[+]*Cap*. 27:40.

Voor op de boegh stondt een scheeps-cieraat, 't geen *Acrostoria* was geheten, dit was geplaatst boven de uitstekende galjoenen, die aan zommige Scheepen krom gebogen waren, andere staken recht uit als messen ofte poken, breede degens, lancien, partezanen, en braat-speten: andere[*] bekken waren gelyk een halve Maan,

[*]*Galjoenen*.

andere met Rams - hoofden verzien, en koppen van onderscheidelyke Zee - draken.

De Scheepen wierden veeltydts voor op met een helmet, of den storm-hoedt van *Minerva*, geciert, om dat zy geloofden dat het Oorlog-schip, op ingeven van *Minerva*, by *Vulkaan* was gesticht. Met Tritons, die op trompen bliezen, wierden de Scheepen op veel plaatzen ook verciert. *Neptuin* zelf wierdt daar aan vertoont, rustende aan zynen drie-tant. De Doren verbeelden veeltydts op hare Scheepen Godt *Neptuin*, de *Nereides, Glaucus*, en andere. Aan de Grieksche Scheepen zagh men de dochteren van den Oceaan, *Thetis, Panope*, en *Galathea*. D'Egyptenaren sneden of schilderden haren *Isis* op hun Scheepen, voorts stieren, ganzen, rammen, dolphynen, en honden. De Tarenters een paerdt, dolphyn, en *Tarantes*, den zoon van *Neptuin*. Op snel-loopende Scheepen sneedt men veeltydts dolphynen.

+ Op de masten stonden korven, helmets-gewys, die met stryders wierden vervult wanneer men sloegh, bekleedt met ruige hondts-vellen. Op de masten van Koopvaardy-scheepen stelde men hoetjens van *Mercurius*. Het woort Mast, of *malus* op 't Latyn, schynt van het Latynsche woort *malum*, een appel, zyn oorspronk bekomen te hebben, om dat oulinx op de toppen van de masten ronde appels, knoppen, of korven, appels gelyk, stonden. +*Mast-korven*.

Buiten de Ostienzer poort te Romen, niet wydt van den Tyber, staat een oudt gedenk-beeldt, *Neptuin* toegewydt, daar men Scheepkens onder aan gehouwen ziet, welkers masten zeer achter over zyn hellende.

Dat de masten oulinx met touwen en staggen aan de Scheepen vast zyn geweest, die styf of slap aangezet konden werden, +uit *Esaias* blykt.

De mast wiert, volgens *Calcagninus*, zoo hoogh gemaakt als het Schip lang was. +*Cap*. 33:23.

De masten wierden veeltydts omwonden met t'zaam gedraaide hennip, die bestreken was met kalk en olie.

Ieder Schip voerde binnen boort twee of drie zware en onder scherpe tuin-staken, die men binnen de havens, of in eenige baay, op strandt in d'aarde boorde, om de Scheepen aan te binden, of met yzere en kopere haken aan te slaan.

Trappen hong men tegen boort aan, om in en uit te treden.

+ De pompen, daar mede men het water uit het Schip trok, wierden los mede gevoert, en in het ruim neder gelegt, tot dat men die van nooden hadde. +*Pompen*.

+ Wat de zeilen betreft, zy voerden 'er onderscheidelyke, hooge en lage, voor- en achter-zeilen: deeze waren geweven van hennip, vlas, ofte riet, of ook wel van bereide beeste-huiden te zamen genaait. Der zelver gestalte was rondt, vierkant, of drie-hoekig. In stilte zetten zy een driepuntig zeil op, met het smalste endt om laag, en het breedtste om hoog. +*Zeilen*.

Een volmaakte wyze van zeilen te bestieren ontbrak den Ouden evenwel: zy hadden touwen waar mede zy die om haalden en over endt hielden, ook spaken daar zy die mede uit hielden.

Vreugde-zeilen wierden wit geverwt, andere graauw, ofte ook wel zwart.

Alexander Magnus was d'eerste die zyne zeilen veelverwig beschilderde.

Nero deedt hemels-blaauwe en purpere zeilen maken. Zulks deedt ook *Cleopatra*, bezettende de zelve met Zon, Maan, en Hemels-sterren: daar van by *Plinius* staat te leezen.

+Men zette zeil boven zeil, zegt *Plinius*, en daar-en-boven noch voor en achter, en op zoo veel manieren tergt men de doodt. +*Lib*. 19.

De mast stondt in 't middel-punt van het Schip, recht op. Wanneer men alleenig om te stryden uit voer, en niet om wegh te spoeden, wierden de zeilen t'huis gelaten; want men voght nooit met staande zeilen.

+Touwen wierden by oudts van ledere riemen gevlogten; doch namaals van hennip, papier, heester, boom-schors, en vlas, als hedendaags; ook wel van boom-bladeren, riet, Spaansche helm, verkens borstels, en wilge teenen. *Navium funes ex Sparto olim*, zegt *Plinius*. Dat is: De touwen der Scheepen waren eertydts van braam, of *Spartum*, gemaakt. *Spartum* is braam, of helm, gezegt. +*Touwen*.

Die van Athenen, de Massillienzers, en Rhodianen, maakten by noodt de scheepstouwen van vrouwen hair.

In stê van touwen, daar de ankers aan vast wierden gebonden, zyn by die van Venetien oulinx yzere of ledere kettingen+ gebruikt geweest, zoo *Morisotus* getuigt.

+Ankers zyn voortydts gemaakt geweest van steen, daar na van hout, met kopere knoppen voorzien, om te beter in de gront te zakken, en de Scheepen standt te doen houden, en eindelyk van yzer. +*Lib*. 1. *c*. 18. +*Ankers*.

Midas, houden zommige, was d'eerste die de ankers heeft gebruikt.

De ankers wierden ter zyden tegen het Schip buiten aan gehangen, en aan een stok, die tegen het boort vast stondt, gebonden, gelyk uit d'overgebleevene gestalten van Scheepen in marmer-steenen is te zien.

+Men wierp d'ankers zoo wel voor als achter uit.

Zy gebruikten ook groote korven, die onder spits uit liepen, welke men, met steenen gevult, buiten boort wierp, en voor ankers gebruikte. +*Act.* 27.

D'yzere ankers hadden eerst slechts een erm, tot dat *Anacharsis* de tweede erm daar by ervondt. Hare gestalte was, als by de letter F te zien is.

Zelden vindt men in d'oude overblyfzelen ankers met dwars-houten verbeeldt: stelle echter twee daar van op de plaat ten toon, zoo die op oude gedenk-penningen vinde.

Op d'ermen der ankers wierden veel-tydts ringen geklonken; waar van men het gebruik beter gissen als voor vast weten magh. Het neven-staande vondt ik in de Franciscus Kerk tot Romen uit wit marmer verbeeldt: wiens gelyken ook te zien is in *het Onderaardtsche Romen*.

Men plaatste de ankers by de scheeps-nebben, daar zy aan een uitstekendt hout hongen.

Een anker, 't welk tot in d'uiterste noodt bewaart wert, wiert het *heilige* genaamt; zoo zommige willen, om dat het by tydt van noodt aan *Neptuin* toegewydt wiert.

In stê van touwen wierden veeltydts yzere kettingen gebruikt, die men aan d'ankers sloeg.

Diep-looden, van gestalte gelyk men die hedendaags maakt, zyn ook in gebruik geweest.

By storm wierden de Scheepen van vooren tot achteren, en over dwars, gebonden, op dat de scheeps deelen des te beter aan elkander zouden gehecht blyven.

Boven op den overloop, in de planken, zagh men vierkante gaten, waar door zy alle kleinigheden van onderen na boven op +haalden, dieze *Columbaria*, of duive-kotten noemden. Doch eenige meinen dat de riem-gaten duive-kotten zyn genaamt geweest. Andere willen, dat door deeze duive-kotten de kooijen zyn te verstaan geweest. +*Columbaria, ofte duive-kotten*.

Ieder Schip dat t'zee gong voerde een vis-kaar, of houder, mede. Ook wierden de Scheepen rykelyk voorzien van riette, papiere, ofte boom-blade matten, om de matroozen mede te dekken, en voor bult-zakken te dienen.

Het zoete water wiert te scheep mede gevoert in glaze potten, die onder op den bodem geplaatst wierden.

De Vracht-scheepen, zeght *Caelius Calcagninus*, zyn by oudts drie maal langer als breedt geweest; doch de Krygs-scheepen, en die geene welke op het snel loopen wierden gemaakt, (zegt hy) zyn eens zoo lang als breedt geweest. Zoo dit waar is, hebben zy in het bouwen zeer gedwaalt; want lange Scheepen gaan best door het water.

Keizer *Trajanus*, als hy een vloot geleide, voer in een Schip, 't geen van vier andere Scheepen, die 's Keizers vlaggen voerden, wiert voort gesleept: dit hadt de langte van een groot drie-riem Schip, en de wydte was gelyk een *Holcas*, of wydt Egyptisch Schip: stak hooge toppen op, en droegh 's Keizers naam, met gulde letteren geschreeven, aan de mast.

Men heeft Scheepen gevonden, die met quabben en vleugels verzien zyn geweest, en dat tot nabootzing van vissen en vogels: hier van behielden de Sidoniers haren naam; want *Sidon*, of *Sidonios*, in de Phenische taal een vis betekent: en zulks om dat zy den Scheeps - bouw van de vissen hadden ontleent.

Hoe afzienlyker de scheeps galjoenen waren, hoe de zelve hun pryzelyker zyn geweest, poogende daar mede den vyandt af te schrikken, en te verbluffen.

Het geen waar van het Schip zyn naam droegh, 't zy het een Godt, mensch, wolf, hondt, leeuw, verken, of stier was, stak veeltydts voor uit, boven de scherpe neb-punten, of galjoenen, wiens naam met letters daar onder geschildert of gesneden

stondt op een uitgestoken hout, 't geen ook wel achter aan gehangen wiert, daar men ter zyden aan een oogh stelde, gelyk by letter G inde naast aanstaande plaat is te zien. De naam van 't Schip wierdt ook dikmaal op een rondt bordt gezet. Het Schip, 't geen *Paulus* van Malta voerde,[+] droegh de naam van *Castor* en *Pollux*.

De Scherm-godt wierdt voor ter zyden aan geschildert, of gesneden, gelyk reedts is gezegt, en dat op die plaats daar de letter G in de volgende plaat gesteldt is, of ook wel achter aan. Het Schip daar *Europa* mede vervoert wierdt hadde *Jupiter* tot Schuts-godt, en tot ken-teken een stiers kop.

[+]*Act.* 28.

[+]By d'eerste Scheep-bouwers hadde ieder volk een eenigen Scherm-godt, tot al hun Scheepen die zy bouwden. Lange daar na is het eerst op gekomen dat men ieder Schip een byzonderen Schuts - heer toewyde, en op droeg.

[+]*Scheepen werden Scherm goden toegevoeght.*

De zestig Scheepen van *Theseus* stonden alle onder 't beleidt van *Pallas*.

De koopluiden kozen veeltydts Godt *Mercuur*, en de krygsluiden *Mars*, voor hunne Scherm-goden; en ieder verkoor eenen, die hem dachte dat zyne zaken meest begunstigen zoude. Zy hielden dee-

ze beelden in zulken waerde, datze die in tydt van noodt aanbaden; ja in hun byzyn geschieden alle verbonden en rechts-plegingen te scheep. Zoo wanneer binnen scheeps boort iets geschagh, waar mede men zich inbeelde dat hunne waerdigheit wiert geschonden, zulks moest verzoent werden, 't zy met offer, 't zy met straffen der misdadige, ofte ook met plengen van menschen bloedt. Deeze wierden zoo heiligh gehouden, dat, wanneer men overwonnene Scheepen verbrande, hun teikens, en Goden, altydt daar af genoomen wierden.

Doch dikmaal zyn dees Scherm-goden en merk-tekenen zonder onderscheidt geplaats geweest: en de Scheepen voerden zelfs vaak de naam van den Godt wien zy toegewydt waren: ja de beesten die op de boeg stonden kreegen eindelyk den naam van beschermers en beschutters der Scheepen. *Seneca* zeght dat tot Romen zulken pracht hier in wiert gepleeght, dat deeze verbeeldtzels van louter elpen-been gesneden zyn geweest. Op den uit-togt behong men de zelve met groene kroonen, en eike kranssen.

Als het tydt was om tevegten staken de +Vloot-heeren voor op purpere vlagh-standaarden uit, anderzins lieten zy die achter van de kampanje waaijen, daar gemeinlyk een arent, en het ken-teken hunner benden, nevens stondt.

+*Standaarden*.

Byzonderlyk was dit noch in Admiraals Scheepen, datze voor of achter verhevene hutkens,of toorenkens, hadden staan, die dienden om tekenen aan andere Scheepen +uit te geven, seinen te maken, en aansprake den volke te doen, 't zy aan die van zyn Schip alleen, of aan alle vlootelingen in 't gemein: wanneer dit geschagh, zondt men uit ieder Schip zeker aantal mannen. Hier hadt de Vloot-heer zyn zetel: hier sprak hy recht. Des nachts wierden lichten in 't wandt en aan de masten opgehangen, daar men ieder Schip in zyn rang aan bekennen konde.

+*Spraak-plaatze in Admiraals Scheepen*.

Wanneer de Scheepen op strandt stonden, wondt men hen af, met rollen, *Phalanges* genaamt; en zy wierden binnen de havens gehaalt met werk-tuigen, die men *Pulvini* noemde.

Aan de Romeinsche scheeps - werven zagh men steedts ruime pakhuizen, opgevult van alle krygs-en scheeps-tuigh, nevens een groot getal arbeiders, daar de *Twee-mannen het gezagh over voerden. Deeze hadden zorg over strandt, vuur-baken, en kyk-toorens, daar zy groote pragt in toonden, die veeltydts van witte steen opgehaalt wierden.

Duumviri.

+In 't Prinsdom Orange ziet men heden noch een opgereghte Zegen-boogh, ter eeren van *Cajus Marius*, Roomsch Burger-meester, die, in den jare des werelts 3850, na den opbouw van Romen 650 jaren, en voor de geboorte van onzen Heilandt 112 jaren, de Holsteinders, Nederduitschen en Walen versloeg; welke buiten hun vaderlandt, ten getale van drie maal hondert duizent mannen, behalven wyven en kinderen, vruchtbaarder en aangenamer gewesten quamen opzoeken, om hen neder te slaan. Deeze volken dan wierden van hem gantschelyk verdelght, nevens haar groote Scheeps-magt, die zy op de Rhosne te water hadden gebraght: waar over men in dees praal-poort, behalven het landt wapen-tuig, zee werk - en wapen-tuigen van d'overwonne Scheepen in marmer gehouwen ziet. Nevens het wezen van *Marius*, den overwinnaar zelf, en dat van zyne Waar-zegster en Raadts-vrouw, staan de scheeps deelen, als schilden, roeren, kabels, ankers, schyven, riemen, masten, gaffels, vlaggen, pyl-kokers, enz. by my uit den steen afgeschetst en nagehaalt, hier vertoont, onder de letter H, in de nevens-gaande plaat. De Heer *Spon* spreekt van deeze Zegen-poort aldus: De tropheën, of zegenpralingen, die men hier op afgebeeldt ziet, zullen eeuwige geheug-tekenen zyn vande overwinninge van *Marius*, en *Catulus*, tegen de Cimbren; waar van'er twee hondert duizent op de plaats doodt bleven, en tachentigh duizent gevangen

+*Zegen-boog te Orange met scheeps deelen bezet*.

wierden. Tot Romen zyn geen Zegen-bogen zoo groot en zwaar als deeze, noch ook geen zoo trots en heerlyk; want men ziet op deeze een tal gevangene Koningen, en wapenen veeler volken opgehoopt d'een op d'ander. Veellicht heeft men tot Romen zoo groote Zegen-poorten niet derven opreghten, om het volk daar door niet oproerig, en nydigh tegen de Gezaghebbers te maken. Het zy hoe het wil, die van *Titus*, en *Trajanus*, zyn van zoo groote zegen niet als deezes eerste, noch van zoo groote overwinninge als van de tweede. De naamen van deeze twee Burgermeesteren ziet men noch half geschreeven en uitgebeeldt aan een boog van deeze Zegenpoort. Aan een zyde ziet men Romen zegenpralen, hebbende het hooft omringt van stralen, om daar mede te betekenen dat zy heerschte alwaar de Zon op gong. Aan een ander stel ziet men de gedaante van de Wichelaarster *Marthe*, de Pythonesse, houdende de vinger aan het oor. *Marius* voerde haar mede in het leger, om de uitvallen van de slagen te voorzeggen.

Van der Ouden Schip-vaart spreekt de +*Atlas* als volght: Hoewel de Visschery in de Zee alle jaren over al eenen ongelooflyken grooten schat den menschen in brenght, zoo is de zelve nochtans by de Schip-vaart niet te gelyken, welkers nuttigheit zoo groot is, dat men de zelve met geen penne kan beschryven. De Schipvaart is tweederley, namentlyk de Oude en de Nieuwe, welke wy daarom alzoo afdeelen, om dat de Ouden in voortyden zoo veele en verre gelegene landen niet bezeilt hebben, en van wegen haren handel op de Zee zoo beroemt niet zyn geweest, gelyk tegenwoordigh de Europische volkeren, inzonderheit de Spaanschen, Hollanders, Zeelanders, Vriezen, Engelschen, en Franschen, welke natien ongelooflyke dingen op het water verrichten, en rondtom de geheele werelt zeilen, 't geen by de Ouden voor onmoogelyk wiert geacht. Wy willen deezer Schip-vaarten met een kleine beschryvinge alhier te zamen vatten. +*Cap*. 8.

+Wat nu der Ouden Schip - vaart aangaat, en wie eigentlyk d'eerste vinder der Scheepen zy geweest, kan men, van wegen de onzekerheit der oude Schryvers, en inzonderheit der Poëten, niet zekerlyk zeggen, of schryven, behalven dit, dat de heilige Schriften betuigen van *Noah*, die door Godts bevel de Arke gebouwt, en hem met zyn gantsch huisgezin, en veelerley dieren, daar in begeven heeft, op dat hy niet door de Zondt-vloet, met het overige menschelyke geslacht, 't welk zich van den Geest Godts niet wilde laten regeeren, jammerlyk om quame, maar, tot voortplanting des menschelyken geslachts, behouden zoude worden. Waar uit men zien kan dat de lieve Godt, ten profyte van den mensche, het gebruik der Scheepen op de wateren den menschen eerstelyk in den zin gegeven heeft, op dat zy zynen zegen en gaven, zoo wel te water als te lande, rykelyk mogten genieten. +*Der Ouden Schip-vaart*.

Deeze historie van *Noah* hebben de Poëten zonder twyffel met hare duistere fabulen uitdrukken, en den *Noah* door haren *Saturnum* willen te kennen geven: *Noahs* drie zonen *Sem, Japhet* en *Cham*, zyn geweest *Jupiter, Neptunus* en *Pluto*. De nakomelingen van *Sem* hebben gantsch Asia, met de naaste eilanden, ingenoomen. Die van *Japhet* hebben zich in Europa, en de eilanden van de Middellandtsche Zee, begeven. *Chams* kindts kinderen hebben, haar tot een eigendom, Africa verworven. Van deeze drie, als *Jupiter, Neptunus*, en *Pluto*, hebben de Poëten zeer veel gefabuleert; welke fabulen de Philosophen, een iegelyk na zyn verstandt, hebben uitgeleght, en zommige hebben die den *Physicae*, zommige den *Philosophiae practicae*, of *Morali*, toegepast: derhalven mogen de zelve met recht fabulen genoemt worden; want men kan gantsch geen rechte waarachtige historische grondt daar in bespeuren.

Veele schryven *Glauco* de vindinge der Scheepen, en de konst van 't zeilen toe, en zeggen, dat hy het Schip *Argo*, in den strydt tusschen *Jason* en de Tyrrheners, geregeert heeft. Van *Proteo* wort ook veel gefabuleert, en gezegt, dat hy in de zeil-konst zeer ervaren was, en, wegen de zonderlyke wetenschap en kennisse der natuur van de Zee, en het weder, onder de Zeekalveren zyne wooninge gehadt, en zich in allerley gedaanten heeft konnen veranderen. Deeze luiden zyn misschien door hare oeffeninge beroemt geweest, en derhalven van de Fabel-dichters onder de Goden gerekent geworden, zoo dat niet zekers daar van kan verhaalt werden. Doch deeze volgende zaken schynen de waarheit eenigzins gelyk te zyn.

De inwoonders van het eilandt Creta hebben in voortyden eenen Koning gehadt, met naame *Jupiter*, die de Zee-roovers heeft bedwongen; welkers Zoon, *Minos*, die van Athenen in een zee-strydt overwonnen, en gedwongen heeft jaarlyks een tribuit te betalen. De Phenicers zyn de eerste geweest, die met hare koop-manschappen de gelt-zucht (een oorzaak van alle quaat) in Grieken-landt gebraght hebben. *Theseus* heeft den *Taurum*, dien den Koning *Minos* als Admiraal over zyne vloot gestelt hadde, overwonnen, en in zee geworpen; waar van de fabel van den

Minotauro haren oorsprong heeft. Op die zelve tydt heeft *Dedalus* geleeft, die *Minos* van Creta is ontvlooden: het welke zoo moet verstaan worden, dat hy hem met zyn Schip is ontzeilt; want door de vleugelen verstonden zy de zeilen. By *Eschylus* schryft *Prometheus* zich zelven de vindinge van de zeil-konst toe: den welken de Rhodiers nochtans die eere niet willen toegeven, maar haar zelven voor de eerste vinders van de zeil-kunst uitgeven; en zyn door hare wetten, die zy op de Schip-vaart gestelt hebben, zeer beroemt, gelyk de Historie-schryvers en Rechts - geleerden betuigen, dat zulke wetten haren oorsprong van deeze genoomen hebben. Daar tegen zeggen de Phenicers, dat haar deeze eere toekomt, als de welke *Io*, waar van het Ionische meir den naam heeft, uit Griekenlandt in Egypten hebben over gevoert, en de twee Polen aldereerst onderscheiden. De Cares, wel-

ke eertydts Heeren van de Zee genoemt wierden, de Corinthers, AEgineten, Tyriers, en Egyptenaars, een iegelyke natie voor haar zelven begeert den roem van deeze vindinge te hebben. De Boeotii plegen hare Scheepkens uit dikke stammen van boomen te maken, met ossen-leder te overtrekken, en met riemen voort te dryven. In de Roode zee heeft men eerst met vlotten begonnen te varen, de welke van den Koning *Erythra* (na wien deeze Zee *Erythrum* is genoemt) zyn gevonden geweest. Men meint dat de Plataeensers de vinders van de kleine Scheepen zyn. Andere schryven, dat de Mysiers en Trojanen met vlotten plegen over den Hellespontum te varen. De Britannen hebben hare van taaije ryskens t'zamen gevloghte Scheepkens met leder overtrokken. Voorders vindt men ook in de Heidensche historien der oude tyden, dat de Corinther *Amimocles*, welken *Polydorus Virgilius Amoclem* noemt, de Galeyen met drie roei-banken, die van Athenen met vier roei-baeken, de Salaminische *Nesicton* met vyf, *Zenazoras* met zes, *Mnesigeton* met acht en tien roei-banken gemaakt hebben: daar toe heeft *Alexander Magnus* noch vier banken gevoegt: *Ptolomaeus Soter* heeft vyftien banken op de Galeyen geordonneert; welk getal van *Demetrio, Antigoni* Zoon, verdubbelt is: *Ptolomaeus Philadelphus* heeft die op veertig, en *Philopater* eindelyk op vyftigh gebraght. *Danaus* is aldereerst uit Egypten in Grieken-landt aangekomen, en van den zelven hebben de Grieken den naam van *Danai* gekregen, daar men te vooren maar vlotten op het water gebruikte. *Nilus* plagt zyne Scheepen van papier, biezen en riet t'zamen te voegen.

Ook zyn verscheide gedaanten van Scheepen van onderscheidelyke natien gevonden geworden, gelyk men uit de oude Historien vernemen kan. De Egyptenaren hebben onder de regeeringe van *Sesostris* het eerste lange Schip gezien. *Hippius Tyrius* is de eerste Bouw-meester van de groote Last-scheepen geweest. De Cyrenenzers hebben kleine Aakskens gebruikt, die van de Latynen *Lembi* genoemt wierden, en zeer snel in 't water voort varen. De Phenicers hebben de *Cymbas*, of Boten, in gebruik gehadt. De *Circeros*, een grooten aart van Scheepen, hebben de inwoonders van het eilandt Cyprus eerst gevonden; en de Duitschen, de welke aan den Donau woonen, de *Lintres*, of uitgeholde Visschers booten; gelyk ook de Illyriers de *Scaphas*, de welke noch eenen byzonderen aart van Booten zyn. Der *Hippaginum*, welke van zommige *Hippagogae* genoemt worden, en, na de meininge van *Festus*, Paerde-scheepen zyn, in de welke men paerden voert, zyn de Salaminers de eerste vinders: hoewel andere zeggen, dat *Darius*, der Persen Koning, de zelve alder-eerst gebruikt, en de paerden daar mede in Thracien over gescheept heeft, als hy, met een ongelukkigen uitslag, *Miltiades* in het Morotonische veldt aantaste. De Thasiers hebben lange bedekte Scheepen gemaakt. In Lydien heeft *Pyrrhonus* het eerste vlot gemaakt, en hem daar mede op het water begeven. *Eusebius* schryft, dat *Vso* de eerste zy geweest die de afgehouwe boomen met vuur tot den Schip - bouw bequaam gemaakt heeft. *Griphon* de Scyther is de eerste vinder van de gesnavelde Scheepen geweest. By *Athenaeum* leest men, dat de groote Scheepen *Cyclades*, of *AEthnae*, dat is, eilanden, of bergen, zyn genoemt geworden.

Al hoewel d'Ouden de middelen, om de Schip-vaart wel en wysselyk aan te stellen, die men hedensdaaghs in gebruik heeft, niet hadden, en met zoodanigen ervaring en wetenschap van de zeil-konst niet begaaft zyn geweest, zoo hebben zy haar niet te min ook op de Zee gewaaght, en hare reizen te water verricht; want in de oude Historien zyn verscheide togten beroemt, de welke doch meestendeel, met de fabulen der Poëten vermengt, niet zekers aan zich hebben: als daar zyn de krygs-toghten ter zee van *Bacchus, Jason*, en *Hercules*; als mede de vervoeringe van *Io, Europa, Medea*, en van de schoone *Helena*, welke van *Paris* is wegh gevoert geworden, daar op de Grieken met haar gantsche maght te water in het Koningryk

van Trojen zyn gevloogen, en de stadt Troje belegert hebben. +*Bacchus* regeerde te *Nysa*, een stadt in Arabia Felix, en heerschte over de inwoonders van de Persische en Arabische oever, als ook over gantsch Syrien; maar na dat hy de *Ariadnen* uit het eilandt Dia, of Naxo, hadde gerooft, is hy van de Tyrrhenische zee-roovers, dicht by het zelve eilandt, overvallen, overwonnen, en gevangen wegh gevoert geworden, die hy met wyn zoo dronken maakte, dat hy haar bequamelyk met een Aak ontslipte, en na huis quam, alwaar hy den Arabiers en Phenicers den Koophandel, Schip-vaart, en Sterren-konst leerde. Om deeze redenen hebben de Grieken, hem ter eeren, terwyle hy drie jaren met deeze reize hadde toegebragt, de *Sacra Trieterica* aangestelt. De Phenicers zyn daar na met hare Scheepen, met koopmanschappen geladen, in Griekenlandt gevaren, en hebben *Io*, de

+*Bacchi oorlog ter zee*.

Dochter van *Inachus*, gerooft. De Cretenzen hebben daar tegen *Europa*, de Dochter van *Agenor*, uit Phenicien met geweldt wederom wegh gehaalt; want als *Jupiter*, der Cretenzer Koning, het bedrogh der Phenicers, 't welk zy *Inacho*, door het rooven van zyn Dochter, bewezen hadden, merkte, is hy met zyn Schip, welkers voorste deel een os gelyk was, in Phenicien gevaren, en heeft zich de boven verhaalde *Europa* bemagtigt: waar uit de fabel haren oorsprong heeft, dat *Jupiter* zich in een os of stier zoude verandert, en *Europa* op zynen rugge over het water met hem wegh gevoert hebben. De Argonauten, welke na zommiger meininge twee-en-vyftig, of vier-en-vyftigh in getal zyn geweest, waren voorname Grieksche Vorsten en Heeren, die van *Valerio Flacco, Orphaeo* en *Apollonio* verhaalt worden, onder welke de voornaamste zyn *Jason*, die haar Overste was, *Typhis, Castor, Pollux, Hercules, Hylas, Telamon, Theseus, Orpheus, Nauplius, Mopsus, Zeres* en *Calais*; deeze lieten een groot, en, wegens zyne grootte, ongewoonlyk Schip bouwen, by den berg Pelio, het welke zy *Argo* noemden, van het Grieksche woort *ἀργὸς*, 't welk snel beduidt: met dit Schip zyn zy uit het landtschap Thessalia in Griekenlandt, over de Zee in het landtschap Colchis, 't welk met zyne grenzen aan het Pontische meir stiet, gezeildt, wegens het gulde Vlies, 't geen zy in haar geweldt hebben gebragt, benevens *Medea*, de Dochter des Konings *AEtae*, die op *Jason* verliefde, haar vaderlandt verliet, en haar met hem op de vlugt begaf. Van dit gulde Vlies zyn onderscheidelyke meiningen der Autheuren, wat het doch eigentlyk magh geweest zyn. [+]*Phryxus*, de Zoon van *Athamantis* en *Nepheles*, die, na het afsterven van zyn eigen Moeder, de heimelyke listen zyner Stiefmoeder *Inus* zeer vreesde, is met zyn Zuster *Helle*, op eenen Ram, die gulde wolle hadde, welke hem te vooren van zyn Vader, of, zoo andere willen, van zyn Moeder vereert was, over den Pontum geswommen, alwaar *Helle*, door de onstuimigheit der baren, van den Ram af gestooten, en verdronken is, waar van die Zee den naam van Hellespontus gekregen heeft; maar hy *Phryxus* is gelukkelyk by den Koning *AEta* aangekomen, en heeft aan *Jupiter* den Ram opgeoffert, of, gelyk andere willen, de Huidt met goude wol in den Tempel opgehangen. Nu willen zommige zeggen, dat deezen Ram goude wolle heeft gehadt. Andere zeggen, dat zyn Vel met goudt gevult, of ten minsten bedekt zy geweest. Andere willen, dat het Schip van *Phryxus* met eenen vergulden Ram zy verciert geweest. Veele meinen, dat de treffelyke goudt-mynen, welke eertydts in Colchide beroemt waren, tot deeze fabel van het gulde Vlies oorzaak gegeven hebben. Eindelyk vindt men 'er ook die haar laten wys maken, dat by den Koning *AEta* in Colchide een Rams - vel zy geweest, waar op de konst van den Philosophischen Steen te maken, of het veranderen van slecht metaal in fyn goudt, geschreeven was. Ook zyn 'er andere, die gelooven dat *Phryxus* den Koning *AEta* een ongelooflyken schat zoude toegevoert hebben, den welken zy onder den naam van 't gulde Vlies verstonden.

[+]*Wat het gulde, Vlies beduidt.*

[+]Na deezen togt der Argonauten over de Zee in Colchis, volght de reize der Grieken te scheep na Troje. Deeze begaven haar met een Scheeps-magt (met welkers toerusting zy een grooten tydt toegebragt hadden) van elf hondert en veertig Scheepen over de Zee na Troje, welke stadt zy, na een tien-jarige belegeringe, met list in haar geweldt gebragt hebben. De oorzake van deezen oorlog was, dat *Paris*, de Zoon van den Trojaanschen Koning *Priamus, Helena*, de Huis-vrouw van *Menelaus*, Koning van Sparta, wegh gevoert hadde: van welken oorlogh veel fabulen by *Homerus*, en andere Poëten, zyn te vinden. Hier uit zyn de langduurige reizen van *Ulysses* en *AEneas* ontstaan, welke van *Homero* in Grieksche, en van *Virgilio* in Latynsche vaerzen beschreeven zyn.

[+]*Der Grieken zee-toght na Troje.*

Maar na dat die van Assyrien de Monarchie, of Heerschappye, verlooren, en aan den Meden, van waar zy aan de Persianen is gekomen, over gelaten hadden, zoo

hebben de Persiaansche Koningen haar ook onderstaan Griekenlandt te bemagtigen, waar door tusschen beide ook groote togten te water, en Scheeps-stryden, zyn voorgevallen.

+Die van Athenen hebben de wolle-weverye, en het gebruik van den wyn en olie gevonden: ook bemoeiden zy haar, meer als andere natien, met het Borgerlyk-en Krygs-regiment in een goede ordeninge te brengen. Voor *Deucalions* tyden was *Cecrops* haren Koning. Na den Koning *Codrus* hebben zy geenen Koning meer gehadt, zoo dat de stadt Athenen jaarlyks van zekere Overigheden geregeert wiert; maar zy hadden noch geene wetten, voor dat *Solon* de Regeeringe in een zekere ordeninge stelde, het welke in de zes-en-veertigste Olympiade geschiede. Daar op+ volgde den kryg tusschen die van Athenen en de Megarenzers, in welken de Veldt-overste van Athenen, *Pisistratus* genaamt,

+*Die van Athenen*.

+*Haren oorlog met de Megarenzers*.

de Scheeps-maght der Megarenzers, door een oorlogs-list, overvallen en genoomen heeft. Deezen *Pisistratus* heeft hem zelven daar na, door tyrannye, van de stadt Athenen meester gemaakt, den welken daar na zynen Zoon *Diocles*, en daar na den anderen Zoon, *Hippias*, in de regeeringe zyn gevolgt. Deezen *Hippiam* hebben die van Athenen van zyn Koningryk berooft, en uit de stadt verdreeven; zoo dat hy hem tot den Koning *Darius* Persien begaf, en den zelven tegen die van Athenen ophitste: daar uit den kryg tusschen de Grieken[+] en Persianen ontstaan is. *Darius* voerde zyn leger met Scheepen uit Asia over in Griekenlandt; den welken die van Athenen, onder den Veldt-oversten *Themistocles*, tegen gekomen zyn, en het derde deel van zes hondert duizent op de Mara-thonische velden verslagen hebbende, de reste wederom na hare Scheepen te keeren gedwongen hebben. Toen ter tydt is de tyran *Hippias* doodt gebleeven, en *Darius*, als hy weder een veel sterker leger vaerdig maakte, gestorven; den welken zynen Zoon *Xerxes* volgde, en vyf jaren met de toerustinge van het krygs-heir toebragte: daar op nam hy den zeer machtigen toght in Griekenlandt voor, in welken drie hondert en tachtig Grieksche Scheepen deeze groote Persiaansche zee-magt, bestaande in veertien honderdt Scheepen, hebben overwonnen. De geheele maght van deezen *Xerxes* te lande is van gelyken by Thermopylis gebrooken, en verslagen geworden van de Lacedemoniers. Door de groote eer, en den machtigen roof, welke die van Athenen in deezen krygh verkregen hebben, zyn de Grieken in groote oneenigheit [+] geraakt, zoo dat die van Lacedemonien, de welke de groote maght en overwinningen van de Athenienzers benydt hebben, al de andere Steden aan haar zyde trokken; maar die van Athenen verlieten hen op haar eigen magt. Deeze twee maghtige volkeren dan, welkers Regeeringen door de wetten van *Solon* en *Lycurgus* in een treffelyke ordening gebragt waren, begonnen malkanderen in de hairen te-tasten, en eenen harden kryg tegen malkanderen te voeren, het welke geschiede tusschen de tachentighste en vier-en-tachentighste Olympiade. Hier na is den[+] krygh te water tusschen de Peloponnezen en de Grieken gevolgt, welkers oorzake deeze was: Epidaurum, een stadt in Macedonia, aan de Ionische zee gelegen, wierdt van de Barbaren bevoghten; doch die van Corinthen quamen de stadt te hulpe: dit verdroot de Corcyreers zoo zeer, terwyle zy het zelve geweigert hadden, dat zy de stadt Epidaurum met veertigh Scheepen belegerden, de welke de Corinthers met vyf-en-zeventigh Scheepen te hulpe quamen, maar niet te min van de Corcyreers geslagen wierden. Het volgende jaar rusten die van Corinthen, met hulpe van hare Bondtgenooten, een magtige vloot toe, waar over de Corcyreers hare Gezanten om hulpe na Athenen schikten, en tien Galeyen verkregen. De Corintheren hadden, met hare Bondtgenooten, hondert en vyftigh Scheepen by een gebraght: waar tegen de Corcyreers met hondert en tien Scheepen uit quamen. Het gevegt is beiderzydts zoodanig afgeloopen, dat zich niemandt de overwinninge hadde te beroemen. De Atheensche Galeyen vermengden haar wel niet in het geveght, gelyk haar bevolen was, maar quamen alleen den noodtlydende Corcyreers te hulpe, en verhinderden des vyandts voorneemen; het welk den Peloponnesischen krygh tegen die van Athenen verwekte, welke de Corinthers, wegen de gezondene hulpe aan de Corcyreers, en *Perdiccas*, Koning van Macedonien, zynes Broeders halven, met wien die van Athenen een verbondt opgereght hadden, vyandt waren, en de Lacedemoniers hare groote eer benydeden, om dat die van Athenen zich op haar maght en geluk verhovaerdigden, het geene die van Lacedemonien niet hebben konnen verdragen. Deezer oorzaken halven is die van Athenen, door Gezanten, van die van Lacedemonien den oorlog aangezegt geworden, en de gantsche Peloponnesus, behalven de Achivi en Achaei, die haar onpartydigh hielden, heeft

[+] *Oorlog tusschen de Grieken en Persianen.*

[+] *Die van Lacedemonien worden vyanden tegen die van Athenen.*

[+] *Peloponnesischen krygh.*

den oorlog tegens haar aangenoomen. Die het met malkanderen tegen die van Athenen hielden waren de Lacedaemonii, Corinthii, Megarenses, Sycionii, Pellenenses, Helii, Ambraciotae, en Leucadii, welke de Scheepen, een iegelyke natie na zyn vermoogen, uitrusteden. De Boeotii, Phocenses, Locri, Anactorii, Leucadii, Patrenses, Myceni, Messenii, Coronei, Metonenses, Elei, en andere veel diergelyke, bezorgden de ruiterye en het voet-volk tot den kryg. Met die van Athenen hielden 't de Chii, Lesbii, Plataeenses, Messenii, die in Neupacto waren, de meeste Acarnanes, de Corcyrenses, Zacynthii, Cares aan de zee, hare nabuuren de Dores, de Iones, Hellesponti, Thraces, en alle eilanden, behalven Melo en Tera, die in 't Oosten aan den Peloponneso leggen. Deezen oorlogh heeft over de zeven en-twintigh jaren geduurt, in de welke meer slagen te water als te lande zyn voorgevallen. Nu hadt d'eene party d'overhandt, nu

d'andere, tot dat het eindelyk zoo verre gekomen is, dat die van Athenen, in het derde jaar van de drie-en-negentighste Olympiade, van den Lacedemonischen Veldt-oversten *Lysander* zyn overwonnen, om vreede hebben moeten bidden, en zien dat de muuren der wydt-beroemde stadt Athenen neder geworpen wierden. En dewyle zy van hare vyanden dertigh Mannen bequamen, die haar regeeren zouden, en de zelve door hare tyrannye veel menschen om het leven bragten, zoo zyn de borgers meestendeel na Argon en Theban gevlugt, alwaar zy niet alleen wel ontfangen zyn, maar ook hope verkreegen van wederom met vreede in haar vaderlandt te zullen komen; want *Trasybulus*, een tamelyke magt van de verjaaghde borgers verzamelt hebbende, heeft die dertig Tyrannen eindelyk uit de Stadt gedreeven, dat in het tweede jaar van de vier-en-negentighste Olympiade geschiede. Ondertusschen hebben die van Theben en Corinthen hare Gezanten na Lacedemonien geschikt, en een gedeelte van den buit, die zy in den voorgaanden kryg bekomen hadden, gevordert, door dien zy, zoo wel als die van Lacedemonien, het hare daar by gedaan, en de krygs onkosten helpen dragen hadden: het welke haar die van Lacedemonien af sloegen, en een groote verbittering maakten; want toenmaals waren die van Lacedemonien, wegens haar groot geluk, zeer opgeblazen, en begonden na de heerschappye over gantsch Asia te trachten. Maar als *Cyrus* met *Artaxerxes, Darii* navolger, oorloghde, zyn zy hem te hulpe gekomen, en hebben *Tissaphernem*, eene der Veldt-oversten des Konings van Persien, met geldt omgekoft, zoo dat de Koning den Veldt-overste der Athenienzers, *Conon*, die hem toenmaals op het eilandt Cyprus onthieldt, tot Admiraal over zyne vloote aannam: deeze was zyn vaderlandt zeer toegedaan, en terwyle hem de gelegentheit om het zelve te helpen, en zich aan die van Lacedemonien te wreeken, aan de handt stiet, heeft hy hem dies te gewilliger in deezen handel vinden laten, op dat hy het zelve, 't welk hy door zynen ongelukkigen strydt in zoodanigen noodt gebragt hadde, door de overwinning wederom mogte verlossen: het welke ook alzoo geschiede; want hy heeft de Scheeps-magt der Lacedemoniers, onder den Koning *Agesilaus*, by Guido geslagen, en dus de voorgaande magt en vryheit der Athenienzers herstelt. Door deeze zeege zyn'er veel Bondtgenooten van de Lacedemoniers op de Atheensche zyde gevallen, en verscheide oorlogen, als de Arcadische, Thebanische, de eerste en tweede Lacedemonische, als ook de Tegeatische, ontstaan, zoo dat men wederzydts met wonderlyke veranderingen des geluks gestreden heeft, tot dat'er eindelyk tusschen de Grieken, omtrent de honderdt en vierde Olympiade, een vreede is opgerecht. Deeze oorlogen hebben de magt der Grieken zeer gezwakt, hare Regeeringen allengskens t'onder gebraght, en de Koningen van Macedonien den wegh tot de Monarchie, of Heerschappye, gebaant.

+*Philippus*, namaals Koning van Macedonien, is van zyn Broeder *Alexandro* den Thebanen in gyzelinge gegeven, en in het huis van den beroemden Philosooph en Veldt - overste *Epaminondas* opgetrokken geworden. Deeze heeft tusschen de hondert en zeste en de hondert en elfde Olympiade zyne maght wydt uitgebreidt, de Grieken hier en daar onder zyn jok gebragt, en eindelyk die van Athenen overwonnen; waar door de groote heerlykheit en magt der Grieken is komen te vergaan. Hy heeft meer met listige practyken als openbaren strydt zyne vyanden overwonnen, en geen beloften gehouden. *Alexander*+ *de Groot* is hem in de Regeeringe gevolght: die veel oprechter in alle zyn doen gehandelt, en de Heerschappye, of Monarchie, gelukkelyk uitgevoert heeft. Wie zyne magtige en ongelooflyke daden begeert te weeten, dien willen wy wyzen tot den vermaarden Historie-schryver *Quintum Curtium*.

+*Philippus, Koning van Macedonien*.

+*Alexander de Groot*.

Maar na dat deezen magtigen Monarch, in het dertigste jaar zyns ouderdoms, omtrent het eerste jaar der hondert en veertiende Olympiade, is vergeven geworden,

en zyn leven tot Babylonien geëindight heeft, zoo is de Monarchie na zyn doodt wederom gebrooken, en door de oneenigheit van de groote Heeren, die *Alexandro* gedient hadden, in verscheide deelen gedeelt geworden. Terwyle deezen *Alexander* in Orienten oorlogde, zoo hebben de AEtoli, en die van Athenen, in Griekenlandt nieuwe oproeringen gemaakt, welke volkeren, nevens eenige andere, na hare oude vryheden haakten. Doch deezen krygh nam geen goet einde; want die van Athenen moesten haar wederom onder het jok begeven.

Middeler tydt zyn die van Syracuzen in Sicilien, en die van Carthago in Africa, gelyk ook de Romeinen in Italien, maghtigh geworden. Het Koningryk Sicilien, en die van Carthago, hebben lang om het hooghste gebiedt gevoghten, zoo dat dan deeze, dan geene party onder lag; tot dat eindelyk de Romeinen quamen, en, om-

trent de hondert en negen-en-twintighste Olympiade, in het 429 jaar na de opbouwinge der stadt Romen, haren Burgermeester *Appium Claudium*, voor de eerste reize, met alle haar kryghs-maght over de Zee in Sicilien schikten, die den Koning *Hiero* overwon, en hem tot een Bondtgenoot des Roomschen volks maakte.

+Toen ter tydt hadden de Romeinen noch zelfs geen Scheepen, zoo dat zy de Scheepen van de Larentiners, Locrensers, en Neapolitanen, om over te scheepen, moesten gebruiken. In het 493 jaar na de opbouwinge der stadt Romen, toen *C. Duillius* en *Cornelius* Burgermeesteren waren, hebben de Romeinen hare eerste Scheeps-vloot, bestaande in honderdt gesnavelde Scheepen, en zeventigh Galeyen met drie roei-banken, te water gebragt. Dit is de eerste kryg der Carthaginenzers geweest, tusschen haar en de Romeinen ontstaan wegens het Koningryk Sicilien, in welke die van Carthago ettelyke malen onder lagen, zoo dat de Romeinen eindelyk voor namen met hare Scheepen in Africa over te steken, en de Carthaginenzers in haar eigen landt te bezoeken. De Romeinen dan hebben, onder de Burgermeesteren *M. Attilio Regulo* en *L. Manlio Volso*, hare Admiralen, in het 497 jaar na de opbouwinge der stadt Romen, een maghtige Scheeps-vloot, op welke hondert en veertigh duizent mannen waren, in Africa geschikt; en men kan de grootte der Scheepen hier uit wel afnemen, door dien op elk Schip drie hondert roei-knechten, en hondert en twintigh soldaten, die de Latynen *Classiarios milites* noemen, waren.

+Eerste kryg ter zee van de Romeinen.

Deeze +zyn de Karthaginenzers met een Scheeps-magt, in de hondert en vyftig duizent man sterk, bejegent, en hebben met de Romeinen, by Heraclea, den strydt aangevangen, maar den zelven verlooren, zoo dat de Romeinen vyftig Scheepen veroverden, vier-en-zestig in de grondt boorden, en de rest zich op de vlught moesten begeven. Na deeze overwinning zyn de Romeinen in Lybien, by *Mercurii* voor-borg, gelandt, alwaar zy de stadt Aspidam innamen, en Karthago belegerden. Maar na dat *Manlius* weder na Romen getrokken, en *Regulus* met veertig Scheepen, vyftien duizent voet-knechten, en vyf hondert ruiteren, voor Karthago gebleven was, hebben die van Karthago, met hulpe der Lacedemoniers, en de maght van *Xantippus*, haren Oversten, *Regulus* geslagen, gevangen, en de overige Romeinen in de stadt Aspida bezet. Daar na zyn deezen tot hulpe geschikt twee andere Burgermeesteren, als *M. AEmilius* en *Servius Fulvius*, met drie hondert en vystigh groote Scheepen, die den Karthaginenzers wel groote schade deeden, maar in het wederkeeren na Sicilien door een groote storm zoo veel Scheepen verlooren, dat'er van de drie hondert en vyftig Scheepen maar tachtig over bleven. Deezen kryg heeft vier-en-twintigh jaren geduurt, tot dat eindelyk die van Karthago, by AEgusa, van den Roomschen Burgermeester *Lutatio*, in het 512 jaar na de opbouwinge der stadt Romen, geslagen wierden, en honderdt en twintigh Scheepen verlooren, van welke de Romeinen zeventigh veroverden, en vystigh in de grondt boorden. Daar na wiert tusschen beide partyen een vreede geslooten.

+Eerste Karthaginensische krygh.

+Een tydt lang hier na is den tweeden Karthaginensischen krygh gevolght, die voor het 535 jaar na de opbouwinge der stadt Romen zyn begin nam. Na dat *Hannibal* de stadt Saguntum, in Spanjen, ingenoomen, en zyn krygs-magt in Italien gevoert hadde, heeft hy achtien jaren lang de Romeinen met geweldt geregeert, tot dat eindelyk dien krygh door *Publ. Scipio* wiert geëindigt; want als hem *Scipio* met een groote magt in Africa begeven hadde, om een verandering in de zaken te maken, was *Hannibal* genoodtzaakt Italien te verlaten, en wederom na Karthago te varen, alwaar hy by Zama van *Scipio* geslagen wiert, zoo dat die van Karthago voor de tweede maal zeer harde voorwaarden ingaan, en om vreede bidden moesten.

+Tweede Karthaginensische krygh.

Hier na volgde de Illyrische, eerste Macedonische, Syrische, Cretische, en tweede Macedonische krygh, in welke de Romeinen over al, zoo wel te water als te lande, treffelyke daden uitgericht, en hare maght geweldigh uitgebreidt hebben.

+Dewyle nu de stadt Karthago middeler tydt adem geschept hadde, en de goede ruste niet langer verdragen konde, ook de stadt Romen gelyk als een doorn in de oogen was, zoo heeft eindelyk de Raadt der stadt Romen besloten, de zelve gantsch te verdelgen, en zulks door *Scipio AEmilianus* in 't werk gestelt, welke de stadt Karthago, na datze 700 jaren gestaan hadde, in het 606 jaar na de opbouwinge der stadt Romen, en in 't laatste jaar der 158 Olympiade, t'eenemaal verwoest heeft.

+*Laatste Karthaginensische krygh*.

Wat voorders der Romeinen oorloghstogten te water aangaat, in de Historien vindt men de volgende, als de Achaische, Balearische, Sardonische, Cilisische, of de eerste kryg tegen de Zee-roovers, de Mithridatische, Sartoriaansche, tweede Cretische, en de tweede, derde, en vierde kryg, die zy tegen de Zee-roovers hebben gevoert.

Daar na volghde de Scheeps-strydt van *Julius Caesar* tegen de Françoizen en Britannen; +als ook de Burgerlyke krygh te water en te landt van *Pompejus* en *Caesar*. Wat in deezen oorlog, en voorders, na den ondergang van *Pompejus*, zy voorgevallen, kan men in de Historien genoegzaam leezen. Hier uit blykt dan klaarlyk wat magt de Romeinen toen ter tydt gehadt hebben; want *Pompejus* bragt uit Asia, de eilanden Cyclades, Corcyra, Athenen, Ponto, Bithynia, Syria, Cicilia, Phenicien, en uit Egypten, over de zes hondert groote Scheepen by malkander, en wiert nochtans van *Caesar* geslagen, in het 705 jaar na de opbouwinge der stadt Romen.

+*Julius Caesar en Pompejus*.

Na de doodt van *Julius Caesar*, heeft de Keizer *Augustus* veel met *Cassius* en *Brutus*, de welke *Julius Caesar* op het Raadthuis tot Romen vermoort hadden, als ook met haren aanhang, te doen gehadt, zoo dat 'er ook toen ter tydt verscheide Zee - slagen zyn voorgevallen, die dan op d'een, dan op d'ander zyde ongelukkig af liepen, tot dat eindelyk de zelve party gantschelyk is onderdrukt geworden. Maar na dat dit werk van *Octavio Augusto Caesare, Marco Antonio*, en *Lepido*, gelykerhandt uitgevoert was, zocht zich *Lepidus* meester van het Koningryk Sicilien te maken; doch hy wierdt van *Augusto* aangegrepen, en +overwonnen. Hierna zynde twee Zwagers, *Octavius* en *Antonius*, die, na de doodt zyner Huisvrouw *Fulvia*, de Zuster van *Octavius Augustus*, nagelatene Weduwe van *Marcellus, Octavia* genoemt, getrouwt hadt, zeer harde vyanden geworden. Den eenen klaag de dat *Antonius* zyn Zuster verachte, en de Koningin *Cleopatra* aanhing. De andere zeide dat *Augustus* met geweldt, tegen zyne belosten, *Lepidus* niet alleen van de Provincie van Sicilien, maar ook van zyn eer en gezag berooft, de tot den Siciliaanschen kryg over geschikte Scheepen opgehouden, en aan zyne soldaten geen akkers uitgedeilt hadde. Na dat deeze zake nu eindelyk met ernst gemeint wiert, zoo heeft *Augustus* een Oorloghs-vloot ter zee toegerust, welke bestondt in twee hondert en vyftigh Galeyen van drie tot zes roei-banken, bemant met acht Legioenen, of regimenten, en vyf vaendels. *Antonius* hadde hondert en zestig Galeyen van vier tot tien roei-banken, die voor en achter met toorens verzien waren, en daar nevens noch een groot getal andere Scheepen. Het Hooft-schip, of den Admiraal van *Antonius*, daar de Koningin *Cleopatra* op was, hadde purpere zeilen. Deeze twee magtige Vlooten hebben malkanderen by Actio aangegrepen, alwaar *Antonius* de slagh verloor, en zich met *Cleopatra* op de vlught moeste begeven. Dit is het einde van deezen kryg geweest: *Antonius* bragt zich zelven met zyn eigen zwaert om, en *Cleopatra* (om datze hiet levendig in de handen harer vyanden zoude vallen) heeft een fenynige slange, *Aspis* genoemt, aan haar lichaam gezet, door welkers beet zy haar zelven van het leven beroofde.

+*Keizer Augustus en Marcus Antonius*.

Na dat deeze twee, te weten *Lepidus* en *Antonius*, aan een kant waren, heeft de Keizer *Augustus* zyne Monarchye bevestight; en zedert zyn'er, in de tydt van meer als drie hondert achter een volgende jaren, tot op de tyden des Keizers *Constantini Magni*, weinigh aanmerkelyke zaken ter zee voorgevallen: na welken tydt het Roomsche Ryk een krak gekregen, en eindelyk zynen glants verlooren heeft.

+Onder de regeeringen der Keizeren *Arcadii* en *Honorii*, hebben de Visigothen aan den Donau en in Thracien, onder haren Veldt-Oversten *Alarico*, de stadt Romen ingenoomen. De Gothen en Vandalen hebben ook eenen inval in het Roomsche Ryk gedaan, en veel Steden vermeestert. Deeze zyn de Longobarden gevolgt, die een langen tydt in Italien meester geweest zyn. Van gelyken heeft *Attila* met zyn Hunnen gantsch Europa uitgeplondert.

+*Ondergang des Roomschen Ryks*.

Ten tyde des Keizers *Heraclii*, omtrent den jare onzes Heeren en Zaligmakers *Jesu Christi* 600. zyn de Saracenen voor den dag gekomen, welke het Roomsche

Ryk ook een vleugel uitgetrokken, en eindelyk het magtige Turksche Ryk voortgeplant hebben. Na dat nu hier en daar, zoo te water als te lande, verscheide slagen zyn geschiedt, zoo is eindelyk het Oostersche Ryk, als *Mahumed*, in het Jaar 1453, de stadt Constantinopolen vermeesterde, in de handen der Turken gevallen. Het Ryk in 't Westen hebben de Françoizen in haar geweldt gebragt, en onder *Carolo Magno* opgericht. Dus verre den *Atlas*.

Men zoude billyk in dit Hooft-stuk verklaren de namen veeler deelen en werktuigen der oude Scheepen, als *Fori, Tumices, Artemon, Acatus, Dolon, Lipadum, Epidromus, Sypparus, Casteria, Modius, Carchesium, Cornua, Maleola, Chalatorii, Pinnae, Catapirates, Linea, Haustrum, Parolcones, Tonsilla, Segestra, Tropidis, Phalcis, Lesbium, Chalcenetes, Clitopodium, Proembolis, Embolum, Delphis, Stolos, Acrostolium, Nauphracton, Rhinoteria, Chelysma, Gastra, Amphimetrium, Paxilli, Hypiresium, Asconia, Adsellium, Lora, Cleida, Selma, Aeax, Rhiza, Hypozoma, Asandium, Aphlasta, Tarsos, Torcular, Colus, Episionta, Ambola, Symbola, Ancylae, Pyrguchi, Canonia, Stathmidae, Antlon*,

Stega, Napuri, Amphili, Amphistomi, Heterostomi, Deres, Cellarium, Hermata, Epagontae, Ergata, Agea, Pedalion, Cumba, Hystodocen, Dryochus, Didymus, Maschala, Rhinoteria, Edolia, Tremata, Pavatranus, Sponda, Peritonaea, Prymnesia, Pterna, Thoracium, Elacate, Icrion, Carcevia, Ceruchi, Cheniscus, Anchorale, Sanides, Cycli, Molorchus, Naumacha, 't geen lange scheeps spiessen zyn: *Clavus*, 't welk, volgens *Bayfius*, een hout betekent, dat dwars over 't Schip stondt, en aan beide de stuuren vast was, om de zelve gelykelyk te konnen keeren en wenden, enz. doch alzoo zulks reedts volmaaktelyk van den Heer *Schefferus, Caelius Calcagninus*, en *Gyraldus*, in 't Latyn is verricht, en uitheemsche woorden, daar van ons de zaken niet al te wel bekent zyn, in 't Duitsch te vertalen, niet en voegt, zal het zelve achter laten.

Zevende Hooftstuk.
Toestandt van het Scheeps-timmeren, na den val des Roomschen gebiedt.
Wyze van den Scheeps-bouw voor anderhalve eeuwe.

HEt Scheeps-bouwen heeft zonder twyfel gebloeit van veele eeuwen her, en van den beginne af, zoo wel by Barbaren, of Uitlanders, als by de wel gemanierde Grieken, en Romeinen, schoon de schik van hare bouw-konst, by gebrek van gedenkschriften, ons niet nagelaten is: daar die van Romen zeer schuldigh aan te achten zyn, welke niet wilden dat iets zoude over blyven, 't geen zyn oorsprong en begin onder hare heersching niet hadde genoomen; ja alles, waar van d'eer uitheemsche meesters toe quam, wiert by hen verdelgt. Hier om is 't dat ons maar een schaduwe van de Scheeps-daden, der gener die buiten Romen hun byzonder gezag hebben gevoert, over gebleven is. In Romens jeught belanden d'Indianen al in Spanje, en d'Afrikanen in Duitschlandt, met hunne Scheepen; doch wat gestalten deeze Scheepen hebben gehadt, en op wat wyze zy over de zee zyn gekomen, is ons onbekent. De Cananeërs, verjaagt van d'Israëliten, vlooden te water heel na America toe, zoo de vermaarde *Horne* gevoelt; maar wat Scheepen zy gevoert hebben, en wat streek gevolgt, blyft ons verhoolen.

In 't duiken van 't Roomsch gebiedt begonnen de Barbaren, (dus by de Romeinen, ten hunnen aanzien, genaamt) of Uitheemschen, het hooft op te steken, rusten groote Vlooten toe, en bouwden, trots den daalenden Romeinen, zeer aanzienlyke Zee-gebouwen; 't geen ons de daden, by hen te water uitgewerkt, genoegzaam verklaren, en getuigen. De volmaakte wyze echter hoe zy bouwden, en de gestalte harer Vaar-tuigen, blyft ons verborgen, by gebrek van schriften, veroorzaakt uit onkundigheit, die by hen toen wiert gevonden: welke dom-en nalatigheit met groote schreden tot omtrent drie hondert jaren herwaarts heeft toegenomen; waar om van de Scheeps-bouw, na den Roomschen val, weinig valt te zeggen. Ik zal evenwel een reex van oorlogsdaden, (waar van de kennis ons ter naauwer noodt is over gebleven) der gener die na den val van Romen voor de machtigste ter zee gehouden zyn, ophalen; daar uit men dan zal konnen besluiten in wat staat de Scheeps-bouw zy geweest, terwyl de Romeinen zwygen, en het bouwen by hen zoo is verflaauwt, dat ons daar van zelf by schrift niets nagelaten is.

[+]De Saracynen, een volk, gekomen uit het uiterste van Arabie, zyn niet te vreeden geweest met de Romeinen uit Egypten, Syrien, en geheel Africa, te jagen, maar dorsten zelfs na het gebiedt over de zee staan; waar toe zy met een maghtige vloot af quamen. In 't Jaar 655 na *Christus* geboorte staken zy by Alexandria in zee, en liepen Rhodus, Candia en Cyprus af. Te vergeefs gong Keizer *Constans* hen te

[+]*Saracynen staan na het gebiedt over de zee.*

keer; want zyn vloot wiert vernielt. Na +het bevegten deezer zege vielen zy in Sicilie, Syracuse, en andere omleggende gewesten, dieze alle in kolen zetten, en met Scheepen, opgepropt van buit, te rugge keerden.

+*Loopen eilanden in de Middellandtsche Zee af.*

Een leef-eeuw hier na ruste deeze zelve landtaart een groote Zee-vloot toe, daar zy een geheel heir kryghs-luiden op zetten, dieze door de Straats engte voerden, en in +Spanje te lande bragten. Dit liepen zy af, en verdorven het; nevens een groot gedeelte van Vrankryk, aan de Middellandtsche Zee gelegen.: en 't en ware *Karel Martel*, Hertog in die landtstreke, haren loop gestut hadde, geheel Vrankryk was hen misschien ten roof gevallen. Hy dan maakte een groote nederlaagh onder deezen hoop, deedt hun de wyk neemen, en de Scheepen kiezen, achter latende menig duizent man. Corsica echter, en Sardinie, moesten het ontgelden; welke eilanden

+*Ook Spanje.*

zy beide overweldigden. Dit volk greep noch grooter moedt; want zy scheepten weinig tydt daar na met een vloot van drie hondert groote scheepen uit Asia in Europa +over, daar zy Constantinopelen twee jaren lang hebben belegert, 't geen zy ook verovert zouden hebben, 't en ware, te gretig na buit, een groot gedeelte van hun volk Bulgarien in hadden gezonden; daar zy het hooft stieten, en, te rug na Constantinopolen willende, met Scheepen, met al, door storm, zyn vergaan, 't geen hun makkers van Constantinopelen deede deizen. Zy toogen echter van daar na Arles in Vrankryk, 't geen zy uitplunderden; doch konden 't niet behouden. Ter zee bleven zy evenwel meester. De Grieksche Keizer, noch Koning in Vrankryk, dorsten iets tegen hen bestaan.

+*Belegeren Constantinopolen.*

In 't Jaar onzes heils 825. verscheenen de Saracenen weder ontrent Sicilien met een zeer groote Zee-magt, alwaar zy des +Christen Keizers vloot ontmoeten, en versloegen: zestigh Venetiaansche Galeyen, die den Keizer te hulpe waren gekomen, sneuvelden alle; mitsgaders een groot getal Laft- en Koopvaardy - scheepen. Na welken slagh zy naar Africa toogen, om te kalefaten, Ancona in 't voorby zeilen aan kolen zettende: en na dat hare Scheepen van leef-tocht voorzien, en ten vollen hersteldt hadden, keerden zy ylings weder, +en wonnen Sicilien; 't geen zy ook twee hondert jaren hebben bezeten, en daar uit, gantsch Italien door, grouwlyk hebben gewoedt. Zy liepen Romen en geheel Campania +af, verwoesten Genua, en voerden een ontelbaar getal menschen voor slaven naar Africa toe. Zy onderhielden op de Spaansche kusten een vloot van twee hondert en zeventigh Scheepen, en niet wydt van Constantinopolen een getal van drie hondert, behalven alle het Vaar - tuigh 't geen op de Fransche kusten steedts af en aan hieldt: met welke Scheepen zy het gezagh op de zee langen tydt hebben behouden. Van deeze Scheepen magh men klaarblykelyk gissen dat zy sterk en hecht getimmert zyn geweest, om dat zy een belegh van twee jaren konden uitstaan: ook dat zy zeer groot zyn geweest, om dat men leest datze veel volk hebben gevoert, en zeer groote oorlogs-tuigen droegen. Doch het is niet waarschynlyk dat zy volmaaktelyk na de konst uitgewerkt, of na een bepaalden schik gebouwt zyn geweest; want men heeft de Saracenen althans voor rouwe volken geacht, die hen nimmer op konstig arbeiden hebben gelegt.

+*Slaan de Christenen.*

+*Winnen Sicilien.*

+*Plunderen Genua.*

Marinus Sanutus, in zyn Boek genaamt *liber secretorum Fidelium crucis*, geeft lessen hoe men Scheepen bouwen zal, om de Saracenen te bestryden, en zeght dat daar in de midden storm-toorens op moeten staan, met huiden omhangen, op datze 't vuur wederstaan zouden; zeer afzienlyk geschildert, en met veel vlaggen en wimpels geciert, om den vyandt een schrik aan te jagen. En in 't slaan, zegt hy, moet men veel geraas maken. De kasteelen, of storm-toorens, moeten xx voet hoog zyn, welke men ook moet konnen verzetten en wegh nemen. Hoe langer Schip, hoe pryzelyker. De Christenen, zeit hy vorders, moeten wel voorzien zyn van klein vaar-tuig, om de Saraceensche duikers te weeren.

Van de Scythen leest men, dat zy in den Jare 412. Romen hebben overrompelt en +verwoest. Deeze braghten twee duizent weerbare Scheepen in zee, en liepen eenige eilanden in de Middelandtsche Zee af; maar Creta, en Cyprus, daar zy langen tydt met hunne Scheepen voor gezet lagen, hielden 't voor de Romeinen. Scythie is een landt, 't geen grenst aan de Caspische zee, niet verre van Astracan: zoo dat zy noodtwendigh aan de Zwarte zee, welke hen het naaste water is, hunne havens en timmer-werven moeten gehadt hebben. Drie maal hondert duizent mannen braght dees Scythische vloot in Italien over.

+*Zee-maght van Scythie.*

+*Heraclianus* deede tot Karthago een vloot uitrusten sterk drie duizent en zeven hondert Scheepen, daar hy *Honorius*, die 't gebiedt te Romen hadde, mede te keer toog: 't welk hem qualyk verging; want zyn vloot wiert verslagen: en schoon *Heraclianus* het gevaar zelfs ontquam, zoo wiert hy echter op zyn wederkomst tot Karthago doorstooten.

+*Heraclianus bouwt een vloot van drie duizent en zeven hondert Scheepen.*

+Onder Keizer *Justinianus* ruste *Bellizarius* een Scheeps-vloot uit, om de Wandalen het hooft te bieden, die zich meester dreigden te maken zoo wel te water als te lande. Hy deede de zeilen op de Scheepen der Vloot-vooghden root verwen, stelde nacht-lichten achter op de kampanje van ieder Schip, en bragt veele scheeps werktuigen weder in trein, die uit het gebruik en in vergetenheit waren gekomen. Zyn vlootelingen, het water ongewoon, begonnen te muiten, en wilden niet te gelyk met de zee en hunnen vyandt stryden; waar om *Bellizarius* dulde dat men de voet aan 't landt zette, en de Wandalen in Africa gong bestoken: 't geen hem wel slaagde; want hy keerde met zegen weder te rugh.

+*Bellizarius rust een vloot toe, en poogt de vervallen Scheeps-bouw weder op te rechten.*

Te deezer tydt dienden de Krygs-scheepen meer om legers van 't eene landt in 't ander over te voeren, als om zee-slagen te doen.

Niet tegenstaande de Scheeps-bouw, na de konst, te deezer eeuw gantsch in 't onderspit lagh, zoo heeft het echter nooit aan dappere mannen ontbroken, die hare verstanden hebben besteedt in 't uitvinden van konsten, en werk-tuigen, dienstig in den oorlog ter zee.

+*Callinicus*, de Syrier, wist vuur-ballen te maken, die onder water de scheeps-kielen brandende doorboorden.

+*Kracht van het zeevuur.*

Keizer *Konstantyn* verjoeg, en versloeg, door hulp van dit zee-vuur, de geheele Scheeps-magt der Heidenen, zyn tegen-strevers.

Wanneer, ten tyde des Keizers *Leo*, de Turksche Keizer *Solyman* Constantinopolen met drie duizent Scheepen belegerde, vondt men op de zelve groote bussen, die vuur spoogen; ook spuiten, die gloeijende kolen, zwavel, rook en damp in 's vyandts Scheepen joegen.

Stinkende vuur-potten zyn ervonden in den Jare 717.

+Op zekeren tydt verloor *Justinianus* drie-en-zeventigh duizent mannen, uit een Scheeps-vloot, die door schip-breuke quamen te sneuvelen: waar uit men van de menigte of grootte dier Scheepen oordeelen kan: welk verlies, door ongunst des volks, hem zyn leven koste.

+*Justinianus verliest drie- en zeventigh duizent man by een storm.*

Haumar, Hooft der Saracenen, voerde een vloot na van vier hondert Scheepen, die alleen wapen-tuig en noodtdruft droegen.

+Op 't Jaar 805. viel een zware Zee-slagh voor tusschen *Pipyn*, Koning van Vrankryk, en het Venetiaansch gemeene best; zynde dit het drie hondertste jaar na d'opbouwing van Venetien. By de Venetianen was toen alleen klein vaar-tuig in gebruik; waarom zy van de Franschen voor visschers gescholden wierden: doch zy zegen-praalen evenwel over den Franschman. De Scheepen der Franschen voerden zeilen, en geen riemen; maar die van de Venetianen te gelyk riemen en zeilen. 't Italiaans Scheeps-gebouw was na de konst uitgevoert; doch het Fransche te dier tydt grof, en zonder eenige gelykdeeligheit.

+*Zee-slagh tusschen de Franschen en Venetianen.*

Op het Jaar 809. geschiede een groote Zee-slag tusschen *Gotrik*, Koning van Denemarken, en de Hollanders en Vriezen. *Gotrik* bragt twee hondert Oorlog-scheepen in zee: hy was de Zone van *Odilbalda*, Dochter van Koning *Radbodus*.

+*Godfrid*, Koning der Deenen, scheepte in deezen tydt met een deel Schoeten, en plat gebodemt vaar-tuig, de Zont uit, en lande in Vrieslandt aan; dat hy af liep, en verdorf. Namaals wierdt *Godfrid* door zyn eigen volk vermoort.

+*Godfrid, Deensch Koning, landt in Frieslandt.*

Insgelyks wiert Hollandt en Vrieslandt van de Noordtsche Koningen, *Rorick, Ordwig, Rodulf*, en *Inguar*, met groote Scheeps-maghten bestookt.

In 't Jaar 852. hebben de Noormannen, met een vloot van twee hondert en vyftigh Scheepen, West-Vrieslandt geplondert, en S^{t}. Adelberts Kerk verwoest en neder getrokken.

De Hunnen waagden te dier tydt een Zee-slagh tegen de Venetianen, dien zy verlooren.

+De Mooren dorsten nu ook met een Scheeps - vloot in Vrankryk en Lombardyen landen.

+*Mooren verwoesten Lombardyen.*

De Scheeps-bouw was nu zeer in verval. Misschien zyn de Scheepen van gestalte geweest, als onder letter I, op de nevengaande plaat, wert vertoont. Dit Schip was een onweerbare Last-drager, zoo men schryft, die menschen en paerden voerde.

+In den Jare 866. zyn de Deenen met een Vloot van drie honderdt en vyftigh Scheepen, onder het beleidt van *Hubba* en *Haldon*, Vloot-vooghden, na Engelandt over gestoken; 't geen zy voor een groot gedeelte verwoesten, en uit roofden. Van daar wenden zy hunne kielen na Vlaanderen, en toogen zoo na Parys, daar zy 't alles op sloegen wat hun voor quam; waar van noch heden, zoo men zegt, dagelyks in de Kerk van de heilige *Geneveva* tot Parys, in d'avondt-bede, op 't Latyn gezongen wert, *à furore Normannorum libera nos Domine:* dat is, Verlost ons Heere van de woede der Noormannen. Deeze dan gongen alle Zee-kusten in Europa schuimen, geheel Italie en Spanje door, zelf tot de stadt Constantinopolen toe.

+De Deenen loopen Engelandt af, en andere plaatzen, door hulp van hare Scheepen.

In den Jare onzes heils 888. hadden de Noormannen de stadt Parys lange belegert: maar wanneer zy bemerkten dat de stadt voor hun onwinbaar was, en die van binnen de vliet besloten hielden, zoo dat zy met hunne Scheeps-vloot niet konden voort varen, hebben zy alle hun Scheepen over landt getrokken, twee duizent schreden verre, en die voorby de stadts vastigheden weder te water gebragt, en zyn zoo voort gevaren, plonderende het geheele landt door. Welk padt zy, op hun te rug reis, met hare Scheepen, gedwongen wierden over landt weder te kiezen, na dat een geruim jaar in Borgondien hadden huis gehouden.

Wat het maakzel deezer Noordtsche Scheepen belangt, daar van hoort men de oude Engelsche Chronyk, in het lof van Koninginne *Emma*, aldus spreeken: ‘En

wanneer Koning *Swein* in Deenmarken af stak, om Engelandt te bestoken, beklam hy met zyn geheelen stoet de getoorende Scheepen. De Scheepen der Vloot - vooghden wierden door kopere nebben van de andere onderscheiden. Hier zagh men gulde leeuwen achter op staan, gins gesneden vogels op de toppen der masten, of wydt gapende draken, die vuur scheenen te spouwen, daar weder gegoten mannen, levens grootte, die van zilver en gout blonken, ook stieren, die scheenen te stoten en te bulken. Met delphinen van spiliauter pronkten de hakke - borden. De scheeps Zyden zagh men beschildert na de beste konst. De tekens waren verzilvert, of vergult. Onder allen blonk het Schip uit 't geen de Koning droeg; waar van het beter is dat zwyge, als weinig spreeke. De vloot wiert in drie gelyke deelen geschaart. Het Konings Schip behielt de midden. De zee scheen te schuimen van het slaan der riemen: en de Zons stralen scheenen verdubbelt te zyn, door het weder af stuiten op het gout en zilver, 't geen op de Scheepen lagh. Weinigh voorder in het voornoemt oudt Gedenk-schrift staan deeze woorden: ‘En wanneer de roeijers bestelt waren, beval men de zeilen aan de windt. Waar uit te besluiten is, dat deeze Scheepen door zee gebragt wierden met riem en zeil.

De zelfde Chronyk spreekt noch van een toegeruste vloot der Nooren, onder Koning *Cnuto*, die te Sandwich aan quam. Alle de vlootelingen hier op (zegt hy) waren van Adel: men zag daar slaaf, burger, noch eenigh vry gelaten. Deeze Scheepen waren zeer gepronkt met alderhande beeldt-werk, 't geen vergult was; zoo dat het aanschouwen alleen een vyandt van schrik zoude doen deinzen.

+Op het Jaar 990. zoo de Historie-schryvers getuigen, onderhieldt *Edgard*, Koning van Engelandt, gestadigh een vloot van drie duizent en zes hondert Scheepen, geschaart in drie deelen; duizent en twee hondert bewaarden de Ooster kusten van 't eilandt, zoo veel ook het Noorden, en d'overige het Westen. Na den uitgang van Paasch vier-dagh tradt hy op d'Ooster vloot, die aan de Teems lag, en voer daar mede na het Westen van zyn landt, tot dat hy de vloot, die daar de wacht hadt, bejegende, waar op hy dan over tradt, en zich na het Noorden keerde, van waar hy met de Noorder vloot het overige van 't eilandt om zeilde, tot aan de Teems toe: dus veiligde hy zyne zee-stranden, en hieldt alle roovers buiten. Van wat vorm deeze Scheepen zyn geweest, en wat grootte zy gehadt hebben, is duister: doch d'Engelschen zeggen dat het alle zware en weer-bare Scheepen zyn geweest. *Rogerus* en *Hovedenus* zeggen, dat deeze groote Scheeps-maght in't Jaar 959 was toegerust, te dier geval, om *Malcusius*, die, gelyk *Neptuin*, op 't water heerschte, en de zee alom onveilig maakte, te verslaan; gelyk geschag. Van deeze Koning *Edgard* schynt het zeggen der Engelsche Koningen her te komen: *Quatuor maria vendico*. Dat is: Ik schryve my vier zees toe. Om zyn maght te water meerder luister te geven, verlustighde hy zich zomtydts in een Speel-schuitje op het water, daar hy zeven van zyn onderhebbende Koningen in deede roeijen, zelfs het stuur in handen houdende.

+Edgard, Koning van Engelandt, onderhieldt steedts een vloot van drie duizent Scheepen, tot beveiliging van zyn landt.

En dus is met voorbeelden klaarlyk getoont, hoe men van de Romeinsche tyden af tot omtrent zes hondert jaren herwaarts het Scheeps-bouwen beyvert heeft. Doch wat gestalte de Scheepen gehadt hebben, hoe zy door zee gekomen zyn, en na wat Hemels-baak de Stuurmannen zagen, of zy de stranden volghden, dan of zy dwars over staken, blyft ons, by gebrek van gedenk-schriften, onbewust.

Men hoeft zich dan niet in te beelden dat de naauwkeurige Scheeps-bouw een vondt zy dier eeuwe wanneer de zeil-steen in Europa bekent geworden is, of toen de Portugeezen en Spanjaarden de nieuwe +werelt vonden. *Horne* wil dat America bevaren zy geweest, kort na de Zondt-vloet, van *Noachs* nazaten, ook namaals van de Pheniciers, Karthaginenzers, en andere, ja van de Chinezen, en Scythen, lange voor de komst der Spanjaarden.

+America bevaren kort na de Zondt-vloet.

Men meint dat d'eilanden van Kanarie al lange voor het heerschen der Romeinen bevaren zyn geweest, die zonder bequame hechte scheepen, en goede kennisse ter zee, niet waren aan te doen.

[+]Van het Jaar duizend dan, na onze verlossinge, tot het Jaar twaalf hondert, is de Scheeps-bouw, na de konst, verdooft, en gelyk als verstorven geweest. Geene schriften, myns wetens, melden ons, dat in die twee geheele leef-tyden eenigh vermaart Scheeps-geveght voorgevallen zy, noch dat men groote en konstigh uitgewrochte Scheepen te water heeft zien brengen. Nuwas het d'yzere eeuw, en de tydt dat konsten en wetenschappen begraven wierden. Slechts leezen en schryven te konnen, wiert voor geleertheit gehouden: welke domheit met groote schreden dagelyks toe nam, en langen tydt d'overhandt gehouden heeft.

[+] *Scheeps-bouw op den laeghsten trap*.

+Doch zedert het Jaar 1200. na de vondt, of kennis in Europa, van 't wyzen des zeilsteens na het Noorden, begon onze konst weder te bloeijen en toe te nemen, en is allengskens, tot op heden, in hooger top gestegen. Daar toe heeft niet weinigh geholpen de yver der Koningen in Portugal, als van *Johan* d'eerste, Don *Henrigo*, en Don *Alfonso:* deeze ontdekten Moorenlandt, toen onbekent, en voeren met zwaar gebouwde Scheepen, Africa om, tot in Oost-Indien toe. Als mede het opdoen van America, door *Columbus* de Genuezer, onder de bestiering van *Ferdinando*, Koning van Kastilie. Nu begost ieder zyn verstandt te wetten, tot bevordering van de Scheeps-bouw. De begeerte na schatten, uit verre landen, porde hooge en laege stants-mannen aan om Scheepen te bouwen, die men nu magtigh was te bestieren, zoo wel by helder als duister weêr, zoo wel by nacht als by dagh. Van Scheeps - bouw, en Scheeps Kruis-vaarten tegen d'ongeloovige in het Heilige landt, ziet by *Wechelus*, in zyn Boek, *Gesta Dei per Francos* genaamt, die daar in 't breede van spreekt.

+Scheeps-bouw begint weder te bloeijen.

+De Vriezen komt de lof toe van de herstelde Scheeps-bouw in Nederlandt, zoo de meeste Schryvers willen. Zy zyn d'eerste die de vaart op de Zont en Oost-zee, na d'yzere eeuw, hebben herstelt, voor alle andere buiten Beltische volken. Hier van daan hebben de voor-rechten der Vriezen in de Zont, Denemarken, en Schoonen, hun begin. Of liever, om dat zy de Noorder Koning bystandt te water hebben aangeboden in zyne oorlogh, gelyk d'oude rieven, van den Jare 1368. by Koning *Albert* hun verleent, getuigen, die te leezen staan in de Vriesche Historie van den vermaarden Heer *C. Schotanus*. D'eerste koophandel is by hun aldaar met koorn gedreven, 't geen zy in Vrankryk, en elders, gongen venten. Hunne Scheepen timmerden zy laeg in de midden, voor en achter zeer hoogh, en achter over hangende: de dekken wierden met bereidt leder bekleedt, 't geen daarop gespykert en vast gehecht wiert.

+De Vriezen timmeren 't eerst groote Scheepen in Nederlandt, na de duistere eeuw.

+Omtrent het Jaar 1520, de derde eeuw na de kindtsheit van't herstelde Scheeps-bouwen, vondt onze konst zich reedts in hoogen top gestegen. Men bouwde nu al na voorgestelde wetten en vaste mate, gelyk als hier vervolgens wert verklaart.

+Scheeps-bouw weder herstelt.

+De voor-steven schoot meest altydt uit, met een kringsche rondtheit, en een derden-deel van de kiels lengte na vooren toe, zynde de hoogte van het Schips bovenste overloop. Uit het hooft van de kiel wiert een linie opgehaalt, tot de gegevene hoogte, zynde het derde van de kiels lengte, weinigh min of meer; welkers top-punt voor het middel-punt dient, daar de steven wert uit getrokken. Doch dees middelstip wiert een weinig hooger of laeger genomen, na gelegentheit van het gebouw, om dat zyn hooge of laege standt het stevens vallen bepaalt.

+Na wat mate men voor ander-half hondert jaar Scheepen bouwde.

Zware en wyde Scheepen vereischen lange stevens; maar smalle Scheepen wierden met lange stevens zeer verzwakt, na het oordeel der Bouw-meesters van dien tydt. Het middel-punt evenwel, daar de steven uit getrokken wiert, behieldt men althans in een recht opgaande linie, van wat gestalte de Scheepen ook mogten zyn. 't Was een vaste regel dat het uitschieten van de steven nooit minder moghte zyn als vyf zeste van de hoogte tot den overloop, en nooit meer als dees hoogte en een zeste.

D'achter-steven valt achter over, doch is niet rondt, als de voor-steven is, maar lyn - recht. Hy steekt hooger uit als de voor-steven, prachts halve, en wordt boven breedt uit getimmert, op dat het een sterkte gelyke. Hy helt achterwaarts over omtrent het vyfde of wel het vierde deel van zyne hoogte. Om dit te doen, zoo stelt een krings vierde deel hooghte gelyks de steven, gehaalt uit de voet van de steven, over endt, deelt dan het zelvige in zeven deelen, en laat de steven een zevende van

genoemde vierde deel krings vallen; dus zal het vereischte uitgewerkt zyn, gelyk als op de plaat by A magh gezien werden.

De reden, waarom de stevens zoo verre voor uit staken, wiert gezeit deeze te zyn, om dat de Scheepen daar op beter zouden vlotten; 't geen d'ondervinding nu geleert heeft valsch te zyn.

Op de kiel, die veel grover en zwaarder wiert gemaakt als men heden doet, wierden staert-ribben ingeënt, dus genaamt om hare boghten en kromten, anders *Picae*, ofte exters, in 't Latyn geheten; waar van daan het woort *Piek*, in onze taal, onder de konst-woorden schynt te komen. Deeze ribben wierden van binnen met hoepen en banden te zamen gehouden. De ribben zyn groot of klein, zwak of sterk, na de plaats die zy in 't Schip beslaan. Op het wydtste van 't Schip zyn de ribben meest gebogen.

Men bevindt nu dat Scheepen met kringhstukkige deelen de sterkste zyn, waar van in dien tydt het tegendeel wiert gelooft: hierom bouwden zy hun Scheepen buitewaarts plat, en hoekigh.

De ribben, ofte het inhout, ter plaatze daar het Schip op zyn wydtste is, wert de meester-rib genaamt. De ribben beston-

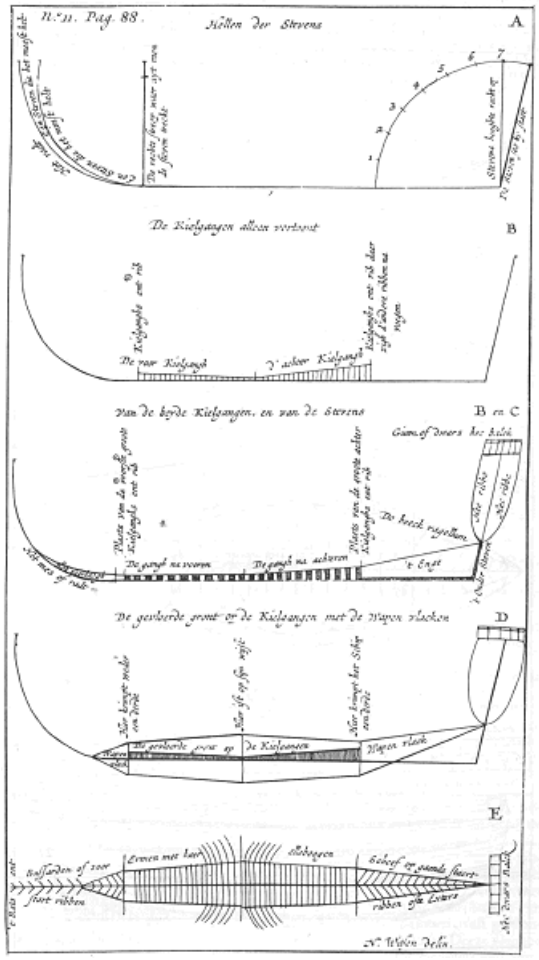

XVIII

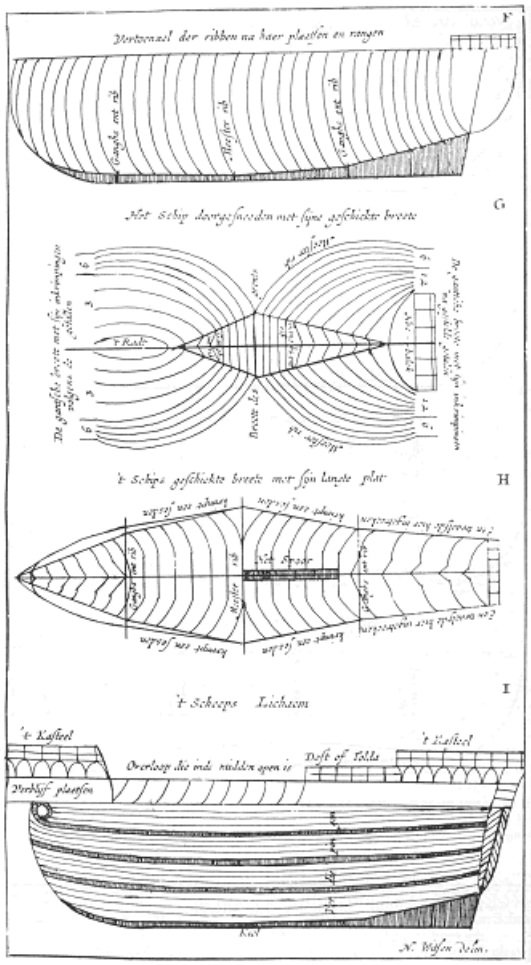
F
Vertoonnisse der ribben na haer plaetsen en rangen
G
Het Schip doorgesneden met sijne geschickte breete
H
't Schips geschickte breete met sijn langste plat
I
't Scheeps Lichaem
't Kasteel
Overloop die inde ruddden open is
Dosh of Tolda
't Kasteel
Verkijf plaetsen
Kiel
N. Witsen Delin.

XIX

den uit een hout, van meer stukken aan elkander gelast. Het onderscheidt van buik-stukken, stutten, zitters, en oplangen, was nu noch niet bekent. Van de kiel tot boven aan 't boort toe was dees inhoutrib gebogen, gelast, en gekromt na den eisch.

De grootste Scheepen hadden twee of vier meester-ribben, 't geen te wege bragt dat het Schip te midden op zyn wydtste van een en gelyke wydte was, zoo verre dees meester - ribben, die op een zelve wydte uit stonden, quamen te strekken. Op kleinder Scheepen zag men alleen een meester-rib, 't geen het Schip maar op een korte plaats het wydtste deede zyn.

Als de ribben waren gestelt, en geënt op de kiel, wiert een verheven kiel-gang, na beide stevens toe strekkende, gebouwt: 't geene met ons hedensdaaghs vlak schynt over een te komen, tot maat dienende van de hoogte der staert-ribben, die op de kiel staan, en haar ter zyden uit springen. Deezes kiel-gangs vlak, ofte bodem, dient mede voor gront-slagh van de ermen, met hunne ellebogen, 't geen korte inhouten zyn, binnen de groote scheeps-ribben, vastigheits halven. De bovenste bogt heeft de naam van elleboog: en het endt, dat op degang of bodem legt, de naam van erm. Dees binnen-ribben komen zelden hooger als op de helft van 't schips hol. De plaats, tusschen dees bodem en de kiel, was ledig, en onnut, en wiert gebouwt om het Schip een goede gestalte te geven. Hoe hooger dees gang boven de kiel quam, hoe dieper het Schip in 't water zonk; want onder dees bodem maakte men het Schip zeer eng, om 't water te snyden, en daar in te zinken.

D'achterste gang was op zyn hooghste een twaalfde deel van zyn lengte verheven: de voorste gang op het hoogste een achtiende deel van zyn lengte. Ieder gang is een derde van de kiel lang; alle het welke by letter B in de plaat bespeurt kan werden.

Op het einde van de kiel-gang, na achteren toe, verengt het Schip, en de kiel ryst daar zeer hoog op; zoo dat het Schip achter om laegh geene holte heeft, maar geheel plat is: waarom de ribben, die daar op de kiel staan, korter zyn, en met hare onderste einden hooger komen te staan. Deeze worden beslooten met twee rondt-achtige hek-ribben, staande boven zoo hoog als al d'andere ribben; welke weder gedekt worden van een dwarsche hekstut, op de hoogte van den bovensten overloop. Dees genoemde hek-ribben loopen onder t'zamen, op een derde van de stevens hooghte; welke hoek voormaals *ragellum* in 't Latyn wiert genaamt.

De plaats, van deezen hoek af, tot aan de genoemde kiel-gang, wiert het enge genaamt, om dat het Schip daar bykans plat was, en geen holte hadde. Zulks geschag om achter schot aan het water te geven. Nu leert d'ondervinding dat kantige en hoekige scheeps deelen, die buiten uit komen, schadelyk zyn, en het Schip onsterk maken, om dat de zee daar meer geweldt op kan doen.

De voor-steven, by de Meesters van dien tydt het mes genaamt, hadde een slapert, of tweede binnen-steven, die daar tegen aan quam, mits dat weinig holte tusschen beide bleef, welke gehecht was aan de kiel-gang, gelyk de buiten-steven aan de kiel zelve. De binnen-steven was korter als de buiten-steven, die in een linie met de bovenste overloop legt, gelyk blykt uit het af beeldtzel, vertoont by letter C.

Als de kiel-gangen geleght waren, dan wierden de ermen met hare ellebogen daar zoo op gevleit, dat zy boven alle van een zelve hooghte quamen te zyn, schoon zy onder reezen, en daalden, na de hooghte van de kiel-gang. Het getal van deeze ribben vondt men gemeinlyk zoo veel als dat van de groote buiten-ribben. Wanneer het Schip meer meester-ribben heeft als een eenige, zoo beginnen de kiel-gangen eerst daar deeze grootste ribben ophouden; van gelyken ook de ermen met haar ellebogen: en de staert-ribben beginnen daar de kiel-gang het hooghste is. Ieder staert-rib hadde het derde van een erm met zyn elleboogh.

Daar de kiel-gangen het hooghste zyn, staan de ermen het dichtste aan elkandere; en daar de kiel-gang het laegste is, daar is hy ook het breedtste, te weten, midden in het Schip.

Aan de einden van de kiel-gangen, na de voor-en achter-steven toe, zynde ermen een derde smalder als by de meester-rib, midden in het Schip: welk van de kielgangs gront gevolgt wert, gelyk by letter D gezien kan werden.

Daar na leght men achter planken, wederzydts van de laatste erm, of liever uit de hoeken van de laatste erms ellebogen af, schuins op, tot aan het sluiten der hek-ribben toe. Deeze dienen daar tot steunsel van d'overige ryzende ribben, welke met hare onderste einden in deeze planken, en in de onderste staert-ribben, vast geklonken zyn, en daar in sluiten. Deeze planken werden te recht het wapen-vlak genaamt, om dat zy d'onderste staert-ribben, en bovenste opgaande ribben, t'zamen verbin-

den, en gelyk als met stevigheit wapenen. Zy worden lyn-recht getrokken.

Minder zyn de planken, die verheven na vooren toe, van de kiel-gangs hoogte af, geleght worden; en de staert-ribben zyn hier ook zwakker, welke bussarden genaamt zyn geworden. Dees quamen ter zyden aan de wapen-vlakken uit, en gongen lyn-recht, schuins op, na bovenen, zoo hoogh, tot daar de opgaande ribben haar aanvang namen, die in deeze, en in de vlakken ingelyft zyn geweest.

Het verschil tusschen de middel-ribben, ofte inhouten, en de ent-ribben, die gemaakt werden van de staert-ribben, te zamen met de boven opgaande ribben, is geen ander, als dat de middel-ribben twee maal, en de ent-ribben eens gebogen zyn; dees op de hooghte van het vlak, of kielgang, en weder weinig hooger; die boven de kiel-gang, weinigh onder de tweede boght van d'andere ribben: het geene te bespeuren staat uit de prenten D en E.

Om *d'even-reden, of gelyk-deeligheit, te verklaren, die de ribben tegen elk-ander hebben, beziet de plaat by letter G, waar het Schip by de meester-rib doorge-sneden is, en om gelegt ter rechter en ter slinker zyde, vertoonende aldus d'evendeelige wydte des Schips van voor tot achter toe. Van de middel-rib of meester-rib af, tot d'eerste rib achter de kiel - gang, verengt het Schip een derde van zyn wydte, dat is wederzydts een zeste, zoo wel boven als onder.

*Proportie.

Van vooren sluiten de ribben het Schip; maar van achteren gapen zy wydt van elkander, om een hakkebort in te voegen, en dat op de helft van de wydte die het Schip heeft, daar de kiel-gront na achteren eindigt; welker mate in de verbeelde gestalte by G en H gezien kan werden, zynde aangewezen met cyffer-letters, en woorden, tusschen en tegen de ribben aan.

Scheepen dus gehoekt, en schielyk vernaauwt, of ingetrokken, maakt brosse Scheepen, zoo ons de hedendaagsche ondervindinge leert.

Het spoor, daar de mast met zyn voet in komt te staan, vertoont by letter H, is aanmerkens waerdig, staande op de kiel-gang, langs scheeps, tusschen de meester-rib, en het eindt van d'achterste kiel-gang: de mast staat in een holte, en dat recht op.

Wat de dikte der ribben aangaat, die wierden genoomen na het gebruik der Scheepen, ook zoo hun getal. Scheepen die men op wichtige lasten aan leide, vereischten veel en zware ribben. Aan een Schip, lang over steven 135 voet, maakten zy de ribben styf een span in 't vierkant. De tusschen-standt, of ledige plaats tusschen de ribben in, was mede ongevaar van een span. In groote Galjoenen wierden de ribben dikmaal verdubbelt. De ribben wierden van binnen met planken gestyft, tot bovenen toe: in eenige Scheepen van onderen af: in andere slechts van boven de kiel-gang af. Ook wiert om het geheele Schip een huit gehaalt, vier of vyf vingeren dik. Berkhouten wierden aan de Scheepen niet geleght, gelyk men heden doet. De reeten vulde men met werk, in heete pek gedompelt: en het geheele Schip bestreek men met een pap van gesmolten pek, en gal, onder een geslagen.

Loode plaatkens dekten de buitewaartste scheeps voegen, om alle ineetinge voor te komen.

Het Schip moeste van buiten glat zyn, zonder dat iets uit stak, 't geen de vaart konde verhinderen.

Kooijen, en kamers, stonden voor en achter onder den overloop.

De Scheepen wierden voor breedtachtig uit gezet, waar door geoordeelt wiert dat zy het water beter ter zyden af wierpen, na het voorbeeldt van de water-vogels, die in het zwemmen een breede borst voor uit steken.

Niet onaardigh wert een geheel Schip by een vogel, of visch, vergeleken: de staert het stier verbeeldende; en de vinnen, of vleugels, de zeilen. De Ouden vergeleken

de Scheepen by vogels, of gedierte dat te water en te landt leeft. De gestalte van het hol des Schips zeiden zy van den Dolphyn te zyn ontleent.

De Poëet *Oppianus* spreekt in zyne Gedichten zeer breedelyk van den aart der visschen, die hare gestalten aan de konst van 't varen hebben gegeven. *Scheepen*, zegt hy, *zyn als wagenen, die de Zee beryden; en hy, 't zy Godt, of uit sterfelyk zaat voort gekomen, is wel stout geweest, die de kracht der visschen t' zamen bondt, en tot een Schip over braght*, enz.

+Van het visken *Nautilus* wert verhaalt, dat het zachtjens tot aan het waters oppervlak ryst, daar het zich dan ruggelings opheft, en al het water door zeker buisken uit zyn lyf spout, om, gelyk een droogh Schip, beter te vlotten; daar na recht het zyne twee voorste vinnen op, tegen welke het een vliesken spant, 't geen hem voor een zeil dient, gelyk zyne twee andere vinnen voor riemen; onder in het water strekt de vyfde en middelste vin, of staert, hem voor een roer. Indien het, dus zeilende, by geval eenige dryvende strydig-heit, of beletzel, ontmoet, of vreezende van eenige vogels gegrepen te werden,

+Het visjen Nautilus beest de menschen bet Scheeps-bouwen geleert.

trekt het zyn lichaam in, en dompelt zich lichtelyk na de gront van 't water. Dit visken heeft d'eerste Scheeps-bouwers voor meesteres gedient, zoo de Poëten zeggen. By de Ouden is het *Venus* toegeëigent geweest. Dit visken *Nautilus* wort van eenige *Pompilus*, en van andere *Naucles, Polypus* en *Nauphus* genaamt. De Salapiners en Saguntiners beelden dit slak-visken in hare munten uit, nevens de gedaante van een Schip, of des zelfs galjoen. De Nederlanders, die dees *Nautilus* op de reizen naar Oost-Indien veel ontmoeten, geven het de naam van *Bezaantje*, om dat de vinnen die hy op steekt de gestalte van een bezaan-zeil niet ongelyk zyn.

Nerita is een soort van gehoorende Zee-slakken, dat groot vermaak schept door zee te gaan, even als een Schip, met zyn opgestrekt huisjen nu na dees dan na die kant wendende.

Mutianus zeit dat in de Zwarte zee schelpen gevonden werden, een rondt Scheepken niet ongelyk, daar zich zeker schelp-dierken in begeeft, die dit horenken als een schuitjen gebruikt: met twee lepeltjens, of vinnetjens, roeit hy het zelve voort, die hy by tydt van storm voor een roer gebruikt.

Men zeght dat'er Schilt-padden gevonden werden die hare hoorenen, in stê van riemen, weten te gebruiken.

Van de Egel wert mede gezegt, dat zy het scheeps - ballasten aan de zee - luiden heeft geleert; want zy weet met eenige steentjens, als'er een storm voor handen is, zich zoo te laden, dat zy van de golven niet om en om wert gesmeten, maar evenwich-tigh op het water dryft.

In Ethiopien zouden Draken gevonden werden die zich te water weten te begeven, en, drie of vier te gelyk onder en in elkander gevloghten zynde, en met de hoofden om hoogh stekende, na andere landtschappen zeilen, om voedtzel te gaan op zoeken. Dit geslacht van Draken wiert by de Ouden *Ascachus*, of *Ascatus* geheten, en van de Dichters aan den Ethiopischen Oceaan toegeëigent, ook in het Hemelsche gewelf by het Schip geplaatst.

't Geen *Plinius* verhaalt, dat schelpen gevonden zouden werden daar een geheel mensch in kan staan, en met de zelve, mits een andere schelp over endt stekende, voort zeilen, schynt verdicht. Als mede het geene hy zeght van het visken *Remora*, dat het Schip 't welk *Antonius* voerde in zee deede stil staan. Welke kracht de slinker voet van een Schilt-padde mede zoude hebben, als zy in een Schip geworpen was. Deeze *Remora* wort anders *Echenides*, en *Echidus*, geheten. Het Schip daar Keizer *Cajus* op voer, 't geen met riemen van Asturien in Antium weder keerde, wiert insgelyks, na 't voorgeven der Ouden, door dit visken in de zee opgehouden. By welk geval, gezien wordende dat uit de geheele vloot alleen het Admiraals Schip wiert wederhouden, men terstondt zocht na d'oorzaak daar van, en men vondt dit visken achter aan het roer hangen; niet zonder groot misnoegen des Keizers, dat een beesje zoo veel vermoght als vier hondert roeijers. Doch het scheen geen minder wonder-werk, dat het zelfde visken, gevangen, en midden in de Galey zynde, geen vermoogen of kracht meer hadt om die te wederhouden. Die het zelvige in 't Schip gezien hadden, bevestigden alle dat het was als een groote zee-slak. Deeze *Remora* wort by zommige *Odinolionte* geheten. Het wiert in den Tempel van de Cnidische *Venus* geheilight. De Grieken zeggen, dat het de vrucht aan een dragende vrouw, die een misval dreigt te krygen, behoedt, en binnen doet blyven tot de behoorelyke tydt. Andere zeggen, dat het, gezouten, en aan een barende vrouwe gebonden, de vrucht helpt afzetten, en gemakkelyk doet baren. De *Remora*, die het Schip wederhieldt, 't geen met edele jongelingen was geladen, die men lubben wilde, uit bevel van *Periander*, om gesnedene des Dwingelandts te zyn, hadt een eenvoudig uitgeholde mondt, vry wydt, niet ongelyk het Purper-visjen. Terwyl dan dat het Schip dus aan het eilandt Samos vast gehouden wiert, ontvluchten de

jongelingen in *Venus* Tempel, 't geen een vry-plaats was. By de Chaldeen wiert dit visken *Remora*, 't geen onder de visschen *Murices* werdt getelt, *Agada*, of *Sagada*, geheten. De Numidiers noemden het *Magalia*, gelyk *Salustius* verhaalt, welke zegt dat het van een langwerpige gestalte is: waar van in 't breede by *Aristoteles, Oppianus, Lucanus, Plutarchus, Pausanias*, en andere, wort gesprooken.

[+]Weinigh dan voor deeze boven gemelde tydt bouwde men Scheepen die voor en achter hoogh opstegen, en dat in de rondte, zeer wanschapen. Andere waren zeer breedt, achter plat, en boven spits toe gaande, of ook wel achter spits toe gaande, tot op de helft van de geheele hooghte, en dan weder verwydende, zoo dat de hut boven zoo breedt was, als de konstapels kamer onder, en de kajuit zeer smal. Men zagh mede Scheepen die achter plat waren, en evenzydigh oprezen. Deeze Scheepen voerden twee bezaansmasten, met een lange spriet, die achter uit

[+] *Scheeps-bouw voor twee hondert jaar*.

stak, welke diende om d'achterste bezaan uit te voeren. Uit de mars boden zy met bussen tegenweer. Het Schip was voorts platzydigh; of ook wel rondt, gelyk een ton: en men zag daar een voor- en achter-kasteel aan, wel dicht beslooten, boven dakswys toe loopende, of ook wel vierkant en plat, verdeelt in twee verdiepingen. Eenige hadden op den overloop geen hout voor scheens, 't welk by quaat weêr gevaarlyk was om af te vallen. Andere gongen slechts spits en platzydig toe, zonder pen, of galjoen.

Behalven deeze vindt men afbeeldtzels van Scheepen, gemaakt te dier tydt wanneer de vuur-bussen eerst in 't gebruik zyn gekomen, die rondtom, op een overhangende galdery, 't kanon hadden geplaatst, tusschen de riemen in. De kajuit is geheel overhangende, daar men, in een galdery, buiten om gaan kan. Deeze voerden drie masten. In stê van een galjoen voerden zy een zware pen voor uit, aan de boegh, die rondt was, en op zyn eindt weinig breeder +als dicht aan het Schip. De bak, of het voor-kasteel, komt voor over 't water te hangen, rustende op een zolder van schuins opgaande ribben, welke uit de boeg voor uit steken, die op een middel-balk, mede uit het Schip stekende, quamen te rusten. Buitewaarts tegen de huit van 't Schip aan was het beleit met dunne ribben, van onder tot boven toe. Vinke-netten wierden over de Scheepen gespannen, gelyk als men hedendaaghs mede dikmaal ziet, met dit verschil, dat d'onze op en af genomen werden, maar deeze altydt over het Schip geschooren bleven staan. Van achteren, buiten om, tot omtrent 12 of 14 voet lang, aan ieder zyde, zagh men overhangende galderyen, of wandel-dreven, daar schilt-knapen op stonden: deeze galderyen wierden met kleeden bedekt, en de spiegel van het Schip hong daar boven over.

+*Vid. Morizotus.*

Doch om weder tot de Scheeps-bouw van voor anderhalf hondert jaren te keeren, zoo dient geweten, dat men toen zommige Scheepen geheel open bouwde; ook eenige met een verdek, andere met drie, en de grootste met vier. Het laegste hol is gemeinlyk het diepste geweest, en wel het derde deel van de geheele hoogte, benevens een vierde van het tweede derden deel.

Scheepen met drie dekken zyn nooit getimmert geweest onder de dertig palm diepte: hun tweede hol besloegh in hoogte omtrent acht palm, zynde een matelyk mans lengte; ook zoo het bovenste, te zamen zestien palm; d'overige voor het onderste hol en den overloop latende, die een palm of drie opgeboeit was. D'overloop was meest altydt in de midden open, om d'onderste verdiepinge licht te doen hebben.

Men zag ook dikmaal, in Scheepen die ten stryde uit togen, een doft, van de kampanje af, tot aan de groote mast toe, om tegenweer uit te bieden; van waar dan het geheele Schip wel overdekt wierdt met horden of gevlochte teenen, die weder-zydts aan de ree - houten vast gemaakt moesten werden: en zulks diende om steenen, stink-potten, en ander wapentuig, af te weeren.

Na dat de kiel gemaakt was, en de staert-ribben daar in geënt, maakte men de kiel-gang, en rechte de groote ribben op, die wel vast in kiel, en gront, of kiel-gang, gedreven moesten zyn. Het buigen der ribben geschag op het oogh van de meester. Ieder ronde, en boog, na welgevallen. Dees Scheepen sprongen voor, andere weder achter uit: zommige maakten zy platzydigh, andere weder schier geheel rondt. Doch in 't gemeen zyn de scheeps zyden rondt geweest: zoo dat de middel-lyn van het smalste kring-stuk van het schips zyde na om hoog, half zoo lang zoude wezen als de middel - lyn van het schips zyde over lang. De hoogte van het Schip quam ten naasten by over een met zyne breedte: en zelden zag men Scheepen die breeder als hare hooghte wierden bevonden. Het Schips hooghte mat men tot den overloop toe.

D'overloop was plat, en rees noch daalde niet, tegen 't gebruik van het hedendaaghsche Scheeps-bouwen.

De meester-rib strekte d'andere ribben tot een vorm, en richt-snoer; waarom die ook d'eerste opgerecht wiert. Na deeze wierden d'andere groote scheeps ribben evenredelyk gemaakt, tot de laatste kiel-gangs rib toe, welke gemeenlyk zwaarder gebouwt wierdt als d'andere ribben, die d'overige ribben, tot de voor- en achter steven toe, weder tot voorbeeldt quamen te dienen. De ribben, over endt gestelt, werden vertoont op de plaat onder de letter F.

De doft, daar boven van aangeroert is, wiert ter zyden beschooten, en afgeschut in kamerkens en kassen, die tot verblyf van de scheepelingen dienden, en berging van scheeps behoeftigheden. In deeze tydt wierden alle scheeps noodtwendigheden boven in het Schip bewaart, en niet onder, gelyk men hedensdaaghs gemeenlyk doet. Zelf de kombuis, botlarye, en kelder, stonden op den overloop van 't Schip. Achter de doft, een tree op gaande, zagh

men een plaats, het kasteel genaamt, daar een borstweering, zes palmen hoogh, op stondt, achter een weinigh uit stekende: dit is de plaats daar men 's nachts de wacht hielt. Voor op de boegh was mede een kasteel gebouwt, van gelyke gestalte als het achterste, 't welk met lippen aan den overloop was gehecht, en stak met zyn borstweering, hoog vyf Romeinsche palmen, wederzydts weinigh buiten boort. Het kasteel is op den overloop lang twee derde van de hoogte der hek-ribben, noch steekt een derde daar van voor uit over het water, zoo dat het kasteel in 't geheel zoo lang is als de hek-stutten hoogh zyn. Hier zyn der matroozen kooijen. Hier waakte men nacht en dagh, altydt een man op de uitkyk staande.

Te deezer tydt hadden de zeilen meest een vierkante vorm; doch lange, en boven smalle zeilen werden heden bequaamst ter windtvang geoordeelt.

Scheepen die minder hoogte hadden als dertig palmen, gaf men alleenig twee verdiepingen. En wanneer zy onder de vieren-twintig palmen hoog waren, hadden de zelve nooit meer als een verdieping; behalven 't hout voor scheens, 't geen zeven palmen hoog stondt. Het opzetten van de verdekken was toen noch in geen gebruik. Aan wederzyden van den overloop stonden stellingen, daar men op gaan konde, die met het hout voor scheens een hooghte hadden. Voor, bezyden de steven, zag men twee gaten, daar het kabel - touw door gong, 't geen in 't kasteel gebergt wiert.

Een Schip, als hier beschreeven is, staat te zien by letter I, 't geen lang is hondert en acht palm, of achtien maten, eertydts Rumen geheten.

Dit wierdt voor een vaste regel gehouden, dat het Schips hoogte en wydte een derde was van de kiels lengte; en zoo veel viel ook de voor-steven, weinigh min of meer; maar 't vallen van d'achter-steven was maar een vyfde van de wydte.

Het breedtste van de gront, of bodem, daar boven van gemeldt is, onder de naam van kiel-gang, hadde een derde van de bovenste wydte, ofte mondt van 't Schip; en zyn engste weder een derde van zyn breedtste.

Achter by het hakke-bort is het Schip half zoo breedt, als daar het boven in de mondt op zyn wydtste is. Het hooft van 't Schip, of die plaats daar op onze heden-daaghsche Scheepen de bak komt, is boven twee derde naauwer als onder. Achter is het Schip boven een zeste naauwer als onder: doch dit alles is van groote Scheepen gezegt.

In kleinder gebouwen verandert d'even-reden, of* gelykdeeligheit. De hoogte van de zelve is geen derde van de lengte. De kiel-gangen zyn op haar smalste smalder als een derde van hun breedtste; en dit breedtste is weder breeder als het derde van de mondt, of bovenste scheeps wydte.

*Proportie.

De Boots zag men van vooren altydt het breedtste te zyn, en zulks om dat men in de zelve veeltydts d'ankers lichte, 't geen voor op geschiede, waar toe plaatze noodig zy geweest. De grootte van de Boots wiert geschikt na de Scheepen tot welkers dienst zy waren; want men berghde die toen onder het verdek als het Schip in zee was: waarom zy niet te hoogh opgeboeit dienden te zyn. Voor ieder drie span lengte geeft men de zelve een span wydte, de lengte niet by de kiel, maar boven tusschen de stevens uiterste punten gerekent. Het meester-ribbeken wiert in de midden der zelver gezet. De voorste doft begint van d'achter kiel-gangs rib af, en strekt tot voor aan de steven toe. Het achter deksken is van de zelve gestalte, doch weinigh korter. Hedendaags zyn d'achter doften, of verdekskens, veeltydts het grootste in de Booten. Achter en voor, op het endt van de kiel-gang, of gestreken bodem, krimpt de Boot een tiende van zyn middelste wydte, en zoo sluit het voor- en achter-schip allengskens scherp toe. De gront of de kiel-gang van een Boot was by de meester-rib het breedtste, het welke twee derde van de bovenste wydte, of mondt, der Boot was; welke bodem op zyn smalste zoo breedt is als hy vingeren lang is.

Roei-scheepen, niet zeer ongelyk aan d'oude gestalte, gongen toen al mede in zwang; doch meer als vyfroei-reyen zagh men nimmer. Ieder riem - voerder hadt een palm breedte om te zitten, en een cubit vierkant om zyn ermen te bestieren.

Aan Vis-scheepen, en diergelyk klein vaar-tuig, wiert d'achter-steven winkelrecht op gezet. Hunne wydte was gemeinlyk een zevende van de lengte. De boeg schoot negen span na vooren uit. De grondt besloeg twee derde van de bovenste wydte. D'achter - steven stondt drie span hooger als de voor-steven. Nimmer was de grondt smalder als de helft van de bovenste wydte, of breeder als twee derde daar van. Breeder Vis-scheepen sloegen vaak om, en smalder gongen al te diep, na hun gevoelen. De ronding en snyding des huits geschagh na welgevallen, zonder maat. De kiel-gangen in deeze Scheepkens ryzen niet boven een palm. D'achter-steven is zwaarder als de voor-steven, om het zwaaijen te verhinderen. De boegh is

boven rondt, doch een snuit, die spits is, steekt daar uit. Hoe langer de Scheepen, hoe voor breeder zyn, om het water des te wyder wegh te werpen.

In groote vlaggen en wimpels wiert te dier tydt byzondere pracht getoont, ook stelden zy die in menighte op de Scheepen; men zagh de zelve van ieder mast, ook onder de marsch, van de nokken der rees, en bezaans roe, achter uit, ja zelfs van de boorden af waaijen. De verbeelde gestalten, hier toe gebruikt, met hunne maat, zyn berustende in d'onvergelykelyke Boekerye van den hoog geleerden en zeer vermaarden Heer *Izaak Vossius*, door wiens byzondere gunst de zelve nu gemein werden gemaakt. In de marsch voerden zy eenige lichte stukken, die daar toe rondtom bekleedt was. Het half verdek wiert veeltydts met kleeden dakswyze gedekt, als ook de bak. Twaalf groote riemen wist men wederzydts, des noodt, buiten boort te zetten. Het dak van de hut was niet altydt plat, maar het gong veel-tydts spits toe. Zommige Scheepen voerden twee bezaans masten, waar van d'eene geheel achter op stondt, wiens roede door een hout, 't geen achter over stak, daar touwen door quamen, achter uit wiert getrokken, voerende geene kruis-zeils. De poorten waren zomtydts rondt, en niet altydt vierkant, als hedendaags. In stê van de leeuwen, die men heden in meest alle de galjoenen hier te Lande ziet, wierden toen veeltydts handen, of eenig ander sny-werk, gezet. Het gebruik van bram-stengen was noch onbekent. Het groot zeil was grooter, na gelang van het mars-zeil, als men 't zelve heden maakt. Rusten wierden aan de Scheepen niet gezien. De hooft-touwen wierden aan het boort met juffers vast gemaakt. Achterom zag men zomtydts looze galderyen, ten cieraat, tot half weg scheeps. In plaats van regelingen stonden boven op het boort scherpe sporten [+]recht op. Ieder krygs-man ter zee verdiende toen ter tydt acht grooten daaghs. Men vondt amptelingen te scheep, die Pypers, en Marssels, wierden genaamt, heden onbekent. Laat dit van de Scheeps-bouw, voor anderhalve eeuw gebruikelyk, genoegh zyn.

[+]*Ziet de Beschryving van Enk-huizen.*

Achtste Hooftstuk.
Hoe men hedendaaghs Scheepen bouwt.

[+]**H**ler toe laat een Pynas - schip, (by gedachten gebouwt) lang over steven 134 Amsterdamsche voeten, en in al zyn deelen ontleedt, tot voorbeeldt dienen: na welkers maat en gestalte, zoo de zelve recht verstaan wort, men zeer lichtelyk Scheepen van onbegreepen lengte en gebruik, (*mutatis mutandis*, verandert het geene verandert dient te zyn) zoo wel groote als kleine, na vormen en toestellen kan; want alle regels, even-maat en gelykdeeligheit, blyven van eenderleye aart op alle kiels lengten, 't zy het Schip een kiel heeft van 180, of slechts van 60 voeten lang.

[+]*Onderstel eénes Schips lang* 134 *voet.*

Ik zal hier vaste grondt-slagen, en wetten, hoe men alle Scheeps deelen, ja zelfs een geheel Schip, maken moet, genoegh-zaam trachten ten toon te stellen. Hoewel [+]echter waar is, dat het niet wel doenlyk is, altydt de wis-konstige maat ten vollen na te komen, wegens de menighvuldige, en onderscheidelyke kromme en gebogen gestalten, die men de houten aan een Schip geven moet. Waar van daan het zeggen komt, dat twee Scheepen, of twee menschen, elkander nimmer ten vollen gelyken. Doch hoe naauwkeuriger d'evenmaat en gelykdeeligheit in het Scheeps-bouwen gevolght wert, hoe volmaakter, cierlyker, sterker, en wel bezeilder het Schip zal zyn.

[+]*Vaste proportie is qualyk te volgen.*

Huis-bouw-konst staat op vaste gronden, en geschikte wetten: doch zelden vindt men huizen waar in de wis-konstige maat in alles waargenoomen is; schoon ieder daar na tracht. Stoffe, plaats, en gelegentheit, brengen dikmaal wanschik by. Dus

staat het ook met de Scheeps-bouw. Het gebruik, 't welk van oneindelyke verandering is, dwingt de Bouw-meesters maat en wetten te kreuken. Men volght die dan zoo veel dienstig, en doenlyk is.

Noortsche deel-haalders laden het meeste wanneer na den vierkante hellen. Ook werden de masten bequaamst in zulke ruimen gestouwt, die onder breedt en even-hoekig zyn.

Kooren-scheepen, en die op stuk-goederen aan leggen, bergen 't meeste als zy rondtachtig zyn, en veel springen.

Oost- en Noorts-vaarders, die groove waaren laden, zyn in 't gemeen grooter als die stuk-goederen, wynen, en diergelyk, laden: gelyk ook de Zout-haalders.

Koopvaardy-scheepen passen best boven smal te zyn, om met des te weiniger mannen bestiert te konnen werden.

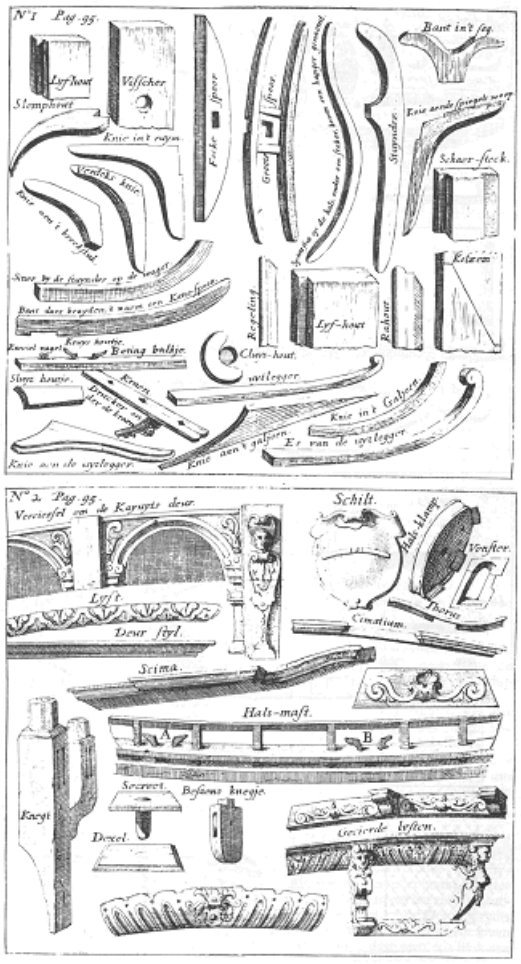
N°1 Pag. 95.
Lyf-hout
Visscher
Slemphout
Knie int ruyen
Vendels knie
Fuik-spoor
Groef
Spoor
Stuyndeur
Bant in't seg.
Knie aende seyngels wang
Schaer-steek.
Kelzeen
Regelsing
Lyf-hout
Rehout
Bant daer kraeyen, 't waren een Kenesseite.
Kroes houtje.
Beenig bultje.
Clove-hout.
uytlegger
Knie in t Gebuen
Er van de uytlegger
Knie aen t galeyen
Knie aen de uytlegger
N°2 Pag. 95.
Vercierseel om de Kamers deur.
Schilt.
Hals-klamp
Vensteer.
Thorse
Cimatium.
Lyst.
Deur styl.
Scima.
Hals-mast.
A
B
Secreet.
Besems knegje.
Kaeyt
Dexel.
Geciercle lysten.

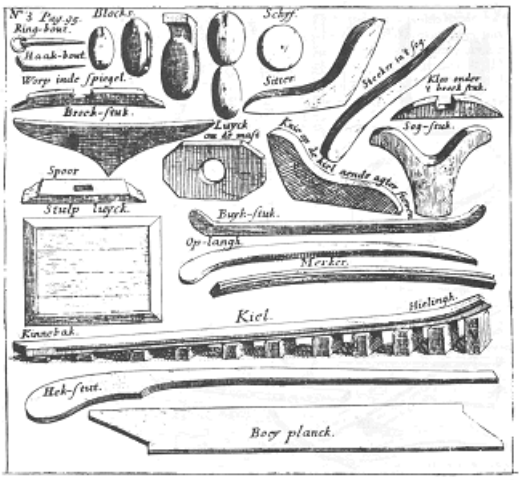
N° 3 Pag. 95.
Blocks
Ring-bout.
Haak-bout.
Worp inde spiegel.
Schuff.
Sitter
Breck-stuk.
Luyck
Spoor
Stelp luyck.
Burk-stuk.
Op-langh.
Merker.
Kiel.
Hielingh.
Kinnebak.
Hek-stutt.
Boy planck.

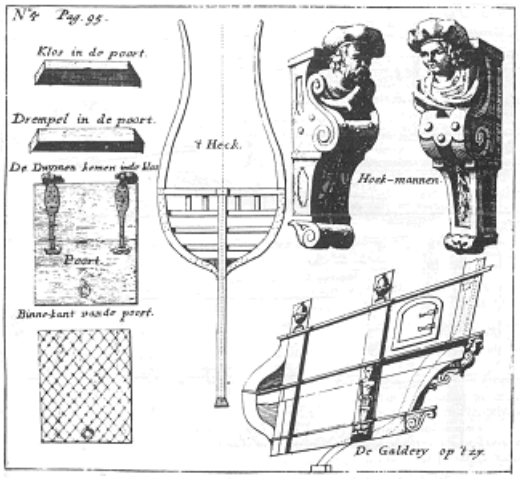
N° 4 Pag. 95.
Klos in de poort.
Drempel in de poort.
't Heck.
Hoek-mannen.
Poort.
Binne-kant vande poort.
De Galdery op 't zy.

Oorlog-scheepen zyn boven en in 't hart van 't Schip breedt, om te beter te konnen slaan, en tegenweer bieden.

Een Schip dat de Vloot-vooght voert past wel dat kostelyk is, en in aanzien allen overtreft.

Niemandt verwachte echter dat alle Scheeps-deelen, geene uitgezondert, tot het minste toe, wis-konstig zullen werden vertoont: stelle slechts die geene welke de voornaamste rang in 't Schip hebben, d'overige volgen daar uit zonder even-maat.

Om dan een begin van 't werk te maken, zoo gaan voor af de benaamingen van alle de voornaame deelen in 't aangetoogen Pynas-schip, nevens de afbeelding van hare gestalten, in 't byzonder, en, zoo veel doenlyk is, in 't Schip zelve aangewezen, ter plaatze daar die vereischen te staan.

+Vertoonde Scheeps deelen, wat die zyn, en waar toe dienstigh.

+Op de plaat N°. 1. werden *Visschers* vertoont, 't geen zware balk-planken zyn, die in 't verdek leggen, daar de mast door gaat, welk gat met een zoom belegt is.

Vertuining-bladt, plank, of *hout*, is hout, of zyn planken, die op de scheeps boorden, boven 't ra-hout, na achteren toe, worden gezet, wanneer men Scheepen hoogh opboeit.

Zet-gang, is toegemaakt plank-werk, 't geene op de hals van 't Schip, daar het schips boort het laegste is, na welgevallen in gezet wort, en weder afgenoomen kan werden; 't welk geschiedt om het Schip beter te sluiten. Het heeft op Scheepen van oorlogh ronde musket-gaten, en een deurtje, om iets by, of door, op te halen, 't geen geslooten werdt. In zommige luiken, doch meest op Koopvaardy-scheepen, zyn overdekte gaten, daar het kabel door vaart.

Lyf-houten, of *Water-gangen*, of *Legh-waringen*, zyn dikke planken, die in den overloop, of op 't verdek, tegen 't boort aan leggen, welke met bouts aan of in de bark-houten, en door de huit, geslagen zyn. De ribben en balken zyn hier aan met zware bouts gedreven, of gehecht, en in gezwaluwt.

Schaer-stokken, zyn dikke, doch smalle planken, leggende op de balken, van achteren tot vooren, veeltydts tot op een derde van de wydte, wederzydts langs scheeps in d'overloop met borsten ingekeept: hier in zyn de ribben met verlooren lippen geslooten, tot vastigheit van den overloop, die daar op geleght wort. Eenige komen mede op de wydte van de luiken, en besluiten de zelve. De *Schaer - stoken* die achter de mast leggen komen nader aan het midden van 't Schip, als die welke tegen de luik-gaten aan komen.

Vulling werden die planken genaamt welke men in de scheeps zyden zet.

Schut-vulling is het platte hout dat tusschen de bussen in komt te staan.

Het *Kolsem*, 't welk op de zelve plaat daar zyn voeging te zien is verbeeldt staat, dat men anders een binnen of tweede kiel zoude mogen noemen, is een zware balk, die langs het geheele Schip, onder, op, of in den bodem legt, tegen de kiel aan, om de scheeps ribben, of inhouten, vastigheit te geven, die daar in geënt zyn.

Spooren, zyn stevige houten onder in het Schip, daar de masten met hun punten in staan.

Balk-wagers, zyn planken daar de balken in leggen.

Slemp-houten, zyn buitenwaartze knies aan de steven en 't bark-hout.

De *Broek-stukken*, waar van de plaat een knie vertoont, komen in de spiegel, vastigheits halve.

Oplangen, zyn houten, die hier en daar aan de scheeps zyden gezet worden, op zekere afstandt van elkander, om het web te scheeren, of het Schips lichaam te krygen: deeze werden ook *Spant-stutten* genaamt, om dat zy het Schip gelyk als spannen, daar men d'overige inhouten na bevoegt. Twee zitters, een buik-stuk, en twee oplangen, wert een spant genaamt.

Stuinder, is een inhout tusschen de wagers en huit: deeze maakt men in Scheepen die schut voeren, of onsterk bevonden werden.

Zitters, zyn balken die op den bodem van 't Schip komen te leggen.

Regelingen, zyn breede latten, die boven rondtom het Schips boort, zoo wel achter als voor, gestelt zyn.

Ra - hout, is de bovenste dikke zoom, welke men aan de Scheepen ziet, die de boorden dekt, en op de hals van 't Schip het hoogste hout is.

Bark-houten, zyn dikke banden, die men langs scheeps in de zyden ziet: deeze dienen om het Schip t' zamen te houden.

Beting-balken dienen om touwen en kabels aan te beleggen, en om ankers aan vast te maken. De *groote Beting* dient mede om het Schip in de boeg sterk te maken.

Kraan, is een hout dat voor uit het galjoen over 't water steekt: het anker-touw loopt daar over als het gewonden wert, 't zy door een, of ook wel door twee schyven. Daar by is een ander hout, *Drukker* genaamt, welk dient om het zelve te stutten. Het hooft des kraans wort veeltydts cierlyk uitgesneden. Bezyden aan de kraan komt de kram, daar men een blok aan hangt, om zware ankers te helpen lichten,

waar van het touw op de bak over een schyf loopt, welke schyf aan een balk vast is, die dwars scheeps over de bak legt, tegen 't schilt aan, om touwen van alom te beleggen.

De *Kluis* is een gat in een dikke plank, die in het boort tegen de steven aan staat, daar het kabel door loopt, buiten om met een bant beslagen.

D' *Uitlegger* is het hout 't geen voor uit steekt, en de lengte van het galjoen maakt: hier komt de kam in.

Sluit-stukjens, zyn houten die dienen om d'een of d'ander plaats te vullen, daar hout te kort schiet.

Es, is het hout 't geen op de rug van de leeuw leit.

Tusschen de *Worpen*, in de spiegels, komen de poorten.

Klossen leght men om iets te sluiten, en vast te houden.

Zitters leggen bezyden de buik-stukken op den bodem.

Oplangen leggen op de buik - stukken. Oplangen styf op buik - stukken geleght maken sterke Scheepen.

Stekers, zyn inhouten in 't zogh, tegen de zyden liggende.

Zogh-stukken, zyn houte gaffels, welke voor en achter tegen de steven aan komen, in stê van gescheide inhouten. De plaats aldaar werdt het *Zogh* genaamt.

Buik-stukken liggen dwars bodems.

Tingel, is een lap houts tusschen de kiel en d'eerste plank aan de kiel, om den bodem effen te maken: hier in wert een gat gelaten, daar het water door loopt.

De *Kiel* is op blokken gezet, als men hem aan legt, wanneer men bouwens gezint is.

Hek-stutten zyn houten die boven de spiegels komen, en eigen aan Pynassen.

Het *Hek* is buitewaarts kringstukkig.

Boeijen, is gezeght planken buitewaarts van onderen aan brengen tot aan de kimmen toe, alwaar de scheeps zyden het *Boeisel* genaamt werden

Merkers, zyn houten die men over de luik-gaten legt, daar de luiken in de midden op rusten.

De *Hals-klamp* is buiten aan het Schip, daar het touw, de hals genaamt, door gaat.

Het *Schilt* is een cieraat, dat voor de stuur-plecht, hut, en elders staat, waar op het wapen van den eigenaar des Schips gezet wert, dat men ook veeltydts voor tegen de bak aan stelt. Men vindt zomtydts in zware Scheepen voor wel twee schilden.

Aan d'onder kant van 't onderste hakkebort, daar de beelden op staan, leght een *Architraaf*.

Het *Cimatium* staat aan 't onderste dek.

De *Thorus* staat aan het tweede dek, daar de beelden met hare hoofden tegen aan komen.

Een *Scima* staat aan het derde dek.

De *Vensterkens op zyde*, staan zoo wel in de galdery als in de kajuit zelve.

Met *Knechts* hyst men de rees op. De groote knecht is breedt 1 voet 7 duim, dik 1 voet 6 duim, de schyven zyn lang 1 voet 6 duim, dik 2 duim, de nagel is dik 2 duim, de gaten van het hooft zyn wydt 8 duim, het hooft is lang 1 voet, boven achtkantig gemaakt; de knechtjens, daar aan vast, zyn dik 10 duim, breedt 1 voet, de gaten lang 12½ duim, wydt 2 duim, het hooft is lang 7 duim, boven dik 7 duim, staan boven van de groote 4 duim, en onder tegen aan: hier komt vaak een beting-balkjen, dat aan elk endt met een boutje vast is, zyn hoofden zyn lang 8 duim. De knechts werden heden veel verdubbelt.

Aan *Hals-masten* beleght men touwen: A en B, op de plaat, zyn kruis-houtjens daar aan: hun plaats is op de hals van 't Schip.

Hier nevens wert op de plaat vertoont een *Spiegel*, of Schip van achteren, op de helft doorgesneden, om dat beide de zyden even-eens zyn; doch het wapen, dat het Schips ken-teken onderstelt werdt te zyn, wert geheel vertoont, om dat half onkenbaar zoude wezen.

Boven aan het schot staat een *Faas*, zoo ook onder, voor het gapen van de planken.

De huts ribben zyn zoo lang als de balken. De huts deelen zyn zoo dik als het water-bort.

Boven de kajuits deur staat een booghje, en op de deur leggen drie klampen: zy moet onder een weinigh wyder wezen als boven, boven 3 voet ½ duim, onder 3 voet 2½ duim, de klampen breedt 9 duim, dik 1½ duim: zy is door gezaagt; het stuk aan boort is breedt 1 voet: de hengzels hebben twee leden, het smalle stuk is met een grendel-slot: op de middelste klamp komt het slot te staan. Zoo wel hut- als kajuit-deuren ziet men dikmaal op de Scheepen, gelyk portalen, voor uit staan, het geen, myns bedunkens, veel ongemakken na zich sleept, en daar om onpryzelyk. Het tralie-werk voor de hut, ten einde het verdek, is veeltydts t'eenemaal beschooten. Het eindt van 't booghje boven de deur moet wat luy zyn.

De *Mamiering* aan de pomp is van lappen of zeil-doek gemaakt: hier gaat het water door.

Bossen, zyn buisjens, waar door het water in zee loopt.

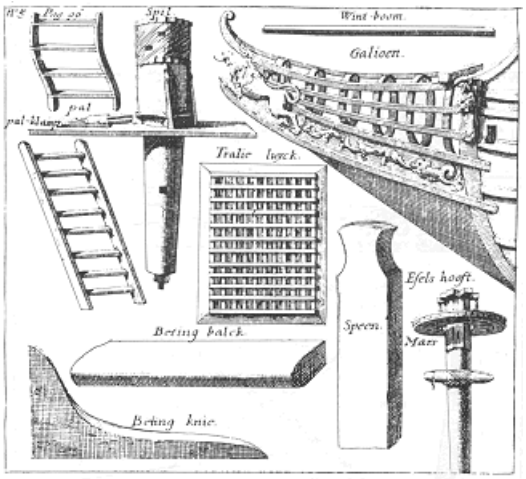
Wint-boom.
Galioen.
pal
pal-klamp
Tralie lyck.
Esels hoeft.
Speen.
Mast
Bering balck.
Bering knie.

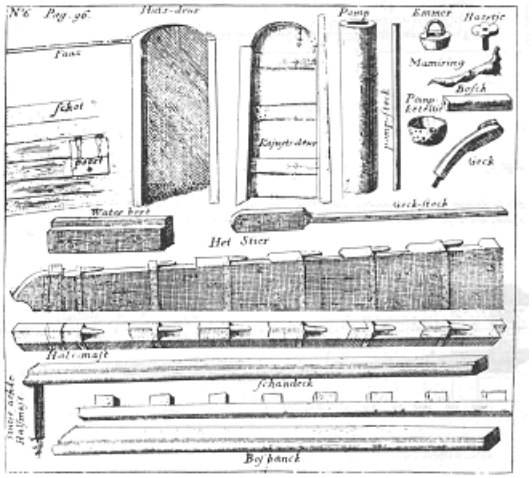
Pag. 96.
Hals-dreef
Pomp
Emmer
Hazepie
Mamering
Bosch
Pomp-stock
Pomp-kettel
Geck
Geck-stock
Water-kerf
Het Stuer
Hal-mast
schandeck
Boy banck

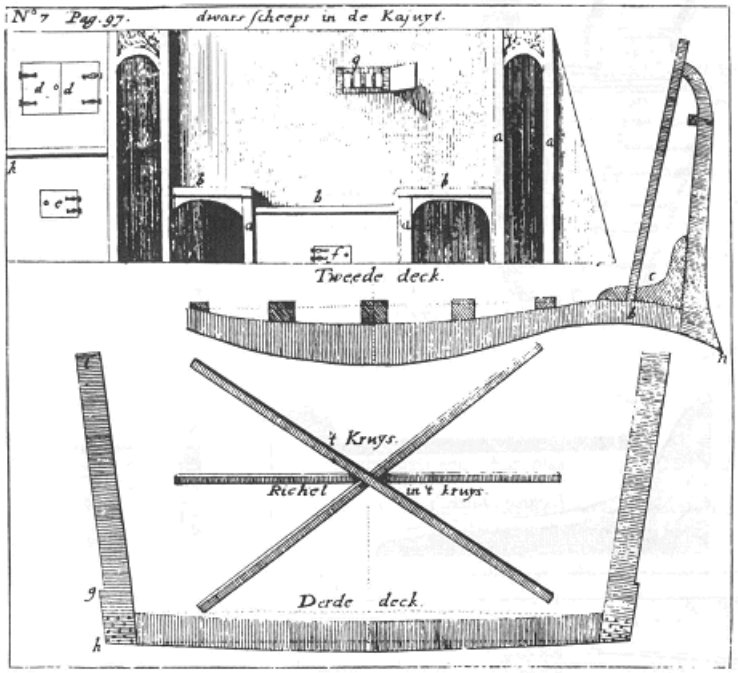
N°7 Pag. 97. dwars scheeps in de Kajuyt.
Tweede deck.
't Kruys.
Riehel in 't kruys.
Derde deck.

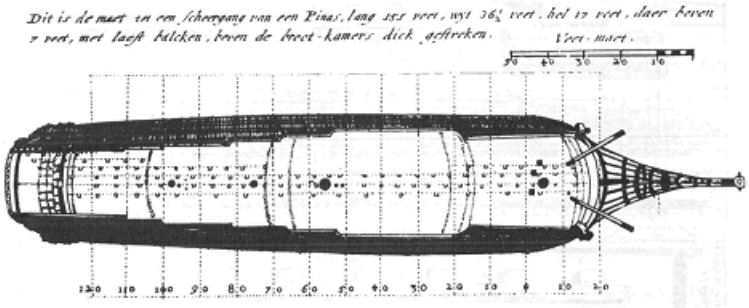
Dit is de maet en een scheepsgang van een Pinas, lang 155 voet, wyt 36½ voet, hol 17 voet, daer boven 7 voet, met laeghe balcken, boven de breet-kamers dick gestreken.
Voet-maet.

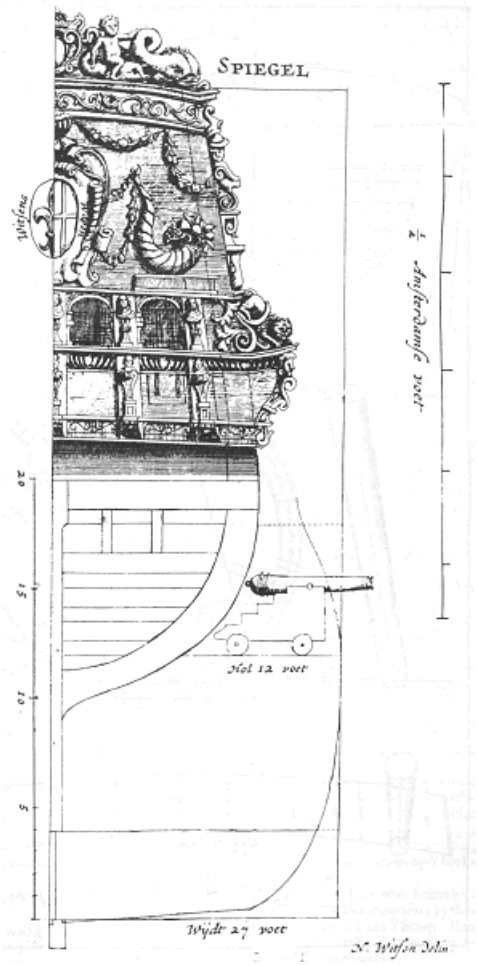
SPIEGEL
Wijdte 27 voet
Hol 12 voet
Hoogte van 1/4 voet
N. Witsen Delin.

XXXII

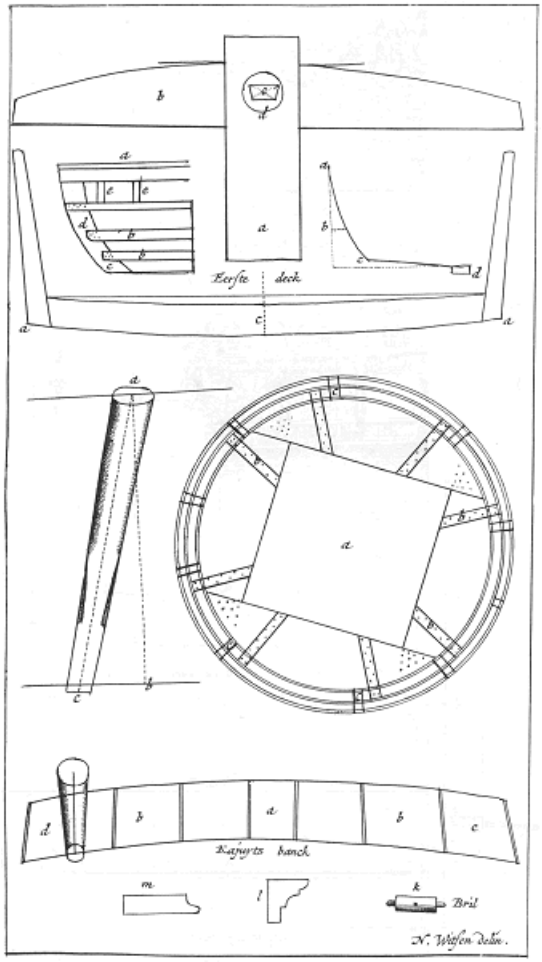

XLI

Twee *Pompen*, wel bewoelt, maakt men in groote Scheepen.

De *Hals-mast* wert onderscheidelyk, en op tweederley aanzien vertoont.

Het *Schan-dek*, anders *Pot-dek* genaamt, is het hout 't geen het Schips boort dekt, en boven sluit, op dat het water tusschen boort by d'inhouten niet in en loope: de balkjens, die daar aan in de plaat worden verbeeldt, zyn d'einden van d'inhouten.

Het *Bos-bank*, of *Dol-bort*, komt op de stutten, tegen de regelingen, stevigheits wil, opgebytelt, met verlooren lippen.

Met de *Pal* zet men de spil vast.

Waar toe een *Spil* dient is van ieder bekent, waar om daar van zwyge.

Het *Rantzoen-hout* maakt achter de wydte van het Schip en spiegel.

Het *Kinnebak* sluit op de kiel.

Speenen, zyn zware over endt staande pylaars, die, nevens de balken, en beting-knie, de geheele beting maken.

De duimen van de poorten komen in de klossen, en de poort slaat onder tegen de drumpel aan. De poort is van binnen gevoert, en met ruiten gespykert: daar zyn touwen aan vast, om hem op en toe te trekken.

Het *Karviel-hout* komt langs scheeps, onder de einden van de ribben: dit staat in de plaat afgebeeldt.

Op de plaat is mede een Kajuit van binnen te zien. A A zyn stylen daar pylasters op komen te leggen. b b b zyn rigchels. C booghjens. D trezoortjes. E is een wyn-keldertje. F een deurtje van een kasje, om iets in te leggen. G een door-zigt. Beneffens H buiten de plaat zoude de kajuits deur zyn, hier, plaats halven, uit gelaten: de stylen zyn breedt 3 duim, dik 1½ duim: de kajuits deur is wydt 2 voet 3 duim: de groote wyn-kelders deur is wydt 3 voet 6 duim: d'onder-rigchels van het trezoortje staan uit de gront 4 voet, en b b is hoog 3 voet 7½ duim, de middelste b is hoogh 2 voet 7 duim: de pylaartjens, of pylasters, die op de stylen leggen, zyn breedt 3 duim, dik 1½ duim, met gestreken fermetten: het klein wyn-kelders deurtje, daar men door tapt, is wydt 9 duim, hoog 1 voet: het deurtje F is wydt 1 voet 8 duim: alles staat van het kajuit - schot 2 voet 7 duim. Boven de deur van de kajuit, die hier niet wert vertoont, staat een rigchel, om het slag van de deur af te keeren. En boven al dit binne-werk komt een rigchel, om de rondte van het boven-welf te vullen. Boven de kasjens, tegen de schotten aan, maakt men dikmaal rek-banken, met pylaartjens, om glazen en schotels op te bergen. In de kajuit werden ook rondtom klampen geslagen, om wapenen aan te hangen. Het kruis staat achter in de spiegel: dit wert gestreken, en de deelen van het rechte welf komen daar op: hier staat het wapen tegen aan.

Het tweede dek heeft 4 duim bogt achter uit, en is daar in de midden breedt 1 voet 1 duim, op het bark-hout B breedt 8½ duim, en aan het eindt, 2 voet van't Schip, breedt 1 voet 1½ duim, dik qualyk 2 duim, op zyde by N breedt 9 duim, op het stutjen C is het dek breedt 6½ duim. De hoek springt op, en uit. Voor op het stutjen staat de scheer-gang 1 voet van het bark-hout af. Achter tegen 't hakkebort, en boven van 't bark-hout 1 voet 5½ duim, is het knietje na vooren lang 2 voet, de zyde dik 4 duim, breedt 5 duim. Veele Bouw-meesters zetten hunne Scheepen achter uit, en maken 't daar hoog na wel-gevallen, en na dat het gebruik vereischt, zonder wet.

Het derde dek staat midden in het tweede 2 voet 4½ duim, aen d'einden, by de stut op te meeten, 2 voet 10 duim, het zelve is in de midden breedt 9 duim, d'einden zyn breedt 8 duim, de zyde is dik 2 duim, aan g legt het op 't bark-hout, het breedtste van H tot G is lang 1 voet 8 duim, en daar breedt 1 voet, van I tot aan G is breedt 8 duim, en in de midden dik 2 duim, het dek van I tot H is lang 8 voet 5½ duim, de buite-kant is geschaaft met een scima.

Het eerste dek is dik 2 duim, in de midden by c breedt 1 voet 2 duim, aan d'einden a 1 voet 1½ duim, gaat 7 duim voorby de vulling; 't voetje, op zyde, is lang 5 voet 5½ duim, breedt 7 duim, dik 2 duim, het heeft nederwaarts een weinigh boght, en d'onder-kant staat even wydt uit het bark-hout, het stutje, aan 't endt breedt 6 duim, leggende op het tweede hakkebort, is dat geene waar op men leit, als men achter uit ziet, en is dik 5 duim, staat 1 voet van het bark-hout, op de hoogte van 1 voet 4 duim van 't voetje, en heeft daar tusschen wat boght 3½ duim onder 't voetje, de scheer-gangen op het stutjen zyn breedt 9 duim, de boven-kant is hoog 2 voet 2 duim, achter breedt 1 voet, dik 1½ duim, boven de boght 2 duim, en achter buiten het bark-hout 1½ voet aan de binnen-kant. Het booghje komt 8½ duim voor aan het stutje, en het stutje hangt 5½ duim achter over, ook komt het booghje 1½ duim op 't bark-hout.

In de galderyen maakt men heimelyk-heden, kassen, en uitkyk-plaatzen; zy dienen mede tot verciersel aan 't Schip. Een galdery, met een venster daar in, staat op de plaat hier neven ten toon.

De bank, die in de kajuit tegen het achter-endt van't Schip staat, is hoog 1 voet 6 duim, de styltjes zyn dik, en breedt 2 duim, de bank zelve is boven breedt 1 voet 8 duim, aan d'einden is hy breedt 1 voet 6 duim, het dekzel is breedt 1 voet 10 duim, dik 2 duim, 't geen mede op de plaat, hier by gevoeght, ten toon staat. Aan stuur-boort staat by C een bank, lang 1 voet 8 duim, de middel-bank by letter A is lang 1 voet 7 duim, hier gaat het roer door als men het in hangt; en wanneer men achter uit schiet, kan de bank b wederzydts opgelicht werden, daar de rampaerden in gaan: veeltydts wert in de bank by d een gemak-pyp gemaakt, 6 duim van de kant van het stutje, en 1 voet van boort, onder wydt 4½ duim, boven wydt 16 duim.

Men ziet mede dikmaals luiken in de vloer van de kajuit, waar door het roer in gehangen wert, in stê dat de genoemde banken opgenoomen werden; doch by zoo een geval moeten de Scheepen achter vry veel over hangen.

Binnen de kajuit, in het portaal, achter de deur, zyn veeltydts trezoortjens, met laadtjes.

De kooijen in de kajuit worden heden veel midden in gezet, zoo dat men die kan uit halen, en 's daags, tegen 't dwars-schot aan, in steken. De rigchels van de kooy langs scheeps, aan bak-boort, zyn dik en breedt 1½ duim, ook zoo de stylen, de kooy is lang 5 voet 7 duim, het voorste styltje staat boven van boort 1 voet 5 duim, onder 3 voet 5 duim, het achterste styltje boven van boort 1 voet 3 duim, onder 3 voet 1½ duim. De rigchels, die de voet van de kooy zyn, daar de touwen door gaan, zyn hoog 2 voet 2, duim, d'einden daar boven zyn hoogh 3 voet 6 duim, de stylen zyn breedt 2 duim; en de rigchel, die de voet van de kooy maakt, is breedt 3 duim, dik 2 duim, wydt tusschen d'achter-styl 10 duim, tusschen de hanger wydt 3½ duim, en tusschen d'andere wydt 12 duim, het styltje onder de voet is wydt 6 duim. Het bovenste rigcheltje aan de balkjens is wydt 4 duim: op den overloop leit een lat tusschen de stylen in, dik en breedt 2 duim.

Het venster in de kooy komt van het schot van de kajuit 5 voet, en uit den overloop 5 voet, het is hoogh 1 voet 3 duim, wydt 10½ duim.

De kooijen in de kajuit werden mede wel dwars scheeps gezet, en dat boven de letters b b b op de plaat.

De drumpel, aan de binne-kant van de kajuits deur, is dik 2 duim, en zoo breedt als de stylen zyn.

De gemaks pypen zyn van loot gemaakt, en het dekzel is geschaaft, met een pape-gaais-bek.

Boven de stuur-plecht, op de kant van 't verdek, staat veeltydts een boog, gelyk als met letter N op de plaat wert vertoont, 1 voet verheven; en op de deelen leit een lat neder, dik 1½ duim, breedt 3 duim, hy leit 9 duim meer na achteren toe (wiens voor-kant by letter O staat te zien) als de einden van de deelen komen: de boogh is breedt 7½duim, boven dik 3 duim, en onder 1 duim; de pylaartjens onder de boog zyn breedt 5½ duim, dik 2 duim, de gaten tusschen de zelve zyn wydt 5½ duim.

In 't schot van de stuur-plecht zyn openingen, die het licht in laten, rondtom met lysten geciert, welker pylaartjens achter met verlooren lippen zyn, aangeweezen met letter P.

Dit zyn de meest voorname Scheeps-deelen, die men byzonder op 't papier vertoonen kan. D'overige zullen best bekent worden, wanneer men haar in het Schip zelve aanwyst; waar toe ik het voorgestelde Schip in gedachten, doorgesneden in verscheide gestalten, ten toon stel, als hier volght.

[+]In het langs scheeps *doorgesneden Schip* is A de achter-steven, B de voor-steven, daar de boegh-spriet op, ofte bezyden, op een klamp of twil, leght, C is de hieling, daar het roer op rust, D het kinbak van de kiel, dat een lasje aan de steven en aan de kiel is, E is een knie op de kiel, die de steven aan de kiel vast houdt, F zyn

[+]*Scheeps deelen aangewezen in een Schip.*

buik-stukken, die op kiel en vlak leggen, G is het kolzem, dit leit boven de kiel op de buik-stukken, H is een hek-balk, met een borst en zwaluw in de steven vast, I zyn wurpen, die de rantzoen-houten vast houden, i i het broek-stuk, dit komt over d'einden van de rantzoen - houten op de achter-steven, K balken in 't ruim, L balken van 't verdek, M beting-knie; om de beting-balk worden de kabels vast gemaakt, en om de hoofden van de speenen beleit, N is een speen daar de beting-balk aan vast is, O de fokke knecht, P de groote knecht; hier mede windt men stengen en raas op, Q de spil, wiens voet veeltydts onder op een boogh staat, R het fokke spoor, daar de fokke-mast in staat, waar by een klos is, S het groote spoor, V broodten kaas - kamer, W konstapels kamer, X de kajuit, Y stuur-plecht, Y O boog of gat daar de kolder-stok in gaat, als het verdek te laeg is om de kolder-stok te gebruiken, Z de hut, S T het roer, stel, en haaks aan het roer: de stellen aan de steven, en de haaks aan 't roer, zyn t'zamen

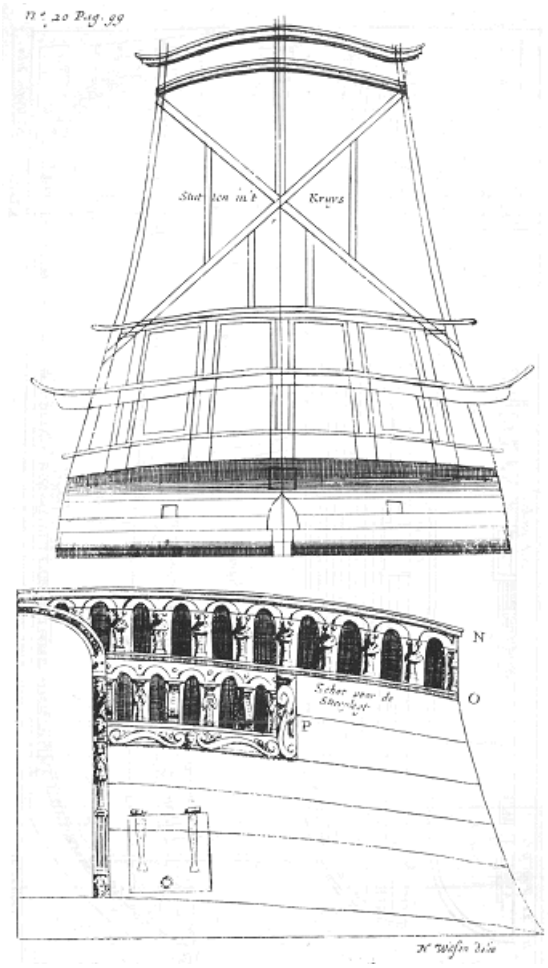

XLI

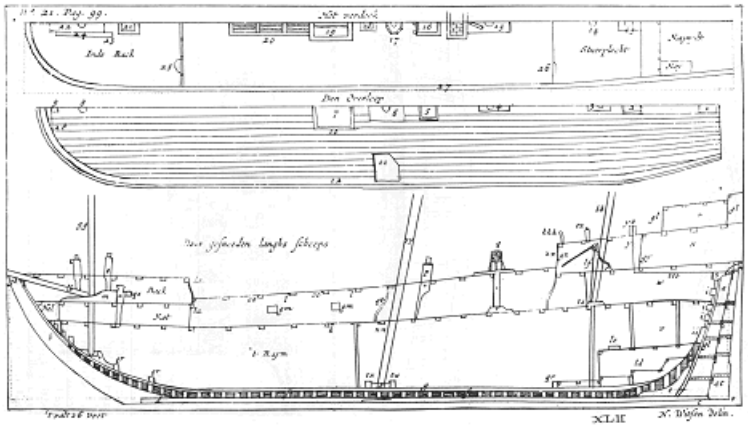

XLII

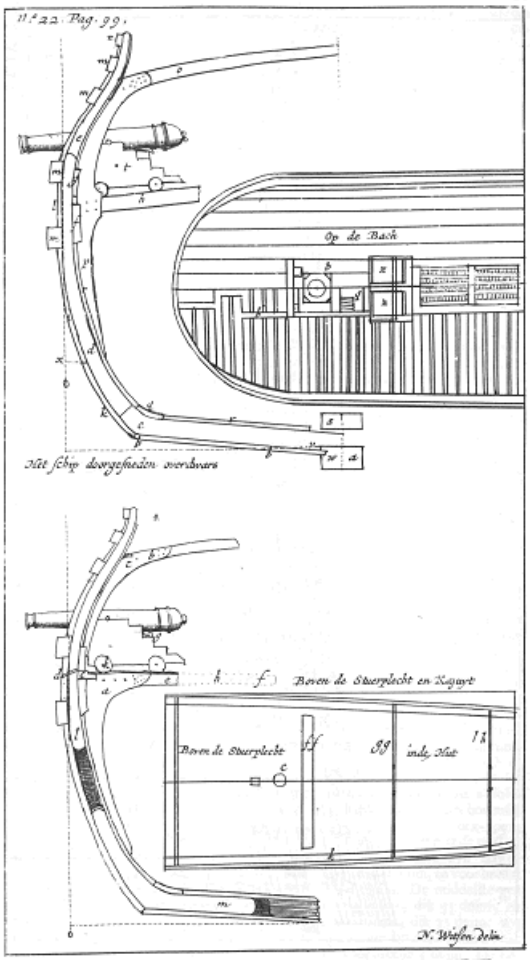
Op de Bach
Boven de Stuerplecht en Zugort
Boven de Stuerplecht
inde Mat

XLIII

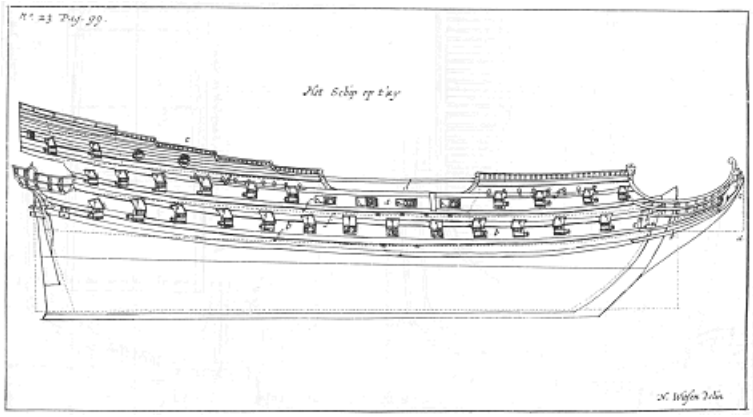

XLIV

van yzer, T S bezaans spoor, T X banden, die achter en voor aan het spoor leggen, T Z de bezaans knecht, C O het vallen van de achter-steven, O M stevens hoogte, G L de streek aan de achter-steven, K K zogh-stukken, G K het twil, daar de boeg spriet in leit, G M poorten, G Y het schot voor de kajuit, G Z schot of tralie-werk voor de stuur plecht, L A het schot voor de bak en 't kot, daar trappen tegen aan staan, Y Y de groote mast, H H de bezaans-mast, G G fokke-mast, L B de boegh-spriet, L G deur en schot voor de hut, daar een trap tegen aan staat, N N zyn bossen van d'onderste overloop, O O bossen van het verdek, Q R. zyn banden: van d tot f is het vallen van de voorsteven, Q S is de beting-balk, by Q T gaat een trap na om laeg, T T T wyst de luy wagen en roer-pen aan, K K K de boog boven de stuur-plecht, daar de tralien in komen, Z Z de trap voor de stuur-plecht, L D is de kruit-kamer, L E zyn luikjes, L F de pomp: by de groote mast werdt veeltydts mede een pomp gezet, die de slag-pomp genaamt wert, L G d'achter-hut. Zomtydts maakt men boven hutten, of, in plaats van die, hoender-hokken, op de hut.

Op den overloop wyst het getal 1 het luikjen achter de broot-kamer aan. 2 Het luikjen van de broot-kamer. 3 Het bezaans spoor. 4 Het spoor van de spil. 5 Een luikjen achter de mast. 6 De groote visscher. 7 Het groote luik. 8 Het gat van de fokke-mast. 9 Het luikje daar men scharp of iets anders in weg legt; waar toe ook het luikjen I dient. 10 Zyn schaer-stokken. 11 Is de botlarye. De kombuis staat op een hoogte met de botlarye, doch aan d'over-zyde, waarom die hier niet vertoont kan werden: in Scheepen van oorlogh zet men deeze op den scheeps bodem om laegh, dwars scheeps. 12 Is het lyf-hout; dit leit aan wederzyde, op d'einden van de balken, tegen 't inhout aan, tot aan de voor-steven. Staat aan te merken, dat op den overloop, die hier alleen met planken langs scheeps aangewezen is, banden leggen, dwars over balken en ribben; ook lyf houten, en karviel-houten, die onder d'einden van de ribben komen. Omtrent 28 legt een bandt tegen de boeg aan. Op Scheepen die veel volk voeren maakt men den overloop dikmaal 7 of 10 voet uit steven, weinig opgezet, op dat alle onreinig-heden des te beter af loopen, en het Schip voor zuiver blyve. Aan 13, op de verdeks plaat, is het schilt; hier gaat en speelt de kolder-stok in. By 14 is de bezaans visscher en spoor. 15 Visscher van de spil. 16 Het luik achter de mast. 17 Luikje om de mast. 18 Luikje voor de mast, om neder te gaan. 19 't Groot luik. 20 Tralie-luik met zyn hoofden. 21 Luikjen achter de beting. 22 Fokke visscher. 23 Een speen. 24 Beting knie: dit is de grondt; doch zyn gestalte ziet by M en N. 25 Is een gat om op den overloop te dalen. 26 Diergelyke. 27 Het lyf-hout van't verdek, gelyk boven gezegt van den overloop.

F F in de plaat *boven de Stuur-plecht, en Kajuit*, is het gat daar de kolder-stok door gaat, G G de deur en het schot van de hut, H H het schot in de hut, C het luikjen om de bezaans-mast, K een lyf-hout.

In de plaat, welke *de Bak boven* vertoont, is B het luikjen om de fokke-mast, H de schaer-stokjens, Z luikjens boven de speenen, Q het tralie-luik achter de speenen.

Aen de plaat, die *het Schip op zyde* vertoont, magh men klaarlyk zien den toestandt en plaatze van de galdery, het venster in de kajuit, de poorten, hoe de meeste recht op gaan, doch andere, als by letter A, ter zyden, den toestandt van 't roer, en steven; de plaats der vulling-planken, als by B, tusschen de bark-houten F in, de regelingen aan C, en de zet-gang aan D, nevens de kluizen E, en rusten G. De bouts in 't hart van het Schip zyn dik 1 duim: de nagels zyn dik 1¼ duim: de spykers zyn 7, 8 of 9 duims: de bouts zyn boven dik ¾ duim. Door het lasch van de kiel zyn 8 bouts, en door de voor-steven 4 of 5 bouts geklonken. In de kiel en d'achter-steven zyn 6 bouts geslagen, door de knie, die op de kiel en tegen de steven staat. Door 't lasch van de kiel, voor- en achter-steven, zyn schei-nagels geboort.

Het galjoen ryst van A tot C 2½ voet minder als de helft van A B; men meet tot aan de onder-kant van de leeuws muil, pas op de helft van A tot B, recht uit. De kluizen, by E aangewezen, zyn dik 8 duim. De knies aan de uitlegger zyn aan de voor-kant van de steven breedt 1 voet, dik 6½ duim, en daar lang 6 voet.

Het onderste knie-hout komt 2 duim over het tweede bark-hout: het bovenste staat 13 duim onder het derde bark-hout, zoo, dat het over een komt met de pen.

De bovenste regelingen zyn achter breedt 8 duim, dik 4½ duim, en voor breedt 5 duim, dik 3½ duim. De middelste zyn achter breedt 6 duim, dik 4½ duim, en voor breedt 4½ duim, dik 3½ duim. De onderste zyn achter breedt 6½ duim, dik 4 duim, en voor breedt 5 duim. De bovenste zyn achter wydt 1 voet 3½ duim,

en voor aan de leeuw wydt 6½ duim. De onderste is achter wydt 1 voet 1 duim, en voor wydt 5 duim.

Het eerste knie staat aan de steven: het ander 2 voet 1 duim verder, is dik 5 duim, breedt 7½ duim: het derde is wydt 2 voet, dik en breedt als boven: d'overige zyn wydt 2 voet 2 duim, dik 4 duim, en breedt 5 duim. Het dekjen is voor dik 4 duim, breedt en lang 10 duim. De twee betingbalkjes zyn dik en breedt 5 duim, met gaten, en een boght van 3 duim. De latten zyn dik 1 duim, breedt 1½ duim. De rigchels zyn dik 2½ duim, breedt 3 duim. Aan het eindt, dwars over, leght een rib, dik 3 duim, breedt 4 duim. De kraan steekt 2 voet over de regeling, is breedt aan de stut, daar hy op legt, 10 duim, dik 4 duim. De drukker is dik 10 duim, breedt 1 voet.

Tegen het Schip en 't galjoen, by K, maakt men veeltydts een hoek-man. Dit galjoen magh grooter gezien worden op de plaat daar het ezels-hooft staat. Al te lange galjoenen hinderen de Scheepen, om hun zwaarte, waar om men de zelve nu steil en licht maakt.

In *het Schip over dwars doorgesneden*, vertoont in de eerste plaat A de kiel. B het vlak, ofte vlak van 't Schip, beginnende van B, en eindigende tot B. C een buik-stuk, leggende op het vlak, over de kiel, van C tot C. D de oplang: deeze maakt de wydte en holte van het Schip; by voorbeeldt, als men de mal van de oplang op zet, zoo zet een spyker op de holte van het Schip, en laat van daar een loot neer hangen, en meet op de kimmen het uithangen over de nagel, want het Schip is wydt tot de kimmen 27 voet, en in 't geheel is het wydt 29 voet, aan ieder zyde 1 voet over schietende. Ofte zoo men neemt tot de wydte 27 voet, en ieder zyde uit hangende 1 voet, komt 29 voet. E is een stut. F een balk-wager: hier in leggen de balken, als in een grondtslag, met zwaluwstaerten gedreven. G is een wager op het lyf-hout. H last- of ruim-balk. I huitdicht, tusschen de kimmen en het onderste bark-hout. K zyn de kimmen. L vullingen tusschen de bark-houten. M barkhouten buiten aan 't Schip. N is het rahout, de bovenste zoom van 't Schip, niet ongelyk aan de bark-houten. O verdekbalk. P de stuinder. Q is de kim-wager. R wagers op 't vlak, en in 't huit-dicht S het kolsem. T een ropaert. V de tingel, die het lok-gat, of waterlozinge, maakt. W sponning in de kiel, of keep, daar de kiel-gang in komt. Het punt X hangt 1 voet over het boeisel, te weten, over de holte van de kimme, of het einde van de kimme, en zulks daar deeze twee linien elkander snyden; en dit maakt zoo de wydte van het geheele Schip op de uitwateringe.

Aan de tweede plaat van *het over dwars doorgesneden Schip* is A een knie in 't ruim. B een knie aan de verdek-balk. C het lyf-hout. D een bos. E schaer-stok. F deelen op den overloop. G stel-hout onder 't stuk. H last-balk, of balk in 't ruim. K wiel aan 't ropaert. L is de stut. M een zitter.

Het lyf - hout gaat langs scheeps aan boort, op de balken, leggende tegen de stutten en oplangen aan. De bos is het hout daar het gat in komt tot waterlozinge, of uitwateringe, op d'overloop, en verdek. De schaer-stokken houden de balken t'zamen voor het omkanten. De lastbalk dient om de schaer-stok te houden, steunen, of stutten, voor 't kanten. De stutten zyn de houten daar mede men de Scheepen tot d'uiterste hooghte maakt. De zitter is een krom hout dat in de kimme komt. De kimme is het onderste of laatste van het vlak, te weten, aan de buiten kant van 't Schip. De kimme-gang is een plank, buiten aan het vlak gemaakt. Drie of vier kim-gangen werden gemeinlyk op elkander aan 't Schip gestelt, na gelegentheit van de holte des Schips. De letters E, H, F, in deeze tweede plaat van het *doorgesneden Schip over dwars*, staan buiten de figuur, daar my de kleinte van de plaat toe dwingt: het zy genoeg dat men weet, dat zy in den overloop moeten staan.

Dus zyn de voornaamste Scheeps deelen aangewezen, die men aan het Scheeps lichaam vertoonen kan; d'overige zyn te klein, en te weinigh van belang, dat men

hen afbeeldt op het koper, als bouts, spykers, krammen, karviel- en schei-nagels, koper aan het roer, en zoo voorts.

Volgt *het voorgestelde Schip*, op de bladts plaat, *in 't geheel*, 't geen boven by stukken staat verbeeldt, met letter-aanwyzinge van *Touwen*, zoo staande, als loopende wandt, benaminge der masten, bloks, zeilen, en hun toebehooren, zoo als my zulks, als ook d'andere scheeps en timmermans benamingen, gedaanten, en schik, behalven eigen ondervindinge, en bespiegelingh, mede, by dies ervaren lieden, is op en aan de handt gegeven.

+a Is 't bezaans wandt of hooft-touwen, b het groote wandt, c het fokke wandt of hooft-touwen, e kruis-stenge wandt of hooft-touwen, f groote stenge wandt, g voor - stenge wandt, h boven - blinde stenge wandt of hooft-touwen.

i Bezaans stag, k groote stag, l fokke stag, ll talie-reeps.

+Scheeps touwen in een Schip aangewezen daar die behooren.

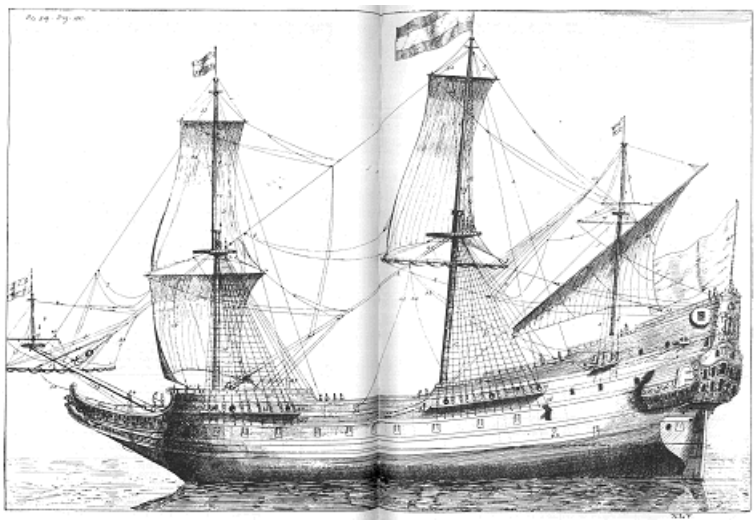

XLV

Op groote Scheepen vindt men voor aan de boeg-spriet een touw met knoopen gespannen, 't geen door de mars en na vooren vast is, waar langs de bootsgezellen opklimmen.

m Begeins toppenant, n groote toppenant, o fokke toppenant, p kruis-steng of raa toppenant, q groote stenge raa toppenant, r fokke stenge raa toppenant, s de blinde stengs toppenant, 31 de blinde raas toppenant.

De begyn is het reetje onder de bezaans mars: dus benaamt, om dat schier als onnut is, en weinig dienst doet, gelyk het vrouwvolk, 't geen men onder de Roomsch-gezinde vindt, die Begynen genaamt werden; want aan deeze ree hangt geen zeil onder aan, 't geen eigentlyk hun ampt is, maar dient alleen om 't boven werk uit te houden. Toppenants zyn touwen daar men de raas mede recht zet, of op topt, als men by de windt zeilt.

t Is het kruis-zeils bras, v de groote marsse raas bras, w fokke marsse raas bras, x boven-blinde raas bras, y begyns bras, z groote raas bras, e s fokke raas bras. Brassen zyn touwen daar men de zeilen mede om haalt, als die op de mast leggen.

1 Is de bekajer, 2 het groote perdoen, 3 voor-stengs perdoen. De perdoen dient in plaats van een stag, als het Schip voor windt zeilt, op dat de steng niet breekt.

4 De boven-blindes hane-poot, 44 kruis-stengs hane-poot.

5 Kruis-zeils boei-lyn, 6 groot marszeils boei-lyn, 7 fokke mars-zeils boeilyn, met zyn spruiten, anders het magermannetje genaamt. Met boei-lyns zet men de zeilen kant, als 't Schip by de windt zeilt.

8 Het kruis-zeils schoot, 9 groote mars schoot, 10 fokke mars schoot, 11 bovenblinde schoot, 50 blinde schoot, 27 fokke schoot, 23 groote schoot. De groote schoot is vast aan beide de einden van de groote ree; loopt door het marsse schoote blok, en door het enkel schoote blok; zy wort beleit aan een knie ofte nagel; dient om het Schips zeilen aan te halen, en te vieren, gelyk ook d'andere schooten.

T Is de roering, of het touw dat om de anker-ring gewonden is, dienende om die beter te handelen, en vast te maken.

25 Is de groote smyt, 28 fokke smyt.

20 De bezaans gei-touwen, 21 groote mars-zeils gei-touwen, 24 schover-zeils gei-touwen, 26 fokke gei-touwen. Deeze zyn aan de binne kant, om de zeilen daar mede op te geijen.

32 Groote stenge stag, 33 fokke stenge stag. Aan de voor kant van de fok is een buik - gording, om het zeil bequaam te konnen innemen.

11 Is het kruis val, 13 't groote mars val, 14 't fokke mars val, 15 de bovenblinde val, 17 de groote val, 18 de fokke val. Deeze dienen om de zeilen op te halen, en te laten vallen.

30 De tryzen, waar mede men de blinde raa in dwang houdt.

51 De Spaansche toppenants: deeze doen het zelfde werk als de tryzen, doch zyn aan de ree en boeg-spriet vast.

19 Is de blinde val, 45 d'anker-stok, 29 de bezaans schoot, 46 de vlagge spil, 43 het groote schoot blok, 42 een krans om de daal, 38 bezaans juffers, 39 groote masts juffers, 40 fokke juffers.

35 Bezaans puttings, 36 groote masts puttings, 37 fokke puttings.

41 De hals klamp, 34 woeling om de boeg-spriet.

52 Blindes toppenant, 53 fokke schootblok, 54 de kont-wachter: deeze vaart na vooren op de boegh-spriet, gelyk de twee slepers insgelyks doen; hier wort de blinde mede aangehaalt, zynde dik omtrent 5 duim; is met het achter endt, door een schoot-blok, aan de blinde schoot of schinkel vast; werdt in de hooft-touwen, of onder de rusten vast gemaakt.

55 Is de kraan, daar mede men het anker ophaalt, als 't met de kabel voor gewonden is.

47 Groote stag-blok, 48 fokke stagblok.

Reep-touwen dienen om de zeilen op te halen.

Demp - gordings zyn boven aan het mars-zeil.

Aan groote Scheepen werden dikmaal buitewaarts, tegen de zyde, balken geslagen, waar mede men boots, en andere zware pakken, te scheep haalt, op dat de bark-houten niet quetzen.

+De groote mast verdient d'eerste plaats: hier na volght de fokke mast, dat is de voorste en recht op gaande mast, nevens de nedergebogene boegh-spriet, en bezaan, of achterste mast: midtsgaders de groote steng, of tweede boven middel mast; en fokke steng: de groote raa, of dwars mast, daar het zeil aan hangt; en fokke raa: bezaans roe, of dwars mast, daar het achter zeil, de bezaan, aan hangt: blinde raa, daar het voorste en laegste zeil aan hangt: groote mars raa, of tweede middel dwars mast, daar het hooghste zeil op een na aan hangt: voor marsse raa: het groot bram-zeils raatje, of derde en hooghste middel dwars mast, daar het hoogste zeil aan hangt: het voor

+*Masten.*

bram-zeils stengetje: 't kruis-zeils raatje, of dwarsche achter mast, boven de bezaan; nevens het kruis-zeils stengetje: bovenblinde steng, of mastjen, uit de boeg-spriet opgaende; met zyn boven-blinde raa: de kruis- en groot bram - zeils steng: voor bram-zeils steng.

Marssen zyn de ronde kranssen die boven om de masten leggen, daar men op staan kan; dienende om het touw-werk aan vast te maken, en de zeilen uit te redden, en zoo voorts.

Van 't Bloks-werk onzes Schips.

Tot de groote Mast zyn:

+32 Groote juffers: deeze komen ten wederzyden van 't boort tegen het Schip aan; zyn in de rust. vast, de helft in 't yzer, de helft in 't touw; dienen om het wandt styver op te rukken, en als het te slap staat stevigh aan te sorren. Nieuw wandt verslapt gemeenlyk; hierom moeten zy dapper aangezet worden. Deeze juffers zyn breedt 1 voet. *+Bloks.*
2 Jein-bloks met 3 schyven.
2 Jein-bloks met 2 schyven.
2 Dubbelde takel-bloks met 2 schyven: deeze dienen om het geschut uit en in te halen; zyn boven aan den overloop vast, en worden aan de rampaerden vast gemaakt.
2 Marsse schoot bloks op de nok van de ree: door deeze loopt de groote en fokke schoot.
2 Onder de raa.
4 Boei-lyn bloks zonder schyven.
2 Met schyven.
2 Brasse blokjes.
4 Gei-touw blokjes.
2 Platte raa blokjes.
4 Blokjes aan de groote stag.
2 Staan bloks of knechts: deeze staan om laegh op den overloop, by de groote en fokke mast, en dienen om het zeil met zyn ree om hoog te halen; doch de knecht by de bezaans mast dient mede tot het om halen, en vieren. De kleine staan blokjens, of knechtjens, die men aan de groote knecht vast ziet, dienen om met een stenge windt-reep de stengen te schieten, en het marsse val op en neer te halen.
2 Groote bloks.
1 Rak met 3 regels klooten.
3 Scheer-tros bloks met 3 schyven.
3 Scheer-tros bloks met 1 schyf.
1 Stenge windt-reeps blok.
1 Juffer tot het rak.
48 Wandt-klooten: deeze hangen in het groote en fokke wandt, meest om de pronk: eenige touwen loopen daar door heen, als gei-touwen, brassen, gordings, en zoo voorts.
1 Kinbaks blok.
8 Blokken tot scheer-lyntjes.

Tot de Fokke mast.

28 Juffers.
2 Stag bloks.
1 Kardiel blok; hoedanigh een onder ieder mars hangt: hier loopen de kardeeltouwen door, die mede door de knechts gaan, om zeil en raa op te halen.
2 Jein-bloks mer 3 schyven.
2 Jein-bloks met 2 schyven.
2 Talie-bloks met 2 schyven.
2 Talie-bloks met 1 schyf.
2 Marsse schoot bloks op de nok.
2 Marsse schoot bloks onder de raa.
1 Burg blok.
1 Stenge windt-reeps blok.
1 Rak met 3 regels klooten.
3 Scheer - tros bloks met 2 schyven: deeze vindt men in 't wandt van beide de masten, en aan de zyde van de bezaans mast. Men gebruikt die om lichte goederen over te zetten.
3 Scheer - tros bloks met 1 schyf.
1 Tot de stenge stag.
2 Toppenants bloks.
4 Scheer-tros brassen.
4 Gordings bloks.
2 Platte op de raa: deeze zyn op de raa vast, en dienen om de zelve aan te halen, en uit te vieren.
4 Boei-lyns bloks met 1 schyf.
2 Zonder schyven.
2 Fokke schoot bloks.
6 Bloks tot scheer-lyntjes.

Tot de Bezaans mast.

16 Juffers.
1 Rak.
1 Jein tot het rak. Jein-bloks hangen in 't groote of fokke wandt, of leggen in het Schip, tot zoo lang men die van doen heeft, om geschut, of andere zware dingen, daar mede over te heissen.
1 Blok met 2 schyven.
1 Blok met 1 schyf.
4 Karnaats bloks.
8 Tot gei-touwen: deeze hangen onder de rees, en worden gebruikt om de zeilen in te nemen, wanneer te grooten vaart maken, of als men reeven wil.
4 Tot brassen.
4 Tot toppenants.
2 Tot toppenants aan de raa.
1 Tot de burgh.

1 Tot de stenge windt-reep. Aan elk ezels-hooft hanght 'er een: dienen om de stengen op en neer te schieten.

2 Juffers tot het staghje.
2 Bezaans schoote bloks.

Een kinnebaks blok is op het Schip vast, aan de fokke mast: daar wort een paerdelyn in gesmeten, en men haalt alles daar mede uit het Schip: men zet het wandt daar ook mede aan. Zommige noemen het katte-bloks, om dat het hier en daar op het Schip vaart.

Tot de Boegh-spriet.

4 Juffers tot de loop-stagh.
4 juffers tot de Spaansche toppenant.
1 Rak.
1 Blok daar toe met 2 schyven.
1 Blok daar toe met 1 schyf.
4 Gei-touw bloks.
4 Trys bloks met 2 schyven: hier loopt een enkelde tros door, en dienen tot de praal.
2 Trys bloks met 1 schyf.
1 Trys bloks met 1 schyf.
1 Met 2 schyven tot boei-lyns.
2 Aan de stenge stag.
2 Blinde schoot bloks.
2 Blinde wachters, anders kont-wachters.
1 Blinde val blok met 2 schyven.
1 Blinde val blok met 1 schyf.

Bloks van de groote Steng.

16 Juffers.
1 Rak.
4 Gei-touw bloks.
4 Karnaats bloks: deeze zyn van 't zelve gebruik als jein-bloks.
4 Tot brassen.
2 Tot buik-gordings.
6 Tot boei-lyns zonder schyven.
2 Tot boei-lyns met 2 schyven.
1 Marsse val blok met 2 schyven.
1 Marsse val blok met 1 schyf.
4 Tot pardoens met 2 schyven.
1 Tot het rapen, of traven: dit staat op de tweede overloop, by het geschut, midden in 't Schip; is van groote lengte; daar gaan drie schyven in, en als men traaft dan windt men met de spil: (traven is anders perssen of inwringen gezegt) op dusdanig een wyze weet men eens zoo veel zachte lading, als wol, stoffe, of garen, in een Schip te stouwen, als anderzins.

Bloks tot de Voor-steng.

6 Juffers.
4 Juffers tot pardoens.
1 Rak.
1 Marsse val blok met 2 schyven.
1 Marsse val blok met 1 schyf.
4 Toppenants bloks.
4 Tot karnaats.
4 Tot brassen.
2 Tot de stenge stag met 2 schyven.
4 Tot boei-lyns met 1 schyf.
4 Zonder schyven.
4 Gei-touw bloks.
4 Buik-gordings.
2 Tot de talie aan de stenge stagh met 2 schyven.
4 Tot boei-lyns met 1 schyf.
4 Zonder schyven.
4 Tot gei-touwen.
2 Tot buik-gordings.
2 Tot de talie aan de stenge stag.
1 Tot het bram-staggetje.

Bloks tot de groote Bram-steng.

12 Juffers.
4 Toppenants bloks.
4 Tot brassen.
2 Tot gei-touwen.
4 Tot boei-lyns zonder schyven.
4 Tot boei-lyns met schyven.
2 Blokjes.
1 Rak.

Tot de Kruis-steng.

12 Juffers.
1 Stenge windt-reeps blokje.
1 Rak.
4 Toppenants bloks.
4 Tot brassen.
4 Tot talien zonder schyven. Met deeze gykt of haalt men de zeilen in 't midden op, om langzamer voort te varen. Zy werden ook spruit-bloks genaamt.
2 Met 2 schyven.
2 Val bloks.
2 Tot de bekaaijer.

6 Juffers tot de spruiten.

Bloks tot de Steng op de Boeg-spriet.

12 Juffers.
1 Rak.
3 Val bloks.
3 Klootjes tot het staggetje, en 6 vlagge-spils hooftjens.
4 Toppenants bloks.
6 Tot de brassen.
4 Tot gei-touwen.

Deeze bloks werden onderscheidelyk gemaakt, en ieder gevoegt na zyn gebruik. Zommige zyn rondt, andere langwerpig. In eenige ziet men 2, 3, of 4 schyven nevens een. Andere hebben 2 schyven boven malkander, die alzoo dubbelde bloks maken. Andere zyn bewegelyk: andere vast. De meeste zyn onder of boven gehecht, ook wel van beids, en de minste worden aangehangen door een keep, die in haar zyde gesneden is. Boven en onder, buitewaarts, ziet men wederzydts sleuven, daar

het touw in gelegt wert, 't geen haar vast houdt. Eenige werden ook met haken vast gemaakt, en af gedaan. De schyven worden gemaakt van het zwaarste en sterkste hout, ook wel van koper.

De Zeilen zyn:

+Het groot of schover zeil. De fok aan de voor-mast. 't Bonnet, onder aan andere zeilen vast, om meerder windt te vangen. Het groot mars zeil, of het tweede zeil op de groote mast, van onderen aan te rekenen. Het voor mars zeil, of tweede zeil op de voorste mast. De blinde, het voor zeil, onder aan de boeg-spriet. Bezaan, of achter zeil, met zyn bonnet. Boven blinde, het zeil op de boeg-spriet. Het kruis-zeil, of het zeil boven de bezaan. Het groote bram-zeil, of 't hoogste zeil op de groote mast. Het voor bram-zeil, of het hoogste zeil op de fokke mast. Stagh-zeilen: leizeilen: fatzen, en geiken: welke laatste zeilen zyn, die by ongemeen voorval, 't zy by haast, in groote stilte, of als men jaagt, tot de andere zeilen aangeregen konnen worden. Het vinnetje, of jachtenduivel, is een klein zeiltjen, 't geen achter aan de vlagge-spil gezet wort. +*Zeilen*.

De Scheeps Ankers zyn deeze:

+Het *Plecht-anker*, dit wert by hardt weêr gebruikt, wanneer het dagelyks te licht is.
Dagelyks anker. Tui- of *Vertui-anker*, dat te gelyk met het dagelyks wort gebruikt. +*Ankers*.
Het *Werp-anker*, dit werdt in stil weêr voor uit gevoert, en 't Schip daar by voort gehaalt.
De *Dreg*, dit is een anker met vier ermen, daar men boot en sloep aan legt.

Namen der Vlaggen.

De *Vlag van bovenen*, staat op de groote mast. Op de fokke en bezaans mast zet men vlaggen, die na de masten, daar ieder op staat, benaamt werden.
Het *Geusjen*, staat voor op de steng van de boeg-spriet.
Een *Sjouw*, is een ingerolde vlag.
Wimpels, zyn lange smalle vlaggen voor gekeept.
Vleugels, zyn kleine vlaggen, die gesneden of gesplitst zyn; deeze ziet men gemeenlyk op de masten staan.
De witte Vlag bediedt vreede, de zwarte rouw, de roode kryg en vechtens lust; met een blaauwe Vlagh pasjaart of roept men aan boort.

Negende Hooftstuk.
Evenmatige grootheit van Scheeps leden; mitsgaders eenige byzondere Scheeps Certers.

DE benaminge, gestalte en gebruik onzer Scheeps leden nu bekent zynde, zoo vereischt het vervolg dat men hun maat geve, met een† even-redige grootte.

Stelle dan* d'even - maat van alle de voornaamste Scheeps deelen in 't algemein ten toon, en de maat van die geene welke minder van belang zyn in 't byzonder; nemende tot voorbeeldt een Schip, als boven is gezegt, van 134 voeten lang over steven, in het welke, de kleine deelen uitgezondert, alle de voorname leden, in volle maat, en met getallen uitgedrukt, vertoont staan.

†*Proportionele.*
**Proportie.*

Even-maat te geven van d'alderminste kleinigheden des timmermans in een Schip, zoude een onnutte zaak, en van te grooten arbeidt zyn; want deeze volgen van zelfs, als de groote deelen hunnen eisch, en even-matige schik, bekomen hebben.

Om dan een aanvang te maken, zoo werdt alleen de lengte van het Schip gegeven, waar uit de bequame wydte, en holte volght.

Van de wydte uit de lengte.

2. De lengte van het Schip in vieren gedeelt zynde, zoo neemt tot de wydte een vierde deel. By voorbeeldt, 100 voet lengte, komt 25 voet tot de wydte op de hals. Als een Schip onder de hondert voet lang is, moet de wydte minder wezen als zyn vierde part, na het gevoelen van eenige Meesters. Doch andere maken het Schip 3 of 4 voet wyder als het vierde part, om niet zeer rank te zyn. Een Koopvaarder mag wel 2, 3, 4 of 5 voet naauwer zyn, na dat hy lengte heeft. Om met gemak voor hunne touwen te ryden, en met weinigh volk licht bestiert te konnen werden, maakt men de Scheepen vaak smalder, als wel anderzins zoude geschieden. Scheepen van 165 of 170 voeten mogen wel 6 voet naauwer zyn als de vierde part van hun lengte. Tot Fluiten neemt men mede wel een vyfde van de lengte tot de wydte.

Van de holte uit de lengte.

3. Tot de holte uit de lengte, neemt voor 10 voet lengte 1 voet holte. By voor-

beeldt, 100 voet lengte, komt 10 voet holte op de hals; doch op deeze holte vindt men wel Scheepen 4 voet langer, ook wel 2 voet korter, maar zelden.

Van de Kiel.

4. De kiels dikte is ¼ meerder als de binnen-kant van de steven, en de breedte is 1½ breeder als de steven, namentlyk, op den hals ⅓ van vooren, daar 't Schip het wydtste is, achter en voor over een komende met de stevens; de sponning is zoo dik, wydt en diep, als de planken dik zyn; de planken zyn ¼ van de dikte der steven.

Van de Voor-steven.

5. De voor-steven is aan de binnen-kant dik 10 duim, deeze dikte vindt men uit de lengte van 't Schip: by voorbeelt, 10 voet lengte, 1 duim dikte.

2. De dikte van de voor-kant zy ⅗ van de dikte der binnen-kant.

3. Tot de hooghte van deeze steven addeert, of brengt t'zamen, de holte, het opzetten, en dat daar boven zyn moet, als 't kot, de bak, enz. by voorbeeldt, 10 voet hol, 2 voet opgezet, hier neemt men ook wel 3 voet toe, 6 voet verdek aan boort, komt 18 voet tot de hoogte van de steven. Een Fluit valt minder, en een Fregat meerder. Als men de hooghte van de steven neemt, moet men te vooren weten of het Schip een bak zal hebben, of niet: zoo daar geen bak op gemaakt zal worden, dan moet de steven zoo veel laeger zyn als de hooghte van 't kot is. Of men neemt twee elfde parten van de lengte over steven, tot de hooghte van de steven, in de winkel. Andere neemen mede hier toe elf zestigste parten van de lengte. Tot het vallen van de voor-steven neemt men, of kan men neemen, 28/29 deel van de hooghte van de steven, in de winkel. Het kot voor is ten minsten hoog 3½ voet. De voor-steven heeft bogt 5 voet.

Van de Achter-steven.

1. Tot de lengte van de achter-steven brengt t'zaam, of addeert, de holte, het opzetten, en dat daar boven is: by voorbeeldt, neemt 3 voet voor 't achter boven, hol 10 voet, opgezet 5 voet 10 duim, zoo dat dees steven hoogh is 18 voet 10 duim. Andere neemen ieder 10 voet lengte, drie quart voor 't opzetten, 't geen hier 10 voet opgezet zoude zyn: of voor 10 voet lengte 7 duim het opzetten.

2. Het vallen van deeze steven is aldus, ieder 6 voet hoog valt 1 voet, het valt dan in 't geheel 3 voet.

3. De dikte is als de voor-steven, binnen en buiten: ¾ parten van de voor-stevens hoogte, in de winkel, blyft mede des voor-stevens binnenste dikte, als men multipliceert met den teller, en divideert met den noemer, en het zelve dat'er af komt voor duimen rekent. Op Scheepen met bakken maakt men deeze dikte meerder, als op Scheepen zonder bakken.

Stevens breedte.

1. De voor-steven, in de midden drie maal breeder als de dikte, onder en boven breeder.

2. De achter-steven, boven ⅕ breeder als de dikte, en onder vyf maal breeder als de dikte.

3. De sponning hier een weinig minder als in de kiel. De binnen-kants dikte van de steven twee maal, is de voor-stevens breedte boven, volgens eenige: en voor ¾ van de voor-stevens binnenste kants dikte, komt de dikte van de buitenste kant. De voor-steven blyft met zyn lasch zoo lang op de kiel gezet als doenlyk is, en zyn lasch toelaat. Op 9¼ van de voor - stevens dikte aan de binnen-kant zyn de planken in de steven ingevoert.

Van 't Opzetten.

6. Het opzetten komt op ieder 10 voet lengte 2¼ duim, en achter 6½ duim.

Van de Hek-balk.

7. Om de lengte van de hek-balk te bekomen, zoo neemt ⅔ van de wydte van het Schip.

2. Tot de dikte, breedte, en boght, neemt zoo veel duimen als 't hek voeten lang is.

De hek-stutten zet men veeltydts zoo lang boven 't hek als de steven lang is.

Van de Spiegel.

8. De rantzoen-houten zet men op de helft van de lengte van de steven, namentlyk de achter-kant. Aan Last dragers komen deeze houten laeger als aan Fregatten.

2. De dikte is ⅚ deelen van de dikte van 't hek.
3. De breedte komt twee maal breeder als 't hek.
4. De wurpen ⅕ dunder als de stevens dikte.
5. Het broek-stuk 1 duim dunder als de steven.
6. De hek-stutten dik ⅔ van de steven.
7. Onder met de rantzoen-houten over een komende van bogt.

8. De boven-einden zoo lang als het hek van de kiel is.
9. Boven wydts ⅗ der lengte van 't hek.
10. De rantzoen - houten moeten een rondtachtige bogt hebben.
Het boeisel moet geschikt zyn, na dat men de oplangen laat uithangen.
Op de plaat hier nevens is a op de uitwatering, by b zyn de kimmen, ofde boven-kant van 't boeisel, daar de oplang over de nagel uithangt, c is de kimmegang, en de buiten-kant van 't vlak, met de onderkant van de kimme, d is de kiel.

Van 't Vlak.

9. Tot de wydte van 't vlak neemt ⅔ van de geheele wydte, namentlyk op d'uitwatering: by voorbeeldt, 25 voet wydt, komt 16 voet 7½ duim tot de wydte van het vlak.
2. Het vlak moet ieder voet ½ duim op de hals ryzen. Het overige van des Schips wydte moet men wederzydts van 't vlak even veel uit timmeren, tot de uitwatering toe. Wanneer het Schip wyder is als de proportie, of even-maat, hier gegeven, dan laat men de laatste vlak - gang wat meer ryzen als anderzins wel zoude geschieden, op dat het met de kimme wel mooge over een komen, en niet zy gelyk een trogh.
Vlakken van Koopvaardy - scheepen werden in 't gemeen wyder gemaakt als van Fregatten.
De wydte van het vlak, hier boven gemeldt, moet verstaan werden op de hals van 't Schip, daar het op zyn breedtste is, te weten op een derden deel van vooren.
Vorders doet men het vlak ryzen, en dalen, maakt het scherp, en plat, na welgevallen, en na het gebruik der Scheepen.
In dit opgestelde Schip is het vlak wydt 21 voet in de hals, daar men het eerste buik-stuk legt: 12 voet na vooren laat het een duim naauwer zyn, of wel 1½ duim: ryst op de hals 5 duim, en na vooren wat meer: op 11 voet na vooren ryst 4 duim, daar het ook 2 duim naauwer is: 12 voet en 5 duim na achteren, van de hals af te meeten, is het 2 duim naauwer, doch ryst meer: noch 11 voet 8 duim na achteren, 2 of 2½ duim naauwer: noch 11 voet en 10 duim na achteren vernaauwt het 3 of 4 duim, doch ryst meerder, waar na het weder 8 of 10 duim vernaauwt en ryst, en zoo voorts naauwer en holder.

Van de holte en wydte der Kimmen.

10. De hoke is ⅓ van de geheele holte op de hals: by voorbeeldt, hol 10 voet, komt 3 voet 3½ duim.
2. Van de wydte op de kimmen, 10 voet langte van 't Schip doet de kimmen 1 duim naauwer zyn als de geheele wydte, zoo, dat de oplangen 10 duim uithangen over 't boeisel.

Van de dikte der Inhouten.

11. Deeze zyn op de kiel ¾, aan de scheer-gang op de helft, gelyk de stutten, op de cent ⅖ van de dikte van de binne-kant der steven.
2. Achter en voor lichter, boven en onder zwaarder.

Van de Wagers, in de kimmen, en in 't vlak.

12. De kim-wager is een weinig dikker als de boei-planken.
2. De wagers in de kimmen, en in het vlak, zyn een weinigh dunder als de boei-planken.

Van de Balken in 't ruim.

13. 10 Voet langte van 't Schip geeft 1⅛ duims tot de dikte en breedte van de balk.
2. Tot de boght, ieder 10 voet lengte van 't Schip geeft 1 duim: by voorbeeldt, 100 voet lengte, komt 1 voet en ½ duim tot de dikte en breedte, tot de boght 10 duim.
De onderste balken werden veeltydts zoo dik gemaakt als de steven binnen is, en de huts balken ⅓ deel van de steven. De last-balken werden veeltydts 3½ voet laeger gelegt als d'andere balken, op de holte van 13½ voet. Hier op wert in veele Scheepen de koe-brugh gemaakt; waar op het kot achter de mast komt, daar de soldaten slapen, en de koe-brug het hoogste is.

Van de Balk-wager in 't ruim.

14. Tot de dikte van de balk-wager neemt de helft van de dikte van de binnenkant der steven, als 10 duim, 5 duim.

Van 't inkomen der Stutten op de hals.

15. Op de hooghte van 't verdek aan boort 1 en ⅔tot het inkomen: by voorbeeldt, 't verdek hoogh aan boort 6 voet, zoo moeten zy inkomen 2 voet, en ⅓ voor 't vallen hebben.
Om zeker te gaan in 't zetten van de rantzoen-houten, zoo stelt die 1 voet hoger als de helft van de steven, namentlyk met de achter of buiten-kant.
De steven onder wat meer als ⅓ breeder als boven.
Het hek dat is ook geschikt van dikte, breedte, en bogt, als de binnen-kant van de steven.

De worpen zyn ⅓ dunder als het hek.
De rantzoen-houten dik op de helft van de steven.
De planken dik op ¼ van de steven.
De buik-stukken ¾ van de steven.
De zitters dik op 't boeisel de helft van de steven.
De oplangen op de scheer-gang dik ⅖ van de steven.
De stutten om laegh ¼ van de steven.
Het kolsem moet dik zyn ⅔ van de steven.
De ribben ¼ van de steven.
De buik-stukken 2 duim dunder als de steven binnen dik is, of op de kiel ¾ van de steven, op de scheer-gang de helft, aan de centen ⅔.
De hek-stutten zoo verre boven 't hek als de steven lang is.
Veeltydts komen de stutten in ⅓ van de hoogte van 't verdek.
De planken neemt men veeltydts een weinig dikker als ¼ van de steven.
De lengte van 't hek, op de wydte van 't vlak.
De boei-planken ¼ van de dikte der steven.

Van de dikte van 't Lyf-hout.

16. 't Lyf-hout moet ⅓ van de dikte der steven dik zyn.
2. De breedte als 1⅔ maal de steven.

Van de verdeks Balk-wager.

17. Tot de dikte van de verdeks balkwager ⅕ van de dikte der steven.

Van de balken tot het verdek.

18. Tot de dikte van de balken des verdeks ⅔ van de dikte der steven.
2. Tot de bogt ⅚.
3. Tot de breedte ⅔ van het zelve.

Van de Schaer-stokken, Karviel-houten, en Ribben.

19. ¼ Van de dikte der steven tot de dikte van de schaer-stokken.
2. De breedte ¼ meerder als de dikte van de steven: karviel-houten ⅓: de ribben ¼.

Van de Bark-houten.

20. Het onderste bark-houts dikte op de helft van de steven.
2. De breedte als de steven dik is.

3. De hooger bark - houten minder. Maar als de Scheepen 170 of 180 voeten lang zyn, dan zyn de bark-houten 2 duim dunder.

Van het opzetten der Bark-houten.

Opzetten van 't Bark-hout op 7 ten 100.

180 voet	12 voet	en 6 duim.
175	12	2
170	11	9
165	11	6
160	11	2
155	10	9
150	10	5
145	10	1
140	9	8
135	9	4
130	9	
125	8	8
120	8	4
115	8	
100	7	7
105	7	3
100	7	
95	6	8
90	6	3
85	5	10
80	5	6
75	5	2
70	4	9
65	4	6
60	4	2
55	3	9
50	3	5
45	3	1
40	2	8

Opzetten van 't Bark-hout op 6½ ten 100.

180 voet	11 voet	en 7½ duim.
175	11	4
170	11	½
165	10	7½
160	10	4
155	10	½
150	9	8
145	9	4½
140	9	½
135	8	8½
130	8	4½
125	8	1
120	7	8½
115	7	5
110	7	¾
105	6	9
100	6	5½
95	6	¾
90	5	9
85	5	4½
80	5	2
75	4	9½
70	4	6
65	4	2
60	3	9½
55	3	6

50 voet	3 voet	en 2½ duim.
45	2	10
40	2	6½

Opzetten van 't Bark-hout op 6 ten 100.

180 voet	10 voet	en 8 duim.
175	10	5
170	10	2
165	9	9
160	9	6
155	9	3
150	8	10
145	8	7
140	8	4
135	8	1
130	7	8
125	7	5
120	7	2
115	6	9
110	6	6
105	6	3
100	6	
95	5	7
90	5	4
85	5	1
80	4	8
75	4	5
70	4	2
65	3	9
60	3	6
55	3	3
50	3	
45	2	7
40	2	4

Opzetten van 't Bark-hout op 5½ ten 100.

180 voet	9 voet	en 9½ duim.
175	9	6½
170	9	3½
165	9	½
160	8	8½
155	8	5½
150	8	2½
145	7	10½
140	7	7½
135	7	4½
130	7	1½
125	6	9½
120	6	6½
115	6	3½
110	6	½
105	5	8½
100	5	5½
95	5	2
90	4	10
85	4	7
80	4	4
75	4	1
70	3	9
65	3	6
60	3	3
55 voet	3 voet	en 0 duim.
50	2	8
45	2	5
40	2	2

Opzetten van 't Bark-hout op 5 ten 100.

180 voet	9 voet	en 0 duim.
175	8	8
170	8	5
165	8	2
160	8	

155	7	8
150	7	5
145	7	2
140	7	
135	6	8
130	6	5
125	6	2
120	6	
115	5	8
110	5	5
105	5	2
100	5	
95	4	8
90	4	5
85	4	2
80	4	
75	3	8
70	3	5
65	3	2
60	3	
55	2	8
50	2	5
45	2	2
40	2	

Van de Knies.

21. De knies in 't ruim ⅔ van de dikte der steven.
2. De knies op het verdek ¼ van de dikte der steven.

Van de hoedanigheden in de Kajuit.

22. 't Lyf-hout ¼ van de dikte der steven.
2. De balk-wagery ⅕.
3. De balken ½.
4. De knies zoo dik als daar ter plaatze de stutten zyn.

Van de Lyf-houten, Balken, Balk-wagers, en Knies, in de Bak.

23. 't Lyf-hout ¼ van de dikte der steven.
2. De balken ½.
3. De balk-wagers ⅕.
4. De knies ½.

Van de Hut, en des zelfs hoedanigheden.

24. De balkjes ⅓ van de dikte der steven.
2. De balk-wagertjes ⅙ dik.

3. De balken hebben 10 duim bogt.
4. 't Waterbortje dik ⅙ van de binnenkant der steven.

Op zeer groote Scheepen werden zomtydts voor de hut losse verdekken gezet, die men op stellen, en af nemen kan.

Men maakt ook wel water-steenen in de hut, waar boven dan een bak is, die met versch water gevult wert, daar kranen in gemaakt zyn, tot gemak van den Schipper.

De hut wert ook wel in tweën verdeelt, blyvende een gedeelte na achteren afgeschooten voor een binnewaarts in getrokken galderye, voornamentlyk in Scheepen die om de West varen.

Ter zyden scheeps, voor de hut, op het verdek, maakt men zomtydts trappen, gelyk voor uitstekende galderyen, waar langs de Officieren na beneden treden: 't geene wel gemak toebrengt, maar, myns oordeels, minder sterkte maakt; want aldus is het boven-schip niet te recht afgesloten. Deeze wyze van doen was voor veele jaren gebruikelyk, en in lange niet gezien, doch wert nu weder ingevoert.

Van de Beting.

25. De speenen ⅓ dikker als de steven.
2. De beting-balk ⅓ dikker als de steven.
3. De wang aan de achter-kant de helft dikker als de steven.

Van de Rusten.

26. De groote rust lang ⅛ van de lengte van het Schip.
2. De dikte ⅓ van de steven.
3. De breedte als de dikte van de steven.
4. De fokke rust een weinig minder van lengte, dikte, en breedte.
5. De bezaans rust ⅓ van de lengte en breedte der groote rust, maar de dikte als de fokke rust.

Van de Luiken.

27. De hoofden van de luiken hebben ⅓ van de stevens dikte.
2. De binnen-lyst dik en breedt ⅕.
3. De sponning ⅛ wydt.
4. De ribben ¼.
5. De marker ⅓, de andere minder.

Van 't Galjoen.

28. De uitlegger ⅕ van de lengte der kam, achter zoo veel duimen breedt als de uitlegger voeten lang is.

2. Voor ¼ breedt.
3. De uitlegger aan steven zoo breedt als de steven binnen dik is.
4. Voor ½
5. De regeling achter breedt ½.
6. Voor ¼ van de steven.
7. En half zoo dik als de breedte is.

Van de Galdery.

29. 't Onderste hakkebort is in de midden zoo breedt als de steven, en ⅛ daar van dik.

2. Het dek daar op is zoo breedt als 't hakkebort.
3. De wulft-stutten zyn dik ½ van de steven, en hebben zoo veel bogt als men goet dunkt.
4. 't Andere hakkebort, en dek, heeft minder bogt, als mede de wulft-stutten, en 't kruis.
   Met bloem-potten, en ander fhy-werk, wert de galdery geciert.

Van de Spil.

30. Het boven-endt van de spil is dik 2½ duim op ieder 10 voet lengte van 't Schip.

2. De klampen zyn half zoo lang als het hooft van de spil.
3. De gaten zyn ⅙ van de dikte wydt.

Van de Poorten.

31. Op de hals deelt men de hooghte van 't verdek in drie deelen, laat een deel onder, en een deel boven de poorten zyn.

2. De onder-kant van alle de poorten na deeze hooghte, achter en voor wat wyder.

Van de Spoors.

32. Het Schip van achteren af in 5½ gedeelt zynde, zoo stelt op het eerste deel de bezaans mast, op het derde deel de groote, en op het vyfde deel de fokke mast.

2. De groote mast moet op ieder 10 voet holte in 't ruim 1 voet 8 duim vallen.
3. De fokke mast valt op ieder 10 voet 2 duim, of staat recht op.
4. De bezaans mast valt op 10 voet 1 duim.

Van 't Roer.

33. Ieder 12 voet lengte van het Schip geeft 4 duim tot de breedte van 't roer. By voorbeeldt, steldt 100 voet lengte aldus: 12 voet geeft 4 duim, wat 100 voet? komt 33⅓ duim voor de breedte van het roer.

Van de Bouts.

34. In een Schip van 120 voet zyn de bouts 1 duim dik, meer en min.

Van de Nagels.

35. De nagels daar toe zyn 1¼ duims; 100 voet scheeps lengte geeft 1 duim dikte.

Van de Spykers.

36. De spykers moeten de helft langer zyn als 't plank-werk dik is, enz.

Van de Knecht.

37. 8 Voet lengte van het Schip geeft hem 1 duim breedte, zynde een weinigh dunder; doch de schyven zyn even zoo breedt.

Op Fluiten, of Fluit-scheepen, stelt men schyven tegens scheeps boort aan, in stê van knechts.

38. De *Kruis-houten*, 8 voet 1 duim.

39. *Karviel-nagels*, ¾ duims.

Van de bogten en kromten in de scheeps ribben, als daar zyn stutten, oplangen, enz. kan geen vaste even-maat gegeven werden, om dat die veranderen na 't gebruik der Scheepen: zy moeten op het oogh gebouwt werden, en althans zacht verminderen.

Na deeze gegevene even-maat dan, is de schik, maat, order, of certer, van het opgestelde Schip, lang 134 voet, als volght:

1. *Van de Kiel.*

1. De kiel breedt 2 voet, onder lang 104 voet, dik 16 duim. De lengte van de Scheepen wordt gemeten over de steven, te weten aan de buiten-kanten: de holte meet men op een derde van vooren, dat is op de hals, alwaar het Schip op zyn laegste is: de wydte wert mede op een derde van vooren gemeten, te weten op het vlak, boeisel, en scheer-gang, daar de uitwatering op den overloop komt.

De sponning, die achter draeit na dat het Schip vlak of schaars zal geboeit werden, is wydt 3½ duim, diep 3¼ duim; de kant boven de sponning breedt 4 duim.

2. 't Lasch van de kiel lang 8 voet, de lippen van 't lasch dik 3½ duim, 't lasch met 8 bouts, nagels, en spykers, vast geklonken.

Korte kielen zyn van een stuk, lange van twee, en de langste van drie.

3. De kiel gestapelt 6 duim.

Een Schip lang over steven 180 voeten, vereischt een kiel breedt in de midden 2½ voet, na de lesse van veele Scheeps-bouwmeesters. Waaruit even-matig volgen zoude dat een kiel van 175 voeten in de midden breedt is 2 voet 4½ duim.

van 170 voet	2 voet 4 duim.
165	2 voet 2½ duim.
160	24 duim.
155	23½ duim.
150	22½ duim.
van 145 voet	2 voet.
140	21 duim.
135	21 duim.

130	19½ duim.
125	19 duim.
120	18 duim.
115	17½ duim.
110	16½ duim.
105	16 duim.
100	15 duim.
95	14½ duim.
90	13½ duim.
85	12½ duim.
80	12 duim.

De breedte van de kielen, voor en achter, verandert dikmaal, na dat het hout getopt is, en na de dikte van de steven, altydt smalder toe loopende in hoogte en breedte. Het diep gaan der Scheepen wert voor en achter van d'onderste kant des kiels gemeten. Als een kiel van drie stukken is, brengt men het beste en gaasste hout in de midden, en lascht de andere stukken op de einden daar aan: deeze lasschen moeten wel over malkanderen heen schieten: d'onder lasschen moeten altydt naar het achterste deel van't Schip strekken, en met plathoofde bouts wel vast aan malkanderen gemaakt zyn, voornamentlyk in groote Scheepen, en de bouts wel aan de binnen zyde des kiels geklonken, ook de einden van de lasschen met groote spykers, na de dikte der lassche, wel gespykert. Dusdanige kiel van drie stukken wort sterker gehouden dan of men die van twee stukken maakte, dewyle in een kiel van drie stukken de lasschen voor en achter zyn, en in het midden, alwaar de kiel de meeste last heeft te lyden, van wegen de groote mast, geheel zonder lasschen komt te blyven; 't geen zeer goet is, en het Schip stevig maakt, dewyle het spoor van de groote mast gemeenlyk omtrent of in het midden van de kiel gestelt wort. Het breedtste van de kiel stelt op een derde van vooren af. De kiel moet onder wel gladt geschaaft werden, op datze niet en hinder of haper als het Schip te water gaat. Een kiel stapelt men achter hooger als voor, op dat het Schip te bequamer af loope; waar toe de werf ook wel vast dient te zyn.

2. *Van de Voor-steven*.

1. De voor-steven, hoog 25 voet, valt 26 voet. Het vallen van de steven meet men uit het kinnebak, tot de hangende streep of perpendiculaar van de boven kant der steven.
2. Binnen dik 13¼ duim, voor dik 9 duim, onder breedt 3 voet, boven 2 voet, binnen 5 voet bogt.

3. 't Kinbak lang 8 duim.
4. 't Lasch lang 6 voet, het eindt dik 3½ duim, 't lasch geklonken met vier bouts.
5. De lip op de kiel lang 5 voet 5 duim, het eindt dik 4 duim.

De voor-steven is de richt-snoer daar men alle grootte in een Schip uit trekt: deeze vindt men uit de lengte van 't Schip.

3. *Van de Achter-steven.*

1. De achter-steven, hoogh 24¼ voet, valt 4 voet. Men meet de achter-steven, als vooren, op 't eindt van de hieling.
2. Achter, of buiten onder 't vierkant, dik 9 duim, binnen dik 13¼ duim.
3. Boven breedt 19 duim, onder breedt 6 voet.
4. De sponning van de kant 4½ duim, wydt 3½ duim, diep 3 duim.
5. De streek lang of hoog 5½ voet, buitewaarts dik 6 duim, het vierkant dik 13 duim.

Als men de planken tegen de steven zet, zoo werden zy veeltydts rondtom wel beteert. Om zeker te gaan in 't vallen van de achter-steven, zoo neemt men mede wel op elke 6 voet, die de achter-steven lang is, 1 voet voor 't vallen; zoo iemandt meer wilde laten vallen, dat zoude in 't Schip schadelyk zyn. Al wat hy te veel valt zoude men in 't midden moeten verliezen; want het zogh moet evenwel zyn eigenschap hebben. Op de achter-steven stelt men getallen, waar naar men ziet hoe diep het Schip gaat. De voor-steven is gemeinlyk van twee stukken, en de achter-steven van een stuk. De stevens zyn dus benaamt, om dat zy het Schip zyn stevigheit geven.

Van de achter-steven zeght een voornaam Scheeps-bouwmeester aldus: ‘De achter-steven is het achterste voornaamste deel van 't Schip, en dient wel gemaakt te werden van een stuk hout, het welke goet, gaaf en sterk is, door dien het veel te lyden heeft, en het roer daar aan komt te hangen, 't welk in storm-winden veel aanslagh van water onderworpen is.

Deeze achter-steven maakt men gemeenelyk zoo hoogh als de voor-steven aan de binnen-kant is, en naar dat het Schip hol is, ofte naar dat d'eerste overloop geleght wert. Men moet ook wel in achting nemen dat de schut-poort achter in de spiegel, onder het hek, ruim 2 voet boven de overloop komt te staan, om dat de steven daar na zyn behoorlyke langte hebben moet.

De achter-steven aan een Schip van 180 voet, moet aan de binnen zyde, scheep-waart in, wel 1¼ voet dik wezen, en boven aan de achterste zyde 1 voet. Zoo verre als het hek van de spiegel breedt is, laat men de steven vierkant blyven.

Men maakt dat het onderste deel van deeze achter-steven wel 6 ofte 7 voeten (naar dat het steven-hout breedt is) op de kiel komt te staan, en men laat aan de achter-kant der steven, een voet of anderhalf daar van af, van zyn eigen hout een pen blyven, welke men in de kiel inlaat, door een gat naar de pen zyn dikte, op dat de steven van de achter-zyde zoo veel te vaster mogte staan: aan de voor-kant maakt men de zelve vast met spykers. Op de voor-kant van de steven wort noch een knie gezet, welke wel vast gemaakt wort, zoo aande kiel als aan de binnen-kant van de steven, op dat de steven wel vast mag blyven staan.

4. *Van de Hek-balk*.

1. De hek-balk zy lang 19 voet 6 duim, dik 1 voet 2½ duim, breedt 1 voet 3½ duim.
2. De hek-balk heeft 1 voet 2 duim boght, de sponning is lang 3½ duim, diep 3 duim.
3. Het hol boven de sponning zy lang 3 duim, diep ½ duim, al wat daar meer is dat blyft vierkant: 't is half over de steven ingelaten, en met een zwaluw vast; twee bouts slaat men daar door, welke ook op een duim na door de steven zyn.

De knies aan 't hek zyn in de midden dik en breedt 1 voet, het eindt aan boort lang 9 voet; de andere einden zyn wat platter, en dik 6 duim.

In de figuur, hier nevens, is a het hek of hek-balk, b zyn wurpen, c het broekstuk, dat de einden van het rantzoen-hout aan malkander houdt, d is het rantzoen-hout, e zyn de klossen van de poorten in de spiegel.

Tot de Spiegel.

5. *Van de Rantzoen-houten, Wurpen, en Hek-stutten*.

1. De rantzoen-houten breedt 1 voet 9 duim, dik 8 duim: de einden komen 1 voet beneden de helft van de steven. De rantzoen-houten zyn aan 't hek met een verlooren lip vast, en op de steven met een rechte lip.
2. De bovenste wurp leght 2 voet van 't hek, na de wydte van de poorten; zy zyn 13 duim dik. De worpen komen zoo laeg als de onder-kant van de sponning, en de rantzoen-houten, zyn aan de einden met een zwaluw ingelaten: zy zyn zoo dik en breedt als het hek: de bovenste leit 2 voet van 't hek. Het broek-stuk is dik 7 duim, en komt over de onder-einden van de rant-

zoen-houten; maar de klos, die in de hoek van de rantzoen-houten komt, is aan de zyde scherp.

3. De hek-stutten zyn lang boven 't hek 23 voet, boven wydt 10 voet 6 duim, dik 8 duim, onder breedt 20 duim, boven dik 6 duim, breedt 7 duim. De hek-stutten zyn onder zoo breedt als de rantzoen-houten, komen zoo veel boven de steven als de zelve lang is, en boven 2 voet wyder als de helft van 't hek: zy leggen recht over de worpen, en vlak op de rantzoen-houten, met nagels en bouts vast geslagen.

Men pleeg hier te Lande veel te zien dat de Scheepen breede hek-boorden en spiegels hadden, 't geen uit hovaerd, en om de pronk geschag; doch is niet dienstigh, alzoo te veel windt vangt, en zwakheit toebrengt.

6. *Van 't Knie op de kiel, aan de achter-steven*.

1. 't Knie op de kiel, aan de achter-steven, dik 1 voet 3 duim, breedt 50 duim: de einden lang 6 voet.
2. Door elken eindt zyn 4 bouts geslagen. Men zet ook wel knies boven tegen de achter-steven aan. Door 't lasch van de kiel zyn 8 bouts, en door 't lasch van de voor-steven 4 bouts met plaatjes geklonken. Door de kiel en d'achter-steven zyn 6 bouts, eerst gaande door 't knie, dat daar op staat, en dan door 't lasch van de kiel en voor-steven. De scheiding van de kiel en achter-steven is met schei-nagels geboort.

7. *Van't Vlak*.

1. 't Vlak wydt 21 voet.
2. Ryst 6 duim.
3. De planken dik 4 duim.

8. *Van de Kimmen en Tingel*.

1. De kimmen zyn hol geboeit 4 voet 5 duim.
2. Wydt 27 voet.
3. De tingel aan de kiel dik 2 duim: de andere zyde is scharp aan de kant van de kiel breedt 6 duim, leggende van de kiel 4½ duim.

9. *Van de holte en wydte op de uitwateringe*.

1. Op d'uitwatering is het hol 13 voet.
2. Wydt 29 voet.

10. *Van de Buik-stukken, Zitters en Oplangen, of van't Inhout.*

1. De buik-stukken zyn op de kiel dik 9½ duim, de worpen insgelyks: op 't vlak dik 9 duim, en in de kimmen dik 10 duim.
2. De zitters op 't boeisel dik 7¼ duim.
3. De oplangen, op de scheer-gang, dik 6 duim, staan op haar bogt wydt van d'overstaande 29 voet; op de cent zyn zy dik 5½ duim, zyn breedt, en staan van elkander 9 duim: die achter en voor staan zyn lichter, dunder, en smalder. De eent komt op het boeisel 1 duim in: achter en voor is het hout een half duim dunder als in de midden. De buik-stukken leggen ook van malkander 9½ duim, en zyn zoo breedt als de oplangen. De stuinders zyn dik 9 duim. De stekers voor op het boeisel zyn dik 6½ duim, op de steven 9 duim, op de scheer-gang 5½ duim, op de cent boven de scheer-gang 5 duim: zy leggen op een zelvige wydte van malkanderen onder op 't vlak 9 duim. De twillen zyn diep 1 voet, na achteren dik 6 duim, achter de poort op de kiel dik 10½ duim.

11. *Van de Kim-wager, en andere.*

1. De kim-wager breedt 1 voet 8 duim.
2. Dik 4½ duim.
3. De andere wagers dik 4 duim.
4. Breedt 1 voet 10 duim.

Van 't Wageren.

Als men wageren wil, zoo moet men eerst wel geslecht hebben.

De kim-wager legt men recht op de kim-gang, welke veeltydts een stuk verby het kinnebak loopt, doch niet geheel tot aan de steven, daar men dan de wager op stelt, die tot aan de steven loopt; en voor 't eerst zet men vier wagers op de kim-wager, en drie daar onder, tot der tydt dat men het vlak ook begint te wageren, en zoo voorts.

Op de hals, of op 't hals spant-hout, staat de balk-wager in myn Schip beneden de scheer-gang 5½ duim.

12 Voet na vooren, beneden de scheer-gang 6½ duim.

11 Voet navooren, beneden de scheer-gang 8 duim.

12 Voet en 5 duim na achteren, te weten achter het hals-spant, beneden de scheer-gang 5½ duim.

11 Voet en 8 duim na achteren 5½ duim.

11 Voet en 10 duim na achteren, beneden de scheer-gang 5½ duim.

18 Voet en 5 duim na achteren, beneden de scheer-gang 6½ duim.

14 Voet en 6½ duim na achteren, en beneden de scheer-gang, te weten beneden de bove-kant, 1 voet 5½ duim.

12. *Van de Balk-wager, en andere*.

1. De balk-wager in de midden breedt 2 voet 6 duim, achter 1 voet 10 duim, voor 1 voet 8 duim.

2. In 't midden dik 5½ duim, voor 1 voet 8 duim, achter 4 duim.
3. Het achter-endt legt 2 voet beneden de eerste wurpen, en is daar breedt 1 voet 10 duim. Die op de hals staat 5½ duim beneden de scheer-gangen, ook na vooren, 26 voet van de spiegel, daar hy begint neer te gaan, en aan de spiegel leit hy 3 voet laeger als het eerste wurp, 2 voet beneden het hek.
4. De wager daar onder dik 3 duim.

13. *Van de Balken*.

1. De balken zyn breedt 13 duim, dik 12 duim, meer en min.
2. Hebben 8 duim bogt.
3. Leggen van elkander 3 voet 3 duim, ook meer en min.
4. 't Groote luik wydt 7 voet.

De voorste balk komt met de achter-kant 1½ voet achter 't hals spant-hout, de andere leit 7 voet na achteren toe.

De einden van de balken leggen omtrent 5½ duim boven de balk-wagers, met zwaluwen ingelaten.

14. *Van de Knies in't ruim*.

1. De knies in 't ruim dik 7½ of 8 duim.
2. De onder-einden lang 7, 8, 9, 10, 11 voet, na zy voor, in de midden, of achter komen.
3. De nebben lang 4, 5, 5½ voet, hebbende een borst onder de balk.
4. Laet achter en voor de twee laatste balken winkel-knies zyn: aan elken wurp 2 knies, en aan het broek-stuk 4 knies.

De knies in de bak hebben onder-einden lang 4 voet 4 duim, de nebben lang 3 voet, dik 5 duim, breedt 6 duim.

15. *Van't Kolsem*.

1. 't Kolsem dik 9 duim.
2. Breedt 2 voet 4 duim.
3. 't Lasch lang 5 voet.
4. De einden van't lasch dik 2½ duim, achter en voor smalder en dunder.

16. *Van 't Fokke spoor, en Klos*.

1. 't Fokke spoor breedt 2 voet 5 duim.
2. Dik 2 duim.

3. De klos op het slemp-hout zy dik 10 duim: dit komt met de voor-kant op 1/9 van de lengte over steven, te weten de voor-kant van het spoor, vallende de mast 2½ duim achter over uit de visscher, en komt met een lip zoo hoog als 't spoor zelf. Dit spoor leit 4 voet 7 duim van de balken.

17. *Van de Banden onder en boven het spoor.*

1. De banden zyn breedt 12 duim, dik 10 duim.
2. Onder leggen vier en boven twee zitters: zyn dik 9, en breedt 10 duim.
3. De einden lang 7 voet.

18. *Van't groote Spoor.*

Dit spoor is in de midden op 't kolsem, en komt 6 voet na achteren toe, uit het midden van 't Schip.

1. Aan 't groote spoor zyn twee banden.
2. Deeze zyn dik 12 duim, en breedt 14 duim.
3. Zy leggen van elkander 3½ voet.
4. De voorste bandt legt achter de balk van het groote luik. Aldaar komen vier zitters, twee aan de voor- en twee aan de achter-kant: deeze zyn dik 10 duim, de breedte onder komt over een met de banden: de onder-einden zyn lang 8 voet, de boven-einden lang 7 voet, en 2 duim smalder als onder, na gelang zich vleijende.

Aan elke zyde van het kolsem komt hier een klos, 4 duim boven 't kolsem stekende, dik 4 duim.

19. *Van de Achter-banden, en Zitters.*

1. Achter zyn vier banden, met zitters.
2. Deeze banden zyn dik 7½ duim, breedt 10 duim.
3. De einden lang 6, 7, 8 voet.

20. *Van de Stuinders.*

1. De stuinders dik 10 duim.
2. De onder-einden komen tot over de kimmen toe.
3. En boven aan 't verdek.
4. De breedte zy na gelang, of proportie. De zelve zyn omtrent zoo dik als de knies, doch wat styver uitgehouwen in 't lyf-hout, en aan wederzyden van het lyf-hout uitgehouwen, als de knies aan de nebben: zy loopen boven aan de verdek-balk, en onder over de kim-wager.

21. *Van de Stutten, en 't Verdek*.

1. De stutten komen 2 voet in, zyn boven, zoo wel op de uitwatering als op de hals, dik 4½ duim.
2. 't Verdek is hoogh 6 voet, en op de hoogte van 8 voet daar komt het 3 voet in: 't andere na vooren zy even eens, na gelang van hoogte.

Daar de stut op de hals 2 voet in komt, dat is op de hooghte van 6½ voet, en op de hoogte van 8½ voet komt de zelve 3 voet in: de aldervoorste, op de hoogte van 6 voet, komt 1 voet 10 duim in, op de hoogte van 9 voet komt hy 3 voet in, en op de hoogte van 12 voet komt hy 3 voet 6 duim in: deeze komt achter 't spant-hout, en is even eens van inkomen.

De zevende stut komt op de cent in 2 voet 8 duim. Deeze komen te staan op de spant-oplangen.

De vierde stut van vooren komt in, op de hoogte van 6½ voet, 2 voet, 4 duim; op de hoogte van 8½ voet komt hy in 3 voet.

De vyfde stut komt, of laat in komen, op de hoogte van 6½ voet, 2 voet 6 duim; op 8½ voet laat de zelve in komen 3 voet.

De achtste stut komt in, op de hooghte van 14 voet, uit de balk te meeten, 5 voet; op de hooghte van 10 voet, 4 voet; op 7 voet, 2½ voet.

Dus magh men de stutten buigen, en het Schip zal niet wanschapen zyn; doch ieder buige die na dat hy't beloop van zyn Schip wil hebben.

22. *Van 't onderste Lyf-hout.*

1. 't Onderste lyf-hout breedt 19 duim, dik 6 duim.
2. Komende 2 duim boven de balken.

Op de achterste balk, over het lyf-hout, komt een knie, zynde aan de wurp vast; de deel, die daar tegen aan komt, wert met een sponning in 't knie gemaakt.

23. *Van de Schaer-stokken.*

1. De schaer-stokken breedt 17 duim, dik 4½ duim, onder de bak breedt 14 duim, dik 3 duim, en op de bak breedt 7, 8, of 9 duim, dik 2 duim; de voorste wydt 2 voet, achter de mast 3 voet 2 duim. De eene gaat tot aan de voor-kant van 't groot luik, van achteren af; de andere gaat van de visscher af na vooren toe onder de bak: zy zyn achter en voor wat smalder, en worden op de helft over de balken heen gelaten: de balk wort aan de kant een duim afgenoomen, doch boven op heel gelaten, en dit maakt de borst.
2. De sponning is breedt en diep 2 duim.

24. *Van de Wager op 't lyf-hout.*

1. De wager op 't lyf-hout dik 3½ duim, breede 15 duim.
2. De wager daar op dik 3 duim en 2½ duim, breedt 16 duim.

25. *Van de verdeks Balk-wager.*

1. De verdeks balk - wager zy breedt 19 duim.
2. Dik 3 duim.

26. *Van de verdeks Balken, en Knies.*

1. De verdeks balken zyn dik 8 duim, breedt 9 duim.
2. Hebben bogt 13 duim. Deeze leggen voor hoog 5 voet 9½ duim, in de midden hoogh 6 voet 2½ duim, achter hoogh 6 voet 6 duim. De achterste verdeks balk leit 2 voet 4 duim van de voorste balk van de konstapels kamer. De balken van den overloop 9, 10, 11 of 12 duim, de boght 8 duim. Hun getal is na dat men het Schip stevig wil hebben, en het veel schut voeren zal. Boven balken zyn lichter als onder balken. Aan ieder endt van de balken zet men een knie. In dit Schip zouden twintig balken komen te leggen. Op de krop van het Schip legt een bandt.
3. De knies lang 6 voet.
4. De nebben lang 3 voet.
5. Dik 7 duim.
6. Breedt 8 duim, leggen mede 2 voet 8 duim van de konstapels kamer. Als men zware en lichte knies heeft, zet men die overhandts tegen de balken aan.

27. *Van 't Lyf-hout op 't schan-dek.*

1. 't Lyf-hout op het verdek zy breedt 16 of 19 duim, dik 4 duim.
   't Lyf-hout van de onderste overloop zy breedt 19 duim, dik 5 duim; in de bak breedt 18 duim; op de kajuit dik 3 duim, breedt 16 duim; op het verdek breedt 17 duim, dik 3½ duim; op de bak breedt 10 duim, dik 3½.
2. De wager daar op breedt 10 duim, dik 2½ duim.

De balken leggen van den ander 3 voet 9 duim.

Van 't Schan-dek.

Het schan-dek dik 1½ duim, de banden zoo dik als de balken 10, 12 of 13 duim.

De lyf-houten leght men op de balken dicht aan boort, en maakt die dik naar de grootte van het Schip, veeltydts van een dikte met de overloops planken: hier in maakt men de spygaten, zoo veel als noodigh is; welke spygaten worden gemaakt in bossen, die in het lyf-hout werden ingevoegt, datze gelyk met de overloop uitwateren. Men maakt deeze lyf-houten wel vast op de balken met bouts, en ook van buiten het Schip met bouts, die door de lyf-houten heen gaan. Het lyf-hout leit omtrent 2 duim boven de scheer-gang; en de balken worden zoo veel afgenoomen, als het lyf-hout wordt ingelaten, omtrent 2½ duim.

28. *Van de Klossen, of Kalven, boven de poorten, en Drumpel.*

1. De klossen boven de poorten zyn dik 4 duim.
2. De drumpel dik 4 duim, zynde binnen en buiten met de stutten gelyk.

Men maakt de poorten nu wyder als eertydts, om 't kanon beter te bestieren.

29. *Van de Bark-houten.*

1. Het onderste bark-hout staat 1 voet 8 duim beneden de uitwateringe, en is breedt 13 duim, dik 6½ duim.
2. Het tweede bark-hout staat 2 voet 5 duim hoger als 't onderste, en is breedt 13 duim, dik 6 duim.
3. De schut-vulling wydt 3 voet 1 duim, voor aan steven wydt 2 voet 9 duim.
4. Het bark-hout daar boven breedt 9½ duim, dik 4½ duim, aan steven wydt 9 duim, op de hals 10 duim, achter 1 duim.

Zoo wanneer een Schip 170 of 180 voet lang is, maakt men de bark-houten 2 duim dunder als de helft van de steven. Het getal der bark-houten is na de grootte der Scheepen. Achter zet men veeltydts de bark-houten laeger, om der poorten wil.

Van 't Ra-hout, en andere leden.

Het ra-hout is 't bovenste van de bark-houten: werdt alzoo genoemt, om dat'er in zommige Scheepen zomtydts de raa op leit: het heeft een andere gestalte als de bark-houten.

1. 't Ra-hout 8 voet van steven, wydt 9 duim, breedt 8½ duim, dik 3½ duim.
2. De kant breedt 2½ duim: het ander is rondt op de hals, en wydt 5 voet, achter 1 duim: 9 voet van de boegh af, of van de steven by de boegh om te meeten, begint de zet-gang, op't ra-houtjen, en is daar breedt, tusschen de regeling en 't ra-hout, 19 duim, en boven d'eerste poort wydt 16 duim, achter aan 't eindt van de bak wydt 18 duim, dik 1½ duim: het gat komt 3 voet 7 duim verby d'achterste balk van de bak: de gilling komt na vooren toe: de zet-bank is breedt 20 duim, en boven, met de stutten ingekeept gelyks de regeling, breedt 3½ duim, dik 1½ duim; 't biesjen dik 1 duim: de andere regeling is daar wydt 8½ duim, voor 9 duim, breedt 5 duim, en dik 3 duim, 't biesjen is dik 1½ duim, boven recht en onder krom.

De zet-gang op 't ra-hout achter breedt 18 duim, dik 1½ duim, voor 2 voet.

De poorten zyn uit den overloop 2 voet 2 duim hoogh en breedt, doch ook wel 2 duim wyder, staan van malkander 8½, 9, 9½ of 10, ook wel 11 voet: de hengzels breedt 2½ duim, dik ¼ duim: de duimen dik 1 duim: 't opslagh van de poorten is ¾ duims: de voering zy wat dunder als de poort.

D'achterste poort maakt men bequaamlyk van de hek-stut af, en dat op 2½ voet: d'andere poort 11 voet van de achter-kant, of 13 voet van de hek-stut: de derde poort 10 voet van de achter-kant, de vierde poort 9 voet, de vyfde poort 10 voet, de zeste poort 10½ voet, de zevende poort 11½ voet, de achtste poort 12½ voet, de negende poort 12 voet, en zoo voort.

Voor in de bak, 6½ voet van de steven, by de boeg om te meeten, komt de eerste poort, op 17 voet de tweede, en op 31 voet de derde, enz.

30. *Van de hoedanigheden in 't Kot.*

1. De balk-wager in 't kot voor hoogh 4 voet, achter 4 voet 9 duim: de balk-wager breedt 18 duim, dik 3½ duim: de knies lang 4½ voet: de nebben lang 3 voet, en achter 4 voet 8 duim, zyn dik en breedt 8 duim.

Van de Balken.

2. De balken zyn dik 9 duim, breedt 10 duim, hebben boght 7 duim. De lyf-houten breedt 2 voet, dik 4½ duim. Deeze leggen over de andere balken van de overloop, en van malkander styf 3½ voet, hoog voor en achter 4 voet.

De bak gaat by wylen met een tree neder: zyn balk - wager is breedt 1 voet 8 duim, dik 2½ duim; voor laat men die 5 duim hooger zyn als achter: daar zyn zeven balken, dik 5 duim, breedt 8 duim.

31. *Van onderscheide zaken in de Konstapels kamer*.

1. De balken voor hoog 5 voet 9 duim, achter hoogh 6 voet 5 duim.
2. De balken zyn dik 9 duim, breedt 10 duim, hebben bogt 5½ duim: daar leggen zeven balken; die aan de hek-stut leit is 1 voet 8 duim boven't hek. Het lyf-hout zy hier breedt 1½ voet, dik 3½ duim.
3. De kamer lang 29 voet.

Van de Balk-wager op't Lyf-hout.

1. De balk-wager zy breedt 18 duim.
2. Dik 3 duim.
3. De knies breedt 8 duim, dik 7 duim. Daar achter zyn twee winkel-knies, de nebben lang 3 voet, de onder-einden lang 5½ voet.

Tusschen 't kot en de konstapels kamer leggen 13 balken. Onder de bak leggen 6 balken.

De ribben dik 2½ duim, breedt 3½ duim: tusschen elke balk zyn 3 ribben. Het schot komt tegen de achter-kant van de bezaans mast tusschen de tweede en derde balk in: de deur komt aan bak-boort, en is 4 voet van boort, onder wydt 4 voet, boven 3 voet 9 duim: de stylen zyn dik 3 duim, breedt 4 duim: de rigchels dik 1½ duim, breedt 2 duim: de deelen dik 1 duim. De tingel onder breedt 2½ duim.

Van de Knies aan 't hek.

1. De knies aan 't hek lang 6 voet.
2. Aan boort lang 9 voet.
3. De knies dik 1 voet, breedt 1 voet 2 duim.

32. *Van onderscheide hoedanigheden in de Kajuit.*

Achter de kajuit komt altemet een galdery. In zeer groote Scheepen is de kajuit zomtydts in tweën gescheiden. Men gaat ook wel met een trap na bovenen in een achter-hut, of boven-kajuit. Ook werden in de kajuit wel twee deuren gemaakt, schoon men de deur aan bak-boort maar gebruikt; doch zulks geschiedt om dat, als men veght, het geschut daar door kan gehaalt werden, en de opening meer bequaamheit tot veghten geeft. De kajuits zolder werdt zomtydts van onderen met vakken verdeelt, die na de konst beschildert werden. Vensterkens, of liever schuilven, werden mede wel in de kajuit gemaakt, om dwars over 't Schip te konnen zien. Achter ziet men de banken, die ook wel met drempels zyn gemaakt, 't geen om het overhellen van 't Schip geschiedt. In de galdery, in welke voortydts mede wel drie toorens, daar de middelste de hoogfte van was, gemaakt wierden, doet men zomtydts wentel-trappen naar boven toe gaan. Van oudts wierden de Scheepen hier te Lande zeer opgepronkt, en met toorens geciert, zoo wel achter, daar het hakkebort staat, als ter zyden, en by ieder gilling, op de regelingen. In groote Scheepen stelde men zelfs te midden in den overloop, en voor de hut, ronde toorens, die tot verweering dienden, want daar lagen lichte bussen op.

1. De balken zyn dik 7 duim, breedt 8 duim, en hebben bogt 10 duim.
2. Voor hoogh 6 voet 3 duim.
3. Achter hoog 7 voet. De voorste balk legt 6 voet 5 duim achter van de steven af.
4. De knies tusschen de stutten lang 5 voet.
5. De nebben lang 12½ voet.
6. 't Lyf-hout is breedt 1 voet 5 duim, dik 3 duim.
7. De ribben zyn dik 2½ duim, breedt 3½ duim.
8. Tusschen ieder balk leggen drie ribben in.
9. Het schot komt tegen de bezaans mast aan.
10. De deur aan bak-boort staat 4 voet van boort, en is onder wydt 4 voet, maar boven 3 voet 9 duim: in Fluit-scheepen staat hy meest aan stuur-boort.
11. De stylen zyn dik 3 duim, breedt 4 duim.
12. De rigchels dik 1½ duim, breedt 2 duim.
13. De deelen dik 1 duim.
14. De tingel onder breedt 2½ duim, dik 2 duim.

33. *Van de Stuur-plecht.*

1. De stuur-plecht is hoog 6 voet, lang 16 voet.
2. De knies lang 5 voet 16 duim, de nebben lang 3 voet, de knies dik 5 duim, breedt 6 duim, de boght 12 duim.

3. De ribben zyn dik 2½ duim, breedt 3½ duim.
4. Tusschen ieder balk leggen drie ribben in.
5. 't Lyf-hout en wager komen uit de kajuit: de wager is breedt 19 duim, dik 2 duim, insgelyks d'andere deelen: het lyf-hout is breedt 16 duim, dik 3 duim. Hier leggen zeven balken.

34. *Van het bezaans Spoor.*

1. Het bezaans spoor komt op 't vyfde deel van het Schips lengte.
2. Het spoor is dik 8 duim, en breedt 14 duim.
3. 't Spoor valt 8 duim.
4. 't Gat in 't spoor lang 8½ duim, diep 4 duim.
5. Achter wydt 6½ duim.
6. Voor wydt 5¼ duim.

Van de Visscher.

7. De visscher breedt 2 voet 5 duim, dik 4½ duim.
8. 't Gat in de visscher wydt 15½ duim.

De groote visscher is lang 5 voet 3 duim, breedt 4 voet 7 duim, dik 6 duim. De visscher van de spil is lang 8 voet, breedt 2 voet 3 duim, dik 4 duim, het gat wydt 15½ duim: het spoor is lang 4 duim, dik 8 duim, breedt 17 duim, het gat wydt 7 duim, diep 4 duim: de banden zyn dik en breedt van 10 tot 13 duim, en gaan tot aan de kimmen: de zitters als vooren; maar het achterste twil is dieper. De twee banden aan 't groote spoor leggen van malkanderen 3 voet 8 duim, en tusschen beide, aan elke zyde van 't kolsem, legt een klos. D' Achter-kant van 't bezaans spoor komt van 't schot 5 voet 10 duim. Het fokke spoor is breedt 2½ voet, dik 10 duim: daar leit een klos onder, breedt 18 duim: het spoor legt aan de einden 4¼ voet beneden de balken, en is wydt aan de voorkant 1 voet, aan de achter-kant 7½ duim, diep 6 duim, langs scheeps wydt 10 duim, diep 6 duim, het komt van de achter-kant

omtrent 2 duim: de visscher daar boven, op of in de bak, lang 15½ voet, breedt 3½ duim, dik 4½ duim: de voor-kant van het gat komt van het twil 10 voet, is wydt 1 voet 8½ duim, en valt 3 duim achter over uit de visscher.

35. *Van de Speenen*.

1. De speenen zyn dik 15 duim, breedt 16 duim.
2. De hoofden lang 15 duim.
3. Hol een half duim.
4. De onder-einden dik 1 voet, breedt 1 voet 1 duim.
5. De speenen staan 4 voet boven den overloop.
6. De hoofden van de kruis-beting lang 15 duim.
7. De beting-knies lang 10 voet, dik 10 duim. De beting-knies aan de speenen breedt 2 voet 7 duim, voor 12 duim. De speenen staan van malkanderen 23 duim.

36. *Van de Kluizen*.

1. De eerste kluis is wydt 12 duim, de tweede 10 duim, de derde 9 duim.
2. Aan stuur-boort zyn twee kluizen, een van 1 voet, en eenvan 10 duim wydt.

37. *Van de Zet-gang*.

1. De zet-gang op 't ra-hout zy voor breedt 19 duim.
2. Achter breedt 18 duim.
3. Dik 1½ duim.
4. Boven ingekeept, en komt daar aan buite-kant met de stutten gelyk.

38. *Van de voorste Regeling*.

1. De regeling zy hier breedt 3 duim, dik 1½ duim.
2. 't Biesje breedt 1 duim.
3. De andere, 8½ duim daar boven staande, zyn breedt 5 duim, dik 3 duim.
4. Het biesje is breedt 1½ duim.

39. *Van de Zet-gang achter de mast*.

1. De zet-gang achter de mast breedt 19 duim, dik 1¾ duim.

2. De regeling daar breedt 3½ duim, dik 1½ duim.

40. *Van de bovenste Regeling*.

1. De bovenste regcling by de groote mast staat uit het ra-hout 2 voet 8½ duim.
2. De andere, na achteren, staat 3 voet 6 duim uit het ra-hout.
3. De derde 4 voet 5 duim.
4. De vierde 6 voet 1 duim.
5. De vyfde 7 voet 1½ duim.
6. Achter recht op 7 voet 9 duim.
7. De achterste lang 18 voet 9 duim.
8. De andere, van daar na vooren toe, 10 voet 5 duim.
9. De derde na vooren 13 voet 6 duim.
10. De vierde na vooren 14 voet 5 duim.
11. De vyfde na vooren 14 voet 4 duim.

Van de Vullingen.

Deeze werden vullingen genaamt, om dat zy de plaats tusschen de bark-houten vervullen: men maakt hare breedte na de gelegentheit van 't Schip. De onderste vulling moet zoo wydt wezen dat de spygaten daar bequaam in konnen gemaakt werden; en dat de bossen, onder het tweede bark-hout, bequaam uit komen. De schut-vulling maakt men wydt na de gelegentheit van de poorten. De vulling boven de schut-poorten moet ook na de gelegentheit van het bove-net gemaakt zyn, en zoo wydt dat de spygaten van 't bove-net daar bequamelyk konnen uitwateren. De bovenste vulling, in een Schip dat geschut voert, maakt men ook wydt na de poorten hoogh zyn. Staat wel te letten, dat de vulling-planken naar boven hoe langer hoe dunder moeten zyn, en dat van de schut-vulling af.

41. *Van de Vertuining*.

1. Het onderste bladt breedt 10 duim, voor 9½ duim, dik 1 duim.
2. Aan de tweede regeling van vooren een bladt.
3. Aan de derde twee bladen.
4. Aan de vierde drie bladen.
5. Aan de vyfde vyf bladen.
6. Dik 1 duim, breedt 1 voet.
7. Boven ingekeept.
8. De vierde regeling staat van elkander 5 duim.
9. De vyfde gilling is boven recht, onderkrom.
10. De gilling is zoo dik en breedt als de regelingen zyn.

Boven het ra-hout, zoo voor als achter, van de gilling af, wort het na behooren op vertuint; en gemeenlyk maakt men achter de mast vier gillingen, of zomtydts drie, naar men het Schip hoog of laeg achter op vertuint: de onderste gang op het ra-hout wort voor en achter altydt even breedt gemaakt. Daar na vertuint men voorder met wageschot-bladen, van zoodanige dikte als noodig is. Men moet wel letten, dat men

de vertuining-bladen achter aan de groote wulft-stutten wat breeder maakt als scheepwaart in, op dat de vertuining achter niet schynt neder te druipen. Als het naar behooren is vertuint, zoo laat men het Schip tusschen de rok-gangen open blyven, zoo wydt als noodigh is; en op

elken gilling maakt men de vertuining een voet, of wat minder, hooger, na dat het Schip groot of klein is; doch achter maakt men het tusschen de rok-gangen toe, en dat om de hut, die zoo veel te hooger kan gemaakt werden.

42. *Onderscheide hoedanigheden van de Hut.*

In zeer groote Scheepen is de hut in tweën gedeelt, en heeft daar by noch een derde boven-hut. Voor zyne deur maakt men veeltydts een af-dak, ondersteunt met pylaartjens, en ten einde het half verdek leuningen, onderscheidelyk gemaakt, hoog of laeg, zwaar of licht, cierlyk met beeldt-werk, en snakerye, of zonder. Boven de hutten, tegen 't hakkebordt aan, wert veeltydts een zit-bank gemaakt, en daar onder een hoender- of duive-kot. De schotten, zoo van de hut, kajuit, als bak, die in de lucht staan, maakt men schuins of bultig buiten uit, om 't afwateren, en ook cieraats halven. Het dek van de boven-hut behoort achter een weinig laeger te komen als de regelingen, om de cier-lykheit.

1. Het water-bortje is lang 17 voet, breedt 6 duim, dik 2 duim.
2. Voor aan boort hoog 5 voet, achter 6½ voet.
3. De balkjes hebben bogt 13 duim, zyn dik 3½ duim, breedt 4 duim.
4. Tusschen ieder balk leggen drie ribben, dik 1½ duim, breedt 2 duim.
5. Met 1¼ duims deelen gestreken.
6. De knietjes lang 3½ voet: de nebben lang 2 voet 3 duim, breedt 5 duim, dik 4 duim.

Om licht te scheppen maakt men achter vierkante glazen, of ronde open gaten, en boven ook wel een tralie-luikjen.

7. Achter zyn de wagers schoot-vry.
8. En met 1¼ duims deelen gewaert.
9. Het schot nevens de deur is insgelyks schoot-vry.
10. De deur wydt 3 voet 6 duim: de stylen breedt 3½ duim, dik 3 duim.
11. De boogh hoogh 13 duim, breedt 3½ duim, dik 3 duim.
12. De poorten wydt 14½ duim, hoogh 13½ duim.

43. *Van de groote Rust.*

1. De groote rust lang 27½ voet, breedt 17 duim, dik 3½ duim.
2. Het voorste eindt komt met de voorkant van de groote mast gelyk, en met de boven-kant van 't bovenste bark-hout.
3. De lat, die'er buiten op legt, breedt 3½ duim, dik 2½ duim.
4. De voorste putting met de achter-kant van de groote mast gelyk.
5. Daar zyn zeven puttings.
6. De putting bouts dik 2 duim.

Van het boeisel der Kimmen.

Op de hals is 't hol geboeit 4 voet 5½ duim.
12 Voet na vooren is 't hol geboeit 4 voet 8 duim.
11 Voet na vooren is 't hol geboeit 4 voet 4 duim.
12 Voet en 5 duim na achteren is 't hol geboeit 4 voet 5½ duim.
11 Voet en 10 duim na achteren is 't hol geboeit 5 voet 1 duim.
18 Voet en 5½ duim na achteren is 't hol geboeit 7 voet en een half duim.
14 Voet en 6½ duim na achteren is 't hol geboeit 9 voet 9 duim.

Wydte der Oplangen, van de scheer-gang te meeten.

Het is wydt, uit de middel-lyn te meeten, aan de buiten-kant van 't spant-hout als volght:
Het eerste hals spant-hout, 14 voet en 7 duim.
Het tweede na vooren, 14 voet 6 duim.
Het derde na vooren is wydt op de middel-lyn 14 voet 4 duim.
Het vierde, doch na achteren, 14 voet 6½ duim.
Het vyfde na achteren, 14 voet 6½ duim.
Het zevende na achteren, 14 voet en 6½ duim.
Het achtste na achteren, op de middellyn, 13 voet 4¼ duim.

Van de wydte op het boeisel in by zondere plaatzen, uit de middel-lyn te meeten.

Op de hals is 't wydt 13 voet 6 duim.
12 Voet na vooren is 't wydt 13 voet. 5 duim.
11 Voet en 4 duim na vooren is 't wydt 12 voet 7 duim.
12 Voet en 5 duim na achteren, achter 1 het spant-hout, is 't wydt 13 voet 6 duim.
11 Voet en 8 duim na achteren, 13 voet 5½ duim.
11 Voet 10 duim na achteren, 13 voer 5½ duim.
18 Voet en 5 duim na achteren, 13 voet 1½ duim.
14 Voet 6½ duim na achteren, 11 voet 6½ duim.

Deeze wydte moet wezen op de voorige holte van 't boeisel.

Hoe men de Scheer-gang zet, en hoe hoog die uit het boeisel te meeten is.

De scheer-gang staat op de hals, boven het boeisel te meeten, 8 voet 3½ duim.
12 Voet na vooren staat de boven-kant hoog, van 't boeisel af, 8 voet.
11 Voet en 4 duim na vooren, 7 voet 8 duim.
12 Voet en 5 duim achter 't hals-spant, 9 voet 6 duim.
11 Voet en 8 duim na achteren staat de scheer-gang 9 voet boven 't boeisel.
11 Voet 10 duim na achteren, 9 voet 4 duim.
18 Voet 5½ duim, 9 voet 5½ duim.
14 Voet 6½ duim, 8 voet 9 duim.

Van de Cent onzes Schips.

De cent, boven aan de oplangen, staat boven de scheer-gang, voor aan de steven, 1 voet 10 duim.
Aan 't eerste spant-hout, 1 voet 9 duim.
Aan het tweede spant-hout, 2 voet.
Aan het derde spant-hout, 2 voet.
Aan het vierde spant-hout, 2 voet.
Aan 't vyfde spant-hout, 2 voet 1 duim.
Aan't zeste spant-hout, 2 voet 1 duim.
Aan het zevende, 2 voet.
Aan het achtste, 2 voet boven de scheer-gang, en boven 't hek 2 voet 5 duim.

Van de boght die men de Oplangen geeft, tusschen de scheer-gang en het boeisel.

Het oplang dat op de hals staat heeft 3 duim bogt.
Het volgende na vooren 3½ duim.
Het voorste 4½ duim.
Het eerste achter 't spant-hout 3 duim.
Het volgende na achteren 4 duim.
Het derde na achteren 4 duim.
Het geene dat volgt heeft 6 duim bogt.
Het hier op volgende heeft 7 duim bogt.
De cent, die boven de scheer-gang komt, wort gemaakt na dat men de stutten boven wil laten invallen.

Van het overhangen der Oplangen over het boeisel, op de voorige hoogte, en boven-kant van de Scheer-gang.

Het spant-stut op de hals hangt over het boeisel 1 voet.

12 Voet na vooren, 1 voet 1 duim.
11 Voet en 4 duim na vooren, 1 voet 8 duim.
12 Voet 5 duim na achteren, achter het hals spant-hout te meeten, hangt het over het boeisel 1 voet en ½ duim.
11 Voet en 8 duim, 1 voet en ½ duim.
11 Voet 10 duim na achteren hangt het over 1 voet en ½ duim.
18 Voet 5½ duim, 1 voet 1¼ duim.
14 Voet en 6½ duim na achteren, 1 voet 9 duim.

Men maakt altydt dat voor en achter tegen steven, zoo wel als daar bezyden, oplangen komen te staan; 't geen dient om de steven vast en in zyn plaats te houden.

44. *Van de Fokke rust*.

1. De fokke rust lang 22 voet 3 duim, breedt 16 duim, dik 3 duim.
2. 't Voor-endt komt 6 duim voorby de fokke mast, leggende op 't ra-hout.
3. De lat daar op breedt 3 duim, dik 2 duim.
4. De voorste putting met de voor-kant van de fokke mast gelyk.
5. Daar zyn zes puttings.
6. De putting bouts dik 2 duim.

45. *Van de Bezaans rust*.

1. De bezaans rust lang 10 voet, breedt 9 duim, dik 2½ duim.
2. Het voor-endt komt met de achter-kant van de bezaans mast gelyk, leggende op 't ra-hout.
3. De lat breedt 2½ duim, dik 2 duim.
4. De voorste putting komt over een met de achter-kant van de bezaans mast.
5. Daar zyn vier puttings.
6. De putting bouts dik 1½ duim.

46. *Van 't Venster in de kajuit*.

1. Het venster in de kajuit, lang 1 voet 3 duim, wydt 1 voet, komt 3 voet uit den overloop, en anderzins.

47. *Van de Galdery*.

1. De boven-kant van 't onderste hakkebort komt 12 duim boven de boven-kant van het tweede bark-hout, en is aan de einden breedt 1 voet, in de midden breedt 13 duim, dik 4 duim; de onder-kant heeft 5 duim bogt, en boven zoo veel meer als 't in de midden breeder is.
2. Het staat achterwaarts van de steven 2 voet 2 duim, zynde half in de vulling gevoegt. Men maakt die met of zonder toorentjens, doch meest zonder.

2. *Van het Dek daar op*.

1. Het dek dik 2 duim, in de midden breedt 13 duim, en aan de einden breedt 1 voet en een half duim.
2. Aan de einden is het 7 duim langer als 't hakkebort.

3. *Van het Voetje op zyde.*

1. Het voetje op zyde is lang 5 voet 6 duim.
2. Achter breedt 7 duim.
3. Voor breedt 5 duim.
4. Dik 2 duim.
5. Het komt over een met de smalte van 't bark-hout.

Men maakte eertydts achter wel twee galderyen buiten om, en dat om daar op te konnen gaan, zoo uit de kajuit als konstapels kamer, met yzere bogen boven vast gemaakt, en open.

4. *Van het tweede Hakkebort.*

1. Het tweede hakkebort is 2 voet en 7 duim hooger als het eerste, en staat 19 duim meer achter uit: 't is ter zyden, 1 voet breedt, doch in de midden breedt 14 duim, dik 2 duim. Het dek, by C, op de plaat, is in de midden dik 2 duim, aan de einden, by A, breedt 13 duim.
   Het hakkebort is de grondt en voet van de galdery, daar de onder-einden van de beelden aan komen. Het dek leit op het tweede hakkebort, en is dat geene daar men op legt als men uit ziet. 't Voetje op zyde is aan 't hakkebort vast, om het oogh van de galdery te maken. De stutten houden de galdery achter vast. Het onderste hakkebort staat met zyn boven-kant 12 duim van de boven-kant des tweeden barkhouts: het is aan de einden breedt 1 voet, in de midden 13½ duim, dik 4 duim, heeft bogt achter uit 5 duim, aan de onder-kant heeft het mede 5 duim boght; het staat achter uit van de steven 2 voet 2 duim.
2. De hoeken springen 3½ duim, hebben onder bogt 7 duim.
3. Dit hakkebort heeft 4 duim boght achter uit.

5. *Van de Stutten des rechten wulfts.*

1. De stutten van 't rechte wulft vallen ieder voet 1 duim.
2. Zyn breedt 5 duim, dik 4 duim.
3. Daar zyn vyf stutten, staande op het onderste dek, de middelste breedt 6 duim, dik 4½ duim; de andere, die aan de zyden staan, zyn 5 duim breedt, en 4 duim dik: het onder-eindt heeft inwaarts 2½ duim boght: het begint 3½ duim van de boven-kant van het tweede hakke-bort: het staat 3 duim van de kant van 't onderste dek: de gaten zyn wydt 2 voet 4 duim: de middel- en boven-einden zyn aan het balkje vast; het is daar recht, maar aan't balkje komt een lip.

6. Van 't Kruis in 't rechte wulft.

Het kruis dient tot stevigheit, en om de deelen van 't rechte wulft te konnen spykeren, daar men dan gemeenlyk het wapen op zet. Het wulft boven het roer wert genaamt het kromme wulft, tot aan het hakkebort toe.

1. 't Kruis staat boven het tweede hakkebort 2 voet 3 duim, en is dik 2½ duim, breedt 5 duim.
2. Het boven-endt staat 12 voet uit het hakkebort.
3. De stutjes in 't kruis zyn dik 3½ duim, breedt 4½ duim.
4. 't Wulft is met duims deelen dicht gemaakt.
5. De middel-stut in 't kruis, daar de vlagge-spil aan komt, is dik 6 duim, breedt 7 duim.

Het wulft in de galdery is dicht gemaakt met duims deelen. De middel-stut, daar de vlagh aan komt, is 6 duim dik, en een weinigh breeder als d'andere, boven wat dikker als onder: de boven-einden staan van boort 1 voet 8 duim: de onderste staan van elkander 1 voet 5 duim, zyn gestreken met duims deelen.

7. *Van de Galdery op zyde*.

Deeze wert gelegt volgens het beloop van 't Schip, om niet wanschapen te vertoonen, waarom hy ook onder en boven schuins tegen 't Schip aan komt: werdt veeltydts met koper of geslagen loot gedekt: dient tot byzonder verblyf van de Schipper of Kapitein, om 't een of ander ding in te bergen, en ook vaak tot gemakhuisjes, als mede om uit te zien. Men maakt de zelve veeltydts doorluchtigh, en slechts tot cieraat; ook wel met kleine spitsjens, pronks halve.

1. Het voetje lang 6 voet, voor breedt 5 duim, achter breedt 7½ duim.
2. Het boven-endt 1 voet van 't Schip.
3. Het scheer-gangetje daar aan breedt 9 duim, dik 2 duim.
4. Het booghje komt 8 duim verby het stutje.
5. Het stutje hangt 5 duim na achteren, en is breedt ½ duim, dik 3½ duim.

8. *Van het tweede Achter-dek, op het Bark-hout*.

1. Het achter-dek is breedt 8½ duim, heeft boght achter uit 4½ duim, 't eindt is breedt 13 duim, dik ⅘ duim, en komt 2 voet voorby het Schip.
2. 't Knietje, in de hoek van de scheer-gang en het tweede hakkebort, is lang 2 voet, breedt 5 duim, dik 4 duim.

9. *Van 't Dek op zyde*.

1. Dit is achter breedt 9 duim, voor op het stutje breedt 6½ duim, en is dik qualyk 2 duim, op het booghje breedt 7 duim.
2. Achter met een in en uit springende hoek.

10. *Van de Hoek-mannen, anders Termen*.

1. De hoek-man breedt 9½ duim, dik 8 duim.
2. De middel-man breedt 8½ duim, dik 7½ duim.
3. D'andere vier mannen breedt 8 duim, dik 7 duim: de mannen op de borsten zyn breedt 12 duim.
4. Onder staan zy op een architraab, welke recht door gaat, breedt 2¼ duim, dik ⅘ duims.

11. *Van de Beelden op de zyde*.

1. Het beeldt op 't stutje breedt 9 duim, op de borst breedt 10 duim, dik 8 duim, onder breedt 8 duim.
2. Aan 't eindt staat, of laat staan, een stompje, boven breedt 8 duim, dik 7 duim.

12. *Van de Vazen*.

1. De vazen tusschen de beelden breedt 5½ duim, dik 1½ duim: deeze vazen komen onder 't bovenste dek.
2. De onderste vazen breedt 6 duim, dik 1⅔ duim.
3. De vazen op de zyde breedt 4 duim, dik 1½ duim; aan 't eindt breedt 3 duim.
4. De vazen onder het hakkebort, aan 't rechte wulft, komen met de onderste gelyk, en zyn breedt 8 duim, dik 3 duim.
5. Aan het eindt breedt 7 duim, dik 3 duim, en hebben bogt 8 duim.
6. Het hakkebortje heeft bogt ½ duim, aan 't eindt heeft het bogt 1 duim.

13. *Van 't derde Dek*.

1. Dit dek staat 2 voet 5 duim vanhet ander dek, in de midden by de stut op te meeten. Het staat in de midden van het tweede 2 voet 4½ duim: het is aan 't eindt wydt 2 voet 10 duim, in de midden breedt 9 duim, aan 't eindt 8 duim, dik 2 duim.

2. Op zyde is het achter breedt 1 voet, lang 1 voet, en omgekeept breedt 9 duim, voor breedt 8 duim, lang 8 voet 6 duim, is achter een weinigh in 't bark-hout ingehecht, en met een scima.

14. *Van de Hoek-man die op de thorus staat.*

1. De hoek-man op de borst zy breedt 17 duim, dik 10 duim, onder met de buite-kant van 't dek gelyk.
2. Het gilling-hout komt 3 voet boven de regeling: de eerste gilling zy breedt 14 duim: d'ander staat onder, wydt 2 voet 5 duim, boven wydt 2 voet 6 duim: de volgende is boven en onder wydt 2 voet 4 duim, dik 9 duim, onder over een komende met de hoek-man.

Van de Luiken.

Het groote luik lang en breedt 7 voet, de sponning wydt 1 duim, de binnen-lyst dik en breedt 2 duim, de marker breedt 4¾ duim, de hoofden 4 duim binnen en buiten. De hoofden van't groote tralie-werk breedt 9 duim, dik 5 duim, zyn in de midden wydt en breedt 7 voet, 't hooft is breedt 8 duim, dik 5½ duim: de ribben breedt 2½ duim, dik 2 duim: de latten breedt 3½ duim, dik ½ duim.

Het luikjen voor de mast 2 voet 5 duim lang, en breedt 2 voet 4 duim.

Het tralie-luikjen achter de mast lang en wydt 3 voet: de hoofden dik en breedt 7 duim: de latten, dik ½ duim, en breedt 3½ duim, leggen langs scheeps op de ribben.

Het tralie-luik voor het groote luik, en dat op de bak, zyn even wydt: de hoofden op de bak breedt 8 duim, dik 4 duim: de ribben breedt 1½ duim, dik 2 duim: de latten breedt 3½ duim, dik ½ duim: d'andere op het verdek als vooren.

Het luik achter de beting, zynde 3 voet daar van, is lang en wydt 3 voet: het binnen-lystjen breedt 2 duim, dik 1 duim: de ribben dik 2½ duim, breedt 3 duim: de sponning wydt 1 duim: de lyst buiten om breedt 8 duim, dik 2½ duim, binnen en buiten ½ duim, aan wederzyde een schuinse plank hebbende, en in de midden leggen duims deelen.

De luikjens boven de speenen zyn 2 voet wydt en breedt.

Op groote Scheepen wort voor om de boeg-spriet een luikjen gelegt, gelyk ook om de masten, die door de bovenste over-loop steken.

D'overloops deelen dik 2½ duim, in de bak 2 duim, ook zoo in de kajuit, op 't verdek dik 1½ duim, op de bak en hut 1¼ duim.

Het luikje achter by de wurpen is wydt en lang 20 duim, zynde van een deel.

Achter de bezaans mast is een stolp-luik.

De marker is in de midden een weinigh uitgeholt. Aan elk luik is een ring. De markers zyn dwars scheeps. Het groote luik, en het luik achter de knecht, zyn aan een zyde zonder marker.

Boven aan de zyden van 't groote luik worden wulft-stutten gemaakt, cieraats halven, naar gelegentheit van de galdery, steunende op de leggers van de galdery.

Van de Pompen.

Achter de groote knecht, 1½ voet van 't luik, staat een pomp. De twee achterste pompen staan op de stuur-plecht, 5 duim van de bezaans mast. De achter-kant van de pomp komt omtrent in 't midden van de mast. De gaten zyn wydt 12 duim. De pompen staan met de onder-einden in een koper keteltje, dat vol gaten is, 't geen op de huit van 't Schip, en op de kant van de kiel neder staat. Het gat in de pomp is wydt 11½ duim, breedt 1½ duim, en dik ¼ duims. Het oogh daar de gek in komt is lang 4 duim, en wydt 4½ duim. De gek is boven lang 1½ voet, dik en breedt 7½ duim: 't onder-eindt is lang 14 duim. Op den overloop en stuur-plecht is een rondt lystje onder om de pomp. De daal komt 6 duim achter de mast, en is wydt 8 duim, lang 14 duim. De lip komt onder tegen de stuur-plecht aan. De pyp is aan wederzyden duim wydt, en gaat door het Schip heen, zynde met duims deelen beschoten: zy is aan elke zyde van twee stukken; het stuk dat aan de ketel vast is, dat is aan boort los; het andere stuk is aan boort vast, om dat het aan de ketel niet zal lekken: het eindt aan boort is buiten om in de krans vast, en die is breedt 8½ duim, dik 3 duim. Boven om de looden daal, of ketel, komt een lystje, 't geen hoogh en dik is 2 duim; het dekzel daar op is dik 2 duim, zynde 1 duim ingelaten: het andere, daar boven, dat staat daar over heen, en daar komt een gat of twee, daar de mamiering in hangt; de mamiering is aan de pomp hoog 1½ voet: het gat boven in de pomp is wydt 5 duim; de stok in de pomp lang 9 voet; de stok in de gek is lang 8½ voet, boven 't vierkant is de zelve lang 2 voet, en daar dik 3 duim, breedt 5 duim: het onder-eindt is dik en breedt 2 duim: de bouts hebben aan elken eindt een plaatjen. De gek staat aan zyn onder-eindt met een pen in een huisje.

Van de Broodt-kamer.

De voorste balk leght 9 voet van den overloop, de achterste 8 voet; de voorste, die 1 voet achter de pomp leit, is dik en breedt 5 duim; de tweede leit 'er 2 voet achter, en is breedt 10 duim, dik 6 duim; de derde leit van daar 2½ voet, en is breedt 7 duim, dik 5 duim: daar is een luik, wydt 17 duim, lang 2 voet: de schaer-stokjes dik en breedt 4 duim. De broodt-kamer zelve zy lang 9 voet, en ook zoo diep: de latten onder de deelen, dik 1 duim, breedt 2 duim, leggen van elkander 1 voet: de deelen zyn dik 1 duim, en komen met een vlerking over elkander aan. Voor de kruit-kamer staan zes stylen, zynde dik en breedt 3½ duim: in de midden is een luik, om in de zood te gaan. Voorde broodt-kamer staan mede zes stylen, dik 3½ duim, breedt 4 duim; en nevens het luik aldaar staan twee stylen. Aan de voor-kant van de balk-wagers staan ook zes stylen, en vier aan de zood om de pomp, dik en breedt 3½ duim. Dicht aan de voor-kant van 't ruim is de hel aan de voorste balk, wiens stylen als vooren.

15. *Van 't bovenste Hakkebort, enz.*

1. Dit hakkebort is breedt 3 voet en 6 duim, dik 5 duim.
2. Staat 10 duim boven de vaas.
3. De tralien zyn breedt 4½ duim, dik 2 duim.
4. De tralien staan 5 duim van elkander, zynde onder in de vaas vast.
5. De vaas breedt 6½ duim, dik 2 duim.

6. De gordynen zyn dik 2 duim.
7. De pylasters in de vensters zyn breedt 3 duim, dik 1½ duim.
8. De booghjes daar boven dik 1 duim: de breedte komt boven tegen het dek, aardigh gesneden.

Boven op 't hakkebort, daar men over leunt, maakt men een cierlyk booghjen, of een gehouwen dolphyn, en leeuwen, of iets diergelyks.

48. *Van 't Galjoen*.

1. De uitlegger is lang 22 voet, achter dik 14 duim, breedt 17 duim, heeft bogt 17 duim.
2. Voor breedt 12 duim: 9 voet na achteren breedt 11 duim: aan 't eindt van de leeuw breedt 9 duim: 2 voet van vooren breedt 5 duim, te weten op de boven-kant.

De uitlegger moet men na het oploopen van de bark-houten aan de voor-steven vast maken, en wel toezien dat het galjoen niet druipt, of uit het Schip schynt te hangen: het voor-endt is breedt 4 duim.

Onder de uitlegger komen knies. Om een goede gedaante te bekomen, en tot vastigheit, maakt men hem aan de voor-kant, tusschen de pooten van de leeuw en het water, omtrent 4 duim hol.

2. *Van de Leeww*.

De leeuw zy lang 9 voet, dik 19 duim: het eindt komt 14 duim voor uit, en 't ryst 2 voet 7 duim, achter is 't 1 voet dik.

3. *Van de Kam*.

De kam is de plank die doorgesneden is, staat tusschen beide de leggers, en wordt breedt of smal gemaakt, na dat de vulling tusschen de twee onderste bark-houten

breedt of smal is: zy is op 't smalste na het voor-endt. De leeuw komt met zyn achter-endt tegen de kam aan.

1. De kam voor breedt 7 duim.
2. Achter breedt 20 duim, dik 3 duim, ingelaten 1½ duim. De kam zy altydt voor een half duim breeder als op een derden deel van achteren.
3. De bovenste uitlegger voor breedt 6 duim, achter breedt 1 voet, voor dik 9 duim, achter dik 12 duim.

4. *Van de Es*.

Dit is het hout dat op de leeuws rug leit, zynde met een krul.

1. De es leght 2 voet 2 duim boven de leeuw, en is boven breedt 14 duim, dik 10 duim.
2. Komt onder 3 voet voorby de leeuw.

5. *Van de Knies*.

Deeze komen aan de einden van de balken, om het Schip vast te houden.

1. 't Knie aan de voor-kant van de steven is breedt 12 duim, dik 6 duim, lang 6 voet: het ander is lang 5½ voet, zonder tong.
2. Het ander knie breedt 9½ duim, dik 4½ duim, voor breedt 8 duim, dik 4 duim.

Van de Knies in 't galjoen.

Het eerste knie staat aan de steven.

Het ander 2 voet verder, en zyn dik 5 duim, breedt 7½ duim.

Het derde wydt 2 voet, dik 6 duim, en breedt 1 duim.

Het vierde wydt 2 voet 2 duim, dik 4½ duim, breedt 6½ duim.

De knies zyn op de uitlegger wel vast gemaakt, en de regelingen daar aan wel vast gespykert.

Tegen deeze knies aan werden veel-tydts, op groote Scheepen, open gemakken gemaakt.

Het galjoen en de boeg-spriet zyn met touwen, door de uitlegger, t'zaam gebonden.

6. Van de Regelingen.

Deeze maken het fatzoen of gedaante van 't galjoen: zy komen tot aan de es, en zyn gemeenlyk aan wederzyden drie in getal.

1. De bovenste regeling achter breedt 8 duim, dik 4½ duim, voor breedt 5 duim, dik 3½ duim.
2. De ander breedt 6 duim, dik 4 duim, voor breedt 4½ duim, dik 3½ duim.

3. De onderste breedt 6½ duim, en dik 4 duim, voor breedt 5 duim, dik 4 duim.

Van de wydte der Regelingen.

1. De bovenste regeling is achter wydt 14½ duim, voor wydt 6½ duim.
2. De onderste is achter wydt 12 duim, voor wydt 5 duim.

De bovenste regeling maakt het fatzoen of gestalte van het galjoen, loopende met het eene eindt van de verkeerde stutten af tot aan de es, alwaar men de zelve onder de krul wel vast spykert.

D'andere moet men strooken naar de bovenste, en mede het eene eindt aan de es, het andere aan 't Schip, wel vast spykeren.

Aan de bovenste regeling wert tot cieraat een mans hooft gesneden.

7. *Van 't Dekje.*

Dit dekje is voor dik 4 duim, en breedt 10 duim.

8. *Van de Beting-balkjes.*

1. Daar zyn twee beting-balkjes, dik 5 duim, breedt 5½ duim.
2. Hebbende bogt 3½ duim.
3. Met vier karviel-nagels gehecht.

9. *Van de Latten.*

1. De latten dik 1 duim, breedt 1½ duim.
2. Leggende van elkander 2 duim.
3. Zy leggen 1 duim beneden de boven-kant van de tweede regeling.
4. Daar zyn zes rigchels, dik 2½ duim, breedt 3 duim.
5. Aan 't eindt zyn zy dwars over de ribben, dik 3 duim, breedt duim.

49. *Van de Vensters in byzondere plaatzen.*

1. Het venster op zyde van de galdery zyhoog 1 voet 5 duim, en wydt 16 duim.
2. De onderste klos is breedt 5 duim, hebbende een punt in de midden: aan de zyde is het met wagen-schot van 1 duim dik beschooten.
3. Komende 16 duim van achteren.
   De bovenste klos moet zoo breedt zyn dat het met de bogt gelyk is. Het is boven vierkant, en komt 1 voet 4 duim van het rechte wulft te staan.
4. Boven de boog is een klos, die vierkant in gemaakt is, boven en onder uitgehouwen, aan de voor-kant luy, en achter kort uitgehouwen.

De achterste vensters zyn binnen wydt 18 duim, de buiten-kant 16 duim, om dat de pylaartjes daar over komen, en die zyn breedt 3 duim, dik 3 duim: de pylaartjes staan op een tuigeltjen, voor 't inwateren, dik 1½ duim. De vensters zyn van gezaagde deelen, ook zoo de klampen.

De vensters in de kajuit wydt 1 voet, hoogh 1 voet 3 duim. Buiten om de vensters zyn lysten, dik 3 of 4 duim, en ook zoo breedt.

Het venster in de hut is wydt 1 voet, hoogh 14 duim: het komt boven omtrent tegen de ribben aan: buiten om is een trek gemaakt, dik 2 duim, en breedt 3 duim. Om het venster in de galdery is de trek dik 3 duim, breedt 4½ duim: en om 't venster in de kajuit is de trek breedt 4 duim, dik 2½ duim.

50. *Van de boght boven de Kolderstok, en andere deelen.*

Dees komt van 't schot 18 duim, en is wydt 15 duim, hoog in 't midden 19 duim, 1½ voet van boort loopt de zelve te niet: de zyden zyn van een schuinse plank, dik 1½ duim, en daar boven op is 't met duims deelen gedekt.

De luywagen leit aan boort hoog 4 voet 9 duim, en leght 4 voet 4 duim achter het gat daar de kolder-stok door gaat, dik en breedt 4½ duim. De pen leit op twee klampen, en is lang 14 duim. Het gat komt van 't schot 2 voet, en is wydt 4 duim. Het schildt is lang 4 voet, breedt 3 voet, dik 3½ duim. De roer-pen is achter en voor 6 duim dik en breedt, en lang 19 voet. De kolder-stok is lang 8½ voet, en dik 14 duim, onder 1 voet breedt.

De voorste schaer-stokjens dik 2 duim, breedt 7 duim: d'andere daar achter dik 2 duim, breedt 9 duim: de vierde en vyfde als vooren: de zeste wydt 4 voet, 8 duim, dik 1 duim, breedt 8 duim.

Het water-bortje op de bak dik 3½ duim, breedt 10 duim.

Op de plaat, by letter K, staat te zien het bewegendt houtje dat in den overloop komt, daar de kolder-stok door gaat, anders een bril, of klos, genaamt.

51. *Van het Schot voor de Kajuit.*

De deur-stylen, daar buiten beelden op staan, zyn dik en breedt 4 of 5 duim: daar is in de midden een rigchel: de deur is boven wydt 3 voet en ½ duim, onder 3 voet 2½ duim: de deur staat boven van boort 20 duim, is dik 1½ duim: het schot is dik 1½ duim. D'andere rigchels breet 2½ duim, dik 2 duim. Het kruis, breedt 3½ duim, dik 3 duim, komt aan de vierde balk van vooren, en leght onder op een balk. De deelen, dik 1½ duim, zyn van binnen beschooten met gezaaghde deelen. De kooijen, daar tegen aan, zyn breedt 2 voet 2 duim; daar leit een rigchel boven, om die recht te houden.

De poorten komen 4½ duim boven het onderste dek, zyn wydt en hoog 18 duim. Aan 't onderste hakkebort zyn twee knies, dik en breedt 6½ duim, het eene eindt is lang 3½ voet, het andere gaat tot aan de hek-stut. De deur-drempel dik 2 duim: de klampen breedt 7½ duim.

52. *Van het Schot voor de Hut, en van de Balken, enz.*

Het water-bortjen is breedt 6 duim, dik 2 duim, hoogh aan boort 6 voet 2 duim; de balken leggen daar onder tegen aan: 7 voet en 8 duim na achteren toe leit de voorste balk hoog aan boort 5 voet 5 duim, daar leit noch een klein balkjen tusschen twee groote in: achter aan 't schot leit een rib. De balken hebben boght 15½ duim: op de

langte van 14½ voet zyn de zelve dik 3 duim, breedt duim; de voorste komt hoog aan boort 5 voet: de knietjes breedt 5 duim: de balk-wager dik 1½ duim: tusschen elke balk leggen drie ribben, dik en breedt 2 duim: 't schiltje is breedt 8 duim, dik 3 duim; daar zyn vier gaten in, wydt 3 duim; het staat 13 duim achter de derde balk: de stylen zyn dik en breedt 3½ duim. De poorten komen 1 voet van de deur, zy zyn hoog uit den overloop 1½ voet, en ook zoo wydt. Het schot staat recht op. De deur is wydt 2 voet 9 duim: de stylen dik en breedt 3½ duim, binnen en buiten met duims deelen beschooten: ook is de hut met duims deelen gestreken. De poort in de hut komt van 't schot 2 voet 2 duim, en uit den overloop 1 voet 8 duim, is hoogh en wydt 1 voet 6 duim. Achter aan het schot staan twee knies, zyn dik en breedt 5 duim, de einden lang 3 voet. Aan het schiltje is een schot van gezaaghde deelen. De deur is als vooren: de rigchels dik en breedt 2 duim.

53. *Van het Schot voor de Stuur-plecht.*

1. De deur van de stuur-plecht onder wydt 4 voet, boven wydt 3 voet 9 duim.
2. De deur-stylen breedt 4 duim: de eene styl, dik 3 duim, staat 2 voet van boort.
3. De deelen dik 1 duim, en tusschen beiden schoot-vry.
4. De tralien dik 3 duim.
   Het schot hangt 2 duim achter over, zynde onder met een verlooren lip, breedt 4 duim, lang 14 duim. Binnen de stuur-plecht tegen 't schot aan zyn gaten, 2 voet vierkant, waar door men zich neder laat op 't verdek. Nevens de poorten in 't verdek komt een styl, breedt 5 duim: de poorten zyn wydt 1 voet 9 duim. Het beschooten hout-werk is schoot-vry. De lyst

onder 't booghje, boven de tralie, breedt 8 duim, insgelyks het bladt, en de deelen, boven welke tralie een blaadtje met de buiten-kant gelyk komt, daar de booghjes in komen. De poort komt 10 duim van de deur, en van den overloop 1 duim: de klampen zyn breedt en dik 12 duim.
5. De boogh hoogh 15 duim, breedt 4 duim, dik 3 duim.
6. De poorten wydt 15 duim, hoogh 14 duim.
7. 't Schan-dek dik 1½ duim.
8. 't Lystje om de tralie dik 1 duim, breedt 8 duim.
9. 't Lystje onder dik 2 duim, breedt 3 duim. Boven de vaas breedt 7 duim, dik 1½ duim.

De stuur-plecht zy lang 14 of 16 voet, hoogh 6 of 7 voet.

54. *Van de Bank achter in de galdery*.

1. De bank in de galdery hoogh 1 voet 6 duim, breedt 1 voet 8 duim.
2. De styltjes zyn dik 2 duim, breedt 2½ duim.
3. Het dekzel breedt 1 voet 9 duim, dik 2 duim.
4. Voor dicht met duims deelen.

55. *Van 't Schot aan de bak*.

1. De stylen van 't schot aan de bak dik 5 duim, breedt 6 duim, hebbende boght 8 duim, hangen boven na vooren 16 duim.
2. Daar zyn twee deuren, ieder is wydt 2 voet 6 duim: de boogen hoogh 14 duim, dik 5 duim, breedt 6 duim.
3. De poorten wydt 21 duim, hoogh 18 duim.
4. Het schot met de deuren zyn schoot-vry.
5. De lyst breedt 5½ duim, dik 5 duim.
6. De deelen binnen en buiten zyn dik 1 duim.

Het baks verdek is plat, of rondtachtig.

Daar leggen zeven balken in de bak. De voorste vaste balk leght 6½ voet van de stevens binnen-kant, voorhoogh aan boort 5 voet 10 duim, achter 5 voet 3 duim, en heeft bogt 12 duim. De onder-einden van de knies zyn lang 4½ voet: de nebben lang 3 voet, dik 5 duim, breedt 6 duim. Het twil dik 9 duim: ook zoo de stuinders. Het schot voor komt kromachtig, het holle na bovenen toe, waar in men een of twee deuren maakt, met poorten daar beneven: ook zoo voor, en boven. Op de bak zyn leuningen, van welke de zwaarste en cierlykste na vooren komen, om dat die het meeste ten toon staan. Men maakt daar, behalven de poorten, ook voor en achter schiet-gaten in. In de Oorlogh-scheepen maakt men nu boven rondtom de bak een musket-schoot vrye schans. De bak gaat veeltydts met een tree neder, om hoogte te winnen, voornamentlyk in Scheepen die daar hun combuizen en kooijen hebben.

56. *Van de Hals-mast, en Kruis-houten*.

1. De hals-mast zy breedt 5 duim, dik 3 duim.
2. De stutjes, breedt 4 duim, en dik 2½ duim, zyn 56 op een zyde in getal.
3. De hals-mast staat 15 duim van't ra-hout, en de boven-kant komt over een met de boven-kant van de onderste regeling.

Hier zyn vier kruis-houten, boven breet 1 voet, wydt 18 duim, onder breetp 9 duim, wydt 9 duim, dik 3 duim.

57. *Van de Regelingen op verscheide plaatzen*.

Boven de bos bank staat een regelingetje, en is aan stutjes vast; deeze stutjes, lang 12 duim, breedt 3 duim, dik 2 duim, staan onder op het water-bortje neer: daar zyn zeven stutjes: de regeling is breedt 3 duim, dik 1½ duim; hy staat zoo hoogh dat'er 9 duim plaats tusschen beiden is.

Aan het eindt van de bak komt de regeling 1 voet inwaarts, na achteren toe.

Onder en boven in de stuur-plecht komt een regeling, alwaar vyf styltjes zyn, breet 2½ duim, dik 2 duim: de regeling is tusschen tween wydt 14 duim, breedt 3 duim, dik 1½ duim: de boven-kant komt over een met de boven-kant van d'andere regeling; doch deeze gilling komt 1 voet korter als de andere daar hy op staat, en deeze zyn op eene wyze als de hals-mast gemaakt. Aan de stutjes is de hals-mast met boutjes vast: het andere is spyker-vast gemaakt.

Van het gat daar het touw van de Boot door gaat.

Van binnen, boven de eerste wurp, tusschen de hek-stut en de klos van de poort, staat een endt planks op zyn kant, daar in en tegen aan komt dit gat, is dik 3 duim, breedt 16 duim, 1 voet van de wurp af wydt 3½ duim: buiten op de spiegel komt een kardinaals hoet om 't gat, dik 3 duim, breedt 6 duim.

De klampen van deeze kruis-houten zyn breedt 4 duim, dik 2 duim, lang 20 duim.

58. *Van de Bos-bank*.

De bos-bank leght op de boven-einden van de stutten, met een lip ingevoeght: hier worden eenige gaten in geboort, om karviel-nagels in te steken, daar men de touwen aan beleght.

1. De bos-bank breedt 8 duim.
2. Dik 4½ duim.

59. *Van de Hals-klamp.*

1. De hals-klamp breedt 8 duim, dik 7½ duim.
2. Het groote gat wydt 3½ duim.
3. Het bovenste gat wydt 2 duim.
4. De hals-klamp staat van vooren op ⅖ der lengte van 't Schip, of recht boven de tweede poort, onder 't verdek.

60. *Van de Kraan.*

Het eene eindt van de kraan leght op 4 voet na aan de mast, het andere eindt midden op de rechte stut.

1. De kraan leght op de bak 2 voet over de regeling, is dik 8 duim, breedt 10 duim.
2. Aan 't ander endt is hy breet 8 duim, dik 4 duim.

61. *Van de Beting-balk, voor de fokke mast, op de bak.*

1. Deeze beting-balk zy dik 8 duim, breedt 9 duim.
2. Leggende 8 duim boven de bak.
3. Aan ieder endt staat een knie, lang aan boort 3 voet, aan de balk lang 2½ voet, breedt 8 duim, dik 6 duim.

62. *Van de Karviel-houten, Karviel-nagels, en Kruis-houten.*

De karviel-houten steken inde balken onder de ribben, want anders zoude het schot den overloop doen inbuigen.

De karviel-houten zyn dik en breedt 4 duim, de ribben 3½ duim: de karviels in de bak dik 3½ duim, de ribben dik 2½ duim, of 3 duim: onder elken eindt van de rib komt 'er een.

1. De karviel-nagels zyn lang 8 duim, breedt 6 duim, dik 2½ duim.
2. De kruis-houten zyn lang 10 duim, breedt 7 duim, dik 3 duim.

63. *Van de Kruis-houten achter de fokke mast.*

1. Aan ieder zyde zyn twee kruis-houten, dik 3 duim, breedt 4½ duim, boven breedt 8 duim, onder 7 duim, lang 1 voet.
2. De kruis-houten komen door de bos-bank in een klamp, dik 3 duim, breedt 4 duim.
3. De kruis-houten boven wydt 3 voet 8 duim, de onder-einden op de bos-bank wydt 7 duim, lang 15 duim.

64. *Van de Kruis-houten achter de groote mast*.

Deeze kruis-houten zyn tusschen de hielen wydt 18 duim, breedt 6 duim, dik 2 duim, lang 7 duim: onder lang 1 voet, kromachtig staande in een klamp, breedt 2½ duim, dik 1½ duim.

65. *Van de Boogh boven de Stuur-plecht*.

Deeze boogh is breedt 7 duim, boven dik 4 duim, onder dik 1½ duim, op de wyze als op de plaat, letter L, is te zien: onder leit een lat, daar de pylaartjes op staan, breedt en dik 2 duim, op de wyze als te zien is op de zelfde plaat, onder letter M, leggende 9 duim van't schot: de pylaartjes lang 1 voet, dik 2 duim, breedt 5½ duim, leggen van elkander 5½ duim: in de midden leit of staat een hooft, daar de bogt op leit, dit is dik 10 duim, breedt 1 voet.

66. *Van de Kruis-houten achter de bezaans mast*.

1. Het kruis-hout zy tusschen de hielen wydt 15 duim, breedt 6 duim, dik 2 duim.
2. Lang 7 duim.
3. Onder lang 1 voet, en kromachtig, staande in een klamp, breedt 2½ duim, dik 1½ duim.

67. *Van de losse Regeling boven de bak*.

1. 't Regelingetje boven de bak breedt 3 duim, dik 1½ duim, staande 9 duim boven de bos-bank.
2. De stutjes breedt 3 duim, dik 2 duim.

68. *Van 't Regelingetje boven de stuur-plecht*.

1. Dit regelingetje is lang 12 voet, dik 1½ duim, breedt 3 duim.
2. Hier zyn vyf stutjes, ieder breedt 3 duim, dik 2 duim.
3. De regeling staat 9 duim boven de bos-bank.

69. *Van de Kombuis*.

In Koopvaardy-scheepen staat de kombuis op den overloop; maar in Scheepen van oorlog op den bodem: men zet die of te midden in 't Schip, aan deeze of geene zyde, of ook wel dicht aan de kajuit, met den haert na het schot toe, of ook wel voor in de bak, in 't midden of ter zyden.

De kombuis moet wel hecht beslagen zyn met platen van koper, en den haert bemetzelt: 7 voet vierkant kan men metzelen met 1000 Leidtsche steenen, en tot ieder 3000 steen is noodig een hoet kalk.

1. De stylen zyn breedt 3½ duim, dik 3 duim.
2. De kombuis zy wydt 6 voet, lang 4 voet.
3. De deelen dik 1½ duim.
4. De voet dik 3 duim, breedt 15 duim.

In het onderstelde Schip komt de kombuis 8 duim voor de groote mast, en is onder 6 voet van boort.
In Oorlog-scheepen komt het kot, of kabel-gat, tegen de kombuis aan, na vooren toe, waar in, of by, altemet wel een Bootsmans kamer afgeschooten wordt, recht voor de beting-balk neder; gelyk de Schippers kamer tegen de broodt-kamer, en voor de bottelery, aan komt: dewyle in de zelve het gantsche ruim in afzonderlyke gemakken verdeelt is; doch in Koopvaardy-scheepen houdt men het ruim ledig, en tot een stuk, om de goederen en vrachten te bergen.

5. De onderste lyst, breedt 3½ duim, dik 3 duim, is half rondt onder de ribben als een *cimatium*. De deelen komen 8 duim voorby de stylen.
6. De boven-lyst breedt 5 duim, dik 3 duim.
7. De schoorsteen lang 5 voet, boven wydt 12 duim, onder wydt 16 duim: de kap lang 15 duim.

70. *Van de Bottelery aan stuur-boort*.

De voor-kant komt 19 duim voorbyde mast, van boort 4 voet 8 duim; maar in Oorlog-scheepen komt de bottelery in 't ruim tegen de kombuis aan, in welke een gat is, daar de spys door gereikt wert.

1. De bottelery zy wydt 4½ voet, lang 5 voet.
2. De hoek-stylen dik 3 duim, breedt 4 duim.
3. De lysten, en deelen, als aan de kombuis: de deur-klampen breedt 7 duim. Daar zyn noch eenige stylen in de bottelery, doch maar alleen dienende om daar aan iets te spykeren.

De kooijen van de Kok, en Bottelier, zyn op Oorlogh-scheepen in hun kamers; maar op zommige Koopvaardy-scheepen daar bezyden, en vast.

71. *Van de Trappen*.

De trap voor de stuur-plecht zy dik 1½ duim, en breedt 9½ duim: de stylen dik 2 duim, breedt 5½ duim: daar zyn vyftreden; zy valt 18 duim, en is wydt 2 voet 2 duim. De tweede trap valt 15 duim, is wydt 16 duim: de stylen breedt 5½ duim, dik 7 duim: de treden wydt 9½ duim, dik 1½ duim.

De trappen voor de stuur-plecht maakt men dikmaal met leuningen op 't verdek, de trappen zelve vry breedt, en in 't rondt afdalende. Op Scheepen die halve verdekken hebben maakt men de trappen van de stuur-plecht na boven toe ook wel zoodanig, doch zelden, als op Oorlog-scheepen.

1. De trap voor de bak valt 19 duim, is wydt 2 voet: de stylen zyn breedt 5 duim, dik 2 duim. De tweede trap breedt 8 duim, dik 1½ duim: de treden wydt 8 of 9 duim: de klampen breedt 5 duim: het gat is lang 19 duim, dik 1½ of 2 duim.
2. De trap achter de bak is wydt 2 voet 2 duim: ook zoo de trap voor de mast, en voor de stuur-plecht, onder en boven.

3. De twee trappen voor de hut wydt 17 duim: de treden wydt 10 duim, dik 1½ duim, breedt 8 duim: de stylen breedt 6 duim, dik 2 duim: de klampen breedt 6 duim, dik 1 duim.

72. *Van 't Roer.*

1. 't Röer lang 26 voet 7 duim: onder breedt 3 voet 6 duim, boven breedt 1 voet 6 duim: voor dik 12 duim, achter dik 8 duim.
2. Het gat lang 8 duim: het onderste gat is wydt 3 duim, het bovenste 2 duim: het onderste komt van ieder kant 6 duim, het bovenste 5 duim.
   Het roer is verdubbelt met duims deelen, en aan de voor-kant met koper beslagen. Achter aan de steven is 't met duim spykers verdubbelt: de ruiten zyn wydt 1½ duim.
3. De scheenen breedt 1½ duim, dik ½ duim.
4. De bengel zy breedt 2 duim, en dik ½ duim.
5. De pennen van de haaks zyn lang 17 duim. Daar zyn zes haaks, breedt 3 duim, dik ½ duim.
6. De roer-pen, dik 9 duim, voor dik 6 duim, lang 23 voet, is vierkant gehouwen.
7. De kolder-stok, lang 9 voet, en dik 4 duim, is boven rondt, of achtkant.

73. *Van de groote Knecht.*

1. De groote knecht breedt 18 duim, dik 17 duim.
2. De schyven zyn lang 17 duim, en dik 2 duim: de vierde aan de buiten-kant dik 1½ duim: het hooft lang 1 voet: de nagel dik 2 duim: de gaten van 't hooft breedt 9 duim: daar komt een rondt met een kant van 3 duim.

Op zyde, onder tegen de groote knecht aan, komen noch twee knechtjes, die daar 4 duim moeten af staan, zyn breedt 1 voet, dik 16 duim: het hooft, lang 7 duim, is boven ook zoo dik: daar boven is een beting, dik en breedt ½ voet: de hoofden lang 7½ duim: de schyven breedt 12½ duim, dik 2 duim: de nagels, dik ½ duim, zyn met een boutje aan elken endt vast.

74. *Van de Fokke knecht*.

Deeze komt 13 duim achter de mast, ende binnen schyf komt gelyks de mast, staat 3 voet boven de bak, of overloop, en is daar dik 15 duim, breedt 16 duim: het hooft is lang 10 duim, boven dik 9½ duim, onder dik 8½ duim, breedt 1 voet, en wat uit gegilt, om het touw. De twee schyven zyn breedt 1 voet 6 duim: de derde is dik 1½ duim: ook zoo de nagel.

De twee voor knechtjes zyn dik en breet 9 duim: de schyven breedt 12 duim, dik 2 duim: de nagel dik 2½ duim: de gaten boven wydt 5 duim: 't hooft daar boven, lang en dik 8 duim, onder breedt 8 duim, dik 3 duim, staat een weinig rechter op als de mast: zy staan tegen de schaer-stokjes aan, en zyn onder aan de beting-knietjes vast, met een bout door de balk: boven de gaten komt daar een betinghjen aan, dik en breedt 5 duim, de hoofden zyn lang 8 duim.

Op Fluiten slaat men veel klampen, zoo aan masts als aan scheeps zyden, daar schyven door gaan, in stê van knechts.

75. *Van de kleine Knechtjes*.

1. De kleine knechtjes breedt 1 voet, dik 10 duim.
2. De schyven zyn breedt 12 duim, dik 1¾ duim.
3. De nagel dik 1½ duim.
4. De schyven onder 't hooft zyn dik 2 duim.
5. Het hooft lang 8 duim, boven dik 7 duim.

Van het Bezaans knechtje.

Het bezaans knechtje komt 1½ voet van de mast, en onder met de bak gelyk: het is boven lang 2 voet, breedt 10 duim, dik 8 duim: 't hooft lang 5½ duim, dik 6 duim: de gaten lang en breedt 12 duim, wydt 1½ duim: de nagel dik 1½ duim: de schyven breedt 8 duim. Het luikjen aan deeze mast is van gestalte als de andere.

1. Het beting-balkje zy dik 5½ duim, breedt 6 duim.
2. De hoofden lang 8 duim.

76. *Van de Bossen, op 't verdek en overloop*.

De bossen op den overloop zyn breedt 6 duim, dik 5 duim: de gaten zyn wydt 3 duim.

1. De bossen op 't verdek dik en breedt 4 duim.
2. De gaten wydt 2 duim: de boght is van 14 duim.

77. *Van de Spil*.

De spil komt in de midden tusschen de stuur-plecht en de voor-kant van de groote knecht, of te midden scheeps, 15 voet achter de mast: is boven de visscher lang 5 voet 3 duim: het gat in de visscher wydt 1 voet 4½ duim, langs scheeps vierkant, en boven dik 21 duim, onder de keep dik 20½ duim, daar onder dik 15 duim, en aan het onderste eindt dik 14 duim. Daar zyn zes klampen op, lang 2 voet 7 duim, dik 5½ duim, ingelaten ½ duim, onder breedt 8½ duim, en aan de keep 4 duim, de keep komt van onderen 20½ duim; daar zyn ook drie kanten aan: de tusschen klampen zyn 5 duim van onderen, dik 3½ duim. In de spil zyn vier gaten, wydt 4 duim, hoogh 4½ duim, hebbende bogt 4 duim: 't onder-eindt is lang 7½ voet: de scheenen onder de visscher lang 1½ duim: de pen onder lang 4 duim, en dik 7 duim, draaijende op een punt, staande op een yzere plaat. Boven om is een beugel, breedt en dik 3 duim. De bengel in de visscher is dik ½ duim, breedt 3 duim. Drie neuten, met zestien scheenen, lang 9 duim, breedt 1½ duim, dik ¼ duims. De pallen, breedt 6 duim, dik 5 duim, en lang 2 voet 5 duim, staan 1 voet 10 duim van de spil, en komen aan de voor-kant van de zelve: de achter-einden zyn met een bout vast. De achter-klamp is breedt 1 voet en 5 duim.

De boeg-spriet leit op de visscher neer: tegen de mast aan leit een klamp, aan de voor-kant van de knechtjes ingekeept, en slecht op de boegh-spriet, is dik 4 duim, breedt 12 duim, aan het endt legt daar een beugel over, die op de knies door een balk vast is: de bandt is breedt 4 duim, en dik ¾ duims: de bouts dik 2 duim. De spils balk is breedt 1 voet, dik 2½ duim, in de midden wydt 2¼ voet; de einden komen met de voor-kant van de poorten gelyk.

De bouts zullen ruim 1 duim dik zyn, en de nagels 5 duim dik.

De spykers moeten over al de helft langer zyn als 't hout dik is daar zy in komen.

De planken tot het boeisel dik 4 duim.

78. *Van de Masten onzes Schips.*

Dit Schip zy lang over steven 134 voet, wydt 29 voet, hol 13 voet, daar boven 6 voet, met een bak van 5½ voet, en een kot van 4½ voet.

De groote mast zy lang 80 voet, dik 18 palm, de top lang 7 voet.

De fokke mast zy lang 70 voet, dik 16 palm, de top lang 6½ voet.

De boegh-spriet zy lang 60 voet, dik 18 palm.

De bezaans mast zy lang 60 voet, dik 11½ palm, de top lang 4½ voet.
De groote steng zy lang 51 voet, dik 11½ palm, de top lang 4½ voet.
De fokke steng zy lang 41 voet, dik 9½ palm, de top lang 3½ voet.
De groote bram-steng lang 22 voet, dik 4½ palm.
De voor bram-steng lang 18 voet, dik 4 palm.
De kruis-steng zy lang 26 voet, dik 4½ palm.
De boven-blinde steng zy lang 20 voet, dik 4 palm.
De groote raa dik 13 palm, lang 69 voet, dat is 26 ellen, zonder de nokken.
De fokke raa dik 11 palm, lang 60 voet 6 duim, dat is 22 ellen, zonder de nokken.
De bezaans raa dik 7½ palm, lang 62 voet, dat is 24½ ellen, zonder de nokken.
De blinde raa dik 7 palm, lang 45 voet, dat is 17½ ellen, zonder de nokken.
De groote marsse raa dik 7 palm, lang 36 voet, dat is 13½ ellen.
De voor marsse raa zy dik 6 palm, lang 32 voet, dat is 11½ ellen.
De boven-blinde raa dik 4½ palm, lang 20 voet, dat is 8 ellen.
Het groot bram-zeils raatje dik 4½ palm, lang 22 voet.
Het voor bram-zeils raatje dik 4 palm, lang 16 voet.
Het voor bram-stengetje dik 4½ palm, lang 18 voet.
Het kruis-zeils raatje dik 4 palm, lang 19 voet.
Het stengetje lang 26 voet.

Korte Scheepen passen lange masten en korte raas, maar lange Scheepen passen korte masten en lange raas; want terwyl de windt even wydigh langs het water waait, zoo zouden lange masten, op lange Scheepen, de boegen te veel in 't water doen zakken; 't geen op korte Scheepen zoo geen plaats kan hebben, om dat de hoek, die de boeg met het water maakt, zoo groot niet kan zyn. Hoe langer linien, hoe grooter kring-stukken zy beschryven, als bewoogen werden.

Evenredigheit der Masten.

+Om de masten naar even-maat te schikken, zoo neemt twee maal de holte en wydte des Schips: als by voorbeeldt, de wydte is 29, de holte 12 voet: 29 en 12 is 41, twee maal 41 komt 82 voet voor des masts hoogte. *+Masts proportie.*

De dikte van de mast wordt getrokken uit de holte van het Schip: zoo menige 6 voet holte, 1 voet dikte.

Uit de dikte der mast in de visscher wort ¾ getrokken tot de dikte van des zelfs top, om een goede gestalte te bekomen: als by voorbeeldt, 18 palm dikte in de visscher, komt 13½ palm tot de dikte der top.

Om de dikte van de steng te krygen is deeze wyze gebruikelyk, namentlyk, men neemt ⅚ van de dikte der top tot de dikte van de steng: by voorbeeldt, 13½ palm dikte der top, komt 11¼ palm tot de dikte van de steng, te weten in 't ezels-hooft.

De lengte van de raa is twee maal de wydte, en eens de holte van 't Schip: by voorbeeldt, twee maal 28½ is 57 voet wydte, hier toe 12 voet holte, komt 69 voet voor de lengte van de raa.

De dikte van de raa is ¼ deel en ¼ van een palm minder als de dikte der mast.

De fokke raa is 1/7 korter als de groote raa, namentlyk 59 1/7 voet lang.

De bezaans raa 1 of 2 voet langer als de bezaans mast.

De blinde raa ¼ korter als de boeg-spriet lang is: by voorbeeldt, de boegh-spriet is lang 60 voet, komt 45 voet tot de lengte van de blinde raa.

De groote marsse raa is styf de helft korter als de groote raa.
De voor marsse raa qualyk de helft korter als de fokke raa.
De boven-blinde raa is ⅔ korter als de boegh-spriet: by voorbeeldt, de boegh-spriet is lang 60 voet, komt 20 voet voor de lengte van de boven-blinde raa.
De boven-blinde steng is 1 of 2 voet langer als ⅓ van de boeg-spriet.
De kruis- en bram-steng hebben tot lengte ⅓ van de groote steng, of weinigh meer.
De voor bram-steng is 1/9 korter als de groote bram-steng: by voorbeeldt, de groote bram-steng is lang 18 voet, komt 16 voet tot lengte van de voor bram-steng.
De masten zyn aan de top wat dikker, en achtkant, om dat daar touwen door varen.

Noodige waarneeminge van de Groote en Fokke mast.

De groote mast zet men omtrent te midden van 't Schip, de fokke mast op een vyfde deel van vooren, en de bezaans mast op een vyfde deel van achteren af, wanneer het geheele Schip in vyf en een half deel is gedeelt.
Om 't vallen van de groote mast te bekomen, zoo meet uit de holte van de kiel tot aan de onder-kant van den overloop, of boven-kant van de last-balken, en zoo veel voeten als dat hoogh is, zoo veel duimen zult gy neemen tot het vallen van de groote mast. Maakt het spoor onder vyf en een

half voet uit de midden, na achteren toe. Wanneer men de masten in zet, werden zy met lichters, of bokken, opgewonden, en men laatze na den eisch, langs een loot-lyn, na beneden dalen. Op de plaat is A den overloop, B 't kolsem, C 't groot spoor: A is ook 't midden van de visscher, en men laat daar een loot hangen tot B, dan meet men wederom van B tot C, en zoo veel duimen als dit voeten hoog is van B tot A rekent men voor 't vallen van de groote mast. Het vallen van de bezaans mast maakt men even-eens. Het fokke spoor maakt men op de geheele hoogte die tusschen beide is, 2 duim na vooren toe. In de plaat is A de fokke visscher, B is het fokke spoor: in de ronde kring komt de mast te staan, en in het kantige C, 't spoor genaamt, staat het onder-eint van de mast: D is 't gat dat men de visscher noemt.

Van de Marssen, enz.

+Onze groote mars heeft 10 voet in zyn middel-lyn, de fokke mars 9 voet, de andere marssen 4½ voet, op de haert, en zyn dik 2 duim, breedt 26 duim: de knies zyn breedt 4 duim, dik 2½ duim: op de haert leggen veertien knies: het schampelioen is breedt 5 duim, en komt ook zoo veel boven de haert, dik 2½ duim: de randen zyn breedt 3½ duim, dik ¾ duims: de haert dik 3½ duim: de juffers aan de mars zyn van 11 duim, ook van 7 en 8 duim. In de marsch zyn eenige gaten, daar touwen door varen, welke dienstig met yzer worden beslagen. Om de groote mars van pas breedt te hebben, neemt daar toe zoo veel maal 9 duimen als het Schip 10 voeten lang is. De gestalte van een mars staat op de plaat te zien. De meeste Scheepen voeren een mars alleenig aan een mast, doch zommige twee, en dat wanneer de bramstengen op gezet worden; waar toe de mars te scheep mede gevoert werdt. Aan de marssen op groote Scheepen ziet men dikmaal leuningen rondtom, een half man hoogh. In de marssen zet men zomtydts kleine stukjens, om het vyandtlyke wandt en zeilen te vernielen. *+Marssen.*

+Het groote ezels - hooft is lang 3 voet 1½ duim, breedt 2 voet, hoogh 14 duim. Het fokke ezels-hooft lang 2½ voet, breedt 21½ duim, hoog 12½ duim. Die aan de bezaan, groote steng, en boeg-spriet, zyn lang 16 duim, breedt 12 duim, dik 7 duim. Die op de fok, en bram-steng zyn lang 14 duim, breedt 1 voet, hoogh 6½ duim. Dat op de vlagge-stok is lang 12 duim. Dat op de boven-blinde is lang 9 duim. *+Ezels-hoofden.*

+De zalen zyn zoo lang als de haert breedt is: de groote zaal is dik 4½ duim, breedt 7½ duim: d'overige zyn dunder, platter, en smalder; waar van beneden breeder. *+Zalen.*

+De maten, zoo voeten als duimen, die hier werden genoemt, zyn alle Amsterdamsche maat, welke van een grootte zyn met die te Enkhuizen, en Zardam; tot Hoorn, en Edam, zynze op 40 voeten 1 kleinder; Maas-voeten zyn op ieder voet 1 duim grooter. *+Wat maat hier gebruikt werdt.*

Maat van de Bloks eens Schips, lang omtrent 134 *voeten.*

+Het groot kardeel-blok is groot 2¾ voet. Het fokke kardeel-blok is groot 2½ voet. De groote knecht, by de groote mast, om ree en zeilen op te hyssen, heeft drie pokhoute schyven, gelyk de kardeelen, of ook wel metale schyven. De fokke knecht heeft gelyke schyven. Twee dubbelde Spaansche takel-bloks in 't groote wandt, ieder van 28 duim: twee enkelde van 16 duim, tegen de dubbelde, in 't zelve *+Bloks maat.*

wandt. Twee dubbelde in 't fokke wandt, ieder van 25 duim: twee enkelde daar tegen, ieder van 14 duim. Acht takel-bloks van 14 duim, voor en achter in 't wandt. Twee hangers onder de groote ree, ieder van 18 duim. Twee hangers onder de fokke ree, van 16 duim. Twee hangers onder de mars, van 18 duim. Twee stenge winter- of windt-reep bloks, om by hardt weer de steng mede te schieten, van 18 duim. Vier marsse-schoot bloks, op ieder nok van de twee rees een; de twee groote zyn van 27 duim, de kleinste van 25 duim. Een dubbelt Spaansch karnaat, met een enkelt daar tegen, (want een dubbelt vaart nooit zonder enkelt) om waaren over te zetten, als bier, water, wyn, enz. het dubbelde van 26 duim, het enkelde van 14 duim. Het anker-takel groot 26 duim. Twee boegh-reep bloks, groot na welgevallen. Drie schyven in ieder kraan, daar 't anker by opgehaalt wordt, van onbegreepen grootte. Twee groote schoot bloks, tot het groot zeil, van 18 duim. Twee fokke schoot bloks, van 16 duim. Een katte blok, wort beslagen met een wartel: zommige voeren dit blok, andere niet. Twee schyven van pok-hout, ofte metaal, in de stengen. Twee groote schoot houten, van onbegreepen grootte. Twee fokke schoot houten, van onbegreepen grootte. Twee kinnebakken, in ieder een schyf. Het groote dubbelde marsse val blok heeft 18 duim in zyn breedte: 't enkelde daar tegen 1 voet. Het voor marsse val blok 16 duim: het enkelde daar tegen 10 duim. Vier toppenants bloks, ieder van 18 duim. Vier trys bloks, twee van 16, en twee van 18 duim. Twee spruite bloks op de boegh-spriet,

van onbepaalde grootte. Een kont-wachter, of juffer met een gat, daar de blinde schoot door loopt, van onbepaalde grootte: het touw dat daar door gaat wert mede dus benaamt. Een dubbeldt blok op de boegh-spriet van 8 duim. Een blinde val-blok van 20 duim, met twee schyven. Aan het groote stenge rak zyn de slees groot 16 duim: tien klooten daar toe van 8 duim. Daar zyn in de twintigh wandt-klootjens, daar keepen in gestoken worden. Tot het voor-stenge rak zyn de slees van 14 duim. Tot het bezaans rak de slees van 16 duim. Een groot rak is van 3 voet. Een fokke rak van 2½ voet. Vier slepers tot de twee zeilen van gegiste grootte. Het kinnebaks blok van onbepaalde grootte: daar tegen komt een dubbelt en enkelt mantel-blok. Een bezaans val-blok met twee schyven, van 18 duim. Acht schoote bloks, vier groote, en vier fokke, van 10 duim. Een metale of pok-houte schyf in de bezaans mast. Tachentigh gei-touw bloks, ieder van 10 duim. Vyftigh brasse bloks, ieder van 8 duim. Zeventigh bram - blokjens, ieder van 5 duim. Vier-en-veertig bram-juffertjes, ieder 5 duim groot. Vier in de groote zaal. Vier in de voor zaal. Vier in de bezaans zaal. Vier in de boegh-spriet. Vier juffers tot de boot, ieder van 8 duim. Een schyf voor in de boegh van de boot. Zeventig karviel-nagels, dienen boven in 't boort, om touwen aan vast te maken. Vier nagels in de beting. Een paar schoote bloks achter op de billen van 't Schip. Een juffertje, met een haak beslagen, aan de bezaans mast, van onbepaalde grootte. Twee klampen van 11 duim staan op ieder ree. Een kruis, waar van de schyf 20 duim groot is, met een metalen bos daar in, om zaat mede uit te luijen. Noch behooren tot het opgegeven Schip dertigh dubbelde talie-bloks tot het geschut, van 18 duim: dertig poort-blokjens, en voorts stel-houten, wiggen, wielen, enz. De scheer-tros bloks, groot 16 of 17 duim, zyn twaalf in 't getal, en worden gebruikt aan de raks van de drie masten.

Aan Fluiten, en kleinder Scheepen, van wat aart zy zyn, is dit alles naar even-maat van het Schip, alleen met verschil dat zommige bloks daar niet aan komen, die in het boven genoemde zyn gestelt.

De juiste plaatzen te beschryven, waar alle deeze bloks in 't Schip komen te staan, achte ik onnut te zyn, wyl bequamer vertoont als beschreeven werden: hier om gelieve den leezer zyn oogh na de plaat, voor ingelascht, te wenden, waar in de zelvige ten toon werden gestelt, zoo als zy in een waar Schip zelve geplaatst werden. Zommige bloks zyn rondt, andere lang-werpig: juffers zyn plat, en van eiachtige gestalte.

Wanneer hier te Lande Scheepen werden aanbesteedt te maken, zoo is de Besteder, of Kooper, gewoon den Bouw-meester, of Verkooper, wetten en voor-waarden voor te schryven, waar na het hem gevalt dat het Schip zal gemaakt werden: welke wetten, en voor-schriften, met een uitheemsch woordt, *Certer*, worden benaamt. Stelle hier van twee voor-beelden ten toon, zoo als de zelve by den Heer *Tjassens* heb gevonden, in zyne *Zee-politie*.

Certer van een Schip, lang over steven 125 *voeten, wydt binnen zyn huidt* 30 *voeten, hol in 't ruim op zyn uit-watering* 12 *voeten*.

De stevens zullen t'zamen vallen 22 voet, ofte voor 18½ voet, en achter 3½ voet. Voor niet meer dan eene hek-balk, lang 20 voet, breedt en diep na gelang, en na den eisch, van 't werk, ten minsten 15 of 16 duim. Een boven-net van 7 voet hoog aan boort. De overloop met het boven - net zullen recht door loopen van d'eene steven tot d'andere. Een lange stuur-plecht, daar bequaam vier stukken konnen staan, met twee poorten op het hek, in de kajuit, en twee achter uit, op dat men de

stukken van de stuur-plecht op het hek, en achter uit, kan gebruiken. Noch zal het voor-schreevene Schip moeten hebben een kiel van twee stukken, en van goet, gaaf, en vierkant eiken-hout, breedt en dik 20 duimen: het lasch van de kiel zal lang moeten zyn 9 voet, en 't lasch van de steven 7 voet, met een goede knie achter op de lasschen: ook zal de steven lang in de winkel zyn 22 voet, en dik binnen de huidt 16 duim. De buik-stukken zullen in de midden wezen van 11 duim, enkelde houten, voor en achter naar gelang: de zitters 9 duim: de oplangen 8 duim: de stutten op het boeisel 6 duim; midts boven te verkieren, en uit te breken, tot welgevallen van den Besteder: ook de buik-stukken, zitters, en oplangen, wel te verscherven, ten minsten 5 voet; wel meer, maar niet minder. De planken van het onderste boeisel, tot aan het tweede bark-hout, zullen dik wezen 4 duim, of de drie van 1 voet. Het kolsem in 't ruim zal van twee stukken wezen, met een lange lasch, beslaande ten minsten drie houten in 't breede, zynde 20 duim, diep 9 duim. De wegers van binnen zullen goede Koningsberger planken zyn, dicht op malkanderen gestreken. Voorders zullen voor in de boeg zeven banden leggen, met

een goedt fokke spoor: en achter over het zogh vier banden, met zitters tot voorby de knies toe. Aen de waring twee knies, langs het Schip aan de spiegel. De spiegel zal staan op 11½ voet. De hek-balken zal men met vier knies sluiten, te weten twee langs scheeps, en twee op en neder. De hek-stander zal aan ieder wulp een goede knie hebben, lang van slag: als mede goede balk-wegers, breet 2½ voet, dik 5½ duim. De balken in 't ruim zullen breedt zyn 14 duim, diep 15 duim, van malkanderen leggende 3½ voet; midts tusschen ieder balk drie eiken ribben, met een dwars ribbe, of karviel-hout. Aan ieder eindt van de balken zal wezen een goet gewassen knie, lang van slag, schietende na de kimmen toe, en wederom slaande na de balken. Aan ieder balk een goede steunder, komende uit de kimmen tot aan 't boven-net. Een katte spoor en zitter aan ieder steunder. Een plaat op het kolsem, met banden om de groote masts spooren. Het water-bordt, of lyf-hout, zal tegens de steunders aan komen, en zal dik wezen 6 duim, breedt 20 duim. Tusschen ieder steunder een goede klos, om te dryven; als mede buiten en binnen een goede kimme-plank, dik 5 duim. Op de water-gang een weger van 4½ duim. De wegers tusschen het boven-net, en die in den overloop, zullen wel gladt geschaaft zyn, dik naar eisch. De balken van het verdek zullen dik zyn 10 duim, en vierkant van malkanderen leggen, gelyk als onder den overloop: de bovenste balken gladt te schaven, en de kanten met een half rondtje; midts dat tusschen ieder balk drie ribben zullen leggen, en een karviel-hout: aan ieder eindt van de balken een goedt gewassen knie. Onder de breede gang zullen twee bark-houten leggen, van 13 duim breedt, en 7 duim dik, aan ieder zyde met lange lasschen, beslaande vier of vyf houten: de breede gang dik te maken 3¼ duims. De schut-poorten, zoo veel de Besteders zullen begeeren, boven de breede gang te leggen. Twee bark - houten, breedt en wydt na eisch van 't werk, met een raa-hout, gladt geschaaft, en de kanten met een half rondtje. De water-gang van het verdek zal 4½ duim dik wezen, breedt na behooren, en aan boort 1 duim aan gehouwen; midts een weger van 3½ duim daar op te zetten, en een plank daar boven, zoo hoog het vereischt. Voorts alles wel geschandekt, gebosbankt, en de vertuining van goet, dik, droog wagen-schot, te vertuinen naar eisch van 't werk. De regelingen, en rok-gangen, van eiken hout. Aan ieder zyde van 't Schip drie breede rusten, met alle de schooten, bloks, groote, fokke, en bezaans marsse-vals, ook marsse schooten, knechts, kruis - houten, bos-banken, en bossen, tot benoegen van de Besteder. De overloop te maken van eike planken, dik 2½ duim. De koe-brugh van goede balk- gezaagde- of Pruisse- deelen, dik 2¼ duim, 't spint af, van onderen gladt geschaaft: voor, onder en boven, tusschen den overloop en de koe-brug, schaer-stokken, daar de ribben in leggen, na eisch van 't werk. Twee banden aan de steven; met een goede twil, daar de boegh-spriet in komt te leggen. Desgelyks voor en achter de fokke, groote, en bezaans mast, te leggen een goede visscher, dik na den eisch des werks; met een goede spil: als mede een goede kruis-beting, wel bezorgt, en een voering daar op. Aan ieder zyde van de boegh twee kluizen en kluis-houten. Een goedt galjoen: kranen, en beting-balken in 't galjoen. Achter een galdery te maken, met uitstaande deuren. Een goede kajuit, en Stuurmans hutte: alle de schotten in de kajuit te beschieten; kassen, kooijen, banken, en spintjes, na behooren. Stuur-plechten, hutten, met de uitstaande deuren, kromme stutten, en beschot van de stuur-plecht, alles schoot-vry te maken. Ook de balken in de kajuit, die van de stuur-plecht, en hutte, gladt te schaven, met een half rondtje aan het schot van de kajuit. Twee winkel-knies. De kajuit, stuur-plecht, en hutte, met eike wagers; en aan ieder balk boven den overloop een knietje. Zoo veel poorten te maken als de Besteders zal believen. Voor een schildt, met de kromme stutten, hals-masten, en andere schilden, alle schoot-vry te maken. Voorts een kombuis, bottelery, kotten, en kooijen, Schippers kamer, kruidt-

en broodt-kamer, als mede de zoden om de pomp, dit alles te maken na believen van de Besteder.

Noch zullen de Aannemers leveren een goedt eiken roer, met roer-pen, en kolderstok; midtsgaders hout tot de beelden: zullen ook het beeldt-werk bekostigen: als mede pek, teer, werk en mos. Zullen ook het Schip van buiten en binnen wel doen braeuwen, en deutelen: ook de bouten wel doen klinken. Voorts, het geene tot het werk vereischt wort, dewyle men alles niet bedenken kan, zal de Aannemer maken; midts dat daar niet aan gebreekt om mede in zee te gaan. Doch yzer-werk, en spykers, zal de Besteder zelfs bekostigen. De Aannemer zal ook het Schip eens doen verdryven, en verdeutelen. Het kielen tot kosten van de Besteder, Zynde dit alles Amsterdammer voeten en duimen.

***Bestek en Voorwaarden van een Schip, lang* 130 *voet, wydt* 34 *voet, hol* 13½ *voet, en daar boven* 7½ *voet, zoo als men het besteedt*.**

1. +De kiel zal lang wezen, tusschen de lasschen van de stevens, 95 voet, (11 duim voor 1 voet gerekent) voor diep 19 duim, in de midden vierkant, dik 21 duim, aan de hieling diep 15 duim, van twee of drie stukken, goet gaaf Wezels hout, het lasch lang 10 voet, wel gebouwt, lang over steven 130 voeten. *+Tjassens.*
2. De voor-steven dik 15 duim, boven breedt 28 of 29 duim, onder na den eisch, lang, by de boght om te meeten, 32 of 32½ voet, zal aan beide de binnen-kanten 6 voet boght hebben, en 24 voet vallen, of na goedtvinden van den Besteder.
3. De achter-steven zal dik zyn 17 duim, uit de onder-kant van de kiel lang 22 of 23 voet, 18 duim bogt, 7 voet streek, en 11 voet vallens, of na goetdunken als vooren.
4. De spiegel op 13 voet hoogte te maken: de hek-balk dik 15 duim, breedt 20 duim, lang 20 of 21 voet. De rantzoen-houten zullen dik zyn 9 duim, en breedt 22 duim, van goede, gave en bequame krommers gemaakt; met een goede, gave en sterke broek-wrange, en wel gebouwt.
5. De wrangen van de spiegel zullen 9 duim van den anderen leggen, op ieder eindt met een goet, gaaf en gewassen knie geslooten: op ieder eindt van de hek-balk van gelyken met een goet, gaaf en gewassen knie geslooten, en dubbelt gebouwt; met twee goede slapers, of spiegel-spooren, onder den overloop tegen de spiegel aan te leggen.
6. Van 't achter-spant af, tot beneden aan de kiel der spiegel, toe te maken met gewassen twillen: een goet gewassen knie te stellen op de kiel, met een haak aan de achter-steven gemaakt, hebbende op ieder eindt 6 voet slagh.
7. Dit Schip zal wydt wezen 34 voet, en hol 13½ voet.
8. De zant-strook dik 4 duim, breedt 22 of 24 duim. Het inhout in de vloer diep 11 duim, in de kimmen 10 duim, en hooger 9 duim, in den overloop 7½ duim; voorts, na den eisch van 't werk, breedt 9 of 9½ duim: zal in de vloer 8 duim van den anderen leggen, en 4, 5, of 5½ voet verschieten, wel meer, maar niet minder. De vloer-wrangen te maken van enkelde, geen gezaagde platen, zoo verre achter en voor als mogelyk is.
9. Het zaag-hout lang na den eisch, van twee gave stukken gemaakt, dik 10 duim, breedt 23 duim.
10. De huidt zal dik wezen 4 duim, de wegers zoo dik als de huidt, of 3 duim, naar believen van de Besteders; midts dat het vlak, met de kimme-gang, van Lubekze en Koningsberger planken zal moeten werden gemaakt.
11. De kimme-wegers aan elke zyde dik 5 duim, breedt 18 duim, achter rondt af gehouwen; naar de houten noch een weger, en boven dicht aan gestreken, dik 3½ duim, breedt 18 duim.
12. De bandt-wegers zullen dik zyn 6 duim, breedt 24 duim; de voor-stukken van de bandt-wegers uit krommers gezaaght. Onder den overloop vier banden, met een fokke spoor, en boven den overloop drie banden, elken bandt lang 14 voet, breedt 16 duim, en dik na den eisch van 't werk.
13. De balken onder den overloop, breedt in 't vierkant 15 duim, zullen van den anderen leggen 4 voet, tusschen de balken vier goede eike ribben, en aan elken zyde een kruis-ribbe van vooren tot achteren aan de balken, op elk eindt met een goede gewassen knie geslooten, met haken aan de balken vast, op elke balk slag gemaakt hebbende van 5 voet, en de onder-einden loopende tot de kimmen toe: de knies dik 8 of 9 duim.
14. De schaer-stokken dik 6 duim, en breedt 14 duim.

15. Aan de onderste balken in dit Schip, van vooren tot achteren, een steunder te zetten, loopende van de kimmen tot aan 't boven-net toe, dik 10 duim, en breedt 14 duim, en aan ieder spant-steunders te maken. Kruis-houten, en zitters, wel dicht gevoeght, en met bouts wel door malkanderen, zullen verscherven 4½ voet: alles met behoorlyke katte-spooren, naar vereisch van 't werk, geslooten met splissen en weijen.
16. De gang-boorden, dik 6 duim, zullen boven den overloop 26 duim breedt van hout blyven. Het boven-net dicht toe te wegeren met planken van 2½ duim dik, ofte na believen van de Besteder.
17. Den overloop dicht te maken met eike planken, dik 3 duim, Dantzikker ofte Simtmer planken, die goet en gaaf zyn, zonder strypen. Zes-en-twintigh poorten op den overloop te maken.
18. De balken van 't boven-net temaken op 7 voeten uit den overloop, diep 9 duim, breedt 10 duim, aan elken eindt met goede gewassen knies geslooten, met haken aan de balken, en zullen 4 voet van den anderen leggen. Op het boven-net moet het Schip wydt wezen 28 voet. De stutten moeten boven het boven-net wat

verkeeren, om boven een ruim Schip te hebben, op dat het geschut, of stukken, vry moogen inloopen van de boot. Twee-en-twintigh poorten op 't boven-net, vier in de hut, en vier ronde voor de hut te maken.

19. Op het boven-net een gang-boort te leggen, van vooren tot in de kajuit toe, uitgehouwen, dik 5½ duim, en breedt 20 duim; een weger daar op te zetten, dik 2½ duim blyvendt hout, breedt 19 duim, daar men op schandekken zal.
20. De schaer-stokken op 't boven-net dik 5 duim, uitgehouwen 1 duim, breedt 15 duim. Tusschen elke boven-nets balk te leggen vyf eike grieten, en van boort af dicht te maken met gave balk-deelen, dik 2 duim, het spint en blaauw wel afgehouwen.
21. Tusschen de schaer-stokken te maken een boven-net van eike grieten, en na behooren te latten, van achteren tot vooren, met wagenschotte latten.
22. Boven op het laeghste van 't Schip, voor de groote mast, 4½ voet voor scheens te maken; met een verdek tot aan de groote mast, en daar voor een bequame schans.
23. Noch te stellen in 't midden van het Schip looze stutten door de bos-bank, om hare hals-masten aan te sluiten; ook voor en achter van gelyken stutten, om scheerkleden aan te hangen.
24. Ook te maken een bequame kajuit: de balken zullen dik zyn 6½ duim in 't vierkant, en van den anderen leggen 18 duim, met een goede en gave gewassen knie, aan de balken met haken gemaakt; boven gedekt met balk-deelen, het spint en blaauw wel afgehouwen, dik 2 duim.
25. Noch te maken een beschot voor de kajuit, op de stuur-plecht.
26. Noch binnen de kajuit te wegeren met goede bequame Hamburger planken, gladt geschaaft, om op te schilderen.
27. Achter op het Schip te maken een Stuurmans hut, met kooijen, alles na behooren, den ingang met een ronde boog.
28. Twee ingangen met ronde bogen te maken, om van 't boven-net in de kajuit te gaan.
29. De huit van 't Schip zal dik wezen als boven gezegt is, van de zandt-streek af tot het onderste bark-hout toe, en voorts tot het ree-hout, tot 3 duim, van goede en gave planken, op elke haak van de planken der huit een bout van Dantzikker of Smitmer planken.
30. Van 't onderste bark-hout as tot de kimmen toe de gangen niet breeder te maken als 15 of 16 duim, ieder gang met drie nagels op elken hout genagelt, in 't vlak van gelyken drie nagels, en elken haak van de planken lang te maken 4½ voet, wel langer, maar niet korter.
31. Noch vier spant bark-houten, met een ree-hout, waar van het onderste dik zal wezen 7 duim, breedt 14 duim, het tweede van gelyke dikte en breedte, het derde dik 6 duim, breedt 13 duim, het vierde van gelyke dikte en breedte als het derde, het ree-hout dik 5½ duim, breedt 9½ duim.
32. Boven op het ree-hout een drooge plank te zetten, dik 2 duim, met een sponning uitgehouwen, om de vertuining van wagen-schot daar in te maken: het wagen-schot van de vertuining zal 1 duim dik wezen; voor en achter zoo hoogh te vertuinen als de binnen-kanten zullen vereischen.
33. Alle de lysten buiten aan 't Schip te maken met een half rondt.
34. Noch te maken een bequaam galjoen; met een vierkante galdery, achter gesneden na des Besteders believen.
35. Een bequaam roer, en kruis-beting, lang tot beneden toe, in de wegers gelaten, daar toe een spil met vyf gaten. Voorts kruis-houten, schoote-bloks, klampen, groote en kleine knechten, alles naar behooren en den eisch van 't werk.

36. Luiken te maken, zoo onder als boven op den overloop, na eisch van 't werk.
37. Dit Schip te nagelen met binnelandtsche nagelen, die goet en bequaam zyn, op geen stoof gedroogt; en het Schip met twee werken wel te dryven, te pluggen, en te arken na behooren.
38. De vissingen van de masten zullen dik zyn 8 duim, en breedt na den eisch, van goet en gaaf geslooten hout gemaakt, met de kranen.
39. De Aannemer zal ook gehouden zyn aan alle de steunders, zitters, kruishouten, en knies, door elke gang een bout te smyten, en wel te sluiten.
40. Noch te maken alle de rusten, klampen van luiken, en bos-banken, alle de schermen, pylaren te stellen, met de voorscheeren van 't galjoen. Voorts alles te maken zoo als 't Schip in zee varen moet.
41. Onder den overloop te maken alle de beschotten, kooijen, en alles dat 'er onder den overloop gemaakt moet wezen, te weten, het vergat, het kabel-gat, de kombuis, de bottelery, de Schippers kamer, de Hoogh-bootsmans kamer, de broodt-kamer, de kruit-kamer, de zeil-kamer, en alle deeze kamers te maken na behooren, benevens het beschieten van de kajuit, zoo als 't Schip in zee varen moet, of na believen des Besteders.

42. De Aannemer zal ook gehouden zyn het Schip van buiten eens te doen verdryven, en te kalefaten, de nagels noch eens te verpluggen, en de scheuren van de planken wel te verzien, om met een dicht Schip te moogen in zee gaan.
43. Ook het Schip te pekken, en te teeren na behooren.
44. En of in dit bestek eenige dingen vergeten waren, en nochtans in 't Schip noodigh gemaakt moesten wezen, dat zal den Aannemer gehouden zyn te maken, en te leveren, zonder voor eenigh buiten-werk iets te moogen eisschen, of te zullen genieten.
45. Het Schip zal ter bequame plaatze op stapel gestelt werden, om van dagh tot dagh volkome toezicht op 't werk te moogen nemen, ofte onderling te doen nemen, of alles wert gemaakt en gedaan volgens bestek, en zoo 't behoort.
46. De Meester, die 't werk zal komen aan te nemen, zal gehouden zyn het werk zelfs te voltrekken, zonder het zelve in 't geheel of ten deele aan andere te moogen over doen, ofte eenigh hoop-werk aan de knechts te besteden.
47. Het bedongen loon van 't Schip zal in drie paaijen, of termynen, betaalt werden, te weten, het eerste derde deel by 't oprechten van de steven, het tweede derde deel zoo wanneer het Schip in 't water zal gebragt wezen, en het laatste derde deel wanneer 't Schip volbouwt, en het werk opgenoomen zal wezen, en dat de leverantie zal konnen geschieden.
48. De Aannemers zullen de klamp-spykers daar zelfs moeten toe doen, zonder daar voor iets te moogen eisschen; en al het yzer-werk, by de besteders te leveren, moeten verwerken.

Wat tot den bouw van twee Scheepen, het eene 150, *en 't ander* 140 *voet lang, behoort*.

Tot een Oorlog-schip, lang 150 voet, wydt 39 voet, hol 15 voet, daar boven 7¾ voet, heeft men noodigh, 6 gangen in 't vlak, 3½ plank lang, t'zamen 42 planken: 5 kim-gangen, lang geboeit 4½ plank, te zamen 44 planken: 80 buik-stukken, en 180 oplangen: 200 stutten, en 180 zitters: 12 gangen voor wegers aan de balk-wegers, 4 lang, maken t'zamen 96 planken: 11 banden, zoo voor als achter: 20 stekers: 26 stuinders: 12 katte spoors: 24 zitters: 4 spiegel-knies, en 4 knies onder d'overloop: 28 overloops balken, en 56 knies: 4 eike gangen in den overloop van 3 duims planken, t'zamen 40 planken: twee breet balk-wagers in 't ruim: 2 banden voor in de boeg: 31 verdeks balken, en 62 knies: 26 half deks en bak balken, en 52 knies: 150 deelen tot het verdek: 4 gangen in 't huit-dicht, 4½ lank, zyn 36 planken: 2 spant-bark-houten, daar de puttings in komen: 2 spant-bark-houten onder de poorten: 1 dikke vollingh, daar 't Schip ingesloten is: de breede gang heeft 30 planken; noch is daar aan een volling, van 3 duims planken, twee breedt: 2 spant-houten van 6 duim, en spant-vollinge twee breedt: 1 of 2 ra-houten, met vollingen, en zet-gangen. Voorts zyn hier toe noodigh 6 tonnen teer, 5 tonnen pek, en 400 bos werk.

Aan een Pynas-schip, lang 140 voet, wydt 35 voet, hol 14½ voet, daar boven 7¼ voet, maakt men gemeenlyk 6 vlak-gangen, t'zamen 54 planken: 5 kim-gangen, en 4 huit-dicht-gangen, zyn 9 gangen, t'zaam 90 planken: 70 buik-stukken, zoo klein als groot: 160 zitters: 170 oplangen: 2 balk-wagers onder elkandere: 25 balken, en 50 knies: 8 banden voor in de boeg, en achter 4, te zamen 12:20 stekers: 8 knies aan de spiegel: 180 stutten: 26 verdeks balken, en 52 knies: 2 spant-houten, en 1 volling: 1 zet-gang: 2 katte spooren by de mast: 4 zitters: 180 stuks overloops deelen:

25 half verdek balken, en 50 knies: 180 stuks verdeks deelen: 180 stuks 2 duims deelen, tot boven-werk.

Doch om noch nader den toestandt deezer Scheeps - bouw te kennen, volgen hier eenige Certers van Pynas - scheepen, gemaakt by *Dirk Raven*, vermaardt Scheeps-bouw-meester tot Amsterdam, waar aan men gevolgelyk het veranderen van bouwen magh bespeuren, alzoo op onderscheidene tyden zyn gemaakt.

Een Schip gemaakt genaamt Deventer, in 't Jaar 1627.

Lang 112 voeten, wydt binnen zyn huit 26 voet, hol op zyn uit-watering 11½ voet. Een bove-net daar boven, hoog aan boort 6½ voet. De voor-steven hoog in de winkel 17¾ voet, heeft bogt 5 voet, valt 21 voet, dik 12 duim, aan de voor-kant dik 7 duim. De achter - steven hoogh in de winkel 19 voet, valt 5½ voet, dik 12 duim, aan de achter-kant 7 duim, onder breedt 6 voet. De spiegel staat van de boven-kant van de kiel hoogh in de winkel 10 voet: het hek van de spiegel is lang 15¾ voet. De kiel is dik in 't vierkant 15 duim. De hek-stutten staan boven het hek 22 voet, en daar staan

zy wydt 8 voet. Het vlak is wydt 17 voet, hol geboeit 5 voet, en daar is 't boeisel wydt 24 voet, dan hangen de zyden uit 14 duim. Het bark-hout is voor opgezet 1½ voet, achter opgezet 9 voet.

Een Schip gemaakt, genaamt Prins Wilhelm, in 't Jaar 1630.

Lang 157 voeten, wydt 37 voet, hol onder zyn eerste overloop, namentlyk de koe-brug, 13 voet; daar boven, zynde de geschut overloop, 5½ voet; het boven-net daar boven hoogh aan boort 7½ voet. De kamer hoogh 8¼ voet, lang 26 voet. De voor-steven hoogh in de winkel 28 voet, valt 27½ voet, heeft boght van 't een eindt tot het ander 6 voet, is lang, by de boght om te meeten, 45 voet, dik 17 duim, aan de voor-kant 12 duim. De achter-steven hoog 28 voet, valt 5½ voet, dik 17 duim, aan de achter-kant 11 duim, breedt na behooren. Het hek is lang 22 voet. De spiegel staat van de kiel af 15 voet. De kiel is breedt 23 duim, diep 20 duim. De bossen lang 9 voet. De hek-stutten staan boven het hek hoogh 29 voet, boven wydt van malkanderen 12 voet. Het vlak is wydt 24 voet, ryst 9 duim, hol geboeit 5 voet 4 duim, daar is 't wydt 33 voet. De oplangen hangen over de nagel 2 voet. De buik-stukken diep 13 duim, op het boeisel 10 duim, op de scheer-gang 9 duim, boven dik 5½ duim. De balk-wagers zyn dik 6 duim. De balken zyn in 't vierkant dik 15 duim, leggen van den anderen 4 voet, voor opgezet 3 voet, achter 1¾ voet. De groote mast staat 3½ voet achter het midden van de onderste overloop. De bovennets balken diep 11¼ duim. De lyf-houten op de onderste overloop dik 5½ duim, op de geschut overloop dik 6½ duim. Achter in 't zogh 5 banden, en zitters. Voor in de boegh, tot den overloop toe, 9 banden. Het kolsem dik 12 duim, breedt 3 voet. Om de tweede balk een stuinder. 3 Spant-bark-houten onder de poorten, dik 8 duim, breet 14 duim. De onderste vulling breet 26 duim, de tweede 24 duim.

Een Schip gemaakt, genaamt Mauritius, in 't Jaar 1637.

Lang in 't ruim 128 voet, wydt 28 voet, hol op zyn uitwateren 13 voet. Daar boven een bove-net hoog 6¼ voet. Voor een bak lang 30 voet, hoogh 4¼ voet. Achter een lange stuur-plecht. De voor-steven hoog 25 voet, valt 20 voet, dik 14½ duim, heeft bogt tot aan 't kinnebak toe 4½ voet, is lang, by de bogt om te meeten, 38 voet, onder breedt 4 voet, boven breedt 2½ voet. De achter-steven, hoogh 23 voet, valt 4¼ voet, is dik 14½ duim. Het hek van de spiegel leght op 20 voet, en daar boven steekt de steven uit 3 voet: het hek is lang 16 voet, heeft boght 1 voet, dik in 't vierkant 13 duim. De spiegel staat hoogh van de kiel af 10¼ voet. Het vlak wydt 20 voet, ryst 3¼ duim, hol geboeit 4¼ voet, is daar wydt 26 voet 2 duim, dan hangen de zyden uit 10 duim. De buik-stukken diep 9 duim, op het boeisel 7½ duim, op de scheer - gang 6 duim. Het kolsem is dik 9 duim, breedt 20 duim. De banden over het zog breedt 3 duim, in de boeg 8 duim. De twee onderste bark-houten onder de poorten breedt 12½ duim, dik 6 duim. De volling breedt 27 duim. De poort-vulling breedt 3¼ voet. Het bark-hout daar boven breedt 11½ duim, dik 5 duim; daar boven een volling, breedt 1 voet; daar boven een bark-hout, breedt 9 duim, dik 4½ duim; daar boven een volling, breedt 12 duim; daar boven een ra-hout, breedt 8 duim; daar op vertuint naar behooren.

Een Schip gemaakt, genaamt Graaf Enno, in 't Jaar 1642.

Lang 126½ voeten, wydt 28 voet, hol in 't ruim op zyn uitwatering 12¼ voet, daar boven 6¼ voet. De bak lang 29 voet, hoog uit den overloop 5 voet. Achter een lange stuur-plecht, dat de bomen van het kardiel pas konnen gaan. De voor-steven hoog 22⅓ voet, valt 20 voet, heeft boght 4¼ voet, dik 12 duim, aan de voor-kant dik 8½ duim, onder breedt 3½ voet. De achter-steven hoogh 21¾ voet, valt 4¼ voet, dik 12 duim, aan de achter-kant dik 7½ duim, onder breet 6 voet. De kiel diep 14½ duim, breedt 16 duim. De spiegel staat hoog van de kiel af 10½ voet. Het hek lang 18 voet. De hek-stutten staan boven het hek hoogh 22 voet, boven wydt van malkanderen 9½ voet. Het vlak is wydt 20 voet, ryst 4 duim, hol geboeit 4¼ voet, is daar wydt 25 voet 7 duim; de zyden hangen uit 10 duim, is voor opgezet 3 voet, achter 9 voet: 't is wydt op de scheer-gang, van het hek te meeten, 25 voet, en 13½ duim naauwer dan 't in de midden is, derhalven op de daal ook zoo veel naauwer. De buik-stukken zyn diep 9½ duim, in de kimmen 8½ duim, op het boeisel 7 duim, op de scheer-gang 6 duim, boven 4 duim. De verkeerde stutten staan van de steven af 9 voet. Het hakkebort staat buiten de achter-steven 24 duim. Het onderste hakkebort is aan de binnen-kant breedt 1 voet. De balken van den overloop zyn krom op 28 voet 7 duim. De bove-nets balken zyn krom op 22 voet 13 duim. Het Schip zaalt op 23 voet langte 1½ duim. Toen het van

de werf liep, ging het achter diep 7 voet, voor 5 voet.

Een Schip, genaamt d' Eendraght, door een ander Meester gebouwt, in 't Jaar 1660.

Lang 133 voet, wydt 29 voet 4 duim, hol 12½ voet. Het bove-net hoog aan boort 6½ voet. Voor een bak, lang 32 voet, hoog uit den overloop 5 voet, voor hoog 4¼ voet. De kajuit voor hoog 7 voet, achter 7½ voet: de vloer van de kajuit lang van de steven 16 voet, treedt neer ½ voet. De voor-steven hoog 23½ voet, valt 21 voet, heeft bogt tot het kinnebak 4½ voet, dik 13 duim, aan de voor-zyde dik 10 duim, onder breedt 3½ voet, boven 2½ voet. De achter-steven hoogh 23 voet, valt 4¼ voet, onder breedt 6 voet, dik 13 duim, achter dik 8 duim. Het hek leit op 20 voeten ¼ hoog, is lang 18¾ voet, dik 12⅓ duim, diep 14 duim, heeft boght 12½ duim. De spiegel staat op 11 voet. De kiel is breedt 20 duim, diep 17 duim. Het vlak is van 20 voet, ryst 3 duim, hol geboeit 4 voet 2 duim, daar is 't wydt 26¾ voet, dan hangen de zyden uit 1 voet. De overloops balken hebben op 28 voet langte 7 duim bogt. De bove-nets balken op 22 voet langte 13 duim bogt.

Certer van een Oorlogh-schip, genaamt de Vreede, gemaakt in 't Jaar 1667.

Lang over steven 170 voet, wydt binnen zyn huit 44 voet, hol op zyn onderste overloop, de koe-brug genaamt 13½ voet, daar boven, zynde de geschut-overloop, hoog aan boort 5½ voet. Het bove-net aan boort hoog 8 voet. Daar boven noch een overloop, het verdek genaamt, hoogh 7¼ voet, achter voor de kajuit hoog 9 voet. Aan de achter-kant van 't Schip een groote hut, lang van het achter-wulf af 36 voet, aan de voor-kant hoogh aan boort 6¼ voet, achter aan 't groote wulf hoogh 7 voet. Daar boven noch een kleine hut, lang 13 voet, aan de voor-kant hoog aan boort 4½ voet, achter aan 't groote wulf hoogh 5½ voet. De kiel van 't Schip van drie stukken, de lasschen lang 10 voet, de kiel is breedt in 't midden 2 voet 4 duim, diep in 't midden 2 voet 2 duim, achter diep 19 duim, voor diep 2 voet, achter en voor zoo breedt als de stevens. De voor-steven hoogh in de winkel 30 voet, valt 22 voet, is dik 20 duim, aan de voor-kant dik 14 duim, onder by de kiel breedt 5 voet, boven breedt 4 voet. De achter-steven is hoogh in de winkel 30 voet, valt 4 voet, dik 20 duim, aan de achter-kant dik 14 duim, onder op de kiel breedt 7 voet, boven breedt 2 voet: deeze steven steekt buiten de hek-balk 13 duim. De hek-balk is aan de achter-kant lang 30 voet, dik 20 duim, diep 2 voet, heeft bogt 20 duim. De spiegel staat hoogh van de kiel 16 voet. De rantzoen-houten dik 15 duim. De hekstutten hoogh boven 't hek 27 voet, staan daar wydt van malkanderen 22 voet. Het vlak is wydt 28 voet, ryst 10 duim. De buik-stukken op de kiel dik 14 duim, in de kimmen dik 12 duim. De oplangen op het boeisel dik 1 voet, by de scheer-gang dik 10 duim, boven de stutten dik 5½ duim. De balk-wagers onder de koe-brughs balken dik 5½ duim. De balk-wagers onder de geschut overloops balkeh dik 8 duim. De balk-wagers onder de boven-nets balken dik 5 duim. De balk-wagers onder het dek dik 4½ duim. De balken onder de koe-brug dik 14½ duim, hebben aldaar op de wydte van 't Schip 7 duim bogt. De balken onder de geschut overloop dik 16 duim, hebben 9 duim boght, leggen van malkanderen 3½ voet. De luik-balken leggen van malkanderen

5 voet. De bove-nets balken dik 14 duim, hebben 1 voet bogt. De verdeks balken dik 1 voet, hebben 14 duim boght. Het kolsem dik 13 duim, breedt 3 voet. Het lyf-hout op de koe-brug dik 6 duim. Het lyf-hout op de geschut overloop dik 8 duim. Het lyf-hout op het bove-net dik 5½ duim, op het verdek dik 4½ duim. De kajuit lang 24 voet. De Konstapels kamer lang 23 voet, achter hoog 9 voet. De drie onderste bark-houten breedt 16 duim, dik 8 duim. Het onderste bark-hout is achter opgezet 11 voet 4 duim, en voor opgezet 3½ voet. De vulling tusschen de bark-houten is in het midden van 't Schip breedt 16 duim, voor breedt 10 duim, achter aan de spiegel breedt 17 duim. De schut-vulling, of de breede gang, in 't midden wydt 3½ voet, aan de voor-steven wydt 3 voet 2 duim, achter wydt 3 voet 6 duim. Het bark-hout daar boven breedt 15 duim, dik 7 duim. De vulling daar boven in de midden wydt 16 duim, voor aan de steven wydt 13 duim, achter wydt 16 duim. Het bark-hout daar boven breedt 14 duim, dik 6½ duim. De tweede schut-vulling in de midden wydt 2½ voet, voor en achter even wydt. Het bark-hout daar boven breedt 13 duim, dik 5½ duim. De vulling daar boven in de midden breedt 2 voet, achter en voor even wydt. Het ra-hout daar boven breedt 1 voet, dik 5 duim. De eerste gilling staat scheepwaart in van het voor-eindt van 't hooft des galjoens 44 voet: de gilling is hier hoog 3 voet 6 duim: de gilling by de groote mast is even hoogh, en

staat van de voorste 39 voet. De tweede gilling staat ook 39 voet van de gilling der groote mast, is hoogh 14 duim, en van de tweede gilling tot aan de wulft-stut lang 44½ voet. De onderste schut-poorten wydt 3 voet 2 duim, hoog 2 voet 8 duim, staan uit den overloop 25 duim. De tweede laag poorten wydt 2½ voet, hoog 2 voet, staan uit den overloop 2 voet. De poorten op het verdek wydt 2 voet, hoogh 18 duim, staan uit den overloop 18 duim. De poorten in de boven-hut wydt 2 voet, hoogh 1½ voet, staan uit de grondt 9½ duim. Het galjoen is lang 28 voet: de bovenste regeling van het galjoen gaat 12 voet scheep-waart in.

Certer van een Oorlog-schip met een koe-brugh, gebouwt in 't Jaar 1669.

Lang over steven 160 voet, wydt binnen zyn huit 40 voet, hol op de koe-brug 13 voet; daar boven, zynde de geschuts overloop, 5½ voet; een boven-net van 7½ voet, met een vinke-net; hol aan boort by de groote hals 6½ voet, voor aan 't schilt hol 7 voet; achter in de galdery hoogh 9 voet. Boven de galdery een hut, hoogh aan boort 7 voet, aan de voor-kant 6¼ voet, achter aan 't groote wulft hoogh 7½ voet, de vloer lang, van 't wulft af te meeten, 24½ voet. Daar boven noch een hutje, hoogh aan de voor-kant 4½ voet, achter hoogh 5½ voet, de vloer lang 7½ voet. De vloer van de kajuit is lang 24½ voet. De kiel is lang (het vallen van de stevens afgetrokken) 134 voet, de lasschen van de kiel lang 9 voet, de kiel is in 't midden breedt 24 duim, diep 2 voet, achter en voor diep 17 duim, voor en achter zoo breedt als de stevens. De voor-steven hoogh in de winkel 29 voet, valt 22 voet, boven breedt 3½ voet, onder by de kiel breedt 4½ voet, dik aan de binnen-kant 20 duim, aan de voor-kant dik 14 duim, heeft boght aan de voor-kant, van boven tot beneden, 4 voet 10 duim. De achter-steven hoogh in de winkel 28½ voet, valt 4 voet, dik aan de binnen-kant 20 duim, aan de achter-kant dik 14 duim, boven aan 't hek breedt 20 duim, onder op de kiel breedt 6 voet, steekt buiten de hek-balk uit 14 duim. De spiegel staat hoogh van de kiel 15 voet 4 duim. De hek-balk lang 28 voet, dik 20 duim, diep 20 duim, heeft bogt 1½ voet. De rantzoen-houten dik 13 duim. De hekstutten staan boven de hek-balk 29 voet, en daar wydt van malkanderen 19 voet. Het vlak van 't Schip is wydt 26 voet, ryst 10 duim. De buik-stukken op de kiel dik 13 duim, in de kimmen dik 12 duim. Op het boeisel is het inhout dik 10 duim, op de scheer-gang 9 duim, boven de top van de stutten dik 5½ duim. Het kolsem breedt 3 voet, dik 12 duim. Drie bark-houten onder het geschut, dik 8 duim, breedt 15 duim: het onderste bark-hout voor opgezet 4 voet, achter opgezet 10½ voet. De twee onderste vullingen tusschen de onderste bark-houten zyn wydt 19 duim. De schut-vulling, ofte breede gang, is wydt 3½ voet. Het bark-hout daar boven breedt 14 duim, dik 7 duim. De vulling daar boven is wydt 15 duim. Het bark-hout daar boven, onder het boven geschut, breedt 13 duim, dik 6 duim. De bovenste poort-vulling breedt 2 voet 4 duim. Het ra-hout breedt 12 duim, dik 5½ duim. De balken onder de koe-brugh dik 13 duim, hebben boght op de wydte van 't Schip 8 duim, leggen van malkanderen 2½ voet. De balken onder de geschuts overloop zyn dik 15 duim, hebben boght op de wydte van 't Schip 1 voet, leggen van malkanderen 4 voet. De groote luik-balken leggen van malkanderen 5 voet. De bove-nets balken dik 13 duim, hebben boght op de wydte van 't Schip 17 duim. De balk-wegers dik 7 duim. De koe-brughs balk-wegers dik 6 duim. De boven-nets balk-wegers dik 4 duim. De breedte van de balk-wegers na dien het hout is. De lyf-houten, of water-borden, dik op de geschuts overloop 7 duim, op de koe-brugh dik 6 duim, op het boven-net dik 5 duim. De geschut-poorten op den overloop staan 2¼ voet uit de zelve, en zyn wydt 3 voet,

hoog 2½ voet. De poorten op het boven-net zyn wydt 2½ voet, hoogh 2 voet, staan uit het zelve hoogh 2 voet. De poorten op het verdek achter de mast wydt in 't vierkant 1½ voet, staan uit het verdek hoog 1½ voet. De onderste legger van 't galjoen is lang, te meeten van de bovenste kant tot aan de krul, onder de voorste pooten van de leeuw, 24¼ voet.

Nieuw model of Certer van een Fregat, genaamt de Zwermer, in den Jare 1681. *gemaakt tot Koppenhagen, 't geene bevonden is zeer welte zeilen*.

Dit Fregat is lang over steven 96½ voet, wydt 25½ voet, hol in 't ruim 10½ voet.
De voor-steven is lang 20 voet.
De achter-steven is lang 17 voet.
De kiel is lang 88 voet, krom 3 voet.
Op elke zyde zyn 10 poorten, leggende 2 voet van den overloop.
De roer-pen gaat onder den overloop, zoo dat de Konstapels kamer voor de bezaans mast is.

Heeft een half dek, daar twee poorten in komen.

De overloop zaalt 1½ voet.

De hek-balk is lang 18½ voet.

Het ree-hout leit onder de poorten, en in het midden een schilt, daar de poorten in komen.

De achter-steven valt 2½ voet.

De voor-steven valt 6 voet.

In Scheepen die ten oorlogh gebouwt worden houdt men dienstigst dat de hollen zyn van 16 voet, byzonderlyk als de zelve in Texel, de Maze, of op wateren die niet zeer diep zyn, zullen gebruikt werden; vermits, een voet of anderhalf holder gaande, ranker zouden zyn, waar door het onderste geschut vervolgens minder zoude konnen gebruikt, en de Scheepen met meerder ballast moeten bezwaart werden: behalven dat by grooter holte een koebrugh, of last-balken moeten werden gemaakt; want zonder die zouden de Scheepen met zoo diepe hollen te zwak zyn om de zwaarte van 't kanon te konnen dragen, welke zwaarte, zoo van ballast als van last-balken, de Scheepen merkelyk dieper zoude doen treden.

De Scheepen oulings hier gebouwt wierden wel een voet dieper gaande bevonden als heden, die doch nu styf genoegh zyn, wel gemaniert, en goedt van zeilagie.

De galjoenen en voor-stevens werden heden aan de Scheepen steilder gemaakt, als toen dit Werk eerst maal is ter neder gestelt.

Tusschen den overloop en 't verdek, te midden scheeps, stut men zware Scheepen.

De spiegels zyn nu ronder als voor heen, en echter wel zoo breedt. Doch de spiegels te breken, en galderyen uit te zetten, schynt geen wyze meer te zyn, om brosheit te myden.

Aan groote Scheepen werden de kielen nu mede veeltydts van vier stukken gemaakt, en dikker als voor deezen.

De groote Scheepen, op Indien te varen toegelegt, werden veeltydts met een koebrug voorzien. Hebbe ook gezien dat de trappen, die meest in de hoek van de hut na beneden tot de kajuit dalen, te midden scheeps komen: en kleine galderyen ter zyden. De kajuit werdt ook wel in drie, of twee byzondere vertrekken verdeelt. Ook plaghten de slaap-plaatzen om laegh voor in 't Schip te zyn; doch nu werden die tusschen 't verdek gemaakt: de wydte wert recht op een derde van de lengte genoomen.

De koe-brugh is in 't gemeen 5 voet diep; doch voormaals minder.

De kolder-stok vaart in een huis, of scheede.

De broodt-en kruit-kamer zyn met een ingang, doch gescheiden, enz.

Volght een generale *Certer*, of liever Tafel, waar uit men zien kan alle groot-heden van de voornaamste Scheeps deelen, die men in het bouwen noodighst heeft te weten, en zulks van Scheepen lang over steven van 60 tot 200 voeten, voor omtrent zes-en-dertig of veertigh jaren evenredigh by een gestelt door wylen de vermaarde Scheeps-bouwmeester *Jan Dirksz. Grebber*, die wylen myn Vaders Meester in deeze konst was.

Het Schip is lang over steven,	Wydt binnende huit op zyn uitwatering,	Hol op zyn uitwatering,	Het vlak is wydt,	Het ryst,	Wydt op het boeisel, of op de kimmen,	Hol op zyn boeisel, of op de kimmen,

voeten.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.
60	15	0	6	0	10	0	0	6	13	10	2	5½
65	15	5½	6	5½	10	3¾	0	6½	13	10¼	2	6½
70	17	5½	7	0	11	7½	0	7	16	2½	2	7
75	18	8½	7	5½	12	2½	0	7½	17	4	2	5½
80	20	0	8	0	13	3¼	0	8	18	6	2	8
85	21	2½	8	5½	14	1¾	0	8½	20	3½	2	9
90	22	5½	9	0	15	0	0	9	21	1½	3	0
95	23	8¼	9	5½	15	9	0	9½	22	¼	3	1¾
100	25	0	10	0	16	7¾	0	10	23	3	3	5
105	26	2¾	10	5½	17	3½	0	10½	24	8¾	3	7
110	27	5½	11	0	18	3¾	1	0	25	5½	3	9
115	28	8½	11	5½	18	9¾	1	½	26	8¼	4	0
120	30	0	12	0	20	0	1	¾	27	9½	4	0
125	31	2¾	12	5½	20	7¾	1	1	28	9	4	4¼
130	32	5½	13	0	21	7	1	½	30	1½	4	5¼
135	33	8¼	13	5½	22	5½	1	1	31	3¼	4	5½
140	35	0	14	0	23	2¾	1	1½	32	7	4	7
145	36	2¾	14	5½	24	2	1	2	33	8¼	4	7½
150	37	5½	15	0	24	10¾	1	2½	34	8½	4	9

155	38	8¼	15	5½	16	1½	1	3	35	10¼	4	10
160	40	0	16	0	27	4	1	4	37	3	5	0
165	41	2¾	16	5½	27	5½	1	4½	38	2¾	5	2
170	42	5½	17	0	28	3¾	1	5	39	3½	5	5
175	43	8¼	17	5½	29	3¼	1	5½	40	6½	5	5½
180	45	0	18	0	30	0	1	6	42	1	5	7
185	46	2⅗	18	5½	30	10	1	6½	43	1¾	5	9
190	47	5½	19	0	31	7½	1	7	44	½	6	0
195	48	8¼	19	5½	32	5½	1	7½	45	2½	6	2
200	50	0	20	0	33	4¾	1	8	46	4	6	5

De voor-steven hoogh,	Hy valt,	De achter-steven hoog,	Hy valt,	Het hek lang,	Het hek dik, breet,	De bark-houten

										en heeft hogt, maar altyt maakt men het 2 duim breeder als de maat,		zetten voor op,	
voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.
11	0	10	5½	10	5½	1	8½	10	0	0	6	1	5½
11	5½	11	0	10	5¾	1	9¼	10	3¾	0	6½	1	6½
12	0	11	5½	12	2½	2	0	11	7½	0	7	1	6½
12	5½	12	0	13	7½	2	9	12	2½	0	7½	1	6¼
13	7½	13	0	14	0	2	3¾	13	3¼	0	8	1	7½
14	9	14	0	14	6	2	4¾	14	1¾	0	8½	1	7¾
15	10	15	0	15	8	2	7½	15	0	0	9	2	2½
16	8	16	0	16	4	2	8½	15	9	0	9½	2	3¼
18	1	17	8	17	5½	2	9	16	7¾	0	10	2	6
19	1	18	5½	18	1½	3	2½	17	3½	0	10½	2	5½
19	6	19	0	19	3	3	2	18	3¾	1	0	2	6¼
20	3	20	0	19	9½	3	3¼	18	9½	1	½	2	7½
21	3	21	0	21	0	3	5½	20	0	1	1	3	0
21	5	21	3	21	4	3	7½	20	7¾	1	1½	3	1
22	8½	22	8	22	8½	3	9½	21	7	1	2	3	3
23	4¼	23	4	23	3	3	10½	22	5½	1	2½	3	4

23	10½	23	10	24	5½	4	1	23	2¾	1	3	3	5
24	3	24	0	25	½	4	2	24	2	1	3½	3	5½
25	4	25	4	26	3	4	4	24	10¾	1	4	3	8
26	0	26	0	26	9	4	5	26	1½	1	4½	3	9
26	6½	26	6	28	0	4	8	27	4	1	5	3	9½
27	2	27	2	28	5½	4	8¼	27	5½	1	5½	3	10
27	8½	27	8	29	8	4	9	28	3¾	1	6	3	10½
28	3	28	0	30	6	5	0	29	3¼	1	6½	4	0
29	5½	29	5½	31	2½	5	2	30	0	1	7	4	5½
30	1½	30	0	32	0	5	4	30	10	1	7½	4	6
30	8½	30	8	33	4	5	6½	31	7½	1	8	4	6½
31	6½	31	6	34	0	5	8	32	5½	1	8½	4	7
32	8	32	8	35	0	5	10	33	4¾	1	9	5	2½

De bark-houten zetten achter op,		Het verdek hoogh aan boort op zyn hals,		De oplangen hangen over het boeisel,		De rantzoen houten staan van 't hek na beneden toe,		De hek-stutten zyn boven het hek lang,		De hek-stutten zyn boven wydt,		De stutten komen op de hals in,	
voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.	voet.	duim.
4	5½	0	0	0	6	5	5	10	5	5	0	0	0
4	9½	0	0	0	6¼	5	5½	10	5½	5	3	0	0
5	2¼	0	0	0	7	6	2	12	2	6	0	0	0

5	4	0	0	0	7½	7	0	13	7	6	3	0	0
6	0	0	0	0	8	7	4	14	6	6	8	0	0
6	5½	4	6	0	8½	7	8	15	0	7	2	1	2
6	8¼	4	8	0	9	8	0	15	5	8	0	1	8
7	3½	4	10	0	9½	8	4	16	5	8	3	1	10
7	5½	5	6	0	10	9	0	17	6	8	8	1	10½
8	2	6	0	0	10½	9	5	18	1½	9	0	2	0
8	3	6	1½	0	0	10	6	19	3	9	3½	2	¼
8	5¾	6	2	1	½	10	6	19	9	9	5	2	½
9	0	6	3	1	¾	10	8	21	0	10	0	2	1
9	4	6	4	1	1	11	0	21	4	11	0	2	1¾
9	8	6	5½	1	2	11	8	22	8½	11	5½	2	2
9	8½	6	5¾	1	2½	11	10	23	3	12	0	2	2¼
10	5½	6	6	1	3	12	5	24	5½	12	5½	2	3
10	6	6	6½	1	3½	13	0	25	0	12	10	2	3½
11	3	6	7	1	4	13	6	26	3	13	6	2	4
11	3½	6	7½	1	4½	13	10	26	9	13	10	2	4¼
12	0	6	8	1	5	14	5	28	0	14	9	2	5
12	¼	6	8½	1	5½	14	9	28	5½	14	10	2	5½
12	8	6	9	1	6	15	0	29	8	15	0	2	6

12	9½	6	10	1	6½	15	6	30	0	16	10	2	6½
13	5½	7	0	1	7	16	0	31	0	17	0	2	7½
13	6	7	1	1	7½	17	0	32	0	17	5	2	8
14	3	7	2	1	8	17	5	33	4	17	10	2	8½
14	5½	7	3	1	8½	18	9	34	0	18	0	2	9
15	0	7	5	1	9	18	9	35	0	18	0	2	10

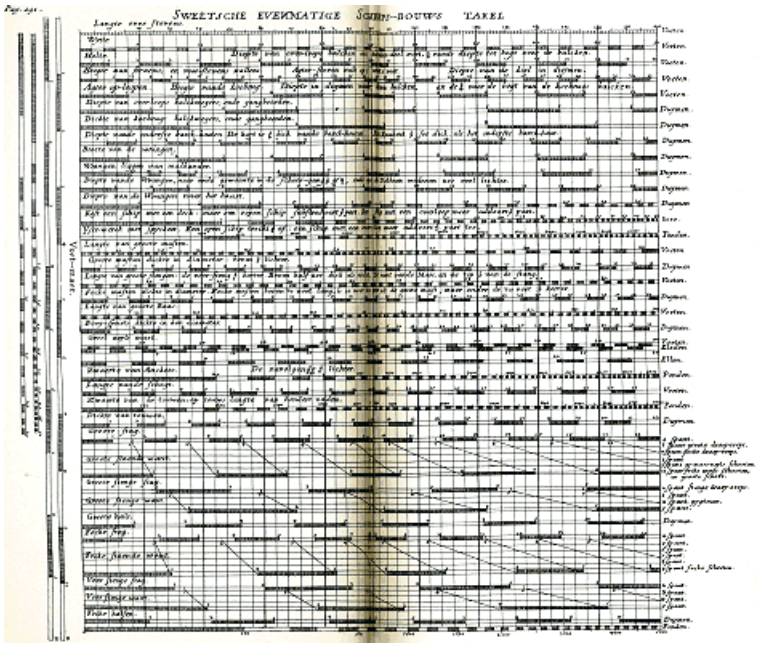
SWEETSCHE EVENMATIGE SCHEEPS-BOUWS TAREL

En dewyle my zeker Zweedts Scheeps-bouwmeester van Stokholm toegezonden heeft een evenmatige Tafel, waar na men aldaar de Scheepen timmert, zoo hebbe niet konnen na laten de zelve, doch vertaalt, hier nevens in te lasschen.

Gelyk boven voor oogen hebbe gestelt de wyze hoe men de Bouw-meesters het maken der Scheepen aan besteedt, midts-gaders de wetten, en maten, die men hen daar toe voor schryft, zoo late hier nu volgen eenige Certers, ofte voor-schriften, van 't rondt-hout, en bloks der Scheepen, wiens lengten aangetekent staan, zoo als men zulks gewoon is te doen, wanneer de zelvige, voor bedongen prys te maken, aangenomen werden.

Certer van 't Rondt-hout eens Schips, lang 136 *voet, wydt* 34 *voet.*

De groote mast dik 21 palm, en onder zyn achtkant 16 palm, lang 87 of 88 voet. De fokke mast dik 19 palm, en onder zyn achtkant ¼ minder, lang 77 of 78 voet. De boeg-spriet dik 21 palm, onder het stagh 16 palm, lang 64 voet. De bezaans mast boven dik 14 palm, onder het achtkant ¼ minder, lang 66 voet. De groote steng dik 13¾ palm, boven na behooren, lang 55 voet. De voor-steng dik 12 palm, boven naar behooren, lang 45 voet. De groote ree breedt 27 kleedt, of 32 ellen, dik 16 palm. De fokke ree zal zyn tot 24 kleedt, dik 14 palm. De blinde ree breedt 16 kleedt, dik na behooren. De groote marsse ree tot 14 kleedt, dik naar behooren. De voor-marsse ree na behooren. De boven-blinde steng, en rees. De bram-steng, en rees. De kruis-steng, en rees. De vleugel-stoelen. Vier boven-geiken. De bezaans roede: alle lang naar behooren. Twee onder-geiken. Een vlagge-stok achter op, tot een vlag van 12 kleedt.

Certer van 't Rondt-hout eens Schips, lang 130 *voet, wydt* 32 *voet.*

De groote mast dik 19¼ of 19½ palm, en onder zyn achtkant ¼ minder, lang 84 voet. De fokke mast dik 17¼ of 17½ palm, onder zyn achtkant ¼ minder, lang 74 voet. De bezaans mast dik 13 palm, onder zyn achtkant ¼ minder, lang 62 voet. De boeghspriet dik 19 palm, en onder de stag ¼ minder, lang 62 voet. De groote steng dik 12½ palm, boven na behooren, lang 54 voet. De voor-steng dik 10½ palm, lang 44 voet, boven na behooren. De groote ree breedt 25 kleedt, dat is 29 ellen, dik 14 palm. De fokke ree breedt 22 kleedt, of 27 ellen, dik 12¾ of 13 palm. De blinde ree breedt 15 kleedt, dik naar behooren. De groote marsse ree breedt 13 kleedt, of 1 elle breeder als de helft der groote ree. De voor mars-zeils ree breedt 11 kleedt. De bezaans ree lang en dik na behooren. De boven - blinde steng, en ree. Twee bram-stengen, en rees. Twee kruis-stengen, en rees: alle na behooren. Vier boven-geiken, en twee onder-geiken, na den eisch. Drie vleugel - stoelen. Een vlagge - stok achter op, tot een vlag van 12 kleedt.

Certer der Bloks van een Schip, lang over steven 114 *voet, wydt* 28 *voet, hol* 11½ *voet, zoo als de zelve besteedt worden te maken.*

Dit voorschreevene Schip zal toegemaakt werden met vier marssen. De groote mars wydt 10½ voet: de voor-mars wydt 9¼ voet, te maken van 2½ duims planken: de

twee kleine marsjens wydt 4½ voet, te maken van 1½ duims planken. Het groot ezels-hooft lang 3½ voet, breedt 2½ voet, hoogh 16 duim. Het fokke ezels - hooft lang 3¼ voet, breedt 2¼ voet, de hooghte na behooren. Voorts alle de andere ezels-hoofden te maken naar den eisch: en alles van den Aannemer zyn eigen hout, met de spykers. Drie pompen, achter twee bezyden malkander, en een by de groote mast, met alle hun toebehooren: de zelve te maken van goet bequaam hout: voor ieder pomp drie emmertjes, en zes haertjes. De bossen, met alle de knechten, moeten wel uitgeboort zyn, en voorzien met pok-houte schyven. De schyven in de kardeel-bloks, en stenge windt-reep bloks, met de schyven onder in de stengen, moeten insgelyks gelevert worden; maar het pok-hout by den Besteder te bekostigen. Alle het blok-werk, tot het toemaken noodig, zoo groot te maken als het door de toemakers der Besteders zal vereischt werden.

Het Schip zal aldus toegemaakt worden: achter met zeven spant, en voor met zes spant wandt. De groote steng, en de bezaans mast, met vier hooft-touwen: de voor-steng met drie hooft-touwen; en tot ieder een karnaatje, om het wandt aan te zetten. Voor en achter met Spaansche takels. Het bezaans val met twee dubbelde bloks: en de marsse vallen boven met een dubbelt blok; gelyk ook die voor de loos zullen zyn. Een stagh-takel. Een anker-talie. Onder en boven aan de rees met lyzeils val-bloks. Achter op de billen met schoote-bloks, en scheer-lyntjes. Twee jein-bloks, met een katte-blok, om 't geschut in te zetten. Drie kinnebak-bloks, met open raks. Ook pardoens achter en voor.

De Aannemer zal mede gehouden wezen in alle de marsse-val bloks, mars-zeil schooten, en hangers onder de rees, als mede alle de takel-bloks, en schoote-bloks, zoo achter op de billen, als in de schoote-bloks, bezaans - valle schoote - bloks, en gei-touwe bloks aan boort, benevens het stag-takel, en anker-talie, pok-houte schyven te maken; doch alle het pok-hout ten laste van de Besteder.

Noch zal de Aannemer gehouden zyn alle de nagels der pok-houte schyven van goet yzer-hout, en van goede dikte te maken. Mede te leveren zes moskels, ook zoo veel karviel-nagels, en wandt-klootjes, als in het toemaken van nooden zyn. Noch de poort-touw bloks, benevens alles wat vergeten moghte wezen, en in het toemaken noodigh bevonden wert. De scheerlyntjes achter en voor, om het wandt te zwichten. Ook een stagh-zeils val-blok, met de juffers van 't stagh-zeil. Acht spaken tot de boot. De perdoens, achter en voor, onder en boven met dubbelde bloks. De groote juffers, breedt 10½ duim, dik 4½ duim: de juffers voor in 't fokke wandt, breedt 9½ duim, dik 4 duim. Wielen voor 30 stukken, benevens de talie-bloks, wiggen, stel-houten, en schut-spaken: van de voorschreevene 30 stukken komen 18 om laegh: de wielen voor hoog 15 duim, en achter 12 duim, dik 5 duim: boven staan 12 stukken, de wielen daar van voor hoog 12 duim, en achter hoogh 10 duim, dik 4½ duim. Alle de talie-bloks, onder en boven, met dubbelde bloks.

Tiende Hooftstuk.

Anker-wigt, maat en schikking. Toestandt van het Touw; midtsgaders hare even-matige grootte en zwaarte in 't algemein, en van eenige Scheepen in 't byzonder. Maat van Masten, en Zeilen, zoo in 't byzonder aan ons Schip, als in 't algemein aan onderscheidene Scheepen, en hoe men die best ter windtvang stelt, wiskonstelyk bewezen.

Zwaarte der Ankers onzes Schips.

HEt plecht-anker moet zwaar zyn 1800 pondt: het dagelyks anker 1600 pondt: het tui-anker 1500 pondt: het werp-anker 450 pondt: benevens noch een licht werp-anker, en een dregh of twee, van onbegrepen gewight.

Van Ankers in 't algemein, en voor eerst van hun ordonnantie, of schik.

Neemt de passer-dikte twee maal, en zoo veel duimen als dat maakt, neemt zoo veel voeten tot de langte van de schacht: by voorbeeldt, dik 6 duim; twee maal 6 komt 12 voet: neemt dan noch zoo veel duimen als 't ander voeten heeft gemaakt, komt te zamen 13 voet 1 duim tot de langte van de schacht.

Neemt de passer dikte drie maal voor de zwaarte van 't anker, twee nullen by d'uitkomst stellende: als by voorbeeldt, dik 6 duim; drie maal 6 komt 1800 pondt tot de zwaarte.

Beneden de 1000 pondt, zoo neemt 2 duim, daar boven 1 duim hebt genoomen.

Onder de 500 pondt, zoo neemt de dikte drie maal tot de langte: by voorbeeldt, dik 2½ duim; drie maal 2½ komt 7½ voet tot de langte.

Neemt ook de langte en zet die op de helft: by voorbeeldt, half 7½, is 3¾ voet; en voor elke voet van de helft, als 3¾ voet, neemt 100 pondt, komt 375 pondt tot de zwaarte.

Alle onze ankers hebben ten minsten twee armen. Wel is waar dat men ankers kan toestellen met een arm, die dan ook lichter zouden zyn, en even vast houden in stil weer; maar om dat de zwaarte ook van nooden is, zoo achte ik die vondt zeer weinig, en laatze varen; te meer, dewyle daar veel stellens aan van doen is, om zulk een anker te doen houden. Tuigen die licht onklaar worden zyn ondienstigh te scheep.

Zommige willen dat de handt van het anker de helft van de arm zy, en dat de schacht zoo lang behoort te zyn als anderhalve arm.

Een korte afdeelinge van Ankers lengte, dikte, en zwaarte.

13½ voet l.	6⅓ duim dik.	2000 pont zw.
13¼	6½	1900
13	6	1800
12¾	5¾	1700
12½	5½	1600
12	5	1500
11¾	4¾	1400
11½	4½	1300
11¼	4¼	1200
11	4	1100
10¾	3¾	1000
10½	3½	900
10¼	3¼	800
10	3⅛	700
9¾	3	600
9	2¾	500
8 voet l.	2½ duim dik.	400 pont zw.
7	2¼	300
6	2	200
5	1¾	100

Men neemt ook tot 100 voet lengte van 't Schip 1000 pont zwaarte, of tot 10 voet lengte 100 pont zwaarte.

En om de dikte in 't grove te krygen, als men de lengte heeft, neemt zoo veel duimen voor de dikte, met een touw in het rondt te meeten, als de schacht voeten lang is.

De twee armen zyn t'zamen 1½ voet korter als de schacht, en maken, buiten om te meeten, een kring-stuk.

Het kruis weit op twee derden deelen.

De handen zyn half zoo lang als de binnen-kant van de armen, en breedt op twee derden deelen.

Van de langte, dikte, en zwaarte der Ankers, als volgen.

Zwaarte.	**Langte.**		**Dikte.**
2000 pont.	13½ voet.	20 duim.	6⅓ duim.
1900	13¼	19	6½
1800	13	18½	6
1700	12¾	18	5¾

1600	12	17¾	¾
1500	11¾	17¼	5½
1400	11½	17	5¼
1300	11¼	16½	5
1200	11	15¾	4¾
1100	10½	15	4½
1000	10	14	4
900	9½	13	3¾
800	9	12	3½
700	8½	11	3¼
600	8	10	3
500	7½	9	2¾
400	7	8½	2½
300	6½	8	2¼
200	6	7½	2
100	5½	7	1¾
Gewigt.	Langte.	Touw dikte.	Passer dikte.

Een anker dan van 1100 pondt zwaar, lang 11½ voet, is boven vierkant 4½ duim, onder 5¼ duim, met de passer te meeten: de armen hebben boght 5 duim, en zyn lang 5 voet: de handen zyn lang 2½ voet, en breedt 2 voet, binnen plat, doch buiten als de schacht: de armen zyn ingebogen 2 voet 9 duim: 't vierkant is lang 1¾ voet; de neut daar op is lang 1 voet, dik 1 duim: het ring-gat is wydt 2½ duim; en de ring wydt 16 duim. De anker-stok moet zoo lang zyn als het anker met ring met al is, te weten 13 voet: en elke voet langte van de stok geeft 1 duim tot de breedte; doch aan de einden op de helft: de onder-kant maakt men krom, of kringstukkigh, en zulks om te sterker te zyn, en te beter te konnen buigen.

De proef van ankers is, die om hoogh te heffen, en op een yzer, dat dwars leit, te laten vallen.

Een Fluit-schip van 200 lasten voert een plecht-anker van 900 pondt: een dagelyks anker van 800 pondt: een tui-anker van 700 pondt: met een werp-anker van 200 pondt.

Een Schip van 600 last heeft een plecht-anker, zwaar 3000 pondt: een dagelyks

anker, zwaar 2800 pondt: een tui-anker, zwaar 2600 pondt: en een werp-anker, zwaar 1800 pondt.

Een Schip van 100 last heeft een plecht-anker van 800 pondt: een dagelyks anker van 700 pondt: een tui-anker van 600 pondt: en een werp-anker van 150 pondt.

Een Fluit-schip van 220 last voert een plecht-anker van 290 pondt.

Een Koopvaardy-schip, lang 140 voet, voert veeltydts ankers die ieder 1700 pont wegen.

Het anker op een Oost-Indisch Schip, lang 170 voet, is by my bevonden zwaar te zyn 3300 pondt.

Dreggen zyn ankers met vier armen, welkers zwaarte niet afgemeeten werden na de grootte der Scheepen, maar na de grootheit der Booten, om datze daar toe werden gebruikt; en terwyl de Booten weinig verschillen in grootte, zyn ook zoo de dreggen.

Het anker, nevens de anker-stok, aan de binnen-kant te zien, daar de zelve gezaagt is, werden vertoont op de plaat, daar het Schip op zyde leght.

Hoedanigheit van Yzer, Staal, en Koolen.

Terwyl niet alleen de ankers, maar ook veele andere leden te scheep, van yzer werden gemaakt, zal het niet ondienstigh zyn hier in te lasschen welke het beste zy; op dat de Bouw-meester, wanneer hy een Schip aanlegt, de beste keure hier in doe, en zoo zyn Schip te sterker make.

De platte en vierkante staven, die met letter F gemerkt zyn, werden voor d'alderbeste gehouden: waar na de gekroonde H volght: en het merk van d'ongekroonde H verdient in deught de derde plaatze.

Het Orgel-gront-yzer werdt zoo goet gehouden als dat geene 't welk met de letter F is gemerkt.

Het Stokholmer yzer is in 't gemeen zoo goet niet als het Spaansch yzer.

Het yzer dat tot Dantzik wert bearbeit, en van lange staven is, plaght beter te zyn als het geene tot Stokholm is bearbeit.

Ook zyn de vierkante en lange Gotten-burger staven mede beter als die van Stokholm.

Haartz yzer is in minder waerdigheit, en niet het beste om tot Scheeps-tuigen te verwerken.

De Scheeps ankers werden van grof yzer gemaakt, met eenigh Spaansch yzer vermengt; welke twee zich zeer wel laten te zamen mengen. Spaansch yzer alleen valt te slap, en heeft geen styfte.

+Het Neurenberger staal, daar een Denne-boom op staat, is het beste: het welke van het merk de Zantlooper in keur gevolght wordt: dit werdt gevolght van het merk de Hellebaart: en daar na het Klaver-bladt, recht of krom. +*Staal.*

Het Zweedtsche staal wert tien ten hondert minder van waerdye gehouden als het Neurenberger staal.

Het staal dat men hier uit Berghslandt brengt, en met een of twee Raderen is gemerkt, *Hans Musiker staal* genaamt, werdt in deught tusschen Zweedtsch en Neurenberger staal gehouden.

+De koolen, waar mede men dit yzer en staal smeedt, en heet maakt, werden van Nieuw-kasteel gebraght, die men voor de beste houdt. De meeste Schotsche koolen zyn in 't gemeen slechter als de Nieuwkasteelsche; doch zommige zyn wel zoo goet. +*Smits koolen.*

Luiksche koolen werden zoo goet gekeurt als de Nieuw-kasteelsche, en uitgemeeten by de hoet: een hoet houdt 38 schepel.

Om de koolen te proeven of die goet zyn, zoo neemt een handt vol, duwtze sterk toe, en opent dan de handt: zoo zy op de handt van den anderen vallen, dan zyn zy goet; maar blyven zy in een klomp, dan zyn zy onbequaam. Of men werpt de koolen in 't water, en zoo de zelve datelyk zinken, dan zyn zy niet goet; maar zy moeten, als vet, in 't eerste op het water dryven, om goet te zyn.

Toestandt van het Touw-werk tot het opgestelde Schip voornoemt.

Daar zyn vier kabels, dik 13 duim, lang 100 vadem, en een van 12 duim; wegen te zamen 14560 pondt.

De groote stagh, dik 13 duim, lang 24 vadem.

De fokke stagh, dik 9½ duim.

De groote hooft-touwen, dik 6¼ duim.

De fokke hooft-touwen, dik 5½ duim, wegen 740 pondt.

Het bezaans wandt, dik 4 duim, weegt 408 pondt.

Zes yzere trossen, wegen 1290 pondt.

Twee wiel-trossen, wegen 122 pondt.

Vier-en-dertigh paerde-lynen, wegen 377 pondt.

Schiemans garen 300 pondt.

Twaalf stik-lynen, wegen 25 pondt.

Zes-en-dertigh bos huizing.

Zes-en-dertigh bos marling.

Twee wiel-trossen, wegen 218 pondt.

Het groote stenge wandt, dik 4 duim: het fokke wandt, dik 3½ duim; wegen t'zamen 690 pondt.

De stenge stagh, en de twee stenge windt-reeps, dik 5½ duim.
Twee paar marsse schooten, dik 4¾ duim, wegen 1062 pondt.
De kardiels, dik 4 of 4½ duim.
De portuur-lyn, dik 5½ duim.
De groote reep, dik 6¾ duim, lang 26 vadem.
De fokke reep, dik 6 duim, lang 24 vadem, weegt 461 pondt.
De bezaans reeps, en groote marsse reeps, dik 4 duim.
De fokke reeps, dik 3½ duim, wegen 112 pondt.
Vyf onderscheidene yzere trossen, wegen 883 pondt.
Acht wiel-trossen, lang 100 vadem, wegen 775 pondt.
Schiemans garen 300 pondt.
Achtien paerde-lynen, wegen 200 pont.
Vier-en-twintigh bos huizing.
Vier-en-twintigh bos marling.
Twee paar schooten, dik 4½ of 5 duim, lang 65½ vadem, wegen 521 pondt.
Twee paar smyten, dik 4½ of 7 duim, lang 14½ vadem, wegen 296 pondt.
Twee yzere trossen, wegen 312 pondt.
Zeven wiel-trossen, dik 10, 12, 15, 18, en 20 duim, wegen 512 pondt.
Noch twintigh geteerde lynen.

En dit is het touw-werk, 't geen een Schip, hier voor opgestelt, noodig zoude hebben, om na den eisch toegemaakt te zyn.

Ten overvloet, zoo het Schip een lange reis zoude doen, en op zee iets moght komen te breken, of te verderven, zoude men de Schipper mede konnen geven, op dat het voor een waarburg diene, het volgende.

Vier yzere trossen van 840 pondt.
Zeven wiel-trossen van 458 pondt.
Een groote reep.
Twee marsse reeps, dik 4 duim, van 375 pondt.
Een paar groote schooten, lang 60 vadem, van 272 pondt.
Een paar smyten van 160 pondt.
Een jein, dik 4 duim, lang 46 vadem, van 154 pondt.
Twee hondert paerde-lynen.
Schiemans garen 450 pondt.
Vier-en-twintigh bos witte lynen.
Twee zegen-lynen.
Zestigh bos huizing.
Zestigh bos marling.
Twaalf stuks witte lynen.
Twaalf vis-lynen.
Twee witte yzere trossen van 236 pont, en zoo voorts.

Tot een zwaar Schip van oorlogh heeft men omtrent acht-en-twintigh tros touwen noodigh, ieder tros houdt 80 vadem. Tot een Noorts-vaarder behoort omtrent vier-en-twintigh tros touw.

De dikte van een dagelyks anker-touw is* geëvenredent tegens de lengte van het Schip: by voorbeeldt, laat het Schip lang zyn 100 voet, zoo rekent tot elken 10 voet lengte 1 duim dikte voor het touw. Het plecht-anker wert gemeinlyk met de zelfste kabels gebruikt. In zware noodt steekt men twee touwen op malkanderen, om des te gemakkelyker op de zee te konnen ryden.

*Geproportioneert.

Wanneer men de sterkte van het touw vermeerderen wil, zoo woelt men 't zelve met dunne draden tusschen de slagen, en beteert het te gelyk met het touw zelve.

De touwen werden op veele plaatzen, als aan de rees, en elders, met leder bekleedt, tegen 't scheuren en slyten: gelyk de zelve hier om mede op eenige plaatzen omwoelt worden, voornamentlyk de voorste hooft-touwen, om dat de ree daar tegen wryft; insgelyks ook de smyten.

Touwen die door gaten loopen, als ook die geene welke de rees heissen, moeten effen en gladt geslagen zyn, om niet te haperen.

De voornaamste Scheeps-touwen dan, geëvenredent na de grootte van de Scheepen, konnen uit de volgende Tafelen werden gezien; doch zoo net niet, dat zoude zeggen de touwen althans na deeze maat geslagen zyn, terwyl my niet onbekent is dat de zelve meest na de gis en gewoonte werden gemaakt, maar dat, indien dus gemaakt werden,† geschikt, en na den eisch zullen zyn. Welke Tafels uit het Engelsch zyn vertaalt, en in Engelandt zoo gebruikelyk; doch om dat, myns bedunkens, deeze maat genoegzaam en bykans op alle Scheepen kan werden gepast, heb de zelve, deezer gestalte, goet gevonden hier in te lasschen.

†*Proportioneel.*

Tafel, waar in men zien magh de dikte van alle voorname Scheeps-touwen, geproportioneert, of geschikt, na de dikte van hare masten; en voor eerst van het Touw-werk aan de groote mast, hebbende zyn

	Mast van 34 duim.	Mast van 32 duim.	Mast van 30 duim.	Mast van 29 duim.	Mast van 28 duim.	Mast van 20 duim.	Mast van 26 duim.	Mast van 24 duim.	Mast van 23 duim.	Mast van 19 duim.	Mast van 13 duim.	Mast van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schen-kels van	8½	8	7	6½	6	5½	5	7	6	5	4	4
Stan-ders, of takels	6	5½	5	5	4½	4	3½	5	5	4½	3½	3½
Val-len, of takels	4	4	3½	3½	3	3	3	3½	3½	2½	2½	
Hooft- of wandt-tou-wen	8½	8	7½	7	6½	5	5	7	6	5	4	4
Talie-reeps	4½	4	4	3½	3	3	3	4	3½	3½	2½	2½
Servin-gen, om 't wandt te zwich-ten,	8½	8	7½	7	6½	5	5	5½	5	4½	3¾	
Talie-reeps, of stagh-wandt,	4½	4	4	3½	3½	3	2½	3½	3	3	2½	
Stagh	17	16	15	14½	14	10	8	12	11½	9½	6½	6
Kraag hals-	16	15	13	12	11	9	8	10	10	8	6	

banden, of stroppen om de steven												
Stagh talie-reeps	6	5½	5½	5	4	4	3½	4	4	3½	2½	3
Toppe-nants	4½	4	3½	3½	3	3	2½	3	3	2½	2½	2
Smyt	9½	9	8½	8	6½	6	5	6½	6	5½	4	4
Schoo-ten	6½	6½	6	6	5	4½	4	4½	4½	3½	2½	3
Boei-lyns	5½	5	4½	4½	4	4	3	3	3	2½	2½	2½
Spriet-tou-wen	4½	4½	4	4	3½	3½	3	3	3	2½	2	
Bras-schen-kels	4	4	3¾	3½	3	3	2¾	3	3	2½	2	2½
Bras-sen	3	3	3	3	2½	2½	2	2½	2½	2	1½	2
Knie-tou-wen	4	3½	3	3	2½	2½	2	3	2½	2½	1½	2
Kar-dee-len, of val-letjes,	8½	8	7	6	5½	5		6	4½	4		
Rak	6	6	5	5	4½	4	3	4½	4	3½	3	3
Borst-reep	8	7	6	6	5							
Buik-gor-ding	2½	2½	2½	2½	2	2						
Nok-gor-dings	3	2¼	2¼	2	2	2		2½	2	2	1½	
Knie-schen-kels	8½	8	7½	7	6	5	4½	6	5½	5	5	4

Ree-pen	6	5½	5	5	4½	4	3½	3½	3½	3	3	3
Groote kar-deel	4½	4	4	4	3½	3½	3	3	3	2¼	2	2

Het Touw-werk van de groote steng heeft zyn

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schen-kels van	5½	5	4½	4	3½	3	2¾	3½	3½	2½		2
Val-len, of takels,	2½	2½	2½	2½	2	2	1½	2	2	1½		1½
Wandt-tou-wen	5	5	4½	4	4	3	3	4	3½	3	2¾	2½
Talie-reeps	2½	2½	2¼	2	2	2	1½	2	2	1½	1	1
Bak-stag-gen	5	5	5	4	3½	3	2½	4	4	3½	2	2½
Stagh-wandt	3	3	3	2½	2½	2	2	2½	2	1½	1	1
Stagh	8	7	6	5	5	4½	4	5	4½	3½	3	2½
Talie-reeps	4	4	3½	3½	3	3	2¾	3	2½	2	1½	2
Toppe-nants	3½	3	2½	2½	2	2	1¾	2	2	1½	1	1

Dikte van het voor-masts Touw-werk, op ieder masts dikte, als boven.

	Mast van 34 duim.	Mast van 32 duim.	Mast van 30 duim.	Mast van 29 duim.	Mast van 28 duim.	Mast van 20 duim.	Mast van 26 duim.	Mast van 24 duim.	Mast van 23 duim.	Mast van 19 duim.	Mast van 13 duim.	Mast van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schen-kels van	8	7½	7	6	5	5	5	6¼	5½	4½	3½	6
Stan-ders, of takels	5½	5	5	5	4	4	4	5	5	4½	3	2½
Val-len	4	3½	3½	3½	3	3	3	3½	3	2½	2	
Wandt-tou-wen	8	7½	6½	6	5½	5	4½	6	5½	4½	3½	3½
Talie-reeps	4	4	4	4	3½	2½	2	3½	3½	3	2	2
Put-tings	8	7½	7	6	5½	5	4½					
Talie-reeps	4	4	4	4	3½	3½	3					
Stagh	15	13	12	11	9	7	6½	10½	8½	7½	5	4
Talie-reeps	5	5	5	4½	4	3½	3	4	3½	3	2	2
Ree-pen	8	7½	7	7	6	6	5	5½	5	5	3½	4
Val-letje	6	6	6	5	4½	3½	3	3	3½	3	2	2
Kar-dee-len	6½	6	6	6	4	4	5½					
Toppe-nants	4	3½	3½	3	3	2½	2	3	3	2½		2
Rak	5	5	4½	4½	4	4	3	3	3	2½	2	2½
Borst-reeps	8	7	6½	6	5							
Schoots	6	6	5	5	4½	4	3½	4½	4	3½	2½	2½

Smy-ten	8½	8	7	7	6	5	4½	6	6	5	5	3½
Boei-lyns	4½	4½	4	3½	3½	3	3	3½	3	2¼	2	2½
Spriet-tou-wen	4½	4	3½	3	3	3	2	3½	3	2½	2	2
Bras-schen-kels	4	3½	3	3	2½	2½	2½	3	3	2½	1½	2
Bras-sen	3	3	2½	2½	2	2	2	2½	2½	2	1¼	1½
Knie-tou-wen	3½	3	3	2½	2	2	2	3	2½	2	1½	1½
Bindt-tou-wen	3	3	2½	2½	2	2	2	2	2	2	1½	1½
Buik-gor-ding	3	2½	2½	2½	2							
Nok-gor-ding	2½	2½	2½	2½	2	2½	2	2	2			

Dikte van het Touw-werk tot de voor-steng.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schen-kels van	4½	4	3½	3	2½	2½	3½	3½	3	2½		
Scheer-lyns	2½	2	2	2	1½	1½	2	2	2	1½		
Wandt-tou-wen	4½	4	3½	3½	3	3	2½	4	3	3	2	2
Talie-reeps	2	2	2	2	1½	1½	2	2	1½	1½	1	1
Wandt-put-tings	5	4½	4½	4	3½	3	2¾	3	3	2½	1½	
Stagh	5	5	5	4½	4	3	3	4½	4	3½	2	2½
Talie schen-kels	4	3½	3½	3	2½	2½	1¼					1½

Talie-val	3½	3½	3	2½	2	2	2	3	2½	2	1½	1½
Reep	7	7	6½	6½	5½	5	5	6	5	3½	2	
Stan-ders	5	5	4¾	4¾	4	4	4	4½	4	3½		
Val-letje	5	4½	4	4	3½	3½	2¾	3	2½	2	1½	
Boei-lyns	4	3½	3	3	2½	2½	2½	2	2	1½	1¼	
Schoots	3½	3½	3	3	2½	2	1½	2	1½	1½	1½	
Knie-touwen	4¼	4	4	3½	3	2½	2	3	2½	1½	1½	
Rak-touw	4	4	4	3¾	3½	3	2	3½	3	2½	2	

Dikte van het Touw-werk tot de boegh-spriet.

	Mast van 34 duim.	Mast van 32 duim.	Mast van 30 duim.	Mast van 29 duim.	Mast van 28 duim.	Mast van 20 duim.	Mast van 26 duim.	Mast van 24 duim.	Mast van 23 duim.	Mast van 19 duim.	Mast van 13 duim.	Mast van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
De schen-kels van de schoot	6	6	5½	5½	4½	4	3½	5	4½	4	3	2½
Schoot	4½	4½	4	3	3	2½	2½	4	3½	3¼	3	1½
Knie-tou-wen	3	3	3	2½	2	2	2	3	2½	2	1½	1½
Blinde takel	3½	3	3	3	2½	2½	2	3	3	2½	1¾	
Bras-takels	4	4	3	3	2½	2½	2½	3	2½	2	1¾	1½
Bras-sen	2½	2½	2½	2½	2	2	2	2½	2	1¾	1¾	1½
Takel	4½	4	3½	3½	3½	3	2¼	3¼	3	2¾	2	2
Reeps	7	6	6	6	5	4½	4	6	5	5	4½	2
Buik- en nok-gor-dings	3	3	2½	2½	2	2	1½	2½	2½	2	1½	
Groote blinde schoot	6	6	5½	5¼	5	4	3	3	3	3	2½	2½
Blinde toppe-nants	4	3	3	3	2½	2	2	3	3	2½	2	1½

Dikte van het Touw-werk tot de boven-blinde.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Putting-touwen	3	3	2½	2½	2	2	1½	2½	2¼	2	1¼	1

Talie-reeps	2	3¾	1¾	1½	1	1	1	2	1½	1	1	1
Bras-schen-kels	2½	2½	2	2	1½	1½	1½	2	1¾	1½	1½	1
Bras-sen	2	1½	1½	1½	1½	1	1	1½	1	1	1	1
Rak	3	3	3	2½	2	2	1½	2	1½	1½	1¼	1
Boven-blinde val	2	2	2	2	1½	1½	1½	2	1½	1¼	1	1
Knie-tou-wen	2½	2	2	2	1½	1½	1	2	1½	1½	1	1
Schen-kels	3	3	2¼	2	1½	1½	¾	½			¾	
Scheer-lyn	2	2	1¾	1½	1	1	1					
Reeps	2	2	1½	1½	1½	1½	1	1½	1½	1	1	1
Wandt-put-tings	3	3	2½	2	2	2	2	2½	2	2	2	1
Paerel rak-touw	2	2	1¾	1½	1½	1½	1	1¾	1½	1½	1	1

Dikte van het bezaans Touw-werk.

	Mast van 34 duim.	Mast van 32 duim.	Mast van 30 duim.	Mast van 29 duim.	Mast van 28 duim.	Mast van 20 duim.	Mast van 26 duim.	Mast van 24 duim.	Mast van 23 duim.	Mast van 19 duim.	Mast van 13 duim.	Mast van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schen-kels	5½	5	4½	4								
Stan-ders	4	3½	3½	3								
Val-len	3	3	2½	2½								
Wandt-tou-wen	5½	5	4¾	4½	3½	3	2½	4	4	3	2	2½
Talie-reeps	3	2½	2½	2½	2	2	1½	2	2	1½	1½	1½
Rak	7	6½	6	5	5	4½	4					
Val	5	4½	3½	3	2½	2½	2	3½	3	2½	2	
Stagh	6	5	4	3½	3½	3½	3	4	4	3	2½	2½
Talie-reeps	3½	3	2½	2½	2	2	1½	2½	2	1½	1	1½
Schoot	4	3½	3	2½	2½	2½	2	3	3	2½	2	1½
Val-letje	5½	5	4	3½	3½							
Scheer-lyn	3½	3	2½	2½	2	2	1	2½	2	2	1½	
Toppe-nants	4	3	2	2	2	2	1¾	2½	2	1½	1½	1½
Knie-tou-wen	2½	2	2	2	2	2	1½	2	1¾	1½	1½	1
Raks paerel-touw	5½	5	4	3	3	3	2½	3½	3	2½	2	2

Dikte van het Touw-werk tot de bagijne ree.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.

Toppe-nants	4	3½	2½	2½	2	1½	1	2½	2½	2	1½	1
Bras-sen	2½	2½	2	2	1½	1	1	2	1¾	1½	1	1
Schen-kels	3½	3	2½	2¼	2	1½	1¼	2	1½	1¼	1	1
Val	4	3½	3	3	2½	2	1½	2	1¾	1½	1½	1½

Dikte van het Touw-werk tot de kruis-steng.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schen-kels	3½	3	2½	2½								
Val-len	2½	2¼	2	2								
Wandt	3	3	2½	2½	2	1½	1	2	2	2		
Talie-reeps	2	1½	1½	1½	1½	1	1½	1	¾			
Wandt-put-tings	3½	3	2½	2½	2	1½	2	1½	1½	1		
Schen-kel-bras-sen	2½	2½	2	1½	1½	1½	1	2	1½	1¾		
Bras-sen	2	2	1¾	1½	1	1	1	1½	¾			
Boei-lyns	2½	2	1¾	1½	1¼	1	1	1½	1	¾		
Kruis spriet-tou-wen	2	2	1½	1¼	1	1	1	1	1	¾		
Kruis knie-tou-wen	2	2	1¾	1½	1½	1½	1	2	1½	1½	1	1
Rak	3	3	3	2½	2½	2½	2	3	2	2	2	1½
Val-letje	2½	2½	2	2	1½	1½	1¼	2	1½	1½	1½	1
Toppe-nants	2	2	1¾	1½	1½	1½	1	1	1	1	1¾	1
Parel rak-	3	2½	2	1¾	1¾	1½	1½	2	1½	1½	1	1

tou-wen							
Stagh-loo-per	2½	2½	2				
Schin-kel op de stagh	3	3	1¼	2	1½		
Kruis-zeil reep	4	3½	3½	2½	2	2	1½
Bak-stagh schin-kel	3	2½	2½				
Een gar-naatje voort 't kruis-zeils wandt	2½	2	1¾				

Dikte van het Touw-werk tot de groote bram-steng.

	Mast van 34 duim.	Mast van 32 duim.	Mast van 30 duim.	Mast van 29 duim.	Mast van 28 duim.	Mast van 20 duim.	Mast van 26 duim.	Mast van 24 duim.	Mast van 23 duim.	Mast van 19 duim.	Mast van 13 duim.	Mast van 12 duim.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Schen-kels	3	3	2½	2	2	2	2					1½
Val-len, of takels,	2½	2	3¾	3½	3	3	1¾					1½
Wandt	3	3	3¾	3½	3	3	2¾	2	2	1¾	1½	1
Talie-reeps	1¾	1½	1½	1½	1½	1½	1	1	1	1	1	1
Bram-put-tings	3½	3	2½	2	2	2	1½	1½	1½	1	1	1
Bak-stagh schen-kels	3	3	2½	2	2	2						
Scheer-lyn	2	2	1½	1½	1	1						
Stagh	3	3	3	2½	2	2	1½	2	1½	1	1	1
Talie	2½	2½	2½	2	2	2	1½	1¼	1¼	1	1	1
Bras-sen	2	1½	1¼	1¼	1¼	1	1	1	1	¾	¾	¾
Schen-kel-bras-sen	2½	2½	2	2	1½	1½	1	1	1	1	1	1
Boei-lyns	2½	2	1¾	1½	1½	1½	1	1	1	¾	¾	¾
Spriet-tou-wen	2	1½	1¼	1¼	1	1	1	1	1	¾	¾	
Reeps-touw	4½	4	3½	2½	2	2						
Paerel raks-	2½	2	2	2	1¾	1½	1	1½	1	1	1	1

touw												
Rak	3	3	3	2½	2½	2	1¾	2½	2	2	1¾	1¼
Val	3	2½	2	2	1¾	1½	1	1½	1½	1½	1¼	1¼
Toppe-nants	2½	2	1½	1½	1	1	1	1	1	1	1	1
Vagge staf-stagh	2½	2	1½	1½	1	1						
Knie-tou-wen	2	2	1¾	1½	1½	1	1	1½	1½	1¼	1	1

Dikte van het Touw-werk tot de voor bram-steng.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.
Rak	2⅓	2½	1¾	1½	1½	1½	1¼	2½	2	1½	1¼	1¼
Val-letje	2½	1½	1½	1	1	1	1	1½	1½	1	1	1
Boei-lyns	2	2	1½	1½	1¼	1¼	1	1	1	¾		
Spriet-tou-wen	1¾	1½	1½	1½	1½	1¼	1	1	1	¾		
Stagh	2½	2½	2	2	1¾	1½	1	1½	1½	1		
Wandt	2½	2½	2	2	1½	1½	1	2	1½	1		
Talie-reeps	1½	1½	1½	1	1	1	1	1¼	1	¾		
Parel rak-touw	2	2	1½	1½	1	1	1	1½	1½	1		
Knie-tou-wen	2	1¾	1½	1½	1¼	1¼	1	1½	1½	1		
Bras-sen	2	1½	1¼	1¼	1¼	1	1	1	1	¾		
Toppe-nants	2	1¾	1½	1½	1¼	1	1	1	1	1		
Reep-touw	3½	3	3	2½								
Schen-kels	3	2½	1½									
Val-len	3¼	2	2									

Put-tings	3	2½	2½	2	1¾	1½	1½	1	1	1	1
Bak-stag-gen	3½	2½	2								

Kabel-dikte, geëvenredent na de zwaarte der Ankers.

					cent.	quart.	pont.
Een kabel van	21	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	60	0	3
	20		dagelyks		56	0	1
	14		ty-		55	0	0
	10		werp-		25	0	0
	9		licht werp-		7	0	2
Een kabel van	20	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	43	0	0
	19		dagelyks		40	0	5
	13		ty-		39	0	3
	9		werp-		20	1	2
	8		licht werp-		7	2	0
Een kabel van	17	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	35	3	3
	16		dagelyks		34	0	2
	12		ty-		31	2	7
	8		werp-		11	3	5
Een kabel van	17	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	32	0	0
	16		dagelyks		30	2	2
	11		ty-		27	0	0
Een kabel van	15	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	29	0	0
	14		dagelyks		25	0	0
	9		ty-		23	3	2
			werp-		9	0	0
			licht werp-		2	2	7
					cent.		
Een kabel van	13	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	28		
	12		dagelyks		27		
					cent.	quart.	pont.
Een kabel van	10	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	22	0	2
	9		dagelyks		11	0	0
					cent.	quart.	pont.
Een kabel van	16	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	27		
	15		dagelyks		23	3	5
	10		ty-		23		
					cent.	quart.	pont.
Een kabel van	14	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	18	0	0
	13		dagelyks		17	0	0
	12½		ty-		16	0	2
	12		werp-		4	2	0
	8		licht werp-		2	2	0
					cent.		
Een kabel van	12	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	11		
	11		dagelyks		10		
					cent.	quart.	
Een kabel van	8	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	7		
	7½		dagelyks		6		
	6		ty-		5	2	
					cent.	quart.	pont.
Een kabel van	8	duim, dient tot een	ſtop-	anker van	5	0	2
	7		dagelyks		4	0	0
	6		ty-		3	2	3

Kabel-

***Kabel-wigt, geslagen op* 100 *vadem*.**

Een touw van 4 duim, weegt	325 pondt.
4½	400
5	490
5½	580
6	680
6½	800
7	930
7½	1060
8	1200
8½	1340
9	1490
9½	1640
10	1800
10½	1970
11	2150
11½	2325
12	2750
12½	2750
13	3000
13½	3250
14	3500
14½	3800
15	4900
16	5332
17	5900
18	6600
19	7000
20	8000
21	9000

Tot de grootste Scheepen, die men heden ten oorlog uitrust, worden kabels van 120 vadem lang geslagen, en zulks om te beter te konnen ryden: deeze zyn dik 20 of 22 duim, en bestaan uit drie touwen, die ieder van drie strengen zyn, in welke strengen omtrent 900 draden zyn, zoo dat het geheele touw bestaat uit omtrent 2700 draden: op 20 duim dikte weegt dusdanigen kabel 9500 pondt, als het geteert is.

Doch om noch nader en volmaaktelyker te zien de hoedanigheden van alle Scheeps-touwen, en rondt-houten, zoo wert hier te voorschyn gebragt der zelver mate, zoo als de zelve op Scheepen na gemeeten zyn; want het is wel goet de boven gestelde maten te volgen, doch wert niet altydt gedaan, vermidts de Meesters zich vernoegen met de maat daar of daar omtrent te volgen: zynde deeze evenredige maten uitgevonden, en ter neder gestelt, na het gemein gebruik, zonder dat de zelve voor een vaste wet altoos werden aangenoomen.

Scheeps-touw en Masten maat.

Op een Schip, lang 160 *voet, wydt* 40 *voet, is bevonden als volgt*.

Het groote stagh dik 18 duim, met de kraagh lang 29 vadem. Het fokke stagh dik 13 duim, lang 13 vadem. Het groote wandt dik 7½ duim, lang ieder spant 22 vadem. Het fokke wandt dik 7 duim, lang ieder spant 19 vadem. Het bezaans wandt dik 5 duim, lang ieder spant 18 vadem. Het bezaans stagh dik 7 duim, lang 14 vadem. Het groot stenge wandt dik 5 duim, lang ieder spant 16 vadem; doch ook wel dik 6 duim, lang ieder spant 26 vadem. Het voor-stenge wandt dik 4 duim, lang ieder spant 14 vadem. Het voor-stenge stagh lang 13 vadem. De groote pardoens lang 36 vadem. De pardoens van de voor-steng lang 32 vadem. Het groote marsse val lang 45 vadem. De groote marsse reep dik 6 duim, lang 9 vadem. De groote marsse toppenants lang 38 vadem. De groote marsse brassen lang 32 vadem. De groote toppenants lang 30 vadem. De groote reeps dik 8½ duim, over 't ezels-hooft lang 32 vadem. Het groot kardeel dik 4½ duim, lang 50 vadem. Het jein, om de boot mede in te zetten, met de looper, lang 45 vadem. Het Spaansch takel van de groote mast, met de mantel, lang 13½ vadem. De looper lang 40 vadem. De groote marsse geitouwen lang 40 vadem. De groote marsse boei-lyns lang 30 vadem. Het groot marsse rak-touw lang 6 vadem. De by-voet van het groote rak lang 13 vadem. Het groote rak-touw lang 8 vadem. De rak-trossen, zynde tot ieder looper drie trossen, elk lang 30 vadem. De groote marsse schooten dik 7 duim, lang 28 vadem. De groote schooten dik 6½ duim, lang 34 vadem. De groote smyten dik 9 duim, lang 18 vadem. De voor-marsse toppenants lang 32 vadem. De voor-marsse reep dik 4½ duim, lang 7 vadem. Het voor-marsse val lang 39 vadem. De voor-marsse boei-lyns lang 36 vadem. De voor-marsse brassen lang 35 vadem. De fokke reep dik 7¼ duim, lang over 't ezels-hooft 28 vadem. De fokke toppenants lang 27 vadem. De voor-marsse gei-touwen lang 34 vadem. Het voor-marsse rak-touw lang 5 vadem. De byvoet van 't fokke rak lang 11 vadem. Het fokke rak-touw lang 7 vadem. De fokke schooten dik 5 duim, lang 30 vadem. De fokke smyten dik 7 duim, lang 15 vadem. De voor-mars schooten dik 6 duim, lang 25 vadem. De fokke boei-lyns lang 22 vadem. De blinde toppenants lang 21 vadem. De blinde brassen lang 26 vadem. De tryzen lang 24 vadem. De blinde schinkels lang 13 vadem. De blinde schooten lang 18 vadem. Het blinde rak-touw lang 9 vadem. Drie scheen-troffen tot het fokke rak, ieder lang 27 vadem. De groote brassen lang 36 vadem. De fokke brassen lang 25 vadem. Het bezaans rak - touw lang

5 voet. Het bezaans val lang 36 vadem. De bezaans schoot lang 25 vadem. De zware touwen, ieder lang 100 vadem, dik 19½ duim. Een kabel-touw, dik 11 duim, lang 100 vadem. Een kabel-touw, dik 7 duim, lang 110 vadem. Een kabel-touw, dik 5½ duim, lang 100 vadem. Een paerde-lyn, dik 4½ duim, lang 120 vadem.

+De groote mast tot dit Schip is lang 91 voet, dik 24 palm. De fokke mast lang 82 voet, dik 22 palm. De bezaans mast lang 72 voet, dik 17 palm. De boeg-spriet lang 63 voet, dik 23 palm. De groote steng lang 60 of 62 voet, dik 16 palm. De voor-steng lang 54 voet, dik 14 palm. De groote raa is breedt 30 kleedt, ieder kleedt op 3 voet gerekent, zoo dat 30 kleedt 90 voet is. Tusschen de fokke raa en groote raa is 't verschil drie kleedt, zoo dat de fokke raa 9 voet korter is als de groote raa. *+Masten.*

Op groote en kleine Scheepen is de groote en fokke marsse raa 3 voet langer als de helft van de groote en fokke raa; doch zoo als de Besteders goedt vinden, ook na de Scheepen zyn: bram-stengen en raas zyn na gelang.

Op een Schip van 130 *of* 136 *voet lang, wydt* 31 *of* 32 *voet, is bevonden*,

Het groote stagh dik 14 duim, met de kraag lang 26 vadem. Het fokke stag dik 11 duim, lang 12 vadem. Het groot wandt dik 7 duim, ieder spant lang 20 vadem. Het fokke wandt dik 6 duim, ieder spant lang 19 vadem. Het bezaans wandt dik 4 duim, ieder spant lang 46 vadem. Het bezaans stagh dik 4 duim, lang 11 vadem. Het groote stenge wandt dik 4 duim, ieder spant lang 15 vadem. Het voor-stenge wandt dik 3½ duim, ieder spant lang 14 vadem. De groote pardoens dik 4 duim, lang 34 vadem. De fokke pardoens dik 3½ duim, lang 32 vadem. De groote marsse reep dik 4½ duim, lang 8 vadem. Het marsse val lang 36 vadem. De voor-marsse reep dik 3½ duim, lang 7 vadem. De groote marsse toppenants lang 34 vadem. Het groote marsse rak-touw lang 4½ vadem. De groote marsse gy-touwen lang 36 vadem. De groote marsse brassen lang 28 vadem. De groote marsse boei - lyns lang 25 vadem. De groote brassen lang 30 vadem. De groote reep in 't ezels-hooft dik 8 duim, lang 30 vadem. De groote toppenants lang 28 vadem. Het groote kardeel is lang 46 vadem. De groote marsse schooten dik 5½ duim, lang 25 vadem. De groote schooten dik 5 duim, lang 28 vadem. De groote smyten dik 7½ duim, lang 16 vadem. Het groote stenge stag dik 4 duim, lang 25 vadem. De voor-marsse brassen lang 27 vadem. De voor-marsse boei-lyns lang 32 vadem. Het voor - marsse rak - touw lang 4½ vadem. De fokke reep over 't ezels-hooft dik 7 duim, lang 26 vadem. Het fokke kardeel lang 36 vadem. De mantel van het groote takel lang 12 vadem: de looper lang 38 vadem. De voor-takel, of mantel, lang 11 vadem: de looper lang 36 vadem. De by-voet van 't groote rak lang 11 vadem: het rak-touw lang 7 vadem. De by-voet van 't fokke rak lang 10 vadem: het rak-touw lang 6 vadem. De fokke toppenants lang 26 vadem. De groote marsse gei-touwen lang 32 vadem. Het voor-stenge stag lang 12 vadem. De voor-mars schooten lang 22 vadem. De fokke schooten lang 24 vadem. De fokke smyten lang 12 vadem. De fokke boei-lyns lang 20 vadem. De blinde toppenants lang 20 vadem. De blinde brassen lang 22 vadem. De blinde tryzen lang 18 vadem. De blinde schinkels lang 12 vadem. De blinde schooten lang 15 vadem. De fokke brassen lang 22 vadem. De bezaans schoot lang 20 vadem. De bezaans val lang 36 vadem.

Vinde de zware touwen van 17 duim dik, en lang 100 vadem. Een kabel-touw van 8 duim dik, lang 100 vadem. Een kabel-touw van 6 duim dik, lang 110 vadem. Een paerde-lyn van 4¼ duim.

Op dit Schip is de groote mast lang 86 voet, dik 20 palm. De fokke mast lang 77 voet, dik 18 palm. De boeg-spriet lang 58 voet, dik 19 palm. De bezaans mast lang 66 voet, dik 14 palm. De groote steng lang 56 voet, dik 13 of 13½ palm. De voor-steng lang 47 voet, dik 11 palm. De groote raa, gerekent tegen 24 of 25 kleedt zeils, is lang 78 voet. Voorts de marsse raa, en blinde raa, als boven.

Na het voorbeeldt van deeze touw-maten kan men dus touwen tot alle Scheepen vinden, van wat langte en wydte zy ook zyn, gebruikende eene *evenredige rekening, daar dan alle de lengtens uit zullen volgen.

**Proportioneele.*

Hebbe noch doen meeten een Oostervaarder van 110 *of* 112 *voet lang, wiens Masten, en Touwen, vinde als volgt:*

De groote mast lang 77 of 78 voet, dik 17 palm. De fokke mast lang 68 of 69 voet, dik 15 palm. De boegh-spriet lang 46 of 47 voet, dik 15 palm. De bezaans mast lang 56 voet, dik 11 palm. De groote steng lang 46 of 47 voet, dik 10½ palm. De voor-steng lang 37 of 38 voet, dik 8½ palm. De groote ree lang 17 kleedt zeils, dat is 51 voet.

Het groote stag dik 10½ duim, lang met de kraag 21 vadem. Het fokke stagh dik 7½ duim, lang 9½ vadem. Het groote wandt dik 6 duim, ieder spant lang 19 vadem. Het fokke wandt dik 5½ duim, ieder spant lang 18 vadem. Het bezaans wandt dik 3½ duim, ieder spant lang 14½ vadem. Het bezaans stagh dik 3½ duim, lang 11 vadem. Het groote stenge wandt dik 3½ duim, ieder spant lang 14 vadem. Het groote stenge stag dik 3½ duim, lang 22 vadem. Het voor-stenge wandt dik 3 duim, ieder spant lang 12 vadem. Het voor-stenge stagh dik 3 duim, lang 11 vadem. De blinde toppenants lang 16 vadem. De blinde brassen lang 17 vadem. De blinde tryzen lang 17 vadem. De voor-marsse boei-lyns lang 30 vadem. De voor-marsse toppenants lang 25 vadem. De voor-marsse val lang 30 vadem. De voor - marsse reep lang 6½ vadem. Het voor-marsse rak-touw lang 3½ vadem. De mantel van het voor-takel lang 9½ vadem. De looper van het voor-takel lang 26 vadem. De voor-marsse geitouwen lang 28 vadem. De fokke boei-lyns lang 15 vadem. De fokke toppenants lang 24 vadem. De fokke reep lang 17 vadem. Het fokke kardeel lang 30 vadem. De fokke brassen lang 18 vadem. Het fokke rak-touw lang 6 vadem. De voor-marsse brassen lang 26 vadem. De groote marsse boei-lyns lang 23 vadem. De groote marsse reep lang 7½ vadem. Het groote marsse rak-touw lang 4 vadem. De groote marsse toppenants lang 29 vadem. De groote marsse stander lang 15 vadem. De groote marsse val lang 28 vadem. De groote marsse gei - touwen lang 32 vadem. De groote marsse brassen lang 25 vadem. De mantel van het groote takel lang 10½ vadem. De looper van het groote takel lang 28 vadem. De groote toppenants lang 16 vadem. De groote reep lang 19 vadem. Het groot kardeel lang 36 vadem. Het groot rak-touw lang 7 vadem. De groote brassen lang 26 vadem. De bezaans schoot lang 16 vadem. De groote gei-touwen lang 26 vadem. De groote schooten lang 24 vadem. De groote marsse schooten lang 20 vadem. De groote smyten lang 12 vadem. De fokke schooten lang 22 vadem. De fokke smyten lang 10 vadem. De voormars schooten lang 17 vadem.

De zware touwen dik 10½ duim, lang 100 vadem. Een kabel-touw dik 6 duim, lang 110 vadem. Een ander kabel-touw dik 5 duim, lang 120 vadem. Een paerde-lyn dik 2¾ duim, zynde lang 120 vadem.

Een Galjoot van 85, 86, *of* 88 *voet, by my doen meeten, hadde*

Het groote stag dik 9½ duim, lang 12 vadem. Het stenge stagh dik 6 duim, lang 14 vadem. Het wandt dik 6 duim, ieder spant lang 18 vadem. Het dirk en jein, dik 5 duim, lang 45 vadem. De schinkels van de gaerden dik 3¾ duim, lang 8½ vadem. De loopers van de gaerden lang 26 vadem. Het fokke val lang 30 vadem. Het kluif-fokke val lang 37 vadem. De bak-staggen dik 6 duim, beide lang 21 vadem. De krae-lyn dik 3¼ duim, lang 15 vadem. De groote schoot dik 3½ duim, lang 20 vadem. Het bezaans wandt ieder spant lang 10 vadem. De bezaans schoot lang 10 vadem. De pardoen van de steng lang 15 vadem. De zware touwen dik 9½ duim, ieder touw lang 100 vadem. Een paerde-lyn dik 3 duim, lang 120 vadem. De takel, en mantel, lang 11 vadem. De looper lang 24 vadem.

De mast lang 58 of 60 voet, de top daar boven 18 of 20 voet, de mast in 't geheel lang 78 of 80 voet, dik 20 palm: de steng boven de top lang omtrent 14 voet, dik 10 palm. De gaffel lang 44 of 46 voet, dik 10 of 11 palm. De boeg-spriet, of uitsteker, lang 46 of 48 voet, dik 12 palm. De bezaans mast boven lang 36 of 40 voet, in 't ruim 53 of 55 voet, dik 9 palm. De breede fokke raa lang 40 of 42 voet.

De masten op Galjoots werden uit twee stukken gemaakt, sterktens halven, en ook om dat men die zelden na de vereischte gestalte hier toe vindt.

Vinde mede de Scheeps-masten aldus gestelt te zyn.

Aan een Schip van 135 voet lang, wydt 34 voet, hebbe de mast lang bevonden 85 voet, dik 21½ palm.

Een Schip van 130 voet lang, en 30 voet wydt, de mast lang 83 voet, dik 20 palm.

Een Schip van 100 voet, de mast lang 74 voet, dik 15½ palm.

Een Galjoot van 88 voet, de mast dik 20 palm, en lang op zyn wandt 59 voet, de top lang 19 voet.

Een Boeijer van 86 voet, de mast dik 19 palm, en lang op zyn wandt 58 voet, de top lang 18 voet.

Een Buis van 74 voet, zynde een raazeil, de mast lang 55 voet, dik 11 palm.

Een zwaar Jacht, de mast dik 16½ palm, lang op zyn wandt 54 voet, de top lang 17 voet.

Op Engelsche Scheepen is de lengte van de groote mast ⅘ der breedte van 't Schip, en dat gemultipliceert, of verdubbeldt,

met 3: de voor-mast ⅘ van de groote mast: de boegh-spriet is van een gestalte met de fokke mast: de bezaan de helft van de groote mast.

De Turken maken hare masten en raas veeltydts langer, om meer zeil te konnen voeren; doch dit maakt ranke Scheepen.

De masten worden boven, omtrent de raas en toppen, geteert, duurzaamheits halven; gelyk ook onder, en over al daar zy de meeste aanstoot lyden.

Groenlandts - vaarders voeren nimmer bram-stengen, om de guurheit des luchts in dat gewest.

Smak-zeilen staggen voor over. Daar de staggen tegen de masten komen te veilen, worden de zelve wel dik omwoelt.

Evenredige maat van dikte der Masten.

Als een mast onder dik is 16 palm, behoort hy onder de krans dik te zyn 12 palm, en aan de top 11 palm.

Als de steng onder dik is 10 palm, gelyk tot een mast als boven bevoeghlyk is, dan zal hy boven dik zyn 6½ palm.

De zalen komen 6 duim beneden het achtkant.

Het boven-eindt van de bezaans mast is dik op ⅔ van het onderste eindt.

Insgelyks mede de bram - stengetjes, kruis-steng, en boven-blinde steng.

De boeg-spriet is aan de stagh ¼ dunder als onder.

De stagh komt 14 of 15 voet van het voor-eindt des boegh-spriets.

Een raa is op het eindt dik ⅖ van zyn middelste, daar hy op het dikste is.

Om de dikte van de groote mast te bekomen, zoo neemt voor elke 6 voet holte 1 voet tot de dikte in de visscher.

De masten op Scheepen die gemaakt werden om op Oost-Indien te varen hellen meest tydts vry veel achter over, en werden voor over gestaght; doch de steng wert met de pardoens achter over gehaalt: zoo dat de heele mast wanschapen gebogen staat.

Aan de onderste voet van de masten, daar zy op den bodem staan, als mede onder de marsch, wert het acht- of zeskant geschaaft, alwaar dikmaal wangen aan gelegt worden, stevigheits halven. Onder de marsch werden klampen aan de mast geslagen, daar de zelve op komt te leggen.

Men schildert zomtyts de masten onder.

Op de boegh-spriet, voornamentlyk in zeer groote Scheepen, werden dikmaal latten geslagen, die voor trappen dienen. De boeg-spriet rust op de steven, ofte op een twil bezyden de steven, en komt veeltydts, tusschen de beting in, tegen de fokke mast te staan.

Op ieder mast komt een zwaar blok te leggen, 't geen met een half rondt uitgeholt [+]is, het Ezels-hooft genaamt: dit half ronde gat wert met een beugel geslooten, alwaar de opper-masten, en de vlagge spil op de top-masten, in staan.

[+]*Ezels hoofden.*

Alle de boven-masten, tot spillen toe, schieten door de voorste gaten der zalen, en zulks op dat, achter over hellende, te steviger zouden staan, en bequaamlyk om laeg konnen schieten.

[+]De masten worden in de Scheepen gezet met kranen, lichters, en onder-leggers.

De masten op zeer groote Scheepen werden van verscheide stukken t'zamen gemaakt, en wel styf met touw bewonden.

[+]*Waar mede men masten in Scheepen zet.*

+Masten van Boeijers moeten zeer zwaar zyn, om dat de bloks, het groot zeil, de gaffel, en alles, daar aan komen te hangen.

+Boeijer masten zyn zeer zwaar.

+De zalen van de groote mast onzes boven voorgestelden Schips zyn lang 9½ voet, die van de fokke mast 8½ voet, die van de bezaans mast 4½ voet, die van de boegh-spriet 4½ voet, gelyk ook die van de groote steng: de zalen van de voor-steng zyn lang 3½ voet, die van de kruis-steng 2 voet, zoo ook die van de groote bram-steng, en boven-blinde steng: de zalen van de voor bram-steng zyn lang 1¾ voet.

+Zalen, en mast-toppen.

De top van de groote mast is lang 7 voet, die van de fokke mast 6 voet, die van de bezaans mast 4¼ voet: de top van de groote steng is lang 4 voet, die van de voor-steng 3 voet, gelyk mede die van de kruis-steng, en groote bram-steng; die van de boven-blinde steng schaars 2 voet: de top van de voor-bram-steng is lang 1¾ voet.

Aart van Touw en Hennip.

De stagh, en hooft-touwen, nevens al het staande wandt, zyn best van Inlandtsche hennip gemaakt; want deeze rekt niet: doch valt wat vuil.

De hennip die in Italien valt, wert voor de beste geacht, om touw van te slaan. Na deeze volgt die van Riga komt. De Russische hennip verdient in waerdigheit de derde plaats.

Hennip die fyn van tras is geeft het beste touw, voornamentlyk als de zelve lang, en ryp is, 't geen men uit de stoppels oordeelt, ook wit-groen van verw.

De hennip dient wel gehavent, geklopt, gezuivert, gehekelt, en niet verbroeit te zyn, eer men daar van touw toeleght.

Het garen moet niet te dicht of te fyn gedraait zyn.

Uit drie strengen wringt men de touwen t'zaam, 't zy de zelve dik of dun zyn.

Al te styf gedraait touw barst lichtelyk, al te slap gedraait is bros.

+Wanneer een kabel na den eisch is gedraait, ontwindt men altydt een slagh of vier, op dat het des te beter de overgeblevene keeren behoudt, en van al te streng of te sterk omgedraait te zyn niet kome te knappen.

+Wat men in acht moet nemen in het touw slaan.

Als men touw teert, dient wel gelet dat de teer niet te heet zy, en men moet de teer wel door het touw laten drinken, eer men het uit de ketel haalt.

Wanneer het touw gestooft of verwarmt wert, 't geen geschiedt om het zelve te droogen, en de teer beter te doen door dringen, moet naerstigh acht geslagen worden dat de stoof niet te heet of te flaauw gestookt zy.

Ter tydt als men het garen spant, om touwen daar van te strengelen, moet wel gade geslagen worden, dat alle de draden even lang gespannen zyn, op dat de zelve door ongelykheit in 't winden niet komen te springen.

Het touw dient droog te zyn als het gesponnen en geslagen wert.

Als het touw gedraait wert, helpt men de slagen om met stokken, die van mannen om gebraght werden, om dat de raderen zeer lange en zware touwen niet wel konnen om voeren. In 't slaan houdt men de einden der kabels met zwaar gewigt vast, op dat de zelve niet krinkelen, en den voortgang des arbeidts beletten.

+In Spanje vindt men touw geslagen van gewassen duin-helm; doch om dat dit zoo sterk niet is als hennip, moeten deeze touwen twee maal zoo dik zyn als die van hennip gemaakt zyn.

+Touw van helm.

+In Corea vindt men Scheeps-touwen gevlochten van stroo.

+In Seilon is touw van kokos-bomen bast, daar *Kajer* genaamt; waar mede gehandelt wert, als met het vlas hier te Lande.

+Van stroo.

+Van kokosboom.

In China zyn de anker-touwen geslagen van zeker boom-gewas, *Goemoet* geheten, fyn als hair, zwart van verw, en varkens-borstelen niet ongelyk.

+De Scheeps-touwen werden onder op 't Schip vast gemaakt, ter bequamer stel, zonder wet, aan mast, boort, knechts, en krammen, zoo binnen als buiten boort, ook aan pennen, nagels, enz.

+Hoe men de touwen onder op 't Schip vast maakt.

+Waar de touwen varen, hun loop, begin en einde te beschryven, zoude van weinig nut zyn, dewyle te recht, zonder het gezicht, niet wel verkent konnen werden; waarom den lezer wyzen tot de plaat, ten dien einde hier voor ingelascht: waar in alle de touwen, op hun vereischte plaatzen in het Schip, klaarlyk staan verbeeldt.

+Haar loop.

De touwen aan het bovenste eindt van de bezaan zyn gespleten, en spreiden zich aan de zelve wydt uit, om hem des te minder te doen slingeren, en het zeil te steviger en beter uitgespannen te houden.

+Met stevigh en sterk aangehaalt wandt is het gemakkelykst te varen, zoo de Scheepen maar geen los wandt vereischen, om snel te zeilen, 't geen zomtydts geschiedt.

+Sterk aangehaalt wandt is best.

Inhoudt der Zeilen van het hier voor opgestelde Schip.

Het groot zeil is breedt 23 kleedt, Hollandts kanefas, houdt boven aan 't raa-lyk 26 ellen, is op en neder diep 14¼ ellen, en kan varen zonder of met een bonet.

De fok is breedt 20 kleedt, houdt boven aan 't raa-lyk 22 ellen, is diep 11¾ ellen, en 't bonet daar onder is diep 3¼ ellen.

De bezaan met zyn bonet is onder breedt 16 kleedt, Hollandts kanefas, achter diep 20 ellen, het halsje voor breedt 2½ kleedt, en houdt aan de roe 24 ellen.

Het groot mars-zeil is onder breedt 21 kleedt, boven breedt 12 kleedt, houdt 13½ ellen, en is diep 18 ellen.

Het voor mars-zeil is onder breedt 18 kleedt, boven breedt 10¼ kleedt, houdt 11½ ellen, en is diep 14½ ellen.

De blinde is breedt 18 kleedt, Fransch kanefas, houdt 17¼ ellen, en is diep 8¾ ellen.

De boven-blinde is onder breedt 16¾ ellen, boven breedt 8 ellen, en diep 10¼ ellen.

Het kruis-zeil is onder breedt 13 ellen, boven breedt 7 ellen, en diep 9 ellen.

Het groot bram - zeil is onder breedt 13 ellen, boven breedt 7 ellen, en diep 9 ellen.

Het voor bram - zeil is onder breedt 11 ellen, boven breedt 6 ellen, en diep 7¼ ellen.

Tot alle deeze zeilen te zamen zoude noodig wezen 2746 ellen Hollandts kanefas, 375 ellen Fransch kanefas, 274½ ellen ever-doek, 263 ellen korrel-doek.

Van de Lyken.

Het groote lyk (dat is het touw daar 't zeil in staat) is dik 3½ duim, en lang, zonder bonet, 32 vadem: het is van drie strengen, bestaande uit 102 draden.

Het fokke lyk is dik 3¼ duim, en lang 40 vadem, bestaande uit 84 draden.

Het groote mars-zeils lyk is dik 3 duim, en lang 34 vadem, bestaande uit 72 draden.

Het voor mars-zeils lyk is dik 2½ duim, en lang 28 vadem, bestaande uit 52 draden.

Het boven-blinde lyk is lang 18 vadem, en bestaat uit 18 draden.

Het groot bram-zeils en kruis-zeils lyk

zyn t'zamen lang 30 vadem, en bestaan uit 15 draden.

Het voor bram-zeils lyk is lang 12 vadem, en bestaat uit 12 draden.

Het bezaans en blinde lyk is dik 2 duim, en t'zamen lang 46 vadem, bestaande uit 36 draden.

Deeze lyken al te zamen wegen omtrent 600 pondt.

Van de Zeilen in 't algemein.

Wat de maat der zeilen belangt, die is ongelyk, hare breedte wert gevoeght na de lengte van de rees, en hare hoogte na de langte der masten, en zulks na het goet-vinden des Meesters; zommige hangen ruim, andere staan strak en gespannen. Vaste en onveranderlyke wetten van hun maat vinde ik geene: waar om alleen ten toon zal stellen de grootheden van zeilen op eenige weinige Scheepen, zoo als die zelf hebbe gemeeten, en doen meeten, hoewel de zelve ook wel van andere gestalte gemaakt worden; 't geen vermeine genoegh te zyn tot navolging.

Zeilen van een Schip groot 235 *last.*

Dit Schips groot zeil was breedt zonder bonet 22 kleedt, diep 14 ellen, en hadt aan doek met de bouts 328 ellen. De fok met een bonet breedt 19 kleedt, diep zonder bonet 12 ellen, het bonet is diep 3½ ellen, t'zamen 15½ ellen, aan doek met de bouts 309 ellen. Het grobt mars-zeil boven breedt 12¾ kleedt, onder 21 kleedt, diep 18 ellen, aan doek met de bouts 307 ellen. Het voor mars - zeil boven breedt 10¾ kleedt, onder 18½ kleedt, diep 15 ellen, aan doek met de bouts 244 ellen. De bezaan met een bonet breedt 16 kleedt, achter diep 20½ ellen, aan doek 170 ellen. De blinde breedt 14 kleedt, diep 8½ ellen, aan doek 119 ellen, van Hollandts kanefas. Het stagh-zeil was van Fransch kanefas, en breedt 16 kleedt, achter diep 16 ellen, aan doek 128 ellen. Het stagh-zeil tot de stenge stag onder breedt 8 kleedt, achter diep 13 ellen, aan doek 52 ellen. Twee ly-zeils tot de mars-zeils, elk boven breedt 1 kleedt, onder 5¼ kleedt, diep 18 ellen, aan doek 114 ellen, van Vlaams doek. Twee ly - zeils aan de groote ree, boven breedt 1¼ kleedt, onder 5½ kleedt, diep 17 ellen, aan doek 106 ellen, van ever-doek. Twee poort - zeils, ieder breedt 6 kleedt, diep 6 ellen, aan doek 72 ellen. De boven-blinde van ever-doek, breedt boven scheeps 6 kleedt, onder 11½ kleedt, diep 11½ ellen, aan doek 91 ellen. Het groot bram-zeil boven breedt 4¾ kleedt, onder 8½ kleedt, diep 8½ ellen, aan doek 58 ellen. Het voor bram-zeil boven breedt 3¼ kleedt, onder 7 kleedt, diep 7½ ellen, aan doek 42 ellen. Het kruis-zeil breedt 4¾ kleedt, onder 9 kleedt, aan doek 61 ellen, Vlaams doek.

Zeilen van een Schip, lang 126 *voet, wydt* 26½ *voet, hol* 13 *voet, voerende* 225 *lasten.*

Een groot zeil van 21 kleedt, diep 14 ellen, aan doek met de bouts 298 ellen. Een groot bonet van 21 kleedt, diep 3¼ ellen, aan doek 69 ellen. Een fok breet 18 kleet, diep 12 ellen, aan doek met de bouts 219 ellen. Een fokke bonet breedt 18 kleedt, diep 3½ ellen, aan doek 33 ellen. Een groot mars-zeil, boven breedt 12 kleedt, onder

20 kleedt, diep 18 ellen, aan doek met de bouts 302½ ellen. Een voor mars-zeil, boven breedt 10 kleet, onder ruim 17 kleet, diep 15 ellen, aan doek 206 ellen. Een blinde, breedt 14 kleedt, diep 8½ ellen, aan doek 119 ellen. Een bezaan, breedt 14½ kleedt, achter diep 18 ellen, aan doek 134 ellen. Een stag-zeil, breedt 16 kleedt, achter diep 17 ellen, aan doek 147¼ ellen. Een boven-blinde, boven breedt 9 kleedt, onder 16 kleedt, diep 11½ ellen, aan doek 136 ellen. Een kruis-zeil, boven breedt 7 kleedt, onder ruim 13 kleedt, diep 9 ellen, aan doek 92 ellen. Een groot bram-zeil, boven breet 6 kleet, onder 11 kleet, diep 8½ ellen, aan doek 73 ellen. Een voor bram-zeil, boven breedt 5 kleedt, onder 9 kleedt, diep 7½ ellen, aan doek 55½ ellen. Vier ly-zeils, boven breedt 2 kleedt, onder 9 kleedt, diep 2 ellen, t'zamen aan doek 18 ellen.

***Noch maakt men de Zeilen na volgende maten, ieder gevoeght na hare Scheepen, of na de wille van den Schipper*.**

Als een groot zeil van 17 kleedt is, en diep 14 ellen, dan mag het bonet diep zyn 3 ellen, t'zamen diep 17 ellen, aan doek met de bouts 302 ellen. De fok van 14 kleedt, diep 11½ ellen, het bonet diep 3 ellen, t'zamen diep 14½ ellen, aan doek met de bouts 210 ellen. Het groot mars-zeil diep 15½ ellen, boven breedt 10 kleedt, onder 16 kleedt, aan doek met de bouts 205 ellen. De bezaan met zyn bonet breet 13 kleedt, diep achter 17 ellen. Het voor mars-zeil boven breedt 10 kleedt, onder 16 kleedt, diep 12½ ellen. De blinde diep 8 ellen, breedt 14 kleedt, aan doek 116 ellen. De boven-blinde boven breet 7 kleet, onder 11 kleet, diep 10½ ellen. Het bram-zeil boven breedt 6 kleedt, onder 9 kleedt, diep 7½ ellen.

En als het groot zeil breedt is 19 kleedt, meer of minder, schikken zich de andere zeilen na gelang.

Een Galjoot, lang 75 *voet, wydt* 19 *voet, hol* 10 *voet, voerende* 50 *last*,

Heeft mede wel, zoo by ondervindinge heb gezien, een zeil dat onder breedt is 12½ kleedt, boven 11½ kleedt, achter diep 25½ ellen, met zyn bonet, en't is van vooren gesneden, aan de eerste gilling is de grootste snede, de andere daar na zyn wat verminderende, tot de twee achterste kleeden toe, welke recht-draats moeten zyn: voor onder de mast moet het 4½ kleedt gegilt wezen, en daar zyn vyf recht-draatze kleeden, achter drie kleeden opgesneden, hier worden dan de bonets af gesneden, zoo veel als men daar af snyden wil, 't zy een of twee: de naden en de gillingen moeten op de ellen afgetekent staan, en met een touwtje gemeeten worden, tot dat men 8½ ellen gillings heeft. De breede fok is breedt 11 kleedt, diep 16 ellen, en heeft boven een reef, 't geen aan de eene kant diep is 6 ellen, aan de andere kant loopt het tot niet, zoo dat het reef 6 ellen schuin is, en wort by noodt tot een gaffel-zeil gebruikt:'t heeft onder ook een reef, diep 3 ellen. Het top-zeil is onder breedt 11 kleedt, boven 7 kleedt, diep 12 ellen; heeft in elke schoot een blokje, en op elken zyde drie leuvers. De bezaan is breedt 10 kleedt, diep 12½ ellen, en heeft onder een reef, diep 2 ellen: het lyk komt een half elle boven 't reef. De kluif-fok is breet 9 kleedt, achter diep 19 ellen, en boven voor de stomp 1 elle afgesneden, zoo dat'er noch achter blyft 18 ellen; het is voor opgesneden 3 kleedt, achter 2 kleedt, zoo dat' er noch 4 vierkante kleeden in de midden blyven: op de twee laatste kleeden wort het van onderen achter op gezoomt, en gelykt; het eerste lyk is dik 5 paar, daar na neemt men na vooren een lyk dik 11 paar, en wordt boven met twee oogen gestoken, gelyk men een ree-zeil steekt: heeft een reef met een bonet, diep 2½ ellen; men zet achter op het reef een bout, en daar op twee reef-gaten, daar de leuver in komt. De smalle fok is breedt 8½ kleedt, achter diep 20 ellen, voor 20½ ellen: hier gaat boven weer 1 elle af voor het blok, zoo dat het achter noch 19 ellen blyft, en voor 19½ ellen: heeft twee reven met banden, het onderste reef is diep 3 ellen, en 't ander 2½ ellen: deeze reven zyn met gaten, en achter op de reven twee bouts, op ieder bout twee leuvers; doch voor behoeven geen bouts te wezen, want daar komt maar een leuver op twee reven: deeze leuvers worden door reef-gaten gestoken. De blinde is breedt 4 kleedt, diep 4 ellen. De bezaan is breedt 4½ kleedt, achter diep 7 ellen, voor aan de mast 6½ ellen. De fok is breedt 3 kleedt, achter diep 5½ ellen.

De gaten in de blinden zyn om het water te lozen, als de boeg-spriet te veel bokt, en het zeil water schept, by storm.

Tot een Schip van 150 lasten wiert van oudts, hier ter Stede, drie balen Fransch kanefas voor de zeilen gebruikt.

+*Plinius* zeght, sprekende van het zeil-doek, en den hennip, dat 'er een kruit is 't geen Egypten aan Italien doet naderen (verstaande door dit kruit den hennip, waar van het zeil-doek wordt geweven): *Het is wel stout volk*, voeght hy daar by, *'t geen kleeden derft opzetten, om windt te vangen, en wien het licht schynt in de baren te dobberen, als of het niet genoegh was dat men te lande stierf, maar dat men noch onbegraven in de zee moest dryven*. In het eerste Hooft-stuk, alwaar hy van vlas handelt, spreekt hy aldus: *Vlas is een stoffe dat ons mede ten verderve strekt; want daar mede leggen wy ons zelven meer listen en lagen, als aan eenigh*

+*Sec. lib.* 19. *in Naturali historia*.

gedierte. Waar op te antwoorden staat, dat de doodt over al even na is; doch te water alleen nader schynt als te lande.

Hyginus meldt, dat *Isis* de vindster is geweest van de zeilen, wanneer zy haar zoon *Harpocrates* gong zoeken.

Het garen tot zeil-doek wert nu ter tydt gesponnen van fyn geklopte hennip.

De maat der zeilen werdt mede wel geschikt na het gebruik, waar toe de Scheepen gebezight zullen werden.

Op Jacht-scheepen, of die geene welke uit zyn om andere in zee te vervolgen, maakt men veel zeils.

Kleine Scheepen zeilen in 't gemeen beter als groote, niet alleen om datze lichter zyn, maar om datze meer zeil voeren; want indien de zeilen op groote Scheepen evenmatigh gemaakt wierden na datze op kleine Scheepen zyn, zy zouden te groot vallen, en niet wel beheert konnen werden, waarom de zelve kleinder werden gemaakt als d' even-reden wel vereischt: hier om is't dat een klein Schip dikmaal beter zeilt als een groot.

Van het stellen der Zeilen.

De zeilen dienen niet al te strak of te bordigh aan de raas gehecht te zyn, maar op zulk een wyze, dat de windt, daar in blazende, de zelvige eenige rondtheit geeft; dus vat de windt beter in het zeil, of kan meer beweging aan het doek over-

geven, en het Schip zal beter voortgang hebben, 't en ware men zeer scherp by de windt zeilde.

De zee-luiden zyn van meeninge, dat de voorste zeilen de meeste voortgang aan het Schip verschaffen; gevende voor reden, dat de windt daar het Schip gelyk als trekt, en achter, of in de midden, maar alleenigh duuwt: ook dat de windt in de voorste zeilen de baren der zee beter snydt, om zyne nabyheit.

Voor hoeft men niet al te veel zeils te maken, op dat het Schip daar door niet te zeer kome te bukken.

Men houdt mede dat de bovenste zeilen meerder voortgang aan het Schip geven als de onderste, en zulks om dat zy verre van de zwaarte af zyn; want de mast is een hevel, waar aan hoe verder de werkende kracht, als hier de windt in 't zeil, (de voet van de mast voor vast-punt gestelt zynde) van het vast-punt is, hoe de kracht van meerder macht zyn zal, gelyk dat allen Wis-konstenaars bekent is. De bovenste zeilen slepen echter dit ongemak mede, datze lichter van boven neder komen, en in hardt weêr niet gebruikt konnen werden.

De zeilen versmallen na bovenen toe, om dat boven niet te veel windts zouden vatten, en de Scheepen doen om slaan, of voor te zeer in 't water duiken; ook om dat de masten boven minder verdragen konnen als onder.

Op half windt dragen alle zeilen, 't geen met een voor-windt niet kan geschieden; en by voor-windt geit men het groote zeil op, om windt aan de voorste zeilen te geven. Hier om zal een Schip ook meerder vaart maken met een windt van ter zyden, als met een voor-windt, schoon niet al ten voordeele.

Het driehoekigh achterste zeil kan het stuur helpen in tydt van noodt; want men kan dit zeil best zetten op de streek daar men heen wil, en het Schip moet noodt-wendigh van achteren gestuurt worden. Dit zeil wordt by voor-windt omgedraait, en wanschapen dwars tegen de mast gezet, wanneer men grooten haast heest.

Het is een yzere wet by de zee-lieden, geen windt vergeefs voorby te laten vliegen, als men de zelve vangen kan. Hier toe zoude men wederzydts buiten boort vleugels konnen verzinnen, gelyk men die by wylen aan de nokken van de rees ziet gehecht, geiken en ly-zeils genaamt, welke onder weinigh breeder zyn als boven: dit geschiedt in jacht maken, vlieden, en als men grooten haast heeft. Onder aan de mars-zeilen worden in zoo een geval wel mede zeilen gebonden, die men fatzen noemt; nevens een vin, achter by de vlag-ge-spil.

Voor een Schipper staat wel te letten, dat hy de zeilen zoo zet dat d'een de windt van d'ander niet vangt.

Eenige gevoelen dat zakswyze zeilen veel windt zouden vangen, en den loop verhaasten.

De Scheepen neemen den meesten voortgang als'er een greep-touws windt, of bak-stags koelte is, en dat met twee of drie streeken, van voor-windt af; want dan dragen alle de zeilen.

Als 't by de windt gaat kan men geen boven-blinde gebruiken, om dat die dan te veel wappert, en niet stevigh genoegh gezet kan werden. Ook kan men by hardt weêr geen boven-noch onder-blinde gebruiken; want zy doen in zulk een geval het Schip te veel duiken, en zyn, wegens hunne nabyheit aan 't water, niet wel te bestieren.

In storm wordt de bezaan gebolt, en de fok op steven gezet.

Hoe laeger zeilen, hoe bequamer bestiert konnen werden, en hoe zy minder gevaar loopen om van boven neer te geraken; waar om het een goede vondt zoude zyn, zoo men het zeil-werk dat nu boven staat ter zyden uit wist te stellen.

Hoe onstuimig het waait, de bezaan kan altydt gevoert werden, en is ook zelden onklaar.

In engtens, en daar men dikmaal wenden moet, gebruikt men alleen de voor-zeilen: met deeze giert het Schip minst.

Met de voor-zeilen doet men het Schip voor de windt om wenden, en met de achter-zeilen by de windt op. De reden hier van is, dat, dewyl het Schip op zyn middel-punt draaibaar is, het achterste deel, bewoogen werdende, het voorste een tegen gestelde wegh doet gaan; en zoo is 't ook met het voorste. Waar uit volght dat de bezaan de Scheepen by de windt doet voort gaan, en dat de blinde de zelve doet afvallen.

De zeilen werden hoogh of laegh opgehaalt, na men groote vaart, en meer of min windt-vang begeert.

Strak uitgerekte en gespannen zeilen vatten de meeste windt. Bordige zeilen doen de windt ter zyden uitspatten, en zyn daarom goet om by de windt, en met scherpe windt te varen.

Wanneer men vaart stutten wil, haalt men de mars-zeils op de rant, of zeer laeg.

Als men de Scheepen over staagh smyt, of tegen de windt om laat gaan, moet men de fok laten loopen, anderzins loopt men

gevaar van een uyl te vangen, of dat het Schip op zyn gat deist.

Op droogten luisteren de Scheepen weinigh na hun roer; dan moet men de zelve met de zeilen stuuren,'t geen met ophalen, laten vallen, en dus of zoo te stellen, geschiedt, na de konst van ervaren zee-lie-den: deeze zeggen, dat dit veroorzaakt werdt door dien het zandt zuight, en het roer na zich haalt. Doch waarschynlyker wert geoordeelt, dat de weinig tusschen-standt van kiel en grondt een zeer snelle en groote omloop van water veroorzaakt, en dat de schielyke inval des waters in het ledig, 't welk het Schip achter komt te maken, het roer ongeschikt doet schudden, en het achter-schip onmatelyk bewegen, waar door het stuuren noodtwendigh bezwaarlyk vallen moet.

Men vindt verstanden die willen dat men alle de zeilen op een Schip vierkant make, of evenzydigh driehoekigh, en die spalke met veele dwars-houten, meenende dat de zelve dus beter windt zouden vatten: 't geen, myns bedunkens, onpryzelyk is, en veel ongemakken te scheep zoude na zich slepen.

Heden, terwyl dit schryve, komt my een ontwerp te vooren van het zeil-werk eens Fluit-schips, 't geen nu wordt gemaakt, zullende dit bestaan in een groot smak-zeil, met een gaffel, aan een zeer grooten mast hangende, daar een bonet onder aan komt, 't welk met een reef ingebonden kan werden. Deeze groote mast staat omtrent op 6 of 6½ voet over het derde deel van 't Schip, van vooren te rekenen, voor het groote luik. (Op gemeene Smak-scheepen staat de mast op een derde van vooren. Op gemeene Fluiten zet men de mast veeltydts te midden scheeps, of een weinigh meer na achteren, staande de zelve achter het luik.) Dit Schip zal achter een groot bezaan-zeil voeren; met een overloop, gelyk als op de Jachten. De zeilen aan de boegh-spriet, en fokke-mast, zyn als op gemeene ree-zeils Scheepen; behalven dat gestadigh een stagh-zeil gebruikt zal worden. Het opper-zeil aan de groote mast is smak-zeils gewys. Met deeze toestel wort gelooft (hoewel tegen myn meining) dat het Schip bequaamlyk zal konnen varen, wyl de meeste windt-vang om laegh wert gedaan, en al de zeilen zeer gemakkelyk te beheeren, in te nemen, en uit te zetten zyn.

Hoe men de Zeilen best ter windt-vang stelt.

Om dit te doen, zoo maakt dat een linie, of streek, getrokken van achter de zeilen af, regel-recht en even-wydigh met de windt-straal, tot aan het over staande boort toe, zoo lang is, als een linie van de zelve zeilen aan boort, tot daarzy de voorige linie snyden: by voorbeeldt, in de figuur A.

A B is de windt-straal, *D C* het zeil: ik zeg dat *A L* gelyk aan *A C* moet zyn, om 't vereischte te voldoen, en de windt best in 't zeil te doen vatten. Dit wort beweezen door middel van de volgende betoogingen, als te bespeuren is op het einde van de zelve, in het vervolgh. Gelyk hier mede ook beweezen wordt, hoe men de streek des windts weten kan, der zelver kracht bekent zynde; als ook het Schips loop, ofte koers: ook hoe veel minder beweging alle zyd-winden, na haar wezen, aan het Schip geven, dan of zy vlak in de lakenen vallen; aanmerkende, en toestaande, dat een voor-windt de meeste beweging en voortgang aan het Schip geeft, 't geen in deezen is geoorloft.

Eerste Voorstel.

Zoo een lichaam op een water-passe vloer, met een effen vlakte rechthoekigh op de vloer staande, voort gestooten wordt, dan zal het lichaam rechthoekigh van het stootende vlak af loopen.

Laat *A B*, op de plaat by B, het stootende vlak zyn, dat voort gestooten wordt langs de linie *C D, E* het lichaam, *D F* [+]rechthoekigh op *A B:* ik zeg, het lichaam *E* zal langs de linie *D F* loopen; want de duwing van de vlakte *A B* kan geen kracht op 't lichaam *E* doen, om dat na *A* of *B* te bewegen, overmidts de vlakte, effen en gladt zynde, geen oorzaak geeft om een bewoogen lichaam elders te laten heen rollen, als daar het van een lichaam, 't geen het zelve onmiddelyk raakt, rechthoekigh heen gedreeven wort, schoon dat lichaam weder schuins, en van ter zyden bewoogen wort. Alleenlyk dan kan het lichaam *E*, zynde rechthoekig met het vlak *A B*, door de beweging des zelven vlaks bewoogen worden, te weten langs de linie *D F*.

[+] *Vid. [...]*

Tweede Voorstel.

Zoo een vlakte door een scheeve linie geduuwt wort, dan zal de duwende kracht tot het drukzel, of 't geen gedrukt werdt, op het vlak, als de gezeide scheeve linie, na een linie aan 't eindt deezer scheeve linie, rechthoekigh op het vlak zyn.

A B zy het gegeven vlak in de figuur C, *C D* een scheeve linie, langs welke *A B* geperst wert, *D E* rechthoekigh op *A B:* ik zeg, de kracht, waar mede het lichaam langs *D C* geduuwt wort, is tot de leiding des vlaks *A B*, als *C D* tot *D E*.

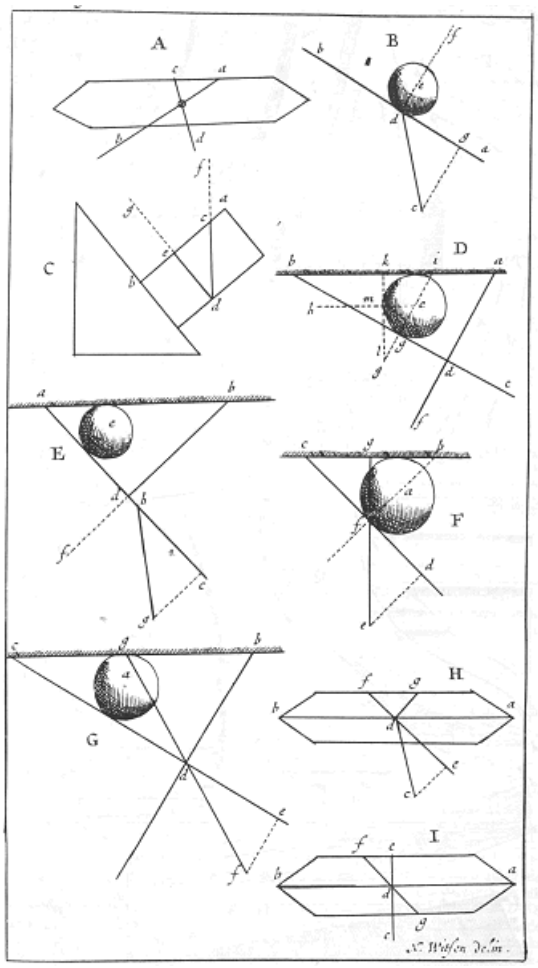
A
B
C
D
E
F
G
H
I

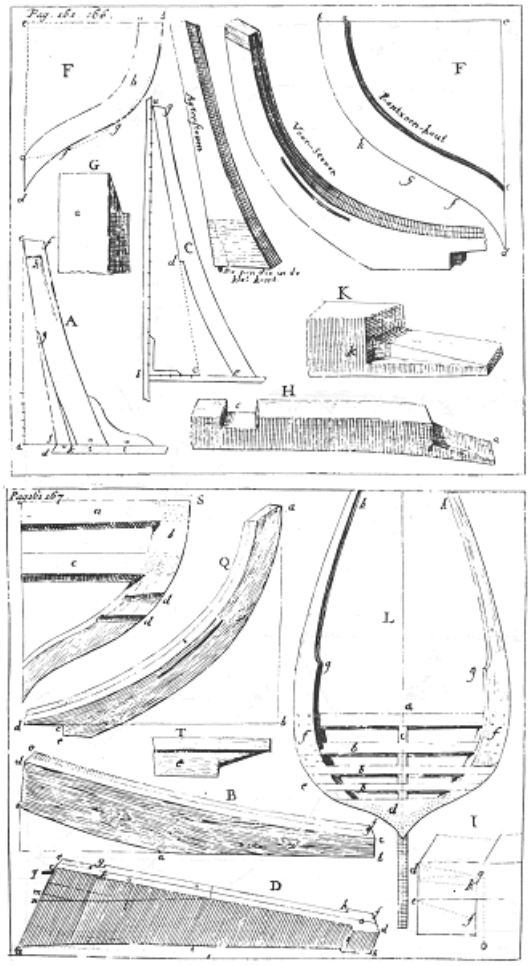
F
F
G
A
C
K
H
S
Q
L
T
B
D
I

Laat (om dit te betoogen) *A B D* een pylaar zyn, *D F* een scheeve hef-linie, *D G* een rechte hef-linie; laat de trekking aan *C F* gestelt zyn even aan de duwing aan *C D*, het vlak dan zal door trekking of door duwing even veel lyden: indien nu het vlak langs *E G* getrokken wierdt, alzoo dat de vlakte *A B* door deeze trekking even zoo veel quam te lyden, als door de trekking aan *C F*, of de duwing aan *C D*, dat is, zoo de trekking aan *E G* even stalwichtigh ware met die aan *C F*, zoo zal, door het 19e Voorstel van *Stevins* Weegh-kunst, de trekking aan *C F*, of de duwing aan *C D*, tot de trekking aan *E G*, of het lydende vlak *A B*, zyn als *C D* tot *D E*.

Vervolgh.

Het blykt dan in een lichaam 't geen voort gestooten wert, als in 't eerste Voorstel, dat de linie *C D* tot *G C* is, als de kracht die langs *C D* aan gewendt wordt op het lichaam *E*, tot de beweging die het lichaam *E* ontfangt.

Derde Voorstel.

Zoo een lichaam, als e, *op een water-passe vloer, tegen eenige muur of verlet, als* ab, *leit, gelyk in de figuur* D, *het welke geduuwt wort met een recht staande vlakte* c b, *langs een linie die rechthoekigh op* c b *komt, als hier* d f, *zoo zal de kracht aan* d f, *tot de kracht die het lichaam lydt, zyn als* a b *tot* a d, *wel verstaande zoo* a d f *een rechte hoek maakt met* d b.

Laat *B D* aangemerkt zyn als een schuinse vlakte, gelyk in 't voorgaande, en laat *I G* evenwydig met *A D F, E H* met *A B*, en *K L* rechthoekig op *A B* zyn: dit zoo zynde, en *E L*, aangemerkt als hef-linie, van een trekkende kracht aan *G*, die het lichaam zoo veel tegen houdt, als het zelve van *C D B* geduuwt wordt, ('t welk hier gestelt mag werden) en *E M*, hef-linie, van een kracht aan *H*, die het lichaam *E* insgelyks in even-wight met het geduuw kan houden: dit zoo gestelt, zoo zal wederom, door het 19e Voorstel van *Stevins* Weeg-konst, *E L* tot *E M* zyn, gelyk de kracht aan *G*, of het geduuw aan *F D*, tot de kracht aan *H*, of tot die kracht, die het lichaam *E* langs de linie *H M E* dwingt: maar dewyl *E M* en *E L* even wydigh zyn met *A B* en *A D*, zoo zullen de hoeken *E* en *A* even zyn; desgelyks zyn de hoeken *E M L* en *A D B* beide recht, en daarom de drie hoeken *E L M* en *A DB* gelykformig: daar uit dan volgt, dat *A B* tot *A D* is, als *E L* tot *E M*, of gelyk de kracht aan *G*, of de duwing aan *F D*, tot de kracht aan *H*, of die kracht, waar door het lichaam *E* voort gestuuwt werdt.

Vierde Voorstel.

De kracht te vinden, waar door een lichaam op een water-passe vloer voort gaat, langs een verlet, door een stootent vlak, dat schuins wort gedreeven.

Laat, als vooren, in deeze gestalte by *E* het lichaam zyn, *A B* het verlet, *A C* het duwendt vlak, welk langs *G H* geduuwt wort, het begeerde is, de kracht te vinden waar door het lichaam *E* langs *A B* voort géduuwt wordt, als aan *G H*; het zy, by voorbeeldt, dat het 10 pondt gewigt was. Laat *G C* rechthoekigh getoogen zyn op

A C, en *B DF* rechthoekigh op de zelve *A C*, en laat bevonden worden *H G* tot *G C* te zyn, als 5 tot 4: Ik zegh, 5 geeft 4, wat 10 pondt? komt 8 pondt, die aan *F D* behoeven zoude, om het lichaam *E* met gelyke kracht voort te duwen, als met 10 pondt aan *G H*, door het tweede Voorstel. Laat nu *A B* tot *B D* bevonden worden te zyn als 4 tot 3: Ik zegge, 4 geeft 3, wat 8 pondt aan *F D?* komt 6 pondt voor 't begeerde, dat is de kracht waar mede het lichaam *E* langs het verlet *A B* voort geduuwt werdt met een schuinse stooting aan *G H* van 10 pondt; en zulks door het derde Voorstel.

Vyfde Voorstel.

Gegeven zynde een linie, waar langs een effen vlak voort geduuwt wort, om een lichaam langs een gegeven verlet te doen schampen, de standt van het duwendt vlak te vinden, om het lichaam met de meeste kracht te drukken, of voort te doen gaan.

Eerste Voorbeeldt.

A zy in de plaat by F het lichaam, *B C* het verlet, *E F G* de linie daar de kracht aan gedaan wordt, die ik rechthoekigh op't verlet stel. Om nu het vlak *C D* alzoo te stellen, dat die de meeste kracht op het lichaam *A* doet, zoo stelt *G C* even aan *G F*, trekkende *C F D*, en die zal zoo de begeerde linie zyn, waar na het vlak gestelt zal werden, om op zyn alderbest, en met de meeste kracht het lichaam *A* voort te duuwen; want de twee zyden des driehoeks *F G C* even zynde, zoo zullen de hoeken *G F C* en *G C F* even zyn, en elk half recht, desgelyks ook de hoeken *D F E* en *D E F* des driehoeks *D E F*, als mede de hoeken *F CB* en *F B C* des driehoeks *B F C*, om dat deeze drie hoeken gelykformig zyn: Ik zegge dan, *E F* ℞ 2 geeft *E D* 1, wat geeft 10 pondt, de kracht die ik aan *E F* stel? komt ℞ 50 pondt voor de

drukking des vlaks: wederom zegge ik, gelyk *B C* ℞ 2 tot *B F* 1, alzoo ℞ 50 pondt drukking, die het vlak lydt, tot 5 pondt voor de kracht, waar mede het lichaam *A* voort geduuwt wordt. Maar laat ons ook eens stellen dat *C G* meerder is als *G F*, te weten als 4 tot 3, als dan zal *E F* tot *E D* zyn als 5 tot 4, om dat de hoeken *G F C* en *D F E* even zyn, en de hoeken *F G C* en *F D E* beide recht, en daar om de drie hoeken gelykformigh; desgelyks om dat de drie hoeken *F G C* en *B C F* een gemeene hoek *C* hebben, en elk een rechte *F G C* en *B F C*, zyn de drie hoeken *F G C* en *B C F* gelykformigh, en daar om *B C* tot *B F*, als 5 tot 3: Ik zegge dan, *E F* 5 geeft *D E* 4, wat 10 pont kracht? komt 8 pont drukking of lyding des vlaks; wederom *B C* 5 geeft *B F* 3, wat 8 pont drukking? komt 4⅘ pondt, waar mede het lichaam *A* gedrukt wort, welk minder is als 5 pondt, die wy eerst gevonden hebben: desgelyks indien wy *G C* minder stellen als *G F*, zoo zullen wy 4⅘ pondt vinden voor de kracht die het lichaam *A* drukt, te weten, stellende *G C* tot *G F*, als 3 tot 4; en daar om, *G C* en *G F* even zynde, zoo zal de duwing aan *E F* het voorderlykste zyn.

Tweede Voorbeeldt.

Laat wederom *A* aan de gestalte G het lichaam zyn, *F DG* de linie waar langs de kracht geschiedt, B C het verlet, niet rechthoekig op *F G:* om dan het begeerde te vinden, stelt *G C* even aan *G D*, en trekt *C D E*, welke het begeerde vlak zal zyn; want *D F* tot *E F* zyn 5 tot 3, 't geen hier, na het voorbeeldt van *Stevin*, geoorloft is te nemen: zoo zeght nu, 5 geeft 3, wat 10 pondt kracht aan *F D?* komt 6 pondt lyding des vlaks. En nademaal *G D* en *G C* even zyn, zoo zyn ook de hoeken *G D C* en *G C D* even; maar *G D C* is ook even aan *E D F, E DF* is dan even aan *G C D* of *B C D*, en de hoeken *B D C* en *D EF* zyn beide recht, en dien volgende de drie hoeken *B C D* en *E D F* gelykformigh, daar om is *C B* tot *B D*, als *F D* tot *E F*, namentlyk als 5 tot 3: Ik zegge dan, *B C* 5 geeft *B D* 3, wat 6 pondt lyding des vlaks? komt 3⅗ pondt voor de kracht waar door het gewight *A* gedrukt wort. Indien wy nu *G C* minder of meer stellen als *F D*, dan zal het lichaam *A* zoo veel niet gedrukt worden, gelyk men door rekening kan na speuren, en daar om is deeze standt des vlaks *D C* het vorderlykste.

Het tweede Voorbeeldt des vyfden Voorstels, byzonderlyk hier betooght, is door den hoogh-geleerden Heer *Burchert de Volder*, Professor tot Leiden, d'eerste maal algemeinlyk verklaart, en my, *Algebraice* uitgerekent, toe gekomen, 't geen ik, om zyn waerdigheit, hier laat volgen; waar toe dient de figuur A, hier nevens in gevoeght.

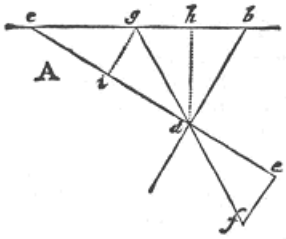

$$DG \infty x$$
$$GC \infty y$$
$$DG \text{ tot } GH$$
$$a \text{ tot } b \text{ als } x \qquad \tfrac{b}{a}x \text{ en } CH \infty y + \tfrac{b}{a}x$$
$$DH \infty \tfrac{x}{a}\sqrt{aa-bb}$$
$$\text{Quadraat } DC \infty \tfrac{bb}{aa}xx + \tfrac{2b}{a}xy + yy + xx - \tfrac{bb}{aa}xx$$
$$DC \infty \sqrt{yy + \tfrac{2b}{a}xy + xx}$$
$$\frac{DC}{\sqrt{yy + \tfrac{2b}{a}xy + xx}} \text{ is tot } \frac{DH}{\tfrac{x}{a}\sqrt{aa-bb}} \text{ gelyk } \frac{GC}{y} \text{ tot } \frac{GI}{\dfrac{yx}{a}\sqrt{\dfrac{aa-bb}{yy + \tfrac{2b}{a}xy + xx}}}$$

De streek des windts FG bekent zynde, en 't verlet BC, zoo is de hoek DGH bekent, en dien volgens ook de reden van DG tot GH, die zy als a tot b: de kracht van FG zy ɔo c.

Als G D is tot G I zoo is de ſchuinſe kracht van F D

$$x \qquad \frac{yx}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy+\frac{2b}{a}xy+xx}} \qquad c$$

tot de kracht van 't vlak C D, door de linie D B recht gedrukt werdende,

welke kracht dan is $\infty \frac{yc}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy+\frac{2b}{a}xy+xx}}$

Gelyk C G is tot G I alzoo is de kracht

$$y \qquad \frac{yx}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy+\frac{2b}{a}xy+xx}} \qquad \frac{yc}{a}\sqrt{\frac{aa-bb}{yy+\frac{2b}{a}xy+xx}}$$

tot de kracht waar mede het lichaam langs B C geperſt wordt,

die dan is $\infty \frac{ycx\,M\,\overline{aa-bb}}{aa\,M\,yy+\frac{2b}{a}xy+xx}$ welke geſtelt moet worden ∞ z het grootſte.

$$\frac{ycx\,M\,aa-bb}{aa\,M\,yy+\frac{2b}{a}xy+xx} \infty z$$

$$ycx\,M\,\overline{aa-bb} \infty \overline{yy+\frac{2b}{a}xy+xx}\,M\,aaz$$

Na den regel van de H^r Burgermeeſter *Joan Hudde:*

$$o \qquad -1 \qquad o \qquad 1$$

$$-yy+xx\,M\,aaz \infty o$$

$$x \infty y.$$

Eerste Vervolgh.

Door het vierde Voorstel is nu open-baarlyk een middel getoont, om door rekening te vinden met wat kracht het Schip voort geduuwt wordt, als de kracht des windts tegen het zeil, nevens de streek des windts, als mede de standt des zeils gegeven is. Laat *A B*, by de figuur H, een Schip zyn, 't welk door 't roer gedwongen wordt langs *A B* of *F G* te loopen, *C D* zy de streek des windts, *E F* het zeil; laat de windt 1000 pondt wegen, of zyne kracht maghtigh zyn uit te werken als of zoo zwaar woegh, die langs *C D*, of diens even wydige, op het zeil valt, en laat bevonden wezen *D C* tot *E C* te zyn als 5 tot 3: Ik zegge, *D C* 5 geeft *E C* 3, wat 1000 pondt? komt 600 pondt lyding des zeils. Wederom zy, by voorbeeldt, *G F* tot *G D* bevonden als 5 tot 4: 5 geeft dan 4, wat 600 pondt? komt 480 pondt voor de kracht die het Schip voort duuwt; welk bewys klaar is door het vierde Voorstel voornoemt.

Tweede Vervolgh.

Uit het vyfde Voorstel blykt, hoe men voordeeligst het zeil op een Schip stellen zal, als de streek des windts bekendt is. Laat *A B*, in de figuur by I, een Schip zyn, zeilende van *B* na *A*, neemt *E F* als verlet, *C D E* zy de streek des wints, *G D* het zeil; 't welk aldus moet gestelt worden: stelt *E F* even aan *E D*, strekkende het zeil van *E* door *D* tot *G*, welke strekking, door het gemelde vyfde Voorstel, de meeste kracht tot voortgang van het Schip zal geven: 't geen is dat ik in den beginne voorstelde te bewyzen.

Dit kan van alle zee-varende lieden zeer lichtelyk in gebruik gebragt werden, meetende de lengte des boorts van daar het zeil dat snydt, tot daar de windt-streek het zelve boort snydt, zulks even lang makende met de linie van boort daar de windt-streek dat snydt, tot het lichaam des zeils toe.

Dat hier van ponden windts spreke, laat zulks niet vreemt voor komen; want men kan die wegen, of ten minsten haar kracht. Zoo 't woort gewight misstaat, neemt

dat van graden of trappen in de plaats, en zegt, een windt van die trap, kraght of maght. Wel is waar, dat, wanneer men deeze dingen in practyk stelde, alles niet altydt juist zoude over een komen zoo als de zake hier op 't papier is gestelt, vermidts des windts maght zelden lang van een aart is, en de Scheepen door byzondere oorzaken licht afdryven, wegens d'onbestendigheit van 't verlet; ook om dat het gestel der zeilen niet is gelyk planken, die blyven zoo men haar zet, maar zich verrekken en verzetten op de minste beweging. Dit niet tegenstaande, laat de bewyzen van het voorgestelde in haar geheel, en neemt de gemelde practyk niet wegh, schoon de zelve altydt op zyn volmaakst, zonder verandering, niet in 't werk gestelt kan werden.

Elfde Hooftstuk.
Hoe men de Scheeps-deelen vervolgens t' zamen zet.

DE benaminge der Scheeps-dee-len verhaalt, en de zelve deelen, zoo in 't byzonder, als in hunne plaatzen, vertoont, mitsgaders hare proportie, of evenredigheit, ontdekt zynde, volght nu dat men de losse stukken te zamen voege, en zoo het opgegeven Schip van 134 voet te water brenge. Hier toe gaat voor af een optelling der deelen die in rang van bouwen elkander bequaamlyk volgen. Doch schoon de Kiel het eerste lidt is dat men aanhaalt, om dat die gemeenlyk eerst geleght werdt, zoo begint het timmeren (ten minsten in gedachten) hier echter met de Achter-steven, om dat het besnoeijen der Kiel mede uit de zelve werdt gehaalt, en de even-maat der meeste Scheeps-deelen uit de Voor-steven volght. Het zal ook van weinigh belang zyn wat stuk men eerst ophaalt, als'er maar geene ontbreke, 't welk van de aanzienlykste niet gevoele.

Benamingen van Scheeps-deelen, die men in het timmeren achter elkander opmaakt, en aan 't Schip voegt.

1. Ten eersten maakt men de Kiel. Daar na
2. De Voor-steven.
3. De Achter-steven.
4. De Hek-balk.
5. De Rantzoen-houten.
6. De Klos daar onder a
7. Het Broek-stuk.
8. De Worpen.
9. De Hek-stutten. Als dan
10. Stapelt men de Kiel.
11. Neemt de Hek-stutten af, en de Worpen daar uit.
12. Ryst de Voor-steven.
13. Ryst de Achter-steven om hoog, legt daar de Worpen in, en zet daar dan de Hek-stutten aan.
14. Maakt een Knie op de Kiel, en tegen de Achter-steven aan. Hier na
15. Maakt men de Streek klaar, met de Sponning.
16. Boort de Schei-nagels in de Stevens, en in de Kiel.
17. Maakt de Kiel-gang.
18. Maakt het Vlak, en zet het water-pas.
19. Ook een Buik-stuk op de Hals, met een Zitter aan wederzyden.
20. Dan boeit men de Kimmen, en
21. Maakt het recht water-pas, als het geschrooit is. Hier na
22. Maakt de Spant-oplangen, en maakt daar Jukken aan.
23. Daar de Stelling op komt.
24. Maakt dan de Scheer-gang om, en Sent daar boven, water-pas.
25. Ook de Swiepingen aan de boven-einden, en Schooren.
26. De Buik-stukken, Zitters, Stekers, Zogh-stukken, en Worpen.
27. De Kalven, of Hekken, en Toonen.
28. Maakt de Balken klaar.
29. Men maakt en slecht de Kimmen.
30. Wagert de Kimmen.
31. Maakt de Stelling, om de Balken te leggen. Hier op

32. Slecht men de Oplangen, daar de Balk-wager aan komt.
33. Maakt de Balk-wager vast.
34. Legt de Balken, met een Wager daar onder.
35. Brengt de Stelling boven.
36. Zet de Stut-mallen.
37. Maakt de Wagers tusschen de Kimmen en Balken.
38. Met de Spant-stutten.
39. Maakt Senten om, Schooren en Zwie-pingen aan.
40. Maakt de Knies, wagert het Vlak, maakt de Banden, en 't Kolsem, met de Spoors.
41. Slecht het bovenste Lyf-hout.
42. Leght het Lyf-hout.
43. En zet dan een Wager of twee op.
44. Legt de Balken van 't Verdek, en de Konstapels kamer.
45. Vervolgens maakt men de Balk-wager.
46. Met de andere Wagers daar onder.
47. Slecht de Nagels in de Kimmen.
48. Maakt de Schaer-stokken en de Spiegel dicht.
49. Maakt de Knies, en laat de Ribben zagen.
50. Gaat buiten om, en maakt de Buik-houten onder de poorten.
51. Braeuwt de Kimmen, en de Streek.
52. Maakt het Huit-dicht.
53. Maakt het voort klaar.
54. Laat het Schip op zyde vallen.
55. Zet het recht.
56. Maakt de Stellen aan de Steven, en een Plaat aan de Kiel.
57. Maakt de Mal tot het Roer.
58. Maakt het alom klaar, om 't Schip te doen gaan, en als het klaar is zoo laat het afloopen.

59. Als het Schip te water is gegaan, zoo maakt dan de Stellingen buiten en achter aan.
60. Maakt de Klossen boven de Poorten buiten om.
61. En de Vullingen in 't Ruim. Hier na
62. Maakt men het buiten om op met Bark-houten, Vullingen, Raa-houten, Zet-gang, Vertuining, en Regelingen.
63. Dan maakt men de bovenste Lyf-houten.
64. Met de Wager daar op.
65. De Ribben op den Overloop.
66. De Karviel-houten daar onder.
67. Het Spoor van de Spil, en van de Bezaans mast.
68. De Uitlegger.
69. De Hootden van de Tralie-luiken op 't Verdek.
70. De Visscher van de Bezaans mast, en van de Spil.
71. Leght de Balken van de Kajuit op Klampen, als ook die in de Bak.
72. De Balk-wager daar onder, met de andere Wagers.
73. De Ribben op 't Verdek.
74. Maakt de Knechten klaar in de Bak.
75. Kajuit-houten in de Bak, en onder de Ribben.
76. Zet de Speenen.
77. De Groote en Fokke Knecht.
78. Strykt den Overloop, dicht.
79. Daar na maakt men het Kruis van de Kajuit, en het Schot.
80. Het Galjoen.
81. De Galdery.
82. De Poorten.
83. Kluizen.
84. De Beting-knies.
85. Het Schan-dek.
86. De Beting-balk.
87. Strykt de Bak.
88. Maakt het Water-bordt op de Bak.
89. Als ook het Water-bordt in de Hut. Leght de Balken daar aan, met de Ribben.
90. Maakt de Balk-wagers, met d' andere Wagers daar onder.
91. Strykt het daar op, en maakt de Rusten.
92. Beschiet de Kajuit, en maakt daar Kooijen in.
93. Maakt de Visschers klaar.
94. Zet de Masten in.
95. En de Boeg-spriet.
96. Met de Spil.
97. Maakt de Puttingen vast.
98. Ook het Schot voor de Stuur-plecht.
99. Met het Schot voor de Bak.
100. En de Tralie-luiken.
101. Maakt hier na de Stulp-luiken.
102. De Bossen, Pompen, en't Gemak.
103. Het Schot voor de Hut.
104. Bos-banken.
105. Kruis-houten.
106. Het Schot voor de Konstapels kamer.
107. De Bottelarye.

108. De Kombuis.
109 De Kranen.
110. Het Roer.
111. De Schoote-bloks.
112. Zet de Hals-mast op, zoo 't noodig is.
113. Als ook de Regelingen boven de Bos-banken, zoo zy vereischt worden.
114. Maakt de Hals-klamp.
115. De Pompen.
116. De Broodt-kamer, en de Hel.
117. De Beting-balk op de Bak.
118. Kruis- en Karviel-hout.
119. De Boogh boven de Kolder-stok is 't noodigh. Dan vangt aan
120. Buiten om te verzoeken.
121. En te verdubbelen, is 't noodigh.
122. Beslaat de Steven en 't Roer met koper.

Dan volgen noch Bouts, Nagels, Spykers, Vensters, Deuren, Banken, Hoepen, Kamers; het pekken, teeren, schilderen, en zoo voorts.

Volght de wyze hoe men de voornaamste Scheeps-leden te zamen zet, en vervolgens bouwt, of timmert, aanvangende met de Achter-steven.

Als men een Achter-steven maken wil, zoo neemt men een hout van begeerde lengte, dikte, en breedte, dan leght men buiten aan het boven-eindt by *a*, een rey aan, met een andere rey aan het ondereindt, by *f* en *e*; daar na leght men deeze reyen op malkanderen, als by *b*, daar zy in de winkel moeten zyn; waar na men een keep in de achter-kant maakt by *d*, dan neemt men een lyn van *d*, en haalt die op de rey by *c*, 't geen het vallen van de Steven maakt.

Van *f* tot *e* is de breedte van het onder-eindt der Steven: van *a* tot *g* is de breedte van 't boven-eindt der Steven; gelyk alles te zien is in de figuur C.

Om het vallen van de Achter-steven te bekomen, zoo neemt men op elke 6 voet lengte der zelve 1 voet voor 't vallen: als, men maakt en meet van *a* aan *b* tot de lengte, en 't vallen van *b* tot *c*; dan leght men de achter-kant van *a* tot *c* recht, met een rey van *a* tot *b*; en om de Steven in de winkel te stellen, zoo houdt men de win-

kel-haak by *b*, en zet merken, volgens de rey, langs de winkel-haak by *f* en *e*.

In 't hakken en vormen der byzondere stukken heeft men mallen, of patroonen, waar op men 't hout legt, om 't zelve daar na te fatzoeneren, of schikken; gelyk men scheer-gangen stelt, om 't Schips beloop en zyden, na wil en eisch, geschiktelyk te voegen.

Als de Achter-steven is gewinkelt, en de binnen- en buiten-kant na de lyn, en krap in 't loot, zyn gehakt, gelyk van *a* tot *b*, en van *d* tot *c*, is te zien, dan zet men de zelve met de binnen-kant om hoogh, en slaat op dees binnen-kant een middel-lyn, als van *g* tot *h*; daar na meet men aan wederzyden de begeerde dikte van de binnen-kant des Achter-stevens, en houdt het zelve af op de laegte van de sponning, die in de steven komen zal, in 't loot neder, als van *d* tot *c*, en ook van *e* tot *f*; als dit gedaan is, zet men de achter-kant boven, en maakt daar de scheggen op, als van *a* tot *i* te zien is op de plaat by B.

De gedaante van een Achter-steven, staande op de Kiel, vertoont op de plaat by figuur A.

A b	Het vallen van de steven.
A c	De hooghte van de steven.
b e	De onderste breedte van de steven.
c f	De bovenste breedte van de steven.
g b	De lengte van d'achter-scheg.
h	De sponning.
b d	De hieling van de kiel, en dikte.
e	Het knie op de kiel aan de steven.
y	De schei-nagels.
o	De teikening daar de schei-nagel in geslagen werdt.
k	De pen van de steven, die in dekiel komt te staan.

Als dan nu de Achter-steven met de achter-kant om hoogh staat, zoo maakt men eerst de Scheg *k* op de steven, en dan het neder komen by *l*; daar na zet men de andere stukken daar mede onder, als *m* en *n*; waar na men het aan de achter-kant recht maakt, en daar dan een middel-lyn op slaat, als van *o* tot *p* toe; dan stikt men daar de dikte onder en boven uit, als van *g* tot *k*, van *i* tot *h*, van *f* tot *d*, en van *c* tot *e*. De pen maakt men omtrent zoo dik als de achter-kant van de steven, lang een derde van de kiels dikte, en dik een derde van de dikte der steven, als by *q* is te zien; van *c* tot aan *k* is het zoo veel dunder, als de planken van de zandt-streek dik zyn, die daar aan komen moeten, en dit gaat tot aan de binnen-kant by *r* te niet. Daar na maakt men de scheg vast met bouts en spykers, als te zien is aan de stippelen ... ; by *a* en *b* is de binnen-kant, en het moet daar met een weinig bogt komen, als van *s* tot *t* te zien is; hoe meerder na onderen, hoe langer de bouts moeten wezen. Het breede deel achter, het vierkant genaamt, is lang 16½ duim,

en dik 13 duim; onder dit vierkant is het dik 9 duim. Het binnenste stuk moet noodtwendigh van een hout wezen, gelyk ook de buitenste scheg, doch de binnenste mag wel van twee stukken zyn: ziet dit alles op de plaat by letter D; maar de steven wort by veele Meesters boven een weinigh dikker gemaakt dan hier wert vertoont.

Volght het model van de Hek-balk te zien op de plaat by letter E.

a Is de boven-kant, *b* de achter-kant, *e* de binnen-kant, *f* de onder-kant. De Hek-balk werdt achter met een hol gemaakt, en onder met een sponning, waar in de planken van de Spiegel werden vast gemaakt; by *d* is de sponning, *c* het hol: en als het zoo gemaakt is, leght men de achter-kant op de binnen-kant van de steven, dicht aan 't boven-eindt, en maakt hem met een zwaluw daar aan vast. Het moet in't water-pas leggen, zoo wel aan de binnen- als boven-kant; hier op komen dan de Rantzoen-houten, wiens einden op de steven afgehouwen zyn: de onderkant moet met de sponning gelyk komen, en de steven blyft geheel zonder klep: ook moet de onder-kant van 't Rantzoen-hout zoo rondt loopen als de sponning. Als men dees Hek-balk zal toestellen, maakt men des zelfs boght, breedte en dikte, na de lengte die hy heeft, namentlyk, op ieder 10 voet lengte, 8 duim tot de boght; en tot de breedte, op elke voet langte 1 duim tot de breedte; doch de dikte een weinigh minder.

Aan de figuur S is *a* de Hek-balk, *b* de eene zyde van 't Rantzoen-hout; *c* by de figuur S, en *e* by de figuur T, zyn de Worpen in de Spiegel; *d* is het gat, of zwaluw, daar de einden van de Worpen in komen te leggen; deeze Worpen komen met een borst over de steven; en de Hek-balk komt met een zwaluw aan het eindt van de steven vast: men maakt de zelve, als ook de Worpen, met twee bouts in de steven vast: aan de einden, of zwaluws, klinkt men het met spykers, tot dat men de Hek-stutten daar over heen heeft vast gemaakt. Als de Spiegel gereezen of opgereght is, dan slaat men bouts, en ook eenige nagels midden door de Hek-stutten, en spykers aan het onderste eindt.

Van het Rantzoen-hout, te zien by letter F.

Als men een Rantzoen-hout maken wil, zoo werdt eerst een winkel-haak gemaakt, als van *a* en *e* tot *c* en *d*, dan zet men een passer met de eene voet by *e*, en meet de lengte van de helft van 't Hek, als van *e* tot *b*, dan trekt men de kring tot *c*, en laat tusschen *f* en *g* een weinigh houts, of plaatze, binnen de kring, by *h* insgelyks, maar een weinigh meer, het eene omde rondte, en het andere om de gebogenheit te bekomen; van *c* tot *d*, by de onderpunt, volght de breedte, als mede van *a* tot *b*; en dit is de[+] even-reden van de binnen-kant van het Rantzoen-hout. (Doch men maakt gemeenlyk mallen, na welke de Rantzoen - houten gehakt worden.) Daar na leght men 't Rantzoen-hout met het eene eindt op de steven, als met *c* en *d*, en met het andere eindt, als *a* en *b*, op het eindt van de hek-balk, en maakt de einden vast met verlooren lippen, zoo wel aan de steven als aan de hek-balk, derwyze als op de plaat, by figuur G, te zien is; alwaar *a* een Rantzoen-houts lip is op het hek.

[+] *Proportie.*

Model van een Worp in de Spiegel, omgekeert leggende, te zien by letter H *op de plaat hier nevens.*

De zwaluw by *a b c* is de gemaakte borst over steven. Als men de Worpen zal inlaten, hangt men een lootje over de zelve, en beziet hoe veel het Worp uit het loor hangt, dan neemt men de helft der dikte van 't Rantzoen-hout aan de binnen-kant, en laat het buitewaarts te niet gaan; daar na neemt men de helft van de Worp af, en aan 't eindt neemt men zoo veel af als men de Worp in 't Rantzoen-hout aan de binnen-kant afneemt,'t welk dan zoo de zwaluw komt te maken; doch aan de binnenkant van 't Rantzoen-hout moet men het gat van de zwaluw een half duim naauwer maken als buiten aan. De Worpen dienen even gelyk te zyn; ook moeten de zelve zoo diep uitgeholt wezen als het gat van de zwaluw, 't geen dan het oor der Worp maakt, als by *b* te zien is. De Worpen worden niet vast gemaakt voor dat de steven om hoogh is. Vier gaten werden in de Hek-balk geboort, om bouts in te slaan, twee in de Worpen, dertien of veertien in 't Broek-stuk, acht door de Rantzoen-houten, vyf of zes in de Steven, om de onder - einden van de Rantzoen - houten t'zaam te houden: tien of twaalf nagels slaat men in de Rantzoen - houten: de sponning in de Steven laat men onder te niet loopen: de bouts van de Worpen komen op een duim of twee door de Steven.

Derwyze als by letter I op de plaat te zien is werdt de Worp ingeloot, en met kryt aangeweezen: het hout van *f* tot *g* werdt wegh genoomen, of afgehouwen, als mede dat van *e* tot *d*. De tusschen-stant van *h* tot *g* maakt de ooren, en het tusschen komen van de zwaluw in 't Rantzoen-hout: 't geen op de figuur K, by *k*, aangeweezen wordt.

Model van de Spiegel, aan de binnenkant te zien op de plaat by letter L.

De benamingen hier van zyn als volght: *a* is de Hek-balk, *b* de Worpen, *c* de Achter-steven, *d* het Broek-stuk, *f* de Rantzoen-houten, *g* de keep van de Hek-stut, *h* de wydte der boven-einden van de Hek-stutten, en ook de Hek-stutten zelve. Het

Broek-stuk houdt de Rantzoen-houten aan malkanderen. Onder tegen de Rantzoen-houten aan komt een Klos. Het Broek-stuk is aan elke zyde van de Steven met vier bouts vast, en behalven die slaat men noch eenige midden door recht in de Steven. Alle de leden van de Spiegel, zoo Hek-stutten, Worpen, Broek-stukken, en zoo voorts, werden om laegh klaar gemaakt, dan opgehyst, en ingevoeght.

Hoe men de Achter-steven om hoogh doet ryzen.

Als men de Achter-steven wil doen ryzen, neemt men een mast, omtrent eens zoo lang als de Steven, en naait een blok aan 't boven-eindt, ook een aan de Steven, dat in 't evenwight van de zelve moet vast gemaakt worden, als de Hek-stutten daar af, en de Worpen uit genoomen zyn. Men maakt ook aan het boven-eindt zes of zeven hooft-touwen, daar men de stut mede recht en vast houdt: onder staat de stut op een plank, met klampen omspoort, en daar is een yzere ketting onder om, daar het loopers blok aan vast is, waar aan men met de kaap-stander moet winden. Als de Steven staat, leght men de Worpen in, daar dan de Hek-stutten over en op vast gemaakt werden: om deeze boven te hyssen neemt men een katte-blok, en scheert het boven aan 't eindt van de stut; daar na slaat men bouts in de Worpen, als ook in de Hek-stutten, en maakt dus de Steven vast, onder aan 't binnen-eindt met groote spykers, en achter met steven-schooren, welke onder op de planken staan, die in d'aarde en boven aan de steven vast gemaakt zyn. De planken moeten dwars over de Spiegel geleght worden, sterktens halve;

gelyk alles klaarlyk is te zien op de neven-staande plaat, onder letter M, alwaar *a* het Katte-blok is, *b* een Jein-blok, *d* is een enkeldt blok, *e* is de stut, *f* de plaat, *g* een stut, of paal, daar de hooft-touwen aan zyn, *h* zyn de hooft-touwen, *i* is de hel.

Op de plaat, by letter N, ziet men hoe de Achter-steven met het Broek-stuk, enz. opgaat, alwaar *a* het Jein-blok is, dat met een strop aan de Steven is genaait; boven de strop steekt een bout door de Steven, om dat in 't oprechten de strop niet zal opschieten: *b* is de Strop: *c* is het geschooren Jein.

Van het maken der Kiel.

Op de plaat, by P P, mag men zien aan *a* en *b* de sponning van de Kiel, en hoe de planken daar in gezet werden.

By Q Q, op de plaat, aan *c* en *d*, ziet men hoe de lasschen der Kiel gehouwen werden.

Als men de Kiel zal maken, zoo neemt men tot des zelfs dikte een vierde van de dikte der Steven, en de breedte zy de helft breeder als de Steven: aan de einden zy de zelve na de dikte van de Steven ietwes toe gelynt. Men maakt de sponning op een vierde van de dikte der Steven, van de boven-kant der Kiel af te meeten, en ook omtrent zoo diep, en wydt: aan 't achter-eindt moet de zelve recht neer gehouwen werden; en als men de lasschen vast gemaakt heeft, zoo boort men van onderen in de sponning een schei-nagel, op dat het water daar niet door speele. Als het lasch vast gemaakt is, stapelt men de Kiel achter en voor op de helft van de dikte der Steven aan de binnen-kant, en laat die in de midden zoo veel laeger blyven; dan slaat men op elk stapel-blok een klampje tegen de Kiel aan, om dat men die niet zoude verhalen als men in het boeijen is: daar na maakt men het Kinnebak aan't voor-eindt van de Kiel, en slaat een middel-krab op de zelve, om altydt het midden daar uit te konnen meeten: vier of vyf bouts werden door de knie geslagen, die tegen de Steven en op de Kiel staat. Alle naten hier om laeg vult meri wel aan met mos, tegen 't inwateren. Men moet wel letten dat men de Kiel een weinigh langer aanleght als zyne maat vereischt, om het Kinnebak en Hieling daar aan te konnen maken.

By letter O, op de plaat, is *a* de Middel-krab, *b* de Sponning, *c* het Klampje tegen de Kiel, *d* een Paal daar het Stapel-blok mede vast gemaakt is, *e* het Stapel-blok, *f* de Hielingen, *g* het Kinnebak.

Hoe men een Voor-sleven maakt.

Op de plaat, by letter P, is *a* het lasch, *b* is het lasch dat op de kiel komt, *c* het kinne-bak, *d* het boutje, geklonken met het plaatje, d'andere puntjes zyn bouts, nagels, en spykers, waar mede men het t'zamen aan 't lasch vast maakt.

Als men de Voor-steven maken zal, zoo neemt men de twee stukken en legt die in de winkel op elkander, na begeerde hoogte, en vallen van de Steven; dan maakt men het lasch, 't geen onder en boven afgetekent moet zyn. Dwars over de einden van de lasschen maakt men het op een vierde van de geheele dikte; dan lynt men het kinnebak nevens de onderste lip, die op de kiel komt. Als het lasch afgehouwen en gevoeght is, moet men 't met mos aanleggen eer men 't vast maakt; dan werdt het aan 't boven-eindt gespykert, en voorts met vier bouts en plaatjes aan 't eene

eindt geklonken, en met nagels vast gemaakt. Hier na maakt men de voor-kant twee vyfde deelen dunder als de binnen-kant; dan maakt men de binnen-kant toe, en daar na de buiten-kant: en als men dit maken wil, legt men de stukken eerst op elkander; om dan te weten of het recht is, zet men op elken eindt, ook in de midden, een rey op zyn kant, en ziet wederzydts onder de reyen na alle de drie einden der zelve, zoo dan 't een of 't ander ongeschikt is, helpt men zulks op 't oogh, en krabt de lasschen af.

Om vorder dees Voor-steven te maken, zoo leght men de stukken op malkander, als gezeght is, en ziet of daar na begeerte bogt in is, zoo ja, dan leght men een stok van *a* tot *b*, 't geen de hoogte van de Steven is, gelyk te zien is op de plaat by letter Q, en een andere stok van *c* tot *b*, dat het vallen van de Steven is; daar na neemt men een winkel-haak en houdt die aan de binnen-kant van de stokken by *b*, en als het daar in de winkel is, tekent men by *c* en *e* het kinnebak in de winkel, als van *d* tot *c*, dat de lip op de kiel is, en als het getekent is van *d* tot *c*, en van *c* tot *e*, zoo blyft dat het vallen van de Steven. De bouts in de lasschen van de Steven werden van boven en van onderen in geslagen.

Wanneer men de Steven van een Lastdrager toestelt, magh men die wel 2 voet hooger maken als het vallen, of ook wel 3 en 4 voet, mede wel wat krommer als in 't gemeen. Hoe minder een Steven valt, hoe de kiel langer moet wezen: hoe langer kiel, hoe grooter vlak: hoe grooter vlak, hoe 't Schip meerder draaght. Aan Fregatten vallen de Stevens veel, en men

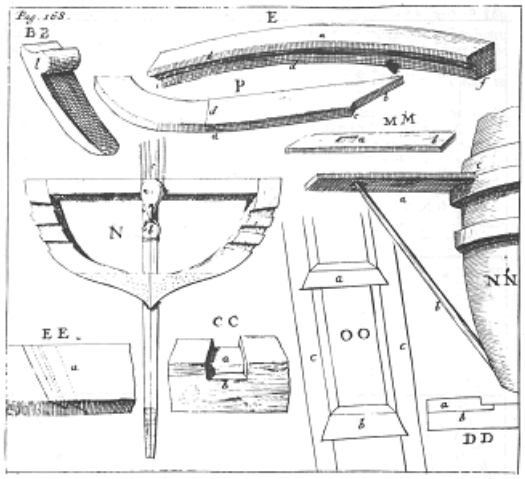
Pag. 168.
B B
E
P
M M
N
N N
E E.
C C
O O
D D

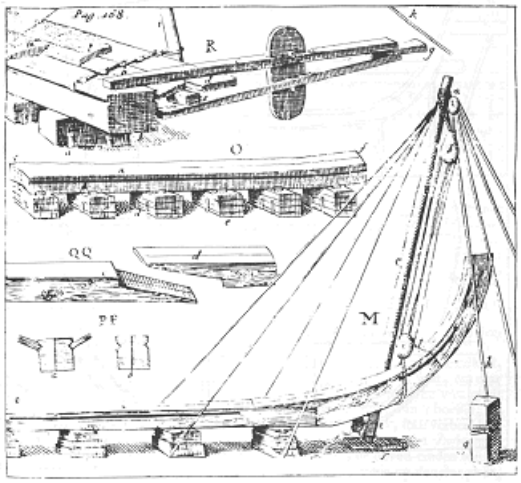
Pag. 168.
R
O
Q Q
P P
M

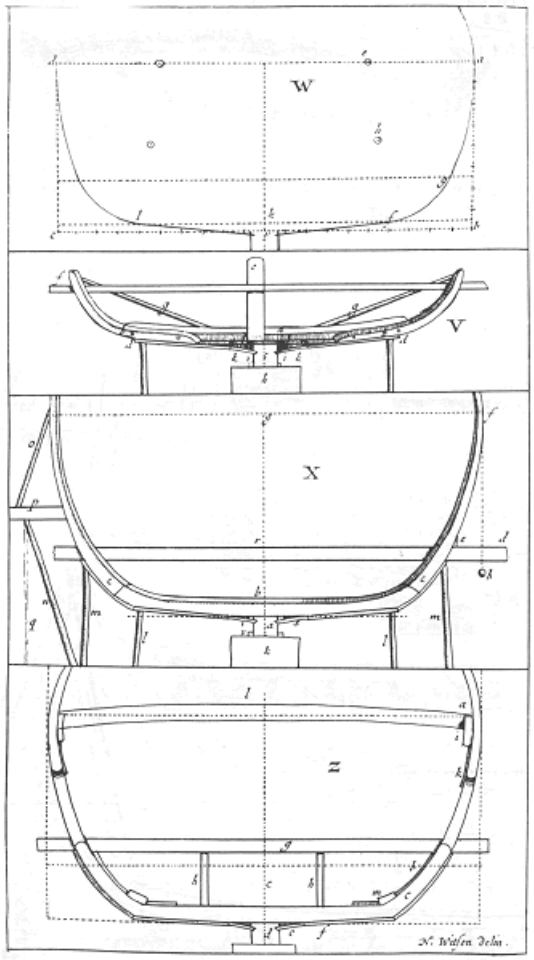
W
V
X
Z
N. Witsen Delin.

maakt de zelve boven wel wat krom en luy van boght.

Hier na maakt men een gedeelte van de Sponning in de Steven, gelyk by *f* op de plaat is te zien; en als de Steven op de kiel vast gemaakt is, zoo neemt men een rey en buight die op 't eindt van de sponning aan de kiel met een bogt na begeerte; dan tekent men de boven-kant na de rey, neemende een passer met kryt daar in: ook tekent men uit de rey de wydte van de sponning; dan houwt men de sponning op, en maakt de lip en 't kinnebak wel vast. Voor boven op de Steven wert dikmaal een lasch gezet.

Als het Spant staat, dan vangt men aan de Kiel-gang te boeijen, en voorts de rest van 't Vlak, met de Kimmen. Als men de Kiel-gang maakt, bytelt men hier en daar een gat in de plank, en neemt een passer, meetende of het binnen en buiten even wydt is; daar na tekent men met de passer by de kiel langs op de plank wat daar af moet, neemt dan de plank af, en lynt met een lyn op de binnen-kant eerst wat daar af moet, na 't uitwyzen der doorgehouwen gaten; als het dan afgehouwen is, kant men de plank om, en lynt daar, alwaar men niet heeft konnen tekenen met de passer, houwt het aan de eerst gehouwen kant te niet, boorende alle 7 duim een gat, 1 duim van de kant, en houwt het buiten en aan de binnen-kant te niet; dan leght men mosch, dat met teer aangeleit is, op de afgehouwene kant, brengt de plank aan, en maakt hem wel vast aan de kiel; daar na lynt men de buiten-kant van de plank na begeerte, of hakt het af, en stelt daar weder een andere tegen aan. Hier na neemt men een krab-hout, daar men de ongelyke plaatzen, onder en boven, mede gelyk tekent, en na dat men de zelve heeft afgenoomen, afgehouwen, en wederom aan gezet, en het wel voegt, zoo neemt men klampen, waar door men de planken doet aan een blyven, leggende die binnen en buiten omtrent 3 of 4 voet van elkander: dit gedaan zynde, slaat men ook hier en daar op de kiel en kiel-gang een klamp, die over de kiel komt, en zoo wel op de kiel als op de kiel-gang sluit, en dus maakt men die op de kiel vast.

De Voor-steven moet boven vry diep zyn, om dat men daar inwaarts tegen aan bouwt.

Hoe men d'eerste planken aan brengt, vertoont op de plaat by letter R.

a Is het Stapel-blok, *b* de Kiel, *c* de Kiel-gang, *d* de Plank aan de Kiel-gang, *e* de Boei-tang, waar mede men het boeisel vat, dwingt en buigt, *f* het Oor-hout, *g* de Wiggen daar men mede tangt, *h* de Hel, *i* de Hevel, *k* het Hevel-touw, *l* de Boei-klamp, *m* de Klamp op de Kiel en Kiel-gang.

Op zommige plaatzen voeght men, zoo haast de steven en kiel zyn gemaakt, de naaste planken daar aan, die 't Scheeps lichaam maken; doch elders laat men onder aan beide de zyden des kiels opening, en vult die op 't laatst, als het Schip afloopen zal, 't geen geschiedt op dat men in het bouwen alles wat onnut is, als spaanders, krullen, enz. daar door van zelfs te beter loze. Als de kiel en stevens gezet zyn, dan spant men een snoer langs scheeps, om des zelven midden te konnen weeten, en wederzydts evenveel houts te brengen.

Als de kimmen geboeit zyn, leght men de Tingel by de kiel; men leght de zelve in 't gemeen wat verder van de kiel, als de kiel boven de kiel-gang komt, dit noemt men het Lok-gat, of Waterlozing, 't geen aan *l*, op de plaat by V, is te zien, alwaar *k* de Kiel-gang vertoont, *c* de Kiel, *i* de Klampen daar de Kiel tusschen leit, *h* het Stapel-blok onder de Kiel, *a* het Spantbuik-stuk.

De planken aan het boeisel, en vorder boven aan de zyden van het Schip, die gebogen moeten zyn, werden met dommekrachten aangezet, na datze wel gebrandt zyn.

Als het Vlak geboeit is, houwt men het na de wel gelynde even-maat af, maakt het met een water-pas op verscheide plaatzen water-pas, en zet daar paaltjes onder, op dat het onveranderlyk blyve; dan tekent men met de bytel alle de gepaste plaatzen aan, op dat men die by gelegentheit kan vinden, als by de Stut *d*, op de plaat aan letter V, is te zien.

Wanneer het Vlak water-pas gemaakt is, dan maakt men het Kim-spant op de hals te zamen van een Buik-stuk en een Zitter; men boort door elk eindt van het Buik-stuk twee bouts, die door de Zitters komen, om het daar vast en onveranderlyk te houden, als by *b*, op de zelve plaat, is te zien.

Dan maakt men een stuk van een deel vast aan 't buik-stuk, komende met d'eene kant onder op de middel-krab van de kiel, waar van de kant in 't loot staat, om daar uit te meeten de even-gelyke wydigheit der zitters op de holte van 't boeisel, als aan *e*, op de zelve plaat, staat verbeeldt.

Daar na maakt men een Zwieping, dwars over, aan de boven-einden van de zitter vast, als *f*, mede op de zelve plaat, vertoont.

Hier na brengt aaen daar houw-vasten aan, om, de kimmen geboeit werdende, de zitter niet te verhalen met het aanbrengen der planken, als *g*, op dezelve plaat, vertoont.

De gestalte op de plaat by letter W, welke boven aan staat, vertoont hoe men de verdeeling op het papier maakt eer de Scheepen angelegt werden: *a* en *d* is het verdek, uit *e* en *h* werden de bogten getrokken, *g* is de snyding aan de kimmen, *f* en *l* is het hoogste van 't vlak, *y* de kiel, en *k* de plaats daar 't kolsem en de buikstukken komen over te leggen, gelyk de print alles uitwyst.

Doch om zeker te gaan met het vallen van de oplangen, en buigen der kimmen, op papier, of tot model, en afbeeldtzel, te maken, zoo maakt men een linie op de holte, en verdeelt de wydte in vier deelen, zettende de voet van de passer op een derde der vier deelen, en trekkende een kring wat laeger als twee derde van de holte, als blykt by *g*, op de holte van de kimmen; en als 't vlak wydt is, en ryst, drie vyfde deelen, als blykt by *f*, zoo zet men d'eene voet van de passer op *f*, en schrabt een schrabbe by *h*, en een andere op *g*; daar na schrabt men weder by *h*, en zet de voet van de passer op dat middel-punt, trekkende de bogt van de kimmen, gelyk men ziet van *g* tot *f* gedaan te zyn. Van *f* tot *l*, en van *y* tot *k*, is het ryzen van 't vlak.

Na dat het vlak en de kimmen zyn geboeit, zet men de Spant-oplangen op de tekens van het water-pas, leggende een plank op het boeisel der kimmen, en buiten dwars-deelen, om op te staan; als by *r*, op de plaat by letter X, is vertoont.

Hier na spykert men een klamp aan de buiten-kant van de Oplangen, daar mede hy op het boeisel staat, als by *e* op de genoemde plaat is te zien. Dan haalt men een lyn van de voor-steven af tot de achter-steven toe, op de middel-krab, en haalt de zelve neer met een ander lyntje, makende het vast op de middel-krab van de kiel, als by *b* en *g*; dan meet men van daar de evenwydigheit van de oplangen, als by *f;* daar na hangt men een lyn met een loot, vast gemaakt aan een spyker, op de geheele holte van 't ruim, als van *f* tot *h*, latende die over 't boeisel hangen, om daar uit het overhangen van beide de over een staande oplangen even gelyk te laten uit hangen, als van *d* tot *e* werdt getoont. Daar na maakt men aan elke spant-hout een juk vast, als by *p*, nevens twee standers daar onder, op dat het de stelling, en 't geen men daar op moet zetten, wanneer men het Schip buiten om zal optimmeren, dies te beter drage, als by *n* en *q* is te zien, nevens een Zwieping by *o*.

Op de plaat by letter X is *m* een Kimstut, *l* een Vlak-stut, *k* het kiels Stapelblok, *t* en *u* zyn Klampen daar de kiel in leit, *a* de Kiel, *i* de Kiel-gang, *f* het Lok-gat, *b* het Buik-stuk, *c* de Oplang.

Als men wederzydts de wydte der Oplangen heeft gemeeten, dan maakt men een lyn vast aan de Scheer-lyn by *g*, en haalt het neder op de middel-krab van de kiel, daar men het vast maakt, en dan de wydte meet aan de oplangen en scheerlyn by *g*.

Als de Spant-houten zyn gezet, brengt men de Scheer-gang om, op de hooghte van de uitwatering, en maakt voort de andere Buik-stukken, Zitters en Stekers, zet ook de Oplangen; daar na slecht men de kimmen, en wagert de zelve, als aan *b*, op de plaat by letter Z, is te zien: *m* is de Kim-wager. Als de kimmen gewagert zyn, dan neemt men een plank en steekt die tusschen de oplangen, met de/kant op het boeisel komende, als by *g* te zien is, met twee stukken van hevels daar onder, op dat de planken, als men de balken zal leggen, niet zouden breken, als by *h*; en men legt over 't gantsche Schip planken, 6 of 7 voet van elkander, als by *g* en *h*, tot een stelling, om daar op de balk-wager aan te brengen, en daar na de balken te leggen.

Als men de Balk-wager zal aan brengen, zoo moet eerst op de hoogte, daar men van meening is de balk-wager te leggen, geslecht worden, dan maakt men de balkwager met een plat lasch vast met spykers; ook maakt men noch twee dunne

wagers daar onder aan, eer men de balken leght, als by *k* is te zien: *i* is de Balk-wager.

Als de balk-wager vast gemaakt is, dan leght men de balken met zwaluws in de balk-wager, als by *a* te zien is: *l* is de Balk.

Als de balken leggen maakt men de onderste stelling op de zelve, en men zet de Spant-stutten, als aan *n*, op de plaat by letter X, wert vertoont.

In de figuur, of afbeeldtzel, by Z, is *c* het Buik-stuk, ook werdt de Zitter daar bezyden met de letter *c* vertoont, *f* is het Vlak, *e* de Kiel-gang, *d* de Kiel.

Als de balken leggen dan gaat men voort met tusschen de kim-wager, en onder de balk-wager, te wageren en slechten, als by *a*, in de plaat by de letteren AA, aan de man, staande op de stelling, wert vertoont. Dan maakt men de knies aan de Last-balken, als by *b* is te zien. Daar na leght men het Kolsem, als by *e*, en zet de Stutten, als by *g*; men leght de Lyf-hou

ten, als by *c*, en de Schaer-stokken, als by *d* staat te zien.

Hier na leght men de Verdek-balken, als by *f*, aan de zelfde figuur, tot een proeve, wort vertoont: men leght de zelve eerst met de einden op de klampen, en in 't midden op stutten, makende dan de balk-wager daar van onderen in, als by *h*, zonder zwaluws; dan wagert men voort tot op de wager van 't lyf-hout, en zet de knies aan de balken: *i* is een Stelling, daar men op staat om te slechten, als men het onder de balk-wager zal wageren.

By *k*, aan de zelfde figuur, ziet men de binnen-kant van de Voor-steven; maar de einden van de planken, of wagers, moeten daar aan elkander komen. Als daar dan de bandt over het eindt van 't Lyf-hout gemaakt is, zoo maakt men over de einden van de wagers, onder 't Fokke spoor, tegen de bandt aan, een hout, genaamt het Slemp-hout, 't geen op zulk eene wyze is gemaakt, als aan *l*, op de plaat by BB, wert vertoont.

De Schaer-stokken moeten met borsten over de balken ingelaten zyn, op de helft van de dikte der schaer-stokken, en 1 duim van de balk af, zoo wel aan de zyde als boven. In de figuur CC is *a* de bovenkant van de borst, en *b* de onder-kant.

De Stutten gezet zynde, dan spykert men de Zwiepingen, dwars over en ook aan de binnen-kant, met het eene eindt op de balk vast, en het ander aan de stutten; dan brengt men deeze Zwiepingen daar om, na men de loop van 't Schips boven bark- en raa-houten meent te maken, met de regeling daar boven; dan zet men voort alle de stutten, leght het lyf-hout tegen de zelve, en laat de helft (te weten van het lyf-houty of de helft van 't lyf-houts dikte) in de balk: dan zet men de schaer-stokken, en timmert voort buiten om.

Daar na slecht men de oplangen en stutten, op de hoogte van daar men het eerste bark-hout meent aan te brengen; hier toe gebruikt men hevels, touwen, en wiggen, om achter de hevels te wiggen, en het bark-hout voor breken te bewaren. Men boort tusschen de oplangen schot-bouts gaten, om de hevels in te steken: de schotbouts sluit men van binnen met spylen, ringen en slot-houten; doch men maakt het stoot-hout met spykers aan de steven vast. Als het aangebraght is, laat men het eerst koudt werden, en besterven, dan neemt men de lap af, en men laat de helft van de hevels vast, om te zien of het wel gevoeght is, zoo ja, dan maakt men het voort vast. Aan de figuur DD, vertoont *a* het Lyf-hout, en *b* de Balk, die derwyze is gemaakt als boven, met een borst van een half duim in het lyf-hout gebeitelt.

Ondertusschen maakt men het Kolsem, met een las, als aan *a*, op de plaat by EE, stukswyze, en daar het gevoeght is, wert vertoont. Men slaat door elk of om 't ander Buik-stuk een bout met een Italiaans hooft, tot door het Kolsem, en op 1½ duim na door de Kiel. Als het Schip daar na op zyde leit, slaat men einden van nagels, die Dofjes genaamt worden, in de bout-gaten; deeze moeten vast en wel dicht geklonken wezen, op dat daar by langs geen water in het Schip kome.

Op de plaat by FF werdt aan *a* het Huidt-dicht vertoont, aan *b* de Steven-schooren, en aan *c* de Kim-waterpasstutten.

Op de plaat, by GG, werdt aan *a* het Vlak vertoont, zoo als het Schip op zyde legt, alwaar *b* het Huit-dicht is. In eenige gewesten werden de buitenste planken aan een Schip boven, en in andere beneden eerst aan gezet.

Als men boven buiten om gedaan heeft, maakt men de stelling laeger, om het huitdicht dicht te maken, en zet die een weinigh beneden de boven-kant van het boeisel; waar na men dan de zelve voorder legt onder de bark-houten, om datelyk dicht te maken, en als het dicht gemaakt is, wert het voort af genagelt, gespykert, en gebout. Als 't geslecht is, moet men het kalfaten tot aan de kimmen toe; doch de kimmen moeten een weinigh te vooren af geslecht, af genagelt, en gekalfaat zyn. Dan laat men 't Schip op zyde vallen, om onder het vlak te nagelen, slechten,

en af te kalfaten; en men meet het vlak in zoo veel deelen af als 'er volk in 't werk is, of geeft een taxt, elk na hy kloek is, om dat het al te zamen gelykelyk zal gedaan wezen, en het Schip te min krenke. Als dit gedaan is zet men het Schip recht, en laat het voort op d'andere zyde vallen, doende als vooren onder 't vlak. Dan zet men het Schip weder recht, en vangt het aan wederzyden met vang-bedden, op dat het niet om valle, maar vast blyve staan. Hier na maakt men het voor klaar, om af te laten loopen; als wanneer men ook de bedden maakt onder de kiel, mitsgaders de slag-bedden aan de zyden. De wiggen werden onder van de kiel gedreven door 't rammen, of stooten met zware balken, die haar naam dragen, om dat eertydts voor aan de zelve, in plaats van knoppen, Rams - hoofden stonden. Onder werdt het gesmeert, om gladt te zyn. Als de Scheepen haperen in 't af loopen, wieght men de zelve, 't geen geschiedt met hen wederzydts op stutten

over en weder te laten vallen; doch dit kan de Scheepen krenken, waar om niet als by noodt gedaan wert: ook spant men touwen voor aan 't Schip, waar by men trekt; als 't niet voort wil, stelt men achter tegen de steven wederzydts dommekrachten, om het zelve voor vallen te wederhouden. Als alle de ruige blokken onder wegh geramt zyn, slaat men de stutten voor en ook ter zyden, die het Schip houden, wegh, en dus glydt het in 't water.

Op de plaat HH komt een ontwerp te vooren van een Schip dat op stapel staat, gereedt om af te loopen.

De plaat II vertoont het model, of afbeeldtzel, van een afloopendt Schip, en hoe verre de Scheepen opgetimmert moeten wezen, eer men de zelve by ons van landt in 't water glyden doet. Op veele plaatzen in Europa werden de Scheepen aan landt geheel opgemaakt eer men die te water zet, 't geen hun, myns bedunkens, krenkt. Vet gesmeerde planken worden wederzydts aan het Schip gezet, daar het in 't afloopen over glydt, die het ook wederhouden voor het omslaan. De mannen, die men aan een zeel ziet halen, trekken by een touw, 't geen achter vast is, aan wederzyden, en helpen zoo de vaert, als 't Schip niet voort wil; want anders is dit niet noodig. Met de stok, en het touw, by *k*, dat aan wederzyden komt, wieght men 't Schip, dat is, men schudt het heen en weer, op dat het los werde, en te water glye; doch zulks geschiedt mede niet, 't en zy het Schip traagh in't afloopen is: *ll* zyn wiggen, en beddingen, die onder het Schip geslagen zyn, om het zelve te lichten, en de slagh van het wiegen te ontfangen.

Eer de Scheepen af loopen slaat men een bak tegen het boort aan, maakt gaten in de huidt, en vult het Schip met water, om openingen of reten waar te nemen, en te stoppen. De bedden, en het overige hout, daar het Schip zal over loopen, moeten nat gemaakt werden, op dat het niet in brandt rake als 't Schip af loopt. Als een Schip op de werf gereedt staat om af te loopen, en de stutten wegh genoomen zyn, moet men het zoo haaft als 't mogelyk is te water laten gaan; want zonder steunsel en alleen op de kiel lang staande, zoude het Schip krenken: of zoo men toeven wil, zal men ten minsten eenige stutten buiten tegen 't Schip zetten. Zoo het water kort is waar in het Schip staat af te loopen, maakt men touwen voor aan de steven, om het zelve in 't af loopen daar mede om te halen, op dat het tegen de over-wal niet kome te stuiten. Wanneer een Schip af loopt viert men een touw achter uit, om het zelve te bestieren, en te wederhouden, dat het niet te verre loopt.

Als de Scheepen tot Sardam over den dyk zullen werden gehaalt, werdt de dyk, die wederzydts schuins op gaat, wel styf geplaveit, en vet gesmeert: in de steven werden twee touwen op onderscheidene plaatzen vast gemaakt, en ook twee in de kiel; dan werden de Scheepen, door verscheidene wind-werk-tuigen, of spillen, welke vast gezet worden, zynde aan ieder spil twee bloks, en in elken blok drie schyven, van twintigh of dertigh man gewonden. Zoo men vreest dat het te rugh mogt loopen, gordt men het Schip van achteren met touwen, die van mannen vast gehouden werden. Van binnen werden de Scheepen gestut en gespalkt, van 't zaathout af tegen de knies aan, zoo dat men ter naauwer noodt een bal door de zelve zoude konnen werpen. Men moet goede acht geven dat de touwen, die om de yzere pennen leggen, welke door de kiel of steven steken, wel dicht tegen de kiel of steven aan komen, op dat de zelve te gelyk trekken; want zonder dat zoude men ongemak van quetzen eeniger Scheeps-leden te wachten hebben. By zeer droogh weêr is 't niet dienstigh Scheepen over deezen dyk te winden, om dat die dan te stevigh en te styf is; doch by zulk een geval dient d'Overtoom eenige dagen van te vooren wel vet gesmeert te zyn. Het is best dat de Scheepen van binnen dwars, en niet recht op, werden gespalkt. Het overwinden dient langzaam te geschieden, en men moet in 't begin niet schielyk met opwinden zyn; maar als het

Schip op 't hoogste is, en aan 't dalen komt, hoe gezwinder dan gewonden werdt hoe beter, om dat het zelve, dus staande, zeer licht een zware krak kan krygen. De zoldering, daar het Schip over loopt, moet wel geschraapt en gladt zyn. Op dat het Schip te eerder op den drempel van de dyk zette, wert het van mannen, die daar over dwars in loopen, heen en weder gehobbelt.

De gedenk-schriften melden, dat men eertydts by Venetien Scheepen over landt haalde, zes duizent passen verre, tot in het meir Benacus, daar drie maanden tydt toe gespilt wiert. Deeze zaak staat in 't breede[+] verhaalt by *Justinianus*, in zyn boek van de daden der Venetianen, en by *Cauriolo*,[+] in zyn boek, *Historie Bresciane* genaamt. De werk-meester en vinder van dit over landt voeren der Scheepen is geweest zekeren *Sorbolus*, een Griek, uit Candie geboortigh. Met dubbele en twee dubbele jokken ossen wierden deeze Vaar-tuigen

[+] *Lib.* 7.

[+] *Lib.* 10.

de vliet op, tot aan het dorp Mauro, getoogen. De zaak is te meer verwonderens waerdigh, om dat op de wegh, daar deeze Scheepen over wierden getrokken, een bergh van ongemeene hoogte en ongelykheit lagh; welke ongelykheit vereffent wierdt: gelyk noch heden tekenen daar van te zien zyn. Als de Scheepen op des berghs toppen stonden, liet de Meester, met zware zeelen en touwen, de zelve langzaam van de steilte na beneden dalen, die zonder de grootste voorzightigheit overhoop gevallen zouden hebben. Aan de haven Torbole zette hy de Scheepen in 't meir, alwaar de zelve, van de moeijelyke wegh ontreddert, verstelt wierden. Het getal deezer Scheepen was, volgens den eersten Schryver, twee Galeyen, vier Fregats, en vyf-en-twintigh lichte Vaar-tuigen; doch de tweede Schryver zegt dat'er vyf Galeyen waren. De reden, waar om dit geschagh, ziet by hun in 't breede. De zaak viel voor omtrent den Jare 1575.

Lyzander van Macedonien wist mede zyn Vloot, des noodt, op rollen te zetten, en over landt in een ander haven te voeren.

Alexander de Groote besloot, volgens het verhaal van *Strabo*, het gewest van Arabie te bemaghtigen; ten dien einde hadde hy allerley krygsbehoeften, en ook havenen, doen vervaerdigen: hy deede ook Vaartuigen, ten deele in Fenicie, en ten deele op het eilandt Cyprus, bouwen, van welke zommige gesloopt, en zomige met nagels t'zamen gelascht waren; deeze wierden te lande, eene streek van zeven stadien, na de stadt Thapsacum, op den Euphrates gelegen, gevoert, en daar na, langs de zelve stroom, na Babylon afgebraght. Hy hadde ook eenige Scheepen, van cypresboomen hout, in Babylon doen bouwen.

Julius Caesar deede Scheepen bouwen, welkers kielen van licht hout gemaakt waren, en het overige van gevlochte boomtakken,[+] met leder overdekt: deeze deed hy op karren zetten, en twee-en-twintigh duizent schreden verre over landt voeren.

[+] *Caesar de Bello civili.*

[+] *Cleopatra* was van zin, na de nederlaagh van *Antonius*, een geheele Scheeps-vloot uit Egypten tot in het Roode meir over landt te voeren, om met hare schatten de Romeinen te ontvlughten, en zich elders neer te zetten; dat zy ook zoude in 't werk gestelt hebben, 't en ware d'Arabiers de zelve op 't landt niet hadden verbrandt.

[+] *Plutar. in vita Anton.*

Trajanus ruste een vloot Scheepen toe, om zyne overwinningen te vervolgen, en deed de Scheepen die hy in Mesopotamie, in de stadt Nisibis, hadde doen maken, op wagenen laden, en bragtze over landt tot aan den Euphrat, daar hy over wilde.

Om Scheepen over binnenlandtsche drooghten te voeren, daar toe heeft zekeren *C. Meyer* niet onhebbelyk een werktuigh verzonnen, der wyze als een groote bak, platbodemt, en verdeilt in drie vakken, in welkers midden hy het Schip, 't welk over de gronden te voeren zoude zyn, in wilde stellen. De vakken, of bakken, te wederzyden, laat hy vol water loopen, en zoo het geheele gevaerte, 't geen drie maal zoo breedt als een Schip is, zinken; waar na het water uit gepompt wert, zoo dat het Schip gelykelyk met het werktuigh ryst, en zoo over de ondiepte magh gesleept werden. Als het Schip in de middelste bak staat, die dan achter toe geslooten werdt, moet het zelve met stutten wel vast gezet werden, op dat niet kome om te slaan, of te krenken. Dit gevaerte zoude mede konnen gebruikt werden om Scheepen te kielen, en onder schoon te maken. In stede van water zouden de bakken op zyde met kogels, of andere zwaarte, konnen gevult werden, en gelicht. Deeze werk-tuigen hebbe in 't klein bequaam gevonden; maar twyfele of in 't groot niet eenigh ongemak den goeden uitslag zoude verhinderen, als den zwaren arbeidt van 't uit pompen, en lichten, of de onhebbelykheit van 't werk-tuigh, dat misschien te groot zoude zyn om bestiert te konnen werden: ook zoude zyn eigen zwaarte het zelve vry veel doen zinken, want tot zulk een wydt en breedt werktuigh zyn zware knies en balken noodigh.

Tot het voeren van Scheepen over droogten, zoude een bequaam middel zyn kist-bakken wederzydts scheeps te maken, zoo lang omtrent als het Schip zelve, en hoog 8 of 10 voet, die geheel onder 't waters opper-vlak moesten gezonken werden, door ingelaten water, dat men dan weder kan uit pompen, welke de Scheepen, daar zy aan gehecht worden, merkelyk zullen doen ryzen, zonder krenking der zelve. Voor en achter moesten deeze bakken met zware boomen aan elkandere werden geslooten, op dat zy niet komen te kenteren, wanneer ledigh gepompt wierden, 't geen in bakken die los tegen de scheeps billen of boegh aan gevoegt werden dikmaal komt te gebeuren. Als een Schip tusschen deeze twee bakken in gestelt is, zal 't niet noodigh wezen de zelve elders te hechten, wanneer zy voor de boegh en achter met zware balken te zamen geslooten zyn, als alleen de kiel op touwen te laten rusten, die dwars onder door gaan, en aan de bakken vast zyn: of wel zonder dit zoude men het gewenschte ooghmerk mogen bereiken. Deeze bak-

ken, zynde niet zoo hoogh als het opgegeven werk-tuig, zouden mede bequamelyker konnen dicht gehouden worden.

Met vier of meer windt- en water-dichte vet-ledere zakken, zoude men, na allen schyn, Scheepen op droogten eenige voeten konnen doen ryzen. Men moest de zelve ledigh te wederzydts scheeps onder water brengen, doch een weinigh van de kiel af, om, aan de grondt stootende, niet verhindert te werden. Aan de boven-einden, die met het waters opper-vlak gelyk moesten komen, diende men een slang in te schroeven, om daar door uit de poorten de windt in te blazen; het welke vervolgens het Schip merkelyk zoude doen ryzen. De zakken moesten wederzydts van het Schip met touwen onder door de kiel aan malkanderen vast zyn. Hoe veel het Schip zoude ryzen, na gelang der grootte van het zelve, en die der zakken, als zy vol windt gedreeven zouden zyn, is licht te berekenen. Men zoude mede de zakken buiten water vol windt konnen blazen, en zoo aan den scheepe hechten.

Als een Schip gelukkig en zonder ramp te water is geloopen, dan schenkt men in 't gemein iets aan d'arbeiders, om vrolyk te zyn; waar toe zy voormaals in deeze Landen van ieder hondert guldens, die het Schips hol quamen te kosten, een plagten te genieten.

By K K, op de zelfde plaat, werdt een Schip vertoont dat eerst afgeloopen is, daar de stelling aan gemaakt wert, zoo als het klaar leit voor de werf: *a* is het juk, *d* het juks stander, *c* de stelling daar men achter op in gaat, *b* de mast daar de stelling op gemaakt is, *e* is de wal, daar het ondereindt van de stelling op leit.

Aan de jukken wert in d'onder-kant een keep gemaakt, daar de stander met het eindt komt in te staan. De stander is aan het onder-eindt, dat tegen het Schip aan komt, wat schuins af gehakt.

By M M is een juk te zien, met d'onderkant boven leggende, en de keep daar in: *a* is 't gat van dat juk, en *b* 't eindt aan het Schip: het wert aan't Schip vast gemaakt op het bark-hout, of daar 't best dient.

Op de plaat, by N N, is *a* een juk, onder tegen aan te zien, *c* is het eindt van 't juk, dat op 't bark-hout leit, *b* de stander onder't juk, het eene eindt is aan het Schip vast, en 't ander staat onder in 't gat van 't juk, doch evenwel gespykert. Als een juk lang is, gelyk de zelve voor en achter zyn, dan maakt men daar twee standers aan.

Daar na legt men de planken op de jukken; en als de stelling gemaakt is, maakt men de klossen boven de poorten, en de drumpels aan de onderkant van de zelve; waar na men de bovenste bark-houten en de vullingen maakt, als ook het raa-hout, hals-mast en vertuiningen: en van binnen het boven lyf-hout, schaer-stokken en ribben. Dan strykt men den overloop, kajuit, en ook de galdery; men maakt de spil, de knechten, beting-balken, kruis-houten, karviel-houten, en regelingen. Daar na zet men de masten in, en ook de boegh-spriet.

Op de plaat by O O is *a* de klos, die men met een zwaluw aan de onder-kant maakt, zoo datze boven te niet gaat; *b* is de drumpel, mede gemaakt met een zwaluw in de stut; *c* zyn stutten: hier maakt men de opslag van de poort aan; in de klos komen de duimen der poort-hengzels, en die werden van binnen geslooten. Na het ryzen en dalen des verdeks en overloops stelt men de poorten.

De plaat R R vertoont hoe de Scheepen op zyde werden gehaalt: *a* is de vyzel, *b* het hooft van de vyzel, *c* een hant-spaak, *d* de pan daar de vyzel in staat; dees pan en vyzel moeten wel met zeep gesmeert worden.

Als men 't Schip, op zyde leggende, wederom recht op wil zetten, zoo neemt men vier of vyf vyzels, zettende die met de onder-einden op een plaat, waar in een hol gemaakt is, daar de vyzel met zyn onder-eindt in staat, als by *a*, en men maakt dat de jukken op de hoofden der vyzels komen te leggen, als aan *b*, op de plaat by S

S, is te zien: *b* is 't hooft van de vyzel, *c* het juk, en *d* de stander. Achter tegen het bark-hout aan zet men een spondt boven over de vyzel, om dat hy te kort is, en onder maakt men hem met een barkoen vast aan de andere vyzel, op dat het in 't winden niet omdraaije; men windt eerst met twee handt-spaken. Als het Schip wat is gereezen, zoo moet men de pannen, daar de vyzels in staan, wat dichter aan brengen, anders zoude men daar mede verlegen wezen. Terwyl het Schip door de vyzels op zyde gewonden werdt, moet men wel toezien dat het aan de zyde, waar heen het omvalt, wel gestut werdt; doch men kan alles verrichten zonder dit omver halen. Veele zyn van gevoelen dat het over zyde halen op landt de Scheepen krenkt, waarom zy zulks na laten, en het zelve doen als het Schip te water leght, waar op alle deelen dragen konnen.

[+]Wanneer men in 't water een Schip op zyde wil hebben, om te kielhalen, schoon te maken, of iets anders te herstellen, dan stouwdt en stut men de masten met zware

[+]*Hoe men de Scheepen op zyde haalt..*

boomen tegen boort aan; daar na werdt het Schip, uit een neven leggendt vaar-tuigh, by de mast om gewonden, hebbende een zwaar touw, de Houder genaamt, aan het laeger boort van dat vaar-tuigh, waar op men windt, vast gemaakt, om het zelve in even-wight te houden, en voor omvallen te behoeden. De houder werdt ook wel aan de opper-zyde gehecht, en vast gemaakt aan iets dat buiten is. Het Schip steunt ook wel alleen op de mast van de bok, door touwen vast gehouden zynde.

Op ebbendt en vloeijendt water werden de geladene Scheepen slechts aan 't drooge gezet, ter plaatze daar zachte grondt is, als dan haalt men de stukken over een zyde, zoo dat dus zacht kenteren, of op zyde in de slyk vallen, en dan doet men zyn werk. Om daar na de laege zyde te zuiveren, zoo verwaght men een ander ty, rukkende de zwaarte over de andere zyde, dus ryst het Schip van zelf, en men doet als vooren.

Opde plaat, by **T T**, werdt het Schip van binnen in 't verkorten vertoont, zoo als men in het ruim op den bodem staat, en na vooren ziet, alwaar *a* het kolzem verbeeldt, *b* de kiel, *c* de kiel-gang, *d* het wageren, en de oplangen, *f* de buik-stukken, *g* de zitters, *h* de knies die den overloop dragen, *i* de eerste overloops- of verdeks-balken, *k* de bark-houten, en *l* de balk-wagers.

U U is een gezight, binnen scheeps te zien, als men op het verdek, of eerste zoldering, staat, en na vooren ziet: alwaar *a* de vloer, *b* de schaer-stokken aanwyzen, *c* het lyf-hout, *d* de stutten, *e* de knies, *f* een weinigh van de poorten die ter zyden staan, en *g* de overloops balken, of balken van de tweede zoldering.

De derde gestalte op de zelfde plaat, by W W, vertoont hoe het Schip voor oogen komt, wanneer men in het ruim op den bodem staat, en naar achteren ziet, alwaar *a* weder het kolsem is, *b* een zogstuk, *c* buik-stukken, *d* banden en twillen, enz.

Aan de vierde figuur, by X X, ziet men op den overloop na achteren toe, het schot van de Konstapels kamer wegh genoomen zynde: *a* zyn hier poorten ter zyden aan, *b* twee poorten die achter uit schieten, *c* banden die naar omlaegh gaan, *d* zyn twee boven-banden, *e* de overloops knies, *f* het lyf-hout op 't verdek, of ondersten overloop.

Dus is dan het Schip, by gedachten gebouwt, zoo verre voltooit, dat het te water is gebragt. De gestalte van het overige binnen- en kleine buiten-werk kan zeer licht verstaan werden, als haar benamingen, en mate, bekent zyn; welke alle boven evenredelyk heb verklaart, benevens de aanwyzinge van ieders plaatze, en gebruik, in het Schip zelve: waar om hier, dies aangaande, zwyge, van weinigh belang schattende wat rang in het maken der zelve waargenoomen werdt.

Na dat het Schip af geloopen is, brengt men daar de masten in,'t geen in kleine Scheepen door middel van een kraangeschiedt (als vooren is gezeght), waar mede de masten opgehezen worden; doch aan groote Scheepen, die onder de kraan niet konnen gebraght werden, zet men stutten van zware masten, op den overloop, tegen de zyden aan, welke stutten boven in elkander sluiten, en met touwen zyn verbonden; hier in worden dan bloks gehangen, waar mede de masten opgeheven, en ingezet werden. Doch dewyle dit de Scheepen eenigermaten krenkt, zoo gebruikt men hier toe veeltydts Lichters, of Bokken, die men ter zyden aan de Scheepen leght; indien dan 't Schip groot is, vereischende by gevolg een zeer groote mast, zoo neemt men twee van deeze bokken, of onderleggers, en maakt die vast aan ieder zyde van het zelve, hier op staat een zeer zware en dikke mast, of liever paal, waar by de masten over schyven werden opgehyst, en in het Schip ter behoorelyke plaatze gezet. In dit winden, 't zy het aan eene zyde, of wederzydts van 't Schip geschiedt, slaat men klampen aan de masten die ingezet zullen werden, om lensen en touwen aan te slaan als men windt. By dit doen dient goede acht geslagen te werden, dat de onderleggers niet te licht zyn tot de zwaarte van de mast die ingezet

werdt, op dat de zelve niet om slaa, of uitspatte, en zoo het Schip kome te quetzen, 't geen by wylen gebeurt.

Late het dan hier mede genoegh gezeit zyn van den opbouw des Pynas - schips, lang over steven 134 voet; welke middelbare grootte met voordacht ondersteldt hebbe, op dat des te bequamer zoo wel grooter als kleinder Scheepen evenredelyk na dit voorwerp mogen werden getimmert, met alzulke verandering, als het gebruik, waar toe ieder zyn Schip bouwt, zal vereischen.

[+]Dit Schip zoude men bequamelyk binnen de tydt van vier maanden, met twintigh of twee-en-twintigh man, konnen afmaken. Een Schip dat lang is 180 of 185 voet, konnen vyftigh mannen hier te Lande binnen vyf maanden bequamelyk opbouwen, en voltooijen.

[+]In wat tyde men dusdanigen Schip hier kan opbouwen.

Wat de onkosten en het geldt belangt, waar voor dusdanigen Schip zoude kon-

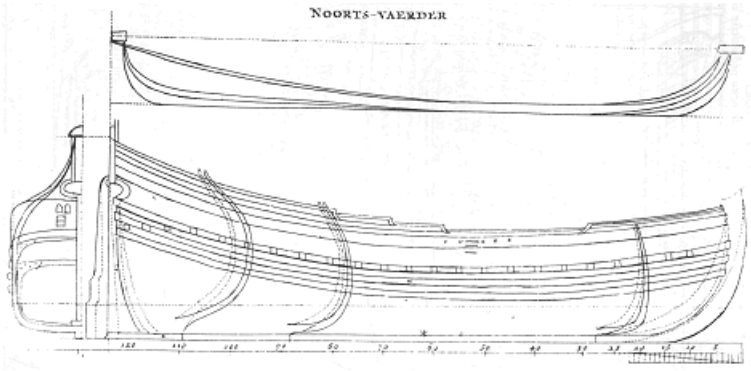
NOORTS-VAERDER

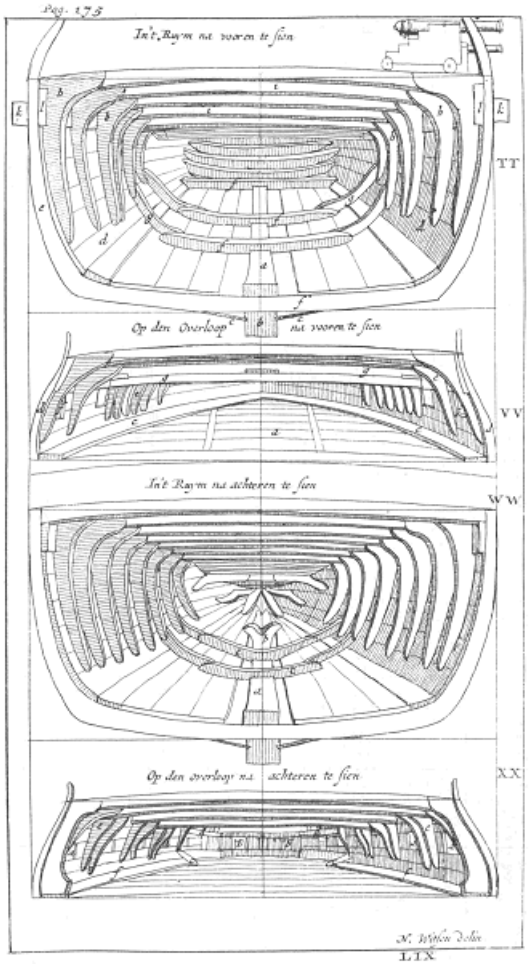
Pag. 178
In't Ruym na voren te sien
TT
Op den Overloop na voren te sien
VV
In't Ruym na achteren te sien
WW
Op den overloop na achteren te sien
XX
N. Witsen delin
LIX

nen werden uitgehaalt, zoude daar van met geen gewisheit konnen spreken, om dat my d'ondervindinge daar van mangelt: het is ook een zaak die veranderlyk is, na de schaarsheit van 't arbeidts volk, dierte van het hout, en andere stoffe, tot de Scheeps-bouw noodigh, en oneigen aan dit Werk. Op dat echter hier niet t'eenemaal daar van zwyge, zoo late een korte Onkost-certer van een Schip, onlangs hier ter Stede opgebouwt, volgen.

Onkost-certer van een Schip, lang 165 *voet, wydt* 43 *voet, hol* 16 *voet, daar boven* 8 *voet, en dan noch* 7 *voet*.

	guldens.
De Kiel van vier stukken, zal kosten	2000
De Voor-steven	300
De Achter-steven 120, de Rantzoen-houten 200, de Hek-balk 60, t'zamen	380
Twee Wulpen 80, het Broek-stuk 15, de Hek-stutten 36, t'zamen	131
Zeven Gangen in 't -vlak, 4¼ plank lang, t'zamen	2460
Vyf Kim-gangen van 5 gang, zyn 50 planken, 2100	
Vyf-en-negentig Buik-stukken, tot 40 gl. twee hondert Zitters en Leggers, tot 20 guld. komt t'zamen	7800
Twee hondert en twintigh Oplangen, tot 18 guld. komt	3960
Het Kolsem 200, drie Kim-wagers van 5 duim 600, t'zamen	800
Voor de Wegers in 't vlak, en in de kimmen,	2200
Voor twee Balk-wegers onder malkanderen van 7 duim,	500
Dertien Katte-spoors tot 45, en zes-entwintigh Zitters tot 30 guld.	1365
Voor zeven banden, en vier Spooren ach ter in 't zogh, tot 40 guldens, benevens achtien Zitters tot 30 gl. t'zamen	980
Dertig Overloops-balken tot 85, en zestig Knies tot 60 guld. t'zamen	6150
Voor Klossen en Lyf-houten	450
Voor Ribben en Karviel-houten	150

Voor Balk- en Kim-wegers	560
Voor Wegers tusschen beide	560
Twee-en-dertig Verdek-balken tot 50 gl. vier-en-zestigh Knies tot 25 gl.	3200
Twee banden voor in de boeg	150
Achter aan de spiegel zes Knies	400
Voor Schaer-stokken	160
Vier Gang- en Huit-dicht, 5 plank lang, zyn 40 planken,	1400
Twee Spant-bark-houten, dik 9 duim,	1000
Tnegentigh Overloops planken, tot 9 gl.	810
De Zet-gang	250
Twee honderdt en dertigh Stutten, tot 15 guld.	3450
Voor hout tot de Breede gang en Poorten	300
Een Spant-bark-hout 300, en een Spantvollinge, t'zamen	550
Noch een Spant-bark-hout, met twee breedt Vollingen, t'zamen	280
Een Raa-hout, en Zet-gang, t'zamen	200
Voor Regelingen, en Wagen-schot,	70
Voor Rusten, Hals-houten, en Hals-klampen,	120
Voor het Galjoen	300
Voor hout tot al het Beeldt-werk, zoo binnen als buiten,	400
Voor al het binnen-werk, Schot en Wulften,	150
Voor hout tot Kamers, Kotten, Kombuis, enz.	1600
Voor Deelen, 2 duim dik,	900
Voor 2½ duims Deelen	700
Voor 1½ duims Deelen, en Ringels,	700
Acht-en-dertigh derde Dek-balken, tot 25 guld. en zes-en-zeventigh Knies, tot 8 guld. t'zamen	1558
Voor Balk- en Kim-wegers	296
Voor Schaer-stokken op het tweede dek, en Lyf-houten,	300
Voor 't Rooster-werk, en Hoofden,	150
Voor de Boven-rooster, en Hoofden,	190

Voor Water - borden, en Kim-wegers,	192
Voor Hut-balken, en Knies,	120
Voor alle Knechten, groot en klein,	200
Voor alle Betings, Betings - balken, en Knies,	200
Voor de Scheen-breeker, en ander Lyf-hout,	60
Voor Kruis-houten, Klampen, Bos-banken, en Schan-dekken,	400
Twee Spillen, en 't Roer, t'zamen	200
Voor Arbeidts-loon	15000
Voor de Masten	4100
Voor een spant-dikke Vollinge	200
Voor Pek, Teer, en Werk,	500
Voor Nagels, en Stelling-hout,	600

Zoo dat alle de onkosten, die tot het hout-werk van een Schip, na gegevene mate, noodigh zyn geweest, 74202 guldens komen te bedragen, en zulks om dat het van 't alderbeste hout was; want indien men hout van slechter waerde, en niet van het alderbeste nam, zoude hier op afgetrokken konnen werden de somme van 11070 guldens.

Doch behalven het voorschreeven hout, zoo komt het Yzer-werk, 't welk in dit Schip verwerkt is geweest, te kosten	7784
Het Koks gereedtschap, 't welk in een Schip van deeze grootte werde vereischt,	352

Uit de lyn - baan heeft men noodigh 35261 pondt Touw, tot 45 guldens het schip-pondt, t'zamen	5289
De Zeilen komen op het alderminst te kosten	2827
De Ankers wegen te zamen 6450 pont, tot 3 stuyv. het pont, komt	967
Voor noodige scheeps kleinigheden zal men van doen hebben een somme van	2264

Zoo dat het opgegevene Schip, behalven zyn noodige kryghs-uitrusting, en mondt-kosten, eer het in zee gaan kan, op het minste staat te kosten 93685 guld.

De Maant-gelden beloopen in 't gemein als in de volgende Lyste is te zien; doch na tydts gelegenheit min en meer: gelyk mede het Kost-gelt, na de dierte van de leef-tocht.

Maant-gelden.	***guld.***
Voor een Schipper	80
Stuur-man	40
Timmerman	37
Onder-timmerman	18
Hoogh-bootsman	24
Bootsmans maat	18
Konstapel	24
Konstapels maat	17
Barbier	24
Kok	24
Zeile-maker	16
Matroozen ieder	12
Jongens ieder	7

Naar welk voorbeeldt de kosten van alle andere Scheepen, na gelang, afgegist mogen werden.

+Hoe lang een Schip duurt.

+Een Schip, dus gebouwt, kan lang duuren, eer dat van ouderdom vergaat, of gesloopt hoeft te werden, indien zware en ongewoone rampen het zelve niet ontstellen, tot 20, 30, 40, ja 50 jaren toe, by aldien de handt daar eenighzins aan gehouden werdt: doch als men een groot getal Scheepen door elkandere gade slaat, zal men bevinden hun gemiddelde leef-tydt niet meer te zyn als 10, of ten hooghsten 12 jaren. My gedenkt een Engelsch. Schip gezien te hebben 't geen 70 jaren bereikte: doch het meeste Vaar-tuigh raakt eerder om den hals, by ongeluk van zee, onweêr, windt, en vyanden.

De proef, of iemandt Scheeps-timmerman wezen kan, bestaat hier te Lande daar in, dat hy een plank van 25 voeten kan sloeren, en inbrengen, een roer van vyf haken, en een braeuw-spil met vyf gaten kan maken, en zetten.

Twaalfde Hooftstuk.
Maat en Certers eeniger Zee-scheepen, van andere gedaante en gebruik als hier voor zyn opgehaalt.

MInder van aanzien, doch niet van gebruik, zyn alzulke Scheepen, welker Certers, en geschikte maat, nu staan te volgen. Hare vormen verschillen van het boven opgestelde Schip; want ieders maat, en gestalte, is gevoeghlyk tot het geene waar toe zy geschikt zyn om te verrichten. Doch d'even-reden van deeze alle is genoeghzaam te trekken uit d'even-matige grondt-slagen, hier voor tot het onderstelde Pynas - schip ontworpen; met dit verschil echter, dat de byzondere gebruiken eenigh mangel aan d'even-maat toebrengen: waar toe de volgende ontworpene Certers zullen dienen, daar het verschil aan te bespeuren, nevens de wyze, wet, en regel dier bouwing aan te leeren is.

Voor af dan gaat een gemeene Fluit, lang over steven 130 voet, gebruikelyk tot gemeinen dienst, en juist niet gebouwt om op't een of ander gewest alleenlyk te varen. Daar na volgen andere Fluiten, waar van de eerste Ooster-vaarders zyn, en de andere een Noorts - vaarder is; daar eenige byzonderheden in aan te merken staan. Hier na volght een Advys-jaght, lang over steven 115 voet. Deeze worden gevolght van een Kat, Boeijer, Galjoot, Buis, en Pink.

Wie deeze maten dan even-redig volgt, zal het licht vallen Scheepen deezer geslachten op te bouwen, van wat grootheit zy ook moogen zyn; hy vergroote of verkleine slechts de maat, de even-maat in alles behoudende, en volge in alzulke deelen, waar van hier niet gerept staat, d'evenmaet en wet, voorgeschreeven aan het Pynas-schip van 134 voet, boven gemeldt. Vermeine ook niet dat aan iemandt, die deeze maten te recht verstaat, en in 't gebruik heeft gebragt, eenig Schip, 't geen ter Zee-gaten uit vaart, voor komen zal, waar van de bouw-regels hem onbekent zullen zyn.

Certer van een gemeene Fluit, lang over steven 130 voet, wydt 26½ *voet, hol* 13 *voet* 5 *duim.*

Het verdek hoogh 5 voet 6 duim, 't zy het Schip voor en achter dicht is, dat is,

met schans en bak, of niet: het onderste bark-hout breedt 12 duim, dik 5½ duim: de vulling wydt 12 duim: het bark-hout breedt 12 duim: de breede vulling wydt 2 voet 7 duim: het tweede bark-hout breedt 1 voet: de vulling wydt 10 duim: het derde bark-hout breedt 10 duim: de vulling wydt 8 duim: het raa-hout breedt 8 duim.

+Fluiten die op verre toghten, als naar Indien, gaan, werden gemeinlyk veel steviger gemaakt, als die na by varen: de yzere puttings aan de rusten worden verdubbelt, om de hooft-touwen te beter te houden. Men laat deeze achter veel springen, en zulks om een ruime Kajuit te konnen hebben. Binnewaarts tegen de billen, dewyle het Schip door dit veel springen zwak wort, werden stevige ribben en banden geleght. Voor onder schiet men het kabel-gat met twee deuren af. Deeze Fluiten stutten, wegens haar engte, boven weinig windt, en zyn goede zee-bouwers. De uitwateringen worden vierkant gemaakt, en dat met kopere sleuven, sterktens halve. De Hut is veeltydts in drien verdeelt; en de plaats daar de man te roer staat, die anderzins open is, met een dekje overhaalt. De kamer onder de Kajuit is in drie of vier deelen verdeelt, tot berging van broodt, Scheeps en Konstapels tuigh; daar onder is een hok, waar in het kruit wert geberght; en achter by het roer gaat een gat neer, dienstig om als'er iets onklaar is zulks omlaeg te redden, en kleinigheden in te bergen. De spil staat zoo na voor de mast, dat even gaan magh; en dient wel gelet, als men de zelve zet, dat hy onder geen balk komt te staan, die hem het keeren en draaijen belemmere. In de hoeken van de stevens is 't alomme met koper beslagen. Deeze Fluiten zyn gemeinlyk voor een weinigh meer opgeboeit als andere, hebbende daar een bakjen, dat met een treede neder treedt.

+Fluiten die naar Indien varen.

Voor dertigh jaren zagh men de Scheepen, van wat geslacht zy ook waren, die naar Indien voeren, voor boven open, zonder bak: kooijen, of slaap-plaatzen voor 't volk, wierden vast aan wederzydts boort getimmert. De Konstapels kamer ging van het verdek met een trapje neer, en quam op eene hooghte met de koe-brugh, of het onderste verdek, schoon daar geen gemeenschap mede hadde. Op 't midden van deeze koe-brugh sliepen de soldaten; ter zyden wierdt mast- en hout-werk gestouwt, 't geen achter door een poort in gebragt wiert: gelyk men noch heden aan de Noorts-vaarders ziet, die achter door een gat haar hout-last in krygen. De koe-brugh, die zeer weinigh voeten diep was, hadde een open luik-gat, daar de soldaten door in en uit gongen, nevens noch een groot tralie-luik, om adem door te scheppen. Heden ryzen de Scheepen achter meerder als te dier tydt.

Orde of maat van Ooster-vaarders Fluiten.

+Als dusdanigen Fluit lang is over steven 100 voet, dan is hy wydt binnen de huit 22 voet, hol 11 voet, en voert 100 last.

+Korte even-maat van Ooster-vaarders Fluiten, en wat last zy voeren.

Als de zelve lang is 115 voet, en wydt 23½ voet, dan magh hy voeren 150 last. Deeze zyn maar van een holte, dek of dak.

Als de zelve lang is 125 voet, wydt 24 voet, en hol 12 voet, dan zal hy konnen voeren 200 last.

Noorts-vaarders maat.

Op de zelfde wydte en lengte als boven, behoort een Noorts-vaarder 2 voet holder te zyn. De oorzaak van dat men de Ooster-vaarders 2 voet vlakker maakt als de

Noorts-vaarders, is, om dat zaadt minder plaats vereischt als masten en deelen, en geen stouwen noodig heeft.

De Noorts-vaarders hebben veeltydts boven het braat-spit een dekjen, 8 of 10 voet lang, en zyn zomwylen in de midden op den overloop niet gestreken, open, en met geen deelen beleght, te weten, tusschen de groote en fokke mast, en dat om het stouwen van 't hout te beter te konnen doen. De wydte van deeze Scheepen komt veeltydts op een vyfde deel van de lengte.

Op Koopvaardy-scheepen maakt men veeltydts, zoo wel voor als achter, ronde gaten in 't hout voor scheens, om voor loze poorten te dienen.

Scheepen op de Walvis-vangst uitgerust, zyn voor aan de boegh verdubbelt, tegen 't ys, en veeltydts voor het braat-spit tegen de steven aan gestreken. De roerpen komt boven de kajuit onder een klein loos verdekjen, of zomtydts tusschen de hut en kajuit door, welke zoldering bekleedt is met beteerde prezenning. De kolder-stok gaat met een bril door het verdek, zoo dat de man te roer voor de hut in d'open lucht staat.

Aan Fluiten die geen galjoen hebben werden buitewaarts tegen de steven twillen of knies geslagen.

In naauwe Fluiten wint men uit aan het loopende en staande wandt, ook aan ankers, kabels, en aan het getal der noodige bestierders.

De Scheepen die ter Koopvaardy uit varen, en dat met weinigh volk, behooren over alle luiken en deuren wel gedekt te

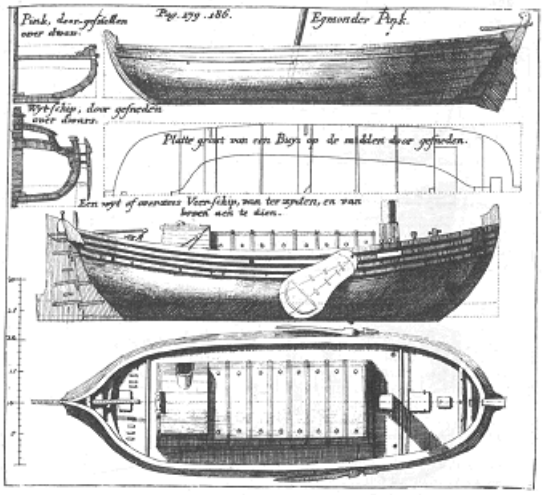
Pink, door-gesneden over dwars.
Pag. 179. 188.
Egmonder Pink.
Wijtschip, door gesneden over dwars.
Platte grond van een Buys op de midden door gesneden.
Een vijd of overtuns Veerschip, om ter zeeden, en van breed aen te dien.

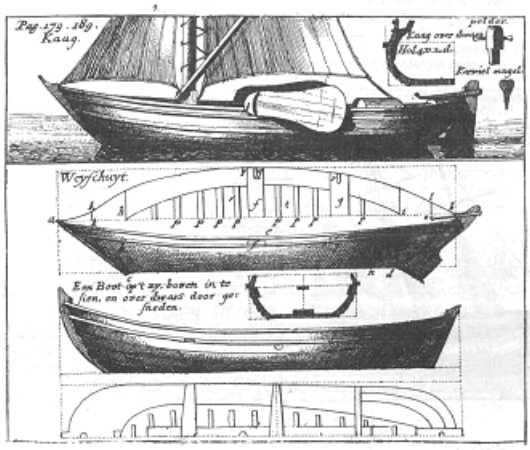
Pag. 179. 189.
Kaag.
poldor.
Easy over dwars.
Holgat.
Eenriet nagel.
Wijtschuyt.
Een Boot-ge't zy boven in te sien, en over dwars door gesneden.

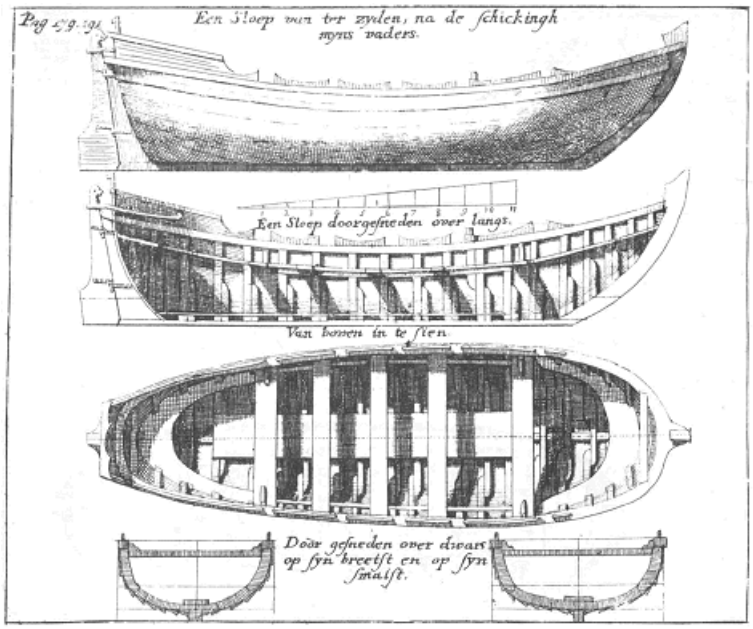
Pag 178. 191
Een Sloep van ter zyden, na de schickingh myns vaders.
Een Sloep doorgesneden over langs.
Van boven in te sien.
Door gesneden over dwars op syn breetst en op syn smalst.

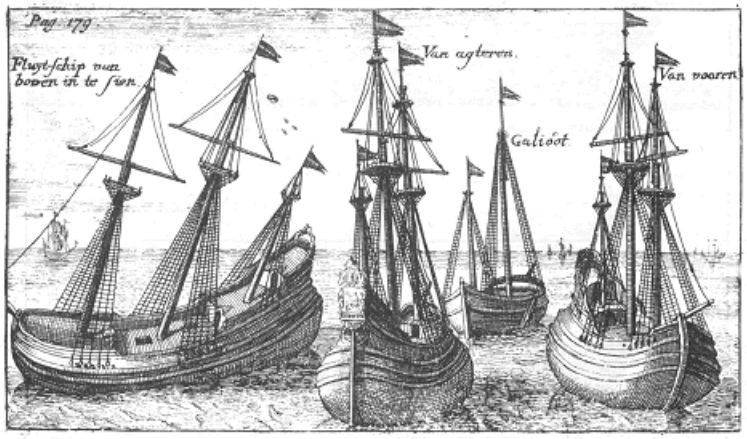
Pag. 179
Pluytschip van boven in te sien.
Van agteren.
Galiöot.
Van voaren.

zyn met yzere banden, en beugels, om, des noodt, en by overval van vyanden, dicht geslooten te konnen werden; by welk geval men wederstandt biedt, kruis-wys langs het Schip, uit bak en schans, als mede van onderen: waar tegen de bestormers dan gaten in 't verdek hakken, daar zy stink-potten, granaten, en diergelyk oorlogs-tuigh in werpen.

De Scheepen die van hier om de Noort en Ooft varen zyn met weinig scheepelingen bemant, maar die om de West varen met veel; waar van hier de vreede, en daar den oorlog oorzaak zy. Op d'eerste schaft men zonder maat, tot genoeging van het volk: op de tweede meer bekrompen naar een taxt.

+De Scheepen die om 't Noorden hout, en vaak om 't Oosten koorn haalden, waar over het verschil ontstondt tusschen de Kroon Denemarken, en deezen Staat, aangaande den eik, of maat, die men hen in deeze Landen gaf, waren van gestalte als in de nevenstaande plaat wert vertoont. Voor en achter zyn zy het wydtste, en in de midden het naauwste, daar zy anders het wydtste zyn. De buitenste kromme streepen, die op de plaat dwars over het Schip heen gaan, vertoonen het springen der zelve, en hoe zy wierden uitgezet, om by maat den inhoudt te verkleinen. De binnenste streeken, die overdwars door het Schip zyn gehaalt, vertoonen van wat wydte een Schip, van deezen aart en lengte gebouwt, behoorde te zyn, als het zonder eenigh opzight, en na den eisch wert gemaakt. Het voor en achter uitbreeken deezer Scheepen braght hier in den Schippers profyt aan, datze veel meer goederen stouwden als de maat der zelve hieldt. Doch dit winst vinden is heden te niet gedaan, door een andere wyze van meeten, daar wederzydts Oppermaghten in eens zyn: waarom ook nu het mismaakt bouwen, en geweldigh uitspringen, achter gelaten werdt.

+Scheepen waar over verschil ontstandt, in 't betalen van de tol, aan kroonenburg in de Zont.

Groenlandts-vaarders werden zeer stevigh gebouwt, en men zet de zelve meer hout in de boegh, als aan andere Scheepen.

Wat hout vereischt werdt tot een Fluit-schip, lang 120 *voet, wydt* 22 *voet, hol* 11½ *voet, ryzende achter op ieder voet lengte* 1 *duim.*

+Dit Schip heeft wederzydts vyf Vlaken drie Kim-gangen, zyn zestien gangen, ieder lang 4½ plank, t'zamen 128 planken.

+Wat hout vereischt werdt tot een Fluit van 120 voet.

70 Buik-stukken.
140 Zitters.
150 Oplangen.
16 Stutten.
26 Balken.
52 Knies.
14 Deelen tot den Overloop.

Drie Gangen in 't Huit-dicht, t'zamen 30 planken.

Twee Spant-bark-houten, die voor, tot de boegh toe, opgezet zyn, en dan weder zakken, zoo dat schier tegen elkander komen te staan.

Een Spant-volling.

Aan Yzer-werk tot dusdanigen Schip zoude omtrent voor 300 guldens noodigh zyn, aan spykers 170 guldens, aan nagels 70 guldens, aan pek, teer, en werk, t'zamen 113 guldens, min of meer, na dat de pryzen vallen.

De pal aan 't braat-spit staat boven het zelve, en steunt tegen de mast aan: de hoofden daar van komen door den over-loop, en zyn onder tegen de balk aan geslagen.

De Fluiten hebben in 't gemeen aan ieder zyde een ballast-poort. De hout-poort achter werdt, door vier oogen, met dwars-houten, en touwen, wel vast toe gemaakt. Boven de bril, daar de roer-pen door gaat, legt een luik.

Op deeze Fluiten komt mede achter boven een groot luik, 't geen een ander luik in den overloop onder zich heeft, door welke beide men goederen in 't ruim neder laat. Langs de staggen hangen houte leuvers, waar aan men het stagh-zeil doet. Het vierkant wulf achter moet ietwes achter over hellen, want het schynt anders inwaarts te hellen.

Voor veertigh jaren plagt men de Fluiten boven, zoo voor als achter, zeer snal te maken.

De uiterlyke vormen en gedaanten van Fluit-scheepen zyn op de plaat, hier neven staande, ten toon gestelt. Ook vertoont zich hier een galjoot van de kleinste slagh, 't welk zyn roer-pen over boort draait. Hier is ook 't afbeeldtzel van een Pynas, van boven in te zien.

Als de boegh-spriet op de steven leght, moet de steven niet te hoogh zyn; doch als zy daar bezyden leght, moet hy vry hoogh komen. Het eindt van de boeghspriet steekt door het verdek, of leght in Fluit-scheepen slechts op het zelve, en is met een beugel geslooten. De knies, die tegen over het luik staan, komen met haar langsten arm onder den overloop, of men leght wel kleine balkjes tot aan de luiken toe.

Certer van een Advys-jagt, lang over steven* 115 *voet, wydt* 27 *voet en* 5½ *duim, hol* 11 *voet* 5½ *duim.

De Kiel diep 14 duim, breedt 16½ duim. De sponning dik, wydt en diep, 3 duim, en 5½ duim gestapelt. De voor-steven is hoogh 20 voet, valt 20 voet, en is boven breedt 2 voet 5 duim, onder breedt 3 voet 3 duim, binnen dik 1 voet en ½ duim, voor dik 8 duim. Het kinnebak lang 7 duim, het lasch lang 5 voet, d'einden dik 3 duim; het lasch is met acht bouts geklonken. De lip op de kiel is lang 5 voet, het eindt dik 4 duim. De achter-steven hoogh 19 voet 6 duim, valt 3 voet 3 duim, binnen dik 11½ duim, achter dik 8 duim, boven breedt 17 duim, onder breedt 5 voet 4 duim. De sponning komt van de kant 3 duim, wydt 3 duim, diep 3 duim. De streek lang 5 voet. Het hek is lang 18 voet, dik, breedt, en heeft bogt 17 duim. De rantzoen-houten staan uit de kiel 10 voet, en zyn breedt 18 duim, wat rondtachtigh, de onder-einden verkeert gebogen. De worpen zyn dik 1 voet, breedt 10 duim; de bovenste staan 2 voet van 't hek. Het broek-stuk is dik 6½ duim. De hek-stutten staan 18 voet boven 't hek, en zyn boven wydt 10 voet 5½ duim, dik 8 duim; de onder-einden moeten met de boght van de rantzoen-houten over een komen. Het vlak is wydt 17 voet 7 duim, ryst 8 duim, hol geboeit 3 voet 2 duim, en daar wydt 25 voet 2 duim. De oplangen hangen uit 1 voet 1¾ duim, zyn achter en voor onder water schootigh geboeit: de planken zyn dik 3 duim. De tingel aan de kiel dik 2 duim, en van de kiel 4 duim. De houten op de kiel dik 9 duim, op 't boeisel 7½ duim, op de scheer-gang 6 duim, op de sent 5 duim, zyn achter en voor onder vry zwaar, maar boven lichter. De kim-wager dik 3½ duim: de andere wagers dik 3 duim. De balken dik, breedt, en hebben boght 11½ duim. De balk-wager dik 5½ duim. De stutten komen in op de hals 2 voet. Het lyf-hout dik 4 duim, breedt 20 duim. De wager op 't lyf-hout dik 3 duim. De verdeks balk-wager dik 2½ duim. De verdeks balken dik 8 duim, hebben bogt 9½ duim. De schaer-stokken dik 3 duim. Het onderste bark-hout dik 6 duim, breedt 11 duim; doch de hooger bark-houten zyn kleinder. De knies in 't ruim dik 7½ duim: de nebben aan de balk lang 4½ of 5 voet. De knies op het verdek dik 5½ duim, onder lang 6 voet: de nebben lang 4 voet. Het lyf-hout in de kajuit dik 3 duim. De balk-wager dik 2¼ duim. De balken dik 5½ duim, hebben bogt 7 duim. De knies dik 5 duim, onder lang 4½ voet: de nebben lang 3 voet. De andere wagers dik 1½ duim. De hut-balkjes dik 4 duim, breedt 4½ duim, hebben boght 10 duim. De balk-wager dik 1¾ duim. Het water-bortje is dik 2 duim. De wagers zyn dik 1½ duim. De speenen zyn dik 14 duim, breet 15 duim; de hoofden lang 14 duim, en hol ½ duim; de onder-einden zyn dik en breedt 10 duim: de speenen staan 4 voet boven den overloop. De hoofden van de kruis-beting zyn lang 14 duim. De beting-knies zyn dik 9 duim, aan de speenen breedt 2 voet 6 duim, voor breedt 1 voet. De kluizen zyn wydt 10½ en 9 duim, staan uit den overloop 3 voet. De groote rust is lang 15 voet, dik 4 duim, breedt 11½ duim. De fokke rust is lang 14 voet 5½ duim, dik 4 duim, en breedt 11 duim. De bezaans rust is lang 5½ voet, dik 3½ duim, breedt 7 duim. De hoofden van 't groote luik zyn dik duim, breedt 8 duim; het binne-lystje dik 2½ duim, breet 3 duim; de sponning wydt 1½ duim; de ribben dik 3 duim. De marker is dik 6 duim, breedt 7 duim. De uitlegger is lang 22 voet, aan steven breedt 11½ duim, voor breedt 9 duim. De kam achter breedt 20 duim, voor 6 duim. De regeling achter breedt 6 duim, dik 3 duim, voor breedt 2½ duim, dik 2 duim. Het onderste hakkebort van de galdery is breedt 12 duim, dik 1½ duim; het dek is dik 1½ duim, breedt 12 duim; de wulft-stutten dik 6 duim, breedt 6½ duim: het hooger hakkebort en dek wat minder. De spil boven lang 5 voet 8 duim, dik 18 duim: de gaten zyn wydt 3½ duim, hoog 3¾ duim. De poorten staan 2 voet uit den overloop, en zyn wydt 2 voet 8 duim. Het groote spoor komt 60 voet van achteren, het fokke spoor 15 voet van vooren, het bezaans spoor

20 voet van achteren. De groote visscher valt in 't ruim 2 voet 1 duim. De fokke visscher valt 1½ duim. De bezaans visscher valt 8 duim tusschen 't verdek en d'overloop. Het roer is onder breedt 3 voet 7 duim, voor dik 8 duim, achter dik 6 duim: de bouts dik 1 duim: de nagels dik 1¼ duim. De groote knecht breedt 16 duim, dik 15 duim: de schyven breedt 16 duim, dik 1¾ duim; de buitenste dik 1½ duim. De bossen zyn dik 4 duim; de gaten wydt 2 duim.

Scheepen van de nieuwste fabryk zyn onder, zoo voor als achter, scherp, doch boven breedt, en springende, met vlakken die weinigh ryzen, schier plat in den buik, en zulks om niet te diep te gaan op de drooghten.

Men maakt nu ook Pynas-scheepen met een verdek, waar achter op een Konstapels kamer is, en daar boven, met een trap

of twee op te gaan, een Kajuit, zonder Hut. De kombuis staat in de bak; doch werden ook wel zonder bak gemaakt, met een dichte stuur-plecht, daar een deur in de midden staat. Het scherp leght voor en achter.

Op den overloop der Fluiten vindt men, doch zelden, voor en achter de groote mast vaste kooijen, en kombuizen.

Booten zyn kleine Fluit-scheepjens, boven plat, met een verdek, die, in stede van een verheven hut, of kajuit, een voor-onder hebben. Hun roer draait over of aan boort.

Certer van een Kat, lang 116 *voet, wydt* 23 *voet, hol* 12 *voet, zoo als men die aanbesteedt te maken*.

De kiel diep 14 duim, breedt 15 of 16 duim. De steven zwaar 1 voet, dik te boeijen, met drie losse planken, tot aan het bark-hout toe. De buik - stukken dik 8 duim, om het andere een greene en een eeken. Onder de mast drie of vier eeke en greene zitters, met greene oplangen; uitgezeit de boeg van eeken, tot aan de spant-houten toe. De oplang tot de boei-gang dik 6 duim, boven 5 duim. Het zaat-hout breedt 2½ voet, dik 8 of 9 duim. De vlak-wegers eeken-hout, dik 2½ duim. In de boegen na behooren met eeken-hout voor-zien. De kim-wegers dik 3½ duim, eeken-hout. De zyd-wegers, tusschen de balk-wegers en kim-wegers, van 2 duims greene deelen. De balk-weger dik 4 duim, breedt 2½ voet, eeken-hout. De balken 1 voet vierkant, zoo wel de zyd-balken als die aan 't groote luik, eeken-hout; anders om de andere een greene balk: greene of vuure knies: drie balken met dubbelde knies. Drie banden in 't zogh. Twee banden, met zitters, voor onder den overloop. Acht banden, met het fokke spoor. Twee zitters, met twee standers, by de boegh, op het water-bordt, dik 4 duim, eeken-hout. Tot ieder balk twee bouts. De nebben van de knies geslooten met vier bouts. Buiten in 't water-bordt twee bouts tusschen elke balk. De bark-houten dik 4¾ duim, breedt 1 voet, eeken-hout. Greene vollingen. De overloop van 2 duims greene deelen, het spint wel afgehouwen. De kajuits vloer, met twee of drie parken onder den overloop: de balken wydt van malkander 3 voet: de bouts dik ¾ duims, zoo wel in de nebben als anderzins. Aan de onderste balken ook twee knies, als boven. Voor een kabel-ruim, 't geen zakt na behooren, en als een hang-kamer komt. Voorts kooijen, kombuis, masten, spooren, enz. De bouts moeten alle geklonken zyn. Dubbelde puttings, met schalmen, en schoot-ringen. Aan het zaat-hout in elk hout een bout: en voorders alles wel geslooten.

Daar het hout in de Katten zeer gebogen moet zyn, neemt men eiken-hout toe, dewyle het vuuren-hout qualyk buight.

In deeze Katten, die men beter Ezels moghte noemen, om hare traagheit, is aan te merken, dat zy meest recht-hoekigh gemaakt werden, om dat het greenen-hout niet zeer buighzaam is. Zy zyn onder meest plat, en worden veel op drooge gronden gebruikt. Van het vlak komt maar een rechte plank, schuins op staande voor de kim-gang, en voorts ryst hy plat, al wyderende na boven toe, tot aan de uitwatering, daar hy weder krimpt.

Deeze Kat-scheepen kan men onder het geslacht van Pynassen nochte Fluiten stellen, want zy zyn van een vermengde gestalte, uit Fluiten en Boeijers, gemaakt. De stevens vallen weinigh, en zulks om de ruimen des te grooter te doen zyn. De masten zyn klein en licht. Zy stryken het zeil omlaegh: voeren geen marssen, en weinigh volk. Zyn achter laeg: de kajuit zakt onder den overloop, gelyk als in de Galjoots: hebben geen hut, maar een voor-onder. De kiel, die veeltydts van

eiken-hout is, werdt ook wel van greenen-of vuuren-hout gemaakt. Zy gaan niet boven 4 of 5 voet diep. Haar bezaan is van maakzel als op de Binnelandts-vaarders, onder met een roede, en de zeilen zyn meest vierkant. Met graan ofte zout kan men de zelve niet vol laden, zwaartens halve: en dus komt die stoffe licht te verschokken, 't geen by hardt weêr gevaarlyk is. Het verdek werdt dikmaal gestut, stevigheits halve. De roer-pen gaat onder de hut door, en wordt zonder kolder-stok bestuurt. Voor de kajuit worden zomtydts afdakjens gemaakt, tot verblyf voor het volk. Men steekt veeltydts een touw door de helm-stok, waar mede men het roer bestuurt. Zy zyn slechte zee – bouwers, maar laden veel.

Certer van een Boeijer, na de aldernieuwste wyze, zoo als die hebbe doen afmeeten terwyl dat gebouwt wierdt.

Deeze was lang over steven 86 voet, wydt 20 voet, en hol op zyn uitwatering 9¼ voet. De kiel 14 duim vierkant. De stevens zyn dik 1 voet. De achter-steven is onder breedt 6 voet; opgezet 7 voet. De voor-steven valt 8 voet; en is opgezet 6 voet. Het vlak is wydt 15 voet, ryst 2 duim. Is op zyn boei-gang wydt 19 voet

2 duim. De buik-stukken dik 9 duim, aan de kimmen 8 duim. De zitters dik op de boei-gang ½ voet, De oplangen dik ½ voet, boven 4½ duim. Het kolsem dik 9 duim, achter onder de mast 6 of 7 duim. De kim-wagers dik 4 duim. Is op 't vlak gewagert met 2 duims planken, tot aan de balk-wagers toe. De balk-wagers dik 4 duim. De balken dik 10 of 11 duim. Elke balk heeft twee knies op en neer, en twee langs scheeps, zoo 't valt. De water-borden, of lyf-houten, dik 4 duim. De overloop van 2½ duims deelen. De onderste bark-houten dik ½ voet, breedt 1 voet. Het derde bark-hout dik 4 duim, breedt 10 duim. De vullingen wydt 6 duim: de vulling tusschen het ree-hout en 't bovenste bark-hout breedt 10 duim, dik 5 duim. Het ree-hout breedt 6 of 7 duim: de ree-houten zyn te midden scheeps het wydtste, voor en achter wederzydts ruim 1 voet toe loopende. Het voor-onder lang 10 voet van de binnen-kant der steven, waar in de kooijen en kombuis zyn, gaande het rook-gat voor 't braat-spit uit. Het braat-spit dik 20 duim. Het bezaans mastje, dat zeer klein is, komt achter aan, even voor 't leuning-bortje, te staan: hier achter op wert zomtydts een klein hutje gemaakt, om iets in te bergen, of ook wel voor kooijen dienende. Het kiste-luik groot 4 voet. Het groote luik lang 10 voet, breedt 7 voet. De roef, lang 14 voet, staat op 't verdek, en wordt in twee of drie afschutzels verdeelt; deeze dient tot berging van zeil en treil, touw, enz. en ook voor slaep-plaatzen. De kajuit lang 10 voet, van de binnen-kant der steven af te meeten: des zelfs vloer leght 3½ voet beneden den overloop, en zakt een weinigh na achteren toe. Het wulf is 3 voet boven den overloop, daar men 't met een trapjen neder treedt. De bezaans mast-bank staat in een doft boven de kajuit, is niet zeer zwaar, en wort gemaakt na welgevallen. De groote mast heeft 6 palm in zyn middel-lyn, en is lang naar welgevallen, hy staat in 't gemeen een weinigh voor over. Het roer is boven dik 10 duim, en onder van een dikte met de steven. De roer-pen komt tusschen de doft en kajuits wulft in. De man te roer staat voor de kajuit. Het opzetten van den overloop voor en achter dient om 't over komende zee-water te lozen, en die plaatzen droogh te houden. De steven en kiel werden voor wederzydts met een yzere bandt t'zamen geklonken. De zwaerden, die een weinigh onder 't ree-hout vast gepent zyn, steken 2 voet dieper in 't water als de kiel, en zyn onder breedt naar wel-gevallen van den Bouw-meester.

Terwyl de zwaerden dienen om het Schip van afdryven te wederhouden, zoo zyn de grootste het dienfstighste aan de Scheepen, 't en ware al te groot, want dan zouden de zelve moeijelyk te beheeren zyn. Licht gaande Scheepen wenden bezwaarlyk zonder zwaerden; want de zelve doen het Schip in 't water vast staan, en gelyk als op een spil draaijen. Daar weinigh water onder de kiel is draaijen de Scheepen lichtelyk; om dat weinigh water weinigh afdrift kan veroorzaken. Men maakt aan groote Scheepen geen zwaerden, om dat hunne vereischte grootte tegen water en windt niet bestendigh zoude zyn, noch bequamelyk beheert konnen werden.

+Hoe men Boeijers en Galjoots, die na Rouan varen, behoorde te maken; en een oordeel over deeze Vaar - tuigen.

+Over het bouwen van Boeijers, of Galjoots, die van hier na Rouan in Vrankryk varen, werdt veel geredenkavelt: deeze wil zoodanigh, en een ander een andere Certer gevolght hebben, om op het bequaamste de waaren over te voeren: waar in veel overleggingen dienen waargenoomen te zyn; want zy moeten door zee, rivier, en water dat droogh loopt. Ter zee is een lang Schip met een diep gaande kiel nut: op vlieten die ondiep zyn pryst men het platbodemt Vaar-tuigh: op drooghtens loopt het lange Vaar-tuigh noodt van de lendenen te breeken; en in zee het korte van niet te konnen ryzen, en van de golven bedekt te werden. Waar om niet zonder reden is, de zelvige te voorzien met styve lendenen, en kielen die in 't midden zwaar zyn, doch ondiep: waar tegen de zwaerden dienen vergroot, om in zee het afdryven met een ondiepe kiel te beter te beletten; ook moet men het vlak minder doen ryzen als de gewoonte is, om niet om te slaan, of ongeval te lyden, wanneer de Scheepen op droogh zitten. In 't algemein is raadtzaam, geen Boeijers,

of Galjoots, al te zwaar en groot te maken, om dat in dien gevalle de gaffel, of het zeil, als het quaat weêr maakt, niet is te beheeren, zwaartens halve, en de mast het Schip zeer doet slingeren, in duiken, en water vangen. Maar het is te raden, in stede van Galjoots, of Boeijers van 70 last, Boots met drie masten te bouwen, welke bequamer te redden, en gemakkelyker te beheeren zyn; ook min af dryven, en meer wegh spoeden, die na alle weêr en windt zeil konnen verminderen en vermeerderen.

Tot Rotterdam werden Galjoots gemaakt, die Draai-over-boorden genaamt zyn, welker roer-stok achter de bezaans mast vaart, staande op een leuningsken. De verblyf-plaats gaat met een stulp-luik

voor de mast neder, behalven dat zy een klein hokjen onder 't roer hebben.

Certer van een Galjoot, gelyk die gemeenlyk gemaakt werden, zoo het zelve hebbe doen meeten.

+Dit was lang over steven 85 voet, hol 11 voet, wydt 21 voet. De voor-steven dik 1 voet, (de voor-stevens en boegen aan Galjoots zyn in 't gemeen hooger en ronder als op Boeijers) valt 10 voet. De achter-steven dik 1 voet, valt 1 voet. De kiel 14 duim vierkant. Het boeijen van drie pols-planken, tot aan 't bark-hout toe, wel te verstaan zoo boeijen als huidt-dichten. Het vlak wydt 15¼ voet, ryst 2 duim: op zyn boei-gangen wydt 2 voet; de buik-stukken dik 8½ duim: de zitters na gelang op de boei-gang dik ½ voet: de oplangen onder dik ½ voet, en boven 4½ duim. Het kolsem dik 9 duim, breedt 2 voet. De kim-wagers dik 4 duim, breedt 13 of 14 duim. Op 't vlak gewagert met 2 duims planken, tot aan de balk-wagers toe. De balk-wagers dik 4 duim. De balken dik 1 voet, breedt 11, 12 of 13 duim, leggen wydt van den ander 3½ voet. Ieder balk heeft een spant-knie op en neer. Nevens de mast leggen vier balken, twee voor, en twee achter; elke balk heeft vier knies, twee langs scheeps, en twee op en neer. De water-borden, of lyf-houten, dik 4 duim. Dwars over den overloop werden eiken ribben, van 2 duims deelen, gelegt. Het luik lang 7 voet, breedt 6 voet. De twee onderste bark-houten dik 5 duim. De vulling breedt 1 voet. Het bovenste bark-hout breedt 9 duim, dik 3 duim: de vulling daar onder breedt 1 voet: de vulling boven wydt 9 duim. Het ree-hout breedt 6 duim, dik 3 duim; dit sluit het Schips zyden boven. De groote mast wort op een derde van vooren in gezet, gelyk als in Boeijers; ook wert de zelve een weinigh meer achter over gezet als die in Fluiten, en zulks op dat de zeilen aan de gaffels niet te zeer voor over zouden hangen, en het Schip doen duiken. Het bezaans mastje staat effen voor de man te roer, of 2½ voet voor de Kajuit. Voor is 't opgezet 5 voet, achter 8½ voet. Staat te weten, dat men de Scheepen achter meer opzet als voor, om dat zy in 't gemeen achter meer in zinken als voor. Het voor-onder is 11 voet van de steven. De kajuit komt 11½ voet van de achter-steven, en zakt onder den overloop 3½ voet, des zelfs wulft komt daar boven 2½ voet. Het roer komt onder in breedte met de steven over een, doch is boven smalder. De roer-pen leght boven het kajuits wulftje, zoo dat men hem over boort kan duwen; waar van deeze vaar-tuigen de naam van Draai-over-boort hebben bekomen. Zy werden zomtydts achter Fluits-gewyze opgeboeit; wanneer men hen de naam van Booten mede wel plag te geven. Voor is dit vaar-tuig boven op zyn breedtste; en de achterste zyd-planken schieten boven een weinigh over 't Schip: gelyk men mede aan alle Smal- en Wydt-scheepen ziet; en zulks op dat het roer des te beter bedwongen werde, en niet op stuite, ten welken einde over 't zelve een dwars-plank gelegt wert, die mede voor een zit-bank dient.

+Galjoots, en Draai-over-booren.

In deeze Landen maakt men zomtydts Scheepkens, die onder de gedaante van Galjoots, en boven van Pynassen hebben, met een half verdek, doch zulks als men met de zelve verre toghten over zee wil doen; zy hebben een braat-spit, en een groot sluit-luik; zyn zonder hut, en hebben een zeer ondiepe Konstapels kamer, welke hangt, waar in kruit- en broodt-kassen zyn. Hier in heeft men, na zyn grootte, goede lyfs-berging. De kombuis en kooijen staan in het voor-onder, als ook in de kajuit nevens het gemak, alwaar een kelder is, en mede een vuur-schouwe staat.

Het Galjoot waar mede men voortydts Staats brieven, en reizigers, naar Engelandt over voerde, was niet van de grootste slagh: het voerde zeven man; was stevig, en sterk gebouwt: zyn ruim, behalven de kajuit achter, was in drie vakken verdeilt: het

voor-onder, waar in de maats zich ont-hielden, en daar de kombuis stondt, uit-genoomen het eerste kamerken naar achteren, hadt vier dubbelde kooijen, die te midden met ondiepe afschutzels gescheiden waren, zoo dat in ieder bequamelyk twee menschen konden leggen; daar was een schouw, tafel, en veel kassen om plunje in te bergen: de tweede kamer was midden in 't Schip, daar mede kooijen in waren; doch de voorste kamer hadde geen kooijen. De openingen waren zoodanigh gemaakt, dat men daar door althans lucht konde scheppen, zonder dat het over spattende water daar in stoof.

Galjoots die tot Advys-jaghten werden gebouwt, en niet om last te dragen, als de voorige, verschillen eenighzins met de zelve in haar vorm: zy zyn smoeg, en boven vry rank; het vlak ryst meer, en zy hebben minder lichaam: de masten zyn zwaarder, en daar hangt meerder zeil aan.

De Galjoots die tot de visschery werden gebouwt, zyn insgelyks van andere vorm: zy zyn kleinder, en het hol is, tot berging der visch, in verscheide bakken verdeelt.

+Tot het bouwen van een Galjoot, zoo als het zelve boven in zyn Certer is vertoont, heeft men noodigh 12 goede planken in het vlak, 50 buik-stukken, 12 banden voor en achter, 16 overloops balken, 2 kim-gangen, 100 oplangen, 32 knies, 3 gang huit-dicht, 2 spant-bark-houten, een spant-barkhout, met een breede gang, en raa-hout, 100 op-stutten. Noch voor 130 guldens aan spykers, en 45 guldens aan nagels.

+Het hout noodigh tot een Galjoot.

Hoekers hebben, in stede van een voor-onder, een verblyf, de pot-huizen te lande niet ongelyk. Zy voeren twee, of ook wel drie, lichte masten.

Puyen, of Dogh-booten, voeren een kruis-fok, met een groot zeil, daar een mars-zeil boven staat. Zy zyn boven plat, met een voor-onder, zonder roef of kajuit, loopen voor en achter smal toe, en zyn zeer weinigh opgeboeit.

De Rotterdammer Zee-boots zyn veel-tydts op de helft van haar dek wat ryzende, voorts geheel plat, en achter met en tree.

Koks zyn de kleinste Schuiten die van onze stranden ter zee op de visschery varen; zy voeren drie man, en blyven zelden een nacht uit.

Van Branders.

De bequaamste Scheepen, die men tot Branders gebruiken magh, zyn kloeke Boots, Fluiten, of Pynassen van omtrent 70 of 80 lasten. Zy moeten een gladden overloop hebben, met een doorgaande verdek. Op deezen overloop moet men zoo hier en daar eenige lucht-gaten hakken, van omtrent 1½ voet vierkant, tusschen de balken in, die in het ruim van het Schip uit komen. Dan laat men eenige houte gooten maken van gezaaghde deelen, ook wel van blik, tot de breedte van 1½ duim, en aan de zyde omtrent 1 duim hoogh. Drie van deeze gooten leght men aan wederzyden van de masten langs het Schip heene, zoo wel aan stuur-boort als aan bak - boort, welke altemaal in een dwars-goot moeten te zamen komen, 6 of 7 voet van de stuur-plecht af, daar de man te roer staat. Dan maakt men noch een lange goot, komende schuins neer van de stuur-plecht tot in de dwars-goot op den overloop van het Schip, welke lange goot weder komt te keepen in een dwars-gootje op de stuur-plecht, daar de man te roer staat, en aan een van beide de zyden, daar de gelegentheit zulks best toelaten zal. Van de stuur-plecht moet een ruime valpoort gemaakt worden, daar een wel-beroeide sloep onder leggen kan, op dat de man die aan het roer staat, na dat hy den brandt in de aderen gesteken heeft, terstondt daar in zoude kunnen vallen. Dan vult men de aderen, of gooten, met deeze volgende vuur-stoffen, te weten, een deel buskruit, een half deel salpeter, een vierde deel harpuis, en een vierde deel gemeene solfer, alles wel klein gewreven, en met lyn-zaat-olie aangemaakt, doch niet te vochtigh, op dat de brandt niet te traagh worde; want hoe shelder hoe beter. Daar na overdekt men deeze gooten met gesolfert doek, of met kardoes-papier. Daaren-boven moet men veel dunne gesneeden spaanderen van licht hout hebben, aan boskens gebonden, en in de traan gesteken; die dan daksgewyze tegen malkanderen aan, dwars over de gooten heen, werden gestelt. Over deeze spaanderen zet men wederom menighte van dunne takke-bossen, die wel droogh zyn, mede daksgewyze, over de gooten heen, met de einden tegen malkanderen aan: welke takke-bossen eerst wel bestreken worden met de volgende vuur-stoffen, te weten, gemeene solfer, gestooten en gestmolten, een party salpeter, drie vierde deel grof buskruit, een half deel harpuis en traan, alles wel door een geroert. Dan hangt men noch alderhande brandt-stoffe onder langs het verdek heenen, dat mede aan alle kanten wel verzien is met goede lucht-gaten, en

verscheide bossen met wel beteert kabel-garen, en solfer-bossen, hebbende den overloop, de boorden van binnen, mitsgaders het verdek van onderen, wel vet beteert, en met gestooten harpuis en zwavel bestrooit: aldus zal men een zeer vreezelyken en snellen brandt hebben. Men vult deeze Scheepen ook wel met open tonnen, vol van gepekte en geteerde krullen.

Als men deeze Branders begeert te gebruiken, dan moet men alle poorten, luiken en lucht-gaten openen; 't geen vaak geschiedt met kamers, die men daar tegen stelt, welke, door een loopendt vuur los gaande, de zelvige alle te gelyk openen. Zy hebben voor onder de boegh-spriet een wakkere dregge, aan een ketting hangende: van gelyken onder de nok van elke ree eene, die met een dunne paerde-lyn langs het Schip heen geleid worden tot de stuur-plecht, by de man te roer; welke lyn hy, zoo haast als het Schip aan boort leit, moet afsnyden, eer dat den brandt daar in gesteken wordt. Men moet wel toezien dat den vyandt van vooren, en niet van ter zyden aangeklampt werdt. Met tien of veertien man worden deeze Brandt-scheepen bevolkt, welke dubbelde soldye winnen, gevaars halven. Met houte stukken, voor de leus, werden deeze Scheepen gewapent,

behalven twee yzere achter uit, om zich te weeren tegen boots en sloepen.

Als *Alexander Magnus* de zee-stadt Tyrus met een zeer groot storm-gebouw, uit het water opgehaalt, daar houte toorens op stonden, wilde aantasten, roeiden de Tyriers met Galeien, vol van pek, zwavel en harst, daar op in, staken 't aan, en vernielden het t'eenemaal. De voor-steven van dit Tyrische Brandt-schip wiert eerst aangesteken, als de geleiders met roei-boots +achter uit vlooden, zoo *Curtius* meld. +*Arrianus* noemt dit Brandt-schip *Hippagoga*, 't geen hy zegt dat met drooge prullen gevult wierdt. Daar stonden twee masten by de voor-steven, die wel breedt omhangen waren met licht ontvonkende stoffe: ieder mast hadde twee raas, daar kopere ketels aan hongen, die insgelyks met brandt-voedtzel wierden gevult. Al het scheeps werk-tuig, nevens andere zwaarte, braghten zy achter in het Schip, op dat de voor-steven konde ryzen, en hoogh op-steken. Met Galeien roeiden zy dit Schip aan het hooft des vyandtlyken werks, als wanneer zy over 't Schip uitgooten al dat den brandt vermeerderen kon.

+*Lib.* 4. *cap.* 9.
+*Lib.* 2.

Men wil dat de Sicilianen de vloot van *Marcus Cl. Marcellus* met Brandt-spiegels bevoghten, daar zy zyne Scheepen mede ontvonkten.

In het Jaar 1585. is tot Antwerpen een Spring-schip bereidt, om de Schip-brugge, by den Hertogh van Parma over de Schelde geleght, te vernielen, en zoo de vaart te openen. Hier toe wiert de bodem van dit Schip wel vast met arduin-steen bemetzelt, tot styf 2 voet hoogh: hier op maakte men een houte kasse, lang 20 voet, breedt 4 voet, boven schuins toe gaande, zoo dat het daar maar 2 voet breedt was: 18000 pondt buskruit wierdt daar in gedaan. Op den bodem was een ronde blikke pyp, opgaande na boven toe: langs scheeps, na het midden toe van deeze pyp, quamen noch vier kleinder pypen, alle gevult met fyn laadt-kruit, om door de zelve het vuur te zekerder aan alle kanten in het kruit te steken. Over de kasse lagen eenige pannen, met fyn bus-kruit bedekt: in welke pannen vier-en-twintigh lonten waren gestelt, wel doorweekt zynde met tarpen-tyn-olie. De kasse was rondtom wel dicht bemetzelt met arduin- en zware zerk-steenen. Hier toe wierdt verbruikt de lading van 400 karren vol steenen, behalven alle de mortel, leem en zabel. Boven over dit gemetzelde werk was het noch bezet met zeer drooge takke-bossen: voor en achter stont een goet aantal pek- en teer-tonnen. Onder uit het Schip staken veele lange spaken, om de gronden te myden. Zeven mannen bestierden en staken dit gevaerte aan. De brugh, daar het aangeklampt wiert, scheurde van een; acht hondert menschen wierden gedoodt: het wierp schanssen te lande omver, en bluschte alle lonten door zyn slagh uit.

In het Jaar 1673. maakte men hier ter Stede Branders toe van kleine opene Steiger-schuiten, om op de vliet de Veght te gebruiken. Deeze waren overdekt met prezenningen, en voerden mast noch zeil, maar wierden voort geroeit. Voor, achter, en ter zyden, waren haken met kettingen, om in 's vyandts aankoomende Vaar-tuigen te werpen. Zy wierden met dreggen, daar insgelyks kettingen aan waren, wederzydts onder water vast gehecht, om het verby varen der vyandtlyke schuiten te beletten.

Wanneer de Franschen, voor Palermo, de Spaansche en Hollandtsche Scheepen door Branders aanstaken, voerden zy de zelve aan met gewapende booten, waar in ieder vyftigh krygs-knechten waren, die achter aan volghden, om de opkomende booten te weeren: een vondt, noch nimmer voor haar, myns wetens, aldus in't werk gestelt.

In het Jaar 1677. als den Franschen Admiraal *d'Estrée* het eilandt Tabago, en een Staatsche vloot Scheepen in des zelfs haven aantaste, heeft hy de Hollandtsche Scheepen van verre aan brandt geschooten, zoo dat zy boven van de masten af, in het wandt, en elders, begonden te branden; 't geen geschiede door fakkels met wasch, pek en teer doorwroght, en door-strengelt van touwen. Drie of vier deezer

fakkels waren aan een gebonden, en zoo veel op een stuk geladen dat de tromp daar pas mede gevult wierdt. Deeze, zonder kogel op het kanon gezet, veroorzaakten, vermidts de brandende touwen, die bewascht en bepekt waren, en, zich uitspreidende, aan masten en wandt bleven hangen, en daar by omkrinkelen, een onuitblusschelyk vuur: gelyk de ondervinding heeft geleert.

Tot afweeringe van Branders wierdt van oudts goet geacht, de meest uitstekende houten met versche huiden te dekken, het Schip te natten, en met zout te bestrooijen; en voornamentlyk lange spaken, die men uitvoeren kon, om af te doen houden. Doch de beste middel is, dat eenige wakkere mannen zich in boots begeven, die het aankomenden Brandt-schip beklimmen en af stuuren: waar van by ons, in den laatsten Zee-oorlogh, goede proeven zyn gezien.

Om Branders af te keeren is mede een goedt middel, dc toestel te maken van een vyandts Schip aan te klampen, zulks te doen, of zoo te veinzen; want als dan zal den vyandt zyn Brander sparen, om zyn eigen Scheepen geen schade toe te brengen. Men springt ook wel over in des vyandts Schip, en verruilt zoo zyn aange-stoken Schip met een ongeschonden Schip van den vyandt.

Tot Brandt - scheepen, die men van nieuws opbouwt, neemt men hout van kleine waerde, licht van stoffe, en graaglyk vuur ontfangende.

Maat van een Buis.

De platte vorm van een Buis wort op de plaat hier nevens vertoont. Deeze is, of magh zyn, lang over steven 52 voet, wydt 13 voet 6 duim, hol 8 voet. De voor-steven is hoogh 20 voet, valt 12 voet, is binnen dik 9 duim, voor dik 5½ duim, onder en boven breedt 1 voet 9 duim. De achter-steven is hoogh 21 voet, valt 2½ voet, boven breedt 1 voet, onder 3 voet 6 duim. Het onderste bark-hout is breedt 8 duim; de vulling wydt 5½ duim: het andere bark-hout breedt 7 duim; de vulling daar wydt 5 duim: het derde bark-hout is breedt 5½ duim; de vulling daar boven is wydt in de midden 15 duim, aan de einden wydt 6 duim. Het regelingetje breedt 4 duim. De senten staan in de midden wydt van den anderen 2 voet; hun latten zyn dik 1 duim, breedt 2 duim.

De Buizen hebben, achter neer te treden, een roft ofte roef, en voor een voor-onder, daar de kombuis in staat. Een Stuurman is meester op dit Vaar-tuigh, hy bestiert Schip en volk: hem volgt zyn Maat; waar na de Bootsman het gezagh heeft; wien de spil-loopers, kakers, en wandt-aanhaalders gehoorzamen. De spys op deeze Scheepen is niet als broodt, visch, grutten, en zelden vleesch.

In 't Jaar 1644. zeght men, voeren uit Hollandt duizent en vier-en-vyftigh Buizen, en in 't Jaar 1683. niet meer als omtrent vier hondert en vyftig, ten hoogsten.

Volgt de Egmonder Zee-pink, of Visscher, van welke de Pinken in Zeelandt weinigh verschillende, doch voor en achter beter opgeboeit zyn, en onder niet zoo plat als deeze.

Certer en maat van een Egmonder Zee-pink.

Deeze is lang over steven 35 voet, op de mars - bank wydt 12 voet, daar hol 3 voet, noch daar boven 1½ voet; het is daar op de zet-gang wydt 11½ voet: voor opgezet ½ voet, achter 1½ voet. De voor-steven is hoog 6½ voet, valt 6 voet, boven breedt 13 duim, onder breedt 9 duim, binnen dik 4 duim, voor dik 2½ duim. De achter-steven is hoogh 6 voet, valt 3½ voet, is binnen dik 4 duim, achter dik 3 duim, boven breedt 8 duim, onder 2½ voet. De mars leit van de voor-steven 17 voet, is breedt 17 duim, dik 4 duim. De koker is wydt 7 duim. De voor-plecht lang 6 voet, de achter-plecht 8½ voet: het achterste plechtje is lang 3 voet: het luikje is wydt 1¾ voet. Daar zyn vyf middel-schotten, ieder is dik 1 duim. De bodem is wydt 6 voet 4 duim. De inhouten dik en breedt 4 duim: de korven van elkander 13 duim: de wager breedt 12 duim, en dik 2 duim. Twee voet van de voor-plecht is een doft, breedt 1 voet, dik 3 duim; het gaat verby de mast 1 voet. De roei-gaten zyn wydt 10 duim. Het roer is breedt 2½ voet. De zwaert-klampen zyn breedt 5 duim, dik 4 duim, lang 4½ voet. De zwaerden lang 12 voet, breedt 2 voet. De dregh is lang 5 voet. De fokke mast lang

19½ voet. De groote mast is lang 48 voet: de top is lang 2½ voet. De riemen zyn lang 19 voet. Het bezaans mastje is lang 12 voet, en hangt uit 2 voet 7 duim. De roer-haken zyn lang 19 duim. Op de holte van 3 voet hangen de zyden uit 2 voet 7 duim. Daar zyn vyf gangen aan 't hol, en daar boven noch twee gangen. Zyne hoogte, op strandt staande, is een mans lengte. Het heeft wederzydts tien zyd-planken, en tegen ieder boort een klamp, of treetjen, lang 4 voet, om by op te klimmen, en boven om twee randen. Het is voor en achter rondt, en onder plat. Achter by 't stuur staat een gaffel, daar men de mast in legt. De voor-steven, meest rondt zynde, komt even boven de rant van de Schuit. Het voert voor- en achterwaarts een stagh-touw, dat de mast houdt, en wederzydts een hooft-touw, die door de mast gaan. De vis-bakken, in welke het hol verdeelt is, loopen onder t'zamen, en zulks tot waterlozing. Op de verdekjes voor en achter is een uitwatering. By het stuur is een eetens-kasje, daar de roer-pen over gaat. De ree werdt met een kram opgehyst. Zy voeren een klein fokje, en by wylen een bezaantje. Deeze Pinken werden dikmaal hoger opgeboeit, en achter met een kajuitjen gemaakt, daar men met een treedtje of twee in neder treedt; en voor met een voor-onder, daar dan de kombuis in komt: dit geschiedt als men daar mede over zee na Engelandt om Oesters of Bokkings vaart. Den bodem, die plat is, werdt rondtom met een dikke zoom beleght.

Behalven deeze vindt men aan strandt noch andere Zee-vis-schuiten, die veel kleinder zyn, en slechts bezanen voeren.

De geslachten van Scheepen worden dikmaal zeer vermengt. Hek-booten zyn Scheepen, onder als een Fluit, en boven als een Pynas gemaakt, 't geen gedaan werdt om veel te konnen laden, boven ruimte tot verblyf te hebben, en van aan-zien te zyn. Over steven werdt een balk geleght, daar men op uit bouwt. Buizen worden ter Koopvaardye uitgerust, en men maakt daar Ree-zeils af. Even-maat deezer Scheepen, die van vermengde gestalte zyn, late achter, om dat uit Pynasen Fluit-maat genoegzaam bevat kan worden.

Het byzonder gebruik doet onderscheidelyker wyze Scheepen bouwen. Een Straats-vaarder dient breedt en zwaar te zyn, bequaam om van zich te byten: hier toe gebruikt men, behalven Pynassen, veeltydts Fluiten, boven smal, en met een galjoen voorzien; welke veel cierlyker zyn als die na 't Noorden varen, die zelden galjoenen of galderyen hebben, want de guurheit des luchts aldaar weinigh rinkel-werk of uiterlyk cicraat lydt.

Wat-konvojers, en Uit-leggers, zyn Scheepen ten kryge uitgerust: deeze werden gebruikt op droogtens en vlieten; zy zyn achter plat, met een spiegel, en voeren zwaerden, een groote mast met een gaffel, nevens een bezaan. Andere hebben een verdek, met een half verdek daar boven; zyn voor en achter dicht, welker kajuit op het verdek staat.

Van oudts wierden hier te Lande Smak-karveels, Boeijers, Tonne-scheepen, Seinen Roei-scheepen, ten oorlogh uitgerust, om op binne-wateren te gebruiken; gelyk in het volgende besluit, hier ter Stede eertydts genoomen, breeder is te zien.

2 Junii, 1551.

Ende beroerende't poinct van eenige nieuwe Sein-scheepen te maken, hebben die Burger-meesters voor antwoort gegeven, dat henlieden dunkt, onder correctie van beter gevoelen, ende sprekende in aller behoorlyke reverentie, 't zelve noodeloos te wezen, alzoo de voorsz. Sein-scheepen niet gequalificeert en zyn om buiten 's lants in zee daer mede te trekken, of ook eenige geweldige invasie van den vyanden te resisteren, overmits die zelve Sein - scheepen zeer lang, licht van houte, en laegh by de water opgetimmert zyn, om die bequaemheit van te roeijen, in de welke ook die roeijers zeer bloot zitten, ende geen groot geschut daer op en mogte gebruyken, om den vyanden van verre te beschieten.

Dat die voorsz. Scheepen hier voortyts in 't Vriessche ende Geldersche oorlogh gebezigt zyn alleenlyke binnen 's lants, in die Zuyder zee, ende daar omtrent, om in tyde van stilte van winde daer mede eenigh subyt overval ofte roof te doen van Koggescheepen, ende andere dier-gelyke, met koopmans goeden geladen wezende, of ook by nachte aan die kante van den wateren eenige brantstigt te doen, die huyslieden van den bedde te halen, of andere diergelyke verrassinge te plegen.

Dat, om te resisteren of te vervolgen den piraten ende andere zeeroovers, die onder den gaten van Texel, Vlielant, der Schelling, ende anderen, by avonture versteken moghten werden, bequamer zouden wezen goede vaste Karveels, die in den quartiere van Waterlant in grooten getale zyn, ende tot allen tyde bevonden mogen werden. Op den welken men ook grof geschut, ende menighte van volk, weerachtigh gebruyken magh, ende die in een korte stont gereet werden mogen.

By alle welke Karveels men zoude mogen voegen drie ofte vier Sein-scheepen, om daar after aan te slepen, ende by faulte van wint, ende in groote stilte, voor uyt

te mogen roeijen na den kanten van de zee, om na den piraten ofte zeeroovers te doen exploreren: waer na die Karveels, gewaarschouwt zynde, hunnen cours als dan zouden mogen nemen, ende den vyanden vervolgen; *gelyk, altyts, van ouden tyde, geduerende den oorloge van Vrieslant ende Gelderlant, in de Zuyder zee, ende binnens lants, gedaan is geweest*.

Uitheemsche Scheepen in deeze Landen opgemaakt, dat veeltydts geschiedt, of Hollandtsche Scheepen buiten Landts opgemaakt, geeft wanschape maakzels.

Dertiende Hooftstuk.
Binnelants-vaarders. Scheepen van ongemeene gestalte. Hoe men hout keuren zal, en des zelfs aart.
Benamingen en verbeeldtzels aller werk-tuigen daar men Scheepen mede bouwt.

DE bouw-konst der Buitelandts-vaarders voleindight zynde, zal het, myns bedunkens, niet ongerymt zyn de Scheeps-bouw dier Scheepen op te halen, welke alleen op onze binnelandtsche wateren, en niet in de wyde zee varen. Zal hier toe eenige Certers en maten der zelve aan den dagh brengen; doch handele daar mede zoo niet als met het eerst voorgestelde Pynas-

schip hebbe gedaan, 't geen evenredelyk in alle zyn deelen is ontleedt: achte zulks hier onnoodig; want deeze Scheepen (Jaghten uitgezondert) verschillen alle weinigh in grootte van elkandere: waar om het den Timmerman ofte Leezer genoegh zal zyn, zoo hy slechts haar gestalte, en maat, zonder proportie, of even-maat, kenne.

Het *Smal-schip* heeft de voor-gang: dit vaar-tuigh is gebruikelyk om goederen te laden, groote Scheepen te lossen, en waaren aan boort te brengen. Het roer aan dit Schip, als ook aan meest alle Binnelandts-vaarders, is zeer breedt, en zwaar; 't geen gedaan werdt om dat, door dien deeze Scheepen onder niet scherp zyn, weinigh water tegen het zelve komt te vatten: ook is de vlakte van den bodem een oorzaak, dewyle die het Schip niet diep doet zinken, dat weinigh drift van water tegen het roer komt te slaan; en 't is bekent, hoe meerder water tegen het roer aan komt, hoe bequamer het Schip bestuurt kan worden. Hier om dan werden deeze roers groot en breedt gemaakt, en vatten dus meer water als de roers die klein zyn, waar door deeze Scheepen na den eisch werden gestiert, 't geen anderzins niet zoude konnen geschieden.

Hier op volght het *Wydt-schip*, Overzees *Turf - schip, Veer - schip*, of *Last - voerder*, evenredelyk op de plaat gebraght.

Dan volght een *Vlot-schuit*, en een *Wey-schuit*, by welke een evenredige mate hebbe gesteldt, niet om dat die noodtwendig wordt vereischt tot den opbouw der Wey-schuiten, maar om dat dus gemaakt zich op het aldercierlykst aan het oogh vertoonen. Hier nevens gaat noch de Certer van een ander Wey-schuitje.

Hier na komt de *Boot* te voorschyn; welke, schoon onder het buiten landts varende vaar-tuigh hadden behooren gestelt te zyn, om dat zy de groote Scheepen in zee volgen, hier in voege, wegens hunne kleinheit. Geeve slechts de benamingen by de maat der deelen in dit vaar-tuigh, zonder volle aanwyzing der zelver in het Boot, 't geen noodeloos oordeele.

Hier op volght de *Sloep*, met een aftekening der zelve: nevens eenige Certers, zoo van een Boot, als van drie Sloepen, gebouwt by zeker vermaart Scheeps-timmer-meester hier ter Stede.

Nu volgen de *Kagen*, welke dienen om volk te vervoeren, en waaren te laden, op enge wateren.

Na welke alle volgen de *Jaghten*, klein en groot.

Nu zoude noch overigh zyn, dat, behalven deeze, een groot aantal Scheepen, die tot het voornoemde geslacht behooren, wierden ontleedt; doch houde my vernoeght met zulks aan de voornaamste te hebben gedaan: zal dan maar alleenlyk het meerder getal hunner namen ophalen, als daar zyn,

Amsterdamsche Binne-lichters, een plomp gebouw, zonder zeil of mast, overdekt met hooge ronde luiken; hebben achter een roef, en werden meest met de haak bestuurt.

Wieringer Lichters, zyn vaar-tuigen mede vry plomp van maakzel, achter en voor wat opgezet: zy voeren mast en zeil.

Open Steiger-schuiten, met deeze vervoert men koopmanschappen binnen de stadt Amsterdam.

Trek- en *jaagh-schuiten*, deeze dienen om menschen van d'eene Stadt tot d'andere over te brengen: het geheele Schip is als een kajuit of roef, met banken aan ieder zyde; doch achter is het met een schot afgeschut, een plaats voor de aanzienlykste: is gedekt met beteerde kleeden.

Overlanders, dit zyn maakzels die van den Ryn komen, hoogh, grof, en onbelompen werk. In deeze woonen geheele huisgezinnen.

Toe Steiger-schuiten, welke tweederley zyn, kleine en groote: deeze dienen om menschen over de binnen-zee en inlandtsche meiren te voeren; zy dragen twee zeilen.

Water-scheepen, zoo wel die versch water voor de Brouwers halen, als die in zee zout water voor de Zout-keeten pompen. De eerste zyn zeer plat, en wanneer geladen zyn komen zy in 't midden geen voet boven 't vaar-water, zyn voor en achter opgezet, en het ree-hout is met gaten door-boort, waar by het buiten-water door lozen: zyn rondtom wel dicht gedreeven: het water laat men onder door een gat in, dat met een prop gestopt wert. De tweede zyn Smakswyze opgebouwt, en voeren een gaffel.

Samoreuzen, deeze Scheepen zyn over-maten lang, en plat; zy brengen hout den Ryn af: hier op staat een zeer hogen mast, die uit twee stukken bestaat, en wort met touwen, voor, achter, en ter zyden aan het Schip, vast geschooren.

Aaken, die wyn van Keulen halen, zyn lang, en hoogh, met breede uitgezette buiken. Beide voeren zy zeer breede roers.

Ponten, dit zyn Turf-scheepen, vierkantigh van maakzel: hun zeil werdt achter met een voet-spit opgewonden.

Toght-schuiten, of *Dryvers*, dit zyn Visschers, die hunne netten in 't Y, en Zuider-zee, met zware stokken achter uit ste-

ken, en na laten slepen. De vis houden zy levendigh in bonnen, welke midden in 't ruim staan, daar het water door gaten in komt spoelen. Deeze zien weêr noch wint aan: zyn breedt van borst, dik van inhouten, wydt, en leggen pkt op het water; het vlak ryst weinigh: zy hebben achter een roef, die een weinigh verheven is. In het Jaar 1598. zyn by de stadt Amsterdam al zeven-en-dertigh van deeze Dryvers gevonden, welke dagelyks op het visschen uit voeren.

Dam-zouts, deeze zyn de Smal-scheepen niet ongelyk, doch kleinder.

Yzere Verkens, dit is een stevig vaar-tuig in Overyssel. Het binnelandts vaar-tuigh in onze nabuurige Provincien verschilt eeniger mate van het geene welk men hier in Hollandt bouwt. In Vrieslandt vindt men *Veer-scheepen*, en *Dam-loopers*, als ook *Beyers*. In Overyssel *Potten*, en *Puyen*. In Zeelandt *Koggen, Suyen*, en *Dogh-booten*; en van oudts *Hulken, Karvielen, Duikelaars, Krabbe-schuiten, Sein-scheepen, Bon-scheepen*, en zoo voorts. In Brabandt *Heuden*. Deeze zyn meest alle onbequaam om in open zee te loopen, door dien voor niet genoegh opgeboeit, en te zwaar van hout zyn gemaakt. Doch de Vlaamsche *Pleiten, Tjalken, Evers, Arben, Krayers*, en *Snaauwen*, schoon Binnelandts-vaarders zyn, begeven zich dikmaal, al of maar drie eters voeren, over zee. Het zyn lange en platte Scheepen, met luiken overdekt, nevens welke wederzydts een voet-gang komt: zy voeren smak-zeils, die de gemeene in lengte overtreffen. Heden worden de Snaauwen ook wel ter kaap, en ten oorlogh bereidt, die dan een weinigh meer opgeboeit zyn, en wat snelder gemaakt worden.

Dortsche *Kool-haalders*, dit zyn lange onverdekte Scheepen, plat van bodem, om op drooghten driftigh te zyn; in de midden staat een vierkant huisjen, tot verblyf der voerders; zy zyn kantigh: het roer is breedt en groot, het zeil vierkant, 't geen by het huisken, langs een korte mast, en kromme ree, opgehaalt wort.

Onderleggers, met deeze werden de groote Scheepen op zyde gehaalt, palen uit de grondt getrokken, masten in gezet, enz.

De *Ponten* in Vrisslandt, die by wylen op de Watten varen, vinde in 't gemein lang te zyn 60 voet, hol 9 of 10 voet, behalven de kiel: de mast is hoogh 40 voet. Men maakt deeze van eiken-hout; doch het binnen-werk is veeltydts van greenen-hout. De opperste zyd-planken schieten achterwaarts over 't Schip heen, en zulks om het roer in den bandt te houden: dit roer is breedt 5½ voet: het vlak ryst ½ voet: achter, daar de man te roer staat, maakt men het hout voor scheens wat hoogh, om daar te mogen droogh staan.

Maat van een Smal-schip.

Dit kan lang zyn 60 voet, hol 7 voet: het vlak wydt 14 voet; het Schip zelve 16 voet.

Maat van een Wydt-schip.

Dit is, of magh lang zyn 70 voet, wydt 20 voet, hol 8 voet 2 duim. De achter-steven hoog 12 voet 6 duim, boven breedt 1½ voet, valt 3 voet. De voor-steven hoog 17 voet 5 duim, valt 7 voet 5 duim, boven breedt 2½ voet. De voor-plecht zy lang 20 voet. De achter-plecht lang 13½ voet. De vullingskens tusschen de bark-houten wydt 4 duim. Het eerste bark-hout breedt 1 voet, dik 5 duim: het tweede breedt 10 duim: het derde breedt 7½ duim: de vullingen wydt 3 duim. De bovenste rant-gaert breedt 6 duim: de plank onder van 3½ duim dikte. Dit Schip werdt van ter zyden,

en boven in te zien, midtsgaders overdwars doorgesneden, op de neven-gaande plaat verbeeldt. Het roer, 't geen een weinigh hangende werdt vertoont, behoort recht op en neer te staan, anders hangt het, om op zyn zee-mans te spreken, te veel onder zyn gat.

Maat van een Vlot-schuit.

Deeze kan lang zyn over steven 70 voet, en dan behoort den bodem lang te zyn 58 voet: de Schuit wydt binnen zyn huit 14½ voet: de bodem wydt 12 voet, hol 4½ voet: de steven hoogh 5 voet 10 duim, breet en dik 13 duim: de huit dik 2 duim: 't inhout dik en breedt 13¼ duim: de bosbank dik 4½ duim, breedt 10 duim: de plecht lang 25 voet: de luiken komen van boven 5 voet, lang 2 voet 3 duim, wydt 2 voet: de pomp staat van 't eindt 20 voet, het gat wydt 6 duim: het kolsem breedt 13 duim, dik 3¼ duim. Deeze dienen in de stadt Amsterdam om waaren op te leggen; zy zyn zonder roer, en worden met haken voort geduuwt. Vertoone hare gestalte niet, om dat buiten Amsterdam onbruik-baar zyn, en men de zelve aldaar dagelyks voor oogen zien kan.

Certer van een Wey-schuit.

Deeze wert met de *Kaagh* op eene plaat vertoont: zy is lang over steven 23 voet, wydt 5 voet, hol 1½ voet: de bodem wydt 3 voet 4 duim, dik 1½ duim: de voor-steven hoogh 2¾ voet, valt 4½ voet: de achter-steven hoogh 2½ voet, valt 4 voet: de bladen dik 1 duim: de kespen leggen van elk-

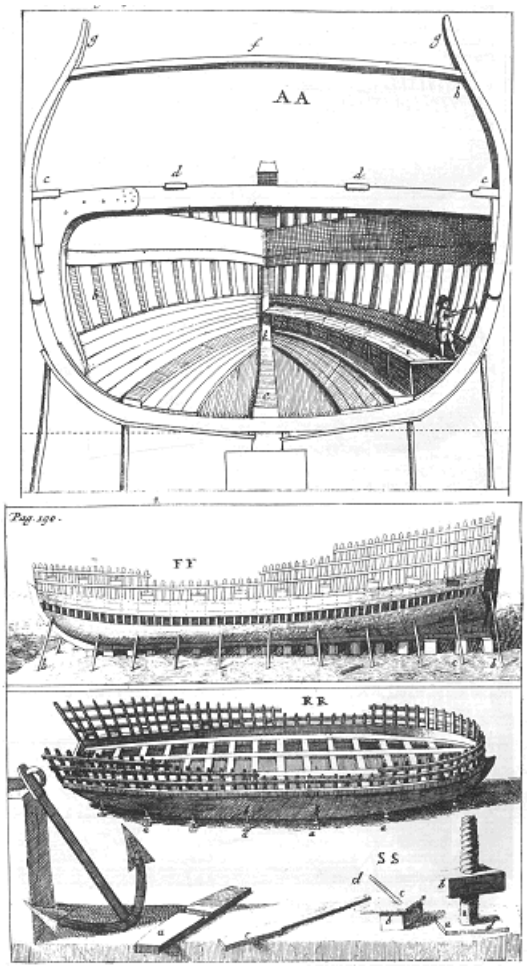
AA
Pag. 190.
FF
RR
SS

ander 1½ voet, deeze houden den bodem tusschen de korven in, en zyn dik 1½ duim, breedt 2 duim: de korven dik 1 duim, breedt 1¾ duim: de voorste plecht is lang 5 voet, de achter-plecht 4½ voet: de voorste bank breet 1 voet 1 duim, dik 1½ duim: de achterste bank is breedt 1½ voet, dik 1 duim: het rant-gaertje is dik ¾ duims: het dol-boort dik 1 duim. Op de binnen-kant van de plecht komt een hoepel. De riemen lang 11½ voet. De zwaerden lang 4½ voet. Het roer is breedt 1½ voet: de helm-stok is lang 4½ voet. De bezaans roe lang 23 voet: de koker is wydt 3½ duim, diep 3¾ duim. De riemen hebben hare proportie, of even-maat, op ⅖ van de lengte der Schuit. Om de wydte te bekomen, neemt 4¾ duim minder als ⅕ van de lengte, of in 't ruig qualyk het vyfde part. Om de wydte van den bodem te bekomen, neemt ¾ van de lengte. Tot de holte uit de lengte, stelt voor 15 voet lengte 1 voet holte. De zwaerden zyn lang als boven heb gestelt, uit oorzake dat zy schuins hangen, en onder de holte van de Schuit dienen te komen. De breedte van 't roer moet zyn als boven is gestelt, om de lichtigheit van de Schuit. Kleine en plat-bodemde Scheepen moeten breede roers hebben; maar aan groote Scheepen, wegens de snelle vaert die zy maken, zyn kleine roeren zeer bequaam: men maakt de zelve na geen gestelde wet. In kleine Schuitjes, daar maar een roey is, moet die de lengte van de Schuit hebben; en daar twee bezanen zyn, magh de grootste wel 5 of 6 voet minder wezen als de lengte der Schuit. In een Kaag zy de roey 3 voet minder als de lengte der zelve.

a b Op de nevenstaande plaat, is de lengte van de Schuit.
a c De lengte van de Voor-steven.
b d Lengte van de Achter-steven.
c d De lengte van den Bodem.
e De holte van de Schuit.
f De hooghte van de Mars-bank.
g De hooghte van d'Achter-doft.
h Lengte en hoogte van de Voor-plecht, daar de Roef staat.
y Lengte en hoogte van de Achter-doft.
k Lengte van 't Voor-huisjen.
l Lengte van 't Achter-huisjen.
m Het Roer.
n De Hieling onder den bodem.
o De Helm-stok.
p Kespen.
q Het Knietje op de mars-bank.
r Het Knietje op d'achter-bank.
s De Zwaert-polder.
t Den Bodem van de Schuit.

Een ander Wey-schuitje.

Dit is lang 18 voet, hol 1¼ voet, op zyn wydtste is het 4⅓ voet wydt: de steven valt 3 voet, is dik 2 duim, breedt 3 duim, hoog 2¾ voet, aan de voor-kant dik 1½ duim: de bodem wydt 3½ voet, heeft boght 2 duim: de bladen dik 1 duim: de kespen breedt 2 duim, dik 1¼ duim, staan van elkander 1½ voet: de korven zyn dik 1 duim, breedt 1¼ duim: de voorste bank breedt 1 voet, dik 1½ duim: de achterste bank is breedt 1½ voet, dik 1 duim: de knietjes op de bank zyn dik 1 duim, breedt 1½ duim: het

rant-gaertje dik ½ duim: het dol-boort dik 1 duim. Op de kant van de plechtjes komt een hoepel. Het kokertje, daar het roeitje in staat, is wydt 3 duim, komt op 't knopje van de steven te staan. Het roer is breedt 1½ voet, en hangt met twee haakjes aan de Schuit.

Certer van een Boot, volgens de orde myns Vaders.

Een bequame Boot zy over steven lang 32 voet, wydt 8 voet 9 duim.

De bodem lang 25 voet 5½ duim, wydt 5 voet 3 duim, dik 2 duim.

De kespen dik 2 duim, breedt 3 duim, leggen van elkander 1 voet 5½ duim.

De voor-steven hoogh 6 voet 5 duim, valt 4 voet 9 duim, boven breedt 13 duim, onder 10 duim, binnen dik 4 duim, voor aan 't onder-eindt dik 3 duim.

De achter-steven hoogh 5 voet 9 duim, valt 1 voet 10 duim, onder breedt 2 voet, boven breedt 1 voet, binnen dik 7 duim, buiten dik 1½ duim.

De Boot is hol aan d'onder-kant van het bark-hout 2 voet 3 duim, daar wydt 8 voet 9 duim.

De zwaert - polder komt 11 voet van vooren, daar is het hol 3 voet en ½ duim, wydt 8 voet 2½ duim.

Op de krunpel-doft is het wydt 7 voet 8 duim, hol 3 voet 1 duim, en ½ voet van de steven te meeten hol 6 voet 6 duim.

De korven komen 16 duim van malkander, zyn dik 3½ duim, en breedt 3 duim.

De polders staan 2 voet van de steven, en van elkander 6 duim.

De krunpel-doft is breedt 8 duim, dik 3 duim, en staat met de voor-kant 8 voet van de steven.

De wager breedt 12½ duim, dik 1¾ duim.

Het braat-spit komt 1½ voet uit de midden, en dat na achteren toe in de wager.

De mars-bank is dik 3 duim, en breedt 1½ voet, aan de einden breedt 13 duim, en aan de voor-kant rondtachtigh.

Het gat daar de mast in staat is wydt 6½ duim, en diep 6 duim.

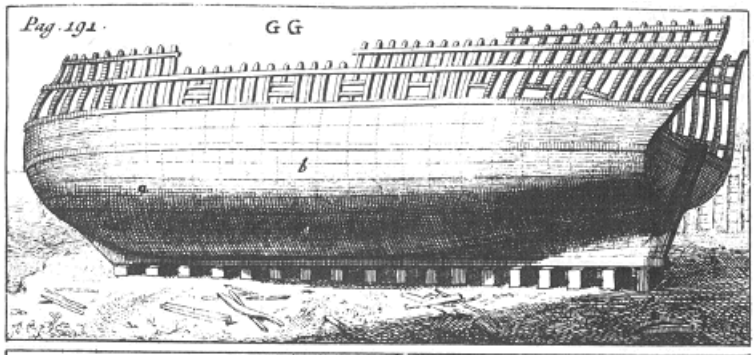

't Schip op stapel, als 't af sal looper.

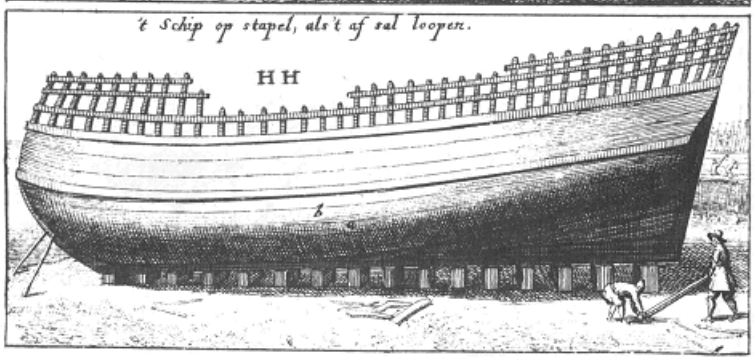

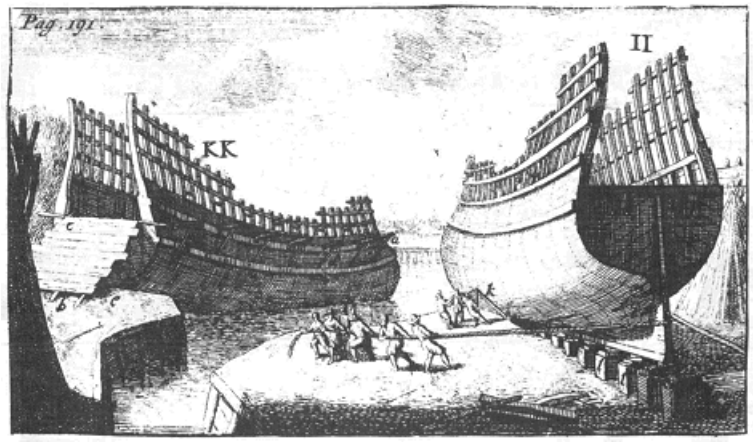

Het spoor wydt 4¾ duim.

De koker dik 1 duim.

Het kolsem te midden breedt 18 duim, aan het achter-eindt breedt 12 duim, dik 2 duim.

In deeze Boot zyn achtien spant-korven, en een achter de polder, te zamen negentien.

De ring aan de steven is wydt 7½ duim.

Door elke korf gaat een bout in 't bark-hout.

Het bark-hout te midden breet 6 duim, dik 4 duim, achter breedt 2½ duim, dik 3 duim, doch heeft voor wat meerder; het ryst voor 2 voet, achter 2½ voet.

Het dol-boort breet 4 duim, dik 3 duim.

Het rant-gaertje zy dik 1 duim, en achter tusschen de twee bark-houten wydt 2¾ duim, in de midden 3¼ duim.

De Boot heeft zeven paar roei-klampen, vyf achter de mast-bank, en twee voor, de gaten zyn wydt 7 duim.

Aan de voor-kant van 't zwaert-polder maakt men een kram, daar het hooft-touw aan vast is.

Het onderste vingerlingetje achter de achter-steven komt 1 voet uit de hieling: het bovenste komt 13 duim beneden het boven-eindt.

De inhouten zyn onder met losse planken beschooten, uitgenoomen de plaats daar men 't water uit hoost.

Voor op de boegh van de Boots maakt men een katrol, of schyf, om't anker daar over op te winden.

Te midden in de Boots stelt men, des noodigh, een spil, waar toe een knie wederzydts tegen 't Boort aan leght.

Een Boot magh wel 7, 8, of 9 duim wyder zyn als het derde deel van zyne lengte. De bodem vindt men veeltydts wydt ⅗ van de lengte. Op elke 10 voet lengte neemt men 1 voet voor de holte. Voor op de mars-bank zyn de Boots mede wel 4½ duim wyder, en 1 duim holder, als achter. Het bark-hout is voor aan d'onder-kant opgezet 20 duim, achter aan de steven 1½ voet.

Als de Boots in de Scheepen vast gesort zyn, worden onder gaten in de zelve gemaakt, tot waterlozing, die met proppen gestopt konnen werden.

Maat van een Sloep.

Een Sloep, lang over steven 42 voet, magh wydt zyn 9 voet: zyn vlak, wydt 7 voet, is onder 't bark-hout hol 2 voet, de rest is hol 3½ voet: de voor-steven hoog 5¼ voet, valt 6½ voet: de achter-steven is hoog 5¼ voet, valt 2 voet: het hek is lang 6 voet: voor opgezet 1¾ voet: achter opgezet 2½ voet: de buik-stukken zyn dik 3 duim, breedt 3½ duim: de zitters dik 3 duim, in't vlak en kimmen dik 2½ duim, met wagen-schot beschooten. De groote mast lang 24 voet, de raa lang 12½ voet, het zeil diep 21 voet: de fokke mast lang 15½ voet, de raa lang 11 voet, het zeil diep 10½ voet.

De gestalte van deeze Sloep staat vertoont op de nevens gaande plaat, en zulks op vyf byzondere wyzen.

Rondtom aan de Sloepen, even onder 't boort, worden dikke touwen geleght, die op klampen rusten, om de zelve vast te houden.

Men maakt heden Sloepen die plat-bodemt zyn, en zulks op dat zy, aan drooge gronden zittende, niet zouden om slaen, of op een zyde vallen, daar de scherpe

Sloepen groote noodt van hebben. De voor-steven wordt mede boven rondt, met een krul en bogt, die inwaarts gaat, gemaakt, op dat niet te licht quetze.

Sloepen die op de Visscherye na Groenlandt gaan, zyn lang, licht opgehaalt, smal en smoegh, en werden met veel riemen voort geroeit; voor op de boegh staat een katrolletje, daar het touw over gaat, als de vis geschooten is: onder werden zy gladt gesmeert, en wit geschildert.

Wanneer Sloepen, en alderhande kleine Vaar-tuigen, gebouwt werden, dwingt men de planken met stutten, zonder dat men tangen van nooden heeft.

Certer van een Kiel-boot, gemaakt by den vermaarden Bouwmeester Dirk Raven.

Deeze Boot was lang 40 of 41 voet, wydt 10 voet, hol op zyn hooghste boort 4 voet: de voor-steven hoogh 6½ voet, valt 7 voet, is dik 6 duim: de achter-steven hoogh 6¾ voet, valt 1½ voet: de hek-balk lang 6½ voet: de spiegel staat op 3 voet: het vlak wydt 7½ voet: de kiel diep 6 duim, breedt 9 duim: de buik-stukken diep 4¾ duim, staan van den anderen 9 duim.

Certer van een Roei-sloep, gemaakt by den zelven Meester.

Deeze was lang 42 voet, wydt 9 voet, hol op zyn bark-hout 3 voet, daar op een boeisel van 8 duim: het vlak wydt 6½ voet, ryst 5 duim: de voor-steven hoog 5frac34; voet, valt 6½ voet: de achter-steven hoog 5 voet: de spiegel staat op 2¼ voet: het hek lang 6 voet: de buik-stukken in 't vierkant dik 3 duim, staan van den anderen 10 duim: het bark-hout dik 3⅕ duim, breedt 5 duim: de huit van Koningsberger schuite-planken, uitgezeit twee gang onder het bark-hout van wagen-schot, met zoom-werk.

Certer van een Sloep, gegaan na Cabo Verde.

Deeze was lang 55 voet, wydt 12½ voet, hol op zyn uitwatering 6¼ voet: de voor-steven hoogh 8½ voet: de spiegel staat op 5½ voet: het hek is lang 7¼ voet: de buik-stukken diep 5 duim, leggen van den ander 9 duim: de achter-steven hoogh in de winkel 9½ voet.

Certer van een Sloep, gegaan naar Guinea.

Deeze was lang 56 voet, wydt 13 voet, hol 6 voet: de achter-steven hoog 8¾ voet, valt 2¼ voet: het hek lang 8¼ voet: de spiegel staat op 4 voet: de voor-steven hoogh 10¼ voet: de buik-stukken diep 5 duim, staan van den anderen 8 duim.

Certer van een Kaag.

Deeze was lang over steven 47 voet, wydt 12 voet 6 duim, hol 4 voet 2 duim: de voor-steven hoog 9 voet, boven breedt 1 voet, valt 5½ voet: de achter-steven hoog 7 voet 8 duim, valt 3 voet, is binnen dik 7 duim, buiten dik 5 duim, boven breedt 1 voet: de bodem is wydt 8 voet 5½ duim, dik 4 duim: de kespen dik 3½ duim, tusschen beiden wydt 1 voet: de korven wydt 1 voet, boven dik 4 duim, breedt 5 duim: de huit dik 1½ duim: het bark-hout dik en breedt 4½ duim: de gang op 't bark-hout breedt 1 voet: het water-bort daar op breedt 1 voet 7 duim, dik 2 duim, aan de binnen-kant breedt 5 duim: de voor-plecht lang 15 voet: het kolsem breedt 1 voet 2 duim, dik 3 duim: de koker komt boven de plecht 1 voet 7 duim, dik 4 duim, wydt 13 duim, breedt 15 duim: het kruis komt buiten de koker 8 duim: het luik daar voor lang 7 voet 7 duim, het smal eindt van 't luik lang 5 voet 3 duim, dat is 2 duim wyder als de koker: de lyst dik 1½ duim: de roef, lang 4 voet 8 duim, is met twee luiken: de marker dik 2 duim, breedt 4 duim: de luiken dik 1½ duim: de knies dik 4 duim, breedt 5 duim: de water-gang breedt 1 voet 9 duim: achter de mast is een balk daar de zwaerden aan hangen, en aan 't eindt van de roef is mede een balk: de gaerde komt 6 voet van achteren, en de klamp is breedt 1 voet 7 duim, dik 1½ duim: het knie van 't zwaert is breedt 5 duim, dik 3 duim: d'andere vier pootjes even dik en breedt: de luiken lang 7 voet: de pollen zyn lang en breedt 5 duim: de zwaerden zyn lang 11½ voet, voor breedt 2 voet, achter breedt 4½ voet, dik 2½ duim: het roer boven breedt 2½ voet, onder 4 voet 5½ duim, de dikte voor als de steven, achter wat dunder: de helm-stok is lang 8 voet, dik 4 duim, breedt 5 duim: het plechtje lang 2 voet, komt boven gelyk, is voor opgezet 4 voet 9 duim, en achter 3 voet 4 duim. De mast lang 45 voet, dik 9 palm, de top lang 6 voet: de spriet lang 50 voet. In de waringen komt boven elke knie een klamp. De korven komen met het bark-hout gelyk aan de boven-einden.

Op de plaat, by de Kaagh, werdt een Polder- en Karviel-nagel vertoont, om dat zy mede in deeze Vaar-tuigen werden gebruikt, en voor vergeten zyn geweest.

Certer van een Speel-jaght.

Het is lang over steven 42 voet, wydt binnen de huit 9 voet 4 duim, hol op het bark-hout 3 voet 8¼ duim. Het vlak wydt 6 voet, ryst 4 duim. De achter-steven hoog in de winkel 6 voet 5½ duim, valt 1 voet 5½ duim, binnen dik 6 duim, achter dik 4 duim, boven breedt 8 duim, onder breedt 3 voet 5 duim. Het hek lang 6 voet, dik 5 duim, breedt 6 duim, heeft bogt 7 duim. De spiegel diep 3 voet 5½ duim. De rant-zoen-houten breedt 7½ duim, dik 5 duim. De voor-steven aan de binnen-kant hoogh 6½ voet, valt 10½ voet, boven breedt 2 voet, onder breedt 1 voet 2 duim, binnen dik 6 duim, voor 4 duim, heeft bogt 15 duim. De kiel lang 30 voet, breedt 6 duim, achter diep 5 duim, voor 4½ duim. De huit dik 2 duim. Het bark-hout dik 4 duim, breedt 5 duim. Het boeisel op 't bark-hout breedt 12 duim, dik 1½ duim. De buik-stukken dik 4½ duim: op 't bark-hout dik 3½ duim. Het bark-hout is voor aan de binnen-kant van de steven hoogh 5 voet: 5 voet van vooren is 't hoog 4 voet 3 duim, daar wydt 3 voet 6 duim, binnen de huit: 9 voet van vooren is 't hoogh 3 voet 10 duim, daar wydt 4½ voet: 14 voet van vooren is 't hoogh 3 voet 9½ duim, en daar wydt 4 voet 7½ duim: 18 voet van vooren is't hoogh 3 voet 9½ duim, en daar wydt 4 oet 7½ duim: 23 voet van vooren is 't hoogh 3 voet 10 duim, daar wydt 4 voet 6¾ duim: 28 voet van vooren is 't hoogh 4 voet 3 duim, daar wydt 4½ voet: 33 voet van vooren is 't hoog 4 voet 8½ duim, daar wydt 4¼ voet: 38 voet van vooren is 't hoogh 5 voet 6 duim, en daar wydt 3 voet 7½ duim. De groote koker in de schaer-stok wydt 9 duim, hoog 7 duim, maar voor ½ voet. De plecht lang 16 voet. De groote roe is lang 46 voet: de voor-roe is lang 34 voet. De zwaerden zyn van vooren lang 16 voet. De waring breedt 16 duim. Het bark-hout breedt 4 duim. Het onderste boeisel breedt 12 duim, boven 1 voet. De roef-deur wydt 2¼ voet. De bank hoogh,

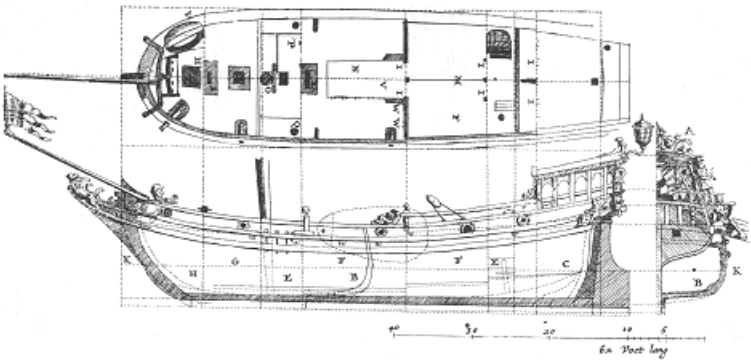

zonder deksel, 9 duim. Het bier-huisje in de roef lang 4½ voet: de deur wydt 2 voet 2 duim. Het hakke-bort boven 't boort is van 19 duim, en daar breedt 35 duim.

Certer van een ander klein Jaght.

Dit is lang 30 voet, wydt 6 voet, hol 2 voet 2 duim, daar boven 9 duim, of in 't geheel hol 3 voet, wydt 5 voet 2½ duim binnen de huit: het vlak wydt 4 voet, ryst 3½ duim: het hek lang 3 voet 3 duim: de achter-steven lang 4 voet, hy valt 1 voet 5 duim, en is dik 2 duim: de voor-steven hoogh 4 voet, valt 4 voet: zoo veel het bark-hout laeger is aan de voor-steven, dat is het achter opgezet: het roer is breedt 2 voet: de zwaerden lang 6 voet, breedt 2 duim.

Men maakt ook een Jaght, lang 30 voet, wel wydt 8 voet 9 duim, hol op het bark-hout 4 voet aan de boven-kant: de achter-steven hoogh 7 voet, vallende 3 voet: de voor-steven hoogh 8 voet 4 duim, vallen-de 7½ voet, enz.

Hier te Lande worden de groote Jagten mede Smak-schips wyze gemaakt, en met luik en overlegt, hebbende achter een verheven tent, en voor een voor-onder, benevens een lantarentje te midden scheeps, om licht te scheppen, 't geen te gelyk voor een zit-bank dienen kan.

Alle Jaghten voeren een loze stagh. Als achter op de zelve een paviljoen gestelt wort, dan buight men de helm-stok, zynde van yzer, na het hoogh of laegh komt: hier onder op 't verdek wert zomtydts loot geleght, op dat het des te dichter zy. De groote Jaghten hebben twee loode pompen, in ieder kimme een, om althans te konnen pompen, aan welke zyde het Schip ook over hellen magh. De boeg-spriet kan in 't gemeen op gezet werden.

Mate van het groote Jaght der West-Indische Maatschappye, voor veele jaren gebouwt.

Dit Jaght was lang over steven 66 voet, wydt 19 voet, hol op zyn uitwatering 6 voet. De voor-steven hoogh 12 voet, valt 10 voet. De kiel diep 8 duim, breedt 12 duim. De voor-steven dik 9 duim, voor dik 6 duim, onder breedt 2¾ voet, boven breedt 2¼ voet. De achter-steven hoogh 14½ voet, valt 2¼ voet. 't Hek lang 11 voet. De spiegel staat op 4 voet. Het vlak wydt 16 voet, ryst 1½ duim. De scheer-gang voor opgezet ¾ voet, achter opgezet 4 voet. Het ree-hout breedt 5 duim, dik 4 duim: de bovenste vulling breedt 18 duim: het ree-hout daar onder breedt 6½ duim: de onderste vulling wydt 11½ duim. Het bark-hout breedt 9 duim, dik 4⅓ duim. De eerste poort staat 6½ voet van de voor-steven af, de andere staat van de eerste 8 voet, de derde staat van de tweede 19½ voet. De overloop, tot aan de kajuit toe, is lang 33 voet, alwaar de drie gemelde poorten tusschen in komen. Het dek van de kajuit hoogh uit den overloop 18 duim. De vierde poort, boven op de kajuit, staat van de derde op den overloop 9 voet. Het dek van de kajuit lang 17 voet 8 duim, treedt neer, tot op de stuur-plecht, 15 duim. De stuur-plecht lang, tot aan het schot van de galdery toe, 4 voet 9 duim. De vloer van de galdery hoogh uit den overloop 13 duim.

De masten in Jaghten, Smak- en alle Wydt-scheepen, staan vry veel na vooren toe, op dat de zeilen des te grooter konnen zyn, welke men in een rolt, en tegen de mast aan zet.

[+]Volght het Zweedts Koninglyke Jaght, wiens maat genoeghzaam uit de grondt-tekening kan getrokken werden, waarom hier onnoodigh achte die op te halen. *A* is de spiegel, zoo die van achteren werdt gezien: tot aan *K* zinkt het in 't water. By *B* ziet het Jaght overdwars doorgesneden, ofte zyne openinge: wel verstaande dat de uiterste streek de ryzing des vlaks van dit Jagt beduidt, en de binnewaartste het vlak van een Jagt 't geen van een zelfde grootte was, en in deeze Landen gebruikt zoude worden; want om dat dit Jaght diepe wateren te bevaren heeft, is het een weinigh scherper gemaakt, en gaat, by gevolgh, een weinig dieper als het plompere zoude doen. *C* is de Schippers kamer. *D* het geheim. *E* een byzonder vertrek. *F* zyn kamers. *G* de kombuis. Aan *H* is het voor-onder, verblyf voor de maats, en daar onder de kruit-kamer. In de tent boven zyn twee deuren aan *I*, en drie glaze ramen; deeze twee deuren dienen, om dat de man te roer gemeenlyk aan d'eene of andere zyde van het tentken staat, en zoo de deur dikmaal zoude stoppen, indien 'er maar eene was. *L* is een wentel-trap, waar onder een kas komt. *F* en *I*zyn deuren. *M* een houte schot. *N* is een lantaren met acht ramen. De mast, by *O*, is 16 duim dik. Aan *P* zyn twee kooijen boven den ander. Aan *Q* is een spys-kamer, en kooy. *R* is het kombuis-luik. *S* den haert. *H* by *T* is het luik dat in 't voor-onder komt. Aan *V* zyn der matroozen kooijen, en een kabel-gat. Dit Jaght is in alle zyne deelen zeer rykelyk uitgewerkt, alom bezet met sny-werk, vergult, en zeer kostelyk geverwt: zyne zwaerden zyn rondtom met yzere bogen beslagen: de kombuis is met loot, koper, yzer, en steen, rondtom ver-

[+]*Zweedts Koninglyk Jaght*

zien: zyne mast staat bykans recht op. (Men doet de masten voor over hellen, op dat de Scheepen des te beter loeven; en achter over, om te meerder af te vallen. Van oudts dede men de masten zeer achter over hellen; want de Scheepen, achter licht zynde, en daar weinigh zeil voerende, loefden toen met rechte masten zeer bezwaarlyk.) De helm-stok, die onder het paviljoen door komt, is van yzer, sterktens halve, en achter dikker als voor, om dat aar het meeste te lyden heeft; hy is heel van yzer, om dat zyne dunte ruimte aan het paviljoen over laat. Zyne knechts zyn onder 't verdek met sterke yzere bouts door-klonken. De geheele boegh is met koper beslagen. De vloer is breeder als in andere Jaghten, om dat de zelve in 't breedtste van't Schip komt, dewyle dit Jacht, onder scherp zynde, diep moet gaan, en, by gevolgh, veel ballast voeren, daar de vloer, of bodem, op komt te leggen. De vensterkens ter zyden in't Schip staan boven de bark-houten, welke gemeinlyk in andere Jaghten laeger komen, 't geen de Scheepen krenkt. Alle hoeken en ledige plaatzen zyn van kasjes voorzien. In de groote zaal, daar de lantaren, lichts halven, in staat, zyn rondtom zit-banken, daar men 's nachts slaap-banken van maken kan. De kamer *F*, aan de rechter zyde van het houte schot, is een weinigh verheven, op dat daar uit dwars over 't Schip kan gezien worden, en licht geschept door venster-kens aan *W*. Het geheele Jaght is binne-waarts met wagen-schot beschooten. Boven op 't verdek, aan't achter-schip, is een leuning, die tot cieraat, en afschot, dient; en dat afgeschooten verdek is een weinigh verheven, om onder ruimte te winnen. In de groote zaal is by *X* een schouw. De mast staat vast, en heeft geen koker, want sy blyft altoos over-eindt: de kokers dienen om masten neder te leggen. Zyn achter-steven valt 1 voet, en de voor-steven 7 voet. De balken leggen in onderscheidelyke breedte van elkander, om de schikking van kamers en verblyven, en daar zy zeer wydt van een leggen, vindt men ribben tusschen beiden in gevoeght. De kiel is diep 1 voet, breedt 1½ voet. Dit Jaght was gebouwt by *Jan Ysbrantsz. Hooghzaat*, een Meester, zeer vermaardt in bouw-konst der Scheepen die op binne-wateren varen.

Een Jaght van zyne Majesteit van Engelandt.

†Op den 4 September, 1673. wiert tot Amsterdam voor de palen een zeer kostelyk Jaght, van zyne Majesteit den Koning van Engelandt, gezien. Het leght laegh op het water, voert 10 metale stukken, en is derwyze van beloop, en opbouw, dat het zee houden kan. Zeil en mast is gaffel-werk, na de gestalte als men hier te Lande gewoon is te gebruiken. De steven staat op en neer, na de nieuwe wyze, van een hecht stuk gevormt. Heeft een aardig geel-verwigh galjoen, van Zee-Nimphen en Godinnen gedragen; het steekt de borst breedt uit, doch is onder scherp, en smoegh van gebit, zeer geschikt om 't water te snyden, en goede vaert te nemen. Rondtom buitewaarts, twee voet onder het boorts dek, is 't met kostelyk beeldten sny-werk bezet, gout-verwigh geschildert, van snakeryen, beelden, en gewassen. Het heeft geen zwaerden. Is ook van buiten niet geteert, gelyk men hier gewoon is alle Scheepen te doen, 't welk groote cieraat aanbrengt; want het Iersche hout, daar het van gemaakt is, laat zyn aart, en rosse verwe, aangenaam aan 't gezight, des te beter zien: dit hout te teeren, met verwe, of iets anders, te bewaren, is niet noodigh; want dit is het vastste hout dat elders in Europa gevonden werdt, sluitende alle worm en ongedierte uit. Wel is waar dat dit hout niet zoo buighzaam zy als het eiken-hout, dat in deeze Landen tot de Scheeps-bouw werdt gebruikt, waarom dit Jaght buite-waarts ook van zoo een gebogen beloop niet is, als men de Jaghten hier te Lande bouwt, maar meer recht-zydigh, 't geen doch niet misstaat, schoon veele Meesters daar in de aardigheit van een Schip stellen. Het heeft weinigh hout voor scheen. De mast is derwyze gestelt dat men hem met wiggen gints en weder kan verplaatzen, om zeilaadje te zoeken: van de top der zelve waait een zyde wimpel, die by stilte tot aan het water hangt; en't is alom met vlaggen trots opgetooit. De

spiegel is onder rondt, en, na de Engelsche wyze, hoogh en breedt uitgezet: praalt op zyn kroon met drie ronde en vergulde lantarens: een Maaght, in statigh gewaadt, zoo het schynt Engelandt verbeeldende, aardigh uitgesneden, en verguldt, staat daar tegens aan, voerende in de verhevene rechter handt het Majesteits Wapen; in de linker handt, draaght zy een Scepter, daar een Lelie op staat; welke handt een gebukt gedierte neder houdt: het overige van de spiegel is onder met gevogelte, en andere uitgesneden aardigheden, alle gelykelyk met een Konings kroon gedekt. Het verdek van dit Jaght is meest plat. In twee vertrekken, die de achterste zyn, treedt men met eenige trappen neder; het voorste is een brave zaal, rondtom met konst-werk beschildert, vergult, en met Kiste-makers lyst-werk ge-

pronkt; het achterste, daar men door dit voorste in komt, treedt met een trapje of twee op: hier staat een aardigh ledekant, en ziet met vensters achter uit, alom bekleedt zynde met gout-leder. Boven deeze tweede kamer, welke eenige voeten boven den overloop uitsteekt, staat de man te roer; en de helm-stok, zynde van yzer, is zeer aardigh derwyze gebogen, dat van iemandt over-eindt staande bestuurt kan worden. Het achterste gedeelte van dit dak, daar de achterste kamer onder komt, is hooger als het voorste, welstaans halve. Onder deeze twee zalen, op de scheeps-bodem, zyn verlooren hokken, tot berging van scheeps-tuigh, en gereedtschappen. In de voorste zaal is een trap, met een deur, waar door men daalt in een kamer, wiens vloer des schips bodem is: door deeze gaat men in een andere kamer, en door die in de kombuis, welke voor in het Schip staat: deeze kamers zyn rondtom met bedt-steden, en afschutzels, afgescheiden, beschildert met 's Konings Wapens, en vergult. De twee achterste galderyen staan niet zoo hoogh als men de zelve veelmaals hier te Lande in Jaghten stelt, om dat men met die de ruime zee meerder bouwt als men met d'onze gewoon is te doen. Op den overloop staan lantarens, die de benedenste vertrekken het licht verschaffen. Achter op het hooghste dek, als ook op den overloop, zyn hier en daar kasjens tegens boort aan, met vergulde deurtjens geslooten. De lengte en breedte deezes Jaghts overtreffen al vry eenige voeten het hier boven opgehaalde Zweedtsche Jaght. Het kan boven met luiken en dekzels wel dicht geslooten worden, om't zee-water uit te keeren.

Een Schip met twee keilen, nevens andere ongemeene Scheeps-gebouwen.

Van Londen is onlangs, zoo men zeght, een Schip in zee gestoken, daar men twee scheeps - kielen aan gebouwt hadde. Dit Schip ging ongeballast 7½ voet diep. Om zyn gestalte te begrypen, zoo moet men zich inbeelden twee kleine Scheepen te zien, die ieder met haar kiel op het water leggen, en boven by het boort aan elkander zyn gehecht. Ieder kiel is lang 80 voet: het geheele Schip is boven wydt 32 voet, hol 14 voet. Het konde voeren 50 stukken geschut, en 200 man, nevens spys voor drie maanden, of, wanneer last droegh, 50 Engelsche tonnen. Dit Schip zeilde snel, daar veelheit van zeilen, en lichtheit van 't geheel gebouw, de oorzaak van zyn geweest. Het water, 't geen tusschen beide de kielen door gong, wederhieldt het Schip voor 't afdryven en omslaan. De kiel was met uitstekende houten voorzien, die het Schip voor stooten tegen de grondt behoeden. Geen Schip luisterde zoo wel na zyn roer als dit, en zulks om dat het water, 't geen tusschen beide door gong, met een zeer grooten drift en vaert tegen het roer sloegh. Het Schip was kantigh, en niet rondt van beloop; waar om by de Bouwers geoordeelt wiert, dat het vaster op 't water moest leggen als andere Scheepen, en, by gevolgh, zyn onderste schut by quaat weêr zoo wel zoude konnen gebruiken als het bovenste. Binnewaarts, tusschen beide de kielen in, kon men by stilte zoo wel roeijen als buitewaarts, dat een snellen loop aan 't Schip veroorzaakte. Doch dit twee-gekielt Schip, zeght men, is in zee van een gespleten.

+Aan deeze vondt schynt niet ongelyk te zyn dat Schip 't welk twee voor-stevens hadde, tusschen welke men zeker werk-tuig in 't water neder liet, 't geen by twee mannen, op het Schip staande, wiert omgedraait; waar mede de vaart wiert vertraaght of verhaast.

+*Schip met twee voorstevens.*

+Indien men Scheepen wilde bouwen, die, zonder lossen van hunnen last, over drooghtens en ondiepten konnen varen, zoo moest men de zelve maken met een dubbelde bodem, daar men ledere zakken tusschen brengt, die met blaas-balken opgeblazen konnen werden. Wanneer dan deeze zakken vol windt zullen zyn, dan zal het Schip ryzen, en driftiger werden als voor heen. Tot het lichten van Scheepen over drooghten werden hier te Lande, en elders, kisten gebruikt, die onder water aan de boegh, en achter, werden vast gemaakt. Men gebruikt daar toe ook Katten, of vuuren-houte Scheepen, die aan wederzyden van een grooter Schip vast gemaakt werden, welke dan, wel gespalkt, vol water gedaan, en daar na gele-dight zynde, het Schip teffens met haar doen ryzen.

+Scheepen die ryzen, zonder lossen van last.

In 't Jaar 1673. heeft men op de binnen-wateren hier te Lande, om den vyandt te stuiten, byzondere Vaar-tuigen ten kryge toegerust, als lichte Overzeesche Turf-ponten, daar men verdekken ter halver hooghte, wel stevigh met knies voorzien, in leide, waar 't kanon, zes of acht in getal, op ruste: deeze waren hoogh opgeboeit, zoo dat' er een man bedekt achter staan kon, en hadden schiet-gaten door het boort: zy waren van licht vuuren-hout, om te driftiger op de drooghten te zyn: de scheepelingen waren van morgen-star-

ren, daar scherpe pennen in staken, en van alderhande schiet-geweer, wel voorzien: zy voerden zeil, en staken mede zware riemen te boort: op ieder was 18 of 20 man gezet: zy deden op de Veght, Amstel, en Zuider-zee, groote dienst. Behalven deeze had men open Roei-boots, op welke voor aan een, of wel twee metale stukken stonden: de roeijers waren met sabels en snap-hanen gewapent: voor Breukelen hebben deeze veele vyanden gedoodt, schoon dat 'er al eenige van hun te gronde wierden gejaaght. Op Vlot-schuiten had men ook kanon geplant, met zware borst-weeringen van aarde, of run, voor op, zoo wel op enkelde, als dubbelde, en drie-dubbelde; eenige waren open, en andere gedekt met rooster-werk. Sneb-schuiten wierden tot roeijen bequaam gemaakt, hoogh en zwaar overdekt, en op enge wateren gebruikt. Modder-schouwen zyn mede tot het zelve gebruik verordent, die uit den bodem met een groot getal riemen voort gedreeven wierden; als ook Vlotten, en Groenlandtsche Sloepen. Trek-schuiten, Galeis-gewys gemaakt, kleine Buizen, Veen - ponten, en zoo voorts, zyn toen ten oorlogh toegerust, en gebruikt.

Als de vyanden tot Uytrecht waren, bereidden zy Schuitjens van gevloghte teene horden, die twintigh man dragen konden, om onze waterige landen te bevaren: deeze waren plat-bodemt, en licht; doch onbequaam tot het werk.

Toen de stadt Naerden by zyne Hoog-heit wierdt verovert, op den 14 September 1673. was in de Zuider-zee een dry-vende battery gelegt, daar zes metale kartouwen op lagen, welke de stadt veel schade deeden, en de verovering verhasten: zy was boven open, en rondtom met een dikke borstweering verzien, die met hair gevult was: deeze lag op drie Vlot-schuiten, en wierdt door Zeil-scheepen voort gesleept.

In Engelandt heeft men in 't Jaar 1676. een Schip toegerust, waar in, onder een verdek, veel roeijers konden zitten, om in de Middelantsche zee gebruikt te worden.

Vlotten te Kalicut.

+De Koning van Kalicut braght weleer zeer vreemde vlotten te water tegen de Portugeezen, daar hy vuur en vlam uit spoogh.

Scheepen die met scheppers voort gaan.

+Men zoude op veelerleie wyze Scheepen met scheppers konnen toestellen, die by een of meer mannen bewoogen konden werden, welke traagh of snel voort zouden gaan, na het getal der raderen, en de maght die daar aan wierde gestelt.

Zeil van vlerken, die om een spil gedreeven worden.

+By zeker Jesuit in Duitslandt is een zeil ervonden, 't geen, gelyk een molen, om een mast of spil, die op het Schip staat, van de windt omgedraait wort: deeze spil beweeght onder eenige scheppers, of riemen, die het Schip zyn voortgang doen hebben. Het zeil bestaat in drie of vier vlerken, die om de spil konnen gedraait worden, en gestelt na het waaijen van de windt.

Het stellen van alzulke raderen, en hoe men den loop vertraagen of verhaasten kan, met de tanden van het rat te verminderen of vermeerderen, kan volmaaktelyk gezien worden by den vermaarden *Schottus*.

Scheepen die onder water voort gaan.

+Het schynt ydelheit te zyn 't geen *Mersennus* en *Drebbel* voorgeven, dat men Scheepen zoude konnen bouwen welke onder water varen, door hulp van ledere buizen, die boven op het water dryven, daar men lucht door zoude konnen scheppen.

Een Schip te Malta, 't geen door raderen voort gedreeven wiert.

+Die van Malta gelukte het qualyk, als zy een Schip met raderen, die aan ieder zyde quamen, en van mannen, die binnens boorts stonden, omgedreeven wierden, t' zee zonden; want indien dit Schip niet hastig de steven hadde gewendt, toen het buiten de haven quam, het hadde met alle de scheepelingen te gronde gegaan. Het was een groote misgreep, dat het boort pas 2 voet boven het waters opper-vlak quam te staan.

+Geen beter geval had dat Schip, 't geen wel-eer tot Rotterdam wierdt gemaakt, daar de Meester veele wonderen van beloofde. In den Jare 1653. wierdt dit wonderlyk Vaar-tuig gebouwt. Het was voor en achter gantsch spits, hebbende byna de gestalte van een Wevers schiet-spoel: onder had het wederzydts een zware kiel-balk, gelyk ook te midden noch eene zwaarder, welke balken voor en achter spits quamen te vereenigen: deeze einden waren wel sterk met yzer beslagen, en hier mede zoude de kracht werden gedaan. Het was onder en boven plat, hebbende boven twee lucht-gaten, met een wandel-plaats, doch niet groot. Het had aan elke zyde der kiel-balk een bordeken, welke voor 't roer zouden dienen. In het midden waren raderen, dienende voor scheppers, die 't Schip voortgang zouden geven; deeze konden, door een lichte manier, over schyven, in de voor- en achter-holtens, omgedraait worden: het was onder open, om 't water te vatten, als ook een weinigh voor- en achterwaarts, om 't water wegh te werpen. Het moest in 't water gaan tot boven de middel-balk. Het

+*Het Rotterdamsche Schip.*

was lang 72, hoogh 12, en breedt 8 voet. Voor en achter in waren de verblyf-plaatzen der scheepelingen, daar my gedenkt kooijen dwars scheeps in gezien te hebben. Men gaf voor, met dit Schip in zes weken zoo verre in zee te willen voort komen, als met een zeilend Schip in zoo veel maanden: als ook, dat men daar mede zoodanigh geweldt op zeilende Scheepen zoude doen, dat die, door ingeboorde gaten met des zelfs snuit, te gronde moesten gaan. De vinder van dit werk-tuig nam aan hondert Scheepen op een dagh te vernielen. Geen onweêr, kogels, of vuur, zoude het konnen schaden. In een dagh meende hy heen en weder van hier na Vrankryk te varen; maar de uitgang heeft de mis-greep der vinding, en 't ongebruik des toestels vertoont, schoon het in 't klein scheen voortgang te zullen hebben, volgens de proef, in den Hage gedaan. Het is wel waar dat dit werk-stuk niet is gelukt, na des Meesters wil; echter is 's mans verstandt te pryzen, 't geen slechts op de Wiskonstige reden, (volgens welke het voortgang moeste nemen) en niet op toevallen heeft gezien. Het yzer, hier in gebruikt, overtrof de zwaarte van 't hout, waarom het zinken moest: behalven dat, zyne hooghte, vlakte, en hoeken, als niet bestendigh tegen 't geweldt der bruizende zee, moesten nootzakelyk overstolpt werden. De engte der plaatze onder 't dak scheen te klein tot verblyf van menschen voor langen tydt; want daar was geen gang in, en men zoude altoos hebben moesten staan of leggen. Hier om is dit Schip gesloopt, en het proeven van des zelfs kracht achter gebleven.

+Op de Rhosne, een vermaarde vliet in Vrankryk, vindt men Scheepen waaron onder een sleuf midden door gaat, die doortoght aan 't water geeft; welk water een radt om dryft, 't geen boven aen een spil een touw op windt, dat een stuk weeghs voor uit aan landt vast is: en dus moet het Schip noodtwendigh, tegen de stroom op, zoo lang voort gaan, tot dat het touw geheel om de spil gewonden is; als wanneer men het zelvige weder los maakt, en voor uit brengt, op dat het weder om de spil gewonden werde, en het Schip zoo doe voort gaan.

+Scheepen die tegen stroom, zonder zeil, voort gaan.

+*Besson* heeft een Schip ontworpen, na den voorgang van *Vitruvius*, waar in altydt de afgeloopene wegh zekerlyk konde geweeten worden, zonder eenigh uiterlyk ken-teken. Hier toe stelt hy onder een opening in 't Schip, daar het water in komt te speelen; welk water eenige raderen om dryft, die boven aan een wyzer vast zyn, waar aan men het getal der keeren van het rat, en, by gevolgh, de afgeloopene plaats moghte weeten.

+Een Schip, waar in men altydt weten kan hoe verre men gevaren heeft.

Doch al hoewel deeze vonden zeer aardigh zyn verzonnen, zoo sleepen zy echter veele ongemakken mede, waar om haar ten vollen niet verklare.

+Van meerder nut is het Amsterdamsche Modder-molen-schip, 't geen op ieder dag vyftigh of zeftigh schuiten vol drek uit de grondt kan halen, alleen door de kracht van een paert. Deezen toestel bestaat in een zwaar radt, nevens eenige scheppers, die de modder vatten, boven brengen, en uitwerpen. De scheppers leggen in een sleuf, zoo dat de modder niet kan spillen. Dit Schip is voor en achter plat: boven op zyn drie kamers, of verblyf-plaatzen, gebouwt; een voor de Meester, of Schipper; een ander dient voor een stal, waar in men paerden houdt, in de derde is een paert, 't geen om loopt, doende een radt achter op 't Schip omdraaijen, om welks spil een keten loopt, verzien met houte scheppers, leggende, als gezeght is, in een sleuf, die de modder geduurigh op halen, en achter uit werpen in schuiten, welke tot dien einde daar werden gebraght. Boven op, omtrent te midden, is noch een radt, 't geen de Molen doet voort gaan, door een touw, 't welk buiten aan d'een of d'andere vastigheit gehecht is. Men maakt deeze Molens ook voor en achter rondt, met een radt, dat van menschen omgeloopen wert, en met scherp-snydende en ronde scheppers, om in harde gronden te gebruiken. Op het Jaar 1575. is deeze

+Amsterdamsche Modder-molen.

Modder-molen tot Amsterdam al in gebruik geweest, gelyk des zelfs gestalte uitwyst, welke nevens en by de Landt-kaart van Noort-Hollandt vertoont is, die gemaakt was by den vermaarden Wis-konstenaar en Bouw-meester *Joost Jansz. Bilhamer* van Amsterdam, myn Over-groot-moeders (van Moeders Vaders zyde) tweede Man: doch toen wierdt het radt van vier mannen, die in een molen liepen, omgedraait, en al het werk stondt open, zonder dek, niet ongelyk aan een platte Schouw zynde.

Daar de gronden hardt zyn, moeten de scheppers scherp, rondtachtigh, en van yzer zyn; gelyk men die zoo tot Dordrecht en Rotterdam gebruikt.

[+]In Noort-Hollandt ziet men platachtige Vaar-tuigen, met welke zant en steenen van de grondt boven werden gehaalt: acht of tien mannen winden daar in een spil om, welke, door zeker yzer werk-tuigh, het zant en de steenen uit het water, en in het Schip doen komen.

[+]*Noordt-Hollandtsche Modder-schuiten.*

+Tot Duinkerken is onlangs, van zeker Engelschman, een Molen-schip verzonnen, 't geen zant uit de grondt zoude ophalen, gelyk men hier de modder doet. Indien dit wel gelukt, waar zeer aan twyffele, ter oorzaake dat het zant te vast zit, zoo zal het een nutbare vondt zyn. *+Molen-schip tot Duinkerken.*

+Hier by zoude mede te zetten zyn het Wagen-schip van zyne Hoogheit *Maurits*, Prins van Oranje, hoogl. memorie, 't geen met zeil en wagen-rat zoo gezwindt als de windt over strandt vloog. Als ook de Zeilsteden in Siberien, Oost-Moscovien, en Tartarien, die zoo wel te lande als te water gebruikt konnen werden: deeze worden achter met pennen bestuurt, en opgehouden. +Benevens de Ys-schuiten in deeze Landen, die veel gezwinder als het sterkste paert loopen kan, door het zeil, over ys worden gedreeven: voor het omvallen werden dwars onder den bodem door planken gestoken. *+Wagen-schip van Prins Maurits.* *+Ys-schuiten.*

De Heer *Hendrik Stevin* hadde verzonnen, en in 't licht gebraght, een byzondere vorm van Scheepen, gelyk in zyn Boek, genaamt *Wis-konstigh bedryf van de wis-konstige Scheep-vaart*, is te zien. Hy onderstelt een gedaante den huizen gelyk, vierkantigh, en hoekigh, boven langer als breedt, doch onder rondtachtigh, scherp, en plat. Voor en achter stelt hy een paar roeren. De verblyf-plaatzen der Amptelingen werden by hem beneden te midden in het Schip geschikt. De masten meint hy dat dienstigh in grooten getale rondtom het boort konnen geplaatst werden, wiens toppen, door dwars over geleghde rondthouten tot een gebraght werdende, voor marssen zouden dienen. De zeilen wilde hy met knoopen en lutzen stuks-wys aan deeze stengen, of masten, hechten, en uitspannen, zonder dat zy veel bewogen zouden konnen werden. De zee doet hy onder het Schip, door een sleuf, of sleuven, spoelen, zoo dat het gebouw onder in verscheide, of gedeelde, vakken zoude bestaan; maar boven met dwars-houten aan een zyn gehecht. Tot lading van twee, drie, ja vier maal meer last, als men heden in de Scheepen doet, wilde hy die groot maken. De stuuren, die hy vier in getal zet, zouden by kans derwyze gehandelt worden, als by de oudtheit in gebruik was. De kabels strengelt hy met schakels, en oordeelt zulks sterker te zyn. De ankers maakt hy in gedaante van een pik, of houweel, veel lichter als men heden in gebruik heeft. Hy oordeelt dat het Schip binnewaarts met pleister en lichte esterikken beleght konde werden: ja hy meint zelfs dat men het Schip van buiten konde bepleisteren. Om dat dan dit Schip van onderen in verscheide vakken zoude verdeelt zyn, en het water met meerderheit van sleuven, of water-gangen, daar door schieten, oordeelt hy 't zelve het zinken, of vergaan, niet onderworpen te wezen. Hy hadde ook een aart van zwaerden aan de grootste Scheepen deezer slag bedacht, en hoe men met schot-deurkens het onder door spoelende water na den eisch zoude konnen stutten. Dusdanigen Schip behoefde niet te wenden, om dat voor en achter roers heeft. Het konde niet hellen. Ook konde het niet licht aan brandt gestoken worden. De masten te kappen zoude niet lichtveerdig van noode zyn; want wegens de veel-en kleinheit der zeilen, benevens gemakkelykheit van genaking, zouden de zelve licht beheert konnen werden, en het Schip niet top-zwaar zyn. Des galjoens en voor-tuigs zwaarte neemt hy weg. Uit de hooge mars-gangen vermeinde hy met schiet-geweer te handelen, en het middescheeps gebouw, verblyf der Amptelingen, tot een kasteel te gebruiken: zoo als alles in 't breede by gemelde Schryver is te zien; alwaar hy mede spreekt van de winden, zeilen, streek, en vaerts-peiling, enz.

Zekeren *Jan Jansz. Struis* geeft voor, Scheepen te konnen maken dat 'er geen water in komt, en die zeer zelden lek zullen worden. Hy wil tusschen de ribben in dubbele prezenning leggen, besmeert met harpuis, en andere water keerende stoffen: ook binnen de huit, tegen de ribben aan, en tusschen de planken twee maal.

De planken die de scheeps zyden maken, by voorbeeldt, in plaats van een dikte van 5 duim, wil hy maar van 2½ duim neemen, en die dan dubbelt daar aan voegen, om dat dun hout beter brandt en buight: dan wil hy de zelve zoo leggen, dat de buitenste tegen de naden van de binnenste aan komen. De nagels wil hy in een oven droogen, en dan in olie koken, om dat daar aan veel verrottinge komt.

Om Scheepen schoot-vry te maken, meent hy loop-graven binnewaarts tegen de scheeps zyden te bouwen, en die met werk of mosch te vullen.

Om Scheepen te bouwen die in de boeg noch achter niet zinken, 't geen in Groenlandts-vaarders dienstig zoude zyn, meent hy van binnen afschutzels te maken, zoo, dat het water daar door het Schip niet vervullen kan. Hy wilde de Scheepen maken zoo als hier de Modder-schouwen zyn, die op het voorste en achterste dryven.

Welke vonden oordeele van weinigh gevolg te zullen zyn. Doch evenwel heeft hy ervonden, en werkstelligh gemaakt,

ledere Schouwetjens, der gestalte by kans als de blikke Ponten zyn, die hedendaags gebruikt werden: deeze zyn opgespalkt met houte ribbetjens, en werden in korten tydt opgelicht, te zaam gevouwen, en op een wagen geleght, die 'er drie of vier te gelyk voeren kan. Zy dragen ooghschynlyk meer als de blikke Ponten, en zyn van byzonder goet gebruik.

Als men Zink-scheepen bereidt, om eenige vaart te stoppen, dienen de zelve binnewaarts met zware steene muuren opgehaalt, en wel hecht verbonden te werden, op dat zy, gezonken zynde, niet van elkander konnen werden gerukt.

Van het Hout.

Dat de stoffe, waar uit men Scheepen bouwt, hout is, zulks is een ieder genoegh bekent. *Nec in navi cadentem lignum attingere:* dat is, *Die te scheep valt en geen hout raakt*, zeiden de Ouden, wanneer zy van een zaak spraken die hen onmoogelyk scheen.

In deeze Landen is het meest *Eiken-hout* daar men Scheepen van bouwt, 't welk tot ons van den Ryn, en uit Westfalen, wert gevoert. Dit hout laat, wegens zyn dichtheit, weinig water in. Westfaalsche kromhouten, en Rynsche recht-houten pryst men zeer.

Van *Greenen-hout* bouwt men insgelyks Scheepen; doch dit valt licht, en onsterker als het eiken, waar om het zelden tot Scheepen van oorlogh, of die zwaar geweldt hebben uit te staan, wert gebruikt: tot boven- en binnen-werk, daar weinigh uiterlyke kracht op aan komt, is het zeer bequaam, gelyk ook tot Scheepen die op het laden werden toegeleght; want greenen-hout is licht, zoo dat de Scheepen die daar van getimmert worden hoogh uit het water dryven, en, by gevolg, veel meerder last konnen in nemen. Het splintert zoo niet als het harde hout, en is daar om in 't stryden dienstiger, om te minder schade aan menschen te lyden: ook zal een kogel, daar door gaande, van zyn beweging aan 't zelve over geven, en gevolgelyk kracht verliezen, en te minder schade doen. Dit hout wert uit Noorwegen, en Oosten, tot ons gebraght, gelyk ook het *Vuuren-hout*, 't geen vast van een aart met het greenen is, doch eer lichter, en brosser, als zwaarder. Deeze beide zyn qualyk te buigen, en vallen spintig. Masten uit Noorwegen, en Moscovien, oordeelt men hier te Lande voor de beste, en worden meest gebruikt. Koningsbergen geeft ons de beste planken, zoo greene als eiken, doch Noorwegen de vuuren. In 't kloven, en bouwen, dient goede acht geslagen te werden op den draat van 't hout; want hoe meerder men met den draat arbeidt, en hoe minder men zaaght, hoe het werk sterker zyn zal. Gelyk mede het drooge hout te kiezen is voor 't natte; want het drooge dicht, en 't natte het splyten onderworpen is. Het hout dat by Winter gehakt wort, wanneer het loof ter neder leit, ende boomen geslooten zyn, is het sterkste. Eer men de boomen veld, is 't noodigh de zelve vier of vyf dagen te vooren onder kruiswys te doorbooren, op dat het levend zap uit lekke, en het hout zoo drooge.

De aart der boomen is na de eigenschap des Landtschaps daar zy wassen. Drooge landen brengen korte, ingedrongen, en dichte boomen voort: vochtige gronden daar-en-tegen geven hooge, vooze, en lyvige stammen, doch bros. Nat hout is de worm zeer onderworpen, los, en valt eerder tot stof t'zaam als het drooge: waar van de reden schynt te zyn, dat, als het van zyne waterige deelen ontbloot is, veel ledighs van binnen heeft, waar om dan zeer genegen om t'zamen te vallen. Daar-en-tegen zyn de boomen, in drooge en warme landen geteelt, dicht, en niet

als van hout opgezet: de Zon aldaar trekt het water uit by het leven der boomen, en dus werden de ledige plaatzen met stoffe des houts zelve gevult.

In het eilandt Espagnola is een boom, *Mapou* geheten, die zeer dik wast, waar van Kanoos gemaakt worden, de zelve uitbrandende daar zy staan en wassen: gelyk mede van een boom die *Acajou* heet, welker hout voos is, en zwaar werdt van 't water dat'er in dringt. Noch is aldaar een hout dat *Acoma* is genaamt, 't geen zeer zwaar is, van verw gelyk palm-hout. Het eiken-hout, daar gevallen, is de worm in zee niet onderhoorigh, en daarom zeer goet tot Scheeps-bouw, en duurzaam.

Het *Citroen*- en *Kastanien-hout* verhardt als 't in zout water komt te leggen, zeght *Caelius Calcagninus*, en daar om is 't tot de Scheeps-bouw zeer bequaam: zoo 't eerst met wasch bestreeken, en dan een geruimen tydt onder d'aarde verborgen wert, verkryght het een ongelooffelyke hardigheit.

Lauwerier- en *Klim-boom-hout* te zamen gewreeven verwekt vuur, zoo *Valturius* verhaalt.

Het *Ceder-hout* wert om zyn duurzaamheit gepreezen, voornamentlyk als het met olie is bestreken; doch gelaakt, om dat geen spykers kan verdragen. Daar wordt verhaalt dat tot Utica, of Porto Farina, een dak, van dit hout gemaakt, dui-

zent jaren lang zoude gestaan hebben. In Cyprus wierden eertydts ceder - boomen gevonden welke 130 voet lang waren, en 3 mans vadem dik.

Van de cederen op Libanum worden veel onwaarschynlyke zaken verdicht: dit is echter waar, dat zy van anderen aart zyn als de cederen elders geplant, en ook andere vruchten dragen. Het hout is wit van verw, fyn en recht van draat, en heeft een rosse schors. Heden staan op den berg Libanum cederen, volgens oogh-getuigenis van wylen myn Broeder, *Kornelis Witsen*, die de cederen op Cyprus, en alle andere boomen, in dikte ongeloovelyk veel overtreffen; van welke gezeght wort, zoo wel by Christenen als Joden en Mahometanen, die te dier plaatze woonen, dat zy van voor veele eeuwen gestaan hebben.

By *O. Dapper* werdt van deeze cederen +aldus gesprooken: ‘Op het hooghste van een derde gedeelte des Libans, vyf vierendeel myls, of anderhalf uur reizens, volgens *Thevenot*, Noordtwaarts van Kanobin, en dertien uuren opklimmens van de voet des berghs, leit een vlakte van een kleine halve myle, dwars over, halve maans gewyze, en allerwegen rondtom beslooten met ontoegangelyke bergen, die altydt met sneeuw bedekt leggen; gelyk deeze vlakte daar mede gewoonelyk zes maanden is bedekt. Het is 'er, zelf in Bloei-maandt, ongemeen kouwt: ja de luiden die des Winters den bergh en ceder-boomen willen bezightigen, komen by wylen door koude en ongemak +van sneeuw te sneuvelen. In het midden van deeze vlakte groeijen de van overoudts beruchte ceder-boomen, die in de Schrift op veele plaatzen worden gedacht, en *Ars* in 't Hebreeusch genoemt zyn.

+*Roger. Quares. Thevenot. Melch. Lussy.*

+*Ceder-boomen.*

Zoo eenige willen, zouden de ceder-boomen aldaar zedert de schepping der werelt geweest, en door Godt zelf geplant zyn, die de zelve ook, door een zonderlinge voorzienigheit, tot op deezen tydt zoude bewaart hebben: 't welk zy met gezagh van de Schrift trachten te beweeren; want hy in de zelve op verscheide plaatzen zeit, *de cederen geplant te hebben:* derhalven zoo de Schrift, zeggen zy, de voortbrenging der cederen met een byzonderen tytel Gode toeschryft, zoo moet hy de zelve ook noodtwendig onmiddelyk geschapen hebben. Welk geschil ik den Godtgeleerden over laat te beslechten; welker meesten het planten der cederen door Godt, op het voort brengen door zyne kracht duiden. 't Zy daar mede hoe het wil, de gedaante en gestalte der tegenwoordige cederen geven altoos een aaloudtheit en reex van onberekenlyke jaren te kennen. Zoo andere willen, zoude Koning *Salomon* de zelve aldaar doen planten hebben.

+Men zeit dat niemandt, 't geen eenige voor een wonder houden, de ceder-boomen zoude konnen tellen; of die de zelve hertelt, zal altydt een verscheiden getal hebben: doch dit is beuzelachtigh. Onder de bezightigers vindt men wel groot verschil in het stellen van 't getal; maar zulks ontstaat eensdeels uit mistelling, of dat by wylen d'een of d'ander boom komt neder te storten. *Belloon* brengt het getal der ceder-boomen op acht-en-twintigh: *Rauwolf* op vier-en-twintigh: *Melchior Lussy*, en *Thevenot*, op drie-en-twintig, zoo kleine als groote: *Monkonys* op vyf-en-twintigh of dertigh: *Roger* op twee-en-twintigh, die groeijen; behalven twee andere van een zelve oudtheit, die op de aarde, zonder bladen en vruchten, leggen, hoewel onbedorven, onaangezien zy voor hondert en meer jaren door d'Arabiers, *Druguemens* genoemt, zyn ter neder geveld, met vuur aan de wortel te leggen. Des anderen daags, zoo men wil, zoude een groote menighte hunner kemels, paerden, bokken, en schapen, tot straffe van hunne boom-schenderye, gestorven zyn. *Quaresmius* vondt 'er drie - en - twintigh voorname en groote boomen, die, om hunne uitstekentheit, cederen van den Liban worden genoemt; maar behalven deeze waren'er andere kleine, die dagelyks opgroeijen, en groot worden.

+*Hun getal.*

+De ceder-boom van den Liban heeft Winter en Zomer groen loof, of bladen, geeft sterke takken, is eenige vadem dik, en reikt tot de grootste hooghte van de denne - boom, noote - boom, en eike, of, volgens *Roger*, van een steen-werp: maar hoe grooter de takken wassen, door welker zwaarte de stam zich buigt, hoe de boom, of stam, meer van zyne rechtheit verliest.

+*Rauwolf*.

De takken, desgelyks de appelen, en bladen, groeijen opwaarts, zyn lang, en in zulken fraaije orde gerangt, als of zy door de handt eens konstenaars besneden en geëffent waren; zoo dat men van verre een kring, of rondt, van gelyk geschikte takken schynt te zien: waar door ook, eer men den ceder van na by beziet, tusschen deeze en andere hers-boomen lichtelyk het onderscheidt te bemerken is. Anders heeft de ceder met den lorkenboom groote gelykenis, inzonderheit in de bladen, die klein of kort, spits en smal

zyn, en veele te zamen zitten; want veertig of vyftig, volgens *Belloon*, schieten uit eene steel, en staan op een ry in orde straals-wyze rondtom de zelve geschikt, in maniere van een Schilders penceel, zy zyn welriekend, zuurachtigh, en t'zamen trekkende, met een weinigh bitterheit vermengt. De vruchten, of appelen, groeijen aan d'opperste einden der takken opwaarts.

De ceder alleen onder de boomen, uitgezeit de denne-boom, smyt zyne appelen, of vruchten, opwaarts in de lucht: deeze zyn die van de denne-boomen, en pyn-appelen, wel gelyk; maar dikker, harder, en veel grooter, van 5 of 6 duimen: zy zyn tols-wyze van gestalte, en bestaan uit dicht op een gepakte lagen van platte schubben, of schelfferen: zyn stompachtigh, asch-verwigh en goutgeel van koleur: zy zyn smalder als de pyn-appelen, en hangen zoo vast aan de takken, dat zy daar niet van af te scheuren zyn, 't en zy men een stuk van de tak mede af breekt. Wyders, de appelen gapen, en openen zich, vallen dan allengs af, gespleten door dauw, regen en windt, latende een sterke en ronde steel aan de tak blyven. Het zaat is dat van den denne - boom gelyk, zynde niet grooter als de kern van een druif, en zoet van smaak, als dat van de pek-boom: het leit in iet olieachtigs, en zeer welriekend, beslooten.

Van wegen het opwassen der takken, bladen, en vruchten, recht op, en hemel-waarts, gelykt *Salomon* den rechtveerdigen by de cederen van Liban: *De rechtveerdige*, zegt hy, *zal bloeijen gelyk de palm-boom*; *en vermenighvuldight worden, gelyk de ceder des Libans*. Als of hy woude zeggen: De rechtveerdige is onbederffelyk, en vertoont zich boven andere menschen, gelyk de ceder boven andere gewassen verheven is: en gelyk zyne bladen, en vruchten, altydt hemelwaarts zien, van gelyken heeft de rechtveerdige altydt den hemel tot een voor-werp van zyne gedachten en werken.

De ceder geeft twee harssen: gelyk ook de denne-boom: een witte in de knobbelen, of quasten, die niet met allen bitter is, noch zwaar van reuk: de andere zweet van zelf uit, en riekt, voor de neus gehouden, na aardt-beziën: is ook welriekend in het kaauwen; maar blyft zoo vast op de tanden zitten, dat zy niet dan met moeite daar af te krygen is. Deeze hars, of traan, wordt in 't Grieks *Cedria* genoemt: gelyk dan ook de vrucht *Cedris*.

In vochtigh weêr, en met Zuide winden, schynt het ceder-hout, 't zy beelden, of andere werken, daar van gemaakt, te zweeten, en vochtigheit uit te geven: gelyk ook alle de boomen, by de welke een olieachtigh zap is.

Eenige houden den lorken-boom voor den ceder-boom der Ouden, en met die van den Liban voor een en den zelven: 't welk valsch is; want in Syrie, daar de ceder groeit, volgens getuigenis van de Schrift, om veel andere bewys-redenen voorby te gaan, wordt de lorken-boom niet gevonden. De Noordtsche gewesten daar-en-tegen ontbeeren den ceder-boom. Wel is de lorken een groote en hooge boom; maar kan d'alderhooghste niet genoemt worden. En tot noch toe is ook niet bevonden dat de traan van den lorken - boom tot droppelen te zamen loopt: het geen de nieuwe Schryvers van de vogt des ceders hebben aangemerkt.

De groote ceder-boom wort, volgens *Plinius, Cedrelate* genoemt, dat is, ceder-dennen, om zyne gelykenis van gedaante met den dennen-boom: hoewel hy niets of zeer weinigh met den dennen-boom gemein heeft, als dat hy ook d'appelen, of vruchten, opwaarts draaght. Zoo andere willen, is hy *Cedrelate* genoemt geworden, om dat hy niet, gelyk de gemeene ceder, klein blyft; maar hoogh opschiet, gelyk de denne-boom, en de grootste boom wordt. Deeze groote ceder-boomen groeijen ook op de bergen Amanus en Taurus.

By eenigen worden de cederen voor de hooghste en grootste boomen uitgekreten, en quansuis gezeit als tot aan den hemel te reiken: 't geen roems-wyze gesproken is, en uitstekenheits halve gezeit wordt.

Ter oorzake van d'ongemeene hoogte der ceder-boomen, worden d'Amoriten [+]in de Schrift by de zelve vergeleken, tot een teken van de groote waerdigheit en [+] maght deezes volks. *Ezechiel* vergelykt *Zorobabel* by een hoogen ceder, door wien het Joodsche volk moest wederom gevoert worden. By den ceder, in het [+] uitsteken, wort de steert van een *Behemoth*, of olifant, vergeleken. Inzonderheit [+]waren de cederen zeer groot, hoog, en sterk, in Godts hof. De prachtige [+]huizen te Ninive: als ook de Koninglyke [+]huizen van *David*, en *Salomon*, waren [+]van cederen-hout gemaakt; want de [+]Koning *Hiram* verschafte *Salomon* cederen-hout, tot het bouwen van zyn Hof, [+]en Tempel: van gelyken waren de huizen, [+]zoo van *Jojakim*, als *Nebucadnezer*,

[+]*Amos.* 2:9.
[+]*Cap.* 17:22.
[+]*Job.* 42:12.
[+]*Ezech.* 31:8.
[+]*Zeph.* 2:14.
[+]2 *Sam.* 5:11. *en* 7:2.
[+]1 *Reg.* 7:2.
[+]1 *Kron.* 14:1. *en* 17:1.
[+]2 *Kron.* 2: 3.
[+]*Jerem.* 22. 14, 15.

+gelyk te bespeuren is uit *Esaias*, alwaar gezeit wordt dat de Koning van Babel de cederen des Libans deed afhouwen, tot het opbouwen van zyne prachtige huizen. +*Cap.* 14:8.

+Met cederen-hout waren beide de zolders van *Salomons* richt-stoel beschooten.

+De masten der scheepen van Tyrus waren van cederen-hout gemaakt. Met koop - waaren, in kisten van cederen-hout, quamen de koop-luiden te Tyrus ter markt. +1 *Reg.* 7:7. +*Ezech.* 27:5.

Van cederen-hout was *Salomons* Tempel gemaakt; als de boeken der Koningen, en Kronyken, in 't breede ontvouwen. Van gelyken bestondt de +tweede Tempel te Jerusalem uit cederen-hout. Het reinigen der melaatschen +geschiede onder anderen met cederen-hout: het zelve wierde door den Priester +op de hout-stapel van een op-geofferde roode koe gesmeten. +*Esdr.* 3:7. +*Levit.* 14:4. +*Num.* 19:6.

Quintus Curtius schryft, dat het Koninglyke Hof te Persepolis van cederen-hout gebouwt was. Zoo *Vitruvius* getuight, was de Tempel van *Diana* tot Ephezen met cederen borden gedekt. +Van cederen-hout, om des zelfs eeuwigduurentheit, wierden ook afgoden gemaakt. +Een cederen-houte *Apollo Sosiaan* stondt in een kapel te Romen, en was van Seleucia gebraght. +*Es.* 44:14. +*Plin. lib.* 13. *cap.* 7.

Het cederen-hout, gelyk gezeght is, is geene worm-steek, noch ouderdom, onderwarigh; kryght ook van zelf geen scheuren noch spleten: en, gelyk *Plinius* te recht heeft gezeit, duurt eeuwighlyk.

De traan, gom, of hars des ceders, bewaart de doode lichamen eeuwen lang onbedorven; maar bederft en verteert de levendige: het geen een wonderlyke verscheidenheit is, aangezien zy de levendige het leven beneemt, en den dooden tot een leven is. Zy bederft ook de kleederen, en doodt het ongedierte.

+De papiere boeken, in de doodt-kiste van *Numa* gevonden, worden gezeit met cederen-hars bestreeken geweest te zyn. +*Plin. lib.* 13. *cap.* 13.

De zelve hars, of traan, is ook dienstigh tegen veele ziekten des menschelyken lichaams; gelyk *Galenus* en *Hippocrates* in 't breede verhalen.

+Daar is noch een bosch van ceder-boomen, twee groote mylen van het eerste gelegen, by het dorp Thadet, ter zelver plaatze daar *Salomon* die deed houwen, tot opbouw des Tempels van Jerusalem. +*Roger*.

Rondtom, of om en by de gemelde groote ceder-boomen, is even als een klein bosch van jonge ceder-boomen, die uit het zaat, dat van de vruchten valt, voortkomen; welker grootste niet boven twee of drie voet dik zyn.

Aan den wortel van vyf ceder-boomen hebben de Maroniten altaren opgerecht, daar zy, ten dage van *Marias* Hemelvaart, Omgang en de Misse doen: voorts brengen zy den dag over met Geestelyke liederen en Psalmen te zingen, eensdeels ter gedachtenis van het geen in het Hooge - liedt *Salomons* van den Liban geschreeven is; ten anderen, dewyl zy op dien dagh, des jaars 1451. aan de Roomsche Kerke vereenight zyn.

+Zoo andere schryven is de groote ceder een zee groote en hooge boom, overtreffende niet alleen d'andere harsen pyn-boomen, maar ook alle andere boomen, in breedte en wydte. De stam is dikwils zeer dik, dien drie of vier mannen, volgens *Theophrast*, niet omvademen kunnen. Onder anderen is 'er een acht vadem en een halve dik: andere zyn vyf of zes vadem dik. De schors van het onderste deel, die van de aarde tot aan de eerste takken raakt, is wat rouw; maar de rest vertoont zich essen en gladt tusschen de takken. +*Bellon.* *Kootw.* *Roger*.

De takken schieten by na van onderen, en niet hoogh van de aarde, tot aan de kruin op, wordende allengs in het opklimmen kleinder en korter, zoo dat den boom de gedaante van een pyramide verbeeldt: zy groeijen kring-rondt om de stam, en zyn in zoodanige orde d'een om d'ander geschikt, dat men by de zelve tot aan den

top, gelyk als by een ladder, kan opklimmen. De bladen zyn dunder als die van den pyn-boom, maar korter, en geenzins stekelig, een weinig boogswys krom, welke, in grooten getale by elkanderen staande, veele kringen, in maniere van een rooze, verbeelden, en een dichte loof-kroon des booms maken. De wortels zyn weinigh door 't bovenste van de aarde verspreit, en meerendeels ontbloot. De appelen, of vruchten, zyn veel korter, en dikker, dan die van den dennen-boom, te zamen gestelt uit weeke schubben, in 't midden dik, op d'einden dun, en doorgaans effen. Het hout is zeer hart, en geen wurm-steek noch verrotting onderwarigh. Het hert van 't hout is welriekend, en roodtachtigh.

Uit deezen boom vloeit een hars, die van den dennen-boom gelyk, welriekende, en zeer taay van stoffe; want gekaauwt werdende, blyft zy zoo vast aan de tanden zitten, dat zy qualyk daar van af te krygen is: in 't begin is de zelve wit en vochtachtig; maar wort door de hitte der Zonne hart en droogh.

Het *Hooghduitsche Bergh-hout* is vaster als het moerassigh *Breems hout*. Noch sterker

is *Brasilien-hout, Campesche - hout, Ebben-hout*, en *Sakerdaan-hout*, om dat het voort-komt in zeer heete en drooge Landen; doch dit hout is om zyne zwaarte tot den Scheeps-bouw onnut: schoon men by de Portugeezen Scheepen van Brasilien-hout, in America getimmert, gezien heeft, waar van de planken en in-houten zeer dun, lichtheits halve, gezaaght waren, en het krom-hout binnen scheeps was uit veele kleine stukken t'zamen geslagen, wegens de onbuighzaamheit van het hout; 't geen beide onsterkte aan een Schip by brengt: waar noch by komt, dat deeze harde houten zeer licht scheuren en barsten. De werk-tuigen, waar mede men deeze houten bearbeidt, zyn veel zwaarder, en scherper, als die men hier te Lande tot het zachte hout gebruikt.

Staat wel te letten dat het hout, daar men Scheepen van timmert, droogh, en niet nat is. Wanneer nat hout drooght, vast aan de Scheepen zynde, verwekt het reten en scheuren, en veroorzaakt groote ongemakken als men in zee is.

De Italianen, zegt men, verbergen het hout, daar zy Scheepen meenen van te bouwen, een langen tydt onder water, 't geen het zelve taay en sterk maakt.

Het *Biskais hout* overtreft het Noorts in sterkte; en in 't gemein valt het Zuiderlyke beter als dat van 't Noorden komt.

Boomen die in valeijen en stille gewesten gewassen zyn, vallen bequamer tot de Scheeps-bouw, als die geene welke in een windigen oort voort komen; want zy zyn rechter en minder gequast, ook beter geslooten. Gelyk mede dat hout het beste is, 't welk tusschen bergen in wast, daar zelden zon by komt; waar om een spreek-woort onder de Hout-koopers is: *Het is hout of 't alleen by nacht gewassen was*.

Het is een gewissen regel onder de Timmer-lieden, wanneer zy goet en quaat hout hebben, om aan een Schip te verarbeiden, dat zy dan overhandts het goet met het quaat schikken, en het slechtste in 't gemein binnewaarts verbezigen.

Van den *Palm-boom* bouwde men oulings Scheepen in Egypten.

Ypen- en *Pok-hout* is bequaam om scheeps bloks en schyven van te maken.

Inlandts *Bouken-hout* werdt boven het inlandts eiken-hout gepreezen.

Het *Engelsch hout* splintert weinig, en is daarom zeer dienstigh tot den Scheeps-bouw: het is ook sterker als het eiken-hout dat in andere gewesten valt: hier om bevindt men het hout aan hunne Scheepen dunder te zyn, als aan Scheepen die elders mogen gemaakt zyn.

Na het uiterlyke moet men oordeelen van de innerlyke kracht des houts. Drooge en knobbelige basten geven vast hout, en van gelyken ingekrompen en harde vrucht. Vleezige Appel, Peer, of eenigh ander vrucht, geeft bros hout.

Het *Vyge-boom-hout* is zeer week, en onbequaam tot de Scheeps-bouw; waarom de Ouden al een spreek-woort hadden, wanneer zy van een zaak spraken die onbequaam en belachchelyk was, *'t Is een vygeboom-schip:* of, *Het is Nandrons schip:* om dat zekeren *Nandron*, of *Mandron*, een Schip van vyge-boom-hout getimmert hadde, daar men dapper om lachte. Het vyge-boom-hout is wel licht, maar haastig verdorven.

Boomen die langzaam wassen, en traagh opschieten, brengen vast en goet hout voort.

Van de eiken wil men datze drie hondert jaar konnen staan. In het Haaghsche Voor-hout stondt een boom, geplant by de eigen handt van Keizer *Karel*, die noch onlangs in volle wasdom was.

Els en *Linde* zyn haastigh hoogh, doch brengen lichte en brosse stoffe voort; maar wanneer elzen-hout lange jaren onder water of aarde leght, zal het eene taaiheit en sterkte bekomen. Van alzulke els en bouk zeght *Claudianus*, dat zy zoo hart als marmer worden. Tot Porto wierdt eertydts veel van dit hout onder de aarde

gevonden. Ook maakte men de afsnydinge tegen den vyandt van zulk hout, in 't beleg van Ostia, ten tyde van Paus *Paulus* IV.

In het bouwen staat een Timmer-man wel te letten op de keure van het hout. Tot de kiel, en in-houten, kiest men het beste hout. Tot beeldt- en rinkel-werk voldoet het slechte. Ook magh al het binnen-werk van licht en slecht hout getimmert worden, dewyle zulks de stevigheit van het Schip niet hindert. Doch spint, en vuurig hout, werdt overal geweert.

Dient mede wel gelet te worden op het hout waar van men de scheeps nagels maakt; want door brosheit van de zelve gaat menig Schip te gronde. Het jong en droog hout is hier toe het alderbequaamste. Deeze werden ons veel toegebraght uit Oosten, Ierlandt, en elders. Pennen gedraait uit boom-quasten, welke zeer hardt zyn, zouden, myns bedunkens, sterk, en bequaam hier toe wezen.

Ook moet wel gelet worden dat de gaten, daar men de pennen in komt te slaan, met een scherpe boor gedraait worden, en gelyk rondt zyn, ook effen, en niet schrompeligh; want zoo de gaten ruig en oneffen zyn, dringt het water daar by in, en de

springers (een slag van kleine beesjes) door-eeten het hout dies te lichter. Hier om is het, dat men deeze gaten althans te scheep eer ziet verrotten aan de zyde daar de boor het hout tegen de draadt snydt, als boven of onder, daar zy met de draadt gekerft heeft.

Als de houte nagels in het Schip geslagen zyn, dan werden daar kleine gaatjens boven in geboort, waar in pennen geslagen worden, vastigheits halve, 't geen deutelen wert genaamt.

Hoe meerder het hout, daar de onderste huit des schips van gemaakt wordt, het water wederstaat, hoe heilzamer zulks voor het geheele schips lichaam is. Hier toe wierdt voormaals in Italien zeker slagh van *Wilgen-hout* gebruikt, daar het zoute water, naar hun meining, niet door drong: ook *tamme Pyn*, daar de worm, om zyne bitterheit, voor vliedt.

Heden smeert men by ons de Scheepen zoo verre, als men gist dat zy in 't water zinken, met zeker pap van hars, smeer, en harpuis, t'zaam geklenst.

De Ouden bestreken het hout van hare Scheepen met zeker *Viscus*, ofte aard-hars, 't geen niet brande, en kleefachtigh was: waar toe zy mede zeker aluin hadden. Zoo *Gellius* schryft, wiert door *Sylla* in de haven van Athenen een Schip gevonden, dat met dusdanigh aluin geladen was, 't welk *Archelus*, Overste van *Mithridates*, daar in geladen hadde, om de Scheepen dicht te maken, en voor branden te beschermen.

Plato vermeinde dat de gemeene wetten in *Cypresse* tafelen behoorden gesneden te worden, om dat dit hout het koper zoude konnen verduuren.

Olyf-boomen-hout wordt gepreezen om zyne buighzaamheit, en dat het niet lichtelyk vermyt; maar werdt veracht om zyn zwaarte.

Het *Eiken-hout* spant de kroon boven alle boomen, wegens bequaamheit tot de Scheeps-bouw; want het is taay, en buigt wel, het is ook sterk, en niet te zwaar.

Oulings sloegh men hier te Lande touw uit de bast van eiken-boom; 't geen heden niet geschiedt, om dat ons hennip in over-vloedt uit verre Landen wert toegebragt.

Hoe minder quasten in 't hout zyn, en hoe langer van draadt het is, hoe nutter tot den bouw dient.

Het hout daar het meeste hars, gom, of tarpentyn in is, weert alderbest het water. Hier in overtreft het greenen- en vuuren-hout den eik.

Het bruin zyn van 't hout is een teken dat het nat of vochtigh is, waar om men de geele verw kiest.

Het pit, en binnenste van den boom, geeft het beste hout: hier om kiest men alzulke boomen welke het breedtste van pit zyn; doch in 't hert valt het hout zwak.

+*Vitruvius* meldt, dat men in zynen tydt hout vondt, 't welk aan de Po, en op de Adriatische stranden wies, *Larix* genaamt, 't welk niet alleen den worm wederstondt, maar ook het vuur, en niet tot assche was te krygen, als met de alderheetste stook-ovens, daar men steen en metaal in smelt: in de aarde geslagen, zeit hy, wort het zoo hardt als steen. Dit hout wiert tot Romen gebragt, en gebruikt tot den opbouw van Scheepen, en *Augustus* markt. Als *Caesar* met zyn heir in de Alpes lagh, en zekere sterkte van den vyandt met vuur meende te verdelgen, bevondt hy dat het hout, waar van de zelve gemaakt was, niet brande, of doorboort kon werden. Het is insgelyks bequaam om alle zware gereedtschappen van te maken: het laat zich wel polysten en draaijen: in 't vuur geworpen zynde, wordt van buiten alleenigh zwart, en blyft ongeschonden. *Tiberius* liet alle zyne bruggen, en werk-tuigen, van dit hout maken.

+*Vide Vitruvium* 12.

Op het Schip daar *Bacchus* in gevangen wiert, stondt een *Cypressen* mast. Dit hout geeft hooge en zware boomen; doch is, om zyn gewight, niet het beste tot den Scheeps-bouw: schoon *Aristobulus* zeght, dat de assyriers alle hunne vaar-tuigen van deeze boomen opleiden; en de Romeinen cypressen-houte Scheepen, met

Brutisch pek besmeert, zeer preezen. *Theophrastus* wil, dat de deuren aan *Dianas* Tempel van cypressen-hout gemaakt zyn geweest, die +vier leef-tyden, of eeuwen, hebben verduurt, zonder dat men de minste bederffenis daar aan konde bespeuren. +*Vide Plin.*

Iersch hout is hart, wederstaat worm en alle ongedierte, en taay als leder, waar om tot den Scheeps-bouw zeer bequaam. Aan de zolders, die van dit hout gemaakt zyn, vindt men nimmer spinne-kop, of eenigh vergiftigh ongedierte.

De *echte Pyn-boom* is van de Ouden tot den Scheeps-bouw zeer gepreezen, zoo dat zelf het geheele Schip den naam van *Pyn* bequam, gelyk *Catullus* zulks in zyne vaerzen te kennen geeft:

> *Peliaco quondam, prognatae vertice pinus*,
> *Dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas*.

Dat is:

> Men zeit dat op den top van Pelion wast Pyn,
> Die oulings door de zee alom gedreeven zyn.

+*Ovidius* wyst wel duidelyk aan, in zyn verhaal van de gulden eeuw, en oude eenvoudigheit, dat de pyn-boom oulings tot den +*Lib.* 1. *Met.*

Scheeps-bouw gebruikelyk zy geweest, in deeze vaerzen:

Nondum caesa suis peregrinum ut viseret orbem,
Montibus in liquidas pinus descenderat undas.

Dat is:

De Pyn was niet gehakt, noch lagh in woeste baren,
Om 't onbekende landt wydtluftigh om te varen.

Waar uit wel te besluiten zoude zyn, dat d'eerste Scheepen van pyn-boom, en van, geen ander hout, gebouwt zyn geweest. +Daar *Virgilius* mede na schynt te hellen; want hy het Schip, na zyn ouden oorspronk, insgelyks de naam van Pyn geeft, op die plaatze waar hy van de bystandt, aan *Mezentius* gezonden door *Ocnus*, stichter van Mantua, die in astur, een landtschap der Latynen, voer, spreekt in de volgende vaerzen:

+*Lib. x AEn.*

Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca,
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.

Dat is:

Vyf hondert wapent 'er *Mezentius* al mee,
Die *Mincius*, bedekt van 't vale riet, brengt t'zee,
Door Vader *Benacus*, op eenen sterken Pyn.

De Romeinen gebruikten den Pyn-boom tot haren Scheeps-bouw, als zy twee Scheeps legh-plaatzen, en havenen voor hare Scheepen gevonden hadden, te weten, tot Ravenna, en de haven van *Julius Mizenatius:* op welke beide plaatzen de groote *Augustus* pyn-bosschen plantede.

+*Artemidorus* zeght, dat alle zee-luiden den pyn-boom tot een Schip bereiden.

De Dichters versieren, zoo *Constantinus* in zyn werk van de landt-bouw verhaalt, +hoe dat zeker aardige vryster, *Pitys* geheten, van *Pan* en *Boreas* bemindt wierdt, en dat zy, door liefde van d'een en van d'andere gevolght, eerst by *Pan* sliep: waar om *Boreas*, in toornigheit blazende, haar van den bergh ter neder deed storten, zoo dat zy te barsten viel; maar de aarde veranderde haar, uit mededogentheit, in een pyn-boom, die noch weent als *Boreas* blaast, en hare vruchten met hars ofte gom bedekt.

+*Lib.* 11.

+*Pitys in een pyn-boom verandert.*

Tot lange Scheepen is de pyn-boom in het byzonder althans zeer gepreezen.

Trajanus deed zyne Scheepen van echte en onechte pyn-boomen maken, wel bepekt, en met dun loot beslagen.

De pyn-boom is van oudts de groote Moeder der Goden toegewydt geweest. Ook timmerde *AEneas* zyn Scheeps-vloot van de zelve, doende het hout op den berg Ida hakken: zoo by *Virgilius* is te zien.

Men houdt dat het pyn - boom - hout traagh rot, en het pek lang bewaart, ook lichtelyk krimpt en zwelt.

De *Bastaard-pyn* daar-en-tegen is brosch, en de vergankelykheit zeer onderworpen, 't en ware dat bepekt wordt, wanneer zy lange duurt.

In voorige tyden kreegen de Scheepen zomtydts hare benamingen naar het hout daar zy van gebouwt waren; 't geen ook noch heden by wylen geschiedt.

Men vindt by Schryvers, dat de oude Scheeps-nebben meest van eiken - hout wierden gemaakt.

Dennen-hout koos men tot rees, en om sprieten van te maken: het is buighzaam, maar verrot licht in zout water; waar om dat beter op zoete vlieten gebruikt magh werden, als in zee. Het wiert te scheep boven water gebruikt, daar het, om zyn lichtheit, bequaam toe was. Deeze boomen wierden by zommige onderscheiden in mannelyke en vrouwelyke kunne, en by hen wierdt de mannelyke voor de sterkste en vastste gehouden.

Water-boomen hielden de Ouden taay hout te zyn, en daar om tot schilden, en diergelyke, zeer bequaam.

De *zwarte Doorn* wierdt tot in-houten, om zyne onbederfzaamheit, gebruikt, zoo *Theodoretus* zeght.

Op het eilandt Tylo, in de Roode zee, vonden *Alexanders* Kryghs-opperhoofden hout, daar Scheepen van gebouwt wierden, welke twee hondert jaren in wezen bleven. Dit hout was rootachtig, en wiert *Tylea* geheten: onder water bleef het onvergankelyk, zoo *Plinius* getuight.

De zelfde *Plinius Secundus* pryst het *Perzik-boom-hout* hooghlyk tot de Scheepbouwery.

Het *Linden-hout* wordt gepreezen, om dat het scheuren en barsten weinig onderworpen is.

O*lm-boom-hout* lydt qualyk spykers.

In Suriname is hout, genaamt *Boerewey*, of *Kauwenallie-hout*, 't geen zeer hardt is.

Het binnenste hout van den *Vlier-boom* wordt geoordeelt sterk te zyn, en dienstig tot zommige scheeps-deelen.

Plinius spreekt van hout, 't geen zoo hart was, dat niet geboort konde werden, 't en ware het nat gemaakt wiert.

Yzer-hout is van het hardtste hout dat men vindt, doch tot de Scheeps-bouw onbequaam, als alleen om schyven daar van te maken.

Salomon gebruikte het hout *Almuggim*, 't geen hem uit Indien wiert toegevoert.

De ronde en Vracht-scheepen wierden van oudts meest van pyn-boom-hout gemaakt, 't geen sterk en langduurigh is. Die van Samos, Thessalien, en Athenen, maakten de drie-ordens Scheepen van dit hout; doch de Kryghs- en Post-scheepen van dennen-hout, om zyne lichtheit van stoffe.

In Phenicie, en Syrie, wiert meest ceder-hout gebruikt, by mangel van ander.

Die van Cyprus bouwden hare Scheepen van bastaardt-pyn, schoon niet het beste, om dat het eilandt daar van overvloeit; maar de kielen altydt van eik. Pyn en eik t'zamen gevoeght wierdt te scheep zeer ondienstigh geoordeelt, om dat het eene bros, en 't andere vast is; gelyk steen en hout niet wel t'zamen te klinken zyn.

Olm, Moer-besie, en *Esch*, is by de Ouden tot den Scheeps-bouw mede gepreezen geweest, om hare buighzaamheit; maar de *Aandoren-boom* verworpen.

Het Schip 't geen onlangs in het Nemorenzer meir uit de grondt is gebaalt, dat (zoo eenige meinen) *Trajanus* asch bewaarde, bewyst klaarlyk de langduurzaamheit van de pyn- en cypressen-boom, waar van dat vaar-tuigh was gebouwt.

De *Jenever-boom* oordeelt *Vitruvius* van eene aart met de cypres te zyn.

Met zeker bereidt leem wist men van oudts de Scheepen te bestryken, 't geen alle brandt afweerde.

Theophrastus zegt dat in Corsica boomen gevonden zyn, waar van Scheepen uit een stam wierden gebouwt, die vyftigh riemen voerden, en de zee bevoeren.

In het landtschap Laos vindt men hooge boomen, welkers hout onbederffelyk te zyn geacht wordt.

Tot Patras, een plaats in Grieken-landt, zeght D^{r}. *Spon* een cypres-boom gezien te hebben, dik 18 voet.

Kircher getuight een boom-schors gezien te hebben, daar een geheele kudde schapen in verschool.

Hier zoude noch veel van den aart der boomen, en des houts, gezeght konnen werden; doch alzoo zulks weinigh dient tot ons wit, de Scheeps-bouw, late zulks achter: alleen zeggende dat het *Pok*- en *Noote-boomen-hout* dienstig is tot schyven; want het is hardt, en sterk.

Linden, en *Abelen*, zyn tot pompen en andere buizen bequaam, om dat van binnen week, en van buiten hardt zyn.

Mispel-hout is goet als het droogh staat; doch wanneer 't in water komt dan slaat het door, en drinkt het zelve in.

De *Zirnen-boom* verrot haastigh, en is daar om niet goet tot de Scheeps-bouw.

Els, aan het water gewassen, wort van *Vitruvius* zeer gepreezen, en bequaam geoordeelt om in 't water te staan.

Van de *Mast-boomen* wierden by de Ouden ossen-jokken gemaakt, om hare stevigheit. De deught van masten bestaat in hare dikte, rondte, en lengte; ook dat zonder quasten, en langdraadigh zyn.

Van de keure des houts tot de Scheeps-bouw, hoort de vaerzen van *Claudianus:*

Sic qui vecturus, longinqua per aequora merces,
Molitur Tellure ratem, vitamque procellis,
Objectare parat, fagos metitur & alnos
Et varium rudibus sylvis accommodat usum,
Quae longa est, tumidis praebebit cornua velis,
Quae lenta favebit remigio, stagni patiens aptanda carinae.

Dat is:

Die verre over zee ten handel zoekt te varen,
En 't leven wagen durft in 't midden van de baren,

Veld Bouken, hakt ook Els, en kiest uit al het wout
't Geen hem te stade komt: tot rees dient 't hooge hout,
Van 't vaste maakt het roer, een riem van dat kan buigen,
De kiel van 't geen verduurt des waters drift en zuigen.

Dit dient voor een algemeene wet aangenoomen te zyn, dat men tot de Scheeps-bouw geen hout kiest 't geen het aldergrootste is; want groote boomen zyn oude boomen, en oude boomen zyn, gelyk oude menschen, krachteloos en bros: 't en ware men de zelve wilde uithollen, en daar af Booten van een stuk maken; zoo als men oulings deed, en noch heden by de Indianen veel geschiedt.

Hout uit een stuk gewassen is tot den Scheeps-bouw het bequaamste: 't zwaarste is het sterkste niet; maar wel het middelmatigh groote. Nat hout buight best. Hout dat tusschen water en windt heeft gelegen is de verrotting zeer onderworpen.

Tot nagels moet hardt, gaas, en droogh hout gebruikt worden. Men heeft alhier Scheepen voor de Kroon Spanje zien bouwen, die, in plaats van nagels, met yzere bouts gehecht waren.

Nimmer moet een boom gehakt werden als hy vrucht draagt; want het is met de boomen gelyk met de vrouwen, die zwak zyn als zy dragen.

Neemt acht op de Mane, veld de boomen ten tyde van haar afzyn; want zy, zoo men gelooft, vermeerdert de vochtigheit in de zelve.

Laat ook het hout niet zoo lange droogen tot dat 'er den eik gantsch uit gaat,

op dat het niet berste, noch ook vermorzele.

De Ouden letteden naerstigh op den standt der Sterren, en voornamentlyk op die van 't Gesternte de Hondt, als zy boomen velden: als mede op den ouderdom van de Maan; en hakten van den twintigsten af tot den dertigsten toe. In den dauw het hout te slepen, of te openen, hielden zy voor quaat: waar van in 't breede by +*Plinius* is te zien. *Constantinus*, in zyn Lant-bouw, wil, dat het hout best in December, of Winter-maandt, werdt gehakt, in het breken van de Maan; maar *Vegetius* zeght beter te zyn, dat te kappen in de Zomersche Zonnen-stilstandt, en in January, of Louw-maandt, op den vyftienden van de Maan, eindigende met den drie-en-twintigsten der Maan: 't geen *Columella* belast op den twintighsten van de Maan te moeten geschieden, en op den dertighsten op te houden. *Plinius* wil, dat men met een Zuidt-westen windt in de Herfst boomen hakt. *Cato* prees de Winter Zonnen-stilstandt, en dat by duistere Maan.

+*Lib.* 16. *cap.* 39.

Dit hakken gong met groote voorzight en traagte toe; waar om het iets ongemeens is geweest, dat *Duillius*, ten tyde des Punischen oorlogh, een vloot Scheepen, na de zestighste dagh dat het hout gehakt was, te waterbraght. Met deeze Scheepen behaalde hy zegen op die van Karthago, en stichte *Janus* Tempel op de Moes-markt.

Tegen *Hiero* had men binnen vyf-en-veertigh dagen, na het hakken des houts, twee hondert en twintigh Scheepen vaerdigh.

De Vloot van *Scipio* wierdt binnen veertigh dagen, van de byl af, in 't water gebraght.

Insgelyks is 't boom hakken best na dat het lang stil en droogh weêr zy geweest; want regen nat het hout, en windt sluit het zelve, zoo dat het water van binnen niet uit zeiperen kan.

Wanneer men hout brandt om te buigen, en het fyne kool geeft, is 't een teken dat het wel buigen zal, en lenig is: stevig en onbuigzaam hout geeft grove kool.

Staat wel te letten, dat, wanneer men bark- of andere houten aan de Scheepen brengt, dat men die 4 of 6 duim langer neemt als de maat, buiten om in 't rondt te meeten, schynt te vereischen; want anderzins zal men te kort schieten.

Het roodtstammigh en leverigh hout is het slechtste.

Breemer en Noortsche eik wert niet van het beste geoordeelt, inzonderheit het laatste.

Ryns hout, in de Winter gehakt, wert wel goet gehouden; doch dient in't kruis niet gezaagt te worden, om dat dan, zoo men zeght, zwakker is.

De Scheeps stevens dienen noodigh van het beste hout gemaakt te worden.

Niet te groot hout, voornamentlyk het Ryns, is het beste, om dat zomtydts van binnen in 't hert van het groote hout het vuur verborgen is; hoewel de grootste balken het meeste hout uitleveren.

Het Ryns hout is het stikken zeer onderworpen, en meest als het binnen verwerkt is, daar men het niet teeren kan.

Wezels, Deventer, en Berlyns hout, wert in deeze Landen voor 't beste geacht.

Van Ryns hout werden zelden Scheepen in 't geheel gemaakt.

Het bouken-hout is van zoodanigen aart, dat het, op landt buiten water leggende, zeer licht verrot, en bederft; maar onder water blyft het zoo gaaf als het beste eiken-hout.

Hout dat in Vrankryk gewassen is wert zeer goet tot den Scheeps-bouw bevonden, is droogh, en vast van aart.

Hoe minder eenig hout gesneden wert, of gezaagt, hoe sterker het is.

Van oudts plaght men in deeze Landen geen eiken-hout, als Deventers, en Westfaals, te verwerken; waar van ook gemaakt zyn zoo veel zware en gave balken, die men hier te Lande in de huizen ziet: welke hoe ouder hoe sterker zyn.

Die voorzightigh bouwen wil, koope eerst zyn hout, en doe het een jaar of twee onder dak leggen, dat het droogh werde; onderwylen konnen zich de fauten van vuur, of iets anders, die het moghte hebben, ontdekken.

Het is altoos beter twee stukken eigen gewassen hout, die klein, gaaf en goet zyn, by een geleght, als een eenigh stuk gebruikt, dat zoo zwaar is als die beide.

In drooge en heete Landen gewassen hout is het sterkste.

Men kan bespeuren aan afgehakte boomen, dat het gedeelte houts 't geen na de Zon heeft gestaan het hardtste is, en dat de kringen des wasdoms aldaar dichter zyn.

+*Almuggim-hout*, waar van steunselen gemaakt wierden voor het huis des Heeren, en voor het huis des Konings, mitsgaders harpen en luiten, wert by *Josephus* uitgeleght, zekere aart van pyn-boomen-hout geweest te zyn.

+2 *Chron.* 2. *vers.* 9, 11.

Dienstigh zoude werden verstaan, dat geene Scheepen van Ryns hout, 't welk van bovenen komt, gemaakt wierden, om dat het zelve veeltyts in de Zomer gehakt, zeer spongieus is, en afvalt; want by on-

dervinding weet men, dat Scheepen, daar van gebouwt, boven 10 of 12 jaren niet geduurt hebben, maar zyn vergaan, voornamentlyk die in Indien, of heete gewesten varen.

Men hebbe altoos aan het hout toe te zien of het veel of weinigh spint heeft; daar geen aan is geeft het beste hout: het is zienlyk aan de buitekant van 't hout, en scheidt zich af. Het is wel waarschynlyk dat het zelve groeit, vermits naast aan de lucht geplaatst is; want met het verdikken der boomen in de wasdom neemt het spint na gelang binnewaarts af, wezende de buitekanten aan de ongemakken van de lucht ten toon. Het schynt dat in het vlies der boomen, tusschen de basten 't hout, waar door de wasdom gaat, klap-vliezen zyn, gelyk in de menschelyke aderen, welke na boven toe open staan, maar na beneden toe vallen, en geslooten zyn, op dat het zap, dat des houts lichaam maakt, en den wasdom geeft, niet te rugh deinze: hier van komt, dat het hout, of den boom, in zyn midden het zwakste is; want de overtollige dampen, en wazemingen, die niet bequaam zyn om tot hout te worden, of des booms lichaam te vergrooten, een uitwegh moetende hebben, werden na het midden, en 't hert van den boom gestooten, daar zy by langs na omlaeg dalen, en zich weder met de aarde voegen, 't geene vervolgens een bedervinge in het midden van den boom maakt: konnende des booms hert, of midden, by een gemak werden vergeleken, waar door men alle vuiligheden ontlast. Als men dan een boom door 't hert zaagt, zal men het beste en sterkste hout in 't midden behouden; want het zwakste wert dus verzaaght, en aan de kant geplaatst. Hier uit werdt by eenigen geoordeelt, dat het hout, hoe verder van 't hert, hoe sterker zy.

Zachte en fyne draadt aan 't hout geeft de sterkste boomen.

Men moet het hout liever droogh als nat bearbeiden, zoo, dat'er den eik, of het zap, ten deelen uit gezakt is.

Van heel gewassen hout iets te maken is best; of zoo dit niet schikt, is 't goet het hout te midden door 't hert te zagen: maar hout, voornamentlyk aan stevens, kielen, en knies, rondtom te behakken, en 't hert daar aan te laten, is 't beste hout verwerpen, en het zwakste aan 't stuk te laten: dit geschiedt veeltydts als 'er eenig waent aan een stuk is, 't welk het oogh hindert.

Hout in zout water gelegt vermeerdert zyn sterkte; maar zoet water krenkt het zelve: gelyk Zee-scheepen ook langer duuren, als die in zoet water varen: hier om spoelen de verstandige Schippers, na den regen, hun Scheepen met zout water.

Eiken-hout dat na den witten helt is het keurighste.

Onder water is alle slagh van hout duur-zaam.

Ryns hout is gemakkelyk te bearbeiden, om zyne zachtheit.

Iersch eiken-hout moet, wegens zyne hardigheit, varsch bearbeidt worden.

Lyst van hout dat aan groote en zwaare Scheepen niet behoorde gebruikt te werden.

Voor eerst behoorde men geen buik-stukken, zitters, noch leggers, achter noch voor, van eenigh Ryns, Noorts, of Breemer hout te maken: ook geen oplangen, stutten, noch overloops-balken, zoo klein als groot: ook geen bark-houten, lyf-houten, noch klossen tusschen de stynders. Maar men mag van Ryns hout maken alle de boegh-houten, ofte stoot-houten voor aan het Schip, ook de stevens, kielen, kolswyns, en balk-wagers.

Men behoorde ook geen kim-wagers, noch planken, van Ryns hout te laten zagen, om aan zwaare Scheepen te gebruiken.

Men vermagh, en zulks dienstigh, alle de buik-stukken, zitters, leggers, stutten, balken, oplangen, knies, bark-houten, lyf-houten, klossen, stuinders-planken om te boeijen en te wageren, katte-spooren, kim-wagers, en al wat daar aan behoort, te maken van Deventer, Berlyns, Oldenburger, Wezels, Yders, en Belts hout.

Hamburger en Berlynsche planken zyn goet om daar mede te boeijen, en te wageren.

Hamburger balken, en eenig hout dat om de Oost van daan komt, is goet om een bequaam Schip van te maken.

Byzondere toestandt van het Noorts hout.

Vlekkersche balken zyn gemeinlyk lang omtrent 23 of 24 voet.

Tot Groenwyk, in 't Vlekker, zyn zy lang omtrent 24 of 25 voet.

Maarder balken zyn gemeinlyk lang 22 voet.

Oostrysche balken zyn gemeinlyk lang 22 of 23 voet.

Westrysche zyn in 't gemein 25 voet, doch zwak en smal.

Tot Koperwyk is 't gebruik elf hondert deelen voor duizent te tellen: deeze zyn breedt omtrent 10 duim.

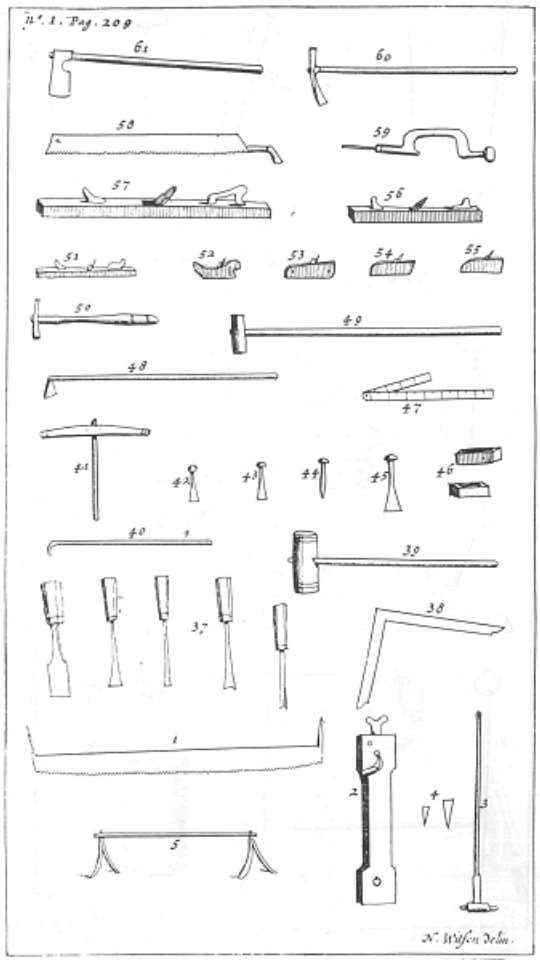

LXXIII

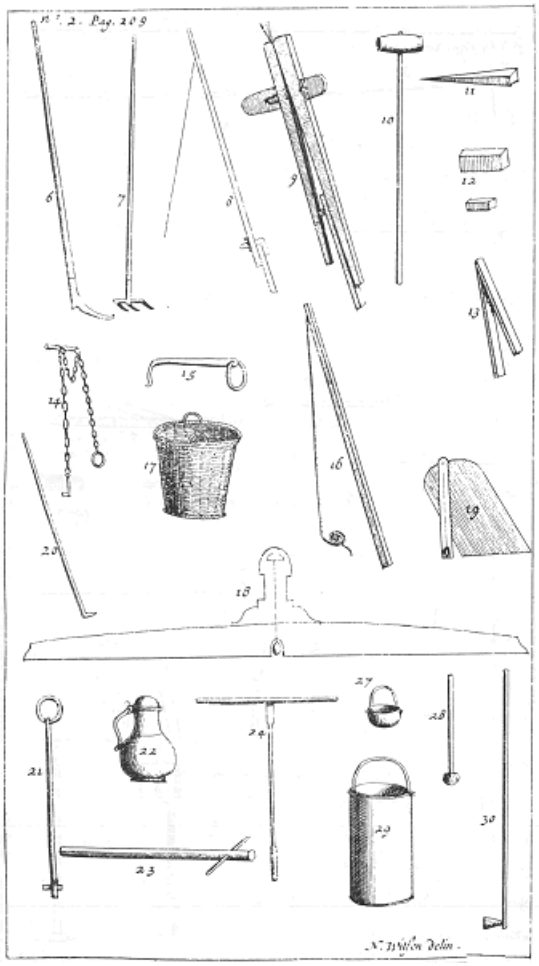

LXXIV

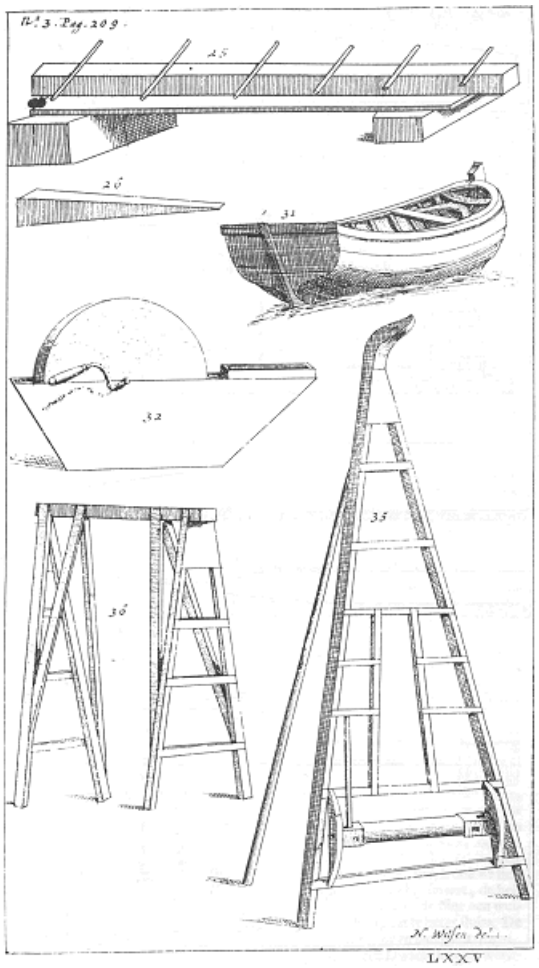

LXXV

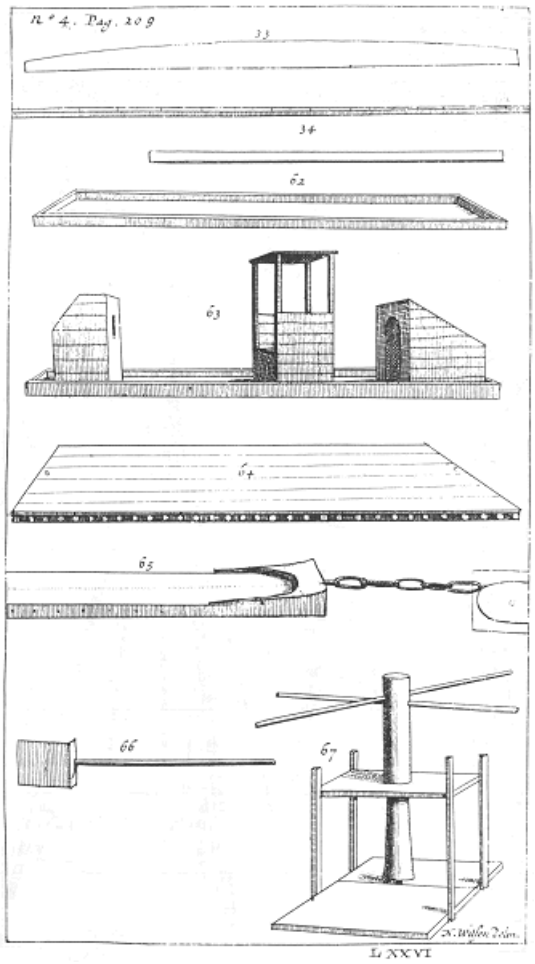

LXXVI

Tot Anslo is 't gebruik drie-en-zestigh deelen voor een schok te tellen; anders maakt twee schok maar hondert uit.

Tot Dronthem, en Norme, telt men zestigh voor een schok.

Sparren telt men gemeinlyk elf voor tien.

Westkielsche balken zyn in 't gemein lang 26 of 27 voet.

Langezontsche balken zyn lang 27, 28 of 30 voet.

Koperwyksche balken zyn lang 21 of 22 voet, en ook wel 29 of 30 voet.

Langezontsche deelen zyn lang 16 of 17 voet.

Fredrik-stadtsche deelen telt men drie-en-zestigh voor een schok: deeze vallen veeltydts hardt en scheurigh.

Op de Zande valt alderhande rommel-last, slechte deelen, sparren, balken, en allerley emmers.

Tot Holm-strant, en Wit-steen, vindt men allerley goet hout, doch meest slechte deelen.

Byl-steelen werden by het tult verkoft, 't geen twaalf uit maakt.

Emmer-duigen werden by het schok verkoft, en men telt 'er zestigh voor een schok.

De Scheeps-bouw dan dus verre voleindight zynde, zal het niet ongerymt wezen, tot besluit der zelve, de werk-tuigen, waar mede men bouwt, voor te stellen; ten welken einde hier laat volgen het gereedtschap, 't geen de Meester-timmerman op de werf brengt, 't welk ieder van de knechten, die des noodigh heeft, gebruikt: het tal deezer werk-tuigen vermeerderende, en verminderende, na de veelheit van zyn werk.

Op de plaat hier neven vertoont

N°.	
1	Een Zaagh, of Steek-zaagh.
2	Domme-kraght.
3	Mokers.
4	Yzere Wiggen.
5	Brandt-yzer.
6	Hout-haak.
7	Spaander-haak.
8	Een Klaas Jakobzen.
9	Tange.
10	Nagel-hamer.
11	Wigge.
12	Oor-houten.
13	Vertoont de vorm van Kluften.
14	Van Hellen.
15	Steven-haken.
16	Hevels en Klein-touwen.
17	Spaander-mande.
18	Een groot Water-pas.
19	Klein Water-pasje.
20	Koe-voet.
21	Verbeeldt de gedaante van Schot-bouten, met Ringen en Spylen.
22	Een Flap-kan.
23	Een yzere Ram.
24	Een Avegaar.
25	Een houte Ram.
26	Een groote Wigge daar toe.

27 Een Smeer-potje.
28 Smeer-quasje.
29 Teer-ketel.
30 Teer-dweil en Quast.
31 Een Werf-boot.
32 Een Slyp-steen.
33 Een Mal.
34 Een Rye.
35 Een Hout-bok.
36 Een Schraagh.

Daar moet ook een maat-stok zyn van 20 voet.

62 Een open Schouw om mede te varen; die men ook tot een Pek- en Harpuis-schouw gebruikt: gelyk de zelve vertoont werdt, met zyn op werk, aan N°. 63.

64 Vlotten.

65 Een Slee, waar mede men de Scheepen, van wat grootte zy ook zyn, op het landt haalt.

+De Slee is een gang, of dikke plank, hebbende de breedte van omtrent ander-half voet, en de langte als een gemeene scheeps kiel, is achter een weinigh opgeboeit, en hol, met schuins opgaande kanten, die beide doorboort zyn, om een pen daar door te konnen slaan, voorts is de zelve geheel plat: achter aan komt een kram, daar men een yzere haak en ketting in kan slaan, welke ketting aan een gevaerte vast is, daar een zeker getal schyven in loopen. Als men dan een Schip op de werf halen wil, steekt men deeze balk, of plank, onder de kiel van 't Schip, van vooren na achteren toe, bestierende hem met haken ter zyden, en achter, zoo dat hy recht onder en tegen de kiel aan komt. Hier na bindt men de Slee met loze touwen wederzydts aan het Schip vast; waar toe hy op verscheide plaatzen is doorboort, als gezegt is, op dat niet af glippe. Achter aan de Slee steekt men dan een handt-spaak, of balk, in de holle sleuf, die tegen de steven aan komt, en pendt die vast door het dwars-gat dat boven is; alzoo staat de steven vast: en dus, windende over veel schyven, kan een man alleen het geheele Schip op 't landt halen. De Slee onder, gelyk ook de helling, werden beide wel gesmeert, de helling een weinigh hol, en de Slee een weinig bultig zynde, op dat te beter sluite. De Slee dient boven zoor en niet gladt te zyn.

+Timmermans Slee, daar men Scheepen mede op het landt haalt

66 Vertoont een Dwars-slee: dit werktuigh dient om de Scheepen zylings tegen

of op het landt te krygen. Hier toe steekt men balken, dwars onder het Schip door, vast in de grondt, langs welke men, over schyven, met kettings en touwen windt: dan werdt de Dwars-slee, wel gesmeert, over de dwars-balken, tegen de kiel aan geleght, waar mede men het Schip bedwingt. Moet wel acht geslagen werden, wanneer een Schip tegen de werf op zyde gehaalt wert, dat de ketting niet knapt, of dat het water niet te veel zakt, op dat het Schip niet omvalle, daar ronde kimmen de meeste noodt van hebben.

67 Verbeeldt een Kaap-stander, waar mede men de zwaare balken op 't landt windt, die na den eisch verplaatst, en als men windt vast in de gront geslagen wert: gelyk men ook met de Krikke-mik doet, daar men balken mede opheft.

Volgt het gereedtschap dat de Scheeps-timmer-knechts, in deeze Landen, gehouden zyn zelve mede te brengen, wanneer zy op het werk komen, en dagh-loon zullen winnen; zoo als het zelve op de plaat wordt vertoont.

37 Zyn Bytels van onderscheide gestalte, Duim-bytels, Vermetjes, smal, breedt, en zoo voorts: ook onderscheide Gutzen, smal, breedt, krom en vlak.
38 Een Winkel-haak.
39 Een Mos-kuil.
40 Een Naadt-haakje.
41 Klavaats-hamer.
42 Rabat-yzer.
43 Klavaats-yzer.
44 Spyker-yzer.
45 Werk-bytel.
46 Zyn Water-bakjes.
47 Een Duim-stok.
48 Een Schraper.
49 Een Moker.
50 Spyker-hamertje.
51 Een Roffel.
52 Gerf-schaaf.
53 Sponning-schaaf.
54 Odief.
55 Ploegen.
56 Een Voor-looper.
57 Een Ry-schaaf.
58 Een Handt-zaagh.
59 Vertoont een Klamp-spykers-boor, een tien of elf duims Boor, een zes, zeven of acht duims Boor, een dubbelde Middel-nagels-boor, een enkelde Middel-nagels-boor, benevens een Las-yzers- en Duiker-boortje.
60 Een Dissel.
61 Een Byl.

Veertiende Hooftstuk.
Van Galeyen.

DE Scheeps-bouw afgehandelt zynde, dunkt my het gevoegelyk zal wezen een weinig van de Galey-bouw te spreken, dewyle deeze gevaertens, schoon hier te Lande zelden gezien, zeer bekendt zyn; 't geen onze landts-lieden tot onderrecht dienen zal, of 't gebruik der zelve hier t'eeniger tydt gemeen wiert, en tot

vermeerdering van kennisse. Daar van te zwygen, terwyl zy van d'aanzienlykste Zee-kasteelen zyn, zoude dit Werk, dat van Scheeps-bouw spreekt, te kort gedaan zyn.

Het woordt *Galey* schynt her te komen van het Latynsche woordt *Galea*, een Helmet gezeght, om dat men deeze oulings veeltydts op de Scheeps-masten stelde. De weinige wetenschap, die ik van het timmeren deezer gevaertens hebbe, bequam tot Pisa, (een Stadt onder 't gebiedt van den Groot-Hertogh van Toscane) alwaar ik het bouwen van drie aanzienlyke Galeyen, aan de vliet Arne, of Arnus, in acht nam, die daar aan de Groot-Hertogs werf op stokken stonden; doch evenwel zoo niet, of hebbe verscheide evenrediglheden, gestalten, of figuren, ontleent uit de stellingen van *Joseph Furtenbach*, en *Bartholomeus Crescentius*, die vinde wel gestelt te zyn.

Stelle hier dan eerst voor oogen een Galey met opgebonde zeilen, zoo hy rydt en zeilt, op dat ieder beschouwe wat gebouw het is daar hier van spreeke. Aan *a* is de Kapiteins plaats in de Kajuit, by de Italianen *Puppe* genaamt, om welke, zoo wel nevens hem, als aan de trappen by *b*, zich de vrywillige Ridders posteeren; want dient geweeten dat het op de Galeyen niet is gestelt als op andere Scheepen, daar men over en weder loopt, maar ieder blyft op zyn beraamde stel. Aan *c*, of onder *c*, staat de man te roer. *S* is de hooft-vaan, waar in 't merk-teken van wat Heer de Galey zy gestelt wordt. *e* Is de groote mast: *f* de groote raa: *g* de bezaans mast: *h* de bezaans raa. Boven by *k* zit in 't gemeen een uit-kyker. De vaan aan *l* wordt de Scherpe gebynaamt: *m* de hangert: *n* het voor ree-vaantje: *o* de bezaans hangert: *q* de groote vlagh. Voor by *i* staat het zwaarste stuk, 't geen onder de overloops-balk kan

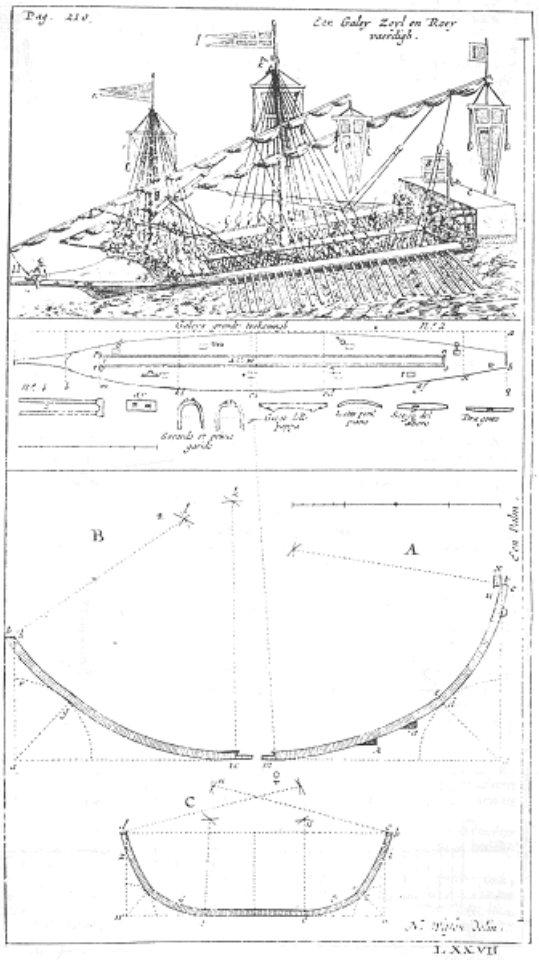

LXXVII

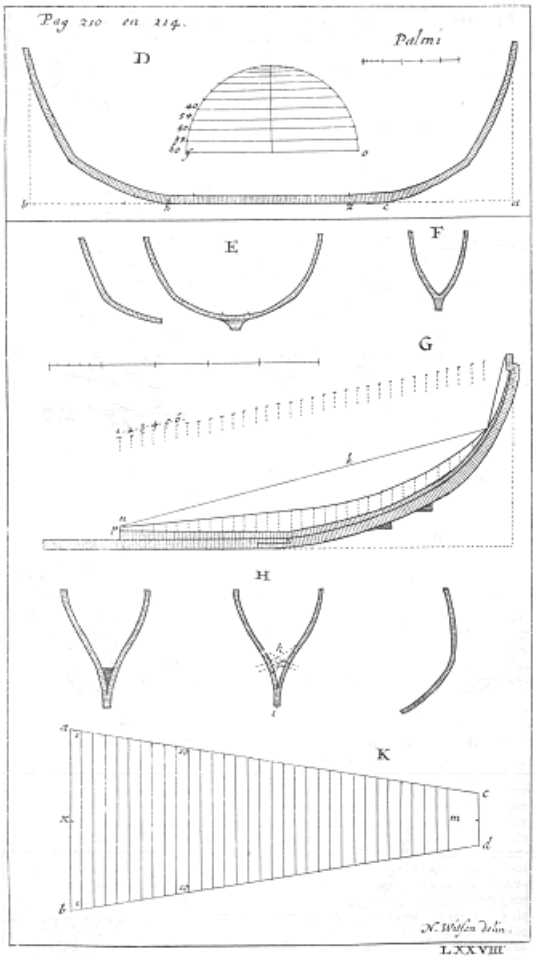

LXXVIII

gehaalt werden. Aan 3, 3 vertoonen zich eenige lichte kanonnen, de kleinste staan naast aan het boort. By 5, 5 zyn gaten, daar touwen door gaan, om de stukken te boort te halen. Aan 6, 6 plaatst men de ankers wederzydts. 7 Is de plaats waar trom en trom pet haar dienst doen, en daar rondtom op het verdekjen stelt men de kryghs-lieden. Aan beide de zyden by 9 zyn de slaven, aan ieder zyde staan hier zeven-en-twintigh banken; doch in 't gemeen heeft men aan de linker zyde maar vyf-en-twintigh banken, en zes-en-twintigh aan de rechter zyde, weinigh min of meer: d'eene bank aan de linker zyde wordt uit gelaten, om een kombuis te zetten. Op ieder bank zitten 5 roeijers, zynde dus te zamen 255 slaven; maar hier beloopen die 270. By overvloedt van slaven zet men wel zes aan een riem, doch zelden; want indien de banken niet langer zyn als gemeen, zoo benaauwt zulks de slaven zeer. Ieder Galey voert twee Slaafgebieders, (by 11 en 12 worden hunne plaatzen vertoont) die, door behulp van zekere fluitjens, en lange bulle-pezen, of stokken, de slaven tot haar plicht vermanen, en bestieren. De mannen die behalven de slaven op de Galey varen, zyn een Kapitein, Priester, (doch Misse, zoo men zeght, geschiedt daar niet, of zelden, om de onheiligheit der geketende) Arts, Schryver, en zomtydts twaalf of dertien vrywilligen, die haar op zee onder de kajuit, hun *Puppa* genaamt, zeer beknopt moeten behelpen, en by wylen boven de hoofden der slaven slapen, waar by nacht dan kleine stellingskens gemaakt worden: drie Slaaf-stierders: een Raadts-man, dat een wel ervaren piloot is: twintigh boots-gezellen die te roer konnen gaan, zes die de raas klaar houden, en noch twintigh die op anker, touw en zeilen passen: een Timmerman met twee knechts: een Kuiper: twee oude slaven, die los gaan, en betrouwt werden alles van onderen boven te brengen: twee Koks: twee jongens die op de vlaggen letten: een Barbier: en als men ten stryde gaat wort de Galey verzien met vyftigh of zestigh soldaten, ook wel met hondert, als men gist dat het geveght scherp zal afloopen; welke soldaten wederzydts aan boort, tusschen de roeijers in, geplaatst werden, daar zy zich nacht en dagh moeten houden, en is hun (om de engte, en wan-orde te myden) niet toegelaten van daar te gaan, als by noodtwendigheit, en op bevel. De matroozen, en andere, die zich op de Galeye moghten bevinden, moeten zich voor op de neb, en op 't verdek, boven de bussen, behelpen. Hebbe dan zoo vertoont een roeivaerdige Galey.

Laat ons nu tot het werk zelf gaan: hier toe beziet de plaat N°. 2, alwaar men de grondt-tekening van een Galey, wiens opbouw hier beschryve, magh zien. Van *q* tot *h* is zyn lengte over steven, zynde 190 span, of palm: het geene tusschen *k* en *u* staat noemt men het doode werk, deeze snavel is lang 22½ span: de *Proda*, welk ik hooft, of bak, noem, is breedt 9 span: de gang is daar breedt 8 span; by *k* zal 't 21 span breedt zyn; en by *i c*, daar de Galey op zyn breedtste is, heeft hy 25 span; by *d* is hy weer 21½ span breedt; by *x*, daar de *Poppa*, ofte Kajuit, zyn aanvang heeft, is hy breedt 13¼ span; *a b* is slechts breedt 6 span. Deeze deelen gestelt zynde, denkt men om de ribben, die het lichaam van de Galey maken: de wydtste stelt men eerst by *c:* by *d* staat de zeste rib, te tellen van de *Poppa* af, die men op 't Italiaans *Stamenale* noemt: by *e* beginnen de buik-stukken, *Marera* tot Pisa genaamt, gaande tot *f* toe, waar de vier-en-dertigste rib staat: aan *g* beginnen de gaffelstukken: aan *h* komt d'eerste Stamenaalrib, na het Schips hooft, of voorste, toe te tellen: aan *k* en *l* komt de zes-en-twintighste rib, daar de buik-stukken tot geheel voor aan strekken: het overige op de snuit wort t'eenemaal met gaffel-stukken gevult.

Den overloop der Galeye staat te zien tusschen de letters *o n p t:* achter is hare breedte 3⅔ palm, de dikte houdt 4 palm; zy moet juist te midden in de Galey leggen: d'eeken-houte planken, daar zy uit gemaakt is, zyn dik ⅓ span: zy is hol, zoo dat de groote mast, by *w* staande, na achteren toe neder geleght, daar in beslooten

kan werden. Van *z*, tot *i* dient zyne holte voor een geschut-koker, 't welk men over rollen na vooren uit trekt als het gebruikt zal werden, en gelost zynde wykt het te rug tot aan 2, daar het door vaste planken gestut wert: zware planken heeft men tot een dekzel van deeze overloop, of gang. Zy dient ook tot wandeling voor de gebieders der slaven, en voor de schildt-wachten des nachts, die gade slaan, dat de slaven zich niet los veilen. Men zet ook, wanneer de Galey stil leght, stutten op deezen overloop, om die met kleeden te bedekken.

By *w* is de visscher van de groote mast, die in de buis neder geleght wert, of neder geleght kan werden; hier toe heeft men tien zware houte latten, die opgerecht konnen werden als men de mast wil neder doen, door welkers hulp men de zelve be-

quaam kan doen dalen: de visser is rondtom wel bezet, op dat de mast niet waggele: *p* en *t* zyn plaatzen waar aan de overloops voorste einden vast zyn, waar in ook het verdek ('t werk dat hier boven komt) gevestigt is: aan 6 daalt men in 't voorste hol der Galey.

D'overige openingen, die hier vertoont werden, zyn trappen om in de onderste verblyven te dalen: ♂ is een slaap-plaats voor Onder-bevel-hebbers: by ♀ gaat men in de Kapiteins kamer: *t* is de wapen-kamer: ♌ is de broodt-kamer: by * daalt men tot in het onderste van de Galey, op den bodem, kolsem, ofte kiel: by de tekens ♎ ♒ komt men in de daten daar het zeil-tuigh, ankers en touwen leggen, ook is daar de Barbiers kamer; alle deeze gaten werden 's daaghs met zeer dicht sluitende luiken gedekt.

Waar mede dan de Galeys grondt-tekening is vertoont. Treede vervolgens tot de leden in 't byzonder; van welke eerst hier nevens op de plaat een deel voor komt, genoemt met het Italiaansche woort *Dragante*, 't geen ik, om zyn gelykheit, Hek-balk noemen zal: deeze is lang 14 span, in de midden dik 1 span, en aan de einden ½ span; zy is achter op de steven in de *Poppe*, of Kajuits achterste deel, vast, en dient achter aan het doode werk tot steunsel.

D'onder-voet, wiens gestalte te zien is onder het woort *Scosso del albero*, is een houte toestel, waar aan, en in, de groote mast gestelt wort, lang 28 span, zyn middel-lyn is 1½ span breedt, en aan beide de einden dik 1 palm; in de Scheeps-bouw noemt men dit deel de Visser. Het gat daar de voet des masts in komt, is lang 2 palm, staat aan of onder *w*, in 't onderste deel van den overloop, en op den bodem.

D'overdeks of bovenste bodems ribben, zyn in getale als de zyd-ribben; zy zyn bochtigh, ryzende in de midden 1¼ span, tot lozing van water: haar lengte is gevoeght na de Galeys breedte, minderende en meerderende. De overloop, of middelgang, werdt daar op geleght: ziet deeze onder 't woort *Latta per il piano*.

Noch heeft de Galey een lidt, by de Livornezen *Giogo della poppa* benaamt, zonder welk de over water hangende deelen, als 't boort, riem, en wal, niet zouden gevest konnen werden; dit zoude men voorste boorts onderlaag konnen noemen: zyn gedaante ziet hier nevens: des zelfs plaats is dwars scheeps, daar de streep *x* staat; zyne lengte is 37 palm, zynde uitgeholt na de gestalte der boven-bodems ribben, waar op zy leght. De *Drapera* is daar in geklonken, 't geen een lidt is dat langs scheeps de over water hangende boorden vastigheit geeft; waar om boorts-balk genoemt moght werden: welke *Drapera*, daar de Galey op 't breedtste is, een weinig zinkt. Aan *n*, in d'ondergestelde tekening, komt de onderste boorts-balk in: aan *m* de tweede, zy is dik ⅔ span. Gelyk achter, zoo heeft de Galey ook voor de weerga van de *Giogo del poppe*, een lidt, *Giogo di proda* genaamt, zynde van voorgemelden gebruik: deeze is lang als de voorige, wordt op de linie *d* gestelt; zy is onder wydt 16 palm, en uitgeholt na de gestalte der nevens leggende boven-bodems ribben: de einden van de twee *Draperas* rusten hier in.

Voor en achter aan de Kajuit, of *Poppa*, ziet men twee bogen, onder de naam van *primo* en *secundo Garido*, dienende tot steunsels der latten die des Kajuits doorluchtigh dak maken, 't geen te zien is op de plaat aan N°. 4: de voorste is breedt 15 span, hoogh 13 span, en dik ½ span in 't vierkant; de achterste is breedt 11 span. Aan een van de bovenste latten, achter uit, maakt men in 't gemeen het Wapen van den Heer der Galey. Zegge niets van de openingen die daar zyn, dewyle ieder die maakt na zyn welgevallen.

Voor by de *Proda*, of Galeys hooft, ten einde de *Corsia*, of Galey-gang, ziet men een portaalken, van gestalte als te zien is onder letter *z*, wiens posten dienen tot vastigheit van de gang, en de gang zelve tot planting van het geschut, onder in de

gang-buis verholen. Het vierkant stuk by *a y* is op 't Italiaans genaamt *Bianco del trincheto*; het is onder de Galeys buik vast, en daar in staan d'einden der portaals posten. Des portaals wydte is 2⅚ span, de hooghte, van de voet-tree af, is 5⅚ span, de posten zyn dik ⅔ span.

De grootte van elke palm, of span, welke hier wordt gebruikt, na de Italiaansche wyze, ziet op de plaat, nevens een evenredige span-maat, op deeze zelve plaat gepast.

Dus zy de langte en breedte der Galey, nevens eenige deelen der zelve, ter neder gestelt. Om zyne bouwing en t'zamenzetting te voltrekken, dient noch gesprooken van des zelfs kiel, voor- en achterstuk, ook van het Schips lyf, mast, enz. 't geen hier vervolgens aanvange te doen.

Van de Kiel.

De kiel neemt men recht, en gemeenlyk lang 146 span, breedt ⅔ span, en hoog ½ span. Van hoe weiniger stukken de kiel gemaakt wordt, hoe beter. Men zet de zelve in 't bouwen op stokken, maar niet zeer hoogh verheven van d'aarde.

Van de Achter-steven.

De gestalte der achter-steven ziet op de plaat N°. *A:* by *d* heeft hy een boght, die gestelt wordt als men van *a* tot *d* 8 span neemt; daar na, om de wederzydts kring-stukken te bekomen, zoo stelt *x t* lang 1 span, ook *t o*, doch *t o* zy een halve kring; doet ook zoo boven aan *u*, uit *o* stelt 21 span recht-hoekig uit, tot aan *, neemt dan de zelve wydte en trekt die uit *d*, stelt dan des passers voet in de snyding *, en maakt zoo het kring-stuk *u e*; daar na neemt 33 span, die trekkende uit *d* en *m*, daar de snyding is, zet dan de passer aan *f*, en beschryft *d m*; de hooghte van *a* tot *x* zy 18 span, en van *a* in *m* 22 span: van *m* tot *i* 4 span, en dit tot een lasch aan de kiel: aan *i a* is 't roer gehecht, en op 2 steunt het zelve: de steven dient in 't vierkant 1 span breedt te zyn.

Van de Voor-steven.

De gestalte der voor-steven kan men by de tekening *B* zien: van *a* tot *c* is 21 span, het vallen zy van *a* tot *h* hoog 12 span, zyn dikte van *h* tot *b* is 1 span; neemt dan 21 span, en zet die recht-hoekigh uit na *l*: neemt dan de zelve weder, en zet die uit *g*, de bogt, (welke bekomen wordt als boven in de achter-steven) en daar deeze twee den ander snyden zet daar des passers punt, en maakt *b g*; daar na neemt 25 span, en zet uw krings punt in *g*, merkt dan by *k*, alwaar zy eindight; stelt dan weder de zelve lengte uit *c* na *k*, en daar gemerkt hebbende, zoo zet de passer in *k*, en beschryft *g c:* van *c* tot ♀ laat 4 span lang zyn, tot een kiel - lasch dienende. By *r* gaat een houte bandt van ½ span dik om de gantsche Galey, tot des zelfs stevigheit, welke behoort ⅚ span dik te zyn, en ⅔ span breedt.

Van de Galey-ribben.

Daar is veel aan gelegen dat men de ribben eener Galey, welke haar lichaam maken, na evenredigheit toestelt, licht en zwaar, breedt en wydt, na de plaats daar zy gestelt werden. Voor al dient het hooft der Galey, *la Proda* genaamt, breedt en van stevige ribben te zyn, om anker en kartouw te konnen dragen. Ik zal hunne gestalte ophalen, en beginnen van de wydtste, die ghy mooght zien by *C:* deeze ribben zyn gewoonlyk ieder uit drie stukken gemaakt. De onderste bodem-rib, by de Italianen *Marera* genaamt, die men onder-rib zoude mogen noemen, komt op de kiel te leggen, en werdt te zamen met de twee ter zyden opgaande stukken by hen *Stamenale* geheten: om deeze dan in onze gestelde Galey van 190 span te brengen, zoo zet van *a* tot *w* 25 span, want zoo wydt zal de Galey op zyn breedtste zyn, van *a* tot *o*, en van *w* tot *d*, zet 8⅓ span, 't geen de hoogte zy van deeze *Stamenale*, of groote Galey-rib, uit *a* en *w* stelt na de rib-hoeken een recht-hoekige streep van 3 span, vat dan 18 span, en zet des passers punt in *b*, makende een merk aan *u*; zet daar na de zelve wydte mede uit *r*, en daar deeze den anderen snyden zet aldaar de passer, en beschryft *b c* daar mede: neemt voorts 9½ span, zet de passer op *r*, en merkt by *n*, de zelve dan weder by *e* gestelt, en gezien zynde waar het punt *n* gesneden wert, zoo beschryft *c e*. Met het overige stuk op de andere zyde, de weerga van het beschreevene, handelt men op de zelve wyze: van *e* tot *g* moet 10 span zyn; de gantsche rib is ⅓ span in 't vierkant. Wanneer men de stukken aan *q* en *p* te zamen

voeght, zoo lascht en voeght men die met uitstekende einden in elkander. By *z.* en *i* gaat een stevige houte Galey-bandt om.

De grootste Galey-rib dus gestelt zynde, zullen de volgende, zoo grooter als kleinder, daar licht na gemaakt moogen werden, slechts de gegevene breedte in acht genoomen werdende: de hoogte van alle deeze groote Galey-ribben is overal eenderley. Doch, om deeze zaak een weinig klaarder voor oogen te stellen, ziet op de plaat *D*, daar *c h* de rechte onder-bodems rib is, lang 10 span. Alle de ribben deezer Galey zyn 162 in getal, de gaffelstukken daar onder getelt. Hoe verder deeze ribben naar achteren staan, hoe zy smalder dienen te zyn: om zulks na eisch te doen, zoo neemt het zeste deel van de Galeys breedte, of van de streep *a b*, en laat die zyn *o f*, waar om men dan een halve kring trekt, gelyk in de plaat aan *D* is te zien, wiens helft dient gedeelt in 60 gelyke deelen; want zoo veel zyn de ribben na vooren toe, van de grootste af te rekenen: dan haalt men 60 streepen uit die afdeelsels na de middel-lyn toe, en merkt de sneden met punten; zoo veel als men ziet dat deeze punten verengen, zoo veel zal men de ribben na gelang, of proportie, smalder maken. De wydtste rib, waar van gemeldt hebbe, staat 86 span uit het voorste van de kiel: ⅚ span na vooren van de gemelde groote rib af zet men een ribbe, in alles gelyk aan de gestelde, en die noemt men de eerste, na vooren te rekenen; tusschen deeze twee ribben is de Galey op zyn breedtste ('t en is in Galeyen niet als in de groote Scheepen, die, om de bestiering, achter onder smal moeten zyn, want de riemen bestieren de Galey meest). Dus zal

men bevinden dat de zes-en-twintighste *Stamenale*, ofte Galey-rib, aan des zelfs bodem maar 8 span breedt zal zyn; 't geen klaar blykt, als men op d'overige toestel wel let, welks bewys d'ondervinding leert. En gelyk wy 26 Galey-ribben, van de grootste af te tellen, na achteren gestelt hebben, alle op de kiel rustende, zonder verheffing, zoo stelt men 't zelve getal, geschikt en geëvenredent als de voorige na achteren, mede na vooren toe; wiens eerste begint ⅚ span van d'aldereerst opgestelde, gelyk gezegt is, alle rustende op des kiels lichaam. Te wederzydts van de zes-en-twintigste *Stamenale*, ofte grootste rib, zullen d'overige ribben zich van de kiel, door onder gestelde voeten, beginnen te verheffen. Staat te weten, dat deeze overige verhevene ribben, die wederzydts 34 in getal uit maken, op haar hooghste maar een span verheven zyn: de hooghste zyn de naaste aan beide de scheeps-einden. Om dan de overige verheven bodems-ribben na eisch te stellen, deelt men de span in 34 deelen, en laat ieder bodems-rib een deel zakken, tot het laatste deel toe, welke het naaste aan des kiels bodem is.

De negen-en-twintighste *Marera*, ofte verheven bodem-rib, zal maar van 2 span lengte zyn, 't geen klaar blykt als men met de zelve te werk gaat na de wyze, aan de tekening *D*, over de linie *of* gezegt, en zoo voorder ieder na zyn rang. Onder hun stelt men blokken, als by *E* is te zien, na ieder zyn gestalte; deeze vertoont de negen-en-twintighste.

Na de verheven bodem-ribben volgen de gaffel-stukken, die de uiterste ribben zyn, uitmakende tot aan het eindt van de *Poppa*, ofte achter-steven, het getal van 27, wiens gestalte by *F* ten toon staat, namentlyk het laatste gaffel-stuk, dat de steven besluit, 't geen wydt is 6 span, hoogh 7½ span; men zet die in de tegen- of binnen-steven, en deeze wel op 't hooghste, zoo dat zyne toppen in 't hakkebort gehecht zyn. De tegen- of binnen-steven, schoon zoo zwaar niet is als d'onder-steven, wort met zware bouts aan d'ondersteven geklonken; men deelt de zelve in gelyke deelen, na 't getal der gaffel-stukken, beginnende van *n p*, in de prent *G*, alwaar d'eerste gaffel gestelt werdt. De boghten deezer gaffel-ribben maakt men volgens ieders lust en verstandt: zy worden gevult met hout, tot de hooghte van de streep *n k*, in de prent *G*, en die van *H*, alwaar *i* het eindt is 't geen in de steven steekt, lang 1¾ span: *i k* is de gedachte vulling. De gaffel-vleugels zullen qualyk 1½ span dik zyn: men moet voor al wel letten dat zy beide van eene gestalte zyn. Om evenwel de rechte breedte deezer gaffel-ribben te bekomen, zoo ziet na de prent by *K*, alwaar *a b* de laatste *Marera*, of verheven Galey-rib is, en 11 het eerste gaffel-stuk, *m* het laatste; *c d* is 't hakkebort, of hek-stuk: deeze gantsche streep moet dan in zoo veel deelen gedeelt worden als 't getal der gaffel-stukken is, *m x* is de lengte daar zy op staan: om nu te weten de wydte boven, als by voorbeeldt van de tiende, zoo ziet maar op het getal 10 aan beide de zyden, de tusschen-lengte is de wydte boven, en dus handelt men met alle. Om de hooghte te bekomen, ziet in de prent *G*, op de hooge gemerkte streep, en neemt die voor elk na de getallen staan.

De voor-stevens gaffel - stukken staan mede vast in de binnen voor-steven, hare hoogte moogt ghy uit de prent by *L* zien, aan de daar boven gestelde getallen. Maar om de genoemde hooghte wiskonstelyk te weten, zoo beschouw de plaat onder *L*, en nevens *N: o r* is de breedte der eerste gaffel, welke staat daar de *Marera* eindigt *u x* is zyne hooghte; trekt wederzydts uit ieder punt (welke de merk-tekenen der gegeevene vork - stukken zyn) streepen, evenwydigh of paralel met *r x* en *o x*, die t'zaam loopen, welke einden dan, of de plaats daar die t'zamen loopen, de geëischte gaffel-vleugels zyn, hier 15 in getal. En om de breedte boven te hebben, zoo legt voor u de figuur of aftekening *N: f g* is de breedte van d'eerste gaffel, nevende *Marera* staande, *e i* is de lengte van de plaats waar in zy staan; deelt dan de

drie-hoek in zoo veel deelen als de gaffel-stukken zullen zyn, en de tusschen-lengte is de wydte van deeze alle boven.

Op de Kajuit, of *Poppa*, na buiten toe, ziet men de kanten opgeboeit met een wandt, na de wyze als in *O* is te zien: het ciersel staat na buiten toe, en in *c c c* schildert of snydt men in 't gemeen tusschen de Galeys boorden het een of ander: onder voeght men stutten, Sleutels genaamt, tot vastigheit der zelve, 10 of 12 in getale. Men spalkt de Galey, en de spalken zyn aan de ribben gehecht: deeze werden het bequaamste gestelt daar de Galey tusschen-schotten heeft.

Van de Masten.

De grootste mast is hoogh 90 span, onder dik 2 span, boven aan zyn top 1⅓ span. De groote ree zal 185 span lang zyn, welke van twee houten over elkander geslagen is, zoo, dat die 25 span over schieten, en wel vast gebonden worden, zynde onder, of aan de uiterste einden, dik 1⅓ palm,

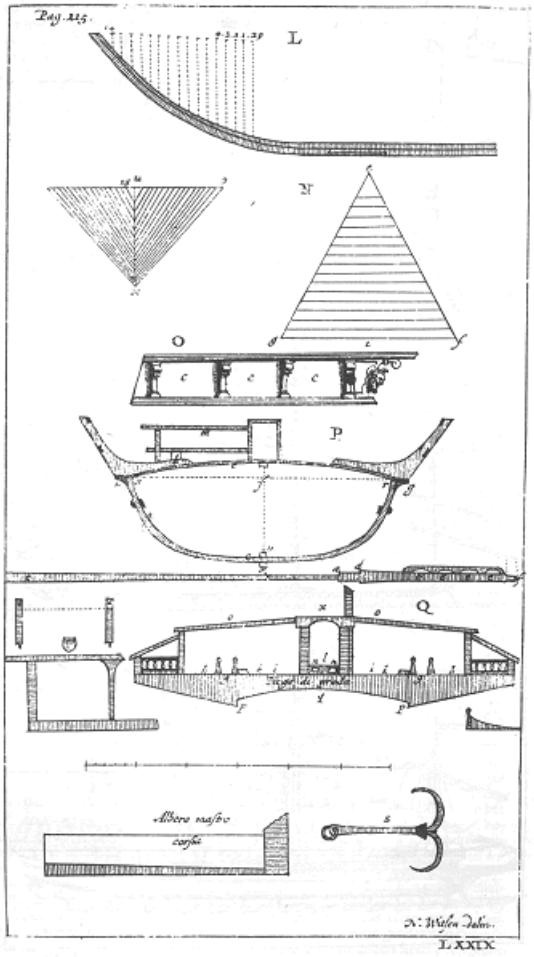
L
N
O
P
Q
LXXIX

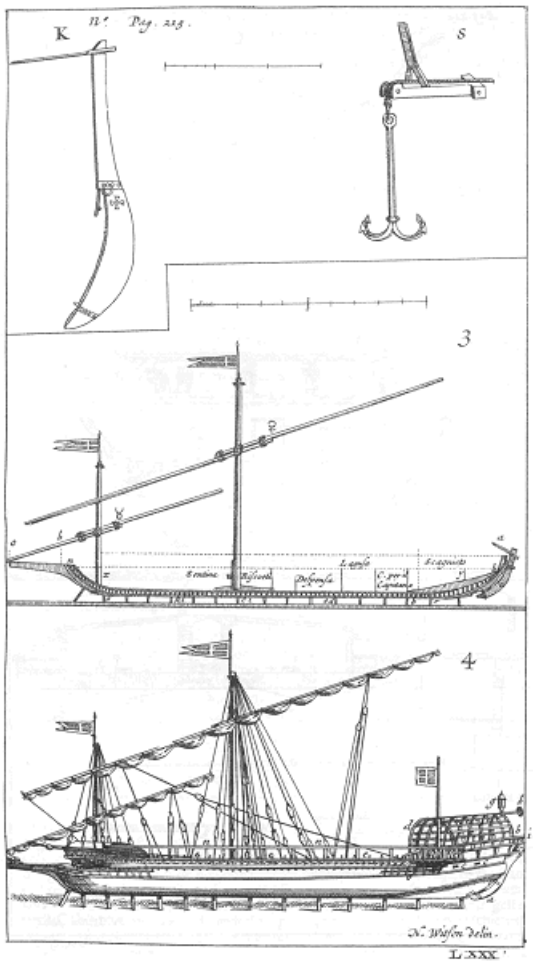
K
S
3
4
N. Witsen delin.
L.XXX.

en boven ⅚ span. De voor-mast is maar van 54 span, onder dik 1¼ span, boven aande top ⅔ span: zyn ree is op gelyke fatzoen, of gedaante, als de groote ree, van twee over een leggende houten, dik aan de binnen-einden ⅚ span, en aan de buiten-einden 7/12 span, het overslaan der zelve is 17 span, hy is lang 112 span. Turksche Galeyen voeren maar een mast.

Een doorgesnede Galey daar hy op het breedtste zy.

Deeze werdt afgebeelt in de plaat by *P*, alwaar de buik mede op zyn dikste is: *x* vertoont de kiel, *c* de bodem der ribben, *n* het kolsem, *r f s u* is de binnenste even-maat van de Galey-rib, *e* de boven-bodems rib; en op dat deeze te bestendiger zoude zyn, voeght men langs scheeps te midden door een balk, onder dik ½ span, en breedt ⅔ span, waar tegen de 12 stylen komen, die in het kolsem vast zyn, en het boven-werk helpen dragen. Wederzydts aan de ribben, zoo binnen als buiten, ziet men stevige balk-banden, die de Galey rondt gaan, welke by de Italianen *Cordone* genoemt worden, zy zyn dik ⅔ span, breedt 5/12 span; de binnenste is vierkantigh, de buitenste rondt.

Als dit volbraght is, dan maakt men de *Corsia*, ofte Galeys overloop: men zet de masten in: ook maakt men de geschutbuis, die langs het gantsche Schip gaat, en waar in men, behalven de bus die voor aan staat, veel goederen bergen kan. Op zommige Galeyen worden tusschen de slaven in lichte schiet-bussen gestelt in buizen en kasjes. Voor op werden ook wel tenten gemaakt, doch zelden.

Hier na zet men de knie-stukken aan, die de boven water stekende breedte geven, na de gestalte als in de plaat by *P* is te zien: aan ieder zyde komen 68 van deeze *Latoni*, ofte knie-stukken, die evenredigh na het lichaam der Galey verengt en verwydt werden. Wederzydts van de *Corsia* worden 27 roei-banken gezet, gelyk hier met *m* aangewezen zyn, welke met het eene eindt in de *Corsia* vast zyn, en met het ander eindt op de *Latone*, ofte knie, gestut staan: de banken zyn lang 10 span, breedt ⅔ span, dik ¼ span, en staan 5½ span van den anderen: onder de banken zyn kleine voet-bankjes, om in 't arbeiden de slaven tot steunsels te dienen, waar aan zy ook met hare voeten geketent zyn. *k* Is een hout dat over de knies langs scheeps tot vastigheit gelegt wort. By *t* en *g* zyn dragers, die de ribben en knies helpen steunen. De planken, die 't lichaam der Galey maken, zyn 1 span breedt, en ¼ span dik; doch de binnen-planken konnen dunder genoomen worden.

Van eenige byzondere toegevoeghde leden der Galey.

Beziet hier toe de plaat *Q:* de riemen al te zaam zyn 54 in getal, en van goet bouken-hout, lang 48½ span: by *f* is een hant-vatzel, gelyk ook *e e e e* hant-vatzels zyn. Wanneer men zes slaven aan een riem stelt, dan bindt men ten einde de vyf hant-vatzels een strik, waar mede de zeste man trekt, met zyn aangezight na de andere slaven toe ziende, of tegen hun over staande. De slaven zyn, of vrywillige, welke haar met gelt tot het roeijen laten koopen, en aan hun knevels onderscheiden werden; of Turken, die een kuif dragen; of schelmen, welke geschoorene hoofden en kinnen hebben; of Mooren, die veeltydts banden om 't hooft dragen. Als 'er veel en lang te roeijen is, verpoozen de slaven elkander in den arbeidt, terwyl die ledigh zyn tusschen en op de banken leggen te slapen. Als men roeit wort'er ieverigh van

de *Comite* opgepast, dat de riemen gelykelyk water slaan, en wie zich verhaast, of vertraaght, in 't lichten van de riemen, wordt met de slagh op de naakte rugh gewaarschouwt, zonder dat 'er iemandt is die na de striemen durft tasten, of klagen over gevoeligheit van de geessel-peezen. By *d* komt een nagel, waar aan de riem met een touw vast is. Van *a* tot *b* is de riem rondt, van *b* tot *c* wort zy allengskens platter, en by *c* geheel plat.

De *Giogo di proda* wordt hier ihede een weinigh grooter verbeeldt als vooren, om het oog te hulp te komen. By *q* is de gang, of tree. De keepen *p p* dienen om de boven-bodem te bevatten. By *x* is een dek, 't geen men in tydt van geveght af neemt, om de rook te lozen van 't geschut der *Corsia. o o* Is het dak van de *Proda*, ofte bak, waar onder het kanon staat, 't geen des nachts het verblyf van veel scheepelingen is, als wanneer men de stukken met berderen dekt, daar het volk dan op leght: hier zet men de kryghs-lieden op als het veghtens tydt is. Aan *l* komt het meer genoemde kanon der *Corsia:* aan *n n* zyn touwen, die over schyven gaan, daar men het geschut mede aanhaalt: by *i i* en *k k*, komen stukken te staan, de lichtste na buiten toe. *g g* Is des ankers plaats. Aan *h h* is des kabels plaats. De galderyen ter zyden dienen tot cieraat. Het ankers gestalte ziet by *s* hier nevens; maar de ermen, van welke hier maar twee werden vertoont, moeten vier in getal zyn, gelyk ook ieder Galey vier ankers heeft, wegende

elk 1200 pondt. Het anker wordt over een schyf opgewonden, zonder spil, door de handen der slaven.

Van 't Roer.

Aan *K*, op de plaat, ziet d'omschryving en gestalte van een Galey-roer: het is dik ⅓ span, en beslagen als vertoont wert; daar zyn twee haken, waar mede het roer aan 't Schip gehecht is. Aan *s* ziet de wyze hoe het anker over de kraan hangt, en met een kruk opgetoogen kan werden.

Om nu klaarder voor oogen te stellen hoe de kamers, en alle byzondere afdeelingen, in de Galey zich voegen, dient de volgende plaat aan 3. Van *r* tot *s* is de kiel, lang 146 span, breedt ⅔ span, hoogh ½ span. By *r* begint de achter-steven, alwaar die in de kiel gelascht is. Van *n* tot *s* is de voor-steven: by *s* is de voor-steven in de kiel gevoegt. *t* Hooft-werk van *a* tot *b*, is lang 196 span: van *b* tot *o* is de spits, neb, of galjoen, lang 22½ span. ♀ Is de ree van de groote mast. By *z* komt de bezaans mast, en by ♉ zyn ree. By *c* staat de grootste Galeys-rib, welke ribben 26 in getal zyn, en hunne laatste komt by *d*. Tusschen *e* en *s* worden de 24 verheven bodem-ribben gestelt: de bodem-rib aan *f s* staat een span hoog verheven van den bodem. Van *h* tot *h* staan de gaffel-stukken. By *a* staat het stuk *Dragante*, hakke-bort, of hek-stuk, daar de kajuit op steunt. Als de ribben gezet zyn, wegert en beschiet men de Galey van binnen, zoo dat men de ribben niet ziet. Van *i* tot *k*, komen de uitstekende groote galey-ribben: en eindelyk van *m* tot *n* de gaffel-stukken.

De kamer, die hier onder de naam van *Scagnieto* komt, dient om des Kapiteins, of Hopmans, bagagie, of plunje, te bergen: daar in zyn wederzydts twee vensterkens, en in 't schot *y* een klein deurtje, om in de Kapiteins kamer te komen; en altemet heeft het ook boven wel een luik in de kajuit. De Kapiteins kamer, die lang is 24 span, heeft wederzydts een vensterken, 1½ span in 't vierkant, staande 6 span uit de achter-wandt: dit is de verblyf-plaats der voornaamste scheepelingen: de leger-plaatzen daar in zyn wederzydts opgespanne touwen. Alle de andere kamers hebben geen vensters, om dat te dicht aan 't water zouden komen. *Lagusa* is de rust-kamer. *Dispensa* is de bottelery, en kelder; de natte waaren leggen onder, afgeschooten met een verdek: in deeze komt men door een luik, dat boven open gaat. De *Sentina* is by en om de mast, waar in men gaat, als onder in 't Schip iets te verstellen valt: de kruit-kamer is daar in, waar om het luik van de *Sentina* wel dient toe gehouden te werden, voornamentlyk om dat de kombuis, of haert, daar boven niet wydt van daan staat, te weten aan de linker zyde, ten aanzien van de achter-steven. De *Biscotti* is de twee-bak en broot-kamer. Na vooren zyn geen kamers meer; maar het ruim is gespalkt, stevigheits halven.

In de plaat N°. 4. ziet men een Galey gantsch opgebouwt, doch zonder zeil en treil, maar zoo als zy op de werven op stapel staan: *a* betekent het roer: van *b* tot *d* is de *Poppa*, ofte kajuit: *c c* zyn de vensters in de bagagie-kamer, en *o* het vensterken in de Kapiteins kamer: *e* zyn pennen daar de riemen tegen aan komen: *g* is een lantaerne: *h* en *i* zyn schilden, om 't Wapen van de Heer der Galey in te stellen: *n* is een leuning, waar de slaven haar gewascht dekzel droogen; deeze dient ook om de tent, wanneer men die over de Galey spant, vast te maken, enz.

Op de plaat N°. 5. ziet een Galey zoo hy te water leght, en by N°. 6. een Galey van vooren; aan N°. 7 ziet hem van bovenen in 't voort varen, gelyk ik de zelve te

Livorne verscheide maal zoo de haven hebbe zien uit roeijen, staande op de hooge sterkten, aan de mondt der zelve.

Deeze Galeyen, ja zelf de Galeassen, zyn zoo licht van hout-werk, dat, wanneer alle de slaven over een zyde hellen, de boorden water komen te scheppen.

Hier mede zal ik de Galey-bouw besluiten, in meening dat men (des noodt zynde) uit dit schrift alleen, de evenredigheit wel waargenoomen werdende, die zoude konnen opbouwen, en ten gebruike brengen.

+*Sanutus* spreekt in 't breede van de Galey-bouw der Christenen, die het Heilige Landt voormaals gingen bestryden, en zeght, dat de zelve lang geweest zyn 24 schreden en 11 voet, hoogh 7 voet, en op 't wydtste 15 voet, voor wydt 9½ voet. Hy haalt insgelyks het wapen-tuigh op, 't geen in dien krygh gebruikt is geweest, als pyl, boogh, slingers, ook degens, bussen, en eindelyk vuur-ballen, stink-potten, enz. Men gebruikte toen noch veel duikers, om de Scheepen van onderen te quetzen.

+*Lib.* 2. *part.* 4. *c.* 11.

Zal hier noch in 't korte spreeken van eenige Scheepen, in de Middellandtsche zee gebruikelyk, en eerstelyk van de *Raguezanen*, en *Galeassen*, 't geen een slagh van groote Galeyen is, doch voor en achter hoogh, zynde rondtom met geschut verzien: deeze schieten, uit ongemeen zware bussen, zoo groot als elders te lande werden gebruikt, veeltydts steen-kogels; en 't eene stuk haalt het andere in 't afgaan te

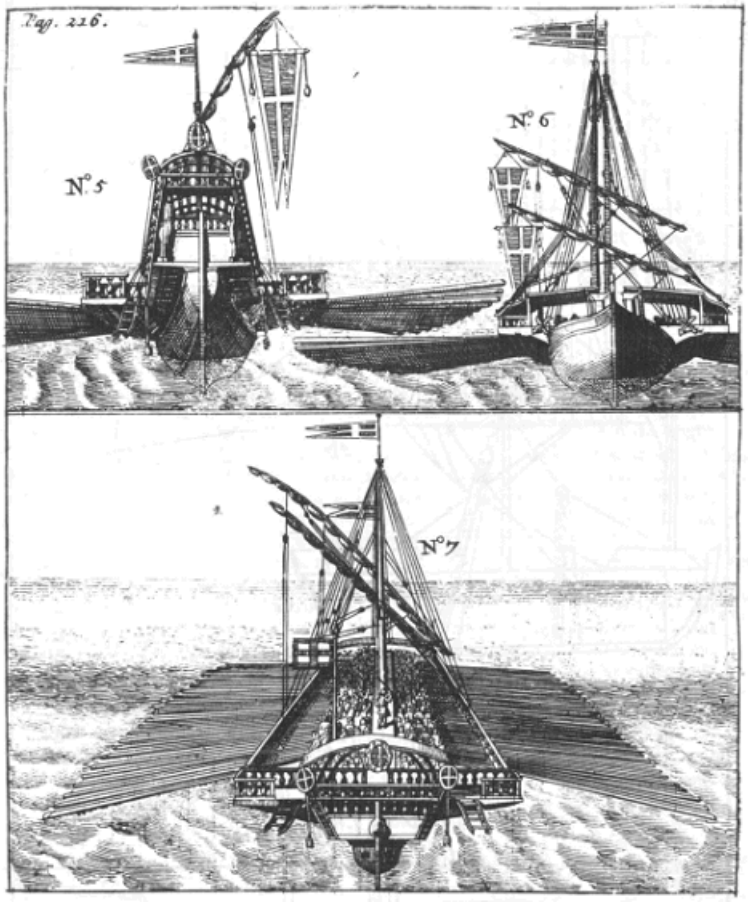
Pag. 226.
N°5
N°6
N°7

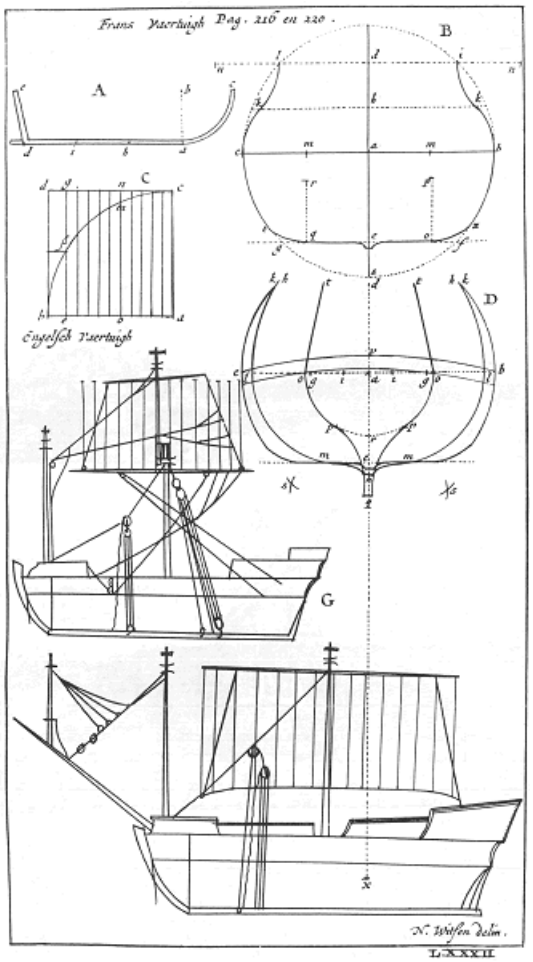
Franse Vaertuigh Pag. 210 en 220.
A
B
C
D
Engelsch Vaertuigh
G
N. Witsen delin.
L.XXXII

boort, waar toe men op de zelve veel werktuigen met schyven ziet, 't welk de scheepelingen veel arbeidt bespaart: zy voeren over de duizent, ja vyftien hondert menschen: men vindt daar op alles te koop, ten behoeve van het volk. Deeze voeren drie bezaans zeilen, en de Galeyen maar twee. *Zeillerus* meldt dat een Galeas den Venetianen over de dertigh duizent Hongarische ducaten komt te kosten.

Noch werden by de Italianen gebruikt de *Nave Polaca, Sautye, Sabarets*, en *Canonix:* als mede de *Tartana*, zynde van achteren niet ongelyk aan een Jaght, voerende voor twee bezaans: *Barcona*, en *Caramuzzala*, voerende een groot schooverzeil, met een mars-zeil, en blinde. Zy gebruiken ook *Galeotta*, of klein Zee-vaartuigh, dat voort geroeit wort: *Brigantino*, zynde noch kleinder, en lang 60 span, op hebbende 10 riemen: *Filucca*, 't geen een zeer klein open vaar-tuig is, snel in 't voort gaan, op hebbende tot roeijers zes of zeven mannen, en voerende een klein zeiltjen. Noch kleinder slag van Scheepen, by haar gebruikelyk, zyn *Fregata, Bisarri, Leuto, Lindo, Barchetta*, en *Piatta*.

Dzerma is een vaar-tuigh, tot Cyprus, en op de Egyptische kust gebruikelyk, zynde licht, open, en snel in't zeilen.

Mahonen, en *Peranen*, zyn groote Constantinopolitaansche Barken, voerende een vry hooge mast, die voor en achter gestagt is; voor, aan een uitstekende spriet, enkelt; en achter, te wederzydts scheeps, dubbelt: te boort voeren zy aan elke zyde twee hooft-touwen: achter zyn zy plat, en daar het wydtste, loopende na vooren spits toe: het zeil wert met een raa van onderen opgehyst, en neder gelaten, naar gelang van windt: de zommige zyn open, andere licht verdekt.

Van d'overige Middellandtsche Zeescheepen zal niet spreeken, om wydtloopigheit te schouwen.

In het Jaar 1571. is een zeer ruchtbare Zee-slagh voorgevallen, tusschen een vereenighde vloot Galeyen der Christenen, en die van den grooten Turk, in welke de Christenen de overhandt behielden. Der Christenen vloot bestondt uit twee hondert en zeven Galeyen, behalven een goet aantal Scheepen, en Fregatten; twintigh duizent soldaten zyn daar op geweest, en noch een groot getal vrywilligen. Der Turken vloot bestondt uit twee hondert Galeyen, benevens zeventigh Fusten en Galeotten. Deeze Zee-slagh geschag met groote en goede schik, of orde, van de zyde der Christenen. De Galeyen waren wederzydts gestrekt, en geplaatst, ordentlyker wyze, gelyk in een veldt-slagh te lande, in benden, en reyen, 't geen wegens stilte bequamelyk kon geschieden. De Turken raakten in wanstal, waar om zy de nederlaag kreegen, en wïerden genoomen hondert en zeventien zoo Galeyen als Galeotten, tachtigh Turksche vaar-tuigen zoo verbrandt als in de grondt geschooten, en 29990 Turken zyn zoo gevangen als om hals geraakt: daar-en-tegen zyn 'er geen meer als 7656 Christenen gebleeven. Deeze vermaarde Zee-slag viel voor niet wydt van Lepanto, en staat by *Furtenbagh* in 't breede te leezen.

+In deeze Landen heeft men, ten tyde van de Spaansche krygh, wanneer men op vlieten, meiren en binne-wateren oorlog voerde, kleine Galeyen gebruikt, (waar van eenige oude afbeeldtzels by my werden bewaart) die geheel open zyn geweest, en voor met een uitstekende punt, die breedt over 't water stak: wederzydts staken riemen te boort, die van een man beheert wierden, welker getal was na de lengte van 't Schip: achter stont een klein rondt tentje, en voor een groote mast, daar zy groote vanen lieten van af waaijen: midden in stonden de krygs-lieden: voor en achter had men lichte veldt-stukjes gezet. Zy bereikten in 't gemeen de langte + van 84 voet: en de langste daar ik van leeze was 180 voet. Deeze Hollandtsche Galeyen wierden met omtrent hondert man +bevolkt: waar van te zien is by *Velius*, in zyn Beschryvinge der stadt Hoorn.

+*Hollandtsche Galeyen*.

+*Hooft in zyn achtste boek*.

+*Lib*. 3.

[+]Het varen op Galeyen sleept veele ongemakken mede, waar om zy verre onder de Scheepen in waerde zyn te stellen. Men heeft daar op weinigh of geen verblyf, om zich te vertreeden, of des nachts onder dak te geraken, veel min in eenige vaste kooijen of op bult-zakken te slapen. Door de veelheit van menschen die zy dragen, gevoelt men daar veeltydts groote stank en benaauwtheit: en om het kleine hol dat zy hebben, kan men weinig voorraat van water en spys mede voeren, 't geen dikmaal groote onheilen veroorzaakt. By de minste harde windt wert de achter-tent der Galey afgenoomen, en de boorden staan dikmaal onder water, beide tot groot ongemak der scheepelingen.

[+]*Siet Guevarre in't breede over deeze stoffe.*

Volgen eenige Spreuken der Ouden, over het varen ter zee, den schrik uitbeeldende, die zy, door onkunde, voor het water hebben gehadt.

Die op zee sterven, zegt *Aristoteles*, sterven twee maal; want haar hert is verdronken in begeerlyke eergierigheit, en hun

lichaam verstikt door het water, 't welk is den tweeden doodt.

Zeker *Fabatus*, Burgermeester van Regio, schoon hy zeventigh jaren oudt wiert, verreisde nimmer na Messana, twee mylen varens buiten zyne plaats, voor reden gevende, dat de Bark, daar men tot de overvaart in scheepen moest, zot was, om dat zy nimmermeer stil is; zoo ook de zeeman, welke nooit by een voorneemen blyft; van gelyken mede het water, dat althans van standt wert verandert; nevens de windt, die nooit stille staat: en om dat men te lande zich van zotten en gekkelyke zaken wacht, is't geen reden, (zeide hy) zyn lyf en leven ter zee aan vier zotten te beveelen.

Attalus, een oudt Wys-geer, volgens het getuigenis van *Plutarchus*, woonde te Sparten, welke stadt door een groote vliet in twee deelen was gescheiden, dien hy nooit was over gevaren, en vervolgens de helft van de plaats nimmer hadde beoogt, daar de vreeze van zich op 't water te begeeven oorzaak van was, voorgeevende dat het water voor de visschen, en het landt voor de menschen was bestemt: en (voegde hy daar by) als ik zien zal dat de visschen op 't landt gaan, dan zal ik my mede op het water begeeven.

Alcimenus, Epirotisch Philosooph, of Wys-geer, die den ouderdom van negentigh jaren bereikte, viel een groot erfdeel te beurt, 't geen over de vliet Moratus was gelegen, dat hy nimmer wilde gaan bezigtigen, uit vreeze voor het weinigh water 't welk hy moeste over varen, zeggende, dat het erfdeel vervloekt was 't geen men over water moeste halen.

Marcus Porcius Censorinus zeide op zyn sterf-dagh, dat hy de Goden in drie zaken hadde vertoornt: ten eersten, dat hy veele dagen hadde voorby laten slippen, zonder dienst aan 't gemeene best te doen: ten tweeden, dat hy Staats geheimen aan een vrouw ontdekt hadde: ten derden, dat hy te water was gereist om 't geen te landt hadde konnen verrichten.

Dit wort ook van *Aristoteles* bevestight, Welke zeide, dat hem zich maar van drie zaken beroude, die hy in zyn leven hadde bedreeven, waar onder het voornaamste was, dat ooit ter zee hadde gevaren.

Cropilus, leerling van *Plato*, deede al de vensteren van zyn huis stoppen, die op de zee uitzagen, voor reden van zyn doen gevende, dat hy de zee niet wilde zien, om daar door nooit verlokt te werden op de zelve te varen: daar by voegende, dat *Plato* hadde gezeght, het zee-varen geen werk van een Philosooph, of Wys-geer, te zyn.

Livius meldt, dat de Romeinen, zoo gelukkigh zy te lande, zoo ongelukkigh te water zyn geweest: en ten tyde van *Camillus* dorst men te Romen noch geen Scheeps-vlooten op het water brengen, 't geen duurde tot *Scipios* leef-tydt toe.

De zee, zeiden de Ouden, behoeft niet lichtveerdigh gehandelt te worden; maar men moet hem alleenlyk uit noodt bevaren: en die uit lust het water gaat bezoeren, behoort men, als een dullen, met ketenen te binden. De zee (hadden zy voor een spreek-woordt) bedrieght maar een maal; en die geene welke hy heeft verleit, geeft hy geen tydt om zich over hem te beklagen. De zee is zot van aart; want zy verandert alle vierendeel maans, en maakt geen onderscheit tusschen een Koning en een boer. De zee is quaatwilligh, en doet altydt verkeerde dingen; by stilte bereidt zy zich tot onweer, en by onweer tot stilte.

Horatius zeght, *Het stoute volk, dat alles durft, loopt in 't verboden quaat*. En op een ander plaats, *Ga, en beveel u ziel aan een bros stuk houts*. Op welken toon *Seneca* mede meenighwerf is spreekende.

Juvenalis zeght:

Den eersten zee-man was wel stout,

Die zich beval aan 't zwakke hout.

Men moet de zee schouwen, zegt *Plato*, als meesteres van alle quaat.

Het is veilighst, zeide *Anacharsis*, in alzulke Scheepen die op 't droogh staan. En men is te scheep (voeght hy daar by) slechts zoo veel vingeren van de doodt, als het scheeps-boort dik van hout is, twyffelende of men de zee-luiden onder de levende, of onder de dooden moeste tellen.

+Niet ellendiger, zeght *Laërtius*, is 'er voor een wys man, als in zee te zwerven. + Ja *Horatius* durft zeggen, dat het varen by de zee een onmenschelyke zake zy.

+*Diog. Laërt. l.* 1. *c.* 6.

Om dat *Osiris*, 's landts behouder, in een Schip vergaan was, wierden de boots-luiden een geruimen tydt by d'Egyptenaren voor eerloos geschat. In Laconia wiert hun insgelyks een langen tydt het landt ontzeit.

+*Car.* 1. 3.

By de oude Romers wiert veel voor een spreek-woort gebruikt, *Tali vel tali magis nauticus:* dat is, *Hy is meerder zee-man als die:* verstaande daar door, dat dees of geen grover, en onverstandiger was als een ander.

+*Junius* meldt, in zyn *Batavia*, dat men oulings in deeze Landen nimmer t'zee ging, als naar beslooten boeken, besprooken uitterste wille, en zich met Godt te hebben verzoent: als wanneer men het gevaar meer ontzag als heden; want nu durft men althans zee kiezen, zonder aanzien van tydt of weêr. Van oudts wiert de zee geslooten in de quaatste tyden van het jaar.

+*Cap.* 15.

Vyftiende Hooftstuk.
Evenmatigheden omtrent de Scheeps-bouw in Engelandt en Vrankryk gebruikelyk, waar by het verschil in den onderlingen bouw werdt bespeurt, aanvangende met de Fransche, zoo als zulks uit Schryveren dier tonge getoogen, en zelve by ondervindinge in eigener plaatze ter loops hebbe geleert.

DE Galey-bouw mede voltrokken hebbende, dunkt het my niet ongevoeghlyk te zyn, hier kortelyk te laten volgen op wat wyze, en na wat proportie, os even-reden, de Franschen hare Scheep-bouw volvoeren: om dit dan geschiktelyk te verhandelen, zal eerst met de kiel beginnen.

Van de Kiel.

De kiel is het voornaamste van een Schip, die alle deelen bindt, even als het rugge-been in de dieren, en de grondtslagh, waar na alle andere deelen by haar worden gevormt, te weten de langte, breedte, holte, en hooghte des Schips, als ook de lengte en dikte van de mast, enz. het is een recht stuk hout, even zoo lang als het Schip, behalven 't overhellen van de voor- en achter-steven: in kleine Scheepen is de kiel van een stuk houts, in groote van veele stukken, en in middelbare gemeenlyk van twee stukken: in groote Scheepen wordt deeze kiel lang gemaakt 120 voet, of zomtydts wel meer. In ondiepe plaatzen houdt men de korte kielen voor de beste, als niet zoo licht gebrooken werdende als de lange. Zy maken veeltydts de grootte mast van gelyke grootte met de kiel.

Van de Voor-steven.

Aan het eindt van deeze kiel, (die omtrent 2½ voet vierkant moet zyn, na hun stellen op de lengte van 120 voet) na vooren, wordt de voor-steven ingeënt: deeze is rats- of krings-wyze van gestalte. De Italianen trekken de zelve op deeze wyze: zy trekken aan het einde des kiels, op de prent by letter *A*, de streep *a b*, wiens langte zy even met de langste verdeks-balk stellen, zettende een passer met d'eene voet in *b*, en trekken zoo het vierendeel rondts *a c*. Maar de Franschen zeggen, dat dan het hooft te licht is, en dat het Schip van vooren niet genoegh in 't water zinkt; en daar om verlengen zy deeze kromte na het oog, of goetdunken, beginnende de kromte des voor-stevens zoo verre van de kiel als zy kunnen, en geven de zelve een ovaals gedaante, tot op de hooghte des verdeks, en laten de kromte van daar na het reehout, en na binnen, over hellen: welke Scheepen, na hun zeggen, het beste zeilen.

Van de Achter-steven.

De achter-steven wordt stomp-hoekigh aan het ander of achterste eindt des kiels ingeënt. Doch om eenige regelen te geven van het over hellen des voor- en achter-stevens, zoo zeggen zy, dat ieder geslacht van Scheepen zyn eigen maat heeft, als aan Galeyen helt de voor-steven even zoo veel als de achter-steven; en

in andere Scheepen helt de voor - steven vier maal zoo veel over als de achter-steven, of meer. De Italianen laten de voor-en achter-steven in een Galey ieder vaak 21 palm over hellen, als de kiel van 41 cubiten is, dat is na onze maat 103 voet. Maar de Franschen houden voor een regel, dat zy de Scheepen door deeze over helling een derde deel verlangen, welk derde deel zy in vier gelyke deelen verdeelen, gevende een deel voor de over helling van de achter-steven, en de overige drie deelen voor die van de voor-steven.

Van de wydte eenes Schips.

De grootste wydte of breedte van een Schip is de lengte van de langste verdeksbalk: deeze wordt van verscheide maten gemaakt; in raimondScheepen die snel moeten zeilen, en geen last dragen, wordt die op ⅙, 1/7, ⅛, of wel op 1/9 deel van de langte des kiels gemaakt: in last-dragende Scheepen wordt de zelve op ⅓ deel van de kiels lengte gemaakt: maar het beste houden zy te zyn, wanneer de breedte is tot de kiels lengte als 5 tot 14.

De plaats daar het Schip op zyn breedtste is vinden zy aldus: zy deelen de kiel *a d* in drie gelyke deelen, als aan *h* en *i* op de plaat is te zien, de grootste breedte zal dan in het eerste derde deel van vooren zyn, te weten in *h*.

De scheeps-ribben, of inhouten, worden uit drie stukken gemaakt, te weten, op de kiel worden de buik-stukken geleit, die aan de einden omgekromt zyn, aan deeze omgekromde einden worden de zit-

ters, by hen genoemt *Genouil*, of *Stamenay*, toegezet, en aan de zitters de stutten. Op de hooghte van het opper-einde der zitters werden de voosnaamste verdeks - balken geleit, welke by haar hooger komen als in onze Scheepen: hier hebben de Scheepen haar grootste breedte, loopende na onderen en boven smalder toe. De plaats van deeze verdeks-balken tot de buik-stukken wordt genaamt de holte des Schips, en is het ⅖ van de langste verdek-balks lengte, of wel het 4/9 des zelfs.

Doch om de *even-maat, die zy in hun Scheeps-bouw houden, beter te verklaren, zal hier een van hare Tafelen, waar na zy de zelve schikken, by voegen, beginnende van 50 tonnen, tot Scheepen die 1600 tonnen konnen voeren. *Proportie

Tonnen.	***Kiel.***	***breedte.***	***holte.***
50	42	15	6
100	52¼	18⅔	7½
200	66	24	9½
300	76	27⅓	10½
400	84	30	12
500	92	33	13
600	98	35	14¼
700	102	36¼	14⅚
800	104	37⅓	15
900	107½	38½	15¼
1000	109	39⅕	15⅓
1100	110	40	15½
1400	120	44	16
1600	132	48	16

De gestalte, of form, van de grootste rib maken zy aldus: laat, by voorbeeldt, een Schip van 1400 of 1500 tonnen te maken zyn: nademaal in de Tafel bevonden wort de breedte 44 voet, en de holte 16 voet te zyn, zoo trekt twee kruis-streepen *b c* en *d e*, in de prent by letter *B*, recht-hoekig kruissende in *a*; daar na neemt op een voet-maat de helft van de breedte, zynde 22 voet, stelt die van *a* na *b* en *c*; neemt dan 16 voet, namentlyk de holte, stelt die van *a* na *e* en *d*, trekkende door *e* en *d* twee streepen evenwydigh met *b c*; zet daar na de eene voet des passers in *a*, trekt dan een kring door *b c*, te weten *b s c i l*, die de streep *f e g* in *f* en *g* doorsnydt, als ook de streep *l d i* in *l* en *i*. Daar na (om dat zy de even-maat van de onderste vlakte des Schips, of de lengte van de buik-stukken, tot de breedte des Schips de beste houden te zyn, wanneer zy is als 1 tot 2) neemt 11 voet, en stelt die van *e* na *o* en *q*, trekt dan twee perpendiculare linien, of hangende streepen, op *f g*, als *o p* en *q r*, ieder ook lang 11 voet, zomtydts minder of meerder, na goetdunken, trekkende uit *p* en *r*, als middel-punten, de bogen *t q* en *z o*. Deelt daar na *a d* in twee gelyke deelen aan *h*, en trekt door *h* de streep *k h k* evenwydigh met de voornaamste verdekbalk *b c*; deelt dan *a b* en *a c* ieder ook in twee gelyke deelen in *m* en *m*, en uit de punten *m*, als middel-punten, trekt de bogen *b k* en *c k*. Eindelyk neemt *l n* en *i n* ieder even aan *am*, en trekt uit depunten *n*, als middel-punten, de bogen *k l*

en *k i*; dus zal dan de kromte *l k b z o e q t c k i* de form des Schips, os des breedtste ribs zyn.

Dit is dan wat belangt de eerste of voornaamste rib, na welke wyze de andere ribben gevormt werden, die na een goede even-maat gestadig verminderen, bestaande in deeze vermindering de deught en goetheit van het gantsche werk; want hoe beter de voor-steven gevormt is, hoe beter het water gedeelt zal worden, en hoe snelder het Schip voort gaan zal: hoe beter ook het Schips achterste versmalt is, hoe vaster het gaan zal; daar anders, zoo het achterste des Schips te zwaar zy, het inloopen des waters by de opening van 't roer te vreezen is, en dat het Schip achterlastigh werde: by aldien het achter-schip te licht is, zoo is het ook veel zwarigheit onderworpen; waar om hoognoodig zy de middelbaarheit te zoeken.

Om dan eerstelyk de vermindering van de verdeks-balken te vinden, neemt de helft van de langste verdeks-balk, te weten 22 voet, in ons voorbeeldt, laat dit zyn *a c*, in het afbeeldtzel *C*; op deeze streep trekt een vierde deel rondts *a b c*, en een vierkant *a b c d*, beziet daar na hoe breedt ghy de laatste rib aan't achterste einde des kiels begeert; (in lange Scheepen wort de zelve gemeenlyk op de helft van de langte der voornaamste verdeks-balk gemaakt, en zomtydts wel op twee derde deel des zelfs) dit gedaan zynde, neemt met een passer deeze maat, stelt die in uw vierde deel rondts, en ziet waar die de kring door-snydt, by voorbeeldt *e f*; ziet dan hoe veel ribben uw kiel voeren kan, die ik 30 stel te wezen, deelt dan *a e* in 20 gelyke deelen, trekkende door de punten streepen evenwydigh met *a c:* hier na zult ghy de vermindering van al uwe verdeks-balken in het vierde deel rondts hebben; want stellende de eerste *a c* op het eerste derde deel des kiels van vooren, zoo zult ghy 'er 10 hebben tusschen het voorste eindt des kiels, tot de eerst gestelde en breedtste *a e*, en tusschen *a c* en het achterste eindt des kiels zult ghy 'er 20 hebben. De ribben, die aan wederzyden even verre van *a c* af staan, moeten even-eens zyn; die dan tusschen *a* en *o* zyn, zullen aan beide de zyden

dienen, en de tiende *o m* zal de laatste aan de voorste zyde des kiels zyn, daar de voorsteven begint.

Zoo ghy dan de tiende rib, of de laatste na vooren, begeert te vormen, zoo laat, in het af beeldtzel *D*, *h b e c* de eerste rib zyn, neemt in het vierde deel rondts *a b c* de langte *o m*, en stelt die van *a* tot *l*; neemt daar na de holte *e a*, stelt die van *l* tot *i*, en met die opening des passers trekt uit *i*, als middel-punt, de cirkel-stukken *l m*: om dan de verhooging van deeze verdeksbalk boven de eerste te hebben, zoo neemt in het vierde deel rondts de verlengde *o m*, te weten *m n*, stelt die van *e* tot *n*, sluit dan na goetdunken het eindt des ribs *m* met de kiel *n*, door een cirkel-stuk. Om nu de slutten te trekken, deelt *l l* in vier gelyke deelen in *g* en *g*, opent de passer op ¾ des zelfs, en trekt uit *g*, als middel-punten, de bogen *l k* aan wederzyden, en door dit middel zult ghy de tiende rib hebben. Na de zelve wyze handelt men met de andere ribben, welke men dan schikt als in de vorm des eersten ribs is getoont.

Om de laatste rib aan 't eindt des kiels na achteren te trekken, neemt in uw vierde deel rondts *e f*, stelt die van *a* tot *o*, en trekt het half rondt *o r o*; neemt daar na in het vierde deel rondts de lengte *f g*, stelt die van *r* tot *q*, en van *o* na *p*; neemt dan *p q*, stelt die van *q* en *p* na *s*, uit *s* dan, als middel-punt, trekt de bogen *p q*. De stutten maakt men hier recht, gevende aan de bovenste opening *t t* twee derde deel van de verdeks-balk *o o*.

Om de rondte van de verdeks-balken te hebben, neemt voor de halve diameter, of middel-lyn, twee maal de langte des verdek-balks, als hier van *a* tot *x*, en trekt uit *x*, als middel-punt, de kromte *b v c*: veele geven voor 20 voet langte 10 duim boght.

Daar zyn eenige die willen dat de gemeene verdeks-balken, die wederzydts even verre van de voornaamste, of grootste verdeks-balken, welke te midden scheeps zyn, kornen te leggen, niet van gelyke langte zyn; maar dat die na vooren langer zyn als die na achteren: by voorbeeldt, zoo de langste verdeks-balk van 30 voet is, dan geven zy aan de opening des voorsten ribs by de voor-steven 29 voet, en aan die rib welke na achteren even zoo verre van de voornaamste verdeks-balk is geven zy alleen 27 voet, en zulks daar om, op dat de Scheepen van vooren dieper in 't water zouden zinken; 't geen niet onpryzelyk is.

Dit zy zoo kortelyk aangewezen de gestalte die de Franschen aan hare Scheepen geven: eenige doch maken die smalder, en onder spitzer, andere vlakker; maar deeze wyze en manier houden zy de vol-maakste te zyn. Zal nu voortgaan tot de binnenste deelen, en toetakeling.

Van het Kolsem, en Wageren.

De leden dan gemaakt zynde, is het noodigh dat de zelve van buiten bekleedt, en van binnen wel verdubbelt worden. Men stelt dan eerstelyk een tegen-kiel, of kolsem, op de grondt van 't Schip, zoo lang als het Schip is. Dit gedaan zynde, verdubbeldt men van binnen het gantsche Schip, tot aan het verdek toe, met goede en sterke planken, dikker als het buitenste bekleedtzel. De wederzydts naaste planken tegen de kiel aan moeten los blyven, op dat men dezelve kan opnemen als 'er eenige vuiligheit onder is, die het water belet na de pomp te loopen.

In het breedtste van 't Schip is het voornaamste en eerste verdek, en daar onder is de draght van 't Schip. De verdekken zyn niet evenwydigh met de kiel, maar zy verhoogen aan wederzyden van het midden des Schips: na achteren verhoogt het verdek 1 voet op 10.

Het achterste des Schips deelt men gemeenlyk in vier verdiepingen: in de onderste is de kruit- en voorraat-kamer: in de tweede is de Konstapels kamer, en de plaats daar de scheeps-wapenen in zyn: in de derde is de Kapiteins kamer, en daar voor is de verblyf-plaats der soldaten; hier neemt de man te roer zyn beroep waar: (in Koopvaarders is de Heel-meesters kamer aan stuur-boort, en de Timmermans kamer aan bak-boort; maar in Oorloghscheepen houden zich de Sergeants aldaar) in de vierde, die de Hut genaamt wordt, verblyven de Schipper, Stuurman, en ook zomtydts de Onder-schipper.

Om het achter-eindt des Schips worden galderyen gemaakt, en boven de galdery na achter is de spiegel, die verciert is met het beeltenis daar het Schip de naam van draaght. Het voornaamste van het achter-eindt is de steven, die ¼ langer is als de langste verdeks-balk.

Op het kromme hout der voor-steven wordt een ander hout gevoeght, in 't welke de uitlegger wordt geënt, door middel van twee andere kromme houten, na onderen: deeze wordt na boven door twee houten aan 't Schip vast gemaakt.

Van de Masten.

Vier masten worden gemeenlyk op de Scheepen gezet, namentlyk de groote mast, de bezaans mast, de fokke mast, en de boegh-spriet, leggende voor op het

galjoen. Ieder mast wordt van twee, of zomtydts van drie stukken gemaakt. Het onderste stuk van de groote mast, dat eigentlyk de groote mast genoemt wort, is even zoo lang als de kiel, of zomtydts een weinigh korter, te rekenen van de kiel tot het ezels-hooft: de groote steng is zoo lang als de helft der groote mast: de groote bram-steng is weder zoo lang als de helft der groote steng. De sokke mast is ⅕ minder als de groote mast. De bezaans mast is ⅕ korter als de fokke mast. De boeghspriet is even zoo lang als de fokke mast, os zomtydts wat minder. De kruis-steng, voor-steng, en voor bram-steng, werden na goetdunken gemaakt. Men maakt gemeenlyk de dikte van de mast onder op het tiende deel der lengte, in de dikte duimen gerekent, en in de langte voeten.

Om de plaatze der groote mast te vinden, deelt men het voornaamste en onderste verdek in zeven gelyke deelen, latende vier deelen na vooren, en drie na achteren.

De mast moet niet recht op staan, maar moet 3, 4, 5, 6, of 8 voet na achteren over hellen, na dat de Scheepen groot zyn.

De even-maat van ieder mast is tot zyn ree als 4 tot 3: de ree van de mast is tot de ree van de steng als 3 tot 2: en de onderste stenge ree is tot de bovenste stenge ree als 2 tot 1. De dikte van ieder ree moet in het midden even zyn aan de dikte van het bovenste der mast daar de zelve behoort, en verdunt ⅔ na de einden.

Van de Zeilen.

Het groot schover-zeils langte is ⅓ van de groote mast, zyn breedte is 2 voet minder als de groote ree: het groote mars-zeil moet ten minsten zoo lang zyn als het schover-zeil, zyn breedte is ongelyk, boven is het niet breeder als de groote mars-zeils ree lang is, en onder bykans als de langte van de groote ree: het groote bram-zeil is hals zoo lang als het groote mars-zeil, zyn breedte is onder even aan de mars-zeils ree, en boven als zyn eigen ree. De zeilen van de fokke mast zyn zoo geëvenmatight tot haar mast, als de zeilen van de groote mast tot de hare. De boegh-spriets zeilen verschillen van de andere niets in even-maat.

Van de Ankers.

Deeze Fransche Scheepen voeren zelden minder als drie of vier ankers, en nooit meer als acht, 't en zy dat verre reizen aannemen.

De roe van 't anker is drie maal zoo lang als een van zyn armen. Zommige deelen de roe in twee deelen en een half, en trekken uit het eerste punt der deelinge, als middel-punt, een kring, wiens halve middel-lyn zy een der zelve deelen, en geven ieder arm de langte van de zyde eenes zeshoeks, in de voorzeide kring beschreeven.

De anker-stok is altydt even zoo lang als de roede.

De zwaarte van haar groot anker is op ieder 20 tonnen, die 't Schip voert, 110 pont: het tweede anker is een vierde minder: het derde is een derde deel minder: en het vierde is de helft minder.

tonnen	*weeght het groot anker*	*het tweede*
{ 100	500 pont.	312 p.
{ 200	1100	825

	{ 300	1600	1237
	{ 400	2600	1950
	{ 500	2750	2063
Voor een Schip van	{ 600	3300	2485
	{ 700	3850	2888
	{ 800	4400	3300
	{ 900	4950	3713
	{ 1000	5500	4163
	{ 1500	8250	6188
	{ 2000	11100	8333

Van de Kabels.

Haar kabels wegen gemeenlyk twee maal met een vierde zoo zwaar als de ankers.

De langte van het groote ankers kabel is gemeenlyk 120 vadem: die van het tweede anker 100 vadem: die van het derde anker 80 vadem.

Dit alles werdt dus waargenoomen in hunne groote Scheepen; want in kleine Vaar-tuigen, gelyk men die hier te Lande veel uit Vrankryk komen ziet, werden weinigh wetten waargenoomen: ook zyn de zelve van onderscheidelyke gestalten, en meest boven plat, voerende veeltydts maar fok en groote mast, zonder bezaan.

En gelyk als by my meest alle Scheepsdeelen evenmatigh uit de steven worden gehaalt, zoo werden de zelve by de Franschen meest alle uit de kiel getrokken, tot het alderminste lidt toe, zoo als by *D. Assie* zeer breedt en volmaaktelyk is te zien: daar hy het getal, grootte, en maght, van zyn Majesteits Scheepen, en Galeyen, beneffens de monteering, huis-houding, bemanning, en al den toestel, naaktelyk voor oogen stelt; als mede de ordeningen in de zelve waargenoomen, bouw- en mondtkosten, touws evenmaat, ook der ankers, en bloks, enz. zonder iets, der Franschen Scheeps-bouw rakende, te verzwygen.

Dus verre heeft my goedt gedacht de Fransche Scheeps-bouw (welke heden in zeer hoogen top gestegen is) te verhandelen, daar in ieder genoegzaam merken kan

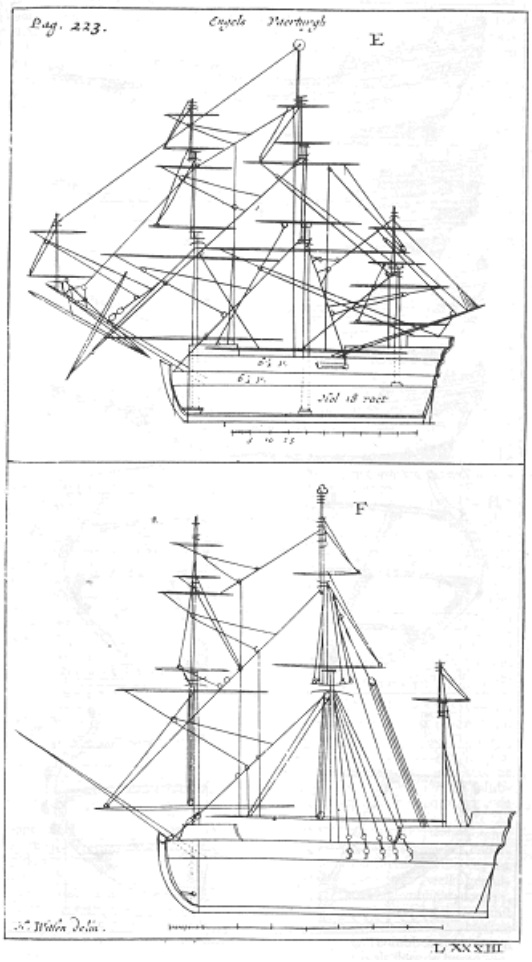
Pag. 223.
E
F
L XXXIII

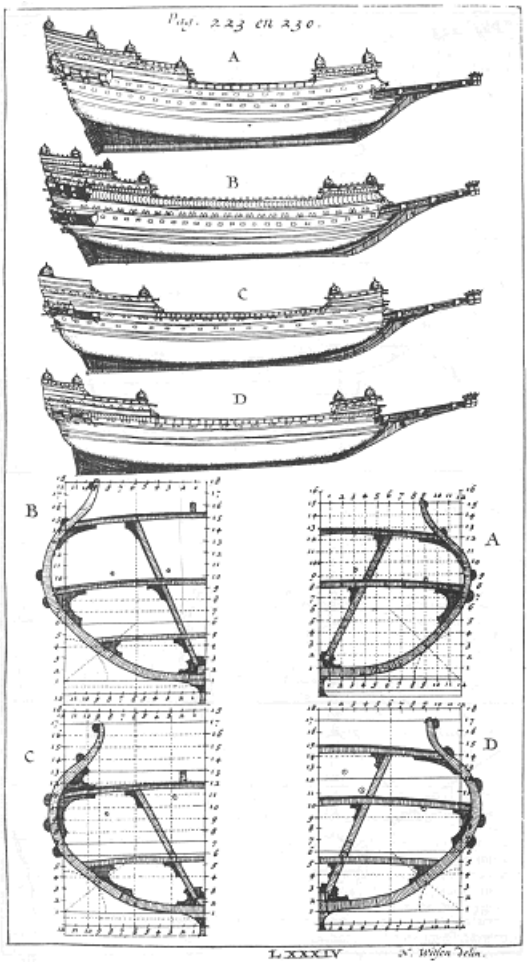
Pag. 223 en 230.
A
B
C
D
B
A
C
D
LXXXIV
N. Witsen delin.

wat onderscheidt zy met anderen hebben, en waar in zy daar mede over een stemmen.

In 't Jaar 1678. zegt men, is tot Toulon een proef genoomen, van een geheele Galey, waar toe de materialen te vooren vervaerdight waren, in 10 uuren tydts op te maken, en te laten afloopen, zynde de zelve voorts 14 uuren daar na t'eenemaal klaar geweest om zee te konnen bouwen.

Van het Scheeps-timmeren in Engelandt.

In 't korte opgehaalt hebbende de wyze van Scheeps-bouw in Vrankryk gebruikelyk, dunkt het my niet ongerymt, insgelyks te doen met die van onze over-buuren, de Engelschen, welke van lange tyden af roem-ruchtbare meesters in deeze konst zyn geweest; en schoon veele van haar regels ophalen konde, en gantsche boeken vullen met hare gegevene maten, en pryslyke ordonnantien, of wetten, zal echter zulks na laten, om dit Werk niet al te wydt uit te doen spatten, en alleen maar aanroeren zulke wetten, waar van de meeste zelve hebbe zien waarnemen, en welke my dunken de voornaamste te zyn, om een algemeine en grove kennis te hebben van hunne stelsels in 't opbouwen harer Scheepen, 't geene hier ook slechts werdt vereischt, dewyle in dit Werk voornamentlyk van de Nederlandtsche Scheeps-bouw, (die meest gelyk is met de Oostersche) en van de uitheemsche als van ter zyden handele.

Wanneer zy dan eenigh Schip, os Vaartuigh denken op te rechten, neemen zy, de lengte van de kiel bekendt zynde, de diepte in 't hol, en de breedte van den bodem; dit gedaan zynde, is 't by hun de wyze, het Schip, 't welk van zin zyn te bouwen, in een schets evenredigh op het papier te stellen, 't geen hoe grooter wert gemaakt hoe 't beter is, deelende dan de verdekken daar op, als ook de kamers, en rechten de masten regel-matigh op.

De rees stellen zy dubbel op de schetzen, gefnuikt, en opgetoogen, in haren vollen standt, op dat zy de evenredige maten van alle Scheeps-touwen daar by konnen afmeeten: d'opgehevene geven de lengten aan buik-gordings, brassen, takels, schooten, en boei-lyns; de nedergelatene aan toppenants, nok-gordings, kardeelen, enz. Gelyk zy ook zelfs den inhoudt der zeilen op de schetzen afmeeten; na welke wyze men ook vindt de lengtens, en plaatzen, van de loopers, scheer-lynen, staggen, en alle boei-lynen: waar toe maar op 't papier een streep te trekken hebt van de stenge ree-nok tot de groote ree-nok: doet zoo ook met de brassen, schooten, en smyten, meetende van de plaats hares begins tot de plaats daar zy moeten eindigen, altoos iets doende overschieten, voor 't beleggen, en krimpen.

Dus zal men eindelyk op het papier bekomen een volkomen geschikte tekening van alle het rondt-hout, touw- en zeil-werk; midtsgaders een bequame verdeelinge der Scheeps vertrekken, en verdekken: gelyk dit in de nevenstaande aftekeningen is te zien, welker eerste, onder letter *E*, het Scheeps rondt-hout, loopen-de wandt, en verdekken, vertoont: de tweede, by letter *F*, vertoont het staande wandt, als stagh, en hooft-touwen: het derde, onder letter *G*, in beide de afbeeldtzels, vertoont de maat der zeilen.

Insgelyks stelt een Engelsch Scheepstimmermam het evenredige model, of afbeeldtzel, van het Schips hol, en hout, op papier, en vangt dan aan, wanneer deeze figuren, of aftekeningen, bereidt zyn, te bouwen, het papier voor zich leggende, daar hy zyne mate na neemt: welke wyze van doen zeer pryzelyk is. Ook zyn hare gegevene grondt-slagen, evenmatige Tafels, en Schalen, zeer te loven, uit welke

men klaarlyk zien magh, des Schips lengte, holte, en breedte gegeven zynde, alle d'overige deelen, van wat certer het vereischte Schip magh zyn.

Het komt hier op uit, dat de groote mast zy twee maal en een half de lengte van den bodem. Zy neemen ook wel de breedte en de diepte van het Schip te zamen, dat verdubbelende, het geene daar uit komt verdeelen zy dan in drien, waar van de uit-komst is de lengte der groote mast. Andere neemen de breedte en diepte te zamen, en dat verdubbelt is de lengte van de groote mast. Een andere wyze, om de lengte der groote mast te vinden, is, de lengte van de kiel, en de breedte van den bodem, nevens de diepte t'zamen te voegen, en tot die somme, of getal, te voegen het verschil tusschen de breedte en diepte; welke somme dan gemultipliceert, of verdubbelt, door de breedte van den bodem, het product, of uitkomst daar af, deelt door de laatste som, waar van de uitkomst verdubbelt het begeerde is: by voorbeeldt, de lengte van de kiel zy 86, de breedte van den bodem 33, de diepte 15, welke somme 134 uit maakt, voeght hier by het onderscheidt tusschen de breedte en diepte, dat 18 is, dan is de somme 152, welke gemultipliceert, of vermenighvuldight, door 33, de breedte van den bodem, zal de uitkomst 5016 zyn, dit gedeelt door 152, blyft de uitkomst 33, en verdubbelt 66, 't geen omtrent 1 meer is als door de boven aan-

geroerde wyze te vinden zoude zyn. De fokke mast zy 8/9 van de groote mast: de groote steng zy de helft der groote mast: de groote bram-zeils steng de helft van de groote steng: de voor- of fokke-steng de helft van de voor-mast: de voor bram-zeils steng de helft der fokke-steng: de boegspriet hebbe de lengte van de fokke-mast: de bezaan, os mizaans mast, heest de hoogte van de groote mars-zeils mast, van het bovenste verdek af te rekenen, en de kruiszeils mast heeft de helft daar van. De Engelsche Scheepen hebben vaak twee bezanen: gelyk ook op de Scheepen hier te Lande, ter plaatze daar de vlagge-spil staat, altemet wel een zeiltje bygehaalt werdt, dat de zee-lieden het Vinnetje noemen. De fokke-ree moet zyn 8/9 van de groote ree: de voor mars-zeils ree de helft daar van: de bezaans-ree een weinig korter als de fokke-ree: de blinde- en bagyne-ree de helft van de bezaans-ree: de boven-blinde ree de helft van de blinde-ree, en de boven-blinde steng omtrent de helft van de blinde-ree. De stagh moet zoo lang zyn als de mast. De groote mast staat in 't midden van 't Schip, en meest tydts recht op.

Tot het stellen van de bezaans- of mizaans-mast is haren regel los; maar zy zetten hem op 't oogh in de schets na goetdunken, en van daar dan in het hout zelve. De boegh-spriet laten zy 6 voet voorby de sokke-mast schieten, in groote Scheepen; maar in kleinder komt hy korter, als by voorbeeldt:

Een Engelsch Schip, lang over steven 94 *voet, breedt* 37 *voet, hol* 16 *voet, 't welk magh voeren* 600 *ton*,

	lang	dik
Heeft een boven-blinde ree	18 v.	5½ d.
Voor bram-zeils ree	18	5½
De boven-blinde steng	18	5½
De groote bram-zeils ree	23	8
Voor bram-zeils steng	24	8
Kruis-zeils ree	26	8
De groote bram-zeils steng	28½	10
Kruis-zeils mast	34	10
Voor mars-zeils ree	39	12
De groote mars-zeils ree	46	14
De bagyne ree	42	9½
Spriet-ree	73	11
De voor-steng	47	17
De groote boven-mast	55	18
De bezaans of mizaans mast	66	22
Zyn ree	65	20
De fokke ree	79	25½

Boegh-spriet	85	28
De groote ree	93	30
Fokke mast	95	31½
Groote mast	107	36

En zoo is het voorder met het overige rondt-hout: na welk voorbeeldt ik vertrouwe dat alle andere voorwerpzels ini deeze stoffe, op de Engelsche wyze, geformeert en geschikt zouden konnen werden, vergrootende en verkleinende alles evenredigh na de mate van de kiel.

***Een Schip dat lang is* 86 *voet, breedt* 33 *voet, hol* 14 *voet, voerende* 460 *ton*,**

Is zyn groote mast lang	96 voet, dik	32 d.
De groote ree	83	27½
Groote steng	49	16
Groote mars-zeils ree	41	12½
Groote bram-zeils steng	25½	9
Groote bram-zeils ree	20½	7
Fokke mast	85	28½
Fokke ree	71	23
Voor-steng	42½	15
Voor mars-zeils ree	35	10½
Voor bram-steng	21½	7
Voor bram-zeils ree	18	5½
Boegh-spriet	76	25
Bezaans ree	66	18
Boven-blinde steng	18	5½
Boven-blinde ree	16½	4½
De bezaans mast	59	18
De bezaans roe	58	18
Bagyne ree	38	8½
Kruis-steng	31	9
Kruis-zeils ree	23	7

Om vervolgens te spreeken van de evenmaat der touwen, op d'Engelsche Scheepen gebruikelyk, zoo zal hier weder tot voorbeeldt neemen een Schip van de voorige lengte en grootte, en, tot verklaring, opstellen de dikte en lengte van alle des zelfs touw-werk, op dat men daar door mede weten mag (in deezer tweede wyze; want van dit Engelsch touw-werk, te gelyk met het Hollandtsch, is al vooren

gesprooken) de evenredige mate van touw-werk op alle Scheepen in Engelandt, zoo als, en na de zelve op hare diktens zyn bekent. Vange dan aan met

No. 1. *Touw-werk van* 1 *duim en* 40/100; *gedeelte van een duim dik*.

2 Voor bram-zeils brassen, ieder lang 32 vadem. 4 Spriet- en voor bram-zeils boei-lyns, lang 1½ vadem. 2 Voor bram-zeils toppenants, lang 28 vadem. 8 Taliereeps, ieder lang 2½ vadem. 4 Sprietens voor de groote bram-zeils boei-lyns, lang 1½ vadem. 1 Stag vande vlagge-spil, lang 17 vadem. 8 Talie-reeps van de kruis-steng, elk lang 2 ½ vadem. 1 Looper van 48 vadem. 2 Boei-lyns voor het kruis-zeil, ieder van 16 vadem. 2 Kruis-zeils brassen van 22 vadem.

N°. 2. *Touw-werk dik* 1 *duim en* 60/100.

8 Talie-reeps voor 't kruis-zeils wandt, lang 2½ vadem. 2 Vallen van het kruis-zeil, lang 5½ vadem. 1 Looper van 21½ vadem. 1 Kruis-zeils valletje, lang 7½ vadem. 2 Toppenants voor het kruis-zeils reetje, ieder lang 6 vadem. 2 Schenkels voor de kruis-zeils brassen, ieder lang 1½ vadem. 2 Kruis-zeils brassen, ieder van 12 vadem. 2 Boven-blinde knie-touwen, ieder lang 12 vadem. 1 Garnaatje lang 16 vadem. 2 Scheer-lynen van de voor-perdoens, elk lang 21½ vadem. 1 Voor-bram-zeils valletje, lang 38 vadem. 2 Schinkels van de voor-bram-zeils brassen, lang 30 vadem. 2 Voor-bram-zeils boei-lyns, lang 26 vadem. 6 Voor-bram-zeils knie-touwen, elk lang 2 vadem. 2 Valletjes, ieder van 8½ vadem. 2 Groote perdoens, lang 24 vadem. 2 Toppenants van de groote bram-steng, lang 33 vadem. 2 Groote bram-zeils brassen, lang 28 vadem. 8 Bezaans knie touwen, ieder lang 9½ voet. 2 Toppenants van 11 vadem. 1 Scheer-lyn van 't kruis-zeil, lang 42 vadem. 6 Kruis-zeils spriet-touwen van 1¼ vadem. 2 Schinkels van de kruis-zeils brassen, lang 1½ vadem. 2 Bagyne-brassen, elk lang 24 vadem. 2 Nok-gordings voor het kruis-zeil, lang 12 vadem. 2 Buik-gordings voor het groote mars-zeil.

N°. 3. *Touw-werk van* 2 *duim en* 30/100 *deel*.

2 Scheer-lynen voor de boven-blinde steng van 4 vadem. 4 Nok- en buik-gordings, lang 7 vadem. 2 Musschóten (dus by hen genaamt) van 7½ vadem. 8 Talie-reeps voor het wandt der voor-steng, lang 2½ vadem. 2 Voor-mars-zeils brassen, lang 28 vadem. 4 Spriet-touwen aan 't voor-mars-zeil, lang 3 vadem. 2 Rakken tot de bram-zeils ree, lang 1½ vadem. 10 Talie-reeps voor 't fokke-stenge wand van 3½ vadem. 2 Voor-mars-zeils brassen van 28 vadem. 2 Nok-gordings tot het voor-mars-zeil van 14 vadem. 2 Knie-touwen tot het voor-bram-zeil van 30 vadem. 2 Schinkels tot de voor-bram-zeils brassen van 1½ vadem. 10 Talie-reeps tot het bezaans wand, lang 3½ vadem. 2 Schinkels tot de bagyne-ree van 2½ vadem. 2 Rak-touwen voor de bagyne-ree van 2½ vadem. 2 Scheer-lyns van 2 vadem. 1 Valletje, lang 36 vadem. 2 Knie-touwen, lang 17 vadem.

N°. 4. *Touw-werk van* 2 *duim en* 90/100 *deel*.

2 Blinde brassen van 18½ vadem. 2 Buik-gordings van 13 vadem. 2 Nok-gordings van 25 vadem. 8 Boven-blinde wandt-touwen van 4 vadem. 2 Schinkels van de boven-blinde, lang 1½ vadem. 3 Loopers van de stagh, lang 3 vadem. 10 Puttings van 1½ vadem. 2 Raks tot de boven-blinde van 35 vadem. 2 Buik-gordings voor de fok. 5 Nok-gordings voor de fok, lang 18 vadem. 2 Fokke brassen van 20 vadem. 2 Voor-toppenants, ieder lang 5½ vadem. 2 Scheer-lyntjes der voor-perdoens, lang 2½ vadem. 2 Schinkels tot de voor-mars-zeils brassen, lang 18 vadem. 1 Talie-reep van de voor-stenge stagh, lang 6 vadem. 2 Knie-touwen van 't voor-mars-zeil, lang 32 vadem. 2 Buik-gordings tot het voor-mars-zeil, lang 12 vadem. 2 Schinkels tot de voor-pardoens van 3 vadem. 1 Voor-bram-zeils reep, lang 5 vadem. 6 Voor-bram-zeils wandt-touwen, lang 1½ vadem. 1 Bram-zeils stagh van 21 vadem. 1 Reep tot de bram-steng van 32 vadem. 6 Bram-zeils wandt-touwen van 4½ vadem. 4 Nok- en buik-gordings voor het schover-zeil van 9½ vadem. 2 Valletjes voor 't

stenge wandt van 18 vadem. 2 Scheer-lyns tot de groote perdoens van 6 vadem. 2 Toppenants tot de groote mars-zeils ree, lang 30 vadem. 2 Buik-gordings voor 't groote mars-zeil, lang 12 vadem. 2 Schenkels voor 't mars-zeil van 3 vadem. 2 Groote perdoens van 2½ vadem. 1 Bram-zeils val van 43 vadem. 10 Bram-zeils wandt-puttings, ieder van 2 vadem. 2 Raks voor het groot bram-zeils reetje, lang 1½ vadem. 2 Knie-touwen tot de bezaan, lang 19 vadem. 1 Scheer-tros tot de bezaan, lang 14 vadem. 1 Bezaans toppenant van 6 vadem. 2 Schenkels tot de bezaan van 2½ vadem. 8 Bezaans wandt-touwen van de kruis-steng, lang 5 vadem. 1 Reep voor de kruis-steng, lang 5 vadem. 10 Puttings voor het kruis-zeils wandt, lang 18 vadem. Het bezaans rak lang 1½ vadem.

N°. 5. *Touw-werk van* 3 *duim en* 30/100.

1 Blinde reep, lang 4 vadem. 2 Nok-gordings tot het schover-zeil, lang 37 vadem. 2 Brassen voor de groote ree, lang 30 vadem. 2 Knie-touwen voor de groote blinde van 21 vadem. 2 Toppenants voor de groote blinde van 21 vadem. 2 Schenkels voor de blinde brassen, lang 2½ vadem. 2 Blinde schooten van 20 vadem. 1 Stagh om op te loopen, lang 8 vadem. 2 Voor-mars-zeils knie-touwen, lang 18 vadem. 2 Spruiten tot de fokke boei-lyns, lang 2½ vadem. 2 Schinkels tot de fokke brassen van 2½ vadem. 2 Scheer-lyns voor de perdoens, lang 20 vadem. 2 Voor-mars-zeils raks van 2 vadem. 1 Beslagh-lyn van 3 vadem. 6 Nok-gordings tot het schover-

zeil, lang 10 vadem. 1 Toppenant tot de groote ree, lang 10 vadem. 2 Groote musschóten, lang 4 vadem. 2 Valletjes voor de perdoens, lang 13 vadem. 2 Groote raks, lang 2½ vadem. 1 Bram-zeils stagh, lang 22 vadem. 1 Reep voor de groote bram-steng, lang 35 vadem. 1 Bezaans schoot, lang 3 vadem. 2 Bagyne toppenants, lang 18 vadem. 1 Reep voor de bezaan, lang 16 vadem. 16 Talie-reeps voor het fokke wandt, lang 4½ vadem. 2 Voor-mars-zeils knie-touwen, lang 36 vadem.

N°. 6. *Touw-werk dik* 3 *duim en* 90/100.

1 Valletje tot de blinde, lang 20 vadem. 2 Blinde schooten, lang 2½ vadem. 2 Boots takels aan de fokke mast, lang 38 vadem. 2 Andere takels, lang 27 vadem. 2 Fokke ree toppenants, lang 25 vadem. 2 Fokke boei-lyns, lang 19 vadem. 2 Schenkels tot de voor-steng, lang 2½ vadem. 2 Schenkels tot de pardoens, lang 3½ vadem. 8 Voor-stenge wandt-touwen, elk lang 7½ vadem. 10 Puttings tot de fokke mast, lang 3 vadem. 10 Valletjes tot het voor-mars-zeil, lang 43 vadem. 2 Takels aan de groote mast, lang 43 vadem. 2 Andere takels van 28 vadem. 2 Groote ree toppenants, lang 29 vadem. 2 Schenkels tot de groote brassen, lang 5 vadem. 1 Talie-reep voor de groote stenge stag, lang 6 vadem. 2 Groote mars-zeils boei-lyns, lang 33 vadem. 6 Spriet-touwen tot het groote mars-zeil, lang 3 vadem. 2 Groote mars-zeils knie-touwen, lang 13 vadem. 1 Groote bram-zeils reep, lang 5 vadem. 2 Bezaans loopers van de kruis-steng, lang 10 vadem. 1 Bezaans val, lang 24 vadem. 1 Bezaans schoot, lang 16 vadem.

N°. 7. *Touw-werk van* 4 *duim en* 10/100.

2 Spriet-zeils toppenants, lang 4½ vadem. 1 Voor-stenge stag, lang 15 vadem. 2 Voor-stenge perdoens, lang 18 vadem. 1 Voor-mars-zeils val, lang 16 vadem. 20 Talie-reeps van 't groote wandt, ieder lang 5 vadem. 2 Groote boei-lyns tot het schoover-zeil, lang 20 vadem. 2 Spriet-touwen tot het schoover-zeil, lang 3½ vadem. 1 Groot kardeel, lang 36 vadem. 2 Schinkels tot het groote mars-zeil, lang 3 vadem. 10 Groote stenge wandt-touwen, lang 8½ vadem. 2 Schinkels van de groote perdoens, lang 9 vadem. 2 Nok-perdoens, lang 22 vadem. 2 Schenkels aan de groote mars-zeils brassen, lang 2½ vadem. 2 Groote mars-zeils buik-gordings, ieder lang 3 vadem. 2 Schinkels van de bezaan, ieder lang 4½ vadem. 1 Bezaans val, lang 5 vadem. 1 Bezaans rak, lang 4 vadem.

N°. 8. *Touw-werk dik* 4 *duim en* 50/100.

1 Fokke stags talie-reep, lang 5 vadem. 10 Bezaans wandt-touwen, lang 9½ vadem.

N°. 9. *Touw-werk dik* 5 *duim en* 40/100.

1 Fok-kardeel, lang 37 vadem. 3 Fokke raks, lang 3 vadem. 1 Kat-rak, lang 9 vadem. 2 Musschóten, ieder lang 4 vadem. 1 Stenge wandt-reep, lang 22 vadem. 3 Groote ree-raks, lang 4 vadem. 2 Groote ree musschóten, lang 5 vadem. 1 Groote mars-zeils val, lang 18 vadem. 1 Groote ree kardeel, lang 28 vadem. 10 Groote steng puttings, lang 3½ vadem. 1 Bezaans stagh, lang 19 vadem.

N°. 10. *Touw-werk dik* 6 *duim*.

2 Schenkels aan de bezaans schoot, lang 4½ vadem. 2 Voor-mast takels, lang 17 vadem. 2 Andere takels, lang 15 vadem. 2 Fokke schoots, lang 30 vadem. 1 Voor-stenge stag, lang 9 vadem. 2 Groote mast takels, lang 18 vadem. 2 Andere takels, lang 16 vadem. 1 Groote stenge-stagh, lang 16 vadem.

N°. 11. *Touw-werk dik* 6 *duim en* 30/100.

2 Groote musschóten, lang 26 vadem. 1 Stenge-stags talie-reep, lang 10 vadem. 1 Groot kardeel, lang 50 vadem. 2 Andere kardeelen, lang 30 vadem. 2 Groote schooten, lang 36 vadem. 1 Schenkel aan het knie-touw, lang 6 vadem. 1 Groote mars-zeils reep, lang 10 vadem. 1 Bezaans reep, lang 10 vadem.

N°. 12. *Touw-werk van* 7 *duim*.

1 Strop aan de blinde ree, lang 3 vadem. 4 Schenkels tot voor-takels, lang 4½ vadem. 16 Fokke wandt-touwen, elk lang 12 vadem. 1 Voor-borst-touw, lang 3 vadem. 1 Strop aan de boegh-spriet, lang 4 vadem. 1 Groot borst-touw, lang 4 vadem. 2 Groote musschóten, lang 30 vadem. 1 Schenkel van de stenge wandt-reep, lang 7 vadem.

N°. 13. *Touw-werk dik* 7 *duim en* 20/100.

8 Woeling-touwen tot de boeg-spriet, lang 6 vadem. 1 Fokke reep, lang 16 vadem. 2 Fokke smyten, lang 15 vadem. 4 Schenkels van het groote wandt, lang 5 vadem. 2 Groote wandt-touwen, lang 13 vadem. 1 Groote stenge windt-reep, lang 6 vadem.

N°. 14. *Touw-werk dik* 8 *duim en* 20/100.

1 Groote draay-reep, lang 16 vadem. 2 Groote smyten, lang 18 vadem.

N°. 15. *Touw-werk van* 13 *duim en* 30/100 *deel.*

1 Fokke stagh, lang 15 vadem. 1 Kraag om de steven, lang 7 vadem. 1 Schenkel van de groote schoot, lang 7 vadem.

N°. 16. *Touw-werk van* 17 *duim en* 70/100 *deel.*

1 Groote stagh, lang 20 vadem.

Hier by komen noch 2 repen, om het touw te binden, dik 6 duim, lang 5 vadem: 3 reepen voor aan de boegh, dik 4 duim, lang 8 vadem: 4 sor-lynen voor de ankers, dik 4 duim, ieder lang 4 vadem: 1 sor-lyn voor het stroom-anker, dik 4½ duim, lang 4 vadem: 1 portuur-lyn voor het anker, dik 3 duim, lang 4 vadem: 2 boei-reeps, dik 3 duim, lang 46 vadem: 2 roerings: 5 loodt-lynen: 2 kabelarings, lang 4 vadem, dik 5 duim: 1 loef-rak, dik 5½ duim, en lang 5 vadem: 1 doove jut: 1 vang-lyn voor de boot: 1 vang-lyn tot ander gebruik: 1 vang-lyn voor de tweede sloep: 1 val-reep: 1 selder: 1 talie-reep aan de val-reep: 1 boei-reep voor het boei-anker: 1 boei-reep tot het werp-anker: 2 lengen om 't anker over te zetten: 2 schinkel-raks: 1 val-reep om in de boot te komen: 6 jein-bloks met haar touwen; behalven lyken, en slabings. En dit zy, tot een proef, van het Engelsch touw-werk genoegh gezeght.

Wat belangt de dikte der kabels, die stellen zy mede, na de lasten der Scheepen, aldus: by voorbeeldt, een Schip van 300 ton heeft een hooft-kabel dat dik is 15 duim, wat zal dan de omtrek van een hooft-kabel zyn voor een Schip van 460 ton? en zoo voorts. Het hooft-kabel is gemeenlyk zoo menig half duim dik, als het Schip voeten breedt is in 't midden van des zelfs bodem.

De volgende Tafel kan hier zeer dienstigh voorgestelt worden, uit welke te vinden zyn alle de lengten van kabels, of touwen, na hare dikten: op d'eerste en tweede regel ziet de dikten der touwen in duimen en duims deelen; op de volgende regels vindt men het getal der vademen en voeten op hondert pondt zwaarte touws, en zulks tot de dikte van 10 duim toe: ieder duims deel is een tiende van een duim, ook zoo de voets deelen een tiende van een voet.

Duimen	Deelen	Vadem en voet in 100 pondt.	Voets deelen
1	1	405 0	
1	2	338 0	
1	3	289 0	
1	4	249 0	
1	5	216 3	
1	6	191 0	
1	7	169 0	
1	8	150 0	
1	9	135 0	
2	0	121 3	
–	–	———	

2	1	111 0	
2	2	100 3	
2	3	92 2	
2	4	84 3	
2	5	77 3	
2	6	72 0	
2	7	67 0	
2	8	62 3	
2	9	58 0	
3	0	54 0	
–	–	———	
3	1	50 3	
3	2	47 1	50
3	3	44 3	
3	4	42 0	
3	5	39 3	
3	6	37 1	50
3	7	35 3	
3	8	33 4	50
3	9	31 4	50
4	0	30 1	50
–	–	———	
4	1	29 0	
4	2	29 3	
4	3	26 1	50
4	4	25 0	
4	5	24 0	
4	6	23 0	
4	7	22 0	
4	8	21 0	
4	9	20 1	50
5	0	19 3	
–	–	———	
5	1	18 4	
5	2	18 0	
5	3	17 2	
5	4	16 5	

5	5	16 1	
5	6	15 3	
5	7	15 0	
5	8	14 3	
5	9	14 0	
6	0	13 3	
6	1	13 0	
6	2	12 3	
6	3	12 1	
6	4	11 5	
6	5	11 3	
6	6	11 1	
6	7	10 5	50
6	8	10 3	
6	9	10 1	
7	0	9 5	
–	–	———	
7	1	9 3	
7	2	9 2	
7	3	9 1	
7	4	8 5	50
7	5	8 4	
7	6	8 2	50
7	7	8 1	
7	8	8 0	
7	9	7 5	
8	0	7 3	50
–	–	———	
8	1	7 2	
8	2	7 1	
8	3	7 0	
8	4	6 5	
8	5	6 4	
8	6	6 3	
8	7	6 2	
8	8	6 2	
8	9	6 1	

9	0	6 0	
_	_	_____	
9	1	5 5	
9	2	5 4	50
9	3	5 3	50
9	4	5 2	75
9	5	5 2	
9	6	5 1	25
9	7	5 0	75
9	8	5 0	
9	9	4 5	50
10	0	4 5	

***Van de Zeilen*.**

Wat aangaat hare zeilen, daar van geven zy, gelyk als van touw, en mast, mede

bequame evenredige wetten; doch werden van hen niet altydt waargenoomen. Ik zal een voorbeeldt geven van het zeilwerk op een Engelsch Schip, waar van men voorgaf dat alles na wet, en ter bester ordonnantie, of schik, was gemaakt: het Schip was lang over kiel 112 voet, breedt 40 voet; het groot zeil dan was onder breedt 42 voet, hoogh 87 voet; het mars-zeil daar boven hoogh 84 voet, en onder breedt 50 voet, boven 42 voet; het middel derde zeil, of groote masts boven-zeil, hoogh 42 voet, onder breedt 27 voet, boven 21 voet: het voor-masts onderste zeil was hoogh 72 voet, en breedt 40 voet; het mars-zeil hoogh 69 voet, onder breedt 46 voet, en boven 36 voet; het derde zeil hoogh 36 voet, onder breedt 24 voet, en boven 18 voet: het onderste zeil van de achter-mast hadde 72 voet in zyne hoogte, zyn breedte tegen de steng aan was van 51 voet, voorts spits uit gaande; zyn boven-zeil was hoogh 57 voet, onder en boven breedt 30 voet: het onderste zeil van de boeg-spriet heeft in zyn breedte 28 voet, en is hoog 60 voet; het boven-zeil is hoog 60½ voet, onder breedt 25 voet, en boven 30 voet.

Hier na kan men dan den inhoudt der zeilen van alle andere Scheepen evenredig afneemen. Waar uit te merken staat, dat zy hare zeilen hooger neemen als men hier te Lande gewoon is. Zy verdubbelen ook dikmaal hare zeilen, 't geen by ons onnoodige kosten wert geoordeelt. Zy overtreffen ook onzen landtaart in 't veelvoudigh voeren van stagh-zeilen.

Het opbouwen harer Scheepen geschiet niet, zoo als by ons, op vlakke werven, maar in dokken, 't geen vakken zyn, welke door opgelatene schut-deuren water konnen inneemen, als de Scheepen volbouwt zyn, om die te doen ryzen, en zeil-ree te brengen.

Zy zyn gewoon hare Scheeps-kielen uit meer stukken t'zamen te zetten, als men hier te Lande doet. Zy zetten alle het werk op palen, of stokken. Zy bouwen hare Scheepen in de boegh het zwaarste, en de planken zyn daar het dikste, om den grooten aanstoot die de zelve lyden van het aanstouwende water, en om uitbarsting by de steven te voorkomen. Tusschen de leggers maken zy sleuven, tot schot voor het water, waar kettings, of touwen door komen, die na de pomp-put strekken, welke beweegelyk zyn, om het water te konnen roeren, en alle vervuilinge te weeren.

Het kolsem wert by haar t'eenemaal van een gestalte binnenwaarts gemaakt als de kiel buitenwaarts, waar tegen wederzydts slaap-balken van af leggen na de scheeps zyden toe.

Achter zyn hunne Scheepen meest alle onder rondt, en niet plat. De planken, die zoo voor als achter in de steven komen, werden by haar met zware bouts daar aan geklonken; 't geen men hier meest met wel te voegen te wege brengt. Het wert by zommige voor een mis-greep geoordeelt, dat by hun de Scheepen dikmaal voor boven scherp gemaakt werden, en onder breedt; daar het tegen gestelde de gebouwen na de konst doet zyn: onder scherp en smal snydt de zee, en geest schot aan 't Schip; boven breedt vergroot den inhoudt, en doet dat zy veel laden konnen: waar om men hier te Lande, en elders, de planken veeltydts voor zoo veel buight als het moogelyk is; waar in doch de middelmaat wel dient waargenoomen te zyn: te scherpe en smalle Scheepen dragen weinigh; te zware willen niet voort, en zyn loom als koeijen. Men kan daar in mede feilen, dat men de Scheepen vaak troghsgewyze maakt, zeer breedt, en onbesneden, achter al te plat, en loot-lynigh. En schoon de Engelsche Meesters wel weten dat een te smal en smuigh Schip weinigh dragen kan, te dik en te groot niet voort wil, zoo ziet men hun dikmaal deeze regels te buiten gaan. Daar-en-tegen ziet men weder Engelsch vaar-tuigh zomtydts beter zeilen, en minder afdryven, als Scheepen elders gebouwt; en zulks om dat zy zich meer bevlytigen plat, laeg, en lang te timmeren, als men in andere gewesten gewoon is te doen. Maar trachtende de Scheepen al te zeer wel-loopende te maken,

maken zy de zelve zoo scherp, dat die dikmaal te rank zyn, en om vallen, indien men haar van ballast en zwaarte ontbloot. Zy zyn anderzins uitstekende en vernuftige Timmer-luiden, ook wakkere Zee-mannen, weshalven lof verdienen; en weten zich wel te redden in tydt van noot; sparende hare gort-zakken niet, om de gaten onder water te vullen, die zy weten dat uitdeijen, en, gezwollen zynde, nat keeren. Zy smelten hun teer met gloeijende kogels, om brandt te schouwen: slaan ook zeilen voor reeten en openingen in tydt van storm, om te kalefaten en te klutzen by stilte: ja in hoogen noodt ombinden zy de Scheepen met touwen; en weten, by gebrek van ankers, gevulde kisten met loot, of yzer, in haar stede te gebruiken.

Het hout waar van men in Engelandt Scheepen bouwt, is hart, en sterk; doch zoo buighzaam niet als het Duitsche hout: daar om ziet men dat hare Scheepen van

meer stukken aan een zyn gemaakt, en de planken ook veel smalder, als de onze.

De Engelsche Scheepen hebben zomtydts dubbelde, ja drie-dubbelde kielen.

Hare Scheeps-lantarens zyn aan de zyde na het Schip toe blindt: 't geen pryzelyker is als de hierlandtsche; want dus wort het gezight te scheep niet verbystert.

Het is by hun een wyze de Scheepen buitenwaarts van onderen tot boven toe te teeren, en bykans geheel op te maken, terwyl zy noch op 't landt staan, 't geen met de dokken bequaamlyk kan geschieden. De voor-steven staat na 't landt toe als de Scheepen op stapel staan, en men zet die achter hoogh op. Deeze dokken zyn verscheide van maakzel: de zommige hebben kringstukkige deuren, zoo binnen als buiten uit geboogen; andere hebben geheel platte deuren: onder op den bodem, die beschooten is met hout, of ook wel slechts met kley gevloert, leggen vaste stapel-bloks.

In 't verdubbelen gebruiken zy pennekens van zeker hart en bitter hout, in stede van yzere nagels, die men hier te Lande daar toe bezight. Dun loot, en bokken-hair, voegen zy zomtydts tusschen de planken in.

De bark-houten aan Engelsche Scheepen steken minder uit, als men die hier te Lande aan de Scheepen plaght te maken.

Het platzydigh bouwen aan Engelsche Scheepen is profytelyk, en doet hout sparen; weshalven, na hun voorgang, nu alom de verloorene boghten en kromten in de Scheepen veel werden gemydt.

Boven op de galderyen, wederzydts tegens boort aan, zetten zy gemeenlyk het teken van 't Schips benaming, in beeldtwerk gesneden, zonder eenige letteren.

Hare achter stevens maken zy zomtydts dubbelt, gelyk mede de kielen. Hare voor-stevens zyn kring-stukkigh, om het induiken te beletten, zoo zy voorgeven.

De grootste verdeks-balk komt by de groote mast, daar de verdeks-planken ook het dikste zyn; waar op onze landtaart geen opzight neemt. Op groote Scheepen stellen zy mede stutten en banden onder de verdeks-balken, die zy ridders benamen.

Zy leggen hare ankers dwars scheeps op een balk, daar toe geschikt: op onze Scheepen hangen die bezyden de steven, binnen gaats zynde, maar in zee bindt men de zelve tegen de vulling aan, of haalt die op de boegh.

Zy zyn zeer naauwkeurig dat hare stukken wel passen in de poorten, zonder wiggen, of stutten, en dat die wel voorzien zyn met ringen, takels, en kogel-bakken; als mede dat de zelve niet over malkander komen te staan.

Men ziet aan hare Scheepen yzere bouts met oogen, daar veeren in gestoken werden; ook die gesplitst en omgeslagen zyn; andere met zware uitstekende koppen, die het scheeps hout verschoonen in geval van botzen: en gelyk zy van oudts weinigh bouts, en spykers, tot hare Scheeps-bouw gebruikten, maar hare Scheepen slechts in een voeghden, zoo overtreffen zy hedendaaghs alle landtaart in veelheit van yzerwerk.

Daar wort verhaalt, dat uit Engelandt een Schip over den Oceaan heeft gezeilt, waar aan maar een bout was geslagen, en dat in de kiel.

By hen ziet men zekere tangen, die zy voor by de kraan onder water om het touw weeten te slaan, en lichten zoo het anker, wanneer de spil te zwak bevonden wert.

De overloopen in hare Oorlog-scheepen ryzen weinig of niet, en zelden, maar zyn t'eenemaal plat, zonder zyd-afdalinge te hebben, dat veel onreinigheden veroorzaakt. Tusschen hare poorten, voornamentlyk in 't achter-deel des Schips, vindt men veeltydts kassen, kooijen, of kamerkens, tot lyfs-berging voor de opper en minder Bevelhebberen; deeze vullen zy met pak en zak, en alderhande zachte stoffen, om, als 't op een slaan gaat, de kogels daar in te smooren: gelyk men in Engelandt ook Scheepen vindt welkers zyden, ten zelven einde, met mosch gevult zyn.

Zy bouwen hunne Scheepen dik in den buik, en zulks stevigheits halven, 't geen heden by ons veel nagevolght wert.

Hare pompen zyn ketting-pompen, die te midden scheeps staan; 't geen pryslyker is als de pompen op hierlandtsche Scheepen, om dat minder onklaar werden, en meer water opgeeven; maar weder verachtelyker, om dat hinderlyk in 't scheeps ruim zyn, zwaar, en een onlieflyk geluidt geeven.

Haar water, en bier, wert alle boven uit de vaten, met pompkens van vlier-hout, blik, of rotting, getapt, 't geen tot goet-houding van 't zelve veel doet.

Hare Scheepen hebben veel looze poorten, die buiten om met een zoom besneden zyn.

De kombuizen stellen zy onderscheidelyk, zoo achter als voor, boven en onder, altoos acht slaande dat zy, noch de bottelerye, onder niet te laegh aan 't water, of te hoogh by 't schynen der zon zyn, op dat de mont-kost niet verderve, maar goet blyve.

De marssen op hunne boeg-sprieten zyn veeltydts ronde schyven, 4 of 6 in getal,

die voor wederzydts tegen de spriet aan staan, daar touwen door loopen, en waar op twee mannen bequamelyk over-eindt konnen staan. Zy voerden eertydts op hare masten groote korven aan de marssen, waar af een hunner Scheepen de naam van *Cordigera* kreegh, zynde dit een Schip dat zy oulings tegen de Franschen gebruikten, voerende vyftien honderdt man, nevens eenige hondert kopere bussen.

In d'Engelsche oorlogh-scheepen worden de poorten meest tydts laeger gestelt, als op de Nederlandtsche.

Engelsche Kitzen voeren zomtyts twee masten, en ook wel een derde, achter op een boogh staande. In 't bouwen van Kitzen vindt men groot verschil, de zommige zyn open, andere voeren een verdek, eenige twee, ook halve dekken, zoo wel voor als achter: op de stuur-pleght ziet men mede dikmaal hutten, of tenten, alwaar nevens de man te roer de kombuis en kooijen zyn; waar achter het Schip weder laeg, en op een zèlfde hooghte met den voorsten overloop is: in andere ziet men de kajuit achter hoogh opgehaalt: andere hebben voor-onders in stede van kajuiten, en zyn zeer wanschapen gebouwt: zelden voeren zy fokke-masten. Men ziet de Kitzen dikmaal rechtzydigh opgetimmert, verbreedende van onderen tot boven toe.

De Engelschen smeeren hare Scheepen buiten om met zeep en talk; 't geen hier te Lande met smeer alleen geschiedt. Met gekalkt kanefas, en dat overgooten met heete pek, braeuwen zy in de reeten, tegen 't ongedierte. Zy voeren althans meer mannen scheep, als men in deeze Landen gewoon is te doen. Zy schaffen, vier en vier aan een schotel, meest vleesch, en zoute visch. Het is by haar een gebruik, in het slaan de Scheepen rondtom met roode schans-kleeden te bedekken. De wyze van haar enteren is op 't hooghste van 't Schip, 't zy aan de hut of bak, zynde wel voorzien van een enter-byl, sabel, en handt-bus.

Robertus Dudlaeus, Hertog van Northumberlandt, Graaf van Warwyk, vermaart Scheeps-bouw kundige, verzon onderscheidelyke Scheeps-bouw schikkingen, van welke hier vier byzondere ten toon stelle. Het eerste, by letter *A* op de plaat hier nevens, is een Schip 't geen hy bestemde tot verre toghten, en kostelyke waaren te vervoeren, ook om by kryghstydt ten oorlogh te konnen dienen: het kan voeren twee lagen enkel geschut, behalven het geschut op de bak, half verdek, en hut, mitsgaders eenige bussen die van vooren en achteren langs scheeps staan, ook die voor en achter uit konnen schieten, gelyk in de vertoonde gestalte is te zien. De tentjes die men boven op uitsteken, ziet, zyn schuil-plaatzen voor het volk. Het heeft maar twee verdiepingen, en is onder vry scherp. De dwars-houten die in het ruim komen, zyn daar sterktens halve: en deeze vindt men in meest alle Engelsche Scheepen; doch zy geven ongemak in 't laden, en zyn hinderlyk in 't slaan. De kielen van alle zyne Scheepen maakte hy dubbelt, diep, en uitgeholt, om dat de Scheepen des te beter by de windt zouden houden, en niet afvallen: gelyk in deeze Landen, om de zelve redenen, de kielen zomtydts onder breeder als boven werden gemaakt, als ook de voor stevens breedt voor uit. De verdeelingen konnen uit de aangetekende cyfers en punten bespeurt werden.

Het tweede, by letter *B*, is een Schip t'eenemaal ten oorlog geschikt: het voert in zyn tweede laagh dubbelde poorten, en bussen; 't geen, myns bedunkens, eenigh ongemak bygebraght heeft. Op den overloop, aan boort, staan wederzydts zeventien houte gaffels, om zeer zware musketten, of donder-bussen, in te leggen, die door de handt van een man bestiert werden. Dit Schip is holder als het eerste, en van drie verdiepingen, tot berging van meer menschen: het is ook niet zoo scherp als het eerste, om dat ruimte van binnen zoekt, en zoo niet op het zeilen als tot slaan wert gemaakt.

Het derde geslacht, by *C* ten toon gestelt, is van minder toestel, voert ook minder bussen, is laeger, en lichter, waar om het bequaam is in de warme landen te varen, daar men veel kalmte heeft: het kan ook met minder volk en kosten gevoert werden.

Van de vierde vorm, by *D*, zeght hy, dat zy wel zeilen, doch slechter tot tegenweer zyn, om hun langte over steven, en smalte. Doch zoo wie deeze Scheepen begeert ontleedt te zien, wyze ik tot het boek *Arcano del Mare*, by den voornoemden Hertogh van Northumberlandt in het licht gegeven, en gedrukt tot Florencen in Italien.

Zyne Koninglyke Majesteit van Engelandt bezit veele zeer heerlyke, groot en konstigh gebouwde Scheepen, als de *Souverein*, het *Londen*, den *Rojalen Prins*, en meer andere. Het Schip *Londen* is lang 200 voet, ieder voet van 12 duim, breedt 45 voet: de verdekken zyn hoog 8½ voet: de kabels dik 3 span: d'ankers ieder zwaar 8000 pondt. Het overloops wulft is beschooten, en in byzondere vakken van eiken wagen-schot na de konst verdeelt, ook

aardig beschildert; doch dit maar half weg scheeps. De huit is onder 1½ Engelsche elle dik. In 't ruim, en ook op den overloop, zyn scheeve dwars-stutten kruis-wys gestelt, vastigheits halven. Twee ketting-pompen staan voor de kombuis, welke voor op den overloop staat, waar groote broodt-ovens by zyn. Dit Schip voert gemeinlyk 900 man. Alom op den overloop zyn kamerkens voor de Amptelingen, die dwars scheeps twee kooijen hebben. De groote lantaern achter op is zoo groot, dat daar tien mannen in konnen staan. Het Schip is achter buitenwaarts vergult, ook zoo de hemel der kajuit, de voor- en achter-kamers, dubbelde galderyen, en uitkyken, wederzydts kassen, ledekanten, en rust-plaatzen. De trappen zyn breedt, gelyk als in groote huizen. Met een groote deur gaat men in het Schip. Een buis van voor de hut gaat tot aande man te roer, waar door de Stuurman, die boven staat, spreekt; en aldus werden zyne woorden te beter verstaan. De mast is, zoo verre hy op den overloop komt, beschooten, en met sny-werk geciert. Op d'overloop staat een lange tafel. De poorten zyn grooter, en vaster, als men die hier te Lande maakt. De vloeren zyn met teer en schelpen beleght. De mast is in den omtrek 3 vadem dik, en wel bewoelt, staande recht op. Men ziet'er twee betings. In 't kort, dit Schip is volmaakt van bouw, gelyk ook de andere zyn.

Het Engelsch Schip, de *Royale Charles* genaamt, is prachtigh van gebouw, cierlyk in 't aanzien, en gemakkelyk voor de scheepelingen. Het vierkant welf achter is met beeldt-werk konstigh uitgesneden, gelyk ook het galjoen, en beide t'eenemaal vergult. De eerste overloop is met recht op staande stutten gestut; de tweede met dwars-stutten, die kruis-wys door elkander zyn verbonden; insgelyks mede de koe-brugh, of onderste overloop, die zonder ryzen of dalen, gelyk alle de andere verdekken, is gebouwt. Van den eenen overloop tot den anderen, en het geheele Schip door, gaat men zeer bequaam met trappen op, trots het beste Hof te lande. De kiel, en buik-stukken, als ook het kolsem, en alle inhouten onder, zyn van zeer zwaar hout, na de wyze der Engelschen; doch al 't boven-werk is licht opgemaakt. Op den overloop, onder het bovenste verdek, staat een tafel met zit-banken rondtom, ten dienst der bootsgezellen, en waar aan de Stuurluiden ieder in de konst der Zee-vaart onderwyzen. De Kajuit is in tweën verdeelt, door een schut, 't geen in de midden staat, daar twee open deuren in zyn: des zelfs zoldering en wanden zyn gesneden, vergult, en geschildert, gelyk als men in Koninglyke wooningen ziet. De galderyen staan wederzydts wydt uit, zoo wel binnen de kajuit als hut, daar kassen en geheimen in zyn. Aan stuur-boort van het Schip staat een overdekt geheim voor de maats, tegen de tweede overloop aan, uit welke men ook door een deur daar in gaat; en aan bak-boort is een groote trap met leuningen, langs welke men zeer bequaamlyk in het Schip gaat. De kombuis staat voor onder 't verdek, zynde in de zelve twee haert-steden, beide dwars scheeps, en tegen elkanderen aan: de rook gaat door een koperen schoorsteen. De kruit-kamer is gemaakt, gelyk zy die alle maken, voor by de boeg van 't Schip. De pomp is een rat, daar ledere emmertjes aan opgehaalt werden, die het water door bossen in zee lozen. Voor en achter is het Schip even hoog. De hut is afgescheiden, gelyk de kajuit, met een schot, dat midden door gaat: en de boven-hut is verdeelt in onderscheidene kamerkens, zoo wel voor als achter. Boven de rust steekt een zolderken uit, daar men op staat, als men water uit zee wil scheppen. Het galjoen is voorzien met beeldt-werk van Engelen, Griffioenen, enz. alles kostelyk vergult: midden in 't galjoen steekt een buis, van gestalte als een schoorsteen, die de scheepelingen voor een gemak dient. Het Schip heeft twee betingen, die op het verdek achter elkander staan. De luywagen is van yzer; en de roer-pen hangt daar aan met een bout, gaande daar niet boven over, als in onze Scheepen, maar onder door. De masten in dit Schip hellen vry veel achter over, uitgenoomen de fokke mast. De groote mast is uit meer masten

aan een gezet, wel bewoelt, en met bouts doorklonken. In de bak ziet men afgeschootene kamerkens, voor Onder-ampt-lieden. De roer-pen is langer als gemeen, en zulks om dat de kajuit zeer groot is. De knechten staan onder den overloop. De pis-bak voor is zeer groot, en met loot bekleedt; gelyk ook alle de trappen. Vier bark-houten, en twee ree-houten, ziet men aan dit Schip. De poorten zyn zoo geschikt, dat zy de bark-houten niet komen te quetzen. Dit Schip kan weinig minder als hondert stukken kanon voeren. De ankers werden met kettings opgezet. Dit doch misstaat eenigzins het zelve, dat zyne boorden rechtzydigh op gaan, en vervolgens van geen al te aangenaam beloop zyn.

In Engelandt is onlangs een Schip gebouwt, *Britannia* geheten, dat hondert en twintigh stukken geschut voert.

Op de Teems tot Londen lagh wel eer een Vaar-tuigh vertuit, dat de naam van *Neptunus Court* droegh. Het was plat, en had vier toorens, op ieder hoek een, die zoo ruim waren, dat zy voor kamers dienden. Het overige van 't Schip was omtrent 14 voet hoogh, onderscheiden in gemakken, waar boven galderyen en wandel-plaatzen waren, gelyk ook om laeg opene lust-kamers. Het was alom met vierkante vensters voorzien, en hadde twee deuren. Het hout-werk buitewaarts was met zeegedroghten beschildert. Het diende tot een herberg, en drink-huis, voor de Londensche burgers. Om de aardigheit van het gebouw wert dit hier aangetekent.

De Lichters, tot Londen gebruikelyk, zyn grof van bouw, plat, en bykans vierkant; zy worden staande voort geroeit.

De Engelsche Wirrien zyn schuitjens, waar mede men zich langs de vliet de Teems laat roeijen: zy zyn lang en smal van maakzel, dun van hout, spits en smoeg van vooren, achter smoeg en wel getilt, doch kort, en niet ongelyk aan de Groenlandtsche sloepen hier te Lande.

Gilde-barsjens zyn lange speel-schuiten, die de Gilden tot Londen gebruiken, om zich langs de Teems te verlustigen: deeze worden wel van 20 of 30 man voort geroeit: zyn buitenwaarts ten halven vergult, en kostefyk besneden: zy zyn zeer snel in 't voort varen. Ook ziet men daar diergelyke Barsjens voor den Koning, als mede voor den Lord Major, doch praghtiger toegetakelt, zynde langh 120 of wel 130 voet.

In de Engelsche Virginies bouwt men Scheepen die bykans kantig van vorm zyn, daar de hardigheit van 't hout oorzaak van is, welkers voor-stevens uit verscheide stukken worden gemaakt: zy hebben bakken, die 2 of 3 voet in 't ruim hangen, en boven ook zoo veel uitsteken: de inhouten zyn hecht met banden doorvlochten: de man te roer staat verheven, zoo dat hy achter en voor over het geheele Schip kan zien.

De Engelschen zyn naerstig in het meeten van den loop der Scheepen door zee, met touwen achter uit te laten dryven, daar iets zwaars aan is, 't geen het zelve standt doet houden, terwyl een glas loopt, en het touw ontrolt wert: gelyk zy mede steedts met het loot in de handt zyn; dat zeer pryzelyk is.

Haar ontbeeren mede geene zeer bequame Scheeps-wetten, en inzettingen; waar van hier eenige, ten preuve, laat volgen.

James, *Hertoge van Jork en Albany, Grave van Ulster, Lord Hoog-Admiraal van Engelandt en Yrlandt, &c. &c. Konstapel van 't Kasteel Douvren, Lord Bewaarder van de vyf Havenen, en Gouverneur van Portsmuiden, &c. &c.*

Generale Instructie voor N N. Kapitein.

VOor eerst zult gy zorge dragen, dat den almaghtigen Godt getrouwelyk werdt gedient aan boort van u Schip, twee maal ieder dagh, by 't gantsche scheeps-volk, volgens de Liturgie van de Kerke van Engelandt: en dat laster, dronkenschap, zweeren, en ontheiligen van Godts Naam wert belet, verhindert, en gestraft.

II. Gy zult u inmiddelyk hebben te begeven aan boort van zyn Majesteits Schip....., waar van ghy bestelt zyt tot Kommandeur, of Bevelhebber, en zorgvuldighlyk waarnemen in wat toestandt het zelve is, en in wat tydt het magh vaerdigh zyn omme ter zee te gaan; waar van ghy narichtinge aan myn zelfs zult geven, en aan de

voornaamste Bevelhebbers, en Gemaghtighden van zyn Majesteits Vloot: als ook, of daar eenige nalatigheit zy by eenige Opzighters van de Werf, of van het Schip, in het vervaerdigen van dien, en wie schuldigh zyn aan 't zelve; ten einde de overtreders mogen werden gestraft, en den dienst verhaast.

III. Gy zult hebben te eisschen, en te ontfangen, van de Klerk van de Rekening, een Rekenboek, behelzende de hoedanigheit en toestandt van ieder byzonder stuk van het loopende en staande wandt, en het meest waerdige van de Bootsmans voorraat, als kabels en dun touw-werk, ankers, overigh kanefas en zeilen; en dat inmiddelyk, eer dat gy zult verplaatzen: ghy, met hulp van de Schipper (die mitsdeezen wert gelast u hier in te dienen) zult overslaan het wandt des Schips, zorghvuldighlyk het zelve beschouwen, en onderscheidelyk in aght neemen wat nieuw touw-werk gebezight is in 't scheeps wandt; op dat, als den Koning nieuw hadde verschaft, het Schip met geen oudt moght bestelt zyn.

IV. Gy zult zorgvuldigh zyn om te onderzoeken en waar te neemen het aan boort brengen van alle voorraat, tot den dienst van 't Schip, dat het zelve magh geschieden in behoorlyken tydt, en dat niet een gedeelte van dien magh werden achter gelaten, en zyn Majesteit gebragt tot een onnootwendige last, in 't overvoeren van de zelve, na dat de Scheepen zullen t'zeil gegaan zyn: en indien ghy eenige nalatigheit of misverstandt daar in vindt, daar van onderricht te geven aan de voornaamste Bevelhebbers, en Gemaghtigden van zyn Majesteits Vloot.

V. Als alle de voorraat zal aan boort zyn, zoo zult gy de onderlinge Bevelhebbers, voorzien met de last van zyn Majesteits voorraat, te verzoeken hebben, u voort te brengen het tegen-schrift van 't erken-schrift, en begeeren dat daar van dubbelt voor u mogen geschreeven werden, of by den betaalder, of iemandt anders, die gy zult goetvinden; op dat gy mooght weten met wat voorraat dat ghy uit gaat.

VI. En voor zoo veel als het is gekomen tot een gemeene (doch ondragelyke) misslagh, dat de Beampten, die zyn Majesteits voorraat zyn vertrouwt, zoo wel van leeftocht als van kryghstuigh, wandt en timmer-werk, de zelve zeer dikmaal laten bederven, eer die aan boort werden gebraght; zoo zult ghy daar toe stellen eenigh

trouw volk, behoorende tot het scheeps-volk, om een rekening in geschrift te maken van alzulke voorraat als aan boort is gezonden: op dat ghy het alzoo niet gantsch alleen zoude laten staan aan de Betaalder, om de leeftocht aan boort te brengen: door welkers nalatigheit, of bedrogh, een gantsche reize zoude verlooren gaan, en 't leven van het bootsvolk gewaaght worden. En ghy zult alzoo ook zorgh dragen, dat geene van deeze leef-middelen zullen werden verteert, geduurende den tydt dat ghy zult zyn onder kleine ordre.

VII. Zoo haast het Schip uit de Haven zal zyn gegaan, of tot een behoorlyke tusschen-standt van de Timmer-werf, van waar 't zelve was uitgezet, zal gebragt zyn, zoo zult ghy alle de voor-raat der onderlinge Beampten bezightigen, zoo naauwkeurigh als de stouwinge van 't Schip kan lyden, vergelykende her geene ghy vindt met de onderlinge erken-schriften; en begeeren, dat de handt van die de leeftocht gelevert heeft by den Betaalder werde voortgebragt, behelzende de hoeveelheit der leeftocht, gelevert tot het gebruik van 't Schip, en in wat Scheepen de zelve was gezonden: En ghy zult eens in twee maanden rekening nemen van de voorraat van u Schip, vergelykende het verteerde met het geene over blyft.

VIII. Ghy zult niet lyden dat eenige van zyn Majesteits provizien zullen gebezìght, gebruikt of verdaan werden aan boort van zyn Majesteits Schip, onder u bevel; noch niet toelaten dat iets aan stukken wert gesneden, of gesplits; noch het uiterste eindt van een Kabel gehakt; ofte dat eenige Zeilen werden afgesneden, of kleinder gemaakt, of Kanefas tot de oude wert gegeven, om te lappen, anders als ghy zelfs, met voor-weeten en goetvinden van u Schipper, op uwe eigene beschouwing, hebt geoordeelt dienstigh te zyn, en vereischt te werden, en daar ghy last toe geeft: ook zult ghy bezorgen dat een rekening van de groote werken, die noodigh gedaan waren, onder uwe en des Schippers handt getekent zy, tot uwe verantwoordinge; op dat alzoo alle noodelooze vernieling magh voorgekomen werden, of dat ghy u zelfs onschuldigh moogt stellen, indien eenige gemaakt zy. En ghy zult ook hebben aan te tekenen in u Reken boek wat verandering op ieder Touw geweest is, geduurende de reis; wat provizien verstrekt zyn, en tot wat dienst; wat Touw-werk, of Kanefas afgesneden is; wat Kabels, Ankers, of Haken verlooren zyn, en by wat toeval: welk Reken-boek, zoo opgerekent als voor geschreeven is, ghy inmiddelyk op u aankomst zult overleveren, en zenden aan den Reken-meester van zyn Majesteits Vloot. Ghy zult ook zorge te dragen hebben, dat geene voorraat werde verstrekt aan eenige van zyn Majesteits Scheepen, dan voor welke het noodigh is, noch aan Koopvaardy-scheepen, als waar voor ghy zelf verantwoorden wilt: en dat, zonder nalaten, by de eerste gelegentheit van Konvoy, of geleide, ghy zult maken dat narichtinge van dien worde over gebraght aan de Reken-meester, om zulks te stellen tot laste van eenige van zyn Majesteits Scheepen, of dat weder te eisschen van de Koop-luiden.

IX. Ghy zult eens des weeks, of meermaals, zoo ghy oorzaak ziet, een rekening nemen van de Hoogh-bootsmans, Busschieters, en Timmer-luiden voor-raat, houdende een Tegen-boek daar af; op dat ghy alzoo aller wegen mooght weten den toestandt van het Schip, en des zelfs voor-raadt; als mede, om bequaam te zyn, en verzekert, van hare rekeningen met kennisse, ten einde van de toght, te tekenen: en dat uwe onachtzaamheit u hier in niet misleide, om te tekenen alzulke dingen, die op onderzoek bevonden mogten werden valsch te zyn.

X. Zoo haast bevel zal gegeven werden dat 'er volk te scheep komt, zoo zult ghy van de Klerk der Rekening van de Werf daar het Schip leght, te ontfangen hebben een aantekening, wat getal van volk goet gevonden is voor het Schip, geduurende de reize; en als dan naerstighlyk u begeven tot verkryginge van u getal, volgens zoodanigh bevel als uitgegeven zal werden by de voornaamste Opperhoofden, en

Gevolmaghtighde van zyn Majesteits Vloot: en daar toe zult ghy zorgvuldigh zyn om bequame luiden uit te kiezen, en nutbaar tot zyn Majesteits dienst, niet toelatende dat het Schip werde beladen met jongens, of zwakke persoonen: En geduurende de reis zult ghy zorge dragen dat u gestelt getal altydt vol zy; en ghy zult niet in het Boek doen stellen eenige boven-tallige, als daar ghy byzondere last toe hebt om zoo te doen, 't zy van myn zelfs, ofte van u Hooft-Kommandeur; uitgenoomen zulke van zyn Majesteits onderdanen, die Schip-breuk of eenige andere noodt zullen geleden hebben; gelyk ook die geene, welke ghy zult nemen uit een vreemt Schip, welke geen betalinge zullen ontfangen: en derhalven zult ghy zorge dragen, dat de Betaalder van zyn Majesteits Schip, onder u bevel, haar doet stellen in een byzonder Boek, of op een kolomme van zyn Boek, afgescheiden van die, welke van 't scheeps-volk zyn, en betalinge genieten. En zoo haaft als ghy zult komen in eenige Haven van zyn Majesteits gebiedt, zult ghy zoodanige boven-tallige zee-luiden, die ghy zoo aan boort hebt ontfangen, of van vreemde, of die schip-breuk geleden hebben, te lande zetten; op dat alzoo zyne Majesteit niet bezwaart magh werden met eenige onnoodige last.

XI. Eer gy ter zee gaat, zult gy hebben te ontfangen, van de Klerk der Rekening van de Werf, een volmaakt Monster-boek, van u volks namen, en hare aankomsten, met de rekening van zulken als niet verscheenen zyn in de laatste monstering.

XII. Wanneer eenigh man zal aangenoomen werden, om in zyn Majesteits Schip te dienen, onder u gezagh, zoo zult ghy voort in een Boek schryven (by u zelfs tot dien einde te nemen) de namen van alzulke persoonen als aangenoomen zyn, uitdrukkende den dagh van de Maandt, en het Jaar van haar aankomst; en desgelyks op de kant by te voegen de byzondere dagh van ieder mans ontslaging, eer ghy haar paspoort tekent. En ghy zult eens des weeks u scheeps-volk hebben te monsteren, en te neemen nette merk en rekening van alle af zynde persoonen zonder verlof; op dat ghy daar door moogt bequaam zyn te stellen den dagh van ieder mans wegh loopen, of doodt: 't geen ghy alzoo zult teikenen op de kant van u boek. Gy zult eens in ieder twee Maanden aan de Bevelhebbers van de Vloot twee Monster-boeken opzenden, het eene voor den Thesaurier, het ander voor de voornaamste Bevelhebbers, en Volmaghtighde van zyn Majesteits Vloot, (getekent by u zelfs, en de overige Gezaghebbers, die gewoonlyk de paspoorten tekenen) van de namen, tyden van inkomst, ontslaginge, doodt, of weghloopinge van eenige van u volk; op dat zy daar door bequamelyk moogen onderricht zyn, en betalen zulke paspoorten als by u gemaakt zyn, geduurende uwe reis.

XIII. Ghy zult zorgvuldigh wezen, niet onnoodig eenige persoonen by paspoort te ontslaan;

zynde de meining van die gewoonte alleenig voor zieke luiden: en wanneer ghy eenige zult ontslaan, zoo zult ghy zorge dragen in de achtinge van dien, dat ghy niet iemandt be-eernaamt voor een bequaam zee-man, welke zoodanigh niet is: en te gebruiken de zelve merke en achtinge in het Zee-boek, ten einde van de reis.

XIV. Ghy zult aan boort van u Schip niet te neemen hebben als bequame zee-luiden, en niemandt welke niet zeven jaren ter zee heeft gevaren, (de gewoonelyke tusschen-tyden tusschen de toghten uitgenoomen) en alleen heeft gedaan en kan doen de gantsche plicht van een bequaam zee-man, en zal 24 jaren moeten oudt wezen. Ghy zult ook geen persoon tot een gemeen boots-gezel mogen maken, die geen zeven jaren, ten minsten, ter zee heeft gedient, en bequaam is het Schip te bestieren, of te doen het geene daar hy toe vereischt wort; uitgezondert dat ghy last ontfangt om zoo te doen.

XV. Gy zult zorge dragen van u scheeps-volk in goede plicht en tucht te houden, dat zy aan boort, en alzins vaerdigh ten dienst zyn; en tot voorkoming van brasseryen, wanneer afwezigh van 't Schip zyn: derhalven zal niemandt mogen van 't Schip gaan als met u eigen verlof, of, in u afzyn, van den Luitenant, of den Schipper.

XVI. Eer u Schip uit de Haven gaat, hebt ghy zorge te dragen voor 't verdeelen van u volk, stellende een genoegzaam getal van bequame luiden voor de groote en kleine stukken, en tot het schikken der zeilen, enz. gelyk gebruikelyk is; op dat alzoo ieder man, by voorval van dienst, magh weten zyn plicht en plaats. En gy zult niet alleenlyk doen maken een wel geschreeven Tafel, om opgehangen te werden in de stuur-plaats, van alle des scheeps-volks namen, en haar onderlinge Quartieren; maar ook doen maken een klein Geschrift, om geplakt te werden in ieder Quartier van 't Schip, behelzende de namen van zoodanige persoonen als tot dat Quartier zyn bescheiden.

XVII. Wanneer het Schip, onder u bevel, in vreemde dienst zal zyn, zoo zult gy geen gelt uit te schieten hebben, tot verstrekking voor het Schips voor-raat, leef-tocht, of andere noodtwendigheden, of daar moest een geheele en onschouwelyke noodtwendigheit wezen, of dat gy uitdrukkelyke ordre van u Opperste had om zoo te doen: En in geval van eenigh zoodanigh uitschot, daar zal geen erkentenis van gedragen werden, als voor zoo veel als ghy volkomen toezegginge daar van kondt voort brengen.

XVIII. Gy zult, te zamen met den Schipper en Hoogh-bootsman, (en met den Konstapel, voor zyn Maat) hebben te besluiten, wie dat de minder Officiers zullen wezen; en ook zoo de bequaamste zee luiden, gemeene zee luiden, zwabbers en jongens; de zelve op 't Zee-boek wel uitdrukkende, zonder eenige zydigheit, of gunste.

XIX. Gy zult niet te tekenen hebben eenige paspoorten, tot ontslaging van eenige van u volk, als zulke dat gedrukte paspoorten zyn; om voor te komen de groote hinder en schade, die zoo dikmaal den Koning bejegent, door het nabootzen van de paspoorten. En ghy zult, eer ghy ter zee gaat, zenden, of eisschen, aan de Klerk van de Acten, om een gedeelte van gedrukte paspoorten; die ghy zorgvuldighlyk by u hebt te nemen, en te gebruiken, als daar toe voorval zal wezen: En op u t'huis keeren zult ghy rekening te geven hebben aan de gezeide Klerk van de Acten, van het verbruik van ieder onverbroken paspoort.

XX. Zoo dikmaals als u Schip in eenige Haven zal komen, en aan strandt geleit, of op gehaalt is, om schoon gemaakt te werden, zoo zult ghy wel zorge dragen dat de beamptelingen, en zee-luiden, gelykelyk blyven, en geduurigh dienst doen, om 't Schip weder van de werf te brengen: en zy zullen niet te denken hebben dat haar plicht voltrokken is wanneer zy het Schip eerst daar gebraght zullen hebben, of als

het aan strandt is geleit, al schoon het in een Havens is waar de Officieren, en 't volk van zyn Majesteits werf, by der handt zyn om te helpen.

XXI. Ghy zult op alle voorvallen alom betrachten de standthouding van zyn Majesteits eere, gevende bescherming voor zyne Onderzaten, en u bevlytigende wat in u is, om haar te verzekeren, en aan te moedigen in haar handel: En ghy zult niet hebben te verongelyken eenige van de onderzaten van zyn Majesteits Vrienden, of Bondt-genooten.

XXII. *In 't ontmoeten van eenigh Schip, of Scheepen, in zyn Majesteits Zeên, behoorende tot eenigh vreemt Prinsse of Staat, zoo zult ghy te verwaghten hebben dat zy in het voorby varen voor u hare Top-zeilen stryken, en haar Vlaggen innemen, in erkentenis van zyn Majesteits opper-gezagh en souverainiteit in deeze Zeén; En of iemandt moghte weigeren het zelve te doen, of wil tegenstaan, zoo hebt ghy u uiterste vlyt aan te wenden om hem daar toe te dwingen, en in geenen wyze te lyden dat eenige oneere aan zyn Majesteit werdt gedaan. En of eenige van zyn Majesteits onderdanen zoo verre haar plicht moghten vergeten hebben, dat zy na lieten hare Top-zeilen te stryken als zy voorby u passeeren, (als het kan gedaan worden zonder verlies van de reis) zoo zult ghy hem op te brengen hebben tot de Vlagh, om zyne verachtinge te verantwoorden; of anderzins aan my te zenden de naam van 't Schip, en Schipper, gelyk ook van de Plaatze van waar, en de Havenen waar na toe het gezonden is; ende ghy zult den Schipper van dien doen betalen de kosten van de schooten die ghy op hem hebt gedaan. En ghy zult verder aanmerking te nemen hebben, dat zyne Majesteits Scheepen in zyne Majesteits Zeên in geenderhande wyze stryken voor andere: en dat in andere Plaatzen geene Scheepen van zyn Majesteit haar Vlagh, of Top-zeil, stryken voor een Vreemdeling, 't en zy zoodanigh vreemt Schip eerst zal gestreken hebben, of op de zelve tydt zyn Vlagge en Top-zeil strykt voor zyn Majesteits Schip, uitgenoomen in de Havens van zommige Prinssen, of op de Rede, binnen het schieten van 't kanon, van eenigh Fort of Kasteel; alwaar de Kapiteins van zyn Majesteits Scheepen haar zullen hebben te gedragen na de gewoonte in die Plaats, en de Forten te begroeten, in zoodanigen wyze als gebruikelyk en gewoonelyk is voor de Scheepen van oorloge van zyne Majesteit, of van andere Prinssen, in die plaats. En op dat ghy u te beter zoudt dragen in dit Lidt, zoo hebt ghy in achting te nemen dat zyn Majesteits Zeên strekken tot de Caap Finisterre.*

XXIII. In geval van het by u bekomen van eenige Pryzen, in tydt van oorlogh, zoo zult gy zorge te dragen hebben, dat inmiddelyk na de bekominge van dien de bylen opgesloten worden, en dat alle goederen en koopmanschappen, tot haar behoorende, gelyk ook alle de Scheeps-rusting, verzekert werde voor verderf; en dat het Schip in de Haven werde gebraght, om by het hooge Hof van de Admiraliteit daar tegen geraadtpleegt te werden. En gy zult ook maken dat de Officiers van de Prys ondervraagt werden, en drie, of meer, van het scheeps-volk, dat het beste blyk kan geven, bewaart werden, en (te zamen

met de Chart-partyen, geschriften van de lading, en andere aan boort gevonden papieren) opgezonden werden aan het hooge Hof van de Admiraliteit.

XXIV. Tot voorkoming van de bedroefde toevallen, die dikmaal aan boort van de Scheepen komen te gebeuren, door brandt, zoo zult ghy byzonder zorge hebben te dragen, en ordre te stellen, dat ieder nacht, voor 't aanstellen van de wacht, beide vuur en licht werden uitgedaan, en wel byzonder in 't hol, Botteliers kamer, en Koks plaats; en gy zult hebben te stellen eenige zorghvuldige Officiers, om te gaan in de Koks plaatze, en tusschen de verdekken te zien, of het zelve voltrokken is; en dat daar na geen kaerssen zyn in byzondere hutten, of tot het scheeps gebruik, als in lantaernen. En ghy zult desgelyks ook strictelyk hebben te verbieden het gebruiken van Tabak; alleenlyk in 't Voor-kasteel, zoo daar een is, over een tobbe met water, of, waar geen Voor-kasteel is, op het opper-dek, is 't geoorloft.

XXV. Gy zult zorgvuldigh zyn tot het bewaren van u Boven-masten, hen niet wagende in buyigh weêr, en anders niet als in jaght, of andere drukkende noodt en gelegentheit; en gy zult ook bequame tyden waarnemen om uwe bramzeils, achter touwen, enz. op te zetten, byzonderlyk wanneer die nieuw zyn, en bequaam om te gebruiken.

XXVI. In 't ontmoeten van eenigh Schip, of Schuit, zult ghy hebben te zenden aan diens boort eenige persoonen, (voor wiens beleefden handel ghy zult verantwoorden) om te zien of daar iemandt van zyn Majesteits onderdanen aan boort is, tegen zyn Majesteits uitroepinge, verbiedende aan zyne onderdanen eenige vreemde Prins, of Staat, te dienen; en zoodanige als gevonden werden, zult ghy doen afnemen: en ghy zult den Schipper, of Kommandeur van dat Schip, in 't welke ghy die vindt, dwingen, aan hen te betalen alzulken loon als hy haar schuldigh zal wezen, voor den tydt die zy gedient hebben. Het welke, gelyk als het magh dienen tot een middel om te maken dat zyn Majesteits onderdanen haar zelfs zullen ontdekken, wanneer zy aan boort zyn van vreemde Scheepen; zoo zal het ook alzoo de vreemdelingen doen nalaten haar aan te nemen.

XXVII. Ghy zult ook te onderzoeken hebben alle Kapers, die, ghy ontmoet, 't zy dat het zyne Majesteits onderdanen zyn, of vreemdelingen: en in gevalle ghy aan haar boort eenige Engelsche goederen, wapenen, voor-raat van oorlog, of leesrocht zult vinden, zult ghy naauwkeurigh doen onderzoeken van wien zy de zelve hebben; en in geval zy daar van geen goet bescheidt geven, of dat ghy rechtvaerdige reden zult hebben om te gelooven dat de zelve zyn genoomen van eenige zyner Majesteits onderdanen, zoo zult gy als dan die Scheepen brengen in eenige Haven, om daar tegen gehandelt te werden volgens verdienste.

XXVIII. Voor zoo veel de Salvo-schooten aangaat, zult ghy kennis nemen, en naauwkeurig volgen het navolgende Reglement, te weten:

Een Kapitein van een Schip van de tweede rang, wezende noch Admiraal, Vice-Admiraal, of Schout by Nacht, in zyn eerste komft, en groet van zyn Admiraal, of Kommandeur als Hooft, zal geven elf schooten, zyn Vice-Admiraal negen, de Schout by Nacht zeven, en de andere evenredigh twee minder, volgende haar rang; maar den Kommandeur van eenigh Schip zal zyn Admiraal, of Kommandeur, niet hebben te groeten als Hooft, na dat hy zulks eens gedaan heeft, uitgezondert als hy twee maanden van de Vlagge is geweest.

Wanneer een Schip van de tweede rang zal voeren eenigh Ambassadeur, Hertogh, of Edelman, op zyn komste aan boort zullen elf schooten gedaan worden, en op zyne landing vyftien: En wanneer het zal voeren een Ridder, Lady, of Gentilman van aanzien, op haar aan boort komen zullen zeven schooten gegeven worden, en op haar landing elf: en de andere Scheepen zullen twee schooten minder geven, volgens haar rang, en getal van stukken.

Wanneer een Admiraal van uitheemsche Natie wordt ontmoet, zal hy geantwoort werden met gelyk getal schooten, by al de Scheepen, die hy groet.

Indien een Vice-Admiraal ontmoet wort, dan zal hem den Admiraal met twee schooten minder, maar den Vice-Admiraal, Schout by Nacht, en zoo menigh Schip als hy zal begroeten, met gelyk getal antwoorden.

Indien een Schout by Nacht ontmoet wordt, dan zal hem den Admiraal, en Vice-Admiraal, antwoorden met twee schooten minder; maar indien hy de Schout by Nacht, of eenigh ander Schip begroet, zoo zullen zy hem antwoorden met gelyk getal.

Wanneer een Oorlogh-schip, of Koopvaardyschip, van andere Natie, of van ons zelf, een van des Konings Scheepen groet, zal hy beantwoort worden met twee schooten minder.

Wanneer een van de Kapiteins van zyn Majesteits Scheepen gelegentheit zal hebben om een van des Konings Kasteelen te groeten, zoo zal hy twee schooten minder schieten, als geschikt is te geven in 't groeten van haren Admiraal, of Kommandeur als Hooft, gelyk boven is gezeit.

XXIX. Tot regulering van de onnoodtwendige vernielinge en vernietinge van de Busschieters voorraat, zoo zult ghy zorgvuldigh waarnemen de volgende Regulen.

Eerstelyk: Ghy zult niet hebben te erkennen, op des Busschieters bericht, tot de verdervinge van Yzer-werk, Bedden, Stukken, Koper, Lepels, Bed-lakens, getouwde Huiden, of andere voorraat, die niet bederffelyk zyn, 't en zy het dadelyk blykt dat de zelve zyn verlooren of bedorven in den dienst.

2. Na dat de Stukken zullen geladen zyn tot den dienst, zal het Buskruit en Loot niet weder werden bezoght als na den tydt van zes Maanden, als alleenlyk op byzondere voorvallen.

3. Dat geduurende de eerste Maandt het volk twee maal ter week geoeffent zal worden, ten einde dat zy goede Busschieters moogen worden; toestaande zes schooten voor ieder oeffening: dat zy in de tweede Maandt ieder week een maal zullen geoeffent werden; en daar na alleenlyk eens in twee Maanden, toestaande zes schooten voor ieder oeffening.

4. Dat geen Wapen- of Stukken-smit zal ontfangen werden aan boort van eenige zyner Majesteits Scheepen, als de zulke, die beproeft zyn by den Meester van zyne Majesteits Stukken voor een bequaam werk man: en niet ontfangen zyne betalinge, dan op de verklaringe van dien Officier, dat hy zyne plicht wel heeft gedaan.

5. Dat na eenigh geveght met den Vyandt een goede rekening zal werden genoomen, by den Kapitein, of andere voorname Bevelhebbers van het Schip, indien afwezigh van de Vlagh is, of, indien by de Vlagh is, by zoodanige als den Hooft-Bevelhebber zal bestellen, van al het Buspoeder,

onder zyn bewaringe, het zy in Balen, Kardoezen, Stuk laden, Hals-banden of Bandeliers, of anderzins; en dat de gezeide rekening zal bevestight werden onder hare handen, dat van die tydt af verbruiking van 't Buskruit, geduurende het geveght, magh verzekert werden.

6. Ghy zult aan den Meester van zyn Majesteirs Stukken hebben te verklaren, wat Stukken, Buspoeder, Loot, of andere voorraat, van tydt tot tydt zy gekomen in uwe of des Busschieters bewaringe, uit eenigh Schip genoomen, als een Prys; en dat de zelve werdt gebraght onder des Busschieters rekening, en getuight by u zelfs, en andere voorname Bevelhebbers, onder uwe eigene handen.

7. Op de doodt van eenigh Busschieter ter zee, zal den Kommandeur van het Schip inmiddelyk maken dat een overblyf van al de voorraat werdt genoomen, en getuight onder zyn eigen en andere voorname Bevelhebbers handen; en zal de zelve by d'eerste gelegentheit over zenden aan de Officiers van zyn Majesteits Stukken, om daar te verblyven, als een last tot den volgenden Busschieter, in 't passeren van zyne rekeningen. En de Kommandeurs zullen alzoo mede maken dat gelyke rekeningen worden genoomen van de leef-voorraat, Hoogh-bootsmans en Timmermans provizien; en de zelve overleveren, getuight als vooren, aan de voornaamste Officiers, en Gemaghtighde van zyn Majesteits Vloot.

8. Dat ieder Kapitein, op zyn naderen in de Haven, daar van zal boodtschap zenden, ren einde dat tydelyk ordre magh werden gegeven, om wegh te nemen het overblyfzel der voorraat van de Stukken, zoo haast als het Schip in de Haven zal gekomen zyn: en dat, eer van zyn Schip af gaat, hy zal maken dat de Buspoeders plaats toegeslooten werdt, en d'andere provizien van de Stukken verzekert, tot het overblyf is wegh genoomen.

XXX. En dewyle menighmaal klagten werden gemaakt, dat de Bevelhebbers van zyn Majesteits Scheepen dikmaal in het uit gaan, en te rugge keeren van vreemde Havenen, aan boort ontfangen koopmanschappen van alle slagh, waar by zyn Majesteits dienst niet alleenlyk werdt onteert, maar ook menighmaal den Koning werdt te kort gedaan in de Rechten en Inkomsten, op het inkomen van zulke goederen en koopmanschappen, tot zyn Majesteits groote schade: Zoo werdt gy derhalven scherpelyk belast, en afgeëischt, aan het boort van 't Schip, onder u bevel, niet te ontfangen eenige goederen Koopluiden toebehoorende, noch in of uit zyn Majesteits gebiedt te brengen (Zilver, Koper, of Bullion, alleen uitgezondert) tot eenige plaatze over zee. Als ook niet in te brengen, of uit zyn Majesteits gebiedt te vervoeren eenige hoeveelheit van goederen of koopmanschappen, anderzins, of meer, als geoordeelt kan werden van nooden te zyn tot u eigen gebruik.

XXXI. Ghy hebt naauwkeurigh in achtinge te nemen, en te volgen, alle ende een ieder van deeze voorschreeve beveelen, en voorder zoodanige beveelen en berichten, als ghy van tydt tot tydt, van my zelfs, of iemandt anders, u Opper-Officier, in de Vloot, tot zyn Majesteits dienst, zult ontsangen.

Gegeven onder myn handt, &c.

Nieuwe Bestellinge, strekkende tot verzekeringe, en beter schik voor de Oorlogh-scheepen, en Zee-kasteelen, van den Doorluchtighsten* Carolus II. *Koning van Engelandt, &c. &c.

TOt beter bestieringe van des Konings Oorlog-scheepen, en Zee-kasteelen, (waar door, onder Godts voorzienigheit, en bescherminge, de welstandt en sterkte des Koninkryks bevordert wordt) zyn eenige ordres en leden ontworpen, door last van zyn Majesteit, met toestemming der Heeren, op dien tydt in het Parlement vergadert, met last en bevel, dat elk en een ieder punt getrouwelyk van een iegelyk zal onderhouden werden.

I. Zal voor eerst, en voor al, by alle Hoofden van de Vloot, het zy hooge, het zy laege, goede zorge gedragen worden dat den openbaren Godtsdienst, na de ordre der Kerke, hier in Engelandt vast gestelt, op alle de Oorlogh-scheepen, tot alle plaatzen, zeer naauw geviert en onderhouden werde; zullende Gebeden en Predikatien naar gewoone ordre worden gedaan; ook zal des Heeren Wet eerbiedigh werden onderhouden.

II. Alle en een ieder, in des Konings dienst zynde, zal hem zorghvuldigh waghten van vloeken, zweeren, dronkenschap, of eenige andere onreinigheit, strekkende tot oneere Godes, en verderf van goede zeden, op straffe van gevangenisse, of na dat den Richter zal oordeelen.

III. Alle en een iegelyk van de Vloot, die bevonden wordt heimelyke kennisse te houden met eenigh Potentaat, zynde van des Konings vyanden, zonder kennis van de Hoofden der Vloot, zal daar op met de doodt gestraft worden.

IV. Indien eenigh persoon een brief van eenig Potentaat, zynde een vyandt van zyn Majesteit, ontfangt, en binnen de tydt van 12 uuren niet bekent maakt, hebbende daar toe eenige gelegentheit gehadt, aan eenige Hoofden van de Vloot, zal met de doodt gestraft worden, of zoo als het den Richter zal goet vinden.

V. Niemandt zal aan eenig vyandt in tydt van oorlogh eenige hulpe ofte bystandt doen, het zy waar mede dat het zoude mogen wezen, op straffe van de doodt, of zoo als het den Richter zal verstaan.

VI. Indien in eenigh Schip, dat de onze mogten veroveren, eenige bullen en brieven gevonden werden, zoo zullen die bewaart, en de voornaamste opgezonden worden; en zoo iemandt niet oprecht hier in moght handelen, zal zyn gedeelte van de Prys niet genieten, en gestraft worden na bevindinge van zyn misdaadt, of na dat het den Richter zal goet vinden.

VII. Niemandt zal hem ook vervorderen eenigh goet, het zy wat het zoude mogen zyn, uit een verovert Schip te nemen, maar zal het Schip met al zyn goedt geheel werden opgebraght, of zal gestraft worden na het den Richter zal oordeelen, ofte het zy dat hy iets als een buit zelve zal verovert hebben in het geveght.

VIII. Niemandt zal ook eenigh Touw, Ankers, of eenigh Wapen-tuig uit het Schip nemen, op straffe van de doodt, ofte na bevindt van de misdaadt.

IX. Indien eenigh vreemdt Schip als prys genomen wordt, zoo en zal dat Schip dan niet veghten, nochte niemandt van de Hoofden, ofte het gemeen volk, zal van zyne kleederen berooft, of qualyk gehandelt worden, op straffe van dubbele

schade; maar alles zal geheel gelaten werden, tot dat daar over in de Kryghs-raadt zal geoordeelt zyn.

X. Alle en een ieder Kapitein, ziende de Scheepen van den vyandt, of het teken van het veghten, zal gehouden zyn alles tot het geveght tesstondt gereedt te maken, en het volk aan te moedigen, op straffe van afgezet te werden: zal ook niet om quartier mogen roepen, op straffe van de doodt, of na bevindt van de misdaadt.

XI. Alle Oversten zullen gehouden zyn de beveelen van hare Hoofden en Admiraals getrouwelyk te onderhouden in het vallen op den vyandt, ofte in het veghten tegen den zelven, even als andere beveelen, op straffe van de doodt, ofte na zwaarheit van de misdaadt.

XII. Alle en een ieder, groote of kleine, die ten tyde van het geveght zich te rugge houdt, of niet mede op den vyandt aanvalt, niet doende zyn uiterste plicht tegen den zelven, zal met de doodt gestraft worden, of na de omstandigheden van zaken.

XIII. Indien eenigh Konvoyer, of Bygeleidschip, niet getrouwelyk de Koopvaardy-scheepen zal geleiden en beschermen, maar haar verlaten, en niet helpen tegen den vyandt, of eenigh ding van de Koopvaarders komt te eischen, zoo zal hy de schade vergoeden, en men zal lyf-straffelyk tegen hem pleiten by de Admiraliteit.

XIV. Indien eenige van de Vloot haar vyanden niet ten uitersten vervolgen, en hare vrienden helpen, zoo zullen zy gestraft worden met de doodt, of na dat het den Kryghs-raadt zal oordeelen.

XV. Wanneer t'eeniger tydt aan iemandt eenige dienst werdt belast, zoo zal hy hem niet onttrekken, onder voorgeven van geen gelt ofte betalinge te zullen ontfangen, op straffe van de doodt.

XVI. Alle Hoofden, ofte mindere, die niet ter goeder trouwe zullen handelen, maar over gaan tot den vyandt, of vluchten met haar Schip, tot verzwakkinge van den dienst, of die het Schip opgeven aan den vyandt, zullen met de doodt gestraft worden.

XVII. Alle Kapiteins die haar dienst verlaten, of vluchten, of andere daar toe aanraden, zullen gestraft worden met de doodt.

XVIII. Alle en een ieder die komt als een verspieder, met brieven, om eenigh Kapitein, of iemandt van de Vloot, te verleiden, dat zy niet trouw handelen zullen, of het Schip over geven, zal gestraft worden met de doodt.

XIX. Niemandt zal eenige woorden spreken die tot oproer strekken, nochte geen t'zamenrottinge maken, op straffe des doodts.

XX. Niemandt zal eenigh verraadt, het zy van woorden of tekenen, strekkende tot nadeel van des Konings bestieringe, of dienst, mogen verzwygen, maar zal het terstondt moeten openbaren, op straffe des doodts.

XXI. Niemandt zal hem vervorderen te twisten met zyn Hooft-Officier, op boete van zware straffe, ofte hem te slaan, op straffe des doodts, of zoo als het de Kryghs-raadt zal oordeelen.

XXII. Indien iemandt van de Vloot oorzake van klaghte zal vinden over de onbequaamheit der scheeps leeftocht, die zal gehouden zyn het zelve aan de Hoofden van de Vloot bekent te maken; en de Hoofden zullen gehouden zyn dat terstondt te verbeteren: maar niemandt zal vermogen onder dien schyn eenige oneenigheit te maken, op boete van zware straffe.

XXIII. Niemandt zal hem vervorderen in het Schip te vechten, te twisten, of smadelyke woorden te gebruiken, strekkende tot twist, op straffe van gevangenisse, of na dat het de misdaadt zal vereischen.

XXIV. Zal voor al goede zorge gedragen worden, dat'er geen onnoodige verquistinge zy van het kruit, loot, oorloghs-tuigh, of eenige andere voor-raat; maar dat het alles zorgvuldig bewaart werde, zonder eenige verminderinge: op boete van

gevangenisse, of zoo het de Kryghsraadt zal recht oordeelen voor alle die schuldigh staan.

XXV. Dat voor al zorge gedragen worde voor het leiden en stieren der Scheepen, dat niet eenigh Schip tegen de grondt, zandt, of klippen stoote, met verlies van het Schip; op straffe van gevangenisse, of na dat het den Kryghs-raadt zal oordeelen.

XXVI. Niemandt zal eenigh Schip, voorraats-plaats, kruit-kamer, Kits, Boot, of eenigh ding daar toe behoorende, al willens aansteken, 't en zy dat het van des vyandts goedt is, anders op straf van de doodt.

XXVII. Niemandt zal slapen ter tydt als het zyne Wacht is, of tragelyk zyn plicht waarnemen, noch zyn plaats verlaten; op straffe van de doodt, of na dat het de omstandigheden zullen vereischen.

XXVIII. Alle moordenaars en moedtwillige doodtslagers van eenigh persoon in het Schip, zullen met de doodt gestraft worden.

XXIX. Dievery, begaan van eenigh persoon van de Vloot, zal met de doodt gestraft werden, of na dat het de Kryghs-raadt zal goet vinden.

XXX. Geen Provoost zal aan de Krygs-raadt van de Vloot weigeren eenige gevangen te bewaren: den zelven te laten ontvluchten, of los te laten buiten bevel, zy op boete van de zelve straffe te moeten dragen, die den gevangen zoude gedragen hebben, of zoo als het by de Kryghs-raadt zal geoordeelt worden.

XXXI. Alle Officiers en boots-volk zullen gehouden zyn haar best te doen om alle quaatdoenders bekent te maken, haar te helpen vangen, en straffen, of de beamptelingen, daar toe gestelt, by te staan; op boete van tegen de nalatige in deezen te handelen na het goetvinden van den Krygsraadt.

XXXII. Indien iemandt van de Vloot de stomme of Sodomitische zonde begaat, zal met de doodt gestraft worden, zonder eenige barmhertigheit.

XXXIII. Alle misdaden die hier niet uitgedrukt staan, zullen na de omstandigheden, en andere Wetten, gestraft worden.

XXXIV. Vorders is hier ook uitgedrukt, dat de Hooge Admiraals voor dien tydt zullen hebben volle maght om last te geven aan alle mindere Bevelhebbers van de Vloot, en om Kryghsraadt te houden, die zal moeten bestaan ten minsten uit vyf Kapiteins. Wanneer vonnis des doots zal uitgesprooken worden, zal den Luitenant Admiraal voor dien tydt voor een Kapitein gehouden werden. Geen misdaadt, die de doodt verdient heeft, (uitgenoomen muitery) zal ter executie, of uitvoeringe, gestelt werden zonder verlof van den Generaal, indien de misdaadt in het naauw van de Zee is begaan; maar indien de zelve is begaan op eenige buitenlandtsche reizen, zoo zal de uitvoeringe gedaan worden na den inhoudt van deeze Punten, door de Hoofden van dat Esquadre, ofte Vloot.

XXXV. Is vorders ook goet gevonden, dat een Richter, of Advocaat, zal volle maght hebben om iemandt te scheep Eedt en getuigenisse af te nemen, in gevalle hy onderzoek doet na eenige misdaadt, aldaar begaan zynde; anders zal die maght staan by den Kryghs-raadt. Aldus gedaan, en t'zamen gestelt door last en gebiedt van de voornoemde Maght: en zal aan niemandt, onder des Konings gebiedt zynde, eenigh ander recht of authoriteit gegeven werden, het zy op zee of te lande, zoo lange zy onder des Konings Vloot en dienst zyn, in eenigh Schip of Vaar-tuigh.

Anno 13. *Caroli II. Koning*.

Van den toestandt der Zee-maght in Engelandt, spreekt de Schryver van het Boek, genaamt *de Staat van Engelandt*, tot London gedrukt, op volgende wyze: Dewyle het Koninkryk van Engelant, een eilandt zynde, byna rondtsom van de Zee omringt is, zoo is het ten hooghsten noodigh dat daar een sterke Zee-maght zy. Het is dan zulks dat in het vier-en-twintighste jaar van de Koninginne *Elizabeth*, in een algemeene monstering, die toen gedaan wierdt, niet meer als 13 Scheepen van oorlogh gevonden wierden, en 135 Vaar-tuigen van merkelyke grootheit, die aan de onderdanen van Engelandt toebehoorden.

In 't Jaar 1600. hadt zyn Majesteit, de Koning *Jacobus*, 36 Oorlogh-scheepen, en 13 of 14 Pinassen, of lichte Scheepen. Het grootste Schip voerde toen niet meer als 1000 tonnen, 340 boots-gezellen, 130 kryghs-knechten, en 30 stukken geschut: de kleine Scheepen voerden alleen 100 tonnen, 40 of 50 boots - gezellen, 7 of 8 kryghs-knechten, en 8 stukken geschut. De Pinassen voerden alleen 30 tonnen, 12 of 20 boots-gezellen, en 2 of 4 stukken.

Voorders hebben de Koningen van Engelandt (vooral zedert eenigen tydt) een goet aantal Oorlog-scheepen gehadt, zoo sterk, zoo schoon, en zoo wel gestelt, dat die hier in altydt de Scheepen der nabuurige volkeren zyn te boven gegaan. Want wat de sterkte belangt, zy zyn gemaakt van inlandts hout, 't welk zeer goet is, zoo dat zy op zee schynen gelyk zoo veel dryvende kasteelen. Zy zyn anderzins zoo na mate en evenredigheit gebouwt, en zoo rykelyk verciert, dat ieder Schip een Koninklyk Hof op zee schynt te zyn. Zy vertoonen by andere Scheepen gelyk zoo veel Leeuwen in 't midden van gemeene beesten, of gelyk Arenden by de andere vogelen.

De Geschiedt-boeken maken gewagh van een groote Vloot van *Julius Caesar:* ook van een andere van den Koning *Edgar*, welke was van 3600 Scheepen: als mede van een Vloot van *Louis*, zoon van *Philippus*, Koning van Vrankryk, sterk 600 Scheepen, die te Sandwich aan quamen, tot hulp der Engelsche Baronnen, tegen den Koning *Jan;* maar dit waren zonder twyffel niet als kleine gebouwen, ten aanzien van de tegenwoordige Oorlogh-scheepen.

Hendrik de achtste bouwde in 't vyfde jaar zyner regeeringe een Schip, 't welk men te dier tydt het grootste achte te wezen dat in Engelandt ooit gezien was: het kon voeren 1000 tonnen; en de Koning gaf het deeze naam, *Hendrik by de genade Godts*.

In 't achtste jaar des gebiedts van Koning *Jacobus*, bouwden de Koopluiden van Londen een ander Schip, groot 1200 tonnen, en noemden het zelve, *Den aanwas der Koophandel*. Dit Schip verging in Oost-Indien: en Koning *Jacobus* deed een ander in de plaats maken van 1400 tonnen, het welke gegeven wierdt aan Prins *Hendrik*, die het de naam gaf van *Prins*.

Koning *Karel de Martelaar* bouwde veel groote Scheepen van oorlogh, en onder andere een dat hy de *Souverain* noemde, zynde het grootste dat toen in Europa was. Dit Schip wiert in 't Jaar 1637. gebouwt, en was breedt 47 voet, hoogh 49 voet, en lang na den eisch. Het ging 21 voet diep in 't water, en voerde in alles 2072

tonnen, of wel 1554 tonnen, behalven het geschut, en de voordere toerusting. Het hadde zes ankers, waar van het grootste 6000 pondt woegh, en het kleinste 4300 pondt. Het hadde veertien kabels, het grootste was 21 duim in 't rondt, wegende 9000 pondt, en het kleinste was 8 duim in 't rondt, wegende omtrent 1300 pondt. Het hadde achtien masten en sprieten; de grootste deezer masten was lang 175 voet, en de groote spriet 97 voet. Daar waren tien verscheide soorten van zeilen, waar van ieder zyn naam hadde, het grootste besloegh in alles omtrent 1640 Engelsche ellen kanefas, en het kleinste omtrent 130 ellen. Al den toestel der zeilen voor dit Schip beliep op 404 pondt Sterlings. Het voerde drie Boots, de eene was van 50 voet, de andere van 36 voet, en de derde van 27 voet lang. Het voerde drie reijen geschut, alle van metaal; de eerste rey was van 44, de middelste rey van 34, en de onderste rey van 22 stukken, zynde te zamen 100 stukken geschut. Het voerde in alles 700 man, zoo Officiers, als soldaten, en bootsgezellen. Eindelyk, men bevondt dat dit Schip, als het op zee was, den Koning ter maandt quam te kosten, zoo voor loon, als voor kost, krygs-tuigh, en zoo voorts, 3500 pondt Sterlings.

Des Konings Oorlog-scheepen zyn zesderhande. Om een Schip van de eerste grootte te bouwen, en dat van alles na behooren te verzien, (zonder daar in de leeftocht te begrypen) komt gemeenlyk te kosten omtrent 26000 pondt Sterlings, en die van de mindere grootte na evenredigheit.

Voor den laatsten oorlog had zyn Majesteit ten minsten 160 Oorlogh-scheepen, zoo kleine als groote. Naar 't sluiten van de vreede heeft men 'er weder veele aan gebouwt.

Alle de Zee-maghten des Konings zyn onder het gebiedt van den Grooten Admiraal van Engelandt. Deeze heeft onder hem veele Beampten, van hooge en laege standt, eenige ter zee, en andere te lande; zommige in kryghs-zaken, en andere in burgerlyke. Zoo dat de heerschappye, en rechts-pleginge, ter zee, is gelyk een andere gemeente. *In mari sunt Regna distincta, idque jure gentium, sicut in arida terra:* dat is, *Ter zee zyn de Ryken verdeelt en onderscheiden by het recht der volkeren, gelyk als op de drooge aarde*, zegt *Baldus*, die wyze Godt-spraak van 't Burgerlyke recht.

De Onder-Admiraal van Engelandt is een Bevelhebber, wiens plicht is (nevens den grooten Admiraal) toe te zien dat de Koninklyke Vloot in goeden staat gehouden worde, dat het loon der bootsgezellen, en timmerluiden, wel betaalt wert, en dat ieder Schip verzien zy van alle noodige zaken, tot de eerste gelegentheit.

Tot de verhandeling der Zee - zaken heeft den Grooten Admiraal zyn eigen Recht-hoven, waar van het voornaamste, en opperste, tot Londen is: daar werden alle recht-zaken, en rechts-plegingen, in zyn naam gedaan, gelyk in alle de Hoven van 't gemeene recht. In dit Hof, dat het Hof van Admiraalschap wert geheten, is een Luitenant, die tot Rechter van het Admiraalschap verheven is, en dit is gemeenlyk een geleerde in Burgerlyke rechten.

Aan het Hof van d'Admiraalschap van Engelandt bedient men zich niet alleen van de Burgerlyke wetten, maar ook van de wetten van Rhodes, en van Oleron. Rhodes is een eilandt in de Middellandtsche zee, 20 mylen van de palen van klein Asia gelegen, 't geen tegenwoordigh onder de heerschappye van den Turk is. De inwoonderen van dit eilandt dreeven voor deezen zeer sterke koop-handel, zoo dat zy niet alleen zeer maghtigh ter zee wierden, maar ook zeer ervaren in de schikkinge van de zee-zaken; en men achte de wetten die zy hier in stelden zoodanigh, dat men die naderhandt heeft waargenoomen gelyk Godts-spraken. Oleron is een eilandt, wel eer toebehoorende aan de Engelsche Kroon, gelegen in de baay van de Guiennesche zee, by de mondt van de Garonne. De Koning *Richard de eerste*, den roem-rughtigsten oorloghs-heldt van zyn tydt, deed aldaar zulke goede Zee-wetten stellen, dat die zoo vermaart in de Westzee zyn geworden, als de Rhodiaansche wetten in de Middellandtsche zee; en deeze wetten noemde men, de Wetten van Oleron.

De Koning *Eduward de derde*, die (gelyk eenige meenen) het Hof van Admiraalschap eerst opregte, maakte tot Quinborough, in 't Jaar 1375, zeer goede wetten, de zee rakende.

Het schynt dat onder de gemeene rechten van Engelandt, en die van 't Admiraalschap, een verdeilinge zy; want al 't landt dat men ziet aan den oever der zee, als de zelve is af geloopen, is onder het gezagh van het aangrenzende Landtschap, en de recht-zaken die daar voort komen moeten door 't gemeene recht geoordeelt worden: doch als de zee ryst heeft den Admiraal daar ook zyn rechts-vordering, en magh oordeelen van 't geen 'er geschiedt is op de ruimte van aarde die de zee-vloet overstroomt.

Wat de goede schikkinge en geregeltheit van 's Konings Scheepen aangaat, en van zyn maght ter zee, daar van ziet de *Sta.* 13. *Car. II. c.* 9. En dus verre gemelte Schryver.

Van Spaansche Scheepen, en andere Vaar-tuigen, aan onderscheidene oorden gebruikelyk.

De Spanjaarden bouwen hare Scheepen cierlyk; doch achter zyn de zelve zeer hoogh. Hun Admiraal bralt met alle des Konings Wapenen, kostelyk gesneden, en beschildert met gout en zilver: heeft een dubbelde Kajuit, en drie galderyen achter om, uitkomende in de Kajuit, Hut, en Busschieters kamer. Daar is een ruim dat stevigh is om tegenweer uit te doen. Zyn mast is van negen zware masten t'zamen gewoelt, daar touwen toe zyn van ongemeene zwaarte. Hy voert 1500 man, die alle hun eigen leef-tocht verzorgen, waar toe veele vernuizen en kombuizen op den overloop staan: hare slaap-plaatzen zyn plat op het verdek en overloop neder: de eet-waren werden van den Kapitein aan de maats te koop geveilt. Op kleinder Scheepen, en op Scheepen van koopmanschap, voedt de Schipper het volk.

Fluiten ziet men by hun zelden: 't zyn al Spiegel- en Pynas-scheepen. Hare Karveelen voeren vier masten.

Hunne Barken, zoo als die te Kadix werden gemaakt, houdt men zeer snel zeilende vaar-tuigen te zyn, gelyk de scherpte voor en achter duidelyk genoegh uit wyst, welkers afbeeldtzel hier nevens te zien is. Het roer wert met twee touwen bestuurt, die een man in de handen houdt. Zy voeren een zeer groot zeil; waar om met zware steenen geballast zyn: het zeil staat dwars scheeps, en is wederzydts aan boort vast. Dit ongemak is by dit Vaartuigh, dat, wanneer het zeil over d'andere zyde van de mast zal staan, het nedergelaten moet werden. Deeze Barken zyn in 't gemeen lang 30 of 38 voet, en 8 of 9 voet wydt; doch werden mede wel 8 of 10 voet langer en korter gemaakt. Stelle deeze op 30 voet over steven, 5 voet diep, en 9 voet wydt: voerende gemeinlyk 8 of 10, en ook wel 13 of 14 man, naar grootte, en ook na datze haast hebben. Op het barkhout hangen ringen, waar van de voorste dienen om de hals van 't zeil vast te maken, en de andere, ten halven geplaatst, dienen om de hooft-touwen te houden. Het boeisel boven 't bark-hout neemt men uit van vooren tot achteren toe, of by stukken, zoo men wil, gelyk blykt in de plaat, en dan kan men met 10 of 14 riemen roeijen, of ook met meer, zoo 't noodigh is. De mast vaart recht in 't midden: en als op lange reizen gaan, voeren zy twee masten, staande d'eene heel voor op. Als het een storm waait, dan wort de middel-mast in de Bark neder geleit, en de voorste in 't midden gestelt, met een klein zeil.

In Portugal zyn kleine Barkjens, die van de Nederlanders S^{t}. Pieters scheepjens worden genaamt: deeze zyn voor en achter rondt, omgekromt naar om hoogh uitgaande, voeren een groot bezaan zeil, en worden aan wederzydts boort van twee mannen met scheppers, die zy los in de handen hebben, bestuurt.

Op de rivier de Po vindt men Scheepen die te midden een kamer hebben, verzien met tafelen en banken, nevens een recht over eindt staande mast: aan twee plaatzen kan men daar uit roeijen, en aan de derde komt het roer, boven overdekt.

De Vlamingen bouwen hare Scheepen achter platter als men hier te Lande, en elders doet, voor als een snuit toe gaande, en zeer gelykzydigh.

Men vindt in Vlaanderen Scheepen die de reizigers van de eene plaats na de andere voeren, Bersjes geheten, welke met paerden werden voort getrokken, zonder dat eenigh zeil op hebben: deeze zyn gedeelt in drie of vier verscheide vertrekken; men heeft'er kokens, rust-plaatzen, geheimen, gemeene, en aanzienlyker verblyven: zy zyn boven plat, hebben ter zyden vensters, en gemakkelyke trappen.

De Barken op den Donauw zyn in 't gemeen zwart en wit geschildert, plat van bodem, voor en achter breedt; in 't midden is'er een kamer getimmert; en 't stierroer is zeer breedt, om 't Schip te konnen beheerschen. Nergens vindt men eenige rivier, zoo verre van zyn uitgang in zee, die meerder en kloeker Oorlogh-scheepen verschaft, als deeze; noch nergens gebeuren zoodanige uitmuntende voorvallen op een vliet, zoo wydt van zee zich strekkende, als op deezen Donauw. De Keizer onderhoudt op de zelve kloeke Oorloghscheepen, gebouwt op de wyze van Galeyen. Te Weenen, Presburg, en Comora, heeft hy een Wapen-huis, om by gelegentheit een groote Vloot daar uit te konnen verzorgen. Den Grooten Heer heeft ook een Tuigh-huis tot Strigonium, Belgrado, en meer andere plaatzen naom laeg, aan deeze stroom.

Toen Belgrado belegert wiert, braght *Mahomet de Groote* twee hondert Scheepen en Galeyen, treffelyk toegerust, op den Donauw. De Hongaren zonden 'er van Buda ook zoo veel de stroom af, waar mede zy, na een scherp gevegt, twintigh Turksche Scheepen namen, en dwongen d'overige te stranden na by daar het Leger lagh, zoo dat *Mahomet* geraden, vondt de zelve te doen verbranden, op dat zy in 's vyandts handen niet zouden vervallen.

De Christenen hadden wel eer in de belegering van Buda mede een groote vloot Scheepen by een gebraght, wanneer alles quam te mislukken; want de Verhaalschriften melden dat de Christen Vloot bestondt uit vier-en-twintigh Galeotten, omtrent de tachentig kleine Pynassen, en weinigh minder dan hondert zoo mondtals kryghs-voorraat-scheepen, en ander groot vaar-tuigh.

Met hulp en bystandt van zoodanige bevaren Scheepen deed *Wolfgangus Hodder* een grooten dienst, toen *Solyman* Weenen belegerde; want hy quam met gewapende Scheepen uit Presburgh, en deed de Scheepen, die van Buda gezonden waren met het grof geschut, welke voor hadden de wallen van Weenen te beuken, en bressen te schieten, te gronde gaan.

Tot Weenen wert geduurig eene voorraat van Oorlogh-scheepen onderhouden, die men by gelegentheit laat afloopen, en te water brengt.

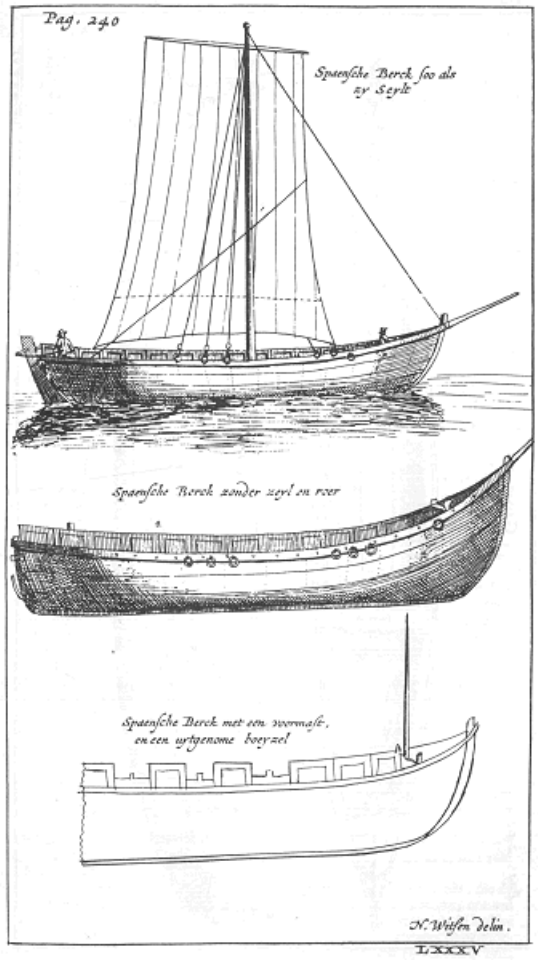
Pag. 240
Spaensche Berck soo als zy Seylt
Spaensche Berck zonder zeyl en roer
Spaensche Berck met een voormast, en een uytgenome boeyzel
N. Witsen delin.
LXXXV

LXXXV

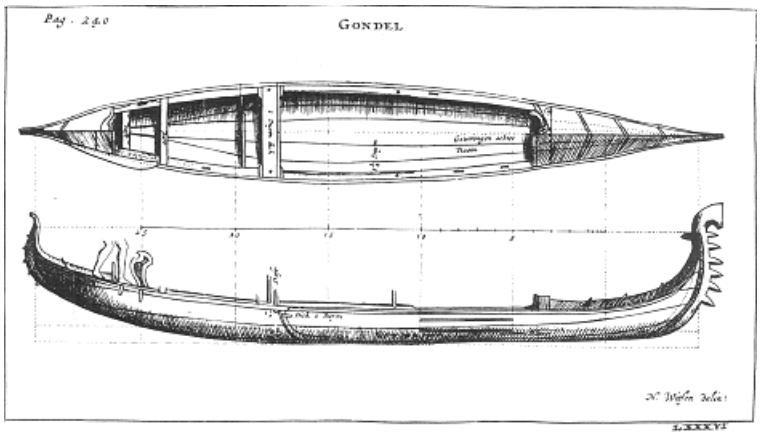

LXXXVI

Zestiende Hooftstuk.
Handelende van het Indiaansch Vaar-tuigh.

ZOo wel in Oost- als in West-Indien, en de geheele Nieuwe Wereldt over, vindt men een vaar-tuig, geholt uit een boom, met de naam van *Kanoe*, of *Kano*, in gemein gebruik: deeze zyn groot en klein, na de gestake der boomen, waar uit zy gevormt werden.

De boomen worden hier toe uitgebrandt, of gesneeden, en allengskens met stutten buitewaarts uit gespalkt, en geschikt na de wil des bouw-meesters.

Met scheppers, en ook met riemen, wert dit vaar tuigh voort gedreeven: zelden voert het zeilen. De last werdt op den bodem neder geleght. Om dat nimmer geballast zyn, slaan zy lichtelyk om. Zy hebben geen roer, maar stuuren met de riemen achter uit. Zy zyn van binnen opgezet met knies en dwars-stutten, op dat niet zouden toe vallen, en barsten.

De meeste deezer Scheepkens steken nebben voor en achter uit, waar van de zommige plat, andere spits en puntig zyn; zelden zyn de zelve voor stomp en rondt. [+]Die geene welke zeil voeren, zetten het mastje voorwaarts. Het zeil is van doek, biezen, of matten. Andere zyn puntigh, voor en achter spits, naar om hoogh opgaande. Deeze Kanoës worden geschildert, gebrandt, geharst, en ook gelakt, duurzaamheits halven.

[+] *Ziet de plaat by letter* A.

Op het meir Woldai, in Moscovien, gedenkt my in een Kanoë, of Schuitken, uit een boom geholt, gezeten te hebben, 't geen voor en achter stomp, en in de midden veel breeder was als na de einden toe, zynde van grootte als een gemeene Weyschuit: men schepte het voort, achter uit, met een riem.

By en onder het Kasteel del Mina ziet men Kanoës, waar mede de Negers, al scheppende, uit visschen varen, hebbende het touw van 't sleep-net, of van den angel, om 't hooft gebonden: deeze zyn zeer aardigh gewrocht, en spoeden zeer snel hunnen wegh.

De Schuiten daar de Zwarten in Guinea mede t'zee varen, en in hunne Steden zich van bedienen, worden uit een boom gehouwen, en *Ehem* genaamt. Deeze Kanoës, of Ehem, worden dus gemaakt, en gesneden uit een boom, zonder eenige stukken daar in te voegen, en zyn van een andere gestalte als de *Jangados*, die men in Brazilien, en S. Thomé, gebruikt, of als de *Phragios* in Oost-Indien. En al is 't dat het een licht vaar-tuigh is, nochtans is het bequaam om veerdigh mede te varen. Het is laeghachtigh, komende niet hoogh boven 't water, zoo dat den Piloot dikmaal achter met zyn lichaam in 't water zit en stuurt. Zy konnen hier mede zeer snel varen, en een spoedige gang maken; want het is lang, laegh, en smal, zoo dat maar een man in de breedte kan zitten, doch wel zeven of acht achter malkanderen: zy zitten op ronde stoeltjes, van hout gemaakt, met het halve lichaam boven het boort, hebbende een riem, van gedaante als een spade, in de handen, welke gemaakt wort van een zekere aart van hart hout: zy weten met deeze riemen gelykelyk te scheppen, op de wyze der Galeyen, en den Piloot houdt de rechtte, konnende met dit scheppen zulken vaert maken, dat het schynt dat zy door 't water vliegen; en men zoude haar met geen Sloep konnen by houden. In hol water willen zy zoo wel niet voort, midts het verheffen der baren, dat haar de vaert beneemt; maar in stil water zyn 'er geen Sloepen, Fregatten, of Gondels, die haar zouden konnen beroeijen. Een man, alleen daar in zittende, kan het zelve ook wel bestieren, en daar mede in zee varen. Zy weten hare lichamen na het hellen van de Kanoës te voegen, en de zelve van omslaan te bevryden; want zy zyn zeer rank, en slaan lichtelyk om: en al gebeurt het dat zy met eenige Negros in zee omslaan, zoo weten de zelve (al in het water liggende) die om te keeren, het water daar uit te hoozen,

en wederom daar in te springen, zonder de zelve aan landt te brengen. Hier mede durven zy wel 4 of 5 myl zeewaart in varen; maar midtsdien zy de zelve zoo qualyk in hol water konnen bestieren, zoo gebruiken zy die 's morgens vroegh, als wanneer eenige uit visschen varen, andere varen met koopluiden aan de Scheepen om te handelen; tegen dat dan de koelte komt maken zy wederom aan landt te zyn, en haar dingen gedaan te hebben. Deeze zyn gemeenlyk 16 voet lang, en 1½ of 2 voet breedt.

Zy hebben noch andere Kanoës, die zy gebruiken om mede te oorlogen; ook om ossen te halen, en te vervoeren in andere gewesten: deeze zyn grooter als de andere; men vindt 'er die 35 voet lang zyn, breedt 5 voet, en 3 voet hoog, zynde ach-

ter plat, met een roer, en banken, altemaal uit een hout gesneden. Deeze vaar-tuigen worden veel gemaakt aan *Cabo de Trespunctas*, vermidts daar geweldige dikke en groote boomen wassen, tot 16, 17, 18 voet in 't rondt. Deeze Kanoës gebruiken de Portugeezen en Nederlanders veel, om van 't een Kasteel na 't ander te varen.

De Negros voeren ook Kanoës met zeilen van biezen, of matten van stroo gemaakt, dat zy van de Portugeezen geleert hebben. De kleine worden veel te Anta gemaakt, overmits daar veel hout groeit, bequaam tot het maken van de zelve. Zy kosten de waerdy van vier engelsen goudt, of een *Beso*, 't welk by kans zeven guldens Hollandts geldt is. Deeze kleine Kanoës zyn 'er in groote menighte, voornamentlyk op een plaats, die men noemt *Agitaki*, (anders *Alaea de Torto*) daar zy op eenen dagh met zeventigh of tachentigh deezer vaar-tuigen ter zee uit visschen varen. Als zy nu uit de zee komen, en haar dingen daar mede gedaan hebben, zoo laten zy die niet in het water leggen, maar sleepen de zelve straks op het strandt: dan komen zy aan elk eindt, en dragen die op vier mikken (welke daar juist toe gemaakt worden) te droogen, op dat zy niet verrotten, maar des te lichter om te gebruiken, en voort te roeijen, zouden zyn. Twee mannen konnen de zelve op hunne schouderen nemen, en te landewaarts in dragen. Zy worden eerst langwerpigh uitgeholt met houwmessen, die haar van de Europianen gebraght worden: de zyden werden boven een weinigh ingehaalt, en den bodem onder plat gemaakt, doch boven open: de einden loopen voor en achter naauw toe, als een handt-boogh, zoo dat het voorste en achterste eindt byna van een gedaante is, 't en ware dat het voorste eindt een weinig laeger zy: aan elk eindt maken zy een boegh, als een galjoen, of penne van een Schip, zynde 1 voet lang, en 1 palm van een handt dik, 't welk zy gebruiken om de Kanoës daar by op te dragen. Zy hollen het met zulk een yzer uit, als de Gietermakers gebruiken: het boort maken zy maar een vinger dik, en den bodem twee: als het hol gesneden is, zoo branden zy de Schuit rondtom met stroo, voor het in-eten der wormen, en het op splyten van de Zonne: zy onderzetten de boorden, of zyden, met stutten, om dat zy niet krimpen, maar effen en slecht zouden zyn. Vorders behangen en beschilderen zy deeze Scheepkens met **Fetisso*, die zy omhangen met *millie*, en koren-airen, op dat *Fetisso* die wel bewaren zoude, en, bewarende, zy van geen honger moghten sterven. Zoo dat zy hare Kanoës, of Schuitkens, zeer fraay en konstigh maken, en die ook net onderhouden: zy brengen de zelve op een gezette plaats by malkander, daar die te droogen staan; en een ieder neemt de zyne wegh, als hy daar mede wil uit varen, of uit visschen gaan.

**Dus noemen zy hare gemaakte afgoden.* Fetisso *is ontleent van* Feiticero, *een Portugees woort, 't geen eigentlyk een duivel-jager betekent.*

Voor aan in de Straat Sunda zyn de Kanoës lang en smal, maar voor breedt, hebbende dryf-houten aan de zyden.

Jonken zyn Indiaansche vaar-tuigen, in grootte onze Vlie-booten niet ongelyk: deeze zyn van zoo onderscheidelyke gestalte, als van verscheide Volken gemaakt werden. De zeilen zyn veeltydts van riet, en matten: de ankers van hout: het geheele werk is met zwaluw-staerten in een gevoeght. De Stierman zit achter op, die met een trommelken 't sein aan de man te roer geeft. In stede van een roer alleen achter uit, ziet men dat zy wederzydts aan boort twee zware riemen (als van oudts gebruikelyk is geweest by Grieken en Romeinen) uitsteken, daar zy het Schip te gelyk met het roer, by hart weêr, of als het niet wel na zyn roer luistert, mede weten te bestuuren. Zommige zyn hoogh opgeboeit, andere laegh: eenige voeren veel, andere weinigh zeil.

Twee onderscheidelyke Jonken staan hier nevens, onder letter B, ten toon. De Nankinsche Jonk, die in zyn verwen afgebeeldt heb gezien, voert een roode vlagh op de voor-mast; de vlagh die recht boven op de groote mast staat is wit, en root; de twee achterste vlaggen, welke van de kampanje waaijen, zyn graauw, blaauw,

root, en wit; de twee vlaggen welke op de boeg staan zyn purper; de wimpels zyn root, wit, en blaauw; en de hooge dwars-vlagh is geel, root, en blaauw. Onder is het Schip geel geschildert, boven graauw, en groen, ook vergult. Dit Schip is plat van bodem, vermits de droogte der Nankinsche rivier, daar het op plag te varen: het is voor plat: heeft twee zwaerden: het roer wert met touwen verhaalt, 't geen men aan andere niet vindt. *a* Is de Kajuit: *b* de Hut. De balken leggen boven over het verdek, dat plat is.

Andere zyn voor zeer hoogh opgeboeit, voeren nebben, niet ongelyk een angel, ten boege uit, met een kleine voor-mast, die dwars voor over helt, en een laegh tentje, 't geen achter over 't water hangt.

Een andere Chineesche Jonk, waar van het hout model tot my gekomen is, heeft een kiel die uit drie stukken gemaakt is, zynde het middelste stuk recht, na de gestalte der kielen die men hier te Lande bouwt; doch de twee andere stukken, die

weinig korter zyn als het middelste, ryzen voor- en achterwaarts 4 of 5 voet op. Voor is de boegh plat, drie-hoeks-gewys, waar van de scherpste punt om laegh steekt, hellende eenighzins voor over: achter is het Schip insgelyks geheel plat, gelyk een spiegel, doch van de rant na de midden toe inwaarts wykende; zoo dat het Schip geen voor- of achter-steven heeft. Het roer hangt verre van 't Schip af, en werdt wederzydts met touwen, die onder door het zelve gestoken zyn, en boven aan boort vast gemaakt, bestuurt; want het roer is zeer groot, zoo dat het by hardt weêr met de roer-pen alleen niet beheert kan werden. Dit Schip heeft maar een bark-hout, dat op de hooghte van 't verdek komt te leggen, zynde buitewaarts rondt, en opgezet na het beloop van 't Schip; onder het zelve is 't Schip rondt, en daar boven, te weten van het onderste tot het bovenste verdek, plat-zydigh. Het eerste verdek, of den ondersten overloop, is, gelyk mede de bovenste, langs scheeps in de midden open, en daar zyn opstaande boorden rondtom. Achter by 't roer, op den ondersten overloop, treedt men met een tree neer, daar het Schip boven de spiegel open is, die zoo hoogh komt als den overloop zelve, zoo dat de windt van achteren in kan waaijen. De groote mast staat wat na vooren toe, en helt weinigh achter over: op het verdek legt dwars scheeps een ronde balk, zynde wederzydts in het barkhout vast, hier gaat de mast door, waar in hy met een beugel geslooten wert: onder staat de mast los op den bodem, en is daar vierkant. Voor op staat een mast die een weinigh kleinder is, welke voor over helt: deeze beide konnen achter over op het Schip neder geleght worden. De zeilen worden alle met wind-assen opgehaalt. De masten hebben toppen, die gespleeten, en wederzydts door de mast zelve met pennen zyn genagelt, boven zyn de einden aan elkander gewoelt, daar de vlagge-spil weder aan gependt is; 't geen, myns bedunkens, geschiedt, op dat zy in 't neder leggen der mast de top bequaam daar van konnen doen: langs de mast klimt men met latten op. Het anker is van hout, na de gedaante van twee kromme ellebogen, die tegen elkander vast gebonden zyn: kort onder de armen, daar geen handen aan zyn, staat een dwars-hout, dat wederzydts aan de schacht gependt is, zynde van zeer taay hout, doch niet grof. Op het onderste verdek, in de midden van 't Schip, is wederzydts een vierkante deur, waar door zy de last innemen, en daar men in 't Schip door komt. Op beide de zyden van het onderste verdek staan vier stukken, twee vlak op den overloop neder, en twee weinig meer verheven. Buitewaarts ziet men met zwarte verw vierkante en ronde looze poorten geschildert; behalven dat, is het Schip nergens geschildert, als alleen het rinkel-werk voor en achter. Boven om het boort, zoo wel achter als voor, ziet men hekken staan, die afgenoomen, en weder opgezet konnen werden. Het heeft weinigh hout voor scheen. Buitewaarts, om hoogh tegen het boort aan, staat een stelling, daar de maats op klimmen als zy water uit zee zullen scheppen, of hun gevoeg doen. Boven, zoo wel voor als achter, staan kleine Zon-dekjes. Voor is den overloop smalder als achter. Boven is het Schip enger als onder. Achter, buitewaarts tegen bak-boort aan, staat een verheven spar, daar zy vlaggen by ophalen, en des noodts een klein zeil.

Op de kust der Mallabaren is een Vaartuigh in 't gebruik, 't geen groote zeilen van boom-bladeren voert. De roeijers zitten onder, en de stryders staan boven op een plat verdek, van het welk een punt voor uit steekt, daar deeze Indianen groot geweldt weten mede te doen. Het touwwerk, daar toe gebruikelyk, werdt van boom-basten, linde niet ongelyk, t'zaam gestrengelt. De scheeps reeten zyn met noote-doppen gevult, die met kalk bestreken werden. Dit Vaar-tuig is te zien, onder letter C, op de nevenstaande plaat.

Het gevaerte onder letter R is een Ternataansch Vaar-tuigh, waar op de scheppers, of roeijers, onder gezang, en slaan op bekkens, vreughdig haar werk doen.

Het geen by letter G op de plaat werdt vertoont, is een Schip uit de Zuidt-zee, aan de Verraders eilanden: waar in aan te merken staat, dat het achter dubbelt, en als twee Schuiten is, doch voor spits tot een toe gaande. De touwen zyn van biezen, en veelverwigh geschildert. Over beide der Schuitjens boorden leggen balken, en daar op een vlakken overloop. Twee riemen, wederzydts achter aan, stuuren het Schip. Baste-banden, in stede van nagels, houden het geheele werk te zamen. Achter gapen deeze Schuitjes omtrent 10 voet van elkanderen. Te midden in staat een tentje van opgespanne hoepen, dienende tot lyfs-berging by hart en nat weêr. Deeze Scheepkens zyn lang omtrent 15 of 20 voet, zeilen scherp tegen de windt, en als de zelve laveeren wenden zy niet, maar verzetten slechts het zeil. Om de menighte van vaar-tuigen, die men op deeze eilanden vondt, noemde *Magellanus* deeze volken *Velos*, of Zeilen.

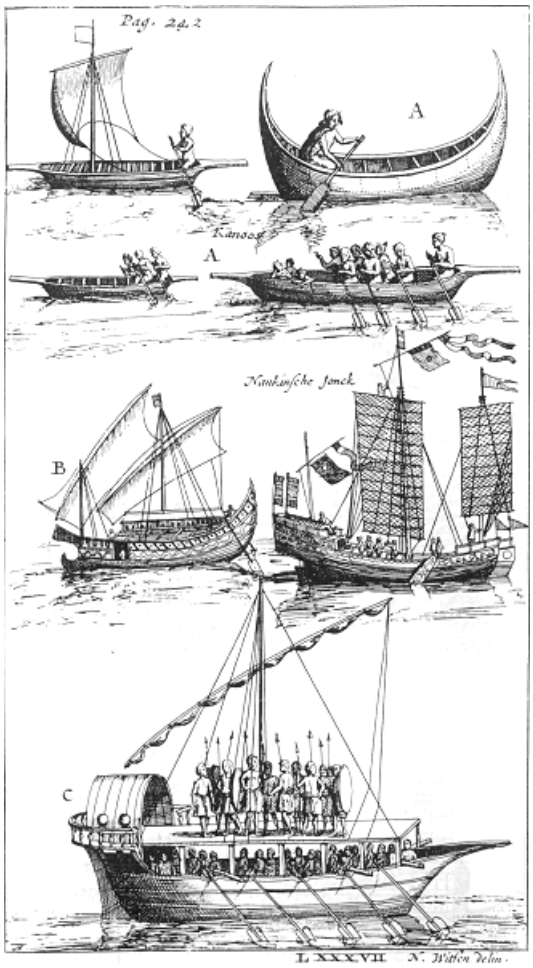
Pag. 242.
A
Kanoos
A
Naukansche Jonck
B
C
L XXXVII N. Witsen delin.

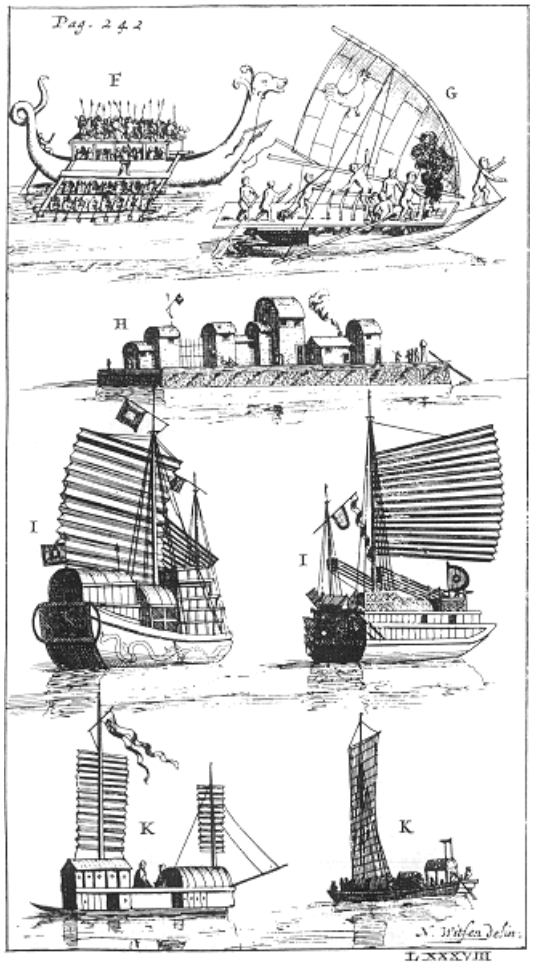
Pag. 242
F
G
H
I
I
K
K
N. Witsen delin.
L XXXVIII

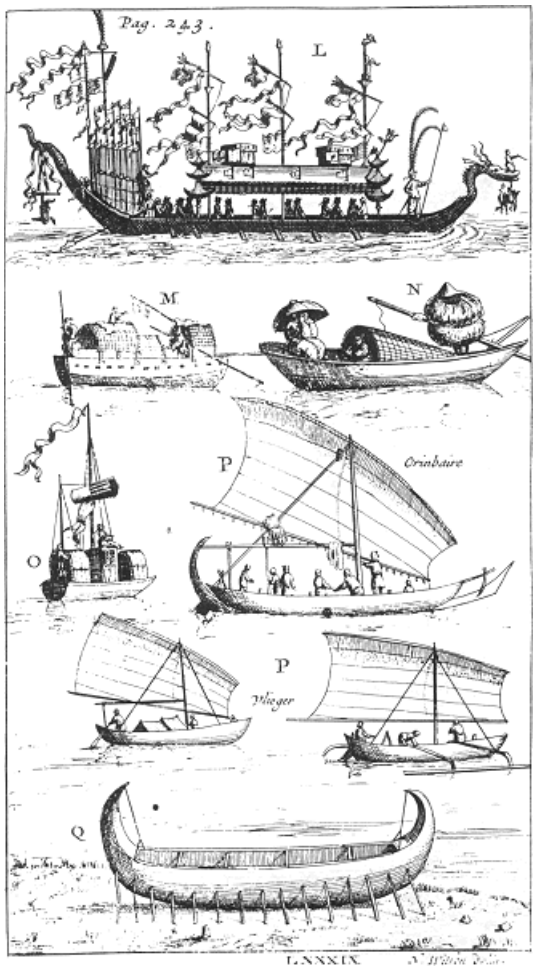
Pag. 243.
L
M
N
P
Orinbaure
O
P
Vlieger
Q
LXXXIX

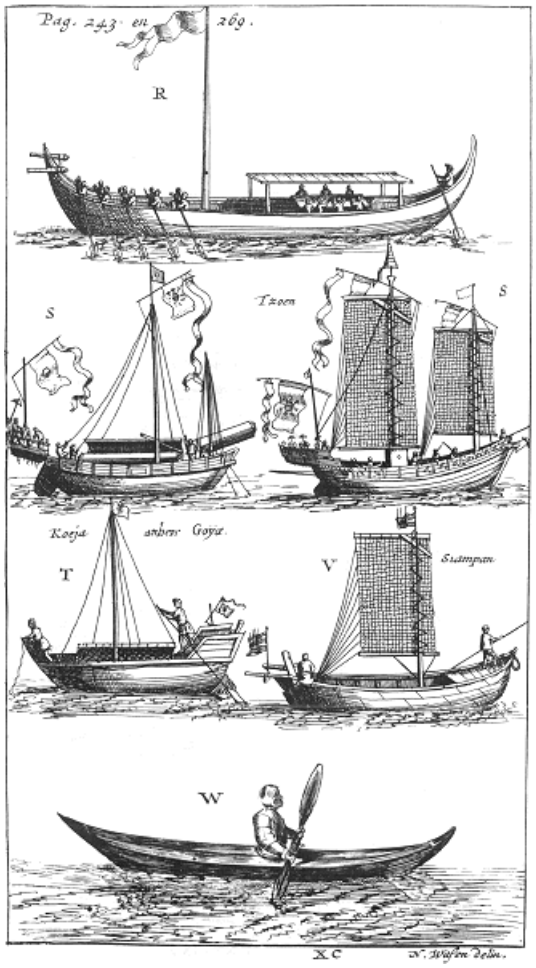
Pag. 243. en 269.
R
S
Tzoen
S
Koeja
anders Goyar.
T
V
Stampan.
W
X C

Aan de Amerikaansche voor - eilanden ziet men Schuiten, die wel uit eenen boom zyn gebrandt, doch boven rondtom met opstaande planken geboeit. In deeze staan banken dwars scheeps, daar de roeijers op zitten. Achter zyn zy plat, en daar hangt een vierkant bordt aan, 't geen voor een roer dient.

Langs de gantsche kust van Brazilien is zeker klein Vaar-tuigh in gebruik, daar de huis-Negers, ofte slaven, mede uit visschen varen, zoo op binnenlandtsche vlieten, als eenige mylen verre in zee. Deeze Scheepkens, of Vaar-tuigen, zyn *Changhgalen* genaamt, na de naam van het hout daar zy van gemaakt worden, dat Changhgaal geheten wert. Dit hout valt vry spongieus, en dryft derhalven licht op het water, gelyk een bieze. Van deeze boomen hakken de Indianen stukken van 8, 9 of 10 voet lang, en omtrent ¾ elle dik in 't rondt. Vier of vyf van deeze stukken leggen zy nevens elkander aan, en booren daar gelykelyk drie gaten door, een in 't midden, en de andere twee 1 voet van ieder eindt; door welke gaten zy drie nagels van zeker ander hart hout slaan, waar mede deeze houten aan elkander worden geklonken. Daar na scherpen zy de einden van de houten, zoo voor als achter, gelyk hier te Lande de barkoenen onder de slepers sleden werden gedaan: zy nemen ook de rondig-heit van de balkjens onder een weinigh wegh, kiels wyze, en zulks beide om het water beter te snyden. Een man alleen zet zich op dit plat vaar-tuigh neder, liggende op de knien, of hurkende op de beenen. Alleen met een roei-spaan, of *pagai*, weten deeze Negers het Vlotjen zelfs door de zwaarste barning in zee te brengen. Aan een doorne tak, die op het hout steekt, hangt hun visch-tuigh, en in een korfjen, dat nevens haar staat, bergen zy de vangst, een weinigh gedrooghde vis, of Turksche tarw, voor leeftocht op reis mede nemende. By voor-windt zetten zy zomtydts een klein bezaan-zeiltjen by. Terwyl zy visschen dryvenze op 't water, en laten de angels onder 't vlotjen in zee hangen. Als zy landen dragenze deeze vaar-tuigen op strandt, om te droogen, en het nat, dat daar in gedrongen moghte zyn, te doen uit leken.

Ik hebbe tot Amsterdam een Schip gezien, 't geen in Brazilia was gebouwt, van zeer zwaar hout, waarom het ook heel diep gong: het hadde maar een luik, en was niet gewagert: 't had een vast vinkenet, en wiert van Portugeezen bevaren. Hebbe ook aldaar een ander Schip gezien, zynde tot Algiers getimmert, 't geen boven plat was, voor en achter scherp, en in 't midden breedt, rustende op zyn buik.

Tot Goa zyn Vis-schuiten gebruikelyk, die met heester-banden van binnen en buiten zyn gebonden.

In het Ryk China vindt men Vlotten, eilanden gelyk, daar veele huizen op staan. Met deeze Dryf-dorpen varen zy het geheele landt op en neder, en dryven alom haren handel. De bodem van deeze Dryfeilanden is van biezen, of bamboezen, te zamen geleght, doorvlochten met houte banden, en belegt met zware balken, daar het geheele werk op rust. Voor en achter duuwt men dit Vlot met groote kloeten voort. Aan een zware houte styl, die achter op staat, wort het Schip met een zeel, des noodt, aan landt vast gemaakt. Zyn afbeeldtzel ziet by letter H.

Op de kust van Sumatra vindt men insgelyks Dorp-vlotten, daar vier of vyf huizen op gebouwt zyn; doch deeze voeren een mast, daar een zeil van kokos-bladen aan hangt. Voor en achter hebben zy een houten anker, waar mede zy zich by nacht aan landt vast maken.

Salustius meldt hoe de Persianen, wanneer zy aan onbewoonde landtstreken quamen, huizen van hunne Scheepen maakten, en Water-dorpen bouwden. Deezen zelven Schryver maakt ook gewagh van de Getuli, een volk in Africa, die in langwerpige tenten woonden, der wyze boven toe gaande als de kielen van Scheepen.

De Makassaren konden, eer zy van de Hollanders t'onder gebraght wierden, een Vloot van vyf of zes hondert Scheepen in zee brengen, die veel schiet-geweer, en geschut voerden.

De Scheepkens welke die van Jesso gebruiken zyn zonder spykers, en niet gebraeuwt, maar t'zamen genaait met zekere touwen, gemaakt van kokos-bast, welke nooit in 't water bederft. De zee-luiden aldaar maken slechts verscheidene gaten in de planken, die zy te zamen willen voegen, en naaijen zoo de zelve tot een Schuit: als zy dan de toght ter zee gedaan hebben, ontbinden zy de zelve, en hangen de planken te droogen, tot dat de zelve weder van nooden hebben. Twee of drie hondert zak rys kan in deeze Scheepkens geladen werden.

De Prins Van Cognialy, (schryft zeker Fransch reiziger) die zich het gezagh van den Samorin in Indien onttrokken heeft, is een groot Zee-roover, en heeft steedts tien of twaalf Scheepen, *Paros* genaamt, in zee, die ieder vyf of zes hondert koppen voeren. Hy maakt mede gewagh van Scheepen in dat gewest, *Almadre* geheten.

Ook zeght hy dat de Portugeezen tot Goa kleine, vergulde, en konstig beschilderde Vaar-tuigen, *Balons* genaamt, gebruiken.

De volkeren van Madagaskar naaijen mede hunne Scheepkens van verscheide planken t'zamen, (gelyk ook de Persianen aan de Caspische zee) zonder spyker-werk, of teer daar toe te gebruiken, en noemen de zelve *Pirogues:* deeze konnen hondert man dragen; doch slaan licht om.

In het Stedeken Vissora, niet wydt van de rivier Petsora, werden Schuitkens langs de zee-kust gebruikt, bykans gelyk Gondels, zynde in de midden breedt, en aan beide de einden spits. Alles is van hout, zouder eenigh yzer-werk, of spykers. In de midden staat een mastje, daar een vierkant zeil aan hangt, zynde van doek, dat van boom-basten is gevlochten, en cierlyk gestikt; gelyk ook de touwen van basten werden gemaakt. Zy voeren twee ankers, die uit zekere aart van zwaar hout, dat schielyk zinkt, gemaakt zyn.

Pirauges zyn Scheepen, uit een groote boom geholt, met planken opgeboeit, en vol snakeryen beschildert: deeze konnen vyftig gewapende mannen voeren, en zyn gebruikelyk in de Caribes.

Germes zyn zeer lange Scheepen, aan de mondt van de Nyl veel gebruikelyk, welke dienen om de groote Zee-scheepen te lichten, en in of uit zee te brengen.

De Chineezen zyn zeer konstige meesters van Brandt-scheepen toe te richten, gelyk zy zulks voor Formoza hebben getoont. Zy hebben een wyze van stryden te scheep, dat zy de vaar-tuigen aan elkanderen slaan, en de scheeps-stryders van het achterste Schip na het voorste dryven, en zoo de voorste dwingen tot het geveght.

By letter I, op de plaat, staan twee gemeine Chineesche binnenlandtsche Vaartuigen ten toon, die aardigh verlakt zyn, en met draken cierlyk opgetooit, na de Tartersche wyze. Zy zyn in onderscheidelyke vertrekken afgedeelt, en voor en achter even breedt. Het achter-deel staat lyn-recht op en neer; maar het voorste schiet uit, en helt over water. Het geheele werk sluit met voegen. Zy gebruiken in 't bouwen deezer Scheepen geene spykers, of yzere nagels. De zeilen zyn van verbonde matten gemaakt, die t'zaam gevouwen werden, en boven op het Schip neder gelegt, wanneer men huns niet noodigh heeft.

Onder letter K staan twee Chineesche kleinder Vaar-tuigen afgebeeldt, die zy op vlieten en stille wateren gebruiken.

Den Nederlandtschen Gezanten ontmoeten in China, op de Koninglyke vaart, twee Sloepen, (van welke een werdt vertoont onder letter L) Slang-schuiten by hen genaamt: deeze waren konstigh met allerley verwen beschildert. Het hol, of de buik, geleek wonder wel na een levendige water-slang, die met wier, mosch, en ruighte bewossen en begroeit is. De achter-steven vertoonde een groote menighte van vreemde slangen, die boven met hair bewossen, en met breede yzers beslagen waren: zy waren daar-en-boven ook met zwaghtels en banden van menigerley verwen t'zaam gehecht, die zeer vermakelyk door malkanderen zwierden. In de boght van de staert, daar d'achter-steven mede eindighde, hing een kleine jongen, die onder en boven water zonderlinge vreemde kluchten en potzen wist aan te rechten. Op ieder mast, die drie in 't getal, en met zyde vlaggen en wimpels zeer prachtigh behangen waren, stondt een afgoden-beeldt; gelyk men op de snuit der voorsteven ook een afgoden-beeldt vertoonde, daar een heele vlucht levendige endtvogelen neder hong. Achter aan de staert stonden menigte van standaarden, die met hair-bossen, zyde vlaggen, en zekere lange veeren behangen waren. Het gantsche Vaartuigh was ook rondtom met zyde en goude franje kostelyk behangen. Onder een hagel-wit verdek, waar op twee zonne-schermen, met allerley wimpels, en standaarden, waren vast gemaakt, zaten twaalf fluxe matroozen, die alle vergulde

kroonen op 't hooft, en een armozyn kleedt aan hadden; doch hunne armen waren bloot: deeze wisten, op de maat van een gom, met hunne lepels-gewyze Chineesche riemen zoodanigh te scheppen, en die in het water te slaan, dat het Vaar-tuigh als een blixem daar door vloogh.

Behalven dat de Chineezen groote Water-vlotten bewoonen, daar geheele buurten op staan, zoo vindt men in China insgelyks enkelde Schuiten, of Scheepen, daar een huisgezin alleen zich gestadig met der woon in houdt, en 't geheele landt door koopmanschappen gaat venten: deeze voeren zeil noch riem, maar worden met boomen voort geduuwt. By letter M, op de plaat hier nevens, ziet een der zelve, in China na het leven afgemaalt. Aan de stok, die boven uit steekt, hangt het een of ander ken-teken van de koop-waren, die zy te venten hebben.

By letter N wort een Chineesche Weischuit vertoont, die achter, daar de stuur-boom door gaat, open is; en de stuuren, zoo eenige hebben, zyn boven los, en onder slechts vast gemaakt. De man welke de Schuit voort duuwt heeft zyn lyf met

gras of hooy bewonden, om van 't gevogelte niet gezien te werden.

Niet ongelyk met deeze, doch grooter van begrip, zyn by my eenige schetzen van Chineesche Lust-schuiten berustende, daar in zy aan opgedischte tafelen, met Thé, en andere spyze, na hun wys, met stokjens cetende, zich zitten te vermaken. De zommige zyn open, andere overdekt met opgestelde tenten, ten deele, of wel over de geheele Schuit. Aan eenige ziet men voor het galjoen een draken-kop vertoonen; andere zyn hoogh opgeboeit, zoo achter als voor, en de boorden met ronde open gaten geciert. De deks zyn van dun hout, of gevlochten bamboes. Deeze worden voor en achter voort geschept, of wel met zeven kloeten uit het Schip, of van 't verdek, voort geduuwt.

Op kleine Vis-schuitjens zetten zy een riette zeil, daar van de stuur-man de schoot steedts in de handt houdt.

Zeker Slavoons Schryver, in eigene taal, noch ongedrukt, onder my berustende, spreekt van het Chinees Vaar-tuigh aldus: Hunne Scheepen, ofte Vaar-tuigen, zyn boven met een hek, van tralie-werk gemaakt, afgeschut, daar de roeijers en het bootsvolk heen en weder gaan. Zy zyn van buiten geheel met olie-verw bestreken, van binnen gantsch beschildert, en met gout vergult, zoo dat het zeer vermakelyk daar in te leven is. Hare lengte, en breedte, is omtrent gelyk een Galey, en zoo is ook de hoogte. De trappen zyn zeer groot, om op dit Vaar-tuig te komen. Aan het voor-schip is een *tzerdak*, ofte een zeer schoon lust-prieel, gemaakt, daar houden zich de Trompetters, Ketel-trommers, en andere Muzikanten, die steedts speelen. Wanneer haar Scheepen ontmoeten, konnen zy door eenigh geluidt weeten, wie, of wat voor een Schip dat het is. Men hoort onder hun-lieden van geen veghten, of smyten, of eenige oneenigheit, om dat een ieder weet wat hy doen of laten moet. Ook staat in 't voor-schip geschreeven wat een ieder, na zyn staat, doen moet, endit met zeer groote goude letteren, op dat men zich daar na magh gedragen. Aan de zyden van 't Schip staan alderhande vaendels van zyde, uit veelderhande verwen. Wanneer de windt goet is, zoo zeilen zy, en als'er geen windt is, dan trekken zy met een lyn, of roeijen met riemen, welker eindt is gemaakt als een vis-staert. Hier by kan men afmeeten der Kataischen, of Chineezen konst, en snedigheit, dat een persoon meer kan trekken dan acht Europianen. Hare riemen nemen zy niet uit het water, noch duwen niet, maar weten die te draaijen, en zoo snel te roeijen, dat zy het geheele Schip met eene riem konnen stieren. Zy hebben op hare rivieren zoo veelerhande Vaar-tuigen, kleine, en groote, dat geene Koningryken by het hare, in getal der Scheepen, is te vergelyken.

By opgemelte Schryver wert bevestigt, dat de Chineezen het Kompas hebben gehadt, en Scheepen ter zee gebouwt, lange voor de geboorte onzes Heilandts.

Pan-cum is op Chinees een groot Schip gezeght.

Wankang is een Schip, 't geen onder de Chineesche vaar-tuigen werdt getelt.

By O, op de plaat, ziet een Scheepken, daar een zeil op staat, een trechter niet ongelyk: dit zeil, 't geen hier ingetrokken aan de mast werdt vertoont, kan vierkant uitgespannen, ook ingetrokken, en klein ter windtvang gestelt werden; het is achter met een sleuf, of gat, daar zy de windt door laten schieten als het al te hart waait, het zelve openende naar de trappen des windts, door middel van de buighzame hoepen, (gelyk de waaijers, die het vrouw-volk in deeze Landen gebruikt) zonder dat het zelve behoeft neder gehaalt te werden.

Tot Siamsianweu, een Haven in China, vindt men tien duizent Scheepen, waar van de minste hondert ton voeren konnen: deeze alle zyn ten dienste des grooten Chams, tegenwoordigh Keizer van China. [+]En om dat de naam van Keizer met de zelfde letteren geschreeven wort als het getal tien duizent, derft niemandt zeggen dat de Keizer tien duizent Scheepen bezit; maar daar af spreekende, zeggen zy,

[+] *Groot aantal Scheepen in China*

hy bezit negen duizent negen hondert negenen-negentigh Scheepen. Behalven deeze opgemelde Scheepen onderhoudt de Keizer eenige duizent Barken, die het landt op en neer varen, om zyne tollen op te halen: hier in houden de tollenaars gestadig huis met wyf en kindt.

In de nevens gaande prent, by letter A, wort een Chineesch Jonk vertoont: het is in 't geheel lang 95 voet, breedt 19 voet: het ruim (dat is van de kiel tot d'eerste overloop) is hoogh 10 voet, en van deeze overloop tot het boven-dek is 't hoogh 4 voet, alwaar de Chineesche matroozen haar verblyf hebben; daar zyn tot dien einde aan wederzydts boorden zoodanige hutjes, ofte hokken gemaakt, dat in ieder maar een man kan liggen. De groote mast is onder 5 voet dik. De kajuit springt meest over 't geheele achter-schip, is van vooren breedt 13¾ voet, en achter ('t welk het achterste van 't Schip is) breedt 7 voet: hier wordt aan hunne afgoden geoffert, en branden gestadigh twee lichten op een

auraartje, gelyk alles by B te zien is. By C wert het voorste des Jonks van binnen vertoont; het is voor breedt 7 voet, en loopt schuins toe na de voor-steven tot op 3½ voet: boven is een klein strooijen huisje. Aan stuur-boort, naar achteren, hangt gemeenlyk een hoender-kooy, van bamboezen gemaakt; en wat meer na vooren is haar gemak, of ontlast-plaats, van goet sterk hout gemaakt. Aan bak-boort, weinigh voor de kajuit, staan twee kombuizen, gelyk by D is aangewezen. Achter de kleinste kombuis staat een water-bak, welke by E byzonder werdt vertoont, is lang 4 voet, breet 2½ voet, en hoog 3½ voet, van goet vast hout gemaakt, en de naden met kalk dicht gestreken. Het anker F is geheel van hout, uitgenoomen dat de handen voor aan met yzer zyn beslagen: de schaght van 't anker is lang 18 voet, en de armen zyn lang 6 voet: dwars door de schaght is een hout, als mede onder en boven, zynde met rottings te zamen gebonden. Tusschen de groote en voorste mast, dwars over 't Jonk, in beide de boorden, zyn twee boomen, omtrent 6 voet van den anderen, waar mede hare ankers met handt-spaken opgewonden worden. Aan de toppen der masten zyn de touwen van rottingen gevlochten. De zeilen zyn van stroo, basten van boomen, en bamboezen gemaakt. Vlaggen, en vaendels, op alderley wyze, waaijen van achteren, van vooren, rondtom 't Jonk, en van de toppen der masten, in overvloedt af. Gommen, of kopere bekkens, ook schalmeyen, en ander speel-tuigh, voeren zy mede in de kajuit.

Wanneer de Jonken gereedt leggen om t'zeil te gaan, wordt 'er eerst in de zelve van de Chineesche Priesters aan de afgoden, met groote plechtigheit, offerhande gedaan; zy speelen op Muzyk-tuigh, onder 't plegen harer godts-dienst, enz.

De Schipper heeft op 't Jonk in zee het gezag, benevens de Stuurman, en Hoogbootsman. Zy varen met 50 of 60 matroozen. Haar vaart strekt meest van China na Batavia, Siam, en elders; en voorts om de Noort na Japan; zynde dit een vaart op welke men geduurigh van 't eene landt tot het ander over steekt, ofte daar by langs zeilt: zy dienen zich derhalven noch van Kaart, noch Graadt - boogh, noch Quadrant, noch diergelyke werk-tuigen; maar by hen wort alleen het Kompas en Dieploot gebruikt, welk Kompas in vier-entwintigh streeken is verdeelt. Haar spyze is meest ingeleide vis, vleesch, en rys, daar zy een dronk water toe drinken, en weten zich sober te behelpen.

In Zeilon vindt men Scheepen, de Hollandtsche Kagen niet ongelyk, die in 't gezight van 't landt lasten door zee voeren, *Parre* genaamt; waar van de Indiaansche naam *Parruas* her komt, zynde een volk in Tutokoryn, aan de Malabaarsche kust, dat zich met paerel-visschen onderhoudt, en zulks, om dat zy dit vaar-tuigh veel gebruiken.

By P ziet men een Javaansch Vaar-tuig. Het hout 't geen voor en achter tegen de steven uitsteekt, dient tot snyding der baren, om het Schip beter voortgang te doen hebben. De wederzydts vleugels aan de Vlieger zyn van bamboes, behalven de houten daar deeze vleugels aan vast zyn, welke dwars over het Schip komen te leggen, op dat het zelve te beter vlotte, meerder voere, en minder om zoude slaan. Met losse roeren, achter uit, stuurt men deeze.

Jonken zyn de voornaamste Scheepen der Javanen, met welke zy hunne waaren over en weder voeren: deeze zyn omtrent 20 lasten groot, en van gedaante bykans als Haring-buizen. Het hol van 't Schip is aan elkanderen gepent, gelyk men de bodemen der tonnen te zamen voeght. Zy hebben van vooren tot achteren een dak, als een huis, met biezen bedekt, waar onder zy bewaart zitten voor de hitte van de Zon, regen, en douw. Daar is een kajuit voor den Kapitein, of Schipper. Onder is het t'eenemaal in ruimkens verdeelt, daar zy de goederen wel vast in stouwen: men gaat daar in door beide de zyden, en aan deeze deur-gaten hebben zy de vuur-steden. Voor uit staat een boegh-spriet: ook voeren zy een groote en een

bezaans mast; met een groote bezaan, en blinde. Wanneer deeze Jonken voor de windt zeilen, wort over ieder boegh de hals toegezet, de fok over d'een, en 't groot zeil over d'ander zyde. Hare zeilen zyn van hout, of van biezen gemaakt, en t'zamen gevlochten. De ankers zyn desgelyks van hout.

Kleine Barkjens, by haar *Praos* genaamt, hebben zeil en wandt van een zelve stof.

De Javaansche *Tainangs*, of *Tingangs* voeren omtrent 10 last: hebben een mast, en zeil, bykans als de Galeyen, dat uit bast van boomen gemaakt is: zyn achter breet, en smal op steven: het overige is van lichte bamboes gemaakt: hebben breede buiken, en zyn voor en achter scherp op snee: zeilen zeer scherp; en als 't wat te hardt waait, rollen zy de bamboes van onderen wat op: met een los zeil konnen zy daar mede vry hoogh by de windt loopen.

De wilde menschen die in *Terra del Fuego*, en op de Magellanische eilanden woo-

nen, maken hare Schuitjens, of Kanoës, waerdigh om te zien, en konstigh, op volgende wyze: zy neemen de bast van een der dikste boomen, die zy weten te buigen, riemen daar uit snydende, zoo dat het ten laatsten de gestalte van een Veneetsche Gondel kryght: deeze bast stellen zy op houtjens, gelyk men de Scheepen op stapel zet: als nu de bast de gedaante van een Gondel heeft, en bestorven is, dan beleggen zy den bodem van vooren tot achteren dwars over, tot vastigheit, die zy daar na weder overleggen met boom-schorssen, en hecht te zamen binden. In deeze Schuitkens, die 10, 12, 14, of 16 voet lang, en omtrent 2 voet breedt zyn, konnen zeven of acht mannen bequamelyk zitten. Zy scheppen daar mede zoo sterk, als men met een beroeide Sloep zoude konnen roeijen. De prent van deeze Schuitjens, zoo als die op stapel staan, is als de af beeldinge by letter Q uitwyst.

Niet ongelyk aan deeze Schuitjens zullen misschien de Scheepkens der oude Duitschen zyn geweest, daar *Plinius* van zeght datze uit een boom geholt wierden.

+*Strabo* zegt, dat aan de Achaische, Zygische, en Heniosche stranden, in de Zwarte zee, de luiden van den roof leven: zy hebben Boots die smal en licht zyn, daar vyfen-twintigh menschen in varen konnen: van dit vaar-tuigh stellen zy een vloot toe, en overvallen nabuurige Landen, en ook wel Koopvaardy-vlooten: zy weten deeze Schuitjens op de rugh te dragen, en in de bosschen te verbergen. +*Lib.* XI.

By letter F, op de plaat, wert een Koninglyk Vaar-tuigh van Borneo vertoont, daar des Konings banier, of wimpel, af waait: by stilte wert het voort geroeit, en dan zitten de roeijers rondtom het Schip op een riete galdery, waar van de uiterste man in 't water zit, pyl en boogh, voor geweer, beneffens hun hebbende leggen. Men vindt'er mede die voor en achter laeger zyn, met dubbelde verdekken; en als het waait halen zy ledere zeilen by: deeze werden *Korkor, Krokurre*, of *Karakor*, op het Indiaansch genaamt. Zy voeren 150, 160 of 170 mannen. Op de kiel is slechts een gang of vier geboeit, en zyn scherp: haar stevens zyn naakt, en onbekleedt: boven het opgeboeide hout leggen zy lichte balkjens, die over water steken, naar de wydte van het Schip, welke zy met riet dekken, in stede van een houten overloop, zoo wel binnen als buiten boort, zynde dit riet omtrent een arm dik: op deeze zoldering, of galdery, zit het volk te roeijen, of scheppen, welke openingen heeft tusschen ieder rey roeijers in, zoo breedt, dat de scheppers daar pas door konnen, om in 't water te slaan. De reyen roeijers worden vermindert, en vermeerdert, na de grootte van het Schip: ieder roei-rey bestaat in 't gemeen uit 10 of 12 mannen. De riemen zyn de platte spaden, of schoppen, met korte steelen, niet ongelyk, en zeer licht. Zomtydts ziet men een rey roeijers binnens boorts staan. Op gezang, getrommel, en gespeel, roeit en bestiert dit volk hare riemen. Op deeze riete zoldering dryft het Schip, zonder welke het zelve, wegens zyne smalte, zoude moeten om vallen. Boven het voornoemde boeisel van hout, zyn deeze Scheepen voor uit niet hoogh opgehaalt. Zy zingen, trommelen, en speelen by beurten op dit Vaar-tuigh, elkander gelyk als antwoordende. De over water hangende riete zoldering is zomwylen uit het hoogste van 't Schip al schuins in het water dalende gebouwt, gelyk deeze prent vertoont, en dan werdt uit het Schip zelve niet geroeit.

Aan de Malabaarsche kust vindt men zeker riet, *Bambu* genaamt, daar Schuitjens van gemaakt worden, die twee menschen konnen voeren. De Indianen gevoelen dat dit riet van zulken kracht is, dat men daar in bevrydt van krokodillen zy.

Die van Bantam gebruiken een Krygsvaartuigh, *Cathurs* genaamt, krompuntig genebt, 't geen een zeil van geweven gras en bladeren voert.

In Angola worden Schuiten gevonden, geholt uit eenen boom, zoo groot, dat drie hondert menschen konnen voeren: deeze zyn voor en achter van eenerley gestalte.

In het Jaar 1641. zondt de Nederlandtsche Gezaghebber van Batavia een Brief naar den Koning van Louwenlandt: welke Brief aldaar wiert ingehaalt door drie groote Praauwen, waar in ieder veertigh persoonen zaten, met haren Hopman; de Brief wiert in de middelste, en grootste Praauw, onder een vergulden welfzel, geplaatst. Het Hof aldaar schept veel vermaaks op 't water in vaar-tuigen, zoo met stryden, als vuur-werken daar op aan te stellen. Ter zelver tydt zagen eenige Nederlanders daar op de stroom twee hondert Praauwen, die alle by nacht rondtom met kaerssen wierden bezet: in eenige stonden hooge pyramiden, of naalden, bezet met kaerssen en vuur-werken, 't geen een vreemt gezight gaf, voornamentlyk als men daar mede, tot vermaak, gints en weder voer.

Te Kalicut worden Scheepen gemaakt, die tusschen de vier en vyf hondert vaten konnen voeren, zynde boven open, en zonder eenigh dek. De planken, en al het

hout aan deeze Scheepen, werden zoo wel te zamen gevoeght, dat die zonder eenigh werk of braeuwsel t'zee konnen varen, en de minste droppel niet lekken: de huit werdt evenwel van buitenen bepekt, en alomme met yzere nagelen beslagen. De zeilen werden van boom-wol geweeven. Zy voeren twee masten. In plaats van ankers gebruiken zy marmer-steenen, zynde, 8 span lang, en 2 span breedt, die zy aan twee sterke touwen binden, om bequamelyk uit te konnen werpen. Zommige deezer Scheepen zyn plat-bodemt, en worden *Zambuchi* genaamt; doch andere heten *Crampane*, en zyn onder gevormt als de Scheepen hier te Lande. *Parai* is een slagh van kleine Scheepen, omtrent 10 schreden lang, gemaakt van een stuk houts, wiens riemen en masten van Indiaans riet zyn gemaakt. Een ander slag van Scheepen wert *Cathuri* genaamt: als ook *Almadie*, welke 12 of 13 schreden lang zyn, voor en achter spits; deeze voeren in't gemein een zeil onder het roeijen, zoo dat in korten tydt veel weghs afleggen. In kryghs-tydt, en by noodt, brengt de Koning twee of drie hondert van dees vaar-tuigen te water.

Men vindt Scheepen in China, die op rollen over landt zeilen, te weten in platte Landtschappen.

Doch om volmaaktelyker als boven van den Chineeschen Scheeps-bouw te spreken, zal niet ondienstigh zyn een verhaal hier in te lasschen, 't geen my is gedaan van zeker persoon, die met de Nederlandtsche Gezanten het Ryk van China door en weder heeft gereist.

Het getal der Chineesche Scheepen (zeght hy) is ontelbaar, en grooter als by eenige Natie op de werelt. Hunne kloekste Scheepen, die zoo wel ten oorlogh als tot handel worden bereidt, werden *Tsoen* in hare tale genoemt (wiens gestalte tweevoudigh aan letter S, op de nevenstaande plaat, is te zien, waar van het eene ten Oorlogh, en het ander ter Koopvaardye is toegerust): deeze werden, met een verkeerde naam, by meest alle de Christenen *Jonken* geheten; want de Chineezen noemen der Christenen Scheepen wel *Jonken*, maar nimmer hun eigen Vaar-tuigh.

De groote last-dragende *Tsoenen* konnen 700 lasten voeren; doch die ten kryge worden bereidt zyn zelden grooter als van 100 last: zy zyn voorzien van een stevigh voor- en achter-kasteel, de plaats waar uit de soldaten zich verweeren: hier houden zy hare vuur-werken en stink-potten, en daar staan gemeinlyk eenige lichte stukken op, die met spillen allerwegen heen gedraait konnen worden. De grootste voeren 20, ook 30 stukken, en zyn alle sterk bemant; want een Schip met 10 stukken voert twee hondert man. Dit Vaar-tuigh is achter breedt, en verliest allengskens na vooren toe, tot omtrent op 3 voet. Zy hebben onder geen kiel, maar een platten bodem, zoo dat licht om slaan. Zy voeren twee masten, een groote en een fokke mast; doch geen stengen, of marssen. In stede van staande wandt hebben zy een zwaar touw of twee, een voor- en een achter-stagh. Zy weten insgelyks niet van het gebruik der bloks; maar halen hunne zeilen met een katrol op, dat boven aan de mast vast is. De zeilen zyn gemaakt van smal gesplete rottingen, zeer fyn geschooren, der wyze als hare zonne-schermen: dit rotting-werk wert dubbelt tegen elkander gezet, en met bamboes-bladen zoo fyn en dicht gevoegt, dat de minste tocht-gaatjens daar in niet gevonden werden. Zy hebben geen rees, daar zy hare zeilen aan vast maken, noch konnen ook zoo schielyk en gezwindt niet stryken als wy; want als zy stryken zullen, zoo moeten zy eerst al de touwtjes aan de mast los doen; de neer-gestreken zeilen rollen zy op, en leggen die op het verdek van haar Scheepen neder, gelyk men op onze Smakscheepen doet. Boven aan de hoek van de mast steken zy een dwars-hout door hunne zeilen, om hen stevigheit te geven. Brassen noch schooten hebben zy niet; doch voeren in plaats van die kleine touwtjes, die alle aan een groot touw vast zyn, waar mede zy brassen en schooten: dit touw-werk werdt by de onze duizent-been genaamt; het verstrekt mede voor boei-lyns. De kabels zyn van fyne

rottingen gevlochten. De ankers zyn van hout, welke echter zinken, en grondt houden, zoo wel als de beste ankers van yzer: deeze ankers hebben geen anker-stokken, noch bladen, ofte armen, op onze wys; want het onderste van de zelve is anders niet als twee scherpe uitstekende houten. De vlagge-spil achter staat op die plaats, daar in onze Scheepen de bezaans-mast staat. De spil, aan de mast niet ongelyk, heeft insgelyks boven een katrol, daar de vlagh aan vast is: aan het voor-eindt van de spil is een staghtouw, waar mede zy de vlagh konnen ophalen, en laten zakken: de vlaggen hangen aan dees recht op staande steng over dwars.

Vreemdt is de timmeragie van deeze Scheepen. Zy zetten veel of weinigh inhouten daar aan, na de grootte der Scheepen. Maken verscheide kamers in 't ruim, tot welke men van d'een in d'ander niet kan gaan. Zy klimmen met ladders in de Scheepen. Aan ieder zyde komt maar een

bark-hout. Haar water bewaren zy niet in vaten, als d'onze, maar hebben byzondere water-bakken daar toe binnens boorts. Aan beide de zyden van het Schip zyn galderyen, tot geheimen dienende. Hebben een vast verdek, en 1 voet hooger hebben zy een loos verdek van planken, om over te gaan. Hun slaap-matten leggen in de afgeschooten kamerkens, die in 't ruim zyn, neder. Haar kajuiten zyn getimmert als de roeven hier te Lande, komende omtrent een mans lengte hooger als het looze verdek. Het kasteel begint laeger als het vaste dek, maar stygt daar weder een groot eindt boven over: hier op staat een opgeboeide schans, daar de Scheeps-Opperhoofden zich by wylen op verlustigen, en lucht scheppen: hier hangen hunne schilden en rondassen rondtom, alwaar vervaerlyke tronien op geschildert staan. Hare spiessen steken rondtom buiten het Schip uit.

Op een zeer byzondere en konstige wys weten zy elkandere van verre met tekenen als toe te spreken, en hun meininge te kennen te geven; waar toe de Stuurman, of Schipper, aan het achter-kasteel boven op de schans klimt, nemende een stok, als een halve piek, van welke d'eene helft root en d'andere helft zwart is geschildert, in zyn handen: op het rammelen en slaan der gommen, en trommels, vangt hy aan den stok in veelerleye wyzen te zwaaijen en te zwenken, maakt ook groot misbaar met zyne armen en handen; en dus werdt hy verstaan van die te lande, of op eenige andere Scheepen zyn, welke insgelyks op deeze wyze antwoorden: door welk middel de Chineezen elkander, van zoo verre men een man kan zien, alles konnen doen weten, zonder eenigh woort te spreken. Niet ongelyk hier mede is het doen van de haring-vangers in onze zee, die met het bewegen van haar muts te kennen weten te geven, aan die voorby vaart, hoe veel haring zy gevangen hebben.

Het is een misverstandt 't geen *Linschooten* zeght, dat de Chineezen halve Manen, (als de Turken) en Sterren in haar vlaggen voeren: doch het is hem ten goede te houden, om dat hy nooit in China heeft gelandt, maar alleen Chinees vaar tuigh van verre heeft gezien. Dit is waar, dat zy in hare vlaggen zomtyts een ronde krul voeren, die in tweën verdeelt is, zynde het eene deel root, en het andere geel: buiten om deeze kring staan acht tekenen, waar van aan de eene helft zes stippen staan; de gront van de vlagh is wit, doch de stippen zyn zwart: aan de andere helft ziet men by ieder teken vier stippen, daar een streep boven staat. Hun wimpels zyn aan het on derste eindt geklooft, boven en onder aan zwart geverwt, in de midden graauw, en alle van fyn katoen. Aan de top van haar middelste mast, welke als een pyramide, of naalde, met trappen op gaat, hebben zy een weer-haak, daar krullen van doek aan hangen, die geestigh zyn geschildert: hier onder hangt een staert aan, by wiens draden zy kennis van de windt krygen. Het roer konnen zy binnen in het Schip halen naar welgevallen.

Het is een minder geslacht van Scheepen die zy *Koejas* noemen, onder letter T verbeeldt.

Een ander en noch kleinder slagh van Scheepen in China werden by haar *Siampan, Changpan, Batjangs,Wangkang*, of *Pancung* genaamt, 't geen onder letter V is verbeeldt. Deeze *Siampans* worden noch van andere gestalte gemaakt als hier verbeeldt staat, namentlyk, voor boogs-wyze met een breede nebbe opryzende: d'achter-steven is hen niet geslooten, maar wykt boven van een, waar tusschen een man het roer, of stuur-bort, heeft steken, en staat te stuuren: het midden is overdekt met een mat van gespouwe rottingen. Haar stuur, en dat van 't Schip *Koeja*, wort met twee stokken wederzydts bewoogen, gelyk als het roer der Spaansche Barken met touwen. Deeze voeren een zeil, en daar nevens twee riemen: andere vier, ofzes. Zy werden aan de zee-kant, by stil weêr, veel gebruikt, om wegh te spoeijen: zyn van grootte als onze Styger-schuiten, en konnen 30 of 35 menschen voeren.

Een vierde geslacht van Scheepen wert by hun *Lantiones* genaamt: deeze voeren zestien riemen, aan ieder zyde acht, staande aan elke riem zes mannen: zy zyn de Galeyen in Europa niet zeer ongelyk, doch lang en breedt. Dit Vaar-tuig is by de Chineesche Zee-roovers veel in 't gebruik.

Behalven deeze alle ziet men daar Jachten, die geheel vergult zyn, en verlakt.

Wanneer *Bort*, Admiraal over een aanzienlyke Zee-maght, in den Jare 1662. van Batavia na China wiert gezonden, om den Tarters d'eilanden Aimui en Quimui te helpen overwinnen, zyn de Jonken der Tarters, die zich met de Nederlandtsche Vloot voegden, van vlaggen voorzien geweest als volght:

Singlamons Jonken (dees was Opper-gebieder in Fokien) voerden zwarte vlaggen, daar een roode ronde Mane in stont; want halve Manen voeren zy nimmer.

Matthithelaujas (die Stedehouder was) Jonk voerde geele vlaggen, met witte wimpels; zyne onderhoorige Jonken een

witte vlagge, en een roode Mane daar in, met een roode wimpel; des zelfs Mandaryns een groene vlagge, met een roode Mane daar in, en een witte wimpel.

Suntokquon, Admiraal van Lipoui, voerde blaauwe vlaggen, met een zwarte Mane daar in, en witte wimpels.

Sulauja voerde groene vlaggen, met een roode Mane daar in.

Schunluwan voerde roode vlaggen, met een zwarte Mane daar in.

Quolauja voerde groene vlaggen, met een witte Mane daar in.

Ian Sumpin voerde groene vlaggen.

Goo Sumpin voerde zwarte vlaggen, en blaauwe wimpels.

Alle Tartersche Jonken hadden een zwarte cirkel aan haar zeil, binnen welke een zwarte letter stont. Het getal der zelver, onder deeze opgemelde Gebieders staande, die den rebellen Chinees, onder schuil der Nederlandtsche Vloot, slagh leverden, beliep weinigh minder als twee hondert.

Roode vlaggen is by de Chineezen een teken van vreede, en witte van oorlogh. En dus verre het opgemelte verhaal.

Londra, Palandra, Patache, en *Peauques*, zyn Vaar-tuigen, in de Middellandtsche zee bekent.

Almadia, is zeker Vaar-tuigh, op de kusten van Africa.

Chemini, is een geslacht van Vaar-tuigen by de Usbeksche Tarters.

Talak, een Vaar-tuig aan de Roode zee.

Op de vlieten in Babylonien, zeght *le Blanc*, gebruikt men, in plaats van Vlotten, opgeblazene huiden van geiten of bokken, daar men borden, die wel vast te zamen gebonden zyn, op leght, om de waaren de vlieten af te voeren. Na volbragte reis laten zy de windt uit deeze vellen loopen, en brengen die op hunne kameelen wederom te rugh.

Kotzagh is een Vaar-tuigh, dat van de Tarters, en Samojeden, langs de Ys-zee wert gebruikt.

In Sumatra zyn Vaar-tuigen, *Giunchi* genaamt, welke drie masten hebben: het voorste en achterste des Schips is malkanderen gelyk: zy hebben twee stuur-roeren voor, en twee achter: als zy over zee varen, en dat haar een tegen-windt over komt, zoo laten zy datelyk de zeilen van de eene mast neder, en doen die aan de andere mast, varende alzoo wederom te rug.

Geluas, en *Terrades*, zyn Vaar-tuigen aan de Persiaansche inham.

Piraguen zyn de Kanoës niet ongelyk.

Lanchare is zeker Vaar-tuigh met riemen, niet wydt van Malacca gebruikelyk.

+*De Laat* verhaalt, dat de inwoonders van Yca, en Arica, oulings, lange voor de komst der Spanjaarden, gewoon waren, in Schuitjens van opgeblazene Zee-wolven; verre eilanden te bevaren.

+*Lib. de Orig. Gent. Americ.*

Hoe onkundigh de Amerikaansche Indianen van groote Scheepen zyn geweest, voor de komst der Spanjaarts, blykts, dewyle +die van Tumbez, in Peru, op het eerste gezight der zelver, waanden dat het opryzende klippen waren; en als zy het beweegen, en de vreemt gekleede menschen met baarden zagen, meinden zy het waren gedrochten, en duivels, of schepzels uit den hemel gedaalt.

+*De Laat.*

Acala zyn Scheepkens in Mexico; welk woort met de Schuiten *Kwila*, by de oude Saxen gebruikt, eenigzins schynt over een te komen.

In China zyn duizenden menschen die op het water gebooren zyn, en op het water sterven.

[+]De tegenwoordige Tartersche Keizer in China onderhoudt geheele Scheeps-vlooten, om zyne wateren te veilen: deeze Scheepen, voerende 't Keizers Wapen, welk is een Draak met vyf klaauwen aan ieder poot, in hare vlaggen, hebben zulken voor-recht, dat alle Scheepen, die de zelve ontmoeten, gehouden zyn te wyken. Alle drie maanden steken vyf Scheepen af van Nanking na Peking, om den Keizer de tol van stoffen en zyde waaren te brengen: voor deeze moeten insgelyks alle Vaar-tuigen wyken, en eerbiedigheit bewyzen; en wanneer dit ontmoet niet onderdanigh genoegh na den zin der *Lautjas*, of Bestierders der zelve, geschiedt, zoo treden zy over, halen de Meester van het Schip op het hare, doende hem hardelyk af-slaan, en, om dat niet tydelyk de vlagh voor 's Keizers Vaar-tuig heeft gestreken, groote boete betalen: waar van een spreek-woort onder de Chineesche Schippers is gekomen, *Wacht u voor de vyf klaauwen*.

[+]Van de Scheepen in China ziet de Atlas van Martinus, Trigautius, Marinus, en andere.

De Chineezen hebben nu het grootste verstandt van de Zee-vaart niet. Zy houden zoo veel moogelyk is by strandt. De Avondt-sterre strekt haar voor leidt-ster in de nacht. Het kompas, daar zy zich doch te byster wel niet op verstaan, noemen zy *Loukoe*. By storm zoeken zy het landt, en zetten 't daar vlak op aan. Wanneer zy, in lyfs gevaar, als hoopeloos zyn, ontwinden zy hun hair-vlechten, hangen die in 't water, doen de zeilen los, en leggen zich plat neder. Een gemeen matroos noemen zy *Swieziere*; een Stuurman *Taikon*; een Schipper *Tsontsoe*.

De Jesuit *Martin* verzekert ons, dat de Chineezen al van oudts her de zee alomme

hebben bebouwt, zelf tot aan het Roode meir toe. Hy gevoelt mede, dat tot op heden in het eilandt Madagaskar Chineesche volk-plantingen werden gevonden. Ook zeght hy, dat zeker *Luseng* al twee hondert jaren voor de geboorte onzes Heilants een zee-toght heeft gedaan, om Noorder gewesten op te doen.

De Chineesche Jaar-boekcn houden insgelyks in, hoe zeker Keizer *Hiaou*, hondert en veertigh jaren voor Christus geboorte, een groote Vloot alom na de Indische gewesten af zondt.

Tuanus verhaalt in zyn zeven-en-zestigste Boek, dat de Tarters, wanneer zy voor vlieten of meiren komen, paerden slachten, villen, en van de huit, die zy met vet bestryken, door middel van uitgespannen ribben, Schuitjens maken, daar zy acht man te gelyk in konnen over voeren.

Franciscus Vasquez de Coronado verhaalt, by Quivira Scheepen gezien te zyn, die van achteren met gout en zilver sny-werk verciert waren.

De Chineezen, zeght *Boterus*, hebben eertydts een groot gedeelte van America bezeten; maar als zy een vloot van dertien honderdt Scheepen by Ceylon verlooren hadden, hebben zy d'over-zeesche Landtschappen verlaten, en zyn met het hare in China te vreeden geweest.

Quantecong, of anders *Vitie*, is een der aanzienlykste afgoden onder de Chineezen: deeze, zeggen zy, heeft de Scheeps-bouw bedacht.

Iquon, Ikoan, of *Equam*, Vader van *Koxinga*, die de Nederlandtsche Maatschappy Taywan ontwrong, wierdt van een gering dienaar een groot Koopman, maghtigh op zyn eigen beurs zes duizent Scheepen uit te rusten, waar onder de helft groote Jonken, met welke hy eenige Landtschappen in China aan de zee-kust afliep.

Sioupontok, tweede in rang van *Kimsia, Koxingas* Zoon, zondt den Opperhoofden der Vloot, die den Tartar, tot bystandt tegen den aanhang van *Kimsia*, van Batavia was toegezonden, om door dat middel Formoza weder te bemaghtigen, een brief van volgenden inhoudt: *En zoo ghy met ons geen vreede begeert te maken, ik en* Sepoan (dit is de zelve met *Kimsia*) *hebben noch vyf hondert zoo groote als kleine Jonken, benevens twee hondert Branders, waar mede wy uwe Scheepen tot de grondt toe zullen verbranden; wy zullen dan zien, en gewaar worden, of de Hollanders wel veghten of niet*. Doch dit viel anders uit; want *Balthazar Bort*, met zyne by-hebbende Scheepen, gevoeght met de Tartarsche Vloot, sterk tusschen de vier en vyf hondert Jonken, verjoeg haar alle: door welke nederlaagh Aimui en Quimui in de maght van den Tartarischen Cham, Keizer van China, verviel; over welke zegen *Lipoui*, Veldt-heer der Tartaren, aan *Bort* aldus schreef: Lipoui, *Oppergezaghebber en Veldt-overste der Tartarische kryghs-maght in dit landtschap van Fokien, en Gebieder des legers voor Aimui, doet by deezen zyne eerbiedige groetenisse aan den Hollandtschen Zee-Admiraal. Den een-en-twintighsten heb ik op den top des berghs uwe komste met de Scheepen te gemoet gezien, en beooght het doen vlughten der roovers Jonken door UE. donderend geschut, tot myn groote blydtschap. Nu bespeur ik eerst dat de Hollanders oprecht van herten zyn. Ik zal niet nalaten deeze UE. diensten, voor onzen Ryke gedaan, haastig aan onzen Keizer bekent te maken, en hoe de Hollanders dapper en stoutmoedigh zyn in het verslaan van onze en hunne vyanden*, enz. Dit Zee-geveght, tusschen Tartaren, Hollanders, en afvallige Chineezen, viel voor in den Jare 1663. Het inzight der Hollanders was, door deeze bystandt den vryen handel in China te bekomen; doch zulks wierdt hun toen, schoon zy den rebel verjoegen, Aimui en Quimui hielpen winnen, niet toegestaan. De Chineezen toonden zich als helden in deezen strydt, en ontzagen in 't begin niet de zestien Nederlandtsche Scheepen, met kleine bassen, musketten, pylen, en vuurige schagten, onder d'oogen te zien; doch wierden door het grof geschut, na goede tegenstandt, op de vlught gedreeven, met verlies van vyf of zes

Jonken, die d'onze zoo in de grondt schooten, als op 't landt joegen: de stilte hielp hun al wrikkende uit het toereiken des geschuts. De Tartarsche Jonken, schoon sterker in getal als de Chineezen, en de hoede der Hollanders hebbende, bleeven, zoo veel hun doenlyk was, boven windt leggen; en wanneer hun zeven of acht Chineesche Jonken toegedreeven waren, by d'onzen afgesneden, wisten zy die ter naauwer noodt te vermeesteren: zy matsten al wat bemaghtighden; doch de Chineezen storven niet ongewrooken. Dit volk is te scheep gewapent, behalven het schiet-geweer, met wapen-rokken, storm - hoeden, zeep-messen, houwers, yzere harnassen, en bogen.

Van d'Indiaansche Scheepen spreekt *de Vries* als volght:

In grootte, sterkte, strydtbaarheit, en gezwindtheit in 't zeilen, zyn de Scheepen, welke d'Oost-Indianen gebruiken, by de Engelsche, of Nederlandtsche, niet te vergelyken; maar in pracht, en cierlykheit, komen zy de zelve dikmaal t'over-

treffen. D'Indiaansche Vorsten gaan inzonderheit onze Europische hier in te boven.

De Koning van Pegu heeft eenige vergulde Scheepen, d'alderschoonste die men ooit zoude moogen zien. Niemandt magh daar in varen, als alleen hy zelver. Voortydts was'er een, 't welk te Meccao, aan een afgeschootene en beslootene plaats, op het drooge landt wierdt bewaart, en van een deel soldaten bewaakt. In schoonheit zoude men een diergelyk Schip in de gantsche wereldt niet hebben konnen vinden: van binnen en buiten was het t'eenemaal vergult, daar-en-boven zoodanig verciert met allerley konstigen arbeidt, en bloemwerk, dat alle de geene die 't zelve zagen zich niet genoegh daar over konden verwonderen. Het was wel lang genoegh, doch niet zoo breedt als het na even-maat had behooren te zyn. Aan ieder zyde was het voorzien met anderhalf hondert roeijers, ieder een riem (vergult tot aan d'onderste vlakte toe) in de handen hebbende, waar mede zy 't Schip zoo schichtigh deeden voort gaan, dat geen pyl gezwinder van den boogh kon af vliegen: al t'zamen pasten zy daar op, dat zy hare riemen gelyk in leiden, en gelyk op haalden, 't welk dies te meer spoedt maakte. In 't midden deezes Schips stont een klein huisje, byna gelyk het bedekte deel in de Venetiaansche Gondolen, doch veel grooter, en aan alle zyden met glazen bezet.

Anders zyn de gemeene Veer-scheepen in Pegu, gemeenlyk uit een stuk houts gemaakt, niet boven 15 of 16 schreden lang. De riemen zyn van riet, en onder, daar zy het water slaan, geklooft, en een plank, of berdt, daar aan vast gebonden. Deeze Scheepen gaan veel sneller voort als een Bregantin. De masten zyn desgelyks van riet.

Te Tarnassari gebruiken d'inwoonders gemeenlyk zeer groote Scheepen, van veelerley vorm. Eenige zyn onder gantsch plat: deeze gebruikt men op ondiepe wateren. Andere hebben het achterste deel even gelyk het voorste deel: hebben ook twee stuur-roers, nevens twee masten; doch zyn niet overdekt. Men vindt by haar een slagh van groote Scheepen, welke zy *Giunchi* noemen: eene der zelve kan duizent vaten laden. Op deeze hebben zy kleine Schuitjens, om daar mede in de stadt Malacca te konnen varen.

Te Calicuth maakt men gewoonlyk Scheepen van omtrent vier of vyf hondert tonnen, doch ongedekt. In 't bouwen der zelve stoppen zy geen werk tusschen de planken, gelyk d'Europaeers, maar weten die zoo dicht t'zamen te voegen, dat boven maten wel water konnen houden: daar na pekken zy de zelve van buiten, en slaan 'er veel yzere nagelen in. Het ontbreekt haar aan geen werk, wyl 't van andere plaatzen in menighte derwaarts wert gebraght; maar zy zyn niet gewoon deeze stoffe aan de Scheepen te gebruiken. Tot de zelve hebben zy goet hout, en vry meer als wy. Hare zeilen breijen zy van boomwol. Hare ankers zyn groote marmorsteenen, 8 spannen lang, en 2 spannen. breedt: deeze binden zy aan twee sterke touwen, en hechten daar mede de Scheepen in de grondt vast, gelyk wy met een anker.

Belangende de zee omtrent Calicuth, men kan de zelve acht maanden in 't jaar bevaren, namentlyk van September af tot op den uitgang van April; doch van 't begin der maandt May tot op half Augustus moet men op deeze zee-kusten wel toezien, wyl ter dier tydt zich veel gevaarlyke stormen verheffen.

Maar men kan noch iets zeggen van de forme harer Scheepen. Een deel der zelver hebben onder breede bodems, deeze noemen zy *Zambuchi*. De bodems van andere Scheepen, *Ciampano* geheten, zyn zoodanigh gemaakt als men te Venetien bouwt. Zy hebben ook noch kleinder Schuiten, voerende den naam van *Parao*, zynde tien schreden lang, en uit een stuk bereidt: het stuur, en de mast, zyn van Indiaansch riet. Men vindt noch een ander slag van kleine Schuiten by haar, genoemt *Almadie*, desgelyks uit een stuk vervaerdight. En wederom een ander slagh, *Cathuri*

genaamt, zynde al mede uit een stuk, en 12 of 13 schreden lang, voor en achter spits, zoo dat geen twee persoonen daar in nevens malkander konnen staan: deeze loopen veel snelder voort als de Venetiaansche Galeyen, Fusten, of Bregantinen. Gemeenlyk gebruiken de Zee-roovers zoodanigh een slagh van Scheepen. Deeze *Cathuri* werden gebouwt in zeker eilandt, genoemt Porcai, niet verre van Calicuth.

De Galeyen des Konings van Tarnate verdienen ook bezightight te worden. Deeze zyn aan beide de zyden voorzien met omgangen, of galderyen, gemaakt van Spaansch riet, en gemeenlyk bezet met roey-slaven, twee en twee nevens malkander: eenige zitten ook binnen het Schip, om te roeijen: in plaats van riemen gebruiken zy houte schuppen, en werpen 't water ter zyden af. Boven op de *Karkol* (zoo noemt men deeze Galeyen) zitten eenige persoonen, welke op trommelen en bekkens slaan. Daar benevens staan 'er ze-

ven metale stukken geschuts op, en eenige opgereghte lange spiessen. Ook staat daar een bedt-stede op, gantsch kostelyk gewerkt, en met gout overtrokken: aan de zelve hangt het voor- en achter-stuk van 't Koninglyk harnasch, ook een storm-hoet, alles met root fluweel gevoert: op 't Ledt leght een schoone deken, met gout door-trokken, waar op de Koning zich zomtydts neder zet, ook zomtydts neder legt: altydt staat 'er een nevens hem, die met een waaijer een koel luchtje veroorzaakt. Over de ze pracht des Konings behoeft zich niemandt te verwonderen, wyl hy wel zeventigh Eilanden onder zyn gebiedt heeft; en, wegens zyn maght, van zyne onderdanen zeer hoogh wert geëert.

De in woonders van 't eilandt Banda varen met hare Galeyen zoo snel, als ooit een Schip met een goede windt zoude mogen doen. Deeze Scheepen werden *Caracora* genoemt: zyn meerendeel gantsch zwak, en met touwen t'zaam gebonden. Inwendigh werden zy met houte haken, of klampen, aan een gehecht, zoo dat de planken op malkander komen te sluiten. Om de reeten der t'zamenvoeging te verzekeren gebruiken zy geen pek, gelyk men anders gewoon is te doen, maar nemen de basten der groote Indiaansche noote-boomen, van haar *Clappus* genoemt; de zelve kloppen zy met een hamer, zoo dat die gelyk werk worden: deeze stoffe steken zy tusschen d'openingen, en besmeeren de zelve daar na met kalk, die zy zoodanigh weten te bereiden, dat in 't water niet af valt. Uit deeze Galeyen konnen zy zich dapper verweeren, en gebruiken de zelve gemeenlyk tegens hare vyanden. Zy hebben ook twee metale stukken geschuts daar op; waar mede zy tamelyk wel weten om te gaan. Zy dienen zich mede van vuurroers als ten oorlog trekken, ook van schilden, groote sabels, en andere geweeren, als konnende zich meesterlyk daar mede behelpen; want van der jeugt op werden zy hier toe gewendt. Boven dien hebben zy spiessen, gemaakt uit zeker hart hout; met de zelve weten zy zeer gewis op iemant te werpen. Zy voeren ook een geweer, 't welk een kromme scheeps-haak niet ongelyk is, zynde aan een stok vast gemaakt, en daar aan met een dun touw gebonden: als zy dan in den strydt dicht by hare vyanden komen, werpen zy die de haken in 't lyf, en trekken de zelve terstondt weder na zich: dit is wel inzonderheit haar dagelyks geweer in den oorlogh. Hare hoofden bewaren zy met een zeker slagh van storm-hoeden, waar op zy een Paradys-vogel steken, in plaats van een pluim: door zulk een storm-hoedt meenen zy zeer wel beschut te zyn. Eenige Edellied n hebben een harnasch aan 't lyf, en laten zich voorstaan dat dan niet beschadight konnen worden. Als zy met hare Galeyen ten strydt uit varen, dan hoort men een groot getier, geroep, geschreeuw, trommel- en bekken-slag, zomtydts meer, zomtydts min, even als of zy gezamentlyk dol waren. De Edellieden, welke boven op de Galey staan, maken met haar geweer zeer kromme en zeldzame sprongen: wie onder haar alderbest kan springen, werdt voor den besten gehouden; en hy laat zich vry wat groots dunken. Aan de zyden deezer Galeyen zyn omgangen, of banken, van riet gemaakt, reikende tot byna in 't water: hier op zitten de slaven, die 't water scheppen; want in plaats van riemen gebruiken zy houte schuppen: twee of drie zitten 'er nevens elkander, geduurigh scheppende: onder haren arbeidt maken zy een groot geruisch, en zingen op hare wys: zommige andere zyn by haar, welke op de trom, of ook wel op het bekken slaan.

+Een Schip, d'Ark van Noach gelykvorming.

+Het moet een zeldzaam Schip geweest zyn, waar van gesprooken werdt in 't verhaal der reis van Kapitein *Saris*, na Japan gedaan in 't Jaar 1613. Als den Engelschen Generaal toenmaals eenige persoonen van uit Firando na den Keizer afvaerdighde, hebben deeze lieden onderwegen, by de stadt Xemina-seque, een ongemeen groot Schip van 1000 lasten gevonden, hebbende aan de zyden veel zwaar yzer-werk, en met een zonderlinge waght bewaart werdende voor allen overval der inwoonders. Het was van een ongewoon vreemde gestalte, en schynlyk *Noachs*

Ark gelykvormigh. Het wiert gebruikt tot d'overvoering der soldaten, welke men in eenige rebelleerende eilanden leide.

In de eilanden Latrones, gelegen tusschen Aquapulco en de Philippines, ziet men zulke konstigh gemaakte Schuiten, dat men anderwegen niet veel diergelyke zal vinden. Zy werden vervaerdigt zonder eenigh snydendt werk-tuigh. Zyn geen 2 voet breet, doch wel 20 of 30 voet lang, achter en voor gelyk; met sterk riet, en diergelyke dingen, wel voorzien. De zeilen werden gemaakt van matten, en *seggos*, vier-of drie-hoekigh, en zoodanigh, dat daar mede zoo wel tegen als voor de windt voort konnen. De Latroners zyn uitermaten goede zwemmers. Als men, wanneer zy in deeze Schuiten zyn, met geschut op haar af komt, stooten zy zich ruggelings over in de zee, en zwemmen, al duikende, van daar wegh.

Die tot Ormus en daar omtrent woonen maken desgelyks hare Scheepen op een ongemeene wys: onder op den bodem zyn de zelve gantsch hol: aan 't voor-en achter-deel trekken zy zich zeer wel t'zamen, zonder eenigh overdekzel; zy hebben wyde buiken, of zyden; echter wat subtyler als die te Caramusali: het achterste deel is een weinigh hooger als het voorste deel. Het roer is aan 't gedachte achter-deel met sterke touwen vast gebonden, en in 't zelve zoodanig inschietende, dat men het niet meer als omtrent twee vingeren breedte kan bewegen; doch dat is genoeg. De stuurman zit achter aan, midden op een dwars-balk, houdende in elke handt het eindt eenes touws, 't welk onder en boven het water door 't roer is getrokken: op welke zyde hy 't Schip hebben wil, op de zelve trekt hy het touw met de handt aan, en alzoo weet hy 't Schip zeer bequaam te regeeren.

Prachtige Lust-scheepen der Chineezen.

+Op de Heidensche Feest-dagen, en andere plechtelyke Vier-tyden, gebruiken de Chineezen zeker slagh van Scheepen, die zy *Longhschon*, dat is Slangen-scheepen, noemen, wyl zy gebouwt zyn na de gedaante eener slange. Deeze zyn op een zonderlinge manier recht wonder-aardigh toegeright, ook gantsch konstigh en cierlyk beschildert met veelerley verwen, zoo dat deeze zelfs d'alderschoonste Lust- en Praal-jachten zouden mogen trotzen. In uiterlyke gestalte zyn zy t'eenemaal een levendige water-slang gelyk, met groen mosch en zee-gras bewassen. Aan 't achter-deel ziet men een hoop zeldtzaam gesnedene slangen, boven met hair begroeit, en met breede yzers beslagen, ook met banden en strikken van menigerley coleur t'zaam gehecht: zy hebben zich gantsch zeldzaam door malkander gevlogten, even als levendige serpenten; zoo dat men zich ten hooghsten daar over moet verwonderen. Men ziet'er een groote menigte standaarden in, verciert met zydene vanen, hair-vlechten, en zommige lange vederen, of pluimen. Aan 't achterste spits, de staert van een slang gelyk, hangt een stok aan een bandt af, waar aan zich een kleine jongen zomtydts met d'eene voet vast houdt, die nu onder en dan boven 't water zeer wonderlyke guichelaryen en kortswylige potzen weet aan te rechten. Midden in deeze Scheepen ziet men drie masten, zeer prachtig opgepronkt met zydene vlaggen en vanen: ook boven aan 't eindt met drie afgodts-beelden bezet. Desgelyks ziet men op 't voorste spits, een slangs-kop gantsch gelyk, d'af beelding eens afgodts, waar onder een geheele troup levendige endtvogels af hangen: achter de zelve staat een Chinees, met een spies in de handt, en eenige zeer lange vederen op de muts, die haar, met geduurigh steken en prikkelen, zoodanigh plaaght, dat zy een zeer groot getier maken met quaeken en vleugelslaan. 't Geheele Schip rondtom is gantsch prachtigh behangen met goudene franje. Het overdekzel is sneeuw-wit, verciert met veelerley vlaggen en vanen; op 't zelve leggen twee Chineesche zonne-schermen. Onder dit overdekzel zitten twaalf gezwinde bootslieden, in zydene kleederen, met vergulde kroonen: d'armen hebben zy opgestroopt, zoo dat zich de zelve bloot vertoonen: deeze weten met hare riemen, gefatzoeneert als een lepel, het water zoodanigh te scheppen, en van zich te werpen, dat de Scheepen gelyk als een blixem door 't water schieten. Dus vliegen zy van 't eene Schip na 't andere, om de toekykers een verlustiging te veroorzaken.

Scheepen des Keizers van China.

+Maar boven alle andere verwekken de Keizerlyke Cier-scheepen, welke de Gezanten te gemoet worden gezonden; den vreemdelingen een zeer vermakelyke aanschouwing. Deeze zyn groot; uitwendig gantsch prachtigh opgepronkt, en inwendigh voorzien met veel gemakkelyke kameren. Aan beide de zyden, welke vlak en effen afgaan, ziet men geele draken met geopende monden, en vyf klaauwen aan elke poot. Voor aan zyn galderyen, of lust-gangen, desgelyks geel geschildert, waar in de muzikanten staan, welke onder het varen geduurigh speelen, of blazen. Deeze geele verwe, en geel geschilderde draken, mag niemandt in 't gantsche Keizerryk, op levens straf, gebruiken, noch aan Scheepen, noch aan kleederen,

noch aan eenige andere dingen: dit is alleen de draght des Keizers, en zoodaniger persoonen, aan welke hy zulks uit een zonderlinge genade vergunt.

Ook werden van verscheiden voorname Hooft- en Ryks-steden, inzonderheit van de stadt Nanking, (nu van de Tartaren hernoemt Kiangning) op zekere tyden des jaars, eenige Scheepen na 't Keizerlyk Hof afgevaerdigt, met diergelyke draken verciert: dit magh geschieden, wyl zy waaren voeren die den Keizer behooren.

Buiten twyffel zyn dit de zelve Scheepen van welke *Nieuwhof*, in zyn Chineesche Reis-beschryving, gewagh maakt, daar hy zeght dat alle drie maanden vyf Scheepen van Nanking na Peking aan den Keizer gezonden werden, beladen met allerley kostelyke zydene stoffen, en lakwerken. Deeze werden in de Chineesche spraak *Lungychuen* genoemt, dat is, Schee-

pen met draken kleederen, wyl zy aan den Keyzer werden geschikt, die draken-beelden in zyn Wapen voert, en op zyne kleeding draaght. Alle derwaarts komende Europaeers moeten bekennen dat zy nooit aan eenige plaats des wereldts Scheepen hebben gezien, welke in kostelyke toerusting, pracht en heerlykheit, by deeze te vergelyken moghten staan. Van buiten zyn zy aller wegen zoo zwaar vergult, en zoodanigh met de beste roode verwe beschildert, dat d'oogen der aanschouwers den glants naauwlyks konnen verdragen. Inwendigh hebben zy verscheidene zeer schoone en konstigh gebouwde kamers, van buiten met allerley beeldt-werk zoo prachtigh verciert, dat men daar uit ten vollen kan afnemen de zonderlinge scherp-zinnigheit, en uitstekende konst, van d'inwoonders deezer Provintie

Voorts verhaalt hy, dat de opgemelte Stadt den Keizer ten geschenk toezendt een zeker slagh van vissen, zynde van zonderlingen aart. In April en May werden zy gevangen, dicht by gedachte Stadt, in de vloet Kiang. De Chineezen noemen deeze vis *Siyn*; maar de aldaar woonende Portugeezen *Satel*. Over deeze vis-vangst wert, in den naam des Keizers, een der hoogste en voornaamste Gesnedene gestelt. Zoo haaft deeze visschen gevangen worden, doet men die levendigh onder 't ys, 't welk in de Winter hier toe verzamelt wordt: daar na werden zy in de van Peking hier toe afgevaerdighde Scheepen gedragen, en alzoo in de hoogste yl na de stadt Peking den Keizer toegezonden. Of nu wel Nanking meer als 200 Duitsche mylen van Peking af leght, zoo werdt echter deeze vis in weinigh tydts over gebraght, en de reis binnen acht of tien dagen volvoert; want men bestelt hier toe een groot getal volks, 't welk de Scheepen niet alleen over dagh, maar ook by nacht, met d'aldergezwindste spoedt, moet voort trekken: als den eenen hoop van trekken vermoeit is, komen terstondt andere trekkers in haar plaats, die allerwegen aan de bestemde oorden gereedt staan, even gelyk de post-paerden in Europa; wyl men van d'eene Stadt, of Vlek, of Dorp, aan 't andere t'elkens laat weten op wat uur van den dagh het Schip, of de Scheepen, daar zullen aan komen. De Landt-vooghden zouden den hals verbeurt hebben, indien niet elk op de beduide plaats der aankomst nieuwe trekkers gereedt hadt staan, om zoo terstondt d'andere af te lossen. Op deeze wys werden ieder week, zoo lang den tydt deezer visvangst duurt, twee Scheepen afgezonden, ook geen onkosten daar aan gespaart, indien men maar weet dat de Keizer (die deeze vissen ook onder zyne Ryks-Raden laat uitdeelen) een aangenamen dienst daar door geschiedt. Deeze Scheepen zyn even zoo prachtigh en konstigh gebouwt als de voorgemelde, van binnen en buiten vergult, daar-en-boven over al root beschildert, zoo dat met een zonderlinge glants en cieraat pralen. Voor deeze, en dier-gelyke Keizerlyke Scheepen, moeten alle Scheepen der Landtvooghden, als zy die komen t'ontmoeten, wegh wyken, en de zeilen voor hun stryken.

+Scheepen der Chineesche Landt-vooghden.

+Ondertusschen zyn ook de Scheepen der Keizerlyke Landtvooghden zoo heerlyk en prachtigh, dat iemandt, die de zelve niet gezien heeft, het verhaal daar van zwaarlyk zouw konnen gelooven. Onder d'Europische Scheepen vindt men 'er geene welke met deeze te vergelyken zyn. Zy leggen op 't water gelyk als hoogh-prachtige huizen: zyn op beide de zyden verdeelt in menigerley vertrekken: hebben in 't midden een zeer ruime zaal, voorzien van allerley konstigh gewerkten huisraat, ten pronk, als, heerlyke tafels, stoelen, en banken, nevens alles wat 'er toe behoort. De vensters en deuren hebben houte tralien, verciert met menigerley sny- en krinkel-werk. In plaats van glas gebruiken zy tot de vensteren d'alderfynste en dunste oester-schalen; of ook het aldersubtylste zyden doek, 't welk zy bestryken met een zeer klaar wasch, en cierlyk beschilderen, niet alleen met allerley bloemen, maar ook met d'afbeeldingen van andere dingen: geen d'alderminste windt kan daar

door dringen. Buiten om deeze Scheepen zyn rondtom gangen en leuningen gemaakt, alwaar de schip-lieden haar werk zoodanig konnen verrichten, dat zy de reizende persoonen in 't minste niet hinderlyk vallen. De geheele Scheepen zyn bestreeken met zeker slagh van gom, *Cie* genoemt, 't welk haar een boven maten heerlyken glants geeft. Van buiten zyn de zelve, gelyk reedts gezeght is, allerwegen met menigerley verwen zeer vermakelyk beschildert: van binnen ziet men vogelen, huizen, steden, en diergelyke, met een goudt-coleur afgebeeldt. De balken en planken zyn met zwaluw-staerten zoodanigh in een gevoegt, en t'zamen gehecht, dat men aan't geheele Schip naauwlyks eene nagel gewaar wert. In de lengte komen deeze Scheepen met d'Europische Galeyen over een, doch zyn zoo hoogh en breedt niet. Men klimt daar in langs een trap, of ladder, van 12 voet. Het voorste deel des Schips is geformeert als een kasteel: hier staan altydt trompetters, en

trommel slagers, die geduurigh blaazen, en slaan: wanneer dan zulks in d'andere Scheepen geboort wordt, zoo moeten de zelve voor deeze ter zyden af wyken. Omtrent de Scheepen der Landtvoogden werdt deeze orde gehouden, dat de minder Amptenaars voor de meerder wyken moeten. Hier op is zulk een vaste wet gemaakt, dat ter dier oorzaak nooit eenige twift voorvalt. Op dat men ook weten moght wien hier in de voortogt toekomt, zoo is de waerdigheit van den staat eens iegelyken Landtvooghts met goudene letteren, hebbende de lengte van anderhalve voet, voor aan zyn Schip geschreeven: ook laat men een byzonder bont zydene vaanken aan d'eene zyde des Schips af vliegen. Als't stil weêr is, zoo dat de windt de zeilen niet vol blaast, (welke zeilen van matten gemaakt zyn, en t'zamen gedaan worden, gelyk de waaijers in Europa) dan gebruikt men lieden, welke de Scheepen, op plaatzen daar de stroom tegen loopt, met een touw voort trekken, of ook met riemen aandryven: deeze riemen weten zy, even gelyk de vissen hare staerten, met zulk een behendigheit te bewegen, en voort te brengen, dat zy de zelve nooit uit het water lichten: 't welk dan ook geen klein bewys van de Chineesche scherpzinnigheit is. Dikmaal hebben zy maar een eenige riem tot voortzetting eens Schips.

Kostelyk Schip eens Keizerlyken Gesnedenen.

+Ook maakt *Trigautius* gewagh van een Chinees Pronk-schip, waar in zekeren Keizerlyken Gesnedenen den Jesuit *Mattheus Ricchius* opnam. Dit Schip was boven maten groot, en zoodanigh gestelt, dat de Keizer zelfs zich niet behoefde te schamen daar in te varen. Dien Eunuch hadt het zelfs laten bouwen, en daar in doen maken zeer veel gemakken, kameren, schoone plaatzen, en andere bequaam-heden. De vensteren, en cierlyke wandel-gangen, waren van onvergankelyk hout, met konstigh beeldt-werk opgepronkt. Allerwegen was 't bestreken met glinsterendt *sandarach*, of met goudt.

Chineesche Lust-scheepen, en Speel-jachten.

+In 't Landtschap Nanking;, by de derde Hooft-stadt Sueeu, ziet men magtigh veel Lust-scheepen, en Speel-jachten, van de inwoonders alleen tot haar vermaak gehouden werdende. Zy hebben zulk een hoogh opgevoert gebouw, zoo veel kamers, zoo veel treffelyke cieraden van goudt, en allerley ander schilder-werk, dat men de zelve billyker prachtige huizen als Scheepen zoude moogen noemen. Veele, die geerne slempen, en banketteeren, lyden op deeze Lust-scheepen schip-breuk van al haar vermoogen, gezondt-heit, en goede naam.

Dun-berdige Scheepjens op de vloet Min.

+De Chineezen hebben ook kleine dunberdige Scheepjens in 't gebruik, waar mede zy de snel-vlietende stroom Min bevaren, en, door hun aangeboorene scherp-zinnigheit, zonder schade, al-hoe-wel niet zondergroot gevaar, zich door veel enge klippen weten te dringen, wyl zy twee stier-houten hebben, en de scheeps-planken niet met nagelen, maar door zekere taaije stoffe t'zaam gehecht zyn, konnende buigen, krommen, en den stoot toegeven.

Zwemmende Stedenen Dorpen in China.

+Daar zyn in China geheele Scheeps-vlotten, (zoo als aangeroert is) hebbende de gedaante van huizen, die altydt t'zamen by een op 't water dryven; in de zelve woonen niet alleen geheele huishoudingen, van mannen, vrouwen, en kinderen, maar ook werdt daar in allerley tam vee onderhouden. Voor de plaatzen, daar zy op de reede leggen, schynen de zelve, wanneer van daar opbreken, eigentlyk beweeghlyke Steden te zyn.

Boven dien vindt men aldaar geheele dryvende Dorpen, desgelyks van menschen bewoont, en geduurigh van d'eene plaats na d'andere dryvende; want op zoodanigh een wys voeren de daar in zynde lieden haren koophandel. De Chineezen noemen deeze de zwemmende Dorpen. Zy weten de zelve zoo gantsch aardigh en konstigh te bouwen, dat ook zelfs d'alderzinrykste haar zulks bezwaarlyk zouden konnen na doen. De stoffe daar de grontslagh uit bestaat is een byzondere aart van riet, zeer dik en sterk, 't welk onzinkelyk op 't water dryft, en daar om van de Portugeezen

Bambu, of *Bamboes* wert geheten. Deeze bamboes-rieten werden met dikke houten aan malkander gevoeght, en met touwen, bereidt van't Chineesche gewas *Rotang*, zoo dicht t'zaam gebonden, dat'er geen vochtigheit kan doordringen. Op dit riet dan, dus aan een gehecht, bouwt men hutten, en kleine huisjens, van planken, en andere lichte stoffen: der zelve dak is van matten. Hier in konnen de Chineezen, met vrouwen en kinderen, zich ophouden, en geneeren, even als of op 't vaste landt woonden. Eenige deezer zwemmende Dorpen zyn zoo groot, dat'er twee hondert geheele huisgezinnen in woonen. Deeze lieden dryven inzonderheit koophandel met allerley Chineesche waaren, varende langs de rivieren van d'eene plaats na d'andere. Om de zelve voort te krygen gebruiken zy geene zeilen van matten, gelyk op het meerendeel der Chineesche Scheepen de gewoonte is, maar laten die met de stroom afzakken; doch tegen de stroom op, schuift men haar met boomen, of trekt met touwen. Als zy nu komen

aan een plaats daar wat meenen te zullen verkoopen, dan steken zy hare boomen in den grondt, en maken haar Dorp daar aan vast.

Belangende de voor gedachte Scheeps-steden: dezelve bestaan niet uit huizen, maar uit gemeene Scheepen; en zyn geheele Vlooten van vier of vyf hondert Jonken, welke zich geduurig, als een geheele Stadt, by een houden: waar in ook deeze Chineezen al haar leven lang, met vrouw en kinderen, woonen. Met deeze Vlooten varen zy door 't gantsche Landt, de vloeden en stroomen langs, van d'eene plaats na d'andere, dryvende hare koopmanschap. Als zy opbreken, om voort te gaan, zoo schynt het als of een gantsche Scheeps-stadt opbrak. Zy houden in deeze Scheepen allerley beesten, inzonderheit varkens, even als op 't landt. Overal waar zy komen daar blyven zy gemeenlyk eenige maanden lang: dan spreeken zy gezamentlyk eenerley taal, schoon volkeren van veelerley spraken zyn; want in China, haar aller Vaderlandt, wert overal geen eenerley taal gebruikt, maar ieder Ryks-Provintie heeft een byzondere. Nevens deeze byzondere spraken gaat door geheel China een algemeene in zwang, die voornamentlyk aan het Hof, en van groote Heeren gesprooken, en derhalven ook de Hof- of Mandaryns-taal genoemt werdt.

China heeft een ongelooflyke menigte van wateren en Scheepen.

+Behalven de gedachte Scheeps-steden, en zwemmende Dorpen, vindt men in China zoo een geweldige menighte van Scheepen, dat zulks byna alle inbeelding en geloof komt t'overtreffen. Dit werdt veroorzaakt door de goede gelegentheit der stroomen, benevens den overvloedt der vlietende en staande wateren in 't landt. Daar wert gelooft dat 'er in Europa geen gewest water- en Schip-ryker is als Hollandt en Zeelandt; doch China gaat haar in deezen verre te boven. Men bedenke maar hoe gantsch veel grooter het maghtige en wydt uitgestrekte Ryk China is als de Nederlandtsche Provintien, en echter is byna in geheel China noch groote noch kleine Stadt daar men niet te water kan na toe komen, wyl allerwegen of natuurlyke meiren, poelen, vloeden, en stroomen, of anders gegravene vaar-waters zyn, door menschelyke vlyt gemaakt. Hier om kan men uit de Provintie Chekiang door de gantsche Provintie Suchuen, en alzoo van het Oostersche tot het Westersche China te scheep reizen: gelyk men dan ook van de stadt Makou tot aan Peking kan varen, uitgezonderdt een eenige dagh reizens, welke men genoodtzaakt is over het geberghte te moeten doen.

Een Zeeroover kan 3000 *Scheepen opbrengen.*

+Hoe maghtig veel Zeilen dit Landt kan opbrengen, zal uit dit eenig voorbeelt genoegzaam blyken, namentlyk, dat zekeren Chineeschen Zee-roover, *Iquon* genoemt, in de Vooghdy Fokien, by de vestingen Hiamuen en Ganhai, dikmaal een vloot van drie duizent groote Scheepen by een gebragt heeft. Dit zal hem ook niet zwaar gevallen zyn, vermidts in dit Landtschap zulk een onbeschryflyke menighte der zelver is, dat d'inwoonders voor deezen den Chineeschen Keizer, toen hy voornemens was den Japanschen Keizer te beoorlogen, aanboden, hem een Schip-brugh te willen leveren, welke zoude reiken van de Provintie Fokien af, tot aan 't eilandt Japan toe, ('t welk omtrent een lengte is, als uit Hollandt tot aan Wigt) indien maar alleen de zee haar in d'uitvoering niet hinderlyk ware. Dit wert bevestight van verscheide geloofwaerdige Schryvers.

P. *Martinus Martinii* verhaalt in zynen Chineeschen Atlas, dat in 't Hooft-landtschap Kiangnan, of Nanking, zoodanigh een overvloedt van Zeilen is, dat niemant, als die't gezien heeft, zulks kan gelooven. Hy zelver stondt in 't eerst hier over verbaast, en liet zich voorstaan dat al de Scheepen des gantschen werelts daar by een gekomen waren.

Trigautius meent dat de Schryver, welke voorgeeft dat in China niet minder menschen op 't water als op 't landt leven, de palen der waarheit niet te buiten is gegaan.

De zelve Autheur zeght: Wyl de Keizerlyke Chineesche verblyf-Provintie Peking een zeer slechten grondt heeft, zoo moet uit de Zuiderlyke Provintien ieder jaar veelerley voorraat derwaarts gezonden worden, als, allerley ooft, vis, en rys; ook zydene kleederen, lakenen, en meer andere dingen. Elke Scheepen hebben haren bestemden dagh, op welken zy moeten aankomen, en d'ingeladene waaren leveren; anders werden de geene, welke zulks aanbevoolen is, hardelyk gestraft. Deeze Scheepen noemt men Paerden; en de Koninglyke Eunuchen hebben 'er het opzigt over. Zy varen voort met de hoogste snel-heit. Deeze Schip-vaart duurt ten minsten een geheele maandt, en zomtydts wel zeven of acht weken. Vermidts d'ooften, en andere lekkernyen, in de groote Zomer-hitte lichtelyk zouden konnen verderven, eer te Peking quamen, zoo mengt en koelt men alle deeze waaren met ys. Maar wyl ook 't ys zelver allengskens in de Scheepen, door de warmte, komt te smelten, zoo moet aan alle plaatzen, daar de zelve voorby varen, een groot deel ys in bewaring leggen, en aan de Schippers, als

zy daar komen, na gelieven werden uitgedeelt. Door dit middel brengt men alle diergelyke spyzen zoo goet als varsch na het Hof. Deeze Scheepen zyn veel in getal, en weinigh beladen; want de Chineezen houden 't voor een verkleining van eer, dat de geschenken, welke aan den Keizer behooren, al t'zamen in een Schip zouden gedaan worden: zy oordeelen het veel grootscher te zyn, als zoodanige vereeringen (of liever schattingen) in veele Scheepen tot den Groot-Koning komen: die ook zulks, om een andere reden, niet ongaerne ziet; want wyl op deeze wyze ontelbaar veel Scheepen met Keizerlyke waaren, alleen met een geringe lading, na Peking gaan, zoo komt zulks den kooplieden zeer wel te pas, wyl zy hare koop-manschappen voor een klein geldt in de byna ledige. Scheepen konnen krygen, en alzoo overvoeren. Hier door wordt d'onvruchtbaarheit des Landtschaps Peking treflyk vergoedt, alle mangel vervult, en duuren tydt verhoedt. Zoo dat men met [+] waarheit kan zeggen: In Peking wast wel niets; maar echter ontbreekt'er niets.

[+] *Trigautius, lib.* 4. *cap. 2.*

[+]Doch by de West-Indianen is 't met de Scheepen alzoo gelegen, dat men de zelve liever moght laten verborgen blyven onder de schaduw des stilzwygens, als haar in 't licht stellen nevens de voorige Oost-Indische, en staatlyke Chineesche; want zy verdienen naauwlyks den naam van een Schip, wyl de meeste maar Schuitjens of Boots zyn.

[+] *Van d' Americaansche Vaar-tuigen.*

De Wilden in Virginien hebben een boom, genoemt *Rakick*, van welken zy verscheidene dingen maken, en ook meest hare kleine Barken, (indien deezen naam moogen voeren) hebbende de vorm van een varkens-trogh; echter zyn die zomtydts zoo groot, dat in eene der zelver twintigh mannen konnen varen, met hare bondelkens, en ander pak-tuigh: want den boom, uit welke deeze Schuitjens bereidt worden, is dik, hoogh, reght, van een zacht en licht bewerkelyk hout. Tot haren arbeidt, in 't vervaerdigen deezer vaar-tuigen, gebruiken zy niet anders als vuur, een steene byl, en harde schelpen. Of nu wel deeze Virginische Schuitjens in zich zelven van een zeer slechte waerde zyn, zoo moet men echter zich billyk verwonderen over de manier op welke zy gebouwt worden; want schoon zy geen yzere, noch eenige andere met d'onze zich vergelykende werk-tuigen hebben, zoo konnen zy echter de zelve zoodanigh toe-righten, dat die niet min als d'onze bequaam zyn om op vlietende wateren te varen, en, als 't haar behaagt, visch te vangen. Eerst zien zy om na een dikken en hoogen boom, na dat zy de Schuit groot of klein willen hebben: dan leggen zy boven op d'aarde een vuur om des zelven wortel, ook veel wel gedrooght boom-mosch, en kleine spaanderen, de vlam maar allengskens voedtzel gevende, op dat die niet te hoogh opsla, en den boom te veel in zyne lengte verkorte. Wanneer nu de stam onder aan zoo diep ingebrant is dat hy schynt wel haast te zullen vallen, dan maken zy noch een nieuw vuur daar rondtom, dat zy zoo lang laten branden tot dat de boom neder valt. Daar na branden zy de takken en kruin ook af, zoo verre als zy willen, en op zulk een wys, dat het hout de begeerde lengte behoudt. Dan leggen zy de stam op balken, gestelt op houte gassels, even zoo hoogh, dat zy 't hout bequaamlyk daar op konnen bearbeiden. Als zy dan met eenige zonderlinge mossel- of oester-schelpen de bast hebben afgeschaaft, behouden zy het beste deel van de stam, om dat te laten blyven het onderste van hare Schuit: op d'andere zyde leggen zy vuur over de geheele lengte des houts, behalven aan beide d'einden, en laten 't zoo uit branden, tot dat het genoeg is. Dan blusschen zy 't vuur uit, en schaven het verbrande met mossel-schelpen gladt af. Dit geschiedt zynde, leggen zy weder nieuw vuur in de holligheit, [+]laten 't zelve al weder uit branden, en varen hier mede, als ook met schaven, zoo lang voort, tot dat de stam hol genoeg is geworden om een Schuit te zyn.

[+] *Ziet het verhaal van Virginien, door Charles Hariot.*

By de Braziliaansche Menschen-eeters is desgelyks een slagh van boomen, welke zy den naam van *Ygaywara* geven. De bast deezes booms schellen zy t'eenemaal af van onder tot boven; ten welken einde zy verscheidene stellagien maken, om gedachte bast geheel te mogen houden: naderhandt nemen zy den zelven, en dragen hem na den oever der zee, daar zy hem met vuur door-heet maken, zoo van achteren als van vooren hoogh op buigen, en in 't midden dwars-houten daar over binden, op dat hy niet wyken magh. Dus wert'er een Schuit van, in welke dertigh der hare ten oorlog konnen uit varen. Deeze bast is omtrent 1 duim dik, heeft in de wydte maar 4, en in de langte 40 voeten: eenige vallen langer, andere korter. Met deeze Schuiten roeijen zy zeer gezwindt voort, en varen daar mede zoo verre als zy willen. Wordt de zee onstuimigh, zoo trekken zy haar Schuitje op het landt, tot dat de windt, en golven, zich gestilt hebben: ter deezer oorzaak roeijen zy niet boven twee mylen diep in zee, maar nevens het landt heenen zeer wydt.

Andere Brazilianen binden maar alleen drie houten t'zamen, welke zy *Igapeba* noemen, genoomen van den boom *Apeiba*, waar mede zy in zee dryven, en hare visschery op deeze wys waarnemen.

In het Landtschap Maramorena vindt men by de inwoonders zeer zeldzame Schuitjens, gantsch konstigh gemaakt van twee huiden, of vellen, even als of't blazen waren: gelyk zy dan ook twee rechte blazen in de zelve hebben, door een riet vol windt gevult, en vast toe gebonden. Met deeze Schuitjens varen zy op de zee, vangen boven maten veel vis, en betalen daar mede aan de Spanjaarden de haar opgeleide schatting.

+In geene plaats der nieuwe Wereldt heeft men groote Scheepen gevonden, wyl de West-Indianen tot hare vaarten geen andere gebruiken als *Cancas*, *Partaguas*, of *Balsas*, zynde Schuitjens, Boots, en diergelyk klein vaar-tuigh. Zy konden derhalven zich niet verzekert op zee begeven. Ja schoon zy van groote sterke Scheepen waren voorzien geweest, zoo zouden haar de zelve weinigh gedient hebben, wyl 't gebruik des Astrolabiums en Quadrants haar onbewust was. Als de Spanjaarden eerst in dit Landt quamen vonden zy d'eilanden wel vol volks; ook wiert de zee genoeg bevaren; maar zulks geschiede van d'inwoonders alleen, met hare kleine Scheepjens, zonder behulp des Magneets, en slechts zoo verre als zy konden. Ter welker oorzaak de Peruanen, te Tumbe woonende, als zy de Spaansche Scheepen met volle zeilen eerst in 't gezight kregen, geweldigh daar over verschrikten, als over eenigh zeldzaam monster, en niet anders konden gelooven, als dat deeze zwemmende heuvelen veel meer afgebrookene, of van de zee opgeworpene rotzen, of klippen, als Scheepen waren. Als zy nu zagen dat deeze gewaande rotzen zich beweeghden, en niet te grondt gingen, wierden zy van verwondering verbaast: en noch veel meer toen zy menschen, ja baardige menschen, gewaar wierden, over de Scheepen heen en weder loopende: zy beeldeden zich gantschelyk in dat het Goden moesten wezen. Verder bericht hier van kan men vinden by *Joseph à Costa, de Natura N. Orbis, lib*. 1. *cap*. 21.

+In America zyn nooit geen groote Scheepen geweest voor de komst der Spanjaarden aldaar.

De Schuitjens in 't Koningryk Guinea werden daar *Ehem*, van de Portugeezen *Almadie*, en van de Nederlanders *Canoës* genoemt. Men snydt die uit eenen boom, op zoodanigh een wys, dat'er geen stukken in komen, geheel op een andere manier als de *Jangados*, welke men in Brazil, of als de *Phragros*, die men in Oost-Indien gebruikt. Zeer gezwind konnen zy met deeze Schuitjens voort varen. Zy steken niet hoogh boven 't water uit, maar leggen'er zoo laegh op, dat de Stierman, of Schipper, dikmaal met zyn lichaam in 't nat moet zitten. Zy zyn gantsch smal, maar lang, zoo dat niet meer als een persoon in de breedte, maar zeven of acht achter malkander in de lengte zitten konnen, op kleine ronde stoeltjens, gemaakt van hout. Hun halve lichaam steekt buiten de Kanoë. Zy hebben een riem in de handt, by-na gevormt als een schup: hier mede roeijen zy voort, gelyk men gewoon is op de Galeyen te doen. Met stil weêr schynen zy gelyk als voort te vliegen; maar als een sterke windt de baren op jaaght, konnen zy zoo wel niet voort komen. Een eenigh man kan deeze Schuitjens bestieren, en daar mede op de zee varen; want zy weten haar lyf te wenden en te buigen, na dat de Kanoë op d'een of d'ander zyde begint te hellen, op dat niet omgeworpen werden. Vermidts de Nederlanders deeze greep niet weten, gebeurt het dikmaal, als zy in deeze Schuitjens willen varen, dat de zelve omslaan, en zy alzoo in 't water leggen. Dit geschiedt ook de Mooren zelver wel; doch terstondt keeren zy de Kanoë heel behendig om, doen 'er 't water uit, springen daar weder in, eer men 't recht gewaar wert, en varen voort, zonder dat na landt behoeven te komen. Zy steken daar mede zomtydts wel 5 os 6 mylen diep in zee. Doch vermits zy, wanneer het water onstuimigh is, wegens de golven niet wel konnen voort geraken, zoo bevlytigen zy zich gemeenlyk om 's morgens vroeg haar werk te

verrichten, 't zy met visch te vangen, of de koop-lieden aan de Scheepen der Hollanders te voeren; op dat zy omtrent de middagh, als wanneer de windt pleegh te komen, weer aan landt moghten zyn. Deeze Schuitjens zyn gewoonlyk 16 voet lang, en 1½ of 2 voet breedt.

Zy hebben ook noch een ander slagh van Kanoës, welke zy gebruiken wanneer ten oorlog varen; os als zy ossen, en ander vee, ergens van daan willen halen. Men vindt'er zommige van deeze aart, die zoo groot zyn als de grootste Boot in Europa, en met welke men ook even zoo veel kan verrichten. In geval van noodt kan men twee stukken geschuts voor op de Schuit stellen; ook een mast, met zeilen en touwen, daar in opreghten, om zich tegens de vyanden te verweeren. Deeze hebben wel de langte van 35, de breedte van 5, en de hooghte van 3 voet. Zulk een slagh werdt zeer veel gemaakt aan *Cabo de Trespunctas*, wyl daar veel hooge boomen wassen, wel-

ke dikmaal 16, 17 os 18 voeten in den omvang, of rondte, hebben. De Portugeezen varen daar mede van d'eene Vesting naar d'andere, en voeren malkander allerley eet-waaren daar in toe. De Mooren gebruiken de zelve zomtydts ook, rusten die toe met zeilen en touwen, gemaakt van biezen en stroo: welke konst zy van de Portugeezen hebben geleert. Als zy daar mede weder aan landt komen, laten zy deeze Schuiten niet in 't water leggen, maar trekken die terstondt op 't landt, en dragen de zelve aan een byzondere plaats, hier toe bereidt, op dat zy door de geduurige nattigheit niet vervuilen, ook dies te lichter zyn moghten, als zy die weder bezigen willen. Twee der hare konnen een kleine Kanoë op hunne schouderen neemen, en ter gestelde plaats brengen. De wys, op welke zy deeze Schuiten vervaerdigen, is de volgende. Eerst houwen zy't hout in de lengte met bylen, welke zy van de Hollanders koopen. Daar na maken zy het zelve op beide de zyden wat rondt, of uitgebogen, en onder op den bodem breedt, of plat. Aan beide de hoeken werdt het toegespitst, na de vorm van een Turksche boogh, zoo dat het voorste eindt het achterste byna gelyk, en naauwlyks uit een t'onderscheiden is, behalven dat de voorte hoek wat laeger is als d'achterste. Als het hout dus toegeright is, dan graven zy 't met een zonderling werk-tuig inwendig uit, tot dat het op de zyden maar eene, doch op den bodem twee vingeren dik blyft. Dit aldus gedaan, en de holligheit bekomem zynde, zoo branden zy de Schuit van binnen rondtom met stroo, op dat die niet licht van de wormen door-knaaght werde, of door de hitte van de Zon opsplyten moght. Als nu alles vervaerdight is, dan vergeten zy geenzins de nieuwe Schuit met eenige *Fetisso*, of heilighdommen te behangen, en te vercieren. Zy schilderen een grooten hoop deezer *Fetissos* daar op. Ook hangen zy veel *millie*, of airen van hun koorn, daar rondtom, op dat hare *Fetisso* hen dies te beter behoeden, en, terwyl hy haar bewaart, niet zelfs van honger sterven moght. Dus weten zy hare Kanoës niet alleen konstigh en net te bereiden, maar ook zuiver te houden, aan een plaats daar die droogh konnen staan, en elk de zyne terstondt van daan kan halen, als hy de zelve van nooden heeft, 't zy om te visschen, of tot eenig ander gebruik. En dus verre *de Vries*.

Men vindt in China Scheepkens met twee riemen, een voor en een achter, waar mede zy zeer snel weten voort te wrikken, langs enge wateren, en tusschen steile klippen door; waar van een spreek-woort onder de Chineezen gebruikelyk is, dat *de Scheepen van papier, en de bootsgezellen van yzer zyn*.

Pinto verhaalt, dat de Chineezen, op de markt-dagen, aan zommige Steden met zoo veel Scheepen en Schuiten komen, dat het schynen beroerlyke Steden te zyn: gelyk uit zyne woorden blykt. ‘Deeze Scheepen (zeght hy) worden, als het markt is, in zulken ordening t'zamen gevoeght, dat zy een groote en schoone Stadt schynen, die langs de wal zomtydts meer als een myl lang, en drie vierde deel van een myl breedt is, en in meer dan twintigh duizent Scheepen bestaat: behalven noch de *Balonnen, Gedeën*, en *Manchuas*, dat kleine Schuiten zyn, daar van 't getal oneindigh is. Deeze roerende Stadt heeft zestigh Oversten, dertigh voor de bestiering en toezight daar af, en andere dertig tot de bewaring der vreemde koop-lieden, om hen in zekerheit te doen vertrekken. Daar is boven dit alles noch een Cham, die hoog en laeg recht voert, zonder wyder beroep, in de vyftien dagen die de markt duurt, te weten van de nieuwe tot de volle Maan. Veele begeven zich derwaarts, meer om d'ordening en schoonheit van deeze Stadt te zien, dan om iets anders. En zeker, dewyl zy op Scheepen gebouwt staat, zoo is zy wonderlyker dan alle gebouwen die op 't landt konnen wezen; want men ziet daar zomtydts twee duizent lange en rechte straaten, van wederzyden met Scheepen bezet: en het meeste deel van deeze Scheepen is met zyde tapyten bedekt, en met veel vlaggen en wimpels verciert. Men ziet in zommige straten zoo veel ambachten, en winkels, als in eenige Stadt

op 't landt konnen zyn: en de geene die hun handel doen, varen in 't midden door met kleine Schuiten; en dit alles zonder eenige wanordening. De geen die men op dievery betrapt, wordt terstondt, na de misdaadt die hy bedreven heeft, gestraft. Zoo haast als 't nacht is worden alle straaten met touwen, die dwars daar over gaan, geslooten, op dat niemandt in de nacht daar door zoude gaan. In ieder van deeze straaten hangen aan de masten der Scheepen tien of twaalf brandende lantaernen, om de doorgangers te zien, en te weten wie zy zyn, van waar zy komen, en wat zy zoeken; en dus des morgens rekening van alles aan den Cham te geven. Alle deeze lantaernen, by nacht ontsteken, veroorzaken een groot vermaak in d'oogen der aanschouwers. Ieder straat heeft een klok,

en schildt-wacht; invoegen dat, als de klok van het Schip des Chams klept, al de andere klokken daar op antwoorden, met een zoo groot gedruis van stemmen, die zich daar onder mengen, dat wy daar af als verbaast wierden; daar men echter regel in houdt. In ieder van deeze straaten, ja zelfs in de minste, is een kapelle, om te bidden, op groote Barken, als Galeyen gemaakt, heel cierlyk, en zoo wel geschikt, dat zy ten meesten deel met goude en zyde tapyten verciert zyn. In deeze kapellen zyn hun afgoden, en Priesters, die den dienst van hare offeringen waarnemen, en zoo veel giften ontfangen, dat zy rykelyk daar af konnen leven. Men nam in ieder straat een der aanzienlykste mannen, of een voornaam koopman, om met zyn gezelschap des nachts wacht te houden, terwyl d'andere Oversten, die als Rechters zyn, buiten de ronde doen, op dat geen dief, of roover, ont-loopen zoude; daar toe deeze wachters heel luide roepen, om gehoort te worden. Wy zagen daar, onder d'aanmerkelykste dingen, een straat, in de welke meer dan hondert Scheepen lagen, die met houte afgoden, op verscheide wyzen vergult, geladen waren; welke men kost, om kerken te vercieren. Wy zagen ook veel voeten, beenen, armen, en hoofden, die de zieken koften, om uit godt-vruchtigheit weg te schenken. Daar waren ook andere Scheepen, met zyde tapyten bedekt, in de welke kluchten en kamer-speelen vertoont wierden; daar het volk in groote menigte na toe schoot. In andere Scheepen wierden wissel-brieven na den Hemel verkoft, door dewelke deeze Priesters, voor groot gelt, veel verdiensten aan hen belooven, en daar by verzekeren, dat zy zonder deeze brieven niet zaligh konnen werden, om dat, gelyk zy zeggen, Godt een doodt-vyandt der geener is die geen goet aan de Pagoden doen. Zy vertellen hier op zoo veel verdichtsels en logenen, dat deeze bedrogenen zomtydts de brok uit hun eigen mondt nemen, om die aan hen te geven. Men vindt noch veel andere Scheepen, vol van doodts-hoofden, die de menschen koopen, op dat, als iemandt sterft, zy die tot een offer aan zyn graf-stede zouden geven; want zy zeggen, dat, gelyk de overleden in 't grafgezet wordt onder het gezelschap van deeze beenderen, en doodts-hoofden, zyn ziel ook dus onder het gezelschap van d'aalmoessen der geener die deeze hoofden toebehoort hebben ten Hemel moet ingaan. Zy voegen hier noch by, dat, als de poortier aan het Paradys daar zoodanigh een koopman met veel knechten zal zien, hy eer aan hem zal bewyzen, gelyk aan een man die in zyn leven Heer van hem geweest heeft; want, zeggen zy, indien hy arm, en zonder gevolgh is, zoo zal de poortier niet voor hem open doen: maar hoe hy meer van deeze doodts-hoofden by hem heeft, hoe hy gelukkiger geacht zal worden. Men ziet daar ook andere Schuiten, in de welke menschen zyn die een groote menighte van kooijen vol vogels hebben, en die, op verscheide speel-tuigen van de Zang-konst speelende, het volk overluidt vermanen, deeze arme gevangenen, die schepzelen van Godt zyn, te verlossen: veele komen hier op aan, en geven ieder zoo veel als 't hem belieft aan deeze koop-lieden, om deeze gevangenen los te koopen; die dan uit de kooijen gelaten worden, en als zy wegh vliegen, zoo begint al 't volk, tot de vogel sprekende, te roepen: *Ga aan Godt zeggen, hoe wy hem hier beneden dienen*. Andere, deezen navolgende, hebben in hunne Scheepen groote potten, die vol water zyn, in de welke een groote menighte van levende visch is, die zy in de rivier gevangen hebben: deeze noodigen ook, gelyk de vogel-koopers, het volk, om, ten dienst van Godt, deeze arme gevange visschen, die onnozel zyn, en nooit gezondight hebben, te verlossen; in voegen dat men 'er veele vindt die aalmoessen aan hen geven, en eenige ook die van deeze vissen koopen, om hun believen daar mede te doen, die zy dan in de rivier werpen, zeggende: *Gaat ter rechter tydt, en zegh daar beneden het goet dat ik, ter liefde van Godt, aan u gedaan hebbe*. Wy zagen daar ook Schuiten, waar in een groote menighte op verscheide werk-tuigen van de Zang-konst speelden, en dit voor de geene die zulks begeeren; waar van eenige

ryk wierden. Andere Scheepen zyn met hoornen geladen, die de Priesters verkoopen, om in den Hemel vier-tydt daar mede te houden; want zy zeggen, dat dit de hoornen van zoodanige beesten, zyn, die men om verscheide oorzaken aan d'afgoden geoffert heeft, 't zy om, ziekten, of om eenige andere ongelukken: gelyk, zeggen zy, het vleesch deezer beesten hier beneden, tot Godts eer, aan d'armen van d'aarde gegeven is, zoo, eet de ziel van de geen, voor de welke men deeze hoorn offert, in d'andere werelt, de ziel van dit zelve beest, 't welk, deeze hoorn toebehoort heeft, en noodight d'andere zielen, zyn vriendinnen, gelyk de menschen gewoonlyk hier be-

neden elkander noodigen. Wy zagen ook andere Scheepen, in rouw bedekt, met fakkels en wasch-keerssen in over-vloedt: daar waren ook vrouwen in, die om geldt weenden, en die tot de begravinge der dooden gehuurt wierden, na dat men heerlyk verzeldt, of beweent wilde zyn. Ik verzwyge noch die geene, welke *Pitaleus* genaamt zyn, die in hun Scheepen veel groote, en verscheide wilde beesten hebben, welke zy vertoonen, en die schrikkelyk om zien zyn, als slangen, krokodillen, tygers, en meer andere, die zy in grooten overvloedt hebben, doende de zelve om geldt bezien, en op het geluidt van veele trommels danssen. Men vindt daar ook verscheide Boek-verkoopers; welke boeken zoo wel handelen van 't geen de scheppinge des werelts aangaat, waar van zy ontellyke beuzelen verhalen, als van 't geen dat d'aarde, Koningryken, Eilanden, en Landt-schappen des werelts betreft: gelyk ook van de gewoonten en wetten der volken; maar voornamentlyk der Koningen van China, van hun getal, van hun heerlyke daden, en van de stichters der Steden: en eindelyk van de dingen die onder de heerschappy van ieder Koning gebeurt zyn. Deeze maken noch voor-schriften, en brieven; raden ook de geene, die in geding zyn, als voor-spraken. Wy zagen in eenige Schuiten noch andere menschen, die, wel gewapent zynde, over-luidt riepen, dat de geene die eenige smaadt geleden hadt, en zich daar van wilde wreeken, met hen zoude komen spreken, en dat zy daar in hun vernoeging zouden vinden. Men vindt in andere Schuiten wyven, die tot Vroedt-vrouwen verstrekken, en hulp-middelen geven, om met gemak te doen baren, of een misval te doen krygen. Andere Schuiten zyn vol Voedsters, om de kinderen die gebaart zyn op te brengen, en dat zoo lang of zoo kort als men begeert. In andere Scheepen, die men wel toegerust heeft, zyn veel heerlyke en aanzien-lyke mannen, met vrouwen van aangenaam wezen, die dienen om huwelyken te maken; en de weduwen, of de geene die hun kinderen verlooren hebben, te vertroosten. Men ziet in andere Scheepen vrouwen, die zich met klisteeren bemoeijen, en ten meesten deel goet van gelaat zyn. In andere Scheepen zyn veel jongens, en jonge dochters, die een meester zoeken, en zich gaerne voor geldt zouden verhuuren. Men vindt in deeze ook statige en achtbare lieden, *Mongilotos* genoemt, die de gedingen en rechts-vorderingen, zoo wel die 't lyf als de goederen aangaan, koopen. Daar zyn ook die de pokken, en andere ziekten, en wonden, met zweetende hulp-middelen geneezen. Kort om, in deeze roerende Stadt wordt al 't geen gevonden dat men op d'aarde kan vinden, en dit noch in grooter overvloedt dan ik gezegt hebbe. Dus verre *Pinto*.

Een ander spreekt van 't Chinees Vaartuigh aldus: ‘De Scheepen der Chineesche Koninglyke Vooghden overtressen het geloof, 't en ware het ooge getuige van hare deftigheit draaght; want men vindt huns gelyken in Europa niet. Zy zyn de hooge huizen gelyk. Te midden vertoont zich een zaal, wel voorzien van tafels, banken, en een deftige toestel. De deuren en vensters zyn van zindelyk gevlochten hout-werk, kostelyk besneden. In stede van glazen zyn de ramen voorzien met dunne schelp-vliezen, of fyn zyden doek, gedoopt in door-schynent wasch, 't geen de windt keert, en 't licht doet inkomen, beschildert met bloem-werk, en andere cieraadje. Het overige des Schips, ter beider einden, is in afzonderlyke vertrekken gedeilt. Te wederzydts scheeps ziet men wandel-dreven over steken, daar de scheepelingen, zonder 't Schip te hinderen, of te betreden, hun ampt betrachten. Het geheele Schip is overgooten met zekere gom, welke glimt, en, wegens zyne onderscheidelyke verwen, aangenaam te zien is. Binnewaarts ziet men de wanden, en zolderingen, vol vogelen, vissen, menschen, steden, enz. alle uit gout- en zilver-verwe. Haar lengte komt met de Europische Galeyen over een, en bykans even met hare holte. Tot den ingang klimt men langs een trap, hoogh 8 voet: en aan de poort is een stelling, kasteels-gewys, alwaar de speel-lieden en zangers de ooren steedts

streelen. Alle gemeine Scheepen wyken deeze: van gelyken doen zy malkanderen eerbiedigheit, na ieders waerde. Men hoort daar geen twist, of gekyf; alles gaat in stilzwy-gentheit, en na bestemde wetten. Aan de voor steven ziet men met gulde hooft-letteren des bestierders waerdigheit getekent. Veelverwige zyde vanen waaijen daar zylings af. By stilte ziet men deeze gevaerten door riemen bewegen, of zy worden gekloet, getrokken, en ook gewrikt.

De Vaar-tuigen, die de vis *Sauel*, en zyde lakenen ten Hove voeren, hebben in uitmuntentheit geens gelyk: alles blinkt van gout, en vermiljoen-verf.

Nanking bewaart veele Scheepen, slechts uit wellustigheit toegestelt, daar in het van gout, zilver, vergult, en alle levende verwen, blinkt, die meer Hoven als Scheepen gelyk zyn. Deeze over-daadt rydt veele Bacchus- en Venus-kinderen te gronde.

Buiten de stadt Sucheu is een Tolhuis, 't geen jaarlyks een millioen ducaten van Scheeps-tol ontfangt.

China is, door des zelfs bequaamheit tot de vaart, zeer Scheep-ryk: de anker-plaatzen, alwaar men 's nachts rust, schynen geheele Steden te zyn; daar de huis-gezinnen zich niet alleen steedts in ophouden, maar ook allerhande vee, en gevogelte, aanfokken.

By de vermaarde stadt Chekiang is een meir, alwaar veele schouw-speelen, tot verlustiging, ook maaltyden, op zware en kostelyke Zee - paleizen, gehouden werden.

Chinchulunchus, Vader van *Coxinga*, anders *Iquon*, een vermaart Chinees Zee-roover, die namaals Formoza veroverde, heeft op eene tydt 3000 Scheepen t'zee gehadt, (als boven is gezeght) volgens bericht van de Jesuit *Rougemont*, die noch in China by leven is, waar op meer dan 100000 zeeluiden voeren.

+My gedenkt, omtrent twintigh jaren geleden, ter tydt als de meeste Scheepen buiten zyn, en de minste voor de palen leggen, voor de stadt Amsterdam getelt te hebben 663 groote ree-zeils Scheepen, welker getal heden te byster afgenoomen is, en 586 kleine binne- en bylandtsche Vaar-tuigen. Waar by de grootheit van zulk een Chineesche Vloot af te nemen is, die zoo veel overtreft alle Scheepen, klein en groot, welke voor deeze Scheep-ryke Stadt gevonden zyn geweest.

+'t Getal der Scheepen tot Amsterdam.

De stadt Peking alleenigh, zeght *Rougemont*, hadde in een jaar 1200 Oorlogh-scheepen opgebouwt, en t'zee gezonden, alle bemant met Tartersche Kryghs-hoof-den, en dit om *Quezingus*, of *Coxinga*, een vermaart Zee-roover, te keer te gaan. Toen stieten te zamen 3500 Scheepen. Men streedt zoo wel met musketten, als pyl en boogh. Den Tartar verloor toen de strydt, vermidts zyne scheepelingen te dier tydt noch geene rechte zee-voeten hadden, en de Chineesche bootsluiden hen begaven.

Nergens in blinkt de Chineesche groots-heit hooger uit (zeght opgemelte Vader) als in de kostelykheit, en het groot getal der Keizers Scheepen, welke men jaarlyks tot Peking ziet aankomen. Tien duizent zyn 'er die alleen de reis aanvaerden voor het Hof, en voor de kryghs-maght: deeze zyn van wegen haar sterkte, en grootte, zeer aanzienlyk. Andere werden *Lum-y-chuen* genaamt, om dat zy de Koninglyke kleederen voeren: deeze zyn zoo groot, zoo kostelyk, en konstigh gewrogt, dat te gelooven is, nergens ter werelt diergelyke te zyn. Men zoude te recht zeggen, het zyn dryvende Paleizen. Zy worden voort geroeit: dragen ook zeilen, doch van de Europische verschillende, zoo in grootte, gebruik, als schoonte. De riemen schynen vinnen van wal-vissen te zyn, waar mede deeze gevaerten voort gedreeven werden, zoo een, twee, als drie hoogh. De binnen-landtsche Vaar-tuigen werden veeltydts voort getrokken: deeze hebben geen kiel. Aan letteren, die in een vlagh op de mast staan, ziet men wat Heer zy voeren: gelyk mede het gespeel zulks steedts te kennen geeft, wanneer zy by Steden of Vlekken naderen.

De Chineesche Keizer *Hiaovus* schepte lust in tooneel- en schouw-speelen op het water te doen vertoonen. Hy dede ook in een poel, ten dien einde gegraven, zyne kryghs-lieden te scheep stryden, om hen allengs tot de ware Scheeps-stryden te gewennen. Gelyk *Martinus* dat verhaalt.

De vloet Mielo (zeght *Martinus* voorder in zyn Atlas) vloeit voorby Siangyn, en is hier om vermaart, dat hy de oorzaak van zekere Vier-tydt, by de Chineezen *Tuonu* genoemt, geweest is. Deeze Vier-tydt wordt door geheel China met groote toestel, blydtschap en vrolykheit, gehouden, namentlyk op de vyfde dagh van de vyfde

maandt, ter geheugenisse van zeker treffelyk en getrouw Landt-voogt, die, van de verraders gezocht zynde, zich in de vloet Mielo wierp. Hy was zeer aangenaam en bemindt aan 't volk, en daar om hebben zy tot zyn eer op de zelve dagh Scheeps-stryden ten vermaak ingestelt: invoegen dat dit zoo verre toenam, dat nu door geheel China desgelyks wert gedaan. De geene die in deeze stryden komen, hebben zeer schoone en vergulde Scheepjes, die, in verscheide gestalten, als draken zyn gesneden.

De meest Scheep-ryke plaatzen in China zyn Kieu-Kiang, dat een plaats is die uitgang op de zee heeft nevens Kiangnan, of Nanking, waar van *Martinus* zeght:

> My dunkt dat ik alle de Scheepen, die in de werelt zyn, in dit eenigh Landtschap zie te zamen komen.

De binnelandtsche Vaar-tuigen in China zyn van onderscheidene gedaanten: zommige hebben voorwaarts een of twee mastjens staan, met zeilen van riet ge-

vlochten, gelyk ook het dek is, zynde rondt geboogen, in gestalte als een gespannen wulft. Het touw, waar mede deeze langs den oever werden getoogen, werdt boven aan de mast vast gemaakt. Zoo wel het dek, als het Schips lichaam, is achter hooger als voor. Aan een dwars-hout, 2 voet laeger als de top van de mast, waait het vaantjen af. De voor-steven is plomp.

Andere, welke weinigh grooter zyn, hebben drie masten, die te gelyk geroeit en geduuwt, of ook wel met een lang zeel by den top van de voorste mast voort getrokken werden. Het roer steekt breedt achter uit in 't water. Het gevlochte hut-wulft komt vry hoogh, en is rondt geboogen. De mastjens konnen neder geleght werden.

Andere hebben kamerkens midden in 't Schip, zynde boven plat: de achter-steven is zeer smal, en uitstekende: de riemen zyn aan het boort geboogen. Eenige zyn voor en achter hoogh opgaande, doch plat en breedt, te midden laeg van boort, zoo dat bykans kringstukkig zyn: het roer steekt laegh by 't water door het Schips lichaam: zy hebben een recht op staande mast-boom, de zommige voor, andere te midden, andere achter in het Schip, daar een toegevouwen riete zeil by langs opgehaalt werdt, met een zyden vlaggetje. Eenige zyn als Ponten, voor open, en gelyk als met hoorens eenenhalve Mane voor opgaande, meest alle rosachtigh geverwt.

Men ziet daar mede Vaar-tuigen die in gedaante gevogelte verbeelden, waar van de borst, hooft, en hals, de voor-steven zyn; de vleugels steken ter zyden uit, die-nende om daar over te gaan, en het Vaar-tuigh voort te duwen, of te roeijen: de staert is zoo gestelt, als ook het geheele lichaam, dat het in vederen een vogel, geheel vermakelyk in 't aanzien, verbeeldt. In 't ruim, hoogh uitstekende, ziet men kamerkens, die hare deuren, vensters, en dak hebben, het zommige plat, andere huisgewyze gevormt. De vogel draaght in zyn bek, of wel op zyn hooft, het vlag-ge-stokje, 't geen ook zomtydts door eenig Heiligh gehouden wert. In deeze worden de Juffers, en hooge Vrouwen, ter verlustiging omgevoert, en dan werdt het Vaar-tuigh door vrouwen bewoogen, of gevoert.

Andere Vaar-tuigen hebben de gedaante van een draak, met hooft en staert, zoo aardigh gemaakt, of het van levendigh gedierte was verbeeldt. In deeze dryven de Gezaghebbers op de binne-wateren om zich te vermaken; en de zelve worden meest met haken voort geduuwt. De verblyf-plaatzen zyn kostelyk toegestelt, en, door hare veelverwigheit, aangenaam in 't aanzien. De arbeiders gaan rondtsom buiten de kamerkens op een daar toe gemaakte gang werken, roeijen, en den scheeps-arbeidt doen.

Men ziet daar ook kleine Visschers vaar-tuighjens, die voor een nest of hok hebben, daar zeker tamme water-vogel zich in houdt, dien zy den hals eenighzins toe binden, en dan te water zetten, om vis in te slokken, die hy tot de maagh niet kan inlaten, wegens de gemelte bandt; welke vis hy dan, te rugh by de visscher komende, gewoon is uit te spugen, en zyn meester toe te brengen. Deeze Schuitjens zyn achter open, tot laeg aan 't water: zy stieren de zelve met een spaan achter uit, die in handen houden: hebben ook een klein riette zeiltje.

Zommige Speel-jachtjens, die zy daar op de binne-wateren gebruiken, en afgetekent my in handen zyn, hebben verdekjens, of wulften, van riet, welke op steiltjens staan, daar de speel-luiden, die op horens en andere werk-tuigen blazen, boven op werden geplaatst: men roeit, of wrikt achter uit: rondtsom het vaar-tuigh is een gang, van welke men het zelve voort duuwt. Andere hebben galjoentjens als draaks-hoofden.

Men leest van zekere Scheep-vaart der Chineezen, gedaan in den Jare 1410, het volgende. De Chineesche Koning *Yum-lo*, na dat hy het Ryk in vreede bezat, heeft zeven Gelubden, tot Gezanten, alom naar Indien, en elders, afgezonden, beneffens veele Grooten van zyn landts Adel. Het getal der mannen, die hy afzondt,

was 27670, die op 63 Scheepen wierden geplaatst. De grootste deezer Scheepen waren lang 44, en breedt 18 riet-maten; de kleinder Scheepen waren lang 37, en wydt 15 riet-maten. Een riet-maat wert geacht twee elbogen groot te zyn: 6½ cubiten maken 10 Roomsche handt-palmen, en 10 cubiten 1 riet-maat. Deeze vloot is van Fokien afgestoken, gelegen op 26 graden. Zy zyn getogen na Atem, of Adem: Tien, of Toem, daar *Mahomet* zyn Wet gaf:. Chen-Chin: Sana: Sion-lo: Kieri, of Kiam: Maoutakija, ofte Malaqua: Metena, ofte Mecha: Tomantala, of Tomatia: Naculei: Lytoe: Nanpoili: Lierixan: Pamcola, of Bengala: Sielan-Xan, ofte Ceilon: Kao-colam, of Coulan: Chochi, of Cochim: Culi, of Calicut: Cufala, of Sofala: Ola-Mahu, of Ormus: en wyder schynt het niet dat zy zyn gereist. Welke alle deeze Landtschappen en Ryken zyn geweest, is, wegens de onderscheidene

spellinge der namen, niet ten rechten bekent.

De zeilen der Chineezen zyn van matten, die men te zamen vouwt, als de blaas-balken der orgel-pypen, en alle van lang-achtigh vierkante gedaante. De touwen worden van rotting gemaakt, en zyn zeer sterk. De roeijers beslaan zelden plaats in hunne Scheepen, om dat zy meest tydts op des zelfs boorden geplaatst zyn.

Men vindt in China zeer veel gedolve meiren, gemaakt by d'oude Keizeren, om Scheeps-stryden daar in te houden.

Onder Keizer *Hoaius*, 2040 jaren voor Christus geboorte, hebben zich veele Indiaansche eilanden van zelfs onder het Chineesche jok begeven; of dit Japan, en Corea, of andere zyn geweest, is onwis: dit is echter zeker, dat zy' er te scheep by gekomen zyn. Waar uit te weten staat, dat al in die tydt de Scheep-vaart daar bloeide.

Volgens bericht van zekere onbekende Schryver, die in 't Russisch heeft geschreeven, onder my berustende, zyn in China zulk een groot getal Vaar-tuigen op de rivieren, op welke de Chineezen hare wooningen hebben, en waar op zy ook aller-hande vee, als verkens, schapen, hoenders, en zoo voorts, houden, dat men zoude zeggen, het zelve geheele Steden te zyn; en deeze houden zich wel duizent of twee duizedt sterk by een, varende te zamen de rivieren op en af, naar welgevallen: ook woonen die luiden op hare Vaar-tuigen in groote gerustheit, en al zoo gemakkelyk als in de Steden. Op deeze Scheepen ont-houden zich Zuidtwaarts veele wevers in zyde stoffen.

Tot welke wooning in Scheepen op het water groote aanleidinge schynt te geven het groot getal der menschen in China; want, indien de Jaar-boeken der Chineezen te gelooven zyn, in welke zy aangetekent hebben alle de Plaatzen, in gantsch China leggende, als mede het nette getal der inwoonderen, dat ongelooflyk schynt, behalven des Keizers geslacht, Bedienden, groote Landts-heeren, en die eenige andere bedieninge hebben, zoo in Steden, als ten platten lande, ook de soldaten, als mede de vrouwen, en kinderen, telt men aldaar aan mannelyke kunne 58 milioenen en 9410174 persoonen, ieder milioen gerekent op hondert maal hondert duizent mannen: als men dan de vrouwen en kinderen daar by zoude tellen, zoo zoude aldaar alleen van die over de 100 milioenen menschen wezen, behalven de boven genoemde mannen. De wegen ten platten lande, en in de Steden, ziet men steedts zoo bevolkt, dat het alom Jaar-markt schynt.

By de stadt en vesting Tenschin, aan de zee Kanga, alwaar de toegang na Peking is, vindt men in 't gemeen omtrent de twintigh duizent Vaar-tuigen leggen, die ter zee gaan, volgens bericht van voor genoemde Schryver.

De Vaar-tuigen en Galeien der Gouverneurs, die op des Chams kosten in China getimmert werden, zyn zoo kostelyk, en uitnement, dat zulks niemandt gelooven zal, 't en zy hy het heeft gezien. Zy zyn gebouwt als hooge houte Paleizen. Aan de zyden hebben zy verscheide hutten, of kooijen. In 't midden is een groot gemak, of wooning, daar kostelyke stoelen in staan: de deuren en vensters zyn zeer konstigh uitgehouwen, en met verscheidene verwen geciert, en vergult. In plaats van glas gebruiken zy dunne schelpen, of dun zyden lywaat, dat gewascht, en waar op allerhande gevogelte, uit onderscheidene verwen, geschildert is. Het Vaar-tuig heeft rondtom een root geverfde galdery, daar de roeijers en arbeiders gaan. Het Schip is buitewaarts met olie-verw gedekt: binnewaarts is het vergult, en met vogels, steden, batailles, en allerhande zaken beschildert. Op de neus van het Schip is een plaats voor de Trompetters, Pokers, en andere Muzikanten. Wanneer haar een ander Vaar-tuig tegen komt, zoo weten zy zich te voegen naar ieders rang. Op de neus van het Schip staat met goude letteren geschreeven wie het voert. Van de zyden waaijen allerhande geverfde vaendelen. By goede windt zeilen zy; anders

trekt, of roeit men de zelve voort: gelykende de lepels van de riemen na een visschen-staert. Zy voeren hunne afgoden op de Scheepen mede.

De eerste Zee-Kapitein, by de Chineezen vermaart, was *Gueique* geheten; doch nu werden de Japanders alzoo by haar genaamt, van den ontdekker dies landts, en deezen eersten Chineeschen Zee-oversten, die derwaarts toogh.

De Chineezen maken Vaar-tuigen naar de gelykenisse van een vergulde gevleugelde draak, waar mede zy speel-geveghten houden, voornamentlyk op een rivier by de stadt Chauksa, daar oulings eenige verraders in verdronken zyn.

Mendoza zegt in zyne beschryvinge van China, dat aldaar zoo veel Scheepen zyn, dat de oevers der vlieten geheele Steden gelyken te zyn: zoo dat men schier twyfelt of'er meer menschen op het water dan op de aarde zwerven. Menighte van menschen zyn daar op de Scheepen gebooren.

Yzer, hout, en alle de stoffe waar van men Scheepen maakt, is in China voor ge-

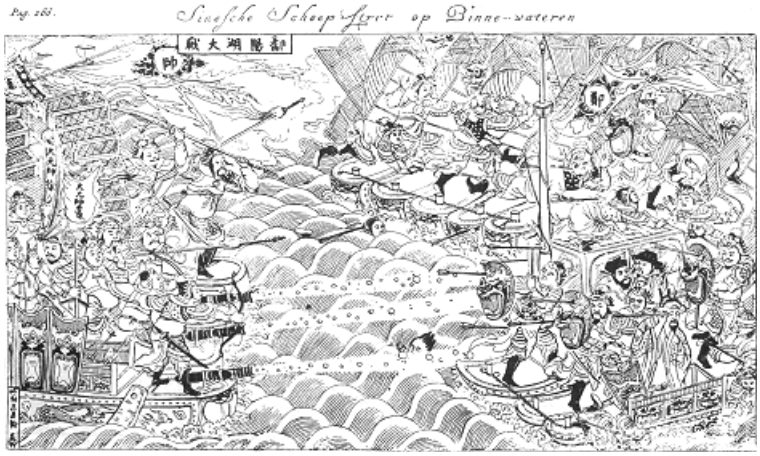
Pag. 161.
Sinesche Scheep-Vyer op Binne-wateren

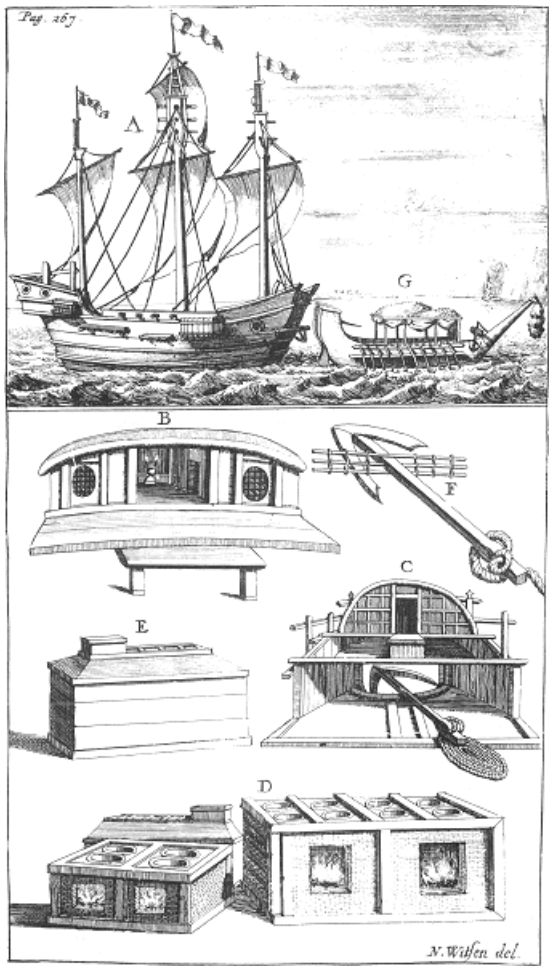
Pag. 267
A
G
B
F
C
E
D
N. Witsen del.

ringe prys te bekomen, gelyk ook het arbeidts-loon.

Het hars, waar mede zy hunne Scheepen bestryken, of bedruipen, werdt genaamt *Japes*, behalven een korst die zy over het lichaam van de Scheepen heen gieten, dat geheten is *Uname*.

De pompen, die zy gebruiken, zyn van veele berderkens te zamen gevoeght, en steken onder langs scheeps, welke door een man, die zit, met raderen voort gedreven werden, zoo dat in korten tydt al het water wert geloost.

Als de Chineezen nieuwe Scheepen maken, en te water zetten, doen de Papen, in lange en ryke zyde kleederen, hun offer in 't achterste van het Schip: zy doen daar eenige gebeden, offeren daar zekere schilderyen van verscheidene gedaanten, op papier, die voor de afgoden aan stukken gesneden werden, met zekere pleghtelykheden, en gebaerden, al zingende, terwyl eenige klokjens werden geluit. Waar na deeze Priesters brassen, en vrolyk zyn. Daar mede is het Schip geheilight, en het zal, zoo zy wanen, gelukkigh varen. Zy eeren den duivel, met hem op de voorsteven te schilderen, op dat hy de Scheepen niet beschadige.

Men wil dat de eerste Chineesche Koning, die by zommige *Vitei* genoemt wert, vinder van de Scheepen zoude wezen, welke leefde 2257 jaren voor den bouw van de groote muur.

In China zyn geheele boeken gedrukt van de wyze der Scheepen te maken in allerley aart, ook hoe men varen zal, mitsgaders van de diepte der havens, en de gelegentheit der zelve.

Die den Scheeps-bouw by de Chineezen heeft ervonden, of eenigh voornaam deel daar van, is onder hen vergodet geworden.

[+]Een der Chineesche afgodinnen wert genoemt *Neoma*, gebooren in Cuchi, een Vlek van de Provincie Chiam; zy zeggen dat deeze geweest is de Dochter van een aanzienlyk Man, en dat zy, niet willende huwelyken, vlughte in een eilandt tegen over Jugoa, daar zy haar leven eindighde in groote strengheit, en godts-vrucht. Zy werde dan voor Heiligh gehouden; want als een Kapitein des Konings *Compo* krygh voerde tegen zeker naburig Koning, zich zettende met een vloot Scheepen omtrent Buim, en dat de bootsgezellen het anker wilden lichten, om t'zeil te gaan, konden zy zulks niet doen; doch omziende na de oorzaak, zagen zy *Neoma* op d'anker-boey zitten. Den Kapitein sprak haar dus aan: Zyt ghy een Heiligh, zoo raadt my, wat te doen. Zy antwoordde: Wilt ghy zegen hebben, zoo voert my mede; 't geene geschag. Het volk, waar tegen deezen oorlog wiert gevoert, zouden groote duivels-konstenaars zyn geweest: deeze wierpen uit hun vloot brandende olie in zee, op dat het schynen zoude als of die in brant stont; doch *Neoma* wist dit alles te verydelen, en 's vyandts lagen baten hem niet, zoo dat de Chineezen overwinnaars bleven. De Hopman, deeze kracht by *Neoma* bespeurende, verghde haar, tot meerder preuve van heiligheit, om een dor hout te doen groenen; 't welk zy deede, en het zelve welriekende maakte. Hy stelde dat hout achter op zyn Schip, en keerde heimwaarts by zyn Koning, met behouden reis. Hier om stellen de Chineezen het beeldt van *Neoma* op de achter-steven van haar Scheepen, bidden het aan, en offeren voor het zelve.

[+]*Mendoza lib.* 2. *cap.* 2.

Men vindt in de Chineesche gedenk-schriften veel verhaals van hunne Scheep-vaarten, zelfs tot het uiterste van Indien toe, gelyk in de Philippinen noch groote gedenkenissen daar van zyn, als ook aan de kust van Kormandel: ook is in Bengala, aan de zyde des Ryks van Narsinga, een Borgt, genaamt de Borgt der Chineezen: zoo als ook in 't Ryk Kalicut veel boomen en vruchten gevonden werden, welke aldaar door de Chineezen zyn geplant, toen zy in dat gewest heerschten: ook zyn zy meesters geweest van Malacca, van Siam, en andere omleggende Landen.

Het is gebeurt voor eenige eeuwen dat de Chineesche Keizer, bespeurende hy zelve een der beste Ryken van de wereldt te hebben, en dat hy binnens landts veel maal met de Tartaren te stryden hadde, alle zyn maght buitens landts heeft ingetrokken, en de Scheep-vaart ter zee verboden, ja zelfs het reizen in vreemde landen, op zware straffen, zyne onderdanen ontzeit. Welke wetten noch onlangs eenighzins in zwang gongen; hoewel ter koophandel zomtydts, by toelatinge der Bevelhebbers, eenige Vaar-tuigen uitgelaten wierden. Dit is misschien de reden dat de Chineezen in onzen tydt zoo groote zee-luiden niet zyn in ruime zee, en op zeer verre toghten. Zelfs hadt de Keizer van China de zee-kusten zyns landts, uit Staats inzigt, doen verwoesten. Doch heden schynt die Majesteit te willen dat het Zee-varen by hem meerder bloeije; want zoo men nu bericht, beginnen de Chineezen van haar zyde de Zee-vaart dapper voort te zetten, en zyn in het Jaar 1685. wel met twee-en-tachtigh groote Jonken, alle vol kostelyke koopmanschappen, in

Japan geweest, Waar op men, na gedane monstering door de Japanders, over de twaalf duizent man bevonden heeft.

Voor omtrent 400 jaren is een vermaarden Chineeschen Admiraal, *Sampo* geheten, door zyn Keizer uitgezonden, om allerhande kostelykheden, in vreemde landen vallende, op te zoeken; welke veele jaren heeft gezworven, eer hy die, tot vergenoeging, konde vinden. Deeze heeft gewoont op Borneo, Baly, Java, en Malacca, plantende overal eenige van zyne landts-luiden. Hy heeft ook op deeze reize een konst-boek der Zee-vaart beschreeven, waar na hun de Chineezen tot noch toe richten: welke ook het liefst buitens landts woonen, daar *Sampo* huis gehouden heeft, inzonderheit op Java, tot Grissec, en op Malacca, daar noch het bergsken *Boekit China*, by hem wel eer bewoont, en een vermaarde put, door hem gegraven, dicht by de zelve Stadt, is te zien.

Alvarez Semedo, Portugees Priester, in zyn verhaal van China, op het begin, zegt dat de vlieten in China meest alle vaarbaar zyn, en dat 'er op de zelve zoo een groot getal Vaar-tuigen werdt gevonden, dat zulks het geloof te boven gaat, doch echter waarachtigh is. Hy zegt een maal acht dagen gesukkelt te hebben op een arm der rivier van Nanking, willende na Hancheu varen, ter oorzake dat de menighte van Vaar-tuigen den voortgang verhinderde, zoo dat hy in minder als een uur drie hondert stuks telde, alleen van die geene welke hem ontmoeteden.

D'inwoonders van 't landtschap Hanceo zyn aldaar de beste Scheeps-timmerluiden.

In de Provintie van Caltiam vindt men een meir, waar op de aangrenzende inwoonders zeer kostelyke Vaar-tuigen gebruiken, tot vermaak en uitspanning: te midden in is een zaal, en aan de twee einden is een keuken; deeze zyn zeer konstig geschildert, en vergult: een boven-verdek, daar de Juffers zich onthouden, is met gordynen afgeschut.

De Koning onderhoudt duizent platbodemde Scheepen, alleen om zyn Hofvoorraat van uit het Zuiden tot na boven te voeren in de Hooft-stadt.

De Jesuit *Trigautius* zeght, dat hy meint dat op de zoete binne-wateren in China alleen zoo veel Vaar-tuigen zyn, als in het overige van de geheele werelt.

De Keizerlyke Scheepen in China werden *Lung-ychuen* geheten.

Men vondt by oudts in China binne-landtsche stroom-roovers, die de wateren alom onveilig hielden: deeze voghten uit grove Scheepen, plat van bodem en verdek, zonder eenigh hout voor scheens te hebben, voor en achter stomp, en eener gestalte. Met riemen, en zware boomen, braghten zy deeze Vaar-tuigen door het water. Zy streden daar uit met pylen, javelynen, en zware steenen; en verschuilden zich in't gemeen achter d'eene of d'andere landt-hoek.

In Persien, aan de Indiaansche zee, vindt men wel gebouwde en geschikte Scheepen, zoo groote als kleine, trots die by Engelsche of Nederlanders worden gemaakt. Maar op de Kaspische zee gebruiken de Persianen onbelompen en slechte gevaertens, tot overvoering van menschen en koopmanschappen, als ook ten kryge: zy zyn Schuit-gewyze gebouwt, open in de midden, hoogh uit het water staande, van grove planken en balken, die met wiggen aan elkander zyn gedreeven: hebben geen pompen, maar men moet het overgekomene water uithozen: voeren slechts een groot en lomp zeil. Zy weten aldaar van geen laveeren; derven zich ook niet van de wal begeven.

De Koning van Sierra Liones is maghtigh duizent Kanoës van oorlogh in zee te brengen; gelyk hy voor weinig jaren deede, om twee Duitsche Scheepen, die op anker lagen, te bemaghtigen, waar onder eenige Kanoës tot branders waren vervaerdight.

Phorkas zyn Vaar-tuigen tot Choromandel, zonder kiel, langwerpig, hol, hoog, van plankjes opgeboeit, t'zamen genaait, en met hars bestreken.

Lakno is Vaar-tuigh in Arakan.

Tot Nagepatam vindt men Scheepen, *Salengen*, of *Mossuls* geheten, die tegen de zee wel buigen konnen: zy zyn met kajer-touw genaait, en daar is niet een spyker aan: daar in staan drie of vier stut-houten. Zy roeijen daar mede, met zes of acht persoonen, tegen de branding der zee in. Deeze genaaide Schuiten zyn aldaar zeer bequaam, werdende dikmaal ontregen, en hernaait.

De *Tonys* op Paliacatta zyn Vaar-tuigen die 4 of 5 last konnen voeren, lang 36 of 40 voet, hoogh, en recht op gebouwt: zy werden geroeit door 14 of 16 persoonen: konnen mede zeil voeren: zyn boven open, en zonder verdek. De Indianen weten deeze *Mossuls, Salengen*, en *Tonys*, zoo te bestieren, dat zy, als in gevaar zyn van omgeworpen te worden, met hun drien of vieren buiten boort springen, en met een touw zich achter aan laten sleepen, om zoo de Vaar-tuigen in even-wigt te houden; 't geen waarlyk een pryslyke vondt is.

Pag. 269.
A
Scheeps Timmeren inde Virginie

XCI

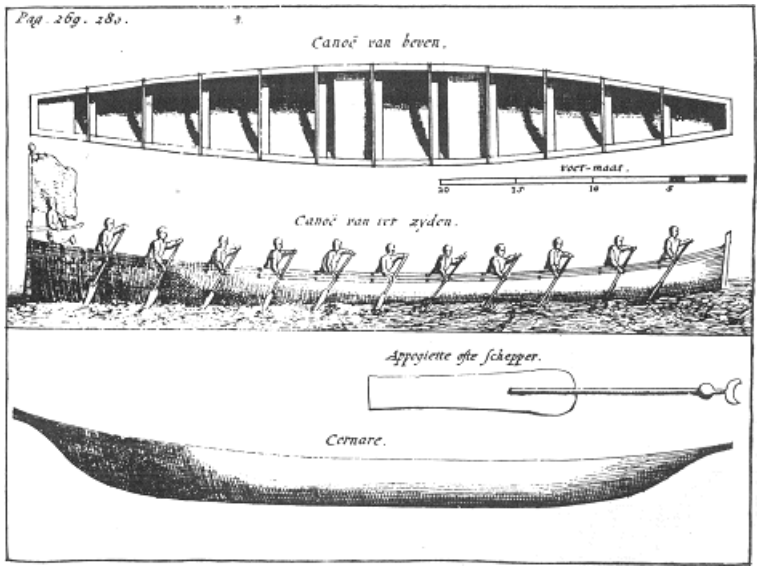
Pag. 269. 280.
Canoë van beven.
voet-maat.
Canoë van ier zyden.
Appeyiette ofte schepper.
Cernare.

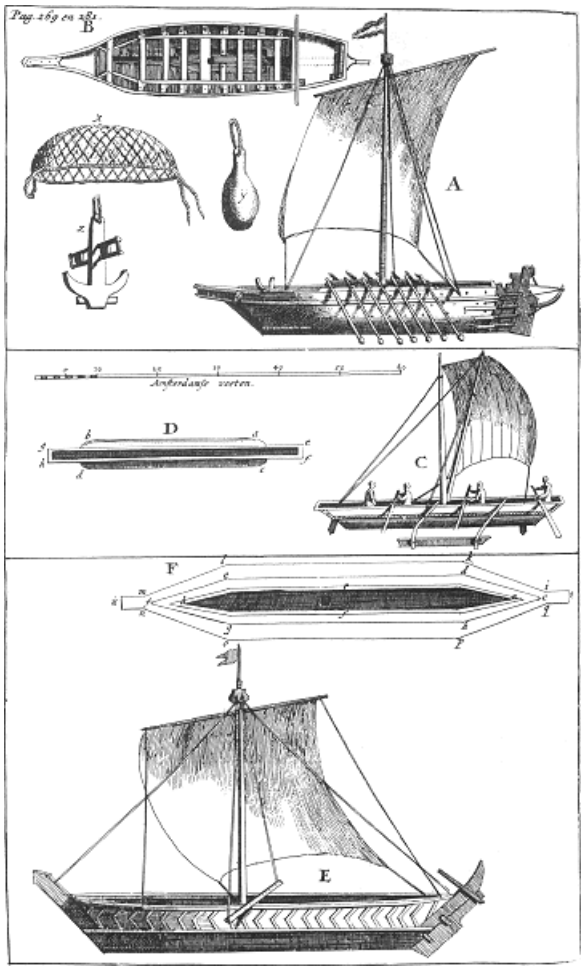
Pag. 269 en 28.
B
A
Amsterdamse voeten.
D
C
F
E

Op het Roode meir zyn Scheepen gebruikelyk, die *Karmoussalen* geheten werden; waar van de beschryvinge by *Monkonys* is te zien.

Sielbmas zyn Vaar-tuigen in de Roode zee.

De Indianen in de Virginies weten zeer aardigh hare Vaar-tuigen, zonder behulp van eenigh werk-tuigh, toe te stellen. Wanneer zy een grooten boom in 't wout verkooren hebben, om een Schuit daar van te maken, leggen zy vuur, van mosch en kleine spaanderen, op de grondt, onder aan des zelfs wortel, 't geen hem door-brandt, en veldt: daar na branden zy, met langzaam vuur, zyne takken rondtom af, en laten den stam, zoo groot als zy haar Schuit begeeren te hebben, geheel: dan leggen zy die op stutten, zoo hoogh, dat zy hem bequaam bearbeiden konnen: dat voor de kiel zal dienen leght men onder; boven op, langs de stam van den boom, maken zy vuur, behalven dat de uiterste kanten vry blyven: dus branden zy den boom uit tot een bequame holte, en schrapen het afgebrande, met schelpen, die zy aan strandt vinden, uit. Met boom-bladen waaijen zy het vuur aan: 't geen alles op de plaat, met letter *A* getekent, hier nevens wordt vertoont.

Niet lang geleden heeft men in de Hollandtsche veenen, wanneer men turf baggerde, zeer diep onder de aarde, een Schuitje van hout gevonden, 't geen de gestalte der voor gemelte Schuitjens hadde. Gelyk ook voor eenige jaren, diep gravende, in de Beemster een vaar-tuighje, geholt uit eenen boom, is ontdekt. Waar uit te besluiten is, dat de Beemster t'eeniger tydt landt is geweest, voor dat met water was bedekt.

+Vreemt van bouw is het Vaar-tuigh in de Straat Davis, en in Groen-landt, *Rajakka* geheten, 't welk op de plaat hier nevens, by letter *W*, wert vertoont. By een wevers schiet-spoel zoude het te recht mogen werden vergeleken. Op zyn alderholste is 't 1½ elle hoogh, voor en achter spits, en t'zamen gestelt van dunne, doch stevige berderen, met zee-honde en walrus-vellen overtrokken. In de midden, daar het Schuitje omtrent 1 elle breedt is, heeft het een rondt gat, zoo wydt, dat ter naauwer noodt een man daar in kruipen kan: hier door zet zich de voerder in 't Scheepken neder, steekt zyn voeten langs scheeps recht uit, bindt zyn rok wel vast rondtom het gat toe, welken rok hy insgelyks aan handen en hals dicht toe bindt, zoo dat daar geen water in kan dringen: hy heeft maar een riem, die hy in de midden vat, aan welkers beide einden een schepper is; hier mede roeit en stiert hy te gelyk, houdt zich ook daar mede in 't gewight: en of schoon het Schuitje omslaat, zoo weet hy zich te redden, en om te keeren. Dit volk derft zich eenige mylen verre t'zee begeven.

+Vaar-tuigh in de Straat Davis.

De Heer *Rochefort* verhaalt in zyn boek, dat de gespalkte houtjes, waar van deeze Schuitjens gemaakt werden, welke meest uit den ronde zyn, wel sterk t'zamen werden gebonden met koorden, van gedroogde vis-darmen gevloghten. Met zeker hars weten zy deeze berderen, als ook het vel dat om het Scheepken, en om haar lyf is, te bestryken, en zoo dicht te maken, dat zelf geen droppel water daar door kan. Hunne lengte is in 't gemeen 15 of 16 voet, de breedte in de omtrek, alwaar zy zitten, is omtrent van 5 voet. Zy zyn voorzien met witte vis-beene punten. Boven is haar vorm plat, en onder gelyk een vis, alder-bequaamst om wegh te spoeden. Het gat in de midden, waar in zy zitten, is omheint met een walvis-been. De rokken, en mutzen, welke deeze lieden aantrekken, als zy haar te scheep begeven in dit klein vaar-tuig, zyn van verscheide vellen, zonder hair, op malkander gevoeght, zoo dat een stuk schynen te zyn: de hars, of gom, daar die mede bestreken zyn, ziet uit den zwarten; en deeze strekt haar tot geen ander gebruik als te scheep. De ken-tekenen daar zy zich by nacht na stieren, wanneer verre t'zeewaart in zyn, zyn de Sterren, daar zy haar zeer wel op verstaan, voor zoo veel hun gebruik belangt. De einden der riemen zyn aan de handen met vis-been gewapent, en voor haar lichaam, in 't

midden van 't Schuitje, met ledere zeelen, en hoorne spykers, vast. Zy konnen deeze Schuitjens zoo snel doen voort gaan, dat zy een Schip, schoon voor windt en voor stroom hebbende, gemakkelyk inhalen. Als zy van zin zyn verre reizen te doen, nemen zy een blaze vol zoet water mede, en een gedrooghde of bevroorene vis. Zy hebben althans lynen en hoeken om vis te vangen, die zy zoo als uit het water komt nuttigen. Als hen lust te rusten, maken zy de riem vast, en laten 't dryven.

Van deeze Scheepkens, en eenige Wilden, die met de zelve in Denemarken gevangen waren, spreekt een Deens Schryver aldus: ‘Om nu de vorm en gedaante deezer Scheepkens dies te beter te begrypen, zoo beelde men zich zelven in die van een wevers schiet-spoel, lang 10 of 12 voet, gemaakt uit de deelen der walvis-vinnen, zynde gelyk als latten, omtrent een vinger breedt en dik, boven

en onder overtrokken met de huiden van zee-honden, of zee-kalveren, en met snaren aan een genaait. In 't midden deezes werks is een rondt gat, zoo wydt als de dikte van een man in zyn midden. Aan 't eindt loopen deeze Schuitjes spits toe. De sterkte, en voeging, bestaat in beide deeze spitzen, waar in de stukken der walvis-vinnen t'zamen komen, en vast-gebonden zyn: in 't gat, dat is, in de boven-kring, waar aan al de bovenste vin-stokken aanstooten; en in de halve onder-kring, die aan de boven-kring vast is, gelyk een omgekeert handt-vat aan zynen broodt-korf. Men beelde zich in dat al d'onderste vin-stokken, of veel liever vin-beenen, door deeze halve kring doorgaan, of daar aanstooten; en dat alles zoo wel t'zaam gevoeght, genaait, en overtrokken is, dat deeze Schuitjens, wegens de lichtigheit, en aardige t'zamenvoeging, in d'opene zee vermoogen uit te staan 't gewelt van ook zelver zware storm-winden. De Wilden zetten zich daar in door 't boven-gat, met de voeten na 't een of 't ander van beide d'einden toe uitgestrekt: zy stoppen 't gedachte gat rondtom met hare voeder-hembden, welke gemaakt zyn van zee-honden of zee-kalveren huiden, en boven gegordt worden; binden de mouwen voor aan de handt vast toe; en zetten een kap op haar hooft, welke gehecht is boven aan 't gedachte voeder-hembd, of overtrekzel: zoo dat, of zy schoon door een storm-windt in de zee werden om en om gewentelt, (gelyk dan al menighmaal geschiedt) het water echter nergens noch in haar Schuitje noch aan haar kleederen kan geraken: zy komen altydt weer boven, en weten zich veel beter te redden in tydt van onweer, als of zy in een groot Schip waren. Zy gebruiken maar een kleine riem, 5 of 6 voet lang, aan beide d'einden plat, omtrent ter breedte en lengte van een halve voet, doch de lengte wat meer als de breedte: deeze riem vatten zy in 't midden, daar die rondt is, met beide de vuisten, en dient eens-deels om haar, als in een gelyke waag, in 't gewight te houden, ander-deels tot een dubbele riem, om op beide de zyden daar mede voort te roeijen. Niet zonder oorzaak heb ik deeze Schuitjens by een wevers schiet-spoel vergeleken; want deeze, van d'aldergeschikste wevers handen uitgeschooten werdende, konnen zoo gezwindt niet op of door haar werk loopen, als deeze Schuitjens, door de geschiktheit der Wilden met de gedachte hare riemen geregeert, over 't water heenen snellen. Men zagh, met de hoogste verwondering, hoe deeze Wilden, die by den Koning van Denemarken waren, zich oeffenden. Zy liepen kruis-wys door malkander, zoo t'eene-maal gezwindt, dat d'oogen der toe-zienders daar door verbysterden, en zoo juist, dat geen van allen den ander aanroerde. De Koning wouw de vaerdigheit van een deezer Scheepjens doen beproeven tegens de voortgang van een Chaloup, voorzien met zes goede roeijers; doch deeze hadt meer als werk genoegh om het Schuitje te volgen. Men schonk ieder van haar een stuk geldt, 't welk zy uitgaven aan Deensche kleedingen. Eenige van haar vercierden zich met pluimen op de hoeden, ook met laerzen en spooren, en lieten de Deensche Majesteit aanzeggen, dat zy hem voor soldaten te paerdt wilden dienen. Maar deeze hare moedigheit duurde niet lang; want straks daar na vielen zy weder in hare gewoone treurigheit. Geduurigh waren zy bedacht om middelen uit te vinden, door welke zy weder in haar Vaderlandt zouden mogen komen. Twee van de geene welke voor deezen zich in zee hadden begeven, doch door een hevige storm aan Schoonen waren aangeslagen geworden, (voor welke men nu alderminst bekommert was, vermidts men meende, dat zy, een maal het groot gevaar ontworstelt zynde, ten tweeden maal zich niet weder daar in zouden willen begeven) maakten zich meester van hare Schuitjens, en voeren Noortwaarts aan. Zoo haast men zulks gewaar wiert, heeft men haar na gesneldt; en alreedts waren zy aan den ingang der volle zee gekomen aleer men den eenen weder kreegh: den anderen ontquam hare handen: vermoedelyk is hy verlooren gegaan; want het is niet wel gelooflyk dat hy ooit weder in Groenlandt zoude aangekomen zyn. Men

bemerkte aan deeze gevangene Wilde, nu weder in de handen der Deenen gevallen, dat hy, zoo dikmaal hy een kindt aan de borst, of op d'armen zagh, begon te weenen: waar uit men een besluit maakte, dat hy in zyn Vaderlandt gehouwelykt moest zyn, zyne vrouw en kinderen aldus betreurende. D'overige Wilden, welke noch te Koppenhage waren, wierden voortaan naauwer bewaart als voor deezen: 't welk dies te meer in haar vergrootte het verlangen na haar Landt, en te gelyk ook de wanhoop van ooit het zelve weder te zullen zien. Zy storven byna alle door verdriet, zoo dat niet meer als twee

van deeze ongelukkige Groenlanders over bleven, welke noch tien of twaalf jaren leefden na de doodt harer medegezellen.

Behalven deeze kleine Schuitjens, vindt men in dat gewest groote open Schuiten, insgelyks van berderen opgehaalt, die met vellen overtoogen zyn.

Mancive, of *Mancina*, zyn Indiaansche Schuiten in Africa, voerende 20 of 24 riemen, achter breedt, met een hut, en overdekt, hebbende een middel-schot langs scheeps.

Van de Arakansche Scheepen, *Jeliassen* geheten, spreekt *Schouten* aldus: Jeliassen, of Roei-galeyen, zyn zeer lang, final, en voornamentlyk gemaakt om een snedige voortgang by te brengen. Zy zyn zeer dienstigh op vlieten: hebben geen zeilen, maar 38 of 40 riemen, welke niet gelyk in 't water geslagen werden, maar ordentelyk en na vervolg, schier gelyk men in 't omgaan der raderen van de water-molens ziet. Ook hebben zy een tentje achter op. Ieder wordt gemeenlyk bestiert door een Portugees Hopman.

Hy zeght wyders: De *Korokorren*, ofte Oorlogh-scheepen van de Indianen der Oostersche eilanden, krioelen alle door veelheit des volks, zynde voorzien met schilden, zwaerden, musketten, pieken, en assagajen. Zoo wel deeze, als de *Galasis* daar te Lande, zyn heel vreemt gebouwt, en van andere gedaante als elders: zommige zyn van een groote lengte, met twee boven malkander komende zolderingen, voor en achter spits toe gaande, en achter met een tent voor de Opper-hoofden: aan wederzydts boorden hangen stellagien van gabagabbas, riet en adap t'zamen gebonden, daar veel bamboezen tusschen beiden gevoegt zyn, waar op wel dertigh roeijers zitten. Zy voeren mast, zeil, en roer, met touwen van basten van boomen: konnen geen harde windt wederstaan; waar om meest tydts de opper-wal kiezen van d'eilanden die voorby varen. Zy voeren 60 of 70 man.

Die van Bantam zyn maghtigh 200 of 300 Vaar-tuigen uit te rusten: deeze hebben een boegh-spriet, fokke-mast, groote mast, en bezaan, zonder stengen, marsen opper-zeilen, voerende groote vierkante beneden-zeilen, van stroo, of bast der kokos-boomen. Het benedenste verdek is zeer hoog. Het achter-schip hangt achter over. Het ruim is in veel hokken verdeelt. Zy nemen wyf en kinderen in deeze Scheepen mede ter zee.

By de Siammers is een gewoonte, dat, wanneer het water in de rivier op zyn hoogste is, zoo dat het noodtzakelyk, en volgens den jaarlykschen tydt, haast moet vallen, de Koning deeze gelegentheit waar neemt, en doet zich in een Galey, zoodanigh van binnen en buiten vergult, dat zy uit een enkelde klomp goudt gehouwen schynt, de rivier een stuk weeghs op voeren: hier zit hy op een louter goudene stoel, of throon, waar boven een verhemelte is van onwaardeerlyke kostelykheit, schitterende van diamanten, en ander gesteente: hy is omringt van zyn Adel, en heeft de Opper-priester aan zyn zyde. De wandel-dreeven van dit praghtigh Vaar-tuigh, en de gangen daar rondtsom, zyn vol speel-lieden, en bezet met vanen en wimpels. Deeze Galey wert van een groote menighte andere, en eenige duizenden minder Scheepjens, gevolght. Ondertusschen vergadert het volk van alle de hoeken des Koningryks, en beslaat te wederzydts den oever van de vliet: als dan treedt de Koning uit zyne Galey in een kleine Praauw, daar hem door den Opper-priester een gout zwaert wert toegereikt, die dan eenige zegeningen en offerhanden doet: daar na slaat de Koning tot drie malen in de golven; en haar aldus quanzuis van malkanderen gesneden hebbende, belast hy die, als met een Goddelyke maght en gezagh, te rugge te deinzen. Noch wert gezeght, dat hy in Wyn-maandt een omvaringe doet naar de aanzienlykste, en meest geëerde Tempelen der goden; als wanneer twee hondert Heeren voor-uit varen, ieder zittende in een vergult huisje, in een schoone Praauw gezet, met 60 of 80 roeijers bemant:

deeze volgen vier Praauwen, daar allerley gespeel uit gehoort werdt: dan volgen vyftigh Staat-praauwen, daar vergulde en geschilderde pronk-huisjens in zyn, bemant met weinigh min als 100 roeijers: daar na noch tien uitmuntent kostelyke Praauwen, die vergult zyn, als ook de riemen, ieder bemant met 100 roeijers; in eene deezer schoonste is den Koning, als een afgodt, gezeten, onder een gulden throon, welkers voet omcingelt is met d'aanzienlykste Hovelingen. Voor op de snuit ziet men de Koninglyke banier dragen in de handt van een der grootste Heeren. Daar na volgen 's Konings Broeder, Kinders en Vrouwen, alle in kostelyke Pronk-praauwen. Deeze omvoering bestaat uit omtrent 450 Praauwen, en niet minder als 30000 menschen: de stranden, langs welke voorby vaart, zyn als dan bezet met menighte van menschen, die alle hare toejuichinge aan den Koning geven. Dit geschiedt om den goden offerhanden toe te brengen.

De Koning van Achem, op het eilandt Sumatra, is sterker ter zee als zyne nabuuren. Hy heeft hondert groote Oorloghs-galeyen: het derde gedeelte der zelve zyn vry grooter als die men ooit in Europa gebouwt heeft. En *Beaulieu* zegt aldaar een kiel van een Galey, die noch niet van de grootste slag was, gezien te hebben, lang 120 voet, zynde uit een stuk. Het zyn schoone gebouwen, gemaakt van goede Bouw-meesters, doch vallen wat zwaar; want zy zyn te wydt, en te hoogh. De riemen zyn korter als die in Europa, en ook zoo Zwaar niet. Zy stellen maar twee man aan ieder riem, die overeindt staan te roeijen. Hare zeilen zyn vierkant. De boorden van deeze Scheepen zyn 6 duim dik. Zy voeren in 't gemeen drie zware stukken van 40 pondt bals, benevens verscheidene falkonetten. Deeze Scheepen voeren 600 of 800 man. De roeijers zyn geen slaven, maar huurlingen. Dit volk is net en zindelyk op hare Scheepen, welke door olifanten op droogh gehaalt, en zeer zindelyk bewaart werden. De Koning doet daar byzondere Scheepen uitrusten, en onderhouden, in plaatze van schattinge.

Den grooten Mogol heeft veele en aanzienlyke Vaar-tuigen, waar mede hy ten oorlogh trekt. In den Jare 1661. zondt hy zynen Oversten Nabbap, met een magtig heir van olifanten, paerden, kameelen, voet-knechten, en Scheeps-vlooten, ten oorlog, tegens den Koning van Assam, om hoog aan de Ganges, verre landtwaart in, daar onze landtaart toen noch nimmer toegang hadde gehadt. Hy voerde dan tegens deeze een groot aantal vaar-tuigen, *Goeraps* geheten, daar 12 of 14 bassen op leggen aan de zyden, en een leger-stukje voor op. By ieder bas houdt zich een busschieter, om 't zelve te bestieren. Zy hebben 40 riemen te boort. Zy voeren een Bootsman, drie Stuurluiden, en omtrent 70 gemeene bootsluiden. Deeze groote Goeraps worden van andere lichter Vaar-tuigen, *Kossen* geheten, de rivier Ganges op geroeit: zy hebben 60 riemen te boort: zyn rank, en zeer lang: hebben voor en achter twee stuur-riemen: voeren vier bassen tot verweering. De stuur-riemen houden 't Schip recht; want raakt het over dwars, zoo moet het om, en 't volk is verlooren. Zy voeren omtrent 80 man, zoo Stuurluiden, als Konstapels, dryvers, enz. Van deeze dan vier by een, maakt te zamen omtrent 370 of 380 man, die noodigh zyn tot ieder Goerap, om den zelven voort en ten strydt te brengen. In die Vloot voerde men mede veel Galeassen, en Galjoots, welke 500 of 520 koppen noodigh hadden, om hun de rivier op te voeren; want zy moesten door zeven of acht vaar tuigen voort gesleept worden. Op deeze Galeassen en Galjoots waren Portugeezen, Engelschen, en Hollanders, tot Opper-hoofden gestelt. Daar waren zekere Galeassen die voor en achter plat waren, zonder masten, voerende 40 riemen, en 12 of 14 bassen: op deeze hadden zwarte Christenen het gebiedt: zy waren bemant, zoo Christenen als Mooren, met 60 koppen. Onder de Vloot zagh men mede een groot aantal *Borre-battels:* deeze voerden het Leger, en de Vloot, geschut en behoeften na. Men zagh daar noch andere Vaar-tuigen, zynde zeer lang over steven, waar op twee of drie huisjens stonden, met een omloopende wandel-dreef: deeze voerden de groote Vrouwen, en wierden door gelubden bemant. Het getal der Scheepen die koopwaaren, en leef-tocht, na sleepten, was oneindig. En gelyk deeze maghtige Vloot de Ganges te water optoog, zoo gong het Leger te lande daar nevens, in een ongelooflyk getal, verwoestendeal het vyandt-lyke wat tegen quam. De Koning *Ajaoe*, die zich mede als vyandt tegen Mogol aan-stelde, wierdt gevangen, en zyne sterkte verwoest. Het landt van Assam heeft die gelegentheit, en sterkte, van de natuur, dat het zelve zes maanden, door de hooge vloedt van de zwellende Ganges, ontoegangelyk is, en niet overvallen kan werden. Een Galjoot in de Vloot, daar een Hollandts matroos het bevel op hadt, zeilde om, en het meeste volk verongelukte. Wanneer de Vloot onder Assam naderde, ontmoete de zelve 600 Assamsche oorlogs Vaar-tuigen; hier om zondt den Mogolschen Admiraal al het onnut vaar-tuig

achterwaarts, en dede standt houden. Hy stelde de Scheepen daar Portugeezen, en Nederlanders, het bevel op hadden, aan de brandt-wacht. De Assammers schooten lang te vooren, eer zy moghten toereiken. Het licht Mogols vaar-tuigh hadt de voortoght, en raakte eerst aan den vyandt. De Assamsche vaar-tuigen, gelyk zy zeer groot van getal waren, lagen ook zeer breedt te water: zy hebben zes stevens, drie voor en drie achter: in ieder stondt een kamer-stuk, grooter als een Nederlandtsch kartouw, zoo dat zyde Mogolsche Kossen zeer ontredderden. Na dat het kleine vaar-tuigh het spits wat hadde afgebeten, deedt men de Mogolsche Galeassen, daar veel Portugeezen op waren, tegen d'Assammers los gaan. De strydt was lang twyffelachtigh; doch eindelyk begaven zich d'Assammers op de vlught: drie hondert Vaar-tuigen ontquamen 't gevaar,

en drie hondert bleven in de loop, waar van het volk meest alle ter neder wiert gehakt. Het Leger te lande toogh vast voort, en nam al wegh dat hen voor quam, dewyle te water nu geen tegenstandt was. Zeer wreedelyk, ja onmenschelyk, wierden de vyanden omgebraght. Het hooge water naderde vast, zoo dat d'overige Assamsche sterkten rondtom plas lagen, en niet te winnen waren, als met list. De Mogolsche Scheeps-magt leedt groot ongemak: duizenden van scheepelingen storven, daar onder veele Jentiven, die niets levendigs eeten, en, by gevolgh, zich niet behelpen konden; en dus wierdt de Vloot onmaghtigh om slagh te leveren. Den Nabbap, als Mogolschen Veldt-heer, trof echter de vreede met den Koning van Assam, die zyn halve Landt, veel schats, veel Vaar-tuigen, en zyn Dochter, tot byslaap, te Agra, aan den Mogol moest overleveren. In 't Mogolsche Leger was het erbarmelyk, wegens hongers-noot, gestelt; 't geen die van Assum onbekent was. De Vloot wiert dan de Ganges weder afgevoert: en de Portugeezen, Engelschen, en Duitschen, welke aan de kusten eenige groote Scheepen, op de Europische wyze, voor den Mogol gebouwt hadden, dankte men af. Deeze krygh te water op de Ganges, die op zommige plaatzen wel een myl breedt is, duurde omtrent vyftien maanden.

Op het landt Corea, anders by de inboorelingen *Tiorenkoeik* geheten, gaat de Scheeps-bouw, schoon niet zoo veel als in andere Indiaansche landen, mede in zwang; gelyk daar van, als mede van die geheele landtstreek, ons de kennisse toegekomen is door eenige Hollandtsche scheepelingen, welke, schip-breuk lydende, op Corea zyn vervallen, en daar zestien jaren verwylt hebben. Dit Landt is een hangendt Eilandt, en heeft verscheide bevolkte Eilanden onder zich, zoo dat alle hare Landtschappen bykans aan de zee zyn grenzende. Aldaar is een wet, dat ieder Stadt, die in getale 360 zyn, een Oorlogs-jonk ter zee moet uitrusten, en althans onderhouden, met zyn volk, kryghs-tuigh, en vordere behoeftigheden. Deeze Jonken zyn gemaakt met twee overloopen. Zy voeren 20 of 24 riemen. Aan elke riem staan 5 of 6 man te roeijen: zoo dat in 't geheel bemant zyn met 200 of 300 koppen, de krygs-knechten daar onder gerekent. Zyn gewapent met eenige kleine stukjens, en een zeer groote menigte vuur-werken. Elke Provintie, of Landtschap, heeft zynen Admiraal, of Vloot-vooght, die zyne onderhebbende scheepelingen, in hare onderlinge Scheepen, jaarlyks drilt, en oeffent in het zee-stryden, ook met de wapenen in 't byzonder: gelyk den algemeinen Vloot-vooght over 't geheele Ryk zomtydts mede alle Onder-Vloot-vooghden, met alle de Scheepen, en scheepelingen, gelykelyk oeffent in 't zee-werk, en den zee-krygh; welke d'Onder-Admiralen, Hopluiden, en alle het zee-volk zwaarlyk straft, indien zy mis-greepen komen te begaan, 't zy aan het lyf, met bannissement, of afzetting van dienst; gelyk zekeren Admiraal met eenige hondert scheen-slagen, en bannissement in de woeste landen, wiert gestraft, ter tydt als de Hollanders daar gevangen waren, om dat hy verzwegen hadde, hoe by ongeluk zeker Oorloghs-jonk ongemak hadt geleden, door 't opspringen der kruit-kisten, die althans voor de mast staan, waar door vyf man omgekomen waren. Dit volk dryft zom wylen oorlogh te water tegen de Japanders. Hun landt is nu onder het opper-gezag van den Chineeschen Tarter; die doch niets daar van trekt, als eene jaarlyksche erkentenis van zyne heerschappy, buiten welke den Koning onbepaalt gebiedt.

[+]In het Keizerryk Japan, wanneer de Zee-vaart daar eertydts in zwang ging, heeft de Scheeps-bouw zeer gewakkert: men bouwde daar groote *Jonken*, met vaste deks, en drie masten: ook *Champans*, en ander zwaar Vaar-tuigh, 't geen bestendigh was de zee te bouwen: waar toe zy het gebruik van een Kompas met acht streken hadden; kenden de Sterren, en wisten daar naar hunnen streek te

[+]*Japans Vaar-tuigh.*

nemen. [+]Doch zedert het verbodt des Keizers, voor omtrent vyftigh jaren, dat geen Japander zich buiten 't Landt magh begeven, 't zy om te handelen, of anderzins, is den bouw dier groote Scheepen insgelyks verboden, op straffe van het leven. Hier om ziet men noch heden in Japan menighte van groote Vaar-tuigen, die gesloopt, of tot pak-huizen aan de wal gebruikt werden.

[+]*De Scheeps-bouw in Japan verboden.*

De Heer *Bouchiljon*, welke lange jaren het opperste gezagh over de Hollanders, en hun handel, in Japan heeft gehadt, is oogh-getuige geweest, dat een man levendigh aan den kruice wiert genagelt, om dat een verdekt Schip, daar men ter naauwer noodt mede zoude hebben konnen zee bouwen, hadde getimmert: hy wiert, dus stervende, op een haven, daar het Japans by- en binne-landts vaar-tuigh steedts voorby voer, ten toon gezet, andere ten voorbeeldt.

De Champans, die zy eertydts bouwden, en daar mede over zee toogen, waren lange Scheepen, zynde voor het hooghste,

en achter het breetste: hadden een breedt roer achter uit, en behalven dat noch wederzydts een zware riem, daar men mede stuurde: deeze waren plat, gelyk een Schouw: hare zeilen wierden met een wind-as opgeheist: boven op stondt een bequame vuur-stede, en onder het verdek een groote water-bak. Hunne Jonken zweemden veel na die van China.

Heden vindt men in Japan alleen vier onderscheidelyke gestalten van Scheepen, die eenige opmerking verdienen, als *Fne, Phajofnees, Kuserofne*, en *Koebais*.

Fne zyn Scheepen die lasten dragen, en waar in de koopmanschappen vervoert werden, zoo wel op groote rivieren, en vlieten, als buiten-gaatsche watten, en langs de stranden van d'eene haven tot den ander. Deeze zyn voor, en onder, zeer scherp, en van een goeden snee, om vaert te nemen: voeren een mast, die voor op staat, zynde vierkantig, doch boven aan den top rondt, welke achter over kan nedergelaten en geleght werden, 't geen by tegen-windt geschiet, wanneer men roeit, by welken geval de zelve voor een zit-bank dient, waar om hy mede vierkant is: hy werdt langs het Schip op rollen voort gehaalt, en in een open buis gezet: is voor en achter gestagt, welke staggen aan twee dwars-houten vast zyn, die over de boegh en achter-schip leggen. By raks, en bloks, wort het zeil, en de raa, om hoogh getoogen. De zeilen deezer Scheepen zyn meest altydt van doek, 't geen van vlas geweven is, en zeer zelden van stroo, of gespannen riet: en gelyk ieder Schip maar een mast heeft, zoo hebben zy ook maar een zeil. Op 't laveeren verstaan zy zich weinigh; waar om by tegen-windt de mast nederleggen, en het op 't roeijen zetten: dit roeijen geschiedt staande, en komt met het hierlandts wrikken schier over een, uitgenoomen dat van ter zyden geschiet, 't geen men hier achter doet. Het boort, daar de roeijers tegen aan staan, hangt een weinig over water, en is met rinkel-werk cierlyk gemaakt. De riemen zyn met touwen aan zekere dollen vast, om niet buitenspoorig uitgeslagen te konnen werden, maar binnen maat te blyven. Deezen arbeidt, gelyk den meesten te scheep, geschiedt veeltydts onder lieflyk maat-gezang, 't welk hun het werk schynt te verzachten. De ankers tot dit vaar-tuigh zyn van hout, in gestalte als twee scheeps knies, daar een zware steen aan vast gebonden wert; van deeze voeren zy wel vyf of zes mede, wanneer langs het landt, en tusschen de klippen door varen. Dreggen van yzer, als hier te Lande, ziet men mede by hun, doch zelden. De kabels zyn meest van geklopt stroo, 't geen aardigh t'zaam gevloghten wort, lang omtrent 20 of 30 vadem: ook van kokos-boomen bast, welke licht is, en op 't water dryft: zyn zelden van hennip, die de lengte van 50 vadem bereiken. Zy voeren geen vlaggen, als zeer zelden een klein vaantje achter af, daar het Wapen van de Heer, of plaats van waar zy varen, in staat. Het hout, waar van deeze Scheepen gemaakt worden, is hagel - wit, en wert *Fenuki* genaamt, uitgenoomen dat den bodem van Camfer-hout is, 't welk gedaan wordt om de worm te weeren; want geen ongedierte kan den reuk van Camfer verdragen. Zy worden nooit geverwt, noch geteert, maar alle maandt eens op 't landt gehaalt, geschraapt, gebrant, en onder weinigh gesmeert. Nimmer voeren zy boven de 60 last: doch het Vaar-tuigh dat ecrtydts uit Japan naar de omleggende Indiaansche Landen voer, om waaren te venten, konde wel 500 of 600 lasten dragen. De masten zyn niet hoogh. Achter is een opening, daar het roer door gaat, 't geen heel schuins neder gaat, vry breedt is, en dieper als de kiel komt. De voor-stevens zyn rondt. Veel van deeze Scheepen zyn geheel open. Andere zyn met een lozen overloop gedekt, die plat is, en niet opgezet: dit dek is los, om dat de Scheepen onbequaam zouden zyn om over zee te varen; waar om de scheepelingen matten, 4 duim dik, by de handt hebben, om, als 't regent, het verdek daar mede te bekleeden, en de koopmanschappen voor nat werden te bewaren: doch in zeer harden regen moeten zy byleggen, en aan het landt loopen, om de waaren, die zy voeren, droogh te moogen houden: daksgewys schuins afgaande

worden deeze matten over de Scheepen gestolpt, op dat het water des te beter afloope. Deeze zelfde matten dienen de scheepelingen voor kooijen, daar zy te rust op leggen. Achter is een verblyf afgeschooten, met schuiven, voor de Schipper, en Stuurman; door welke schuiven zy achter uit in zee, en door de boven gemelte opening tot voor over het geheele Schip konnen zien. Het roer wert zoo wel met touwen als met de handt bestiert. Deeze Vaar-tuigen zyn in de midden ruim een derde van hun lengte breedt, en boven weinigh naauwer als onder, voor en achter smoeg. Het hol is omtrent 4 voet diep boven water, behalven eenigh rinkelwerk, 't geen aan 't ree-hout een weinigh ter zyden uit steekt. Zy zyn onbequaam, zoo ten oorlogh, als tot het bouwen van de zee. De kombuis, dat een open vuister is, staat onder het verdek, midden in 't Schip.

Binnewaarts worden dees Scheepen zomtydts met veel-verwigh papier beplakt, tot cieraat. Met kajer worden zy gedreeven. Zy hebben inhouten, en zyn gewagert, gelyk men hier te Lande doet. Het werk-tuigh, waar mede deeze Scheepen gebouwt werden, is zeer klein, fyn, en wel gemaakt. Het timmeren, 't geen te verwonderen is, geschiedt al zittende. Onder het galjoen, 't geen over 't water uitsteekt, is het kabel-gat. Een Boot, die plat van bodem is, sleepen zy in 't gemeen achter na, 't en waar die by storm in het Schip wiert gehaalt; met deeze halen zy steedts varsch water van landt, 't geen zy binnen scheeps boort veel nuttigen, en verplengen. De spyze te scheep is rys, vis, en zeegewassen: de drank is water, nevens *Sakki*, een vocht gelyk bier, doch sterker, van rys gebrouwen.

Phajofnees zyn Scheepen die de Landts-heeren op vlieten en binne-wateren voeren: in deeze staat te midden een plat huis, 't verblyf des geenen die gevoert wordt, dat met matten is gedekt, en waar op het Wapen staat van den Heer, cieraats halve. Voor, tegen 't galjoen aan, is de schuil-plaats der gemeene scheepelingen.

Kuserofne zyn Scheepkens waar mede zy op de walvis-vangst gaan, boven open, en onder zeer scherp, zyn lang, en voeren veel volk, die aan riemen staan te roeijen.

Koebais zyn binnen-landtsche Vaar-tuigen, die van 40 mannen zeer gezwindt werden voort geroeit, zynde cierlyk, en aangenaam in 't oogh: in deeze staat mede een verblyf-plaats der bootsluiden voor op.

Een ander oogh-getuige beschryft my het Japansche Vaar-tuigh, *Fne* geheten, aldus: De Japansche Bark, by haar *Fne* genaamt, wert met lange riemen door het water geroeit, ofte gewrikt, welke riemen van twee stukken zyn t'zamen gespykert, en gebonden; het bovenste stuk, waar by zy staan wrikken, komt binnen boort; het onderste stuk gaat van daar met een boght in 't water: op de rigchel zyn houte pennen, en in ieder riem een gat, passende om de pennen, waar om de riemen draaijen. De roeijers dragen het levery, of Wapens van de Heer des Barks; gelyk mede in de gordynen, of schans-kleeden, 't zelve Wapen afgebeeldt is. De overdekking van de tent is gemeenlyk voor laeger als achter, zynde van stroo, of riet, en het voor-einde met planken spits toe loopende; andere zyn geheel met riet, doch de meeste geheel met planken gedekt. De kajuit is in het voor-schip: eenige zyn met planken, die op en toe gaan, omtrokken; andere geheel met gordynen behangen: de vloer is met fyne matten beleit, die omtrent 1 duim dik, en 2⅞ ellen lang zyn; hier op zitten zy met de beenen onder 't lyf, gelyk de Mooren; daar op eten en slapen zy mede heel zindelyk. De voor-steven, omtrent daar 't anker geplaatst werdt, is met koper beslagen, of met touw bewoelt, hangende een dikke en lange quast aan 't einde. Achter de kajuit houden de mindere huis, en hier is de vloer wat laeger. Wat meer na achteren daar kookt men in een klein steene fornuisje, dat men van d'eene tot d'andere plaats verzetten kan. Zy branden hout-koolen, die zy in zakken van stroo mede voeren. De Bark loopt achter spits toe: het roer komt tusschen beide de opgaande planken te hangen. Het anker is van twee stukken hout, die aan elkander gewoelt zyn; de armen loopen wat kort na de schacht, en de einden loopen heel spits toe: in plaats van de anker-stok is een zware langwerpige steen, om 't hout te beter in de gront te doen vallen. Op de boegh van de Bark, omtrent de plaats van 't anker, is een dwars-hout, daar het touw aan vast gemaakt werdt als 't anker in de gront leit.

De Speel-barken werden zelden met masten verzien, maar worden meest altydt voort geroeit. De tenten zyn boven wat spitzer als op de Last-barken: anders zyn zy op een wyze gemaakt, alleen zyn de laatste, in plaats van schans-kleeden, met bamboes of riet omtrokken. Op deeze werden, heel achter, ook riemen gebruikt.

De Last-barken voeren een mast, en zeil, een ree-zeil gelyk, van licht en eil doek gemaakt; dit wert nevens de mast, met stroo-touw, opgetrokken: aan ieder zyde

van 't reetje is een touw, (by ons brassen genoemt) en onder aan 't zeil is mede aan ieder zyde een touw, (die wy schooten noemen) welke alle achter aan klampen werden vast gemaakt. Kort achter de tent is aan beide de boorden een stok opgeregt, waar over een dwars-hout met pennen leit, daar de ree, als die neder is, op rust, als mede de riemen, boomen, en andere stokken. Deeze Last-barken varen niet wydt van de wal, maar houden altoos het landt in 't gezight, en gaan van d'eene baay in d'ander. Haar last is meest rys, koorn, drank, en alderley gewas; ook veel hout, dat op d'eene plaats beter en overvloediger is als op d'ander: konnen, naar gissing, maar 16 of 20 Hollandtsche lasten voeren: leggen laegh op 't water; maar de breedte en langte zyn behoorlyk gestelt. Zy varen met 12 of 16 man; wiens spyze is boontjes met meel gekookt, en een zout visje: haar drank is water, daar zy zomtydts een dronk

Sakki toe drinken. Het zyn slechte zee-luiden, en weten van de Stuurmans-konst weinigh of niet.

In de Speel-barken wert by haar groote pracht gehouden. Men zagh zeker Heer voor de stadt Nangasakki komen met een groote Bark, die op een verlakt tafereel zat: in de Bark waren aan ieder zyde dertig roeijers, of wrikkers, alle met eenderhande levery gekleedt. De volgende Barken, omtrent 200 in 't getal, waren alle met het zelve levery, en ieder had een vaantje achter op een standaart staan, daar het Wapen van de Heer op stondt, 't welk zeer cierlyk was om te zien.

Zy hebben ook kleine Schuitjes, *Keyfne* genaamt, die by haar als by ons de Booten, of Chaloupen, gebruikt, en met een of twee riemen gewrikt werden. Deeze zyn van maakzel even als hare Barken, doch zeer klein, licht, en zonder tent; zoo dat maar vyf of zes mannen daar in konnen varen. Voor Nangasakki ziet men de zelve in groote menighte. Dus verre boven gemelte oogh-getuige.

In Japan vindt men mede Vaar-tuigen, *Faysena* geheten, die te wederzydts boort in 't gemein twintig of dertig riemen voeren: het galjoen verbeeldt een oliphants-hooft, met zyn snuit: deeze zyn matelyk breedt, en achter plat, alwaar zy een kamer, en stuur hebben, na de Portugeesche wyze: zy zyn byster snel in 't vaert maken. Aldaar werden nooit zwaerden aan de Scheepen gebruikt.

Men vindt in Japan ceder-boomen, die zeer bequaam tot masten zyn.

In de eilanden Poule Timaon, Piezang, en Paule Auka, ziet men zeer lichte Vaar-tuigen, *Praauwtjes* geheten, zynde in de midden 3 of 3½ voet wydt, en 1 of 2 vadem lang, loopende van het midden na voor en achter spits toe, waar aan de steventjens in de gedaante van een vis-staert zyn gesneden. Zy zyn van vier of vyf planken gemaakt, zonder eenig yzer, echter zeer net, en licht in den ander gevoeght. In ieder vaart een man, of ten hooghsten twee. Met deeze derven zy wel drie uuren verre in zee steken. Zy worden geroeit met een riem, of *pagay*, die zy in 't midden vatten, en over en weder in 't water slaan, 't geen snel voort gaat: deeze riem is lang 4 voet, zynde te wederzyden spits, als het yzer van een spies.

Men verhaalt van zeker Vaar - tuigh in de Roode zee, 't geen een voor-steven had niet ongelyk aan die van een Galey, hebbende rondtsom galderyen, of wandel-dreeven, van hooghte als het achter-schip. Het lagh laegh op 't water; was niet gedreeven, of gebraeuwt, gelyk mede niet de water-vaten, die het voerde: de planken waren aan elkander genaait, met garen dat uit palm-boomen is gesponnen. De ankers waren van steen, zonder eenigh yzer daar aan.

Tot en omtrent Maracaibo, in America, werden ceder-boomen gevonden, die 7 vadem dik zyn, van welke boomen, uitgeholt zynde, Vaar-tuigen werden gemaakt uit een stuk, die mars-zeils konnen voeren, en *Piraguas* by haar geheten zyn.

By de Arabiers vindt men Scheepen, *Pangayes* geheten, die van een vreemde gestalte zyn; de planken daar toe zyn aan een genaait, met garen van kokos-boom gesponnen: deeze zyn zoo groot, dat 50 of 60 ton moogen voeren; maar zeilen alleen voor windt.

Op het eilandt Mindanao zyn Vaar-tuigen, genaamt *Ivangas*, die 150 riemen voeren.

Aan de Kaap S$^{t.}$ Maria vindt men Vaar-tuigen, die de inlanders *Lacca* heten.

Lanciara is een Vaar-tuigh, der gestalte als een Galjoot, aan 't eilandt Madagascar.

Sommas zyn een aart van Scheepen, omtrent China gebruikelyk.

Balsi is een Vaar-tuigh, in de Manilles gebruikelyk.

Tot Bantam zagh men eertydts Fusten, en vry groote Galeyen, van de Portugeezen, werdende onder daken op 't landt bewaart. Deeze gebruikten zy om zware toghten te doen, 't zy om een plaats te belegeren, of anderzins. Hare Galeotten waren gelyk aan de Europische Galeyen, behalven dat zy achter een galdery hadden,

dat 'er de slaven onder een verdek zaten, en boven op 't verdek de soldaten, voerende voor op eenige bassen.

Men heeft in Indien, zoo gezeght wert, Portugeesche Karaken gezien, welker voor- en achter-kasteelen bykans zoo hoog waren als de gemeene marssen op de hier-landtsche Scheepen.

Van menschen in Indien, die meest altydt op 't water in vaar-tuigen leven, wert my uit Amboina, door de Heer *Everardus Rumphius*, aldus bericht: Deeze heet men (zeght hy) *Badjo*, of *Wadjo:* het zyn zoodanige menschen die wel gewendt zyn op 't water te leven, en hun met de visschery te erneren, nochtans zoodanigh niet dat zy nooit op het landt zouden konnen woonen, gelyk zommige te groot voorgegeven hebben; want als zy een ryke visvangst, en hare vaar-tuigen vol hebben, zoo halen zy de zelve op 't landt, verkoopen de vangst, maken zich vrolyk, en gaan dan weder t'zee.

Deeze *Badjos* zyn een mengelmoes van volk, en niet van eenerley aart, zoo dat men haar ook onder een algemeine beschryving niet begrypen kan, vermits elk Landt zyne byzondere *Badjos* heeft, die hun na des zelfs Landts wys, spraak, en godts-dienst, gedragen; want dewyl d'eilanden van Water-Indien een groote halve kring maken, van Sumatra beginnende, en aan de Philippinas eindigende, welkers zee-boezem de hedendaaghsche Wereldt-beschryvers *Archipelago de S^t. Lazaro* noemen, hebbende zoo grooten slagh van water niet als een openbare zee, en daar-en-boven vol groote en kleine eilanden, reven, en banken, bezaait is, zoo geeft hy goede gelegentheit tot visscheryen. Een ieder groot Landt dan, gelyk Johor, Sumatra, Borneo, Java, Celebes, enz. heeft zyne byzondere lieden, dewelke ten deele door bevel van hare Koningen, ten deele vrywilligh aannemen haar leven in vaartuigen te verslyten; waar by zich dan alderhande geboefte van quaatdoenders, en vervlugte slaven, voeght. Ieder aart van *Badjos* heeft ook zyn grenzen, hoe verre zy varen mogen; ook eenighzins haar eigen Hooft, daar onder zy staan; en haar vaste plaats, daar zy op zekeren tydt vergaderen. Ik zal alleen die beschryven, welke van Celebische af komst zyn, en eertydts onder de Maccassarsche Koningen gestaan hebben, die den grootsten, hoop uitmaken. Deeze dan zyn meest Maccassaren, af komstigh van 't landt Celebes, en werden op 't Maccassars *Tordjene*, dat is Water-lieden, genaamt; doch daar onder, als gezeght is, loopen veel vervlughte slaven, en ander schuim van volk, die men bequamelyk in tween verdeelen kan, als in geboorene, en bygevoeghde. Geboorene *Badjos* zyn zoodanigh van ouders en voor-ouders op zee gebooren, en niet langer te lande zich ophoudende dan dat zy haar vangst verkoopen, of dat haar een stoorm beloopt. De bygevoeghde zyn het voor-noemde rappalje van volk uit verscheide volken, dewelke nu en dan zich daar by voegen, en als zy het zee-leven moede zyn zich weder op 't landt begeven, daar zy haar huizen, op staken, langs de stranden maken, welke vlak, en broekachtig moeten zyn, op dat zy hare vaar-tuigen gemakkelyker by de huizen konnen halen. Deeze vaar-tuigen zyn plat gebodemt, op dat zy daar mede over banken en reven konnen komen; want als de zee wat ontstelt is, dan zoeken zy een groot en breedt rif, waar op zy hare vaar-tuigen in een kring vergaderen, gelyk een troep meeuwen op 't rif vast zittende, en laten de zee zich breken aan de randen van 't rif. In deeze vaar-tuigen woonen zy met wyf en kindt, hebbende geen ander gereetschap, noch huis-raat, dan even't geen tot de visschery van nooden is: gelyk zy ook meest van vis en ryst leven. Welke nu aldus van ouders *Badjos* gebooren, en al hun leven op 't water opgevoedt zyn, verschillen merkelyk van de geene die zich met der tydt daar by gevoeght hebben; want de geboorene *Badjos* zyn lelyke menschen, gaan meest naakt, behalven een broek-bandt, of *tsjedacco*, om 't middel-lyf, op dat zy onbe-lemmert in 't zwemmen mogen zyn, robust, en hardt van vel, zoodanigh van de Zon en 't zee-water verbrandt, dat het zout op de huidt glimt, ros van hairen, en stinken zoodanigh na vis, dat een onge-woone haar qualyk verdragen kan. Zy gebruiken onder hun-lieden een gebrokene Maccassarsche taal: volgen ook eenigzins de Moorsche Wet; doch, na den aart der zee-lieden, bemoeijen haar weinigh met de Religie, behalven dat zy den tydt van de Moorsche Vasten op 't landt uithouden. Het zyn niet alleen ervarene visschers, maar hebben ook, door de lange ondervinding, goede kennis van de natuur der zee, windt, en weêr, daarom gebeurt het zelden dat zy hun door een storm in zee betrappen laten, maar bergen zich by tydts op de naaste reven, of wilde eilanden. Men houdt haar voor goedtaardige, en openhertige menschen, daar het wel mede om te gaan is, groot gerief van vis, gedrooghde schulpen, en schildt-padt te lande aanbrengende; maar dewyl, na dat de Nederlandtsche Compagnie het Ryk van Maccassar onder gebraght heeft, zich veel quaadt willige, en uitgespatte Maccassaren hier by gevoeght hebben, zoo zyn

zy besaamt van moorden, en zee-roovery. Na haar opgeven zouden zy wel 700 of 800 vaar-tuigen sterk zyn, en alle zeven jaren eens t'zamen komen; doch men weet niet waar. Zy erkennen voor haar Opper-hooft *Crakanjer* of *Kerkanjer Wadjo*, van Boegische af komst, dewelke zich hedendaaghs ophoudt op het eilandeken Sockum, tusschen Baly en Lombok gelegen, alwaar hy aan landt een treffelyk huis bewoont, zyn onderhebbende *Badjos* in orde houdt, dat zy buiten haar grenzen niet spatten, en zyn dienst en vriendtschap aan de gemelte Compagnie geboden heeft. Deeze hebben haar limiten tusschen Borneo en Celebes West - zyde, tot Manado, of Celebes Noort-hoek toe, in't Zuiden tot Bima en Baly toe. Onder haar-lieden ziet men eenige met ydele en lange baarden, stout, en hardt schreeuwende, die men voor Chi-

neezen zoude aanzien; doch na haar eigen zeggen zyn 't Mandareezen, van Mandar, een klein Koninkryk op Celebes West-zyde, dewelke met haar troep zwerven mogen tot in de Moluccos, en in de voorste eilanden van de Philippinas. Aan Celebes Oost-kust hebben die van Gorontalo, Tomini, en Tambocco, mede haar eigene *Badjos*, welke niet verre van hare stranden gaan, en meesten tydt op 't landt woonen.

By Johor, Malacca, en langs de kust van Siam, zyn weder een ander slagh *Badjos*, die men *Siletters* noemt, van af komst Manankabers, en Maleyers, dewelke hun omtrent hare landen ophouden, en van zee-roovery besaamt zyn.

Ten laatsten, staat aan te merken dat men *Badjo*, of *Wadjo*, onderscheiden moet van *Wadjowadjo*, of *Towadjo*, zynde een Landtschap van 't Boegische Koninkryk op Celebes, benoorden de groote rivier Tsjenrana, uitkomende in de groote Boegische boght, aan de Zuidt-zyde van Celebes. Deeze *Wadjowadjos* zyn landt-lieden, woonen in een vlak broekachtigh landt, en komen niet op zee. Dus verre gemelte Heer.

Tonie is in zeker plaats van Indien de naam van een Kanoë, die zomtydts twee aan een gebonden werden met rieten en basten van boomen, stevigheits wil, daar dan een klein zeiltje op gezet wort: gelyk men boven aan den Rhyn mede dikmaal ziet geschieden: en dit vaar-tuigh werdt dan *Katapanel* geheten.

Katteamarouw is een Indiaansch vaar-tuig, van zes of acht rechte houten, ruits-gewys dwars over elkander geleght, met boom-schorssen aan een gebonden, daar een man zich op neder zet, en zich voort roeit met een *pagai*, of riem, die aan beide zyden een handt, of schepper, heeft. Een bos kokos-bladen, of *gabba-gabba*, leggen zy op de houten neder, om te gemakkelyker te zitten, welke zy by voor-windt over eindt zetten, en daar mede zeilen. Dit ongemak is by dit vaar-tuigh, dat het water den Schipper steedts om de beenen spat, en dat de man met Schip met al zomtydts onder de golven raakt; doch den naakten Indiaan kreunt zich weinigh daar aan.

Paden is een vaar-tuigh in Indien, de Nederlandtsche Schouwtjes niet ongelyk, doch hooger opgeboeit.

In Ormus vindt men vaar-tuigen, vry hol van maakzel, zonder eenigh houten verdek voor of achter, zynde in 't hart van 't Schip wydt uit getimmert. Het achterste van deeze Scheepen is een weinig hooger opgetimmert als het voorste. Het roer steekt achter door de spiegel, zynde met touwen vast gemaakt, zoo dat het zeer weinig heen en weder, doch genoegh, bewoogen kan werden, want de Stuurman zit achter op een balk, die dwars over boort leit, hebbende ieder handt aan een eindt van het zeil geslagen, 't geen buiten boort met touwen achter door het stuur-bort gestoken is: aan die zyde dan daar hy wil dat het Schip zal gaan, trekt hy 't zeil na zich, waar door aanstondts het roer insgelyks wert bewoogen, en het Schip zeer gemakkelyk bestuurt. De mast staat midden in 't Schip. Het zeil is onder smalder als boven. By voor-windt halen zy aan de voor-steven een klein zeikje op, *Zambuza* genaamt, 't zelve van d'eene na d'andere zyde trekkende, naar dat de windt waait, en zy het Schip willen doen stevenen: dit voor-zeil is vast gemaakt daar de roeijers zitten, en wert ter zyden met zyne tippen tot aan het achterdeel des Schips getrokken. Behalven dit weten zy noch een klein zeiltje boven aan de mast te halen, daar een vaantje op gesteken wert. De touwen, waar mede zy de zeilen ophyssen, maken zy achter aan de dwars-balk vast, op welke de man te roer zit.

Chasironan is zeker aart van Scheepen in Mogols landt.

Tot Mocha pleegh eertydts jaarlyks een groot Schip, *Mansouri* genaamt, van het uiterste des Rooden meirs, in Wyn-maant aan te komen, 't geen op vraght, ten pro-fyte van den Sultan van Constantinopolen, over voer: tien op 't hondert wiert'er van alle koopmanschappen betaalt, die daar in wierden gescheept; en behalven dit

Schip mogt'er geen ander deeze reize doen: het wiert veeltydts, zeght men, 2500000 of 3000000 realen van achten waerdigh geschat, als 't geladen was.

Dat de Indianen, Persianen, en Egyptenaren, op het Roode meir maghtigh in vaart, Scheeps-bouw, en krygh, zyn geweest, blykt alom in de oude gedenkschriften van die landtaart, en byzonder in de vermaarde Zee-slag, voorgevallen over anderhalve eeuw, tusschen *Hocenus*, geboortigh uit Persien, Overste der Scheepen die toen uit Egypten na Indien quamen, en *Laurens Almeyda*, Portugeeschen Zee-vooght, omtrent Chaul, niet wydt van de stadt Diu, in het landtschap Choromandel, binnen de haven, of op de ree van [+]Chaul; want d'Egyptenaren quamen met neder-gestreeken rees de haven recht in loopen, in meining om de Luzitanen te overvallen: doch zy, niet slings, lichten 't anker, en koozen 't ruime zop; weshalven de Barbaren toen raadtzaam vonden

[+] *Ziet Baldens Indien.*

het geveght te aerzelen, en de hulp-vloot af te waghten, die *Jasy*, Gebieder van Diu, hun toe stondt te zenden; maar de Portugeezen zetten 't op den vyandt in, aleer de hulp-scheepen waren genadert: en hy had de grootste hoop van overwinning, indien hy maar de Egyptische Scheepen, met het inwerpen van dreggen, en haken, hadde konnen naderen, en van dicht by bestryden, 't geen hem, overmits de stilte, ontstont. Men streedt dapper: de pylen snorden door de lucht: men braakte vuur en vlam. De Barbaren waren de grootste in getal van krygs-knechten, en mannen van wapenen, zeer overvloedigh voorzien van schichten, en pylen: zy hadden ook meerder getal van Scheepen, bedekt met gepekte touwen van de voor- tot de achter-steven toe, als in gedaante van een net geweven: haar boorden waren ook veel hooger dan die der Portugeezen, zoo dat zy hun schiet-werk met meerder gemak, en zekerder, in de Scheepen der Luzitanen konden werpen. Dus duurde de strydt tot den avondt: ondertusschen quam *Jasy* van Diu met 40 bodems, zoo wel tot roeijen als zeilen bequaam. Dit deed den Portugees de wyk nemen: en het Schip van *Almeyda* wiert zoo getroffen, dat het strande, hy zelfs doorschooten, en het krygs-volk van de vyanden gematst. Het getal der dooden in deezen strydt, aan de zyde der Mahomettanen, wiert op 600 geschat, en aan de zyde der Christenen op 140. Maar niet lang daar na viel de Vader van *Laurens d' Almeyda* der Heidenen vloot, onder het gezagh van *Jasy*, op 't lyf, en wreekte de doodt van zynen dapperen Zoon met de nederlaag van veele der Barbaren, en hare Scheepen. Het Schip daar deeze *Jasy* zelf op was, was als een sterk blok-huis, en boven maten met volk voorzien: het was boven met rouwe ossen-huiden bedekt, die hardt waren, om de kracht der pylen te breken, gladt, om de voeten der overkomende te doen glyden, en vochtigh, om den brandt te beletten. Dit Schip wiert eindelyk in de grondt geschooten. Het getal der dooden, by de vyanden der Portugeezen, wiert op 3000 geschat; en de Mammelukken, ofte Egyptenaren, wierden meest alle gedoodt, of gevangen.

By *Baldeus*, in zyne Indische beschryvinge van Malabar, vindt men mede hoe den grooten *Ottoman*, Turkschen Keizer, uit Egypten een vloot van 64 Scheepen, niet alleen groot zynde, maar ook bequaam om te roeijen, en zeilen, daar zich noch eenige Scheepen van Canobaja, en Malabar, by voeghden, in de Indische zee zondt, om de Portugeezen uit den lande van Mogor, en uit de stadt Diu, die zy hadden bemaghtight, te doen verhuizen. *Soliman* van Peloponnesus, Overste van Egypten, was Admiraal over deeze vloot; hy hadde met zich 2000 Turksche zee-luiden, en 1500 Janitsaren. De Turken voerden toen zeer afgryzelyke Brandt-scheepen met zich, onze hedendaaghsche in uit-werking verre te boven gaande.

Van Bergera, in Malabar, plaghten roovers in zee te kruissen, sterk 40 wel bemande Fregatten, gebouwt, en van oorloghs-tuigh voorzien, trots de beste Europische vaar-tuigen.

De Koning van het Ryk Pervratti, weinigh mylen bezuiden Cochin gelegen, nu gedwongen door Nederlandts geweldt, bestaat zyn krygs-maght in Vaar-tuigen, ofte Fregats, die hy ten getale van 500 by een kan brengen, en, in den regen-tydt, of *mousson*, als wanneer de rys-velden meest onder water leggen, zyn geheele Landt daar mede door varen.

Tot Damiate, Cyprus, en aan d'Egyptische kust, zyn Scheepen, *Sambiquers* geheten, die gemaakt zyn als Galioten, maar langer: de voor-steven is van gedaante als de achter-steven; doch aan de achter-steven is een klein kamertje, om twee-bak in te bergen. In deeze zyn veel banken, om de roeijers daar op te zetten, na de langte van het Schip, min of meer; men ziet'er met 12, 16, en wel 20 riemen, die

vry kort zyn: ieder riem werdt geroeit van twee mannen. Zy voeren een groote mast, en daar aan een groot zeil: zyn snel in den voortgang.

Saicote is een Vaar-tuigh in de Middel-landtsehe zee.

Op de Nyl, by groot Cairo, zyn Scheepen, *Acabas* geheten: het zyn groote wyde Barken. Ter tydt als de Nyl zwelt, en de openingen werden gedaan, waar door de wateren landtwaarts in schieten, is daar een groot Feest, 't geen met en in deeze Scheepen werdt volbraght, dat omtrent de maandt Augustus geschiedt. Men ziet daar dan een groote menighte van Acabas op het water dryven, aan de Nyl geschiktelyk geschaart: een van de zelve is zeer kostelyk toegetakelt, waar in aan de achter-steven een opgetooide kamer is, geschildert, en vergult, zoo als hare kostelykste zalen te lande zyn, groot 12 of 15 voet: buitewaarts geciert met gulde letteren, en aardigh sny-werk: van binnen beleght, en behangen, met kostelyke tapyten. Dit Schip, den Admiraal, is verzien van veele vanen, en guldene standaarden: voor op praalt een kostelyk gesneden en vergult beeldt van 't een of ander wildt ge-

dierte. De Bassa wert in het zelve gevoert; gelyk mede de Beys, en andere hooge Officieren, die den Bassa volgen, in kostelyk uitgecierde Acabas zitten: de gemeente volght in vaar-tuigen van minder aanzien. Als deeze omvaringe zal geschieden, en als den Bassa te scheep treedt, werden daar beesten geslacht op den oever van de rivier, en men vaart na het oudt Cairo toe. De zeilen van den Admiraal zyn veelverwigh: en hem volght een Sloep vol trommels, trompetten, en andere speel-tuigen. Ieder van de na volgende Scheepen is mede op het beste uitgedost, met vlaggen, wimpels, en veelverwige zeilen. Het geschut wert alom gelost: het volk juicht, zoo te water als te lande, en byzonder als deeze stoet den dyk opent, by oudt Cairo gelegen, waar door het Nyl-water landtwaart in gelaten wert. Op het Feest dan, aangestelt zynde om deeze opening te doen, springt ieder aan landt, met pieken, schoppen, en spaden, doende de aarde wegh, zoo, dat 'er vaert, en invloeijing van water komt, waar in geheele schuiten met vrugten, en suiker-gebak, werden geworpen. Waar na, dit verricht zynde, de Bassa weder te rugge keert: en aldus neemt het Feest een einde.

Tot Bassora, of Basra, in Babylonien, by de vliet Tigris, zyn Schuitjens gebruikelyk, die *Donek*, of *Dovanik* genoemt werden.

Tot Anatolico, Messalongi, en Sainte Maure, in Etolie, werden Schuitkens gebruikt, uit eene boom geholt, lang 15 of 20 voet,breet 1½ voet, zynde dit de rechte *Monoxylons* der Ouden, zoo D$^{r.}$ *Spon* oor-deelt, welke verhaalt dusdanige gezien te hebben, waar in men twee paerden gelyk over haalde.

Op de Maldivische eilanden valt zeker hout, *Candou* geheten, met het welke men van de grondt der zee alle zwaarten op licht. De boom is in grootte met de hierlandtsche noote-boom gelyk, zynde zeer zacht, en wit; hy draagt geen vrucht. Men maakt'er visschers Barken van. Twee houten van deezen boom te zamen wryvende, kan men vuur maken, echter brandt noch verteert het zich niet.

Op de Malabarsche kust worden zeer nette Scheepen gemaakt van Keti-hout, 't geen byzonder duurzaam is. Zy arbeiden daar aan zeer langzaam, zoo dat een Schip wel twee jaren op stapel staat, met passen, voegen, polysten, en schikken de Meesters zich ophoudende. Als deeze Scheepen afloopen, en te water gaan, dan is 't daar Feest: en men ziet zomtydts dat zich menschen, uit godtsdienstige pleghtigheit, onder de kiel leggen, en laten verpletten.

Beschryvinge der Kanoës op Suriname, zoo als de zelve aldaar hebbe doen aftekenen.

De Kanoës, welke in Suriname werden gebruikt, maakt men van een boom, genaamt *Baytzie:* zy zyn zomtydts zoo groot dat 50 of 60 menschen daar in konnen varen. De *Warous*, die de zelve maken, woonen beneden de Barbyssies, omtrent de aldaar leggende rivieren, tot Oronocque toe. Zy gebruiken tot het maken van deeze geen ander gereedtschap als een byl, en een houweeltje, of disseltje: eerst wert het hout van buiten gedaante gegeven, en dan van binnen uitgeholt, tot zoo verre als zy met hunne armen reiken konnen; ik zeg met hunne armen, om dat haar lichaam daar niet in kan, dewyle zy voor eerst van bovenen langs de boom maar een klein geultje kappen, om zyn wydte te behouden, die zy anderzins, door groote opening te maken, in het spreijen verliezen zoude: als zy dan zoo verre uitgeholt is, wert zy op twee schraaghjes, een voor en een achter, gezet, en gevuurt van binnen en van buiten, en alzoo zachtjens warm wordende, zakt zy door in het midden, en spreidt zich uit, met de hulp van stokken, die zy onder het branden van binnen aan beide de kanten van de Kanoë pal zetten, wel tot 6, 7, 8, 9, en 10 voet wydte, en wel tot 50, 60, of

70, ja (gelyk zommige zeggen) 80 of 90 voet lengte: ondertusschen zyn zy ook noch al bezigh met hunne disseltjes, om de bulten en oneffene plaatzen wegh te kappen: eindelyk maken zy de zelve zoo egaal en gladt, dat veele van onze ambachts-gasten daar over verstelt staan. Zoo verre gemaakt zynde, werden daar stokken dwars over geleght, en met keepen op de kanten ingelaten, die door gaten, in de Kanoë gemaakt, vastgebonden werden, met een zekere aart van ranken, of rottingen, die zy uit het bosch weten te halen, en zeer sterk en duurzaam zyn. Achter en voor werden schilden in een sponding gezet, die (gelyk ook het roer) van spooren van boomen gemaakt zyn, wordende het roer met houte pennen (die daar aan gebonden zyn) achter aan de Kanoë gehangen. De gestalte deezer Kanoës ziet op de plaat onder letter A. Als zy op een toght ter zee, of ten oorlogh zullen gaan, dan wert de Kanoë ter zyden opgeboeit, met het middel-rift van bladeren, byna den Palmyt gelyk, het welke met de voor gemelte ranken op malkanderen gebonden wert, tot de hoogte van 6, 7, 8, 9,

of 10 duim, en dat weder met stokken, dwars over zoo wel als van onderen op, vast gemaakt. In 't midden, ook voor en achter, maken zy in 't gemeen zoldertjes van gesplete wilde Palmyt, welke gedekt werden met een soort van bladeren, die de geheele Kanoë dwars over reiken, en *Pamy*, of *Geroery*, genaamt werden, en dichter zyn als onze prezenning, waar onder hun eeten, drinken, lading, en oorloghs-gereedtschap, geborgen werdt. Zy kalefaten de voornoemde opboeisels, als ook de voor- en achter-schilden, met bast van boomen, klein geschraapt, en met een houtje over al de garren opgevuldt, dat, door zyn lymachtigheit, als het droogh is, zeer dicht is, en vast kleeft. Zy gebruiken deeze Kanoës niet ten oorlogh, maar om hun persoonen, leeftocht, en kryghs-gereedtschap, te vervoeren, 't en ware by voorval van vyandt, wanneer zy wel dapper met pyl en boog op elkander schieten, tot dat zy al zachtjes voorby of van malkanderen af geraken, of dat d'eene of d'andere party, zich te zwak bevindende, of de Kanoës niet vaerdigh genoegh zynde in 't scheppen, de zwakste de wal kiezen, buiten boort springen, hunne Kanoës verlaten, en alzoo om een goet heen komen zoeken. Wanneer voor de windt varen, konnen zy daar op twee of drie zeilen by zetten; maar hebben als noch de konst niet gevonden om by de windt te zeilen: zoo dat zy in't wederkeeren tegen windt en stroom zich met hunne scheppers, of *pagayen*, alleen moeten behelpen. Indien zy geen zeilen van de Christenen konnen krygen, zoo gebruiken zy hare hammakken daar toe.

Het onderscheidt dat men vindt tusschen deeze Kanoës en die der Negros, ofte der andere Indianen, bestaat alleen hier in, dat de andere maar enkelyk werden gekapt uit een zeer groote en dikke boom, zonder veel te spreijen, en daar om lomper en zwaarder zyn als deeze, de welke uit een kleinder boom, door het spreijen uitgezet zynde als een lederen lap, grooter en netter gemaakt konnen werden.

Van de Cornares, zeker Vaar-tuigh, omtrent Suriname gebruikelyk.

De Cornares werden gemaakt by alle de Indianen langs de heele kust, en werden niet gebruikt als om te visschen en te jagen: zy werden op de zelve wys uitgeholt, en gespreit, als de groote Kanoës; doch zyn voor en achter scherp, gelyk by de aftekening te zien is. Zy zyn van 17, of 18, tot 25, 30, of 35 voet lang, en van 2½, tot 4½, ja tot 8 voet wydt. Zy scheppen zeer vaerdigh, en konnen gemakkelyk van een man, die achter op zit, met een pagay beheerscht werden. De pagayen, of scheppers, werden by de Caribyzers *aspogiete* genoemt. Zy voeren vier of vyf mannen. Van den lokus-boom werden zy gemaakt. Hare gestalte ziet op de plaat by letter B.

Vaar-tuigen van Ceylon.

De drie hier volgende Vaar-tuigen zyn, op myn verzoek, op Ceylon doen meten, en aftekenen, dervoegen als hier vertoont werden, door den Heer *Laurens Pyl*, Opper-Gezaghebber aldaar.

De plaat, by letter A, vertoont een Tutucoryns Vaar-tuigh, aldaar meest gebruikelyk, 't welk by de inlanders een *Thony* genaamt wert, waar mede zy in zee gaan, om, met netten en hoeken, vis te vangen: deeze werden ook gebruikt, in de tydt der Paerel-visschery, om d'oesters met steenen te beduiken, als mede om *Chaucos*,

of kink-hoorens, op te halen. Men gebruikt de zelve ook tot lossen en laden van Scheepen, en groote Vaar-tuigen. Wanneer zy deeze Thonys tot het vervoeren van rys, of andere waaren en koopmanschappen, willen gebruiken, werden die ter zyden met twee of drie planken boven den anderen opgeboeit, welke alle met kajer-garen, dat is de geklopte bast van klappus- of kokos-boomen, zynde bruin-zwart van verwe, aan elkander genaait werden: ook wert al het touw-werk van gemelte bast gemaakt, en is byna zoo sterk als het Hollandtsche; doch kan tegen geen zoet of varsch water. Dit Vaar-tuigh wert gebouwt na zekere maat, *Cobido* geheten, welke 20½ hout-duimen lang is. De kiel van de Thony, hier vertoont by letter A, is lang 19 cobido, dat is 389½ hout-duim: de wydte werdt gemeeten binnens houts, en moet wezen 3½ cobido: de mast een cobido langer als de kiel: het anker lang 3 cobido, ook wat minder. In plaats van spykers werden door de inlanders klink-nagels gebruikt. De steenen, waar mede de duikers na de grondt gaan, wegen ieder omtrent 25 pondt: als zy daar mede na de grondt zakken, dan zetten zy haar voet in de strop van den steen, en slaan de eene handt aan de lyn, hebbende in de andere een netje, dat aan een byzondere lyn vast is, waar mede te gelyk na de grondt gaan: op de grondt komende, laten zy den steen los, die door andere in 't vaar-tuigh werdt opgehaalt, en den duiker, die op de grondt blyft, doet het netje met een touwtje om zyn hals, doende daar in de paerel-oesters, die hy op de grondt vindt; en wanneer hy denkt niet langer onder water te zullen

konnen verblyven, dan trekt hy aan de lyn daar het netje aan vast is, 't geene door die in 't vaar-tuigh zyn vernoomen werdende, halen zy het zelve als dan na boven: den duiker verlaat het netje van zyn hals, doch palmt zich langs de lyn van 't zelve na boven, om te spoediger uit het water te wezen. De steen waar mede de duikers de *chaucos*, of kink-hoorens, van de grondt op duiken, is in 't gemeen omtrent 8 pondt zwaar; doch een goet duiker gebruikt zelden een steen: zy maken den steen om haar middel vast, gelyk mede het netje over den zelven, daar zy de *chaucos*, die op de grondt krygen, in doen, en daar mede te gelyk na boven komen, zonder met een lyn opgehaalt te werden, om dat daar zy na de *chaucos* duiken pas half zoo veel diepte van water is, als daar de paerel-oesters werden gedoken. En door dien de *chaucos*, of kink-hoorens, langs de grondt loopen, moeten de duikers haar dikwils na loopen, om te vangen, zynde een moeijelyk, verdrietelyk, en weinig profyt gevende werk, waar van die arme menschen qualyk de kost konnen krygen; hier om verlangen zy altydt na een paerel-visschery, waar van wat meerder voordeel hebben. Dat volk is los en licht van aart: als wat gewonnen hebben, verbrassen, verspeelen, en verpronken zy het haast weder. Een paerel-duiker heeft twee helpers, die zy *Mandekkes* noemen, dat zyn die geene welke op het ophalen van de steen, en net, passen: hy stopt ooren en neus toe, om het water uit te houden, deeze met wol, en die met een bandt. Zy gaan te gronde met een ledige mondt, den adem eenige keeren na den anderen verhaalt hebbende, onder het toe nypen van de neus: blyven een korten tydt onder water, of niet langer als dat eens rondtom gekeken, een weinigh voort gegaan, en het netje, dat zy, aan de hals hangende, mede nemen, vol oesters, ofte hoorens, geraapt hebben, als wanneer zy hen weder na boven opgeven, en geholpen werden, met het inhalen van de steen, daar mede zy in de diepte nederdalen. Het gebeurt aan veele dikwils in 't eerste wel dat haar de ooren ontspringen, en aan 't bloeden raken, waar van geholpen zynde, werden zy bequamer tot het duiken. De kink-hoorens schieten baar-moeren uit, als darmen, of zwam-balgen, niet ongelyk aan een rondt gekrinkelde en spits toe gaande sprits, waar in dan vervolgens de hoorens in grooten overvloedt groeijen. De steen die de paerel-duikers aan hun voet doen, om te zinken, wert vertoont by letter Y, en het netje by letter X. Het anker, dat van hout is, behalven dat twee steenen daar aan zyn, welke tusschen de kruis-houten in gesteken zyn, werdt vertoont aan letter Z. Het hout, waar van deeze Scheepkens werden gemaakt, is tweederley, het eene wit, en licht, het ander zwaarder, en geelachtigh. De kabels zyn van kajer, of boom-bast, geslagen.

De neven-staande platte grondt, onder letter B, is van de voor gemelte Thony, wiens lengte en breedte hier te zien is.

Letter C wyst aan de figuur van een Vaar-tuigh, 't welk op Ceylon, daar het gebruikelyk is, ook een *Thony* genaamt werdt, waar mede de inlanders gaan visschen: het wert op zoodanigh een wys gemaakt, en toegestelt, gelyk zich hier vertoont. Deeze Thony zeilt zeer snel by de windt, zelfs in zoo holle zee, dat geen Hollandts vaar-tuigh zulks zal doen, doch altydt over een zyde, vermits de dryf-balk, ter zyde gebonden, altydt te loefwaart moet blyven, op dat niet om valt; en by sterke windt, om dat de balk door kracht van 't zeil niet moghte opgelicht worden, gaat'er noch een man of twee te loefwaart op staan. De zydt - planken, daar mede deeze Thony is opgeboeit, zyn pas zoo wydt dat 'er een man in staan kan, zynde die plankjes mede aan de uitgeholde boom met kajer-garen, of bast van de kokos-boomen, genaait. En vermits dit Vaar-tuigh altydt over een zyde moet zeilen, als gezeght is, verzetten zy maar, wanneer het achterste weder voor gaat, het zeil, en de stokken, welke stokken van bamboes, of Indisch riet, zyn. Het roer, dat gelyk

een plankje is, dient ook tot hun zwaert, te weten als de steven voor gaat, daar het aan vast is, en achter zynde, dient het voor 't roer.

De figuur D is de platte grondt van boven gemelte visschers Thony, welke van een boom, of balk, gemaakt, en van binnen uitgeholt is, gelyk *a b c d* aanwyst: *e f g h* vertoont de lengte, en wydte, van boven.

Het Vaar-tuigh E wert op Ceylon van de inlanders een *Paere* genoemt, en van haar op zulk een wyze gemaakt, als het zich hier vertoont.

De figuur F wyst aan de platte grondt van de Paere: *a b* is de lengte, en *r s* de wydte van de mondt, of boven-opening, der zelve: *c d e f g h* vertoont de wydte, en lengte, van 't onderste, of bodem, in plaats van de kiel: *i k l m n o p q* is de wydte, en lengte, van het midden der Paere: *t v* is de geheele lengte over beide de stevens.

Germes zyn lange Barken, aan de mondt van de Nyl in gebruik, waar mede de *Sai-*

ques, of andere zware Scheepen, de rivier in en uit werden geboegseert: zy dienen ook tot Lichters.

Hoogh op de Nyl, in 't Gebiedt van Abyssina, by Dambea, zyn Schuiten, van op een genaaide matten gemaakt, daar 10 of 12 menschen mede konnen over varen: deeze werden met stokken bestiert, en voort gestouwt, dewyle zy aldaar van geen riemen weten.

Aan de vliet Lena, en bygelegene rivieren daar rondtsom, zyn Vaar-tuigen, die mede in zee varen, genaamt *Katzami*; en andere, *Tarmi* geheten, die licht zyn, en over landt konnen getoogen werden.

Mansiool is zeker Vaar-tuig aan de Malabarsche kust.

+Op het Jaar 1043. zyn de Scythen te scheep in Thracien gevallen, met bykans 100000 soldaten; doch zy wierden te water geslagen, en verlooren 15000 man. +*Calv. Cedren.*

In het nieuw ontdekte landt Louisiana, aan de vliet Mitchisipi, of Colbert, gelegen achter Nieuw Engelandt, gebruiken de Indianen Barken, van basten der boomen gemaakt; als mede andere, van buffels-huiden. Doch de volkeren welke op deeze rivier meest Zuidtwaarts woonen, maken hunne Kanoës, of Barken, van hout, ter oorzaak by hen geene boomen wassen wiens schorssen bequaam zyn om Barken van te maken: waar om ook hunne Noorder vyanden, wiens Schuiten, als wezende lichter, vlugger in 't roeijen zyn, veel voordeel op haar hebben.

In de Manilles werden, door de Spaanschen, Galjoenen gebouwt, welke veel grooter zyn als eenige in de Middellandtsche zee. Daar is hout, *Abaca* genoemt, 't geene tot den bouw zeer bequaam is, en van welkers bast heel goede touwen werden gedraait.

Orankeys zyn Persiaansche Vaar-tuigen.

Geluas zyn Barken in Ethiopien.

In de Landen benoorden America, hooger als Terra Nova, op 52 graden, van oudts *Terra Corte-Realis* geheten, aan de vaste kust, tegen over Groenlandt, vindt men Kanoës, by de inwoonders gebruikelyk, welke twee gekrulde stevens, een kieltje, en zes inhoutjes hebben: deeze zyn uit een boom geholt: daar zyn twee bankjes in: de boortjens zyn van vis-ribben, vol gaten: met een zee-honde vel zyn zy overtoogen. Deeze Schuitjens zyn zoo groot, dat 'er vyf of zes menschen in varen konnen. Zy zyn boven open, en niet toe, gelyk de Wilden hare Schuitjens in de Straat Davis hebben. Hare riemen, of scheppers, die zy *Paddels* heten, hebben aan ieder eindt een bladt, om over en weder te konnen scheppen. Als een van deeze menschen komt te sterven, en dat hy een Kanoë heeft, dan wert die gesloopt, en by hem in 't graf geleght.

De Kozakken, die op de Nieper-stroom zich onthouden, na dat zy een Bevelhebber tot d'een of d'andere togt hebben verkooren, om ter roof op de Zwarte zee te gaan, beginnen als dan te arbeiden aan hare Scheepen, die 60 voet lang, en 12 of 15 voet breet zyn, en door vyftien roeijers aan elke zyde voort gezet werden, sterker voort gaande dan de Galeyen der Turken. Ieder van hare Scheepen is met 50 of 60, ook wel met 100, en meer mannen voorzien, gewapent met roers, en falkonetten. Zy volgen haren Zee-vooght, die zyne byzondere vlagh voert. Al hoewel dit volk de grootste dronkaarts van de wereldt zyn, zoo voeren zy doch geen brandewyn te scheep. In 't laatste van de Maan kiezen zy zee, om van de Turksche Galeyen by Aksakoof niet gezien te werden. Met buit geladen, en vervolght werdende, neemen zy hare toevlught tot de biezen, en tot plaatzen daar de vyanden met hare Scheepen niet konnen genaken. Deeze Vaar-tuigen werden *Gelia* genaamt.

Almadier is een gewapende Bark, in de Grieksche eilanden, Rhodus, en Scio, gebruikelyk.

Den Grooten Heer bezit nu ruim hondert Galeyen, waar van'er omtrent vyf-entwintigh tot Constantinopolen zyn, d'overige werden in de Eilanden, en andere Landtschappen van zyn gebiedt, onder-houden.

In Peru zyn Schuitjens, van een boom gemaakt, genaamt *Piragoras*.

In Japan werden kabels van rottingen gevloghten, welke sterker zyn als die van hennip.

Hoe in Japan de Barken zyn gebouwt, is uit *Montanus*, in zyne beschryving van het Gezantschap aan de Keizer van Japan, te zien, als volgt: 'De Hollandtsche Gezant verliet eindelyk Miaco: nam de landt-reis langs de voet van 't geberghte Frenoiama, door Oets na Jesi, gelegen aan een meir, lang 18 mylen, waar uit de rivier, welke door Miaco, en Osacca, zeewaart vloeit, haar oorsprong heeft. Binnen Jesi aangezocht, om de vermakelyke berg Pauromama, aan 't gezeide meir, Noordt-oost ten Oosten van Jesi af, gelegen, te bezigtigen, dorst de voorslag niet afslaan. Hy wiert dan derwaarts [+]gevoert in een prachtige Roei-bark. De Bark voerde twee laege masten, en ieder mast een vierkantigh zeil. Als de windt verslapte, roeiden de Japanders met rie-

[+] *Japansche Bark*.

men, welker bladen zeer breedt waren. Voor de steven hingen twee ankers. De plecht liep scherp toe over de steven: net beschoeisel der plecht stak wederzydts buiten boort. Over de Bark was een verdek getimmert, aan alle kanten open, steunende op vier stylen: 't verwulfsel rees aan vier hoeken, en recht in 't midden, waar de groote mast door ging: de randen des verwulfsels bestonden uit vergult beeldt-werk. De Japansche matroozen pasten aldaar op 't zeil aan de middelste mast. Onder 't verdek zat de Hollandtsche Gezant bloots hoofts: wederzydts stonden Japansche dienaars, die ieder een waaijer in de handt hadden. Voor de Bark roeide een Japansche Boot, uit welke eenige Hollanders lustigh op trompetten bliezen.

Een gedeelte van d'afgodery in Japan is, dat zommige godts-dienstige menschen zich aan *Ameida*, hunnen afgodt, op-offeren; ten welken einde de geofferden hen vrywillig, met een steen om den hals, buiten boort in zee werpen, en zich zelven verdrinken. De Scheepkens, daar deeze over-geloovige uit springen, worden voor heiligh gehouden, weshalven tot geen ander gebruik werden gebraght, maar aan-stondts verbrandt.

Als de inwoonders omtrent de rivier de Amasone te water ten oorlogh trekken, zetten zy hunne afgoden op de steven der Scheepkens.

De S$^{t.}$ Jans Christenen willen, dat boven ieder Hemel water is: waar uit zy besluiten, dat de Zon op dit water in een Schip dryft, en de mast des schips een kruis is. Het zelfde gelooven zy van de Mane. Daar by gelooven zy, dat'er menighte van kinderen, en dienaars, naby de Scheepen der Zon en Mane zyn, om hen te geleiden. Daar-en-boven malen zy een Vaar-tuig af, dat zy zeggen van eenen Engel te zyn, die *Bakan* genoemt wordt, den welken Godt zendt om de Zon en Mane gade te slaan, en te zien of zy recht gaan, en zich in haar plicht quyten.

Caiques, en *Permes*, zyn kleine Vaar-tuigen tot Constantinopolen, en aan de Barbarische kust. De eerste zyn kleine Scheepkens: de tweede lichte Barkskens: zoo dat, als te veel hellen, zy lichtelyk om geworpen worden.

Als den grooten Turk te water uit zyn Serrail vaart, zit hy in een Galiotte, zeer kostelyk toegemaakt, vergult, en verciert met edel gesteente: daar in zyn 24 banken, en aan ieder zyde zoo veel riemen. Twee Heeren, na hun ampten *Bostandgis* genaamt, roeijen aldaar aan een riem, die een hembt alleen over de broek aan hebben, en op 't hooft een roodt scharlaken muts, gelyk een suiker-broodt op staande, hoogh een half elle: die ter rechter handt roeijen, zyn kinderen van Christenen, die Turks geworden zyn; doch die ter slinker zyde roeijen, zyn zoonen van geboorene Turken, en meest uit Asia van daan: de grootste belooning die deeze te hopen hebben, is, als zy uit het Serrail gaan, 80 aspers daaghs haar leven lang te genieten; maar de eerste werden tot hooge ampten gevordert. Als'er een riem gebroken wert door styf roeijen, dan kryght die roeijer een geschenk van den Grooten Heer, 't zy een handt vol aspers, of wel sequins, en zulks over den grooten arbeidt, die zy geleden hebben; waar om zomtydts deeze riemen met konst gebroken werden. De Stierman van deeze Galiotte is als dan den Ampt-heer Bostangi Bachi.

De Barbaarsche Roof-scheepen zyn onder zeer scherp, diep van kiel, zeilen snel, doch hellen zeer: zy zyn nooit verdubbelt: de spyker-gaten zyn zelfs toegesmeert, om wel te zeilen.

Van de Galeyen der Turken in Barbaryen zeght *de Vries* het geene hier volght. Galeyen zyn de gemakkelykste Zee-scheepen, om dat tot zeilen en roeijen bequaam zyn, hebbende dit voordeel boven alle de andere Scheepen, als Polakren, Barken, en Tartanen, welke men ronde Scheepen noemt, dat zy met hun riemen, 't zy'er windt is of niet, altydt voort konnen komen; waar om het eenige reden schynt te hebben, dat men hen d'Arenden, en Koninginnen der Zee zeght te zyn, vermits zy zich op de zelve een soort van heerschappy als toe-eigenen, om dat d'andere

Scheepen zulke slaven van de winden zyn, dat, als de zelve haar niet dienen willen, zy hun wegh niet vervolgen konnen, en als onnutte ballasten moeten blyven leggen. Dit heeft den vernuftigen *Homerus* willen aanwyzen, wanneer hy, de reis van *Ulysses* beschryvende, verzierdt heeft dat *Eolus*, de Vorst der winden, hem groote ledere zakken vol windt gegeven hadde, om zich by noodt van de zelve te bedienen. Maar gelyk'er niets zoo gemakkelyk is, 't geen niet zyn letzel heeft, zoo betoont d'ervarenheit dat de Galeyen, en alle d'andere Roei-scheepen, dit gebrek hebben, dat zy het geweldt der winden, en stroomen, niet wederstaan konnen; want deeze doen hen groot gevaar loopen: waar om zy dan geduurende de Herfst, die de tydt is in welke de winden het meeste te vreezen zyn, zeer zelden toghten doen, en niet langer op zee blyven als van de maandt

May af tot September toe. Hier kan men noch by voegen, dat, behalven dat de Middellandtsche zee maar alleen hen gunstigh is, zy zeer zelden verder als de Straat komen, om zich niet in gevaar te stellen van de sterke stroomen des Oceaans, die zoodanige Scheepen niet veelen kan.

Niet te min hebben alle de Zee-roovers van Barbaryen de Galeyen in voorige tyden altoos gebruikt, dewyl zy die bequamer vonden om ten roof te varen, en jacht op de Koopvaardy-scheepen te maken; in voegen dat zy noch eerst zedert weinigh tydts ronde Scheepen gebruikt hebben. Doch daar om hebben zy de Galeyen echter niet verworpen.

Tot Algiers waren 'er in 't Jaar 1634. niet meer als vier, van welke de twee van vier-en-twintigh, en de twee andere van drie-en-twintigh banken waren, met een Brigantyn van vyftien banken, en acht Fregatten van vyf en zes banken.

Die van Tunis hebben 'er doorgaans vyf, welke altemaal van de grootte van die van Algiers zyn, en gemeenlyk de Galeyen van Bizerte genoemt worden, dewyl deeze plaats hun haven is.

De Zee-roovers van Salé hebben geen Galeyen, vermidts hun haven aan den Oceaan gelegen is.

Te Tripoli in Barbaryen was 'er toen maar een.

Toen de Zee-schuimers van Sainte Maure in hun bloey waren, hadden zy'er eenigen; maar zedert hare volkomene nederlaagh, door de dapperheit der Ridders van Malta, hebben zy tegenwoordigh maar eenige Kaïken, en Fregatten, waar mede zy langs de kusten ten roof varen.

Wat die van Tetuan belangt, gelyk zy zich met het Zee-rooven zoo volkomentlyk niet en geneeren, hebben zy geen Galeyen, maar drie of vier Fregatten, met welke zy by wylen na de kust van Spanje zeilen, daar zy d'arme Visschers van daan halen, midtsgaders de geenen die zy in hun landingen verrassen konnen.

De Galeyen deezer Zee-schuimers van Barbaryen verscheelen zeer veel van die der Christenen; want in plaats dat d'onze groot en sterk zyn, hebbende ieder twee masten, en voorzien van een groote slang, met drie of vier middelmatige stukken, in het voor-schip, en van drie-en-twintigh tot acht-en-twintigh banken, midtsgaders een ruime doorgang, met een voor-kasteel, zoo zyn die der Zee-roovers kleinder, en hebben maar een mast, een slang, of roovers stuk, geen of een zeer smalle doorgang, op dat'er niets onnut zy, en geen voor-kasteel: echter zyn de zelve van drie-en-twintigh en vier-en-twintigh banken, maar zeer dicht op malkander; in voegen dat de roeijers, welke een getal van twee hondert slaven, altemaal Christenen, uit maken, moeite genoeg hebben om de riemen behoorlyk te handelen. Zy maken hun Galeyen op deeze wys, op dat zy, lichter zynde, te beter jacht maken, en der Christenen Galeyen gemakkelyker ontkomen konnen; want zy vreezen de zelve geweldigh, dewyl zy sterker en beter gewapent zyn. Dit verplicht hen menighmaal de kajuit af te smyten, wanneer zy zien dat de windt hen nadeeligh is. Als zy ten roof gaan, bemannen zy hun Galeyen gemeenlyk met hondert goede soldaten, gewapent met musketten, sabels, en ook zelfs met bogen, daar zy zeer wel weten mede om te gaan.

Om dan te betoonen dat de Galeyen hier voormaals in Barbaryen veel meer in gebruik geweest hebben, als die tegenwoordigh wel zyn, zal ik hier in voegen het getal der geene welke in 't Jaar 1588. in de haven van Algiers waren; midtsgaders de namen van eenige hunner *Rays*, of Kapiteinen, en Zee-roovers van dien tydt: waar uit men zal konnen oordeelen dat zy altydt zeer maghtigh zyn geweest.

Den Bassa, die toenmaals een Hongarysche Verloochende was, *Jaffet* geheten, hadt zyn Galey van vier-en-twintigh banken.

Mamy Arnout, Zee-kapitein, had de zyne van twee-en-twintigh banken.

Morat, een Fransche Verloochende, had 'er een van even zoo veel banken.

Dely Mamy, een Grieksche Verloochende, had 'er ook een van twee-en-twintigh banken. En zoo voorts.

Het is zeer gewis, (vervolght *de Vries* voorder) dat d'Ouden altydt gelooft hebben dat'er geen krachtiger middelen waren, om de vertoornde Hemel te bevreedigen, als die der beloften en der offeranden: 't geen een Poeet, zeer wel van pas, heeft doen zeggen, dat men maar een weinighje wierooks op het altaar der Godtheit behoefde te branden, om zyn gramschap te verzachten, en hem met een zoet geweldt de blixem uit de handen te rukken. Hoe verblindt de Turken, of Mooren, ook zyn, door de dwalingen van hun *Alkoran*, laten zy echter niet, dit te erkennen: ook zyn zy gewoon zulks dikwils te oeffenen; maar op zulk een belachchelyke wys, dat zy door hun plechtigheden, en offeranden, den Hemel eerder vertoornen als eeren. Zy hebben'er veele in gebruik, t'elkens als op zee zyn, en zich door het geweldt des onweêrs met schip-breuk ge-

dreight zien. Doch dewyl het verdrietigh zoude zyn alle deeze geheimenissen, en offeranden, in 't lang te verhalen, zal ik in 't kort een gedeelte van de zelve ter neder stellen.

Wanneer zy een toght op zee te doen hebben, dan bevelen zy zich in de gebeden van iemandt hunner voornaamste *Marabous*, die hen een schaap schenkt. Als zy zich nu door het geweldt des onweêrs in een baarblykelyk gevaar zien, neemen zy dit schaap, en hakken het gantsch levendigh, met vacht met al, midden door, zonder hun geest ergens als na deeze daadt gewendt te hebben, noch het stilswygen in 't minst te durven breken. Thans nemen zy d'eene helft, daar het hooft aan vast is, en werpen die ter rechter zyde van hun Schip in de zee, en d'andere helft aan de slinker zyde; makende ondertusschen vreemde grimatzen, welke zy verzellen met draaijingen des hoofts, en met verwardelyk uitgesprookene woorden, die ik niet noodtzakelyk geoordeelt heb hier te verhalen. Indien het by geval gebeurt dat dit schaap, daar zy een byzondere achting voor hadden, ter oorzaak van den geenen die het hen gegeven hadt, te vergeefs geoffert zy, zonder dat d'ontroerde zee daar door stil geworden is, neemen zy een ander schaap van de geene welke zy, ten deezen einde, in een tamelyke menighte te scheep hebben doen brengen, makende zich wys dat het ander eenigh mangel hadt, waar door de werking, die zy daar af verwachteden, verhindert is geworden. Met dit tweede schaap handelen zy even eens als met het eerste, toonende de zelve buitenspoorigheden. En zoo de zaak ook deeze maal niet na hun begeerte uitvalt, vangen zy d'offerande weder op nieuws aan; zulks dat'er by wylen tien of twaalf schapen toe gebruikt worden.

Als zy nu zien dat dit alles de storm niet heeft konnen stillen, en by gevolgh hun vrees doen verdwynen, neemen zy hare toevlucht tot een andere plechtigheit, die deeze is. Zy neemen twee groote aarde potten, of kruiken, vol van olyf-olie, van de beste die zy hebben; en na dat zy de zelve wel hebben toegestopt, op dat'er niets uit loope, begeeven zy zich altemaal tot bidden. Geduurende deeze godtvruchtigheit heffen zy dan d'oogen en de handen ten hemel: dan keeren zy het hooft, leggende op de knien, na de rechter handt; want daar, zeggen zy, is hun goede Engel, die zy tot hun bystandt roepen. Hier na keeren zy hun ter slinker zyde, en blazen gestadigh de rondtom zwevende lucht van zich; dewyl zy gelooven dat hunne quade Engel daar in wemelt, even als of zy hem door deeze plechtigheit bezwoeren te vertrekken: want dit staat by hen vast, dat'er niemandt is die niet twee Engelen aan zyn zyden heeft, een goede, en een quade. Na dit alles neemt den Schryver van 't Schip, als de verstandighste onder hen, en d'ervarenste in hun geheimenissen, deeze twee kruiken met olie, en werpt die in de zee, d'eene aan de rechter, en d'andere aan de slinker zyde des Schips.

Doch ongetwyffelt doen zy dit niet om dat zy geleert hebben, gelyk *Aristoteles* zeght, dat'er niets bequamer is om de verwoede golven te stillen als daar in verscheidene vaten met olie te storten, dewyl deeze vocht, en door haar zoetheit, en door haar slymigheit, de baren tegen houdt. Want indien dusdanige redenen hen tot deeze pleghtigheit dreven, zouden zy deeze kruiken zoo zorghvuldighlyk niet toe stoppen. Ten anderen zyn zy ook zoo dom niet, of zy weten wel dat zoo weinigh olie niet genoegh is om een zoo groot onweêr tot bedaren te brengen.

Het is dan geloovelyk, dat d'oorzaak, die hen tot deeze offerande aanport, is, dat zy eenige kennis van het Oude Testament hebben, waar van hunnen Propheet hen een gering straaltje heest willen geven, om door dit middel te trachten de Joden tot zyn geloof te trekken, en dat zy derhalven toevlugt tot dusdanige pleghtigheden nemen, hoewel zy de zelve echter meer door noodt, als door iever en godtvruchtigheit, gebruiken. Waar by men aanmerken moet, dat *Mahomet*, om de volkeren te beter tot zyn Sekte te verlokken, verzinde diergelyke offeranden daar

onder te vermengen, welke hy uit *Genesis*, uit *Leviticus*, en uit verscheide andere plaatzen der heilige Schrift, getrokken heeft.

Men moet hier by voegen, dat zy deeze laatste offerande, zoo wel als d'eerste, niet alleenlyk gebruiken om de zee tot stilstandt te brengen, maar dat zy'er zich ook van dienen, gelyk ook van andere diergelyke buitenspoorigheden, wanneer een al te groote stilte, de baren als een ys effenende, hen, by gebrek van windt, zoo onbeweegelyk doet blyven leggen, dat zy noch voorwaarts noch achterwaarts konnen komen; 't geen d'oorzaak is dat zy geduurende die tydt dikwils genoodtzaakt zyn alle hun voorraadt op te eeten, en gevaar loopen van door de Galeyen der Christenen ontmoet, en genoomen te worden.

Maar dewyl deeze Turksche Zee-schuimers in hun godts-dienst echter eenige straal van hope hebben, die hen verlicht, verflaauwen zy ook d'eerste maal niet,

wanneer hun voornemen niet en gelukt; in voegen dat, als zy zien dat noch hun offeranden der schapen, noch die der oliekruiken, de storm hebben konnen bedaren, zy eindelyk het laatste by zetten: en in deezen noodt gebruiken zy deeze derde pleghtigheit. Zy ontsteken zoo veel kaerssen en toortzen als zy konnen, zulks dat'er zomtydts tot vier of vyf hondert toe zyn, die zy op hun geschut vast maken, en aldus laten verbranden, begevende zich ondertusschen altemaal tot bidden, met Turksche postuuren. Terwyl dit geschiedt is 't aan niemandt geoorloft, wie hy ook zy, aan die kaerssen een andere kaers, of een pyp tabak, noch ook zelfs een lont, te ontsteken. Zy staan ook niemandt toe zyn gevoegh te doen, of de natuurlyke behoeftigheden te verrichten, om een zoo verdienende en heilige zaak (zulk een naam geven zy dit) niet te besmetten.

Zoo 't nu gebeurt dat zy, na alle deeze offeranden, niet verkregen hebben 't geen begeeren, beveelen zy, als half vertwyfelde menschen, aan de Christene slaven, die zy in hare Scheepen hebben, beloften te doen, volgens hun godts-dienst, aan de heilige Maaght, aan *S. Nicolaas*, of aan eenige andere. Dus verre *de Vries*.

De Constantinopolitaansche Turken zyn slechte Scheeps - timmerluiden, zoo dat hare Scheepen over twee of drie jaren niet duuren. De last-dragende Scheepen werden echter noch beter als die tot den krygh gebouwt. Als 'er een Schip tot Constantinopolen van de werf afloopt, stellen zy daar op veel Muzikanten en Speel-luiden: alle andere Scheepen, die daar omtrent zyn, werden daar by gebraght: duizende menschen zyn aanschouwers: daar werden dan veel schapen geslaght, en aan den armen uitgedeelt: in 't afloopen wert'er gespeelt, en gezongen: wanneer het afgeloopen is, groeten de andere omleggende Scheepen met kanon en musketten het nieuw te water gebragte Schip. In't bouwen volgen zy van verre de Venetiaansche Galeassen na.

Op de Turksche Galjoenen van den Grooten Heer zyn een groot getal ankers, en men werpt'er veel te gelyk uit, tot 14 of 15 toe. De Heer *Thevenot* verhaalt van zulk een Constantinopolitaansch Galjoen, dat zyn achter-steven hooger was als de mast van een Saiques, hebbende van bouwen gekost 38000 piasters: het kon voeren 1500 ton, 3000 man, en 40 stukken: op het zelve waren 2100 menschen, zoo pasagiers, als scheepelingen, toen het in de haven van Alexandria quam te verongelukken.

De *Saiques*, die uit Grieken na Egypten over varen, schynen groote Barken te zyn, welke een rondt lyf hebben, met een groote en hooge middel-mast. Zy gaan traag door zee; doch laden veel. Zoo wel op de Zwarte als Witte zee gebruiken de Grieken geen andere vaar-tuigen als deeze.

De *Germes* in Egypten zyn vry grooter als die van Constantinopolen: zy hebben hooge boorden, zyn zeer licht, en open, zonder eenigh verdek.

In het Jaar 220. na Mahomets vlught, was'er een vloot Zee-roovers, die het eilandt Cadix afliepen, het landt rondtsom Cicilie verwoesten, en veel volks dooden; maar als de Saracynsche Koning *Gab Dorthachaman* zich te water bereidde, om haar te ontmoeten, keerden zy; zoo als te zien is in de Historie van de Saracynsche Spanjaarts.

In het Jaar 245. na Mahomets vlught, hebben de Noormannen, met 60 Scheepen, Andalousia aan de zee-kust verwoest, als mede een streek landts aan de Africaansche kust, daar zy verwinterden, keerende in 't voor-jaar weder te rugh.

De Scheepen *Maones*, in de Middellandtsche zee, zyn Turksche Roey-scheepen, kleinder als Galeassen, en grooter als Galeyen.

Brigantins, of *Armatomenes*, zyn Scheepen in de Middellandtsche zee, welke tien of twaalf riemen voeren, en aan ieder een man.

Caramoussaux zyn Turksche Scheepen, die een zeer hooge achter-steven hebben.

Pataches zyn Scheepen als Fregatten, in Portugal, doch weinigh hooger en korter.

De Portugalsche *Felouken*, en *Felouwen*, voeren zelden meer als zes riemen.

Tartane is een visschers Bark in de Middellandtsche zee, die geen verheven voornoch achter-steven voert.

Elquifs, en *Caics*, zyn aldaar mede visschers Scheepjens, doch kleinder.

[+]Op de vliet Tigris voer men eertydts niet met Scheepen, of Schuiten, maar op vierkante Vlotten van balken, of boomen, die, ten getale van vyf of zes, boven malkanderen gebonden zyn. Deeze Vlotten worden in de tale des landts *Kilet*, of *Kielek*, genoemt. Onder ieder *Kilet*, of Vlot, worden omtrent honderdt zakken van bokke - vellen, met windt opgevult, gehangen; waar door het Vlot des te hooger uit het water leit. Ieder Vlot kan een groote menighte van koppwaaren, en menschen, voeren. Op het Vlot worden, onder de koop - waaren, dikke en groote vilten geleit, op dat het water niet kan door trekken, en de pakken

[+] *Ziet Dapper*.

der koopmanschappen, die het Vlot diep doen gaan, niet nat worden. Op ieder van de vier hoeken is een balk, die tot riemen dienen, hoewel die geen groote kracht konnen by brengen, om tegen de snelheit der stroom op te varen: dies men genoodtzaakt is, wanneer men van den eenen oever tot den anderen wil over varen, aan d'eene zyde des oevers omtrent vier hondert treden hooger op te steken, en als dan vervalt men noch by-na zoo verre beneden de plaats welke men wil aandoen: zoo sterk stroomt het water der Tigris, inzonderheit na het vallen der regen, die de rivier doet opzwellen; waar over het Vlot niet tegen stroom kan op varen, maar dryft altydt met de stroom af. Wanneer het Vlot aan den anderen oever gekomen is, moet het, door menighte en kracht van menschen, hooger op gebraght worden, tot aan de plaatze daar de koopmanschappen t'ontladen zyn. Na dat alle de pakken der koopmanschappen te lande gebraght zyn, dan wort het Vlot uit het water gesleept. Deeze Vlotten glyden en schieten zeer lichtelyk over ondiepe plaatzen, en breeken niet haast van het stooten tegen steenen, of andere harde stoffe, dat dikwils gebeurt. Voor stroom schieten zy boven maten gezwindt en snel voort, inzonderheit met eene voorwindt, door middel van zeilen.

Wat belangt de paerden, muilen, en ezels, die de menschen en koopmanschappen dragen, deeze worden in volgender wyze over de riviere gebraght. Wanneer de vee-hoeders, die zich in de na-by gelegen bergen onthouden, eene Karavane, of eenige menschen te paerde vernemen, dan begeven zy hen gezwindt na den oever der riviere. Zy hebben tot kleeding niets als een zak van geiten-hair aan 't lyf, die zy, als over de rivier willen, uittrekken, en rondtom 't hooft winden, als een tulbandt. Ieder van hen bindt een blaze onder de borst, en twee of drie van de vlugste gaan elk op een gebreidelt paert zitten, tredende eerst voor aan in 't water: d'andere begeven zich tot zwemmen, met de paerden, ezels, en muilen, voor hen, die zy voort dryven, vattende in d'eene handt de staert van het beest, en slaan het met d'andere handt voort. Indien zy het een of ander paert, of ezel, te zwak bevinden, die binden zy een opgeblaze bokke-velle zak onder de buik, om driftigh te maken.

De Karavane, die dikwils uit 500 of 600 paerden bestaat, trekt in deezer wyze, op deeze *Kilets*, of Vlotten, over de Tigris, van den eenen oever tot den anderen.

Zoo *Xenophon* verhaalt, stelde zeker kryghs-man van Rhodus, in 't heir onder hem, deeze vondt, die toen noch nieuw en ongehoort was, voor, als een bequaam middel om veiligh over de Tigris te geraken, en het volk, op veele diergelyke zakken van vellen, vol windt geblazen, en wel te zamen gebonden, ja ook met aarde daar op, over te voeren. Dit geviel den Oversten wel; doch eenige verhindering deed het voornemen staken.

Het gebruik van deeze vaar-tuigen is niet nieuw, maar zeer oudt; want *Petrus Bizarrus* gedenkt in zyne Historien van Persien, hoe de krygs-knechten van Keizer *Jovinianus*, in het wederkeeren van zynen toght, door zynen voorzaat *Julianus* tegen de Persianen aangevangen, ook diergelyke Vlotten, op dusdanige zakken leggende, gebruikten.

Men vaart ook op den Euphrates, tusschen de stadt Ana en Babylon, met zeker vreemt slagh van Vaar-tuigen, of Schuiten, die het roer niet dicht aan d'achtersteven vast hebben, maar omtrent twee ellen daar af: in het zelve steekt een spies, tot een roer-pen, waar mede het roer gekeert en gedraait wort.

Men gebruikt ook op den Euphrates, en Tigris, een zeker slagh van Scheepen, *Dovanik* geheten.

Omtrent twaals uuren reizens boven Mausil leit een dyk dwars in de Tigris, van den eenen tot den anderen oever: hy is omtrent 26 voeten hoogh, en 200 treden breedt, en gemaakt van groote steenen, die, door langheit van tydt, zoo hardt als een steen-rotze geworden zyn. Naar het verhaal der Arabiers, zoude *Alexander de*

Groote deezen dyk doen maken hebben, om de stroom te verleiden. Doch andere willen, dat *Darius* dien dyk zoude doen leggen hebben, om de Macedoniers den neder-vaart te beletten. Deeze dyk belet geheellyk het doorgaans varen der vaartuigen op de Tigris, en veroorzaakt aan de zelve een water-val van omtrent twintigh ellen. Wanneer de *Kilets*, of Vlotten, daar mede men over den stroom de Tigris vaart, tot aan deezen dyk gekomen zyn, worden de koopmanschappen daar af gelicht, en een kleine myle van daar op paerden en ossen te lande gevoert, en aldaar weder op de zelve *Kilets* geladen. De Vlotten raken wonderlyker wyze over deezen dyk; want zy storten eens loefs van de hooghte nederwaarts, en schieten, door de stroom en water-val, tusschen de rotzen, doch worden door de bokke-velle zakken opgehouden, en blyven altydt boven water. De mannen, die de *Kilets* bestieren, binden zich aan een half rondt gebogen stok, waar aan ook hun stier-bort, of riem,

gebonden is, op dat zy door de stroom niet wegh gesleept zouden worden.

De Portugeezen in Indien hebben zekere aart van Scheepen, die zy *Navios* noemen, voerende daar op vier-en-twintigh man, behalven de matroozen.

Tot Mozambique werden by de Indianen, en Negers der Portugeezen, Scheepen gebruikt, *Almodias* genaamt, die boven breedt, en onder by de kiel zeer smal zyn, wezende de kiel van een stuk, en zeer lang: de planken van deeze Vaar-tuigen zyn met leder aan een genaait, en bepekt. De grootste werden *Coches* genaamt: zyn licht op 't water, en springen zeer op en neder.

Op 52 graden, boven Terra Neuf, in America, gebruiken de Heidenen Schuiten van robbe-vellen, die vry groot zyn, en waar in 5, 8, 10, ja meer menschen konnen zitten: zy roeijen deeze zeer gezwind voort.

Kithonnek is een Schip, dus geheten van de Indianen in Nieuw Engelandt, by wien het gebruikelyk is.

Caesar verhaalt, dat te zyner tydt in Brittanien Scheepkens gebruikt wierden, van teenen te zamen gevloghten, en overtoogen met huiden van beesten.

De Scheepen der Venetianen, meldt hy mede, dat plat van kiel waren, de stevens styl en recht op: in plaats van touwen waren kettingen aan de ankers vast: zy hadden vellen in stede van doeke zeilen: zy waren hoogh opgebouwt.

Plinius Nat. Hist. lib. v. *cap*. 9. zeght: *Ibi Aethiopicae conveniunt naves, namque, eas plicatiles humeris transferunt, quoties ad cataractas ventum est*. Dat is: Aldaar komen de Ethiopische Scheepen by elkander; want zy de zelve, door dien die vouwbaar zyn, op de schouderen dragen, als aan eenigen neder-val komen, te weten op de Nyl.

Marcus Paulus de Venetiaan, die, op de twaalfde eeuw, in Tartaryen, en China, geweest heeft, zeght dat de Scheepen in Indien van dennen-hout zyn gemaakt, dat zy een verdek hebben, en dat'er binnewaarts wel veertig vertrekken voor koopluiden in zyn. Zulk een Schip, zeght hy wyders, heeft een stuur, vier masten, en zoo veel zeilen: het is met yzere spykers te zamen gebraght, met werk aangestopt, en bestreken met olie, vermengt met kalk. De grootste voeren omtrent twee hondert man, welke roeijen. Achter deeze Scheepen volgen Boots, om te visschen, en d'ankers te lichten.

Deeze *Marcus Paulus* zeght mede, dat door het landtschap Mangi (Zuidt China) een rivier loopt, *Caromora* genaamt, die uit Paap Jans Landt, ofte Tangut, vliet, en in zee stort, waar op den Tartarischen Keizer, in zyn tydt, 15000 Scheepen onderhieldt, welke gelooflyk de hedendaagsche Geele rivier is.

Carmosena, zeght hy, was een aart van Scheepen, te zyner tydt, in Kitai, of China, hebbende een mast, een zeil, een stuur, en een verdek.

Van *Tiping*, of *Xugu*, Koning van China, die in 't Jaar 1276. leefde, werdt gezeght, dat hy, ziende zyne zaken verlooren gaan, met een groot gevolgh te scheep gong, en zyn toevlught tot eenige onwinbare eilanden nam, met een Vloot van duizent Scheepen. Andere zeggen, dat hy, niet wydt van Macao, omhelzende een hem getrouwen Oversten, zich in de zee wierp, en verdronk.

De Scheeps - maght des Konings van Tunquin bestondt, ten tyde van de Heer *Tavernier*, in drie hondert en achtien zoo Galeyen als lange Barken, waar op zoo wel riemen als zeilen wierden gebruikt. Als deeze Koning komt te sterven, werdt hy in een Galey ter begravenis wegh gevoert, gevolght van twee Galeyen, daar Heeren in zyn, die zich met den Koning levendig doen begraven, benevens eene, waar in Juffers zyn, welke te gelyk met den Koning zich ook levendigh in de aarde doen delven. Veel schats en gout werdt by hem ingelegt, en hy heimelyk ter aarde bestelt, zoo dat maar weinigh Gelubden daar van kennis hebben, die met dieren eede zweeren, dit geheim niet te zullen openbaren: het welk geschiedt of uit godtsdienst,

of misschien om dat de begravene schatten, die met den Koning wegh gelegt werden, niet uitgedolven, en gestoolen moghten werden; want dit volk beeldt zich in dat het gout hem in d'andere wereldt zal dienen, gelyk mede de mans en vrouwen, die zich levendigh laten indelven. Deeze begravenis geschiedt in eene woestyne, daar de rivier, langs welke de Galeyen komen te varen, door vloeit.

Het grootste Schip, dat heden in wezen is, wert gezeght tot Goa gebouwt te zyn, en nu verlaten, 3 myl van Lixboa, voor een sleet asgeleght: de kiel is lang 180 schreden: het heest zes verdeks: voerde 180 metale stukken: 4000 kisten zuiker, wegende elk 1500 pondt, en dan noch 500 zware rollen toebak, konde het laden: het was bemandt met 2000 of 3000 man. Don *Francisco de Lima*, Onder-Koning van Indien, deede het bouwen in 't Jaar 1664. en noemen *Eeuwige Vader*: en dit volgens bericht van *Mallet*, Landt-beschryver in Vrankryk.

Beschryving van een Moluksche Korkor.

De Vaar-tuigen, welke de Molukken meest in gebruik hebben, werden by haar *Korkor* genaamt. Deeze zyn van verscheidene grootte: de kleine worden van een uitgeholt stuk houts (welk hout zy *Cajebatang* heten) gemaakt: die grooter zyn, boeijen zy met planken op.

De langte van een gemeene Korkor is omtrent 60 voet, de wydte 4 voet, en de holte 4½ voet. Dit Vaar-tuigh heest een verdek van rooster-werk, komende 2 voet hooger als het scheeps boort, en konnende afgelicht werden, 't geen zy *diggedigge* heten: het leght op drie houten, welke te wederzyden 8 of 9 voet buiten het Schip uitsteken, wiens beide einden naar omlaeg gekromt zyn, aan welke einden een dikke bamboes vast is, lang omtrent 30 voet, zulks dat dit Vaar-tuigh wederzydts een *bernang*, dat is een vlerk, heeft: deeze vlerken zyn met zeer ydel rooster-werk voorzien, waar op de roeijers met hare *pangajo*, oste scheppers, zitten te scheppen. Deeze vlerken dienen om het Vaar-tuigh voor omslaan te bewaren. De voor-steven, die zy *delouër* noemen, loopt heel lang en spits om hoogh, desgelyks ook de *blacan*, of de achter-steven. Op het verdek, of *diggedigge*, leit te wederzyden, op twee stutten, een weinig verheven, een *setang*, of haak, daar zy by wandelen, en waar mede zy het Vaar-tuig afduwen. Zy hebben een stuur, dat zy *comoedi* heten, van gestalte als een groote riem, ter zyden het Schip, naar achteren toe, waar mede de *Joermoedi*, of Stuurman, het Vaar-tuigh beheerscht en bestuurt. Voor op staan drie standaarden, met vlaggen, by haar *tongol* genoemt; en achter op staat een groote vlagh. De mast, *tiang* genaamt, staat op de grondt van 't Schip in de *loebang*, of mast-spoor, vast; zy is lang boven de *diggedigge*, of rooster-werk, 24 voet: aan het boven-eindt is een groote bos hane-veeren tot verciersel. Boven op de mast staat een steng van 6 of 7 voet, voorzien met een groot *tongol*, of vlagge. De spriet, *johanni*, is wel zoo lang als de mast en steng te zamen. Het zeil, *blejor* geheten, is zoo lang als de mast, dat is 24 voet, en breet 8 voet; het is gemaakt van *adap*, dat zyn bladen van klapper-boomen: dit zeil konnen zy met vouwen neder stryken, en bergen het aan de zyde van 't Vaar-tuigh op vier mikken. De mast wordt met vier *betalinjo*, of hoofttouwen, over eindt gehouden. Zy hebben een anker van hout gemaakt, (welk anker zy *besauw* noemen) verzien met een groote steen, die 't zelve doet zinken. Zy gebruiken ook Kompassen. Zy voeren vier basjes, *bedil* geheten, staande op vier houten, op ieder boort van 't Schip twee, namentlyk een voor, en een achter. Desgelyks voeren zy veele pylen, of *tolla*, van bamboezen gemaakt, omtrent 6 voet lang, die voor aan 't eindt, met branden, hardt gemaakt zyn. Zy konnen met deeze Vaartuigen zeer snel, en heel scherp by de windt zeilen: varen zelden diep in zee; maar houden altydt het landt in 't gezight. Haar voorraat bergen zy om laegh in 't hol van het Schip; doch zy neemen zelden meer lyftocht als voor de tydt van acht dagen.

Met de kleine Korkorren, die zy (de-wyle zeer licht zyn) op haar ruggen over drooghtens konnen tillen, varen zy uit om te visschen. Met de groote varen zy landtwaart in, om ryst, hoenderen, peper, enz. te halen, die zy dan aan zee brengen, om daar mede de Jonken te voorzien.

Wanneer zy stryden tegen de Zee-roovers van 't eilandt Banco, (die meest altydt hare tegenpartyders zyn) of tegen andere van hunne vyanden, werpen zy met hare *tolla*, dat pylen zyn, of schieten met basjes, die zy op hebben. Zy zyn, hoewel stryden, altydt naakt.

Van deeze Korrokorren spreekt *Schouten*, in zyne Indische Reis-beschryvinge, aldus: ‘De *Korrokorren*, of Oorlog-scheepen der Indianen van d'Oostersche eilanden, die met de Nederlanders in vriendtschap leven, krioelen alle door veelheit des volks,

altemaal Zwarten, met schilden, zwaerden, musketten, pieken, spatten, assagayen, en ander wapen-tuigh voorzien, waar mede zy veel wonderlyke grillen en kuuren komen aan te rechten. Deeze *Korrokorren*, en *Galilis*, zyn heel vreemt gebouwt, en zommige van een groote lengte, ruim en breedt, vlot gaande, en met twee boven malkander komende zolderingen, of overloopen, overdekt: van vooren en achter heel spits toe gaande; maar achter met een byzondere tent, voor de Opper-hoofden gemaakt. Aan wederzydts boorden hangen wonderlyke stellagien, van gabbagabbas, riet, en adap, t'zamen gebonden, met veel bamboezen tusschen beide gevoegt, waar op (overmits die over 't water steunen) wel dertigh roeijers konnen zitten, om in tydt van stilte, of anderzins, met kracht en arbeidt haren wegh te spoeden. Zy voeren mast, zeil, en roer. De touwen zyn uit bast van boomen, of *Coques*, toegestelt. Dus vorderen zy gemeenlyk, daar 't wezen kan, hun voortgang langs de opper-wallen van d'eilanden welke zy

passeeren moeten, om dat geen holle zee noch harde winden konnen wederstaan. Zommige voeren ook geschut, te weten kleine steen- en kamer-stukjens, om hare vyanden, zoo veel doenlyk is, in 't hair te zitten. Op de grootste Korrokorren konnen wel zestigh of zeventigh Indianen plaats en leger-stede verkiezen.

By zeker verhaal van een reis naar Siam, beschreeven door eenige Fransche Vaders Jesuiten, in den Jare 1685. werdt verhaalt, dat aldaar zulk een menighte vaartuigen is, by hen *Balons* genaamt, dat in een groot gedeelte van het zelve Landtschap het getal der zelve dat van de menschen overtreft; 't geene werdt veroorzaakt om dat daar jaarlyksche overvloeijingen des waters zyn. Zommige deezer Balons zyn ruim, en overdekt, zoo dat geheele huis-gezinnen zich daar in ophouden. Zomtydts werden'er veel van deeze vaar-tuigen by een gevoeght, die dan gelyk als Dorpen op het water dryven.

In 't opvaren na de hooft-stadt Siam, bejegent men omtrent de Dorpen dryvende markten, daar de op en afvarende Siammers spys te venten vinden.

Het Balon, waar mede den Franschen Ambassadeur opgehaalt wiert, was 72 voet lang, geheel vergult, en wierdt door zeventig mannen geroeit, wiens riemen met zilvere platen waren belegt. Te midden in het vaar-tuigh stondt een huisje, dat met roodt laken gedekt, en met Chinees gouden stoffe gevoedert was. De leuningen waren van elpen-been. Dit vaar-tuig wiert begeleidt van noch zeventigh diergelyke vaar-tuigen, doch niet zoo kostelyk toegetakelt.

De gestalte der Balons is byzonder: zy zyn zeer lang, ensmal: eenige zyn 100, andere 120 voet lang, en op haar breedtste niet boven 6 voet.

De vaar-tuigen welke zy *Chiourmes* noemen, hebben hondert of hondert en twintigh roeijers, ja ook wel hondert en dertig.

Zommige der opgemelte Konings vaartuigen, of Balons, hebben de gedaante van Zee-paerden, zynde gantsch vergult, en schynende levendige gedierten te wezen: men ziet daar aan hooft, hals, staert, vinnen, en andere leden.

Wanneer de Siamsche Koning statelyk uit vaart, 't zy na d' een of d' ander Pagode, of elders, wert hy derwaarts gevoert door een reex van honderdt en vyftigh deezer vaar-tuigen.

De Balons zyn van zoodanigen maakzel, dat de voor- en achter-einden hoog boven het water uitsteken. Met een riem stuurt men achter uit. Voor en achter, daar zy vast van eene gedaante zyn, waaijen vlaggen af, en men ziet aardigh gesnedene verciersels, en snakeryen, daar aan. Het verblyf is te midden scheeps, opgetooit na de waerdigheit van den Heer. Boven dat van den Koning komt een geheele pyramide, kostelyk gemaakt van sny-werk. De boorden zyn laegh, en steken weinigh boven het water. De voor- en achter-stevens zyn vergult.

Ook staat verhaalt in 't opgemelte relaas, dat men op zeker Hooghtydt twintig duizent Balons in 't water hadt gezien.

Pangins zyn Scheepen in Pegu, gelyk overdekte *Almadies*.

Della Valle verhaalt in zyne Reis-beschryvinge, dat de Kozakken op de Zwarte zee een getal van 400 of 500 kleine Scheepkens ten oorlogh konnen uitrusten, om te rooven op de Turken, waar in zy 6000 of 8000 kryghs-knechten voeren.

De zelve *della Valle*, in zyne Reis-beschryvinge, spreekt van Schuiten op de Roode zee, die vreemt van maakzel zyn: de planken, waar mede deeze opgebouwt worden, zyn zeer dun, en werden aan malkander vast gemaakt door middel van zekere gepekte touwen. Al 't overige, dat tot deeze Schuiten behoort, was van leder, behalven het zeil, dat van biezen was.

Op de Nyl zeght hy andere Schuitjens gezien te hebben, die uit Ethiopien komen, welke van kleine stukjens hout gemaakt zyn, die met nagelen van de zelve stoffe aan malkanderen gehecht en gevoeght zyn.

Strabo spreekt al in zyn tydt van ledere Schuiten, die de Arabiers op de Roode zee gebruikten.

Ook roert *Xenophon* mede aan van ledere Schuiten, die op de Tigris wierden gebruikt.

Herodotus, die noch eerder leefde, zeght dat de Schuiten op den Euphrates van leder waren gemaakt.

Ter tydt van Keizer *Julianus*, wierden op den Euphrates veel ledere Schuiten gemaakt, om tegens de Parthen gebruikt te worden.

Geraps zyn groote Scheepen tot Jamby, en Palimbang.

In het Jaar 1663. hadt de Koning van Jamby zich gewapent tegen den Koning van Johor, en Palimbang, met een maght van 122 stuks onderscheidene Vaartuigen, waar onder 10 groote Geraps, gemonteert met 55 stukken kanon van verscheide grootte, 236 metale bassen, benevens 1000 musketten, en 43 donder-bussen, waar mede hy op de rivier van Palimbang verscheen, sterk 1800 of 2000 kop-

pen. Doch door tusschen-komste van de Nederlandtsche Maatschappye is deezen oorlogh bygelegt, welke met twee Scheepen die van Palimbang te hulpe quam, waar door die van Jamby ontzagh kregen.

De Koning van Aracan, aan de Golf van Bengala, en aan de Ganges, heeft een Scheeps-vloot van twee hondert Galeassen, beneffens een groot aantal kleinder Vaar-tuigen.

Den grooten Mogol, zeght *Tavernier*, heeft een goet aantal Galeassen, welke vyftigh riemen aan ieder zyde voeren, en aan elken riem twee mannen, gaande zeer snel voort: veele van die zyn kostelyk vergult, en beschildert.

De Malavares is een volk dat goede zeestryders zyn, niet wydt van Goa is haar woon-plaats; het zyn sterke Mahometanen, en groote Zee-roovers: zy gaan 20 of 25 myl t'zeewaarts op den roof, voor-namentlyk tegen de Christenen, wiens aller gezwoorene vyanden het zyn. Zy proppen hare Barken op met 250 man, en zomtydts meer: varen by Vlooten van tien of vyftien te gelyk: hebben veel vuur-werk, stink-potten, en ander brandendt tuigh, 't geen gewoon zyn in de vyandtlyke Vaartuigen te werpen, om die te overweldigen, en te dwingen; waar tegen de openingen in den overloop gestopt werden, en water daar op gegooten, op dat het vuur alzoo gebluscht, en krachteloos gemaakt wert.

Als *Tavernier* van de Diamant - mynen quam reizen, en dat hy een vliet over te varen hadde, scheidende de Ryken Golconda en Visiapour van elkander, zagh hy dat men, in plaats van Scheepen, Ponten, of bruggen, aldaar Vlotten van takken der boomen, die met leder waren overtoogen, gebruikte; welke overtoght daar zoo bezwaarlyk werdt gemaakt, om dat die Koningen van malkander gescheiden willen blyven.

Op de Middellandtsche zee, by Genua, vindt men Barken, die tot het Koraalvisschen werden gebruikt, welke uittermaten licht zyn, en groot zeil voeren; zoo dat geenigh Schip aldaar deeze onderhalen kan: zy voeren zes of zeven man, met een jongen: roeijen en zeilen te gelyk.

Zommige Scheepen, die in de Persische havens gebouwt werden, zyn zonder eenigen spyker, en met draden, van den palmboom gevloghten, te zamen genaait; gelyk de Priester *La Brosse*, in zyn Persiaans Woorden-boek, dit beschryft.

De zelve *La Brosse* zeght, dat de Galeotte van den Grooten Heer *Kaik* geheten werdt, wiens spiegel geheel vergult is, en verciert met ingeleide Esmerauden, Topazen, Robynen, Agathen, en ander edel gesteente.

Schampea Vea is een aart van Brigantyns, of halve Galeyen.

De Wilden op het eilandt Terra Neuf, gelyk ook die van Canada, gebruiken Boots, gemaakt uit basten of schorssen van boomen: deeze zyn 20 voet lang, 4½ voet breedt, en niet over 100 pondt zwaar, van gedaante als een nieuwe Maan, konnende vier man voeren. Zy dragen de zelve met haar na alle plaatzen daar zich nederslaan; want zy houden geen vaste woon-plaats.

De Chineezen, zeght *de Laat*, plaghten met hare Scheepen, door de Zuidt-zee, in America te komen; 't geene hy trekt uit voyagien der geener welke zeggen aan de Zuidt-kust van America Chineesche Vaar-tuigen, of liever Scheepen, die vergulde stevens hadden, en in dertigh dagen quamen zeilen, gezien te hebben.

[+]Niet wydt van Lima, in America, weten de Indianen de rivieren over te komen met zekere *Calabassen*, die daar zoo groot als schilden wassen, zynde aan beide de einden plat: deeze snoeren zy met koorden aan een, en maken een lang en smal vlot daar van, waar op zy goederen en menschen laden. Vier Indianen, die goede zwemmers zyn, stieren de zelve al zwemmende van den eenen oever tot den anderen.

[+]*Ziet de Laats America.*

Thyanen zyn Vaar-tuigen op Sumatra.

Sudi zyn Vaar-tuigen in Siberien.

Van den Scheeps-bouw op Java spreekt het volgende bericht, in den Jare 1670. aan d'Oost-Indische Maatschappy gedaan, aldus: En dewyl de Scheepen in India, als gebouwt zynde van Jaty-hout, ruim eens zoo lang duuren en varen konnen, als de geene die in 't Vaderlandt van Eikenhout werden getimmert, en dat van zulks geen preuven ontbreken, zoo is het van bedenken, of voor d'E. Compagnie niet zeer voordeeligh zoude wezen, eenige onkostelyke last-dragende Scheepen, van slechte wapening, door Duitsche Meesters, met drie of vier knechts tot elken Schip, op Japara, Bambang, of daar omtrent, te doen bouwen, als zynde aldaar het arbeidts-loon der Javaansche timmerluiden, gelyk ook de hout-waaren, goet koop, en tot keur te krygen; wel verstaande, dat geen andere dan slechte Scheepen, doch niet minder als van 150 last, moesten werden gemaakt, om dat de kleine ruimen der jongst ingekofte Scheepen schadelyk zyn, door dien de zelve, behalven het loon der amptelingen, op zyn groot scheeps, byna half met leeftocht moeten opgevuldt werden, indien maar tot eenig reisjen van

belang zullen werden gebruikt. Wat nu de zwarigheden betreft, deezen aangaande gemaakt, van dat de Javanen ons de konst van Scheep-maken af leeren, en de Compagnie alzoo by tydt en wyle zouden konnen schadelyk wezen, de zelve verdienen (onder verbetering) niet veel achting, om dat reedts door geheel India, en wel byzonderlyk in Suratte, op Coromandel, en in Bengale, zoo bequame groote Scheepen, zelfs van de inboorelingen, werden gebouwt, dat daar mede Europische reizen heen en weder genoeghzaam zouden konnen werden volbraght: ook schynen de Javanen niet zeer bequaam te wezen om groote Scheepen te bestieren, of eenige lange reizen over zee ter handt te nemen, schoon zy de zelve wisten te bouwen.

Marcus Paulus de Venetiaan, in zyne Kataische reis-beschryvinge, des Jaars 1272. zeght: De Kataiers hebben geen sterke Scheepen; want zy hechten de zelve niet met yzere spykers, maar met houte draden, die gemaakt werden van schorssen eeniger Indiaansche nooten: deeze basten worden als leder bereidt, en daar van snyden zy dan draden, waar van men kabels maakt, die sterk zyn, en tegen de kracht van 't water mogen. Hare Scheepen hebben een mast, een zeil, een stuur, en een verdek; zyn met geen pek bestreken, maar met zap of lym van vis, enz.

In of aan de Schuitjens in de Straat Davis zyn blazen vast gemaakt, daar zy, in zee visschende, de gevangen vis op laten dryven.

De Mooren in Oost-Indien timmeren Scheepen, niet ongelyk aan den Europischen bouw; doch zy steken de balken door de scheeps zyden heen, zoo dat die van verre wel geschut gelyken.

Volgens bericht van de Jesuit *Tissanier*, zoude de Koning van Tunquin vyf hondert schoone Galeyen hebben, van welke de meeste geschildert en vergult zyn: de roeijers, daar op arbeidende, staan over eindt, met het gezight gekeert werwaarts de wil hebben.

De Jesuit *le Favre*, in zyne Chineesche reis - beschryvinge, des Jaars 1662. verhaalt, dat hy aan een haven in China, genaamt *Fo-Xan*, acht hondert geladene Barken zagh leggen. Als mede, dat in een eilandt, genaamt *Fo-Kien*, zeker Zee-roover, of muiteling tegen de Tartaren, was, die duizent Scheepen onder zyn gezagh hadde.

In de gedenk-waerdige reize van *Thevenot* vindt men het volgende verhaal van Vaar-tuigen: De Saiken zyn gelyk groote Barken, gantsch rondt van lichaam, of buik, en met een groote neus, geweldigh dik, en hoogh: zy konnen een groote menighte van koop-waren voeren: maken in 't zeilen trage voortgang, en moeten vlak voor de windt hebben, anders gaan zy niet voort, door dien hare beheerschers by half windt, noch met laveeren weten te recht [+]te komen. Deeze vaar-tuigen voeren weinigh geschut, en dat noch zelden. Zy hebben een zeer groote mast. Men ziet de zelve in groote menighte op de Zwarte zee.

[+]*Vid. Athene nouvelle & antique par Guilletier.*

Sanbikes, of *Sunbikes*, is een zeker soort van Galjoots, zoo genaamt, om dat op het eilandt Sanbiki, of Sunbiki, in de Middellandtsche zee gelegen, gevonden zyn.

Fusten, Galeassen, Felouken, Kaiken, Saykote, Polake, Geonen, Akabas, of *Barken*, en *Brigantyns*, zyn alle Turksche vaar-tuigen.

[+]De Barken, die van de stadt Bendrik, langs den Euphrates, na de stadt Bassora varen, zyn als de Germes van Egypten gemaakt, overdekt, en van binnen rondt. Eenige zyn meer als 6 vadem lang, 2 breet, en omtrent ook zoo diep. Aan het achterkasteel zyn twee kleine verdekken, die gelyk twee kamerkens maken, 't eene boven 't andere. De geene die het roer bestiert, is in het bovenste kamertje: het onderste is slechts gelyk een horde, van palm- of dadel-boom-hout, die over dwars leght. De steven heeft een verdek. Het achterkasteel is hooger als het voor-schip; maar het gaat spits, of puntswyze, toe, even gelyk de steven. Zy hebben een zeer schoone groote mast, een brave spriet, en groot zeil. Aan ieder zyde hebben zy vier

[+]*Thevenot.* 2 *deel.*

riemen, te weten, zoo veel sparren, of latten, aan welker eindt een plankje, van omtrent anderhalve voet lang, en een halve voet breedt, met drie touwen vast gebonden is. Men ziet niet een eenigh stuk yzers ('t geen merkwaerdigh is) aan deeze Barken. Wel hebben eenige, doch zelden, een anker van yzer; maar gemeenelyk van hout. De planken werden met touwtjes, die door gaan, aan malkander gevoeght; en om die dicht aan een te houden, en de touwtjes wel te zamen te doen slaan, werden houte nagels, of pennetjes, in de gaten gestoken, welke de touwtjes zoo styf dringen, dat die noch aan d'eene noch aan d'andere zyde reiken konnen. Dan noch werdt tusschen de voegen en planken een reep van deeze touwtjes geleght, die omtrent twee vingeren dik, en met diergelyke touwtjes aan beide de planken vast is: dit werdt tusschen alle de voegen gedaan, van bovenen tot beneden. Ook loopt'er van binnen een redelyk breede reep rondtom de gantsche Bark. Alle deeze touwtjes zyn van dadel-boom gemaakt. Zommige

van deeze Barken, hoewel die slecht schynen, kosten twintigh *tomans*, aan Persische munt; doch dit is geen wonder, na dien het hout te Bendrik, en tot Bassora, zeer duur is. Dusdanig een Bark kan omtrent een last van vier hondert balen dadelen voeren, een gewighte van omtrent 28800 pondt.

Op de kust van Suratte, by de steden Diu en Chaul, heeft men kleine Vischbarken, waar mede de visschers van d'een oort, hoe groot onweêr het op zee is, twee en twee in een Barkje, in zee, en tot d'andere over steken, ja ook, 't geen wonder is, met mast, spriet, en riemen varen; want deeze Barkjes zyn niet meer als 4 armen, of ellen, lang, en in 't midden 1 elle breet. Deeze Barkjes, hoe groot een storm en onweêr het ook is, konnen onmogelyk niet omslaan, uit oorzake zy, door middel van zekere houten, in weder-wight gehouden worden, die haar recht houden, te weten, deeze Barkjes zyn aan d'eene zyde met twee houten dwars overleit, die omtrent een schrede buiten de zelve uitsteken: aan de einden van die houten is een dik en plat hout over dwars gehecht, het welk zoo groot of breedt is, dat op het water komt te rusten, zulks de Barkjes in geenerley wyze konnen te gronde gaan, of zinken; want slaan de zelve na de zyde van het hout over, dat dwars aan de buiten uitstekende houten vast gemaakt is, zoo rust dat hout op 't water, en lydt niet dat na die zyde over slaan: en willen zy na de andere zyde over slaan, zoo is het gewigte aan de zyde daar het hout is zoo zwaar, dat zulks het overslaan belet.

[+]Op de kust van Koromandel zyn Barken, die voor de stadt Negapatnam de rys aan 't boort der Scheepen brengen: deeze zyn gemaakt in maniere als de Venetiaansche Zattare, met zeven ronde balken t' zamen gebonden voor ieder Bark: vyf van deeze zeven balken maken den bodem uit; d'eene is een weinigh langer als d'andere, te weten de middelste, die een *speron*, of uitsteekzel, tot voor-steven heeft, en een ander tot d'achter-steven, welke onder water staat, alwaar een man zit, die het stuur by een lang hout vast houdt, zynde aan 't hooft van gemelte hout onder water een stuk van een berdt gehecht. Deeze Barken worden *Gatameroni* genaamt. De menschen, die op de zelve varen, zyn alle naakt, doch hebben een kleedtje voor de schaamte, en een hoetje, of mutsje, van stroo, boven spits toe loopende, als een suiker-broodt, maar by-na zonder randt rondtom, op haar hooft. Deeze Vaar-tuigen werden door zee gevoert met zes, zeven, of acht mannen. Wanneer roeijen, gebruiken zy zekere riemen, zynde als palen, waar mede in het water slaan.

[+]*Vide Balbi Navigatio della India.*

De Barken die de Scheepen, en andere Vaar-tuigen, aldaar laden, en ontladen, zyn van de boven gemelte onderscheiden: deeze worden van houten t'zamen gezet, en met touwen genaait en gehecht: werden met vier riemen op ieder zyde voort geroeit, als de Galeoten: en wanneer de scheepelingen roeijen, slaan zy de riemen op een zeker gezang in 't water, 't welk aangenaam vermaak geeft.

Aan de landt-zyde van de stadt Kochin, op de kust van Malabar, is een bosch met dikke en boven mate groote boomen, waar van d'inwoonders Barken maken, *Almedie* van hen genaamt, die gantsch uit een eenigh stuk bestaan, en met menschen en koopmanschappen van daar na Goa varen.

Aldaar zyn ook Barken, van de zelve inwoonders *Balloni* genoemt, mede uit een stuk van een geheel hout gemaakt, maar gantsch uitgeholt, die het zeste deel van de Venetiaansche *Burchetti*, of Visch-schuitkens, inhouden, en waar in levendige vis gehouden werdt. Deeze Barken hebben boven geen andere opening, als daar de mannen, gantsch naakt, staan te roeijen, met eenige riemen, gemaakt in maniere van de Venetiaansche scheppers.

De Barken van Albir, een stadt, op den Euphrates gelegen, niet wydt van Aleppo, hebben den bodem van dubbele planken, ten einde die in het voort dryven niet licht zoude zinken. Na dat den gemelden bodem gemaakt en t'zamen gelascht hebben,

zetten zy de *Corbami*, of ribben, daar op, d'eene niet verre van d'andere, en sluiten die daar na met *Ugnole*, of planken, makende dat den eenen plank twee of drie vingeren boven den anderen schiet. De reten stoppen zy met katoen. Zy gebruiken geen mast. De voor-steven maken zy scherp, met een neb, gelyk die van de Venetiaansche vaar-tuigen, *Burgielle da Fango* genaamt, maar wat hooger. De achtersteven is by-na getrokken in maniere van die der Venetiaansche Piassen, vallende wat rondtachtigh. Tot het roer hebben zy een lang hout, dat omtrent drie schreden buiten d'achter - steven uitsteekt, zynde aan het eindt een stuk van een berdt gehecht; hier mede bestieren zy de Bark, trekkende of draaijende het nu na de rechter, dan na de linker handt, en lichten't ook dikwils uit het water, als zulks noodigh is: dit hout is by-na in even-wight gestelt, dewyl in des zelven midden een ander hout steekt. Deeze Barken zyn

dwars scheeps met twee balken overleit, d'een aan de voor-steven, en d'ander aan de achter-steven, welke de zelve zeer sterk maken; daar op zitten ook de geene die roeijen, onderhoudende het gebruik van roeijen al zittende, gelyk de roeijers in de Galeyen doen. Hunne riemen zyn eenige lange houten, aan welkers eindt een stuk van een berdt, in plaats van een schop, gehecht is.

De inwoonders van de stadt Eit, gelegen aan den Euphrates, maken Barken van de takken der dadel-boomen, en smeeren dan daar over een zulken korst van zeker pek, of eem, ('t geen dicht by deeze Stadt, uit zeker Lak, of Meir, opweldt) dat die zoo bequaam zyn om daar mede te varen, als of zy van planken te zamen geslagen waren. (Deeze is de zelve leem, waar van, met steenen, de tooren, en muuren, tot Babel, zoo men zeght, gebouwt wierden.)

De inwoonders van de stadt Felugia, op den Euphrates, en anderhalve dagh reizens van Bagdad, of Babylon, gelegen, gebruiken gemeenlyk zekere Vlotten, of Barken, gelykende na de Venetiaansche Zattaren: welke bestaan uit tien of twaalf met windt opgeblazen en t'zamen gebonden bokke-vellen, of zakken, waar op zy eenige planken, of berden, leggen. Deeze vaar-tuigen konnen een groote menighte van goederen voeren.

[+]Op dusdanige vaar-tuigen worden ook, langs de riviere de Tigris, eet-waaren, en koopmanschappen, uit Armenie, na de stadt Bagdad gebraght.

Wanneer deeze vaar-tuigen in Babylon, of Bagdad, gekomen, en de goederen daar uit gelost zyn, dan worden die gesloopt, en de planken verkocht: uit de bokke-velle zakken wordt de windt gelaten, en de zelve worden op kameelen te rugh naar Armenie gevoert; want door de groote water-vallen, en sterke stroomen, konnen deeze vaar-tuigen langs de Tigris niet weder na bovenen varen.

[+]*Van diergelyke Scheepen ziet Herodotus lib.* 1.

Alle de Barken, die van Bagdad, langs den Tigris, na Basora varen, zyn dubbelt, dewyl zy van binnen een zeer dikke dubbelde voering hebben, met dikke nagelen heel vast t'zamen gelascht, die de zelve zeer sterk maakt.

Die van Bagdad bouwen Barken, by gebrek van hout, van de planken der Barken die te Felugia gesloopt worden, en van Albir gekomen zyn. Zy maken deeze Barken met zeer laege achter-stevens, gelyk die van de Venetiaansche Piatten zyn; maar van vooren zyn die zeer hoog, gelyk de *Burchi Ferranti* van Venetien. Het roer is van stukken van een dadel-boomen berdt gemaakt, met touwen vast gebonden, en het eene stuk steekt meer als vier vingeren van het andere, zoo dat het water daar kan door spoelen. De roeijers zitten niet op de banken binnen de Bark.

Daar worden noch andere soorten van Barken gemaakt, die de Venetiaansche kleine Grippen gelyken, met een neb, of uitstek, van vooren, en met een stuur, gelyk dat van d'andere reedts gemelde. Het hooft van 't roer binden zy aan een balk die de voor-steven dwars overslaat, en aan wederzyden van de Bark meer als een halve schrede uit steekt. De riemen gelyken een langachtige piek, en zyn, gelyk ook de mast, op verscheide wyzen gekromt.

De Scheepkens der volkeren op het eilandt Madagaskar zyn van zulk eene grootte, dat'er 30 of 40 menschen in konnen varen, zynde met banken voorzien, om daar op te zitten, en boven open: de planken zyn met houte nagelen op malkanderen gehecht, gelyk de tonne-bodemen. Andere zyn bedekt met biezen, die boegh-spriet en mast voeren, welkers zeilen aan 't onder- en boven-lyk rees hebben.

Tot Madura hebben de Scheepen drie zolderingen, van welke onderste zy met schoppenn roeijen, en scheppen, hebbende hunne schilden en geweer nevens hare zyden leggen. Aan deeze Scheepen steken lange spiessen voor uit. De achter-steven praalt veeltydts met het hooft van een gehoornde man, of andere snakery.

Aan het eilandt Annabon gaan de inlanders met vaar-tuigen, *Saingadae* geheten, uit visschen: dit zyn kleine Vlotjes, die zy met eene riem door 't water weten te krygen.

Van het vaar-tuigh in 't landt Macassar, zeght de Reis-beschryving, gedaan onder den Admiraal *Verhagen*, dat het zoo net gemaakt is, dat by geene Nederlandtsche timmer-luiden zoude konnen werden gevolght. De Koning van Macassar hieldt wel eer twee of drie Galeyen, tot zyn vermaak, in zee: deeze waren wel deftigh besneden van onderen tot boven, ook met elpen-been, en ebben-hout, wonderlyk geciert en ingeleght. Hier op roeiden omtrent 600 mannen. Zy worden op landt onder dak geberght, als men huns niet noodigh heeft.

In Congo zyn Scheepen, waar in 200 mannen zich verweeren konnen: worden uit een boom geholt, en *Licondo* genaamt.

In Siam zyn groote Scheepen, welke twee achter-stevens, en drie stuur-borden hebben.

Aan Payta vindt men platte Vlotten, van ronde masten aan een geslagen, zynde voor breeder als achter, en met dwars-houten beleght. Zy worden by deeze Indiaansche inwoonders voor Scheepen gebruikt, die daar twee bezanen op zetten, of de zelve voort scheppen, en. *Balzem* noemen. Achter staat een kleine hut, met matten overdekt, en 3 ellen hoogh. Vier vlaggen laten zy achter van het Schip afwaaijen, en een uit het midden. Nimmer voeren zy meer als twee ankers mede. Zy laden ook eenige zwaarte in 't Schip, waar door het in't gewight houden. Geen yzer werdt tot den opbouw deezer Vaar-tuigen gebruikt. Van binnen zyn zy zeer wel gegarniert, zoo dat de waaren geheel droog daar in werden gehouden.

Als de Koning in Pegu sterft, werden twee Scheepen kostelyk toegerust, en met de boorden aan malkander gehecht, daar zy dan een tafel in stellen, onder een geheel vergult gehemelte, waar op het doode lichaam geleght werdt, en met welrie-kende speceryen verbrant: ondertusschen dryst het Schip de stroom af, en de Priesters slaan acht op het vuur, die de assche des verbranden Konings met melk mengen, en, tot een deegh gekneedt, in de stroom werpen: waar mede de begrave-nisse een einde neemt.

Inrupangen zyn Scheepen, tot Goa in gebruik.

Cosses zyn Scheepen in Bengala.

Pangajen zyn Vaar-tuigen by de Malabaren.

De Scheepen der Arabiers, en Mooren, die d'onze in lengte zeer na by komen, zyn wel 40 voeten wydt. Deeze bevaren het Roode meir: zy hebben riete touwen, en zyn niet zeer weerbaar.

In het landtschap Goer vindt men Vaar-tuigen, *Fiegalen* genaamt, die een mast voeren te midden in het Schip, achter een open hutte hebbende. Onder 't zeilen zyn zy gewoon steedts te roeijen. In plaats van het galjoen steekt een houten pen voor uit.

De Scheepkens in 't eilandt Nero werden *Carcollen* genaamt.

Osorius, in zyn zeste Boek, verhaalt van een geweldigh groot Indiaansch Schip, 't geen van binnen en buiten met varsche huiden was bekleedt, om het vuur der Portugeezen af te wyzen.

De Maldivische eilanden dragen groote menigte palm-boomen, van deeze maken de inlanders hunne Vaar-tuigen. Uit de bast der nooten weven zy de zeilen, en touwen. Ook werden de planken met nagels van den zelfden boom, en gevloghte banden van de schorsse, te zamen gevoegt. Insgelyks werden deeze Scheepen met de vrucht der zelve boomen geladen; ja al den voorraat en leestocht, die de scheepe-lingen onderhoudt, werdt van den palm-boom geplukt. Daar worden mede veel riete Vaar-tuigen, die zeer los op 't water dryven, gevonden.

+ By de Propheet *Jesaias* leest men deeze woorden: *Wee den lande dat onder den zeilen in schaduwe vaart, op deeze zyde der wateren des Moorenlants. Dat gezanten op de zee zendt, en in riet-scheepen op de wateren vaart*, enz. zoo dat het varen op de wateren in Scheepen van riet te dien tyde al in gebruik is geweest. Welk riet ik gevoele het *Papier*, 't welk aan de Nyl groeit, geweest te zyn.

+*Cap* XVIII. *vers* 1. *Ziet ook Cap.* XXIII. *van de Scheepen van Tyrus, en Sidon.*

Grippi zyn zekere Oorloghs-scheepen, by die van Corfu in gebruik.

De *Karmousals*, op de Middellandtsche zee, voeren een zulken grooten omslagh van zeilen, en zyn zoo onfatzoenelyk gemaakt, dat men gehouden is, by hardt weêr, het voor de windt af te laten loopen, en landt aan te doen, wanneer men geen haven ontmoet.

+De Kozak ken varen met lange en lichte Scheepen, of Vaar-tuigen, *Caïcs* genaamt, op de Zwarte zee ten roof, die op ieder zyde tien riemen hebben, en twee mannen aan ieder riem: ook voeren zy 40 of 50 soldaten. Zy zyn met beeste-huiden over-dekt, om het water te weeren. De vooren achter-steven zyn

+*Ricaut Histoire des Turcs.*

byna van een zelve maakzel, of op een en de zelve wyze gemaakt, zoo dat zy het roer nu aan de vooren dan aan de achter-steven hangen konnen, zonder dat het Vaar-tuigh behoeven te wenden, of om te keeren, waar door zy veel tydt winnen.

In Malta, en Sicilie, ziet men *Barken*, en *Felouquen*, welke by daag langs de stranden in zee varen, en by nacht op strandt gehaalt werden, uit vrees voor roovers, en onweêr. Tot dit op landt halen vindt men alom aan die stranden kaap-standers staan, op een zonderlyke wyze gemaakt, daar jeinen, en een menigte van bloks en schyven by gereedt leggen, waar mede, zeer gezwindt en aardigh, de genoemde Vaar-tuigen werden opgewonden: op landt staande, ook wel aan strandt in zee stil leggende, wert op de zelve een tente gestelt, waar onder de scheepelingen rusten.

Ramberges zyn zeker aart van Scheepen in Vrankryk.

Gabarres zyn Vis-schuiten, gebruikelyk in Gascongne.

Aiguilles zyn vaar-tuigen, tot Bordeaux in gebruik.

Schoeten zyn vaar-tuigen, welke veel in de Oost-zee gebruikt worden.

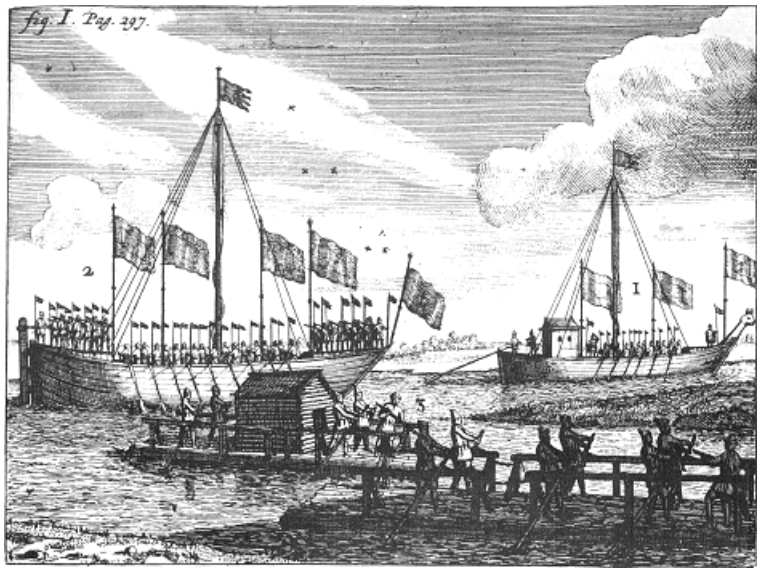
fig. I. Pag. 297.
2
I

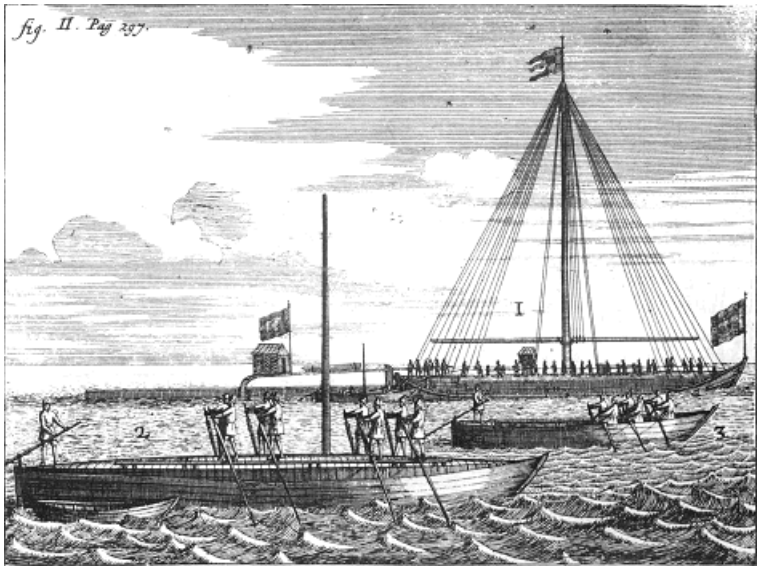
fig. II. Pag 297.
I
2
3

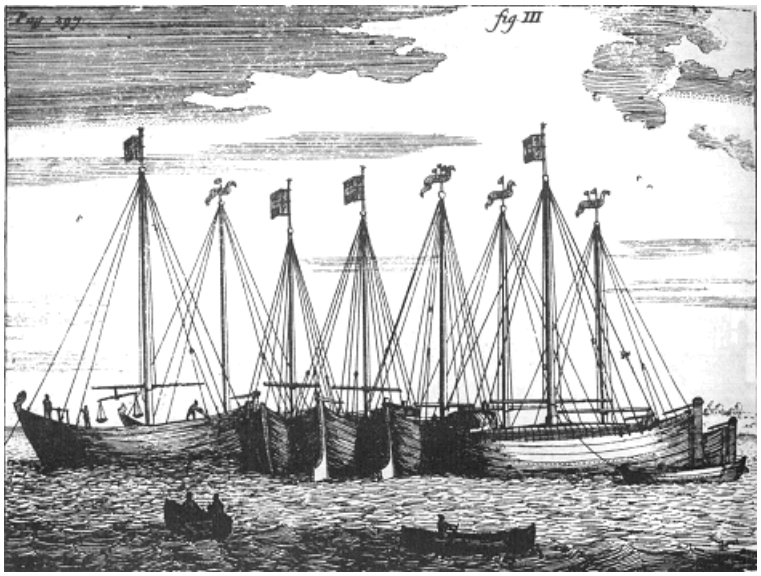
fig III

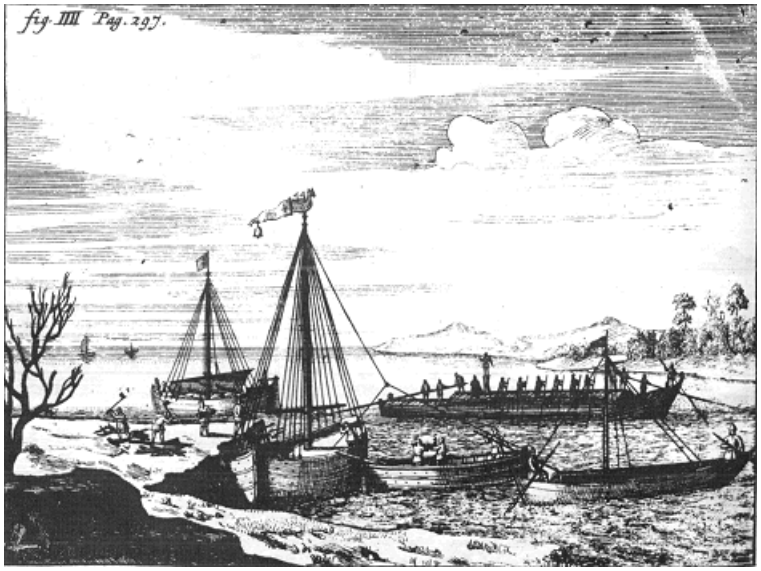
fig IIII Pag. 297.

Van het Moscovisch Vaar-tuigh.

Schoon de Russische volkeren niet al te zeer geoeffent zyn in den Scheeps-bouw na de konst, echter weten zy zich Vaar-tuigen toe te stellen, die van haar op zee, binne-landtsche vlieten, en meiren, gebruikt worden, en zoo ten krygh als ten handel dienstig zyn; van welke hier eenige volgen, met hunne vertoonde vormen, zynde in Ruslandt na 't leven afgetekent.

Het Schip, N°. 1. op de eerste prent, wert by hen *Jasaielma Stares* geheten. Het is een Oorlogh-schip, waar mede zy op de Kaspische en Zwarte zee ten krygh varen. De Stuurman draait het roer over drie opstaande pennen, waar van de middelste de hoogste is, daar een dwars-hout over legt, en daar hy staat steekt aan wederzyden een bordt over boort, waar op hy treedt, om het roer des te wyder in 't water te konnen doen keeren en wenden: voor hem is een trom-slager geplaatst. Voor op staat den Hopman, en achter de mast zynen Stede-houder, beide, gelyk ook alle de scheeps-gezellen, met een vaanken verzien, aan-ziens halve; ook heeft het Schip een beeren-hooft, ten zelven einde, voor uit steken, waar in zy de Ouden navolgen. Het huisje dient tot verblyf der Hoofden. De gemeene man moet zonder dek vernachten: doch het is hun wyze niet lange van landt te blyven. By voor-windt leggen zy de riemen in, en halen 't zeil op; maar met de minste windt van ter zyden zyn zy byster verlegen. In meest alle vlaggen ziet men verbeelde kruissen, na de Grieksche wyze, benevens de speer en spongie.

By N°. 2. werdt een zelve aart van Oorlogh-scheepen vertoont, doch in maakzel een weinigh verschillende. Deeze werden tot lading van 't gemeene kryghs-volk gebruikt, als zy in Vlooten varen, 't zy op de zee, of wel om volk over te voeren: de bovenste zyn, by zulk een geval, de Hoofden, en aanzienlykste, ten dienst. De vanen, of standaarden, zyn in de scheeps-zoldering vast gestoken. In vlaggen, vanen, en speel-tuigh, schept den Rus-man, zoo te water als te lande, groot vermaak. Ieder scheeps-gast bezorgt zyn eigen leef-middelen: gelyk zulks by de Portugeezen mede gebruikelyk is. Deeze Scheepen worden te zamen gelascht, zonder eenigh yzer-werk.

By N°. 3. ziet men hoe zy hout, en balken, in vlotten afbrengen, zoo brandt-hout als masten, en in 't opgerecht huisken voeren zy met eenen koorn. Zy roeijen nooit, als om verby drooghten te geraken, anders dryven zy slechts voort.

Op de tweede plaat, N°. 1. staat een Vaar - tuigh vertoont, *Nasaet* geheten, 't welk op de Moscovische vlieten wordt gebruikt, om lasten te voeren: het is lang 40 of 45 vadem. Deeze worden meest gebruikt van Niesna naar Astracan, daar zy zout-last brengen, 't geen te Niesna uit putten gegraven, en gekookt wordt. Na het getal der mannen, die daar op varen, wordt hun grootte afgemeeten: de grootste voeren 500 man, en tegen ieder man worden 15 zakken zout, elk van 30 pondt zwaar, ingeladen, behalven alle andere noodtdruftigheden tot de reis: zoo dat over de 1300 last konnen laden. Hun zeil wort met vier vallen opgehyst. Achter op het roer, of helm-stok, staat een huisje, daar de Scheeps-meester, of *Presasik*, zich in houdt. Het wonder groote stuur is aanmerkelyk. Voor op de helm stok ziet men een bos pieken steken, met welke zich de scheepelingen, des noodts, te weer stellen. Tegen stroom varende, winden zy by touwen, die voor uit gevoert werden, het gevaerte voort, welke, achter in een boot geschooten, weder voort werden gebraght, en aan dreggen vast gemaakt. Op een der knechten staat een huisje, gelyk als op het roer, hier in houdt zich een der amptelingen.

Het Vaar-tuigh by N°. 2. op de zelfde plaat, is by haar *Starege* genaamt: deeze volgen de groote *Nasaeten*, hen op droogten, of elders daar te lossen is, voor een *Pausik*, lichter, of vlot-schuit, dienende.

Het Vaar-tuigh N°. 3. is een Boot, die by de *Nasaet* behoort, daar zy achter aan gebonden wert, om af en aan te varen. In deeze beide is aan te merken dat het roeijen staande geschiedt.

Op de derde prent wordt vertoont, hoe de *Lodias* (vaar-tuigh waar mede zy t'zee varen, zynde zeer laegh) op de Jaar-markt tot Archangel dicht by een nevens elkander leggen, om hunne waaren te verhandelen: deeze vent Moscovisch glas, die traan, zout, vis, en andere koopmanschappen. De vreemde gestalten der vleugels zyn aanmerkelyk.

Op de vierde plaat werdt vertoont, hoe een *Lodia* wort geladen, met hout, en andere waaren. Aanmerkelyk is de schelle, die aan de vleugel hangt, welke hen dient, om op 't gehoor van der zelver geluit van de sterkte of flaauwte des windts te oordeelen: zomtydts ziet men drie of vier schellen aan de vleugel hangen. Deeze wordt *Koreel Lodia* geheten, na 't Landt daar die meest gemaakt worden. Zy laden zout, zoute vis, en robbe-traan, die by de Blaauwe hoek gekookt werdt, ook heil-

bot: als zy geladen zyn is 't boort onder water; doch de luiken zyn zoo dicht toe, dat daar niets kan door leken. Deeze vaar-tuigen zyn meest eigen aan de Kloosters, waarom men altydt Papen daar in ziet. De Koreelen hebben een zelve geloof met de Russen, doch verschillen in taal.

Daar zyn ook andere vaar-tuigen, die zy *Lodia Dwineka* noemen, welke op de Dwina naar Kolm varen.

De vyfde plaat vertoont twee Scheepen, die de naam van *Boes* dragen, welke op de Kaspische zee worden gebruikt. Het eerste dient de koopluiden, tusschen Persien, en Astracan: dit is dwars scheeps in vakken afgeschooten, die by hen, ieder byzonder, verhuurt worden; naar elk veel waaren te stouwen heeft, neemt hy meer of min vakken, en houdt verblyf boven op zyn goedt. Zoo menigh vak, of afschutzel, als het vaar-tuig heeft, zoo menigh luik is op den ronden overloop. Dit Schip is groot 30 of 40 lasten. Uit een hoorn, door water, ziet men'er, in de prent, een voor, en een achter op, tabak zuigen, na de wyze onder de Russische soldaten gebruikelyk; den rook zuigen zy in hun lyf, 't geen haar de herssenen zoo bedwelmt, dat daar van als doodt van zich zelven konnen vallen; dit nemen zy voor vermaak. Het zeil kan in twee deelen verdeelt worden. De tweede *Boes* wort gebruikt om koorn, en andere leef-middelen, van Astracan na Terk te voeren: deeze is binnewaarts niet verdeilt, als de eerste. Achter op de knecht staat een huisken.

De twee kleine Schuitjens, die hier nevens vertoont worden onder N°. 3. dragen de naam van *Karbas*, zoo wel het geene dat zeilt, als dat geroeit wordt.

De zeste plaat verbeeldt by B een Zout-*Lodia*, groot 20 of 25 lasten: deeze varen van Archangel na de Koreelsche kust. By A is een ongeladen Zout-*Lodia* te zien, die zoo wel op de visschery, als om koop-manschap te dragen, gebruikt wort, voerende 8 of 10 man. Het Vaar-tuigh C draaght de naam van *Oblas:* hier mede komt den Rus-man te water uit Siberien.

Op de zevende plaat, by A, werdt een Vaar-tuigh vertoont, 't geen de Moscoviten *Bancq* noemen: hier mede worden alderhande koopmanschappen van Volgda naar Archangel gevoert. Deeze konnen 10000, 15000, of 20000 *poeden*, ja meer, laden: een *poede* is 40 pondt. By B is het zelve ongeladen te zien. Den ingang is met een deur van ter zyden. De planken konnen van boven opgenoomen worden, om de zelve te laden. Zy dryven de rivier af; worden anders getrokken, en voort geduuwt. Zoo voor als achter staat een stuur; en men behoeft het Schip niet te wenden. By C is een Moscovisch Rivier-schip te zien, 't geen met boomen voort geduuwt wordt, *Sesta* geheten. By D vertoont zich een diergelyk Rivier-schip, 't welk voort geworpen wordt, en *Savos* is genaamt.

Aan de achtste prent, by letter A, ziet men hoe de Booten, *Dosanik*, anders *Dosieniek*, die lang eh smal zyn, en diep gaan, van Volgda naar Archangel dryven. De uitkyk staat in 't midden verheven. Zoo wel voor als achter worden zy van twee mannen gestuurt. Voor en achter zyn onder verblyf-plaatzen voor de scheepelingen. Zy varen ook veel van Permien, en uit Siberien, langs de rivier Witzogda. By B is een ongelade en ledige *Dosanik* te zien. By C werdt een zeilende *Carbas, liswosena* gebynaamt, vertoont. Deeze varen in 't gemeen van Archangel op Colmogra, en te Volgda ook na zee. Zy zyn 2 of 3 lasten groot, en licht opgehaalt, gemaakt om menschen te voeren. By D is een zeilende *Dosanik* afgebeeldt, zynde weinigh anders van gestalte als de voorige. Voor op staan twee mannen, d'eene werpt het loot, en d'andere wyst hoe men stuuren zal, daar de man die voor het huisje, 't welk op de knecht staat, ter neder legt, onder het zeil door ziende, acht op slaat, en d'achterste mannen toe roept, die, na gelang van 't groote roer, in menighte aan het zelve te stuuren staan.

Op de negende prent, by A, ziet men hoe de Russen hun *Lodias*, by stilte, of in de windt, voort roeijen. By B wordt een *Lodia* vertoont, groot 30 of 35 last, gelyk de zelve van Archangel na Laplandt varen, zoo met koopmanschap, als met vis. By C is een vaar-tuigh, *Kootsia* geheten, afgebeeldt. Deeze komen van Kotsia, door de rivier Onega, in het meir Belo, dat tegen Lyslandt aan stoot.

Op de tiende plaat, by A, is te zien hoe de Russen masten op hunne Boten, *Dosonik* geheten, zetten, welker grootste tot 20000 *poeden* konnen laden. By B werdt vertoont hoe zy zeker Vaar-tuigh, by hun *Betseniba* genaamt, met de lyn op trekken.

Op de elfde plaat is A een Schip, *Wesnek* geheten, dat wel 24000 *poeden* laden magh. Het staat hier vertoont voort getrokken wordende, om de zanden te myden. De man in de boot redt het touw. B is een aart van *Carbas*, zynde Scheepkens waar mede men van Volgda af dryft. C zyn Booten, die voor Archangel leggen, *Dosia* geheten, in welke men, ten tyde van brandt, de goederen laadt. Het

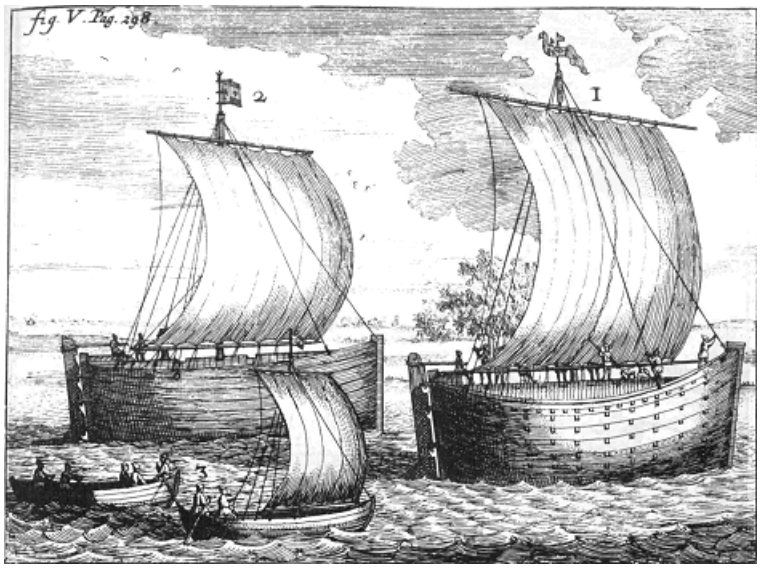
fig. V. Pag. 298.
2
1
3

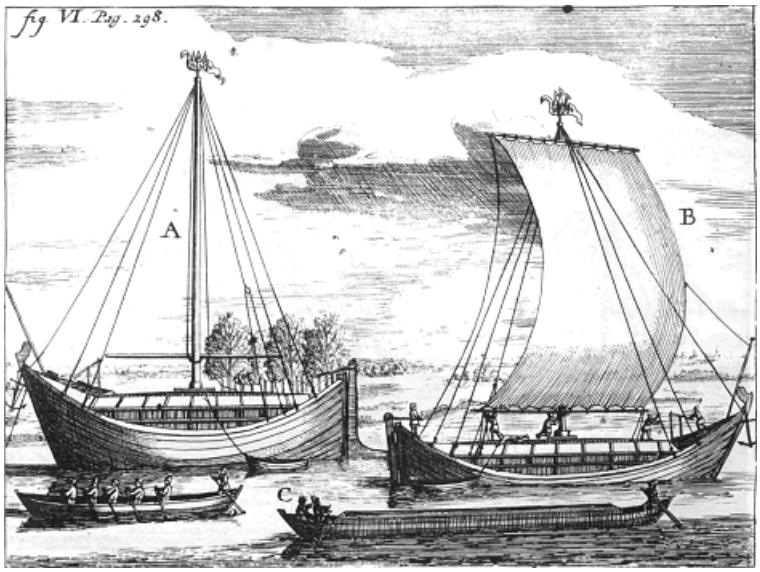
fig. VI. Pag. 298.
A
B
C

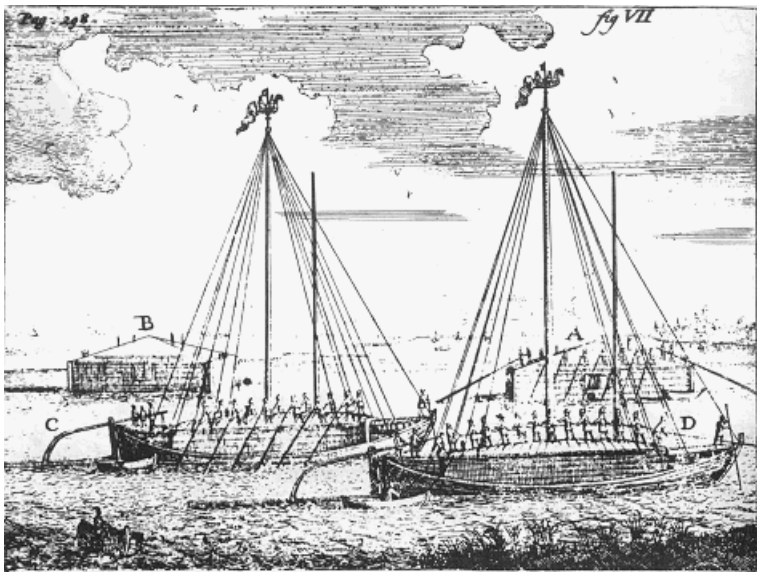
fig VII
B
A
C
D

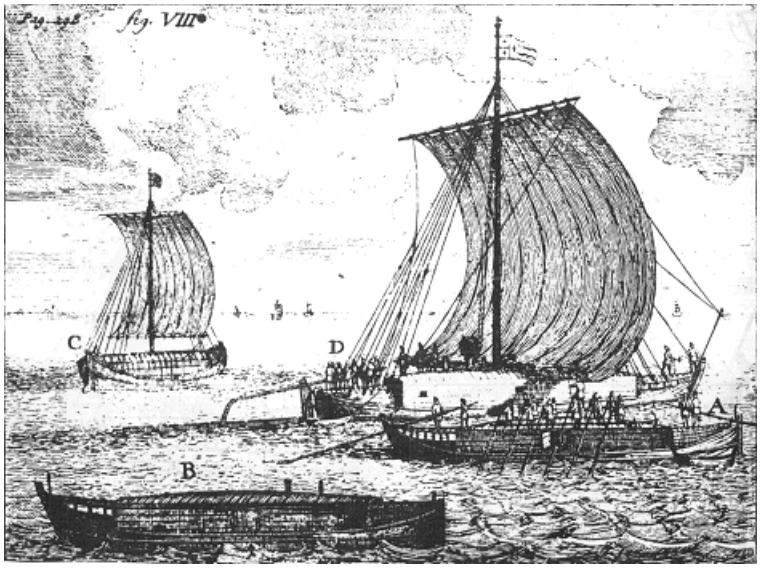
fig. VIII
C
D
A
B

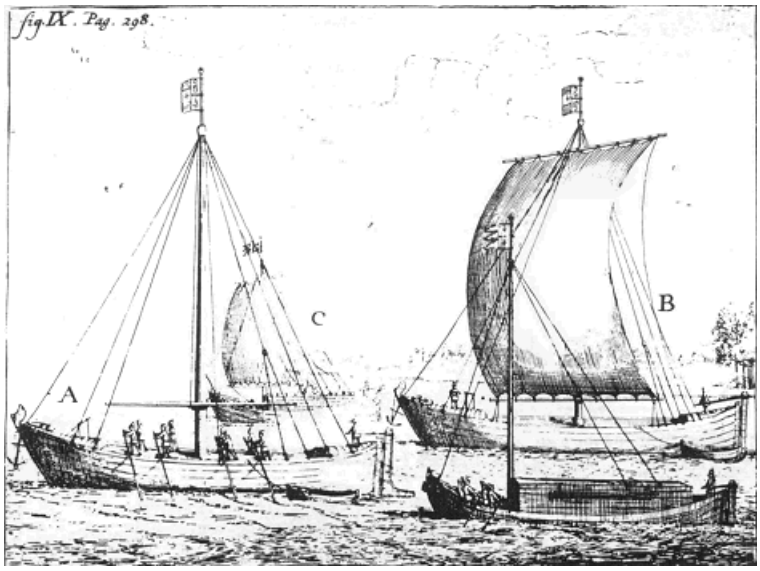
fig. IX. Pag. 298.
A
C
B

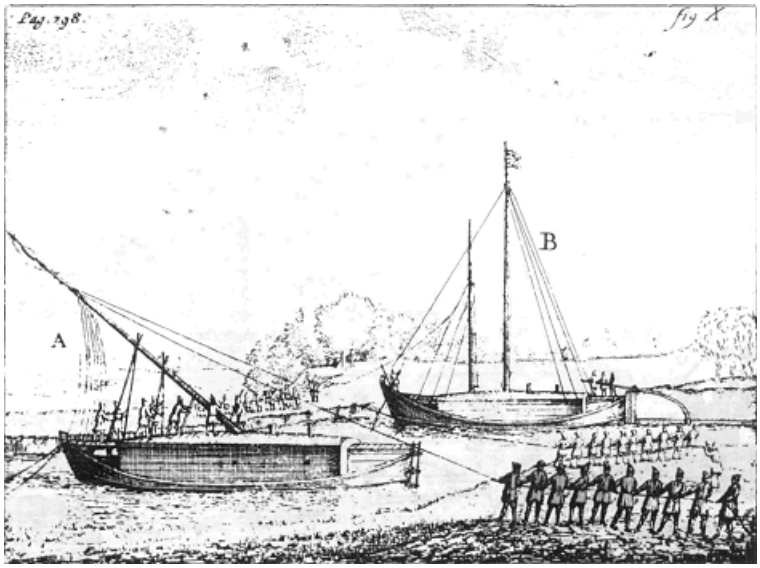
Pag. 298.
fig X
A
B

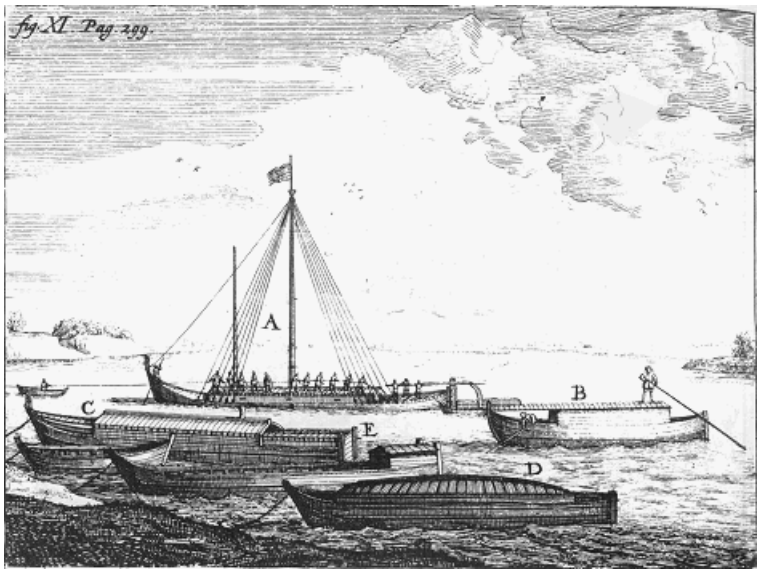
fig XI Pag 299.
A
B
C
D
E

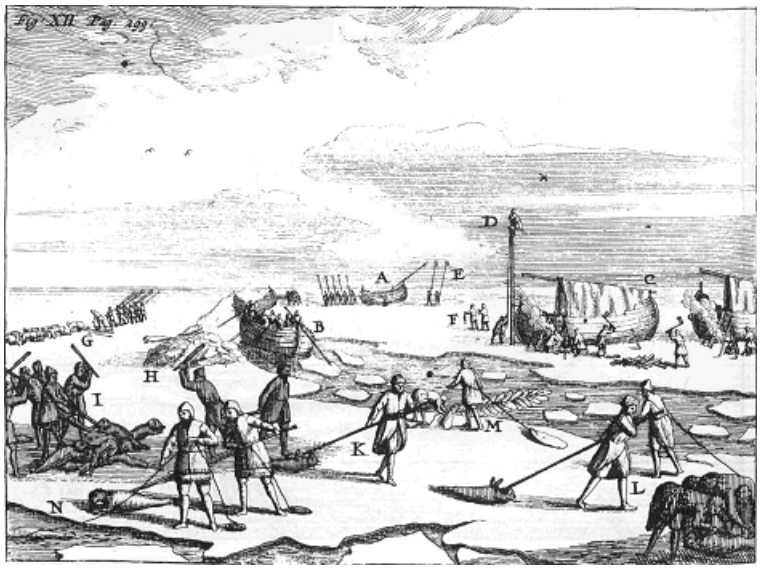
Fig XII Pag 299.
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M
N

Vaar-tuigh by D is *Kajoek* geheten, zynde smal, en spits: het komt uit Siberien. E is een *Paus*, zynde een groote en wyde open Schuit, of gesloopte Boot, waar mede de uitlanders tot Archangel hare koop-waaren aan 't boort der Scheepen brengen.

De Russische *Lodjes* zyn Scheepen byna zoo groot als onze Galjoots. Zy voeren een mast te midden scheeps, daar een ree aan hangt, die verhoogt en verlaegt werdt na welgevallen. Van twee staggen wordt de mast gehouden, welke by de stevens vast zyn. Zy hebben een plat verdek, daar een luik in is, waar door de lading in gebraght wordt. Hebben weinigh hout voor scheens. De voor- en achter-steven zyn een weinigh verheven, daar de scheepelingen hun verblyf by nemen. Het Schips beloop, zoo voor als achter, is onder en boven van een gedaante. De buiten-naden zyn beleit met opgevulde hennep-repen, om het Schip dicht te houden. De hooft-touwen zyn aan geen rust, maar aan het ree-hout vast.

Russische *Boten* zyn groote ruime vaar-tuigen: eenige zyn open, andere daks-gewyze gedekt. Deeze voeren een groot vierkant zeil. Zy hebben ook wel een plat verdek, zonder eenigh hout voor scheens. Achter in 't ruim zyn zy met een schot afgeschooten, tot verblyf voor den Boot-meester. Voor op den bodem zitten de roeijers; en achter om hoogh staat den Stuurman.

Op de Kaspische zee, die de Moscoviten mede bevaren, zegt *de la Valle*, zyn groote Schuiten gebruikelyk, die riemen als schuppen voeren, met groote wanschikkelyke roeren. Hutten van kleeden worden over deeze Scheepen, tot lyf-berging, gespannen.

Tot Ferhabad, in Persien, niet wydt van het Kaspische meir, loopt een vliet door de stadt, welke met Schuiten bevaren wordt, die uit een boom geholt zyn, onder plat, werdende voort gebraght met scheppers: deeze zyn van zulk een grootte, dat'er 10 of 12 mannen zich in bergen, en mede varen konnen. Men gebruikt de zelve mede op de Kaspische zee ter vis-vangst.

De Scheepen, zeght hy voorts, die hier het Kaspische meir bevaren, zyn zeer hoog van boort, wat kleinder als de Italiaansche Tartanen, zinken niet diep in 't water, zyn plat van bodem, en werden op het Tarters *Boesen* geheten. Men vindt de zelve van groote en kleine Certers. Zy zyn meest open, zonder eenigh dek; doch andere hebben losse dekken. Zy voeren een mast: zeilen alleen met voor-windt, en leggen by tegen-windt ten anker, of roeijen; want de Tarters, en Persianen, welke de oevers van deeze zee bewoonen, zyn zeer onkundig in de Vaar-konst, hebben geene kennis van 't Compas, of eenige Zee-kaart, en derven zich nimmer uit het gezight van 't landt begeven.

Ter tydt als *Stenko Rasin*, Moscovischen rebel, op het Kaspische meir roofde, hadde hy een Vloot van 23 *Stroegen*, of Roey-barken, bemant met 800 of 1000 man, onder zyn gezagh: deeze wierden van 53 Stroegen, bemant met 4000 man, onder het gezagh van zyn Czaarsche Majesteit, bezet, en door honger gedwongen zich over te geven. De Stroegen zyn slechte Zee-scheepen, gelyk al het Moscovisch, en Persiaans vaar-tuigh op de Kaspische zee, konnen niet by de windt zeilen, maar dryven dwars af. Zy waren te wederzydts boort met bundelen riet, stevigheits halven, behangen: gelyk men in die gewesten de vaar-tuigen veeltydts met houte berden, en balken, ter zyden behangt, en bebindt, om te styver door 't water te konnen gaan. Ieder Bark hadde voor op een metalen stuk staan, de zommige ook twee.

Wanneer den zelven rebel naderhandt de stadt Astracan overrompelde, quam hy de rivier afzakken met een water-maght van 300 wel bemande vaar-tuigen.

De Russen, zoo wel als de Kozakken, hebben voor een gewoonte dat zy bies-bossen te wederzydts boort aan de Scheepen binden, om het water uit te keeren.

Robbe-vangst der Moscoviten.

Het dunkt my hier niet buiten-spoorig te zyn, beknoptelyk te laten zien hoe den Rus-man op de Robbe-vangst te scheep gaat, en het vangen voltrekt; 't geen in twee neven-staande plaaten is gedaan.

By A slepen of trekken zy de Schuit, waar mede op deeze vangst varen, te water: zy trekken voor uit by touwen, welke in een ring zyn geslagen, die aan de steven komt: ieder heeft een haak in de handt, om het Schip, als het op de wal is, 't zy op 't ys, of landt, in 't water te stooten, en aan te halen: te midden nevens het Schip gaat wederzydts een man, die het Vaar-tuigh met een touw in even-wight houden. Het Schip te water zynde, varen zy tusschen de ys-schotzen door, (want op het ys zyn deeze beesten te vangen) gelyk by B wort vertoont: als dan zit'er steedts een man boven op de mast, om uit te kyken naar openingen, en gelegentheit van de ys-schotzen, daar zy hunne Schuiten op

en over halen: gelyk by C twee Schuiten, op het ys staande, te zien zyn. Daar kookt en smookt men dan op het ys, en overdekt het Vaar-tuigh met het zeil, 't welk met staken, waar toe zy gaten in 't ys hakken, vast gezet wordt: een houten heugel, die tegen 't boort aan staat, dient hen om binnen in 't Schip te klimmen; en langs de mast, die men voor tegen 't Schip aan stelt, wordt steedts een man opgehaalt, die na Robben uit ziet, gelyk by D is te zien. Zy zenden ook alom volk over 't ys uit, om de Robben op te zoeken, het welk, als zy'er eenige zien, hunne mutzen, tot teken, op haken om hoogh steken, gelyk aan E wert vertoont; die dan van hunne makkers, in bewys dat deeze boodtschap welkom is, met zout en broodt ontmoet worden, 't geen de mannen by F verbeelden. Robben vernoomen hebbende, gaan zy met alle man, met haken en knotzen, daar na toe: daar omtrent komende, bekruipen zy de zelve, en na by zynde, staan schielyk op, knotzen haar op de neus, en lenssen hen voort doodt, gelyk by G en I werdt vertoont. Dit gedaan zynde, slepen zy haar wegh, en villen hen, als by K en L is te zien. Daar na worden de afgevilde vellen, met het spek, te zamen gebonden, en in 't water gelaten, als by M kan gezien worden: deeze bossen noemen zy *Joer*. Zoo wanneer de Robben in 't water zyn, weten zy de zelve te schieten met harpoenen, daar touwen aan vast zyn, als by N vertoont staat. Aan H is een ys-berg verbeeldt, daar de Robben veeltydts achter zitten. De gevilde Robben laten zy op het ys leggen, die dan van 't gevogelte worden gegeten. By O zeilen zy met haar Schuiten na huis, slepende de vangst achter na, scheiden de vellen van 't spek, droogen de zelve, en werpen 't spek in een kuil.

Staat aan te merken dat alle deezen handel op de plaaten wat dicht by een is gevoeght, om plaats te winnen; doch al dit doen geschiedt anderzins verre van elkander, en de Schuiten zyn nu op 't ys, en dan weder in 't water, na gelegentheit.

Van het Vaar-tuigh in Laplandt.

De Lappen vieren het Feest van Christi geboorte met zekere overgeloovigheden, en gebaerte, daar een Scheepken in te pas komt, zoo als uit de beschryvinge van Laplandt, hier ingelascht, volght.

Ik stap dan over tot de bende der Juhlen, die zy *Jublafolket* noemen. Zy richten geen beelden of statuën op, ter eeren deeze Juhlen, al zoo weinigh als aan de Graf-goden. De plaats welke gezet is om haar te eeren, is op eenige boom, omtrent een pyl-schoot achter hare tente. Deeze Godtsdienst eindight in een bygeloovige offerande, zynde tot eer en dienst van deeze zwervende troup der Juhlen, welke 's nachts en op den dagh der geboorte onzes Heeren *Jesu Christi* in de lucht loopen, door de bosschen en naast-gelegene bergen; 't geen zy het Feest van de Juhles noemen. Zy vasten dan eerst op Kers-nacht, of liever, zy onthouden zich op dien dagh van vleis te eeten, maar nemen een stukje van andere spyze, dat zy zeer zorghvuldigh bewaren; en dit geschiedt ook op den dagh van het Feest, op welke zy niet sparen om goede çier te maken. Zy hebben een klein koffertje van berken-boomen schellen, gemaakt op de wyze van een Schip, met zeilen en riemen; hier smyten zy deeze twee stukjes spyze in, na dat zy die twee dagen bewaart hebben, over welke zy een weinigh vet leggen. Dit Schip hangen zy dan achter hare tente aan een boom, die een pyl-schoot daar van daan is: dit is dan voor de bende of troup der Juhlen, die in de lucht loopen door de bosschen en de bergen.

De Ouden hadden ook diergelyke wyze van Godtsdienst en Sacrificie, welke offeranden waren, die men de Natuur-Goden op-offerde. Maar waar om de Lappen die offerande in eenig klein Schuitje maken, zulks weten zy zelfs niet; want zy konnen

daar van geen reden geven. Het is waar-schynlyk dat hare voor-ouders daar door hebben willen te kennen geven, dat de Christelyke Religie haar van verre is toegebragt, door Christenen, die met Scheepen tot hen zyn gekomen; en dat deeze Christenen haar van oudts hebben ingeblazen, het Choor der Engelen te moeten vieren, welke de boodtschap der geboorte van *Jesus Christus* braghten. Hier van daan schynt dan d'inbeelding van de troup der Juhlen te komen.

Een der Lappen konsten, welke tot de mannen behoort, is, dat zy Schuiten leeren maken. Zy bouwen de zelve van pyn-boomen of denne-boomen-hout, 't welk zy in het bosch tot zeer nette planken maken: deeze voegen zy niet met yzere spykers aan malkander, gelyk onze Scheep-timmermans doen, maar met buigendt hout, (gelyk by oudts de Istrische Scheepen, die men Liburnische noemt, plegen gemaakt te worden) of met touwen, en daarom worden die genaaide Scheepjes genoemt. Hier toe gebruiken zy zekere soort van dunne boom-worteltjes, die zy varsch uit d'aarde halen, en op een wonderlyke wyze t'zamen draaijen, by na of het kennip-touwen waren. Andere nemen de darmen van beesten, en voornamelyk

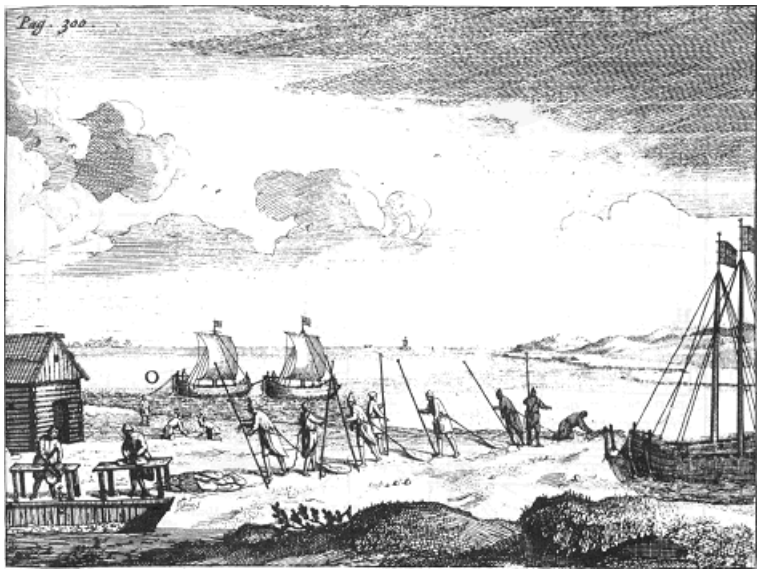
Pag. 300.

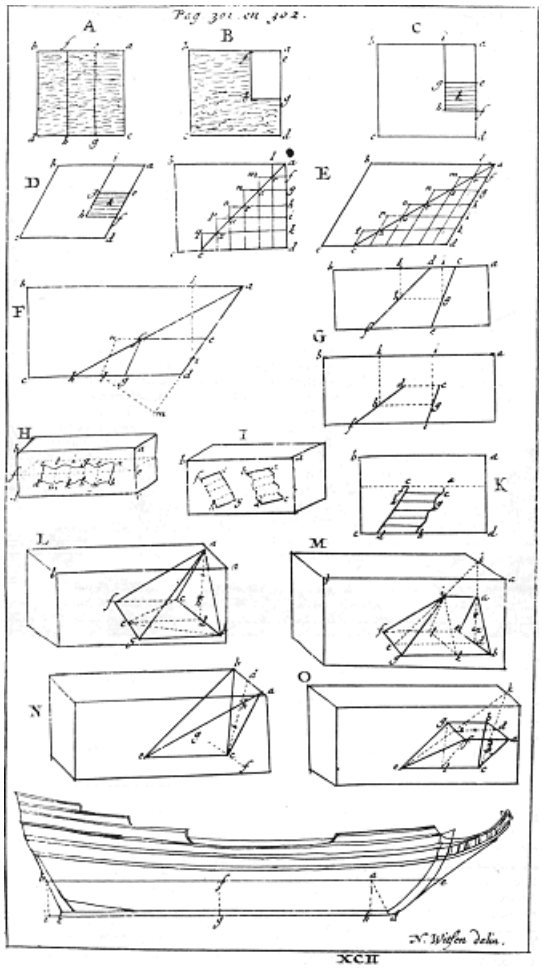
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M
N
O
XCII

van rheen, welke zy week maken en vermorwen, draaijende die als touwen of snaren, die dan in de windt, of Zon, moeten droogen. Zy naaijen dan waarlyk de planken van hare Schuiten aan malkander met deeze touwen of snaren, ofte gemeenlyk met die van de wortels der boomen, even op de zelfde manier gelyk men het laken of linnen met garen naait. De gaten en spleten, die tusschen beiden zyn, vollen zy met mosch, op dat het water nergens zoude in loopen. Tot deeze Schuiten hebben zy gemeenlyk twee riemen, en zomtydts ook wel vier, welke zy ter zyden vast maken aan groote houte pennen: zy weten die zoo te plaatzen, dat een man met twee riemen kan roeijen. Zy varen met deeze Barken, of Schuiten, over de aldersnelste rivieren, die tusschen de bergen van Lap-landt loopen; zynde des Zomers geheel naakt, om des te beter te konnen swemmen, hare waaren voor perykel behoeden, en die behouden over te brengen. Doch zy gebruiken de zelve aldermeest om mede te visschen. Het maakzel deezer Schuiten is aldus: Zy zyn omtrent drie vadem lang, maar naauwelyks eene breedt; want zyn niet breeder dan drie ellebogen. Zy maken die van denne-boomen plankjes, om dat die zeer licht, en tot dit werk bequaamst zyn. Zy gebruiken heel zelden yzere spykers, dan aan de voor- en achter-steven, en onder aan den bodem; doch by gebrek der zelvige, moeten zy haar belyden met het geen zy hebben. Deeze Schuitjes zyn altydt zoo licht gemaakt, dat een man de zelve gemakkelyk kan dragen; want zy halen die uit het water, en dragen haar zoo verre als begeeren, ja ook, om te visschen, van het eene meir in het andere: hier om moeten zy die met steenen vullen, als het sterk waait, om hen in goede order te houden. Zy bepekken deeze Schuitjens ook zeer licht, op dat in 't dragen niet te zwaar zouden werden, wanneer te veel bepekt waren.

Het pek vergaderen zy, in het Lapsche Mark van Uma, op deeze wyze: Zy maken een groote kuil in d'aarde, omtrent drie ellen diep; op de grondt zetten zy een groote kopere ketel, welke zy boven op met schorssen van pyn-boomen bedekken, zettende in 't midden een groote tronk van een boom, die als een goot uitgeholt is: dan nemen zy de wortels van pyn- en mast-boomen, welke vol hars schynen te wezen, deeze klieven zy in kleine lange stukjes, en leggen die boven op het gat dicht by elkander: dan dekken zy dit alles met een groote menighte van zoden, en maken een groot vuur, 't welk de hars der klein gehakte houtjes in de beneden staande ketel doet loopen.

De Lappen zyn zeer vaerdigh in het varen met hare Schuitjes: en schoon zy in andere zaken zeer vreesachtig zyn, nochtans zyn zy in tegendeel op dit klein gebouw zeer stout, voornamentlyk die van Uma, varende daar mede na de solemnele Feesten, en groote vergaderingen, door rivieren, welke water-vallen hebben van meer als een half uur lang, en vol klippen zyn. Zy gaan daar dan stoutmoedigh heen, zeggende dat zy daar door hulpe van hare Natuur-Goden gekomen zyn.

Om dat tot noch toe in de uiterste Noordtsche Landen geen of weinigh mynen van yzer, koper, of zilver, gevonden zyn, zoo hebben zy verscheide andere middelen van nooden tot haar Schuiten, en Booten, die men anders by ons met yzer aan malkanderen vast hecht, om de groote wateren te konnen doorploegen. Derhalven, als zy Scheepen zullen timmeren, voornamelyk ten dienst van de visschery, zoo nemen zy heel konstelyk gekloofde pyn-boomen, of denne-boomen, die in hun bosschen tot dunne planken gemaakt, en (om dat zy geen spykers hebben) met dunne wortelen van boomen, die varsch uitgetrokken zyn, als met touwen, aan malkanderen genaait werden. Andere nemen takken en teenen van popelier-boomen, of ook wel van andere, maar van geen eiken, die daar te verre van daan wassen, met welke zy hunne Scheepen binden; maar de denne- en pyn-boomen zyn daar zoo hoogh en recht, dat die tot allerhande gebruik bequaam bevonden worden: en de geene welke gewin-zuchtigh zyn konnen die ook aan de koop-lieden, over zee

komende, verkoopen. Andere voegen, om Scheepen te maken, de planken t'zamen, die zy met geweve en bereide zenuwen der beesten, voornamelyk der rheen, welke in de Zon en windt gedrooght zyn, aan malkander binden; maar deeze zyn van de fynste slagh der zenuwen of pezen, die by haar in plaats van garen gebruikt werden, afgescheiden, gelyk als het vlas van het werk. Alle hunne Scheepen, hoedanigh die ook geschikt en gebonden zyn, worden met pek van pyn-boomen (waar van de Finnen groote overvloedt hebben) zorghvuldelyk besmeert, en van binnen en buiten, daar het noodigh is, met houte nagels vast in een geslagen. De Scheepen, die zy maken, zyn zeer kort, en niet diep, maar tamelyk breedt naar de behoorlyke over-een-koming, 't welk by stormigh weêr, ten dienst der zeilen, noodtzakelyk is, om dat de golven niet hoogh gaan, en

veel schuim opwerpen, uit oorzaak van de klippen, die onder 't water verborgen zyn; ja zy buigen gemeenlyk voor de baren gelyk een lederen zak, wegens de weerstuit der golven, om dat zy niet met hardt en onbuighlyk yzer, maar met zachte en dunne takken, of met zenuwen, gebonden zyn. Deeze Scheepen duuren ook een lange tydt, en zyn de bederving niet zeer onderworpen, wyl zy met pek bestreken zyn.

De ankers maken zy van kromme wortels van sterke boomen, die door de zwaar-heit der steenen vast blyven. Hunne zeelen, of touwen, zyn van popelier- of van berke-boomen, waar af zy lange kabels, tot haar gebruik, maken.

Zy gebruiken tot hare zeilen wolle lakens, met stronken van boomen, voornamelyk in staande wateren, maar zeer zelden in de zee.

Eenige harer Scheepen noemen zy *Haapar*, dat is zoo veel gezeght als Schuitjes. Deeze Schuitjes zyn niet alleen zeer lang, maar ook zeer snel, ja zoodanigh dat zy van een kleinen stoot schynen te vliegen, en werden alleen in de snelle vloeden, uit hooge plaatzen afvloeijende, als ook des Zomers tot de visschery gebruikt.

Zeventiende Hooftstuk.
Wiskonstige betooginge, van hoe veel water tegen de Scheeps-zyden rust.
Scheeps-meetingen.

Hoe veel water tegen't Schip rust.

HEt zal niet ongerymt, of buiten-spoorigh zyn, hier in te lasschen des waters perssing tegen stevige lichamen, en die toe te passen op de Scheeps uitterlykste deelen, om te zien wat zwaarte de zelvige drukt; 't geen (myns bedunkens) een nutte bespiegelinge tot deeze stoffe is. Hier toe is eenige toestel noodigh, welke, voleindight zynde, het gevolgh, myn begeerde, klaar betoont. De vermaarde Heer *S. Stevin* gaf my hier toe aanleiding, in zyne nooit volprezene Water-wigt; doch evenwel zoodanig niet, dat het myne het zyne is, maar ik volge zyne voet-stappen. Gelieft dan op de volgende Voorstellente letten.

I. Voorstel.

Dat op een bodem, die evenwydigh met het waters opper-vlak is, een gewight rust, zoo zwaar als een pylaar waters, wiens grondt is even aan de gegevene bodem, en zyne hooghte als een loot-lyn van 't opper-vlak des waters tot aan den bodem.

Laat *a b c d*, aan de figuren A en B, een water zyn, *a b* des zelfs opper-vlak, en *g h* een grondt, evenwydig met *a b:* ik zegge, op *g h* rust een pylaar waters *e f g h*. Het bewys aan d'eerste gestalte is kennelyk genoegh van zich zelven. De tweede bewyst men aldus: laat *e f g h*, aan de figuur B, een hardt lichaam zyn, even stof-zwaar met het water; 't is klaarblykelyk dat dit lichaam, in 't water dryvende, het water onder *g h* met de zwaarte des lichaams *e f g h* drukt: het water moet dan ook tegen *g h* met de zelve waarte drukken, anders zoude het lichaam niet in die plaats konnen blyven. Indien nu *e f g h* aan de zyde *a d* gehecht was, dit zoude geen verandering konnen veroorzaken: tegen de grondt *g h* rust dan de zwaarte van een pylaar waters, zoo groot als *e f g h*, 't welk te bewyzen was.

II. Voorstel.

Op een vier kante bodem, onevenwydigh met het waters opper-vlak, wiens hooghste zyde onder des zelfs opper-vlak is, rust een gewight, lichter als een pylaar waters, wiens grondt zy even aan de voorschreeve bodem, en des zelfs hooghte als een loot-lyn van 't waters opper-vlak, tot de onderste zyde des gegevene bodems; doch zwaarder als een pylaar waters van een zelve grondt, en hooghte als een loot-lyn van het waters opper-vlak, tot de bovenste zyde des gegevene bodems.

Laat *e f*, in de figuren C en D, de gegeven bodem zyn, *e g* en *f h* even aan *e f*, en even-wydig met het waters opper-vlak *a b*; ik zegge, op *e f* rust een gewight, minder als *f h a i*, en meerder als *e g a i*. Stelt of het water in *e f g h* geen zwaarte hadt, dit zoo zynde, laat dan dit water *k* gedrukt worden aan *e g*, met de zwaarte des pylaar waters *a i g l*, zoo zal, om bekende reden, het water in *e f g h* tegen *e g* met gelyke zwaarte parssen; want het onderste water houdt het bovenste met gelyke kracht tegen, als het bovenste drukt, terwyl het in standt blyft*: doch, om het waters vloedigheits wil, zal ook gelyke drukking komen op *e f* en *f h*, en het water in *e f g h*, gedrukt zynde, zal ook alle zyn schutzels met gelyke kracht drukken; aangemerkt het water, behalven zyne

**Ziet Stevins Water-wight*, X. *Voorstel*.

zwaarte, welke alleen naar om laeg drukt, waar van hier niet werdt gesprooken, en 't geen ook, zonder merkelyke hinder in de practyk, of oeffening, kan werden verzuimt, vloeijendt is, welke vloeijentheit des waters, dewyl het werdt geperst naar alle kanten, met gelyke kracht tracht uit te spatten, en, by gevolgh, met gelyk geweldt tegen de vier zyden perst. Maar om dat het water in *e f g h* ook zwaar is, en dat deeze zwaarte tegen *e f* meer drukt als niet, en minder als tegen *f h*, zoo zal ook tegen *e f* meer gewight rusten als de pylaar water *e g a i*, en minder als het gewight des waters *f h i a*, 't welk ik bewyzen moest.

Anders.

Tegen de hoek *e* rust zoo veel als tegen eenige plaats, aan hem even, in de streep *e g*, om dat een punt in 't water, door des zelfs vloeijentheit, na alle zyden even veel geperst werdt*: en tegen de hoek van ieder ondertogen paralel, of evenwydige streep, met *e g*, zoo veel als tegen eenige plaats in zyn streep: en om dat tegen ieder linie meer rust als tegen *e g*, en minder als tegen *f h*, zoo rust dan tegen de onder-hoeken meer als tegen de hoek *e*, en minder als tegen de hoek *f*, en, by gevolgh, tegen al de hoeken, dat is de streep *e f*; want alle de hoeken, of lichamelyke punten, maken de streep *e f* meer als tegen *e g*, en min als tegen *f h*.

**Ziet hier over Stevins Water-wight*, X. *Voorstel*, I. *Voorbeelt.*

III. Voorstel.

Tegen een vierkante bodem, diens hooghste zyde in 't waters opper-vlak zy, rust een gewigt, even aan de helft van een pylaar waters, wiens grondt zy even aan de gegeven bodem, en zoo hoogh als de loot-lyn van 't waters opper-vlak, tot de onderste zyde des bodems.

Laat *a b c d*, aan de figuren E, een water zyn, *a b* des zelfs opper-vlak, en *a d* de gegeven bodem: ik zegge, tegen *a d* rust een halve pylaar waters, wiens grondt zy *a d*, of *d e*, (die ik even aan *a d* stel) en de hooghte *a d*, of ('t geen het zelve is) de driekante pylaar water *a d e*. Dat dit zoo zy, bewys ik aldus: deelt *a d* en *d e* ieder in even veel gelyke deelen, trekt voorts van deeze punten linien, evenwydigh met *a b* en *a d*, als hier boven: het blykt, door het voorgaande Voorstel, dat op *a f* meer rust als niet, en minder als de pylaar water *f l*; desgelyks rust op *f g* meer als *f l* of *g r*, en minder als *g l* of *g m*; zoo ook op *g h* meer als *g l* of *h s*, en minder als *h l* of *h n*; en zoo voorts op *h i* meer als *i t*, en minder als *i o*; op *i k* meer als *k u*, en minder als *k p*; en eindelyk op *k d* meer als *d z*, en minder als *d q:* zoo is dan de zwaarte, op *a d* rustende, altydt meerder als alle deeze ingeschreevene pylaren waters (die de linie *a e* raken) te zamen, en minder als de omschreeven pylaren; maar hoe men *a d* en *d e* in meerder deelen deelt, hoe minder haar verschil is, en hoe zy beide aan de drie-hoek *a d e* nader zyn. Nu dan, men kan *a d* en *d e* in zoo veel deelen verdeelen, dat eindelyk haar verschil minder is als het minste dat men kan bedenken ('t geen in de practyk zoo veel is als niet); nochtans blyft de drie-hoekige pylaar waters altydt wiskonstelyk tusschen het minste en meeste, dat is tusschen de in en om geschreevene figuur, en by gevolgh rust tegen *a d* een gewight zoo zwaar als de pylaar waters *a d e*, of een halve pylaar water, wiens grondt zy *a d*, en zoo hoogh als een loot-lyn van 't waters opper-vlak tot de laegste kant des bodems, 't welk ik bewyzen moest.

IV. Voorstel.

Tegen een vierkante bodem, wiens hooghste zyde onder het waters opper-vlak is, rust de zwaarte van een pylaar waters, wiens grondt even aan de bodem is, en hooghte als een loot-lyn van 't waters opper-vlak, tot het midden des gegeven bodems.

Aan de figuur F zy *a b* het opper-vlak des waters *a b c d, d e* de gegeven bodem, *i* het midden: ik zegge, op *d e* rust een gewight, zoo zwaar als een pylaar water, wiens grondt zy *e d*, en hooghte *i k*; want door 't voorgaande rust op *a d* de driehoekige pylaar water *a d h*, op *a e* rust *a e f*, en dienvolgende op *e d* de driehoek *a d h*, min de driehoekige pylaar *a e f*, dat is de pylaar waters *e f h d:* maar *e f h d* is even aan de pylaar, wiens grondt zy *e d*, en hooghte *i k*; want trekt *l n*, in 't midden van *g h*, evenwydigh met *a d*, en verlengt *e f* tot *n*, zoo zal *e d l n* even aan *e f h d* zyn; trekt dan *l m* rechthoekigh op *a d*, of zyn verlengde. Nu is *e d l n* een pylaar, wiens grondt zy *e d*, en hoogte *l m:* indien nu *i k* even aan *l m* is, zoo is 't voorstel bewezen; 't welk ik aldus bewyze: *a e* is even aan *e f* of *d g*, en *a d* is even aan *d h*, daarom is *e d* ook even aan *g h*; hare helften zyn ook even, te weten, *e i* is even aan *g l*, en dien-volgens is *a i* ook even aan *d l*; voorts zyn de hoeken *l d m* en *k a i* even, (om dat *a k* en *d l* evenwydigh zyn) en de hoek *d m l* is even aan de hoek *a k i*, als zynde beide recht; daarom zyn de driehoeken *l m d* en *a k i* gelyk, en door 't gevolg *l m* even aan *i k*, 't welk ik bewyzen moest.

V. Voorstel.

Van twee vierkante bodems die even breedt zyn, maar hare lengtens ongelyk, wiens hoogste en laeghste zyden even diep onder water zyn, zullen de gewigten, tegen deeze bodems rustende, tot malkanderen zyn als hare lengtens.

Laat *c e* en *d f*, in de figuren G, de gegeven bodems zyn, *a b* het waters opper-vlak: ik zegge, *c e* is tot *d f*, als het gewight op *c e*, tot het gewigt op *d f* rustende; want laat *g* en *h* het midden zyn van *c e* en *d f, g i* en *h k*, rechthoekigh getoogen op *a b*, zoo zal het gewight, op *c e* rustende, de pylaar waters zyn, wiens grondt zy *c e*, en hoogte *g i*, en op *d f* de pylaar, wiens grondt zy *d f*, en hooghte *h k*, of *g i* (door de twee voorgaande Voor-stellen): maar deeze pylaars zyn tot malkander als *c e* tot *d f*, en daarom ook het gewight daar tegen rustende.

Merkt.

In het derde Voorstel (tot welke deeze eerste figuur, of prent, toegepast wordt) is gezeit van een halve pylaar waters, wiens grondt zy *c e*, of *d f*, en zyne hooghte de loot-lyn van 't waters opper-vlak *a b*, tot *e o f:* doch het is kennelyk dat deeze halve pylaren even zoo groot zyn als die heele, wiens grondt de zelve zy, te weten, *c e*, of *d e*, en de hooghte als de helft der zelver loot-lynen, dat is, de heele streep *g i*, of *h k*; daar om blyft ons bewys vast.

Merkt ook:

Hebbe hier voor de bodems door streepen aangeweezen, welke men nochtans verstaan moet vierkanten te zyn, van zulke breedten als men die zal willen stellen: dat zulks geen verandering by brengt, is klaar genoegh van zich zelven, en daar om onnoodigh iets meer daar af te zeggen.

VI. Voorstel.

Tegen een bodem, wiens onderste en bovenste zyden ieder in een vlak zyn, evenwydigh met het waters opper-vlak, maar beide krom (doch gelykmatigh) gebogen, zoodanig, dat alle linien van eenige punten in de bovenste zyde, tot haar lykstandige punten in de onderste zyde des bodems, alle evenwydige rechte linien zyn, rust even zoo veel gewight, als tegen een platte vierkante bodem, even lang en breedt, en even diep in 't water.

Laat *a b c d*, op de figuur H, een water zyn, *a b* het opper-vlak, *e f* en *c d* twee vlaktens, evenwydigh met de vlakte *a b*, en in de vlakte *e f* zy de opperste zyde des bodems *a e g i l c*, en in *c d* de onderste zyde *b f h k m d*, de twee uiterste zyn *a b* en *c d:* ik zegge, tegen deeze kromme bodem rust een gewight, als tegen een andere bodem zoude rusten, die even zoo breedt was als *a b*, of *c d*, en zoo lang als de kromme linie *a e g i l c*, of *b f h k m d*, en even diep in het water; want laat de linien *a c* en *b d* in zoo veel gelyke deelen gedeelt zyn, dat de stukken tusschen de deelingen rechte linien zyn, als in *e g i l* en *f h k m*, en *e f, g h, i k*, en *l m*, getoogen door deeze linien, dan zal de kromme bodem in vierkante bodems gedeelt zyn, als *a b f e, e f k g, g h k i, i k m l*, en *l m d c*. Desgelyks zoude men ook de gezeide platte

bodem in even zoo veele en groote vierkante bodems konnen deelen, welke alle even veel zullen gedrukt werden, door het vierde Voorstel; en, by gevolg, alle de vierkanten van den krommen bodem zullen even zoo veel gedrukt werden, als alle de vier-kanten van den platten bodem, 't welk te bewyzen was.

VII. Voorstel.

Tegen een platte bodem, wiens opperste en onderste zyden evenwydigh met het waters opper-vlak zyn, en de twee andere zyden even-wydigh en gelykelyk gebogen, rust een gewight zoo zwaar als tegen een platte bodem, die even lang en breedt, en even diep in 't water is.

Laat *a b*, by de figuur I, de opper-vlakte des waters zyn, *a b c d* en *e f g h* de gegevene bodems, waar van *a b, c d, e f*, en *g h* gelyk zyn, en alle evenwydigh met het waters opper-vlak *a b*; *a b* en *e f* even diep onder water, desgelyks ook *c d* en *g h:* ik zegge, tegen *a b c d*, en *e f g h*, rust even veel water; want deelt *a c* en *b d* in eenige gelyke deelen, en trekt de evenwydige met *a b*, of *d c*, als hier boven, en aldus zal de bodem in verscheide vierkante bodems gedeelt zyn; deelt ook desgelyks *e f g h:* het volght, door het vierde Voorstel, dat tegen de bovenste vierkante bodem van *a b c d* even zoo veel rust, als tegen de bovenste van *e f g h*, en tegen de volgende van *a b c d* zoo veel, als tegen de volgende van *e f g h*, en zoo voort, en, by gevolgh, tegen de bodem *a b c d* even zoo veel, als tegen de bodem *e f g h*.

VIII. Voorstel.

Twee bodems, beide even diep onder het waters opper-vlak, en van gelyke breedte, van welke d' eene gebogen, en d'ander recht is, zyn gelyk langte tot langte, alzoo geprang tot geprang.

Laat *a b* en *c d*, by de figuur K, de gegeven bodems zyn, *a* en *c* even diep on-

der het waters opper-vlak *a b*, desgelyks ook *b* en *d:* ik zegge, gelyk de langte des krommen bodems *a b*, tot de langte des rechten *c d*, alzoo is het gewigt tegen *a b* rustende, tot het gewigt tegen *c d* rustende; want laat *a b* en *c d* in verscheide vierkante bodems gedeelt werden, als in de voorgaande Voorstellen, zoo zullen in de bovenste vierkante bodems van *a b* en *c d*, te weten, *a e* en *c f* zyn, als het gewight tegen *a e*, tot het gewight tegen *c f*, door het vierde Voorstel: en in de volgende zal *e g* tot *f h* zyn, als het gewight tegen *e g*, tot het gewight tegen *f h*, en zoo voorts met de volgende: waarom alle de kleine vierkanten van de kromme te zamen, die ik in gedaghten stel, tot alle de vierkanten van de rechte te zamen, gedrukt zullen werden, of lyden, als geheele linien langte tot geheele linien langte.

Vervolgh.

Het blykt klaarlyk, dat, zoo de bodem *a b* noch daar benevens gebogen was als de gegeven bodems van het zeste en zevende Voorstel, dat de voorschreeven reden blyft; want deeze buiging brengt geen verandering by, gelyk klaarlyk is betoogt.

IX. Voorstel.

Tegen een driehoekige bodem, wiens onderste zyde evenwydigh met het waters opper-vlak is, rust een pylaar water, wiens grondt zy even aan de bodem, en des zelfs hooghte als de lootlyn van des waters opper-vlak, tot de diepte van het twee derde deel des gegevene bodems, van bovenen af.

Eerste Voorbeeldt,
Daar een hoek in 't waters opper-vlak is.

Laat *a b c*, in de figuur L, de gegeven bodem zyn, *a d* rechthoekigh op *b c*, en *d e* rechthoekigh getogen op *b c*, in een vlak, evenwydigh met het waters opper-vlak; *d e* zy even aan *a d:* voorders zy *c f* en *b g* evenwydigh getogen met *d e, g e f* evenwydig met *b c*, en eindelyk *a g* en *a f*. [+]Dit zoo zynde, blykt, door het voorgaande Voorstel, dat tegen *a b c* het lichaam water *b c f g a* rust, te weten een pyramide, wiens grondt zy *b c f g*, en zyne hooghte als een loot-lyn van de onderste zyde *b c* tot het waters opper-vlak: en om dat een pylaar het drievoudt is van een pyramide van gelyke grondt en hooghte, zoo rust dan tegen *a b c* het derde deel van een pylaar water, wiens grondt zy *b c f g*, en zyne hoogte van *b c* tot het waters opper-vlak; maar *b c f g* is twee maal zoo groot als *a b c*, daarom rust tegen *a b c* twee derde deel van een pylaar waters, wiens grondt is *a b c*, of *c b e*, en des zelfs hooghte als een loot-lyn van het waters opper-vlak tot *b c*, of ('t geen het zelve is) een pylaar waters, wiens grondt zy *a b c*, en hooghte twee derde deel der loot-lyn van 't waters opper-vlak tot de onderste zyde *b c*, dat is (*a d* in drie gelyke deelen gedeelt zynde) tot het punt *h*, gelyk ik bewyzen moest.

[+]*Ziet Stevins Water-wigt*, XX. *Voorstel*.

Tweede Voorbeeldt,
Daar a *onder 't waters opper-vlak is*.

Wederom zy *a b c*, aan de figuur M, de gegevene bodem, *b c* evenwydigh met het waters opper-vlak, *a d* rechthoekigh op *b c*, verlengt de zelve tot *h* in 't waters opper-vlak: voorts zy *d e* rechthoekigh op *b c*, en even aan *h d*; dan *h e* en *a i* even-wydigh getogen, met de doorsnydende *h l*, in *i*; eindelyk trekt *i g* en *i f*, zoo zal (door het voorgaande) tegen *a b c* een lichaam water rusten, even aan *a b c f g i:* trekt nu *i k* evenwydig met *a b*, en *i l* met *a c*, zoo is *i k l f g* even aan een pylaar, wiens grondt is *i k l*, of *a b c*, en zyne hooghte als twee derde der loot-lyn van *b c* of *k l* tot *a i*, door het eerste Voorbeeldt; en *a b c l k i* is een pylaar, wiens grondt zy *a b c*, en zyne hooghte als een loot-lyn van 't waters opper-vlak tot *a i*, om dat *a i* even is aan *a h*, door het werk: Nu, deeze twee pylaren, beide van even gronden, zyn t'zamen zoo groot als een pylaar, wiens grondt de zelve *a b c* is, en zyne hooghte als de twee loot-lynen (d'een van *a* tot het waters opper-vlak, en d'ander de loot-lyn, welke twee derde van een lyn is getogen uit *b c* recht op tot *a i*) te zamen in een linie, dat is, van 't waters opper-vlak tot *m*, de diepte van het twee derde deel des gegeven bodems, 't welk ik voor hadde te bewyzen.

X. Voorstel.

Tegen een driehoekige bodem, wiens opperste zyde evenwydigh met het waters opper-vlak is, rust de zwaarte van een pylaar water, wiens grondt even is aan de gegevene bodem, en zyne hooghte als een loot-lyn van 't waters opper-vlak tot de diepte van het derde deel des gegevene bodems, van bovenen af.

Eerste Voorbeeldt,
Daar de opperste zyde in 't waters opper-vlak is.

By de figuur N is *a b c* de gegeven bodem, *a b* is in het waters opper-vlak, *c d*, rechthoekigh op *a b, c e* rechthoekigh op een linie die evenwydig met *a b* is, te weten, *f g*, en ook evenwydigh met het wa-

ters opper-vlak, en de zelve *c e* even aan *c d*, en getogen *a e* en *b e:* tegen *a b c* rust dan de pyramide *a b c e*, wiens grondt zy *a b c*, en des zelfs hooghte van het waters opper-vlak tot *c* (om dat *c d* even aan *c e* is); maar deeze pyramide is het derde deel van een pylaar van gelyke grondt en hoogte, en daarom is ook de pyramide even zoo groot als een pylaar, wiens grondt zy *a b c*, en zyne hooghte het derde deel der loot-lyn van 't waters opper-vlak tot het punt *c*, dat is (*c d* in drie gelyke deelen gedeelt zynde) tot het punt *h*.

Tweede Voorbeeldt,
Daar de opperste zyde onder 't waters opper-vlak is.

In de figuur O zy *a b c, h d* en *c e* wederom als boven, doch *c e* even aan de verlangde *c d*, tot in het waters opper-vlak *k*, en getogen *k e* en *d i* evenwydigh met *c e, a f* en *b g* met *d i*, en *f i g* met *a b*, en dan getogen *f e* en *e g*, eindelyk *f l* en *l g*, evenwydigh met *a c* en *b c*. Tegen de bodem *a b c* rust de zwaarte van een lichaam waters *a b c e f g*, dat is een pyramide *f g l e*, wiens grondt zy *f g l*, of *a b c*, en des zelfs hooghte als een loot-lyn van de vlakte *d i*, tot het punt *c*, of een pylaar, wiens grondt zy *a b c*, en zyne hooghte het derde deel der loot-lyn van *d i* tot *h*, (door het eerste Voorbeeldt) en een pylaar *a b c l f g*, wiens grondt zy *a b c*, en zyne hooghte van het waters opper-vlak tot *a b* (om dat *d k* en *d i* even zyn): Nu, deeze twee pylaren zyn te zamen zoo groot als een pylaar, wiens grondt zy *a b c*, en zyne hooghte als de twee loot-lynen t'zamen, te weten de loot-lyn van 't waters opper-vlak tot het punt *h*, 't welk ik bewyzen moest.

Merkt.

Het blykt, door 't zeste, zevende, en achtste Voorstel, dat, zoo de driehoekige bodems *a b c*, in dit, en in het naast voor-gaande Voorstel, ook geboogen waren, als in het gezeide zeste, zevende, en achtste Voorstel de vierkantige bodems gestelt zyn, tegen zulke gekromde driehoekige bodems een pylaar water rust, wiens gront zy even aan den inhoudt van de gekromde bodem, en zyne hooghte als de gezeide loot-lynen; gelyk men zulks op een zelve wyze betogen kan.

Deeze Voorstellen verstaan zynde, zal men lichtelyk konnen vinden hoe veel gewight tegen een Schip, dryvende in zee, of in eenigh ander water, komt te rusten; want men kan het zelve in vierkanten en driehoeken deelen, en vinden de zwaarten die tegen deeze drie-en vierhoe ken rusten, welke, te zamen opgetelt zynde, de begeerde zwaarte aanwyst.

Tot een voorbeeldt zullen wy ons voor-gestelt Schip weder te voorschyn brengen, in welk *c d* de kiel is, lang zynde 104 voeten, en *e a b* de vlakte des waters; ik stel *c d* 10 voeten onder 't waters opper-vlak; trekt nu *a d* alzoo, dat *a b* even aan *c d* is, te weten, de kromme *a b* even aan de rechte *c d:* dan zal men de kromme lyn *f g* op het midden des Schips meten, desgelyks *a h* en *b i*, en dus zal men bevinden voor

f g omtrent	18½ voeten,
voor *a h* omtrent	16½
en voor *b i*	10

	———
komt t'zamen	45 voeten.
Het derde deel hier van voor de gemiddelde breedte des vierkants *a b c d*, komt	15 voeten;
deeze gemultipliceert, of vermenighvuldight, met *a b*, of *c d*,	104 voet,
	———
komt voor den inhoudt van het vierkant *a b c d*	1560 voeten.
Dit wederom gemultipliceert met de loot-lyn van 't waters opper-vlak tot het midden des bodems *a b c d*	5 voeten,
	———
zal komen	7800 voeten.
En zoo veel lichamelyke voeten rusten tegen 't vierkant *a b c d*.	
Multipliceert ook *a e*	36 voeten,
met *a h*	16½
	———
komt	594 voeten;
wiens helft	287 voeten,
voor den inhoudt van *a e d*.	
	3½ voeten,
	———
Dit multipliceert met zynde de loot-lyn van 't water's opper-vlak, tot op het derde deel van de diepte des bodems *a e d*, zal komen voor de zwaarte tegen *a e d*	956⅔ voeten.
Voorts multipliceert de lengte des kiels, zynde	104 voeten,
met de breedte	2
	———
komt voor de vlakte	208 voeten.
Dit gemultipliceert met de loot-lyn	10 voeten,
	———
komt voor de zwaarte onder de kiel	2080 voeten.

Want, volgens het eerste Voor-stel, tegen een bodem perst van onderen een pylaar water, wiens grondt zy de gestelde bodem, en zyne hooghte van de bodem tot het waters opper-vlak.

Wederom gemultipliceert *e d*, zynde	14½ voeten,
met de breedte	1 voet,
	_____
komt voor de vlakte	14½ voeten.
Dit gemultipliceert met de helft van *b i*,	5 voeten,
	_____
komt het geprang tegen *e d*	72½ voeten.
Multipliceert ook *b c*	10½ voeten,
met de breedte	1 voet,
	_____
komt voor den inhoudt	10½ voeten.
Die gemultipliceert met de helft van *b i*	5 voeten,
	_____
komt het geprang tegen *b c*	52½ voeten.
Eindelyk, telt deeze zwaarten by malkanderen, te weten aldus: voor eerst, tegen *a b c d* rust	7800 voeten,
tegen *a e d*	956⅔ voeten,
komt tegen de zyde des Schips	8756⅔ voeten.
Dit twee maal genomen, komt voor het geprang tegen beide de zyden van het Schip	17513⅓ voeten.
Hier by gedaan het geprang onder de kiel,	2080 voeten,
en het geprang tegen *e d*	72½ voeten,
en eindelyk het geprang tegen *b c*	52½ voeten.
	_____
komt t'zamen	19718⅓ voeten,
voor het water dat tegen 't gantsche Schip rust.	

Indien nu ieder voet water 46 pondt en 18 loot weeght, gelyk zulks aan 't water in Texel by ondervindinge werdt bevonden, zoo zal tegen zoodanigen Schip, dat 10 voet diep gaat, een zwaarte rusten van 918134 pondt en 28⅔ loot.

Desgelyks valt zeer licht te berekenen hoe veel zwaarte tegen het zelfde Schip rust, by aldien het dieper, of zoo diep niet en gaat, 't geen, kortheits halve, voorby gâ; alleen zeggende, dat, zoo het Schip 1 voet dieper gaat, dat'er dan omtrent 3559 voeten water meer tegen rust: en zoo het 1 voet lichter dryft, dat'er dan omtrent 3129 voeten water minder tegen rust.

By aldien men dan een vlietende, of ten minsten een losse stoffe, van gelyke zwaarte met het water, binnen in het Schip dede, zoo zoude het Schips hout gantsch niet te lyden hebben.

Wat voorts het diep gaan der Scheepen belangt: die van eiken-hout gebouwt zyn zinken dieper als die van vuurenhout; 't geen, na myne ondervindinge, tegen elkanderen is als 50 tot 43: zoo dat, als een eiken Schip 10 voet diep gaat, zal een vuuren Schip, van gelyke gestalte, 8⅗ voet diep gaan. Wel is waar, als het onder op 't scherpe van het Schip zoude aan komen, dat dan de ryzing zeer ongelyk zoude zyn; maar om dat dit zelden, of nooit, bloot leit, en het scherpe van 't Schip, schoon ongeballast, althans beneden het waters opper-vlak komt, zoo brengt dit geen onderscheidt by. Deeze perssing hindert een geladen Schip geenzins, maar helpt het veel eer in 't dragen van zyne last; doch een ongeladen Schip kan het perssen, als de in- en om-houten niet wel gevoeght zyn, schadelyk wezen.

Het breekt de opgegevene uitrekening eenighzins, dat een varendt Schip het water voor op stoot, en achter doet dalen; want hoe snelder voortgang, hoe hooger opsteigering: en hoe enger kolk, hoe grooter ryzing van water men voor aan het Schip zal bevinden; daar-en-tegen zal 't Schip het water achter te meer ontvaren, 't geen vermindering aan de perssing by brengt, gelyk het voor opsteigeren vermeerdering tot de zelve zwaarte veroorzaakt. Het ryzen en dalen van de baren ter zyden tegen 't Schip aan, schynt deeze rekening insgelyks te zullen verbysteren: doch alle deeze ongemakken, die dit uitrekenen schynen te ontstellen, zyn van weinigh belang; en het ryzen van 't water voor, zal met het dalen van 't zelve achter ten naasten by over een komen: gelyk als ook de diepte en hooghte der golven zoo van eene inhoudt zullen zyn, dat het verschil op een groote rekening van geene waerde is. Echter, hoe hooger het water voor tegen de boegh opryst, hoe meerder de vaert-stutting zy; en hoe dieper het Schip gaat, hoe grooter tegenstandt het voor de boegh heeft.

Een Schip dat voor stroom vaart, achte ik dat zoo veel beweeging, die des zelfs voortgang helpt, ontfangt van het omstaande water, als het lichaam waters zoude ontfangen, 't geen gelyk is aan het Schips onderwaterige deel.

Niet buitenspoorigh kan hier gevraaght worden, waar van daan het komt, als men schielyk met een groote last tegen een Schip slaat, dat het dan blyft leggen, en by aldien men met een lichte haak langzaam daar aan duuwt, dat het Schip, hoe zwaar 't ook zy, daar van bewoogen wert? Hier van schynt de reden te wezen, dat, als men langzaam duuwt, het water tydt heeft om van vooren na achteren te loopen, 't geen noodtzakelyk moet geschieden, indien het Schip bewoogen zal worden.

Gevoegelyk zouden hier veele Wiskonstige en Philosophische stellingen, de Scheepen betreffende, konnen opgelost werden; als, waar om een Schip hooger schynt als het water, wanneer men op strandt staat: waar om de riemen onder water gebogen schynen, enz. doch zal dit alles, kortheits halve, verby gaan.

Het zal echter niet ondienstigh zyn, in 't kort te verklaren hoe het toestaat met des Schips zwaarheits middel-punt: Dit dan houdt zich altydt in een rechte linie met de zwaarheits middel-punt van dat lichaam waters, 't geen zoude zyn daar het Schips deel staat onder 't waters opper-vlak. Om dit nu te vertoonen, zoo beelde men zich in dat het Schip wegh genomen zy, en dat alleen over blyft dat lichaam waters 't geen even is aan het deel Schips dat onder water quam: het zwaarheits middel-punt dan van dat water zal op de zelfde plaats zyn daar het zwaarheits middel-punt was van het Schips onderwaterige deel, even groot met het zelfde water; zoo niet, moeste het zelve daar buiten zyn, en het hol waters moeste van vorm veranderen, 't geen tegen het gestelde is. Hier uit magh men dan veiligh besluiten, dat het zwaarheits middel-punt van een recht op vlottende Schip althans is in een rechte linie met het zwaarheits middel - punt van zulk een lichaam waters als zyn onderwaterigh hol beslaat, te weten, daar in, onder, of boven. Waar uit te bezeffen is, wanneer het zwaarheits middel-punt van een Schip is boven het zwaarheits middel-punt van 't genoemde deel waters, dat zulk een Schip, wanneer het niet gehouden werdt, moet omvallen, en zich in die gestalte voegen, dat zyn zwaarheits middel-punt recht onder het zwaarheits middel-punt is van dat lichaam waters 't geen het onderwaterigh Schips deel beslaat: 't welk blykt, als men merkt hoe licht een lichaam, boven zwaar zynde, uit zyn rechte linie gedreeven wordt; en dit werdt gezeit top-zwaar te wezen.

Het versterkt de Scheepen zeer, als hun zwaarheits middel-punt laegh staat. Het zyn ranke Scheepen welkers zwaarheits middel-punt boven komt, waar om de zelve licht omslaan: deeze zyn te verhelpen, met een houte huidt omlaegh daar om te leggen, zware ballast in te brengen, en anderzins.

Als de zwaarheits middel-punten der Scheepen bekent zyn, dan kan men daar uit klaarblykelyk besluiten hoe de Scheepen op het water te leggen hebben, 't zy recht op, ter zyden af, en voor of achter over.

Het geheele Schip is even zwaar aan dat deel waters 't geen zyn hol onder water beslaat; 't welk, by ondervindinge, aldus gezien kan werden: Neemt een bak waters, stelt daar een komme in, en merkt hoe hoogh het water zy; weeght daar na de komme, en doet zoo veel water in de bak, by het andere water, als de komme zwaar is, dan zult ghy bevinden dat het water van eene hoogte in de bak blyft, als het was toen de komme daar in stondt, 't welk te bewyzen was. Dit is een zaak, die by *Archimedes, Stevin, Kircherus*, en *Gyraldus*, wis-konstelyk werdt bewezen. Hier uit volght dan, hoe men de zwaarte aller Scheepen, wanneer zy vlotten, 't zy geladen of ongeladen, kan weten; by voorbeeldt.

+Hoe men de zwaarte van een Schip weten zal.

+Het Schip, hier voor genoemt, en ontleedt, is lang over steven 134 voet, heeft een kiel lang 104 voet, het is wydt op de uitwatering 29 voet, laat het diep gaan 10 voet, de kiel zy diep 1 voet: om dan den inhoudt van het Schip te weten, zoo multipliceert, of vermenigvuldight, voor eerst de kiels lengte met de hooghte, of het diep gaan van 't Schip, dat hier 9 voet zy, des kiels diepte, die 1 voet is, daar af getrokken zynde, komt 936; dit dan weder met de wydte 29, komt 27144 voeten voor het binnenste lichaam, van den bodem af tot zoo verre als het Schip in 't water gaat, behalven het geene dat in 't uitschieten der stevens wordt bevat, welke beide zoo verre uitschieten als in 't water komen; laat dit, by voorbeeldt, 4 voet zyn, deeze gemultipliceert met de hoogte 9, en de wydte 27, (want stelle hier het Schip, om zyn toeloopen, 2 voet naauwer als in de midden) zoude uitmaken 972 voeten, als het een vierkant lichaam was, doch om dat het gelyk als een lyvige driehoek is, trekt

de helft daar voor af, en laat voor de ware inhoudt 486 voeten: zulks dat de geheele inhoudt van dit Schips lichaam, zoo verre als het onder water steekt, zoude beloopen 27630 vierkante voeten, 't en ware het vlak op zyn hooghste 1 voet van het bovenste der kiel af oprees, waar voor af te trekken staat 1456 voeten, zoo dat noch blyft 26174 vierkante voeten voor het Schips hol: hier nu noch by gedaan het lichaam van de kiel, zynde 104 voeten vierkant, komt 26278 vierkante voeten voor den zuiveren inhoudt van het Schips onderwaterige deel. Terwyl nu een voet waters 46 pondt en 18 loot weeght, zoo zal de zwaarte des waters, 't geen even aan het Schips onderwaterig deel is, 1223569 ponden en 12 loot zyn; zegge een duizent maal duizent twee hondert drie en twintig

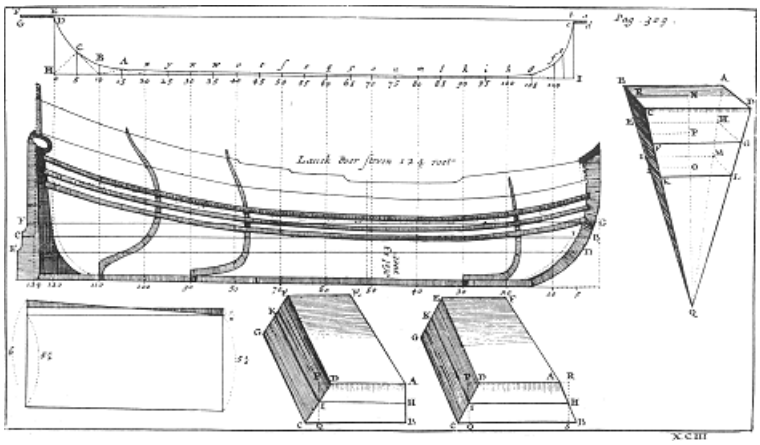

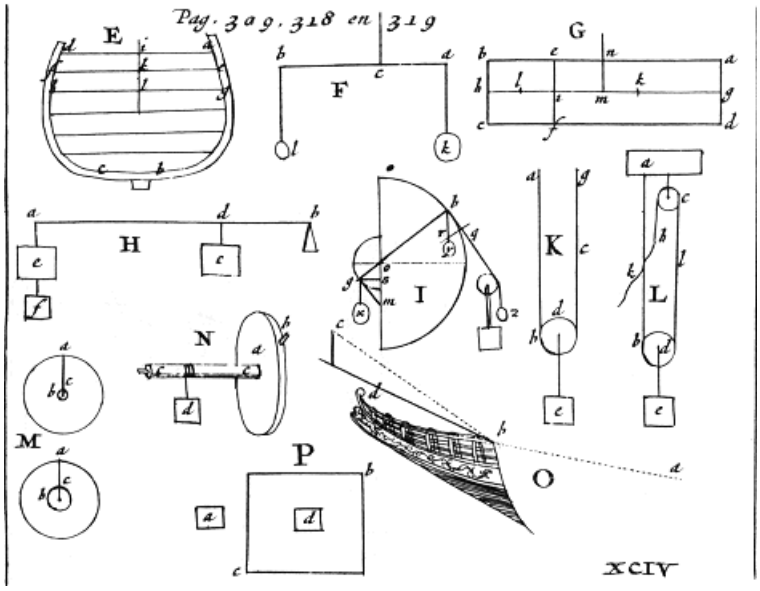
Pag. 309. 318 en 319
E
F
G
H
I
K
L
M
N
O
P
XCIV

duizent vyf hondert negen en zestigh ponden, en twaalf loot.

Dit zy dan alleen voorgestelt, om aan te wyzen hoe men met deeze zaak handelt: een volmaakte uitrekening, waar by op alle kleinigheden wort gelet, late voor als noch achter, dewyl zulks na deeze trant zeer lichtelyk kan geschieden. Wie dan dit uitrekenen van het gewight der Scheepen in 't werk wil stellen, die heeft naerstig te letten op de vorm der zelve.

Een nuttigh gevolgh spruit hier uit, door 't welke men altydt weten kan hoe verre een Schip in 't water zinken zal met een gegevene last, eer de zelve binnen boort is: 't geen dikmaal te laat wort gezien, als de vraght geladen is. Hier toe gebruikt men slechts den Regel van drien, en zeght: Een Schip, 't geen zoo veel weeght, zinkt zoo diep; Hoe diep zal het zelve Schip zinken, als daar noch zoo veel gewight by gedaan wert? Op deeze wyze te handelen is geoorloft, om dat het Schip buitenwaarts, boven water, alom byna van eene gestalte is, of ten minsten zoo weinig verschillende, dat het in deeze uitrekening weinigh faal aanbrengt.

Staat noch te weten, dat de Scheepen in zoet water meer zinken als in brak water, en in brak water meer als in zout water; want het zoet water is lichter, of dunder, als het zout water. Op kusten daar veele zoete vlieten zich in zee, of in des zelfs inhammen, ontlozen, gelyk in onze Zuider zee, aan de Noordtsche kust by Nova Sembla, Moscovien, en elders, vindt men het water van vermengde smaak tusschen zoet en zout.

Scheeps-meetingen.

Stelle voor eerst een vry zekere wyze van Scheepen te meeten, uitgevonden door den hoogh-geleerden achtbaren Heer Joannes Hudde, *Burgermeester en Raadt der Stadt Amsterdam*.

Deeze vondt, van vry kort en zeker te konnen uitvinden de zwaarte van alle last, die eenigh Schip zoude mogen in hebben, of konnen voeren, is by den onvergelykelyken Wis-konstenaar *Joannes Hudde* te dier geval uitgevonden, toen eenigh geschil ontstondt, tusschen zyn Koninglyke Majesteit van Denemarken, en hare Hooghmoogende, nopende het aantal der lasten, waar op de Scheepen, die na Noorwegen om hout varen, en volladen zynde, (gerekent, volgens de over-een-komste, 4000 pondt Hollandts voor een hout-last) behoorden gestelt te werden (de gedaanten van de Scheepen voornoemt zyn boven in dit Werk vertoont). En staat te weten, dat naderhandt eenige Scheepen, door gewigt van kogels, tot op een zekere diepte, geladen zynde, als ook dat Schip, 't geen na deeze wyze, eenigen tydt te vooren, en op twee verscheide malen geen half ten hondert verschillende, gemeeten was, daar mede ook zoo naauwkeurigh is bevonden over een te komen, dat men niet zeggen kon dat'er eenigh verschil tusschen beide wiert bevonden. Gelyk ook eenige Lichters, met grof geschut geladen, hier na gemeeten, uitgerekent, en de zwaarte van het zelve geschut opgenomen zynde, is de zelve zwaarte ook bevonden zoo net op een te slaan met de uitrekening, dat het zelfs de verwachting te boven ging. Twee persoonen hebben deeze meeting gedaan, en ook nooit meer als twee uuren tot ieder Schip van nooden gehadt.

***Volght de gezeide meeting, met zyn betoog, my schriftelyk van den Vinder mede gedeelt, om op een bequame, gevoegelyke, en vry zekere manier te berekenen, op hoe veel lasten de lading van alle Scheepen te begrooten zy*, 4000 *pondt Hollandts gewight voor een last gestelt zynde*.**

1. Voor eerst stel ik, met de Wis-konstenaars, vast, dat alle lichaam, 't geen in 't water dryft, zoo veel zwaarte van water uit haar plaats stoot, als dat zelve lichaam zwaar is.

2. Zy nu genoomen een Schip na welgevallen, als, by voorbeeldt, dit hier nevens afgetekende, onder letter A, en gestelt dat het zelve in 't Y-water, door zyn volle lading, diep heeft gegaan tot aan de lyn *G F* toe, en daar na, ontladen zynde, gerezen is tot *D E*, zynde de hooghte van 6 Amsterdamsche voeten.

3. Zoo men nu (in gedachte) dit Schip water-pas, of evenwydigh, met het waters opper-vlak door-snydt, gaande de snydingen door *D E* en *G F*, zoo zal het stuk *D E F G*, tusschen beide uitgesneden, even zoo veel plaats beslaan als het water dat door deeze lading uit zyn plaats is gestooten; en derhalven (volgens het eerste) zal het gewight van zoo veel waters, als deeze plaats kan bevatten, gelyk zyn aan de zwaarte van deeze lading.

4. De grootte van deeze plaats bekent zynde in Amsterdamsche cubic - voeten, als mede de zwaarte van een Amsterdamsche cubic-voet waters in Hollandts gewight, namentlyk van Y-water, daar dit

Schip ondersteldt wert te liggen, en ontladen te worden, zoo is kennelyk, by aldien men het getal dat in cubic-voeten de grootte van deeze plaats uitdrukt komt te multipliceren met het getal dat de zwaarte van deeze cubic-voet uitdrukt in Hollandtsche ponden, dat'er een uitkomst van ponden zal komen, welke, gedeelt zynde door 4000, uitleveren zal het getal der lasten daar het Schip moet op gestelt werden.

5. Hier resteert dan noch maar alleen, hoe men de grootte van deeze spatie, ofte plaats, tusschen *G F* en *D E* begreepen, meeten zal.

Om hier toe te komen, considereer ik voor eerst, dat, zoo ik dit *spatium*, of stuk, *D E F G* water-pas in 't midden door-sny, dat die sectie ons na genoegh zal representeeren de middel-grootte van alle d'andere sectien, boven en onder deeze, van 't gemelde stuk, gemerkt tusschen *F E* het grootste gedeelte, na 't midden van het Schip toe, byna in 't loot leit, (inzonderheit in de nieuwe Noorts-vaarders) en alleen na achteren en vooren, onder deeze middel-sectie, naauwer, en boven de zelve wel weder wyder, maar na proportie min wyder wordt; zulks dat, zoo veel deeze middel-sectie te klein is, ten opzight van de hoogere, zoo veel is die omtrent weder te groot, ten opzigt van de laegere sectien. Zoodat het dan zal aankomen op het uitvinden van de grootte der middel-sectie.

Om welkers inhoudt dan te vinden, zoo span ik een lyn, als, by voorbeeldt, *B C*, in 't midden tusschen *D E* en *E F*, dat is hier 3 voet boven de superficie des waters, zoodanig, dat de zelve achter en voor even verre van het midden der steven af staat, en 't Schip omtrent op het wydtste raakt.

Daar na meet ik recht-hoekigh en water-pas van deeze lyn af, hoe verre de zelve van het buitenste superficie des Schips is, gaande van 5 tot 5 voet, om dat de rondigheit van het Schip op deeze lengte van 5 voet niet merkelyk of considerabel is, maar als recht magh werden aangemerkt, en daar het zoo niet wezen magh, kan men noch een afstandt tusschen beide meeten. Concipieert nu dat dit Schip water-pas doorsneden is, gaande de sectie door deeze gespannen lyn, en dat de helft van 't plat dier doorsnyding ons wort vertoont door de figuur *a d c e f g h i k l m n o p q r s t u w x y z A B C D G F a*, en de gespanne lyn door de rechte *l H*.

Ik begin dan te meeten van achteren by het roer, uit de hoek *D*, de lengte *D o*, daar na de lengte *C* 5, dan *B* 10, en zoo voorts van 5 tot 5 voet, tot dat ik kome daar de rondte van het Schip tusschen de wydte van 5 voet eenigh aanmerkelyk onderscheidt zoude geven, indien men die zelve rondte voor een rechte lyn quame te nemen, gelyk voor aan de steven gebeurt, alwaar ik van 2 tot 2 voet heb gemeeten. Dewyl nu openbaar is, zoo men *D C, C B, B A, A Z*, enz. considereert als rechte lynen, dat de triangel *o, C*, 10, even groot is als het *rectangulum C* 5, 5 *H*; insgelyks beide de triangels *C B* 10, *A B* 10, t'zamen als het *rectangulum B* 10, 5 *H*; van gelyke de twee triangelen *A* 15, 10, *A* 15, 20, even groot als het *rectangulum A* 15, 5 *H*, om dat alle deeze perpendicularen even verre, namentlyk 5 voet, van elkander af staan, en zoo voorts met al d'andere, tot daar zy niet evenwydigh beginnen te werden: zoo is notoir dat het *spatium*, begrepen tusschen *C H, H* 110, 110 *g, g h i k l m n o p q r s t u w x y z*, en *A B C*, even groot zal zyn, als de som van al de perpendicularen daar in begrepen, namentlyk *C B A, z y x w v t s r q p o n m l k i h g*, gemultipliceert met 5 *H*, of 5 voet. Hier dan by gedaan zynde de grootte van de triangel *H D C*, als mede van het *spatium g f e c* 114, 110 *g*, zoo heeft men den inhoudt van de figuur, beslooten tusschen de gespannen lyn, 't Schip, en de uiterste perpendicularen; 't welk dan afgetrokken zynde van het *rectangulum b E, E H*, en daar by gedaan de halve sectie van de steven en 't roer, namentlyk *a b c d*, en *E F G D*, zoo krygt men de grootte van de figuur *a d c e f g h i k l m n o p q r s t u w x y z A B C D G F a*, welkers dubbelt den inhoudt is van de begeerde middel-sectie.

Deeze grootte der middel-sectie dan in Amsterdamsche voeten gemultipliceert met de diepte die 't Schip door zyn lading was gezonken, zynde in dit exempel 6 voet, zoo kryght men een getal van cubic-voeten, welk gemultipliceert met het getal dat de zwaarte van dusdanigen cubic-voet waters uitdrukt in Hollandtsche ponden, ons een getal van ponden geven zal 't geen de zwaarte der lading komt aan te wyzen, en, by gevolg, door 4000 gedeelt zynde, het getal der lasten waar op dit Schip, na deeze ladinge, te begrooten is: 't welk het geene was dat men voorgenoomen hadde te toonen.

Maar op dat alles noch te klaarder, te eerder, en, ten aanzien van de practyk, navolgelyker magh blyken, zal ik zommige zaken, die de minst geoeffende omtrent dusdanigen stof moghten ophouden, wat zoeken te verklaren.

I. Het principium, *dat een lichaam even zoo veel zwaarte van water uit zyn plaats stoot als dat lichaam zwaar is*, kan niet tegen ge-

sprooken worden, zoo men slechts bedenkt:

1. Dat het *equilibrium* zulks noodtzakelyk vereischt.

2. Dat alle Mathematici, over de konst van 't Water-wigt hebbende geschreeven, dit voor een *axioma* gebruiken, en, by gevolgh, dat zoo menigen experientie, als hare conclusien, daar op gevestight, confirmeeren, ook de waarheit van dit *axioma* bevestigen.

3. Dat de experientie met een blaas dit ook zeer krachtigh doet zien. Ik neem een opgeblazen blaas, en legh die in een bak met water; daar na vul ik de bak, tot dat die over loopt, en laat het water loopen: dat gedaan zynde, en alzoo de bak ten boorde vol gekreegen hebbende, zoo neem ik zachtjes deezen blaas daar uit, en laat al 't water dat aan den blaas mogt hangen eerst af druppen in den bak; en dan, daar aan gehangen hebbende eenige ponden gewights, (doch zoo veel niet dat de blaas gantsch onder water wordt getrokken) zoo doe ik de zelve weder zachtjes in dien bak, en vang zorghvuldig al het overloopende water, 't geen ik apart bewaar. Daar na neem ik eenigh ander lichaam, en handel daar mede t'eenemaal op de zelfde manier, eerst het zelve in dien bak leggende, daar dan water tot overloopens toe by doende, en dan weder uit gehaalt; hier na het voorgaande, of een ander even zwaar gewight daar aan gehangen, weder in de bak gedaan, en driftig bevonden werdende, gelyk noodtzakelyk alzoo moet werden geproportioneert, zoo wordt dan ook eindelyk het overloopendt water gevangen: en dit aan alle kanten perfect gedaan zynde, zal men bevinden dat het wederzydts overgeloopen water evenwigtigh is; 't geen dan de waarheit van dit *principium* ook zeer krachtigh bevestight.

II. Dewyl men weten moet de zwaarte van het water, waar in 't Schip leit, als het geladen of ontladen is, zoo zoude men konnen twyfelen, of men het water wel zoo naauw zoude konnen wegen, dat het verschil niet considerabel was.

Om hier af een proef te nemen, hebbe ik laten maken een *cubus* van kopere plaatjes, niet grooter als een halve Amsterdamsche voet van buiten, alles uitwendigh zeer accuraat, en gladt, hebbende een klein pypje in een van de hoeken, om daar door het kleinste hagel, niet grooter zynde als een spelden-hooft, in te doen, met behulp van een klein trechtertje. Ik nam hagel, om de zelve zoodanig te konnen schikken met hutzelen, dat dien hoek, daar het pypjen in was, het langste boven water dreef: hier door bevondt ik, dat met een goudt-aas het puntjen van deezen hoek, dat noch van 't gantsche lichaam boven dreef, onder raakte. Dit dan zoo verre gebraght zynde, nam ik de *cubus* uit het water, drooghde de zelve schoon af, en woegh hem op een schaal, die met drie goudt-azen deezen *cubus*, en zyn tegen-wight, daar in zynde, over sloegh, en bevondt de zelve op den 15^{en} Maert te wegen, doende deeze experientie in Regen-water, 5 pondt 23⅝ loot, in 't Y-water 5 pondt 24 9/16 loot, in Texel-water 5 pondt 26¼ loot, en, by gevolgh, 1 voet Regen-water te wegen 45 pondt 29 loot, Y-water 46 pondt 4½ loot, en Texel-water 46 pondt 18 loot.

Waar uit dan klaar te besluiten is, dewyl, volgens het boven staande *principium*, een Amsterdamsche halve voet waters, *cubice* genoomen, even zoo zwaar is als deezen koperen *cubic* van ½ voet, met al den hagel die daar in, en 't pypje dat daar aan is, gelyk men 't uit het water heeft gehaalt, dat men de zwaarte van het water zoo na kan krygen, dat het verschil geen 1/73 van een last op 200 lasten, ja noch veel minder, zoo men noch accurater schaal wilde gebruiken, zoude importeeren, en dien volgende in deeze meeting niet considerabel. Dat het verschil geen 1/73 van een last op 200 lasten zy, blykt uit de volgende rekening.

pondt, azen, 4000 pondt, of 1 last.

$5\frac{3}{4}$ —— 4 —— 200

23 16 800000

1
7
azen.
556521

door —————— 10240 azen,
∞ 1 pondt.

Komt zeer na 54⅓ pondt, 't geen minder is als 1/73 van een last.

De principaalste zwarigheit, en d'eenighste die'er (myns oordeels) noch maar resteert, bestaat in 't vinden der grootte van het stuk, dat door de lading in 't water komt te zinken. 1. Dewyl de lading het Schip voor en achter niet eenparigh doet zakken, en dikwils ook meer na d'een als d'ander zyde. 2. Dat de middel - sectie moogelyk al te ruwen calculatie zal geven, gemerkt de Scheepen niet eenparigh krom af loopen van boven na de kiel, noch over de lengte van 't Schip na de voor- en achter-steven, zoodanig ook, dat hier weinigh proportie schynt in te konnen gevonden werden, en alles onzeker over gelaten.

Wat d'eerste zwarigheit belangt, die wordt wegh genoomen door het observeeren hoe diep dat een Schip, geladen, en ontladen, voor, achter, en wederzydts in 't midden, komt te liggen: by exempel, een Schip leit achter geladen op 12 voet, voor op 11 voet, ontladen achter op 6 voet, en voor op 5½ voet, zoo neem ik dan het midden hier uit, namentlyk 5¼, als blykt:

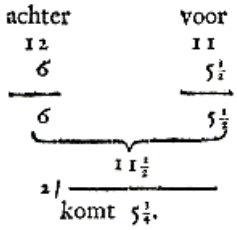

Insgelyks, een Schip, geladen zynde, by aldien ik zie dat het wat op eene zyde leit, of als men 't zeer accuraat wil weten, zoo teken ik het daar-en-boven noch wederzydts in 't midden, hoe diep het in 't water leit, en daar na, ontladen zynde, meet ik hoe hoogh het wederzydts is gerezen; het midden hier af neem ik voor de ryzing van 't Schip in de midden.

En zoo het moght gebeuren dat dit met de middel-diepte van voor en achter niet quam t'accordeeren, zoo neem ik noch eens het midden van deeze twee middens, en laat de zelve dan voor de middel-diepte over het gantsche Schip verstrekken. Dat dit nu geen considerabel verschil kan veroorzaken, wordt klaar betoont, zoo men slechts bedenkt dat de sectie wederzydts van 't Schip, eenzelvigh gaande van achteren, by exempel, op 6 voet, beginnende boven het water, en na vooren op 5½ voet eindigende, zeer weinigh kan verschillen, by die 'er geconcipieert wordt horizontaal te gaan, tegen de hooghte van 5¾ voet van achteren tot vooren toe; en dat hier door omtrent even zoo veel van achteren werdt verlooren, als van vooren aangewonnen: gelyk uit de neven-staande figuur, onder letter B, zeer gemakkelyk kan werden begrepen.

Even het zelfde geldt ook in de helling van 't Schip, die in het aangeroerde voorstel ook maar zeer weinigh kan zyn.

Wat d'andere zwarigheit belangt, namentlyk, dat de middel-sectie moogelyk al te ruwen calculatie zal geven, die neem ik voor eerst hier mede wegh, dat myn mening niet en is dat men d'aldergrootste accuraatheit zal krygen, wanneer men een Schips volle lading zal meeten, met deeze middel-sectie alleen te considereeren; maar dan mag men de zelve alleen gebruiken, wanneer de perpendiculare bogt van dit te meetene stuk zoo na over een komt met een rechte lyn, dat die als een rechte lyn, zonder merkelyk verschil, magh genoomen worden, even gelyk ik ook gezeit hebbe omtrent de boghten tusschen twee perpendicularen, in 't meeten van deeze middel-sectie.

Maar by aldien dit anders moght zyn, zoo zoude men dat stuk, ten opzight van de hoogte, in zoo veel deelen moeten deilen, dat ieder stuk deeze eigenschap hadde, en meeten dan vervolglyk ieder stuk apart: als by exempel, zynde de hooghte 6 voet, zoo zoude men dit stuk konnen verdeelen in twee stukken, ieder van 3 voeten hoog, en meeten dan ieder van deeze stukken door de middel-sectie van ieders stuk, ofte verdeelen deeze 6 voet in drie stukken, ieder van 2 voet hoogh, en meeten ieder van deeze drie als vooren.

Maar ik denk niet dat deeze accuraatheit, ten opzigt van de practyk, zeer noodig zal zyn, gelyk zoo dadelyk toonen zal. Immers altydt, zoo men de zelve begeert, kan die met weinigh meerder moeite in 't werk gestelt werden: en in allen gevalle zal daar dan geen zwarigheit over blyven, om niet te gelooven dat deeze stukken, op de gezeide wyze ieder byzonder gemeeten zynde, t'zamen na genoegh zullen

uitleveren de grootte van het begeerde stuk: 't geen uit het vervolgh noch klaarder gezien zal konnen werden.

Voor het tweede zal ik dan nu gaan toonen, dat zelfs deeze middel-sectie alleen ons het begeerde na genoegh doet hebben. En om het zelve te effectueren, zal alleen noodigh zyn dat men deeze twee volgende *Theoremata* met aandacht nadenkt, en toepast tot de zaak.

1. Dat van alle rechtlynige lichamen, als, by exempel, *A E F G C B*, aan de figuur C, staande het plat *A D C B*, als mede *E F K G*, perpendiculaar op de *basis*, en zynde *D F* evenwydigh met *A E*, en *A E* gesupponeert recht op *A D*, de lengte *A E* met de hooghte *P Q*, en de middel-breedte *H I*, gemultipliceert, den inhoudt van dat lichaam *A E F G C B* zullen geven; dewyl het triangeltje *D P I* even groot is als het triangeltje *I Q C*, en *A R H* als *B S H*, en dien volgende de geschikte vierkanten *A P Q B*, en *R P Q S*, zoo groot als de ongeschikte vierkanten *A D C B*, en *A D C B*.

2. Dat de grootte van een stuk eenes *conus*, waar van de *basis* een recht-hoek is, lang 115 voet, en breedt 28 voet, en de sectie, zynde d'andere *basis* van dit stuk, lang 110 voet, en breedt 26 13/23 voet, en dit stuk hoogh 6 voet, zeer na zal bekomen

werden, indien men de middel-sectie van dit stuk met zyne hooghte multipliceert: ofte ook, zoo men de helft van het bovenste en onderste plat multipliceert met deeze hooghte; want men zal voor de juiste grootte van 't stuk 18492 4/23 voet krygen, voor de middel-sectie, met de hooghte gemultipliceert, 18489 3/24 voet, en voor de helft van beide de *bases*, met de hooghte, 18498 1/23 voet: 't geen in 't een maar 3 1/23 te weinigh, en in 't ander 6 2/23 te veel is, als blykt uit het volgende cyfer.

Uit het gestelde is

D C of *A B*	ɔo	115.
B C of *A D*	ɔo	28.
M I of *L K*	ɔo	110.
M L of *I K*	ɔo	26 18/23.
de hooghte *N O*	ɔo	6.
en gestelt *O Q*	ɔo	x.

R N		*N Q*		*S O*	*O Q*
of ½ *A B*				of ½ *M I*	
57½	_____	6 + x	_____	55	_____x
115	_____	6 + x	_____	110	_____x
5/_____				5/_____	
23				22	

23 x ɔo 132 + 22 x

_____

O Q of x ɔo 132

en *N Q* ɔo 138

A B	115
A D	28
	____
	920
	230
	____
de *basis A B C D*	3220
⅓ *N Q*	46
	____
	19320
	12880

	_____
inhoudt van de *conus A B C D Q*	148120.
M I	110
M L	26 12/23
	_____
	660
	220
	86 2/23
	_____
de *basis I K L M*	2946 2/23
⅓ *O Q*	44
	11784
	117843 19/23
	_____
inhoudt der *conus M I K L Q*	129627 19/23.

Dit van 148120 *A B C D Q*, rest
18492 4/23 voor 't stuk *A B I K L D C*.

Om de middel-sectie *G H*
E F te vinden.

H E of *G F*	112½	is de helft van
		A B + *M I*.
E F	27 9/23	is de helft van
	_____	*B C* + *I K*.
	784	
	224	
	13½	
	44 1/46	
	_____	
middel-sectie	3081 12/23	
met de hooghte	6	
	_____	
1°. Komt	18489 3/23	
van 't middel-stuk	18492 4/23	hier boven
	_____	gevonden,

verschilt maar	3 1/23	voet, 't geen het middel-stuk grooter is.
2°. Het bovenste plat	3220	
het onderste	2946 2/23	
	_____	
	6166 2/23	
2/	_____	
	3083 1/23	
met de hooghte	6	
	_____	
komt	18498 6/23,	
hier van 't middel-stuk	18492 4/23,	
	_____	
verschilt maar	6 2/23	voeten, 't geen het middel-stuk kleinder is.

Deeze vry zekere meeting dus voor af hebbende laten gaan, zal nu voorder aanraken de wyze van Scheeps-meeten, die in Hollandt gebruikelyk is geweest, en noch is, uit last van hare Hoogh-Moogende.

Alle Scheepen, of Schuiten, wierden gemeeten met Wezelsche hout-voeten; meetende de langte over de stevens, de wydte op het wydste van 't Schip, en de holte van de opper-kant der buik-denning, tot de onder-kant van 't spie-gat, 4 voet achter het mast-gebindt.

Daar na gemultipliceert, of vermenighvuldight, de langte met de wydte, de uitkomst met de holte, en gerekent 180 voet voor ieder last, te weten in Wydt-scheepen, Smal-scheepen, Dremmelaars, Damloopers, Boeijers, Beitel-aaken, en alle Rondt-scheepen.

De Rondt-schuiten wierden gerekent 194 voet voor ieder last.

Samoureuzen, Pleiten, Geubels, en Schiet-schuiten, 170 voet voor ieder last.

Alle gewegerde Kagen, 206 voet voor ieder last.

Alle ongewegerde Kagen, 240 voeten voor reder last.

De Scheepen die na Noorwegen voeren wierden gemeeten (en zulks tot voldoe-

ning van de tol, in 't gebiedt van zyn Majesteit van Denemarken op de hout-lasten gestelt) van de buitenste boven-kant van d'eene steven, tot aan de uiterste kant van d'andere steven, in de langte. In de wydte wierdt gemeeten voor de groote mast, van d'eene buitenste plank, van binnen af, tot aan d'andere buitenste plank. De diepte, of het ruim van de Scheepen, wierdt gemeeten tusschen de groote en de fokkemast, daar 't op het wydtste en holste is te vinden, dicht aan 't boordt, op zyn uitwateringe, regel-recht van d'eene tot aan d'andere kant, strekkende daar na van het midden der zelve koorde af, te meeten door het zaat-hout, of kols-wyn, tot op de kiel toe.

+Wanneer zy dan op deeze wyze waren gemeeten, wierdt haren inhoudt gestelt volgender wyze uit te vallen.

+Ziet de gedrukte Contracten van Anno 1647.

Een Schip lang 125 voet, wydt 25 voet, hol 14 voet, met een half dek tot voorby de groote luiken, omtrent 155 lasten.

Een Schip lang 123 voet, wydt 24½ voet, hol 14 voet, met een half dek, 146 lasten.

Een Schip lang 122 voet, wydt 24½ voet, hol 13½ voet, met een half dek, 138 lasten.

Een Schip lang 120 voet, wydt 24 voet, hol 13½ voet, met een half dek, 130 lasten.

Een Schip lang 118 voet, wydt 24 voet, hol 13 voet, met een half dek, 123 lasten.

Een Schip lang 116 voet, wydt 24 voet, hol 13 voet, met een half dek, 118 lasten.

Een Schip lang 114 voet, wydt 23½ voet, hol 13 voet, met een half dek, 112 lasten.

En voorts evenmatigh met alle Scheepen van deeze gestalte.

Een Schip lang 95 voet, wydt 21½ voet, hol 12 voet, zonder half dek, 73 lasten.

Een Schip lang 90 voet, wydt 21½ voet, hol 12 voet, 68 lasten.

Een Schip lang 85 voet, wydt 21 voet, hol 11½ voet, 60 lasten. En aldus voorder evenredigh met alle Scheepen van deeze gestalte.

Een Schip lang 124 voet, wydt 25 voet, hol 13 voet, het verdek 3½ voet, 162 lasten.

Een Schip lang 122 voet, wydt 24½ voet, hol 13 voet, het verdek 3½ voet, 153 lasten.

Een Schip lang 120 voet, wydt 24½ voet, hol 13 voet, het verdek 3½ voet, 145 lasten.

Een Schip lang 118 voet, wydt 24 voet, hol 12½ voet, het verdek 3½ voet, 134 lasten.

Een Schip lang 130 voet, wydt 28 voet, hol 12 voet, met een koe-brug, of boevenet van 6 voet, groot omtrent 195 lasten.

Een Schip lang 126 voet, wydt 26 voet, hol 12 voet, daar boven 6 voet, 176 lasten.

Een Schip lang 124 voet, wydt 25 voet, hol 11½ voet, en daar boven 5½ voet, groot 166 lasten. En zoo voort met de rest.

De Scheepen welke juist van een zelfde Certer niet wierden bevonden, zoo als die in de Plakkaten uitgedrukt stonden, mat men in billigheit evenredigh na de boven staande regulen, en der Scheepen draghtigheit.

Doch dit, aldus gerekent, en begroot als vooren, slaat op tarw, of op S$^{t.}$ Ubes zout-lasten. Maar vermidts de Scheepen met hout zoo diep niet als met tarw, of zout, konnen geladen werden, wegens de lichtigheit en onbuighzaamheit der houtlasten, wierdt een vyfde part van ieder Schips grootte afgekort, wanneer die met hout geladen waren.

De Scheepen, als vooren gemeeten wezende, wierden op de zydt-balken, en op de voor- en achter-steven, gebrandt.

Maar heden is hier een andere, en volmaakter, wyze van Scheeps-meeten in gebruik gekomen, by voorval van verdragh tusschen zyne Majesteit van Denemarken, en hare Hoogh-Moogende, te weten: Men vult de ledige Scheepen, van alle slag,

met bekende zwaarten van kogels en geschut, tot zulk een diepte als zy gewoon zyn door zee te varen, 't geen bespeurt wordt uit de dok, of moet, en merken, die het zee- of rivier-waters opper-vlak, daar tegen kabbelende, na laat: gerekent dan 4000 pondt voor een last, dopt men de Scheepen volgens deeze ondervindinge. En om dat het meeten van alle Scheepen te lange moeite, en te groote koste zy, gist men de ongemeetene, na en in haar soort, van wat draght zy mogen zyn. Doch door dien de zee met geene water-passe linien de Scheepen snydt, als ook om dat de Scheepen niet evenredigh en wis-konstig den ander gelyken, konnen in deeze wyze van doen eenige mis-greepen voor vallen.

De meetinge, welke ten proef geschiet, wert gedaan aan Scheepen die oudt, middel-tydigh, en nieuw zyn: gelyk dit alles breedelyk in het volgende ontworpene, en daar na vastgestelde Verdragh, tusschen zyne Majesteit in Denemarken, en hare Hoogh-Moogende, in den Jare 1669. den 2den May opgerecht, kan blyken.

WY onder geschreeven, als by zyn Koninglyke Majesteit van Denemarken, en Noorwegen, &c. ende de Ho: Moog: Heeren Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden respectivelyk gecommitteert tot de directie, mitsgaders inspectie, meetinge, ende begrootinge der Scheepen, na Noorwegen om hout-last varende, verklaren by deezen, dat wy, in gevolge van het II. en V. artykel van het Tractaat van Elucidatie*, van den 11 February 1666,

**Welke hier beneden zyn ingelascht.*

relatif tot het Tractaat van den Jare 1647, met malkanderen iterativelyk hebben geconfereert ende gedelibereert op de uitvinding van de bequaamste, gevoegelykste en zekerste maniere van meetinge, zoo als best doenlyk zal zyn, stellende ieder houtlast, volgens het voorsz. II. en V. artykel, op 4000 ponden Hollandts gewigt, zulks dat, zoo menigh maal als een Schip zoodanige 4000 ponden zwaarte aan hout bequamelyk kan laden en voeren, het zelve voor zoo veel lasten gerekent ende getauxeert zal moeten werden; Ende dat wy daar op verscheide Scheepen met yzere kogels hebben doen af-laden, als namentlyk het Schip de Laken-kooper, Schipper *Broer Hittes van Hinloopen:* de drie Koningen, Schipper *Doede Eelkens:* het vergulde Hert, Schipper *Jolle Abes:* de goede Hoop, Schipper *Reinke Albertsz. van Hinloopen:* de Water-hondt, Schipper *Nien Klaasz. van Hoorn:* de Brouwer, Schipper *Auke Hiddes van Hinloopen:* de Jager, Schipper *Hessel Pietersz*. en het vergulde Hert, Schipper *Agge Abes:* Ende voorts geaccordeert en over een gekomen te wezen, dat drie van de voor gemelde Scheepen voor Proef-scheepen gehouden, en daar uit een generale regel geformeert zal werden, om de draghtbaarheit van de andere Scheepen, zoo geproefde als ongeproefde, daar na te calculeeren, te weten, het voorsz. Schip 't vergulde Hert, Schipper *Agge Abes van Warns*, zynde van de nieuwe fabryke; het Schip de Brouwer, Schipper *Auke Hiddes van Hinloopen*, zynde van de middelbare fabryke; en het Schip de Water-hondt, Schipper *Nien Klaasz. van Hoorn*, zynde van de oude fabryke; Ende dat de zelve drie Proef-scheepen, als mede alle andere Scheepen, gemeeten zullen werden op een plaats alleen in de lengte binnen stevens, lyn-recht van de eene steven tot de andere; ende in de wydte binnen de wegers op drie plaatzen, te weten, by de groote mast, onder het luik, op de helft tusschen de groote mast en de voor-steven, ende weder op de helft tusschen de groote mast en de achtersteven; ende de holte in het ruim insgelyks op de zelve drie gedetermineerde plaatzen, beginnende van de buik-denning af, naast het kols-wyn, recht opwaarts, tot aan een rechte lyn, binnen het ruim gespannen uit de hoeken daar de wegers en de onderste zolderinge t'zamen komen, daar by doende 4 duimen voor de dikte van het water-bordt; ende de holte van 't verdek van gelyken op de zelve drie plaatzen, meetende uit de hoeken binnen het verdek, daar de wagers en de onderste kant van de bovenste zoldering, of verdek, t'zamen komen, rechthoekigh nederwaarts op de onderste zoldering, daar by doende 3 duimen voor de dikte der planken van den overloop; Ende dat het een derde van 't beloop der drie voorsz. wydtens genoomen zal werden van de middelbare wydte; ende voor de middelbare holte het derde part van het beloop der drie holtens van het ruim, daar by doende drie vierde parten van de middelbare holte in de heele verdek-scheepen, twee vierde parten daar het verdek uit getimmert is tot de spaken van het braadtspit, ende in de half verdek-scheepen de helft van het half verdek: in dien verstande nochtans, dat de holte van het verdek in de Scheepen die maar half uit getimmert zyn alleen genoomen zal werden in het midden by de groote mast, ende achter tusschen de groote mast en de achter-steven op de helft; ende dat in de geschutscheepen, vermits de belemmeringe van 't geschut, geen verdek gerekent zal werden, als voor zoo veel ende naar advenant dat de zelve bevonden zullen werden het zelve verdek met hout te beladen; Ende dat men voorts de voorsz. lengte, middelbare wydte, ende middelbare holte, met malkanderen zal multipliceeren, ende het product divideeren door een zeker, vast ende onveranderlyk getal, of divizoor, uit de voorsz. drie Proef-scheepen te vinden ende te determineeren; ende dat men het quotient, of uitkomst van dien, zal houden voor het getal der lasten, waar op een Schip van zoodanigen lengte, middelbare wydte, en middelbare holte, getauxeert zal moeten werden; En dat men, om de zelve divisie te vinden, het product van de lengte, middelbare wydte, en middelbare holte, van

ieder van de voorsz. drie Proef-scheepen zal divideeren door het getal der lasten, waar op ieder van de zelve, door de proef van het gewight, is bevonden; ende dat het derde part van 't beloop der drie voorsz. uitkomsten, of quotienten, gehouden zal worden voor de gerequireerde divisoor. Zynde het Proef-schip, genaamt het vergulde Hert, in voegen als vooren gemeeten, bevonden lang te zyn 120 voet, wydt by de groote mast 26 voet 5 duim, hol op dezelve plaats 12 voet, wydt in 't midden tusschen de voor-steven en de groote mast 26 voet 6 duim, hol op dezelve plaats 12 voet 7 duim, wydt in 't midden tusschen de achter-steven en de groote mast 26 voet 6 duim, hol op de zelve plaats 15 voet 3 duim, hol by de groote mast onder het verdek 4 voet 3 duim, voor 3 voet 10 duim, en achter 4 voet 10 duim; ende met kogels afgeladen wezende op de diep-

te van 12 voet voor, en achter op 14¼ voet, in zwaarte ingenoomen te hebben het beloop van 227½ lasten, ieder last, als vooren, tegens 4000 pondt Hollandts gerekent. Het tweede Proef - schip, genaamt de Brouwer, lang 116 voet 6 duim, wydt in het midden 24 voet 2 duim, hol 11 voet 6 duim, voor wydt 24¼ voet, hol 11 voet 6 duim, achter wydt 24 voet 2 duim, hol 14½ voet, het verdek in 't midden 4 voet, voor 3 voet 10 duim, achter 4 voet 3 duim; ende in voegen als vooren af-geladen wezende op de diepte van 11¾ voet voor, en 13¾ voet achter, in zwaarte ingenoomen te hebben het beloop van 183½ lasten. Ende het derde Proef-schip, genaamt de Water-hondt, lang 116 voec 4 duim, wydt in 't midden 23 voet 5 duim, hol 11 voet 10 duim, voor wydt 23 voet 7 duim, hol 11 voet 3 duim, achter wydt 23 voet 5 duim, hol 15 voet, het verdek in 't midden 3 voet 10 duim, voor 3 voet 10 duim, en achter 4 voet 3 duim; ende met kogels, als vooren, af-geladen wezende op de diepte van 11⅔ voet voor, en 13⅔ voet achter, in zwaarte ingenoomen te hebben het beloop van 168⅜ lasten. Zynde mede verdragen, dat, tot vermydinge van alle gebrooken getallen, ende confusie, ofte perplexiteit, daar uit ontstaande, ende om te vinden een gelykheit in de rekening, geobserveert zal werden dat in cas een gebrooken getal in de divisoor, ofte in de uitrekening, boven het beloop van de lasten, komt over te schieten, niet importeerende ¼ van een last, daar voor niet gerekent zal werden, ende meerder importeerende als ¼, dat daar voor ½ last gerekent zal werden; als mede, in cas het gebrooken meer komt te bedragen als ½, en minder als ¾ last, dat als dan niet meer als ½ last gerekent zal werden, doch meerder bedragende als ¾, een geheel last. Ende is daar op de lengte, middelbare wydte, en de middelbare holte, van het vergulde Hert bevonden te bedragen 120 voet, 26 voet 5⅔ duim, en 16 voet 6⅓, duim: van de Brouwer 116, 6; 24, 2¼; 15, 6¼ ende van de Water-hondt 116, 4; 23, 5⅔; 15, 8½: ende der zelver respective producten 52741, 43938, en 43096: ende het beloop van de lasten, door dr proef van het gewigt, 227½, 183½, en 168⅜: ende dat de zelve producten, gedeelt door de lasten, komen te geven voor hare quotienten, of uitkomsten, 231 6/7, 239⅓ en 256: ende het ⅓ part van de zelve quotienten 242 25/63, makende het zelve gebrooken, volgens de voorgaande conventie, ½. Welk getal van 242½ voor de gemeene divisoor moet verstrekken, door welke alle de respective producten van lengte, middelbare wydte, en middelbare holte, van alle de andere geproefde en ongeproefde Scheepen gedeelt moeten werden, ende het getal der lasten, waar op ieder Schip begroot moet werden, uitgerekent. Naar het welke de Schippers hare maat-cedullen gegeven, ende de tollen, in conformiteit van het achtste artykel van het voorsz. Tractaat van elucidatie, tot nader ordre, betaalt zullen werden.

Volgen het tweede en vyfde artykel uit het Tractaat, tusschen zyne Majesteit den Heere Koning van Denemarken, Noorwegen, &c. ende hare Hoog-Moogende, gemaakt in den Hage, den elfden Februarii, 1666. over tollen, ende hout-lasten, in Noorwegen.

II.

Tot verhoeding ende correctie van alle mis-verstanden, ofte gepleeghde frauden tegens het voorschreeve Tractaat, zoo ten opzighte van de meetinge der Scheepen zelve, op Noorwegen varende, als door den aanbouw van zekere soort van Scheepen, die ten tyde van het aangaan van het voorsz. Tractaat niet bekent zyn geweest, ende ordinaris genoemt werden van de nieuwe fabrique, is toegestaan

ende geaccordeert een nieuwe meetinge van Scheepen, op de bequaamste, gevoegelykste, ende zekerste maniere doenlyk zynde, in dier voegen, dat de hout-lasten van de Scheepen zullen werden uitgevonden, en begroot op vier duizent ponden gewigte; zulks dat zoo dikmaals als een Schip de zwaarte van vier duizent ponden aan hout kan inladen, het zelve voor zoo veel lasten zal werden gerekent ende getaxeert.

V.

Doch in cas over de voorschreeve beraamde meetinge verschil zoude moogen vallen, of eenige Schipper zich beklagen dat zyn Schip te hoog of te groot van lasten gestelt was, zal zoodanigen Schipper, in Noorwegen komende, ende zyn Schip, onder kennisse ende voorweten van de Koninklyke Officieren, met zoodanigh hout als ordinaris uit de Havenen van Noorwegen afgeladen werdt, wel en vol afgestut hebbende, van de gemelte Offecieren acte ende verklaringe nemen, hoe veel voeten zyn onderhebbende Schip achter en voor diep gelegen heeft van de voorzeide houtlast, betalende dien volgens ook de opgestelde tollen; doch t'zyner naaste reize zal hy zich tot Dramme in Noorwegen, ofte in eenige andere van de voornaamste Havenen in Noorwegen voorschreeven, tot

de hout - ladinge bequaam, addresseeren aan de gemelde Officieren, die, t'zynen verzoeke, aanstondts ende zonder vertoeven het voorsz. Schip zullen doen laden en bezwaaren met afgewoogen yzer, ofte ander zwaar goet, tot op de zelve diepte gelyk het te vooren met hout geladen hadde gelegen, ende uit het gewigte van 't voorschreeven ingeladen yzer, ofte ander zwaar goet (te rekenen tegens vier duizent ponden Hollandts gewigte voor een last) calculeeren en begrooten het getal der hout-lasten die het zelve Schip zal konnen voerren, naar advenant van welke bevindinge den tol betaalt zal werden. Welke meetinge zal dienen voor een generale decisie: des zullen de Schippers, welkers Scheepen by zoodanige preuve bevonden werden te vooren recht en wel gemeeten te zyn, tot haren laste moeten nemen en dragen de gedane preuve, ook in toekomende meerder tollen betalen, na advenant der lasten, die hare Scheepen, in cas voorsz. bevonden werden te weinigh getaxeert te zyn geweest, zonder dat zy om 't gepasseerde gemoeit zullen werden; doch bevindende dat eenige Scheepen te hoogh op lasten gestelt ende te veel bezwaart zyn, zullen de zelvige van de betalinge der voorschreeve preuve t'eenemaal vry zyn, ende op zoodanige lasten gestelt worden als die haar bevinden, ook by zyne Koninglyke Majesteits Officieren ende Bedienden gestitueert werden 't geene dat te vooren te veel aan tol betaalt zal wezen.

Van deeze meetinge, eikkinge, en begrootinge der Scheepen, worden aan de Schippers brieven verleent, om die in Noorwegen, of elders onder 't gebiedt van zyne Majesteit van Denemarken, te vertoonen: ook werden brandt-tekens voor en achter op de stevens gezet, om tegens de eik-brieven te werden geconfereert, en vergeleken.

Eenige nieuwe aan te bouwen Scheepen, ofte andere, tot hout-ladinge te vooren niet gebruikt geweest zynde, zullen in voegen als vooren gemeeten worden, en, in cas van bezwaarnisse, een preuve onder 't gebiedt van Denemarken moogen vorderen.

Op wat wyze deeze meetinge by eenige Uitlanders geschiedt.

Zy multipliceeren de kiels langte met de breedte op het wydtste des Schips, en dit met de holte, van de kiel tot aan de verdeks-balk toe: als, by voorbeeldt, laat'er een Schip zyn, dat zy houden 100 tonnen te konnen voeren, (te rekenen twee tonnen op een last) wiens kiel zy 45 voeten, de langste verdeks balk 18 voeten, ende holte 8 voeten; deeze drie met malkander gemultipliceert, komt 6480 voeten, en zoo veel zoude den ihhoudt zyn indien het een vierkant lichaam was, zoo lang als de kiel, breedt als de wydte, en dik als de holte des Schips: maar om dat de Scheepen achter en voor smalder worden, en onder rondtachtigh zyn, zoo zien zy hoe veel de buik-stukken na achteren en na vooren korter worden als de langste, gelyk 3, 4, of 5 voeten, na dat die verre van 't midden zyn, nemende een middel-getal van deeze verkorting, als hier, by voorbeeldt, 3 voeten, welke zy met de helft van de holte, te weten 4, multipliceeren, komt 24, dit wederom met de kiels langte 45, komt 540 voeten voor het geene zy aan d'eene zyde aftrekken, en zoo veel ook aan d'andere zyde, trekkende dan twee maal 540 of 1080 voeten van 6480, blyft noch 5400 voeten voor den inhoudt van de holte des Schips onder het verdek. Deeze holte met zee-water gevult, zal dat water 396900 Fransche ponden wegen, nademaal zy rekenen de voet zee-water zwaar te zyn 73½ pondt, 'twelk het gewight is dat dit

Schips hol bevatten zoude als het met water gevult was. Dan nemen zy de helft van het voorsz. gewight des waters 396900 pondt, zynde 198450 pondt, voor het gewight dat zulk een Schip voeren kan; dit gedivideert door 2000 pondt, de zwaarte van een harer tonnen, komt zeer na 100 tonnen, die dit Schip voert.

Een Schip, zeght *Fournier*, Fransch Schryver, draaght zoo veel als het zelve weeght.

Tweede manier.

Zy multipliceeren, als vooren, de kiels langte met de wydte, en dit met de holte, rekenende 80 voeten voor een ton.

Derde manier.

Zy addeeren tot de kiels langte de langte over steven, multipliceerende de helft van deeze somme met de wydte, en dit dan met de holte, snydende de twee achterste cyfer-letteren af, het blyvende getal wyst aan hoe veel het Schip voeren kan.

Vierde manier.

Zy multipliceeren de kiels langte met de wydte, en dit weer met de holte, het komende getal divideeren of deelen zy door de kiels langte, hier by doende de wydte van 't Schip, met de holte, dat dan t'zamen geaddeert, wyst het quotient of uitkomste aan hoe veel tonnen het Schip

voert; doch als het Schip vry scherp is, nemen zy'er 10 ton af, maar zoo het buikigh en breedt is, doen zy'er 10 ton toe.

De vyfde manier, die by d'Engelschen en Franschen wel voor goedt gehouden wordt, doch myns wetens niet gebruikt, is deeze:

Men zal het Schip, als het opgemaakt is, doch noch op stapel staat, tot het verdek toe met water vullen, nemende tot dien einde een vat, waar van de zwaarte des waters, dat daar in kan, bekent is: dit dan bekent zynde, en bevonden hoe menigh maal zulk een vat vol water daar in gegooten is, als het Schip gevult is, zoo is ook bekent hoe zwaar het Schip geladen is. Indien nu dit Schip, zoo gevult, in zee was, zonder masten, touwen, of iets anders op of in te hebben boven de verdeks-balken, 't is zeker dat het dryven zoude, na dien de stoffe van 't hout lichter als het water is; want zy rekenen de voet eeken-hout 13 pondt lichter te zyn als die van 't zee-water. Maar het Schip noch belast zynde met het hout boven 't verdek, masten, touwen, menschen, en andere dingen, 't is zeker dat dit gevult Schip zinken zoude. Als men nu de zwaarte van de masten, touwen, menschen, het hout boven 't verdek, enz. half zoo zwaar rekent als het zee-water dat onder 't verdek in gegooten kan werden, ('t geen zy voor na genoegh houden) zoo zal het Schip noch konnen voeren, met zyn toetakeling, de helft van het zee-waters zwaarte, waar mede het zelve gevult was.

Om te meeten hoe veel voeten water, of andere stoffe, onder 't verdek leggen kan, zoude men deeze volgende wyze konnen gebruiken: Meet de vlakte by de twee uiterste ribben op de kiel, desgelyks de vlakte in de wydtste rib: als by voorbeeldt, dat *a b c d*, in de figuur E, een van deeze ribben zy, *a d* de onder-kant van 't verdek, met welk de streepen *e f, g h*, enz. evenwydigh getrokken zyn, alzoo dat de streepen *a e, e g, d f, f h*, enz. voor rechte linien, of streepen, konnen genoomen worden. Meet dan *a d, e f, g h*, en de andere evenwydige, desgelyks ook de wydte tusschen deeze evenwydige, te weten *i k, k l*, enz. daar na addeert *a d* en *e f* te zamen, en multipliceert de helft met *i k*; desgelyks addeert *e f* en *g h* te zamen, en multipliceert die met *k l*, en zoo voort met de andere: deeze gevonden getallen t'zamen geaddeert, komt voor de vlakte in de rib *a b c d*. De wydte der twee uiterste ribben dan gevonden zynde, zoo addeert de zelve te zamen: doet dan de helft deezer somme by de vlakte van de grootste rib; en eindelyk de helft van deeze somme genoomen, komt voor de gemiddelde vlakte: doet daar na by de langte over steven de langte der kiel, de helft is voor de gemiddelde langte. Multipliceert dan deeze gemiddelde langte met de gemiddelde vlakte, 't geen komt neemt voor den inhoudt van de holte.

Maar alle deeze laatste wyzen van meeting konnen weinigh dienen om de volmaakte ladinge der Scheepen te vinden; want behalven dat de holte bezwaarlyk, ja onmoogelyk door rekening volmaaktelyk kan gevonden werden, om dat de gedaanten der Scheepen zeer ongelyk, en de zelve van verscheide kring-stukken te zamen gevoegt zyn, zoo komen hier noch eenige zwarigheden by, te weten: Om dat oude Scheepen zwaarder zyn als nieuwe, voeren zy minder last; want oudt hout heeft meer ingedronken water by zich, ook maakt het meer reeten, daar het water steedts door sluipt, 't welk liet Schip bezwaart. Scheepen die van droogh hout gemaakt zyn voeren meer als die van nat hout opgetimmert zyn, om dat droogh hout lichter is als het natte. Ook dragen, na veeler gevoelen, de Scheepen des Zomers meerder als des Winters, om dat de wateren dan dikker zyn, 't geen

veroorzaakt werdt door de koude. In zoet water dragen de Scheepen minder als in zout water; want zoet water is lichter als het zoute water. Licht water wederhoudt minder als zwaar water, en derhalven konnen de Scheepen in licht water beter zinken als in zwaar water; schoon *Seneca* van gevoelen was, dat het water niet wederhieldt, maar dat het zeker geest was, die de Scheepen op hunne kielen deede dryven.

Achtiende Hooftstuk.
Verklaringe der gestalte veeler Scheeps-deelen.

TOt oplossing, en naakte ontleding, van de kracht die de zeilen aan de mast doen, en deeze weder aan het Schip, om het zelve te doen voort gaan, als ook tot de spil, dient de eigenschap eenes Hevels te werden verstaan. En om het gemak uit te leggen, 't geen men gevoelt in 't loopen van de touwen door de bloks, moet den aart der Schyven verklaart zyn.

+Wanneer een linie een vast-punt heeft, en wederzydts zyn armen, of einden, uitsteekt, dat werdt een Hevel genoemt. Hier van zeght men, dat de eene arm tot den anderen is als het gewight hangende aan deeze, tot het gewight hangende aan die arm: by voorbeeldt, in de Figuur F is de langste arm *c b* tot de kortste *a c*, als het zware gewight *k* tot het lichte gewight *l*. De waarheit hier van leert ons niet alleen d'ondervindinge, maar het zelve werdt van verscheiden verscheidelyk uitgeleght. *Aristoteles* zoght de reden uit een waagh, daar schalen aan hangen, die onder zyn vast-punt heeft, welke op de minste overhelling met zyn zwaarte aanstondts neight daar heenen werwaarts het helt. *Archimedes*, en *Ubaldus*, die zyne voetstappen volght, stellen deeze waarheit klaarder ten toon; doch *Baldus*, wien 't bewys van hen niet voldoet, zeght dat deeze zaak het menschelyk geslaght byden droom moet ingegeven zyn. Andere houden het daar voor, dat de reden te halen is uit de grootte van de kringen, die de armen beschryven als zy bewoogen werden: of ook wel uit de snelheit die zy maken (als *Regius*) op haar beweging, na dat de zelve groot ofte klein is.

+ *Vectis, of Hevel.*

Doch deeze bewyzen alle schynen eenige tegen-spraak onderworpen te wezen, waarom de zelve achter late. Beter voldoet my het betoogh van den vermaarden Heer *S. Stevin*, 't geen volght.

‘Stelt hier toe het lichaam G, waar in staat te bewyzen, dat, gelyk het lichaam, ofte de zwaarheit (welk hier een zelfde is, om haar evenredigheit; want gelyk het lichaam *e f d a*, tot het lichaam *e f c b*, alzoo diens zwaarheit tot deezes, overmits den pylaar, door 't gestelde, overal even vaerdiger zwaarheit is) van *e f d a*, tot *e f c b*, alzoo den langsten arm *m l*, tot den kortsten *m k. m h* is even aan *m g*, door 't gegeven, laat ons tot elk doen *k m*, zoo zal dan *k h* even zyn aan *m g*, met *k m*; daar naar van d'eene getrokken *g k*, en van d'ander *k i*, (welke *g k* en *k i* even zyn door 't gegeven) zoo zal *k m* met *k m* even blyven aan *i h*, en hare helften, als *k m* en *i l*, zullen ook even zyn. Laat ons nu tot elk (te weten *k m* en *i l*) doen *m i*, en *m l* zal even zyn aan *i k*; gelyk *g i* tot haar helft *k i*, alzoo *i h* tot haar helft *i l*, en, door onveranderde evenredenheit*, gelyk *g i* tot *i h*, alzoo *k i* tot *i l*; maar *k i* is even aan *m l*, en *i l* aan *m k*, daar om, gelyk *g i* tot *i h*, alzoo *m l* tot *m k*; maar gelyk *g i* tot *i h*, alzoo het lichaam of de zwaarheit *e f d a* tot *e f c b*. Gelyk dan de zwaarste zwaarheit *e f d a* tot de lichtste *e f c b*, alzoo den langsten arm *m l* tot den kortsten *m k*.

* *Alternam proportionem.*

+Gelyk dit nu bewezen is in een pylaar die even vaerdiger zwaarheit is, zoo kan men het zelve alle ongeschikte gedaanten, en formen toepassen.

+ *Ziet Stevins Weeg. konst, 1 boek.*

Behalven de eigenschap des Hevels, die reedts is aangeroert, vindt men noch een andere, bykans van gelyken aart, namentlyk, wanneer het vast-punt aan het eene eindt is, en de maght die heft aan het andere eindt, en de zwaarte tusschen beide: by zulk een geval zeght men dat de geheele linie van 't vast-punt tot de zwaarte is, als de zwaarte tot de maght die heffen of houden zal; 't geen van *Ubaldus* dus wert betooght.

‘De Hevel zy *a b*, in de figuur H, het, vast-punt in *b*, de zwaarte of last *c* is in *d* aangehangen, in *a* is de magt die houden zal. Men hange in *a* een gewight gelyk aan de last *c*, 't geen *e* is, en make, dat zich die houde tegen een ander gewight *f*, als *a b* tot *b d*; en terwyl de gewighten *c e* gelyk zyn, zoo zal ook de last *c* tot *f* zyn als *a b* tot *b d*; daar naar hangt men het gewight *f* in *a*. Nadien nu *e* tot *f* is als de magt *e* tot de magt *f*, beide aan de zelve arm *a b*, en dat ook *e* tot *f* is als *a b* tot *b d*, zoo volght, dat gelyk de maght des gewights *e* is tot de maght des gewights *f*, alzoo *a b* tot *b d*; en gelyk *a b* tot *b d*, alzoo de maght des gewights *e*, aan den arm *a b*, tot de maght des gewights *e*, aan den arm *b d*; daarom is ook de maght *e* tot de magt *f*, gelyk de magt van 't genoemde gewigt *e* tot de maght des lasts *c*: alzoo zal *c* en *f* eene zwaarte hebben, of gelyke kraght doen aan de Hevel *a b*. Daar na stelt men in *a* zulk een maght, die het gewight *f*

tillen kan, welke dan aan *f* gelyk zal zyn; en terwyl *f* in *a* even zoo zwaar is als de last *c* in *d*, zoo zal de maght in *a*, tegen de zwaarte *f* in *a*, even zulken proportie en evenredigheit hebben, gelyk hy heeft tegen de last *c*, in *d* aangehangen: maar zoodanigen maght in *a* is *f* gelyk, en vermag het zelvige te tillen, daarom zal de eerst gemelde maght de last *c* tillen konnen. Wyl dan de maght in *a* het gewight *f* gelyk is, en de last *c* tot het gewight *f* is als *a b* tot *b d*, zoo zal ook de last *c* tot de maght die in *a* moet zyn, om de zelve last te tillen, zyn als *a b* tot *b d*, en omgekeert als *b d* tot *b a*, alzoo de magt *a* tot de last *c*, 't geen te bewyzen stondt.

En dit zy zoo, wanneer de Hevel evenwydigh met den zight-einder staat; maar by aldien de zelve onder of boven den zigt-einder komt, zoo verandert deeze proportie, of even-reden, en men behoeft zoo veel magt niet te gebruiken om een zwaarte dus op te wegen, gelyk, by voorbeeldt, in de figuur I wert vertoont: want als *b o* drie maal zoo groot is als *o g*, en *m g* rechthoekigh op *b g*, is *m g* tot het derden deel van *m s*, als het gewight *x* aan *g*, tot de kraght *die* in *b* van nooden is om *x* te houden.

De zelfde reden en proportie gebruikt men als het hevels kortste eindt na boven staat; en dus bevindt men, als *b*, de magt, boven of onder de horizontale linie komt, dat althans de maght minder zal behoeven te zyn, als of zy paralel en evenwydigh met den horizont, of zight-einder, quam te staan. In dit voorbeeldt behoeft de kraght juist een derde minder te zyn als de zwaarte die aan 't kortste eindt hangt; om welk te betoogen, zoo hangt aan *b* het gewigt *y*, alzoo dat *y* zy het derde deel van *x*, dat is, als *o g* tot *o b*, alzoo *y* tot *x:* by dit geval zal de waagh, *z* wegh genoomen zynde, (door het tweede Voorstel van 't eerste Boek in *Stevins* Weegh-kunst) evenwigtigh blyven; trekt *q r* evenwydig met *b g*, en *b q* rechthoekigh op *b g*; hangt dan *z* aan *b q*, alzoo dat *z* zy tot *y*, als *b q* tot *b r*, of, 't geen het zelfde is, als *m s* tot *m g*; want de hoek *b q r* is even aan de hoek *g s m*, en beide zyn zy recht, en de hoeken *q b r* en *g m s* zyn mede even, om dat *q b* en *b r* evenwydigh zyn met *g m* en *m s*, en daar om zyn de driehoeken *q b r* en *s m g* gelyk-formigh, en de zyden evenredigh (door de vierde Voorstelling des zesten Boeks van *Euclides*). Zoo blykt dan dat de waagh, *y* wegh genoomen zynde, noch evenwigtigh blyft (door *Stevins* een-en-twintighste Voorstel). Nu, dewyl dat *x* drie maal zoo zwaar is als *y*, en dat *z* is tot *y* als *s m* tot *m g*, volght het dat *z* is tot drie maal *y* of *x* als *s m* tot drie maal *m g*, of, 't geen het zelve is, als het derde deel van *m s* tot *m g*, gelyk te betoogen stondt.

Insgelyks bewyst dit de vermaarde *Descartes* duidelyk en ten vollen, daar benevens reden gevende van alle werk-tuigen, die met weinigh kracht zware lasten konnen [+]heffen en bewegen. Hy zegt dan, dat de zelve kracht, die een gewight kan opwegen, by voorbeeldt, van hondert pondt, op de hooghte van twee voeten, die kan ook een andere zwaarte van twee hondert pondt opwegen op de hoogte van een voet. Dit beginsel moet noodtwendigh toegestaan worden, als men bedenkt, en toestaat, dat de kracht altydt geëvenredent en gevoeght moet zyn tot het werk: dat is, zoo men de kracht aanwendt, die noodigh is het werk te volbrengen, door welke men hondert pondt kan opwegen op de hooghte van twee voeten, en men verhoogt daar mede een zeker gewight maar alleenigh een voet, dit moet dan twee hondert ponden wegen; want het is het zelfde, hondert pondt op te wegen op de hooghte van een voet, en dan noch eens hondert pondt op de hooghte van een voet, als twee hondert pondt gelykelyk op te wegen op de hooghte van een voet.

[+]Reden waar om men door werk-tuigen met weinigh kracht groote zwaarten kan heffen.

Hier behoort wel in achting genoomen te worden, dat niet enkelyk wort gezegt, dat de kracht die een gewight van vyftigh pondt tot de hooghte van vier voeten opheffen kan, ook een gewight van twee hondert ponden tot de hoogte van een voet opheffen kan: doch daar werdt gezeit dat die het vermagh te doen, zoo zy daar

aan gevoegt is, 't geen door middel van het een of ander werk-tuigh zeer bequamelyk kan geschieden, 't welk te wege brengt dat het gewight niet hooger ryst dan een voet, terwyl alle de kraght, die anders tot de hooghte van vier voet zoude werken, beknopter werdt gebruikt, en gelyk als vervormt over gedragen. Wel is waar, dat een kint, 't geen een vierendeel pondt tien voeten hoogh opheffen kan, juist geen tien vierendeelen te zamen, of twee pondt en een half, opheffen zal tot de hooghte van een voet, eenvoudigh genoomen, door dien de handen der kinders te zamen zyn gestelt met zwakke zenuwen, en teere vingers; maar wel zoo wanneer de kracht in een gesmoken is, en te gelyk werdt toegepast.

Hier uit kan men klaarlyk de reden van den Hevel zien, te weten, dat een zelfde gewight nu meer en dan min, door de zelve kracht, geheven wordt.

Wat een Hevels lange arm uitwint met meerder te tillen als de korte, dat verliest hy weder in de groote kring die hy maken moet, en het vermeerderen van de tydt die hy moet gebruiken, om zyn werk te verrichten.

+Dit kan men insgelyks zeer bequamelyk aan de Schyve toepassen. Laat *a b c*, aan de figuur K, een draat zyn, gaande om de schyf *d*, aan welke schyf her gewight *e* is gehecht.

+*Schyve.*

Stelle ten eersten, dat twee mannen ieder een eindt van de draat ondersteunen, of gelykelyk verhoogen: 't is klaar, dat, zoo dit gewight 200 pondt weeght, ieder man, om dezelve te ondersteunen, of op te wegen, alleen die kracht zal gebruiken welkenoodigh is om 100 pondt te ondersteunen, of op te wegen; want ieder draaght niet meer dan de helft. Laat daar om het eindt van de draat *a* aan een spyker vast gemaakt zyn, en het ander eindt *c* werde wederom van een man ondersteunt: 't is blykelyk, dat de man *c*, aan de figuur L, niet meer kracht als te vooren van doen heeft om het gewight *e* te ondersteunen, dat is zoodanigen kracht die noodigh is om 100 pondt te ondersteunen, om dat de spyker, die by *a* is, het zelve werk doet 't geen de man, die wy daar te vooren onderstelden, deede.

Laat ons eindelyk stellen dat de man die by *c* is aan de draat trekt, om 't gewigt *e* te verhoogen: 't is klaar, zoo hy de kracht aanwendt die noodigh is om 100 pondt op te wegen tot de hoogte van 2 voeten, dat hy het gewigt *e*, 't geen 200 pondt weegt, tot de hooghte van 1 voet opwegen zal; want de draat *a b c* dubbelt zynde, moet men het eindt *c* 2 voeten voort trekken, om 't gewight *e* zoo veel te verhoogen, als of twee mannen, den eenen aan 't eindt *a*, den anderen aan 't eindt *c*, ieder de lengte van 1 voet alleenigh trokken.

Waar uit te besluiten staat, dat het de schyf niet is die deeze kracht veroorzaakt, maar de verdubbeling van de draat; want zoo men een schyf by *a* hecht, over welke men de draat *a b c h* doet gaan, zoo heeft men geen minder kracht van nooden, om *h* na *k* te trekken, en alzoo het gewight *e* op te wegen, als te vooren, om *c* na *g* te trekken. Maar indien men by deeze twee schyven noch een derde *d* voeghde, aan welke men het gewight hanght, en over welke men de draat doet gaan, even eens als aan den eersten, dan zal men geen meer kracht van nooden hebben om dit gewight van 200 pondt op te wegen, als men anderzins zoude noodig hebben om 50 pondt op te wegen zonder schyf; want men moet dus de draat 4 voeten voort trekken, om 't gewight 1 voet op te wegen.

Aldus kan men, door het vermeerderen van de schyven, de aldergrootste zwaarte opwegen en tillen.

+Het is een waerdige vrage, over welke schyven de touwen het lichtste loopen, en welke het bequaamste zyn om zwaarten over te halen, de groote ofte de kleine? Myns bedunkens geeft noch neemt de grootte van de schyven hier in niets, indien de spillen een zelve even-maat houden tot de schyven, om dat het over-wight eenerley wyze werkt, 't zy de schyve groot ofte klein zy: op de spillen komt het meest aan, van welke ik oordeele, dat, hoe kleinder die zyn, hoe lichter de zwaarte voort gaan zal, en hoe grooter reden de middel-lyn van de schyf tot die van de spil heeft, hoe gemakkelyker men de zwaarte optrekt, zoo dat groote schyven met kleine spillen de beste zyn; want de schyf is een hevel, waar in by *a*, aan de figuren M, de kracht is, by *b* het vast-punt in de midden van de spil, by *c* de zwaarheit die te bewegen is: gelyk dan de geheele *a b* tot *b c*, alzoo is de zwaarte tot de maght. Nu, om dat *b c* aan de kleine spil korter is als *b c* aan de groote spil, zoo moet volgen dat de kracht aan *a* by de kleine spil zoo groot niet hoeft te zyn als de kracht aan *a* by de groote spil, en zulks naar even-maat hunner lengten. Waar om allen Bloke-makers is te raden, zeer dunne kopere of yzere spillen in hunne bloks te steken.

+*Of een touw lichter over kleine schyven gaat als over groote.*

Dit zy te verstaan van het licht of zwaar omgaan der schyven zelve, zonder acht te slaan op eenige daar aan gehangen zwaarte.

+Hier uit werdt mede klaar en kennelyk, dat de kracht, waar mede men het radt *a*, in de figuur N, of de pen *b* draait, die het Wind-as of den Cylinder *c* doet bewegen, op welke zich een draat wind, waaraan het gewigt *d*, dat men opwegen wil, vast gemaakt is, een zelve proportie, of evenreden, moet hebben tot het gewight dat opgehaalt moet werden, als de omtrek van de spil tot de omtrek van het radt zelve; of, 't geen het zelfde is, als de middel-lyn van den eenen tot de middel-lyn van den anderen, om dat de middel-lynen een zelfde reden tot malkanderen hebben als de omtrekken: zoo wanneer dan de middel-lyn van de cylinder *c* maar 1 voet, en die van het radt *a b* 6 voet groot was, en dat het gewight *d* 600 pondt woegh, het zal genoegh zyn dat de kracht in *b* bequaam zy om 100 pondt op te wegen, en zoo voort met de andere.

+*Wind-as.*

Wel is waar dat de eigen zwaarte van de schyven, en het lichaam van de draat, dee-

ze rekening eeniger maten onklaar konnen maken; als mede dat linien, of streepen, niet wiskonstelyk recht zyn, noch naar om laegh hangende niet juist recht evenwydig zyn; doch deeze zwarigheden zyn zoo weinigh van belang, dat by 't gebruik in geen aanmerking komen.

Het zoude hier niet ongerymt zyn te handelen van den aart der zwaarte, en hoe de hemelsche bolletjens oorzaak van de zwaarheit en lichtheit der aardtsche lichamen zyn; doch gâ zulks, kortheits wille, voorby, en trede voort tot myn ooghmerk, namentlyk tot de verklaring eeniger voorname Scheeps-deelen.

+De Groote mast, waar door de meeste voortgang van 't Schip geschiedt, bestaat, myns bedunkens, uit veele hevels: hoe hooger de zelve is, hoe meer hy het Schip zal doen voort varen, 't en ware, als te hoog zynde, van boven neder raakte.

+De mast is een hevel.

De windt, van boven tot onder aan de mast, die in de zeilen staat, is de kracht die beweeght: het vast-punt is onder, daar de mast in het spoor gaat: het Schip, aan zyn zwaarheits middel-punt, is het gewight 't geen te heffen is: hoe nader dan het vast-punt, of de voet van de mast, 't geen het zelfde is, aan het zwaarheits middel-punt komt, hoe meerder dienst en uitwerking de maghten aan de mast zullen voort brengen, en hoe snelder het Schip zal voort gaan. Zoo dat, wanneer de voet des masts in het zwaarheits middel-punt staat, de Scheepen als dan op haar aldersnelst zullen zeilen; want dus zal de linie aan des hevels eene eindt zeer kort, ja schier geen zyn, waar om de maght aan de lange linie der mast veel uit zal winnen, en veel krachtiger zyn, als of het zwaarheits middel-punt verre van de voet des masts af stonde.

Het is even veel of 't genoemde zwaarheits middel-punt boven, onder, ofte ter zyden de voet der mast valt. Hier uit komt dan te volgen, dat de bovenste deelen des masts, of de zeilen, daar aan geklampt, het Schip op 't aldermeest doen voort gaan.

Men zoude mede van de windt, die hier de maght is, des zwaarheits middel-punt konnen vinden, en dus dit gestel tot een eenige en onveranderlyke hevel brengen. Of men kan ook de maght stellen op een gemiddelde plaats, te weten op zulk een plaats, daar boven zoo veel meer geweldt gedaan werdt als onder min, welke plaats zeer lichtelyk uit te vinden is; en aldus zal de mast tot een eenige hevel gebraght zyn, waar van de maght, of het geweldt, op eene plaatze zy.

De Mast is een hevel, waar aan de magt en de zwaarte evenwydigh met den zicht-einder komen, zoo dat de evenredigheit tusschen de magt en de zwaarte eener aart blyft, en niet verandert, als aan zulke hevels, welke onder of boven den horizont komen.

Iemandt zoude konnen zeggen: Indien de mast een hevel is, zoo moest een touw, aan de mast vast gemaakt, en getrokken, het Schip veel snelder doen voort gaan, als of het aan 't Schip zelve ware gebonden, waar van wy het tegen-gestelde zien gebeuren. Antwoorde hier op, dat het touw aan de mast het Schip snelder zoude doen voort gaan, indien men evenwydigh met het water trok; maar om dat men, dus trekkende, laeger staat, zoo duikt het Schip noodtzakelyk voor in 't water, het geen zyn voortgang hindert.

Zoo menigh punt als boven de voet, of vast-punt, van de mast is, zoo menigh begin des hevels maghtigen arm men stellen kan, te verstaan, daar zy ter windt-vang staan.

+Met recht mogt iemandt vragen: Waar om dan de mast niet hooger gemaakt als de wydte met de holte van 't Schip twee maal? Wien tot antwoort dient: Dat de ondervindinge heeft geleert dat de masten die hooger zyn zeer licht van boven neder komen; waar van de reden is, dat aan de top, die verre van het vast-punt

+Waarom de mast juist van gegevener hooghte moet zyn.

af is, de windt meerder kracht kan toebrengen, als aan het gedeelte masts 't geen omlaegh is.

Een ander zoude konnen voorwerpen: By aldien de mast met zyne zeilen een hevel is, schoon de windt rechthoekigh op de mast aan komt, en recht door waait, zonder kring-stukken te maken, echter zal het Schip, na den aart van veele hevels, voor over, en met het galjoen in 't water moeten duiken, 't geen men niet ziet gebeuren. Waar op tot antwoort dient: Dat de zwaarte, die aan de kortste arm hangt, althans de magt aan de mast zoo veel overweeght, dat de zelve maght niets kan uitwerken om 't Schip op te wippen, en, by gevolgh, zyn kracht alleen besteedt tot de voortgang van het Schip. Hier om ballast men Scheepen wanneer zy ledigh zyn, en men houdt die meest altydt achter zwaarder als voor, om by hardt weêr de kracht, die dan geweldiger in de zeilen valt, te wederhouden, op dat zy het Schip niet achter op doe wippen, en voor neder duiken. By aldien ook de snuit van het Schip voor in 't water komt te duiken, zal de windt, die recht langs scheeps waait, minder kracht op de zeilen doen, en daarom zal 't Schip dan weder ryzen.

Niet tegenstaande dit alles, gebeurt het zomtydts, by heel quaat en hardt weêr,

't geen de maght aan des hevels langste arm zeer doet vermeerderen, dat de Scheepen achter op wippen, voor in zinken, en zoo vergaan.

Zoo de mast kleinder wort gemaakt, gelyk boven is aangeroert, bevindt men veel windts verlooren te gaan, en dat de kortheit des langsten arms, of des masts, den voortgang noodtzakelyk verhindert.

Wegens de ongestadigheit des luchts dan, valt het bezwaarlyk te zeggen, naar deeze of geene maat is een mast altydt het best gemaakt.

De middel-mast is het grootste, om dat het Schip aldaar het meest verdragen kan.

+Smak-zeils masten hellen voor over, om het zwaarheits middel-punt naar vooren te dwingen; want deeze masten werden zeer verre naar achteren gezet, om grooter zeil te konnen voeren. *+Smak-zeils masten.*

+De masten werden zomtydts geboght, cieraats halve, en dat op een derde van onderen af. Met de stagh-touwen buigt men de masten na welgevallen; en wanneer zy te dun zyn, werden daar wangen op geleght. *+Masten werden gebogen.*

De langwylige ondervindinge heeft geleert, dat de masten van die dikte moeten zyn, als boven in dit Werk staat verhaalt; want dunder vallen te zwak, en dikker is onnoodige kosten.

+Wat het hellen achter over des voornoemden groote mast betreft, zulks geschiedt om te steviger en vaster te staan; want dus steunt hy op het verdek, en helpt het zwaarheits middel-punt naar achteren toe, waarnaarte trachten is, om dat het Schip, achter een weinigh dieper gaande als voor, te beter na zyn roer luistert, door dien als dan de drift van 't water sterker tegen 't roer aan schiet. *+Hellen der masten.*

Aan Scheepen die niet wel by de windt om willen, zal men de mast een weinigh meerder als gemeen achter over doen hellen, om dat alzoo het Schips achter-deel meer zeils boven zich kryght, en, by gevolgh, van meerder kracht is, als men de voor-zeilen laat loopen, om tegen windt te wenden. Aan Scheepen welke te licht met het achter-deel wenden, en zwaarlyk met het voorste deel voor windt om willen, zal men de mast een weinigh meer als gewoonlyk voor over zetten, op dat dus het voor-schip meer zeils boven zich kryge, en, by gevolgh, in 't wenden voor windt om, te snelder zy.

Men doet de mast van het hier voor opgegeven Schip juist zoo veel duimen hellen, als het hol tot het verdek voeten hoog is, om dat hy anders, meer hellende, de achter-mast en zeilen in de wegh is; en zoo de zelve minder helt, bereikt hy niet ten vollen zyn geëischte wit.

+Met de Achter-mast is de zaak eenerley aart; hy helt om te steviger te staan, om de zwaarte naar achteren te helpen, om het Schip te minder voor in te doen duiken, en om plaats te winnen voor zeil en treil des middel-masts. *+Achter-mast.*

De masten konnen, schoon zy reedts in de Scheepen staan, lichtelyk verzet worden, door het uithouwen van de visser, inslaan van wiggen, aanhalen der staggen, en perdoens.

Op Scheepen die zeer verre en langwylige toghten doen, neemt men de masten korter als gemeen, en de touwen zwaarder, om te steviger te zyn, en niet licht van bovenen te komen, 't geen de langwyligheit der reis zoude konnen veroorzaken.

De achter-mast wert zoo wel voor een hevel aangezien als de middel-mast; doch om dat het zwaarheits middel-punt verder van zyn vast-punt af is, brengt hy zoo veel tot de voortgang van het Schip niet als de middel-mast.

Van de lengte der achter-mast is weder geen andere reden te geven, als die van de ondervindinge. Hy moet korter zyn als de [+]middel-mast, om het weinige zeil dat daar aan gehangen wert, 't geen geschiedt om dat de zeilen van de groote mast beletten dat hier veel zeils aan hange. De zwakheit van 't Schip laat ook niet toe dat de masten even groot zyn; gelyk mede niet het gebruik, waar toe het achter-deel des Schips is geschikt, te weten de kamers, die daar boven elkander staan. By aldien het achter-zeil zoo groot zoude zyn als het middel-zeil, zoude het de windt-vang aan de middel-zeilen verhinderen, 't Schip achter te veel slingeren, en ongehoorzaam aan het roer doen zyn, behalven dat de roerpen niet te gebruiken zoude zyn; want zoo de mast grooter was, en dat, er zwaarder zeil aan zoude hangen, dan moest de mast meer naar achteren staan, alwaar de pen van 't roer, door het stuuren, nu over en weder gaat.

[+]*Waarom het achter-zeil klein is.*

[+]De Voor- of Fokke-mast staat recht op: niet voor over, om dat hy het zwaarheits middel-punt niet na vooren zoude helpen: niet achter over, om het tuigh van de groote mast niet hinderlyk te zyn; doch wanneer de Scheepen voor zeer zwak bevonden werden, doet men hem een weinigh achter over hellen.

[+]*Waarom de Fokke-mast recht op staat.*

Zoo men acht slaat op cieraat, moeten de masten niet te zeer voor of achter over hellen.

De fokke-mast is lichter en zwakker als de groote mast, om dat het Schip, voor

zwakker zynde als in de midden, daar niet veel lyden kan: zyn voet staat ook op den scheeps - bodem niet, om dat het Schip voor rondt is.

Deeze werdt mede als een hevel aangemerkt: doch om dat zyn vast-punt in het gemeen verder als dat van de twee andere masten van des zwaarheits middel-punt is, doet hy minder tot de voortgang van het Schip als de twee andere masten.

+De Boegh-spriet met zyn Stenge schynt men insgelyks als een hevel te konnen aanmerken, waar van het vast-punt aan des Schips boort zy: laat de langte des eenen arms beginnen van den top der stenge, en recht uit gaan tot het boort toe; den anderen arm gaat van het vast-punt af tot het Schips zwaarheits middel-punt toe. Hier is 't zwaarheits middel-punt alderverst van het vast-punt, waar om deeze mast het minst doet tot den voortgang van 't Schip: hy steekt zoo verre boven de Leeuw, dat het zeil de zelve even raakt, daar onze gegeven even-maat naar gevoeght is: dat de zelve langer was, zoude onnut wezen; want hy dient alleenig om de windt te vangen die onder en tusschen de zeilen heen sluipt, en die van ter zyden komt waar te nemen, 't geen te beter kan geschieden, om dat hy laegh staat, waar om hy ook gemakkelyk te beheeren is. Laat *a*, in de figuur O, het zwaarheits middel-punt zyn, *b d c* de Boeg-spriet en zyn Steng, *a b c* de hevel, die hier in gedachten gestelt wordt. Om dat de lengte van het vast - punt der boegh - spriet tot het zwaarheits middel-punt omtrent van een zelve grootte is met de lengte van 't vast-punt tegen de maght die aan de mast is, wert te wege gebraght dat deeze mast het Schip zeer weinigh tot nederbuigen doet hellen, maar alleen den voortgang helpt bevorderen.

+Reden van de Boegh-spriets toestandt.

De boegh-spriet wort bewoelt, sterktens halve, en deeze woeling weder met een huidt bedekt, tegen bederving en slyting.

Aan wel gebouwde Scheepen zet men de groote mast in de midden, daar 't Schip op zyn sterkste is; doch zoo het Schip voor zeer zwak werdt bevonden, zet men hem wel een weinigh na achteren toe: 't geen ook in zware Scheepen veeltydts werdt gedaan, doch nooit meer als 3 voet. Men verzet insgelyks deeze mast na gelegentheit van 't gebouw, en na dat men achter ruimte van nooden heeft.

De Achter- of Bezaans-mast zet men zoo verre van de groote mast af als 't moogelyk is, om des te meer zeil te konnen aanslaan; doch evenwel zoo, dat men zich achter bequaam redden kan, en dat daar plaats voor de roer-pen over blyft. Deeze Bezaans-mast wert altydt eenderley wyze op de Scheepen ingezet, schoon dat, als men de Scheepen van buitenen aanziet, zy verscheidentlyk gestelt schynt te zyn; het geen hier van daan komt, dat het werk boven rondtom de mast van verscheiden gedaante is. Op eenige Scheepen staat de zelve voor de kajuit, in andere steekt die door een derde dek heen, enz.

De voet van de Fokke-mast dient juist te staan op de maat, hier vooren bestemt, in de vergadering van steven en kiel, die zy beide met eenen stut; want zoo zy meer na vooren stondt, moest zy, om de boght van 't Schip, hooger staan, 't geen niet vermagh te zyn, vermidts de zwakheit van het Schip op die plaatze zulks niet en lydt. By aldien de voet meer naar achteren stondt, zoude het zeil te weinigh windt vangen, belet zynde van de zeilen der groote mast; en zy zoude de groote mast mede der wyze in de weegh zyn, dat men de zelve by hardt weêr niet zoude konnen redden.

De voet van de boegh-spriet staat tegen de voet van de fokke-mast aan, om elkander te ondersteunen, en vastigheit te geven, zonder het welke het even-eens is of de boegh-spriet kort of lang binnen boort steekt.

+De Scheeps-masten konnen mede enkel aangemerkt werden, zonder opzight op eenige hevels te nemen: en aldus magh men daar van in 't algemein zeggen, dat zy op het alderbest zullen zyn gestelt, wanneer zy het Schip in even-stalwightigheit behouden; want dus zal 't zelve den meesten voortgang nemen.

+Masten aangemerkt als of geen hevels waren.

Oulings deed men de masten zeer veel achter over hellen, als wanneer de Scheepen achter zeer licht opgebouwt wierden; welk over hellen achter eenige zwaarte by braght, waar door 't Schip zyn even-stalwightigheit bequam, 't geen haar zeer wel loef deede houden.

De twee achter masten brengen door haar overhellen te weegh dat het achterste deel van 't Schip een weinigh meerder inzinkt als het voorste deel; 't geen dienstig zy (als gezeght is) om het schot van 't water te beter tegen het roer te doen slaan, en 't Schip beter te doen loeven. De middelmast werdt mede wel voor over gestaght, om dat dus de zeilen beter om willen, en [+]lichter te bestieren zyn. Dit is evenwel de eenighste oorzaak niet waar om het Schip achter dieper gaat als voor; maar zyne scherpte achter doet het daar meer zinken als voor, alwaar het veeltydts breeder en stomper is, en zulks om dat het Schip achter zoo lang en laegh zakken moet, tot dat

[+] *Waar om het Schip achter dieper gaat als voor.*

het lichaam waters, 't geen het zelve beslaat, zoo veel is als de zwaarte van 't geheele achter-eindt: om dan meerder te beslaan met het scherpe eindt, moet het Schip daar dieper zinken als voor met het stompe eindt, 't geen met weinigh te zinken veel waters beslaat.

En by aldien men de masten niet aanmerkt als hevels, zoo zal daar door geen neiging van het voorste des Schips na omlaegh, ofte van het achterste des Schips na omhoogh zyn; maar al de kracht, die de windt in de zeilen doet, gedeidt tot voortgang van het Schip: en de macht aan de mast is dan van een zelfde kracht, of zy hoogh of laeg tegen de zelve komt te vallen. Ook is 'er geen helpende of hinderende even-maat tusschen de maght, die het Schip beweeght, en zyne zwaarte; maar de minste macht beweeght alles, zoo daar geen uiterlyke beletzelen zyn die den loop verhinderen.

+Het zwaarheits middel - punt van een vlottent Schip, daar hier (gelyk als boven) meer malen van is gesprooken, is een onveranderlyke stip te midden in, waar van daan des lichaams deelen rondtom evenwigtigh zyn. Doch *Philosophice*, en naauwkeurigh onderzocht zynde, 't geen echter in de practyk, of het gebruik, geen verschil aan brengt, zal dit alleen zyn zoo lange het lichaam evenwydigh met den zichteinder blyft; maar verwrikt het zelve, zoo verandert dit ook: het laeghste deel zal op de verplaatzinge het zwaarste bevonden worden, en daar na toe zal het zwaarheits middel-punt, by zulk een geval, hellen; waar van de reden den geenen klaar is die het gestel des geheelen al verstaat: doch om dat zulks hier niet te passe komt, zal de zelve verzwygen. *+Wat het zwaarheits middel-punt zy.*

+Tot de lengte van de groote Raa neemt men twee maal de wydte van 't Schip, en eens de holte. Zoo het langer wert genoomen, zal het zeil te groot zyn om van menschen handen in de lucht te konnen werden beheert: ook zal een harde windt dusdanige rees zeer licht aan stukken slaan; behalven dat grooter rees op de minste beweeging te veel slingeren, en met hunne nokken te groote kring-stukken beschryven. Zoo de ree kleinder wort gemaakt, geeft men windt over, 't welk ondienstigh is, wanneer een zwaarder kan gebruikt werden, 't geen d'ondervindinge ten vollen heeft bevestight. *+Van de grootheit der Raas.*

De zelfde reden heeft plaats in de Fokke-raa, uitgenoomen dat deeze een zevende korter moet zyn, om de zwakheit van zyn mast, die zoo veel niet vermagh als de groote mast.

De Fok is op kleine Scheepen als het toom der zelve.

De Bezaans-roe wordt zoo groot gemaakt+ als het lyden magh, doch nimmer is hy meer als een voet of twee langer als zyn mast; want zoo hy langer is naar omlaegh, zal hy het tuigh van de groote mast hinderen; is hy langer naar omhoogh, hy zal te veel slingeren. Hy staat dwars tegen zyn mast aan, om dat het zeil hier dus gestrekt ten profytelyksten windt-vang staat, en met weinigh toestel van touw, 't geen achter zeer dienstigh is, bestiert kan worden. *+Bezaans-roe.*

Het zeil aan de bezaans-roe is een driehoek, wiens twee zyden ten naasten by even groot zyn, dienstigh by alle zyd-winden; want in voor-windt moet men het dwars tegen de mast aan zetten, om eenige dienst te doen, en als dan onderschept dit zeil de windt van het groote zeil. Het is driehoekigh, om dat een vierkant zeil hier niet gevoegelyk beheert zoude konnen werden.

De Blinde-raa is een vierde korter als de boegh-spriet, om dat hy anders, langer zynde, te veel over des Schips zyden schiet, en zyn zeil het gezigt voor uit te veel wegh neemt: zoo hy korter was, zoude mea windt verliezen, het geen ondienstigh is. Hy hangt en is aan de boeg-spriet vast een weinigh onder de helft na boven toe, om dat de spriet daar op zyn sterkste is.

De groote Marsse-raa is styf de helft korter als de groote raa, en zulks om dat hoe men hooger komt hoe kleinder na gelang de zeilen moeten zyn, om te minder windt te vangen. By aldien de zeilen boven zoo groot waren als onder, zouden zy niet te bestuuren zyn, en dikmaal door weinigh harde windt van boven neder komen. Deeze raa zal omtrent zoo hoogh staan als de groote raa.

De stengen worden veeltyts achter over gehaalt, schoon de masten voor over hellen, 't geen met de perdoens wort gedaan, om dat cierlyker staat, en beter te beheeren zyn; want zoo deeze voor of achter over hangen, gelyk de masten, zullen de zeilen daar aan te veel slingeren.

De Voor-mars-zeils-raa is niet wel de helft korter als de fokke-raa. Iemandt mag vragen, waar om dat deeze raa niet van een even-redige grootheit zy met de groote marsse-raa? Dien dient tot antwoort, dat deeze raa grooter magh zyn, om dat zyne steng korter is.

De Boven-blinde-raa is zoodanigh gestelt, dat hy pas van de boegh-spriet gedragen kan werden, waar na ook het stengetje gemaakt is, staande op het eindt van de

boegh-spriet, om dat hoe verder uit de achter-zeilen, hoe beter het ter windtvang staat.

De Kruis- en Bram-stengen zyn weder kleinder, en zoo ook, by gevolgh, hare aangeslagen zeilen, en dat zoo groot, als de ondervinding heeft geleert dat zy vermoogen te zyn.

Dit alles zy gestelt na gewoone windt en weêr; want by harde storm zomtydts mast en ront-hout breken, en by doot-stilte zal een Schip, wegens zyn zwaarte, en grofheit van leden, niet voort varen konnen. Iemandt moghte voorwerpen, dat men de rondt-houten bestendigh tegen het alderhardtste weêr behoorde te maken; 't geen, myns bedunkens, onmoogelyk is, om dat +de *reden tusschen het hout en den alderhardtsten storm ons menschen onbekent is.

+*Proportie*.

De toppen der masten worden veeltydts van eiken-hout gemaakt, sterktens halven.

Wat de Marssen aangaat, zy dienen om de masten vast te houden, hier om zyn de hooft - touwen wederzydts daar aan vast gemaakt, als mede om plaats te geven aan de boots-gezellen, daar zy op staan wanneer boven iets te verrichten hebben. De marssen worden met lams-vellen bekleedt, voor het schuuren van zeil en touwen.

Zoo iemandt vraagt, waarom de masten in twee of drie byzondere deelen gedeelt zyn, en waarom men zich niet van een stuk bedient, of, indien de boomen zoo hoogh niet zyn, van zonderlyke stukken, met bouts en anderzins aan een geklonken, en tot een lichaam gemaakt? Antwoorde hier op, dat zulks geschiedt om dat, als de mast bestaat uit veele byzondere deelen, die alleen aan elkander zyn vast gebonden, dat dan, wanneer een stuk breekt, d'overige behouden blyven: als mede, om dat men de top-masten by hardt weêr doen nederdalen en schieten kan, en by stilte, of als des noodt is, weder kan doen opryzen; 't geen niet zoude konnen geschieden, by aldien de mast van een stuk ware gemaakt. +Het schieten der stengen is aldereerft gevonden omtrent het Jaar 1570. by eenen *Kryn Woutersz*. Schipper tot Enkhuizen; want te vooren woelde men, op groote Scheepen, de stengen aan de toppen der masten: welk schieten der stengen naderhandt van alle volken in Europa naar gevolght is.

+*Ziet de beschryving van Enkhuizen*.

Ook is het geen onnutte vrage, waarom men het geene in de hooghte staat niet in de breedte uit steekt? Dit geschiedt niet, myns bedunkens, om dat dus de zeilen, die als dan aan zeer lange rees zouden moeten hangen, teveel slingeren, en niet wel te beheeren zouden zyn, als met gevaar: als mede, om dat zulks de Scheepen te veel zoude doen hellen.

De Spil, die men, stevigheits wil, met zyn onderste arm op den scheeps-bodem stelt, en welke men in groote Scheepen wel verdubbelt ziet, of spil op spil, ook meerder in getal als op kleine Scheepen, is mede tot een hevel te brengen: en zoo veel de armen langer zyn als de halve middel-lyn van de spils lichaam, zoo veel te +lichter windt men iets op; by voorbeeldt, laat het anker wegen 2000 pondt, de armen, die men hier vier stelt, zyn zes maal zoo lang als de halve spil dik is, en aan ieder arm duwen vier mannen, ieder man zal dus geen meer kracht behoeven te doen als of hy 20 5/6 pondt tilde, wel te verstaan, zoo zy alle vier even verre van de spil af staan; daar zy anders ieder 125 pondt zouden moeten tillen, zonder behulp van dit werk-tuigh: zoo dat zy 104 1/6 pondt minder tillen, met behulp van dit werk-tuigh, de spil, als zy zouden tillen wanneer zy het anker moesten heffen zonder werk-tuigh. Dit vorderen zy met de verdubbeling van haren gang, waar van de redenen in het voorige zyn verklaart. Maar om dat de mannen niet even verre van de spil staan, en de twee achterste zoo veel meer uitwerken, als de twee voorste min, zoo rekent de middel-stip, tusschen de man naast aan de spil, en die het

+*Waarom men gemakkelyk tilt met een Spil*.

verdtste daar van is, voor het einde des arms, daar al de kracht van geschiedt, en aldus zal de rekening met de waarheit over een komen.

+En dus is 't mede gelegen met de Braat-spitten: zoo hare handt-spaken vyf maal langer zyn als 't halve spit dik is, het werk zal zoo veel te lichter gaan: hoe langer de spaken zyn, hoe bequamer, midts dat zy maar bruikbaar blyven. Deeze worden in kleine Scheepen gebruikt, om de minste omslagh, en om dat men daar toe weinigh volk noodigh heeft, en ook wel op groote Scheepen, om de lichte ankers daar mede op te winden: doch dit ongemak is hier by, dat het winden over braat-spitten zeer langzaam toe gaat. Hier by staat echter te letten, alzoo de houten, die het braat-spit doen omgaan, onder en boven de linie, of streek, met den zight-einder evenwydigh bewoogen werden, dat het winden een weinigh gemakkelyker gaat als de handtspaak onder of boven het braat - spit is; en hoe veel dat dit verschilt, kan na gerekent werden, volgens de wyze hier voorgestelt.

+En met Braat-spitten.

De Braat-spitten leggen wederzydts in dikke houten, die Koppen werden genaamt, welke op den overloop vast zyn,

en van boordt af staan, of in schildt-planken, die tegen het boort aan staan.

+Omtrent het winden der ankers staat aan te merken, dat het anker onder water zoo veel lichter op gaat, als of het de zwaarte van een lichaam waters, dat met het zelve even groot is, minder woegh. Om dit te betoogen, zoo laat *d*, aan de figuur P, een vat vol water zyn, gelyk aan *a:* het vlak-vat *d* dan, mede vol water zynde, is in het water *b c* licht noch zwaar; want het houdt daar in alle gestalten die men het zelve geeft: waar van de reden is, dat, wanneer iets ryzen of dalen zal, dan moet een kring geschieden van lichamen die verplaatzen; en om dat des waters deelen alle van een aart zyn, en dat'er geen reden is waar om de eene minder als de andere ryst of daalt, blyven zy in een even stalwightigheit, zoo lange als zy van geen uitterlyke beweging daar uit gestooten werden: daar om dan, het water *d* uitgegooten zynde, zal het vlak-vat dat gewight waters lichter wezen, dan toen het in zyn eerste gedaante was. Laat ons nu het lichaam *a* daar in leggen, het zelve zal daar effen in passen, om dat zy (door het gestelde) even en gelyk zyn, en het vlak-vat, met het lichaam *a* alzoo daar in, zal wegen het gewight van *a*, met zyn voor genoemde lichtigheit, dat is, het gewight van *a*, min het gewight des waters dat daar eerst uit gegooten was: maar dat water is even groot aan *a*; daar om *a*, in 't water *b c* geleght, is daar in zoo veel lichter dan in de lucht, als de zwaarheit des waters die met hem even groot is, 't geene te bewyzen stondt. En hoedanig het met gelykformige lichamen gestelt is, zoodanig is het ook gelegen met scheef hoekige van alle gestalten, als ankers, en andere.

+Het anker weeght onder water minder als in de lucht.

De proef der ankers, of zy in de grondt wel vatten zullen, is, dat men op een effen grondt de punt van een der armen met het eindt van de stok op de aarde leght, zoo het anker met de punt omhoogh valt, dan is 't bequaam.

De ankers, geworpen zynde, moeten vry wat bots hebben, en niet op en neer staan, zoo zy vast zullen houden.

Om een Schip trage voortgang te doen hebben, werpt men nuttelyk het anker achter uit, en laat het slepen.

Wanneer een Schip op strandt aan stoot, 't zy met zyn voorste of achterste gedeelte, dan is dienstigh, om hooger op te geraken, en 't leven voor de scheepelingen te behouden, het anker ieder maal bot te geven als de zee-golven aan smyten, en by het te rug loopen van de zelve het touw weder vast te zetten: In zulk een geval hebben oude Scheepen minder noodt van door de golven aan stukken geslagen te worden als nieuwe, om dat het oude hout taaijer en weker is als het nieuwe.

+De Riemen, als men roeit, werden van gelyken op hevels toegepast. Laat ons de zwaarte, die te heffen of voort te brengen is, by de boorden van de Schuit, of van het Schip, daar de riemen over leggen, stellen, en laat het water het vast-punt zyn. gelyk dan de gantsche lengte des riems tot het gedeelte des riems van daar de handt de zelve houdt tot aan 't boort, daar men de zwaarheit stelt, zoo is de macht die arbeidt tot de zwaarte; en zoo veel de geheele riem langer is als zyn deel van 't boort tot in het water, zoo veel gemakkelyker zal de Schuit voort varen, dan of men die trok of voort duuwde, en de even-reden omgekeert zynde is het tegen gedtelde. Waar uit volgt, dat die voor of achter zitten te roeijen meer werk doen als die in de midden zitten, want aldaar is de linie uit het water tot des Schips boort, wegens de boght van 't Schip, langer: om welke reden men op de Galeyen de sterkste mannen voor en achter zet. Zoo wanneer het eindt des riems dat binnen boort komt even zoo lang is als dat buiten boort in het water steekt, zal de man maar half zoo veel arbeidts behoeven te doen, dan of hy het Schip trok of voort duuwde. Hoe zwaarder of dikker water, hoe bestendiger het vast-punt is, en hoe beter voortgang het Schip zal hebben, 't en ware het zware water 't Schip voor stutte, en

+Riemen.

wederhielt. Het onderste, of de handt van de riem, werdt hier aangemerkt als vast te liggen; maar terwyl die eenigermaten beweeght, zal het Schip te minder voortgang hebben, uit oorzaak dat dus de beweging gedeelt werdt, die anderzins van de man tot het Schip alleen zoude over gaan.

Althans riemen scheep te houden, om by stilte uit de poorten te konnen roeijen, is zeer dienstelyk.

Zommige Booten werden door 't water gebraght met het wrikken van een riem achter uit. Dit doen kan mede tot een hevel gebraght werden, als boven: doch hier van kan men zeggen, dat de beweging, die de handt van de riem in 't water maakt, en over gaat tot de Schuit, welke recht uit vaart, veroorzaakt wert, door dien de riem de Schuit nu ter rechter en dan ter slinker zyde dryft, die, door het schielyk omzetten, na geen van beide zyden konnende vorderen, noodtzakelyk recht uit moet varen; want de beweeging, reedts in de Schuit zynde, kan dus niet over gaan als met het recht uit varen van de zelve.

Volght nu dat de Schyf ontleedt werde, en het bewys, te vooren gedaan, toepasse; waar van slechts in 't algemeen zal spreken, in meininge dat alle byzonderheden daar door lichtelyk zullen konnen werden verstaan+. De schyven werden in bloks gezet, en 't is kennelyk, uit het voorige, dat een last met een touw, door een blok getoogen zynde, de helft te lichter voort gaat, dan of de zelve zonder touw getrokken wiert: en zoo men onder aan een tweede blok hangt, daar het zelfde touw door gaat, den arbeidt zal twee maal zoo veel verlicht worden, doch de last weder zoo veel te trager voort gaan; waar van de bewyzen uit de voorgaande beginselen klaar zyn. Doch andere zeggen, dat het trekken door bloks alleen gemakkelyk is, om dat door hulp van ieder blok de helft van het gewight onderschraaght wordt, zulks dat de geene die trekt maar de helft tilt van de zwaarte die het getrokken lichaam by zich heeft; en met het tweede blok werdt de helft van die helft onderschraaght, en zoo voort.

+Waar om over bloks gemakkelyk trekken is.

+Het Roer, of Stuur, van ons opgegeven Schip is lang 26 voet, onder breedt 3 voet, boven 1 voet, voor dik 12 duim, achter 8 duim; 't geene aldus bevestige: Het magh niet hooger zyn, om dat anders boven tegen het verwulft aan zoude stooten, en by gevolgh onbruikbaar worden, zoo dat zulks ondienstigh is. Het water komt ook nimmer zoo hoogh tegen het roer te slaan. De roer-pen magh ook niet laeger komen als het welf van de Konstapels kamer, om dat, zoo hy laeger was, de kamer onbruikbaar zoude zyn. Het roer magh ook niet veel dieper komen als des Schips kiel, om dat vaak gevaar van stooten zoude loopen. Het roer dient niet breeder te wezen, om dat dus het Schip te veel zoude doen zwieren, en te zwaar te beheeren zyn, ook gevaar zoude loopen van af geslagen te worden; want het is kenbaar dat het water op breede en zware lichamen meerder vat heeft als op smalle en kleine. Indien men het roer smalder maakt als het hier wert opgegeven, zal het Schip daar niet na luisteren. Het roer is onder breeder als boven, om dat de breedte onder, als gestadigh in 't water zynde, den meesten dienst doet, en de smalte boven het roer sterker maakt; want op weinigh hout zal windt en weêr minder geweldt doen als op veel.

+Van het Roer.

+Om reden te geven van het doen des roers aan het Schip, en waar het van daan komt dat een groot en zwaar Schip, op de minste beweging van het kleine roer, van plaats en streek verandert, hebben *Aristoteles, Blancanus, Baldus*, en andere, hunnen toevlugt, myns bedunkens, t'onrecht genoomen tot den hevel; want men hier het onbewegelyk vast-punt, 't geen in een hevel werdt vereischt, niet vindt, noch ook de twee onderscheidelyke armen. 't Is dus gelegen, dat, als men een Schip na deeze of geene wegh wil doen gaan, men het roer daar henen wendt, waar het Schip heen te gaan vereischt wert. Wanneer het roer in 't water dan na die kant over leit, daar 't Schip na toe zal moeten stevenen, gevalt het, door de drift van 't water veroorzaakt, of uit den voortgang van het Schip, of door de stroom, die tegen het gebogen roer aan komt te slaan, dat het Schips lichaam noodtwendigh zoo lange keeren moet, tot dat het Schip en het roer in eene linie, of streep, zyn: en om dat het roer, met een kleine kring achter te maken, oorzaak van een groote kring voor is, behoeft men alleen een zeer weinige beweging aan het zelve te doen, om het geheele Schip te doen verplaatzen. Waar uit volgt, dat hoe langer de Scheepen zyn, hoe minder beweging men aan het roer behoeft te doen als men stuurt.

+Waar om het klein roer een groot Schip van plaats doet veranderen

Vaste regels te geven, van hoe men de roers op gegeven streken aanleggen moet, zoude, myns bedunkens, niet wel doenlyk zyn, om dat by weinigh voortgang, of slappe stroom, die van vooren langs scheeps komt, men grooter hoeken met het roer moet maken, om door het dwars zetten des zelven meer kracht van water te vatten, en, by gevolgh, meerder en genoeghzame macht te bekomen om het Schip

om te zetten: daar-en-tegen by harde stroom, of groote voortgang, is een weinig schuinte des stuurs genoegh om een Schip te verzetten, om dat weinigh water dan groote kracht heeft.

Hier van daan is het dat de man te roer steedts met de kolder-stok in de handt en schier nimmer stil staat; want stroom en windt zich gestadigh bewegen en veranderen: waar toe ook het omsmyten des Schips, door de zee-golven, veel doet. Het zoude gemakkelyk stuuren zyn, als men in een water zonder stroom voer, en daar 't Schip alleen van de windt wiert bewoogen. Het roer kan van geen stroom geholpen worden, als van die recht uit, of ten naasten by, met het Schip gaat: driften van ter zyden helpen niet.

[+]De strydt tusschen roer en windt zal een Schip recht uit doen streek nemen: dat is, zoo de windt het Schip na 't Oosten dryft, en 't roer het zelfde na 't Westen tracht te dwingen, dan zal 't Schip de middel-wegh kiezen, en recht uit loopen na 't Zuiden of

[+] *Waar van daan het komt dat men met half windt kours kan houden.*

Noorden, om dat het, zyne beweging elders moetende besteden, niet anders kan: 't geen de reden is, waar om men met half windt kours, of streek, kan houden. Het zelfde heeft ook plaats, schoon men vry scherper als met half windt zeilt. De zeilen worden byzonderlyker wyze gestelt, na dat de windt waait. Op half windt, of noch scherper als half windt, worden de zeilen naar de achter-steven toe getrokken, over die zyde daar de windt heen waait, en men viert de zelve een weinigh na vooren toe, aan die zyde daar de windt van daan komt; op dat dus de windt, scheef-hoekigh op de zeilen vallende, het Schip doe draaijen tegen windt op, na de wyze der molen-wieken: den voortgang, die het Schip dus krygt, brengt de wederom-stuitende windt te weegh, die scheefhoekigh op de zeilen valt, en ietwes van zyne beweging aan de zelve over geeft.

+Hoe het dikmaal by komt dat de Scheepen na hun roer niet luisteren, blykt hier uit, namentlyk, als de stroom van ter zyden den voortgang recht uit overtreft: als mede, wanneer het roer, te smal zynde, geen waters loop genoegh vatten kan, om het Schip te bewegen: gelyk ook by stilte, zonder stroom: en in 't algemein, wanneer de roers niet wel geëvenmatight aan hare Scheepen zyn: of ook, by aldien de Scheepen achter niet genoegh kielen, of zinken, naar eisch van den water-vang: insgelyks, wanneer de Scheepen achter te breedt zyn, en het water naar eisch tegen hun roer niet slaat.

+Waar door de Scheepen ongehoorzaam aan haar roer zyn.

Het is kenbaar, dat, hoe grooter hoek het roer met de kiel moet maken, hoe trager de vorderlyke voortgang van 't Schip is; want zulks is een ken-teken van stilte, of van tegen-windt, en dat weinigh of krachtelooze water-stroom tegen het roer komt te slaan: als mede, dat, hoe snelder de voortgang van 't Schip is, hoe beter het zelve na zyn roer luisteren zal.

Men doet het roer een weinigh onder de kiel der Scheepen zakken, om te meer water te vangen, en te meer tegenstandt van water, of waters drift, te vinden, op dat, gevolgelyk, de zelve beter na hun roer luisteren.

By de sleden, die van paerden over straat getrokken worden, wanneer daar achter iets aan vast is, 't geen haren loop bepaalt, kan men de roers der Scheepen bequamelyk vergelyken; want de minste beweging die daar achter aan komt te geschieden, 't zy met een voet, of anderzins, zal den loop van de sleden bepalen, 't geen mede plaats heeft aan de roers der Scheepen.

Als de zee, by onweêr, geweldigh achter tegen 't Schip slaat, is het zeer dienstig een zeil by 't roer neder te stryken, om de kraght van 't water te doen breeken: men maakt als dan mede wel groote spiegaten te wederzydts boort, om 't overkomende water te loozen.

By storm is mede dienstigh het roer van achteren met touwen wel te verzekeren, het Schip te stutten, de zeilen wel vast te binden, en te zwighten.

Als men eenige veinzery wil maken van iemandt na te zeilen, schoon men hem niet meent, kan men touwen, nevens 't roer, achter uit laten slepen, om de vaert en loop te stutten.

Wanneer een Schip eene afloopende rivier op zeilt, moet men goede acht slaan op het roer; want de sterke beweeging, die als dan tegen het roer komt te slaan, door het afloopende water, doet het Schip lichtelyk slingeren, en op droogte zetten.

Voor het opwippen van de roers worden spylen door de roer-haaks geslagen: ten welken einde mede een zorg-lyn door het roer heen gaat, die 't Schip vast houdt.

De roer-pen werdt, met een yzere spil, achter aan het roer zelve vast gehouden.

[+]Meest alle de Scheeps-deelen worden, na voorgang van andere, uit de Voor-steven getrokken, strekkende deeze voor grondt-slag en tot maat van de zelve; waar toe men ook wel eenigh ander lidt konde genoomen hebben (schoon de even-maat althans niet juist werdt gevolght, gelyk uit de Certers, hier voor opgegeven, mag blyken, en men alleen de deelen daar, of daar omtrent, na schikt): zyne dikte zelf vindt men uit de lengte van het Schip; waar van d'ondervinding leert dat de hier voor opgegevene even-maat na den eisch is, en dat de dikte, zoo genoomen, niet te grof noch te licht zy. Deeze steven moet rondt zyn, om dat die vorm een van buiten aankomende kracht best wederstaan kan; en zoo hoogh als het hol van 't Schip zelve, om dat in hem al het werk gegrondtslaaght en verbonden is. Heden is het de wyze dat men binnen scheeps-boort, in 't ruim, voor tegen de boegh sterke banden leght, die aan de steven, en elders, vast geklonken werden; 't geen goet werk geeft, het lekken verhindert, en dichte Scheepen maakt. Wat aangaat alle deeze Scheeps-leden, die hare grootheit uit de steven trekken, en na de zelve evenmatigh worden geschikt, daar van is geen andere reden te geven, als dat de langwylige ondervindinge geleert heeft, dat de mate, ten aanzien van de steven, dus genoomen, als vooren opgegeven is, sterkte genoegh by brengt, om het

[+]De Voor-steven strekt tot een grondt-slagh van meest alle of veeler Scheeps-deelen, en waar om.

werk te doen, daar ieder stuk voor scheep komt.

En terwyl deeze maat afhanging is van de even-reden*, die het hout tegen weêr, windt, en van buiten aankomende kracht heeft, welker geweldt verscheide, onzeker, ongestadigh, en niet zekerlyk te weten is, zoo valt ook, myns bedunkens, geen andere reden te geven van de hoegrootheden deezer Scheeps-deelen, ten aanzien van de steven, als die van de langwylige ondervindinge, waar mede alle de boven gegevene maten zyn bevestight.

*Proportie.

Wel is waar dat de ondervindinge niet leert dat de Scheeps-deelen juist dus gevormt moeten zyn, ten aanzien van de voor-steven, als in dit Werk voor is opgegeven; maar zy leert ons evenwel onwedersprekelyk, dat de deelen eens Schips van gegevener lengte zoo zwaar moeten zyn als opgegeven hebbe: 't geen aan de voor-steven toegepast is, op dat men een voet, grondt-slagh, of maat zoude hebben, waar uit men de genoemde deelen evenredig zoude konnen trekken, op alle scheeps lengten, en grootte.

Ook is waar, dat by ervare Scheeps-timmer-meesters deeze of diergelyke maten niet dadelyk by de steven afgemeeten werden: 't is hun genoegh, door langwylige kennisse, en oude ervarenheit, zonder de maat uit de steven, of eenigh ander voornaam lidt, te trekken, hare rechtmatige grootheit te weten; 't welk doende, zy echter deeze wetten, schoon zonder opzight, na volgen. Myne meining is mede geenzins, dat men juist, en op een draat, deeze gegeevene even - maat waarnemen moet: het diene slechts tot een spoor, om niet te verre af te dwalen, en verzekering, zoo men deeze wetten volght, dat men in 't Scheeps-bouwen geen zware mis-greep zal te vreezen hebben.

+Omstandigheden, en onderscheidelyke gebruiken, veranderen den bouw, en vorm, der Scheepen. Wil ook niet zeggen, schoon deeze evenredige mate goedt zy, dat eene andere mate daar om late van gelyken goedt te zyn; hoewel my, tot noch toe, geen beter voor gekomen is.

+*Verscheide gebruiken veranderen den bouw der Scheepen.*

+Een Schip van oorlogh past wel boven breedt te zyn, tot redding van 't geschut, en om te bequamer tegenweer te konnen bieden.

+*Van de breedte der Scheepen.*

Een Schip alleenlyk gebouwt tot lasten te dragen is best met een ruim hol, en boven smal, om veel goederen te konnen stouwen, en met weinigh volk bestiert te moogen werden.

Doch een Schip zoo wel ten krygh als ten handel geschikt past de middel-maat, gelyk aan het hier voor opgegeven Schip is te zien. Deeze maat dan strekke tot voorbeeldt van groote en kleine, van koop- en kryghs-scheepen.

Al te breede Scheepen leggen wreedt op het water, en slingeren te veel; 't geen hier van daan komt, dat breede Scheepen, welke styf en stevigh zyn, de baren wederstaan, als die hun willen opnemen en verschokken, waar om zy de zelve verschudden en doen beven. Smalle Scheepen daar-en-tegen leggen zedigh op het water, en gaan met de baren zachtjens op en neer, zonder veel te schudden of te daveren. Op breede Scheepen ziet men menigen mast van boven neder slingeren, die op smalle en lichte Scheepen wel zouden blyven staan.

Het Schip hier in gedachten gebouwt is noch van de wydtste noch van de naauwste slagh; welke maat met voordacht is genoomen, om zoo wel een Oorlogh- als +een Koopvaardy-schip te vertoonen. Na dit voorbeeldt kan men alle slagh van Scheepen vormen, met slechts weinigh verandering aan te brengen, na 't gebruik daar ieder toe bestemt is. Vermeine niet onredelyk te doen, wyl my wel bewust is dat steedts veel Scheepen na deezen aart, zoo hier als elders, gebouwt worden, en welker veele om de West ten koop-handel uitgezonden werden, daar het vaak vereischt werdt dat zy zich verweeren moeten, en den vyanden slagh leveren.

+*Waar om een Schip van opgegevene gestalts tot voorbeeldt ver kieze.*

+Men ziet hedendaaghs de Scheepen van allerley gedaante bouwen, (behoudens geheel rondt, of vierkant, en zoo kort dat de zeilen niet gereddert konnen werden, of zoo lang dat in de lendenen te zwak zyn) 't geen geoorloft is, zoo alles op grondtslagen verricht werdt. Het oneindigh en verscheiden gebruik der Scheepen doet aan de zelve ook veelerley gedaanten geven. Aan breede Scheepen gaat het meeste en zwaarste hout; doch als de zelve al te breedt zyn dan vallen de zyden zwak, dat door het wydt uit staan veroorzaakt werdt. Lange en smalle Scheepen, schoon van eenen inhoudt zyn, vlotten beter als breede, en korte; waar om bequamer zyn de zee daar mede te bouwen: de reden hier van is, dat lange Scheepen hun meeste hout plat op het water hebben. Voor boven breedt, en onder scherp, houdt men cierlyk te zyn, en bequaam om zee te bouwen; ook doet dit de Scheepen steunsel hebben: doch al te scherp maakt dat de zelve niet wel door de windt willen. Het staat mede cierlyk dat de Scheepen boven de kimmen rondt op gaan. Scheepen die boven zwaar en onder licht zyn, werden rank en top-

+Scheepen worden van verscheide gedaanten gemaakt.

zwaar; waar om by zulk een geval, als men op zee is, zeer dienstigh zy dat het geschut op den bodem wert geleght. Al te achterlastige Scheepen zeilen niet wel, 't zy zulks door quaat bouwen toe komt, of by ongeregelt laden; en zoo is het mede met voorlastige Scheepen gelegen. De middelbaar groote Scheepen zyn het bequaamste om daar mede door zee te varen. Al te groote Scheepen leggen ongemaniert op zee, raken zeer licht op drooghten vast, en werden by ongeval zwaarlyk gereddert. Zeer kleine Scheepen laden weinigh, werden vaak van de zee geweldig overloopen, en zyn ter verweering onbequaam.

In myn gebouw taste men 't hout onbekrompen aan, en geve ieder deel zyn eisch naar gevondene even-maat, zonder het hout te schroomen, wel wetende dat in het timmeren, by de Meesters de deelen veeltydts teerder en zwakker werden genoomen, om stoffe uit te winnen; maar ben ook wel bewust dat deeze gierigheit menig man den hals kost.

Van de gedaante der kiel.

+De Kiel, die dieper zakt als het Schip zelve, geeft snede in 't water, en wederhoudt het Schip van afdryven: hy is in de midden opgezet, 't geene geschiedt om dat de Scheepen, althans in de midden het zwaarste geladen zynde, daar komen te buigen, en de kiel dus allengskens recht wordt: zoo men hem ter eerster aanvang recht maakt, buight hy na buiten toe, dat veel onheilen kan veroorzaken. Doch andere zyn van gevoelen dat men de kiel van eersten aan geheel recht behoorde te maken, om dat hy dus de meeste dienst aan het Schip doet, dryvende dat het ongemak, 't geen het Schip komt te lyden als de kiel gebochelt is, niet kan ophalen het gemak dat men heeft met hem ter eerster aanvang geheel recht te maken, schoon hy daar na uit buigt. Een gebochelde kiel zal het Schip niet zoo wel streek doen houden als een rechte, maar meerder af dryven.

In Barbarye maakt men de kielen meest scherp.

De Lip, die achter aan de kiel uksteekt, stut het roer, en verhindert dat ietwes tusschen de steven en 't roer kome in te schieten, en zoo onklaar werde.

In 't lossen van lange Scheepen dient men goede acht te slaan dat de bodem te gelyk van zyne zwaarte wort verlicht; want om dat veele Schippers hunne Scheepen eerst in het midden doen lossen, ziet men de zelve een rugh op steken, en de kiel binnewaarts buigen, 't geen hen zeer krenkt.

Op Scheepen van oorlogh dient den overloop meest plat te zyn, om bequamelyk te konnen slaan: en men doet de zelve voor zomtydts wel met een treetjen ryzen, om het Schip van vooren te meerder aanzien te geven.

Van het Galjoen.

+Van de maat des Galjoens, dat men voor aan de Scheepen zet, is geen andere reden te geven, als 't welgevallen van den Bouwmeester: doch de knop boven de Leeuw komt nimmer hooger als de regelingen van de bak, daar eene is. Over eenige jaren wierden de galjoenen vry lang gemaakt: doch hedendaags maakt men de zelve weder kort, licht, krom, en styl op; 't geen in groote Scheepen, myns bedunkens, niet te pryzen is, om dat dit te kleinen plaats geeft tot het vereischte gebruik, waar toe de galjoenen zyn geschikt. Aan Scheepen die alleen tot het zeilen werden gemaakt passen best korte galjoenen, en korte boegsprieten, om dat hoe langer deeze zyn, hoe grooter hoek van beweging zy aan 't geheele Schip toebrengen, wanneer de zee voor tegen de zelve komt aan te slaan, het geen den loop van 't Schip zeer stuit: hoe zy lichter van hout zyn, hoe minder tegenweer het water, dat daar tegen aan komt te slaan, vindt, en, by gevolgh, hoe minder kracht en beweging het zelve aan het Schip over geeft. Wanneer al te zware en lange galjoenen in zee onklaar worden, is men dikmaal genoodtzaakt de zelve af te zagen, om dat zy, wegens hare grootheit, niet te hermaken zyn, en, los hangende, veel onheil aan het Schip, door hun slingeren, te wege konnen brengen. Indien de galjoenen al te zwaar gemaakt zyn, zoo doen zy de Scheepen te zeer voor over

wegen, en in 't water duiken. Aan Scheepen van oorlogh werden de grootste galjoenen vereischt: zy dienen tot verblyf der matroozen, om zich te reinigen, te wasschen, en haar gemak te nemen; als mede, om daar uit het tuigh aan de boegh-spriet te redden; strekken ook voor een gevangenisse, waar in de misdadigen, geboeit zynde, werden opgeslooten; doch wel voornamentlyk, tot optooijinge der Scheepen. Men bewoelt het galjoen met hechte touwen, stevigheits halven. De galjoenen worden zwaar of licht gemaakt, na dat de Scheepen stevigh of rank zyn, en zulks mede om het zwaarheits middel-punt van 't Schip in een geschikte plaats te krygen: om welke oorzake men ook dikmaal de Scheepen ziet veranderen, verlichten, of verzwaren, na de zelve rank ofte stevigh bevonden worden, met deeze of geene zwaarte daar boven op te zetten, als van masten, en iets anders; of ook wel met een huidt onder om te leggen, of anderzins.

De galjoenen plegen voormaals den genen die op de Scheepen eenige kleine misdaadt bedreven hadden tot vry-plaatzen te strekken.

In deeze Landen is men gewoon voor aan de galjoenen een Leeuw, het Wapen van den Staat, te zetten; en achter, boven op, het Wapen van de plaats daar 't Schip gebouwt is, en t'huis hoort.

+De Scheepen worden benaamt na veelerhande voorwerpzels, als van menschen, beesten, huizen, steden, enz. doch onder de Roomsche Christenen meest na verstorven heiligen, welke zy wanen beschutters dier Scheepen te zyn die na hen werden benaamt; waarom deeze ook by noodt van de scheepelingen worden aangeroepen en gebeden, na den voorgang der oude Heidenen, die hunne houte goden achter op de Scheepen stelden, en dagelyks aanbaden. By hen werden de Scheepen mede gewydt van den Priester. Dit inwyen der Scheepen werdt ook by zommige Luiterschen gepleegt, doch zonder over-geloof: de Prediker alleen benaamt het Schip, en bidt Godt daar over aan om zynen zegen. *+Van de benaminge der Scheepen.*

Ook schynt insgelyks na over-geloof te hellen de oude gewoonte die by eenige Scheeps-bouwers hier te Lande werdt gepleeght, namentlyk, dat zy, als een Schip afloopen zal, en gesmeert is, voor aan de steven de wereldt met een kruis, door een vette quast, daar op stryken.

In een Schip dat *Constantinus de Groote* deede timmeren, zagh men de naam van Jesus Christus, met dit teken ☧, boven aan een standaart geplant, daar het kruis op stondt. Om dat de mast met de raa een kruis verbeeldt, zyn by zommige Roomsgezinden veel over-geloovige aanmerkingen daar op gemaakt.

De eerste Christenen waren gewoon verbeelde Scheepkens in ringen te dragen, waar mede zy de strydende Kerke afmaalden, die als een Schip in zee omzwerft, en veel gevaar heeft te lyden. *Clemens Alexandrinus* zeght elders, ter geheugenisse van den Apostel *Petrus*, die een visscher was, *Uw teken zy een duif, of Schip, na den Hemel varende*.

Het Schip is voor breeder als achter, en zulks om dat het anders, achter breeder zynde, na zyn roer niet luistert, te veel zogh maakt, en den voortgang verhindert, ook het water zoo doet zakken, dat 'er schier niets tegen 't roer blyft; waar over diergelyke Scheepen het slingeren achter zeer onderworpen zyn. Op een derde van vooren zyn de Scheepen op 't alderbreedtste: van daar af dan naar achteren valt het water allengskens toe, en dus maakt het Schip goeden schot. Zoo men het breedtste meer na vooren zet, zal 't Schip het water niet genoegh snyden; als men het naar achteren zet, wort het water achter te zeer ontvaren, en men kan niet wel stuuren: hier om dan is op een derde van vooren de rechte plaats daar 't Schip op zyn breedtste moet zyn. Aan balken die in 't water dryven kan men bespeuren, dat, als de zelve te dier plaatze het dikste zyn, zy dan de beste schot maken.

+De Kajuit wort achter op het Schip geplaatst, om dat daar de minste beweginge is, en om dat men daar van daan best alom over 't Schip zien kan, ook acht op roer en zeilen nemen: als mede, om dat het Schip, zonder hinder, achter boven breedt uit getimmert kan werden. *+De Kajuit.*

+Het Verdek zakt zomtydts wel een voet neer by de Konstapels kamer; 't geen geschiedt om het recht staan der schiet-bussen, of geschut. In Koopvaardy-scheepen treedt men altemet by de groote mast een tree van een half voet neer op het verdek; doch het verdek blyft echter noch eenighzins opgezet. Dus staat het mede met den overloop; doch die behoeft zoo veel niet te zakken, want zy is minder opgezet: maar wanneer het gebeurt dat den overloop achter zakt, dan begint het zakken aan 't schot van de Kajuit. *+Verdek.*

De Noorts- en Ooster-vaarders verdekken zet men vry hoogh op, zoo voor als achter, en zulks op dat het boots-volk zich daar boven op droogh mag houden; want aldus loopt het water te beter daar af in zee, 't welk in de Noorder gewesten veeltydts over de Scheepen heen stuift. Op Oorlogh-scheepen behoort het geschut evenwydigh met het water te liggen, waar om de verdekken niet zeer hoogh dienen opgezet te zyn. Tusschen het verdek en den overloop, voornamentlyk op Scheepen van oorlogh, dient zoo veel ruimte te zyn dat 'er een man bequamelyk onder kan gaan, 't en ware men het aldaar een weinig ondieper maakte, om meerder ruimte in 't hol te hebben.

+De Wagers in de kimmen zyn dikker als op eenige andere plaats, om dat daar de meeste slagh van 't water tegen aan komt.

+*Wagers*.

+De Buik-stukken, en Zitters, zyn mede in de kimmen het zwaarste van hout. Doch andere zyn van gevoelen, dat men die op de kiel het dikste behoorde te maken, om dat (zeggen zy) wanneer een Schip stoot, en breekt, de breuke in 't gemein onder aan de kiel, in 't midden van het Schip, eerst begint.

+*Buik-stukken, en Zitters*.

+Het Vlak ryst ruim een halve voet, het geene meine aan Scheepen die met be-

+*Het Vlak*.

dachten raadt op het snel zeilen niet gemaakt zyn genoeg te wezen, zoo het vooren achter-schip maar zyn behoorlyk beloop heeft, snogger en smoegh, in en uit gaande naar den eisch: welk beloop, myns bedunkens, niet te bepalen, of met woorden te beschryven is.

Het uiterlyk beloop der Scheepen wort onderscheidelyk gemaakt, na het oogh, en goedt keuren van den Meester. Dit is zeker, dat die Scheepen, wiens vlak van voor tot achter minst ryst, het meeste goedt laden konnen; en diens vlak meest ryst, het snelste en scherpste door 't water gaan: gelyk ook in 't gemein zulke Scheepen best zeilen, die het zwaarste in de midden geballast zyn. Tot verwondering vindt men Scheepen die met losse masten, en met los wandt, het snelste zeilen: waar van geen andere reden te geven zy, als dat door ieder schok, die de losse zeilen, en masten, komen te doen, het Schip beter in zyn evenwight komt te staan dan voor heen; waar over het Schip dan beter vaert neemt: 't geen in Scheepen die op deeze wyze niet geladen zyn geenzins komt te gebeuren.

Het hangt aan 't oogh van een braaf Meester een Schip zyn behoorlyke omtrek, of beloop, te geven. Het vlak van 't Schip, hier vooren opgestelt, ryst minder als in de snel zeilende Fregatten, en meerder als in de plompe Last-dragers. Wel is waar dat een meerder verheven en ronder vlak aangenamer voor 't oogh is; doch hier is het gebruik voor cieraat gekooren, en een matelyke ryzing genoomen, niet van de hooghste noch niet van de laeghste, om dat het Schip tot tweederley gebruik is bestemt, als gezeght is.

+De Kim-gangen zyn planken, welke tusschen het vlak en des Schips opgaande zyden in staan: zy zyn rondtachtigh, en staan dwars tegen des waters opper-vlak aan, op dat, wanneer het Schip zeer over helt, of aan de grondt raakt, het te vlakker kome te vallen, en zich minder quetze, of beschadige: de rondte is ook nut, om dat hoekige kim-gangen meerder water in laten, en lichter gequetst worden, wanneer 't Schip tegen grondt, of drooghte, komt aan te stooten. De buik-denning, of wagering, die daar tegen komt, is zoo veel zwaarder als het Schip hier meer de last draaght, en af-stooten moet, dan elders. *+Kim-gangen.*

Het behoort een vaste wet, onzes geringen oordeels, onder de Scheeps-bouwmeesters te wezen, dat zy alle uiterlyke Scheeps - deelen, weinige uitgezondert, kring-stukkig maken; want het zyn groote mis-greepen dat men veele Scheeps-leden bordigh, en schier plat ziet te wezen.

+De meeste Scheepen welke ten oorlogh gebouwt worden zyn boven wyder als het Schip 't geen hier vooren opgegeven is: of, om klaarder te spreken, hier is de bogt, die de inhouten krygen daar zy boven het Schips onder-lichaam uitsteken, meer inwaarts getrokken als men wel gewoonlyk aan Scheepen van oorlog ziet geschieden; want aan de hedendaagsche Oorlog-scheepen gaat deeze boght wel eenighzins binnewaarts, maar een weinigh opgestegen zynde dan gaat zy weder uitwaarts, en maakt alzoo dat die Scheepen boven vry wyder zyn als het hier voor opgestelde Schip is. Dus staat het met dit Schip, om dat vertrouwe dat de Scheepen die boven wat ingetrokken werden, beter met weinigh volk te beheeren en te beschermen zyn; 't geen dienstigh is op een Schip waar mede mep andere inzight heeft als om daar mede te vechten. Engte boven heeft weinigh windt-vang, en vordert tot het zeilen: waar om men ook wel smalle en laege huts en kajuiten op de Scheepen zet, met weinigh en ingetrokken buiten - werk; zynde de boven - hut zomtydts in tweën gedeelt, wiens ingang men dan wel met twee val-deuren maakt, van welke ieder in een byzonder vertrek leidt, werdende de kap van de deur een weinigh boven de zoldering verheven gemaakt, om de ingang des te gemakkelyker te doen zyn. *+Van de wydte.*

Aan Scheepen die na de Straat, en heete oorten, varen, is 't niet ondienstigh, tot gemak van 't kajuits volk, achter opene galderyen te maken; 't geen bequaamlyk kan geschieden, met de vensters een weinigh laeger en meer inwaarts te zetten, de bank, die men veeltydts, of altydt, achter in de Pynas-scheepen ziet, na latende.

Dat Oorlog-scheepen boven geboogen zyn, geschiedt tot cieraat, en om dat een groote menighte mannen uit dusdanige Scheepen beter vechten konnen als uit naauwe Scheepen, en hen meer aan bequaamheit tot slaan als vlugheit in 't zeilen gelegen is.

Scheepen die boven naauw vallen zyn pryzelyk, om dat niet licht geëntert konnen werden; want hare uitpuilende buiken maken hun boort ontoespringelyk.
Daar-en-tegen zyn de zelve mispryzelyk, om dat zy, als op zyde liggen, meerder hellen, en lichtelyker water van ter zyden opnemen; waar van hunne geboogen zyden, daar het water tegen op rolt, oorzaak zyn: zy hellen meerder, om dat de ingekrompe boorden zoo drâ op het water niet plotzen als de onder uitpuilende buiken, en by gevolgh het Schip niet helpen vlotten. Dit ongemak is aan Scheepen die boven al te

wydt zyn, dat zy rank worden, en lichtelyk omslaan.

+Men moet zich wel wachten van de Scheepen al te hoogh te bouwen; want zulke zyn hier door rank, en vangen onnuttelyk+ te veel windt. Al te laegh moeten zy mede niet gebouwt zyn; want dusdanige werden dikmaal van 't water overstolpt. Al te breede Scheepen liggen zeer wreedt op 't water, en zyn onsterk. Hoe wyder het hout uitgebogen is, hoe brosser + het wert: waar om men de Scheeps-houten niet al te veel buigen moet, 't zy door vuur, of anderzins; het geene men echter dikmaal ziet geschieden, om ruimte te winnen. Het hout wert krom als men het na omlaeg dwingt, en niet recht uit buigt. In Zweeden werdt het Scheeps-hout wel gekookt, op dat het te beter buige. Hoe verder de banden van elkander leggen, hoe krachteloozer het Schip is; waar om daar + op te letten staat. Al te smalle Scheepen laden weinigh, en zyn onbequaam tot tegenweer+. Al te lange Scheepen zyn zwak in de lendenen, en krenken licht wanneer +op 't drooge komen te zitten. Al te korte Scheepen zeilen traagh, en slingeren zonder+ maat. Scheepen die boven top-zwaar zyn slaan licht om. Wederzydts dient even veel hout en zwaarte te zyn, anders hangen de Scheepen altydt over een zyde. Boghtige+ Scheepen, of die te veel springen, zyn wanschapen, en afzienlyk voor het oogh. Scheepen die voor al te scherp zyn, zinken daar te diep: al te stomp snydt geen water genoegh, en vertraaght den voortgang. Vierkante en hoekige Scheepen zyn onsterk, en wanneer stooten barsten zy licht. Scheepen die te veel achter over hangen staan wanschapen, en zyn daar bros. De Konstapels kamer dient niet zeer laegh te zakken; want anders zal het water, 't geen over het Schip komt, daar in loopen, dat +groot onheil by kan brengen. Te hoogh getuight, helpt dikmaal mast en al over boort: te laegh getuight, verliest te veel windt, en doet de Scheepen traagh zeilen.

+De Scheepen moeten niet te hoog zyn,

+Noch ook niet te laegh,

+Noch 't hout te veel geboogen;

+Niet te smal;

+Niet te lang,

+Noch te kort,

+Ook niet topzwaar;

+Dienen mede niet te veel te springen; Niet al te scherp, noch al te stomp te zyn,

+En niet te hoogh of te laegh getuight.

+Het Kolzem is breeder als de kiel, om dat het spoor daar in gemaakt, en de wagers daar in gehecht moeten wezen: het werdt met bouts aan de kiel vast geklonken: het dient tot stevigheit van 't geheele Schip, en magh te recht een binne-kiel genaamt worden: het heeft veeltydts voor een lasch.

+Kolzem.

+De Juffers, aan de hooft-touwen, dienen om het wandt te verlengen, of te verkorten, na de gelegentheit van weêr en windt, en na dat de hooft-touwen gerekt of gekrompen zyn: zy zyn aan de rust of aan de puttings vast.

+Juffers.

+Met behulp der Knechts werden rees en zeilen opgetoogen: hun getal is onbepaalt: op groote Scheepen zyn'er veel, op kleine minder: zy staan zoo wel onder als op het verdek, en op de bak: gelyk ook de Betings, waar aan men de kabels belegt.

+Knechts.

+Men kalefaat, dryft, en braeuwt de Scheepen, duurzaamheits halven; want dus dringt het water niet door recten en scheuren: dit geschiedt met oudt werk, hair, en most, 't geen, als het in gedreven is, wel vet bepekt moet worden. Alle hoeken, en lasschen der planken, moeten wel voegen en sluiten.

+Kalefaten.

+De Pap, waar mede men de Scheepen van onderen tot boven het waters oppervlak bestrykt, wert gemaakt van harpuis, slechte hars, traan, en zwavel: men houdt dat geen worm hier door kan dringen. Zomtydts ziet men het af met een slechte smeering van ongel, voornamentlyk als de Scheepen na-by, en niet om de West varen. Dit wit gesmeer behoedt de Scheepen langen tydt voor het bewassen met groente, of vuil te werden.

+Pap.

+Aan de Scheepen die verre om de West gezonden werden haalt men onder om een goede huidt, daar men ontallyk veel spykertjes in slaat: deeze legt men op koeijen hair: daar wert ook wel dun geslagen loot, of koper, tusschen gevoeght, en dit alles om het ongedierte, dat het hout verteert, te weeren. Men leght mede

+Verdubbelen.

wel graauw papier, dat te wederzyden dik geharpuist, en met worm weerende pap bestreken is, tusschen de verdubbeling.

By het groote luik zyn de inhouten het zwaarste, en zulks om dat de opening aldaar het Schip verzwakt; want waar een luik komt, daar konnen geen balken dwars scheeps leggen, die het Schip binden.

De boght, of het wulf, 't geen achter over hangt, maakt men cierlyk, of oncierlyk, na welgevallen.

Voor op het galjoen leght men prezenning, en pap-doeken, daar het anker-touw en de schoot over sleept.

Het galjoen, en de voor-mast, werden by noodt afgezaaght, als het Schip te veel bukt, of voor lek is.

Wanneer een Schip in zee te rank bevonden werdt, vult men vaten met zout water, om onder meerder zwaarte by te brengen.

Op den overloop, omtrent de luiken, ziet men yzere ringen, waar mede de luiken, by hardt weêr, worden vast gesort: ook ziet men zulke ringen achter de stukken, waar mede men die af en aan haalt.

Het hout voor scheens wert voor hooger gemaakt als in 't midden, schoon de Schee-

pen zonder bak zyn, om de zee-golven te keeren.

De Zalen, die op de bram-stengen staan, dienen om de vlagge-stokken te houden, waar om zy ook maar een gat hebben.

Onder de Kraan, aan 't galjoen, staat een zware hoek-man, die hem stut als het anker daar over gewonden wordt.

Aan ieder rust ziet men een yzere Putting, die gladt en van een stuk gemaakt is, welke door schiet: hier is een touw aan vast, 't geen over vier schyven gaat, waar mede men de masten ter zyden vast houdt, en aanzet. Een andere is los, en beweeghlyk, welke dient om een talie in te slaan, en lasten over te nemen. De puttings onder de marssen zyn vry lang, en dienen om de hooft-touwen vast te houden: doch die van de fok, en bezaan, zyn de langste, om dat daar de hooft-touwen tot aan de randt van de mars niet reiken. Het stenge-wandt wert met juffers aangezet. De boeg-spriets mars heeft geen puttings.

Aan Scheepen die laege stuur-plechten hebben ziet men de plaats daar de man te roer staat veeltydts verheven zyn, op dat hy met gemak, en bequaamlyk, zyn werk kan doen.

+De Scheepen hebben zelden drie vaste deks.

+De meeste Scheepen, hier te Lande gebouwt, hebben slechts twee vaste deks, zelden vindt men 'er met drie: welke Scheepen met drie vaste dekken by veelen bequamer tot het slaan gehouden worden; want den vyandt zal bezwaarlyk op een geslooten Schip invallen: doch dit ongemak is'er by, dat zy zeer langzaam haren rook lozen. Het derde dek heeft zeer weinigh hout voor scheens: men zet ook weinigh kanon daar op, om de Scheepen niet top-zwaar te maken: hier op wordt het kryghs-volk met de handt-bussen gestelt, als men slaat: het is met de bak van eene hooghte. In stede van deeze derde vaste deks ziet men veel halve verdekken aan de hierlandtsche Scheepen gemaakt, die half wegh scheeps komen, zoo dat 'er weinigh opening blyft tusschen de bak en dit halve verdek, welke opening men des noodts sluiten kan met Vinke-nets, of Koe-bruggen; 't geen, myns bedunkens, pryzelyker is als een derde vast dek: deeze vinkenets werden ten dien einde veeltydts los, en ongeslooten, mede gevoert: wanneer zy op gezet werden, maakt men die vast aan de bak, en aan het achter-kasteel, of half verdek: zy staan op stutten: de vloer is van tralie-werk: zyn rondtom met een leuning voorzien, die met kleeden bedekt kan werden, waar door in 't veghten de musketten steken: staan op het midden van't Schip, en zyn omtrent 8 of 10 voet breedt: wederzydts van de kanten tot aan het scheeps-boort werdentouwen gespannen.

Op Scheepen die na Indien varen worden dikmaal verdekken gemaakt van 3 of 4 voet hoogh, komende boven het eerste of onderste dek, 't geen insgelyks een Koebrugh wert genaamt: hier op plaatst men des nachts de soldaten, ook stouwt men de kostelykste waaren daar in: deeze geven groote styfte aan de Scheepen. (Men zoude ook Scheepen konnen bouwen met een gelyk-gaande overloop, zonder dek, behoudens een kleine, of laege koe-brugh, 't geen sterke Scheepen zoude geven, stellende al 't geschut boven op, alwaar het zelve den vyanden het meeste quaat kan toebrengen, dewyle het dus eerder te laden, en beter te bestieren is.) Om de afwateringe zakken de deks wederzydts een weinigh na boort toe, zynde voor en achter opgezet na het ryzen der Scheepen, en zulks om dat hare ruimte doorgaans van eene hooghte zoude zyn.

+Hoe het ruim afgedeelt wert.

+Het Ruim in de Scheepen magh verdeelt werden na welgevallen. Op d'Oorlogh-scheepen zet men de kombuis dwars scheeps voor de groote mast, op 2 of 3 voet na aan de zelve, daar een bottelery achter tegen aan komt, wien de Schippers kamer volght, en dan de broodt-kamer, nevens voor een Schiemans kamer, waar in mede andere beampten werden geplaatst; doch in de grootste Scheepen vindt men geen Schiemans kamer. In de Schippers kamer werden de

zeilen geberght, in de zeil-kisten, die na de kruit-kamer toe staan. Het volk slaapt meest in hang-makken, uitgenoomen in de kombuis, en bottelery; doch de soldaten schikt men veeltydts, met vaste kooijen, voor in het kabel-gat, dat in 't ruim afgeschooten is.

In de Koopvaardy-scheepen houdt men het ruim ledigh voor de koopmanschappen: het volk berght zich boven; en men stelt de kombuis op het verdek, gelyk in het Schip, hier vooren opgestelt, tot voorbeeldt, is gedaan; of ook wel in de bak, die of toe of open is.

In de kajuits van Ooster - vaarders zet men haerden, of ook wel kachels.

Zoo wanneer brandt onder in het Schip moght geraken, is 't niet ondienstigh een gat in het ruim te hakken, en water daar door in te laten.

+Als de spleeten wel gevult zyn, werdt het Schip boven water geteert; want onder water houdt de teer niet.

+*Het Schip wort geteert*.

De Scheepen zoo wel binnen als buiten te pleisteren, tegen brandt, als ook om onreinigheden, en water, te weeren, zou-

de een goede vondt zyn, zoo de zelve bequaamlyk konde werden gebruikt.

+De Tingels aan de kiel zyn repen houts, waar mede de water-loop op de grondt bepaalt wert, dienende mede om een effen bodem te hebben. +*Tingels*.

+De Hek-balk dient om de rantzoen-houten te styven, en, by gevolgh, het geheele Schip t'zamen te houden. +*Hek-balk*.

+Van de Zeilen valt noch een weinigh te zeggen: Hare breedten boven moeten met de dwars-masten, of raas, daar zy aan gehecht zyn, over een komen. Onder zyn de zeilen breeder als boven, om dat het Schip onder meer windt-vang verdragen kan, zonder krenking der masten, of voor induikinge te veroorzaken. De hooghte van de zeilen moet ten minsten zyn als de lengte der masten, daar zy tegen aan staan; doch men maakt die hooger, om dat losse en opgeblazen zeilen het vorderlykste aan 't Schip zyn. By stille windt, en grooten haast, worden by de nokken van de rees spaken uitgestoken, daar men smalle zeilen aan hecht, die Ly-zeils werden genaamt: insgelyks worden op de stag-touwen mede zeilen aangehaalt. By te harde windt bindt men de riffen en bonnetten op, om te minder windt-vang te hebben. Omtrent het uitstooten van de zeilen is aan te merken, dat het niet even veel is wat zeil men eerst ter windt-vang stelt. Als men t'zeil zal gaan, moet de tydt, het weêr, de windt, des Schips eigenschap, de zee, en landts gelegentheit daar men is, in acht genoomen werden. Aan loefgierige Scheepen, of alzulke welker aart het is na de windt, of daar de windt van daan komt, op te zetten, is 't best de voor-zeilen eerst los te laten, die dan het Schip doen af dryven. Aen Scheepen welke voor steedts van de windt af dryven, dat is daar heen waar de windt na toe waait, dient men de achter-zeilen eerst uit te zetten, om het Schip in een rechte streek te doen voort gaan, 't en ware dat men van wille was loefwaart op te zeilen, ofte na de windt af te willen vallen. Aan Scheepen welke de boven genoemde eigenschappen niet hebben, dient men de middel-zeilen eerst los te maken; want die doen het Schip alderbest een rechten loop nemen. Doch wanneer men van wille is dat het achter-schip zich van de windt af draaije, dan stoot men d'achter-zeilen eerst uit: en als men wil dat het Schip voor met zyn neus af valle, dat is, daar heen wende waar de windt heen waait, dan zet men de voorste zeilen eerst uit. Wanneer men te varen heeft daar veele gronden, ondiepten, en enge diepten zyn, is 't bequaamste het groot zeil alleen uit te zetten, want daar mede vaart men het gelykste, en de vooren achter-zeilen in den bandt te houden, tot dat men gints of herwaarts ter zyden af wil steken. By goedt weêr is 't handighste de bovenste zeilen eerst los te laten, enby hardt weêr de onderste. +*Zeilen*.

Scheepen welker zeilen verre voor uit steken zyn niet loef-gierigh, gelyk zulks de Portugeezen eertydts plagten te doen: en die welker zeilen verre achterwaarts staan, zoo als in voorige tyden de Spanjaarts veel voor een gewoonte hadden, zyn genegen om met hun galjoen het tegen de windt op en loefwaart aan te zetten.

Een ervaren zee-man heeft wel te letten dat hy zyne scheeps-zeilen steeds zoo schavielt, dat zy het Schip in even-wight van genegenheit houden om herwaarts of derwaarts over te steken.

Scheepen die de masten te veel voor over hangen houdt men lichtelyk af te vallen: de snel-gesnedene Scheepen acht men zoo niet genegen te wezen; plomp en kantigh maakzel heeft een anderen aart, en neight lywaarts af te zakken.

Als er holle zee gaat, en de Scheepen veel met de neus in 't water bukken, moet men geen blinden uit zetten, als by groote noodtzakelykheit: en by storm geene bram-zeilen, 't en ware insgelyks by nood; want deeze beide, in gegeven voorval, lichtelyk ontredden.

Als men in havens loopt, mindert men gemeenlyk zeil: ook als men tegen den vyandt slaaghs is, en elkander aan boort leght: gelyk men mede zeil mindert by te harden windt.

De windt die tegen de bovenste zeilen aan slaat treft met meerder kracht, als die windt welke tegen de onderste zeilen aan komt, en brengt, gevolgelyk, meerder voortgang aan het Schip; want de onderste windt wert zyn kracht gebrooken door de dampen die uit het water opstygen.

[+]Reden te geven van het ophalen des waters door de Pomp, is van klein belang: De schrik voor 't ledige[*], (gelyk d'Oude spraken) of wel de noodtzakelykheit der verplaatzinge van die deelen welker nabuurige lichamen bewoogen en wegh genoomen werden, wyst ons die duidelyk aan. De klap, die de buis van de pomp wel dicht sluit, doet, opgetrokken werdende, de lucht wyken, en, by gevolgh, het onder-water hare plaats innemen. By aldien in de pompen de emmertjens dieper gemaakt wierden als men gewoon is te doen, zoo zouden zy, door minder arbeit, meerder water opgeven; gelyk zulks by eenige Wis-konstenaars wert geoordeelt, die de ondervinding zeggen voor haar te hebben.

[+] *Van de Pomp.*

[*] *Metus vacui.*

In de groote Scheepen vindt men twee pompen voor de stuur-plecht, en by de groote mast een, zynde wel voorzien, bewoelt, en in 't ruim met kokers omzet. Op zommige plaatzen brengt men drie, en op andere zes pompen in een Schip van oorlog. Op zommige Koopvaardy-scheepen worden de pompen zoo verre als het moogelyk is naar achteren gezet, om het ruim tot de lading vry te behouden.

In eenige Scheepen ziet men Klok-huizen op de bogen boven de stuur - plecht staan, om het volk in 't gebedt, en aan de bak te roepen.

+De Vlaggen werden te scheep gebruikt om de streek des windts daar by te kennen. Zy dienen ook tot merk-teken van wat Landt de Scheepen varen. Men gebruikt de zelve ook tot cieraat, en ten pronk, daar de Hollanders wel het minste in uitsteken. +*Van de Vlaggen.*

De Vlaggen van deezen Staat zyn drie-verwigh, te weten, oranje, wit, en blaauw.

De Scheepen van den Roomschen Paus voeren witte Vlaggen, daar een S^{t}. Pieter met de sleutels in afgemaalt staat: des zelfs Wimpels zyn wit, geel, en roodt.

Engelandt voert een roodt kruis op een witte grondt.

Vrankryk voert meest witte Vlaggen.

Zweeden voert een geel kruis op een blaauwe grondt: en des Konings Scheepen voeren gesneede Vlaggen.

Deenemarken voert een roode Vlagh met een wit kruis.

Borgondien voert een roodt quastigh kruis in een wit velt.

De Portugeezen, welke naar Indien varen, hebben een Spheer in haar Vlagh, op een zilver velt.

De Maltezers voeren een roodt kruis op een witte grondt.

Sicilien voert een bruine Arent op een wit velt.

Florencen voert het kruis van S^{t}. Steven op een witte grondt.

Savojen voert een L. Vrouwen beeldt op wit.

Venetien voert een Leeuw op een wit velt.

De Hamburgers voeren roode Vlaggen met drie witte toorens daar in.

Die van Ragusa voeren in hare Scheeps-vlaggen een Schilt op een wit velt, daar het woordt *Libertas*, dat is Vryheit, by geschreeven staat.

De Scheepen van den grooten Turk voeren onderscheidelyk geverwde Vlaggen, als roodt, wit, en groen, met zwarte letteren daar in.

De Algiersche Roovers voeren zeskante Vlaggen, zynde roodt van verw, daar een Turks getulbandt hooft in staat.

De Scheepen des Konings van Spanje, die in 't Jaar 1573. de stadt Middelburgh poogden te ontzetten, waren op de zyden met roode Borgondische kruissen getekent.

De inhoudt der vlaggen is zonder wet, en ieder maalt daar in 't geen hem luft.

In zommige vlaggen deezes Landts staan drie letters P, 't geen zeggen wil, *Pugno pro Patria:* dat is, *Ik stryde voor 't Vaderlandt*.

Toen de Graaf van der Mark eertydts met zyn Scheepen voor den Briel quam, zette hy tien Penningen in de vlagh.

Op de bezaans-mast der Koopvaardy-scheepen ziet men veeltydts een vlaggetje, waar in het Wapen van de woon-plaats des Schippers getekent staat; en in de vleugel op de fokke-mast ziet men mede wel het Wapen van de woon - plaats der Reders van het Schip.

Het Koninglyke Jacht, waar in zyne Hoogheit den Heere Prinsse van Oranje herwaarts over wiert gevoert, toen hy in Engelant was getrouwt, in den Jare 1677. voerde een tweeverwige Vlagge van de groote mast, als d'Engelsche coleur, en oranje, zynde des Prinssen teken-verw: in de zelve waren de Wapens van de Prins, en Princesse, omvloghten met een jeughdige Trouw-krans, afgemaalt.

Wanneer in 't Jaar 1673. den Hartogh van Richmont, Engelsch Gezant aan het Deensche Hof, gestorven was, deede zyne Majesteit van Deenemarken het lyk over voeren in een Schip dat zwarte vlaggen en zeilen voerde: het Schip zelve was met zwart laken bekleedt, gelyk mede alle de matroozen.

Zulks geschagh mede toen het lyk van den Grave Koningsmark van Amsterdam na Glukstadt wiert vervoert: deezen Heer was, loffelyk strydende, ten dienste deezer Landen, in de bestorminge van Bon doodt gebleeven.

Als de laatste Heer van Brederoode, *Wolphert* genaamt, overleden was, wierden op alle Scheepen van Viane, en van alom waar zyn gebiedt gestrekt hadde, Rouw-vlaggen gezet: dit duurde een jaar en zes weken.

De zee-luiden weten noch eenige byzondere betekenissen met de vlaggen te doen.

Een opgerolde vlagh achter uit, is te zeggen, dat iemandt, die van boort is, geroepen wert; ook dat men d'eene of d'andere zaak ten hoogsten noodigh en gebrek heeft: dit wert een Tzjouw genaamt.

De vlagh ter halver steng, betekent een doode te scheep.

Als het scheeps-volk rebel is, en zich meester van 't Schip maakt, zonder hunne Opper-hoofden te willen gehoorzamen, zyn zy gewoon alle vlaggen te stryken, en het Geusje, dat is 't vlaggetje van de blinde-steng, alleen te laten waaijen.

Om een vyandt te verschalken, steekt men wel vlaggen van ander volk op.

Als de Scheepen t'zeil gaan is men gewoon de vlagh van achteren te laten waaijen, en de geus van vooren.

Die in een vloot Koopvaardy-scheepen des nachts vuuren zal, laat des avondts de vlag van achteren waaijen, op dat de vuurman bekent zoude zyn. Dit gaat met beurten om; behalven dat de Vloot-vooght, of Admiraal, althans twee vuuren achter opsteekt.

In Engelandt wil men een gewoonheit te zyn, als zyne Majesteit zelve, of de Koninginne te scheep is, dat 'er dan drie vlaggen te gelyk van achteren waaijen.

Het Opper-hooft in een Nederlandtsche Vloot, die van het oudtste Collegie afgezonden wordt, en de eerste in rang is, voert de vlagh boven van de groote mast: by den geenen die van het volgende Collegie in jaren uitgezonden, en de tweede in rang is, werdt de vlagh van de voor-mast gevoert: die van het derde, of jongste Collegie gezonden wort, en ook de derde in rang is, voert de vlagh van de achter-mast: onder ieder van deeze vlaggen waait een wimpel af. En op dat alle Scheepen kenbaar zouden wezen onder wat Hooft zy bestemt zyn, doet men hun wimpels voeren van die mast, van welke haren Voorganger de vlagh voert.

Op het Schip voornoemt, in dit Boek vertoont, waait een vlagh van bovenen, 't geen alleen tot cieraat is gedaan, zonder opzight op den rang te nemen.

In byzondere vlooten onzes Landts wert de groote Vlagh dikmaal by beurten gevoert, gelyk ook de vuuren by nacht.

De gemeene Oorlog-scheepen van deezen Staat plaghten van alle masten groote vlaggen te laten waaijen; doch zulks wert nu achter gelaten, om alle geschil in zee te myden: zoo dat zy slechts dubbelde vleugels voeren, 't en zy de zelve, als * geleiders, met een hoop Koopvaardy-scheepen door zee gezonden worden.

*Convoyers.

+De Oorlogh-scheepen deezes Landts, van d'eerste en tweede Certer, hebben vlaggen van 15 kleedt, en zyn lang 18 ellen; geusjes van 6 kleedt, lang 7 ellen; wimpels van 25 of 30 ellen; vleugels van 5 of 4½ kleedt, lang 4 ellen.

+*Maat der vlaggen op de Nederlandtsche Scheepen van oorlogh.*

De Scheepen van de derde Certer hebben vlaggen van 12 kleedt, lang 15 ellen; geusjes van 6 kleedt, lang 7 ellen; wimpels als boven; vleugels van 4 of 3½ kleedt, lang 3 ellen.

De Scheepen van de vierde en vyfde Certer hebben hare vlaggen, wimpels, geusjes, en vleugels, even-eens als die van de derde Certer.

De Scheepen van de zesde Certer hebben vlaggen van 9 kleedt, lang 10 ellen; geusjes van 4½ kleedt, lang 5 ellen; de wimpels zyn van 25 ellen; de vleugels zyn van 3½ of 3 kleedt, en 2½ ellen lang.

De Scheepen van de zevende Certer hebben vlaggen van 7½ kleedt, lang 9 ellen; geusjes van 3 kleedt, lang 4 ellen; wimpels van 25 ellen, en vleugels van 3, of 2½, en 2 ellen lang.

Men geeft de Scheepen in 't gemeen op hare reizen mede twee vlaggen, twee geusjes, twee wimpels, en 6 vleugels.

Den Admiraal voeght men toe, boven de gemeene vlaggen, hier genoemt, noch een vlag van 12 kleedt, en een van 9 kleedt, een geusje of twee, als mede een wimpel of twee, een witte vlagh, een blaauwe wimpel, een roode wimpel, een geele wimpel, en zulks om te petsiaren.

+Alleen des Konings Admiraal in Vrankryk, als hy zelfs te scheep is, voert een vierkante witte vlagge op de groote mast: de Vice-admiraal voert een gelyke vlagh van de voor-steng: gelyk ook de Schout-by-nacht van de bezaans-mast.

+Vlaggen op de Fransche Scheepen.

By afwezen van den Admiraal voert de Vice - admiraal de vlagge van de groote steng.

Deeze Hooft-vlaggen zyn altydt een vierde deel langer als hoogh.

Het Opper-hooft van een Fransche Scheeps-vloot voert een witte vleugel van de bezaans-mast, daarhet Wapen in staat van de plaats daar hy af vaart, te weten, onder een Scheeps-vloot zynde; doch als hy alleenigh is, dan waait de zelve vleugel van de groote mast af.

Deeze vleugels zyn vier maal langer als hoogh, en te midden door gesneden op twee derde van hare lengte, d'uiterste einden scherp toe gaande.

Geen Admiraals vlagh, zegt men, magh opgesteken werden, 't en zy in een vloot van twintigh Oorlogh-scheepen, om de zelve te konnen verdedigen. En op het minste moeten'er twaalf weerbare Oorlogscheepen by een wezen, eer een Fransche Vice-admiraals of Schout-by-nachts vlagge magh opgestoken worden: van welke Scheepen de minite zes-en-dertig stukken voeren moeten.

Een gemeen Fransch Oorlogh-schip voert een witte wimpel van de groote mast, zynde half zoo hoogh als de vleugel, en niet korter als 10 Fransche ellen.

Hare vlaggen van achteren zyn althans wit.

De Fransche Koopvaardy-scheepen voeren een blaauwe vlagh van achteren, daar een wit kruis door gaat, bestikt met 's Konings Wapen.

Hun Koopvaardy-scheepen, zeght men, is't mede geoorloft, by vier-tyden, en op verlussing-dagen, vlaggen en wimpels op te steken, van alle verw, en grootheit, uitgenoomen geheel wit.

Hare Oorlogh-scheepen moogen ook wimpels van verscheide verwe laten af-waaijen, om zich te doen verkennen.

Een Admiraal onder een Koopvaardy-vloot vermagh een witte wimpel te laten waaijen, midts hy die in haalt op 't gezight van 's Konings Oorlogh-scheepen.

De schans-kleeden op Fransche Oorlogh-scheepen zyn blaauw, met geele Lelien daar op genaait, en omzet met breede witte banden.

De Fransche Vloot-vooght voert vier lantaernen van achteren: de tweede, en derde Vloot-vooght, voeren'er elk drie: en ieder gemeen Oorlogh-schip voert 'er slechts een.

Voormaals, zeght men, voerde een Fransche Admiraal een witte vlagh van de groote mast, met goude Lelien gestikt, een groene vlagh van de achter-mast, en een blaauwe vlagh van de voor-mast, nevens een roode vlagh van achteren, en wimpels van onderscheide verwe.

Wimpels zyn lange en smalle gespleete vlaggen, welke men, tot cieraat, onder de andere vlaggen te scheep laat afwaaijen.

+De Rechts-geleerde *Ulpianus* wil, dat de zee van gemein gebruik zy: gelyk mede den vermaarden *Celsus*. De Keizer *Justinianus* zelve zeght uitdrukkelyk in het Rechts-boek, *Instituta* genaamt, dat de zee van gemeen gebruik is.

+*Van de vryheit der zee*.

Van d'oude Roomsche Keizers, by wien by-na de gantsche heerschappye over de bekende wereldt was, leeft men, dat zy zich het gebiedt over de zee niet verder toeschreeven, als zy die van landt beschermen konden.

+Wanneer de Romeinen aan *Teuca*, Koninginne der Illyriers, klaagden van over-last, welke hare onderzaten den Romeinen ter zee aandeeden, antwoorde zy: *De zee is vry, ieder doet daar in wat hem wel gevalt*.

+*Rivius lib.* 3. *cap.* 29.

+*Autharis*, Koning der Longobarden, deede een pylaar in zee zetten, zoo verre, als hy, op een paert in 't water rydende, die met de spits van zyn javelyn konde bereiken.

+*Grotius de Jure belli ac pacis*.

De Keizer *Otto* wierp een lans in de Oost-zee, en zoo verre die reikte wilde hy dat het Roomsche gebiedt zoude strekken.

Van Koning *Canutus* Wordt verhaalt, dat, wanneer zyne Hovelingen hem vleiden, als ware hy ook Heere van de zee, hy met dezelve na strandt toe gong, en maakte een bundel van zyn mantel, daar hy op neder zat aan de kant van het water, tegen dat het begon te vloeijen; en als het water aan zyn voeten quam, geboodt hy de zee, dat die zyne voeten en kleedt niet zoude nat maken: doch toen de zee aan 't wassen quam maakte zy hem nat; toen zeide hy tot zyne Hovelingen, dat zy nu wel konden zien dat niemandt over de zee hadt te gebieden.

Heerschappye ter zee, of over de zee, alom te willen voeren, zeght *Graswinkel*, in zyn Boek van d'*Opperste maght van Hollandt*, is niet alleen onnut, en vruchteloos, maar ook onmoogelyk; en die zulks onderwindt, doet het geheele menschelyk geslacht kracht en geweldt aan, als hun pogende te ontrooven 't gunt hen Godt onmiddetyk, en in volslagen volkomen-heit, heeft gegeeven: doch zoo verre de zee

beschut, bebouwt, en beslagen magh worden, werdt de heerschappye by hem toegestaan.

Van het oude vry en vrank varen der Hollanders ter zee, ziet by den zelven *Graswinkel*, in 't genoemde Boek.

Hoe verre *Philips d' eerste*, Koning van Spanje, de heerschappye over de zee zich aanmatigde, blykt uit het zeven-en-twintighste lidt van zyne beveelen, aangaande de Scheeps-toerustingen, het welke hier volght.

‘Verbieden voorts alle vreemde uitlandtsche persoonen, met Schuiten ende Scheepen, hoedanigh die zyn, hun te vervorderen te komen binnen de voorsz. Havenen, Reeden, Rivieren, Stroomen, ofte kusten van de voorsz. onze Landen, van herwaarts over, noch ook daar buiten, zoo verre men de zelve van den lande of havenen af beoogen ofte zien kan, om aldaar, of elders, iemandt van onze onderdanen, geallieerden, of vreemde, eenige schade of hinder te doen, of ook om aldaar te leggen verbeiden, ende verspieden d'occasie, en apportuniteit, om het zelve te doen, 't zy onder dekzel van oorloge, die zy, ofte haren Prince, tegens iemandt zouden moogen hebben, ende bestellinge tot dien einde gegeven,

ofte anderszins, niets uitgezondert; op pene van lyf en goet.

+*Elizabeth*, Koninginne van Engelandt, verstondt wel te recht, dat de zee niet beheerscht moght worden, als zy den Spaanschen Gezant (wiens Heer en Meester misnoeght was, om dat d'Engelschen de Indien mede bevoeren) deede antwoorden, *dat lucht en zee voor alle menschen vry zyn om te gebruiken*.

+*Ziet Baker, en ook Valkenier, van de maght over de zee.*

+In volle zee, zonder voorgaande over-een-komste, is niemandt, onzes oordeels, gehouden een ander te groeten. Het wel leven op de zee vereischt echter dat Scheepen van Republyken die van Koningen eerst begroeten, (volgens het oordeel der geener die in Koninglyken dienst zyn) indien de Konings Scheepen van gelyken standt met die der Republyke zyn, en dat met schieten, achter om loopen, boot uit zetten, enz. doch alles zonder dwang.

+*Van het groeten, en stryken der vlagge, ziet Valkeni r, en Brandt in 't Leven van ds Ruiter*.

Dat byzondere, of enkelde Scheepen, door zee gaande, een vlagge voeren, is gevaarlyk in geval van ontmoetinge eeniger vreemde Scheepen; en 't is voorzightiger zonder vlagh door zee te varen.

Niemandt behoore zich te vermeeten, geen Vloot-hooft zynde, een vlagge te voeren buiten zynen rang; en hy stryke, onzes bedunkens, zyn hooft-vlagh zoo drâ als iemandt van meerder rang uit zyn land-aart omtrent hem komt, op dat geen verschil of wanschik ontstâ.

Het vlag voeren, en groeten, moet zeer zorghvuldigh gehandelt werden.

Koningen verbieden veeltydts aan alle Scheepen, die hare vlaggen voeren, de zelve te stryken, voor wien, en waar 't ook moghte zyn; als mede, eerst te groeten: waarom Oorlog-scheepen van gekroonde Hoofden in zee veeltydts elkander myden.

Wat de Koning van Spanje in voorige tyden zyne Scheeps-hoofden, de vlagge aangaande, bevoolen heeft, magh uit het volgende gezien werden.

Plakkaat van Koning Philippus II. *op het stryken van de Vlagh, gegeven in Brussel, Anno* 1563. *ultimo October*.

DAt voortaan niemandt van onze Onderzaten, in Zee zynde, en eenige andere Scheepen aldaar ontmoetende, ofte ook in eenige andere Havenen komende, of voorby Kasteelen, Bolwerken ofte vaste Plaatzen varende, onze Vrienden en Geallieerden toebehoorende, en zal moogen 't principale Vaanken van onze Wapenen, op 't Schip wezende, uit zynder plaatze weeren of asneemen; maar zal wel moogen doen tekenen van salutatie en vriendtschap met de Wapenen van 't Quartier of Stede daar 't Schip toebehoort, of met de Top-zeilen, en Fok, te zamen of byzonder, alzoo 't hun-luiden beit dunken zal: En zoo verre eenige Dienaren of Onderzaten van onze voorsz. Vrienden ende Geallieerden onze Onderzaten anders te doen zouden willen bedwingen, zoo zullen onze Onderzaten van hen-luiden vriendelyk begeeren, hun-luiden daar van te willen verdragen; en in gevalle van zwarigheden, zullen onze voorsz. Onderzaten hun-luiden daar tegens moogen waghten, en ter weere stellen, na gelegentheit van de zake, zoo hun-luiden best dunken zal.

In den Jare 1200. beval *Joannes*, Koning van Engelandt, dat, zoo wie voor den Engelschen Admiraal, in de Britannische zee, niet streek, men zulk een Schip aantasten, veroveren, en tot buit maken zoude, van wie het ook was.

By *Weytzen*, in zyn Boek *de Avariis*, vindt men, hoe zeker Schip van Zierikzee, ter tydt als men hier onder Keizer *Karel de V*. stondt, de vlagh weigerde te stryken voor een vreemt Oorlogh-schip; waar over een geveght ontstondt, schoon 't wederzydts vreede was.

In 't Jaar 1635. wanneer Vrankryk, en deezen Staat, ieder een vloot van vyftien Scheepen in en omtrent de Hoofden, tot beveiliging, hielden, was 'er verdragen, dat den Franschen Admiraal van onzen Admiraal eerst begroet zoude worden, welke daar op de gelyke eer-tekenen bewees.

+Die van de Hanze-steden zyn gehouden, volgens over-een-komste, de Fransche Oorlogh-scheepen te groeten. Ziet hier van het Zee-verbondt, tusschen zyne Majesteit den Koning van Vrankryk en de Hanze-steden, gemaakt in den Jare 1655.

+*Aitzema*, 47 *boek*.

Wat betreft het groeten der Fransche Oorlog-scheepen aan vreemde Kasteelen, Sterkten, of Scheepen, daar over konnen des Konings beveelen, uitgegeeven den 9 May, 1665. gezien werden.

Wat voorgevallen is omtrent het eerenpunt van 't groeten in zee, tusschen eenige Scheepen van zyne Majesteit van Vrankryk, en van deezen Staat, kan uit de verklaring, in de Staats Resolutie-boeken, den 11 Novemb. 1666. aangetekent, gezien werden.

Over het punt van groeten ter zee, en de vlagge te stryken, of doen stryken, by de Franschen gebruikelyk, ziet in 't breede by S^r^- *Daffie*, in zyn *Architecture navale*.

De Kasteelen en Sterkten des Konings van Vrankryk groeten zynen Admiraal

met vyftien schooten, die haar slechts met vyf schooten beantwoort. De Vice-Admiraal, en Schout-by-nacht, groet des Konings Sterkten en Kasteelen met vyf schooten, daar weder vyf schooten voor ontfangende. De gemeene Oorlog-scheepen groeten des Konings Sterkten en Kasteelen met drie schooten, en werden met twee schooten hergroet. En dit is de ordre, die heden by hen in gebruik wert gehouden.

Onder Engelandt streeken eertydts der Staaten Scheepen voor d'Engelsche Koninglyke Oorlog-scheepen hare top-vlag, en opper-zeil, en dat ter halver steng: doch hoe dit stryken heden zy bepaalt, en uitgestrekt, is uit het vierde lidt van het Vreedens-verdragh, in den Jare 1674. geslooten, te zien.

Ook zyn by deezen Staat verscheidene Plakkaten, dit punt betreffende, in voorige tyden uitgegeven, welke konnen gezien werden.

De Koninglyke Jachten in Engelandt voeren Oorlogh-scheeps vlaggen, en men moet die eeren als de Oorlogh-scheepen zelfs.

Republyken zyn gewoon het groeten met geschut van Scheepen, welker Heeren minder zyn, eerst te verwaghten.

Venetien heeft de voor-rang van alle Republyken, of Gemeene-besten, in Europa, als de oudtste zynde: welker Scheepen daarom van der Staaten Scheepen eerst begroet worden met geschut, welke dan met gelyk getal van schooten den weder-groet ontfangen, wel te verstaan, als gelyk by gelyk is; want een Hollandts Hooft wert van een Venetiaans gemeen Oorlog-schip eerst gegroet.

Als de Turksche Vloot-vooght, onder *Solyman*, de Scheepen der Venetianen ontmoete, wilde hy (schoon het de gewoonte was) zyn vlagh niet stryken; waar over de Venetiaansche Admiraal op hem inviel, en twee zyner Galeyen overzeilde: 't geen oorzaak van een fellen oorlogh was.

Van Genuesche, en andere Scheepen, verwaghten de Staatsche Scheepen eerst het geluidt, voor en aleer zy eenige beleefde plicht-pleging doen; en zulks geschiedt zynde, doen zy den weder-groet met gelyk of minder getal van schooten.

[+]Ieder Konings Vice-Admiraal groet in het gemein een Staaten Admiraal met gelyke schooten.

[+]*Ziet Aitzema*, 47 *boek*.

Het antwoordt van Konings Oorlogh-scheepen, aan die van Republyken, geschiedt met gelyke schooten.

Geen Nederlandtsche Oorlog-scheepen stryk en de vlag voor elkander, maar groeten onderling alleen met eer-schooten. Een gemeen Kapitein schiet voor een Vloot-voogt eerst, en ieder minder schiet voor meerder, jonger voor ouder: meerder antwoort met minder schooten, ouder met gelyke. Die van ouder Collegie vaart heeft de voor-rang, en is de laatste in 't groeten: die van gelykjarige Collegien komen houden rang in de jaren van hun dienst, zonder opzight van wat plaats zy uit varen; doch dit alles uit beleeftheit, zonder wet.

By de Nederlanders werdt althans het oneven getal van bussen gelost, en by veele uitheemschen het even getal; waar van geen reden, als het oudt herkomen, is te geven.

Als Oorlogh-scheepen in zee van elkander scheiden, schiet de jongste eerst, doch werdt dan met gelyke schooten weder bejegent.

By een en de zelve groet lost men zomtydts twee of drie maal het kanon, doch t'elkens minder getal van schooten doende; waar op dan ieder reize gelyk getal wert ontfangen, zoo de Scheeps-hoofden van gelyken aanzien zyn, of minder getal, zoo zy verschillen.

By het stryken der Zee-hoofden, werdt die vlagh gestreken welke zy voeren: zoo geen vlagge afwaait, groeten zy met het zeil alleenigh: doch de zeilen, als ook de vlaggen, worden by dit voorval zoo haastigh weder opgeheift als doenlyk is.

Wanneer de Scheepen van Vloot-voogden in hun eigen Landts havens leggen, en de vlagh voeren, is het geen wyze dat vreemde Admiralen, aldaar in komende, hun vlagh laten waaijen, maar nemen die, na 't zee-gebruik, aanstondts in, en behelpen zich met de wimpel.

Wanneer de vermaarde slagh in Duins tusschen de Spaansche en Hollanders voor viel, voerde niemandt de vlagh als de Engelschen alleen.

Al wie in een vreemde haven komt, behoort, onzes meinings, dier wyze te groeten, als de Opper-maght van dat Landtschap welgevalt, en het daar gebruikelyk is, buiten eenigh bezonder verbandt tusschen wederzydts Opper-magten: 't geen gemeenlyk met geschut, zonder stryken van vlaggen of zeilen, geschiedt, na dat het anker in de grondt zit, en de zeilen beslagen zyn: waar op dan geantwoort wert, naar beleeftheit en welgevallen van den Landt-heer, met gelyke, meerder, of minder schooten, zonder dat daar toe schynt verplight te zyn.

Op veele Havens is men gewoon aan vreemde Zee-hoofden gelyke eere te be-

wyzen, met het schieten uit Sterkten, of Kasteelen; doch aan gemeene Kapiteins doet men minder eer, of wel geen.

Wanneer eenige Scheepen in vreemde Havens vallen, en dat daar andere Scheepen, aldaar mede vreemdt zynde, leggen, van gelyken of meerder aanzien en hoedanigheit, en anders niet, is het de wyze dat die komt eerst schiet; doch niemandt is in zulk een geval gehouden eenigh eerbewys te doen, maar het geschiedt na wel-gevallen.

In 't uitgaan van eenige vreemde Haven wordt gemeenlyk niemandt gedwongen aan Landts-kasteelen, of Oorlogh-scheepen, eenige eere te bewyzen, maar wel in 't inkomen; doch zulks wert echter uit beleeftheit veel maal gedaan.

Het stryken van 't zeil schynt minder groet te wezen als het stryken der vlagge, misschien om dat de Wapens der Landts-heeren in de vlaggen staan.

De vlagh van achteren werdt nimmer gestreken, als wanneer de Scheepen over-mant zyn.

De wimpels worden nooit gestreken, al is het dat men Scheepen ontmoet daar voor men gewoon is de vlagh te stryken.

Niet voor iemandt over te loopen, als men kan, wert voor een beleeftheit ter zee geacht.

Als men van zin is achter iemandt om te loopen, schiet men eerst wanneer men reedts achter om geloopen is.

Het is te scheep een beleefde groetenis, dat men al het volk drie maal luidt-keels doet uitroepen.

Koopvaardy-scheepen schieten veeltyts, by ontmoetinge in zee, haar geschut los, ter eere van Oorlogh-scheepen, zoo het vriendt is.

De vlaggen aan de masten vast te spykeren, in zee-geveghten, is heldtdadigh.

De vlaggen van vermeesterde Scheepen werden averechts opgeheist, met de Wapens verkeert. Ook steekt men de zelve wel achter uit.

+Vlaggen van overwonne Scheepen worden, ter eeuwiger geheugenisse, in d'een of d'ander gemeene plaats opgehangen.

+*Lips. lib.* 1. *de Antiq. Sleidanus lib.* 21.

De vlagh van den Spaanschen Admiraal *Bossu* ziet men noch heden in de groote Kerk tot Hoorn ten toon hangen.

+Cierlyke Scheepen zyn voor en achter net geschildert, en met beeldt-werk alom bezet. Hunne galderyen zyn ook cierlyk gemaakt, en met koper gedekt: in de zelve zyn vensters, om ter zyden uit te zien, na de konst gesneeden. Men maakte voortydts de galderyen mede achter uit, tegen de kajuit aan; doch heden werden de Scheepen aldaar zomtydts ingetrokken, en open gelaten, cieraats en gemaks halven, in heete gewesten. In de hut maakt men zoo wel in de voor-als achter-schotten ronde gaten, om lucht en licht te scheppen. Zy hebben een goedt beloop: zyn wel geschort, en gestrookt: gaan niet te diep of te laegh: de poorten staan op haar rechte maat; en het bovenste boort, by de regelingen, is buiten uit een weinig omgekrult.

+*Cierlyke Scheepen.*

In de Zomer Scheepen te bouwen geeft beter werk als in de Winter, om het verschynen.

Zommige Meesters zyn van meining, dat men in Oorlogh-scheepen de kluizen niet om laeg, maar boven op den overloop moet brengen; 't geene van andere wert mispreezen, belemmerings halven.

In Engelandt werden kruiswys stutten in de Scheepen gezet, die de zelve, als men haar in Dokken brengt, en geheel op het droogehaalt, veel stevigheit geven.

Sterk gebrande Scheepen wederstaan de worm.

In eenige gewesten laat men de Vaartuigen, als die niet gebruikt worden, in de grondt loopen, om dat het hout onder water best bewaart blyft.

+Lange, smalle, en laege Scheepen zyn wel zeilende, als Fregats, en andere. Hoe laeger een Schip is, hoe het minder wint-vang heeft. Hoe smalder Schip, hoe minder lucht, en water, het te snyden heeft.

+*Wel zeilende Scheepen.*

Losse touwen, en scheeve masten, doen de Scheepen dikmaal wel zeilen: waarom de zindelykheit van de Nederlandtsche Schippers hunne Scheepen dikmaal trager doet zeilen; want het schynt haar onaardigh te wezen dat de masten geboogen zyn, en de touwen los hangen. Op Scheepen die voor onder water bukken is het dienstigh dat de fokke-mast een weinigh achter over helt, om voor des te minder zwaarte te hebben. Hoe de masten tot een goede zeilagie dienen geboogen te zyn, moet d'ondervindinge leeren.

Scheepen die achter en voor veel over steven schieten zinkenminder in 't water, en zeilen wel; doch dit is oncierlyk, als ook die achter geheel rondt zyn.

De rondtheit der scheeps zyden dient niet alleen om veel goet te stouwen, maar ook om 't Schip stevigh te maken; want als 't in storm helt, rust het op de geboogen zyden.

Veele Scheepen vallen platzydigh, het geene oorzaak is dat zy rank zyn, en niet wel zee bouwen.

Lange en smalle Scheepen zeilen snelder als korte en wyde, om dat daar minder

tegenstandt aan is: als mede, om dat men alle de zeilen beter daar op ter windt-vang, en uit malkander zetten kan: en voornamentlyk, om dat zy twee of drie zeên te gelyk snyden, en tusschen geen baren in blyven steken, gelyk als de korte Scheepen, die voor en tegen de golven op moeten ryzen, eer zy van hun worden voort-gedreeven. Zy wenden ook gezwinder als korte Scheepen, schoon dat grooter kring moeten maken, daar hun snelle vaert oorzaak van is. Hier om is 't dat de Engelsche en Fransche Fregatten, die laegh, lang, smal, en wel geschort of gesneden zyn, onze Scheepen, die veeltydts na den vier-kanten hellen, in het snel zeilen verre te boven gaan. Het zelfde ziet men aan pylen, hoe langer en dunder die zyn, hoe snelder zy door de lucht vliegen. Om een Schip dan wel te doen zeilen, behoort het onder gevoegelyk gesneden te zyn, op dat het schot aan de baren kan geven.

In Denemarken zyn op het Jaar 1681. Scheepen met kromme kielen gebouwt, (zoo als men ons bericht) om des te snelder te zeilen.

Hoe minder de Scheepen van binnen gebonden zyn, 't zy met zware banden, schotten, of anderzins, hoe beter vaert zy zullen nemen. Hierom bouwende Turken hare Scheepen zeer los, licht op, en zonder afschutzels van binnen.

De Portugeezen gevoelen dat een recht op gaande boegh wel zeilen doet.

Ranke Scheepen zeilen traagh; waar over men om de zelve wel een halve of geheele huidt leght, na den eisch.

Als een Schip wel geballast en geladen is, zoo dat het zwaarheits middel-punt op zyn vereischte plaats zy, en het Schip niet te veel voor, achter, of ter zyden over helt, zal het wel zeilen; aan welk zwaarheits middel-punt zoo veel gelegen is, dat dikmaal de minste verandering groote traagheit [+]aan 't Schip toebrengt: hiervan kan oorzaak zyn het verzetten der mast: het verleggen der ankers, als ook de vermindering of vermeerdering van hun zwaarte: het slaan van deeze of geene wigge: het los of vast staan der mast, en eeniger touwen: het bewoelen van dit of dat rondt-hout: het aanbrengen of wegh nemen van d'eene of d'andere knie: het stil zyn of voort gaan der scheepelingen op den over-loop: het verleggen van een blok: het ophangen van een splits-hoorn: het uitsteken van een vlagh, en diergelyke klein-wightigheden meer.

[+] *Wat het wel zeilen verhindert.*

In den laatsten Spaanschen oorlog wiert door den Heer Admiraal *Tromp* een Duinkerker, Kaper genoomen, waar van de Schipper verhaalde, dat het Schip altoos byzonder wel bezeilt hadde geweest, zoo dat niemandt het zelve konde achterhalen; doch deeze toght was het zeer traag, en hy wist geen andere reden daar van te geven, als dat by onvoorzightigheit de broodt-korf onder aan de mast was gehangen.

De rechte evenwightigheit des Schips is qualyk, als by geval, te vinden, wanneer door ingeleide zwaarte de zelve is ontreddert. Veele houden dat het zwaarheits middel-punt een weinigh over de midden van 't Schip, naar achteren toe, behoort te wezen.

Het gedenkt my dat het Landts Schip de Windt-hondt, waar mede ik na Riga over voer, zoo snel zeilde als eenigh Schip van 't geheele Landt; maar wanneer het zelve door ons reis-tuigh eenighzins beladen was, moesten wy zien dat andere Scheepen, zelfs die een vollen last hadden, ons steedts uit het gezight zeilden.

Een Schip dat wel zeilen zal, moet altydt zoo roer- of achterlastigh zyn, gelyk het is als het van de werf loopt: 2 voet zinkende, geeft goet zeilen.

Voormaals heeft men allerley slagh van Scheepen, door middel van schyven, de zelve door het water halende, beproeft, welke het beste moghten zeilen: die het snelste over deeze katrollen door't watet schooten, hieldt men de beste zeilders te wezen.

Fregat-scheepen duiken voor meer in het water als Fluit-scheepen, om dat zy in 't gemeen daar zwaarder van hout zyn.

Een keep onder in het stuur getrokken, over 't midden van het Schip, of van des zelfs kiel, houdt men dat de loop van het Schip bevordert, en het zelve roer-vast maakt te zyn.

Een goedt Bootsman meet de standt zyner touwen af, als het Schip wel zeilt, om t'zyner tydt de zelve alzoo weder te passen.

Zommige Scheepen zeilen best met los wandt, andere met vast wandt: zommige vereischen de mast voor over, andere achter over.

Een schegge onder de boegh-spriet kan het zeilen voordeeligh zyn, gelyk ook een leuterende boegh-spriet, zoo de ondervinding heeft geleert.

Zomtydts vordert ook veel tot het wel zeilen een styf aangehaalde boei-lyn, en losse schoot, waar door de windt beter gevat werdt.

Bakken onder in 't ruim gemaakt, daar men, dan aan deeze en dan aan geene zyde scheeps, kogels in leght, zyn goet voor 't prangen, maar hinderen het snel zeilen:

men verleght deeze kogels, by zulk een geval, na den eisch.

Eenige Scheepen vereisschen, om wel te zeilen, verdubbelt te zyn, andere niet.

Men kan, als een Schip, om wel te zeilen, zwaarte noodigh heeft, de varkens met zout water vullen.

By stil water is het even-eens van wat gestalte de Scheepen van vooren zyn, het zy plat, rondt, of spits; want dan valt weinigh water te verduwen.

Ronde boegen breken best den aanval der golven; maar zy moeten niet te wydt uitgezet zyn, of geven zwakheit aan het Schip, doch konnen veel laden: waar om de gierigheit van veele Bouw-meesters, welke met weinigh hout veel ladende Scheepen willen maken, zomtydts veroorzaakt dat de zelve boven maten zwak zyn.

Veel Scheepen, in Barbaryen gebouwt, die op den roof uit gaan, zyn voor en achter zoo geschort, dat zy, in stede van losse inhouten, gaffel-stukken op de kiel hebben staan, die onder met leemige aarde gevult zyn. Zy voeren zwaar zeil. Hunne boegen zyn rondtachtigh, zoo dat de schot des waters na aan 't hart van 't Schip eerst gestuit wordt, als het de zee-baar schier [+]over is. Deeze Scheepen Zeilen zeer gezwindt. Hunne masten, die zy voeren, zyn gaaf, en van goet hout, beter als het Noortsche. Deeze Turken wageren hare Scheepen niet, om te beter te zeilen. Wanneer deeze Roovers stryden, of enteren zullen, maken zy een zeer afgryzelyk gekryt.

[+] *Turksche Scheepen zeilen wel.*

De Turken tot Algiers, en Tunis, minnen zoo haren eigen bouw, dat zy zich in de Scheepen die buiten haar Landt gebouwt zyn niet, of zeer zelden, ter zee op den roof derven begeven, uit vreeze dat achterhaalt zouden worden; weshalven zy alle Scheepen, die veroveren, hoe schoon gebouwt, en wel getimmert, sloopen: het hout, en yzer-werk, verbruiken zy tot Scheepen die zy zelve van de kiel af ophalen, om des te zekerder van goet werk te zyn; gelyk in den Jare 1675. is gebeurt, als wanneer zy, onder veele andere, twee zeer schoone, nieuwe, en groote Scheepen, van hier naar Oost-Indien zeilende, hadden verovert, dat die beide door hun zyn gesloopt, en herbouwt. De Scheeps inhouten maken zy van inlandts hout, dat sterker wert bevonden als eenig Europisch hout: doch overvloedt van hout is by hen niet te vinden, als mede niet van touw, en zeil-tuigh; waar om zy veele Scheepen nemen, daar zy alleen de menschen, en het tuig, van lichten, latende het overige dryven, zoo als de schadelyke ondervindinge dagelyks leert.

Een Schip dat boven te zwaar van hout is zeilt niet wel; de reden is, om dat dan het Schip aldaar voor de zee niet wykt, maar de zelve tegen streeft, waar door het zyn eigen loop breekt: daar-en-tegen zal een Schip 't geen boven wykt aan het water schot maken, en, by gevolgh, beter zeilen.

Scheepen die onder te weinigh lyf hebben zinken te diep in 't water, en doen de poorten te dicht by zee zyn, 't geene het wel zeilen verhindert; doch dit kan met een ruime verdubbeling eenighzins verbetert werden.

Voor te snedige Scheepen zinken, of smooren, by hardt weêr, te veel in 't water, en zeilen daar om te qualyker.

Scheepen welke voor te breedt zyn zeilen niet wel.

Een Schip dat achter te veel zinkt staat steedts met de galdery tegen zee aan.

Logge vierkante Oorlog-scheepen zyn quade zeilders.

Te dikke boorden aan de Scheepen veroorzaken dat het geschut niet wel bestiert kan werden.

Het achterover schieten der Scheepen geschiedt om plaats en ruimte te winnen: dit overschieten gaat schuins op, omdat niet wanschapen zoude toonen aan 't oogh.

Het Scheeps beeldt-werk moet groot gemaakt werden, om dat men het van verre moet zien; waar om het ook niet noodig is dat volmaaktelyk uitgewerkt werde.

De Lantaernen, die achter op staan, zyn vast, ofte los: die vast zyn dienen tot cieraat, welke daar om vergult, en prachtigh toegetakelt werden.

In zware Scheepen zyn de zyd-planken, welke achter om hoogh staan, van wagen-schot, die, sterktens halve, met de randen over elkander schieten, en, cieraats halve, binnewaarts met een boght na boven opgaan.

De Broodt-kamer is met blik beslagen, tot bewaring van het broodt.

Het luik van de Kruit-kamer is met loot bedekt.

Onder om de mast worden zomtydts yzere banden geleght.

Op den overloop, onder de kolder-stok, staat een schyve, waar door, by hardt weêr, een touw vaart, om het roer beter te beheeren; en dan staan daar twee mannen aan. Hoe dwarsser het roer leght, hoe zwaarder het te handelen is.

Onder de marssen, aan de masten en boegh-spriet, zyn klampen, wel beslagen met yzer, om de zelve te stutten.

Rondtom de marssen ziet men hoepen gespannen, Geer-strooken of banden genaamt, welke dienen tot vastigheit voor de matroozen, die op de marssen veel werks moeten verrichten, en zonder deeze licht van boven neer zouden vallen. Deeze hoepen, of banden, zyn na vooren het laegste, om het schuuren van zeil en touwen te verhinderen; ten welken einde het daar met servings werdt behangen.

De kombuis zet men wel voor de fokke-mast, op den overloop, en dan staat een schot, met blik beslagen, tegen de mast aan.

Buiten en binnen boort slaat men hier en daar klampen, om by op te klimmen.

De vensters in de kajuit, welker getal zy na welgevallen, en plaats gelegentheit, gaan best binnewaarts open naar omhoog.

De vensterkens achter in Fluit-scheepen, die gemeenlyk vier in getal zyn, staan dwars, volgens het beloop van 't Schip, om buitenwaarts niet wanschapen te vertoonen: de ruiten moeten klein, 't zy recht of schuins, gemaakt werden, om des te vaster te staan: deeze zyn veeltydts zonder glazen, alleen met houte deurtjens.

+De Scheepen worden naar welgevallen geschildert, met snakeryen, of gedrogten. Ieder kiest verw die hem behaaght: geel en root wert veel verkooren, ook wel wit. Men maakt boven, ter zyden aan, wolken, of een geschilderden hemel, een zee, en alderhande oorloghs-tuigh. De bus-proppen, die de stukken sluiten, werden root of wit gemaakt. De Kajuits worden zomtydts binnenwaarts alom beschildert met hedendaagsche geschiedenissen. De poorten zyn althans roodt van binnen, als ook de zet-borden, en schans-kleeden, die men rondtom het Schip scheert wanneer men strydt, daar veel maal laken of baay toe genoomen werdt.

+Men schildert de Scheepen.

Men verguldt en verzilvert ook de Scheepen; doch deeze overdaadt werdt meer by d'uitlanders als by de Hollanders gepleeght.

De Scheepen die d'Engelsche en Fransche Vloot-vooghden voeren zyn uit het water tot boven toe meest vergult.

Aan Koopvaardy - scheepen ziet men zomtydts looze poorten geschildert, en de stuks-proppen wit geverwt, om des te weerbaarder te vertoonen.

De zeilen van de Scheepen worden ook zomtydts wel beschildert.

Toen op 't Leidtsche meir, in 't belegh voor Haerlem, een slagh geschag, waren de zeilen der Spaansche Scheepen met heiligen, ook met wapens, en kruissen, beschildert. In deeze vloot waren opgeboeide Vis-schuiten, Galeijen, Smak-scheepen met galjoenen, opgeboeide Styger-schuiten, waar aan ter zyden handt-spaken uit-staken, om 't enteren te verhinderen: gelyk zulks in een schildery, op 't Raadthuis tot Haerlem, is te zien.

Tot Hoorn, in het vertrek der Heeren Gecommitteerde Raden, hangt een stuk schildery van de slagh met *Bossu*, op de Zuider zee, waar uit de maakzels der Scheepen van dien tydt, naaktelyk en aardigh afgebeeldt, te bespeuren zyn.

Het gat, waar door de roer-pen in het stuur komt, wert, als men in zee is, met zeil-kleeden gestopt, om 't water te weeren. Op eenige Scheepen ontfangt men het water wel door dit gat, doch loost het weder ter zyden uit.

Wanneer het roer op Spiegel-scheepen aangehangen wert, moet men in de kajuit, als die achter over schiet, een luikje hakken, daar men het zelve kan door laten, het welke, na dat het roer aangehangen is, weder werdt gestopt.

De Scheeps-ribben werden Inhouten genaamt.

De hals van 't Schip is die plaats daar het hout, waar men op den overloop met de borst tegen aan staat, het laeghste is, en het Schip op zyn wydtste.

Puttings zyn yzers, of touwen, die onder aan de rust en aan 't Schip met bouten vast geklonken zyn. In de groote rusten ziet men ook twee lange staven yzers, die mede Puttings genaamt zyn, welke door schieten, en bewegelyk zyn; met de eene wert het wandt aangezet, en met de andere licht men de Boots in en uit de Scheepen.

Insgelyks vindt men zulk een staaf yzers in de kleine rusten, daar touwen met schyven aan vast zyn, dienende om zwaarte in en uit te zetten.

De Kolder-stok steekt in de roer-pen, en dat naar omhoogh, op dat men op de stuur - plecht bequamelyk zoude konnen stuuren.

Stutten zyn houten, welke de galdery achter vast houden.

Hel en Piek zyn hoeken voor en achter omlaegh, onder de kamers, die slechts dienen om eenige vodderyen, of ook wel scherp, in te bergen.

Het Twil is een kromme balk, die, binnen het gewager, achter tegen de steven leit; gelyk ook de Leggers dwars over den geheelen bodem heen komen te leggen: doch deeze vindt men niet altydt in de Scheepen.

Achter van de Kampanje wert zomtydts een arm uitgestoken, daar men des nachts een lantaeren op zet.

Voor tegen de boegh aan, onder het verdek, ziet men een bak, die de Pis-bak genaamt wert: deeze dient om het water, dat by hardt weêr door de kabel-gàten in spat, te vangen; zynde dus benaamt, om de gelykheit met dien bak welke boven op den overloop staat, waar in de maats hun water lozen.

In zware Scheepen werden op den ondersten overloop stutten recht op onder de balken gezet.

De Spillen in zommige zware Koopvaardy-scheepen staan op het verdek, werdende boven met vier, en onder met twee stokken omgedraait, om des te krachtiger te konnen winden. Voordespil, na vooren toe, op den overloop, werdt dikmaal een dwars-hout geslagen, op dat het kabel des te beter om de spil gâ, en onder niet hapere.

In het ruim van 't Schip ziet men zomtydts een balk recht op na omhoogh staan, zynde gehakt als een heugel: deeze dient voor een trap, waar by een touw neder hangt.

Looze luiken zyn kleine luikskens, die midden in de groote zyn, waar door men, by veghtens tydt, de kardoezen aan reikt.

+In d'Oorlogh-scheepen werden Loop-graven gemaakt, op dat men, ten tyde van geveght, de kogels, die onder water worden geschooten, waar kan nemen, en de gaten stoppen. Dit zyn afschutzels van licht hout, na de wyze der galderyen, die in het Schips ruim, rondtom tegen des zelfs zyden aan, worden gezet, in dier voegen, dat men bequamelyk daar over heen en weder kan gaan: zy zyn omtrent halver diepte in het hol: als men slaat, zet men jongens in de zelve. Dit is de plaats daar men de kardoes-kisten ter neder zet, wanneer men veghtens wil heeft, om by de handt, en buiten groot gevaar te zyn. Als een Schip onder water in brandt werdt geschooten, is dienstigh omtrent de loop-graven een gat in de zyde te hakken, en daar door water in te laten loopen, om het vuur te lesschen.

+Loop-graven.

Indien men, in stede van loop-graven, de Scheepen binnewaarts met ledere kleeden behong, een voet of anderhalf binnens boorts, zulks zoude in een strydt menigh mensch behoeden van verwondt te worden, dewyle, na myn gevoelen, de splinters (die te scheep het meeste quaat doen) voor het zelve kleedt zouden neder vallen.

Dat de scheeps-boorden met kurk ingevuldt wierden, zulks zoude de kogels doen smooren.

+Wanneer een onder water geschooten gat van binnen niet gestopt kan werden, het zy de last in de wegh is, of anderzins, wort een man buiten boort, met een prop in de handt, op een plankje gezet, daar een dregh aan vast is, die hem onder water haalt: en aldus stopt of dekt hy d'opening, na dat zich een geolyde lap, om het water uit zyn lichaam te weeren, in de mondt gesteken heeft: dit moet in der yl geschieden, en de man gezwindt weder boven water getrokken werden.

+Hoe men geschooten gaten onder water stopt.

By aldien men binnewaarts een dicht gebraeuwde wagering wilde leggen, voornamentlyk onder water, zulks zoude de Scheepen zeer droog houden; ook konde men gemakkelyker krengen, en dicht maken, alzoo het van binnen kon geschieden.

In 't gewager, omtrent de poorten, worden zomtydts tocht-gaten gehakt, op dat de windt, by de inhouten in speelende, het hout voor 't bederven beware.

Het Rak, zynde een kring van bolletjes en sleên, houdt de ree vast en tegen de mast aan; ook ryst en daalt de ree hier mede langs de mast. In 't slaan werden kettings gebruikt onder het rak, en ook muizen tot waarburgh, of het gebeurde dat de kettings braken, op dat de ree niet kome neder te vallen.

De touwen die langs de rees varen worden boven met klampen, welke in het rondt-hout zyn geslagen, by een gehouden, en bewaart.

De Ezels-hoofden zyn doorboort, door welke gaten touwen gaan, die de rees stevigh houden.

De Hooft-touwen worden met dikke touwen, of omwoelde houten, dwars scheeps gespalkt, stevigheits halve. Boven de mars worden de zelve rondtom de mast geleght, en aldaar, gelyk alle zware touwen, met leder bekleedt.

Als men de Stagh-touwen aanzet, moet men de zelve los doen, en herwoelen. De Stagh-zeilen worden aan touwen geregen, welke, door middel van eenige bloks, aan de stagh zelve vast gemaakt zyn.

Kabels zyn de touwen daar men de ankers aan vast maakt: van hoe langer hennip deeze worden gemaakt, hoe zy sterker zyn. Men teert de zelve, om de bederving niet haastigh onderworpen te zyn.

Van oudts wierden de kabels boven water gesplitst, om beter te moogen houden.

Van de gestalte en toestel der ankers is hier voor in 't breede gesprooken, waar om nu daar van zwyge. Echter zal hier niet ongevoeghlyk zyn het vatten der anker-armen in de grondt wat breeder op te halen; mitsgaders waar de kracht van daan komt, dat een licht anker, en kabel, een zwaar Schip kan wederhouden.

+Het is dan van de minste wonderen niet die men ter zee-vaart ziet, dat een klein anker een Schip met al zyn lading vast kan houden, ja het zelve de ongestuimigheit des waters kan doen tegen staan. Dit wonder is te grooter, indien men gedenkt wat evenredigheit dat'er is tusschen de zwaarte van het anker, en kabel, tot de zwaarte van het Schip; want een anker, met zyn kabel, kan een Schip vast houden, dat wel drie of vier hondert maal zwaarder weeght als het anker met zyn kabel te zamen. Het schynt dat de zee-bouwers dit geheim van de kreeften geleert hebben, die, zoo lange het stormt, (op dat de kracht der stroom haar niet tegen de rotzen doe stooten) zich in de grondt der zee wroeten, en met haar pooten, of schaeren, daar in als ankeren.

+Waar het van daan komt dat een licht anker een zwaar Schip doet slaan, en hoe de ankers in de grondt vatten.

Om dan geschiktelyk voort te gaan, dient men te weten, dat de gestalte van het anker, en des zelfs zwaarte, zy om de arm en klaauw lichter in het zant te doen vatten; want indien de armen rechthoekigh op de roede waren, dan zoude de klaauw zoo weinigh in de grondt booren, als een yzere wigh in het hout gaat, zoo men daar niet op slaat; en als het Schip met zyn kabel aan het anker trok, zoude het dus lichtelyk volgen, en niets doen als alleen het zant een weinigh op krabben: maar als de armen scherphoekigh genoegh vallen aan de roede, en de klaauw in de grondt vastigheit heeft, zal de zelve al dieper en dieper daar in zinken. Door de voortgang van het Schip wort het kabel allengs meer gespannen. Het gewight van 't anker helpt grootelyks tot het zakken in de grondt: en hoe de hoek van de armen met de roede scherper is, hoe meer het gewight van 't gantsche anker op de klaauw, die op de grondt leit, rust, en hoe dieper, by gevolgh, de zelve in gaan zal. Hier aan kan men merken, wanneer het anker de grondt eerst raakt, en plat daar op leght, als het touw begint te trekken, en de roede eerst opgelicht werdt, latende de twee armen langs de grondt glyden, dat die zoo geduurigh glyden zouden, 't en ware de driehoekige klaauwen, de ongelykheit der grondt ontmoetende, de eene wat meerder als de andere daar in quamen te hechten, tot dat de roede op die arm welke het diepste in de grondt vast is begint te draaijen, en zich te verheffen, 't welk dan, na mate dat het anker voort getrokken wordt, door de scherphoekigheit die de arm met de roede maakt, de klaauw doet in de grondt zinken. Staat ook aan te merken, dat een anker met een lange roede vaster houden zal als met een korte, uit reden dat de lange roede, door het Schip bewoogen zynde, meerder beweging onder in 't zant, of in de grondt, aan brengt als een korte, en, by gevolgh, het anker vaster doet houden.

De Anker-stok is dat hout 't geen met de armen der ankers een kruis maakt, werdende dus gestelt, om dat de handen des te beter vatten zouden: hy wordt met yzere spyen aan het anker, by de ring, vast gemaakt. De anker-stok behoorde, na het gevoelen van veele, zoo lang te zyn als de roede, en een vyfde van 't gewight des ankers, of daar omtrent, te wegen. Dit hout helpt mede dat het anker op eene der armen komt te rusten, want het belet dat het anker niet geheel plat neder leit, waar door de klaauwen, by gevolgh, gedwongen werden in 't zant te krabben, en vast te haken: als mede, om dat een hout in 't water nooit over eindt, maar water-pas tracht te dryven; de anker-stok dan water-pas zynde dwingt de eene klaauw op 't zant te tasten, en, by gevolgh, in de grondt te booren.

Het schynt mede dat de kracht, die men aan 't anker toeschryft, niet alleen daar van afhangt, maar veel eer van de zwaarte des Schips zelve, van de aart der beweeging, van 't water, en van 't gewight des kabels; want een Schip (gelyk alle zware lichamen) heeft alleen een pooging na het middel-punt der aarde, en niet oostelyk, westelyk, of elders heen, zoo het niet door eenige uitterlyke zaak geparst wordt. Als de zee stil is, en de lucht zonder windt, zal een Schip op het water dryven, zonder anker te behoeven: en schoon 'er windt in de lucht is, en dat de zee na

d'eene of d'andere oortschiet, zoo is nochtans alle windt, of beweeginge des waters, niet bequaam om het Schip te doen voort gaan; maar de windt, en de zee, moeten t'zamen meer maght hebben om 't Schip te bewegen, als het Schip kracht heeft om tegenstandt te doen door zyn eigen gewight, dat het zelve na beneden dringt.

Daar van daan komt het dat een ongeladen Schip meer te lyden heeft als een Schip dat geladen is; en 't geen voor een licht Schip een tempeest zy, zal, ten aanzien van een grooter Schip, maar een styve koelte genaamt worden.

Dit is, myns bedunkens, ook de reden, waar om het anker tot een groot Schip kleinder is, na gelang, als tot een kleinder Schip; want de zee doet by-na even zoo veel kracht tegen een klein als tegen een groot Schip, maar een klein Schip heeft lang zoo veel kracht van tegen-standt niet, door zyn zwaarte, als een

groot: daar om kan ook de beweging des waters een klein Schip eerder doen voort dryven als een groot. Wat de zee belangt, die is in zich zelve zwaar, derhalven genegen om met zyn opper-vlak water-pas te blyven, en van de hooghte na de laeghte te loopen: doch de winden en dampen ontroeren steedts de zee, 't geen veroorzaakt dat het water zoo snel en krachtigh niet af vloeit, en daar om ook zoo krachtdadigh niet zy, als by doodt-stilte zoude wezen: ook is d'eene golf d'andere tegen, d'eene deeze en d'andere geene wegh schietende, waar door de kracht tot beweging wordt gekrenkt.

Hier uit staat te besluiten, dat, schoon de kracht van een onstuimige zee zeer geweldigh zy, dat echter de zelvige zich onderling vernietight, en dat de krachtigste baar maar een korten tydt duurt; zulks dat'er zoo veel kracht niet behoeft tot tegenstandt van zoo een korte stoot, als of het gewelt geduurigh was. Ten tweeden volght hier uit, dat het anker meer heeft te lyden om een Schip in eenparigh loopende water vast te houden, als in zee by een tamelyke storm.

In het kabel zyn drie dingen die tegen-standt konnen doen. Het eerste is de stoffe waar van het zelve gemaakt is, te weten, hennip. Het tweede is de zwaarte en dikte des kabels; want indien een dun touwtje het trekken van een man of twee kan verdragen, wat kracht konnen dan twee of drie hondert zulke touwtjes, in een gevoeght, verdragen? Zelden, of nooit, hoort men dat een kabel van 18 of 20 duim in de rondte is gebrooken, 't en ware het tegen een rots, of iets anders, aan quam te wryven. Het derde, dat aan te merken is, en krachtige tegenstandt doet, is des kabels langte; want men ziet dat men onvergelykelyk meer kracht van nooden heeft om een lang touw te spannen, als tot een kort touw, voornamentlyk als het zelve zeer lang is: ja vier mannen zullen genoeg te doen hebben om een touw, dat een man alleen wel zoude konnen dragen, te spannen, en te doen komen in een rechte linie, of streep. Wanneer door groote kracht het touw al gespannen is, zoo rekt ieder deel voor een kleine tydt, door het gewelt dat het zelve wordt aangedaan: hoe een kabel dan langer is, hoe meerder kracht noodigh is om het te doen rekken; want zoo men veel kracht van nooden heeft om een kabel van 22 duim in de rondte, lang 1 voet, een deeltje uit te rekken, moet men noch veel meer kracht gebruiken om een ander van 2 voeten lang twee zulke deeltjes te rekken: en hoe langer het kabel is, hoe veel meerder kracht men noodigh heeft. Waar uit men zich kan voor-stellen hoe veel kracht men van nooden zoude hebben om een kabel van 120 vademen uit te rekken. En wanneer door het geweldt der zee het kabel al gespannen en uitgerekt is, wederhoudt noch het anker door zyn zwaarte, en door het zandt daar het in gezonken is. Het geweldt dat op 't anker werdt gedaan is kortwyligh, en houdt schielyk op, waar door het kabel wederom verslapt, en kryght, om zoo te zeggen, nieuwe kraght tot tegenstandt. Het kabel kryght noch eenige hulp door 't water, dat het zelve bevoghtight. Waar uit dan lichtelyk is te verstaan, waar om de zee-luiden liever twee kabels aan malkanderen woelen, als twee ankers in zee uit werpen, die ieder aan een deezer kabels vast zyn; want boven dien dat het Schip maar aan een kabel teffens trekt, en het tweede dus doende onnut is, als geen tegenstandt biedende, zoo kan men hier noch by doen, dat door een kabel van 200 vademen grondt te werpen is, daar men met een kabel van 100 vadem te kort schiet: ook doet een kabel van 200 vademen veel meer tegenstandt, en heeft wel drie maal zoo veel kracht van nooden om styf uit getrokken te werden, als een kabel van 100 vadem, en noch veel meer om uitgerekt of verbrooken te werden. Hoe dieper men in zee is, hoe beter het Schip voor den aanloop van de zee bewaart zy, en hoe vaster het anker houden zal.

De ondervindinge leert, dat, wanneer men op zommige gronden d'anker-armen en handen met smeer bestrykt, de zelvige dan beter houden: de oorzaak hier van

schynt te zyn, dat smeer het yzer door zekere zant-gront beter doet zinken, en dat dan by geval onder het zant de handen een vaster gront komen te genaken, die haar het Schip beter doen houden; doch op steek-grondt, klei-grondt, darie-grondt, veen- of steen-gront, heeft dit geen plaats, maar alleen op zulke gronden die boven een strook gul en los zant, en onder vaste aarde hebben.

Eer hier af kome te scheiden, kan niet na laten als met een woordt aan te roeren, hoe hedendaaghs zommige van gevoelen zyn, dat de anker-armen of handen niets tot het vast houden van 't Schip doen; waanende dat de zwaarte alleen genoegh zy om des Schips loop, die van geen of weinig kracht is, te doen stuiten: welke meining, myns bedunkens, niet aan te nemen staat, voor en aleer daar van het volle bewys te borde wert gebraght; schoon men zegt, dat d'inwoonders van Ceylon slechts

ronde steenen gebruiken in stede van gearmde ankers, die hunne Vaar-tuigen even zoo wel vast houden. In andere gewesten van Indien werden houte haspels, welke met steenen verzwaart zyn, gebruikt; die onze ankers, en de Ceilonsche anker-steenen, zonder twyfel, in kracht van houden verre te boven gaan.

+Tot den vollen opbouw van ons opgestelde Schip zoude ongevaer noodigh zyn:

+*Tzer-werk en spykers.*

21000	pondt duim-spykers.
13800	pondt klamp-spykers.
8000	pondt dubbelde middel-nagels en drielingen.
6000	pondt enkelde middel-nagels en drielingen.
7000	pondt lasch-yzers.
13000	pondt schot-spykers en rondthoofden.
32000	pondt duikers.
22000	pondt loot- en ley-nagels.

Voorts eenige stelling - spykers: bouts met hoofden, spillen en ringen: bouts met draai-ringen: bouts met takken en ringen. Welke alle, hoe, en waar toe te gebruiken, van te wydtluftigen verhaal zoude zyn: den Timmer-meesters is zulks ten vollen bekendt.

Hollandtsche spykers, van Zweedts yzer gemaakt, worden voor de beste gekeurt; dien de Luiksche in deught volgen.

Doch op dat bekent werde wat gewigt van yzer tot de Scheepen wert gebruikt, volgt hier een korte aantekeninge van het yzer - werk aan eenige Scheepen van gestelde grootte.

Tot een Schip van 150 voet lang, wydt 38½ voet, hol 15 voet, gaat aan yzer-werk	80000 pondt,
en aan spykers omtrent	15000 pondt.
Tot een Schip van 140 voet lang, wydt 37 voet, hol 13½ voet, gaat aan yzer-werk	70000 pondt,
en aan spykers omtrent	13000 pondt.
Tot een Schip van 136 voet lang, wydt 34 voet, hol 13 voet, gaat aan yzer-werk	66000 pondt,
en aan spykers omtrent	11000 pondt.
Tot een Schip van 130 voet lang, wydt 32 voet, hol 13 voet, gaat aan yzer-werk	55000 pondt,
en aan spykers omtrent	9000 pondt.
Tot een Schip van 126 voet lang, wydt 31 voet, hol 12 voet, gaat aan yzer-werk	50000 pondt,

en aan spykers omtrent	7500 pondt.
Tot een Schip van 121 voet lang, wydt 30 voet, hol 12 voet, gaat aan yzer-werk	40000 pondt,
en aan spykers omtrent	5000 pondt.
Tot een Schip van 103 voet lang, wydt 25 voet, hol 10 voet, gaat aan yzer-werk	34000 pondt,
en aan spykers omtrent	4300 pondt.
Tot een Schip van 100 voet lang, wydt 24 voet, hol 10 voet, gaat aan yzer-werk	30000 pondt,
en aan spykers omtrent	4000 pondt.
Tot het groote Jacht, wiens gestalte hier boven is vertoont, is aan yzer-werk verbruikt geweest	3500 pondt,
en aan spykers omtrent	3000 pondt.

By de Franschen, Spaanschen, en Zweeden, werdt veel meer yzer werk tot den bouw der Scheepen gebruikt als hier te Lande, om dat zy weinigh houte nagels bezigen.

Zal nu dus de voornaamste Scheeps-leden voor genoeghzaam verklaart houden: die van minder aanzien zyn late achter te beschryven, als daar zyn de zit-bankjes, rigcheltjes, kanne- en glaze-kasjes, leuningen, gestalten van kooijen, gemak, geut-steen, kelders, vuur-wagens, tafels, emmers, balien, kyk-vensters, putzen, kooi-deuren, scheppers, pennen om touwen aan te beleggen, mars-zitters, enz. om dat de gedaante en maat van alle deeze kleinigheden zonder wet, maar na wel-gevallen en keure van den Bouw-meester, gevormt werden.

Wel is waar dat dit boven gestelde al te zamen toegepast is op een Pynas- of Spiegel-schip; doch het zelve heeft ook plaats in alle Scheepen, van wat gestalte zy moogen zyn, midts dat men verandert het geene noodigh verandert dient te werden. Doch in allen moet wel acht geslagen werden op het gebruik, waar toe de Scheepen zyn bestelt; het zy de zelve om hout, koorn, of stuk-goederen te voeren, of wel ten oorlogh, werden gemaakt: van welke eenige na den vierkanten, en andere na den ronden komen te hellen.

Negentiende Hooftstuk.
Van de losse Werk-tuigen te scheep.

AAn het boven voor gestelde Schip, 't geen over steven lang is 134 voet, zoude men op een reize, die niet van de verdtste of kortste zy, gelyk na Curaçao, Aleppo, Guinea, of elders, myns bedunkens, behooren mede te geven de volgende losse werk-tuigen; op dat de mannen, die ik hondert stelle te zyn, welke vertrouwe genoegh zouden wezen tot bestiering en bewaring des zelfs, in zee zich daar van bedienen konnen.

Koks gereedtschappen.

4 Ketels met haar dekzels, wegende te zamen 208 pondt.
2 Kopere potten.
2 Vlakke pannen.
2 Boter-spanen.
1 Smoor-pan.
2 Schaf-lepels.
1 Boter-lepel.
2 Schuim-spanen.
2 Kompas-lampen. } Met olie en katoen, daar toe noodigh.
4 Kleine Lampen. }
6 Kopere kranen.
4 Botteliers pompen.
4 Mokers.
1 Vuur-slagh.
1 Peper-molen.
4 Wiggen.
2 paar Schalen. } Met 59 pondt gewigt.
2 Evenaars. }
2 Tangen.
2 Vorken.
2 Gaffels.
1 Heugel.
1 Broodt-korf.
3 Frets.
2 Tuy-ketenen.
2 Vuur-laden.
1 Blaas-balg.
2 Pekel-trechters.
3 Azyn-trechters.
2 Olie-kannetjes.
2 Houte Lantaerens.
2 Roode Lantaerens.
2 Slonsen.
1 Mostert-steen.
1 Rooster.
1 Treeft.
6 Hangers.
10 Stekers.

3 Groote Schrapers.
8 Kleine Schrapers.
½ stuk Dweil-laken.
2 Vylen.
25 Mengelen Lyn-olie.
1 Vaatje Zeep.
18 Tonnetjes Zwartzel.
10 pondt roode Menie.
8 Steene kannen.
12 Potjens.
5 Schyven Zwavel-stokken.
9 Quasjes.
36 Holle bakken.
36 Vlakke bakken.
48 Lokjens.
100 kleine Eet-lepels.
12 Tafel-borden.
6 Houte kranen.
3 Pol-lepels.
2 Mouts.

Voorts een party Loop-riet, Mosch, enz. Ook eenige ponden Spaansche Zeep, om lywaat te wasschen.

1 Looze Steng.
1 Boots Mast, en Spriet.
1 Wang.
5 Boeijen.
30 Riemen.
20 Handt-spaken, en Haak-steelen.
4 Vlagge-stengen.
8 Riemen tot de Schuit, of Sloep.
4 Yzere Schyven.

Woel-banden en bouts, en vorder yzer-werk tot de masten.
Wind-boomen, en eenige Gieters.

Vit de Lyn-baan kan men ook mede geven, om welvoor zien te zyn:

Schiemans Garen.	750 p.
84 bos Huizing.	84
84 bos Marling.	42
3 paar Schooten.	793
3 paar Smyten.	356
6 Yzere Trossen.	1152
3 Kabel-touwen.	2615
1 Paerde-lyn.	375
3 Reeps.	375

1 Jein.	154
24 bos witte Lynen.	71
8 Loot-lynen.	55
2 Zegen-lynen.	40
12 Visch-lynen, en 12 Stuk-lynen.	50
2 Trossen.	236
Loerding om te winden.	
1 Boots Touw.	150
Broekings, en Vang-lynen, na eisch.	_____
Deeze alle wegen te zamen	35261 p.

Hier benevens noch Kardielen.
Rak-touwen.

Portuur-en Weef-lynen.
Vallen.
Mantels.
Boei-reeps.

Van de Zeil-maker.

20 Lynen van twaalven.
6 bos Huizing.
18 pondt Zeil-garen.
30 Naalden.
100 ellen oudt Doek.
2 Zeil-vaten.
20 Kousjes.
Een party los Klaver- en Hair-doek.
Poort-zeilen.
Geteerde prezenning.
Mamiering.
Hang-makken.
Een Tapyt om in de Boot te leggen.
Van elk zeil werdt een dubbelt mede genoomen.

Van andere kleinigheden.

7 Tonnen Pek.
24 Tonnen Teer.
200 pondt Talk.
8 pondt Reuzel.
60 Vadems Brandt-hout.
1 Huidt Pomp-leer van omtrent 26 p.
5 Huiden Dek-leer.
26 kleine Mamieringen.
6 groote Mamieringen.
2 Jein-bloks, 9 Schyven, 4 Nagels.
50 pondt Zwavel.
200 kluwens Werk.
4000 pondt Harpuis.
10 Splits-hoorens.
15 Marrel-priemen.
Krab-yzers.
Teer- en Pek-ketels.
10 Putzen
24 Pomp-platen.
10 Pomp-bouts.
6 Pomp-huizen.
4 Pomp-haken.

1 Penter-haak.
24 Onderscheide Haken.
6 groote Spylen.
15 Boots-haken.
2 Schinkel-haaks.
30 Onderscheide Koussen.
1 Kruk met een Stel.
2 Mikken tot de Boot.
2 Dreggen, wegende 94 pondt.
1 Enter-dreg, wegende 236 pondt.
3 Vleugel-spillen.
100 Raa-krammen.
200 Raa-ringen.
2 Klokken.
Hoeken, en Koper-draat.
6 Bylen.
2 Slooten.
4 Elgers.
2 Harpoenen.
2 Hey-hoeken.
1 Trek-zaagh.
1 Kraan-zaagh.
Kandelaren.
Timmermans Dregh.
Verscheide Poort- en Ree-ringen.
Yzers om lantaerens aan te hangen.
Brandt-haken.
1 Domme-kracht.
10 Beslagh-puttings.
7 Diep-looden, wegende 150 pondt.
12 Servings.
2 Spoel-gieters.
12 Teer-quasten.
3 Lantaerens om achter op te staan.
36 vadem oudt Touw.
12 Harten.
12 Emmers.
300 pondt Zwavel.
18 Kompassen.
1 Peil-kompas.
1 Doos met losse Rozen en Glazen.
18 Uur-glazen.
1 Quartiers-glas.
3 Vleugel-houten.
3 Vergulde Klooten.
4 Schrapers.
Grof linnen tot Schroot-zakken.
Koe-voeten.
Kettings tot de kombuis, en ree.
Plaaten.
Smeer-hoorens.
Vuur-steenen.
Schaeren.
Pak-naalden.

Bezems, Styfzel, Lym, Kryt.
Koper- en Yzer-draat.
Een of twee Zee-uurwerken.
12 Bossen Dreumels.
¾ pondt Moscovisch glas.
12 Schoppen.
1 Slyp-steen.
1 Roode Vlagh van 8 kleedt.
1 Witte Vlagh van 8 kleedt.
1 Staten Vlagh van 9 kleedt.
1 Staten Vlagh van 7½ kleedt.
1 Staten Vlagh van 6 kleedt.
1 Geusje van 4½ kleedt.
1 Top-stander.
6 Nieuwe Vleugels.
1 Kolder-bril.
4 Harten en Emmertjens tot de Pomp.
2 Moskuils.
36 Karviel-nagels.
1 Dubbelt en 1 enkelt Blok tot de stag.
1 Klamp-blok.
10 Juffers tot de Boot.
2 geboorde Spie-bossen.

Volght het losse Blok-werk, om te dienen, als het gevalt dat andere reddeloos worden of wegh raken.

2 Dubbelde Mars-schoote-bloks.
2 Hangers van 15 duim.
4 Takel-bloks van 15 duim.
2 Dubbelde Takel-bloks van 3 voet.
6 Bloks van 11 duim.
6 Bloks van 9 duim.
12 Bloks van 8 duim.
12 Bloks van 7 duim.
18 Bloks van 6 duim.
1 Kinnebaks-blok van 2½ voet.
24 Braam-bloks.
42 Karviel-nagels.
2 Moskuils.
1 Groot Rak met drie regels Klooten.
1 Marsse Rak.
24 Wandt-klooten.
40 Losse Schyven.
60 Losse Nagels.
12 Bloks van 10 duim.
6 Bloks van 12 duim.
2 Dubbelde Trys-bloks.
5 Schyven, en 2 Nagels tot de Gei-bloks.
4 Schyven, en 2 Nagels.
5 Juffers, wel beslagen met yzere hoepen.
Kardiel- en Jein-bloks.
Sleeden en Klooten tot de Raks.
Zalingen. Doodts-hoofden.
Emmertjes. Lantaeren-tonnen.
Hoos-vaten na eisch.
Hekjes.
Zwartzel-quasten.
Groote riemen, tot ieder poort een, om in tydt van stilte jaght te maken, of te vlughten: deeze werden buiten boort tusschen de puttings geberght.
Eenige Scheeps-ladders.
Vis-netten.
Handt-moolens.
Bak-ovens.

Volght nu het Kryghs-tuigh, dat men deeze honderdt mannen konde toevoegen, om zich bequamelyk op eene der voor gestelde reizen, in geval van vyandtlyke ontmoeting, te konnen verweeren.

2 Metale Stukken van 12 pondt,	1525 p.
kamers-wys, wegende	1572

4 Metale Stukken van 12 pondt, recht uit, wegende	2470 2540 2480 2470
2 Metale Draken van 6 pondt, wegende	670 664
	14391 p.

4 Yzere Stukken van 12 pondt, wegende	13600 p.
8 Yzere Stukken van 8 pondt, wegende	24000
4 Yzere Stukken van 4 pondt, wegende	6000
	43600 p.

Alle deeze Stukken dienen te leggen op bequame Rampaerden, die met touwen, door gaten, welke in de midden zyn, aan het Schip vast gesort werden, wanneèr men in vreede zeilt. De zwaarste stukken zet men midden in 't Schip, om dat het zelfde daar meest verdragen magh.

25 Handt-bussen, of Musketten, die vry zwaarder te scheep moogen zyn als te lande.
4 Kopere Musketten, of Donder-bussen.
25 Sabels.
25 Sabels met hengzels.
12 Enter-bylen.
1 Snaphaans-roer.
10 Scheeps-pistoolen.
7 Heele Pieken.
21 Halve Pieken.
14 Drielings Pieken.
3000 pondt Bus-polver.
400 pondt Lont.

Eenige handt-brazeletten, en een Hellebaart of twee.

250 Kogels van 12 pont, wegende	3000 p.
200 van 8 pont, wegende	1600
50 van 6 pont, wegende	300
100 van 4 pont, wegende	400
600 Kogels, en wegen te zamen	5300 p.

Een party groote en kleine steenen, om zich daar van in onderscheidelyke voor-vallen te konnen dienen.

40 Schiet-bouts van 12 pondt, wegende	480 p.
40 van 8 pondt, wegende	320

20 van 6 pondt, wegende	120
20 van 4 pondt, wegende	80
_____	_____
120 Schiet-bouts, wegen t' zamen	1000 p.

Hier plagt men voormaals Stale bogen, Rondassen, en Panoizen by te doen; doch deeze zyn nu niet meer in't gebruik.

12 Braat-spitten.
20 Losse maten.
20 Handt-granaden.
8 Scheeps-bylen.
2 Beslagen Schoppen, en 2 Spaden.
10 Vuur-steenen.
200 pondt Schroot.
200 pondt Musket-kogels.
25 pondt Staaf-loot.
25 pondt Draat-kogels.

1 Rol Plat-loot, wegende 150 pondt.
24 Yzere Koe-voeten.
60 Ringen en Krammen tot de Stukken.
10 Poort-hengzels.
20 Talie-haaks.
10 Losse Bouts.
90 Lunssen tot Ropaerden.
10 Varken-staerten.
1 Moker.
24 Ringen en Krammen tot de poorten.
30 Sluit-ringen.
20 Spylen.
8 Haken tot Ropaerden.
6 Platen tot de zelve.
40 Yzere Lovers.
2 Splits-horens.
3 Marrel priemen.
3 Platte Hang-sloten.
5 Ronde Neurenburger sloten.
1 Bout van 5 voet, met 8 Voet-beugels.
2 Bouts van 4 voet, met 6 Voet-beugels.
1 Bout van 1 voet, met 2 voet-beugels.

Enter- en Penter-dreggen, waar van de eerste kromme weer-haken aan de handen hebben, en de tweede kort van schacht zyn.

Behalven dit heeft men op het Schip nach noodigh:

80 Vadem opgeslagen Wandt.
30 Vad em opstaande Wandt.
4 Opgeslagen Trossen.
½ Fyne Tros tot Poort-touwen.
12 Bos Huizing.
10 Bos Marling.
1 Lyn van zessen.
2 Stuk-lynen.
10 Ledere Brandt-emmers.
3 Huiden om 't kruit te dekken.
2 Beurs-vaatjes van 50 pondt.
1 Beurs-vaatje van 25 pondt.
1 Bos Kurk, om proppen te maken.
1 Provoosts Lantaeren.
2 Toe Lantaerens.
1 Open Lantaeren.
1 Kruit-slons.
1 Trechter tot het vullen der Bandeliers.
1 Trechter om Kardoezen te vullen.
1 Kruit-maat van een pondt.
1 - van een half pondt.

1 - van een vierendeel pondts
24 Handt-spaken.
10 Kardoes-stokken.
24 Stel-houten.
24 Wiggen.
10 Dubbelde Talie-bloks.
12 Enkelde Talie-bloks.
2 Lange Talie-bloks.
6 Lepel-klossen.
10 Aanzetters Klossen.
10 Touw-aanzetters Klossen.
10 Touw-wissers Klossen.
10 Groote Ropaerts-wielen.
10 Kleine Ropaerts-wielen.
2 Moskels voor de Konstapel.
2 Houte Hamers.
16 Houte Wisschers.
20 Touwe Wisschers.
1 pondt roode Verwe.
1 pondt witte Verwe.
1 pondt blaauwe Verwe.
80 Lantaerens tot de stukken.
20 Schaaps-vaghten tot Wisschers.
8 Wisscher-stokken.
16 Kruit-lepels.
10 Lont-stokken.
32 Kardoes-kokers.
16 Hoeken.
10 Draap-looden.

Konstapels gereedtschap.

1 Kopere Balans.
4 pondt Yzer gewight.
2 pondt Loot gewight.
1 Kruit-zeef met een Trom.
1 Holle bak.
2 pondt Kardoes-garen.
3 Riem Kardoes-papier.
1 Snyders Schaer.
500 Wisscher-spykers.
1 Hamerken met een steel.
Schroot na welgevallen.
Als ook Koe-voeten.
4 Dozyn Naalden.
6 Snyders Ringen.
1 Afbyters tang.
1 Buigh-tang.
1 Heelronde, en 1 halfronde Vyl.
1 Platte Rasp-vyl.
1 Houten omslagh.

4 Boor-yzers.
2 Konstapels Booren.
10 Kopere Laad-priemen.
10 Kruit-horens.
Tot ieder Stuk 3000 pondt kruit.
25 Kopere Nagelkens.
10 pondt Talk.
5 pondt Zeep.
10 pondt Plat-loot.
6 pondt Loot-wit.
4 pondt zwarte Verwe.
2 pondt roode Menie.
Zwart Kurk tot buiten-proppen, zoo veel als genoegh is.
10 pondt Lyn-olie.
6 pondt Roet.
3 Domme-krachten.
8 Kneppels.
2 Mallen.
1 Beurs-vaatje.

Een party Poppen, en Voorslagen, om op 't Geschut te zetten, van vast hout.

Korporaals gereedtschap.

1 Handt-schroef.
1 Kout-beitel.
1 groote Loot-lepel.
6 kleine Loot-lepels.
10 kleine kogel-vormen.
1 Schraap-staal.
1 Yzere Stamper.
1 Kratzer.
10 Houte Stampers.
1 Kanne met olie, om 't geweer te smeeren.
1 Vaatje Hamer-slagh.

Ballast werdt zoo veel binnen boort gebraght, dat de Scheepen een bequame stevigheit bekomen; doch hoe veel dit zy, leert d'ondervinding.

Scheepen die na warme Landen varen voeren houte latten mede, om die te konnen op zetten, zeilen daar over te spannen, en dus voor de Zon bedekt te zyn.

Vermeine dat deeze opgehaalde werktuigen genoegh zullen zyn om het Schip door zee te brengen; doch de Scheepen die alleen ten krygh worden geschikt voeren meerder oorloghs behoeftigheden met zich, als Granaden, Mast-dreggen, Stink-potten, enz.

Aan deeze honderdt mannen, die het Schip een jaarlang zoude voeren, diende men, na myn goedtdunken, zoo veel levens-middelen op de reize mede te geven, als de volgende lyste uitwyst: 't geen vermeine, als in dagen gedeelt, en naar eisch aan ieder persoon uitgereikt wert, genoeg tot haar bekomste zal zyn.

Lyste van Leef-tocht, ten behoeve van hondert koppen, voor een jaar.

16 Vaten Vleis.
11 Vaten Spek.
13 Aamen Spaansche Wyn.
4 Aamen Fransche Wyn.
6 Aamen Brandewyn.
9 Oxhoofden Azyn.
4 Aamen Olie.
1 Quarteel Traan.
2 Tonnen fyn } Zout, ieder van 1½ zak.
5 Tonnen grof }
80 Tonnen klein Bier.
4 Tonnen goet Bier.
150 Tonnen water.
8 paar Hammen.
6 paar stukken gerookt Vleis.
8 paar gerookte Tongen.
10816 pondt hardt Broodt.
100 Zakken Gort.
50 Zakken witte } Erreten.
25 Zakken graauwe }

25 Zakken Boonen, die altemet in stede van Erreten geschaft werden.
4 Vaten Boter.
2704 pondt Stok-vis.
330 pondt Zoetemelks-kaes.
12 pondt Koeijen-kaes.
½ Zak Mostert-zaat.
75 pondt Wasse Kaerssen.
50 pondt Kaerssen van Smeer.

Ieder man heeft op de reis noodigh een vaatje Brandewyn, of eenigh ander sterk nat; 't geen elk op zyn eigen kosten verzorght na welgevallen.

Op 's Landts Oor-logh-scheepen schafe men gemeenlyk voor het volk in volgender wyze.

Algemeine Lyste van de Lyf-tocht op een Schip, voor hondert koppen ter maandt.

2250 pondt hardt Broot, tot 5 pondt voor ieder hooft ter week.
40 Zakken week broodt.
450 pondt kaes, is 1 pondt voor ieder hooft ter week.
5 Tonnen Vleis, dat is 1½ pondt voor ieder man op een maal, en zulks twee maal ter week.
400 pondt Stok-vis, daar men Haering voert, anders moet men 700 pont hebben.
4 Tonnen Haering ter maandt.
1¼ Ton Boter ter maandt.
5½ Smal-tonnen Gort ter maandt.
4½ Smal-tonnen witte of groene Erreten.
2½ Smal-tonnen Boonen, of graauwe Erreten, ter maandt.
½ Smal-ton wit Zout ter maandt.
½ Oxhooft Azyn ter maandt.
35 Tonnen Bier by de Winter, en
42 Tonnen by de Zomer.
4 Vadem Brandt-hout by de Winter.
3 Vadem by de Zomer.

Voor de Kajuit.

¼ Oxhooft Fransche Wyn ter maandt.
4 Stoopen Spaansche Wyn ter maandt.
2 Stoopen Brandewyn ter maandt.
1 Ham, en des Zomers een stuk gerookt Vleis daar by.
¼ Hollandtsche Boter voor vier maanden.
2 pondt Zuiker ter maandt.
2 Tonnen witte Biscuit voor de reis.
3 Stoopen Olie voor de reis.
1 Kruit-doos wel gestoffeert.
Komyne en groene Kaes na behooren.
Water tot genoeghte.
Mostert-zaat na behooren.

Horativs.

Illi robur, & aes triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem
Primus, nec timuit praecipitem Africum
Decertantem Aquilonibus,
Nec tristeis Hyadas, nec rabiem Noti.

Oppianvs.

Uit het Grieks in Latyn vertaalt.

Seu mortalis erat, seu missum numen ab alto,
Audax ille fuit, qui primum marmora findens
Piscis opus cernens, humanos traxit in usus:
Construxit naves, extendens carbasa ventis,
Explicuit funes faciles moderatus habenas.

Aaloude en Hedendaaghsche Scheeps-bouw en bestier, Tweede Deel: Behelzende het bestier der Scheepen, zoo van oudts als te deezer tydt. Beschreeven door Nicolaes Witsen.

Eerste Hooftstuk.
Bestier der Scheepen, en scheepelingen, zoo als het zelve in voorige tyden by de Grieken en Romeinen in gebruik is geweest.

DE Scheeps-bouw van de oude en nieuwe tydt voleindt hebbende, zal het niet ongerymt zyn geschiktelyk te laten volgen de wyze hoe men de Scheepen beheert, en bestiert; waar toe ik de oudtheit voor af late gaan, en zegge dat de Grieken, zoo wel als de Romeinen, alderhande slagh van kryghs-lieden op hunne Scheepen hebben gebruikt, even gelyk men de mannen in de Legers te lande, met veelerhande wapen-tuigh aangedaan, +ten stryde treden ziet. Doch om dat men te scheep staande veght, en het dragen der wapenen weinig hindert, voerden zy op zee veel zwaarder wapenen als te lande. Als men sloegh wierden de marssen rondtom opgehaalt met scheut-vrye leuningen, van leder of andere stoffe, en dan wierden daar ook kryghs-lieden in geplaatst.

+Men streedt te scheep met veelerhande wapen-tuig; doch meest met zulke die zwaar woegen.

+De scheepelingen wierden onderscheiden in lichte en zware Boogh-dragers, Roeijers, *Helciarii*, of Touw-trekkers, en Sloep-roeijers; 't geen by hun vaste amptelingen waren, *Carabitae*, of *Scapitae*, en Matroozen genaamt, die weder gebynaamt zyn geweest na het slagh der Scheepen daar zy op dienden. Zommige roeijers pasten alleen op hun riemen, (welke des nachts op de harde roei-banken haren slaap moesten nemen; en niemandt, als den Hop-man alleen ruste op een slechte matras, of ruigh wollen kleedt) andere moesten, des noodt, 't geweer daar nevens in de handt nemen.

+Hoe de bootsgezellen onderscheiden wierden.

Zommige soldaten en matroozen dienden op Kondtschap-haalders, andere op Oorlogh-scheepen, en andere op Wacht-scheepen; waar na hun loon, zonder twyfel, ook zy gestelt geweest. Tot Romen was een bende zee-volk, die men de Uitziende bende noemde: deeze wierden op groote en maghtige Scheepen, met hooge hutten, en zware bekken, geleght, om den eersten stoot te konnen uitstaan: gelyk het graf-schrift, gevonden aan den Campanischen wegh, daar men na Bajen gaat, uitwyst; want het is ter eeren van iemandt gestelt die onder de zesde uitkykbende behoorde, en luidt als volght:

> D M.
> M. STABERIUS. MF QUIR. LACER 2 COH. VI. SPECULAT. CLASS. MISEN. V FECIT SIBI ET STABERIAE VERI DIANAE MATER---. ET L. STABERIO PROCILLO FILIO DULCISSIMO VIX AN. XVI. M. VII. D. IIII. HOR. VI.

Naerstigheit, zeght *Vegetius*, werdt in de Boots-gezellen, verstandt in de Stier-luiden, en sterkte in de roeijers vereischt.

Het is aanmerkens waerdigh, dat de scheepelingen al van oudts her de naam [+] van maat hebben gevoert; want *Livius* zegt: *Unde paraturos navales socios*. Dat is: *Van waar zullen ons de scheep-maats komen*.

[+] *Lib.* XXVII. *cap* 36.

De roeijers wierden onderscheiden, en genaamt, na dat zy zaten, met drie byzondere benamingen. Ieder roeijer voerde, na het gevoelen der meeste geleerde mannen, een riem alleen: en die geene welke

op 't uiterste der banken, of, zoo andere willen, het hooghste zaten, verdienden de meeste soldy; deeze hadden de zwaarste en langste riemen, waar om zy ook den meesten arbeidt deeden. By grooten haast wierdt'er echter twee aan een riem gezet. De roeijers zyn in 't begin meest alle huurlingen geweest, en daar om wierden zy aan geen ketingen geslooten, als hedendaaghs geschiedt; doch by noodt wierden daar toe slaven gebruikt, dien, in stede van geldt, vryheit wiert geschonken.

Ieder wist wat hy scheep te doen hadde: zommige waren anker-lichters, andere mast-klimmers, en mast-zetters; want men maakte toen de masten dusdanigh, dat men die verzetten konde, zynde de zelve gedeelt in drie deelen, van welke ieder een byzonderen naam voerde: deeze stukken wierden boven elkander te zamen gcbonden, en stonden, na gelegentheit van tydt en weêr, hoogh of laegh verheven. Andere deden niets als op de pomp te passen, en het Schip droogh te houden. Eenige keken steedts voor uit, en stelden de zeilen, welke vierkant, en ook driehoekigh geweest zyn. Een deezer uitkykers zat by beurten geduurigh boven in de mast, en riep den Stierman toe, wat streek te houden was, en waar heen men de zeilen keeren moest: deeze wierden by de Latynen korf-kykers genaamt, om dat de marssen, daar zy in zaten, den korven, of manden niet ongelyk waren. Andere mannen moesten zich steedts op den overloop laten vinden, om tot alle scheeps-diensten, zonder onderscheidt, in tydt van noodt, ofte als'er byzondere amptelingen te kort waren, hen te laten gebruiken: deeze dienst was de minste in achtinge, om dat zy op het wenken van ieder man reedt moesten staan. Doch van de Scheeps-amptelingen ziet beneden breeder. En schoon elk werk te scheep zyn byzonderen oppasser hadde, zoo geviel 't echter veel maal dat een man alleen verscheide diensten waarnam.

+Men vondt onder de matroozen altydt eenige die tot duiken in 't water bestemt waren, om, als het anker onklaar was, dat onder water te redden. Tot op 70, 80, en 90 vadem liet dit volk zich onder water glyen, en wisten daar bykans zoo te arbeiden, als of zy in de lucht stonden. Op het inspringen vulden zy hun mondt met olie, welke uitspoogen als omlaegh ter plaatze waren daar zy arbeiden moesten, voorgevende dat hier door het water gestilt, en het gezicht verklaart wiert. Handen en voeten verwden zy graauw, om minder gezien te werden van de wreede zee-gedrochten, die menschen eeten. +*Duikers.*

Dit duiken wiert by de Romeinen zeer geoeffent, zoo dat daar over byzondere wetten gemaakt zyn. Die iets acht ellebogen diep uit het water op haalde, 't zy van wat stoffe dat het was, bequam daar van het derde: die vyftien ellebogen diep iets op haalde, behielt daar van de helft, en zulks om dat hoe dieper iemandt dook, hoe meer gevaar hy liep van om hals te raken.

Deeze duikers wierden ook gebruikt in den strydt, om 's vyandts kabel-touwen te ontredden, of te breken, en de Scheepen onder water te doorbooren: zy namen ook de over boort gevallene of zwemmende vyanden waar, die zy met zich onder water togen, en dus verdrinken deden; want alle man was op dit onder water blyven niet afgerecht.

+By *Quintus Curtius* leest men, hoe die van Tyrus een groot storm-gevaerte, dat *Alexander Magnus* tegens haar hadde doen opwerpen, met onder water te duiken, vernielden, en zulks in deeze woorden: *Praecipuum auxilium erat, qui procul hostium conspectu, subibant aquam, occultoque lapsu, ad molem usque penetrabant; falcibus palmites arborum eminentium ad se trahentes, quae ubi secutae, pleraque secum in profundum dabant, &c.* Dat is: ‘De meeste af breuk geschiede van die geenen welke verre uit het gezigt der vyanden onder water gleden tot aan het storm-gevaerte, alwaar zy dan met zeissens de uitstekende houten en boomen naar zich trokken; welke uit gehaalt zynde, het opgestelde gebouw deede invallen, enz. +*Lib.* IV. *cap.* 9.

Men bericht, dat hedendaaghs in Indien paerel-visschers worden gevonden, welke een half uur onder water konnen arbeiden, zich aan een touw vast houdende; waar toe zy hare lichamen met olie smeeren, en een geolyde spons op den arm binden, daar zy met de mondt in byten: door zware steenen, schoenen genaamt, die zy aan de voeten binden, zakken zy omlaegh, alwaar die weten af te schudden. Deeze zyn zoo handigh onder water, dat zy de paerel-oesters weten te openen, en de beste voor zich in te slokken, om hunne meesters te bedriegen.

Op zommige plaatzen in Indien hangen de paerel-visschers zich een steen om hun middel, aan een bandt met een haak vast zynde, welke haar doet zinken, die zy ook af werpen zoo drâ als grondt voelen: aan deeze steen is een touw, waar by de zelve opgehaalt wert: met de rechter voet staat de visscher in een mantje, waar hy, op grondt zynde, de schelpen in werpt; en als het water hem begint te verveelen, grypt hy met beide zyne handen aan een touw

boven 't hooft, dat om zyn middel vast is, 't welk het sein is van dat men hem moet ophalen: het mantje wert ondertusschen met een andere lyn opgetogen. De paerlen worden in kuilen te week geleght, en daar na gezift door kopere bekkens daar gaten in zyn, welke vier bodems hebben, zynde de grootste gaten boven.

Van het paerel-visschen by Tutekoryn spreekt *Baldeus* aldus: ‘Hier is een vermaarde paerel - visschery. Men zeght dat'er drie in geheel Oosten zyn; eene by Ormus; de tweede in de boght van Ainam, op de kust van China; de derde alhier, ofte in de boght welke tusschen Comoryn en 't eilandt Ceilon gelegen is, zynde daar in Manar, en Aripou, begrepen. Men vangt de paerlen, beslooten zynde in oesters, welke hardt en wreedt zyn om te eeten: zy worden op 7, 8, 9, of 10 vadem gedoken; zynde dit waarlyk een zwaar en moeijelyk werk, en dikmaals op den hals aankomende. Men vangt alle jaren de paerlen niet; want zomtydts worden de banken met zant bedekt, of de oesters zyn te klein. Men weet hoe veel paerlen in hondert oesters moeten zyn, en dan maakt men overslagh of de visschery de onkosten ruim kan opbrengen, anders werdt de zelve gestaakt. Als men nu vast besloten heeft te visschen, komen duizenden menschen van alle kanten in hare vaar-tuigen, met vrouw en kinderen, maken hunne tenten op de strandt, en verblyven zoo lang tot dat de vangst een einde heeft. De paerlen worden in 't openbaar, zoo tot Tutekoryn, als Kaylpatnam, op de markt verkoft, enz.

Mersennus zeght, dat zekeren *Joannes Barrieus* zich 6 uuren onder water wist te houden.

Tot het duiken, en herstellen van verbrooke Scheepen, onder water, wierden oulings ledere zakken, als mede kurke bakken, daar de man zich in verhielt, gebruikt.

In 't belegh van Byzantium, nu Constantinopolen, wierden duikers gevonden, die spykers onder in 's vyandts Scheepen wisten te slaan, en daar touwen aan te knoopen, waar mede de zelve, na het afsnyden van 't anker-touw, wierden voort gehaalt.

Morisotus verhaalt van zekeren *Rogerius*, die onder water wist te duiken, en op het Jaar 1284. de Scheepen (anders onoverwinnelyk) te doorbooren, zoo dat de zelve zonken.

Van Werk-tuigen waar mede men onder water gaat.

Al het verzonken op den bodem van de zee, of 't geen elders onder water leght, kan opgehaalt werden, door hulp van zeker werk-tuigh, 't geen van volgende gestalte en gebruik is.

Het werk-tuigh, 't zy van hout, loot, yzer, of koper, (doch de zwaarste stoffe is de nutbaarste, om dat de drift van 't water de teere stoffe licht verbryzelt, en om de noodtzakelykheit van zwaarte, want het werk-tuigh moet zinken, en in een zelfde gestalte recht over eindt blyven) heeft de gedaante van een klok, of tonne-boey, die onder open is, welkers hooghte een weinig minder is als een gemeen mans langte. Onder om de randt komt een zware yzere hoep, die de klok doet uit staan; want in water daar grooten drift is zoude het loot, of van wat stoffe het werk-tuigh mooge zyn, zeer licht t'zamen slaan, indien door deeze hoep, die binnewaarts leght, niet wiert uit gehouden. Onder is de middellyn van de klok een groote schreede lang: boven is de klok zeer spits toe gaande, het geene geschiedt om dat een scherpe vorm het water beter snydt als een stompe. Het is rondtom met touwen bewoelt, van welke eenige beneden de klok neder hangen, daar loode platen, groot 1 voet in 't vierkant, en 2 duim dik, aan vast gemaakt worden, in welke vier gaten zyn, op ieder hoek een, daar de touwen door steken: deeze platen komen op 2 voet

recht onder de klok te hangen, en dienen voor de man, die zich in de zelve onder water begeeft, om zyn voeten op te zetten, en al den toestel op te leggen, die hy onder water noodig heeft, om te arbeiden, en iets op te halen; waar om de platen ook vermeerdert en vermindert worden, na dat veel arbeitstuigh beneden van nooden heeft. Boven aan de klok is een groote haak, daar een touw aan geslagen wert, 't welk by de steven van 't Schip, waar uit de klok, met de man daar onder, in zee wert gelaten, over een schyf gewonden, en door de spil opgehaalt wert. Zoo verre als de beenen van de man onder de onderste rant van de klok uitsteken, en noch twee vinger breedt, staande op de genoemde platen, zoo verre zyn zy nat, als hy eerft in 't water gaat; want twee vinger breedt nats komt in de klok, zoo als zy eerst in 't water wert gezet. De klok moet van groote zwaarte zyn, of zoude anderzins bezwaarlyk zinken. Door groote nyp-tangen, die met touwen worden toe getrokken, wert het goet, 't geen op de grondt leght, gevat:

deeze zyn van veelerley gestalte, en na de dingen die men meent op te halen: eenige dienen om staven yzer, andere om geschut, ankers, en pakken op te halen. De nypers, aan de waeren vast gemaakt zynde, werden met touwen, welke aan de zelve vast zyn, uit het Schip opgewonden. De klok moet langzaam in het water dalen, op dat niet ter zyden om slâ; doch mag zoo schielyk als doenlyk zy opgetrokken werden.

Een man, die in zulk een wonderlyke klok onder water hadde gezeten, heeft my gezeght, dat hy omtrent een half uur, en zomtydts minder of meerder tydt, onder water harden kan: dat het gezight onder water vry is, en dat hy alles zien kan: dat het water allengskens in het vat opklimt, wanneer hy op de grondt staat; doch als het by de keel komt, en hy zorgh van verdrinken kryght, trekt hy aan een touw, dat om zyn middel vast is, 't welk het sein is dat de geene die in 't Schip zyn hem opwinden moeten: terwyle hy opgewonden werdt vermeerdert de lucht, en het water vermindert in de klok, tot dat, boven komende, geheel ledigh zy. Hoe langer hy onder water blyft, hoe hetziger de lucht in de klok wert, zoo dat hem zomtydts van benaauwtheit de neus ontspringt, en hem eenige bedwelmtheit toebrengt. Als hy ter rechter of ter slinker zyde, en voor- of achterwaarts wezen wil, maakt hy seinen aan touwen, die benevens de klok gaan, onder aan de rant vast zyn, en tot boven in 't Schip komen.

Indien de meeste goederen uit gebleven Scheepen op de grondt niet in het zant verweldt lagen, zoo zoude steedts met dit werk-tuigh groote schatten te verdienen zyn; gelyk onlangs in Engelandt gebleken is. Hondert maal, en meer, kan men hier mede op eenen dagh onder water gaan. Alles wat men onder water aanvat is zeer licht, zoo dat een man een geheel pak juchten met zyn eene handt opheffen kan.

Om minder windt te vangen, en gemakkelyker onder water te zakken, werden heden deeze klokken boven een weinigh naauwer gemaakt als eertydts, en in plaats van rondt, maakt men die daar mede wel plat, 't geen de duikers voorgeven dat minder tegen houdt.

Met dusdanig vat, of ketel, als boven beschreeven is, op het hooft gezet, en rondtom aan het lyf wel vast gemaakt, zoo, dat evenwydigh met het water bleef, zoude men, na allen waarschyn, op de grondt van 't water der wyze konnen gaan als op het landt.

Tot het gaan onder water, om uit gezonkene Scheepen goederen, en geschut, te lichten, worden zomtydts, behalven deeze klokken, onderscheidene andere werk - tuigen gebruikt. Men heeft een klok, die tot het lichten van geschut uit geblevene Scheepen, en anderzins, gebruikt werdt, welke onder de wydte van 16 voet houdt. Het opbreeken der verdeks, en overloopen, geeft de waterganger den meesten arbeidt, zonder het welke 't onderste geschut, of ingelade waaren, niet wel konnen gelicht werden: hier toe is voor eerst noodigh, tot op des Schips opper-bodem gedaalt zynde, twee spykers, op een gegeven wydte, in het Schip te slaan, aan welke spykers lange snoeren, vast aan kleine dobbers, geheght zyn: zoo ras de spykers vast zyn, zendt men de dobbers na boven, welker afstandt gevoeght en gestelt wert volgens zekere mate, en na de breedte van een yzer hey-blok, van welkers gebruik aanstondts gezeght zal werden. Deeze spykers werden dan mede genoomen onder het water, en om met de zelve omtrent het inslaan niet te missen, noch hen niet te verre of te na by elkander te stellen, geeft men de watergangers zomtydts een plankje mede na beneden, aan het welke de snoeren, op gestelde maat, reedts geheght zyn; en als dan behoeven zy maar, zonder meeten, dit plankje haastelyk in den overloop vast te slaan. Langs deeze snoeren, die van sterk touw moeten wezen, zynde onder water aan het Schip geheght, laat men van boven yzere kolommen, of pylaren, zakken, welke hol zyn, en aan de snoeren gelyk als geregen

werden, hebbende de langte van 6 of 8 voet: zy zyn de yzere leuningen aan bruggen, of huizen, hier te Lande, niet ongelyk, en zoo gemaakt, dat zy in malkander voegen. Men steekt zoo veel van deeze yzere zuilen op elkanderen, tot dat zy boven het waters opper-vlak komen uit te steken. Dit verricht zynde, dan is'er een zeer zwaar yzer hey-blok by der handt, 't geen onder scherp rondt en wighs-wyze gemaakt is: ter zyden heeft het twee ooren, of sleuven, waar mede men het zelve op de genoemde zuilen kan steken, even gelyk de gemeene hey-blokken aan twee masten worden geregen, waar langs het op en neder wert gevoert. Dit werktuigh wert dan op de genoemde yzere zuilen gezet, en langs de zelve neder gelaten, 't geene, beneden komende, door zyn zwaarte, en scherpte, den overloop, of balken, en al wat 'er voor komt, van hout, of zachte stoffe, scheurt. Aan de bovenkant van 't hey-blok, in de midden, is een oogh, daar men een touw door rygt, waar mede dit gevaerte opgeheven, en aldus

geslagen wert, tot dat men het gewenschte einde heeft bereikt, en het beslooten Schip geopent is. Maar zoo met dit heijen den overloop niet aan stukken is te krygen, dan heeft men zekere houte staven, die boven op het yzere hey-blok werden gestooken, tot buiten het water uit, voegende of sluitende mede in elkander: op het bovenste van deeze houte staven, buiten het water uit stekende, zynde met yzers t'zamen verknocht, en wel vast gebonden, wert dan zoo lange geslagen, tot dat de scherpte van de hey, die in het boort steekt, het zelve scheurt, en opening maakt. Eens opening gemaakt zynde, is het zeer licht, met haken, en touwen of wel des noodts met verzetten van de yzere hey, en 't slaan op andere plaatzen, den geheelen overloop, ja het geheele Schip te verbreken, en boven water te krygen.

Men zeght, dat, om Scheepen die zeer diep gaan over drooghten te krygen, dienstigh is, dicht geslooten vaten, met water gevult, onder water te doen zinken, en aldaar aan de Scheepen vast te maken; welk water dan daar uit gepompt werdt, zoo dat niets als lucht in de tonnen blyft, welke lucht, na omhoog trachtende te stygen, de Scheepen zal doen driftig werden. Ten deezen zelven einde heeft men heden groote bakken, van 30 of 40 voet lang, en half zoo diep en breet, gemaakt, wel dicht geslooten, en zoodanigh gevormt, dat zich bequaam tegen de billen, en voor-stevens der Scheepen, aan vleijen: onder zyn zy plat, ook zoo aan d'eene zyde: boven staat een pomp, die hoogh uit steekt, waar door men het water in en uit trekt. Met krammen en lengen werden deeze bakken onder water aan de Scheepen vast gemaakt. Men voeght ook wel kleine Scheepen aan ieder zyde van de te lichtene Scheepen, de zelve daar aan vast makende, welke, met water gevult, en dan weder uit gepompt, het zware Schip doen ryzen.

Het zwemmen was te scheep een noodtzakelyke oeffening. Die zwom, zegt men, vulde zyn mont met olie, gelyk de duikers, welke hy, in 't water zynde, uit spoogh, om de zee te stillen.

Dat men onder de oude Batavieren goede zwemmers heeft gevonden, magh uit het volgende Graf-schrift, 't geen gevonden werdt in de Oudtheden van *Georgius Fabricius*, bespeurt werden, luidende, uit het Latyn vertaalt, als volght: *Hier legh ik, dien dapperen Batavier, eertydts in de Pannonische gewesten zeer bekendt, die onder duizent mannen de eerste was, welke, ter getuigenisse van* Trajanus, *de stroom van den diepen Donauw, met volle wapenen, hebben over gezwommen; en een uitgeschooten pyl van mynen boogh, terwyl hy in de lucht hong, en wederom te rugh quam, met een andere pyl getroffen, en gebrooken heb. Dien noch Romein, noch Barbarisch soldaat, ooit met de handt-schicht, noch Parth met den boog, heeft konnen overwinnen. Myne daden heb ik, tot gedachtenis, deezen steen toegewydt. Men zie of iemandt naar my deeze myne daden navolgen zal. Ik ben een voorbeeldt voor myn zelven, als zynde de eerste die ooit zulks hebbe gedaan*.

Die van Delos waren zeer vermaarde duikers, en zwemmers; waar van toen een spreek-woort quam, als men een verholen zaak wilde ontdekt hebben, *Delio natatore opus:* dat is, *Men heeft een Delische zwemmer noodigh*. Onder alle was in deeze konst zeker Siciliaan, *Golan* genaamt, zeer vermaart: deeze leefde zoo wel onder als boven 't water, zwom als een vis, dook als een eendt, en wist onder 't water stormen te voorzien; doch eindelyk, te Messina, in Sicilie, na een gulden kop duikende, die de Koning in zee worp, en den geenen schonk die de zelve ophaalde, quam hy niet weder te voorschyn, 't zy van de visschen gegeeten, of tegen de rotzen verplet.

Tot Zierikzee, in Zeelandt, heeft een zwemmer, ten aanschouwen van Keizer *Karel*, mede wonderen onder water verricht.

Men heeft in de tydt der Spaansche onlusten in Noort-Hollandt boeren gevonden, die broeken, blaasgewyze van leder gemaakt, wisten aan te trekken, waar mede

zy door vlieten en slooten gongen, zonder dat zwemmen konden: en deeze broeken wierden gebruikt in 't vervolgen of ontvlughten der Spanjaarden.

Met een zak, of blaas, en eenigh ander werk-tuigh, van weinigh belang en omslagh, weet men in China onder water te gaan, welke konst tot heden in Europa niet is gezien; doch aan my bekendt gemaakt zynde, zal, wil het Godt, na genoomen ondervinding, het gemeen te zyner tydt daar van bericht geven.

Op wat wyze de zee-luiden, die langs den Persischen zee-boezem van de stadt Bassora na het eilandt Ormus, of van daar derwaarts varen, de lekken in de Barken op zee stoppen.

[+]'De Patroon van de Bark sprong in zee, en ging onder water aan den bodem van ons Vaar-tuigh, om een scheuring, gat, of opening, te vinden, waar door het water in liep, en om een houte stok daar in te steken. Deeze stok, die zy droegen, om d'opening te stoppen, is een halve

[+] *Caspar Balbi Viaggio dello Indie Orientale*. 1588.

arm lang, en op het eindt zyn eenige paerts-hairen gebonden. Die onder het water gaat beweegt de stok heen en weder onder den bodem van het vaar-tuig, alwaar dan deeze paerts-hairen, door eene wonderlyke eigenschap, zoo haast die over de gescheurde plaatze, of lek, komen, van de scheure opgeslorpt, en daar na toe getrokken worden. En op die wyze kryght de geen, die dit werk verricht, te weten waar het lek in 't vaar-tuigh is, en waar het moet geholpen worden: gelyk toen deeze deedt, die dit ons vaar-tuigh verholp.

Ik zal niet na laten te zeggen, dat ten dien einde diergelyk slagh van zee-luiden, met eenige zeer smalle stukjes of eindtjes van bokke-hoornen aan de neus te binden, onder water gaan, dat zy een groot stuk weeghs uitharden: het welk waarlyk een ongeloovelyke zake is voor den geenen die het niet gezien heeft, maar is evenwel waar.

In het zeilen van Bassora na Ormus, omtrent vyf Italiaansche mylen van lant, door storm op zee, brak het roer in twee stukken: waar van het eene stuk in 't water viel, en het ander bleef beneden aan d'achter-steven van de Bark by een touw hangen. En dewyl deeze zee-luiden als vissen zwemmen, zoo sprongen twee van hen, niet-tegenstaande zoo groot onweêr, in het water, en kreegen het stuk van 't roer weder. Middelerwyle braghten deeze twee, die in het water waren, en d'andere, die in het vaar-tuigh waren, het stuk van 't roer weder aan d'eigenste plaatze, en bonden het in der wyze vast, dat het dienst kon doen.

Behalven de boven opgehaalde amptelingen, zagh men te scheep noch Bootwachters; want by goet weêr stondt altyt een man in de boot, die achter na sleepte, om uit te kyken, en wacht te houden. Andere voerden een byzonderen naam, van dat zy alle zwaarten losten en laden. Timmer-luiden wierden daar mede niet vergeten; doch deeze laatste ampten hielt men toen van klein belang, en die de zelve bedienden wierden minder geacht als het overige scheeps-volk. Den stryders gaf men d'eerste rang.

+Het leit noch in geschil, of de Grieken, en Romeinen, vrouwen te scheep hebben mede gevoert, of niet: zoo 't geschagh, is het zelden gebeurt, en, myns bedunkens, niet als van zeer vrouw-zieke mannen.

+Of ook vrouwen te scheep voeren.

+De Romeinen onderhielden steedts groote burger- en hulp-vlooten. De legh-plaats der Scheepen, tot kosten der Romeinsche inwoonderen, was tot Romen, aan de mondt van den Tyber: en aldaar onthielden zich zoo veel timmer-luiden, als tot het in standt houden van de vloote noodigh was: insgelyks was daar altydt een groot aantal mannen gereedt, die op het gebodt van hun Over-heer te scheepe traden, en ter haven uit toogen.

+Leg-plaats der Romeinsche Scheeps-vloot.

Het geldt, waar voor men scheeps-behoeftigheden kocht, wierdt uit de gemeene schat-kist gelicht; doch als die uitgeput was, quam het op de burgeren aan: ieder moest, na gelang van zyne middelen, +gelt verschaffen. Het bouw-gelt van ieder Schip met vier of vyf riem-reyen, beliep, zoo *Polybius* verhaalt, een talent, of zes hondert goude Fransche kroonen: 't geen weinigh is, ten aanzien van d'onkosten die men hedendaaghs aan de Scheeps-bouwerye leght.

+Wat een Schip van bouwen koste.

+Het Roomsche Gemeene-best leende dikmaal hunne Scheeps-hollen aan byzondere burgeren uit, om den vyandt daar mede af breuk te doen, geen loon, als den enkelen buit genietende.

+Vrybuiters.

+Men bedong veeltydts op overwonne volken, of den geenen waar mede men in vriendelyk bondtgenootschap tradt, zeker aantal Scheepen te bestellen, jaarlyks, of voor eens, 't zy te leen, of in eigendom; wel wetende, dat een Landt niet beter als met menighte van Scheepen te bewaren was. Hier van daan quam het dat de Romers zulke maghtige vlooten alom in het water hielden. Een maal vorderden

+De Romeinen, en Grieken, bedongen Scheepen op hunne vrienden en vyanden.

zy dit [+]van hun vyandt: *Geeft ons alle de Oliphanten die ghy hebt, en Scheepen zoo veel wy eischen*.

[+]*Appianus*.

Scipio, hebbende *Antiochus* overwonnen, bedong op hem, met de vreede, dat hy zyne lange Scheepen, en hare toerustinge, zoude overleveren; zoo dat hy geen meer als tien Koopvaardy-scheepen, *Actuariae* geheten, zoude behouden, en geene van die moght meer als dertigh riemen voeren.

Pompejus Magnus, na het zeggen van den zelven Schryver, voerde een vloot van zes hondert Scheepen t'zee: doch andere willen dat de zelve uit duizent Scheepen bestont: en dit was de grootste zee maght die Romen ooit by een gehadt heeft.

Tot Athenen wierden de Scheepen van 't inkomen der gemeene tollen gebouwt: doch als die afgeschaft waren, moesten de inwoonders de Scheeps-hollen uit hun eigen beurzen, naar opgegeven certers, leveren: vier, zes, of acht huisgezinnen, minder of meerder, na dat zy goedt bezaten, braghten te zamen een Schip op. Wapenen, en al den lossen toestel, beschikte het Gemeene-best, 't en ware de bouwers mildtheit zoo groot was, dat hy

ook dit daar by voeghde, en het Schip geheel uitrustede, waar van hy dan groote lof behaalde. Evenwel kipte men zomtydts byzondere burgers uit, die scheeps-gereedtschap moesten leveren, welke daar mede van 't bouwen zelve bevrydt waren.

Thucydides, sprekende van die van Chio, zeght: Zy zyn wel tol-vry, doch echter schuldigh Scheepen te leveren. Dus waren de Samiers, Cnidiers, Corinthers, en die van Rhodus, den Athenienzers schuldigh Scheepen toe te zenden, en dat onder schyn van vriendtschap.

Men heeft by de Grieken, zoo wel als by de Romeinen, byzondere burgers gevonden, die, ter liefde van 't Gemeene-best, op hun eigen beurs, en uit vryen wille, geheele Scheeps-vlooten toerusteden, en te water braghten. Wie daar in de eerste was, wiert met een Scheeps- of Steven-kroon begiftight, ervonden van *Minerva*. Dit geschiede zomtydts mede uit dwang; doch echter met beloften, zoo den toght zeegbaar uitviel, dat zy dan betaling van hare Scheepen genieten zouden.

Tot Genua heeft men in tydt van noodt, als 't Gemeene-best Scheepen van nooden hadt, doen af kondigen, *dat, indien iemandt uit zyn eigen beurze de Vloot wilde helpen bouwen, dat de Republyk hem het geldt te zyner tydt zoude herstellen*. Hier op vondt men twintigh burgeren, die ieder een Galey op haar eigen beurs bouwden.

+Van de burgers tot Stavoren werdt gezeght, dat zy op haar eigen beurzen, als het gemeene Landt niet meer vermoght, Scheepen tegen de Noormannen in zee hebben gebraght.

+V. Westerm. Stav. p. 129.

In den beginne koos men de scheeps-kryghs-luiden uit de leger-rotten: men nam daar toe de jongste en sterkste mannen, en dwong niemandt, zoo lange als vrywilligen hunnen dienst aanbooden. +Doch ten tyde des eersten Punischen kryg vong men aan vaste scheepelingen aan te nemen: in welken toght ieder vyf roei-rey Schip hondert en twintigh soldaten voerde: dit getal wierdt vermindert en vermeerdert, na de grootte van de Scheepen, en den eisch der zaken, waar toe zy gebruikt zouden werden. Deeze soldaten wierden gelicht uit zee-regimenten, of, by gebrek van de zelve, uit landt-soldaten. Het is ook wel gebeurt, by gebrek van volk, en geldt, in de gemeene kasse tot Romen, dat ieder burger, naar hy gegoedt was, boots-luiden, 't zy een, twee, drie, en meer, te scheep moest onderhouden.

+Wanneer men begonnen heeft scheeps-soldaten aan te nemen.

+By de Grieken heeft men drie roei-rey Scheepen gevonden, die slechts achtien krygers voerden: en vyf roei-rey Scheepen, die vyftigh soldaten voerden. By de oude Schryvers vindt men, dat op de drie riem-rey Scheepen het getal van twee hondert mannen mede gebruikelyk is geweest te voeren, welker meerder getal roeijers, de rest stryders en bootsluiden waren. De vyf riem-rey Scheepen, zeght *Polybius*, voerden drie hondert roeijers, en hondert en twintigh soldaten. In het Salaminische geveght, zeght zeker Schryver, voerden de Attische vyf roei-rey Scheepen ieder maar achtien soldaten. Doch *Cimon* den Athener, zoon van *Miltiades*, bouwde zyne Scheepen vry wydt, en maakte verdekken boven de hoogste roeijers, om des te meer volk te konnen dragen. *Homerus* verhaalt, dat op ieder Schip der Beotiers, in 't beleg van Troje, hondert en twintigh mannen voeren; maar op de Scheepen die *Philoctetes* timmerde, slechts vyftigh.

+Het getal der soldaten te scheep.

Zedert Trojens val, tot aan de tydt van *Cyrus*, zynde omtrent zes hondert jaren, vindt men weinigh zee-helden-daden verricht te zyn, gelyk by *Rivius* is te zien.

+In de eerste zee-toghten der Romeinen bemanden zy hunne Scheepen alleen met Roomsche burgeren, zonder schaap-harders, gelubden, en die van onvrye of oneerlyke ouders gebooren waren, daar toe te nemen, zelf geene vry gelatene slaven, die zich onder de soldaten hadden vermengt; doch namaals hebben zy,

+Wat aart van volk men te scheepe braght.

zonder onderscheidt, alle landtaart daar toe verkooren, zelfs ook vry gelatene, ja slaven, aan wien men vryheit schonk, als zy zich heldtdadigh verweerden. Men liet de slaven ook wel vry voor dat zy te scheep gingen, en handt aan de riem sloegen, of ander scheeps-werk deden. Eindelyk is het zoo verre gekomen dat men niemandt aan de riemen zette als slaven, uitgelatene pluggen, en booswichten.

Des kryghsmans eerste ouderdom hielt men te zyn van zeventien jaren; doch die voordeeligh in gewas waren wierden wel onder die jaren tot soldaten aangenoomen: gelyk Keizer *Adrianus* om zyn vystiende jaar soldaat was. Men had een tydt dat de oorloghs-gasten by de maat aangenoomen wierden, waar toe zekere paal opgerecht wiert, daar alle nieuw gelichte soldaten by gebraght wierden. Niemandt die dikbuikigh was kon tot den krygh, zoo te water als te lande, aangenoomen worden. Wanneer keur van kryghs-lieden te doen was, wierden'er afgezondene door het geheele landt geschikt.

In den beginne wiert aan de Roomsche burger-vlootelingen geen gelt uitgedeelt; doch in later eeuwen heeft men bevonden zulks noodigh te zyn. By gebrek van sla-

ven, die men aan de riemen stelde, wierden te dier tydt geringe burgers daar toe gehuurt.

+Den Stuurluiden was niet alleen noodigh weêr- en wint-wys te zyn, strandt en landt te kennen, maar zy dienden ook des vyandts scheeps-nebben, die op hen aan quamen, te konnen ontgaan, of, als zulks onmoogelyk was, het Schip zoo te wenden, dat de punt voor op de boegh aan quam, en niet onder water, of daar 't Schip het zwaarste was, quam te treffen: en als zy bevechters waren, moesten dan hun Schip zoo weten te draaijen, dat het met zyn scherpe snuit op het zwakste van des vyandts Schip trof. *+Wat een Stuurman weten moest.*

+De bootsgezellen deden hun werk veel-tydts naakt, om alles vlugger te verrichten (gelyk hedendaaghs op de Turksche Scheepen mede veel maal geschiedt); doch by te zwaren koude dekten zy hare lichamen met boks-haire kleederen, die regen en windt verduuren: maar de riem-gasten roeiden meest altydt moeder-naakt. *+Arbeiden naakt.*

De scheeps-soldaten, zoo wel als die te lande dienden, wierden te zyner tydt met zeker ingedrukt teiken, 't zy van de letters M:R: dat is, *Miles Romanus*, of Romeinsche soldaat, en anderzins, brandende gemerkt, 't zy in de handt, op den arm, of aan eenigh ander lidt des lichaams.

De Stuurman droegh een mantel, die op de slinker schouder met een knoop vast gemaakt was, op dat zich met den rechter arm in het stuuren te beter redden moght.

Zeker munt van *Valentinianus* vertoont een Scheeps-hooft-man, die, behalven een rok, om de hals geknoopt, een lyf-stuk zonder mouwen aan heeft, en half beens geschoent is.

+By strydens tydt toogen de soldaten, en ieder die zich bloot vertoonen moest, styve palt-rokken aan, die met kopere en yzere platen, of wel van andere ondoordringbare stoffe bezet waren, om pylen, en werpsteenen te wederstaan. Zy voerden groote en breede schilden, om zware steenen af te wyzen, en den zeissen het quetzen te beletten. Aan de handen droegen zy dikke handt-schoenen, en laerzen aan de voeten, daar geen pyl door drong. *+Streden gedekt.*

Wolven zyn werk-tuigen geweest, de hedendaagsche wippen niet ongelyk: hier mede greepen zy de mannen van 's vyandts Scheepen, en slingerden hun binnen haar eigen boort: ook schonden zy de Scheepen daar mede, hier en daar stukken af rukkende.

Archimedes, zegt men, hadde een vondt, waar door hy, van de stadts-muuren af, de Scheepen der vyanden, die te na quamen, wist te vatten, en om te werpen; waar van hy in 't beleg van Syracuzen de proef nam.

Met tekens, die men by de masten en achter op stak, wist een Vloot-vooght, in 't veghten, aan al zyn onderhebbende Scheepen, tot de minste toe, bevelen uit te geven.

Boven aan de mast, en ree, voerden zy groote hey-blokken, zynde met yzer beslagen, die, door kracht van mannen, in 's vyandts Scheepen gestooten wierden: deeze verpletterden al wat hen voor quam, ja deden vaak geheele Scheepen zelfs te gronde gaan.

Dolones zyn houte knuppels geweest, daar een scherp yzer in verborgen was: dus genaamt, om dat men zyn vyandt daar mede lagen bereide; want *dolus* is in 't Latyn een laag of list gezegt.

Behalven dit vondt men noch zekere scherpe klaauwen van yzer, die aan lange ketenen hongen, en uit de marssen in de naast-gelegen Scheepen geworpen wierden: als de klaauw vatte, en hielt, toogh men de ketens na zich toe, en deede zoo de Scheepen naderen. Deeze klaauwen wierden uit zekere kracht-gevende werk-tuigen geworpen, om te meer maght te hebben.

Met vuur-werken, die men binnen elkanders boort wierp, wierden van oudts de Scheepen groote schade toegebraght.

+*Polybius* spreekt van zekere Scheeps-oorlogs-werk-tuigen, *Zambuca* geheten, op deezen zin. Op de voor-steven was een rondt hout gestelt, 4 ellen lang, en 3 palm breedt in zyn middel-lyn, hebbende aan het opperste een katrol, daar een ladder aan gestelt wiert: het was met dwars-houten gehecht, 4 voet breedt, 6 ellen lang, en met spykers wel vast in een geslagen. Het gat van 't verdek was langwerpigh, daar dit ronde hout in stak. Ter zyden aan de ladder was een borst-weering, zoo lang als de ladder zelve, en hoogh tot aan de knie. Aan het einde van 't hout wiert een driehoekig yzer gemaakt, gelyk een scherpe stamp-stok, met een ring aan den top, zoo dat den geheelen toestel gelyk was aan de werk-tuigen daar men meel mede maalt. In deezen ring dan stak een touw, waar door, als de Scheepen aan elkanders boort lagen, en door het katrol, dat aan het ronde hout was, de opgerechte Kraayen, *Corvos*, (want dus wierden zy benaamt) op 's vyandts boort wierden geworpen, 't zy voor of ter zyden aan de Scheepen. Daar na, als deeze *Corvi*, of Kraayen, in de Scheepen gehecht waren, en zy de scheeps zyden aan elkander hadden doen naderen, sprong men van alle kanten over 's vyandts

+*Lib.* 4

boort; maar als het werk-tuig by de boeg was aangeslagen, gingen de soldaten by paren kort achter malkander daar over, om den vyandt in zyn eigen Schip te bestooken, waar van de voorste de slagen met schilden afweerden, de naaste daar aan de zyden beschutteden, en 's vyandts slagen met hun schilden keerden, enz. Zomtydts voght men handt aan handt op deeze over geworpene werk - tuigen, gelyk als op bruggen, zonder in elkanders Scheepen over te stappen.

Tegens deeze handen, haken, enz. wiert het Schip met dik leder overtogen, 't geen te wege braght dat de punten zoo wel niet vatten konden als op het bloote hout.

Het was veeltydts de wyze by de Romeinsche zee-helden, dat, eer den strydt aan gong, en als men elkander tarte, of tot het geveght aanlokte, de Scheepen, ieder op 't snelste, herwaarts en derwaarts wierden geroeit, om hunne gezwintheit en kracht in 't roeijen aan den vyandt te vertoonen; gelyk daar van breedt staat te lezen in de vermaarde zee-slagh tusschen *Octavius* en *Pompejus*, die zoo geschiktelyk geschag, of het een slagh te velde geweest was, in welke *Caesar* de overhandt behiel. Men voght 'er handt aan handt, en alle strydt-konsten wierden in 't werk gestelt, behalven dat van branden wierdt wederhouden: (anderzins wierden vuurige pylen, heet zant, pek, en alderhande brandtwerken, over 's vyandts boort geworpen) de zommige wierpen hunne toorens zelve omverre, om te rapper in 't roeijen te zyn: andere verpletterden hunnen vyandt, met yzere klompen toe te werpen, en zware pylen over boort te schieten. Deeze strydt geschag met neder gelegen zeilen; gelyk zulks meermaal een gewoonheit onder de Romeinen is geweest: ja zy lieten, ten strydt gaande, het zeil-tuigh veeltydts te lande: en hy wierdt mede wel voor een bloode geschat, die, ten oorlogh uit varende, het zeil mede nam, als of hy van zin was te willen vlughten.

Toen de vuur-bussen eerstelyk wierden ervonden, heeft men die te scheep verheven, en op groote gevaerten gezet, geschut-tuigen en toorens geheten: deeze werk-tuigen stonden hoogh, en het geschut was aan hun achter-einden vast, konnende over al heen gedraait worden, 't zy daar veel of weinigh geschut op lagh: de gestalte hier van is by *Valturius* te zien.

[+]Men was gewoon de roeijers, zoo wel als de soldaten, by vreedens-tydt in alle tucht te houden, en te oeffenen, ook op het minste teken te doen gehoorzamen, op dat, voor den vyandt komende, niet onkundigh moghten staan, wat te moeten doen, of aan te vatten; want men sprak dan door tekens van handen, trompet, stok, en diergelyke: en dus kon men elkander, onder het gekreisch der wapenen, zonder stem verstaan. Na het zwaaijen van een staf, die zeker Bevelhebber, welke achter op stondt, in zyn handt hadde, wierden de riemen gedwongen, en bestuurt: en deeze wiert zoo drâ niet uit de handt gelegt, of de riem-gasten deden insgelyks met hunne riemen, en staakten den arbeidt.

[+]By vreede wierden de scheepelingen ten oorlogh geoeffent.

Daar wierden veeltydts, tot oeffening van de roeijers, roei-banken in het zant ter neder gestelt, derwyze als te scheep, waar door men de roeijers de riemen leerde vatten, en bestieren; 't geen ook in de Scheepen zelve geschiede terwyl zy ten anker lagen.

In groote scheeps-geveghten wierden dikmaal een goet aantal van de slechtste Scheepen aan malkander gebonden, die men, gelyk een wal, voor de vloot liet dryven.

Uit zorgh dat men geëntert zoude worden, wierden' er rondtom uit de Scheepen lange yzere haken gestoken, daar brandtbussen aan hongen, die alles afweezen.

Fransche Scheepen zyn oulings hoogh van boegh geweest, en daar om bezwaarlyk te enteren: de zelve voerden hooge toorens, daar men uit voght, en yzere ketting-kabels.

In 't belegh van Rhodus hadde *Demetrius* een vlot-wal gebouwt, die met blikke platen verzien was, om het vuur af te weeren. Hy maakte scheeps-toorens van vier zolderingen, wiens boorden met zware schilden wierden omzet.

Dikmaal wierden, om prys, groote scheeps-oeffeningen aangerecht: die het snelste voort roeiden, het kortste wenden, en het selste met de neb troffen daar een Schip op 't zwakste is, of het eerste in het enteren waren, en het aardighste rammen konden, spanden de kroon. Doch na dat de weelde d'overhandt kreegh zyn deeze scheeps oeffeningen in speelen verandert. Geheele meiren wierden gedolven, waar aan men rondtom steene schouw-banken maakte: hier streedt men al schertzende, en boorde elkander in de grondt, ten vermake der aanschouwers, en lust van de Prinssen.

[+]Tot Romen ziet men noch heden eenige overblyfzelen der Scheeps - schouwburgen: het grootste stondt wel eer niet verre van den Tyber, waar uit het water wierdt geleidt, en ingelaten na den eisch.

[+]*Scheeps-schouw-speelen. Vide Morisotum, Onuphrum Panvinum, en andere*

Tot Oranje vindt men een *Amphitheater*, 't geen eertydts met water wierdt gevult, om kleine Schuitjens te konnen dragen, en vrye lust-geveghten daar in aan te rechten.

*Plaatze daar men schouw speelen ziet.

Men zette ook wel mannen, die het lyf verbeurt hadden, of die door het oorlogh tot slaven gemaakt waren, in Scheepkens, aan wien men dan namen gaf, van Rhodiers, Persianen, Grieken, en diergelyke; welker lot was, zich doodt te veghten, 't en ware de byzondere gunst des Keizers, na een manlyke verdediging, hen het leven schonk. Eenige hondert groote Scheepen, en veel duizent verwezene mannen daar op, heeft men dus den ander te keer zien gaan. De Roomsche Keizers betoonden hier in groote pracht. Zee-goden, en gedrochten, van kostelyke stoffe, wierden, onder het slaan, te midden in het water verbeeldt: *Neptuin* wierdt op een wagen gezet, van paerden voort getrokken, en voer zoo op een vlot, 't geen alomme door den strydt voort geroeit wiert.

Ter eere der afgestorvenen van grooten naam wierden mede wel Scheeps-stryden aangerecht, om des overleden gedachtenisse te verlengen, en hem roem - en ruchtbaar te maken.

Van het Scheeps-speel-gevegt, 't geen *Augustus* bestelde, spreekt *Tranquillus in August*. aldus: ‘Hy sloegh een slagh te water, by den Tyber, in een uitgegraven kom, daar nu het Keizers lust-wout staat, op welken tydt hy alomme waght door de stadt stelde, op dat de zelve, en de weinige die t'huis bleven, geen onheil van de roovers over quam; want het meeste volk zagh 't spel aan.

Men hieldt ook tot Romen, op den Tyber, jaarlyksche Visscher-speelen, stryden, of oeffeningen.

Van de *Naumachia*, ofte Scheeps-speel-strydt, die *Cajus Caligula* aanrechte, ziet +by *Diodorus, Onuphrius Panvinus, Mercurialis*, en andere.

Nero, zegt *Suetonius*, vertoonde Scheeps-stryden in zee-water, daar hy zee-visschen in liet zwemmen, en tamme beesten, daar op afgerecht, dede stryden, als of het op landt ware geweest. Hy gaf aan het volk maaltyden binnen scheeps-boort, alwaar *Augustus* plagh te laten stryden, en dat op Scheepen die met voordacht daar toe gebouwt waren, werdende van andere voort getrokken. Hy smeet bordekens te grabbel onder 't volk, daar namen op stonden, of af beeldtzels van Scheepen, kroonen, staven, koren, vogels, gout, zilver, gesteenten, enz. en die deeze kregen, deede hy zulke dingen schenken, als op haar vierkante houte bortjes vertoont stonden. Hy hadde Scheepen doen maken die in 't midden van het water ontslooten, en dieren, die zy voerden, in 't water ten strydt uit zetteden.

+*Lib. 59.*

Severus hadde insgelyks een Schip doen maken, daar vier hondert wreede dieren in gebraght wierden, 't geen te midden in het water wiert geopent; en dus deed men de leeuwen, beeren, tygers, stieren, enz. in 't water stryden, als of het te lande geweest ware.

Diergelyk geveght in 't water, tusschen zee - gedrochten en landt - dieren, stelde *Carinus* mede aan.

+*Tacitus* zeght van *Claudius*, dat hy tusschen hooge bergen een kom tot Scheeps-stryden deed bereiden. Hy omheinde het geheele water, op dat niemant konde vlieden, en liet zoo veel plaats over, dat men elkander bequamelyk konde slagh leveren. Hy plaatste hier toe negentien duizendt menschen op veelderley slagh van zware Scheepen, zettende wederzydts vystigh +man, dat is hondert op ieder: deeze noemde men Sicilianen, en Rhodiers. Dit volk, gedwongen zynde, versloegh malkander meest alle. D'overgeblevene uit de water-slagh stelde hy op het drooge met degens in de vuist, om elkander te verslaan, en dat op die plaats daar te vooren het Scheeps-geveght was gepleeght, na dat hy al het water hadde

+*Lib.* 12. *ann.*

+*Diod.*

doen verloopen. Dusdanigh gevegt duurde dikmaal twee of drie dagen lang. *Tranquillus* getuight ook van deezen *Claudius*, dat hy een zilveren trompetter hadde verzonnen, die te midden in 't geveght onder uit het water op quam, en den stryders moedt in blies.

Martialis beschryft zeer aardigh het Scheeps-strydt-spel, eertydts tot Romen, in een kolk, van Keizer *Domitianus* gehouden, in dit veersken:

Si quis ades, longis serus spectator ab oris,
Cui lux primae sacri muneris ipsa fuit,
Ne te decipiat ratibus navalis Enyo,
Et par unda fretis: hic modo terra fuit,
Non credis? spectes, dum laxent aequora martem
Parva mora est, dices, hic modo pontus erat.

Dat is:

Aanschouwer, wie gy zyt, uit over verre landen,
Die 't heiligh ampts beslagh deez' dagh zagh onderhanden,
Dat deeze strydt te scheep niet licht'lyk u misleide,
Daar nu de baren zyn was datelyk de weide:
Gelooft ghy 't niet? ziet toe, als 't zee-geveght neemt endt,
Staat ghy op't droogh alwaar de vloot zich had gewendt.

Tot Athenen vindt men noch op heden overblyfzelen van een *Naumachia*, of plaats daar Scheeps-lust-stryden gehouden wierden, lang 300, en breedt 200 voet; zoo als de Arts *Spon* in zyne Reis-beschryvinge getuight.

Dio vermeldt van een Scheeps - speel-strydt, welke *Augustus* in een perk deede aanrechten, aldus: Hy leidde het water in de Flaminische ren-baan, en daar in zyn zes-en-dertigh krokodillen gedoodt.

+*Suetonius* zeght mede, dat *Augustus*, onder andere schouw-speelen, een Scheeps-strydt vertoonde, dicht aan den Tyber, waar toe de grondt uitgegraven wiert, ter plaatze daar nu des Keizers wout is. +*Cap*. 43.

Uit eene der Ancyranische opschriften, zynde in marmer uitgehouwen, blykt ook, waar en hoe de plaats is geweest daar *Augustus* deeze Scheeps - strydt vertoonde; het welke, getrokken uit het Boek genaamt *Cenotaphia Pisana*, van *H. Noris*, aldus luidt:

> NAVALIS. PRAELII. SPECTACVLVM. POPVLO. EXHIBVI. LIBERVM.
> IN. QVO. LOCO. NVNC. NEMVS. EST. CAESARVM. CAVATO. SOLO.
> IN. LONGITVDINE. MILLE ET OCTINGENTOS. PEDES. IN. LATITVDINE.
> PEDES. DVCENTI. IN. QVO. TRIGINTA. ROSTRATAE. NAVES.
> TRIREMESQVE. PLVRIMAE----------INTER. SE.
> CONFLIXERVNT-----OCCVBVERVNT. PRAETER. REMIGES.
> MILLIA.-----CIRCITER.-----

Dat is:

> *Ik heb het vry Scheeps-schoww-spel vertoont aan 't volk, in die plaats daar nu het Keizers wouwt is, de grondt daar toe zynde wegh gegraven; in de lengte hadde het duizent en acht hondert voet, in de breedte twee hondert; in het welke dertigh gebekte Scheepen, en zeer veel Galeyen, te zamen gestreden hebben: daar zyn verslagen, behalven de roeijers, omtrent------duizent*.

Tot Romen wierden by wylen Scheeps-stryden aangerecht in de groote ren-baan, Zoo *Onuphrius Panvinus* getuigt, die zulks uit veele oude Schryveren bewyst. Hier toe dan vulde men den boezem, welke anders geheel droog was, met water, 't geen door buizen, ten dien einde gebouwt, daar in geleidt wiert. Wanneer dit Scheeps-speel-vechten in meerder gewoonte quam, (zeght hy) en de groote ren-baan de be-geerte der aanschouwers alleen niet konde voldoen, hebben *Caesar, Augustus, Cajus, Domitianus*, en andere Keizeren, meerder water-boezems, ten dien einde, doen opbouwen.

+By *Tranquillus* vindt men deeze woorden: Hy (te weten *Caesar*) stelde veelerley schouw - speelen aan, de geheele Stadt door, niet alleen van allerley tooneel-speelders, maar ook van kampers, wed-loopers, en scheeps-stryders. Hy deede een meir uitgraven, daar men Scheepen van allen aart in zagh veghten, en waar na zulken geloop van volk quam, dat het gedrang menigh man zyn leven koste. +*In Caesare cap*. 39.

+*Plutarchus* zeght dat *Caesar*, ter gedachtenisse van zyn dochter *Julia*, Scheeps-speel-stryden aanrechte. +*In Caesare*.

+*Diodorus* zeght, een Scheeps-geveght vertoonde *Caesar* niet in zee, noch in eenigh moeras, maar op 't landt, waar toe hy het +kamp-velt van *Mars* liet uitdelven: hier toe gebruikte hy vier duizent roeijers, en vier duizent soldaten. +*Lib*. 43. +*Appianus lib*. 11. *bel. civ*.

+Met *Constantinus* heersching hielden deeze speelen op, als zynde een wreetheit den Christenen oneigen; dit was omtrent het Jaar onzes heils CCCXXV.

+*De Scheeps-stryden houden op.*

Ter geheugenisse van gewonne slagen, en zeeghaftige zee-geveghten, wierden mede veel maal Scheeps-stryden, of speelen, aangerecht, zoo in 't snelste te roeijen, als anderzins.

+*AEneas* wordt voor d'eerste insteller der Scheeps-speelen gehouden, wanneer hy op het eilandt Sicilien zyn vaders uitvaart daar mede verheerlykte. *Cloanthus*, die +het Schip *Scylla* voerde, won den strydt; waar om hy ook den eersten prys, zynde een talent zilver, wegh droegh, nevens een gulden schildt, daar *Ganymedes*, purper-verwigh, in geborduurt stondt. *Mnesteus* kreegh den tweeden loon, dit was een schoone ring-kraagh, tot zyn geschenk. +*Gygas* behaalde den derden prys, waar voor hem potten, en drink-vaten, schuits-wyze gemaakt, te beurte vielen. Op het klinken van trompet, en teken van den Kapitein, die achter op stondt, sloegh men de handen aan de riemen. Met olie wiert het lyf en armen wel besmeert: en men roeide dan, zonder eenige hinder van kleederen, naakt zynde, en bekranst met groene populier; zoo als in 't lange by den Poët te zien is.

+*Wie d' eerste insteller der Scheeps-speelen was.*

+*Virg. lib. 5.*

+*Vide Hyginum.*

+*Domitianus* vertoonde de liefde van *Leander* in 't water:. daar hy ook Goden en Godinnen in liet verbeelden. Op het geluidt der trompet deede hy eenige zwemmers zich veelerley gestalte geven, met hun door elkander te strengelen, en op te springen, als van ankers, gaffels, scheepen met masten, enz. en dit, na een gewonnen zee-slagh, zich zelfs, en zyn volk, ter eeren. Hy stelde jaghten in 't water aan, met beesten hier op afgerecht.

+*Vide Tacit. lib.* XI. *ann. de Naumachia in lacu fucino.*

By *Morisotus* leest men van byzondere burgeren, die, lusts halve, kleine Scheeps-oeffeningen aanstelden, in vyvers, en hun eigen wateren: dit geschiede met kleine Scheepkens, die men om 't eerst na het gestelde park roeide; of men ging elkander te keer met stomp geweer, geschikt, verwardt, van verre, of na by, en anderzins.

De Koning van Pegu viert een jaarlyks Feest, genaamt *Sapan Daiche:* dan laat hy zich in een uitermaten kostelyk Schip, dat verguldt is, en zyn Zoon in een ander, tot aan de stadt Meccao voeren, in gezelschap zyner Edelen, die ruim hondert Scheepen, of Schuiten, t'zamen uitmaken: hier laat hy zyne hovelingen hunne Scheepkens roeijen; die 't snelste roeit, en eerst aan het gestelde park komt, wint den prys, 't geen veeltydts een gouden beeldt is. In ieder Scheepken roeijen twee mannen. Deeze oeffening duurt een geheele maandt, en wert om den anderen dagh gepleeght.

Op den negen-en-twintigsten van bloeimaandt wordt by de Chinezen een Feest, *Peelou* genaamt, geviert: dit geschiedt met lange Roei-schuiten, cierlyk geschildert, en opgepronkt met zyde en veelverwige vanen: hier mede roeijen zy om strydt op de rivieren tegen elkander gins en weder, met boven maten groot geraas en getier te maken. *Peelou* was wel eer, volgens verhaal der Chineezen, Opper-vooght van Parecelles, een vruchtbaar, zilver-en gout-ryk eilant, 't welk hy voor-zeide dat te gronde zoude gaan; waar om hy ook eenige dagen te vooren met zyne Jonken van daar na de vaste kust vloodt, alwaar hy als een Godt van de zee wiert geviert; want het eilandt quam kort na zyn vertrek te verzinken.

+Wanneer de Scheepen op 't droogh gehaalt wierden.

+In oude tyden haalde men des Winters de Scheepen, als wanneer hun gebruik niet vereischt wierdt, op 't landt, over rollen, en Schuif - planken, *Hermata* geheten, door maght van handen, of ook wel met behulp van eenige werk-tuigen, die door weinigh kracht veel arbeidts afleiden. Zy wierden ook wel in 't water onder scheeps-huizen beslooten, en dat in zekere scheeps-wapen- en werk-plaatzen, ten deezen einde gebouwt, alwaar men al het tuig, noodigh tot een zee-krygh, en ook de Scheepen zelve, vervaerdighde. De scheeps-huizen zynvan onderscheide grootte geweest, en na de Scheepen riem-reijen voerden. De Scheepen stonden of droogh onder deeze huizen, of lagen onder in 't water, gelyk in onze schuit-huizen.

Julius Caesar liet een maal zyn geheele vloot op landt binnen de leger-plaatzen zetten, om bewaart te zyn.

Het is aanmerkens waerdigh dat alle de scheeps - timmerluiden der Romeinen zich slechts op een eenige soort, of geslacht, van Scheeps-bouwen leiden. Die Boots maakten, timmerden nooit groote Scheepen. Die Jachten maakten, leiden zich nooit op het bouwen van ander vaartuigh. Ook wiert ieder een byzonderen naam gegeven, na het vaar-tuigh dat hy maakte.

+Hoe Men scheep ging.

+Wanneer de Scheepen bemant zouden worden traden de bootsgezellen eerst aan boort, om alles te schikken: daar na volgden de roeijers, die naar het lot, of op bevel, geplaatst wierden: by ieders plaats wiert zyn naam geschreeven, op dat geen verwisseling zoude geschieden; en elk had zyn eigen riem: dan volgden de soldaten; en dit alles op dat geen verwarring zoude veroorzaakt werden. Niemandt moghte, na het gegeven teken, buiten het Schip blyven. Ieder zocht een plaats in 't Schip daar hy zyn wapen berghde, omtrent de achter-steven, of tegen de zyden aan.

Al het volk 't geen men scheepen wilde wiert gelykelyk in de Scheeps-legh-plaatzen, of *Navalia* gebraght, daar zy dan met hare handen de Scheepen te water trokken; waar na het aangeroerde inscheepen geschiede.

In 't scheep gaan zong men *Apollo* gezangen, en in 't te rugh komen, na behaalde zegen, *Mars* ter eeren.

Het scheep gaan wiert met groote stemmigheit, stilte, en voorzightigheit, in het werk gestelt; want zy hadden omtrent het zelve veel overgeloof, en duiden het minste voorval tot goede of quade voor-tekenen. Wanneer iemandt die in de rechter rey ging niesde, nam men zulks voor heil: zoo iemandt die aan de slinker zyde ging het zelfde deede, dat hieldt men een voorbode van onheil. Als'er een zwaluwe op het Schip zat, eer zy afstaken, zorghden zy voor onheil. Men offerde, en wyde de Scheepen, sloegh acht op het vliegen der vogelen, en pikken van de hoenders, eer zee kozen: en zoo deeze onheil spelden, wiert den toght gestaakt. Hier om wiert het *Q. Lutatius Catulus*, die den scheeps-strydt ten einde braght in den Punischen oorlogh, zeer qualyk afgenoomen, dat hy de teken - bedieders versmaadt hadde, welke hem te vooren waarschouwden van niet te moeten varen; want hy leedt een schrikkelyke schip-breuk, en alle de buit van zes hondert overwonne Scheepen verzonk. *Appius Pulcher* deed insgelyks zyn huis, en Vaderlandt, groote schade aan, met te stryden tegen die van Carthago, in weer-wil zyner voor-zeggeren, die uit de

kuikens hem quaat voorspelden; want hy nam de kooy met hoenders, welke niet pikken wilden, en wierp die in de zee, zeggende: *Wilt ghy niet eten, zoo drinkt*. Het pikken der hoenders was by hun een geluks-teken, en als de zelve niet eten wilden, moest men zich van alle strydt onthouden. Hier om dan, na voorgeven der Ouden, verloor deeze *A. Pulcher* zyn geheele zee-maght. Ten deezen einde wierden'er vogelen, en hoenders, in de Scheepen gevoedt, welkers doen men aanmerkte, zoo haar vliegen, eten, als uitloopen. Een zwaan te ontmoeten, wiert voor een geluks-teken, en hooglyk in waerden gehouden. Ook hieldt men de quakkelen, duiven, wilde ganzen, en kranen, als goede voor-tekenen. De exter met een lange witte of zwarte staert, wiert gelooft een aanstaande gevaar wel te konnen voorzien; waar om hy by zulk een geval zyn nest zeer aardigh weet te dekken.

Als *Timaleon* ten stryde toogh, en hem een muil-ezel ontmoete, die met *apium* (een kruit, waar mede men de dooden vercierde) beladen was, en zyne soldaten daar over verbaast wierden, zeide hy: *Hebt goede moedt, dit is 't kruit daar de Corinthers d'overwinnaars mede kroonen*. Hy maakte aanstondts kroonen van dat kruit, zette die op zyn hooft, en op de hoofden der Hopluiden; 't geen de soldaten navolghden, en dies te dapperder streden.

Epaminondas, Veldt-overste der Thebanen, als het lint der lancie van een zyner vaandragers af waaide, en bleef hangen aan een pylaar van een graf, daar eenige Lacedemoniers begraven lagen, en de soldaten daar over ontstelt wierden, zeide: *Dit beduidt de doodt der Lacedemoniers, onze vyanden*. De Zelve *Epaminondas* zeide eens, wanneer het zeer donderde, en de Priester het veghten afriedt: *Gaat slechts voort, de donder heeft den vyandt vervaert gemaakt*.

Scipio, in Africa landende, sprong uit het Schip, en viel ter aarde neder, 't geen de soldaten voor een quaat teken namen; doch hy zeide daar op: *O landt Africa, ik heb u*.

Caesar, die de voor-tekenen verachtte, schoot een vogel uit den boom, die men zeide hem ongeluk te duiden, daar by voegende: *Indien de vogel zyn eigen ongeval te vooren niet geweten heeft, hoe zonde hy dan ons ongevalte vooren weten*.

Als men voor het te scheep gaan offerde, wierden de autaren op strandt gezet, zoo dat het water daar tegen aan vloeide. De Scheepen, en scheepelingen, naderden zoo dicht aan deeze autaren als 't mogelyk was, en woonden dit feest met groote aandacht en stilzwygentheit by. De Slagt-priesters stonden in 't water, hebbende veeltydts het hooft met purper gedekt.

+*Virgilius* zeght:

+*Lib*. 3. *Aen*.

Et positis aris jam vota in littore solves.
Purpureo velare comas, adopertus amictu.

Dat is:

Op strandt de Goon voldoet, na 't stellen van 't autaar.
Maakt u een purp'ren kleedt, en dekt daar meed' het haar.

+Uit deezen *Virgilius* is insgelyks klaar te zien dat de achter-steven het hooghste van 't Schip is geweest; want hy zeght: +*Lib*. 4.

AEneas celsa in puppi.

Dat is:

AEneas in het hooge achter-schip.

En een weinigh voorder blykt, dat de roeijers op banken hebben gezeten, en dat de zeilen aan de masten gebonden waren, schoon zy niet ter windt-vang stonden; [+]want hy zeght:

[+] *Lib.* 5.

- *conside transtris*,
Solvite vela citi. -

Dat is op Duitsch:

Zit op de roei-banken neer, en maakt de zeilen haastigh los.

Men kan ook klaarlyk bespeuren dat op de Roei-scheepen, tusschen de riemgasten, gangen zyn geweest, over welke men heeft konnen gaan, en zulks uit de volgende vaerzen:

At, media socios incedens nave per ipsos,
Hortatur Mnestheus: Nunc, nunc insurgite remis.

Dat is:

Nu, nu, *Mnestheus* zeght, is 't tydt te vallen aan,
Gaat midden door het Schip, en pord de roeijers aan.

Hy gebruikt het woort *insurgere* voor aanvallen, of aan de riemen vallen, en roeijen; doch het is eigentlyk gezeght, tegen iemandt op staan: zoo dat het schynt dat de roeijers, die zaten, op stonden als zy styf roeijen wilden.

Een weinigh voorder vindt men deeze woorden by den zelven Poët:

Ferratasque sudes, & acuta cuspide contos
Expediunt.

Dat is:

Zy komen voor den dagh met van yzer beslagene haken, en scherpe boomen.

Zoo dat deeze werk-tuigen toen zoo wel als heden in gebruik moeten geweest zyn.

En voorts in 't zelfde boek:

- *jubet ocyus omnes*
Attolli malos, intendi brachia velis.

Dat is:

Hy beveelt haastigh de masten op te zetten,
en de raas met zeilen uit te spannen.

+Uit hem staat mede te besluiten, dat de ouden hare Scheepen, in stede van op anker te leggen, veel malen op droogh zetten, gelyk men heden de platte Vis-scheepen doet, (zoo dat hare vlakken nootwendigh weinigh moeten hebben gerezen) en zulks blykt uit deeze woorden:

+*Lib.* 10.

Donec rostra tenent siccum, & sedere carinae
Omnes innocuae. -

Dat is:

Tot dat de stevens het drooge voelden, en de kielen zonder prykel vast zaten.

De Offer-priesters voerden de ingewanden der geslaghte beesten, in Booten, drie maal om 't Schip, of om de Vloot; wien de Opper-hoofden, ieder in byzondere Booten, met een grooten sleep navolgden, de Goden om voorspoedt smekende. De helft van 't Wichelaars kroos wierpen zy Godt *Neptuin* in 't water toe, daar alle de misdaadt op ladende, en 't overige wiert op den autaar verbrandt. De slaght-banken waren hemels-blaauw geverwt. Bekranste stieren dienden hun tot offer-vee, die op 't autaar gekeelt wierden.

Xerxes offerde aan de Zon uit een gouden beker, die hy, naar het plengen des nats, nevens een Persiaansche sabel, en een gulden schaal, in de zee wierp, op dat hem geen ongeval op zee moght over komen.

Zy offerden aan voor-winden zoo wel als aan tegen-winden: aan deeze wit vee, als lammeren, om hun reis te spoedigen, en aan die zwart vee, om de zelve niet te stutten. Ook wiert by storm mede zwart vee geoffert, om het water te stillen.

+Als *Alexander Magnus* met zyne Scheepen de Indus af en in zee voer, slaghte hy stieren, ter eere van *Neptuin*, en deede die in zee werpen. Hy wierp ook, tot teken van zyn dankbaar hert, goude schalen, en bekers, in groot getal, en gewight, met offer en al, wegh in de zee. De Indus zelve braght hy een vetten offer toe, door zyne gewoonlyke godtsdienstigheit. Hy voer deeze vliet, onder het geklank der trompetten, in goeden rang en schik af, tot in de zee, daar hy de eb en vloet, met schrik, en groote verwondering, aanzag.

+*Vide Arrianum, en Diod. Sic.*

+By *Virgilius* smeekt *Cloanthus* den Zeegoden, en belooft een witte stier, waar van hy het ingewandt in de zoute baren zal werpen; nevens helderen wyn, die van de voor-steven, uit gulde schalen, in zee geworpen wiert, zoo by den zelfden Schryver is te zien.

+*Lib.* 5.

+Kalvers, en ooijen, wierden op hoop van goede reis geslaght.

Het Gesternte, en de vreedzame Zee, wierden by deezen geval mede aangebeden; en hun offer, met wyn gemengt, wierp de Hopman van 't Schip, hebbende het hooft met olyf - takken omvlochten, uit de campanje in zee; 't welk, wanneer het geschiede, door een trompet-steken wiert verkondight. De Vloot-vooght offerde voor allen, en ieder Scheeps-hooft voor zyn Schip en volk in het byzonder. Men smeekte zoowel om goede reis, als om overwinning.

+*Virg. lib.* 5.

Daar wierden niet alleen levendige dieren tot offerhande gebruikt, maar ook levenlooze dingen van menschen handen gemaakt, die, hoe kostelyker en hun liever waren, hoe meerder dienst den Goden te geschieden zy zich inbeelden.

Als 'er in Grieken-landt een Vloot zeilrede lagh, bekleeden de Vloot-heeren veel malen zelve het Priesters ampt, offerende aan *Mars* en *Neptuin*, waar door zy gevoelden dat het heir, en de scheepen, geheiligt, en de Goden verzoent wierden.

+Wanneer *Themistocles* tegen de Persianen een zee-slagh zoude wagen, offerde hy, uit bevel van *Euphrantis* de Wichelaar, twee gevangen menschen. *Cimon* rukte het bit van zyn paert, en droeg het *Minerva* ten offer op.

+*Thucydid. lib.* 1. *Diodor. lib.* 8.

Als *Mithridates* tegen *Lucullus* zoude slaan, wierp hy zyn gulden wagen, ter eere van *Neptuin*, in zee.

Wanneer de Koning, of Veldt- en Vloot-heerder Spartaners het heir zoude uitvoeren, offerde hy binnen de stadt aan *Jupyn:* en na het volvoeren des zelfs, nam de Priester vuur van den autaar, en ging het kryghs-volk voor, na de Scheepen toe; welk vuur hy, gekomen zynde daar men te scheep zoude treden, aan de Vloot-heer overhandtreikte: waar op dan al het volk in goeden schik te scheepe tradt.

+Zoo dikmaal als *Agesilaus* tegen zyn vyandt trok, geleide hem een stoet van groote en kleine stants persoonen ter poorten uit; dan slaghte en offerde hy bekranste beesten, onder een schel geluidt van bazuinen: gelyk hy een hinde, met loof en bloemen omhangen, offerde, wanneer tegen Athenen optrok, en by Ephesus ter zee stapte.

+*Xenophon*.

Als *Alexander* Persien in 't gezigt kreeg, rechte hy in zyne Scheepen twaalf autaren op, ter eeren een gelyk getal van Goden: en na dat te landt getreden was, offerde hy aan des zelfs Goden, op dat zy hem niet onwilligh ontfangen zouden.

Nicias, Lamachus, en *Alcibiades*, zullende na Sicilien over scheepen, gooten wyn, uit gulde schalen, in zee, om die te vreeden te stellen, en hun een gemakkelyke vaart te verleenen.

+Het bloet van een zwarte of spier-witte stier, en diergelyk wout-zwyn, wiert veeltydts aan de Zee-goden geoffert; 't geen men uit een schaal, van de karnpanje, begeleidt met veel gebeden, in 't water goot, dat de Vloot-vooght, met olyf-takken bekranst, verrichte.

+*Senec. Nat. quaest. lib.* 4. *cap.* 6.

Scipio, als hy het oorlogh in Africa over braght, liet een stilte onder zyn volk uitroepen, met het opgaan van de Zon, en aanbadt de Zee-goden en Godinnen, op dat zy 't geen hy aanvong wel wilden doen uitvallen.

Zulks dede *Germanicus* insgelyks, wanneer hy den Yssel invoer, die uit last van *Drusus* was gedolven.

+Op de Zee-havens der Grieken, en Romeinen, stonden vaste autaren, ter eere van de *Najades*.

+*Homerus*.

+Op de mondt van den Tyber was een huis gebouwt, en *Portumnus* toegewydt; want zy geloofden dat deeze opzight op de havens hadde, en de zee-luiden goede reis verleende.

+*Varro lib.* 5.

Venus wiert gelooft insgelyke acht op de Zee-havens te slaan; waar om haar op de zelve mede een Tempel was gesticht, daar offerhande in wiert geslaght, en veel ontuchtigheden gepleeght.

Na een gedaan geveght wierden offerhanden geslagt, om de schimmen der overledenen te verzoenen.

Op den aftoght van een strydt liet men een duive los, tot teken dat men van zin was weder te keeren, gelyk dat gevogelte, schoon het verre vervoert werdt, echter weder na zyn nest vlieght.

De inwoonders van de Barbarische kusten, als tot Salé, en daar herom, zyn noch op huiden gewoon aan de Zee offerhande van geslaghte beesten te doen, ten einde zy hun gunstigh wil zyn, die dan invier gedeelten, met veel toestels, en pleghtigheden, vergezelschapt met afgodische heiligheden, in 't water worden geworpen.

Van oude tyden af is het al de wyze geweest dat de Scheeps-hoofden de bevelen van hunnen Opper-heer openden na dat zy buiten gaats waren, of ook by voorval van onweêr, wanneer zy zich van hun makkers versteken en alleen vonden. Die de seinen van de Vloot - vooght niet gade sloegh, wiert met de doodt gestraft. Alle tekenen die men heden geeft met het opzetten van vlaggen, geschieden toen door 't geluidt van bazuinen, of trompetten, en by nacht met aansteken van vuur, een vondt van *Alexander de Groote* op de vliet Indus.

Op het afsteken van de Scheepen behong men die met kranssen en kroonen, van jeughdige groente t'zaam gevloghten, uit vreughde, die de hoop van een gelukkige toght veroorzaakte, in welker rondtheit zy eenige volmaaktheit aanmerkten: ook wierden als dan de Scheepen voor met beelden, en wapens, opgetooit.

Die van Athenen voerden een gulden beeldt van *Minerva* te scheep; en op de wederom-reis, zoo haast zy 't Vaderlandt in 't oogh kreegen, vielen de maats voor de Goden neder, en smeekten haar om een gelukkige landing.

Als een geheele Vloot te zamen zeilde, wierden de lichtste Scheepen voor af gezonden, en de last-dragers volghden. Zoo men by voor-windt zeilde, wiert de Vloot in reijen van drie of meer verdeilt, die achter elkander zeilden: by tegen-windt lieten zy hare Scheepen malkander volgen, een achter een, of ten hoogsten twee.

Wanneer de Scheepen landen, wiert de achter-steven voor uit, en tegen 't lant aan gezet; als dit geschiede, keerden zich de roeijers om, of roeiden averechts, en streken de riemen.

Als 'er soldaten uit Scheepen te lande traden op 's vyants bodem, wierp de leidtsman een pyl voor uit op de wal, waar mede hy zich veel heil en geluk toe

wenschte: by welke gelegentheit zy naerstighlyk acht sloegen op 't geen hen eerst ontmoete, en schikten zich na dat het zelve geluk of ongeluk voorspelde.

Als men op de Roei-scheepen het gebruik der riemen niet noodig hadde, wierden de zelve langs scheeps neder geleght.

By Winter-dagh wierden de Scheepen opgeleght, en meest alle, gelyk gezeght is, op 't landt gehaalt; want men hieldt van oudts het varen als dan voor een zeer gevaarlyke, ja onmoogelyke zake: waar van *Hesiodus, lib*. 2. vertaalt zynde, aldus spreekt:

> Wanneer de Zeven-ster gedooken is in zee,
> En vliet Orions kragt, zoo houdt u Schip ter ree.

Horatius zeght:

> *Solvitur acris hyems grata vice veris & favoni*,
> *Trahuntque siccas machinae carinas*.

Dat is:

> De bitze Winter gaat voorby, de Ooste windt, en Lent' komt aan;
> Het werk-tuigh trekt de kiel van landt, om aanstondts weder t'zee te gaan.

L. utique 16. §. *culpa*. 1. *L. qui petitorio*. 36. §. *qui in rem*. 1. *ff. de rei vindicatione. L. item quaeritur*. 13. §. *Si navicularius*. 1. *ff. locati, conducti*, en op meer andere plaatzen in't *Corpus Juris*, (Roomsch Recht-boek) vindt men, dat die geene, welke buitens tydts schip-breuk of schade ter zee lyden, als

+schuldige boeten moeten: en de rechte vaar-tydt wierdt van Gras-maandt tot aan Wyn-maandt gerekent, als by de oude Rechts-geleerden is te zien. +*Vide Cl. de naufragiis*.

Dido, het varen aan *AEneas* afradende, zeght deeze woorden by *Virgilius*.

Quo fugis? obstat hyems. Hyemis mihi gratia prosit,
Aspice ut adversas concitet Eurus aquas.

Dat is:

Waar vliedt ghy? 't koude weêr des Winters u nu stut.
Zyt gunstigh my, Zuid-ooste windt, de zee beweegt, en 't water schut.

Ovidius, Heroid. Epist. 7. Zeght:

Quin etiam hyberno moliris sidere classem,
Et mediis properas aquilonibus ire per altum.

Dat is:

En ghy rust 's Winters toe een Vloot om t'zee te varen?
In harde Noorde windt, door d'onstuimige baren.

Den Apostel *Paulus* raadt mede een ontydige vaart af.

Hier van kan ook gezien werden by *Vegetius, de re militari, Lib*. 4. *cap*. 39.

By die van Lubek vindt men oude wetten, dat niemandt na S$^{t.}$ Martens dagh zich verstouten zal naar Lyflandt te varen.

De Venetianers vermoghten oulings, volgens hunne wetten, van half Slaght-maant tot half Louw-maant niet te varen.

Hier van daan schynt het mede te komen, dat in Hollandt tegen de Zeeuwen, van Slaght-maandt tot Sprokkel-maandt, geene profyten vervallen in Rechten, of *defaulten* moogen verleent worden.

Tot berging der Scheepen wierden van oudts veele dokken gebouwt, die zy *Navalia* noemden, zynde als water-buizen, daar de Scheepen in gebraght wierden: deeze waren overdekt; en men tapte het water af, als de Scheepen wel geplaatst waren, zoo dat de zelve dan als in aarde bedden quamen te staan. Doch men hieldt ook wel eenige Scheepen steedts in 't water, als'er vreeze was dat men die haastigh zoude van nooden hebben: deeze wierden dan gedekt met huiden, en alderhande beeste-vellen, tegen regen, douw, en wint.

+Het gebruik der vellen, en leder, was zoo gemeen te scheep, dat men de zelve onder de scheeps-wapenen telde. Hier mede bluschte men het vyandtlyke vuur, en de uitgespatte zwavel-klooten. +*Leder wiert veel op de Scheepen gebruikt*.

+Wanneer de Roomsche Scheeps-vlooten in buitenlandtsche gewesten verwinterden, maakten zy een water-leger: zy sloegen een kring van aan een gebonden zware Vracht-scheepen, velden de masten, en hielden daar wacht op, tot bescherming van de Vloot, die daar achter schuilde, en binnen geslooten was. Op 't landt wierden tenten gestelt, zoo wel voor d'Opperhoofden, als gemeene man. De Scheepen wierden mede wel by de raas aan elkander gebonden, en met ketens onder vast gemaakt, +zoo *Livius* getuight. +*Water-leger*.

Demetrius verzon een vlot aan 't welke yzere pennen voor uit staken, daar een vloot veiligh achter schuilen kon. +*Lib*. 30. *cap*. 10.

Lichte Scheepen, en die gezwindt wenden en keeren konden, zyn toen het dienstigste geweest, om het botzen der vyandt-lyke galjoenen te konnen ontgaan,

of wel om een ander het scherp, 't geen voor uit stak, in 't lyf te jagen, 't zy ter zyden, daar een Schip gemeenlyk op zyn zwakste was, of in de achter-steven.

Caesar bestelde ieder Schip zyn byzondere plaats in den strydt, en elk wist wien hy voor gaan of volgen moeste, om verwarringe te myden. Hier om wierp men alle zwaarte buiten boort, of ontlade de zelve in Last-scheepen, als 't op een kampen ging. Zy namen de zeilen dan mede in, bestuurden en braghten de Scheepen alleen voort met de riemen, uitgenoomen dat het kleinste zeil alleen aangeslagen bleef aan de kleinste mast, dat men klaar hieldt, om, des noodigh, uitgestooten te konnen werden: doch dit alles by stil weêr en zee; want in storm, of ontstelt water, streedt men nooit. Men deed groote naer-stigheit om windt en stroom te winnen: en in deezer wyze wisten zy de vlooten in slagh-orde te stellen, trots het beste landt-leger. Met den aanvang van 't geveght wiert luidt-keels en lustigh uit de borst geschreeuwt, waar mede de soldaten hun lust en moedt betekenden, die zy op 't geveght hadden: 't geen andere echter houden dat ter eeren *Mars* geschiet zoude zyn.

Wanneer de Romeinen eerst aanvongen ter zee te oorlogen, schaarden zy hare vlooten derwyze als zy te lande gewoon waren hunne legers te doen.

[+]De zwaarste Scheepen hadden, voornamentlyk in de laatste eeuwen, gemeinlyk de voor-toght, en moesten 't spits afbyten, welker boots, en ander klein vaartuigh, volghden, die vuur aan braghten, om den vyandt te beschadigen, onder hun geleide: deeze vaar-tuigen deeden insgelyks toevoer van alle nootdruftigheden aan de groote Scheepen, 't zy van krygs-tuigh, of leef-tocht, bragten boodtschappen van 't eene Schip na 't ander, en terghden den vyandt met na hen af en aan te houden, op dat dus de roeijers, daar door vermoeidt werdende, te lichter van de groote Scheepen wierden overwonnen.

[+] *Vide Schefferum.*

+*Cnemus*, Gebieder te Sparten, beval, op lyf-straf, stil, en gehoorzaam onder het scheeps-geveght te zyn. Deeze gebruikte veel duikers, en zwemmers, als hy te water streedt. Hy oordeelde (en wel te recht) dat lange nebben zwakke Scheepen maakten; waar om hy de zelve vry kort deede maken. Zyne havens, en aankomsten, liet hy met scherpe punten voorzien, om een aanvallenden vyandt af te weeren. +*Vide Rivium*.

+Op hoeken, en daar men giste dat den vyandt eerst zoude aan komen, stelden zy, op de stevighste Scheepen, de weerbaarste mannen. De Vloot- hooft hieldt zich den meesten tydt midden in de Vloot, om rondtom even na te zyn, en zyne bevelen alom te konnen zenden. De scheeps-reijen hadden veeltydts de gestalte van een halve maan: en als de uitpuilende boght na den vyandt stondt, plaatste men de weerbaarste Scheepen in de midden; doch zoo het holle na den vyandt stondt, voeghden zich de grootste Scheepen aan de hoornen. Zomtydts ging men den vyandt te keer in een rechte streek, alle nevens elkander, of twee en drie dubbelt achter een: ook wel driehoekigh. De Vloot wiert ook wel zoo geschaart, dat een drom Scheepen in de midden quam, daar alom hoornen van uit staken. Men zondt ook wel zwaare Scheepen voor uit, die 't geveght aanvongen, in gelyke afstandt van de Vloot. Zomtydts geleek de Vloot een wigge, ook een ey, gaffel, zeissen, en diergelyke; welke gestalten alle, na eisch, en gelegenheit, haar nut hadden. +*Hoe men een Vloot schaarde*.

+By *Polybius* wert de vermaarde zee-slag, tusschen de Romeinen en die van Karthago voorgevallen, wydtloopigh verhaalt, in welke de Romers drie hondert en dertigh, zoo lange als gedekte Scheepen, en de Karthaginenzers drie hondert en vyftigh hadden. Op de Vloot der Romeinen waren hondert en veertigh duizent mannen, en op die van Karthago hondert en vyftigh duizent, zynde meest roeijers; want ieder Schip had maar hondert en twintig krygs-knechten. Het schaaren der Vloot werdt mede van hem duidelyk verklaart. De stevens staken zy alle buiten uit, en na den vyandt toe, derwyze als een driehoek, of wigge, zoo dat de Vloot niet licht gescheurt konde werden. De Last-scheepen wierden met touwen van andere voort getrokken. +*Lib*. 1.

De Scheepen zeilden en roeiden na den vyandt dicht in een, ook wel wydt van elkander af, zoo in reijen als geleden, na den eisch des geveghts.

Tot Oorlogh-scheepen wierden meest altydt twee en drie rei-ordens Scheepen + gebruikt: gelyk uit *Lucanus*, en *Horatius*, te bespeuren is. Men voght zomtydts ook uit *Lembi*, een slagh van Scheepen, van welke drie of vier met de zyden aan een waren gehecht, zoo *Polybius* verhaalt. +*Lib*. 3. *Carm*. 1. *Ode*. 1.

Het was een wyze der Ouden, in 't vegten, dat de helft der kryghs-lieden punt boden, en het overige zich onder in de Scheepen, en buiten schoots hielt, om de vermoeide te verlossen, en de andere tot hulpe te komen, zoo 't de noodt vereischte. Voor en achter op het Schip stonden slinger-voerders, en boogh - schutters: ook stonden mannen in de mast-korven, die loode of steene ballen wierpen.

Meest alle scheepelingen ten oorlogh zyn van borst-platen, en storm-hoeden, voorzien geweest, zelfs ook de steen-werpers, die achter de boogh-schutters schuilden. De storm-hoeden waren onderscheidelyk, als ook het zyd-geweer, beneffens de wapenen, en oorlogs-kleeding, als den *Thorax, Lorica, Ocrea, Harpe, Lingula, Machaera, Dolon, Sica, Pugio, Clunaculum, Hasta, Pileum, Secespita*, en andere oorlogs-tuigen, waar mede een Rooms soldaat was voorzien, en omhangen: daar-en-boven voerden zy lange spiessen, als *Falarica, Soliferrea, Gesa, Lancea, Sparus, Rumex, Tragula, Framea, Mesancula, Casteia, Rumpia, Scorpio, Verutum, Siciles:* behalven deeze spiessen, en werp-pylen, wierpen de Romeinen ook met brandende fakkels. De storm-hoeden, zeght *Isidorus*, en *Lipsius* uit hem, waren van platen, of ook wel slechts van leder gemaakt. Vosse-vellen, en leeuwe-huiden, hong

men zomtydts om het hooft, van welke de pooten, en staerten, by de rugh neder hongen, om des te afgryzelyker te schynen; waar van by +*Virgilius* is te zien.

Het volk 't geen de groote werk-tuigen spande, welke op den overloop stonden, en waar mede men grove steenen, en veel pylen, of javelynen, gelykelyk uit wierp, was omringt van mannen die groote schilden voerden, op dat zy veiligh zouden arbeiden. +*Lib.* 7.

Vuur-potten, en spatten, van koper gemaakt, die men met olie, sulpher, hars, en diergelyke stoffen vulde, als mede brandende pylen, waren 't gewoonlyk scheeps kryghs-geweer by de Ouden, gelyk ook de vorken.

De Scheepen wierden zomtydts met dunne yzere platen overdekt, om het vyandtlyke vuur te weeren.

De riemen van 's vyandts Scheepen te verbreizelen, dat met de snuit van 't Schip geschiede, wiert voor een helden-daadt, en zee-mans konst-stuk, gehouden.

Hun schildt hong op de rechter zyde, en het zwaert op de slinker; doch wanneer zy den degen noodigh hadden, wierpen zy de schilden over de slinker zy de, en togen den zelven zoo uit. Deeze schilden wierden gemaakt van licht, doch taay hout, en overtrokken met leder, of ruige beeste-vellen: zy wierden ook wel t'zamen gevloghten van teenen. Men hadt onderscheidene schilden, als *Pelta, Cetra*, en *Ancile*, welker gestalten by de Schryvers breedelyk werden opgehaalt.

+Ten tyde der Roomsche burger-krygh heeft *Agrippa* zeissens bedacht, waar mede de touwen en zeilen op 's vyandts Scheepen afgesneden wierden. +*Scheeps kryghs-geweer.*

Potten daar slangen, en andere fenynige aart - gedrochten, in verborgen waren, wierden veel maal over 's vyandts boort gesmeeten; waar om die mede onder het scheeps kryghs-geweer te tellen zyn.

Toen het schieten met geschut ervonden wiert, 't geen langen tydt na het duiken der Romeinsche magt geschiede, verdubbelde men de scheeps-zyden, en vulde die met wol, vederen, of hair, om de kogels daar in te doen smooren.

Op de Scheepen der Ouden wierden by verscheidene voorvallen eenige ledere vellen, wol-balen, zakken, matten, ketenen, potten vol olie, kalk, en diergelyke werk-tuigen, en dingen, die men uit de mast-korven in 's vyandts Scheepen wierp, gebruikt.

De pylen, die gemeinlyk zoo te water als te lande gebruikt wierden, overtroffen zelden de lengte van 3 voet, of, met het yzer voor aan, 4 voet: deeze wierden van dun, doch taay en stevigh hout gemaakt.

De schilden zyn rondt of vierkant geweest, beide langwerpigh, en gebogen na het lichaam toe; de hooghte was omtrent 4 voet: *Jupiters* blixem, arents-vleugels, en andere snakeryen, wierden daar buiten op afgemaalt, en bezet met een yzere plaat aan de rant: in de midden, buitenwaarts, was een uitpuilende boght, of knop, daar dikmaal een yzere punt in stak.

Op de storm-hoeden staken hooge vederen, lang anderhalf voet, of ook korter, 't geen zy meinden dat schrik verwekte. Deeze helmetten verbeelden draaks-hoofden, vogel-bekken, en osse-hoornen: zy wierden voor open, of wel zoo, dat men die sluiten konde, gemaakt.

De borst-platen zyn twaalf vingeren breedt, en van koper geslagen geweest. Zommige droegen yzere schub-of oogh-rokken, en ook wel lappen van onbereidt leder.

Caesar schryft dat de soldaten in zyn tydt rokken maakten van veele lappen op elkander genaait, om de pylen af te weeren. Andere droegen rokken, die aan beide zyden ruigh waren: en die haar gemak meer zochten hadden kleederen van Canuzische wol. Het hooft dekten zy met een muts, en hunne armen waren veeltydts bloot. De Vloot-vooght was gemeenlyk in 't hemels-blaauw gekleedt.

Die by de Romeinen de Zee-goden verbeeldden wierden in 't hemels-blaauw gekleedt: en aan die zich in eenige scheeps-strydt heldtdadigh gequeeten hadde wiert een hemels-blaauwe vaan geschonken.

Wanneer *Pompejus* vreughde schepte in de schip-breuke van zynen vyandt, offerde hy aan *Neptuin*, wierp zyn gewoonelyk kleedt af, en toog een hemels-blaauw aan, de Zee, en des zelfs Godinnen, ter eeren.

In de vloot van *Xerxes* droegen de Phoeniciers storm-hoeden op het hooft, en hadden linnen borst-rokken aan: zy voerden werp-schichten, en schilden zonder knoopen. De Egyptenaren die daar waren hadden geschaarde helmen op het hooft: zy voerden boghtige schilden met groote knoopen, scheeps-speeren, en groote heir-bylen: ook hadden zy borst-harnassen, en zwaare houwers. De Cyprische vlootelingen droegen borst-harnassen, en myters op 't hooft. De Ciliciers droegen inlandtsche helmen: in plaats van schilden voerden zy rondassen van onbereide

osse-huiden, en hadden wolle kleederen aan; behalven dat hadde ieder twee werp-schichten, en een degen. De Lyciers droegen borst-harnassen, en laerzen: zy voerden kornoelie-houte bogen, met vederlooze riete pylen, en werp-schichten, ook poken, en zeissens: op hare schouders hongen geite-vellen, en op hun hooft hadden zy een muts die met vederen bekranst was. Op alle zyne Scheepen waren Medische, Persiaansche, en Salische veghters.

De Spartaansche soldaten, zoo te water als te lande, hadden een gewoonte, als zy naar 't geveght gingen, hun hair en baart netjes uit te kemmen, en te scheeren, waar mede zy te kennen gaven dat bereidtwillig na de doodt traden; want het was tot Sparta de wyze, het hair der lyken net uit te kemmen, en op te cieren.

De oude Mooren, ten strydt gaande, droegen beeste-vellen om het lyf, om des te afgryzelyker te schynen. D'oude Britten verwden zich, ten dien zelven einde, geheel zwart. De Thracische soldaten droegen zwarte kleederen, tot teken van de doodt. Die van Etolien deeden maar eene schoen aan, tot teken dat niet vermeinden te vlugten. *Cyrus* deede zyn volk

roode kleederen aantrekken, om 't bloedt niet te zien. De Mybeen waren in 't wit gekleedt als zy voghten. *Agesilaus* deede zyne krygs-luiden bleek-geele kleederen aantrekken. De Samniters waren veelverwigh gekleedt. De kryghs-knechten van *Constantyn de Groote* wierden gedwongen, schoon zy Heidenen waren, kruissen op hare wapens te dragen. Het was schande dat een Romeinsch soldaat ongegordt of ongeschoent ging.

+Handt-en voet-bogen wierden in oude tyden te scheep mede gebruikt. De werpschichten dreef men van zich door kracht van zware veeren, die met zeelen, van snaren en vrouwen-hair gemaakt, opgewonden wierden, en dat door gaten, in een uitgeholde balk, daar zy met hunne punten door staken, eer dat de veer ontsprong: hoe langer dat de pyl of schacht was, hoe zwaarder het werk-tuigh vereischte te zyn, om hem af te dryven; want lange pylen, van weinigh kracht gedreeven wordende, slingeren zeer, en doen klein geweldt. *+Bogen.*

+Op verscheidene wyzen wierden steenen, en loode ballen, in 's vyandts Scheepen geworpen, met hevels, veeren, slingers, en andere werk-tuigen, Ojevaars geheten. Ieder werk-tuigh wierp eenderley steenen, en tot elken grootte had men een byzondere toestel noodigh. De steenen wierden door gaten geworpen, die midden in de gevaerten waren, om een bepaalden loop te houden. Een steen van 2 pondt wiert gedreeven door een gat van vyf vingeren breedt in zyn middel-lyn: een steen van 4 pondt vereischte een gat van ruim zes vingeren breedt: een steen van 10 pondt moest een gat van acht duim breedt hebben: een steen van 16 pondt eischte een gat van tien vingeren breedt: tot een steen van 128 pondt zwaar behoorde een gat van twintigh vingeren breedt. De alderzwaarste steenen, die geworpen wierden, hielden 250 pondt gewigt. Hoe men deeze evenredige maat van de zwaarte der steenen, en de breedte der gaten, daar de steenen door gedreeven wierden, vindt, wert van den geleerden *Buteon*, die over *Vitruvius* heeft geschreeven, aardiglyk verklaart. Door toe doen van den Regel van drien, en eenige cubus-getallen, wierdt het alles verricht. Alle hulp-tuigen, als zenuwen,vlechten, gaten, pennen, en veeren, klimmen evenmatigh in grootheit op, na de zwaarte der steenen. *+Men wierp sware steenen over des vyandts boort.*

Archimedes had zeker werk-tuigh verzonnen, 't geen met raderen opgewonden wiert, daar men groote boomen uit schoot tegen den vyandt.

Een ander storm-gereedtschap droegh de naam van *Sambuca*, 't welk zeker speeltuigh, dus genaamt, by na gelyk was.

De boogh-schutters zetteden haar eene voet op het scheeps-boort, en d'andere op den overloop, als zy af-schooten, wanneer het Schip weinig hout voor scheens hadde, anders schuilden zy achter het zelve. Dit hout voor scheens wiert byde Romeinen *Muri navium*, of Scheeps-muuren, genaamt.

+Storm-rammen wierden te scheep zoo wel als te lande gebruikt. Deeze zyn by die van Karthago verzonnen, in 't belegh van Gades. Zy behouden hunnen naam van een yzeren of koperen kop, die voor aan staat, om des tegeweldiger te botzen. Muuren wierden daar mede geveldt, en Scheepen ontreddert en gequetst. Los uit de handt wierden zy gedreeven, ofte, aan touwen, en kettings, in een mik hangende, heen en weder geslingert van eenige sterke mannen, om des te meerder drift en vaert te bekomen. *+Rammen.*

+Wanneer de Scheepen aan elkander vast geklampt lagen, wist men yzere booren ter zyden in te dryven, bruggen over te laten vallen, en daar op te veghten: waar van *Vitruvius*, gelyk mede van veele andere kryghs-tuigen, in 't breede handelt: hy leert mede hoe dit oorloghs-tuigh wederstaan wiert; waar om den Leezer tot hem wyze. *+Booren.*

+*Julius Caesar* verzon groote nyp-schaeren, die hy aan lange houten bondt, om de touwen der Fransche Scheepen daar mede aan stukken te snyden. +*Lib. De bello Gallico*.

Het geheele Schip wiert veeltydts met buffels-huiden bekleedt.

De Scheeps-gebieders, met de meeste mannen van aanzien, stonden veeltydts voor op, in het geveght; doch hedendaags plaatzen zy zich meest achter op.

In 't enteren sprong de geene die het teken droegh zomtydts eerst over 's vyandts boort, 't geen grooten yver tot veghten in het kryghs-volk verwekte; want het verlaten van scheeps- of veldt-tekens wierdt voor de uiterste lafheit by de Romeinen geacht. Hier van is een gedenk-waerdigh voorbeeldt te leezen by *Caesar*, in zyn vierde boek van den Franschen krygh.

Proclus, onder 't gebiedt van *Anastasius*, verzon werk-tuigen, die men in de Scheepen wierp, waar door die verplet wierden. Hy maakte ook brant-spiegels, waar mede de Scheepen van verre ontstak.

De Romeinen hadden dagen op welke zy geenen slagh, of eenigh gevegt, te water of te lande, aanvongen; gelyk die dagen zyn geweest welke door zeker groot

ongeval ruchtbaar waren, die men zwarte en ongelukkige dagen noemde. Voor en aleer de Goden verzoent waren wiert'er mede geen gevegt aangevangen. Op feesten heilige dagen onthielden zy zich ook daar van.

+Eer het geveght aanging, en de Vloot-vooght zyn reden aan het volk, om haar moedt te geven, uit sprak, wiert een offerhande, van een stier, bok, of varken, geslaght, om het kryghs-volk te zegenen: ook wiert'er dan naerstigh acht genoomen op geluks- of ongeluks-tekenen. Als een arent op de mast quam zitten, dat hieldt men voor een zege-teken: by zulk een geval deeden zy de Goden beloften van tempels te zullen bouwen, en autaren op te rechten, in vergeldinge van den zegen; waar in alle het omstaande volk toestemde, met zich te laten hooren op het uitspreken deezer belosten by de Vloot-vooght. De Vloot wiert ook, zoo wel op den aftoght, als in 't aangaan van 't geveght, gezuivert, en verzoent.

+*Men offerde kort voor het geveght*.

Ter eeren van *Neptuin* wierden gedenkschriften opgerecht, en op aanzienlyke plaatzen gestelt: zulks geschiede zoo wel voor 't gevegt, tot smeking om den zegen, als daar na, tot dankbaarheit over het verkregene.

By *Gruterus* werdt een autaar, met zyn letters, vertoont, die ter eeren van *Neptuin* gestelt is, waar op drie mannen in een boot te roeijen zitten.

Tot Capua vindt men heden steenen, op welke de volgende letters duidelyk te leezen staan:

NEPTVNO SACRVM.
. . . . . .
VOTVM. IN SICVLO FRETO
SVSCEPTVM. SOLVIT.

Dat is:

Dit zy Neptuin geheilight.
. . . . . .
heeft zyn belofte, in het naauw van Messina aangevangen, volvoert.

De tempel van *Neptuin* stondt tot Romen op den oever van de Tyber, daar nu de kerk van S$^{t.}$ *Basilius* staat. Die schipbreuk op zee leedt, en 't gevaar ontquam, 't geen *Neptuin*, als Godt van de zee, wiert toegeschreeven, pleeghde dankbaarheit in deezen tempel, en hong een bordt aan de wandt, waar in 't perykel, daar hy in hadde geweest, vertoont wiert. Insgelyks stondt een tempel, *Neptuin* toegewydt, op de haven van Ravenna.

Aplustre was van oudts een cieraat aan de Scheepen, gemaakt van dunne houtene berderkens, staande, gelyk een vlagge, voor of achter op. Het wierdt *Neptunus* veeltydts toegeëigent.

+*Priapus* wiert mede voor Scherm-godt van de zee-havens gehouden; waar om hem ook tempels wierden opgerecht.

+*Vide Grut. inscriptiones*.

Diana is mede als Godin der zee-luiden geëert, en Koningin van de golven genaamt geweest.

De Godin *Isis* wiert by de Ouden *Pelagia* geheten, (*Pelagus* beteikent de zee) zoo als de opschriften van *Gruterus* melden, en voor beschermster van de zee, en zee-luiden, gehouden.

In Egypten heeft men autaren, om voorige reden, ter eeren van de Godin *Isis*, opgerecht, daar in 't gemeen scheeps stuurborden op uitgehakt stonden: gelyk een van de zelve tot Romen, in 't klooster van S$^{t.}$ *Sebastiaan*, noch heden wert vertoont.

Pluto wiert ook op 't water aangebeden.

Het over-geloof der Roomsche Heidenen gong zoo verre, dat zy zelfs een tempel stichten ter eeren van 't quade weêr op zee. Dit heilig huis der tempeesten stondt buiten de Capenasche poort, of in 't eerste gedeelte van de stadt, zoo *P. Victor* wil. Hier op slaan de volgende vaerzen van *Ovidius:*

> *Te quoq; tempestas meritam delubra fatentur*,
> *Cum pene est Corsis obruta puppis aquis*.

Dat is:

> En ghy tempeest hebt meê verdient dat m'u een tempel stichten doet,
> Om dat ghy 't schip van te vergaan in 't Corsisch nat nu hebt behoet.

Overdeeze regels van *Ovidius* wert veel geredenkavelt. Zommige meinen dat zy zyn gestelt geweest ten gevalle van *C. Nero*, die deeze tempel zoude hebben doen bouwen, als hy ter zee in lyfs-gevaar hadde geweest, gelyk als *Livius* verhaalt. Andere gevoelen, dat zy op *Marcellus*, die onder Corsica een groote storm uit stondt, zyn toegepast. Andere zyn van meining, dat zy op *Metellus* zien. Doch dat deeze vaerzen zekeren *L. Scipio* ter eeren zyn gestelt, schynt wel duidelyk gezien te konnen werden uit het oude steene overblyfzel, tot Romen, by de poort *Capena*, onder de aarde gevonden, in het Jaar 1616, 't geen na allen schyn op de graf-stede van deezen *L. Scipio* heeft gestaan, waar van de twee laatste regels op oudt Latyn aldus luiden:

> HEC. CEPIT. CORSICA. ALERIAQVE
> VRBE.
> DEDET. TEMPESTATEBVS. AIDE.
> MERETO.

Welke in gemeen Latyn aldus werden geleezen:

> *Hic cepit Corsicam, Aleriamque urbem*,
> *Dedit tempestatibus aedem merito*

Dat is:

Deeze (te weten *Scipio*) *veroverde Corsica, en de stadt Aleria*,
Schonk aan de tempeesten wel te recht een huis.

Welke *Scipio*, een zoon van *Barbatus*, Roomsch Burgermeester was, op 't jaar CDXCIV na Romens opbouw, 't geen een jaar na de tydt is geweest als *Duilius* (met welke hy t'eener tydt ampt-genoot is geweest) over zee zegen-praalde. Zoo dat deezen *L. Scipio* gewisselyk tegen de Sarden, en die van Corsica, insgelyks een streng zee-geveght, met zege, moet gehouden hebben, en op dien toght zware tempeesten uitgestaan, daar hy behouden van gekomen zy. Hy is in de Tydt-boeken bekent onder de naam van *Scipio, Lucii* zoon; waar van de reden, als ook de verklaring van het geheele opschrift, in 't breede staat te zien by *Jacobus Sirmondus*, Jesuit.

Het onweêr, 't geen van draai-kolken in de zee wert veroorzaakt, wiert door het ingieten van eek gestilt, zoo men *Plinius* geloof magh geven.

Aan de Winter wiert zwart vee, en aan de gelukkige Zuidt-weste winden wit vee geoffert.

By onweêr wiert aan de Zon mede wit en geel vee geoffert.

Na 't ophouden van een storm, wierden de beesten, welke verlooft waren, als men die by der handt hadde, aanstonts geoffert.

Weêr- en windt-vast te zyn, aan zon, maan, gesternte, lucht, en zee, aan 't vliegen der vogelen, zwemmen der visschen, en zoo voorts, den aanstaanden toestandt des hemels te voorzien, was een voorname en noodtzakelyke kennisse, die by de Scheeps-stuurluiden van oudts wiert vereischt; waar om zy zich zeer daar op bevlytighden, en alle voor-tekens in achting namen: van welke tekens by *Valturius* in 't breede is te zien.

Op de nacht-lichten, die zomtydts aan mast, touw, of zeil zitten, wiert naerstelyk gelet: wanneer men'er twee te gelyk zagh, die *Castor* en *Pollux* wierden genoemt, duiden zy zich zulks tot zegen en heil; maar als'er een alleenigh verscheen, 't geen *Helena* wiert genoemt, spelden zy zich onweêr en tegenspoedt voor. Wanneer *Helena* eerst verscheen, en dat het tweede licht daar dan by quam, noemde men deeze twee *Castor* en *Pollux*, die haar booze zuster *Helena* verdreeven.

+*Castor* en *Pollux* zyn *Jupyns* zoonen geweest, die hy, onder schyn van een zwaan, by *Leda* won, zoo de verzier-zieke oudtheit wil. Deeze zuiverden de zee van roovers; waar om zy voor Zee-goden zyn gehouden,+ en aangebeden. Haar zuster *Helena* leefde zeer ongelukkigh. Zommige willen dat deeze *Helena* de wreede *Dira* zy, die, met *Paris* vlughtende, van hare broeders niet gekregen wilde zyn. *Pollux*, aan wien *Jupiter* d'onsterffelykheit hadde geschonken, smeekte zyn vader, om zulks zyn broeder mede te moogen deilen, of by beurten 't zelve met hem te moogen verwisselen, 't geen geschiede.

+*Castor en Pollux*.

+*Helena*.

+.*Papinianus* zeght:

+*Lib.* 1

- proferte benigna.
Sidera & antennae gemino considite cornu
Oëbalii fratres longe nimbosa sororis
Astra fugate precor, totoque excludite caelo.

Dat is:

Brengt ons de zegen-ster. Komt Oëbalsche broeders,
Plaatst u op onze raa, en zyt nu ons behoeders.

Haar zuster, 't onweêrs licht, laat yerr' zyn, en verjaaght.

Van deeze lichten spreekt *Plinius* aldus:

Cum Solitaria venere graves sunt, mergentesque navigia, & si in carinae ima deciderint, exurentes, hominum quoque capita vespertinis horis Magno praesagio circumfulgent.

Dat is:

‘Als zy alleen komen zyn zy zwaar, doen de Scheepen zinken, en branden, wanneer zy binnen op de kiel vallen: zy verschynen mede by duister om de hoofden der menschen, met groot voor-spook.

Solinus meldt dat deeze lichten, voornamentlyk *Helena*, met vrouwen maanvloedt konden verjaaght werden.

Diodorus Siculus wil, dat de benaminge deezer lichten hier van her komt, te weten, als *Orpheus*, op het Schip *Argos*, de Goden badt om een gelukkige reis, en hem in bescherming te willen nemen, dat daar op aanstonts twee lichten op de hoofden van *Castor* en *Pollux*, twee scheeps-helden, quamen te verschynen, en dat het weêr terstondt bedaarde.

Wel is waar, wanneer zich twee lichten aan de mast of zeilen zetten, dat veeltydts het onweêr kort daar na stilt, en als'er maar een licht verschynt, dat daar op wel quaat weêr volght; doch dit heeft zyn natuurlyke reden: dan het zelve hier te verklaren, zoude buiten myn voornemen zyn.

In tydt van noodt deeden de zee-luiden beloften aan *Castor* en *Pollux:* gelyk zulks uit oude marmer-steenen klaarlyk te bespeuren is. Tot Murcia, in Spanje, is een steen voor handen, op welke deeze woorden staan:

CASTORI. ET POLLVCI. DIIS MAGNIS. SVLPITIA. Q. SVLPITII. F.
VOTUM. OB. FILIUM SALUTI RESTITUTUM.

Dat is:

> *De belofte aan* Castor *en* Pollux, *groote Goden, van* Sulpitia, *dochter van* Quintus Sulpitius, *om de heilzame herstelling van haar zoon*.

Een andere steen wert tot Romen gezien, met deeze letters:

> CASTORI ET POLLVCI. SACRVM OB FELICEM IN PATRIAM REDITVM.
> TOT SVPERATIS NAVFRAGII PERICVLIS..... EX. VOTO. CVM SOCIIS.
> L.M.P.C. VALERIVS. C.F. AGELLIVS.

Dat is:

> *Dit zy aan* Castor *en* Pollux *geheiligt, om de gelukkige wederkomste in 't Vaderlandt, na zoo veel over gekomen gevaar des schip-breuks..... volgens belofte, met zyn makkers,* L.M.P.C. *Valerius,* C.F. *Agellius*.

Van eenige toegewyde gedachtenissen aan *Castor* en *Pollux*, als beschermers van de zee, ziet by *Gruterus,p. 99. in edit. Commel.*

Op de Roomsche markt stondt een tempel, *Castor* en *Pollux* ter eeren, in welke om behouden vaart gesmeekt wierdt, en voor wel afgeloopen reis dank-offeren geplengt. Deeze staan onder den naam van tweelingen in 't gesternte bekent. De Ouden gevoelden, dat zy maght hadden om het weêr te temmen tusschen de maan en de aarde; en dat zy, sterren, of zielen van helden zynde, door middel van het nevelachtigh dekzel der lucht, op de Scheepen quamen te zitten.

Men zeght, dat, als Paus *Paulus de derde* den Stoel bezat, deeze lichten op het slot van Perugia verscheenen, en als de Duitsche lyf-waght die meenden te verjagen, dat zy op de hellebarden gingen zitten.

By de Grieken wierden deeze lichten *Dioscuri* geheten.

Op de zee-toght van *Jacob Spex*, na Indien, heeft men deeze vreede-vuuren, *Castor* en *Pollux*, zomtydts op de masten vernoomen; van welke de matroozen, als van oudts, veel verdichten.

Gelyk eertyts *Castor* en *Pollux*, en andere Strandt-goden, ziet men heden dat by de Ooster-Christenen (daar ik oogh-getuige [+]van ben) S[t.] *Nicolaus*, als beschermer van de zee, geëert, en aangebeden wert.

[+] *S. Nicolaas, beschermer van de zeeluiden*.

By *Procopius* vindt men, dat *Epiphanius* het scheeps-volk en de vloot zegende, en de op strandt gedoopte te scheep braght; want veele Christenen waren toen van die meining, dat de uiterlyke doop al des menschen zonden afwaschte, waar om zy den zelven zoo lang als 't doenlyk was uitstelden, en zich zelden lieten doopen als by uiterlyk gevaar, hoogen ouderdom, of krankheit.

Als'er schip-breuk scheen gedreight te werden, keerden zich alle de scheepelingen na den gewaanden Scherm-godt toe, 't zy hy achter of voor op stondt, omarmden de mast, en riepen dus de Goden aan om hulp.

Wanneer een Schip gelukkigh binnen de haven quam, na een zware uitgestane storm, viel het volk, als op strandt quamen, aanstondts ter aarde, en deeden de Fortuin, voor een heilzame uitkomst, dankzegginge; waar van *Petrarcha* aldus spreekt: *Niet blyder als my, ziet men aan landt het Schip, dat van de golven was aangetast, en schier verwonnen, wanneer het volk, met deernis op het aanzight geschildert, zich op den oever, om te danken, ter aarde werpt*.

De geene die eenige lykstaatzie hadde gepleegt, of een verstorvene aangeroert, vermoght niet scheep te gaan voor en aleer hy zich gereinigt hadde; want zonder dat, oordeelden zy, stondt haar onheil te zullen over komen.

Geheele Vlooten, en byzondere Scheepen, wierden, na of voor eenigh gevreest ongeval, met de Goden verzoent, door godtsdienstige plichten.

Wanneer de Argonauten in Mysien aan landt zouden treden, om zich van leeftocht en voorraat te verzorgen, smeekten zy *Apollo* om een heilzame landing.

+Als den Admiraal teken gaf dat men veghten zoude, geschiede zulks met een schildt, 't geen omhoogh gestooken wiert, en zoo lang omhoog bleef als men streedt: als dit gestreken wierdt blies men den aftoght. Onder het geveght, en het krassen der wapenen, staken de bazuinen op. Eer het kampen aan gong tarten zy den ander uit, en toonden om 't zeerst de raddigheit harer Scheepen in 't wenden en keeren, nevens de sterkte harer scheepelingen in 't roeijen en voorthalen; 't geen geschiede om 's vyandts roeijers te vermoeijen, en als het met de punten op een treffen quam hen te verzwakken. Zomtydts bleef dit tarten achter, en men zocht ter eerster aanloop zyn vyandt in ontsteltenis te brengen. Door den schok die het galjoen van 't eene Schip tegen het lichaam van 't ander deede, (welke galjoenen aan de Scheepen van *AEneas*, volgens *Maro*, met Phrygische leeuwen geciert zyn geweest: en de meeste volkeren van klein Azie voerden leeuwen op hare schilden, daar zy hare dapperheit mede betekenden) stoof menigh man van boven neder, en in zee. Het geviel wel dat die geene, welke zyn vyandt in de grondt meende te booren, met zyn neb in den buik van 's vyandts Schip bleef hangen, zonder den zelven veel te beledigen,

+*Hoe men voght.*

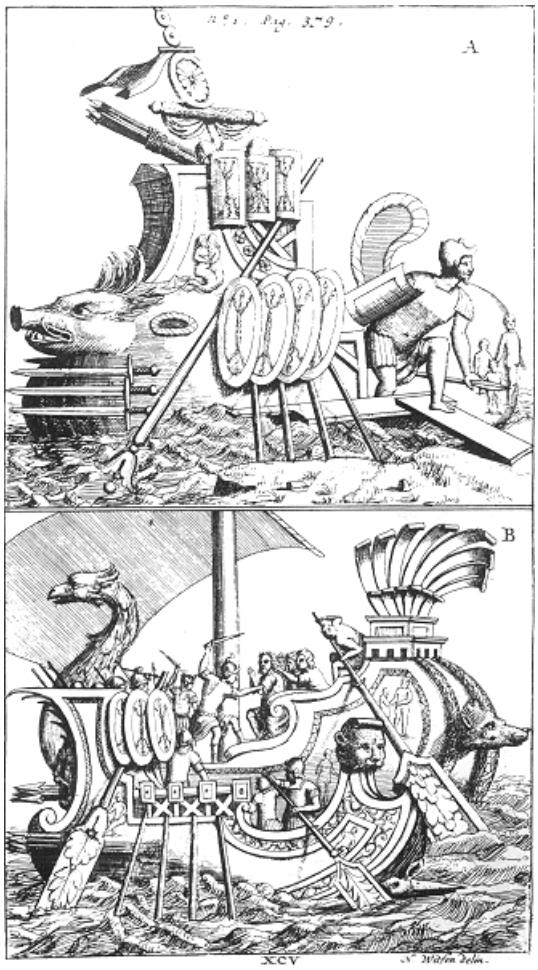
A
B
XCV

XCVI

E
XCVII

Romeynsche Scheep strijt ter zeeslag aenstal.
C
XCVIII

't geen dan zomtydts zyn eigen ondergang veroorzaakte.

Zy leiden naerstigh toe, om de riemen van den vyandt te verbreken, en hem zoo in onmaght te brengen: dit wist men snel, en zonder zyn eigen Schip te ontredden, met de snuit te weegh te brengen.

Hoe zy 't elkander op de zyde smeten, en al veghtende over boort in des vyandts Schip sprongen, wordt op de plaat, onder letter B, vertoont; daar het grootste Schip van het kleinste schynt verrascht en overweldight te werden. Deeze aftekening, nevens die aan letter A staat, zynde van over lange zeer konstigh gemaakt, en gevolght na zeker oudt marmer, is berustende in de boek-lade van wylen de Heer *Johan Vitenbogaart,* 's Landts Ontfanger.

De plaat by D, welkers tekening my, nevens die by E, uit Vrankryk is toegezonden, en beide na oude marmor-steenen afgemaalt zyn, vertoont gelade Vrachtscheepen, die de stroom op gebraght werden; doch aan deeze kan men bespeuren dat de steen-houwer geen scheeps-timmerman is geweest, want hy heeft de roeiklampen vergeten: en aan E ziet men dat meerder op de gestalte van de beelden is gelet, als op die der Scheepen; want zy zyn wel aardigh gemaakt, doch veel te groot tot het kleine Schip, na de gewoonte der Romeinsche steen-houwers, die op het beeldt-werk slechts acht sloegen, en van 't overige veel verzuimden, waar om men veele mis-greepen in hare ordonnantien en afbeeldingen vindt. Hier werdt, na het schynt, gelost, of geladen: doch dewyle my de verklaring, die op de steenen niet te vinden is, hier over ontbreekt, zal slechts de gedaante vertoonen, en de beduiding aan den leezer over laten.

Alle Scheepen die onder een vlagh voeren moesten niet te verre van elkander wyken, noch te zeer den ander naderen, om by alle voorval hulp te konnen bieden, en echter hun makkers niet te hinderen.

Binnens landts, op vlieten, en meiren, wierdt veeltydts slagh gelevert uit open Scheepen, en licht Vaar-tuigh, der wyze als op de plaat C te zien staat, 't geen mede een waarachtige aftekening na oudt marmor is.

Het zee-geveght geschiede by hun in den beginne uit Scheepen *Liburnicae* genaamt, en daar na uit *Triremes* (drie roeirey Scheepen), en *Biremes* (twee roei-rey Scheepen), die men steviger tot den strydt bevondt. Deeze zyn, van beider aart, gedekt, en open geweest: schoon zommige de zelve onder een zoeken te verbysteren. In later tyden gebruikte men alle slagh van Scheepen tot den zee-oorlogh.

+Het was by hun een krygs-list veel kleine vaar-tuigen in een vloot te hebben, om des vyandts Scheepen te verbysteren; en den aanloop te verhinderen, gelyk uit het gevegt tusschen *Philippus* en *Attalus* blykt. +*Ziet Bayfius*

In de oudtste tyden geschag het zee-geveght zonder orde, of schaaring, en (gelyk men zeght) in 't rondt. Wanneer die van Athenen een maal tegen de Lacedemoniers te stryden hadden, lagen de eerste verre boven, door dien zy met orde voghten, en de tweede elk om 't zeerst, of in 't wildt, gelyk de boeren krygers te lande gewoon zyn te doen. *Phornio* was het Atheensche Vloot-hooft: hy nam twaalf Scheepen van de Lacedemoniers, waar af hy'er een aan Godt *Neptuin* offerde. De Atheniers omringden de Spartanen zoodanigh, dat zy met de rees in elkander verwarden, en niet wegh konden vlughten. +Deezen *Phornio* dreef, dat stilte, en orde, in een zee-geveght het noodighste tot den zegen waren. Tusschen de genoemde volken wiert eindelyk vreede getroffen, doch zoo, dat de Spartanen met geen lange Scheepen zouden moogen varen, maar alleen met Last-scheepen, en die klein. +*Ziet Rivius*.

In een scheeps-strydt is het treffen met de snuit in elkanders Scheepen onder water het gevaarlykste geweest. Als men met de neb treffen wilde, moesten al de roeijers op hun aldersterkste de riemen aanzetten, en, getroffen hebbende, weder

te rugh halen. En als de scherpe nebben in elkanders Scheepen bleven hangen, moesten de roeijers met al haar maght stryken, om hun Schip te redden. Het verheffen van de zee waar te nemen, en zyn vyandt, als hy hoog stondt, laeg te treffen, was een konst. In dit veghten wiert naerstig acht genoomen, wanneer men met zyn snuit miste, dat men niet in den vyandt verviel, 't geen licht gebeuren kon, dewyle de Scheepen dan zeer grooten vaert hadden. Met konst wisten zy de voor-stevens, als met loopen van het volk na vooren toe, en anderzins, laegh te doen zakken, om den vyandt des te gevaarlyker wondt te geven. Het geviel zomtyts dat de scherpe nebben van de Scheepen afgerukt wierden, en in die der vyanden bleven zitten.

Van oudts hadden de Scheepen zonder dek dit voordeel in de zee-geveghten, dat de bovenste roeijers licht konden opstaan, en te gelyk de handt aan het geweer slaan; (zy zaten toen boven elkander) want de verdekken quamen zomtydts boven de hoofden der opper-roeijers, zoo dat die zich dan niet verweeren konden.

Behalven dat men met Scheepen elkander te water slagh leverde, wierden ook veelmaals Steden, die aan zee of op rivieren lagen, met Scheeps-maghten belegert. Hier toe gebruikte men ook zware Vlotten, daar groote toorens op stonden, uit welke men de Stadt ontdekte, en de muuren omver ramden. Onder letter A staat een Tooren-schip op 't koper, het geene, strydt-vaerdigh, tegen de wal aan leght: boven steekt een standaart uit: de roeijers zyn beneden, en achter schilden verhoolen. De kloet, waar mede men het Schip voort duuwt, steekt tegen boort achter de schilden in. Achter de bovenste schilden zyn krygs-mannen verhoolen. Uit de toorens wierden ook dikmaal bruggen op de stadtsmuuren geworpen, om die dus te beklimmen. Doch alle deeze vonden zyn heden, na dat het bus-poeder aan de werelt is ontdekt, van geen belang.

De Ouden wisten evenwel zeer konstig Brandt-scheepen toe te stellen, van pek, teer, zwavel, en diergelyke stoffe.

Des nachts wiert boven uit de mast, of van vooren, gevuurt, zeer zelden van achteren, en by daagh gerookt.

Men zondt by dagh en nacht brandt-waghten, en lichte vaar-tuigen, uit, om 's vyandts doen te verspieden, en te vernemen waar heen hy 't hooft wende.

+De tekenen, welke de Grieken, en Romeinen, in hunne kryghs-benden, zoo te water als te landt, voerden, zyn van onderscheide gedaanten geweest, 't zy het afbeeldtzel van de Veldt- of Vloot-heer, doorstrengelt met vaankens, ryks-adelaars, en ander toetooisel: hier toe zag men ook een arent, met uitgespreide vleugels, op de top van een speer staan: ook wel twee t'zamen gevoeghde handen, zynde een teken van eenigheit, en dat van gladt gemaakt zilver, om beter af te steken. De gedaante van wolven, paerden, en wilde zwynen, wierden hier toe mede gebruikt; doch deeze laatste hadden ook den laatsten rang, om dat men een varken slachte wanneer de krygh, te water of te lande, wiert by gelegt. De beelden der Goden wierden daar toe mede op speeren omgedragen. *Cajus Marius* verwierp alle veldt-teikens, ten tyde van zyn tweede Burgermeesterschap, uitgezondert den adelaar alleen. Deeze teikenen wierden hooglyk geëert: op Feesten wierden zy, schoon opgepronkt, voor de handt gebragt, en de misdadigers namen hunnen toevlugt omtrent de zelve; van waar hen niemandt, godtsdiensts halven, rukken moghte. Op hooge Kryghs-feest-dagen wierden deeze tekenen gezalft, ook met bloemen en groente omhangen, en zulks uit louteren godtsdienst. Dus geheilighde teikenen te houden was een nutte zaak om het krygs-volk by den anderen te doen blyven; want deeze te verlaten wierdt voor de grootste zonde en misdaadt geacht. *Augustus* liet boven op de tekenen een bal omvoeren, waar mede hy zyn heersching over de geheele werelt wilde uitduiden. De oorlogs-tekenen wierden in zeer hooge achting gehouden, op dat de krygs-knechten de zelve te yveriger zouden bewaren. Om deeze te dragen wierden de sterkste mannen verkooren; want zy zyn van zwaar gewight geweest. Te scheep zetten zy deeze tekens achter op. Men zagh ook draak-vanen, opgerecht tot dit gebruik, welkers hooft van dun geslagen zilver was, en het achterlyf van doek of zyde, 't geen onderscheidelyker wyze was geverwt: hier hongen zwachtels en gestrengelde koorden by af: wanneer de windt daar onder joegh, vertoonde 't zelve het lichaam van den draak in zyn volle wezen. Dit, nevens het *Labarum*, 't geen een vierkant purper vaanken was, met goude boordzels, en verrykt met edel gesteente, wiert ter eeren, en tot ken - teken van de tegenwoordigheit der Vloot- of Leger-heer, opgestoken.

+*Scheepsbende-tekens*.

De voor-loopers, en advys-booten, lieten hun zeil vallen, en toogen het weder haastigh op, of staken ook wel een schildt omhoogh, tot teken dat zy den vyandt in 't oogh kregen.

Een purper-roode of hemels - blaauwe vaan, of wapen-rok, wiert veeltydts, tot een teken dat men op den vyandt aanvallen zoude, gebruikt. Ook wierdt zulks wel door het geluidt van 't een of ander blaaswerk-tuigh, by hen *Tuba, Lituus, Cornu Classicum*, en *Buccina* geheten, bekent gemaakt.

Het geveght, zoo te water als te lande, vong aan met het klappen van de schilden.

Demetrius, Koning der Macedoniers, als hy onder Cyprus tegen *Ptolomeus*, Koning van Egypten, zoude veghten, stak een gulden schilt achter uit, tot teken dat men een aanvang van den strydt zoude maken. Zulks deede *Lyzander* insgelyks, doch met een koperen schilt.

Het Hooft-schip van *Brutus* droegh de letter O, tot ken teken, achter op.

Het zeil, of teken, neder te stryken, is van oudts af al een bewys geweest van overwonnen te zyn.

Men leest dat in den oorlog tusschen *Antonius* en *Pompejus*, zekeren *AEnobarbus*, op 't bevel van *Antonius*, de vlag streek, en aan de slinker zyde des Schips van *Antonius*, in teken van onderdanigheit, aan boort leide.

De wapens neder te werpen, en den vyanden heil toe te roepen, of het Schip met offer-kleeden *(infulis)* te dekken, was een teken dat men om genade badt.

Toen *Pompejus* de zee-roovers versloeg, wierpen zy hunne bogen neder, en schudden met de riemen, den verwinnaar ter eeren, biddende dus om lyfs-genade.

Een overwonnen Schip moest ter slinker zyde aan boort leggen.

Belizarius deede op de Scheepen der Bevelhebbers roode appels, of knopen, zetten, een op den top van de mast, en twee ter zyden, om bekent te zyn.

Zoo wel te water als te lande is een kryghs-woort, gelyk noch heden, in gebruik geweest, op dat men elkander niet onbekent zoude aantasten: men leest dat hier toe het woort *Godtzaligheit, Victorie, Venus, Geluk*, enz. is gebruikt geweest.

Het vuur op overwonne Scheepen uit te blusschen was voortydts in gewoonte.

+De belooninge, die men aande scheepelingen deede, bestondt uit gelt, koorn, en kleederen. In den beginne is de soldye der zee-lieden minder geweest als van de geene die te lande dienden; doch namaals is de zelve verhooght geworden. *Livius* +zeght, dat men eerst in het 340ste jaar na Romens opbouw aanvong soldye aan de kryghs-lieden uit te deilen, te weten, een derde van een *dragma* (of twee *oboli*, ten tyde van *Polybius*) voor ieder man, 't geen omtrent drie Hollandtsche stuivers en een half in waerdye zoude beloopen. Maar *Julius Caesar* verdubbelde het loon: en *Augustus* vermeerderde het zelve weder op nieuw, zoo *Polybius* en *Tacitus* getuigen. Doch dit geschiede te deezer tydt niet als loon van werk, maar alleen tot onderstandt voor de huis-genopten der kryghs-lieden. En dewyle de eet-waren te dier tydt voor weinigh geldt te bekomen zyn geweest, is het loon van oudts immer zoo hoogh als hedendaaghs geweest.

+*Loon der zee-kryghslieden.*

+*Lib.* 4.

By mangel van rechte kennisse der waerdye van de munt der Ouden, valt eenigh verschil onder de geleerden over het loon dat men aan de kryghs-lieden uitreikte. De zommige zyn van gevoelen, dat de soldye, die de Romeinsche soldaten genooten, altydt van een zelfde waardye zy geweest, (d'alderoudtste tyden uitgeslooten) en dat die nimmer verhooght of verlaeght is geworden, als na den loop van't geldt. By *Thucydides* en *Xenophon* is te zien hoe aan de scheepelingen des daags zes obolen, (ieder *obolus* maakt omtrent een stuiver) ook maar vier, en drie obolen, wiert uitgedeilt. *Lipsius* wil, dat ten tyde van *G. Gracchus* het loon der soldaten verhoogt zy geworden, en dat men hun het volle geldt gaf, na gewoonte, en kleederen van 't gemeen om niet. Men wil mede, dat in de burger-kryg het loon der soldaten verhooght is geworden; maar tot hoe hoogh is onwis. *Augustus* braght het op tien *asses* daaghs: 't geen weinig scheelt van 't loon dat de Grieken gaven, 't welk een *drachma* +op ieder dag was. *Domitianus*, zegt *Lipsius*, braght het loon der soldaten op vier *aurei* (ducaten) 's maandts, Roomsche munt; 't geen omtrent eens zoo veel is als heden, een soldaat ontfangt. Zoo dat de maandelyke soldye onder *Augustus* van een *aureus* (ducaat) schynt geweest te zyn; daar *Caligula*, of *Claudius*, den tweeden by deede; en onder de regeering van *Vitellius*, of *Otho*, wanneer de burger-krygh opstondt, is misschien den derden daar by gedaan; tot dat eindelyk *Domitianus* het tot vier braght.

+*Elec. 50.* 1.

Dit is zeker, dat de bootsgezellen, en soldaten, jaarlyks, of maandelyks, boven hunnen vasten loon, eene gewisse gift kregen; welke schenkaadje eindelyk, door lange gewoonte, tot een schult vervallen is, en by het vaste loon gevoeght.

Men vindt by de oude Schryvers, als *Tacitus, Polybius*, en andere, dat de soldye van een voet-knecht, in onze munt gerekent, des daaghs een stuiver en tien penningen, drie stuivers en vyf penningen, ook vyf stuivers, en ten tyde van *Domitianus* wel zestien stuivers is geweest, na de uitrekening van den Heer van

Paffenrode, in zyn Boek van den kryghs-handel; doch al de soldye, zoo hy dryft, wiert te dier tydt in kopere munt betaalt.

De betalinge aan de kryghs-knechten geschiede hooft voor hooft, om de maandt, en om het halve of geheele jaar.

Men heeft te zyner tydt aan de Romeinsche kryghs-knechten zout, en erweten, in stede van gemunt gelt, uitgedeilt.

Ten tyde van *Justinianus* wiert meerder kryghs-loon, of soldye, aan oude als aan jonge soldaten uitgedeelt. De Hopmannen verdienden het dubbelt loon van een gemeen soldaat.

By *Livius* leeft men, dat *C. Octavius*, als hy zegenpraalde, ieder bootsgezel zeventigh stukken gelts, *denarii* genaamt, vereerde, en het dubbelt daar van, zynde hondert en veertigh, aan de Kapiteins. Men vindt echter dat deeze wyze van alleen een dubbeldt deel aan de Kapiteins te geven verandert is geworden, en tot vyf en zes dubbelt gebraght.

Het is aanmerkens waerdig, dat de Romeinen t'eeniger tydt, wanneer zy hunne soldaten, en zee-luiden, betaalden, zulks

in gout, zilver, en koper deeden, op dat zich van ieder munt-slagh konden dienen.

De kleederen, die in den beginne aan de zee-luiden wierden uitgereikt, waren ruige palt-rokken; welke alleen dienden om de koude te weeren: en voor deeze rokken wierdt een gedeelte van hunne soldye gekort. Doch namaals, wanneer den Staat der Romeinen in hooger top steeg, schonk men teken-rokken aan de maats, cieraats halven, om niet.

+Men gaf op lange reizen, des vereischt werdende, gebakken broot, koorn, meel, knuflook, ajuin, en kaas, in plaats van gelt, aan de kryghs-luiden, zoo wel te water als te lande. Om het koorn te breken, wierden handt-molens te scheep mede gevoert; doch dit geschiede niet, 't en zy men gezint was lange reizen te maken. Het meel wiert genuttigt, in water gemengt zynde, ook in wyn, en melk; of zy bakten daar koeken van, in olie.

+*Spyze te scheep.*

Klompen deegh, van onderscheiden meel, in mée, azyn, en water gekookt, was een gemeene scheeps-spyze onder de Grieken, en Romeinen. Look wiert tot zwart broodt gegeten, gelyk ook veelerhande aardt-gewassen; die in netten, en korven, bewaart wierden.

Het schynt dat t'eeniger tydt ieder man te scheep zyn eigen spyze heeft gebruikt; daar deeze woorden van *Livius* na schynen te hellen: *En daar ging een gebodt uit, dat elk bootsman voor tien dagen spys met zich zoude nemen*.

Root broodt, dat twee maal gebakken wiert, was mede een gemeene scheeps-kost by de ouden: dit wierdt voor een genees-middel tegen den buik-loop gehouden.

Ieder man, zeght *Polybius*, kreegh twee derde van een *medimnus*, of mudde, tarw ter maandt. En in *Xerxes* vloot gaf men ieder zoldaat een acht-en-veertighste deel kooren daaghs.

Onder uitgediende soldaten wiert landt verdeelt, 't geen zy bouwen moghten, om, tot loon van hun lange diensten, zich daar op te voeden, en te onderhouden: waar van *Livius, Appianus*, en andere, breedelyk spreeken.

Varkens-vlees, of spek, zout, en linzen, is insgelyks voedzel der scheepelingen geweest. Soppen van ajuin, eijers, en kaes, was hun dagelyksche spys.

In de eerste tyden wiert geen gebakken broot, maar alleen los koorn, aan de krygs-knechten, zoo te water als te landt, uitgedeelt, ter oorzaak dat het koorn beter bewaart en geborgen kan worden als het gebakken broot. Onder heete assche bakten zy veel koeken. Het venten van gebakken +broot aan soldaten of matroozen was toen op groote straffe verboden; doch naderhandt is daar verandering in gekomen.

+*Livius lib.* XXI. *en* XXIII.

Keizer *Constantinus* liet dagelyks het voedtzel, waar onder wyn en edik was, aan zyn volk uitdeilen. Doch by veele is de wyn den zee-lieden, en soldaten, onthouden; welke van gevoelen waren, dat die meer schade deede met het volk ongehoorzaam te maken, als voordeel met hun moedt te geven. De olie, als te zachten voedtzel, wiert ook by veele verworpen. Hoe grover en harder spyze, hoe beter die altydt voor landt- en zee-soldaten is geacht geweest. Water, en dat zomtydts met edik vermengt, was hun gewoone drank. Het water wiert in blazen bewaart.

Men houdt dat nimmer meer als voor een maandt voedtzel wiert uitgereikt, en dat soberlyk, volgens het zeggen van *Tertullianus: Want memandt*, (zeght hy) *die een lekker leven zoekt, moet ten krygh gaan*.

Scipio verboodt aan soldaten, en bootsgezellen, immer eenigh kussen, of bedde, te gebruiken: hy zelfs verstrekte hen hier in tot een voorbeeldt; want hy nam zyn rust op een harde plank, met een weinigh hooy onder 't hooft.

Kostelyk keuken- en tafel-toestel voerde men niet mede: doch men zagh op den disch vande Kapitein een zilver zout-vat, 't geen den Goden geheiligt was, blinken.

Ieder bootsman hadde een zak by zich, daar hy zyn leeftocht in bergde, en onder hun drien een handt-molenken, om het koorn te vermorzelen.

Twee maal 's daaghs spyzighde men te scheep alle te gelyk, en dat op zeker gegeven teken. By eenige wiert dit gepleeght, dat men 's morgens vroegh at, en dan niet weder voor 's avonts. Andere bleven nuchteren tot aan den avont.

+De Romeinsche kryghs-knechten spyzighden al staande, waar toe zy met eeden verbonden wierden. Over maaltydt bleef het geweer op zyde, om niet ongewapent verrascht te werden.

+*Livius lib.* XXIV.

De kryghs-lieden moesten altydt omgordt zyn; en hier van daan quamen de woorden *cincti* en *discincti* (gegordt en ontgordt): by het woort *cincti* wierden de soldaten die in dienst waren verstaan, en by *discincti* de geene die hun afscheidt hadden; want het wiert voor oneerlyk geacht terwyl men in dienst was ontgordt te zyn: waar om het den geenen die misdaan hadden, voor een tydt zonder gordel te gaan, tot straffe opgeleit wiert.

De Grieksche Admiraal, *Cormitou*, liet het volk op zyne Scheepen eens 's morgens vroegh ter maaltydt gaan, zonder opste-

ken van eenigh teken; welk eeken hy op de middagh, hun gewoonlyke schaffens tydt, liet uithangen, op dat zyn vyanden, de Athenienzers, wanende dat ieder spys nuttigde, en geen veghten in den zin hadde, wegens dit zyn doen onverdacht zouden zyn; welke hy dus schielyk quam te overvallen, en versloegh.

+Aanmerkens-waerdigh is het geene *Pescennius* zyne soldaten tot straffe opleide, te weten, dat zy den geheelen toght geen vuur maken, noch eenige gekookte spyze eten moghten, maar zich alleen met broot, en koude spys, moesten vernoegen; en zulks alleen, om dat zy een geroofden haan gegeten hadden: daar-en-boven dwong hy hen de maaltydt uit te stellen tot op den avondt. Des avondts wierdt zelden vuur gestookt, en men behielp zich dan met de koude keuken.

+*Zware straf.*

De krygs-lieden zyn des middaghs sober in hun drank geweest; ja veele dronken dan niets, en vernoeghden zich alleen met kout water over eenige spyze te gieten; of komkommers en salade voor den dorst te nuttigen.

Suetonius zegt van *Augustus*, dat hy zelden over dagh dronk; en wanneer hem dorste, goot hy kout water over een brok broodt, en at het dan.

De buit, die men op den vyandt haalde, wiert gemeenlyk in de Roomsche schatkisten gebraght; ook veeltydts onder de kryghs-lieden uitgedeilt, zoo ten deele als in 't geheel.

Tarquinius de trotze verdeilde een geheelen roof onder zyne kryghs-knechten, behalven het weinige dat den Goden opgeoffert wiert.

Men heeft gezien dat by de Romeinen overwonne landtschappen uitgedeilt zyn aan landt- en zee-soldaten.

De Romeinsche Keizers onderhielden op hun eigen kosten eenige soldaten in de naast aan gelegen landtschappen, om des noodts mannen by de handt te hebben.

In Romens jeught togen de burgeren, ter liefde van 't gemeen, te water en te veldt: en na gedane dienst keerden zy weder aan hun werk, en byzonderen handel; +want men was toen van gevoelen, dat het gemeene-best niemandt meer te vreezen hadde, als den geenen die het oorlogen een kunst is, en van den krygh leefden.

+*Cato de re rustica.*

Puteanus zegt: Van oudts volghde men het vaandel zonder loon: zoo veel vermoght de liefde tot het gemeene-best, en tot de vryheit, dewyl de deught boven het geldt gong: een ieder stondt voor de stadt als voor zyn eigen huis-gezin: de overwinninge was haar loon.

+Niemandt wierdt voor vol ten oorlogh aangenoomen, als die boven 17, en onder 45 jaren oudt was, 't en ware by noodt, wanneer men nam al wat wapen voeren konde: doch andere hebben dit getal van jaren eenighzins verandert. Landt-lieden wierden voor stedelingen verkooren; want de zulke hieldt men den arbeidt beter te konnen verduuren.

+*Wie men ten oorlogh opschreef.*

De Keizers *Valentinianus*, en *Valens*, wilden dat kryghs - luiden de lengte van 5 voet en 7/12 hadden. *Adrianus* gaf deeze maat tot 5 1/2 voet.

Alle scheepelingen staafden den Keizer, en Vloot-heer, een eedt; zonder welke het een schelm-stuk geacht wierdt, den vyandt te keer te gaan: gelyk blykt uit + *Plutarchus*, en uit den brief die *Cato* aan zyn zoon in 't leger schreef, daar *Cicero* van spreekt. Op verscheidene wyzen wierdt deezen eedt gedaan: men zwoer gehoorzaamheit aan den Keizer, en Vloot-voogt, alle hun bevelen na te komen, die moogelyk zouden wezen, en zyn leven niet te +zullen sparen. By *Livius* leest men, dat de krygs-lieden zwoeren hun Hooft en leidsman te zullen volgen, waar hy ook voor ging, nooit te zullen vlugten, en de doodt voor de Roomsche vryheit niet te ontzien. En om dat de soldaten, en bootsgezellen, dus gewoon waren eenen eedt te zweeren, +wierden zy Eedt-gestaafden genaamt.

+*Servius ad AEneidos* 8.

+*Lib.* 2.

+*Vegetius.*

+*Maximius* sprak zyne kryghs-lieden in deezer wyze aan: Ghy bezwoorene spitsbroeders, ja ghy myne eigene eedt-genooten.

+*Dionysius lib*. VI.

+Den eedt, zeit *Cicero*, is zoo noodtzakelyk den geenen die den krygh volgen, dat het onmoogelyk schynt dat iemandt ten oorlogh konde gaan, die daar eedts halven niet toe verbonden was. Om dit te bevestigen, haalt hy voorname mannen op, welke hunne magen en na-bestaande vrienden afrieden zich in 't geveght te begeven, of tegen den vyandt te kanten, zoo zy niet als soldaten, of bootsgezellen, waren ingeschreeven. Ja men stondt oulings hier zoo stip op, dat het voor een doodtslagh wiert gehouden, wanneer een vry-man, schoon in openbaren krygh, iemandt der vyanden quam te grieven, en neder te slaan.

+*Lib*. I. *de officiis*.

Met lof wert van *Chrysanta* gesprooken, om dat, wanneer hy zyn zwaert opgeheven hadde, om een der vyanden te dooden, en den aftogt hoorde blazen, hy zyn handt te rug hielt, en de man liet gaan, achtende het een moort te zyn, iemandt om te brengen zonder last.

Den eedt wierdt eerst maal gedaan ter tydt van den tweeden Punischen oorlogh; want te vooren wierdt niemandt daar toe

gedwongen, en men streedt, zoo te water als te lande, zonder zweeren, volgens het schryven van *Livius*.

By de oude Schiyvers worden zeer veel bestelde voor-schriften van eedt-zweeringe gevonden, zoo voor de zee-als landt-kryghs-luiden: by voorbeeldt, by *Diodorus Siculus* staat de volgende. *Ik zal myn leven niet meer achten dan de vryheit. Ik zal de Overstens niet verlaten, het zy dat zy leven of dat zy doodt zyn*, enz.

+*Gyraldus* meldt, hoe de Grieken, zoo wel als de Romeinen, by den Steen zwoeren: dat is, zy namen een steen in de vuist, en haalden zich als dan veele vervloek ingen op den hals, indien zy hunne beloften niet na quamen, zoo waarlyk als zy dien steen uit hunne handen lieten vallen.

+*Histor. Deor. Syntag.* 2.

By pyl en boogh wiert onder het krygsvolk mede gezwooren; welke oorloghstuigen zeer waerdigh en in eeren wierden gehouden.

Zomtydts liet men man voor man in 't byzonder zweeren; of anders, als de noodt spoedt vereischte, wiert slechts een teken op gestoken, daar het Leger- of Vloothooft zich by vervoeghde, en verwachte dus den toeloop der geener die zich aanboden voor 't vaderlandt ten stryde te willen gaan: wanneer dan een goet getal by elkander vergadert was, nam men van alle gelykelyk den eedt af.

Als men matroozen, ruiters, en voetknechten noodigh hadde, wiert voor ieder loop-plaats een vaan van byzondere verw opgestoken; en zoo koos elk dusdanigen dienst als hem aanstont, zelfs zonder woorden te gebruiken.

De woorden van den eedt wierden den zweerenden voor gesprooken, welke hy had te volgen, en na te spreeken.

Zomtydts, na dat veele bedreigingen, en vloeken, den overtrederen des eedts wierden toe gezeght, riep het volk daar op, *idem in me:* dat is, 't zelfde op my.

+Uitgetogen zwaerden wierden dikmaals onder het zweeren op de borst, of keel, gehouden.

+*Ammianus de Juliani militibus*.

Den eedt wierdt by de oude Heidenen zoo heilig gehouden, dat zy zelfs de woorden, waar mede de Goden in het eedt-zweeren aangeroepen wierden, niet al te lichtvaerdelyk dorsten uitspreken. By *Livius* +vindt men deeze woorden in het eedtspreken gebruikelyk geweest te zyn: *Zoo ik wetende en met bedachten zin bedriegh, ofte myn plicht niet na kome, zoo laat Jupyn my, myn huis, en myn geheele huisgezin, met eenverachten en ellendigen doodt straffen*. By *Arrianus* is te zien, dat men zwoer zyne ouders en kinderen zoo lief niet te zullen hebben, als den Keizer, en Vloot- of Leger heer. Op een andere tydt wiert met eede bevestight, als verwinnaar te zullen keeren. By de Veldt- en Vloot-tekenen wiert mede gezwooren, zoo als uit *Tertullianus*, en dit vertaalde vaersken, is te bespeuren.

+*Lib.* XXII.

By twalef tekenen, die in het leger zwieren,
Heb ik myn eedt gedaan, ook by ons zegen vieren.

De Godts-dienst, zeght *Seneca*, is de sterkste oorloghs-bandt, nevens liefde tot de tekenen.

Den geenen dien het toestondt den kryg te volgen, en daar toe aangetekent waren, wiert straffe opgeleght, als zy op dien tydt dat men den krygs eedt zoude staven niet verscheenen, doch onderscheidelyk, na tydts gelegenheit, en inborst van de Vloot-of Veldt-heer. By *A. Gellius* schynt deeze straffe van klein belang geweest te zyn. Maar *Livius* meldt, dat mende onwillige greep, bondt, en tot den eedt dwong: ook dat eenige, weigerende den eedt te zweeren; daar over gegeesselt zyn geweest, en in hechtenisse geworpen: ja men verkocht have en goedt der geener die weigerden voor 't gemeene-best ten stryde uit te trekken; men hakte hen

de duimen af, verklaarde haar voor eerloos, en verkocht die zelf voor slaven. Doch na dat men huurlingen ten oorlogh voerde, is deeze straffe verzacht geworden.

Wegens ouderdom, en ampts halven, als ook uit gunst, wierden 'er veele van de heir- en zee - toghten verschoont. Niemandt, die boven 50 jaren oudt was, mogt gedwongen werden, 't en ware in de hoogste noodt. Raadts-heeren, en die geene welke eenige waerdige dienst aan 't gemeen hadden gedaan, wierden insgelyks van deezen last verschoont.

Het zweeren, en trouw belooven, geschiede of op 't lant, als het volk eerst wiert aangenoomen, of wel na dat zy reedts in de Scheepen waren getreden: het geschiede ook wel twee maal, trouw, en tuchts halve.

Koks, bakkers, waerden, en kocchels, wierden van de benden uitgeschooten; want die zyn van de ouden altydt voor de minst bequaamste in den krygh geschat geweest.

Als het uittrekken der burgeren zelf tot Romen in gewoonte was, wiert ieder huisgezin, na tal van mannen, en gelang van middelen, geschat, zeker aantal mannen uit te leveren, 't zy vrye, of huurlingen.

Volk aan te nemen zonder onderscheidt, met belooninge door soldye, is eerst in gewoonte gekomen (gelyk gezegt is) op het [+]jaar CCCXLVI. na Romens opbouw, en dat met gelt, koorn, en kleederen.

[+]*Lipsius*.

Slaven heeft men mede t'zyner tydt tot den krygh gebruikt: doch deeze wierden, uit bevel van *Arcadius*, met een brandt-yzer, daar 's Keizers naam, of teken, op stondt, op de bloote arm, ook wel op het voor-hooft, als mede binnen in de handt, gemerkt, op dat niet zouden vlughten, of zich versteken. Het teken of naam des Keizers wiert ook op de schilden gevoert. Andere willen, dat de jonge krygs-knechten met de letters M: R: op den arm wierden gemerkt, dat zoo veel als *Miles Romanus*, of Roomsche krygs-knecht, gezeght, is: waar van by *Walthuizen* breeder staat te leezen.

Wanneer groote Vlooten t'zee gongen, en dat op een langwylige toght, volghden hen zeker aantal Last-scheepen, die alle noodtwendigheden voerden, als spyze, drank, enz. welke te koop gevent wierden; zoo dat een gestadige markt de Vloot althans bywoonde. Wanneer de Scheepen havenden, wiert al dat veil was op 't landt in tenten voorgestelt: dit deeden byzondere koopluiden, ter liefde van't gewin; of het geschiede ook by last van 't gemeen, op dat de Vloot geen gebrek zoude lyden. Deeze Last-dragers waren ronder van gebouw, en wel zoo lang als die Scheepen, welke ten stryde wierden bereidt, doch traagh in 't wegh spoeden; waar over men vaak leeft, dat de kost- en voorraat-scheepen gesleept moesten werden: hier in stonden de bakkeryen, en smits ambeelden: hier onthielden zich timmerluiden, en alle die ten dienste van de Vloot mede togen; deeze droegen al het wapen-tuig, en kryghs-gevaertens. Als het waaide zetten zy daar zeil op, en in stilte stak men riemen te boort, die doch zoo geschiktelyk niet lagen, als op Oorlogh-scheepen.

[+]De grootte der Vracht-scheepen mat men na haren inhoudt, en dat by maten die *Amphorae* wierden genaamt, zynde zoo veel als een voet vierkant; en ook by mudden, die zy *modii* noemden: men vondt'er die drie hondert, en vier hondert van deeze maten houden konden, ook duizent, en twee duizent, dat d'aldergrootste waren.

[+]*Scheepsmate.*

[+]Op Scheepen die Magistraats-persoonen voerden stonden de hellebardiers voor op: voor deeze moesten alle andere het teken stryken, of eenige andere onderdanigheit betoonen: gelyk mede aan landt een minder Magistraats-persoon voor een meerder de *fasces* buigen moest.

[+]*Lipsius Elec.* 51. *cap.* 23.

Wanneer 't geviel, zoo wel by de Grieken als Romeinen, dat'er zegen te water was behaalt, wiert een bekranst Schip voor uit naar huis gezonden, om de vreughdemaare te brengen. De Vloot-vooght, en beleider van den zegen, quam ter haven in, deftigh uitgestreken, op het overwonnen Admiraals Schip, of ook wel op zyn eigen,'t geen met de wapenen van den overwonnenen rondtom zyn boort pronkte, welke van al de andere Scheepen wiert gevolght, sleepende ieder zyne prys, met een touw vast gemaakt, achter na, en met al den buit [+]opgeciert zynde. Men trok al zingende ter haven in, klinkende op de wapenen der overwonnene. Als de helden te lande traden, wierden zy van den Raadt, of van afgezondene, verwelkomt, met toejuiching van het volk. Na den slagh vergaderde de overwinnaar de doode lyken van zyn volk. Men zong ter eeren Godt *Jupyn*, en minder Goden: als mede tot lof van de Vlootheer, en alle helden. Eer dat de Admiraal, na een gelukkige slagh, en zegen, noch t'huis gekomen was, wierden hem veeltydts brieven van geluk-wensching te gemoet gezonden, die met lauwer omhangen waren: als ook wel bekranste [*]byl- en pylbundelen, die men Staats-bestierders pleeg voor te dragen. De tempelen wierden geopent, en uit des Keizers naam, als mede van de Vloot-vooght, de Goden gedankt: hier toe wierden, zelfs in de tempels, maaltyden gehouden. Het volk dat den overwinnaar ontmoete droegh bloemen, palmtakken, en groente, t'zyner eeren, in de handt, zynde alle met hun beste

[+]*Justinus.*

[*]*Fasces.*

kleederen aangedaan, zingende liedekens, zoo tot zyn lof, als tot schimp van de verslagene: en dus begeleide den geheelen trein de Vorst tot in het Kapitool.

Ter eeren van *Augustus*, die *Cleopatra* verwon, heeft men den dagh van zyne geboorte, en van die welke de tyding van de zegen bragt, statelyk geviert, als ook vyfjarige speelen aangerecht.

Op de marmore boog van *Septimius*, aan de voet van het Kapitool, en aan die van *Constantyn*, ziet men noch hedendaaghs verbeelde scheeps-stryden, offer-plengingen, en andere oeffeningen, den Goden, en menschen, ter eeren.

De Grieken rechteden by zulk een geval mede speelen aan, tot vermaak van het volk.

Als *Claudius* de Gotten te water overwon, in 't jaar MXXII, na Romens bouw, rechte men, t'zyner eer, een gulden schilt in 't Raathuis op, met een goudt beeldt op het Kapitool.

De Grieken voerden hunne Zee-helden, na behaalde zegen, op gekroonde en bekranste paerden binnen, hebbende aan alle plaatzen, waar zy quamen, autaren opgerecht, daar zy reuk-werk op stookten, en de wegen met bloemen bestrooijende.

Niemandt was het geoorloft tot Romen te zegenpralen, 't en ware den Raadt en het volk zulks toestondt. Des nachts voor de praal schaarde men dan de gelukkige [+] benden in het Marsische velt, en beschonk ieder, na mate van 't geen hy had verricht, als met gulde arm-ringen, gelt, en de buit, op de vyanden behaalt. De gevangenen wierden onder d'overwinnaars verdeelt, en tot slaven verkoft. Al het volk prees de Vloot-heer in 't gemein, en veele hooft voor hooft in 't byzonder. De vercierselen van een zegepralende Krygs-heer zyn geweest een hemels-blaauwe vaan, scheeps-kroonen, guide bekkens, en een elpen- beenen staf; ook Vorstelyke kleederen, mantels, veelverwige vanen, enz. doch dit is in de laatste tyden eerst in gebruik gekomen. Den gemeenen man wierden opgetooide degens en draagh banden gegeven; ook schilden, haken om de kleederen vast te maken, palt-rokken, vlaggen, gekamde helmetten, kettingen, spiessen, mirtekranssen, enz. Ieder behieldt zyn gift, of hong de zelve, de Goden ter eeren, in den tempel op.

[+] *Josephus lib.* 7. *c.* 16.

Duillius wierdt met een [*]wagen, daar men geheilighde beelden op voerde, beschonken, als hy ter zee overwinning behaalde; waar van by *Morisotus* te zien is.

[*] *Thenea*.

Na dat *Julius Caesar* te water de overhandt hadde behouden, deede hy zich tempels en autaren oprechten, en zyn beeltenis nevens die der Goden zetten.

De wagen daar *Augustus* op hadde gezegenpraalt wiert aan *Mars* toegewydt, en in zyn tempel gestelt. Deezen wiert toegestaan zich van gelauwer-kranste helbardiers te laten dienen.

[+]Als de overwinnaar te landt getreden was, dan was het een gevolgh dat hy statelyk zegepralende ter poorten in reedt: de gevangenen volghden met geschoorene hoofden, tot teken van hun dienstbaarheit; doch zoo zy vry gelaten waren, dekten zy hunne hoofden met hoeden: zy wierden achter al den roof, die op wagenen wierdt gevoert, in geleidt, by paren gaande. De overwonne Scheepen, met al haar toestel, wierden zelfs op wagens omgevoert, die men t'eeniger tydt ten getalle van hondert in een zegen-praal tot Romen heeft vertoont: en wanneer de Scheepen al te zwaar waren om te sloopen, en op wagens den triumph te doen volgen, wierden daar toe afbeeldtzels van de zelve gemaakt. De gevangens sleepten dan ketenen achter na, of zaten wel in wagens boven op hunne overwonne wapens, ja zelfs op de kopere nebben, op het cieraat van d'achter stevens, dat boven de tenten komt, en op het oorlogs-tuigh. Ondertusschen wierden veelerley zee-deuntjes geblazen. De beelden der Goden wierden dan ook omgevoert. Op groote paneelen zagh men de vliet, of zee, en wyze van het geveght, afgebeeldt. Achter, of te midden in den trein, volghde de overwinnaar zelf, op een schoone wagen, veeltydts van gout en elpen-been gemaakt, die van vier witte paerden voort getrokken wiert: hy was als dan omhangen met goude en purpere kleeden, en gekroont met een lauwerkrans: hem wierdt ook een bagge, in de gedaante van een hart, op de borst gehangen, waar mede men te kennen gaf, dat hy in wakkerheit, omtrent dat deel des lichaams, andere menschen te boven ging. Zomtydts droegh men een kroon boven zyn hooft, 't zy van gout, of Aventynsche lauweren, en die mede wel verguldt; welke kroon, na verrichte statie, in den Tempel, door de handt van den zegenpraalder, in de schoot van *Jupiter* wierdt geleght. Aan zyn vinger stak een yzere ring. Onder al deezen praal wierdt den triumpheerders steedts, door iemandt die achter hen ging, toegeroepen, *Gedenkt dat ghy een mensch zyt:* op dat zich in deezen niet te zeer verhovaerdigen zouden. De kleederen der zegenpraalders staken uit boven alle andere, 't zy het wyde purpere, of wel gulde, of geborduurde rokken waren, met gulde zinne-beelden, ofte geschiedenissen. Zy hielden een palm - tak in de handt: ook wierden zy wel daar mede gekroont. Rondtom hen gongen

[+] *Scheeps zegen-pralen*.

knechts, met roeden in de handt, die den toeloop van het volk stutten, en wierden gevolght van het geklank der bazuinen, en schalmeijen. Het beeldt *Victoria*, in de gedaante van een gekroonde en gevleugelde maaght, met een pen in hare handt, wiert voor uit gedragen: 't geen anders mede door een adelaar wiert vertoont; of door een maaght, zittende op een kloot.

De kinderen van den zegenpraalder reden ook veeltydts op paerden rondtom de statie-wagen, daar zy ook wel op zaten, als mede des zelfs naaste bloedtverwanten. Men spande wel wilde gedierten voor de wagen, die door den triumpheerder zelve bestuurt wiert, doch meest witte paerden. Des zelfs gestalte was rondt, of vierkant, hoogh, en voor over hellende. Deeze staatzie-wagen was ook wel verguldt, en zomtydts met bloedt besprengt. Het afbeeldtzel van de godt *Fascinus*, zynde de gedaante van een manlyk lidt, hong onder aan den wagen, 't geene men hieldt dat voor alle spookzels een tegen-gift was. Aan den wagen hong mede wel een schel,

en zweep, op dat de zegenpraalder zoude gedenken dat zyn lof veranderlyk was, en dat hy konde vervallen om met zweepen geslagen, of noch wel onthalst te werden; want den geenen die men onthoofde, hong men toen een schel aan den hals.

Het was een gewoonte dat de zegenpraalders des nachts voor hun triumph in den tempel van *Isis*, tot Romen, haar rust namen, die dan alom met kryghs-knech-ten bezet was.

De zegen-pralen wierden van de Romeinen onderscheiden in *Ovare*, en *Triumphare*. By het eerste, 't geen geschag als'er een zegen was van minder gevolgh, als van overwinning tegen zee-roovers, slaven, of, volk van kleinen aanzien, wiert een schaap geoffert. By de tweede offerde men een os, zynde een zegen van hooger gewighte. Deeze gingen te voet, en geenen reden op wagens, en paerden.

De bootsgezellen, en soldaten, volgden den triumpheerder te voet, met vreughdekranssen om het hooft, tot in het Capitool; alwaar men dan de Goden dankte met offerhande.

Wanneer een Roomschen zegenpraalder aan de Goden dank-offerhande deede, sprak hy deeze, of diergelyke woorden uit: ‘Ik danke u van herten, en met vreugde, ô goedighste, en grootste *Jupiter*, en u Koningin *Juno*, en u andere beschermers, nademaal de Romeinsche zaken, tot op deezen dagh en stonde, door myne handen, na u welbehagen, behouden, en gelukkelyk uitgevoert zyn: bewaart de zelve, gelyk ghy die bewaart; ik bidde ootmoedelyk, onderhoudt en beschermt haar genadelyk.

Men droegh de **Fasces*, en den Roomschen Adelaar, op een staf, van elpen-been gemaakt, voor den overwinnaar. Ook droeg men, op groote paneelen, geschriften om, van 't geene geschiedt was.

**Bundels van stokskens, of pylen, daar bylen by uitstaken.*

Als het triumph-feest voleindight was, dan wiert de vreughde met maaltyden beslooten.

De nebben van overwonne Scheepen, ja zelfs geheele Scheepen, heeft men in de Actriasche triumph op wagenen zien voort trekken, die, na 't voleinden der staatzie, ter eeren van de Goden, verbrant wierden.

Het tiende van den buit bragt men zomtydts den Goden toe: gelyk *Caesar*, volgens getuigenis van *Strabo*, deede: 't welk dan bewaart of verbrandt wierdt. Deeze gewoonte van het overmande aan de Goden op te dragen, heeft ook onder de oude Duitschen in zwang gegaan: waar van by +*Tacitus* te zien is. Ja deeze wyze heeft zelf lange onder de Christenen geduurt: *en Narses schonk het overschot der Scheepen aan, de Kerk van Methone, gelyk als een gift aan Godt*, zeght *Cedrenus*.

+Lib. 5. hist. cap. 22.

De nebben der Scheepen, of eenigh ander deel des buits, wierden geheilight, gewydt, en ter gedachtenisse in de Tempels opgehangen, of verbrandt. De eerstelingen van den buit wierden mede veel maal, tot offer, verbrandt: gelyk zulks *Alexander* deed, toen hy Indien ging beoorlogen.

+Uit den buit wierden ook zomtyts beelden gemaakt, en opgerecht, ter eeren van de Goden.

+Ziet Pausanias lib. 1,

Dus zege-praalde *Appius Claudius* voor de eerste maal tot Romen, na dat hy den Koning *Hiero* had geslagen, en veel dappere zee-slagen met die van Karthago, by +Messana, loffelyk volvoert; als *Silvius* getuight in dit Latynsche vaers:

+Lib. 6.

Appius astabat pugnae, lauroque revinctus
Justum Sarrana ducebat caede triumphum.

Dat is op Duitsch:

Appius was in 't geveght, en quam bekranst van 't bloedigh stryden;

Te recht men hem dan eeren magh, en zegepralend' t'huis geleiden.

Deeze was d'eerste die zyn schildt in het huis van *Rellona* omhoogh te pronk hing: 't geen andere, zoo wel in haar eigen huizen, als gemeene plaatzen, hem na deeden.

De Poenen hadden mede een gewoonte van goude schilden te maken, om die op te hangen, als zy gelukkigh hadden gevoghten.

Het ophangen der schilden wierdt wel voor een teken van vreede genoomen: gelyk des Vloot-heers schildt, nevens andere toestel, in 't Capitool, of elders, na gedane oorlogh, wiert opgezet.

In het jaar MDXC na Romens opbouw, [+]volgens *Plinius*, zegen-praalde *M. Valerius Messalla* mede over de Poenen, zynde dit Koning *Hieros* tweede nederlaagh: toen wiert de geheele zee-slagh op een tafereel omgevoert, en aan het Raadthuis te pronk gehangen. Doch *Hiero*, die zich te deezer tydt by die van Karthago hadde gevoeght, verkreegh een vreede, op deeze voorwaarde: dat hy alle Roomsche soldaten zonder los-gelt zoude laten gaan, hondert zilvere talenten betalen, een vriendt van 't Roomsche gebiedt blyven, en hulp-benden toe zenden.

[+]*Lib. 35.*

Hoe *C. Duillius*, Roomsch Burgermeester, over de Poenen zegen-praalde, staat in 't breede te leezen by *Karel Sigonius*, in zyn boek *de Triumphis Romanorum* (van het Roomsche zegen-pralen). Deeze was de eerste die te scheep zegen-praalde, gelyk

uit het oude schrift van *Duillius* zegen-zuil, op het Kapitool, is te bespeuren, daar men, onder andere, deeze woorden ziet:

CLASSESQUE NAVALES PRIMOS ORNAVET PALMA.

Dat is:

Hy (te weten *Duillius*) *was de eerste die de Scheeps-vlooten met palm bekranste*.

De *scheeps-nebben, die op deezen zuil te zien zyn, verbeelden rams - hoofden, olifants-koppen, ossen-hoofden, en walvissnuiten. +Ook ziet men daar achter-stevens aan, die gapende monden verbeelden. Van +de Scheeps-zegen-zuil, ter eeren *Duillius*, omtrent het jaar CCCCC na Romens bouw, gesticht, en met verwonne scheeps-nebben +geciert, gedenkt ook *Plinius, Quinctilianus*, +*Virgilius, Tacitus*, en andere. Doch +*Silius Italicus* zegt, dat deeze zuil niet door het Roomsche volk, *Duillius* ter eeren, is opgerecht, maar van hem zelfs, en Godt *Mars* toegeëigent. Drie dingen vindt men in deeze opgerechte steen, strekkende *Duillius* tot eere: als, dat hy d'eerste was die te Romen een Vloot uitruste, die te water zegen voor 't Roomsche volk behaalde, en Scheeps-triumf-praal aanstelde. *Orosius* zeght, dat in deezen slagh zeven duizent Karthaginenzers gevangen wierden, drie duizent doodt geslagen, en veel van adel voor des overwinnaars wagen gevoert. +Veel gemunt geldt van zilver en goudt wierdt tot buit gemaakt: waar van het goudt noodtwendigh gelt van Karthago moet geweest zyn; want de Romers te dier tydt noch geen goude munt sloegen. + *Polybius* schryft, dat de Karthaginenzers in deezen zee-slagh vyftigh Scheepen verlooren, van welke dertigh genoomen wierden; behalven dat het zeven riem-rey Schip van den Vloot-vooght in +handen der Romeinen viel. *Orosius* en *Eutropius* + zeggen mede, dat *Annibal*, zyn Schip verlooren hebbende, met een Boot ontvlughte: welk Schip wel eer Koning *Pyrrhus* eigen was geweest, zoo *Polybius*. +wil. *Florus* zegt, dat de Romeinen in deezen slagh grove en loome Scheepen voerden; maar de Africanen hadden Scheepen die gezwindt wenden konden, en wel gemaakt +waren. Tot zeventigh beliep het getal der Scheepen, met welke *Annibal*, de oude, *Duillius* het hooft boodt. Terwyl +*Duillius* zyn Vloot deede toerusten, oeffende hy de Romeinen in het zant, die hy op banken, als te scheep, deede zitten, stellende een man in't midden, op wiens bevel zy gelykelyk de armen uitstaken, en na zich trokken. Deeze *Duillius* was d'eerste die de scheeps yzere handen verzon, zoo *Ciacconius* verklaart. De oorzaak van het geveght, by *Duillius* tegen de Poenen +gehouden, verhaalt *Zonaras*, in een kort begryp, zeer volmaaktelyk, tot wien ik den leezer wyze. Naar gedaan geveght tradt hy te lande, en ontzette de stadt. AEgesta, op Sicilien, die van *Amilcar*, welke vlughte, was belegert.

*Galjoenen.

+*Lipsius Lib.* 2. *c.* 14.

+*Lib.* 34. *c. 5.*

+*Lib.* 1. *cap. 7.*

+*Georg.* 3.

+*Lib. 6.*

+*Van dit verovert geldt ziet by Ciaconcius in 't breede.*

+*Lib.* 1.

+*Lib.* 4. *c.* 7.

+*Lib.* 2.

+*Lib.* 2. *cap.* 2.

+*Lib.* 4.

+*Polyb. Lib.* 1.

+*Tom.* 2.

By *Orosius* vindt men insgelyks, hoe *C. Atilius Regulus* over *Hannibals* nederlaagh zegen-praalde: *want deeze*, zeit hy, *tot Vloot-vooght over de Scheepen van Karthago gestelt zynde, voght ongelukkigh tegen de Roomsche Scheeps-maght; waar om hy van de zynen gesteenight wiert*. Doch andere zeggen, dat zy hem kruicighden.

C. Lutatius, Burgermeester, en *Q. Valerius*, Roomsch Hooft-schout, zegen-praalden namaals weder over de Poenen, als zy onder Sicilie hun Vloot verdelght hadden, zoo als *Valerius* getuight. Toen schreeven zy d'overwonnenen, benevens de vreede, deeze wetten voor: Alle d'eilanden tusschen Italie en Africa t'ontruimen: twee duizent en twee hondert talenten gelts jaarlyks op te brengen, en aanstondts duizent voor een gift: alle de Romeinen, by hen gevangen, op vrye

voeten te stellen: geen van beide zoude in des anders gebiedt heerschen, of krygs-lieden daar door voeren, enz. En zulks geschiede onder *Q. Lutatius*, en *A. Manlius* Burgermeesterschap.

In de schriften van *Polybius* vindt men wydtloopigh verhaalt, hoe de Roomsche *Cn. Fulvius* over de Illyriers triumpheerde; met wien den oorlogh ontstondt, om dat *Teuta*, Koningin der Illyriers, een gezant van Romen, die by haar quam, om te klagen over de zee-rooverye van hare onderdanen op de Romeinsche Koopvaardyscheepen, om den hals hadde gebraght. Na den zegen bedongen de Romeinen jaarlyks zekere schatting, en dwongen de Illyriers een groot gedeelte van hun landt hen in te ruimen, en met geen meer als twee ongewapende Booten van strandt, of uit eenige haven hunner landen, in zee te moogen varen.

L. AEmilius viel het zegen-pralen kort hier na weder te beurt; want hy versloegh de Vloot van *Antiochus*, by Ephezen en Scio, en veroverde twee-en-zestigh Scheepen, zoo als *Livius* verhaalt. Men schreef *Antiochus* wetten voor, dat zich uit Europa zoude houden, en een goedt gedeelte landts in Asia missen: als mede, dat hy zoude betalen, voor oorloghs-onkosten, vyftien duizent Euboeische talenten, en daar-en-boven duizent talenten jaarlyks, twaalf jaren lang, enz.

Q. Fabius Labeo triumpheerde in dit zelfde jaar, om dat hy die van Creta te water zoo benaauwde, dat zy al de Roomsche gevangenen vry geleide moesten geven: +'t geen breeder by *Livius* is te zien.

L. Aemilius Paulus zege-praalde weinig tydts na dat hy de Steden in Epirus hadde verdelght, en deede een wonder groot Schip van zestien roey-reijen, dat den Tyber op gevoert wiert, zynde met Macedonische schatten geladen, tot onder de stadts vesten komen. Voor zyn zege-wagen liet hy den overwonnen Koning *Perseus*, met zyne twee zoons, gaan. Den intoght duurde drie dagen: op den eersten dagh braght men de tekens, standaarden en vlaggen binnen: op den tweeden dagh, de wapenen, en het gelt: en ten derden dage wierden de gevangenen, twee aan twee achter elkander, in gebraght: hier van gedenken *Orosius, Florus*, en *Vellejus*. Daar wiert toen zoo veel gelt in de gemeene schat-kist gebraght, dat het volk in lange jaren geen schatting behoefde op te brengen. +*Lib.* 37.

Ter zelver tydt, of niet lange daar na, triumpheerde de Schout *Cn. Octavius* over +water-zegen: en *L. Anicius*, tegen *Gentius*, Koning der Illyriers.

M. Antonius is lange hier na, over de zegen, op de zee-roovers, by Cilicie behaalt, blydelyk te Romen, met toejuiching des volks, ingehaalt. In dit verdryven der zee-roovers quamen hem dig van Byzancen, +nu Constantinopolen, te hulpe, zoo *Tacitus* zeght. +*Plin. Lib.* 17. +*Lib.* XXII.

Om gelyke oorzaak wiert *Servilius* ook met vreugde tot Romen ingehaalt. Deeze braght alleen meer zee-schuimers gevangen, als alle andere voor hem gedaan hadden, en joeg haar uit alle hun nestel-plaatzen. +Hier van spreekt *Claudianus* aldus: *En Servilius spande de ongetemde Izauren voor zyn wagen*. +*Lib.* 18.

Die van Athenen offerden veeltydts geheele Scheepen, of wel voorname deelen daar van, door het vuur, ter eere van de Goden, en dat zelfs in een storm. Dit geschiede mede, wanneer zy, in zee groot gevaar uitgestaan hebbende, beloften daar van hadden gedaan: waar toe dan nieuwe autaren wierden opgerecht.

De Roomsche Raadt vondt goet, dat men *Jupyn* jaarlyks in Herfst-maandt offer zoude bieden, om hem te danken voor de zegen, die *Augustus* op *Antonius* hadde behaalt: waar om zy mede aan *Mars* een beeldt, 't geen een zee-vlagh in de handt voerde, heilighden.

De Lacedemoniers offerden hanen, na bekomen zegen. Gelyk de Romeinen als dan vette witte stieren, met gulde hoornen, slaghteden. Het slaght-offeren geschagh door de handt der Priesteren, en +Wichelaars, na dat hare offer-spys door rein water gewydt, en met heilige kruiden bestrooit was: ook naar gedane gebeden, en aanroepinge der Goden. +*Alexander ab Alexand.*

Men houdt dat de eerste Roomsche triumph-praal by *Romulus* is gehouden, als hy *Acron*, de Overste der Caeninenzen, +hadde overwonnen; en de laatste by *Belizarius*, als Veldt-overste van *Justinianus*, wanneer hy de Persianen hadde geslagen. +*Pomponius in vita Justin.*

Aan stronken van afgehouwen boomen wierden dikmaal mede tekens van den zegen opgehangen, 't zy een wapen van den vyandt, of iets anders, 't geen nimmer wiert geweert, 't en ware de oudtheit het versleef.

De beelden der overwinnaars heeft men, hen ter eeren, zien oprechten: gelyk men voor *Augustus* deede, als uit de munten blykt.

Met de snebben der overwonne Carthaginenzer Scheepen wiert het hoogh verwelfzel in den Tempel van *Minerva*, en *Neptuin*, geciert: waar van deezen Tempel den by-naam van gebekte kreegh.

De af beeldtzels der overwonne galjoenen wierden in de gevels der huizen gestelt, om dus de gedachtenisse van de bedreven helden-daden te verlangen. Men rechte ook steene zuilen op, daar d'overwonnene scheeps-nebben aan verbeeldt wierden.

Als *Augustus* overwinnaar van Egypten was, heeft hy veel kopere nebben van de overwonne Scheepen te zamen laten smelten, en daar van vier praal-zuilen doen maken.

De Recht-bank te Romen praalde voormaals met 's vyandts kopere galjoenen.

De verbrokene scheeps-rompen, of wel eenige harer deelen, en allen toestel, wierden van den overwinnaar, zoo veel doenlyk was, vergadert, en, tot teken van meester ter zee geweest te zyn, opgebragt; waar om een spreek-woort onder de Romeinen in zwang gong, *hy heeft de wrakken verzamelt:* daar mede zy zeggen wilden, hy heeft overwonnen.

De wapens en tekens der overwonne Scheepen sleepten zy achter uit; gelyk men noch heden doet.

Onder de Grieken was het de gewoonte, gedenk-tekenen van verbrooke Scheepen, als nebben, pylen, wapens, roers, riemen, ankers, en diergelyke, op te rechten; welke te verminderen, of te schenden, voor een schelm-stuk wiert gehouden: en dit geschiede aan de naast gelegen stranden, daar het geveght voorgevallen was.

Doch zy hebben nimmer, of zelden, willen toestaan, dat de zelve, als by de Romeinen, van steen gemaakt zouden werden, op dat de gedachtenis van een anders ongeval niet altoos zoude duuren: ja, wanneer deeze gedenk-tekenen vervielen, wiert 'er geen handt aan geslagen, om die weder op te rechten.

Wanneer de Spartanen een maal Patavinum, of Padoua, en de gewesten omtrent Venetien, meinden te veroveren, en de nederlaagh kregen, hadden die van Padoua een jaarlyksche vreughden-strydt, met Scheepkens in de rivier, aangerecht, en zulks op den dagh der overwinninge.

Een Scheeps-zegenpraal wert by *Juvenalis* in zyne vaerzen, zeer uitdrukkelyk beschreeven, welke van *Joachim Oudaan*, in zyne Roomsche oudtheden, aldus zyn vertaalt:

Des oorloghs overschot, een kolder, of helmet,
Gehakkelt en gebutst, ten standert opgezet,
Een roer, of stukke spriets, besteken tusschen beyen
Met vlag, en wimpels van veroverde Galeyen,
Met een gevangen man, op 't hooghste van de boog,
In treurige gestalt', dat 's heerelyk voor 't oog.

+*Virgilius* beschryft deeze tropheen, ofte zegen-zuilen, mede zeer aardigh, vertaalt door den zelven *Oudaan*, aldus: +*Lib.* 7.

Veel krygs-tuigh, en geweer, hing aan de heil'ge stylen,
Genoomen wagens, en slagh-zwaerden, sabels, bylen,
Helmetten, pluimen, en poort-sloten grof en zwaar,
En menigh schight, en spies, en schildt, en beukelaar,
En snuiten, afgerukt den scheepen in het veghten.

Op welke zegen-zuilen de tydt der overwinninge plaght geschreeven te staan.

Als *Sesostris*, Koning der Egyptenaren, een zegen hadde bevoghten tegen dappere +krygs-luiden, deede hy een zegen-zuil oprechten, daar een manlyk lidt op afgebeelt was; maar als hy d'overwinning hadde tegen lafhertige kryghs-luiden, liet hy een vrouwlyk lidt op de zuilen zetten. +*Diodorus Siculus.*

De overwinnaars wierden van oudts met by-namen van eere beschonken. Dus wiert *Camillus*, na 't herstellen der Roomsche mogentheit, Vader des vaderlandts, en tweede *Romulus* geheten. *M. Claudius* wierdt de Zoon van *Mars* genaamt. En *M. Manilius*, om dat hy de Franschen van het Capitolium verjoegh, noemde men den Capitoliner, enz.

+Met kroonen, rokken, arm- en vingerringen, pieken zonder yzer, wapens, gulde hals-banden, ongeyzerde werp-pylen, en andere geschenken, wierden de minder beamptelingen vereert, als men zegen had bevoghten. +*Ziet Paffenrode, in zyn Boek van den kryghs-handel.*

Die eerst enterde, wierdt met een scheeps-kroon beschonken, daar rondtom voor-stevens by uitstaken, zynde van goude of zilvere plaatkens, en andere kostelyke stoffe, gewrogt; of ook wel slechts van gevloghte eiken- en lauwer-takken, daar scheeps-galjoentjes door gestrengelt wierden.

Pierre Palliot, in zyn boek *des Armoiriers*, vertoont een scheeps-kroon, daar, behalven de galjoenen, scheeps-zeilen door gevloghten zyn. En *Andreas Favin*. geeft ons afbeeldtzels, na de oudtheit gevolgt, daar voor- en achter-stevens op staan, die met storm-toorens voorzien zyn.

De scheeps-kroonen wierden by de Ouden van bloemen, en ook van boom-bladen gemaakt; want *Romulus* bekroonde *Hostilius* met een eiken kroon, of krans, om dat hy de stadt Fidenae eerst bestormde.

Die buiten bevel en toelating zyn hooft bekranste, wiert wel dapperlyk gestraft.

De Grieken gebruikten veel olyf-takken in hare kroonen. Andere vermengden veelerley bloemen en kruiden onder een in het maken van eer-kranssen.

De krans van gras wiert voor de edelste van alle kranssen gehouden: en deeze kon niemant geven, als een geheele gemeente, of het krygs-volk; daar alle andere kranssen van de Vloot- of Veldt-heeren alleen konden worden geschonken. Een verloste Gemeente, of Staat, gaf zulk een kroon aan haar verlosser: zynde dit de grootste eer, die een Kryghs-overste kon gebeuren.

By zommige Schryvers werdt onderscheidt gemaakt tusschen een scheeps-kroon en een steven-kroon: d'eerste wiert geschonken aan die 't eerst enterden, en de tweede aan die Vloot-vooghden, of Hopmannen te water, welke een groote helden-daadt bedreeven hadden. Deeze kroonen, 't zy die van goudt, of andere stoffe waren gewroght, voerden mede de naam van vloot-kroonen.

Scheeps-kranssen en kroonen, (als wel eer het hooft van *Agrippa* kroonden, die hem, na *M. Antonius* nederlaag, van *Augustus* geschonken wierden) nevens twee Scheeps zegenpraal-tekens, worden hier op de plaat, onder letter D, vertoont.

Digitius, een bootsgezel, die onder *Scipio* in Spanje diende, wiert met een gouden kroon vereert, om dat hy het eerste in de vyandtlyke stadt sprong; want toen zyn de *neb-kroonen noch niet in 't gebruik geweest.

Op veele munten vindt men aan deeze hooft-kranssen en kroonen strikken en

**Steven of galjoen-kroonen. Liv.I.* 2.

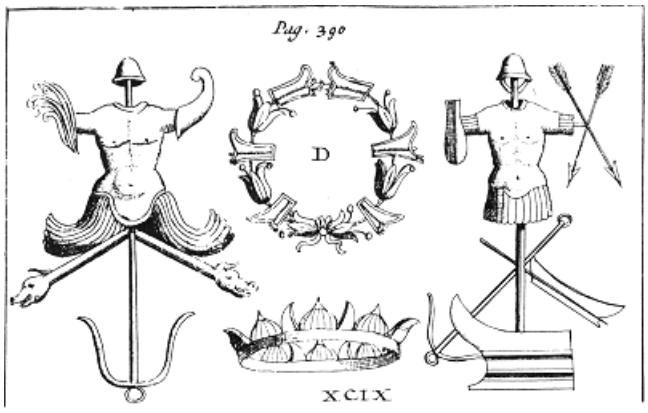
Pag. 390
D
XCIX

E
Pag. 390 en 397.
CI

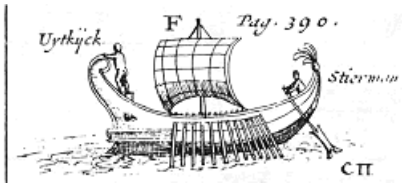
F
Pag. 390.
Uytkijck.
Stierman
CII

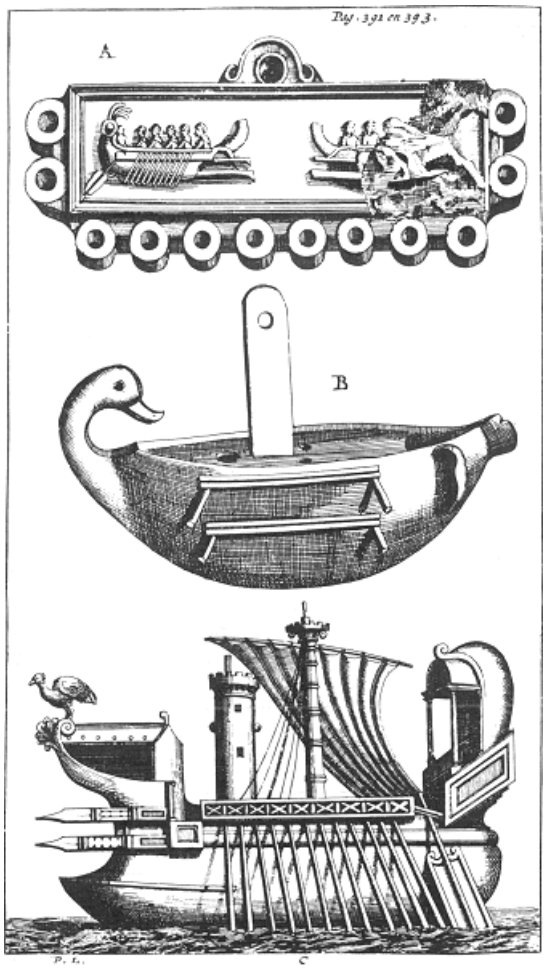
Pag. 391 en 393.
A
B
C

banden afhangen, waar mede men die aan het hooft vast maakte.

Claudius deed een scheeps-kransse onder de buit, op den vyanden behaalt, omvoeren, tot bewys dat hy de zee *Ocean* over gevaren, en die zoo veel als bedwongen hadde.

Alcibiades, in Grieken, was d'eerste die met een scheeps-kroon wiert beschonken.

Den zommigen wiert het gebruik van deeze kroonen op alle Feesten toegestaan, andere alleen ten dage des praals.

Men beschonk de zee-helden mede wel met vee; ook met landt, zoo veel als een os op eenen dagh konde omploegen.

Na de wet van *Solon* wierden de kinderen van die geene welke in den krygh gebleven waren uit de gemeene middelen gevoedt, en in brave konsten onderwezen: de giften, die de vader had verdient, stondt men hen mede toe.

Onder de Grieken was het den helden geoorloft hun hooft met huiven en kappen te vercieren: ook begraaf - plaatzen binnen de muuren van Athenen te moogen bouwen; 't geen niemandt toegestaan wiert, als die het eerens-halve toe quam, en verdiende.

Miltiades verkreeg, dat hy zyn beeltenis in een galdery, by de grootste standts persoonen, zoude oprechten, om het Marathonisch zee-geveght.

Agamemnon, na het getuigenis van *Homerus*, beschonk *Tydides*, om dat hy tegen *Hector* hadde gevoghten, met de rugh en hoornen van een gestaghten os: en aan *Achilles* schonk hy twintig kopere potten, tien talenten goudts, paerden, en eenige schoone maaghden.

Scipio schonk dertigh ossen aan *C. Laelius*, den Admiraal, na een gelukkigh zee-geveght. Een ander wiert om de zelve reden het offer-recht toegestaan, en kopere borden (daar des mans naam, en vriendt des Ryks te zyn, in stondt) in het Kapitool te moogen ophangen.

By de Grieken was in gebruik, ter eeren der verslagenen in een gelukkigh zee-gevegt, *eer-dichten te maken, en lof-spraken aan 't gemeen te houden.

+*Duillius*, niet verzadight door de zegenstatie van eenen dagh, liet, zedert hy de Vloot der Poenen by Liparas versloegh, toortzen voor zich dragen, en met trompetten blazen, als of hy noch dagelyks triumpheerde.

*Oratien.

+*Livius I.* 32. *cap.* 2.

+Aan ieder soldaat, of vlooteling, wierden buit-gelden uitgedeilt, na mate van +het geene verovert was. In de Africaansche zegen-praal genoot ieder man 40 *asses*, of 22 stuivers, en 6 duiten. In de triumph van *Paulus* gaf men ieder man 45 *asses*, doch den Hop-luiden dubbelt deel. Als *Pompejus* zegen-praalde, liet hy voor elk man 1500 *drachmas* uitdeelen. Toen *Caesar*, na de burger-kryg, zegen-praalde, schonk hy aan ieder zyner soldaten 5000 *drachmas*, of 156 gulden. Die zestien toghten gedaan hadden, wierden van *Augustus* met 5000 *drachmas* beschonken.

+*Vide Lib.* 3.

+*Buit uitdeiling.*

De Scheeps-bouw, en 't varen te scheep, was in zulken achting te Romen, dat zelfs d'aanzienlykste woon-plaatzen der Roomsche hovelingen na de gestalte der Scheepen gemaakt wierden; waar om de deftigste buurten aldaar de naam van *Carinae*, of Kielen, wiert gegeven. Van welke huizen men noch heden, by S. Pieter, in de gevangenis, groote kielachtige wulften, en andere overblyfzelen, vindt. De diepste dalen in deeze plaatzen *Carinae*, of Kielen, wierden *Saburra*, of Scheeps-ballast, genoemt, om dat aldaar voorheen veel puin had gelegen van *Romulus* gebouw, gelyk by *Varro* is te zien. Ten tyde der Keizeren was voor aan deeze plaatzen *Carinae* een Schip van marmer gemaakt, zynde rondtom uitgehouwen met zee - gedrochten, 't geen diende tot cieraat en optooijing van de Stadt.

De plaats *Velabrum*, dat een zeil betekent, binnen Romen, behoudt zyn naam van het Schip, dat door den poel, die daar eertydts was, den geenen over voerde, die na den Aventynschen heuvel wilden: deeze plaats, uitgedrooght zynde, heeft naderhandt de naam van Osse-markt bekomen. Als de Priesters *Luperci*, in Sprokkel-maandt, Godt *Pan* feest vierden, met naakt door de Stadt te loopen, slaande de vrouwen met boks-vellen in de handen, waar door zy waanden gelukkelyk te zullen baren, trokken de zelve hare schoenen uit als zy op deeze plaats quamen, in teken dat daar eertydts water was geweest. Doch andere willen, dat de plaats *Velabrum* zyn naam behoudt, om dat men daar eertydts, onder zeilen, olie verkocht.

Die hunne Scheepen het bequaamste hadden toegetakelt, schonk men hemels-blaauwe vlaggen.

Die zich wel gequeten hadden, zagh men gelt, en ook het burger-recht, schenken: men gaf hen vryheit van tollen, en magt om rechters in verschillen te kiezen: vryheit om 't gekochte te mogen wraken, en koop breken. Aan den vreemdelingen schonk men het recht van in de Stadt te mogen huwelyken: de naam van vriendt-schap: ontslaging van borghschap: vrylating uit den kryg: als mede een begravenis in bestemde plaatzen; gelyk uit een

steen, daar *Goltzius* dit af-schrift van vertoont, kan blyken.

LOCUS FACTUS PUBLICUS SEPELIENDIS MILITIBUS CLASSIS PROMONTOR. MISEN.

Dat is:

Deeze plaats is gemeen gemaakt, tot begravenis voor de soldaten der vloot van de kaap te Misenen.

Men vindt tot Oxfort, onder de Arundelsche marmere oudtheden, een steen, waar op te leezen staan, in 't Grieks, de oudtste en aanzienlyke tydt-rekeningen, begonnen in 't jaar MMMMCCCCCLI des Juliaanschen periode, of tydt - rekening, onder welke het volgende schrift mede is te zien, 't geene in Latyn, daar ter plaatze van iemandt vertaalt zynde, aldus luidt: *A quo navis prima, ex AEgypto solvens, in Graeciam appulit, & vocata est Pentecontoros, en Danai filiae Amymone & B..... Ethelici & Arhediis sorte lectae, a caeteris filiabus templum condidere, & sacrificabant super littus in maritima regione, in Lindo, quae Rhodi urbs est, anni* MCCXLVII, *regnante Athenis Erichtonio*. In dit schrift wert gesprooken van het eerste Schip, *Pentecontoros* geheten, 't welk in Grieken aan quam, met de Egyptische maaghden; zynde daar over geredeneert by den Schryver van de Oxfortsche oudtheden, als hier volght: *Danai cum quinquaginta filiabus, navi quae dicta est Pentecontoros, nempe quinquaginta remis, ex AEgypto appulsum in Helladem refert Chronicon marmoreum, annis* 1247. *ante citimam epocham, anno* 1539. *ante Euangelium; regnante eo Athenis, cujus nomen quoque obliteratum est, verum ut apparet, post decennium regni Amphictyonis, Erichtonio, & quidem anno tertio, Eusebianum vero ponit annum quintum, & postremum regni Armei sive Danai in AEgypto, quem Josephus, è Manethone, & Apione AEgyptiacis Historicis refert regnasse ibi praecise annos* 4, *& mensem* 1, *anno quarto regni Erichthonii, ac* 1512 *ante principium Euangelii, quocirca convenit, Danaum circa finem ejusdem anni quinti ab initio regni sui in AEgypto, appulisse in Helladem, annis omnino* 27 *citius quam statuit Eusebius: quorum anus tantummodo imputandus fuerit annis Regum Atticorum reliqui autem 26 inferiori eorum situi in Chronico Eusebiano quam in marmoreo. Orosius hoc effert annis* 12 *citius utpote* 775 *ante Romam conditam, id est* 1551 *ante Euangelium:* 't geen op deezen zin uit komt, dat het marmer gedenk-schrift meldt, dat de Danai, met vyftig dochters, in een Schip, genaamt *Pentecontoros*, dat is een Schip met vyftig riemen, uit Egypten in Grieken over quamen, op het 1247ste jaar voor de jongste tydt-rekening, te weten 1539 jaar voor het Euangelium, wanneer te Athenen iemandt heerschte, wiens naam uitgewischt is; doch het schynt tien jaar na het gebiedt van *Amphictyon*, en zeven honderdt vyf-en-zeventigh jaar voor Romens opbouw geweest te zyn.

Een ander Grieks opschrift, in steen, sprekende van een vermaart zee-man, welke twee-en-zeventigh maal in Italie was geweest, en voor zich en zyne kinderen een graf had doen oprichten, is daar van Smirna gebraght, en te zien, 't welk in Latyn, door zeker geleert man aldaar, dus is vertaalt:

Flavius Zeuxis Ergastes, qui navigavit in Italiam navigationes septuaginta duas, preparavit hoc monumentum sibi & filiis, Flavio, Theodoro, & Flavio Theudae, & cuicunque illi concedunt.

Dat is:

Flavius Zeuxis Ergastes, *die twee-en-zeventigh toghten over zee in Italie heeft gedaan, heeft dit graf-gedenk-teken voor zich en zyne zoonen*, Flavius, Theodorus, *en* Flavius Theuda, *en allen den geenen die zy zulks toestaan, opgerecht*.

Metellus, na behaalde zegen op de Poenen te water, wiert toegestaan, altydt op een wagen na den Raadt te mogen ryden.

Pompejus deed zich de Zoon van *Neptuin* noemen, en met zulke kleederen bekleeden, als men gewoon was dien Godt aan te trekken.

Op de graf-steden van afgestorvene zee-helden plagt men scheeps-deelen en werk-tuigen +op te rechten; gelyk *Virgilius*, sprekende van *Misenus* begravenisse, dat aldus zeght: +*Lib.* 6.

> *AEneas* braght ter aard' *Misenus*, en op't graf
> Daar stelde hy een riem, een wapen, en een staf.

In de mondt van de Zwarte zee is van oudts een marmere pylaar opgerecht, die misverstandelyk by de reizigers, en Schryvers, aan *Pompejus* eigen wert gemaakt; want aan zyn voet staan deeze woorden:

> CAESARI. AUGUSTO. EREXIT. CLAUDIUS. ANNIDIUS. LEGATUS. CLASSIS. IN. PONTO.

Dat is:

Ter eeren Caesar Augustus *heeft* Claudius Annidius, *Opper-hooft van de vloot in Pontus, dit opgerecht*.

In Cistien, een landt van Meden, wiert op de graf-steden van afgestorven Zee-helden het beeldt van *Gorgona*, voogdesse der zee, gehouwen, nevens dolphynen, en het een of ander scheeps werk-tuigh.

Themistocles, om dat hy Grieken hadt verlost; wiert met een krans van olyf-tak-

ken beschonken, behalven een zeer kostelyken wagen.

Aan de geene die zich heldtdadigh hadden gequeten wierden wel gulde cingels, of draag-banden, geschonken.

In de graven der gener die zich te scheep wel gequeten hadden wierden zomtydts lampen gehangen, welke het schip zelf, of eenigh geveght te water, verbeeldden. De twee neven-staande gestalten zyn voorbeelden van deeze lampen.

De eerste, onder letter A, vertoont *Licetus*, +in zyn Boek *de reconditis antiquorum lucernis*. In den jare 1639. heeft Zekere P. Franciscaan deeze lampe van Cairo naar Padua gebraght, alwaar de zelve in het huis van de Heer *Sertorius Ursattus* werdt bewaart. Zy is vierkant, en gemaakt van zwarte aarde, die harsachtig schynt te zyn. De zelve is, in 't by zyn van de voorsz. Monnik, 20 Italiaansche mylen buiten Cairo, niet wydt van d'oude Pyramiden, onder de aarde, in een graf-stede der geener die men *Mummie* noemt, gevonden. Zy is omtrent 1 span lang, 4 vingeren breedt, en 2 hoog. Deeze lamp heeft twaalf openingen, daar het lemmet schynt door gekomen te zyn; welke veellicht de twaalf Scheepen, daar dien persoon, in wiens graf de zelve is gevonden, Vloot-voogt over was, willen te kennen geven: of wel, dat zy zyn gestelt, om dat hy twaalf roovers, die d'Egyptische kust ontveiligden, heeft verslagen; waar van doch niet zekers te besluiten is. Het is waarschynlyk dat de olie, die in deeze lamp gedaan zy geweest, zoo zy onder de aarde heeft gebrandt, van de zelve was welke nimmer verteerde (indien 'er die geweest is, zoo als gelooft wert); want zonder dat zoude het licht van kleinen tydt geweest zyn. De neb, of het galjoen, 't geen men aan dit scheepken ziet, is van oude gestalte: en byzonderlyk staat de groote zoom, daar de riemen, even buiten boort, op steunen, aan te merken; als ook de gedaante der riemen zelve, zynde boven en onder van eene breedte, en tien in getal aan ieder zyde. Men ziet in dit Scheepken maar vyf roeijers; waar uit, myns bedunkens, te besluiten staat, dat deeze Galey een *Biremis*, of twee riem-rey Schip geweest is, van dat geslachte daar de roeijers op een zelfde verdek en hoogte zitten, als voor in dit Werk is verklaart. De roeijers zelve schynen naakt te zyn, uitgezondert dat zy een beeste-vacht, of Laps kleedt, om de schouderen hebben geslagen.

+*Lib.* 6. *c.* 1.

De tweede, onder letter B, welke by my berust, is wel eer in Italie, onder puin van oude overblyfzelen, gevonden; waar van oordeele, dat in het graf van deeze of geene vermaarde zee - man heeft gehangen, of immers ten dienste voor zulk eene zy gemaakt geweest. Zy is van koper, en lang over steven 5¼ duim, op zyn breedtste 2¼ duim, hoogh, zonder de zwaans-hals, 2 duim; houdt ¾ mutsje nat, en weeght ½ pont. Vastelyk staat te besluiten, terwyl de snuit, of galjoen van dit Schip, ongewapent is, en beter de snuit van een varken, of eenigh ander dier, als een scherp-snydende punt gelykt, dat het geen Oorlogh-maar een Koopvaardy-schip zy geweest, daar dit na gemaakt is; 't geen het weinige getal van riemen mede schynt uit te wyzen. Het lemmet heeft voor uit, by de steven, afgehangen. Achter op 't verdek is een gat, om de olie in te gieten; en voor de mast ziet men twee gaten, (zonder twyffel) om lucht te scheppen. Dit Schip, na 't schynt, heeft zoo wel zeil als riemen gevoert; want het boven uitstekende handtvatzel, daar het aan hangt, schynt de mast te verbeelden. Men ziet daar acht bundel riemen, aan ieder zyde vier, in twee lagen boven elkander, zoo voor als achter aan het Schip, te water steken; doch hoe veel riemen in ieder bundel hebben geweest, 't zy een of meer, is uit de gedaante, door dien grof gegooten is, niet wel te bespeuren. Boven deeze riem-lagen ziet men dubbele bark-houten, die gedient hebben, na allen schyn, zoo wel om de riemen met banden daar aan te hangen, als om het Schip sterkte te geven. Dewyle de onderste riem-laag vry dicht by den bodem of kiel van het Schip komt, ben ik van gevoelen, dat deeze alleen heeft gedient wanneer het Schip ontladen en ledigh

is geweest. Het ruim blyft tot stouwinge voor de lasten. Wat de zwaans-hals en kop aan de oude Vaar-tuigen beduidt, is vooren in 't breede opgehaalt. Aan de Scheepen die ten kryg wierden toegericht stak deeze hals hooger op, en daar quam een tentje, of hutte, onder tegen aan te staan, 't geen het verblyf voor den Hop-man, of Overste van het Schip, was. Voor te weder-zyden op de boegh ziet men twee rondtachtige quabben, vlerken, of ooren, uit steken, welke na de gedaante van de voorste vinnen der vissen schynen gemaakt te zyn; of misschien zyn het de ooren van 't zwyn, waar van de neb de snuit vertoont, dienende beide tot cieraat van 't Schip. De kiel onder, met de stevens, maken bykans de gestalte van een half rondt uit.

Dat men oulings de namen van wakkere zee-luiden, en de geheugenis der roemruchtige helden-daden, op zee bedreven, heeft zoeken te verlengen, en in eeren te houden, leeren ons wel duidelyk zoo me-

nigh overblyfzel van verbroken eer-schriften, in steen, op graven, onder beelden, en elders gevonden; gelyk by de volgende voorbeelden, die uit veele heb gestelt, is te zien:

D.M.
MAGNA. JANUARIA. TATAE. SUO. BENEMERENTI. FECI. C. ANTONIO. ANTARINO. MILIT. EX. CLASSE. PRAETORIA. MISENATIUM. VIX. ANN. XL. MIL. ANN. XXIV.

Dit ziet men tot Romen in de tuin van zekere Cardinaal. Het is by een vrouw, ter eeren van haar man, die soldaat in de Misenische hooft-vloot was, gestelt.

Een ander staat aldus:

D.M.
CAECILI. CELERIS. MIL. CLASSIS. PR. MISENSIS. NATIO. BESSUS. MIL. ANN. XXV. VIX. ANN. XLV. H.B.M.E.

Dat is:

Aan de grootste Godt zy dit geheilight.

Caecilius Celer, *soldaat in de Misenische vloot, een Bessus van geboorte, die* XXV *jaar soldaat was, en leefde* XLV *jaar. H.B.M.E*.

Op een andere steen vindt men deeze woorden:

TIMAGIO CAECINIANO TRIERARCHO. ET ALSIAE POSTVMAE VXORI. V.F.

Dat is:

Voor Timagius Caecinianus, *Kapitein op een drie roei-rey Schip, en* Alsia Postuma, *zyn vrouw, heeft hy 't in zyn leven gemaakt*.

Het is waarschynlyk dat omtrent deeze letteren ook gedenk-tekenen van daden, by die geene verricht, wiens namen vertoont staan, met des zelfs verklaringe, hebben gestaan; doch nu verdorven, door verwoesting, en verloop van tydt.

Tot Romen ziet men een groote steen, waar op boven aan een visch verbeeldt is, en onder een schuitje, daar een mast, weinigh meer na vooren als na achteren, in staat, zynde met vier hooft-touwen binnen boort vast, en op de zelve komt een klein knopje, met een vlagh. De gestalte van het schuitje is niet ongelyk aan een tippige Lapsche schoen, die de Noorder volkeren dragen; 't is voor smal, en spits, na boven toe gaande; achter is het breedt, stomp, en een weinigh hooger als voor. Tusschen beide de afbeeldtzels staan deeze letters ten toon:

D.M.
M. AVRELIO ERMAISCO. BENEMERENTI. QVEN. OMNES SODALES. SVI. QVERVNT.

Dat is:

Aan de grootste Godt.

Voor M. Aurelius Ermaiscus, *den wel verdienden, welken alle zyne mede-gezellen met beklagen zoeken*.

Deeze steen schynt opgerecht te wezen ter eeren van een zee-man, of misschien een visscher, welke zich loflyk te water hadde gequeten.

Op een andere steen vindt men drie mannen in een schipken roeijen, daar veele woorden van lof-tuiting over helden-daden, ter zee bedreven van die geene welkers naamen gemeldt staan, nevens te zien zyn.

De Christenen hebben van oudts, gelyk noch hedendaaghs, het Heidendom niets willen toegeven in hunne Zee-helden loflyke gedachtenissen na te laten, zoo als aan [+]die van *Hector Ottobonus*, en *Nicolaus Capellus*, tot Venetien is te zien, welke beide tusschen den jare 1470 en 1499 veel wonders te water tegen den Turk hebben uitgerecht: gelyk zulks by de Schryvers van dien tydt in 't breede is te zien.

[+] *Vide Monamenta Italiae, per Schraderum.*

Benedictus Pisaurus, Vloot-vooght der Italiaansche Scheepen, sloegh den Turk in de Ambraccische inham, en verjoegh hem in de Hellespont. Hy won Leucade en Cephalenia: ook overwon hy den grooten zee-roover *Recchio*. Om alle deeze heldendaden is' er een gedenk-teken op zyn graf tot Venetien gestelt.

In de Kerk van *Maria de schoone*, in de zelve Stadt, staat een heerlyk Graf-schrift te zien, ter eeren van *Vicentus Capellus*, Admiraal ter zee, die in den jare MDXLI de scheeps-tucht herstelde, de Venetiaan-sche zee-kracht wel dapper toonde, en veel helden-daden uitrichte; gelyk aldaar in 't breede is te zien.

Julius Cicada verdiende geen kleine naam; waar om men op zyn graf tot Genua een heerlyk marmer-stuk heeft opgerecht. Deeze streedt, onder *Doria*, voor Keizer *Karel*, tegen Vrankryk, veroverde vier Galeyen, en queet zich ter zee manlyk tegen het Ottomannische geweldt.

Het geslacht van *Doria*, tot Genua, heeft voor heen veel wakkere Zee-helden voort gebraght; gelyk aldaar uit veele Graf-schriften, en oude gedenk-tekenen, in Kloosters en Kerken, is te zien. Deeze hebben veel overwinningen op die van Venetien, Pisa, tegen den Turk, en elders, behaalt. Doch het is niet noodigh voor-beelden der gedenk-schriften, die op graven staan, ter eeren van wakkere Zee-helden gesticht, van verre te halen; men vint die zelfs hier in ons Landt, en Stadt.

Ten Noorden van het Koor in de Oude Kerk, tot Amsterdam, hangt boven 't graf van *Heemskerk*, aan zeker pylaar, een zwart marmor Tasereel, met een opschrift in Latyn, 't geen, verduitscht zynde, aldus luidt:

Ter eeren, en ter eeuwiger gedachtenis, van den manhaftigen en kloekmoedigen Zee-helt, Jacob van Heemskerk, *die het Vaderlandt zeer groote diensten heeft gedaan, en, na dat hy verscheide zee-toghten, in bekende en onbekende landen, twee in Nova Zembla onder de Noorder pool, en ook twee na Oost-Indien onder de Zuider pool, gedaan had, en van daar als overwinnaar, met grooten buit, en zeeghaftigh weder in 't Vaderlandt gekomen, en eindelyk tot Zee-vooght, om tegen den Spanjaart te dienen, gemaakt was, de Spaansche vloot, in de Middellandtsche zee, onder het Slot en de Stadt Gibraltar, met een stout bestaan, en onvertzaagt herte, op den achtsten van Bloei-maandt des jaars 1607. aangetast, verstrooit en gesloopt heeft. Hy zelfs is aldaar, trouwlyk voor 't Vaderlandt veghtende, gesneuvelt. De ziel is by den Heere: het lichaam rust op deeze plaats. Vaar wel leezer, en bemin's mans lof en deugt, om wien de Hooghmoogende Heeren Staten der vereenighde Nederlanden dit hier hebben doen stellen. Hy heeft geleeft veertigh jaren, twee maanden, en twaalf dagen*.

Onder aan ziet men de Slagh zeer konstigh uitgehouwen, en daar onder deeze vaerzen:

Heemskerk, *die dwars door't ys, en yzer, dorste streven*,
Liet d'eer aan 't Landt, hier 't lyf, en voor Gibralter 't leven.

Ten Zuiden van het Koor, in de zelfde Kerk, ziet men, ter gedachtenis van den strydtbaren heldt *Kornelis Jansz. van Amsterdam*, gebynaamt *het Haantje*, een zwart marmere Tafereel opgerecht, en daar in eenige Latynsche vaerzen, met gulde letteren, die in 't kort zyne helden-daden ophalen, en, verduitsch zynde, rymloos aldus luiden:

Ter eere, en ter eeuwiger gedachtenis, van den kloekmoedigen en manhaften Zee-heldt, Kornelis Jansz. van Amsterdam, *gebynaamt* het Haantje, *hebben de beschermers en voorstanders van de Noort - zee dit gedenk-teken hier doen stellen*.

Let, aanschouwer, op de wonderdaden van ons volk, en de verwonderens waerdige Zeeslagen, zoo zeeghaftigh gevoert. Hier leit de geene begraven, die met zyne kielen de Spaansche zee doorkruiste, en de Middellandtsche zee met het bloedt der Spaansche heeft geverwt. Die onlangs, met het veroveren der Spaansche scheepen, Duinkerken heeft doen beven. Zoo menigh maal heeft hy den vyandt zeeghaftigh aangetast, en te gelyk 's vyandts Zee-hopluiden van hunne Scheepen berooft, dat den Batavier niet met geheele vlooten behoeft op zee te komen, om den Spanjaart te veroveren; maar een eenig schip, en een eenigh Overste, zal genoegh zyn. Doch terwyl zich deeze Zee-heldt, in 't midden van de golven, zyn lyf en leven voor het Vaderlandt opoffert, en ten besten geeft, is zeeghaftigh en glorie-ryk gesneuvelt. O Romen! poch nu geen meer op uwe Decien: onder deeze marmere graf-steen leit ook het lichaam van een Decier begraven. 1633.

Onder aan staan deeze vaerzen:

Hier rust de Heldt, die van zyn vyandts scheepen,
In zeven maal, quam zeven vlaggen sleepen;
En gaf voor 't laatst op twee zoo dapper vonk,
Dat d'eene vlood, en d'ander by hem zonk.

Op het graf van den wakkeren *van der Hulst*, mede in deeze Kerk, vindt men de volgende vaerzen staan:

Hier sluimert Hulst, *de schrik, der zeebanier*,
Beproeft in slagh op slagh, in bloet, in vloet en vier.
De groote Zee-raat kroont dien Vaderlandts beschermer.
De faam des braven Heldts braveert metaal en marmer.

Aan de wandt ziet men, op een Tombe, zyn verbeeldt lichaam leggen, en de Zee-slagh, in welke hy loflyk sneuvelde, vertoont, daar de Faam met gulde trompetten over heen blaast.

Noch ziet men aldaar een Marmere gedachtenis, zeer prachtigh uitgehouwen, door hare Ed. Mo. de Heeren ter Admiraliteit doen oprechten, ter eeren van de Schout by nacht, *Willem van der Zaan*, omtrent de kaap Tresforcas, uit een Algiers Roof-schip, met een ponts kogel geschooten, en ontslapen den 17 Maert, 1669. daar het volgende schrift by staat te leezen.

***Dus leeft men na de doodt*.**

Dit is door't Landt, tot eer van van der Zaan, *bestelt*,
Om dat een Roovers schoot ontzielde deezen Helt.
Vyf goude ketenen had hy voor heen genooten:
Rust hier, tot eer van haar die uit hem zyn gesprooten.

In de Nieuwe Kerk, ter zelver Stede, ziet men het Marmere graf, of Zee-tombe, van den manhaften Zee-hopman, en Vloot-vooght, *Jan van Galen*, dat hem ter eere, en ter gedachtenisse van zyn heldendaadt, die hy aan het veroveren van eenige Engelsche Scheepen, in 't gezight van Li-

vorno, heeft bedreven, hier opgerecht is. Hy leit, gantsch geharnascht, in wit marmer, boven op de Tombe: zyn helm met pluimaadje staat aan zyne voeten. Onder hem, voor aan de Tombe, ziet men, mede in wit marmer, de Zee-slagh, die ter boven gemelde plaatze geschiede, zeer konstig uitgehouwen, waar onder deeze vaerzen staan:

Hier leit in 't Graf van eer de dappere van Galen,
Die eerst ging buit op buit Kastilien af halen,
En met een leeuwen hart, na by 't Toskaner strandt,
De Britten heeft verjaaght, verovert, en verbrandt.

Even boven zyn Tombe, tegen de muur aan, staat een rondtachtige zwarte marmere steen, waar op, met gulde letteren, in 't Latyn, zyne helden-daden beschreeven zyn; welke, vertaalt, aldus luiden:

Den manhaftigen Zee-heldt, Jan van Galen, *van Essen, die om zyn manlyke en gelukigh uitgevoerde daden, als ook dat hy in een jaar zes Duinkerksche roof-scheepen veroverde, en van de Barbaarsche volken, of Turken, zeer groote buit bevoght, over een Vloot scheepen, in de Middellandtsche zee, Admiraal wiert gemaakt, heeft, door een gedenkwaerdige zeeslagh by Livorne, en door 't veroveren, met Godts hulp, verjagen, verbranden, en te gronde booren der Engelsche scheepen, den koophandel met de volken van die zee, den vyftiende van Lentemaandt, des jaars* 1653, *herstelt; en is, na dat hem zyn eene been was af geschooten, den negenden dagh na de zege, oudt* 48 *jaren, gestorven, om eeuwigh op de vleugelen der faam te leven. Uit last en bevel van de Hoogh Moog: Heeren Staten heeft de Zee-raadt alhier ter Stede deeze gedenk-tekenen doen stellen*.

Rondtom dit Tafereel, tegen de muur aan, ziet men vanen, vlaggen, standaarden, wimpels, spiessen, en zwaerden, tekenen van zyn zege en manhaftigheit, in wit marmer uitgehouwen.

Op het graf van den manhaften *Marten Harpertsz. Tromp*, L. Admiraal van 't vrye Nederlandt, tot Delft begraven, staan deeze woorden:

AEternae memoriae.
Qui Batavos, qui virtutem ac rerum laborem amas,
Lege ac luge.
Batavae gentis decus, virtutis bellicae fulmen, hic jacet, qui vivus nunquam jacuit, & imperatorem stantem mori debere exemplo suo docuit, amor civium, hostium terror, Oceani stupor.

Martinus Harperti Trompius.

Quo nomine plures continentur laudes, quam hic lapis capit, sane angustior ei, cui schola Oriens & Occidens mare, materia triumphorum, universus orbis, theatrum gloriae fuit: praedonum certa pernicies, commercii felix assertor, familiaritate utilis non vilis, postquam nautas & milites durum genus paterno & cum efficacia benigno rexit imperio; post L *praelia quorum dux fuit, aut pars magna, post insignes supra fidem victorias, post summos infra meritum honores. Tandem belo Anglico tantum non victor certe invictus* X *Aug. an. aerae Christianae* CIↃIↃCLIII. *aet*. LVI. *vivere ac vincere desiit*.
Foederati Belgii patres.
Heroi optime merito.

M.P.

Dat is:

De eer der Batavieren, en blixem van de kryghs-deught, leght hier, die by zyn leven nimmer lag, maar leerde, door zyn voorbeeldt, dat een Overste staande sterven moest. Hy was de liefde der burgeren, schrik der vyanden, en verbaastheit des Oceaans.

Marten Harpertz. Tromp.

Onder welke naam meer roems begrepen is, als deeze steen vatten kan, en 't is hem te naauw, wien het Oosten en Westen voor een schoole dient. De zee gaf hem stof van zegen. De geheele werelt was hem een schouwburgh van eer. Hy was een gewis verderf der zee-roovers, en herstelder van den koop-handel. De gemeinzaamheit maakte hem nutbaar, en niet veracht. Na dat hy matroozen en soldaten, een ruuw volk, met een vaderlyke en goedertieren aart had bestiert; na vyftigh zee-slagen, daar hy Opper-hooft, of ten minsten Gezaghebber over was; na veel groote victorien, die het geloof te boven gaan; na veel eere, doch alles onder zyn verdiensten, is hy eindelyk in den Engelschen oorlogh, niet zoo overwinnaar als onverwonnen, op den 10 *Augusti des jaars* 1653. *onzes heils, gestorven, en heeft t'overwinnen opgehouden. De Vaders van 't vereenight Nederlandt hebben deeze gedachtenis aan den wakkeren Heldt doen oprechten.*

Zyn beeltenis, van marmer, rust op een prachtige marmere tombe, alom opgetooit met cierlyk beeldt-werk van wapen- en zee-tuig. Onder tegen de tombe aan staat de slagh, daar hy in quam te sneuvelen, verbeeldt; waar by de Poët *J. van Vondel* deeze vaerzen heeft gevoeght:

> *Hier rust de Zee-heldt* Tromp, *de dappere beschermer*
> *Der zee-vaart, en de zee, ten dienst van 't vrye Landt*,

Dat's mans gedachtenis bewaart in konstigh marmer,
Zoo levendigh, gelyk hy stierf voor 't Hollandts strandt;
Beluidt met moordt-geschrey, en donder van kartouwen,
Daar groot Brittanje in brandt al 't water viel te kleen.
Hy heeft zich zelf in 't hart der burg'ren uitgehouwen:
Dat beelt verduurt de pracht van graf en marmer-steen.

Ter geheugenis van de helden-daden, verricht by den Heer *Jacob van Wassenaar*, Admiraal van 't vereenighde Nederlandt, is in 's Gravenhage een Marmer gedenkteken opgerecht, daar de Scheeps-vlooten, in welke hy streedt, konstigh op uitgebeelt zyn; als mede het marmere afbeeldtzel van zyn persoon, staande recht op de steenen tombe, werdende gekroont van de faam, welke boven zyn gekranste hooft zweeft. Het schrift luidt als volght:

Honori & gloriae
Herois illustriss. & ex vetustissima nobilitatis Batavicae stirpe per continuam & legitimam successionem prognati, D. Jacobi, Dynastae de Wassenaar, Domini in Obdam, foederati Belgii Architalassi, &c.
Rebus praeclare terra marique gestis, non tantum in Atlantico Oceano, unde sparsa fugataque Lusitanorum classe, magnaque onustus praeda domum rediit: sed & in freto Baltico, ubi pulsis adversariis & insigni parta victoria, laboranti Daniae succurrit, & simul majestatem reip. asseruit & stabilivit.
Ac tandem contra universam regiam Anglorum classem, cum paucis fortissime dimicans & undique cinctus, ne sic quidem cessit hostibus, sed magna prius edita strage, incensaque demum praetoria sua navi, Herculeo exemplo, flammis viam sibi ad superos paratam invenit.
Anno aetatis LV.
Illustriss. & potentiss. foederati Belgii proceres viro fortiss. optimeque de repub. merito monumentum hoc posuere, anno reparatae salutis MDCLXVII.

Dat is:

Tot eere en roem van den wakkeren Heldt, gesprooten, by wettigh en doorgaande vervolgh, uit een oude Batavische stam, Heer Jacob, Vryheer van Wassenaar, Heer in Obdam, Vloot-voogt der vereenigde Nederlanden, enz.
Na dat hy zich te water en te lande wel had gequeten, niet alleen op den grooten Oceaan, alwaar hy de Portugeesche vloot verstrooide, verjoegh, en buit-ryk keerde; maar ook in de Belt, daar hy zyne tegenstrevers sloegh, een dappere zege behaalde, Denemarken te hulp quam, en te gelyk de hooghwaerdigheit van 't gemeene best veste en verkreegh.
Eindelyk tegen de geheele vloot des Konings van Engelandt met weinige heldtdadigh strydende, en alom becingelt, gaf hy zyn vyandt niet te goet; maar een groote nederlaag hebbende gedaan, zyn Admiraals schip in de brandt rakende, heeft hy, als eenen Hercules, door 't vuur zich een wegh hemelwaarts geopent, op het vyf-en-vyftigste jaar zyns ouderdoms.
De Hooge Moogende Heeren Staten van het vereenight Nederlandt hebben aan deezen zeer strydtbaren Heldt, die 't Vaderlandt groote diensten deed, dit gedenk-teken opgereght, in 't jaar onzes heils 1667.
De scheeps-victorie wiert by de ouden afgebeeldt door een gevleugelde Faam, die scheeps-deelen en werk-tuigen rondtom haar heeft, nevens het geheilighde anker, *Neptuin* toegewydt, in hare handt; gelyk hier nevens onder letter E wert vertoont, 't geene ik in Italie naar oudt marmer heb gevolght.

Maar gelyk de belooningen der geener die te scheep iets waerdigs quamen te verrichten groot zyn geweest, zoo strafte men daar-en-tegen wel scherpelyk die zich misgongen, en niet queten na 't betaamde.

[+]Die zich flaauwhertigh in het geveght toonde, wiert met wyf en kinderen eerloos verklaart; en die geene, welke met deeze schant-vlek bekladt waren, konden haar leven lang tot geene ampten gevordert worden: ja, aan de kleeding waren deeze te kennen, op dat men hun gezelschap myden konde. Tegen dank te moeten scheep varen, wiert mede voor straffe gerekent. Die een kleine misslag te scheep begong, wiert met een touw gegeesselt: en die grooter zonde hadde begaan, hong men met het hooft omlaegh. Die zyn hair af schoor, moest zulks boeten met deeze of geene straffe, na welgevallen van den Hopman; want het hair in zee af te snyden hielden zy een quaat voor-spel te zyn. Die schip-breuk leden waren gewoon hun hair af te snyden, en na deeze daadt wiert de Scherm-godt, door straf aan de misdadige te oeffenen, verzoent, volgens hun gevoelen; waar om zy in de zelve te straffen niet nalatigh wierden bevonden.

[+]*Scheeps-straffe.*

Die van Samos, zoo *Herodotus* verhaalt, straften de Atheensche scheepelingen, die zy in een zee-slagh overmanden, met het afbeeldtzel van een Samosch Schip op hun aangezicht te drukken, in weer-wraak van den Nacht-uil, die de Atheners te vooren op 't aangezicht der Samiers gedrukt hadden. Deeze Scheepen van Samos waren rondt, om het roer aan alle kanten te konnen aan hangen.

Het was van oudts een schimp-straf voor de soldaten, zoo wel te water als te lande, bloedt uit de aders te werden gelaten; waar van de reden my onbewust is. Het kan zyn, dewyle het ader-laten voor een genees-middel strekt den geenen die verschrikt is, dat alzoo, tot straffe, of tot teken van bloodigheit en ontsteltenis voor 't gevaar, iemandt wiert gelaten; waar mede hy dan voor een bloode, en zot, uitgekreten wiert.

Het kiel-halen is te dier tydt voor een straffe der scheepelingen, gelyk noch heden, in gebruik geweest, zoo wel dwars onder door, als langs scheeps. Men deede ook de maats achter na slepen, met het hooft alleen buiten water, 't geen duurde na de zwaarheit van de misdaadt. Andere stak men met het hooft door de riem-gaten, hun lichaam binnen latende, welke aldus tot spot ten toon stonden: gelyk men hedendaaghs in Engelandt de moedt-willigen, met het hooft door planken gestoken, daar ronde gaten in zyn, die om den hals sluiten, op de straten, voor ieder een te pronke zet. Te scheep wiert ook, den geenen die 't verdiende, tot straffe opgeleit, met afgesnede kleederen, bloots voets en hoofts, den geheelen toght te wezen. Men zette hen, die 't verkorven hadden, mede te pronk, met het een of ander schimp-kleedt aangetoogen, of liet haar ongewapent gaan.

M. Cato, als een van zyne zee-mannen, schoon hy, met opgeheven handen, riep, dat men hem af halen zoude, aan 's vyandts strandt bleef staan, keerde met zyn vloot, en deed den achtergeblevenen aan het leven straffen.

By de Macedoniers moght een soldaat, die nooit vyandt gedoodt hadde, geen oorloghs-gordel dragen; maar hy moest zekere hooft-bandt aan hebben, tot teken van zyne blooheit. Die zich in den oorlogh drie maal vergreep, hoe weinigh het ook was, moest het met de doodt bekoopen.

Tot Sparta wierden de bloode hunne knevels afgeschooren.

De Kapiteins, ofte Bevel - hebbers te scheep, hadden een stok, of staf, daar zy het volk mede tughtighden: die de zelve brak, en den Kapitein sloegh, verbeurde zyn hals.

Wegh gejaaght te werden, van de soldy ontbloot, de spies te moeten over geven, staande te eeten, den cingel ontnoomen, met garst gevoedt, naakt ontkleedt en zoo wegh gejaaght te werden, wiert van oudts onder de lichte kryghs-straffen gerekent.

De Roomsche burgers die ten oorlogh dienden, en misdaan hadden, wierden met wyngaart-ranken, en de bondt genooten met stokken gekastydt: en als'er een met stokken zoude doodt geslagen werden, taste den Kapitein eerst toe, die dan van de geheele bende wiert gevolght.

Wanneer de Stierman in zyn bestek gedwaalt hadde, spoogen alle de maats hem in 't aangezicht, en bespotten hem.

Die de doodt verdient hadden, wierden de voeten gespoelt, of men liet hen dryven in bootkens, zonder eenige spys, of werktuigh, om zich te redden, te midden in de [+]zee. *Seneca* verhaalt van zeker man, die, dus uitgezet, en by de zee-roovers opgevat, eindelyk, door zyn dappere daden, tot hun Hooft verkooren wiert. [+]*Lib.* 3. *Controu.* XV.

[+]In onweêr, zeght *Plinius*, wierdt een vrouw, zoo by de handt was, ontbloot, en naakt in d'opene lucht ten toon gestelt, 't geen, na hun meining, de storm deed verdwynen. [+]*Lib.* 28.

Die het Schip verlieten, wierden by de Romeinen, zoo men hen bequam, de handen afgekapt. De Grieken smeerden de zulke met roet, geesselden hen dapper af, en bragten haar daar na om 't leven. Doch deeze zware straffe wiert niet in 't werk gestelt, 't en ware by schaarsheit van volk, en in oorloghs-tydt.

Zoo een groote menighte hadde gezondigt, wierp men het lot, en strafte eenige, ten aanzien van allen. Het volk, 't geen straffe, na aan de doodt, verdient hadde, wiert op onbewoonde en vreemde landen gezet.

Zee-roovers wierden onthalst, gekruist, en ook van handen ontbloot.

+Wat den geenen aangaat die het Opperampt ter zee bedienden, deeze zyn, zoo wel by de Grieken als Romeinen, van zonderlyken staat geweest, en zulks onder de naam van *Praefectus classis*, of Vloot-voogt, en Admiraal; welk woort in eenige der volgende Latynsche gedenk-schriften, die op marmer zyn gevonden, staat te zien:

+Wie het Admiraal-schap bekleede, en van andere beampten te scheep.

M. CALPVRNIO M.F. GAL. SENECAE FABIO TVRPIONI SENTINA TIANO PRAEF. CLASSIS. PR. MISENSIS PRAEF. CLASSIS PRAETORIAE RAVENNATIS.

Op een andere steen vindt men deeze woorden:

PRAEF. OR. MAR. ET. CL.

Dat is, Opper-toeziender, of Bevel-hebber, van de zee-kust, en vloot.

By die van Lacedaemon was een wet, dat niemandt het ampt van *Praefectus maris*, of Zee-vooght, twee maal moght bekleeden.

Deezen volghde in waerdigheit, en gezagh, de *Subpraefectus*, of Vice-admiraal;

welk ampt in 't volgende af-schrift, gedaan na zekere marmer-steen, bekent is:

PRAE CLASS. BLIT. ET MOSSIC. ET PANNONI. ET PRAESIDI ALPIVM. SVBPRAEF. CLASS. PRAET. TRIB. LEG. XVI.

Waar uit den taal-kundigen klaar genoeg blykt, dat de Vice-admiraal van een hooft-vloot, Admiraal van een minder vloot heeft konnen zyn.

Tot Baja, niet wydt van Napels, is dit volgende schrift, ter eeren van een Romeinsche Vloot-voogt, of *Praefectus classis*, in marmer opgerecht, voor handen:

TI. CLAUDIO. ILO. PRAEFECTO CLASSIS PRAETORIAE MISENI. PUB. PROC. LUDI MAGNI. PROCO. CLAUDI DACII PRO CON. XX. HAEREDITALIUM PRAEFE. VEHICULORUM. PROC. CLAUDI ALESSANDRINAE PRAETORIAE TRIB. LEG. VII. CLAUDIAE PIAE. FIDEL. PRAEF. CON. II. GALLORUM PRAEF. CON. II. BOSFORANOR.

Men koos t'eeniger tydt mannen uit den Raadt hier toe, als ook uit het Burgermeester-ampt, Schoutschap, en Mientsmannen, die dit ampt voor eenen toght, of voor altydt bekleedden; waar van in, breede by *Morisotus* staat te leezen.

Binnen de stadt Lions vindt men noch heden het volgende oudt opschrift:

L. HELVIO L. FIL. VOLTIN. FRUGI CURATORI NAUTARUM. BIS II VIR VIENNENSIUM. PATRONO RHODANIS ET ARARIC. NR. RHOD. ET ARARIS.

Waar uit klaarlyk is te zien dat deeze steen opgerecht was ter eeren van *Lucius Helvius Voltinus*, toegenaamt *Frugi*, welke twee maal geweest was in 't ampt van *Duumvir* tot Vienne, en opperste Gezaghebber van de Scheepen, of Haven-meester, over de rivieren de Rhone, en Saone.

Ook vindt men in de zelve Stadt het volgende schrift, in oude steen gehouwen:

L. BESIO SUPERIORI VIROMAND. EQ. R. OMNIBUS HONORIBUS APUD SUOS FUNCTO PATRONO NAUTARUM ARARICOR. ET RHODANICOR. PATRONO. COND. · . · . · . . · . · . · . ARTORI LUGUD. CONSISTENTIUM ALLECTARIAE GALLIARUM OB ALLECTURAM FIDELITER ADMINISTRATAM TRES PROVINC. GALLIAR.

Dit geeft te kennen, dat *Lucius Besius*, Romeinsch Ridder, wien ter eeren de drie Provincien der Gaulen deezen steen hadden opgerecht, waarschynlyk met zyn beeltenis boven de zelve, alle eer-ampten in zyn landt bekleedt hadde, en opperste Gezag-hebber was over het Vaar-tuigh op de rivieren de Rhosne, en Saone: ook had hy in Gaulen, of Vrankryk, het ampt van *Allector* bekleedt; doch wat ampt dit geweest is, 't zy Rechter over verschillen, en processen, of wel Bestierder der tollen, is onwis.

Dat het ampt van opperste Gezag-hebber over de Scheepen, of Vaar-tuigen, op de rivieren de Rhosne, en Saone, aanzienelyk is geweest, blykt uit het volgende oude geschrift, dat mede tot Lions noch voor handen is, en dus luidt:

Q. IVLIO SEVERINO SEQVANO OMNIB. HONORIBVS INTER SVOS FVNCTO PATRONO SPLENDIDISSIMI CORPORIS N. RHODANICOR. ET ARAR. CVI OB INNOC. MORVM ORDO CIVITATIS SVAE BIS

STATVAS DECREVIT INQVTSITORI GALLIARVM TRES PROVINC. GALL.

Dat is, na deezen zin, *Q. Julius Severinus* was in zyn vaderlandt, by de Sequaners, vereert geweest met alle aanzienlyke eer-ampten: hy was opper Gezag-hebber van het deftig ampt-genootschap der Scheepsluiden op de Rhone, en Saone. Behalven dit, om zyn goeden aart en inborst, had de Regeeringe van zyn landt, en de drie landtschappen der Gaulen, hem twee beelden opgerecht.

Noch vindt men ter zelver Stede op een oude steen deeze woorden:

MINERVAE L. AEMILIUS SULLECTINUS PRAEFECTUS CLASSIS RAVENNATIUM DICAVIT.

Welk schrift uitwyst, dat zekeren *Lucius AEmilius Sullectinus*, Admiraal over de vloot te Ravenna, aan *Minerva* zyn godtsdienst pleeghde.

Tot Arles vindt men deeze oude, in steen gesnedene, graf-schriften:

D.M.
L. DOMIT. DOMITIANI EX TRIERARCHI CLASS. GERM. P.F. COCCEIA. VALENTINIA. · . · IVS. PIENTISSIM.
D.M.
C. PAQUI OPTATI LIB. PARDALAE IIIIII AVG. COL. IVL. PAT. AR. PATRON. EIVSDEM. CORPOR. ITEM PATRON. FABROR. NAVAL. VTRICLAR. ET CENTONAR. C. PAQUIVS EPIGONVS CVM LIBERIS SVIS PATRONO OPTIME MERITO.

Waar uit te zien staat, dat het eerste is gestelt ter eeren, en geheugenis, van eenig Gezag-hebber in de Duitsche vloot; en

het tweede roor een Opper - hooft der Scheeps-timmerluiden.

Niet wydt van den bergh Atlas, in het Koninkryk van Algiers, op de wegh van Constantine, zyn onlangs twee oude Romeinsche steenen gevonden, met deeze opschriften:

I.O.M. Tempestatium divinarum potenti Leg. III. Aug. dedicante Q. Fabio Calvitino Leg. Aug. Pr. Pr.

Vintis bonarum tempestatium potentibus Leg. III. Aug. dedicante Q. Fabio Calvitino. Leg. Aug. Pr. Pr.

Men bespeurt uie deeze zeldtzame woorden, dat *Quintus Fabius Calvitinus*, gebiedende een Legioen voor den Roomschen Keizer, deeze twee steenen hadde opgerecht, den eenen ter eeren *Jupiter*, meester van het weêr; en den anderen ter eeren van de winden, die by de oude Romeinen ook meesters over het goede weêr wierden geacht te zyn: en die misschien als hy uit africa na Italie zoude over scheepen.

In de Campanische wegh om na Bajen te gaan ziet men een opschrift aan het graf van *M. Staberius*, uit de Quirinsche stam, bygenaamt *Lacer*, Hooft man over de zesde uitkyk-bende van de vloot der Misenatische kryghs-lieden; doch dewyle dit op [+]schrift reedts hier voor in gevoegt is, wyze ik den leezer derwaarts.

Een andere oude steen, in het Misenatische landt, vertoont deeze letteren: [+]*pag.* 357.

P. AVIDI. P.F. PAL. SATVLLIS PRAEFEC. CLAS. MISENAT. ID. COH. III. SPECVL. ANTIQVAE STIPEND. M. AVIDIVS HERES EIVS. EX TEST. F.P.C.

Waar uit blykt, dat de erfgenaam van een Opper-bevelhebber der Misenatische vloot die gedachtenis had doen oprichten.

Op ieder Schip was een byzondere Kapitein, die Scheeps overste, of *Navarchus*, wiert genaamt. Welk woort *Navarchus* voor den Admiraal zelve zomtydts mede wiert gebruikt, als uit het graf-schrift van *Pub. Petronius Arirodisius*, Admiraal over de vloot die te Ravenna lag, blykt, als volgt:

D.M.
P. PETRONI ARIRODISI EX TRIARCHIS NAVARC. ET PRINCIPE. CL. PR. RAVEN. ET GAVINIAE GORGOIAE EIVS AELIVS GORGOPHORVS PARENTIBVS.

Dit blykt insgelyks uit het schrift, dat op zekere steen, die in het Campanische landt, in Italie, heden *Terra di Lavaro* geheten, staat, 't geene hier volght, en aldus luidt:

SEX. JULIO. Q. FIL. GALER. PRIMINIANO LEG. X. AUG. PROPRAET. PROVINCIAE ACHAIAE. PRAEFECTO. AERARI. MILITAR. IIII VIRO. EPULON. NAVARCHO. TRIARCHO ET PRINC. CLASS. MISEN. M. VALERIUS M.F. GAL. MATURINUS T.P.C.

De Romeinen hadden een Opper-schipper over haar geheele vloot, die al het volk, 't welk eenigh scheeps-werk deede, bestierde; gelyk zulks uit het graf-schrift van *M. Porcius Satullinus*, uit de stam *Claudia, Archinauta*, of Opper-schipper, van de Ravennatische vloot, 't geene volght, were getoont. Zyn zoon was bewaarder der wapenen, als uit het zelve graf-schrift blykt:

DIS MANIBUS. M. PORCIUS M.E. CLAUD. SATULLINUS. ARCHINAUT. CLAS. RAVE. VIVUS FECIT SIBI ET PROCIO L.F. CLAU. PROBO.

PRAEF. ARMOR. CUSTOD. ET PORCIAE MAMMILLAE JOCUNDAE
FIL. H.M. DOL. MAL. ABES IN FRONTE PED. XIV. IN AGRO PED. XVI.

De Scheeps - timmerluiden hadden de naam van *Navicularius*; welk woort men in een opschrift ziet, staande op de Portuenzische wegh, by de puin-hopen van Porto, 't geene hier volght:

M. ULPIO M. LIB. PHILONICO NAVICULARIO PORT. VIX ANN. LIX. M. VIII. D. XXV. T. ANTRONIUS ULPIANUS FABER LIGNARIUS EX T.P. CUR.

De tweede persoon te scheep hadde opzicht over de mannen te roer, (want ieder Schip voerde toen twee roers) en over de zeilen. Na deeze volghden in rang de geene die de roeijers geboden. *Ipse sedens clavumque regit*, dat is: *Hy zit en bestiert het* [+]*roer*, zeght *Virgilius*; waar uit te besluiten is, dat de man te roer, of die het roer bestierde, mede heeft konnen zitten, en niet altydt behoefde te staan. [+]*Lib.* 10.

De zit - plaats van de Bevelhebber was aanzienlyk, en op het hoogste van de kompanje: hier van daan zondt hy alom strengelyk zyn bevelen uit, die de scheepelingen in alle stilte gehoorzaamden: buiten het bestier van 't Schip hadden deeze niets te zeggen. De kryghs-luiden hadden hun bezonder Hooft, dien zy gehoorzaamden.

By de Mileziers heeft men Burger-Raadts-heeren gehadt, *Sempernautae* genaamt; als deeze in zaken van 't gemeene best raadtslagen zouden, dan traden zy te scheep.

Te Athenen heeft men t'zyner tydt burgeren, zonder soldy te genieten, tot het

bestier der Scheepen verkooren, en dat voor een gestelden tydt, wanneer die van andere weder vervangen wierden. Zy hadden ook twee Magistraats-persoonen, die *Apostres* genoemt wierden, welke het getal Scheepen, hun aanbevolen, moesten doen klaar maken, uithalen, en ter bestemder tydt, by den Admiraal, op de vergaderplaats voeren. Zomtydts stelden zy tien *Thalasfiarchen*, of Scheeps-schouten, om de Vloot te gebieden, en boven deeze alle een *Polemarchus*, die, by geschil der *Thalasfiarchen*, [+]de zaak vereffenden. Dikmaal stelden zy slechts twee, of ook wel maar een gebieder op de Vloot. [+]*Demost.*

Tot Romen heeft men in voorige tyden twee beamptelingen gehadt, *Duumviri navales* genaamt, welke de zorge over de zee, en zee-zaken, hadden, ook alles wat tot de Scheepen dienstigh was in acht namen, en bestelden.

Insgelyks had men in de Grieksche eilanden amptelingen, die Ναυτοδίκαμ wier den genaamt, welke de zorgh over de Scheepen hadden.

Dit aanzienlyk ampt wiert wel eer by de Napolitanen van een man alleenigh bekleedt, welke in 't Grieks de naam van Ναυκελαρχήσας, of Scheeps-schout, droeg; gelyk blykt uit het oude Grieksche opschrift, dat in 't huis der erfgenamen van *Scipio Sanctinus*, Rechts-geleerde, staat, en my door den hoogh-geleerden Heer *Graevius*, Professor tot Uitrecht, ter handt gestelt is, 't welk hier volght:

ΗΒΩΝΙ ΕΠΙφΑΝΕΣΤΑΤΩΙ ΘΕΩΙΓ. ΙΟΥΝΙΟΣ ΑΚΥΛΑΣ ΝΕΩΤΕΡΟΣ ΔΗΜΑΡΞΗΣΑΣ ΝΑΥΚΕΛΑΡΞΗΣΑΣ ΣΤΡΑΤΕΥΣΑΜΕΝΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΣΑΣ.

Dat is:

Aan Hebon, *den doorluchtigen Godt*.

C. Junius Aquila *de jonge, die het ampt van Demarchus en Scheeps-schout bekleede, die een krygs-man en voorzorger des gemeene-best was*.

Hebo, of *Ebo*, was de Schuts-godt der Napolitanen, die verdicht wiert een baart, menschelyk aanzight, en stieren lichaam te hebben, en een zelve met de zon te zyn. *Demarchus* is zoo veel als Mients-man, of liever Hooft-schout, te zeggen.

De Scheeps-schouten moesten acht slaan dat de Scheepen wel bewaart, en stadigh herstelt wierden, ten besten van 't gemeen. Hier toe deeden zy, door mannen by hen gestelt, schatting uit de burgers vorderen: Waren Rechts - mannen van matroozen, soldaten, en andere vlootelingen: hadden het oogh op de Havens, en al wat de Scheep-vaart betrof.

Behalven dit voorige is my noch een ander Grieks opschrift voor handen, 't geen insgelyks tot Napels staat, waar in van zeker *Naukelarchesas*, of Scheeps - schout, wert vermeldt, als volght:

ΟΙ ΠΟΛΙΤΑΙ ΣΕΛΕΥΚΟΝ ΤΟΝ ΣΕΛΕΥΚΟΥ ΔΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΞΗΣΑΝΤΑ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΝΑΥΚΕΛΑΡΞΗΣΑΝΤΑ ΑΡΞΟΝΤΑ ΤΟΝ ΔΙΑ ΠΕΝΤΕ ΕΤΩΝ ΤΙΜΗΤΙΚΟΝ.
----- ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΕΥΝΟΙΑΣ ----- ΘΕΟΙΣ.

Dat is:

Burgers, Seleucus, *zoon van* Seleucus, *die twee maal is geweest overste School-bestierder, Vier-man, Scheeps-schout, vyf-jarig Meester, en Schats-meester*.

----- *aan de goetwilligheit van Venus, ---- aan de Goden*.

Gelyk van oudts, zoo is het ook noch heden de wyze, gedenk-schriften te hechten aan statelyke gebouwen, by of omtrent de zee, als uit het volgende blykt, 't geene men, wegens zyne Majesteit den Koning van Vrankryk, aan de haven of kasteel van Duinkerken heeft doen stellen:

> LVDOVICVS MAGNVS XIV. TERRA MARIQVE VICTOR. BONO IMPERII NATVS. PORTVM MONTIBVS ARENOSIS IMPEDITVM INGENTI SVMPTV COMMODVM NAVIGANTIBVS REDDIDIT. ET ARCEM MEDIIS IN FLVCTVBVS NAVIVM SECVRITATI EXTRVI IVSSIT. MDCLXXX.

Zelden wiert men in scheeps-dienst gevordert, als met trappen: en eer iemandt Stierman gemaakt wiert, moest hy langen tydt voor uitkyker gedient hebben, gelyk *Nazianzenus* schryft.

Om het weêr te voor-zeggen, en wegh te spooren, sloegh men steedts naerstelyk acht op het gesternte.

De Phoeniciers peilden den hemel by de groote Beer; doch de Grieken, en Romeinen, by de kleine Beer. Uit Zon en Maan wisten zy weêr en windt te kabelen, als ook uit het gevliegh der vogelen, zwemmen der vissen, toestandt der schelp-vissen, en het bruissen der zee. Als zy zich uit het gezight van 't landt bevonden, en niet wisten waar heen te wenden, lieten zy vogelen los, die zy geloofden door een ingebooren drift landt te zullen kiezen, welke zy volgden. De windt namen zy waar met hare ooren, en wisten daar na te oordeelen.

Kaarten, die de kusten en veerte der landt-streken verbeelden, zyn by hen in gebruik geweest: by ieder plaats stondt de windt-streek, dienstigh om daar heen en van daan te zeilen, aangetekent.

Van eb en vloet hadden de Ouden weinigh +kennis, gelyk uit *Q. Curtius* te bespeuren is, daar hy verhaalt wat *Alexanders* scheepelingen ontmoete in de mondt van de Indus, aan de zee, toen hy voorgenomen hadde den Euphrates af, langs Arabie, Abyssinen, Mozambique, en 't eilandt Madagaskar, voorby Cabo de bona Esperance te scheepen, en dan de Straat van Gibralter wederom in te varen; zulks dat dit voornemen gestaakt wiert. +*Lib.* 9.

Tot Athenen heeft men by 't lot Rechters gekoren, die de zaken tusschen zeelieden moesten beslechten.

Toecharchi zyn amptelingen te scheep geweest, die opzight op de scheeps-zyden hadden, of op het volk dat aan deeze of geene zyde zat.

De Onder-stuurman zyn ampt was, de Opper-stuurluiden, des noodt, tot hulpe te komen, en het roer, op hun bevel, aan te vatten: hy moest steedts voor op staan, en acht nemen op klippen, verborgen drooghten, als mede op havens en kusten: hy moest alle scheeps werk-tuigen bezorgen, en klaar doen houden: ook moest hy de windt gade slaan. Zyn plaatze was voor op het Schip, gelyk in de plaat aan letter F wert vertoont; doch zommige willen, dat deeze uitkyken ook een roer in de handen hadden. Hy moest mede na de roeren zien, als 't Schip stil aan anker lagh, welke dan uit het water opgehaalt wierden.

Dikmaal wierden op de Scheepen mannen gezet, die niet anders deeden als op alles toezien, zonder eenigh gebiedt te voeren, om aan den Prins daar van bericht te doen; doch zulks geschiede zelden, als op Scheepen daar men aan des Hopmans goede plicht twyfelde.

Nauphylaces was volk te scheep, die de spys en drank bewaarden.

Lintrarius was de geene genaamt die op de Boot moeste letten.

Dietarii zyn gezellen geweest, die de maaltydt te scheep bedienden. Een ander paste op, dat het Schip geen schade leedt: deeze deelde de spys en olie uit.

Eenige deeden te scheep niet als het afgeloopene te meeten, en daar van goede rekening te houden, waar na zy Wegh-meeters wierden genaamt.

Andere waren gestelt om de bootsgezellen, en roeijers, steedts te porren, en tot hun plicht aan te manen: zy seinden, om gelykelyk de riemen aan te vatten, en uit te rukken, met een staf, of ander werktuig; waar op het volk dikmaal alle te gelyk antwoorde, niet ongelyk aan de groetenisse, die de slaven op de Galeyen heden-daaghs gewoon zyn te doen. Deeze waren een tweede man toegevoegt, die de plaats by verpoozing bekleedde.

Men vondt'er insgelyks te scheep, die onder 't roeijen, en slaan der riemen, zoetelyk geluidt gaven op speel-werk-tuigen, als fluiten, enz. houdende de maat na den trant van 't botzen der zee tegen het Schip, 't geen een der minste ampten was.

Na het slaan op een harpe roeiden de helden op het Schip *Argo*.

Van den Attischen *Alcibiades* leest men, dat hy roeijers op zyn Scheepen hadde, welke zoo geoeffent waren, dat zy met de riemen maat sloegen, en geluidt gaven, als of het een orgel ware geweest.

De roeijers moesten daar op afgevaerdight zyn, dat zy hare riemen recht neer in zee, wel styf en strak tegen 't boort aan, konden houden, om het Schip, des noodt, stevigheit te geven, als men elkander aan boort geklampt hadde, en werk - tuigen over te arbeiden, om te beledigen; als ook, op dat het volk dan te vaster staan moghte, en het Schip te minder schudden. Dit stevigh recht neder houden der riemen wederhieldt de Scheepen, als de snuiten in den ander hechteden, van omgeworpen te worden; doch niemandt konde dit doen, myns oordeels, als die by en aan het boort zaten, schoon de Heer *Meyboom* oordeelt, dat zelf de middelste roeijers zulks mede konden verrichten.

Op groote vlooten was de Vloot-heer van aanzienlyke Raats-heeren voorzien.

Priesters, en Wichelaars, ontbraken daar mede niet, die op den offer letten, en het wierooken waarnamen.

Utrarii waren mannen, die in zakken het water scheep braghten.

Zwabbers, die de Latynen *Mesonautae* noemden, wierden uit de onbequaamste slaven gekooren.

Naustologi waren de geene, die de boeken te scheep hielden.

Dieturci was een volk, welkers byzonder ampt was, de scheepen te bewaren, als zy binnens havens lagen.

Scrutatores waren, die de diepten der zee peilden.

Scalarii zyn die geene geweest, welke scheeps bieze ladders maakten.

Calefatae, waar van het Duitsche woort kalefaten schynt her te komen, betekent Scheeps-bouw-meesters: of by de Grieken eigentlyk die geenen, welke de lekken van het Schip met pek stopten: zoo dat de Keizer *Michaël* van Constantinopolen, die *Michaël Paphlagon* in 't gebiedt volgde, K*αλαφάτης (Calaphatus)* genoemt wiert, om dat hy een Scheeps-timmermans zoon was.

De Scheeps-bouwers, en toetakelers, hadden te Romen byzondere Gilden, en Gebroederschappen, zoo *Morizotus* wil.

Niet wydt van Arles, in Vrankryk, staat een steen te zien, met deeze volgende Latynsche letteren:

> M. FRONTONI. EVPOR. IIIIII VIR. AVG. COL. IVLI. H. AVG. AQVIS. SEXTIS. NAVICVLAR. MAR. AREL. CVRAT. EIVSD. CORP. PATRONO. NAVTAR. DRVENTICORVM. ET VTRICLARIORVM CORP. ERNAGINENSIVM IVLIA. NICE. VXOR CONIVGI KARISSIMO.

Waar uit te besluiten is, dat het ampt der Scheeps-timmerlieden te dier plaatze tot een Maatschappy gebragt, en een aanzienlyk man tot Hooft daar over gestelt was.

Als Grieken-landt, en Romen, in hun bloeijen was, wiert het voor een heldendaadt geschat, zich tot het scheeps-stryden te begeven; maar voor die tyden strekte het zelve tot oneer: ook was het een verachte zaak, zich ter zee te begeven; 't geen hier van daan quam, dat de meeste volken, die aan zee gelegen waren, het op zeerooven aanstelden: ja men bande den geenen te scheep die het verkorven hadden.

Keizer *Adrianus* beschonk de soldaten der Mizenische vloot, na twintigh jaren dienst, met het Roomsch burger-recht.

Op dat de Grieken veel menschen zouden krygen, die het op den Scheeps-bouw en vaart aanleiden, vergunde *Themistocles* vrydom aan 't volk dat zich daar toe begaf.

Wanneer iemandt scheep quam te overlyden, en het gelegentheit gaf aan landt zyne uitvaart te houden, geschiede zulks, en hy wiert t'eeniger tydt by de Romeinen, te gelyk met het een of ander schips-deel, na waerdigheit, verbrandt: zoo de verstorvene een persoon van grooten aanzien was, wiert daar toe wel een geheel schip gesloopt, 't geen hem in het vuur verzelde.

Zoo wel by de Grieken als by de Romeinen was dit over-geloof, dat de zielen der geener die in 't water dreven niet en rusten. Lyken van d'eene plaats na d'andere over te voeren, waanden zy gevaarlyk te zyn voor schip en lyf.

By gebrek van zoet water hongen de oude scheepelingen ruige vellen nevens boort, welke zoet water uit de zee-dampen vergaderden: of zy lieten het zout water door wasch en leem zyperen, 't geen daar door een zoete smaak bequam. Doch heden weet men te scheep zoet water te maken, doende het zelve door vuur, druipen, of overhalen: men werpt eenig zout in de ketel, 't geen de ziltigheit uit het zout water na zich trekt. Dit kan ook door middel van gestooten Russisch glas, in den distilleer-ketel geworpen, gedaan worden.

D'ouden voerden veel ankers te scheep, om by onweêr eenige der zelver gelykelyk te konnen uitwerpen. Zy hadden geen kennis van touwen op elkander te steken.

Als de Scheepen t'zee staken, wierder de zee-luiden met veele geluk-wenschingen, en gebeden, van hunne vrienden verlaten; waar van een preuve by *Horatius* is te zien. Zoo wel die binnen boort als die op 't landt stonden riepen luidt keels geluk uit. Aan de Goden deed men hier toe ryke beloften.

By de eerste Christenen ontfongen de geene die ter zee gongen den Kerkelyken zegen, en men badt voor haar.

De Heidenen zyn van gevoelen geweest, dat de zee ontheiligt konde worden; waar van te zien is by *Seneca*. Zy geloofden ook, dat de zee vergramt was, wanneer men onbevarene wateren, of verre gelegen landen gong bezoeken; want dan quamen de meeste schip-breuken te geschieden.

Het zee-varen is verschrikkelyk in de oogen der ouden geweest: hier om stelden zy zoo veel offerens daar voor in. *Juvenalis* zeght daar van:

> +*I nunc & ventis animam, committe dolato*
> *Confisus ligno, digitis à morte remotis*
> *Quatuor aut septem si sit latisfima taeda*.

+*Sat.* 11.

Dat is:

> Gaat henen dryft op 't nat, en 't leven nu betrout,
> Zes vingeren van de doodt, in een geschaaft stuk hout.

De maats die schip-breuk geleden hadden, schilderden hun ongeval, met de afgryzelykheit des zelfs, op borden, die zy, al zingende, op den rugh door 't landt omvoerden, 't geen het volk tot mededogen opwekte, om hen iets te geven: waar van +te leezen is by *Juvenalis*, en ook by *Perseus*. Deeze geschilderde borden, met lof-dichten, den Goden ter eeren, wierden dan eindelyk in de Tempels opgehangen, tot dankbaarheit van hun behoudenis.

+*Sat.* 14.
Horat. Epist. ad Pison.

Afgediende zee-lieden hongen ook den Goden eer-dichten op in de Tempelen.

Sat. 1.
Virgilius AEneid. 11. *Tibul*.

+Scheepen die vreede-boodtschap bragten, of gezanten tot den vyandt voerden, staken voor een vreede-staf uit, die in het Latyn *Caduceus* wiert genaamt; doch in haast wiert slechts een hoet of muts hier toe opgestoken.

+*Lib.* 1. *Eleg.* 3.

Wanneer een Schip zyn gewenschte haven naderde, hong men klimop-kranssen aan de mast, gelyk de Poët zeght:

> *Et Nautae laeti imposuere coronas*.

Dat is:

> *De blyde bootsgezellen rechten kranssen op*.

Op het Feest van de sterke Fortuin wierden tot Romen de Scheepen bekranst, en men rechte midden in de vlieten gasteryen aan; waar van *Ovidius* zeght:

> +*Multa coronatae juvenum convivia lintres*,
> *Multaque per medias vina bibantur aquas*. +*Fast.* 6.

Dat is:

> De scheepen zyn bekranst: het gasten van de jeugt
> Is midden in de vliet, men drinkt'er met geneugt.

Als de Scheepen in de havens opgeleght waren, wierden daar timmer-luiden op gestelt, die de zelve herstelden, en al dat verbroken was weder op maakten, en vernieuwden: zoo dat men zeght, Scheepen gevonden te zyn daar niet een stuk aan was van het hout waar uit zy ter eerster aanvang opgerecht waren geweest. Hier uit sproot geschil, zoo wanneer by uiterste wille een Schip aan iemandt gemaakt was, en het zelve door langheit van tydt dus verklutst was, dat daar aan niets van het hout gebleven was, waar uit het Schip bestondt toen het testament gemaakt wiert, of men het zelve Schip gehouden was te leveren? De Rechters tot Romen verstonden, dat het Schip 't zelfde blees zoo lang het zyn kiel behielt, en langer niet.

Van het midden van Slaght-maandt tot half Lente-maandt toe achte men de zee geslooten te zyn: en de Bestierders der Landtschappen, welke eenige Scheepen voor die tydt uit de havens lieten gaan, wierden gestraft. De dagh op welke de Scheep-vaart in de voor-tydt open gezet wiert, vierden de Romeinen met speelen. Doch by d'Egyptenaren offerde men ten dien dage aan de Godinne *Isis* een Schip op, nevens eerstelingen van scheeps voorraat, en leeftocht.

By *Hesiodus*, in zyn Boek *Werk en dagh* genaamt, vindt men, dat de scheeps-roers van eiken-hout dienen gemaakt te wezen. Men bespeurt aldaar mede, dat de Scheepen des Winters op 't landt gehaalt wierden, en boven met steenen vast gestuuwt, en bedekt, na dat onder droogh gepompt waren: de werk-tuigen wierden alle daar uit gelicht, en in huis bewaart: het stuur wiert in de rook gehangen, misschien om te steviger te werden. Te zyner tydt wierden de Scheepen mede zwart geverwt. Hy pryst het varen in een klein Schip, en in grooter de vracht te laden. Een groote zee, of wydt water over te varen, raadt hy af, en voornamentlyk het varen by Winter-tydt. Hy raadt mede in't algemeen, dat men zyne goederen niet licht te scheep wage.

De Romeinen hebben op veele plaatzen te gelyk Scheeps-vlooten by een gehadt, om hun overwonne Landtschappen te bewaren, en andere aan te winnen. Zy onderhielden zelfs een maghtige Vloot aan de mondt van den Rhyn, om de Britten, Franschen, en Nederlanders, in teugel te houden.

Onder alle Vlooten wiert 'er mede een in 't Roomsche gebiedt gevonden die de naam van Koren-vloot droegh, om dat der zelver doen niet anders was als alleen koren van verscheide gewesten na Romen te voeren: doch meest van Egypten; waar om zy ook wel de Egyptische vloot wiert genaamt. Als deeze quam te landen, toog men de scheepelingen, uit vreughde, witte kleederen aan, en daar wiert wierook geoffert; de Raadts-luiden gingen hen te gemoet, en loofden de Leidts-mannen. Deeze Koren scheepen voerden alleen een boven-zeil, *Supparum* geheten.

By d'oude Romers was voor de zee-luiden een zekeren tydt gestelt, en als iemant die uit gedient hadde, kreegh hy zyn afscheit, en wiert afgedankt, met verlof van zich nimmer ter zee behoeven te begeven; aan wien dan eenigh onderhoudt, geduurende zyn leven, toegeleght wiert, 't zy de gewoone soldye, of iets anders: welke tydt men houdt dat langer is geweest, als voor de soldaten die te lande gedient

hadden. En dat deeze tydt zich ten minsten tot 26 jaren uitgestrekt heeft, is by het volgende schrift te bespeuren.

> L. SEMPRONIUS. PROCULUS. VETERANUS. EX. CLASSE. MISENES. PRAETORIA. MILITAVIT. ANN. XXVI. SIBI. ET CONJUGI.

Dat is:

L. Sempronius Proculus, *oudt krygs-man uit de Misenische Hooft-vloot, heeft gedient* XXVI *jaren, voor zich, en zyn huis-vrouw*.

Messana was, gelyk ook Ravenna, een plaats daar de Romeinen hare Scheeps-vlooten hielden.

Behalven dit zyn noch andere af-schriften, uit oude marmer-steenen, voor handen, waar uit men ziet dat eenige zee-luiden 24 jaren, ook 26 jaren lang gedient hebben, en eerlyk zyn ontslagen.

Het Schip wiert by de Ouden voor een teken van vreemdelingschap genoomen, om dat men daar mede uitheemsche landen bezoekt; gelyk by *Tacitus*, daar hy van *Isis* spreekt, die by de Sueven geëert wiert, is te zien: *Het teken zelve*, zeght hy, *der wyze als een Liburnisch Schip gemaakt, leert, dat de Godts-dienst van buiten is gekomen*.

By de Athenienzers droegen de vreemdelingen, op zeker Feest, Scheepkens om, tot teken dat zy geen inboorlingen waren.

Op de oude graven van de Eretriers, in Grieken, vondt men Scheepkens gesneden, in teken dat zy daar vreemdelingen waren.

De Romeinen zyn een maal zoo sterk in getal van Scheepen ter zee geweest, dat, schoon zy altydt meest d'overhant op hunne vyanden behaalden, men echter zeven hondert Scheepen telde, die by den vyandt in korten tydt verovert wierden, een teken dat de zelve daar in grooten getale zyn geweest.

+*Antonius* hadde een vloot toegerust van vyf hondert Oorlog-scheepen, die in drie verdeilingen was geschaart. +*Platarebus*

Als *Constantinus Copronimus* de Bulgaren zoude gaan beoorlogen, om haar tot de Christen Kerk te dwingen, verloor hy op een maal, by storm, een vloot van twee duizent Scheepen.

Bugeslaus, Vorst van Pomeren, toogh tegen Denemarken uit met vyf honderdt Scheepen, die, op vyf-en-dertigh na, alle quamen te sneuvelen.

Dat men van oudts zich meester op zee heeft zoeken te maken, en elkander de vrye vaart, of toegang te scheep tot zekere landt-streeken, te beletten, blykt uit het volgende Vreede-verdragh tusschen Romen, en Karthago.

+*Amicitia Romanis & Romanorum sociis, cum Carthaginiensibus & Carthaginiensium sociis, his legibus & conditionibus esto: Ne naviganto Romani, Romanorumve socii, ultra pulchrum promontorium; extra quod si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi: si quis vi delatus fuerit, emendi aut accipiendi quicquam, praeter necessaria reficiendis navibus & sacris faciendis jus ei ne esto, intra diem quintum, qui navem applicuerint abeunto, &c.* +*Polybius*.

Dat is:

'Daar zy vriendtschap tusschen de Romeinen met hun bondtgenooten, en de Karthaginenzers met hun bondtgenooten, op deeze voorwaarden, en wetten: Niemandt der Romeinen, of hun medegezellen, vare verby het Schoone Hooft; waar buiten als zy door storm, of vyandt zyn gedreven, of door geweldt gebragt, en zy hun geen recht, iets daar te kopen, of te ontfangen, als 't geen noodtzakelyk zy, om de Scheepen te herstellen, of den Godts-dienst te plegen: en zy hebben binnen den vyfden dagh, na het landen, te vertrekken, enz.

De Scheepen strekten zomtydts voor gestadige wooningen van huis-gezinnen, + gelyk by *Lucanus*, en *Heliodorus*, is te zien, +voornamentlyk voor de visshers, en zeeroovers ran Egypten. +*Lib.* 5. +*Lib.* 1.

De Scheepen dienden de zommige wel voor begraaf-plaatzen.

Men plag ook het een of ander scheeps-deel met den dooden, die een zee-man was geweest, in het graf te leggen, te weten, by die volken, daar men de dooden in de aarde begroef.

De snel-loopende Vaar-tuigen voerden, tot teken, een hoedt voor op.

Scheep-strydts Wetten van den Constantinopolitaanschen Keizer Leo de vyfde, *die op 't jaar* 814 *heerschte*.

+De Stuurman, en het Scheeps-opperhooft, dient voor al weêr- en windt-vast te zyn, en grondige kennis van des luchts veranderingen te hebben, ook kundigh in het gesternte te wezen, en alle hemels-teikenen, kaken, en opkomende +*Antiphilus Bysantin*.

onweêrs-vlagen te konnen voorzien, en te gemoet komen; op dat zyne volmaaktheit, en kennisse, het Schip en volk behoude, en tegen ongeval beschutte.

De Scheepen, en Galeyen, die ten stryde gebouwt werden, dienen bestendigh tegen den vyandt te zyn, welken zy te keer zullen gaan; waar om naerstigh te letten is op hunne toerusting, bemanning, en wapening: en dat men de zelve zoo toeschikt, dat zy bequaam zyn hunne tegenstrevers niet alleen te wederstaan, maar zelfs ook te overwinnen.

De Scheepen zullen niet te zwaar van hout zyn, op dat zy niet traagh in 't zeilen worden; noch te rank, of te licht opgehaalt, op dat zy, door hunne zwakheit, niet te bros bevonden worden, om den indruk der vyandtlyke Scheepen te wederstaan; maar van een middelbare zwaarte, en stevigh, om de vyandtlyke *nebben te rugh te zenden; en niet te grof, dat haar gewight den voortgang belette.

*Galjoenen.

Die bouwen zal, dient alles dubbelt voor en by de handt te hebben, als ankers, riemen, roei - klampen, banken, touwen, mast-korven, en alles wat des Schips bouw en gebruik vereischt; voornamentlyk uitgeholde balken, planken, werk, pek, teer, en alle werk-tuigen, by den Scheeps-timmerman gebruikelyk, als byl, boor, zaag, en diergelyke.

Voor op de boegh Zal men steedts een koperen spuit klaar houden, om daar mede vuur in 's vyandts scheepen te blazen: en omhoogh boven de spuit, op 't rondt-hout, dicht beschootene marssen, of *mast-korven, maken, met stevige schanssen voorzien, daar men dappere mannen ten stryde in zet, welke den vyandt op de voor-steven konnen te keer gaan, of ook wel het gant-

*Pseudopatium.

sche schip over hare pylen, javelynen, en andere werk-tuigen, werpen, om den vyandt te vernielen.

De houte storm-toorens, die te midden op den *overloop staan, werden in de drie roei-rey Scheepen van de zwaarste deelen gemaakt; waar uit de maats molen-steenen, zware klompen yzers, broodt-timpen niet ongelyk, en vuur-voedtzel, in des vyandts Scheepen werpen, die daar door reddeloos werden, of tot asch raken, en het volk verplet wert, of om 't leven komt.

*Catartium.

De Scheepen zyn langwerpigh, en van een goedt beloop, voerende onder en boven een riem-rey. Ieder riem-rey hebbe ten minsten vyf-en-twintigh roei-leden, of banken, daar de roeijers op zitten, zoo ter rechter als ter slinker zyde; welke mannen zich zoo wel tot den strydt als tot den arbeidt moeten gereedt houden, hondert boven en onder.

Den Hopman zy Opper-voogt, en behalven hem ziet men een te scheep die op de helm, vlagge-stok, standaart, of zeil-sluijer past, nevens twee voor-stevens Stuurluiden, en andere minder gebieders. Van de twee voorste riem - gezellen past d'eene op 't anker werpen, en d'andere op de vuur-spuit. De kyk-uit zit stadigh gewapent op de stevens top, of op de neb. Des Hopmans zetel is op 't stuur-plecht; by hem staat een schildt-knaap, die de vyandtlyke pylen van hem keert als men strydt, en ruimte maakt in vreede, om van de gemeene man onderscheiden te zyn: uit zyn zit-plaats magh hy alles, het gantsche Schip over, beschouwen, engebieden na den eisch.

Daar zullen ook grooter Scheepen gebouwt werden, die twee hondert man of meer voeren, na gelegentheit van tydt, en plaats, vyftigh aan de onderste reijen, en hondert en vyftigh by de bovenste, die alle den vyandt gewapent konnen bestryden.

Men zal ook kleine Scheepen bouwen, die snel in 't loopen, ook gezwindt en radt zyn om iets te verrichten, welke maar een rey riem-gasten op hebben: men noemt deeze Galeyen, en zyn gebruikelyk om de brant-wacht te houden, en alles te bestellen daar haast by van nooden is.

Zomtydts timmert ook last- en paerdevoerders, om het scheeps reis-tuigh, en al den kryghs-toestel, na te voeren, op dat het zelve, voornamentlyk als 't veghtens tydt is, de Scheepen niet verzware: welke ook wapenen, en spyze uitlangen, als men des noodigh is.

Het getal der Scheepen, noodigh tot een bestendige Vloot, of de mannen daar op, is niet licht te bepalen; want na tydts gelegentheit, en 's vyandts geweldt, dient de menighte der vlootelingen, en Scheepen, als ook alle het kryghs-tuigh, vergroot.

De paerde- en last-voerders dienen van alles voorzien te zyn, niet alleen van werktuigen, tot de vaart dienstigh, maar ook van boogen, pylen, werp-schachten, en al wat byzonder dienstig magh geoordeelt werden, voornamentlyk overvloedt van alle wapen-tuigh, op dat, in geval eenige wapens schadeloos raken, weder andere ter handt gestelt konnen werden. Laat hen den toestel daar men mede werpt, en diergelyk geweer, mede voeren, op dat door gebrek der zelve de rotgezellen geen onheil ervare.

Behalven de krygs-knechten, en bovenroeijers, zoo zal een ieder, die nevens den Hopman te scheep is, van den eersten tot den laatsten, gewapent zyn, met schildt, boogh en pyl, spies, javelyn, en zwaert, rusting tot arm, handt, en hooft, en ten minsten zal hy voor gewapent zyn, zoo de achter-stukken, borst- en scheen-harnassen ontbreken; maar die noch helmetten noch rusting dragen, zullen met dubbele *snaar-rokskens het gantsche lichaam dekken, en achter den rugh van de gewapende den boogh gebruiken.

*Cerduclus.

Het gebruik der *werp-steenen is dienstigh te scheep, die men in stede van ander wapen-tuigh onder den vyandt werpt; want steenen is een goet en vast geweer: maar men zal de steenen zoo niet werpen, dat zy alle hare kragt daar toe aanspannen, en behalven dat ledigh zyn; want als de vyandt zich met schilden versterkt, en, zich stil houdende, het daar op af laat stuiten, zullen de keijen licht vergooit, en de werpers vermat werden, welke dan, aangeranst wordende, lichtelyk verslagen en gevelt konnen werden; want dus te doen is de wyze der Barbaren.

*Cochlaus.

De Saraceinen laten den eersten storm op zich af botzen; en wanneer zy zien dat den vyandt mat is, 't zy door steen-werpen, boogh-schieten, of andere wys van stryden, staan zy met een bots op, vertzagen hunne tegenstrevers, en vangen aan van naby te hardebollen, met slagh-zwaerden, en spiessen, zonder bezouw. Daar om wacht men zich te recht, en verspilt niets onnut; maar neme goede voorzicht, dat de vyanden de schade erlangen. Men moet het getal der pylen, en de kracht der mannen, tegen elkander overwegen, en den toestandt des vyandts van het begin tot den einde des geveghts wel doorzien, om den aanval daar na te richten. Hier toe voorziet het Opper-hooft, dat de maats geen noot-

wendigheden of voedtzel ontberen, op dat zy, uit gebrek van het zelve, geen oproer brouwen, of den onderzaten, en gunstelingen hart vallen, door noodt, en honger, gedwongen hun te verongelyken, en te verdrukken; maar, zoo het moogelyk is, berooft en plundert des vyandts grondt, en spyst daar u volk uit.

Geeft last aan alle Hopluiden, geen minder kryghs-knecht te verongelyken. Geniet geene gifte van hen, zelfs niet van de minste: ja denkt zelf niet van iemandt schenkaadjen aan te vaerden, veel min van den geenen welke onder hen gestelt zyn, 't zy hy van grooten of kleinen doen is.

Stelt de wakkerste en lustighste kryghsluiden op 't hooghste van 't Schip, daar zy handt-gemeen met den vyandt konnen zyn: de zwakste, en laf hertighste, zoo riem-gasten, als punt-bieders, zendt na onder: en vervult de plaatzen der verslagene boven met de onderste mannen.

Het Opper-hooft moet den imborst en drift van alle zyne scheepelingen bekent zyn, gelyk de jagers die van hunne honden kennen, om de zelve na elks aart te moogen gebruiken. Zal derhalven alles zoo schikken, als het in een voorgenoomene krygh noodig mogte zyn, zoo wat belangt de Scheepen zelve, als de bevaarders. Wapen, voorraat, en leeftocht, moet op een verzekerde plaats verordent werden, als 't op een kampen gaat.

Eer men te scheep gaat zoo laat de soldaten zich Godt bevelen, met onderlinge smekingen, en godtvruchtige beloften, hem afbiddende een heilzame reize tegen hunnen vyandt. Spreekt daar na alle de maats te gelyk aan, steekt haar 't hart onder de riem, en moedight de Hopluiden en minder Voogden, in 't byzonder aan, zoo veel doenlyk is, dat ieder zyn ampt gade sla; en steekt in zee met een goede windt.

De Scheepen zullen geen zee kiezen ieder om 't zeerst, maar wel geschikt, elken hoop van drie of vyf, een Hooft erkennende, die den leidts-man zal zyn.

In groote zee-heiren zy d'Admiraal zelve Opper-vooght, en gebieder. Elk een zy wel onderwezen in alles, dat tot Schip, pylen, en strydt behoort.

De oude Onder-hopluiden hebben bevelen van de Opper-voogt der vloot t'ontfangen, welke de zelve weder uitdeelen aan hun ondergestelde ampt-luiden. Dit zy van een Konings vloot genoegh gezeit.

Op de Scheepen der byzondere stelt men Schippers, in stede van Hopluiden, tot bestierders, die de Opper-vooght van een Konings vloot, daar zy zich onder vinden, zullen gehoorzamen.

Met de naam van *Schipper wierden in d'oude tyden des vloots Opper-vooghden benaamt, en hun onderhoorige beampten *Hondert-mannen, en Leidts-luiden.

*Drungarius, & Turmarcha.

Het zy een stale wet, de maats, en de Scheepen steedts te oeffenen, zoo in 't byzonder, als vergadert, vallende den ander aan met schildt en zwaert: tot welk spiegei-geveght men de Scheepen ten vollen uitruste, als of 't ernst ware. Zoo aan een geklampt als los, vatte men elkander op zonderlyke wyze aan, met lange spiessen, en handt-spaken de tegen-gestelde Scheepen beledigende, zoo dat niemandt daar omtrent derft komen, 't en zy hy het groot gevaar niet schroomt. In 't kort, laat hen zoo geoeffent werden in jok en spiegel-strydt, als men gist dat het in ernst zal aangaan, op dat het kryghs-gekryt en geraas hun niet vreemt voor kome, of vertzage, als iets dat haar ongewoon is.

*Centuriones, & Comites.

En dan eerst, wanneer de zee-lieden dus geoeffent zyn, voert men hen ten strydewaart. Ieder Schip houdt zich zoo verre van zyn makker, dat zy elkander niet hinderen, 't zy in hardt weêr, 't zy by kampens tydt: gelyk een wel gestelt en geoeffent heir-leger vervolgen zy haar loop. Wanneer men landt, werdt de vloot geschiktelyk verzorght: en als 't ankerens tydt is zal men zetten, 't zy in een haven, 't zy tegen strandt, of in een inham, in goede orde, zonder eenige verwartheit, op dat, zoo'er onweêr opsteekt, de vloot te minder schade lyde.

Hoe 't met de windt staat mooght ghy uit het gesternte weten, als ook het gewest 't geen ghy zoekt: en, 't en ware een groote noodtzakelykheit u dwong, zonder voor-windt, stille zee, en een gewisse hoop van goede reis, begeeft u niet van de wal in een onstuimigh water; maar neemt wel waar 's hemels voor-tekenen, en alles wat d'ondervindinge hier inne leert, en neemt zoo de reis aan.

Wanneer gy in 't vaderlant ontscheept, en de kryghs-lieden te lande voert, zonder schroom voor vyandt, zoo laat de zelve onverwart uit treden, en rusten. Zy zullen des daaghs noch des nachts iemandt van 't landt beledigen, 't zy met de vruchten en gewassen hen afhandigh te maken, of het vruchtbaar landt te verwoesten.

Indien ghy na by's vyandts landt zyt, of zorght dat de zelve na by u is, zoo is het noodigh dat ghy schildt-wachten uit zet, zoo te water als te lande. Houdt u wakker, en zoo slaghvaerdigh, of 't gewis aan de man zoude gaan; want des vyandts listen zyn veel: zoo zy u op 't landt bemerken onbezorght te zyn, zullen zy u slaan, en

het vuur in de Scheepen werpen; of zullen een inbreuk op u vloot doen, indien zy klaar zyn, en u onklaar bevinden, 't zy by daagh of by nacht, en zy zullen u dus licht vernielen; maar zoo ghy op u hoede zyt, is al haar inval ydel.

Als de tydt van stryden nadert, zoo houd al de vlootelingen de straffe voor, welke de lafhartige te beurte valt: moedight hen met bequame redenen, om het aanstaande gevaar niet te schouwen, op dat zy, zoo uit schrik van boete, als door belofte van loon, en aanporringe, zich dapper toonen, en, zelfs als men van na by kampt, zich vol moedt houden.

De vyandt moet aangetast en vermat werden, liever door een voor uit gezonden vloots-gedeelte, en andere vonden, als met de geheele vloot, of zelfs zyn meeste gedeelte, 't en ware eene zware noodtwendigheit vereischte, het ter eerster aanval alles te wagen.

Het Opper-hooft werpt zich niet lichtelyk in 't hartste van een openbaren strydt, terwyl de kans licht verkeert, en d'oorloghs-gevallen wonderlyk zyn. Waar om wel te wachten is, niet lichtvaerdelyk een zee-slagh aan te gaan; want als de Scheepen aan elkander vast zyn, is een hardt geveght niet wel te ontgaan. Schouwt derhalven het aanklampen der enter-dreggen, zoo ghy geen vast vertrouwen hebt op de sterkte van u volk, en wapen-tuigh, waar door ghy den vyandt ontwyfelyk zult doen ruimen; want de menighte en grootte der Scheepen zal u geen meester ter zee maken, 't en zy men daar op heeft sterke mannen, vol moedt en hart, en voor al den zegen van boven, welke te bekomen is met een goedt leven, en wel doen.

Tegen de vry gegevene vyanden handelt met rechtvaerdigheit. Weest niet onmenschelyk tegen de gevangens, noch leght hun niets schandelyk of godtloos op. Beschadight niemandt die u niet misdaan heeft: en die u verongelykt heeft, wederstaat in goethertigheit.

Als de tydt des strydts nadert, zoo schikt uwe Scheepen verscheidelyk, na de gelegentheit van tydt en plaats. Als ghy waant meester te zyn, en 't geveght wilt aangaan, op hope en betrouwen van winst en zegen, zoo maakt van uwen bodem, en uit u eigen wateren te zyn: kampt liever na by des vyandts landen, op dat hy het vlughten op zyn bodem (waar hun kans t'ontkomen is) voor 't veghten op het water verkieze; want als de schrik een kryghs-knecht bevangt, en hy kans om te ontloopen ziet, werpt hy zyn wapen-tuigh van zich, en kiest de vlught: men vindt ook zelden een man, 't zy Romein of Barbaar, die niet een schandige vlugt voor een gewisse doot verkiest.

Daaghs voor het geveght moet tusschen de Zee-voogt en Hop-lieden raadt gehouden werden, en beraamt met meerderheit van stemmen, wat te doen staat. Het bestemde moet alom uitgedeelt zyn aan de bestierders der vloot, welke de bevelen vaerdigh hebben na te komen. En zoo by geval iets buiten gissing voor komt, heeft het Opperhooft een sein te doen, uitdrukkende zynen wil, 't zy met een schildt te slaan, opgeving van rook, wujing, op en neder halen van zeilen, of anderzins, waar na alle Hopluiden zich te voegen, en 't belaste te volvoeren hebben.

Het Opper-hooft van de vloot zy voor al voorzien van een uitstekent Schip, en wakkere maats, in moedt en sterkte huns gelyken overtreffende. Van gelyken de Zee-voogts plaats-bekleeder, Schout-by-nacht, en al wie over meer als een Schip staat, neme de wakkerste mannen by zich, op dat zy, als Hoofden en voorgangers, ook meerder gewelt konnen doen. Deeze, en alle d'andere Scheepen, hebben steedts het oogh op 't Admiraals schip, waar van zy bestiert werden, en wiens last zy volgen, 't en ware in byzondere voorvallen anders wierde vereischt. Hier toe dient op een verheven plaats zeker teken, 't zy een vlamvaan *(Flamulum)*, of iets anders, opgerecht te zyn in 't Schip van den Zee-vooght, om daar mede te seinen na welgevallen, 't zy men met kampen zal voort gaan, en aanvallen of aerzelen, of dus

veinzen, en keeren, iemant die in noodt is te hulp komen, traagh of gezwind voort te gaan, lagen aan te stellen, of wel die t'ontgaan, en wat diergelyke bevelen meer mogen zyn, welke de Scheeps-hopluiden, de zelve gewaar wordende, hebben na te komen. Dit seinen geschiedt, om dat men onder het geveght, noch door stem, noch door trompet, een ander zyne meining kan doen verstaan, terwyl het groote oproer, het bruisschen van de zee, het gekrysch der wapenen, de vaert en 't botzen der Scheepen, nevens het geschreeuw der kampers, het gehoor verdooven. Doet het sein, zoo het over eindt staat, ter slinker of ter rechter zyde neder dalen, het werde geschut, opgelicht, ofte neder gehouden, wegh genoomen, en ook t'eenemaal verandert, neemt af zyn kruin, verandert zyn gestalte en verw. Van oudts stak men een helmet, of kryghs-hoet, op een lange spies, root van verw, in teken van aanval; doch misschien zoude men met wyzen der handen dit alles verrichten.

Laat het kennen van deeze tekenen, met hare beduidtzels, allen den Hopluiden, en hunne plaats-bekleeders, zoo ingeboezemt zyn, dat zy ter eerster aanzien de last, daar door gegeven, verstaan, en aanstondts weten te volvoeren.

De schikking des vloots, 't zy dat de vyandt perst en dwingt om handt-gemeen te werden, 't zy dat ghy, op hoop van zegen, hem aanranst, werde, na voorvallende gelegentheit, door den Vloot-heer gestelt; want men kan daar van geen vaste wetten geven, dewyl des vyandts toestel, en rang, niet te doorgronden is, voor dat men het ziet. Altemet zal hy de vloot half maans wyze scharen, met hoornen of handen aan ieder eindt: aan 't scherpste stelt hy de manhaftighste Hopluiden, en de kloekste Scheepen aan de buitenste kring: te midden in zyde Vloot-heer gestelt, op dat hy alles beschouwe, stiere, gebiede, en hulpe zendt, daar hy ziet dat de zyne te kort schieten: deeze half maans wyze stelling dient voornamentlyk om den vyandt te besluiten. Op een andere tydt stelt de Scheepen lyn-recht, om, des noodig, met de nebben op 's vyandts boegen in te ryden, en met de vuur-spuiten de Scheepen aan brandt te helpen. Deelt ook de vloot in verscheide Scheeps-benden, en als de eene gevoghten heeft valle d'ander op den vyandt aan, 't zy van vooren, ter zyden, of in den staert: dus zal men den vyandt wederstaan, en verslaan.

Men verzinne ook kryghs-listen; want als de vyandt wydt en zydts verstrooit is, en op de onze, die zy niet alle zien, aanvalt, overrompelt men hem haastelyk met het lichaam van de vloot zelve, welke of verschoolen was, of in der yl, door maght van riemen , nadert: en zoo zal men alle zyne kraghten dempen. Als men zeer vlugh vaar-tuigh heeft, laat men die de vlught veinzen, en den vyandt achtervolgen, zonder ooit t'achterhalen, als wanneer men frissche Scheepen by de handt houdt, welke in der vlughtelingen stede het geveght hervatten, en hun vyandt slaan. Het is ook geen onnutte les, de zwakste aan te ranzen, wanneer men zorght de zwaarste niet bestendigh te zyn. Daar wordt vaak handt aan handt gevoghten, tot in den duisteren nacht. Voor afgematte Scheepen voert frissche aan, en verpoost de maats, die den wreeden vyandt vellen; doet dit voornamentlyk als uwe Scheepen die van den vyandt te boven gaan.

Veinzende te aerzelen, zult ghy den vyandt, die u over hals zoekt te volgen, verbysteren, en zyn wel gestelde zee-bende verwarren, wanneer het tydt is hun op 't lyf te vallen. Zyt ghy de sterkste in getal van Scheepen, zendt twee of drie van de uwe tegen harer een.

De Scheeps-strydt is best aangevangen als het weêr den vyandt heeft ontreddert, of als hy door gestadige zee-kaken is afgemat, of wanneer ghy des nachts kans ziet hunne vaar-tuigen ten vuure te doemen, en ook indien ghy bemerkt dat hy voet aan landt gezet, en 't volk verdeelt heeft.

Doch dewyle de voorvallen zoo onderscheidelyk zyn, is 't niet wel doenlyk vaste wetten of voor-schriften te geven, waar na zich een Vloot-heer voege; doch hy bidde Godt, dat hem, des vereischt, heil-zame gedachten invallen.

Veel werk-tuigen heeft men verzonnen, zoo om Scheepen als scheepelingen te vernielen, gelyk het vuur met geklater, en de vuurige rook, daar men, spattende, de Scheepen mede ontfonkt.

De boogh-schutters schieten by de stevens, en van ter zyden, kleine schagtkens, *Musculi* geheten.

Andere hebben fenynigh gedierte in beslooten potten, om over des vyandts boort te werpen, gelyk serpenten, en schorpioenen, welke, zoo ghy haar raakt, byten, en de beet is doodelyk.

Ook potten vol levende kalk, welke, binnen des vyandts boort verbrooken werdende, hun verstikt, en 't gezight verbystert, zynde een groot ongemak voor de kampers.

De mink-yzers, op 't vyandtlyke boort gegooit, geven geen klein onheil, en zyn in 't stryden zeer t'onpasse.

Vuur-potten, welke in het vyandtlyke vaar-tuigh geworpen, en verbroken worden, daar de zelvige zich ontsteken, laat een voornaam werp-tuigh zyn.

Als mede de handt-buizen, waar uit de scheeps-gezellen, van achter kopere schilden, veel vuur den vyandt in het gezight werpen.

Groote voet-angels, of spykers, in zware knodzen gesteken, omhangen met brantvoedzel, ontstoken, en in de Scheepen geworpen, zal de zelvige in kolen leggen; en als de maats komen om deeze te blussen, zullen de pennen hun de voeten quetzen, 't welk geen klein ongemak den tegenstryders aanbrengt.

Met kranen, of andere werk-tuigen, die tot lichten gebruikt werden, en herwaarts en derwaarts beweegelyk zyn, wert ook wel heet en brandent pek in de Scheepen der tegen-stryders, die aan d'uwe vast zyn, geworpen.

Men zal de geheele vyandts vloot verdelgen, zoo men breedt tegen hen aan

leght, aan haar geketent is, aan een zyde werk geeft, en aanklampt, terwyl andere stevige nebben hun in de rugh zetten dat het davert; maar als de schok aan komt, zet ghy dan een weinigh af, om 't vyandtlyk gebouw niet te schragen, en zoo zal men die in de grondt booren. Men sla wel acht, dat de banden, die de strydende Scheepen t'zamen houden, niet op een plaats wederzydts aan 't Schip vast zyn, maar dat het vyandtlyk Schip meer na achteren toe schiete, op dat de man, die hem pooght te overroeijen, plaats heeft om aan te ranzen, tot dat hy gedoken is: en dit diene mede, op dat in Scheepen die twee of meer riem-slagen boven elkander hebben, de onderste riem-gasten met lange spiessen door de roei-gaten den vyandt lenzen, en ombrengen.

Gelyk het mede zeer noodigh is, van en uit de onderste riem-laagh het vyandtlyke vaar-tuigh aan te randen, op dat de Scheepen, dus doorboort werdende, vol water geraken, en te gronde gaan.

De krygs-voorvallen zyn ontallyk, waar om het een werk van te langen sleep zoude zyn, in allen wetten voor te stellen.

Voor al moeten de Scheepen voorzien zyn van sterke mannen, die zich niet ontzien hart tegen hart, en handt tegen handt te veghten, van een vluggen geest, rap, en geoeffent in alle wapen-tuigh, te landt gebruikelyk; maar oeffent voornamentlyk den genen meest daar in, welke ghy op het bovenste dek denkt te stellen.

Maakt altydt meerder in getal van Scheepen te zyn als den vyandt, of ten minsten gelyk. En zoo men bemerkt dat hunne Scheepen sterk bemant zyn, ontziet ook u volk niet; maar gelykt hun in getal, of overtreft haar. En als ghy de zwaarste Scheepen tot de toght toeleght, zoo brengt de kryghs-luiden van twee kleine Scheepen op een groot, of kiest uit al uwe maght de lustighste. Twee hondert krygers, of meer, voere ieder Schip.

Men takelt ook kleinder vaar-tuigh toe, meer bezeilt als het zwaarste, om den vlugtenden tegenstryder t'achterhalen, of des noodts zelve te ontkomen. Deeze houden zich stil, zoo lange als men huns niet behoeftigh is, en werden t'zyner tydt gebruikt, om den vyandt te beledigen, of zelf het gevreest onheil af te keeren.

Grooter en kleinder Scheepen zal men bouwen, en uit-reeden, na de plaats daar men stryden moet, en den vyandt daar men tegen te doen heeft; want ieder volk-aart heeft zyne byzondere water-maghten. De Saracynen bezigen zwaar en log vaar-tuig: de Scythen snel en klein, om dat zy in het Zwarte meir door d'enge stroomen afzakken. En dit zy van den toestel eens waterlegers genoegh.

Als ghy den aftoght blaast, wykt met de gantsche vloot half maans wys, welke gestalte zoo wel in 't komen als keeren oorbaar geoordeelt wert.

Na 't ontgorden van het zwaert, deelt in billikheit de buit onder u volk uit, onthaalt hen met gasteryen, cier- en vreugdemaaltyden, begiftigt de wakkere, en straft de lafhertige.

De veelheit der Scheepen, bemant met bloode kryghs lieden, is van geen waerde, schoon zy tegen weinige, en knechten vol moedt, te doen hebben.

De zegen des twists, en kans-waging, bestaat niet in 't getal der mannen, maar in koenheit en dapperheit der zelve: weinig wolven doen grooten slagt onder een groote kudde schapen.

Het doen der vyanden moet wel naerstelyk bespiedt werden, om zich zelfs, na de grootte en menighte harer Scheepen, wapen, en volk te beschikken.

Hebt by de werken klein en grof vaartuigh, niet ten kamp alleen verordent, maar ook om wacht te houden, leef-tocht aan te voeren, en de vloot te herspyzen, Galeyen van een reeg riemen.

De Zee-voogt zy voor al yverigh, en op zyn hoede, stemmigh in zyne bevelen, en voorzightigh in zyn voornemen, om behagelyk voor Godt te zyn. En dus verre van de Scheeps-strydts wetten, by Keizer *Leo* ingevoert.

[+]Ter eeuwig duurende geheugenisse van aanzienlyke Scheepen, Scheeps-daden, en Zee-zegenpralen, heeft men oulings in gebruik gehadt Scheeps-gedenk-penningen te slaan, voorzien met Scheepen, en hun [*]snebben, of eenigh ander deel: welke mede veeltyts voor zinne-beelden op oude munt geslagen wierden.

[+]*Scheeps-gedenk-penningen.*

[*]*Galjoenen*

Toen *Julius Caesar*, onder Sicilie, *Pompejus* versloegh, in het jaar DCCV na Romens opbouw, deed hy een penning slaan, op welke verbeeldt wiert de drie-puntige gestalte van het eilandt Sicilie, met drie beenen, in vorm van een drie-hoek, gehouden in de handt van een naakt vrouwspersoon, de Siciliaansche maaght verbeeldende, die met haar voet op een scheepsneb rust.

[+]Men vindt noch een andere penning, ten tyde van *Caesar* gemunt, waar op een scheeps roer, een hoorn des overvloedts, nevens een schildt-voerders staf, vertoont werden. Het stuur beduidt het heerschen op den aardtbodem: de kloot, die afgedeelt is, zyn de landtschappen der werelt:

[+]*Florus lib.* 4. *Orosius l.* 6.

de hoorn betekent volheit van alle vruchten, en schatten: de staf verbeelt de vreede. Hier mede wilde *Caesar* uitdrukken, dat hy 't alles wel hadde bestuurt, loffelyk voor de Romeinen gestreden, volken overwonnen, ook schatten en rykdommen voor 't gemeene best vergadert.

Domitius, Over-groot-vader van *Nero*, wiert na de moort van *Caesar* de stadt Romen ontzeit; doch namaals herstelt, en op nieuw erkent voor Vloot-vooght, liet hy een penning slaan, daar aan d'eene zyde zyn wezen, en aan d'andere een scheeps sneb, met eenige zee-wapenen, op stonden.

Zes of acht verscheide munten vindt men, daar aan d'eene zyde het dubbelt hooft van *Janus* op geslagen is, en op d'andere zyde scheeps-nebben van verschillen-de gestalte: gelyk ook de penningen zelve van verscheide zwaarte zyn. Eenige steken twee spitzen voor uit, andere vier of zes, en ook eenige slechts het galjoen zonder scherpte. Ieder scheeps scherpte staat in 't galjoen op een byzondere hoogte en wyze. Deeze *Janus* wiert den achter-ziende Godt genaamt. Hy was een Koning, en braght het grove en woeste leven der menschen tot een eerlyk, zacht, en burgerlyk leven; waar om hy in 't eerst voor een halve Godt geëert wierdt. Namaals bouwde *Numa Pompilius* hem een Tempel, en toen wiert hy voor een Godt uitgekreten. Men beelde aan hem twee aangezigten uit, als ziende met het achterste op de voorgaande ruwe manier van leven, en met het voorste op den beteren toestandt, by hem ingevoert. De Romeinen offerden hem steedts in tydt van oorlogh: en als de Keizers ten krygh trokken, bezochten zy eerst den Tempel van *Janus*; gelyk zy mede deeden wanneer daar van te rugh quamen. In de maandt *Januarius*, die na hem benaamt is, vierde men zyn Feest. Deeze vier-dagen quamen voor die van *Mars*, in de maandt Maert, om dat de vreede, waar om men in de eerste badt, aangenamer als den oorlogh was. By tydt van oorlogh stondt deeze Tempel altydt open, op dat een ieder daar in om vreede moghte bidden; maar by vreede wiert zy geslooten.

Noch zyn'er penningen voor handen, van *Caesar*, en *Vespasianus*, waar op de gevleugelde Faam, met een lauwer-krans in d'eene handt, en een palm-tak in d'andere, met de voet op overwonne scheeps-nebben, vertoont worden, tot teken van hun zegen-pralen.

Ook is'er een penning, daar aan d'eene zyde het aanzight van *M. Poblicus* staat, en aan d'andere een kryghs-man, die met zyn rechter voet op een scheeps-neb rust, en met de rechter handt een palm-tak ontfangt.

M. Antonius deed een penning munten, daar aan d'eene zyde zyn aanzigt op stondt, en aan d'andere zyde een Schip, geroeit van vier mannen, daar een Hopman, of Gebieder, voor op staat, en een Stuurman achter by 't roer zit. Op een andere ziet men een lang Schip, daar een vlag af waait, met deeze woorden, *Felicitas Augusti:* dat is, *Heil van Augustus*. Deeze beide zyn zonder nebben.

Niet t'onrecht vindt men de Fortuin met een scheeps roer en zeil op onderscheidelyke penningen, by d'oude geslagen.

De overvloedt werdt ook op veele oude munten verbeeldt, met boegen van Scheepen, daar *Ceres* by staat: waar mede zy wilden te kennen geven, dat de rykdom, en overvloedt, van over zee, door hulp der Scheepen, tot hen was gebraght.

Numa, en de nazaten van *Ancus*, Roomsche Koningen, hebben gedenk-penningen doen maken, daar op d'eene zyde hun beider wezens staan, en aan d'andere zyde twee poorten, onder een van welke de Faam, met een lauwer-krans, en onder d'andere een scheeps-snuit vertoont werden.

De Grieken, als zeer voorbarigh in verdichtzelen geweest zynde, hebben gezegt, dat, als *Melicerta*, zoon van *Inus*, Koning tot Theben, zich buiten boort wierp, een dolphyn hem op den rugh nam, en hy in een Zee-godt veranderde: waar van men tot op heden een penning ziet, aan welkers eene zyde hy op een dolphyn leght,

daar een palm-tak nevens staat, en op d'andere zyde een scheepken vertoont wert, 't geen onder een vierkant zeil voort geroeit wert.

De koop-handel is by de Grieken, gelyk ook by de Romeinen, op onderscheidelyke munten, door het hooft van *Mercurius*, en een scheeps-neb, verbeeldt geweest.

Op een penning van *Hadrianus* wordt Asia uitgebeeldt door een staande vrouwe, die in de rechter handt een slange beknepen houdt, en in de slinker handt het roer van een schip, hebbende de voet op het voorste van een schip gezet. Op een penning van *Antonius* staat deeze vrouw zonder schip, en heeft in plaats van het roer een anker in de handt. Dat zy op het vooreinde van een schip staat, en het roer of anker in hare handt heeft, betekent dat men in Asia naauwlyks anders als te scheep komen kan. Of dit ziet wel op hare zeevaart, en zee-bedrevenheit, als van Rhodus, Ephesus, en andere zee-steden, daar toen ter tydt de Schip-vaart bloeide: dat

zy een slang beknepen houdt, kan gevoegelyk gepast worden op het krygs-bedryf van *Trajanus*, voorzaat van *Hadrianus*, die alle de volkeren tusschen de stroomen Indus en Euphrates den oorlogh aangedaan, en *Kosdroem*, Koning der Parthers, welke tot die tydt toe van niemandt overwonnen was, verdelght, en den Parthers een nieuwen Koning gegeven hadde, hen alzoo als een slang beknepen, en het voorige Asiatische lichaam ingelyft heeft.

Men vindt penningen, waar op Constantinopolen afgebeeldt staat, nevens een overwinning beelt, met uitgespreide vleugelen, houdende een spies in d'eene, en een schildt in d'andere handt: dit beelt zet de voet op het boort van een schip, daar zomtydts niets, en zomtydts een lauriertak boven vertoont wort: waar door uitgebeelt wiert de jeughdige strydtbaarheit, zeeghastigheit, en zee-kunde, of het leggen aan de zee van die stadt.

Noch is voor handen een penning van *Maximus*, met dit opschrift, *Virtus Illyrici:* dat is, *De manhaftigheit van Illyricum*. Hier ziet men, 't zy de Keizer, 't zy iemandt anders, met een spies in de handt, op een snel loopent paert zitten, en onder het paerts voeten een Schip, dat sterk voort geroeit wordt; op d'overloop staan gewapende kryghs-knechten, met schildt aan schildt, geschiktelyk gevoeght: deeze schynt op een snelle en spoedige toght van de Illyrische benden, te paerde, en te scheep volbragt, gemaakt te zyn, ofte dat Illyricum (landtschap over Italie) vaerdigh hulp te paerde, en te scheep, uitleverde.

Onder de munten der Fransche Keizerkoningen, is een penning van *Ludovicus Pius*, zoon van *Karel de groote*, waar op een Schip vertoont wort, by na op de oude wys der Romeinen, met verscheide uitleggende riemen, en een stuur-spaan aan 't einde uitgevoert: de mast, die te wederzyden met touwen geschoort staat, draaght het kruis op een spies.

Op een penning van *Claudius* ziet men een wel gekleede vrouw, die het roer van een schip in de handt, en een schips steven nevens of onder haar heeft, met het byschrift *Britannia*. Dat men Britanje in zoo laegen standt ziet, te achten is, om dat een gedeelte van het eilandt (gelyk *Suetonius* zegt) zich binnen weinig dagen aan *Claudius*, zonder geveght, of bloedt storten, over gaf.

Ook is'er een penning van *Hadrianus*, op welke een naakte vrouw afgebeeldt is, met hangende hairen, wiens rechter handt op 't hooft leit, zettende de eene voet op het boort van een Schip; de slinker handt, waar in zy iets als een scepter of ryks-staf draaght, laat zy in de schoot zakken. Dat zy de scepter in de schoot laat hangen, kan vertoonen, dat zy haar heerschappy niet maghtigh is op te beuren.

De Arts *Spon* verhaalt, hoe dat omtrent dertigh persoonen op een Brigantyn, gejaaght van een Turksche Galey, het Schip in de Golf van Egina tegen landt zetteden, en, vreezende van de inwoonders, die alle onder den Grooten Heer staan, gevangen te werden, het Schip op schouder namen, en het zelve over de engte van Corinthe droegen, tot in de Golf van Lepanthe, daar zy zich berghden, konnende van de Galeyen niet werden gevolght; welke engte omtrent 5 mylen breedt is: en zoude van deeze daadt een munt zyn geslagen.

Op het eilandt Tine, van oudts Tenos, in Griekenlandt, vindt men munt, waar op aan d'eene zyde het hooft van *Neptunus* staat, die in dit eilandt op een uitstekende wyze aangebeden wiert; gelyk hy aldaar mede een vermaarde Tempel hadde, daar het volk van de omleggende eilanden eens 's jaars quam, om hem te eeren, en te offeren: op de andere zyde ziet men de gaffel, met twee dolphynen, en daar by de letteren THNIΩN. Ziet *Strabo lib.* 12. en *Spon* in zyn reis-beschryvinge van Grieken.

Tot Patras, in Griekenlant, is een munt gevonden, door bevel van *Caracalla* geslagen, daar de haven van die plaats, beneffens twee opene zeil- en

roei-vaartuigen op staan; welkers afbeeldtzel is te zien in de geleerde reis - beschryvinge van den Franschen Arts *J. Spon*, boven gemeldt.

Op een munt, eer lang gevonden tot Phocée, staat een getoorent hooft, of tooren-kroon op 't hooft van een man; en op de rugh ziet men een vaar-tuig, daar twee sterren boven staan, die *Castor* en *Pollux* beduiden: in teiken dat deeze volkeren gelukkige zee-luiden zyn geweest, en dat zy van de eerste zyn die verre af gelegene vaarten aangeregt, en volk-plantingen gedaan hebben; want men wil dat zy Marsilie hebben gestight.

De zee-stadt Erithra werdt mede afgebeeldt door het stuur van een schip; gelyk zulks op een munt, aldaar gevonden, en in de gemelte reis-beschryvinge vertoont, is te zien. In deeze stadt zoude zich een der *Sybillen* opgehouden hebben.

Deeze zelve *J. Spon* geeft in 't licht het dubbelt van een zeer oudt Grieksch opschrift, 't geene hy in steen tot Athenen heeft gevonden, opgereght in Keizer *Hadrianus* tydt, betreffende eenigermaten het Scheeps-recht, te waerdeeren om zyne oudtheit; waar van een gedeelte, vertaalt

zynde, hier volght: *Zoo hy* (te weten een Schipper) *overwonnen is, van zyn rekening niet gemaakt, en het anker gelight te hebben, men zal alles dat'er geladen is verbeurt verklaren; maar is hy ontdekt terwyl hy zeil maakte, en dat de zaak klaar is betuight, het volk schryve aan zyn vaderlandt, en aan my. Wat het overige van 't proces belangt, dat in alzulke bejegeningen kan voorvallen, ik bevele dat den Raadt alleen zulks oordeele; en zoo 't by geval gebeurt dat iemandt van 't Schip het noodigh meine, zal de Bevelhebber van de Stadt den Raadt alleen beroepen tegen den naast volgenden dag. Het volk zal voorspraken kiezen*, enz. Doch die de grondt-text gelieve te zien, gaat tot den Schryver voornoemt.

Tot Sunium, een plaats niet wydt van Athenen, heden Caap Colonne geheten, was *Neptunus* zeer geëert, onder de naam van *Suniaratos*. Men hieldt daar Scheeps-stryden op het feest *Panathenees*.

De oudtste haven van Athenen was *Φάληρον*, of *Phalera*, geheten: deeze is benaamt na *Phalerus*, een der Argonauten, voor wien daar een autaar was gestight.

+De Godtheit *Isis*, volgens bericht van *Apuleius*, was alom geëert, zelfs in Zwabenlandt, daar de zelve in gedaante van een Schip wiert aangebeden, om dat zy, te weten *Isis*, die wel eer een Egyptische Koningin was, ter tyt der kinderen Israëls, alom den landtbouw leerde. +*Spon.*

Julianus den apostaat werdt op Egyptische munt in een Schip verbeeldt, of wel een Schip op de handt dragende.

De Heer *Spon* wil, dat het Schip, 't geen het wapen van Parys verbeeldt, mede van de Godin *Isis* herkomstigh is, die men daar ter plaatze, ten tyde voor het Christendom, heeft aangebeden; gelyk het beeldt van haar tot den jare 1514 is bewaart geweest, als wanneer het uit Christelyken iever is vermorzelt, op dat'er niets van het oude Heidendom zoude over blyven.

Godt *Neptuin* wert op veelerhande penningen vertoont, met het een of ander schips deel in de handt, of onder de voet.

Men plagh ook de Scheeps-zegen met de voet op het galjoen van een schip staande te verbeelden.

De Tyber wordt op een penning van *Antoninus Pius* uitgebeeldt als een oude Stroom-godt, hebbende een riet in de handt, steunende met den eenen arm op eenige heuvelen, en met den anderen arm op een Schip, met het byschrift *Tiberis*. Tot de Stadt toe (zeit *Dionysius*) is de Tyber bevaarbaar voor groote Scheepen, en tot zyn oorsprong voor matige Bootjes. Op een diergelyke penning van *Aurelius* ziet men dat'er veel waters uit zyn kruik vloeit, 't geen geoordeelt wordt ter gedachtenis van het overvloeijen des Tybers gemaakt te zyn, dat te zynen tyde zeer zwaar geweest is, zoo dat het veel gebouwen verwoeste, veel vee weg nam, en een grooten honger veroorzaakte.

Noch vindt men een penning, waar op *Cybele*, de moeder aller Goden, afgebeeldt wort, zynde een staande beeldt, in een kort en opgeschort kleedt, met de armen en beenen bloot; houdende een ploeghkouter in d'eene, en een anker in d'andere handt: uit de grondt schieten twee koornairen: het opschrift is *Tellus stabilis:* dat is, *De standbare aarde*. Ik achte dat het anker is, om aan te wyzen de gemeenschap die het aardtryk met de zee heeft, 't zy om dat het als in de grondt gevest is, of om dat het als van de zee omhelst wort: gelyk d'aardbeving van oudts (schoon zy niet wisten door welken Godt veroorzaakt) niemandt gereeder toegeschreeven wiert dan *Neptunus*, die daar om ook met d'Aarde zyn gemeenen Tempel hadde.

Op een penning van *Domitianus* wort de kryghs-heldinne *Pallas* verbeeldt, met een werp-spies, en schildt, op het boort van een schip, gelyk als of zy in 't spits te stryden staat, met de nacht-uyl, haar toegewyde vogel, nevens zich.

Ook wort een penning gevonden, waar op een geroeit werdende Galey te zien is, met dit opschrift, *Laetitia Aug.* dat is, *Keizerlyke blydtschap*.

Noch vindt men een penning van *Hadrianus*, waar op een Galey staat, met dit opschrift, *Felicitati Augusti:* dat is, *Keizerlyke gelukkigheit:* waar door de gelukkige standt van den Staat, door de bestiering des Keizers, gelyk die van een Schip door zyn Stuurman, betekent wort.

Zoo vindt men noch op een andere penning van *Heliogabalus* een roeijende Galey, met dit opschrift, *Felicitas Temp.* dat is, *Gelukkigheit der tyden:* 't welk de zelve betekening kan hebben.

Op een andere penning, van de jonge *Valentinianus*, wort de heerlykheit der Romeinen uitgebeeldt door een Schip, waar op een overwinning beeldt aan 't roer zit, met dit opschrift, *Gloria Romanorum:* dat is, *De eer der Romeinen*.

Op een penning van *Titus* worden deeze woorden geleezen, *Victoria navalis:* dat is, *Scheeps overwinning:* daar een beeldt nevens staat, hebbende twee vleugelen op de rugge, houdende in d'eene handt een krans, en in d'andere een laurier-tak, staande op de helft van een Schip, tot een teken dat de overwinning op zee verkreegen was.

Men vindt een penning van *Lucius Antonius*, des Drie-mans broeder, waar op de Godtvruchtigheit uitgebeeldt wort door een vrouwen-beeldt, hebbende in d'eene handt een stuur-spaan, en in haar arm een hoorn des overvloedts, met een oyevaar aan hare voeten.

Noch is voor handen een penning van *Postumus*, met deeze woorden, *Salus provincialis:* dat is, *Het heil der landtschappen:* daar de Rhyn, ter neder gestreken, d'eene handt aan een bootje slaat, en met d'andere een riet houdt, steunende met den arm op een heuvel; zynde lichtelyk met dit opschrift verheerlykt, om dat de Gallische landtschappen, door de Rhyn geslooten, van den gereeden aanloop der landt-verwoestende Duitschen bevrydt bleven.

Die van Corfu hadden in oude tyden een munt geslagen, op welke een Galey vertoont wiert, om hare zee-maght uit te beelden: gelyk daar zomtydts noch alzulke onder d'aarde werden gevonden, meest geslagen ten tyde van *Severus*.

Het Romeinsch geslacht *Cornelia* voerde een schips-roer voor ken-teken op hunne munten.

In 't jaar 1488 was een Oostenrykschen gouden penning, van ruim drie guldens, gangbaar, die men hier *het Schuitje* noemde, om dat de Keizer in een Schip daar op verbeeldt stondt; welk Schip voor en achter van eenerley gedaante is: recht te midden in staat een groote mast, en aan elk eindt, op uitstekende galjoenen, of rinkel-werk, een kleinder mast: de mars komt aan den top van de groote mast. Het schips lichaam heeft een ronde gedaante.

Op Italiaansche halve Pistoletten, ter zelver tydt geslagen, ziet men een ander Schips gedaante, in welkers achter-deel de Keizer, met de werelt in de handt, zich vertoont: het Schip leit laegh by 't water: drie masten voeren drie mast-korven: het anker hangt voor tegen 't schips boort aan: het lichaam van 't schip is schootigh, zynde niet ongelyk aan de hedendaaghsche Fregatten: de masten staan alle drie in het schip zelve, en niet op uitstekende galjoenen, als boven.

Het S$^{t.}$ Pieters Scheepje wert mede aan Pauzelyke Ducaten vertoont.

Oude Rosenobels, in Engelandt geslagen ter tydt van Koning *Eduard*, verbeelden een Schip, voor en achter van eenerley gedaante, te midden hol, en met zyn boort laegh by 't water liggende. Doch die van Koning *Hendrik* hebben 't Schip meerder plat: voor en achter ziet men opene vierkante kasteelen, en een mast, met hooft-touwen, die voor en achter gespannen zyn.

De Rosenobel, ter tydt van Koningin *Elisabeth* geslagen, vertoont een Schip, dat voor zeer scherp, spits en puntig toe gaat, zynde achter byzonder hoogh, en vierkant op ryzende.

De Nederlandtsche Rosenobel, geslagen in 't jaar 1586, verbeeldt een Schip, dat laegh op 't water legt, hebbende voor en achter een vierkante bak.

Aan de Schotsche Rosenobel ziet men een Schip, dat voor en achter een vlagge heeft opsteken, zynde rondtachtigh van gedaante: de planken zyn over elkander geleght, als aan de Bytel-aaken: de hooft-touwen zyn aan 't voor- en achter-kasteel vast gemaakt, en niet ter zyden, als men hedendaaghs gewoon is te doen.

Aan de oude munten, welke de Godinne *Fortuin* verbeelden, ziet men een roer; want van haar zeght men, dat zy de geheele werelt zoude bestieren.

[+]Aan de penningen welke de Goden des noodtlots verbeelden, ziet men mede een roer vertoont, gelyk als aan die van de Fortuin, zoo als van *Diocletianus* zyn geslagen. [+]*Spon.*

Een zekere munt van *Commodus* heeft een Schip met twee zeilen, geheten *Oneraria*, of *Geraria*, om dat de zulke meest tot last-dragers wierden gebruikt: ter zyden, daar de roer-boom komt, ziet men een uitstekent, of overhangent galderytje. Op deeze Scheepen wierden ook wel drie zeilen gezet, en zy dan *Triarmenos*

geheten. Als'er mast-korven op gestelt waren, wierden zy *Corbite* genaamt; waar van het woort *corbitare*, dat laden is gezeght, herkomstigh is.

Men leest op verscheide penningen deeze woorden, *Concordia exercituum:* dat is, *Eendraght der heiren:* 't zy onder de vertooning van een vrouw, met de kryghs-tekenen, of van twee in een geslooten rechter handen, die, boven het gedeelte van een schip, een kryghs-teken vast houden.

Op een penning van *Gordianus* ziet men een scheeps-brugge, daar de Keizer, op de voorgang van een overwinning beeldt, met eenige kryghs-knechten, over treedt: voor opschrift staat, *Trajectus Aug.* dat is, *Keizerlyke overtoght. Florus* zeit van *Pompejus*, dat hy, een scheeps-brugge gemaakt hebbende, d'eerste der Romeinen over den Euphrates getrokken is. Dergelyken overtoght kan ook hier vertoont worden, dewyl *Gordianus*, tegen de Persen oorlogende, zyn heir-leger tot over dien stroom geleidt heeft.

Scheeps-bruggen wierden oulings veel gemaakt van dicht geslooten tonnen en vaten, met banden en zeelen aan elkander

verknocht. Ook sloegh men tonnen den bodem in, en stak'er veel of weinigh, na de breedte des waters, 't geen men over moest, op malkander vast, rondtom wel dicht bestouwt, dat'er geen water door konde, daar de mannen dan achter een door kroopen: en dus kon een geheel leger in korten tydt een water over komen, zonder eenige paal in de grondt te slaan, of Schip te gebruiken.

Ten deezen einde voerden de legers ook groote ledere worsten of zakken mede, die men op blies, en voor schip-bruggen gebruikte, daar dan raderkens ter zyden aan gebonden wierden, die van mannen omgedraait wierden, het welke d'opgeblazene zakken deede voort gaan.

Men spande touwen over vlieten, daar berden aan gebonden waren, welke voor scheeps-bruggen wierden gebruikt. Men gebruikte daar toe mede wel vierkante handt-spaken, die in elkander geslooten, en met schotten gedekt konden werden. Kassen, of dicht geslooten tonnen, onder-scheidelyk gevormt, vulde men ten zelven einde met biezen. In vriezendt water zyn wol-balen tot den over-togt zeer bequaam. +Tonnen op zyn eindt gezet, en van lange balken gevat, zyn daar toe mede wel eer gebruikt. +*Strabo lib.* 7.

+*Florus* schryft van zekeren bode, die, door hulp van een blaas, in 't water tusschen 's vyandts scheepen door ging. +*Lib.* 7.

+*Herodotus* verhaalt, hoe *Darius*, zoon van *Hystaspes*, de Scythen den oorlogh willende aan doen, een Vloot uitruste van zes hondert Scheepen: en, een kryghs-heir van zeven hondert duizent mannen willende over scheepen, deede hy een schip-brugh over den Bosphorus van Thracien leggen, welke vyf honderdt schreeden lang was, die hem zoo wel aan stondt, dat hy daar zyn throon liet oprechten, om het volk te zien over trekken: des zelven bouw-meester beschonk hy met veel voor-rechten. +*Lib.* 4.

Xerxes, zoo *Herodotus* gedenkt, deede een brugh van zes hondert en vier-en-zeventig Scheepen over den Hellespont leggen, die zoo gemaakt wiert, dat daar drie openingen in bleven, tot doortoght voor kleine Scheepen. Deeze Scheepen wierden met zes ankers, voor en achter uit, wel vast vertuit. De kabels waren van wit vlas, en het kruit *byblus*, gemaakt, van welke ieder vadem 60 pondt woeg. Deeze brug wiert met een korst van aarde bedekt, om een gemakkelyke overtogt voor paerden, en andere beesten, te verleenen. *Strabo* zeght, dat de engte, alwaar deeze Scheepen tot een brugh strekten, 3750 schreeden, ofte dertigh stadien, wydt was. Van deeze brugh, daar het heir van *Xerxes* over +gong, spreekt *Lucretius* aldus: ‘Hy zelve heeft eertydts mede een wegh door de groote zee gemaakt, en heeft uitgewerkt dat zyne heir-kragten over de zelve gongen, leerende alzoo te voet door de zoute wateren gaan. +*Lib.* 3.

+*Cajus Caligula* deede een scheeps-brugh leggen tusschen Baja en Pussol, hebbende de lengte van 3600 schreeden, met een dubbelde rang van Scheepen, wel vast in de grondt geankert, met aarde beleght, en geplaveit. Over deeze brugh reed hy zeer trotzelyk twee dagen achter een: ter eerster maal zat hy op een paert, gekroont, met een byl in zyn handt, in 't goudt gekleedt; en ten tweeden maal zat hy op een wagen, die van paerden, vaerdig ter loop, voort getrokken wiert. Hy deede ook verscheide menschen van de brug in zee werpen, en verdrinken. +*Suetoniu*

Als Constantinopolen door den Turk ingenoomen wierdt, die den Griekschen Scepter aldaar verstoorde, hadde hy een brugh gemaakt, op vlottende wyn-vaten, van Pera tot aan de Stadt.

Krantzius verhaalt van een houten dyk, of scheeps-vlot, dat, by de vereenighde Hanzee-steden, voor Koppenhage wiert geleght, waar uit de Stadt zeer heftigh wiert beschooten, en bestookt.

Op het Jaar 1627, in 't belegh van Rochel, was voor die Stadt een vlottende dyk van veertigh aan een gehechte Scheepen gemaakt.

De brugh, die de Hartogh van Parma over de Schelde leide, wort van de Heer *P.C. Hooft*, Droft tot Muiden, aldus beschreeven: ‘Van beide de oevers af, tusschen de Schansen van Sante Marye, en Sant Philips, zagh men zware palen geslagen, tot dat zy vyftig voeten in 't flyk en 't water quamen te staan, en de diepte het heijen verboodt: deeze, gebonden met leggers, en planken daar op, engden de doorvaart meer dan duizent voeten. Het midden, wydt wel dertien hondert voeten, stopten twee-en-dertig Pleiten, d'eene omtrent twintig voeten van d'andere, welke, t'zamen vast gemaakt met masten, die van boort tot boort reikten, ook een vloer van deelen droegen; zynde daar-en-boven, zoo voor als achter, steven aan steven, en d'uiterste aan de staande werken gevetert, met grove kabels, of yzere kettingen. Elk schip had ten weder einde een stuk geschuts, een anker tegens eb en vloet, en voorts dertigh man in, zoo tot bescherming, als om de touwen te vieren, of aan te halen, naar dat het water wies of viel. De brug

had doorgaans de breedte van tien man in 't gelidt, uitgezondert by de scheepen, alwaar zy aan elk eindt van de staketzels twee schouders van de zelfste breedte, juist vierkant, om tot wapen-plaatzen en, stryk-weeren te dienen, uit beurde. Zy was geborst-weert, zoo verre als 't paalwerk toe langde, met dubbelde heiningen, van berden, en aarde daar tusschen gestampt, tegens allen hagel van musketterye. De gemelde schouders hadden mede eenige donder-bussen op: ook voor zich twee regels palen over dwars, vier in den regel, en gedekt met verre overstekende balken, zynde gespitst, en met yzer beslagen, om de vyandtlyke Scheepen daar op te ontfangen.

Men zagh oulings een vondt van over het water te gaan, door middel van opgespanne blazen, die aan de voeten gebonden, en gelyk als laerzen gebruikt wierden, of wel met de knien daar op leggende; waar van by *Caesar*, en *Suetonius*, staat te leezen.

De oude Spanjaarts, en Arabiers, wisten zekere horden op blazen te leggen, daar zy mede over vlieten togen: van welke stoffe *Valturius*, en *Frontinus*, zeer volmaaktelyk handelen.

Van *Marcus Aurelius* vindt men een penning, waar op men dusdanige bruggen, of overtoghten, ziet, met een borst-weering ter zyden, en vleugelen aan de einden, met dit byschrift, *Virtus Aug.* dat is, *Keizerlyke manhaftigheit*. Zulke vleugelen zyn 't, die *Arrianus*, in de beschryving van diergelyke bruggen, trappen noemt. Elk hooft van de brugge is in d'aarde geslooten, om de paerden, en last-beesten, een gemakkelyker toegang te geven, als ook om het geheele werk te binden. In korten tydt, voeght hy'er by, wordt dit geheele werk verricht, met grooten yver, en gewoel, nochtans buiten wan - schik, of verwerring; want de aanmoediging op elk schip, en de opwakkering der geener die hun plicht waarnemen, bevorderen de vaerdigheit.

Noch bespeurt men uit een penning van *Gordianus*, dat deeze overtoght enkelyk met een Keizerlyk roei-schip geschiede, waar in de Keizer voor aan, en vervolgens de standaart-dragers geplaatst zyn, 't zy in 't overzetten van eenige stroom, of over d'eene of d'andere zee te varen.

Twee penningen zyn 'er voor handen, d'eene van *Nero*, en d'andere van *Caracalla*, waar op men een aankomst te scheep ziet, onder af beelding van een roei-schip. Het kan zyn dat aldus eenige gelukkige voorspoedigheit betekent wiert, gelyk men op andere penningen ziet, of dat het de Keizerlyke aankomst te water wil te kennen geven; want op de penning van *Nero* ziet men dit opschrift, *Adventus August*. dat is, *De aankomst van Augustus: G. P*. welke laatste letteren men dus leezen kan, *Graecia peragrata:* dat is, *Griekenlandt door getogen zynde*.

De Egyptenaren hadden het merk-teken van een Schip op munten, en elders; daar zy de opper-maght mede wilden beduiden.

De Tyriers voerden op munten, en vlaggen, afbeeldtzels van Scheepen, zich zelven daar mede de vondt van 't Scheep-bouwen willende toeschryven.

Abaris, die uit Scythien was, heeft de toght van *Apollo* na de Hyperboreen beschreeven: deeze, zoo de verdichters willen, had een pyl van *Apollo* tot geschenk, met welken, als hy wierp, hy zelve alom mede vloogh; at nimmer, en is voor een Godt by het domme volk gehouden geweest. Hy voer alle stroomen, en zeën, op en neer; waar om t'zyner eer een munt is geslagen, daar een omgekeerde scheepsneb op verbeeldt staat, nevens eenige dolphynen.

Van *Claudius*, en *Domitianus*, vindt men penningen, vertoonende water-stryden, met Grieksche opschriften. Op d'eerste staat, *Overwinning der Kapitolynsche scheeps-stryders:* op d'andere, *Flavius Sabinus heeft het gegeven*. Hier ziet men eenige ronde gebouwen, ring-rondt beslooten, prachtigh en cierlyk opgemaakt, en

in de zelve een water-boezem, in welke eenige roei-scheepen tegen elkander aan komen.

Men vindt een penning van *Nero*, op welke dit schrift staat, *Augusti Por. Ost. S.C.* dat is, *Ostienzer haven van Augustus raadtsbesluit*. Uit welk opschrift in bedenken komt, of niet *Augustus* zelver aan dit werk de eerste handt geleght heeft. Alhier ziet men twee vleugelen van getimmerte halve maans wyze uitgestrekt, zynde aan 't eene einde geslooten, of als geslooten, met een groot leggendt beeldt, dat op een dolphyn steunt: aan het ander einde ziet men een staande Kolossus-beelt, op een zware voet steunende, te midden in de zee gebouwt: in de boezem zelf vertoonen zich eenige Scheepen, en Galeyen, die aan anker leggen.

Noch zyn'er twee penningen van *Trajanus* gevonden, waar op de haven van Ostia afgebeelt staat, die zomtydts ook wel verzien zyn met de naam van *Portus Trajani:* dat is, *Trajanus haven*. Op deeze penningen staat de haven met kostelyke gebouwen verciert.

Men vindt ook penningen van *Augustus*, die, door de byvoeging van een roer, anker, scheeps steven, scheeps overwinningen, en scheeps zegen-tekenen, te kennen geven, dat zy op de Scheeps-overwinning van den jongen *Pompejus*, aan de kust van Sicilie, zyn gepast.

Op een andere penning, die *Panvinius* vertoont, ziet men, ter eeren het wedrennen van *Severus*, een Schip, 't geen boven plat en verdekt is, zonder roeijers, met een roer: in de midden staat een zuil, daar boven een zeil aan vast is, 't geen onder van een naakt man gehouden werdt: voorts eenige ren-baans *eieren, op verheve columnen. Het byschrift is, *Laetitia temporum:* dat is, *Vreughde des tydts*. Rondtom het Schip ziet men wed loopen, mitsgaders eenigh wildt gedierte.

*Deeze waren van steen, en bepaalden de loop-banen.

Men ziet een penning, waar op een stuur-spaan, met een krans, verbeeldt is, en deeze woorden, *Lentulus denariorum standorum curator:* dat is, *Lentulus muntmeester der denarien*.

Een andere penning verbeelt een Schip, met deeze woorden, *Antonius Augustus den Drie-man*. De kiel van dit Schip is geheel rondt, zoo dat een kring-stuk verbeeldt. Men ziet'er een drie-puntige sneb aan, en geheel omhoogh een rey riemen. Het Gezaghebbers vaan steekt voor uit.

Deezes gelyke is'er noch een voor handen, met de woorden *Antonius Augur den Wichelaar, Drie-man*. Dit Scheepken laat zyn kiel niet zien, en heeft ook geene nebpunten. Vyfroeijers, met drie riemen, zyn daar aan te zien, en voor op een vaan, opgebonden aan zyn staf.

Van *Julius Caesar* vindt men een penning, daar een aardt-kloot, een schips roer, met een hoorn van overvloedt, op verbeeldt staan, als ook den slang-staf van *Mercurius*, en den Priesterlyken muts; tot bewys, dat onder de heerschappye van *Caesar* de werelt van rechtmatige regeeringe, geluk, overvloedt, vreede, en godtsdienst, overschaduwt was.

Men vindt een penning van *Kludowicus Pius*, zoon van *Karel de groote*, onder de benaming van *Dorestatus*, of Wyk te Duurstede, waar op een Schip vertoont wert, by na op de oude wyze der Romeinen, met verscheide uitleggende riemen, en een stuur-spaan aan 't einde: de mast, die wederzydts met touwen geschoort staat, draaght een kruis op het spits. Hier mede schynt betekent te werden, dat die Stadt te dier tydt scheep-ryk is geweest. Doch het maakzel van dit Schip is zeer wanstalligh, en lomp, 't zy zulks toe komt door den geenen die de penning heeft gesneden, of wel door d'onkunde van die eeuw: men kan'er geen onderscheidt van voor- of achter-steven aan zien.

Op zeker penning ziet men deeze woorden, *Saeculi felicitas:* dat is, *Geluk des eeuws:* en een beeldt van de Godin Fortuin, die de voet op een steven zet, en een stuur-spaan ter zyden heeft. Waar mede betekent schynt te werden, dat in de scheep-vaart zegen en heil bestaat.

Een andere penning verbeeldt iemandt, die een anker in d'eene handt, en een ploegh-kouter in d'andere heeft, met de woorden, *Tellus stabilis:* dat is, *Vaste aarde*. Waar door betekent wert, dat de werelt by de landt-bouw, en handel over zee, bestaat.

Pallas vindt men aan oude munten verbeeldt, met de voeten op een schips-boort geplaatst.

De Godinne het Geval, of de Fortuin, wert op veelerleye wyzen aan oude penningen der Romeinen, en Grieken, vertoont, met een steven-sneb, of scheeps roer-spaan aan de zyde. Waar door betuight wert, dat het geluk is als de baren van de zee, en dat het zelve by zee-vaart veel wert verkregen.

Ook werden op verscheidene zege-penningen der Romeinen, by tydt van vreugde, 't zy van overwinningen, aankomsten, of anderzins, beeltenissen vertoont, die ankers, en stuuren, in de handen houden.

Op een penning van *Postumus* vindt men deeze woorden, *Laetitia Augusti:* dat is, *Blydtschap van Augustus:* beneffens het afbeeldtzel van een roeijende Galey, die geen steven-sneb heeft: gelyk met het waters opper-vlak ziet men schilden daar aan afgebeeldt, hebbende een roer-spaan, en vorders geen riemen uitsteken.

Een andere penning wil duiden de gelukkige staat van het Ryk, door de bestiering des Keizers, met deeze woorden, *Felicitati Augusti:* dat is, *Aan het geluk van Augustus:* daar een Schip op te zien is, hebbende acht riemen te boort, en het vaan voor, met den Stuurman achter op staan.

Een andere penning draaght de woorden *Felicitas temporum:* dat is, *Geluk der tyden:* deeze is geslagen onder de regeering van *Heliogabalus*. Het Schip, dat hier op is te zien, draaght twee ronde en dunne galjoenen, een gebiedts vaan te midden, en den Romeinschen arent achter op; benevens zes riemen te wederzyden, die onder aan breede lepels hebben: het stuur-spaan komt achter in 't Schip, doch meer middewaarts als gewoonlyk.

Het Geluk wort aan een penning van *Constantius* verbeeldt gezien, staande op

een Schip, of Roei-galey, houdende in d'eene handt een kloot, met den vogel Fenix daar op, en in d'andere het vaendel, daar de naam *Christi* in getekent staat, en aan 't roer zit een overwinning beeldt, dat vleugels heeft, om aan te wyzen, dat zoo door overwinning, als herstelde Godtsdienst, de tydt gelukkigh is.

Op een andere munt vindt men deeze woorden, *Gloria Romanorum:* dat is, *Eer der Romeinen:* die men houdt geslagen te zyn door den jongen *Valentinianus*, daar hy, op een Galey staande, een overwinning beeldt aan 't roer heeft zitten: de Faam staat achter op: het Schip ontbreekt zyn galjoen: de riemen leggen te boort, zonder roeijers.

Men vindt op oude penningen de toghten over rivieren verbeeldt, gelyk zoo een van *Gordianus* voorhanden is, waar van hier voor gemeldt hebbe. Tot deeze scheeps-brugge zie men vier Booten gebruikt te zyn, welkers eindt-toppen paerde-hoofden verbeelden: zy zyn beleght met losse planken.

Twee munten zyn my vertoont, de eerste met het opschrift *Adventus Augusti*, dat is, *De aankomst van Augustus: G.P.* en de tweede, *Adventus Augustorum:* dat is, *De aankomst der Keizeren:* en de letteren *G.P.* of *Graecia peragrata:* dat is, *Griekenlandt doorreist hebbende*. Een der Scheepen, op de zelve vertoont, heeft de olyphants snuit tot een galjoen: ook heeft het eene tien, en 't andere dertien riemen te boort, aan eene zyde. Het grootste heeft voor en achter een storm-toorn, daar gebooghde mannen op staan. Het galjoen van 't kleinste draaght een kromme vogels-neb, binnewaarts gedraait.

De Keizeren *Claudius*, en *Domitianus*, hebben munten doen slaan, daar bekende Scheeps-stryden, in omkringde perken, op te zien zyn; waar van by *Tacitus*, en *Tranquillus*, is te leezen.

Op penningen die Romens haven, Ostia, en andere havens verbeelden, 't zy door *Augustus, Claudius*, of *Nero* gemunt, ziet men Scheepen vertoont van veelerhande aart, zoo die alleen zeil voeren, of zeil en riemen te gelyk, of riemen alleen, zynde zoo wel ronde als lange Scheepen, met galjoenen, en zonder.

Men ziet noch een penning, daar een Scheeps-zegenpraal-teken op staat, te weten, een scheeps galjoen, doch niet scherp, een stuur, en anker, waar op helmet, harnas, schildt, en pylen, zyn gevoeght, met de woorden, *Imperator Caesar:* dat is, *De Keizer Caesar:* deeze schynt te slaan op de overwinninge ter zee, by Aztium, uit den buit, op *Cleopatra* en *Antonius* behaalt. Ziet daar van *Sueton. cap.* XVII. *in August*.

Julius Caesar, uit Griekenlandt na Italien zullende over varen, zeide, by hardt wêer, tegen den Schipper, *Wat vreest ghy? Ghy voert Caesar, en zyn geluk:* en na behouden reis deede hy munten slaan, waar op de Godinne Fortuin afgebeeldt stondt, met een scheeps stuur, en nebbe, onder de voet, en deeze woorden, *Fortuna Caesaris:* dat is, *Het geluk van Caesar*.

Van *Domitianus* vindt men een gouden penning, daar een anker op verbeelt staat, om welks schaft een dolphyn geslingert is; zynde dit een zinne-beeldt voor den Keizer, dat men niet te haastigh, maar matelyk, zyn zaken moest verrichten: gelyk een dolphyn de snelste in 't zwemmen is, zoo stut en wederhoudt een anker des schips snellen vaert. Dit anker heeft zyn handen niet binnewaarts, gelyk de hedendaaghsche, maar buitewaarts geboogen; zy zyn ook spits en scherp uitgaande.

Men vindt mede munten van *Domitianus*, en anderen, daar een zuil op verbeeldt is, zynde geciert met scheeps voor-stevens, in geheugenis van overwonne zee-slagen.

By *Patin* vindt men een munt, geslagen van de Romeinsche stam *Atilia*, verbeeldende aan d'eene zyde een *Hercules*, en aan d'andere zyde een Schip, 't geen, behalven het achterste, boven rondtom met traliewerk omheint is. Een bykans

diergelyke wert onder de munten van den huize *Afrania* vertoont by den zelven *Patin*, in zyn Boek van de Romeinsche geslaghten.

Die van de stam *Antonia* hadden een penning, waar op men een driepuntige scherpe scheeps-neb nederwaarts in 't water als verborgen ziet steken. Ook werden van dat geslaght verscheidene penningen vertoont, daar Scheepkens op staan, die een vierkantigh zeil voeren, behalven de riemen die te boort leggen: andere roeijen alleen, en hebben voor op het gebiedts vaan steken.

Onder het geslacht *Caecilia* vindt men een munt daar een Schip op staat, met de naam *M. Metellus*, welk Schip boven de voor-steven een scherpe punt omhoogh heeft steken, waar van ik oordeele, dat men de zelve heeft konnen laten vallen, en met touwen weder op halen, by tydt van strydt, om de vyandtlyke Scheepen te quetzen; gelyk'er my diergelyke elders voor gekomen zyn.

Aan veele penningen kan men zien dat de kielen van de Scheepen der Grieken, en Romeinen, recht, krom, bultigh, dubbelt, en van veelerley gestalte zyn geweest, gelyk ook de gedaante van de scheeps zy-

den, vulsels, en banden. By zommige vinde ik de riemen meest na vooren, by andere achter, en by de meeste te midden scheeps. Insgelyks werden op munten de nebben, als ook de voor- en achter-ciersels, verscheidelyk vertoont, zoo dat daar in van oudts, gelyk als heden, geen vaste voet is waargenoomen. De tooren-huiskens, die daar tot bescherming op gestelt wierden, ziet men ook zoo wel voor, achter, als in de midden geplaatst, na de keur van de meester. Ook ziet men op munten bezyden de voor-stevens stokken, of zware handt-spaken, steken, waar mede, zoo het schynt, de ouden zich, des noodt, verweert hebben.

Abraham Gorlous, die van de ringen en zegels der Romeinen heeft geschreeven, vertoont'er zommige, gesneden in Agaat, Jaspis, Onyx, Sarda, en ander edel gesteente, daar scheeps stuuren, ankers, ja Scheepkens zelve, aan verbeeldt staan, en in gesneden zyn; gelyk'er een ring wert gezien, met een Scheepken, in Onyx gesneden, aan een zwaan geheel gelyk.

Mercurius, als Godt van de koop-handel, wert op een penning, onder my berustende, vertoont: hy heeft een platten hoedt op, daar twee vleugels aan staan. Op d'andere zyde vertoont zich een breedt en ruim Schip, waar door de koop-handel te water wert gedreven.

Een andere zeer oude munt, insgelyks by my berustende, vertoont een groot Schip, zynde voor rondt, en breedt, zonder eenig cieraat, of voor-steven, 't geene een Schip ter koopvaardy uitgerust zal zyn; men ziet'er hooge stellingen boven op, die ruim en gantsch doorluchtigh zyn.

Men ziet op de penningen van *Augustus*, en *Titus*, een staande pylaar, *Columna rostrata*, dat is, Steven-zuil, genaamt, waar aan eenige ankers, en scheeps stevens, of nebben, zyn gehecht, en boven op verheerlykt met het beeldt van den Keizer, om eenige verkreege Scheeps-overwinning: van standt is zy in alles die zuil gelyk, welke, voor of van *Cajus Duillius* zelve opgereght, noch tot Rome, met haar opschrift, voor handen is, en voor 't alder-oudtste overblyfzel der Roomsche oudtheden gehouden wordt, als gestelt, zoo men gelooft, op het jaar na Romens op-bouw CCCCXCIII.

Noch vindt men penningen van *Lollius Palicanus*, waar op afgebeeldt staat een vierkante zetel, gezet op een verheven borst-weering, met scheeps-stevens verciert, betekenende de vertoogh - plaats, *Rostra* geheten, dat snebben, snuiten, of liever voor-stevens van scheepen zyn, om dat dusdanige scheeps - stukken, tot gedachtenis, en praal, aan dit gebouw gehecht, en ten toon gehangen wierden. Hier van zeit *Livius* aldus: ‘De Scheepen der Antiatiers wierden ten deele tot Romen in de scheeps-kolken gebraght, en ten deele in brandt gesteken; met welker snuiten goet gevonden wiert de verheven vertoogh-plaats, op de markt gebouwt, te vercieren: waar na deeze plaats *Rostra*, dat is, Scheeps - snuiten, wiert genaamt. Insgelyks zeght *Plinius:* De scheeps - snuiten, aan de vertoogh-plaats gehecht, waren aan de markt een verciersel, en als een kroon, den Roomschen volke op 't hooft gestelt.

De nieuwe vertoog-stoel, of steven-puy, weinigh van de andere verschillende, ziet men op een penning van *Augustus*, waar op twee mannen (men oordeelt *Augustus*, en *Agrippa*) op een zetel zitten. Tot bewys der uitstekentheit van dit gebouw, is genoegh, dat het van *Livius* een Tempel wort genoemt. Dat het niet los op zich zelven, maar aan eenige markt vast hebbe gestaan, geven de woorden van *Ammianus Marcellinus* bedenkelyk te kennen, daar hy, van *Constantinus* sprekende, zeght: ‘Als hy tot de *Rostra* quam, de afzightelykste markt der voorgaande mogent-heit, verstomde hy van verwondering. Deeze *Rostra* stonden aan de voet van 't Paleis, en te midden op de markt, daar heden de Kerk van Maria de Verlostersche staat.

Op het jaar CCCCXVI na Romens opbouw, was *C. Marius* de eerste die de scheeps-nebben van zes verwonne Scheepen aan den puye op de markt stelde.

Noch hedendaags ziet men twee kopere zuilen in de Kerk van St Jan te Lateraan tot Romen, die op bevel van *Augustus* gemaakt wierden van de scherpe snebben, *Rostra*, of galjoenen der overwonne Scheepen van *Cleopatra*, en in den Tempel van *Jupyn* gestelt: of, zoo andere willen, in die van de Godinne *Isis*, van waar zy namaals in de Kerke van St Jan te Lateraan zyn gebraght.

In 't Jaar 1588 is een penning geslagen, daar aan d'eene zyde vier persoonen op te zien zyn, met biddende handen hemel-waarts geheven, en geboogen knien, beneffens deeze woorden, *Homo proponit, Deus disponit*. dat is, *De mensch stelt zich iets voor, of besluit, maar Godt werkt alles uit*. Aan d'andere zyde ziet men een Schip, 't geen, in zee slingerende, van 't onweêr wordt verbrooken, daar rondtom aan de kant, in Latynsche woorden, de verwoesting der Spaansche vloot, in 't zelve jaar voorgevallen, by uitgedrukt staat. Het

Schip heeft twee lagen geschut te boort, en noch twee stukken voor en achter, in verhevene bak en schans: de spiegel is achter-over hangende, gelyk de oude houte gevels over steken: het anker hangt tegen de boegh: de masten voeren geen stengen.

Deeze opgehaalde munten, of gedenk-penningen, (weinige uitgezondert) en diergelyke andere meer, wierden bewaart in de lade van *Johan Witsen*, Geheim-schryver der stadt Amsterdam, myn broeder.

De Heer *E. Spanhemius* vertoont zekere oude munt, aan wiens eene zyde het wezen +van Keizer *Antoninus Pius* staat verbeeldt, en aan d'andere zyde *AEsculapius*, onder het verbeeldtzel van een gekrinkelde slang of draak, die op de voor-steven van een Schip staat. +*Ziet Spanh. Disser. tert.*

+Insgelyks vertoont hy een penning, met het bekranste hooft van *Antigonus* op d'eene zyde, en een naakt beeldt, op de voor-steven van een Schip zittende, aan d'andere zyde. +*Disser. quint.*

Behalven deeze twee vertoont hy noch +een andere, welke in het Cabinet van de Koninginne *Christina* berust, daar een *Triremis*, of drie riem-rey Schip, 't geen zyne riemen alle op een hooghte te water steekt, op vertoont staat, met het woordt ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ, ofte *Nicomedensium*. En noch een, met het wezen van *Agrippa* op d'eene zyde, en een *Triremis*, of drie riem-rey Schip, waar aan de riemen alle eener hoogte zyn, aan d'andere zyde. +*Disser. sept.*

Patin vertoont een munt van *Alexander*, staande voor op een Schip, dat van onderen met riemen bestiert wort, daar hy tegen het monster-dier *Scylla* is strydende.

In 't Jaar 1632 wierdt in Vrankryk, ter eeren van de Cardinaal *Richelieu*, een munt geslagen, daar een Schip op staat, met deeze woorden, *Nunquam nisi hoc duce tuta:* dat is, *Nooit verzekert als door deezen leidtsman:* want hy was Groot-meester van de zee-vaart.

In den Jare 1588 liet den Hartogh van Espernon een munt slaan, op welke een Roey- en Zeil-schip vertoont wert, daar een duive over heen vlieght, met deeze woorden, *Ibit duce tuta columba:* waar mede hy verstondt, dat zyn staat, door het Schip verbeeldt, door geley van den Heiligen Geest, veiligh zoude zyn.

In 't Jaar 1630 wiert tot Parys een munt geslagen, daar een Schip op stondt, met deeze woorden, *Efficitur portus medium mare:* dat is, *De ruime zee werdt een haven:* in welk Schip een man 't anker uit werpt. Hier door wiert verstaan, dat by het zwaarste ongeval dikmaal een schielyke vreught komt, gelyk het anker een Schip schielyk stil doet leggen.

Op de goude penning, die zyn Majesteit de Koning van Engelandt den geenen om den hals hangt, welke hy raakt, om van het Konings - zeer te werden geneezen, staat een Scheepje, met deeze woorden, *Soli Deo gloria:* dat is, *Godt zy alleen de eer*.

Op een penning, in Vrankryk geslagen, ziet men de woorden, *Quae nulla priorum*, met een Schip: waar mede verstaan wiert, dat Vrankryk in zulken top gestegen is, als iemandt voor heen, en dat zyne lof-tuiting te scheep alom heen gedreeven wert.

Op een andere munt werden de woorden *Invitis veniam ventis:* dat is, *Ik zal komen in weerwil van de winden:* met een Schip in storm, vertoont: waar mede schynt verstaan te zyn, dat men iets doen zal, het wederstâ wie wil.

Op een penning, in Vrankryk gemunt by Koning *Karels* tydt, ziet men een Vloot oude - tydtsche Scheepen verbeeldt, met deeze woorden, *Hostibus praelio navali superatis fugatis*. MCCCLXXIII. Dat is: *De vyanden in scheeps-strydt overwonnen, en verjaaght*. 1373.

De woorden *Nunquam nisi rectam*, met een Schip, welks mast verbrooken is, staan op een munt, in den Jare 1579 geslagen: waar mede te kennen wort gegeven, dat men ter rechter bane moet gaan.

In Engelandt is in 't Jaar 1635 een munt geslagen, waar op aan d'eene zyde des Konings beeltenis staat, en aan d'andere zyde de woorden *Pontus quoque serviet illi:* dat is, *De zee zal hem dienen:* 't welk *Ovidius*, in zyne Dichten, van *Augustus* mede zeght.

Dus is noch op heden in gebruik Gedenk - munten te slaan, ter geheugenisse van verkreege zee-zegen; zoo als'er onderscheidene voor handen zyn.

Wanneer de stadt Breda, door zeven-tigh wakkere helden, daar eenen *Heraugier* Leidtsman over was, voor den Staat, met een Turf-schip wiert ingenoomen, sloegh men een munt, daar het Schip op stondt, ter geheugenisse van het feit. Op de eene zyde vindt men deeze woorden: *Breda à servitute Hispana vindicatâ, ductu Principis Mauritii à Nass. An.* CIƆIƆXC. Dat is: *Breda is van de Spaansche dienst baar heit ontslagen, door 't beleit van Prins Maurits van Nassauw, in 't Jaar* 1590. Op de andere zyde staan deeze woorden, *Parati vincere aut mori:* dat is op Duitsch, *Wy zyn bereidt te over-winnen, of te sterven*. Dit volgende Vaers wiert insgelyks op dit helden-stuk toen ter tydt gemaakt:

Jam credi res gesta licet, non vana poësis,
Machina Trojani qua celebratur equi.

Quem faetum hostibus, & fatali funere Trojae,
Ipsa intra muros traxit, & arce stetit.
Hoc Herauguerus meruit, qui talibus ausis
Tale edi facinus posse reapse probat.
Cum navi occultus quamque ipse attraxerat hostis,
Breda ausu simili illabitur, & ponitur,
Hoc differre tamen: quod Troja hoc corruit aestu:
Sed Breda excusso est libera facta jugo.

Dat is:

Daar van de Poëzy oulings veel heeft verdicht,
Is heden weer geschiedt, schier onder ons gezicht,
'K meen Trojens ondergang; wanneer men op de muuren
Toogh in het groote paert, dat Trojen moest bezuuren.
Hoe veel heeft *Heraugier* verdient, wanneer hy zat
Verborgen in het Schip, 't geen Spanjaart toogh in Stadt!
Want daar door is Breda heldtdadelyk gewonnen.
Lof zy hem eeuwighlyk die 't held'-stuk heeft begonnen
'T verlies van Troje en van Breda is eenderley;
Doch Troje viel onder 't jok, maar Breda maakt het vry.

Dit Turf-schip was toegemaakt met een zoldering, redelyker hooghte, zoo, dat'er omtrent zeventigh mannen onder leggen konden, daar de turf boven op gestouwt wiert. Het was te verwonderen hoe deeze helden zich in dit naauw verblyf de tydt van drie dagen konden verhouden, krom geboogen, met de beenen in 't water zittende, en dat in een koude winter-tydt, zonder van voedtzel voorzien te zyn; echter verrichteden zy het aanbevoolen stuk. *Matthys Helt*, Luitenant van deeze bende, boodt zyn eigen ponjaart aan, dat men hem doorsteken zoude, indien hy, als verkoudt zynde, quam te hoesten, op dat den aanslag door 't geluit niet zoude ontdekt werden Doch ziet hier van breeder by *Meteren*.

Op het Jaar 1602 hebben vier Staten Oorlogh-scheepen, in de Noordt-zee, op de hoogte van Grevelingen, zes maghtige Spaansche Galeyen vernielt; waar over te dier tydt een gedenk-penning wiert geslagen, daar den strydt op vertoont wert, met deeze woorden, *Anno* CIƆIƆCII. *Or. F.P.F.F. Trirem. VI. depress. fract. fugatisque*. Dat is: *Op het Jaar* 1602. *hebben de Vereenighde Staten zes Galeyen te gronde doen gaan, vernielt, en verjaaght*.

In Zeelandt wiert mede te dier tydt een munt geslagen, ter geheugenisse van het overwinnen eens maghtigen, en ryk geladen Krake, daar aan d'eene zyde op staat, *Possunt quae posse videntur:* dat is, *Al dat doenlyk schynt is doenlyk:* en op d'andere zyde staat het *Symbolum*, of Zin – spreuk, des Konings van Spanje, zoo men te dier tydt zeide, zynde een wereldt-kloot, op zee dryvende, daar een paert uit springt, met deeze woorden, *Non sufficit orbis:* dat is, *De wereldt is my niet genoegh:* waar achter een zwemmende leeuw staat, het Wapen van Zeelandt, welken deeze woorden zyn toegevoeght, *Quo saltas insequor:* dat is, *Waar ghy springt, ik volgh u*.

Op een andere penning, insgelyks in Zeelandt geslagen, ziet men een zwemmende leeuw, met deeze woorden, *Luctor & emergo:* dat is, *Ik worstel, en dryf boven*. Op d'andere zyde staat een Zegen-schip, met deeze woorden, *Imperator maris, terrae dominus:* dat is, *Die op zee heerscht, is meester te landt*.

Als deezen Staat, na zoo menigh zee- en landt-geveght, de vreede trof met Spanje, heeft men tot Amsterdam, ter geheugenisse, zekere munt doen slaan, waar op de heilige Vreede aan d'eene zyde staat, met deeze woorden, *Ob cives servatos:* dat

is, *Om 't behoudt der burgeren:* en ook deeze, *Pax una triumphis innumeris potior:* dat is, *Een vreede is waerdiger als ontelbare zegen-pralen*. Aan d'andere zyde is dit volgende te leezen: *Extincto, terra marique publico bellorum incendio, per LXXX annos continuato cum trib. Philippis, Hisp. Reg. tandemque odiis utrimque sublatis & asserta patriae libertate pacis nom. & omine aetern. laeti. luben-tesque S.P.Q. Amsteldam*. CIƆIƆC XLVIII. *F.C*. Dat is: *Na dat het oorloghs-vuur was uitgebluscht, 't geen tachentigh jaren had geduurt met drie Philipsen, Koningen van Spanje, en dat eindelyk de haat te wederzyden was geweert, en het Vaderlandt in vryheit herstelt, heeft den Raadt en het volk van Amsterdam, op het Jaar* 1648, *ter liefde van de eeuwige vreede, vreughdigh dit doen staan*.

Op de vreede met *Cromwel*, toen Beschutter van de Engelsche Republyk, is hier ter Stede, by den Raadt, een Gedenk-penning doen slaan, op welke aan d'eene zyde de Vreede, met een hoorn van over-vloedt, en koopmanschap, wert vertoont, benevens deeze woorden, *Hae mihi erunt artes*. CIƆIƆC LIIII. Dat is: *Dit zullen myne oeffeningen zyn*. 1654. Op d'andere zyde staan deeze Latynsche woorden: *Q.F.F.Q.S. Post atrox bellum, quod inter Anglicae Belgicaque Reip. rectores bis frustra tentatis pacis conditionibus, Anno* CIƆIƆC LII *exarsit, in quo maximis utrinque classibus sex Septentrionali, duo Mediter. mari pugnata sunt cruenta praelia, Dei Opt. Max. beneficio, auspicio Olivari, M. Britanniae Protectoris, & Foeder. Belg. Ordinum pax, cum antiquo foedere restituta. Cujus optima rei in memoriam sempiternam. S.P.Q.A. hoc monumentum F.C*.

Dat is:

> *Na den scharpen krygh, die tusschen het Gemeene-best van Engelandt, en Hollandt, heeft gewakkert, schoon men de vreede twee maal, doch te vergeefs, zocht te treffen, op het Jaar* 1652, *en dat wederzydts, met maghtige Scheeps-vlooten, zes maal in de Noordt-zee, en twee maal in de Middellandtsche zee bloedigh was gevoghten, is de vreede, en het oudt verbondt herstelt, onder 't geley van* Olivier, *Beschutter van Engelandt, en de Staten van het Vereenight Nederlandt. Ter gedachtenisse van deeze loflyke zaak heeft de Raadt van Amsterdam deeze Geheugh-penning doen maken*.

Op het Jaar 1550 is een zilvere penning geslagen, waar op men aan d'eene zyde het wezen van *Andreas Aurea* ziet, en aan d'andere zyde een Galey, met deeze woorden, *Non dormit, qui custodit:* dat is, *Die waakt en slape niet*. Het Schip is voor zeer puntigh, en verbreedt tot achteren toe, alwaar het rondt opgaat: in het midden staat eene mast: de kajuit, zynde boven open, is op stutten, of dwars-houten, die over d'achter-steven schieten, gevest: ieder riem schynt maar van een man te werden beweeght; alles na de wyze te dier tydt gebruikelyk. Deeze munt is ter eeren van den genoemden Zee-heldt, *Andreas Doria*, of *Aurea*, geslagen, wanneer hy, op't bevel van Keizer *Karel*, met een zware Zee-maght, de zee van de Barbaarsche roovers zuiverde, en de stadt Aphrodisium, ofte Mahadia, in Africa, overmeesterde.

In het Jaar 1571 zyn'er twee penningen in Italie geslagen, d'eene ter eeren van den Paus *Pius* de vyfde, en d'andere ter eeren van *Johannes van Oostenryk*, bastaart van Keizer *Karel* de vyfde van dien naam; na dat de laatste de Turksche Zee-magt in de Lepant hadde verslagen, daar 25000 Turken quamen te sneuvelen, 4000 gevangen wierden, en 14000 Christen slaven verlost. De Scheeps-vlooten der Christenen, en ongeloovigen, ziet men daar op in goeden schik geschaart. De Scheepen voeren maar eene mast, zyn ook voor en achter van een gestalte.

In het Jaar 1588 is in Engelandt, na het verjagen, en verslaan, van de Spaansche vloot, een groote Gedenk-penning geslagen, op welkers eene zyde de Paus, met zyn Raadt, werdt vertoont. Op d'andere zyde ziet men een vloot Scheepen, waar van eenige zinken, en vernielt werden: men ziet'er ook Zeil-scheepen by, van welke eenige echter riemen te boort hebben.

In den Jare 1596 is een Bondt-penning, tusschen Engelandt, Vrankryk, en het vereenight Nederlandt, geslagen, waar op de Wapens van de drie vereenighde aan d'eene zyde te zien zyn, met deeze woorden, *Rumpitur haud facile:* dat is, *Het wort qualyk verbroken*. Op d'andere zyde ziet men d'ontredderde Spaansche Scheeps-vloot, door de winden verstrooit, met deeze woorden, *Quid me persequeris:* dat is, *Wat vervolght ghy my*.

Nade nederlaagh der opgemelte Spaansche vloot, in 't Jaar 1588, wiert in Zee-landt een Gedenk-penning geslagen, daar op d'eene zyde, nevens het Zeeuwsche Wapen, deeze woorden stonden, *Soli Deo gloria:* dat is, *Godt zy alleen de lof*. Aan d'andere zyde ziet men een groot aantal Scheepen te gronde gaan, met deeze woorden: *Classis Hispanica venit, ivit, fuit:* dat is, *De Spaansche vloot is gekomen, gegaan, en geweest*.

Op een andere munt, voormaals hier te Lande geslagen, ziet men een Schip vol volks, leggende op haar knien, met de handen na den Hemel geheven, daar deeze woorden by staan, *Heere behoedt ons, want wy vergaan*.

Behalven deeze is noch een andere penning voor handen, mede hier te Lande geslagen, daar een Schip, in storm dryvende, op staat, met deeze woorden, *Fluctuat, nec mergitur:* dat is, *Het wort geslingert, maar zinkt niet*.

Op 't Jaar 1671, in Herfst-maandt, liet zyn Majesteit de Koning van Engelandt zilvere Gedenk-penningen slaan, van de bevoghtene zegen, door Sr *Eduard Sprag*, op de Turken, welke hy onder de zee-soldaten deede uit deelen.

Men vindt insgelyks in Engelandt gedenk-munten, by den laatsten krygh geslagen; als eene, waar aan men de Koning op strant ziet staan, met een staf in zyn handt, die hy over de zee uitstrekt, en een Hercules vaght over zyn hooft getoogen. De Scheepen, mede daar op vertoont, slaan met overwinning in zee, waar nevens de woorden *pro talibus ausis* gevoeght zyn.

In deeze Landen zyn ook verscheidene munten, doelende op zee-handel en kryg, van de laatste oorlogen geslagen geweest.

Rhodisch Scheeps-recht.

1. Zoo wie het anker steelt van een schip dat in de haven of op de reede leght, en dat de dief zulks bekent, de Wet gebiedt dat men hem pynight, en dwingt, het dubbelt der schade, daar door geleden, te betalen.
2. Zoo de bootsgezellen, met kennisse van den Schipper, de ankers van eens anders schip steelen, dat in de haven of op de reede leght, en dat dit schip kome te blyven, door 't berooven der ankers, zoo moet de Schipper, die deeze dievery heeft toe-

gestaan, alle de geleedene schade van het schip en goet betalen. Zoo iemandt werk-tuigen, en eenige noodtzakelykheden tot een schip, als kabels, sloepen, zeilen, of iets anders steelt, zal de steelder het dubbelt van de geleede schade vergoeden.

3. Zoo een bootsgezel, door gebodt van den Schipper, eenigh goet van koopman of reiziger steelt, zal den Schipper het dubbelt van 't gestoole goet betalen, en de bootsgezel, die de dievery heeft gedaan, zal men hondert slagen met de stok geven; maar zoo een bootsgezel zulks gestoolen, heeft zonder kennis van iemandt, en daar op gekregen wort, zal hy aan den lyve gestraft worden, voornamentlyk zoo hy gout gestoolen heeft, en daar-en-boven het geroofde goet aan den eigenaar herstellen.
4. Zoo de Schipper aan zekere oort komt, daar men dievery pleeght, of daar roovers woonen, en de kooplieden, of reizigers, hem zulks duidelyk bekent maken, en dat het schip genoomen wort, zal de Schipper zulks aan de eigenaars vergelden; maar zoo de Schipper het gevaar des landts verklaart, en dat de kooplieden, of reizigers, echter het schip daar heen begeeren gestuurt te hebben, zullen de reizigers, of kooplieden, gehouden zyn de schade, die geleeden wordt, aan den Schipper te vergoeden.
5. Zoo de bootsgezellen krakkeelen, zullen zy zulks alleen met woorden doen: doch zoo d'een den ander slaat, en daar door quetst, zal den geenen die geslagen heeft aan de gequetste het meester-loon, onkoste, en den verzuimden tydt ten vollen goet doen.
6. Zoo de bootsgezellen twisten, en dat d'een den ander met een steen of stok slaat, en zoo de geslagene desgelyks doet, schynt het dat hy daar toe is gedwongen: en indien hy die geslagen is daar van sterft, en men bewyst dat het den geenen is die eerst met steen, stok, of yzer, geslagen heeft, zal hy die hem geslagen heeft niet gestraft worden, om dat de verslagene wedervaart 't geen hy den anderen heeft willen doen over komen.
7. Zoo een Schipper, Koopman, of bootsgezel, iemandt een vuist-slagh geeft, en hem daar door een oogh berooft; of dat hy hem, met de voet schoppende, een scheuring ofte breuk veroorzaakt, zal hy die geslagen heeft het meester-loon betalen, en daar-en-boven tien kroonen geven voor het gemiste oogh, ofte voor de breuk die hy gemaakt heeft: maar zoo den geenen welke geslagen is daar van sterft, zal hy die geslagen heeft ter doodt veroordeelt worden.
8. Zoo de Schipper, aan wien het schip is vertrouwt, met het gout in een ander landt vlught, door toestemming der boots-gezellen, zullen haar goederen, zoo vaste als roerlyke, daar voor aangetast worden; doch indien het gelt, 't geen men daar van bekomt, minder is als de waerde des schips, en onkosten, zullen zoo wel de Stierman als bootsgezellen gehouden zyn zoo lange te dienen, tot dat alle schaden volkomentlyk zyn voldaan.
9. Als de Schipper raadt gepleegt heeft, om de goederen over boort te werpen, zal hy de reizigers, die gelt in 't zelve schip hebben, ondervragen; waar na men het lot werpt, gelt mede gerekent zynde: van de bultzakken, kleederen, en gantsche toerusting, wort overlegh na waerde gedaan. Na dat men in zee geworpen hebbe, zal aan de Schipper, en de reizigers, niet meer toegeleght worden als een pondt; aan die 't roer houdt, en die de voor-steven regeert, een half pondt, zonder meer; aan ieder bootsgezel drie scrupelen; aan de knechten, en roeijers, drie minen: en zoo het is dat eenige reizigers scheiden, en voet op 't landt zetten, die zullen berekent zyn op twee minen. Dit zelve zal insgelyks onderhouden worden, zoo het gelt, en het geene de bootsgezellen toekomt, is gerooft, door den vyandt, dieven, ofte zee-roovers. Zoo men eenige

overkomst, of maatschappy, van winst heeft gemaakt, na dat de rekening geslooten, en alles wat in 't schip is geschat zy, zal ieder schade dragen, na gelang van de winst, die hy verhoopte.

10. Zoo de Schipper, en bootsgezellen, onachtzaam zyn om hunnen dienst waar te nemen, en dat daar door schade ofte schip-breuk geleeden wert, zyn de Schipper, en bootsgezellen, gehouden de schade der koopluiden te vergoeden. En zoo het schip met zyn ladinge verging, door mis-greep des koopmans, zal hy de schade, het schip, en alles wat door de schip-breuk geleeden is, boeten; maar zoo de schip-breuk geschiedt zonder schult van d'een of d'ander, dan zal het geene geberght werdt behoorlyk gedeelt worden.
11. Dat de koopluiden, of reizigers, geen zware en kostelyke koopmanschappen in een oudt schip doen: zoo 't gebeurde dat de waaren daar door bedorven, zal de schade aan den geenen komen die 't oude schip heeft doen laden. Als de koopluiden een schip huuren, zullen zy hare koop-manschappen niet eerder in laden, voor dat zy eerst neerstelyk den geenen die voor-maals het zelve schip bevracht hadden ondervraaght hebben, of het verzien is van alle toerusting; of de masten, raas, zeilen,

en ankers, goedt zyn; of daar verwisseling van touwen by is; of de sloep wel toegerust is; of de roeren na behooren zyn; of op het schip genoegh bootsgezellen, en goede zee-luiden zyn; of 't schips boort wel gestelt is; en, om het in 't kort te zeggen, zy hebben te letten of alles wel staat, eer zy hare koopmanschappen in 't schip brengen.

12. Zoo iemandt eenigh goet te bewaren wil geven, in een schip, of huis, dat hy zulks doe in 't bywezen van drie getuigen; en zoo het goet van belang is, dat hy daar een schrift van neeme: zoo de geene die 't zelve te bewaren hadt dan zeit dat het hem afhandigh is gemaakt, moet hy toonen waar des huis of schips geopende breuke, of waar door de dievery gekomen is, en zweeren, dat dit geschiedt is, zonder bedrogh: zoo hy dit niet doet, zal hy alles weder geven gelyk hy 't ontsangen heeft.
13. Zoo een reiziger te scheep komt, hebbende eenigh goudt by hem, dat zal hy den Schipper in bewaringe geven: en zoo hy zeit goudt ofte zilver in 't schip verlooren te hebben, by taal zal men hem niet behoeven te gelooven: de Schipper, boots-gezellen, en al het schips volk, zullen echter gehouden wezen zich met den eedt te zuiveren.
14. Zoo iemandt de goederen, die hy in bewaring heeft genoomen, lochent, en wort met getuigen daar van overwonnen, of zoo men de zelve by hem vindt, na dat hy 't verlochent of bezwooren heeft, zoo zal hy die goederen dubbelt betalen, boven de straffe des valschen eedts.
15. Zoo een schip koopluiden ofte reizigers op heeft, of dat de Schipper, met slaven bezet, in een Stadts haven, of op eenige reede komt, en dat iemandt, uit het schip gegaan zynde, zich overrompelt vindt van dieven ofte zee-roovers, en dat de Schipper, op het schreeuwen der boots-gezellen, het schip berght, als ook de goederen der koopluiden, en reizigers, zoo zullen den geenen die uit het schip gegaan zyn hare goederen herstelt worden; doch zoo iemandt tegen de Schipper wilde verdadigen, van dat hy hem gelaten heeft in een plaats daar hy gevaar van roovers lydt, men zal zyn klagen niet achten, om dat de Schipper en de bootsgezellen niet zonder reden zyn gevlught. Zoo een koopman ofte reiziger ergens een slaaf laat staan, die hy in bewaring heeft, moet hy den zelven aan zyn heer vergoeden.
16. Schippers, en koopluiden, die gelt op de scheepen leenen, zyn niet gehouden borge te stellen, de vracht, koopmanschappen, en het schip noch in zyn wezen en geheel zynde, zoo 't niet is dat men vreest voor ongeval op zee, of voor zee-roovers. Van het gek dat met borge gegeven is, zal men scheeps-woeker betalen.
17. Zoo iemandt goudt ofte zilver tot gebruik van een gezelschap geeft, geduurende zekere reize, of anderzins, en dat men in geschrifte gestelt heeft hoe lang deeze maatschappy van leeninge duuren zal; zoo dan die geene, welke gout ofte zilver ontfangen heeft, het niet aan den eigenaar herstelt, na verloopen tydt, en dat het kome te vergaan, 't zy door vuur, diefstal, of schip-breuk, den geenen die het gout toekomt moet het zyne weder bekomen, en blyft van alle schade bevrydt: maar zoo de schade viel eer de tydt vervult was, zoo zal hy gehouden zyn zoo veel schade te lyden, als hy winst gehadt zoude hebben, door overkomst.
18. Zoo iemandt, die op reis is, gelt geleent heeft, en de tydt verloopen zy, zoo zal de borge betalen, na de wet. Zoo'er geen middel tot betaling is, zal het gelt wel blyven onder borghtocht, doch men zal daar van betalen de scheeps-woeker, al den tydt die de reiziger afwezigh zal zyn.

19. Zoo iemandt een schip gehuurt, en de godtspenning gegeven heeft, doch daar na zeit het niet van doen te hebben, die verliest de godtspenning: zoo de Schipper tegen 't verdragh doet, zal hy aan de koopman het tweevoudt van de godtspenning geven.
20. Zoo iemandt een schip gehuurt heeft, en het verdragh-schrift wederzydts ondertekent en verzegelt is, dan heeft het zelve zyn volkomen kracht; maar indien het niet ondertekent en verzegelt is, geen-zins. Men magh ook, naar goedtvinden, boete in 't geschrift sluiten. Wanneer niets in geschrift gestelt is, en dat de huurder geen gelt voor zyn koopmanschap gegeven heeft, zal hy aan den Schipper de helft van de bedongen huure geven. Zoo de Schipper zyn woort niet houdt, zal hy aan de koopman het half bedongen huur-loon geven. Zoo de koopman zyn goederen uit het schip haalt, zal hy den Schipper de volle huur betalen.
21. Zoo twee t'zamen gezelschap gemaakt hebben, zonder zulks te beschryven, en dat zy 't zelve aldus meer gedaan, haar woort gehouden, ook altydt de schattinge en omgelden gemeen betaalt hebben, en zoo een van beider scheepen schade lydt, zal den ander het vierde deel van de schade des beschadighden lyden, nade-maal daar niets ingeschrifte is gestelt, en dat zy onderlinge maatschappy gemaakt hebben op haar woort alleen; maar zoo

zulks beschreeven is, zyn zy vast aan een verbonden, en de geberghde goederen zyn hen gemeen.

22. De Schipper zal niet anders met zich nemen als water, mont-kost, touwen, en andere noodtwendig heden tot scheeps gebruik, om dat de koopman het gantsche schip, volgens overkomst, beladen magh. Zoo de Schipper, na dat de koopman tot genoegte heeft geladen, ietwes laden wil, zulks vermagh hy te doen, indien het schip de ladinge lyden magh; maar zoo daar na eenigh goet over boort moet geworpen worden, zal de Schipper alle schade dragen, te verstaan, indien de koopman het Schippers goet, ofte inladinge, onder drie getuigen heeft willen weeren, anderzins zullen zy de schade gemeen boeten.
23. Indien Schipper en koopman eenig geschrift gemaakt hebben, zyn zy gehouden het zelve t'achtervolgen. Zoo de koopman de geheele ladinge niet in 't schip doet, zal hy echter het overige van de vracht betalen, gelyk zy over een gekomen zyn.
24. Zoo een Schipper zeil heeft gemaakt, na dat de helft van de bedonge huur had ontfangen, en de koopman wil dat hy weder keert, verliest hy de helft van de bedongen huur. Maar als de Schipper het beding niet voldoet, zal hy het even-waerd des besprooken loons verbeuren.
25. Zoo de besprooken legh-tydt verloopen is, en tien dagen daar-en-boven, zal de koopman de mondt-kost voor de bootsgezellen betalen; en zoo'er meerder tydt verloopen is, zal hy, het schip ontladende, zulks goet doen. Zoo de koopman de huur wil verhoogen, zal de Schipper, na goetvinden, zeil maken.
26. Zoo het schip by dagh ofte by nacht vergaat, de Schipper ofte eenigh bootsgezel buiten het zelve slapende, alle schade komt op den geenen die buiten het schip geslapen hebben, en die daar in gebleven waren zyn vry; maar die onachtzaam zyn geweest, zullen aan de heer van 't schip de schade, door haar misdryf geleden, betalen.
27. Zoo een schip t'zeil gaat met koop-manschap van eenige koopluiden, en dat'er iets quaats aan het schip geschiedt, of dat het vergaat, door misslagh van den Schipper, of van zyne bootsgezellen, de goederen, ter begeerde plaatze komende, zullen daar voor niet aangetast worden, zoo men met getuigen bewyst dat het schip door onweêr is vergaan: alles wat'er van 't schip en goet over blyft, zal tot vergoeding van de schade zyn; doch de Schipper zal daar van voor hem aftrekken de helft der vracht. Zoo wie lochent een overkomst gemaakt te hebben, en dat hy in tegendeel overwonnen wordt van drie getuigen, zal hy zyn gedeelte in 't gezelschap betalen, en daar-en-boven de straf voor zyn verlocheninge.
28. Zoo eenigh koopman, ofte iemandt van de reders, oorzaak zy dat het schip ten bestemden dage niet vertrekt, en dat het dus gebeurt dat het zelve van de zee-roovers wert genoomen, door vuur, of schip-breuk komt te blyven, zoo zal de geene die d'oorzaak van dit vertragen is de schade boeten.
29. Als een koopman de goederen niet levert ter gestelde plaatze, en de gezetten dagh laat voorby gaan, en dat daar na schade geschiet, 't zy door zee-roovers, brant, ofte schip-breuk, alle de schade aan 't schip komt op den koopman: maar niet voor dien tydt; want dan zullen zy beide, te weten de Schipper en de koopman, de geleden schade dragen.
30. Zoo een koopman, hebbende een schip doen laden, zilver of gout met zich neemt, en dat het schip door ongeluk komt te blyven, het geen men bergen zal van 't schip en goet is tot beider profyt; maar het zilver of gout, 't geen de koopman met zich genoomen heeft, zal hy behouden, na dat hy de tiende penning daar van heeft gegeven: zoo hy zelve behouden is, zonder hulp van

iets dat aan 't schip behoort, zal hy de helft van zyn vracht betalen; maar zoo hy behouden is door eenige planken, ofte werk-tuigen van 't schip, zal hy het vyfde inbrengen.

31. Zoo iemandt een schip laadt, en dat eenigh quaat het schip over komt, al wat gebergt wert zal aan wederzyden komen: het zilver, dat behouden zal zyn, zal een vyfde betalen: de Schipper, en bootsgezellen, zullen hun best doen om alles te bergen.
32. Zoo een schip, door zeker koopman geladen, vertrekt voor bedongen prys, of na gemaakte maatschappy, en dat het zelve eenig ongeluk ter zee over komt, de koopman zal de helft van de vracht niet eischen, maar het schip en goet zal in toelegh komen: en zoo de koopman, of die de redery heeft aangegaan, eenig goet geleent heeft, dat hy in handen hadde, zoo moet men zich gedragen na het beschreeven verbandt.
33. Zoo een Schipper de koopmanschappen ter begeerde plaatze gelevert heeft, en dat'er eenige schade aan 't schip komt, de Schipper zal de geheele vracht ontfangen, de ontlaste goederen, noch het schip, zyn niets aan de *reizigers schuldigh; maar het geene noch in 't schip gevonden wert, zal in toelegh met het schip komen.

*Vectores.

34. Zoo het schip linnen ofte kleederen voert, zal de Schipper die met goede omwindtzelen voorzien, op dat de goederen door storm, of door 't springen van de zee-baren, niet bederven. Zoo het schip te veel inwatert, zal de Schipper zulks datelyk aan de koopluiden doen weten, op dat zy daar in voorzien: zoo de bootsgezellen het niet aan de Schipper bekent gemaakt hebben, en dat alzoo de goederen bederven, de Schipper en de bootsgezellen zullen de schade beteren: zoo de Schipper, en bootsgezellen, met getuigen hebben laten weten dat het schip te veel water in heeft, en dat men de goederen in de lucht moet brengen, en dat men dit onachtzaam laat verby gaan, zullen de Schipper noch bootsgezellen schuldigh aan de schade zyn.
35. Zoo men, na het schip verlicht te hebben met de goederen in zee te werpen, genoodtzaakt is de mast te kappen, of zoo men die door eenigh toeval verliest, alle de bootsgezellen, koopluiden, koopmanschappen, en het schip zelver, zullen in toelegh komen.
36. Zoo een schip, onder zeil zynde, by dag op een ander schip zeilt, al de schade die daar door ontstaat komt op de Schipper, bootsgezellen, *reizigers, en ook op de koopluiden: zoo het by nacht gebeurt, hy die de zeilen los gemaakt heeft moet een vuur opzetten, of moet een groot gerucht maken; het welk niet doende, en dat het schip bleef, komt de schade op hem, mits het door getuigen wordt bevestight, dat het op deeze wyze geschiedt is. Indien de geene die op de zeilen past onachtzaam is, en dat de schiltwacht slaapt als men met volle zeilen zeilt, en men op eenige klip raakt, zullen zy de schade boeten, die daar door geleden wort.

Daar het woort reiziger staat, komt vectores *in 't Latyn, 't geen eigentlyk betekent, een die reist, of die een ander over zee en wegh voert.*

37. Zoo 'er iets gebeurde waar door het schip blyft, en de goederen geberght werden, de geberghde goederen zullen het vyftiende geven; maar noch de koopman, noch de reizigers, zullen het schip aan den Schipper betalen.
38. Zoo een schip, met koorn geladen zynde, van een storm overvallen wort, zal de Schipper dekking geven, en de boots-gezellen zullen pompen; maar zoo door hare onachtzaamheit de koopmanschappen nat worden, zullen zy de schade boeten. Zoo de koopmanschappen bedorven zyn door onweêr, de Schipper, bootsgezellen, en de koopluiden, zullen t'zamen de schade dragen; maar de Schipper, bootsgezellen, en het schip, zal het hondertste deel van de geberghde goederen hebben. Als men in zee moet werpen, zal de koopman eerst werpen, en daar na de bootsgezellen. Dat niemant steele; want zoo iemant steelt, zal hy het dubbelt betalen, en zyn winst verliezen.
39. Zoo een schip geladen is met koorn, wyn, of olie, en dat de Schipper, zonder toestemming van de koopman, zeil maakt, en het schip komt te blyven, doch de goederen geberght worden, zal de koopmanschap niets van de schade des schips dragen, om dat het des koopmans wille niet was dat men zeil maakte. Zoo de koopman, het schip onder zeil zynde, tot den Schipper zeide, dat het noodigh was op een zekere plaats aan te zeilen, of te zetten, 't welk in d'overkomst niet bedongen was, en dat het schip quam te blyven, doch de goederen niet, dan zal den koopman het schip ten vollen betalen. Zoo het schip blyft door de wille van deeze beide, zullen zy beide de schade dragen.
40. Zoo een schip bleeve door schip-breuk, en dat men een gedeelte van schip en goet berghde, en dat de reizigers met zich droegen gout, zilver, zyde stoffen, paerlen, ofte gesteenten, het gout zal een tiende betalen, en het zilver een vyfde: zoo de zyde stoffen niet nat geworden zyn, zal men een tiende betalen, gelyk van het gout; en zoo zy nat geworden zyn, zal men de schade, ofte lakkagie, aftrekken, en in toelegh brengen: de paerlen, na dat zy geschat zyn, de zelve by 't gout vergelykende, zullen het schip helpen vergoeden.

41. Zoo de reizigers zeil maken, en dat het schip bederst, of vergaat, en dat men de goederen der reizigers bergt, zoo moeten zy 't herlappen des schips helpen betalen. Zoo twee ofte drie reizigers haar gout of gelt verlooren hebben, zal al het scheeps volk, ja het schip zelve, de schade helpen vergoeden.
42. Indien een vracht-schip bevonden wordt gescheurt te zyn, en dat men de koopmanschappen daar uit neemt, zal het aan de wille des Schippers hangen, de goederen in dit schip, of in een ander, na dat hy met den koopman over-komt, te brengen, wel verstaande zoo het schip bereit leght; doch zoo het niet bereit is, en dat de Schipper een ander schip in de haven brengt, zal hy de vracht betalen.
43. Zoo een schip overrompelt wordt door storm, en dat, na de goederen in zee geworpen te hebben, de masten, het roer, de ankers, of de sloep breken, zal dit alles in *toelegh komen met de waerde van het schip, en de geberghde goederen.
44. Indien een schip, met koopman-schappen geladen, in storm zyn mast verliest, of dat het roer breekt, of de sloep spilt,

**Contributie.*

en de goederen door de storm bevochtight worden bevonden, zal dit alles in toelegh komen. Zoo de goederen bedorven worden door 't invloeijen des waters, zonder storm, zal de Schipper zyn loon genieten, doch zal de waaren, zoo als hy die ontfangen heeft, weder leveren.

45. Zoo een schip door ongeluk vergaat, zal de geene die eenige goederen te lande brengt tot loon genieten het vyfde deel van de geberghde goederen.
46. Zoo de sloep (de touwen, die de zelve aan 't schip vast houden, brekende) vergaat, met de bootsgezellen die daar in zyn, zal de Schipper de erfgenamen van de gestorve bootsgezellen een jaar huur betalen; maar die deeze sloep van 't vergaan beschermt, zal de zelve weder geven, zoo als hy die gevonden heeft, doch het vyfde deel voor zyn loon genieten.
47. De geene die gout, zilver, of iets anders, acht ellebogen diep onder water van daan haalt, zal het derde deel voor hem genieten; zoo op vyftien ellebogen, de helft: maar van de goederen die de zee te lande werpt, en die men een elleboog diep in 't water vindt, zal de berger het tiende deel genieten.
48. Die eenige scheeps-goederen rooft in schip-breuk, zal 't viervoudt vergoeden.
49. Die eenige vracht, of last, aan een byzonder toebehoorende, by de gemeene gedaan heeft, of daar toe de Schipper gedwongen heeft, zal niet alleen de schade betalen, maar ook het gevaar van schip-breuk, en daar-en-boven streng gestraft worden.
50. Wie eenige goederen steelt van de geene die schip-breuk geleden hebben, of die haar eigen profyt door bedrog zoeken, zullen het viervoudt aan hen, die dit ongelyk geleden hebben, vergoeden.
51. Wie door dief-stal, of met geweldt, eenige goederen in schip-breuk neemt, zal, na dat hy die weder gegeven heeft, zoo hy een vry persoon is, voor drie jaren gebannen wezen: zoo hy van gemeen volk is, zal men hem eenigen tydt doen werken voor 't gemeen; en zoo hy slave zy, zal men hem tot het verdrietigste werk brengen.

Rhodisch Scheeps-recht, zoo als het zelve is ter neder gestelt, op bevel der Keizeren Tiberius, Hadrianus, Antoninus, Pertinax, *en* Lucius Septimius Severus.

Tiberius Caesar Augustus, Opper-priester, in het twee-en-dertigste jaar van zyn Tribunische magt. De bootsgezellen, Schippers, en Koopluiden, myn verzocht hebbende, de toevallen, op zee voor komende, te slechten, en in toelegh te brengen.

Het antwoordt van *Nero* was: Machtighste, wyze, en doorluchtige Keizer *Tiberius*, ik achte niet noodigh te zyn de zaken te pryzen, die U E. Mogentheit voor stelt. Zendt na Rhodes, en maakt dat men daar naerstigh onderzoekt alles wat de zee-luiden, Schippers, Koopluiden, en reizigers, de ladinge, ofte zee-goederen, de rederyen, het koopen en verkoopen van Scheepen, het loon van de bouwers, de bewaringe van gout, van zilver, en verscheide andere goederen, aangaat.

Tiberius, dit ontfangen, getekent, en in bevel gebraght hebbende, gaf het aan de doorluchtige Burgermeester *Antoninus*, en andere Burgermeester - mannen tot Romen, die met hem beraatslaaghden, geduurende het Burgermeesterschap van *Laurus*, en *Agrippinus*.

Deeze zaken wierden ook voort gebraght, door den zelven, aan den Keizer *Vespasianus*, de welke het in de volle Raadt ondertekende.

Is het niet waar, dat *Antoninus* antwoorde, aan de geene die hem een verzoekschrift voor droegen: *Voor myn, ik ben wel Heere des werelts*; *maar de wet van de zee is die, dat de zaken der zelve zich voegen na de wetten der Rhodiers, om dat zy niet strydende met onze wetten bevonden worden*. De maghtige *Augustus* antwoorde ook het zelve.

Scheeps-recht.

1. De huure des Schippers zal twee gedeelten zyn.
2. De huure van die het roer bestuurt anderhalf gedeelte.
3. De huur des geenen die de voor-steven beheert anderhalf gedeelte.
4. De huur van de Timmerman ander-half gedeelte.
5. De huur van de Sloep-meester een gedeelte.
6. De huur eenes bootsgezels een gedeelte.
7. De huur van die op den haert ziet een half deel.
8. Een koopman magh twee knechten met zich nemen, maar moet vracht voor hen betalen.
9. De plaats eens reizigers te scheep is drie ellebogen lang, en een breedt.
10. De reizigers zullen geen visch in de scheepen braden, noch de Schipper zal hen zulks toelaten.
11. De reizigers zullen geen hout in de scheepen kloven, noch de Schipper zal hen zulks toelaten.

12. De reizigers zullen het water na de mate nemen.
13. Een vrouwe zal een elleboge voor haar plaatze hebben, en een kint een halve elleboogh.
14. Als een reiziger in het schip komt, zal hy zyn gelt in handen des Schippers geven; maar zoo hy 't niet geeft, en zeit het gout of zilver verlooren te hebben, zoo zal men zyn zeggen niet achten, om dat hy het de Schipper niet behandight heeft.
15. De Schippers, bootsgezellen, en de reizigers, die t'zamen varen, zullen eedt doen.
16. De vracht van duizent mudden zy 50 goude stuivers*, en van een oudt Schip 30 goude stuivers. *Solidum.
17. De wet gebiedt, zoo men aan de zeevarende iets leent, zonder gevaar, met borge, dat men 't niet in geschrift stelle: en zoo men eenig geschrift gemaakt heeft, zal zulks niet gelden, na de wetten der Rhodiers.
18. Zoo iemandt, hebbende geldt op woeker ontfangen, de jaarlyksche rente betaalt heeft, en dat na acht jaren eenigh verlies, door brant, of door roovinge, over komt, zoo zal men verdragh over de renten maken, na de Rhodische wet; maar zoo hy de wettige renten niet heeft betaalt, zal men zich houden by het geene in 't verdragh beschreeven is.
19. De Schippers zyn niet gehouden over verbanden*, die de bootsgezellen maken, maar wel over misdaden. *Contractus.
20. Zoo de Schipper eenigh goet ontfangen heeft, is hy gehouden dat weder te geven: zoo hy iets niet heeft willen ontfangen, niemandt kan hem tot het ontfangen dwingen.
21. De Schippers, welke niet minder als het derde van het geene dat in 't schip gebruikt wort eigen is, waar heen zy ook gezonden worden, om gelt te leenen, en dat in 't schip te brengen, het zy voor eene reis, ofte voor de heen en wederom reis, en dat men daar van eenigh geschrift gemaakt heeft, zullen het volkomen onder-houden. De geene die gelt leent, moet een man in 't schip zenden, om de leeninge te leveren.

Antonius was gewoon Rhodus de Koninginne der zee te noemen. Wie ook in 't recht der zee-zaken uit te spreken van de Rhodische wet af week, die scheen de grondt-slagh van billykheit te verlaten.

Onder de veelvoudige wetten der Atheners, ten dienste van haar Staat, hadden zy'er ook eenige die de Scheeps-bouw en bestier betreften, van welke hier zommige late volgen.

Het eerste dat men de kinderen leert, zy leezen, en zwemmen.

De Raadt van vyf hondert hebbe zorgh om nieuwe Scheepen aan te doen bouwen.

De Raadt die nieuwe Scheepen aan gebouwt heeft, vermagh vergeldinge te eischen.

Zestien Trierarchen laten 'er zyn om een Schip toe te rusten: en die geene, welke dat ampt bekleeden van haar vyf-en-twintighste tot haar vyf-en-veertighste jaar, deelen gelykelyk onder zich de onkosten die men aanleggen moet.

De Trierarchen, bestelt om een Schip uit te rusten, zullen na hunne middelen gekooren worden, welke moeten zyn van tien talenten (zes duizent Ryksdaalders); *maar zoo wie meer als tien talenten bezit, zal men na gelang van zyn have doen bouwen, tot drie Scheepen met een Sloep toe: behoudende de zelve even-maat by den geenen die minder als tien talenten bezitten; en men vergadert'er van die geene zoo veel als noodigh zy tot den opbouw van een Schip alleen.*

De Trierarchen welke in bediening zyn, en die geene welke verzorgen dat de vloot toegerust wort, halen de namen ep der geener die wapens aan 't gemeene-best moeten verschaffen, van wien zy de zelve mede vorderen voor de vloot.

Die geene welke verkooren zyn om de Trierarchen in hun ampt te volgen, hebben zich aanstondts na de vloot te begeven, als zy verkooren zyn.

Al wie op den bestemden tydt zyn Schip niet klaar brengt, boete zulks.

De Trierarchen hebben rekening van haar doen te geven.

Niemandt zy verschoont van Scheepen te moeten bouwen, als alleen de Negen-mannen.

Staat aan te merken, dat hier by het woort *Trierarchen* de geene worden verstaan, die de hollen der Scheepen, met haar toestel, leveren, of bezorgen.

‘Men kan niet gelooven, zeght *Demosthenes*, dat iemandt het gemeene-best bemindt, zoo hy geen Scheepen doet bouwen.

De Scheeps-bouw is te dier tydt van het zelve gebruik geweest, als hedendaaghs: men voerde koopmanschappen over, en deede landen op; doch het voornaamste wit was, zynen Staat en Landen te beschermen: 't geen geschiede met het verdelgen en vernielen der onderlinge Scheepen, verhinderen der vaarten, en elkander met gantsche vlooten slag te leveren. Hoe en op wat wyze zulks geschiede, mag men zien uit de twee volgende zee-slagen, gedaan by Persianen, Grieken, en Romeinen.

Xerxes zee-geveght.

Xerxes, zyn Vader in 't Ryk volgende, braght Egypten onder zyn gebiedt, en,

aangeraden door zyn vriendt *Mardonius*, een man van groote moedt, en ervaren ter zee, zich wys makende, niet alleen die van Athenen, en Grieken, te zullen overweldigen, maar gantsch Europa onder te brengen, deede een groote toerustinge. Hy maakte ook een verbondt met die van Karthago; welke hem, gelyk zommige zeggen, twee hondert Scheepen beschikten, en drie hondert duizent mannen, om de Grieken aan te tasten.

De Grieken, hier van door *Demaratus* gewaarschouwt, vergaderden te Corinthen; alwaar de Kryghs-hoofden, *Aristides*, en *Themistocles*, als ook het volk van Athenen, en Egine, te zamen verzoent waren. Zy trokken dan op hunne zyde die van Sicilie, Corsica, en Creta, en beraadt-slaagden, tegen de Persianen twee hondert Scheepen uit te rusten, die *Themistocles* tot den oorlogh tegen de Egineten hadde laten bouwen.

De benden, die *Xerxes* voerde, waren in zoo grooten getal, dat *Herodotus* getuight, dat men nooit zoo veel volk by malkander [+]gezien hadde. '*Diodorus* maakt gewagh van acht hondert duizent mannen, twee hondert Galeyen, acht hondert en vystigh Scheepen, bequaam om paerden te voeren, en drie duizent andere Scheepen: in welk getal die van Karthago niet begrepen waren, om dat die byzonder oorlogh voerden, schorsende evenwel het voornemen van *Xerxes. Justinus* zeght van zeven hondert duizent mannen uit zyn eigen landt, drie maal hondert duizent van zyn hulpbenden, en van duizent en twee hondert Scheepen. Andere, die naerstigh onderzocht hebben het getal van deeze maght, maken staat dat 'er vyf milioenen, twee hondert en vyf-en-dertigh duizent, twee hondert en twee-en-twintigh persoonen waren: waarlyk een ongelooffelyk getal, 't en ware zoo veel vermaarde mannen zulks bevestigden. Wonderlyk is het geene men zeght, namentlyk, dat'er een man gevonden wierdt, genaamt *Pythius*, die *Xerxes*, met zyn maghtigh heir, spysde, en hem, op zyn vertrek, twee milioenen zeven hondert en vyftigh duizendt goude kroonen vereerde. De vergader-plaats der Scheepen wiert gestelt in de golf tusschen Cuma en Phoce, Steden in Eoliden, gelegen in klein Asia, aan de Oost-zyde van 't eilandt Lesbos. Alhier quam *Xerxes*, stellende zyn throon op een heuvel: hy zich toen omringt ziende van tien duizent ruiters, die goude, en zilvere granaden in de handt hadden, met tien duizent andere ruiteren, en zyne lyf-wacht, die men de onsterffelyke noemde, om dat haar getal altydt vol was, benevens zoo veel milioenen menschen, een gedeelte op zee, en een gedeelte gereedt daar op te gaan, en hem in gedachte komende dat na hondert jaren geen van alle in 't leven zoude zyn, liet de tranen uit de oogen biggelen. Na dat hy dan in een goude kop aan de Zon geoffert, en zyn houw-mes in zee geworpen hadde, deede hy deeze schrikkelyke hoop volks, langs twee bruggen, in acht dagen, en acht nachten, over brengen.

[+]*Lib.* 11. *cap.* 1.

De Grieken, die de Persianen zoo veel in voorzichtigheit en ervarenheit te boven gingen, als het volk van Persen haar in getal overtrof, oordeelende dat men haar te lande niet beter konde aangrypen als in 't naauw van den bergh Oëta, die tusschen Thessalien en Achayen is, welk naauw men Thermopylas noemt, noch ter zee, als in de golf en 't naauw van Eubea, gaven de bewaring van de Thermopylas aan de moedige *Leonidas*, welke, met drie hondert Lacedemoniers, drie aanvallen tegen stondt, de bloem der Meden, en de onsterffelyke Persen versloeg, makende zulk een bloetstortinge in het leger van *Xerxes*, dat hy hem het hooft drie maal deede omkeeren, om te vlughten. *Themistocles* voerde 't gezagh ter zee, en bevoght een aanmerkelyke zegen, om dat hy de voordeelen van plaats en windt wel wist waar te nemen; want *Magabates*, Overste van de Persische vloot, geboodt de voortoght na Eubea te zeilen, zonder te denken op het vallen der vloedt, en de beweginge van de golf, die daar snel gaat, en zwaar is: ter naauwer noodt dan waren zy daar

gekomen, hadden het anker geworpen, en den dagh met goet weêr aan quam, of de zee wiert onstuimigh, zoo dat hy in weinigh uuren vier hondert Scheepen verloor.

Themistocles, ziende dat'er geen meer als twee hondert en vyftig zeilen waren, nam voor, zee te houden, en viel op de Scheepen der Persianen aan, toen zy uit hare havens quamen, om alzoo te beletten dat zy zich by een vergaderden. Dit hem in 't eerste gelukkende, deede hy veele Scheepen zinken; maar eindelyk, ziende dat hy over al niet wezen konde, en dat de Archipel zich in een bosch scheen te veranderen, door de menighte der vyandtlyke Scheepen, die van alle kanten voort quamen, quam hy haastelyk aan het eilandt van Eubea, en braght zyn vloot by de kaap van Artemisie, de voordeelighste plaats die ergens gevonden wort, daar zich de vyanden niet konden versterken.

Xerxes zondt dan twee hondert van de beste Scheepen uit zyn vloot, om 't eilandt om te loopen, en die van Athenen op het

onvoorzienst van de andere zyde te overvallen; maar het ongeluk wilde dat zy zich by nacht begaven aan de klippen van Gerestes, daar zy alle stranden, ofte braken, tegen de kaap van Caphareus. *Themistocles*, hier van verwittight zynde, door vyftigh Scheepen, die de Grieken hem zonden, begaf zich wederom in 't gedrang van de vloot der vyanden, versloegh veele Scheepen, en vertrok toen weder na de kaap van Artemisie.

De Persen, aan d'eene zyde niet konnende verdragen dat zulk een klein getal Scheepen hun dus trotste, en aan d'andere zyde de gramschap van *Xerxes* vreezende, beslooten 's anderen daaghs slagh te leveren: hier toe stelden zy hare Scheepen in schik, en omcingelden de kaap van Artemisie. Die van Athenen, zonder te verwyken, deeden zoo veel, dat de Persianen gedwongen waren des avondts te aerzelen, hebbende ten minsten zoo veel schade geleden als gegeven.

De Grieken, bezeffende dat *Xerxes* de Thermopylas vermeestert hadt, als mede de doodt van *Leonidas*, vonden goet na Salamine te wyken, alwaar haar vloot herstelt, en bevonden wiert drie hondert en tachentigh Scheepen sterk te zyn. Zy beslooten dan wel tot een slagh; maar, bespeurende de nederlaag der Athenienzers, en Lacedemoniers, als mede hoe *Xerxes* met zyn Scheeps-vloot tot Phalerus was, en haar persoonelyk quam beveghten, verlooren zoodanigh de moedt, dat zy niet anders dochten als te vlughten, zoo *Themistocles* zulks niet voorgekomen hadde, en hen gedwongen, met wil, ofte onwil, slagh te leveren; want daar was geen ander middel om te ontkomen.

Xerxes, moedigh op zyn goede voortgang te lande, en verhoopende al zyn voornemen te verzekeren door een Scheeps-slagh, moedighde de zyne aan. De Grieken, in tegendeel, namen voor zich te verdedigen. In 't krieken van den dagh verscheen *Xerxes* aan den Tempel van *Hercules*, op een hooghte, in 't landtschap Megara, zettende zich op een gouden throon, zynde vergezelschapt van Schryvers, om het gedenkwaerdighste, dat'er in de slagh geschieden zoude, aan te teikenen, konnende van die plaatze het geveght gemakkelyk bezien. Zyn vloot was toen noch sterk duizent Scheepen. *Themistocles* hadde onder zich niet meer dan hondert en tachentigh Scheepen: hy vertoefde met zyn vloot slagh-vaerdigh te stellen, tot dat de uure quam op welke men gewoon was een harde windt uit zee te hebben, die de zelve met groote baren beweeght, 't geen de Grieksche Galeyen niet hinderde, om dat zy zeer laegh waren, maar wel de Persische Scheepen, omdat die hoogh boven het water verheven stonden: deeze waren ook zwaar en moeijelyk te bewegen, doch de andere gezwindt en licht. *Themistocles*, ziende *Ariamenes*, Admiraal der Persen, en broeder des Konings, op een groot Schip, veghten met pylen, gelyk als uit de muur van een Kasteel, leide hem aan boort. Als deeze twee Scheepen aan een geklampt waren, sprongen de Persianen over, alwaar *Ariamenes*, na een groot geveght, met een spies doorsteken, en in zee geworpen wierdt. De andere voor aan zynde Persische Scheepen, gelyk in getal met de Grieksche, konnende niet als in een lange rey aankomen, wegens de naauwte der zee daar de slagh geschiede, (want den eenen zoude den anderen belet hebben) wierden tegen den avondt op de vlucht gedreven. *Xerxes*, hoorende van *Arsaces* dat de Grieken de zegen bevoghten, en beslooten hadden na 't naauw van de Hellespont te gaan, om de scheeps-brugh, die hy daar gemaakt hadde, te breken, wiert zoo met schrik bevangen, dat hy, vreezende achterhaalt te werden, van stonden aan vertrok. *Juvenalis* voegt'er by, dat de zee zoo bloedigh, en met lyken bezet was, dat zyn Schip ter naauwer noodt het water splyten kon. In dit geveght heeft men aldereerst het stryden met een halve maans gewys geschaarde vloot gezien, volgens *Rivius*. Deeze slag geschiede den 23sten van Herfst-maandt, in 't eerste jaar van de vyfen-zeventigste Olympiade, 480 jaar voor Christus geboorte. *Diodorus* wil, dat op

de zelve tydt, als de Grieken de Persianen versloegen, de Karthaginenzers, die *Xerxes* geboden hadde Sicilien aan te vallen, van *Gelon* verslagen waren, te weten, in 't jaar daar na, den 25sten van Herfst-maant.

Deeze strydt wordt by een ander aldus beschreeven:

Xerxes, zoon van den Koning *Darius*, en dochters zoon van *Cyrus*, die niet alleen het Koningryk der Perssen in vryheit gestelt heeft van de Meden, maar de zelvige ook ontnomen de eerste Monarchie, ofte de algemeene regeeringe van het meeste der bekende werelt, en in 't Persiaansche Ryk de tweede Monarchie opgerecht, was de maghtighste van alle de Persiaansche Koningen. Na 't aannemen van het Ryk, veroverde hy wederom het Koningryk van Egypten, het welke zyn vader was afgevallen. Willende ook vervolgen den toght, die *Darius* voorgenoomen hadde, op die van Athenen, zoo heeft hy een vergadering doen leggen van zynen

Raadt, als om te overleggen, en te beraadtslagen, de Grieken oorloge aan te doen, maar in der daadt om alleen te weten een ieders gevoelen, gantsch niet voor hebbende van zyn meeninge, die hy by zyn zelven beslooten hadde, eenighzins af te wyken: aldaar heeft hy zyn voornemen geopenbaart, met een reden vol van ydelheit. *Mardonius*, een van de voornaamste Raden, meer lettende op den wil des Konings, en het voordeel dat hy zelve uit dien togt te verwaghten hadde, gaf noch meerder windt aan het opgeblazen herte van den Koning, en verzekerde zoo zeer dat gemoedt, 't welk vergeten hadde hoe veel het op vergankelyke dingen vertrouwde, van overwinninge, als of al de Grieken door een blaas met boonen waren te verjagen geweest. De andere, ziende dat het den Koning alzoo behaaghde, bliezen elk mede het vuur aan. De eene zeide, dat de Grieken den aanzegger van oorloge niet eens verwaghten zouden, maar haar op d'eerste mare van d'aankomst op de vlught begeven. Een ander, dat'er gantsch niet aan te twyffelen was of die maght konde niet alleen Griekenlandt verwinnen, maar geheel in de gront vernielen; dat'er meerder te vreezen was dat zy-luiden ledige en verlatene Steden zouden vinden, en, door het vlughten der vyanden, woest landt, alwaar zy zoo grooten maght niet zouden konnen in 't werk stellen. Een ander zeide, dat voor den Koning de geheele werelt naauwlyks ruim genoegh was; dat de zee te naauw was voor zyn vloot, de legerplaats voor het voet-volk, het velt voor de ruiters, en de lucht voor de pylen die geschooten zouden werden. Is het wonder dat de Koningen dikwils quaden raadt hebben, daar de Raadts-heeren haar zelven tot pluim-strykers maken? Maar het was quaat dat zy alle zoodanigh waren: men vindt altydt, en allezins, noch vroome en recht-zinnige luiden, die niet na de ooren van een ander, maar na haar eigen gemoedt spreken. Dit gebeurde hier mede. Want als elk, gelyk gezeit is, aldus van de magt des Konings snoefde, en hem honigh om de mondt streek, zoo sprak *Artabanus*, des Konings Oom, een statigh Heer, niet alleen van ouderdom, maar ook van wysheit, die door lange ervarenheit het mergh van de wereltlyke zaken diep in gezoogen hadde, geheel anders, en, een vroom en onvervalscht gemoedt daar toe brengende, ging eenen gantsch anderen wegh in; want hy vertoonde, hoe ydel dat het was te vertrouwen op menschelyke maght; hoe broos en onzeker de Fortuine was; wat den Vader des Konings over een wyl tegen de Scythen, en noch onlangs tegen die van Athenen overgekomen was; dat de nederlage van *Marathon* genoeghzaam bewees dat de Grieken niet onmaghtigh waren; dat de zaken, die de Koning zeide voor te hebben, vol gevaar staken, en derhalven wel dienden rypelyk overleit te werden, alzoo de ervarenheit leerde dat de hoogste plaatzen meest van den blixem geslagen werden; dat Godt ook hatede alles 't welk te hoogh wilde wezen, en niet begeerde dat iemandt anders hoogh van zyn zelven gevoelde, en derhalven het alderverhevenste neder drukte; waar uit geschiede dat groote heir-legers van kleine verstrooit wierden, en de geene die zoo op haar groote maght stonden in de uiterste ellende vervielen. Voorwaar eenen wyzen raadt, en ook gelukkigen voor den geenen dien de zelve gegeven was, indien die maar gevolgt ware geweest: doch daar is geen plaats voor goeden raadt, alwaar de trotsheit, en het vertrouwen op zyn eigen maght de overhandt heeft. Op dat dan *Xerxes*, van alles verzien, deezen oorlogh zoude by der handt nemen, heeft hy, na het veroveren van Egypten, vier jaren besteedt, om alles, wat tot een leger te lande, en een vloot ter zee, noodtwendigh moghte wezen, gereedt te maken, en trok eerst op het vyfde jaar na Griekenlandt. Hy schikte voor de tweede maal gezanten af naar Athenen, en Lacedemonien, om aarde en water van haar te eischen, dat is, dat zy haar landt aan hem zouden over geven; maar zy wierden, na veel smadelyke woorden, in putten geworpen. *Xerxes*, hier over noch meerder gaande gemaakt zynde, trok haastelyk met zyn leger voort, en komende aan de Hellespont, (dat is de enge zee,

die, omtrent Constantinopolen, Asia van Europa scheidt) deede daar over een brugh van Scheepen slaan; als hy te vooren geboden hadde den bergh Athos, een plaats van vyf Stedekens, die, als een groot hooft, verre in de zee uit stak, op dat de vloot geen gevaar in 't om varen van den zelven zoude loopen, gelyk eenige jaren te vooren, onder het gebiedt van *Mardonius*, geschiedt was, door een diepe en wyde graft, alwaar twee Galeyen nevens malkanderen gemakkelyk konden varen, en hare riemen onverhindert gebruiken, van het vaste landt af te snyden, en tot een eilandt te maken. De Latynsche Poëet *Lucanus* maakt van beide deeze wonderheden gewagh in zyn tweede Boek:

Tales fama canit tumidum super aequora Xerxem
Construxisse vias: multum cum pontibus ausus

Europamque Asiae, Sestonque admovit Abydo:
Incessitque fretum rapidi super Hellesponti,
Non Eurum, Zephyrumque timens, quum vela ratesque
In medium deferret Athon.

Aan de naaute, daar Asie en Europa, door de brugh, aan malkanderen gehecht waren, heeft *Xerxes*, om zyne begeerte te voldoen, op een verheven plaats, zynen Koninglyken stoel doen stellen, en deede aldaar, niet verre van den oever, al het volk, zoo te landt als te water, in zyn gezight monsteren, en, hem verheugende over het geluk, dat hy heere was van zoo groot een menighte, berste korts daar aan uit in tranen: hier over van zyn Oom *Artabanus* gevraaght zynde, wat zulks beduide, gaf voor antwoordt, bedroeft te zyn, om dat uit zoo grooten getal menschen over hondert jaren niemandt in 't leven zoude wezen. Een vreemde zaak! Hy die zelve zoo veele menschen vroegh op de vleis-bank braght, beklaaghde noch dat zy geen hondert jaren leven zouden. In de vloot (want van het velt-leger zal ik hier niet spreken) wierden getelt twaalf honderdt en acht groote Scheepen, behalven de kleine Jachten, en Boeijers, tot het getal van drie duizent. *Xerxes* uit de Galey komende, waar mede hy de geheele vloot was omgevaren, deede *Demaratus*, eertyts Koning van Lacedemonien, die als balling zich by *Xerxes* ophieldt, en den zelven volghde in deeze toght tegen de Grieken, voor hem roepen, tot den welken hy aldus sprak: *Demarate*, ik hebbe nu lust om van u, die een Griek zyt, en, na ik verstâ, uit geen kleine Stadt, te weten, of ghy gelooft dat de Grieken hare handen tegen my zullen derven uitstrekken; want na myn gissinge zouden alle de Grieken, noch alle de volkeren van het Westen, als zy by een waren, niet mans genoegh wezen om onze wapenen te wederstaan, nochte my, in hare landen vallende, te verwaghten: ik wil evenwel eens hooren wat gy hier van oordeelt. *Demaratus* vraagde voorzigtelyk, hoe den Koning beliefde daar van gesprooken te hebben, na de mondt, ofte na de waarheit? Na de waarheit, zeide de Koning, en beloofde dat hy daarom niet minder van hem houden zoude als hy ooit te vooren gedaan hadde. *Demaratus* dat hoorende, zeide: Dewyle het zulks is, Heer Koning, dat ghy begeert, en beveelt, van my de waarheit te verstaan, zoo zal ik zeggen, het geene niemandt daar na by u met de waarheit zal konnen bestraffen. Die zware en schrikkelyke menighte, in welke ghy zoo grooten behagen schept, is te vreezen voor den geenen die de zelve leidt, dewyle zy meerder last als kracht heeft. Onmatige dingen zyn nimmermeer wel te regeeren; en daar is niets dat lang bestaan kan, als het niet geregeert kan werden. Ghy behoest ook niet te denken dat de Grieken zulk een ongelooflyke menigte niet zullen konnen wederstaan. Daar is niets ter werelt dat niet vergaan kan; en in zommige dingen is de grootte alleen daar van de oorzaak. Het geene gezegt wert is wel waar, namentlyk, dat het leger grooter is als de landen, die ghy gaat bestryden, zullen konnen verzwelgen; maar zulks strydt regel-recht tegen ons: daar om zal Griekenlandt u overwinnen, om dat het te klein is u te ontfangen. Griekenlandt is altydt meerder gewent geweest tot armoede, als tot weelde, altydt een schoole van deught en vroomigheit, verkregen door wysheit en strenge wetten, de welke, van het volk wel gebruikt zynde, wert daar door de armoede, en vreemde heerschappy, geweert; derhalven zullen zy ook de uwe met alle maght wederstaan. Ghy behoeft niet te vragen, met hoe veel volks zy dat zouden doen; want al was haar leger maar duizent mannen sterk, 't zy ook minder ofte meerder, zoo zullen zy u aanvallen: ja al was het zulks dat alle de andere Grieken haar onder uwe heerschappy begaven, zoo zouden die van ons Lacedemonien alleen u het hooft bieden. *Xerxes*, belachende deeze moedige woorden van een balling, liet hem voor een dwaas henen gaan; maar daar na, de nederlaag krygende, bedankte hy

Demaratus, van dat hy hem alleen de waarheit gezeght hadde, en geboodt dat men hem Koninglyke eere zoude aan doen.

De Grieken, ondertusschen verwittight zynde dat'er zoo grooten gereedtschap in Asia, niet alleen tegen die van Athenen, en de geene die 't met haar hielden, gelyk het geruchte liep, maar tegens geheel Griekenlandt, gemaakt wierdt, waren al te zamen niet even eens gezint; want behalven de Ioniers, en Cariers, die onder de gehoorzaamheit van *Xerxes* waren, en met hem d'andere Grieken quamen bestryden, zoo hadden ook niet weinigh andere van herwaarts over heimelyk aan de Persiaansche gezanten aarde en water, tekenen van dienstbaarheit, al te vooren over gegeven. Die rechtzinniger waren, hebben, na eene by-een-komst over 't gemeene welvaren, malkanderen met eede verplicht, haar gelykelyk in wapenen tegen de Persianen te vervoegen, en de vryheit van Griekenlandt met gemeene maght staande te houden. Hier quam zeer wel te pas de voorzightig-

heit van den Griekschen Vorst *Themistocles*, die al te vooren zyne borgers den oorlogh te water hadde doen leeren; want als andere, om wel met de gemeente te staan, ingevoert hadden, dat het inkomen van de mynen hooft voor hooft omgedeelt wiert, zoo is hy alleen de eerste geweest, welke dorst voorstellen, dat men voortaan die uitdeelinge behoorde te staken, en dat gelt te doen strekken tot maken van Galeyen, om te gebruiken tegen die van Egina, dewyle zy, door de groote menighte van hare Scheepen, de geheele zee in haar geweldt hadden, en derhalven de maght van Athenen t'onder hielden. Dit na zyn zin uitgevallen zynde, zoo heeft men uit dat gelt eerst hondert, en daar na noch tachentigh Galeyen toegerust, die tegen *Xerxes* gevoghten hebben. Hier op trok hy de borgery allengskens meerder na de zee, haar aanwyzende, dat zy te lande naauwlyks met haars gelyke op moghten, daar zy met demaght, die zy op de zee konden bekomen, niet alleen sterk genoeg zouden wezen om haar van de Barbaren (zoo noemden de Grieken alle andere volkeren) te beschermen, maar zelver ook de wet te stellen over geheel Griekenlandt. Op die wyze maakten zy het voet-volk zee-voeten. Welke zaak te dier tydt niet alleen de stadt Athenen, die van *Xerxes*, door zyn leger te lande, gantsch onder de voet gesmeten was, wederom op de been geholpen heeft, maar daar door is ook geheel Griekenlandt behouden gebleven: zulks heeft, onder andere, *Xerxes* zelve genoegzaam getuight; want als alle zyne maght te lande noch onbeschadight was, ziende de nederlage van de vloot, zoo nam hy datelyk de vlugt, als hem niet sterk genoegh kennende om tegens de Grieken te slaan, en liet *Mardonius* in Griekenlandt voor zynen Stadt-houder, meerder (zeit *Plutarchus*) om te beletten dat de Grieken hem niet zouden vervolgen, als dat hy hope hadde de zelvige noch onder te brengen. Maar laat ons nu eerst verhalen, hoe dat'er op de zee gevoghten is.

Als de Grieksche vloot haar begeven hadde aan den oever van Artemisie, zynde gelyk als een bolwerk voor het eilandt Euboea, nu Negroponte genoemt, en geen gewagh tegen haar vernamen, zyn zy met het krieken van den dagh geloopen onder de vloot van den vyandt, die te Aphetae lagh, meerder moedt als volk en scheepen hebbende, dewyle zy in beide veel minder, maar niet zwakker waren als den vyandt. Daar wiert dapper aan wederzyden gevoghten, zoo dat onzeker was wie d'overhandt hadde, tot dat de nacht haar scheide: toen keerde elk wederom ter plaatze daar hy van daan gekomen was. Maar de Persianen hadden 't zwaarder gehadt, als te vooren by haar gemeent ware geweest. Korts daar aan zyn'er drie-envyftigh nieuwe Scheepen aangekomen, by die van Athenen gezonden, waar door de Grieksche vloot zeer versterkt is geworden: deeze waren te aangenamer, om dat zy tydinge mede braghten dat'er veele Scheepen van den vyandt aan de strandt van 't eilandt door onweêr vergaan waren. De Grieken, hier door stouter geworden zynde, hebben 's anderen daaghs eenige Scheepen, die van de vloot wat afgezondert waren, aangevallen, en de zelvige dapper beschadight. Zulks ter herten genoomen zynde by de geene die bevel hadden over de Persiaansche vloot, hebben zy haar gereet gemaakt, om op den volgenden dagh de Grieken te overvallen, en, alles wel bestelt zynde, voeren daar maans gewys na toe. De Grieken vergaten mede haar zelven niet. Daar was dan wederom een schrikkelyk geveght tusschen de geheele vlooten, in het welke veel volks en Scheepen bleven, zonder dat d'een of d'ander veel voordeel konde rekenen; want al was het zulks dat de Persianen ongelyk meerder Scheepen hadden, en vroomelyk voghten, zoo waren zy evenwel in 't slaan, door de menighte, malkander in de wegh, de Scheepen tegens elkander stootende, en onder een verwarrende. De Grieken, aan d'andere zyde, streden standtvastigh, en hartnekkelyk, voor de vryheit en al haar welvaren. Dit is te water geschiedt in die drie dagen, in welke het Grieksche leger te lande van de Persianen verslagen was. Op welke tydinge de Grieken na Salamine trokken, een eilandt recht over de stadt

Athenen, die *Xerxes* ondertusschen hadde doen vernielen. Dit eilandt is nu niet meer in wezen; doch blyft evenwel vermaart door de pen van de Historie-schryvers, in welke het noch op huiden zweeft, daar het heele Koningryk over lange vergaan is: derhalven heeft *Cicero*, als een voorzegger, wel geschreeven, dat *Neptunus* (door de kracht van de zee) eerder Salamine zoude uitroeijen, als de geheugenisse van d'overwinninge by Salamine; waar van wy nu zullen spreken. Daar dan gekomen zynde, wierden de Grieken van *Themistocles* vermaant, en aangeport, dat zy hun mannelyk, voor haar vaderlandt, vryheit, ouders, vrouwen, kinderen, en al wat haar lief was, zouden dragen, en hebben haar tot den slagh gereet gemaakt. De Persianen bleven ook niet in gebreke, maar quamen de Grieken tegen. Daar viel wederom een

bloedige slagh, dewyle van beide zyden met alle maght over het uit-einde van de geheele zaak gevoghten wiert. Maar den Grieken holp niet alleen dat zy wel ervaren ter zee waren, en, voor 't vaderlandt strydende, haar dapper weerden, maar ook dat zy met beter ordre in de naauwe zee voghten. Daar-en-tegen schade het den Persianen veel, dat in zulk een menighte van Scheepen, en alderhande volk, alles met geen goet beleit toeging, zoo dat zy malkanderen dikmaals in de wegh waren. Na een lang geveght, als wederzydts geen weinige, doch meerder van de Persianen, gebleven waren, veele Grieken haar door zwemmen behielden, en de Persianen, als niet konnende zwemmen, verdronken, ook veel Bevelhebbers, en soldaten, om quamen, zoo heeft ten laatsten de geheele vloot der Persianen, door de stantvastige dapperheit der Grieken verwonnen zynde, haar op de vlught begeven. Waar op de Grieken, haar een wyl vervolgende, noch veel Scheepen reddeloos maakten, en te gronde deeden gaan.

Het Actionsche Zee-geveght.

Dit is een van de vermaardtste zee-geveghten, die ooit voorgevallen zyn, waar van de Hoofden zyn geweest *Augustus*, en *Antonius*, de dapperste en ervarenste harer eeuwe, die alle de maghten van Oosten en Westen by een getrokken hadden. *Plutarchus* verhaalt, dat 'er aan de zyde van *Antonius* elf Koningen zyn geweest, die hem met al hare maght hulp toebraghten, waar van zes persoonlyk het geveght bywoonden. De plaats, daar de slagh geschiede, was voor de Golf van Ambracie. In de vloot van *Augustus* vondt men vier hondert Oorlogh-scheepen, en in die van *Antonius* acht hondert, veel grooter als die van *Augustus*. Men zagh'er eenige met zes en meerder roei-banken, tot negen toe, opgebouwt te zyn. Zy hadden toorens op, zoo dat zy kasteelen, of dryvende steden, scheenen te wezen. De zee scheen te bezwyken van den last, en de windt kon de zelve ter naauwer noodt beroeren. Doch de Scheepen van *Caesar* waren niet grooter, als dat zy van drie riem-reijen, of banken, tot zes roei-banken, of riem-reijen, opgebouwt waren. Aan de zyde van Epirus, te landt, zagh men het volk van *Antonius*, zynde een getal van hondert duizent te voet, en twaalf duizent te paert. Het volk van *Augustus*, 't geen aan de kaap, of het hooft-baak Action was, is twee-en-negentigh duizent te voet, en twaalf duizent te paert geweest. Het meeste deel der Roomsche Raden waren aanschouwers van deezen slagh. *Antonius*, ziende dat hy geen roeijers genoegh tot zyn Scheepen hadde, verbrande een gedeelte der zelve, en behielt alleen vyf hondert van de zwaarste, op welke hy lade twee-en-twintig duizent mannen, en twee duizent pyl-schieters. Op zestigh na verbrande hy alle de Egyptische Scheepen, zegt *Plutarchus*. Het geveght wiert eenige dagen uitgestelt, om een storm die daar opstondt. De stilte gekomen zynde, zagh men de twee vlooten zeilen. *Antonius* geleide de rechter vleugel, met *Publicola*, en *Caelius* de linker; *Marcus Octavius*, en *Marcus Instejus*, geleiden de middelste hoop. Aan de andere zyde stelde *Augustus* voor de linker vleugel van zyn vloot *Agrippa*, en behielt de rechter voor zich. *Antonius* liet zich met een Fregat door de vloot voeren, om zyn volk te moedigen, dat zy zich als krygs-helden zouden dragen, waarschouwende de Piloten, niet meer van haar plaatzen te wyken, als of zy ten anker lagen, zich betrouwende op de grootte zyner Scheepen. *Augustus* liet zich desgelyks door zyn vloot voeren, en vermaande het volk, niet te vreezen voor de menigte hunner vyanden: dat de zegen niet aan 't getal, maar aan de kloekmoedigheit hing: dat de vloot des vyandts bestondt uit by een geraapt volk van verscheide landen, die meer gewent zyn lasten te laden, als

vapenen te voeren: dat zy gebrek van roeijers hadden: dat de Scheepen, hoe groot en sterk zy moghten wezen, geen menschen quetsten noch dooden, en dat'er veel volk moet zyn om die te bestuuren: dat der zelver zwaarte den vyandt hinderen zoude, zoo om dat het den zee-luiden het middel beneemt van haastelyk het gebodt der Piloten te gehoorzamen, als om dat zy niet konnen wenden met zulken snelheit, als tot dusdanigh een ontmoetinge van nooden is, en noch veel minder vlughten, of zich bergen; want de zwaarheit maakt haar traag, en de hooghte stelt hun bloot voor de pylen: dat hem maar een ding verdroot, te weten, dat hy de moedigheit van zyn uitgelezen Roomsche soldaten moest stellen tegen deeze Barbaren, die hy zonder eere overwinnen zoude, en van welke zy niet overwonnen konden worden, als met schande: dat hy zeer wel wist, dat zy meer gemoedigt wierden door haar eigen kloekmoedigheit, als door zyne woorden. Hy vermaande hun, al haar moedt in 't werk te stellen, en niet te lyden dat het hoogh verheven Schip, verciert met louter gout, en purpere zeilen, van de dertele *Cleopatra*, die in de vloot van *Antonius* was, haar ontquam; op dat zy de schatten wegh voer-

den, die de loon van haar moeite, de eere van haar geveght, en de vrucht harer overwinning zouden zyn. Na dit alles, en dat'er na allen schyn een hardt geveght aanstaande was, vernam *Augustus*, uit eenigh gelaat van *Antonius* en *Cleopatra*, dat zy eenig byzonder voornemen in den zin hadden, zynde verbaast door zekere quade voor-zeggingen, die versch voorgekomen waren, als van hongers-noodt, die haar begon aan te tasten: dit had hen dan doen besluiten, na Egypten te keeren, waar toe zy maar een eerlyke reden zoghten. *Augustus* dit merkende, besloot, hun te laten vertrekken, op dat hy, als zy onder zeil waren, haar in 't vlughten moght aantasten; want hy beelde zich in, dat zyne Scheepen, licht zynde, de hare lichtelyk konden achterhalen, en verstrooijen. *Agrippa*, vreezende dat *Antonius*, door kracht van riemen cn zeilen, de vlught verhaasten zoude, wende voor, aan *Augustus*, dat des vyandts vloot, door de storm, die sterker op stroom als op de reede geweest hadde, alreede in wanschik was; 't geen hem tot de slagh deed besluiten. *Augustus* dan, na dat hy bevoolen hadde wel acht te nemen op alle gelegentheden, die voor moghten komen, om den vyandt aan te tasten, ging zelf, om de koenheit van *Antonius*, en ook die van zyn volk, te beproeven, met zyn vloot na den vyandt, hem tot het geveght te tarten, of te verjagen, en zagh haar in de mont van de *inwerp, zonder bewys van vertrekken, of slagh te leveren; doch hier door wierden zy niet eens bewoogen, maar versterkten alleen de voor-hoop van haar vloot, om de slagh af te weeren, en tegen te staan. Waar op *Augustus* hiet wist wat zyde te kiezen; doch terstondt, na eenige twyffeling, naderde zyne maght, welke hy aan die zyde deede trekken, daar men den vyandt best becingelen kon, of ten minsten zyne schikking breken. Maar *Antonius*, vreezende omcingelt te worden, naderde met zyn Scheepen, en quam ondanks tot den slagh. Dus begon dan het geveght. Alle de Hopluiden volvoerden haar plicht, en twisteden moedighlyk om den zegen. De Scheepen van *Augustus* hadden groot voordeel op die van *Antonius*, nademaal zy, lichter zynde, den vyandt te gereeder aantasteden, die zy met een ongelooffelyke snelligheit deeden zinken, en in de grondt joegen, schoon de planken met koper te zamen waren gehecht, zoo *Plutarchus* wil; want zy vonden weinigh tegenstandt by de groote en zware vyandts Scheepen, en als zy gestooten hadden, aerzelden zy met groote snelligheit, waar over des vyandts Scheepen haar niet konden volgen, noch op het minst beschadigen. Niet te min, wanneer de Scheepen van *Augustus* die van *Antonius* wilden aantasten, ontfongen zy haar met pyl-schooten, en steenen, zoekende die aan te klampen; want als zy handtgemeen raakten, waren zy de sterkste, en konden de lichte Scheepen haastigh in de grondt booren. Dit was de oorzaak dat *Augustus* naauwe acht nam, en met een wonderlyke snelheit zyne Scheepen deede wyken, zonder groote schade te lyden. Zoo voght de vloot van *Antonius* als het voet-volk te lande, die de vyanden verwaghten; daar die van *Augustus* de wyze van de ruiters navolghde, welke met een loop op den vyandt aanvallen, en dan weder te rugh wyken. De zegen lagh lang in de waagh-schaal, zonder dat men groot voordeel aan een van beide zyden kon bemerken. *Cleopatra*, die al voor den slag haar tot de vlugt bereit hadde, verliet *Antonius*; want deeze Egyptische vrouw, die met zestigh Scheepen in de haven ten anker lagh, ziende zulk een bloedigh geveght, en niet wetende aan welke zyde de zegen en overwinning keeren zoude, kon niet langer de twyffelachtige uitkomst verwaghten, maar, vol van schrik, deede een teken, om haar Scheepen onder zeil te brengen, en naar Egypten te vlughten. Deeze Scheepen, die vlak voor de windt hadden, zeilden midden door de vloot van *Antonius*, en braghten die heel in verwarring: in de volle zee komende, nam zy de wegh na Alexandrien. *Antonius*, die nader by *Cleopatra* was, als by zyn lichaam dat hy bezielde, ziende dat zy onder zeil was, verliet zyne Hopluiden, en soldaten, in het midden van den slagh, zich begevende in een Boot, vergezelschapt

*Golf.

alleen door twee van zyne huis-genooten, en stelde haar te volgen. Hoewel deeze slaphartigheit de moedt van zyn volk verminderde, evenwel duurde de slagh noch eenigen tydt, zonder dat *Augustus* den vyandt konde t'onder brengen, dan met uittermaten groot geweldt en moeite van de zyne. En of wel zyn eerste voornemen was, de Scheepen van *Antonius* te behouden, en in haar geheel te laten, ten einde hy de groote schatten, die in de zelve waren, moghte bekomen; niet te min, ziende de hardtnekkigheit der vyanden, veranderde hy van zin, en geboodt, die met vuur-werken te naderen. Dit gezight was deerlyk, nademaal men alle de Scheepen vol vuur zagh. Die van *Augustus* wierpen vlammende schichten, brandende toortzen, yzere potten vol pek, en gloeijende kolen: terwyl dat dan de soldaten van *Antonius* bezigh waren met het vuur te blusschen, of over boort te

werpen, voeghden zich die van *Augustus* daar by, en maakten een deerlyke slaghtbank: die zich van het vuur konden ontslaan, smeten haar zelven in zee, hen over gevende aan de genade der baren: andere, die niet vlytigh genoegh waren, verstikten door de rook, of verteerden door de vlam, die, aangestookt door de windt, gestadigh aan wies, en noch meerder schade in de Scheepen braght. Een tyger zouw deernis gehadt hebben, door zulk een beklagelyk gezight. *Augustus* ondertusschen vervolgde zyn overwinninge, die hy eindelyk, na zulk een streng geveght, verkreegh. De slagh gewonnen zynde, en alles wel verzekert, zondt hy veel van zyn volk om het vuur te lesschen, en bergde noch drie hondert Scheepen, die in zyn maght bleven. Deeze, en alle de toerustinge van *Antonius* gekreegen hebbende, deede hy hem, en haar, achtervolgen; maar *Cleopatra* had hare Scheepen reedts zoo verre gevoert, dat'er geen middel was om die te achterhalen. Na deeze volbraghte overwinning ging *Augustus* in den Tempel van *Apollo*, die by den oever van de *zee-boezem was, offerde hem de voor-stevens der Galeyen, die hy op deeze gelukkige dagh had verkreegen, en deed op de zelve plaatze een Stadt bouwen, die hy *Nicopolis noemde, om tot eeuwige gedachtenisse te dienen van zulk een vermaarde overwinning.

**Golf.*

**Is gezeght, Zegen- of Overwinning-stadt.*

Het is aanmerkens waerdigh 't geene men vindt by *Plutarchus*, hoe *Antonius* niet dulde dat zyne Scheeps-hoofden de zeilen streken, als men aan 't gevegt zoude gaan: waar uit vastelyk te besluiten is, dat het een gewoonte zy geweest te slaan met neder gelegen zeilen. Hy moedighde zyn volk, en zeide, dat zy zich zouden inbeelden te lande te veghten, van wegen de grootheit der Scheepen.

AEmilius, de Romein, deede *Antiochus* den oorlogh aan met zeven hondert weerbare Oorlogh-scheepen. Zoo dat van die tyden niet gezeght magh werden, 't geen *Ovidius* zingt van zyne voor-eeuwen, *Vela dabant ventis, nec adhuc bene noverat illos Navita:* dat is, *Zy zeilden, en hadden geen kennisse van windt-streek:* terwyl men zulke vlooten heeft gehadt; want noodtzakelyk zyn hier toe kundbare bestierders geweest, die weêr- en windt - vast waren, schoon ons de ware en oprechte konst harer Stiermanschap is verhoolen.

Vermaarde Zee-roovers, die men in de Roomsche Gedenk-schriften vindt.

Onder de vermaarde Zee-roovers maken de ouden gewag van *Dionides*, die ten tyde van *Alexander de Groote* leefde: van *Stilico*, die ten tyde van *Demetrius:* van *Cleonides*, die ten tyde van *Ptolomeus:* van *Chipandas*, die ten tyde van *Cyrus:* van *Miltas*, die ten tyde van *Dionysius:* van *Alcamon*, die ten tyde van *Caesar:* en van *Agathocles*, die ten tyde van den Keizer *Augustus* leefde. Van stuk tot stuk te verhalen wat begin deeze Zee - roovers hadden, wat rooveryen zy deeden, de gevaren daar zy de menschen in braghten, wat Steden zy verwoesten, de wreedtheit die zy pleeghden, de rykdommen die zy verkreegen, en het einde dat zy hadden, zoude te lang, en te verdrietigh vallen om te leezen. Het zal genoeg zyn, voor dit maal aan te merken, dat niet een van deeze Zee-roovers op zyn bedde stierf, noch zyn *uiterste-wil maakte. Zy betaalden alle, op de uur hares doodts, de schade, die zy gedaan hadden, zonder te genieten de rykdommen, die zy gerooft hadden.

**Testament.*

Dionides, de Zee-roover, wilde nooit in dienst van *Darius* of *Alexander* treden, noch vreede met hen hebben; maar plonderde alles wat hem ontmoete. Om deeze oorzaak ruste *Alexander de Groot* een maghtige vloot tegen hem uit; en hy wiert, gevangen, voor *Alexander* gebragt, die tot hem zeide: Zeght my, *Dionides*, waar

om dat ghy de heele zee ontroert hebt? Hy antwoorde: Waar om hebt ghy de gantsche aarde geplondert, en de geheele zee geschuimt? *Alexander* zeide weder: Het is om dat ik een Koning ben, en ghy zyt een Zee-roover. Waar op *Dionides* wederom: O *Alexander!* ghy en ik zyn van een zelve aart en staat, uitgenoomen dat men my een Zee-roover noemt, om dat ik met weinigh volk de zee geschuimt heb; en u heet men Vorst, om dat ghy met groote legers rooveryen bedryft: indien de Goden my wilden begunstigen, en u misgunnen, zoo dat ik *Alexander*, en ghy *Dionides* waart, misschien dat ik een beter Prins, als ghy een Zee-roover zoude zyn.

Stilico schuimde de Caputische zee zestien jaren lang, en deede groote schade aan die van Bactes, en Rhodus. By den Koning *Demetrius* eindelyk gevangen, en voor hem gebraght zynde, vraaghde hy hem: *Stilico*, wat hebben u de Rhodiers, en die van Bactes, gedaan, dat ghy haar zoo bedorven hebt? *Stilico* gaf tot antwoort: Ik wilde wel, Heer, dat ghy my zeide, wat u myn vader gedaan had, dat ghy hem liet onthoofden, en my gebannen hebt? Ik rade u, in dit myn laatste uur, dat ghy geen menschen vervolght tot het uiterste punt; want het is gevaarlyk te doen te hebben met die haar eer verlooren

hebben, en die geen rekenschap van haar leven behoeven te geven.

Van *Cleonides*, die de zee twee-en-twintigh jaren lang schuimde, zeght men, dat hy zeven jaren in zyn Schip is gebleeven, zonder zyn voet op 't landt te zetten. Deeze Zee-roover zagh scheel, en was van de Natuur niet vergeefs getekent; want hy was zeer wreet, en hieldt nooit zyn woort tegen die geene welke in zyne handen vielen. Onder andere wreetheden, die deeze beul pleeghde aan de geene die hy kreegh, was dit, dat hy haar handen en voeten liet binden, en hebbende kokende olie in een spuit laten doen, liet hy de gevangenen daar mede bespuiten, tot dat zy in de olie verstikt waren. De Koning *Ptolomeus* ruste een vloot uit, en ving hem, wien hy vraagde: *Cleonides*, wat helsche razernye heeft u geleert zulke wreede pynen de menschen aan te doen? *Cleonides* antwoorde: Ik heb niet alleen willen pynigen de lichamen van myne vyanden, met welke zy my vervolgden; maar ik wilde ook hare ingewanden verbranden, waar mede zy my hateden. Waar op *Ptolomeus* beval, dat men *Cleonides* dagelyks met ziedende olie zoude natten: en om hem meerder te doen lyden, verlangde men zyn leven zoo lang men konde.

Chipandas, de Zee-roover, is gebooren tot Theben, ten tyde van *Cyrus:* deeze was een man van groote moedt, hoogh-dravendt, maghtigh, en deugtzaam: hy hadt hondert en dertigh Scheepen, met welke hy onder zyn bedwang hieldt alle de Oostersche Koningryken, en deede zich vreezen van alle de Westersche Vorsten. Koning *Cyrus* liet een zee-vloot tegen hem toerusten: na dat hy hem dan gevangen, en voor zich hadt vroegh hy hem: Waar om zyt ghy in dienst des Konings van Parthen gegaan? hebbende van my soldy getrokken. *Chipandas* antwoorde: De wetten op 't landt verbinden hen die op zee zyn gantsch niet; en men is niet gewoon op het landt de wetten ter zee te onderhouden: zegge dit, om dat wy Zee-roovers gewoon zyn zoo dikmaals van meesters te veranderen, als zich de windt op zee verandert.

Miltas, de Zee-roover, leefde te gelyk met *Dionysius* van Syracuzen: hy plonderde gantsch Asien: regeerde meer dan dertigh jaren op het water; maar eindelyk van de Rhodiers gevangen, en gebraght ter plaatze daar hy sterven moest, hefte hy zyn oogen ten hemel, zeggende: O *Neptuin*, Godt der zee! waar om verlaat ghy my tegenwoordigh? aangezien ik u in zee meer als vyf hondert menschen geoffert hebbe, die ik met myn eigen handen slaghtede: heb'er meer dan veertig duizent doen verdrinken, meer dan dertigh duizendt van ziekten doen sterven, en meer als twintig duizent doot geslagen: hoe is het dan mogelyk dat een mensche alleen my kan doen sterven? my, die zoo veel menschen heb doen sterven.

Alcamon was een Zee-roover, ten tyde van *Sylla*, en *Marius:* deeze koos de zyde van *Sylla*, en ving *Julius Caesar*, die uit vrees voor *Sylla* vlughte. *Caesar* zeide dikmaal, spots-wyze, tegen den Roover, dat hy hem, met al de zynen, zouw laten hangen. Daar na, als *Julius Caesar* het Roomsche Ryk in handen had, ruste hy een vloot tegen *Alcamon* uit: welke, gevangen zynde, en na de galgh gebraght, daar hy aan gehangen zoude worden, begon te zeggen: Ik ben niet droevigh over myn verlies, noch over myn doodt; maar het verdriet my grootelyks, in handen gevallen te zyn van de geene die ik eertydts in myn maght gehadt heb: en dat hy, die ik kon en moest in vier deelen gehouwen hebben, my nu doet ophangen.

By welke alle *Klaas Compaan*, die in onzen tydt geleeft heeft, te vergelyken zoude zyn; als mede *Storten-beker*, en *Gunneke Machiel*, in de voorgaande eeuwe: van welke laatste noch oude gebouwen, gesticht uit hare geroofden buit, te zien zouden zyn.

Van den beroemden Zee-roover *Roode Klaas* wert noch ter stede Goeree gedacht, om dat hy, gewoon zynde de Buizen te verjagen, en in de grondt te booren, zich een maal verstoute de Stadt zelve aan te grypen, ter tydt als het man volk meest ter vangst t'zee was: weshalven de wyven moedt schepten, en hem afweerden, met

pek en teer ziedent heet van de wallen, of muuren, te werpen; waar om men zeght, dat zy tot op heden met de vryheit van de vlas-tienden zyn begiftight.

Die het op een zee-rooven aanleght, neemt gemeinlyk veelerley natie, of volkaart, te scheep, die elkander niet verstaan, om oproer te weeren; en strykt de Compassen vals, op dat alle de scheepelingen niet weten werwaarts men zeilt.

+*Jason*, Hopman van het Schip Argos, wiert met eenparige stemmen van die van Griekenlandt gekooren, om de Zee-roovers van de Grieksche kusten te weeren: en zonder zyn weten moght'er niemandt by der zee, (met meer dan vyf persoonen in het Schip te hebben) noch van eenige plaatzen af varen.

+*Plutarchus in 't leven van Theseus*.

Het Schip is een Egyptisch zinne-beeldt.

D'oude Egyptenaren verbeeldden door zinne-beelden, in een varent Schip, alle de eigenschappen, waar door Godt, als door dienaren, het geheele al bestuurt, en onderhoudt; welkers afbeelding de Isische Tafel ('t geen zommige voor het geheilighde Schip *Baris* nemen, zynde dus genaamt, om dat zy de Egyptische godtsdienst, als in een kort begryp, uitdrukt) ons heeft nagelaten in afgemaalde verbeeldtzelen. Deeze Tafel heeft zynen oorspronk van de Godinne *Isis*, eertydts de hoogste godtheit in Egypten; waar om zy by haar voor de stichster der godts-dienst, en hemesfche wetten, gehouden wiert.

De Tafel is van koper, gevonden onder de puin van het vervallen Bourbon, en wert bewaart in de Mantuasche schat-kamer: zy is voormaals door de Romeinen uit Egypten gevoert, daar dit werk-stuk, de Godtheit ter eeren, met groote konst, en moeite, gewrocht is geweest, 't geen ons den arbeidt uitwyst: welke ook schynt te verzekeren, dat het gemaakt zy ten tyde als deeze konst by de Egyptenaren meest in zwang gong, voor dat *Cambyses* den inval in Egypten deede. In de Tempel van *Isis* is dit werk-stuk ten toon gestelt geweest. Uit deeze Tafel dan is het nevenstaande Schuitjen, met zyn vracht, onder letter G, afgetrokken.

Het Scheepken zelf beduidt, dat alle de hemelsche invloeijingen de geheele werelt door schieten, even als een schip, 't geen alle oorden bevaart. Het is in 't water gestelt, om dat zy gevoelden, dat de dingen, die in het Scheepken onder zinne-beelden werden vertoont, in het water, ofte in vochtige dampen, die over al op aarde verspreit zyn, werken.

Aan de achter-steven ziet men een haviks-kop, daar een veder, en de slang Aspis boven uit steken: met deeze beteikenden zy de overvloedigheit van leven, licht, en beweginge, waar door Godt het meeste op aarde uitwerkt. De voor-steven pronkt met een struik Zeven-gety-kruit, zynde een verborgene vergelyking; waar mede zy wilden zeggen, dat alles na Godts wil, en wezen, uitgevoert wert.

Horus, Isis zoon, is de Stuurman; daar andere *Osiris* van maken, dat is, de kracht van werelt, en Zon, die ten allen tyde, na den eisch, ieder zaak zyn behoorlyke hitte en koude geeft. Hy heeft de gedaante van een jongeling, om dat de werelt, van dauw gevoedt, steedts nieuw en jong schynt. Door deezen *Horus* wierdt by de oude Egyptenaren zoo wel het gesternte om hoogh verstaan, als de zon, en zienlyke aarde. Ook wiert hier mede wel het geheele al verstaan; maar dan heeft hy zyn hooft met koordekens bedekt, ook vloeijen vlieten rondtom hem uit. By deeze verstonden zy de ziel van de wereldt, of hooghste geest van de Zons godtheit, met welke naam zy hunnen Godt *Apis* betekenden, die wel eer Koning in Egypten geweest, het volk wetten gegeven, getemt, en schranderheden in gescharpt had.

Isis, die de maan op haar hooft draaght, zit voor op, en voert een arents-veder in de handt: 't geen bediedt dat zy de Zons huisvrouw is. Voor de os, daar andere een twee-hoofdige bok van maken, het verbeeltzel van den Egyptischen *Janus*, steekt een Sterre-kykers Quadrant op een stok, daar de tydt by verstaan wert. *Apis* dan, en *Isis*, ofte Zon en Maan, bieden den ander hulp, tot onderhoudt van de werelt: deeze verschafte vuur, en geest, die vocht en drooghte, beide de lucht en zyn gematigtheit voort brengende, daar alle schepzelen by bestaan. Met de gevleugelde kloot, boven de os, wilden zy betekenen, dat'er niets ontbloot was van de Goddelyke invloeijinge en bestieringe.

Horus stiert het Schip, gelyk als Godt alles regeert: hy zit geknielt, 't welk betekent, dat de zichtbare werelt zich bukken en onderdanigh stellen moet voor de ziel des wereldts, en onzichtbaarheit des zelfs, die hunne zit-plaats, na het gevoelen der

Egyptenaren, in de Zon heeft. De slang, die, gekronkelt, wederzydts by de kloot af hangt, beduidt het leven, 't welk Godt aan alle schepselen uitdeilt.

Het gewas, dat voor de os staat, is eenig uitgewerkte, voort gebraght van de genoemde invloeijinge en goddelykheden. Achter hem staat een tak hey-kruit, de heilige plant, teken der vruchtbaarheit.

Het beeldt van de Zon wordt by de Egyptenaars in een Schip verbeeldt, dat van een krokodil gevoert wert, 't geen zy heiligh hielden; waar van te zien is by *Kircherus, Pignorius*, en *Gyraldus*.

Op een bergh in Siam wert een afbeeltzel van zeker voet in steen vertoont, lang anderhalf el, 't welk de Indianen het afdrukzel van Adams voet houden te zyn, en daar om hooglyk eeren: op deeze staat een Schip verbeeldt, 't geen by haar van vreemde beduidtzelen is.

Wapens daar Scheepen in verbeeldt zyn.

Om niets achter te laten dat dienstigh kan zyn tot vermeerdering van kennisse in

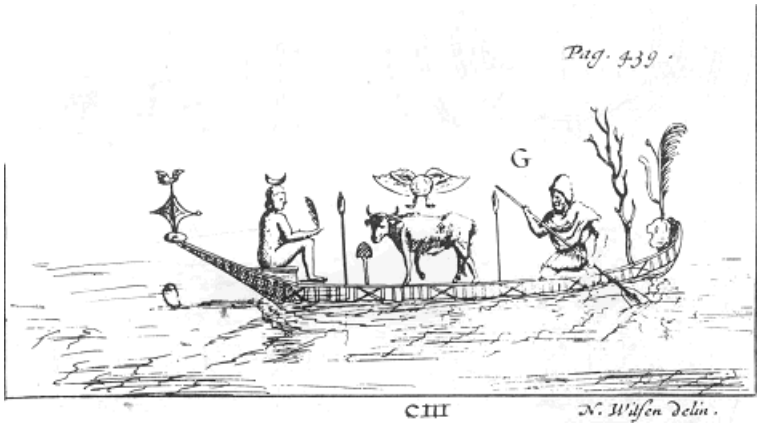
Pag. 439.
G
CIII
N. Wilsen delin.

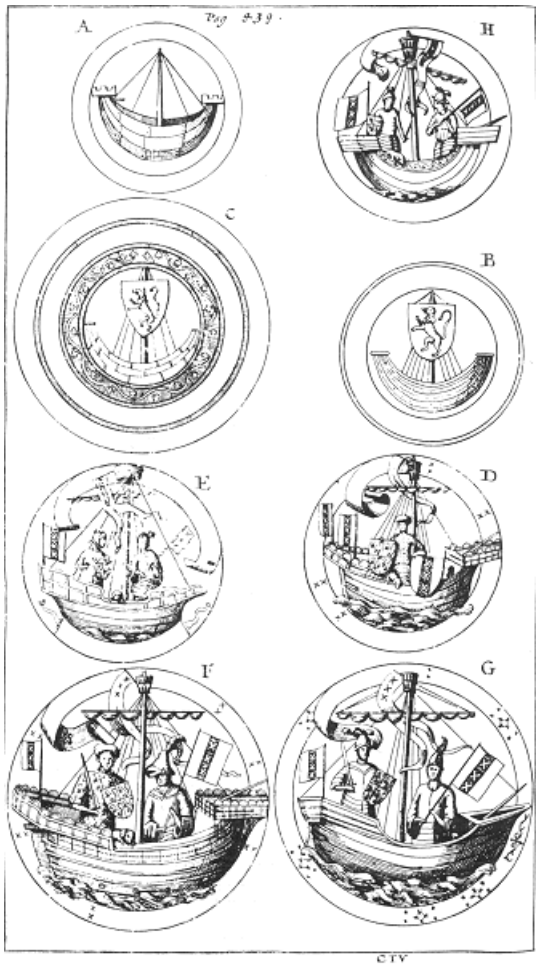
A
H
C
B
E
D
F
G

de Scheep-bouwery, en haar toestandt van oudts, zal hier eenige oude Wapens laten volgen, die Scheepen, en Vaar-tuigen, vertoonen: waar uit vastelyk te besluiten is, dat de Scheepen dier gestalte zyn geweest, wanneer deeze Wapens haar begin genoomen hebben; gelyk het Schip in 't Wapen van de manhafte *Tromp, de Ruiter*, den Zweedtschen Admiraal *Zee-helm*, en andere, van hedendaaghsche gestalte is.

Het oudt Amsterdamsche Wapen, zoo heden wert gebruikt, verbeeldt by letter H op de nevenstaande plaat, is een Kogh, het oudtste vaar-tuigh daar men in deeze landen van gedenkt: hier in staan twee Hollandtsche Graven, na de oude wyze gewapent, hebbende een hondt, die zyn pooten op het boort geslagen heeft, tusschen zich staan; welke Graven de Magistraat deezer Stede, om de handt-vesten, en wille-keuren, van hen verkregen, tot een eeuwigh teken van dankbaarheit, in haar zegel voert. Van de namen deezer Graven is geen zekerheit: eenige willen dat d'eene uit het huis van Henegouwen zy gesprooten, om dat men 't zelve wapen in zyn schilt ziet: d'ander heeft een baniere, en daar in de drie moolen- wieken, het hedendaagsche Wapen, in de handt; diens gelyk ook op 't achter-schip staat. Andere willen, dat d'eene Graaf *Willem* de vierde, en d'andere Hartogh *Aalbrecht* vertoont, om dat die deeze Stadt zeer begunstight hebben; doch alles op een losse voet.

In dit oude Wapen speurt men groote veranderingen; want men vindt bezegeltheden, waar in alleen maar een oudt Schip werdt vertoont, na de gestalte als op de plaat aan letter A is verbeeldt, 't geen wel eer, nevens die by de letteren C, B, E, F, in de naauwkeurige Boekery van zaliger den achtbaren Heer *Pieter Schaap*, voorzittend Scheepen, en Raadt deezer Stede, wierdt bewaart. Hier staat een mast te midden in, recht op, en daar van strekken eenige touwen na beneden tot aan het Schip toe: op d'achter- en voor-steven heeft het een uitgesneden hakke-bort, elk met drie vierkante opstaande tanden, of toppen: en hoewel men geen stuur, of roer, aan dit Kogge-schip kan gewaar worden, zoo schynt het evenwel een roerpen, of helm-stok, te hebben. Andere twyffelen echter of deeze Kogge het rechte zegel der Stadt Amsterdam zy; want men kan zulks niet verzekeren, om dat de letters, die daar rondtom staan, oudt en verbroken zyn. Zoo dit zegel dan by die van Amsterdam gebruikelyk is geweest, moet het voor den Jare 1296 zyn geweest, en misschien ten tyde dat Amsterdam noch een Dorp was, staande onder het gebiedt van de Heeren van Amstel.

Het zegel dat in oudtheit daar aan volgt, is het eerste hier voor zeer gelyk: doch het Schip heeft geen stuur-pen, noch uitgesneden hakke-borden; maar een Schildt hangt aan de mast, daar men een over-eindt staande Leeuw in ziet, even als in het Wapen van Hollandt: rondtom in de rant staat met oude letters, *Sigillum opidi de Amstelredamme:* dat is, *Zegel der Stede van Amstelredamme:* gelyk onder letter B op de plaat staat vertoont. Dit zegel vindt men aan brieven in den Jare 1357 verleent. Ook zyn op de Stadts Tresaurie Wapens zonder hont, en kruissen, van 't Jaar 1353, voor handen.

Een ander zegel was voormaals hier ter Stede gebruikelyk om aan brieven'te hangen, waar mede de Burgermeesters verklaarden deeze of geene hunne poorters te zyn; 't geen hen diende om tol-vry te varen van des Graven tollen in Hollandt: gelyk dit onder letter C wert vertoont, zynde gesneden in 't Jaar 1360: welk Wapen gehangen wiert aan den vryen tol-brief, die Schepenen en Raden den burgeren van Amstelredamme gaven. Hier ziet men insgelyks de Kogge met opgerechte hooft-touwen, dan van wanschapen toestandt, 't geen ik schier zoude gelooven dat by de meesters onkunde toegekomen is; want te dier tydt is de sny-konst hier te lande in geen hoogen top geweest. Deeze vryheit van tollen is in den Jare 1275 verleent. Het kan zyn, schoon deeze Kogge het oudtste zegel was, gelyk zyn

toestandt wel schynt uit te wyzen, dat echter naderhandt het Hollandtsche Wapen, op het schenken van de vryheit, ter eeren van Graaf *Floris*, daar aan gehangen zy. Voorts staan hier Latynsche letteren by, die, alzoo hier buiten voorwerp zyn, achter laten zal.

Men vindt ter Tresaurie der Stadt Amsterdam een bezegelde brief van Harlingen, waar van het Wapen dat van letter C gelyk is, zynde verleent in 't Jaar 1353.

By de letter D ziet men een Koggeschip, insgelyks zonder stuur; maar aan de mast is een wimpel: in het Schip staat een man, die het Amsterdamsche Wapen in zyn slinker handt, en in zyn rechter handt het Wapen van Henegouwen houdt. Men vindt brieven van den Jare 1432, die met dit zegel zyn verzegelt.

Het zegel onder letter E is weder een ander gestalte van d'Amsterdamsche Koggen: deeze voert een groote mast, marskorf, en wimpels met kruissen, daar deeze woorden rondtom staan, *Sigillum secretum opidi Amstelredamensis:* dat is, *Het geheim*

zegel van 't Stedeken Amstelredam: met dit vindt men brieven bezegelt te zyn in den Jare 1487.

Een ander zegel, vertoont onder letter F, is weder een Kogge, van een geheel andere gestalte als de voorgaande, hebbende een boegh-spriet. De man, die hier in op de rechter zyde staat, schynt een heraut, of kryghs-verkondiger, te zyn; want hy heeft een rok over zyn wapens aangetogen, 't geen den herauten eigen is.

Van de Wapens D, en G, worden heden by my oude bezegeltheden bewaart: rondtom de zelve staan deeze woorden, *Sigillum secretum opidi de Amstelredamensis:* dat is, *Het geheim zegel van 't Stedeken Amsterdam*. In het eerste komt de hondt binnens boorts met zyn hooft uit het voor-onder zien. Waar toe de herauten dienen is my onbekent: misschien hebben die van Amsterdam hier mede willen te kennen geven, dat zy te deezer tydt, te weten op het Jaar 1482, wanneer zy haar Stadt eerst hebben bemuurt, bestendigh zyn geworden om een oorloghs-bots te wederstaan, en een ieder, die hen wilde aantasten, den krygh verkondighden.

Het zegel onder letter H vertoont onze hedendaaghsche Kogge, doch is van een geheel andere gestalte als de voorgaande, gelyk uit de prent magh bespeurt werden.

Deeze Scheepen zonder roer geven misschien te kennen, dat Amsterdam, in zyn eersten opbouw noch geen groote vaarten hebbende aangerecht, zonder onderscheit op alle gewesten handel zoght. De hondt schynt de wakkerheit der inboorlingen te beduiden. Over de vier eeuwen kan het eerste deezer Wapens niet oudt zyn; want deeze Stadt telt zelver geen meer jaren: 't en ware het ten tyde dat Amsterdam een Dorp was gebruikt zy geweest, waar van ons niets blykt.

Hier uit kan men aardigh bespeuren hoe het met de bouwery der Kogh-scheepen oulings heeft gestaan, en hoe naar gestalte steedts is verandert met de tydt; gelyk men ook hedendaags de gestalte der Scheepen steedts ziet veranderen. De gedaantens te beschryven, zal ik, kortheits wille, achter laten, wyl alles in de prente wert vertoont. De scheeps-zyden aan de Koggen schynen van karviel-werk, of planken over elkander geleght, gemaakt te zyn. Zy moeten ook noodtzakelyk een verdek gehadt hebben, om dat de mannen daar op staan. De masten zyn kort, en de zeilen zwymen veel na 't oudt Romeinsche werk. Achter, daar de meeste plaats van tegenweer schynt te wezen, zyn zy een weinigh opgeboeit, of met schilt-borden omzet.

Het oude zegel der Stadt Harderwyk is insgelyks een Kogge-schip, van gestalte als op de plaat N°. 1. wert vertoont: doch van wat ouderdom dat dit zy is my onbekent.

[+]Keizer *Galba*, volgens *Dion Cass. in Caes. Oct.* bezegelde alle zyne schriften met een zegel daar een hondt op stondt, die van de voor-steven eenes schips over boort zagh. [+]*Lib.* 1.

Onder de zegels, en wapens, van het huis *Devergy*, in Vrankryk, vinde ik'er een 't geen de gestalte van een Vaar-tuig heeft, daar drie krygs-toorens op staan, vertoont aan N°. 2. Dit trekt zyn oorspronk, zegt *André du Chesne Touvrangeau*, van zeker Slot de Vergy, in het Landtschap van Autun gelegen, 't geen van oudts, en by *Caesars* tydt, na de gestalte van een Schip gebouwt was. Doch de Romeinsche Zee-scheepen zyn te dier tydt van andere gestalte geweest als dit Schip, gelyk ook de Fransche, die de Romeinen in timmering zeer na by quamen; waar om besluite, dat dit een nnelandts Vaar-tuigh, of wel een onverdekte Last-drager moet geweest zyn.

Silvester Petra Sancta, Roomsch Jesuit, vertoont Engelsche wapens, die ankers, en scheeps-zeilen, verbeelden: nevens een ander, daar een Zee-boot, by hem een Punische genaamt, in vertoont staat.

Zeker geslacht in Brunswyk, genaamt *Bothmar*, voert een Boot in haar wapen, van gedaante, als op de plaat, by N°. 3. te zien staat.

Het huis van *Segger*, in Oostenryk, draaght een Schip, van zeer ongemeene gestalte, tot haar wapen, gelyk by N°. 4. is te zien: de zeilen, touwen, en mast, voeren zy, voor een kroon, daar boven op. De tydt, wanneer dit wapen is gesticht, en dat de Scheepen deeze gedaante hebben gehadt, is my onbekent: echter, zoo gissinge plaats mag hebben, geloof dat deeze Vaar-tuigen voor vyf of zes hondert jaren in gebruik zyn geweest, ten tyde des yzeren of duisteren eeuws; want by de aelouden gebruikte men andere Scheepen, als deeze: gelyk men mede zedert vyf hondert jaren deede, 't geen klaarlyk te bewyzen is.

Het Wapen van Parys is een Schip; schynende zyn oorspronk te hebben van het eilandt in de vliet de Seine, daar het midden van Parys, zonder twyffel 't oudtste van de Stadt, op gelegen, en daar de Kerk van *Nostre Dame* op gebouwt is: welk eilandt de uiterlyke gedaante, zoo men na den omtrek ziet, van een Schip heeft. Doch andere halen deeze zake hooger op, en willen, dat door het Schip wert verbeek, dat de volken het Fransche landt eerst met Scheepen hebben aangedaan:

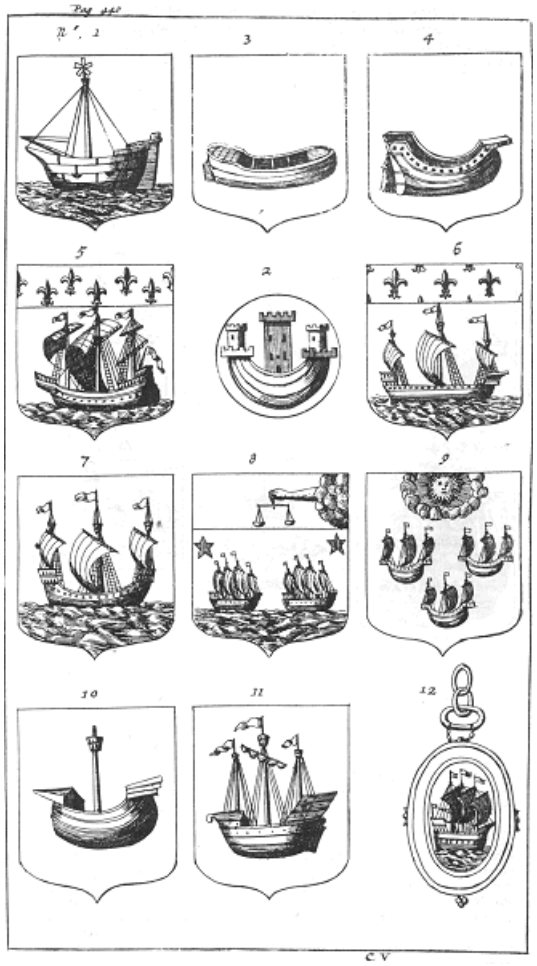
Pag 440
N°. 1
3
4
5
2
6
7
8
9
10
11
12
CV

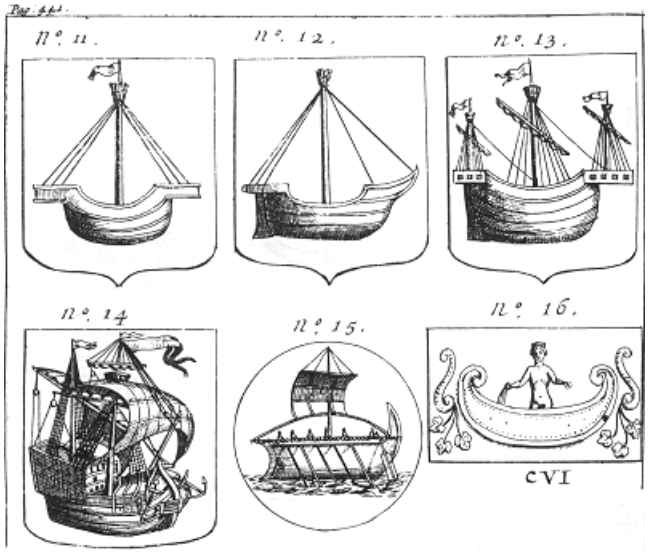

CVI

't geene eer gezeght, als bewezen wert; want de gestalte van dit Schip schynt zoo oudt niet te zyn. *Pierre Palliot* wil, dat dit Wapen al van de tydt der Druiden af Parys eigen is geweest: dit waren Heidensche Priesters, die in het duistere der wouden hunne afgoden offerden; van welke *Cesar*, en andere Schryveren, melden: doch andere zeggen, dat dit Schip her komt van de Godinne *Isis*, welke by die van Parys aangebeden wierdt, en onder een Schip vertoont is geweest. By hem staat dit Schip schier op de hedendaagsche wyze verbeelt, uitgezondert dat des zelfs hol geweldigh smal en spits na vooren toe gaat: boven is het van achteren met tralie-werk omzet, 't geen nu ter tydt heel toe gemaakt wert: het voert drie over-eindt staande masten, zonder boegh-spriet, gelyk by N°. 5. op de plaat hier neven, is te zien.

Het Schip N°. 6. is 't Wapen van het Stadt-huis tot Parys; waar in aan te merken staat, dat ieder mast maar een zeil voeren kan, benevens de standt van de fokke-mast, die op 't galjoen staat, en des Schips rechtboordigheit.

Het Wapen N°. 7. dient het gezelschap der Laken-bereiders tot Parys: dit Schip verschilt niet met N°. 6. als dat dit ronder van beloop, en voor niet zoo spits is.

De Scheepen N°. 7. en N°. 8. welk laatste het Wapen van de Handelaars der speceryen tot Parys verbeelt, voeren vier overeindt staande masten, ieder met een zeil, en zyn rechtboordigh: daar-en-tegen zyn de Scheepen op N°. 9. welke het Wapen van de Juweliers maken, rondt, behalven dat zy voor en achter, vast op eene wyze, zekere dikke nebben hebben uitsteken, daar de twee masten, van een en de zelfde gestalte zynde, op staan. De verscheiden-heit van gestalte deezer Parysche Wapenscheepen, meine ik, dat de byzondere tydt, wanneer zy ingestelt zyn, is toe te schryven: gelyk men hedendaaghs noch ziet, dat van tydt tot tydt het gebouw, en gestalte der Scheepen, zeer veranderlyk is.

Wapens, die scheeps-ankers vertoonen, van allerhande vorm, en stelling, staan by deezen *Palliot*, en andere Schryvers, veel verbeeldt.

Het Wapen van de Stadt Bristol, in Engelandt, is een Schip, dat uit een poort, of tooren, met volle zeilen, gelyk als uit komt zeilen.

In het Wapen van de Stadt Nieupoort, in Vlaanderen, staat insgelyks een oudt Schip verbeeldt.

Zekere maatschappyen van Koopluiden in Engelandt, onder Koning *Eduward*, en Koninginne *Elizabeth*, gesticht, voeren Scheepen in hare Wapens, die alle vast van eene gestalte, en zeer onbesneden zyn, voor noch achter niet geschort, maar trogs gewys, tot boven opgebouwt: in plaats van een galjoen steekt een zware balk, de oude rammen gelyk, voor uit: het boort is niet, als alleen achter, een weinigh opgezet: door de zeilen zjar groote kruissen genaait.

Onder de gezelschappen der Helden heeft men voormaals een gevonden 't welk de naam voerde van *de Order van 't Schip*, of *de Zee-schelp*. Hier van spreekt de Nederlandtsche *Herauld* aldus: De oorspronk der Ridderlyke Order van 't Schip, of de Zee-schelp, schreeven eenige toe aan zekere Françoizen, welke, van de Gepides (een volk, aan de zee *Germanicum* woonachtig, en vermaarde zee-luiden) zoo veel kennisse, en bevindinge, van de zee-vaart gekregen hebbende, dat zy niet alleen die, maar ook alle andere natien, in geluk van zeilagie, passeerden, zouden geresolveert hebben, op te nemen, voor haar, ende die plaatze, alwaar zy haar ter neder zouden stellen, voor een *Blason*, de figure van een Schip; doch dat zy noch het een noch het ander effectueerden: maar alleen dat S^{t}. *Lovys*, Koning van Vrankryk, ter gedachtenisse van haar, een munte deede slaan, met de figure van een Schip, en Zee-schelp. Andere zeggen stoutelyk, zonder nochtans te expresseren fondateur, tydt, ofte plaats, dat'er is geweest een Ridderlyke Order van een Schip,

en Zee-schelp, hebbende voor *Blason* twee Scheepen in een Schildt *d'or*, in forme van een Zee-schelp, waar in twee wassende Manen stonden, tot gedachtenisse van zoo veel victorien, welke de Fransche Koningen in den Oosten hadden verkreegen tegen de Barbaren, en van hunne vaandelen, gemerkt met die figure van de Mane: zynde die principale *Stemma* van het Ottomannische huis genoomen van het oudt Byzantium, 't welk voor zyn *Blason* een *Croissant* hadde, gelyk *Lipsius* zeit geobserveert te hebben in *Busbequio*, en zekere oude Medalien, op welker eene zyde een halve Mane stondt, met inscriptie, *Byzantium*. Zommige zeggen, dat deeze Ordre is geinstitueert by den Koning S^{t}. *Lovys* zelve, ten tyde zyner tweede vojagie over zee, Anno 1263; en dat uit die reden den Collier deezer Ridderlyke Order geformeert is van dubbele *Coquilles*, betekenende den zandigen oever, en zee-haven, van Aiges Mortes, alwaar hy embarqueerde; en de wassende Manen, het beoorlogen der ongeloovigen, die de Wet van *Mahomet* volgen, en de wassende Maan in haar Wapen voeren; en

onder aan, in een ronde van gout, de figure van het Schip, als Symbole van zee-vaart. By welke laatste meining ik my zoude voegen, dewyle de gestalte van het Schip, hier nevens by N°. 12. vertoont, van die eeuwe, en niet ouder schynt te wezen.

M. Zuerius Boxhornius spreekt hier van als volgt: Ik vinde aangetekent, dat onder *Dirk*, en *Robert*, Graven van Vlaanderen, in 't jaar 1099, veel Hollandtschen Adel in den oorlogh, die onder *Godefrid de Bouillon* wiert gevoert, is geweest, en dat met groote eer. Toen is op gekomen een oudt gebruik der Franschen, de Ridderlyke Order, die van de Schilp wiert geheten, welke alleen aan dusdanige wiert geschonken, die in een water - strydt hare dapperheit voor het gemeene-best hadden doen blyken. Men leest dat veel van de Hollandtsche Edelluiden in deeze Ordre aangenoomen zyn geweest; 't geen een vast bewys is, dat die volk-aart toen ter tydt al goede scheeps kryghs-luiden zyn geweest.

De eerste Ridderschap, die ooit ter werelt ingestelt is, wiert door de Schip-vaart van *Jason*, als hy 't Gulde Vlies haalde, verkreegen.

In het Wapen van de Stadt ter Tholen, in Zeelandt, komt een Schip, daar een recht op staande mast in staat, der gestalte bykans als hier onder N°. 11. is vertoont.

Die van der Veere voeren mede het voorste van een Schip in hun Wapen, zynde plat, voor zeer breedt, over hangende, laegh, en zonder masten.

De aarde, welke op Malta wert gevonden, en S^{t}. Paulus aarde is genaamt, wort met het teken van een Schip gemerkt, gelyk by *Wormius* staat te zien: deeze wort *zeer* heelzaam geoordeelt.

Het oudt aanzienlyk Amsterdams geslacht van de Koggemans voert een Kogge, na den ouden bouw, in hun Wapen.

De Gezaghebbers over den Levantschen of Middelandtsche zees handel, tot Amsterdam, voeren een Schip, dat met volle zeilen door zee gaat, voor haar Wapen.

Doch wie lust heeft de namen der geener te zien, die Scheepen, of scheeps-gedeelten, als ankers, zeilen, enz. in hare Wapens voeren, slaat het Boek op van M^{r}. *Charles Segoing, Tresor Heraldique*.

Joh. Guillim. Engelsman, in zyn Boek, *à Display of Heraldrie*, vertoont Wapens met mast-korven op halve masten, ook ankers, en roers. Als mede een Wapen van zekeren Hertogh *Albertus de Alasco*, 't geen een Schip is, daar een mast recht op in staat, 't welk hier, om zyn vreemde gestalte, onder N°. 10. werdt vertoont, daar deeze woorden by behooren, *Deus dabit vela:* dat is, *Godt zal zeilen geven*. Een ander Schip, dat geen boegh-spriet heeft, ziet onder N°. 11. zynde het Wapen van *Andreas Doria*, met deeze woorden, *Omnia fortunae committo:* dat is, *Ik beveel het alles aan 't geluk*. Aan welk laatste men de marssen, of mast-korven, op de toppen der masten ziet, na der ouden wyze, en het roer gaat schuins neer, na omlaegh.

Aan N°. 11. op de andere plaat hier nevens, staat zeker Schip vertoont, 't welk een Wapen is van zeker oudt geslacht in Schotlant, *Hendrikzon* genaamt: de vooren achter-steven is van een zelve gedaante, en het Schip zeer onbesneden: de mast draaght een ronde storm-korf, en weder-zydts dalen staggen af, na de stevens toe: het heeft geen stuur, noch plaats daar toe, waar om met riemen, of stuur-borden, schynt gestiert geweest te zyn.

By N°. 12. staat insgelyks een Schots wapen ten toon: doch dit schynt niet zoo oudt te wezen als het voorgaande; want het komt meerder over-een met den hedendaaghschen bouw. Deezes gelyken vindt men op oude munten, nu ruim voor een eeuw in Engelandt geslagen, en Oorloghs vaar-tuigen verbeeldende.

Van Adelen, een oudt en aanzienlyk geslacht in Noort-Hollandt, voert een Schip in 't Wapen, ten naasten by van een zelfde gestalte met dat van *Hendrikzon*, boven gemeldt, 't geen by hen voor omtrent anderhalve eeuw aangenoomen is: waar om ik besluite, dat te dier tydt zommige Scheepen van deeze vorm zyn geweest. Behalven van deeze gestalte, bouwde men toen Scheepen, die vier bezaans voerden, en voor op een groot zeil, met een mars-zeil daar boven, welker voorste mast als de drie andere masten was. Andere weder, voornamentlyk wanneer *Vesputius* America ontdekte, voerden een mast alleen te midden in het schip, of wel twee, waar van de kleinste achter op stondt, met kasteelen voor en achter, die onderscheide zolderingen hadden: groote riemen lagen deeze Scheepen wederzydts te boort, en zy voerden voor en achter oorloghs-bussen: zy slooten ook voor en achter rondt toe; doch andere hadden een zware pen voor uit steken.

Het Schips gedaante, in 't Wapen van *Beaumont*, by N°. 13. vertoont, is byzonder.

Hierosme de Bara, in Zyn Boek, *Blason des Armories*, vertoont het Wapen van den Ridder *Descalat*, 't geen een zeilendt Schip is, en, om zyn vreemde gestalte, waerdigh dat hier vertoont wert, gelyk op de plaat,

by N°. 14. is gedaan: het heeft geen fokke-mast, en de steng op de groote mast is zeer kort: het achter-kasteel is boven plat, heeft geen hout voor scheens, en strekt tot de groote mast toe: de bak gaat boven spits toe, gelyk een roef: de boegh is rondt, en de boegh-spriet staat steil op: de voorsteven is onder vry breedt, 't geen tegen het afvallen wert gedaan.

De gedaante, by N°. 15. vertoont, is een oudt Grieks Vaar-tuigh, zoo als ik het zelve vondt op zekere oude munt, in het Boek *les Commentaires historiques*, beschreeven door *Jean Tristan*; waar in de toestel van het zeil waerdigh is te werden gezien.

Aan N°. 16. ziet het afbeeldtzel van een steen, gevonden in het Huis te Britten, daar een oudt Saxisch Vaar-tuigh op staat.

Tweede Hooftstuk.
Nederlandts Scheeps-bestier, op Scheepen van oorlogh.

HEt staat aan 't Opper-hooft van een vloote, algemeine wetten uit te geven, daar zich alle scheepelingen na hebben te voegen, zoo wel by tydt van vreede, als oorlogh: hy geeft de zelve schriftelyk uit, en doet die met dieren eede bezweeren. In zee zynde, zet hy dusdanigh zeil op, dat het minst bezeilde Schip de vloot volgen kan. Hy loont, en straft, na verdiensten: tot welker uitvoering hy een scherp-rechter mede voert. Zyn wil maakt hy door tekenen bekent, die daar toe te vooren bestemt zyn: doch deeze worden by tydt van oorlogh steedts verandert, op dat de vyandt daar van geen kondt-schap kryge.

Hoe en op wat wyze men op onze Vlooten, in den laatsten oorlogh, heeft geseint, is uit het volgende te zien.

Algemeine Seinen voor de Scheepen van oorloge, behoorende onder de Vlooten van den Staat der vereenighde Nederlanden; midtsgaders voor de Koopvaarders, die in tydt en wylen by de zelve Scheepen van oorloge zullen werden begeleidt[*]

[*] *Geconvoyeert.*

[+]I. **A**Ls den Admiraal, ofte het Hooft van de Vloote, by dage van een ree, of in zee geankert zynde, begeert t'zeil te gaan, zal hy zyn bezaan en voor-mars-zeil ontslaan, een blaauwe vlagge achter laten afwaaijen, en twee schooten schieten; d'andere Admiraals van de byzondere [*]verdeilingen, 't zelve gewaar wordende, zullen mede alzoo doen, en een schoot schieten; de byzondere Scheepen, ofte Kapiteinen, dat ziende, zullen daar op mede onder zeil gaan: en alle Hooft-officieren zullen mede het zelve sein doen, zonder te schieten.

[+] *Van een ree, ofte in zee geankert zynde, t'zeil te gaan.*

[*] *Esquadres.*

II. [*]D'algemeene Vloot-vooght zal des nachts gemeenlyk twee vuuren voeren, en de andere Admiraals [+]van de byzondere verdeilingen ieder een vuur: en als de algemeine Vloot-vooght een derde vuur op zet, zullen de voorsz. andere Admiraals ieder een tweede vuur, en voorts alle de byzondere Scheepen ieder een vuur op zetten: doch zoo haast den algemeinen Vloot-vooght het derde vuur wederom in neemt, zullen de voorsz. andere Admiralen haar tweede vuur, en voorts ook alle de byzondere Scheepen haar opgezette vuur mede wederom in nemen: en wie hier

[*] *Admiraal Generaal.*

[+] *By nacht vuuren te weren.*

van in gebreke blyft, zal ieder reize daar mede komen te verbeuren 10 guldens, zonder iemandt te verschoonen.

III. Als den Admiraal, ofte het Hooft van de vloote, geankert zynde, begeerde by nacht t'zeil te gaan, zal hy drie vuuren achter op de companje zetten, en twee schooten schieten: dan zullen d'andere Admiralen van de *hooft-verdeilingen ieder twee vuuren op zetten, en een schoot schieten; waar na alle de Scheepen van de vloote ieder een vuur zullen op zetten, en alzoo in goede schik t'zeil gaan. En wie zich buiten last van de vlagge komt af te maken, 't zy onder wat voorgeven dat het ook zoude mogen wezen, zal daar mede ieder maal verbeuren 25 guldens, zonder dat tot zyne verontschuldinge zal aangenoomen worden het gemein zeggen, dat het by misverstandt is geschiedt.

*Esquadres.

+IV. Of het zake waar dat, de vloote onder zeil zynde, den Admiraal, ofte Bevel-hebber, geraden vondt by nacht te ankeren, dan zal hy by de twee vuuren, die hy gemeinlyk voert, noch een derde vuur achter op zetten, ook een vuur in 't fokke-wandt hangen, en schieten als dan twee schooten met grof geschut, zonder scherp: de andere Hoofden, 't zelve gewaar wordende, zullen als dan ieder noch een tweede vuur achter op zetten, en een in 't fokke-wandt hangen, mitsgaders een schoot schieten; waar naar alle de byzondere Scheepen elk een vuur achter op zetten, en een in 't fokke-wandt hangen zullen, om alzoo bequamelyk, en wel uit malkanders water, by den anderen te konnen ankeren: en, geankert zynde, als den eersten Admiraal zyn vuur uit het fokke-wandt in neemt, zullen de andere dat van gelyken doen, op straf van 25 guldens, by de nalatige te verbeuren.

+*By nacht te ankeren.*

V. Als den Admiraal, ofte *Bevel-hebber, by dagh de vloote begeert te doen wenden, zal hy een +geusken van achteren aan de vlagge-stok laten afwaaijen, en twee schooten schieten: de andere Hooft-amptelingen van de verdeilingen, niet alleen Admiraals, maar ook hun *Stede-houders, en Schouten by nacht, zulks gewaar wordende, zullen mede ieder een geusken, als boven, van de vlaggestok laten waaijen, ook zullen de zelve Admiraals van de byzondere verdeilingen daar nevens ieder een schoot schieten; waar op dan alle de Scheepen van de vloote geschiktelyk zullen hebben te wenden, te weten, eerst de achterste, die door andere, voor haar wendende, op 't lyf zouden konnen werden geloopen, en zoo vervolgens, op straffe, dat den nalatigen voor de eerste reize zal verbeuren 10 guldens, voor de tweede reize 25 guldens, en voor de derde reize naar gelang en vereisch van zaken werden gestraft.

*Commandeur.

+*By dagh over te wenden.*

Vice-admiraals.

+VI. Zoo d'eerste Vloot-voogt, de vloote onder zeil wezende, 's nachts begeert over te wenden, zal hy een derde vuur achter op de companje zetten, en schieten twee schooten met grof geschut, zonder

+*Des nachts over te wenden.*

scharp: d'andere Hoofden, 't zelve gewaar werdende, zullen ieder eene tweede vuur op zetten, en een schoot schieten, mede zonder scharp: de byzondere Scheepen, dat ziende, zullen elk een vuur achter op zetten; en, 't zelve gedaan zynde, dan zullen de laatste Scheepen, in wyze voorsz. het eerst over staagh laten loopen, en zoo vervolgens van achteren op, om den anderen geen schade te doen: op straffe, dar den nalatigen voor de eerste reize zal verbeuren 10 guldens, ten tweeden male 25 guldens, en ten derden male na vereisch van zaken werden gestraft.

+VII. Zoo wanneer den Admiraal, ofte Bevel-hebber, begeerde by nacht zyn streek te veranderen, ofte dat hy van d'een of d'ander kuste of plaatze, daar de vloot zich af en aan, of kruissende, heeft onthouden, begeert streek te zeilen, zal hy een derde vuur achter op, en noch een vuur in de groote mars zetten, ook daar benevens twee schooten schieten: d'andere Admiraals van de byzondere verdeilingen, 't zelve gewaar wordende, zullen ieder een tweede vuur achter op, en mede een vuur in de groote mars zetten: de Kapiteinen, ofte Bevel-hebbers van de byzondere Scheepen, dat ziende, zullen elk een vuur achter op zetten, en alzoo haren Admiraal volgen; op boete, dat daar over voor den Kryghs-raadt te rechte gestelt, en naar eisch van zaken gestraft zullen werden.

+Streek of koers te veranderen by nacht.

+VIII. Zoo den Admiraal, of Vloot-vooght, by nacht met hardt weêr zyn fok begeert in te nemen, en met een zeil te dryven, zal hy een derde vuur achter op zetten, en noch een vierde aan zyn vlagge-stok opheissen, ook twee schooten schieten: d'andere Admiralen van de *verdeelingen, zulks vernemende, zullen een tweede vuur achter op zetten, en noch een derde aan haar vlagge-stok opheissen, ook een schoot schieten. De fok in zynde, zal den Admiraal het vuur van de vlagge-stok weder in nemen; en zullen de andere Scheepen gehouden zyn een vuur te blyven voeren, zoo lange den Admiraal drie vuuren op heeft: op straffe, dat de nalatige voor d'eerste reize zal verbeuren 25 guldens, de tweede reize 50 guldens, en voor de derde reize na eisch van zaken werden gestraft.

+By nacht met hardt weêr de fok in te nemen.

**Particuliere esquadres.*

+IX. Zoo wanneer den Admiraal, ofte Bevel-hebber, by nacht, als't weêr afneemt, zyn fok wederom begeere by te maken, zal hy op nieuws een vuur aan zyn vlagge-stok opheissen, ook twee schooten schieten; en zal in zulken geval voorts alles geschieden, en in 't werk gestelt worden, 't gunt in het voorgaande lidt uitgedrukt staat.

+By nacht de fok weder by te maken.

+X. Of iemandt by nacht eenigh ongeluk kreegh, 't zy van brandt, breken van masten, reen, lekkagie, of andere diergelyke rampen, zal als dan altemet een schoot schieten, zonder scherp, en zoo veel lantaerens in zyn wandt hangen, als gevoeghlyk zullen konnen gezien werden; waar op alle de andere Scheepen van de vloot, die zulks bequamelyk konnen doen, en voorts al de Jachten, Galjoots, en andere kleine vaar-tuigen, gehouden zullen zyn daar na toe te loopen, om hem bystandt te doen: op boete, wie hier in nalatigh bevonden wort, daar over voor den Kryghs-raadt te rechte gestelt, en na eisch van zaken gestraft te werden.

+Als iemant by nacht ongeluk kryght.

+XI. Die by nacht eenigh landt, of drooghte, gewaar wort, zal een schoot schieten, en een vuur in zyn bezaans-wandt hangen; waar op den Admiraal, 't zelve sein ziende, zyn behoorlyk sein zal doen, om te wenden.

+Als men by nacht landt of drooghte gewaar woort.

+XII. Wanneer de Opper-vloot-vooght den Kryghs-raadt begeert aan boort te hebben, zal hy een roode vlagge van zyn companje laten waaijen, en een schoot schieten. En zullen in de gemeene Kryghs-raadt verschynen deeze onderstaande persoonen:

+Den krygs-raadt aan boort te doen komen.

Michiel Adriaansz. Ruiter, Lt. Admiraal van Hollandt en West-Vrieslandt.
Adriaan van Trappen, gezeit *Bankert*, Lt. Admiraal van Zeelandt.
Aart Jansz. van Nes, Lt. Admiraal onder het Collegie op de Maze.

Willem Joseph van Gent, Lt. Admiraal onder het Collegie tot Amsterdam.
Jan Cornelisz. Meppel, Lt. Admiraal onder het Collegie in 't Noorder-Quartier.
Hans Willem van Aylua, Lt. Admiraal van Vrieslande, enz. enz.

+XIII. Als de Hooft-Admiraal d'andere Admiraals van de byzondere hooft-gedeelren aan boort begeert te hebben, zal hy als dan, na ouder gewoonte, aan de vlagge-stok een roode geus van de companje laten waaijen, en een schoot schieten.

+Admiraals van d'esquadres aan boort te komen.

+XIV. Als den Hooft-Admiraal de Hoofden, en de byzondere Hopluiden, van zyn onder hebbendè vloots afdeilingen byzonder aan boort begeert te hebben, zal hy een witte vlagge van de nok der bezaans-roede laten waaijen, en een schoot schieten, zonder scherp; en zullen als dan alle Hooft-amptelingen, en Kapiteinen, persoonlyk aan boort komen: op straffe van, het tegen-gestelde doende, ieder maal te verbeuren 10 guldens, zonder eenige verschooninge, 't en ware door ziekte, of andere noodtzakelykheit, verhindert wierden.

+De Officieren en Kapiteinen van het Admiraals esquadre aan boort te komen.

+XV. Als de Admiraal Generaal den Lt. Admiraal van Zeelandt..... met zyn gedeelte vloots aan boort begeert te hebben, zal hy een roode geus van de nok der bezaans-roede laten waaijen, en een schoot schieten, zonder scherp; en zullen als dan alle Hooft-officieren, en Kapiteinen, persoonlyk aan boort komen: op straffe, als by het voorgaande lidt in deezen is bestemt.

+De Hoofden en Kapiteinen van andere esquadres aan boort te komen.

XVI. Als de Admiraal Generaal den Lt. Admiraal van de Maze..... met zyn * slagh-orde aan boort begeert te hebben, zal hy een blaauwe vlagge van zyn bezaans-roede laten waaijen, en een schoot schieten: alles in wyze, en op straffe, als in het XIV. lidt is gestelt.

**Esquadre.*

Als de Admiraal Generaal den Lt. Admiraal van Amsterdam..... met zyn gedeelte vloots, aan boort begeert te hebben, zal hy een witte vlagge van de kruis-stenge laten waaijen, en een schoot schieten; in wyze, en op straffe, als by het XIV. lidt in deezen is gestatueert.

Als de Admiraal Generaal den Lt. Admiraal van het Noorder-Quartier..... met zyn gedeelte vloots, aan boort begeert te hebben, zal hy een blaauwe vlagge van de kruis-stenge laten waaijen, en een schoot schieten; in wyze, en op straffe, als in 't XIV. lidt in deezen is gestelt.

Als de Admiraal Generaal den Lt. Admiraal van Vrieslandt..... met zyn gedeelte vloots, aan boort begeert te hebben, zal hy een roode vlagge van de kruis-stenge laten waaijen, en een schoot schieten; mede in wyze, en op boete, als het XIV. lidt in deezen is mede brengende.

En als den eersten Admiraal, of de Admiraals van de Maze, of van Amsterdam, de voorsz. beraamde seinen doen, om de Officieren en Kapiteinen van haar onder hebbende gedeelte vloots aan boort te hebben, zoo zullen de verdere Admiralen, en Officieren, die onder een van de zelve gedeeltens zyn bescheiden, daar op mede terstondt aan boort komen: ook zullen zy de seinen, op haren name geschikt, gebruiken, als zy de Hooft-amptelingen, en Hopluiden, die onder der zelver onderlinge gezagh, en gedeelte vloots, behooren, hebben te spreken.

+XVII. Als den eersten en algemeinen Admiraal alle de Hooft-beampten, en Hopluiden, aan boort begeert te hebben, zal hy een witte vlagge van de kompanje laten waaijen, en een schoot schieten; waar op alle de Hoofden, en byzondere Hopluiden, zelver in persoon aan boort zullen komen, en geen ander in haar plaatze zenden, 't en zy uit hooghdringende noodtzakelykheit, op de verbeurte van vier Ryksdaalders, datelyk by den geenen die hier van in gebreke blyft *op te schieten.

+Alle de Hooft-officieren en Kapiteinen aan boort te komen.

+XVIII. Wanneer den eersten en algemeinen Admiraal de Kapiteinen van de Fregats aan boort begeert te hebben, zal hy een gewoone wimpel achter van de vlagge-stok laten waaijen, en een schoot schieten: desgelyks zullen alle de Hoofden van de hooft-verdeilingen mede doen.

**Namptiseren.*

+Kapiteinen van de Fregats aan boort te komen.

+XIX. En als hy alle de Bevel-hebbers van de branders by hem begeert te hebben, zal hy een blaauwe wimpel een vadem of twee onder de nok van de bezaans-roede laten waaijen, en een schoot schieten; waar op zy aanstondts aan boort zullen komen, op boete, dat de nalatige ieder maal zal verbeuren 10 guldens, zonder iemandt te verschoonen.

+Commandeurs van de branders aan boort te komen.

+XX. En of hy de Schippers, of Bevel-hebbers, van de oorloghs - toerusting en leeftocht-scheepen wilde aan boort hebben, zal hy een gewoone wimpel op de zelve plaatze laten waaijen, zonder schieten; en dan zullen zy terstondt aan boort komen, op straffe van 10 guldens re verbeuren.

+Schippers van de ammonitie-scheepen aan boort te komen.

+XXI. Maar als hy de Schippers of Stuurluiden van de Galjoots, of kondtschap vaar-tuigen, begeert aan boort te hebben, zal hy een blaauwe wimpel van de nok der bezaans-roede laten waaijen; waar op die dan al te zamen ten spoedighsten aan boort zullen komen, op straffe van ieder maal te verbeuren 10 guldens.

+Schippers van de Galjoots, of Advys-barken, aan boort te komen.

+XXII. Als den Admiraal, ofte Bevel-hebber, alle Stuurluiden aan boort begeert te hebben, zal hy een roode wimpel voor van de vlagge-stok op de boegh-spriet laten waaijen, op welk sein zy op het spoedighste aan zyn boort zullen hebben te komen.

+Alle Stuurluiden van de vloot aan boort te komen.

+XXIII. Als den Admiraal, ofte Bevel-hebber, begeert te hebben dat alle de Scheepen en Jachten achter hem om zullen loopen, om zyne meininge te verstaan, zal hy een blaauwe top-stander achter van zyn vlagge-stok laten waaijen.

+Scheepen en Jachten achter den Admiraal om te komen.

+XXIV. Als den Admiraal goedt vindt dat alle de brandt wachten, of buiten-wachten, 's avondts ofte 's morgens, zoo als hy zal begeeren, zullen af komen, zal hy de vlagge van boven in een siouw laten waaijen, en een schoot schieten: en zal het zelve sein ook dienen voor de Lt. Admiraals, die een esquadre, of gedeelte vloots, voeren: waar op dan alle buiten-wachten hun ten spoedighsten by de Vlagge zullen vervoegen, op boete van 50 guldens te verbeuren.

+De buiten-waghten te doen af komen.

+XXV. Die den Admiraal by dage begeert te spreken, 't zy door gebrek, of om eenige kondtschap te brengen, zal een top-stander van zyn boven-blinde-steng laten waaijen.

+Als iemant den Admiraal by dage wil spreken.

+XXVI. Voorts, als den Admiraal geraden vindt dat ieder zyn best zal doen met jagen, zal hy een roode vlagge achter af laten waaijen, en de Staten-vlagge van boven, zoo die al bevooren niet en waaide. Ende als den Admiraal geraden vindt niet langer te doen jagen, zal hy de roode vlagge van achteren in nemen, de vlagge van boven neder halen, de zelve in een stouw laten waaijen, en een schoot schieten; op welk sein alle de jagers zullen ophouden met jagen, en datelyk by de Vlagge komen, 't en ware de naaste verzekert was alzulken schip, ofte scheepen, daar men jacht op maakte, te konnen bezeilen, en vermeesteren, in welken geval hy met een

+Jacht te maken op 's vyandts scheepen.

roode vlagge achter af zal blyven jagen, en een schoot schieten, tot teiken dat het vyandt is, doch 's avondts, zonder langer uitstel, weder by de Vlagge moeten wezen.

+XXVII. Als eenigh vreemdt schip, of scheepen gezien worden, schoon 't geen vyandt moghte wezen, zullen de naaste van de bezeilde scheepen daar op jagen, en van de zelve onderstaan de gelegentheit van den vyandt, als andere tydingen, en aan haar verklaring twyfelende, of het vyandt mogte wezen ofte niet, de zelve onder de Vlagge brengen; doch by dezelve niet konnende komen, zal hy het doen aan den naasten Hooft-beampte, die zulks dan by de eerste gelegentheit aan de Vlagge zal bekent maken: ende zal op alzulke scheepen jacht gemaakt worden. Zoo men een vreemdt schip ziet, zullen twee van de naaste wel bezeilde scheepen daar op volgen, en jacht maken. Zoo men twee, drie, vier of vyf scheepen ziet, zullen een of twee meer van de naaste en best bezeilde scheepen daar op volgen, zonder meer, 't en ware den Admiraal, ofte Bevelhebber, goet vondt het algemeine jachtsein te doen; met dien verstande, dat altydt staat gemaakt moet werden, niet langer ofte vorder te jagen, dan dat men zekerlyk 's avondts weder by de vlagge kan wezen, zonder daar van in gebreke te blyven.

+Jaght te maken op vreemde scheepen.

+XXVIII. Of het gebeurde dat iemandt, geduurende 't geveght tegen den vyandt, eenige ongelukkige schooten kreegh, en noodt hadde van zinken, die zal in zulken geval de vlagge door een van zyn poorten uit steken, en zullen de naast daar by wezende scheepen als dan alle vlyt doen, om de noodthebbende alle moogelyke hulpe te bewyzen; en voorts, al de kleine vaar-tuigen, als boven, dat ziende, zullen gehouden wezen, op dat noodt-teken, zoo veel doenlyk is, hem te komen helpen, op straffe van de hooghste *euvel-neming. Maar in gevalle iemandt door ongelukkige schooten, door gebrek van kruit om kardoezen te vullen, ofte uit eenige andere noodtzakelykheit, gedrongen wierdt wat van den vyandt af te houden, zonder nochtans iemandt anders tot hulpe van noode te hebben om hem te redden, dezelve zal een Prinsse-vlagge in 't bezaans-wandt laten waaijen; in welken geval de Hopluiden van de volgende scheepen gehouden zullen wezen haar tusschen hem en den vyandt te vervoegen, om alzoo ten besten te vervangen: en zal niemandt zoo danigh van den vyandt mogen af houden, of 't zelve sein doen, zonder hooghdringende noodt, daar van hy gehouden zal wezen voor den Kryghs-raadt behoorlyk te verantwoorden.

+Ongelukkige schooten in 't geveght.

**Indignatie.*

+XXIX. Die den vyandt by nacht gewaar wort, zal een schoot schieten, een vuur in zyn groote mars, en twee vuuren achter op zetten, ook den vyandt al schietende vervolgen: en zal den Admiraal als dan drie vuuren achter op zetten, en een in de mars: waar op de Admiralen van de byzondere *hooft-verdeilingen ieder twee vuuren achter op, en mede een vuur in de mars zetten zullen: op welk sein een ieder zyn best zal doen, om den vyandt te bekomen, en alle glazen een schoot schieten, om malkanderen daar op te volgen, en alle mogelyke af breuk aan den vyandt te doen.

+Den vyandt by nacht gewaar wordende.

**Particuliere esquadres.*

XXX. Als den Admiraal Generaal, of de algemeine Vloot-vooght, sein wil doen, dat alle scheepen van de vloote zich zullen vervoegen op haar rang, en post, zoo als hun bevoolen is, om zich in een volle en geheele slagh-orde tegens den vyandt te onthouden, zal den zelven Admiraal Generaal een geusken van de nok der bezaans-roede laten waeijen, en twee schooten schieten; de Admiraals van de byzondere hoost-verdeilingen, mitsgaders ook de on-

derlinge Hoofden van de smal-deelingen onder ieder esquadre, of hooft-verdeiling, zulks ziende, zullen aanstondts mede een geusken van de nok der bezaans-roede laten waaijen, en zullen de zelve Admiraals van de byzondere hooft-verdeilingen daar nevens ieder een schoot schieten: waar op een ieder van de Hopluiden, en Bevelhebbers der scheepen van oorlogh, branders, en jachten, zich stip op zyn bestemde post zal vervoegen, zelfs al waar 't zake dat men als dan geen vyandt in 't gezight hadde; op de boete, by het vysde *lidt-verdeiling van het naarder *bestel, tot waarneming van goede kryghstucht, gewillekeurt, tegens de geene die zich buiten hun bestelde hooft-verdeiling begeven, of 't zelve verlaten.

*Articul.
*Ordre.

+XXXI. Als den Admiraal van de vloote, met den vyandt in *ontmoeting wezende, geraden vindt dat het esquadre, of hooft-verdeilinge, van den Lt. Admiraal van Zeelandt..... in den vyandt zal vallen, zal hy een witte vlagge van de voor-stenge laten waaijen: en zoo hy begeert dat het esquadre van hem zelfs met ende nevens het esquadre van den Lt. Admiraal van Zeelandt, of enz. in den vyandt zal vallen, zal hy een gewoone vlagge van de kruis-stenge laten waaijen: en zoo hy goedt vindt dat het geheele gros in den vyandt zal breken, zal hy een roode vlagge onder de bezaans-roede laten waaijen; waar op dan een ieder zyn uiterste best zal doen om in den vyandt te vallen, en den zelven aan te klampen, zonder hier van om eenige reden ter werelt in gebreke te blyven, op boete van gestraft te worden, na vereisch van de zake.

+*Seinen om het een of het ander, of meer esquadres te gelyk in den vyandt te doen vallen.*
Rencontre.

XXXII. Als den Admiraal Generaal begeert dat het voorste esquadre van de vloote eerst regen den vyandt aan zal wenden, zal hy zyn voor bramzeil los in de gey laten waaijen: en als hy begeert dat het achterste esquadre eerst tegen den vyandt aan zal wenden, zal hy zyn groot bram-zeil in de gey laten waaijen; waar op de Hoofden van de zelve esquadres goede acht zullen hebben te nemen, en haar daar na stip te voegen.

+XXXIII. Of het gebeurde ('t gunt Godt verhoede) dat de Admiralen, Kommandeurs, ofte Vlagge-luiden, in 't veghten, of anderzins, in ongelegentheit geraakten, en den vyandt niet konden bezeilen, ofte niet naar behooren streden, zullen de Kapiteinen van 't zelve esquadre daar na niet hebben te wachten, maar haar vervoegen by 't gros, en daar zy den vyandt den meesten afbreuk, en het lieve Vaderlandt den meesten dienst zullen konnen doen, op boete van na vereisch der zaken gestraft te worden.

+*De Admiralen van de esquadres niet by den vyandt op komende, de Kapiteinen echter haar devoir te doen.*

+XXXIV. Als'er iemandt bestelt is om voor de vloote water te halen, die zal een schoot schieten, en een wimpel van zyn groote stenge laten waaijen; waar op de geene die water van doen heeft zyne vaten aan des zelfs boort zal brengen.

+*Water haten voor de vloot.*

+XXXV. Als den Admiraal met schoon weêr begeert te krengen, en schoon te maken, zal hy een top-stander van de voor-stenge laten waaijen, op dat zyne byhebbende scheepen (die vuil zyn) 't zelve van gelyken mogen doen.

+*Krengen.*

+XXXVI. Zoo eenige scheepen, zynde van den anderen geraakt, by dage elkanderen in 't gezigt kregen, zal den loefwaartsten beide zyne mars-zeilen laten loopen, en een geusken achter van zyn vlagge-stok laten waaijen; maar met het schover-zeil alleen zeilende, zal den zelven loefwaartsten zyn fok en bezaan opgeijen, en van gelyken zyn geus achter van de vlagge-stok laten waaijen: den lywaartsten dat ziende, zoo hy mede met mars-zeilen zeilt, zal als dan zyn schover-zeil en fok opgeijen, en de gewoonlyke vlagge van de companje laten waaijen; maar met het schover-zeil alleen zeilende, zal den zelven lywaartsten alleen zyn groot zeil opgeijen, en zyn gewoone vlagge van achteren in een siouw laten waaijen: op boete, dat, wie hier in nalatigh bevonden werdt, daar mede ieder reize zal verbeuren 25 guldens.

+*Teken, of sein, waar aan der Staten scheepen elkander zullen kennen by dagh,*

+XXXVII. Zoo het zelfde gebeurde by nacht, zal den loefwaartsten zyn groot zeil opgeijen, en met twee lantaerens, twee vadem van den anderen, by de groote mast, te gelyk blikken, en dat tot twee maal toe, een weinigh verscheiden. Den lywaartsten dat ziende, zal als dan zyn fok opgeijen, en met een lantaeren drie maal achter malkanderen blikken, mede een weinigh verscheiden, en omtrent de groote mast, dewyle men 't aldaar best van den anderen kan zien.

+als ook by nacht.

Het Woordt.

Ende in gevalle den eenen den anderen quame te verspreken, en toe te roepen, Hola, van waar 't schip? zal het eerste woordt zyn N. en den anderen daar op antwoorden N. mede op de straffe van 25 guldens, als vooren, by de nalatige te verbeuren.

Op welke woorden, en seinen, in de twee boven staande leden begreepen, men den anderen zal konnen verkennen, dat men 's Landts scheepen is, 't en ware dat men bemerkte dat het vyandt was, die het zelve ook deden, waar op men zal moeten verdacht zyn.

+XXXVIII. In 't begeleiden van eenige Koop-vaarders, en ook anderzins in 't streek-zeilen, zal gevolght worden het bestel, voor deezen in gelyke gelegentheden in acht genoomen, te weten, dat den Admiraal Generaal gestadigh zal voor zeilen, en de andere op zoodanigen rang en schik, als de onderlinge esquadres zal wezen voorgeschreeven.

+Ordre op het convoyeren, en in 't cours zeilen.

+XXXIX. Allen Hopluiden, in 't gemeen en byzonder, wert by deezen wel duidelyk gelast, over dagh en nacht, in 't zeilen, zoo veel zeil by te maken, en te houden staan, als goet kan doen, en haar scheepen konnen verdragen, tot dat zy de hooghte van haar Admiraals ofte Kommandeurs schip hebben bezeilt, daar zy haar altydt zullen hebben by te houden, 't zy de scheepen zeilen, dryven, of ankeren, zonder van zulks eenighzins in gebreke te blyven, inzonderheit de lywaartste; en wie echter van de lywaartste zeil komt te sparen, zal met zulk zeil sparen ieder maal verbeuren 6 guldens, datelyk op te schieten. Derhalven wort ieder by deezen belast, inzonderheit de slecht bezeilde, geen tydt te verliezen, ofte geen zeil te sparen, om gestadigh by zyn Admiraal, ofte Bevelhebber, te wezen, alzoo den dienst van 't Landt daar aan ten hooghsten is gelegen: ook wel verdacht te wezen, door lossigheit, of onvoorzigtigheit, geen masten, rees, of stengen aan stukken te zeilen; en wie anders bevonden wert te doen, zal verbeuren 25 guldens.

+De achterste en lywaartste scheepen zoo veel zeil by te maken als voeren konnen, om by haar Admiraal te houden.

+XL. Zal ook niemandt hem vervorderen, op de reede des avondts en des morgens de wacht op en af te slaan met den trommel, ofte op en af te blazen met de trompet, voor en al eer op het schip van den Admiraal des avondts en des morgens de wacht zal af geschooten zyn; waar op dan terstondt alle de Hooft-beamptelingen, en Kapiteinen van de vloote, zullen volgen, met den trommel, en trompet, ten zelven einde te doen roeren, op boete van 10 guldens te verbeuren, voor die daar van in gebreke blyft.

+Op een reede niemandt de wacht op of af te slaan, voor dat den Admiraal die af geschooten heeft.

+XLI. Alzoo by ondervindinge bevonden wort, dat in 't ankeren, en in 't lichten van 't anker, als ook in 't wenden, midtsgaders by hardt of donker weêr, by zommige niet behoorlyk wert gevuurt, wert wel uitdrukkelyk gelast allen Amptenaren, en Hopluiden, daar van geenzins in gebreke te blyven, op

+Ieder in het ankeren, wenden, &c. behoorlyk te vuuren.

straffe, dat die in gebreke blyft, voor de eerste maal zal verbeuren 4 Ryksdaalders, datelyk handt-vulling daar van te doen, voor de tweede maal 8, en voor de derde maal 16 Ryksdaalders, en daar-en-boven noch goet dunkelyk gerecht zal worden; waar op de Hoofden van de onderlinge esquadres gelast werden goede acht te nemen, en daar van oprecht verslagh te doen, zonder iemandt door de vingeren te zien.

+XLII. Alle Kapiteinen wort gelast het gestadig uitkyken in haar onderhebbende Scheepen naerstelyk te doen waarnemen, wel verstaande, dat, die de man te roer moet vervangen, twee glazen aan de stenge zal uitkyken, zoo weêr en windt zulks toelaat; en zal de geene die eerst een vyandts Oorlogschip ziet, 't welk naderhandt by 's Landts vloote wort genoomen, daar voor genieten een vereeringe van 250 guldens, 't welk hem by blyk-schrift van den Admiraal, ofte Bevelhebber, zal werden betaalt, en van de buit-gelden voor af getrokken: desgelyks voor een vyandts Koopvaardy-schip 50 guldens. En zullen de Officieren van de wacht, op ieder schip, de matroozen tot het uitkyken houden, en daar voor in den voorsz. gevalle genieten 25 guldens.

+Gestadigh van de stenge uit te kyken.

+XLIII. Als de Admiraal van eene der hooft-gedeelten van de vloote zich van de Hooft-vlagge wil afzonderen, of anderzins herwaarts of derwaarts verzeilen, begeerende dat alle de scheepen van zyn onderhebbende esquadre hem volgen, zal hy een blaauwe vlagge laten waaijen van de groote steng, onder zyne gewoone vlagge; en zoo wanneer een Vice-Admiraal, ofte een Schout-by-nacht zulks wil doen, zal hy, om alle de scheepen van 't esquadre, die by verdeelinge onder hem geschikt zyn, zyne vlagge te doen volgen, mede een blaauwe vlagge laten waaijen, onder zyne gewoone vlagge, van de voor- of kruis-steng.

+Sein om een esquadre, of gedeelte, te verplaatzen.

+XLIV. Als eenige Pryzen verovert werden, daar verscheiden Oorlogh-scheepen omtrent zyn, zal die geene, wiens volk eerst geraakt binnen het boort van 't veroverde schip, het zelve alleen bezet houden, zonder dat eenigh ander volk, alhoewel van scheepen die tot de veroveringe mede moghten toe-gebraght hebben, zal vermoogen, buiten toestemminge en begeeren van 't volk, 't welk albereits in de Pryze is, mede aan boort te komen, 't en ware dat zy riepen of seinden om hulpe, op straffe van, het tegen gestelde doende, daar over, naar vereisch van zaken, andere ten voorbeelde, gestraft te werden: maar zal naderhandt geschiktelyk werden geoordeelt, of, en hoe verre anderen, die tot de veroveringe het hare mede gedaan hebben, voor of nevens de geenen die de Pryze bezet hadden, zyn gerechtight ofte niet, zonder iemandt daar omtrent eenighzins te verkorten.

+Bezetten van Pryzen.

Het sein, om een algemein gebedt over de geheele vloot te doen, plagh gemeinlyk een klein wimpeltje van bovenen te zyn.

Order in Mist.

I. +**V**Oor eerst zullen alle de scheepen, onder de vloot zynde, wanneer men een mist-bank ziet komen, dicht by malkanderen houden, ruim drift hebbende, ook alle de zeilen opgeijen, en met het hooft laten dryven van de wal af: doch de mist haar beloopende, zoo dar men genoodtzaakt wert te seinen, zal den Admiraal, ofte Bevelhebber, vier schooten met grof geschut, dicht aan den anderen, schieten, en de zeilen opgeijen: gelyk mede, wat verscheiden d'een na d'ander, zullen doen de minder Bevelhebbers, die

+By opkomen van mist dicht by den anderen te blyven, en wel op de sein-schooten te letten.

mede in de vloote moghten wezen, ieder op zyn rang na den anderen; op welke seinen alle de zeilen zullen werden opgegeidt.

II. +Insgelyks, wanneer den Admiraal, ofte Commandeur, goet vindt, de schoover-zeilen by te maken, zullen dan doen de zelve sein, van vier schooten te schieten; gelyk mede zullen doen de andere Commandeurs, die tegenwoordigh zyn.

+By mist de schoover-zeilen weder by te maken.

III. +En zoo men, by verandering van windt, of op laeger-wal bezet, over den anderen boegh genoodtzaakt wierde en begeerde te wenden, 't zy de scheepen zeilen of dryven, zal den Admiraal, en de Commandeurs voornoemt, in gevolgh als vooren, ieder twee schooten schieten, wat verscheiden van den anderen.

+In mist, by verandering van windt, ofte op laeger-wal bezet zynde.

IV. +En zoo men genoodtzaakt is by mistigh weêr te ankeren, zal den Admiraal, en de gemelte Commandeurs, ieder drie schooten schieten, in ordre als vooren.

+By mist te ankeren.

V. +En zoo men, geankert zynde, goet vondt wederom onder zeil te gaan met schoover-zeilen, zullen zy doen de zelve sein, van drie schooten te schieten, om over den besten boegh van laeger wal te geraken, ofte streek te gaan, werwaarts men zoude moogen wezen bescheiden. Ook wel bedacht te wezen, dat men by mist niet meer als met schoover-zeilen zal zeilen, 't en ware door noodt, om van 't laeger te geraken.

+By mist weder onder zeil te gaan.

VI. +Zal ook, in mist zeilende of dryvende, den Admiraal, of Commandeur, alle uuren, of twee glazen, een schoot schieten, om des te beter by den anderen te blyven.

+Om by mist by malkander te blyven.

Als de Groenlandts-vaarders by mist, of duisternis, verlegen zyn, kloppen zy op 't anker, om van andere Scheepen, die daar omtrent mogten zyn, gehoort te worden.

Beveelen op de verdeelinge van 's Landts Vloote, met den gevolge en aankleven van dien, zoo als de zelve in den Jare 1666, *onder de gezamentlyke Vloot-vooghden toen ter tydt, zyn uitgegeven*.

+**A**Lzoo onder de jegenwoordige Vloote bestelt zyn, *Michiel de Ruiter*, Lt. Admiraal over Hollant en West-Vrieslant, als Generaal, *Adriaan van Trappen*, gezeit *Bankert*, Lt. Admiraal van Zeelandt, Willem *Joseph van Gent*, Lt. Admiraal van Hollandt en West-Vrieslandt, behoorende onder het Collegie ter Admiraliteit tot Amsterdam: Zoo is goet gevonden, het gros te verdeelen in drie hooft-deilingen, onder de gemelte Hoofden, die ieder de vlagge van boven zullen voeren, als Admiraals van hare byzondere esquadres, en den gemelten Lt. Admiraal, *Michiel de Ruiter*, een wimpel onder de vlagge, als Admiraal Generaal; en zullen ieder onder haar hebben een Vice-Admiraal, en Schout-by-nacht, die hare vlaggen mede zullen laten waaijen, zoo lange de tocht zal duuren, ofte tot dat anders zal werden bevoolen.

+Verdeeling van de esquadres.

Verdeilinge van de voorgeroerde Esquadres.

Onder 't esquadre van de voorgenoemde Lt. Admiraal *de Ruiter*, als Generaal, zullen wezen bescheiden deeze onderstaande N.N.N.

Onder 't esquadre van de voornoemde Lt. Admiraal *Bankert* zullen wezen bescheiden deeze onderstaande N.N.N.

Onder 't esquadre, ofte hooft-deiling, van de voornoemde Lt. Admiraal *van Gent* zullen wezen bescheiden deeze onderstaande N.N.N.

+De seinen om d'esquadres te onderscheiden, zyn, dat alle de scheepen van 't esquadre van den Admiraal *de Ruiter* de wimpel van de groote stenge zullen voeren.

+Seinen, of tekenen, om de scheepen van ieder esquadre te onderkennen.

Den Lt. Admiraal *Bankert*, met alle de scheepen van zyn esquadre, de wimpel van de voor stenge.

Den Lt. Admiraal *van Gent*, met alle de scheepen van zyn esquadre, de wimpel van de kruis-stenge.

Seinen voor Begelei-scheepen, met haar onderhebbende Koopvaardy-scheepen.

I. +**A**Ls den Commandeur, of Bevelhebber, by dage van een reede begeert t' zeil te gaan, zal hy zyn bezaan ontstaan, en een schoot schieten; de andere Kapiteinen van oorloge, en Schippers, dat ziende, zullen ook haar bezaan ontslaan, en mede onder zeil gaan.

+Als den Commandeur by dage van een reede begeert t'zeil te gaan.

II. +Als den Commandeur begeert by nacht t'zeil te gaan, zal hy een vuur achter op de companje zetten, en een schoot schieten, dan zullen de andere mede elk een vuur achter op zetten, zoo wel de Koopvaardy-scheepen, als Oorlog-scheepen; waar na den Commandeur twee vuuren zal op zetten, en de zelve blyven voeren, doch de andere scheepen elk een.

+By nacht t'zeil te gaan.

III. +Of het zake was dat den Commandeur geraden vondt by nacht te ankeren, dan zal hy twee vuuren achter op zetten, en in 't fokke-wandt hangen, en schieten een schoot met grof geschut; de andere scheepen dat ziende, zullen een vuur achter op zetten, en een in 't fokke wandt hangen, omme alzoo bequamelyk by den anderen te ankeren: en als den Commandeur zyn vuur uit het fokke-wandt in neemt, zullen de andere dat van gelyken doen: en zoo lange als de zelve twee vuuren achter op heeft, zullen de andere gezamentlyk een vuur achter op houden.

+Als den Commandeur by nacht geraden vindt te ankeren.

IV. +Zoo den Commandeur des nachts begeert te wenden, zal hy drie vuuren achter op zetten, en een schoot schieten; de andere dat ziende, zullen elk een vuur achter op zetten, doch de Scheepen van oorloge twee vuuren, en datelyk over staagh loopen, om malkanderen geen schade te doen.
Zoo den Commandeur by dagh begeert te wenden, zal hy een geusje van de vlagge-stok laten waaijen, en een schoot schieten.

+Als den Commandeur des nachts begeert te wenden.

V. +Als den Commandeur met mooy weêr begeert te krengen, zal hy een top-stander van zyn voor-stenge laten waaijen, op dat zyne vuile byhebbende scheepen van gelyken moogen doen.

+Zoo den Commandeur met mooy weêr begeert te krengen.

VI. +Als 't donker of mistigh wert, dat men malkanderen niet kan zien, dan zal men op trommelen doen slaan, de trompetten doen blazen, en met musquetten schieten, om alzoo op dat geluidt by den anderen te blyven. En zoo den Commandeur by mist wilde ankeren, zal hy met grof geschut twee schooten, dicht na den anderen, schieten; en zoo hy wilde wenden, maar een schoot.

+By donker of mistigh weêr zal men op de trommel slaan, en de trompet blazen.

VII. +Zoo den Commandeur de Kapiteinen, en alle de Schippers van zyn byhebbende scheepen, aan boort begeerde te hebben, zal hy een schoot schieten, en een wimpel van de bezaans-roede laten waaijen.

+De Kapiteinen en Schippers aan boort.

VIII. +Als de Commandeur den Kryghs-raadt aan boort begeert, zal hy een roode vlagge achter af laten waaijen, en een schoot schieten.

+Krygs-raadt aan boort.

IX. +Als den Commandeur begeert dat alle de scheepen achter hem om zullen loopen, om zyn meeninge te verstaan, zal hy 't op de ly leggen, en een top-stander van de vlagge-stok achter laten af waaijen.

+Als den Commandeur wil dat alle de scheepen achter hem om loopen.

X. +Zoo wanneer den Commandeur by nacht begeert streek te veranderen, zal hy een vuur in de groote mars zetten, beneffens de vuuren die hy gemeinlyk voert, en een schoot schieten; de andere scheepen dat ziende, zullen elk een vuur op zetten, doch de Oorlogh-scheepen drie vuuren achter op, en alzoo den Commandeur volgen.

+By nacht koers te veranderen.

XI. +Zoo den Commandeur by nacht met hardt weêr zyn fok begeerde in te nemen, en met een zeil dryven, zal hy, neffens de twee vuuren, die hy achter op heeft, noch een derde vuur aan zyn vlaggestok opheissen, en de fok in zynde, zal dan het derde vuur wederom in nemen; en zullen d'andere scheepen elk een vuur opsteken, om elkander geen schade te doen, en beter by den Commandeur te blyven.

+Zoo den Commandeur des nachts met hardt weêr zyn fok begeerde in te nemen.

XII. +Zoo den Commandeur by nacht, als het weêr afneemt, zyn fok weder begeert by te maken, zal hy dat derde vuur wederom aan zyn vlagge-stok opheissen, en een schoot schieten; dan zullen de andere scheepen mede noch een vuur achter op zetten, en de fok by zynde, dan het eene vuur in nemen.

+Zoo den Commandeur by nacht, als het weêr afneemt, de fok weder by maakt.

XIII. +Zullen de Kapiteinen, en alle de Schippers, verdacht zyn, als men by nacht met korte zeilen zeilt, elk een vuur te voeren.

+Als men by nacht met korte zeilen zeilt.

XIV. Of iemandt by nacht eenigh ongeluk +kreegh, 't zy by brandt, breken van masten, roer, lekkagie, of iets diergelyke, die zal als dan altemet een schoot schieten, zonder scharp, en zoo veel lantaerens als hy binnen scheeps boort heeft in zyn wandt hangen; waar op alle de andere scheepen van de vloote gehouden zullen zyn daar na toe te loopen, om hem tot hulp te komen, zoo veel moogelyk zal zyn.

+Of iemandt by nacht eenigh ongeluk kreegh.

XV. +En of 't gebeurde dat iemandt, slaags zynde, eenige ongelukkige schoot kreegh, en noodt hadde van zinken, zal de zoodanige een Prinsse vlag achter van zyn bezaans-roede, tot een siouw, laten waaijen; d'andere zulks ziende, zullen op dat noodt-teken, zoo veel doenlyk is, hem te hulp komen, en den vyandt alle moogelyke af breuk doen.

+Of het gebeurde dat iemandt, slaags zynde, eenige ongelukkige schoot kreeg.

XVI. +Zoo de scheepen door jaght, mist, of andere onheilen, van den anderen geraakten, en by dage malkanderen ziende werden, zal de loefwaartste zyn bezaan, en fok, opgeijen, en zoo blyven leggen; den lywaartsten dat ziende, zal van gelyken zyn bezaan, en fok, opgeijen: dat gedaan zynde, zal den loefwaartsten naar den lywaartsten toe komen: en of het zelve by nacht gebeurde, zal den loefwaartsten in zyne groote fokke-mars een vuur zetten, 't welk den lywaartsten ziende, zal van gelyken doen.

+De scheepen van den anderen gerakende, door mist, of andere toevallen.

XVII. +Die den vyandt by nacht gewaar wert, zal een schoot schieten, en een vuur in zyn groote mars zetten, en drie vuuren achter op.
Die 's vyandts scheepen by dagh verneemt, zal een roode vlagh achter af laten waaijen, en de zelve zoo veel maal op en neder halen, als hy getal van scheepen verneemt.

+Den vyandt by nacht gewaar werdende.

XVIII. +Die by nacht landt, of drooghte, gewaar wert, zal een schoot schieten, en aan elke zyde in zyn bezaans wandt een lantaeren hangen.

+Als men by nacht landt, of drooghte, gewaar wert.

XIX. Die by dage den Commandeur begeert te spreken, 't zy door gebrek, ofte eenige nieuwe +maaren, zal een top-stander, of een vlagh in een siouw, van zyn boven-blinde-steng laten waaijen, en een schoot schieten.

+By dage den Commandeur te spreken.

XX. +Als den eenen den anderen toe-roept: Holla, van waar 't schip? zal den anderen roepen, van N. en zal de eerste dan weder antwoorden, van N.

+Het woort.

Wort gestelt tot Admiraal N.
Vice-Admiraal N.
Schout-by-nacht N.

Om elkander by tydt van oorlog te verkennen, of 't vyandt zy, of vriendt, is te zyner tydt het volgende sein in gebruik geweest: In 't ontmoeten zal den loef-waartsten de lye-schoot-hoorn van zyn schover-zeil opgeijen, en een top-stander van zyn boven-blinde laten waaijen; zal ook zyn Prinsse-vlagh achter op de companje eerst een weinig open laten waaijen, en daar na in een siouw, dan tot twee maal open, en twee maal in een siouw: den lywaartsten zulks ziende, zal zyn lye-schoot-hoorn van zyn fok opgeijen, en de zelfde sein met top-stander en vlagh mede doen. Men heeft hier toe ook wel tekens, die men in de vlaggen naait.

Het is een gemeen gebruik, dat den Admiraal niet eerder seint om t'zeil te gaan, voor dat zyn eene anker opgewonden is, en het tweede touw om de spil legt, 't en ware eenige buiten gewoone noodt-zakelykheit het anders vereischte. Zaken die door deeze of diergelyke tekenen niet konnen werden bekent gemaakt, laat hy boodtschappen door kleine Vaar-tuigen, die hem ten dien einde steedts volgen: of hy doet alle zyne onderhoorige Scheepen achter hem om loopen, en zeght zoo mondeling wat zynen wille is. Hy laat geen Scheepen, zoo 't moogelyk is, onverpreidt verby zeilen. Ook ziet hy de loef van zynen vyandt te bekomen, 't zy met die af te winnen, of wel met door hem heen te slaan.

Het is noodigh voor 't gemeen dat een Vloot-heer behouden blyve; waar om hy, myns bedunkens, zich zoo zeer niet in het zwaarste van 't geveght behoorde te begeven, als wel goede toezight op alles te nemen, en het geveght van *wanschik te bevryden. Hy moet de strydende hart in spreken, en alomme dienstige beveelen uit zenden; 't geen *Polybius* bevestight: ja het Kryghs-hooft (wil hy) moet zich t'eenemaal uit het geveght houden, als men niet om het hooghste dingt; doch als hy merkt dat de zommige hun plicht niet na komen, is 't niet ondienstigh die aan te voeren, en zelve dan te deizen. Echter, het voeght voor geen Vloot-vooght, zich altydt buiten schoots te houden. Van zekere Admiralen, +voor deezen, wert gezeght, dat zy zich, terwyl men streedt, in een opgeschooten kabel, dat schoot-vry was, vervoeghden, en de kajuit met huiden, los gehangen, zoo dicht hadden doen bezetten, dat geen kogel daar door dringen kon; 't geene verfoeijelyk is. De Vloot-vooght komt hen te hulp, die te kort schieten, en als zulks geschiedt is, aerzelt hy weder, doch zoo, dat het geen wyken, uit vreeze, gelyk zy.

*Disordre.

+*Ziet Meteren.*

Scheepen daar Vloot-vooghden op zyn, dienen van amptelings plaats-bekleeders, en een getal van twee of drie Onder-hopluiden, voorzien te zyn, om, by aflyvigheit, in het opper-ampt te volgen, op dat alle wan-orde geweert werde. Gemeene Oorlogh-scheepen behooren insgelyks, en uit de zelve reden, wanneer men naar een scherp geveght gaat, twee of drie bequame Stedehouders op te hebben. Een Oorlogh-schip behoort, by voorsz. voorval, op te hebben zes bequame Bus-schieters, en hun maats. En om dat dikmaal veele menschen, in een scherp geveght, te gelyk gequetst worden, is het dienstigh dat ieder Schip twee Opper- en twee Onder-heel-meesters voert.

Alle kleine Vaar-tuigen, die zich onder een vloot bevinden, om kondtschap te brengen, behooren matelyk bemant te zyn, ook met riemen, en kleine stukskens voorzien, om van gering vyandtlyk Vaartuigh niet te konnen werden genoomen.

Ieder Schip zy genoeghzaam voorzien van gevulde kardoezen, om by gebrek van dien niet genoodtzaakt te zyn van den vyandt af te houden. De Scheepen behooren ook niet overladen te zyn.

Een Vloot dient niet in te veel of te weinigh verdeelingen verdeelt te zyn.

Des vyandts Scheepen te enteren, is den Hollanders nutter, als lang schut-gevaar te houden.

Het kan zomtydts niet ondienstigh zyn, in een groote Vloot, een hinder lage te houden, die op den vyandt niet los gaat, voor en al eer zulks by 't Opper-hoott van de vloot, na gelegentheit, wert bevoolen.

Als men zegen beveght, en den vyandt onder raakt, doet den Admiraal hem vervolgen, zoo lange doenlyk is. Maar zoo men te kort schiet, en het tot een nederlaagh geschapen staat, deist hy langzaam, en dat al veghtende, in goeden schik. Hy stelt gelt-pryzen op voor 't veroveren van 's vyandts Scheepen, af halen van vlaggen, en in brandt steken, of te grondt schieten van 's vyandts Vaar-tuigen, na zich ieder manlyk gedraaght.

In 't overlegh der zaken van belang seint den Admiraal alle de Scheeps-hoofden aan boort, en pleeght zoo voorzightelyken raadt, 't zy dat hy de Onder-Admiralen alleen daar toe roept, of wel alle de Kapiteinen daar nevens, ofte wel deeze, en de Pilooten daar-en-boven. Hy bestelt toegeslooten beveelen, en wetten, op alle Scheepen, waar na het scheeps-volk zich heeft te voegen, in geval deeze of geene van hun Scheeps-hoofden aflyvigh komen te worden, en wie hen in 't ampt zal volgen: en,

zoo het een Onder-Admiraal is, of men de vlagh, by aflyvigheit, zal blyven voeren, of niet. Alle verwarring weert hy uit de Vloot, en laat de Scheepen elkander niet voorby zeilen. Ieder Bevelhebber weete wien hy heeft voor te gaan, of volgen zal. In het schikken van een Vloot heeft men klein zeil te maken, op dat zulks te bequamer kan geschieden. De geheele Vloot verdeelt hy zoo wel in groote als smalle afdeilingen, en beveelt ieder wel op zyn rang te passen. Met het drie-tal geschiedt veeltydts de hooft-verdeiling: en men voeght ieder deel even veel Scheepen toe van een geslacht, Fregats, Branders, Galjoots, enz. ook even veel geschut.

De manhafte *Tromp*, als hy een maal de Vloot der Engelschen slagh zoude leveren, schaarde zyne Vloot in vier gedeelten, en deed drie deelen gelykelyk, in een rechte linie, of streek, tegens hun aan zeilen, houdende de vierde voor een achter-hoede.

In de wreede Zee-slagh, op den tienden van Ooghst-maandt, des Jaars 1653, voor-gevallen tusschen de Engelsche en Nederlandtsche Republyken, en roem-rucht-baarlyk voor deezen Staat volvoert by den genoemden dapperen heldt *Marten Harpertsz. Tromp*, was de Nederlandtsche vloot in vyf afdeelingen geschaart: het eene deel stak een weinigh voor uit, drie volghden gelykelyk, en het vyfde diende voor achter-hoede.

Toen den Admiraal *Wassenaar* met zyn Schip op sprong, in een voorgaanden Engelschen oorlogh, was de Nederlandtsche vloot verdeelt in zeven esquadres.

Het is dienstigh, zich te verdeilen zoo als den vyandt verdeilt is.

+By *Livius* leest men, dat de Koninglyke vloot met rangen van twee Scheepen aan quam varen; daar waren 90 Scheepen, of 45 ordens en rangen. +*Lib.* 37.

Den Admiraal, met die onder hem bestemt zyn, voegen zich in de midden, het zy men in 't lang, breedt, of in een halve maan zeilt; welke laatste gestalte het dienstighste is, om dat alle Scheepen dus nut konnen by brengen. Zoo 't voor de windt gaat, voeght zich den Vice-Admiraal aan stuur-boort, en den Schout-by-nacht, of het derde Vloot - hooft, aan bak - boort. Gaat het by de windt, zoo volgen de verdeelingen elkander, en den Admiraal houd echter het midden, of ook wel de voortoght. Moet men wenden, 't zy dat den vyandt van achteren komt, of anderzins, zoo geeft men d'achterlte de voor-toght, om verwarringe te myden, die zeer licht zoude werden veroorzaakt, by aldien de geene die dan d'achterste zyn, voor zouden moeten komen. Een Admiraal moet steedts van zyne Scheepen onderschraaght werden.

Het komt op de wysheit van den Admiraal aan, een vloot wel te scharen, en te verdeelen: hy mengt na behooren zware en lichte Scheepen, waar van deeze tot verweering, en scheuring van 's vyandts vloot dienen, en die om te enteren, den vyandt aan te klampen, en te overwinnen.

Een Vloot zoo dicht geslooten te houden, dat den vyandt zoo min als 't moogelyk is daar in kan booren, heeft veel maal groote dienst gedaan: als men dit van meening is te doen, moeten de Scheepen klein zeil maken.

Het heeft die van Athenen, tegen de Vloot der Syracuzanen strydende, tot nederlage gedydt, dat zy hare Scheepen niet te wel geschaart hadden.

Het is dienstig dat een Admiraal althans ordre stelt aan alle zyne Scheeps-hoofden, op wat plaatze, of hooghte, de Scheepen elkander zullen vinden, indien by storm van een komen te geraken; by welker mangel veel maal onheil een vloot is over gekomen.

Het gebeurt veeltydts dat de Admiraals schriftelyk bevel van de Overigheit krygen, tot uitvoering van deeze of geene aanslagh, en het zelve niet te openen, voor en al eer op zulk of zulk een hoogte zullen gekomen zyn. By deezen voorval is 't echter niet ondienstigh den Scheepen eenige loop-plaats te geven, of het geviel dat de

zelve door storm van elkander geraakten: uit welker gebrek men vindt, zoo in oude als hedendaaghsche tyden, dat onheilen voort gekomen zyn.

Licht Vaar-tuigh kan vaerdigh keeren en wenden, en is dienstigh om de windt den vyandt af te winnen; want als die gewonnen is, dan konnen de bussen den meesten dienst doen; dan kan men doel schieten, ook van en aan den vyandt komen, na wil en welbehagen. Groote Scheepen zyn geweldenaars, dienstigh om in een vloot te dringen, en des zelfs schik te ontredden, doch in 't gemein logh. Hooge Scheepen hebben de minste noodt van geëntert te werden. De vaerdighste Scheepen laat men voor af gaan, om den vyandt te ontdekken. De Brandt-scheepen houden zich op zyde van de groote Scheepen, om die des noodts ten dienst te zyn. Tot afweering van vyandtlyke Branders, houdt men licht-gewapent Vaar-tuigh gereedt, om de zelve, eer zy aanklampen, aan te vallen: hier toe houdt men achter aan slepende booten, met mannen, slagh- en strydt-vaerdigh.

Een Vloot die na den eisch vermengelt, en verdeelt is, zal de meeste dienst doen.

Als een Vloot op den vyandt kruist, is het dienstigh dat zich de Scheepen's morgens met den dagh verspreiden, 't zy enkelt, of dubbelt; doch niet wyder als dat zy des avondts weder by den ander konnen wezen.

Zoo te veghten staat binnen een baay, of haven, moet men zyn vloot scharen na gelegentheit van drooghten, ruimte, en plaats, die men heeft: is het ruim genoeg, zoo houdt men de gewoonlyke stelling, die vermeint wert best te zyn, zoo niet, is het beter wanschikkelyk als in vereischte rang te leggen, en te zwakker daar door te werden. Enkel over lang te leggen, is niet te raden, de hoorens, en einden, zyn dus te zwak, en konnen niet schielyk geholpen worden, om hare afstandt, noch konnen ook andere niet tydelyk genoegh by komen: dus wert een vloot mede lichtelyk van een gescheurt, en zich zelf byster gemaakt.

In den laatsten krygh vielen de Engelschen een maal krings-gewys op de Nederlanderen aan, die in een drom lagen; met welke kring zy voorby de zelve, beurt voor beurt, achter malkander zeilden, zoo dat zy ieder in 't byzonder dus weinigh konden gequetst werden, elkander verpozende, en den Nederlanderen gestadigh ontrustende.

Strydende Vlooten zeilen zomtyts door elkander, 't zy in een rechte linie, trop, of halve maans wyze, eer men aanvalt, voet by stuk houdt, en in breekt, 't geen op een of meerder plaatzen wert gedaan. Het is zeer nut in 't slaan, zoo 't geschieden kan, dat twee Scheepen by een stryden, en den eenen steedts voor den anderen schiet, ter-wyl d'ander weder lade, en zich redde. By kleine troppen, en scheeps-hoopen, wert mede dikmaal gevoghten.

Boven windt, en in een ruime zee te veghten, is beter als in een beslooten haven of baay; waar om men het binnens havens veghten moet myden, en de zelve verlaten, indien voor aanval wert gevreest.

Zoo den vyandt op de hielen, en na by te zyn vermeint wert, moet men naerstigh brandt-waghten uit zenden, het zy met sloepen, klein vaar-tuigh, of met groote Scheepen.

Als eenigh volk op 's vyandts bodem te landt gezet wert, zal men te vooren goede kondtschap van grondt en wal nemen, een gedeelte vloots zoo na aan landt zetten als moogelyk is, langs de kust heen, en de stukken op een zyde rukken, om op landt te speelen. Nooit moet men landen, als met een hoop volk die men volkomen oordeelt om weer te bieden; en gelandt zynde, laat men hoede by de vaar-tuigen, het zy met opgeworpen bolwerken, of zwaar geankerde booten, daar bussen op geplant zyn. Het wapen-tuigh wert niet aan landt gebraght, als onder goet geleide, op dat niet verrast werde.

In 't enteren zal het naaste Schip zyn makker te hulpe komen, 't en ware hy riep, geen hulp van nooden te hebben.

Als men jaagt werden alle zeilen by gezet, tot blinden, en water-zeilen toe; ook doet men de zeilen natten.

Als Vloot-vooghden, en Bevelhebbers in een Scheeps-maght, aan 't veghten gaan met haar eigen Scheepen, is 't niet ondienstigh, een Schip van minder aanzien (die zy daar toe steedts omtrent zich behooren te hebben) voor af te zenden, om het spits af te byten.

Staat wel te letten voor een Admiraal, wat het dienstighste is, een vyandt af te waghten, of hem zelve in te vallen: hy geeft tekenen aan rechter of slinker vleugel, aan voorste of achterste Scheepen, en dien hem goet dunkt, dat eerst invalle op den vyandt, of wel aan beide te gelyk, om den vyandt van achteren, of elders, op het onvoorzienste aan te tasten, of om den geenen van de zyne die te kort schieten tot hulp te komen.

De groote vloots-verdeilingen worden weder in drie, of meer, byzondere deelen verdeilt, na gelegentheit.

Een Admiraal zoekt zyn vyandt in alles te verkloeken.

Als *Cimon* de Persiaansche vloot hadde overwonnen, zette hy zyn volk op de Persiaansche scheepen, trok hen hunne kleederen aan, en toog zoo na Pamphilia, daar hy de Persianen, welke meinden hun eigen volk voor te hebben, onverdacht overviel, en versloegh. Deeze *Cimon*, zoon van *Miltiades*, is een roem-ruchtigh zee-man geweest; want als *Themistocles* die van Athenen rade, dat men de gantsche Stadt zoude verlaten, en te scheep gaan, dewyle het Orakel, of Vraagh-baak, hadde gespelt, dat Athenen met houte muuren te beschermen ware, was hy de eerste, schoon jong, die deeze daadt prees, dies rukte hy den toom van zyn paert, en offerde het aanstondts aan *Minerva*, in 't kasteel, waar van zy beschutster was, als of men nu geen paerde-tuigh van nooden hadde. Hy heeft namaals de Scheepen byzonderlyk gedekt, zoo dat die veel mannen konden voeren.

Door 't opsteken van vreemde vlaggen worden hedendaaghs des vyandts Scheepen veel maal verschalkt, en genoomen.

Roei-scheepen, die de groote Scheepen, des noodt, voort konnen boegzeeren, zyn in een vloot niet ondienstigh.

Men veinst zich zomtydts te vlieden, schoon men des niet van zin is: gelyk *Claudius*, Roomsch Burgermeester, deede, welke veinsde met zyn vloot na Romen te willen keeren; waar om de Poenen het naauw van Messina verlieten: dies wende hy schielyk zyne stevens, en lande in Sicilie, daar hy na getraght hadde.

Een gedeelte van de vloot zomtydts te verschuilen, of hen buiten schoots te houden tot een waar-burgh, is dienstigh om een vyandt onvoorziens op 't lyf te vallen: waar van voorbeelden te zien zyn by *Ferretus*, in zyn tiende boek. Zoo den vyandt met een leeuwen-huit niet overwonnen kan worden, raadt *Lyzander* dat men het vossen-vel moet aantrekken: schoon *Fabritius* zoo goedtaardigh was, dat hy der vyanden vloot niet wilde aan brandt steken, als hy zulks konde doen.

Het was een wakkeren kryghs-trek van *Lyzander*, dat hy zich onderscheide malen van de Athenienzers, die hem slagh wilden leveren, liet tarten, tot dat hy hen eindelyk, welke waanden dat van zyne vloot niet dorste werden aangetast, als zy op het onverdachtste waren, overviel, en versloegh.

Cato, tegen de AEtholiers te water zullende stryden, deed een groot geschreeuw, en veele vreughde-tekens, in zyn vloot opgaan, op dat de vyandt zoude meenen dat hem hulp-benden toegezonden waren, 't geen hem deede overwinnen, en hun de belegerde Steden verlaten.

Voor 't geveght moedigt den Admiraal zyn volk met woorden aan, en duidt alle voorvallen, is 't moogelyk, ten besten.

Als *Julius Caesar* in zyn Admiraals schip zoude treden, viel hy ter aarde neder. Dit wiert van zyn volk voor een quaat voorteken gehouden, zoo dat zy zich hier over bedroefden. Doch hy, zulks merkende, zeide: *Gedankt zyt ghy Jupiter voor dit geluks-teken; want dit beduidt, dat wy gelykelyk aan dit landt, waar uit wy treken, weder zullen belanden*.

Als *Cabrias*, Vloot-vooght der Athenienzers, te scheep stryden zoude, en de blixem voor het Schip neder sloegh, waar over het kryghs-volk verslagen wiert, zeide hy: *Wel aan, nu is het tydt van veghten; want Jupiter geeft het teken*.

Veinzen van te willen slagh leveren, als men des niet van zin is, kan zomtydts zeer dienstigh wezen.

Annon, Admiraal tot Karthago, deed zyn zeilen vallen, als of hy hadde willen slagh leveren ('t geen toen de wyze was): en als zulks zyne vyanden ook deeden, liet hy die terwyl schielyk weder ophalen, en ontvlughte.

Kleine Scheepen laat den Admiraal tegen 's vyandts groote Scheepen niet stryden, 't en ware in noodt, of by stilte, en in engten, als de groote Scheepen zich niet keeren konnen.

Alcibiades, als hy een maal niet wydt van landt een zee-geveght hielt, liet, terwyl men streedt, op het hooft van de haven veele masten over-eindt zetten, en zeilen daar aan slaan, op dat zyn vyandt zoude meinen dat hem hulp-scheepen uit de haven toegezonden wierden. Maar den Admiraal *Memnon* deede geheel anders, als hy sterk genoegh van Scheepen was: hy liet maar weinigh Scheepen de masten op zetten, en lokte zoo de vyandt tot den strydt, onder schyn dat hy maar weinigh Scheepen by zich hadde. *Chabrias* liet ten dien einde twee Scheepen aan een binden, beide maar een mast, en een zeil, op hebbende.

Esberen, Admiraal der Deenen, zoude een maal veertigh Scheepen der Zee-roovers aan doen, daar hy vreesde niet sterk genoegh toe te zyn; waar om hy boven in zyn mast deede vuuren, als of hy zyn andere Scheepen seinde om aan te komen: dit braght zulk een schrik inde Roovers, dat hy die op de vlught dreef.

Wanneer Theodosia, een Stadt in Pontus, belegert was, nam *Tinnich*, in duistere nacht, veel kleine bootjens, stelde in ieder een trompetter, liet die wat wydt van den anderen roeijen, en toogh zelve met twee groote Scheepen na den vyandt toe, welke, wanende dat'er een groote vloot van Scheepen naderde, op brak, en wegh trok.

Koning *Philippus* bedroog zyne vyanden door een brief: hy wilde met zyn vloot door breken, en inval doen in 't landt der Amphissenzen; maar de Athenienzers, en Thebanen, hielden de engte der zee bezet: hy schreef dan een brief na Macedonien, dat hy deezen toght uit zyn zin stelde, en eenigh ander voornemen hadde, waar van hy den brief-drager met voordacht in der vyanden handen deede vallen, die, zulks geloof gevende, opbraken, en hem dus den doortoght lieten.

Conon, wetende dat de vyandt op zyn Admiraals schip toeleide, deed een licht Schip, na de gelykenis van het zyne, toestellen, daar hy den vyandt mede bedroog; want deeze, op het zelve aanvallende met zyn grootste Scheepen, liep *Conon* voorby, waar door hy de nederlaag quam te krygen.

Als *Dionysius* de Stadt Civita wilde aandoen, en zorghde verraat onder zyne vloot

te zyn, gaf hy aan ieder Scheeps-hooft een beslooten brief, daar niets in geschreeven stondt, met last, dat zy die brieven niet zouden openen voor hy een sein daar toe gegeven hadde: kort daar op voer hy aan boort van ieder Schip, zonder het gemelde sein te doen, eischte de brieven wederom, en de geene die de zelve geopent hadden hielt hy voor verraders.

Als *Dionysius* Caulonie te water had belegert, quam *Alcibiades* met twaalf Scheepen, om de Stadt te ontzetten, wien *Dionysius* met vyftien Scheepen tegen voer: hy week dan af, en deede 's nachts vuuren op zyn Scheepen aansteken, welke *Dionysius* achtervolghde; maar hy deed deeze allengskens uit doen, en liet brandende fakkels op kurken zetten, welke hy een anderen streek deede heen dryven, en aldus geraakte hy te Caulonie binnen, door dien *Dionysius* de kurken vervolghde.

De Admiraal *Frederik*, die in Italie, voor de Gibelinen, tegen de Guelphen voght, zette 's nachts een lantaeren op een stuk kurk, doende het licht op zyn Schip uit: het kurk dreef na landt, en hier om meinden de Guelphen dat *Frederik* het op strant zette: zy volghden het licht, terwyl dat hy 't ontsnapte.

Binnen drooghten een vyandt te verlokken, daar hy onkundigh in de stroomen is, kan veel maal zeer voordeeligh wezen: waar van veele oude, en onlangs voorge-vallene voor-beelden voor handen zyn.

Een vlughtende vyandt moet niet zorgeloos vervolght werden. Dit was den wakkeren heldt, *Michiel Adriaansz. de Ruiter*, Nederlandtsche opper- en gemeine Vloot-vooght, zeer wel bekent, als hy een nabuurige vloot vervolghde, na een bloedigh zee-geveght: daar viel een mist van den hemel, en de drooghten waren veelvoudigh; waar om hy 't jagen staakte, en zich met zyn reedts verkreegen zegen te vreeden stelde.

Conon, Admiraal van Athenen, ziende dat zyn vyandt meerder Scheepen hadde dan hy, veinsde zich te vlughten; waar om hy van zyn vyandt wiert vervolght, die de best bevaren Scheepen voor uit zondt: op deeze viel *Conon* aan, en versloegh de zelve; waar door de achterste, verbaast, in zyne handen vielen.

De Venetiaansche Admiraal *Pisan*, zullende tegen de Vloot van Genua stryden, deed met voordacht tien van zyn Scheepen de wyk nemen: deeze wierden van de Genuezen vervolgt; waar door haar Vloot in wan-schik quam, en zy de slagh verlooren.

Terwyl het gedeelte van een vloot stryt, is 't zomtydts dienstig dat het overige zich verpooze, om, na een weinigh rust, den vyandt te ieveriger aan te vallen.

Met de ankers tydelyk te laten vallen kan men zomtydts in een Scheeps-strydt groote dienst doen, 't zy om de windt te krygen, om branders aan te brengen, of te ontwyken. Den Lt. Admiraal *van Gent*, een maal onder de vyanden zeer verwart zynde, liet zyn anker vallen, en hielt alle zeilen ter windt-vang, zoo dat de vyandt waande dat hy voort zeilde; waar door het gebeurde dat de vyandt hem voorby schoot, en hy, boven de windt rakende, behouden bleef.

Wanneer men wykt met een Vloot of Schip, is het dienstigh dat zulks langzaam, en zoo geschiedt, dat het geen vlughten schynt, om den vyanden geen te grooten moedt aan te brengen. Als de Karthaginenzers een maal met de Romeinen zeegeveght hadden gehouden, en te haastigh uit den strydt roeiden, meinden die van Romen dat het vlughten was, 't geen hun volk moedt en zegen gaf. Men moet nooit wyken, als veghtende, zoo 't eenighzins kan geschieden.

Met weinigh Scheepen, schoon zy niet bestandt zyn, een Vloot te stutten, is in menig zee-slagh zeer dienstigh bevonden.

Op klein en gemeen Vaar-tuigh, dat men voor af zendt, 's vyandts Scheepen te laten afslooven, heeft meer malen groot voordeel aan gebraght.

Als *Mahomet de tweede*, Turksche Keizer, Constantinopolen ingenoomen hadde, maakte hy een groote Scheeps-magt vaerdigh, om Italien af te loopen. Tegens hem quamen de Venetianen met een zware Vloot te water, welke, als het stryden zoude aan gaan, een goet aantal Scheepen voor af zonden, en lieten de overige van verre achter elkander volgen. De Turk hier over ontstelt, en onbewust hoe veel Scheepen noch te volgen stonden, nam de vlught.

Aristomenes liep met zyne Scheepen onder den vyandt, en deed zyn volk in den strydt roepen: *Laatze vlughten*. Dit ontstelde den vyandt zoo, dat hy waarlyk op de vlught toogh.

Het is meer malen oorzaak van groote zegen geweest, dat men, op 's vyandts bodem te landt gestapt, de eigen Scheepen aan het vuur heeft over gegeven, of van landt doen steken, en zoo den beangsten de hoop van vlughten t'eenemaal ontnoomen; waar door dan ieder zich tot veghten genoodtzaakt vindt.

Barbarossa, Koning tot Tunis, zette een maal vlaggen der Christenen op zyn Scheepen, en zeilde zoo, als vriendt, de haven

van Balearis in: het geschut op de wallen wiert dierhalven gelost, tot vriendelyke groeting, en aldus overviel hy de stadt.

Artemisia, voor *Xerxes* strydende, heeft deeze vondt, van vreemde vlaggen op te zetten, mede gebruikt.

Froto, Koning der oude Deenen, onder welkers bestieringe (zoo men zegt) onzen Heilant *Jesus Christus* is gebooren, was niet te vreeden met het gebiedt Oostwaarts te voeren, maar trachte ook Westwaarts daar na: hy ruste dan een groote Zee-magt toe, en viel op Vrieslant aan. *Wicho*, Vorst der Vriezen, gong hem met een wel bemande Vloot te keer; doch in den aanvang deed *Froto* zyne schutters langzaam pylen werpen, om, als de vyandt daar van ontbloot moghte zyn, des te heviger te konnen aanvallen. *Wicho*, in meining dat dit langzaam werpen uit slaauwhertigheit voort quam, geboodt dies te heviger en haastiger de bogen te lossen, tot dat hy eindelyk, van pylen ontbloot, overwonnen wiert. De Deenen stapten toen te landt, en, na behaalde roof, deeden zy hertret na zee, verbrandende al het Vriesche vaar-tuigh.

In 't Jaar 1218 is'er een zee-slagh voorgevallen, tusschen *Philippus*, Koning van Vrankryk, en *Hendrik de derde*, Koning van Engelandt, als wanneer de Engelschen met heete asch, en kalk, in de Scheepen der Franschen quamen te werpen, zoo dat zy hare vyanden het uitzien beletteden; 't geen die van Tyrus wel eer aan *Alexanders* scheepelingen met heet zant deeden.

Ieder Vloot-hooft worden twee of drie Scheepen toegevoegt, die steedts by hem houden, om hulp te bieden, en beveelen te ontfangen. Deeze houden zich te loef-waart voor uit, of wel op de lye windtveering, den een voor den ander.

Den Admiraal belast aan alle Bericht-jachten, Galjoots, en kleine Vaar-tuigen, die zich in de vloot bevinden, in 't stryden een wakker oogh op zyn Scheepen te houden, om den geenen die in noodt is tot hulp te komen, menschen te bergen, schadelooze te sleepen, die aan grondt raken te redden, die in brandt of waters-noodt zyn, door een ongelukkige schoot, by te staan, en des vyandts branders as te weeren, of te veroveren, alles zoo veel moogelyk is.

De Fiscaal van de vloot, die zich op het Schip van den Admiraal onthoudt, zendt hy in 't geveght op een klein Vaar-tuigh van boort, op dat die alom toeziet, wie zich wel of qualyk quyt, en den geenen aanklaaght welke hun plicht niet na komen zoo 't behoort.

De Koopvaardy-scheepen, in de vloot wezende, zyn de zorge van den Admiraal bevoolen: deeze doet hy aan ly blyven, of te loevert, na men slaat; of hy besluit die ook wel in een halve maan, binnen d'oorloghs-vloot. Ieder Schip heeft te blyven onder die Vlagh daar het is bescheiden, om alle wan-schik te myden.

De Branders belast hy, stip te blyven by en om die Scheepen daar zy bescheiden zyn. Deeze weeren des vyandts Branders af, en klampen hunne Scheepen aan, op bevel van de Kapiteins, onder welke zy gevoegt zyn, of ook wel uit eigen beweging, als zy kans zien tot een gelukkige uitkomste; doch dit niet lichtelyk.

In 't ankeren zet men de vloot der wyze als de Scheepen gewoon zyn te zeilen, zoo te loefwaart als te ly, voor en achter van den Admiraal, na dat het bestemt is.

Geen Hopman vermagh de vloot te verlaten, zonder uitdrukkelyk toestaan van den Admiraal, 't en ware des genootzaakt, tot berging van lyf, en schip.

Zoo iemandt by storm van de vloot af raakt, die voeght zich na de bescheiden loop- of waght-plaats, om de vloote op te zoeken.

Op verre toghten, daar men dagelyks hooghte nemen moet, doet den Admiraal alle zyne onder hebbende Scheepen een maal 's daaghs achter hem om loopen, om te verpreijen, als ook ieders toestandt, en wedervaren, t'onderstaan.

Hy belast, dat by tydt van mist de trommel geslagen wort, en na zekere verstreken tydt geschooten uit byzondere Scheepen.

Ook doet hy over de geheele vloot verkondigen, dat niemandt, zonder verlof, zich aan landt begeeve.

In 't slaan beveelt hy, dat de Boots, en Sloepen, uit de Scheepen in zee gezet worden.

Als de vloot in de haven leght, verhindert hy dat kaay-draaijen aan boort komen, om het wegh loopen van 't volk voor te komen, als ook het aan boort brengen van onnoodige drank, en het steelen, of verkoopen van scheeps-gereedtschappen.

Hy doet wel toezien, dat de Scheepen, eer zy uit de havens zeilen, wel bemant zyn, volgens eisch. In tydt van vreede bemant men 's Landts Oorlog-scheepen zelden over de twee hondert man; maar in oorlogs-tydt met drie hondert of vier hondert mannen: uitgezondert dat de Vloot-hoofden altydt sterker bemant zyn, en dat na zwaarte van de Scheepen.

Een Koopvaardy-schip wert bevolkt na dat het groot is, en de reize lang zal vallen. De Fluiten voeren op het minste tien of twaalf man, met een jongen. De Pynassen

voeren op het meeste, doch al na dat zy geschut op hebben, zeventigh of tachentigh man. Roof-scheepen, of Vrybuiters, wer-den met volk opgepropt.

Het moet de zorgh van den Admiraal bevolen zyn, dat alle scheeps-behoeftigheden, in voorraat, omtrent de vloot, in klein vaar-tuigh, snel ter vaert, om de vloot te konnen volgen, en achterhalen, werden bewaart.

Hy moet althans verdacht zyn, van geen onervaren volk tegen ervaren zee-luiden te doen stryden.

Hy doet zyne bootsgezellen, en soldaten, in een gestadige oeffening blyven; want van ledigh zyn komt althans quaat voort. *Publius Scipio* liet zyne soldaten, op dat niet ledigh zouden zyn, als zy binnens wals waren, hout bereiden, om Scheepen daar van te bouwen, schoon des niet noodigh hadde.

Hy treedt niet licht tot den strydt, 't en ware groote kans tot zegen ziet. *Nicia*, Voorganger der Karthaginenzers, riedt *Demosthenes* het slaan tegen de Syracuzanen af, als ontydigh zynde; doch deezen raadt wiert van hem veracht, waar om hy voght, maar quam te sneuvelen, en verloor den strydt.

Het staat den Admiraal toe alle zyne scheepelingen tot gehoorzaamheit te brengen, en willigh in 't volvoeren zyner beveelen. Een Vloot-vooght moet zich ontzaggelyk maken met een stemmig wezen, zoo *Cato* wil.

By af-sterven van een Vloot-vooght, in den strydt, kan het niet ondienstigh wezen (om het volk niet te doen verflaauwen) dat zulks stil wert gehouden, en de vlagge niet gestreken. De manhafte *Heemskerk*, als hy voor Gibralter streedt, deed hier om de vlagh op de mast vast spykeren.

Te naauw bepaalde beveelen, of commissien, hebben verscheide malen geheele Scheeps-vlooten van een goeden toelegh verzet; gelyk zulks de Spaansche vloot wedervoer in 't Jaar 1588: deeze had bevel van niet te slaan, noch in Engelandt te landen, voor dat de vloot van *Parma*, uit Duinkerken, by haar was, welke te lang toefde: ondertusschen wiert deeze vloot geslagen, daar zy, zonder het zoo naauw bevel, veellicht d'een of d'ander Engelsche haven hadde konnen vermeesteren; hier om behoort een voorzightigh Vlootvooght niet te zeer gebonden te zyn.

Op tweede en Onder-Vloot-vooghden past al het geene dat van de Vloot-vooghden boven is gezegt,als zy Scheeps-vloots-gedeelten alleen gebieden: anderzins hebben zy de beveelen van den Vloot-vooght te gehoorzamen, en het gedeelte der vloot, daar zy over zyn gestelt, te gebieden.

Het schynt van oudts de wyze geweest te zyn, wanneer den Admiraal het bevel eener vloote aanvaerde, 't zy by gevolgh, of anderzins, dat hem het bevel, en gezag, met zekere statelyke woorden opgedragen wiert; dewyle men in de oude Schryveren vindt, als *Lysander* de maght over de Lacedemonische vloot aan *Callicratidas* zoude overleveren, en hem in 't gebiedt, in zyne plaatze, stellen, dat hy zeide: *Deeze vloot geef ik Lysander, onlangs overwinnaar te water, en Heer van de zee, aan u over*.

Het woort Admiraal, 't geen een Vlootvooght, of Vloot-heer betekent, is van de Persianen, Turken, en Arabiers ontleent, en voor de vaart uit deeze gewesten na de Middelandtsche zee, ten heiligen krygh, nimmermeer gebruikt. Het is by hun een benaming van zeker ampt te lande geweest, gelyk by *Robertus Monachus*, in zyn Chronyk van Duitslandt, te bespeuren is. Hy spreekt van zeker geveght, waar in twaalf Admiralen van den Koning tot Babylon quamen te sneuvelen. In die gewesten (voeght hy daar by) noemt men de Bestierders der Landtschappen Admiraals. Men vindt, hoe op het jaar 801. een gezant van den Admiraal *Abraham*, die op de grenzen van Africa geboodt, by *Charles le Magne* tot Parys quam. De Historie van *Tudebodus* zeght, dat op het jaar 1098. twaalf Admiralen, die het Turksche heir geleiden, doodt geslagen zyn. Een weinigh laeger in zyn Boek vindt men deeze [+]woorden: *Den*

[+] *Cap* 42.

Admiraal zeide: Verlochent den Godt dien ghygelooft. Van Admiraals die [+]te lande geboden, staat by de H. *Joinville* breeder te zien. Doch namaals is dit woort Admiraal, by de aangeroerde volken, voor Gebieders te water mede gebruikt, van wien het tot ons is over gekomen.

[+]*Cap* 42.

[+]Die van Lacedemonien hebben 't aldereerst het bevel over vlooten ter zee, en het bestel van zee - zaken, onder byzondere voorwaarden, en wetten, aan een Hooft, of Hoofden, bevoolen, en, by gevolgh, den eersten Admiraal, en Admiraliteit, gehadt.

[+]*Ziet Rivius*.

Maar om volmaaktelyker te zien wat beveelen op 't rang houden, en anderzins, in Vlooten van ons Landt werden uitgegeven, en wat [*]bestel daar wert gehouden, volght hier het algemein bericht[*], 't geen by de Hooft-vlootelingen is bestelt, in de laatste water-krygh, die deezen Staat tegen zyn Majesteit de Koning van Engelandt heeft gevoert, in den jare *1666*.

[*]*Ordre*.

[*]*Instructie*.

Algemein bericht, en bestel der Heeren afgezondenen, en volmaghtigden van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, op 's Landts Vlooten, met beradinge en *goetvinden van de Heer Lt. Admiraal de Ruiter, *ter neder gestelt, voor de Hooft-officieren, en Kapiteinen, van de zelve Vloote, waar na zy zich in de aanstaande *toght, slagh, ofte bejegening, met den vyandt, zullen hebben te gedragen.

**Advys.*
**Gearresteert.*
**Expeditie.*

EErstelyk wert ernstelyk gelast, dat in 't uit of in zeilen van eenige zee-gaten de kleine scheepen de groote uit de zeilen zullen moeten blyven, en de zelve achter aan volgen, om, of de groote scheepen aan de grondt quamen te zitten, haar altoos hulp te konnen bieden, op dat de zelve groote scheepen gevoegelyk in zee, ofte binnen mogen geraken; en die het tegen-gestelde doet, zal goetdunkelyk gestraft worden.

En alzoo 's Landts vloote tegenwoordigh is verdeelt in drie *hooft-deilingen, te weten, eerst de voor-hoede, ofte, voor windt zeilende, de rechter vleugel: ten tweeden, het lichaam van de vloot, ofte het middelste gedeelte: en ten derden, de achter-hoede, ofte, als men voor de windt zeilt, de slinker vleugel; zoo zullen, in zee gekomen zynde, de Luitenant Admiraals *Adriaan Bankert*, en *Hans Willem van Aylua*, mitsgaders den Vice-Admiraal *Cornelis Evertsz*. met hun onder hebbende * scheeps-benden aan stuur-boort, en de Luitenant Admiraals *Willem Joseph van Gent*, en *Jan Cornelisz. Meppel*, mitsgaders den Vice-Admiraal *Izaak Zweers*, met hare onder hebbende scheepen aan bak-boort van de hooft-verdeiling, gevoert door de Luitenant Admiraals *de Ruiter*, en *Aart Jansz. van Nes*, mitsgaders den Vice-Admiraal *Johan de Liefde*, zich begeven, en onthouden, als men voor de windt zeilt: maar by de windt zeilende, zal de voornoemde bende van de Lt. Admiraals *Bankert*, en *van Aylua*, voor uit zeilen, de hooft-verdeiling van de Luitenant Admiraals *de Ruiter*, en *van Nes*, in 't midden, en dan de voornoemde Lt. Admiraals *van Gent*, en *Meppelen*, derwyze als vooren, achter aan.

**Esquadres.*
**Esquadres.*

Wanneer de Hooft-vlagge geraden vindt, by dage, ofte des nachts, over te wenden, zal de zelve het sein doen, dat daar toe in 't algemeen Sein-boek, lidt V, of VI, is beraamt: de andere Hoofden, zoo Lt. Admiraals, Vice-Admiraals, en Schouten-by-nacht, 't zelve gewaar wordende, zullen, in gevolgh van de zelve punten, mede sein doen: waar op dan het achterste vloots-gedeelte eerst zal wenden, daar aan 't hooft- of middel-esquadre, en zoo vervolgens het voorste; zulks dat, 's Landts Vloote alzoo gewendt zynde, het esquadre 't welk te vooren het laatste was, als dan het voorste zal wezen: en zal ook de zelve rang tusschen de Vlaggen van ieder esquadre onderhouden worden.

De Lt. Admiraals zullen ieder haar esquadre, volgens den inhoudt van dit bericht, in drie smal-deelen verdeelen, gelyk het hooft-esquadre mede gedaan zal werden, en daar uit eenige Fregatten bestellen, die byzonder oppassen zullen, zoo daar eenige van de Scheepen in de grondt ofte brandt geraakten, om het volk te bergen; mitsgaders te bestellen, dat de Branders zich gedragen volgens het XVII. lidt in de Nader beraming van haar Ho: Mog: ontworpen den 17 Julii 1665. om zoo in goede schik t'zee te komen, en niet verwatt te wezen, maar den vyandt schielyk komende te bejegenen, altydt in standt de zelve 't hooft te konnen bieden. En zal een ieder gewaarschouwt zyn, malkander ruimte te geven, om ter degen den anderen uit het geschut te blyven, achtervolgens het XII. lidt van de gemelde Nader ordre, of beraming. Ook wel te doen letten op den brandt, die door het schieten van des

vyandts ofte eigen proppen in 's Landts scheepen zoude konnen werden veroorzaakt, op dat die tydelyk magh werden gelescht.

Derhalven zullen, zoo wanneer's Landts vloote den vyandt te loef waart mogte gewaar worden, indien de zelve 's Landts vloote over stuur-boort zeilt, den Lt. Admiraal *Aylua* te loefwaart voor uit, en de Vice-Admiraal *Cornelis Evertsz*. te loefwaart achter uit van den Lt. Admiraal *Bankert*, en des zelfs onder hebbende smal deeling, zich met haar onder hebbende smal-deelen begeven, en onthouden. Zoo zullen ook van gelyken den Lt. Admiraal *van Nes* te loefwaart voor uit, ende Vice-Admiraal *Jan de Liefde* te loefwaart achter uit, van den Admiraal *de Ruiters* smal-deeling, zich met hare onder hebbende smal-deelen begeven, en onthouden. Des-gelyks zullen ook den Lt. Admiraal *Meppel* te loefwaart voor uit, en de Vice-Admiraal *Izaak Zweers* te loefwaart achter uit, van den Lt. Admiraal *van Gent*, en des zelfs onder hebbende smal-deeling, zich met hare onder hebbende smal deelen begeven, en onthouden.

Maar indien 's Landts vloote in 't voorsz. geval over bak-boort zeilt, zal de zelve zich in standt stellen als over stuur-boort is gezeght, en zoo doende zal het esquadre, of vloot-verdeiling, van den Lt. Admiraal *van Gent*, dat te vooren de achterhoede gehadt heeft, dan de voor-hoede bekomen, en den Vice-Admiraal *Zweers* met zyn onder hebbende smal-deeling, die te vooren de achterste van de geheele vloote is geweest, dan de voorste van de zelve worden, en vervolgens de voorste van de geheele vloot weder de laatste, namentlyk de Lt. Admiraal *van Aylua*, met zyn onder hebbende smaldeelen: 't en ware nochtans in dit geval 's Landts vloote zoodanigh geplaatst lagh, ofte in zoodanige ordre onder zeil was, dat, om, te spoediger in een goede gestalte aan den vyandt te komen, deeze orde moeste werden omgekeert.

En of het quame te gebeuren dat de vyandt aan ly, en 's Landts vloote te loefwaart was, by aldien de zelve 's Landts vloote over bak-boort zeilt, zal den Lt. Admiraal *van Aylua* aan ly voor uit, en de Vice-Admiraal *Evertsz*. aan ly achter uit, van den Lt. Admiraal *Bankert*, en des zelfs onder hebbende smal-deelen, zich met hunne onder hebbende smaldeelen begeven, en onthouden. Zoo zullen ook van gelyken den Lt. Admiraal *van Nes* aan ly voor uit, en de Vice-Admiraal *de Liefde* aan ly achter uit, voor den Admiraal *de Ruiters* onder hebbende smal-deelen, zich met hare onder hebbende smal-deelen begeven, en onthouden. Desgelyks zullen ook den Lt. Admiraal *Meppel* aan ly voor uit, en de Vice-Admiraal *Zweers* aan ly achter uit, van den Lt. Admiraal *van Gent*, en des zelfs onder hebbende smal-deel, zich met hare onder hebbende smal-deelen begeven, en onthouden.

Maar indien 's Landts vloote in dit geval over stuur-boort zeilt, zal de zelve vloote haar in standt stellen als over bak-boort is bestemt, en zoo doende zal wederom het esquader van den Lt. Admiraal *van Gent*, dat te vooren de achter-hoede gehadt heeft, dan de voor-hoede bekomen, en de Vice-

Admiraal *Zweers*, met zyn onder hebbende smaldeel, die te vooren de achterste van 's Landts vloote was, als dan de voorste van de zelve worden, en vervolgens de voorste van de geheele vloot weder de laatste, namentlyk den Lt. Admiraal *Aylua*, met zyn onder hebbende smal-deel: 't en ware dat ook in dit geval 's Landts vloote zoodanigh geplaatst lag, ofte in zoodanige schik onder zeil was, dat, om te spoediger in een goet postuur aan den vyandt te komen, deeze orde moeste werden omgekeert.

De vloote aldus geschaart, en in de voorsz. gevallen in standt leggende om zich te weeren, of den vyandt aan te vallen, zal een ieder van de byzondere Hopluiden op zyn Hooft, daar onder hy bescheiden is, wel passen, zonder in 't minste van den vyandt af te wyken, of dragende te houden, als door hoogh dringende noodt, al ware het dat hy zagh dat'er iemandt, die voor hem gestelt lagh, door noodt ofte wan-plicht, zyne bestelde stede niet hieldt, maar na zyn uitterste vermoogen betrachten de plichten van soldaat- en zee-manschap; op verbeurte van, anders doende, aan den lyve gestraft te worden, in gevolge van het VI. lidt in de meer genoemde Nader ordre.

Ook wort wel uitdrukkelyk gelast, schoon men by den vyandt niet is, maar in zee zynde, ieder op zyn rang, en by zyn Hooft te blyven, daar onder hy bescheiden is; mede op straffe als in de meer gezeide Nader ordre, lidt V, staat vermeldt.

En zullen de Hooft-officieren van ieder esquadre alle dagen drie van hare bezeilste Fregatten, beneffens eenige Galjoots, rontsom de vloot beschikken, om door de zelve alle doenlyke kondtschap te bekomen; en, iets nieuws vernemende, zullen daar van datelyk aan de Hooft-vlagge komen bericht doen. En by aldien de voorsz. Fregatten eenige Koopvaar-dy-scheepen quamen te veroveren, die voor buit verklaart wierden, zullen de zelve over het esquadre, daar onder het Fregat ofte Fregatten bescheiden zyn, verdeelt worden. En of het gebeurde, dat Godt wil geven, dat zy een vyandtlyk Oorloghschip ofte Scheepen veroverden, zal zulk Schip ofte Scheepen, geschut, en de penningen, daar toe by hare Ho: Mo: gestelt, by den veroveraar ofte veroveraars alleen genooten werden, volgens het Plakkaat, daar op by de hoogh-gemelde hare Ho: Mo: uitgegeven den 10 Maert 1665.

Een Admiraal geest ook byzondere wetten uit voor ieder Schip, waar na men zich binnen boort hebbe te voegen, om bequamelyk gereedt te zyn, en den vyandt aan te tasten, gelyk te zien is by de volgende beraamde beveelen, van Hollandts Admiraal in den laatsten krygh uitgegeven. Hy doet ook alle Scheepen genoeghzame tekenen op steken, op dat zy elkander verkennen moogen.

Beraamde ordre, en bevel-geving, voor de Scheepen van oorlogh, om zich binnen scheeps-boort klaar te houden tegen den aanstaanden slagh.

Eerstelyk, te laten vullen tot elk stuk 42 schooten.

De kardoezen te bergen in de kisten, daar toe gemaakt in 't ruim, en in de kruitkamer.

Bequame mannen uit te zoeken, om by de kardoes-kisten, en in de luiken te stellen.

De luiken met prezenningen te dekken.

Te belasten aan de geene die in de luiken staat, geen kokers aan de kardoes-kisten te geven, voor en al eer hy de zelve omgekeert ofte bezightight heeft, of' er eenigh vuur in moghte zyn.

Te bezorgen tot ieder stuk twee kardoes-kokers.

Het volk by 't geschut te verdeelen.

Dagelyks, als de gelegentheit zulks lydt, het volk by haar geschut te doen gaan, en te drillen.

De Konstapels onder en boven by 't geschut te verdeelen, en onder by het zwaar geschut een man te stellen, om de kardoezen aan te brengen.

Het scharp, en proppen, in de kranssen te doen leggen.

De koel-balies, en brandt-zwabbers, by de stukken klaar te houden.

Tusschen elke twee stukken een spyker te slaan, om de kruit-horens aan te hangen.

De proppen al te maal rondt en hardt, als kluwens, te laten winden.

Alle de geene die by 't geschut verdeelt zyn te zeggen, als den Admiraal, of Kapitein, begeert dat elk by zyn geschut, en op zyn plaats wezen zal, dat dan de klok drie maal zal geluidt worden; en de geene die op het derde geluy niet op zyn plaats is, zal voor de eerste reize verbeuren 6 stuivers, ten behoeve van den Armen, en den Provoost; de tweede reize 2 schellingen; en de derde reize keurlyk gestrast worden.

De handt-granaten, en stink-potten, te laten gereedt maken, en bequame mannen te bestellen om de zelve te werpen.

Het handt-geweer aan bequame mannen te deelen, en de zelve twee maal ter week daar mede te oeffenen.

En als de trompetter allarm, of onraat blaast, dat elk zich dan met zyn handt-geweer gereedt zal houden, en boven komen.

Vyftigh van de bequaamste uit de zeesoldaten te zoeken, om snaphanen te geven, die men boven op 't schip gebruikt, en de andere by het geschut te verdeelen.

Noch eenige snaphanen, donder-bussen en karabyns, in de kajuit gereedt te houden.

Eenige bussen, en lange pieken, op de bovenste overloop te leggen, en ook eenige korte bussen op de tweede overloop klaar te leggen.

Brandt-emmers rondtom het schip klaar en vast te maken.

Ook eenige koel-balies, en brant-zwabbers in de rusten gereedt te houden.

Een groote koel - balie, met eenige brant-emmers, en brant-spuiten, in elke mars te zetten.

Achter op de hut een kabel-touw, of paerde-lyn, gereedt te houden.

Alle de raas met kettings te laten vangen, en muizen onder de raks te leggen.

Eenige trossen, lynen, bouts, en vorder toebehooren, boven klaar te leggen, om het beschadighde op het spoedighste weder te hermaken.

Vier of zes bequame gasten te beschikken, om op het loopende goet te passen, met belofte van een redelyke vereering, zoo zy haar dienst wel komen waar te nemen.

De fokke-mast met een looze stagh te bezorgen.

In elke sloep, nevens de roeijers, zes brave muskettiers te bestellen, en ook twee zware donder- bussen gereet te houden.

De sloeps en boots dreggen met planken gereet te laten maken, om voor de Timmerluiden buiten boort gebruikt te worden.

De Timmerluiden haar smeer-proppen, en houte proppen, lappen, zakjes, nagels, de banden om 't lyf, en al haar vorder gereedtschap, ter deegh gereet te houden, en na behooren onder en boven op alles wel toe te zien, en te verdeelen.

Alle de Officieren na behooren te verdeelen, en elk zyn post te beveelen.

Eenige jongens in de loop-graven, en kabel-ruimen, te zetten.

Alle de ledige kardoezen af te nemen, en die te leggen, zoo'er plaats is, in de broodt-kamer, of ergens anders.

Een druil, of zeil, te brengen in de bottelery, voor de gequetsten.

Tot alle de snaphanen dubbelde bandeliers te laten vullen.

Om volder kennisse te geven van het geene waar na een ieder op de Scheepen van deezen Staat zich heeft te gedragen, wat bestier men daar houdt, hoe men straft, en loont, zoo den dapperen, als verminkten, zal hier laten volgen den Artykelbrief, het Bericht, en de Nader beveelen, roerende den oorlogh ter zee, nevens een Nader bestel, en beraamde tuchtiging; als mede de opstelling van pryzen, en belooningen, op 's Landts vloot in den voorgangenen zee-oorlogh gebruikelyk.

Artykel-brief, en Instructie, roerende den oorlogh ter zee, waar naar alle en een iegelyk, die ter zee op 's Landts scheepen vaart, zich heeft te gedragen.

DE Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden allen den geenen die deezen zullen zien, ofte hooren leezen, heil: *Doen te weten*. Alzoo wy, tot onderhoudinge van goede bestieringe, ordre, en kryghs-tucht, in 't beleidt van den oorlogh te water, tot wederstandt der algemeene vyanden, zee-roovers, en tot bescherminge der vereenighde Nederlandtsche Provintien, mitsgaders der zelver goede ingezetenen, en handelaars ter zee, goet en raadtzaam gevonden hebben deeze navolgende artykelen te beveelen, en vast te stellen: *Zoo is 't*, dat wy wel duidelyk lasten en beveelen allen Admiralen, Vice-Admiralen, Kapiteinen, Luitenanten, Officieren, soldaten, en gemeene bootsgezellen, die hen in onzen dienst, en onder de Collegien ter Admiraliteit, te water zullen begeven, dat zy alle de zelve ordonnantien ende articulen zullen bezweeren, die striktelyk te zullen onderhouden, en doen onderhouden, op de straffen, breuken, en verbeteringen, daar in begreepen.

I. Eerstelyk, zal den Admiraal, Vice-Admiraal, en Kapitein, Luitenant, ofte de geene die 't opperbevel hebben zal, alle morgen en avondt Godt de Heere op zyn schip, ofte scheepen, doen aanroepen, en zal daar toe een ieder ter bestemder tydt zich

gereedt houden, op de boete van vier stuivers voor de eerste reize, de tweede dubbel, en de derde reize acht dagen in de boeijen te water en te broodt zitten.

II. Alle de geene die hem in 't leezen van Godts woordt, en het doen van 't gebedt, met lachen, klappen, ofte andere ongelatenheit, onbehoorlyk, ofte ontuchtigh aanstelt, die zal terstondt voor de mast gestelt, en van zyn quartier volks gelaerst werden, en daar-en-boven een schelling verbeuren voor den Provoost.

III. Niemandt zal den naam des Heeren ydelyk in den mondt nemen, of daar by zweeren, op straffe van aan de mast van zyn quartier volks gelaerst te werden, en daar-en-boven te verbeuren twee stuivers voor den Armen en zes stuivers voor den Provoost.

IV. Zullen allen ende een iegelyken bezonder gehouden wezen, ons, mitsgaders alle andere die tot de regeeringe van de Admiraliteit zyn bestelt, getrouwelyk te dienen, en te gehoorzamen, ook alles na te komen, 't geene hen van wegen dezelve zal werden belast ende bevoolen, en altydt bereidt ende willigh te zyn, op alle toghten en waghten, aanslagen, en anders, hoedanigh die zouden moogen wezen, zonder daar in nalatigh te zyn, ofte uit den dienst te moogen scheiden, om wat oorzaak dat het zy, zonder behoorlyke afscheidt; en dit alles op boete van gestraft te worden aan lyf en goet, na den eisch van de misdaadt, zonder genade, gelyk dat breeder in deeze navolgende leden verklaart staat.

V. Niemandt zal hem ook vervorderen den geweldigen Provoost, zyne dienaars, ofte andere Provoosten, op ieder schip gestelt, eenighzins te wederstaan, ofte in 't volvoeren hares ampts te hinderen, slaan, of dreigen, maar den zelven in't volvoeren van zyn ampt, des noodt, en verzocht zynde, by te staan, en de misdaders te helpen vangen en straffen; op straffe van den lyve.

VI. Alle Luitenanten, Schippers, Stuur-luiden, Officiers, en bootsgezellen, zullen onderdanigh wezen den Admiraal, Vice-Admiraal, en haren Kapitein, op een ieder schip, daar op zy aangenoomen, en gestelt zullen zyn, zonder den zelven te mogen verlaten, ofte daar af te scheiden, zonder verlof van haren Kapitein; op verbeurte van den lyve.

VII. Niemandt zal hem vervorderen zynen Kapitein, ofte zyn Plaats-bekleeders, eenigh gewelt of overlast te doen, met dreigement of anderzins, op verbeurte van den lyve.

VIII. En zullen alle Kapiteinen, Officiers, en alle andere matroozen, haar in dienst begevende, gehouden wezen den Lande te dienen zoo lange het de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit gelie-

ven zal, zonder de zelve haren dienst te zullen moogen verlaten, voor en aleer haar by den Raden voornoemt een behoorlyke asscheits-brief vergunt zal werden; op verbeurte van den lyve.

IX. Zullen mede de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit (de scheepen in zee, ofte aan landt zynde) vermoogen eenige van het volk af te danken, van't een op 't ander schip, in 't geheel ofte deel, testellen, zoo als zy-luiden goet en voor den Lande dienstigh zullen vinden, zonder dat iemant hem daar tegens zal moogen stellen, ofte in weigeringe blyven, op verbeurte van hare soldye, ende daar-en-boven keurlyk aan den lyve gestraft te worden.

X. En zullen van nu voortaan de maant-gelden, en kost-penningen, zoo van de Kapiteinen, als van de matroozen, die in dienst genoomen worden, eerst ingaan vier dagen voor dat zy t'zeil gaan, al was het schoon dat zy meer dagen na de monsteringe aan landt quamen te leggen; en zoo zy binnen twee dagen na de monsteringe quamen t'zeil te gaan, zullen evenwel vier dagen aan de Heeren te goet hebben.

XI. Zoo iemandt, eedt gedaan, gelt op de handt ontfangen, of hem hebbende laten aanteikenen, verliepe, zonder asscheidt-cedel, die zal aan den lyve gestraft worden, en na geschreeven als een schelm.

XII. Zoo wie hem laat aanteikenen by twee of meer scheepen, ofte Kapiteinen, zal gekielhaalt, en met de boot voor schelm aan landt gezet werden.

XIII. Alle de geene die in soldye aangenoomen zullen worden, zullen hebben, boven hare gagie, behoorlyke mondt-kost en drank, welke hen-luiden geschaft zal worden by den Kapitein van een iegelyk schip, op alzulken maniere als men op de scheepen van oorloge gewoon is te doen, zonder dat eenige Officieren, bootsgezellen, ofte soldaten, uit oorzake van de leestocht, en mondt-kost, iemandt eenigen overlast zullen doen; op verbeurte van in de boeijen acht dagen te water en broodt gezet te worden; maar indien iemandt met de zelve montkost zich niet zoude willen laten genoegen, zal 't zelve te kennen geven aan den Admiraal, Vice-Admiraal, ofte Luitenanten, omme daar in verzien te werden na behooren.

XIV. Zoo iemandt aan landt gaat zonder verlof, of wiens quartier het niet en is geweest, zal, aan boort komende als'er geschaft is, niet vermoogen eenige spyze ofte drank te eisschen, en zal daar-en-boven eene gulden verbeuren, de eene helft tot bate van den Armen, en de andere helft tot profyt van den Provoost, ofte ook anders gestraft worden tot keure van den Kapitein; maar zoo wie na bezette waght scheep komt, zonder zoo lange uitdrukkelyk verlof van den Kapitein te hebben, zal, boven *wilkeurlyke verbetering, veertien dagen in de yzers zitten: en wie, zonder 's avondts aan boort te keeren, den geheelen nacht aan landt blyft, zal metter daadt gekielt werden.

*Arbitrale correctie.

XV. Een iegelyk zal zyn ampt, en onderwindt, verantwoorden, te weten, de Schippers, en Stuurluiden, voor 't geene haar-luider schip aangaat, de Bus-schieters voor 't geschut, kruit en loot, en zoo voorts ieder in 't zyne: en zoo het gebeurde dat door haar verzuim, en quaatwilligheit, eenige schade geviel, ofte eenige goederen vermist, of onnuttelyk verdaan wierden, zullen zy gehouden zyn het zelve te verbeteren, en betalen, tot waerdeering van den Raadt; en zal over zulks een ieder, den welken de opzight ofte bewaringė van eenige scheepsbehoeften bevoolen zyn, gehouden wezen, t'huis komende, aan zynen Kapitein behoorelyken staat over te leveren van alle 't geene hy ontfangen heeft, waar't zelve gebleven, en wat daar noch van overigh is; op boete, dat aan niemandt van de zelve eenige betalinge van soldye, in 't geheel of ten deele, zal werden gedaan, voor dat de zelve staat by hem aan den Kapitein behandight, en by den Kapitein aan den Raadt overgelevert, en van alles behoorlyk verantwoordt zal zyn: ende ten einde de scheeps-behoeften

met meerder orde moghten werden verbruikt, zoo zullen geenige Offcieren, ofte andere, eenige behoeften mogen aantasten, om te verbruiken, dan met voorweten en duidelyk verlof van den Kapitein, op straffe als in deezen artykel vermeldt.

XVI. Geen Officiers, Bus-schieters, bootsgezellen, ofte andere, zullen haar vervorderen eenigh bus-poeder, kogels, en andere behoeften van oorloge, te versteken, verkoopen, ofte aan landt te brengen, het zy in tonnen, hoornen, kleederen, nochte anderzins, op verbeurte van met de koorde gestraft te worden.

XVII. Niemandt, wie hy zy, zal zich vervorderen eenige werk-tuigen, den Bus-schieters, Timmerluiden, ofte anderen aangaande, te verleggen, verwerpen, of te vervreemden, op boete van gestraft te worden, zonder genade, na den eisch van zaken.

XVIII. De Timmerluiden, die zich op de scheepen van oorloge in dienst begeven, zullen gehouden zyn de zelve te timmeren, kalfaten, dicht te houden, en alles, 't geene in haar vermoogen zal zyn, aan de zelve te herstellen; op straffe, zoo door hare nalatigheit den zelven eenige schade ofte verders over quame, of hier aan landt iet aan de zelve moeste getimmert werden, 't geene zy in zee hadden konnen doen, dat alle het zelve aan hare soldye zal werden gekort, en zy daar-en-boven wilkeurlyk gestraft: zullen ook mede, zoo wanneer de scheepen aan landt getimmert werden, gehouden zyn daar aan neffens 's Landts timmerluiden te arbeiden, op straffe als vooren.

XIX. Alle de Bus-schieters, en mars-klimmers, zullen gehouden wezen haar quartier te waken, en te roer te gaan, in de boot te vallen, het kordeel, de schooten, en de halzen waar te nemen, en te bestieren, op straffe van drie maal van de ree te vallen.

XX. Zoo wanneer de Quartier-meester roept, val, val, om in de boot te vallen, wie dan in gebreke is, zal men veertien dagen in de boeijen te water en te broot zetten, en hy zal daar-en-boven zes stuivers voor den Provoost verbeuren.

XXI. Niemandt zal hem vervorderen, na dat de waght op geslagen en bezet is, eenige vreemde sprake te spreken, noch houden, noch vuur-teken te doen, noch eenigh gerucht ofte wapen-roep te maken, 't en ware dat'er van de vyanden eenigh onraat vernoomen wierde, op straffe van den lyve.

XXII. Niemandt zal hem vervorderen op te blyven na dat de waght op geslagen is, maar zal terstondt moeten gaan daar hy gehuisvest is, op verbeurte van in de boeijen vier dagen te water en te broodt te zitten.

XXIII. Dat hem niemandt vervordere eenige muiterye te stichten, of t'zamenrottingen te maken, aan landt, ofte binnen scheeps boort, 't zy om wat oorzake het zelve zoude moogen wezen, op boete van aan lyf en leven gestraft te worden, na vereisch van de zake: en in gevalle iemandt van zoodanige vergaderinge, of t'zamenrottinge, quame te vernemen, ofte by iemandt daar van aangesprooken wierde, om mede te stemmen, de zelve zal gehouden zyn zulks datelyk den Kapitein, ofte den Raadt, te verwittigen, op boete van aan den lyve gestraft te werden: en in gevalle iemandt, van de zelve t'zamenrottinge zynde, 't zelve quame te ontdekken, en de beleiders van dien te noemen, zal niet alleen

vry van de straffe zyn, maar daar-en boven tot een vergeldinge genieten 25 guldens; en wie, buiten de zelve t'zamen-rottinge zynde, zulks zal komen te ontdekken, zal daar voor tot een vereeringe genieten 50 guldens, en daar-en-boven gevordert werden tot het eerste ampt, daar toe hy bequaam zal zyn.

XXIV. Niemandt zal hem vervorderen eenige brieven te ontfangen, uit te geven, ofte af te zenden, dan in tegenwoordigheit van den Kapitein, die de zelve eerst bezightigen zal, de welke het zelve den Admiraal, ofte Vice-Admiraal, zal moeten aangeven, op straffe van de galge.

XXV. De Quartier-meesters, met haar quartier volks, zullen gehouden zyn, zoo wel by dage als by nacht, boven te wezen, en de waght te houden, op verbeurte van gekielt te worden.

XXVI. De Quartier-meesters zullen gehouden wezen boven te komen als men het volk schaft, om ieder zyn spyze toe te dragen, en acht te nemen dat'er niet verlooren gaat; de leeftocht die daar over schiet zullen zy wederom nemen, en bestellen die in de bottelery; zullen ook niet eer beneden gaan, voor dat het volk gegeten heeft, op verbeurte van drie reizen van de ree te vallen.

XXVII. Niemandt zal zich vervorderen van zyn waght te gaan, voor dat'er een ander in zyne plaatze zal gekomen zyn, op pene van drie reizen onder de kiel door getrokken, en gelaerst te worden van alle het schips-volk.

XXVIII. Zoo wie op zyn waght slapende bevonden wort, zal drie reizen gekielhaalt, en van al het scheeps-volk gelaerst worden.

XXIX. Zoo iemandt het cyflet, ofte zyn quartier versliep, die zal voor de eerste reize ter goetdunken van den Kapitein, en Officieren, gestraft, voor de tweede reize van alle het scheeps-volk gelaerst, en voor de derde reize onder de kiel door getrokken worden.

XXX. Wanneer den trommel geslagen wort, om t'zeil te gaan, zoo zal hem een ieder aan boort begeven, om de scheepen uit de haven op stroom te helpen; op verbeurte, zoo wie als dan in gebreke van dien bevonden wort, zonder daar toe, om merkelyke reden, van zynen Kapitein verlof te hebben, van drie maal van de reede te vallen, en daar-en-boven elke reize te verbeuren drie schellingen grooten, de twee derde-parten tot profyte van den Armen, en het ander derde-part voor den Provoost, den welken belast wort daar van goede optekening te houden, om de zelve boeten op elke betalinge afgetrokken te werden.

XXXI. Wanneer dat'er in de havens, of op de stroomen, eenigh scheeps-werk zal te doen wezen, als om leeftocht te laden, en andere noodtzakelyke zaken, zoo zullen de geene die daar toe bestelt zyn 't zelve hebben na te komen; op verbeurte, dat de geene die daar van in gebreke bevonden worden, drie maal van de ree zullen vallen, en daar-en-boven elke reize verbeuren twee schellingen grooten, waar van twee derde-parten tot voordeel van den Armen, en het andere derde-part voor den Provoost zal zyn, den welken wert belast, daar van goede kennis te houden, om de zelve boeten op elke betalinge afgekort te moogen worden.

XXXII. Een iegelyk zal gehouden wezen in tydts scheep te gaan, wanneer de scheepen af zeilen, op verbeurte, zoo wie de zelve scheepen laat af zeilen, zonder aan boort te komen, van drie maal onder de kiel door gehaalt te worden: en de geene die aan landt blyven staan, zulks dat de Scheepen zonder haar in zee komen te loopen, zullen met de koorde gestraft worden, zonder eenige genade, 't en ware zulks door noodt was geschiedt: en zullen tot dien einde de Kapiteinen gehouden wezen, den geweldigen Provoost, met de eerste scheepen die in komen, daar van kennisse te geven, ten einde de zelve moogen gevat, en gestraft worden, als vooren verhaalt.

XXXIII. Wanneer de boot vaart met eenigh volk, om eenige leeftocht te halen, of anderzins, daar de zelve zoude moogen gezonden worden, dan zal hem niemant vervorderen daar van aan't landt, of elders, te blyven, maar gehouden zyn met de boot wederom scheep te komen, op verbeurte van acht dagen in de boeijen te water en te broodt te zitten: en wie over nacht aan landt blyft, zal drie reizen van de ree vallen, en van alle het scheeps-volk gelaerst worden.

XXXIV. Wanneer iemandt van zynen Oversten aan landt, ofte aan eenige scheepen, gezonden wert, die zal niet langer uit blyven dan hem bevoolen wort, 'ten ware by belet van weêr en windt; op verbeurte van drie reizen van de ree te vallen, en gelaerst te worden van een quartier volks.

XXXV. Niemandt zal hem vervorderen den huisman, ofte borger, te slaan, of van hare goederen te berooven, op verbeurte van den lyve.

XXXVI. De Kapiteinen, hare Officieren, bootsgezellen, en soldaten, zullen geene questie tegens malkanderen nemen, op boete van gestraft te werden, na gelegentheit van de zake, en ter bescheidenheit vanden Admiraal. En alzoo uit dronkenschap de meeste onheilen ontstaan, zoo wert een ieder, 't zy Officieren, of andere, by deezen wel duidelyken verboden zich dronken binnen scheeps boort te laten vinden, op boete, dat de Officieren, die haar met dronken drinken zullen komen te verloopen, voor de eerste reize veertien dagen, en de andere matroozen acht dagen in de boeijen gestelt, en voor de tweede reize daar over gestraft zullen worden, ter * bescheidenheit van den Admiraal, of Kapitein, daar onder zoodanige dronkenschap zal werden gepleeght.

*Discretie.

XXXVII. Ook om alle gelegentheit van geschil door dobbelen en speelen te verhinderen, zal niemandt zich vervorderen eenige dobbel-steenen, kaart-speelen, en diergelyke speel-tuigen van tuischerye, binnen scheeps boort te brengen, op wilkeurlyke verbetering.

XXXVIII. Zoo iemandt zich vordert eenen anderen te slaan in euvelen moede, met de vuist, stok, of koorde, zal drie reizen van de ree vallen, en gelaerst worden van een quartier volks.

XXXIX. Zoo iemandt binnen scheeps boort eenigh mes trekt met euvelen moede, zonder nochtans smerte te doen, zal met een mes door de handt aan de mast gesteken worden, en daar aan blyven, tot dat hy 't zelfs door trekt.

XL. Zoo wie iemandt van zyne mede-gezellen quetst, 't zy te scheep, of aan landt, zal drie maal gekielhaalt worden, en de onkosten, met het meester-loon, betalen.

XLI. Zoo iemandt binnen scheeps boort na en over vreede veght, zal zyne handt, daar mede hy den vreede gebrooken heeft, verbeuren.

XLII. Zoo iemandt eenen anderen doodt steekt ofte slaat, zal den levenden met den dooden rugge tegen rugge gebonden, en zoo te zamen over boort geworpen worden: en zoo het aan landt geschiede, zal hy met het zwaert gestraft werden, dat'er de doodt na volgen zal.

XLIII. Niemandt zal hem vervorderen, noch onderwinden, binnen boort met eenige kaerssen, of diergelyk licht, te gaan, of te loopen, dan den geenen die by den Kapitein daar toe gestelt zal wezen, op verbeurte van keurlyk gestraft te worden.

XLIV. Om beter te voorzien tegen gevaar van vuur, of brandt, die op de scheepen moghte komen te ontstaan, zal niemandt vermogen binnen scheeps boort eenigh vuur te maken: en men verbiedt den bootsluiden, als mede alle anderen, dat zich niemandt vervordere te hebben, noch te brengen op de scheepen, eenige bulten, ofte zakken, gevult met hooy, of kaf, noch insgelyks kisten, ofte tonnen, 't en ware by uitdrukkelyke toestemminge van den Kapitein, op de verbeurte van een maandt soldye.

XLV. Ook zal niemandt hem vervorderen ergens Tabak te roken, noch by avondt met licht ofte lont in het kabel-ruim te gaan, op boete van by den Kryghs-raadt daar over gestraft te worden na behooren; maar zal het Tabak roken moeten geschieden tusschen de groote en fokke-mast, of daar het zal worden bevoolen, op straffe als vooren.

XLVI. Zoo wie in 't scheeps-werk, ofte by oorloge binnen scheeps gequetst of geschooten wert, die zal op gemeene Landts kosten gemeestert worden, en boven dien zyn volle soldy ontfangen: en of het gebeurde dat iemandt daar door eenige leden quame te verliezen, ofte aan eenige van dien verminkt te blyven, die zal daar voor, na gelegentheit en grootte van dien, beloont werden.

XLVII. Alle de geene die 's Heeren bezoldinge ontfangen, zullen in tydt van noodt met de wapenen, daar zy op gestelt zyn, moeten voort komen, en zich met alle neerstigheit onder hun quartier ter weer stellen, op verbeurte van lyf-straffe; en zoo iemandt niet veghten wilde als het van noode wezen zal, die zal met de doodt gestraft worden, zonder genade.

XLVIII. Niemandt zal hem onderwinden eenigh geschut af te schieten, te hanteren, noch in de kruit-kamer te komen, dan alleenlyk den Konstapel, en alzulke Bus-schieters, als hen tot haar lieder hulpe toegevoeght zullen zyn, op straffe van drie maal onder de kiel door getrokken te worden, en verbeurte van een maandt soldy.

XLIX. De Koks zullen gehouden wezen, het vet, en smout, van het vleesch komende, indien het eetelyk is, te bewaren, om pottagie daar mede te koken, en het vuile te gebruiken tot onderhoudinge van het schip, zonder daar af iet tot haarluider profyt te mogen achter houden, op straffe van keurlyk verbetert te worden.

L. Niemandt zal het bier onnuttelyk storten noch eenige leef-tocht over boort werpen, aan landt brengen, of verkoopen, op boete van aan den lyve gestraft te worden.

LI. Niemandt zal hem vervorderen den gevangenen, in de yzers zittende, eenige kost of drank te geven, op verbeurte van een maandt soldy, en daaren-boven noch acht dagen lang te water en broodt te zitten.

LII. Ook zal hem niemandt vervorderen op te staan van den bak daar hy aan gerecht is, om aan een andere bak te gaan eeten, noch eenige kost nemen, of wegh steken, op boete van gestraft te werden zonder genade, ter bescheidenheit van den Kapitein, en zyne Raden.

LIII. Niemandt zal zich vervorderen eenige kost of drank met geweldt uit de Bottelery te halen, noch raadt ofte daadt daar toe te geven, op verbeurte van drie reizen gekielhaalt, en van al het scheepsvolk gelaerst te werden.

LIV. De Botteliers der scheepen zullen geen ledige fustagie, klein noch groot, tot haar-luider profyt hebben, maar gehouden zyn de zelve te bewaren, tot behoef van de geene die de leef-tocht bezorgen, op verbeurte van keurlyk gestraft te worden.

LV. Niemandt zal hem vervorderen, 't zy edel ofte on-edel, groot ofte klein, eenige vrouws-persoonen scheep te brengen, op verbeurte van daar over, na gelegentheit van zaken, gestraft te worden.

LVI. Zoo wie een ander eenigh gelt of goet ontsteelt, zal 't zelve vier dubbelt weder geven, en daar-en-boven voor de eerste reize keurlyk gestraft worden: die ten tweede maal daar op bevonden wort, zal, boven de voorsz. *herstelling, gekielt, en met hondert slagen gelaerst worden: en wie voor de derde reize bevonden wert, zal aan den hals gestrast worden, zonder genade.

*Restitutie.

LVII. Insgelyks zal hem niemandt vervorderen eenige vreemde Scheepen, komende ofte gaande van of na de plaatzen welke met deeze Landen bevriendtschapt zyn, ofte immers geene vyandtschap plegen, te overvallen, beschadigen, of te krenken, in wat wyze dat het zoude mogen wezen, 't en ware met duidelyk verlof van den Admiraal, ofte Bevelhebber, op boete van aan het lyf gestraft te worden.

LVIII. Niemandt, 't zy Kapitein, of andere, zal hem vervorderen op vyandts gronden aan landt te gaan, om buit, of gevangens te halen, zonder van den Admiraal, of zynen Bevelhebber, verlof en toestemming te hebben.

LIX. Dat hem niemandt en vervordere, de scheepen in komende, daar af te gaan, zonder verlof van den Kapitein, of, in zyn afwezen, van zyn Plaats-bekleeder, op verbeurte van acht dagen in de boeijen te water en broodt te zitten.

LX. Of het gebeurde dat 'er eenige Scheepen van den vyandt, ofte andere beuiten en pryzen over quamen, en genoomen wierden, zoo zal hem niemandt vervorderen eenige kisten, koffers, of pakken open te breken, noch eenige geheime brieven te bezightigen, maar zullen de zelve brengen in handen van den Admiraal der vloote, ofte, in zyn afwezen, aan den Vice-Admiraal, of Kommandeur, omme voorts by den zelven terstondt verzekert, en getrouwelyk, zonder die eenighzins te verminderen, over gezonden te worden aan de Gecommitteerde Raden van de Admiraliteit, in den quartiere, ende ter plaatze daar de zelve uit gevaren zyn, om by de zelve verklaart te werden op de deughdelykheit ofte ondeughdelykheit van dien: ende zoo eenigh Kapitein, ofte Kapiteinen, by den Admiraal gelast zynde ergens te trekken, tot bewaringe van eenige kisten, of andere verkregen beuiten, die zullen de zelve van gelyken moeten over zenden, zonder eenige andere Admiralen, ofte Vice-Admiraals, in eenige vloote aan te spreken; en dit alles op straffe van de galge.

LXI. Van gelyken zal niemandt hem vervorderen, in eenige scheepen, het zy koopvaarders, ofte andere, over te gaan, zonder duidelyk bevel van zyn Kapitein, en daar toe van den zelven gelast te zyn, noch aan zulke scheepen eenigh geweldt te doen, van smyten, slaan, quetzen, ofte qualyk tracteren, of iet daar uit te nemen, op verbeurte van gestraft te worden na gelegentheit zyner misdaadt.

LXII. Of't ook gebeurde dat'er eenige gevangenen gekregen wierden, niemandt zal hem vervorderen de zelve te versteken, noch hemelen, maar zonder eenigh verdragh voor den Admiraal, ofte Kommandeur brengen, om op alles ondervraaght te werden, na de gelegentheit van de zake: ende zullen geene gevangen persoonen gelost moogen werden, dan by kennisse van ons, ofte de Gecommitteerde Raden van de Admiraliteit, op straffe van de galge.

LXIII. Niemandt zal zich vervorderen eenigh geweer te verzetten, verkoopen, of te vervreemden, op straffe van te verbeuren, boven de waerde van dien, tot profyt van 't Landt, een maandt soldy

voor de eerste reize, en voor de tweede reize aan landt gezet te worden zonder afscheidt-cedel.

LXIV. Dat ook niemandt hem zal vervorderen met geweer aan 't landt te gaan, zonder verlof van den Kapitein, ofte, in zyn afwezen, van den Luitenant, op verbeurte van voor de eerste reize van de ree te vallen, en voor de tweede reize, boven het vallen van de ree, noch te verbeuren een maandt soldy, ten profyte van 't Landt.

XLV. Alle bootsgezellen, soldaten, ofte andere, die hen in dienste van den Lande te water zullen willen begeven, die by 't lezen, en bezweeren, van deeze punten niet tegenwoordigh zyn geweest, en namaals hen noch in-schryven laten, en het Heeren gelt ontfangen, die zullen niet minder aan deeze voorzeide punten met eede verplicht en verbonden blyven, dan of zy in 't bezweeren van deezen tegenwoordigh waren geweest.

LXVI. Niemandt zal vermoogen t'scheep eenige Tabak ofte Brandewyn te brengen, om die te verkoopen, op verbeurte van de zelve, en daar-en-boven na gelegentheit gestraft te werden; en zal op zoodanige schulden geen acht genoomen werden: toe te voegen een vierde part ten profyte van den Provoost, en de reste voor 't Landt.

LXVII. Alle andere behoorlyke en gewoonlyke leden, hier vooren niet geroert, noch gestelt, en nochtans in oorloge te water gebruikelyk, en in oude tyden waargenoomen zynde, zullen gestelt, vermeerdert, en hier by gevoeght mogen werden, na de gelegentheit zich zal komen voor te dragen. Welke beveelen, en leden, alzoo volkomen waar te nemen, en na te volgen, zoo veele als die eenen iegelyken *opzichtelyk aangaan, zullen alle Kapiteinen, Luitenanten, Edel-luiden, Schippers, Officieren, soldaten, bootsgezellen, en alle andere, klein en groot, die zich in dienste te water begeven, hen verbinden die wel en trouwelyk te onderhouden, en daar op den behoorlyken eedt doen in handen van de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit, ofte andere, die daar toe bestelt zullen werden.

**Respectivelyk.*

Eedt.

> *Wy belooven, en zweeren, de Hoogh Moogende Heeren Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, die by de Unie, en handthoudinge van de ware Christelyke hervormde Godts-dienst zullen blyven, gehouw en getrouw te wezen: den zelven vroomelyk en getrouwelyk te dienen: de Collegien van de Admiraliteit, en de byzondere Admiraals, Vice-Admiraals, Kapiteinen, en andere Hoofden, over ons gestelt, ofte noch te stellen, in hare beveelen te eeren ende gehoorzamen na behooren: en voorts ons te gedragen na de punten, en bestellingen, op onzen dienst gemaakt, en noch te maken:* Zoo waarlyk helpe ons Godt almachtigh.

Men straft de scheepelingen ook dikmaal met voor schelm aan landt te zetten, zoo wel aan bekendt als onbekendt landt. Voor kleine misgreepen zet men hun een wartel om het lyf, en laat haar zoo, tot spot van anderen, het schip schoon vegen.

Nader bevel van de Hooge Moogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, tot waarneming van goede tucht in 's Landts vloote.

DE Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, allen den geenen die deezen zullen zien ofte hooren leezen, heil: Doen te weten, dat wy, na voorgaande rype overleggingen, ende hier op gehadt hebbende het goetdunken van onze gecommitteerde Raden in de respective Collegien ter Admiraliteit, daar over onder anderen mede door afgezondenen uit den haren her waarts beschreeven, tot beter bestiering, en tot waarneming van de noodige beveelen, en krygs-tucht, in 's Landts vlooten, mitsgaders tot meerder verzekering van de dappere helden, en tot af-schrik van alle kleinmoedigen, bestelt en geschikt hebben, gelyk wy bestellen en goet keuren mits deezen, de punten en leden hier naar volgende.

I. Den Admiraal, of de geene die t'eenigen tyde over de Vloote van deezen Staat als Hooft zal gebieden, mitsgaders ook alle andere Hoofden, Kommandeurs, Kapiteinen, Bevelhebberen, en Officieren, zullen met alle schuldige gehoorzaamheit naar komen, en volvoeren, ook door andere, onder haar bevel staande, doen naar komen, en volvoeren, al het geene hen-luiden by ons, ofte van onzent wegen, belast en bevoolen zal werden, alles na hun uitterste vermoogen, zonder van des te blyven in gebreke; op boete, dat de geene die t'eenigen tyde zich wetens en willens tegens zoodanigen last ende bevel moghte komen te vergrypen, daar over gestraft zal worden met de doodt: edoch by verzuim, onkundigh, of anderzins buiten opzet, zoodanige last ofte bevel overtredende, zal daar over keurlyk, na eisch van zaken, gebetert worden.

II. Den voorsz. Admiraal, en alle andere Hoofden, Kommandeurs, Kapiteinen, Bevelhebberen, en Officieren, zullen zich altydts bereidt en willigh houden tot alle toghten, aanslagen, en anders, hoedanigh die zouden moogen wezen, zonder daar in nalatigh te zyn, of uit den dienst te moogen scheiden, om wat oorzake dat het zy, zonder behoorlyk verlof, op verbeurte van gestraft te werden aan lyf en goedt, na eisch van de misdaadt, zonder genade.

III. Alle de Hoofden van de esquadres, Kommandeurs, Kapiteinen, Bevelhebberen, en Officieren, zullen met gelyke gehoorzaamheit, en vaerdigheit, stiptelyk nakomen, en volvoeren, ook door anderen doen nakomen en uitvoeren, 't geene henluiden belast ofte bevoolen zal worden, 't zy door den Admiraal, of den geenen die de vloot als Hooft bestuuren zal: gelyk ook alle Vice-Admiralen, Schouten by nacht, en de byzondere Kapiteinen, onder de *onderlinge esquadres behoorende, aan den Admiraal van haar-luider esquadre, en voorts alle Officieren, matroozen, en soldaten, op ieder schip, aan haren bestelden Kapitein, ofte Kommandeur, mede gelyke gehoorzaamheit bewyzen, en hunne beveelen nakomen zullen; op straffe, als in het boven staande eerste artykel, in 't geval aldaar vermeldt, met behoorlyk onderscheidt, breeder uitgedrukt staat.

*Respective.

IV. Zoo wanneer de vloote, of eenigh gedeelte van de zelve, tegens den vyandt in *handel wert gebraght, zullen alle minder Hoofden, en gemeene Kapiteinen, Bevelhebberen, of Kommandeurs, haar ten uittersten quyten, om den vyandt alle moogelyke afbreuk te doen, alles nochtans volgens de beveelen, by den Admiraal, of het Opper-hooft van de vloote, 't zy door hem zelfs, 't zy door de Admiraals van de onderlinge hooft-deilingen, of anderzins, gegeven; op boete, dat de geene die bevonden zullen werden eenighzins in haar plicht te hebben nagelaten, daar over, zonder eenige genade, met de doodt gestraft zullen worden.

*Actie.

V. Alle de Kapiteinen, en Kommandeurs van byzondere scheepen, zullen zich onder hare toegevoeghde esquadres hebben te houden, op straffe, dat de geene die zich zonder bevel daar buiten zul-

len hebben begeven, en niet konnen bewyzen dat haar eene noodtzakelykheit daar toe heeft gedwongen, daar over, zoo zulks geschiedt zy in ofte omtrent eene slagh, 't zy met de doodt, en anderzins, met afzetting, of ook wel zwaarder, na gelegentheit van zaken, gestraft zullen worden. Des zullen het Opper-hooft van de vloote, en ook de Admiraals van de esquadres, verdacht wezen, niet meer zeils te maken als de gelegentheit en noodt vereisschen zal, op d'onbezeilste scheepen gissinge makende, om by malkanderen te konnen blyven. Ook zullen de byzondere Kapiteinen ordre stellen by hunne amptelingen, die de wacht hebben, dat zy acht nemen op de zeilen, die by het Opper-hooft, Admiraals, of de andere wel bezeilde scheepen, worden gevoert, als ook op hun onderlinge onderhebbende scheepen, op dat zoo veel zeilen by gemaakt ende gehouden worden, dat zy by en onder haar esquadre zullen konnen blyven; en zal in zulken geval den Officier, die de wacht heeft, de mis-greep, ofte nalatigheit, ook hebben te verantwoorden.

VI. Alle de geene die in het geveght van den vyandt af wyken, of af deinzen, zonder te konnen bewyzen daar toe door eenige schooten onder water, door bussen, gewoonlyke beschadightheit aan masten, zeilen, enz. of andere zware rampen, genoodtdrukt te wezen, zullen daar over, als kenlyk in hun plicht haperende, gestraft werden met de doodt, zonder eenige verschooninge.

VII. En zoo wanneer iemandt door zware rampen genoodtzaakt werdt wat van den vyandt af te houden, tot blyk van't welke een byzonder sein of teken beraamt en gebruikt zal worden, zullen de geene die zich daar omtrent bevinden, haar na hun uitterste vermoogen bevlytigen om de zelve te vervangen, en haar tot dien einde tusschen hem en den vyandt vervoegen, op straffe van, daar inne wetens en willens, buiten noodt, nalatigh blyvende, insgelyks, als groffelyk in hun plicht gebrekende, met de doodt gestraft te werden.

VIII. De geene die haar van den vyandt afkeeren, en op de vlucht begeven, voor en al eer zy-lie-den daar van door den Admiraal van haar-lieder esquadre geschiktelyk af geleidt worden, al ware het schoon dat eenige of veele scheepen haar al bereits op de vlucht begeven hadden, zullen daar over met de koorde gestraft worden, dat'er de doodt na volgt, zonder dar het voorbeeldt van andere, die al voor haar in de zelve lafhertigheit moghten wezen vervallen, hen daar van eenighzins zal verschoonen. En of het gebeurde dat des Admiraals schip eenige ongelegentheit over quame, zulks dat het zelve op zyn post niet zoude konnen blyven, zullen de Vice-Admiraals, ofte, in geval de zelve ook in gelyke ongelegentheit mogten vervallen wezen, de Schouten by nacht die plaatzen waarnemen, en de byzondere Kapiteinen hen daar by moeten voegen en houden, op straffe als vooren, 't en ware den Admiraal het geheele esquadre zoude willen verplaatzen, in welken gevalle daar toe een byzonder en wel kennelyk sein zal worden bestemt, en gedaan.

IX. Als de vloote, of eenigh gedeelte van dezelve, met den vyandt in geveght komende, moghte wezen of geraken in ly benedens windts van den vyandt, zal een iegelyk, schoon binnen schoots van den vyandt wezende, echter noch al blyven volharden alle moogelyke plichten aan te wenden, om hooger en hooger op te zeilen, en den vyandt te naderen, zoo veel zulks zonder verwarring, en verbrekinge van de beraamde ordre, zal konnen geschieden; op boete van, daar in nalatigh blyvende, na de mate van zyne begane misdaadt, 't zy met de doodt; 't zy met afzetting, bannissement, of ook anderzins wilkeurlyk, na eisch van zaken, gestraft te worden.

X. De geene die in 't voorsz. geval zoo verre in ly zyn geraakt dat zy den vyandt niet konnen beschieten, zullen alle moogelyke vlyt en kracht hebben aan te wenden, om by den vyandt op te komen, en tot dien einde by te maken alle zeilen die goet doen konnen; op straffe van, daar in nalatigh blyvende, als mede kenlyk in hun plicht haperende, insgelyks met de doodt gestraft te worden.

XI: In gevalle de vloote van deezen Staat, of eenigh gedeelte van de zelve, met den vyandt in handel komende, voordeel moghte hebben van den windt, zal een iegelyk zyn best doen om eenige van 's vyandts scheepen aan te klampen, te enteren, en te veroveren, alles nochtans met goede schik, en volgens den last die by den Admiraal dienthalven zal wezen gegeven, en zoo iemandt daar in nalatigh blyft, zonder eenige redenen van onmoogelykheit te konnen by brengen, en bewyzen, zal de zelve daar over mede, als kenlyk in den hooghsten trap nalatigh zynde in zyn plicht, met de doodt, zonder eenige verschooninge, gestraft worden.

XII. Ende op dat al 't geene voorsz. is, met het gunt den tydt en de toevallen nader zouden moogen komen te vereisschen, onder Godes zegen geschiktelyk, en buiten verwarring, in 't werk gestelt magh werden, zullen derhalven de onderlinge vloot-scharingen haar altydts wel en behoorlyk van den ahderen gescheiden houden, ook de scheepen van ieder afdeilinge niet te dicht in den anderen getropt zyn, om t'allen tyde, by den vyandt komende, wel en behoorlyk geschaart tegens de zelve te konnen aan gaan, en elkanderen de windt niet te benemen, noch ook d'een den ander te beletten om den vyandt bequamelyk te konnen beschieten, als mede om, den vyandt in 't gezicht bekomende, en om het voordeel van de windt moetende gedongen worden, des te beter boven windt te konnen blyven, of geraken, 't en ware nochtans by den Admiraal, of het Opper-hooft van 's Landts vloote, deezen asngaande, t'eenigen tyde andere ordre moghte wezen gegeven.

XIII. Zoo wanneer eenigh Hooft-officier naar eenigh schip ofte scheepen van zyn esquadre, of ook naar eenigh ander schip ofte scheepen van 's Landts vloote, die haar omtrent hem zouden moogen bevinden, een of meer schooten doet, om de zelve scheepen te doen op of af komen, of ook wel om hem in te wachten, en dat de Kapiteinen, of Kommandeurs van zoodanige scheepen, daar aan niet promptelyk gehoorzamen, en zulks aanstondts na komen, in geval zy geen genoeghzame redenen van dien konnen by brengen, en bewyzen, zal 't zelve mede voor een tastelyke wanplicht werden opgenoomen, en zullen zy-lieden mitsdien daar over met de doodt gestraft werden.

XIV. Alle de geene die eenigh Oorlogh-schip van den Staat aan de vyanden komen over te geven, 't zy Hoofden, gemeene Kapiteinen, of andere Officieren, die by overlyden, of andere ongelegentheit van de zelve Kapiteinen, het bevel over 't schip aanbevoolen is, zullen daar over by den Scheeps-krygs-raadt, en alle andere Rechteren, gestraft werden met de doodt, zonder eenige genade of verschooninge.

XV. Ende ten einde alle overtredingen tegens het geene voorsz. staat, in gevolge van den inhoudt der boven staande leden, mitsgaders ook alle andere wanplicht, in deezen niet byzonder uitgedrukt, na eisch van zaken, prompt en voorbeeldelyk gestraft mogen werden, zal den Admiraal, of de geene die de vloot als Hooft gebiedt, op de aanstelling van een iegelyk goede en naauwe acht hebben te doen ne-

men, stellende ten dien einde voor 't aangaan van den slagh eenige ervarene persoonen op de scheepen, jachten, branders, galjoots, of ander vaar-tuigh, by de vloote wezende, om alle byzonderheden net waar te nemen, en van alles, op haren eedt, ware getuigenis te mogen geven: en zal den zelven Admiraal, of het Hooft van de vloot, by eenigh gebrek, of wanplicht, den Kryghs-raadt daar over hebben te spannen, en aanstondts in zee, volgens deezen tegenwoordigen Bevel-brief, en andere onze bevelen, albereits ter neder gestelt, en gedaan, of noch vast te stellen, en te doen, oordeel wyzen; ook het zelve aanstondts in 't werk stellen, en doen volvoeren, zonder om eenigerhande oorzake zulks te verschuiven, of uit te stellen tot zyne wederkomste hier te lande, op boete van zelfs daar over gestraft te worden: edoch, in gevalle t'eenigen tyde, door 't een of 't ander toeval, de voorsz. straffe in zee niet geweezen en volvoert moghte wezen, zal den gemelten Admiraal, of Hooft van de vloote, aanstondts na de komste van de vloote binnens duins, de verdiende straffe, zoo haast het eenighzins moogelyk is, besluiten, en doen in 't werk stellen, zonder van des te doen eenighzins in gebreke te blyven, op straffe als vooren.

XVI. Zoo eenige scheepen van 's Landts vloot, geduurende het geveght, masteloos quamen te geraken, of in eenige andere ongelegentheit te vervallen, dat zy niet konnen voort zeilen, in zulken geval zullen de wel gestelde scheepen, die daar naast by zyn, alzulke beschadighde scheepen een touw toe werpen, ofte brengen, en haar van den vyandt af sleepen, is 't mogelyk; ten welken einde een iegelyk altydt eenige kabel-touwen, en paerde-lynen, voor de handt zal hebben te houden: doch by zoo verre zulks niet doenlyk moghte wezen, en de voorschreeve scheepen, by gebrek van andere voorzieninge, kenlyk in handen van den vyandt zouden komen te geraken, zullen in dien gevalle de voorsz. naaste scheepen het volk van zoodanige reddelooze scheepen bergen, en de scheepen zelve in brandt steken, of in de grondt helpen, op dat den vyandt die niet kome te veroveren, t'zyner versterkinge, en tot verzwakkinge van deezen Staat.

XVII. De Bevelhebbers van de branders zullen, zoo wanneer de vloote van deezen Staat met den vyandt in geveght komt, haar laten vinden by de scheepen van oorloge van deezen Staat, die dicht aan den vyandt in 't geveght zullen wezen; en zullen de Hoofden, Kapiteinen, ofte Kommandeurs van alzulke scheepen van oorloge, gehouden zyn, zoo wanneer zich eenige gunstige gelegentheit op doet, de zelve branders te geleiden tot dicht aan het boort van den vyandt, om niet alleen de voorschreeven branders, onder gunst van de kracht en rook van het geschut, aan 's vyandts boort te helpen, maar ook, de behoorlyke uitvoeringe gedaan zynde, om de sloep met het volk van den brander getrouwelyk te bergen: alles op straffe, na eisch van zaken.

XVIII. Alle Kapiteinen, en Kommandeurs, zullen hebben te bezorgen, dat voor het volk, op 's Landts scheepen van oorloge dienende, wel en behoorlyk, volgens 's Landts bevel, werde geschaft, en dat hare scheepen wel van water voorzien blyven, op dat alle klaghten en ongelegentheden, uit het gebrek van dien ontstaande, mogen werden vermydt en voorgekomen, op straffe, dat de geene die bevonden zullen worden anders gedaan te hebben, door de Collegien ter Admiraliteit, waar onder zy behooren, daar over zullen worden gestraft, 't en ware daar over al bereits by den Stheeps-kryghs-raadt behoorlyke boete was geschiedt.

XIX. De scheepen voor zee zeil-vaerdigh leggende, zullen geen Officieren, of Kapiteinen, aan landt mogen vernachten; ook zullen zy by dage aan boort van hare scheepen hebben te verblyven, immers daar niet af te gaan, met den minsten ondienst, ofte met eenigh verzuim der zaken van 't Landt, op keurlyke straffe.

XX. Zullen het volk, op de scheepen dienende, dagelyks, zoo in scheeps-werk, als in 't bestieren van het geschut, en het gebruik van 't handt-geweer, oeffenen,

om 't zelve alzoo meer en meer bequaam te maken, en den gewenschten dienst by gelegentheit daar van te konnen trekken; op straffe, dat de geene die daar in gebrekigh blyven, daar over keurlyk gestraft zullen worden.

XXI. Alle sloepen zullen voor zonnen ondergang aan boort van 's Landts scheepen moeten werden gebraght, ook na zonnen ondergang geene sloepen van het eene schip na het ander mogen varen; en in geval van by-een-komst, zullen de Hooft-officieren, en Kapiteinen, alle overtollige drank vermyden, ook in zee den anderen niet mogen vergasten, op straffe van daar over door 't Opper hooft en den Kryghs raadt, na eisch van zaken, gestraft te worden.

XXII. Zullen mede, tot behoorlyke *ralykheit van 's Landts kruit, en om 't zelve niet onnuttelyk te verquisten, geen eer-schooten mogen werden gedaan, als uit het schip van 't Opper-hooft, onder wat dekzel zulks zoude mogen zyn, zelfs ook niet onder den tytel van het geschut te moeten afblazen, op straffe van d'eerste reis over ieder schoot 25 guldens te verbeuren, de tweede reis dubbelt, en voor de derde reis afgezet te worden van hare bedieningen.

*Mesnagie.

XXIII. Zullen ook geen kaydrayen aan boort dulden, maar, de zelve echter tegens bevel aan boort komende, aan de matroozen tot prys geven al het geene daar in zal worden gevonden. Zullen ook geene vaar-tuigen onbezoght van boort laten varen, om de matroozen, en soldaten, door snoode vonden, van hare plunje, of een gedeelte van dien, niet te doen ontblooten; en de zelve plunje by zulke kaydrayen ofte in andere vaar-tuigen vindende, die haar weder af nemen, en herstellen aan zoodanige matroozen, of soldaten, als de zelve af genoomen zyn: tot welken einde geene kagen ofte vaar-tuigen van omtrent de vloote onbezien zullen vermoogen af te varen.

XXIV. Zal door niemandt, wie het zy, verlof tot het op varen van eenigh volk gegeven moogen werden, als met kennisse en by goetvinden van het Opper-hooft.

XXV. Zullen het volk dagelyks inscherpen de toegezeide belooninge, indien zy zich heldtdadigh, in voorval, tegens den vyandt komen te quyten; en het tegen-gestelde aanzeggen, wat straffen zy hebben te verwaghten, zoo zy haar qualyk komen te gedragen, of haar in den dienst van den Lande nalatigh toonen.

XXVI. Ende op dat van alle misvallen en wanplichten des te beter kennisse magh werden bekomen, zullen de Schouten by nacht van de esquadres acht hebben te nemen op den handel der Kapiteinen, in 't waarnemen van de beveelen, onder ieder esquadre, of hooft-scharinge, gestelt, op 't stuk van soldaat- en zee-manschap, ende byzonder ook in voorval van ontmoeting, zoo veel de gelegentheit, en hun eigen plicht toelaten zal.

XXVII. Zullen mede bezorgen, en doen bezorgen, dat de zieken, en gequetsten, op 's Landts vloote, wel moogen werden gehandelt, genezen, en van alles, zoo veel mogelyk is, bezorght; tot

welken einde ieder Kapitein hem op zyn onder hebbende schip zal hebben te voorzien van zoo veel oude reine slaap-lakens, als het zelve schip stukken geschut is voerende, zonder daar van eenighzins te mogen blyven in gebreke, en zal hun daar van vergoedinge gedaan worden, voor zoo veel bevonden zal zyn dadelyk in 's Landts dienst gebezight te wezen.

XXVIII. Het Opper-hooft van de vloote zal de Heel-meesters op de Scheepen houden, en doen houden tot haar plicht, en door den algemeinen Heel- en Genees-meester der vloote t'elkens, en als de gelegentheit zulks vereischt, doen bezoeken hare heel-kisten, of de zelve wel en na behooren zyn voorzien, en na bevel werden gehouden.

XXIX. De Kapiteinen, en Kommandeurs op de Scheepen, zullen op den vyandt niet hebben te doen schieten, voor en al eer zy na by gekomen zyn, en dat zy zulks met vrucht, tot nadeel en vernieling van den zelven, konnen doen, op straffe, dat de geene die haar in deezen komen te vergrypen, daar over, naar gelegentheit en de omstandigheden van haar begane wanplicht, met afdankinge, bannissement, of ook wel met de doodt gestraft zullen werden.

XXX. Bejegenende eenige Oorlogh-scheepen van Koningen, Prinssen, Potentaten, of Gemeene-besten, met deezen Staat in verbondt of onzydigheit zynde, zal aan de zelve betoont werden alle heusheit en vriendtschap, zonder nochtans ietwes van de zelve te gedoogen dat tot kleinachtinge ofte schade van deezen Staat zoude mogen strekken.

XXXI. In gevalle eenige Scheepen der voorgemelte Officieren, Vice-Admiraals, of Schouten by nacht, van de onderlinge hooft-verdeilingen, in de bejegening zoodanigh moghten werden getroffen, dat zy tot verderen dienst onbequaam, en onnut waren den trein te volgen, zullen de voornoemde Hooft-Officieren op 't een of 't ander bequaam Schip van haar onderhebbende afdeilinge over gaan, t'haarder keure, na gelegentheit van zaken, daar zy met behoorlyk aanzien ontfangen, ende by de bevelende en minder Amptelingen gehoorzaamt zullen werden.

XXXII. De Officieren en Kapiteinen van 's Landts vloote zullen goede acht hebben te nemen op de *aanstelling en plichten van der zelver scheeps-volk, en alle wan-plichten, moedtwil, en ongehoorzaamheit, doen straffen, zonder daar van eenighzins te blyven in gebreke; op straffe, zoo daar in nalatigh werden bevonden, dat zulks haar en hare Scheeps-officieren zal werden toegerekent, daar voor zy zullen hebben te verantwoorden.

*Comportement.

XXXIII. En op dat onze goede meininge, in deezen vervat, des te beter volvoert zal konnen werden, zullen de Hooft-officieren, en Kapiteinen, hare Luitenanten in behoorlyke acht hebben te houden, en doen houden, voor en omtrent het scheeps-volk, op dat het zelve scheeps volk haar des te beter kome te gehoorzamen; ook zullen zy van deeze, en alle andere ordres, die hun na deezen gegeven zullen worden, geen geheimenis vereisschende, aan hare Luitenanten van tydt tot tydt mededeiling geven, zonder daar van te blyven in gebreke. Des zullen de voornoemde Luitenants de voorsz. ordres in goede achtinge hebben te nemen, zonder de zelve onder 't volk, ofte aan andere bekent te maken: ook verplicht wezen, in geval daar omtrent by hare Kapiteinen iets wierde verzuimt ofte nagelaten, de zelve daar van op de gevoeglykste wyze, en met behoorlyk ontzag, te waarschouwen; 't welk haar ten besten, en als een lidt van plicht, zal worden toegerekent, gelyk, in 't tegen-gestelde, van nalatigheit, zyluiden ook 't zelve zullen hebben te verantwoorden.

Den Eedt voor 's Landts Officieren ter Zee.

Wy belooven, en zweeren, dat wy in 't houden van Kryghs-raadt, en in 't recht spreken, ons in alle oprechtigheit zullen gedragen naar den Artykel-brief, mitsgaders

na de Plakaten en Bevelen van 't Landt, albereits gemaakt, ofte noch te maken, ende in 't byzonder mede na den inhoudt van de Nader beramingen op 't stuk van de kryghs-tucht te water, den zeven-en-twintighsten July des Jaars zestien hondert vyf-en-zestigh gedaan uitkomen.

*Bevel op 't rechts-gebiedt**, *tot vermydinge van verschil, der Zee- en Lant-amptelingen op de vloote.*

**Jurisdictie.*

DE Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, *doen te weten*, dat wy, na rype overlegging, en ingenoomen bericht van de Heeren onze Gevolmaghtighden, in 't voorleden Jaar bezigh geweest hebbende tot uitpressinge en over 't bewindt van 's Landts vloote, en van den Luitenant Admiraal *de Ruiter*, als Generaal van de voorsz. vloote, mitsgaders de bedenkingen van eenige Heeren afgezondenen uit de onderlinge Collegien ter Admiraliteit, om te vermyden alle misverstanden in 't stuk van rang, achting, en oeffening van rechts-gebiedt, tusschen de gewoone Zee-officieren, en de Landt-officieren, die wy mede op 's Landts vloote gebruiken, en *herhaling van 't gunt in de voorige toghten dieshalven, tot onderling genoegen, is gestelt en gebruikt geweest, verstaan, dat voor een algemeine regel zal werden vast gestelt, gelyk vast gestelt wert by deezen.

**Resumptie.*

Eerstelyk, dat den Luitenant Admiraal, Vice-Admiraal, Schout by nacht, en ook een gemeen Scheeps-Kapitein, in 't Schip, hem toevertrouwt, zal werden aangezien, en aldaar aan hem toegedragen gelyke achting, als aan een Gouverneur, of Commandeur, in een Stadt of Sterkte; mits dat hy wederom van zyne zyde aan een Kapitein, Luitenant, of Vaandrigh, gebiedende eenigh aantal scheeps-soldaten op zyn onderhebbende Schip, zal laten wedervaren gelyke eere, en achting, als een Kapitein, of ander Officier, een compagnie gebiedende in eene bezetting, toekomt, en te wedervaren gebruikelyk is.

Ten tweeden, dat den Colonel, of Overste, en na hem den Luitenant Colonel, en den Majoor, in de tegenwoordige togt mede op 's Landts vloote gezonden, volgens hare hoedanigheit, en *eer-merk, behoorlyk aanzien, en gemak, genieten zullen; en dat ook den gemelten Colonel het vereischte gebiedt over de Officieren, en soldaten, van de landt-krygh, in de gantsche vloote, na kryghs-gebruik, hebben en behouden zal, doende onder de zelve houden alle goede ordre, en naauwkeurige tucht.

**Character.*

Ten derden, dat, in geval van landinge der voorsz. militie, den boven genoemden Colonel de zelve als Hooft zal gebieden; alles nochtans onder het bevel, geley, en opper-gezagh van den Luitenant Admiraal *de Ruiter*, als Generaal van 's Landts vloote.

Ten vierden, in gevalle het moghte komen te gebeuren dat eenigh Officier van de voorsz. landt-militie d'een of d'ander misdaadt, groot of klein, quame te begaan, of ook wel dat een gemeen soldaat quame te begaan eenigh zwaar misdryf, daar over hy met verlies van 't leven, of van eenigh lidt, of ook wel met kielhalinge zoude mogen gestraft werden, daar over zal geoordeelt en gevonnist werden by den grooten Kryghs-raadt, die gestelt zal

wezen uit den Luitenant Admiraal *de Ruiter*, als Generaal van 't gantsche leger te water, de jegen-woordige Hooft-officieren van de voorsz. landt-militie, die den gemelten Luitenant Admiraal daar toe zal beroepen, waar onder de Luitenants van de Colonels compagnien, na ouder gewoonte, mede toelatelyk wezen zullen.

Ten vyfden, en ten laatsten, zoo wanneer over eenigh gemeen soldaat, ten aanzien van kleine misgreepen, recht gesprooken zal worden, dat als dan het zelve zal geschieden door den Kryghs-raadt van ieder schip, gestelt uit de gewoone Scheeps-officieren, met en nevens den Kapitein, Luitenant, ofte Vaandrigh, mitsgaders ook de Sergeanten, over de voorsz. scheeps-soldaten op 't zelve schip gebiedende, waar in den Hooft-officier, of Kapitein van het schip, of wel zoodanigh ander Scheeps-officier, als by eenige ongelegentheit van den zelven het opper-bevel [+]van 't schip zal hebben, in zyne * hoedanigheit, als in 't eerste lidt gemeldt staat, zal voor zitten, en de eerste stemme hebben, ende na hem den Kapitein van de landt soldaten op 't zelve schip zynde, dan wederom den Scheeps-Luitenant, of wel, op scheepen by Hooft-officieren gevoert werdende, den eersten Scheeps-Kapitein, die onder den Hooft-officier op 't schip zoude moogen zyn, vervolgens den Luitenant ofte Vaandrigh van de landt-militie, en zoo voorts over ander, dan een Scheeps officier, en dan een Landt-officier; ten welken einde de Scheeps officieren aan de eene, en de Landt-officieren aan de andere zyde van de tafel geplaatst zullen werden, na dat de geene die 't bevel over het schip heeft aan 't hooge einde zyne plaats zal hebben genoomen.

[+]*Qualiteit*.

Ende werdt den Luitenant Admiraal *de Ruiter*, mitsgaders den Colonel van de landt-militie, op de vloote zynde, mits deezen belast, zich hier na te gedragen, en te doen gedragen allen den geenen die het zoude moogen aangaan.

Gemeinmaking[*], gedaan uitkomen by hare Hoog Moog: in den oorlogh des Jaars 1665, *noopende vereeringen, en pryzen, welke belooft werden aan den geenen die zich heldtdadig in het geveght komen te gedragen, en veroveringe te doen op den vyandt*.

[*]*Publicatie*.

DE Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, allen den geenen die deezen zullen zien, ofte hooren leezen, Heil: doen te weten, dat wy, naar ingenoomen [*] verslagh van onze Gemaghtighden tot de zaken van de zee, achtervolgens ons voorgaande besluit, bezigh geweest hebbende over verscheiden punten, rakende de [*]bestedinge en versterkinge van 's Landts vloote, eerstdaaghs in zee te brengen, en 't gunt tot goet beleit over de zelve, mitsgaders tot aanmoediging van de Officieren, soldaten, en matroozen van dien, als mede tot aanmoediginge van de goede ingezetenen en Patriotten van den Lande zal konnen strekken, ende na rype overlegginge, daar op gevolght, ten einde het volk van oorloge ter zee, by de tegenwoordige tydts gelegentheit, meeren meer ten dienste van het lieve Vaderlandt aangemoedight moge werden, huiden, onder anderen, by her-ophaling van ons beslootene van den zeven-en-twintighsten Januarii laastleden, goet gevonden en vast gestelt hebben, gelyk wy vast stellen mits deezen:

[*]*Raport*.

[*]*Employ*.

I. Dat alle de geene die in eene bejegening, ofte slagh van wederzydts vlooten, eenig Engelsch Oorlogh-schip zullen komen te enteren, en veroveren, zullen hebben en behouden niet alleen het veroverde Schip, maar ook het geschut, touw-werk, en ankers, nevens alle het vordere gevolgh en aankleven van dien.

II. Dat daar benevens de geene die het Schip van den eersten Admiraal van de Engelschen zullen komen te enteren, en veroveren, als vooren, boven het veroverde Schip, met den gantschen gevolge en aankleven van dien, zullen genieten tot een prys, en belooninge van hare dapperheit, de somme van vyftigh duizent Caroli guldens.

III. Over ieder Schip van d'andere Admiralen, in wyze voorsz. verovert wordende, een somme van dertigh duizent Carolus guldens.

IV. Over ieder Schip van de verdere Opper-hoofden, een somme van twintigh duizent Carolus guldens.

V. Over alle andere Oorlogh-scheepen, gevoert wordende by gemeene Kapiteinen, voor ieder schip, voorzien met veertigh stukken, en daar boven, tien duizent, en voor ieder Oorlogh-schip van minder aanzien (Kitzen en Jachten daar onder niet begrepen) zes duizent Caroli guldens.

VI. Daar-en-boven, dat de geene die met eene goede dapperheit vechtenderhandt zal komen af te halen de vlagge van boven van den eersten Admiraal, daar voor tot een prys zal genieten twee duizent Ryksdaalders, of vyf duizent Carolus guldens.

VII. Voor de boven-vlaggen van de andere Admiralen, duizent Ryksdaalders, of twee duizent en vyf hondert guldens.

VIII. Voor de vlaggen van der zelver voorstengen vyf hondert Ryksdaalders, of twaalf hondert en vyftigh guldens.

IX. Voor de vlagge van de bezaans-mast drie hondert Ryksdaalders, of zeven hondert en vyftigh guldens.

X. Voor de vlaggen van achteren hondert Ryks-daalders, of twee hondert en vyftigh guldens.

XI. Dat wyders mede een van 's vyandts Oorlog-scheepen komende vernielt te werden door een of meer van 's Landts Branders, de geene die de voorsz. Brander of Branders zullen hebben aangevoert, daar over tot belooninge zullen genieten een gerechte derde-part van de pryzen, hier vooren toegevoeght aan 's Landts Oorlogh-scheepen, gelyke vyandts Oorlogh-scheepen veroverende.

XII. En voor zoo veel eenige Patriotten genegen zouden mogen wezen op hare byzondere kosten eenige Branders uit te rusten, en by 's Landts vloot te voegen, dat de zelve, met zoodanige Branders eenige vyandtlyke Oorlogh-scheepen vernielende, daar voor zullen genieten een gerechte derde-part van 't geene, als boven, toegevoeght is aan Scheepen by byzondere ten oorlogh uitgerust, die gelyke Oorlogh-scheepen van den vyandt moghten komen te bemaghtigen.

XIII. Dat mede den geenen die een van des vyandts Branders, wezende in standt om eenig Oorlogh-schip van den Staat te beschadigen, komt te vernielen, daar voor toegeleit zal worden een prys van zes duizent Carolus guldens.

XIV. Ende op dat alle goede ingezetenen, en Patriotten van den Lande, ook mogen werden aangemoedight, om byzondere roerustingen van oorloge, ten dienste van 't Landt, en tot afbreuk van de vyanden van den Staat, te doen, hebben wy over zulks mede vast gestelt, gelyk vast gestelt wert mits deezen, dat alle de geene die haar met eenige Scheepen, ten oorloge toegerust, komen te vervoegen onder 's Landts vloore, haar ten dien einde aangevende aan den Admiraal, ofte het Opper-hooft der zel-

ver vloote, en schikkende onder de Vlagge, over het veroveren van scheepen, af halen van vlaggen, en anderzins, zullen genieten, tot eene belooninge van hare genegentheit, getrouwigheit, en moedt, over ieder voorval, noch eens zoo veel, als ten aanzien van 's Landts Oorlogh-scheepen hier vooren is gestelt.

XV. Dat voor de geene die eenige Oorlogh-scheepen van de Vloote van deezen Staat, en voornamentlyk van de Hoofden, in gevaar wezende, moedighlyk en mannelyk komen te helpen, daar voor insgelyks zullen genieten een aanzienlyke prys, by ons te begrooten, naar gelang van den dienst by haar gedaan, zoo als volgens getuigenisse van de Officieren, of Gezaghebbers, daar by, aan, ende omtrent geweest zynde, bevonden zal worden te behooren.

XVI. En in gevalle t'eenigen tyde ('t geen Godt verhoede) eenige Scheepen van 's Landts vloote door den vyandt moghten wezen verovert, dat de geene die de zelve zullen komen te verlossen, en weder te nemen, daar voor tot een prys zullen genieten de gerechte helft van de sommen, hier boven, ten aanzien van 't veroveren van de Engelsche Oorlogh-scheepen, breeder uitgedrukt staande, boven en behalven de volle prys, welke hen-luiden mede noch zal volgen, in gevalle zy den veroveraar zelfs insgelyks komen te nemen.

XVII. Dat mede zoo aan de byzondere Bestelling-vaarders, als aan de Oorlogh-scheepen van den Staat, eenige Engelsche, of vyandtlyke scheepen, buiten een algemeine slagh van wederzydts vloote, veroverende, zal werden toegeleit, en voldaan, de gerechte helft van de pryzen, die zy-luiden, in gevolge van 't geene voorsz. is, zouden genieten, in gevalle zy zoodanig Engelsch Oorlogh-schip in een algemein geveght hadden komen te veroveren, en dat zonder onderscheidt in wat gewest van de werelt zulks ook zoude mogen komen voor te vallen, mits behoorlyk blyk brengende van hare verrichtinge.

XVIII. En op dat een iegelyk, door oprechte liefde tot zyn vrouw en kinderen gedreven zynde, des te meer ten dienste van 't Landt aangemoedight moge werden, dat over zulks, ten aanzien van alle de gesneuvelden, die, in levenden lyve wezende, aan eenige van de gestelde pryzen zouden deelachtig zyn, hare weduwen en kinderen uit den buit, en de gestelde belooninge, zal werden toegevoeght twee maal zoo veel als de voorsz. gesneuvelden zouden hebben genooten, zulks dat de voorsz. weduwen en kinderen daar in zullen deilen met een dubbelde handt.

XIX. Alle welke gestelde gelt - pryzen zullen werden betaalt in 't geheel, en zonder eenige aftrekking, aan den geenen die de veroveringe der voorsz. scheepen, of de af halinge der voorsz. vlaggen wezentlyk zullen hebben gedaan, (zonder dat daar van eenigh deel voor het recht van 't Landt, van den Admiraal, ofte van eenigh ander Hooft-officier, die daar toe niet met der daadt toegebraght heeft, afgetoogen zal worden) zelfs ook, al ware het zake dat zoodanige scheepen na de wezentlyke veroveringe moghten komen te zinken, of anderzins te vergaan, en zulks niet wezentlyk binnen de havens deezer Landen opgebragt te worden; gelyk mede, ten aanzien van de genoomen Scheepen, en den verderen buit, daar van afhangende, geslaakt zal werden van de gerechtigheit, tegenwoordigh daar van by de Collegien ter Admiraliteit, uit den hoofde van den Admiraal Generaal, getrokken werdende, die mede in 't geheel, ten profyte van de veroveraars, zal werden afgestaan, en afgestaan wert mits deezen.

XX. Ende ten einde aan de betalinge der voorsz. pryzen, en belooningen, in tyden en wylen geen gebrek ofte uitstel moge werden bevonden, hebben wy goet gevonden, daar toe te schikken, en als een oorspronk toe te voegen, gelyk wy daar toe schikken en voegen mits deezen, het profyt, spruitende uit de laeger zetting van renten over het Comptoir van den Ontfanger *Doubleth*, van vyf tot vier ten hondert, met den aangroey van dien, over den loopenden jare zestien hondert vyf-en zestigh;

mitsgaders ook de bewuste twee maal hondert en veertigh duizent Carolus guldens, by den Raadt van State in voorraat gehouden werdende; ende noch het geene voort komen zal uit de hooft-goedige schattinge, en andere middelen, over 't bestek van de Generaliteit in te voeren, tot verval van 't aandeel daar op het zelve *bestek in alle buiten gewoone beden en lasten staat aangeslagen te werden, voor zoo verre de zelve middelen, boven 't geene daar uit tot eenige drukkende en spoedige noodtzakelykheit zoude mogen wezen gelicht, zullen konnen strekken; en noch daar benevens in *onderstandt de Provincien van Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt, en Stadt en Landen, verzocht en gemaghtight, gelyk de hoogh-gemelte Provintien verzocht en gemaghtight werden by deezen, om de verdere pryzen, die onder Godes zegen zouden mogen werden verdient, en uit de voorsz. bestemde middelen niet zouden konnen werden vervallen, vaerdighlyk te voldoen, tot laste van de Generaliteit, onder belofte en onze blyk schrift, van dienthalven by ofte van wegen de gemeene Unie, niet alleen ten aanzien van het verstrekte hooft gelt, maar ook over den gelts win van dien, tot vier ten hondert in 't jaar, schadeloos gehouden te zullen werden.

*Ressort.

*Subsidium.

XXI. Wyders zal, tot meerder aanmoediging van byzondere, die haar met eenige Scheepen, op onze bestellinge ten oorloge uitgerust, onder des Landts vloote zullen willen schikken, om heil op den vyandt te zoeken, op ieder van zoodanige Scheepen, voorzien van twintigh tot dertigh stukken, ter begeerte van de Reeders, het getal van vyf-en-twintigh of dertigh musquetiers, uit 's Landts kryghs-volk, geleght werden.

XXII. Daar-en-tegen hebben wy ook, tot meerder verzekering van de dappere helden, en tot af-schrik van de kleinmoedigen, gestelt en gewillekeurt, gelyk gestelt en gewillekeurt wort mits deezen, dat alle de geenen die eenigh Oorlog-schip van den Staat aan de Engelschen komen over te geven, 't zy Hoofden, gemeene Kapiteinen, ofte andere Officieren, die, by overlyden, of andere ongelegentheit van de zelve Kapiteinen, het bevel over 't Schip aanbevoolen is, daar over by den Scheeps-Krygs-raadt, en alle andere Rechteren, gestraft zullen werden met de doodts zonder eenige genade ofte verschooninge.

XXIII. Dat van gelyken mede alle hooge ofte mindere Officieren, die met hare onderhebbende Scheepen, buiten vermoeden, van de Vlagge moghten komen af te loopen, zonder verlof ofte bevel van den Admiraal, of 't Opper hooft van de vloote, daar over insgelyks met de doodt, zonder eenige verschooninge, gestraft zullen werden.

XXIV. Ende zal den zelven Admiraal op de gedraging van een iegelyk goede en naauwe acht hebben te doen nemen, stellende of maghtigende tot dien einde, voor 't aangaan van den slagh, eenige ervarene persoonen op de Jachten, Galjoots, en ander vaar-tuigh, by de vloote wezende, om alle byzonderheden naauwkeurighlyk waar te nemen, en van alles, op haren eedt, te mogen geven goede getuigenisse, zullende, by eenige ontbreking, of wan-

plicht, den Kryghs-raadt daar over hebben te spannen, en aanstondts in zee, volgens den Artykel-brief, en deeze onze Nadere bestellinge, vonnisse te wyzen, ook 't zelve aanstondts te volvoeren, zonder om eenigerhande oorzake zulks uit te stellen, of uit te stellen tot zyne wederkomste hier te lande, op straffe, van zelfs daar over by de Hooge Regeeringe gestraft te worden.

XXV. En op dat al 't geene voorsz. staat komen magh tot kennisse van den geenen die 't behoort, lasten en beveelen wy hier mede de Collegien ter Admiraliteit, 't zelve aan hare onderhebbende Officieren aanstondts bekent te maken, met bevel, om het zelve, tot aanmoediginge van 't bootsvolk, ten besten te besteden, en te verspreiden, zulks en daar het behoort: ook voorts, deezen te doen verkondigen, en aanslaan, ter plaatze daar de zelve gewoon zyn verkondiging en aanslagh te doen.

XXVI. Des wert den Admiraal van de vloote midts deezen mede wel uitdrukkelyk gelast, dat hy de voorsz. onze goede meininge, ten zelven einde, op 's Landts vloote ter bequaamste tydt insgelyks zal hebben te laten verkondigen, en deeze aan de mast van ieder Schip aanplakken, ook 't zelve zom wylen, na vereisch van zaken, te doen vernieuwen.

Verkondiging, nopende belooningen, en giften, die de verminkte in den zee-krygh zullen komen te genieten, uitgegeven in den Jare 1665.

DE Staten Generaal der vereenighde Nederlanden, allen den geenen die deezen zullen zien, ofte hooren leezen, Heil: *Doen te weten*, Dat wy, tot aanmoediging der goede ingezetenen van deezen Staat, goet gevonden hebben, by de tegenwoordige verkondiging een iegelyk bekent te maken, en ook te verzekeren, dat alle de geenen die in 's Landts dienst ten oorloge te water zoodanigh zullen komen verminkt te werden, dat de zelve onbequaam zullen zyn zich te konnen geneeren, by zoo verre zy by uitkoop begeeren onderstandt te hebben, zullen genieten, na de hoedanigheit van hunne verminktheit, als hier onder staat uitgedrukt, te weten:

		guld.
1.	Voor 't verlies van beide de oogen,	1500
	Voor 't verlies van een oogh,	350
	En voor andere toevallen of verminktheden aan de zelve, beneden de voorsz. sommen, ter goetdunken van de Collegien ter Admiraliteit, daar onder ieder is bestelt.	
2.	Voor 't verlies van beide de armen,	1500
	Voor 't verlies van den rechter arm,	450

	Voor 't verlies van den slinker arm,	350
	En voor andere toevallen ofte verminktheden aan de zelve, beneden de voorsz. sommen, ter goet keuren als vooren.	
3.	Voor 't verlies van beide de handen,	1200
	Voor 't verlies van de rechter handt,	350
	Voor 't verlies van de slinker handt,	300
	En voor minder toevallen ofte verminktheden aan de zelve, beneden de voorsz. sommen, ter keure als vooren.	
4.	Voor 't verlies van beide de beenen,	700
	Voor 't verlies van een been,	350
	En voor minder toevallen, als beneden de voorsz. onderlinge sommen, ter bescheidenheit als vooren.	
5.	Voor 't verlies van beide de voeten,	450
	Voor 't verlies van een voet,	200
	En voor andere toevallen ofte verminktheden aan de zelve, beneden de voorsz. sommen, ter bescheidenheit als vooren.	

Ofte Dat aan alle die geenen, dewelke in 's Landts dienst, als boven, zoodanig zullen komen verminkt te werden, dat dezelve daar door onbequaam zullen zyn geworden om haar te konnen geneeren, ofte iets toe te brengen tot hun eigen onderhoudt, een zilvere Ducaton ter weke, t'haarder begeerte, haar leven lang geduurende, toegevoeght zal werden. En Dat vorders alle andere verminktheden van geringen aart, na gelang zullen werden betaalt. Tot welken einde deeze onze verkondiging aan de Collegien ter Admiraliteit gezonden zal werden, om by de zelve alomme verkondight te werden.

***Nader leden, dienende tot beter bestandt, en waarneminge van goede huishouding, in 's Landts vloote, by de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal beslooten*.**

DE Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, allen den geenen die deezen zullen zien, ofte hooren leezen, Heil: *Doen te weten*, dat wy, tot waarneming van goede *huishouding in 's Landts vlooten, goet gevonden hebben vast te stellen de navolgende punten.

*Oeconomie.

I. Dat aan de Kapiteinen, en Gebieders van de Oorlogh-scheepen, voor het uitloopen der vloote, door de Collegien ter Admiraliteit, tydelyk belast zal worden, zich te voorzien van bier, water, en brandthout, voor zoo langen tydt, als na de gelegentheit van hare onder hebbende scheepen, zonder te grooten belemmering, doenlyk zal zyn, immers, en in allen gevalle, ten minsten voor den tydt van zeven weken, en voorts van alle leeftocht voor den tydt van drie maanden, buiten duins uit te houden, op verbeurte, dat, t'eenigen tyde daar aan gebrek bevonden werdende, de voorsz. Kommandeurs, en Kapiteinen, voor ieder twee dagen, die de zelve bevonden zullen werden minder dan den bestelden tydt te konnen uithouden, aan wat slagh het gebrek ook zoude mogen werden bevonden, gestraft zullen werden in een boete van 't beloop van een dagh kost-penningen over alle hun ophebbende eeters; en by zoo verre het voorsz. gebrek tot den tydt van een maandt, of daar omtrent, zoude mogen komen te beloopen, dat in zulken geval de gebrekige Kapiteinen daar-en-boven af-gezet zullen werden: ende wert den Kryghs-raadt, mitsgaders ook alle andere Rechteren, wel duidelyk gelast, daar naar recht te doen, zonder eenige verschooninge.

II. Dat door Gemaghtighden, uit de gemelde Collegien ter Admiraliteit daar toe te verkiezen, noch voor zes weken water, bier, en brandthout verzorght, en de vloote nagevoert zal werden, mitsgaders noch daar-en-boven een goede menigh-vuldigheit van alle andere leeftocht en nootdruftigheden, ook pyen, hoozen, schoenen, hembden, en kombaerzen, als mede noch, by gelegentheit, eenige ververschinge van kool, peen, rapen, pruimen, appelen, ajuin, en diergelyke, d'onkosten, daar op loopende, te vervallen, en te betalen, uit de buiten gewoone toegelatene lasten, by de Provintien, tot onderstandt van de zaken te water gedragen; des dat den voorsz. inkoop, zoo veel doenlyk is, geschiede met behouding van de vryheit om 't ingekochte binnen zekeren tydt te mogen herstellen, mits daar aan iets latende vallen.

III. Dat tot de ladinge van dien gebruikt zullen werden kloeke Galjoots, of ander klein vaar-tuigh, d'een door d'ander bequaam om hondert en vyftigh pypen nat te konnen in laden, en voor al mede hecht en genoeghzaam om zee te bouwen, van ankers,

kabels, staande en loopende wandt, wel voorzien, om niet met de eerste harde windt uit zee gedreeven te werden.

IV. Dat het zelve vaar-tuigh behoorlyk zal wezen geballast, met een grenier daar over, om alzoo na 't lichten van de ladinge, of een gedeelte van dien, bequaam te blyven om zee te konnen houden, en op dat men niet genoodtzaakt werde, tot merkelyk tydt-verlies, het water over te pompen, en de ledige vaten wederom met zout water te beslaan.

V. Dat het water zal werden geslagen in goet en hecht vaat werk, met yzere banden, om alzoo des te beter be waart, en met minder spillinge over genoomen te konnen werden.

VI. Dat naauwkeurighlyk bezorght zal werden dat het bier wel gehopt, ook wel gekookt, en gebrouwen zy in Maert en April, of wel in September en October, om des te beter te konnen duuren, en niet stinkende te werden.

VII. Dat het voorsz. bier, water, en brandthout, zoodanigh zal moeten wezen gestuuwt, dat men altydts zoo van d'eene als van d'andere aart, zonder belet, zal konnen uit lichten, en dat ten dien einde het bier voor, en het water achter gelegt zal werden.

VIII. Dat aan alle matroozen, en soldaten, opentlyk zal werden verkondight, en bekent gemaakt, dat van wegen den Staat zoodanige voor-zieninge, als voorsz. staat, gedaan is, en dat derhalven niemandt zal behoeven eenigh gebrek te lyden.

IX. Dat alle Kommandeurs, en Kapiteinen, die, geduurende de reize, eenigh bier, water, brandt-hout, ook eenige andere leeftocht, ofte noodtdruftigheden, zouden mogen van noode hebben, uit de voorsz. verzorghde voorraat zullen moeten werden gerieft, des dat, by zoo verre, en voor zoo veel zulks zal dienen tot plaats-vulling van 't geene de zelve, volgens de beraamde orde, hadden moeten binnen boort hebben, zy-lieden daar vooren, boven de straffe, in het eerste lidt vermeldt, schult-plichtigh gemaakt, en aangeslagen zullen werden, met twee maal het beloop van 't gunt het geleverde 't gemeene Landt komt te kosten, zoo over inkoop, als over vracht van de voorsz. Galjoots, en andere onkosten, daar op vallende; maar by zoo verre, en voor zoo veel zulks zoude mogen dienen tot vulling van 't geeischte, boven het geene de gemelte Kommandeurs, en Kapiteinen, volgens de beraamde beveelen, moeten aan boort hebben, dat zy-luiden in zulken geval daar vooren zullen werden schuldigh gemaakt alleenlyk met de prys van den inkoop, verhooght met de gewoone onkosten, daar op loopende, zoo wanneer de voorsz. Kommandeurs, en Kapiteinen, hare leeftocht aan de Oorlogh-scheepen, in de zee-gaten leggende, moeten doen aan boort komen, in beide de gevallen de waerdye van 't vaat-werk daar inne mede begreepen, mits dat de Kapiteinen, het zelve vaat-werk wederom herstellende, daar jegens ook met de zelve waerdye van dien zullen werden ont-last.

X. Dat, tot beter en geschikter onderhoudinge, en naarkominge van 't geene voorsz. is, gemaakt zullen werden twee lysten, beide vervattende den prys, waar na ieder aart zal werden uitgelevert, geevenredet na 't geene voorsz. is, d'eene ten aanzien van de Kommandeurs, en Kapiteinen, die binnen den bestemden tydt gebrek hebben, en d'andere ten aanzien van zoodanige die niet anders van nooden hebben dan het geene vereischt wert, boven 't gunt by hun, volgens de beraamde orde, stonde te bezorgen.

XI. Dat mede, ten zelven einde, op het schip van 't Opper-hooft over 's Landts vloote gestelt zal werden een bequaam en naerstigh Boekhouder, mitsgaders op ieder van de voorsz. Galjoots bequame Commizen, om van alles volmaakte aantekening te houden, als mede om ieder Kommandeur, of Kapitein, na 't geene voorsz. staat, wel te schult-plichtigen, en het zelve t'zyner tydt over te schryven aan

het Collegie ter Admiraliteit, waar onder hy behoort, om vervolgens by 't zelve Collegie hem op de ordonnantie van zyn kost-penningen het getekende gekort, en ook vervolgens gelyke somme van wegen den Staat in de verdeilinge van de hulp-gelden aan 't Collegie voor betalinge gestrekt te werden.

XII. Dat voorts tydelyke ordre gestelt zal werden, ten einde dat de vloote, na 't verloop van de voorsz. drie maanden, in ofte voor de Wielingen wederom gelyke voorraat van alles moge gereet vinden voor noch andere drie maanden, en dat de zelve, de gelegentheit zulks toelatende, aldaar met eenen op 't spoedighste moge schoon maken, en het volk eenigermaten ververschen, even ende in alles op de zelve wyze, als ten aanzien van de eerste drie maanden hier boven in 't breede uitgedrukt staat.

XIII. Ende wert aan de Collegien ter Admiraliteit mits deezen belast, in alle de Scheepen van hun bestek, boven haar eigen voortaat van ankers en touwen, noch in te scheepen een bequaam touw, en een goet anker, om, des noodigh zynde, aan andere Scheepen van gelyke certer, onder het zelve Collegie behoorende, over gedaan, en 't gebrek van de zelve daar mede geholpen te mogen werden.

XIV. Werdende daar-en-boven ook aan de gemelte Collegien ter Admiraliteit gelast, altydts te hebben, en te houden, goede voorraat van ankers, kabels, masten, stengen, en diergelyke behoeften, en de Scheepen, staande ter bezorginge van een ander Collegie, die, na 't ontfangen van eenige rampen, door storm, of anderzins, in haar-lieder bestek reddeloos moghten komen in te vallen, ook na vermoogen te voorzien, tot koste en laste van het Collegie, waar onder zoodanige ingevallen Scheepen zyn behoorende, welk Collegie daar van volkomentlyk betaling zal hebben te doen, ofte dat, by gebrek van dien, zulks op de hulp-gelden, zoodanig Collegie toekomende, by den Staat ingehouden, en aan 't andere Collegie uitgekeert zal werden.

XV. Dat ook de respective Kapiteinen bevoolen zal werden, altydt eenigh geldt binnen scheeps-boort mede te voeren, om by noodt, zelfs buitens landts, in der haast eenige noodtzakelykheden te konnen doen inkoopen, ten minsten, naar gelang, voor ieder hondert koppen van zyn onderhebbende scheeps-volk twee of drie hondert guldens.

XVI. Ende op dat de zieken in de scheepen niet van vuiligheit en ongemak komen te vergaan, of dat daar door ontsteking, en meerder ziekte, veroor-zaakt werde, zal over zulks van den beginne aan den matroozen, en soldaten, aan een en de zelve bak te zamen eetende, opgeleit werden, elkanderen by ziekte en zucht ten dienste te staan; en den Kapiteinen zal bevoolen werden, scherpe acht te nemen, dat, dit geval voor komende, den voorsz. bestemden dienst nagekomen moge werden: dat ook de Kapiteinen, ten zelven einde, door de Collegien ter Admiraliteit, en de Opper-hoofden in 's Landts vloote, wel scherpelyk daar toe zullen werden gehouden, dat zy hare onderhebbende Scheepen alle dagen, ten minsten drie malen ter weke, doen reinigen, met spoelen, schrobben, als anderzins, en daar-en boven ook zomwylen de Scheepen met azyn doen besproeijen, daar in eenige Geneverbesien branden, en diergelyke andere hulp-middelen tegens quade lucht, by tydts, en dikmaals in 't werk stellen.

Vernieuwing en verbetering wegens het Plakaat van Pryzen, voor de geene die met Chaloupen van de Scheepen in 's Landts vloote komen af te keeren, en te vernielen, eenige vyandts Branders, in standt zynde om eenige van 's Landts Scheepen te verbranden, midtsgaders door ander Vaar-tuigh een Chaloupe van een vyandts Brander vernielende, of in de grondt schietende, of wel een Brander zelfs vernielende.

DE Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, *doen te weten*, dat wy, na voorgaande rype overlegging, goet gevonden hebben, in over-een-koming van onze besluiten, tot vergrooting van ons voorige Plakaat, op het stuk van de Pryzen in 's Landts vloote uitgegeven, verder te wille-keuren, en te belooven, als volght.

Dat de Kapiteinen, ofte Kommandeurs, van 's Landts Scheepen van oorloge, de zelve Scheepen in gevaar zynde om van een vyandts Brander verbrandt te werden, hare chaloupen met een behoorlyk aantal van kloeke en wel gewapende mannen zullen hebben te gebieden, om zoodanige vyandtlyke Branders te veroveren, vernielen, ofte te dwingen dat zy haar zelfs hebben te verbranden; in welken gevalle die geene, alzoo gebruikt zynde, en den Brander verovert, vernielt, of als vooren gedwongen hebbende, hooft voor hooft tot een vereeringe zullen genieten hondert guldens, voor zoo veel zulks alleenlyk zoude zyn geschiedt uit het Schip in gevaar wezende om van zoodanige Branders verbrandt te werden. Dat ook alle de naast gelegen Oorlogh-scheepen, zoo haast zy zullen bemerken het een of ander Oorlog-schip buiten haar in gevaar te zyn, om als vooren verbrandt te worden, hare chaloupen mede met gewapende mannen, ten einde als vooren, zullen hebben af te zenden; en dat in zulken gevalle zoodanigen vyandts Brander ofte Branders verovert, vernielt, of gedwongen werdende, door 't scheeps-volk van verscheide Scheepen, zich zelfs in brandt te steken, de zelve gezamentlyk (die van 't gevaar hebbende Schip daar in mede begreepen) tot een prys zullen genieten de somma van zes duizent guldens, om onder haar, na gelang van hunne maant-gelden, volgens d'ordre van 't Landt, verdeelt te worden.

Dat mede de Jachten, Advys-galjoots, en ander klein Vaar-tuigh, die een Chaloupe van een Brander van den vyandt zullen komen te vernielen, in de grondt te schieten, of anderzins den Brander onbruikbaar te maken, daar voor tot prys zullen genieten de somma van drie duizent guldens eens, mits daar van behoorlyk doende blyken: en dat de geene van 't zelve Vaar-tuigh die een van 's vyandts Branders zelfs zullen komen te vernielen, daar voor tot een prys, als boven, zullen genieten een somma van zes duizent Carolus guldens; alles onvermindert, en boven 't geene by het dertiende lidt van 't voorige Plakaar goet gevonden is, ten aanzien van de Oorlogh-scheepen, vernielende een van 's vyandts Branders, wezende in standt om een ander Oorlog-schip van deezen Staat te beschadigen.

Lastende den Generaal van 's Landts Vloote in der tydt, dat hy van 't voorstaande alomme by aanplakking aan de stuur-plecht in ieder van 's Landts Scheepen, en minder Vaar-tuigen in de voornoemde vloote, kennisse zal hebben te geven, ten einde een ieder zich daar na hebbe te schikken, en des te meer tot haren schuldigen plicht, en betrachtinge van den noodigen dienst van 't Landt, jegens den vyandt opgewekt moge worden.

Vernieuwing en verbetering van het Plakaat, op het verbranden en in de grondt booren van veroverde Scheepen, en dubbelt prys daar voor

te verdienen; mitsgaders straffen tegens de geene die met hare Pryzen ontydig, en staande het geveght, uit 's Landts vloote loopen.

DE Staten Generaal der Vereenighde Nederlanden, *doen te weten*, dat wy, na voorgaande rype overlegging, goet gevonden hebben, in gevolge van onze voorige besluiten, genoomen in de Jaren 1665, en 1666, van nieuws te beveelen, als volght:

Dat de Hooft- en minder Officieren, mitsgaders Kapiteinen, en Kommandeurs op de Scheepen van oorloge, onder's Landts vloote behoorende, zoo wanneer men met den vyandt in geveght komt, en door Godes zegen in 't begin van den slagh eenige Scheepen verovert wierden, gelyk verhoopt wert, het volk, daar op dienende, die haar op belofte van quartier hebben over gegeven, zonder het minste tydt-verlies, nochtans zoo veel doenlyk is, bergende, zoodanige veroverde Scheepen aanstondts zullen hebben aan brandt te steken op diversche plaatzen, en inzonderheit in de Konstapels kamer, en dat zy tot dien einde tydelyk eenige teer kranssen, zwavel, harpuis, teer-tonnen, en ander brandt-tuigh, zullen hebben gereedt te doen maken, en gereedt te houden, om, 't geval voorvallende, datelyk gebruikt te konnen werden, alles op dat den veroveraar ofte veroveraars des te bequamer mogen zyn, en blyven, om zonder tydt-verzuim den vyandt alle verdere af breuk te doen, en daar door het oogmerk van den Staat te betrachten, ook te bereiken; des dat den veroveraar of veroveraars, voor het alzoo in brandt gesteken Schip, zal ofte zullen genieten noch zoodanigen somme van penningen, als wy tot prys in ons voorige Plakkaat des Jaars 1665. hebben gestelt, en mits dien in plaatze van een enkelde, een dubbelde prys: wel verstaande, dat, zoo wanneer den vyandt t'eenemaal zoude mogen verstrooit, en in wanschik gebraght wezen, de veroverde Scheepen als dan zullen mogen werden behouden, en in 't Vaderlandt voor prys opgebraght, en dat in zulken gevalle de veroveraars zullen worden gehandelt in gevolge van 't voorschreeve voorige Plakkaat. Dan in geval t'eenigen tydt bevonden zoude mogen worden dat de Hooft-officieren, Kapiteinen, ofte andere Kommandeurs van de Scheepen van 's Landts vloote, volgens de boven staande schikking, hare veroverde pryzen niet zullen hebben in brandt gesteken, of wel in de grondt gehakt, maar daar mede ontydigh, en het geveght noch duurende, komen uit de vloot te loopen, niet alleen versteken zullen zyn van haar deel in de prys en waerdye van 't veroverde Schip, met den gevolge en aankleven van dien, volgens den Plakkate meer genoemt, aan de veroveraars toegeleit, maar dat zy noch daar boven gestraft zullen worden in een boete van gelyke somme als hun voorsz. deel in 't een en 't ander zal komen te bedragen; ende dat ook zoodanige andere Officieren, matroozen, en soldaten, als bevonden zullen worden aan zoodanige overtreding schuldigh te zyn, insgelyks mede, in plaatze

van haar deel in de zelve prys, of in de waerdye van 't schip, uit haar beurze, ofte te goet hebbende soldy, gedoemt zullen worden in een boete van gelyke somme, als het voorsz. haar aandeel in 't een en 't ander zal komen te bedragen. En dit alles onvermindert zoodanige lichamelyke, keurlyke, of gelt-straffe, als zy-luiden, over hare ongehoorzaamheit, volgens den Artykel-brief, en de Nader beveelen op kryghs-tucht, bevonden zullen worden onder-hoorigh te wezen.

Waar by noch zoude konnen gevoeght worden het geene ten tyde des oorloghs, in den Jare 1672, nopende deeze stoffe, gemaakt is; 't geene echter, om de gelykheit, of weinigh verschillentheit, na late.

Bestierders op byzondere Scheepen, deeze zyn als volght:

De Kapitein, die het opper-bevel heeft, en de eerste is op het Schip: deeze neemt al 't volk aan, uitgezondert de Luitenant, Schipper, Schryvers, en der soldaten Kommandeurs: heeft opzight over alles, en kryght bevel van de Opper-heeren, om den dienst, daar het Schip toe bestelt is, waar te nemen, en al d'onderhebbende mannen te bestieren.

Het staat hem toe zich steedts te oeffenen in alle konsten, en wetenschappen, die een zee-man te stade komen: is ervaren in de konst van stuuren, bus-schieten, en het veghten ter zee: weet wanneer hy zynen vyandt enteren zal, en hoe men de zeilen schikt.

In zware voorvallen roept hy zyne Onder-beamptelingen t'zaam, en pleegt raadt met hen, na een yverigh gebedt tot Godt.

Hy houdt streng recht: by voorval dat men rechts-pleging aan booswichten staat te plegen is hy eisscher, zyne Raadt besluit, en de Schryver tekent het verrichte aan. Heeft maght om nevens zyn Kryghs-raadt iemandt van 't leven ter doodt te doemen, wel verstaande als hy onder geen vloot is, maar alleen door zee gaat.

De scheeps Kryghs - raadt, zeght *Homerus*, bestaat uit alle de scheeps Hooft-beamptelingen. Met deeze magh een Kapitein, des noodt, besluiten, wat hem te doen staat, werwaarts te keeren, en wat te verrichten, wanneer hy alleen, en van zyn mede-makkers is versteken. Hier toe geeft men veeltydts den Kapiteins beslooten bevel-brieven mede, daar zy zich in noodt van hebben te dienen.

Hy maakt zich gevreest, en bemindt: stelt goede ordre, dat spys en drank gerechtelyk aan de maats, en na den eisch, werde uitgedeelt, en duldt niet dat het volk de zelve byzonderlyk beware: ieder doet hy zyn spys, als men rantzoen, of spysmaat, uit reikt, zuiver houden, en belet dat de zelve wech geworpen of verkocht wort. By tydt van ziekte doet hy alle quartieren het Schip binnen- en buitenwaarts reinigen. Laat niet toe dat iemandt, om zyn byzonder gebruik, licht ontsteke. Bandt strooy, en hooy uit de kooijen: doet ook zomtydts by nacht lantaernen, die wel dicht geslooten zyn, op den overloop hangen, doch meest by de beting.

Als hem vreemde Oorlog-scheepen ontmoeten, neemt hy het punt van eer wel in acht, lossende bussen over en weder.

Hy draaght goede zorgh dat wakkere mannen in zyn scheeps-dienst kryght, daar hy op vertrouwen mag, sterk en grof, van bequamen ouderdom, en ervaren in zaken van de zee. Wat onheilen onervaren volk in een scheeps-strydt by gebraght heeft, leeren ons de oude voorbeelden van *Xerxes, Heraclius*, en veel andere hedendaaghsche. Zeker vermaart Vloot - vooght zeide een maal, liever te willen veghten met matroozen die heel vroom, of die heel godtloos waren, als met de geene die tusschen beide zyn; want de vroome zyn bereidt te sterven, en ontzien

de doodt niet: zoo ook de godtloozen, welke duivel, of hel, niets achten: maar die half en half zyn, durven aan de man niet, want zy voor het sterven te veel schrikken. Hy kiest vrye voor gehuwde.

Men twist-redent, wat dienstiger is te scheep, volk van eene landtaart te hebben, of gemengt. Zommige behaagt het, dat al 't volk van hunne landts-luiden zy. Andere, die wel den meesten hoop maken, nemen alle landtaart aan, zonder onderscheidt: 't geen, myns bedunkens, te pryzen is; want dus werden veele t'zamenrottingen voor gekomen.

Zoo dra de tonnen achter uit zyn, of ook wel eerder, doet hy ordre stellen, waar ieder man ter tafel zal gaan, voegende gelyke in aanzien, en die best over een komen, by elkander. Zeven of acht mannen eeten t'zamen aan een bak.

Eer het veghten aangaat, by tydt van rust, moet ieder weten waar hy geplaatst zal zyn wanneer het op een veghten gaat.

Hy weert alle godtloosheden, ook dobbelen en speelen, en verbiedt vloeken en zweeren.

Zoo'er een Predikant scheep is, laat hy het volk ter behoorlyker tydt de predikatie hooren: des morgens en des avondts laat hy in 't openbaar het gebedt tot Godt spreken: laat Psalmen zingen, en Godts woort by een Voor-leezer eerbiedelyk voor leezen, als ook wel gedrukte predikatien.

By tydt dat men landt, of vyandt, is vermoedende, houdt hy steedts een uitkyk

aan de steng. Laat ook wel toezien, dat alles klaar is tegen veghtens tydt: doet en-ter-dreggen vast maken, die in de boegh-spriet hangen, en met yzere kettingen aan de betings vast zyn: laat ook schoot en raas vangen, muizen op de masten onder de rakken leggen, en zout op den overloop strooijen, om vaster te staan. Voor 't geveght schenkt hy de maats een dronk wyn, om hen moedt te geven, en moedight hen in 't geveght aan. Hy geeft last, dat het Schip in 't slaan overal wel genat is, en dat water-balien en brant-zwabbers by alle de stukken klaar staan. By andere landt-aart worden varsche beeste-vellen klaar gehouden, om brandt te weeren. De schotten worden dan ter neder geleght, en al wat splinters moght veroorzaken, of het slaan verhinderen, geweert.

De plaatzen van afgestorven beamptelingen verziet hy met andere, uit zyn volk, die des waerdigh zyn.

Als men overvloedt van volk te scheep heeft, kan men een gedeelte op de scheeps-bodem doen verwylen, tot dat men huns noodigh heeft.

De Kapiteins op Staten Oorlogh-scheepen moeten al het koks en kajuits gereedtschap verzorgen, daar zy gezetten loon voor genieten: ook zoo alle de kaerssen, dwylen, zwabbers, enz.

Zy moeten ook bezorgen dat de soldaten, zoo wel als de matroozen, behoorlyk verdeelt zyn, om in tydt van strydt ieder op zyn bestemde plaats te komen, waar toe biljetten met hunne namen by 't geschut, en elders, werden geplakt.

Instructie voor de Kapiteinen, te water dienende, by den Staat ter neder gestelt al in den Jare 1629.

I. **A**Lzoo allen Kapiteinen, Lieutenanten, en Schippers, bevoolen is het opperste gebiedt over de Scheepen, en scheeps-volk, daar elk onderling op gestelt is, mitsgaders alle 't geene dat binnen scheeps-boort is, zullen zy gehouden wezen goede zorge te dragen, en behoorlyke toezight te nemen, dat alle de leden, in den Artykel-brief begrepen, wel en getrouwelyk werden achtervolght, en onderhouden, de overtreders der zelver met der daadt gestraft na behooren, en voorts in allen hen te quyten, als alle goede Kapiteinen, Lieutenanten, en Schipperen, te water schuldigh en gehouden zyn te doen.

II. De zelve Kapiteinen, ende een iegelyk van hen, 't zy alleen, ofte meer van hen-luiden byzonder, zullen ook gehouden zyn, zoo wanneer zyluiden gelast zullen wezen t'zeil te gaan, ofte met een vloote Scheepen hen op eenige ondernemingen te lande of te water te begeven, te gehoorzamen en onderdanigh te zyn den Admiraals, Vice-Admiraals, ofte Kommandeurs van de vloote, daar onder zy-luiden zullen zyn bescheiden; en, zoo wanneer den tydt zulks lyden zal, hem alle morgens te komen groeten, om van den zelven zyne meininge en geliefte te verstaan.

III. Geene Kapiteinen, ofte Scheepen van oorloge, zullen van de vloote, ofte haar gezelschap, met den scheepe, noch met den lyve, mogen scheiden, loopen, ofte vertrekken, dan met verlof van den Admiraal, de Gecommitteerde van de Admiraliteit, ofte Vice-Admiraal van 't gezelschap, ook niet verder, en tot geen ander plaatze, dan daar zy by de zelve zullen worden gelast; zullen ook stadig onder malkanderen, en met haar-lieder Admiraal, en Vice-Admiraal, goede over-een-koming houden, mitsgaders gehouden zyn, tot allen tyden, na de beveelen en last der zelver, als mede van de Gecommitteerde van de Admiraliteit, gereedt te zyn, om hen te laten vinden op alle ondernemingen,

tochten en wachten, daar hen-luiden als vooren gelast zal worden, zoo wel te water als te lande, op lyf-straffe.

IV. Zullen mede alle ende een ieder der Kapiteinen, daar toe gelast zynde, alle Koopvaarders-scheepen deezer vereenighde Landen gehouden zyn eenparighlyk te geleiden, zonder eenige gunste ofte faveur te dragen, van wat Provincien, Quartieren, Steden, Vlekken, ofte byzondere persoonen de zelve zouden mogen wezen, ofte ook de voornoemde Schippers, Koopluiden, ofte Scheepen, eenige verhinderinge te doen in geenderleije wyze, van vooren ofte by omwegen, op boete van aan lyf en goet gestraft te worden, 't en ware bevonden wierde dat de zelve Schippers, Koopluiden, ofte Scheepen, wilden handelen met des gemeene Landts vyanden, ofte anderzins op verboden plaatzen, jegens welke de zelve Kapiteinen, en het scheeps-volk, hen zullen hebben te dragen gelyk als tegens vyanden.

V. Zullen geene Kapiteinen vermoogen hare Scheepen hooger te timmeren, ofte eenige wint-vang daar op te maken, maar de zelve laten blyven gelyk die hun van wegen den Raadt zullen zyn gelevert, op boete van, het tegen-gestelde doende, te verbeuren de somme van hondert guldens, tot pro-fyte van de gemeene zake, en dat boven dien 't zelve Schip t'zynen kosten wederom vertimmert, en in den eersten staat gebraght zal werden.

VI. Zullen geene Scheeps Kapiteinen vermoogen iemandt van haar scheeps-volk, ofte soldaten, onder haar gebiedt staande, af te danken, ofte van haren dienst te ontslaan, noch ook iemant in dienste aan te nemen, 't en zy met voor-weten, believen, ofte toestemming van den Admiraal, de Raden ter Admiraliteit, ofte hare onderlinge Commissarissen, 't en ware de noodt anders vereischte; maar iemant eenigh verlof verkregen hebbende, zullen de Kapiteinen gehouden zyn, der zelver paspoort, ofte afrekeninge, op het zelve handt-schrift van verlof te doen stellen.

VII. De Kapiteinen zullen mede niet vermoogen eenige van haar onderhebbende Officieren, ofte matroozen, in 't zeil gaan aan landt te laten, zonder uitdrukkelyke toestemming van den Raadt; nochte ook, uit zee komende, of zelfs, of iemandt van haar onderhebbende scheeps-volk te laten gaan buiten hun Schip, voor en al eer hy met zyn volk gemonstert zal zyn, 't en ware dat de noodt en gelegentheit vereischte dat den Kapitein den Raadt noodigh te spreken hadde, in welken gevalle hy mede ordre stellen zal, dat alle zyn volk binnen den scheepe blyve, op boete, dat de afwezende noch in sol-dye, noch in kost-penningen, voor den tydt dat de reize heeft geduurt, goet gedaan zullen worden.

VIII. Zullen mede alle Kapiteinen, uit der zee opkomende, voor de zee-gaten moeten blyven leggen van May af tot October toe, zonder met hare Scheepen vorder op te komen, voor dat zy daar toe van den Raadt gelast zullen zyn, ook tot dien einde

gehouden wezen t'scheep te blyven, en alleen door iemandt van het volk hare komste den Raadt verkondigen, om nader last van dien te bekomen, op boete van keurlyke betering.

IX. Den Kapitein zal moeten verantwoorden van alle scheeps gereedtschappen, en tuigh van oorloge, tot welken einde alle de scheeps-behoeften by den Equipagie-meesters aan de Kapiteinen gelevert, en onder der zelver handt-schrift behandight zullen worden, die de zelve weder aan hunne onderlinge Officieren, ieder in 't zyne, zullen hebben uit te deelen, en zorge te dragen, dat de zelve by een ieder, als voorsz. verantwoort werden, op boete van keurlyke straffe, en zelver te zullen betalen al 't geene vermist, ofte qualyk besteedt zal zyn.

X. De Kapiteinen zullen niet lichtvaerdighlyk eenige eer-schooten doen schieten; ende zullen de Schryvers gehouden zyn, aantekening te houden, waar om, en wanneer de Kapitein eenige eer-schooten heeft laten doen, om in 't bezien en onderzoeken van hare registers by de Heeren Raden ter Admiraliteit daar op gelet te worden na behooren.

XI. Ende alzoo den dienst van den Lande daar aan ten hooghsten gelegen is dat de Schryvers altoos t'scheep zyn, om al 't geen daar voorvallen moghte, volgens hare last, aan te teikenen, zoo zullen de Kapiteinen niet vermoogen de zelve van den scheepe te stieren, ofte eenigh verlof te geven om aan landt te blyven.

XII. En zullen de Kapiteins den Schryver daar toe houden, dat hy alle maanden den Artykel-brief ten aanhooren van alle de matroozen leeze, en daar van nette aantekening houde.

De Luitenants zyn de tweede beampten te scheep: deeze gebieden in 't afzyn van den Hopman, en moeten alle twist onder het volk weeren.

Zoo daar een Predikant scheep is, staat het hem toe, twee maal ter week, by toelaten van weêr en windt, Godts woort in een predikatie den volke voor te houden, daar in hy naerslelyk ieder zyn plicht moet voor leggen. Hy leght zich meer op een godtzalige oeffening, als aan zware twist-punten op te lossen: bestraft op 't alder-hooghste het zweeren, vloeken, en alle ongebondentheden, die te scheep veel in zwang gaan: moedigt het volk aan, wanneer het op een stryden gaat: troost de verwonde, en kranken: berispt ten allen tyden de maats, als hy ongeregeltheden ziet: bewaart de kruit-kamer in 't gevegt. Deeze wort onthaalt aan de tafel van de Kapitein, en heeft zyn verblyf in de hut, of galdery.

Hy trachte, dat van zyne gemeente niet gezeght kan werden, 't geen *Plato* eertydts van de scheepelingen zeide: *Zy zyn grof en ongemaniert*. Hier om verfoeide *Plinius* de vinders der scheepen, en schip-vaart. Hy stelt hen het gestadige gevaar voor oogen, en wekt hen dus tot vroomheit op. Zonder alle onheil, zegt de Poëet, is men te scheep maar drie of vier vingers breedt van 's doodts gevaar. En *Bias*, de wyze, twyffelde, of men de geene die te scheep voeren onder de dooden of onder de levenden behoorde te tellen.

Op Scheepen daar geen Predikanten zyn, wert Godes woort van Voor-leezers den volke voor gedragen: deeze gaan ter disch by minder amptelingen.

Op Koopvaardy - scheepen dient de Schipper, of Stuurman, de maats voor Prediker, met alle zedigheit, en Christelyke iever, waar toe hy schriftelyke gebeden voor alle noodts-tydt mede voert.

De Luitenant is de voorspraak van het volk by den Kapitein: hy werdt afgezonden wanneer daar iets van gewighte buiten scheeps-boort te bestellen is, zoo wel te lande, als aan andere Scheepen in zee.

Na de Luitenant volght de Schipper in waerdigheit. Deeze moet op het Schip, en alle scheeps - behoeften, passen, ontfangt de zelve, en reikt die uit den geenen die des noodigh hebben tot dienst van het schip: hy draaght zorge dat het schip tydelyk gereinight werdt, met spoelen, en anderzins: doet alle tuigen smeeren, en teeren, na den eisch, en op zyn bescheide plaatze stellen.

De Luitenant, en Schipper, wyzen het volk de plaatzen aan, waar hare kisten zullen staan, en slaap-plaatzen zyn: of zy zoeken die zelve mede wel. Op 's Landts Oorlogh-scheepen behelpt zich de gemeene man meest in hang-makken, onder 't verdek en den overloop. De Officieren gebruiken vaste kooijen in kamers, ieder daar hy bescheiden is, na waerde, en zyn ampt. Op Koopvaardy-scheepen worden zelden andere als vaste slaap-plaatzen gebruikt. Niemandt van 't gemeene volk vermagh zich des nachts t'ontkleeden, zelfs niet de schoenen uit te trekken.

De Luitenant, en Schipper, voeren uit de beveelen van den Kapitein, die zy uit zyn eigen mondt ontfangen, 't zy zy het volk zelve zulks aandienen, of dat weder door minder Officieren laten verrichten: zy moeten passen op het water halen; en toezien, als de maats schaffen, dat alles geschiktelyk in 't werk gaat, en ieder zyn gerechte deel ontfangt.

De Schipper neemt acht, dat de scheeps-deelen, zoo losse, als vaste, niet verwaar-loost, of bedurven werden: deeze, zoo wel als de Luitenant, moeten letten op hunne hooft-wachten, dat de glazen wel gekeert werden, windt en weêr waarnemen, en hun gissing, van hoe veel het Schip afgeloopen heeft, aan de Stuurman over geven, die zyn bestek daar uit maakt, en gist waar dat men is, 't geen deeze twee ongehouden zyn te doen. Doch op zommige Scheepen neemt de Stuurman, met

zyn Onder-stuurman, dit werk alleen waar, en beraadtslaagt, des noodt, met de Schipper, of die welke het Opper - hooft is. Voorzightige Luitenants, en Schippers, houden evenwel ieder hun loops rekening, en bestek, in 't byzonder, 't geen men met dat van de Stuurman vergelykt, om een gemeen waar bestek uit deeze alle te vinden. Zy houden de matroozen steedts in 't werk, met het Schip te spoelen by warmte, vleghten van servings, spinnen van Schiemans-garen, enz. By harde windt waakt alle man.

Deeze volght de Stuurman, die op het roer moet passen, en steedts den Kapitein aanbrengen, waar hy het Schip vermeint te zyn.

Een naerstigh Stuurman moet zyne dagh-registers, en gissingen, in geschrift houden; weshalven dienstigh is, dat nacht en dagh, in alle quartieren te scheep, op een ley, t'elkens aangetekent werdt, hoe de windt, stroom, en ty veranderen, mitsgaders alle bejegeningen, den loop betreffende, op dat den Stuurman eens daaghs zyn gissing te bequamer kan maken.

Als een Stuurman, of Schipper, ziet dat zyn Schip los is, en niet vast in elkander geslooten, ombindt hy 't zelve, by storm, +met kabels, of touwen, (gelyk boven reets gezeght is, dat oulings by de Romeinen mede wiert gedaan) op dat, de einden by elkander blyvende, het niet kome te vergaan. Dit is gedaan, in 't Jaar 1679. aan een Oorlogh-schip, de Burgh van Leiden genaamt, waar mede den Kapitein omtrent anderhalf millioen, in Stukken van achten, uit Cadix tot Amsterdam braght.

+*Ziet Act.* 27.

By zware storm, en onweêr, wanneer men geen boots kan uit zetten, en dat het eene Schip het ander te verpreijen, of te spreken heeft, 't zy ook als men een Schip ziet zinken, en dat'er geen middel is om de menschen te behouden, als met zoo een Schip aan boort te klampen, is het ampt van een goet Stuurman, voorzightelyk aan boort te leggen, 't geen bequaam kan geschieden met het hangen van ledige vaten aan die zyde van het Schip daar men enteren zal, waar tegen het stoot, en afstuit, als ook de rondt-houten wel vast te gorden.

Een goet Stuurman moet dikmaal het loot uit werpen, in welke oeffening onze landtaart zeer verzuimigh is, en van de Engelschen verre in naerstigheit werden overtroffen: weshalven daar door menigh Schip komt te blyven, zoo als met voorbeelden zoude konnen betooght werden. Hy moet dan doen volgens dit spreek-woort: *Die een goede Loots wil zyn, spaart loot noch lyn*.

De winden moet hy op het oogh weten te onderscheiden, en hare namen kennen, zoo als zy hier neven staan.

In tydt van storm, als men vreest dat het stuur aan stukken moght geslagen werden, zyn de Stuurlieden gewoon, in volle zee, het zelve vast te binden, en het Schip dus te laten dryven: welken te raden is, dat zy het liever by vier of vyf mannen laten houden, zoo, dat het bewegelyk blyft; want aldus zal het roer minder gevaar loopen van verbrooken te werden, dan of het vast stondt; of als men 't vast maakt, moet het ten minsten eenigh speelen hebben. By hardt weêr moet een goet aantal mannen aan 't roer staan, met talien, die op de roer-pen vast zyn, stuurende.

Na de mate van de wint doet een Stuurman de zeilen minderen, en vermeerderen, beginnende van de bovenste af; schiet en verhooght de stengen, naar gelegentheit van 't weêr, als hy op anker leght. Hy verzorght dat by hardt en nat weêr alle luiken, en openingen, wel dicht geslooten zyn. Wanneer hy gedwongen is de masten te kappen, zal hy, ten anker leggende, de fokke-mast, en bezaan, zoo lange houden als het moogelyk is. Zeilende kapt men zelden, of nooit, de masten, 't en zy de zelve over boort waaijen. Aan anker leggende, worden de masten gekapt, uit zorgh dat zy het touw zullen doen breken, en 't Schip op strandt zetten. Het landt schouwt hy by onweêr, zoo veel moogelyk is, en als men daar niet boven kan, werpt men het

anker: 't geen *Seneca* van de Stuurluiden in zynen tydt al zeide, *Nautae* (zeght hy) *in tempestatibus terram timent:* dat is, *De zee-luiden schroomen by storm het landt*.

Een goedt Stuurman behoort mede weêr-wys te zyn, en aan Zon, Maan, en het hemelsche gewelf, goet of quaat weêr te voorzien. Indien de Maan op den vierden dagh na dat die vol geweest is helder bevonden wert, houdt men dat het de geheele volgende maandt goetachtigh weêr zal zyn, volgens het zeggen van d'oude Egyptenaren: zoo de zelve roodt bevonden wert, betekent het harde windt: indien zwart, regen. Wanneer de hoornen van de Maan stomp en ruigh vertoonen, zulks betekent regen, en windt. Op een kring om de Maan volgt gemeenlyk wint, en dat van die kant daar hy het helderste is. Donkere Maan betekent regen, roode Maan windt, en klare Maan schoon weêr. Zoo men in 't opgaan van de Zon zeer roo-

de stralen bevindt, zulks betekent windt, regen, of mist. De Zon 's avondts roodt, geeft op den volgenden dagh goet weêr. Dikke wolken om de Zon, in 't opgaan, beduidt dat dien dagh koude staat te volgen. Wanneer de Zon in 't onder gaan zich blank vertoont, volght 's nachts veeltydts regen, en windt. Als de Zon achter een rook gevlakt op komt, of maar half schynt, dan staat 'er regen te verwaghten. Zoo de Zon, een weinigh op geweest zynde, van achter een wolk stralen schiet, dat bediedt regen, of 's Winters hagel, en sneeuw. Als de dageraat bleek en helder is, volght mooy weêr. De Zon vuurigh onder gaande, geeft 's morgens veeltydts Ooste windt: met vlakken, en vuurigh, harde windt, en regen. Een Regen-boog in 't Zuiden bediedt regen, in 't Oosten mooy weêr.

Voor-tekens van regen zyn blixem in 't Noorden, en donder in 't Oost of West: het laeg vliegen, en piepen der zwaluwen: het slaan der ravens met hare wieken: het geschreeuw van kraaijen: als ook een water scheppende hoos. Maar het flikkeren der Sterren, klare en heldere nacht, en lucht zonder wolken, geeft aangenaam weêr.

Als het hardt waaijen zal, ziet men de zee heftigh bewegen, en hardt aan schieten: ook wel de rygers hoogh in de lucht vliegen: de meeuwen na 't landt steken, met gepiep en geschreeuw: ook de Sterren met lange staerten verschieten, of, om beter te zeggen, ontstekingen in de lucht voort komen. Wanneer het water raast, en de baren hardt tegen 't Schip slaan, zonder dat men onweêr verneemt, betekent zulks dat in 't kort een storm zal volgen: ook zoo, wanneer men een geraas in 't water hoort.

Als men de zee-honden by goedt weêr veel malen uit het water ziet springen, zulks betekent een onweêr, dat haast staat te volgen: deeze zwemmen gemeinlyk met de neus derwaarts daar de windt staat van daan te komen; van welke stoffe volmaaktelyk te leezen is by *Plinius, Varro*, en andere.

Beveelen over de zeilen, zoo de zelve gemeinlyk uitgesproken worden, en by ons, uit de mondt der zee-luiden, opgetekent zyn.

Als het Schip ter reede leght, het anker, en het touw gewonden zyn, by goede windt om t'zeil te gaan, dan spreekt de Stuurman in volgende zin: De windt is ruim en goet; laat vallen de fok, stoot het voor- en groot mars-zeil uit, maakt de bezaan los, en laat hem hangen in de gey, ook de blinde, en 't kruis-zeil, breedt de blinde, maakt los de boven-blinde, ook het voor- en groot bram-zeil, hys al de by-zeilen voor en achter in top, en zetze kant: geeft op de fokke-hals, en haalt de schooten achter aan de anker-stok. Hy doet het groot zeil in de bandt houden; want aldus zal het Schip recht voor de windt voortgang maken: en als dit groot zeil by stont, zouden de voor-zeilen blint leggen: ook kan men met de voor-zeilen het Schip beter stuuren. Alle de schooten worden wel voor gehaalt, en de zeilen laat men alle in top staan.

Als 't een frisse koelte begint te waaijen, spreekt en beveelt hy aldus: Haalt neer het voor- en groot bram-zeil, neemt de boven - blinde in: los de boven-blinde-schooten, en haalt de gey-touwen voor: neemt het voor-bram-zeil in, en dan mede het groot bram-zeil, ook zoo het kruis-zeil: los de bram-zeils schooten, laat gaan de bram-zeils boelyntjes, haalt de bram-zeils gey - touwen voor: brast de bram-zeils raatjes recht, en neemt al de rest van kleine zeilen in.

By scherpe windt laat hy de loef fokkeschoot vieren, de loef-brassen lossen, de blinde optoppen, het schover-zeil los maken, de fokke-hals toezetten, de loef-brassen los maken, de loef-schoot los smyten, de ly-schooten aanhalen, de halzen toe-reiten, de groote hals toehalen, de groote marsse loef-bras los doen, en de groote schoot

aanhalen. Scherpt of schraalt de windt noch meer, dan doet hy de blinde in nemen, en de blinde ree aan brassen, en recht toppen: daar na de blinde schooten lossen, de blinde gey-touwen voort halen, alles wel beleggen, en vast maken: het groot boelyn doet hy in 't blok leggen, en uit halen: insgelyks laat hy de groote marsse-voor-marsse- en fokke-boelyns uit halen: de bezaan laat hy vallen, en by halen, om te beter by de windt te zeilen: hy doet de ly-brassen aanhalen, en laat aldus zoo dicht by de windt stuuren, als het bequaam vol en by kan zeilen.

In het opkomen van een styve koelte, spreekt hy op deeze wyze: Zwight het wandt, neemt het voor-mars-zeil in, los de ly-bras, smyt de boelyn los, bras te loef-waart aan, los de ly-schoot, haalt de gey-touwen voor, bras wakker op de steng, uit het slagh, geef op u loef-schoot. Als de zeilen beslagen zyn: brast recht de marsse-raa, en schiet dan het loopend goet.

In een storm, als de mars-zeils in zyn, en als men zal byleggen, dan werdt het

wandt met scheer-lynen gezwight. Het ly-wandt leght gemeenlyk los: dit geschiedt om de masten over-eindt te houden. Het wandt-zwighten geschiedt door scheer-lyntjes, en zwight-servings: ten halven van de mast worden hier toe de scheer-lyntjes aan 't wandt gedaan, en boven by 't rak leght men de zwigt-servings. Dan spreekt de Stuurman: Gey op de lye-schoot, gordt op aan ly, steek op de fokke-hals, los de fokke-boelyn: gordt op te loef-waart, bras recht de fokke-raa, beslaat de fok: strekt het fokke - kardeel achter de handt, en aldus komt deeze in 't hol: stryk neer de fokke-raa, en haal aan de bezaans-schoot.

In een grooter storm beveelt hy aldus: Maakt het geschut over al wel vast, duuwt het roer aan boort, bolt de bezaan, en laat het dryven.

In storm wert voor goet gehouden, een spriet, of raa, met zyn zeil, en kogels daar in geworpen, achter aan in zee te doen zinken, en na sleepen: dit, meint men, zal een vasten voortgang veroorzaken, en het om zynde water eeniger maten stillen; doch alzoo ik, dies aangaande, geen eigene ondervindinge hebbe, zal dit enkelyk ter neder stellen, zonder het zelve te verzekeren.

My is ook bericht, dat men in harde storm, en wanneer eenigh Schip dreight te stranden, zeer dienstelyk zeilen, met zwaarte daar in, doet in zee dalen, en onder water zakken, 't geen het Schip zyn voortgang merkelyk zoude stuiten, en vervolgens een geruimen tydt het stranden beletten.

In een vliegende storm, als men geen zeil voeren kan, dan spreekt een ervaren Stuurman op volgender wyze: Gey op de ly groote schoot, staat klaar by de gordings, stryk neer de raa, haalt de gordings voor, steek op de groote hals, gey op de groote schoot, los de groote boelyn, brast de raa recht, beslaat het groot zeil, bolt de bezaan, en haalt aan de bezaans-schoot. Het groot zeil wort by storm een voet of twee gezet, en de buik van 't zeil met een zwight-serving voorzien.

Als hy het Schip te loefwaart wil doen laveeren, en de windt Noorden is, doch de koers Noord-Oost, gebiedt hy aldus: Haalt de stuur-boorts hals toe, smyt los de loef-brassen, brast aan de ly-brassen, haalt de loef-boelyns uit, haalt de bezaans- en groote schoot dicht aan 't gat, stuurt dan vol en by, zoo dicht by de windt als 't moogelyk is. Hoe leit het aan? West-Noord-West? een quade windt: Duuw niet hooger op, niet hooger: Hoe leit het aan? Zuid-West? Maakt klaar om te wenden, en als men koers, of streek, kan houden over de andere boegh, zoo wendt: Benje klaar? Als 't Godt belieft: Niet hooger, houdt vol, geeft het Schip vaert, op dat het wenden magh, leght het roer in ly, daar voor wenk aan, viert uit de fokke-schoot, los de ly-fokke-bras, los het mager-mannetje, brast aan de voor-zeilen, steekt op de groote hals. Als de windt van vooren komt: Laat gaan het zeil, brast aan de brassen, ruk of het zeil, haal toe de groote hals, haal aan de groote schoot, geeft op de fokke-hals, los de loef-schoot, haal toe de fokke-hals, haal aan de ly-brassen, haal uit of vest de boelyns, en de schooten dicht aan 't gat: steek door de bezaan, en stuurt zoo dicht by de windt als men kan: niet hooger. Hoe leit het aan? Noord-West? niet hooger: viert uit de groote en bezaans schoot, maakt los de ly-brassen, en houdt zoo streek recht heen: de windt is breedt, viert noch wat uit van de groote schoot, los de boelyns, brast aan de loef-brassen: geidt de bezaan op, maakt los de blinde. By mooije koelte, en dat de windt van achteren komt: Steekt op de hals, en haalt de groote en fokke-schoot aan: breet de blinde, en zet al de zeilen recht voor de windt.

Als het zoo dicht aan de windt komt, dat het over staagh zoude raken, en als men met bak-boorts halzen toe zeilt, zeght hy aldus: Duuwt het roer te bak-boort dicht aan boort, los de bezaans schoot, breek de fokke-schoot kort in, haalt de fokke- en marsse-bras dicht aan. Zoo het schynt over staagh te willen, en het op zyn gat of achter uit deist: Leght over het roer, haalt de fok verkeert, los de fokke-boelyn, los

het mager-mannetje, haal uit de ly fokke- en marsse-boelyns: en als het weer slaags-wys is, zoo laat men de zeilen zetten als die gestaan hebben.

Als men tegens dank over staagh raakt, of een uyl vangt, en dat men met stuur-boorts halzen toe zeilt, spreekt hy aldus: Leght het roer dicht aan stuur-boort, (dit geschiedt om dat het Schip, met de zeilen op de mast leggende, achter uit zeilt) gey op de bezaan, los de groote boelyn, met de groote marsse-boelyn, steek uit de groote schoot, bras de achter-zeilen recht, en houdtze zoo leevende. Als de windt dwars aan bak-boort in komt: Leght over het roer, maakt los de fokke-boelyn, los het mager-mannetje, steek op de fokke-hals, steek uit de fokke-schoot, rukt de fokke-hals wat toe, bras de fokke-raa aan stuur-boort dicht aan, en haalt de fokke-schoot kort aan. En als de windt dan recht

van achteren komt: Steekt op de fokke-hals, laat de fok recht loopen, haal aan de bezaans schoot, vier af de loef groote brassen, haal aan de groote schoot, zet toe de fokke-hals, haal zoetjens aan de fokke-schoot, zet de zeilen by de windt, vest boelyns, belegh schooten en brassen, moet het roer wat, en zoo is 't vol en by, neemt het zoo recht waar.

Als'er iemandt uit een ander Schip aan boort te komen heeft, laat hy zyn Schip een weinigh achterwaarts schieten, door het maken van klein zeil, en voorwaarts, als iemandt van boort aan een ander Schip varen zal.

Voorzightigheit en kennis van een goet Stuurman werdt hooghnoodigh vereischt wanneer men slaat, om een Schip aan boort te leggen, of daar af te geraken; de zeilen zoo te bestieren, dat men iemandt kan inhalen, of ontvlieden, en boven de windt komen. In het heetste van 't geveght bindt men die zeilen in, welke het meeste werk geven, en het minste tot den voortgang doen.

Een vyandt znl hy onder de windt doen voorby gaan, als hy kan: en zoo ook iemandt die minder is in aanzien.

Wanneer men jaght maakt, beveelt een verstandigh Stuurman, dat het volk zich stil houde; want zulks helpt den loop van 't Schip. Hy laat hen ook voor, achter, of ter zyden staan, na het Schip op deeze of geene plaats zwaarte vereischt, om in even-wight te zyn, en wel te zeilen.

In ruime zee, voornamentlyk by nacht, doet hy 't Schip om een streek windts of twee niet licht wenden, om alle onheilen voor te komen.

De Stuurman laat geen anker vallen, voor dat de zeilen in zyn; want het anderzins, by hardt weêr, om het touw te doen is. Als men met een geheele vloot gelykelyk ten anker komt in een haven, of daar reedts veele Scheepen aan anker leggen, moet de Stuurman, en ieder dien 't gebiedt op een Schip bevoolen is, zorge dragen, dat het anker in goede schik wort geworpen, te weten, den ander niet te na, niet te dicht of te verre van de wal, of ook niet in eens anders stroom, maar wel geschokkeert. Het is betamelyk, dat, wanneer het hardt begint te waaijen, gelykelyk uit alle Scheepen bot geviert wort, op dat d'een den ander niet op 't lyf, of touw, zakke. De Scheepen behooren zoo verre van elkander geankert te leggen, dat'er, by door gaan van het touw, ruimte genoegh over blyft om andere ankers te konnen doen toe gaan. Insgelyks is zeer dienstigh, als de Scheepen ten anker leggen, hare rees langs scheeps te kaaijen, om de minste windt-vang te hebben, en als het gebeurt dat de Scheepen elkander op 't lyf raken, door de uitstekende rees niet te verwarren, gelyk veeltyts gebeurt; want met gekaaide rees konnen de Scheepen bequamelyk schavielen. De Scheepen aan twee ankers voor vloet te leggen, wordt zeer dienstigh geoordeelt; doch men heeft naerstelyk acht te slaan, dat de touwen malkander niet komen te vylen. Ieder Schip zal twee of drie streken uit des anders stroom alderbest geankert worden. Het is mede dienstig dat geankerde Scheepen hunne stengen schieten.

Na een storm ziet de Stuurman na den toestandt aller scheeps-touwen, en maakt aantekening hoe de zelve best staan om wel te zeilen.

Als een Schip op gront raakt, en zitten blyft, is het zomtydts dienstigh daar aanstondts gaten in te hakken, en water in te laten loopen, op dat het niet barste, maar behouden blyve: dit te doen, of te laten, staat aan het verstandigh oordeel van een Stuurman.

Het is zomtydts een dienstige zaak, dat men, alleen door zee zeilende, zich aanstelt als of men veghtens zin hadde, schoon men het zelve mydt, om een vyandt af te schrikken, 't zy by nacht te vuuren, gelyk een Schip van oorlogh doet, of by dagh op den vyandt aan te zetten, en na hem streek te houden, doch onderwylen den voortgang des Schips te beletten, met zich te gedragen of'er iets van boven

neder wiert gezeilt, of gebrooken was, of wel met iets achter uit te sleepen, dat verhinderinge by brengt.

Zeer aardigh deede den Heer *de Ruiter*, wanneer hy noch Schipper was, zyn Schip vet besmeeren, waar door hy den enterenden vyandt deede struikelen, en zoo af sloegh.

Van het ampt der Stuurluiden, zoo op Oorlogh- als Koopvaardy scheepen, meest ontleent uit Snellius, Tycho Brahe, Nierop, Lastman, *en andere kloeke mannen*.

Een goet Stuurman moet voor eerst de platte en klootsche driehoeks - rekening wel verstaan: hy moet kennis hebben van den loop der hemel-lichten, als van de Zon, Maan, en vaste Sterren, ook hare lengte en breedte wel konnen berekenen: hy moet de graad-boogh, en het astrolabium, in het hooghte meten, wel weten te gebruiken, om door de gevonden hooghte,

en evenaar-breedte der hemelsche lichten, de polus hooghte, of der plaats daar men is, zyne evenaar - breedte te vinden: hy moet het Compas, en des zelfs mis-wy-zing, wel verslaan, om een begeerde koers wel aan te treffen: hy moet goede gissing konnen maken van de vaert des Schips, om daar door, als ook door de koers, en gevonden breedte, een vast bestek in de Pas-kaarten te maken, (welke Kaarten de Portugeezen zeggen een vondt geweest te zyn van *Henricus, Johannis* zoon, Koning in Portugal) en te besluiten op wat lengte men gekomen is: hy moet de gelegentheit der landen weten, wat gronden hier of daar gevonden worden, wat inhammen, banken, en ondiepten, hy in zyn wegh te ontmoeten heeft, om daar door alle gevaar te schuwen: eindelyk, hy moet de ty-rekening, de passaat - winden, de stroom-kaveling, en damp - heffingen, wel verstaan, om zoo alle voordeelen waar te nemen, en alle tegenspoeden, zoo veel doenlyk is, te myden.

De beweging van de hemelsche lichten werdt in deezen onderstelt tweederhande te zyn, te weten, een dagelyksche, en een eigene.

De dagelyksche beweging, die om de pool van den evenaar geschiedt, is, om eigentlyk te spreken, geen beweging der hemels-lichten, maar een beweging van den gantschen hemel, met zich voerende alle lichten, daar in staande, na de stelling van *Ptolomeus:* of is een rolling van de aarde, welke aan ons al wat buiten ons is doet schynen te bewegen, na de stelling van *Copernicus*. Van welk verschil hier te spreken, zoude buitenspoorigh zyn: zullen ons derhalven vernoegen met de schynbare beweging, dewyle die ons begeeren genoeghzaam kan voldoen. Deeze dagelyksche beweging volbrengt zyn loop in een weinigh minder als 24 uuren, te weten, zoo veel tydts minder, als'er van nooden is om de Zons eigen loop, door de dagelyksche beweging, in een dagh te doen, welke geschiedt in omtrent 4 minuten tydts; want, by voorbeeldt, de Zon, heden met een Star gelyk in 't Zuiden zynde, zal morgen 4 minuten later in 't Zuiden komen als de Star.

De eigen beweging der hemelsche lichten geschiedt elk byzonder.

De Zon loopt om een uit-middelpuntig rondt, zoo dat de zelve de eene tydt verder van ons af is als de andere; en dit is de oorzaak (schoon de Zon altydt even ras voort gaat) dat hy nu trager en dan rasser schynt voort te gaan: zyn omloop voldoet hy in de tydt van een jaar, dat is, in 365 dagen, 5 uuren, en 49 minuten, zoo *Tycho Brahe* zeit.

De Maans loop is even-eens als de Zons loop, uitgenoomen dat de Maan zyn om-loop doet in een maandt, dat is, in omtrent 30 dagen.

De vaste Starren loopen eenparigh, met een zeer langzame gang, te weten, in 100 jaar, 85 minuten. Deeze eigen beweging geschiedt niet om de evenaar, maar om de polen der ecliptica; waar van by anderen, die hun loop, en ongelyk-heden, ten vollen ophalen, breeder is te zien.

Door de *taanronts lengte, en breedte der Starren, vindt men haar evenaar lengte en breedte aldus: Laat *c d* het taan-ront of d'ecliptica zyn, *a b* den evenaar,

*Ecliptica.

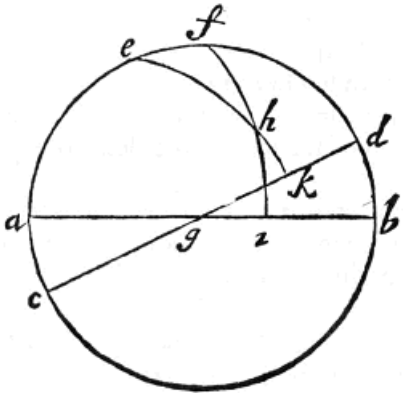

e de taanronts as, en *f* de evenaars as, *g* de Lent- ofte Herfst-snee, *h* de Star, *h k* de taanronts breedte, *d k* de taanronts lengteschil tusschen de Star en 't begin van Cancer of Capricornus, aldus heeft de klootsche driehoek *e f h* drie bekende palen, als *h e f* even aan *k d, e f* 23 grad. 30 min. en *e h* de *scheel-booghs hoek-maat van *h k*, hier door vindt men *h f*, dit van 90 afgetrokken, rest *h i*, de evenaar-breedte; desgelyks vindt men de hoek *a f i*, of *i f b*, dat is *i b*, voor d'evenaars lengte-schil, tusschen de Star en 't begin van Cancer of Capricornus, daar uit men dan lichtelyk de evenaar-lengte des Stars vinden kan. De lengte en breedte der voornaamste Starren dan alzoo berekent zynde, en een Tafel daar van gemaakt, kan voor een langen tydt dienen.

*Compliment.

De Zons loop ook verstaan zynde, zoo kan men lichtelyk, 't zy uit de Tafelen in de Star-kundige boeken, of anders, des Zons plaats in het taanront, of d'ecliptica, vinden. Dit bekent zynde, om dan daar door de Zons evenaar-lengte en breedte te zoeken, zoo gebruikt men de volgende klootsche driehoeks metinge: Laat *c d* d'ecliptica of het taanront zyn, *e* des zelfs as, *a b* den evenaar, *f* zyne as, *g* de Lente-

ofte Herfst-snee, *h* de Zon, zoo heeft men in de driehoek *g h i* drie bekende palen,

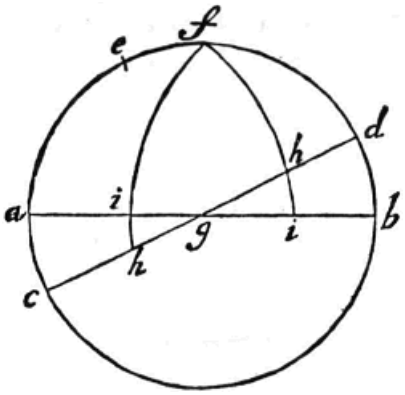

namentlyk de hoek *g i h* recht, de hoek *h g i* van 23 graden 30 minut. te weten, de grootste afwykinge der ecliptica van den equinoctiaal, of evenaar, en de zyde *g h*, de af-stant van de Lente- ofte Herfst-snee; hier door vindt men *h i*, de begeerde evenaar-breedte, ofte de Zons declinatie, en *g i*, de lengte-schil tusschen de Lente- of Herfst-snee en de Zon, daar uit dan de begeerde evenaar-lengte volght.

Deeze evenaar - breedte van dagh tot dagh gezocht, en in ordre gestelt zynde, tot vier achter - een volgende jaren, en zulks om 't schrikkelen, zoo heeft men bequame Tafelen van de Zons evenaar-breedte, welke voor de Stuurluiden hoog-noodigh zyn, gelyk onder wert vertoont.

Deeze Tafelen moeten zomtydts vernieuwt worden, anders zoude daar een merkelyk feil uit ontstaan.

De order daar men deeze Tafelen na stelt, is deeze: In de eerste kolom zet men de dagen der maandt: in 't bovenste van d'andere kolommen zyn de maanden des jaars gestelt: en onder ieder maandt staat neffens elke dagh hoe veel graden en minuten dat de Zons evenaar-breedte op die tydt is. Maar men moet weten dat de Zon van den 21sten Maert tot den 22sten September benoorden den evenaar is, en anders bezuiden, diens verandering met de letter N ofte S te kennen wort gegeven.

Wanneer ghy in deeze Tafelen de Zons evenaar-breedte begeert te zien, zoo moet ghy weten het hoeveelste jaar dat het na 't schrikkel-jaar is, 't welk aldus bevonden wort: Trekt van de jaren onzes Heeren die men schryft 1600, en deelt de rest door 4, het overschot toont het getal der jaren na 't schrikkel-jaar, en zoo daar niets rest, dan is 't een schrikkel-jaar: wetende dan het hoeveelste jaar dat het na 't schrikkel-jaar is, zoo zoekt in de Tafel van zulk jaar u maandt en dagh, de gemeene hoek toont de begeerde Zons evenaar-breedte.

Komt in aanmerking, dat deeze Tafelen, berekent zynde, by voorbeeldt, op de middagh-linie van Amsterdam, de zelve dan ook op deeze middag-linie wel gestelt zyn; maar beoosten of bewesten Amsterstam is'er eenigh verschil, om dat de Zon daar vroeger of later aan de middagh-linie komt, en daar om ook een minder of meerder evenaar-breedte heeft. Om dit te verhelpen, zoo zeght: 360 (de geheele omloop) geeft het verschil der lengte tusschen de plaats alwaar men is, en daar de Tafelen gerekent zyn, hoe veel het verschil der evenaar-breedte van dien dagh? komt het verschil der evenaar-breedte op de gestelde plaats; dit gedaan tot d'evenaar-breedte in de Tafel, als ghy bewesten Amsterdam zyt, en de Zons evenaar-breedte vermeerdert, of als ghy beoosten Amsterdam zyt, en de evenaar-breedte vermindert, of, in tegendeel, dit afgetrokken van de Zons evenaar-breedte in de Tafelen op dien dagh, komt of rest de Zons evenaar-breedte op dien dagh op de gestelde plaats.

Desgelyks ook, berekent de Zons evenaar-lengte van dagh tot dagh een geheel jaar door, en stelt dit in order op een Tafel, hier door kan men weten op wat tydt een gegeven Star aan het middagh-ront komt; want als de Zons evenaar-lengte bekent is, en daar beneffens de evenaar-lengte van de Star, om dan de tydt te vinden wanneer de Star aan het middagh-ront komt, zoo trekt de Stars evenaar-lengte van de Zons evenaar-lengte, of indien de Zons evenaar-lengte minder is, zoo doet'er eerst 360 graden by, zeght dan: 360 graden geeft 24 uuren tydts, hoe veel de gevonden rest? komen de uuren en de minuten waar in die Star na de middagh aan 't middagh-ront komt.

Voorder moet een Stuurman zoo dikmaals als het moogelyk is de hooghte meten, by daagh by de Zon, en 's nachts aan de Starren: welke meting het alderbe-quaamste met de graad-boogh geschiedt, hoewel zommige ook het astrolabium en de hoek - boogh gebruiken. Om deeze werk-tuigen met verstandt te gebruiken, zoo is het noodigh dat men verstâ hoe de zelve gemaakt worden. Het astrolabium, en de hoek-boogh, zyn van zich zelfs licht te verstaan, alzoo die maar gelyke deelen of graden begrypen, waar om alleen spreken zal van de graad-boogh; deeze werdt aldus gemaakt: Laat *a b*, in de volgende figuur, de stok zyn, *a c* de helft van een der kruissen, rechthoekig op *a b, a d* even aan *a c*, en getoogen *c d*, die het vieren-deel rondts *a e f* (uit het middel-punt *c* beschreeven) in *e* door snydt: deelt dan

e f in 90 gelyke deelen, en trekt uit *c*, door de punten der deelingen, rechte linien, tot de linie *a b*, en door deeze middel zal *a b* na begeeren in graden gedeelt worden: ook zoude men door deeze wyze de graden in minder deelen konnen verdeelen. Aldus zal men met d'andere kruissen insgelyks doen, en alzoo zal de stok wel gedeilt zyn.

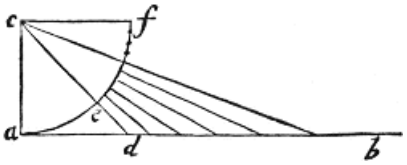

Dit zelve zal men volmaakter konnen doen, nemende *a c* voor rechthoeks hoek-maat, *a d* voor raak-linie van 45 graden, en voor de eerste graad voorby *d* raak-linie van 45 grad. 30 minut. voor de tweede van 46 graden, voor de derde van 46 graden 30 minut. voor de vierde van 47 graden, voor de vyfde van 47 graden 30 minuten, en zoo voorts.

De getallen op de stok staande zyn tweederley, de eerste beginnen van de naaste deelen aan 't oogh-punt met 0, 5, 10, enz. deeze getallen wyzen aan hoe verre het gemeten licht van het top-punt af staat: de tweede beginnen daar met 90, en verminderen geduurigh met 5, als 85, 80, 75, 70, enz. en wyzen aan hoe veel graden de Zon, ofte Star, boven den horizont verheven is.

In 't gebruiken van de graad-boog moet men wel acht nemen dat men zich gewenne het oogh-eindt aan de buiten-kan van 't oogh, water-pas met het zelve, te zetten, en zoo verre na buiten, dat de uitmiddel-puntigheit tegen de draaijing van 't oogh magh gestelt worden. Wanneer dan met de graad-boogh de hooghte der Zonne, ofte van eenige Star, schynbaarlyk wel genoomen is, zoo moet men de Zons hooghte effenen van deeze drie onevenheden, namentlyk van de Zons verscheen-zicht, van de damp-heffing, en van de hooghte des ooghs boven de vlakte des waters, waar door de kimmen onder het water-pas schynen. De Starren zyn deeze onevenheden mede onderworpen, uitgenoomen dat de zelve, door haar groote veerheit, geen verscheen-zicht hebben. Door het verscheen-zicht schynt de Zon 31 secunden laeger dan zy waarlyk is, wanneer de zelve 80 graden boven den zicht-einder verheven is; en 1 minut 1 secunde laeger, wanneer zy 70 graden verheven is, volgens deeze Tafel.

De Zon boven den horizont,	**Verscheen-zicht,**	
graden,	minut.	secon.
80	0	31
70	1	1
60	1	30
50	1	56
40	2	18
30	2	35
20	2	49
10	2	57
0	3	0

De damp-heffing is, als in deeze Tafel wert vertoont, volgens *Tycho Brahe*.

Op deeze hoogte boven den horizont,	**Schynt de Zon hooger dan hy is,**	**Op deeze hoogte boven den horizont,**	**Schynen de Starren hooger dan zy zyn,**
graden,	minuten,	graden,	minuten.
0	34	0	30
1	26	1	22
2	20	2	15
4	15	4	11
7	13	7	8
10	10	11	5
16	7	15	3
23	3		
32	1		

Hoe veel de kimmen onder het water-pas schynen, wort in deeze volgende Tafel getoont, te weten, als het oogh 8/10 van een voet boven de vlakte des waters is, schynen de kimmen 1 minut onder het water-pas, en zynde 3 3/10 voet boven de vlakte des waters, dan schynen de kimmen 2 minuten onder 't waters opper-vlak, enz.

Op deeze hoogte, boven de vlakte des waters,		Is den zicht-einder beneden het water-pas,
voeten.	tiende-deelen.	minuten.
0	8	1
3	3	2
7	4	3
13	5	4
20	6	5
29	8	6
40	6	7
53	0	8
67	1	9
82	9	10
100	3	11
119	3	12
140	1	13
162	5	14

186	5	15
212	2	16
239	5	17
268	6	18
299	2	19
331	2	20
518	1	25
746	1	30
1326	6	40
2072	4	50
2984	2	60

De schynbare Zons hooghte dan gevonden zynde, zoo zal men de ware aldus vinden: Laat, by voorbeelt, het oogh 20 voeten boven de vlakte des waters zyn, en de schynbare Zons hooghte 10 graden 15 minuten, nademaal, het oogh 20 voeten verheven wezende, de kimmen 5 minuten beneden het water-pas schynen, zoo trekt 5 minut. van de gevonde 10 grad. 15 min. blyft noch 10 grad. 10 minuten: ziet dan in de Tafel van de damp-heffing, en vindt, zoo de Zon 10 graden boven den horizont is, dat de zelve 10 minuten hooger schynt; daar om trekt 10 minuten van 10 graden 10 minuten, blyft noch 10 graden: eindelyk, ziet in de verscheen-zichts Tafel, als de Zon 10 grad. boven de aardt-kloots horizont verheven is, dat het verscheen-zicht van 2 minuten 57 seconden is, daar om doet die tot 10 graden hooghte, komt 10 graden 2 minuten en 57 seconden voor de ware Zons hooghte.

Insgelyks, wanneer een Stars hooghte gemeten wort, zoo moet van de gevonden hooghte getoogen worden de kimmen onder het water-pas, met de damp-heffing, en als dan zal de ware hooghte blyven.

Dit zoo zynde, om dan door de gevonden ware hooghte des Zons, ofte van eene der Starren, in 't middagh-rondt zynde, wiens evenaar-breedte bekent is, de breedte der plaats daar men is te vinden, moet men weten dat het aardtryk en de zee te zamen een kloots rondt lichaam zyn, welkers middel-punt ook het middel-punt des gesternden hemels-kloot gestelt wort, en de as des aardt-kloots stelt men een deel van de as des evenaars te wezen, zoo dat de as-punten des aardt-kloots (uit het middel-punt des aardt-kloots gezien wezende) recht op de as-punten des evenaars wyzen. Uit eene van de aardt-kloots as-punten een groot rondt des aardt-kloots beschreeven zynde, zoo is het zelve rondt over al 90 graden van de as-punten des aardt-kloots verscheiden, zoo dat dit middel-rondt des aardt-kloots recht onder den evenaar is, en zoo veel als den evenaar beneden het top-punt is, zoo veel is men ook buiten het middel-rondt des aardt-kloots. Hier uit volgt, dat de breedte van ieder plaats even zoo veel is, als den evenaar beneden het top-punt der zelve plaats is, door dien de breedte des aardt-kloots van 't middel-rondt gerekent wort, en dat men eenige plaats op zoo veel graden en minuten breedte zeght te wezen, als de zelve bezuiden of benoorden het middel-rondt op de linie is.

Om voor eerst dan te spreken van de Zon, daar in staan aan te merken drieder-hande voorvallen. Ten eersten, als de Zon tusschen het top-punt en den evenaar is. Ten tweeden, als den evenaar tusschen het top-punt en de Zon is. Ten derden, als het top-punt tusschen de Zon en den evenaar is.

Als de Zons breedte noordelyk is, en het top-punt benoorden de Zon, zoo is de Zon tusschen het top-punt en den evenaar: desgelyks is de Zon tusschen het top-punt en den evenaar, als de Zons evenaar-breedte zuidelyk is, en het top-punt bezuiden de Zon. Doet in zulke voorvallen de Zons evenaar-breedte tot de boogh des Zons van het top-punt, de somme toont op hoe veel breedte ghy bent, na die zyde daar de Zon niet geschooten wordt. Tot voorbeeldt, laat *l k a i h* den horizont betekenen, *d* het top-punt, *d f h* het middagh-rondt, *a b f* den evenaar, *e* de Zon, en *e f* de Zons evenaar-breedte: laat ook *i b c k* de aardt-kloot zyn, en *b c* de aardt-kloots breedte.

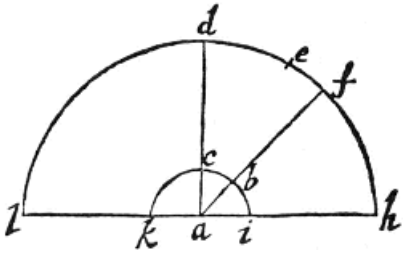

Dit dus gestelt zynde, zoo blykt, als men tot de Zon van het top-punt *d e* doet de Zons evenaar-breedte *f e*, zoo komt *d f* of *c b* voor de begeerde breedte: welke breedte noordelyk is, zoo de Zon in 't Zuiden geschooten is, en de Zons evenaar-breedte noordelyk is: en welke breedte zuidelyk is, als de Zon na 't Noorden gemeten is, en de Zons evenaar-breedte zuidelyk is.

Ten tweeden, als de Zons evenaar-breedte zuidelyk is, en de Zon in 't Zuiden veerder beneden het top-punt bevonden wort als de Zons evenaar-breedte is, zoo is den evenaar tusschen het top-punt en de Zon: desgelyks is den evenaar tusschen de Zon en het top-punt, als de Zons evenaar-breedte noordelyk is, en de Zon in het Noorden veerder beneden het top-punt gevonden wordt als des zelfs evenaar-breedte is. In zulke voorvallen zoo trekt de Zons evenaar-breedte van de Zons afstandt van het top-punt, de rest toont op wat breedte des aardt-kloots men is, na die zyde daar de Zon op de middagh niet en is. Laat, tot voorbeeldt, de volgende figuur bereidt zyn als de voorgaande, uit-genoomen dat de Zon *e* over d'andere zyde van *f* is: als men dan van *d e*, de Zons af-standt van het top-punt, de Zons eve-

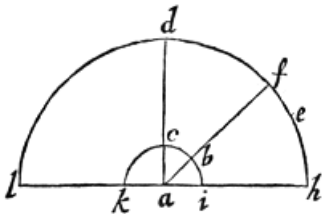

naar-breedte *f e* af trekt, zoo rest noch *d f*, het top-punt van den evenaar, dat is *c b*, de gezochte breedte; welke breedte noor-delyk is, als de Zon in 't Zuiden geschooten is, en anders zuidelyk.

Ten derden, het top-punt is tusschen de Zon en den evenaar, als de Zons evenaar-breedte noordelyk is, en de Zon in 't Noorden minder beneden het top-punt gevonden wordt, als de Zons evenaar-reedte is: insgelyks ook, wanneer de Zons evenaar-breedte zuidelyk is, en de Zon in 't Zuiden minder van het top-punt bevonden wordt, als de Zons evenaar-breedte. In zulke voorvallen zoo trekt de Zons af-standt van het top-punt van zyne evenaar-breedte, de rest toont op wat breedte ghy zyt, na die zyde daar de Zon is. Laat wederom *l k a i h* den horizont of zight-einder zyn, *d* het top-punt, *a b f* den evenaar, *e* de Zon aan d'andere zyde van het top-punt, en *k c b i* den aardt-

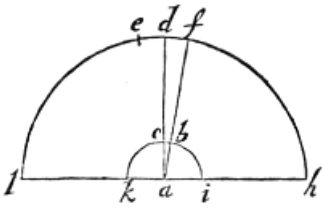

kloot: dit zoo zynde, blykt dan, indien men van de Zons evenaar-breedte *e f* af trekt de Zons af-standt van het top-punt *d e*, zoo rest noch *d f*, den evenaar van het top-punt, over een komende met *c b*, de aard-kloots breedte; welke breedte noordelyk is, als de Zon in 't Noorden geschooten wort, en anders zuidelyk.

Maar als men ter plaatze is daar de Zon niet onder gaat, en dat men de hooghte neemt als de Zon op het laeghste is, zoo doet de Zons evenaar-breedte tot de Zons af-standt van het top-punt, deeze somme van 180 graden afgetrokken, zoo toont de rest de breedte der plaats daar ghy zyt, na die zyde daar de Zon gemeten wordt. By voorbeeldt, laat *c h*, in de volgende figuur, den horizont zyn, *e* het top-punt, *e g h* het middagh-ront, *b a i g* den evenaar, *d* de Zon, *d b* de Zons evenaar-breedte, en laat *l k i m* de aardt-kloot betekenen, en *i k* de gezochte breedte: indien men nu *d e* en *d b* t'zamen doet, zoo heeft men

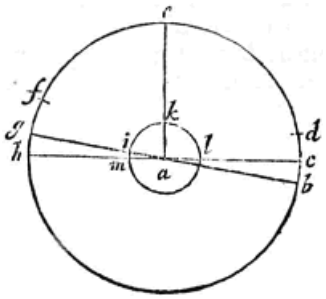

de boogh *e d b*, dit van *b e g*, of 180 graden, af getrokken, blyft *e g*, den evenaar van het top-punt, over een komende met *k i*, de begeerde aard-kloots breedte; welke breedte noordelyk is, als de Zon *d* na 't Noorden is, en anders zuidelyk.

Wat belangt de wyze om door de Starren de breedte der plaatzen te vinden, zoo staat aan te merken, als men gemeten heeft hoe verre eenige Star bezuiden of benoorden het top-punt is, dat men dan in alle manieren handelt met de

evenaar-breedte der Starren, gelyk hier boven met de evenaar-breedte der Zon gehandelt is.

Maar door dien het gebruikelyk is dat men de Starren die veel evenaar-breedte hebben, en na by de pool zyn, haar evenaar-breedte van 90 graden trekt, en de rest (die de af-standt der Starren van de pool, of evenaars as, aanwyst) gebruikt, zoo zal niet ondienstigh zyn deeze Starren, met hare veerheit van de evenaars as, in een Tafel te stellen, gelyk de zelve in 't Jaar 1670 (volgens de taanrondts breedte en lengte van *Tycho Brahe*) bevonden zyn te wezen, waar na het gebruik der zelve wert aangewezen.

Namen der Starren.	**As-punts af-standt.**	
	grad.	min.
De Noordt-Star	2	29
Het zuidelykste achter-wiel	31	52
Het noordelykste achter-wiel	26	29
Het noordelykste voor-wiel	31	9
Het zuidelykste voor-wiel	34	27
Het achterste paert	32	12
Het middelste paert	33	19
Het voorste paert	38	59
De borst van Cassiopea	35	16
De heupe van Cassiopea	31	6
De knie van Cassiopea	31	30

Om door deeze Tafel, en de gevonden hoogte van eene deezer Starren, de breedte der plaats daar men is te vinden, moet men aanmerken, dat de as-punts hooghte boven den horizont altyt even aan de boog van het top-punt tot aan de evenaars hoog-

ste punt is, en dien volgende ook even aan de breedte der plaats daar men is.

In deeze metinge doen zich drie voor-vallen op. Eerstelyk, als men de hooghte deezer Starren gemeten heeft, wanneer zy op haar laeghste zyn: in zulken voorval doet men haar as-punts af-standt tot de gemeten hooghte, de somme toont hoe veel het noorder as-punt boven den horizont, of zight-einder, verheven is.

Ten tweeden, als men de hooghte meet wanneer deeze Starren op haar hooghste zyn, en dat de gemeten hooghte meer is als de Stars as-punts af-standt, zoo trekt men haar as-punts af-standt van de gemeten hooghte, de rest toont hoe veel dat de noorder as-punt boven den zight-einder verheven is.

Ten derden, als de hooghste standt deezer Starren bevonden wordt minder te zyn als de zelve Stars as-punts af-standt: in zulken voorval trekt men de gemeten hooghte van de Stars as-punts af-standt, de rest toont hoe veel het noorder as-punt beneden den zight-einder is, dat is, op hoe veel graden zuider breedte men is.

Voorbeeldt op het eerste voorval.

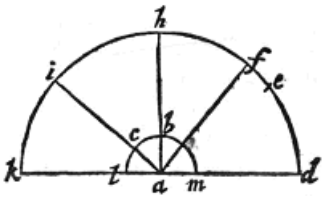

Laat *d a k* den horizont zyn, *h* het top-punt, *a c i* den evenaar, *f* het noorder as-punt, *f h i k* het middagh-ront, *f d* de as-punts hooghte, *e* een Star, staande onder de pool op zyn laeghste, en eindelyk *e f* de Stars as-punts af-stant. Zoo men dan tot de gemeten hooghte *d e*, de as-punts af-stant *e f* doet, zoo komt de as-punts hooghte *d f*, welke even aan *h i* is, om dat *d h* en *f i* even groot zyn, en elk 90 graden; dan van ieder afgetogen de gemeene boog *f h*, de resten, te weten *d f* en *h i*, zyn even: maar *h i* is even aan de aardt-kloots breedte *b c*, daar om is ook de as-punts hooghte *d f* even aan de aardt-kloots breedte.

Voorbeeldt op het tweede voorval.

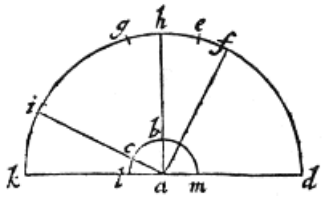

Laat wederom de beteikening van deeze figuur als vooren zyn, alleen dat de Star *e* op zyn hooghste is, en boven de pool. Hier blykt wederom, dat, trekkende de as-punts af-standt *f e* van de Stars hooghte *d e*, de rest toont de as-punts hooghte *d f*. Maar indien de Star aan de andere zyde van het top-punt, als in *g*, bevonden wiert, zoo zal men de hooghte *g k* van 180 graden af trekken, de rest is voor de boogh *g f d*, hier van de as-punts af-standt *f g*, blyft voor de gezogte as-punts hoogte, *f d*.

Voorbeeldt op het derde voorval.

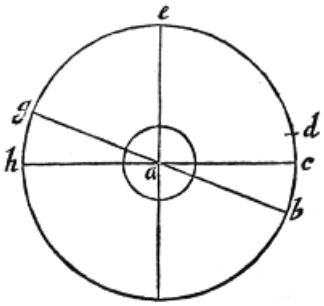

Laat *c a h* den zight-einder zyn, *e* het top-punt, *b* de evenaars noorder as-punt, *g* zyn zuider as-punt, en *d* de Star op zyn hooghste. Indien men nu van de Stars as-punts af-standt *d b* af trekt zyn gemeten hooghte *c d*, de rest toont hoe veel het noorder as-punt onder den horizont is, of hoe veel het zuider as-punt *g* daar boven is; want *c b* is even aan *g h*. Even-eens zal men ook met de Starren omtrent de zuider pool handelen.

Dit zy dan zoo genoegh gesprooken van de vinding der aardt-kloots breedte. Nu staat noch iets van de Starren te zeggen, en voor eerst, hoe men de Starren aan den hemel magh leeren kennen, als haar evenaar-breedte en lengte bekent is.

Hier voor is getoont op wat tydt eenige Star, op de gestelde dagh, aan 't middagh-rondt komt: en men houdt bekent de breedte der plaats daar men is, als mede de evenaar-breedte van de begeerde Star: daar om is ook bekent de plaats des Stars, op zyn hooghste zynde. Want als men op noorder breedte is, en dat de Star zuider afwykinge of evenaar-breedte heeft, zoo doet de breedte der plaats tot de Stars breedte, de somme toont hoe verre de Star bezuiden het top-punt staat, als die op zyn hoogste is. Of zoo ghy op noorder breedte bent, en de Star noorder evenaars-breedte heeft, die minder is als de breedte der plaats, zoo trekt de Stars afwyking van uwe breedte, de rest toont hoe verre die Star bezuiden het top-punt staat, als zy op het hooghste is: maar is de Stars noorder evenaar-breedte meerder als de noorder breedte der plaats, zoo trekt de breedte

der plaats van de Stars breedte, de rest toont hoe verre die Star, op zyn hooghste zynde, benoorden het top - punt staat. Desgelyks verstaat ook van plaatzen op zuider breedte gelegen, alzoo alles eveneens is, uitgenoomen dat men hier voor noordelyk genoemt heeft zuidelyk moet zyn, en het tegen-deel.

Als men dan weet de tydt en hooghte der hooghste standt van de begeerde Star, en dat ghy de zelve wilt leeren kennen, zoo stelt u kruis op de graad-boogh, zoo verre van het oogh-eindt der stok, als die zelve Star van het top-punt moet staan; en op de tydt dat de Star op 't hooghste is, zoo ziet met de graad-boogh aan uw oogh, (het aangezight gekeert hebbende na de plaats daar de Star moet zyn) gelyk men hooghte meet, dan zal het boven-eindt van 't kruis u de begeerde Star aanwyzen.

Ten tweeden, indien u de hooghte der as - punt onbekent was, of de evenaar-breedte der plaats, en ook de evenaar-breedte van de Starren, zoo kan men door deeze middel de zelve vinden: Neemt eenige Star die niet onder gaat, (ik neem in 't Noorden) meet de hooghte als de zelve op zyn hooghste, en ook als hy op zyn laeghste is, doet deeze twee gevonden hooghtens te zamen, de helft is voor de as-punts hooghte: en zoo men de as-punts hooghte van de Stars hooghte, als die op het hooghste is, af trekt, zoo toont de rest de as-punts af-standt van de gemeten Star, waar uit dan de evenaar-breedte der zelve Star volght.

Ten derden, bekent zynde op wat breedte men is, zoo kan men door metinge de evenaar-breedte der Starren vinden, als de zelve op zyn hooghste zyn, gelyk door het voorgaande licht te verstaan is.

Het dunkt my niet ondienstigh te zyn hier eenige voorname eigenschappen van het compas, en zeil-steen, in te lassen, daar een Stuurman naerstigh acht heeft op te slaan, als voor eerst van zyne mis-wyzinge.

Wanneer een compas wel gemaakt is, en dat de naaldt op een goede zeil-steen wel gestreken is, zoo wyzen de einden der naalden op eenige plaatzen recht zuiden en noorden, op zommige plaatzen bewesten het noorden, 't welk noordwestering genoemt wordt, op andere plaatzen beoosten het rechte noorden, 't welk men noordoostering noemt.

Hoe veel een compas noordwestert, of noordoostert, kan aldus gevonden worden: Het is kennelyk dat de Zons op- en ondergang even verre van het zuiden of noorden geschiedt, te weten op een zelve dagh, hoewel door het veranderen van de evenaar-breedte der Zon tusschen het op en onder gaan een weinigh verschil wordt veroorzaakt, maar dit is zoo weinigh, dat het niet te achten staat. Is het dan dat de Zon in 't op en onder gaan gepeilt, en bevonden wordt dat die even verre van de lelie onder gaat als de zelve gerezen was, zoo wyst het compas recht: en wordt de Zon in 't ryzen de lelie nader gepeilt als in 't onder gaan, zoo heeft het compas noord-oostering; maar wordt de Zon in 't onder gaan de lelie nader gepeilt als in 't op gaan, zoo heeft het compas noordwestering.

Als dan de Zon benoorden het oosten op het mis-wyzende compas ryst, en ook benoorden het westen onder gaat, of bezuiden het oosten ryst, en bezuiden het westen onder gaat, zoo moet men de boogh tusschen de opgang en het oosten nemen, na het mis-wyzende compas, en ook de boog tusschen de ondergang en 't westen, trekkende de minste van de meeste, de helft der rest is de mis-wyzing van 't compas. Maar als de Zon benoorden het oosten ryst, en bezuiden het westen onder gaat, ofte bezuiden het oosten ryst, en benoorden het westen onder gaat, zoo moet men beide de peilingen, of de voorsz. bogen, tot malkanderen doen, de helft van de somme toont hoe veel mis-wyzinge het compas heeft.

Het gebeurt dikmaals dat men door de dikheit der lucht de Zon in 't op en onder gaan niet wel kan peilen, by zulken voorval magh men 's morgens de Zons hooghte

meten, en peilen ter zelver tydt als de Zon schynt, met een compas dat wel water-pas hangt. Desgelyks peilt de Zon 's avondts, als die wederom even op de zelve hooghte is, en handelt met deeze peilingen als hier vooren gezeght is.

Merkt: Zoo men 's avondts de effene hooghte der Zon niet trof, die men 's morgens in 't peilen gehadt heeft, zulks zoude omtrent de middel-linie geen hinderlyk verschil in de mis-wyzing brengen, door dien de Zon daar styl ryst en daalt; maar daar het as-punt veel verheven is, zoude men, door weinigh feils in 't hooghte nemen, grooter feil in de mis-wyzinge hebben, door dien de Zon daar een vlakke gang heeft.

Men kan deeze mis-wyzing wel door een peiling bekomen, als bekent is waar de Zon op of onder gaat. Hoe verrede Zon van het oosten op gaat, of hoe verre hy van het westen onder gaat, vindt men door deeze volgende regel:

Gelyk hoek-maat van 90 graden, tot hoek-maat van de Zons evenaar-breedte,

alzoo sny-lyn van de as-punts hooghte, tot hoek-maat van de boogh des horizonts, tusschen het oosten en de Zonnen opgang, ofte het westen en der Zonnen ondergang Welke regel uit de klootsche drie-hoeken klaarlyk blykt.

Merkt: Wanneer de Zons evenaar-breedte noordelyk is, zoo ryst en daalt de Zon benoorden het oosten of westen, en anders bezuiden.

Als dan bekent is de wave opgang of ondergang der Zon, en door peiling gevonden is waar de zelve schynt, en op of onder gaat, zoo vindt men de mis-wyzing aldus: Als de ware op- of ondergang, en de gepeilde, beide zuidelyk of noordelyk van het oosten of westen bevonden wordt, zoo trekt het minste van het meeste, de rest is de mis-wyzing van 't compas. Maar als van de ware en schynbare op- of ondergang der Zonne de eene bezuiden en d'andere benoorden het oost ofte west is, zoo moet men de gepeilde opgang of ondergang tot de ware doen, de somme toont de mis-wyzing van 't compas.

Merkt noch: Indien de Zon in 't opgaan nader aan de lelie gepeilt wort als de ware opgang, dan heeft het compas noordoostering, en anders noordwestering: desgelyks als de Zon in 't onderg aan nader aan de lelie gepeilt wort als de opgang, dan heeft het compas noordwestering, en anders noordoostering.

Staat ook aan te merken, dat de Zon, aan den horizont zynde, door de dampheffing 34 minuten hoogh schynt te zyn; of het verscheen-zicht der Zonne in den horizont, te weten 3 minuten, afgetrokken zynde, zoo zal de Zon noch 31 minuten hoogh schynen te zyn, als de zelve waarlyk onder is: waar door eenigh verschil veroorzaakt wort, voornamentlyk als men de polen nadert; doch om dit te vergoeden, zoo zal men de peiling doen als de Zon 31 minuten boven den horizont schynt te wezen.

Eindelyk, men kan, als de Zons hoogte bekent is, als mede de as-punts hooghte, en de Zons evenaar-breedte, door peiling de mis-wyzinge van het compas vinden. Laat *a b*, in de volgende figuur, den horizont zyn, *a c b* het middagh-rondt, *c* het top-punt, *d* het as-punt, *g* het Oosten of Westen, *e* de Zon, *e c* zyne af-standt van het top-punt, *e d* de Zons af-standt van de pool, welke aldus gevonden wort: zoo de Zons afwyking na de pool of 't as-punt is, zoo trekt zyn evenaar-breedte van 90 graden, en zoo die aan de andere zyde geweken is, zoo doet de Zons evenaar-breedte tot 90 graden, komt voor *d e* de Zons afstandt van de pool, en *d c* is de scheelboogh van de as-punts hooghte, eindelyk is *e c* de Zons af-standt van het top-punt;

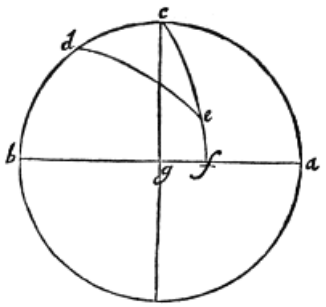

aldus heeft de driehoek *c d e* drie bekende palen, te weten, de drie zyden, en daar door vindt men de hoek *e c d:* deeze hoek meerder als 90 graden zynde, zoo trekt van de zelve de hoek *g c b*, die 90 graden is, blyft de hoek *f c g*, of de boogh *f g*, aanwyzende hoe verre de Zon op die hooghte waarlyk bezuiden het oosten ofte westen is; maar de hoek *e c d* minder als 90 graden wezende, zoo trekt die van de hoek *g c b*, zynde 90 graden, de rest toont hoe verre de Zon op die tydt benoorden het oosten ofte westen is. De ware Zons plaats dan gevonden, en de schynbare door peiling ook bekent zynde, zoo vindt men de mis-wyzing van 't compas, als boven geleert is.

Men moet zeer goede achtinge nemen dat het peil-compas wel water-pas hangt, anders zoude de schaduwe der staande wyzer niet recht vallen, en hoe de Zon hooger ware, hoe het verschil grooter zoude wezen.

Ten tweeden, moet de hooghte der Zon wel waargenomen worden, voornamentlyk daar het as-punt veel verheven is.

Ten derden, is hier op de damp-heffing te letten, die men van de Zons hooghte moet aftrekken.

De mis-wyzing der compassen dan gevonden hebbende, zoo kan men die vergoeden in volgender wyze: Indien ghy voor neemt een begeerde koers aan te treffen, en te bezeilen, met een compas dat (by voorbeeldt) een streek noordoostering heeft, en dat u koers (by voorbeeldt) zuid-oost moet zyn, zoo moet ghy zuid-oost ten oosten aan zeilen; maar indien u compas een streek noordwestering heeft, zoo moet ghy zuid-oost ten zuiden aan zeilen. Desgelyks doet ook met alle andere koerssen.

Indien ghy een compas met een schuivende roos gebruikt, als de naalt noord-oostert, dan moet ghy de lelie zoo veel bewesten de naalt schuiven als de naalt na het

oosten getrokken is: dat is, indien u naalt 10 graden na het oosten getrokken is, zoo schuift de lelie 10 graden bewesten de naalt, dan wyst u compas recht: en als de naalt noordwestert, zoo moet ghy de lelie even zoo veel beoosten de naalt schuiven.

Volght op wat wyze de hoogh geleerde Cornelis van Beughem *gevonden heeft de compas-naalt alzoo te leggen dat zy recht Noorden wyst, gelyk by het volgende af-schrift, door zyn Ed. aan my gezonden, is te zien*.

Als ik voor omtrent vyftien jaren alhier tot Emmerik een Zonne-wyzer wilde maken, zoo liet ik tot dien einde een paal in de aarde zinken, die bedekkende met een water-passe vlakte, waar op een gemeene compas-rooze, met een glas gedekt, dreef, na dat alvoorens buiten den omloop verscheidene cirkel-stukken uit het middelpunt der voorsz. compas-rooze kort aan een getrokken hadde. Dit dus vervaerdigt zynde, liet ik een subtyle naalt (na dat de zelve wel bestreken was) op zyn pin loopen, die dan, tot stilstandt gekomen zynde, my (zoo ik vermeende) het Noorden wees: als wanneer ik, om de rechte middagh-linie te vinden, ten Zuiden een dun koper-draat in de winkel-haak oprichte, de welke in de getrokkene ronden een schaduw gaf, merkende naauwkeurigh op deeze schaduws meeste verkorting; dit met een punt gemerkt hebbende, en ziende dat de schaduwe begon te verlengen, was my dit een teken van de rechte middagh-linie, als wanneer ik het zelve met een linie uit het middel-punt van 't compas betrok, en alzoo bevondt dat de naalt alhier op de middagh afweek 5½ graden. Dit quam my wel niet vreemt voor, als die dikwils van diergelyke afwykinge gehoort, geleezen, en bevonden hadde; maar liet myn gedachten gaan, of zulks niet zoude te verhelpen zyn, en of een naalt, op zyn draai-punt gezet zynde, niet zoude konnen deeze afwykinge voorkomen. Dit zag ik nu met deeze rechte naalt niet te doen, waar om op andere moest verdacht zyn, die dan verscheidene vervolgens liet maken, tot dat ik eindelyk, na veel zoekens, en hooft-brekens, eene vondt, die de gewenschte zaak vertoonde. Ik had al verscheide naalden laten maken, die niet gelukten, wanneer ik eene liet vervaerdigen met drie punten, waar van de eene het Noorden zoude vertoonen, en de twee andere daar toe zouden verhelpen: eerstelyk leide ik de zuidelyke staert, de zelve bestreken hebbende, op 15 graden wederzydts van 't Zuiden af, daar na op 30 graden; doch bevondt het vruchteloos te zyn, tot dat ik eindelyk de staerten op 45 graden leide, en met af en aan stryken van de magneet-steen de zelve zoodanigh bedwong, dat de lelie geen hair breedt van het Noorden af week, maar de rechte middagh-linie wees, die ik door het opgerechte koper-draat alvoorens gevonden hadde. Ik was verblydt over deeze vondt, die my scheen van groot belang te weezen: en om te weten of de zelve niet tot behulp van de zee-vaart zoude konnen dienen, liet ik dan een aldus bestrekene drie-staertige naalt onder een compas-rooze vast maken, niet met afwykinge, gelyk de gewoonte is, maar recht onder de boven gedrukte lelie gestelt, die dan zoo wel met als zonder het papier zyn werking op de gestelde middagh-linie deed, en vondt toen alzoo het middel, op wat wyze het Compas na de Zonne konde te recht gestelt werden. Ik daar na ziende in het voortreffelyke Werk van den geleerden Jesuit *Ricciolus*, genaamt *Geographia & Hydrographia reformata*, alwaar hy, onder andere, *lib.* VIII. handelt van de magneet, en der zelver afwykinge, vondt daar, uit verscheide waarnemingen, een register aangetekent van by de duizent waargenomene afwykingen, zoo van 't een als 't ander landt, waar van zommige op 28, enop 30 graden waren. Hier uit is licht te vatten hoe een Schip, dat door geen recht Noord wyzende compas bestiert wort, kan om geleidt werden; daar

in tegendeel door een altoos recht Noord wyzende compas de reize zekerder zoude gaan, en veel verkort konde worden. Dus verre gemelten Heer.

Gelyk deeze vondt loflyk, en gantsch dienstigh is, zoo zoude de zelve meer volmaaktheit hebben, indien de eens geleide naalt, dryvende na 't Noorden, alzoo altoos op alle plaatzen de zelve standt hielt; 't geen (vermits de verscheidene mis-wyzinge, en veranderinge der zelve, die men op d'eene plaats minder en op d'andere meerder vindt) niet kan geschieden, 't en ware men over al in zee gelegentheit hadde van de middagh-linie te vinden, ende compas-naalde aldus daar na te konnen richten, gelyk de vinder heeft voor gestelt.

Verstaan hebbende hoe men de mis-wyzing der naalt vergoeden magh, om daar door niet verleidt te worden, zoo moet men ook goede achting nemen wat koers dat men door 't water zeilt; en als men by de windt zeilt, of bol water heeft, wat koers dat men dan door 't water gist te behouden, 't welk men door 't peilen van het zogh, dat het Schip door 't water maakt,

redelyk bemerken kan, om, zoo veel het moogelyk is, de begeerde koers te houden, en goede gissing te maken: want zoo het moogelyk was altydt een begeerde koers volmaaktelyk te bezeilen, dan zoude men (indien de koers niet recht oost of west was) door de veranderde breedte konnen besluiten op wat plaats men gekomen was; maar om dat het kompas een klein en teder werk-tuigh is, en voornamentlyk om de stroomen, en winden, die het Schip van zyn rechte koers af leiden, zoo is uit de koers geen vast besluit te maken, op wat lengte men gekomen is: doch men moet altydt zoeken goede gissing te maken wat koers men behoudt.

Van de overige bezonderheden, die de compassen eigen zyn, zal niet veel zeggen, betreffende dit meer de makers der zelve, als den Stuurluiden, en zee-mannen, te weten, hoe het doosje moet geboort zyn, hoe de rooze gedrukt, hoe de naalde gestelt, en hoe de punt moet wezen daar hy op staat. Doch voor al dient een Stuurman kennis te hebben hoe men de naalde stryken zal; waar toe hy altydt ter zee een goede magneet-steen by zich behoort te hebben: Men strykt de naalt dan niet gelyk de messen gestreken worden, maar stelt de noord-pool van de steen op 't midden van de zelve naalt, en strykt hem zoetelyk tot het eindt, wel lettende, wanneer men voor de tweede maal vryft, dat men de zelfde pool niet te rug haalt langs de naalt, toaar haalt de steen hoogh op, en voeght hem dan weder op 't midden van de naalt, strykende weder, als vooren, tot den einde toe, daar men hem een weinigh kan stil houden tegen over het punt van de naalt.

De roozen die op de compassen dryven, houden eenige een onnut werk-tuigh te zyn, en meinen dat het de drift van de naalt verhindert, willende, dat men de tekens der gewesten onder, en rondtsom aan de busse stelle, zonder eenige dryf-roos. Men weere van de compassen stof, vet, en lucht.

De voornaamste zaak die in de konst der Stuurluiden voor komt, is, vastelyk te weten waar men is: dat is, dat men weet op wat breedte en lengte men gekomen is; want als men weet waar men is, zoo kan men lichtelyk weten wat koers men zeilen moet, om op de begeerde plaats te komen. Van de vinding der breedte is in 't voorgaande genoeghzaam gehandelt, zullen daar om kortelyk iets van de vinding der lengte laten in vloeijen.

De plaatzen onder de middagh - linie, die over de Canarische eilanden loopt, werden gezeit op o graden van lengte te leggen, en van deeze middagh-linie wort meerendeels de lengte begonnen, tellende van daar na 't oosten, zoo dat de plaatzen die (by voorbeelt) 10 graden beoosten van onder die middag-linie leggen, gezeit worden op 10 graden lengte te leggen, en zoo voort met de andere.

Eenige hebben door de mis-wyzing van het compas (gelyk eenighzins reedts gezeght is) willen besluiten op wat lengte zy gekomen waren; maar hoe onzeker zulks is, kan men genoeghzaam afmeten: want behalven dat men bezwaarlyk de mis-wyzing zoo naauw peilen kan, om tot zulk een gewightige zaak te gebruiken, zoo is ook niet bekent de ware mis-wyzing van deeze en geene plaats, noch ook op alle plaatzen onder een zelve middagh-linie is de mis-wyzing der compassen even-eens: waar uit genoeghzaam te besluiten staat, hoe onzeker deeze middel is.

Andere hebben daar toe willen gebruiken uur-wyzers, zant-loopers, en andere werk-tuigen, die de uuren aanwyzen, de zelve op zyn uur stellende, als zy van een plaats, wiens lengte haar bekent was, af zeilden, waar door zy dan altydt wisten hoe laat het was ter plaatze daar zy van daan waren gezeilt; ook konden zy, door metinge, ter plaatze daar zy gekomen waren, weten hoe laat het daar was: uit het verschil des tydts dan beslooten zy, hoe veel dat beoosten ofte bewesten de plaats van waar zy af zeilden gekomen waren. Deeze middel zoude goet zyn, indien men dusdanige werk-tuigen konde toestellen, die de uuren volmaaktelyk aanwyzen: maar het is zeker dat zulke werk-tuigen niet wel gemaakt konnen worden, door dien het

aldervolmaaktste werk-tuigh het weêr onderworpen is; want met te vochtigh of te droogh weêr werden alle werktuigen, die den tydt afmeten, veranderlyk bevonden: waar uit blykt hoe ongebruikelyk deeze maniere is; want het verschil van een kleine tydt zoude een zeer groote misslagh in de lengte veroorzaken.

Zommige hebben hier toe de Maan willen gebruiken, aanmerkende dat des zelfs eigen loop de snelste is die men aan den hemel ziet, en dat die in een dagh omtrent 12 graden voorby een der vaste Starren loopt. Als dan de af-standt der Maan van een bekende Star gemeten was op een bekende tydt, dan rekenden zy op wat tydt, op een plaats wiens lengte bekent was, de Maan op die plaats quam: door het verschil deezes tydts wiert beslooten op wat lengte men was. Maar behalven dat de Maans loop tot deeze zaak niet snel genoegh is, zoo is de zelve zoo veel onevenheden onderworpen, dat noch niemandt

de Maans loop te recht tot dit gebruik heeft na gespeurt.

De Maan-eclipzen zouden wel eenighzins hier toe konnen dienen, indien zy volmaaktelyk konden uitgerekent werden, 't geen ons noch ontbeert; want in deezen heeft men de uitterste volmaaktheit van nooden: ook geschiedt zulks zoo zelden, te weten, maar twee of drie maal in 't gantsche jaar, en zomtydts noch onder onzen horizont, of zight-einder, dat dit mede niet dienstigh kan zyn.

De omloopers van Jupiter schynen ons in deeze zaak wat goets te belooven, alzoo die ras om Jupiter heenen schieten, en dikmaals nu voor, dan achter de zelve komen: welke verschuiling en ontdekking waargenoomen zynde, op welke tydt dit geschiedt, en berekent op welke tydt het zelve geschiedt op een bekende plaats, zoo zoude men door 't verschil der tydt de begeerde lengte konnen vinden; maar door dien wy met ons gezight deeze omloopers niet konnen zien, en dat de verre-kykers, die wy tot noch toe hebben, niet bequaam zyn om tot deeze zaak in zee te gebruiken, zoo kan deeze manier voor als noch ons geen nut aan brengen tot het vinden van de lengte.

Nademaal dan de vinding der lengte tot noch toe onmoogelyk geweest is, zoo moet men dan een andere vondt gebruiken, om (dewyle dat'er geen zekerheit is) by gissing te weten waar men is. In deeze gissinge heeft men twee dingen waar te nemen: Eerstelyk, wat koers men gist behouden te hebben, waar van wy hier vooren hebben gesprooken. Ten tweeden, de veerheit die men gist gezeilt te hebben, waar van ons nu staat te handelen.

Deeze gissing kan eenighzins door ervaringe geleert worden, voornamentlyk op korte vaar-waters, daar men weet hoe verre d'eene plaats van d'andere gelegen is, en dat men weet hoe veel weghs men met een gestelde windt en voortgang, in een gestelde vaert, kan loopen. Begeerende dan te weten hoe veel mylen 't Schip, met zoodanigen voortgang, in een etmaal zeilen magh, zoo zeght: Gelyk de gezeilde tydt tot de vertierde veerheit, alzoo de tydt eens etmaals tot de begeerde veerheit.

Op groote vaar-waters magh men goede gissing leeren maken, als men met eenparige winden omtrent het Zuiden ofte Noorden zeilt, en dat men bequaam weêr heeft om alle dagen goede hooghte te nemen; want uit de verandering der breedte, en kennis van de koers die men zeilt, magh men bemerken hoe veel mylen dat men op die tydt gezeilt heeft.

By aldien iemandt dan ook dagelyks wel gade slaat hoe veel vaert dat het Schip door 't water maakt, en onthoudt dat hy met zulken voortgang zoo veel mylen gezeilt heeft, als hy door de veranderde breedte, en gezeilde koers, bevonden heeft, zoo kan hy met der tydt goede giffing leeren maken.

De oorzaak dat gezeit hebbe zulks waar te nemen zy als men omtrent het Zuiden ofte Noorden zeilt, is, om dat men daar voor een graad verandering der breedte weinigh mylen zeilt, en dat men daar om, uit weinigh dwaling, in de koers of hoogte begaan, geen hinderlyk verscheel in de gissinge hebben zoude.

Men moet voor al achtinge hebben, hoe hoogh men boven de vlakte des waters is; want hoe men nader by het water is, hoe het Schip meer vaerts schynt te hebben. Die dan op eenigh Schip een tydt lang gevaren heeft, en daar na op een ander komt dat veel hooger ofte laeger is als 't voorgaande was, moet wel acht nemen dat hy door de verandering des oogs niet bedroogen wort.

Gemerkt dat de voorgaande manieren, om goede gissing te maken, veel tydts om te leeren vereischt, en dat het door de verandering des ooghs, en anders, ons veel verleiden kan, zoo zoude het goet wezen dat een iegelyk de voortgang van 't Schip af mat, om door deeze metinge een evenredigh besluit te maken, hoe veel mylen dat het Schip met eenige voortgang in 't etmaal zeilen kan.

Om dan zulke metinge te doen, zoo laat men een lyntje van fyne kerrel, of de beste hennip, bereiden, omtrent zoo dik als een reep-lyn. Men maakt ook een scheepje van licht droog hout, anderhalf voet lang, een handt - breedt hoogh, en twee vingeren breedt en wydt, voor heel scharp, om in 't ophalen licht na te volgen: men maakt een loode kiel daar aan, zoo zwaar, dat het scheepje ruim dryven kan. Dan maakt men het lyntje voor aan 't scheepje vast; ook maakt men een spruit aan 't lyntje, twee voet van 't scheepje, welk spruitje twee voeten lang moet wezen, en met een houte pennetje aan het eindt vast: men boort een gaatje in de zyde van 't scheepje, een duim breedt van het achter-eindt. Wanneer ghy nu het scheepje laat uit dryven, zoo moet ghy het houte pennetje in 't gaatje steken, op dat het scheepje dwars leggen magh terwyl het lyntje uit loopt; maar het pennetje moet niet te vast in 't gaatje geduuwt zyn, want het moet los gaan als het lyntje vast gehouden wordt, anders zoude het scheepje dwars blyven

leggen, en het lyntje zoude lichtelyk komen te breken, als 't hart voort ging.

Dit alles bereidt zynde, zoo magh men 10 of 12 vadem van het scheepje af meten, om het lyntje zoo verre uit te laten loopen, tot dat het scheepje buiten de welling van 't zogh is, en stellen daar een merk, om van daar af rekening te maken.

Men moet ook een zant-looper hebben, die 90 of 100 maal in een uur tydt kan uit loopen: in deeze zant-looper moet een koper pypje wezen, op dat de lucht daar door van het een in 't ander glas magh over gaan, door dien de zelve anders het zant in 't loopen belet.

Dit alles gereedt hebbende, zoo neemt de gelegentheit waar, als ghy met een eenparige wint omtrent het Zuiden of Noorden zeilt, en dagelyks bequaam weêr hebt, om de hooghte te nemen. Neemt dan wel acht hoe veel mylen veerheit dat het verschil der breedte, tusschen d'een en d'ander middag, op u gezeilde koers bedraagt. Laat ook u scheepje uit dryven, houdende de zant-looper gereet, om die op het zelve oogenblik te keeren als het gezeide merk uit loopt, en houdt de lyn vast zoo haast als het glaasje uit is, merkt dan hoe veel lyns in die tydt uit geloopen is; de zelve gemeten zynde, zoo zeght: De gezeilde veerheit eens etmaals geeft zoo veel voeten en duimen uit geloopen lyns in de tydt van een glaasje; wat geeft een myl zeilens? de uitkomst toont hoe veel lyns dat'er in een glaasje uit moet loopen voor elke myl zeilens in het etmaal. Laat ons stellen dat'er in de uitkomst kome (by voorbeeldt) 10 voeten: om dan de lyn alzoo te teikenen, dat die t'allen tyden ons dienen kan om de voortgang des Schips aan te wyzen, zoo begint van het eerst gestelde merk, en meet van daar de gevonde 10 voeten, van het scheepje af, voor de eerste myl, stellende zoo vervolgens op elke 10 voeten een merk: stelt ook op elke vyfde merk een grooter merk-teiken, gelyk men de loot-lynen merkt, om terstondt te zien hoe veel lyns dat'er in een glaasje uit geloopen is.

Als dit alles vaerdigh is gemaakt, en men begeert teweten hoe veel het Schip met een tegenwoordige voortgang zeilt, zoo laat het scheepje uit dryven, tot dat het glaasje uit is, gelyk gezeit is, zoo veel merken als dan in een glaasje uit geloopen zyn, zoo veel mylen is de voortgang van het Schip in 't etmaal.

Merkt: Het kan gebeuren dat in 't begin ofte in 't einde van het uit loopen des lyns het Schip een schoffel van de zee te veel mede of tegen kryght; daar om is het goet dat men het scheepje altemets eens laat uit dryven, op dat men het verscheel behoorlyk middelen magh, 't welk aldus geschiedt: Tekent de langte der lyn, die ieder maal in 't uit loopen bevonden wort, en doet die te zamen, deelt dan de somme door zoo veel als ghy getallen t'zamen geaddeert hebt, de uitkomst toont hoe veel de gemiddelde veerheit van een glaasje is.

Ook kan het gebeuren dat men in het waarnemen de hoogte zoo zeker niet heeft als het behoort, en dat men daar om ook minder of meerder veerheit gezeilt is als men meent, en volgens dien ook minder ofte meerder lyns voor elke myl zeilens uit loopen zoude als de rekening uitwyst; maar door dien 't geen men (in 't hooghte meten) den eenen dagh te veel heeft, den anderen dagh te weinigh krygt, zoo is het goet dat men 't zelve eenige achter een volgende dagen onderzoekt, op dat, indien men tusschen het eene en andere etmaal een weinigh onderscheidt in de uitlooping des lyns bevindt, men voor elke myl, door middeling, de ware maat magh krygen, 't welk aldus gedaan wort: Teikent de voeten, en duimen, die ghy in een iegelyk etmaal bevonden hebt dat de lyn in een glaasje voor elke myl uit loopen moet, telt die te zamen, en deelt dan de somme door zoo veel als ghy getallen t'zamen getelt hebt, de uitkomst toont hoe veel dat de middelbare uitloopinge der lyn in een glaasje voor elke myl bedraaght, die het Schip met eenige voortgang in 't etmaal zeilen magh.

Men zoude de lyn ook aldus konnen merken, als men een zant-looper gebruiken wilde, die juist ettelyke malen, welke bekent zyn, in 't etmaal uit zoude loopen, dat is, wiens tydt van eens uit te loopen bekent ware. Volgens de ondervindinge van *Snellius* zoo begrypt een graad der breedte (dat is 15 Duitsche mylen) 28500 Rynlandtsche roeden, en een roede op 12 Rynlandtsche voeten gestelt zynde, zoo bedraaght een gemeene Duitsche myl 22800 voeten. Laat nu de zant-looper effen een hondertste deel van een uur loopen, dan zal die in 't etmaal 2400 maal uit loopen; dit zoo zynde, dan zegge ik: 2400 zantloopers geven 22800 voeten, (dat is de langte van een myl) wat geest 1 zant-looper? komt 9½ Rynlandtsche voeten: en zoo veel zal het Schip voort zeilen in de tydt van een glaasje, als het in 't etmaal een myl voortgang heeft, en zoo menigh myl als het Schip in 't etmaal zeilt, zoo menigh maal 9½ voeten zal ook het zelve Schip in de tydt van een glaasje zeilen. Insgelyks by aldien uwe zant-looper 95 maal in een

uur uit loopt, zoo zal men voor elke myl 10 voeten vinden.

Maar of het gebeurde dat men ongestadigh weêr had in een zelve etmaal, en dat het Schip ook ongestadigh voort ging, zoo zoude men aldus de gezeilde veerheit in 't etmaal konnen vinden: Laat de lyn, als vooren, uit loopen, en ziet hoe veel mylen het Schip met ieder bevonde voortgang in 't etmaal zoude zeilen; neemt ook waar hoe veel tydts ieder voortgang duurt: dit bemerkt zynde, zoo vermenigvuldight een iegelyks voortgang met zyn tydt, en telt de getallen, die uit de vermenighvuldiging voort komen, te zamen, deelende de somme door de tydt eens etmaals, de uitkomst toont de gemeene voortgang, gelyk als, by voorbeeldt, in dit Tafelken getoont wordt.

Gezeilde veerheit,	duurt	
mylen.	uuren.	
24	3	72
36	8	288
16	2	32
30	3	90
18	3	54
32	5	160
		696

Laat ieders voortgang in 't etmaal wezen, als in de eerste kolom geteikent is: de voortgang, die op ieder tydt geduurt heeft, neem ik zoo veel uuren te wezen, als in de tweede kolom staat: en ieder voortgang door zyn tydt vermenighvuldight wezende, komt gelyk in de derde kolom gestelt is. De getallen van de derde kolom tot malkander getek zynde, komt 696: de zelve gedeelt door 24 uuren, komt 29 mylen voor de gemeene voortgang des Schips in 't etmaal. Dus doet men met alderhande voortgangen, en tyden, die zulke onderscheiden voortgangen hebben, en zoo bekomt men de veerheit die het Schip in 't etmaal zeilt.

Wanneer dan alzoo de gegiste koers, en veerheit, met alle moogelyke vlyt waargenoomen is, zoo gebruikt men die als de ware koers, en veerheit, daar uit besluitende, op wat lengte en breedte men gekomen is: en indien de breedte, die men door hooghte meten bevindt ter plaatze daar men gekomen is, met deeze gegiste breedte over een komt, zoo houdt men dat de koers en veerheit wel gegist is; maar zoo men verschil vindt, zoo is daar in gemist, het zy door't loopen der stroomen, of anderzins. Deeze fout wort dan aldus vergoedt: Men neemt de waargenomene breedte voor de ware breedte, en men behoudt ook de gegiste lengte voor de ware lengte; want daar is geen reden om te twyffelen aan de breedte die men door het hooghte meten bevindt, als men het zelve wel gade slaat: desgelyks is'er geen reden waar om men eerder oostelyker als westelyker, ofte westelyker als oostelyker, dan de gegiste lengte, is.

Hoe men door gegeven koers, en veerheit, de breedte en lengte van de bezeilde plaats vindt, staat nu te volgen.

Dewyl de aardt-kloot een kloots-rondt lichaam is, en dat een Schip, zeilende een bepaalde koers, alle middagh-linien met gelyke hoeken doorsnydt, zoo volght daar uit dat de streek, die een zeilendt Schip maakt, geen groot rondt is, 't en ware de koers Zuiden ofte Noorden strekte, of dat men in de aardt-kloots middel-lyn was, en dan zyn koers Oost ofte West nam; maar deeze streek, indien men buiten de

linie is, en dat men Oost ofte West aan zeilt, zal een klein rondt zyn, wiens middel-punt een der assen des aardt-kloots is, gelyk zulks klaar genoegh van zich zelven blykt: en alle andere koerssen, tusschen het Zuiden of Noorden, Oosten of Westen, vallende, beschryven een krom-streek, of een spirale linie; dit kan afgenoomen worden uit deeze figuur.

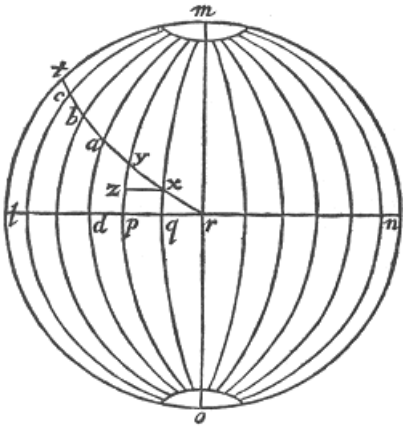

Laat *l m n o* de aardt - kloot zyn, *n l* den evenaar, of de linie, *m* en *o* de as-punten, of polen, *m r o, m q o, m p o, m d o*, enz. eenige middagh-linien, en laat *r x y a b c t* de streek zyn, die een Schip zeilt met een geduurige koers; dit dus zynde, zoo is het zeker, dewyle deeze streek alle middagh-linien met gelyke hoeken doorsnydt, dat is, dat de hoeken *m r x, m x y, m y a*, enz. even zyn, dat de streek *r x y a b c t* een krom-streek, of een spirale linie is, die altydt de as *m* nadert, maar nooit genaakt (wiskonstiger wyze gesprooken).

Om dan de veranderde lengte en breedte te vinden, wanneer men een myl voort gezeilt is, zoo aanmerkt de driehoek *r x q*, waar in men drie bekende palen bevindt, namentlyk, de hoek *r*, zoo veel als de gezeilde koers buiten het Oosten of Westen is, de hoek *q* recht, en *r x* een myl ofte

4 minuten; hier mede vindt men *q x* de veranderde breedte, en *q r* de veranderde lengte, voor een myl veerheit, als men van de linie af zeilt.

Desgelyks, om de veranderde breedte en lengte te vinden, als men van *x* noch een myl voort zeilt, zoo aanmerkt wederom de driehoek *x y z*, die men bevindt even te zyn aan de driehoek *r x q*, daar om is dan de veranderde breedte *y z* even aan *x q*; dit gedaan tot *x q*, ofte *y z*, komt de veranderde breedte voor twee mylen veerheit *y p:* ook vindt men *x z* even aan *r q* te zyn; maar om dat *x z* een klein rondt is, zoo is de veranderde lengte van *x z* meerder als van *r q:* om deeze te vinden, zoo zeght: Hoek-maat van *m x* geeft de gevonde *x z* of *r q*, wat geeft hoek-maat *m q* van 90 graden? komt *q p* de veranderde lengte van de tweede myl; dit gedaan tot *r q*, komt de veranderde lengte voor twee mylen veerheit *r p:* en zoo vindt men voorders de veranderde breedte en lengte van drie, vier, vyf, enz. mylen.

Merkt: men moet de driehoeken zeer klein nemen, anders zoude daar uit een merkelyke misslagh ontstaan, dewyle men kromme linien voor rechte onderstelt.

Deeze veranderde lengte en breedte dan op alle streken, en van myl tot myl gevonden zynde, worden in een Tafel in order gestelt, en deeze werdt de krom-streeks Tafel genoemt.

Maar deeze maniere is zeer moeijelyk, en doch niet volmaakt; ook kan de zaak met lichter moeite tot meerder volmaaktheit gebraght worden, 't welk geschiedt door de kaarten van de wassende graden, op volgende wyze: Als men in een platte pas-kaart de middel-lyns graden der langte hare eigentlyke maat geeft, en de zuiden noord-streken; die op een iegelyke breedte buiten de middel-lyn zyn, even-wydigh trekt, zoo veel boven haar natuur uitgerekt, als de hoek-maat van 90 graden meerder is dan de scheel-boogs hoek-maat der zelver breedte, gelyk uit het voorgaande is af te meten, en als men een iegelyke graad of minut der breedte mede zoo veel boven haar natuur, of eigentlyke maat, in evenredigheit vergroot, als de natuurlyke langte op die zelve breedte boven haar eigentlyke maat vergroot wort, zoo zal ook die platte pas-kaart met de wezentlyke gekromstreekte aardt - kloot over een komen. Om dan de grootheit van een iegelyke wassende graad te vinden, zoo telt de scheel-booghs hoek-maat der breedte, daar een iegelyke graad begint, tot de scheel-booghs hoek-maat der breedte, daar de zelve graad eindight, en noemt de helft der somme de middel hoek-maat van de scheel-boogh der breedte; dat bekent zynde, zoo zeght, voor een grondtregel, aldus: Gelyk middel hoek-maat der scheel-boogh van een iegelyke graad der breedte, tot hoek-maat van 90 graden, alzoo de grootheit van een gelyke graad der breedte, tot de grootheit van de zelve wassende graad. Maar recht-hoeks hoekmaat is middel evenredigh tusschen een gestelde booghs sny-lyn en zyn scheelbooghs hoek-maat, daarom zeght: Gelyk recht-hoeks hoek-maat, dat is 100000, tot middel sny-lyn van een gestelde breedte, alzoo de grootheit van een groot rondts minut, gestelt op 100000, tot een gestelt vergrootend minut, 't welk hier het getal der sny-lyn blyft.

Hier zyn minuten gestelt, om dat, zoo men op graden zyn rekening maakte, de zelve eenigh verschil zoude onderworpen wezen.

Zoo men dan de middel sny-lyn van een minut neemt, het zelve zal de vergrootende breedte van het eerste minut der aardt-kloots middel-lyn zyn; hier toe gedaan de middel sny lyn van 2 minuten, komt voor de vergrootende breedte van 2 minuten; hier toe wederom gedaan de middel sny-lyn van 3 minuten, komt de vergrootende breedte van 3 minuten, alles van de linie gerekent, en zoo voorts van minut tot minut in order gestelt zynde, zoo heeft men de Tafel der vergrootende breedte: doch om dat men gemeenlyk maar tiende deelen van minuten rekent, en hier een minut op 100000 deelen gestelt is, zoo snydt men, na het verzamelen der sny-lynen, de vier laetste letteren af, eer men die in de Tafel stelt.

Om dan door deeze Tafel een kromstreeks Tafel te maken, zoo werkt men als volght:

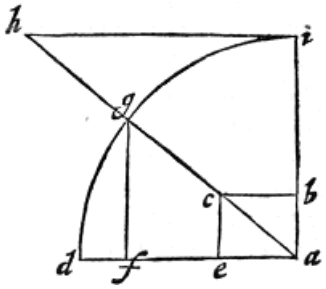

Laat *a b* een zuid- en noord-streek beteikenen, *a d* de linie, *a c* de gegeven streek, of koers, en *a c* een myl, of 4 minuten; dit aldus zynde, zoo zegge ik: Gelyk recht-hoeks hock-maat *a g*, tot de veer-heit *a c*, 4 minuten, alzoo hoek-maat, die de koers buiten het Oost ofte West is, te weten *f g*, tot het verschil der breedte *c e*.

Desgelyks, om het versehil der lengte te vinden, zoo zeght: Gelyk halve middellyn *a i*, tot de vergrootende breedte van de gevonden breedte *c e*, ofte *a b*, alzoo de raak-lyn, die de koers buiten het Zuiden ofte Noorden is, te weten *i h*, tot het verscheel der lengte *b c*, ofte *a e*, in tiende deelen van minuten. Even eens, nemende *a c* voor 2, 3, enz. mylen, ofte 8, 12, enz. minuten, vindt men het verschil der lengte *a e*, en der breedte *a b:* dit dan gerekent op ieder streek, zoo heeft men de begeerde krom-streeks Tafel.

De Tafel van de Oost- en West-streek wort aldus gemaakt:

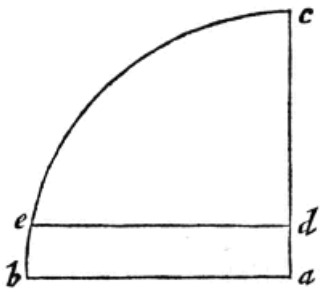

Laat *a b* de linie zyn, *a c* een Zuid- en Noord - streek, *b e* een graad, *d e* zyn * scheel-boogs hoek-maat; daar om zeght, als voor getoont is: Gelyk scheel-booghs hoek-maat van *b e*, te weten *d e*, tot recht-hoeks hoek-maat *a b*, alzoo 4 minuten, verscheel der lengte voor ieder myl veerheit in *a b*, tot de veranderde lengte voor ieder myl in *d e*. Of zeght, tot meerder lichtigheit: Gelyk recht-hoeks hoek-maat tot sny-lyn van *b e*, alzoo de veranderde lengte voor ieder myl in *a b*, tot de veranderde lengte voor ieder myl in *d e*. De veranderde lengte van een myl bekent zynde, zoo kan men door vermenighvuldiging de veranderde lengte van 2, 3, 4, enz. mylen krygen. Desgelyks zoo men *d e* voor 2, 3, 4, enz. graden neemt, zoo vindt men de veranderde lengte op die breedte als boven. Dit dan gevonden zynde, en in order gestelt, zoo heeft men de Tafel van de Oost-en West-streek.

**Sinus complement.*

De orde der krom-streeks Tafelen is aldus: Boven aan staat de hoeveelste streek dat deeze Tafel is: in de eerste kolom staat de veerheit in mylen, van de linie af te rekenen: in de tweede kolom staat de veranderde breedte op die veerheit: en in de derde kolom staat de veranderde lengte. Het gebruik is dusdanigh: Wanneer (by voorbeeldt) gegeven is de streek, de veerheit, en de breedte van de plaats daar men af gezeilt is, zoo vindt men aldus de veranderde lengte, en de bekomen breedte: Zoekt in de Tafel van u gezeilde streek, in de kolom der breedte, u af gezeilde breedte, daar neffens zult ghy vinden een getal mylen, hier by doet u gezeilde mylen; behoudt ook de langte die ghy vindt neffens u af gezeilde breedte: zoekt dan voorders in de kolom der mylen dat getal mylen 't geen ghy door de voorgaande optelling bekomen hebt, daar neffens zult ghy, in de kolom der breedte, vinden op wat breedte ghy gekomen zyt; en trekt van de lengte, die ghy hier neffens in de kolom der lengte vindt, de voor behouden lengte, de rest toont de veranderde lengte: en door verkeerde werking kan men, wanneer andere palen gegeven zyn, de onbekende palen vinden.

Doch dewyl men zulks genoeghzaam kan vinden alleen door de Tafel der vergrootende breedte, zoo is 't onnoodigh de krom-streeks Tafelen te maken: zal dan toonen hoe zulks wort gedaan.

I. Voorstel.

Gegeven zynde de langte en breedte van twee plaatzen, om dan de koers en veerheit te vinden.

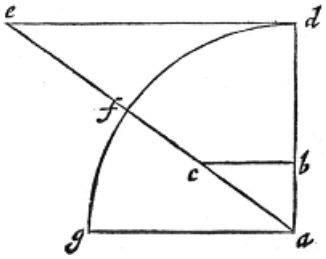

Laat *a d* een Zuid- en Noord - streek zyn, *a g* een Oost- en West-streek, *a* en *c* de gegeven plaatzen, *b c* het verschil der lengte, en *a b* het verschil der breedte. Dit dus zynde, zoo zoekt het verscheel der vergrootende breedte aldus: Zoekt in de Tafel der vergrootende breedte de vergrootende breedte van *a*, als ook van *b*, en trekt de minste van de meeste, de rest toont het verschil der vergrootende breedte. Dit gevonden hebbende, zoo zeght: Gelyk het verscheel der vergrootende breedte, namentlyk *a b*, tot recht-hoeks hoek - maat *a d*, alzoo het verscheel der lengte, in tiende deelen van minuten, *b c*, tot *d e*, raak-linie van de hoek *b a c*, voor zoo veel de koers buiten het Zuiden ofte Noorden is. De koers en breedte dan bekent zynde, zoo zeght: Gelyk hoek-maat van 90 graden *a d*, tot het verscheel der breedte in minuten *a b*, alzoo sny-lyn des booghs *a e*, daar de koers buiten het Zuiden ofte Noorden is, tot de veerheit *a c*.

II. Voorstel.

De breedte en lengte van de eene plaats, met de koers en veerheit, bekent zynde, om dan de breedte en lengte van d'andere plaats te vinden.

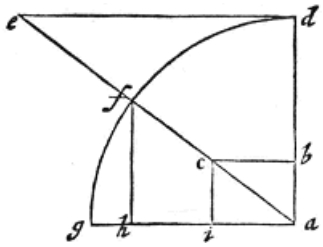

Laat wederom *a g* een Oost- en West-streek zyn, *a d* een Zuid- en Noord-streek, *a* de plaats, wiens breedte en lengte bekent is, *b a c* de koers-hoek, en *a c* de veerheit. Dit dus zynde, zoo zeght: Gelyk recht-hoeks hoek-maat *a f* tot de veerheit *a c*, alzoo hoek-maat *f h*, die de koers buiten het Oost en West is, tot het verscheel der breedte *c i:* dit gedaan of afgetrokken tot ofte van de breedte der plaats *a*, komt de begeerde breedte der plaats *b*. Zeght wederom: Gelyk recht-hoeks hoek-maat *a d*, tot het verscheel der vergrootende breedte tusschen *a* en *c*, dat is *a b*, alzoo raak-lyn des booghs *de*, die de koers buiten het Zuiden ofte Noorden is, tot het verscheel der langte *b c*, in tiende deelen van minuten.

III. Voorstel.

De breedte van twee plaatzen, met de lengte van d'eene plaats, en de koers tusschen beiden, bekent zynde, om dan de lengte en veerheit van d'andere plaats te vinden.

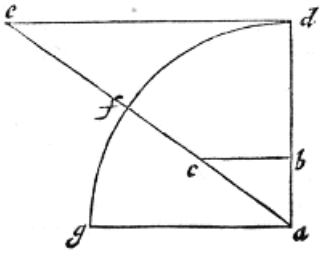

Laat deeze figuur even als de voorgaande zyn. Ik zegh dan: Gelyk recht-hoeks hoek-maat *a d*, tot het verschil der breedte *a b*, alzoo de sny-lyn van *d a c*, dat is *a e*, tot de veerheit *a c*. En gelyk recht-hoeks hoek-maat *a d*, tot het verschil der vergrootende breedte tusschen *a* en *c*, dat is *a b*, alzoo raak-lyn van *b a c*, dat is *d e*, tot het verschil der lengte *b c*, in tiende deelen van minuten.

IV. Voorstel.

De breedte en veerheit van twee plaatzen, met de lengte van d'eene plaats, bekent zynde, de koers en lengte van d'andere plaats te vinden.

Uit de bekende breedte, en veerheit der plaatzen, vindt men hoe veel de koers buiten het Zuiden ofte Noorden is, door deezen regel: Gelyk het verschil der breedte, tot hoek - maat van 90 graden, alzoo de veerheit, tot sny-lyn des booghs, die de koers buiten het Zuiden ofte Noorden is.

Door de bekende koers, en breedte der plaatzen, vindt men de lengte, als in het derde Voorstel geleert is.

V. Voorstel.

De breedte van twee plaatzen, op een breedte leggende, en de veerheit bekent zynde, het verschil der lengte te vinden.

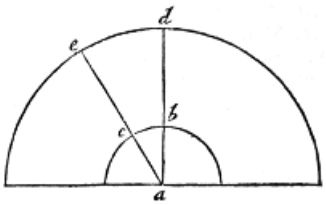

Laat *d e* een groot ronts boogh wezen, als van het middel rondt des aardt-kloots, *b* het afgezeilde, en *c* het bekomen punt, op de breedte *b d* Oost en West van malkander leggende in een klein rondt, beschreeven uit het zelve middel-punt met de halve middel-lyn *a b:* de gezeilde veerheit is *b c*, eh het verschil der lengte *e d*. Zulke reden als nu de klein ronts half middel-lyn *a b* tot de groot ronts half middel-lyn *a d* heeft, zulke reden heeft ook de klein ronts boogh *b c* tot de groot ronts boogh *d e*; maar *a d* is recht-hoeks hoek-maat, en *a b* scheel-boogs hoek-maat van *d b*, daar om zeght: Gelyk scheel-booghs hoek - maat der breedte *a b*, tot recht-hoeks hoek - maat *a d*, alzoo de gezeilde veerheit *b c*, tot de veranderde lengte *d e*. Doch om dat recht-hoeks hoek-maat middel evenredigh is tusschen de sny-lyn van een gestelde boogh, en zyn scheel-booghs hock-maat, daar om zeght voor een gront-regel: Gelyk recht-hoeks hoek-maat tot sny - lyn der breedte, alzoo de gezeilde veerheit *b c* tot de veranderde lengte *d e*.

VI. Voorstel.

De breedte van twee plaatzen, op een breedte leggende, en het verschil harer lengte bekent zynde, de veerheit te vinden.

Laat in de voorgaande figuur bekent zyn de breedte *d b*, of *e c*, en het verschil

der lengte van de twee plaatzen *b c*, te weten *d e*; om dan de veerheit *b c* te vinden, zoo zeght, door verkeerde reden van het voorgaande, voor een grondt-regel: Gelyk recht-hoeks hoek-maat *a d*, tot scheel-booghs hoek-maat der breedte *a b*, alzoo het verschil der lengte *de*, tot de veerheit *b c*.

Uit de voor verhaalde stellingen blykt dan klaar wat koers men zeilen moet, om tot een begeerde plaats te komen; en dat de konst der Stuurluiden tot de uiterste volmaaktheit zoude gekomen wezen, indien men op de koers, en veerheit, vast betrouwen moght.

Wanneer men dan een reis aan neemt, moet men dagelyks een punt in de paskaart teikenen, en overleggen wat koers men behoorde te nemen, om alle ongevallen voor te komen. Men moet naerstig op de gelegentheit der landen, en ondieptens letten. Men moet ook dagelyks boek houden van de voortgang des Schips, stellende voor aan in de eerste kolom de dagh der maandt; in de tweede, de gezeilde streek; in de derde, de gegiste veerheit; in de vierde, de gegiste breedte; in de vyfde, de gegiste lengte; in de zesde, de bevonden breedte; in de zevende en achtste werdt gestelt hoe veel dat men door de stroomen oostelyker ofte westelyker gist te zyn gedreeven, als men bemerkt dat de stroom zekerlyk oostelyk of westelyk is; in de negende stelt men de mis-wyzing van 't compas; in de tiende, wat streek de wint gewaait heeft; en eindelyk in de elfde kolom, wat weêr men gehadt heeft; ook by wat plaatzen men gekomen is. Hier door zal men allengs de zee-vaart tot meerder volmaaktheit konnen brengen; want men zal kennis krygen van de passaat-winden, van de koers en kracht der stroomen, van de mis-wyzing der compassen, enz.

De stroomen worden veroorzaakt voornamentlyk door de Maan, die de zee doet vloeijen en ebben, als ook door de winden: wy zullen van elks een weinigh spreken.

Het is door ervarentheit bekent op wat tydt het volle zee is aan zommige plaatzen, te weten, op de tydt der nieuwe en volle Maan, het welke men in verscheide Tafelen aangeteikent vindt. Het is ook bekent dat de Maan, na zyn middel-loop, dagelyks 48 minuten verachtert, dat is ruim ⅘ van een uur. Zoo men dan de dagen na de nieuwe ofte volle Maan met 4 vermenighvuldight, en dit met 5 deelt, zoo toont de uitkomst hoe veel uuren het gety dien dagh later komt.

Maar zoo iemandt het zelve nader begeerde, die zal rekenen hoe veel tydt de Maan later aan 't middagh-rondt komt als de Zon, op de begeerde dagh, ofte zulk verscheel des tydts in een dagh-tafel, daar toe berekent, zoeken, en 't zelve doen tot de tydt der volle zee op eenige gestelde plaats, de somme toont de tydt der volle zee.

Tafelen op te halen, waar in de loop des waters in alle gewesten gemeldt werden, zoude van te langen omhaal zyn: late derhalven hier alleenlyk volgen zekere vaste grondt, waar na men bemerken kan den toestandt der ebbe en vloedt op eenige na by zynde en binnelandtsche plaatzen.

De getyden van 't water, als de Maan nieuw ofte vol is, op de na volgende zee-plaatzen.

Ten 6 uuren: voor Texel of Mars-diep, ter Goude, Bremen, en Hamburgh, als mede tot Beverwyk.

Ten 7 uuren: Texel op de ree.

Ten acht uuren: tot Wieringen.

Ten 9 uuren: voor 't Vlie, Kolhorn, de Vriesche kusten, en voor de Eems.

Ten 10 uuren: Eertswout, en Medenblik.
Ten 11 uuren: tot Duinkerken.
Ten 12 uuren: Enkhuizen, Groeningen, Embden, Delf-zyl, voor de Wezer en Elve, en tot Oostende.
Ten 1 uur: Hoorn, Edam, Vlissingen, ter Veer, en Sluis.
Ten 2 uuren: voor het Ty op Pampus, Monikkendam, voor de Maas, en Middelburgh.
Ten 3 uuren: Amsterdam, Rotterdam, Dort, Zierikzee, en ter Goes.
Ten 4 uuren: Zaandam, en Bergen op Zoom.
Ten 5 uuren: tot Sparendam.
Ten 6 uuren: als boven, als mede tot Antwerpen.
Alle quartier Maans is 't op de gemelte plaatzen, op de zelve uuren, laegh water; daar om komt het hoogh water elke dagh 48 minuten, of ruim ¾ uurs, later.
Dit moet een Stuurman wel in acht nemen, wanneer hy in eenige haven wil inloopen, of over eenige ondiepte zeilen, op dat hy door te weinigh water geen ongemaklyde.
Merkt: Als de wint een wyl tydts uit het landt gewaait heeft, en daar na uit de zee komt, dan komen de vloeden vroeger, en de ebben later: en als de wint een wyl tydts uit de zee gewaait heeft, en daar na uit het landt komt, dan komen gemeenlyk de ebben vroeger, en de vloeden later als haar behoorlyke tyden.

Aanmerkens waerdigh is het geene +*Q. Curtius* schryft van de ebbe en vloedt der zee, die de scheepelingen van *Alexanders* vloot in d'uitgang der rivier de Indus ontmoeten, tot wien ik den leezer zende. +*Lib.* IX.

Van de passaat-winden heeft men door ervarentheit dit volgende geleert: Van Nederlandt tot de Canarische eilanden zyn de winden veranderlyk: van de Canarische eilanden zuidwaarts heeft men gemeenlyk een noord-oosten passaat-wint: in January, February, en Maert, waait deeze passaat tot op 4 graden noorder breedte, daar den zuid-oosten wint begint; in April tot op 5 graden noorder breedte, daar den zuid-oosten wint begint; in May op 6 graden, in Juny op 8 graden, en in July op 10 graden noorder breedte, daar de zuidelyke wint begint; in Augustus tot op 11 graden noorder breedte, daar de zuidelyke en wel zoo westelyke wint begint; in September tot op 10 graden, daar de zuidelyke wint begint; in October tot op 8 graden noorder breedte, daar de zuidelyke en wel zoo oostelyke wint begint; in November tot op 6 graden, en in December tot op 5 graden noorder breedte, daar den zuid-oosten wint begint: tusschen deeze passaat-winden is de wint gemeenlyk ongestadigh.

Deezen gezeiden noord-oosten passaat-wint waait ook van de Canarische eilanden tot de Caribische eilanden, en voort in West-Indien.

Van Caap Florida na de Barmudes, en voorts na de Vlaamsche eilanden, heeft men veel westelyke winden.

Op de kust van Angola heeft men geduurigh zuidelyke winden.

Van Caap de Bona Esperance na S. Helena, Ascention, en voorts tot de Linie, waait de wint gemeenlyk zuid-oost.

Op de kust van Brasil waait de wint van September tot Maert veeltydts oostelyk, of wel zoo noordelyk; en van Maert tot September, omtrent het zuid-oosten.

Tusschen de 28 en 35 graden, zuider breedte, zyn veel veranderlyke winden. Bezuiden 35 of 36 graden, zuider breedte, heeft men gemeenlyk een westelyke passaat-wint; doch houdt in January, February, en Maert, geen vaste regel.

Beoosten de Caap de Bonne Esperance heeft men, bezuiden 36 graden, zuider breedte, veel westelyke winden, die tot het Landt van de Eendracht toe waaijen, en hoe men zuidelyker komt, hoe deeze wint harder waait; doch in January, February, en Maert, heeft men omtrent de Caap de Bonne Esperance, en 100 ofte 200 mylen daar beoosten, veel veranderlyke winden, die ook dikmaals oostelyk waaijen.

Beoosten Madagascar, de geheele Indische zee door, tusschen de 10 of 11 graden, en de 28 oste 30 graden, zuider breedte, heeft men een oostelyke passaat-wint.

Tusschen de Linie, en de 10 of 11 graden, zuider breedte, waait de wint van April tot November oost ofte zuid-oost, en van November tot April westelyk, doch in December het hartste.

Tusschen Madagascar en de kust Coffala begint het zuidelyk mousson gemeenlyk omtrent het midden van Maert.

Op de kust van Magadoxa, Arabia, Persien, Suratte, Goa, Malabar, en over de gantsche zee benoorden de Linie, begint het zuid-west mousson gemeenlyk in April, en duurt tot het begin van October, met rouw weêr; en van October tot April waait de wint noord-oostelyk, met droogh weêr.

Op de kust van Cormandel begint het noord-oost mousson gemeenlyk in October, of in 't laatste van September, ook wel in 't begin van November, en duurt tot d'eerste nieuwe Maan in January; als dan begint de landt-wint, uit den westen, noord-westen, en noord-noord-westen, te waaijen: deeze landt-wint heeft men de gantsche maandt van Januarius door, en maakt de waling of weiffeling van 't mousson, zoo dat de wint in Februarius breedt uit het landt en uit de zee waait: het zuidelyke mousson begint in Maert.

Op de kust van Java, en de eilanden daar beoosten, rekent men het westelyke mousson van November tot April, en van April tot November rekent men het oostelyk mousson.

In de Molukkes begint het zuid-oost mousson in April, en duurt tot October; en het noord-weste ofte noorder mousson begint in October, en duurt tot April: gelyk ook van Java noordwaarts, langs de oost-zyde van Sumatra, binnen banks door, na Jamby, en voorts door de Straat van Sabon, na Malacca: desgelyks van Poule-panjang na Patania, en Siam: als mede na China, Piscadores, en Japan.

Bekent zynde hoe de passaat-winden waaijen, zoo kan men daar gissing op maken, om de reis op het spoedighste voort te zetten.

Door deeze passaat-winden, en het ebben en vloeijen der zee, kan men ten deele overleg maken van de koers der stroomen. Tot voorbeeldt: Dewyl van de Canarische eilanden zuidwaarts een noord-oosten passaat-wint waait, zoo dryft de zelve het water zuid-west aan; en den zuid-oosten pas-

saat-wint, die van Cabo de bone Esperance noordwaarts waait, dryft veel waters noordwest aan: zoo dat het water elkander omtrent de Linie, of tusschen de kust van Guinea en Brasil, ontmoet, en trekt ten deele om de Oost; maar het meeste water loopt om de West, en wort voorts na de noord-kust van Brasil, en Indie, gevoert.

Merkt: De eb en vloedt verandert dikmaals dit gewoonlyk loopen des waters, en hier op is te letten; want als de Maans werking met de parssing der wint over een komt, en deeze beide het water op zetten, of neder drukken, dan valt de stroom snelder: doch op naauwe wateren werkt de Maan meest alleenigh, en daar worden de dagelyksche op gaande en mede gaande tyen gebruikt.

Zal hier mede van deeze stoffe een einde maken, hoewel noch veel van de stroomen, en stuur-konst, te zeggen zoude vallen, dewyl d'ervarentheit in deeze zaak de voornaamste leer-meester is.

Den Onder-stuurman staat het toe, den Stuurman behulpzaam te zyn, en hem te onderschragen in het werk: ook zoo den Derde-waak.

Kleine Koopvaardy-scheepen voeren alleen eenen Stuurman, maar zware Scheepen twee.

Wanneer een Lootsman te scheep is, zoo moet die op de gronden, en landt-verkenning passen, als ook op de loop van het water en stroomen. Uit deeze Landts havens moeten de Loots-luiden de Scheepen een myl weeghs in 't gemoet komen, en wie by de eerste, tweede of derde ton eerst aan boort komt, ontfangt minder loon. Wegens hun ampt en handel zyn veele wetten ter neder gestelt, die striktelyk werden naar gekomen. Hun plicht is, de zee-gaten, welke het verloopen veel onderworpen zyn, steedts te gaan peilen. Zy vermoogen geen kleine Scheepen voorby te varen: voeren witte vlaggen, en dragen ken-tekenen in 't zeil, wat getal van Loots-luiden te scheep zyn. By ys-gang genieten zy dubbelt loon. In het peilen der grondt gebruiken de Loots-luiden byzondere kunst-woorden, als *O Tertepa, Notsche, Effen grondt, Naalt-grondt, Geen grondt*, enz. Zy moeten wel voorzien zyn van goede zee-kaarten, om alle havens, en klippen, wel te konnen verkennen. Een Lootsman oordeelt wanneer het anker gesmeten moet werden, en wanneer het gelicht dient te zyn.

Het loot, dat uit geworpen, en waar mede de diepte der gronden gepeilt wort, heeft de gestalte van een kegel, en is onder met smeer bestreken, om de aart der grondt te konnen bezien, waar uit dan de plaats daar men is verkent wort. Zommige zyn van gevoelen, dat de Ouden zich ter zee hebben geschikt, en gestiert, na de verwen en aart van zant, en aarde, die zy, onder de kiel, op de grondt bevonden.

Hondert vadem touw, of diepte, vereischt een loot van acht pondt, by goet en stil weêr: drie pondt touw vereischt tien pondt loot, by goet weêr: vyf pondt touw, by onweêr, vereischt twaalf pondt loot: twee hondert vadem diepte, by goet weêr, vereischt zes pondt loot, en acht pondt touw: doch dit zy te verstaan, als het Schip ten anker leght; want anderzins moet het loot wel zes of acht maal zwaarder zyn: en dit alles volgens de langwylige ondervindinge. De reden van dit vermeerderende gewight, is, dat de zwaarte die zakken zal in gewight moet overtreffen het water dat de zelve beslaat: hoe langer touw, hoe meerder plaats in 't water beslagen wert, en, by gevolgh, hoe zwaarder het loot moet zyn. In gevalle de plaats, welke het touw en loot in 't water beslaat, zoo veel weeght, wanneer die vol water is, als het touw en loot te zamen, dan zal het loot niet zinken, maar blyven hangen. Het peil-loot overtreft zelden de zwaarte van zes-en-dertigh ponden, daar touwen van acht hondert, of duizent vadem, op zyn alderlangst, aan gesteken werden: laeger gronden peilt men niet. Hoe dieper gronden, en hoe meerder vaert het Schip heeft, hoe zwaarder loot vereischt wert. Het afdryven der stroomen brengt dikmaal groote dwalingen by in 't pylen van de gronden.

Blancanus, en *Leo Baptista*, peilen gronden, met een gal-noot te laten zinken, welke, als op de grondt raakt, schielyk na boven botst, terwyl zy de tydt, die de noot onder water is, met een water- of zant-looper afmeten; gelyk by gemelte Schryvers volmaakter is te zien. Welke wyze van doen, myns bedunkens, veel zwarigheden na zich sleept; want het loode haaksken, daar de noot aan hangt, kan de zelve zeer licht ontsnappen, zoo door de stroom, als andere dingen, die hem in het dalen ontmoeten konnen: behalven dat de uur-loopers onwis gaan, en het Schip diende stil te leggen, om de noot waar te nemen als hy ryst.

De Schryver houdt boek, of aantekeninge, van al dat tot het Schip behoort, en van alles dat in en uit het Schip gaat, als mede van alle de eet-waren: schryft de namen van het boots-volk op, nevens hunne geboorte-plaatzen: stelt de beveelen van den Kapitein in geschrift, en plakt die aan

de mast: moet dagh-schrift houden van alles wat in 't Schip geschiedt, rakende den dienst van 't Landt: houdt de rolle van het volk klaar: leest alle maandt den Artykel-brief het volk voor: magh geen geschenken trekken van 't volk, dat by hem aangenoomen wert. Hy moet wel zorghvuldighlyk aantekenen wie scheep komt te sterven, haar goederen opschryven, en rekening daar van houden, als die voor de mast verkocht werden: als mede, wie uit den dienst gelaten, of daar in genoomen wert. By alle gelegentheit (zynde west-waarts buiten de bocht van Vrankryk) heeft hy aan zyne Betaals-heeren over te schryven den toestandt van schip en volk. Hoe minder gelt hy aan het volk verschiet, hoe dienstiger dat het zy; doch nimmer verleght hy meerder gelt aan iemandt van de bootsgezellen, als het vierde van de soldye. Hy moet de aantekeningen houden van schulden, die tusschen den een en den ander op het Schip worden gemaakt. Al wat op den geheelen toght aantekenens waerdigh voor valt, zelf het getal der gedane schooten, heeft hy op te schryven, en op zyne overkomst aan den Zee-raadt te behandigen. By de namen der geenen die buitens landts komen te verloopen, zyn zy gewoon een galge te zetten.

Byzondere Instructie, waar na hen zullen hebben te gedragen de Schryvers op 's Landts Scheepen van oorloge, boven het geene zy-luiden, neffens andere Scheeps-officieren, en gemeene bootsgezellen, volgens den algemeinen Artykel-brief, gehouden zyn.

I. **E**erstelyk zullen de Schryvers op des Landts Scheepen van oorloge goet en volmaakt register houden van alle het geene van dage tot dage binnen ieder Schip geschiedt, den dienst van het Landt rakende, en byzonderlyk waar om en wanneer den Kapitein eenige eer-schooten heeft laten schieten, om die tot vermanen van den Raadt over te leveren, en daar op gelet te worden na behooren. Ende in gevalle zy geen volmaakt register daar van, en vorders van 't geen zoo binnen als buiten den scheepe om gaat, bevonden werden gehouden te hebben, zullen daar over keurlyk, na gelegentheit van zaken, werden gestraft.

II. Zullen ook gehouden zyn ieder twee rollen te maken van het volk des Schips, daar op zy als Schryvers zullen dienen, en de eene, by hunnen Kapitein, benevens haar Schryvers, ondertekent, met den dagh van de eerste monsteringe, aan den Raadt over te leveren, en de andere by hen te behouden.

III. Daar beneffens ook te maken een register, waar in zy zullen gehouden zyn wel en getrouwelyk aan te tekenen den dagh op welke iemandt van het schips-volk komt te sterven, met paspoort van den Raadt van 't Schip af gaat, ofte ook voor schelm quame wegh te loopen, boven welkers naam zy een galge zullen stellen, en den Raadt daar van datelyk verwittigen, op verbeurte van twee maanden soldy.

IV. Van gelyken in alle oprechtigheit aanteikenen den naam, en den rechten dagh, van de geene die in de plaats van alzulke gestorvene, afgedankte, ofte voor schelm wegh geloopene, weder moghten aangenoomen werden, op dat ten tyde van de monsteringe, of afdankinge van 't schips-volk, de twee rollen met het gehouden register moogen werden vergeleken, ende gezien of het Landt in 't houden van het volle getal des schips-volk, na uitwyzen der voorzeide twee rollen, niet te kort is geschiedt, op verbeurte als vooren.

V. Zullen mede alle Schryvers gehouden wezen haar-luider nieuwe rollen te schikken na de oude en voorgaande, zonder de namen van de soldaten ofte

bootsgezellen op een andere plaats te voegen, als die in de oude en voorgaande rollen gestelt zyn geweest, op dat by den Raadt, en hare Commissarissen, op alle veranderinge te beter gelet magh worden, op boete als vooren.

VI. En alzoo door de groote schulden, die op de Scheepen werden gemaakt, dikwylen het verloopen van 't volk veroorzaakt wert, hebbende hunne schulden ofte gelyk gemaakt haar t'achterwezen, ofte wel daar boven, zoo werden de Schryvers by deezen gelast, goede toezight te nemen, dat niemandt op hunne onderlinge Scheepen meer schulden make als een maandt zyner soldy zal komen te bedragen, ofte, in geval van merkelyk aan 't Landt niet ten achteren te wezen, ten uitersten twee maanden.

VII. De Schryvers zullen ook in alle getrouwigheit by lyste aanteikenen alle het geene de matroozen, die komen te sterven, ofte te verloopen, by hare aflyvigheit, ofte ten tyde hares verloopens, binnen den scheepe nalaten zullen, omme, met kennisse van den Kapitein, en d'andere Scheeps-officieren, in 't openbaar voor de mast, aan de meest daar voor biedende, verkocht te werden, der gestorvene ten profyte van hare erfgenamen, ende der verloopene ten profyte van het gemeene Landt, waar van de Schryvers goede rekeninge zullen houden, en tot vermanen van den Raadt overleveren.

VIII. Op dat de Schryvers het geene voorsz. is te beter en zekerder moogen nakomen, zullen zy steedts maken scheep te wezen, zonder zich daar van om eenige oorzake afwezigh te houden, al ware het ook dat haar den Kapitein zulks beval te doen, op verbeurte van twee maanden soldy voor de eerste reize, en voor de tweede reize boven dien keurlyk gebetert te werden.

IX. De Schryvers zullen gehouden zyn alle maanden te scheep den Artykel-brief de matroozen voor te leezen, op boete van niet te zullen ontfangen hare maandelyke soldy, wanneer niet bewyzen hun in 't leezen alle maanden gequeten te hebben.

Eedt voor de Schryvers.

Ik beloove ende zweere de Gecommitteerde Raden ter Admiraliteit, alhier residerende, boven den eedt, by my gedaan op den algemeinen Artykel-brief, ook deeze byzondere Instructie punctuelyk te achtervolgen, zonder daar van in eenige wyze af te wyken, directelyk ofte indirectelyk, om eenige giften, gaven, eigen-baat, ofte gunst van iemandt, maar my hier in te quyten als een vroom en trouw Schryver voor het beste van 't gemeene Vaderlandt toe staat, en behoort te doen: Zoo waarlyk helpe my Godt almachtigh.

Allen Hooft-officieren is 't gevoeghlyk zich te houden achter de groote mast; voor de zelve, en onder de gemeene man te verkeeren, strekt hen tot oneer.

Den Schryver volght de Chirurgyn, of Heel-meester, in rang, en aanzien, te scheep, wien op 's Landts Scheepen een Onder-meester, en knecht toegevoeght is. Zyn kist moet wel voorzien zyn van alle noodige werk-tuigen der konst, nevens heel- en genees-middelen in overvloedt. Hy moet zelve wel geoeffent zyn, en zonder voorgaande proeve niet aangenoomen werden. Hy voorziet zich van alzulke heel-middelen, als oirbaar zyn tegen ziekten, die te scheep veel voor vallen, gelyk als scheur-buik, die veroorzaakt wert uit stilte, haveloosheit, ongemak, en oude kost, waar voor het eeten van tamerinde een goet genees-middel is: loop, herkomende uit groote hitte, en het eeten van veel vruchten: water-zucht, en heete koortzen, spruitende veeltydts uit ongezonde landt-winden: wormen in de beenen, zoo de reis na de heete landen leit: versterving in de leden, zoo het op Groenlandt, of andere koude gewesten, is aangezien.

Onder krankheden, die de zee mede brengt, is de zee-ziekte geen van de minste, schoon niet gevaarlyk, als by ongemeene toevallen: hier zyn weinigh genees-middelen tegen, als zich stil te houden, en dwars scheeps plat neder te leggen, een goede eet-maat te houden, en lange gewoonte van 't zee-varen. De oorzaak van deeze ziekte schynt niet anders te zyn als een onmatelyke beweging in de maagh, waar door de waterige en vlietende stoffen in de zelve na de mondt van de maagh geschudt worden, daar het braken en walgen door veroorzaakt werdt, voornamentlyk als dit waterige met gal, zoute en scherpe dampen, vermengt is. De beweging, die het Schip doet, brengt duizelingen aan het hooft, door welke duizelingen de maagh dan in zyn gewoonlyke beweging gestut wert; want veele zenuwen, die uit het hooft spruiten, komen in de mondt van de maagh te eindigen. Meer aanstoot zal iemandt van deeze quale hebben, als hy met het gezight na vooren van het Schip ziet, dan als hy met de nek daar heen staat; want dus werden de dampen meerder na de mondt van de maagh gedreven: ook meerder als het Schip over kleine dan over groote baren gaat; want korte golven doen het Schip meerder schudden als groote. Ook zal men nuchteren zoo veel noodt van deeze ziekte niet hebben, dan als men gegeten heeft.

Geduurende het geveght zit de Heel-meester in de kombuis, of in de bottelery, alzoo hy daar de meeste plaats heeft. De verwondde brengt men in de bottelery, daar een gat in 't schot tegen de kombuis aan komt, waar door men de gequetsten tot den Meester brengt, als hy in de kombuis zit: en door dit gat wert in 't gemeen de spys gereikt.

Een maal daaghs voeght zich de Meester voor de groote mast, onder 't verdek, daar ieder, die verwondt is, en gaan kan, tot hem komt, en zich laat verbinden: met uitroepen werdt dan zyn komst de maats bekent gemaakt. Zyn kist moet op een bequame plaats in 't Schip staan, daar zy minst bewoogen werdt. In 't veghten houdt hy zyne yzers aan 't vuur, en de zalven klaar.

Men heeft althans in 't slaan genoegh-zaam zeil-doek, dekken, en hooft-kussens gereedt, om de verbondene daar op neder te leggen.

Alle quetzuren, die de matroozen door 't scheeps-werk bekomen, is de Meester gehouden te heelen, zonder daar voor byzonderen loon te genieten.

Als'er een Genees-meester te scheep is, zal de Heel-meester met hem te rade gaan, en zyn goetdunken volgen.

De kranken te scheep moeten van hun baks-gezellen gedient en waargenoomen worden. De verstorvene worden in haar kombaers genaait, ('t en ware men dicht by landt was, en hun begroeve) en met een schoot aan stuur-boort over boort gezet; want aan bak-boort iemandt over boort te zetten, is by matroos oneerlyk: hier om wort'er ook in 't af-loopen van de ree groot verschil gehouden: en alle krengen, die scheep komen te sterven, worden aan bak-boort in zee gezet. Die by nacht sterft,

wort 's morgens na het gebedt over boort gezet: die by daagh sterft, 's avonts na het avont-gebedt.

De Hoogh-bootsman, en Schieman, passen op het touw-werk, schooten, en halzen: houden de takels klaar, korten en lengen: splitzen het verbroken touw-werk, woelen en binden ook het zelve. Deeze zyn als Onder-schippers: en ieder heeft een makker, maat of ampt-genoot. De eerste past op al wat aan de groote mast betreft, en zyn maat op de bezaans mast. De tweede past op 't geene tot de fokke-mast behoort, en zyn maat op de boegh-spriet. Hun ampt is ook, de goederen, die scheep komen, te doen over heissen, en wel acht te slaan dat de zelve geen ongemak lyden in het over komen. Zy bezorgen de raas, en doen die vast maken, zoo, dat zy altydt klaar zyn. Zy slaan goede acht dat het Schip net en rein blyft: dat geen tabak, als voor de mast, gezoogen wert, en zulks met hoorentjes op de py-

pen, op dat geen brandt daar door werde veroorzaakt.

De Timmerman moet zich zelven van werk-tuigen voorzien, noodigh tot zyn konst, om te braeuwen, 't Schip dicht te houden, 't verbrokene te hermaken, enz. waar toe hem noodigh is hout, masten, pek, teer, roet, loop-riet, mosch, werk, en diergelyke. Hy moet het Schip steedts lappen daar het noodigh is: houdt proppen gereedt: zuivert de pompen, en houdt die klaar. Hy moet wel toe zien, als hy eenige reeten of scheuren in 't Schip dicht maakt, voornamentlyk die onder water zyn, dat hy 't hout niet te veel peutert of klopt, op dat zich geen grooter opening ontdekke, daar het Schip meerder onheil van te verwaghten zoude hebben.

Een Konstapel dient moedigh en dapper te zyn, en wel geoeffent in zyn konst. Hem moet de grootte van zyn bussen, nevens de kracht van het kruit, wel bekent zyn. Deezen alleen staat het toe 't geschut te hanteeren, en in de kruit-kamer te gaan, mitsgaders alzulke Bosschieters, als hem werden toegevoeght. In 't laden doet hy zyn stukken binnen boort loopen.

Het kan niet ondienstigh zyn dat by ieder stuk, op perkement, de namen der Busschieters worden geschreeven, welke den Konstapel zyn toegevoeght, om op de zelve te passen.

De Konstapel draaght zorge over het oorlogs-tuigh. Hem is een maat en amptgenoot toegevoeght. Zy moeten het buskruit tydelyk keeren, en by goedt weêr te droogen zetten. Als men ten anker komt moeten zy op het touw passen, en het zelve bekleeden, op dat het zich niet schadeloos vyle.

Een Konstapel-behoort goede gissinge te konnen maken van de vlugt des kogels, wetende dat de kogel korter over water als over landt vliegt. Men geeft aan een stuk, schietende 2 pont yzer, 1½ pont kruit, en van 2 tot 12 pont toe, ½ pont meer voor ieder pont yzer. Andere rekenen de zwaarte van 't kruit na de zwaarte van de stukken, gevende voor ieder 40 pont spys, in metale stukken, 1 pont kruit: in yzere stukken maakt men voor ieder 500 pont spys, 1 pont kruit.

Hy stelt de zwaarte van de kogels boven ieder schiet-poort, zuivert de bussen steets wel, en houdt zyn wissers en lepels rein.

De zwaarste stukken zet men onder in het hart van 't Schip.

Eer men laadt, blaast men gemeenlyk de stukken met een weinigh kruit af. De kardoezen en kogels moeten wel aangezet zyn, op dat zy uit de stukken, en in zee, niet komen te rollen. Men maakt de monden der stukken, als men huns niet noodig heeft, met houte proppen toe, en besmeert die wel met roet, tegen 't inwateren. De kardoezen verdeelt men, ieder na zyn aart, in byzondere kisten, die wel gemalt werden. De schroot-zakskens naait men van stevigh pomp-leder.

De Konstapel doet zyn kruit in tonnen, en die wel dicht met huiden dekken. De wielen der roopaerden doet hy met zeep smeeren. Tusschen twee stukken zet hy een balie water, en nat de zelve om de zevende of achtste schoot. Als de stukken heet zyn heeft men minder kruit van nooden, dan als zy kout zyn. Hy ziet de schooten wel af, en mikt liever onder als boven het vyandts Schip; want aldus zal de kogel beter komen te raken.

Vuur-werken, die men tot den vyandt wil over brengen, moeten onder in het Schip bewaart werden, tot dat men huns noodigh heeft, om alle onheilen te weeren.

Tot vuur-werken te scheep konnen de pieken, daar vuur-bundels voor aan zyn, niet ondienstigh wezen, zoo wel om den vyandt met de scherpe punten te beledigen, in 't enteren, als om de Scheepen zelve in brandt te steken: als ook de pylen, die voor scherpe punten hebben, om te hechten, en omwoelt zyn met zakskens, gevult met vuur-voedzel, om brandt te verwekken: men bezet de schachten deezer pylen ook wel met haakskens, om in de zeilen der vyanden te blyven hangen.

Een oudt stuk linnen, gedoopt in brandewyn, en uit een stuk geschooten, heeft veel maal groote schade met aansteken van de zeilen gedaan.

Glaze flesschen, en gevulde vuur-potten, daar brandende lonten aan hangen, welke de stoffe ontvonken als de kruik verbrooken is, werden onder 't enteren veel gebruikt, en uit de marssen in des vyandts Scheepen geworpen: als ook smook- en stink-potten, met granaten; welke het bequaamste van een langwerpige vorm zyn, om door de tralie-luiken in het Schip gestoken te konnen werden: nevens vuur-ballen, welke uit de handt, of wel uit slingers, geworpen konnen werden.

Als men draat- en ketting-kogels op de stukken zet, heeft een Konstapel te letten dat de ketting onverwart op het midden van 't stuk komt te leggen.

Als men gloeijende kogels schiet, zet men een dichte houte prop op het kruit, en een bundelken nat werk, of linnen, op dien prop, dan laat men de kogel in loopen, welke aanstondts geschooten dient te werden.

Klompen van een gemengde pap, uit kalk, hamer-slagh, bus-kruit, steen, kogels, enz. t'zamen gekneedt, en uit de bussen in 's vyandts Scheepen geschooten, hebben zomtydts grooten dienst gedaan.

Stang-kogels, en bouts, worden gebruikt om het rondt-hout te vellen, doch meer by de Engelschen als Hollanders, alzoo deeze veel na de masten en zeilen gewoon zyn te schieten, en die meest in het hart van 't Schip.

De kalven in de roopaerden behooren dervoegen gestelt te zyn, dat men het geschut dompen en heffen kan, na den eisch.

Volght een wydt loopiger ontwerp van de Busschietery, en Zee konstapels ampt.

Een goet Konstapel moet kundigh zyn in al 't geene het geschut aangaat: hy behoort kennis te hebben van de stoffe daar het geschut van gemaakt wort, en van de kracht des zelfs: van de veerheit die een stuk beschieten kan: van de grootte en zwaarte des kogels: van de kracht van het buskruit, en hoe veel noodigh is tot een proef-storm- en dagelyksche schoot.

Wat de stoffe des geschuts aangaat, op zee wert veeltydts yzer gebruikt, doch het beste geschut is van metaal.

Men heeft zedert weinigh tydt gevonden het maken van houte stukken, die tot 6 pont yzer schieten: deeze zyn licht om te hanteeren, en bestaan uit vier stukken hout, heel net in den anderen gevoeght, en met sterke touwen bewoelt, zynde van binnen bekleedt met een kopere buis; edoch, vermidts geen ondervindinge van hare deught hebbe, kan daar van niet loffelyks melden.

Om een yzer stuk te maken voeghde men voortyts alleen verscheide dikke yzere staven aan malkanderen, welke omgordt wierden met yzere banden, der wyze als de tonnen omgordt zyn; maar der zelver gebruik niet zonder gevaar zynde, heeft men een middel gevonden om die te gieten van yzer, of koper. De yzere stukken bederven lichtelyk, en de kopere zyn niet sterk genoegh, indien niet gemengt werden met tin. De menginge dan van deeze stoffe is aldus: Men neemt negen deelen geel koper, en drie maal zoo veel root koper, en vier deelen fyn tin. Andere doen by 100 pont koper 10 pont tin, en 8 pont loot: andere by 60 pont koper 10 pont tin, en 8 pont latoen, of geel koper: zommige doen by 100 pont koper, 5 pont tin: eindelyk zyn 'er die 200 pont latoen doen onder 1000 pont koper, en een weinig tin.

Een metaal stuk, 48 pondt yzer schietende, weeght omtrent 7000 pont: een 24 ponder weeght omtrent 4050 pont.

Men kan uit de koleur, door 't geluidt, en uit de hardigheit, bekennen of de stoffe goet is. Zoo de stoffe geel is, is 't een teken dat'er te veel latoen onder is, en daar om te zwak het geweldt des kruits te verdragen. Zoo de stoffe wit is, dan is'er te veel tin onder, en daar om te bros: 't geen men ook bekennen kan door het geluidt; want als dan is het geluidt helder en zilverachtigh. Indien de stoffe zacht is, zoo is'er te veel loot in, of te weinigh tin. De beste stukken zyn van koleur tusschen geel en wit, en hardt van stoffe: het geluidt is wat dofachtig; doch de proef-schoot geeft de beste verzekering.

D'ervarentheit heeft noch niet volmaakt geleert hoe verre een stuk, van gegeven langte en wydte, schieten kan, als het met een gegeven gewight buskruit geladen is. Men weet alleenlyk dat een stuk van middelbare langte verder schiet, als een dat korter of langer is; de reden daar van houdt men deeze te zyn: indien het stuk

korter is, dat de kogel noch al de kracht van 't buskruit niet ontfangen heeft eer hy uit het stuk gevloogen is: en langer zynde, verliest het buskruit een gedeelte van zyn kracht eer de kogel uit het geschut gekomen is. Ten tweeden weet men dat een stuk verder schiet als het eenige graden verheven is, dan als het horizontaal zy gestelt, en dat een stuk op 45 graden verheven het verdtste toe draaght. Ten derden heeft de ervarentheit geleert dat een stuk over het landt verder schiet als over het water: waar van de reden sehynt te wezen, dat het water vochtiger dampen uit werpt als het landt, welke dampen de vlught des kogels verminderen.

Men zeght dat een stuk geschut verder schiet indien het achter uit loopen belet is, dan als het vryelyk en los achterwaarts kan loopen, uit reden dat alzoo minder beweging over gegeven wert.

Hier komt in aanmerking, en zulks niet ondienstigh, hoe men de zwaarte der kogels, na gelang harer middel-lynen, zal vinden. Om dit dan te weten, zoo doet als volgt: Neemt een kogel die wel rondt is, het zy van yzer, loot, steen, of andere stoffe, van welke ghy de zwaarte onderzoeken wilt, en deelt zyn diameter in 100 gelyke deelen, zoo zal een kogel, wiens middel-lyn 126 deelen is, 2 pondt wegen; een kogel, welkers middel-lyn 144 deelen is, zal 3 pondt wegen: en zoo voorts, volgens deeze nevens gaande uitgerekende Tafel.

Ponden.	deelen.	Ponden.	deelen.	Ponden.	deelen.
½	79	14½	244	37	333
1	100	15	246½	38	336
1½	114½	15½	249½	39	339
2	126	16	252	40	342
2½	136	16½	254½	41	345
3	144	17	257	42	347⅔
3½	152	17½	259½	43	350½
4	159	18	262	44	353
4½	165	18½	264⅓	45	355½
5	171	19	266¾	46	348
5½	176½	19½	269⅓	47	360½
6	182	20	271	48	363
6½	186½	21	276	49	365½
7	191	22	280	50	368
7½	196	23	284	51	370½
8	200	24	288	52	373
8½	204	25	292	53	375⅓
9	208	26	296	54	377⅔
9½	212	27	300	55	380
10	215⅓	28	303½	56	382⅓
10½	219	29	307	57	385
11	222	30	310½	58	387¼
11½	225½	31	314	59	389½
12	229	32	317⅓	60	391⅓
12½	232	33	320⅔	61	393⅔
13	235	34	324	62	396
13½	238	35	327	63	398
14	241	36	330	64	400

Uit dusdanige Tafels wort een Tal-stok gemaakt, waar mede des kogels zwaarheit te bespeuren is.

Het buskruit wert op deeze wyze beproeft: Men leght een weinigh op papier, en ontsteekt het zelve, zoo het dan alles in damp op gaat, of zoo het haastelyk op gaat, zonder veel rook, met een blazing, en met een heldere vlam, zonder eenige tekens te laten, en zonder het papier te beschadigen, dan is het buskruit zeer goet, en krachtig, anders, zoo alle deeze dingen niet gevonden worden, is'er eenigh gebrek in. Het graauwachtige, dat wat na de roode kant strekt, wort voor het beste gehouden.

Om het buskruit te maken neemt men 6 pont 8 loot gezuiverde salpeter, 29 loot zwavel, en 1 pont 8 loot, of wel 1 pont, vuil-boomen kolen. Andere nemen 6 pont 4 loot ruige salpeter, 29 loot gesmolte zwavel, en 1 pont 5 loot kolen, met wyn-edik bevochtight. Andere nemen 6 pont zuivere of gebroken salpeter, 28 pondt zwavel, en 1½ pont vuil-boomen kolen, met wyn-edik bevochtight, en 24 uuren laten arbeiden. Zommige nemen 6 pont 8 loot zuivere ruige salpeter, 28 pont reine zwavel, 1 pont en ½ loot kolen, 't zelve als vooren latende arbeiden. Men moet ook wel acht nemen op de toestandt der korrelen, of die vast, grof, of fyn zyn, na den eisch. Van oudts maakte men buskruit zonder korrel, gelyk het zelve als noch in China wert gemaakt.

Alle metale of yzere recht-loopende stukken, die haar behoorlyke even-maat hebben, en van 1 tot 8 pont yzer schieten, worden beproeft met zoo veel kruit als de kogels zwaar zyn; die van 8 tot 16 pont schieten, met ¾ van de zwaarte der kogels; die van 16 tot 48 pont schieten, met ⅔ van der zelver zwaarte. De dagelyksche schooten zyn, van 1 tot 8 pondt yzer toe, ¾ van de zwaarte der kogel aan het kruit, en zoo voort tot 18 pont naar advenant; doch van 18 tot 48 pont toe, des kogels halve zwaarte. Wat de storm-schooten aangaat, daar toe wort kruit genoomen na 't oordeel van de Konstapel, en na gelegentheit van het zelve. Zal echter eenige mate geven van het vullen der kardoezen: Men geeft aan de stukken, schietende 2 pont yzer, 1½ pont kruit, en deeze worden van haar dagelyksche schooten niet vermindert; en van 2 tot 12 pont toe geeft men ½ pont meer voor ieder pont yzer, dat de kogels meerder als 2 pont wegen: voorts van 12 tot 48 pont toe geeft men 13⅓ loot kruit tot ieder pont yzer dat het stuk schiet, naar uitwyzen van deeze Tafel.

Yyere kogels.	**Proef-schoot, aan kruit.**	**Dagelyksche schoot.**	**Storm-schoot.**
1	1	¾	¾
2	2	1½	1½
4	4	3	2½
6	6	4½	3½
8	8	6	4½
12	9	7	6
16	11	8	7
18	12	9	7½
24	16	12	9

Zommige rekenen de zwaarte van het kruit na de zwaarte van de stukken, gevende voor ieder 300 pondt spys 1 pondt kruit tot een proef-schoot, wel verstaande van metale stukken: tot een dagelyksche schoot, voor ieder 400 pont metaal, 1 pont kruit: en tot de storm-schooten met metale stukken, volgens deeze Tafel.

Aloy of spys.	**Ponden kruit.**	**Aloy of spys.**	**Ponden kruit.**
300	¾	5200	11½
400	1	5600	12
800	1¾	6000	13
1200	2¾	6400	14
1600	3¾	6800	14½

2000	4½	7200	15
2400	5½	7600	15½
2800	6½	8000	16
3200	7½	8400	16½
3600	8	8800	17¼
4000	8½	9400	17¾
4400	9½	9600	18
4800	10½	10000	18½

Van yzer geschut neemt men tot een proef-schoot voor ieder 400 pont dat het stuk weeght 1 pont kruit: tot een dagelyksche schoot, voor ieder 500 pont spys 1 pondt kruit: tot een storm-schoot kan men zich gedragen na de voorgaande Tafel, nemende in plaats van 400 pont metaal, 500 pont yzer; voor 800 pont metaal, 1000 pont yzer, en zoo voort.

Als de grootte van de mont bekent is, om dan te weten hoe veel pont yzer, loot, of steen, het stuk schiet, zoo let op deeze Tafel.

Duimen in de mont.	Yzere kogels.	Loode kogels.	Steene kogels.
1½	¾	1	
2	1	2	
2¼	1½	3	
2½	2	4	
2¾	2½	5	
3	3½	6	¾
3¼	4	7	1
3½	5	8½	
3¾	5½	13	2
4	8	15	
4¼	10	18	2½
4½	12	22	3
4¾	15	26	4
5	17	30	4½
5¼	20	36	5
5½	22	40	6
5¾	24	44	6½
6	26	47	7½
6¼	31	55	8½
6½	36	65	10
6¾	40	72	11
7	44	80	12½
7¼	50	90	14
7½	55	100	16
7¾	60	120	17
8	65	140	18
8¼	71	160	20
8½	78		22½
8¾	85		24

9	92	26
9¼	100	27½
9½	115	30

Om het speelen des kogels tot alderhande stukken te vinden, zoo doet als door de volgende figuur vertoont wordt: Haalt voor eerst de omtrek van de mont des stuks *a b c d*, wiens middel-linie is *b d*; neemt dan met u passer de halve middel-linie *e d*, en stelt die van *d* na *c* en *a*, begrypt dan met de passer de wydte *a c*, en stelt de eene voet des passers in *d*, zoo zal de andere in de mlddel-linie *b d* in *f* komen; deelt dan *f b* in drie gelyke deelen, een van deeze deelen brengt van *e* tot *h*, en uit *h*, als middel-punt, getrokken een rondt door *d*, zoo zal dit rondt de grootte des kogels zyn,

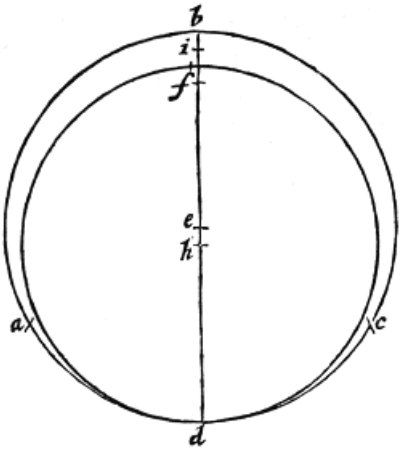

en de twee derde deelen, te weten *b i*, de begeerde speeling, indien de kogel niet boven 10 poet yzer is; maar hooger in gewight zynde, dan zoude de speeling te groot wezen: derhalven neemt op de tal-stok de af-standt van 12 tot 15 pondt, en houdt dat voor een algemeene wint-speeling tot alle stukken, schietende boven de 12 pondt yzer; en zal als dan een stuk, schietende 18 pont yzer, geboort wezen op 22 pont; van 24 pont yzer, op 28 pont; van 48 pont yzer, op 54 pont, enz.

Ook zyn'er veel metale stukken, welke op de Scheepen gebruikt worden, die wat minder voor het speelen van de kogel hebben, te weten: men geeft haar ¼ van een duim, en dat tot alle stukken, hoedanigh de zelve zouden mogen wezen; zulks dat een stuk, geboort zynde op 14 pondt, schiet 12 pondt yzer; dat geboort is op 21 pondt, schiet 18 pondt yzer; dat op 27 pondt geboort is, schiet 24 pondt yzer, en zoo voort. Na welke order een Konstapel zyn mallen kan maken, om met behoorlyke voorzightigheit de kogels tot alderhande stukken toe te passen.

Indien u een stuk te vooren quam, dat zeer verroest, en tot gebruik onbequaam was, zoo zult ghy het laden met schaars een lepel vol kruit, als het stuks lading twee lepels is, neemt dan een boon grootte salpeter ofte camfer, en laat dat boven het laad-gat in, doet daar dan laad-kruit op, en steekt het met een loopendt vuur in de brandt, zoo zal de roest van het stuk af vallen; laad het dan op de proef, zoo zal het stuk, afgeschooten zynde, klaar en zuiver wezen.

Een vernagelt stuk kan op deeze manier gezuivert worden: Laad het stuk met de helft van 't kruit dat het tot zyn dagelyksche schoot van nooden heeft, en zet het wel aan met een aanzetter, neemt dan een

rondt hout, dat even in het stuk past, en wel sluit, maakt daar een groef in, en dryft dat hout (dat omtrent een cubit lang moet zyn) wel vast in het stuk, met de groef onder, strooit dan kruit langs het stuk door de groef, en steekt het voor in de tromp aan, maar wacht u wel voor de prop en nagel.

Men kan het zelve ook door deeze manier doen: Maakt een sterk water, aldus: Neemt een half mutsje sterke edik, 4 oncen salpeter, 1 once zout, 4 oncen Spaans groen, en 1 half mutsje lyn-zaat-olie, doet het t'zamen in een aarde pot, kookt het daar in drie of vier uuren lang, zonder over te zieden, en laat het dan in een flesch in de Zon staan; strykt met dit sterk water u nagel door het laad-gat henen, dan zal de zelve verteert en opgegeten worden, en door deeze middel zal het stuk weder zuiver, schoon, en goet tot het gebruik bevonden worden.

Het eerst dat een voorzightigh Konstapel behoort te doen, komende op een nieuw Schip, is, dat hy alle stukken wel van buiten af deelt, en beziet of de zelve haar behoorlyke evenredigheit hebben, en ook wel getempert ofte gemengt, als mede of die goet van stoffe zyn.

Hy moet met een lepel en wisser de stukken wel zuiveren, en schoon afnemen, op dat'er geen oudt kruit, zant, stukskens oudt yzer, of andere dingen, die de stukken schadelyk zouden mogen zyn, op komen te blyven.

Hy moet ook al de stukken van binnen wel betasten, en bezien of zy klokwys, bankigh, of puttigh zyn.

Hem staat ook te onderzoeken hoe veel pont yzer dat elk stuk in 't by zonder schiet, stellende de zwaarte van de kogel boven de schiet-poort van elk stuk, op dat de zelve nomber daar na weder op de kardoezen magh gestelt worden.

De stukken wel onderzocht en gezuivert zynde, zal hy de zelve met een halve lepel kruit af blazen, en wederom wel wisschen eer hy laadt; ook de stukken niet laden, 't en zy met een kardoes, welke wel achter aan gebraght moet worden, zettende op de kardoes een hechte prop, latende als dan de kogel daar op rollen, en dan weder een prop op de kogel, op dat de zelve door 't slingeren van 't Schip niet uit rolle. Moet ook de stukken niet wegh zetten, voor en aleer hy de mont der zelver wel dicht met een houte prop toe gemaakt, en met roet besmeert heeft, voor 't inwateren: het zelve moet ook gedaan worden aan 't laad-gat van de stukken, eer men het dek-loot daar op leit.

Als de stukken geladen, en wegh gezet zyn, moet men tot ieder stuk in 't byzonder ten minsten vier-en-twintigh kardoezen vaerdigh maken, te weten twaalf gevult, en twaalf ongevult, op dat die, des noodigh zynde, met der haast gevult konnen worden.

Hy moet ook goede zorge dragen, zoo lang hy in 't kruit doende is, dat alle brandende lonten binnen scheeps-boort uit gedaan zyn: moet ook zyne kardoezen in de tonnen en kisten wel sorteren, op dat de zelve in der haast, des noodt, mogen aangebraght werden.

Men moet ook alle de kogels wel mallen, en die geene, welke van verscheiden gewight zyn, elk byzonder in een kogel-bak van den anderen leggen; stellende voorts mede op ieder bak de zwaarte der kogels, die daar in zyn.

Men moet ook de schroot-zakskens tot het boven-geschut by tydts gereedt maken. De beste schroot-zakskens zyn die met pomp-leer genaait, met lichte houte bodems aangepent, en met musket-kogels gevult zyn; want zulke dringen door, en doen groote schade omtrent 's vyants volk, gelyk d'ervarentheit genoeghzaam heeft geleert.

Wanneer het gebeurt dat'er eenige nieuwe poorten in de Scheepen moeten gehakt worden, zoo moet men wel zorge dragen dat de zelve recht boven of omtrent de balk komen, zoo 't moogelyk is, ook niet hooger of laeger dan de voorgaande poorten, en dat zy ruim genoegh zyn voor het speelen der stukken, op dat, zoo het gebeurde

dat'er een stuk uit het ropaert geschooten wierdt, met der haast weder een ander in de plaats gestelt magh worden.

De ropaerden, op hare wielen staande, moeten zoo hoogh komen, dat de bovenkant van de zelve recht op en neder komt te staan op de helft van de poort, zoo kan men de stukken gevoeghlyk stellen waar men wil.

De Konstapel moet ook wel zorgh dragen dat de kruit-tonnen met ledere huiden gedekt zyn; als mede dat de wielen der ropaerden wel met zeep gesmeert worden; dat ook de touwe en houte wisschers wel vaerdigh by der handt zyn.

De kruit-tonnen magh men boven de vier weken niet laten leggen zonder omkeeren, of de salpeter zoude daar van ontzakken. Ook moet alle vier maanden het kruit weder van de stukken af genoomen en de zelve vars geladen worden.

Men moet ook wel acht nemen op de lonten, kaerssen, en vuur, op dat daar door

geen ongeluk omtrent de kruit-kamer geschiede.

Hy moet goede aantekening houden van alle gereedtschap tot het geschut, als kruit, kogels, lont, enz. wat men daar af verbezight, en noch tegenwoordigh voor handen heeft, op dat hy daar na goede rekening doen magh, waar het gebleven is.

Een Busschieter moet, in 't bejegenen van eenigh vyandt, tusschen elke twee stukken een ton, of baly, met water zetten, in de welke, na dat'er zeven of acht schooten met een stuk gedaan zyn, de wisscher gedoopt, en uitgeslagen wort, het welk de stukken zeer koel en zuiver houdt, als de zelve daar mede gewischt worden.

Hy moet ook, by alle moogelykheit, wel toe zien, dat hy niet schiet zonder te raken, op dat de vyandt, door te veel schadelyke mis-schooten, niet gesterkt worde.

Doch op dat een jong en eerst aan komende Konstapel weete hoe dat men een goede schoot op de Scheepen kan doen, zoo let op 't geene volgen zal: By aldien de Scheepen, daar op ghy te schieten hebt, binnen het water-pas van des kogels vlugt zyn, zoo leght beide uwe duimen achter op de broek van 't stuk, en recht over het laad-gat des zelfs, in dier voegen, dat ghy met uwe duimen een verzight-gat maakt omtrent de grootte van een erret, door welks verzight ghy achter van de broek recht over 't laad-gat heen oogen moet, tot voor over het midden van de tromp des stuks, en voorts tot omtrent op 3 of 4, ja wel op 6 of 8 voet, na gissing, voor het vyandts Schip in 't water neder, zoo zal dikmaals de opening, of de holligheit van 't stuk, water-pas op het hart van 't Schip aan leggen: zoo haast ghy dan vuur hebt laten geven, en dat het beneden-geschut is, zoo gaat terstondt recht voor het stuk uit de poort leggen, en beziet waar de kogel neder valt, of watert, en wat verschil dat'er is tusschen de vlught van de kogel en u voorgaande verzight, op dat alzoo de andere navolgende schooten met naerstigheit daar op mogen verbetert worden. Maar indien des vyandts Schip buiten het water-pas van des kogels vlugt is, zoo neemt hem terstondt met u gezight, als vooren, op de kimmen van het water, of recht in 't hart: by aldien het nu in 't jagen was, en ghy in twyffel zyt of u stuk wel toe werpen zal, zoo zet u vuist achter op de broek van het stuk, in dier voegen, dat ghy recht over de top van uwen duim oogen kondt, tot voor over de middel-kant van des stuks tromp, en voorts in des vyandts zeilen; doch dit geschiedt meest met het boven-geschut: derhalven, de schoot gedaan zynde, zoo gaat terstondt achter op het ropaert van 't stuk staan, en ooght de kogel na, op dat, als voor gezegt is, alle mis-grepen mogen gebetert worden.

Het werdt by de Italiaansche Busschieters, in 't bejegenen van hun vyandt, voor groote wetenschap gehouden, dat, wanneer men de laagh geeft, alle de ballen op een plaats komen te raken in des vyandts Schip; waar om zy veeltydts zoo lange wachten met lossen tot dat recht voor de man zyn. Dit na den eisch gedaan, zal dikmaal den vyandt met een laagh te gronde doen gaan. Om zulks te doen, zoo dienen alle de bussen na het midden gedraait te zyn, alleen de middelste wederzydts stalrecht tegen 't hart van des vyandts Schip over. Men dompt de stukken, of zet de zelve water-pas, na welgevallen. Doch om dat dit draaijen der bussen, en lossen van kogels, beter vertoont als gezeght kan werden, zoo beziet het nevens gaande Italiaansche Fregat, waar in de bussen lossende vertoon, en hunne ballen doe werpen op een wit *d*.

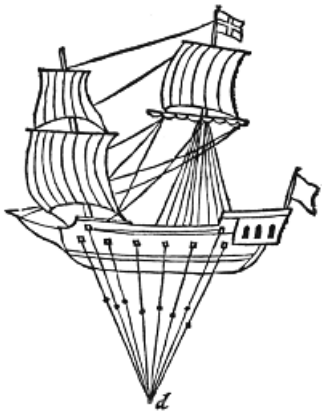

Binnen scheeps boort magh geen gesmolte materie van vuur-werken toebereidt worden, maar aan landt; want hoe gevaarlyk het zelve is, heeft d'ervarentheit genoegh geleert.

Ook mogen geen vuur-werken, in het slaan tegen den vyandt, boven op 't Schip, in de kajuit, of onder de kompanje gebraght worden, maar moeten tot de tydt dat men die noodigh heeft om laegh in de kruit-kamer, kombuis, of bottelery gehouden worden; want anders zyn daar van groote onheilen te verwaghten.

Nademaal het een der voornaamste punten van de Busschietery-kunst is recht op

een begeerde plaats te schieten, zoo volgt hier iets daar van, tot onderrecht: Laat, by voorbeeldt, A B C drie punten
A
B
C
zyn, en B het begeerde punt dat men aantreffen wil. Om dit dan te doen, stelt men het verzight, zoo veel mogelyk is, op B; maar bevindende dat de kogel te laegh komt te vallen, ik neem in C, en zulks willende verbeteren, zoo stelt men het stuk even als te vooren toen het afgeschooten wiert, dan neemt men een stuk pot-aarde, en zet het achter op de broek, zoo dat men over de pot-aarde, en over het midden des tromps, het punt C ziet, daar de kogel getroffen heeft: dan laat men het stuk achter zoo veel zakken, tot dat men het punt B over de pot-aarde en het midden des tromps in 't verzight kryght, zoo dan het stuk even als te vooren geladen is, zal het begeerde punt B gewisselyk getroffen worden. Maar de kogel te hoogh treffende, als in A, dan zet men de pot-aarde op de tromp van 't stuk, stellende eerst het stuk op de voorige merken, zoo dat men over de broek, en over de pot-aarde, het getroffen punt A ziet, dan doet men het stuk achter ryzen, tot dat men over de broek, en over de pot-aarde, het punt B ziet, en dus zal men het begeerde punt zonder twyffel aantreffen.

Vuur-werken die men te Scheep gebruikt.

Neemt gemeene halve pieken, of drie-lingen, en naait onder het scherp der zelve langwerpige zakjes, van maakzel als een struis-ey, bewoelt die onder en boven wel vast om de piek, doch zoo, dat de punt vry uit steke, en laat'er boven een gat in, om de stoffe daar in te doen, vult die dan met deeze stoffen: Neemt 1 pont fyn gestooten kruit, ½ pont salpeter, ¼ pont bereide solfer, ¼ pont kamfer, en een handt vol zaag-meel vart zacht hout. Ofte neemt 4 pont grof buskruit, 1½ pont gezuiverde salpeter, ½ pont Grieks pek, 1 pont levende folfer, en ½ pont kamfer. Bestrykt die stoffe dan met deeze volgende stoffen: Neemt 1 pondt pek, ¼ pondt colephony, ¼ pont lyn-zaat-olie, ¼ pont solfer, en 3 oncen terpentyn, smelt dit te zamen in een aarde pot: de zakjes hier mede bestreken hebbende, zoo zult ghy zeer treffelyke vuur-spiessen bekomen.

Wanneer ghy deeze pieken gebruiken wilt, zoo maakt daar twee laad-gaten in, en roet die op met fyn gevreven kruit, of stookt het vuur daar in met het stop-werk, 't welk mede zeer goet is.

Deeze vuur-spiessen zyn geen van het minste geweer, wanneer men by nacht des vyandts Scheepen meent te enteren; want door haren schrikkelyken brandt geven zy licht genoegh van haar, om te zien waar men loopt, springt, of gaat. Doch men moet altydt wel voor hem zien, en zorge dragen, zoo wanneer daar tien of twaalf vuur-spiessen zyn, dat men als dan twintig of dertig mannen met goet handtgeweer daar onder vermengt, zoo met pistolen als enter-bylen: als ook, dat ieder spies-drager verzien zy met een goede sabel, pistools, en een goede enter-byl: als mede, dat men noch eenige vuur-spiessen vaerdigh houdt, om tegen dat de voorste half verbrandt zyn, met de zelve kloek-moedighlyk daar op in te enteren. En by aldien het gebeurde dat men zulke kloek-moedige tegenstrevers hadt, dat men weder te rugh moest wyken, zoo kan men evenwel in 't wederkeeren deeze spiessen aan alle kanten in 's vyandts Schip schieten en steken, alzoo dat het aan alle zyden in de brandt staat, speelende dan weder met kanon, musketten, en pistolen, het welke zoo grooten verbaastheit, en verwarring, onder haar zal maken,

dat het qualyk om te zeggen, of te gelooven is, by aldien alle voor verhaalde dingen met goede order, en voorzightigheit, aangeleit worden.

Men woelt ook wel klap-bussen, gevult met kogels, voor aan deeze spiessen, welke dan 't gebruik van pistolen hebben, en, los springende na dat in 's vyandts Schip gestoken zyn, veel schade aan de om en by staande mannen komen te doen; behalven dat men met de punt, zeer scherp zynde, den vyandt mede groote schade kan toebrengen. Dikmaal worden daar ook wel kleine granaten voor aan gemaakt, gelyk mede in de pylen.

Om vuur-pylen te maken, die men uit stale bogen schieten, en uit de handt werpen magh, zoo als voor deezen gebruikt zyn geweest.

Neemt van de pylen die tot de stale bogen gemaakt zyn, welke voor wel scherpe harpoenen moeten hebben, naait onder deeze harpoenen langwerpige zakjes, of ronde, en kantige, omtrent van grootte als een kloek zwanen-ey, bewoeit die onder en boven wel vast, als vooren verhaalt is, en vult de zelve met alzulke stoffe, als van de vuur-spiessen gezeit is. Smelt dan pek, en harpuis, onder malkander vermengt, bekleedt de zakjes daar mede, en maakt'er boven twee laad-gaten in: als men die dan gebruiken wil, zoo roet de gaten op met fyn laad-kruit.

Deeze pylen zyn van grooten dienst, by aldien zy met goede voorzightigheit ge-

bruikt worden; want ondertusschen dat men met de vuur-spiessen in 't werk is, kan men deeze pylen van boven tot beneden in de zeilen schieten, en zy konnen met geen water gebluscht worden, waar door den vyandt gedwongen wort tot over geven, of moet noodtzakelyk alle zeilen in 't hol laten loopen, om den brandt te smooren. Tot het vernielen der zeilen door deeze vuur-pylen, is zeer dienstigh dat men de schacht der zelve met haakskens bezet, om des te beter te hechten.

Zommige nemen een oudt stuk linnen, of een oudt hembt, dat nat makende in brandewyn, steken het dan in een stuk, en schieten daar mede in 's vyandts zeilen; 't welk den vyandt groote afbreuk doet, en zelden mist.

Om glaze flesschen, en vuur-potten, te maken, en te gebruiken.

Neemt flesschen van omtrent een kanne nats, en bestrykt die met deeze volgende stoffen: Neemt pek 1 deel, lyn-zaat-olie ¼ deel, terpentyn ⅛ deel, gemeene solfer ¼ deel, reuzel ¼ deel, laat dit te zamen smelten, neemt het dan van 't vuur, en roert'er een deel buskruit in, bestrykt de flesschen hier mede, en overkleedt die daar na met fyn werk, bedroopt de zelve dan weder met de voorsz. stoffe, en plakt'er eenige eindtjes lont aan; vult de flesschen dan met deeze volgende stoffen: Neemt 1 pont salpeter, 1 pont buskruit, ¼ pont solfer, ¼ pont harpuis, besprengt dit een weinigh met lyn-zaat-olie, en doorwerkt het wel met de handen, vermengt dan eenige kleine balletjes van de harde vuur-stoffe daar onder, omtrent zoo groot dat de zelve gevoeghlyk door de hals van de flesch konnen gedaan worden, stopt dan de hals boven wel vast toe met een prop van kork, en doet daar wasch over, om voor het water bevrydt te zyn.

Deeze flesschen zyn zeer gereedt om uit de marssen in 's vyandts Scheepen onder eenigh volk te werpen; maar noch beter, wanneer men eenige Scheepen meent te enteren, daar zeilen over getrokken zyn, en men vreest dat daar onder eenigh kruit moght verborgen zyn; want als men de zelve van boven neder werpt, zoo breken zy aan stukken, en de lonten, die daar om heen hangen, ontsteken de vuur-stoffen, en met eenen de balletjes, die zoo geweldigh heet en sterk in 't branden zyn, dat zy het zeil-doek ten eersten door booren, zoo daar onder dan eenigh buskruit verborgen is, dat zal ten eersten op vliegen, waar na men dan aanstondts enteren magh, buiten alle gevaar van het kruit, daar men anders voor moght vreezen.

Deeze flesschen werden op de alderbequaamste wyze aldus bereidt: Men vult een vat tot het derde van zyn inhoudt met wel gezifte ongebluschte kalk, de rest van het vat vult men met fyn grein poeder, en mengt dit wel onder een, nevens een weinigh solfer, en terpentyn; deeze stoffe wert dan in potten gedaan, die dicht geslooten, en in 's vyandts Scheepen geworpen zynde, aan stukken vallen, en door de aangehangen lonten in brandt vliegen, het welke groote stank en ongemak veroorzaakt.

Men neemt ook wel glaze flesschen met lange halzen, die men vult met fyn kruit, bolus Armenicus, Mercurius sublimatus, en korrelen rondt glas; doch in de halzen wert traagh brandende stoffe gedaan, om zoo tydt te hebben van binnen 's vyandts boort geworpen te werden.

Men mengt ook wel stukskens yzer, en kleine hant-granaatkens, onder het kruit; doch dan moeten de flesschen een wyde hals hebben, en met aangehangen lonten ontsteken worden.

Men maakt mede eenige vuur- en stink-potten vaerdigh, in gedaante van gemeene moes-potten, welke gevult worden met ⅔ goet gekarrelt kruit, en ⅓ drooge kalk,

aan welkers hals en ooren men de lonten vast maakt: deeze moet men werpen onder hoopen volks; want zy maken een groote vlam, en stuivinge van de kalk omtrent de oogen der vyanden, zoo dat die menighmaal daar door verhindert worden haar zelven te redden, door dien het gezight, 't welk het tederste lidt in 's menschen lichaam is, het byten van de kalk niet verdragen kan: zy zyn ook zeer schadelyk, behalven de brandt die de zelve van haar geven.

Andere bereiden deeze stink- en vuur-potten uit 10 pont vernis, 6 pont levende solfer, 2 pont hars-olie, 1 pont salpeter, 1 pondt olibanum, 6 oncen camfer, en 14 oncen brandewyn: dit op zyn pas gemengt, en ontstoken, veroorzaakt een onuit blusschelyken brandt. Wanneer men deeze stoffe in de potten giet, doet men werk en oudt linnen daar in drinken.

Deeze stink-potten worden ook wel bereidt uit camfer, buspoeder, solfer, salpeter, en sal armoniacum, gemengt met olie, of vet. De monden van alle deeze potten werden met zeil-doek gedekt, en rondt-om geteert.

Men kan ook ballen maken, die onuit-blusschelyk branden, als de zelve op de scheeps overloopen geworpen worden:

deeze bereidt men van salpeter, buspoeder, solfer, colophonium, camfer, en sal armoniacum, van ieder even veel, gemengt en gekneedt met olyf-olie.

Hier by kan men noch handt-granaten gebruiken, die bereidt worden als volght: Men laat eenige ronde ballen gieten, die van binnen hol zyn, 't zy van koper, yzer, ofte glas, omtrent zoo groot als een kogel van 8 pont yzer, ¼ duim rondtom dik, gelyk gemeinlyk te scheep gebruikt worden, (anderzins maakt men die na welgevallen) waar in geschroeft konnen worden drie stale pennen, voor scherp, van gedaante als voet-angels, om in het hout te hechten: deeze ballen vult men met goet fyn gekorrelt kruit: de pypen, die daar in steken, om de inhoudende stoffe te doen ontvonken, worden gevult met trage vuur-stoffe, en wel vast in gepakt: men moet ook wel toe zien dat de pypen van gelyke holligheit en lengte zyn, op dat men die op het tellen des te zekerder kan wegh werpen: deeze pypen, gevult zynde, moeten tot het midden in de granaten gesteken konnen worden: zy moeten ook wel styf en vast sluiten in het gat van de granaat: en eer men hen gebruikt, moet men eerst een pyp, zonder granaat, die op gelyke mate aangevult is, in de brandt steken, en zien hoe veel men op gemeine mate tellen kan, eer dat de zelve uitgebrandt is: als dan kan men de granaten met goede voorzightigheit, als der zelver pyp op 10 of 12 tellens na uit gebrandt is, wegh werpen; want zoo men de zelve eerder wegh wierp, zoude men licht met zyn eigen munt betaalt worden. Derhalven doen alle bequame werk-tuigen wel goede dienst, als zy maar recht en mannelyk gebruikt worden.

De yzere ballen dienen gegooten te zyn van bros yzer, om te lichter van malkander te springen, en te verbryzelen. De kopere worden vermengt met tin, en spiljauter. Die van glas moeten 1/7 der dikte van haar middel-linie hebben. De pypkens die men in de granaten steekt, hebben 2/9 van hun middel-linie: de lengte zy ⅔ van de zelfde diameter. Deeze pypkens worden gevult met pek, colophonium, terpentyn, en wasch. De ballen zelf worden gevult met kruit, solfer, salpeter, enz. en boven op met werk. Het gedeelte des pyps dat in de bal komt, moet rondtom doorboort zyn met kleine gaatjes, om te lichter aan te gaan: eer men haar gebruikt worden zy met dikke proppen gestopt, om het gevaars wil; maar als men die werpen zal, het zy uit slingers, handen, of anderzins, kan men een brandende lont voor in douwen, doch zoo, dat het de stoffe niet raakt, en aan des zelfs eindt een lootje hangen, het welke, wanneer de granaat, linie-recht neder vallende, grondt raakt, het brandende deel inwaarts doet gaan, en zoo den bal aan einden vliegen.

Deeze granaten werden dikmaal rondtom bezet ofte ombonden met kogels, gelyk ook de rugh van de bol, omgooten zynde met warm wasch, en colophonium, waar over men een zeil-doek naait, en dan werden zy weder vast ombonden.

Gelykerwys de granaten van verscheiden uiterlyke gestaltens worden gemaakt, zoo zyn de stoffen, waar mede men de zelve vult, ook van verscheide menginge, en de wyze van gebruiken is mede onderscheidelyk. Op onze Kryghs-scheepen werden de granaten meest uit de handt geworpen; doch ik vermeine dat uit slingers de veilighste middel zoude zyn. Uit vaste werk-tuigen kan men te scheep, om haar beweginge, geen streek houden.

Behalven deeze springende granaten, zyn mede dienstigh vuur- en brant-ballen, die wel niet springen, maar echter alles, dat vuur trekt, ontsteken, en tot het vernielen van zeilen konnen gebruikt worden. Deeze werden mede verscheidentlyk bereidt, zoo wel van metaal, als andere lenige stoffe, gelyk leder, en doek; ook van steene potten, gevult met licht brandende stoffe, wel bewoelt of ombonden, en besmeert met hars, pek, of wasch. Zy werden ook verscheidentlyk in 's vyandts Scheepen geworpen, zoo door geschut, als met handen, slingers, en andere werk-tuigen. Hare gedaanten zyn afzonderlyk. Ik zal my af houden van volmaaktelyk hare bereidinge

te beschryven, kortheit zoekende, om dat zulks meer het werk van een konstigh Vuur-werker, als van een Scheeps-konstapel is. Gelyk mede niet zal spreken van de bereidinge des grouwelyken vuurs, 't geen het Grieksche genaamt wert, 't welk noch onder noch boven water gebluscht kan werden, als alleen door edik, om dat des zelfs gebruik te scheep weinigh te stade komt, en men met minder kosten uitwerken kan, 't geen te water, om eenige Scheepen aan te steken, van nooden is.

De Russen belegerden een maal Constantinopolen met 1000 Scheepen, doch wierden alle verjaaght door het genoemde Grieksche vuur. Zekere *Callimachus* wort de vinder daar van gezeght te zyn.

Potten vol lymigen olie worden dienstig te scheep by de handt gehouden, om in des vyandts Scheepen te werpen, en de verdekken door de gladdigheit onbruikbaar te maken.

De bequaamste gedaante van stink-potten, granaten, of andere beslooten vuur-werken, is langwerpigh, om dat men de zulke beter door de tralie-luiken kan steken, en niet van nooden heeft het ruim op te hakken. Zy dienen insgelyks zoo gemaakt te zyn, dat niet aangetast noch uitgedooft konnen werden, na dat uit de handt geworpen zyn.

Een goet Scheeps-busschieter behoort mede te weten het bereiden van vuur-bundels, op dat men die, wanneer het de noodt vereischt, in des vyandts Scheepen magh werpen, en de zelve zoo doen vergaan. Hy neeme dan 8 deelen solfer, 2 deelen colophonium, 4 deelen salpeter, 1 deel zwart pek, 1 deel wasch, en 1 deel terpentyn, mengt dit alles in een kopere of yzere pot, en laat het te zamen smelten, werpende dan oudt droogh lywaat, werk, of diergelyke, in den pot, en laat dat alle die stoffen in drinken, windende het dan, noch warm zynde, om houte knuppels, en ombindt die daar na wel vast met yzer- of koper-draat. Dit bereidtzel zal zoo wel onder als boven water branden, en niet uitgebluscht konnen werden als met zant, aarde, of overgestolpte wasch; derhalven is het zeer bequaam om vuur en brandt te verwekken, en zeer dienstigh om in des vyandts Scheepen geworpen te worden, als men van wil is die te vernielen.

Het zal ook strekken tot volmaakter kennisse van een Konstapel te water, dat hy goede kogel-bundels, en bussen, weet te bereiden, welke men op 't kanon zet, wanneer men van wille is den vyandt sterke af breuk in volk te doen. Neemt hier toe 4 deelen zwart pek, 1 deel colophonium, 1 deel wasch, en 1 deel solfer, met een weinigh terpentyn; doet dan daar toe 8 deelen kalk, 4 deelen poeder, en 1 deel hamer-slagh; giet daar by kleine kogels, steenen, spykers, enz. dit tot een pap gemengt, in buskens gegooten, en uit het geschut in 's vyandts Scheepen geworpen, brengt groote schade by. Men drooght ook deeze stoffe wel, en kneedt die tot klootjes, welke, in 't geschut geworpen, een goede uit werking doen. Deeze stoffe brengt men ook tot bundelkens, bindende veel kleine kogels in zakskens by een, die men dan met de eerste pap bestrykt.

Wanneer men draat- en ketting-kogels op de stukken zet, moet men in acht nemen dat de ketting onverwart in de midden komt, en de kogels aan de zyden.

Een Konstapel moet voorzightigh zyn wanneer hy met gloeijende kogels zal schieten, het geene wel zelden op onze Scheepen geschiedt, doch by de Engelschen in den laatsten oorlogh veel in gebruik is geweest. Als dan het geschut op zyn pas geladen is, zoo zet daar een houte wel sluitende prop op, en, om gerustheits wille, steekt daar dan weder een bundel nat linnen of werk op; nat daar na de bus zelve wel ter deegh met de wisscher, stelt hem na eisch, en laat dan de kogel daar op rollen, die aanstondts moet gelost werden. Men zet ook wel kopere of blikke doosjes in de mondt van het kanon, daar men de heete kogel in voeght, en zoo aan voert. Van wat nuttigheit deeze gloeijende vuur-ballen zyn, kan ieder oordeelen, voornamentlyk wanneer zy in de kruit-kamer, of anderzins in drooge stoffe komen te vallen.

De wyze hoe men smook- en stink-potten, of ballen, bereidt, behoort een goet Busschieter ter zee mede niet verholen te zyn. Tot het eerste neemt 4 pondt harde scheeps pek, 2 pont teer, 6 pont colophonium, 8 pont solfer, en 36 pont salpeter, smelt dit te zamen, daar na doet'er noch by 10 pont gestooten houts-kool, 6 pont hout-zaaghzel, en 2 pont raauwe antimonium: deezen sop moet wel geroert werden, en daar dient hennip of oudt lywaat in geworpen te zyn: maakt deeze stoffe dan tot ballen, of doet die in flesschen en potten: 't zy dan dat ghy de zelve met de handt of met eenigh werk-tuigh werpt, als zy maar wel in brandt zyn, zoo zullen zy een zeer grooten en onlydelyken rook binnen 's vyandts boort veroorzaken. En om te maken dat de stank d'overhandt behoudt, zoo neemt 10 pont zwarte harde pek, 6

pont week pek, 20 pont salpeter, 8 pondt solfer, en 4 pondt colophonium, als dit te zamen gesmolten is, doet'er dan by 2 pont houts-kool, 6 pont schraapzel van paerde-hoeven, 3 pont assae foetidae, 1 pont sagapenum, en 1 pont spathulae foetidae, als dit gemengt is, doopt men daar werk of oudt linnen in, tot dat alles daar van gelyk als ingedrenkt is, en geeft hen dan eene gestalte na welgevallen, als boven. Deeze menginge zal een onverdragelyke stank veroorzaken.

Smookende en brandende kogels zyn mede zeer dienstigh te scheep, om de houte zee-kasteelen in vuur te zetten. Neemt daar toe solfer, zwart pek, hars, en terpentyn, van ieder even veel; neemt dan een steene of yzere kogel, werpt die in de boven genoemde gesmolten stoffe, en als de zelve wel dik daar van besmeert zal zyn, zoo rolt hem in buspoeder; dekt dan de kogel met lywaat, en werpt hem weder in de voornoemde pap, daar na in 't kruit, en omwindt hem weder als vooren, zoo lange, tot dat hy zyn vereischte grootte

zal bekomen hebben. Indien ghy wilt dat de zelve veel rook, tot stikkens toe, van zich geven zullen, zoo neemt holle kogels, vult die met kruit, en maakt dat zy aan brandt gaan wanneer in 's vyandts Schip vallen; en dus zal niemandt omtrent die ballen durven komen, om de zelve te blusschen, of te weeren. Zy moeten wel vast met yzer- of koper-draat omwoelt werden, op dat de aangekleefde stoffe bestendigh blyve.

De Konstapel moet bezien of de kogels die hy gebruikt wel rondt zyn, want die houden de beste loop. Hy slaat ook wel acht op het weêr in 't hoogh of laegh stellen van het geschut: heldere lucht belet de geschooten bal zeer weinigh; maar regen, damp, of mist, doet de kogel dalen, en, by gevolgh, den loop verkorten: ook gaan in 't algemein de kogels korter en laeger over het water, als over het landt, waar op hy te letten heeft. Hy gebruike veeltydts stang-kogels, en bouts, om het rondt-hout te vellen, en de gebouwen te ontdoen.

Volght kortelyk op wat wyze de kogels door de lucht gaan, getrokken uit de schriften van den hoogh geleerden Galileus.

Men onderstelle dan, met *Galileus*, een loop des tydts van zeker gegeven punt *a* vertoont te werden door de spatie *a b*, waar in men neemt de twee tyden *a d*; *a e*, en *h i* zy een linie, waar door het bewoogen uit het punt *h*, gelyk als het eerste beginsel van zyne beweging, af daalt, met een evenmatige val, en de spatie *h l* zy af geloopen in de eerste tydt *a d*; maar *h m* zy de spatie waar het valt in de tydt *a e*. Ik zeg, dat de spatie *m h* tot de spatie *h l* is in een dubbelde reden van de tyden *e a* tot *a d*, ofte dat de spatien *m h, h l*, de zelfde reden hebben als de quadraten *e a, a d*. Men stelle hier toe de linie *a c*, een hoek makende met *a b*, en uit de punten *d e* zyn getrokken de paralellen *d o, e p*,

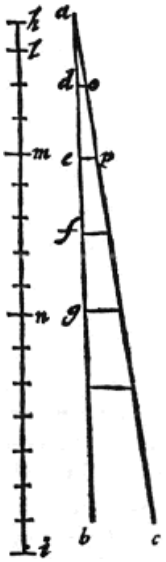

waar van *d o* zal vertoonen de snelste graad van bekomene vaert in het punt *d*, van de tydt *a d*, en *p e* de grootste graad van bekomene snelte in 't punt *e*, van de tydt *a e*.

Maar om dat bewezen is (zeght *Galileus*) van de afgeloopene spatien, dat die met malkanderen gelyk zyn, waar van het eene af loopt met een gelyke vaert uit een rust, en het ander, dat in de zelfde tydt af loopt van een gelyke beweging, wiens snelte de helst der grootste vaert in de beweging bekomen. Hier uit blykt, dat de

spatien *m h* en *l h* de zelfde zyn, als die, welke met gelyke bewegingen vallen, en wiens sneltens zouden zyn als de helfte *p e, o d*, als zy afgedaan wierden in de tyden *e a, a d*. Als dan getoont wert dat deeze spatien *m h, l h*, in een dubbelde reden zyn der tyden *e a, d a*, zoo is 't begeerde voldaan.

Maar in myn vierde Propositie (zeght *Galileus*) is bewezen, dat de bewoogene dingen, die met gelyke beweging vallen, onder zich een gecompozeerde ofte gemengde reden hebben, uit de reden van haar vaert, en uit de reden van haar tydt: doch deeze reden van haar vaert is de zelfde met de reden van de tydt, (want wat reden de helft van *p e* heeft tot de helft van *o d*, of de geheele *p e* tot de geheele *o d*, die heeft *a e* tot *a d*) daar om zyn de gevallene spatien in dubbelde reden tot de reden der tyden. Hier uit blykt ook, dat de zelfde reden der spatien dubbelt is tot de reden van de graden der grootste snelheit, te weten van de linien *p e, o d*, dewyle *p e* tot *o d* is, gelyk *e a* tot *a d*.

Alle deeze bewyzen zyn klaar, wanneer een ydel onderstelt wert, daar in de lichamen bewoogen werden; want zoo men aanmerkt den toestel van het geheele al, zoo als het zelve is, zullen eenige veranderingen in deeze bewyzen, en rekeningen, ingevoert moeten werden; maar om dat het zelve weinigh verschil aan brengt, hebbe ik die dus in haar wezen willen laten staan.

De vermaarde, en naauwste na-speurder der nature, *R. Descartes*, gevoelt, en schryft van deeze stoffe aldus: De vallen (zeit hy) geschieden niet met oneven getallen, (gelyk *Galileus* meent) als 1, 3, 5, 7, enz. want dit kan niet waar zyn, of men moet eerst twee valsche zaken vooronderstellen; het eene is, dat de beweginge by trappen wast van het alderlangzaamste af, en gaat door alle de trappen van snelte; het andere is, dat de tegenstandt van de lucht niet en belet. Wat het eerste belangt, de lichamen krygen in het eerste oogenblik een stooting van de fyne stoffe, even als een bal een beweging van een kolf kryght, of als een zwaarte van een mensch neder gestooten wort: maar men kan de snelte van de zware lichamen, zoo als die in 't begin neder dalen, niet bepalen, want zy hangt af van de snelte en kracht der fyne stoffe.

Deeze snelte neemt in 't begin, als het lichaam valt, zoo veel af van de reden der sneltens, daar de lichamen mede dalen, (volgens *Galileus*, want een lichaam in de rust *a* heeft, by voorbeeldt, reedts de beweging, of neiging, als *b c*, door de stooting der fyne stoffe, als gezeght is) als het

klein driehoeksken *a b c* af neemt van den driehoek *a d e*, zoo men stelt dat de linie *b c* de snelte des eersten oogenbliks vertoont, waar mede een lichaam zoude aangedaan zyn, als het begint te vallen, en *d e* die van de laatste oogenblik: daar by komt, dat de fyne stoffe in het begin des eersten oogenbliks de lichamen stoot, en geeft hen een trap van snelte; daar na in het tweede oogenblik stoot die wederom, maar een weinigh minder, zoo dat de lichamen noch by kans een trap van snelte ontfangen, en zoo voorts met de volgende oogenblikken, het welk zoo in 't begin zeer na een dubbelde reden geeft; maar deeze reden vergaat geheel, wanneer zy veele vademen gevallen zyn, en dan vermeerdert de snelte niet meer, of immers zeer weinigh, want alle maghten werken meerder of minder, na dat de voorwerpen meerder of minder gestelt zyn hun gewelt te ontfangen: doch het is zeker dat een steen niet zoo wel gestelt is, om een nieuwe beweginge ofte vermeerderinge van snelte te ontfangen, wanneer zy reedts snel beweeght, als dat die noch zeer langzaam bewoogen wort.

Wat de tegenstandt van de lucht belangt, deeze tegenstandt is veel meer als de lichamen snel dalen, dan als die noch weinigh beweginge hebben, en dat kan maken dat de lichamen, die neder dalen, gekomen zynde tot een zekere trap van snelte, niet meer of weinigh toe nemen; en de lichamen die van lichte stoffe zyn komen eerder tot deeze trap van snelte, als die welke zwaarder zyn.

Men bevindt ook dat de lichamen, die met een groote snelte opwaarts bewoogen worden, onvergelykelyk rasser klimmen in het begin als op 't einde, doch zy dalen zoo merkelyk rasser niet op het laatste als in 't begin, voornamentlyk als de stoffe zeer licht is.

Doch niet tegenstaande alle deeze aanmerkingen dadelyk en op de waarheit gegrondt zyn, konnen de zelve geen zoo groot letzel aanbrengen, dat men daar om de voornoemde rekeningen zoude verwerpen, en haar gebruik mispryzen, welke de oeffeninge ons geleert heeft, en bevestight is door het gezagh van veele geleerde mannen.

Als een recht op geworpen lichaam op zyn hooghste gekomen is, zoo zal de werpende beweging in de tydt die het lichaam in 't klimmen besteedt heeft het tweevondt zyn van de hooghte des hooghsten standts.

Laat *a b* de worp zyn, *b* de hooghste standt, en *b c* even aan *a b:* ik zegge, dat het lichaam, niet zwaar zynde, door de

kracht des worps tot *c* zoude gekomen zyn; want als het lichaam op zyn hooghste is, zoo moet de vaert tot nederdaling even aan de bewegende of werpende kracht zyn, anders zoude het lichaam noch ryzen, ofte al aan 't dalen zyn. Dit zoo zynde, laat (zoo 't moogelyk waar) het lichaam door de kracht des worps, zonder zwaarte aangemerkt, tot aan *d* gekomen zyn, zoo zal de val *d b* zyn, en door 't voorgaande zal de vaert tot nederdaling het tweevoudt van *b d* zyn, in zulk een tydt als tot de beweging besteedt is; maar de werpende kracht *a d* is even aan deeze vaert, en daar om *a d* het tweevoudt van *b d*, of *a b* is even aan *b d*, het welke valsch is, om dat *b c* even aan *a b* gestelt is: derhalven blyft het voorgestelde vast.

Een schuins op geworpen lichaam, op zyn hooghste zynde, heeft door zyn zwaarte even zoo veel ruimte gevallen, als de hooghte des hooghsten standts.

Laat de worp langs *a b* geschieden, zoo het lichaam niet zwaar is, maar zwaar zynde, alzoo de vaert der daling altydt ver-

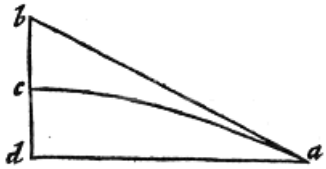

meerdert, langs de kromme lyn *a c, c* zy de hooghste standt, en laat door *c* getoogen zyn *b d* rechthoekigh op de horizontale of water-passe *a d:* ik zegge, dat *b c* is even aan *c d*. Om dit te bewyzen, zoo laat ons aanmerken dat de worp niet langs *a b* geschiedt, maar van *d* na *b*, met zoo veel minder beweging; want de water-passe beweging komt hier niet in aanmerking, dewyle dit vertoogh alleen van de ryzende beweging afhangt. Dit dan zoo zynde, zoo is ons voorstel openbaar genoegh bewezen in de naast voorgaande voorstel.

De kromme linie, die een schuins op geworpen lichaam door zyn beweging beschryft, is een parabel, of brant-snee, wiens top is op de plaats daar het lichaam op zyn hooghste is.

Laat de werpende kracht van *a* na *b* zyn, *c* de hooghste standt, en *b c d* rechthoekigh op de horizontale *a d:* ik zegge, dat

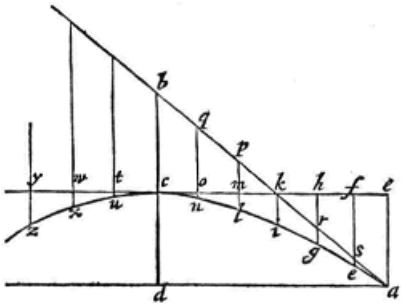

de kromme linie *a c* een parabel is, en *c* zyn top. Laat getoogen zyn *c e* evenwydigh met *a d*, en *a e* met *c d*; deeze *c e* zal *a b* doorsnyden in *k*, alzoo dat *a k* en *k b* even zyn, om dat *b c* en *c d* even zyn: Laat nu *a k* en *k b* in eenige gelyke deelen gedeelt zyn in *s, r, p* en *q*, en door deeze punten de evenwydige linien met *b d*, te weten *f e, h g, k i, p l*, en *q n* getoogen, deeze linien snyden de linie *c e* ook in gelyke deelen in *o, m, k, h* en *f:* voorders, dewyl de deelen *a s, s r, n k, k p, p q* en *q b* gelyk zyn, zoo zyn ook de werpende bewegingen door deeze deelen gelyk, om dat deeze beweging eenparigh is. Desgelyks blykt, door het geene uit *Galileus* aangemerkt is, dat *s e* 1 zynde, *r g* 4, *k i* 9, *p l* 16, *q n* 25, en *b c* 36 zal zyn, te weten, als de vierkanten der tyden: voorts, dewyl *b c* en *a e* elk 36 is, zoo is ook *q o* en *f s* elk 24, en *p m* met *h r* elk 12 deelen; hier door vindt men voor *o n* 1, voor *m l* 4, voor *k i* 9, voor *h g* 16, voor *f e* 25, en voor *e a* 36, te weten, een progressie van quadraat-getallen, en daar om (door de natuur van de parabola) is de kromme linie *a c* een parabel, volgens *Apollonius*, en andere. Op de zelve wyze zal men ook voor *t u* 1, voor *w x* 4, voor *y z* 9 vinden, en zoo voorts, als *c t, t w* en *w y* even aan *c o* gestelt zyn, daar om zyn ook de punten *u x z* in de zelve parabola: waar uit ik dan besluite, dat de wegh van de geworpen zwaarte een parabel is, en *c* de top.

Eerste vervolgh.

Hier uit volght, dat op gelyke tyden, voor en na de hooghste standt, het lichaam even hoogh en even verre van de top *c* zal zyn, en dat dien volgens de ryzende en dalende bewegingen even zyn.

Tweede vervolgh.

Het blykt ook, door de natuur der parabola, dat *a b* een raak-lyn is van de zelve, om dat *b c* en *c d* even zyn.

Derde vervolgh.

Indien van eenigh punt in de parabel *e* een raak-lyn getoogen is, als *e f*, en dat een lichaam geworpen wort langs *e f*, met een kracht, die tot de kracht, waar mede hier

voor langs *a b* geworpen was, is als *e f* tot *i b, e i h* evenwydigh met *d b* zynde, zoo zal de beweging door de zelve parabel *e c* geschieden; want dewyl *e f* een raak-lyn is, zoo is *f c* even aan *c g:*

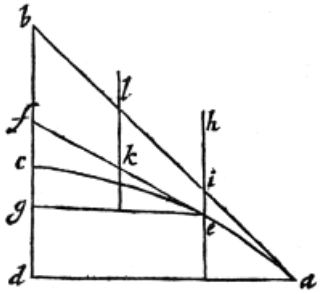

Voorts, dewyl de macht, waar mede het lichaam langs *a b* bewoogen was, is tot de maght, waar mede het zelve langs *e f* bewoogen wort, (door het gestelde) als *i b* tot *e f*, zoo geschiedt de beweging van *i* na *b*, en van *e* tot *f*, in gelyke tydt; daar om is de tydt van de beweging van *a* tot *b*, tot de tydt der beweging van *e* tot *f*, als *a b* tot *i b*, of, 't geen het zelve is, als *a d* tot *e g*; maar het quadraat *a d* is tot het quadraat *e g*, als *c d* tot *c g*, door de natuur van de parabel, of als *b c* tot *f c*, (om dat *c d* en *c g* even aan *b c* en *f c* zyn) zoo is dan ook de val *b c* tot de val *f c*, als het quadraat des tydts tot het quadraat des tydts, en daar om zal ook het lichaam, aldus geworpen zynde langs *e f*, door het punt *c* gaan, als hier voor bewezen is: en nademaal *f c* even aan *c g* is, zoo zal *c* de hooghste standt en de top van de parabel zyn, en dien volgende zal de laatst gestelde worp door de zelve parabel gaan.

Vierde vervolgh.

Hier uit volght ook, dat de kracht in een gegeven punt van de parabel is tot de kracht in een ander punt, als een gedeelte van haar raak-lynen tusschen twee evenwydige linien, die evenwydigh met *b d* zyn, te weten, de kracht in *a* is tot de kracht in *e*, als *i b* tot *e f*, of als *i l* tot *e k*.

Gegeven zynde de hooghte des hooghsten standts van een recht op gerworpen lichaam, en de streek van een schuinsche opwerping, die door gelyke kracht geworpen wort, de parabole linie te vinden, door welke het schuins op geworpen lichaam beweeght.

Laat *a b* de loot-lyn rechte worp zyn, *b* zyn hooghste standt, *a c* de gegevene streek, waar in, door gelyke kracht als in de worp *a b*, een lichaam van *a* na *c* bewoogen wort, de parabel *a f h* te vinden.

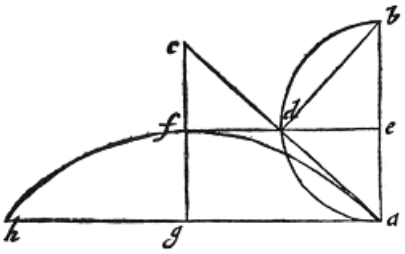

Trekt op *a b* het half ront *a d b*, dat de linie *a c* in *d* doorsnydt, en door *d* getoogen de horizontale *e d f*, daar na zy *d f* even aan *d e*, en getoogen *c f g* rechthoekigh op de horizontale *a g h*; eindelyk zy *g h* even aan *a g*, zoo zal *f* de top van de parabola zyn, *f g* de hooghte, en *a h* de breedte: hier uit volght dan lichtelyk de wyze om de gantsche parabola te beschryven.

Laat, tot bereidinge, getoogen zyn de linie *b d*. Uit het voorgaande blykt, dat het recht op geworpen lichaam, zonder zwaarte aangemerkt, in de tydt des hoogsten standts, het tweevoudt van *a b* zoude bewoogen zyn, zoo is dan de tydt die het recht op geworpen lichaam besteedt om op zyn hooghste te komen, tot de tydt die het ander lichaam besteedt om van *a* tot *c* te komen, als het dubbelt van *a b* tot *a c*, of gelyk haar helften, te weten als *a b* tot *a d:* voorders, dewyl de driehoeken *a d b* en *a e d* gelykformigh zyn, hebbende een gemeene hoek *a*, en elk een rechte hoek *a d b* en *a e d*, zoo is *a b* tot *a d* als *a d* tot *a e*, en dien volgens *a b* tot *a e* als het quadraat op *a b* tot het quadraat op *a d*, volgens *Euclides*, of gelyk het quadraat des tydts die het recht op geworpen lichaam besteedt heeft om op zyn hooghste te komen, tot het quadraat des tydts die het ander lichaam besteedt heeft om tot *c* te komen; maar de val van het recht op geworpen lichaam is *a b*, gelyk hier voor getoont is, en *a e* is gelyk *c f*, daar om is het quadraat des tydts die het recht op geworpen lichaam besteedt heeft, tot het quadraat des tydts der beweging van *a* to *c*, als de val *a b* tot *c f*, en dien volgende zal het lichaam dat schuins op geworpen wort door *f* gaan: en nademaal *f c* even aan *f g* is, zoo zal *f* de top van de parabel zyn, gelyk alreedts bewezen is. Eindelyk, om dat (als getoont is) de ryzing en daling gelyk zyn, zoo zal het lichaam ook door *h* gaan, en daar om zal *a h* de breedte zyn, 't welk te bewyzen stondt.

Eerste vervolgh.

Hier uit volght de wyze om de veerheit van de worp te vinden; want, nemende alleen het viervoudt van *e d*, dat zelve zal het begeerde zyn, om dat *a h* vier maal de lengte van *e d* is, als voor is bewezen.

Tweede vervolgh.

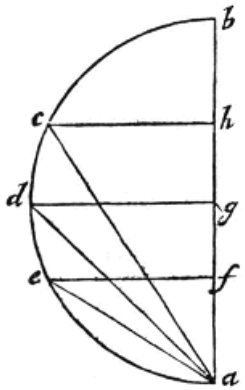

Hier uit volght ook, dat de worp, welke langhs een streek, die 45 graden boven den horizont verheven is, gedaan wordt, als hier *a d*, het verdtste toe draaght, om dat *g d* langer is als eenige andere loot-lyn rechte linie op *a b*, zynde de halve middel-lyn.

Desgelyks volght ook, dat de worpen, die even veel graden onder of boven de 45 graden zyn, even verre toe dragen, als hier de worpen *a e* en *a c*, om dat *f e* en *h c* gelyk zyn.

Eindelyk volght noch, dat de veerheit des worps *a d* is tot de veerheit des worps *a e* of *a c*, als de lengte der linie *g d* tot de linie *f e* of *h c*.

Dit voorgaande wel verstaan zynde, kan men 't zelve lichtelyk tot het schieten toepassen; want het geen hier van werpen in 't gemeen gesprooken is, kan men ook aan het schieten toepassen, dewyl het een zelve zaak is. Doch om kortelyk, uit de voorgaande stellingen, iets daar van te spreken, zoo zegh ik eerstelyk, dat een kogel, uit een stuk schuins op geschooten, een parabola zal beschryven. Ten tweeden blykt dat de ryzing en daling gelyk is, en dat dien volgende de kracht over berde de zyden des hooghsten standts ook mede gelyk is. Ten derden zoo is de kracht, die de kogel op ieder punt in zyn wegh heeft, bepaalt; welke kracht het minste is als de kogel op zyn hoogste is, en hoe verder van de hooghste standt, hoe de kogel meerder kracht heeft. Ten vierden, indien bekent was hoe hoogh een recht op staande stuk schieten kon, is een middel aangewezen om de wegh te vinden die een schuins gestelt stuk schieten zal, als mede, hoe hoogh

de kogel vliegen, en waar die op 't hooghste wezen zal. Eindelyk blykt de wyze om lichtelyk de veerheit van een schoot uit te vinden: als ook, dat een stuk op 45 graden verheven het verdtste kan schieten: daar benevens, dat een stuk even veel onder of boven 45 graden gestelt zynde even verre toedraaght. Aldus kan men lichtelyk een Tafel maken, en op alle schooten van graad tot graad berekenen hoe verre de vlught des kogels is, gestelt zynde dat de kogel 1000 deelen verre vliegt, als het stuk op 45 graden gestelt is, (doch verstaat door deeze veerheit, de af-standt tusschen de mondt van 't stuk en de plaats daar de kogel even zoo hoogh boven den horizont komt als de mondt van 't stuk gestelt is) welke Tafel dan op deeze wyze gemaakt wort: Men stelt voor de radius, of recht-hoeks hoek-maat, van 90 graden 1000, dat is, men snydt over al in de Tafel sinus, ofte hoek-maats Tafel, de twee laatste letteren af, indien recht-hoeks hoek-maat van deeze Tafel berekent is op 100000 deelen, gelyk gemeenlyk gebruikelyk is; en dan heeft men maar voor de schoot van 1 graad boven den horizont, of 89 graden, te nemen de hoek-maat van 2 graden; voor 2 graden, of 88 graden, de hoek-maat van 4 graden; voor 3, of 87 graden, de hoek-maat van 6 graden, enz. te weten, altydt het dubbelt getal der graden die het stuk verheven staat, indien het zelve niet boven 45 graden verheven is, of het dubbelt van 't scheel-boogh van 90 graden, zoo het stuk boven de 45 graden verheven is, gelyk in de volgende Tafel te zien is.

graden.		**deelen.**
1	89	35
2	88	70
3	87	105
4	86	139
5	85	174
—	—	—
6	84	208
7	83	242
8	82	276
9	81	310
10	80	342
—	—	—
11	79	375
12	78	407
13	77	438
14	76	469
15	75	500
—	—	—
16	74	530
17	73	559
18	72	588

19	71	616
20	70	643
—	—	—
21	69	669
22	68	694
23	67	719
24	66	743
25	65	766
26	64	788
27	63	809
28	62	829
29	61	848
30	60	866
—	—	—
31	59	883
32	58	898
33	57	914
34	56	927
35	55	940
—	—	—
36	54	951
37	53	961
38	52	970
39	51	978
40	50	985
—	—	—
41	49	990
42	48	995
43	47	998
44	46	999
45	45	1000

De Zeilmaker maakt nieuwe zeilen, en herstelt de veroude.

Kuipers slaan op de vaten acht, verhinderen het lekken der zelve, stouwen de ledige wegh, en verpompen of ontladen die, des noodigh zynde.

De Quartiermeesters te water zyn zoo veel als de Corporaals te landt: ieder moet op zyn beurt, zoo wel by dagh als by nacht, met zyn quartier volks boven wezen. Zy moeten letten dat de glazen van de man te roer niet eerder omgekeert werden, dan als de zelve uit geloopen zyn. Als een uur-glas uit is, dan wert'er een klop aan de klok gegeven. Als de Kok schaft moeten zy boven komen, om ieder zyn spys

toe te dragen, en te zien dat'er niets verlooren gaat. Zy slaan acht dat de uitkyk voor op zyn werk wel waar neme. Als het quartier uit is, porren zy de Provoost, welke daar op het quartiers volk dat volght boven doet komen. Ook ontsteken zy de lichten. Op ieder Schip zyn zy gemeenlyk drie, en zomtydts ook wel vier in getal. Zy passen op boot en sloep, die bestuurende, ieder in zyn quartiers tydt, en geven last, wie van de maats vallen zal. Zy schikken 't volk aan de bras, en gebieden luidts keels. By noodt staan zy aan 't roer, het zy in geveght, of op gevaarlyke gronden.

Wanneer geëntert wordt, moeten de Quartier-meesters goede acht nemen dat buiten noodt geen volk entere, als alleen wiens quartier te enteren staat, op dat binnens scheeps geen ongeval kome te ontstaan, door te grooten iever, dat ieder, graagh op de buit, in 's vyandts Schip wezen wil.

Het is gebeurt, als den Heer Admiraal *Cornelis Tromp*, toen Kapitein, een Engelsch Koopvaardy-schip enterde, en veroverde, dat al zyn volk, behalven hy met noch twee mannen, van welke den eenen gequetst was, over sprong in de prys, en dat'er dertigh man der vyanden in 't Schip van den Admiraal wierden gejaaght, welke, indien zy moed hadden gehadt, met het zelve zouden hebben konnen wegh zeilen, dewyle dat meer bezeilt was als het veroverde Schip; doch den manhaften *Tromp* alleen, met den sabel in de vuist, joegh hen alle tot in het kabel-gat, wierp het luik daar op, en dekte het lucht-gat met zyn lichaam, riep ondertusschen de gequetste man, want de andere stondt aan het roer, deed zich spykers brengen, en sloegh het luik toe, waar na hy met een schoot sein aan zyn volk gaf van over te komen.

Deeze Quartier-meesters dragen mede zorg, dat by vechtens tydt de verwondde

aanstondts naar beneden gedragen, en de neder geschootene haastigh buiten boort gezet werden, om geen verslagentheit aan de over geblevene te veroorzaken. Waar by aan te merken is, dat het zee-volk, als iemant doot geschooten wert, den zelven aanstondts in zee zetten, zonder hem van kleederen te berooven, gelyk te landt by de soldaten meest althans plagh te geschieden.

De Quartier-meesters moeten ook acht slaan op de geene die aan boort komen, en de vreemde weeren. Hun ampt is mede, de kranken te bezorgen, op het tabak rooken acht te nemen, en ongeregeltheden te verhoeden, zoo veel in hun is.

Het geheele scheeps-volk wert verdeelt in drie quartieren, dus met een Onduitsch woort benaamt, welke onderscheiden werden met de naam van des Prinssen, Graaf Maurits, en Graaf Ernst quartier. In 't eerste quartier gebiedt de Luitenant, of de Opper-stuurman: in het tweede, de Onder-stuurman, of de Schipper: en in het derde, de Schipper, of de Derde-waak. Deeze gebiedts verdeiling hangt aan de wil des Kapiteins, waar om de Luitenant daar dikmaal van verschoont blyft. De wacht ter middernacht wert genaamt de honde-wacht; want het valt moeijelyk die waar te nemen. Des avonts wert de wacht op gezet na het believen van den Kapitein, des Zomers veeltydts met de nacht, en des Winters een uur of drie na het vallen van den dagh: de laatste wacht duurt des morgens tot het vroegh schaffen toe: van die tydt af tot aan het tweede schaffen is het de eerste dagh-wacht, welke van dat volk waargenoomen werdt wiens quartier het eerste is na de laatste nacht-wacht: de tweede dagh-wacht duurt van het tweede schaffen af tot den avondt toe, en zoo lange na het laatste schaffen, tot het den Kapitein gelieft de nacht-wacht op te zetten, 't geen geschiedt met het opsteken van de trompet, slaan der trom, of ook wel met het uitroepen van een Provoost. Dit vertoeven, of liever deeze tydt tusschen het avondt-schaffen en het op zetten van de wacht, wert by de zee-luiden de plat-voet genaamt. En dus verwisselen de beurten, zoo dat nu op deeze, dan op geene de middernacht-wake valt.

Nevens de voorgenoemde Hooft-officieren waken onder hun te gelyk, in ieder quartier, eenige der minder Officieren, als de Hoog-bootsman, Schieman, Konstapel, enz. By de Opper-stuurman waakt de Schiemans-maat; by de Onder-stuurman waakt de Schieman; by de Schipper, of de Darde-waak, waken de Bootsmans- en de Konstapels-maat, en ieder heeft zyn Quartier-meester by zich. In ieder quartier zyn de Busschieters en mast-klimmers even sterk, en het volk is in al de drie quartieren gelyk verdeilt. Altydt moet zich een quartier volks boven houden, en wanneer dat'er, in tydt van noodt, *over al* geroepen wert, dan moet al het scheeps-volk boven komen.

De Corporaal, of anders Commandeur over de soldaten, moet het handt-geweer schoon doen houden, en, slaags zynde, de soldaten aanvoeren, ook de musketten bezien, of die, na den eisch, met kogels zyn geladen: hy stelt schildt-wachten uit voor de kajuit, en aan de val-reep: ook geeft hy bevel, dat ieder zyn patroonen klaar heeft.

De Provoost slaat alle wan-ordres en ongeregeltheden, die de matroozen plegen, in acht; daar hy den Kapitein, of Luitenant, kennisse van doet hebben: let wel dat de maats geschiktelyk eeten, geen spys over boort werpen, en de plaatze, daar zy schaffen, schoon houden: dryft het volk tot haar werk aan: sluit de moedwillige, op 't bevel van den Kapitein, in het galjoen en boeijens: past op, dat ieder in zyn wacht boven is: roept de quartieren uit, 't geen geschiedt met het slaan van een stok op de groote mast, zeffens uitroepende welker wacht het is: dwingt d'onwillige in 't gebedt te komen: laat niet toe dat iemandt ongeschoent in de kooy leght, noch zyn water binnen boort maakt, natte kleederen ongetrapt laat leggen, of getier en geraas make: ook straft hy de jongens.

Als te scheep eenige straf ter uitvoering wort gestelt, en dat'er geen scherp-rechter is, dan moet alle man de handt daar aan slaan, op dat niemandt het verwyt te hooren heeft. Als men iemandt kielt, wort de raa gestreken, daar de lyder op gezet wert, en met een touw (zwaarte aan zyn voeten hebbende) onder door het Schip gehaalt: de Konstapel, en Bootsman, maken hem met servings vast.

De Bottelier reikt de spyze uit aan de Kok, die hem de Kapitein ter handt doet stellen, en het bier, of den drank, aan de matroozen. Hy neemt acht op de eet-waaren, en weert de bedervinge, zoo veel moogelyk is. Van den toestandt der eet-waaren heeft hy de Scheeps-hoofden steets te waarschouwen, op dat, by gebrek, de *eet-maat langzaamlyk, en niet plotzelyk vermindert worde: hy verdeelt de zelve in 't byzyn van den Luitenant. De Bottelier is een maat, of mede-gezel, toegevoeght, die zynen arbeidt onderschraaght.

*Rantzoen.

Op de Scheepen van 't Landt plegen de Kapiteins voor ieder van de eerste vyftigh man 7 stuivers te genieten, voor de tweede

vyftigh ieder 6½ stuiver, en voor alle boven dit getal 6 stuivers tot kost-gelt 's daaghs. Doch op Koopvaardy-scheepen bezorgen de Reeders de leeftocht voor hun volk.

De Varschebalie maakt de spys schoon: hy klopt en weckt de stok-vis, en verlucht de zelve dikmaal, die zulks meer noodigh heeft als andere spyze, eensdeels, omdat zy de myt zeer onderworpen is, anderdeels, om dat zy boven en voor de handt leght, alwaar zy de meeste beweging ontfangt, en by gevolgh de verderving meer onderworpen is.

+Gort, en erweten, hoe dichter gehouden, en hoe vaster gepakt, als maar zuiver en droogh in de tonnen zyn gedaan, hoe dat beter bewaart zullen werden: het verluchten der zelve is niet noodigh, zoo lange de tonnen niet geopent werden; maar als die eens geopent zyn, moet het verluchten dikmaal geschieden, anders is'er gevaar van klonteren, en verderven. Meel moet wel verzorght, en dikmaal gekeert werden; want het bederft eerder als koorn. Het vleesch, en spek, moet wel voorzien blyven van pekel: alle vaten die lekken moeten dicht gemaakt, en voort weder opgevult werden. Gerookt spek, en broot dat hardt is, moet dicht en droog blyven, en hoe 't minder geroert werdt, hoe beter. Indien men vaten maakte, hooger als gemeen, die in vier of vyf bodems verdeelt waren, en als tot ieder bodem een opening of kraan was, doch zoo, dat de nattigheit van boven tot beneden moght door zypen, en men de bodems stelde dat zy'er uit genoomen konden werden, gebruiks halven, dan zoude men zoo wel gepekelt vleesch, als drank, langer als gewoonlyk in de zelve goet konnen houden; waar van de oorzaak is, dat dusdanige vaten minder zouden bewoogen worden, en meerder beschut blyven voor de uitterlyke lucht, als andere.

+Hoe men eet-waaren goet houdt.

Water, 't geen stinkt, kan met kloppen, en in de lucht te stellen, ook met in werpen van leem, of pot-aarde, die daar door gewrongen wert, gezuivert werden. Als men oudt en stinkent water kookt, zal het beter geur bekomen. Wanneer het water bitter is, vermengt men 't zelve met een weinigh meel, het welke, als 't gezonken is, het water een zoeter smaak zal doen hebben. De spons-gaten van de water-vaten werden met blik gedekt; doch wanneer het water begint te stinken, zoo heeft men die te doorbooren, want als het lucht kryght zal 't minder stinken.

Om in noodt versch water te bekomen, zeght *Plinius*, zal men huiden, en beeste-vachten, nevens het Schip buiten boort uit steken, en vergaderen zoo den dauw, en damp uit der zee, welke zoet zullen bevonden werden.

Om zout water zoet te maken.

Volgens bericht, my gedaan, giet men in een kopere of yzere distilleer-ketel een tonne zout water, en strooit daar in 1 pont fyn gestooten talk, zynde een aart van taay glas, anders Marien-glas genaamt; als dat te zamen wel omgeroert is, moet men een goet vuur onder de ketel stoken, en het water braaf laten opkoken, stoppende de zelve boven dicht toe, dat'er geen waassem uit kan vliegen: dan zal het water, 't geen door den alembyk uit loopt, zoet en goet zyn, en op de grondt van de ketel zal men het zout vinden, dat gebruikt kan werden.

Om vuil zoet water in zee goet te maken, moet men de tonnen, daar het in is, boven op 't Schip in de lucht leggen, en gieten in ieder ton 1½ once Spiritus salis, latende dat zoo 24 uuren stil staan, als dan zal het water klaar, en zoo goet zyn als het van te vooren geweest is.

Het water moet niet zonder onderscheit aangetast worden, maar het zuiverste dient eerst gebezigt, en het dikke moet men laten zinken, het geene in 't gemeen, na dat gezet is, en gewerkt heeft, zyn voorige geur bekomt. Het water moet in vaten met yzere banden zyn geslagen.

Eer men de vleesch- en water-tonnen vult, is het dienstig dat de zelve met wyngaart-bladen, of andere zuure nattigheit, omgespoelt werden: dit zal zoo wel het water als 't vleesch duurzaamheit aan brengen. Het vleesch moet by koudt weêr gezouten worden, en de pekel, of ander pat, bedekt zynde met gesmolten vet, zal het voor verrotting bestendigh doen blyven: ook moet het dikmaal herpekelt worden.

Het broodt moet zomtydts gedrooght en verlucht worden.

Het bier, dat op de Scheepen gedronken wert, dient wel gehopt te zyn: het beste is, 't geen in de Lente of Gras-maant gebrouwen wort.

Erweten, en boonen, die zeer hardt zyn, zal men doen stampen, en zoo de maats voor zetten.

Den kranken behoort men de harde scheeps spyze te onthouden, en zachter voedtzel te geven.

De Kok moet net en rein zyn over de spyze die hy kookt: het water, of brandt-hout, moet hy niet onnuttelyk verdoen: nat zyn schouw dagelyks: schaft niet voor dat hy bevel van den Kapitein heeft: trekt de bel wanneer het volk zich neder zal zetten om te eeten. Des Maandagh 's mor-

gens schaft hy in 't gemeen gort voor de vroegh-kost; 's middaghs witte erweten, en stokvis; 's avondts weder het zelfde: en zulks tot Donderdagh toe, wanneer men 's morgens gort schaft; 's middaghs spek, of vleesch, en graauwe erweten; 's avondts dan graauwe erweten, en stokvis: op Vrydagh, en Zaturdagh, werdt even-eens geschaft als op Maandagh: Zondagh 's middaghs wert'er spek of vleesch geschaft, en de rest dan als op Donderdagh 's morgens: geen dagh uitgezondert of daar wert gort geschaft.

Op veele Koopvaardy-scheepen werdt een-en-twintig maal gort geschaft in eene week, voornamentlyk op die, welke om de Oost, of op Vrankryk varen, daar spek of vleesch op gezette dagen wordt by gevoeght. Op zommige Scheepen van oorlogh wert nimmer vleesch geschaft, 't en ware het zelve hier of daar aan landt varsch gekocht konde werden. Spek houdt men nutter als vleesch voor de zee-luiden, om dat het beter goet blyft, en van beter verteering is als het oude vleesch. In zommige plaatzen schaft men aan de scheepelingen gedrooght ossen-vleesch, tot stof gemalen.

De drank in de Noort- en Oost-zee is bier, op verdere tochten enkel water, of water met edik vermengt.

Kaes, boter en broodt, wort wekelyk by mate aan het volk uitgedeilt; doch boter wert niet geschaft, als op toghten die niet verre zyn, en dan een half pont ter week, nevens het dubbelt van kaes.

Op zommige Scheepen wort geschaft als volght: Zondagh, voor zes persoonen aan een bak, de vroeg-kost, een bak grutten, met pekel-haring: 's middaghs, een bak graauwe erweten, en een pont vleesch, of een half pont spek voor ieder hooft: des avondts wederom graauwe erweten. Op Maandagh, Dingsdagh, en Woensdagh, 's morgens een bak grutten, met een pekel-haring voor ieder man: des middaghs, en 's avonts, een bak groene erweten voor af, en dan stokvis met doop. Donderdag, de vroegh-kost, een bak grutten, met een pekel-haring, als vooren: des middaghs, een bak graauwe erweten voor af, en elk een pont vleesch voor dien dagh: 's avonts een bak graauwe erweten. Vrydagh, en Zaturdagh, gelyk als op Maandagh, enz. Ieder man kryght vyf pont hardt broot ter week, een pont kaes, en een half pont boter; ook bier zoo veel zy drinken mogen. Zomwylen wort 'er ziet-haring geschaft op de vis-dagen.

Levendige eenden zyn dienstiger te scheep als hoenders; want zy houden beter vleesch, en leggen meerder eijeren.

De Kok is gehouden het vet, of smout, van 't vleesch komende, zoo het eetbaar is, by de grutten te doen, voor de maats: het vuile smeer wert aan het Schip verbezight. Hem is een Maat, of Onder-kok, Varschebalie, en een Jongen toegevoeght.

De Trompetter, en Tamboer, moeten zich laten hooren, wanneer iemandt van aanzien aan boort komt, of daar van gaat.

De Matroozen dienen trouwen arbeidtzaam te wezen, ook hun aanbevoolen werk stil en zonder twist te doen: zy moeten de Scheepen lossen en laden, de zeilen af en aan slaan, varsch water, hout, en alle nood-wendigheden van landt halen; in 't kort, zy moeten alles doen 't geen hun belast wert van den Kapitein, Luitenant, Schipper, enz. Het is hen dienstigh dat zy in de konst van zwemmen wel geoeffent zyn, want zulks hen dikmaal te passe komt.

Uit de Matroozen werden eenige tot Busschieters verkooren, welke daar toe de bequaamste werden geoordeelt, die ieder op haar toegevoegde stukken moeten passen, wiens soldy dan ook dikmaal boven die van de gemeene Matroozen wert gestelt.

De Matroozen, als ook de Soldaten, kiezen onder zich ieder een maat, of medegezel, om elkander by ziekte, of andere onderlinge noodtzakelykheden, behulpzaam te zyn: zy bergen hare plunje, indien het noodigh is, in eene kist, en dienen zoo malkander. De kisten, die de bootsgezellen, en soldaten, te scheep gebruiken, hebben haar gezette mate, die zy niet moogen te boven gaan.

Wanneer 's nachts de quartieren uit zyn, werdt het volgende Roer-zang van twee matroozen gezongen, die d'eene voor en d'andere achter onder het verdek staan, en dat vaers om vaers, op 't bevel van de Quartier-meester.

Roer-Zang.

Hier zeilen wy met Godt verheven;
Godt wil ons de zonden vergeven,
Onze zonden, en onze misdaat:
Godt is ons troost, ons toeverlaat.
Quaart, quaart, te roer, een ander quartier
Te wake gaat. Godt verleent ons hier
Geluk, en behouwe reis, om veer,
Geluk, en behouwe reis, mooy weêr,
En voor windt, blydt scheiden, klaar gezight,
Goed' voorspoedt: Godt houd' ons in goede plight.
Godt bewaart doch dit goet, en schip,
Voor een steen-bergh, en voor een klip:
Godt bewaart kiel, roer, mast, steng, en wandt;
Want dit staat doch altemaal in Godes handt.
Godt den Heer wil dit schip bewaren,
En alle maats, die daar meê varen,
Voor zee, voor zant, voor vuur, voor brandt,
En voor den helschen boozen vyandt;
Ook voor alle quaat gezelschap.
En is'er ook hier een quade knaap

In 't schip, die houdt Godt voor zyn hoeder,
Eert vader, moeder, zuster, en broeder.
Ay komt'er uit al met der spoet:
Ziet datje jou geen zeer en doet!
En voor alle quaat ons Godt behoedt,
Godt bewaart ons voor een quaat gemoedt.
Her uit quartier, in Godes naam,
Verlost de man te roer, zoo quaam
Ik vry, ook van myn dienst ontbonden.
Godt maakt my vry van al myn zonden.

Zy voegen dikmaal hier noch deeze en andere regels achter:

Niemandt zal daar in de helle,
Als de Kok met zyn gezelle,
En de Bottelier met zyn maat,
En 't mannetje dat met 't stokje slaat.
Varschebalie, goede heer,
Styght uit uw kooy, en doetje geen zeer,
Vervarscht u vis, enz.

doch gâ de zelve verby, als niet betamende vermengt te zyn met een stichtigh liedt. En dus werden de bootsgezellen, welkers wacht aanstaande is, door dat gezang opgewekt.

Ieder matroos is gehouden te roer te gaan; en indien iemandt des onkundigh is, die moet een ander, op zyn eigen kosten, in zyn plaatze stellen. De man te roer moet zyn oogh gestadig op het compas hebben, en de handt aan de kolder-stok, makende dat de kiel van het Schip met de loop die men houdt gestadigh op een streek is.

Des daaghs moeten de matroozen by beurten, na het bevel van den Kapitein, op de mast klimmen, en uitkyken, met belosten van belooninge, zoo iets gewenschts in 't oogh krygen, 't zy schip, of landt.

De Soldaten moeten de bevelen van hunne Opper-hoofden nakomen, en goede acht op haar geweer hebben. Zy zyn gehouden de schooten en halzen te helpen aanhalen, als ook de smyt waar te nemen. Deeze worden veeltydts voorzien met een pey en bult-zak. Zee-soldaten zyn te keuren voor gezette landt-soldaten.

Deeze volgen de Hoop-loopers, of half-wassen braassems, van 16 tot 18 jaren oudt: zy doen mannen werk, en verdienen weinigh meer als de jongens.

De Jongens vegen het Schip schoon, als ook de bak, en doen ander scheeps-werk, op bevel van d'Officiers, en bootsgezellen, wien zy ter tafel dienen: zy brengen de spyze op, en schenken den drank. Al het scheeps-volk moeten zy wel ten dienste staan; doch ieder is zoo hier als daar be scheiden. In 't slaan dragen zy kruit en loot aan, en luisteren in 't ruim of het Schip ook doorboort werdt. Hun werk is ook, op de vlaggen, bezaan, en kruis-zeil te passen.

De Zwabber is die geene welke met een dweil het Schip door gaat, en alle onreinigheden opdrooght.

Zoo daar vrye luiden op de Scheepen bevonden werden, die zyn schuldigh de scheeps-wetten te onderhouden; doch zy behoeven geen werk te doen, als in groote noodt.

In geveght houdt zich de Kapitein boven, met een gedeelte van het volk, die te gelyk op de zeilen passen. De Luitenant stelt hy by 't geschut. De Schipper stelt hy elders, 't zy mede by het geschut, of dat die opzight hebbe op de zeilen, en touwen. De Stuur-man moet op het roer passen.

Alzoo te deezer plaatze niet ongevoeglyk oordeele eenige byzonderheden, die ter zee, by storm, en schip-breuk, den zeeman voor komen, ten toon te stellen, zal eenige weinige hier in lasschen.

By over zware storm, en dat men zorgt het Schip te verliezen, is 't dienstigh het zelve te lichten, en de zwaarste lasten eerst over boort te werpen, tot het geschut en masten toe; doch als men de masten kerst, dan staat wel te letten dat de touwen gelykelyk afgesneden werden, op dat de mast niet tegen 't Schip slingere, en schade aan het zelve toebrenge.

Als'er een hoek is boven te zeilen, en dat men, indien men daar beneden quam te vervallen, het Schip staat te verliezen, dan moet men alle de zeilen by zetten, en niet kerven, op dat veel windt-vang het Schip by de windt op houde, en de gevaarlyke hoeken, of kapen, te boven doet komen. Het lichten, en kerven, dient als de Scheepen lek werden, of dreigen te zinken.

Als een Schip noodtwendigh stranden moet, is 't dienstigh alle zeilen by te zetten, en zoo het zelve recht scheeps hoogh op 't droogh te zetten; maar zoo het klippen zyn waar tegen men aan komt, dan is de minste zeilaadje best, om de verbreking des wraks te minder te maken.

De ervarentheit leert, wanneer dat'er Scheepen gestrant, of ergens op een hooge grondt gebleven zyn, en boven water uit steken, dat die geene, welke zich by en op het wrak houden, meerder malen geborgen worden, als die zich in een boot, of met zwemmen van het Schip begeven; want de boots slaan veeltydts om, en de zwemmers worden door de barning overstolpt.

Om zich zelfs van een zinkent Schip in diep water te behouden, is noodigh, zich haastigh, eer het vol water is, daar van te begeven, 't zy met zwemmen, of in een boot, om dat een zinkent Schip zoodanigh na zich zuight, dat alles wat'er om-

trent is ingeslokt wert, en onder 't water raakt.

By storm in een boot zynde, om zich te behouden, is eenighzins noodigh dat men de zelve aan wederzydts boorden eenparig doet dragen, gelykelyk uit roeit, en hem althans met zyn neus tegen de baren zet, op dat hy, dwars zees komende, niet overstelpt werde. Wanneer een boot om slaat, is niet dienstiger als zich te zamen rondt-om aan de kimmen van de omgekeerde boot vast te houden, doch zoo, dat wederzydts even veel menschen hangen, om de zelve in gelyke zwaarte te houden, en niet te doen zinken.

Als eenigh zee-volk, in gevaar zynde, met een boot in zee zwerft, kan men dienstigh een dryf-zeil maken, om de zelve recht te houden, en voor stroom af te doen dryven.

Als men in een open Schuit, of Jacht, by lyfs gevaar, voor anker rydt, en zorght door het over stortende water in de grondt te raken, is dienstigh het zeil over 't vaartuigh heen te spannen, en zoo her water uit te keeren. Met lang bot rydt men best. Als men het in de grondt ryden te gemoet ziet, of daar voor zorght, dan moet het anker uit de byt, en het zeil geheist.

Die zich op masten of houten van gebleven Scheepen zoeken te lande te brengen, is't veeltydts dienstigh, zich met touwen daar aan vast te binden. Ook is mede zeer dienstigh, zich aan een in de grondt zittende wrak, als men zyn zelfs daar op houden, en het lyf bergen wil, vast te binden, om van 't over stortende water niet af gespoelt te werden.

Dat men zich achter op een blyvendt Schip houdt, is veel tydts beter als voor, om dat het daar hoogst is; doch men moet altydt wel letten, zich te voegen daar de minste slagh van water is, en laten het liever over de rugh als over de borst gaan.

Door 't hakken van gaten in de buik der omgeslagen Scheepen is menigh mensch geborgen; doch dit dient alleenlyk in binne-wateren, en by buijigh weêr, op dat, als de vlaagh haastigh over is, en men toegang tot de omgeslagene vaar-tuigen kan krygen, de menschen door den ingekapten bodem, of zyde, daar uit moogen gehaalt worden:

Met lange lynen, om het lyf gebonden, wert'er mede menigh mensch geborgen, 't zy dat die van de wrakken af gaan, en aldaar vast gemaakt werden, of wel dat de lynen van landt met een voor-stroom toe gezonden zyn.

By voorval van grooten noodt, en dat men willens is om 't Schip te doen stranden, tot redding van die daar op zyn, is het den Schipper, en Gebieders, te raden, niets te doen zonder toestemming van alle de bootsluiden, en, is 't moogelyk, niet zonder schriftelyke verklaring: gelyk in den jare 1636 geschiede, als het Schip van de Holsteinsche Gezanten op 't Caspische meir strande.

Men strandt niet voor en aleer men ten einde touw is, en zoo veel bot geviert heeft als moogelyk is, dat het touw komt te breken, en geen ander overigh zy, of dat het Schip te lek is om langer boven gehouden te konnen werden, 't zy met balien of pompen, of dat men zorght voor anker in de grondt te ryden.

Als men genoodtzaakt is te stranden, om dan het leven van 't volk te bewaren, moet zulks dienstigh met hoogh water geschieden, maar om het Schip te bewaren, met laegh water; want met hoogh water strandende, komt het volk te eerder op droogh, en met laeg water is'er hope van het Schip weder vlot te krygen.

Wanneer men, by te zwaren storm, gezint is te ankeren, om Schip en leven te behouden, dient wel in acht genoomen, dat men aldaar ankert waar de grondt anker-vast is, en het anker niet sleept; ook, zoo 't moogelyk is, daar de wint het meest van de wal af waait, verre van alle blinde klippen: alwaar men ook niet stranden moet, zoo het te myden is, gevaars halven. Blinde klippen zyn kenbaar aan het branden van de zee.

Als een Schip dreight te zinken, en de Schipper het zelve niet verlaten wil voor dat van 't zinken kan getuigen, kan men een lange lyn aan 't Schip binden, en zoo met de boot rondtom roeijen, tot dat het zinke, of behouden blyve; want zoo men op 't Schip blyft, moet men met het zelve zinken, wegens het zuigen van 't water.

Een Admiraal dient niet te groot zeil te maken, om dat alle Scheepen niet even wel bezeilt zyn, en dat door te hardt zeilen de zwakke Scheepen uit haar leden, en van elkander zetten, zoo als de ondervindinge heeft geleert.

Wanneer in 't jaar 1683 groote schade aan 's Landts Scheepen van oorlogh geschiede, is 't gebeurt dat zeker Kapitein zyn Schip behielt, met een zeil onder het zelve door te halen, en hooy daar in te leggen; welk hooy in de gaten zoogh, die onder in 't Schip waren, en alzoo de zelve stopte. Andere hadden hunne Scheepen met touwen omwonden, of omwoelt, en braghten de zelve alzoo behouden binnen.

Behalven dat men door het ombinden van touwen een Schip in zee aan elkander

kan houden, en dat men met onder geslagene zeilen gaten kan dicht maken, zoo kanmen noch in zee (doch het dient dan wel stil weêr te zyn) gaten, of reeten, en kleine openingen, onder water aan het Schip stoppen, met een zeil te nemen, het zelve vol gaten te prikken, en wol, of eenige losse en bolle ruighte, daar door te halen, en dan dat alzoo doorstekene of gelardeerde zeil tegen het gat aan te houden; als dan zal 't gebeuren dat door het zuigen van 't water, dat in 't Schip loopt, de wol daar in zal schieten, en zoo het gat stoppen.

Met een lap te doen zakken onder water, te weten, waar eenigh gat of opening is, en dan het Schip aldaar tegen de windt te zetten, kan men het zelve gat stoppen, en dicht houden.

Het is weinigh tydt geleden dat een Engelsch Schip, komende uit Oost-Indien, 't welk onder lek was, en reedts zonk, behouden wiert, met de zeilen onder de kiel om te halen, en voorts te pompen.

Als de Koopvaardy-scheepen, die met zout zyn geladen, lek werden, weet den zee-man daar onder door te graven, en het Schip zomtydts te redden.

Als een Schip by ongeval op een laeger wal leght, en gevaar van stranden heeft, is 't dienstigh de mast te kerven, te weten, als men meint het Schip noch aan't anker, en van de drooghte te houden; maar als een Schip reedts op het drooge zit, is het dienstiger de mast te laten staan, want die houdt het zelve te beter by elkander; en zoo men de mast als dan kapt, staat het Schip lichter te barsten. Men moet echter de mast niet lichtelyk kerven, want dan is alle hope verlooren om met de zeilen van de wal te geraken. Het mast kerven moet met groote omzight geschieden; want zonder mast zyn geen hoeken boven te zeilen. Doch by te grooten storm loopt een Schip, de masten op hebbende, te meer gevaar van stranden. Men moet het kappen der masten dan wel zoo lang uitstellen als moogelyk is; doch door te traagh kerven zyn in 't jaar 1684 merkelyke ongemakken bespeurt.

Als men lang in zee, en het kabel niet veel te water geweest is, dan is men wel gewoon het zelve te versteken, om dat de voor-einden zomtydts verrotten; door dit verzuim gong het kostelyke Oost-Indisch Schip Tidor verlooren, in 't jaar 1684.

Als men zonder roer stuurt, moet men de voor-zeilen gebruiken, en passen op het brassen der touwen, dan deeze dan geene.

Zwaar geladen Scheepen konnen veel zeil dragen, en dat maakt de zelve stevigh; doch zy slingeren zeer, en gaan diep.

Het is een groote misslagh, 't geene by ondervindinge hebbe bespeurt, de Scheepen op droogh, hoe zaght de modder is te laten leggen; want zulks doet hen de rugh in buigen.

Van de Zeil-steen, die het Compas zyn wezen geeft.

De kracht, en genegentheit, (om zoo te spreken) die de Compas-naalt heeft, van na het Noorden en Zuiden te wyzen, bekomt en leent hy van de Zeil-steen; waar om het niet buiten-spoorigh zal zyn, kortelyk iets van deezen edelen steen hier in te lasschen.

Het is naauwlyks vier hondert jaren geleden, dat de kracht van deezen steen by de werelt bekent is geworden. De Italianen zyn de eerste geweest, welke zich, op het weg-wyzen van deezen steen, in 't ruime nat dorsten begeven, en zulks na den voorgang van *Jean Gira Amalphi*, in de dertiende eeuw. Hen volgen de Spanjaarts, die de eilanden van Canarien daar mede op deden. Met reden wert gegist, dat dien zee-man, welke het alder-eerst in America lande, en tot Madera met weinigh

gezonden aan quam, daar hy aan *Columbus*, den Genuees, zyn toght verhaalde, het gebruik van 't Compas en Zeil-steen heeft gehadt: deeze wert *Andalozo* geheten, die eenige voor een Portugees, en andere voor een Biscajer nemen. In 't jaar 1492 heeft *Columbus* zyn eerste toght gedaan.

Wel is waar dat de Magneet, of Zeil-steen, en veele van zyn eigenschappen, van alle eeuwen af bekent zyn geweest. De Rabbinen melden, dat deeze steen niet alleen den Hebreen bekent is geweest, maar ook, dat die gebruikt zy geweest in het bouwen van de Hutte des Verbondts.

Uit *Plutarchus* is klaar te besluiten, dat de Egyptenaren niet alleen den Magneet hebben gekent, maar zelfs dat zy van zyne trekkende kracht kundigh zyn geweest. Zy stelden zware Magneet-steenen dier voegen in hare Tempelen, dat eenige daar onder gestelde lichamen van yzer, zoo men wil, als een verbeelde Zon, en Maan, in de lucht quamen te hangen; gelyk valschelyk van *Mahomets* doot-kist wert verhaalt.

Lucianus schryft, dat de Priesters van de Syrische afgodin haar afbeeldtzels in de lucht deeden hangen, door kracht van den Magneet.

Men wil ook, dat *Jeroboam* hier door de gemeente van Israël tot afgoderye verlokte, wanneer hy insgelyks het kalf in de lucht zoude doen hangen hebben.

Homerus, Plato, Aristoteles, Pythagoras, en andere, stemmen eenhellig toe, dat by

de Ouden kennisse zy geweest van veele eigenschappen deezer steen. Doch *Pythagoras*, die nochtans een onderzoeker van alle verborgentheden was, meldt het minste niet van dat het Noordt wyzen deezes steens aan de oudtheit bekent zy geweest. Andere zyn van gevoelen, dat deezen steen aangebeden is geweest, en dat het Heidendom waande eenige goddelykheit daar onder te schuilen.

Het zyn mede raadtzelen, of de scheepelingen op de vloot van *Salomon* het gebruik van 't Compas hebben gehadt, voornamentlyk om dat de gewesten, waar heen en waar langs deeze vloot heeft gezeilt, zonder het zelve te bevaren zyn geweest.

+Ophir wert, na alle waarschynlykheit, gelooft geweest te zyn het landt van Pegu, Siam, of de West-kust van Sumatra: en Malacca is misschien de groote koop-stadt, daar men gout, elpen-been, apen, en alle die waaren ventede, welke de dienaars van *Salomon* mede gebraght hebben; want aan de West-kust van Sumatra wort het gout noch heden in tamelyke veelheit gevonden, ja zoo, dat een man, maar alleen een halve dagh zoekende, zoo veel kan vinden, als hy in vier of vyf dagen tot zyns zelfs onderhoudt van noode heeft: doch alle leeftocht is aldaar zeer goet koop te bekomen, en het lichaam wert met geen kleederen gedekt. Maar de soberheit van deeze menschen doet het gout daar schaars zyn; want alzoo zy bykans niet van noode hebben, begeven zy hen tot luiheit, en begeeren geen gout meer te verzamelen dan haar tot den dagelykschen onderhoudt noodigh is, en zulks maar voor een kleinen tydt: broodt en water is hun spys, benevens inlandtsche visch, en vleesch, die zy zelver vangen, zonder dat iets van buiten in halen, of begeeren. De praal in huizen is daar mede uitgebannen, zynde die alleen maar van inlandtsche stoffe gemaakt. Wat iever aangewendt is, om pracht, hovaardye, en geldtgierigheit, onder die menschen te brengen, zy blyven echter sober, en verachten alle uitlandtsche kostelykheden, als ook vreemde lekkernyen, kostelykedraght, deftige huizen, en toetakelingen: niets kan haar bewegen om te scheiden van haar oude eenvoudige wyze van leven, zy blyven naakt, sober, vreed-zaam, en zyn met weinigh vernoeght; en hier om is 't dat zy het goudt in overvloedt te zoeken achter laten, schoon steedts van de uitlanders daar om werden aangezoght. Het gout is daar te vinden op de stranden, in 't geberghte, in de vlieten, en al-om: het wordt by kleine greinen en brokjens verzamelt. Zonder twyffel zyn van oudts, ten tyde van *Salomon*, mynen geopent geweest, die nu, om de gemelde redenen, beslooten en vervuilt blyven. Staat aan te merken, dat het gout zoeken aldaar met uitlandtsche menschen zeer gevaarlyk is te doen, wegens de ongezontheit der lucht, en gront; weshalven de Nederlandtsche scheepelingen, die jaarlyks op de stroomen voor deeze landt-streeken komen te leggen, veel versterven, welke noch meerder gevaar zouden loopen, indien zy de aarde op het landt quamen te roeren: en wat vreemde slaven men tot noch toe aldaar heeft gebraght, die zyn de zelve sterffelykheit onderworpen geweest.

+*Ophir*.

Dit landt dan, naar allen schyn, het oude Ophir zynde, zoo is 't besluitelyk dat de inboorlingen moeten veraart zyn, of de oude stammen verstorven, of vervoert, en andere menschen van elders her gekomen, die zich daar ter neder hebben gestelt, van soberder inborst zynde als de oude, 't en ware dat *Salomon* de inboorlingen tot graven had gedwongen. Och of de Sumatrasche eenvoudigheit, en soberheit, by meerder volk-aart nagevolght wiert!

Dus is 't mede gegaan by die van Chili, in Baldivia, en daar her-om, welke voor hondert jaren in zeer kostelyke gout-mynen arbeidden, en jaarlyks groote schatten uit braghten; doch nu is het gout by hun veracht, en wert verwaarloost, de mynen alle zyn verdonkert, toe geworpen, en met opzet bedorven, en zulks uit deezen inzighte, door dien zy zagen dat de Christenen om 't gout, zoo zy oordeelden, hun

steedts den oorlogh quamen aan doen, en dat de zelve al-om de volkeren, by wien gout te vinden was, lastigh vielen, en tot het zoeken onophoudelyk aandreven: *Het gout*, zeiden zy, *is der Christenen Godt, die willen wy verdelgen, dan zullen wy van haar daar om niet meerder lastigh gevallen werden*.

Wanneer de Hollandtsche West-Indische Maatschappye, voor omtrent veertigh jaren, een vloot Scheepen na dit Baldivia, ('t geen toen noch niet was overheert van de Spanjaarts) in de Zuit-zee gelegen, af zondt, op welke togt Brouwers zee wiert ontdekt, dus genaamt na de Leidtsman van die Scheepen, ten einde zy aldaar een handel zouden zoeken te vestigen op de Americaansche landen, buiten bezit van Spanje, aan de zelve Zee gelegen, wiert den scheepelingen, en soldaten, (zoo men zegt) wel scherpelyk belast, dat zy, gekomen zynde aan Baldivia, van gout niet zouden reppen. Deezen aanslagh liet zich in den beginne wel aanzien: men quam daar gelukkelyk aan, en kocht, by vermangeling, een stuk landts, meenende daar een

sterkte, met verlof der inlanders, op te werpen: doch by de doot van den Overste, en op argh-waan, als of de Baldivianen vreesden, dat men, als het kasteel gebouwt zoude zyn, van den gout-handel moghte spreken, en hen beledigen, (want zy zeiden, voor gout te schrikken, en dat niet te zoeken, of te lieven, wegens de wreetheden, die men hare voor-ouders daar om hadde aangedaan: ook wert gezegt, dat na *Brouwers* doot onvoorzigtelyk van dien handel wiert gerept) braken onze lants-luiden op, verlieten de plaats, en quamen behouden tot Brasilia weder aan; op wiens komste aan 't Recif een hulp-vloot, om d'eerste te volgen, gereedt lagh, door welken, zoo zy die hadden in gewaght, den geoorlofden handel gewisselyk gevest hadde geweest.

Dus magh het misschien met die van Sumatra oulings mede zyn gegaan, te weten, dat zy de gout-groeven verdorven hebben, om van de uitlanders niet meer geplaaght, en gedreven te werden, daar in te sloven. En na allen schyn zullen de nazaten op Baldivia niet weten dat onder haren grondt gout-schatten verborgen zyn, of dat men die daar uit heeft gedolven.

Daar wort gezeght, dat men noch overblyfzelen van 't Joodtsche volk op Sumatra zoude vinden, doch zeer verbastert, die trachten staande te houden, nagelaten te zyn van *Salomons* vlootelingen, aldaar gevoert. Daar zyn te deezer tydt aldaar ontdekt, in de achter-bergen, zeer veele, en afgryzelyke groeven, die binnen menschen geheugenis niet geroert zyn, schoon dat'er van de zelve veele honderden jaren rugwaarts kennisse zy, en, na allen schyn, gegraven zyn by de dienaars van *Salomon*.

Ailan is een plaats, gelegen in 't begin van de Roode zee, aan Egypten, van waar *Salomons* vloot vertrok, om na het goutryk Ophir te varen, de welke in Ezeon Geber toegerust, en vervaerdight was, als te bespeuren is 2 *Chron.* 8:17. en 1 *Reg.* 9:26. want *David* hadde, door het onder brengen der Edomiten, de palen zyns Ryks tot zoo verre uitgebreidt: ja *David* zelve, zoo men *Eupolemus* gelooven magh, had in de stadt Ailan Scheepen doen bouwen.

Ceylon schynt het eilandt geweest te zyn, 't welk *Salomons* knechten op wegh [+] aandeden, 't geen van *Bochartus* in 't breede wert betooght, uit overeenkomste des naams, uit de gelegentheit van het landt, en af-standt van de vaste kust, uit de gestalte van het eilandt, uit de goede toestandt van des zelfs lucht, woestynen, meiren, vruchtbaarheit, en vruchten, als van rys, honigh, gengber, appelen, palm-boomen, metalen, en gedierten, als mede uit het lang leven der inwoonders, gestalte der lichamen, raddigheit, kleinmoedigheit, wetenschappen, godts-dienst, kleeding, aanzien der Koningen, en uit het gebrek van wyn; welke zaken al t'zamen die beide plaatzen, te weten Ceylon, en 't eilandt dat *Salomons* vloot aan deede, konnen werden toegepast.

[+] *Lib.* 5. *c.* 46.

Het eilandt Ceylon dan wort voor het Taprobana der Ouden gehouden, en de inwoonders werden gezegt overblyfzelen der Chinezen te zyn, die aldaar volk-plantingen hebben gebragt, zoo als het woort *Cingalen* in de lants taal schynt te beduiden. Van welke Chinezen met veel schyn van waarheit ook gevoelt wert, dat zy tot in America te scheep gehandelt hebben, en dat zy over Corea, en Jetzo, aldaar zyn overgezet geweest. En zoude zelfs Japan een volk-plantinge der Chinezen zyn.

Twee honderdt zes-en-veertigh jaren voor de geboorte onzes Heilandts, onder Keizer *Xius*, begonnen de Chinezen met geheele vlooten Indiën te doorvaren, en zyn gekomen tot *Ceylon*, en *Cingala* (eertydts een plaats op Ceylon), dat is, vertaalt zynde, *klippen van China*; of tot *Sinlan* (van oudts mede een plaats op Ceylon), dat *inwoonders van China* gezeght zoude zyn. En 't is aanmerkelyk, hoe op het eilandt S$^{t.}$ Laurens, en wel omtrent de boght van S$^{t.}$ Clara, de inwoonders de Chinesche

taal voor 't meerder deel noch voeren, en wit van vel zyn. Dat men in de Chinesche schriften geen gewagh van deeze Landen vindt, is geen wonder, door dien zy alle menschen, en landtschappen, buiten de hare, verachten, en voor barbaren schelden.

+Vier hondert talenten gouts, en meer, ieder talent gerekent op twaalf duizendt goude kroonen, braght *Salomons* vloot van Ophir tot Jerusalem, behalven zoo veele andere waaren, als in het heilige Boek worden gemeldt.

+*Lipenius. Josephus lib.* 8.

De vloot wiert aan de Roode zee toegestelt, van waar zy, de kusten langs, naar Ophir zeilde: het anker wiert alle nacht geworpen, of de Scheepen tegen landt gezet. Alle drie jaren eens wiert deeze vloot by *Salomon* afgezonden, ofte zy besteedden drie jaren op de reis, 't geen beide waar kan zyn; want de zee-reizen gongen toen ter tydt traagh voort, voornamentlyk in de gewesten aan 't Roode meir gelegen, alwaar men noch op heden by nacht het niet durft laten door staan, om de veelheit van klippen, en drooghten, die daar werden gevonden. Van plaats tot plaats verkoos men nieuwe scheepelingen, of matroozen, en Piloten, welke kust- en zee-kundigh waren ter plaatze daar de vloot voorby toogh: gelyk ook de Portugeezen, op de

eerste toght, die zy naar Indiën deeden, van landt tot landt inboorlingen mede voerden, die hen van alle havens, en gelegentheden, onderrichteden. Het toestellen der Scheepen, de onkunde der moussons, of wint-loopen, en de legh-tydt voor den handel, kan de togt van *Salomons* vloot zeer licht op drie jaren vertraaght hebben.

Ulysses maakte mede een zeer lange reis op een korte wegh, van Trojen na Sicilien varende: als ook de Argonauten, die van Thessalien na Colchos voeren. Men nam toen op de Scheepen maar voor een korten tydt leeftocht in, en herspysde van landt tot landt, 't geen de reize zeer vertraagde.

Koning *Hiram* boodt hulp aan *Salomon* op zyne toght, zondt hem zee-luiden toe, deed ook zyn eigen Scheepen die van *Salomon* op de reize verzellen, en onder eene vlagh varen. Eenige willen, dat *Hiram* te gelyk met *Salomon* zyne Scheepen deede bouwen aan den binnensten boezem van de Roode zee. Doch andere zyn van gevoelen, dat zy beide hunne Scheepen in de Middellandtsche zee lieten bouwen, en dan gesloopt over landt deeden dragen; gelyk men zeght dat noch heden te dier plaatze van de Turken wert gedaan. Tot Tyrus hielt deezen *Hiram* zyn verblyf, zoo de Schryvers willen. Het is onwaarschynlyk dat hy zyne Scheepen, die naar Ophir voeren, door de Middellandtsche zee, en geheel Africa om, zoude gezonden hebben.

Josaphat, Koning van Juda, maakte vriendtschap met *Ochozia*, Koning in Israël, wiens doen godtloos was: deeze twee zonden vlooten na Tharsis uit, doch Godt verdelghde de zelve. Dit Tharsis wert van veele gezeght het zelfde met Ophir te zyn; doch uit den Propheet *Jonas*, die te Joppe, 't geen in de Middellandtsche zee leght, in scheepte, om na Tharsis te varen, schynt men te konnen besluiten, dat dit Tharsis zoo verre niet moet af gelegen hebben. De Stadt Caramania, in Cilicien, wordt by zommige voor het oude Tharsis genoomen. Andere nemen Africa voor Tharsis. Men braght van daar elpen-been, apen, en paauwen.

[+]Zommige Joodsche Schryvers zyn van gevoelen, dat het geheele binnen Indiën van oudts Ophir wiert genaamt, na zeker man, voormaals, als een Hooft van volk-planting, uit Syrien na Indien gezonden. [+]*Ziet Vortelium.*

Josephus zeght, dat men t'zynen tyde Ophir het Gulde landt noemde: 't geen zommige oordeelen het zelfde landtschap geweest te zyn dat men heden *Aurea Charsonesus* noemt, op de landtstreek van Malacca gelegen, of wel Sumatra; welk gevoelen wy omhelzen.

S[t.] *Hieronymus*, een schrandere uitlegger der Hebreeusche tale, die in den jare 422 overleedt, heeft door Ophir alleen gout, of louter gout verstaan.

Franciscus Vatablus is van meining, dat Ophir Hispaniola zoude zyn geweest, en zulks om de langwyligheit der reize van *Salomons* vloot goet te maken; doch dit schynt tegen de waarheit te stryden, om dat daar geen elpen-been wert gevonden, noch veele andere waaren, die deeze vloot na Jerusalem over voerde.

Rafaël Volateranus gist, dat Ophir het eilandt Sofala, in Ethiopie, geweest zoude zyn; dewyle de inwoonders van Sofala verklaren, dat de gout-mynen aldaar jaarlyks twee milioenen metigals, ieder metigal gerekent op een ducaat, zouden konnen uitleveren. Het gebiedt over dit landt staat aan den Keizer van Monomotapa, dat is den Keizer van 't gout gezeght. In deeze gewesten valt mede veel elpen-been, en alzulke zaken, als de vloot van *Salomon*, afgezonden uit Ezeon Geber, een haven aan de Roode zee, mede bragt. Dat deeze plaats het oude Ophir geweest Zoude zyn, trachten eenige te besluiten uit oude opschriften, die men noch heden by de goutmynen vindt, en niet verstaanlyk zyn: als mede uit oude gebouwen, die daar oulings aan de mynen, na 't zeggen der inwoonders, by vreemden zyn gesticht: en meest noch, om dat, zoo *Thomas Lopez* schryft, by de inwoonders boeken en schriften gevonden werden, waar uit men besluiten zoude, als of 't gout door

Salomons dienaars aldaar gehaalt was geweest. Daar by komt, dat de zeventigh Overzetters het woordt *Ofir, Ofira* hebben overgezet, het geene met *Sofala* bykans in klank over een komt.

Andere zeggen, dat Ophir de Philippinsche eilanden geweest zyn; doch met weinigh waarschynlykheit.

Ophir, zeght *Athan. Kircherus*, in zyn Boek, genaamt *China Illustrata*, is een oudt Koptisch woort, waar mede d'Egyptenaren Oost-Indien benaamden.

Zeker man, die lange jaren in Indiën hadde gewoont, heeft my gezeght, dat'er noch hedendaaghs zekere plaats, in de Indische gewesten, omtrent Sumatra, met de naam van Ophir by de Indianen is bekent.

't Is verwonderens waerdig, hoe Ophir heden schier in vergetelheit is gekomen, en dat men aan de rechte plaatze, waar het moghte gelegen hebben, dus twyffelt, terwyl niet alleen *Salomon*, maar na hem ook andere Koningen van Juda het zelve hebben doen bevaren, tot dat geheel Idumea van *Joram*, zoon van *Josaphat*, af viel, waar door de Koningen van Juda namaals

geen vrye haven meer hadden, om naar Ophir af te scheepen.

Van het landtschap Ophir leest men by *Gasp. Varrenius* in 't breede: en *O. Dapper*, in zyn beschryvinge van Arabia, spreekt'er aldus van: 'In Arabie was, na by de Sabeen, ook een landtschap gelegen, *Ofir* in 't Hebreeusch genoemt: hoewel een ander van *Ofir* in Indiën, dat heden, volgens eenparigh gevoelen der meeste geleerden, het eilandt *Ceilon* wort genoemt.

'*Ofir* wort in 't Arabisch *Aufar* gespelt, dat *allerrykste* of *schat-ryk* gezeit is: want *Uwafura* bediedt by de Arabieren *overvloedt* [+] *hebben. Vuafr*, of *Vuafra*, is in het Arabisch *overvloedt* en *rykdom* gezeit: *Vuafir*, een *ryke:* en *Aufar* den *allerryksten*. [+] *Gigeus*. Aldus betekent, by *Avicenna, Aufar mikdar* een rykelyke mate. Hier van is een gout-ryke plaatze in 't Arabisch *Aufar* genoemt, het geen zoo veel zeggen wil, als het allerovervloedighste en allerrykste.

'*Ofir* schynt alzoo genoemt te zyn na *Ofir, Jektans* elfde zoon, die dit landt misschien met zyne nakomelingen bezeten heeft, en met d'andere zoonen van *Jektan* in Arabie geweest is.

'Het landt van *Ofir* lagh by zekere volken, die *Ptolemeus* en *Stephanus* Kassaniten; *Diodoor*, Gasandiers; en *Agatarchides*, Kasandriers noemt.

'De Kassaniten, volgens schryven van *Marciaan* en *Stephanus*, woonden op den oever van het Roode meir. Het zelfste getuight *Ptolemeus*, by wien hunne zeesteden of vlekken, als op een lange streke, [+] beschreeven worden. De grens-palen der Kassaniten raakten dicht aan Saba, de hooft-stadt der Sabeen. [+] *Ptolem.*

'De naam *Kassaniten*, of *Gasandiers*, schynt gesmeed te zyn van 't Hebreeusch woort *Chasan*, of Arabisch *Chazan:* het welk *bezittten* en *verbergen* betekent: van waar, by verkorting, het woort *Gaza* zynen oorsprong heeft, dat is *schat* of *rykdom*, en in 't meervoud getal *Machazin:* of, gelyk wy spellen, *Magazyn:* 't welk eigentlyk een plaatze is, waar in goederen en rykdommen worden verborgen.

'Derhalve, gelyk na den rykdom het landt in 't Hebreeusch *Ofir*, of op Arabisch *Aufar* wierdt geheten; alzoo zyn de inwoonders *Kassaniten* of *Gasandiers* genoemt, van het woort *Chasan* of *Chazan*, dat is *schat* of *rykdommen*, die zy in gout, in d'aarde verborgen, bezaten: want zoo d'oude Grieksche schryvers, als *Agatarchides, Diodoor*, en *Strabo*, getuigen, was by hen overvloedt van gout, maar schaarsheit van zilver, koper, en yzer: dies zy dat daar tegen aan de gebuur-volken, als Mineers, Gebaniten, en Sabeen, verruilden: te weten, drie gewighten gout tegen een van koper: twee tegen een van yzer: en tien tegen een van zilver.

'Dit gout waren zy gedwongen voor zulk een geringen prys te verhandelen, eensdeels uit onervaarnis van het te verwerken: ten anderen, om het gebrek der levens-behoeften, die zy daar tegen verruilden.

'Volgens *Agatarchides*, en *Diodoor*, vonden zy het gout, dat zy uitgroeven, overvloedelyken in breede onderaardtsche mynen. Dit gout was niet van zantgout door kunst gesmolten, maar van zelfs gewassen: 't geen de Grieken *Apyron* noemen, dat is, gout dat zuiver en louter uit de mynen gehaalt wort, zonder dat het in 't vuur behoeft gezuivert of geloutert te worden.

'Het zelfste gout wiert ook, na den eigen naam der plaatze, *Ofir* genoemt: want alle de plaatzen der Schrifture, daar van het gout *Ofir* wort gehandelt, kunnen niet op het Indisch gout geduidt worden. Aldus leest men by *Job*, cap. 28. vers 16. *Zy is niet gelyk het gout van Ofir*. Van gelyken op meer andere plaatzen. Maar het is niet waarschynelyk dat aldaar van het Indisch *Ofir* wort gesproken, dewyl ten tyde van *Job*, die by-na op een zelve tydt met den aarts-vader *Jacob* heeft geleeft, de toegang tot die gewesten, zoo verre van Judea gelegen, noch niet geopent was. Ook is van geen Indisch gout te verstaan 1 Chron. 29:4. alwaar men leest, dat *David*

drie duizent talenten *Ofirs* gout opgeöffert had: want na het verre gelegen *Ofir* hebben *Salomon* en *Hiram* de schip-vaart allereerst ondernoomen.

‘Het lant der Kassaniten braght ook alles voort, en was ongemeen goet; maar wiert gewoonlyk niet gehandthaaft, uit oorzake dat d'inwoonders visschers, en onervaren in alle dingen waren: dies de Kassaniten een plomp, dom, onervaren volk, en zonder kunst geweest zyn.

‘Na dit gout-ryk *Ofir* in Arabie is misschien het ander *Ofir* in Indiën genoemt, derwaarts *Salomon* en *Hiram* scheepen zonden, om gout te halen: want de Feniciers hadden voor een gebruik, aan nieuwe gevonde plaatzen oude namen hunner landen te geven: behalven dat het gout-ryk *Ofir* in Indiën met recht dien naam vereischte.

Het is waarschynlyk, indien 't Compas by de ouden in deeze gewesten bekent wa-

re geweest, dat zy het ons, hun nakomelingen, zouden hebben over gelaten; want +dit werk-tuigh is te edel, om door de nevel der vergetelheit overdekt te konnen werden. *Plinius*, daar hy van de zee-vaart spreekt, rept zelf in't minste niet van het Noordt wyzen deezes naalts; daar om te gelooven is, dat hy daar van niets geweten heeft. In 't verkennen van landen, en stranden, bestondt toen de konst der zee-vaart, en by nacht in het streek pylen by 't gesternte.

+*Stypmannus c.* 3. *parte* 2.

Daar ontbreken echter geen geleerde mannen, die van gevoelen zyn, dat d'oude werelt het gebruik van 't Compas gehadt zoude hebben, dier voegen als men het zelve heden is genietende; waar toe hen schynt te styven die plaats by *Plautus*, daar gezeght werdt,

Cape modo versoriam, ventus secundus est.

Dat is:

Neemt het draaijertjen, het is voor de wint.

Benevens noch deeze plaats, daar hy zegt:

Cape versoriam, & recipe te ad herum.

Dat is:

Neemt het draaijertjen, en gaat naar de Meester toe.

Het welke, myns bedunkens, zeer losse bewyzen zyn; want men vindt te scheep veel dingen, die zich draaijen, en beweeglyk zyn, behalven het Compas: en dit *versoria*, of *draaijertjen*, by *Plautus*, schynt niets anders geweest te zyn als het een of ander werk-tuigh, 't geen men op stak, om te zien hoe de wint was, en of men zoude konnen t'zeil gaan. En by aldien het Compas in gebruik hadde geweest, *Virgilius* zoude niet gezeght hebben,

+*Erramus pelago totidem sine sidere noctes*.

+*AEneid.* 3.

Dat is:

Wy dwalen in de zee, de nacht is zonder licht.

Zekere *Fullerus* wil, dat de kracht des Zeil-steens van oudts by *Hercules* zy gevonden: en *Herwartus* zeght, dat *Hammon* de vinder daar van was.

De Chinezen houden staande, dat zy al van voor duizent jaren het rechte gebruik van 't Compas hebben gehadt: waar van niets derf bepalen, als onkundigh zynde harer Jaar-boeken.

Martyn schynt echter hun gevoelen hier in te styven; want hy zeght, dat by hen, veele eeuwen voor de geboorte onzes Heilandts, de kracht van den Zeil-steen bekent zy geweest: en dat onder de regeering van Keizer *Zing*, of *Chingus*, die op het jaar elf hondert en vyftien, voor de geboorte des Heilandts, begon te heerschen, voor de eerste maal Gezanten zyn gekotnen van de *Kozinziners*, by hen *Kiaochi* geheten, met een geschenk van een witte Hen, of Fezant; waar voor zy van des Keizers Leer-meester *Chericung*, dat een groot Sterre-kender was, weder wierden begiftight met zeker werk-tuigh, 't geen van zelfs, zonder ophouden, een onfeilbare wegh naar het Zuiden toonde, zoo wel te water als te lande. Dit werk-stuk wiert

Zinan of *Chinan* genoemt, en met de zelfde letter-greepen geschreeven, daar men heden het Chinesche woort van Zeil-steen, of Compas, mede schryft. De Gezanten volghden dit werk-tuigh, en quamen, na een jaar reizens, weder te huis.

Vader *Couplet*, Jesuit, welke meer als twintigh jaren in China gewoont hadde, heeft my van 't Compas gezeght het geene volght: Het Compas wiert eertydts by de Chinezen genaamt *Chì náu kiu*, dat is, *wyzende het Zuiden:* nu noemt men het *Chì nán chin*, dat is, *een naalt die het Zuiden toont:* welke naam het voor duizent jaren, onder de Familie van *Tanga*, heeft bekomen. En de oude Chinesche Schryvers bekennen, dat zy niet weten uit wat oorzaak het Compas, geleght zynde op een wagen, na het Zuiden wyst, werwaarts hy ook reist. Het geene dat wyst is een handt van een mans beeldeken, 't welk de Chinezen gewoon zyn op de Compassen te stellen. Dus verre *Couplet*.

Vermeine echter dit valsch te zyn, dat *Marcus Paulus Venetus* de kennisse van het Compas uit China tot ons in Europa over gevoert zoude hebben, en zulks in den jare 1260, om dat men inde eerste tyden de Compassen na de Chinesche wyze verdeelde, dewyle men, zoo gezeght wert, voor zynen tydt het zelve in Europa al heeft gebruikt.

Vascus Gama meldt, dat, als hy de hoek van Goede hoop ontdekte, hy daar barbaren vondt, die het gebruik des naalts in hare scheepkens ten vollen hadden: en deeze barbaren wisten niet van waar hun de kennisse van het Compas was over gebraght. Doch ik meine, dat zy deeze kennisse uit Europa hebben bekomen, 't zy te landt door Ethiopie, of wel te water langs de Roode zee; want toen *Columbus* America ontdekte, is de Zeil-steen reedts alom in gemein gebruik geweest, 't welk lange voor de toght van *Gama* voor viel, te weten op het jaar 1400.

Aan *Johannes Goja*, een Italiaan, gebooren in het Ryk van Napels, wert de vondt van't Compas in Europa toegeschreeven; schoon andere dryven, dat het al voor zyn tydt bekent geweest zoude zyn. Dit is zeker, dat hy d'eerste was die het zelve in Italien tot gebruik heeft gebraght.

Zeker *Flavius* is in Italien d'eerste schryver van het Compas geweest, al hoewel zommige zich verbysteren, met hem voor den vinder zelve te stellen. Andere geven d'eer van 't vinden des Compas aan *Johannes Scholius*, een Pool: en andere wederom geven deeze eer aan *Gasp. Corterealis*, in 't jaar 1500; doch t'onrecht, myns bedunkens.

Te vergeefs trachten dan de Franschen zich den lof aan te matigen van het vinden des Compas, schoon *Rogerius Bacon* zeker brief geschreeven heeft van het Noordt wyzen der naalde, geraakt van den Zeil-steen; want de schriften van *Goja*, den Italiaan, zyn lang voor de leef-tydt van deezen Fransman geschreeven geweest. Het bewys, 't geen zy van de lelie, die op de rooze van 't Compas staat, trekken, is insgelyks brosch; want zulks dient niet om het Fransche Wapen te vertoonen, maar alleen tot aanwyzing der gewesten op den doos: gelyk men dit teken alom in diergelyke voorvallen veel plagh te gebruiken.

Met meerder reden moghten dan de Hoogh- en Nederduitschen zich den lof toeschryven van vinders des Compas te zyn, om dat alle benamingen op de Compassen, geheel Europa over, Italien en Spanje uitgezondert, met Duitsche woorden zyn geschreeven.

Goja dan ontdekte deeze dierbare verborgentheit, by geval dat hy een naalde, [+] die by een Zeil-steen hadde gelegen, door een klein strooitje, of houtje, hadde gestoken, 't geen hy in een bak water deede dryven.

[+] *Ziet Lipenium.*

Men bespeurt niet alleen, door behulp der Zeil-steen, het gewest daar het Schip na toe geleidt wert, maar zyne afwyzing doet ons ook dikmaal op zonderlyke plaatzen weten, hoe verre men van dit of geene landtschap is. Doch om dat de afwykinge der Zeil-steen van 't Noorden tot noch toe op alle plaatzen niet te recht is waargenoomen, en ook om dat de zelve niet bestendigh, maar veranderlyk is, zoo kan dit niet volmaaktelyk dienen om den af-standt der landtschappen, in zee zynde, te weten. Die geene, welke naar Indiën varen, konnen klaarlyk aan de mis-wyzing van het Compas bespeuren hoe na by landt zyn, wanneer zy op de hooghte van de Kaap van Goede hope zyn gekomen; want aldaar tegenwoordigh 4 of 5 graden noordt-westering aan de mis-wyzing valt. Insgelyks kan men een merkelyke verandering aan 't Compas zien wanneer men op de hooghte van de eilanden Azores komt, alwaar de naalt een buiten gewoonlyke miswyzinge heeft. Doch alle deeze mis-wyzingen veranderen met de tydt; want tot Amsterdam is wel-eer een noordoosterende mis-wyzinge geweest van 9½ graden, daar na van 9 graden, en heden alleen van 2 graden.

De declinatie des Magneets, die men meint dat voor zes hondert jaren al bekent is geweest, zoude een zeer nuttige eigenschap zyn, by aldien zy na den eisch konde gebruikt werden; ja men zoude daar door den af-standt van de pool zelfs by de duisterste nachten konnen verkennen. Hier toe zoude noodigh zyn, dat een gestreken naalde op een beweeghlyk punt even stalt-wightigh wiert gestelt, dier voegen, dat zy zonder hinder ryzen en dalen konde: en dus zoude men konnen zien dat de naalde zich verhief, naderende aan de pool, en dat zy daalde, als daar af week.

De naam van Magneet komt her, of van de vinder zelve, of van de plaats daar die gevonden is, 't geen in Magnesia geweest zoude zyn. *Lucretius* zeght:

Quem magneta vocant patrio de nomine Graji,
Magnetum quia sit patriis de finibus ortus.

Dat is op Duitsch:

Men noemt hem een Magneet, van't Grieksche vaderlandt;
Want in 't Magneten landt men hem het eerste vandt.

Zoo *Plinius* wil, is het een Herder geweest die hem eerst van der aarde op nam, en zyne kracht bespeurde. *Plato* dryft, dat *Euripides* hem zyn name gaf. Hy wert mede van veele Schryvers de Hercules-steen genaamt, om zyne kracht, en uitstekende eigenschappen. By veele wert hy de Heracleasche steen genaamt, om dat Heraclea een stadt van Magnesia is geweest: ook de Lydische steen, om dat Lydium insgelyks een stadt van het zelfde landtschap was.

De Magneet werdt onderscheiden in mannelyke en vrouwelyke kunne: die van het mannelyke geslachte heeft de meeste krachten, is veelverwigh, wort in onderscheide gewesten gevonden, en tot veele qualen heel- en geneesbaar geoordeelt.

Carus, de Epicureische Poëet, tracht het trekken der Magneet te verklaren, met te zeggen, dat uit de steen zekere kleine lichamen vliegen, die het yzer omvatten, met het welke zy weder te rugh gaan van waar zy komen, dat is aan den steen. Andere nemen hare toevlught tot onbekende eigenschappen, en wonderen, om den aart deezes steens te verklaren. *Paracelsus* gevoelde, dat de kracht in de Sterren schuilde, welke van eene en de zelfde eigenschap zouden zyn als de Zeil-steen;

waar om zy zich onderling zochten te vereenigen, 't geen het trekken zoude veroorzaken. Andere halen de reden uit het gesternte de Beer, en zeggen, dat het zelve begiftigt is met een kracht, die de steen na zich doet trekken. Andere gevoelen, dat op den aardtbodem onder de pool bergen van Magneet-steen gevonden werden, die haars gelyken, de geheele werelt over, na zich trekken. *Robbert* de Engelschman meint, dat de steen noch trekt, noch getrokken wert, in het wyzen na de pool, maar dat zy door een verborgen genegentheit mikt, en zich slechts na de polen toe keert. Andere vlieden tot verborgene geesten, 't geene belachchelyk is: gelyk ook alle de boven genoemde gevoelens op losse gronden zyn gevestight. Doch wie lust heeft alle de eigenschappen van den Magneet beter opgelost te zien, vervoege zich tot de boeken van den wydt-beroemden, en nooit volpreezen *Renatus Descartes*, daar hy vernoeginge, deezen aangaande, [+]zal vinden. Wel is waar, dat ter eerster opslaan de preuven duister zullen schynen, als afhangigh van het geheele gestel des werelts; waar om die naerstigh dienden te werden bespiegelt en doorzien, als iemant het recht begryp daar van begeert te genieten, en de duisterheden verklaart te zien, zonder het welke de schroef-stukjes, die door de lucht zweeven, en van het eene as-punt tot het ander vliegen, nevens de gemeene sleuven, die in den Magneet-steen, en het yzer, werden gevonden, wonderen zullen schynen te zyn.

[+] *Ziet Kircherum, Cabbeum, Gilbertum, en andere, van de byzondere eigenschappen der Zeil-steen.*

Voor dat men kennisse hadde van de naalde op een punt te doen draaijen, en het Compas dus te bereiden, zoo als men het zelve heden in 't gebruik bevindt te zyn, deede men de naalt, in een beslooten kom, op water dryven, welke zich aldus na het Noorden wendt, even als of zy op een punt verheven stondt, en dreef.

Derde Hooftstuk.
Bestier op Koopvaardy-scheepen. Wat nut de Scheeps-bouw geeft. Scheeps-daden. Haven-bouw.

OM voor eerst te spreken van het bestier op Koopvaardy-scheepen in 't algemein, zal voor af laten gaan hoe zich de Schippers dragen, wanneer zy met een geheele vloot naar een zelfde of na by een leggende gewest meinen heen te zeilen.

Zy verbinden zich dan, om elkander des noodts hulp te bieden, beramen wetten, en kiezen zich Hoofden van de vloot, dat by hun Admiraalschap maken werdt genoemt. Welke verbanden binnens havens onderscheidelyk werden gemaakt, na gelegentheit van tydt, in vreede of oorlogh, en ook na dat de gewesten zyn, waar heen de reis op aan gezien is. De zommige begrypen veel, andere weinig hooft-punten. Ik late hier een uit allen volgen, zoo als de zelve worden gemaakt voor vlooten die na Vrankryk varen: waar na alle andere genoeghzaam konnen afgemeeten werden. Ook staat het den Schippers toe, buiten landts insgelyks zoo veel geley, en gezelschap te zoeken, als hen doenlyk is.

Hoe men Admiraalschap maakt.

Wy onder geschreevene Schippers belooven, en verbinden ons mits deezen, te zeilen, met de eerste bequame wint, die Godt verleenen zal, van hier na Nantes, Rochel, en Bordeaux in Vrankryk, enz. en daar by te onderhouden alle de leden, als in de tegenwoordige Admiraals-brief zyn begrepen, alles op straffe, daar toe gestelt: en wy houden voor onzen Admiraal N N, Vice-Admiraal N N, Schout by nacht N N.

En op dat, in gevalle van eenige schade, (dat Godt verhoede) de zelve over 't voorschreeve Admiraalschap na behooren mag werden vergoedt, hebben wy onze onderlinge Scheepen, en in-gelade goederen, by onze beste kennisse gepryzeert, en de waerde van dien achter aan deezen, by gemaghtighden, daar toe gestelt, doen schryven, en daar beneffens zelfs ondertekent. Ende hebben voorts alle de geene van onslieden, die geen geschut zyn voerende, tot behoef en onderstandt van de voorsz. Admiraal, Vice-Admiraal, en andere geschut-voerende Scheepen betaalt ..... van de hondert guldens, naar beloop van onzer aller onderlinge waardeeringe.

En zal niemandt anders vermoogen het vuur te voeren dan den Admiraal, en Vice-Admiraal, die 't zelve nacht om nacht zullen moeten voeren, en alzoo d'een voor en d'ander achter in de vloot zeilen, op de boete van 4 guldens; waar voor zy-lieden zullen genieten van elk Schip 10 stuivers, daar van den Admiraal de helft, den Vice-Admiraal een derde, en de Schout by nacht een zeste ontfangen zullen.

Dat den Admiraal, of Vice-Admiraal, die het vuur voert, zeil zal moeten maken na die het qualykste bezeilt is. Dat ook nie-

mant het vuur voorby zal moogen zeilen: alles op boete van 10 guldens.

Of het gebeurde dat iemant van 't Admiraalschap zyn mast, raa, roer, of zeil quame te verliezen, of lekkinge, of ander letzel kreegh, zal by dage een rol doek, of een bonet, uit de marsse, of van den top laten waaijen, en by nacht drie vuuren boven den ander uit hangen: welke noodt-tekenen andere ziende, zullen een vuur uit hangen, en na die man toe loopen, om hem alle moogelyke hulpe te doen, en niet van hem scheiden eer zy hem in een goede haven gebraght hebben, zoo het doenlyk is, op boete van 50 guldens elk Schip te verbeuren, de helft tot profyt van de verlatene, en het overige voor den armen.

By aldien iemant buiten deeze landen, in eenige haven, of elders, aan de grondt quame te zitten, of eenigh letzel kreegh, zullen d'andere al t'zamen schuldigh zyn hem alle moogelyke hulpe te doen, en 24 uuren na hem wachten, om zyne schade te beteren, of van de grondt te helpen; op gelyke boete van 50 guldens, en te bekeeren als vooren.

Dat een iegelyk zich alle avonden en morgen zal schikken de laatste en achterste man om te loopen, op verbeurte van 3 guldens.

Als den Admiraal, of Vice-Admiraal, raadtzaam dunkt te wenden, of streek te veranderen by nacht, zal hy gehouden zyn een schoot te schieten, en twee vuuren by den anderen te zetten; by mist zal hy een schoot schieten: ook zullen alle d'andere Scheepen by nacht een vuur moeten op steken, en mede wenden, op dat d'een den ander schuwen magh; op verbeurte van 3 guldens.

By aldien iemant by nacht, door noodt, eenigh zeil minderde, die zal gehouden zyn twee vuuren op te steken: en zullen als dan alle d'andere haar daar na moeten gedragen, en van gelyken doen, op boete van 12 guldens elke reis te verbeuren.

Wie onder de vloot eenige vreemde Scheepen gewaar wert, zal tot een teken van onraat, op dat alle andere moogen gewaarschouwt zyn, by dage de fok drie maal op en neder halen, en by nacht een vuur ontsteken; de Admiraal zal twee vuuren op steken, en op de ly werpen, tot dat de Scheepen by hem zyn: ende zullen alle andere, zulks ziende, van gelyken doen, op dat men zien magh dat het een iegelyk bekent is, en hen als dan straks by den anderen voegen, of het noodt ware d'een den ander by te staan, op boete van 10 guldens.

In gevalle iemant door storm, mist, of anderzins van het Admiraalschap quame te verdwalen, en daar na de vloote, of eenigh Schip van dien ziende werdt, zal gehouden zyn, tot een teken van kennisse, by dage de bezaan in 't kruis te zetten, en by nacht een vuur op te steken: welk teken hy mede zal gehouden zyn te doen, in gevalle de geene die vuurt een quade streek quam te nemen.

Desgelyks, by dage ofte by nachte in twyffel staande, zal d'een den anderen toeroepen: Hola N. en zal den anderen daar op antwoorden, N. en indien zulks niet geantwoort wert, zal den zelfden het straks te kennen geven, by dage met de bezaan verkeert, en by nacht met een vuur, als boven: ende zullen als dan alle andere van gelyken doen, en haar terstondt al t' zamen omtrent dien man voegen, die het teken gedaan heeft, om hem (of 't noodt ware) alle moogelyke hulpe te doen, op verbeurte van 10 guldens.

Zoo het Admiraalschap ergens op de reede, of in een haven quam te leggen, en den Admiraal, by overlegh van eenige uit het Admiraalschap, (zoo 't doenlyk is) goet vonde t'zeil te gaan, dan zal hy twee schooten schieten, op dat alle de anderen hen ook moogen gereedt maken: en zoo zulks by nacht geschiedt, zal elk vuur op steken, om den anderen te wyken, en ongeluk te verhoeden; en zal niemant zyne streek gaan voor dat de laatste man onder zeil is, waar naar een iegelyk zal moeten wachten, op verbeurte van 6 guldens.

By aldien het gebeurde ('t geen Godt verhoede) dat den vyandt onder het Admiraalschap quam, zal een iegelyk, zoo wel die geen geschut als die geschut voeren, hem moeten voegen dicht by den anderen, om den vyandt alle hinder en schade te doen die zy konnen; midts dat de ongewapende hen zullen uit de wegh moeten houden, op dat zy de geschut voerende Scheepen niet verhinderen in 't verweeren, 't en ware dat zy iets voornamen tot nadeel van den vyandt: ende zullen alle kosten, schaden, en verleempten, over zulks geleden, het zy van des vyandts geschut, ofte in wat wyze het zelve zoude moogen geschieden, betaalt ende geboet werden over de gemeene vloot.

Indien den Admiraal tot eenigen tyde de Schippers van 't Admiraalschap by hem begeert, zal hy een vaantje achter van de kompanje laten waaijen, en een schoot schieten; en zullen als dan alle Schippers hen daar heen voegen, om des Admiraals begeerte te hooren, op de verbeurte van 6 guldens.

Dat niemandt van dit Admiraalschap op eenige reede, of in eenige haven zal moo-

gen loopen voor den Admiraal ofte Vice-Admiraal; die ook het zelve niet zullen moogen doen, 't en zy dat den laatsten en alderachtersten hoogh genoeg is, en daghs genoeg hebbe, om daar mede te komen, op de boete van 60 guldens voor elk Schip te verbeuren, d'eene helft tot profyt van de verlatene, en 't ander voor den armen.

De Scheepen zullen zeilen ieder op zyn rang, en plaats, daar hy bestelt is.

Die op zyn Schip, door muitery, in groot gevaar is, en hulp vereischt, zal achter uit de kajuit een tafel-laken aan een stok laten waaijen.

Of het gebeurde dat iemant van 't Admiraalschap by nacht, of in duister weêr, landt gewaar wiert, die zal twee lantarens verby malkanderen zagens-gewyze op en neder halen, en by dage twee pyen, in maniere als vooren, op verbeurte van 6 guldens.

Ende zullen alle boeten, de welke in deezen niet verdeelt zyn, komen tot profyte van 't gemeene Admiraalschap.

De Schippers van de Koopvaardy-scheepen, uit deeze landen varende, zyn gewoon, elk uit de plaats van waar hy vaart, een Zee-brief mede te voeren, welke verleent wordt van de Bestierders der zelve, om hunne landt-aart te konnen bewyzen, by voorval van eenige ontmoetinge: deeze behelst des Schippers en 't Schips naam, des zelfs grootte, en waar het eigen is, voor 't geheel, of ten deele; 't welk alles by de Schippers met eede moet bevestight worden.

Wanneer elders de pest d'overhandt heeft, verziet men zich mede van een gezont-brief, waar in, als vooren, des Schippers en Schips naam vermelt moet wezen, van waar 't Schip komt, en waar heen het de wil heeft, wat des zelfs lading is, en zoo voorts.

Als een Schip zeewaart zal gaan, wort het niet uit gelaten, zonder blyk van in en uit gaande tol, en gelei-gelt, voldaan te hebben, nevens mast- en have-gelt.

Van het koophandel dryven te water zeght *Aristoteles*, dat het veel loflyker is als te lande.

Op dat de Scheepen deezes landts niet uit varen zouden, zonder gewapent, en voorzien te zyn na den eisch, en zoo schade moghten komen te lyden, 't geen van onvoorzightige Schippers, en waag-halzen, lichtelyk geschiedt, hebben de Bestierders, ten einde dat een iegelyk het zyne beware, en 't gemeen geen afbreuk lyde, algemeine bevelen daar op beraamt, en uitgegeven, welke luiden als volght.

Algemein bevel op 't wapenen, en bemannen van Scheepen, uit de Vereenighde Nederlanden over zee varende.

I. **S**Chepen, groot zynde van veertigh tot vyftigh lasten, zullen moeten op hebben zeven mannen, en een jongen; benevens twee gotelingen, elk van acht hondert ponden gewight, twee steen-stukken, en vier kamer-stukken, elk van hondert ponden gewights, vier musketten, of roers, zes lange en twaalf korte spiessen.

II. Van vyftigh tot zestigh lasten, zullen moeten op hebben acht mannen, en een jongen; twee gotelingen, zwaar te zamen twee duizent ponden, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, elk van hondert ponden, zes roers, of musketten, zes lange en twaalf korte spiessen.

III. Van zestigh tot zeventigh lasten, negen mannen, en een jongen; vier gotelingen, zwaar te zamen vier duizent ponden, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, elk van hondert pont, en spiessen als vooren.

IV. Van zeventigh tot tachentigh lasten, tien mannen, en twee jongens; gotelingen, steen-stukken, en musketten, als vooren, twaalf lange en twaalf korte spiessen.
V. Van tachentigh tot negentigh lasten, elf mannen, en twee jongens; zes gotelingen, zwaar te zamen zeven duizent ponden, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, te zamen zwaar zes hondert ponden, roers, en spiessen, als vooren.
VI. Van negentigh tot hondert lasten, twaalf mannen, en twee jongens; zes gotelingen, zwaar te zamen acht duizent ponden, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, roers, en spiessen, als vooren.
VII. Van hondert tot hondert en tien lasten, dertien mannen, en twee jongens; zes gotelingen, zwaar te zamen negen duizent ponden, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, te zamen zwaar acht hondert ponden, acht musketten, of roers, een dozyn lange en twee dozyn korte spiessen.
VIII. Van hondert en tien tot hondert en twintigh lasten, veertien mannen, en twee jongens; zes gotelingen, zwaar te zamen tien duizent ponden, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, roers, en spiessen, als vooren.
IX. Van hondert en twintig tot hondert en dertigh lasten, vystien mannen, en twee jongens; zes gotelingen, als vooren, zes steen-stukken, twaalf kamer-stukken, t'zamen zwaar tien duizent pont, tien musketten, of roers, twee dozyn lange en drie dozyn korte spiessen.
X. Van hondert en dertigh tot hondert en veertigh lasten, zestien mannen, en twee jongens; acht gotelingen, zwaar te zamen elf duizent ponden, steen-stukken, roers, en spiessen, als vooren.
XI. Van hondert en veertig tot hondert en vyftigh lasten, zeventien mannen, en twee jongens; acht gotelingen, zwaar t'zamen twaalf duizent ponden, steen-stukken, musketten, en spiessen, als boven.
XII. Van hondert en vyftigh tot hondert en zestigh lasten, achtien mannen, en drie jongens; acht gotelingen, en zes steen-stukken, beide als vooren, twaalf musketten, of roers, twee dozyn lange en drie dozyn korte spiessen.
XIII. Van hondert en zestigh tot hondert en zeventigh lasten, negentien mannen, en drie jongens; gotelingen, steen-stukken, musketten, en spiessen, als boven.
XIV. Van hondert en zeventigh tot hondert en tachentigh lasten, twintig mannen, en drie jongens; gotelingen, steen-stukken, musketten, en spiessen, als boven.

XV. Van hondert en tachentigh tot hondert en negentigh lasten, een-en-twintigh mannen, en drie jongens; acht gotelingen, zwaar te zamen veertien duizent ponden, zes steen-stukken, twaalf kamer-stukken, t'zamen zwaar zes hondert ponden, veertien musketten, of roers, en spiessen als vooren.
XVI. Van hondert en negentigh tot twee hondert lasten, twee-en-twintigh mannen, en drie jongens; acht gotelingen, te zamen zwaar ten minsten veertien duizent ponden, acht steen-stukken, zestien kamer-stukken, zwaar ten minsten twaalf hondert ponden, zestien musketten, en spiessen als vooren.
XVII. Ende alle andere Scheepen, boven de twee hondert lasten, zullen moeten toegerust worden, en van alles verzien zyn, na gelang, wel verstaande, wel met meerder volk, geschut, en wapentuigh, maar niet met minder.

Bevel op 't wapenen, en bemannen van Noorts-vaarders, en Buissen.

I. **D**E Noorts-vaarders, en die van de visschery, zullen ook met geschut varen, en uitgerust zyn, als volght:
II. Noorts-vaarders van zeventigh tot tachentigh lasten, zullen moeten op hebben zeven mannen, en een jongen; twee gotelingen, te zamen zwaar twee duizent ponden, ofte daar boven, twee steen stukken, vier kamer-stukken, te zamen wegende drie hondert ponden, vier roers, zes lange en vier korte spiessen.
III. Van tachentigh tot negentigh lasten, acht mannen, en een jongen; twee gotelingen, wegende te zamen twee duizent vier hondert ponden, twee steen-stukken, van gewighte als vooren, vier roers, zes lange en zes korte spiessen.
IV. Van negentigh tot hondert lasten, negen mannen, en een jongen; vier gotelingen, wegende te zamen vier duizent ponden, twee steen-stukken, vier kamer-stukken, te zamen zwaar vier hondert ponden, zes roers, een dozyn lange, en een dozyn korte spiessen.
V. Van hondert tot hondert en tien lasten, tien mannen, en twee jongens; vier gotelingen, ten minsten van vyf duizent ponden, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, zwaar te zamen zes hondert ponden, roers, en spiessen, als vooren.
VI. Van hondert en tien tot hondert en twintig lasten, elf mannen, en twee jongens; vier gotelingen, wegende te zamen zes duizent ponden, steen-stukken, roers, en spiessen, als vooren.
VII. Van hondert en twintigh tot hondert en dertigh lasten, twaalf mannen, en twee jongens; zes gotelingen, wegende te zamen zeven duizent ponden, vier steen-stukken als vooren, een dozyn lange en een dozyn korte spiessen.
VIII. Van hondert en dertigh tot hondert en veertigh lasten, dertien mannen, en twee jongens; zes gotelingen, wegende t'zamen acht duizent ponden, steen-stukken, roers, en spiessen, als vooren.
IX. Van hondert en veertig tot hondert en vyftigh lasten, veertien mannen, twee jongens, en van alles gewapent als vooren.
X. Van hondert en vyftigh tot hondert en zestigh lasten, vyftien mannen, twee jongens, en gewapent als vooren.
XI. Van hondert en zestigh tot hondert en zeventigh lasten, zestien mannen, drie jongens, en voorzien als vooren.

XII. Van hondert en zeventigh tot hondert en tachentigh lasten, zeventien mannen, drie jongens, en gewapent als vooren.
XIII. Van hondert en tachentigh tot hondert en negentig lasten, zullen moeten op hebben achtien mannen, drie jongens, en van alles gewapent zyn als vooren.
XIV. Van hondert en negentigh tot twee hondert lasten, zullen moeten op hebben negentien mannen, drie jongens, en van alles gewapent zyn als vooren.

Beroerende de Buissen in 't byzonder.

XV. Buissen van vier-en-twintigh tot dertigh lasten, zullen gewapent werden met twee gotelingen, elk van acht hondert pont, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, elk van hondert en vyftig pont, zes roers, zes lange en zes korte spiessen.
XVI. Buissen boven de dertigh lasten, zullen moeten op hebben vier gotelingen, zwaar te zamen vier duizent pont, vier steen-stukken, acht kamer-stukken, van gewighte als boven, zes musketten, of roers, acht lange en acht korte spiessen.
XVII. Geen Buissen, Boots, of andere Haring-scheepen, zullen mogen uit varen, noch in komen, nochte ook Zuiden ofte Noorden varep, zonder geleide, 't en ware dat zy t'zamen op hadden achtien ofte twintigh gotelingen, met twaalf steen-stukken, en hare kamer-stukken; op boete, dat de overtreders op elk last zullen verbeuren, t'elken reize, twee ponden van veertigh grooten 't pondt, midts dat zy dan noch by 't Admiraalschap (onder de zelve te maken) zullen moeten varen. Wel verstaande, dat niemandt gehouden zal wezen, ongewapende Scheepen onder 't Admiraalschap te nemen: en dat de Admiraalschappen, met woorden gemaakt, zoo krachtig zullen wezen, als de geene die by geschrifte gemaakt zullen worden.
XVIII. Alle welke voor-verhaalde Scheepen hen zullen moeten verzien met kruit, klooten, en scherp, om met elk stuk te mogen schieten zestien schooten, ofte meer, zoo wel met gotelingen, steen-stukken, als roers.

Bevel van haar Hog: Mog: op de grootte, toerustinge, wapeninge, bemanninge, en Admiraalschap, der Scheepen die door de Straat na de Middellandtsche zee varen.

I. **E**Erstelyk, dat geene Scheepen na de Middellandtsche zee mogen bevracht werden, om stuk-goederen van verscheide Koopluiden te laden, of in te nemen, ende in eenige haven ofte plaatze, aan de voorsz. Middellandtsche zee gelegen, te vervoeren, 't en zy de zelve groot zyn hondert tachtig lasten, en gewapent met vier-en-twintigh gotelingen, schietende de kleinste vyf ponden yzers, en ander wapen-tuigh na behooren, en op hebbende vyftigh mannen, twee of drie jongens daar onder begrepen, alles wel meerder, maar niet minder: ende dat zoodanigh Schip niet zal mogen verzeilen, 't en zy met twee gelyke Scheepen in zyn gezelschap, en de zelve met vast Admiraalschap aan den anderen verbonden zullen wezen; alles op boete van by de Schippers te verbeuren hare vrachten, die zy zouden mogen verdienen, ende daar-en-boven van duizent gulden, op Schip en goederen te verhalen.
II. Geene Scheepen, by byzondere luiden bevracht, zullen met granen, of met andere waaren geladen mogen werden, 't en zy de zelve gewapent en bemant zyn na gelang van hare grootte, als volght: te weten, een Schip van hondert lasten, met tien gotelingen, en twintigh eeters: een Schip

van hondert tot hondert en vyftig lasten, met twaalf gotelingen, en vier-en-twintigh eeters: een schip van hondert en vyftigh tot twee hondert lasten, met veertien gotelingen, en twee-en-dertig eeters, schietende de minste der voorsz. gotelingen vier ponden yzers, en vorder alle wapen-tuigh na gelang. Wel verstaande, dat de zelve Scheepen ook geen stuk-goederen van iemandt byzonder zullen mogen in nemen, zoo lange andere Scheepen, als in 't voorgaande lidt gewapent, tot ladinge van stuk-goederen, hun voor dragen, ofte daar op aan leggen. Ende zullen ook geene andere Scheepen, als ten minsten gemonteert, of gewapent, en bemant zynde naar inhouden van dit lidt, in eenige plaatzen aan de Middellandtsche zee, ofte andere zee-boezems, of wateren, daar op uit komende, eenige andere goederen mogen laden als zout, op verbeurte van de vrachten, die zy daar aan zouden verdienen, en daar en-boven van duizent guldens, op Schip en goederen mede te verhalen.

III. Van gelyken zullen alle andere Scheepen, uit deeze landen varende na Vrankryk, Engelandt, Yerlandt, Terra Nova, ofte andere plaatzen, om van daar voorts naar en door de voorsz. Straat te verzeilen, gehouden wezen, haar te gedragen, wapenen, en bemannen, gelyk in 't voorgaande lidt is bestelt.

IV. Ende indien eenige Scheepen, anders als vooren toegerust, gewapent, en bemant, onderstaan door de Straat in de Middellandtsche zee te varen, verstaan ende bevelen wy, dat op de zelve geen verzekeringe gedaan zal mogen werden, en indien eenige gedaan werde, verklaren wy de zelve van nu ende als dan, egeen, ende van onwaerden, begeerende dat daar op geen recht zal werden gedaan.

V. Doch zullen de verzekerde, van de goederen, in byzonder bevrachte Scheepen geladen, tegens haar verzekeraars mogen bestaan, by aldien zy by geschrift van beschouwing doen blyken, dat het Schip na behooren gewapent, ende bemant is bevonden.

VI. Ende zal ook op de Scheepen, die in 't openbaar op stuk-goederen leggen, geen nietigheit van verzekeringe plaats hebben, al waar 't dat by de Schippers eenige mis-greep, of nalatigheit, in de schouwing, wapening, en bemanninge, werde gepleeght, alzoo den Koopluiden niet mogelyk is daar voor zorge te dragen, en genoeghzaam daar inne is verzien, dat, volgens dit Plakaat, geen Scheepen op stuk-goederen mogen aanleggen, die niet na behooren bemant, en gewapent zyn, en dat de Schippers daar van schouwing moeten verzoeken.

VII. Geene masten, touw-werk, kruit, en andere werk-tuigen van oorloge, (daar toe byzonder verlof zoude mogen zyn gegeven) zullen mogen ingescheept ende geladen werden in eenige andere Scheepen, als die in Admiraalschap varen zullen, ende haar na 't reglement, dien aangaande in 't eerste lidt bestelt, volkomentlyk gedragen; op verbeurte van de goederen, of de waerde van dien, die, deezen strydigh, geladen ofte gevoert zullen worden.

VIII. Alle Scheepen, uit deeze Landen na de Middellandtsche zee varende, zullen zich in de zeehavens te zamen in een bondig Admiraalschap moeten verbinden, met uitsluitinge van alle ongewapende, en niet genoeghzaam gewapende Scheepen. Gelyk hen ook in zee, ofte in eenige vrye en onzydige havenen, naar gelegentheit, zoo veel doenlyk is, te zamen voegen, ende in Admiraalschap verbinden zullen, alle de Scheepen, uit verscheiden zee-havens deezer Landen komende, en na de Straat willende.

IX. De Scheepen, van de Levant herwaarts komende, zullen van hare laad-plaatze niet mogen vertrekken, 't en zy met zoo veel gezelschap als zy met vier of vyf weken na elkander te wachten zullen konnen hebben: en alle de geene die van beoosten de Golf van Venetie komen, zullen gehouden wezen op Santen

aan te lopen, alwaar de Scheepen, in de Golf van Venetie ladende, ook zullen gehouden wezen aan te lopen, en aldaar veertien dagen na elkander wachten, indien daar waarschynlykheit is van eenige Scheepen toe te zullen komen, en van daar ten minsten met drie of vier wel gemonteerde Scheepen, t'zamen op hebbende zeventigh of tachentigh gotelingen, in gezelschap herwaarts komen, en, zwakker van geschut zynde, tot Livorno aan lopen; daar ook zullen moeten aan lopen alle Scheepen, komende van alle plaatzen bewesten de Golf van Venetie, en aldaar veertien dagen na gezelschap wachten, en als d'eerste Scheepen aldaar veertien dagen na gezelschap gewacht hebben, dan zullen alle de Scheepen, die zich daar by elkander vinden, te zamen in een goet, vast, en bondigh Admiraalschap herwaarts komen: alles op de boete van duizent guldens, by een ieder te verbeuren, die tegenstrydigh hier mede zal hebben gedaan.

X. Ende op dat de Admiraalschappen te beter onderhouden mogen worden, zullen de Scheepen, in 't Admiraalschap gevoeght, haar by den anderen moeten houden, zonder dat iemandt, 't zy in gaan of komen, van de vloote zal mogen scheiden, voor dat zy gekomen zyn op zoodanige hooghte, daar noodtzakelyk verandering van streek voor eenige Scheepen wert vereischt; ende zullen als dan d'andere, die noch langer by elkander konnen blyven, gehouden wezen zulks te doen, zoo lange als doenlyk zal wezen. Ende zal ook niemant van de vloote mogen scheiden zonder verlof van den Admiraal, op boete, zoo iemant buitens tydts, of zonder verlof van den Admiraal, of tegens de genoomen last, en verbonden, het Admiraalschap quame te verlaten, dat de zelve zal gehouden wezen, ten behoeve van de andere Scheepen, in 't Admiraalschap gebleven, te betalen alzulken somme van penningen, als zy onderlinge zullen hebben bedongen; ende in geval van uitstel, ofte weigeringe, zullen het Schip, ofte Scheepen, die haar het Admiraalschap hebben onttrokken, middelerwyl en datelyk daar voor mogen *aangetast worden, alles boven, en zonder verminderinge van de vordere straffen, in voorgaande Plakaten goet gekeurt: ende dat zoodanige Scheepen, het Admiraalschap verlatende, geene bescherming van Scheepen van oorloge zullen hebben te verwachten, ofte te genieten.

*Geëxecuteert.

XI. Zy wel uitdrukkelyk verboden, dat geene masten, riemen, touwen, gotelingen, kruit, ofte andere tuigen van oorloge, zonder behoorlyk verlof, by iemant op Salée, Algiers, en Tunis, zullen mogen vervoert ende gebraght, nochte in zee, ofte in eenige havenen onderwegens van andere Scheepen over gescheept worden, om in de voorsz. plaatzen te brengen, rechtsweghs, ofte door omwegen, ofte onder hoedanigen schyn het zoude mogen wezen, op verbeurte van lyf en goet, al ware het dat de overtreders na verloop van eenige jaren eerst wierden ontdekt; en zullen den aanbrenger, ofte aanbrengers, indien zy mede schuldigh zyn geweest, daar van verschoont, en anderzins na behooren geloont worden.

XII. Ende op dat deeze willekeure te beter na gekomen, en de overtreders zouden mogen ontdekt worden, is gelast, dat alle Schippers, willende varen na de Middellandtsche zee, 't zy met stuk-goederen, of door byzondere Koopluiden bevracht zynde,

om hier of elders buiten deeze Landen te laden, gehouden zullen zyn schouwinge te verzoeken aan de gemaghtighden, daar toe gestelt, eer zy van hare laad-plaatzen, of daar hare Scheepen uitgerust werden, zullen mogen vertrekken, op verbeurte van alle haar verdiende vrachten, ende daar-en-boven van duizent guldens: welke boete zy mede verbeuren zullen, by aldien zy bevonden werden, na gedaneschouwing, eenige verminderinge ofte bedrog in de wapening en bemanninge harer Scheepen gedaan te hebben; ende zal de zelve boete, als ook alle andere boven geschreeven straffen, daar in by de Admiraalschappen niet anders is bedongen, verdeelt worden, een vierde deel voor den aanbrenger, een vierde deel voor den Amptenaar die de klachte zal doen, een vierde deel voor den armen, en het overige vierde deel tot profyt van de last-gelden. Ende op dat de voorsz. schouwinge na behooren magh geschieden, is bevolen, dat de Magistraten van de Steden, alwaar de Scheepen na de Middellandtsche zee bevracht of afgeladen zullen werden, uit de aanzien-lykste Koopluiden eenige zullen bemachtigen ende be-eedigen, om in de zee-havenen onderzoek te doen opde grootte, toerusting, wapening, en bemanning van de voorsz. Scheepen, en of de Schippers ook eenige * kneeplingen hebben; welke Schippers, des vermaant zynde, haar aan de voorsz. gemachtighden by eede zullen moeten zuiveren, dat zy het volk, op hare Scheepen zynde, gehuurt en aangenomen hebben, om met haar de aanstaande reize te doen. Werdt mede belast alle Schippers, Commizen, Stuurluiden, en andere, eenigh bevel op de voorsz. Scheepen hebbende, de voorsz. schouwinge van ende in hare Scheepen te gedoogen, zonder eenigh belet daar tegens te doen, of te laten geschieden, op boete van keurlyke verbetering, ende daar-en-boven, tot vervallinge der onkosten van de voorsz. gemachtighden, aan de zelve te betalen zoodanigen tax, als, met kennisse en goetvinden van de voorsz. Magistraten, daar over zal werden beraamt; welke penningen by de beladers ofte bevrachters, of die de goederen ter bestemder plaatze zullen ontfangen, aan de voorsz. Schippers ofte Commizen zullen worden geboet: Ende zullen de voorsz. gemachtighden gehouden wezen, datelyk, ten overstaan van de voorsz. Magistraten, of hare gemachtighden, te rekenen, en te verantwoorden na behooren, ook aantekeninge van hare schouwing te houden, en daar van blyk-schrift aan de Schippers, en alle andere die zulks verzoeken, geven.

*Mortepayen.

Voege hier noch by eene oude Willekeure, gemaakt by de Regeerders der Steden Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen, Monikendam, en Edam, behelzende de wapening, en bemanninge der Scheepen, toen ter tydt van de voorsz. Steden ter zee om de Oost en West varende.

Dit is een Ordinancie, die welke gemaakt is by den Steden van Amsterdam, van Hoorn, van Enkhuizen, van Monikendam, ende van Yedamme, in den jare MCCCCLXXV, *op den* XV. *dagh in April, hoe ende in wat schyn die Schipheers, in den voorsz. Steden, ende Dorpen, omtrent hem gelegen, t'huis behoorende, varen zullen*.

ALzoo 't op deeze tyd, omme der oorlogen wille van den Coningen van Vrankryke, van Engelandt, van mynen genadigen Heere van Bourgondien, ende van den Hartoge van Bartangen, van groote noode is, dat, indien die Scheepen varen willen

Westwaarts, 't zy dat zy in 't weder komen in die Wielinge komen, of van Westen Oostwaarts deur die Sonde voort Oostwaarts varen willen, zy hem zelven sterken moeten met volk ende met weere, als met bossen, bogen, clueverynen, bossen-kruid, pylen, glavien, bylen, ende anders, dat daar toe dient, op dat hem geen noode en zy haren Scheepen maar zonder stek en slagh over te geven, als zy dikwils gewoontlik geweest zyn te doen, ende dat zy hem verweeren, ende voor heure Scheepen ende goeden veghten mogen, als zy schuldigh zyn te doen: zoo is overdragen by den Steden van Amsterdam, van Hoorn, van Enkhuizen, van Monikendam, ende van Yedamme, dat die voorsz. Scheepen varen, ende hem zelven sterken zullen, op die conditie ende maniere hier na verklaart.

Ende eerst, dat de Schipheers elk varen zullen op twee hondert zouts, drie man die te roeder konnen gaan, of ten minsten twee: of daar iemand mede ware die niet te roeder en konde gaan, zoo zal dat een man moeten wezen, ende een kloek man verstrekken mogen, zonder met kinderen, of half-wassen, of diergelyke, hier of te mogen voldoen ende betalen, ende die zelve scheeps kinderen zullen ook wel voorzien wezen met harnassen, als dat behoort.

Item, dat die Scheepen ook voorzien zullen wezen met bossen, klueverynen, bogen, pylen, glavien, bylen, bossen-kruid, ende anders, dat hem van nooden is, dat is te weten, op elk twee hondert zouts een bosse, een boge met zyn toebehooren, een kluever die goet ende rechtveerdig zy, ende die men bezigen magh als 't te doen is, ende op elk bosse 10 pont kruits, ende elk man twee glavien, een byl, of een hamer.

Item, dat alle die Scheepen, t'huis behoorende in de voorsz. vyf Water-steden, ende in die platte landen ende Dorpen onder en omtrent den vyf Steden gelegen, 't zy waar die nu ter tydt leggen, te weten, in Zeelandt, of in die Zuider-zee, die welke nu Westwaarts om zout varen willen, alle gelyk ende met eenre vloote varen, ende na malkanderen wachten zullen, op dat zy dat eenighzins doen mogen; maar moghten zy dat niet doen, noch by een komen, zoo zullen die geene die in Zeelandt leggen, een Schip uit maken, ende anders deeze Ordinantie houden, met volk te voeren ende weere, als die vloote doen zal, die in der Zuider-zee leght.

Item, zoo zullen alle deeze Scheepen te zamen ende alle gelyk vier die meeste Scheepen van hemluiden, en best daar toe dienende, uitmaken, tot hare aller koste ende laste, ende daar toe een iegelyk te betalen na grootheit van zynen Scheepe, by 't last gelyk; die welke vier Scheepen geballast varen, ende altydt by der vloote blyven zullen, twee van dien voor in die vloote, ende twee in 't laatste van der vloote, houdende altydt dat ooge tegen den vyanden, ende beschermende die vloote, of 't te doen ware, ende als zy meest zullen konnen ende mogen.

Item, in welke vier Scheepen men zal zetten dat volk dat die andere Scheepen over hebben, ende meer dan zy gewoontlyk zyn te voeren, tot v^c man toe, wel toegemaakt ende geharnast, ende ook met weere, ende die kloekste van dien te zetten in die Scheepen, als dat behoort, tot wille van den vier Ammaraals, ende te voorsten van den geenen die van den Steden wegen, elk in 't zyn, die wapenschouwinge doen zullen.

Item, alzoo elk van den anderen Scheepen van der vloote, die geen uitmaakte Scheepen noch Ammaraals wezen en zullen, hare volk elk na zyn be-

loop in die voorsz. vier Scheepen over zetten zullen, zoo zullen zy alle, ende elk byzonder, hare volk, die zy over zetten, voorzien met victalie, provande, met weere, ende anders, dat hem van diet wegen noode is, of den Ammaraals, ende den Schipheeren van den voorsz. Scheepen, hare gemoede hebben, ende 't volk aan hemlieden besteden, zoo dat zy's te vreden zyn, ende dat zy geen schade hebben en zullen.

Item, alzoo deeze voorsz. vier Scheepen ydel, of styf geballast, by ende onder die vloore varen zullen, eerst Westwaarts, ende van Westen Oostwaarts, zoo zullen die andere Scheepen 't geent dat hem gebreekt, ende zy min voeren dan zy gewoontlyk zyn te voeren, elk zoo veel zouts daar af by der vier Onder-Ammaraals, die men tot hem zetten ende ordineeren zal, van hare wegen innemen, ende als zy niet kene in die Sonde met malkanderen komen, zullen zy dat dan weder over schieten in die Ammaraals hare Scheepen, op dat zy dan elk hare last mogen hebben, ende daar mede varen aan die markt, elk daar 't hem belieft; maar is 't zake dat daar eenige zyn die in die Wielingen wezen willen, die zullen dat nu te vooren zeggen, of als zy in die baay komen, ende dan zoo zullen zy zoo veel zouts, als hem aankoomt te voeren, bevrachten in anderen Scheepen, omme dat den Ammaraals in die Sonde te leveren, als 't voorsz. is. Ende ware 't zake dat hier in eenigh gebrek viele by den geenen die in die Wielingen voeren, of by anderen, die deur voeren, ende die Ammaraals schade daar by leden, daar voor zouden zy, daar 't gebrek aan ware, den Ammaraals alle hare schade, die zy daar by geleden moghten hebben, dubbelt betalen, ende dat voort daar-en-boven hemlieden verbeteren by den vyf Steden, ende by den vier Onder-Ammaraals, of haren Scheepen ende goeden, indien zy iet daar tegen zeggen, ende onwillig vallen omme dat alzoo te voldoen ende te betalen, geheellyk ende al verbeurt hebben, ende die te gaan ende gedistribueert te werden in der maniere als hier na verklaart zal werden.

Item, alzoo deeze vier Ammaraals groote zorge ende meere onlede hebben zullen dan andere, al ware 't zake dat zy geen schade en leden, ende elk van den Schipheeren haren zout vonden, ende leverden, als zy schuldigh zyn te doen, zoo zal die gemeene vloote, als die reize gedaan is, ende zy met lieve, of Godt wil, over gekomen zullen wezen, hemluiden voor hare onlede een heusheit doen by den vyf Steden, ende by der vier Onder-Ammaraals.

Item, dat zy varen zullen met eenre vloote, als voorsz. is, ende dat zy d'een den anderen niet ontzeilen, maar malkanderen wachten, helpen, ende beschudden zullen tegen den vyanden, ende ware 't zake dat zy des niet en deeden, alzoo dat iemandt, by schulde van den Ammaraals, ende van der vloote, van den vyanden genoomen worde, dat men die zyn schade betalen zal over die gemeene vloote; maar ware 't zake dat'er iemandt zoo zeere ende onredelyk geladen ware, dat hy die vloote niet volgen en moghte, ofte anders zoo qualyk bezeilt ware, zoo zal hy een deel zouts over schieten, of anders hem zoo maken dat hy volgen magh, of anders die vloote en zoude niet gehouden wezen hem altydt te wachten.

Item, ware 't zake dat'er iemandt ware die dat volk noch die weere en vonde, noch en hadde, noch anders en deede na der ordinancie, by den voorsz. vyf Steden gemaakt, als voorsz. is, die zoude verbeuren, daar't gebrek aan ware, zyn schip en goed, dat een derden deel tot behoef van mynen genadigen Heere, of tegen den Bailliu of Schout van myns genadigen Heeren wegen, daar hy van dane ware, dat ander derden deel tot die vier Ammaraals behoef, ende dat derde derden deel tot der gemeene vloote behoef.

Item, zoo zal men wapen-schouwinge doen op alle deeze puncten ter plaatzen daar die Scheepen nu leggen, eer zy van daar varen, ende noch anderwerf, op dat

noodt is, by de Gedeputeerden van den Steden in Texel, eer zy uiten Marsdiep zeilen zullen.

Item, zoo zullen die Schipheers toe zien, als zy met lieve in die baay komen, dat zy hare volk niet en laten gaan aan landt dronken drinken, maar dat zy hare Scheepen naerstelyk waghten, ende doen waghten, dat zy hem niet afgeloopen en worden.

Item, dat die Ammaraals, ende ook die Onder-Ammaraals, naerstelyk geëedt zullen wezen, alle deeze voorsz. punten ende ordinancien te onderhouden, ende doen onderhouden, alzoo veer als in hem is; ende ware 't zake dat zy bevonden dat'er iemant ware die ter contrarie van deeze ordonnancie gedaan hadde, of deede, het zy in't volk, of in die weere te voeren, of anders, hoe dat dat ware, dat zullen zy aan brengen by haren eede, als zy t'huis komen, ende elk byzonderlinge, ende daar en zullen zy niemandt in verschoonen noch aanzien, hy zy wie hy zy, noch omme geen zaken der werelt.

Item, zoo is overdragen, dat Ammaraals van der vloote wezen zullen, *Ysbrand Jan Remsz.* van Amsterdam, *Jacob Claasz.* van Hoorn, *Reynier Martensz.* van Enkhuizen, ende jonge *Jacob* van Monikendamme, alzoo dat zy wezen zullen die vier uitmaakte Scheepen, ende zullen dat volk voeren, die vloote beschermen, ende anders 't best doen als zy meest zullen mogen. Ende zoo zullen voort die Onder-Ammaraals wezen, te weten, *Jan uit die Poort* van Amsterdam, van Hoorn *Dirk Sonk*, van Enkhuizen *Albert Jansz.* ende van Yedamme *Jan Buen*, die welke die Ammaraals tot haren Rade roepen zullen, ende zullen met malkanderen 't best raden, ende doen als zy best zullen mogen.

Item, dat alle die geene die voor deeze tydt noch voor deezen dagh, alsse den xv^en^ dagh in April, niet vervracht en zyn, noch in meininge gehadt en hebben, noch reeschap gemaakt, Oostwaarts te varen, indien zy namaals op deeze Zomer Oostwaarts varen, die zullen alle deeze kosten alle gelyk mede betalen, of zy zelve Westwaarts voeren.

Item, zoo zullen die Ammaraals maghtigh wezen te corrigieren ende te rechten over den over-horigen, den quaatdaders, ende den rebellen, in allen schyn als die Schouten ende Gerechten van den vyf Steden dat zelve zouden mogen doen, oft binnen den Steden geschieden.

Item, omme te bewaren de eere van mynen genadigen Heere, zoo zullen die Ammaraals met haren uitgemaakten Scheepen, als zy in die zee komen, verzoeken ende varen aan die luiden van wapen van Engelandt ende van Bartangen, ende hem zeggen, dat zy daar gekomen zyn van myns genadigen 's Heeren wegen van Borgondien, ende dat zy van mynen genadigen Heere gezet zyn met der vloote te varen, ende die te bewaren ende te beschermen.

Item, die voorsz. Ammaraals zullen in haren Scheepen ende haren marssen hebben die Wapen, ende die Standers van mynen genadigen Heere.

Myn voornemen is wel geweest om alhier in 't breede van het Zee-recht te handelen, waar toe ook veele schriften reedts vervaerdight hadde; doch dewyl bespeure dat deeze zake van *Grotius, Vinnius, Peccius*,

Loccenius, Tako Glins, Quintyn Weytzen, en den Schryver der Wisbuysche, oude Hanze-stedensche, en Oleronsche Zee-rechten, vry volmaaktelyk is verhandelt, zal den Leezer daar henen zenden, latende alleenlyk volgen zekere oude Nederlandtsche Zee-rechten, die niet wete dat tot noch toe door den druk zyn gemeen gemaakt, zoo om den vreemden trant van schryven, en spellinge onzer Voor-ouderen daar uit te bespeuren, als om het recht en zee-gewoonte te bezeffen: benevens eenige weinige Plakaten, op dit stuk hier te Lande uitgegaan.

Zee-rechten der oude Nederlanders.

EErst, men maect een Meester van enen scepe, scipp behoert toe him twien of hem drien, 't scip vaert uten lande, het is eñ coemt ter Sluys, te Berdeus, te Roetzeel, of ewair, eñ is gevracht in vreemden lande, die Meester en mach 't scip niet vercoepen, hine en hebbe orlof van den genen die 't toebehoert; mer het hy 't te doene van vitalige, hy mach wel van den getuwe te pande setten of leggen, by rade van den scipmans.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip leget in enen havene beydenen de tyt eñ wynde, eñ alst van dãne vaeren sal, die Meester is schuldich raet te nemen mit sinẽ scipludẽ, eñ tot hem te seggene: Ghi herẽ wi hebbẽ wynt te seilen. Waer enich van dẽ scipludẽ die zeyden: De wynt en is niet guet. Ende d'ander segghẽ, dattet wynt eñ weder is scone eñ goet: de Meester is sculdich over een te draghẽ mitter meester partyen, ende dede hi anders, hi wair 't scip ende guet te gelden, blevet verloren, ende heeft hi alsoe vele als wair mede.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip breeckt in meñich lant, te welker stede dattet si, die scipludẽ sijn sculdich 't guet te behouden als si best mogen ende meest, ende ist dat si hem helpen, die Meester is hem sculdich haer loen. Ende heeft hi gheen ghelt van den guede dat si hem helpen behouden, soe moet hise weder brengen tot haren lande. Ende en helpen si niet, hi en is hem niet sculdich. Ende si sullen hoirẽ loen verliesen, als een scip is verloren. Ende die Meester en mach 't getowe niet vercopen, hi en hebbe orlof van den ghenẽ diet toebehoert, ende doen dit alsoe ghetroweliken als hi mach: ende dede hi anders, hi wairt sculdich te beteren.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip vairt van der Scluys, of van andere Steden, het gevalt dattet breect, men is schuldich te behouden als men meest mach van den wine, of van den anderẽ guede. Die Coepluden eñ de Meester wordẽ in groter twiste, die Coepludẽ yegẽ de Meester, om te hebben hoir guet, si sijn't wel sculdich te hebbene, ghelden sy die vrachte, alsoe verre als de Meester ghenoeghet; mer wil die Meester men mach

doen ghereiden dat scip, ist dat men 't beterẽ mach in corten tyden: eñ ist dat niet, hi mach een ander scip hueren, eñ die vaert voldoen: ende hi sal hebben sinẽ vracht van al dien gueden datter behouden wert by eniger manirẽ.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip vairt van eniger havene geladen of ydel, eñ is ghecomẽ in andere havene, die scipluden en zyn niet schuldich uten scepe te ghaen sonder 't 's Meesters oirlove; want wart alsoe dat scip arghede, of verloren worde by enigher avẽture, si warent sculdich te beteren; mer leit 't scip ghemeert mit iiij ghetouwe, so moeten zy wel wtgaen, ende weder te scepe comẽ te tyde eñ ter wylen.

Dit is 't Fonnesse.

Het ghevalt dat scipluden hem verhueren ter tyt hoiren Meester, eñ enich vã hẽ ludẽ gaen wten scepe sonder oirloff, en drinke drõckẽ, eñ make gestryt of twist, het gevalt datter iemant gewont wart, de Meester en is hem niet sculdich te doen genesen op des scips cost, mer hi machze uten scepe doen, ende hueren een ander in die stede van hem ludẽ: ende costen si meer, si sullent betalen moeten, ende den Meester weder keren dat si van hem ontfangẽ hebbẽ. Mer sendeze die Meester wt in enighẽ diensten van den scepe, dair si hem quetsede of wonden, si zyn sculdich wardẽ gheheelt op des sceps cost.

Dit is 't Fonnesse.

Het gevalt dat enich scipman mit siekheidẽ comt, him twien of him drien bliven in den dienst van den scepe, ende si en moeghen van siekheiden in 't scip niet bliven, die Meester is sculdich wt den scepe te doen, eñ in een herberghe bringhen, ende hem te leverẽ kerslichte by te siene, eñ een van dẽ scipludẽ hem te verwarẽ, eñ hem te versien mit sulke spise als mẽ in 't scip behovet, eñ men hem gaf doe hi gesont was, eñ anders niet, hi en wilt doen: ende wil hi costelike spise hebbẽ, die Meester en is hem niet sculdich te ghevẽ, hi en zy op 't 's Meesters cost: eñ 't scip en is niet schuldich nae hem te beiden, mer te seilen alst rede is. Eñ ist sake dat hi geneset, so sal hi hebben al syn huer, ende sterft hi, syn wijf of syn erfghenamẽ sullent hebben.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip vaert vander Sluys, of van anderẽ Steden, het ghevalt dat hem torment to comt van der zee, eñ en mach niet lidẽ sonder schade van guet te werpene, si sijn schuldich den Coepludẽ te toghen, eñ dat si segghen haren wille; dan mach men wel werpen, by aventuerẽ tusschen den Coepludẽ eñ den Meester wairden aldaar te claersten: eñ ist dat de Coepluden niet ghedoeghen dat men werpet, die Meester sal daer om 't werpen niet laten, op dat het him guet dunckt, him drien van sinẽ ghesellen te sweren als sy te lande comẽ syn, dat sy 't deden om te behouden hoir lyf, guet, en scip; eñ toghen dan datter gheworpen wert, eñ het sal werdẽ ghepryst van ponde te ponde, eñ ghedeelt onder den Coepluden op 't guet datter behouden

wert: ende die Meester is sculdich daer af te ghelden, als van sijnẽ scepe, of van sijnre vracht, in een versettinghe sijnre scaden. Elk scipman sal hebben een vat vry, ende hebbẽ si meer guets, dat moet deylen an die scade, na datter elck in heeft: ten si hem niet eerliken en verweren in die noet als guede knapen, en sullen si ghene dinck vry hebben, ende men sals den Meester ghelovẽ by sijnen eede.

Dit is 't Fonnesse.

Het ghevalt dat een Meester van enen scepe kerft sijnẽ mast by groeten onweder, hi is sculdich te roepen sijne Coepludẽ, of den Stuerman, eñ den meerdele van den kynderen, indien datter gheen Coepludẽ en zyn, en hem te togen die noet, en dat het

is om te behouden lijf, scip, en guet. Eñ somwijle gevalt dat si hair kabile kervẽ, en laten haren ancker varen, om te behouden lijf, scip, en guet, hi is alle beide mast ende ancker sculdich te prijsen van ponde te ponde, als zee-werp, eñ soo sullen die Coepludẽ daer af gheldẽ eer si hoir guet wt dẽ scepe doen. Ende waert alsoe dat 't scip droge zate, eñ die Meester beidede, om ghescyl van hem luden, eñ in 't scip enich guet lekeñ worde, eñ wt den vate liepe, die Meester sal daer af sonder scade blivẽ, ende sal daer af hebben sijne vracht, als van andere gueden, etc.

Dit is 't Fonnesse.

Het ghevalt dat een Meester comt by der Stede daar hi ontladen sal, hi is sculdich den Coepludẽ te togen die coorden en ghetowe daer hy mede wyndẽ sal. Ende is daer yet aen te beteren, want worde daer af pijpe verloren by ghebreck van ghetowe, die Meester eñ die scipluden waren sculdich den scade te beteren, eñ die Meester moetter aen deilen, overmits want hi neemt wyndeghelt. Ende dat wyndeghelt is sculdich te syn ghedeilt, in versettinghe der scaden eerst, eñ 't remanent moet syn ghedeilt onder hem luden. Eñ braken die coorden eer dat syse die Coepluden toghen, sy syn sculdich al den scade te ghelden. Mer segghen die Coepluden, dat ghetowe is guet ende slerck, eñ braket dan, elck is sculdich te deilen aen den scade, elck Coepman sal ghelden syn deel even vele.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip is ter Scluys, of in anderen Stedẽ, om wyn te laden, en vaert van dãne gheladen, eñ die Meester, of syn scipludẽ en versekeren niet hoeren fustulen, noch hoeren sloten, als si sculdich waren te doen, ende het ghevalt dat storm of quaet weder op hem comet, dat de fustule breeckt, eñ dat vat of pijpen den bodem wt vlieghet, 't scip comt behouden, die Coepluden segghen dat by der fustulen hoir wijn verloren sy, die Meester seit dat des niet en is: ende ist sake dat de Meester, eñ drie of vier van synẽ scipludẽ, die de Coepluden daer wt kiesen, willen zweren dat de wijn niet verloren sy by ghebreke van den fustule, noch sclote, die Meester sal daer quyt af wesen: eñ ist dat si dat niet en willen zweren, soo sijn si sculdich den Coepluden versette te doen van der scade; want sy sijn sculdich de fustule te versekeren, ende te sluten hoiren sloten wel eñ seker, eer si sceiden van daer si laghen.

Dit is 't Fonnesse.

Een Meester huert sijn scipluden, hi is sy sculdich te houden in payce, eñ haer middelaer te syn van al dat si malcanderen doen of misdoen, alsoe langhe broet en wijn ter tafelen legghet: eñ die den anderẽ lochent, hi verbeurt iiij. gr. En lochent enich den Meester, of die Meester enich scipman, elck verbeurt viij gr. En ist dat sake dat die Meester enich scipman slaet mit enen hout of mitter vuist, hi is hẽ sculdich enen slach te verdraghen; mer sloech hi hem meer, hi moest hem wel weren. Eñ sloech enich scipman den Meester, hi verbuerde C ss. of syn vuist.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip is vervracht te Bordeus te varen, of anders wair, en het comt daer 't ontladen sal, eñ maken tot hoiren partyen t'ongagẽ. Eñ die scade sijn op der Coeplude an die coste van Bertangẽ, die se nemen sal van dat lyck Debades ende sijn elevie, die scaden van dat men lyck tale is van Normandyen, van Ynghelant, eñ van Scotlant, van dat ment lyck van Yermuden, van Vlanderen, dament past Calys, etc.

Dit is 't Fonnesse.

Het ghevalt datter twist is tusschen dẽ Coepluden eñ dẽ Meester, by vele scoen laken van voir die scipman te doen yeghen hem, daer hy strijt yeghen heeft ghehadt eer si hem wt sijnen scepe heet gaan: en ist dat sake dat de scipman ende die misdaet biet te beteren totter scipmãne segghen van der tafelen, ende die Meester is soe overmoedich dat hiren niet toevallen en wille, ende doeten wt gaen, de scipman mach den scepe volghen daert ontlaet, ende alsoe guede huere of hi in 't scipp gecomen waer te beteren die misdaet, te segghene van die van der tafelen. Eñ wonne die Meester niet alsoe guede een scipman als die, ende hi by enigher maniren enich scip of guet verlore, die Meester is sculdich die scade te beteren, heeft hi also vele guets mede te betalen.

Dit is 't Fonnesse.

Het ghevalt dat een scip leit in ene havene ghemeert, eñ een ander scip comt mitten ghetide, ende slaet het scip daert gemeert leit, so dattet van dien slaghe scade heeft, eñ wijn dair in die bodem wt vlieghet, die scade is sculdich ghesyn ghedeilt by pryse onder beide die scepe: ende die wijn of guet dat in beide de scepen is sculdich te deilen meenlike die scade over den luden. Die Meester van den scepe die dander deel heet, hi is sculdich mit sijnen scipluden te zweren dat sys niet willens en deden. Ende dat is de redene waerom 't Fonnesse ghemaeckt is. Het ghevalt dat mẽ een out scip leit in den wech van de beteren scepen, om van den anderen alle die scade te hebben, wairt dat van eenen anderen gueden scepe ghebroken worde; mer als men weet dat die scade half eñ half ghewyst warde, so leit men gherne buten weeghe.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip, of twe scepen, of meer, die legghẽ in eener havene daer luttel waters is, so dat een vairt settẽn by den anderen, die Meester van den scepe is sculdich te segghene tot den andere scipludẽ: Ghy heren licht iwren ancker, want hi ons te nae leit, eñ wy mochten daer by in scade nemen. Eñ si en wilden den ancker niet lichten. Die ander Meester eñ scipluden die gaen lichten, en legghen bet vorwairts van him luden. Ende ist dattet hem de ander verbiet, eñ zine scade by liden of nemen, si synt wel sculdich te beteren. Ende leit een ander ancker sonder boijen, die scade doet, wies dat hi sy, hi ist sculdich te legghen boechlinẽ en getowe dat niet tscyle.

Dit is 't Fonnesse.

Die scipluden vãder cost van Bertange si syn sculdich te hebbẽ enen maeltiet 's daghes, om dat men te varen eñ te keeren wyn drincket. Die voermãne moeter twie hebben, om dat si anders niet en drincken dan born t'haren drancke. Mer als 't scip comt daer de wyn wasset, die Meester is hem sculdich hairen dranck wyn te geven.

Dit is 't Fonnesse.

Het gevalt dat een scip gecomen is tot sinen rechter ontlaet stedẽ, te Bordeus, of anders waer, die Meester is sculdich te vraghen sinen scipluden: Ghi heren legghe di uwen voeringhe, of verachrert di se, eñ laet ghi se in de vracht van den scepe. Si syn sculdich te segghen, wat ghi doen willen; ende dat si kiesen sullen vracht te hebben als dat scip heeft, si sellentse hebben. Ende willen sy, sy moghen doen in maniren dattet scip niet na en leyt, eñ wynden si

na die ghene vracht, die Meester en sal daer ghene weederstoet off hebben; mer hi is hem sculdich te tonen hoer vuyr en hoer lecht. Eñ ellick scipman mach daer in legghen 't gewichte van wuevinghe. Eñ willen sy, sy moghen daer in legghen een vat waters, die eñ die scipmanne. Eñ wordet overgeworpen in der zee, het soude gerekent wesen over wyn of ander guet van ponde te ponde. Ende mochten hem de Coepluden redelike bedraghen in die ende coste te doene enighen Coepmanne alsulke vrede als scipmãne hebben, alse so sal hebben die Coepman, etc.

Dit is 't Fonnesse.

Een scip comt gheladen eñ behouden t'sinen rechten ontlaet steden, die scipluden willen hair huer hebben, ende daer sijnre sulc die weder bedde noch screen in 't scip en hebben, die Meester mach houden haer dine huer, om 't scip weder te brenghen daer sy in quamen, of sekerheyt te doen die vare te voldoen.

Dit is 't Fonnesse.

Een Meester huert sijn scipmãne, die ene te varẽ eñ te keren, sellen hebben haire voeringhe, d'ander om gelt, si sien dat scip gheen vracht en vint, te lande te keren, en moet van dãne vaeren, si moeten 't scip volghen; mer die ghene die niet gehuert en syn om gelt, die Meester moet haere beteren elke na sijnen gheliken doit, na dat si gehuert syn by terminen, laden si nare, si syn sculdich te hebben hair huer al, mer si moeten 't scip helpen brenghen dair sy 't namen, wil de Meester.

Dit is 't Fonnesse.

Het gevalt dat een scip leit te Bordeus, of anders wair, van sulker spisen als men dair eet in 't scip, twie scipmãne moghen wat den scepe een gherecht draghen, eñ alsulk broot als daer binnen is, na dat si eeten moghen t'enẽ male; mer si en moghen ghenẽ drãck wt draghen: ende si moeten scire weder comen, so dat die Meester niet en let, of verlet en si van des sceps werkẽ; want name die Meester scade, by gebreck van haire werken, si mostent beteren: eñ dat hem een scipman quetsede, by ghebreck van hulpe, si syn hem sculdich te doen gheven, ende haer ghebreck van him te beteren, den Meester eñ den ghesellen van der tafelen.

Dit is 't Fonnesse.

Het ghevalt dat een Meester vervracht sijn scip enẽ Coepmã, eñ bespreke by eñe termine 't scip te laden, die Coepmãne en ladẽs niet, eñ houdẽ 't scip eñ lade XV daghe of langher, eñ enich tiet verliest de Meester syn vracht by ghebreck van den Coepmans, die Coepman is sculdich te beteren dien Meester alsulcke scade als daer op geset wart, en daer af sullen hebben de scipmãnen dat vierded eel, eñ die Meester dat drie deel, omme redene dat hi him haer coste wint.

Dit is 't Fonnesse.

Een Meester vracht sijn scip, en ladet om sijn reyse te doen, ende hier byñen blivet scip legghen also langhe dat him ghels ghebrect, die Meester mach wel senden t'sinen lande om gelt, mer hi en moet ghenen gueden wynt verligghen, dede hy 't, hi waer sculdich den Coepluden haer scade re beteren; mer hi mach wel nemen van der Coepluden wyn, en vercopent, en nemen sijn noottrufte daer af. Eñ als 't scip gecomen is t'sijnen rechren ontlaet steden, die wyn der die Meester ghenomen heeft is sculdich te syn gerekent also als men anderen wyn vercopen sal; eñ die Meester sal hebben van desen wyn sijn vracht, gelijck als van den anderen, etc.

Dit is 't Fonnesse.

Een knape is leitsman van enẽ scepe, eñ is ghehuert 't scip te brenghen daer 't ontladen sal. Het gevalt dat in die havene syn keden of scloten daer men bynnen die scepe ontlaet, die Meester is sculdich den scipmãne te versien die stede van daer men die scepe in leyt, en sijn ghetouwe wtsetten, so dat die Coepluden ghene scade en nemen by ghetouwe, van ghetouwe die Meester moet beteren. Die leitsman sal sijne vaert gnedaen hebben als hy 't scip hevet ghebracht totter kerenẽ, en niet vorder en is hy 't sculdich te brenghen. Eñ dan vort blivet scip op den Meester en op die scipluden.

Dit is die Ordinãcie, die dy Sciphers ende die Coepluden mit malkander begeren van Sciprecht.

EErst, waer dat een scip brake, of dat men doer zeylde, wair dat dat waer, dochte den Coepluden, den Stuerman en den meerren hope van den ghesellen goet dat men maken mochte, so soude de Sciphere maken, eñ brenghen den Coepluden hoir guet daer hy 't hem gelooft hadde, des hem Godt spaerde voor ongheval. Ende wair dat men 't scip niet wel weder maken en mochte, so soude die Sciphere sijn volle vracht hebben vã al so vele guets als die Sciphere dien Coepman levert van den Coepmans guede, boven maelvloede, eñ den Coepman in sijn profijt comt. Ende wair dat die Coepman gheeh gelt by him en hadde, eñ wout hem de Sciphere niet beloven, so soude de Sciphere van den guede nemen datter gheberghet waer, voir al so veel guets als die Coepman 't sijn gave an die merkt, etc.

Item, wair dat een scip noet hadde, ende die Sciphere begheerde dat men guet werpen soude, so en soud men 't niet werpen, men soudt den vrachtman vraghen, of 't sijn wille wair. En wairt sijn wille niet, ende dochtet de scipmãne goet, eñ him ij of iij van den scipmans beter ghedaen als ghelaten, so soudt men moghen werpen. Ende woude die Coepman, als men te lande quame, so soude sy twe of drie, die in den scepe waren, eñ guede knapen waren, zweren dattet noetseken deden. Ende waer daer gheen Coepman in den scepe, eñ men noot hadde te werpen, wes dan den Sciphere duchte mit den meerre deele van sijnre gheselscap, dat soude men daer toe doen, eñ wes guet dat men werpet, dat sal men rekenen alst an die merct ghelt penninx werde, voerder vã also vele als daer af blivet, alse die vracht daer af betaelt is: eñ die Sciphere sal ghelden vã sijnen scepe, of vã sijnre vracht, wes die Coepluden voernemen op een ghetide. Ende wair datter yemant waere in enen scepe daer men worpe, eñ had hi ghelt of ander guet in sijnre kistẽ, dat soude hi openbaeren eer dat men worpe, ende als hy 't openbaert hadde, so soude hi ghelden te werpen ghelt vã sijnen ghelde te rekenen tween penninghen voer een; mer waer

daer ander guet in die kiste, dat soud men rekenen gheliken ander guet als wairdich wair. Ende wair dat ghelt yemant wt der kisten name om sijn zide, so en soude men daer om min niet ghelden. Eñ wair datter yemant ghelt of ander guet hadde in sijnre kisten, en hi des niet openbaerden eer dat men worpe, eñ worde de kiste, daer dat in waer, gheworpen of behouden, so en soudt men die kiste niet hoegher rekenen dan drie schilde, also verre als se besleghen wair, eñ wair se onbesleghen, so soud men se ghelden als se werdich wair.

Ende wair datter gheworpen worde een matte mit enen bedde, dat soudt men rekenen voor drie schilden. Eñ wair dats re doen waer dat men loten soude, so soudt mens raet vraghen den Coepmã die in den scepe waere, en dochtet den Coepmã niet goet, wes dan de Sciphere goet dochte mit den meerre deel van den gheselschap, dat soude voert ghaen. Eñ waer daer gheen Coepmãne in den scepe, wes dan die Scepheren eñ die meerre deel van 't gheselschap in den scepe goet dochte, dat soude men daer toe doen, te loten, eñ vã lote ghelde te nemen, hoe vele dat men daer op sedt ende redelick is, of als daer woenlick is, en dat lote ghelt te rekenen en te betalen ghelike werp ghelde, etc.

Een scip vairt van Amstelredam, of van andere Steden, het ghevalt dat hi kerft mast of kabele, of andere, by onwedere, binnen of buren, die Sciphere is sculdich den Coepluden te vraghen, en hem te klaghen sijnen noot, dat is te behouden lyf ende guet, eñ 't scip; eñ dat sullen si rekenen over 't guet alse vã werpen. Ende wairt dat die Coepman seide, ick en gheve daer gheen ja woert toe, daerom en soude die Sciphere dat niet laten; mer die Sciphere soude dat zweren als hi te lande quame mit hem derden, dattet hem noetsaken deden, etc.

Item, een scip vairt van Amstelredam, of van andere Steden, eñ die Sciphere is tafteren, en vercoept guet op dẽ boedem, so is de Sciphere sculdich, also verre alse die boedem also vele te lande bringet, dat te betalen an der eerster merckt daer hi compt, binnen xiiij daghen daer na; ende dat sal hi betalen tusschen den minsten en den meesten. Ende wair de Sciphere den Coepman niet vol en dede, ende den rogghe vercoft, of enen anderen Sciphere daer in sette, so mochte de Coepman dat scip aenspreken bynnen jaer en daghe, eñ ,sijn ghelt daer af hebben, ghelikerwies of hi daer tegenwoerdich waer; eñ dat sal hi betoghen met des Sciphers ghesellen, en so en mach de Sciphere daer nier yegens segghen.

Item, een Sciphere vervracht sijn scip, ende laet sijn reyse te doen, eñ hier en bynnen blivet scip te ligghen also langhe als hem ghels gebreckt, die Sciphere mach wel seinden tot sijnen lande om ghelt, mer hi en moet gheen goet wynt verlegghen, dede hy 't, hy waer sculdich den Coepluden haer scade te beteren; mer hi mach wel nemen van der Coepluden goet sijn noottrufte: eñ alst scip comt daer hi lossen sel, so sal die Sciphere dat guet betalen tusschen den minsten ende den meesten, als dat ander ghelt wt den selven scepe, ende die Sciphere sal sijn volle vracht daer af hebben.

Item, een scip seylt van eenre merckt, eñ heeft gheladen sijnen vollen last, so is de Sciphere nier sculdich eenich ander guet in te nemen, ten sy by oerlof vã den Coepluden; en dede hi anders, die Sciphere verbuerde also langhe als dat guet wairde dat hi in name, het en waere dat die Sciphere seyde: Ghi heren, ick sal daer also veele guets innemen, etc.

Het ghevalt dat hem scipluden verhueren ter tijt haren Scipheren, ende enich van hem luden ghaen wt den scepe buten verlof, eñ drincken droncken, eñ maken kijf: het ghevalt datter yemant ghewont wert, die Sciphere en is hem nier sculdich doen te ghenesen op des sceps cost; mer hi machse wt den scepe doen, eñ hueren andere in die stede van hem luden, eñ costen si meer, si sullen 't betalen moeten, eñ den Sciphere weder keren dat si van hem ontfanghen hebben. Mer sendese die Sciphere in enighen dienste van den scepe, daer si hem quetsen of wonden, si syn sculdich werden gheheelt op 't sceeps koste, etc.

Item, 't ghevalt dat een Sciphere huert een scipman, en si comen in enen twiste, dat die Sciphere den scipman oerlof ghift, hi en mach hem openbaer scout gheven, die scipman heeft verdient half sijn loen. Ende ghenoecht den scipman te sceiden van den Sciphere, desghelicks is hi hem weder sculdich. Mer waer hi van der mencst gheseylt buten in 't Vlie, of in Marsdiep, eñ weder op seylde, eñ op leyde, so hadde

die scipman sijn volle loen verdient. En woude die scipman daer aff, so soude die scipman den Sciphere weder geven al dat hi opghebuert hadde, en also veel daer toe, etc.

Item, so sal die scipman, wair hi vaert mit enighen man, so is hi sculdich der Coepluden guet te havene, als den Sciphere of den Stuerman goet dunckt, mit den vrachtmã: eñ voer elck last rogghen te coelen enen groeten, also dicke als syse coelen. Eñ waer dat sake dat si rogghe noch tarwe niet en havenen en coelen en wouden, dat souden sy verbeteren tot des Sciphers segghen eñ des Stuermans, eñ wt te scieten enen groeten, eñ voer ij waghenscots enen groeten, eñ i^{c} knaerhouts enen groeten, eñ vã enen vat enen Brabantze, ende van enen last herinx enen groeten, eñ van ij last pecx of teers, als die Sciphere voert, enen groeten. Eñ dit voers. guet, als hier staet, dat mach die scipmã houden aen die boert also langhe went de Coepman des scipmans node heeft. Eñ voert wekk guet daer men een paleije om brinckt, een vat vlas ij groeten, van een half vat vlas enen groeten, van een pack wants ij groeten, eñ van enen tarling ij groeten, van een stuck wyns twiegroeten, van een pipe wyns eenen groeten. Ende voert, waert dat sy versumeden der Coepluden guet, alle die aen den wijnghelde deelden die souden den scade ghelden. Ende wairt dat de scipmans vragheden den Sciphere, of den Stuerman, of een touwe, daer si mede trisen souden, sterck ghenoech waer, eñ si dan ya seiden, brake dat touwe dan, so soude de Sciphere den scade hebben die daer af vallen mochte; mer vraechden die scipmãs niet, so soude wesen als voers. is.

Item, een scip vaert van Amstelredam, of van andere Steden, dat den anderen an seylen sijns ondankes, dat soude den scade half ghelden; mer dede hy 't willens, so soude hy, die dat ander scip an seylde, den scade alleen ghelden.

Item, een scip dat laghe in eenre havene, tot Amstelredam, of tot anderen Steden, en worde drivende op een ander scip, eñ hem scade dede, dat souden sy half ende half ghelden.

Item, een scip dat comt in eenre havene, dat sal een dobber op sijn ancker hebben, en wair dat hys niet en dede, eñ daer scade by ghesciede, die scade soude hi half ghebeteren.

Item, een scip comt om den Scaghen, of wt Norweghen, dat sal men lossen bynnen xiiij daghen, eñ sijnen vracht gheven. Eñ des ghelycks allen Scipheren van der Zee, van Hãburch, of van anderen landen, dat sal men lossen bynnen iiij daghen, eñ gheven hem sijn vracht.

Item, enich scip dat comt van Hamburch, of van anderen lande, dat sal men lossen bynnen achte daghen, eñ gheven hem sijne vrachte.

Item, een scip laet op Sconen, of anders wair, het sy verbonden in Vlanderen of in anderen merckten, eñ comt t'Amstelredam, van nootsaken, en die dat zweren wil mit sijnen Stuerman eñ mit twe scipmãne, dat hem nootsaken doet. Ende wair dat die Sciphere dat scip niet reden en mochte maken buten óme te seylen, so soude hi dat guet bynnen senden op des Scippers vrachte, en op des Coepmans tollene.

Item, een scipman comt an de merckt mit sijnen Sciphere, die is sculdich in dat scip te blivẽ also lange went dat losse, en weder ballast is, dattet liggẽ mach.

Item, wair dat een scip mit guede zeghelde an den gronde, ende in wesen waer te verliesen, 't scip eñ guet betalen geliken werpghelde. En waer daer gheen Coepman in als men an dẽ gronde zeghelde, dat souden de Scipper en twe scipmans zweren, wilde ments hem niet verdraghen, dattet scip en guet in vresen was an den gronde.

Item, datter een scip quame in 't Maersdiep, of in 't Vlie, dattet also diep ghinghe dattet hier niet op comen en mochte, en vernemẽ dat lichtscepe, wat dit costen dat soude 't scip betalen op die twe deel, eñ guet 't derde deel. Mer wair dattet scip hier niet op en quame, so soude 't scip die lichtscepen allene betalen ende lonen.

Item, als een Scipper guet wt sijnẽ scepe gescept heeft, so mach hy 't guet by sijnre boert houden voer sijn vracht, eñ voer onghelt, dat men daer op mochte sculdich wesen, wil hys hem niet gheloven.

Item, wair dat hier lichtscepen quamẽ, die guet opghelicht hadden wt scepẽ die wt der zee quamẽ, die soudt mẽ lossen bynnẽ vijf daghen, na den daghe dat si hier quamen.

Item, wair datter een scip quame voer een voirlant, mit node van weder, beneden een meente havene, en te rede quame an sijn ancker, eñ onbekent ware, ende wõnemẽ ene leitzaghe dat scip eñ guet te haven, wes die leitzaghe daer van hebben soude, dat souden betalen 't scip eñ guet, gheliken werpghelde.

Item, so wat scepen comen in 't Vlie, of in het Maersdiep, van Ommelant, en hier op willen wezen, eñ is dat men daer een leitzaghe wynnet, scip en guet hier op te brenghen, des sal die Scipper dẽ leitzaghe die cost gheven, eñ die Coepluden sullẽ dẽ leitzaghe lonẽ van hoir guet.

Item, enich scipmã die sijn Scipper ontliepe mit sijnẽ ghelde, dat hi hem ghegheven hadde, des hem die Scipper mochte betughen mit twie scipmãs, so hadde die scipman die galghe verdient.

Item, bevoir enẽ Scipper een scipman mit quaden seyten, eñ hi hem daer af mochte betughen mit twien scipmans, dien soude hy oerlof moghen gheven an't eerste lant daer die Scipper quame, sonder yet daer an te verbeuren teghens den scipman, noch gheen loen hem te gheven.

Item, wair dat een Stuerman, of een scipman, hem bestede mit enẽ Sciphere, ende die Stuerman, of die scipman, een scip cofte, dat hi selve voiren woude, so soude hy quyt moghen wesen van den Scipper; mer hadde hy loen va den Scipper opghebuert, dat soude hy hem weder gheven.

Item, wair dat sake dat enich Reder sceel hadde yeghen sijnen Scipper, ende hi sijn deel niet reden en woude van den scepe, so soude die Sciphere van den scepe voeren op alsulckdanighe huere, als goede knapen dochten dat bescheydeliken ware.

Item, waer dat sake dat hi enich ghelt vertymmerde an den scepe, of enich gewant cofte tot het scips behoef, dat soudense betalen pennynck pẽnincx broeder.

Item, waer dat sake dat die Scipper borghe soude moten setten van den scepe, so waer de Reder weder sculdich borghe te setten voer des Scippers lijf.

Item, 't ghevalt dat een scip dat ander an seylt mit onghevalle, also dat dat een scip mit sinen guede blivet verloren, so sal men werdieren die gueden yn beiden scepen te ghelden eer enich scip verloren was. Dan so sal die prys van beidẽ guede, te samen ghesommet, betalen dat verloren guet, pondt ponde ghelyck, marck marke ghelyke. Voert ghelikerwys so sal mẽ pvysen die warde van beiden scaden, al eer die scade ghesciede, so sal die prys van beide scepen, te gader ghesommet, betalen dat verloren scip, pondt ponde ghelijck, marck marke ghelijck.

Item, het sy dat sake dat een scipper leit gheladen op gheen syde t'zees, en hi heeft noot te vercopen van des Coepmans guet, tot des sceps profyte, ende dat scip blivet verloren mit onghevalle, so sal die Scipper betalen den Coepman van

also vele guets ah hi verkoft heeft, alst an die merckt costede, daer die Scipper laet, ende daer sal hi gheen vracht van hebben. Voert, vercofte die Scipper enich guet van des Coepmans guede an dese syde des zees, dat sal hi den Coepman ghelden als die wedergade an die merckt ghelt, tusschen den mynsten en den meesten, eñ daer sal die Scipper sijne volle vracht van hebben.

Dits 't water recht, etc.

Item, wair dat een Stuerman, of een scipman, hem bestade mit enen Sciphere, ende die Stuerman, off die scipman, een wijf name, ende op den lande bleve, die soude quyt wesen van den Sciphere; mer had hi ghelt op loen van den Sciphere ontsanghen, dat soude hy hem weder gheven.

Volgen twee Voorrecht-brieven, by Graaf *Floris* van Hollant, in de jaren 1276, en 1278, op het stuk van Scheeps-recht, aan eenige Overysselsche en andere Steden verleent.

FLORENTIUS, *Comes Hollandiae, universis praesentes Litteras inspecturis, salutem & noscere veritatem. Cùm mercatores villarum & civitatum sequentium, videlicet de* [+] *Campen, de Swoll, de Daventria, de Wylsem, & de aliis locis intermediis & vicinis, qui attenus in Flandria ad portum ibidem qui* [*] Suin *appellatur, cum suis mercimoniis se transferre consueverunt, nunc ad portum nostrum de Dordrecht, vel alias in terra nostra, secundùm quod ipsis placuerit cum suis mercimoniis abhinc infra se transferre desiderant & intendunt: Nos considerantes quod ex eorum adventu toti terrae nostra utilitatis & honoris advenire & accrescere poterit incrementum, eisdem, dummodo accessum suum praedictum ad terram nostram adhibeant, libertatem & gratiam concedimus subsequentem. Videlicet si dicti mercatores naufragium patiantur, & bona sua ad terram nostram applicentur, illa bona applicata faciemus sub nostra potestate per annum & diem unum integra reservari, ita ut si aliquis nausragium passus vivus superveniat vel insequatur, eidem bona sua reddantur sine aliqua contradictione, & etiam si haezredes morientium insequerentur infra dictum tempus cum testimonio fide digno, vel intersigno vero, praefata bona sua reddantur iisdem. Et ultra dictum tempus nullis insequentibus possumus attrahere nobis dicta bona, vel ille qui infoedatus sit à nobis in hoc casu, & hoc de licentia prius obtenta à nobis super eo. Item mercatores praedictorum locorum per quamcunque viam intravarint terram nostram, & ante telonia nostra transire voluerint iidem dabunt de quolibet last allecum duos denarios sterlincgorum ratione telonei. De quolibet hoda tritici vel siliginis quatuor denarios Hollandicos, de quolibet hoda havenae vel ordei duos denarios Hol-*

[+] *Wylsem is tegenwoordig een slechte plaatze, op den oever des Yssels gelegen, in voorige tyden zoo groot, dat in oude brieven wort gewach gemaakt van de stadt Wylsem, gelegen tegen over het dorp Campen; maar d'aangroeijende voorspoedt der Campers, en de Geldersche oorlogen, hebben het geruineert.*

[*] Suin. *Hier van schynt in Hollandt Suindrecht zyn naam te hebben.*

landicos, de quolibet hoda pisarum vel fabarum unum denarium sterlincgorum. De aliis vero bonis hic non expressis dabunt de iisdem idem telonium, quod dare consueverunt apud dictum portum de Suin. Et si semel de his telonium solverint ex tunc amplius de his solvere non tenentur. Si vero aliqua bona emerint infra terram nostram, & ea deducere voluerint extra terram, dabunt idem telonium prout alii mercatores hactenus dare consueverunt in hoc casu. Et si forte bona quae duxerint in terram nostram reducere voluerint, ex his nullum telonium dabunt quoniam dederunt. Item ipsis concedimus, si dicti mercatores aut socii vel famuli unius navis inter se pugnaverint in sua navi sine perpetratione homicidii, hoc mercatores inter ipsos emendari faciant, prout justum fuerit & honestum. Si vero homines duarum navium inter se pugnaverint hoc Judex noster emendari faciat per mercatores quos causa non tangit. Et si sorte dicti mercatores aut famuli pugnaverint supra terram, hoc emendabunt secundùm legem patriae. Et nulli punientur ex hoc facto, nec in personis nec in bonis, nisi qui rei inveniantur super eo. Et recipimus dictos mercatores & bona ipsorum veniendo, morando & redeundo per totam terram nostram sub nostro firmo conducto & securo. Et si aliquis injuriam irrogarit eisdem in personis ipsorum aut in bonis: nos ipsis injuriam illatam faceremus competenter emendari. Concedentes ipsis licet aliqua discordia suboriretur inter nos & terram nostram ex una parte, & Dominum Episcopum Trajectensem dominum ipsorum & terram suam ex altera, quod iidem mercatores venire possint cum suis mercimoniis infra terram nostram sub nostro conductu sitpradicto. Item si aliquis emerit bona sua, emptor satisfaciet eis de bonis emptis infra dictam diem, secundùm quod convenit cum eodem, ita quod satisfaciat venditori. Quod si emptor hoc non fecerit, ex tunc venditor elapso die praedicto facere potest alias de bonis venditis suam voluntatem, Item quaecunque bona ad proprios usus, scilicet ciborum, vestimentorum & aliorum utensilium comparaverint, inde nullum telonium exhibebunt. Item volumus ut omnia ponderabilia & vendita per stateras ponderentur. Haec enim omnia praedicta & singula dictis mercatoribus concedimus, reservata nobis & ipsis libera potestate addendi, mutandi & corrigendi, prout nobis utrisque ad hoc negotium videbitur expedire. In cujus rei testimonium & munimen praesens scriptum sigillo nostro, & sigillis fidelium nostrorum sequentium, scilicet Domini de Vorne, Domini Simonis de Haerlem, Domini de Teylingen, Domini Theodorici de Wassenaer, Domini Petri de Borsalia, Domini Johannis de Rinesse, Wilhelmi de Egmonde, Henrici Borchgravii de Leyden, Wissonis de Coldenkerke, Wolfardi de Borsalia, Nicolai de Salborch. Item sigillis oppidorum nostrorum de Dordrecht, de Middelborch, de Zirikze, de Haerlem, de Westcappelle fecimus communiri. Datum apud Leyden, feriâ sextâ post exaltationem sanctae Crucis, Anno Domini M. CC. septuagesimo sexto, mense Septembri.

De vertalinge van deezie Latynsche brief kan niet beter geschieden als uit een andere brief, in Duitsche tale aan de Stadt van Deventer door den zelvigen Grave *Floris* gegeven, twee jaren na de voorige, welke hier volght.

WY FLORENS, Grave van Hollant, scryven allen den genen, die desen brief sullen sien of horen lesen, gruet en kennis der waerheyt. Want de Coepluyden der stadt van Deventer, die her toe gevaren hebben mit haer coepmanscap in Flanderen, tot der haven die genoemt is gemeenlick dat Swyn, nu begeren te varen van deser tydt voort tot onsere haven, die geheten is Dordrecht, of anders waer in onsen lande, daer nae dat hem dat best dunckt, mit hare coepmanschap: Soo hebben wy aengedacht dat orber ende die eere die onsen lande beschien en anvallen mach, overmits hare comst, ende geven hem, des sy tot onsen lande varen, privilegien en vryheyt, alse hyer nae bescreven staet. Alsoo weert sake dat dese Coepluyden of eenige van haer scipbroekigh worde, en haer goet aen onse lant queme, soe sollen

wy dat goet onder onse macht jaer ende dath heel doen bewaren, ende ist dat sake dat iemant binnen die tydt daer over compt, of na volget, die daer scipbroekigh geworden is, dien sal men dat goet vry ende los antwoorden, sonder wederseggen: weer oock dat dese luyden storven, en hare ersgenamen navolghden binnen desen voorscreven tydt, mit goeden betoone, of mit waren blykteykene, die sal men oock dat voorscreven goet antwoorden, als voors. is. Weer oock dat binnen desen tydt voors. niemant na en quame, soo mogen wy dat goet aen ons nemen, of die gene die in dusliken saken beleent sy van ons, mer daer sal hy eerst onsen oirlof toe hebben. Voort meer soo geloven wy den Coepluyden van Deventer, dat sy van alle haeren goede, dat sy voeren door onse lant, van der see of van de lande, of van haer stadt van Deventer, of van Vlandren, of van ander landen die nederwert gelegen sijn, dat sy op voeren toe Dordrecht toe, en niet verrer, of eennich goet dat sy coepen in onsen lande, dat sy weder voeren eenige der wegen die voors. sint, sollen geven eenen Hollantschen toe tolle: en van der weerde eener mark Engelschen eenen Engelschen pennink; uytgesecht van wine, en solte, daer af sollen sie ons tolle gevene als andere luyden die daer henne varen, voor eene mark twaelf scillingen gerekent. Voort meer sollen ons dese voors. Coepluyden van elk vate bier, dat sy voeren toe Dordrecht, geven eenen Hollantschen penninck, en tot Anvers, of Moerdrecht, drie Hollantsche scillingen. Voort meer, weert sake dat dese Coepluyden op voeren van onser stadt Dordrecht tot den Stichte of stede van Colne, ofte van Luydick, door eenich onser strome daer wy tolle hebben, daer sollen sy verrollen gelyck andere Coepluyden. Weert oock dat sy nederweerts quemen van den Stichten of Steden voors. soo sollen sy dat selve doen in onse voors. tollen. Voort is over een gedragen tusschen ons en den voors. Coepluyden, wanneer sy trekken mit haeren goede door onse landt, als voors. ende sy van den selven goeden in eenige onse tollen tolle betaelt hebben, soo en dorven sy van den selven goeden niet

meer vertollen in der selve tolle, noch anders waer in onsen lande. Voorts geven wy desen voors. Coepluyden, ofte haere gesellen, ofte haere knechren, die te same in eene scepe vochten onder hem in haren scepen, daer geen doot slach en gesciede, dat sollen de Coepluyden onder hem beteren doen als recht en eerlick is. Weer oock sake dat luyden van tween scepen vochten onder haer, dat sal onse Richter beteren doen by Coepluyden die de sake niet aen en gaet. Weert oock sake dat dese Coepluyden, of hare knechten uyt hare scepen, vochten op het lant, dat sollen sy beteren na den seden van den lande: Ende men sal niemant pijnen, noch in lyve, noch in goede, dan die daer in sculdich gevonden werden. Ende ontsangen wy dese Coepluden ende haer goet onder onsen vasten en sekeren geleyde, te varen, te, merren, en weder te comen, door alle onse lant. En dede iemant dese Coepluyden onrecht aen lijve ofte aen goet, den onrechte sullen wy hem wettelike doen beteren. Ende geven hem oock, weer daer twift en oorloge werde, tusschen ons en onse lant aan de eene sijde, ende den Bisscop van Uytrecht, haren Heer, en sijn lant aen de andere sijde, nochtans de selve Coepluden comen mogen mit haere coepmanscappen in onsen lande, onder onse voors. geleyde. Voort meer, weer 't sake dat iemant haer goet kofte in onsen lande, soo sal hem de Coepman voldoen van den gecoften goede desselven daegs, of wisheyt doen den selven dage, na dien dat hy mit hem overdragen were, alsoo dat hy genoech dede die hem dat goet verkoft hadde: ende weer 't dat de Coepman dat niet en dede, soo mach die gene die dat goet verkoft hadde na dien dage voort mitten verkoften goede sijn wille doen. Voort meer, wat goede sy coepen tot haer selfs behoef, alse ter cost, ofte toe klederen, ofte tot andere reetscap, daer en sollen sy ons gene tollen of geven. In oirconde deser dingen soo hebben wy desen tegenwoordigen brief doen besegelen mit onsen segel, en mit onser stede segel van Dordrecht. Gegeven in den Hage, des Donnerdaegs nae Sonnendach als men sing *Quasi modo geniti*. In het jaer onses Heeren duysent twe hondert acht en soeventich.

Up den acht en twintichsten dach in Meije, in 't jaer ons Heeren dusent vier hondert acht en dertich, sijn overdragen by de gedeputeerden der steden Haerlem, Leiden, Amstelredamme, Hoerne, Enkhusen, Medenblijk, Monickedamme, Edamme, Nairden, Muden, en Wesep, van den eenre sijden, ende den gedeputeerden van den steden van Deventer, Campen, en van Overyssel, van den anderen sijden, up der dachvort, nu ter tijt tot Haerderwyck wesende, sulke punten als hijer nae bescreven volgen.

ERst sullen de Scippers, en scepen, die wt sijn, en wt waren, van Campen, en Overyssel, eer die onmynne verresen tusschen den gueden landen Hollant en Seelant, ende den See-steden alse Lubeke, Hamborch, Wysmaer, Rostock, Lunenborch, en souden veylich coemen in 't Mairsdiep, in 't Vliediep, of in andere diepten in Vryslant, die niet comen en sullen wt vyanden lant, en soo wanneer sy in enigen van die voors. diepten gecomen syn, sullen de voornoemde steden van Hollant de Scippers, en scepen, laten rustelick op varen, sonder misdoen, soo dat de steden voornoemt onbescadight blijven; des sullen die van Overyssel, en van Campen, noemen hair Scipperen en scepen die sy wt hebben, en van wair sie coemen sullen, op dat men daer op voert dan den orber voir hem dair inne doen mach.

Item, so sullen die van Huesdunen sulk koern, als sie angehaelt en gemeten hebben, by hem selven betalen dien van Deventer; en deden sy des niet, dat dan

die van Deventer die van Huesdunen, of die ondersaten des Heeren van Egmonde, hoir lijf en gued thoeven moegen bynnen den oeren, en oeren scaden dair an verhalen: en om der sake willen soe sullen die steden van Hollant, die nu ter tijt dachvort tot Haerderwijck gewest syn, gene burgeren, noch oer guede, van Deventer, van Campen, of wt den gestichte van Wtrecht, beletten.

Item, van den gelijken soe sullen sie moegen doen dien van Wyringe.

Item, soe is overdragen, dat de ondersaten der steden Deventer, Campen, ende Overyssel, vaeren sullen moegen westwars, tot allen plaetsen ín Englant ende in Scodant, en weder in coemen in de Wyelinge, ofte in 't Maersdiep, sonder van den steden van Hollant voornoemt dan bescadigt te werden: en als sy wt varen sullen, dat sy dan certificatien brengen sullen van oeren Steden daer sie af varen, dat sie ten hilligen swaeren sullen hebben, nergent te varen dan westwaert in Englant of in Scotlant; welke certificatie sie sollen toegen in 't wt varen den Schouten van Texel of van Vlielant, of den genen die an hem coemen sullen: desgelix sullen sy cercificatie weder brengen van west wert, als sy in coemen, van den Stede dar sie geladen sullen hebben.

Item, soe is versproken, dat die van Amstelredamme dien van Campen oer genomen guet weder richten sullen, na der Ordinantie des Hogen Raeds in den Hage, en daer van besegelde brieven geven.

Item, desgelix sullen die van Enkhusen den burgeren van Campen oer genomen guet weder richten, na der Ordinantie voors. en den gyselers quyt schelden.

Item, dat die van Medenblyck dien van Campen weder over geven sullen dat scip mitten vyssche, en ander guet.

Item, sal Banyaert al de gene die hy geseket heeft quyt schelden, en dat scip mitten vyssche en goede volgen laten.

Item, soe sullen de ondersaten van de steden van Hollant gebruken vry en velich straten en stromen der Issele, en aldair copen en vercopen op gewontlike tholle, wtgeseget coerne dat op des Gestichts eerde gewassen is, des en sullen sy niet coepen, noch wt voeren, 't en wair of hem believen woude. En wes sie in andere Heeren landen coepen, en voerby voeren willen, daer van sullen sy redelick bewijs en bethoen af brengen.

Item, soe wes coerne in scepen licht, dat in ander Heeren landen gecoft is, dat sal men varen laten: en soe wes coerne opgeslagen is, dat sullen die van Deventer laten t'hues brengen, den Coepman redelik daer van te doen, en die van Campen desgelix.

Item, of sie tot Hattem niet voerby vaeren en mochten, dat sullen de steden Deventer en Campen, mitten Bisscop van Wtrecht, soe bewaren, dattet geschien moge, en dat men daer voerby sal mogen varen.

Item, soe sullen die steden van Hollant voirnoemt oer getruwe beste doen, ende dair to raden en helpen nae oere macht, dat die steden Deventer en Campen, mit die van Overyssel, oer aengehalde guet, dat die Selanders van hem aengehalt hebben, van den selven Selanders him weder gericht woerde, nae der Ordinantie vorscreven, en dat oer gyselers quyt schouden worden.

Item, waer 't dat nae desen dage eenige neminge of scaden gescieden van de eenre sijde of van den an-

dere, dat hebben de Stedert voirscreven beloift, een yegelik die dat aengaet te doen vergelden, en weder geven, sonder argelist. Nochtans sal by dien dese Ordinantie voirs. niet vermindert syn, mer vast wesen, en stede houden, beholdelick die waringe die gedaen is, andere in oere macht te blyven.

En dese Ordinantie sal dueren drie maenden lang nae myns genadigen Heeren wederseggen, of nae dien van Campen en van Overysel wederseggen.

Styl van huur tusschen Schippers, Reders, Bevrachters, en Bootsgezellen, getrokken uit de schriften van H. de Groot.

Alzoo het welvaren van Hollandt meest bestaat by de Schip-vaart, en dat daar toe noodigh zyn tweederley huur-handelingen, als van de Bevrachters met den Schipper, en van den Schipper met zyn schipgezellen, altemet ook van den Schipper met zyne Reders, welke handelingen, zoo door wetten als door gewoonten, hare byzondere eigenschappen hebben bekomen, zoo zal het noodigh zyn ook in 't byzonder daar van te spreken, en voor eerst van 't recht tusschen Koopluiden, te weten, Bevrachters en de Schippers.

Een Schipper hier te lande zynde aangenoomen, om buiten landts te varen, en aldaar geladen te werden, voor besprooken loon, indien daar na den Schipper van de hooger handt, door bekommering die aldaar ter plaatze zonder Heere-loon geschieden, niet varen konde, ofte ook de Koopman, om goede inzighte, niet goet vonde het schip te laden, beidens gevals is den Koopman gehouden den Schipper de geheele besprooken loon te betalen. Maar indien een schip, buiten deeze landen zynde, gehuurt werde ellewaarts mede buitens landts te laden, en aldaar komende, by de hooger handt, zonder des Koopmans toedoen, bekommert, ofte verboden wert eenigh goet in te nemen, ofte te laden, eer hy 't goet op zyn bodem heeft, ofte daar na, zoo is den Koopman gehouden in de halve vracht. Dan indien den Schipper, aangekomen zynde hier te lande, ofte buitens landts, eer hy de reis begon, gedrongen wiert te dienen op Heeren-loon, ofte door oorlogh, of andere merkelyke oorzake, zyne reis moeste staken, zoo zyn den Koopman en den Schipper van malkander ontslagen, en moeten elkander helpen dragen de kosten, ten opzighte van de voorgenomen reize gedaan.

De Koopman ter besproken tydt niet gereedt zynde om 't schip te laden, magh den Schipper noch vyftien dagen doen wachten, mits hem betalende zyne leghdagen, tot redelyk zeggen; maar zoo den Koopman binnen den zelven tydt de ladinge niet deede, en zeide niet te willen laden, zoo zyn zy van malkander ontslagen, des is den Koopman gehouden aan den Schipper op te leggen zyne besproken vracht, met de legh-dagen, zoo daar eenige zyn.

Den Schipper is den Koopman gehouden op te rechten ende te beteren alle verlies en schade die den Koopman komt te lyden, door dien het schip is af gevaren niet behoorlyk zynde gekalfaat, dicht gemaakt, ofte voorzien van stouwinge voor de goederen; maar indien het schip wel was verzien, en de goederen wel gestouwt, zoo dan door onweêr, of onvoorzienlyk ongeval, de goederen, ofte eenige van dien, geraakten nat of anderzins beschadight te worden, zulks is den Schipper niet gehouden te beteren, indien hy, met twee of drie van zyne schips-gezellen, die den Koopman daar toe magh kiezen, by eede zyn onschult wil doen: zynde des niet te min schuldigh alle goede toezight op de goederen te hemen, dat die wederom bekomen worden, ofte niet voorder bederven, en zulks tot koste van de zelve

goederen, indien daar om eenige zonderlyke en ongewoonlyke arbeidt, of kosten, gedaan wierde.

Den Schipper moet ook het schip voorzien van goede touwen en koorden, om het zelve te laden en te ontladen, ende ten tyde van de ladinge ofte ontladinge de zelve den Koopman, ofte zyn gemaghtighde, toonen, om te zien of daar eenigh gebrek aan is, en is daar eenigh gebrek aan, 't zelve te beteren: ende indien den Schipper al 't geene voorzeit is niet deede, en dat by gebreke van dien eenige schade gebeurde in 't laden ofte ontladen, zoo is hy schuldigh de zelve te beteren.

Eenige goederen binnen den scheepe zynde vermindert ofte beschadight by den Schipper of zyne schip-gezellen, is den Schipper gehouden de schade te vergelden, na de waerde van de goederen, zoo als die gegolden zouden hebben ter plaatze daar de zelve heen geschikt waren; maar vermindering ofte verderf van goederen, toekomende by uitloopen, smelten, verstrooijen, verargeren, of anderzins, zonder schult des Schippers ofte zyner schip-gezellen, staat alleen tot laste van den Koopman.

Indien ook een schip zoo zwaar was geladen, dat het bevonden wiert te diep te gaan, en over zulks den Schipper gedwongen wiert eenige goederen te lossen eer hy ter plaatze van de ontladinge komen mogte, zoo is den Schipper niet gehouden te

vergoeden bet verlies ofte schade dat aan zoodanige overladene goederen, buiten zyne en zynes schip-gezellen schult ende verzuim, zoude mogen gebeuren.

Een Schipper is ook gehouden te beteren de schade die 't schip of goet lydt, door dien hy Schipper eenige schip-gezel, ofte schip-gezellen, zonder reden heeft doen vertrekken uit het schip.

Een Schipper buitens landts in noodt van gelde zynde, en geen bodemerye konnende vinden, magh verkoopen van de ingeladene goederen; doch hy is schuldigh de zelve goederen aan den Koopman te betalen binnen veertien dagen na zyne aankomste, zoo als die gegolden zouden hebben ter plaatze daar de zelve heen geschikt waren, mits, doende de zelve vergoedinge, geniet den Schipper vracht ook van de goederen die by hem alzoo verkocht zyn. Maar hadde den Schipper goede wint verlegen, en ware hy daar door in zoodanige noodt gekomen, ofte hadde hy des Koopmans goederen buiten noodt verkocht, zoo zoude hy aan den Koopman gehouden zyn in alle schade, en de winstderving, daar door zynde veroorzaakt.

Een Schipper is schuldigh op alle plaatzen, daar 't van noode of de gewoonte is, een Loots-man te nemen, op de verbeurte van vyftigh goude realen, boven de verbetering van kosten, schaden, en winst-dervinge, die den Koopman, by gebreke van dien, zoude mogen lyden.

Een Schipper zal t'elken maal eer hy t'zeil gaat aan de schip-luiden raadt vragen, en volgens het zeggen van 't meeste deel doen; deede hy anders, en quam daar door eenige schade aan 't schip ofte goet, de Schipper zoude zulks moeten beteren, hadde hy de macht, en zoo niet, de Reders van 't schip voor hem.

Een Schipper, zynde gehuurt voor de Zomer, moet dienen tot Martyns-dagh: dan ware hy ten zelven dage noch in zee, moet hy dienen tot dat hy weder komt, zonder loons vermeerdering.

Een Bevrachter, hebbende een schip gehuurt, om zyn wille daar mede te doen, en het zelve schip quame zonder verzuim te verongelukken, is gehouden aan de halve schade: hy vermagh ook het schip een ander te verhuuren.

Een Schipper schip-breuk lydende, ofte aan grondt rakende, moet zyn beft doen om schip en goederen te bergen, zoo hy kan: moet ook het schip doen hermaken, indien by rade van het meeste deel der schip-gezellen bevonden werdt het zelve hermakelyk te zyn; en als het schip hermaakt is, moet hy de geberghde goederen brengen ter besproken plaatze, waar na den Koopman schuldigh is te wachten, 't en ware hy de geberghde goederen eerder t'hemwaart wilde nemen, en met den Schipper wegens vracht-loon overkomen. Maar wiert het schip bevonden in korten tydt niet hermakelyk te zyn, en den Koopman met den Schipper niet over een quamen, als vooren, dan moet den Schipper, zoo haast het mogelyk is, een ander schip ofte scheepen huuren, en de geberghde goederen brengen ter besproken plaatze: en van alle goederen die alzoo geberght, en met het hermaakte schip, ofte met een ander, alzoo gebragbt zullen zyn, zal den Schipper zyn volle vracht-loon ontfangen.

Het schip gekomen zynde ter plaatze zyner ontladinge, moet gelost worden binnen vyftien dagen daar na, 't en ware door merkelyke verhindering: en den Schipper, schoon het goet dan uit den scheepe gezet hebbende, mag het zelve daar houden leggen, tot dat den Koopman hem voor zyn vracht, en andere omgelden, betaalt ofte anderzins vernoeght zal hebben.

Een Schipper ook eens het goet den Koopman aangetelt hebbende, als 't zelve uit het schip in een lichter wert gedaan, magh daar mede volstaan.

By gebrek van betaling der vracht, mag den Schipper des Koopmans goet, tot voldoening, aan hem nemen, voor zoor veel gelts, als voor gelyk goet in de markt wert gegeven.

Wederom mag een Bevrachter volstaan met afstandt te doen van 't ingeladen goet, zonder dat hy voort in de bedongen vracht is gehouden: insgelyks magh een Schipper, die eenigh goet by noodt heeft verkocht, volstaan met afstandt van het schip te doen.

Wy zullen nu ook spreken van huur tusschen den Schipper en zyne schip-gezellen, met het gevolgh van dien.

Een Schipper zyne begonne ofte onbegonne reize ongeraden vindende te volbrengen, uit vreeze van oorlogh, zee-roovers, bekommering van schip of lyf, ofte om andere onvoorzienlyke zwarigheden, magh zyne schip-gezellen afdanken, mits elk gevende het vierde deel van de besproken loon, boven het deeldes loons 't welk zy alreede verdient hebben, behoudelyk dat het te zamen niet meer bedragedan de geheele huur; en wat den Schipper over betaalt heeft, dat mag hy weder eischen.

Schip-gezellen, by een Schipper aangenomen zynde, mogen het schip niet verlaten, al ware het ook om eenigh gevaar, of quade tydinge, zonder des Schippers wil, 't zy de reize begonnen is of niet, maar

zyn gehouden de aangenomen reize te volbrengen; ende indien zy aangenomen zyn uit en in, zoo moeten zy het schip wederom brengen ter rechter haven daar zy het zelve hebben helpen uit voeren, of in een andere, daar omtrent, na geliefte van den Schipper, zonder het schip te verlaten voor en aleer het zelve volkomentlyk ontladen en geloft zy, en wederom behoorlyk geballaft, en de zeilen van de raijen gedaan: indien iemandt hier tegen deede, die zoude zyne huur verbeuren, tot des Schippers bate, die ook een ander in zyne plaatze, tot zynen koste, zoude mogen huuren; ende zoo daar door eenige schade ware geleden, den zelven zoude de verzuiminge schuldigh zyn te beteren.

Maar indien een schip-gezel, hem verhuurt hebbende, zelve een schip kreegh, ofte een echte huis-vrouw trouwde, en aan landt begeerde te blyven, zoo is hy vry van den Schipper, mits het loon weder gevende, indien hy eenigh gebeurt heeft.

Indien ook het schip door den Schipper aan een ander Schipper verkocht of overgedaan wierde, zoo zyn de nieuwe Schipper en de aangenomen schip-gezellen aan malkander niet gehouden; maar zyn de schip-gezellen daar door beschadight, zoo hebben zy haar verhaal op de oude Schipper, die ook schuldigh is, indien hy 't schip buiten 's landts verkoopt, de schip-gezellen te verzien van een ander goet schip, en kost, om t'huis te konnen komen.

Indien een schip-gezel hem aan twee Schippers heeft verhuurt, zoo blyft de eerste huur van waerde, indien den eersten aannemer zulks belieft: en wie met voorweten een schip-gezel huurt die aan een ander is verhuurt, verbeurt aan den eersten aannemer het tweevoudt der huure.

In gevalle den Schipper iemandt van zyn schip-gezellen wilde oorlof geven, zonder hem van openbare schult, voorledene of tegenwoordige, te zeggen en te overtuigen; ofte dat iemandt van de schip-gezellen, zonder openbare oorzake, wilde oorlof nemen: indien het zelve aan landt gebeurde voor het uit varen, zal den Schipper quyt zyn, mits gevende de halve huure; en de schip-gezel zal ook quyt zyn, mits gevende aan den Schipper zoo veele als de halve huure bedraagt, boven 't geene hy ontfangen moghte hebben: ende indien 't in zee of elders onderwegen gebeurde, zullen zoo d'een als d'ander de geheele huure moeten opleggen.

Den Schipper moet de schip-gezellen drie maal des daaghs te eeten geven, en daar benevens drinkelyke drank: die daar buiten zoude willen drinken ofte eeten, zoude hem moeten lyden met het broot dat hy in de korf vindt, ende met staande te drinken voor de kraan, 't en ware zonderlingen arbeit anders was vereischende.

De schip-gezellen mogen ook geen vuur noch licht gebruiken, zonder wille van den Schipper, alles op de verbeurte van het vierde deel der huure.

Om de jonge luiden, en andere, williger te maken tot de zee-vaart, is van alle oude tyden in deeze landen aan de lieden, haar in de scheeps-dienst ter zee begevende, toegelaten zekere kleine koopmanschappen met haar eigen gelt te mogen kopen, en, zonder vracht te geven, met het schip over te brengen: welke kleine koopmanschappen voeringe wiert genaamt. Dan alzoo de schip-gezellen de voeringe grooter en grooter maakten, tot schade van de Koopluiden, zoo is by de Staten der Vereenighde Nederlanden daar op een mate gestelt, volgens welke in 't uitgaan geen voeringe magh werden genooten. Maar van inkomende goederen van Ooften, dat is van Duitschlandt en van verder komende, genieten de Schippers en Stuurluiden elk een half last rogge ofte tarwe: en drie bootsgezellen genieten t'zamen een last van 't gunt daar de scheepen meest mede geladen zyn, behoudens dat zy onder hare voeringe niet en mogen bevryden eenige kostelyke goederen, als wolle, zyde, lakenen, noch eenige koopmanschappen die met de elle ofte by gewighte werden verkocht. En van alle tonne-goet, als meel, gerst, pek, teer, assche, en andere koopmanschappen, van Oosten komende, genieten die in scheeps dienst

zyn na de zelve evenredigheit als van koren, twaalf tonnen tegens een last gerekent, behoudens zoo het schip nevens het tonne-goet ook koren heeft, dat zy hare voeringe daar na mogen nemen; maar indien in het schip niet anders ware geladen als tonne-goet, zoo en mogen zy niet meer genieten als na evenredigheit, te weten, voor een half last rogge of tarwe negen tonnen, en voor een derden deel van een last zes tonnen, zonder meer.

Maar van Westen komende, genieten van oudts haar vry zout, zonder wyn, olie, ofte diergelyke waaren daar onder te bevryden: doch van wynen en pruimen, uit Vrankryk, is de voeringe voor de Schipper een pype, ofte twee oxhoofden; en voor de schip-gezellen een oxhooft, zonder meer.

Dan van hout, komende over zee van Oosten ofte van Noorwegen, is de voering de zeste penning van 't geene de goederen van inkomen betalen aan de gemee-

ne zaken, zonder meer. Van bieren, van de hondert tonnen acht tonnen, zonder meer: minder na beloop: maar de lading beneden de twintigh tonnen biers zynde, valt daar van geen voering.

Ende werden de voorzeide maten verstaan wel gevolt, zoo het goet den Koop-luiden gelevert wert.

Dit aldus zynde, als nu het schip gekomen is ter plaatze van de ontladinge, moeten de schip-gezellen, op des Schippers aanmaninge, verklaren, of zy hare goederen willen laten gaan over de vracht van 't schip, dat is, in gelyke waaren daar het schip mede geladen is, en in eene koop, dan of zy hare voeringe zelf willen laden; in welken gevalle van zelf te laden, den Schipper gehouden is haar aan te wyzen hun ruim, en plaatze, daar een ieder magh in leggen 't gewight zyner voeringe, mitsgaders een tonne waters, zoo 't hun goet dunkt: des zyn de schip-gezellen gehouden hare bevrachting zoo spoedig te doen, dat het schip daar niet na vertoeve; ende is het dat zy op 't laatste geen vracht krygen, den Schipper en zoude geen schade daar van hebben.

Alle schip-gezellen moeten den Schipper in 't beleidt van schip-zaken by staan: ook het schip tegens den vyandt en zeeroovers beschermen; ende in alle 't zelve den Schipper gehoorzaam zyn, zonder wederspannigheit te gehruiken: en in gevalle van wederspannigheit, magh den Schipper de schip-gezellen tuchtigen met woorden ende werken, gelyk een heer zyn knecht.

Die in ongehoorzaamheit, wederspannigheit, weigering ofte gebreken bevonden werden, verbeuren voor d'eerste maal het zeste deel van de huure, voor de tweede maal het derde deel, voor de derde maal het voorder van de huure: en indien daar door eenige schade gebeurt, zyn zy schuldigh die t'elken reize tweevoudigh te beteren; en dit alles buiten 't recht van straffe, de hooge Overigheit toekomende: tot welken einde den Schipper vermagh de schip-gezel aan boeijen te leggen; en alle andere schip-gezellen moeten den Schipper daar in ten dienste staan.

In gevalle by eenigh schip-gezel een dootslag wiert bedreven, ofte andere misdaadt, lyf-straffe verdienende, zoo moeten insgelyks de schip-gezellen den Schipper helpen, om den misdadiger vast te zetten, op straffe van gehouden te worden als mede-plichtige.

Als 'er tweedraght valt tusschen den Schipper en eenigh schip-gezel, en den Schipper hem drie maal gewaarschouwt heeft, indien de schip-gezel middeler tydt niet overbodigh wert om hem te gedragen ten zeggen van den Stuurman, en Hoogbootsman, zoo vermagh de Schipper den schip-gezel oorlof te geven; maar was de schip-gezel overbodigh zich te gedragen als vooren, en den Schipper wilde hebben dat hy uit den Scheepe zoude gaan, dan zoudt dien schip-gezel zyn volle vrachtloon, ter aankomste van dea Schipper, rechtelyk mogen vervolgen.

Alle schip-gezellen moeten haar wachten van onderlinge twift: anders, wie oorzake daar van is, door onheusche woorden, verbeurt voor d'eerste maal het zeste deel van zyne huure, voor de tweede maal het derde, en voor de derde maal het voordere. Maar zoo eener handtdadigheit pleeghde, zonder quetzen, die zoude verbeuren voor d'eerste maal het vierde deel zyner huure, voor de tweede maal de helft, en voor de derde maal het geheel; dan waar iemandt gequetst, zoo zoude de handtdadige voor d'eerste maal de volle huur verbeuren: en dit alles boven het recht van den verongelykten, als ook betering van alle schade, daar door veroorzaakt, en de straffe van de hooge Overigheit.

Indien een schip-gezel wil zeggen by den Schipper gelastert of gehoont te zyn, met woorden ofte werken, daar van magh den schip-gezel recht verzoeken, als het schip hier te lande zal zyn aangekomen, en nergens anders.

Een schip-gezel is ook gehouden van de Schipper een slagh te verdragen; maar sloegh den Schipper hem ander maal, zoo zoude hy hem mogen verweeren.

Een schip-gezel zyns ampts onkundigh bevonden werdende, verbeurt zyne bedongen ofte ontfangen huur, en noch half zoo veel daar toe.

De schip-gezellen mogen uit den scheepe niet gaan zonder des Schippers believen, en zyn in alle gevallen schuldigh op zyn ontbieden wederom aan boort te komen: achter blyvende, verbeurt de schip-gezel aan den Schipper voor d'eerste maal de helft van de huur, voor de tweede maal de geheele huur, voor de derde maal het tweevoudt van dien, en alle schade, daar door geleden, tot welken tyde het zy, is hy gehouden tweevoudigh op te rechten.

Den Schipper een reize hebbende aangenomen, en goet vindende onder wegen een of meer andere reizen aan te nemen, magh zyne schip-gezellen in dienst blyyen houden, mits hun-luiden haar besproken loon en huure verbeterende, na 't beloop van de mylen die zy voorder zullen reizen; behalven die voor een tydt, noch loopen-

de, zyn aangenomen, de welke, zonder ander voordeel, het schip moeten volgen: gelyk ook moeten doen die om vracht te zoeken werden aangenomen. Doch in zulken gevalle is den Stierman, zynde niet bedreven ter plaatzen daar den Schipper voorder wil varen, schuldigh zulks te verklaren; en wil hem den Schipper echter houden, zoo moet hy blyven, mits houdende zyn oude Stiermans loon gemeerdert na beloop als vooren: maar wil hem den Schipper oorlof geven, en is hy daar mede te vreden, zoo moet hem den Schipper de helft scheiden van zyne huure, en het overige laten volgen, indien de nieuwe reize aangevaert wort in ginswaarts varen; maar gebeurde zulks in 't keeren, zoo zoude hem zyn volle huur verscheenen zyn: en wilde hy zyn oorlof niet aannemen, zoo zoude hy hebben Hoog-bootsmans loon, na beloop als vooren.

Andere schip-gezellen mogen, in gevalle als vooren, haar niet ontschuldigen, dan by ziekte, of noodelyk belet.

Indien den Schipper, voor hy gekomen ware ter plaatze der gerechter ontladinge, goet vindt, door noodt, ofte om geryf, eenigh goedt te ontladen, of te herladen, in 't geheel, ofte ten deele, zoo moeten de schip-gezellen hem daar in by staan; des zullen zy, boven haar besproken loon, daar over buiten af betaalt worden, naar gelegentheit der zaken, op het zeggen van goede luiden, haar des verstaande.

Indien den Schipper buiten de plaatze daar de ontladinge was voorgenomen het schip ontlaadt, en niet wederom laadt, zoo dat het verballast moet worden, dan is de huur van de schip-gezellen verscheenen, als of de lossinge geschiedt ware ter gerechter plaatze, en den Schipper is over zulks gehouden aldaar de huur te betalen; wel verstaande, dat de schip-gezellen dan ook schuldigh zyn, het schip, ontladen zynde, ter bestemder plaatze, ofte ter uitweeghsche plaatze, wederom in te brengen, daar het in gebraght moet zyn, ofte daar het uit gevoert is, zonder nieuw loon, te weten, indien de ontladinge geschiedt ter bestemder plaatze, ofte indien den Schipper ter uitweeghsche plaatze is aangekomen door noodt; maar ware den Schipper daar gekomen met zyn eigen wille, zoo zoude den schip-gezellen toekomen halve huure, van 't geene men gemeenlyk geeft van de uitweeghsche plaatze tot de eigene bestemde plaatze ter ontladinge: en indien iemandt van de schip-gezellen, die 't schip, als vooren, gehouden zyn te volgen, niet eigens, dat zoo veel waerd is, in 't schip heeft, zoo vermagh den Schipper des zelfs huure zoo lange in te houden, tot dat hy het schip zal geholpen hebben te brengen daar het behoort, ofte daar voor verzekering zal hebben gedaan.

Wanneer een schip quam te breken, en de schip-gezellen haar na behooren hadden gequeten, zoo zoude den Schipper gehouden zyn hen dadelyk haar vrachtloon van zynent wegen, en berg-loon van wegen de goederen te geven, indien hy gelt heeft, en zoo niet, is hy schuldigh de schip-gezellen te lande te brengen daar het schip heeft toebehoort.

Een schip-gezel buiten landts bevangen zynde met eenige ziekte, waar door hy tot scheeps-dienst onbequaam is, indien de ziekte ofte krankheit was toegekomen in schips-dienst, arbeidt, ofte verweeringe, dan zal hy daar van geneezen worden op schips-kosten, en hy zal hebben zyne volle huure en voeringe; maar ware het gebrek hem van zelfs aangekomen, buiten de voorzeide oorzaken, zoo zal hy hebben de volle huure en voeringe, en zal daar-en-boven op des Schippers kosten, na zyne gelegentheit, waargenomen en onderhouden worden, 't zy te scheep of te lande, zonder dat nochtans het schip schuldigh zal zyn daar na te beiden: doch ware het gebrek toegekomen door dronke drinken, kyven, veghten, ofte andere schult, zoo zoude den Schipper niet schuldigh zyn hem te houden, of te doen geneezen, maar magh hem uit het schip doen gaan, en op zyne kosten een ander huuren, ook zal

hy daar-en-boven den Schipper moeten weder geven al dat van hem ontfangen heeft.

Een schip-gezel komende te sterven, geduurende de reize, te water of te lande, door eigen doodt, ofte in dienst en verweeringe van 't schip, zoo komt zyne erfgenamen toe de helft van de huure en voeringe, indien zulks gebeurde in 't uit reizen; maar gebeurde zulks in 't keeren, zoo zoude de heele huur, en voeringe, de erfgenamen volgen, waar aan gekort zal werden 't gunt de aflyvige zoude mogen hebben ontfangen. Den Schipper zal den aflyvigen schip-gezel doen begraven aan landt, indien zulks zonder merkelyk verlet kan geschieden, en hy zal de koste van de begravenisse den erfgenamen mogen korten, indien den overledenen buiten zake van schips-dienst, ofte verweeringe, is gestorven.

Wy hebben gesproken van de handelinge van de Schipper, zoo met de bevrachters, als met zyne schip-gezellen. Nu gebeurt het dikmaal dat den Schipper geen eigen schip heeft, maar dat het andere lui-

den in 't geheel of ten deele toekomt. Als den Schipper deel heeft aan 't schip, ofte voor zyn dienst deel aan de winst bedingt, zoo is het maatschap; maar als hy loon bedingt, zoo is het huure. Dan alzoo den Schipper veele zwarigheden konnen ontmoeten, waar in hy de Reders geen raadt kan vragen, zoo staan hier aan te merken eenige byzondere gerechtigheden.

Een Schipper in gebrek vallende aan geene zyde der zee, dat is voorby de engte van Doeveren, ofte door de Sont, magh gelt nemen op de kiel van 't schip, by bodemerye, of anderzins, tot het vierde deel toe der waerde van den bodem, en hoger niet, dan by uiterste noodt; en niemant konnende vinden die hem gelt wil leenen, noch geene koopmanschappen in hebbende die hy kan verkopen, zoo vermagh hy, met raat van de schip gezellen, de scheepstouwen te verkopen, of te verzetten; maar deede hy zulks buiten noodt, zoo zoude hy de Reders alle schade, en winst dervinge, moeten oprechten.

Reders de welke het Schip toekomt, zyn aan den Schipper niet verder gehouden als tot haar deel des schips, en van het gunt zy voorder zouden mogen hebben.

De Schipper moet zorge dragen dat het schip boven dicht zy; want alle schade, die de koopmanschappen komen te lyden door water van bovenen, strekt tot zyn nadeel.

Zee-wetten voor de Bootsgezellen ter Haring-visscherye, gemaakt in den Jare 1619.

I. **A**Lle persoonen hen nu voortaan verhuurende ter haring-vaart, zullen verbonden zyn haar werk en dienst zoodanigh te volbrengen, als den Stuurman hen dat bevelen zal, zonder daar uit te gaan, buiten duidelyk verlof of wille van hem, op boete, dat de Stuurman den zelven gezelle voor elk schoft zal mogen korten vyf stuivers, voor een halve dagh tien stuivers, en voor een geheelen dagh twintigh stuivers, en zulks aan 't eerste vierde deel van de huure die hem komen zal, na dat hy uit zyn werk gebleven zal wezen: ende by aldien de zake in rechte komt, zal de bootsgezel als dan verbeuren tegens den Schout, of Baljuw der plaatze daar zy afgevaren zyn, drie Carolus guldens.

II. Zoo wie hem met een Stuurman verhuurt tot eenigh werk, 't zy van leggen, kaken, kuipen, timmeren, bosschieten, of andere scheeps-werken, en 't zelve niet doet, of niet doen konde; ofte dat iemant, in zee wezende, hem met te veel drank belaste, zal den Stuurman, uit zee komende, den zelven mogen oorlof geven, mits hem niet meer betalende dan den zesten penning van zyne bedongen huure.

III. De bootsgezellen die hen by een Stuurman verhuurt hebben, en naderhant by een andere Stuurman zich weder verhuuren, zullen daar over verbeuren een boete van tien guldens, en noch keurlyke verbetering doen, na welgevallen van Schepenen. Een Stuurman zulks wetende, en zoodanige bootsgezellen huurende, zal mede verbeuren gelyke tien guldens: ende indien den Stuurman daar van by een bode, ofte andere goede kennisse, gewaarschouwt ware, en noch daar-en-boven met de zelve bootsgezellen ter zee voere, zal hy verbeuren over elke bootsgezel, daar van hy gewaarschouwt zal zyn, twintigh guldens, te bekeeren d'eene helft ten profyte van den Officier der plaatze daer die voor-kennisse af genomen zal worden, en d'andere helft voor den armen: ende om zulks te voorkomen, zal den Stuurman gehouden zyn de bootsgezellen, eer hy die aanneemt, af te vragen, of zy aan niemant anders verhuurt zyn, al

eer hy met hun huur maakt: zullen ook geen Stuurluiden, des wetende, ofte naderhant gewaarschouwt zynde, een die zyn eerste Stuurman verlaat, mogen aannemen, en in zee voeren, elk mede op gelyke boete: des zal den eersten Stuurman, daar de huure mede gemaakt is, een vrye wille ende keure hebben, of hy zulken ontrouwen bootsgezel in zyn schip zal willen voeren voor de eerste bedongen huure, ofte niet, en indien den Stuurman hem niet begeert te hebben, zal hy ongehouden zyn den zelven eenige huure ofte loon te geven; blyvende evenwel de bootsgezel die hem ander maal verhuurt heeft, en den Stuurman die hem ander maal ofte derde maal huurt, vervallen in de boete als boven, en dat uit haar eigen goederen: ende de bootsgezellen, hen verhuurt hebbende, om met eenige Stuurluiden ten haring te varen, ende hen te leure stellende, zullen gehouden zyn ter eerster rechts-vervolgh te rechte te staan, ter plaatze daar zy haar verhuurt hebben, om van daar te varen, zonder te mogen afwyken, ofte *overwyzing verzoeken ter plaatze daar zy woonachtigh zyn; ende dat tot dien einde genoegh zal zyn, dat aan haar-luider persoon, waar die bevonden zal worden, ofte ter plaatze van haar-luider laatste woon-plaatze, een weete ofte daghvaarding werde gedaan, met *aankundiging, dat, of zy-luiden verschynen ofte niet, wegens den Stuurman, en den Officier van de plaatze daar zy hen besteedt hebben gehadt om van daan te varen, recht gedaan zal werden by Schepenen ofte Rechteren der zelver plaatze van de bestedinge, volgens den inhoudt van 't Plakkaat: en in gevalle zy-luiden by den Rechter aldaar gedoemt worden, 't zy verschynende in rechten, ofte dien veracht hebbende, dat op zulke verkregen vonnissen verleent zullen worden *strikte uitvoer-brieven, om by den Deurwaerder uitgevoert te worden, in allen schyn of 't zelve by den Hove van Hollandt gewezen ware, niet-tegenstaande eenigh *tegenstel en beroepinge.

**Renvoy.*

**Inthimatie.*

**Rigoureuse executorialen.*

IV. Dat, een Stuurman gereedt leggende om in zee te zeilen, de bootsgezellen gehouden zullen zyn, ten tyde ende uure hen by den Stuurman gestelt, t'scheep te komen: ende zoo wie niet t'scheep komt, en den Stuurman t'zeil ging, zal verbeuren een boete van zes ponden jegens den Officier, ende daar-en-boven gestraft worden tot keure van Schepenen.

**Appel.*

V. Dat alle scheeps-kinderen, bootsgezellen, en huurlingen, uit der zee komende, mits ontfangende t'elke reize den vierden penning van hun-luider huure, te vreeden zullen zyn, en zonder murmuratie wederom ter zee moeten varen, op de verbeurte van 't gelt dat hen van den Stuurman zoude mogen komen, tot profyte van 't schip, en noch zes Carolus guldens, tot profyte van den Officier: ende sloegh iemandt van hen den Reder ofte Stuurman, die zal tot keure van Schepenen gestraft worden.

VI. Indien den Stuurman dooreenigh gebrek, quaat geluk, oorloge, lekkagie van 't schip, ofte eenigh ander verlies van wandt, in quame, en om

die ofte andere oorzaken niet raadtzaam dochte zyn neeringe vorder te voltrekken, zal hy volstaan, mits betalende de gezellen na beloop des tydts tot S. Lucie toe, zynde den dertiende van Winter-maandt; wel verstaande, indien het den Stuurman oorbaar dachte langer in zee te blyven, om neeringe te doen, dan zullen de gezellen den Stuurman moeten dienen zoo lange het hem goet dunkt, mits dat zy daar over betaalt zullen worden na beloop des tydts van hare huur, zoo als hier na verhaalt wort in 't zevende lidt; maar indien den Stuurman op S. Lucien dagh van zyne neeringe scheidt, en door quaat weêr en wint lange onder wege blyft, zal hy in zulken gevalle de bootsgezellen niet meer betalen dan tot dien dagh toe, ende zullen alle de bootsgezellen, wanneer zy aan komen, gehouden wezen te helpen af-snyden, alles op verbeurte van de geheele huure der onwillige bootsgezellen, en daar-en-boven keurlyk gestraft te werden van Schepenen.

VII. Ende indien eenigh Stuurman zyn schip of goet verliest, by ongeluk van zee ofte van zande, zal hy gehouden zyn de huurlingen te loonen na gelang van de tydt die zy met hem gevaren zullen hebben, indien zoo veel goederen geberght worden, dat'er boven het bergh-loon de huure na beloop des tydts van betaalt magh worden, te weten, dat men alle de weken van den teelt zal rekenen van Bamisse tot S. Lucien dagh toe, die acht weken voor twaalf; maar indien het schip en goet van den vyandt ofte van zee-roovers genomen of * gelosgelt wort, zal de huure van de bootsgezellen ofte huurlingen staan tot goetvinden en middeling van onpartydige Stuurluiden, ofte uiterlyk van den rechten, daar alzulk schip uitgevaren zal wezen, na gelegentheit van de zake.

*Gerantzoeneert.

VIII. Dat niemant eenige haring, 't zy varsche of andere, uit den scheepe zal vermogen te dragen, op de verbeurte van twintigh stuivers, tot profyte van den Officier, en de haring den Stuurman te herstellen, op keurlyke boete van Schepenen, 't en ware het zelve geschiede by toestemming en kennisse van den Stuurman.

IX. Dat ook niemant eenigh bier buiten den scheepe zenden noch dragen zal, noch ook niemant van buiten in den scheepe roepen, op de voorzeide boete van twintigh stuivers, en keurlyke straffe, als vooren.

X. Wat bootsgezellen, of vennot van de Stuurman, gelt ofte haring ontfangen hebben, en daar mede ontloopen, zullen gehouden wezen de ontfangen penningen ofte haring te herstellen, en daar-en-boven verbeuren de boete van twintigh Carolus guldens, een derde deel tot profyt van den Officier, het ander derde deel tot behoef van de stede ofte plaatze, en het overige derde deel tot behoeve van de scheepen, en noch op keurlyke boete van Schepenen.

XI. Wie in scheeps-werk, ofte by oorloge, ter voorval van dien, binnen den scheepe gequetst, ofte geschooten wort, dien zal het meester-gelt, en niets meer, betaalt worden uit het gemeene schip, zonder in eenige mont-kosten gehouden te zyn: en indien hy eenige leemte behoudt, daar zal 't schip of de Reders niet in gehouden wezen, maar hy zal ontfangen zyn volle huure van de reize daar in het zelve geschiedt.

XII. Dat den geenen die hen verhuuren in tydt van oorloge, om ten haring te varen, en niet vechten willen als 't van noode wezen zal, tot goetvinden van den Rechter, daar 't schip uitgevaren zal zyn, gestraft zullen worden.

XIII. De Stuurluiden zullen hunne bootsgezellen, scheeps-kinderen, en huurlingen, die zy aangenomen hebben, ofte aannemen zullen, alleen met gelt loonen, zonder de zelve te beloven eenige haring, visch, makkereel, korf-haring, bier, broot, ofte eenige andere waaren of koopmanschappen, hoe die ook genaamt zouden mogen wezen; dan zullen de zelve alleen mogen toestaan op ieder

reize, die den Stuurman ten wille der Reders doen zal, een kinnetje haring, zonder meer, die hen met kennis van den Boekhouder, of der Hooft-reders, zal werden gelevert uit de scheeps haring, zonder dat de zelve eenige haring zullen mogen uitschieten, of ook eenigh hout leveren, 't welk by de Reders zal werden bezorgt, op de verbeurte van 't zelve hont: ende zal den jongens volgen een kinnetje haring voor de geheele teelt, by den zelven t'ontfangen op zoodanigen reis als zy des zullen begeeren; maar zullen de bootsgezellen, en andere huurlingen, het zelve moeten ontfangen op ieder reize, op de verbeurte van dien: ende den Stuurman, of Boekhouder, anders doende, zullen uit hare eigen goederen verbeuren vyftigh Carolus guldens, van ieder bootsgezel, huurling, ofte jongens, die zy meerder haring, visch, ofte andere waaren hebben belooft, te bekeeren d'eene helft aan den Officier die de *uitvoering doen zal, en de weder helft ten behoeve van den armen, en den aanbrenger, half en half.

*Executie.

XIV. Welke voorsz. kinnetjes haring al t'zamen toegeslagen zullen moeten werden binnens daaghs, zonder dat men de zelve weder zal mogen open slaan om te verpakken of te verzorgen, op de verbeurte van den zelven haring, en daar-en-boven een boete van zes Carolus guldens, ten behoeve van den Officier, behalven keurlyke boete van Schepenen, zoo wel by den Stuurman, als vennot, uit haar eigen goederen te verbeuren.

XV. Geen Stuurluiden, scheeps-kinderen, bootsgezellen, of andere, zullen binnen scheeps boort in zee eenige haring mogen uitschieten voor scheeps-haring-voeringe ofte anders, in wat manieren het zelve zoude mogen geschieden, om die te leggen in gelyke tonnen, halve vaten, ofte kinnetjes, dan alleen den ydelen, kuit-zieken, nacht-schamel, klaar en zuiver d'een uit den anderen te schieten, op de verbeurte van den haring, en zes guldens uit haar eigen goederen, zoo wel by den Stuurman als by den vennot; maar alle boter-half-vaten, en kinnetjes, die binnen scheeps-boort ledigh gegeten worden, zonder meer, zullen geleit worden met visch, of haring, tot profyt van den scheepe.

Inde jaren 1611, 1612, 1620, en 1629, zyn by haar Hoog: Moog: en Ed: Groot Moog: onderscheidelyke Plakkaten ter neder gestelt, de Haring-vaart, Visscherye, en haar recht betreffende, die alle in de Plakkaat-boeken staan te zien, van welke hier een late volgen.

Plakkaat van de Heeren Staten van Hollandt, beroerende de groote Visscherye, en Haring-vaart, met verbodt dat niemandt des anderen wandt kerven ofte beschadigen mag, uitgegeven den 12 *May*, 1629.

I. IN den eersten, dat de geene die hen in zee tot de Visscherye ofte Haring-vaart begeven, schuldigh zullen zyn hare roeren klaar te houden, op dat de zelve de netten, in der zee dry vende, niet vangen, en die schade ofte belet doen; op de boete van twaalf Carolus guldens, en de schade, die zy

daar door gedaan zullen hebben, den beschadighden te beteren.

II. Als 't redelyk weêr is om neeringe te doen, zullen de Stuurluiden gehouden wezen haar achterfokken of bezanen te hyssen, daar mede zy den anderen Stuurluiden een teken zullen geven, om neeringe te mogen plegen, op boete als boven.

III. Als de Zonne tot Gode gaat, en het bequame getyde aanstaat, zullen de Stuurluiden gehouden wezen hare ankers te lichten, zy doen neeringe ofte geene, omden anderen geen schade te doen, ofte uit de neeringe te houden; maar die geen neeringe doen magh, ofte niet doen wil, die zal gehouden wezen onder zeil te gaan en te blyven, op de boete van hondert guldens, en verbodt van zyne neeringe voor den tydt van vier jaren, en dat hy boven dien vergoeden zal alle de schaden, die hy eenige anderen van de neeringe met kerven zoude mogen doen.

IV. Of 't iemant dochte zee-weêr te wezen, die zal gehouden zyn een vuur achter op te steken, aleer hy zyn anker zal winden, als dan zyn anker op is, en hy schieten wil, zal hy noch een ander vuur, (makende t'zamen twee vuuren) het eene voor en 't ander achter, op steken, en zal gehouden wezen geen twee vuuren op te zetten voor dat zyn anker van de gront is, op boete als vooren: ende zullen d'andere scheepen, daar omtrent leggende, gehouden zyn van gelyken hare ankers te lichten, 't zy of die neeringe doen willen ofte niet, en zoo zy geen neeringe willen doen, zullen gehouden zyn onder zeil te gaan en te blyven, zonder te ankeren, ofte stakel-vuur op te zeeten, op boete, en vergoedinge van de schade, als boven.

V. Niemant zal hem vervorderen den anderen met gewelt, 't zy van geschut of andere force, ofte door dreigementen of anders, 't zy by wat maniere het zy, uit en open te schieten, of te verjagen, mede op boete als vooren, en boven dien aan den lyve gestraft te worden, na goetvinden van Schepenen.

VI. Niemant zal by den anderen zoo na mogen komen zetten, of ankeren, dat de geene die eerst ter zelver plaatze gelegen heeft daar door eenigzins verhindert zoude mogen werden om zyn wandt bequamelyk te schieten, op boete van hondert en vyftigh guldens, te bekeeren d'eene helft ten behoeve van den beschadighden, en de weder helft als hier na van de boeten in 't algemein gezeit wert.

VII. Dat van gelyken niemant hem vervorderen zal met zyn visch- of haring-schip, ofte met booten, of andere kleine schuitkens, aan een ander wandt te komen, ofte iemants wandt onklaar te maken, op de reep te werpen, of eenigh ander belet te doen, op keurlyke verbetering, ende een boete als vooren, alles boven de vergoeding van de schade aan de beschadighde gedaan.

VIII. Dat niemant, onder dekzel van onweêr, ofte om andere redenen, zyn wandt ingehaalt hebbende, zal mogen ankeren, ofte stakel-vuur op steken, zoo lange hy eenige andere vuuren in zee zal zien, op gelyke boete, en vergoedinge van schade, als in 't derde en vierde lidt deezes gestelt is.

IX. Ende of het gebeurde, niet tegenstaande al 't gunt voorsz. is, dat iemant by noodt eens anders vleeten of netten moeste kerven, (welke noodt hy t'zyner eerste aankomste zal moeten bewyzen met alle zyne bootsgezellen) zoo zal die zelve kerver gehouden zyn de zelve vleeten te heelen met goede vaste touwen, indien het eenighzins doenlyk is, en zoo niet, zal de voorsz. kerver, ook onverzocht zynde, gehouden zyn de voorsz. vleeten te helpen zoeken den toekomenden dagh lang, op boete van de schade, die daar door geleden zal zyn, te vergoeden ende te beteren, en boven dien te verbeuren de somme van zestigh Carolus guldens.

X. Dat niemant, wiens wandt gekorven is, zal mogen ankeren, maar gehouden zyn t' zeil te gaan, en zoo lange onder zeil te blyven als hy noch eenige vuuren in zee zal zien, op boete van te moeten vergoeden alle de schaden die iemant van de neeringe daar door zoude mogen lyden.

XI. En dewyle men tot noch toe niet heeft konnen achterhalen de geene die buiten noodt een anders wandt gekorven ofte beschadight heeft, en dat zulks nochtans, tot welstandt van de neeringe, gedaan dient, zoo statueren en ordonneeren wy, dat, zoo wat Bootsman met waarheit zynen Stuurman van de overtredinge van het derde, vierde, achtste, en tiende lidt van deeze Ordonnantie zal konnen beschuldigen, de zelve van wegen de Visscherye vereert zal worden met een premie van twintigh ponden Vlaams, die hem gegeven zullen werden by de Penning-meesters van die plaatze, daar hy 't zelve den Penning-meester, ofte den Officier aldaar, zal aandienen.

XII. Niemant zal des anderen wandt, dryvende by der zee, mogen inhalen, dan alleenlyk den eenen buurman den anderen, te weten, buurluiden van eene Stadt, Dorp, ofte Vlek, of ten minsten van een Landt; behoudelyk dat met het zelve ingehaalde wandt niet gevischt zal worden, op boete van vyftigh guldens voor elk net.

XIII. Indien iemant eenigh vreemt wandt zage dryven by der zee, die zal een dregge in 't zelve moeten slaan, en alzoo aangaan tot der Zonnen ondergang toe, mits stellende zoo veele bakens op zyn schip als daar groote breels op 't wandt staan dat by gedreght zal hebben; ende indien niemant het zelve wandt binnen dien dage eigent, zoo zal de Stuurman dat ter Zonnen ondergang laten dryven, zonder het zelve te mogen in halen, op boete van aan den lyve gestraft te worden, tot goetvinden van den Rechter.

XIV. Een iegelyk Stuurman zal gehouden wozen op de groote breels, daar zyn wandt mede bewaart wert, zyn naam te stellen, en de naam van de plaatze daar hy uitgereedt wort, mitsgaders op de kleine breels zyn eigen merk, ten einde dat de eene buurman des anders wandt ofte vleet kennen magh, op boete van twintigh Carolus guldens: en zal daar-en boven elken Stuurman gehouden zyn op d'achter-mast van 't schip, dat hy bestieren zal, te stellen en geduurighlyk staande te houden een vaanken, ten minsten drie vierde deel van een elle groot in 't vierkant, waar in staan zal het Wapen der plaats daar hy van uitgevaren zal zyn, met de koleure van dien, op boete als vooren.

XV. Ende zoo wat Stuurman zyn buurmans wandt, dryvende by der zee, ingehaalt zal hebben, zal schuldigh wezen zoo veel haring-manden ofte baken te hangen, d'een boven d'andere, als'er groote breels op 't zelve wandt bevonden zyn, op de middel- voor- of achter-mast, en die zoo lange te laten hangen, tot dat de wedergevinge van de ingehaalde vleeten of netten gedaan zal zyn aan den geenen die de zelve verlooren zullen hebben: ende zullen die bootsgezellen voor haren arbeidt en bergloon genieten vyftien stuivers voor elk net.

XVI. Indien de wedergevinge in zee niet gedaan is, zal elk visscher, die zulke vleeten ofte netten gevonden zal hebben, gehouden wezen de baken of manden te laten hangen, zoo als voorsz. is, tot dat hy wedergekeert zal zyn in de haven of plaats daar hy afgevaren is, en uitgereedt wort.

XVII. Die harer buuren of landts-luiden wandt gevischt, en dat in zee niet wedergegeven hebben,

zullen schuldigh zyn binnen den derden dagh na hare aankomste, indien zy het zelve in handen van de eigenaars niet wedergegeven hebben, te gaan tot den Secretaris van de stede ofte plaatze, en aldaar over geven, wiens ende hoe veel neeten en reeps zy gevonden zullen hebben, benevens de merken van dien, ten einde dat daar af aan de eigenaars van de zelve herstellinge gedaan worde; op boete van aan den lyve of anderzins gestraft te worden, na goetvinden van den Rechter.

XVIII. Die zyn buurmans of landts-luiden netten ingehaalt zal hebben, zal de zelve reeps en netten bewaren, en, die aan landt brengende, doen droogen, tot kosten van den geenen die hen toebehooren, mits daar van ontfangende, voor de voorschreeve kosten van droogen en berg-loon, zoo veel hen-luiden by der Wet van die plaatze, of by goede mannen, hen dies verstaande, toegeleght zal werden.

XIX. Ende om voorts alle voorvallen van schade te beletten en wegh te nemen, zoo veel zulks doenlyk is, zullen de Officiers, Burgermeesters, Schepenen, en andere Wet-houders van de plaatze, van welke zulke Buissen, of andere Scheepen, ter zee-neeringe varen, gehouden wezen, in 't af-snyden van de teelt, en opleggen, van elk schip, daar het aangekomen is, voor hen te doen verschynen drie of vier bootsgezellen, of zoo veele als 't haar goet dunken zal, en van hun-luiden op haren eedt vernemen, of zy ofte hare mede-gezellen den anderen geen schade in 't wandt, netten, of anderzins, gedaan hebben, door 't nemen, wegh voeren, of breken van dien, om hen-luiden, en de geene die tegen onze Ordonnantie, ofte tegen eenige pointen van dien gedaan zullen hebben, te mogen kastyden en verbeteren, andere ten voorbeelde; ende zullen de zelve bootsgezellen, daar toe verzocht en vereischt zynde, schuldigh zyn de rechte waarheit daar van te zeggen, zonder iets te verzwygen of in twyffel te trekken, op verbeurte van haar-lieder huure, en boven dien na goetdunken gebetert te worden.

XX. Zoo wanneer iemant bevonden wert, wetens en willens, of tegens de ordre, hier vooren verhaalt, zyn mede-visscher schade gedaan te hebben, die zal schuldigh zyn de zelve schade te beteren, en de beschadighde daar van te voldoen, by aldien zyne goederen daar toe strekken mogen, ende zal de voorsz. beschadighde het sur-plus ofte reste van de schade, by hem geleden, verhalen mogen aan de Reders van de scheepen, en tot aan de ingeladen goederen toe; ende zal den Stuurman boven dien noch verbeuren de boete van zestigh Carolus guldens, en gestraft worden, andere ten voorbeeldt, na goetvinden van de Wet.

XXI. Wie den anderen, buiten de punten hier vooren verhaalt, onwetens ofte onwillens beschadight, ofte dat den eenen Stuurman den anderen, door quaat weêr, of anderzins, onwetens zyn schip quam te overzeilen, die zal dat beteren, na goetvinden van de Rechters der plaatze daar zy af varen, de welke binnen een maandt (na dat de partyen behoorlyke actie in rechte zullen hebben ingestelt) de zake zullen beslechten, 't en ware dat zy met elkanderen in 't vriendelyk over een quamen: ende in gevalle iemandt hem met het vonnisse moghte bezwaart vinden, die zal de zake mogen betrekken voor het Collegie van de groote Visscherye en Haring-vaart deezer Landen, de welke ter eerster aanstaande vergaderinge de voorsz. zake by arrest zullen af doen; ende by aldien eenige byzondere vergaderinge verzocht worde, dat zulks by het voorsz. Collegie zal werden toegestaan, mits dat den geenen, die zoude mogen komen te vervallen, zal betalen de kosten die als dan zouden vallen: welke sententie ofte goetvinden, by 't voorsz. Collegie van de Visscherye gegeven, na

behoorlyke kennis van zaken, zoo wel beroerende dit tegenwoordige, als ook alle andere voorgaande punten, zal kracht bekomen van gewysde dingen, zonder daar af eenige herroepinge, ofte verder betrek te mogen doen, niet meer by appel dan vernieuwinge, ofte andere middelen, gemerkt dat zy-luiden hen ter zee generen moeten om haar-luider onderhoudinge, en hun niet mogelyk is processen te onderhouden of te vervolgen, by het welke de voorsz. neeringe verachtert, gelaten, en te rugge gestelt zoude mogen werden, tot achterdeel van de gemeene welvaart.

XXII. Indien eenigh bootsgezel hem vervorderde, zonder weten ofte uitgedrukt bevel van den Stuurman, iemants netten te kerven, de zelve zal gestraft werden als een piraat ofte zee-roover, zonder eenige genade ofte ooghluikinge. Ende zullen alle de voorsz. boeten gaan en aangewendt worden het een derde deel tot profyte van de Visscherye, het ander derde deel tot profyte van den aanbrenger, en het overige derde deel tot profyte van den Officier der plaatze, die de uitvoeringe daar van doen zal. Wel verstaande, dat eerst ende alvooren van de goederen der geener die misdaan hebben afgaan en betaalt zullen worden alle die schaden, hier vooren uitgedrukt.

XXIII. Den Officier zal niet mogen verdragen over eenige van de voorsz. fouten ofte overtredingen, zonder uitgedrukt verlof en bywezen van de Burgermeesteren en Schepenen der plaatze, ende zullen die over-een-komingen, zonder haar-luider verlof gemaakt, gehouden worden voor nul en van onwaerde; ende zullen dies niet tegenstaande de voorsz. Burgermeesteren, of andere, daar toe by der Wet gevolmachtight, de voorsz. boete op de overtreders mogen vervolgen en uitvoeren, ende het deel van de voorsz. Officier aanwenden tot profyte van de stadt.

XXIV. De Kapiteinen der scheepen van oorloge, dienende de Visscherye, worden by deezen gevolmachtight, dat zy alle de overtredingen, die by iemandt, tegens deezen Plakkate, in zee gedaan zullen worden, datelyk en met authoriteit zullen mogen doen rechten, ende den overtreders over hare overtredinge bekeurt hebbende, zullen zy genieten d'eene helft van de boete hier vooren gestelt, te weten, het derde deel, voor den aanbrenger geschikt, en d'eene helft van het derde deel dat voor de Visscherye wort behouden.

XXV. Een iegelyk Stuurman zal gehouden zyn de voorsz. leden in druk of in geschrifte te hebben in zyn schip, opdat de zelve te beter nagekomen en onderhouden mogen worden: ende zal elk Stuurman, ofte Meester van den scheepe, (hebbende deeze onze jegenwoordige Ordonnantie, als voorsz. is) ook gehouden wezen, voor 't vertrekken van zyne verblyf-plaatze, de zelve te leezen, voor te houden, en te kennen te geven zynen gezellen, op dat zy daar van geen onkunde voorwenden mogen, en hen-luiden alzoo te beter wachten die te overtreden; op boete van twintigh guldens by den Stuurman uit zyn eigen beurs te verbeuren.

Ende ten einde niemant van deeze Ordonnantie onkunde voorwende, zoo bevelen en volmachtigen wy den eersten Deurwaarder van den Hove, hier op verzocht, de zelve alomme bekent te maken daar 't van noode wezen zal, ende jaarlyks de zelve bekentmaking (ten verzoeke van die van de groote Visscherye) te vernieuwen. Ende lasten voorts alle Officieren, Rechteren, en Wethouders, dien dit aangaan zal, dat zy tot d'onderhoudinge van dien

goede toezight nemen zullen, en tegens den overtreders procederen, en doen procederen by executie over de boeten boven gemeldt. Gegeven in den Hage, by forme van Plakkaat, onder onzen grooten Zegel, hier aan gehangen, op den twaalfden Mayus, in 't Jaar onzes Heeren duizent zes hondert negen-en-twintigh. Onder stont, ter ordonnantie van de Staten van Hollant en West-Vrieslant. *A. Duik*.

By nacht zullen zy hare ankers hebben in te nemen.

Die niet vischt, vermagh niet onder de visschers te dryven, maar moet zeil maken.

In 't net schieten magh men den anderen niet te na komen.

Men moet zich wel wachten van een anders wandt te kerven.

De haring, die voormaals by Noorwegen, en onder Schoonen plagh te schuilen, vangt men nu in 't voor-jaar op de kust van Schotlandt, en in 't na-jaar op de kust van Engelandt, benoorden de Teems, van [+]waar zy, in de Winter, de Hoofden door trekken, achter Engelandt schieten, en tegen het voor-jaar, grootelyks vermeerdert, voor de Schotsche kust zich weder laten zien.

[+]*Ziet Klokkius in AErario lib.* 11. *cap.* 35.

Deeze visscherye wordt van de Nederlanders grootelyks geoeffent. Men heeft voormaals in een jaar by de vyftien en zestien hondert Buissen, drie maal op de vangst, het gat van Texel uit en in zien zeilen. Heden beloopt het getal omtrent zeven hondert, of minder, ieder zeventig last voerende: elk last houdt hondert en twaalf tonnen, en ieder ton omtrent negen hondert haringen: zoo zy nu drie maal laden, gelyk meest tydts geschiedt, komt het getal der gevangen haringen op veele millioenen te beloopen.

In het jaar 1590 voeren van Enkhuizen alleen drie hondert en vystigh Buissen op den haring-vangst in zee: welke stadt zoo scheep-ryk is geweest, dat, als de Koning van Spanje de Nederlandtsche scheepen in beslagh nam, men daar in korten tydt drie honderdt groote Scheepen opgebouwt heeft.

[+]Op het jaar 1163 heeft men eerst deeze haring beginnen te vangen, 't geen by die van Zierikzee in 't werk gestelt wierdt. *Willem Beukelsz.* van Biervliet, was d'eerste die den haring zoute, en in tonnen pakte, op het jaar 1416: hy storf in 't jaar 1447; en Keizer *Karel* de vyfde waerdeerde deeze vondt zoo hoogh, dat hy, in 't jaar 1556, te Biervliet het graf van die man ging bezoeken: voor zynen tydt wiert den haring [+]varsch gegeten. Kort hier op is tot Hoorn het eerste groot haring-net gemaakt; daar de Heer *Huigens* aldus van spreekt:

[+]*Ziet Grotius de Mare lib Boxbornius cap.* 14. *van het vry haring vangen der Hollanders onder Engelandts*.

[+]*Ziet Meester Symens Tractaat van de Haring*.

Heb ik van allen eerst 't groot haring-net gebreidt,
Van allen eerst gespreidt, van allen eerst verbreidt.

Sr. *Walter Rawleg* zeght in zyne uitgegevene schriften, dat in den jare 1610 de Hollanders op de Engelsche kust gevischt hebben met drie duizent scheepen, en vyftigh duizent menschen. Twintig Buissen, zeght hy voorders, onderhouden acht duizent menschen: en meint, in alles gerekent, dat de Hollanders toen ter tydt wel twintigh duizent scheepen in zee hadden; 't geen, onzes oordeels, vry hoogh genomen is, en met de waarheit, noch toen noch nu, wanneer de vaart te byster is vermindert, niet over een schynt te komen.

Ter tydt, als by den laatsten Engelschen oorlogh de haring-vangst in de Noort-zee stil stondt, gaf Godt zulken grooten over-vloedt van haring in de Zuider-zee, dat zommige visschers in een maandt elk acht hondert last haring vongen, zynde omtrent tachentig hondert duizent haringen, waar van de acht hondert last verkocht wiert voor 15620 guldens.

Die van Amsterdam inzonderheit hebben voormaals, om den Scheeps-bouw en vaart voort te zetten, veele goede wetten en keuren dies wegen uitgegeven, zoo

rakende den Zee-luiden zelve, als de Timmermans, Mast-makers, Touw-slagers en zoo voorts.

Niemandt magh Meester-timmerman worden, 't en zy hy proef-stuk van zyn konst geeft, met een plank van 25 voet te sloeren en in te brengen, een nieuwe naadt te dryven, en een roer met vyf haken, of wel een spille met vyf gaten te maken.

Alle masten, en sprieten, die'er gevormt werden, moet men zes- of acht-kant behouwen, zonder dat daar in eenige proppen mogen gestoken worden. Men meet de zelve binnen de 7 en 14 palmen van het vierkant hout 6 voet, de 14 palmen van het eindt 8 voet, en de stik-houten van het eindt 12 voet. Het hout, daar de masten van gemaakt worden, moet, volgens keure, by Winter-tydt gehakt zyn.

Quade hennip wert by Keur-meesters gewraakt. Het kabel-garen moet twee-en-vyftigh vadem lang uit een pont hennip gesponnen werden, en het lyk-garen op zestigh vadem uit een pont. In regen vermagh niemandt gar en uit te scheeren, om strengen of touwen daar van te draaijen, zelfs ook niet by nacht. Alle lyken, lynen, en huizing, moeten geslagen zyn van gelling, of van fyne Rigasche hennip, zonder daar toe eenige andere hennip te mogen gebruiken. De marling moet, volgens [+]Amsterdamsche wet, van Rigasche hennip zyn gemaakt.

De ankers worden over 't blok gestort, om proeve van haar sterkte te geven.

[+]*Ziet de Handtvesten van Amsterdam*, 6 *boek*, 3 *deel*.

Bestier op Koopvaardy-scheepen in 't byzonder.

+Gesproken hebbende in 't algemein van het scheeps-bestier op Koopvaardy-scheepen, zal 't niet ondienstigh zyn in 't korte aan te roeren hoe het op ofte in de Scheepen zelve staat, en toe gaat.

+Van keuren op 't lossen en laden van Scheepen, regelementen voor 't Bootsvolk, enz. ziet het Plakaat-boek van Amsterdam.

Wanneer byzondere ingezetenen deezes Landts Scheepen uitrusten, om buit op den vyandt te behalen, en hem afbreuk te doen, die men Kapers noemt, worden de zelve bemant, zoo van Bevelhebbers als gemeen bootsvolk, gelyk 's Landts Oorlogh-scheepen, doch zomtydts meerder in getal; want haar kracht bestaat in 't enteren, dat met veel volks moet geschieden: waar mede het bestier ook ten vollen over een komt. De Reders of eigenaars van die Scheepen bestellen de leeftocht voor het volk. De huur van 't volk wort geschikt na de buit die'er verovert is, in welke zy mede komen te deelen: of zoo men niets beloopt, geniet het volk veeltydts geenen loon.

De Koopvaardy-scheepen die na Oost-Indien varen zyn gemeenlyk sterker bemant als de Landts Oorlogh-scheepen, en komen in de mindere beamptelingen over een. By 't af-sterven van de Schipper vervangt de Stuurman des zelfs plaatze. De Koopman slaat acht op de lading, vent de zelve, en verhandelt die: hy heeft zyne Schryvers en Boekhouders onder zich.

De Schippers op deeze Scheepen hebben 't gebiedt over het scheeps-volk, en de bestieringe van dien; als mede van zeil te maken, het zelve te verminderen of te vermeerderen, streken te zetten, of te veranderen. Als zy in een vloote gezamentlyk hun reis vervorderen, wert althans een Opper-bevelhebber over de geheele vloot gestelt, die de vlagge voert, en gebiedt: by gebrek van deeze hebben de Koopluiden beurt voor beurt het opper-gezagh.

Op ieder Schip is een Raadt van vyf persoonen, die als Rechters zyn gestelt, met volkomen macht om over alle kleine misbruiken recht te doen: deeze zyn de Koopman, als Voor-zitter, Schipper, Onder-koopman, Opper-stuurman, en Hoog-bootsman. Geen by-een-komsten, 't zy om recht te plegen, of anderzins, mogen van het eene Schip op het ander geschieden, zonder vol bevel van de Opper-vloot-vooght.

Des nachts moet in ieder wacht drie of vier maal de ronde onder en boven in de Scheepen gedaan worden, om alle onraat, onheil, en t'zamenrottinge van 't volk te weeren.

Niemant magh des Heeren naam ydelyk misbruiken, of zweeren, de Godts-dienst bespotten, noch geschillen om verscheide Godts-diensten aanrichten, op zware straffe, daar toe gestelt.

Binnen deeze Scheepen magh niemant timmeren, zonder duidelyk bevel van de Koopman, en Schipper.

Niemandt binnen scheeps-boort magh zyne toegevoegde drank-maat verkoopen, of besparen, maar moet het zelve aanstondts nuttigen. Geen leeftocht magh over boort geworpen worden, onder voorgeven dat verdorven is, zonder toestemming van Schipper, en Koopman.

Ieder kryghsman heeft zyn geweer wel schoon en kant te houden, en moet het zelve wekelyk den Gezaghebberen vertoonen.

Die eenige werk-tuigen van de Heelmeester, Timmerman, of Kok, verwerpt, of versteekt, wort, tot straffe, gelaerst.

Wie eenigh geschut af-schiet, zonder last, verbeurt een maant soldy.

Op de kranken moet acht geslagen werden, en hen onderstandt geboden van de geene welke onder het zelfde gedeelte volks bescheiden zyn.

De goederen, tot den lyve van een afgestorvene behoorende, is men gewoon voor de mast te verkoopen.

De Scheepen moeten dagelyks, zoo wel van buiten als binnen, gewasschen en gereinight worden.

Niemant mag zich vervorderen te dobbelen, speelen, of eenige speel-tuigen te maken binnen scheeps-boort, op straffe van acht dagen in de yzers te zitten: en het verlorene met spel is men niet gehouden te betalen.

Niemant vermag zich dronken te drinken, of te plok-hairen, noch elders binnen scheeps-boort vuur te gebruiken, dan met last, ook geen tabak roken, dan op het bove-net, of in het galjoen; alles op verbeurte van zware straffe, daar toe gestelt.

Na bezette wacht moet ieder zich stil houden, en zyn bestelde post waarnemen.

Niemant vreemds magh binnen boort komen, als met toelating van de Bevelhebbers.

Hooy of strooy in de slaap-plaatzen te hebben, of ook eenige kooije in te nemen buiten last, wort niet toegelaten.

Het zee-doopen aan den onbevarenen wort niet gepleeght; maar ter gewoonlyke doop-plaatzen wort ieder baks-volk met een flap-kanne wyn beschonken.

Zaken die de soldaten op deeze Scheepen aangaan, moeten by den Kryghs-raadt

afgedaan worden, welke bestaat uit den Koopman, Schipper, Sergeant, Corporaal, en Lantspassaat; doch wanneer het zaken van grooten gewichte zyn, moeten de zelve by den Breeden- of Vloot-raadt, zoo daar twee of meer Scheepen by den anderen zyn, afgedaan worden.

De Vloot-raadt deezer Scheepen bestaat uit alle de Koopluiden, Schippers, Onder-koopluiden, en Opper-stuurluiden; doch in zaken de kryghsluiden bestreffende, komen, in plaats van Onderkoopluiden, en Stuurluiden, de twee eerste gebiedt hebbende kryghsluiden, 't zy Hopluiden, of minder beamptelingen. De eerste Bevelhebber heeft de voor-zitting in deeze vergaderinge, en, by ongelyk getal, eene stem, maar by gelyk getal twee stemmen. Deeze Raadt heeft maght de verstorvene plaatzen te vervullen, en onbequame uit den dienst te stellen: spreekt vonnis over zware misdadigers, en zulks op het Schip van den Opper-bevelhebber: beraamt ook op 't nemen van de streken, aandoen van plaatzen, enz. draaght mede zorge, dat'er geen bus-kruit noodeloos in de vloot gespilt werde.

De Gebieder van de vloote heeft recht om in alle byzondere Scheeps-raden te komen, en daar de voor-zitting te hebben.

De vonnissen worden aan de misdadigers ter uitvoering gestelt, op de Scheepen daar het feit is voorgevallen: en wanneer een byzondere Scheeps-raadt recht zal uit spreken over eenige kleine zaken, in welke haar zulks is toegelaten, zal de Scheeps-bevelhebber daaghs voor de uitvoering zyn Schip zoo dicht by dat van de Vloot-voogt houden als 't doenlyk is, en een vlagge aan de kralyn by de marsch ophalen, latende die dus een uur lang waaijen, op dat de Vloot-voogt weten magh dat men daaghs daar aan recht plegen zal, en hy zelve over kome, ofte iemant met zyn bevel zende; doch indien niemant van zynen Rade over komt voor de middagh op den bestemden dagh, dan gaat de Scheeps-raadt met haar zaken voort: en indien het feit lyfzakigh geoordeelt werdt, steekt men het voornoemde teken weder op, ten einde zulks de Vloot-vooght bekent zy, en hy bestellinge doe.

De Scheeps-raadt beveelt den Predikanten, en Kranke-bezoekers, niets meerder als den Kerken-dienst waar te nemen; doet hen in goede achting houden, en niet bestraffen in 't byzyn van het volk, 't en ware de misgreep te grovelyk was. Deeze hebben goede zorge te dragen van het volk steedts tot deughden aan te manen, en alle Kerkelyke twisten te schouwen: de beampten vermanen zy in 't byzonder, zoo eenige mis-greep komen te begaan: voor alle vergaderingen hebben zy het gebedt te spreken. Het bootsvolk wert met Godtsdienstige boeken voorzien: en niemandt magh zich uit het gebedt of predikatie onthouden.

De bezwoorene instellingen moeten den volke maandelyk voor geleezen worden.

Als'er eenigh af-gestorven mensch over boort gezet wort, laat men een stuk los schieten.

Als de Schippers en Stuurluiden verschillen, in de streken die men nemen zal, moet zulks den Bevelhebber, of Koopman, bekent gemaakt werden, om hen te vereffenen.

Deeze Scheepen hebben diepe hollen, of ruimen, gelyk alle Koopvaardy-scheepen, zynde achter hoog, en wydt uit gebogen, tot lyfs berging, en stouwing van goederen. De Hoogh-bootsluiden, en Schiemannen, dragen zorge dat de zelve wel gestouwt worden, ten welken einde zy tusschen de scheer-houten, en aan 't boort, gaten doen maken, om de stort-goederen daar door bequamelyk in te storten. Wegens het broeijen of heet worden der Peper, Noten, en Nagelen, moeten geen andere goederen onder noch tusschen de zelve in gestouwt werden; want Foelie, daar tusschen geleght, zal van de hitte der genoemde speceryen zwart worden, Benjuin smelt, Gengber verliest zyn verw, Syroop verteert, Radix China schroeit, verbroeit, en verdroogt: derhalven is het dienstigh dat ieder van deeze speceryen in een

byzonder ruim geladen worden. Fardeelen, pakken, en andere stuk-goederen, worden op elkander tegen de ruimen der speceryen gestouwt. De kostelykste goederen moeten in de middelste lagen gelegt werden, om van onderen niet beschadigt, of van bovenen door lekkagie niet bedorven te worden. Alle waaren die het druipen of smelten onderworpen zyn moeten zoo gestouwt en gepakt werden, dat zy met lekken geene andere waaren konnen beschadigen. Zware pakken onder gelegt zal den scheepe styfte geven. Olie moet boven en voor de handt geplaatst wezen: de vaten daar de zelve in is, moeten eenigzins wan gelaten werden, de hoepen en bodemen aan gedreven, met zout, zant, en water, wel gewreven zynde, om alle lekkagie voor te komen. Men stouwt de Peper zoodanigh, dat die de pomp niet ontredden kan. Gelyk op alle Scheepen, als men zant geballast heeft, moet zorge gedragen worden, dat het zelve de loop van 't water, omtrent de pomp, niet hin-

dere, en dat die niet verschiete; want verschoote ballast, en onbequaamheit in het pompen, brengt een Schip in gevaar, zoo als by eigene ondervindinge, in de Noortzee, heb bespeurt.

De Provoost, welke aanklager van misdaden op deeze byzondere Scheepen is, hoort de getuigen, ten overstaan van twee Rechteren, genoomen uit den Scheeps-raadt. Wie deeze Scheeps-rechters van onrecht lastert, moet met blooten hoofde, geboogen knien, en gevouwen handen, Godt, het Gerecht, en den verongelykten, om vergiffenis bidden. Die iemandt dreight, wort tot vreede gedwongen.

Niemant magh buiten last van boort varen, op byzondere straffe, daar toe gestelt.

Deeze Scheepen worden gemeenlyk voor twaalf maanden van lyftocht verzorght, en zulks voor hondert koppen met een-en-twintigh duizent ponden broodt, (meerder of minder na het getal van volk) waar van ieder man wekelyk vier pondt geniet: twintigh tonnen vleesch, elk van vyf hondert en vyftigh ponden, waar van twee maal ter weke aan ieder man drie vierde deel ponts geschaft werdt: twintig tonnen spek, elken ton op drie hondert en vyftigh ponden gerekent, 't geen een maal ter weke wort geschaft: en drie duizent ponden stok-vis, waar van ieder man vier maal ter weke een vierde deel pondts geschaft wert. Ieder man rykt men vyf kazen uit, elk van zes of zeven pondt zwaarte, voor de reize. Noch laad men veeltydts in dusdanigen Schip, daar hondert man op varen, dertigh toelasten water, waar van ieder man een flap-kan daaghs kryght, behalven achtien pypen water voor de Kok: een tonne bier voor ieder man: achtien toelasten Spaansche wyn, waar van een mutsken daaghs aan ieder man wert uitgereikt: twee toelasten Fransche wyn: twee oxhoofden brandewyn: twaalf tonnen boter: vier varkens azyn: vier-en-twintigh halve amen olie: een aam limoen-zap: vier quarteelen pruimen: vyftigh zakken gort: twintigh zakken graauwe erweten: twintigh zakken witte erweten: een grof-ton miredik-wortel: een halve ton mostert-zaat: veertigh gerookte hammen: vyftigh stukken gerookt vleesch: acht gerookte tongen, enz. dit alles doet de Schipper, na wet en mate, aan zyn volk gerechtelyk uitdeelen.

Op Scheepen die na West-Indien, de Straat, en elders varen, is de Schipper het Hooft, wien de Stuurman, en Hoogh-bootsman, volght. Deeze voeren een Heel-meester, Meester-busschieter, Kok, en by wylen een persoon die acht slaat op d'ingeladen goederen, onder de naam van *Super-cargo*, zonder Officieren meer: deezes ampt is, te bezorgen dat het koopmans goet zonder schade gelost en geladen wert: hy koopt, en verkoopt, houdende van alles boek, en rekening.

Op West- en West-Indies-vaarders is 't dienstigh dat de Schipper, en andere Opper-hoofden te scheep, ontzaggelyk by het volk zyn; want in die streken menighmaal oproerigheit onder 't bootsvolk komt voor te vallen, daar de langwylige en ongemakkelyke reizen, het slecht voedtzel aan de maats, en de weinige magt, die de Schippers hebben in 't oeffenen van rechts-pleging, en het straffen der misdadigers, groote oorzaak toe geven. Hierom heeft de gewoonte te scheep in die gewesten ingevoert, dat stouthartige Schippers, by muitery, of dreiging van 't schip af te loopen, het rebelle volk zelfs aan den lyve straffen, schoon daar toe niet gevolmaghtight zyn. Men zet de stoute maats voor een langen tydt, tot boete, aan het pompen, waar mede zy de zwaarste scheeps-dienst doen. Muiterye moet in 't begin gestoort, en met zware straffen, of wel belooningen, gedempt werden. Van de kruit- en geweer-kamer moet zich een Schipper althans verzekeren, en gaat het op een veghten binnen boort, hem van bak en schans meester maken, ook van de luiken, en het roer.

Als'er te scheep ergens om geloot moet werden, plagh zulks niet te geschieden met dobbel-steenen, maar met zekere daar toe besnedene houtjes.

Wanneer een Koopvaardy-schip zich genoodtzaakt vindt tegen eenigh vyandt te stryden, die hem tracht te nemen, zoo is de list meermaal zyn behoudenis, 't zy met te veinzen van veel volk op te hebben, of meer geschut als hy voert; den stouten te speelen, zoo in taal als gebaerte, wanneer niet ontvlughten kan; ja zomtydts met zelfs recht op het vyandtlyk schip aan te zetten, op hope van het zelve in de gront te loopen; en als hy hem van verre ziet, zich te gedragen als of zelve jaght maakte.

Als men zout laad, moet het Schip onder, en alom, wel droogh gemaakt zyn, en voorzien met een garniering, of looze wagering, en dwars scheeps geschot: van gelyken als men koorn laad.

Wyn-vaten moeten voorzightelyk geleght worden, alle met de spons-gaten na omhoogh, en wel vast met wiggen gestouwt, zoo, dat zy niet overdwars raken konnen. De slechtste wynen dienen onder geleght te werden; want hoe hooger men de wyn leght, en hoe die minder last op

zich heeft, hoe beter dat de zelve bewaart wert. Alle bodemen moeten wel voorzien zyn, eer dat men de vaten over takelt, om lekkagie te vermyden: en men vult de zelve voor 't sluiten tot overloopens toe. Dus handelt men mede met uitgegest bier. Hoe kleinder de wyn-last is, hoe beter de wyn over gevoert werdt: hier om is het dienstigh kleine Scheepen daar mede te bevrachten; want als veel vaten op elkander geleght zyn, krenken de onderste zeer lichtelyk.

Indien een Schipper juweelen in zyn Schip heeft, moet hy de zelve naerstelyk bewaren, en in tydt van gevaar aan zyn lyf binden, op dat die, schoon het Schip quam te blyven, met hem behouden worden.

Wol moet dicht getart, en in een gedraait worden, daar byzondere werk-tuigen toe zyn: dit geschiedt zomtydts met zulken kracht, dat de Scheepen zelf daar over komen uit te zetten, 't geen schadelyk, en te myden is.

Als men stuk-goederen laad, moet het slechte, en zwaarste, onder geleght worden, en het min duurzaamste boven.

Fruit moet droogh geplukt, en geladen worden, ook zomtydts verlucht, en afgeveeght.

Walvis-traan, en haring, wort gestouwt zoo 't valt, en 't is onverschilligh waar of hoe die komt te leggen, als maar dicht gepakt is, en de openingen wel voorzien zyn.

Masten moeten in 't breedtste en langste van 't Schip leggen: en de ledige plaatzen worden met knuppel-hout gevult.

Papier wert nimmermeer alleen in een Schip geladen; want het zoude de Scheepen te rank maken: het kan ook alleen niet wel gestouwt worden: en als men het laad, wordt het best voor en achter in 't Schip gedaan, de zwaarste last in 't midden plaatzende.

Noortsche planken magh men zoo veel laden, als in en op het Schip leggen konnen.

Die slaven voert, behoort niet te verzuimen schutten langs en dwars scheeps te zetten; want anderzins, by storm, als het Schip zeer helt, vallen de naakte zwarten lichtelyk over elkander na de laegste zyde, 't geen schip-breuk kan veroorzaken: hy verlucht de zelve dikmaal, schaft haar eetbare spyze, en reikt die gelyk-deeligh uit: scheidt mannen en vrouwen, jong en oudt van elkander, en zet haar in byzondere hokken, om ontuchtigheden te vermyden: geeft hun matten om 's nachts op te rusten. Twee maal daaghs dient het Schip afgespoelt te werden, daar een weinigh edik onder 't water gemengt zeer dienstig toe is. De Schipper laat de Negros alle morgen, by beurten, boven komen, om zich te reinigen, en te wasschen; doch men heeft voorzightigh te zyn, dat zy niet by 't geweer komen, of zich meester van het Schip maken, daar dikmaal groot onheil van gezien is. Voor het vroeg-schaffen werden de baldadige slaven getuchtight. Over ieder kot stelt hy een zwart, tot opziender over zyne makkers. Deeze Scheepen doet men onder met steenen laden, de zwaarste in 't midden, 't geen voor een garnier strekt, om de zelve zeil-vast, en niet rank te doen zyn.

Uit oogh-getuige is my bericht, dat voor weinigh tydt een Slaven-handelaar tot Cadix aangekomen is, welke by een krygh, binnen scheeps, tegen den naakten hoop, die zich met stokken, en spykers, hadden gewapent, over de twee hondert slaven hadde verlooren, die zoo door de kling, als over boort waren gesprongen.

In de Makassaren krygh is 't gebeurt, dat zeker groot getal Makassaren, met haar vrouwen, voor slaven na Batavia gezonden, en in 't voorste gedeelte van 't Schip geslooten zynde, op een nacht gelykelyk daar uit braken, gewapent met stokken, en houten, daar zy spykers, en yzer-werk, voor in hadden gestoken, 't geen hun van de vrouwen, die de vrye gang over 't Schip hadden, was toegebraght, van zin zynde, zich meester van 't zelve te maken, en alle man te matzen, dat haar schier

hadde gelukt, want zy hadden reedts de man te roer gevelt: het geveght gong vreezelyk aan op de scheeps overloop, handt tegen handt, en duurde omtrent 24 uuren, terwyl het roer, en zeilen, zonder bestier, gints en weder slingerden. De Makassaren volhardeden in 't geveght, schoon hun quartier, en levens-genade, aangeboden wiert: zy staken en stieten als dulle honden, niet schrikkende voor 't bloedt, dat steedts nevens haar zyde, door 't schiet-geweer van de Christenen, wiert vergooten, tot dat zy eindelyk alle wierden ter neder gehakt, terwyl het vrouw-volk in de rusten van het Schip waren gejaaght, en gedwongen, aldaar neder gehurkt, het treur-spel t'aanschouwen. Weshalven den geenen, die slaven, of eenige vyanden voeren, te raden is, goede acht te nemen, dat de zelve niet gewapent werden, of de hechtenis ontkomen.

Die slaven laad, moet hen beletten zout water te drinken: niet voor of na Zonneschyn boven doen komen; want dat verwekt ziekte: als zy t'scheep komen, moeder-naakt in doen treden, om ongedierte te weeren: hen wel te vreeden houden; want anders weten zy wiggen van hout in hun lichaam te zetten, die zwellen, waar

door zy moeten sterven: ook weten zy, aan landt zynde, zekere aarde te krygen, die zy eeten, welke hen quynende doet sterven: zy weten ook hun tong dubbelt te houden, en te stikken.

Voor weinige jaren deede de Koning van Arder drie duizent slaven dooden, om dat hy die niet konde verkoopen.

Op de Scheepen die na Oost-Indien varen ontstaan zeer zelden oproeren, wegens de goede wetten, die op de zelve werden gehouden: zulks werdt mede belet door het gezagh, en de maght, die de amptelingen over 't gemeene volk hebben. Op Scheepen die na by varen gebeurt het insgelyks zelden, door de kortheit des tydts die zy op zee zyn, welke den quaden geen gelegentheit toelaat om oproer te stoken: het klein getal van mannen, die op zulke Scheepen varen, en het goet onthaal in spys, dat van de Schippers den volke wert gedaan, (want de levens-middelen op korte reizen zyn veel beter als op lange) doet het volk mede in den bandt blyven: hier komt noch by, dat de Schippers, welke na by, en met weinigh volk varen, meest met mannen varen die hun bekent zyn, en van wiens deugt zy verzekert zyn; 't geen op lange reizen, onder een menigte volks, zoo niet kan geschieden.

Als'er paerden in de Scheepen worden geladen, moeten bequame stallen in der zelver ruim gemaakt werden, op dat de beesten elkander niet komen te raken: zy moeten zoo geplaatst worden, dat nimmer op de geheele toght leggen konnen. Het hooy, dat tot haar voeder wort mede gevoert, zy aan groote strengels gevlochten, op dat gevoeglyk wegh gestouwt kan werden. De water-leggers werden op den bodem van 't Schip geleit, onder de voeten der paerden, uit welke men het water pompt, als men het noodigh heeft, en die men, ledigh zynde, aanstondts weder met zout water vult. De paerden moeten met de hoofden tegen elkander staan, en na het midden van 't Schip toe, daar een bequame gang tusschen door gaat, zoo dat men tot alle de stallen bequamelyk kan in gaan. De garniering onder de voeten der paerden, over de water-vaten, moet wel vast geleght zyn. De krebben, daar de paerden uit eeten en drinken, zyn gemeen voor alle, schoon zy in byzondere stallen staan. Tarwe-meel, vermengt onder het drink-water, is heelzaam, en verkoelt. De zieke paerden moeten alleen gezet, en van d'andere afgescheiden worden.

De Scheepen die na Groenlandt varen, zyn voor dik van huidt, om 't ys te wederstaan, en scherp, om de vis, die voor over zwemt, te zien, en te genaken. Het walvis-spek snydt men (als de vis gevangen is) buiten boort aan kleine stukken, en bergt dat in vaten. De baarden worden tegen de zyden van 't Schip aan gestouwt, en onder op den bodem neder geleght, om 't minst hinderlyk te zyn: zy worden mede wel buiten boort tegen het Schip aan gehangen, als het volladen is. In 't harpoenen van de vis moet groote voorzigtigheit gebruikt worden: aan het touw dient vaerdigh bot gegeven, als het dier de lens in 't lyf heeft; en de byl moet by de handt zyn, op dat het touw gekapt kan worden, indien het onklaar raakte, en de Boot, door 't weeren en getier van den grooten Wal-vis, niet om gesmeten wordt: ook moet men het touw, als het ten einde bot is, en de vis te veel woedt, in tydts laten slippen. Niemant vervoege zich met de Harpoender in de Sloep, als die vaerdigh is in 't zwemmen. Als de Wal-vis, door het veelvoudigh bloedt laten, veroorzaakt door de harpoenen, die hem in 't lyf zyn gejaaght, sterft, wort hy op de zyde nevens het Schip gesleept, en aan stukken gehakt, als boven is gezeght. De Boots, of Sloepen, daar dit visschen uit geschiedt, worden buitenwaarts ter zyden aan het Schip vast gemaakt, of wel achter met jukken zydelings aan gehangen: als het op een schieten gaat, werden de zelve met kleeden bespykert. De Groenlandts-vaarders werden geballast met water-vaten, die na de zwaarte van de vangst ontledight, en met walvis-spek gevult worden.

Traan- en olie-last wort zeer goet voor een Schip geoordeelt, om dat het hout daar door verhardt.

Een voorzightigh Schipper draaght althans goede zorgh, dat zyn lading zoo gestouwt en geschikt is, dat den overloop vry blyft, en men alom de bussen kan gebruiken, om zich des noodts te verweeren.

Fluiten, of Pynas-scheepen, die na-by varen, voeren minder volk, als die geene welke verre tochten doen. Spiegel-scheepen zyn meerder bemant als Fluiten; want zy zyn breeder, en brengen meerder werk by. Scheepen die zoo klein zyn dat onder de tien man voeren, hebben veeltydts slechts een Schipper, zonder Stuurman, of ander hoogh beampteling: de jongen kookt de spys, en schaft voor alle, aan eene bak, by de buik vol, zonder *eet-maat, gelyk men op de Scheepen van oorlogh doet. Schoon de Schipper meester is van 't Schip en volk, zoo vermagh hy echter niet de maats te straffen, maar moet hen beklagen, of aan Oorlogh-scheeps Hopluiden, zoo hy die bejegent, of wel t'zy-

**Rantzoen.*

ner woon-stede, na verrichte reize; uitgenoomen dat hun geoorloft is het volk met de handt een slagh te geven, gelyk een meester aan zyn knecht vermagh te doen.

Den matroozen op Oost- en Noorts-vaarders is toegelaten zeker klein gedeelte koopmanschap in de Scheepen te laden, zonder vracht-loon, 't geen by hun voering wert genoemt: waar van te zien zyn de bevelen van hare Hoog: Moog: dierwegen uitgegeven.

Het staat een Schipper toe zyn volk in goede tucht te houden, hun dagelyks het woort Godts voor te leezen, en gebeden te doen storten. Hy weere het dobbelen, vloeken, en zweeren: gebiedt steedts stilte in het Schip, op dat de man te roer niet verbystere: pleeght raadt met al zyn volk, in tydt van noodt: houdt goet bestek, en verdeelt de nacht-wacht zoo wel als die van den dag. Hy huurt zyn volk op maantgelt, of wel by de reis; welk laatste hen te beter doet oppassen. Als hy pek, teer, of zout voert, doet hy de pomp wel verzorgen; want by voorval dat deeze genoemde stoffen smelten, lydt de pomp groote last van beloopen, en onklaar te werden, daar zomtyts het behoudt van 't Schip zelve aan hangt, zoo als ik by eigen ondervindinge heb gezien. Indien hy uit koude landen komt, moet hy goede acht slaan dat'er geen lekken onder aan 't Schip zyn, die toe moghten vriezen, op dat de zelve, in de warmte komende, en ontdooijende, het Schip niet te gronde doen gaan.

Doch om naaktelyk te zien hoe dat het op deeze Scheepen toe gaat, lassche hier in d'aardige vaerzen van *E. Herkmans*.

't Jarent zoo de Zon vertrok
Uit het tweeling kinder hok,
(Om, na de oude wyzen zang,
Weer te gaan der kreeften gang,)
Heeft zy my, na de oud' gewoont',
Met haar na de strandt getroont:
Na de strandt die Hollandt scheit,
Daar tegen over Texel leit,
Na 't zant-duinigh Helder-strandt,
Daar zoo menigh zee-man landt,
Daar zoo menigh vreemdeling,
Met zoo veel verwondering,
Dagelyks in Hollandt treet,
Daar men zoo veel welkom heet:
Daar men van der kielen boort
Zoo veel vreemde tyding hoort:
Daar zoo menigh moeders kindt
Wacht op dienstigh weêr en windt:
Daar zoo menigh dapper quant
Raakt met voeten 't laatste landt:
Daar men zoo veel droef heits teelt,
Als m'elkander Godt beveelt:
Daar 't zoo vaak aan 't schreijen gaat,
Wanneer 't op een scheijen gaat:
Daar men zoo veel kussens ziet,
Als men reizers g'lukken biet:
Daar m'elkaar, bedroeft te moe,
Zeit adieu, tot weerziens toe:
Daar zoo heb ik meê verbeidt
Na des wints gedienstigheidt,
Die, ter voorgenoomen reis,
Eindelyk voldeed myn eisch.
Zoo ik 's ochtens lagh en sliep,

Komt de Loots van 't Nieuwe Diep:
Mannen (roept hy) op, na zee,
'k Zie de Schipper op de ree
De ankers winden, 't is noch vloet;
Mannen op, de wint is goet.
Ieder wiert terstondt gewekt;
De eene geeuwt, en de ander rekt;
De eene rust zich om te kleên,
De ander haast zich na beneên;
Deeze voort na strandt toe vliedt,
Na de komst der Scheepen ziet.
Loots die moet hem op den draf,
Die zeit, Kijn zy keumen af,
Maakje ree, en haastje voort,
Goe wint, goe tye, wy selt na boort.
Men doet een schey-dronk, en men telt,
Voor kost en drank, de Waert zyn gelt.
Van daar men dat'lyk aan de strant
De Pinken en Galjoten mant.
Wie dan zyn lief te zelschap heeft,
Die troost haar, voor het laatst, beleeft:
Het kryten gaat'er fel in zwang,
Men kust'er vaak een brakke wang,
Van tranen, met een droeve lip.
Het scheiden is een harde klip.
Dan maakt den Lootsman vaak getier,
Wegh met dit liffe-laffen hier;
't Is tydt, het ty vergaat te loor,
En zet met een zyn rugh te schoor;
Hang op, en torst jou in de Boot:
Daar meê zoo haalt men an de schoot,
En steekt af van de schreijer-hoek;
Men ziet zomwyl een witte doek
Staan weif'len op een duintje, och!
(Zoo veel gezeit) ik zie u noch.
Aan boort geraakt men onder dies,
Daar ruikt'et in het eerst wat vies
Voor die de zee onlydigh haat,
Om dat zy tegen 't Schip aan slaat:
Die wert daar van zwaarhoofdigh meê,
Of spuwt van quaatheit in de zee.
De Loots terwyl zyn merken zet,
En nadert onder des te met
De eerst', de tweed', en derde ton,
En 't Schip zoo buiten gaats bevon.
Des neemt de Loots zyn af-scheidt dan:
Daar op matroos, met alle man,
Goe reis roept; nu zyn wy al gelyk
Hier binnen scheeps-boort even ryk.
De Schipper roept met heerschappy,
Draay, man te roer, 't Schip op de ly.
Hoogh-bootsman maakt de takels klaar,
En roept het scheeps-volk allegaar;
Haal op de Boot, sa repje voort,
Een wind-boom twee drie buiten boort,
Maak vast, en hys nu voor wat bet:
Dus wert de Boot in 't Schip gezet.
Haal nu de zeilen van de mast.
De Stuurman zet de koersse vast;

Terwyl Hoogh-bootsman, met zyn Maat,
't Volk dat te roer en wake gaat
Ordentlyk in quartieren deelt.
De Schipper elk zyn ampt beveelt,
Op dat zich elk na waerde quyt.
Daar meê zoo wort het schaffens tydt;
Dan trekt de jongen aan de bel,
Gelyk als of m'er preken zel:
Hier elk in zyn gewoone hoek

Zich zet, met zyn devotie-boek:
Men zingt een lof-zang tot Godts eer,
Den Leezer statigh voor hem neer
Zyn oogen slaat, en over luit
Het algemeen gebedt spreekt uit.
Terstondt Koks jongen, of zyn Maat,
Gaat eeten (roept) ghy Heeren, gaat, enz.
Elk voeght zich na beneden strak,
Men brengt de grut- of erret-bak,
Een hachje meê, zoo't vleesch-dagh is,
Of anders stok- of zoute-vis;
Een bootsmans praatje dan daar by,
Van oude kousjes, jaar-gety,
Dat gaat'er om: Men drinkt eens toe,
En daar meê weer na boven toe.
De man te roere wert verlost,
Die vindt dan by de Kok zyn kost.
Terwyl vertelt m'elkaar een quak,
En zuight met een een' pyp toebak:
De jongen haalt de zwabber t'wyl,
En dwylt het speekzel op, en quyl.
Quartier, en pompers, wert'er dan
Geroepen van de Stuureman.
Eerst pompen, dat is de oude tooy,
En dan voort slapers in de kooy.
't Quartiers-volk past dan op de wacht,
En slaat op wint en zeilen acht.
Daar 's vaak een Waterlandtsche boer,
Die roept: Niet hooger, man te roer,
Of ook niet laeger, zoo 't dan raakt,
Na dat de roer-man gieren maakt.
Gebeurt het dat men dan gevoelt
't Schip hellen, of wat meerder koelt',
Zet mars-zeil, roept de Schipper, snel;
't En zy zaak dat het hardt en fel
Begint te waaijen, dat m' op 't lest
Roept: Mars-zeil, mars-zeil in is best;
Haal in, maak los de toppen ras,
Los boelyn, schooten, en ly-bras,
Gey voor de schooten: Kees, en Fop,
Zyn in de mars, die pudzen 't op.
Met dies de man te roere klopt,
Hou pompers! 't leste glas dat loopt.
Het pompen gaat voor 't slapen wis,
Daar meê 't quartier verstreken is.
En voort zoo zingt men dan: *Quaart, quaart;*
Godt geef ons al behouwen vaart,
Op deeze vaart, en alle vaart:
Het jongste varen Godt bewaart.
Het liedt en eindight niet zoo dra,
Of d'and're komen voor en na,
In py en bollikvangers dost,
Met wert de man te roer verlost.
't Quartier dat wert van wacht verruilt,
De slaap in ander' kooijen schuilt.
En ondertusschen scherpt de wint,

Die langs hoe heftiger begint:
't Voor-mars-zeil dat leit op de rant;
Maar 't wert nu in de mars gemant.
Daar na komt vaak een regen-vlaagh,
Dan komt de zee-kap wel te staagh:
Wie met zyn voeten droogh wil gaan,
Die trek dan vry zyn leerzen aan.
Dan roept'er een beneên 't verdek:
Jong' breng een kaers, hier is een lek,
En zeght het aan de Timmer-man;
Die tekent dan met kryt daar an,
En met het eerste mooije weêr
Hy 't dryft, en wryft met pek en teer.
De Stuurman wert terwyl gewaar
't Paert Pegasus, of Adelaar,
Of Koren-air, of Leeuwen-hart,
Of eenigh ander Zuid-gestart:
Daar zit hy dan in rust of 't wandt,
En spriet-ooght na de Fomahandt,
Of na een Starre, daar hy dan
In 't boek heeft declinatie van:
Op dat hy 't dan te beter vat,
Zoo roept hy vaak: Houdt dragend' wat;
Of is 't in ly: Haal aan de wint,
Op dat de Stuurman hooghte vindt.
Terstondt zoo zingt men weerom Quaart,
t'Wyl past de Stuurman in zyn kaart,
Waar heen 't met deeze gang belent,
En of 't niet beter dient gewent.
Mit komt de Schipper voor den dagh,
En vraaght de Stuurman, (die gewagh
Maakt van de trekking van 't Compas)
Hoe veel die Oost- of Westlyk was?
Die in den opgang heeft gepast,
En maakt het door bewys-reên vast,
Dat hier schaars anderhalve streek
De lelie na 't Noordt-oosten week,
Daar toe zoo wraakt het ruim zoo veel,
Dat maakt drie streken in 't verscheel
Berekent: daar uit blykt gewis
Dat de ander' boegh de beste is.
Tot wenden stemt men voor 't besluit;
Dan roept men, Ree, ree, over luit:
Goe ree, antwoorden de and're bly.
Legh, man te roer, dan 't roer in ly.
De fok wert aan de wint gebrast;
Maar 't wil niet wenden: des belast
Men, 't voor de wint te wenden om.
Beidt, dat was zeker al te dom,
Antwoort de Stuurman; want de koelt'
Men langer mak en handtzaam voelt,
't Is best 't groot mars-zeil by gemaakt:
Met dies een man na boven raakt,
Die 't los maakt, en te mars uit stoot:
Haal an dan loef en ly mars-schoot,
Ga by, hys mars-zeil allegaar,
En maakt de smyt en schooten klaar:
Het schiet nu vry wat beter voort,
Dies duuwt het roer in ly aan boort:

Daar na zoo raakt het over staagh;
Laat leggen fok, haal achter slaagh,
Los bras, haal grooce schoot eerst aan,
Geef op groot' hals, laat boelyn gaan,
Moet wat, hals toe met alle man,
Stouw door bezaan, haal brassen an,
Haal op de fok, en zetze kant,
Vest boelyns, en schiet op het wandt.
Met gaat de man te roer zyn gang,
De slapers gaan te kooy, zoo lang,
Tot dat de jongen vroegh-kost kraait.
De wint hoe langs hoe zachter waait.
De Schipper op de vleugels let:
't Voor-mars-zeil wert'er by gezet.
Met ruimt de wint: de schooten viert,
Klaas heeft de goede wint gestiert:
Los boelyns boven en beneên,
De wint is bak-staagh, zoo ik meen,
Haal op fok-hals, maak los de blindt.
De Koopman, op de goede windt,
Vereert matroos, of met arak,
Of brandewyn, of goe tabak,
Voor dat hy deeze tyding kreegh.
Mit roept de Schipper, Hou om leegh,
Hals op, quartiers-volk, in bezaan,
En ryght het groot bonet dan aan.
Terwylen zyn de grutten gaar,
De Kok die maakt de vroegh-kost klaar,
Zyn jongen voor een Koster strekt,
Die onder des de belle trekt:
Elk een zich by de werken zet,

Men zingt, en doet het vroegh-gebedt,
En daar meed' aan het schranssen weer,
Elk bootsman dan verstrekt een heer.
Een ieder dan weer heene gaat,
De slaper daar zyn kooije staat,
Van wakers d'eene marling windt,
En d'ander Schiemans-garen spint,
Hier staat'er een die serving vlecht,
De Timmerman daar klutst en slecht,
Een ander 't staande wandt bekleedt:
Aldus wert t'scheep den tydt besteedt.
Nu man te roer op 't stuuren ziet,
En maakt zoo groote gieren niet,
De Zonne, na onz' koers, ik gis,
Dat over 't Zuid-zuid-oosten is.
De Stuurman op zyn zaken past,
Die kryght Quadrant en Graad-boogh vast,
Of Astrolabe, zoo 't vereischt,
Na dat men verr' om 't Zuiden reist:
Daar zit hy dan op 't luik en wikt,
Of achter by de hut en mikt.
Koks jongen komt aan loopen snel,
Vraaght Schipper, of noom schaffen zel?
Wel bengel (zeght hy) zegh jou maat,
Het schieten voor het schaffen gaat;
Dat ook zoo haast niet is gedaan,
Of dar'lyk kraait de middaghs-haan:
Jan-hagel gaat aan 't eeten; maar
De Stuurman (na de tydt van 't jaar)
't Verscheel des Zonnen evenaars
Hy tot zyn hoogte (al is die schaars)
Of af, of toe doet, daar meê vaart
Hy voort, te stellen in de kaart,
Met passers punt, en stukje kryt,
't Bestek op zyn gegiste wyt',
En schryft de hooght' van ieder dagh
Dan achter in zyn Almanach.
Kajuits-gast' zetje, roept men dan;
De jongen draaght het eeten an.
De gasten hebben 't maal in 't lyf,
Die zoeken boven tydt-verdryf;
Den een klimt op, den ander neer.
Dan ziet'er een daar ginder veer
Wat wits, die roept: Een zeil, een zeil;
Een ander weer, Geluk en heil:
Waar is 't? voor uit, of van ter zy?
In ly voor uit, hy nadert vry:
Indien het dan de Schipper hoort,
Die komt dan met zyn kyker voort,
En spriet-ooght dat hem 't ooge traant;
De lucht is dan te bruin getaant,
Of 't Schip dat hobbelt al te veel:
Dan komt de Kok, en kykt wat scheel,
Zeit, dat hy voor ons over wil,
Dat zie 'k (zeit byl) wel zonder bril,
Het is een Kruisser, of een aar,

Die graagh in 't Vlie of Texel waar:
Konstapel, zeit de Schipper, gaat
Ontsteekt uw' lont-stok, roept u Maat,
En haal d'wind-vering stukken uit;
Wat weet men of het waar een guit:
Voorzightigheit die kan niet schaan,
't Is haast weer uit de wegh gedaan.
Een ander, van die zelve slagh,
Roept: Mannen, 'k zie een Prince vlagh.
Terstondt is 't, Jongen repje vry,
Gaat zet onz' Prince vlagh daar by.
Hy nadert 't wyl men maakt gewagh,
Of 't ook van kennis wezen magh;
't Woort holla staat elk op de lip,
En datelyk, Van waar het Schip?
Van Amsterdam, daar hoort het t'huis:
Van waar het uw'? Van Maeslant-sluis:
Zoo dat vaart wel: Van waar de reis?
Van Dantzig: Waar hebt ghy uw' eisch
Heen? Na Moscovie: Dat is goet.
Jan-hagel weiffelt met den hoet;
T'wyl komt de jongen met de kroes,
Die toont m'elkaar, en roept: A vous,
A vous, behouwe reis. Daar meê
Zoo gaat elk weer zyns weeghs door zee.
Dus volght men 't ongebaande spoor.
Dan schiet de dyning hart van voor,
Dat is quaat teken: onder dies
Zoo biedt de goede wint verlies;
Dan roept men met een luide klok,
Zet toe groot hals, schavielt u fok.
Met wort het stil, de wint loopt schuil,
Daar meê zoo vangt den uil een uil.
Daar na zoo komt'er bruinte: Knap,
Zet toe fokk' hals, haal zeilen schrap,
Blind' in, blind' in, bezaan weer by,
Haal boelyns uit, bras aan in ly.
Daar komt een kaak, met mottigh weêr,
Laat loopen bey de mars-zeils neer,
Gey op, met eenen in de mars
Haal in; het ziet'er uit zoo bars,
Als of het katten spouwen wouw,
Zoo dat m'er schier van grouwen zouw.
T'wyl deel-dagh, schaft de Bottelier,
Daar na zoo gaat de Kok te vier.
Quartiers-volk, roept de Schipper straf,
Kom boven, haal bonetten af:
Met dies een zee voor over spat,
Matroos die wort zyn rokje nat;
Duuw op u roer, wat lichter gâ,
Zet by de groote- en fokke-raa:
Wat laeger nu, mars-schooten los,
Belegh dat zoo, zet aan u tros.
De wint die maakt verbolgen ty.
't Schip leit gelyk een krab op zy.
Het volk wort uit de kooy geport,
't Gebedt terstondt gesprooken wort,
Daar meê zoo zet hem ieder schrap,
Houw vast de bak, en boter-nap,

Ghy 't zout-lok; zet uw' voeten pal:
Wel Kees, waar henen, wort ghy mal?
Hy rolt na ly gelyk een kloot.
Klaas kryght de grutten in zyn schoot.
't Waait hardt, goe mannen, 'k wed het maakt
Dat haast de fok op steven raakt.
Terstondt men boven over luit
Roept, mannen, over-al, her-uit:
Fok in, duuw 't roer te loefwaart aan,
't Bezaan eerst in, 't zal beter gaan
Voor wint, op dat men makkelyk
De fok met drachten neder stryk:
Haal in, zoo lustigh, licht u roer:
Een rabandt, jongen, voort jouw loer:
Loef man te roer, jouw gang weer ga;
Laat dryven nu op Godts gena.
Met komt'er een vervloge zee,
Die smakt ras het galjoen ontwee,
Dan is 't ga by, houw en belegh;
Maar al vergeefs, 't galjoen is wegh:
Een ander, die wat verder gaat,
Geheellyk over 't Schip heen slaat;
Wie die niet kan ontloopen rat,
Die ziet als een verzoopen kat.
Quartieren, roept men, droogh jou dost.
De plat-voet wert van 't roer verlost.
En daar meê dan de nacht begint,
Wen uit de ly een ruimer wint
Komt barsten, g'lyk een donder-vlaagh,
En smakt het Schip heel over staagh;
Her uit terstondt, dan is 't 'er drok,

Haal om 't groot zeil, maakt by de fok:
't Stampt dan voor eerst te hardt in zee,
Was dat gedaan, 't groot mars-zeil meê,
Dus hyst men op, dus haalt men neer,
Dat is schier alle dagen weer.
Hier wert de zee-man toe gewendt,
Die meest zyn tydt op 't water endt.
't Schiet over steven dapper in,
Ter Noort-kaap, 't Kol, of Keizerin;
Wie 't henzen dan niet af en koopt,
Wert van de raa in zee gedoopt.
Dit gaat'er om, en meerder dan
Ik t'zeffens wel bedenken kan;
Tot dat men komt ter plaatze daar
Men eerst wert van de steng gewaar
Een toren, waerder, duin, of kerk,
Een Lootsmans-schuit, of baak, of merk
Van d'inkomst, of de havens kust
Van daar men op was uitgerust.
Dan zet men 't anker van de plecht,
De boey-reep by der handt geleght,
Het touw komt door de kluizen uit,
Terwyl zoo naakt de Lootsmans-schuit:
Zoo niet, men neemt de merken net,
De Boot wert over boort gezet,
Men roeit voor uit, men peilt de gront,
Dus komt men door der haven mont,
En ankert ter gewenschter ree,
Daar is 't dan welkom uit der zee.
Dan loft men rondtom 't grof geschut,
De vlagh bromt achter op de hut;
De Schipper, Koopman, of Commys,
Na landt vaart, volgens d'oude wys:
Zoo 't ook matroos eens beuren magh,
Komt dan, landt-gangers, voor den dagh;
Hey, Kees die tooit hem op zoo knap,
En kaes dat is zyn koopmanschap,
Die draaght hy meê na landt te koop,
En Klaas met kaes vermeert den hoop:
Is 't dat'er dan wat over schiet,
Dan ziet men op een kleintje niet;
Matroos die zoekt een mooije Tryn,
En deeze bier, tabak, en wyn.
Dus wert aan landt het gelt verspilt:
De winbare handt is ryk en milt.
Matroos gelyk een Koning streeft,
Tot dat men weer de lading heeft.
Terwylen doet m'elkaar de weet,
Het Oorlogh schip dat leit gereet,
En toeft de gantsche vloot voor zee,
Daar maakt men Admiraalschap meê:
Den Admiraal, voor d'Opper-macht,
Vice-Admiraal, en Schout-by-nacht,
Met d'and're Schippers allegaar,
Beschryven dan de Sein-brief daar;
En onder des de wint wert goet,

Men kavelt ty, en met de vloet,
Maak los bezaan, het touw om spil,
Met dies Jan-hagel op den dril:
Het anker voor de kluizen windt;
Stoot uit dan mars-zeil, en ontbindt
De fok, en haal de schooten aan.
Dus placht men zeewaarts t'zeil te gaan.
Men wacht voor gaats de laatste man,
Wie aan de grondt zeilt helpt m'er van.
In 't eerste vuurt den Admiraal,
En d'and're volgen altemaal.
Verachtert iemant al te zeer,
Men smyt op ly, en wacht hem weer;
En 's avondts loopt den vuur-man by
Den alderlaeghsten man in ly:
Wie niet en volget, heeft verbeurt
De boete, die de Schout bekeurt.
  Dan beurt het veeltydts onverwacht,
In mist, of harde storm, by nacht,
Dat deeze iets aan stukken zeilt,
T'wyl geene 't anders over peilt;
Schoon dat men al in 't wenden schiet,
D'een wendt, en d'ander hoort het niet:
Dus dwaalt de vloot, deez' oost, die west;
Die dan alleen is doet zyn best.
't Gebeurt ook veeltydts dat men wel
Vindt d'een of d'ander med'-gezel,
't Zy vriendt, of van de vloot, zomwyl
Is 't ook een schelms of roovers kiel,
Een snege wel bezeilde Fluit,
Stoot bram-zeil, stagh- en ly-zeil uit,
De voor-loop vry den looper maakt,
Die anders wel in klem geraakt.
  Maar wie med' wat voor 't vragen heeft,
En 't hart, die liever slagen geeft
Dan buit, die biedt zyn zwanger schut,
De bloedt-vlagh achter op de hut,
Dat zeit: Indien ghy niet te laf
Wat van myn eischt, zoo haal 't hier af.
En voort zoo rust men om te slaan,
De ketens vangt men om de raan,
Mars-schooten vast, en water by
De stukken, 't zeil dan in de gey,
Maakt vast dan boven 't boeve-net,
Steen-stukken voort langs scheeps gezet,
Is 't tydts genoegh, schans-kleeden aan,
Zoo niet, het moet'er zoo op staan.
Dan springt men lustigh in de bocht,
Het bus-kruit geeft de kogels locht:
Geeft vuur Constapel, neem hem wis,
En raak wat, ziet toe, schiet niet mis:
Los talie, zet 't rampaert wat om,
Draay in de wisscher, buigh wat krom,
Man aan lantarens, kogels hier,
Geef aan kardoezen, nomber vier.
Met treft beneên 't verdek een schoot,
De splinters quetzen meer dan 't loot:
Voort tusschen wint en water komt
Een ander, daat'lyk eens gepompt;

Terstondt heeft byl een prop gevat,
Vlieght na beneên, en stopt het gat.
Daar na den roover klampt aan boort,
Waag-halzen over, rept u voort.
Daar staan zy, 't Schip is boven dicht,
En worden voor en na gelicht,
Steen-stukken schroot en steenen braakt,
Dat boven op haast ruimte maakt:
Vuur-kisten (voor en achter op)
Die barsten uit haar zwang're rop
Oudt yzer, steenen, spykers, roest,
Dat alles daar omtrent verwoest.
Den roover des ontziet de buit,
En rept zich voor de weder-stuit.
Wie m'aanvalt dat 's niet even veel;
Want flaauw en hardt heeft groot verscheel.
Zoo dit Signoor van daagh behaaght,
Dat hy 't zyn Donna morgen klaaght.
Daar mede heeft de storm een endt,
Des ieder na zyn koersse wendt.
Scheviel, matroos, u zeilen dra,
En man te roer jouw gang weer ga.
Daar na passeert men 't Doggers-zandt,
Daar schiet een Dogger uit zyn wandt,
Die geeft dan voor een hachje vleis
De varssche zood', op Schippers eisch;
En daar med' zuidwaart aan gezeilt,
De wint die wert noordwest gepeilt;
Het vlieght door 't water als een pyl,
Veel harder dan men gist, terwyl
Men 's nachts een landt-vuur ziet voor uit;

Maar weten niet wat dat beduit:
Dies werpt men 't loot, (schoon stom) dat zeit,
De grondt op twalef vadem leit.
Dan is 't, Ree, ree, het roer in ly;
Her uit met alle man, ga by,
Haal om de zeilen, zet u pal,
Op dat men 't wende van de wal.
Met des de tomelooze wint
Zyn krachten t'eenemaal ontbint,
En dondert tegen 't vlakke strant,
En roert het ondergrondigh zant,
En buldert, blixemt, woed, en raast'
Dat al de zeilen met der haast
(Door dwang) geraken in de bandt,
En 't Schip dryft voor de wint na landt:
Help tuy- en dag'lyks anker, houw,
't Een sleept, en 't ander breekt het touw.
Help Godt! hier is men t'einde raat:
De doot elk-een voor oogen staat:
't Plecht-anker dan (naast Godt) gewis
De laatste hoop des levens is,
Dat moet dan eind'lyk buiten boort,
En, mits het krachtigh sling'ren, voort
Met axen, en met bylen, vast
Gekorven groot' en fokke-mast:
Daar leit men masteloos, en laf,
En rydt het op zyn anker af.
  Daar na des wints verbolgen kracht
Allengskens meer en meer verzacht:
Het anker wert gewonden op,
Men recht de groote raa in top,
Op d'afgehouwen masten stomp,
Getakelt toe, al staat het plomp,
Het strekt maar voor een noodt-behulp,
Om uit deez' woeste barning-gulp
Te zoeken beter haven aan.
Daar op dan weerom t'zeil gegaan.
't Groot mars zeil, dat behouwen was,
Komt hier voor 't schover-zeil te pas;
Voorts fok, voor mars-zeil, en bezaan,
Voor wint, in 't drie- en vierkant staan.
Het landt genaakt, men keert en wendt,
Men wert by Kykers-duin verkent.
De Loots (terwyl) komt over-rat,
Men ziet de eerste ton in 't gat,
En zoo men by de derde komt.
De vlagge van 't kompanje bromt.
De Koopluy, en Commyzen, strak
Landt-gangers aan, met brief en zak
Na landt toe varen, daar men weer
(Voor 't laatst' adieu) zeit, Welkom Heer.
  Daar eet m' en drinkt, en maakt wat moets,
De paerden spant men voor de koets:
Kom voerman, eens gedronken, dan
Zit op, sla voort nu als een man.
't En wraakt niet in de wagen-streep,

De wint die heeft men in de zweep:
De voerman paerd' en wagen ment
Tot Beverwyk of Purmerent,
Van daar in schuit te water bly,
Tot over 't scheep-ryk swalpend' Y,
Belandt men aan het Veen-moeras,
Dat over al om 's werelts as
Met zoo veel macht van kielen zweeft,
Daar in de kracht van Hollandt leeft;
Dat niet alleen by d'Africaan
Geroemt wert, maar by d'Indiaan,
In 't Oost en Wester Indiën beid',
Daar zoo veel zee-vaarts tusschen leit;
Daar laatst myn zee-vaart landen quam,
Ik meen ten *Amstel* aan den *Dam:*
Die werelt, die byzonder heeft
Dat aller werelt wonder geeft;
Die geener werelt Konings Kroon
Doet dav'ren in haar Burger-troon.

Galjoots, en Boeijers, varen met vyf of zes man, meer en minder, na haar grootte, daar de Schipper het Hooft van is: deeze slaat acht op de lading, en gebiedt het volk.

In Buissen, en Pinken, is een Stuurman d'eerste, die ook zelf de roer-stok meest den tydt in handen heeft: hy gebiedt de netten te smyten, en op te halen. De Buisluiden houden zich te vreeden met gort, en varssche vis, die zy vangen. Demaats zyn verdeilt in wandt-arbeiders, kakers, en leggers, ieder loon trekkende na zyn arbeidt. De Pinken voeren vier man, behalven de Stuurman, en blyven zelden boven een nacht of twee in zee; doch de Buissen voeren meerder volk. Het volk op de Buissen vaart meest by de tocht.

Binnen-landtsche Scheepen worden bestiert door een, twee, of ten hooghsten drie man.

[+]De Water-vis-scheepen zyn begonnen getimmert te werden in Zeelandt, in den Jare 1500.

[+]*Ziet de Chronyk van Zeelandt.*

In het Jaar 1538, den 17^{en} van Slachtmaandt, heeft de Koninginne *Maria* van Hungarien, toen ter tydt Bestierster van deeze Landen, onder Keizer *Karel*, haren Broeder, tot Amsterdam, en de omleggende Noorder-quartieren, de Heer van Bossu, en andere, af gezonden, om aldaar zoo bootsvolk te lichten, als Scheepen te huuren, en in beslagh te nemen, ten dienste van den Keizer, om in de Levant tegens de ongeloovigen te werden gebruikt. Tot deeze tocht zyn de ingezetenen zeer onwilligh geweest; te meer, dewyle weinigh tydts te vooren, in den zelven dienst, voor Tunis zeer qualyk zyn onthaalt geweest. Zy braghten voor, d'onmaght van in de Winter-tydt de Scheepen t'zee te konnen brengen, om dat de zelve alle op het drooge stonden gehaalt, en dat zonder hoogh water niet vlot te brengen waren, 't geen, naar alle blyk, voor de Winter niet zoude komen. (Waar uit te besluiten zoude zyn, dat toen ter tydt alle de Scheepen tegen landt, en op't droogh gehaalt wierden; die men nu vlot laat leggen, en aan palen meert) Zy hielden mede voor, dat, zynde voor deezen in de Levantsche gewesten geweest, alle hare Scheepen van de worm waren verdorven. (Waar uit te besluiten staat, dat toen ter tydt in deeze Landen noch van verdubbelen, noch van werk, of iets anders, tusschen het scheepshout te leggen, om de worm te wederstaan, geen kennisse zy geweest.) Welke, en andere zwarigheden, alle by de afgezondene, en gevolmachtighde, wierden

wederleght, en hen bevolen den dienst aan te nemen; gelyk geschagh, met vyftigh Scheepen. Dit is my gebleken uit de eigene brief, geschreeven van de opgemelte afgezondenen, aan de Koninginne *Maria*, uit Amsterdam zelve, thans berustende onder den Heere *Willem*, Grave van Hornes. Uit welke brieven mede staat te zien, dat toen het getal van Scheepen, bequaam om zee te bouwen, zoo in 't Noorderquartier, als tot Amsterdam, omtrent is geweest drie hondert en vyftigh, dewyle de afgezondene in haar verslag-schrift zeggen, *Wy laten hun noch een getal van twee of drie hondert Scheepen, die niet geprest werden*.

Wat nut de Scheep-vaart geeft.

Van het gebruik, en de nuttigheit der Scheepen, behoeve niet veel te zeggen, dewyle zulks bekent is. De Scheep-vaart brengt tot ons al wat op uitheemsche bodems wast, en in vreemde landen valt. Het naerstigh en bequaam Scheep-bouwen, en bestieren, in Hollandt lange tydt gepleeght, heeft die landtaart veel gewesten, voor haar tydt onbekent zynde, doen zien. Aan de Nederlantsche Scheepsbouw is toe te schryven het ontdekken der landen in de Zuidt-zee: Nieuw Guinea: de doortocht, zee, en eilanden achter Magellanes engte, opgedaan by *Brouwer*, en *la Maire:* de onbekende gewesten in het Noorden, als het noorder deel van Nova Sembla, Corea, Noordt America, enz. *En wat onbekende strandt des werelts*, (zeit *Strada*) *ofte wat eindt des werelts is'er, dat de Nederlanders niet en hebben onderzocht: hoe enger dat hun landt-palen zyn, hoe ruimer hen de zee is, die zy bewoonen, en t'onder brengen*.

Adam van Bremen, die omtrent het jaar 1060 heeft geleeft, zeght, dat de *Fresones*, ofte Vriezen, de Noorder gewesten te scheep gongen op zoeken. Onder de Vriezen, of *Fresones*, werden de Hollanders mede verstaan; want van deezen zelven *Adam*, oudt Kerkelyk Schryver, wort het Dorp Noort-wyk gezeght in Vrieslandt te leggen: 't geen *Salvianus* insgelyks bevestight, welke zeght, dat het volk aan de Maas, Rhyn, en Schelde, de naam van *Fresones* hebben gehadt: zoo zyn ook Tiel, Utrecht, Flaerdingen, en Rhynsburgh, in oude schriften voor Vriesche plaatzen bekent: ook Nimwegen zelf, daar de Vriesche Koning op de poort deede zetten, *Huc usque regnum Stavriae:* dat is, *Tot hier toe het Ryk van Staveren*. De Latynsche woorden van den Schryver *Adam*, die om de vreemdigheit van styl hier doe invloeijen, zyn als volght:

Item retulit nobis beatae memoriae Pontifex Adalbertus in diebus antecessoris sui, quosdam nobiles de Frisia viros, causa pervagandi maris in Boream vela tetendisse, eo quod ab incolis ejus populi dicitur, Wirrahae fluminis directo cursu in aquilonem, nullam terram occurrere, praeter illud mare quod Libercae dicitur. Cujus rei novitate pervestiganda conjurati sodales à litore Fresonum laeto celeumate sunt progressi. Deinde relinquentes hinc Daniam, inde Britanniam pervenerunt ad Orchadas. Quibus à laeva demissis, cum Nordmanniam in dextris haberent, longo tractu glacialem Island collegerunt. A quo loco maria Sulcantes in ultimum septentrionis axem, postquam retro se omnes de quibus supra dictum est insulas viderunt, omnipotenti Deo & Sancto confessori, Willebrado suam commendantes audaciam, & viam, subito colapsi sunt in illam tenebrosam, rigentis Oceani caliginem, que vix oculis penetrari valeret. Et ecce instabilis Oceani Euripus, ad mitia quaedam fontis sui arcana recurrens, infelices nautas jam desperatos, imo de morte sola cogitantes, vehementissimo impetu traxit ad chaos. Hanc dicunt esse voraginem abyssi, illud profundum, in quo fama est omnes maris recursus, qui decrescere

videntur absorberi, & denuo revomi, quod fluctuatio dici solet. Tunc illis solam Dei misericordiam implorantibus, ut animas eorum susciperet, impetus ille recurrentis pelagi quasdam sociorum naves abripuit, caeteras autem revomens, excursu longo, ab alteris post terga repulit. Ita illi ab instanti periculo, quod oculis viderant opportuno Dei auxilio liberati, toto nisu remorum fluctus adjuvarunt. At jam periculum caliginis evadentes & provinciam frigoris, ad quandam insulam altissimis in circuitu scopulis ritu oppidi munitam, insperate appulerunt. Quam visendorum gratia locorum aggressi, repererunt homines in antris subterraneis meridiano tempore latitantes prae quorum foribus infinita jaeebat copia vasorum aureorum, & ejusmodi metallorum, quae rara mortalibus & praetiosa putantur. Itaque sumpta parte gazarum, quam sublevare poterant, laeti remiges, festive remeant ad naves. Cum subito retro se venientes contemplati sunt homines mirae altitudinis, quos nostri cyclopes appellant: quos antecedebant canes magnitudinem solitam excedentes. Quorum incursu unus de focus raptus est, & in momento coram eis laniatus, reliqui vero suscepti, ad naves evaserunt, gigantibus (ut ferebant) pone in altum vociferando sequentibus. Tali fortuna comitati Fresones Bremam perveniunt, ubi Alebrando Pontifici ex ordine cuncta narrantes Christo & pio confessori ejus Willebrado reversionis, & salutis suae hostias immolarunt.

Dat is;

Van gelyken heeft ons verhaalt de Priester *Adalbert* zaliger geheugenis, dat in de

dagen van zyn voorganger zekere Edele Vriesche mannen het zeil ophaalden, om de zee na 't Noorden te doorloopen, dewyle van d'inwoonders wiert gezegt, dat recht uit, ten Noorden van de rivier Wirraha, geen landt (in zee) t'ontmoeten was, en niets behalven de zee die *Liberca* wiert geheten: om welke nieuwigheit te onderzoeken, eenige gezwoorene metgezellen met bly geschal van de Vriessche stranden zyn vertrokken. Daar na, aan deeze kant Denemarken, en aan die Engelant latende leggen, zyn zy by de *Orchades* gekomen, welke zy ter linker zyde lieten leggen, en Noorwegen ter rechter. Maar na een lange streek varens quamen zy in Yslandt aan: van welke plaats zy na den uitersten Noorder As zeilden. En als zy nu alle deeze genoemde Eilanden achter zich zagen, haren weg, en koenheit, aan den almoogenden Godt, en den heyligen Biechtvader *Willebradus* bevelende, zyn zy schielyk vervallen in de donkere duisternis van den kouden Oceaan, daar men naauwlyks konde door zien. En ziet! den ongestadigen zeeslind-kolk (*Euripus*), herloopende na de stille verhoolentheden zyns oorspronks, trekt tot zich, met een sterke drift, in den verwarden poel (*Chaos*), de ongelukkige en steedts wanhoopende matroozen, die om de doodt alleenig dachten. Men zegt, dat dit den grondloozen kuil des afgrondts is. Dit zy het diepe hol, waar van gezeght wert, dat de zee, als hy ebt, daar in schiet, en waar van hy by het vloeijen, weder uitgespoogen wert. Toen baden zy alleen Godts barmhertigheit aan, op dat hy hare zielen wilde ontfangen: en de kracht van het te rugh loopende water nam eenige scheepen der mede-gezellen wegh; doch andere wierden verre uitgespoogen, die zich, met alle kracht tegen de drift van het water roeijende, hielpen: en zoo wierden zy van het tegenwoordige gevaar, 't geen zy met hare oogen zagen, door Godes hulp, verlost. Maar nu, het gevaar der duisternis, en de plaats der koude ontkomende, zyn zy onverdacht aan een eilandt gekomen, 't geen rondtsom met hooge klippen, als steden, was bebolwerkt. Hier landen zy, om de gewesten te bezien, en vonden daar menschen in onderaardtsche kolken, op de middagh zich verschuilende; voor welker deuren veele gulde en metale vaten, die de menschen kostelyk houden, gevonden wierden: derhalven de roeijers een gedeelte van den schat, zoo veel zy dragen konden, mede namen, en voeren aan de scheepen. Te rugh ziende, (in 't wegh gaan) zagen zy menschen van wonderlyke hooghte, die men by ons Reuzen noemt, voor welke honden liepen, grooter als gemeen: een van de maats wiert hier van gevat, en aanstondts, in 't gezight van de rest, verslonden; de andere, in de scheepen genoomen zynde, ontquamen 't: de Reuzen (zoo zy zeiden) volghden hun dicht op de hielen, luidkeels geweldigh schreeuwende. En naar deeze bejegening quamen zy te Bremen weder aan; daar zy alles den Priester *Alebrandus* verhaalden, offer gevende, voor hare wederkomst en behoudenis, aan Christus en den godtzaligen Biechtvader *Willebradus*.

Uit dit verhaal (schoon met eenigh verdichtzel vermengt, gelyk meest alle historien van dien tydt) is wel klaarlyk te besluiten, dat de Vriezen, voorby Yslandt, de zee, na Groenlandt toe, verre zyn opgezeilt, en daar onbekende landen onderzocht hebben. Dat 'er draay- en maalstroomen by Groenlandt, en Noorwegen, worden gevonden, zeggen onze hedendaaghsche Schippers eenhellig. Het blykt insgelyks, dat de Scheepen, op deeze togt gebruikt, roey- en zeilvaerdigh waren. De vliet Wirraha, daar deeze Schryver gewag van maakt, vermeine ik, dat aan de Noortsche, Holsteinsche, of Neder-Saxische kust, of wel by Bremen in de Noortzee uitgestort heeft: welke Noort-zee oulings, by de Noorder volken, met de naam van de Zee Wirraha, naar het toeschynt, bekent is geweest; gelyk zekere brief wil melden, waar van het af-schrift my, aan't hof van zyn Zaarze Majesteit, *Alexei Michailowits, aller Russen zelfs Erhouder*, enz. uit de geheime landt-schriften, is medegedeelt: welken brief de Moskoviten dryven, dat by *Alexander de Groot*, aan de Slavonische Russen,

in het jaar des wereldts 3727, geschreeven zoude zyn; waar aan te twyfelen is, zoo om de taal, (want de brief is in 't Slavonisch geschreeven) als de schryf-trant, die meer na een Tartersche als Macedonische handt zwymt. Dit is echter zeker, dat de brief oudt is, en by hun, tot bewys van oude Heerschappye, werdt bewaart; 't geen ons genoegh tot het vereischte bewys is. Late de brief, schoon hier een weinigh buitenspoorigh komt, om zyn vreemdigheit, vertaalt, volgen.

ALexander, *Koning der Koningen, Heerscher boven de Koningen, dienaar van de hooghste Godt, Bestierder van de geheele wereldt, de maghtighste Heer van allen onder de Zon, den ongehoorzamen tot een wenk, haastigh zwaert, en schrik: de aldergeëerdste boven de geëerden op de geheele wereldt*.

Ik biede U E. eeuwigh heyl over veele volken, afgelegen, en onbekende van onze Majesteit, eere, vreede, en gunst zy u lieden, en U E. kryghshaftige Slavonische natie, glorieryke Russche stam, Prinssen en Bestierders van de Wirrahasche tot de Caspische zee, onze vette en beminde Arabanus Welikosuno, *en de voorzightige* Hassanus, *en de gelukkige* Havessanus.

Door dien ik U E. in 't byzyn niet omhelze, op dat ik U E. ontfange gelyk, als vrienden, volgens myn hert, uit een edelmoedige dapperheit van myn ziel, zegge ik U E. Heerschappye deeze gunst toe, dat alle de volkeren, en afkomste, die van de Wirrahasche zee tot de Caspische zee de aarde van U E. Prinsdommen bewoonen, zyn U E. en U E. Nazaten, met een geduurige dienst onderdanigh; nochte zy zullen mogen gehaalt worden van iemandt uit of buiten die landtpalen.

Dit pryzelyk werk maken ivy U E. bekent, met een brief, enderschreeven van onze Koninklyke hoogh gehevene handt van gerechtigheit, en bevestight met het zegel van onzes geslachts Heerschappye, gebonden met een gouden bandt. Gegeven, U E. tot een geduurige eer, in groot Alexandria, de Stadt van ons gebouwt, door wil van de Goden Mars *en* Jupiter, *en de Godinnen* Venus *en* Pallas, *in de maandt Priniossi, op den eersten dagh*.

Het opschrift, in goude letteren, luidt dus.

Ik, Alexander, *Koning der Koningen, en boven de Koningen, Zoon van de hemelsche groote Goden* Jupiter *en* Venus, *maar voor het aardtsche van* Philippus, *die maghtige Koning, en van de Koningin* Olympias, *hebbe dit verzekert in eeuwigheit, met myn hoogh opgehevene handt van gerechtigheit*.

Dat dan de zee Wirraha de Noordt-zee betekent, hier uit schynt te blyken, om dat der Russen gebiedt al van oudts tot de Noordt-zee was strekkende, en, by gevolg, dat de vliet Wirraha in deeze Noortzee heeft uitgeloopen.

Van deeze naam Wirraha werdt ook gewagh gemaakt in zeker geschrift, van *Karel de Groote* aan de Kerk van Bremen verleent; 't geene aldaar tot op heden is te zien, zoo in het boek *Monumenta Paterbornensia* wert verhaalt, luidende als volgt:

Proinde omnem terram domuit antiquo Romanorum more, in provinciam redigentes, & inter Episcopos certo limite disterminantes, Septentrionalem illius partem, quae est piscium ubertate ditissima, & pecoribus alendis habetur optissima, pie Christo & Apostolorum suorum principi Petro, pro gratiarum actione devote obtulimus. Sibique in Wigmodia, in loco Bremon vocato, super flumen Wirraham, Ecclesiam & Episcopalem statuimus cathedram, &c.

Dat is:

Vervolgens heeft men het gantsche gebiedt in landtschappen verdeelt, en onder Bisschoppen uitgegeven: het Noorder gedeelte, (te weten der Saxen) dat zeer visryk is, en bequaam om vee te voeden, aan *Christus*, en den Prins der Apostelen S^{t}. *Pieter*, godtvruchtelyk opgedragen, tot teiken eener dankbaar hert; en men heeft in Wigmodia, op een plaats Bremon geheten, aan de vliet Wirraha, een Kerk, en Bisschops zetel gesticht, enz.

De Oost-zee wert anderszins mede by de Russen *Vareegskoy more* genaamt. En de Varegen zyn volkeren geweest, aan de Oost-zee gelegen. Waar om misschien dit de zelve zee is, daar in den brief van *Alexander*, aan dc Russische Vorsten, gewagh van werdt gemaakt.

Met Scheepen veiligen en beschermen wy ons landt voor uitheemsche vyanden, en bewaren door de zelve onze vryheit, zoo dier gekocht; gelyk zulks dikmaal heeft gebleken.

+Wat lof-tuitingen men de Nederlanderen ten tyde der Romeinen toegevoeght heeft, uit oorzake van hunne groote ervarentheit ter zee, en konst in 't zwemmen, +ziet by *Martinus Schokius* in 't breede.

+*Helden-daden ter zee by de Hollanderen verricht.*

Claudius Civilis, een oprechten Hollander, nam de wapens in de vuist, tegen het woeden der Romeinen, voor d'algemeine vryheit; die zedert wel verdrukt, doch echter nimmer onderdrukt is geworden. Hy dryft de Romers dan ten lande uit, en verovert vier-en-twintigh hunner Scheepen. Hy trotste ook den Romeinen, aan de mondt van de Maas, met een aantal overwonnen vaartuigen, daar hy zeilen op zette van Roomsche paltrokken, die veelverwigh waren: en het hielp niet, schoon *Cerealis*, met grooter Scheepen, zyne water-macht meinde te vernielen.

+*Cap.* 17.

Als *Ottho* heerschte, zyn de Romeinen insgelyks te water van de Hollanders zeer dapper geslagen.

Onder Keizer *Claudius* is zeker *Ganascus*, Noordthollander, te water zeer gevreest geweest; want hy schuimde de geheele Fransche kust.

Wanneer *Vespasianus* heerschte, hebben de Nederlanders een Britsche vloot, die op haar kusten zworf, overvallen, genoomen, en te gronde doen gaan.

+Tot verwondering is by *Tacitus* verhaalt, hoe onze Batavieren het eilandt Mona, nu Mon, of Anglesey geheten, tusschen Engelandt en Schotlandt gelegen, hebben overwonnen; daar zy met

+*Lib.* 4. *hist. cap.* 16.

een Scheeps-maght voor ten anker lagen, zwemmende alle aan landt, met de zwaerden in de vuist.

Onder Keizer *Probus*, in het jaar 280, zyn zestien duizent mannen uit deeze landen t'scheep gestapt, en na de Zwarte zee gevaren, daar zy het alles hebben omgekeert, geplundert en gerooft. Zulks hebben zy ook gedaan in Grieken, en Sicilien, vol buit, en lof, te rugh keerende.

Ammianus meldt, hoe de Hollanders immer de zee over gestooken, en groote verwoestinge in Britten hebben aangerecht.

Van de dapperheit onzer oude voorvaderen [+]getuigen zeer eenhellig *Plutarchus, Ammianus, Sozimus*, en andere.

[+]*Plutarch. in Othone. Ammian. l.* 16. *&* 20.

Carolus Magnus schonk de Vriezen hare vryheit, om dies wille, dat zy zich zoo dapper in den oorlogh ter zee hadden gequeten; hen noemende *dappere mannen, en van een wonderbare stoutheit*. Dit geschagh in het jaar 802.

De oude Deensche Chronyk verhaalt, hoe dat, ten tyde van den heiligen *Olaus*, Koning in Noorwegen, eenige Vriesche bootsgezellen zich verstouteden, om naar Groenlandt (toen verlooren) over te steken; en hoe dat zy op die gewesten, door storm naar landt gedreeven, zekere haven beliepen, daar zy aan landt traden, en zagen eenige qualyk gestelde holen onder de aarde, omzet met steenen, 't geen goudten zilver-mynen scheenen te zyn uit de glants: hier van vulden zy hare zakken; maar wanneer zich meinden weder scheep te begeeven, wierden zy achtervolght van wanschape ruige menschen, zeer ongedaan, voorzien met pyl, boogh, slinger, en groote jaght-honden: eenen zee-man achterhaalden zy, welke zy ook aanstondts verscheurden, in 't gezight van d'andere, die naar het schip de vlught namen.

Op Nova Zemla werdt noch heden zant gevonden, 't geen aan zilver niet ongelyk schynt: en de Samojeden zyn ruigh gekleedt, en plaghten zelf menschen te verslinden, en te eeten: ook is het woordt *Samojeed*, zelf-eeter, of mensch-eeter, gezegt. Diergelyke menschen werden mede in 't Wester Groenlandt gevonden.

Matthaeus Parisiensis zeght, dat op het jaar 1217. drie hondert Scheepen ten oorlog uit deeze landen wierden bemant, om voor 't geloof ten stryde uit te trekken, onder *Willem*, Graaf *Floris* jonger Zoon: deeze vloot wiert te Vlaerdingen toegerust. De woorden van *Matthaeus Parisiensis* luiden, in 't Latyn, aldus: *Circa dies istos, facta est motio maxima, ex Coloniensium, & Frisonum (id est Batavorum) Provinciis, virorum, & bellatorum, qui à principio praedicationis crucis post generale concilium trecentas naves magno studio ingressi sunt, ut vota suae peregrinationis exsolverent crucifixo*.

Dat is:

Omtrent die dagen is'er, uit de Keulsche en Vriesche landtschappen, een groote beweeging, en optoght van wapenmannen geschiedt, die, na de algemeine Kerkelyke verzameling, en de predikinge van het kruis, drie hondert Scheepen bevolkt hebben, op dat zy de geloften van hunne kryghs-vaart aan den Gekruisten zouden voldoen.

Godefrid, Monnik van S^{t}. Pantaleo, die te dier tydt leefde, spreekt van deeze Vloot aldus: *Wilhelmus, Comes Hollandiae, & Georgius, Comes de Wiede, cum aliis cruce signatis Teutoniae, ad terram Sanctam navigio proficisci desiderantibus, super unum de nobilioribus terrae fluviis, fluvium Mosam congregati sunt, apud Flerdinga*.

Dat is:

Wilhelm, Graaf van Hollandt, en *Joris*, Graaf van Wiede, met andere kruis-getekende van Hollandt, begeerende te scheep naar het Heilige landt te reizen, zyn vergadert op een der edelste vlieten van den aardtbodem, de rivier de Maas, by Vlaerdingen.

In het jaar 1295. dreighden de Vlamingen, den Hollanders en Zeeuwen t'huis te willen komen vinden: doch deeze toefden niet, deeden een inval in Vlaanderen,

verwoesten het landt, wonnen steden, versloegen de Vlamingen t'eenemaal, en zonden de gevangenen naakt naar huis: waar van te zien is by *Thysius*, en andere. Dit geschagh onder 't geleide van *Floris*, Graaf van Hollandt.

+*Meyerus* meldt, hoe dat *Willem*, Heer van Oestervant, zoon van *Joan van Henegouwen*, de tweede Graaf van Hollandt, een zeer grooten zegen tegen de Vlamingen te water behaalde, in 't jaar 1304. op S^{t}. Laurens dagh, in 't ontzetten der stadt Zierikzee. Tien duizent Vlamingen wierden in den eersten slagh verslagen, behalven dat hy een ontelbaar aantal Scheepen veroverde, 't geen zommige tot op elf hondert brengen, (onder welke de Chronyk, met zyne divizien gebynaamt, mede is) daar zonder twyffel veel klein vaartuigh is by geweest: en de oude Chronyke, *Fasciculus temporum* geheten, voegt'er by, dat'er negentigh Paviljoenen, behalven deeze Scheepen, wierden verovert; 't geen ik geloove Galeyen geweest te zyn. Na den eersten slagh viel een tweede voor,

+*Lib.* 10. *Annal. Fland.*

die twee geheele dagen duurde, behalven dat de nacht het geveght deede staken. Met yzere weerhaken sloegh *Willem* zyne Scheepen aan elkander, op dat die door de stroom niet wegh dreeven, of in wanschik geraakten. Maar de Vlamingen bonden hare Scheepen slechts met touwen aan een; die by nacht van de Hollanderen aan stukken wierden gesneden, zoo dat hun vloot, op het wassen van de zee, tegens een botste, en dreef zonder behouw: waar door de zelve t'eenemaal in *Willems* handen quam te vallen; ja de Vloot-vooght *Guido*, of *Geje*, Bisschop tot Uitrecht, wiert in Hollandt zelf gevangelyk opgebraght. In dit geveght quam den Hollanderen veel te baat, dat zy de masten, en de touwen daar de mast-korven aan vast waren, zeer aardigh wisten te vernielen; waar door het kryghsvolk dan, 't geen op de masten stondt, of in zee, of op 't verdek te pletteren quam te vallen. Men wierp brandende houten over 't boort van elkanders Scheepen, op dat het vuur, en den rook, de krygers verhinderen moght. Met nat leder wisten zy toen het vuur, uit de vyandtlyke Scheepen geworpen, af te weeren. De Vlamingen hadden een zeer groot brandt-schip toegestelt, 't geen by hun ontstooken, en op de Hollanders afgezonden wiert; doch de windt dreef het te rugh, en 't vernielde veel van hun eigen Scheepen. Zoo men de oude Nederlandtsche Chronyk, die by zyne divizien, of afdeelingen, bekent is, geloof magh geven, zyn in deeze tweede slagh duizent Vlamingen gebleeven, zoo verdronken als gevelt: doch de Vlaamsche Chronyk maakt dit getal zeer klein. De Rym-Chronyk spreekt, in 't oudt Hollandts, van deezen slagh, op onderscheide plaatzen, aldus:

So waret sekerlike al [a]use
Die Scepe groet als huse.

[a] *Onze*.

Vier Cogghen namen 's Graven dranc.
Si namen daer ten selven male,
Vor Bridorp, dat weet men wale,
In enen scepe, vive min
Dan hondert vate bier wasser in,
Ende souten salme ende vleisch.

Die Vlaminghe hadden volx so vele,
Dat sy 't waende al te spele
Metten lopen hebben ghewonnen,
Hierom was 't dat sijs begonnen;
Want [b]si haddent harde siene,
Jeghen enen man hadden siere tiene
Op ten watre ghereit te stryde.

[b] *Het was, of stondt wel gezien voor hun*.

Ende men scoet ten selven tide
Met X L Oestelen ende Springale,
Die [c]banc Armborsten weet men wale,
Scoter twee hondert ofte mee:
Die pile vloghen ast ware snee,
Hier mede scoet men met [d]ghenende.
Met dusent armborsten ofte mere,
Scoet men wel wt 's Gtaven here.

[c] *Groote Voet-begen, die men op banken af schoot*.

[d] *Stoutelyk*.

Daer wort gheworpen menigen steen
Van den [e]koketten nederwaert.

[e] *Top-kasteelen*.

In enen Casteel op enen maste,

Ende in top so waren gaste,
Die 't Hollantsch volk sere quelden,
Ende menighen man neder velden;
Want si worpen menigen steen.
Ten lesten male sach men re een
Dat hy van den Castele spranc
In den watre, ende eer iet lanc
Viel 't koket altemale
Van den scepe neder te dale.

Si deden maken grote viere
Van drogen houte, die barnden sere:
Die dat beriet wiste mere.
Als 't was in den besten brant,
Slogen si daer an haer hant,
Ende worpent d'andere jegen 't hoeft.

In 't jaar 1298. hebben de Hollanders de Oost-Vriezen, voor Monnikkendam, in een groote Scheeps-strydt verslagen, by wien zich de Uitrechtsche Bisschop hadde gevoeght, die het met een boot, te naauwer noot, ontquam.

In 't jaar 1351. is'er in deeze landen, op de Maas, een geweldigen Water-strydt voorgevallen, tusschen *Margriet*, Keizerin, en Gravinne van Hollandt, en haar zoon, Hertog *Willem* van Beyeren. Deeze slag, en bloedtstortinge, was zoo groot, (zeght de Chronyk) dat de Maze drie dagen lang daar na, ebbende en vloeijende, noch root van menschen-bloet was. Daar worde (gaat zy voort) een vreezelyk geluidt in de lucht gehoort, van roepen, en gekryt, van barsten der arm-borsten, geklank der zwaerden, breken der lancien, werpen der steenen, en schoeren der schilden; want het was een dagh des toornig-heits ende des wraaks. De wederzydtsche Hoofden zyn in dit geveght tegenwoordigh geweest.

In 't jaar 1370. is'er zeker verbondt van handel opgerecht, tusschen het Ryk Denemarken en de Hanzesteden, waar onder Amsterdam, en andere Hollandtsche Steden, begrepen zyn geweest; gelyk uit het af-schrift der brieven, daar over, by *Boxhornius* ter neder gestelt, te zien is. Hier uit staat te besluiten, dat den koophandel over zee, en Scheeps-bouw, te dier tyden al in deeze gewesten geweldigh heeft gewakkert. De Koning van Denemarken gaf, tot verzegeling van dit verbondt, aan de verknochte Hanzesteden groote landtstreken te pande voor vyftien jaren: welke by hun, naar eigen landts wyze, wierden bestiert, zich zelfs Rechters uit hunne landtsluiden stellende, die geschillen richteden, welke zoo te lande als te water,

't zy onder de haring-vangers, (want toen wiert den haring onder Schoonen gevangen) of andere, quamen te ontstaan. Deeze Rechters droegen de naam van Voogden; als blykt uit het volgende Voor-recht.

Aalbrecht, *by Godts genaden Paltsgrave op den Rhyn, Hertoge in Beyeren, Grave van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt, ende Heere van Vrieslandt*; *doen kondt, allen luiden, dat wy gegeven hebben, ende geven, met deezen open brief, voor ons en onze nakomelingen, aan den Rade onzer stede van Amstelredamme, dat zy, tot eeuwige dagen, jaarlyks eenen Vooght zetten moogen, ende zullen, op den lande te Schoonen, op haren vitten ende landt, dat zy nu daar hebben, of namaals daar verkrygen moogen van den Konink van Denemarken, alle zaken ende recht van onzer Stede wegen te bedryven, ende te bewaren, als zy daar te doen hebben. In oorkonde deezen brief, bezegelt met onzen zegele, gegeven op den zesten dagh in Aprille, in 't jaar onzes Heeren duizent drie hondert een-en-tnegentigh, na den loope van onzen Hove*.

Crantzius vermeldt, dat de Hollanders, in 't jaar 1422. met groote Scheepen de Oost-zee bevoeren: en in het jaar 1439. krygh te water voerden tegen de Oostersche Zee-steden, daar zich de Venetianen, en Spanjaarts, hadden by gevoeght, om de Hollanders de zee te doen ruimen, en haren vryen handel te verhinderen. Een geheele Oostersche Zout-vloot, nevens veel andere kostelyk geladen Westersche Scheepen, en drie Kraijers, wierden overwonnen. Hier mede hieldt de dapperheit der Hollanderen geen standt; maar spatte uit, met hare zee-magten, op den Oceaan, en Middellandtsche zee, daar zy de havens harer vyanden besloot, en alle het vaartuigh binnen hielt. Naar het dempen deezer vyanden, zuiveren van roovers, en het vry maken van d'onheerbare zee, staken en voerden toen de Hollanders den bezem op de mast: waar van my tekeningen, na de wezentlyke Scheepen, met de bezems, die uit de marssen staken, of in manden aan de toppen hongen, afgemaalt, te vooren gekomen zyn.

Vrouw *Jacoba*, Gravinne van Hollandt, hadde in 't jaar 1427. een groote Scheeps-vloot op de Zuider-zee doen toerusten, om zich met geweldt meestersche over het geheele landt te maken: die van d'Amsterdammers, en d'andere Hollandtsche Zee-steden, by het eilandt Wieringen, wiert verdelgt. Dit gevegt geschagh uit Scheepen, die door zee geroeit wierden; gelyk uit de oude Hollandtsche Chronyk te besluiten is.

In het jaar 1471. braght *Karel de Stoute* een Vloot van vier-en-twintigh Scheepen ter zee, om een Fransche roof-vloot het hooft te bieden: dien hy daar mede zulk een schrik aanjoegh, dat zy niet dorste zee kiezen; maar zich liet trotzen voor hare havens, en de Hollanders meester blyven van de zee.

In het jaar 1475. zoo *Baker*, Engelsch Schryver, verhaalt, wierden *Eduard*, Koning van Engelandt, vyf hondert Scheepen, uit Hollandt en Zeelandt, toegezonden, om volk na Vrankryk over te voeren.

Dat in de steden Dordrecht, en Amsterdam, de koop-handel, en, by gevolgh, de Scheeps-bouw, van voor lange heeft gewakkert, blykt uit de vaerzen van zeker onbekende Poëet, die in 't jaar 1450. heeft geleeft; welke, schoon na den besten trant niet zyn gemaakt, echter, zaaks halven, late volgen. Dordrecht beschryvende, zeght hy:

Congrua vendenti es varias res & ementi
Non longe salsis namque jaces ab aquis,
Ad te mille rates veniunt, variis oneratae
Mercibus, innumeris rebus, & ingenuis.

Dat is:

Ghy leght na by de zee, en by de zoute baren,
Van alles wat men vindt dat is by u te koopen,
Wel duizent scheepen steedts uw' kaaijen aan te loopen
Ziet men, die zyn gelaên met alderhande waren.

Van Amsterdam spreekende, zeght hy:

Oppida mercando superare propinqua videris.
Unde tibi gasae copia multa fluit.
Est maris ingenuus portus tibi, namque feruntur
In te diversis quo bona multa locis.

Dat is:

Ghy hebt een haven, dicht gelegen aan de zee,
Waar door, van wydts, het goet gebraght wert in u steê.
De steden in u buurt verwint gy met den handel.
Veel schatten brengt u toe de overzeeschen wandel.

In het jaar 1604. was'er zulken grooten vaart van Amsterdam op Oosten, dat men daar vier hondert Ooster-vaarders te gelyk, in een vloot, voor de palen heeft zien ankeren; welke alle binnen veertien dagen gelost, geladen, en weder zeil-ree lagen.

In het jaar 1649. is de Heer Admiraal *Tromp* uit Texel geloopen, met vyf hondert Scheepen, alle om de West bescheiden, onder de bescherminge van zes begeley-scheepen.

In 't jaar 1477. rusteden die van Amsterdam tien Scheepen ten oorlogh uit; waar mede zy een geheele Oorloghs-vloot, die

het op deeze Landen had gemunt, binnen de Fransche havens hielden.

In 't jaar 1543. wanneer *Karel de vyfde* over deeze Landen heerschte, verstouten zich eenige Zeeuwsche en Hollandtsche Scheepen van oorlogh, de haven van Bordeaux in te zeilen, en daar een geheele vloot Koopvaardy-scheepen te vernielen; waar van de Zeeuwsche Chronyk aldus spreekt: ‘In 't jaer M CCCCC XLIII op den, eersten dagh van Mey, heeft die Admirael, Heer *Maximiliaen van Bourgoingnen*, Heere van Beveren, Capiteyn *Gerrit van Meeckere, Jan in de Gans*, ende meer andere Capiteynen, met zes Scheepen van oorlogen, wel toegerust, in zee gezonden op haar eygen buit, om die Franchoysen te krencken, die op dien tydt vyanden der K.M. waren: ende in zee gekomen zynde, hebben zy noch drie Scheepen van Middelburgh gevonden, die Heer *Jeronimus Sandelyn*, Rentmeester van Bewester-Scheldt, te Middel-burgh, toen badde uitgezonden. Deeze Scheepen van der Veere ende Middelburgh gekomen zynde, (beneffens eenige Hollanders) zyn te zamen in Vrankryk in de riviere van Bordeaulx gezeilt, daar zy alle die Fransche Vloote schadeloos gemaakt hebben met haar Scheepen, ende hebben alle die Fransche Scheepen, die met wynen van Bordeaulx quamen, om in Normandien te zeylen, verbrandt, uitgenoomen zeventien Scheepen met wynen ende weet, die zy in Zeelandt ter Veere in gebroght hebben: ende dat meer is zoo zyn zommige Capiteynen daar op 't landt geweest metten Schippers ende Bootsgezellen, ende hebben die klocken uitter Kerken mede gebroght ter Veere, tot een teecken ende getuigenisse, datze in Vrankryk in vyanden landen geweest waren.

In het jaar 1555. is'er een geweldigh zee-geveght voorgevallen tusschen een vloot van vier-en-twintigh Hollandtsche Vracht-scheepen, en zes-en-twintigh Fransche Oorlogh-scheepen, op de hoogte van Diepe. De Fransche, beter op den strydt voorzien als de Nederlanders, welker Scheepen ieder slechts met vyf-en-twintigh mannen bevolkt waren, klampten hunnen vyandt met enter-dreggen aan. Dus voght men een langen tydt twyfelachtigh, tot dat veele der Nederlandtsche Koopvaardy-scheepen, zorgende dat zy te kort moghten schieten, het vuur in het buskruit wierpen, en zoo gelykelyk met haren vyandt te gronde gongen.

In het jaar 1559. den 26sten van Hooymaant, stak *Philip*, Koning van Spanje, Graaf van Hollandt, over, uit deeze Landen, +naar Spanje. Men heeft aangemerkt, dat in zyne vloote vyftien duizent hoenders, tot spyze, wierden mede gevoert: weshalven men van de grootheit der vloot, en menighte van menschen, zoo daar op zyn geweest, oordeelen magh.

+*Ziet de Chronyk van Zeelandt*.

Verhalens waerdigh is het geveght, in den jare 1571. tusschen de Christen bondtgenooten en den Turk voorgevallen; 't geen niet ontydigh hier magh worden ingelascht, alzoo een Zoon van 't Huis, 't welk deeze Landen toen bestierde, Opperste der vloote zy geweest, en de Nederlanders een groot gedeelte der vlootelingen uitmaakten. Uit plicht dan van het verbondt, 't welk de naam van Heyligh gegeven wierdt, maakte de Paus twaalf Galeyen toe, onder *Marc Antonio Colonna*; de Venetianen hondert en veertien Galeyen, met zes Galeassen, en twee Hulken, onder *Sebastiaan Veniero*; de Koning van Spanje een-en-tachentigh Galeyen, en twintigh groote Scheepen, onder Don *Johan van Oostenryk*, zynen bastaart-broeder, dien de staat van Hoogh-Admiraal werdt opgedragen; de Groot-Meester van Malta, en andere Vorsten, deeden'er, elk na zyn vermoogen, het hunne toe, der wyze, dat'er twee hondert en negen Galeyen, zes Galeassen, vyf-en-twintigh Koggen, en veertigh Jachten, nootdruft van mondt en oorlogh voerende, in zee gebraght wierden. Boven de Schippers, bootsluiden, en zwermen der riem-slaven, waren zy voorzien met twaalf duizent Italiaansche, acht duizent Spaansche, en drie duizent Duitsche soldaten: hier hadden zich noch by gevoeght drie duizent goedt-willige, van verscheide landtaart, en daar onder veele Nederlanders, zoo eedel als oneedel, die

't leven, hun anderzins vruchteloos, midts d'ellende des Vaderlandts, zochten tot welstandt der gemeene Christenheit te besteeden. Niet te min, gelyk zoodanige t'zamenspanningen, midts de verscheidenheit der bezondere inzighten, traaglyk voltrokken worden, en de zware toerustingen veeltydts boven gissing aandragen, was het, eer alles te hoop quam, met Famagusta omgekomen: daar de Christenen van geduldt en bestendigheit, de Turken van mein-eedt en wreedtheit, d'uiterste proeve beweezen. Om echter, met het ledigh laten van alzulke krachten, zich tot geen spot te maken, verzaamde men de zelve, in 't laatst van Herfst-maant, by 't eilandt Corfu. De Turken daar-en-tegen lagen by Lepanto, met twee hondert en zestig Galeyen; maar hadden niet

half zoo veel vechters als de Christenen: ook waren zy, naar hun gebruik, licht gewapent op het beschadigen, niet altoos op het beschutten: de Galeyen zonder borst-weeren, om in vryheit de booge te handelen; daar de onzen, meest gehelmt en geharnast, hooge styve boorden te baat hadden, om teffens 't lyf te bergen, en de bussen te ondersteunen, die in toereiken, en wisheit van wonden, de pylen verre te boven gaan. Hun Admifaal was *Haly Bassa*; zyn Stede-houder *Ochiali*, of *Vlusaly*, een Italiaan, die 't Christendom verloochent had: *Porthou Bassa* geboodt over 't krygsvolk. Het anker gelicht hebbende, quamen zy, op den zevenden van Wyn-maant, den Christenen, die hen zochten, by het eilandt Cuselay, in 't oogh. Deeze, derhalven, 't zelve eilandt verlatende, winnen de ruimte, en verdeelen zich aan vyven: ter rechter zyde had *Jan Andrea Doria*, van Genua, het gezagh: ter slinker *Augustino Barbarigo*, van Venetie: Don *Johan* hieldt het midden: Don *Alvarez Bassan* de achter-hoede. D'eerste praalde met groene, de tweede met geele, de derde met blaauwe, en de vierde met witte vlaggen. Aan de waerdigste zyde had Don *Johans* Hooft-galey den Roomschen Admiraal; aan de slinker zyde den Veneedschen; vervolgens den Genueschen, daar de Prins van Parma; en den Savoyschen, daar die van Urbin op was. Den last der voor-toght hadden de zes Veneedsche Galeassen, die een geweldigh geschut voerden: het achterste was gegordt met de Hooft-galey van Malta ter rechter, en de Lomeliner ter slinker zyde, in hebbende *Paulo Jordaan Ursin*. De Jachten wierden van der handt gezonden, om ieder de hoope van vlught te beneemen. Don *Johan*, in een boot getreeden, deed zich van boort tot boort roeijen, om de gemoederen ten stryde te wekken; 't welk daar-en-tusschen van de andere Hopluiden niet verzuimt wiert: eindelyk, in zyn Galey gekeert, en raamden den vyandt goelyk binnen scheuts, doet hy een der grootste stukken afbernen, trompetten klinken, en de vecht-vanen opsteken*. Daar op volghde het kryghs-geschrey, 't welk, gedommelt onder het gedruis van 't woelend boots- en oorloghs-volk, in de lucht steegh. De Turken, over den anderen kant, rechteden hun spits in de breedte, recht uit, buiten hunne gewoonte, zonder vorm van halve maan. *Porthou* had het bestier van 't midde, *Haly* van de rechter, en *Ochiali* van de slinker zyde. In 't eerst was hun de windt mede; daar na ging hy leggen, en, weder verheffende, liep hun tegen. Als de dagh omtrent ten halven was, raakten de Vlooten aan elkanderen. Den eersten aanstoot leed *Barbarigo*, die drie Galeyen verloor, en zyn oogh aan een flits, zulks hy het des anderen daaghs bestorf: maar de zes Galeassen maakten een yzelyke opening, doende kryghs-volk, banken en slaven, door de kracht van hun geschut, overhoop tuimelen: al de metale buizen gaven tot vyf werf toe vuur, en weinigh scheuten die mis tasten; daar die van den vyandt, mits de hooghte hunner Galeyen, doorgaans, zonder treffen, over d'onze heen droegen. Don *Johan*, op hebbende vier hondert uitgeleeze soldaten, klampte zelf den Turkschen Admiraal *Haly* aan boort, die met drie hondert Janitzers, en hondert boogh-schutters, bemant was. Toen verhief zich 't geveght aan verscheide kanten; daar veel door-luchtige mannen zich met ongeloovelyke vroomigheit queeten: voornamelyk *Maturin van l' Escut, Romegas*, een Ridder van Malta, had derwyze de schrik in dien gantschen oort, dat noch heden de Turksche moeders, om hunne kinderen eene vervaertheit aan te jagen, niet dan zynen naam in den mondt neemen. Voorts sloegen niet alleen de soldaten handt aan het geweer, maar ook de slaven, op hoop van vryheit te verdienen, en toonden groote dapperheit. Het bulderen van 't geschut, het dreunen der kielen, de rook en vlam, ten hemel wellende, deeden ieder hooren en zien vergaan. Ten laatsten wert *Haly* verslagen, en zyn Galey bemaghtight; andere verbrandt, of in de grondt geschooten; ettelyke op strandt, en het overschot op de vlught gejaaght, waar onder ook die van *Ochiali:* en men meent, dat'er in alles niet meer dan vyftigh ontquamen. Vyf-en-dertigh duizent mannen

**In d'eene stondt een gekruiste Christus, in d'andere een Marien beeldt, en in de derde de Wapenen der bondtgenooten.*

zyn'er door 't water, vuur, ofte scherp, verstonden; van de Christenen tien duizent, van de Turken vyf-en-twintigh duizent, en drie duizent vyf hondert gevangen: hondert en dertigh Galeyen wierden genoomen, en wel twaalf duizent slaven verlost.

Niet weinig heeft de Hollandtsche dapperheit te water uitgeblonken in de wreede slagh, die in 't jaar 1573, op de Zuiderzee, tegens *Bossu* is voorgevallen. Des vyandts Admiraals Schip, *d' Inquisitie*, hadde een dubbelde kiel, en twee bodemen, op dat het niet in de grondt geschooten konde werden. Deeze vermaarde slagh werdt by den hoogh-geleerden Heer *P.C. Hooft* aldus verhaalt: ‘De Graaf, nu sterk omtrent dertigh zeilen, zob kleine als groote, zynde met de hof-staat, en twee hondert soldaten, in zyn Admiraal-schip gestegen, dat den hatelyken naam van

Inquisitie, en twee-en-dertigh metale stukken voerde, lichte, den derden van Wyn-maant, het anker van voor Amsterdam; dan kon, mits het geweldigh waaijen, niet voor den vyfden over Pampus raken. Toen streefd' hy na de Noort-hollanders toe; in opzet evenwel van handtgemeenschap te schuwen, en het voordeel van zyn scheepen en geschut, bet bezeilt en toelangende, niet te verwaarloozen. D'anderen daar-en-tegen, wel zoo kloek in getal, stelden al de kunst der boots- en stuurluiden te werk, om tot aanklampen en enteren te komen. Met dit toe- en ontleggen, en dwers door elkandre zwieren, liep die halve en de geheele volgende dagh ten avondt; zonder dat'er meer dan twee van de zyne achterhaalt en aangeranst wierden. Op het eene voer Hopman *Schuilenburgh*, zwager van *Boshuizen:* dien viel Hopman *Jacob Til* tot driemaals toe aan boort, en overweldighd' hem ten laatsten. *Schuilenburgh*, met noch zes, werd na Hoorn gezonden; d'anderen, omtrent vyftigh, doorsteken, of in zee geworpen. *Til* verloor boven twee mannen niet: maar alzoo hy zelf en noch twintigh van de zynen gewond waren, wert hem 't veroverde schip weder ontnoomen. Hopman *Taams Geltzak*, van Medenblik, ranzde het tweede schip aan; dan kon des geen meester worden. Zedert droegh zich niet byzonders toe, tot op den elfden der maant. Toen quam men elkander weder onder 't geschut; 't welk van de Bossusche zyde zoo vreezelyk donderde, dat het voor de bondtgenooten onmoogelyk om verduuren scheen. Zy joegen'er echter op aan, trachtende door alle wegen aan den, vyandt vast te raken; die hun t'elken male ontworstelde, en zyn oude gangen ging. Maar hun Admiraal *Cornelis Dirkszoon*, van Monnikkendam, inhebbende Hopman *Ruighaver*, van Amsterdam, met een deel soldaten, pynd' het zoo lang, dat hem eindelyk gelukte, 't schip van *Bossu* in te zeilen, en 't zyne daar aan te hechten. Hy had in de mars leggen etlyke rapsche gaften, die potten met ongeleschte kalk, en verscheide vuur-werken, van boven neder in 't gezight der Spaanschen deeden stuwen. Met een quam Hopman *Pieter Bak*, van Hoorn, zich aan 't ander boort werpen: *Jacob Tryntjes*, van Enkhuizen, voor de boeg: Hopman *Boer*, van Schellingwoudt, aan d'achtersteven. Doch deez', staande, mits zyn' laeghte, te zeer aan de vuur-potten, uit *Bossuus* schip, ten doel, werd gedwongen te deizen, en 't roer van *Bossu* met vreeden te laten. Kleen voordeel nochtans was dit den Grave, die, al veghtende, met de drie andere neder dreef, en achter de Nek, by Wyenes, aan den grondt klemde. Een Konings schip, daar-en-tusschen, dat onder *Willem Vest*, van Enkhuizen, stondt, werdt door de bondtgenooten bemaghtight; maar het was zoo lek geschooten, dat men 't volk, en geschut, te weten vier metale, vier yzere gootelingen, en eenige bossen, daar qualyk kon uitlichten, eer 't wegh zonk. Vyf kleener, aan zekere zanden verzeilt, werden benoodight zich op te geven. *Jan Simonszoon Rol*, met het overschot, nam de vlught, tot over Pampus. Daar hielt men 's avondts kryghs-raadt, en besloot, des volgenden morgens *Bossu* te gaan ontzetten, of het leven daar in te schieten. Ende was *Jan Simonszoon*, met het krieken van den dagh, onder zeil: de rest insgelyks, wanende dat het den vyandt gold. Maar hy zette zyn loop recht toe naar Amsterdam. Aan d'andren, die verwondert waren wat het bedieden moghte, nochtans gehouden zyn vlagge te volgen, gaf hy thans te verstaan, dat hem de Spaansche knechten gedwongen hadden dien wegh te neemen. Zoo liet men *Bossu* in de ly: doch de zelve daarom niet zich ridderlyk te weeren; maar, beide soldaats en Hooftmans plicht betrachtende, stondt geplant by de mast, in vollen roer-scheutvry harnasch, met de rondas aan den arm, het zwaardt in de vuist. En duurde 't geveght de gantsche nacht door, of schoon de Noordthollanders 't behulp hadden van verscheide water-scheepen, die gestadigh af en aan voeren, met dooden en gequetsten, met voorraat en versch volk: waar onder zich veele burgers van Hoorn mengden, uit brandenden yver voor vryheit, en Vaderlandt. Ende staat hier niet te verzwygen, de

rustige koenheit van hunnen *Jan Haring*, die's morgens, met de twee-licht, by de takels van *Bossuus* schip opklauterde, de vlagh van de steng rukte, en daar meê nederdaalde: hoewel het hem 't leven koste; mits hy, door een luik, in zyn borst geschooten wiert. Eindelyk, als 't nu aan den middagh ging, na acht-en-twintigh uuren strydens, en 't verlies van al zyn kryghs-volk, op veertien of vyftien mannen na, tradt *Bossu*, geen ander uitkomst ziende, in handeling, en gaf zich over, enz.

Niet ongerymt zal 't hier zyn, het dubbelt van zekeren brief in te lasschen, geschreeven aan den Heere Prins *Willem van*

Oranje, by den Staat en Regeeringe in Noordt-Hollandt, tot Hoorn, over deezen zegen: my ter handt gesteldt van den geleerden Heer M^{r}. *Adriaan Westphalen*; luidende als volght.

Den 14 October, 1573.

D*Oorluchtige hoogh-gebooren Vorst en Heere, wy gebieden ons in allen onderdanigheit in U F.G. goede gratie*.

Wy moogen niet laten U F.G. te adverteeren die groote wonderlyke victorie, die ons den almoogenden Godt nu, den twaalfden deezes maents, verleent heeft; *by welke ons niet alleen victorie van aenwinninge van een schip ofte twee gebeurt is*; *maer hebben U F.G. hooftvyandt, en bederver onzes Vaderlandts, den Grave van Bossu, met zyne familie, en den Heere van Croningen, met anderen Adel, als* Weldam *uit den Hage*, Joost van Werven *uit den Briele*, Gerrit Pinzen, Gherebout van Wartwycke *in Vlaanderen*, Romery van Quesnoy, Numan *uit den Hage*, Blyenburgh *van Dordrecht*, Hans van Molen *van Lubek, Kamerlink, en* Corquera *een Capitein van de Spangiaerts, die in des Graven schip waren, alhier tot Hoorn gevangen uit den Albanischen Admiraels schip ingekreegen: daer over wy Godt almachtigh hooghlyken zonder ophouden loven en danken, en U F.G. zonderlinge te gratuleren hebben: daer by hebbende noch groote menighte van soldaten, zoo Duitschen, Walschen en Spangiaerden, in gevankenisse, tot omtrent twee hondert toe*; *dan zyn eenige van de zelve, onder savemente van haer lyf en leven, by den Admirael ontfangen, alzoo zyluiden hen onder in den scheepe begeven hadden, en in meeninge waren, tot den lesten man toe te vechten: 't welk niet zonder groote bloet-stortinge van den onze geschiedt zoude hebben*; *dan die Vice-Admirael* Boshuizen, *met de andere armade, ziende de animositeit van onzen Admirael, en andere scheepen, en de bezettinge van hen-luiden Admiraels schip, gaven de vlucht, zonder eenighzins te pogen heuren Grave assistentie te doen: ende zyn noch drie ofte vier van de grootste scheepen omtrent Pampus, die door die drooghte niet wegh konnen komen, daer na eenige van onze kleine scheepen gezeilt zyn, op hoope, die mede in handen te krygen, zulks dat zy op gisteren zeer tegens den anderen geschooten hebben, niet wetende hoe dat het vergaen magh zyn: ende zoo zonder groot perykel die bewaringe van den Grave, en zyne familie, niet gedaen magh worden, bidden en begeeren wy ootmoedelyk, dat U F.G. gelieven zal, ons te overschryven U F.G. goeden wille en gelieven, den welken wy in deezen, en alle andere zaken, bereidt zyn na te komen en te volbrengen. Dan zoo die lasten en onkosten van deezen armade te water, en te lande, zoo excessive groot en zwaer vallen, en het platte landt by den vyandt overal bedorven is, en langer niet en vermagh eenige contributie te doen, en ons by U F.G. een hoope gegeven is, van subsidie van penningen uit het Zuider quartier, bidden wy, dat toch U F.G. gelieven zal, ons metten eersten subsidie van gelt te doen*; *want het ons onmoogelyk is, de lasten voorschreeven zonder hulp te moogen supporteren, aengezien het landtje klein, en de armade ter zee, behalven te lande, zoo groot is, als ooit by Keizers ofte Koningen gehouden en gesustenteert magh zyn*.

In de Boekerye van wylen den achtbaren en geleerden Heer M^{r}. *Floris Floriszoon*, Schepen tot Enkhuizen, berust een oorspronkelyk schrift, en lyste, van 't metalen geschut, (behalven de yzere) op den vyandt, onder *Bossu*, den twaalfden van Wyn-maandt 1573. verovert; 't geen, door zyn Ed. bezondere gunste, hier late volgen.

Een Slang, genaamt Hopman onverzaaght, met het Wapen van Gelderlandt.

Een half Kartouw, gemerkt met een Uil, en het Wapen van Bisschop David van Utrecht.

Een halve Slang, met een Uil, en Wapen als vooren.
Noch een halve Slang, met een Uil, en Wapen als vooren.
Een half Kartouw, met het Wapen van Nassau.
Een halve Slang, met de Hollandtsche Tuin, en 't Wapen van Dordrecht.
Een Quartier-slang, met het Wapen des Konings van Spanje.
Noch drie Quartier-slangen, met het Wapen van Spanje.
Drie Quartier-slangen, gekomen van 't Huis te Buuren, met het Keizers Wapen.
Vier Quartier-slangen, met het Wapen van Rotterdam.
Drie Valkonetten, met des Keizers Wapen, als op een kloot verbeeldt.
Twee dubbelde Valkonetten, met het Wapen van Leiden.
Twee dubbelde Valkonetten, met des Keizers Wapen.
Drie dubbelde Valkonetten, met het Wapen van Amersfoort.
Een achtkantigh Valkonet, met een Wapen daar een Kruis in staat.
Een Valkonet, met een Draaks-kop, en een ledigh Schilt.
Twee Valkonetten, met des Keizers Wapen.
Twee Valkonetten, met het Wapen van Delft.
Een Quartier-slang, met een Draaks-

hooft aan 't achter-einde, en het Wapen van Amsterdam.

Een dubbelt Valkonet, waar op S^{t}. Joris staat, met een Voet-boogh, en Sehilt, daar een Kruis in staat.

Noch een dubbelt Valkonet, ten halven na vooren met een scharpe rugge, en een Schilt zonder Wapen.

De Vloot der Nederlandtsche bondt-genooten, die de Spaansche Vloot onder *Bossu* versloeg, bestondt uit acht-en-twintigh Hooft-oorlogh-scheepen, behalven het kleine Vaar-tuigh, dat een groot getal uit maakte. Drie maanden soldy, voor des Admiraals scheeps-volk, beliep 2248 gl. en 15 stuivers. Voor het scheeps-volk van den Vice-Admiraal *Pieter Bak*, moeste in den zelven tydt zyn 1431 guld. en 15 stuiv. Voor de volgende Scheepen, dewyle minder bemant waren, liep de soldy niet zoo hoogh; alzoo dat deeze acht-en-twintigh Scheepen al te zamen, in ieder drie maanden, voor soldy noodigh hadden de somme van 34630 guld. 2 stuiv. en 4 penn. gelyk my uit de oorspronkelyke Monster-rolle, getekent den 7 December 1573, by de handt van den Admiraal *Reinier Feints*, en de merken van *Symon de Gent, Heyn de Bef*, en *Cornelis Jansz. Neeldoe*, is gebleken.

De moedt en dapperheit der Zeeuwen heeft zeer helder geblonken, als zy, in 't jaar 1573, by Romerswaal, de vloot der Spaanschen, die Walcheren meenden af te loopen, t'eenemaal versloegen. Toen ter tydt staken die van Hoorn en Eukhuizen, niet t'onrecht, weder den bezem op de mast.

In 't jaar 1599. rusteden de vereenighde Staten een vloot van zeventigh Scheepen toe; die met acht duizendt mannen was bevolkt: deeze braght toen den vyanden zulken schrik aan, dat veele van die geene, welke na aan zee woonden, hun, met het naderen van deeze vloot, op de vlught begaven.

In den jare 1605. heeft Spanje de Nederlandtsche dapperheit te water kracht-dadelyk beproest, als een kleine Scheeps-vloot, daar den Edelen *Haultain* Opperen *Hayman Cornelisz. Opsie* (myn Over-groot-vaders broeder, van myn Moeders-vaders zyde) Onder-Vloot-vooght over was, veele ingehuurde Spaansche Scheepen, met krygs-volk geladen, om in deeze Landen te lossen, verwoeste. Deeze toght stondt den Spanjaart duur; want van twaalf benden krygs-volk quam geen zeven hondert man te lande. Men spoelde de Spanjaarts toen veel de voeten, in weer-wraak van zoo menigh over boort geworpen onnozele visscher en koopvaardy-man. Weinigh Hollanders quamen te sneuvelen, waar onder *Opsie* een was; die tot Portsmuiden, den laatsten van Bloeymaant, van zyne vlootelingen (by toestaan van de Engelschen) zeer zeeghaftigh, na kryghs-gebruik, wiert begraven.

Het zoude te lang vallen, op te halen, wat de Water-geuzen (dus genaamt) manhaftigh hebben uitgericht, en al de bloedige zee-slagen, met groote zegen uitgesvoert, zoo wel in Europa, als in de verre afgelegene Indiaansche zeën.

In 't jaar 1600. verstoute zich een Hollandts Schip tot voor Antwerpen te zeilen, tusschen alle des vyandts sterkten heen, en den Admiraal daar te bestryden; welken hy ook in Zeelandt binnen bragt, in weerwil van veel duizenden menschen, die aan landt stonden, en het aanzagen.

In 't jaar 1607. hebben onze landtsluiden de ryke Spaansche vloot, onder Gibraltar vernielt.

In het jaar 1613. sloegen acht Nederlandtsche Scheepen, die naar Indien voeren, tegen zeventien groote Spaansche Galjoenen; daar zy'er dertien van namen, en te gronde deeden gaan.

In het jaar 1629. versloegh en verjoegh *Pieter Hein* alleen den Duinkerkschen Admiraal, en Vice-Admiraal.

[+]Hoe heldtdadigh de manhafte *Tromp*, met dertien Scheepen, een Spaansche vloot van zeven-en-zestigh groote Scheepen, daar vyf-en-twintigh duizent mannen op waren, aantaste, is noch in geheugenis van menschen: en hier van wert by *Meteren, Hooft*, en veele andere Schryvers, in 't breede gewaaght.

[+]*Ziet het Boek, de Batavische Romein*.

Geen kleine paerel is aan d'eeren-kroon der Nederlandtsche bondtgenooten, de loflyk bevoghtene zegen, des Jaars 1666. in een bloedigh Zee-geveght van vier dagen, tegen het maghtigh Ryk van Engelandt, behaalt: de welke by *Swinnas*, en *Brandt*, in 't breede werdt beschreeven. De Staatsche Vloot, die toen door *Cornelis Witsen*, Oudt-Burgermeester tot Amsterdam, en afgezondene ter Generaliteit (myn Vader), benevens 's Landts Voorspreeker *de Wit*, met eenige anderegevolmaghte uit d'Algemeene Staaten, wiert bezorgd, afgevaerdight, en uit geprest, bestondt uit een-en-negentigh Scheepen van oorlogh, elf Branders, en twaalf Jachten, was gewapent met 4716 stukken, en bemant met 19149 matroozen, en 3313 soldaten.

Zoo men al de loflyke daden, die te water by de Nederlanders zyn gepleeght, wilde ophalen, hier zoude plaats te weinigh wezen om alles te ontvouwen. Op

de kusten van America, tegens Portugal, als ook in Oost-Indien, en elders, is zulks meermaal gebleeken: gelyk ook in de Middellandtsche zee, tegens de Turken; want de Hollandtsche dapperheit ter zee is onlangs aldaar wel hooghlyk gebleeken: wanneer op den 27sten van Ooghst-maant des jaars 1670. d'Amsterdamsche Admiraal *van Gent*, vol moedts, zeven Algiersche Roof-scheepen aanranzde; welke hy eerst met drie Scheepen het scherp bood, deede vlughten, en eindelyk, terwyl zyn overige Scheepen vast naderden, zoo teysterde, dat zes van hun de strandt koozen, en de Scheepen, met al den last, aan d'overwinnaars ten besten gaven: hier onder vondt men de drie eerste Vloot-vooghden van Algiers, als *Assan Rais Biscain*, Admiraal; *Brayhim Rais*, Vice-Admiraal; en *Aroutchy*, Schout-by-nacht: de namen van twee andere Kapiteinen zyn *Aly Rais*, en *Achy Cassa*. Het Schip van den Admiraal was lang 152 voet 8 duim, breedt 36 voet: het Schip van den Vice-Admiraal was lang 150 voet 8 duim, breedt 35 voet: het Schip van den Schout-by-nacht was lang 150 voet 6 duim, breedt 35 voet: de twee volgende Scheepen zyn lang geweest 136 voet, breed 31 voet: het kleinste Schip was lang 130 voet, breedt 30 voet. Zy waren alle zeer net toegetakelt op zyn Turks, en rondtsom met schans-kleeden bezet. Te zamen hadden zy op 1590 Mooren, en 284 Christen slaven: voerende 204 stukken grof geschut, en 28 bassen.

Niet lang hier na toonde Schipper *Jacob Volkertsz.* toegenaamt de Kaper, zyn dapperheit tegen zeker Roof-schip van Algiers, 't geen 400 mannen, en 28 stukken droegh, den Dadel boom voor teiken voerende. De Hollander had geen meer als 18 bussen, en 30 mannen, om tegenweer te bieden. Hondert en vyftigh Turken smeet de Roover over, die meest naar boven vloogen, om rondthout, touwen, en ketings te ontredden. Drie uuren lang duurde dit geveght binnens boorts, uit schans en bak, het boven-schip voorden vyandt blyvende, tot dat eindelyk de Barbaren moesten wyken: die niet verslagen wierden, moesten over boort in zee springen, en verdrinken. Een Moor, die de vlagh af-streek, wiert met een kogel van boven neder gelicht: gelyk men mede de rest aan die geene gaf, welke zich hier en daar verborgen hadden. En aldus braght deezen heldt zyn Schip behouden binnen, wegh dragende den roem van een braaf soldaat.

Men zoude hier nu wydtloopigh konnen ophalen, de zoo zeer vermaarde Zeeslagen, en daden, welke onlangs, in de laatste oorlogen, zoo tegen Engelandt alleen, als met Vrankryk vereenight, loflyk zyn voor- en uitgevallen; als mede, wat in de Zont, en Oost-zee, is gebeurt: doch vermidts zulks omstandelyk door *Aitsma, Zwinas*, de *Mercurius, Valkenier*, Schryver van den Batavischen Romein, *Brandt*, en zeer veel andere meer, is gedaan, zal zulks, kortheits halven, achter laten, om dat dit Werk reedts te groot is uitgespat.

Het is door toedoen van koophandel ter zee geweest, dat Koning *Salomon*, de wyste die ooit op aarde heerschte, het gout en zilver zoo deede overvloeijen in Judea, dat het schier niet geacht wiert.

Het was door den koophandel, en zee-vaart, dat de oude Prinssen van Tyrus, en Sidon, een onsterffelyke naam behaalden, en een schrik voor geheel Asia waren.

Hier door was het, dat die van Athenen, Lacedemonien, en Byzantien, schoon zy zeer kleine Republyken zyn geweest, het hooft boden aan de maghtighste Monarchen van Persien: en dat de laatste, by vervolgh van tyden, onder de naam van Constantinopolen, is geworden de Hooft-stadt van het Romeinsche gebiedt; en noch is van het Ottomannische Ryk.

Karthago verkreegh zich hier door het gebiedt over een groot gedeelte van Africa, van Spanje, en een groot gedeelte van Italie; ja Rome zoude haar geweldt niet ontweken hebben, indien *Hannibal*, na zyn eerste overwinning, zich tot Capoua niet had opgehouden, maar op Romen aan getoogen, gelyk men hem riedt.

Het was daar door, dat de Romeinen, na dat zy Karthago hadden verdelght, zich bykans meester van de geheele wereldt maakten.

Het is insgelyks doorde zelve maght ter zee, en koophandel, welke op het water wert gedreeven, dat de Venetianen, die in 't eerst een t'zamenvloeijing van verjaaghde visschers waren, ter tydt van *Attila*, zich meesters hebben gemaakt van veele landtstreeken: en dat zy noch maghtigh zyn, zoo zwaare oorlogen tegen den grooten Turk te voeren.

Door den handel, en vaart ter zee, is het de Spaansche Koningen toegevallen, dat de Zon nooit over haar gebiedt onder gaat.

Texels Haven-bouw.

Het gebeurt zomtyds, dat binnen duins, en in de haven van ons landt, het Texel, by groote storm, Scheepen, hoe hecht zy ook zyn, te gronde gaan. Om zulks te beleten, zoude misschien niet ondienstigh zyn,

een beslooten haven te bouwen; die, naar het gevoelen des Piloots *Marten Zwaan*, het alderbeste gemaakt konde werden by het nieuwe Schilt: eerstelyk, om dat daar een vlakte bevonden wort, over de zes-en-zestigh morgen begrypende, en overal tusschen de 10 en 15 voet diep, bequaam om omtrent de duizent Scheepen in te leggen: ten anderen, om de weinige stroomen die daar gaan; want de stroomen die tusschen Texel en de Helder in loopen, worden vernietight door de stroomen die tusschen Texel en Eyerlandt in loopen; zoo dat de stroomen daar zwakker zyn, als op eenige plaats daar omtrent: als mede, om de harde en vaste grondt, die 't gezeide vlak heeft. Ook staat aan te merken, dat deeze vlakte aan een hooger wal is, als de windt uit den Noordt-westen, of uit den Zuidt-zuidt-westen waait; zynde benoorden en beoosten met drooge zanden voorzien, en in 't Noord-oosten met vlakke gronden, daar weinigh stroom gaat. Deeze vlakte dan moest rondtom afgepaalt worden, om de stroomen noch zwakker te maken, en om de ys-gangen te wederstaan. Als hier een bequame haven was gemaakt, zouden de Scheepen t'allen tyden in en uit konnen loopen, en zich tegen het harde weêr verzorgen; 't welk duidelyker aldus wert vertoont:

Laat, by voorbeeldt, op de nevenstaande plaat, H de haven zyn voor 't nieuwe Schilt: deeze haven dan diende rondtom wel vast met palen verzorgt, en daar de meeste stroomen op aan komen, het meeste voorzien te zyn. By A zal 't genoegh wezen een regel palen te zetten: by B twee regels, om dat daar meerder stroom tegen staat: om de zelve reden zoude men by C drie regels, en by D vier regels palen moeten zetten, met wier, en andere aard-stoffe wel voorzien. Voor de gaten zoude men krap-hoofden dienen te maken, om de stroom en ys-gang te beletten, die anders daar in zoude loopen: van buiten zoude men de zelve met vier regels palen en wier behooren te voorzien, van binnen met een regel palen, en overal met palen verzorgen, daar't noodigh zal worden bevonden; gelyk aan 't afbeeldzel, hier nevens, is te zien. Men behoort twaalf palen in een roede langte op een regel te zetten, en de zelve boven met gordings te sluiten, om de zelve vast te maken: deeze gordings, of sluit-balken, behooren twee roeden lang te zyn. Binnen in de haven zal men insgelyks palen slaan, drie in een roede langte, om de Scheepen daar aan vast te maken.

Tot dit werk zoude men omtrent van nooden hebben drie duizent palen, en sluit-balken. Staat aan te merken, dat men ter plaatze daar 't meest op aan komt, als ook daar de sterkste palen van nooden zullen zyn, eyke palen neemen zoude: en voorders behoorde men alle moogelyke middelen aan te wenden, om wel verzekert te zyn, dat alles sterk en bestendigh zy.

Volght hier, tot meerder verlichting van het werk, driederhande gestel van paalwerk; gelyk in de plaat oog-blykelyk is te zien. In de eerste uitbeelding is A B een dichte regel palen, lang 22 voet, C D zyn lang 32 voet, van welke om de tweede een moet staan, en E F 36 voet lang, staande om de derde of vierde een, om de wier daar tusschen te zetten, indien men het zonder wier niet sterk genoegh oordeelt; hoewel het anders zeer sterk en vast is.

In de tweede uitbeelding zyn A C en B D twee regels palen; en van de paal E F moet men 'er om de drie palen een zetten: deeze palen zullen ieder 36 voet lang zyn. Tusschen A C en B D zal men onder aard, en daar boven op wier werpen; en aldus zal men met de tydt vastigheit van wier bekomen, zonder welk dit model niet bestaan kan.

In de derde uitbeelding is G H een dichte regel palen, lang 36 voet, desgelyks ook E F, hier tusschen wert onder 't water aarde in gedaan, en daar boven op wier, om de palen meer stand te geven: A B zyn eyken palen, lang 40 voet, waar van om de drie een staan: I K zyn schooren, of stutten, lang 25 voet, ook om de drie een;

zoo maken deeze drie, te weten A B, I K, en I K, t'zamen een dichte regel: C D is een dichte regel palen, lang 36 voet, wiens eindt C 2 voet boven 't water is. Dit laatste paal-werk is het vaste en dienstighste tegen harde stroomen en ysgangen.

Behalven deeze opgehaalde vondt van Texels Haven-bouw, willen andere ervarene Loots-luiden, dat men niet wydt van het Schilt, na buiten toe, zeer bequaam een haven zoude konnen maken, mits men de Pierre-velden, welke daar liggen, en ieder zes uuren droogh loopen, groot zynde zes hondert morgen, wederzydts, tot aan de groote Kil, bedykte, en in dien dyk een goet aantal schot-deuren ofte sluizen leide, die met wassend water moesten geopent, en met vallend water geslooten zyn; als wanneer de deuren in de dyk, die tegen de Kil aan quamen, geopent moesten werden, zoo, dat al het water, 't geen met de vloedt op de velden was gezet, door de Kil in zee zoude moeten loopen: 't welk een gestadige schuuring zoude

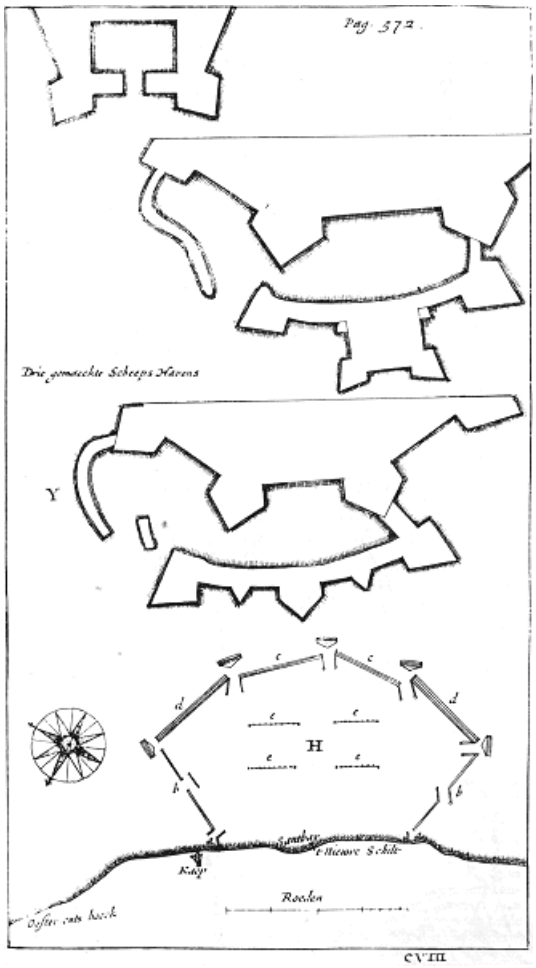
Pag. 572.
Drie gemaechte Scheeps Havens
Y
H
Roeden
CVIII

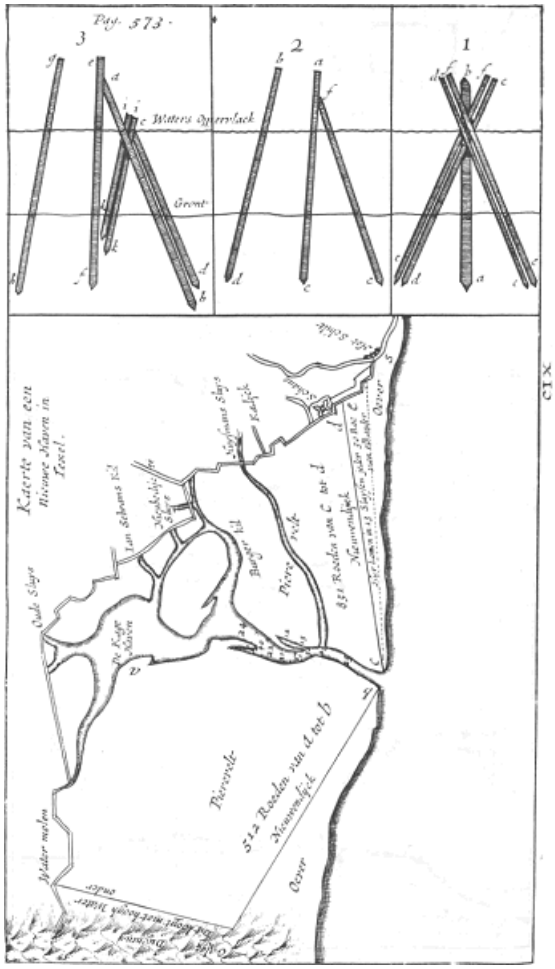
Pag. 573.
3
2
1
Waters Oppervlack
Grond
Kaerte van een
nieuwe Haven in
Texel.
Oude Sluys
Van Schoons Hil
Nieuwe Sluys
Kalfjes
Burgher Hil
Pieter Pieck
Nieuwendijck
Ooster
Thiesvelt
512 Roeden van d tot b
Nieuwendijck
Ooster
Water molen
CIX

houden, dat de Kil niet alleen diep, maar hoe langer hoe dieper, en wyder, zoude maken. De diepte in de Kil heeft reedts bequaamheit om vry diep gaande Scheepen te zetten: zyne breedte is, als in de kaart, hier nevens, werdt vertoont, volgens de maat, die by *Jacob Bos*, vernusteling, en Landt-meeter, daar van genoomen is. De weinige drooghtens, die daar in zyn, konnen zeer licht wegh genoomen worden. De dyk kon binnewaarts van aarde, en buiten van wiergemaakt worden. Het zoude niet noodigh zyn dat deeze dyk boven zeer zwaar wiert gemaakt, dewyle het vaste landt wederzydts leght, en daar weinigh aanloop van water te verwaghten is. Het is niet noodigh dat men zorgt voor drooghte tegen den dyk aan, om dat de zee, in het gat vallende, de zelve dyk zoude stryken, daar by langs schieten, en weinigh aanstoot doen lyden. Met kleine kosten zoude de dyk konnen werden onderhouden: gelyk alles uit de kaarte blykt.

In 't Nieuwe-diep zoude insgelyks, en misschien met veel minder kosten, een beslooten en veilige haven te maken zyn, met het weghneemen van den drempel, en anderzins.

Den oever, die de natuur geleght heeft tegen het Piere-velt, voor het Schilt, zoude strekken tot bewaring van den dyk, en weering van den grooten aanloop des waters. By E zoude een sluis konnen geleght werden, door welke, by winter-dagh, het klein vaar-tuigh na de Kaagh-haven varen konde. De dyk B, na aan de duinen, behoefde van weinigh sterkte te zyn, alzoo het daar vry ondiep is, en op 't Piere-veldt zelden veel water staat. Dedyk C D zoude wel tot aan het Schilt konnen werden geleght; maar om dat het Piere-velt tusschen letter S en E, zeer diep is, zoude dat een geduurige kom vol water maken, 't geen onnoodigh is.

Deeze haven diende met een bequame sterkte voorzien te zyn, voor een vyandtlyke aanloop: gelyk men insgelyks tegen het Mars-diep aan zeer dienstig een sterkte zoude konnen zetten, die het geheele gat bewaarde. By de Galge-duinen is zekere laege plaats of opening, welke aangevult diende te werden, 't zy door aanstuiving, of anderzins.

Tot betemming der zee-gaten, om het water van den Oceaan buiten eenige binnen-zee, of haven, te houden, leght men hoofden; welke te landewaarts vast verbonden dienen te worden. Men doet mede steenen, met rys doorvloghten, zink en, op dat de stroom, en ingang van 't water, werde gestremt, en afgeweezen. Deeze hoofden dienen zoo wel tegen ebbe als vloet geleght te werden; want een te rugh komende ebbe doet het landt te wederzydts aan de zee-gaten, in 't gemeen, meerder slyten, als een vloet: dien volgende verwekt zulks meerder en grooter ingang voor het water uit den Oceaan, en maakt binnen hooger water.

Met plantinge van strooy en riet kan men aan de oevers van zee-gaten, die vlakte en zant-gront hebben, schuttingen maken, waar door de gront, by overstrooming, wert verhooght, de zee-gaten verengt, en vervolgens een invloeijend of overstroomend water geweert.

Men kan niet tegenwerpen, dat, door verkleining der zee-gaten, het water, opgestopt, te snelder loopt, gelyk zulks in de rivieren geschiedt; want, behalven de tegengestelde ondervindinge, zoo is klaar, dat men de groote Noort-zee moet aanzien niet als een gemeene of loopende rivier, gelyk als den Rhyn, de Maas, of andere, die altydt af loopen, begin en oorsprong hebben, maar als een water, vermengt met de groote Spaansche- en Oostzee, dat nooit stil staat, maar altydt is loopende van d'eene na d'andere plaatze. Indien dit groote water dan met een weste of noordelyke windt (daar doorgaans de hardtste storm-winden, in deeze landen, van daan komen) naar de kusten van de Nederlandtsche zee-gaten werdt gedreeven, zoo zal immers, door dien den aanpers van achteren, wegens zyne onmeetelyke wydte, zoo groot is, dat, of het een of meer open staande gaten vindt, de zee evenwel

van buiten even vol en hoogh blyft, in even veel tydt, minder water door een kleinder als grooter gat in komen. Zoo nu de strandt der zee-gaten wert verengt, moet'er in even veel tydt minder water binnen komen, dan als de gaten zoo wydt blyven als die waren: dat wy meenen onwederspreekelyk te wezen; want door ondervindinge kan men het zelve met dit voorbeeldt bewyzen, door gewisse peilinge in de twee hooge vloeden, als in 't jaar 1665. en 1675. wanneer het water in den jare 1675. op de Helder en Huisduinen 1 voet, en aan de Medenblikker dyk 7 duim laeger heeft gestaan als in den jare 1665, en evenwel noch schaars 5 voet laeger als op de Helder, daar het in de stadt Hoorn in 't jaar 1675. 6 of 7 duim hooger was als in 't jaar 1565. volgens ondervindinge van den Landt-meeter *Joan Twyver*, in zyn leven Secretaris van beide de Egmonden: de reden hier van is, dat in den jare 1665. de storm maar een etmaal, en in den jare 1675. by de drie etmalen

duurde. Waar uit dan blykt, hoe langer een harde windt duurt, die het water op dryft, hoe hooger water het in een binnenzee maakt: en daar uit volght klaar, dat, hoe de zee-gaten naauwer zyn, hoe minder water men binnen kryght.

Wat voorders de havens in 't algemeen betreft, men maakt of vindt de zelve. De zulke zyn de beste, in welke de scheepen veiligh zyn voor vyandt, weêr en wint konnen wederslaan; wiens toegang niet te eng, of te gevaarlyk is, door drooghten en klippen; daar men met veele winden kan in en uit komen. In 't verkiezen der zelve staat dan te letten, van waar de gevaarlykste winden waaijen, en of de scheepen onder hoogh geberghte, ofte hoofden, tegen de zelve winden konnen schuilen. Men heeft ook acht te slaan op de drift van het gety en stroom, en te bezien, of de scheepen, driftigh geraakt zynde, door 't spillen van anker, of anderzins, tegen gevaarlyke rotzen, of drooghten, zouden konnen afvallen, en schade lyden. Wat de grondt belangt, kley-grondt is de beste. Men moet letten, of de slagh van 't water, dat in de gaten valt uit een openbare zee, hinderlyk kan zyn. Als mede, of men bequamelyk landen kan, zonder van eenige barning verhindert te konnen werden. Als ook, dat platte stranden, en een ondiepe wal, verhinderen de kleine vaar-tuigen tegen het drooge te meeren. Of men drooghs voets op d'aarde kan springen, en waaren uitscheepen. Of men zich, des noodts, kan verweeren tegens landt-vyanden: en, of men schielyk overvallen kan werden. Plat landt, of zoo, dat men van zich kan zien, kiest voor heuvels of bergen.

Rivier-havens behooren zoo ruim te zyn, dat de scheepen bequaam keeren en wenden konnen. In alle enge vlieten leggen geen scheepen veil, tegen uiterlyk geweldt, van uit het landt.

Havens die men met voordacht maakt, werden, des moogelyk, met ketings geslooten, 't zy dat die geheel over reiken, of wederzydts aan eenigh paal-werk, of dam, te midden in de mont, vast gemaakt zyn, 't geen de ketingen korter, en, by gevolgh, steviger doet wezen: welke dam ook dienen kan om de slagh van 't invallende water te breken. Men stelt mede wederzydts wel een kryghs-tooren, aarde of steene sterkte. Men slaat ook houte hoofden te midden in de grondt, en maakt ringen of palen aan de wal, om de scheepen daar aan te vertuien, en vast te maken. Men maakt ook alomme wel schiltwacht-huisjens, en zet daar mannen in, om de scheepen gade te slaan, en brandt of ongemak te weeren. Op ieder aankomst te lande zet men wel een kryghs-matigh aarde of steene bolwerk, na de kunst, tot bescherming voor de wal. Hoofden dienen om de scheepen te vervangen, en te sluiten; als mede, om de havens mondt veiligh te doen zyn: deeze konnen onderscheidelyk gebouwt werden, zoo van gestalte, als stoffe, na den eisch des geweits, 't zy van ingeslagen palen alleen, en die of recht neer, 't zy enkelt of dubbelt, ofte over dwars, met bouts aan een geklonken, en met dwars-balken geslooten, met kley, wier, zant, schelpen, en rys-bossen gevult, of ongevult. Oulings wierden de hoofden wel gevult met gebrandt hout, of kolen, die men meende het water te wederstaan. Wier wederstaat best de perssing des waters; maar takken, de slagh van het zelve. Men vindt deeze hoofden gebogen, recht, of kring-stukkigh, alles na gelegentheit van de plaatzen daar die gebouwt zyn. Men maakt de zelve mede van enkel steen, kley, mortel, en puin; 't zy voor met een borst-weering opgehaalt, of niet; geheel van steen eener aart, of slechts met een zoom van vooren, en althans met een drempel onder aan de voet, tegen 't water aan, nevens zware sluit- en dek-steenen boven op. Het gantsche werk werdt ook wel met geslagen bogen, of uit loutere steen gemaakt; waar van het laatste het sterkste is, om dat het geweldt van ter zyden, en niet van omhoogh komt. In oude tyden wist men een pap, van zeker hars, sulfer, en aluin, t'zamen te klenzen, welke hun tot de haven-bouw voor kalk strekte, en de steenen onder water zoo by een hielt, dat de stukken

onafscheidelyk van elkander scheenen te zyn. In 't dam-leggen, en grondt-slaan van hoofden, werden onder palen in geslagen, zoo de grondt week, en 't werk niet zwaar is, van Mast- of Elzen-hout, om dat die 't water en d'aarde best verduuren; en men bekringt met hout-werk het geene dat uit het water op te halen staat: maar zoo de grondt vast is, laat men slechts steen-klompen, of zant, en vaste aarde, in zakken, gebriezelde puin, en bak-steenen, in korven, zinken: ook kan men natte kley daar toe gebruiken; doch dan dient de plaats afgesteken, en bezet, op dat de kley niet wegh en vliete. Deeze hoofden dan, of Moeljes, worden recht of schuins opgehaalt; van welke het laatste maakzel den aanval des waters meest breekt, voornamentlyk als zy, zoo verre het water op loopt, gedekt zyn met takke- of rys-bossen, de welke in een gegordt, en met pennen vast in de grondt gestoken moeten zyn: want wanneer wa-

ter door los hout komt te speelen, verliest het al zyne kracht; en tegen schuins op gaande hooghte klimmende, geeft het allengskens iets over van zyne beweeging, of verliest zyn gewelt, zonder dat schade of te inbreek kan doen: daar-en-tegen, als water tegen een loot-lynigh schutzel komt aan te slaan, besteedt het al zyn geweldt te gelyk, en tegen eene plaats; waarom zulke dyken, dammen, of hoofden, dikmaal werden verbrooken, en van een gerukt.

De inkomst der havens, alwaar het water sterk vloeit, of daar men een uit zee komende wint vreest, wert dienstigh voorzien van een dam, te midden in de mondt. Waar het landt schadelyk af-spoelt, steekt men waterwaarts kribben, of dwars-hoofden, dwars voor uit, in de grondt, van enkelt of dubbelt paal-werk, en die zullen het landt daar doen aangroeijen. By nacht moet geen haven van vuur-baken ontbloot zyn 't zy dat men, op verhevene plaatzen, in wippen, of op toorens, kaerssen in lantaerens daar toe gebruikt, of vuuren en aardt-koolen brandt.

De ondiepten moeten steedts wel afgebaakt werden, en de diepte bepaalt, met dryf-tonnen, of iets diergelyks. Men laat ook merk-tekens uit het water opsteken, daar de gront tot ankeren goet of quaat is.

Wat de grootheit der havens betreft, bepale daar van niets; want die moet zyn, na men veel scheepen daar in wil bergen, en elk schip moet ten minsten zoo veel plaats hebben, dat, omzwaaijende, den ander niet komt te raken. Roere mede geen havens in 't bezonder aan, kortheits wille.

Elken haven heeft zyne onderscheidelyke gestalte, zoo wel aangaande de sterktens, die men, tot haar verweering, aan de wallen rondtom de zelve zet, als wat de hoofden en Moeljes betreft; desgelyks ook de paal- en dyk-werken: welke dingen alle na de gedachten van de Meesters, en gelegentheit van plaat, gemaakt moeten werden, zonder dat men daar toe vaste wetten kan geven. Stelle alleen, in gedachten, op de nevenstaande uitbeelding, onder letter Y, drie voorbeelden van havens ten toon, met hunne bolwerken en grasten; welke graften beter vol water als droog zyn, tot beschutting voor de scheepen: welkers gelyke, en niet gelyke, veel zouden konnen werden verzonnen, dat hier onnoodigh achte. Daar op doch staat in 't algemein te letten, dat de havens zoo gebouwt werden, dat men bequaamlyk hulp van buiten, en behoeftigheden, zonder gevaar kan toebrengen.

Havens die diep landtwaart in strekken, hebben zelden sterktens van noode, om dat men, eer men tot de zelve komt, gemeenlyk veele beukeryen voorby moet, en geen vyandt zich lichtelyk verre landtwaart in derf begeven.

Havens die aan de mondt van een rivier, welke in zee loopt, of aan eenige andere zee-boezem, welke een naauwen uitgang heeft, leggen, zyn zeer lichtelyk vast te maken, met kasteelen, toorens, kettings, Vriesche paerden, 't geen lange houten met yzere pennen zyn, enz.

De haven van Constantinopolen wordt zeer gepreezen, om haar diepte, en welgelegenheit; ja men zeght, dat de scheepen daar zoo veiligh zyn, dat bykans niet noodigh is het anker te werpen. Zy is omtrent een myl wydt, strekkende van die Stadt tot Galata, en wordt met zeer licht vaar-tuigh, de Venetiaansche Gondolen niet ongelyk, *Permes* geheten, in korten tydt over gevaren.

De haven van Joppe is oulings zeer roem-ruchtbaar geweest; gelyk ook die, welke de Joden eertydts aan de Roode zee hadden, te weten Ailath, en Asiongaber: van welke drie in de heilige Schrift steedts gewagh wert gemaakt.

Herodes schepte lust om een zee-haven aan de stadt Cesarea, Sebaste genaamt, met groote kosten te doen opbouwen; doch om dat deeze meer door konst als uit natuurlyke bequaamheit was gesticht, is zy vervallen, en vergaan.

De haven van Alexandrie overtrof voormaals alle havens ter werelt, in bequaamheit, en kostelykheit van gebouw: gelyk mede de haven van Athenen, daar meer als vier hondert scheepen veiligh in konden leggen, zeer vermaart is geweest.

De haven van Specia, eertydts Luna geheten, niet wydt van Genua gelegen, die ik tweemaal heb bezightight, gaat veele andere, wegens zyne bequaamheit, te boven. Van de zelve spreekt *Strabo* aldus: *Luna portus maximus juxta ac pulcherrimus, plures includens portus, omnes prope littus profundos, quale amnino convenit esse receptaculum bominum qui tanti maris, tanto tempore dominium obtinuerunt*. Dat is: *Luna is een zeer groote en schoone haven, die in zich veele andere bevat, alle zeer diep, tot dicht aan de strandt, en zoo, als behoorde een schuil-plaats der geener te zyn, die van zulken grooten zee zoo langen tydt de heerschappy gevoert hebben*.

Vierde Hooftstuk.
Verklaringen van Scheeps spreek-woorden, en verscheiden eigene benamingen.

A.

A*Anbeeren*. Met alle zeilen zeilen, en zyn best doen om voort te komen. Aanloopen.
Aanboorden. Een Scheeps-timmermans woort, en gezegt van het maken der bovenste deelen aan de scheeps zyden.
Aan boort komen. Iemandt by komen.
Aan boort komen: aan boort leggen. Oneig. Iemant aanspreeken, om tegen hem ietwes staande te houden; of wel enkelyk iemant aanspreeken.
Aan boort leggen. Het eene schips zyde tegen het andere schips zyde aan leggen.
Aanbrassen. De bras aanhalen.
Aan de grondt raken. Oneig. Schade lyden. Zich bedroogen vinden.
Aan de vaart met iemandt zyn: of, *scheep met iemandt zyn*. Oneigentl. Met iemandt bezigh zyn, of in gelyken handel, en werk.
Aan de wint gaan. Wintwaarts langs zeilen.
Aan de wint hangen. Dat is: Onder zeil zynde, niet voort zeilen; maar de neus na de wint zetten, zoo dat het de voortgang belet. Of anders: Niet afvallen, of van de wint af zeilen.
Aan de wint leggen. Het schip doen stil leggen, zonder voort te gaan: met de bek na de wint toe te zetten.
Aandiepen. Met een schip naar landt toe zeilen, zoo, dat men steedts de diepte meet.
Aan een krank touwtjen moet men zachtjens trekken. Oneigent. Zwakke zaken lyden geen porren.
Aangaan. Het gaat Oost of West aan: dit wert gezeght van de streek des Compas, waar langs het schip zyn voortgang neemt.
Aangang maken. Voort zeilen.
Aan grondt zetten. De scheepen op droogh varen, zetten, of halen: dit geschiedt met de voor-steven na landt toe, ofte ook met de zyden; het eerste aan zwakke en smalle scheepen, het tweede aan breede en stevige: met half gety geschiedt zulks, als men de scheepen wil schoon maken; waar toe zandt-grondt de bequaamste is.
Aanhalen. Harder waaijen als voor heen. Toeneming der windt.
Aan het roer zitten. Oneig. Het bewindt van zaken hebben.
Aan het touw houden. Werdt gezeght, wanneer men ten anker komt, en touws genoegh geviert is: *Houdt aan het touw*, zeght men dan, *viert niet meer*.
Aan hooger wal zyn. Oneig. Goede zaken hebben.
Aanhouden. Na landt, of na eenigh schip zeilen.
Aan laeger wal zyn. Onder leggen. Iets verlooren hebben.
Aanleggen tegen iemandt. De boegh tegen iemandt wenden.
Aan loeven. Wat meer in de wint steken.
Aan ly, lywaarts. Na die zyde, daar de wint na toe waait. Hier van daan komt het spreek-woort, *Wacht u voor de ly*.
Aanneemende koelte. Een windt, die toeneemt, en vermeerdert.
Aanrygen. Het bonnet aan 't zeil vast maken.

Aanslaan. De zeilen aan de rondt-houten, of rees, vast maken.
Aanstroomen. Met de stroom ergens aan gedreeven te werden. *Aanvlieten*. Het zelve.
Aan 't sorren. Aan den arbeidt: of liever, aan den arbeidt, om iets geheel vast te maken.
Aanwaaijen. Met de windt ergens aan gedreeven werden. Hier van zeght men, oneigentl. *Het zal u zoo, niet aanwaaijen*. Dat is: *Het zal u zoo, zonder u toedoen, niet aanwaaijen*.
Aan zee laten staan. Zeewaarts in zeilen, zonder wenden.
Aan zee loopen. Zeewaarts in steken.
Aan zee wenden. Zeewaarts in wenden.
Aanzetter. Een stok, met welke men kruit en loot in de stukken aanperst: op deeze steekt men de wisschers.
Aborderen. Aan boort leggen.
Achter baks iets doen. Oneigentl. Bedekt, ofte geheim, iets doen.
Achter de mast raken. Oneigentl. Verlooren raken: niet geacht werden.
Achter de mast staan. Oneigentlyk: Voor iemandt borge blyven. Iemandt beschutten.
Achter dwars-touw. Een touw, waar mede het schip van achteren, ter poorten uit, vast gemaakt wert.
Achter-eb. Het laatste van de eb, ofte van het vallend water.
Achter in zeilen. Oneigentl. Iemandt te boven komen.
Achter, of voor, voor een eeken zitten. Zulks

werdt gezeght, als een schip achter of voor vast zit.
Achter-schip. Een gedeelte van het schip, strekkende van achter de bezaans-mast tot het eindt toe.
Achter-schip, of *Schans*, en *Achter-kasteel*, is het zelve.
Achter uit zeilen. Iemandt laten staan, en achter laten, 't zy aan landt, of op eenigh schip, 't geen achter blyft. Oneigentlyk: Achter uit teeren. Verarmen.
Achter-vloet. Het laatste van de vloet.
Achter-zeilen. De zeilen, die tot de groote- en bezaans-mast behooren. Deeze houden het schip te loefwaart: waarom het bezwaarlyk valt, de scheepen met deeze zeilen alleen te bestieren, als het voor de wint is, of een bak-staaghs wint waait. By een voor-wint geid men het schoover-zeil en de bezaan op. Als het schip voorlastigh is, doen de voor-zeilen, en als het achterlastigh is, de achter-zeilen de meeste nut. De voor-zeilen doen het schip een zedigen loop nemen, en men zeilt gemakkelyk daar mede.
Admiraalschap. Het verdragh dat 'er gemaakt werdt onder een vloot Scheepen, wie de Opper-hoofden van de zelve zullen zyn.
Af en aan leggen, of *houden*. Af en aan zeilen, tot verscheide malen toe.
Af gieren. Schielyk af zeilen.
Af houden. Wanneer het anker ingewonden werdt, het zelve van de boegh afkeeren, op dat geen schade aan het schip geschiede. Anders, ruim wints zeilen. Ook, van landt zeilen. Als het touw over een braat-spit gewonden werdt, is daar een man, die het touw, dat gewonden is, af houdt, en te rugh haalt.
Afloopen. Afzeilen.
Afloopen. Een schip met behendigheit vermeesteren. Anders: Een schip van de wers in het water doen gleijen. Hier van daan komt het zeggen: *Hoe zal dat afloopen*. Dat is: *Zal 't wel of qualyk uitvallen*; want de scheepen werden in 't afloopen dikmaal beschadight.
Afryden. In zee aan anker leggen, tot dat een storm overgewaait is.
Af schaken. Bot geven, vieren.
Af-scheepen. Eig. Te scheep iets af-zenden. Oneig. Iemandt wegh zenden, of quyt maken.
Afslaan. Een vyandt doen wyken.
Afstoppen. In tegen-ty het anker werpen, en by voor-ty wegh vorderen.
Afvallen. Ter zyden af wegh zeilen, en niet zoo dicht by de wint houden, als doenlyk is: 't geen met wil, en ook tegen wil geschiedt.
Afvalligh schip. Een schip dat niet wel by de wint houdt, of wintwaarts.
Afwerpen. Schielyk en onverdacht ergens van af zeilen, ten aanzien van een ander. Ook wordt in 't enteren gezeght, *afgeworpen werden*, als men niet aan boort van den vyandt komen kan.
een vlagh Afwerpen. Een vlagh opzetten, by wyze van verandering.
Al af waaijen wat'er op is. Eigentlyk: Dat alle zeilen, en masten, van boven neder waaijen. Oneig. Het uiterste gevaar lyden.
Al den vleet. Eigentlyk: Al het scheeps touw-werk. Oneig. Een geheele zaak.
Al grooter zee oover gevaren zyn. Oneig. In meerder gevaar geweest zyn.
Alles komt af, behalven het pompen. Een spreek-woort te scheep, als men wil spreeken van iets, dat altydt duurt.
Alle zeilen blank maken. Is gezeght: Alles aantasten wat'er voor komt, zonder onderscheidt van vriendt of vyandt.
Als de Buis geen haring vangt, is de Stuurman een schelm. Oneig. Dat men veeltydts, met de hondt, op de steen, en niet op de werper, ziet.

Als de inhouten verrot zyn, moogen zy geen breeuwen veelen. Oneigentl. Die vuil is magh geen aanroeren lyden.
Als de wint meer opkrimpt, zoo krygen wy weer een gat vol. Dat is: Als de wint opkrimpt, zoo zal het weder regenen waaijen, nat, en vuil worden.
Als het in de kajuit regent, druipt het in de hut. Oneigentl. Als de grooten iets krygen, valt'er voor de mindere mede iets over.
Als het loot te grondt gaat. Oneig. Als het'er op aan komt.
Als het over stuurboort niet wil, moet het over bakboort gewaaght werden. Oneig. Als het op d'eene wyze niet wil, moet men 't over d'andere wagen. Anders: Over alle boegen wenden.
Als het zeil scheurt dan heeft het een gat. Oneigentl. Niet ongelukkig voor den tydt.
Als Koken Bottelier laatst eens te zamen keven, Toen hoord' ik onder wien de boter was gebleven. Dit wert gezeght, als iets verholens aan den dagh komt.
Als 't diep verloopen is, verzet men de baken. Oneig. Zich na den tydt schikken.
Al weder scheepen voor de boegh. Oneigentl. Daar is weder ongemak.
Anker. Dit woort beduidt, oneigentlyk, hulp en toeverlaat. Dus zeght men, *Hy is het anker van myn hoop*.
hy is zoo vet als een Spaans Anker. Dat is: Hy is zoo mager als een hout; 't geene de Heer *Winschooten* oordeelt oorspronkelyk te zyn, van dat de Portugeezen,

op zandige plaatzen, de ankers smeerden; 't geen zy oordeelden, alzoo beter te houden.
Ankeragie. Geldt, dat betaalt wordt voor het recht van 't anker werpen.
Ankeren. Het anker in de grondt werpen.
Anker-grondt. Grondt, die bequaam is om 't anker te vatten, en te houden.
het Anker is blindt. Dat is: Het touw is van het anker geraakt. Of: De boey, die op het anker dryft, is wegh, zoo dat men niet zien kan, op wat plaats het in de grondt leght.
ten Anker koomen: voor Anker leggen: op Anker reijen, heeft byna alle een betekening.
van zyn neus een Anker maken, betekent: Niet verder te willen zien als zyn neus lang is.
Anker-oogh, of *Neut*. Het gat in de ankersteel, daar de ring door komt.
't Anker op zetten. Het anker, als het gewonden, en voor de kraan geheist is, vast maken, met anker-talien, en portuur-lynen.
Anker-schoen. De bus, of het hout, dat, als een schoen, aan de anker-handen gedaan wert, om de boegh niet te beschadigen.
't Anker spillen. Het anker verliezen.
zoo vet als een Anker-stok Dat is: Zeer mager.
't Anker t'huis halen. Het anker opwinden, en innemen. Anders: 't Anker lichten.
't Anker toe laten gaan. Het anker laten vallen.
't Anker vangen. Het anker, 't geen buiten tegen het schip aan hangt, met yzere kettings, of touwen, vast maken.
Anker-vast zyn. Oneigentlyk: Ergens aan geraakt zyn, daar men niet wel af kan.
't Anker voor de boegh vieren. Als men ankeren wil, het anker redden, en gereedt stellen, met het zelve een weinigh te doen zakken.
't Anker werpen. Oneigentl. Zich ter neder zetten.
Antwoorden in eigen spraak. Oneig. Schieten op iemandt, die eerst geschooten heeft.
Arbeiden in zee. Een schip arbeidt in zee, als het veel slingert, en rolt, 't zy door stilte of hol water; of ook, als men by of voor de windt recht tegen de zee aan zeilt; ofte, als men leght daar een sterke stroom tegen de windt op gaat.
Avegaar. Een zware boor, in het Scheeps-timmeren gebruikelyk; waar van gezeght wert: *Iemant met een avegaar door de neus booren*. Dat is: Iemant grovelyk bedriegen.

B.

B*aak*. Dit is een teken, dat den Schippers de droogtens, en plaaten, aanwyst. Hier van zeght men: *Een wrak is een baak in zee*.
Baar. Een zee-golf. Ofte: Een groote vloedt water, die uit zee in rivieren, of baaijen, loopt. Dit woort komt van het Portugeesche woort *Barra:* en hier van daan komt het spreek-woort, *Hy meent dat hem geen baren te hoogh gaan*.
Baar. Een zant-bank, die voor een rivier leght, op welke de zee breekt, en een gevaarlyke overtoght maakt.
Baertze. Een aard van scheepen, eertydts in Hollandt gebruikelyk, die men ten kryge toerustede, zoo binnen als buitens duins. In het jaar 1480. verbondt zich

het Doele-Gilde, of de Schuttery, tot Amsterdam, twee Oorloghs-Baertzen, met al hun toebehooren, ten dienste van die Stadt, te onderhouden. In den Gelderschen krygh, op 't jaar 1518, wiert by die van Hoorn, en d'omleggende Dorpen, een geweldigh groote Oorloghs-Baertze gebouwt, om de kust te veiligen: deeze was zeer hoogh op vertuint, en zeilde snelder als alle andere scheepen van dien tydt; konde, by stilte, met riemen werden geroeit; was licht na zyn grootte, en voerde veel zeils.
Bak. Het verblyf van 't schip voor op den overloop. Deeze zyn open, of geslooten. Het wulf van de geslootene komt tot aan de steven toe: is gelyk van hoogte, en plat, of daalt voormet een tree weinigh neder. De opene hebben voor een schilt, waar door men op 't galjoen gaat. Hier van komt het zeggen: *Achter baks hebben*.
Bakboort. De slinker zyde van 't schip, als men met het gezight na vooren staat.
Bakenen. Dat is: Met bakens, en andere tekens, de ondieptens te kennen geven; waar van men zeght: *Ik weet wel hoe dat het daar gebakent is*. Dat is, eigentl. Ik weet wel waar de bakens staan; Oneigentlyk: Ik weet wel hoe dat het daar geschapen is.
Bakenen. Ziet *Seinen*.
de Bakens verzetten, en verplaatzen. Oneig. Een zaak veranderen.
Bakkeleyen. Slaan, veghten.
Bakstaghs-wint. Een tamelyk harde wint, zoo, dat het touw, genaamt de Bakstagh, daar het zeil tegen komt, styf staat, en niet labbert. Als men ruim half wint zeilt.
Balandre. Zekere aart van scheepen in Vrankryk.
Balie. Een tobbe, of bak.

Balien. Met tobbens water uit het schip gieten.
Ballast. Oneig. Iets dat onnut is.
Ballasten. Zwaarte in de scheepen laden, om het schips zwaarheits middel-punt naar omlaegh te krygen. De scheepen stevigh, en bequaam tot het zeilen te maken.
de Ballast schiet. De ballast verschokt, en valt van d'eene plaats na d'andere.
Bank. Een drooghte in zee.
Bark-houten. Dit zyn de groote houte zoomen, die langs scheeps in de zyden staan. Deeze werden van drie of vier stukken gemaakt, en met haken aan een gevoeght. Men ziet'er veeltydts twee onder, en twee boven 't geschut: of ook wel alleen twee onder, zonder eenige boven. Bark-houten, die dicht aan een staan, worden zomtydts uit een stuk gemaakt. Dat de bark-houten buiten doen, dat doen de lyf-houten binnen in het schip: beide binden zy het zelve. Hoogh op getimmerde scheepen voeren de meeste bark-houten, en zulks stevigheits halve, ook om dat het boven-werk niet te veel zoude schynen uit te steken.
Barning. Dit wert gezeght van het water dat tegen strandt, of eenige drooghte, aan stoot, zoo, dat het op springt.
Beddingen. Dit zyn houten, die onder de bussen en rampaerden geleght werden, als de zelve niet wel in de poorten geschikt zyn.
Bedreven zyn. Oneig. Bekent zyn.
Begyne ree. Deeze ree komt onder de bezaans mars: heeft geen val- of draay-reep; maar is aan de zalen vast gemaakt met een strop, om de schooten van het kruis-zeil daar by uit te halen.
Behouden koers zeilen. Dat is: Derwaarts zeilen, daar der streek of koers na toe ging; of daar men giste te zullen komen.
Bejagen. Achterhalen.
Beitels. Zeker aart van scheepen, op binnelandtsche vlieten gebruikelyk.
Bekaait komen. Dit wert gezeght van 't een of ander hout, dat zich niet wel sluit, of voeght, aan het schip.
Bekken. Het galjoen van 't schip tegen de baren zetten. Ook, wel op de windt leggen, en niet veel afvallen.
Bekleeden. Het buiten-werk van 't schip met lichte planken bedekken, zoo lange als het schip noch niet ten vollen gemaakt is, op dat het zelve niet gequetst werde: gelyk men de kromme boeghplanken bekleedt, terwyl zy geboogen worden. Als men om het dik touw, dun touw rondtom windt, werdt zulks mede bekleeden, of woelen, genoemt: gelyk het kabel, in de kluis, mede met dun touw wert bekleedt, of omwonden. Als de masten, of raas, omwoelt werden, dan slaat men veeltydts hoepen met spykers in het hout, daar het woelen ophoudt, om het touw van afschieten te wederhouden. De anker-ring werdt insgelyks bekleedt.
Beleggen. Een touw aan het een of ander hout, of yzer, vast maken.
Beloopen. Ziet *Oploopen*.
Beloopen zjn van een wint of storm. Wert gezeght, als men onverdacht van het quade weêr overvallen wert.
Beloop van 't schip. Het fatzoen, of gedaante, en gestalte des zelfs.
Benarren. Den vyandt bezetten. Werdt mede gezeght, als men zoodanigh op een laegerwal verzeilt is, dat'er weinigh kans is om daar af te komen.
Benden. Het zeil met bantzelf vast maken.
Beneden wint zyn. Aldaar zyn, waar de wint na toe waait.
Benepen zyn. Wert van een schip gezeght, wanneer het niet vlotten kan, of over drooghten geraken, wegens schaarsheit van water.

Bensels, Touwtjens daar men iets mede bindt.
Beruifelt. Beslommert zyn te scheep met veel ongewoone beletzelen, zoo, dat men zich niet redden kan.
Bescharen. Krygen.
Beslaan De zeilen beslaan, ofte, aan hare rondthouten binden.
Beslagh-lyn. Een touw, om iets te beslaan; gelyk'er een aan de nok van de bezaan is, om die te beslaan, of te bewinden.
Beslooten ree. Een baay of ree, daar men geen volle zee kan zien.
Bestevenen. De steven ergens na toe wenden.
Bestillen. Stil werden.
Beter welgelegen, als qualyk gevaren. Oneig. Beter met zachtheit, en zonder gevaar, iets gedaan, als met gevaar groote winst, of eer bekomen.
Beting-bouts. Dit zyn korte yzere staven, welke in de beting-balk gestoken werden, tegen 't afwippen, en ontslippen van het touw.
Beting- en Boeghspriet-stutten. Dit zyn houten, die, tot meerder vastigheit, tegen 't onderste en bovenste verdek vast aan gestelt werden. De beting is een zwaare dwars-balk, die dwars-scheeps staat: hier aan beleght men de kabels: zy staat in 't gemeen onder het verdek; doch op zommige last-dragers, gelyk ook de spil, boven op, om onder plaats te winnen,

en dan moeten de kluizen, daar het touw door gaat, mede ryzen. De boeghspriet is geslooten met yzere beugels, die door den overloop steken, en geslooten werden.
Bevallen. Wert gezeght, als het water een schip ontloopt, zoo, dat het op droogh raakt.
Beun. Een plaats te scheep, waar in visch levendigh kan gehouden werden.
Beurs-vaatje. Een tonnetje, daar boven een lederen zak aan is, om bus-kruit in te doen.
Beweeren: beweert zyn. Ergens zyn, daar men, om het quaat weêr, niet van daan kan.
Bezeten zyn. Met een schip; of schuit, op droogh zitten.
Bezet zyn aan laeger wal. Na aan 't landt zyn, daar de wint heen waait, zoo, dat men'er niet van af zeilen kan.
Bier aan boort krygen. Oneig. Tegenstandt vinden, De oorspronk hier van is my onbekent.
Binnen de wal, of *kaay, en 't boort vallen*. Verlooren gaan, of schade lyden, zoo, dat men ter eenre noch ter andere zyde niet weet wat te doen, of hoe men zich voegen zal.
Bit. De scherpte voor aan 't schip: anders, *het Snee*. Het hout, 't geen buitewaarts voor onder tegen de steven gezet wort, wert mede *Bit*- of *Loef-hout* genaamt. Van de scherpte achter werdt gezeght: Het schip is wel, of qualyk, geschort.
Bitter-einden. Stukken van kabels, die onnut zyn, en afgehakt werden, als men een schip toemaakt, gelyk als de einden achter een knoop, of diergelyke.
Blaas-balk. Vulling van hout, 't geen van de knie, die buiten tegen de steven en 't bark-hout leit, af gaat, tot op de huit van 't schip. Dit werdt tegen de slagh van 't water gemaakt.
Blaauw in zetten. Yzer in het schip zetten, of slaan.
Blaffen. Van verre tegen den vyandt schieten, alzoo, dat men hem niet raken kan.
Blafteren. Dit wert gezeght, als het schip met de neus in de wint staat, en de zeilen los leggen, of slaan.
Blaken. Het schips huit buiten om, met aangestoken riet, branden, tot zwart wordens toe; 't geen tegen het door-booren der wormen wert gedaan.
Blank schip. Nat schip. Schoon schip.
Blank zeil by maken. Is gezeght: Wegh zeilen.
Blazen, of *Opblazen*. De scheepen op de zyde halen, om te kalefaten, of schoon te maken. Van oudts (gelyk noch heden aan kleine scheepen wert gedaan) wierden blaas-balgen gebruikt, met welke men wint in de scheepen blies, de zelve boven dicht gemaakt zynde, of wel omgekeert op 't water leggende, om te zien of zy dicht waren: waar van dit woort zyn oorspronk heeft.
Blikken, of *blik-vuuren: blik-vuur maken*. Het een of ander vuurigh of brandend teiken op en neder halen: of ook, met kruit haastige vuuren maken.
Blinde klip. Eigentl. Een klip onder water, die men niet zien kan. Oneig. Iets daar men schade van kryght, zonder dat men 't bespeurt.
Blyven: een schip blyft. In zee vergaan.
Bochtigh yzer kan men rechten; *Maar geen harde windt bevechten*. Tegens Godes werken is niets te doen.
Boegen. Zeilen.
Boegh. De borst van 't schip: deeze wert rondtachtigh, ja wel kringstukkigh gemaakt, waar toe het hout met hevels geboogen wert: de hevels moeten met

yzere ringen in d'inhouten vast gemaakt zyn; welke gaten namaals gestopt werden: hoe meerder het hout geboogen werdt, hoe dichter de hevels moeten staan.
Boegh-kruissen. Ziet *Laveeren*.
Boeghlegger. Dat schip 't welk het eerste varen zal na de beurt-man, op gestelde veeren.
Boegh-touw. Een touw, daar men het anker, als 't voor de boegh is, mede reddet, zynde een partuur-lyn.
Boeghzeren. Met een boot het schip voort roeijen; in stil weêr: dit geschiedt met een touw voor uit; of wei met boot en sloep aan wederzydts boort vast gemaakt, en dus roeijende met dubbelde roeijers.
Boeijen. De hooghste scheeps zyde-planken toezetten, die het boeisel genaamt werden.
Boelyn. Een touw, 't welk gebruikt wert, om de mars-zeils vallen, en de groote kardeelen, van malkander klaar te houden, en dat zoo lange als de zelve nieuw zyn; want als zy gerekt zyn, werden de boelyns niet gebruikt.
Boeten. Vuur aan leggen. Gescheurde netten dicht maken.
Boeve-net. Tralie-werk, 't zy van hout, of geschooren touwen, over de opening van het schip, 't geen den geenen, die enteren willen, afweert.
Boey. Een langwerpigh blok, 't geen men met een touw, dat aan 't anker vast is, laat dryven, op dat de plaats, daar 't anker in de grondt zit, althans geweeten.

magh werden: hier toe worden mede wel dichte tonnetjens gebruikt. Wanneer geen boey op 't anker dryft, dan moet men een dregh uit de boot op de grondt laten dalen, om zoo het anker te vatten.
Bogen. Ronde houtjens met gaten, die over de boegh-spriet leggen, dienende om het touw-werk daar door te laten gaan.
Bok. Twee stutten, die wederzydts in de rusten gestelt worden, en boven te zamen gewoelt zyn, om masten in de scheepen te zetten, en groote zwaarten in te heissen, of ook om het schip te kielen.
Bokken. Niet wel ryzen tegen de golven.
Boks-oor. Een yzere haak, die ter weder-zyde van de rampaerden vast gehecht is.
Bol-baken. Een baken daar een mandt of ton op staat, betekenende, op deeze stroomen, een hoog uitstekende droogte, in 't gemeen boven water staande.
Bollen: de bezaan bollen. De bezaan korten, en minder zeil ter windt-vang stellen.
Bol maken. Iets rondt en breedt te scheep uit zetten.
Bolster. Een klos, daar de boegh-spriet op leit, nevens de voor-steven, op dat hy niet over slingere aan deeze of geene zyde.
Bol water. Hol water. Niet te zeer onstuimigh water.
Bonnet. Een zeil, 't geen aan de onderzeilen vast is, 't welk af en aan geregen kan werden, daar dikmaal noeh een tweede bonnet aan gezet wordt.
Boogh, of *Speel*. Een lang hout, daar men de spil mede omdraait.
Boogh en kaart gereedt hebben. Oneig. Klaar zyn, om eenigh werk aan te vangen.
Boogh en kaart hebben. Oneigentl. Gereedt zyn: gelyk een zee-man met de graadt-boogh, en kaart, door zee kan komen.
Boomen. Met een boom voort duwen.
Boorden. Aan boort leggen.
Booren: een schip in de grendt booren. Een schip zoodanigh schieten dat het zinkt.
Boort. Dit woort wert, oneigentlyk, voor het geheele schip genoomen.
Boot af houwer. Eigentl. Een matroos te scheep, die onbequaam is om iets veel te doen. Oneig. Een bot, of luy mensch.
Bordige zeilen. Zeilen die plat staan, als zy de windt vangen; deeze zeilen best by de windt.
Bording. Zeker vaar-tuigh tot Koningsbergen.
Borst aan zetten. Zyn uiterste best in den arbeidt doen.
Bossen. De gaatjens in de schyven, daar de spilletjens door steken.
Bot geven. Vieren, ofte meerder lengte van touw van zich geven. Oneig. Toegeven.
Botloef. Een stok, daar voor aan een gat in is, alwaar de fokke-hals, of smyt, door vaart, en rydt.
Bots-grondt. Grondt die pas te peilen is.
Bots-touw. Een touw, om iets mede te vieren.
Bove-net. Het hooghste verdek achter in 't schip.
Boven de windt blyven hangen. Niet af komen zeilen na iemandt toe, schoon men goede windt heeft.
Boven halen. Te boven zeilen. Oneigentl. Een zwarigheit te boven komen.
Boven water zyn. Oneigentl. Geen gevaar hebben. Behouden zyn.
Boven wint zyn. Aldaar zyn, waar de wint van daan komt.

Boutjens. Vierkante lappen zeils, die tegens de lyken aan gezet worden, alwaar het zeil, om de aangeslagen touwen, sterkte van nooden heeft.
Bouts. Touwen, die men gebruikt om het wandt te voorzien, als het verbroken is.
Braat-spit. Een werk-tuigh te scheep, daar men mede windt. Deeze werden ook in de boots gebraght, als men het anker winden zal.
Bram boven bram voeren. Eigentlyk: Vier zeilen, op een mast, boven elkander voeren. Oneigentlyk gezegt: Zich groots en trots toonen.
Bram-zeils koelte. Zulk weêr, dat men bequaamlyk de hoogste zeilen voeren kan.
Brandaris. Een vuur-baak, 't zy door een lantaerne, of vlam, opgerecht aan de zee-havens, en op stranden, om de voorby gaande scheepen te lichten, op dat zy verkent moghten werden. Van deeze Brandarissen, of *Faros*, is vinder geweest *Abraham Dulkarnains* zoon, Koning van Gelukkigh Arabia: hy deede de eerste oprechten aan den Arabischen zee-boezem, of Wester zee.
Branden. De scheepen zengen met brandent riet, om de worm te wederstaan.
Branden in zee. Dit wert gezeght, als het zee-water op drooghten, of tegen het landt, hardt spat, springt, en aan stoot.
Brassen. Touwen, waar mede men de raas en zeilen om haalt: welk om halen, aan-brassen genoemt wert.
Breedt-boegh. Een schip dat een breeden boegh heeft. Men oordeelt, dat, hoe langer de scheepen zyn, hoe breeder de boegh behoorde te wezen, om dat lange scheepen de meeste vaert hebben, en,

by gevolgh, het water daar harder tegen aan slaat, 't geen zwakke boegen zwaarlyk wederstaan. Oneigentl. Een groots mensch.
Breedt leggen. In de breedte, of met de zyden, tegen een ander schip aan leggen.
Breegang. Het hout aan de scheeps zyden, tusschen het ree-hout en het bovenste bark-hout, daar het geschut door steekt.
Breeuwen. De reeten, en voegen, met werk of most stoppen. Most is het dienstigste tusschen planken in geleght, om zyne onvergankelykheit; doch werk is beter tusschen de naaden, om zyne langdraadigheit. Met graauw papier kan men de scheeps reeten zeer dicht krygen, 't welk, nat zynde, zwelt, en, met pek besmeert, sterk houdt. Als de planken schuins naar omhoogh gehakt zyn, valt het schip gemakkelyk te breeuwen.
Brie. Kleine koelte, die ongestadigh is.
Bril. Een uitgesneeden hout op den overloop, ter plaatze alwaar de kolder-stok door gaat, of in de draay-klos staat: anders ook wel de klos zelfs.
Bril-gat. Het gat daar de kolder-stok door gaat.
Britzen. Geesselen: 't geen voor de mast, met een touw, geschiedt, zonder dat de kleederen werden uitgetoogen; doch jongens worden ontbloot, en met dunne touwtjens gekastydt.
Buddingen, ofte *Beddingen*. Planken, die over de kiel, door 't kolsem, gearbeidt zyn.
Buik-gordingen. Dit zyn touwen om de zeilen voort te gorden.
Buik van 't zeil. De holte van 't zeil, weinigh beneden het midden.
Buisch weêr. Dampigh, nat, en donker weêr.
Buissen. Het schip in zee spoelen, en schoon maken.
Buiten. Kapen, rooven, buit maken.
Bulk-hoofden. Dit zyn schotten, die men, dwars scheeps, in 't hol zet, op dat de ingeladene waaren, of ook wel de ballast, niet verschiete.
Burgh. Ziet *Rust-lyn*.
Buy. Haastigh en schielyk onweêr.
By de reep neder vallen. Oneig. Een zaak laten gaan, schielyk daar van af staan, veranderen van wil.
By de wal houden. Oneig. Zich nederigh houden.
By de wal langs vaart men zekerst. Dit is oneigentlyk gesproken, en wil zeggen: dat men zyn staat niet te hoogh moet voeren.
By de wal om kruipen. Eigentl. Dicht by de wal zeilen. Oneigentl. Zyn zaken ter naauwer noot konnen stellen. Zich sober behelpen.
By de wal om zeilen. Oneig. Stillekens zyn zaken doen.
By de wint blyven leggen. Geen voortgang maken, schoon men goede wint heeft.
By de wint houden. By de wint zeilen. Om iemant te ontzeilen is het dienstigh zoo veel by de wint te houden als men kan; 't geen met dikmaals wenden, of omleggen, geschiedt.
By de wint kruipen. Zeer scharp zeilen.
By de wint over zeilen. Zoo scherp zeilen als 't doenlyk is, mits de zeilen niet leuteren.
By de wint smyten: bysteken. De neus van het schip na de wint toe stellen. Iemandt in wachten.
By halen: by zetten. De zeilen by brengen, en ter wint-vang stellen.
By het anker op komen. Van uit de grondt omtrent het anker boven komen.

By kalmte splitst men touw. Dat is, oneigentlyk: By ledigheit doet men zaken van weinigh belang.
By laten komen. Meerder dat heen zeilen, daar de wint van daan komt.
Byleggen. Niet vorderen in den loop.
Bylegger. Een tegen-wint, of dusdanigen harden wint, dat men geen zeil voeren kan: als dan maakt men het roer aan ly vast, en aldus zal de zee op de boegh, en breede zy de van 't schip, breeken.
By staan. De zeilen by halen, en uit zetten; waar van het zeggen: *Laat by staan*.
Bysteken. Het schip met de neus eeniger mate in de wint zetten, om 't zelve zyn loop te doen vertragen.
By storm staan de zeilen best vol. Ofte: *By storm vollen de zeilen best*. Dit werdt eigentlyk gezeght by harde wint, die niet ondienstigh is. Oneigentl. In troebel water is 't goet visschen. Ofte: By quade tyden, en verwarringe, doet men dikmaal de meeste winst.
Byvoet. Een touw, buiten om de rakken, dienende om de zelve toe te sorren.

C.

C*Aix*. Zeker aart van scheepen in Turkyen.
Camalie-wandt. Koks gereedtschap te scheep.
Centen. Latten, die gespannen werden, om 't schips beloop na te voegen.
Cingel-strandt. Keiachtige, of steenige strandt.
Combaers. Een deken, waar mede zich de matroozen dekken.
Compagne. Dus werdt de plaats achter op 't schip genaamt.

D.

D*Aar dienen geen twee groote masten op een schip*. Oneig. Een moet meester zyn.
Daar gaat een stroom als een serpent. Daar gaat een hardt ty.
Daar is een goet zee-man aan 't stuur. Oneig. Daar is een wys man aan de regeering, of aan 't werk.
Daar is geen courang. Daar is geen gebrek.
Daar is geen touw aan te beleggen. Daar is niet aan te doen: 't is een wispelturige zaak, of mensch. Oneig. Dat, of die persoon, is niet goet.
Daar is geen touw om te beleggen. Oneigentl. Men kan daar mede niet te recht komen.
Daar is wat op stapel. Oneig. Daar is wat onder handen.
Daar komen zoo goede scheepen aan als' er af varen. Oneig. By verwisseling kryght men misschien beter.
Daar komt een kaagh met zuure appelen. Daar komt een leelyke buy aan.
Daar komt wel water, daar water geweest is. Oneig. Dat gebeurt is, kan weder gebeuren. Dit spreek-woort wert meest in ongevallen gebruikt.
Daar men voor scheep komt, moet men voor varen. Oneigentl. Ieder moet doen dat hy aangenoomen heeft.
Daar staat water in het slagh. Daar is water te ly, of aan de laeghste zyde, in het schip.
Daar zyn roovers op de kust. Oneig. Daar is onraadt.
Dagen: by het landt dagen. Des morgens onvoorziens landt op doen, en verkennen.
Dagh. Een kort dik eindt touw, daar men de scheepelingen mede kastydt.
Dalen. Buizen, waar door het water uit de pomp in zee loopt: deeze komen tusschen d'overloop door, en zyn van binnen met loot beslagen.
Dam. Een stuk houts, 't geen ergens in gezet wordt, om iets te slutten, en namaals weder wegh genoomen kan worden.
Dam-looper. Een klein schip, dat men over dammen kan trekken.
Dat is geen zeil voar zulk een schip. Oneig. Die zaak voeght die man niet.
Dat kan niet vlooten, of *vlotten*. Oneigentl. Dat kan niet gelukken.
Dat men bestevent, bezeilt men. Daar de voor-steven na toe strekt, als het schip met uitgespannen zeilen vlot is, daar kan men met de zelfde wint na toe zeilen; te verstaan, by goedt weêr, en geen groote zee.
De ankers op de boegh schikken. De ankers winden, en voor vast maken.
De bakens zyn verzet. Oneig. De zaak is verandert.
De bak recht houden. Is een scheeps woort, geleent van de schotels, daar men te scheep de spys in doet, die met de handt moeten recht gehouden werden. Oneigentlyk: De zaken wel schikken.
De beste boegh voor zetten. Met voor-windt zeilen. Anders: Het laatste wagen.
De beste stuurluiden zyn aan landt. Oneig, Die van buiten een zaak oordeelen, gemeenlyk verkeert oordeelen.
De boegh-slagh volght achter heen. Dat is: De windt en stroom zyn voordeeligh. Alle laveeringen, en dwars-zeilingen, gelukken, en zyn voorspoedigh.
De boelyn leght over de ree. Dit werdt oneigentlyk gezeght, als men kyft, en overhoop leit. Ofte: Een zaak is verwardt, en ontstelt.
De boot af houden. Zich ledigh houden: het werk myden: het werk staan aanzien: 't welk zyn oorspronk schynt te hebben, om dat die de boot in 't overheissen af houdt, den minsten arbeidt doet.

De derde maal houdt kabel. Oneigentl. Een zaak, de derde maal gedaan, zal goet zyn: daar van geleent, dat een kabel-touw, drie maal goet bevonden, veel-tydts proef houdt.
De derde streng, of *knoop, boudt kabel*. Oneigentl. Voor de derde maal een zaak bezocht, gelukt veeltydts wel.
De derde streng maakt de kabel. Dat is: Alle dingen moeten haar eisch hebben.
De eene wint eet den ander op. De eene wint verjaaght den ander.
De fok uit houden. Onei. Iemant verduuren.
De greep van 't schip. De ruimte en scherpte van de steven onderwaarts; wiens goede gestalte veel tot het wel zeilen doet.
De haring over't hooft zeilen. Oneigentl. De zaak missen.
De hoek te boven zeilen. Oneig. Een gedreight ongeluk ontgaan: 't geen daar van daan her komt, als men in zee de hoeken, of punten, van uitstekent landt voorby zeilt, dat men dan daar van geen gevaar meer te verwaghten heeft.
Deiningen. Zee-golven.
Deinzen. Het storten van de zee-golven omtrent het landt, of op de banken.
Deizen. Zoetjes te rugh zeilen, vlieden, of te rugh dryven. Wanneer het schip wendt, en dan komt te deizen, leit men het roer over, of op de verkeerde zyde, op dat het schip dies te beter over staagh gerake: *Het deist op zyn gat*, zeght dan de zee-man.

Deizigh weer. Dikke lucht.
Dek, Verdek. Welfzels te scheep, daar men over loopt. Men zeght mede, *Half verdek, Vierde dek.*
De kiel hangt. De kiel is neder geboogen.
De kooy lek varen. Oneig. Onbequaam maken om in zee te varen. Hier van zeght men: *De Schipper heeft de kooy lek gevaren*.
De laatste en heste kabel gaat te beting, Dat is: Men waaght het laatst.
De laatste kabel gaat' er na toe. Dat is, oneigentlyk: Men waaght het uiterste.
De landt-zee werpt. De zee is ongestuimigh tegen't landt aan.
De loef iemandt af-steken. Eigentlyk: De wint iemant af-winnen: boven iemant zeilen: of, aan die zyde van iemant heen zeilen, daar de windt van daan komt. Oneig. Iemandt een voordeel afzien.
De looze. Een boght touws, dat los hangt.
De mars-zeils af-slaan. De mars-zeils innemen, af doen.
De mast is luy. Dat is: De mast is zwak, en dreight te vallen. Het een of ander werk-tuigh te scheep, dat zwak is, wert ook gezeght van luiheit te vallen.
Demp-gordings. Touwen, die de zeilen gorden, om de zelve gernakkelyk te beslaan: deeze zyn aan de mars-zeils van groote scheepen.
Dennen. Het dak, verdek, of wulfzel des schips, op binnelandts-vaarders: ook de buik.
Den rooden haan in 't kruit steken. Het kruit in de brandt steken.
De plecht is van het schip, of *van de schuit*. Oneig. Dat het geen pleegh te geschieden, nu niet meer behoeft.
De plecht is uit het schip, of *uit de schuit*. Oneigentlyk: Die het gezagh heeft is niet tegenwoordigh.
De raas in de kaay zetten. Dat is: De rees dwars zetten, en als buiten dienst.
De rees in 't kruis zetten. De rees dwars scheeps ter windt-vang zetten.
De rees langs scheeps stryken. Dat is: De rees om laegh doen.
Des avondts root, des morgens goet weêr aan boort. Dat is: Wanneer de Zon des avondts root onder gaat, zulks is een teken dat het de volgende dagh goet weêr zal zyn.
De Schipper is van de plecht gerolt. De Schipper is ontschippert.
De steek. Het eindt van 't kabel-touw, daar de ring komt.
De stengen, of *rees, stryken*. De stengen, of rees, neder doen.
De stevens aan elkander varen. Het schip aan stukken varen.
De stevens komen by een. Dat is: Het schip vergaat.
De storm laten over waaijen. Ofte: *De zee laten over gaan*. Oneig. De quade tyden laten voorby gaan, en stil zitten.
De stroom breekt in. Dit werdt gezeght als het ty harder begint te gaan.
De stroom kentert. Dit wert gezeght als het ty verloopen is, en de vloedt begint te gaan.
De Stuurman zeilt van de plecht af, Oneigentlyk gezeght: als iemandt, die meester is, t'onder raakt.
De takels scheeren. De takels spannen, om daar mede te arbeiden.
De vlaggen leggen voor geel. Dit werdt gezeght, als het doodt stil is, en de vlaggen niet uit waaijen: 't geene daar van schynt te komen, dat by stilte de vlaggen tegen het geele hout van de mast aan hangen.
De vlagh laten waaijen. Oneig. Zich veel meesters maken.
De vlagh stryken. Oneig. Verlooren geven. Anders: Vlagh stryken, en boter missen.
De vlagh waait van de kajuit. Dat is: Het is feest te scheep: men is'er vrolyk.

De voor-voet hebben. Voor-uit zyn.
Deutelen, of *Arken*. Kleine pennetjens in de houte nagels slaan, vastigheits halven. In Engelandt dryft men werk in de houte nagels, en dat in driehoekige gaten, die met een beitel daar in geslagen worden, en dit is hun deutelen: 't geen pryzelyker is, als het doen hier te lande; want het werk, nat werdende, zwelt, en houdt de sleuven dicht.
De wal, of *het landt, geert om de Oost of West*. Dat is: Het zelve loopt zoo heen.
De wal geven. Na de landt-zyde toe wenden.
De wint boeght dus of zoo. De wint waait aan deeze of geene zyde.
De wint breedt. De wint wert meerder ten dienst van den zeilder.
De wint doodt loopen. Zoo hardt zeilen, dat de wint niet volgen kan.
De wint doodt schieten. Als twee vlooten tegens elkander slaan, gebeurt het, dat, door 't veelvoudigh schieten, de lucht omtrent de scheepen stil wert; 't geen aldus wert genoemt.
De wint doodt, of *blindt, zeilen*. Snelder vaert hebben, dan de wint waait.
De wint draait door 't Oosten, of Westen, enz. De wint waait West, of Oost, doch eerst voor een korten tydt Noorden, of Zuiden gewaait hebbende.
De wint geust. De wint verandert.
De wint haalt aan. Het begint hardt te waaijen.

De wint houdt met het landt af. De wint is van landt.
De wint houdt met het landt in. De wint is na landt.
De wint in zyn zei hebben. Oneig. Voorspoedt hebben.
De wint is in ons zeil. Het gaat na wensch, en voorspoedigh.
De wint is op en neer. Daar is geen wint.
De wint is waauw. De wint is goet.
De wint is wieuw. De wint is quaat.
De wint krimpt in. De wint waait weder al langzaam uit of naar dien hoek, daar zy te vooren van daan quam.
De wint kruipt naar dit of geen gewest. De wint verandert langzaamlyk.
De wint kruipt op. De wint scherpt langzaamlyk, en 't werdt minder voor wint. Of mede: De wint gaat tegen het compas om.
De wint loopt doodt. Het wordt allengskens stil.
De wint luimt. De wint verzacht.
De wint op knypen. De wint winnen: ofte, boven wint komen.
De wint schiet uit. De wint ruimt, wordt meerder Oost, of West, Noordt, of Zuidt. De wint draait van de hooft-streek af, daar hy naast aan was.
De wint van vooren hebben. Oneig. Tegenspoedigh zyn.
De wint van vooren in geven. Oneigentlyk: Iemandt te keer gaan.
De wint verseist. De wint verschiet, 't zy hy goet of quaat wert.
De wint vuurt. Wert gezeght, wanneer het roode zich aan den hemel vertoont, daar de wint dreight van daan te zullen komen; 't geende zee-luiden voor een gewis teken houden.
De wint waait in zyn zeil. Het gaat hem wel.
De wint waait met zengen. De wint waait met buijen.
De wint waait rondtom 't compas. De wint is ongestadigh.
De wint waait uit en in. De wint is veranderlyk.
De witte lammertjens weiden. De baren gaan wit voort: gemeenlyk een voorteken van wint.
De zaken gaan voor de wint. Oneig. De zaken gelukken wel.
De zee barnt. De zee spat, en springt hoogh, op drooghten.
De zee brandingt. De zee stoot tegens ondiepten aan.
De zee deinst. Als de baren komen aanrollen zonder storten.
De zee groest. Dit wert gezeght, als de baren tegen de grondt aan loopen.
De zee is zonder water. Oneig. Daar over-vloedt plagh te wezen, is niets.
De zee kookt. Als de wint schielyk om, en tegens de baren aan loopt.
De zee loopt hoogh: schiet hol, of *bol*. De zee gaat onstuimigh.
De zee-mannetjes komen voor den dagh. De Sterren komen op.
De zee ravelt. Zulks wert gezeght, als het water rondt draait in stilte: dit is een teken van drooghte.
De zee rolt. De baren gaan langzaam.
De zee schiet bol. De zee stort niet veel.
De zee schiet hol. De zee gaat met groote baaren, en stort veel.
De zee vuurt. De zee werpt 's nachts water-spranken omhoogh, die, vermits de ziltigheit, vuur schynen te zyn.
De zeilen af brassen. Maken dat de zeilen vol staan.
De zeilen af scheppen. De zeilen zoo stellen dat zy dragen.
De zeilen leggen blindt. De zeilen vatten geen windt, belet zynde door andere zeilen, die de zelve vervangen.
De zeilen leggen op de steng. De wint komt van vooren in de zeilen, zoo, dat zy niet en dragen.

De zeilen opgeijen. De zeilen met de geytouwen opschorten.
De Zon gaat tot Gode. De Zon gaat onder. Dit is een oudt Hollands visschers woort, oorspronkelyk, myns bedunkens, uit d'oude onwetenheit, en onkunde van de plaats daar de Zon in onder gaat.
De Zon schjnt de wint doodt. Dat is: Het wert stil; 't geene op de middagh, by sterke zonne-schyn, veel geschiedt.
Dicht aan de wim knypen. Dicht by de wint heen zeilen.
Dicht slagh voor en achter hebben. Dit wert gezeght van een schip, 't welk dicht geschooren is met een vinke-net.
Die aan de steng kan komen, zal de vlagh wel krygen. Oneig. Die het meerder heeft, zal 't minder wel erlangen.
Diep gaan. Zwaar geladen zyn.
Diep gaande schip. Oneig. Een persoon die veel verquist, en veel noodigh heeft. Dit spreek-woort is genoomen van den arbeidt, die diep gaande scheepen na zich sleepen, om te beheeren.
Diep-loot. Een stuk loot, 't geen, aan een touw gebonden, over boort werdt geworpen, om de diepten der zee te peilen; het heeft onder een gat, daar men ongel in doet, op dat, door het aangekleefde stof, men oordeele van de gestalte der grondt.
Die te scheep vaart, en na het compas niet ziet, zeilt gemaklyk. Oneig. Die buiten be-

stier van landt-zaken is, is'er best aan, en onbekommert.
Die zeilt boven windt, Ziet wat hy vindt. Hier mede wert verstaan, dat te hoogh zeilen ongemak baart.
Die zeilt met een laege spriet, Kleine wint en deert hem niet. Oneig. Die een te hooge staat niet zoekt, zal niet te laegh vallen.
Die zyn tytje weet te gissen, En zyn touwtje weet te splissen, En zyn glas te roere staan, Magh wel voor een bootsman gaan. Dat is: Een naerstig man is tot veelen bequaam.
Dobberen. In het water op en neder springen.
Doeken. De zeilen aanslaan op kleine zeescheepen.
Doen opwerpen: doen opzwaaijen. Een schip ergens doen af wenden, met eenigh anker te laten vallen, 't zy als men een enge rivier op zeilt, en dat de boot voor-uit roeit met een werp-anker, 't geen vast aan 't schip is, ofte wel slechts met het anker uit het schip te doen vallen. Wanneer een schip te na aan de grondt, of wal, komt, en de wint het zelve daar niet kan af brengen, laat men het anker uit de boot vallen, en dus windt men, daar by, het schip af. Eb en vloedt verloopen zynde, zwaait het schip van zelven op.
Doften. Roey-banken.
Dogh-schuit. Kleine schuitjens, die de Dogh-boots volgen.
Dok. Een kom, ofte afgeslootene plaats, waar in men scheepen maakt, of herstelt: deeze zyn tweederley; met schotdeuren, die geheel droogh gemaakt konnen werden; ofte wel open: welke laatste zachte en modderige gront hebben, en met de vloeden droogh ofte vol loopen.
Dokken. In een dok het schip vast aan de grondt zetten.
Dokigh weêr. Donker weêr, betrokken lucht.
Dol-boort. De bovenste bandt van 't schip.
Dollen. Houte pennen, daar de riemen tegen aan komen.
Dompen. De stukken achter oplichten, om laegh te konnen schieten: 't geen geschiedt, wanneer men zyn vyandt na de grondt wil jagen; of als het schip hooger leit, dan dat van de vyandt.
Doode stroom. Stroom tusschen volle en nieuwe Maan, als het water minst wast. Ook: Een stille stroom tusschen eb en vloedt.
Doodt aan slaan. Dicht aan slaan.
Doodt loopen. Voorby zeilen. Harder zeilen als een ander.
Doodt mans oogh. Ziet *Hane-pooten*.
Doodt water. Het draaijend water, 't geen achter het roer op komt, als het schip vaert heeft: dus genaamt, om dat het schynt stil te staan, ten aanzien van het water dat voorby het schip gaat.
Doodt zeilen. Van winden, komende te geryk uit verscheide hoeken, of wel tusschen bergen van daan, derwyze gekeert en geslingert te werden, dat het schip onmaghtigh is voort te zeilen, of vaert te maken.
Doopen. Iemandt van de nok van de ree laten loopen, voor zoodanige plaatzen, alwaar de doopeling nooit te vooren geweest heeft; welke plaatzen van oudts her, onder de zee-luiden, daar toe verkooren zyn. Zelfs scheepen, die nooit dusdanige doop - plaatzen voorby zyn gezeilt, zyn het recht van doopen onderworpen: en de Schipper is gehouden, by deezen voorval, de maats met een drink-penning te vereeren, zoo hy niet wil lyden dat de shuit, stilzwygens, van het schip af gezaaght, of eenigh scheeps-deel verduistert wert. Die het niet lust in zee te vallen, koopen het insgelyks met geldt af. De jongens worden, in stede van doopen, onder een mande gezet, en dan met tobbens vol water over 't lichaam gegooten.

Door de wint douwen. Zoo scherp zeilen, dat men gelyk als tegen de wint op zeilt.
Door de wint steken. Derwaarts varen daar de wint ter zyden van daan komt, en half tegen wint.
Door dreggen. Dit werdt van 't anker gezeght, als het niet en houdt.
Doorgaande koelte. Een harde gestadige wint, zonder storm.
Door laten staan. By harde wint voort zeilen, zonder zeil te minderen. Ofte ook: In plaats van iemandt te waghten, voort zeilen.
Doppen. De scheepen merken, van wat inhoudt zy zyn.
Doppen. Voor een eigen naam genoomen, zyn ronde houte ringen, die op den overloop, of tegen 't boort, om zekere gaten, daar touwen door varen, geleght werden.
Dorstigh schip. Een schip dat lekachtigh is, en veel water in zuight.
Draaijen op de ly. Dit geschiedt, als men de steven na die zyde toe zet, daar de wint van daan komt, om het schip zyn snellen voortgang te beneemen, en te toeven.
Draay-reep. Een touw, waar aan de ree gehangen werdt, om bequaamlyk te konnen draaijen: hier op komt het kardeel, om de ree te heissen, of op te zetten.

Dragen. Dit wert de zeilen toegeschreeven, die de wint als dragen. *Alle zeilen dragen*. Dat is: Alle zeilen hebben den wint gevat.
Dragende houden. Het schip daar heen zetten, alwaar de wint na toe waait: zulks zeght men, om dat de zeilen dan vol staan, en het schip schynen te dragen: als dan haalt men de halzen na achteren toe, tegen de voorste hooft - touwen; ofte men haalt de halzen, met een loef-haak, styf neder, tot aan het dol-boort. Oneig. Zich in de zelve staat houden, daar men in is; doch zoo, dat men zyn middelen eerder vermindert, als vermeerdert.
Dreggen. Aan dregh-ankers vast leggen.
Dregh. Een anker met drie of vier handen.
Drift hebben. Diep genoegh zyn om te bevaren.
Driftigh zyn. Dit werdt gezeght, als het anker niet vat, of houdt, maar na sleept.
Drooge stroom. Stroom daar weinigh water is. Oneigentlyk gezeght, van soberen toestandt van deeze of geene, *Daar is een drooge stroom*.
Druif. De knop boven aan de haken, of riemen, om vastigheit in de handt te geven.
Druil. Een zeer klein zeiltje, 't geen achter aan't stuur, by de vlagge-spil, gezet, en ter windt-vang gestelt wert, als het schip aan anker leght, om het zelve op de wint te houden, en minder te doen slingeren; of wel, als men het schip wil doen kenteren: het wort met een hals, die tegen de bezaans - mars aan komt, opgehaalt: ook wert het wel onder aan de bezaans-mast opgeheist.
Druipen. Het anker, of de dregh, voorde boegh laten vallen.
Dryf-zeil. Een zeil, dat onder water uitgestrekt wert, zynde wederzyds scheeps vast aan zyne schooten, om het schip, by stilte, met de vloedt voort te doen dryven. Dit geschiedt mede in groote storm, om het schip, als het zeer slingert, recht te doen leggen op zyne stevens. Noch wert dit mede gepleeght, om een anker uit te dryven.
Dryven. Met most, of werk, de naden, en spleeten, aan een schip vullen.
Dryvendt. Dit woort wert veel te scheep gebruikt, voor haastigh, en vaerdigh.
Dryven laten. Oneigentl. Ergens af scheiden, gaan laten, geen zorgh voor hebben.
Dryven met vallende mars - zeils. Dryven met neder gelaten mars-zeils.
Duimlingen. Dit zyn de yzers op d'achter-steven, alwaar de roer-haaks hangen.
Duivel-jagen. Met steenen over de ladinge rollen, om die des te beter te stouwen. Ook: Het inperssen van wol - zakken in de scheepen: 't geen anders *Traven* wert genoemt.
Dukdalf. Een hooft van zware palen, in 't water geslagen, waar aan men scheepen beleght, en vast maakt: 't geen zyn naam behoudt van den Hertogh van Alva, wel eer Gouverneur, wegens Spanje, in deeze Landen, die insgelyks hardt en onverzettelyk was, als dit paal - werk. Anders werdt het een *Paap* geheten.
Durk. De plaats daar het vuil water in loopt. Anders: De Zoodt.
Duure scheepen blyven aan landt. Oneigentl. Te duure waar wert niet verkoft. Anders: Kostelyke dingen schroomt men te koopen.
Duur te zyn is onverstandt: Duure Schipper blyft aan landt. Die het alles wil, alles verliest.
Dwarrel-wint. Een draay-wint.
Dwars dryven. Oneig. Iemandt tot hinder en in de wegh zyn.
Dwars-helling. Een werf, daar de scheepen dwars op gehaalt werden: gelyk *rechts*-of *langs-helling* een scheeps-werf is, daar de scheepen over langs op gehaalt werden.

Dwars in 't water. Eigentl. Als het eene schip dwars tegen het ander aan komt. Oneig. Iemandt in de wegh en hinderlyk zyn. Anders: In 't vaar-water van iemandt zyn.
Dwars-stroom. Een stroom die by het landt heen gaat.
Dwars vertuijen. Het eene anker aan d'eene zyde, en het andere anker aan d'andere zyde van de stroom leggen, recht tegen elkander over: en dus dragen de scheepen gelyk, over eb en vloedt.
Dwars zees leggen. Met de zyde van het schip tegen de slag van de baren leggen.
Dwars zees zeilen. Tusschen de baren zeilen.

E.

E*bbe*. Het afloopen van 't water; tegen vloedt gestelt.
Ebbe en vloedt. Oneig. De ongestadigheit der rykdom; hier van zeght men: *Des werelts goeds, is eb en vloedt*.
Een aflegger. Een wint die van landt waait.
Een anker toe laten gaan. Een anker in de grondt werpen.
Een bastaart schip. Een schip van tweederley hout.
Een bestuit ankeren. Een besluit vast maken.
Een beter gety waghten. Oneig. Beter gelegentheit afwaghten.

Een bezem aan de mast zetten. Het schip te koop stellen.
Een blank zeil by zetten. Oneig. Vertrekken.
Een Boeijer is een zee-knoeijer. Een Boeijer-schip gaat ongemakkelyk door zee.
Een bylegger. Een sterke wint, met welke men niet vorderen kan.
Een - dekt schip. Oneig. Een mensch van weinigh kennis.
Een dicht schip maken. Oneig. Zyn lyf vol eeten en drinken.
Een diep gaande schip. Oneig. Een mensch die veel van doen heeft.
Een die zyn zeil te hooge stelt, Werdt licht'lyk van de wint gevelt. Van te hoogen staat valt men dikmaals zeer laegh. In 't Latyn: *Tolluntur in altum ut lapsu graviori ruant*.
Een goet visscher ontglipt wel een aal. Men kan licht een feil begaan.
Een goet zee-man valt wel over boort. Dat is: Het mislukt de beste wel. Ofte: De alder verstandighste begaat wel een misslagh.
Een goet zee-man wert wel eens nat. Oneig. Een voorzightigh man mist wel eens.
Een groot schip voeren. Oneigentl. Een zaak van gewight by de handt hebben.
Een groot zeil op een klein schip, Moet in de grondt, of op een klip. Oneigentlyk gezeght: Die zyn staat naar zyn maght niet zet, geraakt in ongeval.
Een kabel is haast ontwonden. Oneig. Die maar een geschil heeft, kryght licht vreede.
Een klaar schip maken. Oneig. Zyn zaken redden.
Een man buiten boort, een eeter te minder. Dit wert oneigentlyk gezeght, als men iemandt mist, aan wien niet veel gelegen is, en die men wel missen wil.
Een natte want: een man als een natte want. Een onbequaam en bot mensch.
Een nieuwe nagel. Een nieuw schip.
Een onbevaren zee-schip. Oneig. Een bot en grof mensch.
Een oplegger maken. Oneig. Een zaak laten berusten. Eigentl. Een schip stil doen leggen, en niet gebruiken.
Een quaat zee-schip. Dat is: Een schip dat ongemaklyk door zee gaat.
Een rollende zee. Ongestuimigh water.
Een rugh opsteken. Dit wert gezeght, als de scheepen, door oudtheit, in de midden zich te veel verheffen, of voor, ter zyden, en achter zakken. Ook, als de scheepen te hoogh gebouwt zyn, en by onweêr achter te veel lichten.
Een scheeps borst-lap. Dit is een houte huit voor aan 't schip; 't geene aan Groenlandts-vaarders veel wert gemaakt.
Een schip als een hout. Een dicht schip.
Een schip als een tol. Een wel bezeilt schip.
Een schip bevryden. Een schip met pompen droogh houden. Of ook: Een schip van den vyandt verlossen.
Een schip drillen. Een schip voort winden, door een touw, dat aan een paal vast is, en op een lichter, die voor 't ichip leght, voort gewonden wordt.
Een schip in zee bolwerken. De goederen, of last, in een schip verleggen. Ziet mede een andere betekenis onder het woort *Werken*.
Een schip niet maghtigh zyn. Een schip, door stilte, niet te konnen bewegen.
Een schip onttakelen. Een schip zyn staande en loopende wandt aflichten.
Een schip op strandt, een baak in zee. Dat is: Men spiegelt zich aan een anders schade.
Een schip over boort varen. Het zelve verteeren, en zoo veel onkosten maken, als het schip niet waerdigh is.

Een Schipper magh geen wint verleggen. Oneigentl. Men moet zyn zaken niet verzuimen.
Een schip verlooren, een boot behouden. Het groot verliezen, en 't klein behouden.
Een schoot onder water krygen. Oneigentl. Hardt aargetast werden met woorden die krenken, zonder dat'er veel geroeps gemaakt werdt.
Een slagh-zyde. Dit wert van een schip gezeght, aat met zyn eene zyde slingert, als niet wel gebouwt zynde.
Eens loefs: eens loefs doen. Iets doen zonder zammelen; ten eersten, en zonder beraadt. Dit heeft zyn oorspronk van het woort *Loeven*.
Een spring. Dat is: Een tydt van veertien dagen.
Een stel zeilen. Alle de scheeps zeilen te zamen werden dus genoemt.
Een vliegendt zee-weêr. Een hardt onstuimigh weêr.
Een zee. Een golf waters.
Een zeil by zetten. Oneig. Vertrekken.
Een zeil met een gaffel hebben. Oneig. In goeden doen zyn, en voorspoet hebben.
Een zeil op den dyk. Een zeil op een schip, 't welk zoo stevigh is, dat het niet bewoogen wert.
Een zeil te kloek. Harder zeilen als eens zeils kracht is.
Een zwaar anker op te lichten. Oneig. Een zaak van gevolgh te verrichten hebben.
Eerst in de boot, keur van riemén. Oneig. In alle voorvallen heeft hy, die eerst komt, voordeel.
Eindt voor eindt zyn. Dit werdt gezeght, wanneer de kabels, en alle het loopende wandt, ten einde toe uitgeloopen zyn:

't geen geschiedt, om te gemaklyker te ryden.
Elk geneer hem op zyn vaar-water. Oneig. Geen zaken zonder kennis aan te vangen.
Elk vischt op zyn gety. Oneig. Elk ziet na zyn voordeel.
Enteren. Van buitenen over het schips boort springen: 't geene, door vyanden, achter op de billen, aan de hooft-touwen, of voor de boegh geschiedt.
Enter-luiken. Luiken, die voor in de bak, of achter in de kajuit gemaakt werden, op dat men, by noodt, als het boven-schip door de vyanden ingenoomen is, daar door op den overloop kan komen, om den vyandt van onderen te weeren.
Ergens op zeil gaan. Ergens op laten staan. Ergens op gerust zyn.
Evers. Kleine visschers schuiten tot Enk-huizen.
Ezels-hooft. Een half-rondt blok, boven op de mast, daar de steng in gezet wert: onder aan het zelve zyn twee yzere oogen, daar takels door gestoken werden, om de stengen op en ar te laten, en voor aan zyn sluit-houten, met yzer bekleedt, welke de rees sluiten: het is met schapen-vacht bekleedt, tegen 't slyten van de zeilen, en wederzydts vol kleine spykers geslagen, sterktens halve.

F.

F*atzen*. Zeilen, die, des noodt, om meer wint te vangen, onder aan de groote zeilen, of aan de bonnetten, werden gereegen; welke bonnetten zelve aan de groote zeilen gehecht zyn.
Fitten. De diepte peilen van de geboorde gaten, daar men nagels in slaat: in 't booren deezer gaten dient de boor vet gesmeert te werden.
de Fok aan iemandt uithouden. Oneigentl. Iemandt niet ontzien.
de Fok is blindt. Dit werdt gezeght, wanneer het voor de wint gaat, om dat de fok dan geen of weinigh wint kan vangen, zynde belet door de groote zeilen, die dwars scheeps staan.
Fokke kardeel. Een touw 't geen de ree ophaalt, 't welk aan een draay-reep vast is.
Fokken. Langzaam aan zeilen; gelyk men met een fok, zonder zeil, doet: hier van heeft het woort *Aanfokken* zynen oorspronk.
de Fok op steven, of *boegh*. Als de fok, by hardt weêr, met ree en al van boven neder komt.
Fregat. Een schip, 't geen lang en laegh gebouwt is, met een spiegel, hebbende weinig hout voor scheens, en veeltydts zonder bak, achter niet hoogh opgeboeit zynde, zeilaadjes halve.
Fustasie. Vat-werk.

G.

G*aaltjens*. Zacht windeken.
Gaan. Dat is: Zeilen, varen.

Gaande houden. Voort gaan op de zelve wyze, als men begon, 't zy in 't zeilen, of aan anker te ryden.
Gaande raken. Dit werdt gezeght als de scheepen van haar ankers spillen; of als, by onweêr, de losse goederen in 't schip omver gesmeeten werden.
Gaande scheeps iets doen. Oneig. Iets haastigh, en als in 't voorby gaan, doen.
Gaar-boort. De eerste plank die aan het schip gebraght wert, naast de kiel.
Gaar zyn. Gebrandt, ofte gezengt, na den eisch, 't geen men de planken doet, om de zelve te buigen. Hier by is aan te merken, dat men de planken, die geboogen moeten werden, langer neemt als de maat in de langte uitwyst, om dat het geboogen hout binnewaarts verkort: het gebrande werdt binnewaarts gezet; want het hout buight daar heen waar het gebrandt is. Hier van daan zeght men: *Een plank gaar maken*.
Gaffel. Op Boeijers, en Smakken, wert dat hout, daar het smak-zeil aan vast gemaakt wert, aldus genaamt.
Gaings. Dus wierden eertydts de Fluit-scheepen in Hollandt genoemt; welke, zoo *Velius* zeght, in 't jaar 1595. tot Hoorn eerst derwyze zyn gebouwt, als men die heden ziet: men maakte deeze, (zeit hy) vier, vyf, of zes maal zoo lang als wydt.
Galdery. Het geene men achter ter zyden aan de scheepen ziet uitsteken. Aan Engelsche scheepen ziet men die groot, en prachtig: aan Hollanders klein, en onkostelyk: aan Oosterlingen ziet men'er geen, of zelden.
Gang. Een plank, over welke men in en uit het schip gaat: waar van het woort *Gangboort*, of *Waeringen*, komt.
Gang: een gang. Zoo veel zees, als een laveerend schip over een zyde zeilt.
Ganze vleugel. Een boom, waar mede men de schoot-hoorn van de bezaan uit houd.
Garnieren. Het schip binnewaarts, van onderen, en ter zyden, met planken beschieten, tot bewaring der ingeladene goederen; welk dekzel een Garnier genaamt wert.
Gebakent zyn. Eigentl. Met palen, en tekens, die opgesteken werden, afgemerkt landt hebben, op dat de voorby varende zee - luiden zien waar zy zyn.

Oneigentlyk wert dit gezeght van hoe een zaak by deeze of geenen opgenoomen wert, en hoe't daar mede geschapen is.
Geboge spiegel. Een ronde spiegel: deeze werden het sterkste geoordeelt.
Geen kabel mede te beleggen. Ofte: *Daar is geen kabel mede te beleggen*. Oneig. Met iemandt niet te recht konnen komen.
Geen scheeps verstaan. Oneig. Onkundigh in een zake zyn.
Geen twee groote masten dienen op een schip. Geen twee konnen gelyk heerschen. Regeering in regeering is ondienstigh.
Geen wint over geven. Dicht by de wint heen zeilen.
Geen zee komt ons te hoogh, of, *te na*. Oneigentlyk: Niets kan ons deeren.
Geen zoen bieden: het biedt geen zoen. De onstuimigheit des luchts stilt niet: het weêr schynt noch niet te willen bedaren.
Geer, of *Tong*. Stukken zeil - doek, die men aan de zeilen zet, om haar onder breeder te maken als boven. Ook: Een strook planks op de zant - strook, dienende om te vullen.
Gegeert. Styf vertuit, zoo, dat het schip niet zwaaijen kan. Dit geschiedt op diepe, en niet op ondiepe wateren; want in ondiep water schuuren, by deezen geval, de touwen te veel tegen de kiel aan.
Geijen. Opheizen.
Gek. Een werk-tuigh in de pomp. Men vindt driederley pompen te scheep; de zommige met een gek en mik; andere zyn slagh - pompen, die met een stok recht op en neer gaan; beneffens ketenpompen, die met een rat, of wiel, omgedraait werden: de laatste geven het meeste water op.
Gekorft zyn. Dit wiert oulings gezeght van de scheepen, als zy ter haven gereedt lagen om t'zeil te gaan: 't geen hier van her komt, dat men toen korven op de masten plagh te zetten, uit welke gestreden wiert.
Gelde zee. Een zee zonder scheepen.
Gemaniert zyn. Streek houden, en recht door zee gaan.
Geroeit zyn. Dit wert gezeght, als men van roeijen ophoudt.
Geslooten bak. Open bak.
Gesprongen schoot. Ziet *Gevloogen schoot*.
Gesprongen zyn. Dit werdt van masten en rees gezeit, als zy gescheurt ofte geborsten zyn.
Gestreken zyn. Met planken gedekt zyn.
Gestrekt zyn. Dit wert gezeght van scheepen die wydt van een leggen.
Getuight zyn. Voorzien zyn van touw, zeil, en mast. Men zeght: Hoogh, laegh, slecht of wel getuight zyn.
Gety. Toestandt van eb of vloet.
Gevelen: een schip gevelen. Zout, of koorn-last, binnen scheeps stuwen, en afschutten.
Gevelingen. Binnen-garniering.
Gevloogen schoot: met een gevloogen schoot zeilen. Als men voor de wint zeilt, tusschen twee schooten in, en als alle zeilen dragen.
Geus. Een vlagh, die boven van de boeghsteng waait.
Geuzen. De wint geust. De wint wert goet: welk zeggen schynt her te komen van 't hervormen der Godts - dienst in deeze landen.
Gewendt zyn: of, *gewendt leggen met iemant*. Een streek met iemant zeilen. Oneig. Een streng, een lyn met iemant trekken; of, eens willens zyn.
Gewint zyn. Waaijen.
Gewossen hout. Hout dat niet gezaaght is, maar aan de scheepen gezet wordt zoo als 't gewossen is, 't welk het sterkste is.

Geyk. Een houte spaak, die men by de rees uit zet, om zeil aan te doen.
Geyken, of *Spieren*. Stokken, waar mede men de ly-zeils uit voert.
Geyn, of *Jeyn*. Een blok met drie schyven, waar mede iets over gehaalt of gewonden wert.
Geyp. De houte roede die de bezaan-zeilen uit houdt.
Geypen. Het onvoorziens, en by vlagen, overslaan der zeilen op d'andere zyde.
Gezakt zyn. Dit werdt van de spiegel gezeght, als zyn rondte laegh komt.
Gezondt schip. Een schip dat wel wil byleggen, of aan de wint houden, en overstaagh loopen kan; daar lange scheepen het bequaamste toe zyn. Een schip zonder letzel.
Gezondt touw. Sterk en gaaf touw.
Ghy kondt met dien geen halve wint zeilen. Dat is: Men kan met hem niet voort komen.
Ghy moet onderstreken zyn. Oneigentl. Dat iemant behoorde stil te zwygen.
Ghy weet hoe het gety staat. Dat is, oneig. Ghy weet wat van de zaak is.
Gieren. Schielyk heen en weder wenden met het schip, of zwaaijen.
Gieren: een plaats gieren. Een plaats in zee aanloopen, of, dicht aankomen.
Gieren onder zee. Wenden tusschen de baren in.
Gierigh gemaakt. Te klein gemaakt.
Gier-slagh. Een draay, of kink, welke in het kabel komt, door het zwaaijen van 't schip.

Gier-ty. Een zydelings keerend ty.
Gieter. Een hoos-vat te scheep. Hier van zeght men: *Hy ziet' er uit als of hy uit een gieter gedronken hadt*. Dat is: Hy ziet' er qualyk uit; want die te scheep zout water uit een gieter drinkt, kan niet wel varen.
Giet in de nok, 't is scharpe wint. Oneigentl. Komt te hulpe, 't is noodigh.
Gilling. Eenigh hout, dat schuins na omlaegh afgezaaght is: half ronde nedergeboogen styltjens. Het gilling - hout komt achter boven 't stuur: is wydt, na het springen der scheepen: dient om het spiegel-wulft op te houden, op dat de roer-pen bewegen kan: wert, cieraats halven, besneden.
Goede loop hebben. Gladde vaert loopen. Dit wert gezeght, als het schip wel na het stuur luistert.
Golf. Een baar. Ofte: Een zees inham.
Gorden. Bark-houten. Ook touwen, aldus genaamt, aan spriet- of gaffel-zeilen, dienende om de wint uit de zelve te krygen.
Gotelingen. Kleine schiet-bussen.
Gril. Het af-scheidtzel in het hout, tusschen 't pit en buitenste.
Grof-zee. Een zee, als de baren hoogh aanschieten.
Grondt. Het landt onder water.
Grondt breken. T'zeil gaan: of, 't anker lichten.
Grondt-ebbe. Een zeer laegh water: een ebbe, die zoo laegh loopt, dat men de grondt bykans ziet.
Grondt-inhouten. De scheeps inhouten naast aan de kiel.
Grondt - schoot geven. Oneig. Met reden iemandt doen zwygen.
Grondt-schoot krygen. Eigentl. Een schoot onder water krygen. Oneig. Iets verliezen. Of: T'onder gebraght werden.
Grondt-storm. Dat is: Een windt die de grondt beroert.
Grondt-zee. Een golf, of zee-water, dat van de grondt af naar omhoogh opgeworpen wert; 't geen zomtydts gebeurt met aard en steenen te gelyk.
Groote vissen, groote netten. Oneigentl. By grooten staat heeft men veel van doen.
Groot schip, grof water. Het zelfde.

H.

H*aal in de zeilen, op dat men de blinde klip niet op 't lyf zeilt*. Dat is: Zyt voorzightigh.
Haalt fok en schoot aan. Oneigentl. Doet u uiterste best.
Haalt u zeil niet te hoogh. Oneig. Voert u staat niet te hoogh.
Haken. Scheve einden van planken, dus gehakt, om te beter te voegen met de keelen.
Half wint zeilen. Oneig. Zyn zaken tamelyk wel doen gaan.
Hals-klamp. Een klamp buiten boort, daar de hals door vaart: deeze is zomtydts verciert, en besneden.
Hals - talie. Een talie, om, als het hardt waait, by de hals in het zeil te zetten, tot een burgh van de smyt, en ook, als men de hals niet wel toe krygen kan, of als men de schoot beter inbinden wil.

Hals toezetten: hals opgeven. Anders: *De halzen aan zyn gat haken*. De hals, of de tip van het zeil stellen, en vast maken; 't geen geschiedt als de windt van ter zyden komt, om de zeilen beter te doen dragen.
Halver zee. Half wegh tusschen het eene en het andere landt: te midden in de zee.
Halzen op. Dit wert gezeght, als 't schip voor wint zeilt.
Handen. Dit is, op zyn zee - mans, over reiken gezeght.
Handt over handt. Meerder en meerder, of minder en minder. Men zeght: Het stormt hardt, en handt over handt meerder. Ofte: Het weêr bedaart handt over handt.
Handt-spaak. Een spaak, die met de handen bewoogen, en waar mede het braatspit opgewonden wert.
Handtzaam weêr. Zulk weêr, dat zeil en touw wel te handelen zyn.
Hanen. Vierkante stukjes koper, of metaal, dewelke midden in de schyven van de bloks komen, daar een gat in is, en een nagel door gaat, over welke de schyf loopt.
Hane-pooten. Zes, acht, of tien smalle touwtjes, die van elkander gescheiden, en door bloks, Doodt mans oogen genaamt, gestoken werden; doch dit geschiedt tot pronk: men voeght die aan de bram-zeils stengen en bezaans stagh, ook op de bezaans roe, en onder de mars.
Hangmak. Een lap zeils, lakens, of geweven scheer-touw, 't geen tegen de zoldering van het schip werdt gehangen, dienende den scheepelingen voor slaap-plaatzen: die maar twee einden hebben werden de bequaamste geoordeelt; want die met vier einden zyn schudden te zeer.
Hang-plecht. De plaats, in eenige Fluit-scheepen, daar de man te roer staat.
Harpuis. Werk, om de scheeps-reeten mede te vullen: dit wert veeltydts van oudt en versleten touw bereidt, 't geen

ontwonden, geklopt, gekookt, en daar na in de zon gedrooght moet zyn, dan los en bol omgesponnen tot de dikte van een menschen arm. Harpuis is mede een t'zaam geklenste pap, daar men de scheepen mede bestrykt, tegen het door eeten van de worm. Heden heeft zeker Engelschman een nieuwe vondt van harpuis bedacht, die zoo vast houdt, dat nimmer eenige springers daar door konnen eeten, ja men zeght, dat de zelve zoo hecht, dat de scheepen geen gespyker noodigh hebben.
Hart van 't schip. Het middelste van't schip: hier zyn de planken het alderdikste; doch achter aan het schip zyn de planken het alderdunste, om dat het schip daar het minst te lyden heeft.
Havenen: in behouden haven komen. Oneig. Wel te recht zyn: behouden zyn.
Haven kiezen. Oneig. Zich tot iemandts hulp begeven. Iemandt om hulp aanzoeken.
Haverye. Een verdeiling over 't behouden goet, wanneer het geworpen, of schip-breuk geleden is.
Heeft Gods wat gegeven. Dit, in Hollandt gevraaght aan een visscher die uit zee komt, is gezeght: Hebt ghy wat gevangen. Men zeght, dat de visschers, die uit Hollandt op de kabeljauw-vangst uitvaren, zomtydts op haar boegh een ton traan gebruiken, die zy by storm zachtjes laten uitlekken in zee, geloovende, dat daar door de baren stillen; doch dit doen zy niet lichtveerdig, maar alleen in noodt; ook niet als zy iemandt in haar zogh, of achter haar zien, om dat zy gelooven, dat, schoon de traan, of olie, de baren wel stilt, echter na weinigh tydt de zelve te onstuimiger zyn, en dat, gevolgelyk, wie achter haar op die plaatze quam te zeilen, des te eerder zoude vergaan: hierom doen zy dit zelden. Van welke zake, die oulings by de Romeinen mede gebruikelyk is geweest, misschien reden te geven zoude zyn; doch zulks deezes plaats niet zynde, zal daar van zwygen. Gelyk mede, dat het diepe water groote baren geeft, en drooghte, of ondiepte, effen water.
Heet schip. Een schip dat wel voorzien is van mannen en oorloghs-tuigh.
Heffen. Een wyze van planken te meeten by het scheeps-timmeren.
Hef op de vulling. Neemt maat van de vulling-planken.
Heijen in zee. Met het schip zeer diep in 't water zakken, als het voor anker rydt.
Hellen. Over een zyde leggen. Indien het schip, wanneer men leef-tocht inneemt, na stuur-boort helt, dan wanen eenige overgeloovige zee - luiden, dat de reis langwyligh zal zyn; doch zoo 't na bakboort helt, betekent zulks een goede en voorspoedige reize. Scheeps-lasten worden gemeenlyk aan bak - boort in genoomen.
Helling. Timmer-werf.
Helm-stok. De stok die het roer beweeght.
Hem is al menigh zee-water over't hooft gegaan. Oneig. Hy heeft veel gevaars uit-gestaan.
Hengelen. Met voordacht of en aan zeilen.
Hengst. Een touw onder de mars-zeils ree, dienende voor de bootsgezellen, om op het zelve te staan, als zy 't mars-zeil beslaan.
Henne-gat. Het gat waar door de roer-pen in 't schip gaat: hier is een kraagh van zeil-doek om gespykert, om het water te weeren.
Henne-schot. Het schot in de bak dat scheepwaart in staat: hier in zyn poort-openingen, om stukken langs scheeps in te leggen; die op de hoek komen te staan, worden, des noodt, buiten boort gerukt.

Het anker achter de kat zetten. Dit is, oneigentlyk, op zyn zee-mans gezeght, zoo veel te hebben, dat men aan landt kan blyven: niet meer behoeven te varen, of het anker te gebruiken; werdende voor een kat verstaan, gelyk de Heer *Winschooten* zeer aardigh heeft gevonden, een paal aan landt, daar de scheepen aan gebonden, of beleght werden.
Het anker dreght. Dat is: Het anker gaat mede.
Het anker druipt al. Dit zeght men, als het anker aan 't water is, om te vallen.
Het anker dryft voor de boegh wegh. Het anker houdt niet in de grondt van voor het schip.
Het anker in de byt smyten. By goet weêr in zee ankeren, om dat men niet voorder zeilen wil.
Het anker is blindt. Het anker leit zonder boey.
Het anker kentert in zyn zelling om. Het anker keert in de grondt.
Het anker slipt. Het anker raakt los, of, gaat door. Het kabel loopt de kluis uit, en het anker is niet te houden.
Het anker springt al. Het anker gaat uit de grondt.
Het anker t'huis halen. Het anker opwinden.
Het compas houdt geen streek. Het compas is niet wel aan de zeil steen gestreken.
Het compas is van de pen. Oneig. De zaak is ontstelt, of ontreddert.

Het compas mis zeilen. Oneig. Dwalen, en misverstandt hebben.
Het compas rondt waaijen. Vervolgens uit alle hoeken waaijen.
Het compas verzetten. Oneig. Veranderen van doen.
Het diep is verloopen. Oneig. De gelegentheit is verandert. Men zeght mede: *Niet alleen het ty, maar het geheele diep is verloopen*.
Het dryft achter uit. Oneig. De zaak gaat te rugh, of verlooren.
Het dryft tegen de wal. Het zelfde.
Het gety gaat zynen keer, En het wacht na Prins noch Heer. Godts schikking in zyne werken is door ons wenschen niet te veranderen.
Het heet Schipper ziet toe. Dat is: Elk moet zyn zaken wel gade slaan.
Het hoekje te boven zyn. Oneig. Zwarigheit over gekomen zyn: oorspronkelyk van het te boven zeilen der uitstekende hoeken in zee, dat zeer gevaarlyk is.
Het is by de boelyn over. Dit zeght men, wanneer men niet meer, of ter naauwer noodt, iets bezeilen kan.
Het is een bevaren man, die een bevaren man uit de wegh kan staan. Dat is: Het is een wys man, die weet waar voor hy zich te waghten heeft.
Het is een krap vaar-water. Het is een gevaarlyk vaar-water, daar het eng en naauw is.
Het is een ongemakkelyk zee-schip. Dit wert gezeght van iemandt die korzel-hoofdigh is.
Het is'er een doode stroom. Oneig. Daar valt niets te doen.
Het is goet havenen daar 't luw is. Dit spreek-woort kan, oneigentlyk, op veelderhande wyze gebruikt werden, als: Het is met ryke goet doen hebben. Of: Daar men gewin van trekt, en voordeel by ziet, is 't wel mede om te gaan. enz.
Het is houdt en belegh. Daar is veel te doen. Dus spreekt men, als het te scheep drok werk is. Dit werdt ook gezeght, als men in gevaar is: 't geene daar van daan komt, dat men by storm de touwen wel vast moet houden, en styf aan binden.
Het is lootsmans vaar-water. Water daar veel gronden te myden zyn.
Het is te scheep halzen toe. Daar is gebrek te scheep.
Het is tydt dat men de bakens verzet, of het schip raakt op de wal. Oneig. De voorige zaken verbeteren, eer dat'er eenigh ongeluk op volght.
Het is voor wint en stroom goet stieren. Dat is: By zegen en vreede is de regeering gemakkelyk.
Het is zoo hardt weêr als de pomp droogen kan. Dat is: Het water komt van bovenen zoo veel in 't schip, dat men het qualyk uit kan pompen.
Het kan daar aan diepen noch droogen. Eig. Daar is weinigh aan gelegen of'er veel modder of zant leght. Oneig. Daar is weinigh aan gelegen.
Het kan niet altydt over een boegh varen. Dat is: Men moet zomtydts eenige zaak veranderen.
Het kerft niet op. Het wint niet.
Het laatste scheepje gaat af. Dat is, oneig. Men waaght noch eens voor de laatste maal: het laatste middel werdt aangewendt.
Het landt is geleidt. Buiten het gezicht van 't landt zyn.
Het landt vertiert, of *verteert*. Het landt nadert.
Het luwt. Oneig. De zwarigheit gaat over.
Het maakt geen snee. Het gaat niet voort.
Het magh'er in, als 't maar wel gestouwt is. Oneig. Men vermagh veel, als men zyn best doet.

Het moeten hooge masten zyn die by 't zwerk zullen zeilen. Dus spreekt de zee-man van een onmoogelyke zaak.
Het moet' er op den dubbelden hals in. Het moet met groot gevaar in komen, of de zee-gaten in zeilen.
Het moet zomtydts een rak in de wint zyn. Oneigentl. Men kan altydt geen voorspoet hebben.
Het naaste landt best. Oneig. Zich redden zoo men best kan.
Het net ontwarren. Oneig. Een zaak redderen en klaar maken.
Het oogh in 't zeil houden. Wel toezien.
Het plecht-anker moet spillen. Of: *Het plecht-anker is voor de boegh*. Dat is, oneigentl. Het laatste en uiterste wagen.
Het plecht-anker moet springen. Oneig. De laatste hulp wert aangewent.
Het roer in 't water houden. Oneig. Zyn staat gaande houden.
Het roer in 't zwak houden. Het roer in 't water derwaarts douwen, daar de minste tegenstandt is; 't geene onder de wint is, of ter plaatze daar de wint heen waait, of daar het schip van daan komt, aan ly.
Het roer is om geleit. Oneig. De zaak is verandert.
Het roer leit'er na. Oneig. De zaak is'er na gestelt.
Het roer over boort leggen daar men 't binden wil. Oneig. Zyn zaken daar heen schikken, daar men die na houden wil. Eigentl. Het roer na deeze of geene kant heen wenden.

Het roer recht houden. Oneig. Zyn staat recht maken.
Het roer is uit het water. Dit werdt, oneigentlyk, van een ontredderde zaak gezeght.
Het rondt-hout kaal maken. De masten van touw-werk ontblooten.
Het rukt lustigh aan een kabel-garen. Dit zeght men, als het wakker op het anker en touw aan komt.
Het schip giert onder zee. Het schip wort, door 't anker-touw, of stroom, onder water gints en weer getrokken.
Het schip giert op zyn zyde. Het schip loopt op zyn zyde.
Het schip haalt over. Dat is: Het schip blyft in eenerley toestandt en wezen.
Het schip houdt geen postuur. Dat is: Het schip luistert na zyn roer niet.
Het schip is bekaait. Het schip zeilt een andere streek als het behoort.
Het schip is een koe. Het schip is traagh in 't zeilen.
Het schip is zoo klaar, als of het in de Maas lagh en dreef. Dit wert gezeght, als een schip niet opgeruimt, maar reddeloos is.
Het schip kan zeilen noch dryven. Het schip is onbequaam.
Het schip leit in zwym. Dit zeght men, als het schip van 't water overstolpt is, en dreight te zinken.
Het schip leit kaal. Het schip leit zonder mast en touw.
Het schip leit slaaghs-wys. Het schip leght om aanvang tot zeilen te maken.
Het schip leit voor mal. Dit wert gezeght, als het schip in stilte of harde wint leit, en na roer noch zeil luisteren wil.
Het schip leit zoo stil als een meeuw. Het schip leit heel stil.
Het schip ontzeit geen water. Dat is: Het schip snydt niet wel door 't water.
Het schip op zyn gat zetten. Het schip met zyn achter-steven op 't droogh zetten. Dit heb ik in zee bygewoont, met het alderuiterste gevaar van te vergaan.
Het schip rydt gemakelyk. Het schip leght by hardt weêr gemaklyk aan zyn touw.
Het schip spoelt zyn neus. Het schip steekt van vooren in 't water.
Het schip treedt veel, of *weinigh*. Het schip zakt veel, of weinigh, in zee.
Het schip valt af, of *het komt by*. Het schip gaat van de wint af: of, gaat aan de wint.
Het schip wil niet door 't water. Het schip wil niet zeilen.
Het schip wil niet vallen: of, *wil zyn neus niet neer slaan*. Het schip wil niet wintwaarts af dryven.
Het schip wraakt een streek drie of vier van de wint. Dat is: Het water schiet zoo hol, dat het schip zoo veel streken van't compas af gaat.
Het schip zadelt. Ziet Een rugh opsteken.
Het schip zeilt, als een brandthout, over dwars. Oneig. Het zeilt qualyk.
Het schip zeilt als een tonyn. Het schip is wel bezeilt.
Het schip zuight toe. Het schip zinkende, sleept het omher dryvende hout, menschen, enz. na zich onder water.
Het staat 'er op, als of het op een dyk stondt. Zulks zeght men, als het hardt waait, en het schip onder 't zeilen styf is.
Het stuur ruikt grondt. Dus spreekt men als de scheepen op droogh komen, en wanneer zy naar het stuur niet luisteren.
Het touw in de nek slaan. Het touw af kappen.
Het touw scheeren. Het loopende en staande wandt te scheep spannen.
Het touwtje is aan stukken. Oneig. De zaak is verdorven.
Het ty breekt den hals. Het water begint op te houden van ebben ofte vloeijen.
Het ty gaat op zyn beenen. Het ty is op zyn sterkst in 't vloeijen.

Het ty houdt geen streek. Het ty vloeit niet na gewoonte.
Het ty is verloopen. Oneig. De gelegentheit is voorby.
Het ty vergast. Het is stil water, ebt noch vloeit.
Het ty waalt. Het ty keert.
Het ty waamt. De stroom doet de modder, ot het zant, van de grondt boven komen.
Het valt hem in zyn net. Oneig. Het gelukt hem.
Het voor anker smyten. Oneig. Rusten, en ledigh zyn.
Het vuil van de reep vegen. Het grofste en zwaarste werk voor-af doen.
Het waait zoo styf als mast en steng torssen kan. Dat is: Het waait een groote storm, zoo, dat de rondt-houten ter naauwer noodt blyven staan.
Het weêr biedt geen zoen. Het weêr bedaart niet.
Het weêr leit om de West, of *Oost*, enz. Het waait dus of zoo.
Het weêr neemt hardt af. Het weêr bedaart.
Het wil op de korte beting aankomen. Oneig. Daar is gevaar aan vast.
Het zeil in den bandt houden. Het zeil bedwingen.
Het zeil in top zetten. Oneig. Zyn staat te hoogh ophalen.
Het zeil in trekken. Oneig. Zyn staat verminderen.
Het zeil ophalen, of, *op 't hooghst zetten*. Zich groots en kostelyk houden.

Het zeil scheurt. Oneig. De zaak is bedorven.
Het ziet'er uit of het katten spuwen wil. Het wil buijen en stormen.
Het zyn Konings scheepen, haal de vlagh in. Dit spreek-woort komt her, van dat oulings de scheepen, die ter koopmanschap uit deeze landen voeren, voor de krygs-scheepen des Konings van Spanje, ter tydt als hy Graaf van deeze Landen was, in zee de vlagh streken. Oneigentlyk is het gezeght, dat minder voor meerder wyken moet.
Hevels. Houten, of handt-spaken, waar mede de planken ter zyden aan het schip gebraght werden, als men timmert.
Hiel. Het onderste gedeelte van de masten. De hielen van stengen zyn vierkant.
Hielen. Het achter te veel neder zakken der scheepen. Of: Op en neder ryden.
Hof-stede. Een zwaar anker, 't geen in de grondt leght, daar een houte dobber op dryft, waar by de scheepen uit- of opgewonden werden.
Holt' er te pas, ofte, *te pas gaan*. Dit roept een Loots in 't peilen, als hy effen gront bereikt.
Homber-gaten. Gaten in de toppen van de stengen, daar de draay-reepen door loopen. Anders: *Tuin-gaten*.
Honden-einden, of *Bitter-einden*. Einden van kabels, die gesleeten zyn, en geen ander gebruik hebben als om gepluist te werden.
Honden huis. Een houte kap, dat op de Buizen tegen de luik-gaten gezet wert, op dat de zee daar niet in loopt.
Honde-pinten. Dubbele einden van touwen, om te seizen, ofte iets vast te maken, waar toe daar zwiepings aan komen. Voor de groote beting ziet men veeltydts wederzyds vier stevige honde-pinten staan, om het kabel aan te slaan. Zy zyn onder en boven aan yzere ringen vast.
Hooft en staert leggen. Al verlooren geven.
Hooft-zee. Een zee die tegen de wint aan komt; 't geen dikmaal gebeurt na groote storm, als de wint schielyk verandert. Anders: *Moer-zee*.
Hooft-zeilen. Die zeilen, welke behooren tot de fokke-mast, en boegh-spriet: deeze houden descheepen uit de wint, en doen de zelve af-vallen.
Hooger boort. Dat boort welk het hooghste is, wanneer het schip op zyde leght.
Hooger boort houden. Aan hooger boort zyn, of *houden*. Oneig. Aan een groot man houden, en betrouwen, waar van nut te verwachten is. Ook: Moedigh zyn, en zich groots toonen.
Hoogers. Schuiten, op de Maas gebruikelyk.
Hoogh of laegh uit halen, of *uitgehaalt zyn*. Dit wert gezeght van de waardy en gelding eens schips, als het gebouwt is.
Hoop-looper. Een onbevaren zee-man: dus genaamt, om dat hy als op de hoop toe loopt.
Hoos. Iets dat zich in zee vertoont, opgaande na bovenen, in de gestalte van een zeer lange smalle rys - bussel, met fyne takken, zynde onder en boven breedt; ofte als een boom, met wortel en takken: dit is water, 't geen schynt als of het uit de zee door een pomp opgetrokken wert, en valt dikmaal plotzelyk ter neder.
Houdt en belegh. Oneig. Past wel op u zaken; ziet naauw toe: zynde oorspronkelyk van het vast maken, en houden der scheeps-touwen, by hardt weêr.
Houdt hem in de bek Dit is gezeght, als het hardt waait, de spil wel vast te houden, dat het touw niet los schiet.
Houdt het kabel. Oneig. Staat voor de welvaart.
Houdt midde waters. Dat is: Houdt maat.

Houdt wel beet. Dat is: De kabel largo wel af houden.
Huiberts leggen. Dit wert gezeght van planken, of balken, die aan het schip staan, schuins na omhoogh loopen, en dan weder weinig dalen: of ook van een schip, dat over dwars van u leght; het leght huiberts af, wert dan gezeght.
Huidt-dichten: anders, *Planken*. Planken in het schips huidt zetten.
Huiken. Al willens niet zoo veel voor wint af-zeilen als men kan; maar allengskens de schoot ruimen, of de zeilen ook wel laten zakken. Hier van komt het zeggen: Met huikende (dat is, met gestreken) zeilen loopen; 't geen ook gezegt wert, als men het niet durft in top zetten.
Huiken en guiten. Het kryten en razen van de wint.
Huizing. Ziet *Marling*.
Huizing. Het bovenste getimmer aan een schip; gelyk als 't bovenste bark-hout, het ree-hout, de kajuit, enz. Als de scheepen te rank zyn, en te zeer slingeren, wert het boven-werk zomtydts af genoomen; doch zulks beneemt veel ruimte in het schip, en men kan de halzen zoo wel niet toezetten. De Scheepen worden mede boven wel breedt uitgezet, die onder aan 't water ingetrokken zyn, en zulks om slaghvaerdiger te wezen: gelyk de scheepen onder water ook wel gebroken en uitgezet werden,

stevigheits halven; doch dit hindert den loop.
Hulk. Een schip, van oudts in deeze landen gebruikelyk, en wel de grootste van die geenen, welke na verre landen voeren: daar zyn 'er geweest die omtrent 200 last voerden. Gelyk ook de Koggen, en Hevers, al in den jaare 1300. bekent waren.
Hut. Het achterste en bovenste verblyf te scheep: 't geen zyn naam behoudt van dat men eertydts zeil-doeke hutten, of tenten, spande op 't verdek der scheepen, om daar onder te schuilen.
Hy heeft de Kok gesprooken. Hy is half dronken.
Hy heeft geladen daar hy mede over moet. Een spreek-woort, geleent van de zee-luiden, en gezeght: Hy heeft een ziekte die hem wegh sleepen zal.
Hy heeft gescheept, daar hy mede voort moet. Oneig. Met iets beladen zyn, daar men niet van ontslagen kan worden.
Hy heeft niet gekreegen dat hy bestevent had. Oneig. Hy heeft zyn ooghmerk niet bereikt.
Hy heeft schut op. Oneig. Hy is verstandigh, en wel ter taal.
Hy heeft wel een kabel, doch 't is op zolder. Dit zeght men, als iemant eenigh nootzakelyk werk-tuigh vergeten heeft.
Hy is daar mede t'eenemaal uit het lyk geslagen. Dit zeght men te scheep, als iemandt iets over komt, dat hy niet wederom kan te boven komen: 't welk hier van zyn oorspronk heeft; als de zeilen uit de lyktouwen zyn geslagen, dat zy dan wegh zyn.
Hy is wel zee-ziek, maar geeft niet over. Oneigentlyk: Hy is ryk, doch gierigh.
Hy is zoo verre t'zee, dat niet licht weder te landt zal komen. Dit wert, oneigentlyk, gezeght van iemant diens zaken bedorven zyn.
Hy raakte achter de puttings over boort. Dat is: Hy was zeer ongelukkigh; om dat deeze touwen te scheep voor een borstweering verstrekken.
Hy schuurt. Hy verlaat zyn werk, en loopt daar af, luiheits halve.
Hy speelt lourias. Hy is ledigh en luy.
Hy speelt storte-bol. Dit wert gezeght, als iemandt, die de waght heeft, en aan 't roer staat, het glas omkeert, eer het uitgeloopen is.
Hy springt lustigh in de boght. Dit wert gezeght, als iemant in noodt zich wel quyt.
Hy staat of hy' er meê 't zeil zouw gaan. Oneigentl. Gereedt staan om voort te gaan: haastigh te willen vertrekken.
Hy zal zyn water niet bewenden. Dat wert gezeght als men wendt, en beneden de plaatze komt daar men begonnen heeft.
Hy ziet zoo bang, als of hy te Wieringen in wouw. Dit wert gezeght, wanneer iemandt in noodt verlegen staat, of elders in moet daar hy noode komt: gelyk de Schippers met hare scheepen zeer noode aan dat eilandt in loopen.

I.

J*Agen*, ofte *jaght maken*. Een ander schip vervolgen.
Iemant in 't vaar-water zyn. Oneig. Iemant in de wegh en hinderlyk zyn, 't zy met woorden of anderzins: gelyk als wanneer het eene schip het ander in zyn vaar-water volght, zoo wert het voorste in zyn loop verhindert.
Iemant op zyn eigen riemen laten dryven. Oneigentlyk: Iemant laten gewerden.

Iemants grondt peilen. Oneig. Zyn meining na speuren.
Iemant t' zee helpen. Oneig. Iemant voort helpen.
Iemant voorby zeilen. Oneig. Iemant te boven gaan, en overtreffen.
In boegen. In zeilen.
Inbreeken. Vernaauwen.
In de grondt ryden. Dat is, eig. Aan anker leggende te gront gaan. Oneig. Iemant verderven. Anders: In de grondt hobbelen.
In de hut zitten. Oneigent. Niets doen: in stilte zyn gemak hebben.
In de kuil vangt men de vis. Oneigentl. Men moet daar een ding zoeken, alwaar het te vinden is.
In de luwte voelt men geen wint. Dat is: Die buiten 't ongemak is, kan daar niet te recht van oordeelen.
In de wal douwen. Oneig. Een zaak opgeven, ofte verderven.
In de wal loopen. Oneigentl. Een zaak verbrodden.
In de wal stuuren. Het Zelve.
In de wint op klouwen. By stilte zachtjes tegen de wint op zeilen.
In de wint van iemant zyn. Zyn daar de wint van daan komt, ten aanzien van een ander.
In en uit, als een oude schuit. Zonder fatzoen of stal, iets zeggen of doen.
In en uit kryten. Zulks wert gezeght, als de wint met buijen hardt waait.
Ingespannen schip. Een schip dat van een ander schip gesleept wert.
Ingetrokken zyn. Dit wordt van scheepen gezeght, als zy, voor of achter, boven smal zyn.
Ingezeilt zyn met iemandt. Te verre met iemandt ingewikkelt zyn.

In-houten. Scheeps-ribben, die van elkander staan na welgevallen, volgens besprek van den Bouw-heer: voor aan zet men deeze het dichtste, en zy moeten gebogen werden na het beloop van 't schip.
In iemants water varen. Achter iemant zeilen.
In kaken. Op klein zee-vaartuigh de zeilen in palmen, en over d'andere zyde zetten, wanneer 't schip wenden moet.
In kalmte leggen. Dit wert gezeght, wanneer het schip, by groote stilte, stil leght.
In klampen. In een klamp zetten. Met houte klampen wert het anker, op de boegh leggende, vast gemaakt.
In klampen zetten. Het een of ander scheeps los werk-tuig voor een tydt met houtjes aan 't schip vast slaan, om niet te waggelen of te bewegen.
Inkomen rooken. Inkomen zeilen met een harde wint.
In ly zyn. Oneig. In 't onderspit zyn.
In perssen. In zeilen.
In rak en dak met iemant gaande houden. Met alle zeilen vol, by, achter, of voor iemant te gelyk heen zeilen.
In 't landt-water zeilen. Dat is: Onder landt zeilen.
In top trekken. Eigentl. Het zeil zoo hoogh ophalen als het doenlyk is. Oneig. Zich gedragen boven zyn staat.
In top zetten. Oneig. Zyn staat hooger zetten als het vermoogen lyden magh.
In troebel water is 't goet visschen. Oneig. By verwarde tyden, of zaken, is de beste winst te doen.
In 't wol hakken. In de gezengde planken hakken, die, om te beter te buigen, op 't vuur geleght zyn.
In 't zogh varen. Wanneer het eene schip het ander, in de lange water-streek, die alle scheepen volght, en 't zogh genaamt wert, kort op de hielen volght en vaart. Oneig. In een anders vaar-water komen.
In, of *uit de wint zetten*. Een zeil ter wintvang zetten, ofte in nemen.
In waan houwen. Eenigh timmer-werk te scheep na den eisch houwen, zoo, dat het niet verzet.
In zwaluwen. Planken in een voegen.
In zyn zeil waaijen. Oneig. Voorspoedt hebben.
't Jok op't stuur zetten. Talien op de roerpen zetten, in de Konstapels kamer; of ook wel een touw alleenig aan het einde van de pen maken, waar mede de man te roer, by hardt weêr, geholpen wert.
Jordanen. Pompen.
Is dit een haven om voorby te zeilen. Oneig. Men moet daar in gaan.
Juffers. Dit zyn bloks zonder schyven, met yzer beslagen, daar men de hooft-touwen en staggen mede aanzet: door deeze zyn hane-pooten geschooren.

K.

K*aaijen: de rees kaaijen*. De rees scheef stellen, en vast maken, wanneer het schip in de haven legt; 't geen geschiedt, op dat zy niet te zeer slingeren, of te veel wint vangen, en de touwen krenken.
Kaak. Een opkomende harde wint.

Kaale boegh. Een boegh daar geen ankers op leggen. Ofte: Een schip dat zyn ankers quyt is.
Kaale steng. Een steng zonder mars, als op Kat-scheepen.
Kaapen. Hoogh op getimmerde gevaerten van houte palen, die de zee-luiden voor baken en ken-tekens dienen.
Kaaydraaijen. Met klein vaar-tuigh aan groote scheepen varen, om waaren te venten.
Kabelen. Dat is, oneigentlyk, looten: het lot werpen.
Kabel-gat. Een afschutzel, ofte kamer, op zommige scheepen voor, op zommige in 't hol, op andere in 't verdek, of op de koebrugge, daar de touwen in bewaart worden. Op de scheepen die naar Indien varen dient het kabel-gat voor slaap-plaats der soldaten: de kooijen, welke daar boven elkander in 't rondt staan, zyn zeer eng en naauw.
't Kabel in de nek slaan. Het kabel kappen; waar toe, by tydt van noodt, gewoonlyk den eersten slagh door de Officieren wert gegeven.
't Kabel insteken. Het kabel aande ankerring vast maken.
het Kabel is wel geleit. Het kabel is wel gemaakt.
't Kabel korten. Het kabel t'huis halen, of om de spil winden, als men van zin is het anker te lichten.
Kabel larga, of *largo:* anders, *Kabelaring*. Een zwaar touw, zeer hecht geslagen, 't geen om de spil en masten gaat, dienende om 't kabel, 't welk daar aan geseist wert, in te winden: als men dan windt, gaat dit om de spil, en wert weder los gemaakt, als het tot de spil (omgewonden werdende) gekoomen is: daar na bindt men het by de kluis weder aan, en zulks, om dat men met dit touw beter winden kan: 't gaat voor tegen de steven binnewaarts over drie rollen heen.
Kabel om. Windt het anker.
't Kabel om de spil leggen. Dat is: 't Anker lichten.

Kabel van drie strengen. Oneig. Een zaak die sterk en vast is.
't Kabel uitsteken. Het kabel bot geven.
't Kabel voor 't hooft hebben. 't Kabel uitgeworpen hebben.
Kalefaten. Het veroude aan een schip herstellen: hier van komt het woort *Kalefating*.
Kalken. De huidt van een schip met kalk bestryken, tegen de worm; 't welk veel om de West gedaan wort.
Kam. Een smal stuk houts, dat onder aan den uitlegger komt, daar twee gaten in zyn, die het zelve gebruik geven als de hals-klampen, 't geen is, de groote hals daar door toe te zetten: gelyk ook de fokke hals daar mede toe gezet wert.
Kammen. Twee lange houten, daar ronde gaten in komen, zynde onder de rees vast gespykert, waar aan de zeilen geregen werden.
Kap-laken. Gelt, dat van oudts de bevrachters der scheepen aan de Schippers schonken, om een rok, daar een kap aan vast was, te koopen: ook wert noch heden dusdanigh gelt aan de Schippers, by de bevrachtinge, geschonken.
Kardeel. Een touw, daar men de zeilen mede opheist.
Kardoes. Een bundelken papier, of leder, 't welk men met buskruit vult, zynde de maat tot het een of ander geschut.
Kardoes-scherp. Veelderhande klein yzerwerk, 't geen in kardoezen gedaan wert, en zoo in de stukken gestoken.
Kardoes-stok. Een vorm daar men de kardoezen op naait, 't zy van linnen, papier, of perkement.
Karren. Dit werdt gezeght, als het schip langs de grondt sleept.
Karviel-schip. Dit zyn van oudts scheepen geweest, die met dubbelde nagels waren gemaakt, een groote met een kleine op malkanderen geslagen, met smalle boegen, en breede achter-einden, der gestalte als een beitel. Van deeze scheepen zeght *D. Velius*, in zyn beschryving van Hoorn, het volgende: *In 't jaar* 1460. *werden hier (te Hoorn) de eerste Karviel-scheepen gemaakt, daar men te vooren niet hadde dan Hulken, Raazeilen en Krajers, en die altemaal gewrocht, Krap-schuits wyze, met de planken op malkander*. Deeze Karviel-scheepen hebben haar naam van Carabus, 't geen van oudts, by de Latynen, zeker aart van scheepen is geweest. Het [+]eerste Karviel-schip dat in Zeelandt was, wierdt te Zierikzee gemaakt van een Brittoen, *Juliaan* genaamt, na wien het schip ook Juliaan genoemt was.

[+] *Ziet de Chronyk van Zeelandt*.

Karviel-werk. Hout-werk, waar van de planken, of balken, met haar kanten over elkander schieten: gelyk veele rivier-scheepen dus werden gemaakt, en ook zommige zee-scheepen om de Oost.
Kat. Een werp-anker.
Kat. Een blok, daar een jein, of een looper, door vaart, om zwaar werk daar mede te doen.
Kathalzen. By vlagen hardt waaijen, en stormen.
Kat-ruggen. Dit werdt van een schip gezeght, als het zyn kiel binnewaarts gebogen voert.
Katten. By hardt weêr, als men vreest dat het anker niet houden zal, een licht anker, met een wel gesmeert oogh van touw, om 't kabel slaan, en dat na de grondt op 't groot anker zenden, 't geen het zelve helpt houden.
Katten op 't landt, of *strandt*. Op 't landt, of strandt, palen voor d'anker-stok slaan, op dat die niet los glippe.
Katte-spoor. Balk-banden, die op den scheeps-bodem, of boegh, binnewaarts leggen, sterktens halve.

Keelen. Smalle einden van breede planken, dus gehakt, om bequamer te voegen.
Keep houden. Eigentl. Als men kapt, of in eenigh hout hakt, in de zelve opening of spleet slaan, daar men eerst in geslagen heeft. Oneig. Zich wel en eerlyk dragen: geen keep houden; zich te buiten gaan.
Keering. Het gat, of koker, daar de mast in staat op de Haering-buizen.
Kees-Ottes. Sterke binne-zee-scheepen tot Enkhuizen, waar mede van onder water kanon, zilver, en andere zwaarte, boven gehaalt wert, en daar men ook mede vischt. Welke konst aldaar onder zekere luiden beter is, als elders in de werelt; konnende zy geheele scheepen uit de grondt boven halen: hunne werktuigen houden zy geheim, en willen niemant vreemts by den arbeidt dulden.
Keggen. Wiggen te scheep.
Kenten. Een scheeps-timmermans kunst-woort, en willen daar door verstaan hebben eenige latten, die zy ter wederzyden van d'inhouten spykeren, tot een schets, om het beloop van 't schip daar na te leggen.
Kenteren. Het schip op zyde halen tegen 't drooge aan, om schoon te maken: ook keeren, en wenden. Als de scheepen lange in zee zyn, zonder schoon gemaakt te worden, groeit daar gras aan, 't welk de vaart verhindert: en my gedenkt, gras aan Engelsche scheepen gezien te hebben, 't geen de lengte van 18 duim hadde.

Kerven. Het anker-touw afhakken, in tydt van noodt. Ook: Touwen bereiden, wanneer men een schip toetakelt.
Kiel-halen. Het schip over een zyde by de mast neder halen, om schoon te maken. Anders: Iemandt, tot straf, onder door de kiel halen.
Kim. De kromte van de steven.
Kim-bedden. Dit zyn de planken, en balken, daar de kimmen, of het schips eerste rondigheit, op rust.
Kimmen. De planken, daar het schip onder zyn boght kryght, buitewaarts aan zetten, welke kim-gangen werden genaamt. Oneig. Iemandt quellen, benaauwen, hekelen, of bekyven.
Kink. *Daar is een kink in de kabel*. Oneig. Daar is onraadt. Eigentl. Een draay, kreuk, of slagh. Hier van komt het spreek-woort, *Staat uit de kinken*. Dat is, eigentl. Wacht u, dat ghy met uw voeten niet in de kinken van het touw slaat. Oneigentl. Wacht u van eenige zaak. Staat ruim, op dat ghy geen schade kryght.
Klaas. Een nyp-tang, daar men de planken mede buight en dwingt.
Klameijen. Dit is een scheeps-timmermans woort, dat omtrent het breeuwen, en deutelen, te pas komt.
Klampen: aan boort klampen. Aan boort komen met een ander schip.
Klaver. Dit zyn drie kringen, die men achter boven op het roer trekt, wanneer het gemaakt zal werden, om het zelve daar na uit te houwen.
Kleeden: bekleeden. Het zware wandt, als staggen en hooft-touwen, omwinden en woelen, om des te sterker te zyn. Wanneer het schip aan anker leght, wert het touw in de kluis insgelyks bekleedt, op dat het niet stukkent ryde.
Klim-stagh. Een touw, by 't welk de maats voor op langs de boegh-spriet klimmen.
Klink. Het krom omgeslagen eindt van een spyker, of bout.
Klinken. Stukken hout aan een slaan. De einden der spykers om slaan. Iets buiten boort toe dryven.
Klink-werk. Hout-werk, van 't welke de planken, of balken, met hun kant op elkander leggen.
Kloeten. Klein vaar-tuigh met een boom voort douwen.
Klouwen: anders, *Slaan*. Oude scheepen herstellen, breeuwen, en kalfaten.
Kluif-fok. Een tweede fok op binnelandts-vaarders.
Kluis. Het gat daar 't kabel door gaat: deeze gaten zyn twee of vier in 't getal: hoe nader zy aan de steven staan, hoe minder het schip slingert. Anders: *Botstouw-gat*.
Kluis-hout. Dit is het hout daar de gaten, door welke het kabel-touw schiet, in komen. Dit hout wert nu zoo dik genoomen als het geheele boort is, op dat het water niet tusschen de planken en houten in zype.
Kluis-zakken. Langwerpige zakken, gevult met werk, die men, by hardt weêr, in de kluis-gaten steekt, om het water te keeren.
Kluizen. Stormen.
Klutzen. Iets te scheep aan 't hout-werk herstellen.
Knapen. Klampjes, in het timmeren gebruikelyk, om by voorraat iets vast te slaan.
Knechts. Dwars overeindt staande houten, daar men de groote en fokke kardeelen aan beleght.
Knie. Een krom hout, gelyk een knie: deeze stutten alle de verdekken, en leggen aan de balken.
Knie-hals. De boght die in de knie is.

Knik-stagh. De blinde stagh: die aldus benaamt wert, om dat het schip, als het stoot, daar gelyk als tegen knikt.
Knits, of *Knitzels*. Touwen, van twee kabel-garens gemaakt.
Knypen. Al prangende in de wint op zeilen. Hier van zeght men: *Wy knepen by de wal langs*.
Koe. Een schip dat traagh zeilt.
Koe-brugh. Een tweede verdek op zommige scheepen, 't geen zeer ondiep is, dienende tot berging van plunje, en slaap-plaats der scheepelingen. Dit verbindt de scheepen, en maakt de zelve vast. Het gaat over 't geheele schip, of ook wel ten halven alleen. Het betekent ook een tralie-werk, 't geen boven over het schip gespannen werdt, daar de soldaten op staan, als men slaat: verschillende daar in van een vinke-net, dat dit alleen het midden van 't schip bedekt, en 't vinke-net het geheele schip.
Koelt de stukken. Oneig. Rust nemen, na gedaane arbeidt.
Kogel-bakken. Bakken die tegen boort aan komen, tusschen het geschut, om scherp in te leggen; doch meestendeels leght men het zelve, in touw-kranssen, op het boort neder, om te minder schade te doen, wanneer een vyandtlyke kogel daar in quam.
Kogh-oom. Scheeps-boekhouder over Buissen.
Koinen. Korte stukken houts, zynde voor scherp, welke men te scheep tusschen de vaten leght, om die vastigheit te geven.

Koksje. Een kleine visschers schuit.
Kolder-gat. Het gat daar 't bovenste eindt van de kolder-stok door gaat.
Kolsem, ofte *Kolswyn*, en *Zaat-hout*. Een tegen-kiel, die binnen het schip komt: deeze werdt verdubbelt, daar de mast staat.
Kombuis. De kook-plaats: op Oorloghs-scheepen staat die in 't ruim, dwars scheeps: op Koopvaardy-scheepen onder 't verdek, en achter, of wel midden scheeps, met den haert na achteren toe, en ook wel boven in de bak, ter zyden of in de midden tegen 't schot aan; want ieder plaats heeft zyn bezondere nuttigheit.
Konkel-stroom. Een draay-stroom, die te midden naar omlaegh trekt.
Kont-wachter. Een langwerpige klamp, daar de blinde schinkel door gaat, om de schoot, of wel de schinkel zelve, klaar te houden van d'ankers.
Koordasie. Alle soorten van touw, zoo kabel-touw, als poort-touw, puts-touw, zwabber-touw, gey-touw, sor-touw, plecht-touw, rak-touw, haak-touw, boots-touw, enz.
Kooren. Met sleep-netten langs strandt visschen.
Koot. De kajuit, of stuurmans-kamer, op Haring-buizen.
Kornaat. Een touw, waar mede men kleine zwaartens binnen 't schip heist.
Korten, inkorten, af korten. Nader aan komen met het schip, 't zy door de wint, of boegzeerende.
Korte zeilen. Ingebonde zeilen.
Kous. Een ledere scheede te scheep, daar men kabels, en touw-werk, tegen het schuuren, in steekt.
Kraagh. Een dik touw, of prezenning, om de steven, en om de top van de groote mast, ook om de stag die de mast houdt. Anders: Houte latten, om de vissers, tegen de mast aan.
Kraak. Een groot schip, by de Portugeezen en Spanjaarts gebruikelyk.
Kraan, of *Kraan-balk*. Een hout dat voor ter zyden de steven uitsteekt, daar een schyf voor aan is, over welke men het anker ophaalt en redt, als 't op en neer is: dit is binnen boort gelyk een knie gemaakt.
Krabber. Een aart van kleine zee-schuiten.
Krap geslagen touw. Touw 't welk styf gedraait is.
Krap vaar-water. Een vaar-water dat niet wel te bevaren is.
Krengen. Het schip op en aan een zyde halen, om iets te herstellen; 't geen in zee kan geschieden, met de bussen aan d'eene zyde te halen, 't zy om een gat te stoppen, of wel om een ander rondt-hout op te zetten.
Krikkemik. Een werk-tuigh van drie palen, die op de grondt gezet werden, onder wydt van elkander, doch boven te zamen loopende, daar men blokken in hangt, om zware balken te heffen en op te winden.
Krimpen. Dit wert van de wint gezeght, als zy afneemt, of als het meerder tegen wint wert: dan neemt men de blinden in, en zet de halzen toe.
Krimper. Een wint, die weder dat heen schiet, daar zy van daan quam.
Krom-steven. Oneig. Een onbehouwen mensch. Eigentlyk: Een geslacht van scheepen, op de Maas gebruikelyk, zynde breedtachtigh, voor hoogh, en hout voor scheens hebbende, wiens mast boven krom, en 't roer vry breedt is: zyn niet zeer lang, doch styf op het water: de steven is gebogchelt en wanschapen gemaakt.
Krom-wulf. Het gebogen wulf achter aan het schip, boven de spiegel en onder het vierkant wulf. Achter uit de hut wort zomtydts, doch zelden, een tweede krom-wulf gemaakt, daar een wandel-dreef op uit getimmert wert, die boven met yzere hoepen vast is.

Kroppen: een schip kroppen. Een schip voor lichten, zoo, dat het aldaar ryst.
Kruipen: de wint kruipt. De wint verandert al zachtjes.
Kruis-houten. Houten, waar mede men de halzen, schooten, en brassen beleght.
Kruis-poorten. Poorten in de Konstapels kamer.
Kruis-scherp. Kogels, daar overdwars bouts door gaan, die veel bewonden werden, om niet te schampen, of de stukken zelve te quetzen: deeze werden mede knuppels en tangen genaamt.
Kuit of haering van hebben. Oneig. Zoo niet in 't geheel, ten minsten een gedeelte bekomen: ontleent van de visschers, die, zoo zy geen haering vangen, ten minsten kuit, welke geschooten is, in de netten krygen.

L.

L*aat pompen die kouw hebben*. Oneigentl. Laat arbeiden wie wil, ik blyf 'er buiten.
Laat scheep komen. Oneig. Laat aan eenige zaak komen.
Laat vallen. Dus spreekt men, als het schover-zeil, de fok, en blinde los gemaakt wert, en de rees omhoogh staan; maar van de top-zeilen wert gezeght, stoot

uit u top-zeilen; en van de bezaan, haalt de bezaan by: dat is, stelt hem ter wintvang.
Laat vliegen de schooten. De schooten laten loopen: 't geen by hardt weêr, en onverdachte buijen geschiedt, uit vrees dat men de zeilen moght verliezen; of ook als het schip te zeer heldt, en de breegang onder water staat.
Laat zoetjes glippen het touw dat ghy niet langer beleggen kondt. Oneig. Een zaak die men niet verhinderen kan, moet men voorby laten gaan.
Labber koelte. Stilachtige wint.
Laeger wal. Het landt daar de wint na toe waait. Oneigentlyk wert van iemandt, die in ongelegentheit is, gezeght: *Aan laeger wal zyn*.
Laerssen. De scheepelingen kastyden met een dagh, of touw.
Lam kabel. Een ontreddert kabel. Men moet altoos de bequaamste maats aan het kabel-schieten zetten, om dat een kreuk in de kabel de zelve zeer verzwakt, en de draatkens, verleght of verdraait zynde, licht knappen. Hierom kan men de pis-bakken niet wel boven maken; want de spillen, en het redden van 't kabel, zoude daar door verhindert werden: waar op ten hooghsten staat te letten.
Lammeren. De zee lammert. Dat is: De golven schieten of storten over, zoo, dat dier omval, of storting, de vacht eens lams, door het schuim, gelyk is.
Landt met iemandt bezeilen. Oneig. Met iemant over wegh konnen: met iemant te recht komen.
Landt peilen. Afzien na wat streek eenigh landt afgelegen is.
Landt-slot. Een beslooten haven, of ree, van omleggende bergen.
Landtvalling. Landt-opdoening. Indien men landt opdoet na eigen gissing en meining, dan wert gezeght, Een goede landtvalling: en wanneer men onbekent of bekent landt, buiten vermoeden, opdoet, dan zeght men, Het is een quade landtvalling.
Landt-winning. Eigentlyk: Uit zee landt zien. Oneigentlyk: Vryheit te krygen, om binnen het landt te moogen komen.
Landt-wint. Een wint, die op gezette tyden uit het landt in zee waait.
Landt-zee. Zee die van 't landt af, of omtrent het landt schiet.
Landt-zicht. Een stuk zees, zoo lang, dat men even uit zee landt kan zien; waar van gezeght wert: Binnen, of, buiten landt-zicht.
Landt zien. Oneig. Een goede uitkomst van eenige zaak bemerken. Ofte ook: Een zaak maghtigh te konnen werden.
Langs stroom vertuijen. Een anker recht voor-uit, en een ander recht achter-uit leggen; 't geen geschiedt, wanneer men vreest aan landt te dryven.
Lapzalven Een schip herstellen, en schoon maken. Ten ruwen iets aan een schip vermaken.
Lasch aan steven. Een stuk houts, 't geen veeltydts buitewaarts onder tegen de steven gezet wert, daar de stevens veeltydts met koper beslagen zyn.
Lastaadje. Een timmer-werf, of plaats daar men scheepen bouwt.
Laten loopen. In een harde storm het schip met klein zeil laten loopen.
Laveeren. Overdwars heen en weer zeilen, om wegh te spoeden, wanneer men in de wint heest.
Leggen: of, *Geleght zyn*. Dit wert gezeght van een schips af-standt, ten aanzien van een ander, schoon het zeilt.
Legger. Een plank, die men uit het schip aan landt leght, om daar over te gaan. Anders: Een vaar-tuigh, of vlot, dat nevens een ander schip leght, om het zelve om te halen, op dat het vernieuwt werde, en schoon gemaakt.

Leggers. Water-vaten: deeze werden zeer dienstigh gepekt, en met yzere hoepen omslagen.
Leght u roer aan ly. Dit wert gezeght, als het schip tegen de windt om wenden moet.
Lengen. Touwen uitvieren en bot geven. Anders: Touwen daar men iets mede over neemt.
Lens. Ledigh.
Lenssen. Uithalen.
Lens zyn. Dit wert van de pomp gezeght, als hy geen meer water ophaalt, en het schip droogh is: doch een weinigh water onder in 't schip is niet schadelyk, want het beneemt de stank.
Leuteren. De zeilen leuteren. De zeilen worden zoodanigh bewoogen, dat men niet kan bespeuren werwaarts zy zich wenden en over slaan zullen.
Leuvers. Oogen in het lyk, om de einden of spruiten van de boelyns daar aan vast te maken.
Lichting. De kring of draaijing van het touw rondtom de spil.
Lillen. Styf zeilen.
de Loef afsteken, afwinnen, afknypen. Oneigentlyk: Iemandt overtressen: ofte, iemandt ondersteek doen.
Loef geven. Oneig. Toegeven: iemandt toegeven, over geven, om dat, die een

schip aan de loef laat komen, veel voordeels over geeft.
Loef-gierigh. Als een schip te zeer genegen is, tegen 't roer aan, in de wint op te loeven, ofte de voor-steven wintwaarts heen te steken; daar de oorzaak van is, wanneer een schip te voorlastigh is. Hoe meer de zeilen achterwaarts staan, hoe meer een schip loeven zal: hoe meer zy voorwaarts staan, hoe meer het zal afvallen.
de Loef hebben. Aan die zyde zyn daar de wint van daan komt.
Loef houden. Dit wert van de scheepen gezeght, wanneer zy wel by de wint zeilen, en niet zeer af vallen: hierom gebruikt men zwaerden, en werden de breede voor-stevens gemaakt, 't zy van onderen tot bovenen, of wel onder met een bocht alleen.
Loeten. Dat is, volgens *Winschooten*, een schip onder water schrobben, en schoon maken.
Loeven. Tegen de wint inkrimpen. Het schip daar heen laten loopen, waar de wint van daan waait: ofte, dicht by de wint houden. Die een schip wil doen loeven, haalt de bezaan by: die het wil doen afvallen, de blinde.
Logh zyn. Zulks wert gezegt van een schip dat traagh in 't zeilen is.
Looden. Het loot uit werpen, om te zien hoe diep het is.
Loof-stil. Zeer stil.
Loom gesponnen, en zacht gedraait. Oneig. Geen goet werk zyn.
Looper aan een takel. Een touw, dat men in handen heeft als het goet over geheist werdt.
Loot-lyn. Het touw daar men de diepte der zee mede peilt: dit is in 't gemeen niet boven 200 vadem lang; want dieper is in zee, met een gemeene lyn, zelden grondt te werpen: het is op de tweede vadem met een zwart leder gemerkt, als ook aan de derde, met dit onderscheidt, dat het leder daar gescheurt is: aan de vyfde vadem is het touw met een wit lapje gemerkt, aan de zevende met een root leertje, en aan de vyftiende met een wit leertje. Die het loot smyt, daar dit touw aan vast is, staat in de groote rust, en als hy werpt, draait men het schip een weinig op de ly.
Lootsmans water. Water, of zee, dat qualyk te bevaren is, wegens de drooghten. Oneig. Een zaak die qualyk, en niet als met verstandt te doen is.
Lootsman uit, daar komen scheepen aan. Oneigentlyk: Daar gevaar is, of schynlyk moghte komen, moet hy, dien de wacht bevoolen is, toe zien: gelyk als men te scheep, van verre scheepen ziende, niet kan weten of het vriendt of vyandt is.
Lootzen. Met een loot de gronden pylen.
Looze aehter-steven. Een achter-steven tegen d'andere achter-steven aan; 't geen geschiedt, als het schip kort en onder breedt is, zoo dat het water niet vaert genoegh heeft tegen 't roer, om het schip wel te bestieren.
Looze kiel. Een kiel die onder de andere kiel geleght wert, om dat het schip minder zal afdryven, en beter aan de wint zeilen: hier toe zet men mede wel alleen klossen aan de kiel, 't zy voor of achter, om te loeven of af te vallen.
Looze poorten. Borden, waar mede men de schut-gaten vult, als de bussen te boort staan, en men des niet noodigh heeft, om wint en water uit de openingen te weeren.
Looze voor-steven. Een steven buiten tegen d'andere steven aan; 't geen gedaan wert om beter zee te snyden, by de wint te houden, en minder af te vallen.
Lording. Een dik touw, daar de kabels mede verzorght werden.
Los scherp. Ketting-kogels.

Los schip. Een schip dat door hardt weêr, of storm, niet vast van inhouten is.
Lucht-gaten: anders, *Logh*- of *Legh-gaten*. Vierkante gaten, van 3 duim wydte, benevens het kolsem, door de zitters en buik-stukken, daar het pomp-water door gaat. In de buik-denningen werden mede lucht-gaten gemaakt, om het water, dat daar op staat, te doen schieten.
Luchtje. Een kleine koelte, of wint.
Luijen. Touwen op en neder halen.
Lumieren. Dageraden.
Luywagen. Een dwars-hout, of yzer, op groote scheepen, daar de roer-pen over loopt. Op Boeijers is het dat hout, waar langs de zeilen over en weer gaan.
Luy zyn. Niet genoegh gebogen zyn.
Lyf-houten. Planken, die op de verdekken het naast aan boort leggen.
Lyk. Het touw dat rondtom aan het zeil vast is.
Lyst-lynen. Touwen, waar mede men de bonnetten aan de zeilen ryght. Bonnetten zyn lappen zeils, die men zomtydts aan de groote zeilen ryght, om beter voortgang te maken.
Lywaarts ty. Als wint en stroom een zelve wegh gaan; 't geen stil water geeft.
Ly-zeil. Een zeil dat ter zyden aan d'andere zeilen wert vast gemaakt, om meerder te vertieren, of voort te zeilen. De Turksche ly-zeils zyn best van gestalte,

onder breedt, en wel gegilt, boven smal toe gaande, met lange tippen. De Nederlandtsche ly-zeils schieten boven te veel achter de groote zeilen. Van katoen maken de Turken mede zeilen.

M.

M*Ager water*. Ondiep water.
Mal in zee leggen. Dat is: By stilte, door het schokken der baren, bewoogen werden, en zoo draaijen, dat men niet zien kan werwaarts.
Mallen. Dun gesneden planken, na de gestalte van scheeps-deelen, om voor vormen te dienen.
Mannen: of, *Bemannen*. De scheepen met scheepelingen voorzien.
Mans-kop. Zeker blok voor in 't schip, om iets aan te beleggen.
Mantels. Takels, die in 't fokke en groote wandt varen, of zyn, dienende om zwaar werk daar mede in te zetten.
Man te roer kom by 't stuur. Dat is gezeght, dat in noodt de bequaamste lieden bystandt en hulpe moeten bieden.
Man te roer wacht u voor de ly. Die het bestuur van een zaak heeft, moet zich voor al van ongeval wachten.
Marlen. Touwtjes aan de zeilen hechten, waar mede men de zelve inbindt. De lyken worden om de zeilen gemarrelt.
Marling. Dun sterk touw, gebruikelyk om kleine blokken mede te binden, en de einden van zware touwen te takelen.
Marrel-reep. Een dun touwtje, daar het onderste lyk van de zeilen mede op gehouden wert, als men recht voor wint zeilt: dit geschiedt mede met een hanepoot.
Mars boven mars. Twee marssen boven elkander op een mast.
Mars boven mars voeren. Oneigentlyk wert dit gezeght van iemant, die zich trots en grootmoedigh draaght.
Mars-vellen. Dit zyn vellen daar men de marssen mede bekleedt, voor 't schuuren.
Mars-zeils op de rant. De mars-zeils omlaegh, op de mars, boven 't ezels-hooft hebben.
Mars-zeils ter halver steng. De mars-zeilen ten halven opgeheist; 't geen geschiedt om iemandt in te wachten, of uit vrees voor te harden wint. Ook werden de mars-zeils wel tegen de mast aan gehaalt als men iemandt wacht.
Marszeils-val. Een touw, waar mede men het mars-zeil opheist.
Mast kerven. De mast omver hakken.
Mast-spooren. De gaten maken daar de voet van de mast in komt.
Matten. Dit zyn t'zamen geweven kleeden van platting, en einden van dunne touwen: deeze worden op de grooteen fokke-ree geleght, en op draay-reepen, op dat zy tegen de masten niet aan stukken wryven: als ook op de boeghspriet, en dol-boort van het schip, by de groote halzen, op dat de zeilen niet aan stukken schuuren.
Mede gescheept zyn. Oneig. Mede beladen zyn.
Meê gaan. Door dryven, aan komen, verdryven, of na sleepen. Dus zeght men: Het anker gaat meê. Ofte: Het anker gaat door.
Meeren, of *maren*. Een schip binnens havens vast maken.

Meer-touwen. Touwen, waar mede men de scheepen aan landt vast maakt.
Meer zeil by zetten. Oneig. Al zyn kracht inspannen.
Melken. Ziet *Luijen*.
Men bezeilt niet altydt dat men bestevent. Oneig. Het lukt altydt niet.
Men kan aan de wal niet stuuren. Oneig. In afzyn kan men van een zaak niet oordeelen.
Men kan het schip even zien doppen. Dat is: Men kan het schip even zien op en neder gaan.
Men moet by harde winden zoo wel weten een reef in te binden, als by stilte eenigh bot uit te geven. Dat is: In alle wederwaerdigheden moet men zich schikken.
Men moet roeijen met de riemen die men heeft. Oneig. Men moet de zaak nemen zoo als die leght.
Men moet zeilen terwyl de wint dient. Oneig. Geene goede gelegentheidt moet verzuimt werden.
Men vischt achter het net. Oneig. Men doet verlooren arbeidt.
Met de kous op 't hooft t'huis komen. Een verlooren reis doen.
Met de laatste scheepen t'zeil gaan. Oneig. Te laat komen, en te zeer semmelen.
Met de raas in 't kruis leggen. Dat is: Zonder zeil leggen, als wanneer de raas dwars scheeps en gelyk een kruis staan.
Met de zeilen voor de mast leggen. Oneig. Onklaar zyn. Ledigh zyn. Anders: Iemandt in zee wachten.
Met een Admiraal t'zeil zyn. Oneig. Onder bescherming van vermoogende Heeren te zyn.
Met een druil iets doen. Ietwes langzaamlyk doen.
Met een huikende fok zeilen. Met een laegh gestreeken fok zeilen.
Met een nat zeil loopen. Oneig. Dronken zyn.

Met een opstaande zeil iemandt aan boort komen. Oneigentl. Met haast, en toorn, iemandt aan komen.
Met een vaert iets doen. Dryvende iets doen. Haastigh iets doen.
Met hals en knok af halen. Eenigh gevaar ter zee ontkomen.
Met heen loopen. Eigentl. Een streek in 't zeilen houden. Oneig. Op eene wyze iets doen.
Met iemandt heen leggen. Een streek met iemandt zeilen.
Met iemandt op- of *ingescheept zyn*. Dat is: Tegen iemandts lust, wil, of zin, in zyn gezelschap zyn.
Met iemant te havenen of te zinken. Oneig. Zuur en zoet met iemant uitstaan.
Met iemant t'zeil gaan. Oneig. Met iemant iets ondernemen.
Met ons zeilen. Oneig. Met iemandt eens gezint zyn.
Met open halzen zeilen. Voor wint zeilen.
Met staande zeil iets doen. Dit wert in 't Latyn gezeght, *Velo levato agere vel jus dicere*, en is een spreek-wys in rechten.
Met staande zeil ten anker komen. Oneig. Met gevaar, in haast, iets doen.
Met twee of drie loeven gaan. Ofte: *Een ty dat met twee of drie loeven gaat*. Dat is: Een ty dat zoo veel maal voordeeligh komt.
Met volle zeilen op de wal loopen. Oneigentlyk wert dit gezeght van iemandt, die zich al willens verderft.
Midden scheeps het roer. Dat is gezeght: Stiert zoo, dat de roer-pen, of kolderstok, met de steven in een streek zyn.
Minut-lyn. Een dunne lyn, aan welkers eindt men zomtydts een plankje, met een weinigh loot, vast maakt: het gebruik hier van is, gissing te maken hoe veel men gezeilt heeft; doch, dewyle het zelden gebruikt wort, late na 't zelve te verklaren.
Misverstandt van streek Dit zeght men te zyn, wanneer men niet weet hoe het landt van zich leit.
Moedigh schip. Een schip dat cierlyk uitgebouwt is.
Moer-zee. Een zee die zonder wint onstuimigh wert. Men zeght, dat zoodanigh een zee alle 7, of om de 21 jaren eens op deeze kusten komt, en dan groote schade doet.
Moeten. Zachtjens opduwen, of lichten.
Moet het roer. Dat is: Duuwt het roer zachtjens.
Monnikken. De beting-stutten, die recht op staan: anders, *Speenen*.
Mooy weêr, en geen haering. Oneigentlyk wert zulks gezeght van iets dat uiterlyk goet schynt, doch in der daadt ondienstigh, of onprofytelyk is.
Morlen. In 't schips ruim arbeiden in donker, en by den tast.
Motverigh hout. Hout, aan 't welk hier en daar plekken zyn, na de gedaante, en verw, als de vederen van motten: dit is onder water onbequaam, doch goet boven water.
Mouson. Een wint, die een gezetten tydt uit eene hoek waait, en een gezetten tydt uit een andere hoek.
Muizen. Toegedraaide touwen, op de kabelaring, en elders.
Myn haering braadt daar niet. Een visschers woort, betekenende, dat men'er niets te zeggen heeft.
Myn ty is verloopen. Oneig. Myn tydt is voorby.

N.

N*aat-prezenning*. Lange smalle zeil-doeks zoomen, die men, gepekt, en geteert, gebruikt om de scheeps voegen te dekken.
Nacht-huis. Een klein huisken, 't geen voor de man te roer staat, zynde zonder yzer te zamen gezet, daar het compas, als ook een lamp, in hangen.
Na de eb komt de vloet. Oneig. Naar ongeval komt vreugde. Alles is veranderlyk.
Na de helm-stok tasten, en zien de hoek te boven te zeilen. Oneig Men moet een zaak aan 't rechte eindt vatten, en zyn best tot het wel gelukken doen.
Nagelen. Het schip onder met kleine spykers beslaan.
Nagel-gelt. Gelt, om het schips hol te bouwen.
Na hooge vloeden laege ebben. Dat is: Alles neemt een keer. Niets is bestendigh.
Nat in top, zoo zult ghy Schippers dochter hebben. Oneig. Die vlytigh is, zal het beste lot verkrygen.
Nebben. De boven-einden van de knies, die tegen de balken aan komen.
Neer. De kromme boght van een draay-kuil in 't water.
Neer. Het afzakken van 't water in de rivieren. Hier van komt het zeggen: *Zy dreeven met de neer wegh*.
Neer gaan. In zee gaan: af-steken met het schip.
Neer schouwen. Af dryven.
Netten droogen. Oneig. Zich wachten, en sober zyn.
Neus-kyker. Een man, die voor op 't schip uit ziet na klippen en stranden.
Neut. Een kruisje op het eindt van de anker-schacht, daar de anker - stok zyne vastigheit aan heeft.

Niet hooger. Dat is: Zeilt niet nader aan de wint, of daar heen alwaar de wint van daan komt.
Niet konnen opzeilen. Oneig. Niet te boven konnen komen: niet konnen uitvoeren.
Niet laeger. Dat is: Zeilt niet meerder daar heen alwaar de wint na toe waait: laat het schip niet afvallen.
Niet lang op een schip: over een andere boegh. Dat is: Verandering is zomtydts goet.
Niet nader het roer. Dat is: Laat het schip weinig afvallen na die zyde daar de wint heen waait, of na ly. Nadert niet meerder met de steven na het gewest daar de wint van daan komt.
Niet veel te zeggen, Maar houwen en beleggen. Dat is: Het is beter zyn zaken te doen, als veel spreeken, en niet doen.
Niet wel gemaniert zyn. Dit wert van een schip gezeght, als het zeer helt, springt, en niet na het stuur luistert.
Noch een ty over 't kabel laten loopen. Oneig. Wat wachten: noch een goede gelegentheit verzuimen.
Nok-gordings. Reepen, of touwen, om de nok te beheeren, en te bestieren. De ly nok-gordings werden eerst in gehaalt, op dat de loef nok-gordings te gemaklyker volgen.
Nokken. De zeilen by de nok vast binden.
Nok-ooren. Ziet *Schoot-hoornen*.
Noordtwestering, en *Noordtoostering*. Dit wert van de compas-naalde gezeght, als zy na die gewesten afwykt van 't Noorden.
Not-schee of *schoor*. Zulks wert gezeght, als de Lootsman geen grondt peilt.

O.

O*M boxen*. Anders, *Boxen*, of *Baxen*. Iets zwaars met koevoeten, of hantspaken, om zetten.
Om brassen. De zeilen van het schip met bras-touwen om halen, als men wendt.
Om de Oost, of, *West leggen*. Dat is: Met de steven derwaarts heen leggen.
Om halzen. Met de halzen de zeilen om halen in 't wenden.
Om slooijen. Om zwikken.
Omworp. Een werk - tuigh, waar mede de scheepen omgehaalt werden, als men de zelve opblazen wil, en zoo dicht maken.
Onder de blinde krygen. Een schip van vooren recht uit in 't gezight krygen, zoo dat men het bestevenen kan.
Onder de wint laten loopen. Het galjoen in de wint zetten: wachten.
Onder de wint zyn, leggen, of *raken*. Dat is: Aldaar zyn waar de wint na toe waait, ten aanzien van een ander, die boven de wint is.
Onder door ryden. Zulks wert gezeght, als men in storm aan anker leght te tommelen, en dat de schoffels, of zee-baren, over 't schip vliegen.
Onder een goet ly goet zeilen. Met ruime wint zeilt men snel.
Onder een staande zeil is het goet roeijen. Oneigentlyk: Die een vaste staat, of zeker gewin heeft, kan licht iets anders, zonder gevaar van te vervallen, by der handt neemen.

Onderlastigh, of *Onderstalligh schip*. Een schip dat te veel neder zinkt in zee.
Onder- of *overstryken*. Met planken dekken, of beschieten.
Onder scheut zyn. Zoo na zyn, dat men iets beschieten kan.
Onder zee geleght zyn. Anders, *Byleggen*. Wanneer men in storm een bylegger heeft, en zonder zeil dryft, zoo dat de golven op de steven en zyden breeken: dan wert het roer vast gebonden, of wel met veel mannen gehouden, 't geen het zekerste is.
Onder zeil gaan. Beginnen te zeilen.
Ongemaniert in zee leggen. Zeer schudden en beweegen.
Ongemaniert zyn. Dit wert gezeght van scheepen die niet wel na haar roer luisteren, en niet vaerdigh in 't wenden zyn, of zeer ongeschiktelyk door zee gaan.
Ongezont schip. Een schip dat niet gemaklyk wendt ofte overstaagh wil; ook dat niet wel by de wint zeilt: van welk laatste korte scheepen de meeste noodt hebben.
Onklaar anker. Oneig. Een ongereede en verwarde zaak.
Onklaar zyn. Dit zeght men van touwen die warren, ofte met slagen zyn.
Ontrakken. De bezaans roe ontrakken. De bezaans roe (welke met een rak aan de mast vast is) van zyn mast los maken, en overdwars zetten, of doorsteken: 't geen geschiedt by voor wint, ofte als alle de zeilen trekken konnen, om spoedt te maken. Staat te weten, dat de bezaan by zoo een geval, zonder deezen toestel, weinigh dienst doet.
Ontscheepen. Iets uit een schip doen.
Ontslaan. Het een of ander zeil, als het anker gelicht is, los maken. De bezaan wert gemeinlyk eerst ontslagen.
Ontwardt u wandt. Dat is: Reddert u eigen zaken.
Ontwimpelen. Eig. De wimpel los doen. Oneig. Iets, dat bedekt was, openbaar maken.

Oogh. Het gat in de anker-schacht. Op den overloop zyn yzere oogen, daar de boots aan getuit werden.
Oogh in 't zeil houden. Oneig. Wel oppassen, en op alles acht slaan: voorzightigh zyn.
Oorlam. Een oudt en ervaren zee-man.
Oor-yzers: anders, *Bokshoorens*. Yzers ter zyden aan de rampaarden, om die te bestieren, en te bedwingen.
Ooste wint met smout, Wert geen drie dagen oudt. Dat is: Oofte wint met regen duurt niet lang.
Opboeijen. Iets te scheep hoogh op timmeren. Als *Caesar* met *Cleopatra* streedt, waren hare scheepen te hoogh opgeboeit, en daarom onbruikbaar, en te logh: zoo *Florus* getuight.
Op centen arbeiden. Dat is: De scheeps inhouten in zetten, na opgespannen latten.
Opdagen. Met den dagh te voorschyn komen.
Op de loogh het hout leggen. Het hout over 't vuur leggen, en zengen, op dat het buighzaam wert.
Op de ly leggen, smyten, werpen, of *draaijen*. Aan de ly-zyde van eenigh schip zich vervoegen. Het schip met de neus in de wint zetten, om iemant in te wachten. Oneigentl. Zich, luy en moede, om te rusten ter neder leggen.
Op den hals ryden. Aan anker leggen in groot gevaar.
Op de wint leggen. Het schips voorste in de wint zetten.
Opdiepen. Oneig. Te boven komen: behouden komen. Eigentl. Een schip op het diep-loot aanbrengen.
Opdoeken. De zeilen t'zamen vouwen, en wegh leggen.
Op doen. Zich van verre vertoonen.
Opdouwen. Tegen wint op, ofte in stilte, langzaam zeilen, met laveeren, het anker werpen, of dryven. Anders: Een haven zoeken, gevaars wil, en zich uit zee begeeven.
Op dregh leggen. Uit de boot een dreghankertje werpen, en daar aan dryven; 't geen geschiedt als men 't anker zoekt, wanneer daar geen boey op is, en anderszins.
Op droogh, of, *Op hoogh zitten*. Oneig. In gevaar zyn.
Op droogh varen, of *zitten*. Oneig. Zich verderven, en schade aandoen.
Op een andere boegh wenden. Zyn streek veranderen.
Op een anders compas t'zeil gaan. Oneigentl. Een anders raadt blindelings volgen.
Op een anker te landt komen. Oneig. Zuiver en bequaam, of ook gemaklyk, een zaak verrichten.
Op een barre ree zyn. Dat is, oneig. Elders zyn daar het ongemakkelyk is: daar armoedt is.
Op een boegh iets krygen. Te gelyk krygen.
Op een boegh zeilen. Dat is: Een streek houden.
Op een eiken geboeit zitten. Op droog zitten.
Op een goet anker te landt komen. Oneigentl. Wel te recht, of wel ter zeet komen.
Op een spring leggen. Aan anker leggen, met een touw voor en achter uit: dus gezeght, om dat, als het voorste of achterste touw gekapt of gewonden wert, het schip dan aan een zyde om dryft, of springt. Hier van zeght men: *Een spring op 't kabel maken. Sprengkels op de touwen steken*.
Open gaats zyn. Zoo geplaatst zyn, dat men een zee-gat bezeilen kan.

Open houden. Het landt, of *een schip open houden*. Dat is: Zich met zyn schip zoodanigh aan de wint, of te loevert van een ander schip, houden, dat men het landt, of schip, bezeilen kan.
Op en neder gaande tyen. Vloeden, die van buiten af in de binnen-wateren komen, en weder te rugh gaan.
Op en neer staande anker. Een anker, welkers kabel zoo na gekort is, dat het recht op staat.
Op en neer zyn. Dit zeght men van de scheepen, als hare zyden recht op gaan: ook ran 't anker, als het by 't schip hangt.
Open wint. Een wint waar mede men ruim zeilen kan. Voor wint, of zoo goet als voor wint.
Opgearmd. Dit werdt gezeght van de bezaan, of van de fok, wanneer zy op een zonderlyke wyze ter wint-vang staan: van 't eerste, als men by leght: van 't andere, als men voor de wint zeilt.
Opgeijen. By halen: ophyzen.
Opgeven als een gieter van zeven voet. Dat is, oneig. Pogchen.
Opgnappen. Schoon en klaar maken.
Op goede wint zeit maken. Oneigentl. Geen quaat achterdenken hebben.
Ophalen. Als men te laegh vervallen is met het schip te rugh zeilen.
Op hals en knok in zeilen. Met gevaar in komen.
Op hals en kraagh in komen. Het zelfde.
Opharden. Een touw - slagers woort, en gezeght, eenigh touw by het wiel opdraaijen.
Opheffen. Een wyze en benaaming van meeten by de Scheeps-timmerluiden.
Op hoogh zyn. Op droogh vast zitten.
Op keepjes nemen. Op schouder dragen.

Oplangen. De hooger in-houten, ofte de scheeps-ribben.
Oplangers. Planken die buiten tegen het schip op en neer zyn gespykert, om de lasten daar by langs in 't schip over te trekken.
Op laveeren. Oneig. Allengskens te boven komen.
Opleggen. Dit wert van scheepen gezeght, die's winters stil reggen.
Oploopen. Inzeilen, ofte verrasschen.
Opmeeren. Een schip verder of dieper binnen een haven brengen.
Opper-wal. Het landt daar de windt van daan komt.
Oproeden. Dit wert van de bussen gezeght, als men hare laad-gaten reddert, en klaar maakt.
Op schaken. Iets op binden, of op steken. Dus zeght men: *Het takel op schaken*.
Opschieten. Het touw binnen scheeps boort schikken.
Opschorting. De verenging en snyding van het achter onder-schip.
Op stapel staan. Dit wert van scheepen gezeght die op de werf staan, en getimmert werden. In Engelandt zet men de scheepen op stapel met het achterste na 't water toe, en daar laeger als voor, of aan de landt-zyde.
Opsteken. Dat is: Vaert maken, streek zetten, en wegh zeilen.
Opsteken. De wint steekt op. Het begint harder te waaijen.
Op steven loopen. Zulks wert gezeght, als het eene schip het andere te gemoet komt. Inzeilen. Achterhalen.
Op strandt zyn. Oneig. In gevaar zyn.
Opstutten. De stutten in 't schip aanzetten.
Op 't landt waaijen. Dit woort wordt gebruikt, wanneer iets t'ondeegh is geschiedt, daar straffe op volgen zal: ofte, wanneer men iets zal aanvangen te doen, daar gevaar, onlust, en moeite van te verwachten is. Het heeft zyn oorspronk hier van, dat, als de wint sterk naar landt waait, de scheepen dikmaal komen te verongelukken.
Op toe houden. Na toe houden.
Optoppen. De rees optoppen. De rees hooger ophalen.
Op tornen. Dit wert van 't kabel gezeght, als het anker geworpen is, en het schip daar voor vast blyft.
Op twee halzen in. Dat is: Met gevaar in komen.
Op 't zant raken. Oneig. In gevaar gestelt zyn.
Op t'zeil gaan. Eigentlyk: Naar genoome hooghte, kundtschap van gewest, zee, en streek, het schip onbezorght doen voort zeilen. Oneig. Ergens op betrouwen, en zich verlaten. Zyn oogwit ergens op hebben.
Opvoeten. Dit wert gezeght van 't opzetten der mast in kleine scheepen.
Opwaart aan. Na die plaats toe daar men heen wezen wil.
Op water-schoot vertuijen. Niet langs noch dwars strooms, maar tusschen beide vertuijen. Op een open ree wordt best dat heen vertuit daar de wint van daan komt. Zomtydts vertuit men met vier ankers, twee voor en twee achter uit: ook met twee ankers, een voor en een achter uit: ofte met uitgebraghte touwen, om palen geslagen, of aan landt vast gemaakt.
Opwerpen. Het anker met de boot voorwaarts brengen en laten vallen, en dan daar by het schip voort trekken, of winden.
Opzeilen. Oneig. Opbrengen: te berde brengen: te boven komen: iets uitvoeren.
Opzetten. De scheeps-verdekken voor of achter, als ook de bark-houten, doen ryzen; waar van het zeggen: Hoogh of laegh opgezet zyn.
Op zulk een bodem gescheept te zyn. Oneig. Met alzulke menschen in gedoen te zyn.
Op zyn buik zeilen. Op zyde leggende voort zeilen.

Op zyn gat zetten. De bezaan op zyn gat zetten. Iets achter op zetten. De bezaan ophalen.
Op zyn groot scheeps. Oneig. Iets groots en kostelyks doen, of maken.
Op zyn vaar-water zyn. Oneig. Een zaak om handen hebben daar men kennis van heeft.
Orenbaar. Een jong zee-man, die noch onervaren is.
Orkaan. Een zeer harde storm-wint, die zoo geweldigh aan komt, dat het gantsche water daar van bewoogen wert, en op stuift, dryvende het compas rondt, werpende de scheepen om, en doende het water over landt vloeijen.
Oubakken zee-man. Een zee-man die lang uit zee, of op zekere plaats niet heeft geweest.
Oude dollen. Oneig. Oude vodden.
Oudt schip, oudt zeil. Dat is, oneigentlyk gezeght: Het eene is na 't ander.
Over al. Dus roept men, als al 't scheepsvolk moet boven komen.
Over alle boegen wenden. Oneig. Op alle wys verzoeken.
Over boort. Oneigentl. Verlooren, verdurven, of te niet.
Over boort raken. Oneigentlyk: Verlooren gaan.

Over d'eene en d'andere boegh gaan. Laveeren.
Over dien boegh geen landt bezeilen. Dat is: Op zulk een wyze tot zyn meining, of wil, niet komen.
Overdwars dryven. Eigentl. Als het eene schips steven tegen de zyde van een ander schip dryft. Oneig. Iemandt in den wegh zyn. Ook: Iemandt beknorren, en bekyven.
Over eb en vloet leggen. Een anker eb- en vloetwaarts leggen.
Over een andere boegh zeilen. Oneig. Van andere zin en wil zyn. Anders werken als men plagh.
Over een boegh iets doen. Oneig. Iets te gelyk achter een doen, zonder ophouden.
Over en weer leggen. Wederzydts overdwars zeilen, om wegh te spoeden. Laveeren met korte gangen.
Over geworpen zyn. Dit wert gezeght van een schip dat aan grondt gebraght is, om schoon gemaakt te werden, 't welk men dan over een zyde doet vallen.
Overheert van zeilen. Zulks wert gezeght, als het zoo hardt waait, en de wint zoo sterk in de zeilen slaat, dat men die niet kan innemen.
Over landt zeilen. Zulks wert gezeght, als men in zee, buiten gissing, verre van het landt af is, daar men gemeint had landt te moeten zyn.
Over leggen. Het schip naar een andere zyde wenden.
Over nagel schieten. Zulks zeght men van het voor uitsteken der steven, en hier van, *Het schip schiet veel*, of *weinigh over nagel*. Hoe langer de scheepen voor uitsteken, hoe beter zy water snyden, en snelder varen; doch korte scheepen wenden best, en zyn bequamer te beheeren. Anders: Wegh spoeden.
Over oor bouwen. Het schip boven wydt uit bouwen; 't geen bequaamte geeft in 't slaan, doch maakt ranke scheepen.
Overprangen. Met kracht van zeilen achterhalen.
Over staagh loopen. Oneig. Buiten noodt de hooghte zoeken.
Over staagh loopen, smyten, of *werpen*. Tegen de windt omwenden: omkeeren. Als men 't over staagh werpt, dan moet het roer aan ly leggen. Oneigentl. Een zaak op een andere wyze aanvangen. Te rugh gaan.
Over steven hangen. Dit wert van het voor uitsteken des schips gezeght.
Overstroomen. Oneig. Verlooren gaan.
Over stuur, ofte *Over boort*. Te leur, bedorven; als of men zeide: 't is achter af, in zee, en zoo onthandigh.
Overstuur roeijen met tien paar riemen. Dat is: Met groote maght zyn eigen verderf zoeken.
Over tyen. Het schip met de dienstighste stroomen voort laten dryven, en het tegen-ty stoppen, of 't anker laten vallen.
Over ty zeilen. Met een goet ty zeilen. Derwaarts zeilen daar het water heen loopt.
Overzeilen. Als het eene schip het ander zoo op 't lyf zeilt, dat het zinkt.

P.

P*aaijen*. Het schip, van onderen op tot aan het eerste bark-hout, harpuizen.
Paaijen. Een visschers woort, en wert van de vis gezeght, als zy teelt.

Paerde-lynen. Touwen, dienende om een schip op te korten, of ergens heen te halen.
Pak-zeil. Alle de zeilen tot een schip.
Pal. Zeker yzere of houte stutzel van het braadt-spit, en spil, dienende, als men windt, om te stutten, op dat zy niet te rugh draaije.
Pal staan. Vast staan.
Pape-naat. Een platte naat in de zeilen.
Pappen. Werk, hair en mosch, te zamen gemengt, tusschen de scheeps-huidt op versch geteerde planken zetten.
Pasiaren. De Scheeps - opperhoofden op het schip van den Admiraal vergaderen. Of ook: Als een Schipper zyn volk, dat aan landt is, door eenig teken aan boort roept. Anders: Te zamen spreken.
Peezen. Touwen aan de haering-netten.
Peezing. Dunne touwtjes, en lyntjes.
Peilen. Dit wert gezeght van het neemen der Zons hooghte, en des schips afgelegenheit van eenigh ander schip, of landt.
Peil, of *Peiling*. Het getal der voeten, en maat van de diepte die het schip gaat; 't geen, wanneer men aan geen merken ziet, men bespeurt met een lange stok by het roer neder te steken.
Peil-grondt. Grondt die men peilen kan.
Peil hoogh, of *peil laegh water*. Dat is: Het hooghste of laeghste water.
Penter-haak. Een talie, om 't anker achter op te zetten.
Petas. Een klein Spaans vaar-tuigh.
Pieken. De raas pieken. De raas op en neer zetten, of omhoogh tegen de mast aan.
Piloot. Loots-man.
Pis-bak. Dit is een groote bak, ruim 4 voet hoogh, die onder, op den overloop van 't schip, voor tegen de kluizen aan komt, of tegen de gaten daar het anker-touw door gaat, dienende om het water te vangen, dat daar zomtydts door slaat: en dewyle het inslaan van overvloedigh

water, by hardt weêr, te scheep groote ongelegentheit maakt, en dat de ankers niet hooger als tot aan deeze kluis-gaten, of pis-bak, opgewonden werden, zoude (zoo eenige Meesters oordeelen) in zware Oorlogh-scheepen deeze bak konnen wegh genoomen werden, en de kluizen gestopt, als wanneer men de ankers zoo veel hooger konde opwinden; dat in zwaare scheepen, die veel volk voeren, kan geschieden: en dus zoude veel uitgewonnen werden. Eerstelyk, zoude men dit overvloedigh water, dat zomtydts in 't schip stort, quyt zyn. Ten tweeden, zoude men daar plaats vinden om meer volk te bergen, en de boeg-stukken zouden meer plaats krygen om te speelen: de ankers zouden, hooger hangende, geen ongemak aan 't schips boegh toebrengen, gelyk zy dikmaals doen: en wanneer het anker boven wiert gewonden, zoude meer volk aan de spil, die mede boven moeste gezet werden, konnen gaan, en den arbeid in 't winden verlicht werden: hoewel andere oordeelen, dat dus het kabel geen bot, of berging, genoegh binnen boort zoude hebben.
Pis-potje. Een touw, waar mede men de bezaans roede optopt.
Plantzier. Het bovenste van de galdery.
Plating. Dikke kleeden van gevlochten touw, of anderszins, die men op de rees leght, om het wryven der zelve tegen de mast te beletten.
Plat-luizen. Een soort van licht opgeslagen turf-scheepen in Vrieslandt.
Plat voor 't laken zeilen. Met een voorwint zeilen.
Plecht-anker. Het zwaare anker, 't geen men niet gebruikt, als by groote noodt.
Plecht-touw. Het plecht-ankers kabel.
Plemp. Een visschers schuitje.
Pluggen. Ziet *Wiggen*.
Plunderen. Iemant de kleederen, of plunje, uitschudden, en ontneemen.
Pomp-kleeden. Kleeden, met welke men de pomp bekleedt, ofte omwindt, vastig-heits halve, op dat zy te minder barste; waarom zy ook wel met touw omwonden werdt: 't geen men onder aan de masten mede zomtydts doet; gelyk ook de rees met touwen omspykert werden, tegen 't splyten. Anders, *Kragen*.
Pomp-steken. Pomp-stoks bewegingen, als men pompt.
Poorten. Vierkante gaten daar de bussen uit leggen: deeze moeten niet te veel zyn; want zulks verzwakt het schip.
Porren. Die geene wakker maken, welke te wacht, en boven moeten komen.
Post. Eenige van elkandere opgeslagene planken, die van de wal op het schips boort geleght worden, om daar over te gaan.
Pot-huis. Ziet *Hang-plecht*.
Prangen. Als men alle de zeilen voert die men kan by zetten, zoo, dat het rondt-hout te naauwer noodt blyft staan, dan zeght men, *Het prangt:* of, wanneer men ook zyn uiterste best doet om voort te komen door zee.
Preijen. Verspreeken: 't geen achter af geschiedt, wanneer de scheepen elkander voorby gaan.
Presten: van oudts *Engen*, of *Angen*. Scheepen, of mannen, door bedwang ingemeene dienst t'zee brengen.
Prezenning. Geteert zeil-doek, 't geen gebruikt wordt om het een of ander daar mede te bekleeden.
Priem - gelt. Dat is gelt 't geen gegeven wert aan de bootsgezellen, over eenige gedaane dienst.
Priem-yzer. Een lang yzer, 't welk men in de laad-gaten steekt, om de kardoezen te doorbooren.
Punter-balk. Een lang stuk houts, (doch heden zelden in 't gebruik) 't geen dient om het anker te redden, uit te voeren, en vast te maken: dit wert voor by de

hooft - touwen uitgevoert. Heden zet men de ankers tegen de vullingen, en haalt de zelve met takels op.
Punteren. Het anker met zyn armen en handen, door een punter-haak, op het schips boort leggen. Anders, *Opzetten*.
Puts. Een scheeps emmer, waar mede men water schept.
Pyper. Zekere plat - bodemde pont, of schuit, daar men rivieren mede over vaart.

Q.

Q*Uade loop hebben*. Dit werdt gezeght, als het schip niet wel na zyn roer luistert.
Qualyk gezeten zyn. Zulks wert gezeght, wanneer een schip op droogh gezeten, en daar van eenigh ongemak behouden heeft.
Quartier-kogels. Loode kogels, in vieren gesneden.
Quartier roepen. Lyfs genade bidden.
Quoinen. Groote houten wiggen, met handtvatzels aan 't een einde, om die daar by onder de stukken te steken, of uit te halen, als men de zelve hoogh of laegh zet.

R.

R*aa-roof:* of, *Ree-roof*. Dief-stal die op een reede aan de scheepen geschiedt,

welke in deeze Landen zeer zwaar wert gestraft. Van oudts, in den jare 1387. heeft *Aalbrecht*, Hertogh in Beijeren, als Grave van Hollandt, aan de Stadt Amsterdam, Amstellandt, en te gelyk aan Gooylandt, veele voor-rechten geschonken, en onder anderen, hare eigene zaken te richten, uitsluitende moort, moort - brandt, vrouwen verkrachten, raa-roof, enz. zoo dat een reede te besteelen, of van eenigh schip iets te neemen, in die tydt al voor een der grouwelykste feiten is gehouden geweest.
Raas vangen. Looze kettings, of touwen, om de raas slaan, die de zelve houden, by voorval, als de gewoonlyke touwen moghten begeeven.
Raa-vangen. Kettings daar de rees mede omvangen, en aan gehangen werden.
Rak. Een streek zees of weghs tusschen het eene en het andere landt, of hooft.
Rak-klooten. Bolletjes, die kettings-wyze om de mast zyn, tusschen de sleên in komende, en zulks op dat de ree te beter stryke.
Rak-tros. Een touw, dienende om 't rak toe te halen, zynde in de byvoet gehaakt.
Rammen. Als men een nieuw schip te water doet gaan, met lange balken de stutten en onderlagen wegh stooten: ofte ook wel, andere houten onder het achterste van 't schip dryven, op dat het zoo ryze, en van landt loope.
Rank. Dit zeght men, als een schip geen ballast in heeft, en al te licht, en los is; ook, wanneer het schip, door te veel water in 't ruim, en graan of zout dat gaande is, te veel schudt en beweeght.
Ravelingen van stroom, of *water*. Dwarrel-stroom, die geen streek houdt, en tegen elkander loopt.
Recht door zee en wraakt niet. Dat is, eig. Als eenigh schip op een rechte streek zeilt, dat het dan niet ter zyden af valt. Oneigentl. Die eerlyk handelt, behoeft niets te wyken.
Recht door zee gaan. Oneig. Oprecht handelen.
Recht door zee, Vindt de beste ree. Dat is, oneigentlyk: Met eerlyk te handelen komt men het veerst.
Recht het roer. Houdt de helm-stok omhoogh, en het roer te midden scheeps.
Recht zees zyn. Met de neus van het schip tegen de golven steigeren.
Ree-banden. Touwen, by welke de zeilen aan de rees vast gemaakt werden.
Reeden. Scheepen uitreeden. Scheepen toerusten, en in zee brengen.
Reeden: reiden. Scheepen bereiden, of uitrusten.
Reef- of *Rif - gaten*. Benaaide gaten in de zeilen, waar door men banden steekt, om de bonnetten en fatzen aan te rygen, ook om de zeilen, by hardt weêr, in te binden.
Ree-houten. De bovenste zoom, of bandt, om het schip.
Ree, ree. Dus werdt te scheep geroepen, als het schip wenden zal.
Ree-ringen. Kleine ringetjes, zynde met krammen op de groote en fokke-ree geslagen, om de seizingen, waar mede men de zeilen beslaat, daar aan vast te maken. Seizingen zyn gevlochte touwen, gelyk als tuiten.
Rees in 't kruis zetten. De rees dwars over het schip stellen, zoo, dat men de zeilen kan aanslaan.
Regelingen. Dit zyn de latten die men boven achter aan het schips boort verheven ziet, daar men met de armen op leunt.
Reggen. De masten, op kleine scheepen, neder leggen.
Rekken. Een mars-zeil opheizen: waar van men mede zegt, *Het val rekken langs den overloop*. Anders: *Het mars-zeil oploopen*.
Represalie. Brieven van represalie. Dit zyn opene brieven, die men geeft, om iemant vyandtlyk aan te tasten: deeze zyn aldereerst tusschen die van Athenen en Lacedemonien in gebruik gekomen.

Reven. Zeil inbinden.
Ribben. Kleine balkskens, die tusschen de dikke balken in leggen, twee of drie tusschen ieder.
Riemen in leggen. Oneig. Een zaak laten berusten: ophouden.
Riem-talen. Dus wierdt van oudts hierte lande zekere last van roeijers genaamt, welke men aan den Graaf van 't landt schuldigh was te leveren op zyne vaar-tuigen, zoo ten oorlogh, als anderszins: waar van zich verscheidene Dorpen vry gemaakt hebben, mits het maken, en onderhouden, van 's Graven vyver in den Hage.
Rif. Een gedeelte aan het zeil.
Roept geen haering eer zy in 't net is. Oneig. Van geen zaak oordeelen eer die volvoert is.
Roer-ganger. Een matroos die roer-wys is, en stuuren kan.
Roer-hart. Zulks wert gezeght, wanneer een schip zich bezwaarlyk laat bestieren: en dan zet men twee talien op de roerpen, onder in de Konstapels kamer; of men slingert een enkel touw om 't eindt van de roer-pen, en trekt zoo gints en weder.
Roering. Het touw dat om de ring van 't anker gewoelt is.

Roer in 't water houden. Oneig. Een zaak gaande houden.
Roer-strop. Een strop, door 't roer en steven vast gesplitst.
Roeten. De scheepen buitenwaarts met riet branden; 't geen sterktens halven geschiedt.
Roey-berde. Roey-boot.
Roezemoezen. Platen, die kiel en steven te zamen houden.
Rogh-boort. Het bovenste boort van 't schip.
Rokken. Lappen van prezenning, die men om de masten of pompen doet.
Rondtom iemants schip zeilen. Dat is: Iemant hoon aandoen.
Rondt schieten. Eig. Het touw rondt neder leggen. Oneig. Een zaak effen maken.
Roosters. Smalle latten, zynde kruis-wys door malkander gespykert, die men, om lucht te scheppen, als luiken gebruikt.
Ruim. Het hol van 't schip. Scheepen die met stuk-goederen varen, maakt men wydervan ruim als andere, om dat onderscheidene pakkaadje niet wel te stouwen is.
Ruimen. Wanneer men meer voor wint kryght, dan zeght men, *Het ruimt:* en dan breedt men de zeilen.
Ruim-schoots zeilen. Met goede wint zeilen. De schoot is een touw dat het zeil houdt; als dit ruim of lang uitgeviert is, dan staat het zeil dwars over 't schip, en komt, by gevolgh, de wint van achteren: hier van zegt men, *Een ruime wint*.
Ruk-wint. Buijige wint.
Rust. Het uitstekende hout ter zydert aan de scheepen, daar de hooft-touwen aan vast zyn, by welke men na boven klimt.
Rust-lyn, of *Burgh*. Een touw dat de ree vast houdt, wanneer de andere touwen begeeven: ook een korte keten, gehecht onder de voor-masts rust, dienende om het anker vast tegen de boegh te houden.
Ryden. In storm ten anker leggen.
Ryden: dwars ryden. Dit werdt gezeght, wanneer de stroom tegen 't schips zyde komt: en dus lydt het kabel weinigh.
Ryden: gekruist ryden. Dit doet men, als de groote en fokke-ree opgezet zyn, tot de humber-gaten, of top toe, recht op getopt, en recht op gebrast.
Ryden met de rees opgetopt. Dit geschiedt als men onder veel scheepen rydt.
Ryden op de hals. Met gevaar ryden.
Ryden over twee baren. Twee golven te gelyk beslaan; 't geen van lange scheepen geschiedt.
Ryden tusschen wint en stroom. Aan anker leggen, als wint en stroom tegen elkander botzen, en van gelyke kracht zyn: 't geen de scheepen zeer doet slingeren; doch dit komt niet veel op 't kabel aan: en dan leght het schip dwars zees.
Ry-touw. Een touw, waas mede men de fokke-schoot dicht aan haalt, om het schip beter te doen vallen.
Ry-tuigh. Ankers, en touwen, daar de scheepen in zee op ryden.

S.

S*aike*. Dit is een aart van scheepen, zoo in de Middelandtsche zee, als Grieksche eilanden, en Zwarte zee, gebruikelyk. De Ridder *Chardyn* beschryft

de zelve als volght: ‘Met het krieken van den dagh, trad ik te scheep. Ons schip was alreedts onder zeil. Meer als tachtigh scheepen, van verscheidene grootte, liepen ter zelve tydt in zee. Op het onze waren in 't geheel twee hondert mannen: de Bevelhebber van Azak, en zyn gevolgh, ten getale van twintig persoonen, hondert Janitsers, dartigh matroozen, en vystigh passagiers. Ik had drie kamers: myn makker en ik besloegen'er twee, en onze bagagie de darde. Ons volk sliep op den overloop. Deeze kamers zyn zeer ongemakkelyk. De onzen waren in 't voor-schip. Daar waaren'er twee-en-dartigh in de Saike, met de kamer van den Kapitein, die ruim en zeer zindelyk was. Tien persoonen konden'er zeer gemakkelyk in slapen. Maar dit is geweldigh ongemakkelyk op de Turksche scheepen, dat men'er voor-raad moet opdoen van alle de noodtzakelykheden tot het leven, tot hout en water toe: de rest gaat heen. Ieder heeft de vryheit van twee of drie maal daaghs te kooken. De kombuis is op den overloop in 't achter-schip. Als men iets wil kooken, brengt men'er een treeft, hout, en water. Ik heb by wylen zestien of achtien potten te gelyk zien over hangen. De gemakken zyn buiten het schip aan 't achter-kasteel, op de manier van kooijen: zy worden wegh genoomen, en vast gemaakt, zoo als men begeert.
De Saiken hebben maar een overloop, en twee masten, met een boegspriet; te weeten, de groote mast en de fokke-mast. Deeze masten konnen elk maar twee zeilen voeren, en gemeenlyk voeren zy'er maar een. Daar zyn geen wevelingen aan de hooft-touwen, of elders, behalven een kleine ladder van wevelingen, om zoo te spreeken, die boven aan de groote

mast vast is, en tot beneden toe reikt. De masten hebben geen marssen: de boeg-spriet heeft'er ook geen, en kan ook maar een zeil voeren. Men kan daar uit wel afmeeten, dat de Turksche bootsgezellen niet in de masten klimmen, om de zeilen in te halen, of uit te zetten: 't is ook niet van nooden, vermits de rees altydt op den overloop leggen. Als men onder zeil wil steken, maakt men het zeil los, en men heist de ree, daar het aan vast is, omhoogh. De zeilen van de fokke-mast worden aan de rees gebonden, t'elkens als men'er zich af wil dienen; en als het zeil vast is, heist men de ree op met een katrol, 't geen boven aan de fokke-mast hangt. Men kan uit dit alles wel oordeelen, dat het ree-werk van deeze scheepen zeer qualyk verstaan wordt, en het mast-werk niet beter. Men gebruikt op deeze scheepen noch pompen om het water te loozen, noch spillen om d'ankers op te halen. Men schept het water uit met emmers. De ankers worden aldus opgehaalt: In 't voor-schip zyn twee kleine katrollen, daar het anker - touw door loopt: twintigh of dartigh mannen vatten dit touw, en trekken 'er uit al hun maght aan, tot dat het anker omhoogh is. Als een geladen schip in de haven komt, leght men het aan vier ankers, twee voor, en twee achter. Ziet daar het byzonderste van 't geene ik opgemerkt hebbe, noopende het maakzel van deeze scheepen, en het touw-werk der Turken.
Hun zee - vaart heeft noch konst, noch zekerheit. Hun gaauwste stuur-lieden, Turken of Grieken, hebben maar de bloote ervarenheit, zonder eenige grondt van regelen. Zy gebruiken geen kaart, en slaan niet naauwkeurighlyk gade, gelyk onze zee-lieden doen, den wegh dien zy afleggen, om door deeze rekening ieder dagh te weeten hoe na zy aan de plaats zyn, daar zy wezen willen. Zy verstaan het kompas zeer qualyk, en weeten alleenlyk dat de lely zich na het Noorde keert. Als zy op reis willen gaan, verwachten zy een goeden wint, en goet weêr; en dit nu gekomen zynde, steken zy niet terstondt in zee, maar wachten noch acht of tien uuren, om zich van het weêr en den wint te verzekeren. Zy reguleeren zich na het landt, 't geen zy byna altydt in 't gezight houden.
Schabelaren. Ontsnappen. Wegh vlieden.
Schaken. Vieren: bot vieren. Als het touw in 't vieren wel volght, en niet wardt, dan zeght men, *Het touw schaakt wel*.
Schaken schryven. Perken af-schryven om te breeuwen.
Schalken. De luiken vast maken, op dat zy door het hobbelen hiet gaande raken; 't geen met looze klampjes geschiedt. Anders: Touwen, door schyven, met handen voort halen.
Schamp-dekken. Dekskens over de kanten van de poorten.
Schandek. Het hout dat het boort dekt.
Schans. De schans van het schip is achter aan de stuur - plecht, daar men, des noodt, uit vecht.
Schans - kleeden. Kleeden, die, wanneer men slaaghs zal gaan, boven rondtom de scheepen gespannen worden, om vry voor des vyandts gezight te zyn: deeze werden ook dikmaal schoot - vry gemaakt: ook spant men wel kleeden om de marssen, daar men uit schiet. Voor deezen gebruikte men schilden hier toe.
Scharp, of *Krap zeilen*. Eigentl. Dicht by de wint zeilen, zoo, dat de zeilen ter naauwer noodt dragen. Oneig. Met bezwaarnis door een zaak komen. Zich ter naauwer noodt redden.
Scharpen. De wint scharpt. De wint wert meer tegen.
Scharp schip. Een schip dat onder, voor en achter, smal is; 't geen om het wel zeilen gedaan werdt. Doch al te scherpe scheepen zyn in deeze landen niet

goet, om dat al te diep gaan, en ongemakkelyk op onze drooghten zyn. Van deeze scherpte kan men qualyk regels of maat geven: het buigen moet na het oogh en wil van den Meester zyn.
Schavielen. Redden, en uit de weg maken. Anders: De zeilen na de wint zetten.
Scheep-baar. Dit wert van een zee, of water gezeght, daar men met scheepen varen kan.
Scheepen beslaan. Scheepen arresteren, of in 's Landts dienst nemen, tegen wil der eigenaars, doch voor een redelyk loon.
Scheepers. Menschen die goederen uit en in de scheepen plaatzen.
Scheep helpen: of, *Iemant t'zeil helpen*. Oneigentlyk gezeght: Iemandt helpen in allerley zaken.
Scheep nemen. Oneig. Iemant met zich nemen: in zyn gevoelen brengen, enz.
Scheer-boot. Een schip in Ooften, dus genaamt.
Scheer-haak. Een yzere haak, der wyze als een zeissen, waar mede men 's vyandts wandt aan stukken snydt.

Scheer - lynen. Touwen, dienende om de hooft - touwen styf te houden, als het quaadt weêr is, of ook als 't schip in de haven leght, zynde door blokskens geschooren.
Scheffen. Dit zyn lange houten, een duim dik, die men gebruikt om wol- en andere balen in de scheepen te perssen, en te traven.
Schegge. Een stuk houts, 't geen voor of achter tegen de steven, als die te smal is, aangelascht wordt. Anders: *Een looze steven*.
Schenkels. Touwen, die om de einden van de rees vast gesplitst zyn, daar de brassen aan komen, zynde omtrent een vadem lang, of ook wel korter.
Scheppen. De zeilen neder scheppen. De zeilen neder stryken.
Schiemans garen. Een soort van dun touw.
Schieten. Het touw-werk in ronde kringen of schyven leggen.
Schieten. Stengen schieten. De stengen doen nederzakken of dalen, door de zalen, naar omlaegh.
Schillipen. Dekzels op de schilt- banken.
Schilt. De borst-weering achter 't galjoen.
Schilt-banken. Zwaare planken, daar het braadt-spit in leit, tegen de zyde van het schip aan.
Schilt-hoofden. Koppen, die wederzydts in het schilt aan boort staan, om iets aan te beleggen: zy dienen ook tot cieraat.
Schilt-knoop. Zekere knoop in touw, gelyk'er zoo een aan de kraan loopt.
Schip. Deeze benaminge heeft zyn afkomst van het Latynsche woort *Scypus*, dat is, *een Beker*, 't welk weder zyn oorsprong heeft van een Grieks woort, dat uithollen gezeght is.
't Schip is tusschen twee halzen. Zulks werdt gezeght als het voor wint gaat, om dat, als de halzen of einden der zeilen wederzydts even verre van boort uitgestrekt zyn, dan by gevolgh de wint vlak van achteren in komt.
't Schip kan tegen zyn leet niet. Het schip is bros.
't Schip laat veel water vallen. Het schip is achter scherp, en in de midden, of voor, breedt.
het Schip onder 't roer houden. Het schip met het roer in dwang houden.
't Schip ontzeilt het roer. Het schip zeilt snel.
Schipper te voet zyn. Oneig. Uit zyn doen en welvaren zyn.
't Schip strookt wel. Het schip is van een goet beloop.
't Schip trekt veel water. Het schip gaat zeer diep.
Schoffel. Zee-baar.
Schokken. Het schip schokt. Het schip verschuift.
Scholken. Het hol gaan der zee. Men Zegt: *Het scholkt veel*, of *weinigh*.
Schooren. Staaken, waar mede men in het timmeren de stevens op, en vast zet.
Schoot. Een touw dat de rees aanhaalt. De blinde schoot wordt onder aan de blinde mars vast gemaakt, als het zeil niet ter wint-vang staat.
Schoot-hoornen, en *Nok-ooren*. De tippen of einden van de zeilen: aan deeze worden de schooten en halzen vast gemaakt.
Schoot-water. Water dat uit rivieren in zee komt vallen, zoo dat men het van 't zoute of zee-water onderscheiden kan.
Schot-bouts. Dit zyn yzere bouts; daar gaten door zyn, welke dienen om het hout tot de scheepen aan te zetten.
Schover-zeil. Groot zeil, of ook de fok, by zommige.
Schover-zeils weêr. Dit zeght men, als het zoo hardt waait, dat men niet meer als het groot of schover-zeil voeren kan.

Schout by nacht. De derde Gezaghebber in een vloot. Deeze benaaming heeft zyn oorsprong van dat hy, gelyk de Schouten te lande, voornamentlyk by nacht, heeft acht te slaan op den handel der Hopluiden, en die aanklagen, zoo zy qualyk doen.
Schrale wint. Een wint die niet zeer goet waait, en meest tegen is.
Schranken. Schuins leggen.
Schraveling. Moeite, die men aanwendt in 't zeilen, om voort te komen, en wegh te spoeden; 't geen op veelderley wyze geschiedt.
Schreul staan. Dit zeght men van 't zeil, als het hoogh staat.
Schrobben. Het schip op droogh zetten, en met bezemen en schrapers schoon maken, of ook wel afbranden met riet, of lichte takke-bossen: als dit gedaan is, besmeert men het schip met roet, tot aan het onderste bark-hout toe: of ook wel, met roet en zeep vermengt; doch het beste is, met traan, olie, hars en zwavel, te zamen gekookt.
Schut-gevaar houden. Met geschut te scheep stryden.
Schut-gevaert houden. Oneig. Van verre, of niet te recht met iemandt iets verrichten.
Schut-leng. Een touw, om de bussen in te lenzen.
Sein-schip. Een aart van scheepen, eertydts in deeze Landen gebruikelyk, zynde open, en zonder vast roer of mast, welke zy beide op en aan zetteden als zy in zee gongen; waren voor en achter smal,

en spits toe gaande; voerden slechts drie of vier mannen, met een jongen: deeze zeilden wonder snel.
Seizen. De zware touwen vast maken, en beleggen, met honde-pinten, enz.
Seizingen. Banden, waar mede de zeilen aan de rees vast zyn. Ook die touwen, met welke twee kabels aan elkander vast gemaakt werden.
Servings. Dik gevlochte strengen van oudt touw, die t'zamen gezet werden, waar van men kleeden maakt, die gezeght worden voor een musket-schoot vry te zyn, waarom men de zelve veeltydts rondtom 't scheeps boort hangt, als men tegen eenigen vyandt slaat.
Singel-grondt. Key-grondt.
Sjouw. Een vlagh, in een gerolt, welke men achter laat afwaaijen, strekkende tot een merk – teken, door het welke men iemandt aan boort roept. Het is ook wel een teken van noodt.
Sjouwen. Scheepen toetakelen.
Slaaghs leggen. Dat is: Dwars leggen, gelyk men doet in geveght.
Slaat aan de takels. Maakt de takels vast, aan het geen opgeheist moet worden.
Slabbers. Dit zyn oulings kleine scheepkens geweest, gebruikelyk in deeze landen, om haering mede te vangen.
Slabbing. Bekleedtzel oste omwoeling der kabels, sterktens halve, 't geen twee of drie vadem lang gedaan wert, met servings en dunne touwen, op die plaats, daar het touw tegen't schip meest slyt.
Slagh. Het beleggen van een touw te scheep.
Slagh-bedt maken. Den toestel maken rot het slaan, of wiegen, als de scheepen zullen afloopen.
Slagh-boegh. De streek die men ter zyden af doet als 't schip laveert. Hier van zeght men: *De slagh-boegh loopt mee*, of *tegen*. En ook: *Het is een goede slagh-boegh*; als de wint ruimt.
Slagh-boegh. Het wenden van de boegh. *Met een slagh-boegh iets doen*. Oneigentl. Met een, of, te gelyk iets doen. *Iemant een slagh-boegh voegen*. Iemant gunst bewyzen.
Slagh-lynen. Touwen, om de zeilen te vangen.
Slagh over slagh zeilen. Heen en weer laveeren met korte gangen.
Slagh van 't schip. De zyde van het schip aan ly.
Slaghwys zyn. De wint is slaghwys. De wint is gestadigh, zoo dat men daar staat op maken magh.
Slagh-zee: of, *Stort-zee*. Een golf water, die dwars over 't schip komt.
Slagh-zyde. Een scheeve scheeps - zyde, 't zy by mis-val in het timmeren, oste verrukt in 't laden.
Slaken. Zeil minderen.
Slechten. Het schips timmer-werk gladt en effen maken.
Sloep op riemen zetten. Voort roeijen, of een aanvang daar van maken.
Sloeren. Maat van planken stellen, die men aan het schip zal voegen. Anders: *Slin-geren*.
Sloey-knies. Houte knies, die buiten aan steven, galjoen en bark-houten staan.
Sloopen. Een oudt schip ontdoen en breeken.
Slot-gat. Een gat in de mast boven de zalen, waar door een hout of yzer komt, daar de steng op staat, en het slot-hout door gestoken wert.
Sluit-poorten. Dekzels, die over de poorten worden gedaan, als men in zee is, van kleeden, en hout, gemaakt, sluitende de poort-gaten voor 't inkoomende water.
Slykende koelte. Een wint die zachtjes afneemt.

Slyter: of *Sleet*. Een schip, 't geen gesloopt of afgebrooken wort, oudtheits halve.
Slyter-man. Iemandt die zich bemoeit met oude scheepen af te breeken.
Smeeren. De scheepen met ongel-talk, en andere vettigheden, onder bestryken, op dat zy gladt door zee gaan, en voor 't ongedierte meerder bevrydt moogen zyn, daar geslooten glas zeer dienstigh in vermengt wert: dit geschiedt meest aan scheepen die om de West gaan.
Smuik schip. Een schip dat voor laegh is.
Smyt. Een touw, dienende om de zeilen toe te halen.
Snaauw. Een Zeeuws of Vlaams vaar-tuigh.
Snee krygen. Hardt beginnen te zeilen.
Snoeping. Een naat, welke op de hoek van eenigh hout komt, en daar een zoom af neemt.
Sny-water. Een scheede, die over de voorsteven getimmert werdt, wanneer het schip voor te breedt van boegh is, en de steven te klein om het water na den eisch te snyden: dit zal het schip beter in de wint doen opdringen, en niet zoo styf tegen de zee slaan. Anders: *Een klos*.
Sommer. Een naam van zware eike balken.
Sorlen. Om 't zeerst wegh zeilen, gelyk in 't vlughten geschiedt.
Sorren. Vast toe rukken. Iets 't geen los is met touwen, klampen, en spykers, vast maken, op dat het niet slingere.
Sor-touwen. Touwen, waar mede men te scheep iets te zamen bindt, of vast arbeidt.

Spaansche stagh. Een stagh-touw, 't geen de blinde-ree aan de boeg-spriet houdt, en belet van veel te slingeren.
Spant-rechten. De steven recht op zetten, als men timmert, waar na men de zantstrook, dat is, de eerste zyde-planken, op de loogh leght, bereidt, en aan zet.
Speer-repen. Touwen daar de dobbers van de haering-netten aan vast zyn.
Speilen. Dwars-boomen, die men in het timmeren schrap zet, om iets te houden. Anders: Yzertjes, die men gebruikt tot het sluiten van bouts.
Spie-gaten. Gaten, die in het boort van 't schip, boven de waeringen, werden gemaakt, door welke het water op den overloop uit loopt; hun naam krygende van het yzer werk-tuigh, 't welk in de einden van de yzere bouten gesteeken werdt.
Spiegel. Het platte gedeelte onder achter aan het schip.
Splis-gang. Een gang, of plank, die in de scheeps zyde komt, doch niet tot aan de steven reikt.
Splits-hamer. Een hamer, die aan een eindt scherp is, om touw te splitzen.
Splits-hoorn. Een yzer, of hout, in gestalte als een kegel, daar de touwen mede van elkander gesplitst worden.
Splits-tong. Het eindt van een wimpel ofte vlagh, daar voor een sneede aan is.
Splitzen. Touwen ontwinden, verknoopen, en tot een vereischt gebruik brengen.
Sponning. Een naat ofte uitgesneeden keep in eenigh hout, daar men een ander stuk hout, om te sluiten, in voeght, gelyk als in de kiel, welke schuins komt, daar de planken in, en tegen aan gezet werden.
Spoor. Het gat daar de mast in staat. Op kleine jachten vindt men zomtydts meer spooren als masten, en zulks om de mast te konnen verzetten.
Spoor-balk Een zwaare dikke plank, of balk, die midden door het schip leght, dus genaamt, om dat het spoor daar in, of door gaat.
Spreiden: gillen: veel doek spreiden. Dit geschiedt wanneer de zeilen onder wederzydts met lange schuinsche tippen, die schoot hoornen genaamt worden, uit-gesneeden zyn, om de zeilen dichter aan boort te halen, en meerder wint te doen vangen, en anderzins. *Spreisel*. Plank-werk, dunder als wagenschot.
Spriet-oogen. Star-oogen: zynde herkomstigh van de Schippers, die geduurigh het oogh na de spriet houden.
Springen. Dit wordt van de mast gezeght, als hy scheurt.
Spring-kist. Een kist, welke met buskruit, en andere brandende stoffe, alzoo toegemaakt is, dat men die, gelyk de mynen, ontsteken kan, en, aangesteken zynde, alles wegh neemt dat'er boven staat. Deeze gebruikt men onder eenige hut, of verdek, als de vyandt over is, om hun in de lucht te doen vliegen.
Spring-vloet. Zulk een vloet, dat het water schielyk hoogh op geperst wert.
Sprong. Een stuk of rak zees, zooveel als men afloopt tusschen de tydt dat men zyn bestek te scheep maakt.
Spyst. Het ty spyst. Zulks wert van de stroom gezeght, als het stil water is.
Spyzen. Een schip spyzen. Een schip inwachten.
Staaf-kogel. Een kogel daar een stuk yzer door steekt: deeze reikt verder als een ketting-, doch niet zoo verre als een ronde kogel.
Sta by seizen, of sein-repen, sta by sorren. Sta by den arbeidt, om zeil of touwen te bestieren.
Staggen. Dit zyn de zware touwen die de masten na vooren toe houden: deeze zyn veeltydts gespleeten, om des te bequamer vast gemaakt te konnen werden.
Staggen. De stagh-touwen voorzien en opmaken.

Stagh-kraagh. Touwen, die men om de einden van de stagh woelt, vastigheits halve.
Stamp-ryden: Stamp-stooten. Dit wert gezeght, als het schip voor zeer op en neder springt in zee.
Stamp-steven. Een steven die recht op gaat. Oneig. Een onbehouden mensch.
Stamp-zee, of *Klop-zee*. Een golf, of schok water, die voor zeer hardt tegen het schip komt aan te slaan.
Stapel-bloks. Houten daar men de kiel op leght, wanneer men een schip zal timmeren.
Stapelen. Een schip op de werf zetten, 't zy hoogh of laegh.
Sta vast groote mast, boegh-spriet, en al den bras. Oneig. Als'er gevaar is, zoo dient tot hulp te komen al wat kan.
Sta wel beet. Dat is: Sta vast aan de spil, om te winden.
Stek Een modderige grondt.
Stengen en rees in 't hol hebben. Dat is: Stengen en rees omlaegh hebben.
Stevenen. Zeilen.
Stille waters hebben diepe gronden. Oneig. Stil-zwygende menschen zyn vol gedachten.

Stil staan. Zulks werdt gezeght van de scheeps uiterlyke deelen, als die recht, ongeboogen, of geen kring - stukken zyn.
Stinkende storm. Een harde storm.
Stoelen. Dit zyn lange houten, of stokken, onder breeder als boven, met een keep of kant in de bovenste zaal komende, daar de vlagge-spil in staat.
Stomp. Een neder-gevelde of verbrookene mast.
Stop. Dit is gezeght: Houdt op het ankertouw uit te vieren, en beleght het.
Stoppen. In stilte, als het schip dryft, of wanneer het tegen ty gaat, aan anker zetten.
Stoppen. Beleggen.
Storting der zee. Het nedervallen van de baren.
Stout zetten. Iets te scheep zoo stellen, dat het aanzienlyker en toonbaarder is, als naar gewoonte.
Stouwen. Ietwes te scheep in pakken, zoo naauw als men kan.
Streeken op het compas hebben. Oneig. Veranderlyk zyn.
Streek met iemant draaijen. Veranderen van vaart, na den voorgang van een ander.
Streek op neemen. Oneig. Ergens vast op gaan, en zich op vertrouwen.
Streek veinzen. Eig. Veinzen ergens heen te varen, daar men niet wezen wil; dit geschiedt om iemandt te ontvluchten, of te ontgaan. Oneig. Iemandt bedriegen: veinzen.
Strekken. Werwaarts de kusten leggen, na dit of dat gewest.
Strooken. Dit wert van 't beloop en rondte des schips gezeght, aldus: *Het strookt wel*, of *qualyk.*
Stroom als een zel. Zeer hardt vloeijende stroom.
Stroom niet konnen breken. Tegen stroom niet konnen op zeilen.
Stryken. Vlaggen of zeilen doen dalen; 't geen een scheeps-groet is, en ook wel een teken van onderdanigheit.
Stryken. Met planken beschieten.
Stryken. Iets in het schip nemen, met touwen in latende.
Stuinders. Scheeps in-houten ofte ribben, die binnen het wageren, ofte binnen het beschieten, tegen de zyden aan leggen.
Stuit-wint. Een wint die te rugh gekeert komt, door eenig tegen gestelt lichaam, en na die plaatze schynt te waaijen van waar hy komt.
Stutten der poorten. De poorten met houten toe houden, om het water te keeren.
Stuur-boort. De rechter zyde van 't schip, als men met het gezight na vooren staat.
Stuur-lastigh schip. Een schip dat achter te veel in 't water zinkt.
Stuur-mal. Een vorm, waar na het roer gesneeden is: deeze neemt men veeltydts mede te scheep, om, indien by geval het roer onklaar raakte, een ander te konnen maken.
Stuur-plecht. De plaats daar de man te roer staat.
Stuur van 't schip zyn. Oneig. Meester van de zaak wezen.
Styf onder 't zeil zyn. Zulks wert eigentlyk gezeght van een schip dat wel zeilt: oneigentlyk, van iemandt die de kans niet licht verlooren geeft.
Styf op zyn roer zyn. Oneigentl. Vast op een zaak blyven staan.
Styf vertuit. Dit is, als de kabels zoo strak ingewonden werden, dat het schip niet wenden kan; doch dan moet men een weinigh vieren.
Stylen: Stelt-lynen. Touwen aan de haeringnetten.
Styve koelte. Zoo veel wint, dat men pas de top-zeilen kan voeren.

T.

T*Akel*. Een touw, waar mede men alle goederen in en uit het schip heist.
Takelen en onttakelen. Touwen af en aan slaan.
Talien. Aanhalen.
Talie-reep. Een touw daar men de hooft-touwen mede vast maakt.
Tanden. Overwinnen.
Tanen. Aan het visch-wandt een verw geven.
Tasten. Het schip tast grondt. Dat is: Het schip gaat al stootende over de grondt, zonder zich te hinderen.
Teers. Zeker werk-tuigh van hout, derwyze als een scherpe kegel, waar mede men splitzingen maakt.
Te gaat gaan. Zulks wert gezeght, als'er een scheur in eenigh timmer - werk te scheep van zelfs toe gaat.
Tegen iemandt aan leggen. Met de steven na een ander schip houden, en zoo aan komen zeilen.
Tegen iemandt in varen. Oneig. Iemandt te keer gaan in woorden of werken.
Tegen iemandt over loopen. Van vooren verby iemandt zeilen.
Tegen stroom is 't quaat zwemmen. Oneig. In weerwil van 't geluk kan men niets verrichten.
Te grondt gaan. Oneig. Verlooren gaan.
Te hoogh getuit na gelang van 't hol. Eigentlyk: Dat een schip te veel, en te groote mast, en zeil voert. Oneigentlyk: Dat iemandt zich te breedt voor geeft, en

te kostelyk houdt, naar zyne gelegentheit.
Te laat scheep komen. Oneig. Een zaak te traagh doen.
Te landt komen. Oneig. Behouden zyn.
Tel - gang. Een plank, die boven de lyfhouten in de scheepen komt.
Te loevert, of *aan ly boegh*. Voorwaarts, aan deeze of geene zyde.
Ter draght staan. Dit wert van de zeilen gezeght, als die zoo staan dat zy alle dragen, en wint vangen.
Ter halver zee. Midden in de zee, tusschen. Twee landen.
Ter lens gaan. Als men de zeilen ter wintvang stelt, met loslating of ruiming van de touwen, die haar houden.
Ter lens loopen: of, *Lenssen*. Met zeer weinigh, klein, en laegh zeil, het schip laten loopen; 't geen geschiedt in storm, en al te harden weêr, wanneer men het boven-zeil niet kan bestieren.
Te roer gaan. De helm-stok in de handt hebben, en het schip stuuren na 't compas, en voosgestelde streek.
Te roer komen. Oneig. Schrap raken. Gereddert worden.
Te veel zeils op 't schip. Oneig. Te grooten staat voeren.
Te wintwaarts van iemant af zyn. Te zyn daar de wint van daan komt.
Ticht van zee. Drift van 't water in zee.
Tillen. Het schip tilt. Dat is gezeght: Het schip ryst smal en scherp van onderen na bovenen op. Fransche scheepen beginnen van de groote mast af na achteren toe te tillen.
Timmer-klaar. Dit wert van een schip gezeght, als het opgemaakt, en daar aan niet meer te timmeren is.
'T magh vloeijen, 't magh ebben, Die niet waaght, zal niet hebben. Het zy hoe 't wil, men moet wagen in de werelt, wil men heil hebben.
Toe gaan. Het uitschieten van het touw, als het kabel over boort gezet wort, of als het anker valt.
Toeleggen. Een schip aanvangen te bouwen. *De keil toeleggen*. Dat is: De kiel opzetten.
Toe roeden. De proppen van de bussen met roet dicht maken.
Toe ryten, of *toe ryen*. Hals-touwen, en andere, toe halen.
Toe schaken. Toe steken.
Toe sorren. Toe rukken, door kracht van zee of wint.
Togenaars. Visch - scheepen, oulings hier gebruikelyk.
Tollik. Een klein maat-stoksken, te scheep, of in 't scheeps-timmeren gebruikelyk.
Tonne-boey. Een ton, zynde wel dicht met hoepen toe geslagen, in 't midden dik, onder en boven smal, welke op de ankers, gelyk de houte boeijen, geleght wort, doch meest op de zwaare ankers: deeze zyn pryzelyker als de houte boeijen, om dat zy lichter zyn, en nimmer zinken, gelyk zomtydts de houte boeijen, door ingedronken water, gebeurt.
Toppen. De zeilen boven verminderen: anders, recht stellen.
Toppenants. Touwen, welke tot de nok van de ree behooren, om die te verzetten, verhoogen, en verlaegen. Marszeils toppenants dienen tot bram-zeils schooten.
Top-reepen. Vier-dubbelt gestrengde touwen: deeze rekken weinigh.
Top-stander. Een vlagh, die boven van de hooghste mast waait.
Top-zeil. Boven-zeil.
Top-zeils koelte. Als het zoo hardt waait dat men de zeilen pas tot boven toe uit houden kan, zonder die te ontredden.

Tornen. Tegen houden, vast houden.
Torn-touw. Een touw, waar mede men het schip vast houdt, wanneer het afloopt.
Touw aanhonden. Touw vast maken, als'er genoegh uitgeviert is.
Touw-boght. Een geheel touw, dat opgeschooten, of in een geroldt *is*. Tegen den draadt, of gesponne kring, steekt men een touw-boght door, om vast te zyn.
Touwen opschieten. Touw in een rondte leggen, 't geen men kabel-touwen tegen de zon, en andere met de zon om doet.
Touw in de mondt hebben. Het schip heeft zyn touw in de mondt. Dat is: Het touw is zoo goet als geheel, en ten einde toe uitgeviert.
Touw scheeren. Het touw spannen, en vast maken, gelyk men de hooft-touwen doet, als men binnens havens leght.
Touw-werk opschieten. Het zelve, als 't anker gewonden is, in goede schik stellen.
Trappe-kykers. Aak - scheepen aan den Rhyn: gelyk mede aldaar *Beijer-aken*, en *Byler-aken* zyn.
Travade. Een storm-wint, die de scheepelingen schielyk overvalt, doch niet lang duurt.
Traven. Lading in scheepen perssen.
Trenzen. Dun touw tusschen de slagen van dik touw in woelen.
Trenzinge. Een woeling van dunne touwtjes tusschen de draaijinge in.
Trielen. Eenigh klein vaartuigh met een stok voort douwen.
Tryl. Een lyn, daar een schuit mede voort-

getrokken werdt: waar van het woort *Trylen*, voort trekken, of sleepen, als het eene schip het ander sleept.
Tryzen. Iets door een gat, of trys-blok, halen.
Tuigen. Een schip met staande en loopende wandt voorzien.
Tuigen. Getuight zyn. Dit wert van het stellen der touwen, zeilen, en masten, op de scheepen, gezeght: Hoogh of laegh getuight, breedt of smal getuight, enz.
Tuimel-bank. Een bank, die veel in de kajuits gemaakt wert, welke omgedraait kan werden.
Turken. Ronde houten, gelyk wielen, om de stukken daar mede in de rampaerden te leggen, of uit te neemen. Anders: *Stel-houten.*
Tusschen blinken en misten. Dat is: Tusschen licht en donker.
Tusschen kaay en boort. Noch aan deeze, noch aan geene kant zyn.
Tusschen twee halzen varen. Voor de wint zeilen.
Tusschen twee klippen heen varen. Oneigentl. Wanneer men in een dubbelt gevaar is, en beide ontsnapt.
Tusschen wal en boort raken. Oneig. Verlooren gaan.
Tuy-touw. Een gemeen kabel-touw, dat van 't woort *Ty* zyn rtaam bekomt.
Twyfelaar Galjoots. Zeker aart van Galjootscheepen.
Ty. Stroom.
Ty-kabelen. Acht op de vloet en ebbe van 't water slaan.
Ty over kabel laten gaan. Oneig. Met rust iets afwachten.
Ty-stoppen. Tegen stroom aan anker blyven leggen.
Ty-wegh. Daar de stroom het hardste loopt.
T'zee laten springen. Met het schip t'zeewaart in steken.
T'zee leggen. T'zeewaart in zeilen.
'T zy waar wy zeilen, of laveeren, Is Godt met ons, wie kan ons deeren? Dat is anders: Men is waar men wil, men is in Godes handt.

V.

V*aar - winden*. Groote en langwylige doordringende winden.
Vaert geven. Het schip een weinigh met den goeden wint laten loopen: of, de wint van achteren in de zeilen laten slaan, schoon tot nadeel, om vaert te bekomen, en des te beter te konnen wenden.
Val, val. Dat is gezegt: Matroozen stygt in de boot, om te roeijen: of, neemt iets beneden waar.
Vallen. Het schip wil niet vallen. Dat is: Het schip wil niet wenden.
Val-reep. Een touw, waar langs men by het schip op en neder klimt.
Van bak-boort tot stuur-boort iemant zenden. Oneig. De spot met iemant dryven, en hem gints en weder zenden.
Van de nok der ree loopen. Tot straf, van de ree in zee geworpen werden.
Van de wal zyn. Van zyn stuk af zyn.
Van de wint houden. Ziet *Dragende houden*.
Van Duinkerken ten haering varen. Dat is: Op roof en kaap varen. Dit wiert van oudts dus gezegt, om dat in den Spaanschen oorlogh (gelyk noch heden) veele van die plaats ter kaap in zee gongen varen. Anders werdt zulks gezeght van den geenen, die iets quaats over 't hooft hangt.

Van een storm beloopen zyn. Van een storm verrascht werden.
Van stuurboort tot bakboort iemandt zenden. Oneig. Met iemandt schertzen: gints en weder zenden.
Van 't anker spillen. Oneig. Verlooren gaan. In onmaght komen.
Van vloeijen: van ebben. Dat is: Vloeijen, of ebben.
Van wint beloopen werden. Onvoorziens van wint overvallen werden.
Varen. Opvaren. De scheeps-touwen opschieten, en ergens in 't schip ter neder leggen.
Varen met een gesprongen schoot. Voor de wint varen.
Varen met een loopende, of *geschooten spriet*. Betekent als boven: Voor de wint varen.
Varkenen. Het schip in zee tusschen water en wint schoon maken, met een werktuigh dat vol bezems steekt, en een varken genaamt wert.
Vazen. Touw-werk, dat ergens geleght wert te scheep, om het schuuren te beletten.
Veegen. Geveeght zyn. Dit wert gezeit van een schip dat onder scherp is.
Veel dwang van zeilen hebben. Dat is: Zeilen voeren, waar mede het schip bequaam keeren en wenden kan.
Veel havens in zeilen. Oneig. Zich alom begeven.
Veel vlaggen, en luttel boter. Oneig. Veel geschreeuw, en weinigh wol.
Veel water vuil maken. Oneig. Veel moeite om eenige zaak doen. Eigentl. Met scheepen door ondiepten varen, waar in men zeer moet arbeiden om voort te komen.
Veel zogh hebben. Achter breedt zyn.
Vellen. De fok vellen. De fok ter wint-vang stellen.

Verandering van wint, verandering van koers. Oneig. Zich naar den tydt voegen.
Verbinden. Een schip verbinden. Door het verstouwen van eenige ingelade goederen, ofte ook wel met verzetten van eenige vaste scheeps – leden, het schip traagh zeilende maken.
Verboeit leggen, of *zitten*. Op anker leggen, met een boey daar boven.
Verdubbelen. Dat is: Een nieuwe huidt over de scheepen trekken. In Engelandt is heden uitgevonden, de scheepen met dun toegemaakt loot binnens houts der wyze te verdubbelen, dat'er nimmer geen worm door kan knagen: welk loot met kopere spykertjes, een duim breedt van elkander, wert vast genagelt.
Verdubbeling. Een huit van planken, die, van onderen af, tot aan het eerste barkhout toe, over de scheepen getrokken wort; waar tusschen veeltydts hair, geslagen loot, of koper, geleght werdt, om de wormen te weeren, die de scheepen doorbooren. De naden werden bepikt. Voor en achter worden de scheepen mede wel verdubbelt. Onder de Spaansche scheepen, die by d'onzen in Duins verovert wierden, vondt men eenige die een huidt van vyf voeten dik hadden, om schoot-vry te zyn. In Koerlandt is onlangs een schip gebouwt, daar men platen, van yzer geslagen, tusschen de verdubbeling in zette; doch werdt ondienstigh bevonden, om dat de roest het hout opeet.
Vergasten. Een schip vergasten. Een schip inwachten.
Verhandtryken. Overleveren.
Verhuidt-dubbelen. Des schips huidt verdubbelen.
Verkeerde stut. Een der kromme inhouten, die achter boven aan het schip komen.
Verkens. Scheeps water-vaten.
Verkent raken, of *zyn*. Kennisse hebben, waar men is, als men landt ziet.
Verklikker. Ziet *Boelyn*.
Verlanden. Landt werden, daar water was.
Verlegen weêr. Zeer quaadt weêr in zee.
Verleggen. Een schip verleggen. Een schip verzeilen.
Verleken zyn. Op droogh zitten.
Verliezen. Ziet *Afvallen*.
Verlooren lip. Een lip, of uitstekende zoom van eenig hout, dat omgekeert, en met de lip, of laeghste eindt, na omlaeg leit.
Verlyken, of *verlichten de schade*. Een woort onder de Scheeps-reeders gebruikelyk, wanneer men eenige schade, 't zy met werpen, of door schipbreuke voorgevallen, over al het behouden goedt laat gaan.
Verpreijen. Van het eene schip tot het ander iemandt toe-roepen.
Verraaden: verreeden. Van reede, of haven, veranderen.
Verre met iemandt t'zee zyn. Oneig. Verre met iemandt ingewikkelt zyn.
Verre t'zee zyn. Oneig. Veel in een zaak gevordert hebben. Veel van een zaak houden, en die lieven.
Verscheeren. Dit wert van het voorby schieten der balken en planken te scheep gezeght; waar op in het bouwen acht geslagen moet werden, om dat, hoe meerder de buik-stukken en knies verscheeren, hoe sterker het schip is.
Versche schoot. Een streek zoet water, dat uit zoete rivieren een stuk weeghs in zee gedreeven wordt, zonder zich te vermengen.
Versteken. Zulks werdt gezeght, als het eene schip het ander verliest: of ook, als een schip zyn reis niet kan volvoeren.
Verteeren: verteert zyn. Zulks werdt van masten en rees gezeght, als zy in storm gebrooken zyn.
Vertieren. Voort gaan in zee. Dus zeght men: *Veel*, of *weinigh vertieren*.

Vertooijen. Ziet *Sorren*.
Vertuijen. Het schip met touwen vast leggen.
Vertuijen met vier touwen. Vertuijen met twee touwen aan landt, en twee in 't water, of twee voor en achter.
Vertuijen met water-schot. Dat is: Schuins vertuijen, niet langs of dwars strooms, maar tusschen beiden.
Vertuining - bladt. Een plank, die op het boort boven het ree-hout staat.
Vervangen. Verlossen.
Verwyderen met het schip. Afvallen, afdryven tegen wil van de Stuurman.
Verzeilt zyn. Oneig. Gebleeven, of vervallen zyn.
Verzoeken. Het schip verzoeken. De naden en openingen van een schip bezien, om die te herstellen, en te vullen.
Vieren. Bot geven: uit palmen.
Vierkant wulf. De plaats daar het Wapen achter tegen aan staat.
Viert goet koop. Dat is gezeght: Viert het touw veel uit.
Vil vangen: over staagh loopen: door de wint loopen. Het omslaan, of wenden van een schip, in weerwil van den Stuurman.
Vinke-net. Een scheering van touwen over het schip, tusschen de bak en half verdek, 't welk gespannen werdt als men slaags zal gaan, om den vyandt, en zyne werp-tuigen, te weeren; doch oulings waren dusdanige vinke-netten meer in gebruik als hedendaaghs, wanneer men

geheele scheepen van vooren tot achteren dus overweefde.
Vingerlingen. Ziet *Duimlingen*.
Vissingen. Klampen op den overloop, daar de mast in staat.
Vit de wint komen. Daar van daan komen, daar de wint van daan komt.
Vit de wint komen loopen. Dit wert gezeght, als een schip voor wint af na een ander schip, of elderswaart heen zeilt, en wanneer dat een ander schip, daar men in is, half wint zeilt, of dat de plaats alzoo afgelegen is.
Vit gevaren zyn. Zulks wert van een schip gezeght, dat gekrenkt, en als los gevaren is.
Vithalen. Een schip uithalen. Een schip in zee brengen.
Vithangen. Zulks wert gezeght, als eenigh hout over 't water hangt.
Vit het lyk slaan. Oneig. Iemant verderven.
Vithouder. Een touw, waar mede men eenigh zwaar goet, dat men in 't schip heissen wil, van boort af houdt, en, als het hoogh genoegh is, in 't schip laat komen. Als mede: Een touw, dat de blinde ree ophaalt naar boven toe, op dat die de stagh niet aan stukken vyle.
Vitleggers hooft. De uiterste knop die voor aan 't galjoen komt.
Vitloopen. Ontzeilen.
Vitluijen. Met een schyf, of katrol, graanen, en zout, uit de scheepen heissen.
Vitter zight zyn. Zoo verre zyn, dat niet gezien kan werden.
Vitwerpen. Een vlagh uitwerpen. Een vlag te scheep uitsteken.
Vit zyn roer zyn. Niet na het roer luisteren.
Vlagh-hek Het getraliede houtje daar de vlagh aan vast is.
Vlagh voeren. Oneig. Meester zyn.
Vlak water. Stille zee.
Vleet. Dus noemt men de haering-netten, als zy in zee leggen.
Vleet. Dus wert het touw-werk, en rondthout op een schip, alle te gelyk benaamt.
Vlooten. Dobbers, daar de haering-netten aan dryven. Anders: Vlot zyn.
Vloot-houder. Een schip dat matelyk zeilt. Oneig. Een persoon die nevens een ander voort kan.
Vlotgaande schip. Een dicht schip.
Vlotten. Op 't water dryven.
Voeringe. Kleine koopmanschap, die den luiden, welke in scheeps-dienst zyn, toegelaten wert in het schip te laden.
Voering van de kiel, of *steven*. Hout dat om en aan de kiel, of steven, gevoeght is.
Voert. Inham, ofte zee-boezem.
Voeten spoelen. Oneig. Iemant buiten boort in zee werpen.
Vol en by honden. Niet te veel afvallen, of ook niet te veel aan de wint houden.
Volhandigh weêr. Zoodanigh weêr, dat men pas de zeilen en touwen handelen kan. *Handig weêr*. Zulk weêr, dat men de zeilen bequamelyk kan handelen.
Vol houden. Ziet *Vol staan*.
Volle zee. Hoogh water.
Vol staan. Als de zeilen geheel uitgespreit, en rondt opgeblazen van de wint staan.
Voor ballast varen. Oneig. Elders onnut zyn.
Voor de fok loopen. Oneigentl. Geschooren, bedroogen, of gequelt werden. Deeze spreek-wyze schynt daar van daan te komen, dat die voor de fok, of op het landt voor 't schip loopen, en het zelve voort trekken, zwaarder arbeidt doen, als die welke op het schip staan.

Voor dwars touw. Een touw, waar mede het schip van vooren vast gemaakt wert.
Voor een anker in zee ryden. By storm aan 't anker leggen.
Voor een anker opdraaijen. Aan een geworpen anker vast blyven leggen.
Voor een anker opkomen. Op het anker aankomen.
Voor een eeken zyn, of *zitten*. Zulks werdt gezeght, als het schip droogh leit, en het water wegh geloopen is.
Voor een ryk mans deur leggen. Dit wert van de netten gezeght, als die geschooten zyn om te visschen.
Voor en achter dicht. Wel beslooten met bak en schans, om tegen-weer daar uit te konnen bieden. Anders: Dichte bak en schans.
Voorganger. Het voorste eindt van 't kabel, 't geen aan het anker vast is.
Voor iemant over halen. Van vooren, boven wints, voorby iemant zeilen.
Voor komen. Dit wert van 't anker gezeght, als 't buiten water voor de boegh komt.
Voorlastigh schip. Een schip dat voor te zwaar is, waarom het qualyk wenden kan.
Voorlegger. Aan, of voor anker leggen.
Voor-onder. Een kamerken in het voorste gedeelte van 't schip, onder het dek, op binnelandts-vaarders, en eenige Fluiten.
Voor optornen: voer't anker optornen. Voor 't anker blyven staan. Oneigentl. Iets tegen houden.
Voor over loopen. Voorby de boegh van een ander schip heen zeilen: het geene geschiedt van scheepen die het meeste gezagh hebben: minder scheepen zeilen achter om: en dit geschiedt mede dikmaal door heusheit.

Voor scheen klimmen. Na boven klimmen, zonder touw-trappen.
Voor-schip. Het schips gedeelte van de fokke-mast af, tot het galjoen toe.
Voor stroom en wint zeilen. Zulks wert oneigentlyk gezeght, als alles voorspoedigh gaat.
Voor 't hooft roeijen. Voor een schip uit roeijen.
Voor't laken gaan. Voor de wint zeilen.
Voort laten staan. Geen zeil minderen, niet wenden, maar met een zelfde streek het schip doen zeilen.
Voort lenssen. Met klein zeil voort varen.
Voor't lyntje laten loopen. Of: *Voor de fok laten loopen*. Oneig. Iemandt quellen.
Voort varen. Oneig. Een begonnen zaak volbrengen.
Voor vloedt. Als het water begint te ryzen.
Voorvoet hebben. Voor-uit zyn.
Voor wint, en voor stroom, is 't goet zeilen. Dat is: By voorspoedt is 't gemakkelyk iets te onderneemen.
Voor zee leggen. In de haven leggen.
Vreet-scheepen. Aldus wierden de Konvojers eertydts in Hollandt genaamt.
Vroegh-kost. Het eerste schaffen.
Vroegh scheep komen. Oneig. Vroegh aan eenige zaak komen.
Vuile gronden bederven de kabels. Quade zeden bederven de menschen.
Vuilen. Quade gronden, zynde gevaarlyk om over te zeilen.
Vuil water maken. Dit werdt gezeght, als een schip door de modder sleept, zonder echter grondt te raken.
Vuil zyn. Dit wert van een schip gezeght, dat buiten om met groente, schelpen, en ander tuigh bewossen is.
Vulling. Dit komt van het woort vollen, of vullen: het zyn gangen, of planken, die men buitewaarts tusschen de barkhouten stelt, ook binnen in 't ruim, halver hooghte, daar men een opening laat, tot dat het hol van 't schip gebouwt is, om de stellingen, waar op men timmert, daar in vast te zetten, ook om water tusschen d'inhouten by in te gieten, op dat men bezie of het schip dicht is. Ook noemt men vulling een plank-strook, die op den bodem nevens het kolsem leit, welke uitgenoomen kan werden, om den durk, als 't noodigh is, te zuiveren. De regelingen achter boven worden mede wel met hout gevult, op dat het schip achter te meer lyfs zal schynen te hebben.
Vuur-blazen. Scheepen van vuuren hout, die, wegens hunne lichtheit, veel goederen dragen konnen, doch zwak zyn, en de veelheit der ladinge doet haar vaak te gronde gaan, voornamentlyk als zy graan of zout in hebben; want die waaren raken licht gaande. Zy zyn gelykzydigh, en zulks, om dat het hout van dien aart niet wel te buigen is; doch tusschen water en wint zyn zy zeer bestendigh, en werden minder van de worm, en springers, door gegeten, om dat vuuren-hout volder van hars is als eiken.
Vuuren. By nacht, of mist, lantaerens opzetten.
Vuur-kleeden. Natte huiden, waar mede men de scheepen zomwyle bedekt in 't slaan, om brandt te weeren.
Vystingen. Houten, die met yzere bouts doornagelt zyn. Binten, om de masten steunsel te geven, en recht in 't spoor te houden.

W.

W*aaijen met alle winden*. Oneig. Zich na den tydt stellen.
Waan-hout. Hout dat niet gelykzydigh gewossen is, en op eenige plaatzen smalder als op andere.
Waan 't schip. Dat is: Waar van daan het schip. Dus roept men elkander in zee toe.
Waasachtige grondt. Key- en steenachtige grondt.
Wacht u voor de gyp. Eigentl. Wacht u voor de slagh van 't overgaande zeil. Oneig. Wacht u voor een onverdacht en haastig ongeval.
Waering. Den overloop op kleine scheepen.
Wageren. Planken binnewaarts tegen de scheeps inhouten aan slaan.
Waken. Dit wert van de boey gezeght, die boven het anker dryft, waar by des zelfs plaats kennelyk is. *De boey waakt*. Dat is: De boey dryft boven het anker.
Waker. Een lont, dat althans brandende gehouden werdt, in de bak, of voorkasteel van 't schip.
Wandelbaar ty. Een veranderlyk ty: waar tegen komt, *een gezet ty*, en *gaande ty*.
Wandt talien. Het staande wandt met lynen scheeren.
Wandt zwichten. By hardt weêr de hooft-touwen, op de hooghte van de ree, met servings vast aan een binden, om des te minder te slingeren.
Wangen. Lange en uitgeschaafde stukken hout, die men op masten, sprieten, en rees leght, als zy te zwak bevonden werden: zy leggen gemeenlyk op de masten na het boort toe.
Wan-koers. Verkeerde koers.
Wan-laden schip. Een schip dat niet volladen is.
Wanten. Kleeden, daar men het touwwerk mede dekt.

Wan-ty. Een ty daar de stroom stuit tegen een andere stroom of ty: gelyk by de Maas in zee een wan-ty is, spruitende uit de vloet die door het Kanaal komt, en die geene welke achter Engelandt, langs deeze kust, uit den grooten Oceaan vloeit.
Warder. Een teken dat op landt staat, tot verkenning voor de voorby zeilende scheepen.
Warlen. Heen en weder slingeren.
Was'er slimmer rogh in zee, hy quam aan boort. Oneigentlyk wert dit gezeght, als slechte, onbesuisde menschen iemandt moeite maken.
Water-borden, of *Hals-masten*. Dit Zyn planken, die op het schips boort gezet, en afgenoomen konnen werden.
Water-draght. Even zoo veel water als het schip diep gaat, zoo dat het pas daar over kan.
Wateren. Een schip wateren. Water in het schip doen, om te zien of het dicht is. Dit wert ook van geschooten kogels gezeght, als zy in en uit het water keilen.
Water laten vallen. Het water met de borst van 't schip wegh stooten.
Water-lyn. De moet van het water, die buiten om het schip staat.
Water slaan. Water uit de zee scheppen.
Water trekken. Veel water trekken. Diep geladen zyn.
Water-vast schip. Een schip dat stevigh, en niet rank is.
Water-zeilen. Zeilen, die men achter tegen het schip tot onder aan 't water toe zet.
Wat mast en kiel lyden magh. Oneig. Zoo veel doen, als iemants middelen veelen mogen.
Webben. Houten, die aan de knies komen.
't Web scheeren: of, *Centen om zetten*. Latten rondtom 't schip zetten, in het timmeren, daar men zyn beloop na vormt.
Weegen. Een kleine schuit met een stok, of kloet, voort douwen.
Week-bak. Een groote bak op den overloop, daar de versche-balie water in draaght, en de spyze in weekt, en reinight. Anders: *Den vuilen-bras*.
Weerstroom. Een stroom, als het water tegen de gewoonlyke drift loopt.
Weerty. Een verandering in het gety.
Weerwint. Een wint die onbestendigh is.
Wel bezeilt zyn. Snel zeiten.
Wel by de wint zyn. Zeilen na behooren, niet te hoogh of te laegh.
Wel by zyn last zyn. Op zyn pas geladen.
Wel geleit zyn. Dus spreekt men van de deught eens kabel-touws.
Wel gepikt en geteert zyn. Oneig. Wel voorzien zyn van alles.
Wel geveeght zyn. Dit wert gezeght van een schip dat scherp is.
Wel gezet zyn. Dit wert gezeght van een schip dat van onderen wel gevormt is.
Wel te water willen. Oneig. Natgierig zyn.
Wendt, want de scheepen wenden. Dit wert gezeght als men met een vloot zeilt, en ziet, als de voorste scheepen keeren, dat men dan mede keert, of om leght, om geen ongemak te lyden door droogten, of dat de wint begint te keeren; by welke gevallen de voorste scheepen voor bakens strekken. Oneig. Met den meesten hoop voegen, en veranderen van drift, enz.
Wenken. Het eerste wint-vangen der zeilen, als een schip over staagh wendt.
Werk. Ziet *Harpuis*, of *Harpluis*: 't geen van 't herpluizen zyn naam behoudt.
Werken. Het op en neder springen van een schip in zee.

Werpt het anker uit, hier is landt omtrent. Oneig. Stelt u hier ter neder, 't zal hier wel zyn. Anders: Voegt u hier by, enz.
Wevelingen. De dwars-touwtjens daar men by op en neder klimt.
Weven. De wevelingen scheeren.
Wiegen. Het schip heen en weder beweegen als het afloopen zal, om schot te krygen; 't geen geschiedt met touwen, en lange boomen, die daar onder gestoken werden, op welke het schip steunt.
Wiggen. Platte stukken houts, die voor scherp zyn, dienende om ergens tusschen gedreeven te worden.
Willen. Stukken van oude kabels, die men buitewaarts tegen de zyden van 't schip hangt, om quetzinge voor te komen.
Willigh van zeilen. Wel bezeilt zyn.
Winde-gelt. Gelt, 't geen van de Koopluiden aan de Schippers gegeven werdt, voor 't slyten van hare touwen, om de goederen te lossen en te laden.
Winkelen. In de winkel-haak zetten.
Winnen. Het net ophalen, als men vischt.
de Wint komt breet. Dat is: De wint begint hardt te waaijen.
de Wint loopt uit en in. De wint verandert schielyk van streek: is ongestadigh.
Wint op de neus krygen. In de wint krygen.
Wint over geven. Laeger zeilen als men genoodtzaakt is, of door de wint gedwongen wert.
Wint peilen. Op het kompas, of anderzins zien hoe de wint is.
Wint-scheur. Een reet tusschen windt en water.
de Wint staat op geen streek. De wint is niet bestendigh.
Wintveering. Dat gedeelte des schips daar de stukken staan, naast aan de man te

roer, voor de Konstapels kamer. De poorten die hier komen zyn wyder als d'andere, gelyk mede de hals- en boegpoorten, om het speelen van 't geschut: waar toe men wel losse borden in de scheeps zyden zet, om, des noodt, uitgenoomen te konnen werden, als men de stukken veel speelens geven wil, en bykans langs scheeps doen schieten.
Wint volgen. Met het verloopen van de wint zyne streek verzetten.
Wintwaarts ty. Een ty dat tegen de wint aan loopt, 't geen hol water maakt.
Wintwaarts van zyn. Aan die zyde zyn daar de wint van daan komt.
Wirry. Een soort van binnelandtsche scheepen in Engelandt.
Wisschen. De bussen schoon maken.
Wisscher. Een stok, daar voor een lams-vel om gebonden is, waar mede men de stukken schoon maakt: deeze worden ook van zwaar voor uitgepluist touw gemaakt.
Worsten. Oude afgekapte stukken touw.
Wrak. Een gebleeven schip, dat op droogh of op grondt zit, ofte in zee dryft.
Wraken. Zich ongestadigh beweegen.
Wrak hout. Bedorven, en verrot hout.
Wreeg hout. Hart hout, dat niet wel te bewerken is.
Wreegh, of *wreedt zyn*. Zulks wert van de scheepen gezeght, als zy zwaarlyk op 't water leggen, en in onweêr zich niet wel op zee schikken, te veel slingeren, en niet wel ryzen noch dalen.
Wrikken. Jollen, en boots, met een riem achter-uit, voort doen gaan.
Wryf-houten, of *Willen*. Ronde langachtige houten, welke buitewaarts tegen de scheepen gehangen werden, voor 't aanbotzen en stooten van uiterlyk geweldt.
Wuit. Een werk-tuigh, daar men te scheep Schiemans garen op spint.
Wuiten. Houten, daar touwen door gesteken zyn, om in hardt weêr het kabel van de spil af te houden, als het beslykt, of zoo dik is, dat het met geen handen omvat kan werden: doch by bequaam weêr geschiedt dit met de kabelaring.
Wutven. Elkander van het eene schip tot het ander toewenken.

Y.

Y*zer-ziek zyn*. Dit wert van de scheepen gezeght, als de bouts en spykers beginnen los te werden: 't geen geschiedt, als de roest de zelve verteert heeft; doch daar is hulp-middel voor, met plat-loot over de bouts te slaan. By zulk een geval is niet ondienstigh, lange yzere banden om het schip te slaan; waar toe, in noodt, de yzere hoepen gebruikt konnen werden.

Z.

Z*aat maken*. Dit wert van een schip gezeght dat op 't zant zit, en een gat in de grondt boort.
Zalen, of *Zalingen*. De dwars-houten die even beneden de toppen van de mast wel vast, en kruiswys, in elkander zyn gevoeght: deeze houden de mars,

hooft-touwen, steng, stagh, top-reepen en hangers vast: hun gestalte is kringstukkigh, met de holte na binnen, staande dwars en langs scheeps. Op de hoeken der zalen zyn kleine juffers, daar kleine hooft-touwen, die schuins van de groote hooft-touwen af gaan, aan vast zyn.
Zanden verlanden: Landen verzanden. Oneigentlyk: Alles is veranderlyk.
Zant-strook. De eerste en onderste zydeplank, die achter tegen de steven aan komt.
Zee en lucht is aan malkanderen. Dat is: Het stormt en waait hardt.
Zeegh gaan. Dat is: Schuins op naar om-hoogh gaan.
Zee-handen en voeten hebben. Een goet zee-man zyn.
Zee-hardt. Geen ontroering in zee gevoelen.
Zee-hout: of, *Hout voor scheen*. Het boort van 't schip. Ofte: Het hout boven den overloop aan de scheeps zyden.
Zeeligh hout. Hout dat niet recht is.
Zeeling-zaat, of *zade*. De kuil die een schip in de grondt gemaakt heeft, daar het in gezeten heeft.
Zeemanschap gebruiken. Geven en nemen: niet al te vast op zyn stuk staan: na reden en billigheit iets verrichten, schoon men buiten gewoonte, bericht, en bevel gaat; 't geen te scheep dikmaal geschieden moet, by voorvallende gelegentheit van wint, weêr, en anderzins: waarom de zee - beveelen niet te zeer bepaaldt moeten zyn.
Zee - tonnen. Tonnen, of vaten, die, op ankers met een arm vast, in zee geleght werden, zynde dicht gepekt, dat'er geen water in komen kan, boven wydt, en onder smal. Deeze dienen den zee-luiden, wanneer zy de zee-gaten in of uit zeilen, voor baken. Zy leggen aan yzere kettingen, die aan het anker, dat onder op de grondt leit, vast zyn. Waar drooghten zyn, en gevaar is, leght men (in deeze Landen) witte tonnen. Daar goede anker-gront is, ziet men eenige tekens op de tonnen steken.
Zee-waters. Een golf, en baar.

Zee winnen. Zeewaart in zeilen. Al verder in zee raken.
Zeil. Dit woort wort onder de zee-luiden voor een geheel schip gebruikt.
Zeilen beslaan. De zeilen, ingerolt zynde, met haar ree-banden te zamen binden.
Zeilen breeden. Als de wint ruimt, of meer voordeeligh wert, de zeilen vieren, of meer dwars scheeps stellen.
Zeilen doen dragen: ofte, *Zeilen af scheppen*. Maken dat de zeilen wint vatten.
Zeilen droogen. Oneig. Rusten.
Zeilen inbreken. Zeilen innemen.
Zeilen op stoot-garen. Met slechte banden de zeilen gehecht hebben, om die licht te konnen los rukken.
Zeilen scheppen. Dit wert gezeght, als de zeilen op of tegen de masten leggen, en niet ter wint-vang staan, uit oorzaak van des schips draajing, en dat men dan wint vangt met het verleggen van 't roer.
de Zeilen slaan voor de mast. Men kryght in de wint, of leght in stilte.
Zeilen torssen. Veel zeil voeren.
Zeilen uit stooten. De zeilen uit de mars doen, en laten dragen.
't Zeil in de bandt houden. 't Zeil niet laten waaijen. Oneig. Iemandt betemmen.
't Zeil inhalen, of *stryken*. Oneig. Zyn staat verminderen.
't Zeil in top halen. Oneig. Een grooten staat voeren, zoo hoogh, of hooger, als de middelen konnen lyden.
't Zeil laten vol staan. Oneig. Niet zwighten, noch toegeven.
Zeil maken. Zich klaar maken om te zeilen.
Zeil op maken. Ergens zeil op maken. Eigentlyk: Ergens na toe zeilen. Oneig. Ergens gissing op maken.
Zeil op rant. Zeilen neder.
Zeilt zacht. Oneigentl. Gaat niet haastigh voort.
Zelling. Ziet *Doodt water*.
Zelling. De plaats in de grondt daar het anker vast gezeten heeft. Hier van zeght men, *Daar gaat een stroom als een zel:* dat is, snel, om dat in zellingen, of engten, het water rasser loopt.
Zet borst aan. Dit is het woort, als men kracht van nooden heeft, om 't anker te lichten, en de spil te draaijen.
Zet-gang. Een looze gang, die men rondt-om 't schip, als men bouwt, op de boey-gang zet. Ofte ook: Een plank, die rondtom op den overloop tegen boort staat.
Zight. Zoo verre als men een scheeps-hol in zee zien magh.
Zit aan 't water, en verwacht de wint. Oneigentlyk is dit gezeght: Dat men geduldt moet hebben in zaken die van onze wil niet hangen. Dit spreek-woort heb ik uit de Russische taal geleert, en komt eigentlyk daar van heen, dat zy niet varen konnen als met voor-wint, en als die niet waait, geduldigh wachten moeten.
Zogh-gat. Een hok, of gat, onder de Konstapels kamer, daar het scherp in bewaart wert.
Zogh peilen: Zuigen. Gissen, en afmeeten, hoe verre men de streek, en effenheit in zee, achter- uit ziet; waar by den tragen of snellen voortgang is te bemerken, ofte ook wat loop liet schip doet, of het afdryft ofte niet. Kort zogh is een teken van langzame loop: het wert dus genaamt, om dat het na zich zuight al 't geene dat'er in komt; waarom niet wert geleden dat het eene schip in 't anders zogh vaart.

Zomer-scheepen. Scheepen die in de Zomer gebouwt zyn: deeze zyn sterker, dan die in de Winter getimmert werden.
Zon-dek. Een verdek voor de hut, daar men voor zon en regen onder schuilt: hier staan banken in: het is met een schot, of schans, daar open deuren in zyn, afgeschut, en gaat tot het eindt van 't half verdek toe, of is korter, naar welgevallen van den Bouw-meester.
Zonder touw is 't quaadt heissen. Oneigentl. Zonder werk-tuigh, of middelen, kan men niets doen.
Zoo een Schipper als ghy kiest, Schip en goet dat ghy verliest. Dat is, oneig. Zoo ghy een onbequaam man over gewightige zaken stelt, ghy hebt het u zelven te wyten, dat die qualyk verhandelt werden.
Zoo gemaklyk, als of men in de Maas lagh en dreef. Zulks wert gezeght van een schip dat in kalm en stil water zonder gevaar zeilt, dryft, of leght.
Zoo na, dat'er achter grondt op gaat. Dat is: Kort achter iemant zyn.
Zoo recht. Dus spreekt de Stuurman, als de man te roer wel doet, en na eisch den streek volght.
Zoot. De koker die in 't ruim om de pomp komt.
Zoo veel als half en kraagh lyden magh. By storm in grooten noodt zyn.
Zoo veel als mast en kiel lyden magh. Oneig. Zoo veel doen, als men, na zyne gelegentheit, immers kan.
Zorgh-lyn. Een sterk touw, zynde achter door de steven aan het roer vast, om het zelve te houden, by aldien de vingerlingen braken: het komt wederzydts door kleine gaten in het schip, die met dop-

pen omringt zyn; gelyk ook het gat, daar het touw, 't geen de boot houdt, door steekt: het dient mede om het roer ter neder te houden, als het op stuit.
Zuider Zon. Middagh.
Zuilen. Visschen langs strandt, het net door zee met een paert trekkende.
Zwaluwen. Zekere houte nagels, daar men balken en planken mede verbindt.
Zwaluwe weer. Dit zeght men, als het zoo hardt waait, dat de zee, of rivier, dervoegen tegen den dyk aan zet, dat de zwaluwen, die zich daar in verbergen, hunne holen moeten verlaten.
Zway. Een aart van inlandtsche scheepen.
Zweep, of *Zwak*. Een touw, dienende om 't kabel te beleggen.
Zwey. Dat is gezeght: Een buy die haastigh over komt.
Zwichten. Het wandt met scheer-lynen, en servings, vast maken, wanneer men in de haven op anker leght, om, door minder beweeging, minst te slyten, en onklaar te werden.
Zwieping. Zeker aart van roeren, of sluuren, aan rivier-scheepen.
Zwint. Een scheut zees in de strandt, daar het zant, by de vloedt, uit gespoelt is, zynde met het ty veranderlyk.
Zyn bollevanger uitwringen. Dat is: Zyn gevoegh doen; welk zeggen her komt van dat het wasschen en uitwringen der kleederen veel in 't galjoen geschiedt, alwaar de gemakken zyn.
Zyn neus onder halen. Voor diep in 't water zakken.
Zyn poos te roer staan. Eigentlyk: Zyn tydt aan 't roer uit staan. Ieder man staat gemeinlyk een glas of twee te roer. Oneigentlyk: Zyn werk, nevens een ander, wel en overmatigh gedaan hebben. Genoegh, en veel geleden hebben.
Zyn zeil inbinden. Oneig. Zyn staat verminderen.

SOLI DEO GLORIA.

Bladt - wyzer.

A.

AAken. pag. 188.
Achter-steven. 105. 111. 166. 167.
Actionsch zee-geveght. 434.
Admiraals ampt. 449. tot 455.
Advys-jacht. 180.
Afloopen der scheepen. 43. 172.
Aftoght blazen. 378.
Alcamon. 437.
Aluilda, Koningin der Gotten. 11. 65.
Amptelingen op de scheepen der Ouden. 357.
Amptelingen op de scheepen onzes tydts. 471. enz.
Anacharsis. 8. 18.
Ancus Martius doet havens bouwen. 19.
Andromeda. 11.
Ankers. 74. 142. 327. 347.
Anor, een haven aan de Roode zee. 54.
Argo. 6. 12. 13. 45.

Aristo maakt de eerste Oorlogh-scheepen. 71.
Arke. 1. 2. 44.
Artemisia. 11.
Asser, kryghs-werktuigh dat in de mast hong. 73.

B.

BAcchus, Scheeps-bouwer. 9. 78.
Balken. 106. 107. 113. 115.
Baris, heiligh Schip. 52.
Bark-houten. 108. 115.
Beenen onder d'aarde gevonden. 3.
Beilerofon. 11.
Bellisarius. 85.
Benamingen van hedendaagsche Scheeps-leden. 95.
Benamingen van Scheepen. 11. 332.
Bende-tekens te scheep. 380.
Berenice. 54.
Bestier op de Scheepen der Ouden. 357.
Bestierders op de hedendaaghsche Oorlogh-scheepen. 443.
Bestier op Koopvaardy-scheepen. 526. 550.
Beting. 109. 123. 126.
Beveelen op de verdeilinge van de Vloot der Nederlandtsche bondtgenooten. 447.
Binnelandts Vaar-tuigh. 187. enz.
Bloks. 102. 131. 328.
Boeisel. 119.
Boot. 190.
Boor van Amurath. 49.
Bossu. 567.
Botlary. 127.
Bouts. 109.
Branders. 184.
Broot-kamer. 122
Bucentaurus. 53.
Buik-stukken. 112. 332.
Buis. 186.
Buit-deiling. 391.

C.

CAstor en Pollux. 377.
Cent. 119.
Chipandas. 437.
Chittim doet Eilanden op. 7.
Cierlyke Scheepen. 342.
Cleonides. 437.
Cleopatra. 51. 173.

Cretensers zyn goede zee-luiden. 7.

D.

DAEdalus. 7.
Damzouts. 189.
Danaus komt te scheep in Grieken. 8.
Deenen landen in Vrieslandt, en loopen Engelandt af. 86.

Deks. 119. 121.
Delphinen, scheeps oorloghs werk-tuigen. 73.
Diep-loot. 496.
Dionides. 437.
Duikers. 359.

E.

EEdt staven. 383.
Eerste Scheeps-bouw-meesters. 17.
Egesias. 18.
Engelsche Scheeps-bouw en bestier. 223.
Erytra vindt de rees. 8.
Es. 123.
Eupalamius maakt de ankers twee-armigh. 18.

F.

FAEnicers zyn d'eerste zee-luiden. 7.
Fluit. 131. 177. 178. 179.
Fransche Scheeps-bouw. 219.
Fregat. 138.

G.

GAldery. 109. 119. 120.
Galeye. 210. 217.
Galjoenen, zoo die oulings zyn geweest. 19. 332.
Galjoenen, zoo die hedendaags zyn. 109. 122. 331.
Galjoot. 183.
Gannascus, Hollandtsch zee-roover. 65.
Geheilighde Scheepen. 45.
Geschilderde Scheepen. 345.
Getal der matroozen by de Romeinen en Grieken 363.
Glaucus, Timmerman van 't Schip Argo. 6.
Graf-schriften ter eeren zee-luiden. 393. 395.
Grieken hebben de Scheeps-bouw geoeffent voor de Romeinen. 19.
Gryfon. 18.

H.

HAkkebort. 120. 122.
Hals-mast. 125.
Hanno. 54.
Haring-visschery. 545.
Havens. 571.
Haumar, Vloot-vooght der Saracynen. 86.
Hek-balk. 111. 166. 336.
Heraclianus. 85.
Herald maghtigh te water in 't Noorden. 11.
Hercules zuilen, nu het Naauw van de Straat geheten, zyn oulings bevaren geweest. 54.
Herkmans Rymen, aangaande het bestier op Koop-vaardy-scheepen. 555.
Het heerschen ter zee valt van het eene volk op het ander. 10.
Het Schip is een Egyptisch zinne-beeldt. 438.
Hevel. 319.
Hoe de Scheepen van oudts afliepen. 43.
Hoe diep een schip in 't water zinkt. 308.
Hoeker. 184.
Hoek-mannen. 121.
Hoe men Admiraalschap maakt. 526.
Hoe men by oudts t'scheep gong. 368.
Hoe men vervolgens timmert. 165.
Hoe men zeilen stelt. 160. enz.
Hoe veel gewight waters tegen de scheeps zyde rust. 302. tot 308.
Holte van 't schip. 104.
Hout. 199.
Hut. 108. 118.

I.

JAson. 13. 18.
Icarus. 7.
Indiaansch Vaar-tuigh, enz. 241.
Inhouten. 106.
Inkomen der stutten. 106.
Iö. 8.
Joden gezaghlyk te water. 11.
Joppe. 4.

K.

KAjuit aan de Scheepen der Ouden. 69.
Kajuit aan de hedendaagsche Scheepen. 108. 116. 332.
Kalfaten. 333.
Kano. 241.
Karviel-nagel. 110.
Kat. 181.
Kiel. 105. 110. 168. 331.

Kistjen van Noachs Ark wert aangebeden. 3.
Kluizen. 117.
Knecht. 110. 127. 128.
Knies. 108. 112. 113. 123.
Kolsem. 113. 334.
Kombuis. 126.
Konstapel. 499.
Konstapels kamer. 115. 171.
Kool-haalder. 189.
Korst van wasch wiert van oudts om de scheepen geleght. 69.
Kot. 115.
Kraan. 126.

L.

LAmpen daar Scheepen aan verbeeldt zyn. 393.
Latten. 123.
Leeftocht te scheep. 354.
Leem daar men van oudts de scheepen mede bestreek. 69.
Lengte der scheepen en masten oulings. 19. enz.
Lodewyk Koning van Vrankryk. 66.
Loon der zee-luiden van oudts. 381.
Loop-graven. 346.
Losse werk-tuigen te scheep. 350.
Luiken. 109. 121.

M.

MAgeleza, groot Schip in Zweeden. 53.
Mahometh. 53.
Marssen. 130.
Masten. 27. 101. 128. 129. 153. 323.
Mast is een hevel. 319. 322.
Mast-korven. 74.
Miltas. 437.
Minerva. 12.
Minos maghtigh ter zee. 10.
Mooren verwoesten Lombardyen. 86.
Moscovische Robbe-vangst. 297.
Moscovisch Vaar-tuigh. 297.

N.

NAgels. 109.
Neco zendt Scheepen door het naauw van de Straat. 60.
Neptuin. 4. 17.

Nero. 48.
Noormannen landen in Vrankryk. 86.
Noorts hout. 208.
Noorts-vaarder. 178.
Nut der Scheep-vaart. 560.
Nyl-scheepkens van riet. 8.

O.

OLifants-tanden gevonden onder de aarde. 3.
Ollo maghtigh te water in 't Noorden. 11.
Onkost-certer. 176.
Oplangen. 118. 119.
Ordre op Oorlogh-scheepen. 457.
Ordre op 't wapenen en bemannen der Koopvaardy-scheepen deezes Landts. 528.

P.

PAralon, heiligh schip. 45.
Pegasus. 11.
Pek daar men eertydts de scheepen mede bestreek 69.
Perseus. 11.
Plaats der kryghs-luiden op de Scheepen der Ouden. 72.
Pluto is een Zee-helt geweest. 5.
Pompen. 74. 122. 336.
Poorten. 109.
Prachtigh gecierde Scheepen. 70.
Proteus, Scheeps-bouw-meester. 6.

R.

RAa. 325.
Raa-hout. 115.
Rantzoen-hout. 111. 167.
Regelingen. 117. 123. 125.
Rhodisch Scheeps-recht. 422. 426.
Rhodus zeer scheep-ryk. 61.
Riemen, en Roey-dreven. 18. 20. 22. 27. 327.
Roe. 325.
Roer. 73. 109. 127. 328.
Roer-zang. 516.
Rondthout. 141.
Russisch Vaar-tuigh. 297. enz.
Rust. 109. 118. 119.

S.

SAlamine, heiligh Schip. 46.
Saracynen dingen na het zee-gebiedt. 84.
Saturnus vliedt te scheep. 6.
Saxen oulings goede zee-luiden. 65.
Schaer-stokken. 171.
Schandek. 114.
Scheepen die zeldtzaam zyn. 193.
Scheepen in Zee-nymphen verandert. 13.
Scheepen met raderen. 36.
Scheepen van Germanicus. 27.
Scheepen van Semiramis. 51.
Scheepen wierden Scherm-goden toegevoeght. 75.
Scheepkens by d'oude Christenen gebruikelyk. 42.
Scheeps amptelingen van oudts. 398. enz.

Scheeps artykel-brief, en vorder nader beveelen en wetten, den
Nederlandtschen zee-oorlogh betreffende. 458. enz.
Scheeps benamingen en spreek- woorden. 576.
Scheeps benamingen van oudts. 19. 30.
Scheeps bende-tekens. 380.
Scheeps-bouw begint te bloeijen. 88.
Scheeps-bouwers onder de Goden gestelt. 11.
Scheep-bouwers werk-tuigen. 209. 210.
Scheeps-bouw in Vrankryk. 219.
Scheeps-bouw in Egypten.
Scheeps-bouw in Engelandt. 223.
Scheeps-bouw in Spanje. 238.
Scheeps-bouw van Philadelphus. 42.
Scheeps-bouw voor de Zondt-vloedt. 3.
Scheeps bouw voor twee hondert jaren. 88.
Scheeps-deelen, aangeweezen in het schip. 95. 98.
Scheeps even-maat. 104.
Scheeps gedenk-penningen. 410.
Scheeps-geweer by oudts. 374.
Scheeps legh-plaats by de Romeinen. 362.
Scheeps-maat in Zweeden, vervat in een Tasel. 140.
Scheeps-mate by de Ouden. 385.
Scheeps-metingen. 309. 317.
Scheeps-oeffeningen. 365.
Scheeps Scherm-goden. 376. 378.
Scheeps-strydt-speelen. 365.
Scheeps-strydt van Keizer Leo. 405.
Scheeps-toerustingen tusschen Romen en Carthago. 62.
Scheeps-toorens. 72.
Scheeps-touwen. 100.
Scheeps uitgerekende Certers. 131. 133. 135. 136. 137. 138. 141. 177. 183.
185. 190.
Scheeps-vloot by Spanje uitgerust. 52.
Scheeps-vloot die Troje bestookte. 61.
Scheeps-vloot van Alexander. 62.
Scheeps-vloot van Darius. 61.
Scheeps-vloot van Koning Eduard. 66.
Scheeps-vloot van Xerxes. 62.
Scheeps zegen-pralen. 386.
Scheer-gang. 119.
Schip dat afloopt. 172.
Schip doorgesneden. 98. 100.
Schip met een zilvere boegh. 49.
Schip onder water gevonden. 50.
Schip op de zyde. 99. 174.
Schip op stapel. 172.
Schips Ridder-ordre. 48.
Schip-vaart der Ouden. 77.
Schip van boven in te zien. 100.
Schip van Damiaten. 47.
Schip van Draak. 47.
Schip van Hiero. 40.
Schip van koper. 46.
Schip van Lucullus. 43.

Schip van Magellanus. 47.
Schip van Nero, 't geen met vervaerlyke dieren gevult wiert. 48.
Schip van Philopater. 39.
Schip van Ptolomeus. 42.
Schip van steen in den Tyber. 48.
Schotten. 97.
Schyve. 321.
Seinen, voor deezen in den Nederlandtschen oorlogh ter zee gebruikelyk. 443. 447.
Semiramis. 51.
Sesostris maakt lange scheepen.
Sidon. 10.
Slagh op de Maas. 564.
Slaven. 384. 385.
Sloep. 191. 192.
Speenen. 117.
Spiegel. 105. 167.
Spil. 109. 128. 326.
Spoors. 109. 113. 116.
Spykers. 110.
Spyze, oulings te scheep gebruikt. 383.
Standaarden, en Scheeps-vlaggen. 76.
Straf te scheep. 383. 397.
Stutten. 113.
Stuurmans ampt hedendaaghs. 474.
Stuurmans ampt van oudts. 364.
Stuur-plecht. 116.

T.

TEeren. 335.
Texels Haven-bouw. 571.
Theoris, geheilight schip. 45.
Tingel. 112. 336.
Touwen. 74. 144. enz.
Trap. 127.
Triptolemus. 11.
Turksche Scheepen. 344.
Twee gekielt Schip. 195.
Twist over de vinder van 't eerste Schip. 7.
Typhus vindt het Roer. 8.
Tyriers vinden het gebruik der Ankers. 8.
Tyrus maghtigh te water. 10.

V.

VAar-tuigh onder d'aarde gevonden. 3.
Vazen. 121.

Veel volken schryven zich het vinden der Scheepen toe. 7.

Vercierselen van een zegenpralende Vloot-heer. 386.
Verdeks-balken. 114.
Verdichtzelen uit de Scheeps-bouw gesprooten. 6.
Verdubbelen. 334.
Vermaarde Zee-roovers van oudts. 436.
Vertuining. 117.
Verwen van de Scheepen der Ouden. 69.
Vinders van roey-dreven. 18.
Vis Nautilus. 90.
Visser. 116.
Vlaggen. 104. 337. 338.
Vlak. 106. 112.
Vloot-schaaren der Ouden. 373.
Voor-steven. 105. 110. 168. 329.
Voor-tekenen. 368.
Vriezen zyn oude Scheeps-bouwers. 65.
Vulling. 117.
Vuur-werken te scheep. 505.

W.

WAar by de Scheepen van oudts vergeleken wierden. 11.
Wageren. 106. 112. 114.
Wapens daar Scheepen in verbeeldt zyn. 439.
Wapens op Scheepen der Ouden. 357. 374.
Wat een Schip van oudts koste. 362.
Wel zeilende Scheepen. 343.
Werk-tuig waar mede men onder water gaat. 359.
Wie men oulings ten oorlogh opschreef. 383.
Wimarius, Hollandtsch Zee-roover. 65.
Windt-as. 321.
Worp. 111.
Wydte van 't Schip. 104. 333.
Wyze van Scheep-bouwen der Ouden. 20.

X.

XErxes. 62. 428.

Y.

YZere varkens. 189.
Yzer-werk. 349.

Z.

ZEe-geveght tusschen de Vloot van Vrouw Jacoba (Gravinne van Hollandt) en de Hollandtsche bondtgenooten. 565.
Zee-geveght van Bossu, tegen de Noort-Hollanders, op de Zuider-zee. 567.
Zee-maght van Scythie. 85.
Zee-rechten der oude Nederlanders. 533.
Zee-roovers. 437.
Zee-toght der Grieken na Troje. 79.
Zee-vuur. 86.
Zee-wetten ter Haring-visscherye. 545.
Zegen-boogh. 76.
Zeilen. 74. 104. 156. 336.
Zeil-steen. 519.
Zout water zoet te maken. 515.
Zwaarheits middel-punt van een Schip. 325.
Zwaarte van een Schip. 308.

E Y N D E.